

The background of the cover is a vibrant blue with abstract, layered shapes in black and red. These shapes resemble torn paper or overlapping translucent sheets, creating a sense of depth and movement. The overall aesthetic is modern and graphic.

JOSIP CAZI

**Razvoj sindikata
u sklopu
Ujedinjenoga radničkog
sindikalnog saveza
Jugoslavije**

RAĐNIČKE NOVINE

BIBLIOTEKA ISKUSTVA

Josip Cazi

**RAZVOJ SINDIKATA
U SKLOPU
UJEDINJENOGA
RADNIČKOGA
SINDIKALNOG SAVEZA
JUGOSLAVIJE**

Knjiga treća

**RADNIČKE NOVINE
ZAGREB, 1980.**

PREDGOVOR

Djelo *Razvoj sindikata u sklopu ujedinjenoga radničkoga sindikalnog saveza Jugoslavije* je treća knjiga koja prikazuje rad komunističke partije u URSSJ-u. Prva knjiga (1929—1934) i druga knjiga (1935—40) sadrže globalan prikaz klasnih borbi sindikalno organiziranog dijela radničke klase, podizanje njegove klasne svijesti, rad i djelatnost reformističkih sindikata i njihovo pretvaranje u revolucionarne sindikate, njihovu borbu za zakonom utvrđeno radno vrijeme, zaštitu na radu, socijalno osiguranje, slobodu organiziranja, zboru, dogovora, štampe, borbu za podizanje nadnica i poboljšanje uvjeta života, kulturnu i obrazovnu djelatnost, kao i borbu za ciljeve koji prelaze okvire kapitalizma i otvaraju viziju novoga svijeta. Komunistička partija i komunisti koji su radili u sindikatima unosili su putem sindikalnih borbi kolektivnu klasnu svijest među najšire slojeve proletarijata. Ta je svijest bila izražena kroz kritiku i praktičnu borbu protiv kapitalističkog poretka. Bila je to stvaralačka revolucionarna borba za socijalističku i komunističku budućnost.

Treća knjiga prikazuje borbu sindikalno organiziranih dijelova radničke klase pojedinih grana: industrije i rudarstva, poljoprivrede, građevinarstva, saobraćaja, trgovine i tome slično.

Sindikati revolucionarnog pravca, pod idejnim utjecajem Komunističke partije, polazili su u svojoj djelatnosti od definicije Karla Marxa da su sindikati »organizovani centri radničke klase i pomoćno sredstvo u njezinoj borbi za ukidanje samog sistema najamnog rada i vlasti kapitala«¹ i Lenjinova stava da sama ekonomska borba ne može riješiti opće klasne zadatke proletarijata; oni se mogu

riješiti tek političkom borbom radničke klase. Ekonomska borba može postati oružje u općeklasnoj borbi, ako se u nju unese politička svijest, ako njome rukovodi politička partija proletarijata koja jasno spoznaje općeklasne zadatke proletarijata i ide dosljedno putem njihova rješenja. Prema tome, sindikate su komunisti smatrali revolucionarnim borbennim organizacijama najamnih radnika za obranu njihovih neposrednih interesa, za poboljšanje njihova položaja u kapitalističkom društvu, pomoćnim sredstvom u rušenju toga društva, organizacijama u kojima radnici spoznaju svoje klasne interese. Utoliko su za komuniste, sa stajališta političkog odgoja radnika, sindikati bili škole klasne svijesti, »škole komunizma«.

Osnivanjem Komunističke partije Jugoslavije (20—22. travnja 1919. godine), i stvaranjem Jedinstvenih revolucionarnih sindikata na osnivačkom kongresu Centralnoga radničkoga sindikalnog vijeća Jugoslavije (CRSVJ) (22. i 23. travnja 1919), nova centralna sindikalna instanca okupila je u svoje redove 250 tisuća organiziranih radnika na revolucionarnoj platformi. U sklopu CRSVJ osnovani su sindikati:

Savez transportnih i saobraćajnih radnika i službenika (željezničari, saobraćajno i pružno osoblje, radnici ložionica i radionica, radnici na građenju pruga, riječni brodari, pristanišni i obalski radnici, namještenici brodskih agencija, radnici brodarskih radionica, pomorci, radnici brodogradilišta, radnici tramvajskih poduzeća i ostaloga gradskog saobraćaja, šoferi, avijatičari, osoblje pošte, telegrafa i telefona, kočijaši i nosači). To je, s oko 65.000 članova, bio najveći sindikalni savez Jugoslavije; Savez građevinskih radnika (zidari, tesači, kamenoresci, likoresci, betonski radnici, ciglari, nekvalificirani građevinski radnici, soboslikari, ličioči, dimnjačari, kanalci, staklo-

¹ K. Marx, »Instrukcije delegatima privremene Generalnog savjeta po pojedinim pitanjima«, I, II, III Internacionala, Beograd, 1952, str. 67—77.

resci, keramičari, bunardžije, radnici na građanju cesta i pismoslikari); Savez radnika živežnih namirnica (pekari, mesari, kobasičari, klaonički radnici, mlinari, slastičari, radnici u tvornicama konzervâ, šećera, bombona, čokolade, sardina, salame itd., pivarski radnici, konobari, kuharice, kavansko hotelsko osoblje, radnici mliječne industrije, etivaže šljivâ, tvornica tijesta, itd.); Savez radnika industrije drveta (stolari, tapetari, kolari, četkari, parketari, radnici u tvornicama namještaja, stolica, glasovira, parketa, mjera, kalupa, drvenih klinaca, sanduka, drvene vune, štapova, bačava, čačkalica, rešeta, impregniranog drveta, čepova itd.); Savez tekstilno-odjevne industrije (krojači, švelje, poplunari, kudeljari, modiskinje, kišobranski radnici, radnici u tvornicama rublja, platanarama, suknarama, trikotaži, proizvodnji čilima, šamija, čarapa, rukavica, šešira, čipaka, glačalicama rublja i vojnim šivarama); Savez radnika kožarsko-obućarske industrije i obrta (obučari, opančari, kožarski radnici, papučari, čurčije, torbâri, sarači, radnici u tvornicama obuće); Savez radnika metalske industrije (bravari, kovači, tokari, ljevači, alatničari, limari, strojobravari, strojarî, ložâči, mehaničari, električari, monterî, zlatari, urari, kujundžije, nožari, puškari, itd.); Savez rudarskih radnika (radnici svih kategorija u svim rudnicima i kamenolomima); Savez poljoprivrednih radnika; Savez radnika industrije papira; Savez radnika grafičke industrije; Savez trgovačkih i privatnih namještenika; Savez bolničkih i zdravstvenih radnika; Savez radnika kemijske industrije; Savez monopolskih radnika; Savez općinskih i državnih službenika; Savez intelektualnih radnika.

Obznanom i Zakonom o zaštiti države zabranjeni su svi sindikati revolucionarnog pravca pa su umjesto njih, pod nazivom Nezavisni sindikati a u sklopu Centralnoga radničkoga sindikalnog vijeća Jugoslavije, obnovljeni neki od navedenih sindikata zadržavajući svoj revolucionarni pravac. Oni su pokretali i organizirali sindikalnu borbu od 1921. do 1929. godine, kada ih je zabranila šestojanuarska diktatura. Zabranjeno je bilo devet sindikata koji su aktivno djelovali:

— pet sindikata sa sjedištem centrala u Zagrebu: Savez radnika kožarsko-prerađivačke industrije i obrta Jugoslavije, Savez radnika građevne industrije i obrta Jugoslavije, Sindikat radnika živežne industrije i obrta Jugoslavije, Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije, Savez hotelsko-kavanskih i ugostiteljskih radnika Jugoslavije;

— tri sindikata sa sjedištem centrala u Beogradu: Savez radnika odjevne industrije i obrta Jugoslavije, Savez radnika metalske in-

dustrije i obrta Jugoslavije i sekcije željezničara u njemu, Savez brijačkih i vlasuljarskih radnika Jugoslavije;

Savez poljoprivrednih radnika Jugoslavije čija se centrala nalazila u Subotici.

U Zagrebu su 1929. godine bila sjedišta centrala četiri reformističkih sindikata koji su bili u sklopu Ujedinjenoga radničkoga sindikalnoga saveza Jugoslavije (Haulikova ul., palača SUZOR-a): Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije (Ilica 55), Savez živežarskih radnika Jugoslavije (Ilica 55), Opći radnički Savez Jugoslavije (Ilica 55), koji je u URSSJ-u pasivan da bi 1931. godine istupio iz njega i Unija svratištarskih kavanskih i gostioničarskih namještenika i namještenica Jugoslavije. Taj se broj povećao na šest 1930. godine kada je u Zagreb preneseno sjedište: Saveza grafičkih radnika Jugoslavije (Primorska 2) i Saveza bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije (Bogovičeva ulica). Ta su dva saveza bili samostalni sindikati i nisu ulazili ni u jednu općezemaljsku sindikalnu centralu još od donošenja Obznane i Zakona o zaštiti države 1921. godine. U Hrvatskoj su svoja sjedišta imali još: Savez jugoslavenskih pomoraca i Klub pomoraca strojarâ sa centralom u Sušaku, Savez radnika trgovačke mornarice (osnovan 1930), Udruženje radio telegrafista trgovačke mornarice Jugoslavije (osnovano 1931. god.), Savez zanatskih radnika (osnovan u kolovozu 1930), svi sa sjedištem u Splitu. U Hrvatskoj su postojala i dva saveza lokalnog karaktera. To su bili Savez radnika kemijske industrije Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu (1931—1932) i već spomenuti Savez brijačko-vlasuljarskih pomoćnika Jugoslavije sa sjedištem u Osijeku (1927—1929).

Godine 1929. u Beogradu su imali sjedište ovi sindikati iz sastava URS-a: Savez metal-skih radnika Jugoslavije, Savez pozorišno-tehničkog osoblja, Savez tramvajskih, elektrofabričkih radnika, Savez kožarsko-prerađivačkih radnika, Ujedinjeni savez šivačko-odećnih radnika-ca i Savez tekstilnih radnika Jugoslavije (osnovan 24. listopada 1928). Prema izvještaju CU URSSJ-a 1929. godine Savez monopolskih radnika nije djelovao iako je imao svoju centralu u Beogradu. U Beogradu je djelovala i Organizacija osoblja kućne posluge, Sindikat molerskih, farbarskih, lakirerskih, firmopisâčkih i pozlatarskih radnika i Savez radnika životnih namirnica Jugoslavije (osnovani su u toku 1929. godine). 1930. osnovan je Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije čija su pravila bila odobrena tek 27. travnja 1932. godine. Do tada je funkcije centralne uprave SDRJ obavljala centrala Zagreb. God 1930. osnovan je i Sindikat berbersko-frizerskih radnika.

U sindikate koji su djelovali na području cijele Jugoslavije, a imali su centralu u Ljubljani, spadao je Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije. Sindikati pokrajinskog karaktera za Sloveniju, sa centralom u Ljubljani, bili su: Spoločna delavska zveza Jugoslavije, Društvo strojnika in kurjačev, Osrednje društvo oblačilnih delavcev, Zveza živilskih delavcev, Osrednje društvo lesnih delavcev, Strukovno društvo tapetničkih pomoćnika (osnovano 1929) i Organizacija hotelsko-gostilnih kavanarskih nameštencev. U Zagorju ob Savi imala je sjedište Zveza rudarjev.

Pokrajinskog karaktera bili su i sindikati koji su djelovali na području Bosne i Hercegovine, Savez rudarskih radnika imao je sjedište u Zenici. Sa sjedištem u Sarajevu djelovali su: Savez građevinskih radnika (osnovan 1930), Savez kožarsko-prerađivačkih radnika, Savez živežarskih radnika, Savez drvodjelskih radnika, Društvo osoba kućne posluge, Savez brijačkih radnika (nanovo osnovan 1929).

U Novom Sadu imali su sjedište Zemaljski savez poljoprivrednih radnika Jugoslavije (osnovan 1928. godine) i Savez dimnjačarskih radnika.

Reformisti su smatrali da su sindikati takva strukovna profesionalna udruženja najamnih radnika istog zanimanja, koja zastupaju ekonomske interese svojih članova, a brinu se i o njihovom prosvjeđivanju.

U njima svaka profesionalna grupacija radnika razvija svoju samostalnu aktivnost. I u Jugoslaviji je u to vrijeme, kao i drugdje u svijetu, u nizu poduzeća postojalo po nekoliko podružnica strukovnih sindikata (ovisno o struci ali i o općoj političkoj orijentaciji) kojima su pripadale pojedine grupe radnika i namještenika. Tako su se u istom poduzeću javljali sindikati namještenika SPNJ ili SBOTIC, sindikat metalaca, drvodjelaca, željezničara i drugih. Za reformiste u strukovnim sindikatima bilo je karakteristično da nisu težili da omašove sindikate, već su se ograničavali na to da u svojim redovima okupe samo kvalificirane radnike svoje struke.

Za sindikate profesionalnog tipa (organiziranje radnika iste struke) karakteristično je da su razvijali daleko slabije konkretne veze s cjelokupnim radničkim pokretom od industrijskih sindikata. Mnogobrojnost stručnih sindikata negativno je utjecala na svijest radnika i njihov osjećaj solidarnosti s radničkom klasom u cjelini.

Komunistička partija i komunisti koji su radili u sindikatima borili su se da na osnovu solidarnosti i klasnog interesa, umjesto pro-

fesionalnog tipa sindikata, formiraju sindikate industrijskog tipa pod parolom: „Jedno poduzeće — jedna industrijska grana — jedan sindikat!“ u svim ključnim industrijskim granama. Dok su profesionalni sindikati organizacijski i akcijski zanemarivali čitave grupe radnika, industrijski tip sindikata trebao je da kroz svoje akcije u radnim kolektivima svlada različite interese koji su se javljali između radnika na selu i gradskih proletera, nekvalificiranih, polukvalificiranih i visokokvalificiranih radnika i namještenika. Tu je bila potrebna čvrsta povezanost članova, usklađivanje odnosa između svih kategorija radnika, nastojanje da radnici u industrijskom sindikatu vide svoju materijalnu sigurnost, da osjete međusobnu zavisnost i mogućnost njihova ostvarenja kroz zajedničku organiziranu borbu.

Komunisti u sindikatima bili su kohezijska i funkcionalna jezgra koji su mnogobrojnost sindikata usmjeravali prema istom programu, u istom klasnom pravcu, prema ostvarenju zajedničkih ciljeva, nastojeći da se to usmjeravanje ostvari kroz demokratski donesene odluke samih sindikata i njegovih organizacija. Oni su bili nosioci kolektivne svijesti i graditelji akcijskog jedinstva radničke klase, u borbi za njene ekonomske i političke interese, borbi uperenoj protiv vladajuće klase.

Treća knjiga ima sljedeće dijelove:

Prvi dio, Sindikati saobraćajnih i transportnih radnika, obuhvaća djelovanje Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije, Saveza tramvajskih i općinskih radnika Jugoslavije, Saveza pomorskih radnika trgovačke mornarice, Kluba kapetana trgovačke mornarice i Kluba pomorskih strojara, Saveza lučkih i obalskih radnika Jugoslavije.

U drugom dijelu, Sindikati drvodjelskih i građevinskih radnika, prikazan je rad Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije i Saveza građevinskih radnika Jugoslavije.

Treći dio, Sindikati radnika poljoprivrede, prehrambene i duhanske industrije, sadrži djelovanje Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika Jugoslavije, Saveza živežarskih radnika Jugoslavije i Saveza radnika i radnica monopolskih poduzeća Jugoslavije.

Četvrti dio, Sindikati rudarskih, metalčkih i zanatskih radnika, sadrži rad Saveza rudarskih radnika Jugoslavije, Saveza metalčkih radnika Jugoslavije i Saveza radnika kemijske industrije Jugoslavije.

Peti dio, s nazivom Sindikati radnika u tekstilnoj industriji i preradi kože, gume i obuće, sadrži rad Ujedinjenog saveza šivačko-

-odjevnih radnika Jugoslavije i Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije.

Sesti dio, Sindikati radnika uslužne djelatnosti, obuhvaća rad Saveza privatnih namještenika Jugoslavije, Saveza hotelsko-kafanskih i gostioničarskih radnika i namještenika Jugoslavije, Saveza brijračko-vlasuljarskih pomoć-

nika Jugoslavije, Saveza zanatskih radnika, Saveza industrijsko-zanatskih radnika i Organizaciju osoblja kućne posluge Jugoslavije.

Sedmi dio, Sindikati izvan URSSJ-a, obuhvaća Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije (SBOTIC).

Rad na knjizi: »Razvoj Sindikata u sklopu URSSJ-a« autor je u potpunosti završio za period od formiranja pojedinih sindikata do 1935. god.

Građu za period od 1935. do 1941. je pripremio i djelomično obradio.

Rukopis za štampu pripremila je i doradila pojedina poglavlja na osnovu već prikupljenih materijala Nada Cazi.

PRVI DIO

SINDIKATI SAOBRAĆAJNIH I TRANSPORTNIH RADNIKA

Saobraćaj čini proizvodnu djelatnost i tretira se kao privredno-proizvodni rad. On je produžetak procesa proizvodnje u oblasti prometa. Njega čini suhozemni željeznički i cestovni saobraćaj, vođeni pomorski i riječni saobraćaj, zračni, telegrafski i telefonski i poštanski saobraćaj. Oni se dijele i po drugim osnovama; prema sredstvima koja se prevoze na: teretni, putnički i poštanski, na javni saobraćaj, na saobraćaj za vlastite potrebe, na unutrašnji i međunarodni saobraćaj. U suhozemni saobraćaj ubraja se i automobilski saobraćaj i tramvajska služba.

Savez transportnih i saobraćajnih radnika Srbije osnovan je 3. kolovoza 1903. godine. Savez je 1907. godine imao 50 članova, 1909. god. 124, 1910. god. 471, 1911. g. 555 članova učlanjenih u 10 mjesnih grupa. Godine 1912. taj je broj pao na 307 ispravnih članova. Glavni radnički savez Srbije posvećivao je tome savezu posebnu pažnju, nastojeći da u njemu organizira radnike željeznica, brodova, tramvaja i svih drugih sredstava za saobraćaj i prijevoz. Na VI sindikalnom kongresu Srbije, koji je održan od 31. V — 2. VI 1911. godine u Beogradu, reklo se da Savez transportnih i saobraćajnih radnika treba da organizira više od 10.000 radnika te struke i to uz pomoć mjesnih sindikalnih vijeća i partijskih organizacija. Time bi se u rukama radničkog pokreta našao »jedan od najvažnijih nerava kapitalističkog organizma«. U vrijeme prvoga svjetskog rata taj je savez prestao djelovati. Obnovljen je 30. prosinca 1918. godine pod imenom Savez saobraćajnih i transportnih radnika. Prilikom obnove Savez je sačinjavalo osam pododbora sa 1300 članova.

Pored Saveza transportnih i saobraćajnih radnika Srbije, 3. kolovoza 1903. godine osnovan je Savez obalskih radnika i nadničara Srbije sa 118 članova. God 1904. Savez je imao 1007 upisanih članova, od toga 555 ispravnih. Postojalo je također i Udruženje tramvajskih radnika osnovano 19. srpnja 1903. Na Drugom kongresu radničkog saveza Srbije, 28. ožujka 1904. godine, u izvještaju je stajalo da su osnutkom klasnih profesionalnih sindikalnih organizacija prestala postojati stara društva i čitaonice, pa je tako prestalo djelovati i Udruženje tramvajskih radnika. Iako je Savez transportnih i saobraćajnih radnika trebao da obuhvati i željezničare, osnovan je 30. svibnja 1907. godine Savez željezničkih radnika Srbije. U izvještaju uprave Glavnog radničkog saveza V sindikalnom kongresu, koji je održan 29. ožujka 1909. godine u Beogradu, kaže se da je inicijativu za osnivanje željezničkog sindikata pokrenula grupa radnika koja je ranije pripadala Savezu metalških radnika. Izvještaj ističe značaj tog sindikata u cjelokupnome političkome i ekonomskom pokretu radnika, pa traži od sindikalnog pokreta da mu pomogne u nastojanjima da se razvije. U 1907—1908. godini postojala je mjesna grupa Saveza koja je brojala 126 članova. Godine 1910. taj je broj smanjen na 36 članova. Na VI kongresu Glavnog radničkog saveza, 1911. godine, utvrđeno je da je Savez prestao funkcionirati, jer je izgubio svoje članove. Savez saobraćajnih i transportnih radnika stvoren 1918. g. obuhvatio je sve željezničare, riječne broda-re, tramvajce i radnike cestovnog saobraćaja.

Sindikati željezničara u Hrvatskoj razvijali su se kao dio sindikata željezničara u Ugarskoj. 20. travnja 1904. buknuo je na svim že-

ljezničkim prugama Ugarske štrajk, koji je skršen militariziranjem željezničara. Taj je štrajk utjecao na hrvatske željezničare, pa 1904. godine osnivaju svoje ilegalne organizacije, a krajem kolovoza 1905. godine izdaju svoj organ *Hrvatski željezničar* čiji je urednik bio Stjepan Turković. Godine 1906. legaliziran je rad željezničara kada je vlada potvrdila pravila »Podružnice zemaljskog saveza željezničkih radnika za područje kraljevine Hrvatske i Slavonije«. Legaliziranje Saveza željezničara pod imenom Zemaljskog podružnice željezničara Hrvatske i Slavonije dalo je značajan impuls aktivnosti željezničara u Hrvatskoj. To se najbolje vidi po tome što su *Hrvatski željezničar* tiskali u 1700 primjeraka. Godine 1908. željezničarski savez u Ugarskoj stavljen je pod istragu koja se protegnula i na Zemaljsku podružnicu željezničara Hrvatske i Slavonije. Polovinom listopada 1908. zabranjen je savez željezničara Ugarske, pa je 31. listopada raspušten i savez željezničara u Hrvatskoj. Na to su željezničari ponovno stvorili svoj ilegalni sindikat. Ugarska je vlada naredila da se otpusti svaki željezničar za kojega se utvrdi da je član ilegalnog sindikata. Tako su i u Hrvatskoj i Slavoniji izbačeni na ulicu mnogobrojni željezničari, čak i oni sa 20 i 30 godina službe. Rad organizacije željezničara u Hrvatskoj počeo se obnavljati u zagrebačkoj željezničkoj radionici i među željezničarima Južne željeznice 1910. godine. Održavali su se sastanci i javne skupštine na kojima je sudjelovalo i po nekoliko stotina željezničara. *Hrvatski željezničar* izdaje se opet od 1. travnja 1911. godine. Željezničari i radnici za popravak lokomotiva i vagona bili su u vrijeme rata mobilizirani i pod komandom vojske. Kako su bili oslobođeni neposrednog sudjelovanja na fronti, mogli su nastaviti s ilegalnim radom. Od listopada 1917. izlazio je *Hrvatski željezničar* tri puta mjesečno, kao glasilo ilegalne organizacije željezničara. Godine 1918. Savez željezničara u Hrvatskoj i Slavoniji se legalizirao, održavao skupštine, izabrao savezne odbore i delegate u radničko vijeće. Odmah po padu Austro-Ugarske Monarhije, 8. prosinca 1918. godine, održana je glavna skupština Saveza željezničara kojemu je na čelu bio Stjepan Turković. Skupština je prihvatila pravila Saveza, izabrala Upravni i Nadzorni odbor. Skupštini je prisustvovao i član vlade Narodnog vijeća, povjerenik za željeznicu Vilder, koji je pozdravio osnivanje Saveza željezničara, te naglasio da je vlada pismenim rješenjem, od 25. studenog 1918. priznala Savez »kao jedino kompetentno zastupstvo željezničarskih interesa. Sporazumno sa organizacijom imadu se urediti sva pita-

nja među ovima: službeni propisnik, konzumna zadruga, bolesnička blagajna, pitanje plaća, radnog vremena i mirovinsko pitanje. Željezničari neka se u vlastitom interesu dobro organiziraju, tako će koristiti i svojim interesima, kao i onima općenarodne stvari i poduzeća.« Pored Stjepana Turkovića, u Savezu djeluju Vladimir Bornemissa i Slavko Kaurić, koji uređuju list *Željezničar*. Savez je bio komunistički orijentiran, te je postao jedan od najrevolucionarnijih sindikata u novoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca. U 1919. godini Savez je brojio 14.535 članova.

Savez bosansko-hercegovačkih željezničara nastao je u listopadu 1908. g. prerastanjem kulturnog društva »Flugrad«, koje je djelovalo od 1898. do 1907. godine. Savez je 1910. godine pristupio Glavnom radničkom savezu za Bosnu i Hercegovinu. Ubrzo je postao jedna od najjačih i najborbenijih sindikalnih organizacija. Prvog svibnja 1910. g. Savez je pokrenuo svoj organ *Bosansko-hercegovački željezničar*, drugi po redu socijalistički radnički list u Bosni i Hercegovini. Savez željezničara brojio je 1907. g. 340 članova, 1908. godine 636 članova, 1910. godine 690 članova i 1911. godine 1228 članova. Izbijanjem prvoga svjetskog rata Bosna i Hercegovina je postala neposredno operaciono ratno područje, pa je Savez željezničara mirovao, jer su svi radnici bili pod vojnom komandom i iznimnim mjerama. Uprkos tome Savez željezničara je održao oko 150 članova. Početkom 1917. godine, općim oživljavanjem radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini, razvija se i Savez željezničara. Krajem 1918. godine on broji 6350 članova. Obnovljen je *Bosansko-hercegovački željezničar* koji je 1. ožujka 1919. štampan u 6500 primjeraka.

Savez željezničara Slovenije brojio je 1919. godine 6747 članova; organiziranih željezničara u Dalmaciji bilo je 276 a u Vojvodini 3056.

Svi su se navedeni savezi na posebnim konferencijama izjasnili za potpuno ujedinjenje svih željezničara i srodnih struka u jedinstven savez. Na kongresu ujedinjenja, u travnju 1919. godine u Beogradu, sudjeluju i delegati Saveza željezničara. Oni su održali svoju posebnu konferenciju na kojoj su, raspravljajući o ujedinjenju svih željezničarskih sindikata u Jugoslaviji, donijeli rezoluciju u kojoj kažu da je »idejno jedinstvo već svršen čin pa je, prema tome stvaranje organizacionog i akcionog jedinstva najpreči zadatak«. U jedinstvenoj Jugoslaviji treba da se stvori i jedinstven sindikat saobraćajno transportnih radnika, da se osiguraju jednaki uvjeti rada i zarađivanja. Druga konferencija, koja je održana 4. svibnja 1919, stavila je u zadatak postojećim savezima

da u svoje organizacije prikupe sve željezničare, poštare, pilote, brodare i tovaritelje, tramvajce, sve vozarske, prevozničke i slične radnike. Na konferenciji je izabran privremeni Centralni odbor u koji su ušla po tri člana iz svakog saveza. U vezi s tim održavali su se u čitavoj zemlji sastanci i zborovi željezničara, koji su odobravali ujedinjenje i tražili da se ono čim prije ostvari. Na konferenciji u Zagrebu, koja je održana 17. kolovoza 1919. zakazan je kongres ujedinjenja. On se održao 28—30. rujna 1919. godine u Zagrebu. Slovenski delegati nisu pristali na strogu centralizaciju, pa je novi Savez saobraćajnih i transportnih radnika i službenika Jugoslavije (SSTRSJ) formiran po federativnom načelu. U Centralni odbor izabrani su Julio Hoffman, Slavko Kaurić, Julio Murgić, Ciril Ogrizek, Stjepan Pomgračić, Vjekoslav Tkalečić, Ignatije Škorc, Dragoljub Čurić, Bogdan Krekić, Luka Pavićević, Franjo Koparec, Radislav Jannačković, Čedo Mirković, Šimun Rojc. Za sekretare centrale izabrani su Bogdan Krekić, Luka Pavićević i Slavko Kaurić. Umjesto dotadašnjeg *Željezničara*, pokrenut je organ Save-

za *Ujedinjenje*, čiji je urednik Lj. Bogdan Krekić. Savez je ukupno imao 49.000 članova. Prvi zahtjev Saveza bio je da se uvede osmatnati radni dan, da se uvede radnička kontrola nad radom direkcije, pravo upravljanja bolesničkim fondom, pravo izbora radničkih povjerenika i sudjelovanje u izradi voznog reda. Da bi se to postiglo na vladu je bio izvršen pritisak mnogobrojnim zborovima, demonstracijama i nizom lokalnih štrajkova. Pod općim pritiskom 24. listopada 1919. godine potpisan je tzv. »Protokol sporazuma« između sindikata i vlade. Kada je vlada u travnju 1920. godine ukinula »Protokol sporazuma«, Savez je u noći između 15. i 16. travnja 1920. god. proglasio generalni štrajk koji je trajao do 29. travnja. Štrajk je ugušen mobilizacijom željezničara, masovnim hapšenjem i ubijanjem štrajkaša. Krvoproliće u Ljubljani, na Zaloškoj cesti, u kojemu je poginulo 13 ljudi a 75 ih je ranjeno, i drugi slični slučajevi, ukazivali su na žestinu klasnoga i revolucionarnog sukoba koji je vodio Savez saobraćajnih i transportnih radnika.

UJEDINJENI SAVEZ ŽELJEZNIČARA JUGOSLAVIJE

U vrijeme donošenja »Obznanе«, krajem 1920. godine, sekretari Saveza Bogdan Krekić i Luka Pavićević (koji su bili takozvani centrušaši), pa su se deklarirali kao socijalisti), koristeći hapšenje komunista, članova Centralne uprave Saveza, sazivaju 26. i 27. ožujka 1921. godine, uz podršku vlade i policije, kongres Saveza saobraćajnih i transportnih radnika. Na tom kongresu nisu priznati mandati dvanaestorici članova Plemuša i pedeset i jednom delegatu, tako da je kongres sačinjavalo svega 26 osoba, uglavnom pristalice socijaldemokrata koji su u prosincu 1921. godine osnovali Socijalističku radničku partiju Jugoslavije. Cilj tog »kongresa« bio je da rasformira Savez saobraćajnih i transportnih radnika i službenika Jugoslavije »zbog opće socijalne i političke reakcije«. Odmah po donošenju odluke o rasformiranju Saveza, održan je osnivački kongres Saveza željezničara Jugoslavije koji je pozvao i ostale sekcije Saveza saobraćajnih i transportnih radnika da se formiraju

kao samostalni savezi u savez poštara, brodara, savez tramvajaca, itd. Centralna uprava Saveza SSTRSJ i njegove podružnice u Sloveniji, Srbiji, Bosni i Hercegovini, Dalmaciji i Vojvodini, te dio organizacija u Hrvatskoj, odbili su da priznaju raspuštanje Saveza, pozivajući željezničare, poštare, tramvajce, riječne brodare i ostale saobraćajne i transportne radnike na čuvanje jedinstva Saveza. Međutim, vlada je ipak potvrdila praviha Saveza željezničara i predala mu svu imovinu SSTRSJ. Uzalud su se u zemlji održavali protestni zborovi i donosile rezolucije u kojima se tražilo od vlasti povratak imovine Saveza i osuđivala izdaja socijalista centrušaša. Plenarna sjednica SSTRSJ-a, koja je održana 26. lipnja 1921, zakazala je kongres Saveza za 14. kolovoz 1921. godine. Kongres se nije održao zbog donošenja Zakona o zaštiti države i opće hajke policije na revolucionarne sindikate.

Prilikom osnivanja Nezavisnih sindikata Oblasni sekretarijat SSTRSJ-a za Srbiju pre-

uzeo je funkcije centrale i poduzimao akcije da se Savez obnovi. Ta se obnova nije dogodila zbog proгона njegovih organizacija i kadrova. U Savezu je ostalo svega osam ranijih podružnica sa 2500 članova, koje su obuhvaćale pretežno željezničare iz radionica i ložionica. Među njima je bila svega jedna podružnica riječnih brodara i jedna tramvajskih radnika. Na Zemaljskoj konferenciji željezničara, održanoj 15. srpnja 1923, odlučilo se da se željezničari privremeno organiziraju u Savezu metalskih radnika i obrta Jugoslavije, s time da se radi na obnavljanju Saveza saobraćajnih i transportnih radnika. S tom se odlukom nisu suglasili željezničari Slovenije, a ni niška organizacija u Srbiji. U Sloveniji su željezničari osnovali Splošne (neovisne) željezničke organizacije, a podružnice u Nišu, Skoplju, Velesu i Prilepu nastavile su rad na staroj osnovi, djelujući pod imenom Saveza saobraćajnih i transportnih radnika. Željezničari iz Hrvatske i drugih krajeva poštovali su odluke konferencije i prišli su Savezu radnika metalske industrije i obrta Jugoslavije, zadržavajući svoje posebne mjesne organizacije — podružnice i tražeći da se u centrali Saveza formira samostalna sekcija željezničara s centralnim odborom na čelu. To je, uz druge razloge, utjecalo na to da je smanjen broj članova podružnice SSTRSJ-a: 1922. je imao 2500 ispravnih članova, a u srpnju 1924. godine 1380 članova. Na godišnjim skupštinama, koje su održane početkom 1925, vidi se da je podružnica željezničara brojila 697 ispravnih članova, a podružnica tramvajaca 50 članova. Na kongresu Saveza radnika metalske industrije i obrta Jugoslavije 12—15. travnja 1925. g. tvrdilo se da postojanje pokrajinske organizacije željezničara u Sloveniji i lokalne u Nišu nije dalo nikakve rezultate. Ove su organizacije brojčano smanjene i bile su nesposobne da samostalno djeluju. Na željezničare su vlasti primjenjivale izuzetno reakcionarne zakone i uredbe, koji su ih onemogućavali da se na širem planu organizirano bore protiv svoga teškog položaja. Splošna željeznička organizacija je više od godinu dana pregovarala o ujedinjenju s reformističkim i nacionalnim organizacijama u Sloveniji. Ti su pregovori 22. ožujka 1925. godine završili tako da se nacionalna »Zveza« odvojila, a između glavnih sindikalnih organizacija postignut je sporazum, na osnovici klasne borbe, članstva u Glavnom radničkom savezu Jugoslavije i članstva u Internacionalnoj transportnoj federaciji u Amsterdamu. Ujedinjena organizacija željezničara dobila je naziv Željezničarska strukovna organizacija Jugoslavije. U nju su ušle: Savez željezničara Jugoslavije, Splošna željeznička or-

ganizacija Jugoslavije, Željezničarsko strokovno in pravovarstveno društvo Jugoslavije, Prometna zveza, Društvo sprovednih i Potporno društvo pisarskih slug. Većina delegata na kongresu metalaca iz sastava Nezavisnih sindikata ocijenila je ujedinjenje, na koje je pristala Splošna željeznička organizacija, kao kapitulaciju pred reformizmom. Kongres je donio odluku o osnivanju sekcije željezničara u sklopu Saveza metalaca i obavezao Centralnu upravu da otpočne pregovore s postojećim klasnim organizacijama željezničara radi stvaranja jedinstvenog saveza saobraćajnih i transportnih radnika, a niškoj organizaciji postavljen je ultimativni zahtjev da se priključi SRMIOJ-u.

Na temelju te odluke, zagrebačka podružnica željezničara povela je pregovore o stvaranju jedinstvenog saveza saobraćajnih i transportnih radnika. U Zagrebu je 14. lipnja 1925. godine održana konferencija željezničkih organizacija, koje zastupaju klasno borbena stajališta. Njoj su prisustvovali predstavnici Saveza željezničara Jugoslavije, Saveza radnika metalske industrije i obrta Jugoslavije, — sekcija željezničara, Splošne željezničarske organizacije, Saveza saobraćajnih i transportnih radnika i službenika Jugoslavije iz Niša, Prometne zveze te Društva sprovednika. Konferencija je zaključila da se osnuje jedna jedinstvena željezničarska, klasna borbena organizacija, da se izabere akcioni odbor koji je trebao da sazove zajednički kongres i da se ujedinjena željezničarska organizacija izdvoji iz Glavnoga radničkog saveza i Nezavisnih sindikata dok se ove dvije centralne sindikalne instance ne ujedine. Međutim, socijalisti su izigrali taj sporazum. Na kongres, koji je održan 25—26. listopada 1925. godine, nisu pozvani delegati zagrebačkih i niških željezničara. Kongres je ujedinito željezničarske organizacije reformističkog pravca u Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije. Željezničari koji su stajali na platformi revolucionarne klasne borbe ostali su do zabrane Nezavisnih sindikata u sklopu SRMIOJ-a.

Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije imao je centralu u Ljubljani, a brojio je 4385 članova. U Hrvatskoj i Slavoniji imao je 925 članova, a u Dalmaciji 237. Reformistički Savez željezničara za Bosnu i Hercegovinu sa sjedištem u Sarajevu pristupio je Ujedinjenom savezu željezničara Jugoslavije u toku 1926. godine sa 780 članova. Ujedinjeni savez je 2. prosinca 1928. godine održao dvije paralelne zemaljske konferencije, prvu u Slavonskom Brodu, drugu u Splitu. Na svakoj konferenciji bilo je po oko 40 delegata koji su predstavljali željezničare iz cijele države. Obj-

konferencije istakle su zahtjev da se što prije sazove anketa koja bi pretresla Radnički pravilnik koji je uskoro trebao da stupi na snagu. Drugo, da se u novom pravilniku o povlasticama za vožnju povrate sva dotad oduzeta prava i priznanja nova. Treće, da se kroz finansijski zakon popravi uredba o nabavljačkim zadrugama, da se proširi isplaćivanje prekovremenog rada i reguliraju druga primanja, da se izjednače mirovine tzv. »milostinjara« s ostalima, da se zagarantira isplata dugovanja svemu osoblju, da se plaće željezničara oslobode oporezivanja ili da im se zakonski minimum poveća za 100 posto. Četvrto, da se poboljša pravilnik o sporednim nadležnostima. Peto, da se provedu dani prijedlozi o radničkom osiguranju u starosti i izvrše izmjene pravilnika o bolesničkom fondu. Šesto, da se radno vrijeme i u saobraćaju regulira na bazi osam-satnoga radnog dana.²

Željeznički saobraćaj i željezničari

Željeznička mreža Jugoslavije sastojala se od državnih i privatnih pruga u eksploataciji Generalne direkcije državne željeznice. Željeznički saobraćaj odvijao se prugama normalnoga i uskog kolosijeka. Godine 1925. dužina željezničke mreže normalnog kolosijeka iznosila je 6752,6 km, a dužina uskotračnih pruga 3226,5 km. Na državne pruge otpadalo je 5325,5 km, a na privatne 3431,5 km. Godine 1929. ukupna dužina željezničkih pruga u zemlji iznosila je 10.179,1 km, od toga je na normalne kolosijeka dolazilo 6886,7 km, a na pruge uskog kolosijeka 3299,4 km. Potkraj 1936. godine ukupna se dužina željezničkih pruga povećala na 10.482,1 km, od čega normalnog kolosijeka na 7276,8 km, a uskoga 3205,3 km.

Razvoj željezničke mreže od 1929—36. god. vidi se iz tabele:

² Sindikalni pokret u Srbiji 1903—1919, Beograd, 1958; Predmetni registar, 582—583 (Savez željezničarskih radnika, Savez transportnih i saobraćajnih radnika, Udruženje tramvajskih radnika); Više o tome: V. Korač, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. II, Radnički sindikati, Zagreb, 1930 (željezničari 463—478); N. Sarac: *Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini do 1919*, Sarajevo, 1955, 121, 186; J. Cazi, *Nezavisni sindikati*, knj. I, Zagreb, 1962, str. 26, 46, 47, 48, 49, 50, 76, 77, 78, 79, 80; isti, *Nezavisni sindikati*, u dj., knj. III, *vezak I*, Zagreb, 1967, 22—23, 28—29, 90—111; isti, *Ujedinjeni sindikati 1/1929*.

Godina	Dužina željezničke pruge km	Normalan kolosijek km	Uski kolosijek km
1929.	10.179,1	6.886,7	3.292,4
1930.	10.223,5	6.919,3	3.304,2
1931.	10.452,4	7.103,7	3.348,7
1932.	10.418,3	7.103,7	3.314,6
1933.	10.407,7	7.099,7	3.408,0
1934.	10.413,5	7.105,4	3.308,1
1935.	10.433,2	7.123,9	3.309,3
1936.	10.482,1	7.276,8	3.205,3

Broj tunela porastao je u razdoblju od 1929. godine do 1936. godine sa 371 na 423, broj mostova dužine od dva do 30 metara sa 5.116 na 5.554, a broj mostova dužine 30 metara sa 274 na 348. Broj propusta popeo se sa 16.670 na 17.401.

Godina	Tunela	Mostova od 2 do 30 m	Mostova dužih od 30 m	Propusta
1929.	371	5.116	274	16.670
1930.	373	5.148	276	16.802
1931.	402	5.537	340	17.194
1932.	402	5.537	340	17.194
1933.	402	5.535	340	17.185
1934.	402	5.537	341	17.213
1935.	403	5.540	343	17.233
1936.	423	5.554	348	17.401

Na državnim željeznicama normalnog kolosijeka bilo je 1929. godine 809 stanica, 385 stajališta, 26 stovarišta i sedam ukrasnica, ukupno 1.227 objekata. Godine 1932. bilo je 821 stanica, 392 stajališta, 37 stovarišta i osam ukrasnica, ukupno 1.258 objekata. Na državnoj željeznici normalnog kolosijeka bilo je 1929. godine 2.044 lokomotiva, a 1932. godine 1.846. Putničkih vagona bilo je 1929. godine 4.433, a 1932. godine 4.023. Godine 1929. bilo je 45.993 teretnih vagona, a 1932. 46.686. Državne željeznice normalnog kolosijeka prevezle su 1929. godine 42.063.321, a u 1932. godini 30.136.456 putnika. Robe je prevezeno u 1929. godini 18.905.493 tona, 1932. godine 11.770.626 tona, a krajem 1933. godine samo 9.845.000 tona. Promet na području željezničke direkcije Zagreb iznosio je 1929. godine 5.350.213 tona, Ljubljana 3.653.765 tona, Beograd 2.635.265 tona, Subotica 2.773.372 i Sarajevo 2.552.550 tona.

Prihodi od eksploatacije željeznica u 1929. i 1932. godini iznosili su u dinarima:

Vrsta prihoda	Godina	
	1929.	1932.
Od prijevoza putnika	705.843.144	544.494.473
Od prijevoza prtljage	8.215.919	6.317.151
Od prijevoza roba	1.827.373.344	1.223.268.645
Druge vrste prihoda	138.880.677	201.731.172
Ukupan prihod	2.680.313.084	1.975.811.441

Ukupan prihod od eksploatacije u dinarima	Godina	
	1929.	1932.
Po km eksploatirane dužine	295.390	212.209
Na 1000 vozničkih km	56.222	43.120
Na 1000 bruto tonskih km	182	163

Rashodi u eksploataciji državnih željeznica u 1929. i 1932. bili su:

1929. god. 2.688.422.387 din; 1932. g. 2.069.389.822 din.

Rashodi	Godina	
	1929.	1932.
Po km eksploatirane dužine	296.284	222.259
Na 1000 vooznih km	56.392	45.163
Na 1000 bruto tonskih km	182	170

Prema završnim računima 1931/1938. godine financijsko stanje državne željeznice iskazano je ovako: ostvareni prihodi 2.439.600.000 dinara; rashodi 2.025.800.000 dinara.

Na privatnoj željeznici prihodi od prijevoza putnika, prtljage, roba i drugih prihoda iznosili su u 1929. godini ukupno 68.279.200 dinara, a 1932. godine 40.790.209 dinara. Rashodi na privatnim željeznicama iznosili su 1929. godine 72.232.474 dinara, a 1932. godine 40.779.045 dinara.

Rashodi	Godina	
	1929.	1932.
Po km eksploatirane dužine	84.295	46.663
Na 1000 bruto tonskih km	353	278

Rashodi u eksploataciji željeznica knjižili su se kao rashodi uprave, saobraćajne i komercijalne službe, održavanja pruga, strojarke službe i razno. Podatke o tim rashodima donosimo za 1932. i 1936. godinu.

Rashodi	Godina	
	1932.	1936.
Uprava	110.367.467	104.133.858
Saobraćajna i komercijalna služba	443.448.315	376.231.348
Održavanje pruga	394.393.347	344.707.882
Održavanje strojeva	930.172.887	808.518.816
Razno	191.007.866	406.170.468
Ukupno	2.069.389.882	2.040.562.372

Od 1918. do 1931. godine sagrađeno je 1.218 km novih željezničkih pruga u vrijednosti od 1.610 milijuna dinara. Od 1932. do kraja 1938. godine sagrađeno je samo 156 km novih pruga. Za 20 godina, prema tome, sagrađeno je 1.370 km novih pruga. Prema proračunu dr Ive Vinskoga, u Hrvatskoj su nove investicije u razdoblju od 1919. do 1940. godine u željeznički saobraćaj iznosile 3.197 milijuna dinara ili 54,6% od ukupnih investicija u saobraćaj i veze. Za novosagrađene pruge utrošilo se 530 mil. din, na nedovršene pruge 160 mil. din, pruge dvostrukog kolosijeka 262, za pojačanje pruga 531 i za ostale objekte 220 mil. din. Na lokomotive se utrošilo 594 mil. din, na teretne vagona 320, na putničke 330, na ostali vozni park 130, na ložionice, radionice, elektro-uređaje i ostalo utrošilo se 120 milijuna dinara.

Prema tvrdnji tadašnjih pisaca i stručnjaka za saobraćaj, državne željeznice nisu imale nikakvu potporu i subvencije od države. One su, naprotiv, bile znatno opterećene i budžetskim rashodima koji nisu imali nikakve veze s eksploatacijom državnoga voznog parka i koji su predstavljali izvor državnog budžeta. Tako su Državne željeznice iz svojih prihoda izdržavale Ministarstvo saobraćaja, otplaćivale anuitete za Južne željeznice, otplaćivale vicinalne željeznice, financirale gradnju novih željezničkih pruga, isplaćivale subvencije pomorskim brodarstvima i pomorskom ribarstvu, itd. Povrh svega, one su plaćale i državne vozaarske takse prema točki 101, Zakona o taksama, koje su prvobitno iznosile 10% od bruto prihoda na robni promet i 15% od bruto prihoda na putnički promet, a koje su početkom 1934. godine povećane za pet posto. Svi ovi izdaci iznosili su prosječno godišnje oko 300.000.000 dinara. Pri svemu tome, Državne željeznice su morale održavati ravnotežu u svome budžetu. Već i zbog ovih izdataka uprava državnih željeznica uopće nije mogla voditi normalnu tarifnu politiku, a najmanje u doba ekonomske krize, kada su se poslovi, a

tme i prihodi počeli smanjivati i kada je proizvodnji, trgovini i prometu trebalo pružiti što jeftinije saobraćajne usluge.

Na državnim željeznicama bilo je 1931. godine zaposleno ukupno 76.058 osoba: činovnika i činovničkih pripravnika, zvaničnika prve i druge kategorije, služitelja treće kategorije,

dnevničara, kvalificiranih i nekvalificiranih radnika i honorarnih službenika. Taj je broj 1935. godine iznosio 70.400, a 1937. godine se povećao na 74.158 zaposlenih radnika i službenika. Slijedeća tabela pokazuje ukupan broj zaposlenih od 1931. do 1937. i njihov raspored 1937. godine po direkcijama.

OSOBLJE DRŽAVNIH ŽELJEZNICA

Direkcije	Činovnika	Činovničkih pripravnika	Zvaničnika		Služitelja	Dnevničara	Radnica		Kontra aktual. službenika (honorar.)	Ukupno	Po km eksploatacione
			I kategorije	II kategorije			KV	NKV			
Generalna direkcija	1.583	245	142	134	156	521	6.813	2.759	29	12.382	1,31
Oblasne direkcije Beograd	1.614	425	692	3.488	646	886	1.946	5.908	—	15.605	6,73
Oblasne direkcije											
Zagreb	1.900	330	770	4.644	362	851	1.520	4.632	—	14.809	6,70
Ljubljana	1.556	132	514	2.529	123	483	836	3.405	—	9.578	8,35
Sarajevo	1.256	268	390	2.640	447	1.077	1.178	3.507	1	10.764	7,34
Subotica	1.309	316	407	2.927	516	779	989	3.776	1	11.020	4,81
Ukupno 1937.	9.218	1.716	2.915	16.362	2.250	5.397	13.282	23.987	31	74.158	7,86
1936.	8.713	1.826	2.866	16.056	2.338	3.966	12.851	25.160	39	73.815	7,86
1935.	8.298	1.776	2.745	16.023	2.462	4.567	11.447	23.041	41	70.400	7,87
1934.	8.168	1.740	2.695	15.670	2.345	3.556	11.686	25.909	53	71.822	7,53
1933.	7.920	1.565	2.712	15.541	2.353	4.231	11.695	24.884	59	70.960	7,68
1932.	7.728	1.497	2.664	15.079	2.369	4.563	12.967	25.011	75	71.953	7,61
1931.	7.094	1.832	3.327	15.513	2.549	4.309	12.667	28.690	77	76.058	7,73

Podaci o članstvu kod bolesničkog fonda Direkcije državnih željeznica daju podatke o nešto većem broju zaposlenih. Tako je, npr.,

1937. godine ukupno osiguranika bilo 79.674, a u prvom tromesečju 1940. godine 84.337.

ČLANSTVO KOD BOLESNIČKOG FONDA DRŽAVNOG SAOBRAĆAJNOG OSOBLJA¹⁾

Oblasna uprava	Aktivni službenici				Fakultativni članovi			Ukupan broj članova	Ukupan broj članova porodice	
	muški	ženski	svega	članovi njihovih porodica	muški	ženski	svega			
Beograd	21.494	565	22.059	49.439	311	16	327	405	22.386	49.844
Zagreb	17.683	316	17.999	45.615	523	4	527	809	18.526	46.424
Ljubljana	11.774	238	12.012	26.085	1.304	6	1.310	2.038	13.322	28.123
Sarajevo	18.216	229	13.445	87.279	273	2	275	491	13.720	87.770
Subotica	11.818	219	11.507	24.536	153	—	153	200	11.720	24.736
Ukupno — 1937.	75.485	1.897	77.089	183.084	2.567	28	2.809	8.048	70.674	186.807
" 1936.	76.402	1.588	77.990	176.174	2.224	25	2.240	3.447	80.269	179.621
" 1935.	74.257	1.573	75.830	175.019	1.980	20	2.000	3.203	77.830	178.222

¹⁾ Statistički godišnjak 1937, Beograd, 1938, 345.

**BROJ OSIGURANOGA SAOBRAĆAJNOGA OSOBLJA KOD DIREKCIJE DRŽAVNIH ŽELJEZNIČA
ZA I TROMJESECJE 1940. GODINE⁴**

Oblasne uprave bolesničkog fonda Direkcije držav- nih željeznica	Obavezni članovi		ukupno	Fakul- tativni članovi	Ukupno obavezni i fakultativni članovi	Članovi porodica
	muškarci	žene				
Beograd	21.945	739	22.684	457	23.141	52.168
Ljubljana	10.927	162	11.089	1.638	12.727	27.400
Novi Sad	12.367	303	12.670	185	12.855	26.768
Sarajevo	14.795	252	15.047	507	15.554	40.592
Zagreb	19.006	307	19.313	747	20.060	48.583
Ukupno:	79.040	1.763	80.803	3.534	84.337	195.511

Ukupno je obaveznih i fakultativnih članova, te obiteljskih članova 1940. godine bilo osigurano 279.848. Od toga u oblasnoj upravi Beograd 75.309 osoba; ljubljanskoj oblasnoj upravi 40.127, u Novom Sadu 39.623, Sarajevu 56.146 i Zagrebu 68.643 osoba.

**Kongres Ujedinjenog saveza željezničara
Jugoslavije 1929. godine**

Zabranom Saveza radnika metalske industrije i obrta Jugoslavije, i Nezavisnih sindikata uopće, u kojem su bili organizirani željezničari komunisti, ostale su da djeluju dvije organizacije željezničara: Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije, reformističkog pravca i režimsko Udruženje nacionalnih željezničara i brodarara Jugoslavije. Prvih dana monarhističke diktature bile su na udaru podružnice Ujedinjenog saveza željezničara u Jesenicama, Dravogradu i Mariboru. Oblasni sekretarijat USZJ Zagreb poslao je 9. siječnja 1929. godine popis svojih podružnica i njihovih funkcionara na zahtjev Pokrajinskog odbora URSS-a Zagreb od 8. siječnja 1929. godine. »Na dopis od jučer šaljem Vam popis naših podružnica i njihovih funkcionera; Zagreb USZJ Oblasni sekretarijat — predsjednik Franjo Korene i sekretar Stjepan Pongračić, podružnica USZJ Zagreb — predsjednik Franjo Korenc, tajnik Mijo Podgorelec, Bjelovar — predsjednik Ivan Urek, tajnik Ivan Baranja, SlavonSKI Brod — predsjednik Josip Dekanić, vlakovođa, Garešnica — predsjednik Stevo Stanković, tajnik Tomo Horvat, Gračac — predsjednik Jakob Borić, Jasenovac — predsjednik Mate Šepović, Knin — predsjednik Adamić Josip, Nova Gradiška — predsjednik Petar Lulić, Novi Marof — predsjednik Fabijan Beljak, Ogulin — predsjednik Luketić Nikola, Perušić — predsjednik Stevo Kolar, Pakrac — predsjednik Marko Klajić, Sunja — predsjednik Matija Ivančić, Sisak — predsjednik Ormož, tajnik Franjo Droupčić, Split — predsjednik Jukić, tajnik Ivo Ferić, Vrhovine — predsjednik Stje-

pan Mravunac, Zlatar Bistrica — predsjednik Alojz Mikulec, Inđija — predsjednik Milivoj Veselinović.

Oblasni sekretarijat USZJ Zagreb poslao je Pokrajinskom odboru URSS-a Zagreb, na njegov zahtjev, popis funkcionara još za ova mjesta: Bačuga, Hrastovica, Majur, Osijek, Pavlovac — Dražica i Virovitica. Centrala USZJ Ljubljana piše Oblasnom sekretarijatu Zagreb: »Što se tiče rada našeg Saveza saopćavamo Vam, da je bio drug Franc Jernejčić u intervenciji kod Ministarstva unutrašnjih dela, te je dobio izjavu da se rad našeg saveza neće smetati sve dok ćemo raditi samo na strukovnom polju i u granicama našeg statuta. Prijave protiv našeg saveza nisu bile otposlane od političke vlasti, to jest od velikih župana, već od komandanta pograničnih trupa i pogranične policije iz Jesenica, Dravograda i Maribora. Sve to prijave sunjile su naš savez da krije komuniste. Drug Jernejčić izneo je jasne dokumente da naš savez nema sa ni jednim komunistom veze, te da komunisti oštro napadaju naš savez kao oportunistički. Molimo oblasni odbor, da izda svim pododborima jedan cirkular u kojem neka podobore pozove na intenzivan rad, te ih obavijesti da je naš savez legalna organizacija. Istovremeno neka ih obavijesti da će se naš kongres održati neodložno dne 14. i 16. aprila u Zagrebu, u prostorijama Radničke komore.«

Ujedinjeni savez željezničara, Oblasni sekretarijat Zagreb, piše 15. siječnja 1929. centrali USZJ Ljubljana: »Izviješujemo Vas da je jučer ujutro u 5 sati uhapšen drug Kmet. U 5 sati digli su ga iz kreveta dva policajca i saopćili mu nalog, da ga se ima uhapsiti i izvršiti mu premetačinu stana. Od 5 do 8 trajala je premetačina stana. Soba, kuhinja, špajza i zahod, sve je to bilo premetano. Zaplijenjena mu je sva arhiva: knjige i časopisi,

⁴ Radnička zaštita (službeni dio), Zagreb, 12/1940, 190.

koji su se pri njemu našli. U 8 sati je sa zaplijenjenim stvarima odveden na redarstvo, gdje se i danas nalazi. Danas smo bili s drugom Pfeiferom intervenirati kod političkog referenta i šefa policije. Zašto je uhapšen, nisu nam htjeli reći, ali nam je dano obećanje, da će se njegova stvar uzeti odmah u pretres i — eventualno — još danas pustiti na slobodu, ako mu se ništa ne dokaže. Sada u 5 sati popodne, on još nije na slobodi. Razlozi hapšenja će sigurno biti u tome, što je policija zaplijenila arhiv Nezavisnih sindikata, pa se u njihovim zapisnicima, naime od povjereničkog vijeća radionice, našlo i ime Kmeta. Kod policije smo još saznali i to, da je on od policije iz Ljubljane denunciran kao komunist. Vjerojatno mu se hoće sada sa zapisnicima Nezavisnih sindikata dokazati da je uistinu komunist. Ima još jedna stvar, koja može biti razlog hapšenju: zadnjih dana dijelili su komunisti po Zagrebu jedan letak, nekakve ilegalne organizacije komunističke partije, koji na jedan upravo provokatorski način napada sadašnji režim. Obzirom da su poduzeta brojna hapšenja komunista, te stoga razloga vjerojatno uhapšen i drug Kmet, u nadi da će mu se ili nešto dokazati, ili pak nešto kod njega pronaći. Moje je uvjerenje da Kmet neće dugo biti u zatvoru. Najviše dan, dva, koliko će biti dovoljno, da mu se ništa ne dokaže. Mi ćemo voditi intenzivnu brigu, da ga dobijemo na slobodu. Ovo Vam javljam znanja radi.« U slijedećem dopisu javlja Oblasni sekretarijat da je za Kmeta intervenirao i Bogdan Kriekić.

Oblasni sekretarijat USZJ Zagreb 10. ožujka 1929. piše svim podružnicama: »U vezi s našim ranijim okružnicama, saopćavamo Vam ponovno, da će se Kongres našeg Saveza definitivno održati dne 14. i 15. aprila o. g. u Zagrebu u prostoriji Radničke komore Zgrada središnjeg ureda kraj Glavnog kolodvora. Kongres će raditi po utvrđenom dnevnom redu, tj. problemima koji se stave na dnevni red i koji će se pravovremeno Centrali poslati. Rok za pravovremeno podnošenje prijedloga za Kongres je 10 dana prije održanja istoga, dakle, do 4. aprila o. g. Do toga dana moraju se Centrali poslati svi prijedlozi za koje pojedine podružnice ili članovi obnađu potrebnim da ih se na Kongresu raspravi i po kojima se treba neke zaključke donijeti. Radi toga pozivamo još jednom sve podružnice da u toku ovog mjeseca neodložno sazovu svoje podružničke i članske sastanke, na kojima valja podnijeti članovima izvještaj o dosadašnjem radu, pretresti dnevni red Kongresa, te izabrati delegata za isti. Svaka podružnica i povjereništvo mora nastojati da bude na Kon-

gresu po jednom delegatu zastupljeno, kojeg izabrati na ovako sazvanom sastanku. Ukoliko bi sastanak zaključio da se na dnevni red Kongresa stavi još koja točka koja nije u privremenom dnevnom redu objavljena, o tome valja Centralu odmah izvijestiti pismenim putem. Osim rasprave povodom godišnjeg izvještaja podružnice i predstojećeg Kongresa, na tim sastancima, koje treba odmah sazivati, valja pretresti i prijedloge za novi Radnički pravilnik, koji su objavljeni u »Ujedinjenom Željezničaru« od 15. februara o. g. Da budu članovi i željezničari o sadržaju Pravilnika čim bolje informirani, na Vaš sastanak će doći i delegat iz Zagreba ili iz Ljubljane, koji će vam sve potrebno detaljno razjasniti. Isto tako će Vam objasniti i sve u vezi s održavanjem Kongresa i podnošenjem prijedloga. Da bi naš delegat mogao pravovremeno na sastanak doći, nužno je da održavanje sastanka najavite ovom sekretarijatu najmanje 5 dana prije. To je potrebno radi toga, da bi drugovi koji će poći na sastanak izvan Zagreba mogli pribaviti nužne dopuste i dozvole za putovanje. Budući da je sazivanje sastanka skopčano sa podnošenjem prijave nadležnoj policijskoj ili kotarskoj vlasti, to Vam u prilogu šaljem po jedan formular za takvu prijavu. Ako u Vašem mjestu nema policijskih vlasti, tada podnesite tako ispisanu prijavu nadležnoj sreskoj ili kotarskoj vlasti, već prema tome koja je nadležna, te je biljegujte sa 5.— dinara. Tu prijavu morate učiniti najmanje 3 dana prije nego se sastanak saziva. Razumije se ako biste na takovu prijavu dobili rješenje da se održavanje sastanka ne dozvoljava, valja o tome izvijestiti i nas brzojavno, da ne bi naš delegat suvišno k Vama dolazio.«

Oblasni sekretarijat USZJ Zagreb 6. travnja 1929. javlja svim članovima u Zagrebu: »Kao što vam je poznato, održat će se u nedjelju i ponedjeljak dne 14. i 15. o. mj. naš redovni III Kongres u Zagrebu. Održavati će se u prostoriji Radničke komore, Haulikova ulica 12, a početi će radom točno u 9 sati u nedjelju. Svi članovi u Zagrebu, koji su ta dva dana od službe prosti, treba da nastoje Kongresu prisustvovati. Pristup Kongresu, uz predočenje članske iskaznice, tj. članovnika Saveza, biti će svakome dozvoljen. Osim toga, članovi u Zagrebu, budući da se Kongres održava u njihovoj sredini, dužni su da doprinesu još i slijedeću žrtvu. Na Kongresu će se naći oko stotinu delegata — željezničara iz raznih krajeva naše države. Izdržavanje tolikog broja delegata stajat će mnogo novaca, koji će se morati izdati za njihovu prehranu i prenoćište. Taj veliki izdatak Savezu moramo nastojati olakšati na taj način, što ćemo

nastojati, da čim veći broj delegata uzmemo na prenoćenje u naše privatne stanove za jednu noć, tj. za nedjelju dne 14. o. mj. to će biti svakome od nas moguće i treba samo malo dobre volje za podnošenje te žrtve. Za jednu noć naći će se mjesta za druga — stranca. Stoga molimo sve drugove, kojima je to iako moguće da smjeste za jednu noć jednog druga kod sebe, da nam to odmah jave.»

Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije brojio je 1928. godine prema podacima o uplaćenju kvoti Centrali URSSJ 4.018 članova i 56 podružnica, a 1929. godine 4.198 članova i 68 mjesnih organizacija. Na teritoriji Pokrajinskog odbora URSS-a Beograd bile su 1928. godine dvije podružnice sa 12 članova. Na području Pokrajinskog odbora URSS-a Zagreb bilo je 1928. godine 447 članova u 11 podružnica; Strukovne komisije Ljubljana 28 podružnica sa 2.455 članova; a na području Pokrajinskog odbora URSS-a Novi Sad djelovala je te godine samo jedna podružnica sa 16 članova. Na teritoriji Pokrajinskog odbora URSS-a Sarajevo djelovalo je 11 podružnica sa 922 člana dok su na području Pokrajinskog odbora URSS-a Split djelovale tri podružnice sa 182 člana. Godine 1929. pokrajinski odbori URSS-a imali su slijedeći broj članova: Beograd 14, Zagreb 622, Ljubljana 2.420, Novi Sad 14, Sarajevo 840, Split 288. Broj podružnica povećao se u Hrvatskoj na 14, u Sloveniji na 33, Vojvodini na dvije i u Bosni i Hercegovini na 12. Prema tome, Ujedinjeni savez željezničara brojio je 1929. godine 68 mjesnih organizacija i to: Bačuga, Banja Luka, Beograd, Bistrica — Bohinjsko jezero, Bistrica — Limbuš, Bjelovar, Borovnica, Brezno—Bistrica, Brežice, Bubenjanci, Celje, Čakovec, Catinci — Visoko, Dravograd, Dobravine, Drvar, Grobelno, Hagići, Indija, Jasenovac, Jesenice, Katalena, Knin, Kranj — Lešće, Kranjska Gora, Konjic, Laštva, Logatec, Ljubija, Ljubljana, Majur, Maribor, Mežice, Murska Sobotica, Niš, Nova Gradiska, Novi Marof, Novi Sad, Novo Mesto, Ormož, Osijek, Pavlovač — Dražica, Poljačane, Ponikva, Pragersko, Prijedor, Ptuj, Rakek, Rogatec, Sarajevo, Sevnica, Sisak, Sloven Gradec, Split, Smetica, Subotica, Sibenik, Tezno, Usura, Videm-Krško, Vuzenica, Zagorje, Zagreb, Zalog, Zavidovići, Zenica, Zidani most, Zlatar — Bistrica, Zrenjanin (Veliki Bečkerk).

Sekretarijat Saveza je u sklopu priprema za kongres štampao izvještaj. U izvještaju se govori o položaju željezničara, socijalno-političkom radu Saveza, njegovim akcijama i borbi oko novoga radničkog pravilnika, o stvaranju Saveza za naknadu kredita, čija je svrha sprečavanje redukcije zaposlenog osoblja, o brizi oko isplaćivanja razlika imenovanom osoblju i

radništvu, o borbi da se izmjenom zakona o državnom saobraćaju ne pogorša položaj željezničkog osoblja. U izvještaju iznose akcije Saveza, za poboljšanje pravilnika o sporednim nadležnostima, priznavanju kilometraže, poboljšanju pravilnika o bolesničkom osiguranju, uvođenju osiguranja radnika u starosti, poboljšanju pravilnika o odjedi i tome slično. Savez je u toku 1928. godine održao oko tri stotine zborova željezničarskih radnika, velik broj konferencija, štampao i rasturao veliki broj letaka i centralni list *Ujedinjeni željezničar* u 160.000 primjeraka. Na kongresu je sudjelovalo 85 delegata koji su zastupali 5.320 redovnih članova. Kongresu je prisustvovala delegacija čehoslovačkog Saveza željezničara. Kongres su pismeno pozdravili sindikati željezničara: Austrije, Bugarske, Njemačke, Poljske i Sekretarijat Internacionale transportne federacije iz Amsterdama. Kongres je istakao da se nijedna organizacija sindikata ne susreće s toliko teškoća u svom radu kao Savez željezničara. Pa ipak, Savez je brojno ojačao, porastao je njegov uticaj, što se vidi i iz rezultata izbora za upravu humanitarnih fondova u bolesti (željezničarsko osiguranje). Savez je proširilo mrežu svojih organizacija iz Slovenije u Hrvatsku, Slavoniju, Bosnu, Hercegovinu i Dalmaciju. Raspravljajući o položaju željezničara na kongresu se reklo da se zakonski propisi o zaštiti i osiguranju, koji postoje za sve radnike u privatnim poduzećima, ne primjenjuju na željezničare. Dugo očekivan pravilnik za radničko osoblje još nije, ni poslije deset godina, sačinjen, tako da radnici nemaju reguliran radni odnos. Postojeća pragmatika je reakcionarna, a pravilnik za sporedne nadležnosti nepotpun i nepravilan. Radno vrijeme nije jednako, ovisi o turnusima i, po pravilu, se ne poštuju zakonske odrebe o dužini radnog dana. Bolesnički fond također nije u skladu sa zakonom o osiguranju radnika. Kongresu je saopćeno da bolesničkom fondu željeznička uprava kao poslodavac duguje više od 20 milijuna dinara na račun uloga koji je obavezna da plaća. Tako ispada da humanitarni fondovi žive samo od radničkih uloga, a glavnu riječ u njima imaju ministarstvo i direkcija koji ne plaćaju svoj dio doprinosa. Na kongresu su izneseni mnogi slučajevi izigravanja prava na godišnje odsustvo, na radne doplatke i na dodatke za odjeću i obuću u naturi. Kongres je izabrao novu centralnu upravu i nove sekcijske uprave. Na zajedničkoj sjednici Centralne uprave i sekcijskih uprava riješeno je da se za područje Srbije i Vojvodine osnuje Oblasni sekretarijat u Beogradu, a za sekretara je izabran Bogdan Krekić. Oblasnom sekretarijatu za Srbiju stav-

ljeno je u zadatak da poduzme sve mjere kako bi se pokret željezničarskih radnika i namještenika u Srbiji i Vojvodini razvio kao što se razvio u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni. Kongres je nakon saslušanih referata i diskusije o položaju radničkog željezničkog osoblja donio slijedeće odluke:

»Položaj radnika kod državno saobraćajnih ustanova od 1920. g. dalje stalno se pogoršava. Radnicima su postepeno oduzeta ranije stečena prava: 8-satni rad ne poštiva se, radnici nemaju sigurno zaposlenje, penziono osiguranje za radnike ne postoji, ukoliko i postoji pojedine direkcije ga ne provode. Osim toga, budući da su ta osiguranja zasnovana na predratnim osnovama, ista ni približno ne odgovaraju sadanjim potrebama radnika.

Svi dosadnji nacrti radničkih pravilnika još uvijek ne garantiraju radnicima prava, koja su osnovnim državnim zakonima priznata svim ostalim radnicima.

Ti nacrti ne garantiraju željezničkim radnicima ni ona prava koja su već po ranijim propisima uživali, i to: pravo na sticanje stalnog zaposlenja, odmor, primanje u penzioni fond. Istovremeno pogoršava se položaj radnika u pogledu sticanja prava na punu penziju kao i u pogledu plaća.

Nacrti ne priznaju radnicima voznih pogodnosti, sporednih prinadležnosti i službenog odijela u istoj srazmjeri kao i reguliranom osoblju, mada vrše dužnost tog osoblja.

Konstatirajući prednje, Kongres ističe po pitanju radničkog Pravilnika slijedeće:

1) Prima do znanja sve protuprijedloge koje je Centralna uprava Saveza izradila i podnijela Ministarstvu saobraćaja, a na osnovu zadnjeg projekta toga Ministarstva.

2) Savezna uprava neka i dalje nastoji da u novom radničkom Pravilniku bude radnicima zagarantirano:

a) sticanje stalnosti, primanje u penzioni Fond, pravo na dopust i pogodovnu vožnju u istoj srazmjeri kao i reguliranom osoblju nakon jedne godine službe.

b) da se uvede i poštuje sistem radničkih povjerenika. Da se odrede plate za osam sati radni dan na osnovi minimuma egzistencije, da se vrše automatska napredovanja u plaći prema godinama rada, svaki prekovremeni rad da se naplaćuje sa 50% za prva dva sata, a svaki daljnji sat kao i rad nedjeljom i praznicima da se naplaćuje sa 100% više.

c) da se radnicima zagarantiraju sve sporedne prinadležnosti i službeno odijelo.

d) pravo na penziju da se stiče nakon 10 godina službe, a na punu penziju nakon 25

godina na težem i nakon 30 godina na lakšem radu. Da se sve godine unatrag prizna za penziju bez nadoplatka.

e) da se konačna redakcija radničkog Pravilnika izvrši putem ankete sviju željezničarskih organizacija.»

Poslije kongresa Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije nastavio je s akcijom za izmjenu projekta radničkog pravilnika. Tom aktivnošću bavio se tokom cijele godine ističući da 40.000 željezničkih radnika traži da im se što prije i definitivno utvrdi osmosatni radni dan, nadnica s kojom će moći živjeti kao ljudi, pravo na godišnji odmor, naplata prekovremenog rada i, kao najvažnije, da im se da mirovinsko osiguranje. Uz akciju za radnički pravilnik, Savez je putem stručnih anketa i konferencije izradio detaljne prijedloge za novi Zakon o državnom saobraćajnom osoblju, koji je vlada pripremila. U kolovozu i rujnu 1929. godine sve su željezničarske strukture održale svoje konferencije u raznim gradovima cijele zemlje. Savez je vrlo mnogo postigao i na agitacijskom polju. Početkom 1930. godine evidentan je jak priliv željezničara u članstvo Saveza.

Na plenarnoj sjednici Centralne uprave, održanoj 5. siječnja 1930, utvrđeno je da se broj članova kreće oko 6.000. U redove Saveza kolektivno je pristupilo više stotina željezničara privatnih željeznica u Bosni koje služe javnom saobraćaju. Isto tako konstatiran je porast članstva u Srbiji, osobito u Beogradu, gdje je podružnica od 12 članova porasla na 100. Savez je imao velike troškove oko štampanja ankete u Beogradu, nekoliko zemaljskih konferencija stručnih sekcija i brojnih zborova. Uspjesi te aktivnosti ogledali su se u obrani ugroženih prava pojedinaca, pojedinih skupina i struka. Kao poseban uspjeh navodilo se da će se isplatiti zaostaci u zaradama iz 1923. godine, čija se isplata do tada stalno odgađala. Plenum je raspravljao o odnosima Ujedinjenih saveza željezničara Jugoslavije i Općega radničkog saveza Jugoslavije. Zaključeno je da Savez u svim prilikama treba nastojati da se izgradi akcijsko i organizacijsko jedinstvo u sindikalnom pokretu. »Da bi u tome bilo i uspjeha, funkcioneri Saveza rade će svagdje na tome da u uprave raznih foruma Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije ulaze u što većem broju manuelli radnici. Na tome treba raditi radi toga, jer će funkcioneri iz radionica i tvornica postojeće suprotnosti lakše savladati i brže odstraniti.«

Plenarna sjednica raspravljala je i o naperdima ORS-a na Savez zbog primanja u članstvo osoblja privatnih željeznica. »Konstati-

rano je, da je to osoblje u Savez došlo iz vlastite pobude i da ni jedan član nije bio vrbovan u ma koje druge organizacije. Nadalje je konstatirano, da je u članstvo Saveza pristupilo samo osoblje željeznica koje služe javnom saobraćaju, kojima je položaj u glavnom istovjetan sa položajem državnih željeznica. Radi toga je sasvim razumljivo, da je to osoblje potražilo oslonac u organizaciji osoblja državnih željeznica, u koji po prirodi svoje službe, radnih i plaćenih uvjeta i samo spada.»

Sjednica je jednoglasno zaključila da će želji osoblja privatnih željeznica koje služe u javnom saobraćaju udovoljiti i omogućiti da se unutar Saveza formiraju kao zasebna sekcija, kako bi na taj način konkretnije i bolje mogli da zaštite svoje interese. Isto tako u Savez su pristupili radnici i namještenici »Vaggon Lidsa«, internacionalnog društva za saobraćaj spavaćim i jedaćim kolima, kome je sjedište u Parizu, a koje je razvilo svoju djelatnost i u Jugoslaviji. Taj pristup bio je iniciran Internacionalnom transportnom federacijom u Amsterdamu, koja je krajem 1929. g. sazvala konferenciju delegata iz svih evropskih država u Parizu. Na toj konferenciji izrađen je program zahtjeva i borbe radnika i namještenika internacionalnih društava za saobraćaj spavaćim i jedaćim kolima. Plenum je zaključio da se u toku travnja 1930. godine održe sve oblasne konferencije delegata podružnice u Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu i Beogradu. Od 5. siječnja 1930. izašao je list *Ujedinjeni željezničar* na hrvatskom jeziku namijenjen članovima Saveza u Hrvatskoj i Bosni. Plenum je za dalje akcije Saveza utvrdio opširan i detaljan program. »Cijelo željezničko osoblje zainteresirati će se ponovno za sva pitanja koja nisu u prošloj godini riješena. Istovremeno će se izvršiti intervencije u svim tim pitanjima kod nadležnih ministarstava i ustanova. Treba se pojačati agitaciona i prosvjetna djelatnost, te djelatnost na zadržanom polju.«

Centrala Ujedinjenog saveza željezničara intervenirala je 28. veljače 1930. kod Ministarstva saobraćaja i Generalne direkcije. Delegaciju, koju je sačinjavalo sedam članova uprave Saveza, primio je ministar osobno. Delegacija je tražila da se, pored što skorijeg donošenja Radničkog pravilnika i Zakona o državnom saobraćajnom osoblju, isplate radnički zaostaci iz 1923. godine, da se prilikom donošenja pravilnika o povlaštenoj vožnji radnici izjednače s imenovanim osobljem, da se prizna pravo povlaštene vožnje nezakonitim ženama i djeci željezničara i da se ne oduzima pravo povlaštene vožnje umirovljenicima. Ministar

je obećao delegaciji da će požuriti rješavanje ovih pitanja. Što ona još nisu riješena — rekao je — uzrokovano je time što još nisu pronađene mogućnosti financijskog pokrivača za izdatke koji bi se donošenjem ovakvih odredaba stvorili. Ove odredbe predstavljaju materijalno poboljšanje položaja cjelokupnoga željezničkog osoblja, pa ih zato treba prihvatiti i naći pokrivače za njihovo ostvarenje.

Predstavnici Saveza intervenirali su i kod direktora željezničke direkcije u Zagrebu. Od njega su tražili da pospješí predradnje za isplatu radničkih zaostataka iz godine 1923—24, da nastoji ishoditi naknadne kredite za povratak na posao otpuštenih i reduciranih radnika, a osobito da posveti pažnju ložionici u Sisku, u kojoj su radnici ne samo otpušteni već se i radno vrijeme skratilo.

Konačno je 1. lipnja 1930. stupio na snagu Radnički pravilnik, kojim su se regulirali odnosi 40.000 željezničkog osoblja. Po tom se pravilniku pomoćno osoblje dijelilo na kancelarijsko i radničko. U grupu radnika spadali su svi radnici, učenici, zanatlije, polukvalificirani radnici, fizički radnici, paušalni i akordni radnici, te nosači. Prve tri godine služba pomoćnog osoblja je privremena, a nakon toga može uslijediti stalni radni odnos. Stalnost znači da se radni odnos bez disciplinske kazne i privole radnika ne može raskinuti. Privremenom radniku može se služba otkazati s otkaznim rokom od 15 dana. Radno vrijeme radnika za čiji se posao drži da je naporan ograničeno je na osam sati, dok se drugima može produžiti iznad osam sati, bez prava na nadoknadu. Prekovremeni rad u radne dane plaćat će se 50 posto više, a praznikom i nedjeljom 100 posto. Početna plaća kvalificiranog radnika je 26 dinara dnevno. Gna godišnje automatski raste, a nakon 36 godina rada doseže 58 dinara. Kod polukvalificiranog radnika početna plaća je 24, a najviše 40 dinara dnevno. Običnim fizičkim radnicima početna je plaća 22, a najviše 35 dinara. U jedinicama gdje je zaposleno 50 do 300 radnika mogu radnici izabrati dva radnička povjerenika. Pravo biranja imaju svi stalni radnici, a izabrani mogu biti radnici koji imaju 12 godina priznatog članstva u mirovinskom fondu. Utvrđeni su disciplinski propisi koji predviđaju kazne: opomenu, ukor, novčanu kaznu i otpuštanje. Pitanje mirovinskog osiguranja regulirano je tako da svaki stalni radnik mora uplaćivati u fond: radnici zanatlije 70 dinara mjesečno, polukvalificirani 50, a nekvalificirani 40 dinara. Isto toliki doprinos plaćat će i saobraćajne ustanove. Pravo na mirovinu stječe se nakon 12 godina članstva u mirovinskom fondu i to 6.000 godišnje kvalificirani

radnici, 4.320 polukvalificirani, a fizički radnici 3.320 dinara godišnje. Ova osnova raste svake godine 6,5%. U slučaju smrti radnika pravo na mirovinu ima obitelj i to jedan član 50%, dva 65%, tri 75%, a četiri i više 85% od osnove, koju je dobivao radnik.

Stanje koje je stvoreno donošenjem novog pravilnika za željezničarsko osoblje i objavom Zakona o izmjenama zakona o državnom saobraćajnom osoblju bilo je pretresano na velikoj željezničarskoj zemaljskoj konferenciji koja je održana 3. kolovoza 1930. godine u Celju. Konferenciji su prisustvovali delegati željezničara iz Beograda, Broda, Ljubljane, Maribora, Niša, Osijeka, Sarajeva, Splita, Velikog Bečkereka (Zrenjanina), Zagreba itd. Bilo je zastupljeno oko 100 mjesta, manjih i većih stanica, radionica i ložionica iz svih željezničkih direkcija. Konferenciji je prisustvovalo oko 500 delegata. Pored željezničara, konferenciji su prisustvovali predstavnici željezničkih ustanova i direkcija, delegati radničkih komora iz Ljubljane, Splita, Zagreba, te delegat Centralnog sekretarijata radničkih komora iz Beograda. Opširan referat o položaju željezničara poslije donošenja novog pravilnika i zakona podnio je J. Stanko, centralni tajnik USZJ. Istovremeno su izneseni prijedlozi za njihovu dopunu. Istaknut je zahtjev da se povise plaće radnika, da im se prizna pravo organiziranja intervencija i biranja radničkih povjerenika u smislu Zakona o zaštiti radnika, da im se zagarantira autonomno pravo da donose disciplinske kazne, da se poboljšaju odredbe o mirovinskom osiguranju, da se službeni doplaci daju svom osoblju bez izuzetaka, te da se vrate prava na neograničenu režijsku vožnju svima umirovljenicima.⁵

Oblasni odbor Ujedinjenog saveza željezničara Zagreb i njegova aktivnost

Oblasni sekretarijat, komisije i odbor Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije Zagreb razvijao je svoju aktivnost, osim u zagrebačkoj podružnici, i u podružnicama Bačuga, Bjeļovar, Indija, Jasenovac, Nova Gradiška, Osijek, Pavlovac-Dražica, Sisak, Slavonski Brod, Subotica, Sunja, Šibenik. Sekretarijat se tokom 1929. godine angažirao na tome da sve navedene podružnice sudjeluju u raspravi o

donošenju radničkog pravilnika. U vezi s tim on šalje 31. svibnja 1929. godine svim podružnicama okružnicu u kojoj javlja da će se 29. i 30. lipnja održati u Beogradu anketa. »Glavni predmet koji će anketa imati da pretrese jest potreba da se čim prije donese Radnički pravilnik. Dok imenovano osoblje koliko toliko zna svoja prava, jer su uvedena u Zakon o saobraćajnom osoblju i u razne pravilnike, dotle radničko osoblje skoro nikakvih prava nema. Odredbe pravilnika iz godine 1920. nisu dovoljne niti potpune. Pravilnik iz godine 1928. je ukinut, novi nije donesen i tako se dešava, da za radnike vrijede samo ona prava, koja im dodjeljuju pretpostavljeni po slobodnoj volji, dočim nekih čvrstih i stalnih prava nikako nema. Plaće im se podjeljuju po volji, radno vrijeme isto tako, godišnji odmori su ukinuti, penziono osiguranje nije nikakovo, stalnosti na radu nema, itd. Kad radnik oslabi ili ostari, može ga se baciti na cestu, bez igdje ica, te se tako i čini. Sve to iziskuje potrebu da se o položaju radnika živo i glasno progovori, da to čuju i mjerodavni faktori i da se na taj način to pitanje pomakne naprijed ka rješavanju. Stoga će biti na anketu pozvano i Ministarstvo saobraćaja, Ministarstvo socijalne politike, sve radničke komore i sve željezničarske organizacije, te zastupnici štampe. Dakle, sastav ankete će biti i velik i značajan.

Mi ćemo se truditi da nađemo mogućnost i sredstva, da ako ne baš od svih, ali od većine naših podružnica delegati na anketu dođu. Naročito ćemo nastojati da anketi prisustvuju delegati onih podružnica koje su se trudile da rješavanju radničkog pitanja čim više doprinesu. S tim u vezi pozivamo sve podružnice da odmah održe članske sastanke na kojima treba da izaberu po jednog delegata, jedino podružnica Veliki Bečkerek (Zrenjanin) neka izaberu dvojicu, a Niš trojicu. Za delegate valja izabrati iskusne predstavnike radničkog osoblja, a ako takvog nema, valja za delegate izabrati i druga ispred imenovanog osoblja, jer važno je da se na anketi sudjeluje i stvarnim radom. Delegat će biti dužan, ne samo da na anketi sluša već i da sam pripomogne, da se na istoj iznese sve što treba biti iznešeno. Dakle, tamo treba da idu naši najbolji funkcioneri.

Sastanak za izbor delegata nastojte održati najkasnije do 8. lipnja, a točno ime i prezime izabranog delegata, njegovo zanimanje i adresu pošaljite ovom Sekretarijatu najkasnije do 10. lipnja o. g. Ovih rokova nastojte se neodložno držati, jer kasnije prijavljen delegat neće moći ići na anketu na trošak Centrale ili koga drugoga, već samo na svoj trošak. Ponašnjamo da ćemo nastojati da anketi u Beo-

⁵ Arhiv IHRPH, USZJ, k-10, Prijepis dokumenata USZJ, 1929—1930; Izvještaj Uprave URSSJ-a II redovnom kongresu u Zagrebu 1931, 62—65 i 94—119.

Radničke novine, Beograd, 13. i 19. IV 1929.
Radničke novine, Zagreb, 1, 10, 17. I, 14. i 20. II, 7. III, 11. VI, 8. VIII 1930.

gradu prisustvuje po jedan delegat svake podružnice. Stoga neka sve podružnice delegate izaberu i pošalju nam njihove podatke. Ime delegata i sve ostale podatke valja poslati na adresu: Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije, Oblasni sekretarijat Haulikova ul. 12, Zagreb.»

Sekretarijat je bio organizator skupština na kojima su se popularizirale odluke kongresa. — Tako je npr. održana velika željezničarska skupština 5. svibnja 1929. u Splitu, a 6. svibnja u Šibeniku. Na skupštinama je govorio tajnik Saveza J. Stanko. U vezi s tim piše Oblasni sekretarijat USZJ Zagreb 22. travnja podružnicama Gračac, Knin, Ogulin, Perusić, Split, Šibenik i Vrhovine:

«Skupština u Splitu i Šibeniku biti će posećene općim željezničarskim pitanjima u vezi sa zaključcima donesenim na Kongresu, a raspraviti će se i sva lokalna pitanja koja će pojedini članovi i učesnici skupštine iznijeti. Naročito će se skupština zabaviti pitanjem dugog radnog dana pružnih stražara, besposlicom sekcijских radnika itd. Isto takove skupštine, s istim predmetima rasprave, trebalo bi u svim ostalim podružnicama održavati i to čim prije. Radi kratkoće vremena, neće biti drugu Stanku moguće da sa tim zadatkom posjeti sve imenovane podružnice, ali će oblasni sekretarijat nastojati to učiniti u najskorijem vremenu. Za sada bi bilo dobro i uputno da drugovi iz pojedinih podružnica, kojima je to moguće, pošalju po jednog delegata u Split na skupštinu, koja će se održati u nedjelju dne 5. maja. Naročito bi bilo dobro da tu skupštinu posjeti čim veći broj pružnih stražara koji su pogodeni dugim radnim danom, te sekcijских radnika koje se često otpušta s rada i ne prima ih se u penzioni fond. Ti drugovi bi na toj skupštini iznijeli sve svoje jade i nevolje, sve neprilike koje im se čine, te bi se odmah mogli donijeti i zaključci na osnovu kojih će se poduzeti koraci da se nepravde uklone.

Drug Stanko proputovat će tom prugom u subotu dne 4. maja ubrzanim vozom, pa u koliko iz pojedinih podružnica neće poći delegat za Split, neka se druga Stanka kod dolaska vlaka dočeka u stanici i neka ga se tom zgodom izvjesti, kakovo je stanje podružnice i kakav je položaj željezničara u tom mjestu. Istovremeno pozivamo sve imenovane podružnice, da porade da ožive članstvo i organizaciju. Na samom Kongresu bila je Lička pruga, sa iznimkom Splita i Šibenika, vrlo slabo zastupana što se u buduće mora nastojati ispraviti. Ako željezničari igdje više pate i trebaju pomoći, to je na ličkim prugama, pa ako hoće da o njihovoj bijedi i nevolji netko drugi vodi računa i da se netko drugi zalaže

za poboljšanje njihovog života, onda je prije svega potrebno, da budu organizirani. To je najmanje što moraju učiniti, jer inače će ih zlo da bije još više. Stoga molimo funkcionere imenovanih podružnica, da se prime ponovo rada i da ožive svijest i volju kod svojih sudrugova za organizaciju. Skupštine u Splitu i Šibeniku, neka budu početak takvog rada.»

U četvrtak 26. rujna 1929. godine primio je ministar saobraćaja delegaciju Ujedinjenog saveza željezničara. To je, hvalio se Savez, »bila prva delegacija strukovne organizacije željezničkog osoblja koju je Ministar saobraćaja primio poslije 6. januara o. g. Našu delegaciju predvodili su Dragiša Lapčević, predsjednik udruženja novinara u Beogradu, drug Bogdan Krekić, naš oblasni tajnik u Beogradu, te drugovi Jernejčić Franc i Mikec iz Ljubljane, Brlić iz Zagreba i Gjurić iz Sarajeva. Samu delegaciju primio je G. Ministar sa prijatnom ljubaznošću, a isto tako i sve pismene predloge i usmena objašnjenja, koja je delegacija istovremeno učinila.

Delegacija je podnijela gospodinu Ministru sve naše prijedloge za novi radnički pravilnik, pa i one koje je usvojila anketa u Beogradu, projekt novog zakona za saobraćajno osoblje, projekt pravilnika o odijelu i sporednim nadležnostima. Sve ove projekte objasnila je delegacija još usmeno, naglašavajući kod toga, da su naši prijedlozi izrađeni na stvarnoj bazi i da su oni plod jednako želja samog željezničkog osoblja kao i studija prilika pod kojima se naš saobraćaj nalazi i razvija, te položaja osoblja u drugim državama. Naročito je to bilo naglašeno glede projekta Radničkog pravilnika.

G. Ministar je izjavio da će podnesene mu projekte proučiti i savrniti ih sa projektima koji su po istim pitanjima izrađeni u samom ministarstvu, pa ako nađe da postoje velike razlike da će nastojati sazvati anketu na kojoj bi se te razlike raspravile i izgladile.

Dalje je delegacija podnijela predstavku, da se radničkom osoblju isplate razlike plaća, koje su nastale od 25. augusta 1923, od dana prevođenja na satne plaće, da se svem pomoćnom osoblju povise plaće u smislu postojećih propisa i navršениh godina službe, da se namaknu potrebni krediti za pravilnu isplatu radničkih plaća i da se prestane s prijetnjama o redukciji, da se radničkom osoblju vrate vozne pogodnosti u istom stupnju kao i kod imenovanog osoblja. Nadalje: da se kod imenovanog kao i kod radničkog osoblja poštuje 8-satni radni dan, da se pravilnik o kilometraži zamjeni pravilnikom o satnici, da se pomoć za odijelo povisi na najmanje Din 1.2000.— godišnje ili pak da se odijelo podje-

ljuje u naravi. Na koncu, podnesena je usmena predstava, da bi se gospodin Ministar zauzeo, kako bi se željezničari koji su godine 1920. otpušteni radi štrajka vratili na dužnost, priznavši im sve u željezničkoj službi provedeno vrijeme.

Sve ove predstave delegacija je i usmeno opširno protumačila, pa je po tim pitanjima g. Ministar obećao da će ih proučiti i nastojati izaći u susret. Delegacija je nastojala da praktičnim primjerima pokaže opravdanost iznijetih želja i zahtjeva, pa su izneseni brojni primjeri iz svagdanjeg života, koji dokazuju potrebu da se u smislu naših predstavi postupi. Među ostalim bio je naglasen teški položaj sekcijских radnika, koje se već sada šalje na besplatne dopuste ili im se plaće reduciraju, a naročito je bilo ukazano na teški položaj pružnih stražara u Dalmaciji, koji rade vrlo odgovornu i napornu službu u turnusu od 24 sata službe nakon čega imaju samo 12 slobodno.

S obećanjem da će se našim predstavkama posvetiti pažnja i nastojati izaći u susret zahtjevima, te da nam je slobodno po svim važnim pitanjima obraćati se na g. Ministra, napustila je delegacija njegov radni kabinet. Koliko će pak datih obećanja biti provedeno u život to će se tek moći s vremenom utvrditi. Za sada je važno i valja smatrati lijepim uspjehom što smo bili od g. Ministra primljeni i što smo ga izravno upozorili na željezničarske potrebe. Taj uspjeh je u toliko veći, jer je naša delegacija bila prva koju je Ministar uopće primio.»

Oblasni sekretarijat USŽ Zagreb upozorio je sve podružnice da pažljivo prouče sve podnesene prijedloge, predstavku i odgovore koje je delegacija dobila i da sazovu što prije masovne sastanke i skupštine željezničara na kojima treba i dalje raspravljati, davati mišljenje i prijedloge o navedenim problemima. »Ove skupštine treba sazvati u najkraćem roku, a svakako u vremenu od 20. o. mj. do 10. narednog mjeseca. Podružnice koje mogu skupštine održati same neka ih održe, a kojima je potreban delegat, neka nam to jave u Zagreb, da im se delegat pravovremeno odredi. Delegata ćemo sigurno poslati, samo treba pravovremeno tu potrebu najaviti.«

Oblasni sekretarijat USŽ Zagreb organizirao je akcije protiv otpuštanja radnika, za naplatu zaostataka radničkih zarada, za uklanjanje nepravilnosti u radu bolesničkog fonda i održavanje godišnjih skupština podružnica. Radnici su se otpuštali zbog nedostatka raspoloživih kredita, neki definitivno a neki privremeno. Bilo je slučajeva da su radnici radili svega po dva, tri dana u tjednu pa i četiri do pet puta mjesečno.

»Protiv ovog reduciranja radnika i njihove zarade potrebno je poduzeti hitne korake« — pisao je Oblasni sekretarijat svim podružnicama. »Da bi se to moglo, molimo sve podružnice i povjereništva da nas čim prije izvješte da li je u Vašem mjestu kod bilo koje službene jedinice: stanice, ložionice ili radionice došlo do redukcije radnika i da li je smanjen broj njihovih radnih dana. Ako redukcije kod Vas ima to u odgovoru navedite točan broj reduciranih, kod kojih jedinica su reducirani i kakove dužnosti su vršili. U odgovoru navedite točno, koliko je radnika reducirano stalno, koliko privremeno, a koliko njih zaraduje smanjenu zaradu uslijed smanjenja dana rada. Ove podatke sakupite pomno i nastojte da budu točni. Pošaljite nam ih čim prije, kako bi najkasnije do 4. januara 1930. imali točan pregled svih reduciranja i otpuštanja na teritoriji zagrebačke direkcije. Uz podatke o reduciranim radnicima pošaljite nam i podatke da li imade za radnike, koji su reducirani, dovoljno posla i da li je po Vašem mišljenju njihovo otpuštanje štetno za željeznicu. Kod zagrebačke Direkcije većina jedinica načinila je isplatne spiskove zaostataka radničkih zarada iz god. 1923. Spiskovi su poslani direkciji na odobrenje, pa kad isto stigne, uslijediti će isplata. Kada isplata uslijedi neka nam sve podružnice jave, koji sve radnici su zaostatke dobili u kolikom iznosu, a isto tako valja javiti, da li ima radnika koji zaostatke nisu dobili, a imaju na njih pravo.«

Uprava Bolesničkog fonda izjavila je da su neistinite tvrdnje Saveza o manjkavostima u radu fonda. Tim povodom zamolio je Oblasni sekretarijat »funkcionere svijih podružnica, da nas o svim manjkavostima bolesničkog fonda, koje kod Vas dolaze do izražaja, marljivo izvješćujete. Naročito nam javljajte: kako liječnici postupaju prema bolesnima, da li im propisuju lijekove i kakove, da li se šalje bolesnike u bolnicu, da li ih liječnik posjećuje, da li dobivaju redovitu potporu, kako se pretpostavljeni odnose prema bolesnicima. Isto nam uvijek javite kada bude koji željezničar otpušten radi bolesti.«

Pozivajući sve podružnice da u siječnju održe redovne godišnje skupštine, Sekretarijat je upozorio: »Tome poslu treba da pridju sve podružnice, jer će samo tako moći ustanoviti koliko je njihov rad koristio željezničarima i što sve treba poduzeti da bi taj rad u buduće bio još korisniji. One podružnice koje su kroz minulu godinu bile marljive, moći će vjerujemo, ukazati na lijepe rezultate svog rada, dočim one koje se nisu mnogo trsile u bivšoj godini moraju nastojati da to isprave u narednoj godini. Uvijek se mora imati pred

očima činjenica da rad Saveza može samo onda biti koristan za sve nas, ako u njem svi sudjelujemo. Na godišnje skupštine izaslati će Vam sekretarijat ili centrala svojeg delegata. Obavijestite nas o održavanju iste najkasnije 8 dana prije. Ako Vam je potrebno poslati ćemo Vam i potrebne pozive i letke zbog što bolje agitacije.»

U povodu saziva Pokrajinske konferencije URSSJ-a (sazvane za 25. svibanj 1930) Oblasni odbor USZ Zagreb sazvaio je 24. svibnja konferenciju delegata iz područnica s područja željezničke direkcije u Zagrebu. Na Oblasnoj konferenciji bilo je prisutno 24 delegata i to iz Bjelovara, Jasenovca, Karlovca, Nove Gradiške, Novske, Osijeka, Poduseda, Siska, Sl. Broda, Splita, Sunje, Sušaka, Šibenika, Zagreba i Zlatar-Bistrice. Konferenciji su prisustvovali i predstavnici centrale USZJ iz Ljubljane Stanko i Jernječič, predstavnici URSSJ-a: Krekić iz Beograda, Jakšić iz Sarajeva i Colner iz Zagreba. U ime Radničke komore konferenciji je prisustvovao Vladimir Pfeifer. Iz izvještaja o radu oblasnog odbora za protekle dvije godine vidi se da su se sjednice odbora održavale redovno svakog tjedna; održano je 126 sastanaka i skupština. Podružnicama je upućeno 490 okružnica, a vlastima je podneseno 148 predstavi. Odbor je odgovorio na 1320 pisama. Podružnice i oblasni odbor intervenirali su mnogo puta u nastojanju da zaštite prava radnika. Mada velik broj intervencija nije uspio »ipak je bilo i povoljnih rezultata, te je mnogom službeniku dobavljena satisfakcija za povrijeđeno mo pravom«. Konferencija je raspravljala o položaju željezničkoga radničkog osoblja. U raspravi je rečeno da se već od 1923. godine neprekidno urgira za donošenje radničkog pravilnika, da se treba regulirati radno vrijeme na bazi osamsatnoga radnog dana, naplata prekovremenog rada, nadnice, godišnji odmori, pravo organiziranja, itd. Konferencija je raspravljala i o položaju imenovanog osoblja čiji je položaj utvrđen zakonom od 1923. godine. Sedmogodišnja praksa jasno je pokazala da Zakon u mnogim svojim odredbama ne zadovoljava. Raspravljalo se i o zakonskoj zaštiti i osiguranju željezničara u slučaju bolesti, nezgode, starosti i iznemoglosti. Konferencija je usvojila rezolucije o svim tim pitanjima koje su odisale optimizmom, te je istakla da je praksa pokazala da se i unutar pojedinih željezničkih direkcija mogu postići vrlo povoljni rezultati u obrani moralnih i materijalnih interesa radnika.⁶

Rad podružnica Ujedinjenog saveza željezničara u Zagrebu

Do 1929. godine podružnica USZJ Zagreb imala je svega nekoliko desetina članova. Prestankom rada podružnice željezničara Nezavisnih sindikata porastao je taj broj na oko 110 članova. Kada je početkom 1930. godine partijska organizacija KPJ u radionici državnih željeznica u Zagrebu donijela odluku da komunisti uđu u Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije, broj članova podružnice porastao je na više od 250. Zagrebačka podružnica USZJ održala je 16. ožujka 1930. g. svoju redovnu godišnju skupštinu. Izvještaj o radu uprave podružnice za 1929. g. podnio je tajnik Brlić. Iz njegovog se izvještava vidi da je podružnica u toku 1929. godine održala sedam zajedničkih skupština na kojima se diskutiralo o novom Zakonu o državnom saobraćajnom osoblju. Na posebnim sastancima sekcija i konferencija raspravljalo se o prijedlogu novog pravilnika za radnike, o sporednim prnadležnostima, o radnom odijelu, o turnusima i karnama za vlakopravno osoblje, o kreditima za plaćanje sekcijskih radnika, o uređenju službe i raznih doplataka staničnom osoblju. Na skupštini se isticalo da je uprava podružnice obavljala i zaštitnu funkciju, intervenirajući pismenim i usmenim putem. Veliku je pažnju podružnica posvećivala položaju radničkih radnika. Skupština je stavila novom odboru u dužnost: »1. da se založi za što skorije donošenje radničkog pravilnika; 2. da se založi za što skorije donošenje novog zakona o d. [državnom] s. [saobraćajnom] o. [osoblju]; 3. da se angažira oko izmjene pravilnika o sporednim prnadležnostima, kojom bi osoblje došlo do većih materijalnih prava; 4. da prati kretanje cijena životnih namirnica i na toj osnovi radi za povećanje željezničarskih beriva; 5. da živo radi na širenju organizacione svijesti; 6. da pomaže dizanje zadržnog pokreta među željezničarima; 7. da promiče antialkoholnu propagandu; 8. da utiče da se smanji pocijepanost među željezničarima zbog suvišnog razlikovanja po kategorijama organizacije rada; 9. da posvećuju pažnju gajenju solidarnosti među željezničarima i 10. da aktivno saraduju u ostalom radničkom pokretu i zalaže se za njegovo jedinstvo.« Ovaj program budućeg rada jednoglasno je prihvaćen. Zatim je izabrana nova uprava podružnice. U Upravni odbor izabrani su: Brlić, Đuričić, Klokočovnik, Kmet, Korene, Lušetić, Miholić, Mužina, Podgorelec, Požun, Zmikić, Zulj a kao zamjenici Hotko, Petrović i Turner. U Nadzorni odbor izabrani su Dubrak, Krulec, Plešnik, Radeka i Uštar.

⁶ Arhiv IHPRH USZJ, K-10, Prijepisi dokumenta, USZJ 1929—1930. *Radničke novine*, Zagreb, 18. IV i 5. VI 1930; 1. VII 1933.

Izvršavajući zadatak godišnje skupštine da prati kretanje cijena životnih namirnica i na toj osnovi zahtjeva povećanje plaća željezničara, podružnica je izradila opširnu predstavku koju je podnijela upravi Direkcije željeznice. Iz te se predstavke vidi da su plaće radnika na željeznici regulirane još prije sedam godina, naredbom tadašnjeg ministra saobraćaja. Po toj naredbi su se plaće željezničkih radnika usklađivale s plaćama radnika u privatnim poduzećima, odnosno s tržišnom cijenom radne snage u pojedinim mjestima. Ovo povećanje plaća u toku 1923. i 1924. omogućilo je izjednačavanje primanja željezničkih radnika i radnika privatnih poduzeća. Tako je ostalo sve do 1926. godine, kada su na željeznicama i u željezničkim radionicama počele redukcije koje su trajale sve do 1930. godine. U toku dvije godine snižene su plaće željezničkih radnika daleko ispod plaća radnika u privatnim poduzećima. Zahtjev za povišicom plaća opravdavao se povećanjem cijena životnih namirnica i drugih životnih potreba kao potrebama veće produktivnosti »jer zadovoljni radnik hoće i može više da producira, nego radnik u kojem klija uvjerenje da nije dovoljno nagrađen i da je zapostavljen.«

Podružnica je organizirala i velike zborove i skupštine zagrebačkih željezničara. Tako je na zboru, koji je održan 9. srpnja 1930. u željezničkoj kantini na Trnjanskoj cesti, prisustvovalo 1500 radnika, koji su na zbor došli kolektivno. Zbor je otvorio i predsjedavao mu predsjednik podružnice USZJ Kmet. Na zboru je sekretar saveza USZJ Stanko govorio o položaju i prilikama željezničara Jugoslavije, o intervenciji Saveza kod ministra saobraćaja, ministra financija i predsjednika vlade. Govoreći o tome rekao je da su oni delegaciji Saveza dovoljno jasno dali na znanje dokle se može ići u popuštanju ranije postavljenih zahtjeva željezničara u pitanju njihovih radnih i službenih odnosa. Stanko je izrazio stav da se novi Pravilnik za radništvo, unatoč mnogim nepovoljnim odredbama, treba primiti do znanja »jer se njime dobiva nešto, a nešto je uvijek bolje nego ništa!« Trazio je također od skupštine da ovlasti zemaljsku konferenciju, koja će se održati u Celju, da utvrdi stavove o nepovoljnim odredbama pravilnika za pomoćno osoblje i oblik akcija koje će poduzeti Savez kako bi se one ispravile u korist radnika. Isti dan održan je drugi zbor i to za imenovano osoblje. 10. srpnja održan je poseban zbor za željezničare kołodvora Sava. Zbor je održan u prostoriji gostionice »Mušica«, na Selskoj cesti.

23. rujna 1930, poslije rada, održan je u prostorijama željezničarske kantine zbor ko-

jemu je prisustvovalo oko 500 radnika zagrebačke željezničarske radionice. Zbor je sazvan zbog skraćivanja radnog dana i, vezano s time, smanjivanja radničkih zarada. Zbor je istakao da radništvo državne željezničke radionice ima premlene zarade koje nisu dovoljne za podmirenje životnih potreba. Uprava radionice je s obrazloženjem da joj nedostaje oko tri milijuna dinara da bi se održao dotadašnji opseg rada i visina radničkih nadnica, pristupila smanjivanju radnog tjedna na pet dana, a time i smanjivanju radničke zarade. Zbor je apelirao na ministra saobraćaja i generalnog direktora željeznica da upravi željezničke radionice odobre naknadne kredite u iznosu »kojim će se obezbjediti kako normalni rad od šest dana u tjednu, tako i dosadašnje radničke zarade.«

Druga skupština radnika zagrebačke željezničke radionice u povodu skraćivanja rada i reduciranja nadnica održana je 15. listopada. Skupštini je saopćeno da i pored velikih napora podružnice i radničkih povjerenika nije uspjelo namaknuti tri milijuna dinara, kojim bi se omogućilo normalan rad i normalne radničke zarade do kraja godine. Zbor je istakao da se ne može pomiriti s konstatacijom »da nema para«. »Naše žene i djeca traže od nas kruha, toplu obuću za zimu, treba nabaviti drva, treba nabaviti masti i drugih artikala, kako i otkuda, kad zarađujemo samo 5 dana u tjednu. I onda, kad smo radili šest dana, teško nam je išlo. A još teže se može živjeti, kad se radi i zarađuje još i manje. Obaveza prema porodici i vlastite potrebe sile nas, da poduzmemo daljnje korake, da se rad i zarade radnika u radionici normaliziraju.« Zbor je izabrao delegaciju koju su sačinjavali Brlić, Kmet, Pečnik i Slugić, koja je otišla kod bana Savske banovine dr Šilovića i delegaciju koja je otišla kod ministra saobraćaja Laze Radivojevića. Na skupštini radnika zagrebačke radionice željeznica koja je održana 29. listopada 1930. podnio je predsjednik podružnice Kmet izvještaj da je kredit odobren, te da se ponovno uvodi normalan radni tjedan. Odobrenje naknadnih kredita pripisano je uspjehu organizirane akcije radnika željezničke radionice i njihove sindikalne organizacije.

Na javnom zboru zagrebačkih željezničara, koji je održan 22. prosinca 1930. u velikoj sali Radničke komore raspravljalo se o stupanju na snagu novoga radničkog pravilnika i o klasnom radničkom pokretu i njegovim protivnicima. Na zboru su referirali tajnik Saveza Stanko i dr Živko Topalović. Stanko je priznao da je novi pravilnik donesen bez da su se usvojili prijedlozi sindikata, tako da on osjetno pogoršava položaj željezničkih radnika.

Snižene su plaće od 15 do 30 posto od iznosa koji su radnici primali na dan stupanja na snagu pravilnika. Ukinuta je ustanova radničkih povjerenika na željeznicama, produženo je radno vrijeme, bolesnički fond je smanjio prava radnika. Napredovanje podružnice USZ Zagreb zainteresiralo je i vođu socijalističke partije Zivka Topalovića, koji je pokušao da se afirmira kod zagrebačkih željezničara posebnim predavanjem pod nazivom »Klasni radnički pokret i njegovi protivnici«. Predavanje je preko štampe najavljeno 10 dana ranije, ali nije održano. Umjesto predavanja zakazan je zbor.

Podružnica je u toku 1930. porasla za 76 redovno plaćajućih članova, tako da je na redovnoj godišnjoj skupštini, koja je održana 8. ožujka 1931. godine, imala ukupno 238 članova. U svoje velike uspjehe podružnica je ubrajala da je »za radništvo zagrebačke radionice ishodila isplatu iz godine 1923. što do danas nije uspjelo ni jednoj drugoj radionici u zemlji. Svojom aktivnošću podružnica je spriječila veće redukcije radničkih plaća u toj radionici, a isto tako spriječila je i veće otpuštanje radništva ili pak njegovo stavljanje na besplatne dopuste. Osim toga, uspjelo je otupiti mnogu oštricu, uperenu protiv radnika i službenika uslijed finansijskih poteškoća saobraćaja. Kao najjača aktiva te podružnice jest pravilno orijentiranje zagrebačkih željezničara i dovođenje do kraha žutih pokreta.« Podružnica je održala 24 redovna i šest izvanrednih sastanaka, tri zbora i dvije konferencije. Skupština je raspravljala o općem ekonomskom položaju željezničara, o utjecaju privredne krize na razvoj saobraćaja i smanjenje prometa, a time i smanjenje prihoda željeznice. Konstatirano je da se pogoršanju položaja radnika na željeznici može oduprijeti samo snažna sindikalna organizacija. U Upravni odbor su izabrani: Brlić, Đuričić, Hotko, Klokočovnik, Kmet, Lužetić, Mamula, Masnec, Miholić, Pečnik, Renčelj i Zulj. U Nadzorni odbor: Agreš, Bergoč, Bosner, Schtich i Zmičić.

Porovni protestni zbor željezničkih radnika održan je 15. travnja 1931. godine u povodu najavljenog smanjivanja plaća i akordnih cijena. Zboru je prisustvovalo oko 1500 radnika. Zbor je poručio upravi željezničke radionice da se može uzeti za sigurno »da će produkcija opasti za više nego će iznositi postotak reduciranih nadnica«. Zbor je bučno protestirao protiv pokušaja vođa nacionalnih željezničara da budu govornici na zboru. Zbor je postavio zahtjev Centralnoj upravi Saveza da povede opću akciju za podizanje plaća na razinu na kojoj su bile prije donošenja Pravil-

nika. Odmah nakon održanog zbora upućena je delegacija predstavnika radnika iz radionica Maribor, Niš, Subotica i Zagreb, koja je Generalnoj direkciji prenijela zahtjeve radnika. Intervencija i protestni zborovi nisu uspjeli natjerati direkciju da odustane od redukcije.⁷ Od nje se odustalo tek kada su komunisti organizirali dva protestna štrajka u drugoj polovini 1931. godine. Sve je to ukazivalo na to da su radnici spremni da se bore. Sve skupštine, koje je sazivala podružnica USZ, sazivane su na zahtjev komunista i bivših članova Nezavisnih sindikata. Poslije direktiva CK KPJ da se povede borba željezničara protiv novog pravilnika, reformisti su sabotirali tu borbu i odbijali sve prijedloge o organizaciji otpora koji su dolazili iz redova komunista. Kao ilustraciju prenosimo ulomak iz članka Ivana Krajačića »Komunisti radionice državnih željeznica u Zagrebu«: »Članovi partije veoma su brzo uvidjeli da se ne može raditi bez sindikata i da postoji mogućnost da se Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije koji su do tada držali socijal-demokrati stavi pod utjecaj KPJ. Početkom 1930. g. Partija je donijela odluku da se ide u URSS. Tako su u oblasni odbor Ujedinjenog saveza željezničara za Hrvatsku tada izabrani članovi Partije (paritet između komunista i socijalista) Adam Vajgant kao potpredsjednik, Stjepan Pečnik i Ivan Andrijević kao tajnici i Malarić, a od socijal-demokrata Franc Kmet kao predsjednik, Đuro Brlić i Klokočovnik. Upornim radom i zalaganjem komunista taj sindikat je postao najjača i najaktivnija organizacija u Željezničkoj radionici u Zagrebu, preko koje su se vodile uglavnom sve akcije za poboljšanje uslova rada radnika na željeznici. Novoizabrano rukovodstvo sindikalne organizacije počelo je da javno istupa već 1931. godine. Režim Pere Živkovića nastojao je da radnicima umanji plaće za 10 posto. Protiveći se tome članovi Partije su preko sindikata pozvali radnike da dođu pred upravu radionice. Svi radnici su tada protestirajući napustili radna mjesta i došli pred upravnu zgradu, gdje su zahtijevali da se ne smanjuju ionako male plaće. Upravnik je, međutim, odmah zatražio intervenciju policije koja je u dosta velikom broju brzo stigla na lice mjesta. Ali radnici se nisu vratili na posao, dok im nije obećano da će biti povoljno riješeni njihovi zahtjevi. Naša aktivnost se sve više širila naročito u legalnim oblicima borbe. Željeznica je na primjer imala 1931. god. svoje konzume, zadruge, koje su

⁷ Radničke novine, Zagreb, 14. i 21. III, 5. i 13. VI, 25. VII, 19. IX, 3. 24. i 31. X, 7. XI, 19. i 24. XII/1930; 9. I, 6. i 13. III, 1. V/1931; 3. VI 1932. Proleter 1/1934, 2—3.

bile u rukama činovnika odanih režimu. Da bismo to spriječili, poveli smo preko sindikata borbu za izbor delegata u skupštinu zadržara. Iako su tom prilikom i režimski sindikati (žuti) imali svoju listu, pobijedila je radnička lista URSS-a, što je još više učvrstilo povjerenje radnika u pravilnost borbe komunista. Na poziv URSS-a, 26. februara 1933. godine održan je protestni miting radnika u kantini željezničke radionice u Zagrebu. Protestiralo se zbog toga što su zarade bile smanjene za 5 posto. Na mitingu je bilo oko 1600 radnika, a njima je rukovodio Vajgant. Govornici su bili Kmet i Pečnik iz radionice, Stanko iz Ljubljane i Krasulj iz ložionice. Poslije govora donesena je odluka da se izabere delegacija koja će otići u Beograd da brani interese radnika. Na čelo delegacije izabran je Vajgant, koji je istupio protiv režimskog žutog sindikata. Tako je zalaganjem članova Partije, SIO-a i simpatizera, sindikat postao prava klasna borbena organizacija. To je počelo smetati tadašnjem režimu, naročito novom ministru saobraćaja popu Korošcu, koji je izričito tražio da se iz Pravilnika Ujedinjenog saveza željezničara izbace stavke koje su govorile da je zadatak sindikalne organizacije da štiti i brani interese radnika zaposlenih u željezničkom saobraćaju. Komunisti su to odbili pa se režim poslužio iskušanim metodama, uhapsivši druga Vajganta i ostale, a ubrzo poslije toga 1933. godine zabranio je i daljnji rad Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije u cijeloj zemlji.³

³ I. Krajačić, »Komunisti radionice državnih željeznica u Zagrebu« u: *Cetrdeset godina*, zbornik sjećanja aktivista jugoslavenskoga revolucionarnoga radničkog pokreta, II (1929—1935), Beograd, 1960, 53—59.

U željezničkoj radionici osnovana je prva organizacija Komunističke partije Jugoslavije 1919. godine u Zagrebu. Na njenom čelu su u godinama nakon diktature i uoči rata bili Ivan Krajačić, Drago Stojaković, Antun Mrak, Dragutin Saili, Antun Frntić i mnogi drugi. U toku NOB-a 154 člana radionice dala su svoje živote: Nazif Abđagić, Ivan Abraham, Josip Arbanas, Franjo Balaz, Drago Barić, Jakob Bauer, Josip Belošević, Franjo Benčić, Ivan Benčić, Vjekoslav Bergant, Drago Bikanec, Vilim Blašković, Cedo Bogdamović, Franjo Bošnjak, Mato Bulat, Milan Bunjevac, Mato Cobović, Petar Crnogorac, Petar Cukić, Mijo Cvetković, Vinko Česnik, Boško Čolić, Vojin Čučuz, Josip Dančević, Petar Demić, Ivan Domjan, Mladen Dragišić, Ilija Dvornić, Ilija Đorđević, Radivoj Fišbajn, Viktor Fošnjarić, Stojan Gačić, Savo Gajić, Slavko Glavati, Stjepan Globan, Josip Gočić, Janko Gredelj, Antun Gregurić, Stevo Gručić, Vladimir Grula, Milan Hacek, Viliam Halamić, Vjekoslav Hapač, Stjepan Haramina, Josip Havičić, Eduard Hesky, Velimir Hesky, Otmar Hočevar, Gustav Horvat, Franjo Horvatić, Josip Ivačić, Franjo Ilijaš, Adam Ivanuša, Josip Jakuš, Vinko Jedut, Slavko Jožić, Eduard Kancir, Ervin Kautzman, Josip Kelemen, Vlado Kirimić, Stjepan Klečić, Franjo Kolar, Mar-

O radu ostalih podružnica USZJR

Pododbor Sisak — Poslije zagrebačke podružnice USZ brojno je bila najjača podružnica Sisak. Na čelu podružnice bio je njen tajnik Franjo Droupčić, strojar, socijalista. Obilni sekretarijat Ujedinjenog saveza željezničara Zagreb piše Droupčiću: »Moramo upreti sve sile, pa da krizu u koju smo došli prebrodimo. Naročito se moramo truditi da očuvamo naš Savez. Ozirom da našu prošlost, koja je u svakom pogledu čista, vjerujem da će nam to uspjeti. Ja vjerujem, da Ti već i sam osjećaš zadovoljstvo što nismo pošli za frontašima iz Koraćevog tabora... Oni su nam jedna crna mrlja, koju ćemo teško izbrisati kao što se ne može izbrisati ministerijalizam iz godine 1919... Nikad nećemo moći oprati tu sramotu, da su i socijalisti bili ti koji su pripomogli da se do diktature došlo zbog »slepljenja sa prečanskom buržoazijom« i da smo lišeni naših svih građanskih prava. Korać i Svetek, da su iole spremni političari, morali su predvidjeti zlo koje dolazi kao što smo ga predviđali i slutili mi... Ja smatram da će to biti sreća za naš pokret, ako tih nesposobnjaka za uvijek iz proleterskih redova nestane... Ja vjerujem da naša era tek sada dolazi.«⁴

3. ožujka 1929. održala je podružnica USZJ Sisak svoju redovnu godišnju skupštinu o kojoj u svom izvještaju Obilnom sekretarijatu piše: »Na skupštini je učestvovalo 150 željezničara. U novi odbor izabrani su Josip Solano-

ko Kolar, Stanko Komavli, Milan Kosanović, Ivan Kostanjevac, Juraj Kostelić, Jovo Koštić, Zvonko Kovačić, Ivan Kovačić, Franjo Kozjak, Stjepan Krčmar, Josip Kržanić, Josip Kubla, Božo Kuncan, Sigmund Kunodi, Ivan Lasić, Antun Lazić, Drago Lauter, Ivan Lenac, Tomo Lepen, Ratimir Lorencin, Dušan Mamula, Edo Marušić, Tomo Matašić, Antun Matetić, Dušan Matešić, Stjepan Matić, Franjo Međurečan, Ivan Mihalić, Milan Miletić, Boško Miloš, Grga Mirić, Milan Mirić, Josip Mišir, Antun Mrak, Mato Muretić, Milovan Muzević, Božo Nikšić, Josip M. Novak, Vasilije Novaković, Franjo Novosel, Vladimir Novosel, Momčilo Odanović, Mato Orešković, Ivan Pečeneć, Stjepan Pečnik, Antun Perковиć, Božidar Perlain, Marijan Peuc, Andrija Pintar, Julio Podgornik, Simo Potrebić, Vlado Povrženić, Josip Prenc, Josip Pršljen, Rudolf Raif, Samuel Rendeli, Viktor Renko, Petar Rešković, Gotfrid Ribić, Ivan Ropret, Ivan Roter, Marijan Rukavina, Antun Ružić, Franjo Seljan, Drago Sontaki, Svetozar Spajić, Franjo Saban, Ivan Siftar, Zvonimir Šneler, Stjepan Stefanović, August Toni, Dušan Trbojević, Milan Tršinski, Simun Truhan, Antun Tuden, Vinko Uroić, Rajko Višnjić, Nikola Vodopija, Mihajlo Volf, Ivan Vozila, Zvonko Vrabec, Mile Vranes, Stjepan Vreček, Lazar Vujičić, Stevo Vukolić, Nedeljko Vučelić, Mušan Zahirović, Dušan Zlatić, Vlado Zubović, Janko Znidarec.

⁴ Arhiv, IHRPH, USZJ, K-10, Prijepis dokumenta 1929—1930, 157—158.

vić predsjednik, Branko Holer, podpredsjednik, Franjo Droupčić tajnik, Marks Ribić tajnik II, Mijo Zagode, blagajnik i Alojz Knez II blagajnik i još pet odbornika i dva revizora. Na skupštini se kritizirao rad »mračnih elemenata« koji vode agitaciju protiv podružnice pod parolom da je Savez željezničara raspušten. Pored toga dio radnika pogrešno je shvatio članak objavljen u slovenskom Željezničaru, koji se odnosio na intervenciju kod ministra saobraćaja u pogledu diferencijacije među radnicima, shvaćajući da se je Savez založio samo za stanično osoblje. To je izazvalo »kaos u podružnici« tako da je »jedan dobar dio članova istupio iz članstva.«

20. travnja održan je u radničkom domu u Sisku sastanak željezničara, na kojem je Josip Solanović podnio izvještaj o radu kongresa. 21. svibnja održala se proširena sjednica na kojoj se vodila opširna rasprava o radničkom pravilniku, pripisujući sve nedaće lošem gazdovanju u saobraćaju, osobito politici budžetiranja. Za upravljanje željeznicom moraju se tražiti bolji putovi i komercijalizacija.¹² Radnički pravilnik, koji je stupio na snagu 1. siječnja 1928. i koji je nakon izvjesnog vremena povučen zbog mnogobrojnih protesta Saveza željezničara, doveo je do prave anarhije. Željezničari ne znaju koji pravilnik zapravo vrijedi. Radnicima šefovi kažu: »Nemamo nikakvih propisa, čekajte dok stupi na snagu novi radnički pravilnik«. U Sisku ima umirovljenih željezničara, koji čekaju godinu i više na penziju. Željezničari su lišeni svake građanske slobode, njih se šikanira, nad njima se primjenjuje vojnički zapt, redukcija je na dnevnom redu... višekratnom redukcijom otpušteni su mnogi željeznički stručnjaci koji su svojim stručnim znanjem uveliko koristili saobraćaju. Osim toga, reducirano je mnogo sekcijjskih radnika s višegodišnjom praksom... U toku proteklih dviju godina plaće radnicima bile su reducirane u ložionici 3 puta.« Kod prevođenja dnevnic na satne plaće, uprava Južne željeznice ostala je dužna radnicima 77.489 dinara. Ukinuti su godišnji odmori, higijenski uvjeti rada su vrlo loši, na ložionici nema dimnjaka. Stanično i magazinsko osoblje ima dnevnicu utvrđenu još 25. rujna 1926. Skretničarsko i manevarsko osoblje ne dobiva službeno odijelo. Radnici namješteni kod zavarivanja brklja vrše zimi službu bez bunde, a ljeti bez kišnih kabanica. Sekcijski radnici rade dnevno 10 sati.¹³

Radnički povjerenici ložionice Državnih željeznica u Sisku zamolili su Direkciju državnih željeznica u Zagrebu da se ukine redukcija satne plaće izvršena godine 1926. i 1927. u iznosu od 0,50 dinara do dva dinara po satu. U povodu toga šef ložionice u Sisku izradio je jedan iskaz koji je poslan direkciji. Pošto radnički povjerenici nakon nekoliko mjeseci nisu dobili odgovor, zamolili su 5. studenog 1929. Radničku komoru u Zagrebu za intervenciju. I radnici magazina tužili su se na neurednost isplate. Oni novac kod isplate primaju bez ikakvih dokaza, kolika im je zarada, koliko je od nje i zašto ustegnuto iako za to postoje isplatne knjižice.¹⁰

Oblasni sekretarijat, u svom dopisu od 15. studenog 1929, upozorava podružnicu Sisak da se ubuđuje, kada se traži intervencija neke druge instancije, obrati preko Oblasnog sekretarijata, a ne izravno, zbog toga što je potrebno da Sekretarijat zna »što pojedine podružnice rade, jer je potrebno da se slične intervencije traže ispred cjeline Saveza, a ne ispred pojedinih dijelova. Glede neurednog isplaćivanja magazinskih radnika tražio je sekretarijat da mu se javi »da li ste izvršili... lokalnu intervenciju... Ako nije izvršena, odmah je izvršite. Svakako je potrebno najprije izvršiti intervenciju lokalno, jer se u predstavi direkciji mora navesti da lokalna intervencija nije uspjela.«

Podružnica USZ održala je 9. rujna dobro posječenu skupštinu, na kojoj je podnesen izvještaj o razgovoru s ministrom saobraćaja.¹¹ U Ložionici je početkom 1930. godine otpušteno s posla 10 radnika i uveden je sedamsatni radni dan. Željeznička stanica Sisak bila je središte prometa na glavnoj pruzi. Rad na njoj, u vrijeme izvozne sezone, iziskivao je velik napor. Vozni park i strojevi su derutni. Čitavi vlakovi oštećenih kola prolaze iz jedne podstanice u drugu. Kredita nema. Posla i suviše. Radnika po kancelarijama i skladištima ima i više nego što treba, ali zato nema dovoljno zantlija. Plaće su od 700 do 1000 din. U god. 1929. u ložionici je 120 zaposlenih radnika obavilo ogroman posao, čak 1789 popravaka na kolima. Novu godinu dočekali su s redukcijom plaće. Ložionica Sisak u 1930. god. smije potrošiti na plaće 110.000 dinara, dok je u 1929. godini potrošila 135.000 dinara.¹⁴

Prema pisanju *Radničkih novina*¹⁵, USZ intervenirao je kod Direkcije željezničara u Zagrebu da se reducirani radnici u ložionici u

¹⁰ Isto, 154—157.

¹¹ Isto.

¹⁴ Isto, 229—231.

¹⁵ *Radničke novine*, Zagreb, 7. III 1930.

¹² Isto, 46—148; 158—159.

¹³ Isto, 154—157.

Sisku vrata na posao, a radno vrijeme opet vratu na osam sati. Intervencija je potpuno uspjela.

Godišnja skupština podružnice USZJ Sisak održana je 1. veljače 1930. godine. Na skupštini je sudjelovalo oko 100 željezničara. Godina 1929, po ocjeni skupštine, bila je teža nego ijedna ranija godina. Prava koja su se ranije osvojila, u toku 1929. godine su izgubljena. Snižene plaće svedene su ispod egzistencijalnog minimuma, godišnji dopusti reducirani, hranarina se ne isplaćuje redovno, tako da radnici na nju čekaju i po nekoliko mjeseci, globe često premašuju maksimum radničkih nadnica. Odbor je izvršio 36 lokalnih intervencija. Skupština se gotovo nije održala, jer je došlo do promjene referenta kojeg je poslao Oblasni sekretarijat Zagreb, pa izaslanik policije nije htio da dade riječ drugom referentu, a tajnik je prilikom podnošenja izvještaja upozoravao da se drži dnevnog reda. U novi odbor izabrani su: Mijo Spišić predsjednik, Branko Holer potpredsjednik, Franjo Droupčić tajnik, Anton Fuk II tajnik, Zagoda, blagajnik. U odbor je birano još osam članova.¹⁶ Podružnica je 6. listopada 1930. naručila od Oblasnog odbora 150 komada kalendara na hrvatsko-srpskom jeziku i 10 na slovenskom.¹⁷ Prvog listopada 1933. podružnica je tražila od Oblasnog sekretarijata da intervenira za pružne radnike kojima je izvršena redukcija plaća, prilikom donošenja novoga radničkog pravilnika.¹⁸

Pododbor Bjelovar — Sedmog lipnja 1929. godine javlja podružnica Ujedinjenog saveza željezničara Bjelovar Oblasnom sekretarijatu Zagreb da će »oživiti pokret u Pavl. Dražici za sada biti nemoguće s tih razloga što ne imade ljudi, koji bi istoga vodili... Funkcioneri se žale na članove da neće plaćati članarinu, a članovi se žale da ne imadu nikoga tko bi od istih članarinu pobrao... I prena tome znači... da se prička izvjesno vrijeme kada će biti moguće obnoviti tamo pokret.«¹⁹ Dalje podružnica izvještava da postoje izvjesna strujanja među željezničarima na pruži Bjelovar — Virovitica, u Pitomaci. Radnici su pripravnici stupiti u organizaciju samo treba održati s njima sastanak. 6. lipnja održan je uži sastanak članova podružnice sekcijских i radioničkih radnika na kojem se raspravljalo o radničkom pravilniku u vezi s anketom, koja će se održati u Beogradu. Za delegata podružnice izabran je tajnik Ivan Boranjac.

22. lipnja radnički povjerenici kod sekcije za održavanje pruge državne željeznice kr. SHS Bjelovar uputili su ministru saobraćaja Beograd zahtjev da naredi isplatu razlike, koju duguje Generalna direkcija radničkom osoblju, a koja je nastala ukidanjem privremenog pravilnika od 1920. godine, budući da se prevođenje ponegdje provodilo u toku cijele godine. »Za to vrijeme smatramo da radnicima pripada razlika između prije prevođenja manjih i poslije prevođenja većih plaća, tj. razlika za plaće od 1. septembra pa do dana prevođenja.«²⁰ Sekcija za održavanje pruge ustegla je dva puta po 30 dinara za kuluk naučnicima i radnicima, koji nisu spadali pod plaćanje kuluka. Ustežu se plaće i za nabavljaku zadrugu, unatoč tome što radnici istoga mjeseca istupaju s posla ili odlaze u vojsku.²¹ Podružnica je održala godišnju skupštinu 28. veljače 1930. Vodila se akcija da se odstrane radnici iz Međimurja kako bi se uposlili »domaći radnici«. Oblasni sekretarijat kritizira tu akciju: »Radnik tako zaposlen osjeća da to nije u redu i neće pristupiti organizaciji. Radnik koji bude sa posla odstranjen neprijateljski će se odnositi prema organizaciji.«²²

Željezničare Bjelovara pokušao je pridobiti nacionalni sindikat Stojana Stankovića, dijeleći među njima, za vrijeme rada, letke kojima je sazvan zbor za 18. listopada 1930. u prostorijama ložionice.²³ Ujedinjenom savezu željezničara bilo je najstrože zabranjeno održavanje bilo kakvih sastanaka ili zborova na području željeznice i u njezinim objektima, no ta se privilegija dala nacionalnim sindikatima. Prije zbora pokušao je referent nacionalnih sindikata da sazna brojno stanje članova USZJ. Zanimalo ga je da li su oni klasno opredijeljeni i da li su agresivni. Podaci koje je dobio »stjerali su mu strah u kosti«. Na zboru su bili prisutni uglavnom članovi USZJ. U referatu je napadao funkcionare klasnih radničkih organizacija. O prilikama na željeznici i teškom životu željezničkih radnika i službenika referent nije rekao ni jednu riječ. Funkcionar sindikata željezničara Urek dobacio mu je da govori o bolesničkom osiguranju željezničara, o njihovim plaćama i radnom vremenu, itd. Na to se govornik okomio na njega da je komunista i da će mu on već pokazati kao što je pokazao i drugima koji nisu htjeli da uđu u nacionalne organizacije sindikata.

¹⁶ Isto, 134—135.

¹⁷ Isto, 196—197.

¹⁸ Isto, 197—198.

¹⁹ To su bili Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati (JNRS) pod vodstvom poslodavaca, a zainteresirani za radnike u velikim tvornicama ili u poduzećima od općeg društvenog interesa.

¹⁶ Arhiv IHRPH, USZJ, K-10, Prijepis dokumenta, 1929—1930, 227—229.

¹⁷ Isto, 233—235.

¹⁸ Isto, 226—227.

¹⁹ Isto, 133—134.

Govornik se pred radnicima hvalio da je uz Jugoslovenske nacionalne radničke sindikate policija . sva državna vlast. Na to je dopisnik *Radničkih novina* naveo da željezničari Bje- lovara neće poći u nacionalne sindikate pod prijetnjama »jer se svatko od nas, pa i onaj najzaostaliји, osjeća prepošten i preponosan, a da bi htio u takovo društvo.«²⁴

Pododbor Bačuga — Oblasni sekretarijat USZJ Zagreb odgovara 12. siječnja 1929. godine na pisma podružnice upućena sekretarijatu 30. prosinca 1928. godine i 10. siječnja 1929. godine. Stevo Dukić iz Bačuga izvijestio je 1130. centralu USZJ da više neće primati radničku štampu, jer su svi članovi prestali plaćati članarinu. U vezi s tim Oblasni sekretarijat moli Dukića da mu opširnije javi o faktičnim razlozima neplaćanja članarine i prestanka rada organizacije. »Kad su se vaši drugovi ipak odlučili da ne budu organizirani i da ne čitaju naših novina, koje pišu samo za njih i u njihovu korist, onda tome moraju postojati neki posebni razlozi« kaže se u pismu. 14. listopada 1930. javlja Oblasni sekretarijat USZJ Zagreb Stevi Dukiću da će informacije koje pošalje u pogledu posla, kredita i zaposlenja radnika dobro doći, prigodom intervencije kod direkcije. Poziva ga da posveti pažnju stvaranju organizacije. »Htjeti bolji život i bolju zaradu, bez organizacije je isto što mlatiti praznu slamu... Ako vam je moguće nastojte pripremiti sastanak ili neku konferenciju, na koju ćemo izaslati delegata.«

Pododbor Jasenovac — 10. novembra 1929. godine javila je podružnica USZJ Jasenovac Oblasnom sekretarijatu Zagreb da se radnici žale na rad saobraćajnog liječnika i na to da pružni stražari nisu primili svoje plaće u cjelini. Radilo se i prekovremeno, a prekovremeni rad nije bio isplaćen. Neki radnici nisu primljeni u bolesnički fond jer ih je liječnik proglasio nesposobnima. I čuvari pruga žalili su se da im kod provođenja nisu uračunate sve godine službe. Podružnica je održala skupštinu 14. srpnja 1929. godine.²⁵

Pododbor Pavlovac—Dražica — Obračun članarine 1929. nije bio izvršen za više mjeseci. Pišući jednome od sindikalnih funkcionara koji je premješten iz Pavlović—Dražice zbog sindikalnog rada, Oblasni sekretarijat USZJ Zagreb kaže: »Stoga Vas molimo da stvar lično i hitno izvidite i da pospješite obračun ... Glede vašeg premještaja moramo vam

reći, da je isto uslijedilo i radi vaših pogrešaka kao što su nam u Direkciji kazali, ali bez obzira na to, kamo god ćete doći imati ćete mogućnosti da među željezničarima opet poradite na prosvjećivanju i organiziranju. Čim će premještaj uslijediti, obavijestite nas kamo odlazite.«²⁶

Pododbor Slavonski Brod — 13. ožujka 1929. šalje Oblasni sekretarijat USZJ Zagreb podružnici Slavonski Brod (Ferkoviću, tajniku) odgovor na pismo od 7. siječnja 1929. u kojem se žali da je izložen progonima. »Međutim, svakako je nužno da nastojite da ubuduće svaki prigovor gledom na marljivost u službi i gledom na ophođenje sa pretpostavljenima izbjegete ... Ipak se po našem mišljenju nemate tamo tako dugo nadati ničim boljem, dokle god ne oživite kao organizacija. S Vama kao i sa svakim drugim moći će se poigravati tako dugo, dok iza sebe nećete imati neku snagu, predstavljenu u međusobnom slozi i organiziranosti.« U pismu se dalje kaže da su prilike u željezničkoj radionici u Slavovskom Brodu (šikaniranje radnika, male plaće, dug radni dan, grubo postupanje, globi, itd.), uglavnom posljedica slabosti i neorganiziranosti samih radnika. Neorganizirani radnik je isto što i nezaštićeni radnik. »Zato ste dužni ako iskreno želite sebi i svojim drugovima pomoći, odmah raditi na tome da se slože i organiziraju. U skorom vremenu pripremite zajednički sastanak radnika radionice i ložiönice na koji bi došao delegat iz Zagreba.«²⁷

8. rujna 1929. održana je konferencija delegata radioničkog osoblja.²⁸ Podružnica USZJ imala je 14 članova koji su redovno plaćali članarinu, pa su iskazivani kao ispravni članovi. Svi zaposleni željezničari bili su prisilno učlanjeni u Udruženje nacionalnih željezničara i brodarara. Tako su članovi USZJ plaćali dvostruku članarinu — jednu prisilno, drugu dobrovoljno. U dopisu koji su objavile *Radničke novine* kaže se: »Mi već 14 dana radimo uz tzv. skraćeno radno vrijeme 7 sati, umjesto 8. Takvo radno vrijeme je uvedeno s napomenom, da za normalne nadnice nema dosta kredita. To je doduše bilo ispravno pred neko vrijeme, ali koliko znamo, kredit je odobren. Zato se više ne bi trebalo raditi uz tzv. skraćeni radni dan. Skraćeni radni dan sam po sebi ne bi bio nikakvo zlo, ali je zlo to, što nam je za toliko skraćena i naša zarada... Većina radnika naše radionice začlanjena je u onoj organizaciji koja nam šiša članarinu sve

²⁴ *Radničke novine*, Zagreb, 21. XI 1930.

²⁵ Arhiv IHRPH, USZJ, K-10, Prijepis dokumenata, 140—142.

²⁶ Isto, 143—144.

²⁷ Isto, 144—145.

²⁸ Isto, 145—146.

bez pitanja. Kako nam se članarina bez pitanja usteže, tako te organizacije nitko ne pita za nas, niti mari za naš položaj, a još manje nam tko polaže računa kud naše pare idu. Bilo bi već vrijeme, da svi radnici iz radionice uvide da je potrebno da o svom položaju ozbiljno razmisle i živo porade, da ga čim prije poprave. To ćemo postići u našem starom Ujedinjenom savezu željezničara, kojemu moramo što prije i što brojnije opet pristupiti.»²⁹

»*Pododbor Sunja* — Na skupštini koja je održana 9. lipnja 1929. izabran je Matija Ivančić za delegata na anketi koja se održavala 29. i 30. lipnja 1929. u Beogradu. On je, zahvaljujući se na izboru, rekao: »Po mome uvjerenju na anketi će se najveći broj naših zahtjeva ispuniti, jer će sam gospodin ministar čuti iz bijednih ustiju željezničara tugu i nevolju koja nas prati...« Na skupštini održanoj 8. prosinca prema izvještaju koji je podnijet sekciji radnici koji su uvijek bili pogodni nezaposlenošću ili manjom zaradom, postali su malodušni iako je Savez tražio od direkcije i ministarstva da se nađu novi krediti i vodi politika punog zapošljavanja radnika. U tome nije uvijek uspevao jer nije imao dovoljno snage »zašto su najviše krivi sami radnici, koji onda kad im je najgore, bježe od organizacije umjesto da je još više podupru i ojačaju.«³⁰

»*Pododbor Blinski Kut* — Pavle Bajić, sekcijski radnik otpušten je 21. srpnja 1929. s posla zbog pokušaja organiziranja radnika. Nadglednik pruga kaznio ga je globom od 25 dinara i naredio jednom predradniku da ga baci s kolosijeka. Ovaj ga je zgrabio i bacio u grabu tako da mu je skoro ruku slomio. »Sada umoljavam drugarski naslov — žalio se je Bajić oblasnom sekretarijatu USZJ Zagreb — da bi sve ove moje navedene podatke podastriji višoj vlasti, da se takova šteta događa, da se krivci pozovu na odgovornost i da se mene otpuštenog što prije primi natrag na posao, da krivim ni dužan sa mojih zaradnih sedam godina ostanem bez hljeba.«³¹ U Blinskom Kutu je osnovana podružnica USZJ od mladih radnika za čiji su, kako to sami pišu, »vapaj i zvijezde na nebu čule ali sve uzalud... Gospodin nadzornik ima svojih posilnika i miljenika koji nikada ne prime za držalo teški kramp, ali zato drugih pet mora raditi za deset.«³²

»*Pododbor Nova Gradiška* — Podružnica USZJ Nova Gradiška žalila se 21. siječnja 1930. g. Oblasnom sekretarijatu USZJ Zagreb da joj je sreski načelnik zabranio održavanje skupštine.« Povodom ovog slučaja zabrane sastanka koji nam još nije potpuno razjašnjen, žalit ćemo se nadležnom banu istom molbom kao i ministarstvu, da sreskim glavešinama dadu upute da naše strukovne sastanke ne zabranjuju.« Sekretarijat je podružnici odgovorio: »Ipak molimo vas da nastojite da ovaj slučaj ne bude od utjecaja na vaš rad na organizaciji, a naročito nastojte da uslijed toga organizacija ne oslabi. Ovaj postupak sreskog poglavara nema nikakvog osnova što se tiče rada našeg Saveza, jer mi nismo nikada bili komunisti niti širitelji njihove propagande. Jedini uzrok njegovom postupku može biti u tome, da on valjda misli da su u članstvu Saveza i oni ljudi, koji su prije bili komunisti. Takvih ima na žalost i u Novoj Gradiški, ali poglavaru bi trebalo reći da ti nisu naši članovi i da oni uopće ne utiču na Vaš rad. To ćete morati učiniti prvom zgodom, kada ćete opet prijavljivati održavanje redovne godišnje skupštine. Redovnu godišnju skupštinu nastojte sazvati za prvu polovicu mjeseca februara, a kao dnevni red u prijavi navedite 1. izvještaj o dosadašnjem radu odbora; 2. Izbor novog odbora; 3. Razno. Vjerujemo da ovakvom dnevnim redom poglavaru neće prigovarati i da Vaš nemće činiti nikakove zaprijetke održavanju skupštine. A bilo bi još bolje da nam javite točno vrijeme i mjesto gdje bi se skupština održavala, pa bi prijavu za istu podnijeli mi iz Zagreba. Vaša bi bila dužnost da izvršite dobru agitaciju i da članovi na skupštinu dođu u što većem broju.«³³

Iz izvještaja pete skupštine, u svibnju 1930. vidi se da je podružnica u Novoj Gradiški uspjela podići nadnicu svim starim radnicima za 0,50 dinara po satu, a novima radnicima za 0,25 dinara. Podružnica je pisala sekretarijatu: »da se govori među radnicima na pruzi da će nam se ustezati od naših plaća 48 dinara od svakog radnika za sokolski dom u Beogradu, pak se radnici jako protivie ovakvom lihvarstvu. Zar nije dosta što nam se ukida za beogradski konzum već i sokolski slet. Stoga vas molimo da poradite na tom bezdušnom ustezanju radničkih malih plaća.« Na sjednici odbora podružnice, koja je održana 23. studenog 1930, podvrgnut je kritici rad Oblasnog sekretarijata, rad Centralne uprave Saveza i pisanje organa saveza *Ujedinjeni željezničar*, da su »puno obećavali, a malo od obećanja izvršavali.«

²⁹ *Radničke novine*, Zagreb, 4. IV 1930.

³⁰ Arhiv IHRPH, USZJ, K-10, Prijepis dokumenata, 159—161.

³¹ Isto, 161—163.

³² Isto, 199—201.

³³ Isto, 210—211.

Željezničari iz Kapele Batrine održali su 22. lipnja skupštinu. Skupštinu su sazvali le-cima.³⁴

Pod naslovom »Veliki uspjeh organiziranih željezničara«, donijele su *Radničke novine* vijest iz Nove Gradiške. Pod kraj siječnja 1931. izdao je šef sekcije za održavanje pruge u Novoj Gradiški nadglednicima nalog da svim sekcijским radnicima snize plaće za oko 15 do 20 posto. Tim smanjivanjem trebalo je biti pogodeno oko 300 radnika s oko 1000 članova obitelji. U predstavkama koje su tim povodom podnesene Direkciji u Zagrebu i Generalnoj direkciji u Beogradu podvučeno je da i dotadašnje nadnice radnika nisu bile dovoljne za život, a sa smanjenjima će se moći još samo gladovati. Osim toga navedeno je da su plaće vanjskih radnika, tj. radnika u privatnim poduzećima u Novoj Gradiški za oko 15 do 20 posto veće pa će redukcijom biti pogođeni i ovi. Pri tom će stradati i sama željeznica, jer će je baš najbolji radnici napustiti i tražiti zaposlenje tamo gdje će biti bolje plaćeni. Podnesene predstave su uvažene pa je šefu sekcije u Novoj Gradiški izdan nalog da ne snizuje radničke plaće. Ovom akcijom željezničara organiziranih u Ujedinjenom savezu Jugoslavije u Novoj Gradiški spašeno je radnicima oko 25.000 dinara mjesečno. Ovakvo okončanje ove akcije smatrati su željezničari velikim uspjehom, što je naišlo na odjek među organiziranim radnicima. U redove Ujedinjenja saveza ušli su svi sekcijски radnici od Novske do Broda.

Pododbor Osijek — Željezničari Osijeka održali su zbor 7. rujna 1930. g. Na zboru je govorio delegat Oblasnog odbora USZJ Zagreb Pongračić. Raspravljalo se o položaju željezničara, privrednim prilikama i financijskom položaju saobraćaja, o odredbama novoga radničkog pravilnika i zaključcima zemaljske konferencije željezničara održane 3. kolovoza u Celju. Na zboru je zaključeno da željezničari Osijeka pristupe u USZJ. Izabran je odbor u koji su ušli: Gabrijel Gvozdanić, Bolto Kosalec, Martin Nemeth, Milan Suvadžin i Franjo Wizler. U Nadzorni odbor izabrani su Stjepan Hren, Nikola Hrgašić i Josip Lovizer.³⁵

Pododbor Šibenik — Podružnica USZJ Šibenik održala je skupštinu 5. ožujka 1929. godine. Podružnici je pristupio velik broj novih članova iz jugoslavenskih nacionalnih sindikata, tako da se govorilo o likvidaciji nacionalnih sindikata među željezničarima. 26. ožujka

održao se sastanak na koji je došao delegat iz Oblasnog sekretarijata USZJ Zagreb. 16. studenog održala se skupština željezničara. Željeznica u Šibeniku slala je radnike na besplatne dopuste. Redukcija radnika u Šibeniku nije se provodila zbog toga što nije bilo posla na željeznici, već zbog smanjenih kredita. Radnici su radili na željeznici po dvije-tri godine, a da nisu dobili osobne legitimacije za režijska putovanja, zbog toga što nisu proglašeni za stalne radnike. A za stalne radnike nije bilo planiranih praznih mjesta. Radnici su upravu željeznice morali izvještavati o svom kretanju u slobodno vrijeme: kada odlaze od kuće, kuda idu i gdje ih se može naći. Radnici ložionice žalili su se na nedostatak potrebnog alata i materijala. Intervencije zbog oduzimanja bundi i odijela vlakovođama nisu uspijevale. Ložaćima, koji ne mogu biti imenovani za stalne radnike zbog nepismenosti, preporučeno je da putem kursa nauče pisati i čitati. Tečaj je trebala da organizira podružnica USZJ u zajednici s Radničkom komorom. »Budući pak i mi — pisao je podružnici Oblasni sekretarijat USZJ Zagreb — stojimo na stanovištu, da željezničari moraju biti pismeni ljudi, jer bez toga ne mogu biti dobri željezničari, a još manje dobri i svijesni članovi naše organizacije, to već i toga radi neku oficijelnu intervenciju u toj stvari ne možemo izvršiti. Glede pak sniženja njihovih plaća, to se radi po onoj: »Necete ti raditi za sniženu plaću, idi, pa će doći drugi koji će htjeti raditi.« To je najniži izrabljivački metod koji našalost i željeznice prakticiraju. Prakticirat će ga sve dotle dok snagom organizacije ne uspijemo to spriječiti.«³⁶

Pododbor Indija — Oblasni sekretarijat USZJ Zagreb odgovorio je 21. siječnja 1929. na dopis podružnice USZJ Indija: »Rad na organizaciji valja nastaviti isto onako kao što se je to i do sada radilo. Preko drugova u Beogradu morate nastojati da vam se dom otvori. Do sada vam je rad ograničen jedino glede održavanja sastanaka. Odborske sjednice mogu se održavati i bez dozvole, samo ih se treba pravovremeno prijaviti. Najvažnije je ubiranje članarine... Treba izdržati teret vremena sada kada je najteži. Sa žutima se mora voditi borba. Oni su najveća nesreća za stvar željezničara. Izbori radničkih povjerenika odgođeni su, s kojom tendencijom još se ne zna. Sam rad nije zabranjen, već je samo skučen... a za koliko je skučen, za toliko mora biti više agiln i požrtvovan.« Do lipnja 1929. godine podružnica nije mogla održati sastanak člano-

³⁴ Isto, 211—216.

³⁵ *Radničke novine*, Zagreb, 12. IX 1931.

³⁶ Arhiv IHRPH, USZJ, K-10, Prijepis dokumenta, 163—166, 209—210.

va. Zato se njih nekolicina sporazumjela i izabrala delegata za anketu u Beogradu. Nacionalno udruženje željezničara pokolebalo se, pa su zatražene pristupnice od sekretarijata USZJ za nove članove. Povodom oživljavanja rada podružnice Oblasni sekretarijat je iznio mišljenje da je raspadanje nacionalnih sindikata posljedica tadašnjega političkog stanja. 1. srpnja 1929. održana je u Indiji konferencija željezničara koja je bila dobro posjećena, a na kojoj je govorio delegat Oblasnog odbora USZJ Pongračić iz Zagreba. I u Indiji su bili česti slučajevi neurednog isplaćivanja pripadnosti željezničara i hranarine u slučaju bolesti, ukidanja godišnjeg odmora, radnog odijela, neplaćanja prekovremenog rada. 16. siječnja 1930. zabranjeno je održavanje skupštine podružnice. Na intervenciju Centralne uprave Saveza, 4. ožujka 1930. općinski bilježnik saopćio je funkcionaru podružnice da je od banske uprave Dunavske banovine dobio obavijest da se radu podružnice USZJ ne treba činiti nikakve zapreke. Zabrana održavanja skupštine došla je zato što je bilježnik mislio, s obzirom na postojanje nacionalnog udruženja željezničara, da je USZJ zabranjena organizacija. Poslije toga, Oblasni sekretarijat inzistira na obnovi sindikalne podružnice. Sumnja da će rukovodstvo željeznice poslije ovoga činiti bilo kome neprilike, »a najmanje pak pokušati da bilo koga, radi rada u našem Savezu, prikaže destruktivnim ili antidržavnim elementom... Rad podružnice treba da se obnovi na pitanjima koja neće odmah, između vas i šefa, izazvati sukobe, već na sporednijim npr. na pitanju socijalnog i radničkog zakonodavstva.«³⁷

Pododbor Subotica — Oblasnom sekretarijatu USZJ Zagreb obraćale su se i podružnice USZJ izvan Hrvatske. Tako se i podružnica iz Subotice žali sekretarijatu da ogroman broj radnika željezničke radionice nije dobio legitimaciju za povlaštenu vožnju. Istup iz organizacije nacionalnih sindikata vrši se pismeno, s potpisom dvaju svjedoka. Usprkos usmenoj i pismenoj izjavi o istupu iz članstva, članarina od 10 dinara se i dalje odbija od plaće radnika. U odgovoru podružnici, Oblasni sekretarijat kaže »Oni to čine svagdje. Oni su sve udesili tako da se član kad ga jednom dobiju u šake ne može više tako lako osloboditi. Oni vrše nasilje time što nasilno ustežu članarinu, a zatim i time što priječe da im član otkáže članstvo. To su protuzakonitosti kojima nastojimo svim silama stati na kraj, ali to ide vrlo teško. Oni igraju prema gore

ulogu puzavca, pa im se vjeruje da su mnogo zaslužni, te im se radi toga čine ustupci koji prelaze sve granice dopuštenog. U stvari, oni za državu i za željeznicu ne predstavljaju nikakvu korist, što više njihov rad je štetan.«³⁸

Pododbor Veliki Bečkerek (Zrenjanin) — U Velikom Bečkereku održan je zbor podružnice USZJ 4. siječnja 1929. godine. U ime Saveza na zboru je govorio Goldmajer o akcijama USZJ i njihovim prijedlozima ministarstvu saobraćaja za poboljšanje položaja željezničara. Zbor je bio zakazan da li se izabrali radnički povjerenici. Podružnica je 1929. imala 14 članova, a 1930. godine nije djelovala. Beogradske *Radničke novine* donijele su vijest da je 10. siječnja 1932. g. 50 članova osnovalo podružnicu USZJ koja će u dogledno vrijeme »postati jedna od najjačih oslonaca željezničarskog pokreta«. Prema pisanju *Radničkih novina* iz Zagreba broj članova podružnice popeo se na više od 100 već u veljači 1932. godine.³⁹

Ujedinjeni sindikati željezničara, od uvođenja monarhističke diktature, morali su se neprekidno boriti protiv pokušaja ministarstva i direkcija da se Udruženje nacionalnih željezničara i brodar tvrtori u prisilno udruženje svih željezničarskih radnika. Na čelu nacionalnih željezničara bili su visoki činovnici iz ministarstva i direkcija, koji su se obratili ministarstvu s molbom da se njihova članarina obračunava tako da se prema platnom spisku odbije od plaće. Ministar saobraćaja udovoljio je toj molbi, te je svojom odlukom od 26. listopada 1929. godine odobrio da se na molbu »Uprave udruženja nacionalnih željezničara i brodar članski uložiti službenika državnih saobraćajnih ustanova, koji su članovi gornjeg udruženja, imaju naplaćivati putem platnih spiskova službenih jedinica«. Da bi se spriječilo osipanje članova Udruženja nacionalnih željezničara i brodar ministarstvo je propisalo »da se obustavom članskog uloga za pojedine članove može prestati samo na osnovu propisane izjave dotičnog člana dostavljene preko Udruženja i taksirane sa 5 dinara taksene marke«. Usprkos pismenim zahtjevima tisuća željezničara da im se ne uzima članarina, jer nisu članovi udruženja, nastavljeno je prisilno ubiranje članarina u svim onim mjestima gdje nije bilo organizacije Ujedinjenog sindikata željezničara. Na kongresu nacionalnih željezničara, koji je održan u drugoj polovini lipnja 1934. godine, izneseno je da udruženje ima oko 40.000 članova, da članarina iznosi godišnje oko četiri milijuna dinara

³⁸ Isto, 235—237.

³⁹ *Radničke novine*, Beograd, 11. I 1929, 22. I 1932; *Radničke novine*, Zagreb, 12. II 1932.

³⁷ Isto, 136—140, 206—208.

i da je u toku 12 godina udruženje skupilo oko 50 milijuna dinara članarine. Naravno, ni na jednom kongresu nije se podnio izvještaj u što se utrošila ta članarina. Oblasni odbor USZJ Zagreb u povodu ustezanja članarine od plaća željezničara poslao je svim podružnicama svoj stav o tome: »Na osnovu odobrenja ministra saobraćaja sve direkcije izdale su jedinicama naređenja da sa prvim januarom opet počnu sa službenim ustezanjem članarine za žuto nacionalno udruženje. Svim onim željezničarima koji su već bili članovi udruženja i kojima se članarina i ranije ustezala, ustegnut će se od plaće na ime članarine sve vrijeme kroz koje su u zaostatku, tj. od januara do decembra 1929. Ovo ustezanje će se vršiti postepeno i to tako, da će se od svakog člana, svakog mjeseca ustegnuti po dvije članarine sve dotle, dok se ne namiri sav zaostatak.

Obzirom na činjenicu, da su se kod tog ustezanja članarine dešavale česte zloupotrebe na štetu željezničara: upisalo ih se u udruženje bez njihovog znanja i privole, ustezala im se članarina bez da su dali pristanak, pa i onda kada su svoj pristanak povukli, mi smo se od samog početka protiv ovakvog ustezanja borili. Da se sa tom metodom za izvjesno vrijeme prestalo, učinjeno je na naš zahtjev, jer smo zloupotrebe dokazali brojnim primjerima.

Nije nam poznato, koji razlozi su rukovodili naredbodavce, da su na ovakav način ustezanja članarine za Udruženje ponovno pristali. Poznavajući metode i rad nacionalnih udruženja, mi smo uvjereni da će oni opet nastojati, da tu pogodnost iskoriste na štetu željezničara, a nikako ne u njihovu korist ili u korist željeznice. Radi toga smatramo se dužnima, da protiv ovakvih metoda njihovog favoriziranja poduzmemo ponovne korake na svim nadležnim mjestima.

Tim pitanjem zabaviti će se skoro plenarna sjednica Centralne Savezne uprave, koja će donijeti odluke o svemu što će se dalje poduzeti. Prije toga potrebno je da sve željezničare na ovu okolnost upozorite, a naročito one koji su već bili članovi udruženja i kojima će se 1. januara opet ustegnuti članarina za udruženje. Velika većina njih bit će uslijed toga ogorčena i tražiti će od vas upute što da rade. Sve te željezničare treba uputiti da odmah i vlastoručno napišu izjavu kojom najavljuju istup iz nacionalnog udruženja, istu neka potpišu i predaju službeno svom šefu. U takvoj izjavi valja zatražiti da se već ustegnuti iznos povрати. Savez je sa svoje strane podnio tužbu ministru saobraćaja.«

Početak 1930. godine Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati poslije neuspjelog pokušaja da se učvrste među radnicima u pri-

vatnim poduzećima, nastoje stvoriti svoje organizacije među željezničarima. Udruženje nacionalnih željezničara i brodarka pretendiralo je na monopol u organizaciji željezničkih radnika i službenika. Jugoslavenski nacionalni sindikati držali su da će svojom nacionalnom i profašističkom propagandom i agitacijom zamijeniti udruženje željezničara i brodarka. Agitatorima Jugoslavenskih nacionalnih sindikata išle su na ruku direkcije željezničara, koje su preko šefova radionica, ložionica i sekcija organizirale zborove za Jugoslavenske nacionalne sindikate. Zborovi su obično održavani jedan sat prije završetka radnog vremena. Tako je 20. rujna 1930. uprava željezničke radionice u Zagrebu sazvala zbor na kojem su radnici morali prisustvovati. Zbor se održavao u prostoriama radionice, a jedan sat gubitka u nadnicama bilo je plaćeno iz sredstava direkcije. Novine su u vezi s tim pisale da za državu taj zbor koštao 15.000 dinara. Ujedinjeni savez željezničara protestirao je protiv takva favoriziranja Jugoslavenskih nacionalnih sindikata, ističući ogromnu opasnost ne samo za financije državnih željeznica koje neće nikada imati dovoljno novaca da podmiri želje novih nacionalnih »boraca« već i opasnost po red i disciplinu na željeznicama.⁴⁰

Organiziranje željezničara industrijskih pruga

U Mariboru je 8. i 9. veljače 1931. godine održana proširena sjednica Centralne uprave Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije. Pored članova uprave, sjednici su prisustvovali i brojni delegati pojedinih podružnica, te izaslanici sindikata tramvajaca iz Dubrovnika i Ljubljane i organizacije poštara Slovenije. Na konferenciji se raspravljalo o nastaloj privrednoj krizi i njenim posljedicama za saobraćajno osoblje. Kao i na svim drugim konferencijama, ponovno se govorilo o reviziji željezničke pragmatike, o primjeni radničkog pravilnika, o povlasticama na vožnju, o pravilniku o sporednim prinaldžnostima i odjeći, o službenim doplacima, o priznanju godina službe za mirovinu, dnevnničarskom osoblju, o željezničkim naučnicima i o nabavilačkim zadrugama. Iznosile su se mnogobrojne akcije Saveza protiv redukcije željezničarskog osoblja, produženja radnog dana, smanjivanja plaća i uređenja humanitarnog fonda. Savez je

⁴⁰ Arhiv, IHRPH, USZJ, K-10, Prijepis dokumenta, 1929—1930. *Ujedinjeni sindikati*, 1/1930., 13—14, *Radničke novine*, Beograd, 24. I 1930, 29. VI 1934, *Radničke novine*, Zagreb, 31. I, 28. XI 1930.

isto tako razvio kulturni i prosvjetni rad, izdavao svoju štampu, organizirao tečajeve i predavanja. Osobite su teškoće u razvoju sindikalnih podružnica činili organizirani progoni željezničara, posebno željezničara komunista koji su se vršili na temelju denuncijacije nacionalnih sindikata i na zahtjev policije. Konferenciji je podnesen opširan izvještaj o broju članova, o financijama Saveza, kao i o ukupnom radu Saveza u toku 1930. godine. Prema danim podacima, Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije imao je na području Direkcije željeznica u Ljubljani 39 podružnica sa 1910 redovnih članova, na području Direkcije u Zagrebu 17 podružnica sa 654 člana, na području direkcija u Beogradu, Subotici i Sarajevu osam podružnica sa 100 članova, te četiri podružnice na industrijskim prugama s 385 članova. Ukupan broj članova, koji su podmirili redovnu članarinu sa prosincem 1930. iznosio je 3049, dok je s onima koji nisu platili članarinu od tri do šest mjeseci (to su uglavnom članovi, koji su se nalazili na besplatnim dopustima i nisu ostvarivali zaradu), USZJ brojio 5000 članova. Konferencija je odlučila da poveća članarinu radi stvaranja humanitarnih fondova koja se do tada ubirala kao dobrovoljni prilog. Svoje finansijsko poslovanje u 1930. godini zaključio je USZJ s čistim saldom od din 103.050,14. Ukupni prihod iznosio je 1930. godine din 470.721,68. Upravni troškovi u toku 1930. godine iznosili su din 147.650,63, agitacijski 84.291,94, štampanje lista na slovenskom i hrvatsko-srpskom dva puta mjesečno 74.233,78 dinara, kvote 17.395,80, pravna zaštita 17.395,70 dinara, te potpore besposlenima i posmrtnine 20.275 dinara. S obzirom da je članarina bila vrlo niska — svega 11 dinara mjesečno — to se takvo finansijsko poslovanje smatralo povoljnim. Konferencija je riješila da u sastav Saveza, osim željezničara, uđu poštari, saobraćajni i transportni službenici i radnici koji spadaju pod upravu ministarstva saobraćaja. U vezi s tim, stavljeno je saveznoj upravi u zadatak da izradi prijedloge i izmijeni Statut Saveza. Ako bi vlasti zabranile da se okupe sve struke saobraćajnih radnika u jedan jedinstveni sindikat, odlučeno je da se stvori unija ili federacija samostalnih organizacija transportnih radnika. Svoju suglasnost o tome dali su i predstavnici pomoraca, poštarskog osoblja i osoblja uličnih željeznica, odnosno tramvajica. Savez je odlučio da odmah počne usko saradivati s postojećim organizacijama saobraćajno-transportnog osoblja kao pomorcima i tramvajcima, kako bi se što prije stvorila planirana unija ovih organizacija radi obavljanja zajedničkih poslova i zajedničkog predstavljanja u zemalj-

skoj sindikalnoj centrali Jugoslavije i u Internacionalni transportne federacije u Amsterdamu. Na konferenciji se raspravljalo i o sukobu Saveza s Općim radničkim savezom Jugoslavije oko organiziranja industrijskih željezničara.

Industrijski željezničari bili su do 1929. godine organizirani u raznim stručnim savezima. U rudarskim i drveno-industrijskim poduzećima, u kojima su postojale podružnice Saveza rudara ili drvodjelaca, bile su, u njihovom sklopu, formirane sekcije željezničara. Ako su u takvim poduzećima postojale velike radionice za popravak strojeva i održavanje pogona, željezničari su u tom slučaju bili najbrojniji članovi podružnice metalaca. Saobraćajni činovnici bili su organizirani u Savezu privatnih namještenika i sl. Budući da su radnici pilana bili pretežno organizirani u Općem radničkom savezu, to je i dio željezničara bio član ORS-a.

Državne željeznice nisu upravljale željeznicama čiji su vlasnici bila industrijska poduzeća. To su bile industrijske traćnice spojene s glavnim prugama državnih željeznica. Tim odvojcima služila su se industrijska poduzeća za prijevoz svojih proizvoda, ali se na mnogima od njih odvijao ograničen, odnosno neograničen javni saobraćaj. Tako je, na primjer, rudarska željeznica Podlugovi—Vareš (duga 24,7 km), služila za odvoz i dovoz proizvoda željezne rude i za javni saobraćaj; pruga Prijedor—Ljubija (19 km) bila je vlasništvo Jugoslavenskog čelika. Od šumskih željeznica treba navesti željeznicu Usora—Pribinici (duga 40,8 km), prugu Zavidovići—Olovo—Kusačac (118 km), prugu Oštrelj—Drvar—Knin (110 km), prugu Prijedor—Srnetica (103 km). Na svim tim prugama odvijao se i javni saobraćaj. Posebno treba istaći pruge »Šipadov«, šumskoga industrijskog poduzeća a. d. koje su građene za eksploataciju šume, a dijelile su se na glavne i šumske pruge. Glavne pruge su, pored prijevoza proizvoda poduzeća, prevozile putnike i robu. U glavne »Šipadove« pruge spadala je pruga Prijedor—Sanski most—Srnetica—Knin duga 232,8 km. U »Šipadove« šumske željeznice spadale su Grmeč (62,852 km), Srnetica (17 km), Potoci (53 km), Cardak (43,7 km), Osječanina (18,8 km), itd.

Radnici zaposleni na industrijskim željeznicama nisu imali reguliran položaj. Bili su izvrgnuti samovoljni vlasnika željeznica: bez stalnog zaposlenja, bez mirovinskog osiguranja, bez godišnjih odmora, sa slabim plaćama, bez osamsatnog radnog dana. Kada je odlučeno da Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije proširi svoj djelokrug rada na neorganizirane industrijske željezničare, sazvana je u

Banjoj Luci konferencija industrijskih željezničara zaposlenih na području Vrbaske banovine. Konferencija se održala 8. lipnja 1930. godine pod imenom Prva zemaljska konferencija željezničara industrijskih željeznica. Konferenciji su prisustvovali delegati iz Banje Luke, Drvara, Ljubije, Oštelja, Prijedora i Sretnice. Osim toga na konferenciji su prisustvovali delegati USZJ iz Ljubljane i Zagreba, URSS-a iz Banje Luke i Sarajeva, te predstavnici Radničke komore. Na konferenciji su se našli, pored industrijskih željezničara, i delegati osoblja državnih željeznica i delegati kolektiva poduzeća u kojima su bili zaposleni industrijski željezničari. Na konferenciji se konstatovalo da su željezničari industrijskih željeznica uglavnom izvan sindikalnih organizacija. Dok su radni uvjeti u poduzećima regulirani, a od organiziranosti radnika zavisila primjena postojećih propisa, dotle o željezničarima na industrijskim prugama nitko nije vodio računa. Zbog toga su se na konferenciji razmatrala praktična pitanja: reguliranje plaća, radnog vremena, plaćenog godišnjeg odmora, službenog odijela, voznih povlastica kao i pitanje osiguranja u starosti, iznemoglosti i smrti i mirovinskog osiguranja. Konferencija je u javnosti ocijenjena kao velika manifestacija klasno organiziranih industrijskih željezničara. Stavljajući na dnevni red praktična pitanja, ona je učinila ono što se u tadašnjim prilikama moglo i moralo učiniti. Skrenula je pažnju svim industrijskim željezničarima »koji imaju puno dužnosti a malo prava, svima mjerodavnim i svoj javnosti, da oni koji imaju dužnosti moraju imati i prava.« Konferencija je proglasila Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije za jednog predstavnika industrijskih željezničara, pa je izabrala odbor od sedam osoba koji se trebao brinuti da se provedu zaključci konferencije.⁴¹

Prvi sastanak željezničara poduzeća Destilacija drva d. d. u Tesliću održan je 20. srpnja 1930. Na sastanku se raspravljalo o organiziranju željezničara u Ujedinjenom savezu željezničara Jugoslavije. Utvrdilo se da u podružnici Saveza privatnih namještenika Jugoslavije ima učlanjeno 26 željezničara, a u Općem radničkom savezu 20. Na šumskoj željezničkoj pruzi Destilacije drva d. d. u Tesliću, dugoj oko 130 km saobraćalo je 12 lokomotiva, a zaposleno je bilo oko 200 željezničarskih radnika, ne računajući radnike radionice i ložionice. Plaće za osam sati rada kretale su se ovako: pružni radnici 24—48 din, koč-

ničari 32—34, skretničari 30—35, ložači 36—42. Vlakovođe su mjesečno dobivali 1200—1400 dinara, strojovođe 1400—1600, pružni nadglednici 1100—1400 dinara. Kočničari, skretničari i ložači osim toga imali su stan, ogrjev i svjetlo. Oni koji su stanovali u tvorničkim stanicama dobivali su dva metra izrezanih drva, a ostali po metar. Strojovođe, vlakovođe, kočničari, ložači i pružni radnici dobivali su svake godine jedno odijelo (uniformu), a svake tri godine zimski kaput ili kabanicu. Prekovremeni rad vlakovođama plaćao se prva dva sata 2.50, a ostale 4.50 din, ložačima prva dva sata po 2.20, a svaki dalji 4. Zaposleni željezničari u prometu imali su kilometražu 0,05 do 0,08 po kilometru. Voznom osoblju kod razmještaja i sastavljanja vlakova plaćalo se umjesto kilometraže paušalna premija za svaki turnus od osam sati četiri do pet dinara. Kolektivni ugovor koji su imali radnici te tvrtke iz godine u godinu se pogoršavao. Tako su 1929. godine, kod pregovora, izgubili dobivanje čizama i bunda. Napredovanje u službi bilo je vrlo teško. Od Usore do Teslića saobraćalo je dnevno četiri vlaka, a od Pribinica dva vlaka tjedno. Čitav vozni park sastojao se od tri lokomotive, nekoliko osobnih vagona i većeg broja teretnih vagona, koji su uglavnom služili za prijevoz čumura i ostalih proizvoda destilacije drva. U službi na ovoj pruzi nije bilo nijednog činovnika. Sastav zaposlenih bio je sljedeći: 12 zvaničnika s plaćom od 900—1600 dinara, 11 služitelja, pet desetara, dva vlakovođe, pet kočničara, tri ložača, osam skretničara i oko 50 pružnih radnika, koji su imali nadnicu od 30—50 dinara. Osim ovih nadnica vožno osoblje imalo je po kilometraži od 0,01 do 0,16 para. Cjelokupno željezničko osoblje nije dobivalo radna odijela, ali se od njih zahtijevalo da budu uniformirani. Radno vrijeme trajalo je za vožno osoblje i pružne radnike osam sati, a za prometno i kancelarijsko 10 sati, bez naplate prekovremenog rada. Od cjelokupnog osoblja 17 ih je bilo razvrstano u zvaničnike, jedni po zakonu o državnom saobraćaju, a drugi po zakonu o činovnicima građanskog rada. 24. kolovoza 1930. trebao se održati zbor željezničara u povodu osnivanja podružnice Ujedinjenog saveza željezničara. No zbor nije održan jer su radnici »destilacije« bili u pokretu za očuvanje svojih nadnica koje im je uprava poduzeća htjela smanjiti za 20 posto. Tek 31. srpnja 1932. savazio je Akcioni odbor USZJ u Tesliću osnivačku skupštinu podružnice, budući da je sakupljen dovoljan broj članova. Na skupštini je Zupančić, oblasni sekretar Saveza iz Banje Luke, govorio o potrebi okupljanja svih industrijskih željezničara u svojoj klasnu sindikalnu organi-

⁴¹ Radničke novine, Beograd, 1. V 1930. Radničke novine, Zagreb, 9. i 23. V, 13. VI 1930.

zaciju. Nakon pročitanih pravila Saveza prešlo se na izbor uprave podružnice. Za predsjednika je izabran Franjo Stjepanović, strojovođa iz Teslića, za tajnika Franjo Gavrić, prometnik iz Blatnica, za blagajnika Miloš Stevanović, kočničar iz Blatnica, odbornik Ivan Vidak iz Teslića, Boško Jotić iz Blatnica, Ivo Garić iz Teslića, nadzorni odbor Mihelčić N., Teslić i Pejić Luka, Blatnica.⁴²

Na banjalučkom polju između stanice Banja Luka—Predgrad i rijeke Vrbasa podignuta je Bosanska parna pilana d. d., koja se vremenom razvila u modernu pilanu s posebnim pogonom za preradu bukova drveta. S njom usporedno razvila se i šumska željeznica Banja Luka—Kotor Varoš—Kruševo (50 km), koja je s ograncima duga oko 120 kilometara. Na glavnoj pruzi saobraća dnevno šest do osam vlakova, a zaposleno je 10 strojovođa, osam vlakovođa, 55 kočničara, 35 namještenika, telefonista i drugoga prometnog osoblja na stanicama; tri majstora pruge, 16 skupovođa i oko 100 pružnih radnika. Vozno osoblje radi stalno i neprekidno umjesto osam sati 15—20 sati ili mjesečno 450—600 sati. Uslijed ovakva naporna rada često dolazi do nesreća. Nesreće prouzrokuju i to što se vagoni pretrpavaju preko propisane težine, što ima mjesta na kojima je pruga vrlo loša, itd. Plaće željezničara regulirane su kolektivnim ugovorom koji se obnavlja svake godine. Plaće su određene prema godinama službe: za strojovođe 700—1100 dinara mjesečno s doplatkom od 300 dinara, za vozovođe bez doplatka 1100—1500, za prometnike od 700—1300 s 300 dinara doplatka, za majstore pruge 1100—1600. Kočničari, ložači i skretničari plaćeni su 2.20—3.50 na sat. Stanično osoblje vrši službu po 24 sata neprestano. Pružni radnici rade osam sati, a čuvari 12. Za ovaj rad plaćeni su 18—30 dinara. Radnici na čekrcima rade od rane zore do mrklog mraka za nadnicu od 30 dinara. Nadglednici pružnih radnika imaju nadnicu od 30—34 dinara. Radnici zaposleni na ovoj pruzi imaju neke beneficije uz plaću kao stan, svjetlo, ogrjev, ali to nemaju svi. Podružnica USZ, Banja Luka u kojoj su bili organizirani, sazvala je 24. kolovoza 1930. zbor u prostorijama Radničkog doma kojemu je pristupovalo 100 sudionika. Na zboru su govorili delegati Centralne uprave Pongračić iz Zagreba i Mikec iz Ljubljane. U raspravi o položaju željezničara govorili su Balaban, Kurda, Opalić i Zupančić. U novi odbor podružnice izabrani su: predsjednik Milan Kurda, pot-

predsjednik Stevo Lazarević, tajnik Cedo Opalić, blagajnik Ivan Zupančić, odbornici Milan Mikulčić, Ivan Kardum, Trivo Despot, Renjo Hodin, David Đukelić, Petar Vekić. Na skupštini podružnice koja je održana 3. svibnja 1931. godine podnesen je izvještaj o radu zemaljske konferencije u Mariboru. Donesena je odluka da se uspostavi Oblasni sekretarijat, pa je za sekretara izabran Milan Zupančić. Staroj upravi dana je razrješnica i izabrana je nova. Za predsjednika je izabran Josip Bogdan strojovođa, tajnika Petar Vekić kočničar, blagajnika Niko Kardum telefonista, zamjenika blagajnika Cedo Opalić strojovođa. Nadzorni odbor činili su Ivan Zupančić, strojovođa, Ivan Korenčić i Jovo Šabot. Povjerenik platšta za Obodnik bio je Ivan Sauček, a povjerenik platšta Čudni potok Luka Vulić.

Bosansko dioničko društvo za iskorištavanje drveta i pogon parnih pilana u Banjoj Luci otkazao je 30. srpnja 1931. kolektivni ugovor. Otkaz je isticao 16. kolovoza. Otkazni ugovor odnosio se na željezničko osoblje zaposleno na šumskoj željeznici. Na toj pruzi bilo je zaposleno oko 200 željezničkih radnika. Podružnica Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije sazvala je skupštinu željezničara za 9. kolovoza 1931. Otkazom kolektivnog ugovora poduzeće je htjelo da zavede nov sistem plaćanja željezničarskih radnika po kilometraži (a ne kao dotad na sat, odnosno na mjesec). Na skupštini željezničara održanoj u Radničkom domu radnički povjerenici podnijeli su izvještaj o otkazu kolektivnog ugovora. Skupština je prihvatila otkaz i odmah je izabran odbor za pregovore koji je upravi poduzeća to saopćio. 16. kolovoza sazvaio je odbor skupštinu i izložio želje upravi poduzeća. Skupština je donijela odluku da se dalje pregovara, polazeći od načela osamsatnog radnog dana, naplate prekovremenog rada i očuvanja dosadašnjih plaća. Na poziv Oblasnog sekretarijata Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije u Banjoj Luci željezničari su održali sastanak na kojemu su raspravljali o izboru radničkih povjerenika za 1932. godinu. Oblasni sekretarijat se obavezao da u svim poduzećima gdje se nalaze podružnice Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije provede izbore za radničke povjerenike u siječnju 1932. godine. 3. travnja 1932. održana je godišnja skupština podružnice u Banjoj Luci. Oblasni sekretar Zupančić referirao je o poteškoćama s kojima se susreće državna i industrijske željeznice zbog krize. U Upravni odbor izabrani su: za predsjednika Josip Bodon, za potpredsjednika Vid Mirčić, za tajnika Bogdan Subotić i blagajnika Čedomir Opalić. Za odbornike: David Đukelić, Marko Matijević, Ale Sobotić, Đo-

⁴² Radničke novine, Zagreb, 1, 8, 29. VII 1930; 26. VIII 1932;

Radničke novine, Beograd, 12. VIII 1932.

ko Todorović, Ivan Toth, Osman Žukić. Uslijed krize došlo je do redukcije željezničara kod Bosanskog d. d. Otpuštena su tri nadzornika pruge, pet skupovođa, 14 čuvara pruge, 90 pružnih radnika, 12 kočničara, tri telefonista, tri prometnika i dva ložača.⁴³

Kada je USZJ 1929. godine prišao organiziranju industrijskih željezničara osnovao je svoje pododbore u Prijedoru i Ljubiji. Skupština podružnice USZ u Ljubiji održana je 29. srpnja 1930. god. Referat o položaju željezničkih radnika na prugama šumske direkcije Usora—Pribinici, Destilacija drva d. d. Teslić, Bosansko d. d. Banja Luka i Šumskog industrijskog poduzeća Dobrljin, Drvar a. d. podnio je Dušan Balaban. Na skupštini se raspravljalo i o pitanju poštovanja radnog ugovora, prekovremenog rada i drugim zahtjevima željezničara koje su oni preko svojih podružnica i posebne radničke delegacije predali Direkciji u Sarajevu. Pokrenuto je pitanje polaganja raznih stručnih ispita, koje uprava direkcije onemogućava. Zaključeno je da se od Radničke komore u Sarajevu traži da svojom intervencijom požuri rješavanje svih pitanja koja su bila predmet rasprave na skupštini. 8. lipnja 1931. održana je glavna godišnja skupština podružnice USZJ u Ljubiji. Na skupštini je podnesen izvještaj o dotadašnjem radu i izabrana je nova uprava. Rudnik u Ljubiji otpustio je s posla oko 60 posto radnika, a najviše željezničara. Saobraćaj je smanjen za 12—15 vozova na 1—2 dnevno. Onaj dio željezničara koji su ostali na poslu rade 5—15 dana mjesečno. Na skupštini je referirao i D. Balaban o krizi i pogoršanim radnim uvjetima industrijskih željezničara, te o budućim zadacima organiziranih radnika. Nova uprava podružnice konstituirala se ovako: predsjednik Simo Ljubanović, zamjenik Trivo Bogdanović, tajnik Jovo Marinković, zamjenik Vlado Tihostup, blagajnik Joha Liskovski, zamjenik Jakov Rohj; u Nadzorni odbor ušli su: predsjednik Franjo Čuljat, članovi Vojislav Došenović, Muharem Kurtajić. Istog je dana održan zbor rudarskih radnika koji je donio rezoluciju u kojoj se traži da rudnik otpočne što prije s radom, da se pronađe mogućnost podizanja nove topionice, pristupi otvaranju javnih radova na kojima treba prvenstveno da se zaposle nezaposleni radnici iz Ljubije, da se omoguću svim nezaposlenim radnicima iz rudnika da sačuvaju stečena prava kod Bratinskih blagajni i mirovinskog fonda. Skupština podružnice USZ Ljubije održana je 15. veljače

1932. u Prijedoru da bi se omogućilo da skupštini prisustvuje i 50 članova USZ, pošto je podružnica u Prijedoru prestala funkcionirati. Prema izvještaju tajnika, podružnica je održala tri izvanredne skupštine i sedam sjednica. U zajednici s podružnicom rudara, odaslana je delegacija Ministarstvu šuma i ruda koja je predala rezoluciju. Delegacija je uspjela da svi radnici ostanu na poslu. Izabrana je i nova uprava: predsjednik Simo Ljubenić, strojovođa, tajnik Jovo Marinković, kočničar, blagajnik Trivun Bogdanović, vlakovođa. Odbornici su Vojislav Došenović i Jovo Fizić kočničari, Revizioni odbor: Franjo Čuljat prometnik, Johan Ljeskovski strojovođa. Skupštini je prisustvovao i Ivan Zupančić, oblasni sekretar Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije iz Banje Luke, koji je podnio izvještaj o radu sekretarijata. Podružnica USZ u Ljubiji brojila je 1929. i 1930. god. 70 ispravnih članova.

Podružnica USZ Prijedor brojila je 1929. 30 članova, a 1930. godine 58. Uslijed obustave rada u rudniku Ljubiji i redukcije radnika zaposlenih na pretovaru kod »Šipada«, redukcije radnika iz radionice i ložionice te pružnog osoblja podružnica je prestala funkcionirati. Nezaposleni željezničari i oni malobrojni što su ostali da rade donijeli su odluku da se rad podružnice obnovi, te da se njen djelokrug protegne do Sanice Donje (jer do Sanice Donje saobraća vozno osoblje sa sjedištem iz Prijedora). 15. studenog 1932. održan je sastanak članova na kojem je oblasni sekretar USZ Ivan Zupančić informirao članstvo o glavnim aktivnostima Saveza. Među njih spada anketa o položaju industrijskih željezničara koja je mjerodavcima prikazala težak položaj osoblja. Nadalje, odaslana je »deputacija koja je posjetila sve mjerodavne i zamolila ih da pristupe rješavanju zaključaka usvojenih na anketi, te da čim prije izdaju naređenja upravama poduzeća da pristupe reguliranju industrijskih željezničara po odredbama postojećeg zakona. Deputacija je također tražila da se poslodavci prisile na sklapanje i poštivanje kolektivnih ugovora.«⁴⁴

Podružnica USZ Drvar imala je 1929. god. 190, a 1930. godine 360 članova. Podružnica je uz pomoć Radničke komore i Inspekcije rada uspjela da uspješno okonča sukob koji je izbio 1. svibnja 1930. godine između veće grupe radnika, članova USZ, i Direkcije željeznica Šumskog industrijskog poduzeća Dobrljin Drvar a. d. U sukobu su bili radnici s pruge

⁴³ Radničke novine, Zagreb, 29. VIII, 5. IX 1930; 15. IV, 14. i 21. VIII 1932; 8. I, 8. IV 1932.

⁴⁴ Isto, 8. VIII 1930; 26. VI, 6. X 1931; 19. II, 9. XII 1932; Radničke novine, Beograd, 10. VII 1931; 12. VIII 1932.

Oštrelj—Drvar—Knin (110 km). Radnička štampa nije objavila suštinu sukoba. »Bez kolektivnog ugovora — pisala je ona — bez radnog reda i bez pravilnika voznog osoblja s kojima se reguliraju prava i dužnosti radnika zaposlenih po poduzećima nikada ne može biti reda, pa su sukobi među radnicima i poslodavcima u takvim poduzećima česti. Ovakovo stanje vlada po željezničkim radionicama »Šipadovih« poduzeća, a naročito po onima u šumi.« Podružnica je vodila akciju za poboljšanje položaja željezničara na pruzi Jajce—Srnetica. Željezničari na toj pruzi bili su vrlo slabo plaćeni. Stanovali su u šumskim barakama, radili u slaboj odjeći i obući, tako da su često poboljševali. Među njima je harala tuberkuloza. Uprava poduzeća »Šipad«, iako bi prema zakonu o saobraćaju morala da sve željezničarsko osoblje uniformira i opskrbi bundama, čizmama, kapama, rukavicama i topлом odjećom, to nije radila. Željezničari na ovoj pruzi bili su daleko slabije organizirani nego ostali, kod istog poduzeća (pruga Prijedor—Knin), a onima koji su htjeli organizirati ZUSJ poslodavci su zaprijetili otpuštanjem. Na ovoj pruzi bilo je zaposleno oko 250 željezničara. Mjesečna plaća strojovođa iznosila je 800 dinara za naplatu satnica od 4,50 dinara, vlakovođe su imali mjesečno 3—700 dinara i satnicu 2,50—3,20, ložači dnevnicu 9 dinara i satnicu 2,30, kočničari satnicu 2,20 do 2,40, pružni radnici satnicu 1,60—2,25, a čuvari pruga, koji su morali svakodnevno prevaliti više od 18 kilometara, plaćeni su 2—2,25 na sat. Prekovremeno su stalno radili svi željezničari ali poduzeće nije plaćalo prekovremeni rad za 50 posto više od redovnog. Na cijeloj pruzi Šipadovih željeznica održavali su se krajem 1931. godine sastanci željezničara na kojima su usvojene rezolucije u kojima se traži da se prema Zakonu o državnom saobraćajnom osoblju, od 23. lipnja 1930, donese pravilnik i da se njime reguliraju prava osoblja zaposlenog na industrijskim željeznicama. 10. ožujka 1932. godine održana je skupština podružnice. Referirali su Balaban i Župančić iz Banje Luke. U novu upravu podružnice izabrani su: za predsjednika Pero Zetić, vlakovođa, potpredsjednika Ivica Kozbar, strojovođa, tajnika Milan Petraković, strojovođa, zamjenika tajnika Vid Kecman, vlakovođa, blagajnika Đuro Petraković, prometnik, zamjenika blagajnika Nikola Sobot, vlakovođa. U odbor su izabrani Mihajlo Grubor, kočničar, Stevan Sobot, strojovođa, Pero Šarić, kočničar, a u Nadzorni odbor: Vjenceslav Cunav, kovač, Salko Gorić, strojovođa, Franjo Puklin, strojovođa, Danilo Slonović, limar, Andrija Šarić, kočničar. Sredinom travnja 1932. primili su Šipa-

dovi željezničari pismenu obavijest iz direkcije da im se reduciraju plaće za 5 do 50 posto. Na skupštini koja je održana 20. travnja 1932. godine, uz silno ogorčenje željezničara, usvojena je rezolucija koja najodlučnije protestira protiv ovakve izrabljivačke politike. 17. studenog 1932. na skupštini podružnice podnesen je izvještaj s ankete industrijskih željezničara Vrbaske banovine, koja se održala 15. svibnja 1932. godine u Banjoj Luci.⁴⁵

Šumska industrija poduzeća Krivaja imala je 1929. godine 3410 zaposlenih radnika među kojima su bili šumski, pilanski i željezničarski radnici. Poduzeće je sklopilo 20. siječnja 1927. god. radni ugovor samo s radnicima i namještenicima svoje željeznice koji su bili zaposleni na pruzi Zavidovići—Olovo—Kožače (118 km). Budući da poduzeće nije do 1930. izvršilo obaveze iz Protokola sporazuma, radnici su zahtijevali da se putem nadležnih vlasti poduzeće prisili na izvršenje obaveza iz tog sporazuma. Podružnica USZ u Zavidovićima imala je 1928. godine 70, a 1929. god. 33 člana. 21. prosinca 1931. godine održali su željezničari »Krivaje« sastanak u Olovu na kojem su zaključili da je potrebno obnoviti rad podružnice USZ, što je učinjeno 12. siječnja 1932. godine.⁴⁶

Oblasni odbor USZ pokušao je 1930. i kasnije organizirati željezničare »Ugara« u Turbetu, oslanjajući se na jaku organizaciju drvodjelaca koja je 1928—1930. g. imala 200 ispravnih članova. »Na pruzi Čavindol—Kujindol — pisale su Radničke novine — pobočni zidovi građeni su protupropisno, te se desilo da se kod jačih kiša odronjavaju zidovi i tako prijeti opasnost da se pod teretom lokomotive i voza sve to strovali. Pruga nema drvenih pobočnih tračnica (šina) za posipavanje šljunka, kako je to propisima predviđeno za uspone preko 40 posto. Kraj ovakve opasnosti služba se i noću obavlja, premda je i to propisima najstrože zabranjeno. Vozno osoblje si mora samo nabavljati signalne svjetiljke za vršenje službe iako je zakonom o saobraćajnom osoblju od 23. lipnja 1930. jasno rečeno, da je to dužna uprava željeznice. Osoblje vrši službu od 12—18 sati, ali mu se za prekovremeni rad ništa ne plaća što je opet protuzakonito (Zakon o zaštiti radnika paragraf 6). Osoblje na Čekrku (Bremserbergu) plaćeno je dnevnicom od 26—28 dinara za rad od 16—18 sati. Prekovremeni rad se ništa ne plaća. Telefonista

⁴⁵ Radničke novine, Zagreb, 20. 27. VI, 17. X 1930; 24. XII 1931; 8. IV, 20. V, 9. XII 1932; Radničke novine, Beograd, 27. VI 1930.

⁴⁶ Radničke novine, Zagreb, 5. IX 1930; 8. I 1932; Radničke novine, Beograd, 29. I 1932.

koji je neprestano vezan za službu kod telefona za taj rad dobiva mjesečno 300—600 dinara, bez ikakvih drugih prinađležnosti.⁴⁷

15. svibnja 1932. godine industrijski željezničari iz Vrbaske i Drinske banovine poslali su svoje delegate na anketu koja se održavala u Banjoj Luci. Od ove ankete su mnogo očekivali jer joj je bio zadatak da predstavnicima vlasti dokaže koliko je težak položaj radnika industrijskih željeznica. Anketi je pristupilo 30 delegata u ime 2500 željezničara iz svih mjesta Vrbaske i Drinske banovine. Pored delegata, bile su zastupljene i banske uprave Vrbaske i Drinske banovine, predstavnici poduzeća, Radničke komore i Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije. Na anketi se, pored iznošenja podataka o položaju industrijskih željezničara, postavio zahtjev za donošenjem pragmatike. Anketa je pokazala javnosti da industrijski željezničari rade u gotovo neizdrživim uvjetima. Zakonske odredbe kod industrijskih željezničara primjenjuju se samo ondje gdje je sindikalna organizacija toliko jaka da svojom snagom može prisiliti poslodavce da ih primjenjuju. Industrijski željezničari imali su regulirane samo dužnosti koje su obavezne i na državnim željeznicama, dok se prava iz propisa državnih željeznica ne primjenjuju. Na anketi je istican kao karakterističan slučaj položaj oko 1200 zaposlenih željezničara kod Šumskog industrijskog poduzeća Dobričin—Drv ar. a. d. (Šipad). Oni nisu imali kolektivnog ugovora ni bilo kakve pragmatike. Sva njihova prava rješavala su se po službenim nalogima samog poslodavca. Jednim ovakvim službenim nalogom, od 15. travnja 1932. poduzeće je smanjilo mjesečne plaće vlakovođama i drugom osoblju za 30—50 posto. Sve intervencije za ukidanje ove odluke, protestni zborovi, rezolucije i deputacije ostali su bezuspješni. Poduzeće je odgovorilo kratko »ko se s ovom redukcijom ne slaže, može se poslužiti otkaznim rokom predviđenim po zakonu«. Osim navedene redukcije plaća, pružnim radnicima reducirano je radno vrijeme na šest sati dnevno. Mnogi se šalju na besplatne dopuste. Za četiri mjeseca dobili su pružni radnici, po odbitku bolesničke blagajne i poreza, 800 dinara u gotovu ili po 200 dinara na mjesec. Vozno i strojno osoblje, a osobito ono koje vrši službu u šumskim krilima, preopterećeno je prekovremenim radom za koji im se ne plaća zakonom predviđeni višak. Higijenske prilike industrijskih željezničara, osobito onih koji rade u šumi, vrlo su loše, jer nitko ne vodi nadzor na time da li oni odgovaraju

zakonskim propisima. U sličnim uvjetima žive i rade industrijski željezničari drugih poduzeća. Anketa je tražila od vlasti da učini pritisak na upravne poduzeća da pristupe sklapanju kolektivnog ugovora, pozivajući se pri tom na Zakon o zaštiti radnika i na Zakon o željeznicama javnog saobraćaja.⁴⁸ U studenome 1933. pristupilo je u organizaciju 40 radnika na pretovaru kod državne željeznice u Bosanskom Brodu. 21. listopada 1933. sazvana je osnivačka skupština podružnice Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije u Bosanskom Brodu. Skupštinu je otvorio Kosta Cvetković, radnik na pretovaru. S. Klas iz Slavenskog Broda u svom je referatu iznio razloge zbog kojih se formira podružnica. Pošto su pročitana i protumačena pravila USZJ, prešlo se na izbor prve uprave podružnice koja se konstituirala ovako: predsjednik Kosta Cvetković, tajnik Emin Budimilić, blagajnik Luka Ramić, odbornici Hasib Birimdzija i Marko Miljak, revizori Ibro Čuta i Ibro Mustafagić.⁴⁹

U Hrvatskoj je saobraćajno osoblje industrijskih željeznica bilo najbrojnije u Slavoniji. U Belišću je bilo sjedište Slavonske podravke željeznice d. d. koja je bila sastavni dio SH Gutmanovih poduzeća u Belišću i koja je dovozila iz šuma svu građu za pilanu, tvornicu tanina i destilaciju u Belišću. Pored toga, ta je željeznica služila kako teretnom tako i osobnom javnom saobraćaju na pruzi dužoj od 300 km, a stalno je zapošljavala više od 700 radnika željezničara. Našička d. d. imala je, poput ostalih industrija drva, svoj vlastiti saobraćaj za dovoz drva iz šuma — bilo do pilane radi prerade, bilo do stanica državnih željeznica radi dalje otpreme. Ovaj saobraćaj odvijao se na 100 i više kilometara samo oko pilane u Đurđenovcu, a postojao je i saobraćaj oko pilane u Čaglinu i Ljeskovici. Samo je na toj pruzi bilo zaposleno više od 100 željezničkih radnika. U Đurđenovcu i Čaglinu ložaci i zavarivači su bili organizirani u Općem radničkom savezu, a metalski radnici, zaposleni u ložionicama i radionicama, u Savezu metalčkih radnika Jugoslavije. Kroz te organizacije saobraćajno osoblje Našičke d. d. riješilo je pitanje radnog vremena i plaća putem kolektivnog ugovora. Po tom ugovoru, za redovnu plaću radilo se mjesečno 240 sati. Daljnji rad se smatrao prekovremenim. Za prvih 48 sati plaćao se 50 posto više od redovnog, a preko toga 75 posto. Pored toga postojao je i doplatak za strojare od 14 para po prevezenom vagonu. Prilikom otkaza kolektivnog ugovora od

⁴⁷ Radničke novine, Zagreb, 27. XII 1931.

⁴⁸ Radničke novine, Beograd, 23. VI 1933.

⁴⁹ Radničke novine, Zagreb, 1. XII 1933.

Našičke d. d. izmijenjeno je plaćanje radnog vremena i način plaćanja saobraćajnog osoblja. Smanjene su plaće strojara za oko 600, a ostalih radnika za oko 300 dinara mjesečno. Prilikom pregovora za novi kolektivni ugovor odlučeno je da će se o pitanju željezničara posebno raspravljati. Sve je to utjecalo, naravno uz agitaciju i propagandu USZJ, da su industrijski željezničari i u Slavoniji prišli stvaranju svoje posebne organizacije. 3. listopada 1933. g. održan je sastanak željezničara zaposlenih kod Našičke, na kojem je osnovana podružnica USZJ. Za predsjednika uprave podružnice izabran je Karlo Milavec, potpredsjednika Milovan Tendžerić, tajnika Nikola Straus, zamjenika tajnika Rudolf Petran, blagajnika Josip Kram, a njegova zamjenika Marko Erić. Kao članovi odbora izabrani su Luka Čupić, Mihajlo Klaić, Ljubo Tendžerić, Branko Veljić. Skupština je raspravljala o posebnom kolektivnom ugovoru za sve željezničke radnike zaposlene kod Našičke. Prilikom osnivanja, podružnica je brojila 50 članova.³⁰

Zabrana Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije i stvaranje Saveza saobraćajnih i transportnih radnika i službenika Jugoslavije

Kongres Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije, koji je održan 15. i 16. kolovoza 1932. u Ljubljani, bio je najznačajniji događaj sindikalnog pokreta te godine. U nedjelju, 14. kolovoza na glavnoj željezničkoj stanici u Ljubljani dočekane su strane delegacije. Na kolodvoru se formirala velika povorka koja je prošla ljubljanskim ulicama, s glazbom na čelu, do hotela »Union«, gdje se sakupio velik broj ljubljanskog radništva. Na manifestacijskom zboru, uz sudjelovanje željezničara iz svih većih željezničkih centara, poslije odsivane »Marseljeze«, kongres je otvorio predsjednik Saveza Blaž Korošec. Na kongres su došle istaknute političke ličnosti socijalističkih stranaka i sindikalnih organizacija transportnih radnika iz gotovo svih evropskih zemalja. Među ostalim sudionicima, štampa je posebno istakla Crampa, poslanika engleskog parlamenta i predsjednika Međunarodnog udruženja transportnih radnika, generalnog tajnika Internacionalne transportne federacije Nathansa iz Amsterdama, Jarrigiona, poslanika francuskog parlamenta i predsjednika Federacije francuskih transportnih radnika, Gomeza, španjolskog narodnog poslanika i sekre-

tara Federacije španjolskih transportnih radnika, Eriksona i Lovena, švedske narodne poslanike i predsjednika i potpredsjednika Federacije švedskih transportnih radnika, Hermanna, njemačkog narodnog poslanika i sekretara njemačkih željezničara, Thomanna, austrijskog narodnog poslanika i sekretara Federacije austrijskih transportnih radnika; iz Belgije je stigao Paulus Heldt, a iz Berna predsjednik švicarske organizacije željezničara. Pored njih došli su i sekretari poljskih, bugarskih, danskih, nizozemskih i čehoslovačkih željezničara. Na zboru povodom kongresa govorili su delegati iz Engleske, Francuske i generalni tajnik Internacionalne transportne federacije. Poslije svečanog zbora kongres je nastavio rad u velikoj dvorani Radničke komore. Navečer se u kazalištu za sudionike kongresa davao »Sluga Jernej i njegovo pravo« Ivana Cankara. Kongres je izabrao verifikacioni odbor, komisiju za redukciju, rezolucije i prijedloge, saslušao je izvještaj predsjednika, tajnika, blagajnika i nadzornog odbora, raspravljao o položaju željezničara i vodio debatu o samostalnim prijedlozima i rezolucijama. Kongres je izmijenio pravila Saveza i izvršio izbor nove Centralne uprave.

U značajniju aktivnost nakon kongresa spada zemaljska konferencija, koja je održana 23. travnja 1933. u Zagrebu. Konferencija je posebnu pažnju poklonila položaju radnika u državnim željezničkim radionicama. »Kada je Savez pristajao na snižavanje radničkih plaća — reklo se na konferenciji — polazio je od stanovništva da će uslijed krize doći do velikog pada cijena životnim namirnicama, što se u maloprodaji nije dogodilo. Najveći dio svoje zarade morali su željeznički radnici trošiti za održavanje golog života. Nazadovanje u zadovoljavanju potreba higijene, kulture i razonode bilo je sve očitije. Veliki broj radnika nekoliko godina nije za sebe i svoju porodicu nabavio novog odijela, a u koliko je stanovao u boljem stanu morao ga je zamijeniti za slabiji.« Radni uvjeti su se sve više pogoršavali. Sistem premija sve je više smanjivao radničku zaradu. U ložionicama i sekcijama uveo se sistem besplatnih dopusta. Radnici nisu znali koliko će moći mjesečno zaraditi. Na sve je to konferencija nastojala svratiti pažnju javnosti, upozoravajući je da željezničarima prijete opasnost fizičke degeneracije i, vezano uz to, smanjenje kvantitete i kvalitete rada. Nikakve globe i nikakvi pritisci ne mogu spriječiti smanjenje radne sposobnosti gladnom i kulturno zaostalom radniku. Podružnice su za zemaljsku konferenciju sabrale točne podatke o visini plaća u pojedinim radionicama i jedinicama, podatke o cijenama najnužnijih životnih i naj-

³⁰ Radničke novine, Zagreb, 25. VII, 8. i 22. VIII 1930; 1. XII 1933.

nužnijih kulturnih potreba, te podatke o premijama i globama.

Konferencija je održana u prostorijama Radničke komore. Pristupovalo je 76 delegata iz 54 podružnice Saveza. Osim toga, konferencija je prisustvovalo 150 gostiju. Pozivu se odazvalo i Ministarstvo saobraćaja i željezničke direkcije u Zagrebu, Sarajevu i Ljubljani, te generalna direkcija željeznica i predstavnici željezničke radionice. Na konferenciji je bila zastupljena i centrala URSS-a i radničke komore Beograda, Zagreba, Sarajeva, Ljubljane i Splita. Konferenciji je predsjedavao predsjednik Saveza B. Korošec, a referirao je sekretar Saveza J. Stanko. U referatu se govorilo o tome da je nakon ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca u Kraljevinu Jugoslaviju svaka željeznička direkcija, dotle samostalna, imala svoje posebne propise o radnim uvjetima svojih radnika. Poznatim Protokolom sporazuma, zaključenim između Saveza željezničara i Ministarstva saobraćaja 1919. godine, uvjeti rada poboljšani su i unificirani. Protokolom sporazuma, koji je u stvari bio kolektivni ugovor, priznato je pravo radničkoj organizaciji da kontrolira primjenu propisa kolektivnog ugovora i štiti interese željezničkog radništva, čime je istovremeno ograničena autokratska vlast šefova pojedinih željezničkih radionica. Oni su sabotiranjem ugovornih protokola 1920. godine doveli do generalnog štrajka, a time i rušenja toga kolektivnog ugovora. Od tada nastupa vrijeme jednostrano propisanih uvjeta rada, koji su pojedine radionice, direkcije ili Ministarstvo saobraćaja, bez pristanka, a najčešće i protiv volje radnika, samostalno kao poslodavci utvrđivali. Rezultat ovakva načina propisivanja radnih uvjeta je stalan, sistematski gubitak pojedinih prava radnika. Taj se gubitak manifestirao kako u stalnom smanjivanju radničkih nadnica, tako i u kršenju prava na normalan radni dan, tjedni odmor, naknade za prekovremeni rad, stambeni do-datak, besplatne vožnje, itd. Svi ti gubici, izračunati kao vrijednost, kreću se u visini od 30 do 50 posto ranijih plaća radnika. Da bi birokracija i poslodavci mogli nesmetano, autokratski vladati pobrinuli su se da, ometanjem odobrenja Pravila Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije, onemogućavaju klasno organiziranje radništva na željeznicama. U diskusiji su sudjelovali predstavnici radnika pojedinih direkcija Jurak (Maribor), Kmet (Zagreb), Beširević (Sarajevo), Kalčević (Subotica) i Mihajlović (Niš). U ime Centralnog sekretarijata radničkih komora L. Pavičević je predložio da se osnuje ustanova koja bi rješavala sve sporove između radnika i željezničke

uprave. Konferencija je jednoglasno prihvatila rezoluciju u kojoj se apelira na Ministarstvo saobraćaja da prilikom izrade zakona i pravilnika, osobito onih odredaba u njima koje se odnose na prava radnika, poziva na savjetovanja i predstavnike slobodnih sindikata. U drugoj rezoluciji konferencija je zahtijevala: »Da se posebnim zakonom obezbijedi minimalna nadnica na principu osiguranja minimuma egzistencije, da se osigura striktna primjena postojećih socijalno političkih zakona i na željezničke radnike.« Zahtijevala je također da se provedu izbori za radničke povjerenike i na željeznicama, potpunu autonomiju željezničarsko-bolesničkog fonda, te da Ministarstvo socijalne politike preuzme nadzor nad radom tog fonda i osigura isplatu dužnih prinosa bolesničkom fondu od strane željezničkih direkcija u iznosu od 53 milijuna dinara. U rezoluciji se tražilo priznavanje prava željezničara na slobodno udruživanje, potvrdu Pravila Ujedinjenog saveza željezničara, strogo pridržavanje osamsatnoga radnog dana i plaćanje prekovremenog rada sa zakonski propisanih 50 posto, uređenje osiguranja u nezaposlenosti za željezničke radnike (s time da ih se u prvo vrijeme osigura kod burze rada), a ako je neophodno skraćivanje radnog vremena na šest sati, da se ono provede bez smanjivanja nadnica. Tražilo se također i donošenje zakona o reguliranju materijalnih obaveza (dugova) radnika, slično onome koji je donesen za zemljoradnike.

Vladajući režim je nekoliko mjeseci kasnije odgovorio na zahtjev željezničara da im se prizna pravo na slobodno udruživanje i potvrdi pravila USZJ tako da je zabranio djelovanje Saveza. Prilikom saviza izvanrednog kongresa Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije, koji je održan 3. prosinca 1933, saopćeno je da je sazvan u povodu odluke Ministarstva saobraćaja da ne odobrava organiziranje državnoga željezničkog osoblja u Ujedinjenom savezu željezničara Jugoslavije. Kongres se protiv ovakve odluke Ministarstva žalio Državnom savjetu. Do rješenja Državnog savjeta izuzeto je organiziranje željezničara državnog saobraćaja. Promijenjeno je ime USZJ u Savez saobraćajnih i transportnih radnika, pa se rad Saveza ograničio samo na željezničare na privatnim prugama. Kongres je ovlastio Centralu Saveza da poduzme sve korake kako bi se osiguralo legalno djelovanje klasne organizacije željezničara. Kongres je tražio da se prestane sa slanjem željezničara na neplaćena odsustva, da se željezničarima vrate odbici od 10 posto od nadnica, da se izjednače stari umirovljenici s novima i vrate ranije vozne povlastice. Što se tiče bolesničkog fonda, kon-

gres je tražio potpunu autonomiju i ukidanje odredaba prema kojima umirovljenici moraju plaćati cijeli prinos za osiguranje. Kongres je zahtijevao da se za namješteničko osoblje osigura puno uračunavanje godina službe za mirovinu i napredovanje u službi, uvođenje paritetnih disciplinskih komisija, izmjenu službenog pravilnika o uniformi. Kongres je posebnu pažnju poklonio pitanju željezničara privatnih industrijskih željeznica, pa je tražio sklapanje kolektivnog ugovora s vlasnicima.⁵¹

Kada se izuzme 70.960 činovnika, zvaničnika, službenika, dnevničara, kvalificiranih i nekvalificiranih radnika, koji su sačinjavali osoblje državnih željeznica i koje Savez transportnih i saobraćajnih radnika nije smio da organizira, ostala mu je mogućnost djelovanja među 20.000 radnika zaposlenih u javnom i privatnom saobraćaju. Prema iskazu Središnjeg ureda za osiguranje radnika, broj obavezno osiguranih članova u javnom saobraćaju iznosio je u lipnju 1933. god. 12.626 osoba, a u privatnom saobraćaju 7889 što ukupno iznosi 20.515 radnika. Prema propisu od 30. lipnja 1936, u javnom saobraćaju bilo je 1348 činovnika, a u privatnom 751. Kvalificiranih radnika u javnom saobraćaju bilo je 7076, a u privatnom 2617, šegrti 222, a u privatnom 264. U javnom saobraćaju bilo je 4540 nekvalificiranih radnika, a u privatnom 4531, što ukupno iznosi 13.186 osoba u javnom saobraćaju i 8163 osobe u privatnom. Dakle, saobraćajna djelatnost (javna i privatna) zapošljavala je 21.349 radnika. Ti su se radnici dijelili na osoblje trgovačke mornarice, tramvaja, autobusa, vozača kamiona, lučke i obalske radnike, špediterske radnike itd. Pomorski i lučki radnici bili su organizirani u svome strukovnom sindikatu, a tramvajski radnici u svome. Sindikat nije obuhvaćao radnike privatnih transportnih poduzeća, koji su bili razbijeni na velik broj poslovnih jedinica. Zato je poslije izvanrednog kongresa Savez saobraćajnih i transportnih radnika i službenika Jugoslavije usmjerio svoj rad na željezničare industrijskih pruga.

Računalo se da je na privatnim industrijskim prugama zaposleno oko 5000 radnika i namještenika. Plaće su im se kretale između 500 i 1000 dinara mjesečno. Radno vrijeme iznosilo je 14—15 sati dnevno. Budući da je Savez bio brojno pre slab da putem kolektivnog ugovora riješi položaj radnika i namještenika zaposlenih na privatnim industrijskim že-

ljeznicama, vršio je pritisak na državnu vlast da se njihov položaj regulira zakonom, odnosno posebnim pravilnikom. Radi toga je i raniji USZJ organizirao razne ankete i slao delegacije, kojima su ministra i predsjednici vlada obećavali da će pri rješavanju pitanja državnih željeznica riješiti i pitanje položaja željezničara industrijskih željeznica, ali do 1934. godine nije bilo ništa učinjeno. Tako su, na primjer, novine u listopadu 1932. godine donijele vijest da je »Deputacija Saveza željezničara posjetila ministre socijalne politike, šuma i ruda i saobraćaja i predala predstavku Saveza, kojom traži intervenciju vlasti radi reguliranja položaja željezničkog osoblja zaposlenog kod državnog radnika u Ljubiji, Šipada i Krivaje. Ova poduzeća čije pruge služe i javnom saobraćaju još nisu udovoljila propisima Zakona o željeznicama javnog saobraćaja, koji je na snazi od 19. listopada 1930. Taj zakon utvrđuje obavezu da se prava i dužnosti službenika zaposlenih na željeznicama u nedržavnoj eksploataciji reguliraju propisima koje odobrava Ministar saobraćaja. Delegacija je tražila intervenciju vlasti da se ovakav pravilnik što prije izradi. Odredbe takvog pravilnika nametale su se same kad se zna da željezničari na industrijskim željeznicama koje služe javnom saobraćaju po zakonu ne smiju biti gore tretirani nego što su željezničari na državnim željeznicama. Te odredbe zakona potrebno je samo prenijeti u jedan pravilnik od Ministarstva ozvaničen. Intervencije vlasti potrebne su zbog toga što se navedena poduzeća ustručavaju da s organizacijama željezničara pristupe izradi tog pravilnika.«

Centralna uprava Saveza saobraćaja i transportnih radnika, po uzoru na staru praksu, nastavila je da podnosi peticije i predstavlke ministru saobraćaja i ministru socijalne politike, Narodnoj skupštini i Senatu. Tako je 19. lipnja 1934. godine delegacija Saveza obišla sve navedene ustanove. Pored opširnih pismenih predstavlki, delegacija je usmeno izložila položaj željezničara na industrijskim prugama, naglasila da radno vrijeme u privatnim saobraćajnim poduzećima nije regulirano u duhu postojećeg zakona, te da, i pored silne besposlice, ovo osoblje radi 10—12 sati dnevno. Osim toga, kažnjavanje osoblja poslodavci vrše bez ikakvih ograničenja, protivno svim postojećim zakonima. Osim toga, iako su obaveze radnika određene propisima koji važe i za državno saobraćajno osoblje, njihova prava (iako su zakonom predviđena) nisu ničim regulirana.

Među prvim zadacima koje je postavio Savez saobraćajnih i transportnih radnika i službenika Jugoslavije bilo je održavanje skupšti-

⁵¹ Isto, 30. I 1931; 27. I, 8. IV, 12. VIII 1932; 21. IV, 19. V, 11. VII 1933; *Radničke novine*, Beograd, 22. VII, 12. i 19. VIII 1932; 21. i 27. IV, 15. XII 1933; *Ujedinjeni sindikati*, 5/1933; 1/1934.

na podružnica na kojima su se trebala usvojiti nova pravila Saveza, promijeniti ime iz Pododbor USZJ u Pododbor SSTR i SJ i informirati članstvo o zabrani djelovanja USZJ. Takve skupštine održane su u Banjoj Luci, Drvaru, Gornjim Podgajcima, Gostilju kod Turbata, Ljubiji, Olovu, Prijedoru i Tesliću.

U Banjoj Luci održana je skupština 21. siječnja 1934. godine. Na skupštini se govorilo o položaju željezničara industrijskih pruga. Sekretar podružnice bio je Luka Moguh. Iz izvještaja se vidi da su 16. srpnja 1933. izvršeni izbori radničkih povjerenika u poduzeću Bosna d. d. Podružnica je ponovno osnovala Fond za pomaganje željezničara u slučaju bolesti, nesreće, smrti i besposlice (u toku 10 mjeseci). Kada je tvornica obustavila rad, željezničarski radnici ovog poduzeća primali su potpore iz ovog fonda, kao i od svog Saveza, burze rada i Radničke komore. Zato su željezničari ovog poduzeća, čim je obnovljen rad, odmah pokrenuli pitanja obnavljanja Radničkoga potpornog fonda, u čemu su i uspjeli. Pravilnik za rukovođenje fondom potpisala je i potvrdila banska uprava. Na skupštini podružnice, 11. srpnja 1933, pokrenuto je pitanje sklapanja kolektivnog ugovora za željezničare Bosna d. d. Druga skupština, koja je održana 3. kolovoza, ultimativno je tražila od poduzeća da u roku od pet dana odgovori da li je voljno sklopiti kolektivni ugovor s radnicima ili ne. U toku pregovora poduzeće je pokušalo da pregovara samo s radničkim povjerenicima, a ne s organizacijom. 12. rujna podružnica željezničarskih radnika saopćila je Direkciji da je na skupštini željezničara od 11. rujna izglasano da će pokrenuti štrajk u slučaju neuspjeha pregovora. Konačno je 23. rujna zaključen kolektivni ugovor, po kojem su nadnice radnika na željeznici povišene prosječno za 36 posto, a u pilani za 10 posto. Pilanske radnike predstavljao je ORS koji je bio protiv štrajka uprkos tome što su ga radnici zahtijevali.

U Olovu je skupština održana 26. siječnja 1934. Skupštini je prisustvovao velik broj željezničara »Krivajca«. Povjerenik komore iz Zavidovića Marković osvrnuo se na intervencije koje su poduzete u vezi s radnim vremenom, naplatom prekovremenog rada, isplatom zaostalih plaća željezničkih službenika. Zatim je skupština izabrala šest radničkih povjerenika i šest njihovih zamjenika. Izabrana je i nova uprava podružnice u koju su ušli: predsjednik Pavle Todorović, sekretar Ulrih Jurić, blagajnik Uzdin Kljajić, član odbora Boško Kućo. Nadzorni odbor: Šime Budelić, revizor vozova, Drago Cvijić, upravitelj stanice i Danilo Đurić, skretničar.

U Tesliću je održana skupština podružnice 28. siječnja 1934. U novu upravu podružnice izabrani su: predsjednik Nikola Grbić, strojovođa, tajnik Anto Džidar, vlakovođa, blagajnik Vlado Vučić, ložač, odbornici Hasan Hatunić, Vlajo Koščuk, Juriša Mršić i Franjo Zupančić. Izabrani su i kandidati za radničke povjerenike. Podružnica u Blatnici pretvorena je u povjereništvo. Za povjerenika su izabrani Franjo Gavrić i Nikola Pavelja. Izabrana je i uprava potpornog fonda.

U nedjelju, 20. svibnja 1934. na skupštini željezničarskih radnika u Prijedoru govorio je oblasni sekretar Zupančić iz Drvara o tome zašto je Savez morao promijeniti ime i kako da se provede reorganizacija podružnice. Izabrana je uprava podružnice u koju su ušli: predsjednik Jovo Gloginja, ložač, potpredsjednik Mijo Bursać, vlakovođa, sekretar Adem Karabašić, skladištar, blagajnik Ahmet Garibović, manevrista; članovi odbora: Niko Dejanović, skupinovođa, Branko Stojanović, bravar i Milan Zomba, skretničar. Nadzorni odbor: Ibrahim Ališić, radnik na pruzi, Branko Berić, bravar i Rudolf Rastek, tesar.

U Gostilju je skupština održana 21. svibnja 1934. i na njoj je raspuštena podružnica Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije. Umjesto nje osnovana je podružnica Saveza saobraćajnih i transportnih radnika. U novu upravu izabrani su kao predsjednik Anton Kranj i sekretar Mato Grabovac.

Koristeći iskustva svoje podružnice u Banjoj Luci, koja je sa 100 željezničara, od kojih su svi bili organizirani i spremni na štrajk, uspjela sklopiti kolektivni ugovor s Bosna d. d., podružnica Saveza saobraćajnih i transportnih radnika u Drvaru odlučila je da sazove konferenciju. Na konferenciju je pozvala, pored predstavnika željezničarskog osoblja i delegata iz svih većih centrala Šipadove željeznice, i sve poslanike s ovog područja. »Ovom akcijom učinit će željezničari posljednji apel na sve mjerodavne i pozvati ih da se za njihove opravdane zahtjeve zauzmu, jer su oni opravdani i zakonom zagarantirani i predviđeni. S puno nade očekuju da će se konačno i ovom pitanju posvetiti više pažnje i da će im se u granicama postojećih zakona izći u susret, i na taj način skinuti s dnevnog reda ona pitanja koja bi, kad bi bilo više uvidavnosti i obzira, trebala biti davno sama po sebi riješena. Ovakvim držanjem poduzeća samo se više zaoštravaju oštrice koje ne mogu biti od koristi ni po radnike ni po poduzeće. Stoga je krajnje vrijeme da se postavljena pitanja jednom reguliraju, jer svako strpljenje ima svoje granice. Ovi željezničari ne traže ništa

što im ne pripada. Jedino traže praktičnu primjenu onih zakonskih odredaba koje predstavljaju njihovu zaštitu. Inače te sve zakonske odredbe u protivnom slučaju postaju iluzorne i bespredmetne i radnik je tada upućen da traži svoje pravo borbom kojoj je vična i na koju je primorana svaka sindikalna organizacija.»

Konferencija je održana 27. kolovoza 1933. godine u Drvaru. U odlukama konferencije, koje su pismeno upućene poduzeću, kaže se da se uprava poduzeća »Šipad« ne pridržava zakonskih odredaba o radničkoj zaštiti. Radno vrijeme nije regulirano, prekovremeni rad se plaća samo radnicima u strugari i radnicima glavne željezničke radionice, dok se svim ostalim radnicima u saobraćaju taj rad ne plaća. Radnici, čiji je posao takve prirode da zahtijeva radno odijelo, kao što su strojovođe, ložači, bravari, kovači, limari, mazači kola, pregledači kola, čistači, itd., ne dobivaju ga iako je to zakonom predviđeno i uvedeno u mnogim drugim poduzećima. Nije se pristupilo gradnji kupaćih i umivaonika i pored toga što velik dio radnika radi prljave poslove, koji vrlo štetno utječu na njihovo zdravlje. Stanovi, a osobito oni u kojima radnici zajednički obitavaju, uglavnom su građeni vrlo loše i protiv svih propisa, jer kubatura zračnog prostora iznosi prosječno 4—5 kubnih metara, dok zakon predviđa da mora na svaku osobu dolaziti najmanje 14 kubnih metara. Kreveti i potrebna posteljina također se ne daje radnicima. Osobito je štetno po zdravlje to što ovi stanovni nemaju odvojene prostorije za spavanje, pa jedna prostorija služi i za spavanje i za kuhanje i sušenje pokislih odijela i obuće. Vozno, strojno i stanično osoblje ove željeznice nije uniformirano, tako da se putnici ne znaju kome da se obrate. Osoblje koje vrši tešku, odgovornu i napornu službu danju i noću, po vrućini i žimi, na otvorenom zraku, ne dobiva zimske bunde i čizme, te je prisiljeno da od svojih mizernih plaća nabavlja toplu odjeću i obuću. Radnici ove željeznice nisu osigurani u slučaju iznemoglosti, starosti i smrti, te vrlo često, nakon dugogodišnjeg napora, postaju bogalji i prosijaci. Disciplinski propisi važe isto kao i za državno saobraćajno osoblje, a sve kazne i globe, kao i otpuštanje iz službe određuje uprava sama, bez ikakve komisije i istražnog postupka.

Delegati predlažu da se odmah pristupi reguliranju međusobnih odnosa na osnovi odredaba zakona. U tu svrhu zahtijevaju da se odmah osnuje mješovita komisija od predstavnika poduzeća, predstavnika zaposlenog osoblja i njihove stručne organizacije i predstav-

nika Radničke komore, koji će izraditi nacrt pravilnika, odnosno kolektivnog ugovora i u tu svrhu traže:

»Da Uprava »Šipada« najkasnije do konca septembra o. g. pristupi pregovorima za sklapanje kolektivnog ugovora za željezničare zaposlene na šumskoj željeznici po odredbama Zakona o radnjama, odnosno za osoblje zaposleno na pruzi sa javnim saobraćajem, po odredbama paragrafa 15 Zakona o željeznicama javnog saobraćaja. Kao baza za pregovore da važe Zakon o državnom saobraćaju osoblja za sve željezničare sa pruge javnog saobraćaja, a za radničko pružno, radioničko i ložišničko osoblje, da se izradi poseban pravilnik.

Za sklapanje kolektivnog ugovora, odnosno naročito pravilnika da važe ovi principi: U pogledu plaća sporednih prinadležnosti, prava na službeno odijelo kao i godišnje dopuste da važe za osoblje sa pruga javnog saobraćaja isti propisi koji važe i za državno saobraćajno osoblje. Ovi propisi da ujedno služe kao baza za sklapanje kolektivnog ugovora za šumske željeznice i radničko osoblje. Da se priznaju potpuno odredbe Zakona o osiguranju radnika. Zakona o zaštiti radnika, te propisi o izboru radničkih povjerenika. Da se prizna 8-satno radno vrijeme, a prekovremeni rad da se naplaćuje u visini koju određuje paragraf 10 Zakona o zaštiti radnika. Da se svima službenicima koji su zaposleni na pruzi javnog saobraćaja, prizna stalni radni odnos, da im se osigura automatsko unapređenje prema godinama službe te da se preuzmu po kategorijama i funkcijama koje su do sada obavljali. Za osoblje šumskih željeznica (krila) kao i radničko, te pružno pomoćno osoblje, da se otkazni rok ustanovi po paragrafu 234. Z. o. p. odnosno za više kvalificirano osoblje po paragrafu 332 Z. o. r., te da se za ovo osoblje sporazumno uredi otpremnina u slučaju otpuštanja s posla ili obustave rada. Da se životne namirnice u konzumima prodaju po nabavnoj cijeni, plus režijske troškove po odredbama paragrafa 214. Z. o. r. i da se odredi paritetni odbor od predstavnika poduzeća i predstavnika radnika (radnički povjerenici) kojem se ima dati u dužnost da kontroliraju cijenu, kvalitet robe i vagu. Da se globe i ostale novčane kazne svedu na zakonsku osnovu, te da se imovina od globa i prihoda iz razlika od 0,01 i 0,99 para posebno knjiže u radnički fond, kojim će rukovoditi posebni odbor sastavljen od zastupnika Uprave poduzeća i radničkih povjerenika. Ovaj fond ima da služi za pomoć postradalim i bolesnim željezničarima. Za ove pomoći da se izradi poseban pravilnik, koji se ima potpisati kod Kraljev. banske

uprave. Da se odmah pristupi uređenju penzionog osiguranja u koje će ulagati polovinu poduzeća, a polovinu željezničari. Čim se ovaj fond osnuje da se imovina iz provizionog radničkog fonda prevede u »Penzioni fond« kao osnovni kapital. Da se prizna sindikalna organizacija koja je osnovana na Zakonu i sve dok uživa zakonsku zaštitu da se sporovi nastali iz službenih odnosa rješavaju jedino preko organizacije i radničkih povjerenika. Da se zamoli Ministarstvo saobraćaja da željezničarima Šipadovih željeznica vrati već ranije uživana prava na povlastice u vožnji na državnim prugama, barem u onom srazmjeru, koji uživaju i penzioneri državnih željeznica.

Iz prednjeg se vidi da su željezničari potpuno nezštićeni i da se postojeće zakonodavstvo do sada ne primjenjuje u ovom velikom državnom poduzeću, te na osnovu svih naprijed izloženih činjenica delegati apeliraju na sve mjerodavne faktore: na narodno poslaničko tijelo kao i na resorne ministre te Kraljevsku banku upravu, da svojim autoritetom utiču na Upravu 'Šipada' da konačno pristupi rješavanju ovog pitanja.

Tako je poslije dvije godine sindikalna podružnica Šipadovih željezničara uspjela da prisili moćne poslodavce na pregovore o sklapanju kolektivnog ugovora. Podružnica je na svoju predstavku od 27. kolovoza 1933, u rujnu dobila pozitivan odgovor od uprave »Šipada«.

Podružnica Saveza saobraćajnih i transportnih radnika u Turbetu predala je zahtjev za sklapanje kolektivnog ugovora industrijskih željezničara poduzeću »Ugar« u travnju 1934. godine. Na skupštini industrijskih željezničara, koja je održana 26. lipnja u Gostilju, postavljen je ultimativni zahtjev poduzeću da se u roku od osam dana započne s pregovorima. Na pregovore 3. srpnja došli su predstavnici banke uprave, Radničke komore, Saveza saobraćajnih i transportnih radnika i pregovarački odbor željezničara. Pregovori nisu otpočeli jer nisu došli direktori poduzeća pod izgovorom da su na službenom putu. Radnici su isti dan na sastanku donijeli odluku da će stupiti u štrajk ako odmah ne počnu pregovori. Tek su nakon toga pregovori počeli. Tekli su bez velikih teškoća, jer je poduzeće pristalo na sve prijedloge. Problem se javio jedino u vezi s reguliranjem plaća i radnog vremena. Radno vrijeme je bilo potpuno neregulirano i tek u posljednje vrijeme uspjelo je organizaciji da ga snizi na 300 radnih sati u mjesecu za normalnu plaću. Ugovorom je ono svedeno na zakonsku granicu od 240 sati mjesečno. Svaki prekovremeni rad plaća se radnim danom 50, a nedjeljom i utvrđenim blagdanima 100 posto

više od redovnog. Tako je postignuta povišica u plaćama za oko 20 posto. Osim toga, sve vozno i strojno osoblje dobivat će zimske bunde, radna odijela, mašinske premije i godišnji plaćeni odmor prema godinama zaposlenja. Radnik će dobivati plaću za prvih osam dana bolovanja, kao i plaću koju ostvaruje u toku četiri tjedna ako bude pozvan na vojnu vježbu. Svi radnici kojima poduzeće neće dati stan, dobivat će odštetu u novcu i to 100 dinara mjesečno u ime stanarine.

Savez saobraćajnih i transportnih radnika i radnička štampa ovaj kolektivni ugovor isticali su kao primjeran uspjeh. Uspjeh je postignut — govorilo se na zborovima — zbog toga što su svi radnici bili organizirani i spremni da idu u štrajk za ostvarenje kolektivnog ugovora. »Ovaj uspjeh drugova u Turbetu« — pisale su *Radničke novine* — »treba da posluži kao primjer industrijskim željezničarima ostalih poduzeća u kojima je njihov položaj nereguliran. Poduzeće je sa respektom primilo predstavnike radnika na pregovore, jer su radnici sastavni dio svakog poduzeća, ali im se to priznaje samo ako su složni i organizirani. Drugovima u Turbetu čestitamo i pozivamo da i od sada vode računa o organizaciji, a sve ostale industrijske željezničare da se u njih ugledaju.«

U Gornjim Podgarcima na skupštini podružnice Saveza saobraćajnih i transportnih radnika, koja je održana 1. rujna 1934. u Našičkoj d. d., svi željezničarski radnici odlučili su da obustave saobraćaj i stupe u štrajk kako bi prisilili upravu poduzeća na potpisivanje kolektivnog ugovora. Posredstvom vlasti došlo je do pregovora. Sklopljen je kolektivni ugovor između podružnica saobraćajnih radnika i poduzeća. Ugovorom su povišene nadnice od 12—40 posto ili u prosjeku za 20 posto. Regulirano je radno vrijeme i osigurana suradnja radnika s upravom poduzeća o svim pitanjima radnih i plaćevnih uvjeta.

Takav je borbeni razvoj i aktivnost Saveza saobraćajnih radnika vladajući režim ocijenio kao opasan i za stanje na državnim željeznicama. Godinu dana poslije raspuštanja Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije, 22. listopada 1934, režim je zabranio djelovanje i Saveza saobraćajnih i transportnih radnika i službenika Jugoslavije. Obrazloženje za njegovo raspuštanje glasilo je: »Po paragrafu 2 i 15 Zakona o željeznicama javnog prometa od 23. lipnja 1930. vrši ministar za promet nadzor nad svima željeznicama i odobrava propise o dužnostima i pravima i onih službenika, koji su zaposleni kod nedržavnih željeznica.«

U smislu navedenog obavještenja dozvolu za djelovanje »Saveza saobraćajnih i transportnih službenika i radnika Jugoslavije« među službenicima nedržavnih željeznica (analogno par. 78 Zakona o državnom prometnom osoblju) bio je potreban pristanak i suglasnost ministarstva za promet.

»Kada je g. ministar za promet proučio pravila i djelovanje Saveza, izdao je pod M. S. br. 19000/34 od 22. rujna 1934. rješenje, da se ne slaže s pravilima i djelovanjem Saveza, jer je njegovo djelovanje pokušaj oživljavanja (pod drugim imenom), Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije (kojemu je s izvršnom odlukom ministra za promet M. S. br. 521/33 bilo zabranjeno daljnje djelovanje). Po prednjem rješenju g. ministra za promet svako daljnje djelovanje Saveza po predložnim pravilima nije dopušteno, Savez ubuduće ne može više izvršavati statutarni djelokrug. Sa tim je u smislu paragrafa 11 Zakona o društvima utvrđen raspust Saveza.«²²

Savez saobraćajnih i transportnih radnika nije mogao biti obnovljen ni poslije bezbrojnih intervencija, rezolucija i protesta na raznim mjestima i na različitim razinama. Tek 31. siječnja 1936. osnivaju željezničari u Drvaru Savez industrijskih željezničara Jugoslavije. Pravila za taj savez bila su već odobrena, tako da je Savez počeo djelovati s osnivačkom skupštinom i izborom Centralnog odbora. *Radničke novine* donijele su slijedeći prikaz s osnivačke skupštine:

»Velika sala radničkog doma u Drvaru bila je puna željezničara i radnika iz glavne željezničarske radionice. Prisutni su slušali pažljivo referat Zupančica i Kecmana, koji su govorili o potrebi organizacije. Zupančić je govorio o ponašanju poslodavaca koji su postali neumoljivi otkako su željezničari ostali bez organizacije, odnosno otkako je likvidiran Savez željezničara. Poslije kraće rasprave, izabrana je uprava Saveza. U upravu su ušli: predsjednik Kecman Tomo kotlar, podpredsjednik Prhoč Stjepan strojovođa, blagajnik Nikola Rodić strojovođa, zamjenik Nešić Milan bravar, sekretar Zupančić Ivan strojovođa, zamjenik Nebojša Mladenović bravar, članovi uprave: Balaban Trivun bravar, Grubar Mihajlo kočničar, Materić Stevan ložar, Bajić Stevan kotlar. Nadzorni odbor: Petraković Đuro vlakovođa, Korbar Ivan strojovođa, Kecman Vid telefonista, Morača Vučen pružni radnik, Popović Luka skupinovođa, Bajić Marko pisar kola, Raca Spiro pomoćni radnik. Nakon izbora savezne uprave, razvila se diskusija o jačanju

organizacije, i o tome da treba pozvati željezničare iz svih ostalih mjesta u njihovu organizaciju. Poslije toga, pristupit će se organiziranju MMO URSS-a u Drvaru.«

Na poziv Centralne uprave u Drvaru, održana je u Ljubiji 22. ožujka 1936. osnivačka skupština podružnice Saveza industrijskih željezničara. Skupštini je predsjedavao Simo Ljubenić, strojovođa. Na skupštini se govorilo o naporima Ujedinjenog saveza željezničara i Saveza saobraćajnih i transportnih radnika da poprave položaj industrijskih željezničara, sve dok ih vlasti nisu zabranile. Skupština je izabrala upravu podružnice. Za predsjednika je izabran Simo Ljubenić, strojovođa, njegova zamjenika Muho Zukić, kočničar, za sekretara Jovo Marinković, vlakovođa, zamjenika Jakov Reich, otpremač vlakova, za blagajnika Jure Maraković, bravar, a za njegova zamjenika Johan Leskovski, strojovođa. Za odbornike i u Nadzorni odbor izabrani su: Jovo Bajić, Trivun Boganović, vlakovođa, Lazo Ceranić, Ahmed Halilović, kočničar, Pavao Jakić, Husein Mojždžić, kočničar, Stipe Pavičić, kočničar, Mustafa Sahlunić, kočničar, Jovo Tizić.

Savez industrijskih željezničara Drvar, prema izvještaju koji je podnesen na IV kongresu URSS-a, brojio je 1937. godine 114 ispravnih članova.

Udruživanje radnika državnih željeznica u klasne sindikalne organizacije ostalo je za vrijeme trajanja stare Jugoslavije zabranjeno. Postojalo je udruženje nacionalnih željezničara, čiji su funkcionari radili po nalozima režima, špijunirali klasna gibanja među željezničarima i svaki klasni zahtjev željezničara i brodara proglašavali antidržavnim, ukazujući politici na rad komunista, pa ipak je i Udruženje nacionalnih željezničara i brodara bilo prisiljeno da pod pritiskom svojih članova podnosi predstavke i molbe vladi i ministarstvima u kojima se molilo da se popravi težak položaj željezničara. Tako je, na primjer, 6. studenog 1933. god. podnijelo Udruženje predstavku predsjedniku vlade i ministru financija u kojoj je delegacija, među ostalim, rekla i slijedeće:

»Radnici na željeznicama danas nalaze se u vrlo teškom položaju, naročito pružni radnici koji primaju od 1,50 dinara do 10 dinara na ime plaće za mjesec dana. Naši su redovi zbog ovakve situacije pokolebani.

Od godine 1930. počelo je sistematsko smanjivanje prinadležnosti sveg željezničarskog osoblja. U prvom redu, su te mjere pogodile radnike. I dok je smanjivanje prinadležnosti

²² Ujedinjeni sindikati, 11—12/1934.

regulirano osoblju išlo od 8—20 posto, kod radnika je smanjeno za 40—75 posto.⁵³

Najbolji kvalificirani radnik zarađuje i dobiva mjesečno na ruke oko 900 dinara, dok je bilo slučajeva da neki radnik dobije kao mjesečnu plaću na ruke samo 6 dinara.

Nesumnjivo je da radnici ovo stanje ne mogu više izdržati. Njihova je snaga došla do kraja i nema više pitanja o požrtvovanosti, jer je pređena i ta granica, a naši su željezničari išli sa strpljenjem i do te i preko te granice.

Zar nije strašno da smo mi morali među radnike i njihove obitelji dijeliti kukuruz, da im održimo goli život? Zar nije strašno da naše porodice šalju djecu na ulice da tako nađu i isprose hleba?⁵⁴

Željezničari su pod vodstvom komunističke partije nastavili borbu protiv eksploatacije, ponižavanja i svih vrsta ugnjetavanja. Tako, na primjer, *Radnik*, organ pokrajinskog odbora URSS-a za Hrvatsku piše o borbi željezničarskih radnika Zagreba za osnovna prava koja nisu mogli da istaknu preko udruženja nacionalnih željezničara, pa su bili prinuđeni da se posluže štampom i da tim putem kažu željezničkoj upravi i javnosti što zahtijevaju. »Zahtjeva se da se postojeći zakoni, pravilnici i uredbi izvršavaju, da se prizna stalnost zaposlenja svim radnicima koji su dulje od tri godine u željeznici, da se ukinu neplaćeni dopusti, da se zagarantira redovno iskorištavanje godišnjeg odmora, da se ne krši osmosatno radno vrijeme, da se raspišu izbori za radničke povjerenike, da se penzionom i bolesničkom fondu prizna potpuna samostalnost, da se provede osiguranje za slučaj nezaposlenosti, da se zagarantira radnicima napredovanje u službi, da mu se za penziju priznaju sve godine službe, da se zagarantira početniku zadovoljavajuća plaća, da se ukinu naknadna uplata za radnički penzion fond, da se prekine s praksom premještanja službenika, da se prazna mjesta popune putem raspisa, da se prvim aprilom obesprave redukcije plaća, da se povrate prijašnje veće plaće, da se pravilnici o sporednim prinaldženostima prilagode današnjim razmjerima i potrebama željezničke službe, da se brojno stanje osoblja popuni prema potrebama rada, da službenici s navršanim godinama službe mogu ići u penziju, da se uloži

za fond za osiguranje za starost plaćaju u postotcima od osnovne plaće, a da država dade temeljnu glavnicu za taj radnički fond. Da se osigura željezničarima sloboda organiziranja.»

2. ožujka 1938. godine održana je skupština radnika željezničke radionice u Zagrebu kojoj je prisustvovalo 1200 radnika. Skupštinu je organizirala partijska organizacija. Nekoliko govornika radnika govorilo je kratko i jezgrovito. Radnici su oštro protestirali protiv pokušaja direkcije da im se snizi zarada za 18 posto. Na završetku skupštine predložena je rezolucija koja glasi:

»Svi radnici glavne željezničke radionice u Zagrebu, sakupljeni na svojem sastanku 2. ožujka 1938. u prostorijama »Željezničke kantine« nakon opširnog raspravljanja o svome ekonomskom i socijalnom položaju, prihvaćaju slijedeću

Rezoluciju:

Jednodušno ustanovljujemo, da je naš ekonomski i socijalni položaj vrlo nepovoljan i da je potrebno jače nastojanje za naše osiguranje.

Akordni sustav premija koji je godine 1924. uveden protiv volje radnika, nadoknadio je u prvim godinama svoje primjene razliku u plaćama željezničkih radnika, koja se pokazala kao razlika prema temeljnim plaćama sličnih radnika u privatnim poduzećima. Tadanji ključ premije određivao je tri visine nagrade za ušteđeno vrijeme, te je srednja nagrada toga ključa za kvalificirane radnike bila din 7,43 po satu, što je zajedno s temeljnom zaradom odgovaralo zaradi radnika u sličnim privatnim poduzećima. Da se postigne što veća proizvodnja u radionici, prešlo se kasnijim izmjenama na snižavanje tadašnjeg ključa premije, a dozvolio se viši postotak ušteđenog vremena, što je dovelo do toga, da je »Radničkim pravilnikom« dozvoljeni prosjek od 33 posto podvostručan, ali je ključ premije snižen na din 4,10 po satu. Uzme li se u obzir da su kroz to vrijeme u više navrata znatno snižene cijene tadašnjih vremenika, vidi se, da je cijeli sustav premija doživio znatne preinake, ali na štetu radnika. Ovim mjerama postiglo se toliko da su radnici, u pogledu proizvodnje došli do maksimuma, te je pitanje, hoće li se tu i dalje moći još nešto postići. Povišenje zarada u mjesecu studenom 1937. osjetio je samo maleni broj radnika, obzirom na skupoću koja vlada u Zagrebu, osobito skupoću stanova. Najveći broj radnika, a pogotovo fizički radnici, prošli su vrlo slabo, povišicu jedva da i osjećaju, a mnogi uopće nisu dobili ništa. Najnovijom odlukom glavnog ravnatelj-

⁵³ *Radničke novine*, Zagreb, 28. VII, 13, 27. X, 1. XI 1934. 12, 19. I, 9, 16. II, 16. III, 8, 22, 29. VI, 27. VII, 28. IX 1934; 4. I 1935; 7. II, 13. III, 10, 1. IV 1936;

⁵⁴ *Radničke novine*, Beograd, 23. VI, 22. IX, 20. X, 24. XI, 29. XII 1933; 19. I, 8, 22. VI, 13, 20, 27. VII 1934.

stva, kojom bi se ponovno trebalo sniziti cijene vremena do 9 posto, što bi zapravo značilo sniženje do 18 posto na 180 sati radnog vremena, radnici bi zaista trebali izgubiti više nego što su povišicom dobili. Oni pak radnici, koji su tom prilikom ostali bez povišice ili su dobili samo 10 do 20 para po satu, bili bi osobito pogođeni.

Na sastanku sakupljeni radnici apeliraju na mjerodavne, da otklone svako nastojanje za novim sniženjem zarada, a istodobno da pomognu svima, osobito fizičkim radnicima povećanjem njihovih dnevnica, propisanih odredbom od 1933. godine.⁵⁵

Vidjeli smo da je željeznički transport u kapitalističkoj Jugoslaviji bio predmet bezobzirne eksploatacije najbrojnijeg dijela radni-

ke klase Jugoslavije. Svi režimi tretirali su radnike na željeznici kao državne službenike kojima nije bilo dozvoljeno da se organiziraju u revolucionarne sindikate, a kasnije ni u reformističke, čime se htjelo u potpunosti isključiti mogućnost borbe saobraćajnih radnika u kojoj je vladajuća buržoazija, s obzirom na iskustvo generalnog štrajka iz 1920. godine, gledala svoga najopasnijeg neprijatelja. Željezničarski radnici nisu bili izolirani od ostalog klasnoga radničkog pokreta. Oni su bili sudionici u kulturnim i sportskim radničkim društvima, na masovnim izletima, zborovima radnika i u demonstracijama koje je organizirala Komunistička partija. Rukovođeni najboljim i najsvesrdnijim dijelom željezničarskih i transportnih radnika, članovima KPJ i SKOJ-a, oni su nastavili da kroz razne vidove vode revolucionarnu borbu usporedo i ukorak s ostalim dijelom revolucionarnoga klasnoga radničkog pokreta.

⁵⁵ Radnik, br. 82, 88/1938.

O RADU KOMUNISTA U NACIONALNIM I STRUČNIM UDRUŽENJIMA ŽELJEZNIČARA

Među »žute« sindikalne organizacije — one koje su radile u interesu poslodavaca — ubrajali su komunisti niz radničkih organizacija koje su nastale i jačale poslije sloma revolucionarnoga sindikalnog pokreta 1919—1920. Od tih organizacija najjači je bio Savez jugoslavenskih nacionalnih željezničara i brodara, koji je obuhvatio velik broj saobraćajnih i transportnih radnika u godinama poslije sloma generalnog štrajka željezničara 1920. godine. Uprava tog Saveza bila je u potpunosti u rukama viših željezničkih činovnika i nešto kvalificiranih radnika. Sve vlade i režimi poslije Obznane nastojali su svim sredstvima da ojačaju taj nacionalni Savez, jer su u njemu vidjeli jedan od preduvjeta da, u slučaju velikih štrajkova, rata ili ustanaka, bude osigurano funkcioniranje saobraćaja, bez čega bi cijeli državni i vojni aparat bio paraliziran. Tu tendenciju najbolje dokazuje činjenica da je po Zakonu o željezničkom saobraćajnom osoblju, od godine 1921, bilo dopušteno postojanje samo jednog sindikalnog saveza za željezničare, jednog saveza ložaca i saveza strojaru. Ova dva saveza, koja su obuhvaćala vrlo važne grupe saobraćajnih radnika, bila su sasvim cehovske prirode. Poslije uvođenja

šestojanuarske diktature režim je smatrao Savez jugoslavenskih željezničara i brodara važnim elementom za stvaranje pod svojim utjecajem i utjecajem poslodavaca, pa ga je usmjeravao na organizacijsko ujedinjenje s Jugoslavenskim nacionalnim radničkim sindikatima. Usprkos tome što su svi željezničari obavezno bili članovi Saveza, njegovo vodstvo je izbjegavalo da se potpuno izjasni za organizacijsko ujedinjenje s Jugoslavenskim nacionalnim radničkim sindikatima. Kako se, poslije zabrane Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije i Saveza saobraćajnih i transportnih radnika i službenika Jugoslavije, Udruženje jugoslavenski nacionalnih željezničara i brodara zvanično nije priključilo JNRS, komunisti su raspravljali o njihovoj profašističkom karakteru.

IV zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije, pored usvajanja kursa za pretvaranje reformističkih sindikata u revolucionarne organizacije radničke klase, istakla je pitanje stvaranja organizacije željezničara kao jedno od najvažnijih pitanja sindikalnog rada. Zajedno s reformistima pozvani su komunisti da uđu u Udruženje jugoslavenskih nacionalnih željezničara i brodara i tamo stvore opoziciju na klasnoj bazi. To je pružalo niz

legalnih mogućnosti za pokretanje i vođenje klasnih akcija. U prvom redu oko isplata zarada i biranja radničkih povjerenika, povezivanja akcija i njihova usklađivanja u različitim centrima, te pokretanja borbe za slobodu organiziranja.⁵⁶

Proleter, organ CK KPJ je o borbi željezničara pisao: »Od uvođenja šestojanuarske diktature radnicima u zagrebačkoj, mariborskoj, subotičkoj, niškoj i sarajevskoj željezničkoj radionici snižene su nadnice za više od 50 posto kao i druga prava i povlastice. Radnici u ložionicama i na pruzi izrabljuju se i šikaniraju kao roblje. Glavni razlog je u tome što poslodavac — država — svoje rashode za vojsku, policiju i za naoružanje nastoji podmiriti kroz smanjenje radničkih plata. Prilikom zabrane Ujedinjenog saveza željezničara i protjerivanja radničkih povjerenika s posla reformisti nisu ništa poduzimali, što više odbijali su i sve predloge o organizaciji otpora koji su dolazili iz redova komunista. Da bi se položaj željezničarskih radnika popravio potrebno je u svim radionicama i ložionicama i na pruzi organizirati otpor radnika svakoj nepravедnoj globi, svakom neisplaćivanju prekovremenog rada, premija i utvrđenog postotka, svakom daljnjem pokušaju snižavanja nadnica, svakoj šikanaciji. To treba činiti u Zagrebu, Sarajevu, Nišu, Subotici, Mariboru i drugim mjestima. Putem organiziranja skupština, sakupljanja potpisa, slanja delegacija koje će izabrati radnici te zahtjeva da se provedu u život odredbe Zakona o radnjama i zakonski propisi o izboru radničkih povjerenika. Te izbore treba provoditi po odjeljenjima, bez obzira na zabranu, a onda se boriti za njihovo priznavanje. U svim radionicama, ložionicama i na prugama treba organizirati akciju protiv raspuštanja USZ i za pravo slobodnog sindikalnog organiziranja.«⁵⁷

U drugom članku *Proleter* ističe da su željezničari i brodari sve više zabrinuti zbog toga što zaostaju za tarifnim i štrajkaškim pokretima koji se vode širom zemlje. »Udruženje jugoslavenskih nacionalnih željezničara i brodarar uspjelo je da svoje članove odvoji od ostalih klasnih sindikata. Usamljeni i prepušteni samovolji birokracije koja igra presudnu ulogu u nacionalnom sindikatu, željezničari i brodarci smatraju da bi trebalo pokrenuti ozbiljnu akciju za slobodno organizovanje u sindikatu u kome će imati presudni utjecaj i voditi prvu riječ sami radnici i namještenici

saobraćaja.« Sindikat željezničara trebao bi da bude nezavisan i slobodan, izvan postojećih sindikalnih grupacija. U vezi s tim predlagalo se da se dogovore s pristalicama jedinstva unutar nacionalnih sindikata, kao i s onima koji se nalaze u Savezu metalskih radnika i drugim sindikalnim grupacijama (u Hrvatskoj s HRS-om, u Sloveniji sa JNS i JSZ) zajedničke akcije koje bi osigurale samostalan rad sindikata željezničara. Takav sindikat ne bi smio prići Jugoslavenskoj radničkoj zajednici koja je privjesak reakcionarnih političkih partija. U toj akciji trebalo bi glavnu pažnju upraviti na isticanje neposrednih i svima zajedničkih zahtjeva za poboljšanje radnih i životnih uvjeta željezničara i brodarar u samom nacionalnom sindikatu. Od njegovih članova tražilo se da putem akcija za izbore radničkih povjerenika, članova uprava mjesnih i oblasnih saveznih organa, u zadrugama, mirovinskom fondu i drugdje pozivaju na odgovornost željezničku birokraciju koja je Savezu zasjela na šiju.⁵⁸

Usprkos raspuštanju klasno Ujedinjenog saveza željezničara, odnijeli su komunisti zajedno sa socijalistima pobjedu u izborima za bolesnički fond željezničara. Nadzor nad fondom imao je sam poslodavac — Ministarstvo saobraćaja. Polovinu skupština imenovala je željeznička inspekcija, a polovinu je biralo saobraćajno osoblje. Prilikom izbora za predstavnik radnika postavljene su liste klasnih i nacionalnih željezničara. U ranijim izborima uvijek su pobjeđivali »nacionalni« željezničari, jer je izborni red bio namješten tako da im je to osiguravao. Međutim, 6. prosinca 1934. na području željezničke direkcije u Zagrebu pobjedila je opozicija na čelu s Akcionim odborom koji su sačinjavali članovi raspuštenih sindikata i stručnih udruženja. Opozicija je dobila 6977 glasova, a Udruženje jugoslavenskih nacionalnih željezničara i brodarar 3.083 glasa. (Trebalo je, međutim, istaći da je, u skladu sa starom praksom kod prebrojavanja glasova, 4.000 glasova opozicije proglašeno je nevažećima i poništeno). Budući da je pobjeda opozicije bila apsolutna, to su svi mandati biranih skupština pripali njoj.⁵⁹

Početkom 1935. godine, nakon pobjede u izborima za bolesnički fond željezničara, donio je ministar unutrašnjih poslova, na osnovi Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, u sporazumu s ministrom vojske i mornarice, 12. veljače 1935. Uredbu o postupku u slučajevima štrajka ili nereda na željeznicama, u brodarstvu, na pošti, telegrafu i tele-

⁵⁶ J. Cazi, *S puta reformizma na put klasne borbe*, URS i rad komunista u njemu 1929—1934, 1977, Zagreb, str. 130.

⁵⁷ *Proleter*, 1929—1942, 264—265.

⁵⁸ Isto, 441—442.

⁵⁹ *Radničke novine*, Beograd, 4. I 1935.

fonu. Po toj Uredbi u slučaju da državni ili samoupravni činovnici, službenici, dnevničari, kontrakturni činovnici i radnici nadležstva, ustanova i preduzeća na željeznicama u brodarstvu, na pošti, telegrafu, telefonu pojedinačno, u većem broju ili ukupno prestanu vršiti svoju službu u cilju štrajka, odnosno ako se utvrdi da postoje pripreme za štrajk, ministar vojske i mornarice, u suglasnosti s ministrom unutrašnjih poslova i ministrom saobraćaja, zatražit će ukaz za *poziv na vojnu službu* radi produženja rada na cijeloj državnoj teritoriji (opći poziv) ili u pojedinim saobraćajnim nadležstvima, ustanovama i preduzećima (djelomičan poziv). »Od momenta obnarodnavanja ukaza za poziv na vojnu službu, pa najdalje za 12 časova, pozvana lica na vežbu dužna su da se jave nadležstvu, ustanovi ili preduzeću gde su pre toga bili zaposleni i da produže svoje redovan posao.«⁴⁰

Udruženje Jugoslavenskih nacionalnih željezničara i brodara

Udruženje jugoslavenskih nacionalnih željezničara i brodara održavalo je svake godine svoj kongres i krsnu slavu svetog cara Konstantina i carice Jelene. Tako je, npr., u Nišu 18. i 19. lipnja 1932. godine održan XIV kongres, u Zagrebu 11. lipnja 1933. godine XV kongres, u Subotici 22, 23. i 24. lipnja XVI kongres. Ovdje donosimo prikaz samo XVII kongresa koji se je održao u Osijeku 7. srpnja 1935. godine. Udruženje se dijelilo na stručne odsjeke radnika, tehničkog i pružnog osoblja, magacionara, pomorskih i riječnih brodara, poslovođa radionica i ložionica, voznog i manevarskog osoblja, pregleda kola, ložača, banovinskih željezničara, primorskih i požarevačkih željezničara, željezničara Usora — Pribinica, Zavidovića i Han-Pijeska, umirovljenika i osoblja za građenje željeznica. Na kongresu je bilo 89 delegata koji su predstavljali 35.600 članova. Na Ljubljansku oblast otpadalo je 13 punomoći (5.200 članova), Splitsku 1 punomoći (400 članova), Subotičku 19 (7.600 članova), Zagrebačku 14 (5.600 članova), Sarajevsku 15 (6.000 članova), Beogradsku 27 punomoći (10.800 članova). Prije kongresa održana je konferencija na kojoj se raspravljalo o izvještaju Centralne uprave i Centralnog vodstva.

Udruženje je od posljednjeg kongresa, održanog 1934. u Subotici, tražilo da se vrate povlastice za vožnju za željezničare i broda-

re i da se primijeni radnički Pravilnik kako bi se radnicima, posebno radnicima na prugama, osigurao minimum sredstava za život. Isto tako Udruženje je tražilo da se radnicima osigura drvo i ugljen (kao i ostalom osoblju). U toku godine promijenila su se tri ministra saobraćaja, pa je centralna uprava došla na kongres s čitavim nizom neriješenih pitanja. Centralna uprava održala je šest plenarnih sjednica. Centralno vodstvo je pet puta posjetilo ministra saobraćaja, desetinu puta je posjetilo generalnog inspektora i načelnike generalne direkcije. Usprkos tome mnoga su pitanja ostala neriješena. Tražila se izmjena Zakona o državnom saobraćajnom osoblju. U izvještaju se o tome kaže: »tražimo da nam se da jedan zakon koji će odgovarati duhu vremena i nama, jer nije mala uloga koju vrše željezničari i brodari u životu države i društva uopće. Mi smo na to stalno ukazivali i stalno ćemo ukazivati sve dotle dok nas ne budu razumeli. Željezničari i brodari nisu nikakav povlašten stalež u ovoj zemlji već naprotiv njihova je služba teška i naporna i to treba svako da razume a razumeće je najlakše tako ako nastoji da se sam uveri o pravom i teškom stanju i današnjem položaju željezničara i brodara.«

Konstatirajući da je Pravilnik o radnicima već tri godine na snazi za koje vrijeme je Udruženje uzaludno interveniralo da se on poštuje u svim svojim odredbama, radničko pitanje postalo središnji problem u Udruženju, kaže se u izvještaju:

»Naše drugove radnike najviše je pogodilo što nisu radili u sve radne dane i za sve radno vreme, a naročito što su sekcijски radnici tako loše plaćeni da ne mogu osigurati svoju egzistenciju sa zaradom koju im takav rad pruža. Ne manje pogodilo ih je i to što svi nisu mogli koristiti pravo povlastice za prevoz drva i uglja. I po jednom i po drugom pitanju Organizacija je radila tokom cele godine, pa i ovdje ovo pitanje iznosi pred vas kao nerešeno, tražeći da uz punu odgovornost i uz punu zajedničku saradnju svih nas zahtevamo da se položaj radnika kao državnih saobraćajnih ustanova reši tako da im se bezuslovno obezbedi minimum za egzistenciju.«

Kao jedno od aktualnih pitanja koje je Udruženje pokretalo bilo je i pitanje položaja poslovođa. Njima u mirovinu nisu uračunate godine koje su proveli kao stalni članovi mirovinskog fonda, kao ni dnevničarske godine službe. Što se magacionara tiče zahtijevalo se vraćanje nepravilno obustavljenih 10 posto od plaća i zarada. No ni poslije dvogodišnjeg rada Udruženja na tom pitanju, ništa se nije riješilo. Ni pravilnik o službenom odijelu nije

⁴⁰ Isto, I. III 1935.

poslovima na kulturnom i nacionalno-prosvjetnom podizanju te o tome treba voditi računa i dati mogućnosti da se rad u ovome pravcu razvija. Između ostalog jednokratno radno vreme naročito je potrebno službenicima koji žive u velikim gradovima, po centralama našim, te usled oskudice u stanovima, a i usled svoga materijalnog položaja, stanuju po 5, 10, 15 pa i 20 kilometara od grada. Za takve službenike nemoguće je izdržati dvokratno radno vreme, a danas takvih je službenika mnogo.»

Na skupštini se govorilo i o izborima za oblasne skupštine Radničkog penzionog fonda i njegovoj glavnoj godišnjoj skupštini. U rujnu 1934. godine prvi put su provedeni izbori za Radnički penzioni fond. Udruženje je dva puta tražilo da se sazove glavna godišnja skupština, ali je ustanova to odbijala s obrazloženjem da nema posebnog razloga za njeno sazivanje. Radnici su kao odgovor na to tražili da se sazove konferencija u Beogradu, s tim da njihovi delegati vrate mandate i skinu sa sebe svu odgovornost za rad ustanove Radničkog penzionog fonda. Govorilo se i o izboru bolesničkog fonda, o nacionalnom i kulturno-prosvjetnom radu Udruženja, podizanju fizičke kulture kod željezničara i brodara. Udruženje je bilo član Lige slavenskih nacionalnih organizacija željezničara i brodara koja je održala dva kongresa, jedan u Pragu drugi u Varšavi. U Ligi su bili i bugarski željezničari i brodari, o čemu se govorilo i u izvještaju. U izvještaju se posebno apeliralo na državne ustanove da riješe radničke probleme, pa su pozvani i činovnici da pomognu radnicima. Diskusija je, međutim krenula drugim tokom. Radnici su konstatovali da »od velikog rada centralne uprave nisu vidjeli nikakve koristi«, te su tražili da se »ili počne rješavati radničke probleme ili da se raspusti Udruženje.«

Kongres je donio rezoluciju u kojoj se konstatira da je položaj državnog saobraćajnog osoblja, u odnosu na službu koju obavlja i odgovornosti koje iz te službe proistječu, vrlo težak, kako u materijalnom tako i u moralnom pogledu. U njoj se govorilo o posebno teškim uvjetima života radnika, o nepravilnom prevođenju osoblja pomorske uprave, vraćanju oduzetih prava na besplatnu i povlaštenu vožnju u prijevoz ogreva. Isticao se zahtjev da se sistematiziraju i radnička mjesta kod svih jedinica saobraćajnih ustanova, da se donesu rješenja za prevođenje osoblja pomoraca, da se donese zakon o državnom brogarskom osoblju i njime reguliraju sva prava osoblja riječne plovidbe, da se donese nov zakon o državnom službenom osoblju ili da su postojeći izmijenjeni kao i svi pravilnici koji iz tog zakona proistječu, da se sporedne prinadležnosti u

potpunosti isplaćuju bez ikakvih redukcija i smanjenja, da se prizna pravo na besplatnu vožnju i prijevoz ogrjevnog materijala radnicima, umirovljenicima, udovcima, činovničkim pripadnicima koji imaju kućanstvo i osoblju riječne plovidbe.

Kongres je odao poštu ubijenome kralju Aleksandru, uputio pozdrav mladom kralju Petru, knezu namjesniku Pavlu, namjesniku dr Radenku Stankoviću i namjesniku dr Ivi Peroviću. Centralna uprava i podružnica otišli su na hodočašće na Oplenac i dali svoje priloge fondu ubijenog kralja.⁴¹

Osnivanje Saveza hrvatskih željezničara

U sklopu Hrvatskoga radničkog saveza (HRS-a) osnovana je početkom 1939. godine Sekcija hrvatskih željezničara. Program kojim je javno istupila pred zagrebačkim željezničarima u ožujku 1939. glasi:

1. da se spriječi sniženje plaća i da do definitivnog rješenja ovog pitanja ostanu nadnice i plaće od 1. siječnja o. g.
2. da se isplata uvećanih dnevnica provodi onako, kako je to pravilnikom predviđeno,
3. da se uredi pitanje rada blagdanima i naplata eventualno izgubljene zarade prilikom suvišnog praznovanja,
4. da se ukine praksa povremenog pauziranja i prekidanja rada, već da se protivno tome uredi plaća i radno vrijeme tako da će se svim radnicima omogućiti trajno uposlenje i pristojna zarada,
5. da se ispostavi pravo radnika na plaćene dopuste, kako su ih prije uživali,
6. da se omogući svim radnicima, koji nisu članovi penzionog fonda, da to postanu i da se za njihovo naknadno učlanjenje nađe potreban modus,
7. da se dade radnicima državne željeznice pravo organiziranja i biranja radničkih povjerenika po slobodnoj volji i uvjerenju,
8. da se obustavi prisilno ubiranje članarine od radnika za Jugoslavensko udruženje željezničara,
9. da se ukine akordni rad, jer imade i odviše gladnih i neuposlenih drugova, koji se uz ovaj sistem rada posve proletariziraju, a povrh toga s obiteljima gladuju,
10. da se isplata plaća (nadnica) obavi na mjestu rada za vrijeme rada, a ne da radnici

⁴¹ Glasnik željezničara i brodara, 1. i 15. VII 1935.

gube često cijeli sat iza obavljenog posla, dok dođu do svoje teško zaradene pare.

11. da se ukine besplatan rad nosača. Prošli režimi morali su znati, da je to kulturna sramota, jer takav sistem ne postoji nigdje na svijetu. Uostalom to se kosi i s pozitivnim zakonima, koji ne poznaju rada bez odpete, koju je dužan dati službodavac, a ne treća lica. Zakon ne čini iznimke ni onda, kada je službodavac državna ustanova. Nosači moraju od svojih kukavnih napojnica još da sami plaćaju okružni ured, koji ih liječi aspirinima.⁶²

O pogoršavanju položaja željezničara govorilo se i u HRS-u. Tamo se konstatira da poslije velikoga generalnog štrajka 1920. zahtjevi Saveza saobraćajnih i transportnih radnika nisu usvojeni. Ministarstvo saobraćaja uredilo je radničko pitanje privremenim radničkim Pravilnikom koji radnike nije zadovoljio. Godine 1923. donesen je nov Pravilnik kojim su uvedene satne plaće. To je bila posljednja povišica nadnica željezničara. Ovo povišenje trajalo je od 1927—1928. godine, kada je radnicima oduzeto pravo na radna odijela, pravo na plaćeni odmor za vrijeme državnih praznika te kad se provela redukcija akordnih premija u radionicama i ložionicama. Smanjene su i vozne pogodnosti najprije za radnike, a onda za umirovljenike kojima se oduzelo pravo na neograničenu režijsku vožnju. 1. travnja 1927. provela je uprava prvu redukciju plaća te je radnicima oduzeto 10 posto, a bolje plaćenim kategorijama 15 posto. Dalje se položaj radnika pogoršao uvođenjem besplatnog dopusta. U vrijeme zimske sezone gubio je radnik po 10 dana mjesečno, što je predstavljalo sniženje njegove redovne zarade za 40 posto. U radionicama je uprava reducirala premije i akordne cijene za 10 do 15 posto. Pravilnik iz 1930. godine potvrdio je sve navedene redukcije, povišio broj potrebnih godina službe za ostvarenje prava na punu mirovinu i uveo naknadne prinose za mirovinsko osiguranje radnika, onemogućio uvođenje stalnoga radnog odnosa radnicima koji su navršili 36 godina starosti i ukinuo sistem biranja zakonskih radničkih povjerenika. Pored toga, od 1. listopada 1931. i 1. travnja 1932. godine izvršena je redukcija radničkih plaća za daljih 10 posto. Tako su u toku 12 godina željezničari izgubili 40 posto svojih primanja.

Po broju najjača organizacija željezničara, koja je zahvaljujući pritisku odgozgo uspjela da okupi unutar sebe najveći broj članova, osnovana na jugoslavenskoj nacionalnoj bazi, bila je igračka u rukama ljudi koji su se

stavljali u službu svih režima. Stručne organizacije ograničile su svoj rad na krug ljudi koji su po svojoj struci pripadali njima. Sindikate koji su zasnivali svoj rad na međunarodnoj osnovi, vlasti su u svim prilikama proglašavale protudržavnima. Sve je to utjecalo na stalno pogoršavanje položaja željezničara. »Spas za željezničare — smatrala je sekcija HRS-a — je u oslonu na hrvatski pokret na čelu sa dr Mačekom.«

U listopadu 1939. održana je u prisustvu oko 120 željezničara svih struka osnivačka skupština koja je usvojila pravila po kojoj se sekcija hrvatskih željezničara HRS-a pretvara u Savez hrvatskih željezničara. Sekcija je time dobila autonomiju, ali je ostala u sklopu HRS-a.

Protiv osnivanja Saveza hrvatskih željezničara ustala su stručna udruženja koja su osnovala Akcioni odbor, pa su putem raznih okružnica i letaka, u kolovozu 1939, pozvali svoje članove da i dalje ostanu u svojim stručnim organizacijama.⁶³

Savez stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske

Glas željezničara Banovine Hrvatske, glasila Saveza stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske, izišao je u travnju 1940. godine. U uvodnom se članku kaže da su »željezničari, bilo oni koji su ovisni o državnom bilo privatnom kapitalu, i koji raspolažu samo jednim, za produkciju najvažnijim faktorom, radom, bilo intelektualnim bilo fizičkim, oduvijek su nastojali da se udruže i zajedničkim silama zaštite svoja već stečena prava i da u borbi isposlušaju bolje uslove rada i život dostojan čovjeka. Savez stručnih željezničarskih organizacija banovine Hrvatske organiziran je tako da je svakom članu Saveza, odnosno svakom stručnom društvu, omogućena saradnja preko svojih biranih predstavnika. Kontrola članova nad rukovodstvom osigurana je tako da rukovodstvo nema pravo glasa na kongresu. Dotadnja stručna željezničarska društva ne prestaju svojim radom, zadržavaju svoju široku autonomiju, održavaju veze sa društvima istih struka na području cijele države, a u banovini Hrvatskoj organiziraju se u Savez stručnih željezničarskih organizacija banovine Hrvatske.«

Ukidanje pojedinih povlastica, smanjivanje plaća, nemogućnost da se preko velikog udruženja obrane sve tekovine željezničara, natjerali su pojedine grupe željezničara da osnuju

⁶² Hrvatski radnik, 9. I 1938; 16. III 1939.

⁶³ Isto, 20. i 27. IV, 7. IX, 19. X 1939.

razna stručna društva s različitim fondovima za uzajamnu pomoć. Tako je, na primjer, osnovano Udruženje željezničkih činovnika Kraljevine Jugoslavije s oblasnom upravom u Zagrebu. Stručno udruženje mašinovođa državnih željeznica i brodova Kraljevine Jugoslavije s oblasnom upravom u Zagrebu, Udruženje ložača državnih željeznica i brodova, Stručno udruženje pregledača kola državnih željeznica Kraljevine Jugoslavije i Stručno udruženje vozno-manevarskog osoblja državnih željeznica Kraljevine Jugoslavije, čije su se oblasne uprave nalazile u Zagrebu. Udruženja na teritoriji zagrebačke direkcije imala su svoju financijsku autonomiju.

Poslije stvaranja Banovine Hrvatske sva su ta stručna društva nastavila samostalno djelovati pod novim nazivom. Tako je 30. siječnja 1940. osnovano Društvo željezničkih činovnika Banovine Hrvatske. Pravila društva odobrena su 17. travnja 1940. Društvo je imalo 571 člana. Za predsjednika je izabran Juraj Kaštelanac. Stručno željezničko društvo vlakopratnog i staničnog osoblja Banovine Hrvatske održalo je godišnju skupštinu 24. travnja 1940. kojoj je prisustvovalo 47 delegata izabраниh u ime 2.392 člana. Društvo je imalo svoje pododbose u Banovoj Jarugi, Karlovcu, Novskoj, Osijeku, Slavonском Brodu, Splitu, Srpskim Moravicama, Varaždinu i Zagrebu. Godišnja skupština Stručnog željezničkog društva pregledača kola Banovine Hrvatske održana je 5. svibnja 1940. godine. Na skupštini je ukinuto staro društvo i izabrana je uprava novog društva. Za predsjednika je izabran Rajko Pečnik, za tajnika Ferdinand Erak, a za blagajnika Drago Staničić. Skupštini je prisustvovalo 69 članova, a u društvo ih je bilo ućlanjeno 147. Na skupštini 21. ožujka 1941. stručno društvo strojovođa državnih željeznica Banovine Hrvatske ukinulo je staro udruženje.

Sjednica izvršnog odbora Saveza stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske održala se 6. travnja 1940. u Zagrebu, u prostorijama Udruženja željezničkih činovnika, Trnjanska cesta 1. Prisutni su bili: Ivan Bogdan, Franjo Culjak, Filip Cvitković, Ivan Gorski, Rikard Markuš, Stjepan Pečnik i Ljudevit Ptičar.

Stručne željezničarske organizacije uputile su Savezu hrvatskih željezničara 14. ožujka 1940. dopis u kojem se, među ostalim, kaže:

»Prožeti dubokom ljubavi prema Hrvatskoj i narodu, i uvjereni, da će željezničari okupljeni u jednoj organizaciji najbolje poslužiti narodnoj slobodi, socijalnoj pravdi i interesima željeznice i željezničara, potpisani predstavnici željezničara, prelazeći preko brojnih uvreda i objeda koje moraju zaboljeti sva-

kog iskrenog rodoljuba, te u nadi, da će i na Vašoj strani naći drugove prožete istim osjećajima konstatuju: da je neophodno potrebno, da svi željezničari Hrvatske složno surađuju okupljeni u jednoj organizaciji, jer samo tada će moći uspješno zastupati interese željezničara i poslužiti narodu.

Da se ovo ostvari, potpisani, pošto su prethodno konzultirali članove svojih organizacija, i poznavajući raspoloženje željezničara Hrvatske predlažu da se svi željezničari Hrvatske okupe u jednom savezu autonomnih društava željezničara organiziranih po strukama s jednakim pravima i dužnostima.»

Savez hrvatskih željezničara poslao je 1. travnja 1940. slijedeći odgovor: »Na dopis stručnih organizacija oblasne uprave Zagreb i to Udruženja željezničkih činovnika, pregledača kola, mašinovođa, vozno-manevarskog osoblja i ložača, središnji je upravni odbor Saveza hrvatskih željezničara na svojoj sjednici od 28. ožujka o. g. zaključio:

Teško uvređenom ponosu i dugogodišnjom težnji hrvatskih željezničara, da se ujedine u jednoj staleškoj organizaciji, koja će u cjelosti moći zastupati njihove interese, udovoljeno je osnutkom autonomnog Saveza hrvatskih željezničara u Zagrebu.

Kako se razabire iz naših pravila, cilj i svrha ove organizacije nije prosto prikupljanje dosadašnjih željezničkih organizacija na području banovine Hrvatske, koje bi samo nastavljale svoj rad po dosadašnjim pravilima i s dosadašnjim idealima — nego se osnutkom organizacije Saveza željelo prekinuti sa svim što nas podsjeća na podređenost i pocjepanost hrvatskih željezničara, te stvoriti jednu jedinstvenu organizaciju na koju neće padati nikakve sjenke zlokobnih prošlih režima i koja će u uskoj suradnji sa svojim narodom — i samu pomoću njega — tražiti zadovoljenje svojih potreba.

Zato i naš Savez — svoj visoki cilj postiže time što je stvorio zajednicu hrvatskih željezničara, bez razlike na položaj i struku, u kojoj imaju iščeznuti sve zastarjele društveno-staleške predrasude. Jedino ovakvom organizacijom nadamo se poslužiti svome staležu i svome narodu.

Protivno tome, potpisane oblasne uprave stručnih organizacija Zagreb, predlažu Savez autonomnih stručnih željezničkih društava, koji bi u stvari samo povezo dosadašnja stručna Udruženja i ne bi imao većeg značenja nego dosadašnji tzv. Akcioni odbor tih stručnih organizacija, niti bi bio u stanju sprečavati antagonizam između pojedinih struka stvoren baš kroz dosadašnje organizacije.

Prihvatanje prijedloga oblasne uprave strukovnih organizacija sa strane naše organizacije — značilo bi odstupanje od temeljnih principa Saveza hrvatskih željezničara, odnosno pristanak na samu likvidaciju ovoga Saveza.

U vezi s time, te s obzirom na nepročišćene odnose potpisanih oblasnih uprava sa svojim centralama u Beogradu, kao i s obzirom na to, da su potpisane oblasne uprave stručnih udruženja učlanjene u Savez stručnih željezničarskih organizacija banovine Hrvatske — čije nam stanovište u toj stvari nije poznato, a osim toga sudjeluju i u formiranju centralističkog saveza u Beogradu, ova uprava sa žaljenjem konstatira, da spomenuti prijedlog ne može prihvatiti.«

U polemici oko ujedinjenja Saveza hrvatskih željezničara sa Savezom stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske, Izvršni odbor je tvrdio da je Savez stručnih željezničarskih organizacija, odnosno društava koja su u njegovu sklopu, u doba najteže diktature zastupao interese naroda, dok je Udruženje jugoslavenskih i nacionalnih željezničara i brodar, takozvana hrvatska opozicija u jugoslavenskom nacionalnom udruženju, djelovala od 1936. godine pod raznim vidovima u okviru HRS-a, a 1939. je stvorila svoj savez koji je, kao i uvijek ranije, i sada bio uz vladu. Izvršni odbor predlagao je da se jedinstvo željezničara ostvari u jednoj politički nezavisnoj organizaciji koja će braniti interese željezničara. Poslije pisma Saveza hrvatskih željezničara Izvršni odbor je uputio 25. svibnja 1940. poziv na pregovore Savezu strukovnih željezničarskih organizacija. Na pregovorima, koji su održani 6. i 20. lipnja 1940, nije došlo do sporazuma. Prilikom tih pregovora predložio je Savez hrvatskih željezničara da oba saveza zajednički nastupe na proslavi imendana dr Mačeka, 20. srpnja 1940. Uoči proslave dobio je Savez stručnih željezničarskih organizacija dopis u kojem Savez hrvatskih željezničara otkazuje zajedničke nastup, jer »pregovarači za takav zaključak nisu imali ovlaštenja.« S obzirom na to da se *Hrvatski željezničar* u svome pisanju ogradio od pregovora za ujedinjenje, a Glavni odbor Saveza hrvatskih željezničara izjavio da pregovarači nisu imali ovlaštenja da donesu takve zaključke, *Glas željezničara* nazvao je to dvoličnom igrom. Na idućem zajedničkom sastanku 19. srpnja 1940. oba saveza, kojem su u ime Saveza hrvatskih željezničara prisustvovali Jure Asančajić, inž. Begović, Vlado Mutah, Ante Vokić, a u ime Saveza stručnih željezničarskih organizacija Ivan Bogdan, Ferdo Erak, Rihard Markuš, Luka Račić i drugi, ispričali su se predstavnicima Saveza hrvatskih željezničara i spo-

razumjeli da u povorci u povodu proslave imendana dr Mačeka iza zastava zajednički nastupe svi uniformirani službenici i iza njih ostali. Međutim, Savez hrvatskih željezničara istog je dana promijenio svoje ime u Savez hrvatskih željezničara Banovine Hrvatske i u čestiti dr Mačeku sebe označio kao jedinog predstavnika svih željezničarskih struka Banovine Hrvatske. To je razjutilo Izvršni odbor Saveza stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske koji je javno protestirao protiv »ovakvog mentaliteta i ljudi koji mijenjaju uvjerenja i organizacije kao prljave košulje...«

Petnaesta sjednica Izvršnog odbora Saveza stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske održana je 4. listopada 1940, šesnaesta sjednica 11. listopada, sedamnaesta 22. listopada 1940. Sjednicama su prisustvovali Franjo Culjak, Ferdo Erak, Josip Flescher, Ivan Gorski, Blaž Granatir, Rikard Markuš, Ante Miljak, Stjepan Pečnik, Ljudevit Ptičar, Luka Račić i Drago Sontag. Na sjednicama se raspravljalo o predstavkama ministru saobraćaja, o pravilima koja se u banovini ne primjenjuju, pa je riješeno da se pošalje posebna delegacija Saveza da intervirira kod bana. U Savez hrvatskih željezničara Banovine Hrvatske zatražilo je pristup Društvo poštanskih organizacija. Raspravljalo se i o sazivu kongresa, pa je zaključeno da delegati zatraže tri dana dopusta. Na prugama su se održavali sastanci s članstvom društava. Pojedina društva su obavještavala Savez kada žele i gdje će održati sastanak.

U Zagrebu je 14. studenog 1940. održan kongres Saveza stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske. Na kongresu su sudjelovali predstavnici Društva željezničara činovnika Banovine Hrvatske, Društva vlakopravnog osoblja Banovine Hrvatske, Stručnog društva željezničkih ložača Banovine Hrvatske i Stručnog željezničkog društva pregledača kola Banovine Hrvatske, koja su bila članovi Saveza stručnih željezničarskih organizacija banovine. Pored članova izvršnog odbora (predsjednik Luka Račić, blagajnik Blaž Granatir, tajnik Rikard Markuš, odbornici Franjo Božičević, Franjo Culjak, Ferdinand Erak, Ivan Gorski, Rajko Pečnik, Stjepan Pečnik, Ljudevit Ptičar), bili su prisutni i predstavnici Društva poštanskih zvaničnika i služitelja i Društva poštanskih činovnika, predstavnici željezničkog ravnateljstva, predstavnici Saveza stručnih organizacija u resoru ministarstva saobraćaja, predstavnici zagrebačkih dnevnih listova i izaslanici redarstva. Na kongresu je podnesen izvještaj o radu Izvršnog odbora. U izvještaju se kaže da je za vrijeme diktature,

nasuprot Udruženju jugoslavenskih nacionalnih željezničara i broдача, stvorena zajednica pod nazivom Akcioni odbor stručnih željezničarskih organizacija i radnika. Prvi veći uspjeh Akcionog odbora bila je pobjeda 1934. na izborima skupština za bolesnički fond željezničara. Od tada je Akcioni odbor razvio svoju djelatnost, dok se Udruženje nacionalnih željezničara i broдача počelo raspadati. Prilikom osnivanja Saveza stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske nije se išlo na likvidaciju postojećih društava, već na njihovu reorganizaciju.

Izvršni odbor održao je u toku šest mjeseci 20 sastanaka. Pri izvršnom odboru formirani su posebni odbori za izradu primjedaba na Zakon o državnom saobraćajnom osoblju, za izradu primjedaba na pravilnik o odijelima, za rad na novoj uredbi o osiguranju državnog prometnog osoblja, na organizaciju izbora za bolesnički fond i redakcija *Glasa željezničara*. Izvršni odbor želio je u pojedinim većim mjestima osnovati svoje pododbore, ali su to društva odbila, pa se umjesto njih uvelo održavanje masovnih sastanaka. Težište rada bilo je usmjereno na nastojanja da se zaštite materijalna, socijalna i pravna prava članova društva. Pojedina pitanja izučavala su se u posebnim odborima. Predstavnici Saveza su išli na audijencije kod pojedinih mjerodavnih faktora, te su sudjelovali u radu raznih komisija, podnosili su predstave o korištenju godišnjeg odmora i nepravilnoj naplati članskih uloga za bolesnički fond. U tom pogledu postigli su određeni uspjeh. Tražili su povećanje povlastica za vožnju ogrjevnog materijala, što im je udovoljeno. Godine 1940. provedeni su izbori za bolesnički fond. Za listu Saveza glasalo je 40 posto glasača, za listu Saveza hrvatskih željezničara 48 posto, a za Udruženje jugoslavenskih nacionalnih željezničara i broдача 12 posto. Dok je Savez hrvatskih željezničara dobio 55 posto glasova osoblja sekcija, dotle je Savez stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske dobio 64 posto glasova staničnog osoblja i 63 posto glasova službenika i radnika ložionica i radionica. Na kongresu se posebno istaklo da je 1063 radnika u radionici Zagreb glasalo za listu Saveza, dok je za organizaciju HRS-a i nacionalno Udruženje glasalo samo 260, iako obje organizacije imaju svoje vrhovne funkcionare baš iz tih radionica.

Savez je bio i član Akcionog odbora organizacija državnih službenika u Zagrebu, pa je, zajedno s ostalim organizacijama, dva puta posjetio bana dr Šubašića. Savez je održavao veze i izvan Banovine Hrvatske, sa Savezom stručnih organizacija u resoru Ministarstva

saobraćaja. Prisustvovao je i sjednici Akcionog odbora 27. ožujka 1940. u Beogradu na kojoj je došlo do sukoba između raznih organizacija i cijepanja na dvije grupe jednu okupljenu oko Akcionog odbora i drugu okupljenu oko Centralnog odbora. Savez je održavao samo veze s Akcionim odborom.

Na kongresu se raspravljalo o teškom položaju željeznica zagrebačkog željezničkog ravnateljstva, s obzirom na novu podjelu države, izvjesnu autonomiju Banovine Hrvatske i strogu centralizaciju željezničke uprave. Konstatirano je također da se željeznički službenici i radnici, s obzirom na sve veći porast cijena, prezaduženost, te pomanjkanje kredita i nemogućnost zadržavanja, nalaze u nadasve teškom materijalnom položaju, da postojeći zakon koji regulira njihov položaj u svojoj osnovi reakcionaran i nepravedan. Da onemogućuje slobodu organizacije i zaštitu interesa željezničara, a svojim »nepojmljivim odredbama o nepriznavanju dnevničarskih i radničkih godina službe za mirovinu i napredovanje, o napredovanju po diskrecionom pravu, te drugim sličnim odredbama, sve željezničare prepušta na milost i nemilost neželjezničkih krugova». Konstatirano je također da se ni postojeći zakon, niti pravilnici i drugi propisi ne primjenjuju u cijelosti, već po osobnom nahođenju poslodavaca, da resorni ministar ne priznaje željezničarske organizacije s područja Banovine Hrvatske kao legitime predstavnike željezničara Banovine Hrvatske, usprkos zakonskom odobrenju rada od strane za to nadležne banske vlasti, te ih se ne poziva na suradnju prilikom rješavanja pitanja koja neposredno tangiraju željezničare.

Nakon tih konstatacija kongres je jednoglasno donio rezoluciju koju su objavile zagrebačke *Novosti*, *Jutarnji list*, *Hrvatski dnevnik*, *Obzor*, ljubljanski *Slovenec* i beogradska *Politika*. Rezolucija glasi:

»Da se sve željeznice na području banovine Hrvatske podvrgnu Banskoj vlasti banovine Hrvatske, a dok se ne obave sve formalnosti za ovaj prenos, da se odmah prenesu na zagrebačko željezničko ravnateljstvo sve kompetencije generalnog ravnateljstva;

da se svim željezničarima u mjesecu prosincu isplati jednokratna novčana pomoć u formi trinaeste plaće, da se skuparinski doplatak izjednači za sve službenike, te da se isplaćuje prema kretanju cijena na tržištu, da se svima službenicima i neoženjenim i oženjenima isplaćuje dodatak na ženu, a onim službenicima koji nemaju stan u naravi, da se isplaćuje stanarina, da se pasivni krajevi svrstaju u I razred skupce;

da se odmah ukine paragraf 78 Zakona o državnom saobraćajnom osoblju, a ostale odredbe tog zakona da se primjenjuju s onom širokogrudnošću s kojom se primjenjuju i neki drugi zakoni. Da se to provede odmah, dok se taj zakon ne ukine i izradi drugi, koji će biti izrađen uz suradnju željezničarskih organizacija, a koji će sadržavati i sva prava i dužnosti željezničkih radnika;

da se izobrazu podmladak, a službenicima koji vrše naporniju službu isplaćuje posebni doplatak;

da se priznaju organizacije željezničara Banovine Hrvatske te dozvoli biranje radničkih povjerenika kao legitimnih predstavnika željezničkih radnika;

da se željezničari oslobode plaćanja školarine za školovanje svoje djece, kao namještanja novih službenika kod željeznice da se da prednost željezničarskoj djeci, kao što se to prakticira kod drugih željezničkih uprava, a prakticiralo se i prije kod nas.

Ova rezolucija ima se dostaviti Banu banovine Hrvatske, te ministrima Hrvatima, s molbom da nastoje da se ove želje željezničara ostvare u interesu naroda i ustanove.⁴

Pored te rezolucije, Izvršni je odbor na kongresu iznio i posebne zahtjeve. Društvo željezničkih činovnika Banovine Hrvatske tražilo je da se ukinu odredbe zakona u vezi s ograničenjem prelaska činovnika u više grupe s potpunom, odnosno nepotpunom školskom spremom, da se povisi dodatak na noćni rad, da se povisi doprinos za službeno odijelo, da se poveća naknada troškova za službena putovanja i selidbu. Društvo vlakopratajnih i staničnog osoblja Banovine Hrvatske postavilo je zahtjeve da se izmijeni pravilnik o polaganju stručnih ispita, da vlakopratajci mogu polagati ispit za vlakovođu bez obzira na godine

službe, da se popisivačima kola isplaćuju sporedne prinadležnosti kao i razmještajno osoblje, da se vlakopratajnom osoblju računata služba na bazi osamsatnog radnog dana, da se inventarske bunde dadu i kondukterima, a razmještajnom osoblju i kišni ogrtači, da se povise sporedna beriva vlakopratajnih i staničnog osoblja. Stručno željezničko društvo pregledača kola Banovine Hrvatske tražilo je da se svim službenicima isplati ošteta za neprimljeno službeno odijelo za 1938. godinu, da se provede reorganizacija kolske službe i nadopuni alat i pribor, da se odmah ukine 24 satna služba u turnusu, da se prostorije u kojima službenici i radnici rade održavaju čiste. Stručno društvo željezničkih ložaca Banovine Hrvatske postavilo je zahtjev da se povisi postotak premija ložacima, da se ne ukida 20 posto premija strojovođama, a potpaljivačima da se ista isplaćuje prema zaradi, da se svim ložacima na stroju dozvoli polaganje ispita za predložača poslije 10 godina loženja, da se ložacima i potpaljivačima izdaju odijela, da se ložacima koji vrše dužnost na crpkama za vodu isplaćuje noćni dodatak. Radnici su posebno zahtijevali da se riješe pitanja koja su pismenim putem upućena ministarstvu prometa, da se hitno sazove anketa na kojoj će se raspravljati o pravilniku, položaju radnika i novom zakonu o državnom službeničkom osoblju.

Kongres je izabrao novi izvršni odbor. Za predsjednika je izabran Ferdo Erak, pregledač kola, za tajnika Filip Cvitković i Ivan Babić, ložaci. U redakcijski odbor *Glasa željezničara* izabrani su Blaž Mikulec, Stjepan Pećnik, Ivan Soštarić i drugi.⁴

⁴ *Glas željezničara*, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9/1940; 1/1941.

SINDIKATI TRAMVAJSKIH I OPĆINSKIH RADNIKA

Pregled tramvajskog saobraćaja

O tramvajskom saobraćaju postoje cjeloviti prikazi koji se odnose na eksploatacijsku dužinu tramvajске mreže, broj motornih kola, sjedišta i motornu snagu (KS), a vodila se i evidencija broja prevezanih putnika, broj prijedanih kilometara i prihodi poduzeća tramvajskog saobraćaja. Prema tim podacima, du-

žina tramvajске mreže iznosila je 1930. godine 135 km, a 1938. god. samo 137 km. Motornih je kola 1930. bilo ukupno 235, a godine 1938. svega 256 (21 kola više). Broj prikolica, koji je 1930. god. iznosio 145, smanjio se u 1938. godini na 131. God. 1932. u Beogradu je na jedno sjedište dolazilo godišnje 6377 putnika, u Ljubljani 18.645, u Sarajevu 11.046, a u Zagrebu 22.497. Očito je da su zagrebački tram-

vaji bili pretrpani u odnosu na ostale. Iste godine višak rashoda nad prihodima imali su tramvaji u Dubrovniku, Ljubljani, Novom Sadu, Sarajevu. Višak prihoda nad rashodima imali su tramvaji u Nišu, Osijeku, Subotici i Zagrebu, dok Beograd u svojim izvještajima nije iskazivao o rashodima.

Tramvajska mreža, motorna kola i prikolicice u pojedinim gradovima 1930. i 1938. godine bila je slijedeća:

Gradovi	Kilometara tramvajske mreže		Motorna kola		Prikolicice	
	1930.	1938.	1930.	1938.	1930.	1938.
Beograd	55	42	79	90	48	49
Dubrovnik	6	6	10	10	6	4
Ljubljana	5	17	14	30	4	7
Niš	12	12	10	6	10	5
Novi Sad	7	7	16	14	—	—
Osijek	11	11	12	10	6	6
Sarajevo	9	6	14	10	12	8
Subotica	14	14	16	16	16	17
Zagreb	17	22	64	70	43	35

Broj prevezenih putnika i prihodi u dinarima iznosili su:⁶⁵

Gradovi	Broj prevezenih putnika		Prihodi u dinarima	
	1930.	1938.	1930.	1938.
Beograd	43,006.787	59,410.949	62,042.309	72,188.524
Dubrovnik	1,137.763	1,394.680	2,778.470	3,368.316
Ljubljana	3,137.760	7,601.413	4,077.136	8,494.201
Niš	94.078	1,462.526	188.620	2,363.640
Novi Sad	2,971.755	4,908.654	4,240.976	4,547.893
Osijek	3,112.379	3,369.228	5,174.801	3,616.867
Sarajevo	10,559.239	11,194.529	7,959.917	6,294.256
Subotica	1,441.047	1,236.668	2,997.934	1,866.843
Zagreb	30,533.157	45,590.273	37,960.228	52,599.517

Zbirni pregled tramvajskog saobraćaja u Jugoslaviji:⁶⁶

	1930.	1932.	1936.	1938.
Km tramvajske mreže	135	155	140	137
Broj motornih kola	235	210	240	256
Broj sjedišta u njima	5.658	7.229	12.289	13.963
Broj prikolicica	145	110	113	131
Broj sjedišta u njima	3.089	3.750	5.186	5.823
Broj prevezenih putnika	95,993.965	99,644.944	112,769.585	136,168.920
Prihod dinara	127,420.391	127,742.604	128,534.908	155,340.057

Električni tramvaj pripadao je, pored državne poštanske službe, javnih željeznica, parobrodarskih društava, riječnog saobraćaja i prijevoza skelama, u javni saobraćaj. U privatni saobraćaj ubrajao se prijevoz autobusima i auto-taksi, carinska posredništva, auto-garaže, prijevoz čamcima, omnibusi i fijakeri, prijevoz splavima, prijevoz tereta teškim i lakim kolima, privatni avioni, privatna motorna osobna kola, stovarišta, špediteri, utovar i istovar robe. Na području Beograda bilo je 2605 saobraćajnih radnika u javnom i privatnom saobraćaju. Od toga je 785 radnika ili 30,13 posto bilo zaposleno kod direkcije tramvaja. U Zagrebu je, od 1888 radnika zaposlenih u javnom i privatnom prometu, 25,21 posto bilo zaposleno kod gradskoga električnog tramvaja (ili 476 osoba). Na području grada Ljubljane u javnom i privatnom saobraćaju bila su zaposlena 502 radnika. Velik dio (184 ili 36,65 posto) ovog radništva bio je zaposlen kod gradskog tramvaja. Na području grada Sarajeva bilo je u javnom i privatnom saobraćaju zaposleno 426 radnika, od toga 129 ili 30,28 posto kod gradskoga električnog tramvaja. Saobraćajnih

radnika u Novom Sadu bilo je 490, a u električnom tramvaju radilo ih je 84 ili 17,14 posto. U tramvajskom poduzeću Dubrovnik bilo je zaposleno oko 80 radnika, u niškom tramvaju isto toliko, u osječkom tramvaju 85, u tramvaju grada Subotice radilo je nešto manje od 180 radnika. Prema tome, ukupan broj zaposlenih u gradskim električnim tramvajima kretao je oko 2080 radnika.

Tramvajski radnici u Zagrebu do osnivanja Saveza saobraćajnih i transportnih radnika

Već 1894. godine zabilježen je članak u *Slobodi* kojim se napada zagrebačko tramvajsko društvo zbog sniženja plaća «siromašnim službenikom, kočijašom i konduktrom tramvaja». Radno vrijeme namještenika tramvaja trajalo

⁶⁵ Statistički godišnjak za 1930. god., Beograd, 1932; Statistički godišnjak za 1938—1939. god., 221 Zbirni pregled tramvajskog saobraćaja u Jugoslaviji

⁶⁶ Isto, 172—173/1930; 148—149/1932; 190—191/1936; 221/1938—39.

je zimi od 7 sati ujutro do 10 sati navečer, a ljeti od 6 sati ujutro na 12 navečer. Mjesečna plaća konduktera i kočijaša iznosila je 36 forinti, od čega im se ustezalo za odijelo 4 forinte i za bolničku blagajnu 60 novčića. U podne su imali pravo na pauzu za objed od 40 minuta. 13. ožujka 1897. godine zatražili su tramvajski namještenici od ravnateljstva tramvajda da im se odobri jedan dan odmora u tjednu, jer su radili neprekidno, te da im se za radno vrijeme duže od 16 sati na dan plati 20 novčića. Pored toga, tražili su da im se ukine odbijanje plaća za odijelo. Ravnateljstvo je to odbilo i zaprijetilo namještenicima da će ih otpustiti. Zbog toga su tramvajski namještenici u nedjelju 14. ožujka 1897. godine proglasili štrajk. Nakon dugog vijećanja, pristali su vlasnici tramvajda na zahtjeve svojih namještenika. Zagrebački tramvajski namještenici predali su 17. svibnja 1906. godine upravi memorandum u kojem su tražili povišicu plaća za 80 filira dnevno kao i niz drugih zahtjeva kojima su se poboljšavali radni odnosi ili branile dotadašnje tekovine. Uprava tramvajda je pristala da dá 40 filira povišice, ali je odbila ostale zahtjeve. 19. svibnja stupili su radnici tramvajda u štrajk. Odmah poslije proglašenja štrajka uprava tramvajda pristala je na sve zahtjeve štrajkaša, tako da je štrajk nakon potpisivanja ugovora obustavljen. Ravnateljstvo tramvajda obećalo je radnicima da će iduće godine, 1907, dati još 20 filira povišice, ali nije održalo riječ, pa je 18. svibnja 1907. god. izbio štrajk koji je završio sporazumom po kome su radnici dobili povišicu od 10 filira dnevno.

Dalji pokreti tramvajaca javljaju se tek poslije stvaranja Općega radničkog saveza. Pod njegovim rukovodstvom došlo je polovinom studenog 1911. do novog pokreta. Tada je zagrebački tramvaj još bio u rukama nekoga belgijskoga dioničarskog društva, a u upravi su sjedili zagrebački advokati i kapitalisti. Radnici su tražili priznavanje organizacije i povjerenika, povratak u službu radnika koji su otpušteni zbog organizacije, učenje radnih odnosa za vozače, konduktere i pomoćno radništvo, uređenje radnog vremena u dvije smjene po devet sati dnevno, besplatno radno odijelo, te da se u sporazumu s radnicima izradi pravilnik o mirovinskoj zakladi. Pregovori o ovim zahtjevima sazvani su za 23. studenog. Više puta su se prekidali i obnavljali, tako da je konačno došlo do sporazuma. Sklopljen je kolektivni ugovor koji je prihvatio uglavnom zahtjeve radnika. No, kad je ugovor potpisan počela je uprava tramvajda da zateže s njegovom primjenom, s očitim namjerom da izigra dana obećanja. Zbog toga su 7. prosinca svi namještenici, prometno osoblje, radnici u re-

mizi i na prugama stupili u štrajk, koji je završen 13. prosinca pobjedom radnika i namještenika. Nakon toga je uprava potpisala nešto izmijenjen kolektivni ugovor, po kojemu su radnici »izvojtštili takove uslove radnih odnošaja, kakovi nigdje kod nijednog tramvajskog poduzeća ne postoje«. Početkom 1912. g. *Slobodna riječ* piše u toku gotovo cijelog mjeseca o postupku uprave koji ne izvršava ono na što se obavezala ugovorom. Sukobi i pregovaranja stalno su bila na dnevnom redu, što je rezultiralo mučnim odnosima između radnika i uprave. Tako je u petak 5. siječnja 1912. zbog različitih stavova o organizaciji rada došlo ponovo do petodnevnog štrajka svih radnika i namještenika. Za vrijeme ovoga štrajka uprava radničke organizacije izradila je nov prijedlog organizacije rada koji je odgovarao i kolektivnom ugovoru i zahtjevima službe. Uprava tramvajda je taj prijedlog prihvatila, pa je štrajk završen. Poslije ovoga štrajka nastupilo je kod zagrebačkog tramvajda izvjesno mirno razdoblje.

Uprava poduzeća uzalud je radila na rasturanju klasne organizacije tramvajaca, tjerajući radnike u kršćanske sindikate. 16. svibnja 1913. god. tramvajski radnici ponovo stupaju u štrajk, jer je »ravnatelj izaslanike radnika, koji su u ime cijelog osoblja imali staviti neke zahtjeve, istjerao ne htijući ih ni saslušati i stao se groziti otpustom...« Prema pisanju radničke štampe »To je ogorčilo namještenike koji su se našli povrijeđeni u svojoj radničkoj časti, a to ogorčenje je raširilo se poput vatre među sve osoblje, te je taj jednoglasan zaključak bez ikakvog raspravljavanja, da se u 12 sati odvezu kola u remizu. To se i dogodilo. Radništvo je time pokazalo da se njegovi opravdani zahtjevi ne smiju omalovažavati, jer ono znade da ako stvara profit drugima mora imati pravo da traži uređenje svojih važnih pitanja.« Zbog protestnog štrajka uprava poduzeća morala je primiti radničku delegaciju i usvojiti sve njene prijedloge, među kojima je bio i zahtjev da direkcija svoje uređivanje i saobraćaj s tramvajskim namještenicima vrši na hrvatskom jeziku, a ne na njemačkom. U rujnu 1913. godine, prilikom obnove kolektivnog ugovora, uprava tramvajda je preko građanske štampe pokušala isprovocirati štrajk. Pisalo se o nerentabilnosti tramvajda i niskom profitu dioničara. Zbog toga se namjeravalo otpustiti oko 24 namještenika i produžiti radno vrijeme na 12—15 sati neprekidne službe. Pored toga, počela je prometna uprava tramvajda sumnjičiti konduktere da potkradaju upravu na voznim kartama u visini od 300 K dnevno, zbog čega je jedan od konduktera izvršio samoubojstvo. U komunikeju koji je uprava tramvajda dala za javnost ističe da si ona pri-

država pravo da otpusti iz službe svakog koga ona hoće i da neće ubuduće primati prigovore svojih namještenika. »Rad na tramvaju se ne bi smio obustaviti sve i kad bi tužbe radnika bile opravdane.« Kada je novi šef uprave bez pregovora s organizacijom i radnicima promijenio raspored službe, koji je utvrđen kolektivnim ugovorom, došlo je 7. rujna 1913. do štrajka. Prometna uprava Zagrebačkoga električnog tramvaja, d. d. »Zagreb« izdala je na to oglas u kojem je štrajk proglasila uzrokom prekida radnog odnosa sa svim štrajkašima. U isto vrijeme, kolektivni ugovor od 13. prosinca 1911. godine proglasila je nevažećim i odbila svake razgovore sa sindikalnom organizacijom. Zatim je pozvala štrajkaše na skla-panje individualnih ugovora po kojem bi se snizile mjesečne plaće vozačima sa 110 K na 90, a kondukterima sa 100 K na 80. Godišnji dodatak od 50—100 i 150—200 kruna ukinut je. Umjesto četiri slobodna dana u mjesecu uvode se dva. Normalno radno vrijeme je osam i pol sati, s tim da se po rasporedu može povisiti za još jednu prekovremenu službu. Kolektivnim ugovorom bio je prekovremeni rad ograničen za određene dane (sajam) na 4—5 sati. Poslije 10 dana štrajka, na intervenciju nekadašnjeg vođe socijaldemokratske stranke Ancela, sazvao je gradonačelnik na pregovore upravu tramvaja i predstavnike sindikata. Na pregovorima je u ime štrajkaša bio Juraj Demetrović. Uprava poduzeća je potpis novog ugovora uvjetovala otpuštanjem 22 sindikalna aktivista koji su bili vođe štrajka i prvaci sindikalne organizacije. Posljednja skupština štrajkaša je 19. rujna kada je neuspjeli štrajk završen.⁶⁷

Tramvajski radnici u Zagrebu počeli su 6. rujna 1917. ponovo organizirati u Opći radnički savez. Gradska općina kupila je 1916. godine dionice tramvaja. Po mišljenju *Slobode*, s obzirom na neprestanu inflaciju, općina je napravila dobar posao. Kao novi poslodavac, općina je povisila plaće namještenicima tramvaja. Radnicima u remizi i na pruzi povišena je plaća za 25 posto. Osim toga, imali su 30 posto nadoplataka, a, ako su radili po noći, 40 posto nadoplataka. Vozarima su povišene plaće za 60 kruna mjesečno, tako da su imali 210 do 220 kruna. Kondukterima su povišene plaće

za 30 kruna, odnosno na 120—160 kruna mjesečno. Uz to su dobili i odijelo. Svi namještenici primali su 10 kruna na mjesec za svako dijete. Osim toga, dobili su »godišnjicu« koja se isplaćivala 14. prosinca i to oni koji su do 5 god. u službi 100 kruna, 5—10 godina 150 kruna, za 10—15 godina službe 200 kruna. Osim toga, svi su namještenici za nabavu prehrambenih artikala za zimu dobili jednomjesečnu plaću. U slučaju bolesti, razliku između hranarine i plaće isplaćivat će uprava tramvaja. Uređena je i mirovinska zaklada, kojoj svaki namještenik pripada nakon dvije godine namještenja i u koju plaća 40 posto svoje plaće, a četiri posto uplaćuje uprava. S povišicom se uveo režim globa i otpuštanje radnika.⁶⁸ Uprava tramvaja povisila je 1918. godine plaće kondukterima na 165—170 kruna, a vozarima na 330. Prvog travnja 1919. povišene su plaće kondukterima i vozarima na 500 i 600 kruna. Uprkos tim neprekidnim povišicama, od 21. rujna pa sve do 17. listopada 1919. god., ukupno 27 dana, trajao je štrajk tramvajskih radnika. Na pregovorima 14. listopada kod gradonačelnika, a i kasnije još nekoliko puta, prihvatila je tramvajska uprava uvjete koje je radništvo preko Općega radničkog saveza postavilo. Bitno u potpisanom ugovoru bilo je to da se vozarima povisuju plaće za 120 kruna mjesečno. Plaće konduktera ustanovljavaju se na 18 i 20 kruna dnevno. Površene su nagrade za prodani broj karata. Radnicima u remizi, na pruži, radionici i kontrolorima povišene su plaće za 15 posto. Utvrđeno je pravo radnika na odijelo i obuću i na gradsku aprovizaciju uz snižene cijene.⁶⁹

Sekcija tramvajskih radnika u SSTRSJ i Savezu radnika metalske industrije i obrta Jugoslavije

Početkom 1920. godine tramvajski radnici napuštaju ORS i ulaze u sastav Saveza saobraćajnih i transportnih radnika i službenika Jugoslavije. 29. siječnja u 10 sati noću održana je u velikoj sali Tipografskog doma u Zagrebu skupština tramvajaca na kojoj je govorio Bogdan Krekić. *Ujedinjenje*, organ Saveza saobraćajnih i transportnih radnika Jugoslavije o tome kaže: »Dokora su tramvajci još spadali u štafažu socijal-patriota, ali su i oni počeli uvidati da je njihovo mjesto tamo gdje se kupi i sav ostali ujedinjeni jugoslavenski

⁶⁷ *Sloboda*, 15. XI 1894; 18. III 1897; *Napred*, 22. V 1907; *Radnička borba*, 28. IX, 16, 23, 30. XI, 7. i 14. XII 1911; 4. i 11. I, 1, 8. i 15. II 1912; *Slobodna riječ*, 8. VI 1904; 23. V 1906; 13. III 1907; 25. III 1908; 22. I 1909; 27. IX, 9, 10, 11, 22, 24, 25, 27, 28, 29. XI, 5, 7, 11, 12, 13, 21. i 23. XII 1911; 3, 4, 5, 8, 9, 10. i 26. I, 1. II, 24. IV, 28. i 30. V, 5, 10, 12. VI, 7. VIII 1912; 14, 17. V, 2, 4, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 18. i 19. IX 1913.

⁶⁸ *Sloboda*, 18. X, 29. XI, 13. XII 1917; *Pravda*, 24. XII 1917.

⁶⁹ *Sloboda*, 4. I, 9. IX, 7. i 18. X 1919; *Nova istina*, 28. IX 1919.

proletarijat. Taj proces preporoda vrši se među njima osobito brzo. U zadnje dane održane su sa tramvajcima četiri skupštine i kod njih se pokazuje najveće interesovanje za puno ujedinjenje...» ORS je pokušao da zadrži tramvajске radnike u svojoj organizaciji, pa je početkom veljače postavio nove zahtjeve poduzeću za povišicom plaća. Prelaskom tramvajaca u Savez saobraćajnih radnika preuzima Sekcija tramvajskih radnika SSTR i SJ ulogu podnosioca zahtjeva za povišicu plaća i zahtjeva za sklapanje novoga kolektivnog ugovora po kojem se dotadašnje plaće treba da povise za 75 posto. Tako visok zahtjev za povišicom nadnica zasnovao se na velikoj poslijeratnoj inflaciji i na tome da su od zadnje povišice tramvajске karte poskupile za 100 posto. Pregovori su završeni bez štrajka, s povišicom od 35 posto na ukupna primanja. Kolektivnim ugovorom riješeno je i pitanje odijela i obuče. Tramvajci su, po njemu, dobivali jednu bluzu i hlače na dvije godine, kabanicu na tri, cipele svake jeseni, a kape svake godine. Poduzeci se obavezalo da će plaćati svojim bolesnim radnicima, koji se nalaze na njezi u nekoj od javnih bolnica na trošak okružne blagajne za osiguranje radnika, cijelu nadnicu, bez odbitka hranarine okružne blagajne za cijelo vrijeme liječenja u bolnici. U svim slučajevima nezgoda u prometu i radionici isplaćivat će se razlika nadnice i hranarine za cijelo vrijeme bolesti, dok su na njezi okružne blagajne. U slučajevima teškog oboljenja vezanog uz ležanje i kućnu njegu, ako to ležanje traje više od osam dana, isplaćivat će se razlika nadnice i hranarine okružne blagajne za vrijeme fiktivnog neprekidnog ležanja ustanovljenog po kontrolnom organu poduzeća.

Obznanom i iznimnim mjerama poslije atentata na regenta Aleksandra i ministra unutrašnjih poslova Milorada Draškovića, raspušten je i Savez transportnih radnika i službenika Jugoslavije. Tako su tramvajski radnici ostali bez svog revolucionarnog sindikata. *Stampa*, strukovno glasilo sindikalnih saveza Pokrajinskoga radničkog sindikalnog vijeća Hrvatske i Slavonije, posvećuje u svom prvom broju značajnu pažnju položaju tramvajskih radnika. U listopadu 1921. godine dobijalo je tramvajsko osoblje zaposleno ispod dvije godine 68,90 kruna na dan. Oni koji su u službi više od dvije godine dobivali su na dan 72,50 kruna. Od toga im se odbijalo 309,9 kruna kao kaucija za mirovinsku zakladu i okružnu blagajnu. Sastavljači kola dobivali su mjesečno 1800, a čistači 1600 kruna.⁷⁰ *Stampa* upozorava ravnatelj-

stvo tramvajaca na obaveze uprave prema kolektivnom ugovoru i na to da je skupoca i dalje rasla, pa da treba radničke plaće ponovo povisiti. Sekcija tramvajaca iako je bio zabranjen rad SSTR i SJ postavila je upravi poduzeća zahtjev za 60 posto povišice. Na to je ravnatelj tramvajaca ponudio povišicu od 50 posto i poduzeće agitaciju među tramvajskim radnicima da se organiziraju u novo osnovani Hrvatski radnički savez. Pod vodstvom Balentovića, Berse, Brkljačića, Hikeca, Jelače, Marinića, Njišinskoga, Ruškača, Staničara i Vahtarića, znatan dio radnika odlazi u HRS. Početkom 1922. g. radnici koji su ostali vjerni revolucionarnom pravcu sindikalnog pokreta, članovi ranijeg SSTRISJ osnivaju sekciju tramvajskih radnika u Savez radnika metalske industrije i obrta Jugoslavije (SRMIOJ). Među vozačima ističu se revolucionarni radnici Bokulić, Dragutin Jambrović, Đuro Korošec, Alojz Peharac, Stjepan Rušec, Franjo Tretnjak, Zupanc. Među radnicima u radionicama ističu se stolari Franjo Bizjak i Stjepan Glogola i metalski radnici Zvonko Baleran, Vjekoslav Benčić, Dragutin Pavlič i Josip Zdravec. Rukovodstvo sekcije tramvajaca u SRMIOJ činili su Bakran, Hosijak, Hurčak, Mek, Pavošev, Posavec, Smode i Zelić. Uprava tramvajaca otpustila je trojicu aktivnih članova sekcije revolucionarne tramvajce Mustafu Begića, Bokulića i Juru Korošca. Sekcija je predlagala HRS-u vođenje zajedničkih akcija u tarifnim pokretima, međutim, uprava HRS-ove sekcije tramvajaca je to stalno odbijala. I Opći radnički savez je preko nekolicine svojih starih članova, kvalificiranih radnika iz radionica, obnovio svoje djelovanje. Tako su tokom 1922. godine na zagrebačkom tramvaju postojale tri sindikalne organizacije: nacionalna, revolucionarna i reformistička. Već 25. veljače 1922. godine predao je Hrvatski radnički savez ravnateljstvu Zagrebačkoga električnog tramvajca memorandum u kojem se traži 70 posto povećanja dotadašnjih plaća i otpuštanje dvojice kontrolora radi lažnih prijava (zbog kojih su tramvajci bili kažnjavani globama i otpuštanjem s posla). Dalje, tražilo se poštovanje osamsatnog radnog vremena u dva puta, s odmorom od 4 sata, te da se sastavljači i čistači pruga prevedu na zvanje prometnog osoblja. Tražilo se da se prilikom isplate radnicima točno naznači na platnoj cedulji zarada i vrijeme (dana i sate) službe radnika. Također se tražilo i osnivanje strukovne škole te se zahtijevalo da uprava tramvajaca prima namještenike na posao samo preko HRS-a, a da se nadzor nad ponašanjem namještenika prema građanstvu povjeri samim radnicima. Pošto do sporazuma nije došlo, proglašen je

⁷⁰ *Ujedinjenje*, 10. II, 10. V, 10. VII, 30. IX, 10. XI 1920; *Novi svijet*, 12, 14, i 19. X 1920; *Radnik*, 15. i 22. X 1920; *Sloboda*, 19. II 1920.

štrajk. Štrajk je počeo 29. ožujka i trajao je do 31. ožujka. 1922. Sklopljen je kolektivni ugovor koji je potpisan 4. travnja. Na temelju tog ugovora povišene su nadnice kondukterima, koji su imali ranije plaću od 70—106 kruna, na 100—136 kruna dnevno, ovisno o duljini službovanja. Uprava tramvaja nije ispunila svoje obaveze iz ugovora. Radilo se i dalje prekovremeno tri i četiri sata bez nadoplatka. Umjesto novog odijela radnici su dobivali svoja stara, okrpana. Naime, tramvajska uprava tražila je od radnika da moraju poslije roka upotrebe vratiti odijelo. Ta stara odijela bila su zakrpana i očišćena i umjesto novih dana na ponovnu upotrebu njihovim vlasnicima. To, kao i zahtjev za povišicom od 25 posto dovelo je 24. lipnja 1922. do novog štrajka. Štrajk je bio djelomičan jer mu se nisu pridružili radnici organizirani u ORS-u. O tome štrajku pisala je *Radnička štampa*, organ Nezavisnih sindikata Hrvatske: »I protiv volje Hrvatskog radničkog saveza čiji su sastavni dio zagrebački tramvajci, tramvajci su stupili u štrajk koji je potrajao nekoliko dana. Napadani od štampe Hrvatskog bloka tramvajci su nastavili štrajk jer je on bio uslovljen bijedom u kojoj se oni, kao uostalom i cijela radnička klasa, nalaze. Ekonomski uslovi djelovali su da se naši tramvajci na čas odmetnuše od svojih poslodavaca s kojima se, velikim dijelom u istoj političkoj grupaciji nalaze... Ovu opravdanu borbu tramvajci su započeli baš u vrijeme kad se u Zagrebu održava Veselajam... i bili bi bez sumnje pobijedili da se nisu nalazili odijeljeni od radničke klase... Bili su sami i prepušteni sami sebi, pa su morali da izgube. Namjesto 25 posto koje su tražili, dobili su svega 15 posto... Za vrijeme posljednjeg štrajka pojavili se u mnogi štrajkbreheri, koji su se regrutirali iz redova kontrolora i pomoćnog osoblja... Druga pojava, to je mješanje policije u ovu radničku stvar. Ona se, što je sasvim razumljivo, odmah postavila na stranu poslodavaca, proglašivši štrajk neopravdanim.« A *Hrvatski radnik*, glasilo HRS-a, piše o štrajku: »Sve provokacije, iznudivanja, rastjerivanja bajonetama, hapšenja i batine nisu mogle da stvore u radništvu štrajkolomce. Radništvo je ostalo kod svoje borbene svijesti i dokazalo je ugnjetavačima radničke klase da im ne pomažu niti puške, niti bajonete ni revolveri, koji su baratali protiv njih. Ono je uvidjelo, da mu ne vrijedi ništa sloboda zbora i dogovora, ako želudac nema svagdanji kruh... Ono je vidjelo ovaj put ispravno, da mu ne vrijedi platonski politički suverenitet za izbore, ako i dalje poslije njih ostaje pod materijalnim ropstvom u sirotinji i besposlici i akutnoj gladi...«

Zanimljiv je članak objavljen u *Hrvatskom radniku* pod naslovom: »Dva svijeta«, u kojem se, među ostalim, kaže i ovo: »Pričaju da je neki sinčić jednog uglednog zagrebačkog patriote nataknuo na glavu tramvajsku službeničku, zapravo radničku kapu i objesio preko vrata torbu konduktersku i igrao ulogu štrajkolomca... Drugi jedan mladić, da pokaže solidarnost sa štrajkajućim radništvom, baci se pred jureći tramvaj štrajkolomaca. Odveden je u zatvor poput zločinca uz pljesak publike. I oba ta mladića rođena su pod istim suncem, govore istim jezikom... i gle nekoji od onih koji se užasno ljute, kad čuju da je policija stala na nogu kojem političkom demonstrantu, pljeskali su gledajući režimsku policiju kako razgoni skupštinu štrajkača tramvajaca i kako ih goni pod bajonetama u haps. Pljeskali su sili oružja i eksponentima one iste vlasti, protiv koje se inače hruste po kavanama i birtijama. Bučni i govorljiviji lavovi borci za prava naroda, postadoše odjednom braniči grube sile kad se radilo o tome da slabom i nezaštićenom radništvu pokažu svoju moć... Neki govore o političkoj pozadini štrajka... Radništvo treba da počisti svoje redove. Van sa izazivačima, nema im mjesta u radničkim redovima... No sve dotle dok su radništvo i građanstvo dva svijeta, dok građani plješću pandurskoj sablji kad je uperena protiv radnika, dok građanski gospodinčić koji inače ne bi metnuo radničke kape na glavu nego na poklade, računa na premoć sile i bogatstva, dotle se borba između ta dva tabora ne da izbjeći.«

Rukovodstvo HRS-a u ZET-u sve je više pokazivalo svoju zavisnost od uprave tramvaja. Vodeći borbu ne protiv uprave, nego protiv tramvajskih radnika članova Nezavisnih sindikata, odnosno simpatizera komunističke partije, oni su denuncirali najistaknutije komuniste, a poslodavac ih je otpustao jednog po jednog s posla. Sa svoje strane uprava ZET-a imenovala je kontrolore iz redova odbora Hrvatskoga radničkog saveza. Zbog toga su svi kontrolori bili istaknuti članovi HRS-a. Vršili su organizirani teror nad članovima sekcije Nezavisnih sindikata zbog i najmanjeg zakašnjenja, čitanja novina i sličnog. Priznavajući potrebu kontrole nesavjesnih ljudi, članovi Nezavisnih sindikata tvrdili su da je ona u ZET-u povjerena pristranim osobama koje su se preko HRS-a uzdigli na te položaje.

Zagrebački električni tramvaj zapošljavao je 1923—1924. godine oko 420 radnika, od toga je u prometu bilo 270 radnika, u radionicima 100 i na prugama 50 radnika. Na popravcima

i građnji pruge radilo je povremeno i do 150 radnika. Oko 70 radnika bilo je organizirano u HRS-u. Sekcija tramvajaca u Savezu radnika metalske industrije i obrta imala je 1924. godine oko 100 članova. Sekcija Općega radničkog saveza sa 30 članova likvidirana je, a nekolicina iz nje pristupila je sekciji tramvajaca Saveza radnika metalske industrije i obrta. Prema iskazima tadašnjih sudionika, članovi sekcije su 1. svibnja 1924. godine došli kolektivno i s čitavim tamburaškim zborom na prvomajsku skupštinu Nezavisnih sindikata.

Pred prvi maj 1928. uprava ZET-a je na oglasnoj ploči izvjesila oglas u kojem obavještava radnike da će se 1. maja raditi kao i svaki drugi dan. U njemu se, među ostalim, kaže i da i u državama i gradovima gdje vlast imaju socijalisti i komunisti radnici rade 1. maja. Na skupštini radnika jednoglasno je zaključeno da 1. maja neće raditi. Radnici su svoj zaključak javili upravi ZET-a, koja je odbila da primi na znanje zaključak skupštine tramvajskih radnika. I pored toga, tramvajski su radnici, svi do jednoga, Prvoga maja napustili posao i s drugim radnicima grada Zagreba manifestirali internacionalnu solidarnost proletarijata u borbi protiv kapitala.

Članovi sekcije su isto tako demonstrativno napustili članstvo u pjevačkom zboru i nogometnom klubu zbog terora uprave i otpuštanja s posla članova Nezavisnih sindikata. Na godišnjoj skupštini održanoj 13. ožujka 1925. godine u sekciji je bila organizirana većina tramvajaca, tako da, prema tadašnjoj izjavi, HRS nije predstavljao brojno značajnu snagu. Skupština je zamjerala HRS-u da je pristao na brisanje nekih tekovina iz prijašnjega kolektivnog ugovora. U odbor sekcije izabrani su: za predsjednika Stjepan Smode, potpredsjednika Viktor Medved, a za odbornike Zvonko Bakran, Franjo Bizjak, Stjepan Glogola, Stjepan Keber i Blaž Pavošev. Skupština je za delegata za kongres Nezavisnih sindikata izabrala Zvonka Bakrana. Sekcija je upravi tramvajca postavila 8. rujna 1924. godine zahtjev za povišicu plaća i reguliranje radnih odnosa. Pregovori su bili u toku, iako je Hrvat-

ski radnički savez odbijao da podupre ovu akciju.

Krajem 1928. godine sekcija tramvajaca tražila je povećanje plaća. Uprava tramvajca nudila je povećanje od pet posto i to samo prometnom osoblju. Na izjavu radničkog povjerenika Zvonka Bakrana da su radnici spremni ići u štrajk, odgovorila je uprava: »Idite ako možete«. Kada je sekcija odbila nacrt statuta koji je uprava izradila, počelo je masovno otpuštanje. Opušteno se najaktivnije članove sindikata, pojedinačno i u grupama. Kako je koja grupa otpuštena, u znak solidarnosti s njom davali su otkaze grupe od po 10—15 radnika. Konačno, kada je čitavi odbor otpušten, u znak proteksta 60 radnika je odmah zatražilo isplatu, pa je napustilo poduzeće. Očito da takva solidarnost nije išla u prilog organizaciji, ni radnicima tramvajca. Na zagrebačkom tramvaju djelovala je i osnovna organizacija Komunističke partije Jugoslavije. Organizacija se od 1923. god. javljala kao organizacija legalne Nezavisne radničke partije Jugoslavije. Poslije njene zabrane krajem 1924. godine prešla je u ilegalnost. Partijska organizacija ZET-a bila je organizator većine akcija tramvajskih radnika, njihovog učestvovanja na prvomajskim proslavama, mitinzima, manifestacijama, rajonskim i mjesnim konferencijama, letecim mitinzima na trgovima i pred tvornicama. Na partijske sastanke tramvajskih radnika dolazili su među ostalim Pajo Gregorić, Mavrak, Milanović, Dule Grković, Hubeni, Brajer i Ognjen Prica. Od 1924. u partijskoj organizaciji su stalno radili Medved kao pročelnik, Smode, Turk, Grbac, Hurčak, Hosjak, Pavoš, Mak i Posavac. Na izborima za gradsko zastupstvo 1927. g. među 7 izabranih zastupnika na listi koju su postavili komunisti bio je izabran i tramvajac Stjepan Smode.⁷¹

⁷¹ *Stampa*, 8. 15. i 29. X 1921; *Radnička štampa*, 1. IV, 1. VII 1922; 18. V 1923; *Organizovani radnik*, 9. X 1924; 26. III, 2. IV, 23. VI, 2. i 26. XI 1925; 30. VI, 7. 28. VII 1927; 10. V, 1. XI 1928; *Hrvatski radnik*, 22. II, 24. i 31. III, 7. IV, 16. i 30. VI, 7. VII, 1. i 8. IX, 3. XI, 8. XII 1922; 5. I, 5. VI 1923; 22. VII, 9. VIII, 1. i 15. X 1924; 5. III, 24. X 1925; *Radnička borba*, 25. IX, 31. XII 1924; 19. IV 1925.

SAVEZ OPCINSKIH I TRAMVAJSKIH NAMJEŠTENIKA I RADNIKA ZA ZAGREBAČKU OBLAST U SKLOPU URSSJ

Godine 1925., poslije stvaranja URSSJ-a, osnovana je u Zagrebu (od bivših članova ORS-a) Strukovna organizacija tramvajskih namještenika grada Zagreba s oko 20 člano-

va. Prema pravilima koja je odobrio veliki župan Zagreba, 28. siječnja 1926, pod brojem 93765-1925, svrha organizacije bila je »da svstrano štiti i promiče socijalne, moralne i ma-

terijalne interese svih tramvajskih namještenika i radnika», da sindikalnom borbom izbori što bolje i snošljivije uvjete rada i službe, da pregovara u ime svojih članova s poslodavcima i njihovim organizacijama o sporovima koji bi nastali iz radnih odnosa, da sklapa kolektivne ugovore i daje pomoć članovima u tarifnim sporovima, nastoji da se zakoni i kolektivni ugovori što točnije primjenjuju te da nadzire njihovu primjenu. Da daje pomoć svojim članovima u slučaju nezaposlenosti, putovanja zbog traženja zaposlenja, bolesti, oporavka i pomaže one članove koji bi radi borbe za ciljeve organizacije stradali. Prema pravilima organizacija je trebala da zaključuje kolektivno osiguranje u korist svojih članova kako bi bili osigurani u slučaju nezgode ili smrti, da sklapajući ugovore s poslodavcima nastoji osigurati tramvajske namještenike i njihove obitelji u slučaju smrti, starosti, nezgode, invaliditeta i iznemoglosti, da skupštinama, predavanjima, tečajevima, diskusijama i tako dalje prosvječuje i obavještava svoje članove, da među njima širi opće i stručno znanje, da budi svijest i drugarsku solidarnost, da za svoje članove izdaje stručne listove, osniva knjižnice i čitaonice, prikuplja podatke o ekonomskom i socijalnom položaju tramvajskih namještenika, da stupa u vezu sa srodnim organizacijama, da njeguje društvenost među svojim članovima održavanjem koncerata, kazališnih i drugih priredaba. Ta organizacija, međutim, nije pokazala nikakvu samostalnu aktivnost.

Potkraj 1928. godine, na inicijativu reformističkoga Mjesnoga međustrukovnog odbora Zagreb, umjesto Strukovne organizacije tramvajskih namještenika za radnike i namještenike gradskih poduzeća vodovoda, elektrane i plinare i tramvaja, osnovan je »Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika za oblast zagrebačku«. Veliki župan zagrebačke oblasti potvrdio je pravila Saveza 26. veljače 1929. godine. Savez je činila mjesna organizacija Zagreb koja se dijelila na četiri sekcije: sekciju tramvajskih namještenika i radnika; sekciju namještenika i radnika gradskog vodovoda; sekciju električne centrale i sekciju plinare. Savez je 20. ožujka 1929. god. održao skupštinu na kojoj su usvojene dvije rezolucije. Prva se odnosi na vozni red na Zagrebačkom električnom tramvaju. U rezoluciji se kaže da su tramvajski namještenici još 28. studenog 1928. g. predložili upravi ZET-a prijedlog voznog reda kako bi se uklonio kaos koji prouzrokuje ne samo zastoj u prometu, već je uzrok i nesrećama i sukobima. U vezi s tim zbor je zahtijevao »da se odmah obrazuje paritetna komisija predstavnika namještenika i uprave sa zadaćom da odmah pristupi izradi

redovnog voznog reda«. Zbor je ovlastio Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika za oblast zagrebačku da u tom pogledu zastupa sve tramvajske namještenike i da za bazu uzme prijedloge radnika iz 1928. god. Druga rezolucija odnosi se na mirovinski statut koji je predložila uprava ZET-a svojom okružnicom od 14. ožujka 1929. U rezoluciji se prijedlog ocjenjuje kao neprihvatljiv iz načelnih razloga »jer iz osnova ne odgovara principima socijalnog zaštitnog zakonodavstva... jer je u protuslovlju s postojećim zakonom o zaštiti i osiguranju radnika... jer je u suprotnosti s postojećim zakonom o konvencijama prihvaćenim na Vašingtonskoj i Ženevskoj konferenciji, a ratificiranim po vladi kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.« Ali, on je ne samo neprihvatljiv »već on ne može poslužiti ni za bazu pregovora komisije« koju bi činili predstavnici jedne i druge strane. Zbor je zahtijevao da se takva paritetna komisija formira pa je ovlastio SOTNR i radničke povjerenike da odrede svoje predstavnike u njoj. »Zbor konačno zahtijeva da se istovremeno pristupi izradi statuta (pragmatike) o službenom odnosu namještenika, jer je bez njega nemoguće polučiti i sastaviti odgovarajući mirovinski statut«. Obje rezolucije je sa širokim popratnim obrazloženjem uputila organizacija zagrebačkih tramvajaca i Ministarstvu socijalne politike.

Izvršni odbor Saveza općinskih i tramvajskih namještenika za oblast zagrebačku je lećima sazvao sve gradske i tramvajske namještenike i radnike na prvu redovnu glavnu godišnju skupštinu, koja se održala 12. travnja 1929. god. Taj letak glasi: »Svim gradskim i tramvajskim namještenicima i radnicima! Radnici! Drugovi! Drugarice! Težak položaj u kojem se nalazite prisiljava vas da tražite puta i načina da se to vaše bijedno stanje popravi. Uslijed težnje poslodavaca za pogoršavanjem radnih i plaćevnih uslova došli ste do spoznaje, da vam je protiv jedinstvenog i dobro organiziranog protivnika potrebna jaka i jedinstvena strukovna radnička i namještenička organizacija. Poslodavci teže i bore se, da mogu nesmetano i bez kazne svakog časa istjerati na ulicu svakog radnika koji im se ne dopada. Time hoće postići da mijenjajući po volji radnike, izvrši snižavanje dosadašnjih plaća i produžavanje radnog vremena. Iz ovih je razloga bilo potrebno da osnujete Savez općinskih i tramvajskih radnika i namještenika za oblast zagrebačku, preko kojega ćete izreći vaše težnje protiv svih nepravda i za bolje uslove rada i života.

Drugovi tramvajski namještenici i svi ostali gradski radnici! Dosta je bilo spanjanja, dosta je bilo nemarnosti i malodušnosti, a

dosta je bilo i obmanjivanja raznih političkih špekulanata koji se po vašoj grbači penju na dobre položaje. Čas je drugovi, gradski radnici, da se dignemo iz te tame, da se binemo za obranu naših golih života. Pa šta da činimo? Namještenici i radnici svih gradskih poduzeća kao: tramvaja, vodovoda, plinare, munjare, vrtlarstva i ostali moći će zaštititi svoje životne interese i popraviti svoj slabi gospodarski položaj jedino kroz jaku i jedinstvenu strukovnu organizaciju. Protiv jedinstvene organizacije poslodavaca moramo postaviti jedinstvenu organizaciju svih gradskih namještenika i radnika, bez obzira na vjeru, narodnost i zanimanje. Tako ćemo mi prestati biti oruđe u rukama raznih političkih špekulanata koji nas iskorištavaju za svoje priljave račune i lične interese, jer spas radnika nalazi se u njihovoj jedinstvenoj i jakoj organizaciji! U tu svrhu poziva vas Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika za oblast zagrebačku na svoju Prvu redovitu glavnu godišnju skupštinu, koja će se održati u petak dne 12. travnja 1929. u 7 na večer u dvorani gostionice Crček, Tratinska cesta broj 20, sa ovim dnevnim redom: 1. izvještaj o radu osnivačkog odbora: a) predsjedništva, b) tajnika, c) blagajnika i d) nadzornog odbora. 2. Rasprava i prijedlozi o službenim i mirovinskim statutima. 3. Rasprava i prijedlozi o bolesničkim blagajnama. 4. Izbor novog odbora. Pozivaju se svi članovi da zaostalu članarinu najkasnije tri dana prije glavne skupštine podmiri, jer će na skupštini imati pravo glasa samo oni, koji su svojoj članskoj dužnosti potpuno udovoljili. Od novo pristupajućih članova se traži, da najkasnije prije prelaza na 4. točku dnevnog reda ispune pristupnicu, uplate najmanje dva članska prinosa ako žele da na toj skupštini zadobiju pravo glasa. Za iskazati pravo glasa moraju stari članovi doprinjeti člansku iskaznicu, a novo pristupivši iskazuju se u prisustvu člana odbora pristupnicom. Po članu 11. društvenih pravila za pravomoćno glasanje potrebno je na glavnoj skupštini dvije trećine odnosno prosta većina prisutnih članova, pa ako toga broja ne bude, održat će se ista skupština nedjelju dana kasnije, sa istim dnevnim redom, u isti sat, u istim prostorijama.

Drugovi! Radnici! Drugarice!

Vaša je sveta dužnost da dođete svi na skupštinu, jer izdajnik samoga sebe i cijele radničke klase je onaj koji kaže da mu organizacija nije potrebna. To je nesavjestan i zaostao čovjek. On je neprijatelj cijele radničke porodice. S njim se poslodavac služi u borbi protiv radnika, zato vi trebate poći na bolji put. Svakom uprite prstom na poslo-

vačku organizaciju i pitajte: da li se poslodavci organiziraju zato što im organizacija nije potrebna ili zato da se tom organizacijom posluže u borbi za veće profite, a ti profiti mogu se postići samo na račun vašeg radnog vremena i vaših niskih radnica. Proti toj organizaciji mi moramo istaći svoju organizaciju ako ne želimo ostati bespravno roblje. Stoga naprijed svi u organizaciju! Naprijed za kraće radno vrijeme, za bolje plaće i poboljšanje našeg položaja. Naprijed u Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika za oblast zagrebačku! Živjela radnička sloga i solidarnost!»

Obnova rada Saveza općinskih i tramvajskih radnika za zagrebačku oblast

Krajem 1929. godine članovi sekcije gradskog vodovoda, plinare i elektrane napuštaju Savez općinskih i tramvajskih namještenika i prezale u Savez metalskih radnika Jugoslavije podružnica Zagreb, iz sastava URS-a, u kojoj formiraju sekciju gradskih radnika. Iz ranijeg saveza jedino je sekcija tramvajskih radnika i dalje djelovala. Prema pisanju *Radničkih novina* Gradska štedionica u Zagrebu donijela je reakcionarni statut za tramvajске radnike i namještenike. Statut je predviđao da uprava ima pravo bez posebne krivice otpustiti namještenika i nakon 25 godina službe i da mu nije dužna da isplati prinos za penziju koji mu je uštezan za cijelo vrijeme zaposlenja. Oni tramvajski radnici koji su to odbili da prime bili su otpušteni. Oni koji su ostali pristali su na suradnju s upravom ZET-a. Pet godina kasnije pisale su *Radničke novine* da su jedino tramvajski radnici načelo klasne borbe zamijenili nogometom, sviranjem, pjevanjem i drugim malograđanskim paradama. Zbog toga pitanje stalnosti službe, mirovinskog osiguranja, službovne pragmatike, radničkih povjerenika nije se nekoliko godina ni pokretalo. Nekoliko tramvajskih radnika bilo je organizirano u Savezu tramvajskih i elektrofabričkih radnika Jugoslavije, čija se centrala nalazila u Beogradu.

Krajem 1934. godine, na inicijativu komunisti, postavili su namještenici Zagrebačkoga električnog tramvaja upravi zahtjev da se uvedu izbori radničkih i namješteničkih povjerenika koji bi izvršili pripreme za sklapanje kolektivnog ugovora. Tim se ugovorom trebalo pored ostalih radnih i plaćevnih uvjeta, regulirati i pitanje službovne pragmatike i mirovinskog osiguranja. Izabran je akcijski odbor s predsjednikom Tomom Kosovcem i tajni-

kom Jakovom Dugandžićem na čelu koji su oživjeli rad Saveza općinskih i tramvajskih namještenika i radnika za oblast zagrebačku. 7. ožujka 1935. g. održana je osnivačka skupština podružnice na kojoj je izabrana nova uprava. 13. ožujka 1935. g. u noći, od 10 do 1 sat jutro održana je glavna godišnja skupština podružnice. Od ukupno 450 zaposlenih 297 su bili članovi podružnice. Poslije završene skupštine, konstituirala se uprava podružnice. Za predsjednika je izabran Tomo Kosovec, potpredsjednik je bio Valent Krpić, tajnik Milan Milošević, blagajnik Ivan Tomašić i pročelnik Nadzornog odbora Stjepan Brkljačić.

Prošle su gotovo pune dvije godine otkako su radnici i namještenici postavili upravi ZET-a zahtjev da se provedu izbori radničkih i namješteničkih povjerenika koji bi, uz ostale svoje dužnosti, pripremali sklapanje kolektivnog ugovora kojim bi se, uz radne i plaćevne uvjete, uredilo i pitanje službovne pragmatike i mirovinskog osiguranja, a da se ništa nije dogodilo iako je poduzeće na to pristalo. Problem je bio u tome što Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika nije mogao pridobiti najstarije radnike i namještenike u izborni odbor, kako je to uputstvo za izbore predviđjelo, jer im je uprava zaprijetila otpuštanjem iz službe.

Štrajkaški pokreti tramvajskih radnika i izbori radničkih povjerenika

Nakon obnove rada 1935. godine, Hrvatski radnički savez usmjerio je svoju aktivnost na tramvajske i gradske radnike. Pri tom je računao na podršku gradske uprave, uprave Gradske štedionice i uprave ZET-a, gdje su se nalazili pristaše Hrvatske seljačke stranke koje je HRS bio sastavni dio. HRS je razdvojio članove Saveza općinskih i tramvajskih namještenika i radnika nastupajući s parolom da je jedino od sposoban da poboljša položaj tramvajskih i ostalih gradskih radnika, jer se oslanja ne samo na radnike već i na pristalice hrvatskog pokreta. S parolom nacionalnog oslobođenja i ekonomskog poboljšanja, uz punu pomoć i suradnju uprave ZET-a, HRS je u nekoliko mjeseci okupio u svoju sekciju tramvajaca većinu radnika i namještenika zaposlenih kod ZET-a, uz obećanje da će riješiti nagomilane probleme i sklopiti kolektivni ugovor.

Krajem rujna 1936. predložio je upravi tramvajaca nacrt kolektivnog ugovora, pragmatike i pravilnika za mirovinsko osiguranje; skraćenim postupkom izabrani su radnički i

namještenički povjerenici i 3. listopada 1936. god. održani su prvi pregovori. Na skupštini radnika i namještenika Zagrebačkoga električnog tramvaj koji je održana 12. listopada od 1 sat u noći do četiri i trideset ujutro donesena je jednoglasna odluka da se u znak protesta i namjernog zavlčenja pregovora obustavi rad i ustraje u štrajku sve dok direkcija ZET-a ne potpiše kolektivni ugovor. U vrijeme štrajka vodstvo HRS-a je nekoliko puta pregovaralo s upravom ZET-a, a da o tome nije obavijestilo štrajkaše.

Konačno je na skupštinu štrajkaša, održanoj 20. listopada, došlo vodstvo HRS-a pred radnike i kazalo im: «Pokret je svršen, a pregovori će se nastaviti.» Radnici su dali vidnog oduška svom ogorčenju protiv zakulisne igre vodstva HRS-a. Istoga dana uvečer štrajkaškim stražama dan je telefonski nalog, od strane odbora za pregovore da napuste svoja stražarska mjesta i da se sutradan svi štrajkaši treba da vrate na posao. HRS-u je obećano da će radnici dobiti statut i neke povišice. Statut za prometno osoblje i radnike radionica Zagrebačkoga električnog tramvaj prihvaćen je na sjednici Upravnog odbora Gradske štedionice 2. prosinca 1936. god. Gradsko vijeće općine grada Zagreba odobrilo ga je 16. prosinca 1936. god., a stupio je na snagu rješenjem ministra financija, koje je doneseno u suglasnosti s ministrom unutrašnjih poslova, 25. ožujka 1937.

Sva utanačenja, na koja je u vrijeme štrajka pred bankom upravom pristala, uprava je tramvajaca pogazila. Štrajk je zaključen bez kolektivnog ugovora, a HRS je povjerovao poslodavcu da će ispuniti zahtjeve radnika poslije štrajka. Donošenjem statuta pogoršan je položaj tramvajskih radnika. Tim statutima tramvajski radnici nisu dobili stalno zaposlenje i regulirane mirovine, dok su im se plaćevni i radni odnosi pogoršali. Osamostalno radno vrijeme priznalo se samo radnicima u radionica, dok je za prometno osoblje utvrđeno devetsatno radno vrijeme. Pojednim grupama radnika oduzeta su radna odijela i nije se priznavalo bolovanje. Sve je to utjecalo da su tramvajski radnici izgubili vjeru u vodstvo HRS-a na čiju je pomoć poslodavac računao prilikom donošenja statuta.

7. prosinca 1936. god. održan je sastanak tramvajaca i drugih radnika u Zagrebu. Na sastanku su bili sekretar Saveza Dragoljub Janković i Voja Nikolić, u ime centralne uprave Saveza tramvajskih elektrofabričkih i općinskih radnika iz Beograda. Govorio se o potrebi da svi tramvajski i elektrofabrički radnici Jugoslavije budu jedinstveni. Za vrijeme štrajka oživio je rad Saveza općinskih i tram-

vajskih namještenika. 30. siječnja 1937. provedeni su izbori za radničke i namješteničke povjerenike u Zagrebačkom električnom tramvaju. Savez je nastupao pod parolom jedinstva svih radnika zaposlenih u ZET-u, usprkos tome što u vrijeme štrajka vodstvo HRS-a nije htjelo ni čuti o jedinstvu tramvajskih radnika. »Svaki prijedlog koji je dolazio odzdo — pisao je *Radnik* — »vodstvo HRS-a je kvalificiralo kao djelo beogradskih plaćenika, jeftičevih pristaša, četnika i poslodavačkih agenata. Iako su ti radnici bili uvijek u prvim redovima borbe, vodstvu HRS-a to sve nije smetalo da se baca drvljem i kamenjem na njih. Ovo intrigiranje je dosadilo tramvajskim radnicima. Pored svega toga oni nisu zaboravili na potrebu jedinstva među tramvajskim radnicima, kao i potrebu cijele radničke klase. Kod izbora za radničke i namješteničke povjerenike, tramvajski radnici ponovno su pokušali da urazume vodstvo HRS-a da je potrebno postaviti jedinstvenu listu.« Vodstvo HRS-a je to odbilo. Dosljedno svojim odlukama iz prosinca 1936. god. u kojima se odbija svaka suradnja i sve zajedničke akcije s drugim radničkim organizacijama, nisu prihvatili ni ovu. Zbog toga su radnici postavili svoju samostalnu listu. Protiv samostalne liste uralo tilo se vodstvo HRS-a, *Hrvatski dnevnik* i cjelokupni upravni aparat ZET-a.

Na skupštinama HRS-a »nije se znalo čime bi se radnike odvratio od njihovih najagilnijih drugova, pa se udarilo na kućice tramvajaca. Ali i te barake nema svaki tramvajac. Tramvajski radnici i namještenici nisu nasjeli ovim intrigama. Naprotiv, dokazali su vodstvu HRS-a da radnici neće bratoubilačke borbe već jedinstvo ne samo radnika nego i cijeloga hrvatskog naroda, a i kod izbora za radničke i namješteničke izbore nisu istakli svoju samostalnu listu da cijepaju jedinstvene snage, nego da manifestiraju svoju volju, koju vodstvo HRS-a gazi. Rezultat izbora je to i dokazao. Unatoč različitim oblicima sabotaže, pokušaja da se radnicima onemoguću dolazak na izbore, samostalna lista je dobila 230 glasova a službena lista 231 glas, tako da je svaka lista dala četiri povjerenika.

5. svibnja 1937. god. dostavljen je svim tramvajskim radnicima primjerak »Statuta za prometno osoblje i radnike radionice Zagrebačkog električnog tramvajaca« i »Statuta mirovinske zaklade služboprimaca Zagrebačkog električnog tramvajaca«. Neposredno prije nego što su ovi statuti dostavljeni, pisala je građanska štampa o velikim plaćama tramvajskih radnika. Međutim, statuti su izazvali ogorčenje tramvajskih radnika jer su se prema njima

poroglašavali radni uvjeti. Na zajednički poziv obiju organizacija (URSS-a i HRS-a) održala se jedinstvena skupština. Na skupštini su u ime URSS-a govorili Adam Katić i Tomo Kosovac. Skupština je zahtijevala jedinstvo svih tramvajskih radnika i namještenika. U tom znaku donesene su i odluke u kojima se poziva vodstvo HRS-a i URSS-a da pvedu zajedničku akciju tramvajskih radnika za promjenu odredaba statuta i mirovinskog statuta. Vodstvo HRS-a pokušalo se ograditi već na samoj skupštini, tražeći mandat samo za HRS, što je skupština odbila ostajući odlučno pri zahtjevu da se nastupa jedinstveno i da vodstvo poštuje odluke radnika.

Savez općinskih i tramvajskih namještenika 3. srpnja 1937. uputio je Hrvatskom radničkom savezu, sekciji tramvajaca, poziv da pristupi ostalim radnim uvjetima tramvajskih radnika. razgovorima o donesenim statutima, plaćama i Savez je smatrao da dotadašnja akcija nije bila dovoljno efikasna. Rezultat tih razgovora bila je zajednička skupština Saveza općinskih i tramvajskih radnika i sekcije tramvajaca u HRS-u, koja je održana 6. srpnja 1937. godine. Skupštini je prisustvovalo više od 500 radnika. Radnici su ponovili zahtjev da oba saveza zajednički vode akciju. *Radnik* je donio slijedeći prikaz skupštine: »Gromkim uzvikom ustali su tramvajski radnici protiv izigravanja njihovih osnovnih prava i opravdanih zahtjeva. Kada im je predloženo da uredba o minimalnim nadnicama koči njihovu borbu, tada su svi iz jednog grla uzviknuli: Dolje uredba! Idemo joj na sprovod! Skupština je trajala do 3.30 sati ujutro i tada je donesena jedinstvena rezolucija koja glasi: Tramvajski namještenici i radnici Zagrebačkog električnog tramvajaca, na svome sastanku 6. VII 1937. god. u Ton-kinu, konstatiraju da do danas nisu dobili nikakav odgovor na svoje zahtjeve od 8. VI o. g. pa traže: 1) da Kr. banska uprava, inspekcija rada, sazove hitno pregovore Uprave Zagrebačkog električnog tramvajaca i namještenika i radnika na osnovu paragrafa 16. Uredbe o minimalnim plaćama i nadnicama. 2) povjerenici i radnici Zagrebačkog električnog tramvajaca otklanjaju svaku odgovornost sa sebe, ako u roku od 48 sati ne bi započeli pregovori tj. najkasnije 8. srpnja o. g. 3) namještenici i radnici su jednodušni i potpuno jedinstveni u borbi i borit će se do konačne pobjede. Zbor nalaže predsjedništvu da ovu rezoluciju uputi: 1. Banskog upravi, (Inspekciji rada), 2. Upravi ZET-a i A. P. i 3. Ravnateljstvu Gradske štedionice.« HRS nije potpisao zajedničku rezoluciju.

Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika za oblast zagrebačku uputio je

4. kolovoza 1937. cirkularno pismo svim radnicima i namještenicima ZET-a. Pozivajući se na štrajk tramvajaca 1936, koji je trajao 10 dana, u pismu se napada HRS što je dao pristanak na statute i likvidirao štrajk iako su radnici bili protiv pojedinih odredaba statuta i tražili njihovu izmjenu. U pismu se, dalje kaže da je Savez tramvajaca tražio suradnju s HRS-om, koja se trebala manifestirati na skupštini tramvajaca, održanoj noću između 5. i 6. srpnja. Međutim, HRS je odbio da se usuglasi s ultimatumom koji je skupština izglasala, njenim stavom da se statuti ne priznaju, da se odbije izbor osoba u odbor za mirovinski fond i najavio da će održati posebnu skupštinu i izvršiti izbor pod parolom: »Bolje je primiti i nevaljale hrvatske statute nego dati novac beogradskom okružnom uredu«. To govori da je HRS još od likvidacije pomagao upravi ZET-a u provođenju reakcionarnih statuta. »Što drugovi ovo znači?« — kaže se u pismu — »Zar nije sada jasno da je vodstvo HRS-a bilo za ovakve statute od prvog dana; zar nije sada jasno da je vodstvo HRS-a obmanjivalo svo radništvo samo zato da dade vremena upravi ZET-a za oživotvorenje ovih reakcionarnih statuta; zar nije sada jasno zašto vodstvo HRS-a nije došlo na skupštinu, zašto nije potpisalo naše zahtjeve i zašto *Hrvatski dnevnik* nije objavio naše zahtjeve. Samo zato što se je HRS slagao sa statutima i što neće borbu tramvajskih radnika...«

Drugi letak izdali su radnički povjerenici izabrani na listi SOTNR. U letku se kaže da su radnici ZET-a na svojim skupštinama od 5. i 6. te 13. i 14. srpnja 1937. jednoglasno odbili da se izabere disciplinska komisija i mirovinski odbor, dok se ne provede revizija statuta. HRS je, prema zaključku svoje sjednice od 29. srpnja, izdao letak u kojem javlja da će izabrati svoje predstavnike u mirovinski odbor, koji upravlja mirovinskom zakladom većom od 10 milijuna dinara. Uprava ZET-a i autobusnog prometa izjavila je da će voditi pregovore o statutima samo sa zakonski biranim povjerenicima. Povjerenici (četiri s liste Saveza tramvajaca, a četiri s liste HRS-a) su se dogovorili da će raditi jedinstveno. Sada vodstvo HRS-a krši taj sporazum. Povjerenici osuđuju taj razbijački rad i preporučuju svim radnicima jedinstvo.

U letku izdanom 17. rujna 1937. »Svim tramvajskim radnicima i namještenicima zagrebačkog električnog tramvaja i Autobus prometa« iznosi se da je, na zaključak radnika na skupštini održanoj 4. i 5. rujna 1937, da se HRS ponovno pozove na zajedničku suradnju,

ovaj odgovorio: »Na vaš dopis od 11. o. mj. u predmetu kolaboracije sa sekcijom tramvajaca u Hrvatskom radničkom savezu saopćujemo vam da, unatoč zajedničkih interesa svih tramvajaca, nije jedinstven pogled na te interese.«

Radnik je pisao da je na osnovi odluke zajedničke skupštine od 5. i 6. srpnja 1937. došlo do mirenja kod prvostepene vlasti (dobrih ljudi). Drugo mirenje izvršeno je 30. kolovoza 1937. Na prvo i drugo mirenje HRS nije došao, a predstavnik Saveza tramvajskih radnika bio je s mirenja isključen. Radnike ZET-a predstavljali su radnički povjerenici. Na inzistiranje SOTNR pristao je HRS da 1. rujna 1937. dođe na sastanak na kojem se trebalo odlučiti o daljoj borbi. Na sastanku je napravljen zapisnik kojeg su potpisali u ime HRS-a Alojz Pečnik, a u ime URSS-ova Saveza tramvajskih radnika Jakov Dugandžić, Tomo Kosovec i Mehmet Muzurović. Donosimo izvod iz zapisnika:

»Raspravljalo se o daljnjoj akciji i pokretu tramvajskih radnika oko statuta koji je prošao fazu mirenja po Uredbi o minimalnim nadnicama, pa se zaključuje da se sazove zajednički strukovni sastanak svih tramvajskih namještenika i radnika u subotu 4. na 5. o. mj. u noći u Ton-kinu i da se na tom sastanku podnese izvještaj o toku mirenja kod Obrtne oblasti, te da se postavi pitanje pred radnike i namještenike, da oni sami odluče o daljnjoj akciji. Na sastanku će se postaviti 3 prijedloga i to: da se ide na arbitražu, da se ide na štrajk, ili da se statuti prihvate ovakovi kakovi jesu, pa neka namještenici sami glasaju. U letku će se istaknuti svrha sastanka, a u njemu se neće isticati ni jedna ni druga organizacija, nego će se kao sazivači potpisati »Povjerenici radnika i namještenika ZET-a kao paritetna komisija«. Troškove oko sazivanja skupštine snose obje organizacije po pola. Letke imade izraditi i letke podijeliti Savez općinskih i t. n. i. r., a prijavu policiji ima podnijeti Hrvatski radnički savez. Na sastanku se ima uvesti stroga disciplina kod govornika i ima se govoriti samo o predmetima, po kojima se sastanak saziva.« I pored tog dogovora vodstvo HRS-a i predsjednik sekcije tramvajaca odbilo je zajedničku suradnju te su sazvali zasebnu skupštinu na koju je došlo svega 30 tramvajskih radnika. Na skupštini SOTNR prisustvovalo je oko 300 tramvajskih radnika, osuđen je razbijački rad vodstva HRS-a i stavljeno u zadatak Savezu tramvajaca da još jedanput pozovu HRS na suradnju. HRS je izabrao članove odbora predviđene statutima i time javno priznao da je

prihvaćio statute još odmah poslije štrajka, da je mjesecima demagoški tražio formalne razloge da se zavadi sa Savezom tramvajaca, razbije jedinstvo radnika i onda krivicu za prihvaćanje statuta prebaci na Savez tramvajaca. Nakon toga počeli su tramvajski radnici napuštati HRS i prelaziti u SOTNR.

Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika nastavio je s taktikom jedinstvene fronte. Tako je SOTNR sazvao od 8. na 9. siječnja 1938. godine zajedničku skupštinu sa sekcijom tramvajaca u HRS-u u povodu izbora radničkih povjerenika i izradio platformu za zajedničke akcije koja glasi: »Za zajednički rad organizacija Hrvatskog radničkog saveza, sekcija tramvajaca i njihovih povjerenika sa jedne, te Saveza općinskih i tramvajskih namještenika, podružnice tramvajaca i njihovih povjerenika s druge strane: 1. Objе organizacije i njihovi povjerenici obavezuju se, da neće ni jedna poduzimati nikakove samostalne akcije, koje se odnose na osoblje zaposleno kod Zagrebačkog električnog tramvajca i autobusnog prometa. 2. Objе organizacije i povjerenici svoje djelovanje zasnivaju na demokratskim principima. Ni jedne odluke općeg značaja ne mogu organizacije ni povjerenici donošati bez konzultacije članova i bez odobrenja članstva i zaposlenih tramvajskih radnika. U tu svrhu održati će se zajedničke sjednice i skupni sastanci. 3) a — Akcija za reviziju statuta: Objе organizacije i povjerenici povesti će zajedničku akciju za reviziju statuta za prometno i radioničko osoblje, i mirovinskog statuta svim sredstvima koja im stoje na raspolaganju, b) Zbog pokušaja snižavanja plaća pomoćnim kao i ostalim radnicima i namještenicima objе će organizacije i povjerenici intervenirati kod uprave ZET-a i Gradske štedionice da se ne smanjuju dosadašnja beriva i ništa ne mijenja dok se ne provede revizija statuta i tramvajski radnici ne prihvate revidirane statute, c) Objе će organizacije sazvati zajedničku skupštinu i pozvati svaka svoje članove i ostale tramvajske radnike na tu skupštinu. Na skupštini radnički povjerenici treba da polože račun o svom dosadašnjem radu i daju ga na ocjenu radnicima. Da se na skupštini demokratskim putem izaberu kandidati za povjerenike za 1938. god. Da objе organizacije izabere povjerenike predlože na zajedničkoj listi; Da ni jedna organizacija ne podnaša kandidacione liste i time veže svoje članove na disciplinu, da ne ispadne tako da organizacije nameću svoju volju neorganiziranim radnicima i da se ne izazivaju formalni sukobi na skupštini, već da prepusti predlaganje samim radnicima. 4. Objе organizacije se obavezuju da će prema upravi i svim trećim licima pot-

pisivati sve akte zajedno koji se odnose na zaposlene tramvajske namještenike, povjerenike i organizacije.«

Vodstvo HRS-a odbilo je zajedničku akciju i izbore za radničke povjerenike i sazvao posebnu skupštinu, s obrazloženjem da njihova pravila ne dozvoljavaju zajednički rad s URSS-om i da svi članovi HRS-a moraju glasati za povjerenike koje on predlaže. HRS je vodio agitaciju protiv zajedničke skupštine i poslao na nju grupu svojih članova sa zadatkom da je razbije, izazovu kavgu i dadu povoda policiji da je raspusti. »Međutim, nije im uspjelo, jer su ih radnici i članovi HRS-a i URS-a i neutralni popljuvali i osudili ih onako kako su i zaslužili. Njima nije preostalo ništa drugo nego da se pokupe i odu, ali mjesto njihove namjere, da povuku sve tramvajske radnike za sobom, otišla su njih 5-orica sa Krpićem na čelu! Članovi HRS-a su ostali i izjasnili se za jedinstvene akcije i jedinstven izbor radničkih povjerenika. Kod izbora delegata, tramvajski radnici su i izabrali kandidate najbolje među najboljima, bez obzira na pripadnost URS-u, HRS-u, ili na neutralnost, a tu će listu Savez općinskih i tramvajskih namještenika i predložiti, jer je ona zajednička; jer su je jednoglasno predložili tramvajski namještenici i jer ovi kandidati uživaju povjerenje svih tramvajskih namještenika. Ovo neka bude još jedna opomena vodstvu HRS-a, koje ne može vječno zavaravati radnike demagogijom da je ono tobože za demokraciju i za svoj narod, kad se istodobno izjašnjava protiv demokracije i protiv slobode drugih kad neprestano radi protiv stremjenja radnika u zajedničkim akcijama i razbija njihove zajedničke akcije parolom: »Zivjela sloga, dolje jedinstvo!« te poziva industrijalce u jedinstven front protiv radnika i putem parola o demokraciji vrši diktaturu nad radnicima. Svijesni tramvajski radnici znat će cijeniti i razabrati razbijački manevar od iskrenog jedinstva. Oni nisu pravili pitanje ni u prošlosti o tome što je vodstvo HRS-a sve dotle, dok je vodstvo išlo za radnicima i uz radnike. Ali onog časa, kada je vodstvo napustilo radnike, radnici su napustili i vodstvo. Nešto prirodnije ne može biti. A to vodstvo HRS-a treba da zna.«

Na izborima koji su održani 15. siječnja 1938. godine jedinstvena lista tramvajskih radnika dobila je 361 glas i šest povjerenika i šest zamjenika, a lista HRS-a dobila je 178 glasova i tri povjerenika i tri zamjenika. Lista SOTNR dobila je 67 posto od ukupno predanih glasova, a lista HRS 33 posto. Tako su tramvajski radnici Zagreba manifestirali visoku klasnu svijest opredjeljujući se za klasne rad-

ničke sindikate. Taj proces nastavio se i u 1939. godini. Iz zapisnika o rezultatima izvršenog glasanja prilikom izbora radničkih povjerenika u Zagrebačkom električnom tramvaju na dan 15. svibnja 1939, u prisustvu izborne komisije i predstavnika kandidatskih lista, vidi se da je u biračkom spisku bilo ubilježeno 626 glasača i da je predano 563 ispravne glasačke koverta. Izabrani su slijedeći povjerenici: Milan Fistrić, Ivan Jagić, Tomo Kosovac, Mehmed Muzurović, Franjo Paviša, Alojz Pećnik, Stjepan Puhovski, Ivan Snidarčić i Juraj Šiak. Godine 1938. SOTNR je činio velike napore da se ostvari jedinstvo radnika ZET-a radi poboljšanja donesenih statuta. Odbijanje HRS-a da sudjeluje u zajedničkoj akciji i obrani radničkih prava pokazalo je tramvajskim radnicima koja je organizacija nosilac njihovih akcija u poduzeću. Na skupštini koja je održana 18. i 19. lipnja 1938. stavljeno je u zadatak Savezu da izradi detaljne prijedloge za raspravu o postojećim statutima za prometno osoblje i mirovinski zakladu. Savez je izradio 30 prijedaba koje je skupština, održana 13. i 14. srpnja u noći, u prisustvu više od 500 tramvajskih radnika, jednoglasno usvojila i posebnim punomoćima ovlasila Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika da povede pregovore. Pregovori s Gradskom štedionicom počeli su 31. kolovoza 1938. godine. Usprkos intrigama vodstva HRS-a, širenja vijesti da ova akcija neće uroditi pozitivnim rezultatima, tramvajski su radnici s povjerenjem gledali na djelatnost svoje klasne organizacije, te su svojim jedinstvenim nastupom i borbenošću omogućili, nakon velikih napora i dugih pregovora, potpisivanje definitivnog sporazuma. Na zajedničkoj sjednici, 7. listopada 1938, delegacija uprave Zagrebačkoga električnog tramvaja, autobusnog prometa i Saveza općinskih i tramvajskih namještenika i radnika statuti su revidirani i nadopunjeni. Uveden je 48-satni radni tjedan, dogovoreno da se prekovremeni rad treba plaćati posebno, da se unapređenje iz pokusne u privremenu i iz privremene u stalnu službu vrši bez ikakvih ograničenja. Ocjenjivati da treba samo pokusne i privremene radnike, koji su, jedanput ocijenjeni, sposobni za stalnu službu i ne mogu se naknadno ocjenjivati i zbog toga otpuštati. Donesena je i odredba da radnici mogu trenutno napustiti posao i tražiti odštetu. Otpuštenim namještenicima ispod 10 godina vraća se uplaćeni prinos za mirovinu u cijelosti, dok iznos iznad 10 godina zaposlenja radnici ne mogu reducirati već samo umiroviti. Disciplinska komisija sastavljena je na bazi pariteta. Svoj dio članova radnici biraju općim tajnim glasanjem uz kandidatsku listu.

Uvedeni su plaćeni godišnji odmori: stalno zaposlenima do pet godina u trajanju od 10 dana, zaposlenima do 20 godina 14 dana, više od 20 godina 21 dan. Uređene su povlastice za vožnju za namještenike i njihove obitelji. Utvrđeno je da će Mirovinska zaklada biti samostalna ustanova i da će njome rukovoditi poseban paritetni odbor. U izvještaju o tome uprava ZET-a kaže: »Pošto su ovim promjenama Statuta služboprimci opet stekli znatne prednosti i znatno poboljšanje njihovog socijalnog stanja, nada se Upravni odbor, da će se služboprimci još većim marom i još većom savjesnošću posvetiti svom radu i time opravdati poboljšanje.«

Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika ostao je kroz čitavo vrijeme svoga postojanja samo zagrebačka organizacija, važna, ali lokalnog značenja. Pored javnog sastanka u prosincu 1936, na kojem se manifestirala potreba jedinstva općinskih i tramvajskih radnika grada Beograda i Zagreba, treba još spomenuti konferenciju koja je održana 30. svibnja 1937. godine između ljubljanskih i zagrebačkih tramvajaca, Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika za oblast zagrebačku u Zagrebu i Strokovnog društva uslužbenecv E. C. Ž. v Ljubljani. »Ovaj prvi« — pisao je *Radnik* — »drugarski susret tramvajskih radnika iz Ljubljane i Zagreba imao je strogo informativni karakter. Predstavnici jednih i drugih upoznali su sa svim socijalnim, ekonomskim i kulturnim prilikama u kojima žive. Na konferenciji se specijalna pažnja posvetila statutima, koji normiraju poslovne odnose radnika i poslodavaca. Zaključeno je, da se ostane u najtješnijoj vezi i da se uvede redovito obavještanje, a u slučaju potrebe da jedni drugima pruže moralnu i materijalnu pomoć.«

Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika kao što smo vidjeli — pored toga što je ostao organizacija lokalnog karaktera — bio je organizacija samo tramvajskih radnika. Radnici i namještenici gradskih poduzeća vodovoda, elektrane i plinare od 1930. su godine, preko sekcije gradskih radnika u Savezu metalaca, punih pet godina vodili borbu protiv raznih nacrtu novih statuta i pravilnika koji su pogoršavali radne uvjete, borili se za kolektivan ugovor, protiv otpuštanja starih radnika i sl. Sekcija je 1933—1934. provela izbore radničkih povjerenika. U plinari, vodovodu i elektrani izabrana su ukupno 23 povjerenika i isto toliko zamjenika. U toku 1935. prešli su gotovo svi gradski radnici u HRS. Sekcija je u 1936. dobila svega jednog radničkog povjerenika. Godine 1936. je, umjesto sekcije gradskih radnika u Savezu metalaca, osno-

van Savez radnika gradskih poduzeća električne centrale, plinare i vodovoda, koji je ušao u sastav URS-a. 5. ožujka 1938. održao je novi Savez godišnju skupštinu u dvorani Radničke komore. Prema pisanju radničke štampe: »Govornici su istakli da je potrebno sve radnike iz gradskih poduzeća organizirati u njihov samostalni savez, da ne bi bili pod tutorstvom, kada je potrebno njihove interese braniti i zastupati, o čemu su već imali iskustvo. Stoga je ovaj Savez, koji se najispravnije založio za radnike gradskih poduzeća, dobio i potvrde rezultata svoga rada. Savez je 1937. godine imao u sva tri poduzeća 3 radnička povjerenika, dok je ove godine povećao broj članova i dobio u sva tri poduzeća 15 povjerenika. Za ovaj uspjeh na radu za interese svih radnika gradskih poduzeća treba se zahvaliti požrtvovnim drugovima i cijelom odboru. Savez danas broji 350 članova, a od toga broja redovitih 250 članova, dok novi svakodnevno stupaju u Savez. Tajnički izvještaj podnio je Potrč Vinko. Iz izvještaja se vidi da je Savez bio aktivan u svim aktualnim radničkim pitanjima, vodio je intervencije kada radnički povjerenici nisu mogli sami riješiti probleme. Tako je Savezu uspjelo ako ne poboljšati položaj radnika, a ono sačuvati stečena prava. Blagajnički izvještaj pokazao je da Savez nakon pokrića svih troškova raspolaže i priličnom gotovinom. Ispred nadzornog odbora izvještaj je dao Meštrović Martin, te je utvrdio da je poslovanje Saveza bilo ispravno. Kod izbora novog upravnog odbora skupština je bila jednoglasna. Prihvatila je listu koju je predložio kandidacioni odbor. U novu upravu izabrani su: predsjednik Bunčić Ignac, podpredsjednik Sisek Baltazar, tajnik Jelin Krešimir, Kurelac Josip, Kezele Slavko, Gumze Ivan, Slukan Vilim, Vukić Drago, Živić Nikola i Meštrović Martin. Ispred Mjesnog međustrukovnog odbora skupštinu je pozdravio Josip Kraš i osvrnuo se na značaj gradskih radnika i njihove organizacije, te je napomenuo da su gradski radnici važan faktor u gradu Zagrebu, stoga ih pozdravlja i želi da se svi radnici slože i organiziraju u svoj Savez radnika gradskih poduzeća.»

25. travnja i 2. svibnja 1938. godine održana je zajednička konferencija Saveza općinskih i tramvajskih namještenika i radnika, Saveza udruženja gradskih radnika i vozara i Saveza radnika gradskih poduzeća. Sva tri saveza stvorili su između sebe akcijsko jedinstvo na slijedećoj platformi: »Da u svakom pokretu ili akciji, koju vodi jedan od spomenutih Saveza aktivno učestvuju sva tri Saveza. Pomoć, koju će međusobno pružati, sastoji se u: novčanoj pomoći, zajedničkim intervencija-

ma kod gradskog poglavarstva i načelstva, u zajedničkim izdadbama rezolucije, statuta (za pojedine grane); održavanju zajedničkih zborova, konferencija i u krajnjim slučajevima, a prema potrebi i mogućnostima, u zajedničkim štrajkovima iz solidariteta. Sva pitanja unaprijed iznešena tretirat će se na za tu svrhu obrazovanom zajedničkom akcionom odboru, u kojeg ulaze po tri člana iz svakog Saveza. Ovaj odbor je stalni, a imade pravo prijedloga i inicijative, dok pravo odluke ostaje upravnim odborima pojedinih Saveza, odnosno članskim sastancima pojedinih Saveza ili skupnim sastancima triju Saveza. Svi predstavnici izjavljuju da su prijedlozi iznešeni na konferenciji od 25. travnja 1938. tretirani na sjednicama upravnih odbora i po istima usvojeni, a oni da su opunomoćeni da mogu u ime svojih Saveza prednji sporazum i platformu o uspostavi akcionog jedinstva punovažno potpisati. Zaključeno i potpisano 2. svibnja 1938. za Savez udruženja gradskih radnika i vozara, Savez radnika gradskih poduzeća, Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika.»

U obilježavanju Prvoga maja u Zagrebu 1940. sudjelovali su i tramvajski radnici. Tramvajci su posljednju obustavu do tada imali 1928. godine, a 1940. su obustavili rad i pridružili se demonstracijama ostalih zagrebačkih radnika na koje je jurišala policijska konjica. Iako je u štrajku i demonstracijama sudjelovalo 90 posto radnika Zagreba, Prva hrvatska štedionica i gradsko zastupstvo su poslile Prvoga maja protuzakonito ukinuli statut tramvajaca, otpustili s posla 40 radnika, a među njima i zakonske povjerenike. Nekoliko je tramvajaca uhapšeno i otjerano u koncentracioni logor. Ban Banovine Hrvatske potvrdilo je te mjere. Otpušteni radnici i Savez općinskih i tramvajskih radnika za Banovinu Hrvatsku izdali su nekoliko letaka pod nazivom »Obavještenja svim tramvajskim radnicima i namještenicima, Radnicima i namještenicima i ostaloj javnosti grada Zagreba.« U letku se donosi predstava otpuštenih tramvajaca koja je podnesena »Upravnom odboru gradske štedionice sl. i kr. grada Zagreba« kaže se, među ostalim: »Statut, što ga je naslov 25. III 1937. donio, donesen je u smislu kolektivnog ugovora od 20. X 1936., i sadržava glavna načela odnosa između poslodavca i posloprimca. Prema tome, doneseni statut predstavlja fiktivno i pravno sadržaj radnog ugovora između služboprimca i ZET-a kao službodavaca. Kako kolektivni ugovor i statut predviđaju stalnost službe nakon 3 odnosno 5 godina službe, to je jasno, da smo mi niže potpisani bili stalno namješteni služboprimci. To dalje znači, da za čitavo vrijeme dok smo mi u službi ZET-a,

statut od 25. III 1937. važi kao pismeni radni ugovor, koji sadržava obostrana prava i dužnosti. Budući da je dakle statut zapravo ugovor kojega je službodavac podnio, a služboprimci prihvatili, to se takav statut smije mijenjati odnosno ukidati samo onako kako je kod ugovora uopće moguće, a to je jedino: sporazumno... Iz štampe saznali smo da je zaključak o stavljanju statuta van snage potvrdio gradski povjerenik i g. ban. Da se ne bi mislilo da uslijed tih potvrda može nezakoniti zaključak postati zakonit, ističemo ponovo, da je naš odnos prema ZET-u osnovan na privatnopravnom odnosu i da takav ne mogu mijenjati ni povjerenik grada Zagreba, niti g. ban... Slavljenje 1. maja kao praznika nije razlog za otpust. Bez obzira na to što to slavljenje nije identično sa štrajkom ili obustavom rada, to ističemo da je zaključak o slavljenju 1. maja stvoren po svim služboprimcima. Ako dakle postoji krivnja, onda leži ona na svima podjednako. Zašto je naslov izabrao baš nas i zašto je baš nama upisao u krivnju onaj isti čin kojeg drugima nije, govori očito da je slavljenje 1. maja uzeto samo kao povod da se upravo nas otpusti... Donošenjem sporazuma i osnivanjem Banovine Hrvatske naglašeno je, da je jedan od ciljeva naše samostalnosti počuti socijalnu pravicu. Umjesto da smo dočekali tu socijalnu pravicu, mi smo eto dočekali ono, što mi prije nismo imali, a to je, da se bacaju hranioci 24 obiteljni na ulicu samo zato što su učinili isto što i služboprimci koji nisu otpušteni, kao i ono što su milijuni radnika u drugim kulturnim državama učinili.« Letak su potpisali: Dragutin Antolčić, Mario Burica, Josip Čivčija, Vinko Gladki, Mile Gračan, Ivan Jagić, Franjo Juriša, Milan Končar, Josip Lemčić, Milan Milošević, Dušan Mioković, Mehmed Muzurević, Dragutin Pavlič, Ivan Popravor, Mato Stojanić, Ljubomir Skobić, Dragutin Varga, Antun Vidović, Franjo Vukušić.

Savez općinskih i tramvajskih radnika i namještenika za Banovinu Hrvatsku u Zagrebu, u svome letku, obračunajući se građanima grada Zagreba kaže: »Radnici u svim zemljama na dan Prvog maja obično ne rade. Tako su i tramvajski radnici i namještenici u Zagrebu listom odlučili o. g. da i oni taj dan proslave. O toj odluci bila je pravovremeno obavještena i uprava ZET-a. Vlasnik ZET-a, Gradska štedionica, uzela je to kao povod da provede u djelo svoje ranije smišljene namjere. Ona je u zajednici sa mjerodavnim činiocima poništila statut tramvajskih radnika, te im oduzela sva ranije stečena prava. Tramvajskim radnicima i namještenicima oduzeto je — poništenjem statuta — pravo na mirovinu, protuzakonito je ukinut kolektivni ugovor, protuzako-

nito su oduzeta sva ostala ranije stečena prava. Treba da se znade da su tramvajski radnici uplašivali doprinos za mirovinski fond, a danas su ostali bez svega... Cinjenica da su 24 radnika, koji su članovi URSS-a otpušteni, a četvorica od njih smjesta su otpremljeni u internaciju u Lepoglavu, jasno potvrđuje i rasrinkava stanovitu gospodu, da su tim činom htjeli povesti protuzakonitu akciju protiv onog dijela radništva koji se nalazi u URSS-u, a time i protiv cjelokupnog URSS-ovog pokreta. Naravno da su time pogodeni i svi ostali radnici... Tramvajске radnike i namještenike neće ni ovaj čin zastrašiti, već naprotiv, njima je sada jasno da treba nastaviti borbu još odlučnije, za povratak protuzakonitog oduzimanja statuta, vraćanje svih ranije stečenih prava, za prijem na posao njihovih drugova i puštanje na slobodu interniranih tramvajskih radnika.« Dalje se u letku kaže da vodstvo HRS-a s narodnim zastupnikom Pečnikom na čelu na sva protuzakonita djela Gradske štedionice šuti. To je ujedno i dokaz da se vodstvo HRS-a slaže s upravom ZET-a, koja progoni tramvajске sindikalne radnike i oduzima prava koja pogadjaju sve radnike. Letak završava parolom: »Tražimo povratak statuta i kolektivnog ugovora!« i u ime tramvajskih radnika apelira na podršku svih radnika grada Zagreba i građanske javnosti. U Lepoglavu su internirani Butina, Jakov Dugandžić, Tomo Kosovac i Ivan Snidarčić.⁷²

Radnički tjednik prenosi informaciju *Novosti*, od 1. studenog 1940. u kojoj se javnost obavještava da je Trgovački sud u Zagrebu donio presudu po tužbi 24 otpuštenih namještenika ZET-a zbog prvomajске proslave. Presuda je otpuštanje radnika ZET-a proglasila nevažećim. Sud je uvažio tužbu otpuštenih tramvajaca da Statut sačinjava sadržaj individualnog ugovora o službi i ne može se jednostavno staviti izvan snage. Radnici su se mogli otpustiti samo na temelju prethodne odluke disciplinske komisije. Sud je osudio ZET na plaćanje plaće svima nepravilno otpuštenim radnicima.⁷³

⁷² Arhiv IHRPH, SOTNR, k-1. 6. II 1926; 4. VIII 1926; 20. XII 1929; 25. III 1937. 1928; 15. V 1939; 15. I 1940; *Radničke novine*, Zagreb, 1. i 31. I, 14. II, 7. III, 11. IV, 1. i 23. V, 25. V, 8. VIII, 12. IX, 31. X 1930; 10. VII i 18. IX 1931; 22. XII 1932; 13. 20. i 27. I, 17. II, 1. VII 1933; 16. II, 5. V i 30. X 1934; 11. I, 15. II i 17. V 1935; 18. I, 17. i 23. X 1936; *Radnik*, 16, 23. i 30. X, 16. XI 1936; 21. V, 11. VI, 9. VII, 13. VIII, 10. i 17. IX 1937; 21. I 1938; *Radnički list*. 30. VI i 1. IX 1938; *Glas*, 19. V, 2. i 13. VI 1939; *Hrvatski radnik*, 15. VII, 15. X, 1. XI 1936; 1. II, 27. IV, 1. VI, 1, 18. i 25. VII, 12. IX 1937; 1. V i 4. IX 1938; 25. V 1939; 12. IX 1940.

⁷³ *Srp i čekić*, 1. V 1940; *Radnički tjednik*, 8. XI 1940.

U izvještaju Mjesnog međustrukovnog odbora URSS-a Zagreb kaže se da je Savez općinskih i tramvajskih radnika 1939. i 1940. godine u prosjeku brojio 200 ispravnih članova. Savez je 1939. godine održao 19 skupština. Na svakoj skupštini bilo je, u prosjeku, 500 tramvajaca. Održao je iste godine 30 predavanja i jednu kazališnu priredbu za tramvajske radnike u zagrebačkom kazalištu. Savez je rastu-

rao 260 primjeraka *Radničke štampe*. U akciji za slobodno djelovanje sindikalnih organizacija nakon zabrane rada URS-u u prosincu 1940, Savez je skupio 400 potpisa tramvajskih radnika. U svibnju 1940. godine, nakon prvomajskih demonstracija, uhapšeno je 16 najpoznatijih aktivista Zagrebačkoga električnog tramvaja, koji su internirani u koncentracione logore.

SAVEZ TRAMVAJSKIH, ELEKTROFABRIČKIH I OPĆINSKIH RADNIKA I SLUŽBENIKA JUGOSLAVIJE — CENTRALA BEOGRAD

Godine 1921. reformisti su rasformirali Savez saobraćajnih i transportnih radnika i službenika Jugoslavije i, u jeku najžešćih napada na revolucionarne sindikate, umjesto njega osnovali posebne saveze željezničara i brodaraca. Tako je 27. kolovoza 1921. osnovan i Savez tramvajskih i elektrofabričkih radnika, koji je u početku postojao samo na papiru, kao i drugi savezi koje su osnivali reformisti da bi preuzeli imovinu zabranjenih revolucionarnih sindikata. Prvi kongres Saveza tramvajaca održan je 9. ožujka 1924. godine u Beogradu, drugi 1928. a treći 3. ožujka 1931. god. Prema pisanju *Radničkih novina* na trećem kongresu je sudjelovalo oko 30 delegata. U predsjedništvo kongresa izabrani su: za predsjednika Dragutin Tomić iz Beograda, za potpredsjednika Radivoje Batrović iz Osijeka, za sekretare Jovan Jovanović i Ljubomir Milanović, a za ovjervatelje zapisnika Andra Blaušić, Josip Kieacić i Stojan Trajković iz Osijeka. U ime stare uprave kongresu je podnio izvještaj sekretar Saveza Radislav Janačković, a izvještaj blagajnika Aleksa Jovanović. Prema izvještaju osnovno područje rada Saveza bilo je prikupljanje radnika u organizaciju. Savez je raspolagao gotovinom od oko 200.000 dinara. Savez je poduzeo, preko beogradske Radničke komore u Ministarstvu socijalne politike, akciju protiv namjera uprave poduzeća beogradskog tramvaja i osvjetljenja da radnike i namještenike izdvoji iz sklopa općega radničkog osiguranja. Isto tako poduzeo je korake protiv globljenja radnika koje je uvedeno u tom poduzeću, kao i protiv nezakonite upotrebe ženske radne snage.

Uprava Saveza održala je tokom 1929. godine 18 redovnih i četiri izvanredne sjednice. Održano je 11 konferencija i dva zbora na kojima se govorilo o akcijama Saveza, zaštiti njegovih članova, a osobito o statutima. Savez je, osim beogradske, imao podružnicu u Osijeku i Novome Sadu. Savez se prijavio i bio

primljen u Internacionalnu transportnu federaciju, sa sjedištem u Amsterdamu. Tako su tramvajci, osim Saveza željezničara i Saveza pomoraca trgovačke mornarice, treći savez iz Jugoslavije koji je ušao u sastav Internacionalne transportne federacije. Beogradske *Radničke novine* prikazale su rad Saveza: »Iako je težište rada Saveza tramvajaca Beograd, gdje je najrazvijeniji gradski saobraćaj, Savez ipak poklanja značajnu pažnju podizanju i razvijanju podružnica u cijeloj zemlji. Blagodareći tom nastojanju Savez tramvajaca, pored jake centrale u Beogradu, ima danas podružnice u Osijeku, Dubrovniku, Novom Sadu i Nišu, a ovih dana su poduzeti koraci da se ponovo uspostavi organizaciona veza i s organizacijom tramvajaca u Sarajevu. Da bi se u smislu odluka kongresa rad po podružnicama što više aktivirao i da bi im se priteklo u pomoć u radu, Savez je ovih dana izaslao kao svog delegata druga Milorada Belića, sekretara radničkog saveza.

U Osijeku je drug Belić zajedno s predstavnicima podružnice izvršio uspješnu intervenciju kod tamošnje uprave tramvaja. Postignut je sporazum da se u najskorijem vremenu izradi i donese službena pragmatika za tramvajsko osoblje, da se uredi radno vrijeme u duhu zakona, da se prekovremeni rad, plaća, da se zagwarantira nedjeljni odmor itd. Pored toga, održana je i jedna odlično posjećena konferencija tramvajaca na kojoj je drug Belić govrio o općem položaju radničke klase, a napose o tramvajcima u cijeloj zemlji.

U Sarajevu je također obavljen sličan posao. Delegacija sastavljena od radničkih povjerenika i predstavnika Saveza iz Beograda i Radničke komore u Sarajevu, posjetila je Gradsku upravu u čijim se rukama nalazi tramvajski saobraćaj i dogovorila da se mnoge nepravilnosti uredi, a naročito radno vrijeme koje se do sada kretalo od 10—11 sati dnevno. U Sarajevu su isto kao i u Osijeku

održane 2 konferencije s tamošnjim radnicima, na kojima su govorili drugovi Belić iz Beograda i Dujlović, sekretar Glavnog radničkog saveza iz Sarajeva. Na ovim konferencijama se manifestirala jednodušna želja sarajevskih tramvajaca da sa svojom današnjom vrlo solidnom lokalnom organizacijom, bez ikakve rezerve, pristupe Savezu tramvajaca u Beogradu u kome su i ranije bili.»

Kongres je izmijenio i dopunio pravila Saveza i pravilnike i izabrao novu upravu u koju su ušli: Đoka Dimitrijević, Aleksa Jovanović Vojislav Nikolić, Ljubisav Milovanović, Milan Savić, Milašin Spasojević, Zoran Stojadinović, Dragutin Tomić i Stojan Trajković. Nadzorni odbor: Cipre Ciprović, Budimir Džebdžić i Jovan Giga.

U domu Radničke komore u Beogradu održan je 24. travnja 1933. g. IV redovni kongres rada Saveza tramvajskih, elektrofabričkih i općinskih radnika i službenika Jugoslavije. Kongresu su prisustvovali delegati podružnice Saveza iz Beograda, Dubrovnika, Novog Sada, Osijeka i Sombora. U ime Radničke komore kongres je pozdravio Radisav Janačković, a u ime centrale URSS-a Milorad Belić. Na kongresu je rečeno da je Savez izdržao tešku borbu ne samo s upravama poduzeća već i s općinama koje su nekoliko puta pokušavale da pogoršaju položaj radnika. Pored toga, Savez je uspio da suzbije pokušaje da se formira jugoslavenski nacionalni savez tramvajskih radnika. Rad Saveza bio je usmjeren prvenstveno na obranu i očuvanje ranije izvojenih uvjeta rada. Kao poseban uspjeh Saveza istaknuto je sprečavanje pokušaja uprave beogradske Direkcije tramvajaca da smanji (izmjenom radnog vrememna) nadnice radnika, i dobivanje uniforma za službenike. Savez je vodio borbu i u Dubrovniku, gdje je tramvajsko društvo pokušalo reducirati nadnice radnika. 8. srpnja 1932. g. tramvajско društvo u Dubrovniku palo je pod stečaj, tako da je 45 članova Saveza ostalo bez posla. Stečajem poduzeća u ruke vjerovnika došao je novac radnika koji su uplaćivali za mirovinski fond. Borbu je vodio i s tramvajskim poduzećem u Novom Sadu koje je na najrazličitije načine pokušavalo da prekine s plaćanjem prinosa za mirovinsko osiguranje, iako je ta obaveza utvrđena koncesionim ugovorom poduzeća s gradskom upravom Novog Sada. Na kongresu je rečeno da je Savez spriječio izdvajanje općinskih službenika iz općega radničkog osiguranja. Na mnogobrojne intervencije i inzistiranje Saveza Ministarstvo unutrašnjih dela potvrdilo je pravila Saveza. To je bilo važno stoga što se ranije, dok pravila nisu bila po-

tvrđena, ometao rad pojedinih organizacija Saveza. Savez je na kongresu iznio podatak da ima pet podružnica s oko 700—800 članova. Beogradska podružnica brojila je 1930. god. 130, a 1932. godine 231 člana; osječka je 1930. godine imala 59 članova, a 1932. 61 člana. Podružnica Dubrovnik je 1930. imala 41 člana, a 1932. godine 43. Podružnica u Novom Sadu brojila je 1932. godine 151 člana, a podružnica Sombor 43 člana. Ukupno je Savez 1930. god. imao 230 članova, a 1932. godine 520. Od siječnja 1931. do 31. prosinca 1932. prihodi Saveza iznosili su 102.723 dinara. Na uložnim knjžicama u bankama imao je Savez 155.751 dinara, što je ocijenjeno kao vrlo povoljno materijalno poslovanje. Kongres je utvrdio uloge u tri članska razreda i to sa 18, 15 i 13 dinara mjesečno. Od tih sredstava svaki član je obavezno dobivao *Radničke novine* i imao je pravo na pomoć u vrijeme nezaposlenosti. Od jedne do osam godina članstva ona iznosi od 100—900 dinara, 150—1500 odnosno 200—1800 dinara, ovisno o razredu. Osim toga, ima pravo na posmrtnu pomoć, on ili njegova obitelj u iznosu od 200—1300, 200—1500, odnosno 300—2000 dinara.

Za predsjednika nove Uprave Saveza tramvajskih, elektrofabričkih i općinskih radnika i službenika Jugoslavije izabran je Vojislav Nikolić, za potpredsjednika Milan Savić, sekretara Božidar Vasić, blagajnika Aleksa Jovanović, a za članove Cipra Ciprović, Božidar Kičević, Salomon Saso, Zoran Stojadinović, Aloiz Toša. Nadzorni odbor činili su predsjednik Radomir Rašić, članovi — Komnen Tanasković i Dragutin Tomić.

Za idući se kongres Savez počeo pripremati već u prosincu 1935. godine. Centralna uprava izvijestila je članstvo da će na skupštinama i konferencijama Saveza moći govoriti samo oni članovi koji su u potpunosti izmirili svoje članske prinose. Dokaz za ispravno članstvo je članska knjžica. Na konferenciji u Beogradu, koja je održana 27. studenog 1935, kritizirana je savezna uprava jer da se nije dovoljno založila za ograničavanje prekovremenog rada. »Za žaljenje je« — pisale su o tome beogradske *Radničke novine* — »jedino što se na našim konferencijama čuju ponekad od rdavo obaviještenih drugova riječi prekora protiv naših zaslužnih funkcionara. Iako to oni čine iz neobavještenosti, bilo da su nagovoreni od nama neprijateljski raspoloženih elemenata i krugova, ipak smatramo da ih treba upozoriti da se tog ružnog običaja okane, jer se samo sa objektivnom kritikom može nešto postići, a vredanje i omalovažavanje zaslužnih funkcionera ne služi ničemu.«

U jednom članku posvećenom kongresu kaže se da je kongres jedino kompetentno mjesto za rješavanje svih pitanja unutrašnjeg uređenja Saveza i njegovih odnosa prema radničkim ustanovama i forumima s kojima neposredno ili posredno surađuje. Kongres donosi odluke o budućem radu Saveza, zbog toga u njegovu radu treba da sudjeluje što veći broj delegata. Do kongresa se mora svim raspoloživim snagama nastojati da se u Savez učlane i preostali tramvajski radnici koji su ostali izvan redova sindikalne organizacije. Da bi se ti zadaci ostvarili važno je dobro razmisliti o članovima buduće savezne uprave. Treba strogo voditi računa da u nju uđu drugovi koji svojom prošlošću i svojim sadašnjim vladanjem daju garanciju da će štiti interese tramvajskih radnika, te da će dostojno reprezentirati Savez. Kongres mora biti očigledan dokaz da je Savez tramvajaca u Jugoslaviji moćna sindikalna organizacija koja zna što hoće i koja može svakoga protivnika na brz i efikasan način u to uvjeriti. Vrijeme do kongresa treba što bolje iskoristiti za agitaciju i povećanje broja članova, jer samo takom sindikalnom organizacijom tramvajski radnici mogu riješiti nevolje koje ih pritišću.

»Savez tramvajskih, elektrofabričkih i općinskih radnika i službenika postao je u Beogradu ozbiljna, borbena organizacija tramvajaca« — kaže se u članku dalje. »Njihov poslodavac je u krajnjoj liniji općinska uprava. A ona je prvenstveno partijski i politički obojena. Gradski političari nastoje da stvore za sebe i među gradskim radnicima sigurne sljedbenike svojih partija, zato je vrlo teško voditi klasnu politiku u sindikalnoj organizaciji gradskih radnika. Ne samo uslijed privrednih već i radi izvanrednih političkih prilika pod kojima se živjelo, Savez nije mogao da vodi ofanzivnu politiku, da osvaja nove tekovine. On je stalno prisiljen na obranu već stečenih prava, na defanzivu. Zbog toga je težište rada Saveza bilo usmjereno na zajedničke intervencije s Radničkom komorom.« Godine 1935. Savez je 21 put intervenirao kod Direkcije tramvaja i osvjetljenja u Beogradu, a šest puta kod Inspekcije rada. Ministarstvu unutrašnjih dela Savez se obratio dva puta. Također se mnogo puta interveniralo kod nadležnih kada je bila u pitanju zaštita pojedinaca. U izvještaju je savezna Uprava naglašavala da se članstvu obračala neposredno u vezi sa svim važnijim pitanjima. Održano je mnoštvo konferencija i sastanaka članova. Od kakva su oni značenja bili vidi se najbolje po tome što je s tih sastanaka nadležnima upućeno 124 predstavlki i rezolucija.

Godine 1935. kao nikad dotad, iz općinskih je poduzeća otpušteno mnogo radnika. Zaštiti nezaposlenih Savez je obratio posebnu pažnju, intervenirajući da se vrate otpušteni. »Kada je otpust uslijedio zbog pogrešnog shvaćanja zakonskih propisa ili njihovog nepoznavanja, intervencije su imale pun uspjeh. U svim takvim slučajevima, kojih je bilo dosta, intervencijom Saveza su otpušteni drugovi vraćeni na posao. Otpuštenim pak koji su posao izgubili uslijed redukcije posla, pružena je puna potpora. Smijemo utvrditi da je Savez istima pružio moralnu i materijalnu potporu i preko saveznim statutom predviđenih mjera iz čisto humanih i socijalnih obzira.« Pored toga povedena je akcija da radnici, otpušteni zbog redukcije posla, kada opet bude posla imaju prvenstvo prilikom zapošljavanja. U Beogradu su 132 člana Saveza bila nezaposlena.

Savez je počeo pismeno pregovarati sa samostalnim savezima u Ljubljani, Zagrebu i Sarajevu, pa je na kongres izišao s uvjerenjem da će pregovori uspjeti. Kongres se trebao održati u znaku ujedinjenja svih postojećih saveza tramvajskih službenika i radnika Jugoslavije, što bi svakako bio jedan velik korak prema boljoj zaštiti i obrani interesa tramvajaca i jedan od preduvjeta za dalji uspješan rad. Zbog toga su na kongres pozvani i predstavnici tramvajaca iz Ljubljane, Zagreba i Sarajeva, a na dnevni red kongresa stavljena je i točka »Pregovori o ujedinjenju.«

Predsjednik beogradske općine pokušao se uoči kongresa osloboditi klasnih radničkih sindikata u općinskim poduzećima, stvaranjem nacionalnog udruženja općinskih radnika. 22. ožujka 1936. održana je osnivačka skupština tog udruženja u prostorijama Direkcije. Naziv udruženja bio je »Udruženje službenika direkcije tramvaja i osvjetljenja«. Skupštinu su sazvali po uputstvima predsjednika općine Vlade Ilića »ambiciozni i dobro plaćeni šefovi i inženjeri«. Kritizirajući osnivanje društva, *Radničke novine* pisale su da Vlada Ilić time želi svesti plaće općinskih radnika na razinu plaća radnika u njegovim tvornicama, a to znači od 10 do najviše 18 dinara dnevno. Društvo je u svojim pravilima utvrdilo da će svim sredstvima suzbijati sindikalno organiziranje svojih članova. Suzbijanjem sindikalnih tendencija, reklo se u kritici pravila udruženja, suzbija se ujedno i svaka mogućnost klasne borbe protiv izrabljavanja i članstvo predaje vezanih ruku poslodavcu. U pravilima, pored niskih članarina i počasnih mjesta, predviđa se viteško i sportsko obrazovanje članova. U pravilima se nigdje ne spominje klasna borba proletarijata niti da će se udru-

ženje starati o provođenju pozitivnih zakonskih propisa Zakona o zaštiti radnika, Zakona o radnjama, Zakona o osiguranju radnika, itd. U agitaciji protiv udruženja isticalo se da se skupština nacionalnog udruženja održala u radnim, službenim prostorijama direkcije tramvaja i osvjetljenja, dok se sindikatu tramvajskih radnika to ne dozvoljava. Na čelu udruženja stajali su šefovi odjeljenja koji se ne ustručavaju da teroriziraju i provociraju radnike. Na osnivačku skupštinu bili su pozvani i radnici koji su jednodušno odbili da pristupe udruženju, pa su, kad im se nije dozvolilo da da govore protiv njegova osnivanja, demonstrativno napustili skupštinu.

Kongres Saveza tramvajskih, elektrofabričkih i općinskih radnika i službenika održao se 25. i 26. travnja 1936. u Beogradu. Na kongresu su sudjelovali i predstavnici tramvajaca iz Sarajeva i Ljubljane. Delegat iz Zagreba se pismeno ispričao zbog nedolaska. U izvještaju se istaklo da u Beogradu postoje tri podružnice tramvajaca kojim su pripadali radnici Voznog parka, Vodovoda i treća Električne centrale »Snaga i svjetlost«. Uprava Saveza je nastojala da se u sve tri podružnice izaberu radnički povjerenici. Još su djelovale podružnice u Dubrovniku, Novom Sadu i Osijeku. Gotovina Saveza iznosila je 270.000 dinara.

U ime Strukovnog društva službenice električnih cestnih željezničara iz Ljubljane iznesena je platforma za ujedinjenje koja glasi: »Ljubljanski tramvajci pozdravljaju akciju za ujedinjenje svijim tramvajaca u zemlji, jer su uvjereni da će u današnjoj privrednoj krizi i velikoj besposlici jedino zajedničkim snagama moći održati sadašnja prava, te putem zajedničke borbe postići definitivno reguliranje opravdanih zahtjeva tramvajaca u zemlji. Ovo ujedinjenje međutim, ne može se ostvariti preko noći, već je potrebno da se pobliže upoznamo te kroz suradnju u toku iduće godine izradimo sve potrebne nacрте jedinstvenih pravila i pravilnika o kojima bi kongresi pojedinih od sada samostalnih udruženja tramvajaca raspravljali. Mi stojimo na stanovištu, da današnji kongres prihvati jednu deklaraciju u kojoj će do sada samostalni tramvajski savezi ući u jedinstvenu organizaciju, te da se pozovu postojeći savezi na suradnju i izabere akcioni odbor koji će rukovoditi svim pripremama, izraditi potrebne nacрте te održavati veze sa svim savezima. Za sada neka svi postojeći savezi zadrže svoju akcionu i finansijsku autonomiju. Svi savezi neka se obavežu da šalju redovno mjesečno iscrpan izvještaj o svom radu, događajima i akcijama, kretanju članova, te će akcioni odbor putem mjesečnog biltena o svim događajima i akcijama

među tramvajcima izvještavati sve saveze. Za pokriće troškova svih pripremnih radova i informativne službe kongres neka prema broju članova pojedinih samostalnih Saveza odredi jedan godišnji razrez za svaki Savez, kojeg bi Savezi uplaćivali u mjesečnim ratama. Putem ovakve suradnje svijim samostalnih Saveza postići će se automatski neke vrste »federalitvno ujedinjenja« kroz koje će se lakše doći definitivnom ujedinjenju svijim tramvajaca.»

Luka Radulović izložio je stav sarajevskih općinskih radnika i namještenika ovim riječima: »Došli smo da vas zamolimo i iznesemo svoju želju da, u koliko još danas pitanje ne može da se riješi, ovlastite svoju buduću upravu da učini potrebne predradnje i da nas primite stvarajući osnovu za zajednički rad. Mi želimo da svojim članovima objasnim o odluke ovog kongresa i ako ih oni prime, uskoro će Savez imati sve organizacije općinskih radnika i namještenika u svome sklopu.»

Kongres je usvojio rezoluciju u kojoj stavlja u zadatak budućoj upravi: 1) da održavajući stalan kontakt s drugarskim organizacijama tramvajskih i općinskih radnika u Ljubljani, Sarajevu i Zagrebu, od kojih su se prve dvije organizacije načelno već izjasnile za ujedinjenje i zajedničku suradnju u svim pitanjima općeg značaja, izradi i pripremi podlogu za organizacijsko jedinstvo i ujedinjenje s tim organizacijama; 2) da organizacija provede akciju za donošenje jedinstvenoga službeničkog Statuta za radnike i službenike općinskih poduzeća u cijeloj zemlji; 3) da hitno poduzme korake, u zajednici s radničkom komorom kod Ministarstva saobraćaja i socijalne politike, da se u smislu Zakona o zaštiti radnika izradi i donese pravilnik kojim će se utvrditi maksimalno radno vrijeme od osam sati i osigurati tjedni odmor i plaćeno godišnje odsustvo za sve osoblje općinskih poduzeća i cjelokupnoga gradskog saobraćaja u cijeloj zemlji; 4) da poduzme intenzivnije mjere i korake za osnivanje organizacije tramvajskih i općinskih radnika i službenika, tamo gdje one ne postoje a gdje ima uvjeta i mogućnosti za njihov rad.

Na kongresu je izabrana Centralna uprava Saveza u koju su ušli: predsjednik Miloje Pantić, potpredsjednik Borivoje Pavlović, blagajnik Cipro Ciprović. Predsjednik Nadzornog odbora bio je Josip Felkofer, a članovi Miodrag Andrić i Petar Radosavljević, članovi Izvršnog odbora bili su Smajo Cindrić, Voja Nikolić, St. Petković, Dušan Petrović i Cvetko Savić. Izabran je i poseban odbor za pitanja u vezi s ujedinjavanjem svih organizacija tramvajaca. U taj su odbor ušli S. Cindrić, V. Nikolić, B. Pavlović i A. Savić.

Novoizabrana Centralna uprava počela je nakon kongresa kritizirati rad ranijih uprava. Među mnogobrojnim greškama »najkrupnija i najkobnija greška, glavni uzrok svih nedaća i neuspjeha« bila je ta što se nije pristupilo stvaranju brojne i moralno jake organizacije. Nova Centralna uprava bila je sastavljena na dotad neuobičajen način. U upravu su ušli, proporcionalno prema broju članstva, predstavnici svih podružnica, i takav je pristup trebao da proširi i ojača Savez. On je isto tako trebao da bude garancija da će se o interesima i potrebama podružnica podjednako voditi računa. Ova je uprava primila dužnost da povede pregovore i da detaljno razradi uvjete u kojima bi sve organizacije tramvajskih elektrofabričkih i općinskih radnika i namještenika i njima srodne organizacije, koje su preko svojih predstavnika izrazile želju da uđu u sastav Saveza, mogle to i da ostvare. Isto tako ona se obavezala da će stupiti u kontakt sa svim sličnim organizacijama u cijeloj zemlji, kako bi ih potakla da uđu u sastav Saveza. Do zadnjeg je kongresa Centralna uprava obavljala funkciju uprave podružnice. Dužnosti koje je preuzela nova centralna uprava »i pored najbolje volje ne može da otpravlja a da ne zapostavi lokalne interese tramvajaca u Beogradu, te je zbog toga potrebno da se osnuje podružnica tramvajaca u Beogradu.«

Radnici su imali primjedbe i na rad nove uprave. Prigovaralo se da ne vodi dovoljno računa o radnicima i članstvu, te da centralni funkcionari nisu sposobni za taj posao. U vezi s tim dala je Centralna uprava obavijest kojom se skreće pažnja članstvu Saveza »da se ne da zavesti raznim lažima kojekakvih radničkih odmetnika i prevrtljivaca. Mi radnici organizirani u našem Savezu imamo puno povjerenje u naše drugove i predstavnike. Ako je kome tijesno u našoj sredini neka izvoli ići od nas, a nas radnike koji smo uposleni u beogradskoj općini neka ostave na miru. Ovo važi za svakog pojedinca.« Tako se sjednica Centralne uprave Saveza, održana 25. rujna 1936, bavila nastojanjima da se Savez ne razbije kao cjelina, te je odlučila da sve one koji rade protiv cjeline Saveza i njegova rukovodstva isključi. »Pošto je utvrđeno da su među onima koji su radili protiv organizacije bili naši članovi Milivoje Pantić, predsjednik saveza i Smajo Džindrić, član centralne uprave i sekretar podružnice Voznog parka, to ih je navedena sjednica obojicu isključila iz članstva Saveza.«

Na sjednici održanoj 10. listopada 1936. donijela je centralna uprava odluku da se sva-

kog člana Saveza koji se ne pokorava pravilima i odlukama kongresa treba kazniti. Jer »ako nema reda i discipline među članstvom, ne može biti ni reda u Savezu«. Na toj sjednici ponovo je došlo do isključenja. Isključen je Đorđe Ceba, konduktier tramvajaca. Razlog za njegovo isključenje je sljedeći: »On je kupio potpise naših drugova u podružnici radi neke zahvalnice pojedinim licima, koji ne pripadaju našem pokretu. Kako se Đorđe Ceba nije htio prethodno obratiti centralnoj niti podružničkoj upravi, već je to sam na svoju ruku poduzeo, pozvan je na navedenu sjednicu da daje objašnjenje. Ali on je odgovorio da se to ništa ne tiče centralne uprave i da o tome nije dužan davati objašnjenja. Radnici, naši članovi, treba da se uče i odgajaju da van kruga naših organizacija i Saveza ne treba ništa raditi, pa makar kakav rad to bio.«

Centralna uprava uputila je predsjedniku općine Vladi Iliću prijedlog kolektivnog ugovora i zahtjeve općinskog radništva da se reguliraju njihovi radni odnosi i da se njihov položaj izjednači s radnicima boljih privatnih poduzeća. Vlada Ilić ih je vrlo ljubazno primio i obećao da će njihove zahtjeve i prijedloge proučiti i da će ih uskoro pozvati na razgovor. Umjesto razgovora beogradska općina je dala opširno tumačenje o tome mogu li općinski službenici štrajkati. Pozivajući se na razne paragrafe, općinska je uprava zauzela stav da općinski službenici ne smiju štrajkati baš kad bi za to i imali razloga. Uprava je isto tako osporila općinskim radnicima pravo na organiziranje, iako je Zakon o zaštiti radnika garantirao da se radnici mogu udruživati u udruženja i organizacije za zaštitu svojih ekonomskih, kulturnih i moralnih interesa, bez obzira da li rade u privatnim ili javnim poduzećima. Taj svoj stav argumentirala je tvrdnjom da pomoćno osoblje zaposleno u općinskim poduzećima vrši javnu službu. Prema tome, električarski radnik u električnoj centrali, kočničar ili konduktier na tramvaju, po mišljenju gradske uprave vršio je javnu službu, pa zbog toga nije smio biti organiziran niti voditi štrajk. Pored toga, beogradska je općina zatražila od Ministarstva socijalne politike tumačenje da li radnici zaposleni u njenim poduzećima imaju pravo da se organiziraju u svoje stručne sindikalne organizacije. Ministarstvo socijalne politike izjavilo je da stalni općinski službenici i namještenici ne mogu biti učlanjeni u sindikalne organizacije. Ministarstvo je, na vlastitu inicijativu (iako to nitko nije pitao), dalo mišljenje da radnici i namještenici u poduzećima beogradske općine nemaju ni pravo da biraju svoje radničke povjerenike. Napadajući takvo tumačenje Mi-

nistarstva socijalne politike, Savez je u beogradskim *Radničkim novinama* pisao: »Ovo je drugi udar koji Ministarstvo socijalne politike vrši na radnike, kad je riječ o zaštiti radničkih interesa i prava. U paragrafu 108 Zakona o zaštiti radnika kaže se: »U svim poduzećima navedenim u paragrafu 1 ovog Zakona, pomoćno osoblje zaposleno u njima ima pravo da izabere svoje povjerenike.« A među poduzeća u kojima radnici i namještenici imaju pravo da biraju svoje povjerenike dolaze i sva općinska poduzeća.

Zakon tako utvrđuje i tako se u praksi i primjenjuje. Već godinama tako radnici i namještenici u poduzećima beogradske općine biraju svoje povjerenike. Izbor ovih povjerenika vrši se na osnovu posebnih zakonskih propisa. Izbor ovih povjerenika potvrđuje, po zakonu, Ministarstvo socijalne politike, preko svoje Inspekcije rada. I Ministarstvo socijalne politike je godinama, potvrđivalo izbore radničkih i namješteničkih povjerenika i u poduzećima beogradske općine.

Sve je ovo do sada, kao i sindikalno organiziranje ovih radnika i namještenika bilo u redu i po zakonu. Sada odjednom Ministarstvo socijalne politike nalazi da radnici i namještenici u poduzećima beogradske općine nemaju pravo ni da se sindikalno organiziraju, ni da biraju svoje povjerenike.

Ministarstvo socijalne politike stvoreno je u prvom redu za zaštitu slabih, nevoljnih i nezaštićenih, za zaštitu prava i interesa radničke klase. U tom cilju je stvoreno i posebno zakonodavstvo. Ako Ministarstvo socijalne politike hoće danas, poslije tolikog niza godina, da oduzme jednom i to ne baš malom broju radnika pravo na sindikalno organiziranje i pravo da biraju svoje radničke povjerenike, onda to više nije socijalna, već antisocijalna i antiradnička politika.»

Beogradska općina je radnicima plaćenima na mjesec, takozvanom statutarnom osoblju, pored oduzimanja prava da budu članovi svoje klasne organizacije, onemogućila da koriste opće radničko socijalno osiguranje. Time je nekoliko stotina službenika i radnika stavljeno »na milost i nemilost privatnih liječnika i to bez obzira na to što među općinskim službenicima ima onih koji su redovno plaćali prinose po 10, 15 pa i više godina za socijalno osiguranje ... Naše porodice mogu prema rješenju naših općinara da idu kod općinskih ljekara da ih pregledaju, a ako im šta treba, što se tiče lijeka, mogu da idu i da uzmu za svoj novac, tj. da ga kupe ... Teško onom radniku ili službeniku kome se razboli žena ili djeca, a mora da kupuje lijekove.«

U vezi s tim sazvaio je Savez izvanredni kongres koji je održan 22. i 23. kolovoza 1937. u Beogradu. Zadatak kongresa bio je da doneše stavove o zabrani prava općinskih radnicima na organiziranje. U vezi s tim izabrana je i nova Centralna uprava, jer su mnogi funkcionari morali napustiti svoje položaje. Za predsjednika kongresa izabran je Josip Hmet, radnik vodovoda. Kongresu je podnesen vrlo opsežan izvještaj. U njemu dominiraju dva značajna momenta. Borba za kolektivni ugovor općinskih radnika koja je pokrenuta 1936. god. nije uspjela, i drugo zabrana statutarnim radnicima da budu organizirani. Kongresu su prisustvovali i njegov rad pozdravili u ime Glavnog radničkog saveza Srbije (GRS) Milorad Belić, te Leopold Cei delegat ljubljanskih tramvajaca i Jakob Dugandžić u ime zagrebačke sindikalne organizacije tramvajaca. Na kongresu se, zbog izvanredne situacije u kojoj su se našli tramvajski radnici Beograda, isticala potreba solidarnosti reguliranih i nereguliranih radnika, potreba da organizaciju vode samo najslabije plaćeni radnici i tome slično. Diskutirala su 33 delegata. Izvanredni je kongres tražio da Savez pokloni punu pažnju kulturno-prosvjetnom radu i klasnom obrazovanju općinskih radnika. Na taj će se način, po mišljenju sudionika kongresa, najuspješnije voditi borba protiv raznih pokušaja fašiziranja općinskih radnika. S obzirom na socijalne prilike u kojima su se nalazili općinski radnici, najuspješnije će se taj zadatak provesti širenjem štampe radničkog pokreta. Zbog toga je kongres odlučio da svi članovi Saveza redovno dobivaju *Radničke novine* kao službeni organ sindikata i ostalu sindikalnu štampu, i da se preko svih podružnica organizira redovna suradnja u listu. Nakon izvještaja i referata kongres je raspravljao o radničkom osiguranju i slobodnom organiziranju tramvajskih i općinskih radnika. On je utvrdio da su mimo zakona i postojećih propisa regulirani općinski službenici u Beogradu izuzeti iz radničkog osiguranja, pa je stavio u dužnost centralnoj upravi da kod nadležnih faktora, a po potrebi i sudskim putem, poduzme sve mjere u zajednici s URS-om i GRS-om da se zakonska prava reguliranih općinskih službenika u praksi primijene, kao i to da svi radnici koji su dosad bili lišeni svojih zakonskih prava, i time oštećeni, dobiju materijalnu naknadu. »Protestirajući odlučno protiv rješenja i naredbi kojima se reguliranim službenicima beogradske općine pogrešnim tumačenjem i protivno postojećim zakonskim propisima uskraćuju prava da budu članovi sindikalne organizacije i da biraju i budu birani za zakonske radničke povjerenike, ovlašćuje

se i stavlja u dužnost Centralnoj upravi da u zajednici sa URS-om i GRS-om poduzme sve potrebne korake i upotrebi sva moguća zakonska sredstva da se rješenje Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja Pov. b. 26524-36 od 28. decembra 1936. godine stavi van snage i reguliranim općinskim službenicima u Beogradu povrate zakonska prava koja imaju i uživaju svi građani naše države.« Dalje je izvanredni kongres novoizabranu Centralnu upravu zadužio da ostvari akcijsko i organizacijsko jedinstvo cjelokupnoga općinskog radništva Jugoslavije na bazi pune proleterske demokracije i autonomije podsaveza u svim pokrajinama. U Centralnu su upravu ušli: Slavko Ignjatović, Petar Kiseljak, Slavko Milosavljević, Bogomir Pavlović, Dušan Petrović, Gradisav Radisavljević, Josip Stojanović i Ilija Vavić. Iz Novog Sada je u upravu izabran Slavko Brzak, a iz Osijeka Radivoje Batrović. U Nadzorni odbor izabrani su Milan Čarčić, Josef Hmet i Jovan Konstantinović.

Centralna je uprava nakon kongresa vodila pregovore sa savezima tramvajskih radnika u Ljubljani, Sarajevu i Zagrebu. Zaključeno je da se pregovori završe kongresom ujedinjenja, koji bi trebao da utvrdi opći pravac rada jedinstvenog saveza općinskih radnika Jugoslavije, čime bi se učinio kraj anomaliji da se u jednoj zemaljskoj sindikalnoj centrali URSJ-a nalaze četiri istovetna Saveza.

Inspekcija rada primijenila je tumačenje socijalne politike da općinski radnici ne mogu birati svoje radničke povjerenike i u Hrvatskoj. O tome su beogradske *Radničke novine* pisale: »Radnici zaposleni kod gradske općine na Sušaku izvršili su izbor radničkih povjerenika po skraćenom postupku, kako to zakon o zaštiti radnika propisuje. Umjesto potvrde ovog izbora nadležna Inspekcija rada poslala je Podružnici našeg sindikata akt slijedeće sadržine: Potpisana Ekspozitura Radničke komore na Sušaku dopisom Komore broj 5030/38 od 22. ožujka o. g. primila je u prepisu odluku Kraljevske banske uprave — Inspekcije rada u Zagrebu br. 867 od 7. ožujka 1938. godine slijedeće sadržine: Radnička komora Zagreb, ekspozitura naslova dostavila je ovako pod br. 97/38 i 98/38 zapisnike o sprovedenom izboru radničkih povjerenika po skraćenom postupku kod Gradske općine u Sušaku (cestarsko odjeljenje, čistačko odjeljenje i vrtlarija). Kako je služba radnika zaposlenih kod gradske općine javno-pravnog karaktera, to prema članu 36 Zakona o zaštiti radnika ne mogu takova lica birati radničke povjerenike. O prednjem izvolite obavijestiti Ekspozituru u

Sušaku radi znanja i ravnanja. Zagreb, dne 7. III 1938. god. Po naredbi bana šef odsjeka za socijalnu politiku Smit v. r. Gornja se dostavlja naslovnoj organizaciji znanja radi da po primitku ovog rješenja u koliko nađe za shodno postupi. Upravitelj u. z. Kovačić, v. r.»

Bez obzira na to što je ovo rješenje bilo u suprotnosti s gore navedenim zakonom, činjenica je da je odmah nakon ovog rješenja poslodavac (općina) otpustila dva radnika nakon 8 i 13 godina službe, koji su bili na listi kao povjerenici.

Položajem općinskih radnika pozabavio se i kongres URSSJ-a održan 17. i 18. travnja 1938. godine u Zagrebu. Na kongresu je rečeno da Savez tramvajskih elektrofabričkih i općinskih radnika ima 11 podružnica sa 2.903 člana. Podružnica u Dubrovniku osnovana je 1. siječnja 1930, u Sušaku 25. siječnja 1937, a podružnica u Sarajevu 1. studenog 1937. god. Podružnica u Novom Sadu osnovana je 1. siječnja 1922. godine, u Osijeku 1. studenog 1922. Beogradska podružnica tramvajskih radnika osnovana je 1. siječnja 1919. godine, radnika voznog parka DTO 1. kolovoza 1929. god., radnika vodovoda PGB 1. travnja 1934., radnice DTO 1. lipnja 1936. godine i radnika »Snaga i Svetlost« AD Odsjek za parkove PGB 3. ožujka 1937. godine. Kongres je konstatirao: a) da se Zakon o zaštiti radnika odnosi i na radnike zaposlene u privrednim poduzećima općina i da su općine dužne da se pokoravaju Zakonu tim prije što su općine socijalno-komunalne ustanove čija poduzeća služe prije svega potrebama javnosti, te su zato i najpovolanije da prednjače u izvršavanju zakonskih odredaba, b) da su i općinska poput privatnih poduzeća u toku posljednje krize svalila sve terete na plaće svojih radnika i namještenika, koji uslijed svoje slabe organiziranosti i drugih okolnosti nisu bili u stanju da to spriječe; c) da općine nisu voljne da usporedo s oživljavanjem privredne djelatnosti poboljšaju i položaj svojih radnika i namještenika, već, naprotiv, i dalje nastoje da ga pogoršaju. Sva ki pokušaj da se uvjeti rada i života općinskih radnika poprave nailazi na jak otpor poslodavaca — gradskih i seoskih općina — koje teže da položaj radnika zadrže na istom stupnju na koji se srozao u doba krize; d) da uvjeti rada u općinskim poduzećima posebno u saobraćajnim ustanovama neposredno ugrožavaju zdravlje radnika. Sistem kazni je zauzeo takve razmjere da je to postao opći način snižavanja nadnica. Nadnice većine općinskih radnika su tako niske da ne osiguravaju ni fiziološki minimum egzistencije. Takvo stanje

izaziva povećanje oboljenja i smrtnosti radnika u najboljim godinama; e) da radno vrijeme od 8 sati ne postoji u većini općinskih poduzeća, niti se pak plaća prevremenim rad za koji se nikad ne traži suglasnost radnika kako to zakon propisuje; f) nadležne inspekcije rada ne vode računa o socijalnoj zaštiti, tako da su radnici u općinskim poduzećima prepušteni na milost i nemilost poslodavaca. Negiranje prava izbora radničkih povjerenika u općinskim poduzećima u očiglednoj je suprotnosti s propisima Zakona o zaštiti radnika. Suprotstavljanje općina izboru radničkih povjerenika (npr. u gradskoj općini u Beogradu) i drugim propisima radničkoga zaštitnog zakonodavstva ne povlači za sobom nikakve posljedice — nitko ih ne poziva na odgovornost zbog neispunjavanja zakonskih propisa; g) inicijativa i akcije općinskih radnika radi poboljšanja materijalnog položaja nailaze na teškoće zbog onemogućavanja njihova slobodnoga sindikalnog organiziranja, usmenoj i pismenoj agitaciji, što čini prvi preduvjet za uspjeh u akciji općinskih radnika.

Na osnovi iznesenih konstatacija kongres je tražio: 1) da se radničko zaštitno zakonodavstvo striktno primjenjuje, osobito u općinskim poduzećima i za sve općinske radnike; 2) da se od odredaba Zakona o zaštiti radnika ne mogu izuzimati radnici općinskih privrednih i komunalnih ustanova, bez obzira da li je njihov položaj reguliran statutom općine ili ne; 3) da se općinskim radnicima poboljšaju uvjeti rada i plaće, neovisno o Uredbi o utvrđivanju minimalnih nadnica; 4) da se za općinske radnike, posebno za saobraćajno osoblje donese Uredba o 40-satnom radnom tjednu; 5) da je potrebna jača kontrola Inspekcije rada općinskih poduzeća i primjenjivanje kazni i na općine zbog neispunjavanja zakonskih propisa; 6) da se u općinskim poduzećima zabrani svaki prevremeni rad i ukine sistem kazni; 7) da se općine koje zapošljavaju više od 100 radnika primoraju na izvršenje odredbe čl. 26 odnosno čl. 27 Zakona o zaštiti radnika koji propisuju uređenje dječjih ustanova za djecu radnika; 8) da se općinskim radnicima ne čine nikakve smetnje u njihovu slobodnom sindikalnom organiziranju.⁷⁴

⁷⁴ *Radničke novine*, Zagreb 7. III 1930; 10. IV 1931; 1. I 1932; *Radničke novine*, Beograd, 27. III, 12. VI 1931; 27. IV, 12. i 19. V, 9. VI 1933; 12. I 1934; 13. XII 1935; 7. I, 6. i 27. III, 3. 9. i 17. IV, 1. i 8. V, 10. VII, 15. VIII, 11. IX, 2. i 23. X, 4. i 25. XII 1936; 27. VIII 1937; 1. V 1938; *Ujedinjeni sindikati* 2/1929; 3/1930; 1-2/1932; 6/1933; 4/1934; 9-10/1935; 9-10/1937.

Podružnice STEORSJ Osljek, Dubrovnik, Novi Sad i Sarajevo

Podružnica Saveza tramvajskih, elektrofabričkih i općinskih radnika i službenika u Osiijeku održala je 8. ožujka 1930. svoju redovnu, glavnu godišnju skupštinu. Tajnički izvještaj podnio je Josip Kreačić. Iz izvještaja se vidi da je podružnica izvršila cijeli niz intervencija kako bi zaštitila svoje članove u sporovima iz radnih odnosa, da je nastojala da se izaberu novi povjerenici na mjesto otišlih, da je okupljala nove članove, da je radila na formiranju podružnice Ujedinjenog saveza željezničara i da je sudjelovala u svim akcijama za obranu Zakonske zaštite u MMO. Djelovala je također i na kulturno-prosvjetnom polju, kako u MMO, tako i u savjetodavnom tijelu komorske ekspozirote. Od važnijih pitanja reguliranja radnog odnosa ističe se rad podružnice na donošenju novog statuta kojim bi se reguliralo radno vrijeme, tjedni odmor, godišnji dopust, poboljšanje plaće, stalnost namještenja, i poboljšalo osiguranje u slučaju nesreće, a uvelo osiguranje za starost i iznemoglost (mirovinско osiguranje). Blagajnički izvještaj podnio je Lukić Franjo. Iz njega se vidi da je podružnica primila ukupno 8525,50 dinara, od čega je centrali Saveza poslano 4528, a na razne pomoći izdano je 3263,50 dinara, dok je ostatak utrošen na lokalne potrebe, osim 160 dinara, što je preneseno u sljedeću godinu. U ime Nadzornog odbora izvještaj je podnio Bakić. Skupština je izabrala novi Upravni odbor u koji su ušli: Dragutin Bakić, predsjednik, Grga Andričić, potpredsjednik, Josip Kreačić, tajnik, Gustav Dettling blagajnik, te članovi odbora Radivoj Batrović i Ivan Simić. Nadzorni odbor sačinjavali su: Avram Dadić, Sava Milosavljević i Đuro Puhač. Ovoj je skupštini u ime Saveza prisustvovao Janačković iz Beograda. Podnio je opširan izvještaj o radu Saveza i prikazao prilike tramvajaca u pojedinim mjestima i rad njihovih podružnica.

Poslije skupštine, podružnica je vodila akciju da dobije odgovor na prijedlog statuta koji je podnijela 4. prosinca 1929. god. upravi tramvaja. Vodila se i akcija da se poduzeća osječkog tramvaja, elektrane i vodovoda oslobode plaćanja kuluka, koja je potpuno uspjela. U njoj je sudjelovala i podružnica Saveza metalških radnika u Osiijeku, odnosno njena sekcija električara koja je okupljala namještenike Gradskoga instalacionog ureda. U pregovorima za donošenje pragmatike riješeno je pitanje plaća i radnog vremena i djelo-mično plaćanje u mirovinski fond. Ostala su neriješena pitanja stalnosti službe, tjednog odmora, godišnjeg dopusta, prava na mirovinu,

otkaza službe, zaštitnih i higijenskih uređaja i slično. Iscrpan izvještaj o radu podružnica na donošenju statuta i sve poteškoće na koje je organizacija pri toj borbi nailazila podnesen je skupštini podružnice koja je održana 26. srpnja 1930. godine. Na skupštini 6. studenog 1930. kojoj su prisustvovali svi radnici tramvaja i munjare, pročitan je nov prijedlog pragmatike, koji su skupštinari prihvatili. Radnički su povjerenici dobiti zadatak da što prije počnu pregovarati s upravom poduzeća o prihvaćanju pragmatike. Statutom se, kako je izneseno na skupštini, trebao regulirati položaj svih općinskih radnika i namještenika, stalnost njihova namještenja, radno vrijeme, plaća, doplaci, starosno osiguranje, itd. Iako se, zbog posebnog karaktera tramvajskog prometa, prihodi tramvaja računaju paušalno, tramvajsko osoblje mora biti stalno u službi, bez obzira na opseg prometa putnika u određeno vrijeme na pojedinim dijelovima pruge. Zbog toga se njihov radni odnos uvjetuje stalnošću namještenja, starosnim osiguranjem, itd., a reguliranje ovih pitanja moguće je samo statutom. Sve što vrijedi za radnike i namještenike tramvaja važi i za radnike gradske elektrane. Međutim, uprava Gradske munjare i električnog tramvaja u Osijeku nije pokazala razumijevanja za rješavanje ovih pitanja. Na skupštini, koja je održana 21. prosinca 1930. ponovo se raspravljalo o pragmatici koju su radnički povjerenici podnijeli upravi poduzeća mjesec dana ranije. Skupština je jednoglasno konstatirala da se s donošenjem službene pragmatike nije otišlo dalje od stanja u 1927. kada je prvi put i pokrenuto to pitanje i da i dalje sve radno osoblje tramvaja, prometno stručno i ostalo pomoćno osoblje tramvaja, a djelomično i munjare, radi redovito, kroz čitavu godinu, sedam dana tjedno, umjesto propisanih šest, a vratari i noćobdijelne kontrolori rade po 12 odnosno 10 sati dnevno. Za sve prekovremene radove radnici — namještenici pretežnim dijelom ne dobivaju nikakve naknade, a ako i dobiju ne dobivaju propisanih 50 posto doplatka kao što je to propisano za prekovremeni rad. Takva praksa zavedena je od samog početka otkako je počeo saobraćati električni tramvaj, tj. od 12. prosinca 1926. godine. Pomoćno osoblje tramvaja, osobito prometno, često se neopravdano kažnjava. Nisu riješene ni neke osnovne stvari tako da prometno osoblje nema gdje za vrijeme službe obaviti nuždu osim u privatnim kućama i gostionicama, a pomoćnom osoblju nije osigurana pitka voda. Nakon ovih konstatacija skupština je zaključila da radnički povjerenici još jedanput pokušaju hitno intervenirati kod nadležnih, da se za božićne blagdane isplati svom

osoblju jednokratna pomoć u visini jednomjesečne zarade, da se vrate sve sustegnute novčane kazne i oštete za navodno prouzrokovane materijalne štete poduzeću, da se pristupi sporazumijevanju u vezi s donošenjem službene pragmatike, da se izdaju radna odijela tramvajskom osoblju koja su trebala biti izdana 1. srpnja 1930. Zaključeno je da će se, ako se radnički povjerenici ne bi uspjeli sporazumjeti s upravom poduzeća, pozvati Inspekcija rada.

Redovnu godišnju skupštinu održala je podružnica Saveza tramvajskih i elektrofabričkih radnika u Osijeku 6. veljače 1931. g. Skupštini je predsjedavao Bakić, a izvještaje su podnijeli Kreačić i Dettling. Dadić je podnio izvještaj u ime Nadzornog odbora. Izabrana je nova uprava: predsjednik Edo Walter, potpredsjednik Gojko Milinković, tajnik Josip Kreačić, blagajnik Gustav Dettling, članovi Radivoj Batrović, Avram Dadić, Đuro Puhač. Nadzorni odbor sačinjavaju: predsjednik Grga Andrišić, Franjo Lukić i Sava Milosavljević. 3. lipnja 1931. god. u Osijeku je boravio, u ime Centrale UR SJ-a, Milorad Belić iz Beograda. On je s predstavnicima podružnice intervenirao kao gradonačelnika, uprave gradske munjare, tramvaja i vodovoda, ravnateljstva gradske elektrane, zbog donošenja službene pragmatike za pomoćno osoblje i za naplate zaostataka za prekovremeni rad tramvajskih radnika. Isti dan održana je skupština gradskih radnika i namještenika na kojoj je Milorad Belić govorio o poduzetim intervencijama. Umjesto pragmatike, nadležni općinski odbor donio je odluku da se svom tramvajskom osoblju ima isplatiti u ime božićnice umjesto ranijih 500 dinara 1000 dinara, te da se od 1. siječnja 1931. godine plaća prekovremeni rad sa 50 posto više od redovnog. 13. srpnja na konferenciji tramvajskih radnika Dragutin Tomić, član Centralne uprave Saveza podnio je izvještaj o intervenciji Saveza da se položaj tramvajskih radnika u Osijeku popravi. 3. listopada 1931. održana je velika skupština radnika i namještenika gradske munjare, tramvaja i vodovoda u Osijeku, koju je organizirala podružnica Saveza tramvajskih i elektrofabričkih radnika. Na ovoj skupštini se uglavnom raspravljalo o donošenju pragmatike i statuta mirovinskog fonda, te je konstatirano da poduzeće neće da sklopi sa svojim radnicima i namještenicima ni kolektivni ugovor, a kamoli da donese pragmatiku. Uslijed toga donesen je jednoglasan zaključak da se traži posredovanje nadležnih vlasti. U pogledu uvjeta rada konstatirano je da se tramvajsko osoblje kažnjava za materijalne štete na tramvaju koje nije samo prouzrokovalo, odnosno da radnici mo-

raju nadoknađivati štetu iako nisu krivi, da strukovno i pomoćno osoblje u remizi dobiva odmora u radne dane, a gotovo nikad u nedjelju. Nedjelja im se plaća kao svaki radni dan, a dan odmora im se ne plaća, kao ni dopusti. Kada je organizacija zatražila od uprave da se nedjeljni rad plaća sa 50 posto više, uprava je snizila radnicima satnicu, tako da je konačna isplata bila kao i ranija.

Na listi podružnice Saveza tramvajskih i elektrofabričkih radnika izabrani su 13. siječnja 1933. radnički i namještenički povjerenici u osječkoj munjari, tramvaju i vodovodu. Podružnica je održala XI redovnu godišnju skupštinu 16. veljače 1933. Izvještaj je podnio Kreačić. U munjari, tramvaju i vodovodu bila su zaposlena 172 radnika i namještenika, od toga 129 radnika. Od 1. I 1932. podružnica je imala 45 članova. U toku godine pristupila su nova 34 člana, otpalo ih je 10, tako da je 31. prosinca 1932. podružnica imala 69 članova. Svi namještenici bili su izvan klasnoga radničkog pokreta. Radni i plaćevni uvjeti bili su slijedeći: kondukteri-vozari s godinom službovanja 42,50 din, a s više od jedne godine 48 dinara dnevno. Nedjelja se plaćala 50 posto više. Dobivale su se cipele svake godine po par, odijelo jedno ljetno, jedno zimsko svake druge godine, zimska kabanica svake treće. Dopusta nije bilo. Zanatski radnici dobivali su od pet do osam dinara po radnom satu. Radili su sedam dana tjedno. Prekovremeni rad im se nije plaćao. Svake godine dobivali su jedno radno odijelo. Pomoćni radnici dobivali su 4—4,50 dinara po satu, iako su radili najteže poslove, često i noću. Godišnje su dobivali jedno radno odijelo. Pogonsko osoblje dobivalo je neznatno više: zanatski radnici 6—10 dinara po satu, a pomoćni 4—6 dinara po satu. Skupština je protestirala protiv premetačina koje je uprava munjare, tramvaja i vodovoda vršila po kućama radnika. Pored nove uprave, s predsjednikom Avramom Dedićem i tajnikom Josipom Kreačićem, izabrani su i sekcijски odbori za prometno osoblje i pogonsko osoblje, te odbor za obranički sud. 25. veljače 1933. održala je podružnica svoju godišnju zabavu, a u travnju je gradski zastupnik dr Prokopije Uzelac uputio interpelaciju gradonačelniku Vjekoslavu Henglu zbog neriješenoga mirovinskog fonda i tjednih i godišnjih dopusta osječkih tramvajskih radnika.

Gradski je odbor za komunalna poduzeća u Osijeku na sjednici 29. prosinca 1933. odlučio da se radi štednje plaće radnika reduciraju za 7 do 22 posto. Radnici munjare, tramvaja i vodovoda na protestnoj skupštini 10. siječnja 1934. iznijeli su da već osam godina

rade bez reguliranja radnih i plaćevnih odnosa. Radnici uplaćuju već osam godina doprinose za svoj mirovinski fond, a da još nemaju nikakva uvida ni utjecaja na poslovanje toga fonda. Konstatirala je da je privredna kriza najteže pogodila radničku klasu, te da, pored sve veće skupoće, plaće radnika nisu povećane. Upravni odbor MTV bez ikakva prethodnog pristanka radnika reducirao je zarade svim radnicima i namještenicima, a upravni odbor namjerava tu redukciju provesti retrogradno, unazad mjesec dana, iako se po zakonu redukcija mora najaviti mjesec dana unaprijed. Stoga radnici i namještenici odbijaju svaku redukciju i traže da se sazovu pregovori na kojima bi se raspravljalo o spornim pitanjima.

XII redovna godišnja skupština podružnice Saveza tramvajskih i elektrofabričkih radnika održana je u Osijeku 18. travnja 1934. godine. *Radničke novine* Zagreb pisale su o tome: »Skupštinu je otvorio A. Dadić, predsjednik podružnice. U ime MMO i u ime Radničke komore pozdravio je skupštinu M. Petrinac. Tajnički izvještaj podnio je J. Kreačić, a blagajnički izvještaj R. Batrović. U ime nadzornog odbora podnio je izvještaj A. Vojnić. Iz tajničkog izvještaja vidi se da je podružnica bila tokom 1933. godine vrlo aktivna. Krajem 1932. brojila je 68 članova, a krajem 1933. preko 90 članova. Porast članova je zasluga uprave koja je organizirala i ostale gradske radnike (gospodarski odsjek). Dobili su jednog člana u skupštini Radničke komore. U 1933. uspjela je podružnica postići da radnici zaposleni kod munjare, vodovoda i tramvaja dobivaju punu plaću za vrijeme bolesti. Blagajnički izvještaj pokazuje ukupni primitak od 14.528,59 dinara. Podružnica ima tri sekcije: za prometno osoblje, pogonsko osoblje i gradsko gospodarski odsjek. Predstavnici tih sekcija čine upravni odbor: predsjednik A. Dadić, podpredsjednik P. Družnik, tajnik J. Kreačić, blagajnik R. Batrović, a članovi odbora Stajnić B., Kolundžija N. i Govorčinović M. Nadzorni odbor sačinjavaju Kokot M., Preš F., Simac S. Također su izabrani i sekcijски odbori, koji imaju za zadatak da utvrde što bi sve trebalo uraditi da rad organizacije bude što uspješniji. Skupština je konstatirala da je početkom 1934. god. poduzeće munjare, tramvaja i vodovoda svojim radnicima i namještenicima reduciralo plaće. No, radnici ovoj redukciju nisu prihvatili. Redukcija je posebno pogodila niže činovnike i radnike. Ustanovljeno je da poduzeće munjare, tramvaja i vodovoda duguje od 1926. do 1934. godine oko 1,5 milijuna dinara za prekovremeni rad radnika, dok su s druge strane viši činovnici primili nagrade u tom istom iznosu. Skupština je zaključila da se elaborat

o svemu tome dostavi Radničkoj komori s molbom da ona, u granicama svoje kompetencije, nastoji da se ovaj spor što skorije riješi u korist radnika. 6. srpnja 1934. počeli su pregovori sa upravom gradske munjare, tramvaja i vodovoda s jedne, i Saveza tramvajskih i metalčkih radnika s druge strane. Do toga je došlo na traženje zainteresiranih radnika i namještenika i posredovanjem Inspekcije rada i Radničke komore da se radni i plaćevni odnosi ovih radnika reguliraju donošenjem Službene pragmatike i statuta mirovinskog fonda. Na pregovorima je postignut načelni sporazum, tako da je otpočela s radom zajednička tarifna komisija, koja je trebala da izradi spomenutu pragmatiku i statut. Pregovori za reguliranje radnih i plaćevnih odnosa radnika i namještenika i uprave komunalnih poduzeća u Osijeku vođeni su od 6. srpnja do 6. listopada, dok na kraju poslodavac nije odustao od pregovora i svih obećanja koje je dao tokom pregovora. Tako je došlo do intervencije Radničke komore i Inspekcije rada. Inspekcija rada u Osijeku izdala je 16. studenog 1934. upravu Munjare, tramvaja i vodovoda, naređenje koje glasi da se uprava mora pridržavati zakonskog radnog vremena i da za svaki prekovremeni rad mora svom osoblju plaćati zakonski propisanom 50 posto većom nagradom. Dan je rok izvršenja pod prijetnjom globe.⁷⁵

Tramvajski radnici u Dubrovniku imali su do 1930. godine svoje lokalno društvo. 1. siječnja 1930. odlučila su 42 člana toga društva da se priključe Savezu tramvajskih i elektrofabričkih radnika, čija se centrala nalazila u Beogradu. Tako je nastala podružnica tog Saveza u Dubrovniku. Podružnica je imala teškoća oko legalizacije, jer Savez nije imao odobrena pravila za djelatnost na čitavoj teritoriji Jugoslavije.

Lokalne dubrovačke vlasti dozvolile su djelovanje podružnice na intervenciju Milorada Belića, delegata Centralne uprave Saveza.

U srpnju 1931. godine pokušala je Uprava dubrovačke gradske električne željeznice (tramvaja) sniziti dotadašnje plaće za 25—30 posto. Uprava poduzeća je tvrdila da je prisiljena na taj korak zbog teških prilika u kojima se našao dubrovački tramvaj zbog nesolidne konkurencije autobusnoga dioničarskog društva, kao i zbog mnogih taksa i dažbina. Povedeni su pregovori između radnika i uprave poduzeća uz sudjelovanje predstavnika Saveza i pov-

jerenika splitske Radničke komore u Dubrovniku na kojima je postignut sporazum da će plaće ostati iste, a ako poduzeće neće biti u mogućnosti nastaviti rad pod takvim uvjetima, obustavit će se tramvajski promet. Tom prilikom održana je odlično posjećena konferencija tramvajaca na kojoj je Milorad Belić referirao o zadacima sindikata, polazuju radničke klase, socijalnom i radničkom zakonodavstvu. Kr. banska uprava izašla je u susret Dubrovačkoj električnoj željeznici (DEZ) (ograničen je autobusni saobraćaj, povišene cijene autobusnim i tramvajskim kartama a ukinuta je banovinska taksa na tramvaj). Tramvajska uprava pokušala je privremenu redukciju pretvoriti u trajnu redukciju plaća. Podružnica Saveza tramvajskih radnika u Dubrovniku zatražila je da se od 15. rujna isplaćuju ranije plaće tramvajcima, a ako uprava to izigra, 22. listopada namještenici će kolektivno napustiti posao. Istovremeno namještenici od uprave zahtijevaju da poštuje osamostalno radno vrijeme pomoćnog osoblja zaposlenog u Dubrovačkoj električnoj željeznici kao što propisuje Zakon o zaštiti radnika, da im se zagarantira tjedni odmor i godišnje odsustvo od 14 dana i da se regulira pitanje mirovinskog fonda. Nakon ove predstave uslijedila je intervencija Inspektora rada sa Cetinja i Povjereništva Radničke komore kod uprave poduzeća. U ovoj uspješnoj akciji aktivno je sudjelovala i centrala Saveza.

29. lipnja 1932. godine dobili su svi namještenici otkaz koji je stupao na snagu nakon 14 dana, s obrazloženjem da poduzeće nema sredstava za popravak tračnica. Poslije mjesec dana najavljen je stečaj. Pedeset radnika ostalo je nezaposleno. Savez je, pored isplaćivanja redovnih potpora, organizirao prikupljanje dobrovoljnih priloga u svim svojim podružnicama, kako bi pomogao pedesetorici radnika i njihovim obiteljima. Podružnica je uputila namještenike da svoja potraživanja, koje im je poduzeće ostalo dužno radi nepravilnog otkaza, te manjak u mirovinskom fondu, prijave u stečajnu masu. Ona je kod nadležnih tokom 9 i pol mjeseci neprekidno zahtijevala uspostavu tramvajskog saobraćaja u Dubrovniku. 1933. godine u travnju ponovo je uspostavljen tramvajski saobraćaj u Dubrovniku. Radnicima su osporene prijavljene tražbine, te su upućeni na parnicu. Tom je prilikom Savez sve poduzeo da radnici dođu do svojih prava. Godine 1934. podružnica je poduzela akciju za povećanje plaća radnicima. Plaće su bile snižene prilikom obnavljanja rada tramvaja. Radnici su tada pristali na to sniženje kako bi omogućili početak rada. Kad se utvrdilo da je saobraćaj rentabilan, podružnica je pokrenula

⁷⁵ Radničke novine, Zagreb, 14. II, 21. i 28. III, 1. i 8. VIII, 10. X, 14. XI 1930; 9. I, 20. II, 12. VI, 31. VII, 23. X 1931; 13. III, 14. IV 1933; 19. i 26. I, 27. IV, 31. VIII 1934; Radničke novine, Beograd, 17. VIII 1931; 4. V 1934.

pitanje reguliranja radnog vremena na osam sati dnevno, uz posebnu nagradu za prekovremeni rad. U tome je potpuno uspjela. Pokrenuto je i pitanje uplate stečajne mase Dubrovačke električne željeznice Mirovinskom fondu što je osporeno, pa je Savez dao upute radničkim povjerenicima da podnesu tužbu Kraljevskoj banskoj upravi, Penzionom zavodu i Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja. 1935. godine vođena je parnica u Apelacionom sudu u Splitu zbog nepravilnog otkaza. Spor je završio u korist radnika. 1936. godine Savez je više puta intervenirao kod banske uprave na Cetinju, te Apelacionom sudu u Splitu zbog rješavanja pitanja Mirovinskog fonda. Sve je to završeno u korist radnika. 1937. godine Savez je organizirao pokret tramvajskih radnika radi povećanja plaća i protiv nezakonitog oduzimanja hranarine oboljelim namještenicima, u čemu je također potpuno uspio. Godine 1938. održana je godišnja skupština na kojoj su doneseni zaključci o daljnjoj uplati u Mirovinski fond Dubrovačke električne željeznice radi stečenih prava namještenika na mirovinu. 22. travnja 1939. god. održana je godišnja skupština podružnice, a 28. svibnja javna skupština u radničkom domu, presudna za buduću rad podružnice, jer je to bilo prvi puta, od osnivanja podružnice 1930. godine, da su se tramvajski radnici sakupili u domu klasnoga radničkog pokreta. Skupštinu je pozdravio predstavnik MMO URSS-a koji je naglasio da će podružnicu tramvajaca pomagati sve klasne organizacije Dubrovnika. Na skupštini se govorilo i o nesuglasicama koje su izbile u podružnici. Iza tih nesuglasica stajali su ljudi koje su poslodavci plaćali da zavade radnike i rasture organizaciju. Skupština je zaključila da rad podružnice treba nastaviti u Radničkom domu, te da se razvije puna suradnja s mjesnim pokretom. U rujnu 1939. god. grupa članova podružnice tramvajaca otcijepila se od klasnoga radničkog pokreta i pristupila u Hrvatski radnički savez. To je učinjeno uz veliku galamu, pisanje buržoaske štampe i donošenje deklaracije uz asistenciju narodnog zastupnika prof. Mišetića. Savez je na to suspendirao upravu podružnice i sazvao vanrednu skupštinu koja je izabrala novu upravu podružnice koja je ostala na klasnim pozicijama.⁷⁶

Na poziv podružnice Saveza elektro-tramvajskih radnika u Novom Sadu, 3. siječnja 1930. godine održana je konferencija tramvaj-

skih radnika. Konferenciji je podnesen izvještaj u kojem stoji da je poduzeće prihvatilo prijedlog rasporeda rada koji je podnijela organizacija, a po kome tramvajski radnici dobivaju zakonom zagarantirani tjedni odmor, koji im je bio oduzet ranijim rasporedom poduzeća. «Prisutni radnici su oduševljeno pozdravili ovaj uspjeh svoje organizacije i potpuno odobrili rad izabranih drugova koji su pregovore vodili». Izaslanik pokrajinskog odbora Timotić govorio je o potrebi širenja utjecaja organizacije i na radnike koji još nisu organizirani.

11. veljače 1932. god. sazvana je i održana konferencija tramvajaca u Novom Sadu. Na konferenciji je bilo prisutno 68 radnika, a kao delegat Saveza govorio je Milorad Belić iz Beograda. Odlučeno je da se rad podružnice obnovi. Izabrana je privremena uprava. Novu upravu novosadske podružnice činili su: predsjednik Slavko Brzek, kočničar, potpredsjednik Emil Piberger, ložać, sekretar Arkadije Matić, električar, blagajnik Petar Šipoš, bravar, članovi uprave Jovan Crnobari, strojobravar, Veljko Jokić, konduktar, Jovan Spis, električar, Franjo Trenk, kočničar. Nadzorni odbor sačinjavali su Vlada Kerčević i Emil Miler. Izabrani su i radnički povjerenici: Andrija Bertok, Svetozar Jurišin, Stevan Klajn, Josif Kurc, Milivoje Mrđanin i Uroš Stanišić. Milivoje Mrđanin izabran je za starješinu povjerenika.

Uprava tramvaja u Novom Sadu nastojala je na svaki način izbjeći svojim obavezama utvrđenim koncesionim ugovorom koje su se odnosile na mirovinsko osiguranje namještenika i radnika. Poduzeće je pokušavalo da na neki način privoli i pridobije općinu Novi Sad za donošenje i sklapanje novoga koncesijskog ugovora kojim bi se prava namještenika na mirovinsko osiguranje u vrijednosti od pet milijuna dinara osporila u korist mađarskog i američkog kapitala. Podružnica Saveza tramvajskih i elektrofabričkih radnika Jugoslavije zajedno s radničkim povjerenicima usprotivila se tome, pa je poduzeće pokušavalo otpustiti radničke povjerenike i ustanovu radničkih povjerenika pretvoriti u svoju ekspozituru, koja bi služila poduzeću a ne radnicima.

Na konferenciji radnika i namještenika zaposlenih u Novosadskom električnom d. d., održanoj 6. kolovoza 1935. u Novom Sadu, konstatiralo se da je koncesijskim ugovorom između Novog Sada i Novosadskog električnog d. d. zagarantirana radnicima i namještenicima stalnost u službi i pravo na mirovinu u slučaju iznemoglosti i starosti putem Mirovinskog fonda poduzeća. I pored tih garancija Uprava Novosadskog električnog d. d. ne pri-

⁷⁶ Isto, 23. V, 3. X 1930; 16. XII 1932; 17. II i 23. VI 1933; 15. VI 1934; 16. VI i 11. VIII 1939; *Radničke novine*, Zagreb, 10. X 1930; 31. VII i 23. X 1931; 14. VII 1933.

država « obaveza prema radnicima i namještenicima » jer svim silama nastoji da već stečena prava radnika uništi. Konferencija je utvrdila da i pored prava nadzora grada Novog Sada nad provođenjem ugovorenih odredaba koncesije, uprava grada nije ništa učinila na tom polju. U vezi s tim konferencija je usvojila rezoluciju sljedećeg sadržaja: »Radnici i namještenici zaposleni kod Novosadskog električnog d. d. u Novom Sadu traže da se njihova prava zagarantirana koncesionim ugovorom između grada Novog Sada i Novosadskog električnog d. d. u cijelosti primjenjuju, a naročito pravo na reguliranje stalnosti u službi i pravo na članstvo u Mirovinski zavod »Novosadsko električno d. d.« Da se izvrši prevod na stalnost svih onih radnika i namještenika za koje je to predviđeno »Pravilnikom o berivima namještenika novosadskog gradskog tramvaja«. Da se u smislu propisa poragrafa 22 Pravilnika novosadskog d. d. o berivima u službi na tramvaju odmah uvedu među članove Mirovinskog fonda svi oni radnici i namještenici koji su na to, po vremenu službe kod Novosadskog d. d., stekli pravo. Da se izvrši revizija svih do sada izvršenih otkaza radnicima i namještenicima koji su za vrijeme svog zaposlenja stekli pravo na stalnost i na mirovinu — penziju, a otpušteni su i penzija im nije data. Da se svi otpušteni radnici i namještenici koji su stekli pravo na stalnost, a spobni su za rad, prime natrag sa svim ranije stečenim pravima ne samo na stalnost, već i na penziju. U cilju izvršenja ove rezolucije da se obrazuje jedan odbor koji će sačinjavati tri predstavnika uprave Novosadskog električnog d. d., zakonski radnički povjerenici, jedan predstavnik grada Novog Sada, Inspekcija rada i Radničke komore«. Ova je rezolucija upućena Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja, trgovine i industrije, upravi Novosadskog električnog d. d., gradu Novom Sadu, Inspekciji rada, Centralnom sekretarijatu radničkih komora u Beogradu, Radničkoj komori u Novom Sadu kao i štampi.

Podružnica Saveza tramvajskih radnika u Novom Sadu održala je konferenciju 28. rujna 1936. godine. Slavko Brzak, sekretar podružnice izložio je da je podružnica uspjela izvojevati zakonom zagarantirano osamostalno radno vrijeme, a svaki prekovremeni rad da će se plaćati prema zakonskim propisima. Govorilo se i o teškom položaju radnika, osobito varilaca, koji zarađuju po 2,75 dinara na sat. Predstavnik Centralne uprave Saveza iz Beograda upozorio je prisutne da treba imati puno povjerenje u sindikalnu organizaciju, jer se samo u njoj radnici mogu boriti za svoja

prava, te da se radnici, koji imaju veće plaće, treba da zajednički bore da se i oni radnici koji imaju niske plaće izjednače s njima.

Godine 1937. pisale su *Radničke novine* da je podružnica u Novom Sadu jedna od onih, o kojoj bi se moglo reći da je njeno članstvo izvojevalo dobre uvjete rada. Međutim, zahvaljujući nekolicini članova nacionalnih sindikata, koji su se pojavili u ovom poduzeću, radni uvjeti su pogoršani. Nakon toga radnici su se ponovo vratili svojoj klasnoj organizaciji. Sada su svi ponovo u organizaciji i postoji velika vjerojatnost da će tramvajski radnici u Novom Sadu popraviti svoj položaj bar na ovakav kakav su imali. U ožujku 1938. god. u prisustvu cjelokupnog članstva održana je godišnja skupština koja je tražila da Novosadsko električno d. d. povuče poslovni red kao štetan, kako po same radnike tako i po sigurnost javnog saobraćaja i putnika, te da se s predstavnicima poduzeća, predstavnicima radnika, Radničke komore i Inspekcije rada izradi poslovni red prema poslovnom redu za industrijska tvornička poduzeća. U slučaju da Novosadsko električno d. d. ne izađe u susret ovom stavu skupština, radnici i namještenici skidaju sa sebe odgovornost za sve eventualne posljedice, koje iz toga mogu nastati. Izabrana je nova uprava koju su činili: predsjednik Milan Plaćković, potpredsjednik Steva Alimpijević, sekretar Slavko Brzak, zamjenik sekretara Veljko Jokić, blagajnik Josip Talo, članovi Duško Cvijić, Stevan Klajn, Nikola Koledin, Đura Regaji i Stevan Seder. Nadzorni odbor: Luka Crnbori, Ljudevit Igrački i Stevan Pavlović.⁷⁷

U ožujku 1930. godine uspjeli su Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati da razbiju organizaciju općinskih radnika u Sarajevu. U lipnju 1930. godine obnovili su tramvajski radnici svoju organizaciju. Na skupštini su izmijenili pravila tako da su postali lokalna organizacija u sklopu URSS-a. Više od polovine zaposlenih tramvajskih radnika i namještenika pristupilo je organizaciji do kraja lipnja. Početkom srpnja 1930. g. nova organizacija Udruženja tramvajskih radnika i namještenika u Sarajevu priredila je zabavu u korist potpornog fonda. Udruženje je 26. veljače 1931. god. održalo godišnju skupštinu. Tajnički izvještaj podnio je Todor Zagorac, koji je posebno zahvalio Mjesnom međustrukovnom odboru na pomoći u obnovi organizacije. Petar Božić podnio je blagajnički izvještaj. U novoizabrano upravu ušli su: predsjednik Franjo Jova-

⁷⁷ Isto, 26. II, 11. III 1932; 11. I 1935; *Radničke novine*, Beograd, 3. I 1930; 16. XII 1932; 10. VIII 1935; 2. X 1936; 17. XII 1937; 18. III 1938.

nović, potpredsjednik Huso Krkalić, blagajnik Petar Šnajder, odbornici Petar Božić, Zarko Danilović, Levi Elijas, Vid Horvatić, Sabat Imamović, Ivan Jurić, Petar Lovrić, Smajo Tabaković i Idriz Zdralić. Nadzorni odbor: predsjednik Marko Zovko, perovođa Todor Zagarac, odbornici Savo Krunić, Jakob Mačoro i Ibrahim Orle. U ime MMO govorio je Dujlović.

21. srpnja 1931. godine održana je u Radničkom domu u Sarajevu konferencija tramvajskih radnika kojoj su prisustvovali svi članovi udruženja. Na dnevnom redu konferencije nalazilo se pitanje ponovnog pristupanja Savezu tramvajskih radnika u Beogradu. Konferenciju je otvorio predsjednik udruženja Ilija Stefanović, istaknuvši potrebu jedinstvene organizacije tramvajskih radnika u zemlji, koja će moći u svim prilikama braniti interese svih tramvajskih radnika. U ime Saveza tramvajskih radnika iz Beograda govorio je Dragutin Tomić o ciljevima i zadacima Saveza i potrebi jedinstvene organizacije tramvajskih radnika u zemlji. Tramvajci u Sarajevu htjeli su ponovo pristupiti u Savez u kome su bili prije dvije godine, pod uvjetom: 1. da se članovima udruženja priznaju prava dotadašnjih plaćenih članskih uloga i 2. pošto udruženje ima od vlasti odobrena pravila ono će po njima i dalje raditi, »da ne bi pravili komplikacije kod vlasti i svog poslodavca«, koji je priznao udruženje kao predstavnika tramvajskih radnika Sarajeva. Udruženje će sa Savezom u Beogradu održavati vezu i postati njegov pododbor čim Ministarstvo odobri pravila Saveza. 12. studenog 1932. god. održane su u Radničkom domu u Sarajevu dvije konferencije tramvajaca. Na ovim konferencijama govorili su Milorad Belić iz Beograda i Dušan Dujlović iz Sarajeva.

Početkom siječnja 1933. godine tramvajski radnici i namještenici u Sarajevu uputili su preko Glavnog radničkog saveza plenumu Gradskog vijeća sarajevske općine predstavku. U njoj se kaže da su plaće tramvajaca pale ispod minimuma potrebnog za očuvanje golog života, ne poštuje se zakonsko pravo na plaćeni godišnji odmor, pretpostavljeni maltretiraju tramvajsko osoblje. Za vrijeme bolesti, koje su česte osobito zimi, a koje traju samo nekoliko dana, tramvajsko osoblje ne prima nikakvu plaću, iako Zakon o radnjama u ovakvim slučajevima predviđa punu plaću. Nepravilno i bezrazložno kažnjavanje katkada prelazi visinu dnevne zarade. Na skupštini 400 radnika i namještenika gradske općine u Sarajevu, koja je održana u ožujku 1936. godine u Radničkom domu, poslije referata o položaju općinskih radnika vodila se živa diskusija o uvjetima rada i života svih radnika. Skupština

je riješila da se na kongres Saveza u Beograd pošalju delegati i odlučila da se Gradskoj Ste-dionici i Gradskoj općini u Sarajevu upute pismene predstave sljedećega sadržaja: »Današnje stanje i prilike neprestano pogoršavaju standard života radnika i namještenika uslijed porasta cijena životnih namirnica kao i ostalih životnih potreba. Naše plaće i ostale beneficije smanjuju se tako da je naš standard pao ispod minimuma za egzistenciju. Zato smo slobodni zamoliti sljedeće: 1) da se u buduće ne bi snizivale plaće radnicima i namještenicima čiji su radni odnosi regulirani Pravilnikom ili Pragmatikom, kao i onim radnicima i namještenicima koji nisu imali sreće da budu uvršteni u kategoriju stalnih namještenika. Beneficije koje smo uživali toliko su smanjene da kao da nisu nikad ni postojale. 2) Tražimo da se svi namještenici, kvalificirani i nekvalificirani koji su stekli pravo po godinama službe prevedu u stalni radni odnos. 3) Pravilnik i pragmatika i predviđa napredovanje radnika i namještenika; ako je jedno i drugo zakonski akt, ne bi se smjelo dogoditi da radnici i namještenici imaju samo dužnost, a ne i prava. Zato tražimo da se skine suspenzija napredovanja, jer ne postoje nikakvi stvarni razlozi na sa materijalne strane, kada se zna da to unapređenje za svakog namještenika iznosi svake tri godine 40 dinara, a nakon 15 godina službovanja svake pete godine 80 dinara; 4) Pragmatikom je zagantirana godišnja nagrada u visini mjesečne plaće svim radnicima i namještenicima. Ona je sada sastavni dio plaće s kojom bi se izravnao prekovremeni rad, a koji je Zakon o zaštiti radnika zagantirao. Tražimo da se stečena nagrada u cijelosti isplati, a u buduće da se ista odvoji od prekovremenog rada; 5) Do sada su radnici dobivali plava odijela, a namještenici službenička (uniforma). Radnička plava odijela ne daju se nikako, a službenička (ljetna) već treću godinu se ne daju iako je to pragmatikom predviđeno; 6) Kako smo naprijed naveli naš je standard života pao ispod minimuma za egzistenciju, a još se nametnulo da plaćamo 10 dinara za režijske karte za vožnju tramvajem. Tražimo da se postupi po pragmatiki tj. da dobijemo pravo na besplatnu vožnju; 7) Radnici Gradske Ste-dionice neosporno moraju bez obzira na vremenske nepogode da vrše svoj posao u interesu građana i grada i kada su najveće kiše, snijeg itd., a nemaju zaštitnih kabanica. Građanstvo se često pita kako radnici mogu izdržati ovakve nepogode. Tražimo da se ovim radnicima izdaju kišne kabanice, jer ih oni sami od svoje sadašnje zarade ne mogu nabaviti; 8) Dešava se da pojedini radnici i namještenici služe vojsku, a kada se vrate, u ko-

liko ih i prime u posao, ne priznaju im se stečena prava. Vojno ministarstvo izdalo je 1932. godine Naredbu po kojoj se ima svako tko završi vojne dužnosti primiti natrag na posao sa svim stečenim pravima. Prema tome, molimo da se tome ne prave poteškoće. Pred Vas u ime radnika i namještenika zaposlenih u Gradskoj štedionici iznosimo ove molbe i stanje radnika i namještenika u uvjerenju, da ćete ovim, po nas veoma aktuelnim pitanjima, izaći u susret.»

O problemima općinskih radnika podnesen je sljedeći zahtjev: »Položaj općinskih radnika najbolje se vidi po njihovom odijelu i obući. U naš grad dolazi preko ljeta mnogo stranaca iz raznih država, pa čim vide našeg cestara ili općinskog kočijaša napola bos i puderan, a da ne govori o njegovom zdravstvenom izgledu, odmah dobije lošu sliku o našem gradu. Stranci se mnogo interesuju za naše sporedne ulice i sokake, no tek u mogu da vide lošu sliku. Čovječanski interes nalaže da se ovoj grani radnika izađe u susret, koliko god je to moguće. Zato molimo i tražimo: 1) Da se svim radnicima Gradske općine dadu jedanput godišnje odijela, barem iz trgovine Tivar; 2) Da svi radnici izvrnuti vremenskim nepogodama dobiju kišne kabanice, a radi blata gumene čizme; 3) Da se općinskim radnicima ne reduciraju nadnice, da ne rade 16 dana umjesto 24 u mjesecu, jer manje radnih dana pogoršava još više njihov položaj; 4) Općinski radnici dobivali su godišnju nagradu, koja je koliko-toliko rješavala neke probleme u životu. Međutim, te su se nagrade dokinule. Molimo da se ove godine podijeli godišnja nagrada svim općinskim radnicima. Smatramo da ćete ove naše molbe shvatiti opravdanim, jer ih podnosimo u ime ovog Saveza i općinskih radnika. Ako se ikome u službi ovog grada treba pomoći, to u prvom redu treba pomoći općinskim radnicima. Savezna delegacija koja je ove pretstavke predala predsjedniku općine naišla je kod g. predsjednika na puno razumijevanje i obećanje da će on sve učiniti da se opravdani zahtjevi radnika ostvare. Delegaciju su sačinjavali: Salomon Katan, Živko Kotrošanić i Kanan Tezva.»

Govoreći o položaju općinskih radnika u Sarajevu, iznosilo se da tramvajski radnici stvaraju velike prihode Gradskoj štedionici u čijim se rukama nalazi gradski saobraćaj. »Tramvajski radnik u Sarajevu vozi ne tramvaj već poslodavačke rasklimane taljige. On nema propisane zračne kočnice već ručne, čija upotreba zahtjeva snagu od pet do deset KS ako zbog opasnosti mora zaustaviti motorna

kola s prikolicom.« Radnici su radili po 11 i 12 sati dnevno za nadnicu od 30 dinara, od koje je radnik, kada bi platio razna davanja i kazne, primio manje od 600 dinara mjesečno. 19. studenog 1937. god. održana je skupština tramvajskih radnika u Sarajevu, sada pod imenom Savez tramvajskih elektrofabričkih i općinskih radnika i službenika Jugoslavije. Na skupštini je izabrana uprava podružnice. Za predsjednika je izabran Halil Salčin, za potpredsjednika Savo Krunić, za sekretara Novak Govedarević, za članove odbora Petar Božić, Vala Krajinović, za blagajnika Mihajlo Tupajić. Za predsjednika Nadzornog odbora Todor Zagorac, za članove Hemidija Aljukić i Elijazer Papo. 21. travnja 1938. god. održala je podružnica svoju redovnu godišnju skupštinu na kojoj je prisustvovao i delegat Centralne uprave Saveza iz Beograda Bora Marković. Na skupštini je izneseno da u najviše gradskih općina općinski radnici rade dnevno 12 i 14 sati za dnevnicu od 18 do 25 dinara. Općinska uprava gotovo nigdje ne primjenjuje radničko zakonodavstvo, već ga na svakom koraku izigrava. Jedino sredstvo da se poboljša položaj općinskih radnika jeste njihova klasna sindikalna organizacija. Na skupštini se raspravljalo i o održanom kongresu URSS-a u Zagrebu.⁷⁸

Beogradske podružnice tramvajskih, elektrofabričkih i općinskih radnika

Savez tramvajskih i elektrofabričkih radnika poduzeo je, preko beogradske Radničke komore, kod Ministarstva socijalne politike akciju protiv namjere uprave poduzeća beogradskog tramvaja i osvjetljenja da radnike i namještenike tog poduzeća izdvoji iz sklopa općega radničkog osiguranja. Isto tako poduzeo je korak protiv strahovitog globaljenja radnika i nezakonite upotrebe ženske radne snage. Savez su URS-ovi funkcionari isticali kao jednu od najjačih sindikalnih organizacija koja »impunira svojim planskim i sistematskim radom i nastojanjima da se što više proširi i učvrsti. Otuda ovaj Savez čak i u uvjetima diktature i teških za radnički sindikalni pokret« ne samo da je sačuvao svoje članstvo i sve svoje ranije zadobivene tekovine, već iz dana u dan pokazuje izvjesno napredovanje.« Konferencije Saveza održane u lipnju i srpnju 1929. god. bavile su se neposrednim pitanjima svakodnevnog života i potrebama tramvajskih

⁷⁸ Radničke novine, Zagreb, 4. VII 1930; 13. III 1931; 27. I 1933; 23. II 1934; Radničke novine, Beograd, 17. VII 1931; 16. XII 1932; 20. III 1936; 12. IX, 19. XI, 17. XII 1937; 6. V 1938.

radnika i službenika. Između ostaloga, razmatrana su pitanja donošenja službeničkog statuta u vezi s osnivanjem mirovinskog fonda za tramvajsko i službeničko osoblje pri električnoj centrali, pitanje izrade pravilnika za primanje odijela, govorilo se o radu i dužnostima radničkih povjerenika i, najzad, o dužnostima članova prema svojoj sindikalnoj organizaciji. 14. i 16. svibnja 1930. održane su konferencije za dvije smjene tramvajaca, na kojima je najvažnija točka dnevnog reda bila pitanje novog statuta o kome su opširno referirali predstavnici Saveza Dragutin Tomić i Radislav Janačković. S novim statutom radnici su uglavnom bili zadovoljni, naglašavali su jedino da se njegove odredbe u praksi trebaju pravilno primjenjivati.

Na konferenciji tramvajskih radnika 3. kolovoza 1931. izneseno je da je Savez, uz pomoć radničkih predstavnika u općinskom odboru, tražio od nadležnih općinskih vlasti da se pitanje službeničkog odijela zaposlenog osoblja pri Direkciji tramvaja i osvjetljenja uredi tako da osoblje dobije odijela besplatno uz povrat kada ono dotraje. Dok se to ne ostvari radnici neće vraćati stara odijela, kao što je tu uprava tražila, jer su ista radnici sami platili, te prema tome i njima pripadaju. Na konferenciji je konstatirano da se »pojedini službenicima od strane poduzeća zakidaju časovi prekovremenog rada, kao i to da se u posljednje vrijeme za najmanju sitnicu i bez ikakvih razloga kažnjavaju novčano mnogi radnici, te je odlučeno da zbog toga intervenira Savez preko Radničke komore kod Suda općine beogradske. Konstatirano je da se u posljednje vrijeme sve više putnici koji se voze tramvajem rdavo odnose prema službenicima. Zbog toga Direkcija postavlja nemoguće zahtjeve službenicima, a da se u isto vrijeme ne razmatra da li su bili u pravu ili ne.« 12. listopada 1931. održana je konferencija o novom pravilniku za izdavanje odijela. Pravilnik je ocijenjen povoljnim za radnike. 20. veljače 1932. održana je godišnja skupština, a 27. svibnja 1932. održane su dvije konferencije tramvajskih radnika na kojima se raspravljalo o akciji nacionalnih sindikata. Pokušaj nacionalnih sindikata da pokoleba i oslabi redove Saveza potpuno je propao. Konferencije su to osudile kao napad nekoliko »zalutalih malodušnika koji su pokušali da stvore žuti pokret tramvajskih radnika, zbog čega su ostali prezreni od svih poštenih svijesnih tramvajskih radnika«.

Na konferencijama održanima 4. i 9. srpnja 1932. sudjelovali su, pored tramvajskih radnika, i kočijaši zaposleni u voznom parku, koji su tih dana prišli organizaciji. Formirana

je sekcija radnika voznog parka i izvorana uprava, koju su sačinjavali: predsjednik Boža Isaković, sekretar Aleksa Ivanović, blagajnik Komnen Tanasković, članovi Lazar Božić, Milorad Cirić, Maksim Maksimović, Stanoje Milić, Vladimir Milić i Filip Tošović. U rujnu i listopadu 1932. došlo je do oštrog sukoba između direkcije tramvaja i osvjetljenja i njenih radnika i službenika. O tom sukobu pisale su novine: »Do posljednje naredbe radno vrijeme računato je tramvajskom osoblju od šest do četrnaest sati za prvu, i od četrnaest do dvadeset dva sata za drugu smjenu. Sat prije puštanja tramvaja u saobraćaj, od pet do šest, plaćen je radnicima kao prekovremeni rad, a tako isto i vrijeme poslije 22 sata. Pored toga, kočničari i kondukteri imali su tri pare od prodaje karte. Najnovijom naredbom Direkcija je pomakla radno vrijeme na pet sati izjutra, plaćajući na taj način ovaj sat kao normalni rad, a ne kao prekovremeni rad. Isto tako, novom naredbom predviđena je skala za prekovremeni noćni rad, po kojoj će za taj rad osoblje primiti 50 posto manje nego do sada. Radnici su posebno pogođeni zato što direkcija tramvaja i osvjetljenja pridržava pravo da kontrolore, skretničare, kočničare i konduktore, u slučaju da nastane prekid službe uslijed kvara i drugog, upotrebi za čišćenje snijega i tome slično. Najzad, radnici se opravdano bune što im je Direkcija skinula procenat od prodatih karata, s tri na dvije pare, tako da su time radničke dnevnice ukupno oborene za deset, a u nekim slučajevima i dvadeset posto. Radnici smatraju, da sve to predstavlja sistematsko smanjenje radničkih zarada. Kondukteri i kočničari rade od 8 do 10 sati, a za svoju napornu službu zarađuju svega 45 do 50 dinara dnevno, ma da je njihova služba ne samo naporna, nego i puna odgovornosti. Usto radnici, ističu tu da im je Direkcija, prema ranijem ugovoru koji je bio na snazi prije donošenja Statuta, plaćala kao prekovremeni rad i praznike, prvi dan Duhova, Uskrsa, i Božića, zatim Veliki petak i 1. Maj, ali je sve to ukinula, pa čak i dnevnicu za vrijeme slave.« U povodu toga održano je više konferencija, na kojima je odlučeno da se sadašnje tekovine brane od kraja. Posljednja konferencija je održana 3. listopada o. g. u Domu radničke komore. Sindikalna sala bila je puna. Govorili su Andrejević, Milorad Belić, Milovanović, Luka Pavićević i Dragutin Tomić, koji su najoštrije osudili postupak Direkcije tramvaja i osvjetljenja, pozivajući sve radnike da budu složni u svojoj obrani.

Od konferencije Saveza 4. i 9. srpnja u Beogradu neprekidno se na dnevnom redu konferencija nalaze žalbe i protesti osoblja voznog

parka beogradske općine protiv zlostavljanja i neulturnog postupanja od strane starješine općinskoga voznog parka Zivka Pravdića. Konačno je preko Glavnog radničkog saveza dostavljena svim članovima općinskog suda pismena optužnica u kojoj se, među ostalim, navodi: »Sudskim rješenjem od 11. maja 1932. postavljen je za starješinu općinskog voznog parka g. Zivko Pravdić. Odmah po stupanju na dužnost, g. Pravdić je podigao pravu divlju hajku nad cjelokupnim osobljem voznog parka. Raznovrsno šikaniranje, maltretiranje psovkom, tučom, bezrazložna otpuštanja sa rada itd. bili su stalno na dnevnom redu. Tako je Pravdić na prvom mjestu otpočeo zabranjivati i prijetiti radnicima da ne smiju biti organizirani u Savez tramvajskih radnika, u kome je većina već bila začlanjena, a koja je organizacija inače zakonom priznata i dozvoljena i sa kojom Sud općinski i Direkcija tramvaja i osvjetljenja već godinama uredno saobraćaju.

Da bi spriječio organiziranje osoblja voznog parka u spomenutoj organizaciji, g. Pravdić je otpočeo vršiti pismena saslušanja nad dotičnim osobljem, iznuđivajući im u njima tobožnja priznanja da su nagovoreni i silom natjerani u organizaciju i tome slično. Pored toga, on je lično pratio radnike kada su ovi poslije završenog rada odlazili u Radničku komoru, u kojoj se nalazi stan njihove organizacije i presrećući ih kod ulaza u Komoru, zabranjivao im da u istu uđu s prijetnjom, da će svaki koji u Komoru uđe, sutra odmah biti otpušten s rada.

Obaviješten o ovome, Savez je odmah preko svojih predstavnika i predstavnika Radničke komore intervenirao kod predsjednika Općine g. Milutina Petrovića i direktora Direkcije tramvaja i osvjetljenja g. Bore Popovića, tražeći da se ovakvim postupcima g. Pravdića stane na čut. I sa jednog i sa drugog mjesta je predstavnicima radnika obećano da će se stvar izvidjeti. I tako je od tog vremena do danas prošlo nekoliko mjeseci. Protiv g. Pravdića nije još ništa preduzeto, izuzev što su tu skoro u kancelariji Direkcije tramvaja vršena neka saslušanja radnika zbog žalbi koju su ovi preko Radničke komore uputili Direkciji i koja se, po tvrdnji saslušanih radnika, vrše sasvim nepravilno.

Međutim, ni u međuvremenu g. Pravdić ne prestaje sa svojim šikaniranjem radnika. Sa najpogrdnijim psovkama i prijetnjama dočekuje i ispraca svakodnevno starešina voznog parka svoje osoblje. A tko se samo usudi da mu protuslovi, g. Pravdić ga dočekuje sav zapjenušen od bijesa riječima »Možete se žaliti i gospodu Bogu, ništa vam neće pomoći. Meni nitko ništa ne može«.

Protiv ovog zaista rijetkog i nečuvenog postupka radnici su se, kao što je već napomenuto, nekoliko puta žalili svome Savezu i Radničkoj komori. Tako su, pored ostalog, uputili preko Radničke komore Direkciji tramvaja i osvjetljenja predstavku koju je potpisalo oko dvije stotine radnika.

Službenici i radnici poduzeća tramvaj i osvjetljenja beogradske općine, na javnom sastanku održanom 9. ožujka, konstatirali su da se nastoji izuzeti ovo osoblje iz sastava općega radničkog osiguranja u bolesti i nesretnim slučajevima. U takvoj namjeri oni su vidjeli opasnost smanjivanja svojih nadnica i plaća za iznos izdataka za lijekove, ljekarske troškove, hranarine i drugo, koje su dobivali od općeg osiguranja i nemogućnost da ubuduće snose troškove liječenja za sebe i svoju obitelj. Povodom svega ovoga, zbor zainteresiranoga općinskog osoblja odlučno je protestirao protiv namjere da se općinski službenici izdvoje iz sastava općeg osiguranja i tražio od vlade i Narodne skupštine da predloženi amandman odbace. U vezi s tim, zbor je usvojio rezoluciju koja je bila dostavljena vladi, Narodnoj skupštini i Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja. Referenti Milorad Belić i Bogdan Krekić konstatirali su da prilike u okružnim uredima za osiguranje radnika dosad nisu bile zadovoljavajuće. Radnici u većini slučajeva nisu mogli koristiti svoja zakonska prava, što je kod njih, sasvim prirodno, stvorilo i veliko neraspoloženje prema samoj ustanovi osiguranja. Smatrali su da krivicu za takvo stanje u prvom redu snose poslodavci koji su u posljednje tri godine preko svojih komesara upravljali uredima i finansijski ih doveli u vrlo težak položaj. Tako prema izvještaju Središnjeg ureda, poslodavci duguju pojedinim okružnim uredima više od 150,000.000 dinara razrezanog prinosa, od kojeg se jedna polovina uzela od radnika, a nije predana osiguranju. »Protiv ovakve politike poslodavaca u radničkom osiguranju, radnici se moraju odlučno boriti, ali u principu oni moraju isto tako odlučno braniti ustanove osiguranja«.

15. i 18. veljače 1933. na skupštinama Saveza izabrano je 12 delegata za savezni kongres. Na konferencijama 7. i 10. lipnja raspravljalo se o radnim odijelima i prekovremenom radu. Na zborovima 12. i 15. srpnja 1933. godine rečeno je da Direkcija ne isplaćuje redovno i na vrijeme zarade za prekovremeni rad, da velik broj tramvajskih službenika, koji su prema službenom statutu stekli pravo na stalno zaposlenje, nije razvrstan, te da se, i pored mnogobrojnih intervencija radničkih povjerenika, službenicima ne izdaju priznanice na položenu kauciju za službena odijela u iznosu

od 500 dinara. Protestiralo se protiv suspenzija s dužnosti zbog privatnih dostava koje se ne preispituju, te se radnici kažnjavaju a da nisu krivi. Na zborovima je rečeno da je tramvajski saobraćaj u Beogradu jedno od najaktivnijih privrednih poduzeća općine. Ovo poduzeće je u 1932. godini ostvarilo oko osam milijuna dinara čiste dobiti. Članove Centralne uprave koji interveniraju u Direkciji protiv nepravilnog rada, Direkcija poziva na odgovornost »zbog nediscipline«. Na zborovima je usvojena rezolucija koja je dostavljena sudu, odboru beogradske općine i Ministarstvu socijalne politike. Zbor koji je održan u subotu 12. kolovoza 1933. protestirao je protiv otpuštanja 60 radnika. Među otpuštenim nalazili su se i radnici s višegodišnjom službom. Otkaz je izvršen trenutno, bez otkaznog roka. Napadnuta je uprava Direkcije da sprema promjenu postojećeg statuta koji bi lišio radnike prava na mirovinu, godišnji odmor, plaćanje prekovremenog rada, stalnog zaposlenja i napredovanja u službi. Na konferenciji tramvajaca koja je održana 16. i 23. rujna jednodušno je odbijena odgovornost za sve nesretne slučajeve koju Direkcija tendenciozno pripisuje tramvajskim radnicima. Savez gradova je poveo akciju da se općinski radnici i službenici u cijeloj zemlji izdvoje iz općega radničkog osiguranja i da se grupiraju u posebne bolesničke blagajne. U povodu toga općinski radnici i službenici u Beogradu održali su 24. ožujka 1934. god. u velikoj sali doma Radničke komore zbor na koji je došlo više od 100 radnika i službenika. Zbor je otvorio Milorad Đorđević, kontrolor tramvajaca, a uvodna izlaganja dali su Milorad Belić, Bogdan Krekić i Dragutin Tomić. Zbor se izjasnio da se općinski službenici i radnici treba da osiguraju u općem radničkom osiguranju, jer u zajedničkom osiguranju radnika i namještenika općinski radnici vide veću sigurnost za tekovine koje su dosad radi osiguranja u bolesti stekli. Radnici priznaju da u općem radničkom osiguranju ima mnogo nedostataka, koje bi trebalo ukloniti i bolesničku njegu radnika i namještenika učiniti boljom, no radi toga bi trebalo: »Raspisati izbore za samouprave radničkog osiguranja radi obezbjeđenja uticaja samih radnika na svoje osiguranje. Raditi na spremanju što boljeg liječničkog kadra koji bi radnike bolje razumio i prema njima bolje postupao. Preduzeti sve da se naplate veliki dugovi — oko 200 miliona dinara — novca radničkog osiguranja koji leže kod poslodavaca. Neuredno plaćanje radničkog osiguranja od strane poslodavaca ugrožava radničko osiguranje i ured onespobljiva da u potpunosti odgovori potrebama oboljelog radnika, kako u pogledu

dodjeljivanja odgovarajućih lijekova, tako i u hranarini. Ali i pored svih nedostataka u općem radničkom osiguranju, radnici konstatiraju da izdvojeno osiguranje općinskih službenika i radnika ne bi bilo u stanju da dađe ni blizu čak ni ono što radnici dobijaju od općeg osiguranja. Radi toga se radnici izjasnjavaju protiv izdvajanja iz općeg osiguranja i traže da ostanu u sastavu cjeline radničkog osiguranja.« Zbor je tražio da se ustanovi opći autonomni fond, nezavisan od bolesničke blagajne, za osiguranje svih općinskih radnika i službenika.

Konferencija 25. i 26. travnja 1934. bila je, u stvari, komemoracija u povodu pogibe 127 radnika u rudniku Kakanj. 12. svibnja održala je podružnica uprave vodovoda na Belim vodama konferenciju o sindikalnom radu, a 24. travnja održala je podružnica voznog parka svoju konferenciju na kojoj su kritizirali pojedini činovnici koji s radnicima postupaju vrlo loše. Konferencija je zahtijevala od Direkcije da se radnicima dadu na korištenje neupotrebljiva stara odijela, koja su radnici morali vraćati prilikom preuzimanja novih. 16. lipnja 1934. održane su konferencije podružnica tramvajaca, voznog parka i vodovoda. Konferencija tramvajaca informirana je da uprava Saveza radi na tome da osoblje tramvajaca dobije povlastice za vožnju na državnim željeznicama. Na konferenciji podružnice voznog parka govorilo se posebno o higijenskim prilikama u kojima rade radnici voznog parka prilikom utovara i istovara gradskog smeća. Radnik čistačke kolone imao je plaću od 20 dinara dnevno. Kočijaš voznog parka, koji je nekoliko godina u službi, imao je 40 dinara, a novoprimiti 30 dinara dnevno. Vozači su imali 30—50 dinara na dan. Radilo se na sat. Maksimalno radno vrijeme iznosilo je 12, a minimalno četiri sata. Podružnica radnika zaposlenih u upravi vodovoda raspravljala je o organizacijskim pitanjima. Na dvije konferencije tramvajaca, održane 27. i 30. lipnja 1934, govorilo se o godišnjim odmorima i zimskim uniformama, o negativnom odgovoru Ministarstva na zahtjev za povlaštenom vožnjom na željeznici i o materijalnim teškoćama Okružnog ureda za osiguranje radnika. Govorilo se i o pokušaju nacionalne organizacije »Jugoslovenske zemlje« da razbije klasne radničke sindikate i da se utvrdi među općinskim radnicima. 6. srpnja održana je konferencija osoblja voznog parka na kojoj je podnesen izvještaj o radu radničkih povjerenika.

Javni zbor svih radnika i namještenika tramvajaca, osvjetljenja i vodovoda na kojem su govorili Milorad Belić i Bogdan Krekić održao se 11. kolovoza 1934. Zbor je protestirao pro-

tiv redukcije plaća za tri do sedam posto i dnevno: Marima od pet do 18 posto. Obiteljski dopunski dodatak za školovanje djece smanjen je za 50 posto. Protestirano je i protiv namjeranog smanjenja za 25 posto od postotka koji tramvajski radnici dobivaju od prodaje karata i 25 posto smanjenja tarife za noćni prekovremeni rad. Zbor se jednodušno izjasnio protiv politike smanjivanja plaća i nadnica, jer »takva politika ubija konzumnu moć potrošačke mase i ima kao posljedicu njeno fiziološko ružniranje, njeno privredno i duhovno onesposobljavanje, fizičku degeneraciju i zbog smanjenja potrošnje, produbljenje privredne krize«. Zbor je smatrao da se smanjenjem plaće i nadnica osoblju, koje je i inače slabo plaćeno, čini velika nepravda, jer je pogažen kriterij po kome nadnica odnosno plaća treba da osigurava biološki i kulturni minimum egzistencije. O istoj temi raspravljale su i konferencije tramvajaca održane 22. i 25. kolovoza 1934. godine. Veliki je broj prisutnih u svojim diskusijama apelirao na svijest tramvajaca, na potrebu da se podupre rad Centralne uprave, da se ojača sloga. Podnesen je izvještaj o intervenciji kod direktora Direkcije zbog sniženja plaća. Direktor je rekao da u gradskom budžetu postoji manjak od 700.000 dinara pa je radi ušteda saobraćaj dobio 200.000 dinara manje, ali da do novog sniženja neće doći.⁷⁹

19. i 20. veljače 1935. god. održana je konferencija tramvajaca i osoblja voznog parka. Nekoliko govornika žalilo se na odnose u opšćenju pojedinih činovnika prema radnicima. »I pored velikog broja činovnika događa se da radnici ne mogu dobiti isplatu, jer nisu uvedeni u platni spisak. Kada radnik obilazi činovnike da pronađe gdje je greška obično ne može da istjera, jer netko pije kavu, netko čita novine, netko razgovara telefonom«. Konstatirano je da su nadzornici svojevoljno uveli oporezivanje radnika koji iznose smeece pa dobijaju od pojedinih firmi za Novu godinu napojnicu. To oporezivanje iznosilo je od 50 do 100 dinara. Na konferenciji se iznijelo da je 12. veljače po naređenju predsjednika uvedeno u voznom parku OGB 12-satno radno vrijeme, bez plaćanja prekovremenog rada. Govorilo se i o donošenju novog statuta općinskih službenika, pa je istaknuto da svi

službenici u općini koji rade od pet do 10 godina nemaju reguliran radni odnos usprkos postojanju starog statuta. 2. ožujka 1935. održana je konferencija radnika zaposlenih u vodovodu u kafani Bela Voda. Ovoj konferenciji prisustvovao je i velik broj seljaka iz sela Zarkova. 6. travnja 1935. god. na konferenciji tramvajaca podnesen je izvještaj o intervenciji kod Direkcije i predsjednika zbog nepravilnosti koje se čine radnicima električne centrale i voznog parka. M. Đorđević je saopćio »da je gospodin predsjednik izjavio da ne može mijenjati radno vrijeme u voznom parku, jer kad bi ga mijenjao bilo bi to na štetu i onako malih radničkih nadnica, a drugih budžetskih mogućnosti nema. Protiv ove izjave gospodina predsjednika cijeli zbor je protestirao«. Mnogi tramvajci kritizirali su rad činovnika, da nečovječno postupaju s njima, da se deru na njih i da iz inata cijele mjesece ljudima ne bilježe nadnice. To je izjavilo sedam radnika. Zbor je upozorio saveznu upravu da apeliraju na direktora da natjera svoje ljude da ispravno obavljaju dužnost za koju su plaćeni. 25. svibnja 1935, na sastanku tramvajaca, podnesen je referat o tekućim poslovima Centralne uprave. Na konferenciji 31. svibnja opširno su referirali Bogdan Krekić i Luka Pavićević o novoj uredbi koju je donijelo Ministarstvo unutrašnjih dela. Referenti su ustali protiv politike niskih radničkih nadnica, a što se tiče razvrstavanja osoblja prema novodonesenoj uredbi istaknuto je da se osoblje beogradske općine po toj uredbi nalazi u težem položaju nego općinsko osoblje ostalih gradova. 20. srpnja 1935. god. govorilo se o pomoći otpuštenim radnicima i intervenciji Saveza u zajednici s GRS-om, Radničkom komorom i Centralnim sekretarijatom radničkih komora, da ih se vrati na posao. 11. kolovoza 1935. glavni referent bio je Smaja Džindrić, vozač voznog parka. Kako je 20. srpnja naredbom uprave voznog parka produženo radno vrijeme na 12 sati dnevno, to se je diskusija vodila uglavnom o tome. Konferencija je istakla da je radništvo zaposleno u voznom parku ovom naredbom degradirano na položaj slugu. Vozni park je industrijska ustanova beogradske općine, pa se njeno radništvo ne može tretirati kao kućna posluga nekog bogataša. Donesen je jednoglasan zaključak da se preko nadležnih radničkih ustanova hitno intervenira kod Ministarstva socijalne politike, kako bi se zaustavilo ovo bezakonje. Na konferenciji je izneseno da je upravnik voznog parka, kada mu se jedan zaposleni radnik žalio da je nemoguće izdržati 12 sati napornog rada na suncu, vjetru i kiši, rekao: »Radi dok možeš, a kad padneš, zvat ćemo stanicu

⁷⁹ Radničke novine, Beograd, 12. VII 1929; 7. VIII i 16. X 1931; 26. II, 3. VI, 16. i 23. VII, 7. X, 2. XII 1932; 6. I, 17. i 31. III, 16. VI, 7. i 21. VII, 4. i 11. VIII, 29. IX, 17. XI, 29. XII 1933; 30. III 1934; 4. 8. i 18. V, 15, 22. i 29. VI, 13. i 20. VII, 17. VIII, 7. i 28. IX, 12. X 1934; Ujedinjeni sindikati, 4/1934.

za hitnu pomoć». Pod upravom općinskoga voznog parka nalazilo se 200 kočijaša, šoferi i činovnika. Po toj naredbi rad je počinjao u 5 sati i trajao do 12 i od 15 do 20 sati. Pošto pripremni poslovi za vozače i kočijaše iznose tri sata dnevno, to znači da je to osoblje radilo 15 sati na dan.

12. i 13. rujna 1935. god. održan je velik zbor radnika zaposlenih u voznom parku Direkcije. Na zboru je podnesen izvještaj o intervenciji sindikata kod predsjednika beogradske općine, u povodu uvođenja 12-satnoga radnog vremena. Referirao je Milorad Belić koji je radnike upozorio da su sve intervencije uzaludne i da će morati sami da zaštite svoja prava i osiguraju sebi i svojim obiteljima mogućnost opstanka po cijeni obustave rada. Ni intervencije Radničke komore ni Inspekcije rada nisu mogle pomoći da se nezakonito stanje produženoga radnog vremena popravi. Kada su se radnici žalili Radničkoj komori i Inspekciji rada, šef općine je izjavio da će svaki radnik koji se bude žalio biti otpušten. Na intervenciju Inspekcije rada i Radničke komore odgovorila je beogradska općina da će ponovo uvođenje 8-satnog radnog vremena biti vezano uz smanjivanje nadnica za 50 posto. Predsjednik općine Vlada Ilić pozvao je radničku delegaciju na razgovor o ovim pitanjima. Novine su nakon tih sastanaka pisale da je radništvo spremno na obranu svojih tekovina i da neće prezati ni od obustave rada. 19. listopada 1935. god. održane su dvije konferencije tramvajaca i konferencija osoblja voznog parka i čistačke kolone. Na konferencijama je rečeno da je jednodušna želja svih prisutnih da Savez najenergičnije nastavi s radom na zaštiti ugroženih prava njegovih članova i svih radnika beogradske općine.

U siječnju 1936. godine održao je Savez tramvajskih elektrofabričkih i općinskih radnika dvije konferencije. Druga konferencija pretvorila se u zbor. Velika sala doma Radničke komore bila je prepuna. Na zboru se reklo da je sve što je Savez činio, odnosno što je mogao da učini da bi došlo do sporazuma između radnika i poslodavaca, nije ništa pomoglo. Direkcija je ostala pri svome. U posljednje vrijeme mjerodavni su postali sve arogantniji, te odbijaju da razgovaraju s predstavnicima Saveza. »Ako želimo sačuvati svoja prava i braniti svoj opstanak, mi moramo u borbu« reklo se na zboru. Govorilo je nekoliko govornika, među njima i Milorad Belić, sekretar GRS-a. Zbor je zaključio, kako bi se sukob mirno riješio, da se formira izborni sud u koji će ući po dva predstavnika Direkcije i Saveza s tim da predsjednik bude neutralan. O tome su beogradske *Radničke no-*

vine pisale: »Ovom prilikom se pokazalo kroz slogu svih tramvajskih službenika da je prošlo vrijeme kada se moglo među njih unositi sa strane razdor i zadjevica... Udar budi iskru u kamenu i Direkcija treba da povede najozbiljnije računa da ova iskra ne naraste do požara. Trpjelo se dok se moglo, a to je vrijeme prošlo. Tramvajci su i ovom prilikom pokazali visoku svijest i čekat će mirno da vide hoće li biti uviđavnosti kod nadležnih u Direkciji. Inače, Savez skida sa sebe odgovornost za sve što će nastati ako Direkcija i ova dva puta odbije prijedlog Saveza za sastav Izbornog suda koji bi sva sporna pitanja trebao da riješi.«

29. srpnja održao se opći sastanak radništva zaposlenog u voznom parku, čistačkoj koloni i grobljanskom odsjeku za parkove. 25. i 29. lipnja održane su konferencije tramvajaca. 19. lipnja održala je podružnica vodovoda na Belim Vodama konferenciju, a 20. lipnja radnici voznog parka čistačke kolone. 21. lipnja 1936. godine održana je konferencija radnika odsjeka za parkove, a 16. su srpnja radnici voznog parka, čistačke kolone i odsjeka za parkove beogradske općine imali zajednički sastanak. Na svim tim konferencijama govorilo se o tekućem radu podružnice i reguliranju radnog vremena, nepravednom rasporedu smjena tramvajskih radnika, vrlo dugim i napornim borbama da se primijeni važeći zakonski propis, a govorilo se i o tome da većina radnika mora raditi svojim alatima i da ni za obavljanje najpriljivijih poslova ne dobivaju radna odijela. Govorilo se i o novčanim kaznama koje se izriču bez ispitivanja krivice radnika, o sprečavanju sindikalnih konferencija produžavanjem radnog vremena onda kada se one održavaju. Na jednom od sastanaka iznijelo se da podružnice pripremaju kolektivne ugovore i da su radnički povjerenici izloženi progonima. Općinska uprava radi na tome da općinske radnike razjedini na dva tabora.

Masovno okupljanje radnika u klasne sindikalne organizacije i val tarifno štrajkaške borbe, koja se vodila na sve strane, potaklo je i općinske radnike u cijeloj zemlji da povedu življu borbu za svoje interese. Savez tramvajskih i općinskih radnika često je isticao »da ukoliko je uveden neki red i regulirani bar donekle uslovi rada, naročito za osoblje zaposleno u općinskom saobraćaju, ima se pripisati samo klasnoj radničkoj organizaciji u općini i naporima čitavog klasnog radničkog pokreta da joj pomognu«. To je osobito važno za postojeći službenički statut za čije se donošenje vodila duga borba, a nakon toga još ljuća borba u vezi s njegovim tumačenjem

i primjenom. »Zbog toga što nisu zaštićeni ni regulirani interesi i radni odnosi cjelokupnog opć. kog osoblja snose krivicu upravljači općine pri raznim direkcijama koja za radni svijet nikad nije imala dovoljno razumijevanja, a još manje nekog humanog osjećanja. Sam Savez tramvajskih i općinskih radnika nije bio u stanju, jer nije imao dovoljno snage, da cjelokupno osoblje i radništvo uzme u zaštitu.« Godine 1936. snaga Saveza tramvajaca i općinskih radnika porasla je uz podršku drugih klasnih organizacija tako da je postao sposoban »izaći pred protivnika, pa makar on bio i općina«. Sada je Savez bio u mogućnosti da nadoknadi ono što je ranije izgubio i propustio. U tom smislu on je već duže vremena pripremao akciju koja se ima »izvesti mudro i smišljeno«. Njena deviza je bila »sačuvati i obraniti sve što je stečeno i izvojevano u korist radnika beogradske općine, a ujedno izvojevati i osigurati zaštitu svih onih koji su do tada ostali nezaštićeni«.

Međutim, radničko zakonodavstvo, za koje su općinski radnici Beograda smatrali da je dobro i napredno, općinskom radništvu nije donosilo nikakve koristi, jer ga je beogradska općina uporno i sistematski izigravala: produžavala je radno vrijeme i nemilosrdno proganjala radničke povjerenike. Do 1936. godine uspjela je smanjiti prihode radnika za 45 posto tako da je, u prosjeku, općinski radnik zarađivao 858 dinara mjesečno. Statuti i pragmatika koje su postojale bile su lijepo stilizirane, ali se odredbe povoljne za radnika nisu ispunjavale, a nepovoljne su se primjenjivale u pooštrenom obliku.

23. srpnja 1936. godine, na velikom sastanku u Belim Vodama, raspravljalo se o kolektivnom ugovoru. Rečeno je da je značaj kolektivnog ugovora u tome što on ujedinjuje sve općinske radnike Beograda u borbi za poboljšanje radnih uvjeta, pa je najavljen velik opći zbor svih radnika i službenika beogradske općine. Put ka kolektivnom ugovoru podijelila je organizacija na male etape. U prvoj etapi tražila se koncentracija svih snaga. Govorilo se je da je uspjeh strogo vezan uz sigurno odlučivanje i brzo djelovanje. Protiv kolektivnog ugovora koji bi obuhvatio sve radnike ustali su oni koji su statutom dobili mirovinsko osiguranje i zagarantiranu stalnost u službi. Zahtijevalo se da i za dnevničare treba tražiti da se njihov položaj regulira statutom ili, ako ne to, da kolektivni ugovor obuhvati samo njih, da im on garantira tjedni odmor, godišnje odsustvo kao i dnevnice za vrijeme vojne vježbe. Na sastanku koji je održan 26. rujna za radnike voznog parka, čistačke kolone i odsjeka za parkove, govorilo se o orga-

nizacijskim problemima, a na sastancima tramvajskih radnika održanim 22. i 29. rujna osudilo se dezertiranje saveznih funkcionara kada je Savez trebao da pokrene važne akcije za radnike. Na sastanku su govorili Milorad Belić i Luka Pavićević u ime Glavnog radničkog saveza. 15. listopada održan je na Čukarici sastanak radnika podružnice Vodovoda s Belih Voda. I na tom se sastanku govorilo o organizacijskim pitanjima, o potrebi jedinstva i sloge, o potrebi borbe da se podružnica odupre onima koji žele da Savez prevedu u protivnički tabor. Zbog toga se i na sastanku podružnice voznog parka, koji je održan 17. listopada, govorilo o pitanju discipline i reda u podružnicama. Na toj je sjednici odlučeno da će svatko tko se ne pokori volji većine »bez ikakve milosti biti uklonjen iz podružnice«. 13. studenog 1936. g. održali su radnici zaposleni u Vodovodu konferenciju, a 5. i 12. studenog 1936. god. održani su sastanci podružnice tramvajaca. I na tim se sastancima govorilo o neprijateljima koji bi htjeli da rasture organizacije među općinskim radnicima.

Predsjednik beogradske općine je proveo davno planiranu odluku o izdvajanju općinskih radnika iz općeg osiguranja. 1. prosinca 1936. g. izdao je naredbu po kojoj se izdvajaju svi mjesečno plaćeni i honorarni službenici iz općega radničkog osiguranja. Protestirajući protiv te naredbe kojom je bilo pogodeno više od 700 općinskih radnika, zbor je 10. prosinca 1936. naglasio da se bez prethodnog odobrenja Ministra socijalne politike i narodnog zdravlja ne mogu izdvajati pojedine grupe radnika iz općeg osiguranja. Zbor je konstatirao da ovakovo odobrenje ne postoji, pa je ponovio već ranije donesenu rezoluciju u kojoj se osuđivalo cijepanje i slabljenje općeg i jedinstvenog osiguranja. Mala bolesnička blagajna, kao što bi bio takav bolesnički fond beogradske općine nije u stanju, čak i kada bi htio, da pruži onu pomoć koju pružaju uredi svojim članovima i pri tadašnjem lošem upravljanju. Zbor je konstatirao da su se od službenika općine oduzeli prinosi za bolesničko osiguranje u općini, pa im opće osiguranje više ne daje zdravstvenu zaštitu, a općina im to unaprijed nije osigurala.⁸⁰

Do 1937. godine postojala su dva statuta za radnike beogradske općine. Jedan statut obuhvaćao je administrativno odjeljenje, vodovod i tehničku direkciju, a drugi direkciju

⁸⁰ *Radničke novine*, Beograd, 1. i 8. III, 15. IV, 31. V, 7. VI, 26. VII, 16. i 30. VIII, 5. i 28. IX, 7. XI 1935; 31. I, 15. V, 26. VI, 24. i 31. VII, 2, 9, 23. i 30. X, 5, 13. i 20. XI, 18. XII 1936; *Ujedinjeni sindikati*, 9-10/1935.

tramvaja i osvjetljenja. Novi predloženi statut obuhvatio bi radnike cijele općine. Ocjena općinskih radnika bila je: »To je lijepo i pametno«, ali su ustali protiv toga da se statut donese samo radi toga da »pojedina gospoda dobiju položaj generalnog direktora«. U pripremama novog statuta nisu sudjelovali radnici i službenici, iako su trebali biti pozvani predstavnici Saveza tramvajskih elektrofabričkih i općinskih radnika i službenika Jugoslavije, kao predstavnici organiziranih radnika i službenika općine. »Mislilo se, moći će se to bez udruženja, bez organizacije, pa kako njima skrojimo kapu, tako moraju da je nose.« Novi statut nije predvidio sistematsku plaću od 420—460 dinara mjesečno za službenike i radnike. Nije predvidio ni radno vrijeme ali je zato za »generalnog direktora predviđeno da ne radi više od 3—4 sata na dan«. Statut je povećao i godine službe potrebne za umirovljenje. Po starom statutu, za punu mirovinu bilo je potrebno 27 godina službe za saobračajno osoblje, a za radnike i službenike, koji rade na vodovodnoj mreži, 25 godina. Po novom statutu u mirovinu su obje grupe radnika mogle s navršenih 30 godina službe. Tramvajci su postavili pitanje da li je »moguće kočničaru ili kondukeru tramvaja, vozaču teretnih ili luksuznih kola izdržati 30 godina iz dana u dan na nogama. A kako tek radnicima u vodovodnoj mreži, koji zimi moraju po cijeli dan da rade na cijevima po 6—7 i više metara, u utrobi zemlje, da rade u vodi do pojasa.«

6. ožujka 1937. godine održana je u Beogradu godišnja skupština podružnice voznog parka i čistačke kolone. Dragoljub Janković je podnio izvještaj o radu podružnice. O finansijskom stanju izvijestio je Pero Radosavljević. Podružnica je od 1. siječnja 1936. do 1. siječnja 1937. uplatila za centralu 19.562 dinara, a utrošila svega 3455 dinara. Radisav Stojanović je u ime Nadzornog odbora izvijestio da je podružnica dobro poslovala. Skupština je obaviještena da je podružnica tražila od predsjednika općine povećanje plaća čistačkoj koloni i voznom parku i da se ne otpuštaju radnici u odsjeku za parkove, a da je ovaj odgovorio da će se radnicima izići u susret čim se stvore budžetske mogućnosti. U novu upravu ušli su: Lazar Božić, Selimir Cenić, Stevan Krečković, Cveto Maksimović, Marko Mirosavljević, Vitomir Mitrović, Dimitrije Pešić, Petar Radosavljević, Radisav Stojanović, Arandel Stošić, Cvijan Tešić, Stanko Vajić, a zamjenici: Ostoja Birić, Slavko Dragan, Đuro Ilić, Dragutin Kostić, Cvijan Kuzmanović, Stipo Novaković, Đorđe Rajić, Andra Tinter, Marko Vukašinić i Rada Vuković.

28. veljače 1937. održana je godišnja skupština podružnice vodovoda. U izvještaju je rečeno da se mnogo puta interveniralo, posebno zbog zahtjeva radnika da im poslodavac da alat i radna odijela. Zahtijevala se i povišica svim radnicima, posebno onima kojima su plaće manje od 22, 25 i 30 dinara na dan. Interventiralo se i u povodu otpuštanja radnika, i tom se prilikom uspjelo: uveden je 14 dnevni otkazni rok koji je do tada iznosio sedam dana. U novu upravu podružnice izabrani su: Nikola Branković, Radisav Golubović, Josip Hmet, Dragoljub Janković, Josip Kiseljak, Ljuba Krtonošić, Luka Lorencin, Pavle Orguljan i Milovan Zivanović.

Tramvajci su 28. listopada 1937. održali dva dobro posjećena sastanka. Predsjednik podružnice P. Igjatović opširno je govorio o osiguranju radnika, reguliranju položaja i povišici. »Povišicu ćemo dobiti« — rekao je on — »i to vrlo mizernu. A i to ne bi dobili da nismo održali onaj naš veliki sastanak svih općinskih službenika«. Savez tramvajskih, elektrofabričkih i općinskih radnika i službenika sazva je zbor u Domu radničke komore 26. studenog 1937. Zbor je utvrdio da su, prema zvaničnim podacima, životne potrebe u 1937. godini porasle za čitavih 30 posto, što je teško pogodilo sve radnike i službenike, osobito one s minimalnom zaradom, a da je istovremeno beogradska općina svim svojim radnicima i službenicima smanjila zarade — plaće. Izneseni su i podaci o smanjivanju zarada: tri i pet posto u 1931. godini svima koji su imali više od 1800 dinara mjesečno, zatim dva, tri i četiri posto u 1934. godini svima koji su imali više od 1000 dinara mjesečno i dva do četiri posto svima u 1936. godini. Pored ovoga smanjeni su dopunski dodaci: u 1934. godini za 50 posto, 1. srpnja 1935. godine za 10 posto, 1. listopada 1935. godine za 10 posto i 1. listopada 1936. godine za 20 posto. Dnevnicarima, koji su imali više od 60 dinara dnevno Direkcija je, 1934. godine smanjila primanja za tri posto a 1936. godine, na osnovi Uredbe 3742/I od 17. rujna 1935, smanjila je dnevnicu od 31 do 40 dinara za četiri posto, od 50 do 65 dinara za pet posto, a od 70 dinara za šest posto.

Konstatirano je da se zarade velikog broja radnika kreću od 20 do 30 dinara dnevno, i to samo za dane kada rade. »Jasno je da, s obzirom na skupoću u Beogradu, radnici sa ovolikom zaradom i prije poskupljenja životnih potreba nisu mogli podmiriti ni najosnovnije fiziološke potrebe.« Posebno se raspravljalo o nepridržavanju propisa Statuta, o razvrstavanju službenika. Iako je Statutom bilo pred-

video da se nakon službovanja od tri godine radnici imaju razvrstati, od 1933. godine nijedan službenik nije razvrstan. A bilo je službenika i s pet do 15 godina neprekidnog službovanja koji još nisu bili razvrstani. Beogradska općina je, protivno postojećim zakonskim propisima, pa čak i protivno posebnom rješenju ministra socijalne politike i narodnog zdravlja, izuzela iz općega radničkog osiguranja sve svoje regulirane službenike, lišavajući ih na taj način pomoći u slučaju bolesti i nezgode. Privredna poduzeća beogradske općine ne primjenjuju Zakon o zaštiti radnika i službenika, kao da uopće ne postoji. Tako, na primjer, izvjesne struke radnika nemaju normalno radno vrijeme (radnici voznog parka i čistačke kolone); prekovremeni rad zavodi se i određuje protivno propisima paragrafa 8. Zakona o zaštiti radnika i ne plaća se u skladu sa zakonom, a radnicima se ne isplaćuje nadnica za sedam prvih dana bolovanja, kako to propisuje paragraf 219. Zakona o radnjama. Radnici i službenici traže od mjerodavnih faktora beogradske općine da se povise plaće svim radnicima i službenicima srazmjerno povećanju životnih troškova. Zbor je tražio da se radnicima, čije se zarade kreću od 20 do 30 dinara dnevno, dade i posebna povišica, barem toliko da sa zaradom mogu skromno i higijenski živjeti, da se primijene propisi Statuta o reguliranju službenika na sve koji su stekli ta prava, da se reguliranim službenicima omogućiti osiguranje kod općega radničkog osiguranja, te da se naredi da se svi zakonski propisi o zaštiti radnika i službenika ubuduće striktno primjenjuju. Zbor je odredio delegaciju koja je predsjedniku općine predala rezoluciju i pored toga izložila sve teškoće radnika zaposlenih u općinskim poduzećima.

Podružnica odsjeka za parkove izvjestila je na sastanku 29. ožujka 1938. da poslodavac smatra da radnici zaposleni u Odsjeku za parkove ne spadaju ni pod jedan propis radničkoga zaštitnog zakonodavstva, pa čak ni pod propise Uredbe o utvrđivanju minimalnih nadnica, po kojoj je minimalna nadnica za grad Beograd tri dinara na sat. U odsjeku za parkove radilo se 9—16 sati dnevno za nadnicu od 25 dinara. Nadležni organi iz beogradske općine tvrdili su da se ove radnike treba tretirati kao poljoprivredne radnike. Međutim, to su bili pomoćni i kvalificirani radnici kao i oni sa stručnom spremom, te su obavljali stručne radove (uređivanje i održavanje parkova, rasadnika, zooškog vrta). Podružnica je zahtijevala da se i na njih primijene propisi Zakona o zaštiti radnika. Podružnica tramvajskih radnika održala je svoje skupštine 9. i

13. travnja 1938. u maloj sali Doma Radničke komore. Općinski radnici iz električne centrale, vodovoda, odsjeka za parkove, voznog parka, saobraćajno osoblje i činovnici, dnevničari, održali su 2. srpnja u velikoj sali Radničke komore opći zbor. Zbor je otvorio predsjednik Saveza Bora Marković. Poslije toga podneseni su izvještaji o uvjetima rada po pojedinim odjeljenjima u svim općinskim privrednim poduzećima. Izvijestili su Stevan Krečković za vozni park, Bogomir Pavlović za saobraćajnu mrežu, Filipović za Direkciju, Stanarić za Odsjek parkova, Stanislav Lazić u ime sekcije općinskih namještenika — dnevničara. Iz njihovih izvještaja moglo se jasno vidjeti da su općinski radnici i namještenici izloženi većoj i težoj eksploataciji, pa čak i šikaniranju, no mnogi radnici u privatnim poduzećima. Govornici su naveli čitav niz konkretnih primjera i slučajeva koji su teško optuživali upravljače u općini. Po naređenju tadašnjeg predsjednika općine i bivšeg direktora električne centrale Bore Popovića, radnicima općinskih poduzeća za posljednjih nekoliko godina uskraćivana su mnoga prava koja su prije toga uživali. Proizvoljnim tumačenjem raznih zakonskih propisa, pravilnika, naredaba i statuta osporeno je i ono što je radnicima i službenicima zakonom priznato. Tako je velikom broju općinskih radnika i službenika osporeno pravo na udruživanje, biranje povjerenika, socijalno osiguranje i slično. Sve je to učinjeno pod izgovorom da je »položaj radnika reguliran posebnim propisima zakona o općinama i službenog pravilnika (statuta)«. U stvari to se reguliranje sastojalo u tome da je većina radnika, kvalificiranih i nekvalificiranih, radilo za mnogo nižu nadnicu od radnika u privatnim poduzećima, da je njihovu radno vrijeme bilo duže no što je propisano zakonom, a prekovremeni se rad nije plaćao, da se radnicima i službenicima redovno naplaćivao prinos za osiguranje, a u slučajevima bolesti ili nesreća na radu nisu dobivali nikakvu pomoć. Zbor je jednoglasno prihvatio rezoluciju koja je bila dostavljena vladi i općinskom odboru.

Godišnja skupština podružnice tramvajaca održala se 5. srpnja 1939. godine, a podružnica radnika Odsjeka za parkove održala je svoju redovnu godišnju skupštinu 8. srpnja 1939. »Tražimo anketu direkcije tramvaja i osvjetljenja; ako je javno dobro najviši zakon, onda treba radnicima DTO omogućiti da slobodno iznesu pred jednom objektivnom anketnom komisijom sve ono što znaju« — pisale su *Radničke novine* nakon intervencije kod predsjednika Vlade Ilića i općinskog odbora. Njih su upozorili na nepravilnosti i zloupotrebe za

koje su saznali. »Naša je dužnost da to saopćimo. A dužnost općine je da to provjeri i da krivce kazni. Pokrenuli smo izvjesne stvari. Stavili smo na dnevni red neke pojave. Ukazali smo da je stanje u DTO teško, da je izvjestan dio komandnog aparata upleten u jedan proces, koji je utvrdio njihovu odgovornost i štetu za općinu. To je djelovalo kao otkriće, kao prvorazredna senzacija. Tražili smo anketu. Tražili smo da se stanje isčita još jednom. U svakoj većoj radionici govori se o nepravilnostima i zloupotrebi. DTO nije tako lako povesti postupak. Mora se žalba podnijeti preko šefa, pa makar se radilo i o samom šefu. Ako se podnese neposredno žalba višem starješini, taj postupak se smatra kao disciplinski prekršaj. Službenik za jednu krivicu može biti kažnjen ukorom. Poslije pismenog ukora, dolaze novčane kazne i otpuštanje s posla. Postoji čitav niz žalbi koje su upućene direktno direkciji, ali one nisu uzete u postupak. Podnosioci direktnih žalbi trebali bi ići pred disciplinski sud, međutim ni njihova krivica se ne ispituje, već ih se otpušta iz službe. Radnici imaju pravo da podnose žalbe apsolutno svakome. Radnici nisu griješili. Okružni sud za grad Beograd donio je rješenje u kome se konstatira zloupotreba općinske imovine u korist rukovodećih kadrova DTO (Direkcije). U radionici DTO radnom snagom i materijalom DTO izrađena su dva motorna čamca, dva ormara, jedan oman, puni mjesec dana radila su dva kvalificirana rad-

nika na opravci i politiranju namještaja u kući jednog od šefova. Drugom je radnom snagom i materijalom DTO renovirana kuća. Radnici DTO napravili su kompletan radio aparat i izradili jednu kinoaparaturu. Sve su to proizni i vrlo skupi poslovi namijenjeni ličnoj upotrebi šefova. Oko 30 inženjera i tehničara alatnica, mjesecima nisu dolazili na rad, a primali su plaću. Radila su se po nacrtu razna postrojenja koja su bacana u staro željezo. Kupovale su se skupe mašine koje se nisu upotrebljavale, a radionice su ostajale mjesecima bez sitnog i jeftinog alata bez kojeg se nije moglo raditi. Sve to bilo je poznato i ranijem općinskom odboru. Ranija ekipa gradskih otaca je bila obaviještena o serijama ovih zloupotreba. Ali nitko se nije našao da pokrene ovo pitanje i da provjeri obavještenja koja je dobio. Nije zbog toga što bi njegov pokretanje dovelo u vezu čitav niz pojava, koje bi jasno pokazale da se Beograd nalazio na putu da preotme slavu Čikaga od prije deset godina«. U borbi radnika protiv nezovoljenih postupaka pojedinih šefova Direkcije sve do tada su plaćali ceh sami radnici. Najveći broj od njih najprije je kažnjen, a onda otpušten s posla. Ostali radnici premješteni su na druga i teža radna mjesta i poslove.⁸¹

⁸¹ Radničke novine, Beograd, 15. I, 12. III, 12. XI, 3. 17. i 24. XII 1937; 8. IV, 8. VII 1938; 14. i 28. VII, 4. VIII 1939.

RAD S ORGANIZACIJAMA PTT

Izvršni odbor Saveza stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske donio je na sjednici 4. listopada 1940. odluku da stupi u tješnje veze s organizacijama poštanskih službenika. Postignut je slijedeći sporazum: »Između predstavnika Saveza stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske, Organizacije poštanskih činovnika banovine Hrvatske i Organizacije poštanskih, brzojavnih i telefonskih zvaničnika i služitelja banovine Hrvatske postignut je već na prvom sastanku sporazum po slijedećim točkama: da se produži rad na stvaranju Saveza željezničara i poštara na području banovine Hrvatske. Da se željezničari i poštari bolje upoznaju potrebno je da predstavnici i jednih i drugih prisustvuju sjednicama bratskih organizacija. Da

u Akcionom odboru željezničari i poštari nastupaju zajednički i da što je moguće više aktiviziraju rad Akcionog odbora. Da se iznese prijedlog da se stvori Savez organizacija državnih i javnih namještenika u koji bi ušao jednaki broj predstavnika iz Zagreba, Beograda i Ljubljane.«

Osnivačka skupština organizacije PTT službenika Banovine Hrvatske održana je 12. siječnja 1941. godine. Na njoj je zaključeno da je potrebno u svim većim mjestima održati zajedničke sastanke željezničara i poštara, kako bi se dobio pristanak najšireg članstva za stvaranje zajedničkog Saveza.⁸²

⁸² Isto, 8. XI 1940; 2. I 1941.

Na sjednici Izvršnog odbora SSZOBH koja je održana 24. siječnja 1941. i kojoj su prisustvovali i predstavnici organizacije poštanskih činovnika, poštanskih zvaničnika i služitelja zaključeno je da se organiziraju godišnje skupštine SSZOBH u većim mjestima u suradnji željezničara i službenika PTT, jer poštanski službenici pokazuju velik interes za suradnjom.

Sredinom 1938. godine u pošti Zagreb 2 organizirali su lijevo orijentirani i napredni PTT radnici kružok koji je proučavao naprednu literaturu te je djelovao među službenicima pošte. Početkom 1939. godine Mjesni komitet KP preuzima rukovođenje aktivom simpatizera KP u PTT. Iste godine ovaj aktiv preuzima upravu pododбора Udruženja PTT službenika Pošte Zagreb 2. Krajem 1940. i početkom 1941. godine svi pododbori udruženja na području zagrebačke direkcije, što znači na području većeg dijela Hrvatske, bili su u rukama naprednih PTT službenika.

Akcionni odbor organizacija javnih namještenika banovine Hrvatske i jedinstveni front svih namještenika u zemlji

Liniji Komunističke partije Jugoslavije približile su se 1939. godine mnoge organizacije državnih i samoupravnih službenika. Osnovan je Akcionni odbor koji je propagirao zahtjeve KPJ i pokretao činovnike, agronome, advokatske pripravnike, liječnike, stručna udruženja ministarstva saobraćaja u borbu za te zahtjeve. I u Zagrebu je formiran Akcionni odbor organizacija javnih namještenika (AO). *Glas željezničara* pisao je: »Bilo je neophodno potrebno da se sve organizacije državnih i samoupravnih službenika nađu na okupu, kako bi međusobnim konzultiranjem i zajedničkim akcijama postigle što veće uspjehe u borbi za dobrobit svog članstva. Zbog toga je nastao Akcionni odbor organizacije javnih namještenika Banovine Hrvatske u kojem su se našle, na zajedničkom polju rada, slijedeće organizacije: Savez javnih namještenika, Savez stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske, Organizacija poštanskih činovnika banovine Hrvatske, Savez društava gradskih službenika banovine Hrvatske, Zajednica hrvatskih sudaca, Hrvatsko veterinarsko društvo, Udruženje zdravstvenih pomoćnika, Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Društvo sudsko-pravnih činovnika, Društvo poreskih činovnika, Društvo inženjera i arhitekata, Udruženje zemljoknjižnih činovnika, Organiza-

cija PTT zvaničnika i služitelja Banovine Hrvatske, Društvo diplomiranih sestara pomoćnica Banovine Hrvatske i Hrvatsko agronomsko društvo, Hrvatsko farmaceutsko društvo i Društvo učitelja. Akcionni odbor održao je 30. siječnja 1941. plenarni sastanak u prisustvu 15 delegata iz 14 organizacija. Na plenumu 6. veljače 1941. godine zaključeno je da se u Zagrebu organizira 16. veljače 1941. sastanak svih akcionnih odbora iz cijele zemlje.»

Sjednica se održala uz prisustvo 18 delegata Akcionnog odbora iz Zagreba, četiri delegata iz Ljubljane i tri iz Beograda. Sjednicu je otvorio dr Benković, predsjednik. U uvodnoj je riječi rekao da je suradnja svih akcionnih odbora u zemlji neophodna te da je ova sjednica sazvana zato da se utvrdi koje će akcije pokrenuti jedinstvena fronta svih javnih namještenika u zemlji. Dnevni red sjednice sastojao se iz četiri točke: Izvještaj akcionnih odbora; Naredne akcije; Zajednička fronta; Donošenje rezolucije. Sjednici je predsjedavao predsjednik Akcionnog odbora Grbić iz Beograda koji je referirao o radu Akcionnog odbora u Beogradu. On je, među ostalim, rekao: »Pošten rad usklađen s narodnim interesima nailazi na otpor. Podnijeli smo žalbu protiv odluke o raspuštanju AO, smatrajući da rad profesionalnih organizacija podleže nadzornom resoru, a ne policiji. Zakon o zboru i dogovoru ne odnosi se na naše organizacije. I ako je naša žalba obesnažila sve navode o zabrani, ipak je Ministarstvo unutrašnjih poslova potvrdilo rješenje policije bez ikakvog obrazloženja. Policija vrši pretrese po našim prostorijama, ali bez rezultata. Od neobične je važnosti u današnje vrijeme stav AO Zagreba i Ljubljane. Jača suradnja sprječit će lomljenje naših snaga. AO u Beogradu radio je isključivo u skladu sa zahtjevima svih javnih namještenika u zemlji. Od 1939. godine AO u Beogradu ima posebna obilježja i razlikuje se od AO iz 1935. godine, jer je stvoren u teškoj situaciji kada prijeti rat, raste skupoća i plaćka ratnih špekulanata. Naše akcije bile su lojalne i učtivo smo molili sve mjerodavne faktore da nam se položaj popravi. Tom smo prilikom naglasili da će biti protivno interesima države ako nam se hitno ne izađe u susret. Rezultat tih akcija bio je obećanje g. predsjednika vlade da će nam pomoći kroz kraće vrijeme na taj način što će putem poreza udariti po dubokim džepovima. I ovo je ostalo samo na obećanju. Zborovi koji su bili zakazani u centrima banovina bili su zabranjeni. Jedino je zbor u Banovini Hrvatskoj bio dozvoljen. Budući da u nekim organizacijama koje ne surađuju s nama njihove uprave nisu tumači pravog raspoloženja članstva, potreb-

no je osnivati akcione odbore u svim mjestima u državi, kako bi se čuo glas sa svih strana. To će se najbolje postići zajedničkom štampom. *Riječ istine* primljena je sa simpatijama svih javnih namještenika, a i dnevna štampa pozdravila je izlaženje tog lista. Neke uprave, osjećajući se pogođene, pokazale su rezervu, dok je članstvo tih organizacija s radošću pratilo pisanje našeg lista. Široke mase teško snose sadašnje stanje i traže akcije većeg razmjera. U pogledu osnivanja akcionih odbora u manjim mjestima propaganda je dala vidljive rezultate. Smatramo, da se široko razgranatom propagandom i drugim akcijama može stvoriti front javnih namještenika u cijeloj zemlji. Na kraju izlaganja Grbić je izvjestio skup da su i žene namještenice pokrenule akciju protiv skupoće.

Delegat iz Ljubljane iznio je da je u Akcionom odboru Ljubljane dosad združeno 29 organizacija. Uži odbor od osam članova sastaje se svaki tjedan. Kako bi namaknuli financijska sredstva za rad AO, odlučili su da svaka organizacija daje 25 para po članu. Nadalje je izvjestio da su podnijeli predstavku svim ministrima i kraljevskim namještenicima. Zborove ne mogu održavati jer im policija brani. Na kraju izlaganja založio se za jedinstvenu frontu svih javnih namještenika u zemlji.

Delegat Akcionog odbora u Banjoj Luci izvjestio je o radu njihova Akcionog odbora (koji je vlast raspustila). Usprkos raspuštanju on je nastavio s radom na poboljšanju materijalnog položaja državnih službenika. »Prilikom osnivanja menze javnih namještenika u Banja Luci naišli smo na otpor kako Banske vlasti, tako i čaršije. Usprkos tome, zajedničkom akcijom prebrodili smo sve zapreke i na taj način pokazali svim namještenicima kako se zajedničkom borbom mogu postići dobri rezultati.«

Predstavnik Akcionog odbora iz Hrvatske zalagao se za stvaranje jedinstvene fronte. »U zajedničkoj akciji naići ćemo na razne poteškoće, ali ćemo podižući svijest članova neposrednim kontaktom s njima i preko zajedničkog glasila, sve te teškoće prebroditi.« U izlaganju se založio za formiranje akcionih odbora u svim mjestima, te istakao primjer Akcionog odbora u Banjoj Luci kao dokaz da se stvarnim radom može najbolje koristiti općoj stvari.

Delegat organizacije PTT pročitao je rezoluciju, koja je, s manjim dopunama, prihvaćena. 6. ožujka 1941. proširen je Akcioni odbor, u koji su ušli delegati Jugoslovenskoga nogometnog saveza i Saveza željezničara Banovine Hrvatske.

7. ožujka 1941. posjetio je Akcioni odbor Banovine Hrvatske podbana. Dr Maček ih nije primio. Rezolucija, koju je Akcioni odbor predao, glasila je:

»Akcioni odbor organizacija javnih namještenika Banovine Hrvatske, kao i društva u kojima su učlanjeni javni namještenici, na plenarnoj sjednici od 13. veljače 1941. godine, pošto je temeljito razmotrio položaj banovinskih, državnih i samoupravnih namještenika kao i radnika, a u vezi sa današnjim prilikama kod nas i u svijetu, jednodušno je odlučio, da se nadležnim podnese predstava ovog sadržaja:

Ratni požar sve se više širi. Do sada je opustošio mnoge zemlje: njegov teret osjećaju ne samo zaraćene, nego i nezaraćene zemlje: on je pogodio i svakodnevno sve više pogađa i hrvatski narod. Strahovita skupoća, nestašica najosnovnijih životnih namirnica, besposlenost itd. kao posljedice ovog rata donijele su hrvatskom narodu nevolju. Banovinski državni i samoupravni namještenici zajedno sa svojim narodom, lišeni su mogućnosti da zadovolje najosnovnije životne potrebe.

Plaće većine javnih namještenika nisu ni prije bile dovoljne da podmire životne potrebe, a od 1931. godine nekoliko su puta smanjivane. Dvije trećine javnih namještenika prima plaću koja se kreće od 705 do 1300 dinara mjesečno, pa prema tome njima se nadnica kreće od 23,50 do 43 dinara. Ove su nadnice računane u bruto iznosu, a po odbitku poreza i ostalih daća niže su za 7 do 8 posto. Mogućnosti da javni namještenici dobiju kredite kod novčanikih zavoda, trgovaca i obrtnika sasvim su se ugasile. Osobito je težak položaj udatih žena — javnih namještenica. Za isti rad primaju polovinu plaće, a položaj im je još gori ako su udate za privatne namještenice, koji su sve više izloženi besposlici, pa tad moraju uzdržavati cijelu obitelj. Udata žena — javna namještenica, i to žena majka, najviše je stradala. U resoru ministarstva saobraćaja i pošte donijete su odredbe, kojima se ograničuje ulazak žene u javnu službu. Cijenjena, da je žena uprkos svega ostala i ulazi u službu, najbolji je dokaz, da je na to sile životne prilike. Uloga žene — javne namještenice — dolazi do izražaja kod mobilizacije, a pogotovo u slučaju rata. Radi svih tih društvenih potreba je da dobije i jednaka prava.

Položaj dnevničara, nadničara i honorarnih namještenika u banovinskim državnim i samoupravnim službama naročito je težak. Služe uz najnižu nadnicu, obavljaju velik dio teških poslova, a nemaju prava kao ostali namještenici.

Dok se u javne službe primaju lica iz privatnih profesija u najviše grupe i na povlaštene položaje, dotle se dnevničarima ne priznaju godine rada za stalnost i mirovinu. Najveća je nepravda što se tim namještenicima ne daje ni porodični doplatak.

Poznato je, da su javni namještenici od dosadašnjih reakcionarnih režima bili prognani. No oni se nisu zastrašivali grožnjama raznih izroda, koji su im za njihova politička uvjerenja prijetili otpustom iz službe, već su smjelo sa svojim narodom rušili tiraniju koja ih je sputavala, želeći svome narodu, svojoj obitelji i sebi sretniju i bolju budućnost. Ove neprilike natjerale su javne namještenike da se okupe oko svog jedinog predstavnika Akcionog odbora i da povedu akciju za poboljšanje svog položaja. Uredbom o dodacima na skupoću nije se pomoglo javnim namještenicima, jer on iznosi svega 5 posto do 15 posto plaće, a cijene najvažnijim životnim namirnicama — prema javnim statistikama (Narodna banka, Index Benko Grado, Radnička komora itd.) — porasle su za 50 posto do 100 posto, a i više.

Razmotrivši posljedice navještene aprovizacije, javni namještenici smatraju da ova mjera nije dovoljna, već da je jedino ispravno rješenje u suzbijanju skupoće, špekulacije i korupcije, opskrba tržišta s dovoljnim količinama živežnih namirnica i podizanje kupovne moći potrošača.

Javni namještenici zahtijevaju da se krupni kapital, ušančen iza kartela, trustova, velebanaka, krupnih industrijskih poduzeća, stavi pod narodnu kontrolu, pa eto prihoda da se zadovolje potrebe ne samo namještenika već i čitavog ostalog naroda. Ta sredstva prema novinskim podacima iznose ukupno oko 30 milijardi i 112 miliona dinara. Dnevna štampa donosi nadalje, da je za nepunu godinu dana Jugoslavija stekla nekoliko desetina hiljada novih milijunaša, vlasnika nepokretnih imanja, a u ovu vojsku milijunaša nisu ubrojeni ratni liferanti i špekulanti. Kada bi država samo od tih najnovijih milionera uzela 10 posto, dobile bi se dvije milijarde novog prihoda što bi bilo dovoljno da se popravi materijalni položaj javnih namještenika.

Spriječiti socijalne nepravde, koje žestoko pogađaju široke činovničke redove i suzbiti špekulaciju, znači vratiti povjerenje u socijalnu pravdu, stvoriti duhovno raspoloženje i pojačati moralne snage u redovima javnih namještenika.

Javni namještenici pripadaju narodu i dijele njegovu sudbinu. Sve nevolje pogađaju i

bacaju u bijedu radnika, seljaka i uopće sitnog potrošača podjednako kao i javne namještenike.

Javni namještenici za to zahtijevaju: 1. da se kao najhitnija mjera javnim namještenicima dade jednokratna pomoć u visini mjesečnih beriva; 2. da se plaće povećaju ravnomjerno s porastom cijena te tako osigura osnovni minimum za život; 3. da se ukine odredba Uredbe iz 1935. po kojoj žena udata za javnog namještenika prima za svoj rad polovinu plaće muškarca pa da za isti rad prima i istu plaću; 4. da se ukine treći razred skupoće; 5. da se hitnim donošenjem uredbe ustanovi takav sistem povišenja plaća namještenika i radnika koji će biti razmjeran porastu skupoće; 6. da se ukine sistem zvanja dnevničara i honorarnih službenika, te da ih se razvrsta prema kvalifikacijama, a godine provedene u dosadašnjim zvanjima da se priznaju za unapređenje i mirovinu; 7. da se poduzmu nužne mjere za razduženje javnih namještenika i umirovljenika — te zaduženja iznose više stotina milijuna dinara, a nastala su kao posljedica sniženja plaća od 1931. godine i porasta skupoće; 8. da se javni namještenici koji su ispunili zakonske uvjete za višu grupu, odmah promaknu i da se uspostavi automatsko promaknuće; 9. da se regulira položaj osobnih i obiteljskih umirovljenika prema porastu cijena, bez obzira po kojem su zakonu umirovljeni; 10. da se ukine paragraf 76. Zakona o činovnicima, paragraf 77. Zakona o saobraćajnom osoblju i član 84. Pravilnika o radnicima državnih saobraćajnih ustanova, kojima se zabranjuje slobodno udruživanje; 11. da se ukine paragraf 104. točka 16 i paragraf 110. Činovničkog zakona i vrati stalnost u službi; 12. da se poduzmu najhitnije mjere protiv skupoće, špekulacije, nestašice živežnih namirnica konfisciranjem imanja špekulanata u korist naroda te da se provede običana kontrola stečenih bogatstava; 13. da se prebace svi tereti ovog rata na bogate, i ukinu privilegije i sinekture.“

Rezolucija Akcionog odbora organizacija javnih namještenika Jugoslavije

Predstavnici organizacija, kako iz Hrvatske tako i s ostalog područja Jugoslavije, također su raspravljali o položaju javnih namještenika u Jugoslaviji, pa su predsjedniku i potpredsjedniku vlade, te svim ministrima, dostavili slijedeću peticiju:

»Akcioni odbori iz Zagreba i Beograda na zajedničkom sastanku kome su prisustvovali

i predstavnici Akcionog odbora iz Ljubljane, održanom dne 16. II 1941. u Zagrebu, nakon svestrane rasprave o općem položaju svih državnih i samoupravnih namještenika u državi, konstatiraju da je taj položaj uslijed sveopćeg porasta skupocće doveo sve javne namještenike i radnike u takav položaj, da je potrebna najhitnija pomoć.

Konstatira se, da je akcija javnih namještenika i radnika na cijelom području države shvaćena nepravilno, čak i pogrešno, da takav stav vrijeđa rodoljubna osjećanja javnih namještenika i radnika, jer se na temelju krivog tumačenja akcije sprečava pravilan i konstruktivan rad na zaštiti njihovih moralnih i materijalnih interesa, a preko toga im se onemogućava normalna funkcija i savjestan rad u korist naroda i države.

I pokraj toga što je današnje činovničko zakonodavstvo, kao djelo bivših diktatorskih režima, po svojim odredbama vrlo nesavremeno te bi ga trebalo mijenjati na bolje, u duhu današnjih prilika, saznaje se, da su se pojavile tendence, da se i onako nepovoljne odredbe činovničkog zakona izmijene na gore i time više pogorša i onako težak položaj javnih namještenika i radnika.

Zbog toga, sabrani predstavnici odlučno zahtijevaju:

1. Da se svim javnim namještenicima i radnicima povećaju plaće na osnovu pomičnih skala vezanih uz indeks porasta cijena životnim potrebštinama te smatraju da se navještenim aproviziranjem kao polovičnim mjerama ne može popraviti težak položaj javnih namještenika i radnika, 2. Da se ženama — javnim namještenicama, dadu ista prava i plaće kao i ostalim javnim namještenicima, 3. Da se dade potpuna sloboda organiziranja i rada na zaštiti moralnih i materijalnih interesa javnih namještenika i radnika i dosljedno tome, da se ukinu članovi 76 i 104. Činovničkog zakona, članovi 78 i 110. Zakona o državnom saobraćajnom osoblju i onih odredaba

Pravilnika o državnim radnicima koji iz tih propisa rezultiraju. 4. Da se dozvoli puna sloboda staleške štampe, kako bi javni namještenici i radnici objektivno i javno mogli iznositi činjenično stanje i uzroke svog teškog položaja, 5. Da se činovničko zakonodavstvo ne mijenja na štetu javnih namještenika i radnika, te ujedno traže da se kod svake izmjene zakona obavezno konsultiraju organizacije namještenika i radnika kao jedino pozvane da dadu objektivne informacije potrebne za donošenje propisa koji reguliraju položaj javnih namještenika i radnika, 6. da se položaj radnika zaposlenih kod državnih poduzeća regulira zakonom.⁸³

Od komunista koji su djelovali u Izvršnom odboru Saveza stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske isticali su se Franjo Culjak, ranije član Nezavisnih sindikata i kasnije Ujedinjenog saveza željezničara, član KPJ i sekretar Komiteta partijske organizacije željezničara čvora Zagreb od svibnja do studenog 1942. godine; Stjepan Pećnik jedan od osnivača KPJ u željezničkoj radionici, sekretar partijske organizacije od 1920. do 1922. godine, niz godina radnički povjerenik na listi klasnih sindikata; Josip Fleischer, član KPJ i istaknuti borac za zaštitu radničkih prava za vrijeme protunarodnih režima. Oni su u Savezu stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske predstavljali radničku sekciju, a kao članovi Izvršnog odbora Saveza bili su i u Akcionom odboru organizacija javnih namještenika, gdje su se zalagali za stvaranje jedinstvene fronte svih namještenika u zemlji.

U radu Saveza hrvatskih željezničara isticao se Vladimir Mutak koji je u njemu, s grupom komunista, rukovodio upravom radničke sekcije. Od studenog do kraja 1941. bio je sekretar partijske organizacije željezničke radionice u Zagrebu.

⁸³ Isto, 3. III, 4. IV 1941.

SINDIKATI POMORSKIH I LUČKIH RADNIKA

U Austro-Ugarskoj su najveće pomorske luke bile Trst za Austriju i Rijeka za Mađarsku. Najveće austrijsko parobrodarsko društvo »Austrijski Lloyd« osnovano je 1836. godine u Trstu, a najveće mađarsko parobrodarsko dru-

štvo »Adria« osnovano je 1883. godine u Rijeci. Austro-Ugarska trgovačka mornarica imala je 1914. godine 227 brodova duge plovidbe sa 797.400 BRT, 31 brod duge obalne plovidbe sa 14.545 BRT, 1750 brodova kratke obalne plo-

vidbe sa 78.147 BRT. Od tog broja Austrija je imala 1794 brodova sa 658.916 BRT, a Ugarska 2. broda sa 230.176 BRT. Ukupno je u Austro-Ugarskoj bilo 2018 brodova sa 889.092 BRT i s oko 13.000 radnika.

Sindikati ložača, parobrodarskih strojara, mornara i brodarskih časnika prvo su formirani u Trstu i u Rijeci. Među prve organizacije pomoraca ide Društvo ložača (Società dei Fuochisti) osnovano u travnju 1885. g. u Trstu. Do početka prvoga svjetskog rata u Trstu djeluju Savez (Legas) zapovjednika (kapetana) i časnika austrijske trgovačke mornarice i Savez brodarskih strojara trgovačke mornarice. Mornari su organizirani u Društvu pomoraca koje se nalazi u sklopu Saveza transportnih radnika u Trstu. Savez sudjeluje u radu Ureda za posredovanje rada pomoraca.

Mornari i lučki radnici u Rijeci bili su organizirani u Savezu pomoraca i lučkih radnika u Rijeci. Brodarski strojari, njih 250, imali su svoju posebnu organizaciju koja je ušla, sa Savezom pomoraca i lučkih radnika, u sastav Međunarodnog saveza transportnih radnika. U Rijeci je djelovalo i udruženje pomorskih kapetana pod nazivom Club capitani marittimi. Mađarske centralne vlasti, koje su predale gradsku upravu nekolicini talijanskih buržuja, zabranile su djelovanje hrvatskih sindikata, zbog toga su riječki sindikati bili ili lokalnog obilježja s talijanskim nazivima, ili organizacije koje su pripadale mađarskoj sindikalnoj centrali u Budimpešti. Sindikalne organizacije u Sušaku pripadale su sindikalnoj centrali u Zagrebu. Lučke radnike u Sušaku od 1910. godine organizirao je Opći radnički savez.

Pomorski radnici vodili su niz tarifnih pokreta i štrajkova. Tako, na primjer, ložači Austrijskog Lloyda štrajkuju u srpnju 1887. g. i 1. veljače 1902. godine. Taj štrajk vlada je pokušala slomiti zapošljavanjem ložača ratne mornarice, što je izazvalo generalni štrajk 13. veljače. U štrajku je sudjelovalo 10.000 radnika, ali se taj broj popeo na 40.000. Protiv nekoliko tisuća radnika demonstranata izvedena je vojska i proglašeno je opsadno stanje. Vojska je ubila 14 demonstranata, od toga sedam na ulici, a sedam ih je umrlo od rana u bolnici. Generalni štrajk i demonstracije imali su veliko značenje za razvoj radničkog pokreta u Trstu, Sloveniji, Istri i Dalmaciji, a posebno dalju borbu pomorskih radnika. Iste godine, 23. listopada, ložači Lloyda opet se nalaze u štrajku. U veljači 1906. g. pored ložača štrajkuju i mornari Lloydova brodovlja i društva »Istria-Trieste«. Savez kapetana i časnika austrijske trgovačke mornarice 12. veljače

1910. g. postavlja zahtjev brodarskim društvima za povišicom plaća. 21. ožujka 1911. g. dolazi ponovno do obustave rada mornara i ložača Austrijskog Lloyda. U tom je pokretu sudjelovalo oko 2000 pomorskih radnika. Savez zapovjednika i časnika nastupao je uvijek izdvojeno od akcije ostalih organizacija pomorskih radnika. I u tom su štrajku oni izjašnjavali protiv demokratizacije u zapošljavanju pomorskih radnika koji su zahtijevali paritetno sudjelovanje u Uredu za posredovanje rada.

I u Rijeci su 29. ožujka 1902. g. ložači Ugarsko-Hrvatskog dioničarskoga pomorskoga parobrodarskog društva stupili u štrajk radi povišice plaća, a ložači svih brodova društva Adrie 1. travnja 1902. godine. Radi poboljšanja plaća stupili su 17. siječnja 1906. g. ponovno u štrajk ložači »Ungaro-Croate«. 12. veljače štrajku se pridružuju i mornari, nakon čega su i kapetani Ungaro-Croate i Adrie 14. veljače podnijeli svojim upravama zahtjeve za povećanjem plaća za 20 posto. Iz solidarnosti s njima došlo je do generalnog štrajka u kojem je sudjelovalo oko 7000 štrajkaša. I ovdje vojska puca na demonstrante, ubija jednog radnika, a 16 teško ranjava. U tom generalnom štrajku podnijeli su svoje posebne zahtjeve za povišicom plaća i strojari »Ungaro-Croate«. 120 kapetana i strojara kod istog poduzeća počinju štrajk 9. srpnja 1908. g. Štrajku su se dan kasnije priključili ložači i mornari koji su odbili prijedlog uprave da plove s časnicima ratne mornarice. Štrajk je završio pet dana kasnije neuspjehom zbog slabog držanja kapetana i časnika. 1911. g. 7. veljače buknuo je štrajk mornara, ložača i strojara na četiri broda parobrodarskog društva Dalmatia. Kod »Ungaro-Croate« izbio je 26. svibnja 1911. g. štrajk svih ložača, strojara i mornara. Štrajk se protegao i na hrvatsko parobrodarsko društvo u Senju. Štrajkaši su zahtijevali da im se povećaju plaće za 25 posto i povišicu doplatka za prekovremeni rad. U znak solidarnosti sa štrajkašima proglašen je generalni štrajk koji nije uspio.

Štrajkovi lučkih radnika tokom niza godina bili su vrlo česti i trajali su nekoliko dana. Posebno su bili razvijeni djelomični štrajkovi kod utovara i istovara pojedinih brodova. Početkom travnja 1902. godine došlo je do velikog štrajka lučkih radnika u Rijeci i Sušaku. U štrajku je sudjelovalo 2500 radnika. Štrajk se proširio i na neke tvornice. Novi tarifni pokret lučkih radnika u Rijeci — Sušaku izbio je 18. veljače 1906. godine. Na javnom zboru, kojemu je prisustvovalo 2500 lučkih radnika, prihvaćen je prijedlog tarifnog ugo-

vora koji su poslodavci usvojili. 16. travnja 1913. g. došlo je do novoga velikoga općeg štrajka lučkih radnika, tako da nijedan parobrod nije mogao isploviti iz luke. Štrajk je završen tek sedam dana kasnije.

Sindikati pomorskih i lučkih radnika u Trstu i Rijeci bili su do prvoga svjetskog rata pod utjecajem anarhosindikalizma koji nije posvećivao dovoljno pažnje izgradnji sindikalne organizacije, njenom omasovljenju, stabilnosti i konsolidaciji, već je forsirao spontane štrajkove, spontane skupštine, političke manifestacije i demonstracije, pa su podizali generalne štrajkove zbog tarifnih pokreta malog broja radnika pojedinih struka. Pomorski radnici nisu bili jedinstveni već organizacijski i ideološki rascjepkani. Pored socijalista, hrvatskih i talijanskih nacionalista, postojale su i grupe politički neutralnih. Njihova pravila i statuti bili su izrađeni na esnafskim načelima organizacije. Na jednom brodu postojale su tri ili četiri organizacije, koje su djelovale samostalno, neovisno jedna o drugoj. Najveći broj pomorskih radnika nije bio organiziran. Izbijanjem prvoga svjetskog rata, iako su te organizacije bile razjedinjene i slabe, vlasti su im ipak zabranile djelovanje.

Savez jugoslavenskih pomoraca osnovan je 1918. godine u sklopu Narodnog vijeća Rijeke — Sušaka kao jedino kompetentno zastupstvo interesa pomoraca. Nakon talijanske okupacije Rijeke Savez je premješten u Bakar. Na konferenciji, koja je održana 24. kolovoza 1919. g. izabrana je centralna uprava. Savez jugoslavenskih pomoraca osnovao je svoja povjereništva u Bakru, Sibeniku, Splitu, Gružu i Kotoru. To su u stvari bili uredi za zapošljavanje pomorskih radnika. Kada je 28—30. rujna 1919. godine na kongresu ujedinjenja formiran Savez transportnih i saobraćajnih radnika i službenika Jugoslavije, sa sekcijama željezničara, riječnih brodova, tramvajaca, poštansko-telegrafsko-telefonskih radnika i službenika, u njega nije pristupio Savez jugoslavenskih pomoraca u kome se sada nalaze ujedinjeni zapovjednici i časnici trgovačke mornarice, strojari, ložaći i mornari. Neki izvori tvrde da je Savez pomoraca po sadržaju i po formi bio borbena klasni sindikat koji je razvijao svoju djelatnost ohrabren oktobarskom revolucijom i pod utjecajem tadašnjega revolucionarnog proletarijata u Italiji. Međutim, Savez jugoslavenskih pomoraca nije pao ni pod udar Obzane krajem prosinca 1920. g. ni pod udar Zakona o zaštiti države u kolovozu 1921. godine. Savez je surađivao s udruženjem koje je formirano u Dubrovniku pod nazivom »Jugoslavenska pomorska matica«, koja je, osim pomoraca, za razliku od Saveza

u Bakru, okupljala i sve one koji su htjeli surađivati na podizanju pomorstva uopće. U Beogradu je 1920. g. osnovano društvo »Galeb« za propagandu mora i pomorstva, pa je na zahtjev Saveza iz Bakra izvršena likvidacija »Jugoslavenske pomorske matice«, s tim da su pomorski radnici prešli u Savez jugoslavenskih pomoraca, a prijatelji mora u »Galeb«. U ožujku 1921. g. gotovo je došlo do generalnog štrajka pomoraca, ali je intervencijom države taj štrajk spriječen. Na poziv Ministarstva socijalne politike i Ministarstva saobraćaja održana je u Beogradu od 9. do 15. svibnja konferencija na kojoj su sudjelovali predstavnici pomoraca i brodovlasnika. Tom prilikom, posredstvom arbitraže navedenih ministarstava, ustanovljene su minimalne plaće mornara na brodovima. Na drugoj konferenciji u Bakru, koja je održana od 30. rujna do 2. listopada 1921. g. posredovanjem Središnje inspekcije rada utanačen je kolektivni ugovor između Saveza jugoslavenskih brodovlasnika i Saveza jugoslavenskih pomoraca. Tek su se ovim kolektivnim ugovorom donekle regulirali osnovni odnosi između brodarskih posada i brodovlasnika. Po tom ugovoru radno vrijeme brodskih posada iznosilo je 60 sati tjedno, što je u odnosu na prilike koje su do tada vladale bio velik dobitak. Dalje se u ugovoru preciziralo plaćanje prekovremenog rada, uz odredbe o dužnostima posade, plaćama i prehrani, a Savezu jugoslavenskih pomoraca prepuštena je, prema pravilniku koji je bio donesen, briga o zapošljavanju pomoraca (sindikalna burza rada).

Prvi kongres Saveza jugoslavenskih pomoraca održan je u Bakru od 28. do 30. srpnja 1922. god. U radu kongresa sudjelovalo je 30 delegata koji su, prema tvrdnjama sudionika, predstavljali 5000 organiziranih pomoraca. Kongres je, među ostalim, raspravljao o idejnoj i političkoj pripadnosti Saveza. Bilo je prijedloga da Savez zadrži jugoslavensku orijentaciju, zatim da proglasi političku neutralnost, te da Savez poprimi klasni karakter. Kongres je zaključio da će Savez jugoslavenskih pomoraca pristupiti Glavnom radničkom savezu Jugoslavije, ući u Međunarodni savez transportnih radnika u Amsterdamu i, preko njega, surađivati s Međunarodnim uredom rada u Genovi. Kongres je, prema tome, zauzeo socijalističku, odnosno reformističku orijentaciju. Na kongresu se raspravljalo o radnim uvjetima pomorskih radnika, slabim plaćama, lošoj ishrani i smještaju, nepopunjavanju radnih mjesta posade, neograničenome radnom vremenu. Posebnu pažnju kongres je poklonio pomorskim radnicima koji su stvaranjem države SHS, ostali bez posla. Krajem 1921.

godine na burzama Saveza jugoslavenskih pomoraca bilo je prijavljeno 2228 nezaposlenih mornara. Prema podacima iznesenima na kongresu, njihov je broj bio mnogo veći i dosegao je 4000. Kongres je raspravljao i o isteklogu kolektivnom ugovoru sklopljenom 1. listopada 1921. s Federacijom jugoslavenskih brodovlasnika za obalnu i dugu plovidbu koji se automatski produžio do 30. lipnja 1922. g. Na zahtjev svojih članova, Savez je 1. svibnja 1922. podnio prijedlog novog ugovora za pomorce na kratkoj obalnoj plovidbi. Kongres je od novoizabrane uprave zahtijevao da zaključi kolektivni ugovor za sve kategorije pomoraca i za sve plovidbe, da ugovorima i akcijama osigura provođenje Zakona o osiguranju radnika i Zakona o zaštiti radnika, da osigura i provede u život konvencije i preporuke Međunarodne konferencije rada koje su donesene na zasjedanju o pomorstvu u Genovi 1920. g. To se odnosilo na konvenciju o utvrđivanju minimalne dobne granice za prijem na pomorske radove, konvenciju o obeštećenju u nezaposlenosti i u slučaju brodoloma, i na konvenciju o zapošljavanju pomoraca, te na preporuke o ograničavanju radnog vremena u ribarskoj industriji, ograničavanju radnog vremena na brodovima unutrašnje plovidbe, preporuku o ustanovljenju nacionalnih statuta pomoraca i preporuku o osiguranju pomoraca u slučaju nezaposlenosti.

Budući da su brodovlasnici odbijali da prihvate nov nacrt kolektivnog ugovora, zatražio je Savez vladinu intervenciju u pitanju reguliranja plaća i uvjeta rada pomoraca. Brodovlasnici su zaključenje kolektivnog ugovora uvjetovali davanjem državnih subvencija. Proglašom Saveza jugoslavenskih pomoraca započeo je u ponoć između 20. i 21. lipnja 1923. godine najteži i najmasovniji štrajk pomorskih radnika. U štrajku je sudjelovalo 1280 pomoraca, od Sušaka do Kotora. Štrajk je izbio na 65 od ukupno 72 parobroda kratke obalne plovidbe, a trajao je punih 60 dana, tj. od 25. kolovoza 1923. g. /štrajk se proširio i na brodove duge obalne plovidbe i duge plovidbe. Štrajku je dala podršku i Internacionalna pomoraca, a inozemni lučki radnici odbijali su da za vrijeme trajanja štrajka ukrcavaju jugoslavenske brodove. Što je štrajk dulje trajao, to su vlasti više progonile i zatvarale pomorce. Na sjednici Saveza, koja je održana 25. kolovoza 1923, štrajk pomoraca kratke obalne plovidbe formalno je završen. U proglašenom štrajkašima i narodu, za neuspjeh se optužuje vlast koja je stala na stranu brodovlasnika. Vlada je slala svoje oficire i vojnike na privatne brodove kao štrajkolomce. Iako je Savez pomoraca bio u sastavu Glavnoga radničkog saveza, Nezavisni su sindikati pružili

punu pomoć štrajkašima. Lučki radnici uključeni u Nezavisne sindikate, odbijali su da iskrcavaju brodove na kojima su posadu sačinjavali štrajkolomci. Likvidaciji štrajka pridonijela je i grupa pomorskih časnika koja se nalazila u štrajkaškom odboru. Ta grupa je slala brzojave odanosti kralju i vladi, manifestirajući svakom prilikom svoje jugoslavensko i patriotizam. To se ubrzo pretvorilo u otvorenu spregu navedene grupe s profašističkom organizacijom Orjunom koju su pozvali da im politički pomogne. Ta je grupa u ime štrajkaškog odbora odbila materijalnu i političku pomoć Pokrajinskog odbora Nezavisne radničke partije Jugoslavije za Dalmaciju i njegovu inicijativu da se zajedno sa Savezom pomoraca i Nezavisnim sindikatima po čitavu Primorju i Dalmaciji organiziraju zborovi u korist štrajkaša. Nakon sloma štrajka došlo je do raspada Saveza jugoslavenskih pomoraca.

Rad na obnovi Saveza jugoslavenskih pomoraca prihvatilo se njegovo staro rukovodstvo 1925. u Sušaku. Umjesto Saveza osnovali su pomorski strojari svoju organizaciju pod nazivom »Klub pomorskih strojara Jugoslavije« sa sjedištem u Sušaku. Klub je donio socijalno-ekonomski program, te je proglasio da je neutralan u odnosu na svaku sindikalnu i političku orijentaciju i grupaciju. Godine 1926. obnovio je rad i Savez jugoslavenskih pomoraca pa je 22. kolovoza 1926. održao svoju prvu skupštinu. Savez je 1927. godine imao 350 članova. Godine 1927. osnovan je u Splitu Savez radnika trgovačke mornarice Jugoslavije. Savez je 1927. brojio 1218 članova. U taj se sindikat nisu uključili kapetani i oficiri. Članstvo je činilo brodsko osoblje, momčad palube, strojari, kuhari i ribari. Na kongresu Saveza, koji je održan 14—15. siječnja 1928. utvrđeno je da je Savez imao 1768 ispravnih članova, 1929. godine 1920 članova, 1930. godine 2346, a 1931. godine 3081 člana. Tako su 1928. djelovale tri organizacije pomorskih radnika. Radi njihova povezivanja i koordiniranja zajedničkih akcija, održana je u Splitu 10—11. studenog 1928. g. konferencija na kojoj je usvojen prijedlog centrale URSS-a da se formira federacija pomorskih organizacija, a oblasnom odboru URSS-a u Splitu povjeren je zadatak da izradi nacrt pravila federacije. Osnivanjem Kluba kapetana trgovačke mornarice 1930. godine, Savez jugoslavenskih pomoraca u Sušaku prestaje da djeluje. Njegove organizacije postaju podružnice novog Saveza u Splitu.⁶⁴

⁶⁴ V. Korać, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1930, knj. II, str. 424—432; M. Kurtini, »Socijalno-ekonomsko stanje

Trgovačka mornarica

Iako je 1. prosinca 1919. god. stvorena zajednička država jugoslavenskih naroda, njena trgovačka mornarica nastala je tek 1920. godine ugovorom Trumbić—Bertolini, kojim je Austro-Ugarska trgovačka mornarica dodijelila Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 141 parobrod, s 137.121 bruto registarskih tona (brt). Prema nekim izvorima trgovačka mornarica Kraljevine SHS imala je 1921. godine 126.000 brt. Od toga su bila 33 parobroda duge plovidbe, 102 parobroda srednje obalne plovidbe i 600 jedrenjaka za obalnu plovidbu. Prijelazom trgovačke mornarice pod jugoslavensku zastavu, najveći je broj brodova pripao redovnoj obalnoj plovidbi. Tada su preuzeti ne samo plovnici objekti nego i cijela organizacija direkcija i brojnih agencija duž obale. To je omogućilo da se linijska obalna služba, čak i u onim nepovoljnim uvjetima poslije rata, relativno dobro obavlja. Do 1925. godine već je radila unutar domaćih voda 51 redovna pruga, a sve su te pruge bile subvencionirane. Bez subvencije, a na račun i rizik samih društava, održavale su se svega dvije pruge.

Prema zvaničnim podacima Statističkog godišnjaka »Opće državne statistike«, stanje trgovačke mornarice krajem 1928, 1929. i 1930. godine bilo je sljedeće:

Na pomorskom okružju Sušak, na liniji duge plovidbe, bilo je 17 parobroda sa 65.699 brt i 31.710 ks. Prosječan broj momčadi iznosio je 454 osobe. Na dugoj obalnoj plovidbi radila su dva parobroda sa 42 mornara. Krat-

ka obalna plovidba imala je 30 parobroda a zapošljavala je 348 mornara. U okružju Sibenik bio je svega jedan parobrod na dugoj plovidbi s 3950 brt i 1350 ks. Na tom brodu radila su 24 mornara. Na dugoj obalnoj plovidbi radila su dva parobroda sa 29 članova posade, a na kratkoj obalnoj plovidbi bilo je 10 parobroda sa 97 mornara. U pomorskom okružju Split dugoj plovidbi pripadalo je 13 parobroda s 58.484 brt i 25.334 ks, sa 335 zaposlena mornara. Na dugoj obalnoj plovidbi radilo je devet brodova sa 146 mornara, a u kratkoj obalnoj plovidbi momčad na 26 brodova brojila je 187 osoba. U okružju Dubrovnik bila su 33 parobroda duge plovidbe sa 142.277 brt i 62.505 ks. Na tim je brodovima radilo 877 mornara. Na kratkoj obalnoj plovidbi bilo je 13 parobroda s 4200 brt i 6443 ks, na kojima je radilo 110 mornara. U pomorskom okrugu Kotor duga je plovidba imala tri parobroda s 5564 brt i 2727 ks. Normalan broj momčadi kretao se oko 58. Na kratkoj obalnoj plovidbi bilo je 11 parobroda sa 1238 brt, 2129 ks i 65 mornara. Ukupno je u pomorskom saobraćaju na dugoj plovidbi bilo 67 parobroda sa 1748 mornara, na dugoj obalnoj plovidbi 13 parobroda s 217 mornara i na kratkoj obalnoj plovidbi 90 parobroda s 807 mornara. Prema tome, u 1930. g. bilo je u pomorskom saobraćaju zaposleno 2772 mornara, dok ih je 1929. bilo 2608, a 1928. 2536. Do 1932. godine broj parobroda duge plovidbe povećao se na 76, duge obalne plovidbe na 19 i kratke obalne plovidbe na 93. Povećao se i broj zaposlenih mornara — duge plovidbe na 1853, duge obalne plovidbe na 341 i kratke obalne plovidbe na 877. Prema tome, ukupan broj zaposlenih iznosio je 3081.

Podatke o porastu pomorske flote duge plovidbe, duge (velike) obalne i kratke (male) obalne plovidbe, do kraja 1936. godine po pomorskim okružjima dali smo u nekoliko tabela:

Pomorsko okružje Sušak

Vrsta plovidbe	Godina	Broj brodova	brt	ks	Broj mornara
Duga plovidba	1930.	17	65.699	31.710	454
	1932.	20	71.068	33.828	482
	1936.	26	101.813	45.520	628
Velika obalna plovidba	1930.	2	3.267	1.900	42
	1932.	11	13.406	7.376	165
	1936.	4	5.679	2.960	66
Mala obalna plovidba	1930.	30	11.515	19.860	348
	1932.	31	6.961	25.560	384
	1936.	213	15.838	25.553	650

Pomorsko okružje Šibenik

Vrsta plovidbe	Godina	Broj brodova	brt	ks	Broj mornara
Duga plovidba	1930.	1	3.950	1.350	24
	1932.	—	—	—	—
	1936.	—	—	—	—
Velika obalna plovidba	1930.	2	3.352	1.449	29
	1932.	—	—	—	—
	1936.	3	780	400	21
Mala obalna plovidba	1930.	10	1.000	2.727	97
	1932.	10	1.219	2.727	97
	1936.	158	4.009	4.253	512

Pomorsko okružje Split

Vrsta plovidbe	Godina	Broj brodova	brt	ks	Broj mornara
Duga plovidba	1930.	13	58.484	25.334	335
	1932.	16	69.200	29.926	386
	1936.	11	54.301	24.516	276
Velika obalna plovidba	1930.	9	10.641	6.479	146
	1932.	5	6.099	4.503	84
	1936.	11	18.561	9.584	188
Mala obalna plovidba	1930.	26	5.497	7.874	187
	1932.	27	5.980	10.171	188
	1936.	269	11.651	12.521	623

Pomorsko okružje Dubrovnik

Vrsta plovidbe	Godina	Broj brodova	brt	ks	Broj mornara
Duga plovidba	1930.	33	142.277	62.505	877
	1932.	35	155.125	67.855	884
	1936.	27	131.459	64.230	734
Velika obalna plovidba	1930.	—	—	—	—
	1932.	3	14.103	10.644	92
	1936.	4	7.190	4.120	65
Mala obalna plovidba	1930.	13	4.200	6.443	110
	1932.	14	6.080	8.973	147
	1936.	161	8.691	13.151	352

Pomorsko okružje Kotor

Vrsta plovidbe	Godina	Broj brodova	brt	ks	Broj mornara
Duga plovidba	1930.	3	5.564	2.727	58
	1932.	5	9.799	4.977	101
	1936.	—	—	—	—
Velika obalna plovidba	1930.	—	—	—	—
	1932.	—	—	—	—
	1936.	—	—	—	—
Mala obalna plovidba	1930.	11	1.238	2.129	65
	1932.	11	1.489	2.714	71
	1936.	34	2.146	3.569	122

Pored brodova trgovačke mornarice duge plovidbe, velike obalne i male obalne plovidbe, na Jadranu je postojala mornarica malih jedinica s pomoćnim motorima i na jedra, ribarskim brodovima i registriranim čamcima za koju se smatralo da nije manje važna od parobrodarskih poduzeća jer je posade na malim jedinicama bila šest puta više od broja zaposlenih na parobrodima. Zbog toga donosimo podatke o cjelokupnome plovnom parku predratne Jugoslavije na Jadranu za razdoblje od 1928. do 1936:

God.	Brojskih jedinica	brt	ks	Broj momčadi
1928.	11.363	—	162.303	29.638
1929.	11.416	292.680	168.039	30.178
1930.	11.327	316.684	181.239	30.237
1931.	11.417	335.582	212.255	30.012
1932.	11.479	360.529	219.317	31.076
1933.	12.026	347.201	212.640	31.209
1934.	12.021	318.568	191.727	31.473
1935.	11.425	—	215.172	33.730
1936.	12.685	387.752	216.893	32.055

U pomorskom okrugu Sušak godine 1929. bilo je 1861 brodskih jedinica sa 72.689 brt, 50.292 ks i 3847 zaposlenih. 1933. godine njihov je broj porastao na 2621 brodskih jedinica na 2835 na 128.563 brt, 75.719 ks a broj Godine 1936. povećao se broj brodskih jedinica na 2835 sa 128.563 brt, 75.719 ks a broj radnika na 5270.

U okrugu Šibenik 1929. godine bilo je 3616 brodskih jedinica sa 8104 brt, 7704 ks, te 9855 zaposlenih. Godine 1933. bilo je 3530 brodskih jedinica s 12.095 brt i 5986 ks, dok je broj zaposlenih iznosio 10.041. Splitsko pomorsko okružje imalo je 1929. godine 3344 brodske jedinice s 66.358 brt i 38.023 ks i 10.009 mornara. Godine 1936. broj brodskih jedinica iznosio je 3401 sa 93.819 brt, 48.393 ks, a broj mornara 9848.

U Dubrovačkom pomorskom okrugu 1929. godine bilo je 1896 brodova s 141.362 brt, 68.305 ks i 5098 mornara. Do kraja 1936. godine došlo je do povećanja na 2183 brodske jedinice, 149.939 brt, 82.978 ks i 5475 zaposlenih.

U pomorskom okrugu Kotor 1929. godine bilo je 699 brodskih jedinica s 4167 brt, 3715 ks i 1369 mornara. Godine 1936. povećao se broj brodskih jedinica na 736 sa 3425 brt i 3817 ks. Broj zaposlenih na brodovima povećao se na 1421.

U slijedećoj tabeli dajemo podatke o kretanju broja poduzeća i nosivosti prema podacima Saveza pomorskih brodovlasnika parobroda.

Parobrodi	1935.	1936.	1937.
Broj poduzeća	32	32	32
Broj parobroda	173	174	172
Bruto tonaža	354.257	349.308	373.866
Nosivost:			
broj putnika	27.726	28.418	28.576
tona robe	537.059	526.254	574.555
količina H. P.	205.316	203.289	92.693

Podaci o ukupnom broju brodova trgovačke mornarice za prijevoz robe i putnika prikazani su u slijedećoj tabeli:

Godina	Broj brodova	Bruto tonaža	Normalan broj momčadi	H. P.
1936.	12.685	387.866	32.055	216.953
1937.	12.893	412.490	32.760	223.461
1938.	12.950	442.719	33.322	247.480

Isti izvor navodi da su početkom 1939. godine postojala slijedeća parobrodarska poduzeća:

	brt
Jugoslavenski Lloyd a.d. Split — uprava u Zagrebu	110.260
Dubrovačka plovdba a.d. Dubrovnik	52.171
Brodarsko a.d. »Oceanija« — Beograd — uprava u Sušaku	35.804
Jugoslavenska plovdba d.d. Sušak	27.118
Slobodna plovdba Topić d.d. Sušak	25.831
Prekomorska plovdba d.d. — Sušak	25.419
Jadranska plovdba d.d. Sušak	23.222
Atlantska plovdba d.d. — Sušak	19.239
Zetska plovdba a.d. — Cetinje, poslovnica u Kotoru	9.740
Brodarsko poduzeće kap. A. Babanovića — Milna — uprava Sušak	8.018
Brodarsko poduzeće Fr. Petrinović — Split — uprava Sušak	7.849
Jugoslavenska oceanska plovdba a.d. Sušak	7.661
»Alcesu« par. d.s.o.j. — Orebić — uprava Sušak	5.550
Brodarsko poduzeće Marin Ferić — Split	4.721
Plovdba »Rad« (Banaz i Rusko) Dubrovnik	4.210
Slobodna plovdba d.s.o.j. — Dubrovnik	4.113
»Jadran« parobr. d.s.o.j. — Sušak	4.062
Jugoslavenska komercijalna plovdba d.d. Sušak	3.871
Parobrodarsko poduzeće Grbić d.s.o.j. — Split	3.660
Marović, Parobrodarsko d.s.o.j. — Split	3.241
Splitsko parobrodarsko d.s.o.j. »Spad« — Split	1.571

Od trgovačkih brodova najvažniji su bili:

	t nosivosti
»Avala«, vlasništvo Jug. Lloyd	10.760
»Triglav«, vlasništvo Jug. Lloyd	10.760
»Aleksandar I«, vlasništvo Jug. Lloyd	9.750
»Istok«, vlasništvo Jug. Lloyd	9.670
»Vojvoda Putnik«, vl. Jug. Lloyd	9.450
»Marija Petrinović«, vl. Jug. Lloyd	8.900
»Zrinjak«, vl. Jug. Lloyd	8.500
»Sveti Vlaho«, vl. Jug. Lloyd	9.900
»Durmitor«, vl. Dubrovačke plovdb	9.400
»Sokol«, vl. Jugoslavenske plovdb	9.450
»Zvire«, vl. Prekomorske plovdb	8.600

Među najvažnije putničke brodove spada li su.

	brt
»Kraljica Marija«, vl. Jug. Lloyd	10.382
»Princeza Olga«, vl. Jug. Lloyd	8.480
»Kralj Aleksandar«, vl. Dubrov. plov.	2.460
»Kumanovo«, vl. Dubrov. plov.	1.409
»Prestolonaslednik Petar«, vl. Jadranske plovidbe	1.726
»Jugoslavija«, vl. Jadranske plov.	1.275
»Karadorde«, vl. Jadranske plov.	1.293

Jugoslavenski Lloyd a.d. Split imao je 19 parobroda duge plovidbe s 110.260 brt. Dubrovačka plovidba a.d. Dubrovnik imala je 10 parobroda duge plovidbe i 14 parobroda male obalne plovidbe s ukupno 52.171 brt. Brodarsko a.d. »Oceania«, Beograd imalo je 12 parobroda duge plovidbe s 35.804 brt. Jugoslavenska plovidba d.d. Sušak imala je pet parobroda duge plovidbe s 27.118 brt.

Slobodna plovidba »Topić« d.d. Sušak imala je šest parobroda duge plovidbe s 25.831 brt. »Prekomorska plovidba« d.d. Sušak imala je pet parobroda duge plovidbe s 25.419 brt. »Jadranska plovidba« d.d. Sušak imala je dva parobroda velike obalne plovidbe i 52 parobroda male obalne plovidbe s ukupno 23.222 brt. Brodarsko poduzeće »Eugen Matković« — Split imalo je tri parobroda duge i tri parobroda velike obalne plovidbe s ukupnom tonažom od 16.174 brt. »Atlantska plovidba« d. d. Sušak imala je četiri parobroda duge plovidbe s 19.239 brt. Brodarsko poduzeće »Anton Babanović« — Milna imalo je tri parobroda duge plovidbe s 8018 brt. Brodarsko poduzeće »Franjo Petrinović« — Split imalo je dva parobroda duge plovidbe s 7849 brt. »Alcesu« parobrodarsko d.s.o.j. Orebić imalo je dva parobroda velike obalne plovidbe s 5550 brt. »Ilirija« d.d. brodarsko poduzeće Zagreb imalo je parobrod duge plovidbe s 4299 brt. »Slobodna plovidba« d.s.o.j. Dubrovnik imalo je parobrod duge plovidbe s 4062 brt. »Jugoslavenska komercijalna plovidba« d.d. Sušak imala je parobrod duge plovidbe s 3871 brt. »Grgić« parobrodarsko d.s.o.j. Split imalo je parobrod duge plovidbe i jedan parobrod velike obalne plovidbe s ukupnom tonažom od 3660 brt. »Marović« parobrodarsko d.s.o.j. Omišalj imalo je dva parobroda velike obalne plovidbe s 3241 brt. »Prvo dalmatinsko trgovačko društvo« s.o.j. Dubrovnik imalo je parobrod duge plovidbe s 1937 brt. Brodarsko poduzeće »Marin Ferić« Split imalo je parobrod duge plovidbe s tri parobroda male plovidbe s ukupnom tonažom od 4721 brt. Plovidba »Rad« (Banez i Ruzko)

Dubrovnik imala je parobrod duge plovidbe s 4210 brt. »I. L. Bulić« — brodovlasnik i pomorski agent Split imao je parobrod velike obalne plovidbe s 2243 brt. »Spad« parobrodarsko d.s.o.j. Split imalo je parobrod duge obalne plovidbe s 1571 brt. »Jugoslavenska oceanska plovidba« d.d. Sušak imala je dva parobroda duge plovidbe sa 7661 brt. »Kvarner« d.d. Sušak imalo je parobrod duge plovidbe sa 1369 brt. »Zetska plovidba« a.d. Cetinje imala je parobrod duge, parobrod velike obalne i 15 parobroda male obalne plovidbe s ukupno 9740 brt. Sedam vlasnika manjih brodova imalo je osam brodova kratke obalne plovidbe s 470 brt. Navedena su društva, prema tome, imala 1. siječnja 1939. godine 81 parobrod duge plovidbe, 14 parobroda duge obalne i 92 parobroda kratke obalne plovidbe što ukupno iznosi 187 parobroda. Ukupna tonaža iznosila je 413.823 brt, 251.918 neto registarskih tona (nrt) odnosno 629.150 tona nosivosti. Prema tom izvještaju jugoslavenska pomorska trgovačka mornarica porasla je u odnosu na 1920. godinu za oko tri puta po bruto registarskim tonama ili svake godine po broju brodova za 1,5 posto, a po bruto registarskoj tonaži za 10,54 posto. Uglavnom su jugoslavenski brodovlasnici kupovali stare brodove koji su se u vrijeme svjetske ekonomske krize 1930—1933. u raznim lukama svijeta nudili na prodaju kao staro željezo. A bilo je i slučajeva da ih je strani kapital zbog zastarjelosti nominalno ustupao jugoslavenskim brodovlasnicima. (Npr. »Jugoslavenskoj komercijalnoj plovidbi« d.d. Sušak, »Atlantskoj plovidbi« d.d. Sušak, i drugima). Zbog toga navodimo podatke o starosti teretnih brodova jugoslavenske obalne plovidbe.

Godine starosti broda	brt	u %
ispod 10	38.189	10,6
10—15	52.146	14,4
15—20	98.493	27,3
20—25	47.797	13,3
više od 25	124.005	34,4
Svega	330.630	100,0

Od 77 parobroda duge plovidbe 57 bilo je starije od 20 godina, koliko iznosi vijek ekonomske eksploatacije broda. Od 14 brodova veliko obalne plovidbe 12 ih je prekoračilo granicu amortizacije. Starijih od 20 godina bilo je i 79 parobroda kratke obalne plovidbe. Ovakva tehnički dotrajala i zastarjela flota nije imala veće značenje na međunarodnom tržištu brodskog prostora. Kvantitativno povećanje flote nije odgovorilo potrebama nacio-

nalne ekonomije. Jugoslavenski brodovi slobodne plovidbe bili su zaposleni na svjetskim trgovačkim rutama kuda je strujao i velik ali jeftin teret (ugljen, rudača, žitarice).

Saobraćaj roba morem (vanjska i unutrašnja trgovina) koja je krajem 1925. godine iznosila 1,745.000 tona, naglo se razvijao. Krajem 1929. godine dosegla je maksimum od 2.719.000 tona robe, nakon čega promet, osobito od 1931. god., primjetno opada, tako da je do kraja 1932. godine pao na minimum od svega 1,747.000 tona, što znači da je bio za 36 posto manji. Nakon toga ponovo je porastao, da bi krajem 1934. godine iznosio 2,222.000 tona.

U sljedećoj tabeli donosimo podatke o kretanju vanjske trgovine pomorskim putovima u razdoblju od 1936—1938. godine:

God.	Izvoz u t	%	Uvoz u t	%
1936.	1,517.938	52,92	384.153	39,54
1937.	1,897.164	41,62	410.274	37,13
1938.	1,791.106	48,38	422.401	33,26

U cjelokupnom izvozu vodenim, suhim i zračnim putem, pomorski transport sudjelovao je u prosjeku sa 47,6 posto, a cjelokupni uvoz ostvaren pomorskim transportom iznosio je 36,6 posto. Ukupni unutrašnji promet i promet s inozemstvom imao je sljedeći obujam: 1936. godine 3,952.827 tona; 1937. godine 4,914.529 tona; 1938. godine 4,687.996 tona. Promet robe s inozemstvom, izvoz i uvoz pod jugoslavenskom zastavom vidi se i iz sljedećeg prikaza:

God.	Promet robe pod jugoslavenskom zastavom	Promet robe pod stranim zastavama	Ukupno pod svim zastavama	Udio jugoslavenske zastave u %
1936.	935.407	895.312	1,830.719	51,09
1937.	1,011.925	1,204.193	2,216.118	45,66
1938.	878.637	1,084.360	1,962.997	44,76

Pomorski putnički saobraćaj je od 1925. godine, kada je prevezao 812.000 putnika, znatno porastao do kraja 1930. godine. Tada je dosegao maksimum od 1,582.000 putnika — dakle, povećanje od 95 posto. Nakon toga postupno opada do kraja 1933. godine, kada

ostvaruje minimum od 1,208.000 putnika, što predstavlja smanjenje za 23,6 posto, a zatim se povećava, tako da je krajem 1934. godine imao 1,316.000 putnika. U godinama 1936—1938. kretanje broja putnika brodovima pod jugoslavenskom zastavom bilo je:

God.	Broj prevezenih putnika pod jugoslavenskom zastavom u tuzemnom prometu	Broj putnika prevezenih pod jugoslavenskom zastavom u prometu sa inozemstvom	Ukupno broj prevezenih putnika pod jugoslavenskom zastavom	Broj putnika prevezenih pod stranim zastavama	Ukupno
1936.	2,734.091	16.437	2,750.528	2,759.643	5,510.171
1937.	3,038.694	22.210	3,060.904	3,063.892	6,124.796
1938.	2,924.908	28.594	2,953.502	2,951.935	5,905.437

Udio brodova pod jugoslavenskom zastavom u prijevozu putnika u odnosu na ukupan broj prevezenih putnika bio je 1936. godine 49,91 posto. Ni u daljim godinama taj se postotak nije bitno mijenjao: 1937. godine iznio je 49,97 posto, a 1938. 50,01 posto.

Parobrodarska društva u odnosu na cjelokupan pomorski plovidbeni park, raspola-

gala su sa 90 posto cjelokupne tonaže. Njihovi vlasnici su bili pretežno akcionarska društva (80 posto parka parobrodarskih društava). Sljedeći prikaz pokazuje da 1,33 posto parobrodarskih vlasnika posjeduje 90,63 posto cjelokupne bruto tonaže plovih jedinica i 41,48 ks strojeva i motora.

	Ukupan plovni park		Od toga		Ostala parobrodarska društva
		%	parobrodarska društva	akcionarska društva	
Broj plovih jedinica	12.893	100	1,33	1,13	0,20
Bruto tonaža	412.490	100	90,63	80,25	10,38
H. P.	223.461	100	41,48	27,35	14,13

U linijskoj i maloj plovidbi bila je najveća koncentracija. Od 90 parobroda sa 30.972 brt ih je pripadalo Jadranskoj, Zetskoj i Dubrovačkoj plovidbi. Međutim 91 parobrod sa 351.866 brt duge obalne i duge plovidbe bio je u vlasništvu 29 raznih društava, tako da je u prosjeku na jedno društvo dolazilo 3,2 broda sa 12.133 brt. Pomorski godišnjak za 1939—1940. godinu donosi podatke o društvenoj glavnici za 25 društava, koja je iznosila 238.116.211 dinara. Prema podacima za 1934. godinu bilo je 13 akcionarskih pomorsko-brodarskih društava. Iznos glavnice iznosio je 237.250.000 dinara, a zbirna bilanca 709.807.000 dinara. Najkrupniju poziciju bilance pokazuje vrijednost parobroda (u visini od 505,4 milijuna dinara ili 71,19 posto). Fondovi za osiguranje i amortizaciju vrijednosti plovnog parka dosežali su 26,87 posto od njegova iznosa. Slijedeća tabela pruža pregled glavnih sredstava u dinarima u 13 spomenutih akcionarskih parobrodarskih društava.

uplaćena glavnica	237.250.000
rezerve	107.810.000
amortizacijski fond	135.775.000
povjerioci tuzemni	47.548.000
povjerioci inozemni	45.804.000
dobitak iz ranijih godina	8.168.000
dobitak iz 1937. godine	83.268.000
ostala pasiva	44.184.000
zbir bilanca	709.807.000
gotovina	15.118.000
vrijednosni papiri	36.901.000
materijali (namirnice i ostalo)	4.114.000
investicije	505.373.000
potraživanje od tuzemnih dužnika	96.240.000
potraživanje od inozemnih dužnika	29.912.000
gubitak od ranijih godina	5.000
gubitak iz 1937. godine	571.000
ostala aktiva	21.573.000
zbir bilanca	709.807.000

Bruto prihod 13 parobrodarskih društava iznosio je u 1936. godini 187 milijuna dinara, a 1937. 343,4 milijuna dinara. Dobitak u 1936. godini iznosio je 10 društava u iznosu od 40,6 milijuna dinara, a 1937. god. 12 društava u iznosu od 91,2 milijuna dinara. Godine 1936. dva društva radila su s gubitkom u iznosu od šest stotina dinara, dok je u 1937. godini samo jedno poduzeće imalo gubitak u iznosu od pet stotina dinara. Rezultat poslovanja bio je izvanredno povoljan: višak dobitka nad gubitkom iznosio je 90 milijuna i 860 tisuća dinara. U odnosu na bruto prihod od 343.393.000 dinara taj dobitak čini 26,45 posto, a u odnosu na glavnici 38,29 posto. Od čistog dobitka, u iznosu od 90,8 mi-

lijuna dinara, za dividendu je bilo namijenjeno 52.857.000 dinara, što znači da je visina dividende u odnosu na iznos glavnice dosegala do 22,27 posto.

Prema proračunima dra Ive Vinskoga, na području Hrvatske od 5853 milijuna ukupnih investicija u saobraćaj i veze, od 1919. godine do 1940. godine uloženo u pomorstvo 15,1 posto ili 885 milijuna dinara. Od toga je na teretne brodove trgovačke mornarice otpadalo 730 milijuna, putničke brodove trgovačke mornarice 115 milijuna, a na gradnju luka, svjetionika i slično 40 milijuna dinara.

Jugoslavenski pomorci, pored ostalih loših uvjeta, bili su najslabije plaćeni pomorci na svijetu. Plaća zapovjednika broda u Engleskoj i Francuskoj bila je 30, u Njemačkoj 34, Švedskoj 39, Danskoj 41, Nizozemskoj 42, Norveškoj 46, SAD 58, Italiji 20 i Jugoslaviji 14 Lstg (engleska funta). Plaća kormilara u Belgiji iznosila je 5,75, u Njemačkoj 6,5, u Švedskoj 7,75, Engleskoj 9, SAD 12, Italiji 5,5 i u Jugoslaviji 3,25 Lstg. Prema tome, plaće jugoslavenskih pomoraca bile su za 50—200 posto niže od plaća ostalih pomoraca u svijetu, što je jugoslavenske brodovlasnike stavljalo u vrlo povoljan položaj.⁸⁵

Savez pomorskih radnika trgovačke mornarice

U jeku monarhističke diktature 22—23. ožujka 1929. godine u Splitu je održan redovan kongres Saveza radnika trgovačke mornarice Jugoslavije. Kongres je dao suglasnost da se osnuje federacija pomorskih organizacija. Federaciju bi sačinjavale autonomne sekcije: mornara, strojara, kapetana i lučkih radnika. Kongresu je podnesen opširan izvještaj o dotadašnjim naporima organizacije da se popravi položaj pomoraca kao i stručni referat o pomorskoj plovidbi i pomorcima s usporednim pregledom položaja jugoslavenskih

⁸⁵ Pomorska enciklopedija, Zagreb, 1954, sv. 1, str. 314—316; B. Ercigoj, »Naše pomorstvo kroz statističke podatke«, *Pomorski zbornik*, n. dj., knj. I, 839—856; J. Mihaljević, »Prijevoz tekućih tereta morem i jugoslavenska tankerska flota«, na i. mj., 857—872; F. Culinović, »Pomorska politika stare Jugoslavije«, na i. mj., 671—687; M. Mirković, *Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb, 1958, 402; V. V. Rozenberg i J. Lj. Kostić, *Iko financira jugoslavensku privredu*, Beograd, 1940, 208—213; I. Vinski, *Investicije na području Hrvatske u razdoblju između dva svjetska rata*, izdanje Ekonomskog instituta FNRJ, ser. III, knj. 2, Beograd, 1955, 38; *Statistički godišnjak* 1930, Beograd, 1933, 174—175; isto, 1932, na i. mj., 1934, 150—151; isto, 1936, na i. mj. 1937, 192—193.

pomoraca i pomoraca u drugim zemljama. Kongres je istakao zahtjev da nadležna ministarstva pristupe reguliranju svih pitanja socijalno-ekonomske zaštite pomoraca po uzoru na ostale pomorske države u kojima su ta pitanja riješena zakonima ili kolektivnim ugovorima. Kongres je tražio da se osnuje i sazove stručna komisija, koja bi trebala da regulira pitanje radnog vremena na brodovima trgovačke mornarice i pripremi utanačenje kolektivnoga radnog ugovora. Savez je uspio da poveća broj svog članstva na 2250. Od 60 brodova duge plovidbe i duge obalne plovidbe, Savez je na 40 brodova imao svoja povjereništva, kao i na 90 brodova kratke obalne plovidbe.

Brodovlasnici su odlučno i jedinstveno nastupali protiv Saveza trgovačke mornarice, sprečavajući mu svaki rad. Odbijali su svaku inicijativu ovog Saveza, tvrdeći da on nije legalna i legitimna organizacija pomorskih radnika. Prema tvrdnji funkcionara Saveza, brodovlasnici su ga tretirali kao ljevičarsku revolucionarnu i internacionalnu klasnu borbenu organizaciju. Savez se, u stvari, borio za to da brodovlasnici poštuju zakonske odredbe, pravo na tjedni počinak, da se ne smanjuje ukrcani broj posada na brodovima, da im se ne zakida hrana i ne snižavaju plaće. Savez se borio protiv kršenja Zakona o zaštiti radnika i uposlenju stranih mornara na jugoslavenskim brodovima, po kojemu nijedan brodovlasnik nije mogao zaposliti strane radnike dok ne dobije dozvolu od ministarstva. Isto je tako Savez najoštrije ustao protiv prakse da pomorci, da bi se ukrcali, moraju radno mjesto kupovati velikim svotama koje u naturi i novcu plaćaju agentima i predstavnicima brodovlasnika. Tako je, npr., na sastanku pomoraca u Sušaku, koji je održan 10. studenog 1930. na poziv Saveza radnika trgovačke mornarice, među ostalim, rečeno »da su se pojavili agenti koji vrbuju pomorske radnike na ulici da se zaposle, te da od pojedinaca izmuđuju visoki mito na račun zaposlenja. Tako su radnici danas prosto robovi pojedinih agenata koji od njih žive. Pomorske radnike se maltretira za vrijeme putovanja po moru, ima slučajeva gdje su isti izvrgnuti nedovoljnoj i lošoj prehrani, kao i to, da se pojedine radnike tuče na brodu.« Skupština je tražila od vlasti strogu zabranu vrbovanja pomorskih radnika po ulicama i zabranu fizičkog kažnjavanja pomorskih radnika za vrijeme putovanja, a pomorske radnike pozvala da traže zaposlenje u Savezu radnika trgovačke mornarice Jugoslavije koji je, u vezi s tim, intervenirao kod vlasti i stupao u pregovore s parobrodarskim društvima. Postignut je spo-

razum da se zaključi kolektivni ugovor i da se radnici zapošljavaju preko Saveza, redom kojim su se prijavili kao nezaposleni. Takav sporazum skopljen je 12. studenog između podružnice Saveza u Sušaku i podružnice Jugoslavenskog Lloyda u Sušaku. U prosincu 1930. javile su novine da je i u Splitu osnovan ured za zapošljavanje pomoraca, a osnivanje sličnih ureda predviđalo se u Šibeniku, Dubrovniku i Kotoru.

Skupština radnika trgovačke mornarice u Splitu koja je održana 21. siječnja 1933. godine, nakon što je odobrila rad uprave Saveza na donošenju zakonskih odredaba o socijalnoj zaštiti pomoraca, posebno je tražila »da se čim prije obrazuje pomorska burza rada kako bi se jednom zadovoljavajućom raspodjelom rada ublažile posljedice sve veće besposlenosti«. Posljednjih dana srpnja 1933. godine održavala se u Beogradu, kod Središnje uprave za posredovanje rada, konferencija na kojoj su predstavnici Saveza brodovlasnika i pomorskih referenata splitske i zagrebačke Radničke komore raspravljali o projektu osnivanja pomorske burze rada, koji su izradile pomorske organizacije. Projekt je predviđao osnivanje odjela za posredovanje rada za pomorce pri Javnoj burzi rada u Splitu i ekspozituri tog odsjeka u Sušaku, Dubrovniku i Kotoru.

Prema uputstvima CK KPJ iz 1932. godine, komunisti u Dalmaciji, Crnogorskom i Hrvatskom primorju trebali su svoj rad koncentrirati na lučke radnike i mornare preko Općega radničkog saveza (ORS-a). Nakon te direktive partijsko rukovodstvo u Dalmaciji stvara podružnice Općega radničkog saveza i traži od komunista, koji su radili u pomorskim sindikalnim organizacijama URSS-a, da pristupe u ORS. Tako su u ORS-u stvorene tri sekcije: prva, pod nazivom Savez pomorskih radnika u Splitu; druga, Udruženje časnika stroja trgovačke mornarice u Splitu, i treća, Sekcija lučkih radnika. Stvaranje tih sekcija u ORS-u išlo je na račun postojećih organizacija. Sve te sekcije nalazile su se u rukama komunista. Jugoslavenski nacionalisti koji su u svojim rukama imali Radničku komoru u Splitu, htjeli su da osnuju svoj jugoslavenski nacionalni sindikat pomoraca pod nazivom Stručni savez pomoraca u Splitu. O tome je pisala splitska štampa. Evo odgovora Saveza radnika trgovačke mornarice na ta nastojanja: »Gospoda 'nacionalisti' iz splitske Radničke komore najavili su prije neki dan preko *Novog doba* u Splitu da osnivaju svoj 'savez pomoraca'. Oni taj pokušaj vrše već godinu dana, samo im to nikako ne polazi za rukom. Na tu obavijest naš Savez pomoraca

može dati samo slijedeći odgovor: Ostavlja-juć! po strani motive koji su rukovodili iz- vje«nu gospodu sa nekih uticajnih položaja da pristupe osnivanju 'novog stručnog saveza pomoraca', dužnost nam je kao prave orga- nizacije pomorskih radnika da izjavimo: 1. Akcija za osnivanje 'novog stručnog saveza po- moraca' pokrenuta je od lica, koja nisu po- morci i koja s pravim pomorcima nemaju ni- šta zajedničkog, 2. osnivanjem 'novog struč- nog saveza pomoraca' — pored našeg posto- jećeg Saveza u kome je mjesto svima dobro- namjernim i ispravnim pomorcima — znači pokušaj ostvorenog razbijanja prave organi- zacije pomorskih radnika, 3. ta akcija, ako i nije pokrenuta po direktnoj želji protivnika pomoraca, kojima je uvijek od sada polazilo za rukom da onemoguću rješenje pitanja ure- đenja socijalne zaštite pomoraca prema pre- dlozima izrađenim od našeg Saveza, a prihva- ćenim od zainteresiranih radničkih ustanova, ona svakako ide njima u prilog.«

Tadašnji članovi sindikata pomoraca na sli- jeđeci način su ocijenili stvaranje Stručnog saveza pomoraca: »Razni nacionalni provla- dini elementi, infiltrirani uz pomoć vlasti i brodovlasnika u splitsku radničku komoru uspjeli su raznim obećanjima, privlačnim po- nudama, lažima i šovinističkim podvalama pri- dobiti pojedine pomorce, pa je 14. svibnja 1935. održana u Splitu konstituirajuća skup- ština Stručnog saveza pomoraca SSP. To je bio otvoreni atak i početak dobro planirane i pripremljene široke akcije prikrivenih na- cionalnih profašističkih elemenata.«

U radničkoj štampi sve se manje pisalo o Savezu radnika trgovačke mornarice. Savez je održao 4. kolovoza 1934. u Šibeniku konferen- ciju za pomorske radnike na području ove lučke kapetanije. Na njoj se raspravljalo o socijalno-ekonomskom položaju pomoraca i obnovi i konsolidaciji Saveza. Redovna skup- ština održana je početkom studenog 1934. go- dine. Na njoj je izabrana nova uprava, utvr- đen je program akcija na socijalno-ekonom- skom i kulturnom području i izmijenjena su pravila Saveza. Na uspjelom zboru u Sušaku, u lipnju 1935, ponovno se traži rješavanje pi- tanja plaća, pomorske burze rada, zakonskog reguliranja zaštite pomoraca i njihova prav- nog odnosa prema brodovlasnicima. Odlukom toga zbora sjedište Saveza radnika trgovačke mornarice Jugoslavije premješteno je iz Spli- ta u Sušak, jer mu je u Splitu bio onemogu- ćen normalan rad. Novoformirani Stručni sa- vez pomoraca Jugoslavije iz Splita prijavio se u sastav Internacionalne transportne federa- cijie u Amsterdamu, u koji, međutim, nije bio

primljen, jer se u ITF nalazio Savez osoblja trgovačke mornarice sa sjedištem u Sušaku. ITF je, prema informaciji iz Centrale URSS-a, preuzela na sebe inicijativu da se pozavade pomorske organizacije dovedu u vezu radi iz- mirenja. ITF stoji na gledištu da se za po- morce Jugoslavije ništa dobro neće moći učini- ti sve dotle dok oni budu pocjepani i u ve- likoj mjeri neorganizirani.« Centrala URSS-a obećala je da će svesrdno nastojati da se stvo- ri jedinstveni savez pomoraca.

Početak 1936. Hrvatska seljačka stranka, da bi osigurala jači utjecaj među radnicima u Dalmaciji, forsira stvaranje Hrvatskoga ra- dničkog saveza. U prvoj polovini 1938. počinju javno surađivati HRS i Stručni savez po- moraca iz Splita. Na zajedničkim skupštinama po Dalmaciji i Hrvatskom primorju napadaju se komunisti, marksisti, »crveni URSSJ« i okrivljuju za neriješena pitanja pomoraca. Stručni savez pomoraca javno se deklarirao kao sastavni dio Hrvatskoga radničkog save- za na skupštini Stručnog saveza 5. VI 1938. god. u Splitu. Pošto je pročitan nacrt kolek- tivnog ugovora, skupština je izjavila da su hrvatski pomorci, zaposleni u trgovačkoj mo- rnarici, spremni da se priključuju HRS-u kao autonomna organizacija s ciljem »da se kao sinovi hrvatskog naroda bore za svoju soci- jalnu pravicu i da osuđuju sve elemente koji idu marksističkim putem, opominju ih i po- zivaju da se vrate svojoj nacionalnoj svije- sti.« HRS koji nije želio da ima u svom ok- viru autonomne organizacije, na izvanrednom kongresu Stručnog saveza, koji je održan 4. svibnja 1939, uz pomoć policije raspušta kon- gres i upravu Stručnog saveza i umjesto nje- ga formira sekciju hrvatskih pomoraca. Ras- puštanje Saveza opravdavalo se tvrdnjom da su za kongres većinom birani komunistički i antifašistički orijentirani delegati zašto je kri- va i uprava Saveza.¹⁶

Klub kapetana trgovačke mornarice, Klub pomorskih strojara i druge organizacije pomorskih radnika

Osnivačka skupština Kluba kapetana trgo- vačke mornarice održana je 15. kolovoza 1930. u Splitu. Skupština je izrazila spremnost ka- petana trgovačke mornarice da se s ostalim pomorskim radnicima bore za ostvarenje za- jedničkih socijalnih i ekonomskih prava. Se-

¹⁶ Radničke novine, Zagreb, 21. III, 26. IV, 21. XI, 5. XII 1930; 3. II, 23. VI 1933.

ekretar kluba, kapetan Marko Curtini, u svom je izvještaju istakao da klub broji 233 ispravna člana što je više od 60 posto aktivnih pomorskih kapetana. Odlukom skupštine klub je pristupio zemaljskoj sindikalnoj centrali URSS-a i Međunarodnome udruženju kapetana trgovačke mornarice. Skupština je utvrdila program rada kluba. U njemu se, među ostalim, traži da se što prije pristupi reformi zastarjelog pomorskog zakonodavstva, da se što prije donese zakon o radnom ugovoru na brodovima trgovačke mornarice, pravilnik o službi na brodu i zakon o disciplini na brodu. Ti zakoni treba da se zasnivaju na međunarodnim pomorskim konvencijama. Skupština je tražila da se regulira osnovni radni odnos na brodovima: izdavanje pomorskih knjižica, priznavanje kvalifikacija, zapošljavanje putem namjestbenog ureda, utvrđivanje broja članova posade, pravni položaj zapovjednika, sigurnost njihove službe kao i službe ostalih časnika. Skupština je tražila da se uspostavi pomorska inspekcija rada i da se njena djelatnost uskladi s potrebama nacionalne i međunarodne zaštite pomoraca. Skupština je također zahtijevala temeljitu reorganizaciju postojećega socijalnog osiguranja pomoraca u iznemoglosti, starosti i smrti, s tim da se to osiguranje protegne na sve pomorce, tj. na sve časnike i na momčad, kako je to već provedeno u svim pomorskim zemljama. Skupština je tražila da osiguranje pomoraca postane samostalna ustanova, a da u pogledu bolesničkog osiguranja klub poduzme korake da se osiguranje pomoraca u slučaju bolesti i nezgoda podvrgne temeljitoj reformi. Od kluba se dalje tražilo da se što više angažira na donošenju službene pragmatike za pomorce koju su dužna da, po ugovoru o subvencijama, izrade parobrodarska društva. Klub je trebao da pokloni određenu pažnju i izgradnji pomorske uprave, da traži reguliranje pilotaže na obali, reformu nastavnog sistema nautičkih škola, te pruži pomoć kvalificiranim pomorcima u državnoj službi i radi na poboljšanju njihova položaja. Zahtijevalo se reguliranje radnog vremena u skladu s međunarodnom konvencijom, a pitanje plaća ostavljeno je za kasnije, povoljnije prilike. Skupština je usvojila pravila i odlučila da se unutar kluba osnuje fond za pomoć u slučaju nezaposlenosti i smrti.

Klub pomorskih strojara održao je 11. kolovoza 1929. glavnu godišnju skupštinu na kojoj je sudjelovalo oko 200 članova. Od travnja 1927. godine do kraja 1928. klub je povećao članstvo na 397 ljudi. Sekretar kluba pomorskih strojara bio je Đorđe Vuksan. Godine 1932. donio je Klub pomorskih strojara

odluku da uđe u sastav Ujedinjenoga radničkoga sindikalnog saveza Jugoslavije. Tu je odluku obrazložio željom da uspostavi tijesnu suradnju s drugim pomorskim organizacijama koje se nalaze u sastavu URSSJ-a. Klub je u to vrijeme okupljao gotovo sve pomorske strojare i predstavljao, prema mišljenju URSS-ovih funkcionara, solidnu organizaciju. Osnivanjem sekcije ORS-a »Udruženje časnika stroja u Splitu« prestao je djelovati Klub pomorskih strojara. Kada je centrala ORS-a počela raspuštati upravne odbore podružnice ORS-a po Dalmaciji, zbog toga što su se nalazili u rukama komunista, počinje krajem 1934. godine prelaz komunista u URSSJ, proces koji je u ostalim dijelovima Hrvatske tada već u velikoj mjeri završen. Sekcija ORS-a Udruženje časnika stroja — istupa iz ORS-a i osniva u lipnju 1935. godine samostalnu organizaciju pod istim nazivom a u sklopu URSS-a. U istom mjesecu 1935. godine sjedište Kluba kapetana trgovačke mornarice, preneseno je iz Splita u Sušak s obrazloženjem da se u Sušaku nalazi sekretar Kluba Marko Kurtini.

U sklopu URSSJ-a osnovano je još 1931. godine Udruženje radio-tegrafista trgovačke mornarice Jugoslavije a 1935. godine formirano je u Sušaku Udruženje pomorskih kuhara i konobara. Prema tome, krajem 1936. godine u sklopu URSSJ-a djeluje Savez radnika trgovačke mornarice Jugoslavije, Klub kapetana trgovačke mornarice, Udruženje časnika stroja i Savez lučkih i obalskih radnika Jugoslavije koji je osnovan 4. kolovoza 1935. godine. Sekcije obalskih radnika iz ORS-a pristupile su također URSSJ-u. O njihovu razvoju i radu govorimo u posebnom poglavlju.

Brojno stanje članova po sindikalnim organizacijama pomoraca u razdoblju od 1928. godine do 1936. godine (bez Udruženja radio-tegrafista i Udruženja pomorskih kuhara i konobara) vidi se iz slijedeće tabele:

Godina	Savez radnika trgovačke mornarice Jugoslavije	Klub kapetana trgovačke mornarice	Klub pomorskih strojara (Udruženja časnika stroja)	Savez lučkih i obalskih radnika Jugoslavije
1928.	1768	—	200	—
1929.	1920	—	397	—
1930.	2346	271	—	—
1931.	2418	252	—	—
1932.	2086	217	—	—
1933.	1511	153	—	—
1934.	428	132	—	—
1935.	440	120	—	—
1936.	445	62	180	580

Na IV kongresu URSSJ-a, koji se održao 18. i 19. travnja 1938. u Zagrebu, rečeno je da se rau, na ujedinjavanju pomorskih organizacija radi stvaranja federacije koja bi obuhvatala sve pomorske organizacije, a da pri tome ostane sačuvana inicijativa pojedinih grupa koje bi djelovale kroz autonomne sekcije zajedničke federacije. Prema poslodavcima i u zajedničkim forumima klasnoga sindikalnog pokreta u zemlji i u međunarodnoj organizaciji pomorci će se pojavljivati preko svoje federacije.⁴⁷

Zajedničke akcije neostvarene federacije pomorskih radnika

Iako se ideja o federaciji sindikata pomorskih radnika nije ostvarila, postojeće organizacije održavale su povremeno zajedničke skupštine i zborove, a Klub kapetana trgovačke mornarice i Klub pomorskih strojara su, zajedno sa Savezom radnika trgovačke mornarice, sudjelovali na anketama, slali zajedničke delegacije i zajednički sudjelovali na pregovorima s brodovlasnicima i državnim vlastima. Oni su zajednički tražili da se što skorije donese zakon o zaštiti pomoraca koji će regularati privatno-pravni položaj zapovjednika i posade međusobno, a svih zajedno prema brodovlasniku; rad, radno vrijeme i uvjete prekovremenog rada, odmor, glavne odredbe radnih ugovora, način isplate plaća, otpremnine i godišnja odsustva, opći brodarski red i dužnost posade, osnovne zaštitne mjere na brodovima, zaštitu malodobnih i žena na brodu, prehranu posade, uređenje stambenog prostora posade, zaštitu pomoraca u lukama u zemlji i nostranstvu, izdavanje pomorskih knjižica, formiranje vijeća za socijalnu zaštitu pomoraca, pomorske inspekcije rada, izbor povjerenika brodskog osoblja, sudovanje u sporovima iz radnih odnosa. Zajednički su zahtijevali da se posebnim odredbama uredi bolesničko i mirovinsko osiguranje pomoraca prema uvjetima rada pomoraca, a osobito da se mirovinsko osiguranje proširi na sve kategorije pomoraca. Tražili su da se posredstvom nadležnih vlasti pristupi izradi zakonom propisanog ugovora o radu pomoraca na temelju sporazuma organizacija pomoraca i brodovlasnika, da se postojeća sindikalna burza rada

stavi pod nazor paritetnog odbora pomoraca i brodovlasnika, da socijalna zaštita pomoraca pređe u nadležnost Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja, koje će u tu svrhu imati specijalne inspekcije rada za pomorstvo kao svoje nadzorne organe, pod rukovodstvom osoba iz pomorske službe. Jednu od zajedničkih akcija predstavljala je i borba da se sklopi kolektivni ugovor s brodovlasnicima kojim bi se regulirali odnosi između brodovlasnika i pomoraca svih kategorija. Organizacije pomorskih radnika tražile su da se ustanovi paritetni odbor iz redova brodovlasnika i organizacija pomoraca, koji bi se brinuo o pravilnoj primjeni kolektivnog ugovora. U vezi s tim održavali su se zajednički zborovi i posebni sastanci, agitiralo se i pisali su se i propagandni tekstovi. Tako je, na primjer, 26. travnja 1931. g. održan velik zbor pomoraca u Sušaku. Zbor su sazvali Klub kapetana trgovačke mornarice, Klub pomorskih strojara i Savez radnika trgovačke mornarice Jugoslavije u zajednici sa Mjesnim međustrukovnim odborom URSS-a u Sušaku. Prema pisanju štampe »u dupke punim prostorijama »Zlatnog lava« zbor je otvorio Marko Curtini, sekretar »Kluba kapetana trgovačke mornarice«, te pozdravivši prisutne podnio referat o socijalno-ekonomskom položaju pomoraca i potrebi savremenog socijalno-političkog zakonodavstva za naše pomorce. Đorđe Vuksan, sekretar »Kluba pomorskih strojara« referirao je o položaju pomoraca, značaju i djelovanju njihovih organizacija, a Ignac Kovačić o radu Mjesne burze rada u odnosu prema profesionalnim sindikatima namještenika i radnika, a naročito pomoraca.« Zbor je donio rezoluciju o socijalno-ekonomskom položaju pomoraca i potrebi socijalnoga zaštitnog zakonodavstva za pomorce, o stanju i djelovanju udruženja pomoraca i slobodi udruživanja i o radu ekspoziture Javne burze rada u Sušaku, njenom odnosu prema sindikalnoj burzi rada pomoraca. U rezolucijama se, pored već poznatih zahtjeva, tražilo da se u cijelosti primjenjuje naredba direkcije pomorskog saobraćaja od 15. prosinca 1919. god. o mjerama sigurnosti na moru, i s tim u vezi da se ratificira internacionalna konvencija donesena 1929. god. u Londonu, koja stupa na snagu 31. lipnja 1931. godine, te da se zavede opća štednja u upravama parobrodarskih društava »kod kojih jednomjesečna plaća jednog lica iznosi više nego plaće cijele posade jednog ili više brodova«. Od nadležnih ministarstava zbor je tražio da prisile brodovlasnike da u sporazumu s nadležnim inspekcijama rada, radničkim komorama i sindikalnim organizacijama pomoraca, pristupe izradi zakonom propisanog ugovora o zapošljavanju

⁴⁷ Ujedinjeni sindikati, 9/1930, 142; Radničke novine, Zagreb, 15. i 22. VIII, 5. IX 1930; Ujedinjeni sindikati, 5/1932; 7—8/1935, 127; Izvještaj II redovnom kongresu URSSJ 1931, 58—59; Izvještaj III redovnom kongresu URSSJ 1934, 46; Izvještaj IV kongresu URSSJ 1938.

pomoraca na brodovima trgovačke mornarice kako bi se stalo na kraj bezakonju, koje na brodovima dovodi do sukoba i koje šteti ugledu i časti jugoslavenske zastave u inozemstvu. Zbor je protestirao što neki brodovlasnici nisu htjeli da surađuju s organizacijama pomoraca u vezi s primanjem i otpuštanjem radnika. Zbor je pozvao neorganizirane pomorske radnike u postojeće organizacije pomoraca radi uspješnije zaštite svojih interesa, jer će »samo organizirani pomorci doći do utjecaja u svim pravcima socijalnog i kulturnog života, koji im po svom pozivu i položaju i važnosti pripada u društvu i državnoj zajednici. Samo udruženi pomorci neće biti zapostavljeni kao do sada i o njima će se voditi i na nadležnim mjestima dužna računa.«

Na pozive ministarstva socijalne politike i saobraćaja ili na zahtjev sindikalnih organizacija i radničkih komora održavale su se često ankete čiji je cilj bio »da se direktnim dodirom predstavnika pomoraca i predstavnika brodovlasnika utvrdi koje je mjere potrebno i moguće poduzeti da se inače vrlo težak položaj pomoraca olakša«. Na konferenciji održanoj 22. ožujka 1929. zaključeno je da se osnuje stručna komisija sastavljena od predstavnika ministarstva saobraćaja, socijalne politike, trgovine i industrije, brodovlasnika i pomorskih udruženja. Stručna komisija se sastala 5. svibnja 1930. g. u Splitu. U ime Centralnog sekretarijata radničkih komora sa stanku je prisustvovao Bogdan Krekić, Klub pomorskih kapetana i Savez radnika trgovačke mornarice predstavljao je Marko Kurtini, a Klub pomorskih strojara Đorđe Vuksan. Prilikom saziva sastanka stručne komisije reklo se da je »proučavoanjem položaja radnih odnosa u mornaricama drugih država utvrđeno da nema pomoraca koji su u težim prilikama socijalne zaštite nego što su to pomorci u Jugoslaviji.« Imali su najniže plaće, čak su i plaće radnika grčke mornarice bile veće za 50 posto od plaće jugoslavenskih pomoraca. Brodolom parobroda »Dakse« skrenuo je pažnju na probleme socijalnog osiguranja u slučaju brodoloma, a posebno u slučaju iznemoglosti i smrti, kao i na pitanja vezana uz sigurnost plovidbe. Stručna komisija je trebala raspravljati pitanje kvalifikacija i činova na brodovima, broju brodske posade, zaštitnim mjerama i o sigurnosti života na brodu. Po pozivu ministarstva saobraćaja održana je 12—13. listopada 1931. godine u Splitu anketa da se »utvrdi stvarna potreba osoblja na brodovima i kvalifikacije zapovjednika«. Brodovlasnici su nastojali da na što većem broju brodova zaposle kao zapovjednike takozvane upravitelje, ljude bez školskih kvalifikacija,

osim s položenim ispitima i praksom u radu. Kapetani su, naprotiv, inzistirali da zapovjednici moraju imati kvalifikaciju pomorskih akademija, iako su smatrali da već stečena prava treba priznati svim upraviteljima. Što se tiče broja posade brodovlasnici su težili da je svedu na što manju mjeru kako bi imali što manje troškova. Na anketi se ponovio zahtjev da se osnuje stručna komisija koja bi u sporazumu sa zainteresiranim radnicima i poslodavcima izradila prijedloge kako da se riješe socijalna pitanja pomoraca, imajući pri tom u vidu propise i faktično stanje koje vlada u ostalim pomorskim državama, kao i prilike koje vladaju u trgovačkoj mornarici Jugoslavije. Prema ugovoru između države i pomorskih društava o subvenciji, društva su bila dužna da sa svojim radnicima zaključe kolektivni ugovor o uvjetima rada i plaćama. Međutim, nijedno društvo tu obavezu nije ispunilo. Težak socijalno-ekonomski položaj pomoraca tražio je donošenje ne samo zakonskih propisa već i kolektivnog ugovora. Na svim skupovima koje su održavale organizacije pomorskih radnika isticalo se da vlast namjernim odgađanjem i izbjegavanjem donošenja zakonskih propisa i kolektivnih ugovora ide na ruku brodovlasnicima. Međutim, pad engleske funte u rujnu 1931. god. i, vezano uz to, pogoršanje ekonomskog položaja pomoraca doveo je do sukoba između brodovlasnika i zaposlenih radnika, tako da je intervencija države postala neophodna. Zbog pada funte sa 275 dinara na 210—215 dinara brodovlasnici su isplaćivali zaradu svojim radnicima umjesto u visini ranih 275 dinara za jednu funtu, 195 do 220 dinara. To je izazvalo mnogobrojne štrajkove pomoraca duge plovidbe i napuštanje brodova »Sv. Duje« u Veneciji, »Tomislav« u Amsterdamu, »Zrinski« i »Marija Petrinović« i »Dušan Silni« u Liverpoolu, gdje je štrajk ugušen intervencijom policije. Iz istih razloga došlo je do štrajka posade broda »Gundulić«, »Kraljica Marija« i »Kotor« u luci Galveston, te do štrajka posade »Iskre«, »Mrava« i drugih brodova. Uznemireni valom štrajkova i napuštanjem brodova brodovlasnici su u međuvremenu zatražili pregovore do kojih je došlo 13. listopada 1931. g. Na spomenutoj anketi koja se održala 12. i 13. listopada 1931. u Splitu donijeli su sindikati pomoraca slijedeću deklaraciju koja je objavljena u štampi:

»Povodom namjere brodovlasnika, da plaće pomoraca zbog pada engleske funte isplaćuju po nižem kursu nego što je bio tada kada su ugovori s posadom zaključivani, i povodom njihove želje da o tom pitanju dobiju suglasnost predstavnika pomorskih organizacija, predstavnika Kluba kapetana trgovačke

mornarice Jugoslavije, Kluba pomorskih strojara Jugoslavije i Saveza pomorskih radnika trgovačke mornarice Jugoslavije izjavljujemo:

Organizacije pomoraca smatraju da brodovlasnici ni sa pravne ni sa moralne strane nisu u pravu, kada pomorcima funtu sterlinga žele da obračunaju po nižem kursu. Zaključujući ugovore o putovanju, jugoslavenski pomorci imali su u vidu ne funtu kao englesku monetu, nego funtu kao ekvivalent za minimalno 275 dinara. Ukupan zbir jedinica funti, koji oni za vrijeme trajanja jednog putovanja imaju da dobiju predstavlja za njih najmanje toliko puta po 275 dinara. S obzirom na to da su plaće naših pomoraca mjerene standardom naših radnika i inače minimalne, a da se i ne spominje da su one niže od plaća pomoraca u cijelom svijetu, organizacije smatraju da za brodovlasnike postoji obaveza, da plaće pomoraca isplate po kursu od minimalno 275 dinara za jednu englesku funtu, jer bi svako drugo obračunavanje nižeg kursa u stvari značilo sniženje i inače nevjerovatno niskih plaća naših pomoraca.

Budući da se na brodovima stanje nije stišalo, na zahtjev vlade održana je 26, 27. i 28. listopada 1931. g. u Splitu konferencija na kojoj se trebala donijeti odluka o tome po kojem će se kursu pomorcima isplaćivati engleska funta. Na konferenciji su sudjelovali predstavnici Ministarstva saobraćaja, socijalne politike, trgovine i industrije, predstavnici brodovlasnika, organizacija pomoraca i splitske Radničke komore, te Centralnog sekretarijata radničkih komora.

Prema izvještaju s te konferencije, brodovlasnici su izrazili želju da se funta godinu dana obračunava po kursu od 250 dinara, bez obzira na to da li će njen kurs rasti ili padati. Tražili su da se nakon godinu dana na novoj konferenciji zainteresiranih, utvrdi njen kurs za buduće razdoblje. Isplata od 250 dinara odnosila bi se na temeljne plaće, dok bi se dodaci u nagradama isplaćivali po burzovnom kursu na dan isplate. Ovaj zahtjev brodovlasnici su pravdali velikim gubicima koje da su imali povodom pada funte.

Predstavnici pomoraca odbili su traženje brodovlasnika i zahtijevali da se funta isplaćuje u neokrnjenom iznosu od 275 dinara. Svoje traženje oni su pravdali ovim razlozima:

»1. Kada su sklapani ugovori posade s brodovlasnicima, kurs funte bio je 275 dinara za jednu funtu. Funta je tada uzeta kao baza samo zato što je bila stabilna valuta i što su pomorci željeli da bezuslovno imaju obezbijedeni ekvivalent 1:275. Svako drugačije obračunavanje značilo bi smanjivanje plaća, a

smanjivanje plaća znači kršenje sklopljenih ugovora. Kurs funte isplaćivan je posadama u iznosu od 275 dinara i tada kada je njena vrijednost na burzi bila veća. Time su i brodovlasnici prečutno priznali da je vrijednost funte trajna dok ugovor s posadom traje i da iznosi 1:275. 2. Gubici brodovlasnika izazvani padom funte samo su relativni. 3. Kad bi stvarno postojali gubici brodovlasnika zbog pada funte, ni onda se oni ne bi smjeli prebaciti na plaće pomoraca: a) zato jer su plaće naših pomoraca najniže plaće pomoraca u cijelom svijetu; b) zato, jer one iznose 5,5 posto od ukupnih izdataka; c) zato, jer su podvozni troškovi za terete u cijelom svijetu jednaki. Obzirom na neprijatnosti koje trpi naše brodarstvo zbog sukoba oko isplate kursa funte koji se pretvaraju u anarhiju, da se pristupi sklapanju kolektivnog ugovora za pomorstvo, koji bi u prelaznim odredbama regulirao i pitanje isplate funte za vrijeme njene devalvacije. Do konačnog svršetka ovog pada da se funta isplati po kursu od 250 dinara kao akontacija.»

Brodovlasnici su, kako su pisale novine, jednodušno prihvatili prijedlog predstavnika pomorskih organizacija za sklapanje kolektivnog ugovora. »Taj posao je, kako sa strane predstavnika pomorskih organizacija, tako i sa strane predstavnika brodovlasnika i predstavnika vlasti shvaćen kao vrlo hitan. Sporazumno je utvrđeno da se apelira na Ministarstvo saobraćaja, da do 15. studenog 1931. godine dade direktive Direkciji za pomorstvo u Splitu, kako bi ista zainteresirane strane pozvala, da do 15. prosinca 1931. godine izrade i pošalju Direkciji svoje nacрте kolektivnog ugovora, koji će se obostrano, preko Direkcije, razmijeniti kako bi se 18. siječnja 1932. godine obje strane, pod predsjedništvom delegata Ministarstva saobraćaja, sastale i utvrdile konačnu redakciju kolektivnog ugovora za pomorstvo.»

Prijedlog kolektivnog ugovora do 15. prosinca 1931. godine izradili su samo sindikati pomoraca. 18. siječnja 1932. godine na konferenciju su došli predstavnici sindikata pomorskih radnika i radničke komore, ali im je saopćeno da se konferencija odlaže za neodređeno vrijeme. Delegati organizacija pomoraca protestirali su tražeći da se sastanak paritetne komisije sazove najkasnije za 25. siječnja. Poslije intervencija Centralnog sekretarijata radničkih komora po raznim ministarstvima u Beogradu, Ministarstvo saobraćaja odredilo je saziv paritetne komisije za 1. veljače 1932. godine. Ni na tu konferenciju brodovlasnici nisu došli. Oni nisu podnijeli do

1. veljače ni nacrt kolektivnog ugovora, tako da je konferencija raspravljala samo o prijedlogu koji su podnijele organizacije pomorskih radnika. Zbog toga je konferencija odložena za 8. veljače. I ta se sjednica održala bez brodovlasnika. Predstavnicima sindikalnih organizacija rečeno je da se ministarstvo odlučilo da s poslodavcima održi posebnu konferenciju. Međutim, poslodavci su se ogliušili na tri poziva Ministarstva saobraćaja da dođu na razgovore. U isto su vrijeme brodovlasnici napravili svoj kolektivni ugovor koji su počeli nametati svojim posadama, odbijajući pri tom svaku intervenciju vlasti. Zbog toga su izbili na brodovima mnogi sporovi, mnogi su radnici izbačeni s posla, počeli su progoni aktivnih članova Saveza radnika trgovačke mornarice. Tako ponovno dolazi do pobune i nemira na brodovima i do obustava rada. Klub kapetana, klub strojara i Savez pomoraca vodili su nekoliko mjeseci borbu protiv nametnutoga kolektivnog ugovora koji je značio znatno pogoršanje ekonomskog položaja posada brodova. Njihova rukovodstva pozvala su preko inozemnih radio-stanica posade brodova koje su se nalazile na dugoj plovidbi da odbiju potpisivanje ugovora. Zbog toga je policija pozvala na odgovornost organizacije i funkcionare Saveza. No usprkos svemu, poslodavački prijedlog kolektivnog ugovora je odbijen. Organizacije pomorskih radnika nastavile su raditi na tome da se preko vlasti poslodavci prisile na sklapanje kolektivnog ugovora koji bi zadovoljio pomorce. Radi toga je, kako su pisale *Radničke novine*, delegacija organizacija pomorskih radnika obilazila ministarstva, i druge institucije. Tada su ministarstva, kao i poslodavci 1931. godine, obmanuli pomorske radnike. Evo kako se to dogodilo. Da bi odgodili donošenje novoga kolektivnog ugovora »Ministarstvo saobraćaja koje je konačno uvidjelo potrebu, da se radni odnosi u našoj trgovačkoj mornarici moraju ipak regulirati u interesu mira i reda, odlučilo je da pristupi tom radu mimo brodovlasnika. Gospodin ministar saobraćaja uputio je delegaciju na načelnika pomorskog odjeljenja ministarstva saobraćaja, s time da se izradi potreban projekat odredaba koje bi regulirale radne odnose na našim brodovima. Na to je delegacija izradila opći projekat. Sredinom augusta delegacija je zajedno sa predstavnicima ministarstva saobraćaja u pomorskom odjeljenju započela sa diskusijom koja je trajala svakodnevno sve do konca oktobra.«⁸⁸

⁸⁸ *Ujedinjeni sindikati*, 2/1929; 6/1931; 1—2/1932; 5/1932; *Radničke novine*, Zagreb, 1. i 9. V, 13. VI 1930; 15. i 22. V, 5. VI, 30. X, 13. XI 1931; 29. I, 19. i 26. II 1932; 3. III 1933.

O potrebi donošenja zakona o pomorstvu Izvršni odbor URSSJ-a podnio je II redovnom kongresu, koji se održao u Zagrebu 27. i 29. rujna 1931, slijedeći izvještaj: »Kraljevina Jugoslavija je ratificirala sedam konvencija Međunarodne organizacije rada koje se odnose na pomorstvo. Tih sedam konvencija čine u stvari jednu cjelinu. Potrebno je da se one ugrade u naše nacionalno zakonodavstvo o pomorcima, koje treba da bude izraženo u jednom zakonu o pomorcima. Godinama već nastoje naši savezi pomoraca na tome da ovaj zakon izađe i da se ratificirane ženevske konvencije provedu u život. Poslije nekoliko održanih anketa zainteresiranih predstavnika pomoraca, pod rukovodstvom organa vlasti, postignuta je suglasnost o glavnim stvarima, ali predloženi nacrt zakona ipak ne zadovoljava.«⁸⁹

Na trećem redovnom kongresu URSSJ-a, održanom u Sarajevu 15. i 16. prosinca 1934, reklo se: »Radni odnosi u našem pomorstvu posve su neuređeni. U nekoliko mahova vršena su zvanična anketiranja o uređenju mnogih aktualnih pomorskih pitanja. Ankete su dale dragocjen materijal, ali se nikamo nije odmaklo od početka. Uvijek su se ispriječili »razlozi« privredne krize ma koliko da su ovi razlozi oslabljeni, pa čak i potpuno demantirani podacima o prometu brodova u našim pomorskim lukama. Rješavanje ovog pitanja je u rukama Ministarstva saobraćaja, Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja. Rješavanje svih problema trebalo bi se pokrenuti utoliko prije što o svima njima postoje ženevske konvencije koje je naša država ratificirala i koja se trebaju provesti u život.«⁹⁰

Gotovo sve odredbe ratificiranih konvencija pretočila je vlada 29. ožujka 1935. god. u Uredbu o uređenju uslova rada na morskim brodovima. Osnovni nedostatak uredbe bio je u tome što je najvažnija pitanja (radno vrijeme i broj članova posade) ostavila da se riješe pravilnicima. Osuđujući odsustvo svake socijalne politike za pomorce, Skupština radničke komore u Zagrebu, koja je održana 2. i 3. prosinca 1935. godine, dala je podršku sindikatima pomoraca u njihovoj borbi. Skupština je istakla da »Uredba o uređenju uvjeta rada na trgovačkim brodovima Kraljevine Jugoslavije od 29. ožujka 1934. ne može zadovoljiti stvarne potrebe socijalne zaštite pomoraca jer praktično ne rješava bitna pitanja zaštite pomoraca, nego prepušta uređenje odnosa posebnim pravilnicima od kojih, nakon

⁸⁹ Izvještaj uprave URSSJ-a II redovnom kongresu u Zagrebu, 27—28. rujna 1931. godine.

⁹⁰ Izvještaj Izvršnog odbora III redovnom kongresu URSSJ-a u Sarajevu 15—16. prosinca 1934.

9 mjeseci otkako je stupila na snagu ova uredba, ni jedan nije donesen. Uredba obiluje i takvim odredbama koje pogrošavaju ranije postojeće zakonske odredbe. Pri rješavanju socijalne zaštite pomoraca i izgradnje radnog prava nije se uopće vodilo računa o projektima koje su izgradile organizacije pomoraca na osnovu postojećih jugoslavenskih zakona i propisa u drugim pomorskim zemljama. U pravcu odluke konferencije od 1931. god. u pitanju donošenja kolektivnog ugovora od strane nadležnih nije se ništa učinilo. Zbog toga su radni odnosi na brodovima zapali u potpuno anarhično stanje. Pomorcima se zabranjuje slobodno udruživanje i izbor zakonskih radničkih povjerenika koji bi posredovali kod pojedinih pitanja. Od strane pomorskih vlasti izdan je prekomjeran broj pomorskih knjižica čime se stvara hiperprodukcija mornara, a time neuposlenost. Ne vodi se dovoljno računa o svršenim pomorskim kadetima koji, zbog prekomjernog broja pitomaca koje primaju postojeće tri pomorske akademije, ne mogu da nađu zaposlenje u trgovačkoj mornarici. Njime nije omogućeno ni daljnji studij, a ni zaposlenje zbog izvršenja propisane prakse za postignuće časničkog čina. Država je neovlašteno primila 10 posto iznosa od lučkih taksa, koje su trebale ići u korist Pomorske uboške zaklade.»

Protiv pomorskog trgovačkog zakona čije se donošenje pripremalno, ustale su organizacije pomoraca, osobito Klub kapetana. Na temelju njihovih konstatacija skupština Radničke komore u Zagrebu, koja je održana 2—3. prosinca 1935, traži: »1. Da se poduzmu koraci u pravcu reduciranja broja čaka na pomorskim akademijama, a da svršeni daci pomorske akademije mogu biti primani na Visoku komercijalnu školu, kao i na fakultete tehničkog smjera; 2. da se donese Uredba o kvalificiranju palubnog osoblja, osoblja stroja i opće posluge (kuhara, konobara); 3. da se ograniči broj pomorskih strojara; 4. da se ograniči daljnje izdavanje pomorskih knjižica; 5. da se posebnim pravilnikom propiše broj posade, osobito časnika palube i ostalog palubnog i strojnog osoblja; 6. da se propiše broj pomoraca (naučnika) za svaki brod i prema tom broju regulira izdavanje pomorskih knjižica; 7. da se donese jedinstven zakon o zaštiti pomoraca koji će biti izgrađen na osnovu projekata izrađenih od strane pomorskih organizacija 1932. god. Ti projekti obuhvaćaju radno pravo pomoraca, socijalnu zaštitu i nadzor. U vezi s tim prijedlozima treba Uredbu o uređenju radnih uslova na brodovima trgovačke mornarice podvrći temeljitoj reviziji; 8. da se zatraži od nadležnih ministarstava uvođenje

radničkih zakonskih povjerenika na brodovima trgovačke mornarice i na taj način osigura uvid u faktične prilike pomoraca na brodovima dok plove u inostranstvo; 9. da se poduzmu energični koraci u pogledu slobode organiziranja pomoraca; 10. da se uspostavi pomorska inspekcija rada, odnosno da se postavi inspektor rada za pomorce na teritoriju ove komore; 11. da se u pitanju zaštite žena i djece na brodovima posveti naročita pažnja i donesu suvremeni ustanovi kako joj to pripada; 12. da se kod Ministarstava saobraćaja poradi na tome da u upravu Pomorske uboške zaklade mogu ući predstavnici onih kategorija pomoraca koji po sadašnjem statutu nisu mogli ući (strojari, mornari); 14. da se zatraži od Ministarstva saobraćaja da se započeti pregovori (1932. god.) o kolektivnom ugovoru nastave.« (Skupština je donijela i rezoluciju o osiguranju pomoraca u kojoj se traži osiguranje mornara u slučaju iznemoglosti, starosti i nezaposlenosti, što je u svim drugim pomorskim zemljama učinjeno.»⁹¹

Treba napomenuti da je između Saveza jugoslavenskih brodovlasnika i Stručnog saveza pomoraca potpisan 1. srpnja kolektivni ugovor, koji je dopunjen 20. srpnja 1939. god. Ugovor je stupio na snagu 1. kolovoza 1939. god. s tim da je važio godinu dana a ugovorne su ga strane mogle otkazati tri mjeseca prije isteka. Stručni savez je tim ugovorom isključio iz pregovora sve ostale organizacije pomoraca, osim HRS i SHPN. Ostale organizacije pomoraca uputile su nadležnim organima vlasti proteste sa zahtjevom da se spriječi njegovo potpisivanje. Kada je kongres Stručnog saveza pomoraca raspušten, a uprava saveza razjuren, dalje pregovore s brodovlasnicima vodi HRS posredstvom Paritetnog odbora, koji je formiran u dogovoru s brodovlasnicima radi uvođenja pregovora i bržeg rješavanja sporova.⁹²

Rukovodstva organizacija pomorskih radnika često su formirala zajedničke delegacije, koje su obilazile banove i ministarstva, predsjedništvo vlade i narodne skupštine, poslanički klub, ministarstvo saobraćaja, socijalne politike, trgovine i industrije, javne radnike i predstavništva štampe, kojima su predavali

⁹¹ Arhiv IHRPH, Radnička komora, k—120. 31. X 1929; *Radničke novine*, Zagreb, 23. V 1930; 9. i 23. I, 6, 13. i 27. III 1931; 6. i 13. XII 1935; *Slobodna riječ*, 15. V 1937; 19. III 1938; *Ujedinjeni sindikati*, 7—8/1937, 43—44.

⁹² *Pomorski zbornik*, knj. II, Zagreb, 1962, 1214. Socijalni arhiv, 1/1935.

opširne podsjetnike i izvještaje o položaju pomoraca. U njima su se obično iznosili uzroci krize pomorstva i podvlačili zahtjevi pomorskih radnika da se nenormalni odnosi, koji proizlaze iz samovolje poslodavaca, hitno reguliraju. Ti memoari, prema pisanju novina, predstavljali su dokumente koji su služili kao dokaz o velikom trudu sindikalnih organizacija pomorskih radnika da srede stanje u trgovačkoj mornarici. Banovi, visoki činovnici, predsjedništva vlade i narodne skupštine, ministri pokazivali su, prema novinskim izvještajima s tih primanja, interes za pitanja pomoraca, obećavali im sazivanje anketa, formiranje paritetne komisije, donošenje kolektivnog ugovora, ovog ili onog propisa i Zakona o zaštiti pomoraca, koji su pomorci sami napisali, da bi izvršio u arhivi. A kad se najzad donijela Uredba o uređenju uslova rada, bila je ne samo manjkava nego je i pogoršavala ranije zakonske odredbe.⁹³

Savez lučkih i obalskih radnika sa sjedištem u Sušaku

Za razliku od saveza, klubova i udruženja mornara, ložaca, pomorskih strojaru, kuhara, konobara, radio-telegrafista, oficira palube i kapetana, radnici zaposleni na utovaru i istovaru svakovrsne robe s brodova, kola, vagona i svih drugih prevoznih sredstava u javnim i privatnim skladištima i na moru, pod nazivom lučki radnici, a u riječnim pristaništima pod nazivom obalski radnici, udružili su se u jednu sindikalnu organizaciju — Savez lučkih i obalskih radnika Jugoslavije. Savez je osnovan 4. kolovoza 1935. god. na skupštini lučkih radnika, koja je održana u kinu »Jadran« u Sušaku. Skupštini je prisustvovao Miroslav Pintar iz Pokrajinskog odbora URSS-a za Hrvatsku. Za sekretara Saveza lučkih i obalskih radnika Jugoslavije izabran je Hinko Raspor. Osnivačka skupština usvojila je predložena pravila, koja su dana vlastima na odobrenje. Policija je pokušala onemesti skupštinu. Savez je morao mijenjati pravila. Skupština od 20. svibnja 1936. usvojila je izmijenjena pravila koja je odobrila banska uprava Savske banovine 9. srpnja 1936. Savez je 26. studenog 1936. posredstvom odsjeka za zaštitu pomoraca — Sušak uputio Radničkoj komori Zagreb zahtjev da ga se primi u evidenciju Radničke komore. Po pravilima, članovi Save-

za mogli su biti kvalificirani, nekvalificirani i sezonski lučki, obalski, špediterski, skladišni i srodni ovoj struci radnici oba spola kojima je to bilo glavno zanimanje, bez obzira na starost, vjeru, narodnost, državljanstvo i političke nazore. Savez je pristupio Ujedinjenome radničkom sindikalnom savezu Jugoslavije. 1936. godine Savez je imao u tri podružnice (Senju, Splitu i u Sušaku) oko 800 organiziranih radnika. Pored te tri podružnice, Savez je imao svoja povjereništva u Bakru, Crikvenici, Dubrovniku, Herceg-Novom, Hvaru, Korčuli, Kotoru, Kraljevici, Makarskoj, Metkoviću, Omišu, Rabu, Šibeniku, Tivtu i Trogiru. Kroz te je i druge luke doputovalo i otputovalo u 1928. godini 170.000 brodova sa tonažom od 28.800.000. Deset godina kasnije, 1938. god., u svim lukama jugoslavenskog Jadrana pristalo je 200.298 brodova s 38.867.000 tona. Najprometnije luke bile su: Split s 21.367 doputovalih i otputovalih brodova i 7.367.791 tona, Sušak sa 7.698 brodova i 2.376.099 tona, Šibenik s 8.890 brodova i 1.836.344 tona i Senj s 3.626 brodova s 479.802 tona.

Savez je u idejno-političkom pogledu bio orijentiran komunistički. Lučki radnici su po tradiciji pripadali revolucionarnim sindikatima. »Udruženje lučkih radnika« osnovano 1920. god. u Sušaku, zatim »Grupa radnika za utovar i istovar kola«, pa »Savez radnika Primorja« i »Savez slagalničkih radnika« bile su radničke organizacije koje su se borile protiv eksploatacije i koje su stajale na političkoj liniji Komunističke partije, neprekidno izložene teror policije, hapšenjima i premetačinama. U sklopu Nezavisnih sindikata nalazile su se i zadruge lučkih radnika koje su organizirale i pomagale štrajkove i uopće političke akcije. Već smo spomenuli štrajkove solidarnosti lučkih radnika u povodu štrajka pomoraca 1923. godine, zbog čega su bili izloženi masovnim progonima i hapšenjima. Nije slučajno da je Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije, pozivajući komuniste da stupe u reformističke sindikate, dao uputstvo komunistima u Gružu, Kotoru, Splitu, Sušaku i Šibeniku da svoj rad koncentriraju na lučke radnike, skladištare i mornare. I prije osnivanja Saveza pokušavali su lučki radnici Sušaka osnovati svoju organizaciju. Svi pokušaji propadali su, prema tvrdnji sindikata, zbog toga što je vodstvo organizacije uvijek prelazilo u ruke zadrugara koji nisu bili zainteresirani da privatni poslodavci daju veće nagrade svojim radnicima nego što ih mogu davati same zadruge. Poslije zabrane Nezavisnih sindikata pokušalo se formirati sindikat lučkih radnika poslije jedne ankete

⁹³ *Radničke novine, Zagreb*, 14. i 20. II, 28. III 1930; 17. IV 1931; *Ujedinjeni sindikati*, 7/1932; 111—112; *Slobodna riječ*, 15. V 1937.

koja je održana na prijedlog privrednih organizacija Sušaka u siječnju 1930. godine. Na anketi se pokušalo donijeti zaključke da se rad u luci može poboljšati samo ako se zavede desetsatno radno vrijeme. Radnici su isticali da je i osamsatni radni dan u sušačkoj luci pretežak i za najjačega lučkog radnika. »Uzastopni 10-satni radni dan« — piše dopisnik *Radničkih novina* — »strpao bi ga za vrlo kratko vrijeme u grob ili bi ga onesposobio za rad, tako da bi naša luka više ličila na klaonicu — i ako ni danas mnogo bolje ne izgleda«. Radnici su na toj anketi tražili uvođenje dviju smjena od po osam sati, jer bi se radom od 16 sati mogli obaviti svi poslovi. Poslodavci nisu pristali na prijedlog radnika, već su inzistirali na produženju radnog vremena. Reorganizacija rada u luci Sušak nije samo lokalno pitanje, složila se anketa: »Ono se može riješiti samo donošenjem prikladnih zakonskih odredaba, kao što se to radi u čitavom svijetu«. Godinu dana kasnije, 29. ožujka 1931. održali su lučki radnici Sušaka konferenciju »na kojoj su s oduševljenjem« — prema pisanju novina — »usvojili prijedlog da se osnuje poseban Savez lučkih radnika sa sjedištem u Sušaku, a u sastavu URSSJ-a.« Izabran je akcioni odbor, u koji su ušli: Šilore Blečić, Andre Miculić, Sime Nakić, Rude Supić, Josip Sarić, Andrija Tomljenović, Makso Tončić, Ivan Vrleta i Pero Zuljević. Odbor je dobio zaduženje da izradi pravila Saveza i pravilnik, da ih podnese vlastima na odobrenje i da sazove konstitutivnu skupštinu za Savez lučkih radnika sa sjedištem u Sušaku. U rujnu 1934. godine 50 lučkih radnika u Solinu osnovalo je svoju zadrugu na čelu s predsjednikom Ivanom Vukušićem.

Savez lučkih i obalskih radnika Jugoslavije osnovao je Hinko Raspor koji se studenog 1934. vratio s petogodišnje robije u Sremskoj Mitrovici. Po osnutku, Savez je razvio živu aktivnost. Njegov sekretar Hinko Raspor govorio 13. listopada 1935. na javnom zboru o izborima za samoupravu radničkog osiguranja. Zboru je prisustvovalo više od 400 radnika. Raspor je rekao da je radničko osiguranje zapalo u velike teškoće zato što u njemu u toku punih 13 godina nije došla do izražaja radnička samouprava. Radnici se stalno šikaniraju, ne daju im se prava koja im po zakonu pripadaju, stalno ih se prikraćuje, bilo u lijekovima bilo u hranarini, bolničkom ili sanatorijskom liječenju. Savez je u Sušaku sklopio kolektivni ugovor 23. prosinca 1936. godine sa Savezom trgovaca i industrijalaca drvom, Udruženjem trgovaca, Udruženjem špeditera i carinskih posrednika Savske banovine sekcije Sušak, Javnim i slobodnim carinskim

skladištem, i t.t. »Jadran« A.D. Za vrijeme pregovora o sklapanju kolektivnog ugovora javio se i Hrvatski radnički savez. Savez lučkih radnika odbacio je suradnju s HRS-om s obzirom na njegov beznačajan utjecaj na lučke radnike. Sukob se toliko zaoštrio da su lučki radnici onemogućili HRS-u da u Sušaku održi skupštinu. Prilikom obnove kolektivnog ugovora 1938. godine, poslodavci su otkazali posao svim radnicima i najavili sniženje nadnica za 25 posto. Ogorčenje koje je nastalo među lučkim radnicima prisililo je poslodavce na pregovore. Kolektivni ugovor luke Sušak između podružnice Saveza lučkih i obalskih radnika i poduzeća koja obavljaju radove na području luke Sušak nadopunjen je 15. veljače 1938. godine sporazumom između poduzeća za utovar i istovar ugljena na skladištima i predstavnika podružnice lučkih i obalskih radnika. Osim povišenja nadnica, osigurana je i minimalna zarada za vrijeme akordnog rada. Pokret lučkih radnika pokušali su razbiti funkcionari HRS-a i profašističkog »Zbora«. U toku pregovora za obnovu kolektivnog ugovora HRS je izdao dva letka protiv Saveza lučkih i obalskih radnika, koji je vodio velik i uspješan štrajk 1939. godine. Solidarnost, jedinstvo i borbeni duh radnika u štrajku bili su uzorni. Kada se Savez žalio da poslodavci ne primjenjuju kolektivni ugovor i dodatak tome ugovoru, koji je bio sklopljen u toku 1937. godine, centrala URSS-a, bojeći se većih sukoba, tražila je da se o ovome odmah održi konferencija interesenata i da se sporna materija regulira ministarskom naredbom.

Podružnica Saveza lučkih i obalskih radnika Split sklopila je krajem 1936. godine kolektivni ugovor. 2. veljače 1938. godine zatražila je od Udruženja trgovaca i ostalih radnji, zainteresiranih za transportni i lučki rad, reviziju postojećega kolektivnog ugovora. Udruženje je uporno odbijalo svake pregovore, a poslodavci su na svaki način htjeli razbiti jedinstvo radnika. 21. ožujka radnici su obavustavili rad. Tek je tada došlo do pregovora, tako da je nakon 14 dana potpisan kolektivni ugovor kojim su radnicima povišene plaće za 20—25 posto, a za radnike zaposlene u struci trgovaca brašnom, kolonijalnom i mješovitom robom utvrđena je minimalna mjesečna plaća od 1.250 dinara (do tada su bili plaćeni 800—900 dinara mjesečno). Poslodavci su se ujedno obavezali da će ubuduće zapošljavati radnike posredstvom klasne radničke organizacije. 8. travnja radnici su održali članski sastanak na kome su se obavezali da će čuvati svoje tekovine.

Prilikom da brane te tekovine imali su lučki radnici Splita već iduće, 1939. godine. O toj

borbi napisao je Drago Gizdić u knjizi *Dalmacija 1941. godine* prikaz koji u cjelini donosimo: »U oktobru 1939. godine s velikim je uspjehom završio štrajk 600 lučkih radnika u Splitu. Za vrijeme toga štrajka policija je blokirala sve prilaze k luci. Dvanaesti dan štrajka, pošto su bili prihvaćeni njihovi uvjeti, lučki radnici održavaju skupštinu, zatim u povorci obilaze gradom i tako zajednički odlaze na posao. Da bi slomili štrajk obalnih radnika, poslodavci su u dogovoru s vlastima namjeravali sklopiti kolektivni ugovor za njih s HRS-om, koji među obalcima nije imao gotovo nikoga. Tim povodom upravni odbor Saveza lučkih i obalnih radnika Jugoslavije (URSS-a), podružnica Split, u dogovoru s poslodavcima piše pored ostaloga: Najtendencioznija izjava poslodavaca krije se iza njihova zaključka gdje vele, da će oni napraviti kolektivni ugovor sličan onome u lukama i dati ga na potpis HRS-u. Mi pitamo poštenu javnost i HRS, otkada u historiji radničkog pokreta poslodavci za radnike stvaraju kolektivne ugovore i da li se može nazvati radničkom organizacijom pokret koji šutke preko toga prelazi. Mi izjavljujemo da HRS nije legitimni predstavnik ovdašnjih lučkih radnika, već su to klasni i slobodni sindikati, u kojima su lučki radnici organizirani. URS-ova organizacija lučkih radnika Splita smatrala se je u to vrijeme jednom od najboljih sindikalnih organizacija u Dalmaciji.«⁹⁴

Treba zabilježiti i štrajk lučkih radnika u Gružu, koji je vodila sekcija lučkih radnika podružnice Općega radničkog saveza, pod rukovodstvom partijske organizacije. O tome štrajku pisao je centralni organ Komunističke partije Jugoslavije *Proleter* slijedeće:

»3. septembra 1934. stupilo je u Gružu 620 obalskih radnika u štrajk koji je imao napadni karakter. Obalski radnici morali su raditi pod nepodnošljivim uslovima. Da je položaj obalskih radnika bio zaista težak, stidljivo je morala priznati čak i buržoaska štampa. Na stranu radnika u štrajku stalo je i malograđanstvo. Mali obrtnici i trgovci pomagali su štrajkaše živežnim namirnicama i davali im oko 800 ručkova dnevno. Još u augustu predali su radnici poslodavcima svoje zahtjeve tražeći povišicu od 20 posto, skraćnje radnog vremena, uzimanje u posao samo preko sindikalnih organizacija, priznanje sindikalne organizacije i kolektivni ugovor. Poslodavci su sve to odbili. Pregovori su se zatezali čitavih mjesec dana, jer su poslodavci htjeli da završe svoje najhitnije poslove koji-

ma je upravo bila najbolja konjunktura. Uvjedešti to, radnici su stupili u štrajk kada je promet u luci bio najživlji. Nije bilo ni jednog štrajkolomca kod domaćih radnika, iako imade u tom mjestu veliki broj nezaposlenih. Nekoliko dana prije štrajka zatražili su radnici od poslodavaca da naizmjenično rade zaposleni sa nezaposlenim radnicima, ali i to su poslodavci odbili. Poslodavcima je naime stalo da među radnicima održe razdor. Uz pomoć žandara poslodavci su nakupili u izgladnjelim mjestima Hercegovine oko 120 siromašnih seljaka i doveli ih kamionima u luku na rad. Polovina tih seljaka stala je na stranu štrajkajućih radnika, druga polovica radila je uz asistenciju žandara, ali je nakon nekoliko dana napustila posao, jer je kod rada poginuo jedan seljak. Seljaci naime nisu bili vićni ovakvom teškom i opasnom poslu. Poslije toga poslodavci su pristali na povišicu, ali ne i na kolektivni ugovor. Radnici su nakon ovih 6 dana štrajka produžili štrajk na još 14 dana, dok nisu konačno pobijedili. Štrajk su organizirali i vodili sami radnici. Oni su učlanjeni u ORS i prekršili su ORS-ovo pravilo da se dozvolja za štrajka treba zahtjevati od centrale. Ustrajnost i solidarnost radnika dovela ih je do pobjede.«⁹⁵

Podružnica Saveza lučkih i obalskih radnika u Sušaku održavala je svoje redovne godišnje skupštine. Tako je, na primjer, na skupštini održanoj 26. svibnja 1937. godine bilo prisutno oko 400 članova. Na skupštini je rečeno da će organizacija lučkih radnika nastojati da se stvore takve radni uvjeti koji će omogućiti lučkim radnicima jednaku zaradu. Osim toga, ona će nastojati da se lučko radništvo kvalificira i kulturno uzdigne te će zbog toga posvetiti značajnu pažnju prosvjetnom i kulturnom radu. Na skupštini 27. ožujka 1938. g. prisustvovalo je oko 500 radnika organiziranih u sindikat. Na skupštini je o zadacima Saveza govorio savezni delegat F. Belulović. Skupština je raspavljala i donijela rezoluciju u vezi s Uredbom o uređenju rada u lukama. Tražila je da se Uredbom osigura registracija lučkih radnika kako bi mogli osnivati svoje zadruge i osigurati njihovo zapošljavanje. Centralnu upravu saveza lučkih i obalskih radnika Jugoslavije sačinjavali su: Marko Šikić, predsjednik, Ljubo Petrinović, potpredsjednik, Franjo Belulović, tajnik, Marijan Vrbanić, tajnik II, Marijan Belulović, blagajnik I, Berto Bolna, blagajnik II i članovi uprave: Antun Ban, Lojzo Juretić, Stanko Majer, Milan Miletić, Milan Modrić, Kuzma Morač, Frane Smojver, Marijan Stajduhar, Mate Vu-

⁹⁴ D. Gizdić, *Dalmacija 1941*, Zagreb, 1957.

⁹⁵ *Proleter*, 8—9/1934.

kić. Nadzorni odbor činili su Milan Gačeša, pročelnik Franjo Bojzek, Klement Bosnić, Božo Kujundžić, Marijan Trošalj. Na izvanrednoj skupštini podružnice SLORJ Sušak, koja je održana 9. srpnja 1939, usvojena je rezolucija kojom se traži provođenje Uredbe o lučkom radu.

Podružnica Saveza lučkih i obalskih radnika u Splitu, održala je svoju glavnu godišnju skupštinu 13. veljače 1938. godine. Skupštini je prisustvovalo više od 400 radnika. Nakon izvještaja izabrana je nova uprava u koju su ušli: Stipe Boban, Ignacije Brajković, Zvonko Buljan, Tome Jelaska, Ante Kragić, Lovre Mladinić, Ivan Sirišćević, a zamjenici: Mate Akrap, Paško Dumanić, Ivan Koljanin, Ivan Premerun, Vicko Sirišćević. Za predsjednika podružnice izabran je Ivan Sirišćević. Skupština je raspravljala o primjeni kolektivnog ugovora, te je konstatirala da poslodavci neke točke kolektivnog ugovora ne poštuju, kao i to da će ih na njihovo poštovanje natjerati klasno svjesni radnici posredstvom svoje organizacije. U ime Oblasnog odbora URSSJ-a u Splitu govorio je Mate Ivišić, a u ime Centralne uprave Saveza Stipe Boban.

U Šapcu su 13. veljače 1938. osnovali obalski radnici podružnicu Saveza lučkih i obalskih radnika. Do tada su bili organizirani u Savez građevinskih radnika, bez sekcija oba-

laca. »Na skupštini su« — prema pisanju novina — »formirali izaslanici tamošnjeg MMO Kovačević i Ostojić, nakon čega je birana uprava. Stupanjem u Savez lučkih i obalskih radnika, oblaci iz Šapca ojačali su vezu između obalskih radnika i lučkih radnika u zemlji i učvrstili solidarnost u borbi za rješavanje najosnovnijih životnih pitanja, solidarnost u borbi za poboljšanje ekonomskog položaja lučkih i obalskih radnika i borbi za donošenje Uredbe o uređenju rada u lukama i riječnim prištaništima.«

U svim akcijama koje je organizirala Komunistička partija Dalmacije sudjeluje i Savez lučkih i obalskih radnika. 18. listopada 1940. Komunistička partija organizira generalni štrajk kao odgovor na pokušaj režima da se obalskim radnicima u Splitu nametne HRS-ova organizacija.*

---

* *Radničke novine*, Zagreb, 31. I, 7. II, 18. VII 1930; 3. IV 1931; 6. X 1934; 18. X 1935; Arhiv IHRPH, SLORJ, k—1, 26. VII 1935; 26. XI 1937; k—1 Pravila SLORJ-a 1936; 23. XII 1937; 3. I 1938; 9. VII 1939; H. Raspor, »Kratki prikaz moga revolucionarnog rada«, u: *Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre, Rijeka*, 1970, 17—35; *Slobodna riječ*, 5. XII 1936; 6. I, 29. V 1937; *Ujedinjeni sindikati*, 7—8/1935; 127; 7—8/1937, 43—44; *Radnik*, 7. I, 18. i 25. II, 4. III, 8. IV, 20. V 1938.

DRUGI DIO

SINDIKATI DRVODJELSKIH I GRAĐEVINSKIH RADNIKA

SINDIKATI DRVODJELSKIH RADNIKA

Razvoj Saveza drvodjelskih radnika do 1929. godine

Drvodjelski radnici Jugoslavije imaju dugu tradiciju klasnog organiziranja i različitih oblika klasne borbe. Tu borbu započeli su još 1871. godine, u vrijeme trajanja Pariške komune, kada su stolarski radnici u Zagrebu organizirali jedan od prvih (u nas zabilježenih) štrajkova. Prema dokumentima kojima raspolazemo, vidljivo je da su stolarski radnici u Zagrebu krajem travnja 1871. godine obavijestili policiju da će stupiti u štrajk ako im se ne povise plaće. Trećeg svibnja uhapšena su četiri radnika: Jozo Badecki, Ivan Rehberger, Moric Srekinger i Jozo Vučer. Dan kasnije uhapšeno je 17 stolara koji su došli da interveniraju za svoje drugove, a nešto poslije toga uhapšeno ih je još 12. Štrajk su pomogli bečki i budimpeštanski stolari. Zbog čto se događao u vrijeme postojanja Pariške komune, građanska ga štampa povezuje s pokretom solidarnosti bečkih radnika s Pariškom komunom. Štrajk stolara u Zagrebu, u vrijeme proglašenja Komune, prvih borbi radnika Pariza protiv versajske i pruske kontrarevolucije, neobično je snažno odjeknuo u Zagrebu. Njegov odjek, kao i strah koji je izazvao kod vladajuće klase vidljivi su i iz neobično surovih reakcija vlasti prema sudionicima štrajka.⁷⁷

Stolarski radnici u Zagrebu osnovali su svoju organizaciju u studenome 1891. godine. Budući da joj pravila nisu odobrena, organizacija je nastavila rad ilegalno. Njezin je predstavnik sudjelovao na Kongresu austro-ugarskih stolara, koji se održao 14—16. kolovoza 1892. godine. 4. lipnja 1893. izbio je štrajk stolara u Zagrebu. Štrajk je završio pobjedom radnika: uveden je desetsatni radni dan, povišene su nadnice, reguliran je akordni rad, plaćanje prekovremenog rada, svetkovanje 1. maja, a regulirano je i otpuštanje radnika. Prilikom proslave 1. maja 1896. godine sudjeluje, u posebnoj koloni, 200 stolarskih radnika. Organizacija je 1898. god. uspjela sklopiti kolektivni ugovor s najvećim stolarskim poduzećem u Zagrebu koje je bilo dio bečke firme »Bothe i Ehrman«, a 1900. god. u jesen radnici tog poduzeća vodili su 17 dana obrambeni štrajk. Poslije uspjelog štrajka, tarifnom ugovoru pristupaju sva stolarska poduzeća u Zagrebu. U srpnju 1902. stupili su radnici »Bothe i Ehrman« ponovno u štrajk zbog kršenja kolektivnog ugovora od strane uprava poduzeća. Poduzeće je zavrbovalo štrajkolomce u Budimpešti, ali su ih tamošnji organizirani stolarski radnici isprebijali i razjurili, dok su radnici iste firme u Beču stupili u štrajk solidarnosti. Tako su radnici u Zagrebu, uz pomoć međunarodne solidarnosti, nakon sedam i pol tjedana štrajka izborili kolektivni ugovor s desetsatnim radnim vremenom i zadržanjem tjednom plaćom. Uveden je i sistem radničkih povjerenika. Osim navedenih zahtjeva, radnici su postavili kao uvjet za pre-

⁷⁷ J. Čaž, *Prva radnička društva u Hrvatskoj. Samostalni ekonomski i politički istupi 1860—1880*, Zagreb, 1957, 167—167.

kid štrajka, zahtjev da se protjerani radnici vraću na posao, što je i učinjeno.

Tarifni i štrajkaški pokreti ilegalnih saveza bili su mnogobrojni. U Zagrebu u veće pokrete spada otpuštanje stolarskih radnika i u vezi s tim štrajk koji je počeo 9. ožujka 1909. i trajao šest i pol tjedana. Novim ugovorom uvedeno je osam i pol satno radno vrijeme koje je bilo plaćeno kao devet satno, uveden je cjenik za akordni rad (koji je bio toliko visok da ga poslodavci stvarno nikad nisu prihvatili), priznata je ustanova radničkih povjerenika, ukinuo se otkazni rok i uveo obranički sud. Slijedeći štrajk vodio se u »Bothe i Ehrmanu« u svibnju 1911. 28. travnja 1913. g. organiziran je opći štrajk stolara koji je karakterizirala borba sa štrajkolomcima iz Budimpešte, hapšenja i izgoni štrajkaša.

U tvornici »Kaiser i Povišil« u Osijeku vodio se štrajk u svibnju 1902. godine. Tom je prilikom osnovana i sindikalna organizacija. 23. svibnja 1904. buknuo je opći štrajk stolarskih radnika u Osijeku koji je završio pobjedom radnika. Sindikalna podružnica stolara u to je vrijeme brojila 200 članova. U veljači 1905. došlo je do sukoba radnika s upravom tvornice »Kaiser i Povišil«. Poduzeće se nije pridržavalo odredaba sklopljenoga kolektivnoga ugovora, pa je 20. travnja 1905. izbio štrajk. U sukob se umiješala i policija. Počela je kažnjavati štrajkaše i rastjerala štrajkaški logor. U znak solidarnosti sa štrajkašima i u znak protesta protiv policijskog terora, buknuo je generalni štrajk koji je u toku nekoliko dana gotovo posve zaustavio privredni život grada. Zandari su ubili jednog radnika. Štrajk je ugušen posebnim mjerama. 1911. godine vode stolarski radnici Osijeka osam dana štrajk koji je uspješno završen.

Organizacija stolarskih radnika u Karlovcu osnovana je 8. rujna 1903. godine. U kolovozu 1907. nakon štrajka, sklopljen je novi kolektivni ugovor koji je važio dvije godine. God. 1909. ugovor je produžen još za godinu dana. U ljeto 1904. god. organiziran je uspješan štrajk drvodjelskih radnika u Sl. Brodu; 1909. sklopljen je novi kolektivni ugovor, a u lipnju 1911. došlo je do otpuštanja 125 radnika što je izazvalo štrajk. Poslije 24 dana štrajka zaključen je kolektivni ugovor koji je utvrdio minimalne plaće i smanjio radno vrijeme.

U Rijeci — Sušaku drvodjelski radnici vodili su 1903. god. višetjedni štrajk. U lipnju 1909. otpušten je veći broj drvodjelskih radnika, nakon čega izbija štrajk. Poslije tri tjedna štrajka radnici su izborili devetsatni radni dan, 10 posto povišice plaća, minimalne nadnice, pravo na praznovanje 1. maja, tjedni odmor i dr. U nizu poduzeća, u kojima su se kršile

odredbe ugovora, vodile su se pojedinačne tarifne akcije. U srpnju 1913. poslije osmo-dnevnog štrajka, sklopili su kolarski radnici kolektivni ugovor.

Početkom rujna 1904. dolazi do pokreta stolarskih radnika u Varaždinu. 9. srpnja 1910. izborili su radnici smanjenje radnog vremena od 10 na devet i pol sati dnevno. God. 1911. postigli su radnici priznanje organizacije i radničkih povjerenika.

U srpnju 1905. god. s uspjehom je završen štrajk stolarskih radnika u Novoj Gradiški. U tvornici pokućstva »Strickler u. Comp.« sklopljen je 29. listopada 1907. kolektivni ugovor kojim je radno vrijeme skraćeno na devet sati i povećane plaće radnika. Tokom 1909. i 1912. vodi se veći broj štrajkova.

U Sremskoj Mitrovici vodio se 1905. god. uspješan štrajk stolarskih radnika. 27. lipnja 1909. postignuta je obnova kolektivnoga ugovora uz povišicu plaća i utvrđivanje prava na proslavu 1. maja. God. 1912. došlo je do štrajka stolarskih radnika nakon kojeg su povećane plaće za pet posto, a radno vrijeme je skraćeno sa devet i pol na devet sati dnevno. U srpnju 1913. vodili su radnici poduzeća »Borota« 14 dnevni štrajk, a u listopadu iste godine četverotjedni štrajk u poduzeću »Tatić«.

U Zemunu su stolarski radnici vodili tarifni pokret 1906. godine, a u svibnju 1908. štrajkali su 14 dana. Izborili su povišicu nadnica. God. 1910. u tvornici »Jentsch« radnici su štrajkali 15 tjedana. U rujnu 1913. došlo je do 14-dnevnoga parcijalnog štrajka. U Indiji, u listopadu 1907. poslije štrajka u tvornici pokućstva »I. Welcher«, sklopljen je kolektivni ugovor te su povećane plaće. God. 1909. vodili su radnici u tvornici pokućstva »Peter i Pollak« obrambeni štrajk.

U Vinkovcima pokret stolarskih radnika počinje u kolovozu 1906. i kolovozu 1907. godine. Štrajkovi su se vodili za skraćivanje radnog vremena. U Sisku se pokret stolarskih radnika vodio 1906. a 1910. godine uspješni tarifni pokreti. Dobivene su povišice plaća i skraćeno je radno vrijeme sa 11 na 10 sati. God. 1912. dolazi do pokreta stolarskih radnika u Koprivnici, a u Crikvenici do osmo-dnevnog štrajka kojim je izboreno devetsatno radno vrijeme, utvrđene minimalne plaće i postignuto povećanje nadnica. U Bjelovaru se u svibnju 1908. vodio tarifni spor. God. 1909. poslije trodnevnog štrajka, povećane su plaće. Uspješni pokreti vodili su se i 1. srpnja 1910, 1911, 1912. i štrajk 1913. godine.

Dok se nije legalizirao Savez drvodjelskih radnika, tapetari u Zagrebu imali su posebnu organizaciju, osnovanu 1896. godine. Zabilježen je štrajk koji su vodili 24. svibnja 1899.

U Osijeku je postojala organizacija tape-tarskih radnika, koja je 1904. god. izborila desetsatno radno vrijeme i povišenje nadnica za 10 posto. U nekim mjestima su kolari imali posebne organizacije, a u nekima su bili organizirani zajedno sa stolarima. Vodili su niz štrajkova u Karlovcu, Rijeci, Sušaku i Zagrebu.

Osnivačka skupština Saveza drvodjelskih radnika (legalizacija Saveza SDR) održana je 14. srpnja 1907 god. u Zagrebu. Krajem 1906. postojale su organizacije drvodjelaca u Belišću, Indiji, Jaski, Karlovcu, Novoj Gradiški, Osijeku, Rumi, Sisku, Slavonom Brodu, Sremskoj Mitrovici, Varaždinu, Vinkovcima, Zagrebu i Zemunu s ukupno 718 članova. God. 1908. Savez je brojio 1013 članova; 1910. 1185 članova, a 1912. 1357 članova. Pored već navedenih podružnica osnovane su organizacije u Bakru, Bjelovaru, Koprivnici, Ogulinu, Petrinji, Požegi, Sušaku i Vukovaru. God. 1913. od 1306 članova Saveza bilo je: 991 stolar, pet stolara kalupera, 61 tapetar, 41 bačvar, šest parketara, 11 kolara, 10 tokara, 10 staklara, pet rezbara, 68 pokostara, 90 strojarskih radnika i osam pomoćnih radnika.

Već 1. siječnja 1908. Savez je pristupio Međunarodnoj drvodjelskoj uniji. Savez je organizirao sindikalno posredovanje rada i izdavao list *Drvodjelac*.

U prvu saveznu upravu izabrani su: Stjepan Batt, Josip Cimermančić, Pavao Horvat, Ivan Jankovac, Franjo Kršnjak, Stjepan Nikl, Vjekoslav Pepelnik, Ivan Sokolić, Ivan Stefan, Ivan Tonković i Petar Vedernjak. Na skupštini Saveza, koja je održana 28. veljače 1909. u Upravni odbor ušli su od istaknutih sindikalnih funkcionara Franjo Kršnjak, a na glavnoj skupštini Saveza, održanoj 27. veljače 1910, izabrani su Juraj Bukšeg i Stjepan Turković.

U vrijeme prvoga svjetskog rata drvodjelci su bili učlanjeni u ORS. Desničari S. Batt, J. Bukšeg i F. Kršnjak bili su protiv obnove Saveza. Savez su obnovili G. Lugarić iz Zagreba i Ladislav Kordić iz Osijeka. Stvoreni je Akcioni odbor koji je savzao glavnu godišnju skupštinu Saveza za 30. studeni 1919. godine. U to vrijeme Savez je imao 8000 članova. Zagreb je predstavljalo sedam delegata, a 25 delegata iz unutrašnjosti Hrvatske predstavljalo je 42 sindikalne podružnice. Skupština je ovlastila Savez Hrvatske i Slavonije da izradi platformu za ujedinjenje. Pokrenut je savezni list *Drvodjelac*.

U Srbiji je prvi zabilježen štrajk stolarskih radnika organiziran u Beogradu 1899. godine. Savez drvodjelskih radnika Srbije osno-

van je 18. listopada 1901. godine. Broj mjesnih organizacija Saveza i članova u njima kretao se ovako:

godina	podružnica	članova
1903	4	191
1907.	15	305
1908.	16	428
1909.	14	426
1910.	25	663
1911.	27	791
1912.	25	937

Prema izvještaju Glavnoga radničkog saveza, koji je podnesen na VI sindikalnom kongresu 1911. u 1890. godini u 40 je mjesta bilo 3612 poduzeća koja su prerađivala drvo sa 1343 pomoćnika. God. 1900. bilo je 3850 poduzetnika sa 1972 pomoćnika i 58 nekvalificiranih radnika.

1911. godine u zanatskim i sličnim radnicima drvodjelske struke bilo je zaposleno 300 zanatlija (poslodavaca) stolara — gradevinara, 685 radnika i 324 učenika; 40 zanatlija stolara — namještaja, 172 radnika i 37 učenika; 156 zanatlija kolara, 146 radnika i 83 učenika; 14 zanatlija tesara, 92 radnika i 16 učenika; 25 zanatlija — bačvara, 50 radnika i sedam učenika; zanatlija strugara 13, 17 radnika i sedam učenika; zanatlija tapetara devet i 24 radnika; osam četkara poslodavaca s 34 radnika i sedam učenika; dva drvorezačka poslodavca i sedam radnika; jedan poslodavac šuper s 21 radnikom; četiri korpara sa 14 radnika i 10 staklorezača sa osam radnika i pet učenika.

Štrajkovi koje je organizirao i vodio Savez drvodjelskih radnika u razdoblju od 1906. do 1912. godine imali su karakter ofanzivnih štrajkova: tražilo se skraćivanje radnog dana, povećanje nadnica i priznavanje organizacije. Tokom 1906. godine u Beogradu su organizirana dva štrajka. Jedan je trajao 10 dana, a sudjelovalo je 50 štrajkaša. Oba štrajka završena su uspješno. Vodio se i štrajk u Vranju. God. 1907. vodio je Savez tri štrajka: u Šapcu sa 22 štrajkaša, u Nišu s 20 i u Kruševcu sa 10. God. 1909. vodio je Savez dva štrajka u Paraćinu: 23. siječnja sa 60, i 20. ožujka sa 52 staklarska radnika. Pored toga vodila su se dva štrajka u Beogradu: štrajk stolarskih i štrajk tapetarskih radnika. God. 1911. Savez je vodio 16 pokreta sa 394 sudionika, a 1912. godine 10 štrajkova i četiri tarifna pokreta sa 355 štrajkaša. Svega se je dan štrajk u 1911. godini završio neuspjehom.

Od 1902. do 1912. vodio je Savez drvodjelskih radnika 55 štrajkova i četiri tarifna pokreta a u njima je sudjelovalo 1444 radnika.

U borbi protiv akordnog rada (rada »na parče«) Savez drvodjelskih radnika imao je dosta uspjeha. Kotaričarima i tapetarima je rad u akordu bio sasvim ukinut, a stolarima je velikim dijelom zamijenjen nadnicom. Prema tadašnjim podacima svega je 11 drvodjelskih radnika radilo kod kuće, »na sicu«.

Radno vrijeme od devet sati dnevno imali su stolarski radnici jedino u Beogradu. U Negotinu, Nišu, Šapcu i Valjevu dnevni je rad trajao najmanje devet i pol sati, a u Čacku, Cupriji, Jagodini, Leskovcu, Obrenovcu i drugim mjestima 10 sati. Najniža nadnica 1911. godine iznosila je u Beogradu 4,5 dinara, a u ostalim mjestima 2,40, a najviša 6,5—7 din. Radnici koji su imali stan i hranu kod poslodavca (tzv. ajučari) imali su najnižu mjesečnu plaću — 87,77 dinara, a najvišu 247,70 dinara.

U radu Saveza posebno se isticao Radovan Dragović, sekretar SSDP i urednik *Radničkih novina*, koji je vodio sistematsku borbu s članovima Centralne uprave Saveza koji su priključili grupi reformiste okupljenih oko Koste Novakovića, urednika časopisa *Novog vremena* (koji je bio isključen iz srpske socijaldemokratske partije). Vođa reformista u SDR bio je Mijailo Paunović, stolarski radnik iz Beograda, osnivač i prvi predsjednik Saveza drvodjelskih radnika Srbije, vlasnik mjesečnog časopisa *Drvodjelski radnik* (1904—1905), suradnik režima i član Upravnog odbora i potpredsjednik GRS-a.

Razmatrajući osnove sukoba između Dragovića, Novakovića i Paunovića, Glavni radnički savez je na sjednici 15. prosinca 1904. konstatirao da treba »odati puno priznanje naprednom radu druga Radovana, i kao urednika saveznog organa i kao neobično zaslužnog čovjeka za radnički pokret koji je iskreno radio na jedinstvu radničkog pokreta i na uklanjanju uzroka koji izazivaju rascjep u njemu.«⁹⁸

Od 1905. godine, poslije isključenja Paunovića iz Saveza, Savez drvodjelskih radnika održavao je najtješnje veze sa Socijaldemokratskom partijom. U vrijeme prvoga svjetskog rata Savez nije djelovao zbog okupacije Srbije. Savez drvodjelskih radnika Srbije obnovljen je 18. studenog 1918. godine, kada je for-

mirano devet mjesnih pododbora sa 400 članova.

Savez drvodjelskih radnika za Bosnu i Hercegovinu osnovan je u rujnu 1905. godine. Prije toga, solidarnim istupom, stolarski radnici u Sarajevu izvojevali su 30. travnja deset-satno radno vrijeme i 15 posto povišice nadnica. U Zavidoviću je, u vrijeme štrajkaškog pokreta, u svibnju 1905. u štrajk stupilo 3000 pilanskih i šumskih radnika. U vrijeme štrajka vodile su se velike demonstracije u kojima su se nosile crvene zastave. Radnici su tražili skraćenje radnog dana i povišicu nadnica za 20 posto, otpuštanje nekih poslodavca koji su se neljudski ponašali na poslu i uvođenju 14-dnevnoga otkaznog roka. Žandarmerija i vojska ugušile su ovaj štrajk. Iz Zavidovića je protjerano 40 obitelji, a 15 funkcionara je uhapšeno i izgnano. Uhapšen je također i velik broj radnika zbog dijeljenja socijalističkih letaka. U prvomajskom štrajku sudjelovali su i radnici tvornice štapova u Derventi.

Na godišnjoj skupštini Saveza, koja je održana 26. listopada 1906, utvrđeno je da Savez ima 253 člana. Godine 1908. bilo je 897 članova; 1910. 450, a 1912. 621 član. Do opadanja članova u 1910. godini došlo je zbog zabrane djelovanja podružnica, progona sindikalnih aktivista i organiziranih radnika u Bosanskoj Dubici, Dobriju, Palama, Turčinu i Zavidovićima. Progonjena su čitava rukovodstva podružnica, a njihove je obitelji žandarmerija izbacivala iz tvorničkih stanova. Zbog toga je izvan sindikata ostala većina šumskih i pilanskih radnika. U Savezu su bili organizirani uglavnom stolarski radnici.

God. 1911. i 1912. vodio je Savez devet tarifno-štrajkaških pokreta sa samo 126 sudionika. Štrajkovi su se vodili sa zahtjevom da se skрати radno vrijeme i povećaju nadnice. U svibnju 1913. raspušten je Savez, a obnovljen 29. kolovoza 1914. godine. Krajem 1918. brojio je 323 člana. Na Kongresu ujedinjenja 1920. god. Savez je imao oko 5000 članova.

Drvodjelski radnici Jugoslavije ujedinili su se u Savezu drvodjelskih radnika Jugoslavije, na kongresu koji je održan 31. listopada 1920. u Zagrebu. Kongresu je prisustvovao 61 delegat a predstavljali su 34.221 organiziranog radnika Jugoslavije. Savez drvodjelaca Hrvatske koji je dobio mandat za saziv kongresa imao je tada 24.000 članova koje je na kongresu predstavljalo 32 delegata. Sloveniju, sa 3400 članova, predstavljalo je šest delegata, a Uje-

⁹⁸ *Radničke novine*, Beograd, 29. XII 1904.

dinjani savez 15 delegata sa 6821 članova. Kongres je trajao četiri dana.

Donio je odluku da Savez pristupi Crvenoj sindikalnoj internacionali i odredio za sjedište centrale Zagreb. Bez osrednjeg društva lesnih delavcev u Ljubljani, Savez je brojio 35.000 članova. Pored željezničarskih i transportnih radnika, to je bio jedan od najbrojnijih saveza u sklopu Centralnoga radničkoga sindikalnog vijeća Jugoslavije. Slovenci su tražili na kongresu federaciju sindikata pa su, kada ju nisu dobili, odbili da uđu u centralizirani savez. Nakon Obznane i Zakona o zaštiti države 1921. pored Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije, stvorili su socijalisti, pod istim imenom, posebne reformističke saveze drvodjelskih radnika sa sjedištem u Zagrebu i Sarajevu. Savez drvodjelaca ušao je u sklop Nezavisnih sindikata, pa je u borbi za jedinstvo na svom II kongresu 9. svibnja 1923. u Ljubljani osnovao, zajedno sa Osrednjim društvom lesnih delavcev Slovenije, novi Ujedinjeni savez koji je imao 53 podružnica sa 5290 članova, sa sjedištem u Ljubljani. Sa istupom Osrednjeg društva lesnih delavcev iz Saveza, pod pritiskom socijalističke partije krajem 1925. godine, i prenošenjem centrale u Zagreb, Savez je, iako oslabljen, nastavio s djelovanjem, tako da je na svom III kongresu 1—2. studenog 1928. imao 32 aktivne podružnice. Kongresu su prisustvovali predstavnici 15 mjesnih sindikalnih organizacija s 2500 članova. Savez je definitivno zabranjen 1929. U idućem poglavlju istražujemo razvoj

sindikata drvodjelskih radnika reformističkog pravca i proces njihova pretvaranja u klasno borbene sindikate.⁹⁹

Neki podaci o industriji drva

U šumsko-pilansku industriju stare Jugoslavije bilo je do 1938. godine investirano ukupno 1.160.562.000 dinara ili 8,89% od ukupno investiranog kapitala u zemlji. Udio stranog kapitala u akcionarskim društvima u industriji drva iznosio je, po tadašnjoj ocjeni, 307.829.967 dinara, od toga u glavnici 72.993.307, a u financijskom kreditu 234.836.660 dinara, ili 6,73% na ukupno uloženi strani kapital po privrednim granama. Jugoslavenski kapital iznosio je 526.275.000 ili 45,35%, dok je inozemni kapital utjecao na 54,65% ili 634.287.000 dinara. U 19 poduzeću 1937. godine, čija je ukupna glavnica iznosila 139.910.000 dinara, udio banaka iznosio je 24,04%, a u ukupnom kreditu od 61.105.000 novčani su zavodi sudjelovali sa 25.976.000 ili sa 42,51%. Vrijednost proizvodnje industrije drva u 1938. godini iznosila je 802.335.000 ili 4,49% od ukupne vrijednosti proizvodnje 20 industrija odnosno industrijskih grana. U industriji drva, razvoj tvornica, tvorničkih radnika, pogonskih snaga i investicijskog kapitala kretao se ovako:

⁹⁹ V. Korać, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Sloveniji*, n. dj., knj. II, Zagreb, 1930; *Sindikalni pokret u Srbiji 1903—1911*, Beograd, 1958; N. Šarac, *Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini do 1919*, n. dj.; J. Cazi, *Nezavisni sindikati*, n. dj., knj. III, sv. I, 70—74.

Godina	1918.	1923.	1928.	1933	1938.
Broj tvornica	265	383	452	552	570
Radna mjesta	34.481	44.195	48.832	53.688	56.460
Pogonska snaga	36.954	39.816	45.065	50.378	53.038
Kapital u 1000 dinara	739.638	886.218	995.750	1.124.817	1.160.562

Za dvadeset godina povećao se broj tvornica za 305, broj radnih mjesta za 21.979, broj vlasništva poduzeća, prema popisu od 31. pogonskih snaga za 26.084, dok se veličina in-sinca 1936. bio je ovakav:

Broj tvornica po obliku firme, odnosno

Inokosnih	260
Javan ortakluk	108
Komanditna	3
Akcionarska	126
Društva s ograničenim jamstvom	23
Zadružna	5
Državna	6
Općinska	2
Ostala	5
Ukupno	538

posjedova'a je 570 tvornica

Industrija drva snabdijevala je unutrašnje tržište sa 96,5% svojim proizvodima, čija je vrijednost iznosila 771,027.000 dinara. Uvozilo se samo 24,222.000 ili 3,5%. Drvena industrija bila je slabo kartelizirana, tako da je od vrijednosti njene ukupne proizvodnje svega

1,900.000 ili 0,24% otpadalo na kartelizam proizvodnje. Ona je, pored proizvoda najveće vrijednosti, izvozila najveći dio jugoslavenskoga industrijskog izvoza. U priloženoj tabeli prikazan je izvoz u tonama i dinarskoj vrijednosti za godine 1930, 1932. i 1934.

U GODINAMA IZVEZENO

NAZIV ROBE	1930.	1932.	1934.	1935.	1930.	1932.	1934.	1935.
	u 1000 dinara				u tonama			
Ogrjevno drvo	79,084	31,916	30,007	19,085	412,641	196,272	178,258	120,101
Drvo za građu								
Oblo drvo								
— liščara	48,515	16,423	43,122	45,687	62,803	16,291	41,058	48,254
— četinara	5,929	654	2,837	1,054	9,964	1,394	6,090	2,129
Otesano drvo								
— liščara	18,015	7,112	9,430	2,049	16,914	12,564	10,531	3,237
— četinara	103,830	43,626	61,609	49,910	167,884	83,487	122,829	89,878
Piljeno drvo								
— liščara	395,829	165,276	239,349	212,869	349,203	182,209	227,260	212,009
— četinara	584,741	186,660	315,045	309,021	589,462	271,928	414,108	400,998
Zeljeznički pragovi	143,947	6,890	20,033	11,087	203,166	12,437	30,383	19,684
Drveni ugali	48,140	19,861	18,039	12,176	65,148	32,016	34,591	24,671
Izrade od drveta								
Furniri	1,893	1,804	16,166	28,545	441	524	2,781	3,597
Dašćice za parkete	17,695	1,216	1,914	2,690	10,856	775	1,005	1,405
Drvo za duge								
— i duge za burad	9,321	2,888	6,706	7,813	8,364	3,690	7,688	10,005
Frize	47,537	14,965	42,365	82,713	25,997	12,260	37,969	72,772
Ostale izrade od drveta	44,055	15,258	14,084	14,734	13,267	5,875	4,024	4,208
Razni šumski proizvodi	11,625	4,943	3,617	13,919	9,397	5,287	2,464	5,576
Ekstrakti za štavljenje koža	79,972	29,778	32,373	27,492	17,529	10,160	11,660	10,209
Ostali proizvodi	15,717	6,254	11,283	10,317	354	268	139	485
UKUPNO	1.655.895	556.524	867.979	851,161	1.933.590	847.437	1.132.838	1.029.218

Izvoz koji je 1930. godine iznosio 1.933.590 tona u vrijednosti od 1.655.895.000 dinara smanjen je u vrijeme najveće krize 1932. godine na 847.437 tona, a vrijednost izvoja pala je na 556.524.000 dinara. U Jugoslaviji je pod šumom 1932. godine bilo 7.779.776 hektara površine prema 7.102.127 hektara ziratne (obrađive) zemlje. To je bio prvorazredan ekonomski problem. Ogromna površina pod šumom bila je prepuštena malobrojnoj grupi kapitalista koji su nemilosrdno iskorištavali ne samo šumsko bogatstvo već i domaću radnu snagu, koja se regrutirala u prvom redu iz siromašnijih krajeva zemlje.

Brojno stanje i nadnice radnika

Najbrojniji dio osiguranog članstva Središnjeg ureda za osiguranje radnika bilo je radništvo šumsko-pilanske industrije. U poduzeća šumsko-pilanske industrije spadala su i ona koja su se osim šumskim poslovima sjećale stabala, slaganjem i optremom drva bavi-

la i pilanskim poslovima, kao pilane za daske s kružnim pilama i bez kružnih pila, te pilane u vezi s proizvodnjom parketa, sandučića i dašćica za furniture. U ovu se privrednu djelatnost ubrajalo i tesarske poslove na skladištima i na građevinama, impregnacija drva, paljenje drvenog ugljena, rezanje drva kružnim i tračnim pilama, rezanje i cjepanje drva za ogrjev, te proizvodnja drvene vune.

U svim tim poslovima bilo je zaposleno 8,46% cjelokupnog radništva osiguranog kod Središnjeg ureda za osiguranje radnika u 1933. godini. Kod privatno-društvenih bolesničkih blagajni bilo je osigurano samo 185 namještenika, od toga 159 muškaraca i 26 žena. Prema objavljenim podacima popisa osiguranog radništva od 30. lipnja 1933. bilo je osigurano i zaposleno u poduzećima šumsko-pilanske industrije u cijeloj državi 37.038 muških radnika (97,3%) i 1043 ženske (2,7%) odnosno ukupno 38.081.

Radništvo šumsko-pilanske industrije s područja Hrvatske bilo je raspoređeno ovako: u kotaru Našice (2170); u kotarima Valpovo

(990), Nova Gradiška (567), Ogulin (547), Delnice (542) i Cazma (541). Na području Bosne zapošljavala je pilanska industrija najviše radnika u kotarima Travnik (2566), Zepče (1903) i Tuzla (758), te na području grada Sarajeva (1922), Bosanski Petrovac (4677), Teslić (988), Bosanska Gradiška (845) i Bosanski Novi (740). U Sloveniji je bio zaposlen najveći broj pilanskog radništva na području kotara Kranj (671), Novo Mesto (606) i Dravograd (510).

U šumsko-pilanskoj industriji bio je zaposlen minimalan broj žena, svega 1043 ili 2,7 posto, i to u sjevernim krajevima države.

Najveći broj šumsko-pilanskih radnika bio je osiguran na području banjalučkog Okružnog ureda i to 7963 radnika (7909 muških i 54 žene). Na području ljubljanskoga Okružnog ureda bilo je osigurano 6710 radnika (od toga 6429 muških i 281 žena). Na području osječkoga Okružnog ureda bilo je osigurano 6266 radnika ove industrije (od toga 5956 muških i 310 ženskih). Na području sarajevskoga Okružnog ureda bilo je osigurano 6284 radnika (od toga 6244 muških i 40 ženskih). Na području tuzlanskoga Okružnog ureda bilo je osigurano 3875 radnika (od toga 3865 muških i 10 ženskih). Veći broj bio je još osiguran na području zagrebačkoga Okružnog ureda 1772 radnika (1663 muških i 109 ženskih), na području karlovačkoga Okružnog ureda 1735 (od toga 1692 muškaraca i 43 žene) i na području sušačkog Okružnog ureda 1218 radnika (od toga 1139 muških i 79 ženskih).

U šumsko-pilanskoj industriji bili su zaposleni uglavnom mlađi ljudi. Do 32 godine starosti bilo je zaposleno 22.607 radnika i radnica (59,4%), a sa više od 33 godine starosti 15.474 (40,6%). Najveći broj zaposlenih radnika šumsko-pilanske industrije imao je između 23 do 27 godina (8065 ili 21,2%).

Starosne su grupe prema spolnoj strukturi bile slijedeće:

Godine	Muškarci	Žene
14—15	386	11
16—17	815	47
18—22	5390	340
23—27	7790	275
28—32	7381	145
33—37	5847	101
38—42	3752	49
43—47	2361	30
48—52	1450	23
53—57	883	15
58—62	500	4
63—67	266	1
68—72	106	—
73—77	40	—
78—82	10	—
83 dalje	5	—

Najveći broj radnika šumsko-pilanske industrije, 8653 ili 22,7%, imao je dnevnu zaradu od 16,81 do 20 dinara ili po satu 2,10 dinara do 2,50 dinara. Preko 48 dinara dnevne zarade imalo je svega 1842 radnika i namještenika, ili 4,8%.

Od ukupnog broja muških radnika imalo je dnevnu zaradu od osam dinara 979 radnika (2,6%), od 8,01 do 9,60 dinara 325 radnika (0,9%); od 9,61 do 11,60 dinara 1415 radnika (3,8%); od 11,61 do 14 dinara 3167 (8,5%); od 14,01 do 17,80 dinara 7293 (19,7%) radnika, od 18,81 do 20 dinara 8457 (22,8%) radnika; od 20,01 do 24 dinara 5879 (15,9%) radnika; od 24,01 do 28,80 dinara 3703 (10,0%) radnika; od 28,81 do 34 dinara 2134 (5,8%) radnika; od 34,01 do 40 dinara 1209 (3,3%) radnika; od 40,01 do 48 dinara 679 (1,8%) radnika, a više od 48 dinara 1798 (4,9%) radnika.

Radnice su uglavnom bile plaćene sa 1,45 do 1,75 dinara na sat ili sa 11,61 do 14 dinara na dan. Nadnicu do osam dinara dnevno imala je 41 radnica (4%); 8,01 do 9,60 dinara 11 (1%); 9,61 do 11,50 dinara 145 radnica (14%); 11,61 do 14 dinara 286 (28%) radnica; 14,01 do 16,80 dinara 179 (17%); 16,81 do 20 dinara 197 (19%) radnica; 20,01 do 24 dinara 58 (64%) radnica; 24,01 do 28,80 dinara 36 radnica (3%); 28,81 do 34 dinara 19 (2%); 34,01 do 40 dinara 14 (1%), 40,01 do 48 dinara 12 (1%), više od 48 dinara 44 radnice (4%).

Do tri dinara na sat primalo je za svoj rad 918 radnica ili 88%, a više od tri dinara na sat samo 125 ili 12%.

Pored slabe plaće, velik se dio radnika i radnica ove industrije loše hranio i loše stanovalo, posebno radnici koji su radili u šumama a stanovali u bajtama, primitivno sagrađenim barakama. Radnici zaposleni u pilanama stanovali su u radničkim stanicama, koji su često bili vlažni i, za brojne obitelji, pretijetni, bez dovoljno svjetla i ogrjeva.

Prema statističkim podacima radničkog osiguranja (1932) godišnje je bilo 18.898 nesposobnih za rad. Na 100 radnika i radnica ove industrijske djelatnosti u prosjeku je 14 dana 47,5 radnika bilo nesposobno za privredivanje. Među uzrocima privremene nesposobnosti na prvom su mjestu bile ozljede na radu, od kojih se liječilo 6226 radnika šumsko-pilanske industrije (32,9%). Najveći je broj povreda nastajao prilikom rada s kružnim pilama, koje su se mnogo rabile i koje su većinom bile nedovoljno zaštićene ili su njihove zaštitne naprave bile neispravne. Velik se broj nezgoda događao pri obaranju stabala u šumama, dovlačenju, spaljivanju ili prijevozu balvana, pri zasijecanju ili udaru sjekirom. Godine 1932. umrlo je 235 radnika

šumsko-pilanske industrije, od toga 62 (26,4%) uslijed posljedica ozljeđa zadobivenih nesretnim slučajem bilo pri poslu bilo izvan posla.

Prema stanju obavezno osiguranih članova Središnjeg ureda za osiguranje radnika u šumsko-pilanskoj industriji 1935. godine bilo je 50.260 zaposlenih radnika, a 1937. 51.581, od čega 49.805 muškaraca i 1776 žena. U drvodjelskoj i rezbarskoj industriji radilo je 1935.

godine 15.612. Taj se broj u 1937. godini popeo na 20.572, pa se dijelio na 18.300 muškaraca i 2272 žene. Prema tome, ukupno je u drvnoj industriji 1935. godine bilo zaposleno 65.872 radnika, a 1937. 72.153, od čega 68.105 muškaraca i 4048 žena.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Statistički godišnjak 1937, Beograd, 1938, 338.

SAVEZ DRVODJELSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE SA CENTRALOM U ZAGREBU

Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije, sa sjedištem Centralne uprave u Zagrebu, nije održao glavnu godišnju skupštinu, savezni kongres, punih osam godina, od 1925. godine. U tom je razdoblju Savez drvodjelskih radnika, nalazeći se između dinamičnoga revolucionarnog Saveza radnika drvne industrije i obrta Jugoslavije, koji je bio u sklopu Nezavisnih sindikata, i Općega radničkog saveza, koji je radnike drvne industrije i zanata privlačivao, sprečavajući rad Savezu drvodjelskih radnika, jer je, prema mišljenju njegovih funkcionara, radnicima drvne industrije i zanata ORS bio profesionalno i terenski bliži. Međutim, vođe URSSJ-a u davanju mjesta i uloge Općem radničkom savezu polazili su od činjenica da se ORS stvarno prostire samo na industriju drva, da je ostale industrijske grane on zahvatio malo i površno. »Šta je, onda, već sada ORS?« — pitao je teoretičar reformizma Bogdan Krekić — »Stvarno Savez radnika industrije drveta. Sve je ostalo bluff. Zašto se iz tog faktičnog stanja ne bi povukle potrebne konzekvencije, pogotovu kad one odgovaraju općim potrebama pokreta? Jedina velika istinska industrija koju mi u Jugoslaviji danas imamo... jeste industrija drveta. Zato je upravo strašno što mi još nemamo jednu specijaliziranu sindikalnu organizaciju radnika industrije drveta. Po svojoj tradiciji, iskustvu i, ako hoćete, zaslugama ORS je najpozvaniji da postane ta organizacija. Ali, on onda treba da odbaci sav ostali balast i da, na drugoj strani, u sebe okupi sve ostale organizacije radnika šumske industrije, stolara i ostalih drvodjelaca. 10—15 hiljada kvalificiranih i inteligentnih stolara dobro bi došli ovakvoj organizaciji za agitaciju i administraciju. Takva organizacija drvodjelaca, unutra donekle specijalizirana na glavne tipove industrije drveta (bosanski, slavonski, slovenačko-gorskokotarski) morala bi imati ogroman uspjeh u svim pravcima. Tim bi riješen i zamršen problem ORS-a i zadovoljena jedna velika potreba.

Ostale industrije, koje danas formalno pripadaju ORS-u možemo komotno pustiti da se početka organiziraju lokalno i regionalno, dok ne budu zrele za više oblike organizacije.¹⁰¹

To je mišljenje dijelio Bogdan Krekić još 1922. godine, kada je stvorena reformistička centralna sindikalna institucija. Dajući ORS-u status Saveza radnika industrije drveta kojem bi se pripojili postojeći savezi drvodjelaca, vodstvo URSSJ-a je niz godina dozvoljavalo da ti savezi životare i zamru. Tako, je na primjer, Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije Zagreb 1928. godine brojio 350 članova, a 1929. godine 90 članova. Prema izvještaju koji je Centralna uprava Saveza poslala početkom 1929. godine posredstvom Radničke komore Zagreb velikim županima s molbom da dozvole rad njegovim organizacijama nalazile su se samo četiri sindikalne podružnice sa svim glavnim i odgovornim funkcionarima na čelu: Bjelovar — Vinko Styblo, Indija — Đuro Koska, Osijek — Jovo Jakšić, Sremska Mitrovica — Ilija Maftaj. Centralnu upravu činili su: Franjo Krsnik, Mijo Majerić, Viktor Medved i Stjepan Škrinjar.¹⁰²

Zagrebačka podružnica oživjela je formiranjem sekcije tapetara u veljači 1930, sekcije bačvara u ožujku 1931. i sekcije parketara u travnju 1931. godine.

Poslije uputstva CK KPJ 1932. godine, da komunisti treba da ulaze i rade unutar reformističkih sindikata, komunisti drvodjelci su u sekcijama i podružnicama Saveza obavljali svakodnevi rad i žilavom upornošću osvajali povjerenje članova, borili se za svaku izbornu poziciju, sudjelovali u svim reformističkim akcijama i bez fraza okupljali organizirane i neorganizirane radnike na provedbu partijske politike. Tako su na njihovu inicijativu i pod njihovim rukovodstvom osnova-

¹⁰¹ Ujedinjeni sindikati, 5/1930.

¹⁰² Arhiv, IHRPH, III — sindikati.

ne podružnice Saveza drvodjelskih radnika 1932. godine u Osijeku, 1933. godine u Karlovcu, Križevcima, Novoj Gradiški, Sisku, Sušaku i Vukovaru, a 1934. god. u Pakracu, Vараždinu, Virovitici i Zvečevu.

Zahvaljujući tome mogla je uprava Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije sa središnjicom u Zagrebu 19. travnja 1933. zaključiti da se sazove glavna godišnja skupština (kongres) saveza za 28. svibanj 1933. Pravo sudjelovanja na kongresu imale su sve podružnice ako su u prethodnom mjesecu obračunale članske prinose. Svaka podružnica do 50 članova birala je po jednog delegata, na svakih daljih pedeset još po jednog. Centralna je uprava SDRJ u vezi s kongresom izdala proglas drvodjelskim radnicima, u kojem su se iznijele teške prilike, katastrofalna nezaposlenost. Savez se nije dao stjerati u pokrajinske okvire, pa je, podsjećajući na prošlost, pisao: »Naš savez, kao predstavnik svih drvodjelaca u Jugoslaviji i danas neumorno i neprekidno radi na unapređivanju radnih i životnih uslova svojih članova.«

Na kongresu je, po predanim punomoćima, podružnica Indija imala 33, Karlovac 16, Križevci 26, Nova Gradiška 60, Novi Sad 30, Osijek 33, Sisak 4, Subotica 20, Sušak 60, Vršac 26 i Zagreb 236 članova. Ukupno je 15 delegata zastupalo 544 člana. Na glavnoj se skupštini predstavnik Unije organizacije drvodjelskih radnika žalio na saveznu upravu da ne izvršava svoje obaveze prema Uniji. U odgovoru na to, predsjednik saveza Franjo Krsnik, rekao je da »Savez svoje obaveze prema Uniji vrši, jedino nije bio u mogućnosti da plati kvotu«. Kongres je usvojio promijenjena pravila koja su se morala usuglasiti s novim zakonom o društvima. Kongres se poslije referata u diskusiji založio za ostvarenje punog jedinstva pa je odlučio da Savez i dalje ostane član Unije saveza drvodjelskih radnika u Sarajevu. Kongres je naložio novoj upravi da sve pokrajinske saveze ujedini u jedan i da se to na jednoj zemaljskoj konferenciji što skorije provede. Kongres je pozvao podružnice i sve članove da poštuju drugarsku čast i da solidarno ispunjavaju svoje klasne dužnosti prema cjelini pokreta. Na kraju je donesena rezolucija o stanju i položaju drvodjelskih radnika i o općim zadacima za koje se Savez treba da bori u zajednici s ostalim radničkim sindikatima URSSJ-a. U upravu saveza izabrano je 11 osoba i to sedam iz Zagreba, a četiri iz ostalih podružnica. Za predsjednika Saveza izabran je Franjo Krsnik, za potpredsjednika Valent Ivanek, tajnika Stjepan Turković, perovođu Stjepan Salamon, blagajnika Vinko Štiblo, za članove uprave iz Zagreba Milan Vunk i Ivan Kurtela, iz Indije Jakob

Filipi, iz Križevaca Stjepan Šterger, iz Osijeka Ivan Snajder, iz Subotice Albert Darabaš.¹⁰⁹

Stvaranje Unije drvodjelskih radnika Jugoslavije

Do 1930. su godine u sastavu URSSJ-a bila tri samostalna drvodjelska saveza sa sjedištem u Zagrebu, Sarajevu i Ljubljani. U Beogradu je podružnica drvodjelaca pripadala SDRJ sa sjedištem u Zagrebu. Ona je poslije zabrane Nezavisnih sindikata bila jedina organizacija drvodjelskih radnika u Srbiji. Slaba materijalna sredstva, udaljenost centrale, drvodjelaca, dovela je do stvaranja novog težnja da se stvore četiri pokrajinska saveza centra u Beogradu, čiji bi se rad ograničio na područje Srbije. Tako su 16. ožujka 1930. izrađena pravila Sindikata drvodjelskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu koje je Ministarstvo unutrašnjih dela potvrdilo tek 27. travnja 1932. godine. Za to je vrijeme podružnica drvodjelaca u Beogradu preuzela na sebe ulogu centrale. Tako su u Jugoslaviji stvorena četiri centra, četiri saveza drvodjelskih radnika, a s Podsavezom drvodjelaca u Općem radničkom savezu Jugoslavije bilo ih je pet. Protiv toga parceliranja istorodnih sindikata ustala je Međunarodna unija drvodjelskih organizacija posredstvom svoga sekretara Fridricha Tarnova i dala inicijativu za njihovo ujedinjenje da bi se stvorila jedinstvena, jaka i ugledna organizacija drvne industrije Jugoslavije. Tako je na poziv centrale URSSJ-a održan u Zagrebu 1. i 2. studenog sastanak predstavnika organizacija drvodjelskih radnika, koje su bile u njegovu sastavu. Na sastanku su bile zastupljene ove organizacije: Savez drvodjelskih radnika Sarajevo, Savez drvodjelskih radnika Zagreb, Organizacija drvodjelskih radnika Beograd, Unija lesnih delavcev Ljubljana, Organizacija tapetara Ljubljana i Opći radnički savez Jugoslavije Zagreb. Sastanku je prisustvovao i predstavnik Međunarodne unije drvodjelskih organizacija sekretar Tarnov. U prilog ujedinjenju iznosilo se da je šumska industrija daleko najveća i najrazvijenija industrija u zemlji. U njoj prevladavaju krupna poduzeća sa znatnom koncentracijom kapitala. Od svih industrija u zemlji ona jedina ima veliko značenje na svjetskom tržištu. U njoj je uposleno oko 100.000 radnika, pa čitavi krajevi žive od nje. Zahvaljujući toj industriji stvorena su čitava gradska naselja. U južnim i jugozapadnim krajevima države ona se razvija u

¹⁰⁹ Radničke novine, Zagreb, 29. IV, 26. V, 2. 9. i 23. VI 1933.

ogromnim razmjerima, pa takvoj industriji sindikati moraju posvetiti prvorazrednu pažnju.

Dotadašnje stanje bilo je štetno i neodrživo. Drvodjelskih i pilanskih radnika, organiziranih u svih pet nabrojanih samostalnih saveza, bilo je nešto više od 4500, od čega u ORS-u 3200, a u ostala četiri saveza 1300 članova. Na konferenciji su se zastupnici svih organizacija suglasili da treba stvoriti jedan jedinstven savez drvodjelskih radnika za cijelu zemlju, koji će u jednu cjelinu obuhvatiti sve postojeće saveze radnika drvene industrije i obrta. Ovu potrebu nameće položaj radnika u drvnjovoj industriji, a osobito u pilanama i obrtu, gdje je životni standard radnika vrlo nizak. Prema kasnijem pisanju Tarnova »na konferenciji su se rasprave razvijale teško i bile su vremenom vrlo žučne, što je ukazivalo da se mnogo osobne mržnje između učesnika nagomilalo. Uspjelo je konačno ipak da bude jednoglasno prihvaćena izjava, koja je od pisca (Tarnova) predložena«. Ta odluka glasi:

»Utvrđuje se, da između svih učesnika konferencije ne postoje nikakova razmimoilaženja u pogledu na opće principe sindikalnog pokreta. Svi zastupljeni savezi priznaju principe Internacionalnog sindikalnog saveza u Amsterdamu. Konferencija žali da do sada nije uspjelo, da se u Jugoslaviji stvori jedinstveno shvaćanje o najsvrsishodnijoj formi sindikalnih organizacija. Ona je, svijesna toga, da se postojeće opreke u interesu jugoslovenske radničke klase moraju prebroditi. Do konačnog ujedinjenja, odnosno do časa kad se utvrdi, da je ujedinjenje neuspjelo, priznaje se sadašnje stanje članstva za svaki pojedini savez. Ni jedan savez ne smije među članovima drugih zainteresiranih saveza vršiti agitaciju. Do naprijed spomenutog časa respektirati će drvodjelski savezi pilane kao pripadno organizaciono područje, Općeg radničkog saveza Jugoslavije, dok se druga poduzeća za preradu drveta smatraju područjem drvodjelskih saveza. Postojeći posjed članstva ne tangira se time.«

Kako je, međutim, predstavništvo Općega radničkog saveza izjavom njegova predsjednika Vilima Haramine provođenje ove odluke odgodilo do održavanja svoga kongresa o Uskrsu, drvodjelski savezi iz Sarajeva, Zagreba, Ljubljane i Beograda prešli su sami na izvođenje odluka konferencije pa su na svome sastanku od 2. studenog odlučili slijedeće:

»Savezi drvodjelskih radnika iz Zagreba, Sarajeva, Ljubljane i Beograda otpočinju odmah rad na sistematskom stapanju u jednu centraliziranu organsku cjelinu, či-

ji rad će se rasprostirati na cijelu državu. Zajednički savez, koji će obuhvatiti sve ove organizacije, nosit će ime: Unija drvodjelskih radnika Jugoslavije; Privremeno, do kongresa, sjedište centralnog sekretarijata Unije drvodjelskih radnika bit će u Sarajevu, u Zagrebu, Ljubljani i Beogradu oblasni sekretarijati postojećih saveza. Uspostavlja se odmah privremeni odbor Unije, u koji po predlozima zainteresiranih saveza ulazi 5 članova iz Sarajeva i po 2 člana iz Zagreba, Ljubljane i Beograda.

Privremeni odbor Unije ima zadatak, da u roku od mjesec dana od ovog sastanka, u zajednici sa centralnim sekretarijatom USSJ, izradi nacrt pravila za Uniju i da ih podnese na prihvataj konferenciji opunomoćenih predstavnika, zainteresiranih organizacija, koja će se održati u Zagrebu. Do potvrde novih zajedničkih pravila Unija po nadležnoj vlasti sve organizacije će počem od 1. januara 1931. god. za potrebe zajedničkog sekretarijata Unije i za razvijanje jedinstvenog saveza za cijelu državu doprinositi utvrđen mjesečni prinos po članu.

Zadatak privremenog odbora, osim pripremnog rada na punom stapanju organizacija, bit će: da sve organizacije drvodjelskih radnika predstavlja u zemaljskoj sindikalnoj centrali (URSSJ) i u Internacionalni; da pribere zajedničku statistiku o radnim odnosima, radnom vremenu i nadnicama u drvnjovoj industriji i obrtu, i da se stara oko izjednačenja radnih i plaćevnih odnosa; da do daljnje ga regulira reciprocitet među organizacijama u pogledu potpornih ustanova.«

Poslije konferencije razvila se polemika između ORSJ-a i URSSJ-a oko korektnosti i provođenja stvorenih zaključaka. Postavilo se i pitanje prenatrženosti u vezi sa stvaranjem Unije, koja treba da, u prvom redu, organizira pilanske i šumske radnike. Njih, međutim, nikakav savez, koliko god da ima zvučno ime i program, nije u stanju prikupiti, a osobito zadržati, bez brojnog kadra sindikalno organiziranih stolarskih radnika, koji su uvijek bili stub sindikata drvodjelaca. Zbog toga se ujedinjenim drvodjelskim savezima preporučalo da u svim većim mjestima prikupljaju stolarske i tapetarske radnike, koji treba da budu kostur budućeg saveza.

Savezi koji su sačinjavali Uniju imali su 1928. godine 1369 članova. Taj se broj uvođenjem kraljeve diktature, 1929. godine, smanjio na 1076. Prilikom svoga osnivanja Unija je brojila 1380 članova. U toku dvije godine djelovanja broj njenih članova povećao se za 261 i iznosio je 1641 član. To se najbolje vidi iz ovog pregleda:

Naziv sindikata	Godina i broj članova					
	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije	350	90	113	347	432	396
Zagreb					20	10
Sindikati drvodjelskih radnika Beograd			204	243	267	395
Savez drvodjelskih radnika Sarajevo	350	570	656	606	435	478
Osrednje društvo lesnih delavcev Ljubljana	669	381	362	336	351	416
Strokovno društvo tapetniških pomoćnikov Ljubljana		35	45	136	145	146
Unija saveza drvodjelskih radnika			1380	1668	1641	

Opći radnički savez nije pristupio Uniji saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije. Ostali savezi angažirali su se na učvršćenju i širenju svojih organizacija. Unija je bila ubrzo zanearena tako da je dvije godine poslije osnivanja morala obustaviti rad. Na kongresu URSSJ-a, koji je održan 15. i 16. prosinca 1934. u Sarajevu, na posebnoj konferenciji predstavnika četiriju sindikata, uz suradnju potpredsjednika Internacionalnog sindikalnog saveza Jouhau-xa (Žuoa), je ponovo obnovljena Unija sa sjedištem u Sarajevu, ali se ni to ujedinjenje nije održalo. U Zagrebu se godinu dana kasnije, 15. prosinca 1935, po treći puta obnovila. Za sjedište Unije određen je Beograd s tim da je Izvršni odbor Sindikata drvodjelskih radnika Jugoslavije Beograd bio istodobno i Izvršni odbor Unije.¹⁰⁴

Razvoj podružnica SDRJ sa centralom u Zagrebu

Podružnica Saveza drvodjelskih radnika u Zagrebu održavala je početkom ožujka 1931. sastanke s drvodjelskim radnicima u vezi s izborom radničkih povjerenika i radničkom štampom. 26. siječnja 1931. održala je skupštinu na kojoj se raspravljalo o nacrtu zakona o socijalnom osiguranju. Poslije redukcije plaća od 0,50 do 3,50 dinara po satu u tvornici pokušstva »Bothe i Ehrman d. d.« u Zagrebu, koja je među radnicima izazvala pravo zaprepaštenje, održan je 5. veljače sastanak radnika. Intervencijom Saveza uspjela se smanjiti redukcija za 23.000 dinara. 19. ožujka održala je sastanak podružnica radnika tvornice pokušstva »Javor« o poboljšanju higijensko-tehničkih uvjeta rada koji su bili vrlo nepovoljni i prekovremenom radu koji se nije na-

plaćivao 50% više. Na skupštini 12. svibnja podnesen je referat o ulozi radnika u privredi i društvu, o tome da stolarski radnik ima plaću »običnog nadničara« i da je radno vrijeme produženo na 9 i 10 sati bez ikakvih nadoplataka. Pod utjecajem otpora građevinskih radnika u organizaciju su stupili i građevni stolari. Podružnica je izborila da im se plaća prekovremeni rad.¹⁰⁵ Podružnica se hvalila da je u posljednje vrijeme postigla ogroman napredak i da je pokazala veliku aktivnost. Po red mnogobrojnih radioničkih i sekcijskih sastanaka priredila je opće sastanke koji su imali jako propagandno značenje. Na polugodišnjoj skupštini, koja je održana 30. srpnja 1931, osobito je istaknut rad na reguliranju radnog vremena, izboru radničkih povjerenika i uspjehom štrajku polagača parketa.

U drvnjoj industriji i zanatu grada Zagreba radilo je ukupno 2013 radnika. Stolarar je bilo 1463, a nezaposlenih radnika 405. Na sastanku, koji je održan 14. siječnja 1932, govorilo se o tome kako poslodavci pogoršavaju uvjete rada: otpuštaju se stari radnici koji rade u istom poduzeću 20—30 godina; za spavaću sobu i jednu gostinsku sobu, za koju bi radnik trebao da radi pola godine, nudilo se stolaru 6000 dinara. Poslodavci su grozničavo radili da smanje svoje režijske troškove smanjivanjem nadnica, otpuštanjem radnika i produžavanjem radnog vremena. Nastupilo je vrijeme, govorilo se na sastancima, da stolarski radnici izgrade snažne sindikalne organizacije. Sprečavajući svoje radnike da se organiziraju, Stolarska i kolarska industrija d. d. Zagreb isključila je 22. siječnja 1932. godine cjelokupno svoje radništvo, a to su bili prvorazredni radnici.¹⁰⁶

Glavna godišnja skupština podružnice održana je 25. veljače 1932, prekinuta je zbog svađe oko izbora nove podružnice uprave, a

¹⁰⁴ Radničke novine, Zagreb, 8. III, 12. IX, 7. i 21. XI 1930; 6. III i 31. X 1931; 13. XII 1935; 7. I 1936; Radničke novine, Beograd, 7. i 28. XI 1930; 6. III 1931; Radnički glasnik, 8. XI 1930; Ujedinjeni sindikati, 8/1930, 127; 9/1930, 141; 12/1930, 172; 1/1931, 14.

¹⁰⁵ Radničke novine, Zagreb, 30. I, 20. II, 13. i 27. III 1931; 15. V, 12. i 26. VI 1931.

¹⁰⁶ Isto, 10. i 27. VII, 4. i 11. IX, 27. X 1931; 22. i 29. I 1932.

nastavljena je 10. ožujka. Podružnica je potkraj 1931. godine imala 203 člana. Na skupštini, je izneseno da su poslodavci neprekidno nasrtali na prava radništva, pa je podružnica bezbroj puta intervenirala u nastalim sporovima. Izabrani povjerenici i njihovi zamjenici svi su bili članovi sindikata. Broj članova uslijed silne nezaposlenosti stalno se mijenjao, ali oko 150 svjesnih radnika držalo je jezgru organizacije. Na sastanku stolarskih radnika u Zagrebu, održanom 7. travnja 1932, raspravljalo se o privrednoj krizi i o zadacima sindikata u njoj, pa se, među ostalim, zaključilo da se organiziraju i neuposleni, radi kontrole radnog vremena. Tamo gdje se nađe da se radi prekovremeno, podnosila bi kontrola prijavu organizaciji. Podružnica je, radi sprečavanja nezaposlenosti, podnosila prijave vlastima protiv svih onih poslodavaca koji se nisu držali propisa o radnom vremenu. Centralna uprava Saveza obratila se apelom drvodjelskim radnicima, pozivajući ih na solidarnost i slogu, na agitaciju od čovjeka do čovjeka, kako bi se posredstvom organizacije borili za svoj opstanak. Na sastancima, koji su održani 12. svibnja i 23. lipnja 1932, tema je bila ista: privredne prilike u stolarskoj industriji i obrtu za koje su se sve više okrivljavali sami drvodjelski radnici koji su nemarni prema organizaciji. 15. prosinca 1932. održala je podružnica dobro posjećen sastanak na kojem se govorilo o lošim posljedica nastalima uvođenjem akordnog sistema rada; govorilo se i o radu kongresa radničkih komora.¹⁰⁷

Na povjereničkom sastanku »Bothe i Ehrman«, održanom 12. siječnja 1933, referirao je predsjednik tvorničkih povjerenika Milan Vnuk. Kao glavni uspjeh u radu povjerenika istaknuto je skraćivanje radnog vremena, sprečavanje otpuštanja većeg broja radnika. Postignut je sporazum s poduzećem da svi radnici ostanu uposleni s tim da svaki treći tjedan ne radi. Vnuk je upozorio »da se prestane sa raznim lažnim naklapanjima, jer su povjerenici učinili sve što se je u danim prilikama moglo učiniti«. Na sastanku je jednoglasno prihvaćena kandidatska lista za izbore radničkih povjerenika na čelu sa Milanom Vnukom.¹⁰⁸

Glavna godišnja skupština podružnica održana je 26. veljače 1933. Podružnica je imala 216 članova, a neuposlen je bio 101. Podružnica je kroz godinu dana više puta intervenirala radi kršenja radnog vremena, otpuštanja radničkih povjerenika. U vezi s pitanjem

kršenja radnog vremena suradnju su podružnici ponudili napredniji obrtnici Saveza hrvatskih obrtnika. Podružnica je slala memorandum bansknoj upravi, sudjelovala u anketama, na kongresu radničkih komora u Beogradu, svakog je tjedna održavala sjednice, konferencije i radioničke sastanke. Na skupštini je, uprkos tome, bilo prigovora radu podružničke uprave. U odgovoru na tu kritiku rečeno je da nijedan odbor bez uzajamnog rada svih članova ne može stvarati čuda i da se samo gajenjem drugarske solidarnosti mogu postići uspjesi. Mlađim drugovima treba bezuvjetno pružiti mogućnost kulturno-prosvjetne, glazbene i sportske razonode, izvlačiti ih ispod utjecaja malograđanštine i odvraćati od alkoholizma. U novu upravu su, među ostalima, ušli Stjepan Salamon, Ladislav Turković, Stjepan Turković i Milan Vnuk.

Od važnijih sastanaka podružnice treba istaći sastanak održan 30. ožujka 1933. na kojem se raspravljalo o akcijama za pomoć nezaposlenima, i sastanak održan 8. svibnja 1933. god. na kojem se ponovo predbacuje upravi podružnice da ima novaca, a ne da ih nezaposlenima i tsl. Ovdje se radilo o napadu socijaldemokrata na rad komunista u upravi podružnice i saveznoj upravi. Đuro Jovanović i Stjepan Segović tražili su posredstvom *Radničkih novina* u jednoj ispravci čišćenje komunista iz saveza. Treba se »s njima obračunati tako, kao što je to učinio Mjesni međustrukovni odbora«. O svemu tome pisale su *Radničke novine* bez da se konzultiraju s centralnom i podružničkom upravom. U rezoluciji, koju je usvojio kongres Saveza, osudio je rad Jovanovića i Segovića kao sabotaža rada oko organizacije i njene izgradnje i *Radničke novine* što su objavile njihov napis. Na sastanku 8. lipnja 1933. podnesen je izvještaj delegata s kongresa Saveza.¹⁰⁹

Na redovnom mjesečnom sastanku, održanom 13. srpnja 1933, izneseno je da je za radnike najvažnije da suzbiju međusobnu konkurenciju, a suzbijati je mogu posredstvom svojih sindikalnih saveza. Savezi s niskim prisilama nisu sposobni da pomognu nezaposlenima, jer je njihov postotak i suviše velik. Bez općeg osiguranja nezaposlenih nemoguće je suzbijati konkurenciju radnika. Na sastanku su se radnici žalili na male kazne poslodavcima koji krše normalno radno vrijeme, jer oni plate kaznu i nastave s prekovremenim radom. Podružnica je vodila pregovore s upravom tvornice »R. F. Kohn« koji je 15. srpnja predložio radnicima sniženje nadnica, a kada

¹⁰⁷ Isto, 25. III, 15. i 22. IV, 20. V, 10. VI, 8. VIII, 25. XI, 2. i 22. XII 1932.

¹⁰⁸ Isto, 27. I, 10. II 1933.

¹⁰⁹ Isto, 17. i 24. III, 7. i 14. IV, 12, 19. i 26. V, 9. i 16. VI 1933.

ovi nisu pristali isključivao je radnike s posla. Na sastanku podružnice 17. srpnja 1933. referirao je sekretar Oblasnog odbora URS-a Vladimir Pfeifer o privrednoj krizi i nezaposlenosti. Na polugodišnjoj skupštini podružnice, 12. listopada 1933, izvjestio je tajnik Ladislav Turković. Na redovnom mjesečnom sastanku, održanom 11. siječnja 1934, konstatiralo se je da je u poduzećima drvene industrije i obrta zaposleno 70% manje drvodjelskih radnika nego protekle godine. Izbori za radničke povjerenike provedeni su u tvornici »Bothe i Ehrman«, »Stokola«, »Javor« i »Drucker«. Poduzeće »R. F. Kohn«, da bi onemogućilo izbor povjerenika, otpustilo je sve radnike.

Glavna godišnja skupština podružnice održala se 11. ožujka 1934. Tajnički izvještaj podnio je Stjepan Šalamon. Iz njega se vidi da je podružnička uprava održala 61 radnički i tvornički sastanak, šest mjesečnih sastanaka podružnice i jednu polugodišnju skupštinu. Podružnička uprava održala je 50 redovnih i tri izvanredovne sjednice. Osnovana je podružnička knjižnica sa 150 knjiga. Od nove uprave se tražilo da ju poveća. Pored aktivnog udjela u izboru radničkih povjerenika, podružnica je sudjelovala u svim akcijama koje je vodio URSSJ, kao i u izborima za Radničku komoru u koju su izabrana dva predstavnika drvodjelaca iz Zagreba i jedan iz Osijeka. U upravu podružnice su, pored ostalih, bili izabrani Tomo Maurović i Milan Vnuk. Na sastanku podružnice, održanom 24. svibnja 1934, referirao je Tomo Maurović o postupnom padu nadnice drvodjelskih radnika, koje su se od 1925. snizile sa sedam i po i 15 dinara po satu, na četiri do šest dinara.¹¹⁰

U podružnici drvodjelskih radnika pored stolara, koji su činili gro organizacije, postojale su i sekcije koje su obuhvaćale pojedine grupe profesionalnih radnika. To su bile sekcije tapetara, bačvara i parketara. Tapetarski radnici Zagreba izabrali su na sastanku, 13. veljače 1930, akcioni odbor, a na sastanku koji je održan 20. veljače upravu sekcije tapetara koja je primila zadatak da i u drugim mjestima organizira tapetarske radnike. Sekcija je odmah uspostavila namjebstveni odsjek tapetarskih radnika. U Zagrebu je bilo 90 tapetara od toga 25 nezaposlenih ili 27,7%.¹¹¹

Sekcije bačvara, odbornici, radnički povjerenici i pouzdanci pojedinih bačvarskih radionica održali su konferenciju 15. ožujka 1931. Nakon referata i opširne debate o položaju bačvarskih radnika, odlučeno je da se održi skupština svih bačvarskih radnika kojih je

u Zagrebu bilo 128. Najveći broj bio je zaposlen u tvornici ulja, Pivovari i kod t. t. »Hönig i Kosmat«. Ručni rad bio je težak, a obavljao se u nezdravim radionicama. Radilo se u akord 10—12 sati dnevno. Oko 50 bačvarskih pomoćnika bilo je organizirano u sekciji. 19. travnja održala se skupština s ciljem da se svi bačvari sindikalno organiziraju. Nezaposlenih bačvara bilo je u Zagrebu 43 ili 33,6%.¹¹²

U Zagrebu su u tvornicama parketa bila zaposlena 144 radnika, pored njih bilo je zaposleno 100 parketara koji su isključivo postavljali parkete u Zagrebu i u unutrašnjosti. Nezaposlenih je bilo ukupno 87. Radili su u akordu, po kvadratnom metru dobivali su sedam din. Za dva sata rada mogao se postaviti nešto više od 1 m² parketa. Za 14—16 sati rada zaradili bi 56—60 dinara. 2. travnja 1931. godine na općem sastanku parketara formirana je sekcija i izabran njen odbor. Sekcija je postavila poslodavcima zahtjev za uvođenje jedinstvene tarife. 8. lipnja stupili su svi zaposleni parketarski radnici iz svih šest zagrebačkih tvornica u pokret. S tri poduzeća sklopljen je kolektivni ugovor, a u tri su radnici stupili u štrajk. Štrajk se pokušalo slomiti dovođenjem štrajkolomaca, ali bez uspjeha. Poslije punih pet tjedana ograničenog štrajka, kolektivni je ugovor potpisalo još jedno poduzeće. Direktor zagrebačke tvornice parketa zatražio je pomoć policije. Parketarski su radnici bili zadovoljni uspjehom, jer su sve štrajkaše uspjeli zaposliti u poduzeća s kojima su sklopili kolektivni ugovor. Na kraju su sve tvornice parketa obavezale kartel i isti dan podigli cijene za 25 dinara po m². Napominjemo da su parketari Zagreba vodili još jedan uspješan štrajk 1935.¹¹³

Podružnica Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije u Osijeku obnovila je svoj rad 1929. godine, naslanjajući se na radnike zaposlene u tvornici Josipa Povichila. Brojila je 90 članova, ali ih je ubrzo bilo samo 10. Podružnica je osnovala tamburašku i diletantsku sekciju koja je 25. siječnja 1930. izvela zabavu s plesom. Zabava je pokazala, tvrdio je dopisnik *Radničkih novina*, da je podružnica drvodjelaca obnovljenim radom ponovno pobudila interes drvodjelskih radnika. Ona imade sve mogućnosti da postane jedna od najjačih i najaktivnijih organizacija u Osijeku »ukoliko će uspeti da svoje redove očisti od nepoćudnih i samozvanih ljudi, koji kočće svaki rad organizacije time što se turaju da pod svaku cijenu i protiv volje drvodjelskih radnika budu ge-

¹¹⁰ Isto, 28. VII, 18. i 25. VIII, 20. X, 11. XI, 15. XII 1933; 12. I, 2. i 23. III, 27. IV, 1. VI 1934.

¹¹¹ Isto, 20. i 28. II 1930.

¹¹² Isto, 20. III, 17. IV, 7. V, 10. VII 1931.

¹¹³ Isto, 10. IV, 20. V, 19. i 26. VI, 3. i 10. VII 1931; 17. V, 28. VI 1935.

nerali u i nad organizacijom.« Podružnica je pokušala da vodi akcije, ali su poslodavci solidarni sve organizirane radnike u grupama otpuštali, a povjerenike progonili. Godišnja skupština podružnice održala se 9. ožujka 1930. Nova uprava je ubrzo prekinula sve odnose s Centralnom upravom, pa ju je ova suspendirala i na sastanku dvodjelskih radnika Osijeka, 26. listopada 1930, uspostavila platište umjesto podružnice. Na stvaranju drvodjelske organizacije u Osijeku radila je i Unija dvodjelskih radnika Jugoslavije, čije je sjedište bilo u Sarajevu. Sekretar Unije F. Đujlović održao je 3. lipnja 1931. godine konferenciju od koje se očekivalo da će pridonijeti podizanju pokreta drvodjelaca u Osijeku i okolini. Poslije toga, 21. lipnja održan je sastanak drvodjelskih radnika zaposlenih u Osječkoj ljevaonici, a 23. lipnja sastanak radnika iz Tvornice pokućstva »Kaiser Rudolf« u Osijeku. U ovom poduzeću zavedeni su nemogućim uvjeti rada. Moralni odnosi bili su zatrpani u tolikoj mjeri »da se radnici međusobno mrze, da drug druga izrabljuju«. Radili su 10—14 sati dnevno i dva tri puta godišnje poduzeće ih je slalo po mjesec dana na besplatan dopust. Poslije tih skupova održana je 12. kolovoza 1931. godine uz pomoć Mjesnoga međustrukovnog odbora URS-a osnivačka skupština podružnice.

Godinu dana kasnije, 24. studenog 1932, ponovo je održana osnivačka skupština, ali su sada njeni osnivači bili bivši članovi Nezavisnih sindikata i osječki komunisti. Za tajnika podružnice izabran je Stjepan Janc. Sada se podružnica počela uspješno baviti i rješavati manje poslove. Birani su radnički povjerenici, vodila borba za osamsatno radno vrijeme, prikupljali su se novi članovi. 23. travnja 1933. održan je u Osijeku sastanak na kojem je, u ime Centralne uprave, istupio Stjepan Šalamun. Budući da je podružnici pristupio znatan broj starih i prokušanih boraca, to se očekivalo da će osječki drvodjelski radnici, koji su od zabrane Nezavisnih sindikata bili izvan organizacije, u nju sada pristupiti.

Podružnica je održavala redovne mjesečne sastanke na kojima se raspravljalo o položaju drvodjelskih radnika. Donosimo iz izvještaja s tih sastanaka slijedeće: »Najvažnija tvornica 'Rudolf Kaiser', koja je zapošljavala oko 300 radnika sada zapošljava svega 100, s tim da rade 3—4 dana u nedjelji. Tvornica 'Josip Povišhil' radi 3 dana nedjeljno, a radnici su plaćeni od 1 do 6 dinara po radnom satu. Tvornica 'Josip Grunhut' već preko 6 mjeseci ne isplaćuje radnicima redovitu plaću, tako da je tvornica dužna svakom radniku 5000 dinara i više. U tvornici pokućstva 'Božić' podružnica drvodjelaca mora da se bori sa

upraviteljom tvornice i njegovim doušnicima među radnicima. U Osijeku je jedva jedna četvrtina dvodjelskih radnika zaposlena, te imade samo među stolarima 165 nezaposlenih.«

Na godišnjoj skupštini podružnice, koja je održana 26. siječnja 1934. tajnički izvještaj podnio je Stjepan Janc. Članova je bilo 230. U novu upravu bili su ponovo izabrani Matija Bunjevac i Stjepan Janc. Prva obustava rada dogodila se u tvornici »Kaiser« 7. svibnja zbog neredovite isplate nadnica. Štrajk je završen sklapanjem kolektivnog ugovora između TT »Rudolf Kaiser«, tvornice za mehaničko preradivanje drva i Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije, podružnice u Osijeku.¹⁴

Podružnica Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije u Indiji nije se dugo mogla oporaviti poslije dugotrajnog štrajka (trajao je 19 tjedana) 1926. godine, koji je izazvan isključenjem svih radnika s posla. God. 1927. reducirane su plaće svim stolarskim radnicima, a velik broj bio je otpušten s posla, pa su mnogi emigrirali u Kanadu, Brazil i Argentinu. God. 1928. podružnica se oporavila, brojno ojačala, da bi 1929. pala na 50 članova. Podružnica je regrutirala 900 svojih članova iz Tvornice sobnog namještaja »Moor i Drug« i Tvornice namještaja »Peter i Tatić«. God. 1930. radilo je u prvoj tvornici svega 16 osoba po četiri do pet dana u tjednu, a u drugoj 12 sterala po tri tjedna mjesečno. Podružnica je održala dvije javne skupštine, 1. srpnja i 29. rujna 1929. a raspravljalo se o obrani radničkoga socijalno-političkog zakonodavstva i dvije skupštine o organizacijskim pitanjima. Iako mala, podružnica je izdavala godišnje više od 3000 potpora za nezaposlene i oko 5000 bolesničkih potpora. Godine 1932. neuposleničke potpore iznosile su 8796 dinara. U tvornicama »Moor i Drug« i »Peter i Tatić« podružnica je birala radničke povjerenike. Na godišnjoj skupštini, održanoj 12. ožujka 1933, podružnica je imala svega 34 ispravna člana. U izvještaju se konstatira da je velik broj članova podružnice otišao tražiti posao u Beograd, Novi Sad, a neki su se prihvatili raznih težačkih poslova. Podružnica je imala ukupni primitak od 30.967 dinara, a prenos salda iznosio je 19.016 dinara. 5. ožujka 1934. održala je podružnica svoju, vrlo dobro posjećenu, glavnu godišnju skupštinu. Ispravnih članova bilo je 66. Poslije izbora nove uprave zaključilo se da treba ponovo okupiti drvodjelske radnike Indije u njihovu organizaciju. Podruž-

¹⁴ Isto, 10. i 24. I, 21. III, 7. XI 1930; 12. VI, 17. VII, 14. i 21. VIII 1931; 16. XII 1932; 3. II, 5. V, 8. IX 1933; 2. III, 25. V, 8. VI 1934.

nica je imala čitaonicu, koja je redovno održavala skupštine svojih članova.¹¹⁵

Podružnica Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije Slavovski Brod počela je obnavljati svoj rad u ožujku 1930. godine. Najprije je formirana posebna sekcija stolarskih radnika, u sklopu podružnice Saveza metalskih radnika u tvornici vagona. Nakon stvaranja akcionog odbora SDRJ u Slav. Brodu, koji je bio sastavljen od radnika u pilanama »Slaveks d. d.« i »Slavonija d. d.«, održana je 24. lipnja 1931. godine osnivačka skupština podružnice. Na skupštini je referirao Franjo Somođi. 21. srpnja 1931. god. održan je sastanak radnika pilane »Slaveks« u vezi s izborom radničkih povjerenika. Za njih se istaklo da su, uza sindikalnu organizaciju, jedni od najpotrebnijih boraca u radničkim redovima, najznačajnijih pojava bez koje se radnički pokret ne može ni zamisliti. U »Slaveksu« je 25. srpnja izabrano na listi Saveza drvodjelskih radnika šest povjerenika i isto toliko zamjenika. Na skupštini, održanoj 15. rujna 1931. brojila je podružnica 105 članova, pa je počela i s akcijama za isplatu radničkih nadnica. 25. studenog 1931. održana je članska konferencija na kojoj je konstatirano da je uprava podružnice bila aktivna, da podružnica broji 132 člana, da se izvršilo ujedinjenje s članovima ORSJ-a iz pilane »Slavonija«. U podružnicu Saveza drvodjelskih radnika pristupili su svi ispravni članovi, odbornici i povjerenici podružnice ORS-a. Obje pilane u Sl. Brodu su 1932—1933. uglavnom mirovale, tako da se ni podružnica SDRJ nije mogla istaknuti aktivnijim organizacijskim radom. Potkraj 1933. počelo je pristizati drvo iz Suma, pa su, kad su se skupili radnici, održane dvije konferencije među radnicima »Slaveksa« i »Slavonije«. Na konferenciji, koja je održana 27. veljače 1934. govorio je Stjepan Šalamon delegat Centralne uprave. Na skupštini je rečeno da se nadnice pilanskih radnika kreću od 10—20 dinara na dan. S tom nadnicom radnik treba da izdržava obitelj, da plaća hranu, stan, odijelo i ogrjev. Pored ovako niskih nadnica, radnike tjeraju da rade što intenzivnije na vrlo teškim poslovima. Kada ima posla radi se po 10—12 sati na dan. Radnici su se žalili i na to što se isplata ne vrši petkom, zbog čega moraju plaćati skuplje u dućanima, nego što bi prehrambene artikle platiti na pijaci. Vijeće svih radničkih povjerenika s upravom podružnice održalo je 24. veljače sjednicu.¹¹⁶

Podružnica Saveza drvodjelskih radnika Karlovac osnovana je 12. siječnja 1933. godine. Podružnica je imala 32 člana. Na osnivačkoj skupštini govorio je u ime Mjesnoga međustrukovnog odbora Adam Katić. Stolarski su radnici u Karlovcu morali voditi štrajkaške pokrete bez svoje organizacije. Tako su radnici tvornice pokućstva »Pitagora« u rujnu 1931. godine odbili sniženje nadnica uvodenjem akordnog sistema rada. 2. ožujka 1933. održala je podružnica konferenciju kojoj je prisustvovao u ime savezne uprave, Stevo Komerički. Drvodjelski radnici u Karlovcu vjerovali su da će ubrzo prikupiti sve drvodjelske radnike u sindikalnu organizaciju, da će ona postati solidna podružnica koja će uspeti poboljšati radne i plaćevne uvjete radnika. 7. srpnja 1934. Tvornica parketa i paropila »Karlovac«, ustegla je 50-orici radnika po 60 dinara za jedan stari brus, koje se izgubio, a stajao je 40 dinara. Kada radnici na to nisu pristali dobili su svi otkaz uz 10 posto manju plaću. Otkaz je dobilo 150 radnika. Podružnica je upozoravala radnike da im uprava tvornice namjerava razbiti sindikalnu organizaciju.¹¹⁷

U Križevcima su drvodjelski radnici obnovili podružnicu Saveza drvodjelskih radnika na osnivačkoj skupštini, koja je održana 9. veljače 1933. 22. travnja 1933. održan je sastanak na kojem se govorilo o položaju stolarskih radnika.¹¹⁸

Podružnica Saveza drvodjelskih radnika u Virovitici osnovana je 23. prosinca 1934. Njeno članstvo sačinjavali su radnici parne pilane »Vibro d. d.« u Virovitici. Pilana je bila 6. listopada 1930. otkazala rad cjelokupnom radništvu. Otkaz je dobilo oko 1000 radnika. Jedan dio radnika bio je organiziran u Općem radničkom savezu, koji su po osnivanju podružnice SDRJ stupili u nju. Poduzeće je počelo rad u prosincu 1933. pojačanim radom. Dok je ranije kod prvog gatera radilo osam radnika, sada su radila samo četiri. Ranije je dnevna produkcija izrezane građe bila 85 m³, sada 145 m³. Poduzeće je plaćalo žene od 8 do 12 dinara na dan, mladiće do 18 godina 15 dinara, odrasle nekvalificirane 17 dinara i kvalificirane radnike od 20 do 36 dinara na dan.¹¹⁹

U Novoj su Gradiški i prije osnivanja podružnice drvodjelaca izabrani radnički povjerenici u tvornici namještaja »Krujac i drugovi«. Na listi Saveza drvodjelaca izabrano je šest povjerenika i šest zamjenika. Mrtvilo na polju organizacije poslije zabrane Nezavisnih

¹¹⁵ Isto, 28. III, 11. IV 1930; 5. II 1932; 31. III 1933; 27. IV 1934.

¹¹⁶ Isto, 21. III 1930; 3. i 31. VII, 14. VIII, 25. IX, 18. XII 1931; 8. XII 1933; 9. II, 9. i 16. III 1934.

¹¹⁷ Isto, 4. IX 1931; 20. I, 17. III 1933; 18. VIII 1934.

¹¹⁸ Isto, 24. II, 5. V 1933.

¹¹⁹ Isto, 22. II 1935; Vidi i: 17. X 1930; 29. V 1931; 9. II 1934; 15. II 1935.

sindikata počelo se prevladavati sredinom 1933. godine. U tvornicama Nove Gradiške radilo je oko 700 radnika, »među njima mnogi sa bolom u duši misle na ona vremena kada je ovdje ključao život pun klasne svijesti i živog rada u organizaciji«. Komunisti iz Nove Gradiške poduzeli su korake kod Saveza drvodjelskih radnika da se osnuje podružnica. Nova Gradiška isticala se kao »jedna od jačih kula Saveza drvodjelaca«. Na skupštini drvodjelskih radnika, koja je održana 19. svibnja 1933, donesena je odluka da Nova Gradiška to opet postane. Skupštinu je vodio sekretar Centralne uprave Stjepan Turković. Na skupštini se u Savez upisalo 60 radnika. No kako je Centralna uprava morala izmijeniti savezna pravila, koja je trebala da potvrdi policija, podružnica je osnovana godinu dana kasnije, 26. veljače 1934, a obnovi je prisustvovao Stjepan Šalamun. Podružnica je uspješno nastavila da radi, pa je 1935. godine provela u tvornici »Josip Krušjac i sinovi« štrajk koji je uspješno završen sklapanjem kolektivnog ugovora.¹²⁰

U Đakovu je na sastanku drvodjelskih radnika, koji je održan 22. veljače 1930, zaključeno da se osnuje platište Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije. Kada se učlani dovoljan broj, pretvorit će se platište u samostalnu podružnicu. Platište je osnovano uz pomoć podružnice Saveza privatnih namještelnika.¹²¹

Radnici uposleni u tvornici ukočenog drva u Sušaku osnovali su 3. ožujka 1933. podružnicu Saveza drvodjelskih radnika uz pomoć Mjesnoga međustrukovnog odbora.¹²²

U Sisku je postojalo platište Saveza. God. 1933. osjetilo se življe kretanje među drvodjelskim radnicima. U tri pilane, gdje je za vrijeme konjunktura radilo 950 radnika, sada je bilo zaposleno svega 105 radnika. Radnici su žalili za nezavisnim sindikatima i radničkim domom, koji su izgubili »promjenom političkih prilika... i skoro četiri godine ostali smo dezorijentirani... sada polagano prilazimo svom savezu. Tome se protivne poslodavci, funkcionari ORS-a i oportunistam starih sindikalnih funkcionera iz Nezavisnih sindikata i koji ne vjeruju u mogućnost rada klasnih strukovnih organizacija.«¹²³

U Vukovaru su drvodjelski radnici osnovali svoju podružnicu 10. srpnja 1933. godine. Za predsjednika podružnice izabran je Stevo Šarmaš, a za tajnika Lovro Gams. Obojica su bili

članovi KPJ. Podružnica je razvila veliku aktivnost. Bilo je održano nekoliko konferencija za pojedina poduzeća, kojima su se drvodjelski radnici odazvali u velikoj mjeri. Ubrzo je velik broj radnika bio obuhvaćen sindikalnom organizacijom. Na konferenciji, koja je održana 10. prosinca 1933. godine, posebno za pilanske radnike, pristupilo je u organizaciju njih oko 60.¹²⁴

Kada su se drvodjelski radnici iz pilane »Slaveks« u Pakracu organizirali i izabrali svoje povjerenike, uprava pilane poduzela je represalije protiv radnika. Radnici su uzvratili pišući o teškim uvjetima rada u kojima žive i rade nekvificirani radnici na pilani i šumski radnici na sječi šume. Podnosili su prijave i žalbe protiv nehigijenskih uvjeta rada u ljevaonici tvornice, gdje nema prozračivača, tako da se ljevači prilikom lijevanja često onesvještavaju. Radnici iz »Slaveksa« stupili su potkraj ožujka 1935. godine u štrajk zbog otpustanja 16-orice organiziranih radnika.¹²⁵

U Novom Zvečevu održana je 13. svibnja 1934. osnivačka skupština Saveza drvodjelaca. Izaslanik Centralne uprave iz Zagreba bio je Stjepan Šalamun. Na skupštini su izneseni slučajevi da je radnik za 14 dana rada primio životne namirnice i dva i pol dinara u novcu. Izneseno je također da se radi 12—14 sati u pilanama, a u šumama »od noći do noći« uz nadnicu od 10—15 dinara. U šumskoj manipulaciji u Zvečevu bilo je zaposleno 150 radnika, a kada je sezona za sječu šume do 300. Uprava šumske manipulacije nabavlja za radnike živčne namirnice koje radnicima daje na račun plaće uz znatno više cijene.¹²⁶

3. kolovoza 1934. održali su varaždinski stolarski radnici skupštinu na kojoj su odlučili da se organiziraju u Savez drvodjelskih radnika i da se posredstvom organizacije nađe sporazum s obrtnicima da bi se popravile njihove radne i plaćevne prilike.¹²⁷

U Drnišu, Oštrej kod »Kninske industrije d. d.« osnovana je u svibnju 1934. podružnica Saveza drvodjelskih radnika. Ova organizacija je, prema pisanju *Radničkih novina*, funkcionirala i napredovala vrlo dobro.¹²⁸

U Delincama je podružnica Saveza drvodjelskih radnika osnovana na skupštini koja se održala 19. svibnja 1935. godine.¹²⁹

¹²⁴ J. Cazi, *Vukovar u klasnoj borbi*, Zagreb, 1958, 38; *Radničke novine*, Zagreb, 20. X, 23. XII 1933.

¹²⁵ *Radničke novine*, Zagreb, 17. III, 8. VI, 7. IX 1934; 15. IV 1935.

¹²⁶ Isto, 25. V, 24. VIII 1934; 8. II 1935.

¹²⁷ Isto, 10. VIII 1934.

¹²⁸ Isto, 15. IX 1934.

¹²⁹ Isto, 25. V 1935.

¹²⁰ Isto, 12. i 26. V 1933; 9. III 1934; 28. VI, 5. i 12. VII 1935.

¹²¹ Isto, 28. II 1930.

¹²² Isto, 17. III 1933.

¹²³ Isto, 29. IV 1933.

ORGANIZACIJSKI RAZVOJ SDRJ OD 1935. DO 1937. GODINE

Organizacijski razvoj

Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije 1935. je godine formirao deset novih podružnica: u Bastaji, Crnom Lugu, Ceraliji, Delnicama (74 člana), Jablancu, Mikloš Garjevici (78 članova), Okučanima (47 članova), Somboru (19 članova), Sremskoj Mitrovici (169 članova) i Vratima. Od tih deset novoosnovanih podružnica šest ih je okupljalo šumske radnike, jedna stolarsko-pilanske radnike, jedna pilanske, jedna stolarske i jedna pilansko-šumske radnike.

Godine 1936. Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije osnovao je nove podružnice u Šumskom poduzeću Ravna Gora (17 članova), Vараždinskom Drenovcu (17 članova), Pilanskom poduzeću »Sunger« u Srpskim Moravicama, Šumskom poduzeću Kutjevo (37 članova), Šumskom poduzeću Gerovo, Šumskom poduzeću Slatinski Drenovac, Šumskom poduzeću Vijevo (101 član) i Šumskom poduzeću Sunja. Formirana je također i podružnica stolarskih radnika u Splitu (92 člana), podružnica radnika Tvornice šperploča u Sušaku (247 članova), podružnica u Drežnicama, podružnica stolarskih radnika u Koprivnici, podružnica pilanskih radnika u Begovu Razdolju, podružnica stolarskih radnika u Vinkovcima (11 članova) i podružnica šumskih radnika u Vojnom Tuku (47 članova). Godine 1936. osnovano je, dakle, ukupno 16 novih sindikalnih podružnica SDRJ.

God. 1937. osnovane su podružnice radnika na utovaru u Donjem Miholjcu, pilanskih radnika u Donjoj Lendavi (93 člana), stolarskih radnika u Dubrovniku, Makarskoj (9 članova), Šibeniku (8 članova) i Šidu.

Na godišnjoj skupštini podružnice u Zagrebu, 8. ožujka 1936. tajnički izvještaj podnio je Ladislav Turković. Na skupštini se govorilo o tarifnoj, prosvjetnoj i agitacijskoj politici podružnice čiji je broj članova u odnosu na prethodnu godinu udvostručen. Blagajnički izvještaj podnio je Tomo Maurović, a referat o budućim zadacima Andrija Zaja. Na skupštini se govorilo o potrebi osobnog kontakta organiziranih radnika s onima izvan organizacije. Kritiziran je rad sindikata koji su vodili anti-radničku politiku, pogotovu HRS-a, kojim su u stvari rukovodili hrvatski kapitalisti pod parolom klasnog mira. U novu upravu izabrani su Albin Benić, Antun Bick, Antun Čuljašević, Drago Kukec, Tomo Maurović, Stjepan Olah, Pavao Šviger, Ladislav Turković, Hans

Zagvozda. U Revizijsku komisiju izabrani su Stjepan Halgaš, Antun Mlinarić i Milan Vnuk.

Godišnja skupština podružnice Saveza drvodjelskih radnika u Okučanima održana je 12. srpnja 1936. Skupštinu je otvorio predsjednik Đuro Čalić. Na skupštini se iznijelo da je uslijed krize i nezaposlenosti u podružnici organizirano samo 60 članova. Skupštini je u ime SDRJ prisustvovao Stjepan Salamon. Govorilo se i o položaju pilanskih radnika, radnom vremenu, koje iznosi i do 18 sati, kršenju zakonskih propisa, neredovnom isplaćivanju ionako malih zarada radnika. Za predsjednika podružnice izabran je Đuro Čalić, potpredsjednik Ilija Skulan, tajnik Eugen Mesarić i Ivan Hodak, blagajnik Petar Bojanić i Ilija Nedumić.¹⁰⁰

U Slavanskom je Brodu 1935. godine počeo djelovati HRS, vrbujući radnike obćanjima o velikim povišicama. Radnici tvornice »Slaveks« dijelom su ušli u HRS, a bilo ih je organiziranih i u URSSJ-u. 22. studenog 1936. održana je u Slavanskom Brodu skupština Saveza drvodjelskih radnika. Skupštini je prisustvovalo 120 članova, među kojima i znatan broj pilanskih radnika. Na skupštini se govorilo da su drvodjelski radnici u Sl. Brodu imali nekoliko uspješnih akcija. Sto ti uspjesi nisu bili veći, krivi su i sami radnici, jer nisu u dovoljnoj mjeri organizirani. Poslodavci, naime, još ne vide pred sobom jaku organizaciju drvodjelskih radnika, pa zbog toga postupaju s radnicima kako hoće. Položaj pilanskih radnika nije bio ništa bolji od stolarskih. Kolektivni ugovor koji je sklopljen s HRS-om i koji ionako nije osobito povoljan za radnike, uprave tvornica ne poštuju. Na skupštini se govorilo i o zlonamjernoj agitaciji HRS-a i uprava poduzeća koje su nastojale ekonomske akcije klasnih sindikalnih organizacija prikazati kao političke, kao akcije uperene protiv nacionalnog oslobođenja Hrvata. Sve je to bilo s namjerom da razbije jedinstvo radnika i njihove jedinstvene akcije. Govorilo se također i o izborima za radničke povjerenike.

8. prosinca 1936. održana je skupština drvodjelskih radnika u Sušaku, u tvornici »Ukod«. Skupštini je prisustvovalo 80 radnika. U ime Centralne uprave govorio je Stjepan Salamon. Skupština je posebnu pažnju poklonila kolektivnom ugovoru u tvornici »Ukod«. To je bio treći sastanak radnika te tvornice, pa se vje-

¹⁰⁰ Isto, 13. III, 24. VII 1936.

rovalo da će poslije ovog pokreta i ostali drvodjelski radnici, koji rade u strojariskim radionicama, pristupiti sindikalnoj organizaciji.¹³¹

9. siječnja 1937. izabrani su radnički povjerenici u Tvornici šibica »Drava d.d.« u Osijeku. Postavljene su dvije liste. Lista Saveza drvodjelskih radnika dobila je 101 glas i četiri povjerenika, a druga lista 58 glasova i dva povjerenika. Inspektor rada u Osijeku poništio je izbore zbog toga što nije izabran nijedan namještenik. Po zakonu trebalo bi ih biti najmanje 10 da bi imali pravo na svoga povjerenika. Do novih izbora poduzeće je vodilo ogorčenu borbu protiv liste Saveza drvodjelskih radnika, premještalo je radnike s posla na kojem su radili više od 15 godina na poslove upola manje plaćene. Uprkos tome, lista Saveza drvodjelskih radnika dobila je 91 glas i tri povjerenika, a lista uprave 70 glasova i tri povjerenika (trećeg bez obaveznog količnika). Odlukom Inspekcije rada od 11. veljače poništeni su i ti izbori. 20. ožujka provedeni su i treći izbori za radničke povjerenike. I ovoga su puta eksponenti poslodavaca pokušali na sve moguće načine omesti glasanje za klasnu organizaciju drvodjelskih radnika. Lista podružnice dobila je u trećem glasanju 78 glasova i tri povjerenika. Najveći broj radnika nije uopće pristupio glasanju, bojeći se represalija i otpuštanja.¹³²

Podružnica Saveza drvodjelskih radnika u Novoj Gradišci održala je godišnju skupštinu 21. siječnja 1937. Izneseno je da je podružnica 13. srpnja 1936. podnijela upravi poduzeća »Krujac i sinovi« zahtjeve za povišicom plaća koje je poduzeće usvojilo. Radnički povjerenici imali su 11 uspješnih intervencija kod uprave poduzeća. Za predsjednika je izabran Dane Šarić, stolarski radnik, a za tajnika Selković. Uprava je ostala uglavnom u ranijem sastavu. Izaslanik Saveza bio je Stjepan Salamon.

Podružnica u Novom Sadu održala je godišnju skupštinu 31. siječnja. Djelovala je sedam mjeseci i u tom je razdoblju vodila dva štrajka. U prvom je sudjelovalo 37 radnika, trajao je 17 dana, a postignute povišice iznosile su 10 do 20 posto. Drugi je trajao 37 dana, sa 230 štrajkaša, a plaće su povišene za 30 posto. Podružnica je brojala 210 ispravnih članova. U svim su radionicama izabrani radnički povjerenici. Izabran je paritetni odbor i nova podružnička uprava u koju su ušli Stevan Dostan, Božidar Mašić, Mihajlo Mesa-roš, Josip Sajer i drugi.

U Koprivnici je godišnja skupština podružnice održana 14. veljače. Poslije pet mjeseci

rada svi su se radnici organizirali, pa je podružnica podnijela zahtjev za povećanjem plaća i sklapanjem kolektivnog ugovora. Poslodavci su pristali na povišicu plaća ali su odbili da potpišu ugovor. Nakon štrajka od tri dana kolektivni je ugovor popisan. Uprava je održala 12 sastanaka i 15 sjednica. Podružnica je brojala 30 ispravnih članova. Poslije izvještaja tajnika i blagajnika, te govora izaslanika Saveza Stjepana Salamona, izabrana je uprava podružnice. Za predsjednika je izabran Pavao Krašovac, za tajnika Mihalić, za blagajnika Ivančić.

U Križevcima je godišnja skupština održana 13. veljače. Poslije izvještaja tajnika, blagajnika i kraće diskusije o radu, skupština je raspravljala o otkazu kolektivnog ugovora koji je dao poslodavac s ciljem da razbije organizaciju. Nakon konkretnih prijedloga o budućem radu u podružnici i mjera protiv prijetnji poslodavaca, izabrana je uprava podružnice u koju su ušli Josip Kanoti, predsjednik, Bahunek, Jež, Golijaš i Ivančić.

U Karlovcu je podružnica drvodjelskih radnika održala godišnju skupštinu 28. veljače i njoj su prisustvovali svi članovi. Podružnica drvodjelaca bila je jedna od najstarijih sindikalnih podružnica u Karlovcu. U toku 1936. vodila je četiri tarifna pokreta koji su radnicima donijeli mnogo koristi. Skupština je raspravljala i o organizaciji Hrvatskoga radničkog saveza, pa je konstatirala da u Karlovcu on neće uhvatiti korijena. U novu upravu izabrani su: za predsjednika Nikola Marčinko, za tajnika Ivan Jurčić, a za blagajnika Petar Lulić.

U Zagrebu je godišnja skupština podružnice održana 7. ožujka 1937. Skupština je bila vrlo dobro posjećena. Predsjedavao je Andrija Zaja. Podružnica je razvila živu aktivnost, pod njenim vodstvom uspješno su završeni pokreti stolarskih, tapetarskih i kolarskih radnika, a i sekcija gumbara pokazala je veliku agilnost. Na skupštini je konstatirano da se članstvo podružnice povećalo za više od 50 posto. Govorilo se i o radu knjižnice, pa se apeliralo na članove da više pažnje posvete čitanju knjiga. Nakon referata Andrije Zaje o minimalnim nadnicama i potrebi ukidanja Uredbe, te diskusije, izabran je za predsjednika podružnice Tomo Maurović, za tajnika Ladislav Tur-ković, a za blagajnika Drago Šimunčić.¹³³

U Osijeku je objavljeno lecima i u štampi da će se glavna godišnja skupština održati 4. travnja. Na dnevnom redu je, pored ostaloga, bila i rasprava o tarifnoj politici Saveza i

¹³¹ Radnik, 9. X, 4. i 23. XII 1936.

¹³² Isto, 22. i 29. I, 19. II i 2. IX 1937.

¹³³ Isto, 19. i 26. II, 5. i 19. III, 2. IV 1937.

položaj radnika. Iz izvještaja podnesenog na skupštini vidi se da je podružnica bila aktivna, da ima tri sekcije (stolara, tvornice šibica i tvornice kefa). Podružnica je vodila tri pokreta u kojima je sudjelovalo oko 320 radnika. Povišene su plaće od pet do 30 posto i uspostavljena sindikalna burza za stolare. Kolektivni ugovori sklopljeni su s tvornicom pokućstva »J. Božić«, s tvornicom šibica »Drava«, te sa 36 stolarskih obrtnika. Ukupni primici podružnice iznosili su 60.000 dinara od kojih je 16.000 izdano za štrajkaške potpore, a 9.000 za pomoć nezaposlenima. Na skupštini je podnesen i izvještaj o zabavi koju je priredila podružnica i na kojoj je sakupljen čisti prihod od 120.000 dinara. Za predsjednika podružnice izabran je Matija Blank, potpredsjednika Ivan Vilhelm, za tajnike Josip Smerc i Nikola Ventić, za blagajnike Ružica Kržaković, Bogumil Sedina i drugi.¹³⁴

U Donjoj Lendavi radnici zaposleni kod Našičke d.d. održali su osnivačku skupštinu podružnice SDR 21. ožujka. Uvodni govor održao je Stjepan Šalamon, proćinata su i usvojena pravila, te je izabrana uprava čiji je predsjednik bio Pavel Sunjak, potpredsjednik Ljudevit Horvat, tajnik Stjepan Šemen i blagajnik Aleksandar Mađar.

Izabrana je uprava podružnice u koju su ušli Stjepan Biljan, Krunislav Glažar, Miro Marač, Olga Marač, Josip Perković i drugi.¹³⁵

U Vojnom Tuku osnivačka skupština podružnice SDRJ održana je 21. ožujka. Nakon pročitanih pravila izabrana je uprava podružnice čiji je predsjednik bio Simo Vujnović, tajnik Gajo Mrvoš, blagajnik Simo Mrvoš. U Nadzorni odbor izabrani su Josip Komadina i Josip Matoja.

U Sidu je podružnica SDRJ osnovana 17. travnja 1937. Za predsjednika je izabran Petar Firkajlo, tajnika Špiro Kalaba, blagajnika Đuro Ederinski.

U Kutjevačkoj Rijeci podružnica SDRJ osnovana je 18. travnja. Skupština je bila dobro posjećena. Njeni članovi bili su šumski radnici zaposleni kod »Našičke d.d.« u Kutjevačkoj Rijeci. U ime savezne uprave na skupštini je govorio Andrija Žaja. U jednosatnom govoru govorio je o značenju klasnih sindikalnih organizacija, kao i fašističkim »radničkim organizacijama« koje se bore da privuku u svoju organizaciju i šumske radnike. Od šumskih radnika govorio je Pašo Begić, koji je kritizirao uvjete rada, dugo radno vrijeme, male plaće i hranu koju radnici primaju iz magazina poduzeća. Za predsjednika podružnice iz-

bran je Rudolf Vončina, za potpredsjednika Petar Vrdoljak, za tajnika Ivan Strk, a za blagajnika Josip Brus.

U Sušaku je godišnja skupština održana 18. travnja. U ime Mjesnoga međustrukovnog odbora skupštinu je pozdavo Drago Bogdanić. Na skupštini se raspravljalo o uspjehu drvodjelskih radnika u Sušaku, otkako je osnovana podružnica. U tvornici »Ukoda« radnici su uspjeli izvojevati kolektivni ugovor i ukinuti akordni rad. Podružnica je brojila 226 članova. Na skupštini se raspravljalo o budućem radu i položaju drvodjelskih radnika. Primjer radnika »Ukoda« navodio se kao uzor za ostale drvodjelske radnike.

Kongres Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije 1937. godine

Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu sazvao je kongres za 30. svibnja 1937. godine. Osim izbora verifikacionog odbora, verifikacije punomoći, konstituiranja kongresa, usvajanja dnevnog reda, izvještaja savezne uprave, predloženo je da se raspravlja i o: tarifnoj politici, pitanju nezaposlenosti, radničkom zakonodavstvu i Uredbi o minimalnim nadnicama, povećanju članskih doprinosa, donošenju pravilnika o potporama, prosvjetnom radu, radničkoj štampi i izboru upravnog i nadzornog odbora. Centralna uprava obratila se svim podružnicama s molbom da pravodobno pošalju svoje prijedloge i primjedbe na ovakav dnevni red.

Pretkongresna rasprava vodila se na osnovi pismenog izvještaja Savezne uprave koji je bio dostavljen svim podružnicama. Prema tom izvještaju kongres se održava u posebno teškim uvjetima djelovanja cjelokupnoga klasnoga sindikalnog pokreta. Ograničena je mogućnost sindikalne agitacije, tarifno-štrajkaške akcije su zabranjivane, a cijeli niz tarifnih akcija onemogućila je Uredba o minimalnim nadnicama. Pomoć nezaposlenim radnicima je nedostatna. Nejedinstvo radničke klase u najvećoj mjeri dolazi do izražaja među drvodjelskim radnicima gdje postoje četiri strukovna sindikata i to: drvodjelskih, pilanskih i šumarskih radnika, te Opći radnički savez čije članstvo pretežnim dijelom čine drvodjelci. Hrvatski radnički savez obuhvaćao je znatan dio pilanskih i šumskih radnika.

Izvještaj je ukazao na to da još postoje stara shvaćanja prema kojima savezi drvodjelskih radnika treba da organiziraju samo zanatski kvalificirane radnike, a pilanske radnike i industrijske drvodjelce Opći radnički

¹³⁴ Isto, 2. i 30. IV 1937.

¹³⁵ Isto, 16, 23. i 30. IV 1937.

savez. Šumske radnike nije potrebno organizirati u klasne sindikate, jer su to pretežno seljač i pa ne spadaju u radničku klasu. Takvu se gledištu na kongresu trebalo suprotstaviti i uporno raditi na tome da se svi radnici zaposleni u drvnjoj proizvodnji okupe u jednu organizaciju — Savez drvodjelskih radnika. Da bi se to ostvarilo neophodno je ukinuti razdvojenost drvodjelaca organiziranih u klasnim sindikatima, a zatim težiti ka stapanju drvodjelskih i građevinarskih radnika. Polazeći od stava da je jedinstvo neophodno za dalji razvoj radničkog pokreta, kongres je trebao da utvrdi program akcija i taktike prema ostalim organizacijama, izvan sklopa URSSJ-a. U svim granama ili poduzećima treba nastojati ili stvoriti jedinstvo isticanjem zajedničkih zahtjeva posredstvom trajno ili povremeno formiranih odbora jedinstva. Treba ukazati radnicima na sve prednosti takvih akcija i onemogućiti maneve koji vode razbijanju klasnih organizacija.

Iskustva posljednjih godina ukazuju na to da Savez prilikom financiranja tarifnih akcija nije dao potreban minimum, nužan za njihov uspjeh — kaže se dalje u izvještaju. — Pojedine su se podružnice tužile na mali postotak sredstava koji im ostaje pošto uplate kvotu saveznim organima. Potrebno je stoga osigurati veću samostalnost podružnica kao i veća finacijska sredstva, a agitacijski aparat podići na razinu koja će omogućiti aktivniji i samostalniji rad podružnica, a ne da viši forumi sami vode sve akcije. Pomanjkanje sposobnih sindikalnih funkcionara u pojedinim podružnicama iziskuje mnoga, česta i skupa putovanja. Mjesečno se putuje gotovo u svaku podružnicu (kojih ima oko 40), a ta se putovanja financiraju na račun tarifnih akcija. To je prisililo Saveznu upravu da podnese prijedlog povišenja prinosa. Podružnice bi mogle upotrijebiti fondove prihoda s raznih društvenih priredaba, čajanki i zabava.

Kongres će se ozbiljno pozabaviti pitanjem izgradnje sindikalnog kadra, posebno funkcionara, formiranjem prosvjetnih sekcija u svakoj podružnici, otvaranjem knjižnica, izborom materijala za predavanja članstvu, programiranjem stalnih aktivnosti na području prosvjetnog rada. Sastavni dio tog rada je korištenje radničke štampe. U pretkongresnoj diskusiji je utvrđeno da podružnice nisu posvetile dovoljnu pažnju sindikalnoj štampi. Pokretanjem sindikalnog lista *Radnik*, stvorena je mogućnost široke i trajne suradnje članova sindikata na uređivanju lista. Tu suradnju treba organizirati posredstvom užih ili širih odbora, ovisno o mjesnim prilikama, koji će sudjelovati u

uređivanju lista, izboru članaka i osiguravanju što boljeg materijala za list kao i raspoređivanju lista u svakoj tvornici, radionici i stanu gdje žive radnici.

Kongres Saveza drvodjelskih radnika na području Hrvatske i Slavonije, dijela Vojvodine i Dalmacije održan je 30. svibnja 1937. Pjevački zbor »Drvodjelac« pozdravio je kongres pjesmama »Radnički pozdrav« i »Pjesma radu«.

Kongres je otvorio predsjednik Savezne uprave Franjo Krsnik. U ime Unije Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije kongres je pozdravio Josip Bosner, u ime Centrale URSSJ-a Vladimir Pfeifer, u ime Pokrajinske uprave URSSJ-a za Hrvatsku i Slavoniju Adam Katić, a u ime Sveze lesnih delavcev iz Ljubljane Jakob Dermastija. Kongresu je prisustvovalo 36 delegata koji su zastupali 27 podružnica sa 45 glasova. Podružnicu Delnice zastupao je 1 delegat s dva glasa, Donju Lendavu 1 delegat s dva glasa, Donje Viljevo 1 delegat, s dva glasa, Donji Miholjac 1 delegat, Garjevica 2, Indija 1 delegat, Karlovac 1 delegat, Koprivnica 1 delegat, Križevci 1 delegat, Kutjevo 1 delegat, Novu Gradišku 1, Novo Zvečevo 1, Okučane 1, Osijek 2, Pakrac 2 delegata s tri glasa, Sisak 1 delegat, Slavonski Brod 1, Sremsku Mitrovicu 1 delegat s dva glasa, Split 1, Subotica 1 delegat s tri glasa, Sušak 2 delegata s tri glasa, Sibenik 1, Varaždin 1 delegat, Vinkovce 1, Viroviticu 1 i Zagreb 6 delegata.

Na kongresu nisu bile zastupane podružnice Begovo Razdolje, Drežnica, Dubrovnik, Gliana, Lokve, Makarska, Mrkopalj, Sunja, Veliki Bastaji i Vojni Tuk. Delegati su zastupali potpuno ispravnih 3.269 članova uz skoro još toliki broj nezaposlenih i povremeno plaćajućih članova. Svarni broj članstva Saveza kretao se oko 5.000.

Izvještaj savezne uprave podnio je sekretar Saveza Stjepan Salamon. O tarifnoj politici i radničkoj štampi referirao je Andrija Zaja. O pitanju nezaposlenosti govorio je Tomo Maurović, o radničkom zaštitnom zakonodavstvu Adam Katić, o prosvjetnom radu Milan Vnuk. Stjepan Janc je predložio da se dnevni red nadopuni temom o stvaranju jedinstvenog saveza drvodjelaca za cijelu zemlju. Izvještaj Upravnog odbora bio je ranije poslan podružnicama na proučavanje. Prethodan je kongres (1933.) radio po pravilima iz 1907. godine. Na odobrenje novih pravila od vlasti čekalo se punih osam mjeseci, i do tada Savez nije mogao da razvije svoju aktivnost izvan Zagreba. Na kongresu se govorilo o radu podružnica i svakodnevnim teškoćama koje samo

čelična volja može da svlada. Unatoč tome što se govori da je privredna kriza popustila i da je zapošljavanje radnika povećano, radničke nadnice padaju svakodnevno, a teško se zapošljavaju u krizi otpušteni radnici. Zbog toga su i zadaci sindikata, koji treba da vode računa o ekonomskim i socijalnim potrebama svoga članstva, vrlo teški.

Režim sprema nov napad na klasni radnički pokret, želeći da sindikalne organe imenuje odozgo. Uredba o minimalnim nadnicama, zaključenju kolektivnog ugovora, pomirenju i arbitraži nosi u sebi veliku opasnost za slobodan razvoj klasnoga radničkog pokreta, a posebno kod drvodjelaca kojima su nadnice gotovo najniže. Uredba u stvari znači ograničenje mogućnosti vođenja štrajkaških i tarifnih pokreta, pa se kongres mora izjasniti kako da se te akcije vode u novim uvjetima i zaštite prava radnika. Drvodjelski radnici zahtijevaju da i u kapitalističkoj državi mogu čovječno živjeti od svog rada. U borbi protiv Saveza drvodjelskih radnika, koji štiti klasne interese radnika, kapitalisti stvaraju nacionalne sindikate pod zvučnim imenima Hrvatski radnički savez, Jugoslovenski radnički savez i tsl., kojima se na čelu nalaze razni buržoaski službenici koji nemaju ništa zajedničko s radnicima. Skrećući radnike s klasnog puta, parolama o nacionalnoj slobodi, ipak im ne smeta da kao dobri Hrvati i Jugoslaveni plaćaju svoje radnike dva i manje dinara na sat.

Građanska štampa otvoreno stoji uz HRS i prorokuje URSSJ-ovu smrt. U isto vrijeme Savez je 1936. godine osnovao 16 novih podružnica. Prilikom izbora za radničke povjerenike SDRJ dobio je 88 radničkih povjerenika, a HRS svega 30. U Pakracu na izborima za radničke povjerenike dobio je SDRJ 292 glasa i pet povjerenika, a HRS 61 glas i jednog povjerenika. Međutim Savezu drvodjelskih radnika predstoji još velik organizacijski rad jer u Slavskom Brodu, Karlovcu, Osijeku i drugdje ima uposlano i do 700 drvodjelskih radnika, ali broj organiziranih ni blizu ne odgovara broju zaposlenih.

Na kongresu se tražilo da se što više radi na smanjivanju podvojenosti u redovima drvodjelskih radnika. Savez drvodjelskih radnika po broju članstva, po broju mjesta u kojima djeluje i po značenju akcija čini prve redove klasnoga radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji. Zbog teških uvjeta života i rada drvodjelski su radnici vodili niz štrajkova. Tih štrajkova bit će još i više ako se položaj radnika ne popravi, i pored postojanja Uredbe. Posebno mjesto u radu Saveza drvodjelskih radnika zauzimaju šumski radnici, koji od

1920. do 1935. nisu uopće bili organizirani. Od 1935. godine znatan broj šumskih radnika uključen je u sindikalne organizacije.

Na kongresu se raspravljalo i o štrajkaško-tarifnoj aktivnosti Saveza. Serija od 30 štrajkova vođena je sa 4.550 radnika i 559 radnica. Nijedan štrajk nije propao, nijedan nije završen djelimičnim uspjehom. Osim toga vođeno je tada jedanaest tarifnih pokreta. U jedanaest mjesta radnici su ostvarili dio svojih zahtjeva bez štrajka. Među njima bilo je i poduzeća s više od 1.000 radnika. Povišice su iznosile 8—25 posto. Referat i diskusija polazile su od toga da su kapitalisti drvene industrije za vrijeme krize preživjeli duboke potrese. Vodili su borbu za tržište i sirovine, selili kapital iz jednog poduzeća u drugo, iz jednog kraja u drugi, gdje su uvjeti bili rentabilniji, racionalizirali proizvodnju, snižavali nadnice radnika, produžavali radno vrijeme. Priliv osiromašenih seljaka u drvene industrijske revire još je u većoj mjeri pogoršavao teške prilike drvodjelskih radnika. Posljedice tog stanja izazvale su poštrene klasne borbe, tarifne i štrajkaške pokrete radnika. Kapitalisti drvene industrije nastojali su javnosti prikazati borbu drvodjelskih radnika kao političku borbu i kao nepodnosiv teret za privredu, tražeći od vlasti da se sloboda sindikalnog organiziranja i pravo štrajka onemogući. Centralne vlasti banovine i sreska načelstva izlazili su im u susret progonima sindikalnih funkcionara, raspuštanjem sindikalnih podružnica i toleriranjem masovnog otpuštanja organiziranih radnika. Do 1934. godine tarifa i štrajkaška politika bila je otežana općim političkim stanjem, diktaturom, u kojoj nije bilo slobode organiziranja, zboru, dogovora i slobode štampe. Rezultati štrajkova koji su se vodili protiv izrabljivanja bili su minimalni, jer politika vladajućeg režima nije išla za tim da se podiže kupovna snaga radničke klase. Postojanje velikog broja sindikalnih organizacija različite idejne pravca među drvodjelskim radnicima traži novu tarifnu i štrajkašku politiku: akcijsko jedinstvo s radnicima svih pravaca, vođenje tarifnih pokreta u isto vrijeme i u svim mjestima. To je pitanje posebno značajno prilikom štrajkova šumskih i pilanskih radnika. Poslodavci su na svojoj konferenciji, koju su održali u isto vrijeme kada se održavao i kongres, donijeli jedinstvenu odluku kako da se odupru pritisku organiziranih radnika kao i mjere za sprečavanje štrajkova.

Kongres je stavio u dužnost Saveznoj upravi, podružničkim upravama i članstvu da provede akciju, zajedno s ostalim klasnim sindikalnim organizacijama, za punu slobodu zbo-

ra i dogovora, za punu slobodu sindikalne akcije, za plansku pripremu svih tarifnih pokreta rad: skraćenja radnog vremena i podizanja nadnica, koordinaciju svih zainteresiranih klasnih radničkih organizacija, stvaranje inicijativnih odbora u pojedinim poduzećima i privrednim granama. Kongres se izjasnio za plansko proučavanje i sakupljanje podataka o namjerama kapitalističke klase i njenih organizacija, osobito u drvnjoj industriji, o stanju tržišta, rokovima dobave i rezervama gotove robe. Tarifna politika mora polaziti od zahtjeva za skraćivanjem radnog vremena uz iste plaće, protiv otpuštanja radnika, protiv pogoršanja radničkoga zaštitnog zakonodavstva, za punu i trajnu pomoć nezaposlenim radnicima u visini egzistencijskog minimuma, za izjednačenje plaća ženama i mladim radnicima s plaćom odraslih radnika po načelu: za jednaki rad jednaka plaća, za zaštitu mlade radne snage protiv prekomjernog izrabljivanja. Na kraju rasprave o tarifnoj i štrajkaškoj politici Saveza kongres je preporučio da se Savez treba boriti da se predviđena zakonska zaštita radnika u cjelini primjenjuje, da se zaabrani svaki prekovremeni rad dok god ima nezaposlenih, da se maksimalno radno vrijeme skрати na 40 sati tjedno.

Kongres je utvrdio da poslodavci otvoreno gaze zaštitno zakonodavstvo, ne izvršavaju i ne provode njegove odredbe, a nadležne vlasti to toleriraju. Radnička klasa nema svoje političke predstavnike u parlamentu gdje bi mogla nadzirati i kritizirati rad režima u vezi s primjenom socijalno-političkog zakonodavstva. Stoga to moraju raditi sindikalne organizacije. Kongres je istakao da su utrošeni milijuni radničkog novca u podizanje sanatorija, okružnih ureda, lječilišta i obdaništa, a ipak se u njima ne liječi radnička klasa nego privatni pacijenti. Nemoguće je radničko osiguranje uravnotežiti dok postoje niske nadnice, a u radionicama ne postoji higijenska zaštita i dok su radnici prisiljeni da stanuju po podrumima, u tijesnim i malim stanovima. Kongres je istakao da treba stvoriti uvjete da se radnici ne razboljevaju. Oko 200.000 nezaposlenih radnika koji nikako ne mogu dobiti posao, a niti pomoć od države, nastoje da iskoriste socijalno osiguranje. Zato je potrebno stvoriti osiguranje u nezaposlenosti. Ozakonjenu pomoć od 20 tjedana radnici ne mogu dobiti, jer to ovisi o samovolji činovničkog aparata u burzama rada. Kad radničke sindikalne organizacije tuže poslodavce radi kršenja zakonom utvrđenoga radnog vremena, nadležni organi ove samo blago opominju ili kažnjavaju sa 50 dinara globe.

Sumski radnici proletari imaju velike poteškoće s poluproleterima koji dolaze sa sela kao konkurencija, jer su znatno jeftinija radna snaga. Isto tako do trzavica dolazi i u stolarskoj struci, između gradskih radnika i onih koji dolaze iz provincije i nude svoju radnu snagu bud zašto. Stolar ima uvijek, i u punoj građevinskoj sezoni, oko 30 do 40 posto nezaposlenih. Zbog tako velikog broja nezaposlenih radnika sindikalne akcije nemaju pun uspjeh. Radnici koji u godini dana rade četiri do šest mjeseci stječu pravo na nezaposleničku pomoć. Međutim, dok se obavi sav administrativni put potreban za tu pomoć, nezaposleni su se ponovno privremeno zaposlili ili se moraju preseliti u drugo mjesto tražeći rad. Niz akcija i intervencija da nezaposlene radnike pomognu gradske općine, burze rada i banske uprave, ostale su bez rezultata. Stoga sindikati na tom polju treba da vode još veće akcije, jer je nezaposlenost postala stalna pojava. Pored isticanja zahtjeva za sniženjem radnog vremena, sindikati moraju da se najozbiljnije bore protiv zapošljavanja mlade radne snage koja radi 12 do 16 sati dnevno. Protiv prekomjerne eksploatacije mladih radnika sindikati su upravo nemoćni, jer nadležne vlasti sve tužbe radničkih organizacija bacaju u koš. Sindikati nemaju prava da vode bilo kakve posebne akcije za naučnike jer se oni ne smatraju radnicima. Kongres je, pored ostalih zahtjeva o suzbijanju nezaposlenosti, tražio da se zaabrani zapošljavanja djece ispod 14 godina i da se provede šestosatni radni dan za radnike ispod 18 godina. Dok se ne donese zakon o osiguranju nezaposlenih, brigu o njima treba da preuzmu općine, banovine i država. Da se stavi izvan snage Naredba o zbrinjavanju nezaposlenih radnika od 15. prosinca 1935, koja onemogućuje velikom broju radnika da dođu do nezaposleničke pomoći, te da se posredovanje rada preko sindikalnih organizacija, što je predviđeno kolektivnim ugovorima, u cijelosti provodi.

Kongres je raspravljao i o značenju radničke štampe za agitacijski rad među radnicima, te prihvatio *Radnik* za svoj list i donio odluku da se osnuju odbori za raspačavanje radničke štampe, koji će, osim toga, osiguravati da radnici u njemu pišu i suraduju. Napomenuto je eventualno pokretanje *Drvodjelca*. Pored *Radnika* kongres je tražio od svojih podružnica i sekcija da raspačavaju i *Slobodnu riječ* kao i drugu radničku štampu i literaturu. Svi dopisi za štampu koji se odnose na unutrašnje stvari iz Saveza mogu biti publicirani samo ako imaju odobrenje savezne ili podružničke uprave.

U referatu i diskusiji konstatiralo se da Savez i njegove organizacije nisu poklanjali dovoljno pažnje kulturno-prosvjetnom radu. Tamo gdje je Savez uspio da organizira radnike i gdje su postignuti znatni uspjesi na ekonomskom polju, nakon stanovitih vremena podružnica toliko oslabila da je bila nesposobna da vodi borbu za interese svojih članova. To znači da je nužan dugotrajan rad na podizanju klasne svijesti radnika. Ako se analizira rad na kulturno-prosvjetnom polju, vidjet će se da se na dnevni red godišnjih skupština ne postavlja pitanje prosvjetnog rada, pa čak ni na kongresima Saveza drvodjelskih radnika. Takav nehaj na polju idejno-prosvjetnog rada ljuto se osvećuje, jer kod prve navale na stečene tekovine radnici ne pružaju otpor kakav bi klasno svjesni radnici trebali da pruže. Kongres je ukazao na to da treba osposobiti barem najnužniji broj sindikalnih funkcionara u podružnicama, radi njihova osamostaljenja u radu i pretvaranja sindikalnih podružnica ne samo u ekonomska već i u kulturna središta, koja će radnike držati na okupu i kad nisu neposredno vezani uz tarife i štrajkaške akcije. Kongres je donio odluku da se odmah pristupi izradi plana i programa akcija osposobljavanja sindikalnih funkcionara posredstvom tečajeva iz domene sindikalnog rada i općeg obrazovanja širokih masa drvodjelskih radnika kroz predavanja i osnivanjem kulturno-prosvjetnih društava.

Što se tiče jedinstva Saveza drvodjelskih radnika, kojih je u URSS-u bilo četiri, kongres je pošao od stava da su teritorijalne i političke prilike u državi pogodovala takvu nezdravu razvoju. Poslije prvoga svjetskog rata bilo je pokušaja da se stvori jedinstven savez, ali je Obznanom i Zakonom o zaštiti države, te političkim rascjepom i odbijanjem Saveza drvodjelskih radnika Bosne i Hercegovine to onemogućeno. U Sarajevu nisu ozbiljno shvatili svrhu tog jedinstva ni kada je u Zagrebu 1930. formirana Unija čije je sjedište bilo u Sarajevu. Međutim, 1935, tek kad su savezi sa sjedištem u Zagrebu i Beogradu ponovno osnovali Uniju Saveza drvodjelskih radnika, stvari su se izmijenile pa se u svim krajevima razvila težnja ka jedinstvu. Unija treba da se zasniva na federativnom načelu, da postoje zajednički fondovi, da se vode zajedničke borbe i da se međusobno potpomažu. Kada ujedinjeni savez bude imao bar 15.000 članova poslodavci će ga respektirati. Delegat iz Osijeka Stjepan Janc istakao je u svojoj diskusiji potrebu za jedinstvenim rukovodstvom. Radnici drvodjelci su podijeljeni. Krivica za to leži na pojedinim funkcionarima pokrajinskih saveza. Neophodno je prihvatiti načelo — jedno poduzeće jedan

savez. Samo tada će klasni sindikat drvodjelaca biti u stanju da vodi klasnu a ne esnafsku borbu. Andrija Zaja rekao je da kod drugova u Bosni postoji želja za pokrajiniziranjem. Pitanje sjedišta novog saveza je isto tako teško pitanje. Savez u Hrvatskoj i Slavoniji djeluje u središtu drvene industrije. Velika drvena poduzeća nalaze se u Bosni i Hercegovini. Ujedinjeni savez ne može se osnivati na esnafskoj bazi, već na industrijskoj, pa u tom slučaju i njegova centrala treba da bude tamo gdje se nalaze glavni industrijski reviri. Za tu akciju treba pridobiti ORS koji sačinjavaju većim dijelom baš drvodjelski radnici dok drugih struka ima vrlo malo. ORS odbija to jedinstvo jer da bi to značilo njegovo ukidanje.

U diskusiji na kongresu, pored već iznesenog, Ivan Nasić iz Virovitice osvrnuo se na slabu vezu između podružnica i centrale. Pismene veze su labave. Budući da na terenu nema dovoljno osposobljenih kadrova Savez ih treba pomagati uputstvima i referatima koje treba da šalju podružničkim upravama. U Virovitici podružnica ima knjižnicu koja je vrlo dobra i dobro radi. Nedostatak funkcionara razlog je i u neodgovarajućem broju članova u odnosu na broj zaposlenih radnika. Ivan Orlović, delegat iz Sremske Mitrovice govorio je o poteškoćama pri osmivanju podružnice koja ima 160 stalnih članova (na 500 zaposlenih radnika). U poduzeću »Borota« poslije isključenja radnika i radničkih povjerenika vodio se štrajk koji je trajao šest tjedana. Da su štrajkaši izdržali još 14 dana pobijedili bi. U »Paropili nitrošper«, gdje je zaposleno oko 300 radnika, radnici su poslije pokreta dobili povišice od četiri, osam i 10 dinara dnevno. Prosvjetnim radom podružnica se slabo bavila. Traži da Savez izdaje svoje novine. Marija Orač iz Zvečeva prigovara lošim i kratkim odgovorima centrale na upite radnika, tako da se nema radnicima što pročitati. Traži da savezna uprava šalje opširnija uputstva. U podružnici je organizirano 57 radnika, a ima velik broj simpatizera. Stjepan Biljan iz Sušaka pročitao je izvještaj o radu svoje podružnice. Stjepan Majetić iz Pakraca iznosi da je podružnica osnovana 1. prosinca 1933. sa oko 50 članova. Poslije uspješnog štrajka kod »Slaveksa« podružnica broji 327 organiziranih članova. Alija Hotić, delegat iz Garjevice, govorio je o razvoju podružnice koja je pod stalnim pritiskom poslodavaca i HRS-a. Protiv podružnice Garjevice nahuškao je HRS 200 radnika na svoje drugove tako da su bili prisiljeni na fizički otpor. Kada im namjere nisu uspjele, pokušao je HRS da svim pripadnicima podružnice zabrani pristup u selo. No i pored fizičke prisile, HRS nije uspio prisiliti

radnike da se u njega učlane. Pored svega toga SDRJ je sklopio kolektivni ugovor koji brani radnike, a poštuje ga i šumska uprava. Ante Vukašić, delegat iz Splita, iznosi da im podružnice propadaju uslijed malog broja funkcionara. Franjo Pacadi iz Slavenskog Broda govorio je o poteškoćama organiziranja drvo-djelskih radnika kojih u Slavenskom Brodu ima 800. Predlaže da se prihvati izvještaj sa-vezne uprave a rad ocijeni kao dobar, jer se za četiri godine uspjelo osnovati 50 podružnica. Govorio je još Dane Sarić iz Nove Gradiške o oštroj borbi s HRS-om za vrijeme sklapanja kolektivnog ugovora s tvornicom »J. Kruljac i sinovi«. Stjepan Janc iz Osijeka naglasio je da se Savez izvukao iz esnafske čahure i svoju aktivnost prenio na organiza-ciju radnika kojih nikada u organizaciji nije bilo — na šumske radnike. Savez je vodio ispravnu politiku prodiranja u industrijska poduzeća. Stjepan Salamon, iznosi da je u 1936. godini bio 138 dana na putu, da je Savez primio 1.223 dopisa, a poslao je 1.094 i ispunio 7.953 članske knjižice.

Na kongresu se prilikom diskusije o rezolu-ciji o nezaposlenosti razvila živa rasprava o tome treba li radnicima koji dolaze sa sela, kojima nije neophodno da rade i oduzimaju kruh onima koji su ovisni jedino o tom radu zakonom zabraniti najamni rad. Kongres je istakao da bi to shvaćanje bilo neispravno i opasno jer bi se stvorio jaz između radnika i seljaka. Seljaci dolaze na rad u industriju zbog bijede koja ih goni sa sela. Ima vrlo mali broj i takvih kojima to nije nasušna potreba. Seljačko gospodarstvo opterećeno je velikim porezima, kamatama, dugovima, ze-le-našima, pa dolazi pod udar ili državnog porez-nika ili kapitalističke banke i tako propada. Prema tome kongres je istakao potrebu da se zemljoradniku poboljša život, da se provede razdioba vlastelinskih dobara i veleposjeda, razvije zadrugarstvo. Usprkos jeftinoj radnoj snazi, selo ne može da konkurira racionalnoj zmljoradničkoj proizvodnji drugih država. Cilj je radničkog pokreta da se selo poveže s njim i da zajedničkim snagama poboljšaju život radnog naroda.

I o povišenju članarine, pravilnicima i pot-porama razvila se živa diskusija. Velik broj delegata izjasnio se protiv povišenja članarine. Nakon diskusije za prijedlog Centralne upra-ve bila su 34 glasa, protiv sedam glasova, a jedan se delegat ustegao od glasanja.

U Saveznu upravu kongres je izabrao Franju Krsnika, Tomu Maurovića, Stjepana Sala-mona, Vinka Stibla, Garijela Štrebla, Milana Vnuka, Andriju Zajcu, svi iz Zagreba, Stjepana Janca iz Osijeka, Stevu Čuturiliu iz Garjevice, Danu Sarića iz Nove Gradiške i Ištvana Futoa

iz Subotice. U Nadzorni odbor izabrani su: Albin Benić, Drago Šimunčić iz Zagreba i Stanko Majnarić iz Delnice.¹³⁶

BROJNO STANJE PODRUŽNICA SAVEZA DRVODJELJSKIH RADNIKA I BROJ AKTIVNIH ČLANOVA U 1937. GODINI

Podružnica	Godina osnivanja	Člano-va	Vrsta poduzeća
Zagreb	1907.	378	stolarsko-tapetarsko
Indija	1907.	41	stolarsko-tapetarsko
Karlovac	1931.	45	stolarsko-tapetarsko
Osijek	1932.	155	stolarsko-tapetarsko
Sisak	1932.	66	stolarsko-tapetarsko
Križevci	1933.	27	stolarsko-tapetarsko
Subotica	1933.	101	stolarsko-tapetarsko
Nova Gradiška	1933.	86	stolarsko-tapetarsko
Vukovar	1933.	17	stolarsko-tapetarsko
Sl. Brod	1933.	66	stolarsko-pilanska
Pakrac	1933.	334	pilana
Bjelovar	1934.	5	stolarska
Varaždin	1934.	8	stolarska
Novo Zvečevo	1934.	50	šumsko
Mrkopalj	1934.	—	pilansko
Virovitica	1934.	6	stolarsko
Delnice	1934.	74	pilansko
Crni Lug	1935.	—	šumsko
Vrata	1935.	—	šumsko
Jablanac	1935.	—	šumsko
Mikloš	—	—	—
Garjevica	1935.	78	šumsko
Sombor	1935.	19	stolarsko
Sr. Mitrovica	1935.	169	stolarsko-pilansko
Čerlajce	1935.	—	šumsko
Bastaji	1935.	—	šumsko
Ravna Gora	1936.	17	šumsko
Varaždinski	—	—	—
Drenovac	1936.	17	šumsko
Sunger	1936.	—	pilansko
Srp. Moravice	1936.	—	pilansko
Kutjevo	1936.	37	šumsko
Gerovo	1936.	—	šumsko
Sl. Drenovac	1936.	—	šumsko
Viljevo	1936.	101	šumsko
Sunja	1936.	—	šumsko
Split	1937.	92	stolarsko
Sušak	1936.	247	tvor. šperploča
Drežnica	1936.	—	?
Koprivnica	1936.	8	stolarsko
Begovo	—	—	—
Razdolje	1936.	—	pilansko
Vinkovci	1936.	11	stolarsko
Vojni Tuk	1936.	47	šumsko
Donji Miholjac	1937.	—	tovaraši
Donja Lendava	1937.	93	pilansko
Šibenik	1937.	8	stolarsko
Sid	1937.	—	stolarsko
Dubrovnik	1937.	—	stolarsko
Makarska	1937.	9	stolarsko
Okučani	1935.	47	pilansko-šumsko
Bud	1938.	26	šumsko
Bribir	1938.	—	pilansko
Vojnić	1938.	79	pilansko
Caprag	1938.	47	pilansko
Novoselec	—	—	—
Križ	1938.	63	pilansko

¹³⁶ Isto, 23. IV, 14. V, 4. VI 1937; *Radničke novine, Beograd*, 11. VI 1937; Arhiv sindikata Jugoslavije, k-091/V; Zapisnik kongresa SDRJ, održanog 30. V 1937. u Zagrebu.

Izbori radničkih povjerenika i skupštinska aktivnost

17. lipnja 1937. održana je u Zagrebu skupština kojoj je prisustvovalo više od 400 stolarskih radnika. Skupštini je predsjedavao Tomo Maurović. Izvještaj tarifne komisije s prvih pregovora s poslodavcima podnio je Andrija Žaja. Poslodavci su izjavili da će se držati postojeće naredbe koja im omogućuje 10 satni radni dan i da će braniti tu svoju tekovinu, te da na pregovore dolaze vezanih ruku jer ništa ne mogu obećati bez pristanka članova svog udruženja. Na skupštini se kritizirao HRS — sekcija stolara koja izbjegava jedinstvenu akciju u vezi s povišicom nadnica stolarskih radnika. I iduća skupština stolarskih radnika u Zagrebu, održana početkom srpnja 1937, pokazala je velik interes radnika za izvještaj tarifne komisije koji je i ovog puta podnio Andrija Žaja. U pregovorima su se poslodavci stalno pozivali na ugovorne plaće stolarskih radnika u Beogradu i Ljubljani koje su niže od zagrebačkih. Na skupštini je govorilo 12 radnika. Oni su tražili osmosatno radno vrijeme i povišenje plaća po svim kategorijama za dinar po satu. 4. svibnja održali su svoju godišnju skupštinu članovi podružnice Saveza drvodjelskih radnika u Okučanima. Na skupštini je, u ime savezne uprave, prisustvovao Andrija Žaja. Skupština je raspravljala o minimalnim nadnicama, o raznim nacionalnim i fašističkim radničkim organizacijama, kao i o nužnosti borbe za akcijsko i organizacijsko jedinstvo svih drvodjelskih radnika. Poteškoće u radu podružnice bile su velike zbog zastoja rada na pilani.

U Slavonskom Brodu održan je 29. kolovoza 1937. sastanak drvodjelskih radnika. Na sastanku su govorili Ivan Fajerbah, Greta Kavaj i Franjo Pacadi. Na sastanku su bili radnici pilane »Slavonije« i pilane »Slaveksa« kao i radnici stolarskih radionica, zatim članovi HRS-a, koji su se mogli uvjeriti u objektivnost kritike članova URSSJ-a prema vodstvu HRS-a.

10. listopada 1937. održali su skupštinu radnici zaposleni kod »Našičke« u Donjem Viljevu. Na njoj se istaklo da su radnici jedinstveni te da su svi organizirani u Savezu drvodjelskih radnika posredstvom kojeg su dva puta povećali svoje plaće. To nije išlo u račun poslodavcu i gospodi iz Donjeg Mihojca pa su poduzeli sve mjere da se radnici podijele formiranjem HRS-a. Započela je oštra borba protiv podružnice drvodjelaca uz klevete da je klasni radnički pokret protiv općega hrvatskog pokreta. Samo mali dio radni-

ka prešao je u HRS. Najveći dio je ostao vjeran svojoj klasnoj organizaciji. Na skupštini je savezni delegat Stjepan Janc iznio razloge osnivanja HRS-a kao i to da radnici mogu biti dobri Hrvati iako su članovi klasnih organizacija, jer se u njima bore ne samo na ekonomskom polju već i za slobodu i bolji život naroda.

U Zagrebu je pred sudom 22. studenoga 1937. izrečena presuda štrajkašima koji su branili ulaz HRS-ovim štrajkolomcima i Mačekovoj zaštiti u poduzeću u kojima se 1936. godine vodio štrajk. Sud je osudio osam štrajkaša, a devet je oslobodio. Neki od premlačenih štrajkolomaca HRS-ovaca i poslodavci odustali su od krivičnog progona.

U tvornici četaka »Siva« u Osijeku položaj se radnika, sklapanjem kolektivnog ugovora HRS-a, pogoršao. Akordne cijene snižene su od 3,5 na 1,5 dinara i od 12 na devet dinara. Na zajednički sazvanoj skupštini, prilikom donošenja novoga kolektivnog ugovora sakupili su se radnici cijele tvornice. Vodstvo HRS-a je odbilo zajednički kolektivni ugovor, tako da se jedva uspio sačuvati stari koji se kršio. U tvornici se svakodnevno napadaju izvojevane tekovine koje radnički povjerenici nisu sposobni da obrane. Solidarnost poslodavaca i HRS-a suprotstavljena je radničkom jedinstvu.

U prosincu 1937. održali su godišnju skupštinu drvodjelski radnici podružnice SDRJ u Splitu. Prihvaćeni su tajnički i blagajnički izvještaji te je istaknuto da se rad podružnice odvijao uz mnogo poteškoća, iako su rijetke organizacije u državi koje su izborile 45-satno radno vrijeme i koje ugovorno stanje provode u potpunosti u život. U novu su upravu ušli: predsjednik Petar Cecić, potpredsjednik Dino Ninčević, tajnici Armando Paparella i Josip Peračić, blagajnici Josip Duplančić i Ivo Krsulović i drugi. U novu su upravu ušli, pored stolara, i tapetari i bačvari.

Industrijalci pilana u Karlovcu, da bi se oslobodili obaveze koje proistječu iz kolektivnog ugovora pripremali su akcije koje bi dovele do pogoršanja radnih i plaćevnih uvjeta. Tako je Tvornica parketa otkazala svim radnicima posao izuzev onima u odjeljenju vune. Istovremeno, i »Našička« neprekidno širi vijesti o potpunom obustavljanju rada i otpuštanju radnika kako bi zaplašila radnike i onemogućila njihov organizirani otpor. Zahvaljujući upornom radu podružnice u Karlovcu, pilanski industrijalci nisu uspjeli u svojim nakanama, pa je sve veći broj radnika koji se vraćaju u Savez drvodjelskih radnika.

Izrazito loš smještaj radnika u šumskim barakama u Kutjevačkoj Rijeci, slabo plaćen

akordni rad, opasnost od povreda na radu, šikaniranje, magazini s lošom hranom, varanje na »baturi, izbacivanje s posla bez otkaza, loša zdravstvena služba, sve je to tjeralo šumske radnike da se organiziraju u Savez drvo-djelskih radnika, koji su vlasti zabranile. Radnici su nakon toga prešli u HRS i u njemu postavili poslodavcu zahtjeve za povišicom nadnica.¹¹⁷

U Osijeku su 8. siječnja 1938. bili raspisani izbori za radničke povjerenike u tvornici šibica »Drava«, u tvornici četaka »Siva«, te u tvornici pokućstva »J. Božić«. Podružnica SDRJ ponudila je HRS-u da se na izbore izade sa zajedničkom listom, što HRS nije prihvatio. U tvornici šibica vodila se borba između klasne liste podružnice SDRJ i liste uprave poduzeća, a u tvornici »Siva« između liste podružnice SDRJ i HRS-a. Poslodavac je u tvornici šibica, preko svojih eksponenata, vodio agitaciju među radnicima protiv organizacije drvodjelaca, smatrajući da su dovoljni radnički povjerenici koji će zastupati interese radnika pred poduzećem. Nakon što je Inspekcija rada u Osijeku dva puta poništila izbore 1937. godine, uspjela je lista uprave poduzeća da dobije tri mandata, a tri podružnica SDRJ. U tvornici četaka »Siva« 1938. je godine prvi put, pored HRS-ove liste, istaknuta i lista klasne organizacije SDRJ koja uglavnom organizira stručne radnike. Broj danih glasova u tvornici šibica »Drava« za listu podružnice SDRJ povećao se. Izabrana su četiri povjerenika, a dva na listi poduzeća. Taj se rezultat smatrao prilično lošim jer je podružnica sklopila kolektivni ugovor, pa se računalo da će svi povjerenici biti izabrani s liste organizacije. Ovakvo se otvorila mogućnost poslodavcu da posredstvom svojih povjerenika i dalje omota rad podružnice i razbija slogu radnika. U tvornici »Siva« radnici su prije dvije godine odlučili stupiti u SDRJ, međutim ih je HRS uz pomoć poslodavca priveo svojoj organizaciji. Zbog štrajka i solidarnosti radnika HRS je sklopio kolektivni ugovor, ali su radnici njime bili nezadovoljni. Ponuđeno akcijsko jedinstvo, prilikom obnove kolektivnog ugovora i izbora radničkih povjerenika, HRS je odbio. Zbog toga je prilikom izbora za radničke povjerenike glasalo samo 50 posto radnika. Od šest povjerenika, četiri je dobio HRS, a dva podružnica SDRJ. Podružnica je bila time zadovoljna jer će posredstvom svoja dva povjerenika imati šire mogućnosti rada.

U tvornici pokućstva »J. Božić« svi su radnici bili organizirani u SDRJ, pa su i svi povjerenici izabrani s njegove liste.¹¹⁸

U Novoj Gradiški, u tvornici »Krujac i sinovi« radnički su povjerenici izabrani 15. siječnja 1938. Do 1937. godine radnički su se povjerenici birali isključivo s liste SDRJ. God. 1937. HRS je postavio svoju listu i, glasovima radnika sa sela, uspio je dobiti većinu. Izbore je vodio pod parolom »Tko glasa za HRS, glasa za slobodnu Hrvatsku«. HRS je dobio 199 glasova i sedam povjerenika, a podružnica SDRJ 115 glasova i četiri povjerenika. *Hrvatski list* u Osijeku i drugi listovi u Zagrebu pisali su da je URSS u Gradiški propao. Iako je SDRJ imao samo četiri povjerenika njihova podružnica je uspjela produžiti kolektivni ugovor i povisiti nadnice radnicima, dok su povjerenici HRS-a nagovarali radnike da ne traže od poslodavca povišicu. Lista podružnice SDRJ dobila je u 1938. godini 173 glasa i pet povjerenika, a lista HRS-a 189 glasova i sedam povjerenika. HRS je svojim glasačima davao po 20 dinara, ako su mu donijeli glasovnicu SDRJ. Prijetilo se radnicima organiziranim u SDRJ da će ih fizički napasti. Kako nije imao vlastitih ljudi pogodnih za povjerenike, HRS je predložio nekoliko uglednih radnika članova SDR, od kojih nije tražio suglasnost na svojoj listi. Podružnica SDRJ nije pravila pitanje oko toga.¹¹⁹

Godišnja skupština SDRJ u Delnicama održana je 23. siječnja 1938. godine. Na skupštini se govorilo o produženju kolektivnog ugovora u pilani Bolf. Više se puta interveniralo zbog zaostataka u isplati radnika u pojedinim poduzećima. Podružnica je pokušala držati zabavu, predavanja i nekoliko skupština, ali su joj vlasti to zabranile. Kada su poslodavci vidjeli stav vlasti prema podružnici, počeli su pogoršavati radne uvjete u pojedinim pilanama. Radnici su otpušteni bez otkaza. U svim tim slučajevima podnesena je tužba sudu. Skupština je poslije diskusije o izvještaju i referatu, donijela odluku o izboru odbora za rad na kulturno-prosvjetnom području, te je izabrala novu upravu podružnice.

U Sušaku je 16. siječnja održana skupština radnika tvornice »Ukoda«. Na skupštini, koja je bila dobro posjećena, raspravljalo se o skraćenju radnog vremena, o sklapanju novoga kolektivnog ugovora i povećanju plaća za 15 do 20 posto. Uveden je lokalni fond i solidarnost za tarifno-štrajkaške akcije. Zaključeno je da će se tražiti od poduzeća uvođenje rada na smjenu kako bi se spriječilo

¹¹⁷ *Radnik*, 25. VI, 9. i 30. VII, 13. VIII, 3. i 10. XI, 1. 4. i 11. XII 1937.

¹¹⁸ Isto, 31. XII -937; 14. I 1938.

¹¹⁹ Isto, 28. I 1938.

otpuštanje radnika. Za 5. veljače zakazan je sastanak stolara, a za 6. veljače godišnja skupština. Skupštini radnika »Ukoda« prisustvovao je, u ime centrale SDRJ, Andrija Zaja.

Šumski radnici zaposleni kod »Slaveksa« u šumama na području općine Buč održali su 23. siječnja osnivačku skupštinu podružnice SDRJ. Skupština je bila vrlo dobro posjećena, iako je HRS protiv nje vodio kontraagitaciju. Skupštinu je sazvala podružnica iz Pakraca. U ime centrale iz Zagreba skupštini je prisustvovao Andrija Zaja. Izabrana je uprava podružnice u koju su ušli kao predsjednik Živko Vončina, tajnik Josip Vončina, blagajnik Ivan Draksler.

Skupština podružnice SDRJ u Pakracu, održana 22. siječnja, raspravljala je o položaju drvodjelskih radnika i zadacima klasnoga radničkog pokreta. Posebnu je pažnju prisutnih izazvao govor šumskog radnika Nikšića koji je ocrtao razbijačku i poslodavačku politiku vodstva HRS-a u slavonskim šumama, a osobito u Kutjevačkoj Rijeci. Zatim je skupština usvojila listu novih povjerenika u pilani »Slaveks«, koja je primljena s velikim odobravanjem. Predloženi su stari povjerenici koji su se isticali kao aktivni u zaštiti radničkih interesa. Prije izbora ponudila je podružnica SDRJ HRS-u jedno mjesto na kandidatskoj listi, ali je HRS tražio dva povjerenika kao uvjet zajedničkog istupa. Na izborima 28. siječnja svih šest povjerenika sa 303 glasa izabrano je na listi SDRJ, pošto HRS-ovci sa 31 glasom nisu mogli dobiti potreban broj glasova ni za jednog povjerenika.¹⁴⁰

U Garjevici, šumski radnici kod »Našičke« proveli su izbore radničkih povjerenika 25. siječnja 1938. HRS, da ne bi pokazao svoju slabost, nije podnio svoju listu, već je izdao štampani proglaš te je tek naknadno podnio zahtjev za sudjelovanje na izborima. Taj zahtjev potpisale su tri osobe, bez pečata organizacije, znajući da će izborni odbor takav zahtjev odbiti. Zbog prekasno podnesene i neispravne kandidatske liste HRS-a, svih je šest povjerenika izabrano s liste podružnice SDRJ.

U Slavonskom Brodu u pilani »Slaveks« trebali su se provesti izbori za radničke povjerenike. Kako se izborni odbor sastojao od članova HRS-a, on je odbio da primi predloženu listu podružnice SDRJ. Prema tome do izbora nije ni došlo. Ostali su stari povjerenici. *Hrvatski list* pisao je o tome tako kao da su izbori provedeni, da je HRS dobio pet povjerenika, a URSS nijednog, jer nije uspio postaviti listu.

I u Ožegovićevu Potoku, općina Buč, srez Pakrac, 80 radnika zaposlenih kod »Slaveksa«, većinom organiziranih u podružnici SDRJ, trebali su provesti izbore za radničke povjerenike. Izborni odbor koji je HRS predložio Inspekciji rada, a ovaj ga potvrdio, odbio je da u redu i na vrijeme podnese listu podružnice SDRJ. Lista je odbijena s obrazloženjem da je izborni odbor HRS-ov i da ne želi surađivati s radnicima organiziranim u URSS-u. Radnici su protiv takva postupka podnijeli žalbu Inspekciji rada.

U šest sisačkih poduzeća, u kojima se biralo 30 radničkih povjerenika, SDRJ je dobio 23, a HRS sedam povjerenika. Time su sisački radnici pokazali svoju pripadnost klasnom radničkom pokretu. URSS-ove organizacije pokušale su ostvariti jedinstvo s HRS-om, na što su pristali i radnici učlanjeni u njemu, ali je vodstvo HRS-a odbilo bilo kakve zajedničke akcije i istupe. URSS je u Sisku dobio 766 glasova, a HRS 172 glasa. Drvodjelski radnici u Tvornici tanina izdali su letak kojim su pozvali članove HRS-a na zajedničku suradnju i jedinstvo, predlažući da se formira neutralna lista gdje se ne bi radilo o preštuju pojedinih organizacija, već bi se birali radnici koji uživaju najveće povjerenje ostalih radnika.¹⁴¹

U drvnoj industriji »Mirko Steiner i sinovi«, u Vukovaru, bilo je zaposleno 69 radnika i 17 namještenika. Pored kandidatske liste SDRJ, vodstvo HRS-a je postavilo svoju samostalnu listu koja je bila neispravna. Kada je izborni odbor odbio neispravnu listu HRS-a, napao je *Hrvatski list* iz Osijeka i izborni odbor, te je podnio žalbu Inspekciji rada. Nakon uvida inspektora rada potvrđeni su izbori radničkih povjerenika, jer su na HRS-ovoj listi stavljeni kandidati bez njihove suglasnosti i veći broj kandidata od potpisnika.¹⁴²

Godišnja skupština podružnice SDRJ u Zagrebu zakazana je za 25. veljače 1938. godine. Na skupštinu su pozvani članovi Centralne uprave iz Delnica, Garjevice, Osijeka i Subotice. Zakazana je i skupština tapetara za 13. veljače. Skupština podružnice Zagreb bila je vrlo dobro posjećena. Otvorio ju je predsjednik Tomo Maurović. Zagrebačka podružnica prednjačila je svojom aktivnošću niz godina, pa se zbog toga smatrala centralom svih drvodjelskih radnika Hrvatske i Dalmacije. Skupština je raspravljala o dopuni kolektivnog ugovora iz 1936. godine i o zahtjevu za povišenjem nadnica, provođenju ugovora u pojedinim radionicama i izboru radničkih po-

¹⁴¹ Isto, I, 18. i 25. II 1938.

¹⁴² Isto, I, IV 1938.

¹⁴⁰ Isto, 28. I, 1. i 18. II 1938.

vjerenika. Podružnica je održala 15 velikih općih sastanaka, niz sastanaka u pojedinim radionicama, imala je bogatu knjižnicu, održavala prosvjetne tečajeve i osnovala pjevački zbor «Drvodjelac». Blagajničko poslovanje iznosilo je oko 100.000. O tome i drugim pitanjima vodila se rasprava. Novu upravu činili su Dojčinović, Dolovčak, Eria, Jovanović, Karlović, Suhić, Šavrić, Šimunčić i Skrablo. Izabran je i agitacioni prosvjetni odbor u koji su ušli najbolji agitatori kao pomoć novoj područničkoj upravi.

U Donjem Viljevu godišnja skupština ta mošnje podružnice drvodjelskih radnika održana je 23. siječnja. Na skupštini je prisustvovalo sve članstvo podružnice. Rasprava koja se na skupštini vodila istakla je uspjehe podružnice koje je nadopunio kolektivni ugovor s «Našičkom» i povišica plaće. U srpnju 1937. godine pokušao je HRS razdvojiti podružnicu, što mu nije uspjelo. U ime Centralne uprave skupštini je prisustvovao Stjepan Janc. Za predsjednika novoizabrane uprave izabran je Brajković. 30. siječnja trebali su se birati radnički povjerenici u Viljevu i u Gloždu. Budući da nije bilo protuliste, to su svi izabrani povjerenici bili članovi Saveza drvodjelskih radnika.

U Sremskoj Mitrovici podružnica SDRJ održala je 6. veljače godišnju skupštinu. U izvještaju se iznjelo da je podružnica u toku 1937. vodila tri pokreta u kojima je sudjelovalo oko 300 radnika, od kojih je jedan uspio, jedan djelomično, a kod poduzeća «Borota» štrajk je izgubljen. U ime štrajkaške pomoći izdano je 18.910 dinara.

27. veljače održana je godišnja skupština podružnice SDRJ Sušak. Na skupštini je konstatirano da je podružnica imala velikih poteškoća s poduzećem «Ukod» kao i okolnim stolarima zbog nepoštivanja kolektivnog ugovora. Podružnica je brojila više od 200 ispravnih članova.

U Osijeku je najavljena godišnja skupština podružnice SDRJ za 27. ožujka 1938. Podružnica je tokom 1937. bila vrlo aktivna. Mnogo se interveniralo, postignuti su uspjesi prilikom izbora za radničke povjerenike, poraslo je članstvo. Skupština je kritizirala nespornost nekih drugihova da kritički misle, utvrdila je da su izdaci za agitaciju premaleni, a odziv članova na sastanke da nije onakav kakav bi se mogao očekivati u osječkoj podružnici. Na skupštini se govorilo i o Uredbi o minimalnim nadnicama, koja je spriječila, prema izjavi samog ministra socijalne politike Cvetkovića, 70 posto radničkih akcija. Skupština je zaključila da se drvodjelski radnici trebaju svim

snagama boriti protiv takve Uredbe, da trebaju tražiti zakon o minimalnim nadnicama kojim će biti predviđeno usklađivanje nadnice u visini životnih potreba radnika, bez pomirenja i arbitraže. Skupština je izrazila želju za slobodnim izborima u radničkim komorama i drugim socijalno-političkim institucijama koje treba da dođu u ruke radničke klase. Nadalje, tražila je također da se u poduzećima gdje, uz Savez drvodjelaca, postoji još i neklasna organizacija radi na ostvarenju akcionog jedinstva. Zahtijevalo se da se više pažnje posveti otvaranju knjižnica pri podružnicama i jače poradi na rasturanju radničke štampe, a sastanci održavaju što češće. Na skupštini je izneseno da je organizacija koja je imala ugovor s tvornicom «Božić» pomogla obnovu ovog poduzeća, što je naišlo na osudu nekih majstora stolara. Skupština je odobrila stav radnika zaposlenih u tvornici namještaja «J. Božić».

U Slavskom Brodu je godišnja skupština drvodjelskih radnika održana 13. ožujka. Na skupštini je istaknuto da je stanje u podružnici sređeno i da je rad dao vidnijih rezultata otkako radom rukovodi podružnička uprava sa D. Kneževićem na čelu. I na ovoj je skupštini istaknuta potreba zajedničke borbe svih radnika bez obzira na njihovu pripadnost različitim organizacijama. Pocijepanost radnika na URS-ovce i HRS-ovce ne smije ometati radnike da se bore za zajedničke interese. Na skupštini je govorio i Stjepan Salamon, u ime Centralne uprave. U novu podružnicu izabrani su J. Erdeljac, S. Jajić, N. Karača, Greta Kavaj, Đ. Krpan, J. Rajter, N. Sajko, D. Stokavić, B. Vučinić.

U Križevcima je godišnja skupština podružnice SDRJ održana 18. ožujka. Na skupštini se govorilo i o položaju drvodjelskih radnika nakon otkaza kolektivnog ugovora od strane križevačkih poslodavaca. Poslodavci su otkazali kolektivni ugovor sa željom da pogoršaju radne uvjete, produže radno vrijeme i snize nadnice radnicima. Radnici se nisu dali zaplašiti, pa su podnijeli novi kolektivni ugovor i tražili povećanje plaća u skladu s povećanjem cijena životnih namirnica i ostale robe. Za predsjednika podružnice izabran je Habunek, potpredsjednika Radiček, tajnika Habazin, blagajnika Čepek.

13. svibnja održana je godišnja skupština podružnice u Pakracu. Podružnica je imala 17 uspješnih intervencija u sporovima radnika i poduzeća te je povelala tarifne pregovore koji su završili punim uspjehom. Podružnica je u svojim redovima obuhvatila gotovo sve pilanske radnike «Slaveksa». Skupštini je prisus-

tvovao, u ime Centralne uprave, Andrija Žaja. Jednoglasno je izabrana stara uprava podružnice sa radnikom pilantom na čelu.

Drvodjelski radnici iz Okučana održali su 22. svibnja godišnju skupštinu na kojoj se raspravljalo o uspješno provedenom tarifnom pokretu i potpisanom kolektivnom ugovoru kod »Narodne šumske d. d.«. Podružnica je imala 17 intervencija u korist radnika s djelomičnim uspjehom zbog slabog poslovanja poduzeća. Održano je osam sastanaka i 23 sjednice odbora podružnice i radničkih povjerenika. Jednoglasno je izabrana nova uprava u koju su ušli svi članovi stare uprave. Skupština je raspravljala i o štetnom radu vodstva HRS-a i Jugorasa u pilanskoj i šumskoj industriji.¹⁴³

Godišnja skupština podružnice šumskih radnika u Garjevici, održana 11. ožujka 1938, pokazala je da šumski radnici u Garjevici idu u red najbolje organiziranih šumskih radnika. Podružnica se isticala kao putokaz onim šumskim radnicima koji nisu organizirani ili su bili organizirani u HRS-u. Izvršila je 38 intervencija i pregovora oko reguliranja radnog vremena, povećanja plaća, izdavanja poslova pojedinim skupinama radnika. Već treću godinu je pružen kolektivni ugovor uz povećanje plaća za 10 posto. Podružnica je sagrađila svoj dom i u njemu čitaonicu sa 220 knjiga, što negira često prisutna mišljenja da su šumski radnici kulturno najzaostaliji. Oni su se djelovanjem sindikalne organizacije mnogo uzdigli iznad kulturnog prosjeka seljaka. Razvitak podružnice bio bi još snažniji da se među činovnicima nije formirao HRS, koji je, iako je na to pozivan, redovno odbijao zajednički rad i jedinstveni nastup u korist svih radnika. U Garjevici je 85 posto svih radnika bilo organizirano u podružnici SDRJ, a ostatak od 15 posto nalazio se ili u HRS-u ili nije bio organiziran. Izabrani su uglavnom članovi stare uprave.

U nizu mjesta u kojima ima drvodjelskih radnika stvorene su podružnice Saveza drvodjelskih radnika s centralom u Zagrebu. Tako je stvorena podružnica u Capragu, u Vojnici i Bribiru. S sve tri organizacije nalaze se pilanski radnici, a djelomično i šumski, na primjer u Vojnici.¹⁴⁴

U Osijeku, na osnovi sporazuma između HRS-a i SDRJ, održana je u Tvornici kefa i četaka jedinstvena skupština u povodu isteka staroga i sklapanja novoga kolektivnog ugo-

vora. Skupština je održana 2. ožujka 1938. Otvorio ju je predsjednik sekcije HRS-a i predao riječ predsjedniku sekcije SDRJ koji je u uvodnom govoru zahtijevao akcijsko jedinstvo kao preduvjet za stvaranje dobrog kolektivnog ugovora koji bi trebao da uskladi higijenske uvjete rada u tvornici s postojećim propisima, onemogućiti pojedine majstore da zloupotrebjavaju svoj položaj, utvrdi radno vrijeme i odgovarajuće nadnice. Smatrajući da se predstojeća borba može privesti uspješnom završetku jedino ako u njoj nastupe jedinstveno radnici HRS-a i URSS-a, pozvao je neorganizirane radnike da pridruže bilo kojoj od dviju postojećih organizacija. Skupština je jednoglasno zaključila da će obje organizacije nastupati jedinstveno. 6. ožujka održan je zajednički sastanak obje sekcije na kojem se trebao izraditi prijedlog kolektivnog ugovora. Predstavnik HRS-a izjavio je da je HRS odlučno protiv svakog jedinstva, pa da će radije žrtvovati i raspustiti sekciju, nego jedinstveno istupati.

Nakon te odluke održala je sekcija SDRJ svoj poseban sastanak kojemu je prisustvovalo oko 80 radnika i radnica i sedam HRS-ovih funkcionara. Na sastanku su predstavnici HRS-a izjavili da će oni obnoviti stari kolektivni ugovor. Posebnom sastanku HRS-a, koji se održavao u isto vrijeme, prisustvovalo je svega 27 tvorničkih radnika. Na apel članova Saveza drvodjelaca za jedinstvom, predstavnici HRS-a su izjavili da ga u načelu prihvaćaju ali da ne prihvaćaju zajedničke akcije obje organizacija. Jedinstvo se prema njihovu mišljenju sastoji u tome da kad jedna organizacija vodi pokret, druga treba da bude solidarna. Skupština je ocijenila da to, u stvari, predstavlja štrajkolomstvo, o čemu svjedoče akcije u tvornicama »Rees«, »Tivar«, »Hahn i Nettel«, postolarski radnici u Križevcima itd. Toj je skupštini prisustvovao i Andrija Žaja koji je sudjelovao u diskusiji.¹⁴⁵

Zagrebački stolarski radnici održali su, na poziv podružnice, skupštinu početkom travnja 1938. godine. Na skupštini se raspravljalo o stanju u radionicama i pridržavanju kolektivnog ugovora. Skupštinu je otvorio i njome rukovodio Ciro Karlović. U diskusiji je sudjelovao velik broj govornika. Uz burno odobravanje, radnici su pokazali odlučnost da se bore ako ih poslodavci na to prisile.

Nakon neuspjelog pokreta, koji je vodio HRS u Novoselcu kod »Našičke d. d.«, izbio je veliko nezadovoljstvo pilanskih radnika.

¹⁴³ Isto, 1. 18. i 25. II, 18. i 25. III, 1. IV, 20. i 27. V 1938.

¹⁴⁴ Isto, 18. III 1938.

¹⁴⁵ Isto, 25. III, 8. IV 1938.

Zašto je štrajk završio bezuspješno, kada je poduzeće prije štrajka nudilo šest posto povišenja...? Vodstvo štrajka vodilo je pregovore puna dva mjeseca dajući poduzeću vremena da posvršava najvažnije poslove, da bi tek zatim povelj radnike u štrajk koji je trajao sedam tjedana i završio se bez ikakve kolektivne povišice. Istina je da su neki radnici s brojnijim obiteljima dobili neznatnu povišicu, ali na račun sniženja plaća velikog broja radnika koji su imali plaće do sedam dinara dnevno. To povišenje plaća jednih na račun skidanja plaća ostalima nazivao je HRS svojom socijalnom politikom. Na skupštini SDRJ, održanoj 8. svibnja 1938, bilo je prisutno 80 radnika koji su prijetili HRS-u da će ga protjerati iz pilane, a njegovim članovima onemogućiti da stanuju u selu. Na skupštini su govorili Andrija Zaja i Stjepan Šalamon. Izabrana je podružnica s Ivanom Bertovićem na čelu.¹⁴⁶

U Zagrebu je 18. svibnja održana skupština stolarskih radnika u povodu odgovora Saveza hrvatskih obrtnika kojim se traži revizija plaća radnika utvrđena kolektivnim ugovorom. Nasuprot tome skupština je tražila povećanje satnih plaća za 20 posto i osamsatno radno vrijeme u načelu i praksi.¹⁴⁷

Rad HRS-a među šumskim radnicima opisao je *Radnik*: »Nakon pokreta drvodjelskih radnika u slavenskim šumama, vođenog po HRS-u nastupile su još gore radne i plaćevne prilike šumskih radnika. Završen pokret tih radnika porazan je za same drvodjelske radnike, poglavito u Slatinskom Drenovcu, Slanim Vodama i Kutjevačkoj Rijeci. Polet i vjera šumskih radnika u snagu, u zajednicu organizacije, ubijena je zahvaljujući svijesnom naopakom radu vodstva HRS-a. Predaleko bi nas odvelo opisivanje tog pokreta i njegovog vodstva. Jedno je jasno, a to je da je oko 5000 šumskih radnika ušlo sa velikim oduševljenjem u borbu i da je od ishoda te borbe zavisila sudbina ostalih šumskih radnika i to radi toga, jer su u tu borbu zagazili šumski radnici »Našičke« i »Gutmana«, dakle najjača drvena poduzeća. Vodstvo HRS-a završilo je tu borbu u Gutmanovim šumama bez ikakvih kolektivnih ugovora, potpunim raspadom. Pojedine partije radnika napravile su sa poduzećem oko 50 individualnih ugovora da bi ih poduzeće odmah i izigralo. Ništa bolje nisu prošli radnici kod »Našičke« i »Krešića«. Postignuta je povišica za 6 posto, ali su cijene živih namirnica u firminim magazinima povi-

šene za 10 posto. Osim toga uveden je novi i teži sistem rada u kojem radnici ne mogu ni toliko zaraditi da bi dostigli visinu ranijih nadnica. Sve to je ugovoreno prije nego su se radnici vratili na posao. Nakon pet mjeseci, najbolje se vide rezultati tko je u čiju korist radio. Tamo gdje su mnogi mislili da će godinama HRS biti jedina organizacija, nema ni traga od HRS-a. Ostao je samo prezir radnika prema HRS-u, ali je isto tako klonuo i borbeni elan šumskih radnika. Cinjeno je sve i čini se i dalje sa svih strana da se sprječiti organiziranje šumskih radnika u klasne organizacije kako bi se očuvali ogromni dobiti u džepovima kapitalista. HRS je tome dobro poslužio, ali i nestao sa terena.«¹⁴⁸

Plenarna sjednica Uprave Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije održana 4. kolovoza 1940. umjesto Kongresa

Kako se kongres nije mogao održati, održana je 4. kolovoza 1940. plenarna sjednica savezne uprave na kojoj se izvijestilo o trogodišnjem radu Saveza. Kroz protekle tri godine Savez je vodio stalne akcije za povećanje plaća i sklapanje ili produženje kolektivnih ugovora. Samo u prvom polugodištu 1940. Savez je vodio 28 tarifnih i štrajkaških akcija od kojih samo dvije nisu uspjele. Prosječno je u svakoj od ovih akcija sudjelovalo 250 radnika. Akcije su obuhvaćale pilanske, stolarske, tapetarske i šumske radnike. U navedenim pokretima sudjelovalo je oko 7500 radnika. Za štrajkašku pomoć izdano je iz savezne blagajne, bez priloga podružnica i sabirnih akcija, 258.878 dinara, dok je na nezaposleničke potpore izdano 241.381 dinar. Na sjednici se raspravljalo o daljem vođenju tarifnih pokreta, stanju unutar URSS-a i odnosu Saveza prema Uniji, kao i odnosu prema neklasnim nacionalnim i profašističkim organizacijama. Posebna je pažnja usmjerena agitacijskom i organizacijskom pitanju. Na plenumu je konstatirano da u poslovanju Saveza nema razmimoilaženja ni o jednom pitanju. Savez je zadržao svoje pozicije stečene do zadnjeg kongresa a u mnogim mjestima ih je i proširio, tako da je ugled Saveza među drvodjelskim radnicima uvelike porastao. Konstatirano je da su i drugi savezi trebali održati svoje kongrese, ali su njihovo održavanje vlasti zabranile. Plenarnoj sjednici prisustvovali su, osim članova Centralne uprave i dele-

¹⁴⁶ Isto, 15. IV, 13. V 1938.

¹⁴⁷ Isto, 27. V 1938.

¹⁴⁸ Isto, 6. V 1938.

gati Delnica, Gradiške, Križevaca, Osijeka, Pakraca, Siska, Splita, Subotice, Zagreba i Zvečeva.¹⁴⁹

Tarifni i štrajkaški pokreti 1935—1936. godine

Prema ocjenama Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije Zagreb, početak 1934. godine označava i početak prosperiteta u drvnoj industriji nakon krize 1929. godine, iako su se nadnice i dalje smanjivale. Savez je pozvao drvodjelske radnike da se bore za povećavanje plaća, kako bi ostvarili razinu od prije deset godina i smanjivanje radnog vremena koje je bilo produženo na 10—12 sati. Tokom krize nebriga i apatija sindikalnog vodstva zahvatila je i organizacije drvodjelaca. Vodstvo Općega radničkog saveza više je puta proigralo radničke interese, jer je u sporazumu s poslodavcima prihvatilo sniženje nadnica. Tako je bilo i 1930. godine, kada je uprava Našičke tvornice tanina i parapila d. d. vodila pregovore s predstavnicima Saveza metalških radnika Jugoslavije, Saveza privatnih namještelnika i Općega radničkog saveza organizacija iz Sušine-Đurđenovca, Leskovice, Novoselec-Križa, Andrijevac, Begova Hana i Zavidovića. Pregovori su trajali od 4—16. kolovoza a završili su sniženjem nadnica radnika za 10 posto, što je Opći radnički savez prihvatio. Godine 1930. zabilježila je Inspekcija rada u drvnoj industriji Hrvatske jedan štrajk i dva tarifna pokreta u kojima je sudjelovao 7531 radnik. Godine 1931. u 19 tarifnih pokreta sudjelovalo je 6165 radnika, a 1934. je zabilježen samo jedan štrajk: u Narodnoj šumskoj industriji Okučani štrajkalo je 296 radnika od 25. do 26. srpnja, jer im uprava nije isplaćivala zarade.

Godine 1935. dolazi do prijeloma u štrajkaškoj politici. U Hrvatskoj se u drvnoj industriji vodilo 28 štrajkova sa 2690 sudionika i 13 tarifnih pokreta s 1636 radnika ili ukupno 42 tarifno-štrajkaška pokreta s 4316 sudionika.¹⁵⁰

Prema izvještaju Inspekcije rada Zagreb, u pilani »Slaveks d. d.« u Pakracu izbio je 29. ožujka 1935. štrajk zbog otpuštanja radnika koji su rukovodili izborima za radničke povjerenike. Radnici su zahtijevali da se skрати radno vrijeme, da se radnici ne otpuštaju i da se obnovi rad na akord. Štrajk je završen

4. travnja vraćanjem otpuštenih radnika, ali je posao nastavljen pod ranijim uvjetima.¹⁵¹ Tvornica parketa i pilana d. d. u Karlovcu otpustila je radničkog povjerenika zbog čega su radnici 18. travnja stupili u štrajk. Kada je povjerenik ponovo primljen, štrajk je završen.

U tvornici pokućstva »Josip Kruljac« u Novoj Gradiški 280 radnika stupilo je 28. lipnja u štrajk tražeći povišicu plaća. Štrajku su se priključili stolarski radnici ostalih radionica tako da se broj štrajkaša povećao na 340. Građani su sa simpatijama pratili borbu radnika. Kvalificirani radnici imali su plaće od dinar i po do četiri dinara na sat, a radnice pokostarice (politirke) zarađivale su od 0,75 do dinar po satu, što znači od 10 do 16 dinara na dan. 7. srpnja sklopljen je kolektivni ugovor. Ugovorom se utvrdio 47 satni radni tjedan, priznalo se pravo proslave Prvog maja, a plaće su povećane za radnike od dva i po do osam dinara na sat, za pokostarice od dinar i po do 3,75 dinara po satu, a za sve ostale radnike od 4,50 do 5,50 dinara po satu. Poslodavac se obavezao da će na posao prvenstveno primati ranije otpuštene radnike i da će sve sporove rješavati sa Savezom drvodjelskih radnika u Zagrebu.¹⁵² O važnosti toga štrajka pisao je *Proleter* u sklopu općih ocjena štrajkova u Jugoslaviji: »Njima su se priključili i svi radnici koji rade za Kruljca na »sic« i u ostalim manjim radionicama. Svega je štrajkalo 350 stolara kroz 10 dana. Ni ovdje nije bilo nijednog štrajkbrehera. Solidarnost i borbenost stolara kod Kruljca završila je pobjedom štrajkaša. Poslodavac je zahvaljujući odlučnosti radnika bio prisiljen primiti kolektivni ugovor sa kojim se povisuju nadnice, priznaju radnički povjerenici i radnička strukovna organizacija.«¹⁵³

Štrajk parketerskih radnika u Zagrebu trajao je 22 dana, a u njemu je sudjelovalo 60 štrajkaša. Završen je 21. svibnja 1935. sklapanjem kolektivnog ugovora po kojem su radnici dobili 63 do 100 posto veće nadnice. Prihvaćeno je posredovanje rada samo putem Saveza drvodjelskih radnika.¹⁵⁴ 150 radnika »Vilhar d. d.«, pilana Saborsko, stupilo je u štrajk 21. i 22. lipnja. Tražili su povišicu od dva na četiri dinara. Štrajk je završen povišenjem nadnica na tri dinara. U istom poduzeću vodio se štrajk od 22. do 26. srpnja zbog neredovnog isplaćivanja nadnica.

U pilani Ante Bolfa u Delnicama stupilo je 8. kolovoza 1935. u štrajk 40 radnika zbog

¹⁴⁹ *Radnički tjednik*, Zagreb, 16. VIII 1940.

¹⁵⁰ Izvještaj Inspekcije rada za 1930, 365. i 366; 1931, 57. i 72; 1934, 32. i 33; 1935, 22—43. i 77—87.

¹⁵¹ *Radničke novine*, Zagreb, 5. IV 1935.

¹⁵² *Isto*, 28. VI, 5. i 12. VII 1935.

¹⁵³ *Proleter*, 7-8/1935.

¹⁵⁴ *Radničke novine*, Zagreb, 17. i 25. V 1935.

neredovne isplate zarade i 10 satnoga radnog vremena. Radnici su, osim toga, zatražili povišicu nadnica za 20 posto. Štrajk je uspio i zaključen je 12. kolovoza. 40 radnika u pilani Josip Figar u Delnicama stupilo je 12. kolovoza u štrajk koji je trajao do 18. kolovoza. Sklopljen je kolektivni ugovor i postignuta je povišica od 20 do 25 posto. Ugovorom se priznao Savez drvodjelskih radnika Zagreb i njegova podružnica u Delnicama. Od 30. kolovoza do 13. listopada ponovno je vođen štrajk u ovom poduzeću, ovog puta za primjenu potpisanog ugovora. U Majnarićevoj pilani u Delnicama radnici su stupili u štrajk 18. rujna tražeći povišicu nadnica i isplatu zaostalih zarada. Štrajk je trajao do 26. studenog kad je poslodavac obećao da će se priznavati kolektivnog ugovora.

Poslodavci u Gorskom kotaru i drugim manjim pilanama ne samo da su plaćali vrlo niske nadnice nego ih po dva-tri mjeseca nisu uopće isplaćivali. Tako je, na primjer, vlasnik pilane D. Dimitrijević u Mrkoplju i Crnom Lugu 132 radnika dugovao 84.939 dinara. U Vratima, u pilani Martina Pecarića, stupilo je 17. listopada 38 radnika u štrajk radi neisplaćivanja radničkih nadnica. Štrajk je trajao do 17. siječnja 1936.¹⁵⁵

U pilani poduzeća Nihag d. d. za šumsku industriju u Garešničkom Brestovcu stupilo je 31. listopada 320 radnika u štrajk, jer je uprava poduzeća odbila da povisi nadnice za 15 posto i povuče otkaz dvadesetčetvorici radnika. Drugi štrajk, u kojem je sudjelovalo 357 radnika, počeo je 31. listopada i trajao do 4. studenoga. Štrajk se završio povišicom nadnica od pet do sedam posto. U tvornici pokućstva J. Božić u Osijeku 11. listopada štrajkalo je 59 radnika. Poduzeće je udovoljilo njihovom zahtjevu za povišicom plaća, pa je štrajk istog dana završen. Štrajk su ponovili 11. studenog s istim zahtjevom. Dobili su povišicu plaća, a sklopljen je i kolektivni ugovor.¹⁵⁶ U pilani Dragutina Dimitrijevića u Crnom Lugu od 21. do 25. studenog štrajkala su 22 radnika radi neredovnog isplaćivanja nadnica. Budući da se zahtjevu djelomično udovoljilo, radnici su se vratili na posao. U Šibeniku su u 11 poduzeća 42 stolarska radnika stupila u štrajk solidarnosti sa štrajkašima tvornice tjestenina koji je trajao od 21. do 23. listopada a okončao se povišicom plaća.

U šumi Garjevica, vlasništvu Našičke d. d., stupilo je 25. studenog u štrajk 900 šumar-

skih radnika. Zahtjev za povišicom plaća i reguliranjem radnih odnosa prema zakonskim propisima podnio je Savez drvodjelskih radnika u Zagrebu. Kao i u drugim poduzećima šumske industrije, radnicima se nije isplaćivala zarada po dva-tri mjeseca, sve dok se ne dovrši cijela proizvodnja, odnosno prerada drva. Protiv sindikalnog organiziranja radnika ustali su ne samo činovnici Našičke već i nadlugar kao državni službenik. Radnici su tražili kontrolu izvršenog rada za preuzete poslove. Nakon 19 dana štrajka radnici su dobili povišicu od 10 do 50 posto. Prema tvrdnji Saveza, na području Hrvatske i Slavonije šumarski radnici nisu bili organizirani, jer ih Opći radnički savez nije htio primiti u svoje redove, smatrajući iz »divljim« radnicima, zbog toga što za njih nisu postojali nikakvi zaštitni zakonski propisi. Među 900 radnika nije bilo nijednog štrajkolomca. Radnici su se pokazali kao svjesni borci za svoja prava.¹⁵⁷

U Našičkoj pilani u Andrijevcima u štrajk, koji je trajao od 29. srpnja do 12. kolovoza, stupilo je 286 radnika. Radnici su tražili primjenu kolektivnog ugovora iz 1932. godine, kada su nadnice bile znatno veće. I u Našičkoj pilani d. d. u Novoselec-Križu posao je napustio 381 radnik tražeći primjenu kolektivnog ugovora iz 1932. godine. Štrajk je trajao od 9. rujna do 18. listopada. Dobivene su povišice od 0,50 do dva dinara po satu. Radi sklapanja novoga kolektivnog ugovora za sva poduzeća u Đurđenovcu, za pilanu u Andrijevcima i u Ljeskovici vođeni su tarifni pregovori 18. i 19. listopada. Postignut je sporazum prema kojemu se radnicima vraćaju sve beneficije koje su im oduzete a plaće se ustanovljuju na razini onih iz 1932. godine. U navedenim pokretima sudjelovali su, pored Općega radničkog saveza, i Savez metalških radnika i Savez privatnih namještenika, koji su bili potpisnici zajedničkoga kolektivnog ugovora.¹⁵⁸

Godine 1936. u Hrvatskoj je u 20 mjesta bilo 17 štrajkova i šest tarifnih pokreta sa 4205 sudionika.

Radnici u šumskoj manipulaciji Jasenaš Našičke d. d. stupili su 30. prosinca 1935. u štrajk tražeći povišicu akordnih cijena poput one koju su dobili radnici u šumi Garjevica. Međusobnim sporazumom došlo je do nagodbe o akordnim cijenama a sklopljen je i kolek-

¹⁵⁷ Isto, 15. XI i 20. XII 1935.

¹⁵⁸ *Socijalni arhiv I*, 1935, 88, 132, 133, 163—164. i 204; *Radnički glasnik*, 15. X, 29. XI 1935. O štrajku u Novoj Gradiški pisale su i *Radničke novine*, Beograd, 5. VII 1935, a o obustavi rada u Andrijevcima u kojoj je sudjelovalo 320 radnika *Politika*, 7. VIII 1935.

¹⁵⁵ Isto, 30. VIII, 28. IX, 1. i 8. XI 1935.

¹⁵⁶ Isto, 26. XI 1935.

ktivni ugovor. Štrajk je trajao do 18. siječnja 1936, a štrajkalo je 150 radnika. U pilani Dimitrijević u Crnom Lugu stupila su 9. siječnja 1936. godine 22 radnika u štrajk zbog neisplaćenih radničkih nadnica. Budući da je vlasnik pilane obećao da će nadnice koje duguje isplatiti do 26. siječnja, radnici su se 19. siječnja vratili na posao. U pilani Vilhar d. d. u Saborskom stupilo je 13. siječnja 75 radnika u štrajk također zbog neredovnog isplaćivanja nadnica. Kako su im nadnice 17. siječnja isplaćene, radnici su se vratili na posao. 90-orici radnika zaposlenih u tvornici J. Božić u Osijeku poslodavac je 23. prosinca 1935. dao otkaz kako bi na taj način onemogućio primjenu kolektivnog ugovora. Radnici su odbili da se kolektivni ugovor proglasi nevažećim, pa je J. Božić bio prisiljen potpisati novi ugovor.¹⁵⁹ Kolektivni ugovor sklopljen je i u Našičke d. d., šuma Jasenaš.

Radnici u Tvornici parketa i pilani d. d. u Karlovcu podnijeli su 4. ožujka 1936. zahtjev za povišicom nadnica. Uprava tvornice je 18. ožujka otkazala svim radnicima posao, pa su od 18. do 21. ožujka štrajkala 122 radnika. Nakon neuspjelog pokušaja da se štrajk slomi uz pomoć štrajkolomaca, sklopljen je kolektivni ugovor. Nadnice radnika povišene su od 10 do 25 posto.¹⁶⁰ 24. ožujka izbio je štrajk u šumama »Kutjevačka rijeka« i »Vetovo«, oba poduzeća Našičke d. d. Posao je napustilo oko 900 radnika. 30. ožujka štrajk je okončan načelnim dogovorom o nastavku pregovora. U isto vrijeme napustilo je posao oko 600 radnika brodske imovne općine. Na posao su se vratili 31. ožujka, nakon postignutog sporazuma. 20. travnja radnici tvornice parketa u Karlovcu opet štrajkaju, ovog puta stoga što je uprava poduzeća htjela smanjiti radno vrijeme. Nakon pregovora došlo je do sporazuma, pa su se radnici još istoga dana vratili na posao. U poduzeću Bele Buchwald u Velikoj 4. travnja 1936. uspješno je završen štrajk šumskih radnika — povišenjem plaća radnika. Šumski radnici poduzeća Juchwald Jakoba, Glied, Krndije d. d. Krešića, a 14. travnja i šumski radnici Našičke d. d. u Đurđenovcu stupili su u štrajk tražeći povišicu nadnica. Ovi su štrajkovi završeni 22. travnja s uspjehom, jer su nadnice povišene od 20 do 70 posto.

U tvornici pokućstva »Borota« u Sremskoj Mitrovici radili su neko vrijeme ribijaši iz kaznionice za tri dinara na dan. Kasnije je 150 radnika zarađivalo od 60 do 190 dinara na tjedan. Radnici su se organizirali u Savez dr-

vodjelskih radnika i izabrali radničke povjerenike. 22. veljače 1936. vlasnik je otpustio sve povjerenike i polovinu organiziranih radnika. Više od mjesec dana borili su se radnici s M. Borotom. 25. srpnja stupilo je u Sremskoj Mitrovici 300 radnika u štrajk. Štrajk je završen 2. kolovoza sklapanjem kolektivnog ugovora i povišenjem plaća.¹⁶¹

Radnici tvornice dugmadi Jugoslavenskoga industrijskoga trgovačkog d. d. u Zagrebu stupili su u štrajk 8. svibnja. Nadnice radnika kretale su se od 32 do 70 dinara tjedno, a radnika od 60 do 150 dinara. U tvornici se primjenjivao sistem globa i trenutnog izbacivanja s posla. Radnike je zastupao Savez drvodjelskih radnika. Od 9—13. svibnja pregovaralo se uz posredovanje Inspekcije rada. Štrajk je završen 16. lipnja punim uspjehom. U štrajku je sudjelovalo 120 radnika i radnica. Ukinut je akord, povišene su plaće za 15 do 30 posto i potpisan je kolektivni ugovor. Štrajk je trajao šest tjedana. Tokom štrajka radnici su pokazali punu solidarnost.¹⁶²

Podružnica Saveza drvodjelskih radnika u Zagrebu, na skupštinama stolarskih radnika 12. svibnja i 20. lipnja, usvojila je prijedlog kolektivnog ugovora koji je izradila tarifna komisija pod predsjedavanjem Andrije Žaje. Skupštini je prisustvovalo oko 500 drvodjelaca. Budući da je na pregovorima 7. srpnja Udruženje poslodavaca iznijelo svoj prijedlog kolektivnog ugovora koji radnici nisu prihvatili, svi su kvalificirani stolarski radnici 8. srpnja napustili posao. U štrajku se nalazilo 750 radnika. Poslodavci su u početku pristali na glavne prijedloge radnika. Međutim, budući da je Hrvatski radnički savez pristao na prijedloge poslodavaca, ovi su, računajući na štrajkbrehersku ulogu HRS-a, odbili pregovore sa Savezom drvodjelskih radnika. HRS-u su poslodavci obećali da će primati na posao samo njegove članove. Savez drvodjelskih radnika održao je niz sastanaka i dogovora kako bi pridobio 80 članova HRS-a i njihovo vodstvo za zajedničku akciju. Već sutradan, 9. srpnja, potpisalo je vodstvo HRS-a kolektivni ugovor bez znanja i pristanka štrajkaša. Budući da su radnici nastavili štrajkati, vodstvo HRS-a je zajedno s poslodavcima, uz pomoć građanske štampe *Hrvatskog dnevnika*, *Jutarnjeg lista*, *Novosti* i drugih, postavilo ultimatum štrajkašima da se vrate na posao, ili da će biti otpušteni. Od 750 štrajkaša vratilo se na posao 86 štrajkolomaca. HRS je uz pomoć

¹⁶¹ Isto, 21. II 1936; *Radničke novine*, Beograd, 24. IV 1936; *Politika*, 26. VII i 3. VIII 1936.

¹⁶² *Radničke novine*, Zagreb, 15. i 22. V, 27. VI 1936.

¹⁵⁹ *Radničke novine*, Zagreb, 18. I 1936.

¹⁶⁰ Isto, 27. III 1936.

HSS i građanske zaštite organizirao oružanu pratnju koja je grupe od 50 do 100 štrajkolomaca vratila kućama.¹⁶³ Štrajkaši su vodili ogorčene borbe sa štrajkoloncima i Mačekovom zaštitom pred stolarskim radionicama Štengl na Sajmištu, Crnokrak na Kunišćaku, Res u Klačničkoj, Vrbanac na Savskoj cesti, Fabris na Krapinskoj cesti, Filipić u Grahorovoj, Ivanković u Paromlinskoj itd. HRS-ovi štrajkolomci zajedno s Mačekovom zaštitom proživili su nekoliko teških dana.¹⁶⁴ »To je urodilo još većim zlom — pisao je Andrija Zaja u prvom broju *Radnika* — bilo je to kao ulje na vatru i dovelo do mučne situacije. Banska uprava je intervenirala i prisilila štrajkaško vodstvo da 14. srpnja 1936. popodne likvidira štrajk potpisivanjem ugovora, koji je mogao biti i mnogo bolji, da nije bilo HRS-ovih štrajkolomaca. U toku štrajka bilo je pohapšeno preko 120 radnika zbog sukoba sa štrajkoloncima, od kojih su 17 predani sudu, a odanle uslijed pomanjkanja dokaza pušteni na slobodu... Uloga vodstva HRS-a u pokretu stolarskih radnika najbolje pokazuje da je sadašnje vodstvo HRS-a čedo i plaćenik poslodavaca.«¹⁶⁵

U ovome štrajku Savez drvodjelskih radnika je dokazao da ima apsolutnu većinu stolarskih radnika grada Zagreba iza sebe, jer su poslodavci i vlast bili prisiljeni da, pored ugovora sklopljenog 9. srpnja sa HRS-om, 14. srpnja sklope poseban ugovor sa Savezom drvodjelskih radnika. Kada je štrajkašima saopćeno da je potpisan kolektivni ugovor ispoljili su veliku radost, jer je ovakav završetak ovoga teškog štrajka u svakom pogledu značio velik uspjeh klasnoga sindikalnog pokreta.

3. lipnja stupila su 32 radnika pilane Roberta Koretića u Srpskim Moravicama u štrajk tražeći povišicu nadnica i sklapanje kolektivnog ugovora. Posredovanjem sreskog načelnika štrajk je završen 24. lipnja sklapanjem kolektivnog ugovora i povišicom nadnica. 4. lipnja stupili su u štrajk radnici t. t. »Slaveks« d. d. pilane u Pakracu, a 10. lipnja i u »Slaveksu« d. d. u Slavovskom Brodu. Štrajk u Brodu završen je 11. srpnja uspjehom radnika. Pilanski radnici u Pakracu nastavili su štrajkati. Na skupštini 14. lipnja, kojoj je prisustvovalo 500 radnika, govorili su izaslanici Saveza drvodjelskih radnika iz Zagreba.

Štrajk se proširio i na 130 radnika u Zvečevu i na 200 radnika u Kamenskom. Poslije šest tjedana štrajka 712 pilanskih i šumskih radnika došlo je 18. srpnja do pregovora s

poslodavcima. Uprava poduzeća dala je svoj prijedlog kolektivnog ugovora koji radnici nisu prihvatili.¹⁶⁶ Konačno su pregovori od 13. i 14. kolovoza, posredstvom banske uprave u Zagrebu, doveli do sporazuma. Pilanski radnici dobili su povišicu plaća 10, 15 i 20 posto, a šumski od 10 do 25 posto. Za nadničare u šumi utvrđene su minimalne plaće od dva dinara uz osiguranu hranu. Radno vrijeme od 16 sati skraćeno je na 10. Radnici koji su radili na preradi drva dobili su dinar više po kubičnom metru, odnosno 10 do 15 posto povišice. Štrajk je trajao 71 dan.¹⁶⁷

Nakon neuspjelih pregovora podružnice Saveza drvodjelskih radnika u Slavovskom Brodu, poslodavci su, pod prijetnjom štrajka, pristali 2. lipnja na sklapanje kolektivnog ugovora. Ugovorom su svi stolarski radnici dobili povišicu od 50 para po satu, devetsatno radno vrijeme, priznanje sindikalne organizacije i pravo proslave 1. maja.¹⁶⁸

U pilani Furmana Marka u Sunji stupilo je 2. srpnja 69 radnika u štrajk, tražeći reguliranje radnih odnosa i povišicu nadnica. Štrajk je završen 4. srpnja kolektivnim ugovorom i povećanjem nadnica. 143 radnika Tvornice parketa i pilane d. d. u Karlovcu stupilo je 8. srpnja u štrajk zbog neredovnog isplaćivanja zarada. Štrajk je završen 15. srpnja nagodbom o isplati radnika. 300 radnika pilanskog poduzeća Vilhar u Saborskom stupilo je 9. srpnja u štrajk zbog istog razloga. Na posao su se vratili 11. srpnja, pošto su im nadnice isplaćene. Na pilani D. Dimitrijević u Crnom Lugu stupilo je 14. srpnja u štrajk 20 radnika tražeći povišicu nadnica. Jedan dio šumarskih radnika poduzeća S. H. Guttman u Slatskom Drenovcu stupio je 11. srpnja u štrajk.

Radnici zaposleni u parnoj pilani J. Oretić u Srpskim Moravicama podnijeli su zahtjev za povišenjem nadnica i sklapanjem kolektivnog ugovora. Budući da je poslodavac odbio te zahtjeve, stupili su 3. srpnja u štrajk. Plaće radnika kretale su se od 10 do 28 dinara dnevno; dva radnika imala su 28 din; dva radnika 24; sedam radnika 20; 13 radnika 18; tri radnika 15; četiri radnika 12 i dva radnika 10 dinara. Na te plaće ponudio je poslodavac 0,25 din povišice po satu.¹⁶⁹

Stolarski radnici u Virovitici održali su, na poziv Saveza drvodjelaca, 19. srpnja 1936. skupštinu na kojoj su zaključili da poslodavcima s

¹⁶³ Isto, Zagreb, 22. V, 10. VII 1936.

¹⁶⁴ Isto, 17. VII 1936.

¹⁶⁵ *Radnik*, 13. VIII 1936.

¹⁶⁶ Isto, 19. i 27. VI, 24. VII 1936.

¹⁶⁷ Isto, 21. VIII 1936.

¹⁶⁸ *Radničke novine*, Zagreb, 13. VI 1936.

¹⁶⁹ Isto, 17. VII 1936.

podnesu zahtjev za povećanje plaća, skraćenje radnog vremena i priznavanje organizacije i sklapanje kolektivnog ugovora. Plaće radnika kretale su se od jednog do 4,50 dinara na sat, a radili su 11—12 sati dnevno. Na pregovorima koji su održani 1. kolovoza nije došlo do sporazuma, pa su radnici na skupštini odlučili da 2. kolovoza stupe u štrajk. Poslije 21 dan štrajk je uspješno završen. Potpisan je kolektivni ugovor, radno vrijeme skraćeno je na 10 sati, nadnice su povišene za 20 posto, a prihvaćeni su i drugi zahtjevi radnika.¹⁷⁰

Kolarski radnici u Zagrebu koji su bili plaćeni dva do tri dinara na sat zatražili su posredstvom Saveza drvodjelskih radnika povišicu plaća, sniženje radnog vremena i sklapanje kolektivnog ugovora. Bezuspješni pregovori vođeni su četiri puta. Poslije štrajka, u kojem je sudjelovalo 26 kolarskih radnika, potpisan je kolektivni ugovor, plaće su povišene na 4,50 din po satu, a radno vrijeme svedeno na devet sati.

Štrajk u Tvornici žigica Drava d. d. u Osijeku koji je počeo 19. srpnja završen je 10. rujna 1936. godine. Radnici su dobili povišicu 12—25 posto i potpisan je kolektivni ugovor. Štrajk je vodio Savez drvodjelskih radnika. U štrajku je sudjelovalo 150 radnika. Ova borba ocijenjena je kao presudna za dalji razvoj klasnoga sindikalnog pokreta u Osijeku.¹⁷¹ 15. rujna stupili su radnici pilane »Lid« u Rudopolju u štrajk zbog niskih nadnica. 15. IX 1936. vratili su se radnici tvornice pokućstva Josipa Povišila u Osijeku ponovo na posao bez ikakve poboljšice, pa je prema tome štrajk završen bez uspjeha. Štrajk je vodio HRS. Narodna šumska industrija d. d. pilana u Okučanima sklopila je sa svojim radnicima novi kolektivni ugovor. U pilani Franje Kosa stupilo je 1. listopada u štrajk 30 radnika tražeći povišicu plaća. Štrajk je završen 17. studenog. Plaće su povišene od 20—26 dinara na 22—30, a plaće žena sa 16—20 na 17—22 dinara na dan.

135 radnika pilane Vilhar d. d. u Saborskom stupilo je 13. listopada u štrajk jer im uprava poduzeća nije isplatila nadnice. Nakon isplate radnici su se 14. listopada vratili poslu. 3. listopada stupila su 22 radnika pilane D. Dimitrijević u Begovu Razdolju u štrajk zbog otoka šestorici radnika, koji su u ime radnika došli tražiti povišicu plaća. Štrajk je završen 6. listopada pošto su plaće povećane, a sklopljen je i kolektivni ugovor.

9. prosinca 1936. stupilo je 700 radnika poduzeća »Našičće d. d.« u šumi Samarici u

štrajk tražeći povišicu plaća od 25—35 posto i sklapanje kolektivnog ugovora. Štrajk je završen 18. prosinca sklapanjem kolektivnog ugovora i povišicom plaća od 5—15 posto. 14. prosinca stupilo je radništvo pilane Drach d. d. u Virovitici u štrajk stoga što uprava poduzeća nije pristala na traženu povišicu plaća. Štrajk šumskih radnika Našičke d. d. u Đurđenovcu završen je 3. prosinca, a 2. prosinca počeli su štrajkati radnici u šumi »Orovina«, srez D. Miholjac, vlasništvo firme S. H. Gutman iz Bелиšća. Uzrok štrajka bio je zahtjev za povećanjem plaća. Štrajk je završen 14. prosinca 1936. usvajanjem zahtjeva radnika. Štrajkalo je i 300 radnika u šumi »Kabalna Njivica«, srez D. Miholjac, vlasništvo iste firme. Štrajk je završen povišenjem plaće.

Nakon skupštine održane 23. kolovoza, radnici u sisačkoj tvornici »Tanin d. d.« ostvarili su akcijsko jedinstvo. U tvornici su djelovale podružnice Saveza drvodjelskih radnika Općega radničkog saveza i Hrvatskoga radničkog saveza. U jedinstveni odbor delegirala je svaka organizacija po tri predstavnika. Odbor je izradio prijedlog kolektivnog ugovora, koji je poslodavac poslije pregovora, usvojio. Uveden je osamsatni radni dan, plaće su povećane za 20 posto i priznate su sindikalne organizacije.¹⁷²

Na sastanku drvodjelskih radnika u pilani Furman u Sunji, koji je održan 23. kolovoza, utvrđeno je da su radnici pod vodstvom Saveza drvodjelskih radnika uspjeli izvojevati povoljan kolektivni ugovor, osamsatno radno vrijeme i 20 posto povišice. Na sastanku su zaključili da će braniti taj ugovor, koji poslodavac pokušava kršiti.¹⁷³

Štrajk stolarskih radnika u Križevcima, koji je pod vodstvom Saveza drvodjelskih radnika trajao 25 dana, završio je sklapanjem kolektivnog ugovora, povišicom plaća od 25 do 60 posto, a poslodavcu su priznali pravo posredovanja rada u Savezu drvodjelskih radnika. Štrajk je počeo 28. kolovoza sa 28 sudionika. Većina radnika bila je na opskrbi kod poslodavaca, pa su oni računali na neslogu radnika. Međutim, radnici su bili jedinstveni i složni što im je donijelo pobjedu u štrajku.¹⁷⁴

13. listopada potpisan je kolektivni ugovor između tapetarskih radnika i njihovih poslodavaca u Zagrebu. Pokret je vodio Savez drvodjelskih radnika. Mladi radnici koji su tek završili zanat dobili su pet dinara po satu, do tri godine prakse 6,50 dinara, ostali osam, a samostalni radnici 18 dinara po satu. I štrajk stolara u Sisku, koji je trajao šest tjedana,

¹⁷⁰ Isto, 11. IX 1936.

¹⁷¹ Isto.

¹⁷² Isto, 18. IX i 2. X 1936.

¹⁷⁰ Radnik, 13. i 21. VII 1936.

¹⁷¹ Isto, 4. IX 1936.

završen je potpisivanjem kolektivnog ugovora i povišicom nadnica za 15 posto.¹⁷⁵

Drvodjelski radnici u Koprivnici sklopili su kolektivni ugovor po kojemu su dobili povišicu od 1,50 dinara po satu.¹⁷⁶ Savez drvodjelskih radnika vodio je tarifne pokrete i u Tvornici parketa i paropila u Karlovcu, jer je poslodavac kršio kolektivni ugovor, sklopljen u ožujku 1936. Vodstvo HRS-a u Sl. Brodu sprečavalo je Savez drvodjelskih radnika da organizira članove u »Slaveksu«, tražeći od uprave da se otpuste s posla svi radnici organizirani u URSS-u.¹⁷⁷ Savez drvodjelskih radnika nastavio je borbu u šumi Garjevici s upravom Našičke i vodstvom HRS-a protiv prijetnji poduzeća i HRS-a da će otpustiti sve radnike koji se ne učlane u HRS. Radnik o tome piše: »Radnici, organizirani u Savez drvodjelskih radnika nastaviti će i dalje borbu za poboljšanje položaja radnika i neće se plašiti prijetnja od strane provokatora i agenata Našičke. Gospodu iz HRS-a upozoravamo, da prestane s izazivanjem mirnih radnika, jer radnici sa sebe skidaju svaku odgovornost u slučaju napada na radnike, jer svaki radnik imade pravo na rad, bio on Hrvat, Slovenac ili Srbin. U slučaju napada radnici će braniti svoje uposlenje i komad kruha. Upozoravamo huškače, da prestanu s raspirivanjem mržnje, jer to nije u interesu hrvatskih radnika i hrvatskog pokreta.«

U tvornici pokućstva »Josip Kruljac i sinovi« u Novoj Gradiški poslije sklapanja kolektivnog ugovora 1935. i njegove obnove 1936. godine, HRS je pokušao razjediniti radnike, prikazujući Savez drvodjelskih radnika i njegov kolektivni ugovor kao protuhrvatski, što su radnici jednodušno odbili. Radnici zaposleni na stovarištu drva u Donjem Miholjcu i Sestilovcu predali su posredstvom Saveza drvodjelskih radnika prijedlog kolektivnog ugovora upravi Našičke 2. listopada, ali je do pregovora došlo tek 19. studenoga. Poduzeće je otezalo pregovore računajući na pomoć Gospodarske sloge. Kada su radnici odbili njenu zaštitu, sklopljen je kolektivni ugovor s povišicom plaća od 10 do 25 posto, priznate su radničke organizacije i radnički povjerenici i druge beneficije koje ranije radnici nisu imali. Pokret je obuhvatio 140 radnika. Tapetarski radnici Zagreba stavili su svoju blagajnu na upotrebu tapetarskim radnicima u Beogradu koji su se nalazili u štrajku od 27. listopada.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Isto, 9. X 1936.

¹⁷⁶ Isto, 6. XI 1936.

¹⁷⁷ Isto, 25. X 1936.

¹⁷⁸ Isto, 13. i 27. XI, 4. XII 1936; *Politika*, 24. X 1936.

Kolektivni ugovor u toku travnja sklopilo je poduzeće Filipa Deutscha i sinovi — pilana u Turopolju. U pilani Nihag d. d. u Garešničkom Brestovcu stupila su 28. svibnja u štrajk 283 radnika zbog povišice nadnica. U štrajk su stupili i šumarski radnici Našičke d. d. u Sestilovcu, i na slagalištu drva u D. Miholjcu. Radnici su tražili povišicu plaća. Ne sačekavši najavljene pregovore stupili su 11. svibnja u štrajk u kojem je sudjelovalo 105 ljudi.

Uprava poduzeća u Đurđencu kršila je kolektivni ugovor sklopljen 19. listopada 1935. Radnički su povjerenici, funkcionari ORS-a neprekidno intervenirali da se isplaćuje radnike po cijeni i kategorizaciji koja je sastavni dio kolektivnog ugovora. Te intervencije nisu koristile što je ogorčilo radnike, pa su postavili zahtjeve za povišicom plaća u visini od 15 posto. Pregovori su se vodili u Banskoj upravi i Inspekciji rada u Zagrebu. Do sporazuma nije došlo jer su predstavnici poduzeća pristali na ispunjavanje kolektivnog ugovora i pet posto povišenje plaća. Predstavnici radnika izvijestili su radnike o ponudi poduzeća. Nakon duga vijećanja radnici su odustali od obustave rada i prihvatili ponudu, pa je prilikom prve isplate radnicima isplaćena nadnica s navedenom povišicom samo radnicima kojima su nadnice od 1932. do 1935. bile reducirane. Time je poduzeće htjelo da unese razdor među radnike.

Predstavnici organiziranog radništva u ORS-a sklopili su s poduzećem S. H. Gutmann u Belišću novi kolektivni ugovor koji je obuhvaćao sve pogone i sve radnike. Utvrđen je osam sati radni dan, rad nedjeljom i blagdanom plaćao se 100 posto više, prekovremeni rad 50 posto, državni paznici se ne slave, a ako vlasti zabrane rad, on se neće plaćati. Prvi maj priznao se kao radnički blagdan, a radnici koji budu iznimno zaposleni na taj dan dobiti će 100 posto više od normalne zarade. Priznalo se da su radnički povjerenici predstavnici radnika, s tim da svoju dužnost obavljaju izvan radnog vremena. Samo u slučaju hitne i neophodne potrebe neće im se odbiti od zarade kada svoju dužnost obavljaju u vrijeme rada. Prilikom sklapanja pogodbe o novim tarifama, poduzeće se obavezalo da će tražiti posredovanje radničkih povjerenika. Kod akordnih poslova bilo je zabranjeno sustezati radnicima bilo kakve iznose u svrhu kaucije. Radnici koji budu premješteni na slabije plaćen posao dobit će srednju nadnicu predviđenu za ovu vrst posla, a kada se vrate na stari posao dobivaju raniju nadnicu. Zatim se detaljno objašnjavaju prava radnika u slučaju prekida rada bez krivnje radnika, elementarnih nepogoda i tome slično. Utvrđeno je i pravo da oženjeni radnici dobiju pet hvati drva

za ogrjev godišnje, a neoženjeni hvat. Ugovor je obuhvatio i ostale zanatske radnike: ljevače, kovače, željezničare, zidare, bačvarc, kolare itd. Uprava poduzeća se obavezala da će pomagati radnički potporni fond za stare i iznemogle radnike i da će radničku koloniju urediti tako da bude u skladu s higijenskim propisima. Radnički dom i kino ostaju pod upravom radnika s time što se uprava obavezala da će dati besplatno osvjetljenje, ogrjev i subvenciju za održavanje radničke čitaonice i radničkih kulturnih društava. Novi kolektivni ugovor sklopljen je 28. srpnja 1936. godine, pa je ugovor sklopljen 18. listopada 1932. godine prestao važiti.¹⁷⁹

Hrvatski radnički savez, uz pomoć Gospodarske sloge, prišao je organizaciji pilanskih i šumskih radnika u pilanama Buchwald, Glied i Krndija. U pilani Nihag d. d. kod Garešnice-Brestovac postavio je HRS 19. svibnja svoje zahtjeve iako je tamo postojao kolektivni ugovor, zatim u poduzeću »Slaveks« u Sl. Brodu, te se umješao i u štrajk stolarskih radnika u Zagrebu, gdje je, kako smo to ranije vidjeli, izvršio štrajkolomsku ulogu i fizički, uz pomoć seljaka pristalica HRS-a, napao radnike u šumi Garjevici želeći ih izbaciti s posla pod parolom da su četnici i marksisti. Poveo je akciju u tvornicima štapova u Bregani i Krapini. U šumi Garjevica kod Šamarice, pored postojećega kolektivnog ugovora, postavio je HRS zahtjeve za sklapanje svoga. Isto je tako 16. kolovoza zatražio za radnike šumske režije Međurić povišicu plaća i sklapanje kolektivnog ugovora. Vodio je pregovore i s tvornicom »Sila« u Osijeku, te je uspio da, umjesto ORS-ova kolektivnog ugovora, u pilani Filipa Deutsch sinovi Turopolje ishodi svoj ugovor. HRS je isticao svoje uspjehe i u Sisku (povišenje nadnica u tvornici tanina i u poduzeću Reiss), zatim povišice plaća stolarskih radnika u Bjelovaru i najavio pokret vozarskih i drvvarskih radnika u Zagrebu.¹⁸⁰

Štrajk šumskih radnika zaposlenih kod S. H. Gutmann u Slanoj Vodi

U izvještaju Inspekcije rada Savske banovine za mjesec travanj 1936. spominje se da su u Slanoj Vodi, srez Slatina, stupili u štrajk

šumski radnici poduzeća S. H. Gutmann, tražeći povišicu nadnica. I taj štrajk, pored ostalih, Inspekcija pripisuje Seljačkoj slozi, obrazlažući da Seljačka sloga time želi podignuti životni standard radnika i omogućiti povećanje cijena seljačkih proizvoda. Da s ovim štrajkom Seljačka sloga nije imala nikakve veze vidi se iz pisanja radničke štampe, a i iz postojeće dokumentacije Arhiva u Osijeku. Šumski radnici zaposleni u Slanoj Vodi organizirali su se u Savez drvodjelskih radnika, budući da je Opći radnički savez, osim pilanskih radnika, punih 15 godina odbijao da organizira šumske radnike. Njihove nadnice kretnale su se od 12 do 25 dinara za radno vrijeme od 16 do 18 sati na dan. Poduzeće je potkradalo radnike prilikom preuzimanja obavljenih poslova, kako u odnosu na količinu tako i u odnosu na kvalitetu. Šumskim radnicima u Slatinskom Drenovcu uprava poduzeća zabranila je da se organiziraju u Savez drvodjelskih radnika, upućujući ih u ORS. O izboru radničkih povjerenika, osnivanju podružnice Saveza drvodjelaca, otpuštanju radničkih povjerenika i radnika, o kolektivnom ugovoru i štrajku u kojemu je sudjelovalo 409 radnika i njegovu ishodu iznosimo, prema dokumentaciji poduzeća S. H. Gutmann u Bелиšću, sljedeće:

Šumski upravitelj u Slanoj Vodi slao je tajništvu tvorničke uprave informacije o radnicima prije održavanja izbora za radničke povjerenike, protivčeći se tim izborima. U pismu od 18. siječnja javlja da je u šumskoj manipulaciji zaposlen 361 radnik stariji od 18 godina i šest radnika mlađih od 18 godina. Radnici su namjeravali da održe izbore radnim danom, 23. siječnja. Uprava šumske manipulacije se protivila tome, pa je tražila intervenciju direkcije kod inspektora rada. »Pošto je naš gospodin Klisurić sa inspektorom rada gospodinom Schmitom u Osijeku vrlo dobar, to će ga gospodin Klisurić privatno informirati o tome.« Prema izvještajima tajništva uprave Bелиšća, Klisurić je intervenirao kod inspektora rada i Radničke komore, pa je ishodio odobrenje da se izbori održe u nedjelju, 26. siječnja. Radnici su to odbili, tako da je morao doći povjerenik Radničke komore da izglati spor. Izbori su održani u ponedjeljak po skraćenom postupku. Bilježnik iz Čerallija tražio je, na zahtjev sreskog načelnstva u Slatini, informacije o političkom držanju izabranih radničkih povjerenika. U odgovoru na taj zahtjev javilo je poduzeće da su Marijan Gomerčić, Jakob Jerković, Josip Kirin i Mato Tonković višegodišnji radnici utovarivači, te da su svi »dobrog vladanja, a u pogledu njihovog političkog mišljenja ne bi imali ništa

¹⁷⁹ Radnički glasnik, 16. V, 6. VII, 8. VIII 1936; vidi i: Radničke novine, Zagreb, 15. V 1936. o pregovorima Našičke d. d. i Saveza privatnih namještenika, Saveza drvodjelaca i Saveza metalskih radnika.

¹⁸⁰ Hrvatski radnik, 15. V, 15. VI, 1. i 15. VII, 1. i 15. VIII, 1. i 15. IX, 1. i 15. X, 1. i 15. XI 1936.

da prigovorimo, jer do danas nismo mogli primijetiti iako na njih budno pazimo, da bi itko davao bilo kakove izjave u komunističkom duhu. U takvom slučaju i sami bi odmah zatražili uređivanje žandarmerije. Isto tako nismo primijetili da bi bili protivni režimu ili sadanjem poretku u državi.»

Spomenutu informaciju tražilo je sresko načelstvo i zbog toga što su imenovani bili pokretači osnivanja podružnice Saveza drvodjelskih radnika. Poduzeće se pri tom žalilo na tajnika Saveza drvodjelskih radnika Mesića iz Virovitice koji među radnicima u šumama agitira da se organiziraju, moleći Sresko načelstvo da obrati pažnju na Mesića i da od njega zahtijeva da se svagdje javlja i legitimiraju upraviteljima manipulacija, a ne da radi njima iza leđa. 16. veljače održali su šumski radnici javnu skupštinu kojoj je prisustvovao općinski bilježnik iz Ceralija uz prisustvo žandarmerije iz Drenovca. Skupštini je prisustvovalo oko 140 radnika. Savez drvodjelskih radnika izvijestio je Radničku komoru u Zagrebu da je upravitelj šumske manipulacije 18. veljače 1936. otkazao posao radničkim povjerenicima kao i ostalim radnicima uposlenima na utovaru. Na to je Radnička komora uputila dopis u kojemu se, među ostalim, kaže:

«Pozivom na prednje molite se, da otkaz radničkim povjerenicima izvolite povući, pošto je isti prema postojećim informacijama na zakonu neosnovan, a otpust radničkih povjerenika mogao bi dovesti i do nepotrebnih i neželjenih posljedica protiv interesa jedne i druge strane. Ne bi li se otkaz povukao, to bi se morala podnijeti prijava Kr. Bansknoj Upravi Savske banovine — Inspektor rada u Osijeku, i zamoliti za nadležni postupak, te smo mišljenja da se neće dozvoliti da do toga dođe.»

Inspektor rada u Osijeku piše 18. travnja upravi poduzeća da je Savez drvodjelskih radnika predao poduzeću nacrt kolektivnog ugovora još 25. ožujka. Budući da uprava poduzeća nije ništa poduzela, radnici prijete da će obustaviti rad. Šumska manipulacija je htjela otpustiti kolovođe koji su organizirali Savez drvodjelskih radnika u Bokanama Martina Bratonju i Pavu Maričića, međutim, preostali radnici, kako to piše šumski upravitelj, zaprijetili su da će svi napustiti posao. «Urazumjevanje tih radnika bilo je beskorisno i završilo se time, da bi usčuvali naš autoritet, da smo imenovane radnike smjesta otpustili zbog otkaza poslušnosti, nerada i nedisciplinovanosti. Kako su oni to zaprijetili ukorom, a mi uznastojali izbjeći nered i njih ukrotiti, to smo smjesta obustavili svaki rad na ra-

mama i njih uklonili, posredstvom žandara, sa našeg zemljišta.»

Na intervenciju direkcije spor je završen tako da su svi radnici primljeni na posao.

Radnička komora Zagreb uputila je između 25. i 31. ožujka svoje predstavnike Eduarda Fleischera i Andriju Žaju da prouče radne i životne uvjete šumskih radnika u Gutmanovim šumama, posebno u Bokani — Slana Voda. Radnička komora je isto tako intervenirala da se razmotri prijedlog kolektivnog ugovora Saveza drvodjelskih radnika na koji je poduzeće trebalo da odgovori do 2. travnja. Poduzeće je odgovorilo Radničkoj komori i Savezu drvodjelskih radnika da dotad nisu imali kolektivnih ugovora za radnike zaposlene na eksploataciji šuma, pa se uprava željela prije sporazumjeti s udruženjem industrijalaca. Prijedlog kolektivnog ugovora sadržavao je zahtjev da radno vrijeme traje osam sati, da se utvrde blagdani, među njima i 1. maj, te da se utvrde plaće na akord prilikom rušenja drveta, obrade hrastovih i bukovih klada, izrada goriva drva, panjeva, izrade šlipera (pragova), utovara klada i drva u vagone, utovara u šumi, vuče drva i sl., da se utvrde plaće željezničarima i drugim radnicima koji rade za nadnicu. Od općih zahtjeva tražilo se priznavanje radničkih povjerenika, priznanje Saveza drvodjelskih radnika i njegove podružnice u Ceralijama, Bokani — Slana Voda. Zahtijevalo se također da se radnicima koji rade po lošem vremenu osiguraju kišne kabanice, a kočničarima topli kaputi, da poduzeće osigura radnicima ogrjev, a onima koji ne žive na selu da osigura kuhinju i prikladne prostorije za boravak.

Udruženje industrijalaca za Savsku banovinu i Savez industrijalaca i trgovaca šumskih proizvoda u Kraljevini Jugoslaviji nisu podržali sklapanje kolektivnog ugovora za šumske radnike. S. H. Gutmann d. d. Beliše uputio je 18. travnja 1936. navedenim savezima sljedeći dopis:

«Savez drvodjelskih radnika u Zagrebu za tražio je od nas da zaključimo kolektivni ugovor glede radnih odnosa naših šumskih radnika. Ujedno nam je podneo i nacrt tog kolektivnog ugovora, čiji prepis (bez cijena) priklažemo.

Za radnike uposlene pri eksploataciji šuma do sada nije bilo kolektivnih ugovora. Obzirom na sadašnje zahtjeve, zaključenje takvog kolektivnog ugovora iziskivalo bi reorganizaciju dosadašnjeg rada pri šumskoj manipulaciji, naročito bi i znatno poskupilo troškove režije. Kao glavni zahtjev u poslatom

nacrtu kolektivnog ugovora stavljeno je: 8 satno radno vrijeme i posebno naplaćivanje prekovremenog rada i to za prva dva sata sa 50%, a za svaki daljnji sat sa 100% više od normalne nadnice.

Kod šumskih radova, kao sezonskog posla, radilo se do sada 10—12 sati dnevno, a za prekovremeni rad nije se plaćalo ništa posebno.

Zbog ovih novih zahtjeva, ali naročito iz načelnih razloga, bilo bi potrebno da u toj stvari sporazumno postupaju svi i sve industrije drveta.

Nama nije poznato, da li je i kod ostalih šumsko-industrijskih preduzeća traženo zaključenje kolektivnog ugovora glede šumskih radnika. Ako nije, sigurno će to učiniti naknadno. Stoga je potrebno da se glavnija preduzeća sporazume da li će uopće pristati na zaključenje kolektivnih ugovora za šumske radnike.»

Odgovor od 21. travnja glasio je:

»Za radnike uposlene pri eksploataciji šuma do sada nije bilo kolektivnih ugovora. Po našem sudu to nije bilo moguće i to iz slijedećih razloga, koje želimo naročito istaknuti: Rad šumske eksploatacije ne obavlja se na stalnom i zatvorenom prostoru i pod izravnim nadzorom poduzeća u pogledu uposlenja radnika, radnog vremena i sl. Šumski radnici rade uglavnom u grupama u akordu i poduzetnički sklapa pogodbu samo s vođom grupe, koji sam sastavlja svoju ekipu i utanačuje s njima uslove rada. Rad u akordu u šumskim eksploatacijama bitno se razlikuje od rada u akordu u tvornicama i radionicama. Tamo je svaki akordni radnik u izravnom odnosu s poduzećem i postoji lični ugovorni odnos o radu. Osim toga, taj se rad obavlja u određenim prostorijama u kojima poduzetnik može odrediti i kontrolirati početak i svršetak rada. Svega toga u šumskoj eksploataciji nema. Grupe u šumama dolaze na rad i odlaze kad god ih je volja i ni jedan poduzetnik nije kadar da o tome vodi računa i da to kontrolira. Postavljanje nadzornih organa u tu svrhu ne samo da bi silno povisilo režijske troškove nego bi i ostalo bez svakog stvarnog efekta. Radnici u pojedinim grupama često se miješaju bez svakog utjecaja i znanja poduzetnika, jer su to seljaci koji rade prema svojim prilikama i mogućnostima. Šumska industrija uporno i odrešito mora stajati na stanovištu da ona nikakove odgovornosti ne može da preuzima za šumske radnike koji sačinjavaju pojedine grupe, jer ona poznaje samo vođu grupe i samo je s njim u ugovornom odnosu. Ovaj je princip, istina, kod osiguranja radnika probijen, ali i tu samo silom zakona, bez stvarne

osnove, tako da individualne prijave i odjave šumskih radnika nikada ne mogu biti sasvim točne. Ostali radnici koji su zaposleni kod utovara i slično, koji su pojedinačno uposleni i gdje prema tome postoji individualni radni odnos, daleko su malobrojniji. Željezničari spadaju u posvema drugu grupu i ne mogu biti obuhvaćeni s pojmom šumskih radnika.

Osim toga, rad šumskih radnika obavljao se vani, u šumi, na slobodnom prostoru, koji je izložen utjecaju vremena i ima sve karakteristike sezonskog rada. Provedba osamsatnog radnog vremena tu nije moguća, jer to ne zavisi od volje poduzetnika i radnika nego od vremenskih prilika i uslijed toga posvema je izuzeta iz utjecaja poduzetnika.»

U odgovoru od 27. travnja predsjednik Udruženja Albert Deutsch Maceljski i generalni tajnik Makso Mautner, pored već navedenog pišu: »U svojoj sjednici od 24. o. mj. upravni odbor uzeo je u raspravu nacrt kolektivnog ugovora u pogledu radnih odnosa u Zagrebu. Na osnovu primljenih odgovora od strane pojedinih članova kao i provedene rasprave jednoglasno je zaključeno da je nemoguće prihvatiti ovaj kolektivni ugovor i da ga u svakom slučaju treba odbiti.

Osim toga, šumski radnik izraziti je sezonski radnik čiji rad nikada ne traje godinu dana. Trajanje uposlenja uvijek je kratkoročno i vrlo je različito već prema opsegu objekta koji se ima izraditi, kao i prema ličnim prilikama samih uposlenih radnika. Ne treba zaboraviti da su šumski radnici uglavnom seljaci koji se tim radom bave samo u vrijeme kada im to dopuštaju njihovi poljski radovi. Nemoguće je stoga sklopiti kolektivni ugovor s tako nestalnim radnicima na duži rok ili čak godinu dana.

Na osnovu toga preporučuje se članovima da ne prihvate kolektivne ugovore na izloženoj bazi, jer bi time preuzeli obaveze koje u stvarnosti ne bi mogli i realizirati. U vezi s time pozivaju se članovi da svaki slučaj u kojem se od njih traži zaključenje sličnog kolektivnog ugovora dostave radi evidencije i daljnjeg postupka uredu Saveza.»

Radnici su, ne čekajući mišljenje Udruženja industrijalaca, kao i zbog toga što je Inspekcija rada u Osijeku odbila da posreduje, bili prisiljeni da 20. travnja 1936. stupe u štrajk. Poduzeće je poslalo Inspekciji rada i žandarmeriji Voćin brzojavni izvještaj u kojem se kaže da je rad obustavilo 70 radnika šumske eksploatacije Slana Voda — Bokani zaposlenih kod prijevoza i utovara drva, da su zabarikadiralni prugu i željezničku ložionicu čime je onemogućen rad drugim šumskim rad-

nicima kojih ima oko 500. Poduzeće priznaje da je primilo projekt kolektivnog ugovora od Saveza drvodjelskih radnika i da je odgovoreno radničkoj komori u Zagrebu i Savezu da ugovor ne može sklopiti dok se ne sporazumi s Udruženjem industrijalaca. Poduzeće dalje navodi da je štrajk izbio bez pravog razloga, da su radnici stupili u štrajk na zahtjev Saveza drvodjelskih radnika u Zagrebu.

Ovaj štrajk, osobito njegov ishod, pokazuje da se ovdje nije radilo o običnoj borbi između poslodavaca i radnika za postizanje što povoljnijih radnih odnosa, nego o nastojanju Saveza drvodjelskih radnika u Zagrebu da šumskim radnicima pokaže svoju moć i brigu za njihove interese, kako bi mogao među njima izgraditi svoju organizaciju. U svakom slučaju nasilni čini koji su u tom slučaju poduzeti (barikade, oduzimanje vagona javne željeznice, sprečavanje da se iz šume iznesu barut i lokomotive) prelaze granice običnog štrajka.

Prema zapisniku od 22. travnja sreski načelnik Uglješa Radojčić iz Slatine saslušao je radnike Petra Brajdića, Jakoba Jerkovića, Franju Prebega, Matu Tonkovića, Marka Turkalju i Simuna Vukelića, koji su radili kao rarami, utovarivači i hvatari.

»Prisutni radnici kao izaslanici cjelokupnih radnika izjavljuju da su pokušavali nekoliko puta da traže povišicu za svoj rad, ali nisu naišli na razumjevanje kod firme S. H. Gutmann, radi čega su se obratili Savezu drvodjelskih radnika u Zagrebu i zatražili da on interveniše kod firme S. H. Gutmann Belišće, da im se nadnice povise.

Obavješteni su od Saveza drvodjelaca u Zagrebu da je Savez dostavio zahtjeve direkciji Belišće 19. ožujka 1936. godine. Ali od toga dana iako su se obavještavali često kod šefa manipulacije o udovoljenju njihovih zahtjeva, nisu dobili nikakav odgovor, a niti im je poznato da li je u ovom pogledu dobio odgovor Savez drvodjelaca u Zagrebu.

Savez drvodjelaca obavijestio je da je 2. aprila o. g. dostavio zahtjeve i inspekciji rada u Osijeku, ali ni po tom nije uslijedilo nikakvo rješenje.

Kako nismo bili ni s jedne strane obavješteni u intervencijama kod firme uputili smo se u ponedjeljak 20. o. mj. poslije podne upravniku, interesirali se, da li je što stiglo od direkcije u pogledu naših povišica plaća i upravnik nam je saopćio, da njemu ništa nije poznato po tome i da on sam ne može ništa učiniti.

Ovaj odgovor nije zadovoljio radnike, jer je šef manipulacije da bi izazvao razdor među

radnicima dao 27-orici povišicu. Radnici su iznijeli cjenik utovara i istovara vagona koji je Savez drvodjelaca podnio direkciji u Belišću.

»Šef manipulacije izjavio je da su radnici zabranili firminim šumskim nadglednicima da ne smiju ići u šumu, zabranili su rad u ložioni i nabacali šlipere na tračnice tako da se ne mogu lokomotive i vagoni nikako kretati, a osim toga da su zabranili i popravak motora koji prevozi drva na kolosijeku 0,60 metara.

Šef manipulacije izjavljuje da on po naprijed navedenom traženju radnika ne može ništa lično odlučiti nego da je za to nadležna direkcija u Belišću o čemu će on direkciji podnijeti izvještaj.

Uprava poduzeća iz Belišća uputila je pismo Sreskom načelstvu, Inspekciji rada i Radničkoj komori u Zagrebu, u kojem, među ostalim, piše:

»Uredovanje koje je dne 13. o. mj. na licu mjesta obavio izaslanik Sreskog načelstva, Sreski pristav g. Dr. Šime Zgombrić, pokazalo je da se ovdje ne radi samo o štrajku, nego o organizovanom i ozbiljnom napadu na privatnu svojinu i javni poredak. Barikade, zadržavanje vagona jedne javne željeznice, sprečavanje da se iz šume iznese barut i lokomotive, pretnje da će biti mrtvih glava sve su to znaci jednog stanja koje je već davno prešlo granice obične borbe radnika i poslodavca!

Izgleda nam da se poslije rezultata do kojih se došlo prilikom uredovanja od 13. o. mj. više ne može odgađati postupak u cilju likvidacije nasilja i bezvlašća koje vlada u Slanoj Vodi.

Molimo da nas to načelstvo izvoli obavjestiti da li je protiv onih koji su organizovali ova javna nasilja podnijelo već prijavu nadležnom državnom tužilstvu ili treba da to učinimo mi.

Pod ovakvim prilikama nemoguće je i zamisliti ma kakav sporazum sa radnicima koji su do 21. IV bili zaposleni u Slanoj Vodi. Bez obzira na visinu štete koju ćemo pretrpjeti uslijed ovog štrajka, mi nećemo dopustiti pred terorom i anarhijom. Nastavljanjem sadašnjih nasilja neće radnici ništa postići, pa ni ako vlast nastavi da tolerira ta nasilja. Može doći samo do toga da ćemo privremeno napustiti namjeru da u Slanoj Vodi nastavimo rad.

U tom slučaju morati ćemo zamoliti da svi radnici budu uklonjeni iz Slane Vode, a kada na jesen budemo rad nastavili nećemo na posao primiti ni jednog od kolovođa i organizatora nasilja.

Osim toga, mi ćemo na te ljude upozoriti sva druga industrijska poduzeća.

Napominjemo da smo, obzirom na način na koji je štrajk izbio i na pojave koje su ga pratile, sve radnike obavijestili kod Okružnog ureda jer smatramo da je radni odnos prestao.

Pregovore je poduzeće nastavilo samo oko cjenika. Što se tiče radnog vremena direkcija je zauzela stav da ono ne traži od radnika 12-satni radni dan, jer je određivanje radnog vremena u šumi nemoguće, to je sezonski rad. Što se tiče zahtjeva da se nijedan radnik radi štrajka neće otpustiti s posla, centrala je zauzela stav da je radni odnos sa svima radnicima prekinut 21. travnja kada su svi radnici objavljeni kod OUZOR-a, ali je direkcija obećala da će «svi radnici uposleni do 21. travnja biti ponovno primljeni na posao. Ni jedan neće biti odbijen radi učestvovanja u štrajku».

Prilikom novih pregovora, održanih 15. svibnja 1936, predstavnik poduzeća je izjavio da je spreman udovoljiti i pregovarati samo sa štrajkašima, a ne sa Savezom drvodjelskih radnika, pod uvjetom da se dozvoli izvlačenje lokomotiva, baruta, dovoz potrebnog materijala i slično.

«Saslušani radnici a napose sa njihove strane postavljeni predstavnici izjavljuju, da oni ne dozvoljavaju da direkcija SPZ odvuče svoje vagone sa područja na kojem je štrajk, a isto tako ne dozvoljavaju da se popravlja pruga za vrijeme dok traje štrajk i to sa razloga što bi time bio onemogućen njihov nadzor nad svim stvarima na tom području za koje su oni dok štrajk traje odgovorni.

Izjavljuju dalje da će se u cjelosti pokoriti svakoj odredbi nadležne vlasti po ovom predmetu ukoliko se tom odredbom riješi i njihovo pitanje radi kojeg su stupili u štrajk. Osim toga, kažu da bi dozvolom koju bi dali na traženje direkcije SPZ onemogućili sebi svaku daljnju akciju koju su povelili stupajući u štrajk.

Nisu voljni pregovarati sami sa firmom S. H. Gutman glede uređenja njihovog spora već samo preko Saveza drvodjelskih radnika koji ih sada za vrijeme štrajka i uzdržava.

Nadodaju nadalje da je njima nemoguće dozvoliti pristup na cijelom području na kojem oni štrajkuju, bilo kojem licu u svrhu vršavanja bilo kakovog posla pa makar i ne spada u drvodjelski posao, jer bi time sebi onemogućili kontrolu i nadzor nad cijelim dobrom nad kojim su sada oni odgovorni.

Konačno je na pregovore došao i inspektor rada inž. Ivan Reiser iz Zagreba i u prisustvu sreskog načelnika vodio pregovore 23.

i 25. svibnja. Do sporazuma nije došlo jer poduzeće nije usvojilo zahtjeve radnika. Pregovori su nastavljeni 29. svibnja u direkciji na kojima je poduzeće ponudilo novi cjenik koji su radnici prihvatili. Po cjeniku su povišene plaće svim radnicima od 15 do 20 posto. Cjenik su potpisali u ime poduzeća upravnik manipulacije, sreski načelnik i sedam predstavnika radnika. Poslije štrajka uprava poduzeća javila je Udruženju industrijalaca:

«Javljam vam da je štrajk okončan.

Mi smo do kraja ostali na svom stanovištu, da ne pregovaramo sa Savezom drvodjelskih radnika i da ne zaključujemo kolektivni ugovor. Izaslaniku drvodjelskih radnika nismo dozvolili ni da prisustvuje pregovorima.

Ovakvo držanje zauzeli smo samo zato, što taj Savez nastoji da među šumske radnike, koji nemaju ni pojma što je organizacija, klasna svijest, kolektivni ugovor i štrajk unese nemir. Primjer ovog našeg štrajka je dokazao kako lako šumski radnici mogu biti zavedeni. Mi ćemo i dalje nastojati da rad u šumama obezbjedimo od trzavica izazvanih sa strane.

Odobreno povećanje nadnica kreće se od 10% (tovaraši) do 20% (hvatari). Svi drugi zahtjevi predložene nacrt kolektivnog ugovora su odbijeni.

O štrajku su pisali i građanski listovi *Novosti* i osječki *Hrvatski list*. Prema izvještaju šumske manipulacije Slana Voda u štrajku se nalazilo 294 radnika starijih od 18 godina. Štrajk je započeo 21. travnja i trajao do 2. lipnja. U štrajku su intervenirali Inspekcija rada Zagreb i sreski načelnik Slatine. Štrajk je završen uspjehom. Izgubljeno je 10.064 radnih dana i nadnica u visini od 251.600 dinara.

Progoni šumskih radnika Našičke d. d. u Kutjevačkoj Rijeci

Poduzeća su eksploatirala šumske radnike na različite načine i gotovo neograničeno — prilikom utvrđivanja kvantitete i kvalitete rada, niskim plaćama i stalnim prijetnjama da će biti otpušteni. U Kutjevačkoj Rijeci radnici na utovaru drva radili su na akord. Izvršeni rad u 1935. godini obračunavao se tek 10. kolovoza 1936. Radnicima su zakidane isplate s obrazloženjem da su dobili akontaciju, zakidalo se pri mjeranju obrađenog drva, tako da je na svakih 100 m³ 25 metara radnik radio besplatno. Savez drvodjelskih radnika riješio je taj spor i ugovorom utvrdio cjenovnik radova. Po isteku ugovora 1. kolovoza poku-

šalo je poduzeće da smanji nadnice radnika, pored toga uvedene su dvije smjene koje su trebale raditi 10 sati. Radnici su odbili rad u noćnoj smjeni zbog lošeg osvjetljenja. Na to je uprava obustavila rad na žičari a time i rad na utovaru. Nakon obustave rada uprava Našičke izvijestila je Inspekciju rada u Osijeku da su radnici stupili u štrajk, iako to nije bila istina, a članove uprave organizacije proglasili komunistima. Radnici su o tome odmah obavijestili Sresko načelstvo u Slavonskoj Požegi, općinu u Kutjevu i Savez drvodjelskih radnika u Zagrebu. 26. listopada došao je u Kutjevo sreski načelnik Ivan Rukavina gdje je saslušao sve radnike o nastalom sporu. Sutradan 27. listopada došli su u Kutjevačku Rijeku žandari i po nalogu sreskog načelnika protjerali četvoricu sindikalnih funkcionara u našički srez. Odluka o izgonu donijeta je pod brojem 15955/1936.

»Na osnovu člana 64, 65, 66 i 67 Zakona o unutrašnjoj upravi u vezi sa čl. 12 Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, odnosno u vezi zakona sa § 2 Zakona o udruženjima, zborovima i dogovorima, obnašlo je ovo načelstvo odlučiti da se Ivan Ugarković, Ivan Hodak, Zatković Antun, te Lužić Gjuro, radnici kod Našičke d. d. u Kutjevačkoj Rijeci i funkcionari podružnice drvodjelskih radnika, protjeraju sa područja sreza Slavonska Požega s razloga toga, što remete red i mir, a nisu zavičajnici nijedne ovopodručne općine.

Ovim i ovakvim radom, u stanju su pomenuti dovesti u pitanje mir i poredak kako ga već dovodaju kao i egzistenciju onih koji su bludnjom u ovu organizaciju stupili.

Podjedno se ovoj podružnici dalji rad zabranjuje sve dotle dok se ista ne saobrazi Zakonu o udruženjima, zborovima i dogovorima.

Druga kazna, osim protjerivanja nije izrečena, jer su gore navedeni vrlo siromašnog stanja.

U slučaju da se protjerani vrate na područje sreza bez nadležnog odobrenja, biće kažnjeni sa 30 dana zatvora i ponovno pod pratnjom u zavičajnu općinu otpremljeni.

Pomenuti su osnovali podružnicu Saveza drvodjelskih radnika u Kutjevu i ista funkcioniraju, premda je to protuzakonito jer ovoj podružnici nisu nikada po nadležnoj vlasti pravila odobrena, odnosno ni predložena, a time dakako da opstojanje ove podružnice nije zakonjeno.»

O čitavu slučaju izvijestio je Radničku komoru Zagreb povjerenik Radničke komore u Sl. Požegi Josip Bunjevčević.

»Danas je putem telefona izvijestila Inspekcija rada ovo povjereništvo da su se radnici zaposleni kod poduzeća Našičke d. d. u Kutjevu obratili radi posredovanja. Inspektor rada je izvješten i od poduzeća da su radnici u štrajku i da ih je na štrajk nagovorio URS-ov sindikat — Savez drvodjelskih radnika. Gospodin Šmit izvolio je izvjestiti, da pazimo što radimo, da on neće trpjeti ovakove trzavice, da je to »boljševizam radnika« i sl.

Umolio je ovo povjereništvo, da izvidi šta je na stvari, te da mu pošalje izvještaj. Napomenuo je da je dužnost Radničke komore da posreduje kako ne bi URS-ovi sindikati stupili u pokrete dok postoji kolektivni ugovor.

Prema prednjem izvještaju povjereništva ove komore u Slavonskoj Požegi iz telefonskog saopćenja Inspekcije rada proizlazi:

1) da su se radnici zaposleni kod preduzeća Našičke d. d. u Kutjevačkoj Rijeci obratili naslovu radi posredovanja.

2) Da je naslov izvješten od strane poduzeća da su radnici stupili u štrajk i da ih je na štrajk nagovorio URS-ov sindikat — Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije.

3) Da je inspektor rada povjerovao izvještaju Našičke d. d. jer je stekao uvjerenje da radnici, odnosno Savez drvodjelskih radnika sprovede trzavice koje da su boljševizam.

4) Zatražio je da povjereništvo komore izvidi što je na stvari, te da mu pošalje izvještaj.

5) Skrenuo je povjereništvo Komore pažnju na dužnost Radničke komore, da posredovno djeluje kako ne bi URS-ovi sindikati stupali u pokrete dok postoje kolektivni ugovori.»

Na zahtjev Radničke komore Zagreb intervenirala je Glavna ekspozitura komore u Osijeku kod Inspekcije rada u Osijeku, pa je inspektor rada izjavio slijedeće:

»Prije svega, podnesici Radničke komore u kojima se naprosto citira prijava neće se uopće više uzimati u postupak, jer ne sadrže stvarno stanje. Dužnost je stoga Radničke komore, da ona najprije izašalje svog predstavnika na lice mjesta, da izvidi i ispita stvarno stanje, posreduje kod poslodavaca i nastoji nastale sporove po mogućnosti riješiti. Ne uspije li Radničkoj komori spor likvidirati onda treba da podnese iscrpan izvještaj o stvarnom stanju, po kojemu će prema potrebi postupiti. Ne može biti, da se za svaku sitnicu na osnovu netačnih vijesti traže posredovanja inspektora rada kao i suvišna putovanja. U svakom

slučaju treba imati u vidu da Radnička komora nije sindikalna organizacija, te da treba postupiti u okviru postojećih zakonskih propisa.

Spor nastao u Kutjevačkoj Rijeci okončan je i radnici su vraćeni na posao, a oni koji su protjerani, potjerani su s pravom, jer su stvorili organizaciju nelegalno, pošto ju prema izvještaju Načelstva sreza, nisu prijavili. Osim toga, Našička d. d. dobila je nalog (od Inspektora rada) da se rad noću obustavi, jer se protiv zakonskim propisima, te da se radnici kod dnevnog rada imaju opskrbiti u slučaju potrebe odgovarajućim svjetlom, a ima se urediti radno vrijeme od 10 sati.

Dana 11. novembra og. Komora je primila akt od Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije u kojem navodi, da je Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije prijavio osnivačku skupštinu u Kutjevačkoj Rijeci po svom izaslaniku Šalamun Stjepanu za dan 19. aprila 1936. Skupštinu je odobrilo Sresko načelstvo u Slavonskoj Požegi. Skupština je održana. U ime Sreskog načelstva prisustvovao je općinski bilježnik iz Kutjeva i komandir Zandarmerijske stanice u Kutjevu. Na 21. aprila 1936. godine Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije podnio je prijavu Sreskom načelstvu u Slavonskoj Požegi da je osnovao podružnicu u Kutjevačkoj Rijeci. Tu je prijavu podnio preporučenom poštom. Sresko načelstvo u određenom roku Zakonom o udruženjima, zborovima i dogovorima nije zabranilo osnivanje podružnice, pa je prema tom zakonu podružnica stekla legalnost i mogla javno djelovati. Dakle, podružnica Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije u Kutjevačkoj Rijeci uspostavljena je u skladu sa zakonom.

Djelovanje funkcionera te podružnice sastojalo se u prikupljanju članova, prikupljanju članarine, te u jednom slučaju u intervenciji radi netočne isplate na štetu radnika, te zahtjevu da se ne radi po noći. Taj rad ne prelazi okvir pravila Saveza drvodjelskih radnika, a ne prelazi legalnost rada, a niti je u sukobu sa bilo kojim pozitivnim zakonom u našoj državi.

Nastojanje referenta komore da izvrši komisijski uvid u Kutjevačkoj Rijeci, omogućeno je nakon manjih pregovaranja sa sreskim načelnikom u Slavonskoj Požegi, i bilježnikom u Kutjevu.

Nastojanje referenta komore da na teritoriju poduzeća učini izviđaj i saslušanje radnika bilo je bezuspješno.

Referent je izvršio uviđaj o načinu rada grupe radnika i proveo saslušanje radnika o sporovima u vezi sa obustavom rada.

Iz napred izloženog proizilazi:

1) Da radnici nisu sproveli štrajk, već da je poduzeće obustavilo rad. Do obustave rada došlo je radi spora u kojem je Našička d. d. tražila da radnici rade po noći, a radnici su odbili noćni rad iz slijedećih razloga:

a) S obzirom na strmu i vijugavu prugu, s obzirom što se vagoni spuštaju bez stroja i što vagoni imaju samo jednu kočnicu. Često puta na prednjem dijelu vagona postoji opasnost za život radnika koji spuštaju vagone po danu, a opasnost je povećana po noći.

b) U šumi kod utovara poduzeća nije sagradilo barake gdje bi se radnici sklonili u slučaju nevremena.

Prema tome, u ovom slučaju rad po noći ne samo da je opasan za život radnika već je i protuzakonit, pa su radnici imali puno pravo da ne rade po noći. U ovom sporu dakle radnici su bili u punom pravu, te je trebalo radnicima pružiti zaštitu, a poduzeće kazniti.¹⁸¹

Radnička komora Zagreb uputila je banskoj upravi Savske banovine odjeljenju za socijalnu politiku i narodno zdravlje molbu da poduzme korake da se radne prilike kod Našičke d. d. u Kutjevačkoj Rijeci dovedu u sklad sa zakonskom zaštitom radnika, a posebno da se život tih radnih učini snosljivijim. Pored toga Komora je zamolila bansku upravu da se protiv sreskog načelnika u Slavonskoj Požegi Ivana Rukavine povede istraga i postupi po zakonu.¹⁸²

Godine 1936. drvodjelski radnici Zagreba štrajkali su 19 puta i uspjeli uvesti tarife i kolektivne ugovore u 518 poduzeća. U štrajkovima i tarifnim pokretima sudjelovalo je 4205 radnika. Štrajkovi i tarifni pokreti u čitavoj zemlji obuhvatili su 1083 poduzeća. Povišica plaće iznosila je 17,45 do 42 posto. Savez drvodjelaca Beograd vodio je 20 štrajkova i tarifirao 462 poduzeća. Savez drvodjelaca Slovenije vodio je pet štrajkova i tarifirao 110 poduzeća. Savez drvodjelaca Bosne i Hercegovine vodio je u četiri velika industrijska poduzeća uspješne pokrete.¹⁸³ U tabeli dajemo pregled tih štrajkova i traifnih pokreta po pojedinim mjestima:

¹⁸¹ *Radničke novine*, Zagreb, 28. II, 24. IV, 1. i 15. V, 27. VI 1936; Historijski arhiv Osijek fascikl o dovršenim štrajkovima i pokretima od 1935. do 1940.

¹⁸² *Radnik*, 16. XI 1936; Arhiv IHRPH, SDRJ.

¹⁸³ *Radničke novine*, Beograd, 19. III 1937.

Mjesec	Tarif. Strajkova pokreta	Broj sudionika
Dečnice	1	130
Ravna Gora	—	80
Slatinski Drenovac	—	120
Nova Gradiška	—	346
Zagreb	2	780
Karlovac	3	197
Virovitica	1	23
Okučani	—	180
Križevci	1	28
Srpske Moravice	1	30
Zagreb	—	30
Livi Draga	1	45
Sunja	1	60
Sunger	—	30
Garjevica	1	900
Požega	1	750
Vetovo	1	150
Jakšić-Blaško	1	40
Veliko	2	221

Strajk pilanskih radnika Našičke d. d. u Andrijevcima

11. veljače 1936. komandir Slavonskobrodske žandarmerijske čete izvještava Bansku upravu u Zagrebu da je prema usmenom izvještaju komandira žandarmerijske stanice Andrijevići i saopćenja predstavnik pilane i stovarišta goriva drva poduzeća Našičke d. d. u Andrijevcima vjerojatno da će oko 700 radnika stupiti u štrajk. Razlog tome je otkaz grupi radnika. Ostali radnici čine pritisak na upravu poduzeća da se otkaz opozove, a u protivnom prijete općim štrajkom. Komandir je uputio pojačanje žandarmerijskoj stanici u Andrijevcima. Sresko načelnstvo u Slavskom Brodu šalje 14. veljače dopis Banskoj upravi — odjeljku za državnu zaštitu.

»Uprava pogona »Našičke d. d. u Andrijevcima« otkazala je prvog februara o.g. jednom dijelu svojih radnika zaposlenje i to: 61 radniku kod utovara (holopaca), 9. željezničkih radnika i 15 radnika zaposlenih kod uzdržavanja pruge — dakle ukupno je dobilo otkaz 85 radnika. Od ovih su 70 radnika iz samih Andrijevac, a 15 njih su iz drugih sela đakovačkog sreza. Na radu u pilani ostalo je 212 radnika, a u šumi oko 500 radnika.

Radnički povjerenici radništva Našičke d. d. u Andrijevcima izložili su sreskom načelniku, koji je jučer lično u Andrijevcima pokušao da izgladi nastali spor, sve momente koji predstavljaju razlog nezadovoljstva tamošnjeg radništva, odnosno njihove zahtjeve naprama

upravi preduzeća. Izložili su u svemu 21 točku svojih zahtjeva, od kojih je velika većina nevažne prirode i sporednijeg značaja, no glavni zahtjev sadržan je u tački kojom se od uprave preduzeća traži da izvršeni otkaz revirdira u pogledu ličnosti pojedinih radnika kojima je otkazano. U toj tački se navodi da imade dosta slučajeva gdje je otkaz primilo radništvo koje živi isključivo od najamnog rada, dakle čisti proleter, a da su na drugoj strani zadržani u poslu mnogi radnici, koji nisu profesionalni radnici, nego su sitni seljački posjednici koji imaju kući i po nekoliko jutara zemlje, te se mogu kako-tako sa svojim obiteljima uzdržavati. Osim toga, da je otkaz socijalno nepravičan i po tome, što su na radu zadržani mnogi radnici, iz čijih kuća je uposlono dvije i tri radničke sile, dok je otkazano nekim radnicima, koji su jedini iz svoje porodice bili uposljeni.

Za sada je stanje u Andrijevcima ovakovo: štrajka nema, fabrika radi redovno, te nije u izgledu, da bi na prečac došlo do opšteg radničkog štrajka. Odnosi među radništvom dosta su teški, jer oni kojima je otkazano žele da izazovu i organiziraju štrajk, a većina radništva ipak nije raspoložena za štrajkovanje. Odnosi su između te dvije grupe radnika dosta napeti, a ta je napetost još pojačana jednim nezgodnim incidentom, koji se desio u noći 15. II o. g. Te noći su naime dvojica radnika u pripitom stanju na ulici dočekali te nožem ranili u ruku Ivana Miškulina, povjerenika Općega radničkog saveza Jugoslavije u Andrijevcima. Glavni je zahtjev radništva u toku jučerašnjih pregovora bio: revizija svih uposlenih kao i otpuštenih radnika i vraćanje na rad otpuštenih radnika po skali i postulatu socijalne pravde.

Na zahtjev: da se uprava preduzeća pismeno obveže da će među prvim radnicima koje bude vratila na posao odmah zaposliti otpuštena četiri radnička povjerenika i to Miškulin Ivana, Pleića Ivana, Sertića Danu i Sedlbauera Franju, direktor preduzeća je naglasio da na ovaj zahtjev u traženoj formi apsolutno pristati neće i ne može, jer smatra da je to pitanje prestiža poslodavčeva i da to znači diktat radnički, koji poslodavac u interesu preduzeća i rada nikada ne može primiti.

Pošto je diskusija o tim radničkim povjerenicima trajala jako dugo i pošto nije bilo u izgledu, da će se moći ta diskusija povoljno svršiti u toku jučerašnje noći, sreski načelnik je predložio obim stranama da se pregovori nastave u srijedu 26. februara o. g. u 13 sati kod opštinske uprave u Andrijevcima.

Na to je Sresko načelstvo Slavonski Brod donijelo naredbu:

1) Na području opštine Andrijevci zabranjuje se svako izlaženje i kretanje po ulicama poslije osam sati navečer.

2) Zabranjuje se najstrožije svako sakupljanje u broju većem od tri lica i to bez obzira gde i u koje svrhe. Naročito se zabranjuje ma kakvi sastanci ili dogovori bilo u javnim lokalima, bilo po privatnim kućama. Protiv svakoga, ko se ovoj odredbi o zabrani sakupljanja ogluši postupiće se najstrožije po propisu Zakona o udruženjima, zaborovima i dogovorima.

3) Zabranjuje se svako javno manifestovanje u skupinama ili pojedinačno, a naročito se zabranjuje ono manifestovanje koje se izvodi sa ciljem, da se raspiruje politička ili klasna mržnja.

U vezi toga izvještaja moram još dodati, pisao je sreski načelnik, da proglašeni štrajk radnika sigurno ne odgovara želji i raspoloženju većine radnika toga preduzeća.

Štrajk se dakle stvarno proglašava za čef dvojice ljudi, prvaka i istaknutih demagoga radničkih, koji su lično najviše doprineli tome, da je unazad pola godine u Andrijevcima izvršena organizacija podružnice ORSJ, pa im je konačno uspjelo i to da postanu apsolutni gospodari onih najturbulentnijih elemenata, radničkih proletera, koji su većinom unazad nekoliko godina došli u Andrijevice sa raznih strana. Situacija je takova, da većina radništva pripada domaćim žiteljima, seljacima iz Andrijevacu, Perkovacu i par okolnih sela.

Ti su ljudi mirni i zadovoljni sa svojim nadnicama, te svakako željni rada. Baš s toga postoji opasnost, da bi moglo doći do uzajamnog obračunavanja između grupe domaćih seljaka-radnika i drupe radnika-stranaca. Do sukoba je već počelo dolaziti time, što su dvojica radnika pre tri dana u noći napali i nožem ozledili u ruku Miškulina Ivana, radničkog povjerenika i stvarnog vođu organizovanog radništva u Andrijevcima.

Pored navedenog izvršen je pred tri dana i napadaj na kuću pretsjednika opštine u Andrijevcima Kelšina Cvjetka.

25. februara o. g. došlo do opetovanog manifestovanja mase na ulici u selu Andrijevcima i povika protiv organa žandarmerije i protiv »Našičke d. d.« u Andrijevcima. U 13 časova primljen je telefonski izveštaj od narednika žandara stanice u Andrijevcima, da pred zgradom pošte stoji masa od 300 ljudi i da postoji opasnost sukoba između te mase i organa žandarmerije.«

Opći radnički savez Jugoslavije, na osnovi izvještaja potpredsjednika Centrale u Zagrebu

Jurine, koji je bio na pregovorima u Andrijevcima, uputio je banu Savske banovine Marku Kostrenčiću žalbu na postupak vlasti prema radnicima u Andrijevcima. Pošto se prikazao uzrok štrajka, tj. kako se poduzeće željelo riješiti radnika koji su najviše pridonijeli sklapanju kolektivnog ugovora 19. oktobra 1935. i radničkih povjerenika, koje je poduzeće grupiralo u jedno sporedno odjeljenje a zatim ga ukinulo, navodi se da je i predsjednik ORS-a Vilim Haramina osobno doživio kako se provodi izvanredno stanje u Andrijevcima. U žalbi se kaže: »Kada je pretsjednik našeg Saveza stigao 25. g. mj. u 13 sati u Andrijevice, imao je što da vidi. Oko 10 žandara sa jednim narednikom na čelu, vitlali su mirno radništvo po Andrijevcima sa bodožima na puški. Kada se naš predsjednik pojavio na ulici s još nekoliko njemu nepoznatih lica, koji su također doputovali vlakom, nasrnuo je narednik na ovu grupu od pet-šest ljudi, tako da je naš pretsjednik jedva došao k sebi.

Gospodine Bane!

Ovakova se naredba neda u život sprovesti, pogotovo ne na Dan poklada. U malim su provincijalnim mjestima poklade neke vrste ludog tradicionalnog praznika, kada se svijet maskira i polazi na ulice. Tako su se i 25. o. mj. u Andrijevcima maskirali mnogi seljaci i jašili na konjima po mjestu, a žandari su sa bajonetima jurili te siromašne seljake. Razumljivo je, kad se u ovakvom malom mjestu pojave maske, da svijet istrči napolje iz radoznalosti, a kada je taj svijet istrčao napolje da vidi maske, jurnuli su ponovno žandari na taj svijet, i da naš pretsjednik nije došao u taj čas u Andrijevice, sigurno bi bila pala krv i bilo bi teških žrtava. Žandari su vitlali radnike, hvatali ih, apsili ih, popisivali ih i išli su tako daleko, da su upali u naše društvene prostorije i popisali mirne radnike koji su sjedili, razgovarali i čitali novine. Naredili su im, da skinu ploču sa društvenih prostorija i iste zatvorili. Kada je naš pretsjednik pitao gospodina narednika po čijem nalogu to radi, on mu nije htio odgovoriti. Pitao ga je za pismeno riješenje, našto mu je odgovorio, da on ima usmeni nalog, ali od koga, to nije htio kazati.

Dok po naredbi gospodina sreskog načelnika ne smije nitko posle osam sati na večer bit na ulici, dotle su čitave noći agenti preduzeća kružili po mjestu i kucali na prozore radnika i nagovarali ih da pođu drugi dan na posao.

Ako naredba vrijedi samo za radnike, a ne za pretstavnike preduzeća i njihove agente,

onda mi nismo jednakopravni državljani u ovoj zemlji, onda su prvorazredni državljani tuđinci, a naš narod je potčinjen tim tuđincima, što u stvari znači da smo mi obična kolonija mađarskih, poljskih i njemačkih kapitalista. Ovakav postupak vrijeđa svakog čestitog Jugoslavena, a pogotovo nas, koji smo se borili za jedinstvo našega naroda i za samostalnu državu. Molim Vas, gospodine Bane, da date potrebna naređenja Vašim područnim organima, da s našim narodom postupaju kao sa narodom, a ne kao sa divljom zvjeradi, a da više paze na one, koji gaze sve propise naših jugoslavenskih zakona.«

Kako je Inspekcija rada u Osijeku pomagala »Našičku« u tom štrajku vidi se iz naknadnog izvještaja Sreskog načelstva od 27. veljače 1936.

»Istovremeno sa predlaganjem uvodno citiranog izvještaja Naslovu, odaslan je odavde opsežan izvještaj o štrajku i nadležnoj Inspekciji rada u Osijeku. U tom izvještaju sreski je načelnik predložio da se za srijedu, 26. februara o. g. u 13 sati odredi nastavak pregovora između uprave preduzeća i radničkih povjerenika Našičke d. d., a pregovorima da rukovodi inspektor rada, uz sudjelovanje sreskog načelnika. Međutim Inspektor rada u Osijeku je aktom Pov. broj 1 od 23. februara 1936. god. riješio ovako: »Pošto su radnici unatoč prihvata predloga za daljnje pregovore za 26. februara o. g. ipak stupili još 22. februara u štrajk, nečekaajući uspjeh tih daljnjih pregovora, treba ih pustiti da štrajkaju neko vrijeme, dok se strasti ne stišaju i trezvenije mišljenje opet ne prevlada kako kod radnika tako i kod poslodavaca. Radnike treba po mogućnosti jednim proglašenjem uputiti da se drže reda i poretka, da sami održavaju disciplinu u svojim redovima i da nastoje da ne dođe do narušavanja mira ili do kakvih sukoba. Voditi sada dalje pregovore nema smisla, jer će ostati bez ikakvog pozitivnog rezultata.«

Sreski je načelnik u smislu cit. predloga Inspekciji rada opetovano proglasio i pozvao radnike preko radničkih povjerenika da održe disciplinu i da izbjegnju svako narušavanje reda i mira. Vjerojatno je da će većina radništva ostati pri datom obećanju, ali nije isključena mogućnost da izvjesni dio radnika ipak ne poslušaju svoje vodstvo i pokuša izvoditi kakve terorističke čine, u prvom redu protiv radništva koje hoće da radi, a potom i protiv poslodavca, odnosno činovnika tamošnjeg preduzeća. Prema sadašnjem stanju stvari, inicijativu za dalje pregovore između spornih strana, dakle i za pokušaj mirnog i sporazumnog likvidiranja ovoga štrajka, imade dati Inspekcija rada u Osijeku.«

Konačno je inspektor rada u Osijeku utvrdio da pregovore treba održati 6. ožujka. Osim predstavnika radnika i poslodavaca, na pregovorima su sudjelovali inspektor rada, sreski načelnik i predsjednik ORS-a Vilim Haramina. Nakon rasprave, utanačeno je: »Radnički povjerenici kao i prisutni pretstavnik organizacije priznaju, da do štrajka nije došlo njihovom inicijativom niti njihovom željom, već da je do toga došlo uslijed straha radnika, otpuštenih i još neotpuštenih, da će ostati bez zarade i prema tome bez egzistencije. Ravnatelj preduzeća izjavljuje se spremnim, da sa danom 11. marta o. g. nastavi radom i to sa stanjem kakvo je bilo prije štrajka. Nakon ovoga provešće sve ono što je već prihvatilo prilikom pregovora dana 21. februara t. g.

Pošto su radnički povjerenici prihvatili izjavu ravnatelja preduzeća, napisan je o svemu zapisnik, kojim je na koncu konstatovano da je štrajk završen.

Iako su pretstavnici radništva primili obezvuđu da neće posle stupanja na posao vršiti nikakvih terorističkih akata protiv radnika koji su bili istupili protiv štrajku, ipak je sreski načelnik zadržao vanredne policijske mjere koje je tek 1. travnja 1936. opozvao.«¹⁴

Borba SDRJ-a s HRS-om 1937. godine

Početkom 1937. godine dolazi do otvorenog i vrlo oštrog sukoba između HRS-a i Saveza drvodjelskih radnika u Samarici. Savez drvodjelskih radnika sklopio je kolektivni ugovor u ime 700 radnika. Prema pisanju *Hrvatskog dnevnika* svih 700 zaposlenih drvodjelskih radnika bili su članovi HRS-a. Istina je, međutim, da je Savez drvodjelskih radnika dobio pismeni mandat s potpisom 531 radnika. 20. listopada 1936. predao je Savez upravi Našičke d. d. prijedlog kolektivnog ugovora, koji je na skupštini radnika pročitana i usvojen. 5. prosinca sklopio je Savez ugovor. Kada je HRS doznao za sklopljeni ugovor, održao je 9. prosinca skupštinu, kojoj je prisustvovalo oko 200 seljaka i radnika na izgradnji pruge, te je, pod izgovorom da novim ugovorom nisu obuhvaćeni radnici na izgradnji pruge i seljaci, zaključio da treba pokrenuti štrajk. Nakon toga otišli su u šumu i fizički sprečavali radnike koji su radili po kolektivnom ugovoru. Na ulazu u selo postavili su straže, tako da nijedan šumski radnik nije smio u selo bez propusnice HRS-a. Svim trgovcima u Samarici zabranjena je prodaja robe šumskim radnicima

¹⁴ Arhiv, IHRPH, SDRJ.

ma. Pošto je i Našička obustavila izdavanje životnih namirnica, iz šume je kućama otišlo više od 300 radnika. HRS ovaj štrajk nije organizirao radi povišice nadnica, već stoga da razbije Savez drvodjelskih radnika. Tako su pružili radnici pokušali otjerati radnike koji su radili u šumi na utovaru drva, s obrazloženjem da radnici koji nisu organizirani u HRS-u nemaju pravo na rad u šumi. Uzalud su šumski radnici govorili da su i oni Hrvati, te da imaju pravo na život i rad. Zametnula se borba u kojoj su HRS-ovci izvukli kraći kraj. I nakon završetka štrajka HRS je branio šumskim radnicima ulazak u selo, a seljacima da im prodaju svoje proizvode. Savez drvodjelskih radnika nudio je HRS-u zajedničke pregovore, ali je HRS tu ponudu odbio tvrdnjom da za sobom ima većinu radnika. Vodstvo HRS-a otvoreno je govorilo da štrajk nije proglašen zbog povišice plaća, već da se pokaže da su oni gospodari u šumi i da radnici mogu biti organizirani samo u HRS-u. Radnik u članku koji govori o ovom štrajku poručuje HRS-u »da su šumski radnici vodili borbu dok HRS nije ni postojao. Oni će braniti svoju slobodu rada i neće se dati zaplašiti sa nikakvim prijetnjama od ljudi, koji ništa ne rade, već žive na račun radnika.«¹⁸⁵

Od skupštine podružnice Saveza drvodjelskih radnika u Splitu, održane 24. kolovoza do 25. listopada 1936. razvila je podružnica živu aktivnost tako da je izradila i predala poslodavcima nacrt svojih zahtjeva. 1. prosinca 1936. sklopljen je kolektivni ugovor između podružnice SDR i poslodavaca. Minimalne plaće utvrđene su od pet do 10 dinara po radnom satu, tako da je povišica iznosila u prosjeku 2,50 dinara. Utvrđeno je osamsatno radno vrijeme, upošljavanje samo posredstvom radničke organizacije, a u slučaju pomanjkanja posla, smanjit će se radno vrijeme tako da svi radnici ostanu zaposleni.¹⁸⁶

U parnoj pilani »Radnik« u Sungeru bilo je zaposleno 40 radnika organiziranih u Savezu drvodjelskih radnika. U listopadu je Savez podnio prijedlog kolektivnog ugovora, ali su pregovori vođeni tek 10. prosinca. Poslodavac je umjesto potpisa ugovora dao svim radnicima 11. prosinca otkaz s obrazloženjem da će prestati raditi, jer mu se ne isplati posao s povišenim nadnicama.¹⁸⁷

Poslije zabrane Saveza drvodjelskih radnika u Kutjevačkoj Rijeci i stabiliziranja HRS-a uz pomoć upravitelja šumske manipulacije, poslodavac je smanjio nadnice radnika. To je

smanjenje, na primjer na žičari iznosilo sa 25 dinara dnevno na 13,50 dinara. 14. siječnja oformljena je komisija od predstavnika Banske uprave, Inspekcije rada, Okružnog suda, Radničke komore, sreskog načelstva i Saveza drvodjelskih radnika. Komisija je utvrdila da je žičara u derutnom stanju, te da radnici mogu svakog trena nastradati, da nastambe nisu higijenski uređene, da u baraci u 11 kreveta spava 21 radnik, da se nadnice radnika kreću od 11,50 do 20 dinara dnevno za 10, 12 i 14 sati rada na dan. Na pregovorima koji su se povelj s poduzećem, predstavnik HRS-a je izjavio: »Mi, radnici potpuno smo zadovoljni i ne tražimo ništa i ne želimo da nas zastupa Radnička komora i Savez drvodjelskih radnika, tražimo da se oni odstrane iz komisije.« Naravno, ostali su radnici rekli da to HRS govori u svoje ime i da, pored svoje zarade, ima posebnu nagradu od 300 dinara od poduzeća za svoj agitacijski rad. Nakon pregovora došlo je do sporazuma pa su radnici dobili od pola dinara do dinar povišice po satu. HRS nije pristao na zajedničke pregovore, tako da je povišica koju su dobili radnici ostvarena mimo njegove volje.¹⁸⁸

Radnici zaposleni u tvornici »Ukod« u Sušaku, organizirani u Savezu drvodjelskih radnika tražili su 15. prosinca 1936. kolektivni ugovor, povišicu plaća i ukidanje rada u akordu. 5. siječnja 1937. došlo je do pregovora koji su zaključeni 20. siječnja potpisivanjem kolektivnog ugovora, ukidanjem rada u akordu i povišicom nadnica radnicima za 2,5 dinara, a radnicima od 0,50 do dinar po satu.¹⁸⁹

Prema izvještaju Inspekcije rada, u pilani Šumskog d. d. u Moslavini — Popovači stupilo je 2. siječnja 109 radnika u štrajk zato što uprava poduzeća nije pristala na sklapanje kolektivnog ugovora. Nakon pregovora štrajk je završen 7. siječnja. Sklopljen je kolektivni ugovor kojim su uređeni radni odnosi između uprave i radnika. U Drežnici, u pilani Tatalović i Marović, stupilo je 9. siječnja 20 radnika u štrajk zato što je uprava poduzeća prikraćivala kirijaše u kubaturi za izvezeno drvo. Štrajk je završen sklapanjem kolektivnog ugovora 16. siječnja, a osim toga postignuta je povišica zarade za 20—50 posto.

11. siječnja stupilo je u štrajk 145 radnika pilane Vilhar d. d. u Saborskom. Razlog štrajku je traženje povišice plaća za 40 posto i sklapanje kolektivnog ugovora. Štrajk je likvidiran 24. veljače sklapanjem kolektivnog ugovora i povišicom za 25—50 posto; 13. siječnja

¹⁸⁵ Radnik, 1. I 1937.

¹⁸⁶ Isto, 8. I 1937.

¹⁸⁷ Isto, 15. I 1937.

¹⁸⁸ Isto, 22. I 1937.

¹⁸⁹ Isto, 12. II 1937.

stupilo je u štrajk 180 radnika u šumi Podgajčić, vlasništvo preduzeća Nihag d. d. u Garvašničkom Brestovcu, tražeći povišicu plaća i sklapanje kolektivnog ugovora. Štrajk je završen 14. siječnja povišicom plaća za 50 para po radnom satu; 16. siječnja štrajkala su 43 radnika u pilani «Croatia» u Vrbovskom tražeći povišicu plaća za 35 posto i sklapanje kolektivnog ugovora. Štrajk je završen 18. siječnja povišicom plaća za 25 posto i sklapanjem kolektivnog ugovora; 30. prosinca 1936. stupilo je u štrajk oko 80 šumskih radnika firme Jakova Glieda u općini Bračevci. Razlog štrajku je traženje povišice akorda. Štrajk je okončan 18. siječnja povišenjem akorda za 25 posto. 2. siječnja 1937. stupilo je u štrajk 86 radnika firme Krndija d. d. u Našicama. Uzrok štrajku je otpuštanje radnika uslijed smanjenja poslovanja. Štrajk je završen 19. siječnja potpisivanjem kolektivnog ugovora. Na posao su se vratili svi radnici, osim otpuštenih.

16. siječnja stupila su u štrajk 132 šumska radnika poduzeća Bernarda Krešića zbog pre niskih nadnica. Štrajk je završen 17. siječnja povišenjem nadnica, no, 18. siječnja ponovo štrajkuju tražeći potpisivanje kolektivnog ugovora. Kolektivni ugovor sklopljen je i u poduzeću Krndija d. d. u Našicama i u tvornici štapova baruna Alnocha u Bregani.

U ožujku 1937. godine bilo je nekoliko štrajkova: 2. ožujka stupilo je 206 radnika Impregnacije d. d. u Karlovcu u štrajk tražeći sklapanje novoga kolektivnog ugovora i djelomičnu povišicu plaća. Radnici su se 5. ožujka vratili na posao, a pregovori o povišici su nastavljeni. U Srpskim Moravicama stupilo je 8. ožujka u štrajk 35 radnika pilane Robert Foretić zbog toga što je vlasnik poduzeća otkazao posao svim radnicima. Štrajk je završen sljedeći dan.¹⁹⁰

Nakon razbijanja Saveza drvodjelskih radnika u Garjevici kod Našičke d. d., šumski su radnici ostali bez zaštite. Poduzeće je predalo posao akordantima koji su bili u upravi HRS-a. Krah HRS-a vidio se prilikom izbora radničkih povjerenika 13. veljače 1937. godine. HRS je pozvao svih 900 radnika na skupštinu na kojoj je trebalo izabrati povjerenike po skraćenom postupku. Pozivu HRS-a odazvalo se samo 25 radnika. 5. ožujka izborni odbor proveo je izbore, ali bez liste HRS-a, tako da su svi povjerenici izabrani s liste Saveza drvodjelskih radnika. Radnici zaposleni kod akordanata podnijeli su zahtjev za povišicom plaća i sklapanjem kolektivnog ugovora. 8. ožujka stupili su

u štrajk, a 13. i 14. ožujka došlo je do sporazuma koji je postao sastavni dio kolektivnog ugovora od 5. prosinca 1936. godine. Utvrđene su nadnice za radnike po satu 4,25 dinara, radno vrijeme od devet sati, prekovremeni rad se plaćao 50 posto više od redovnog, a rad noću, blagdanom i nedjeljom 100 posto više. Štrajk je počeo 14. ožujka za povišicu plaća od 20 posto, a u njemu je sudjelovalo 75 šumskih radnika.¹⁹¹

U Vinkovcima nadnice stolarskih radnika iznosile su od 15 do 38 dinara na dan za 10 i 11 sati rada. Podružnica Saveza drvodjelskih radnika podnijela je u ožujku prijedlog kolektivnog ugovora. 9. travnja stupili su stolarski radnici Vinkovaca u štrajk u kojemu je sudjelovalo 28 radnika. 16. travnja sklopljen je kolektivni ugovor u kojem su utvrđene minimalne nadnice od tri do šest dinara po satu umjesto ranijih 1,50 do 4,50 dinara. Iako je svih 28 radnika, koliko ih je bilo zaposlenih u Vinkovcima, bilo organizirano u SDR, ipak su neki poslodavci na pregovorima zahtijevali da kolektivni ugovor s njima sklopi HRS, a ne SDR.

Kolektivni ugovor pilanskih radnika u pilani Bolf u Delnicama, koji je sklopljen u svibnju 1935. godine, obnovljen je 1936. s povišicom plaća, a 1937. je obnovljen. Pilanski radnici u Delnicama imali su najbolje plaće u Gorskot kotaru, ali i najčvršću organizaciju.¹⁹²

16. ožujka stupilo je 10 radnika pilane Ilije Jakšića u Srpskim Moravicama u štrajk tražeći povišicu plaća. Štrajk je završen istog dana a plaće su povišene za 30 posto. U pilani Nikole Bolga u Mrkoplju stupilo je 15. ožujka u štrajk 80 radnika, tražeći povišicu plaća. Od 8. do 20. ožujka štrajkali su šumski radnici poduzeća Bernarda Krešića u Našičkoj Breznici tražeći povišicu nadnica, koja im je, uz kolektivni ugovor, odobrena. U štrajku je sudjelovalo 430 radnika. Od 8. do 18. ožujka štrajkalo je 100 radnika državne šumske režije u Međuriću, u Lipovljanima. Radnici su dobili povišicu nadnica i kolektivni ugovor.

U Dugom Dolu, u pilani M. Delića, stupilo je 8. svibnja 12 radnika u štrajk tražeći povišicu plaća. Štrajk je završen 14. svibnja ali bez uspjeha. Tokom svibnja organizirani su pokreti za povišicu plaća u pilani Vilhar d. d. u Saborskom, pilani B. Grgurić i sinovi u Lukovcu i pilani Croatia u Vrbovskom. Svi su završeni sporazumom. U tvornici štapova u Bregani stupilo je 120 radnika u štrajk radi neredovnog isplaćivanja nadnica. Štrajk je

¹⁹⁰ Isto, 9. IV 1937.

¹⁹¹ Isto, 26. III 1937.

¹⁹² Isto, 16. i 30. IV 1937.

počeo 15. lipnja, a završen 17. lipnja isplatom nadnica. 23. lipnja 27 šumskih radnika poduzeća Našičke i Gutmanna u šumi Kablana zatražilo je povišenje nadnica i sklapanje kolektivnog ugovora. Štrajk je završen 20. srpnja. U pilani M. Popovića u Sisku potpisan je kolektivni ugovor. 199 radnika pilane poduzeća Slavonija d. d. u Draganici stupilo je 17. srpnja u štrajk zbog niskih nadnica. Štrajk je završen 7. kolovoza povišenjem plaća. 21. srpnja stupili su u štrajk radnici poduzeća Narodne šumske industrije — kamenoloma Psunj. Ukupno je štrajkalo 69 radnika. Uzrok štrajku je bio zahtjev za povećanjem plaća. Kolektivni ugovori u srpnju sklopljeni su u poduzeću S. H. Gutmann u Bелиšću, Slaveks u Sl. Brodu, Slaveks d. d. u Pakracu i za šumske radnike u Kamenskoj i Zvečevu.

Na osnovi kolektivnog ugovora koji je sklopio Savez drvodjelskih radnika 16. kolovoza 1936, radnici zaposleni u parnoj pilani Slaveks u Pakracu dobili su povišicu plaća od 10 posto. Kolektivni ugovor produžen je do 15. kolovoza 1938. Smetnje koje je SDRJ-u pri potpisivanju ovog ugovora pravio HRS nisu imale veći posljedica.¹⁹³

Kolektivni ugovor sklopljen s upravom tvornice pokušstva J. Kruljac u Novoj Gradiški 1935. produžen je 1936. uz novu povišicu plaća, a obnovljen na pregovorima od 5. do 10. lipnja 1937. godine. Utvrđene su minimalne plaće za kvalificirane radnike od tri do 8,50 dinara, za polukvalificirane od 2,50 do šest dinara, pokostarice od 2 do 4,50 dinara, a nekvalificirane radnike od dva do 5,50 dinara. Radnici koji u ranije imali minimalne nadnice dobili su povišicu plaća od 0,50 do 0,75 dinara po satu. HRS je 1936. godine organizirao dio nekvalificiranih radnika i dobio većinu na izborima za radničke povjerenike pod parolom »Tko glasa za HRS glas za slobodnu Hrvatsku!«, ilužeći se pri tom fizičkim prijetnjama. Predstavnici podružnice HRS-a u Novoj Gradiški prisustvovali su pregovorima i potpisali dounu kolektivnog ugovora kojom se priznaje kolektivni ugovor sklopljen 1935. godine između Saveza drvodjelaca i tvornice Kruljac. Radnici su time bili oduševljeni, jer su vjerovali da to znači zajednički rad i zajedničku borbu i budućnosti. *Hrvatski list* se u vezi s tim ugovorom raspisao o uspjehu HRS-a. Stvarno su, međutim, u poduzeću bila organizirana 154 kvalificirana radnika u Savezu drvodjelaca i 30 organiziranih nekvalificiranih radnika u HRS-u. Na pregovorima su predstavnici podružnice HRS-a bili pasivni, tražeći jedino da potpišu ugovor. Budući da se ovdje radilo

samo o reviziji jedne glave postojećeg ugovora, bili su prisiljeni dati potpis samo na nadopune. Pisanje građanske štampe o uspjesima HRS-a, kojemu su se pripisivali uspjesi klasnih sindikalnih organizacija, kao u Novoj Gradiški, bilo je posve netočno i na tim lažima HRS je gradio svoju organizaciju.¹⁹⁴

Podružnica SDR u Šibeniku izborila je nakon dugih pregovora kolektivni ugovor po kojemu su utvrđene minimalne plaće za novooslobođene stolarske radnike od 5,5 dinara po satu, kvalificirane sedam dinara, a samostalne radnike 8,5 dinara po satu. Utvrđeno je tjedno radno vrijeme od 45 sati kao i povišice za prekovremeni rad i rad nedjeljom. Usvojen je također zahtjev da se radnici zapošljavaju isključivo posredstvom sindikata. Taj je ugovor ocijenjen kao velik uspjeh, koji će dati podstreka i ostalim drvodjelskim radnicima Dalmacije da osnuju svoje organizacije i povedu borbu za bolje uvjete rada i veće nadnice.¹⁹⁵

Prema pisanju *Radnika*, sredinom srpnja, virovitički su se stolarski radnici nalazili već osam tjedana u štrajku. O tome je pisala i građanska štampa. Pošto su se 22. ožujka 1937. organizirali u Savez drvodjelskih radnika, dostavljen je poslodavcima nacrt novog kolektivnog ugovora. Kako su poslodavci zavlčili s odgovorom, krajem travnja je zatraženo posredovanje gradskog poglavarstva. Poslodavci su izjavili da ne mogu zaključiti kolektivni ugovor, jer s novim troškovima ne bi mogli izdržati konkurenciju Pitomače i Suhopolja. Poslodavci su tražili od radnika da se organiziraju u HRS, ali su oni 17. svibnja stupili u štrajk. U štrajku su sudjelovala sva 24-orica radnika, koliko ih je bilo zaposlenih u mjestu. U štrajk se umiješao HRS, osnivajući uz pomoć poslodavaca svoju organizaciju čije članove je koristio kao štrajkolomce. Vodstvo HRS-a nagovaralo je štrajkaše da se učlane u HRS s obrazloženjem da će poslodavci tada odmah potpisati kolektivni ugovor. Kad su radnici pitali kakav je to ugovor odgovoreno im je da su poslodavci sami izradili ugovor i da su ga vodstvu HRS-a dostavili na potpis. Budući da su radnici odbili da stupe u HRS, poslodavci su odbili da sklope s njima ugovor. Nakon 12 tjedana štrajka, radnici su se, na temelju usmenog dogovora s poslodavcima, vratili na posao s malom povišicom plaće i bez kolektivnog ugovora.¹⁹⁶

20. lipnja 1937. potpisano je u Zagrebu utanačenje koje je sastavni dio kolektivnog

¹⁹⁴ Isto, 25. VI 1937.

¹⁹⁵ Isto, 2. VII 1937.

¹⁹⁶ Isto, 16. VII i 20. VIII 1937.

¹⁹³ Isto, 11. VI 1937.

ugovora od 14. srpnja 1936. Nakon dugih pregovora... između stolarskih radnika i njihovih poslodavaca osiguralo se povećanje satnih plaća u prosjeku za 10 posto. Velike poteškoće činilo je usklađivanje visine satnih plaća stolarskih radnika u Ljubljani, Mariboru, Beogradu, Novom Sadu i Osijeku, jer su tamošnje plaće bile znatno niže od onih u Zagrebu. Utanačenje se provodilo u sjeni suđenja dvadesetčetvorici stolarskih radnika koji su isprebijali HRS-ove štrajkbrehere i Mačekovu zaštitu prilikom štrajka 1936. godine. HRS-ovci su naknadno potpisali produženje ugovora sklopljenog između Saveza drvodjelskih radnika i poslodavaca iz 1936, odričući se na taj način svog ugovora od 10. srpnja 1936. kojim su pokušali slomiti štrajk zagrebačkih drvodjelaca.

U Sušaku su stolarski radnici na drugom mirenju, 22. srpnja, potpisali kolektivni ugovor. Ugovorom su utvrđene minimalne nadnice za radnike do dvije godine radnog staža 4,5 dinara, do šest godina 6,75 više od šest godina 8,25, a za samostalne radnike devet dinara po radnom satu. Utvrđeno je plaćanje prekovremenog rada i rada nedjeljom.¹⁹⁷

U tvornici namještaja Borota d. d. u Sremskoj Mitrovici stupila su 21. kolovoza u štrajk 63 radnika. Tvornica je bila poznata kao jedna od najmodernijih u zemlji, ali i po niskim nadnicama. Podružnica Saveza drvodjelskih radnika predala je svim stolarskim poduzetima u Sremskoj Mitrovici nacrt kolektivnog ugovora. Ivan Borota je 18. kolovoza vratio ugovor izjavljujući da dok je on živ neće potpisati ugovor. Borota nije došao ni na prvo ni na drugo pomirenje. Kada su radnici na skupu u tvornici trebali da odluče da li će stupiti u štrajk istjerao ih je Borota na ulicu. Nakon toga izabran je štrajkaški odbor. U Mitrovici je kod malih poslodavaca radilo 56 radnika koji su svi sudjelovali u štrajku. Stolarski obrtnici u Mitrovici, iako gotovo svi nekadašnji radnici, dugo su odbijali povišenje nadnica i skraćivanje radnog vremena. Borota je uspio da slomi svoje radnike, no oko 90 ostalih radnika nastavilo je da štrajka. Punihi sedam tjedana trajao je taj štrajk.¹⁹⁸

Radnici u tvornici tanina u Sisku, pošto je uprava svima dala otkaz, stupili su u pregovore u kojima su potpuno uspjeli jer je kolektivni ugovor produžen, a poduzeće je obćalo povećati nadnice. 17. kolovoza stupila su 192 radnika u tvornici parketa u Karlovcu u

štrajk tražeći povišicu plaće po satu. Štrajk je završen 23. kolovoza povijanjem plaća po satu za 0,50 dinara. 18. kolovoza stupilo je 287 radnika u Impregnaciji drva u Karlovcu u štrajk tražeći povišicu plaća. Štrajk je završen 31. kolovoza djelomičnim uspjehom radnika.¹⁹⁹

7. rujna stupilo je 70 radnika tvornice štapova u Bregani u štrajk, tražeći raniju isplatu nadnica. Štrajk je završen 10. rujna bez uspjeha za radnike. Šumski radnici poduzeća S. H. Gutmann u Voćinu stupili su u štrajk 24. rujna. Uzrok štrajku bio je zahtjev za povećanje plaća i sklapanje kolektivnog ugovora. U pilani A. Berger u Đurmancu sklopljen je u rujnu kolektivni ugovor.

Uvjeti rada radnika u tvornici Moor u Indiji bili su od 1932. godine vrlo teški, jer je poslodavac neprekidno snižavao plaće i zaveo akord, pa ako je radnik u akordu ostvarivao više od pet dinara na sat poslodavac je smanjivao tarifu. Radnici su zarađivali od 1,5—3,5 dinara na sat. Samo dva radnika ostvarili su pet dinara. Pokostarice su imale od 1,5 do tri dinara po satu, s time da su same morale nabavljati krpe za poliranje. Mlade radnice radile su tri mjeseca besplatno, a zatim za četiri dinara na dan. Konačno je Savez drvodjelskih radnika podnio prijedlog kolektivnog ugovora koji je poslodavac odbio. Tako je došlo do štrajka. Poslodavac je vrbovao štrajkolomce pomoću »Kulturbunda«, no, i pred toga je bio prisiljen dati povišicu od 0,50 dinara svim radnicima i primiti ih natrag na posao.

Poslodavci u Splitu otkazali su kolektivni ugovor da bi se riješili svojih obaveza prema radnicima. Tokom pregovora koje je vodio Savez drvodjelskih radnika posredovanjem sredskog načelnika i inspekcije rada sklopljen je novi ugovor kojim je utvrđeno povećanje plaća. Iako je skupština poslodavaca donijela odluku da se ugovor potpiše, neki su poslodavci zahtijevali individualno potpisivanje. 28. kolovoza na skupštini radnika je zaključeno, da se ide u štrajk dok svi poslodavci ne potpišu ugovor. Od 32 poslodavca odmah ih je potpisalo 12. U štrajku se nalazilo 130 stolarskih radnika. Štrajkaške straže obilazile su poduzeća biciklima. Nakon dva tjedna štrajka, bez ijednog štrajkolomca i uz štrajkašku kuhinju, koja je odlično funkcionirala, pobjedili su radnici. Rezultat štrajka bio je uvođenje 45-satnoga radnog tjedna, povišenje plaća, prihvaćanje sindikalnog namjestbenog odsjeka i

¹⁹⁷ Isto, 30. VII 1937.

¹⁹⁸ Isto, 27. VIII, 10. i 17. IX, 22. X 1937; *Radničke novine*, Beograd, 7. X 1937.

¹⁹⁹ *Radnik*, 3. IX 1937.

druge pogodnosti koje je imao i prijašnji kolektivni ugovor.

Radnici zaposleni na stovarištu Našičke d. d. u Donjem Viljevu imali su kolektivni ugovor sklopljen 24. studenog 1936. sa Savezom drvodjelskih radnika. Mjesec dana prije njegova isteka zatražili su radnici povišicu plaća. U međuvremenu je HRS pridobio 12 radnika za svoju organizaciju, a odbio je zajedničku akciju sa Savezom drvodjelskih radnika. Međutim, članovi HRS-a su se priključili akciji tako da je poslodavac na cjenik starog ugovora na akordnim poslovima dao povišicu od 0,25 dinara po metru, a za teže poslove 10 do 15 posto. HRS-ovi radnici su se nakon ovog pokreta vratili ponovo svojoj sindikalnoj ma-²⁰⁰ici.

Godine 1936. uspjelo je Savezu drvodjelskih radnika u tvornici paropila i parketa M. ²⁰⁰opovića sklopiti kolektivni ugovor, koji je poduzeće 1937. otkazalo. Radnici su posredstvom svoje organizacije podnijeli nove zahtjeve. Poduzeće je pristalo na reviziju starog ugovora koji je produžen za godinu dana. Na osnovi kolektivnog ugovora sklopljenog u veljači, zatražio je Savez drvodjelskih radnika povišicu nadnica za radnike zaposlene kod Našičke d. d. u Donjoj Lendavi.

Budući da na pregovorima nije došlo do sporazuma, jer Našička nije pristala na zahtjev radnika, tražilo se posredovanje sreskog načelnika. 9. rujna potpisan je kolektivni ugovor, koji je važio unatrag, od 1. lipnja. Prije su radnici imali od 1,5 do tri dinara po satu, a po novom ugovoru od 2,25 do 3,90 dinara. Radnici u akordu dobili su povišicu za 14 posto. Osim utovara i istovara vagona, svi akordni poslovi sveli su se na satne plaće. To što je Našička potpisala ugovor, pripisivalo se slozi i organiziranosti radnika.²⁰¹

Stolarski radnici u Osijeku sklopili su 1936. nakon desetodnevnog štrajka, kolektivni ugovor koji je istekao u travnju 1937. Tek 24. studenog potpisan je novi kolektivni ugovor uz male izmjene. Plaće i radno vrijeme regulirani su prema zahtjevima radnika. Među stolarskim radnicima u Osijeku HRS nije djelovao, pa je organizacija bila jedinstvena. Stolarski radnici prisustvovali su u velikom broju sastancima, sjednicama, povjereničkim vijećima i kulturnim priredbama.²⁰²

Poslije potpisivanja kolektivnog ugovora i povišenja plaća radnicima u Karlovačkoj tvornici parketa i pilani d. d. poslodavac je 9.

studenog otkazao svim radnicima. 23. studenog poslodavac je otpustio 100 radnika, dok je 80 zadržao na poslu, s tim da im je ponudio manju nadnicu, što su radnici odbili. Poslije dugih pregovora i manevara, poslodavac je zavrbovao neke od radnika koji su prešli u HRS, tražeći da HRS sklopi kolektivni ugovor, pristajući na manje plaće. HRS to nije mogao učiniti zbog postojećega kolektivnog ugovora koji je važio do 1938. godine. Poslodavac je, međutim, primao jednog po jednog radnika pod uvjetom da mu je donio iskaznicu HRS-a. Radnici koji su se pod takvim uvjetima vraćali u poduzeće ostali su i dalje članovi Saveza drvodjelskih radnika. Kada su primljeni na posao svi radnici koji su bili potrebni za rad pilane, podružnica Saveza drvodjelskih radnika počela je ponovo djelovati na osnovi kolektivnog ugovora.²⁰³

Pokret radnika u poduzećima Našičke d. d. u Karlovcu, Andrijevcima, Leskovici i Sušine-Đurdenovcu

24. siječnja 1937. uputili su Opći radnički savez (ORS), Savez metalških radnika (SMR) i Savez privatnih namještenika (SPN) centrali Našičke tvornice tanina i paropila d. d. u Zagrebu zahtjev za povišicom nadnica. U zahtjevu se iznosi teško stanje radnika zbog obustave rada pogona po pilanama, zahtijevajući pregovore u što kraćem roku. 27. svibnja 1937. podnio je Vilim Haramina na skupštini ORS-a izvještaj o toku borbe za povišicu plaća i dopunu kolektivnog ugovora. Pored zahtjeva za povećanjem nadnica od pet do 20 posto, tražilo se osnivanje fonda za nezaposlene u slučaju obustave rada tvornica. U taj bi fond uplaćivalo i poduzeće i radnici. Na te zahtjeve ORS nije dobio nikakav odgovor, jer je Hrvatski radnički savez podnio sa svoje strane prijedlog kolektivnog ugovora tražeći povećanje od 15 do 45 posto. HRS je vodio pregovore od 15. do 31. ožujka kada je sklopio kolektivni ugovor koji nije potpisao, tražeći da mu poduzeće preda Radnički dom, koji je bio 19 godina u posjedu Općega radničkog saveza, Saveza privatnih namještenika i Saveza metalških radnika, koji su u njega uložili više od 200.000 dinara. Pošto poduzeće nije moglo ispuniti njihov zahtjev, HRS je pozvao svoje članove u štrajk koji je trajao 17 dana. ORS i ostale klasne organizacije odbile su da sudjeluju u štrajku, ali su vlasti zahtijevale da svi radnici ne idu na posao. 21. travnja sazvala

²⁰⁰ Isto, 26. XI 1937.

²⁰¹ Isto, 24. IX, 8. X 1937.

²⁰² Isto, 11. XII 1937.

²⁰³ Isto, 17. XII 1937.

je Banska uprava pregovore na koje su, pored HRS-a, pozvani i ORS, SPNJ i SMR. HRS je ponudio kolektivni ugovor koji je sklopio u Novoselec-Križu. Taj je ugovor bio mnogo lošiji od staroga. Na pregovorima je HRS pokazao nepoznavanje situacije u ovom velikom poduzeću, tako da bi po njegovim prijedlozima umjesto povišenja, poduzeće trebalo smanjiti postojeće plaće. Na pregovorima je potpisano zajedničko utanačenje. Pregovori o tumačenju i sklapanju kolektivnog ugovora nastavljeni su u Osijeku. Kolektivni ugovor koji je poduzeće sklopilo s ORS-om, SPN-om i SMR-om 19. svibnja bio je mnogo povoljniji od kolektivnog ugovora koji je HRS sklopio s poduzećem. Time je HRS-ov kolektivni ugovor stavljen izvan snage po Uredbi o utvrđivanju minimalnih nadnica, po kojoj, ako poslodavačka organizacija ili poslodavac zaključe više kolektivnih ugovora s različitim profesionalnim organizacijama, važi kolektivni ugovor koji je za pomoćno osoblje povoljniji.²⁰⁴

TARIFNO-STRAJKASKI POKRETI SAVEZA DRVDJELSKIH RADNIKA 1937. GODINE

Mjesto	Poduzeće	Štrajkova	Tarifnih pokreta	Broj sudionika
Mitrovica	pilana	1	—	150
Virovitica	stolarsko	1	—	24
Subotica	stolarsko	3	—	50
Karlovac	pilana	1	—	120
Mitrovica	stolarsko	8	—	94
Indija	stolarsko	1	—	55
Split	stolarsko	27	—	160
Sušak	stolarsko	1	—	220
Pakrac	pilana	—	1	450
N. Gradiška	stolarsko	—	1	480
Zagreb	stolarsko	41	419	700
Sušak	stolarsko	—	17	60
Mitrovica	stolarsko	—	1	18
Lendava	pilana	—	1	138
Sisak	pilana	—	1	30
N. Gradiška	tapetarsko	—	1	9
Okučani	pilana	—	1	45
Viljevo	tovar.	—	1	80
Osijek	stolarije	—	18	240
Ukupno:		43	462	3123

U štrajkovima je sudjelovalo 873 radnika, a u tarifnim pokretima 2.250 radnika.

²⁰⁴ Radnički glasnik, 8. XII 1937.

Tarifno-štrajkaški pokreti HRS-a 1937. godine

HRS je različitim metodama propagande, a posebno posredstvom građanske isticao svoju brojčanu snagu, tvrdeći da ima 46.000 članova. Koliko je, međutim, bio uistinu snažan vidljivo je i po tome što HRS u svojim tarifnim i štrajkaškim pokretima i sklopljenim kolektivnim ugovorima nerijetko poziva na ugovore koje su ranije sklapale druge sindikalne organizacije. Za njegovu djelatnost karakteristično je što je pokušao razbiti jedinstvo radnika na nacionalnoj osnovi. Šumski radnici su često bojkotirali zborove koje je zakazivao HRS, kao npr. u šumskom reviru Garjevice. Kao primjer navodimo da je na zboru kojemu su prisustvovali okolni seljaci glavni govornik pozivao seljake da bojkotiraju šumske radnike, jer »su oni URSS-ovci, a URSS-ovci su komunisti. Hrvatima ne treba internacionalizma, nego hrvatski socijalizam«. Zbog toga je pozvao seljake, da se čuvaju drvodjelaca, pa se »čudi što još nitko nije izmlatio te vođe drvodjelaca što zavađaju radnike«. Drugi govornik pozvao je seljake »neka već jednom istjeraju strance napolje, da šumske poslove preuzmu sami domaći seljaci. Radnike treba sve istjerati, pa makar imali i značku HRS-a«. Naravno seljaci se nisu dali nagovoriti na međusobno klanje. Kod »Slaveksa« u Pakracu pilanski i šumski radnici, čiji je dio HRS bio uspio pokolebat, vratili su se u Savez drvodjelskih radnika, tako da je u poduzeću, kao i prije postojala samo jedna klasna sindikalna organizacija. HRS je uspio zadržati samo rukovodeće osoblje, njih 18. Radnik je pisao i o HRS-ovu neuspjehu u tvornici četaka »Sila« u Osijeku kad je odbio akcijsko jedinstvo s podružnicom Saveza drvodjelskih radnika, pa nije ni inzistirao na poboljšanju kolektivnog ugovora i povišenja plaća. I stanje pilanskih radnika u Karlovcu pogoršalo se uslijed rascjepa koji je bio djelo HRS-a. Prilike šumskih radnika u Kutjevačkoj Rijeci, akordni rad, opasnost po život, šikaniranje, magazini s lošom hranom, varanje na kubaturi, izbacivanja s posla bez otkaza, loša zdravstvena služba, sve su to bili razlozi koji su naveli šumske radnike Kutjevačke Rijeke da stupe u Savez drvodjelskih radnika. HRS je razbio jedinstvo pilanskih radnika. Godine 1937. HRS je objavio da su svi radnici u Kutjevačkoj Rijeci prešli u HRS i da je poslije neuspjelih pregovora s poslodavcima poveo štrajk. Činjenica je, međutim, da je u tom poduzeću podružnica Saveza drvodjelskih radnika imala 40 ispravnih članova, da je u štraj-

ku aktivno sudjelovalo, iako je vodstvo u štrajku prepustila HRS-u.²⁰⁵

U propagandi protiv URSS-a, HRS navodi kako je u tvornici pokućstva L. F. Konn u Zagrebu spriječio da se ne zatvori radionica i otpuste radnici koji su članovi HRS-a. Međutim, radnici su jedan za drugim odlazili u druga poduzeća. Na njihova upražnjena mjesta zapošljavali su se članovi URSS-a. HRS je to komentirao riječima: »Velika bezobzirnost protiv hrvatskih radnika drvodjelaca sastoji se u tome da poslodavac ne prima samo domaće radnike nego i strane. To je doista nečuven postupak protiv naših radnika. Ta zar nije jedan od najvažnijih ciljeva naše radničke borbe — borba protiv zapošljavanja stranih radnika«.

450 radnika šumskog poduzeća Našička d. d. u Vukojevačkom Lugu kod Đurđenovca predali su poslodavcu prijedlog kolektivnog ugovora i zahtjev za povišicu nadnica. Kada je ovaj odbio pregovore stupili su radnici 20. studenog u štrajk. 5. prosinca zaključen je kolektivni ugovor uz povišicu nadnica. Uspjeh radnika ima se pripisati Gospodarskoj slozi koja je radnike pomagala hranom. Kod Našičke d. d. u šumi Šamarici bilo je zaposleno oko 700 radnika. Kada je Savez drvodjelskih radnika sklopio, na temelju punomoći radnika, kolektivni ugovor s poduzećem, HRS je natjerao radnike u štrajk, tako da je, prema pisanju *Hrvatskog radnika*, 19. prosinca 1936. poništen URSS-ov kolektivni ugovor, a prihvaćen HRS-ov. Šumski radnici poduzeća Drach u Virovitici stupili su 14. prosinca 1936. u štrajk zahtijevajući povećanje nadnica i sklapanje kolektivnog ugovora. 9. siječnja održani su pregovori na kojim je sklopljen kolektivni ugovor. Poslodavac je obećao da će sagraditi barake za bolesne radnike i radnike koji čekaju isplatu. Nakon dva mjeseca štrajka kod parne pilane Milana Držića u Kosinju, kod Gospića, uz pomoć Gospodarske sloge završen je štrajk s povišicom plaća od 30 posto. Šumski radnici Nihag u Podgariću stupili su u dvodnevni protestni štrajk kada je poslodavac odbio da da povišicu radnicima. Poslije štrajka radnici su dobili povišicu od 25 do 50 posto. 350 radnika pilane Krndija d. d. u Našicama stupilo je u štrajk, kad je poduzeće odbilo pregovore. 6. veljače potpisan je kolektivni ugovor 20 pilanskih radnika s poduzećem Drach u Virovitici. *Hrvatski radnik* donosi vijest o izborima za radničke i namještenečke povjerenike koji su održani 15. veljače u

Belišću kod Gutmanna. Tom prilikom jedan član HRS-a ubio je predsjednika izbornog odbora (inače predsjednika podružnice ORS-a i predsjednika općine Belišće). U Zagrebu je HRS sudjelovao u pregovorima održanima 23. ožujka kod Inspekcije rada poveljenih zbog nepoštovanja kolektivnog ugovora parketarških radnika. HRS je sudjelovao u pokretu za sklapanje kolektivnog ugovora radnika Našičke tvornice tanina i paropila u Zagrebu. HRS je, kao što smo to već naveli u prethodnom poglavlju, 5. travnja natjerao đurđenovačko radništvo u štrajk i prisilio poslodavce, uz pomoć Banske uprave, da i s HRS-om sklope kolektivni ugovor. Pošto je poslodavac, zajedno s ORS-om, Savezom metalnih radnika i Savezom privatnih namještenika, sklopio kolektivni ugovor postojala su dva ugovora a primjenjivao se bolji. Štrajk parketarških radnika u Zagrebu trajao je do 5. lipnja. Završio se usvajanjem starog kolektivnog ugovora i povišicom plaća od sedam do 30 posto. Nadnice zagrebačkih parketarških radnika kretale su se od 80 do 120 dinara dnevno. HRS je poveo pravu hajku na podružnicu ORS-a u Turopolju, pa je u tom smislu održao 15. travnja skupštinu. Povod je bio pokušaj ORS-a da oživi svoju organizaciju »u jednoj od najboljih HRS-ovih organizacija, a k tome u Turopolju, u srcu Hrvatske.«

150 šumskih radnika poduzeća M. Reisman u Pokupskom Cerju zaradivalo je jedva pet do osam dinara po kubičnom metru drva. Radnici su tražili povišicu a, kad je nisu dobili, stupili su 11. siječnja u štrajk, koji je trajao do 20. ožujka 1937. Radnici koje je obilno potpomagala Gospodarska sloga sklopili su kolektivni ugovor, kojim se nadnice povećavaju za 30 do 40 posto. Poduzetnik Bartoletti osnovao je u Brezi kod Novoga pilanu. Radnici su prije stupanja na posao zahtijevali kolektivni ugovor. Prema tome ugovoru zapošljavat će se samo domaći ljudi, šumski radnici će dobivati 11—13 dinara po kubičnom metru, a plaće radnika u pilani trebale su iznositi od tri do pet dinara po satu. Radnici pilane Filipa Deutscha i sinovi u Turopolju, koji su imali kolektivni ugovor i lijepi Radnički dom, revidirali su krajem lipnja 1937. kolektivni ugovor, pa su nadnice povišene za 15 posto. 21. srpnja 1937. sudjelovao je HRS, zajedno sa Savezom drvodjelskih radnika, u pokretu za produženje kolektivnog ugovora i ponovno povišenje nadnica od pet do 12 posto. Pokret pilanskih radnika u Draganiću u srpnju pomagala je Gospodarska sloga pod parolom »Sloga radnika i seljaka«.

²⁰⁵ *Radnik*, 30. VII, 13. VIII, 3. IX, 1. i 4. XI, 11. XII 1937.

Pon Slaveksa d. d. iz Pakraca u šumama Kamensko i Zvečvo s oko 350 radnika zaključili su, pored ugovora sa Savezom drvodjeljskih radnika, i ugovor sa HRS-om. U pilani Nikole Blagojevića u Kutini predložili su radnici reviziju kolektivnog ugovora, pa su tom revizijom dobili povišicu plaća. ORS je odbio da potpiše kolektivni ugovor u poduzeću Gutmann u Bелиšću, tako da je HRS sazvao 8. kolovoza skupštinu na kojoj je pozvao radnike da mu dadu mandat za sklapanju kolektivnog ugovora. Radnici šumskog poduzeća u Kamenskom održali su protestnu skupštinu 20. kolovoza na koju je HRS doveo i radnike iz Gornje Jelenske i Novog Zvečeva, tako da je okupio oko 350 radnika. Skupština je održana i u znak protesta protiv kršenja kolektivnog ugovora, jer poslodavac nije isplaćivao povišicu nadnica. Zaključeno je da HRS u Kamenskoj pošalje saveznoj upravi u Zagreb popis radnika kojima je poslodavac uskratilo povišicu, pa će uprava podnijeti tužbu protiv poslodavca. Na skupštini je delegat iz Zagreba istupio protiv raznih marksističkih organizacija koje, prema njegovim riječima, «nisu postigle nikakove uspjehe u korist radnika». U šumskoj upravi u Kosinju 350 radnika zatražilo je sklapanje kolektivnog ugovora i zahtijevalo da se vrate na posao otpušteni radnici. Sklopljen je kolektivni ugovor po kojem su Kosinjski radnici postigli nadnice od 25 do 36 dinara. 14. kolovoza sklopljen je kolektivni ugovor između radnika i uprave tvornice četaka i drvene robe u Velikoj Gorici. U tvornici štapova u Bregani kod Samobora obustavili su radnici 7. rujna posao zahtijevajući da se radnicima isplate zaostale nadnice. Deset dana kasnije priznao je poslodavac kolektivni ugovor i primio natrag na posao sve radnike.

Našička je u državi imala 10 velikih industrijskih pogona. Prema pisanju *Hrvatskog radnika*, ORS i URSS stvaraju u Đurđencu sabirni logor svojih aktivista. Šumski i drvarski radnici u Čaglinu predali su poslodavcima prijedlog kolektivnog ugovora. Na pregovorima 1. listopada, pored predstavnika HRS-a, sudjelovali su i predstavnici Saveza drvodjeljskih radnika i ORS-a. Na skupštini podružnice HRS-a u Virovitici, 31. listopada izneseno je da pilana Drach otpušta stare radnike i namješta nove, izigravajući kolektivni ugovor, jer ih plaća po nižim cijenama. U Slatinskom Drenovcu kod Gutmanna radilo je oko 200 šumskih radnika. Na pregovore je po zahtjevu radnika došao delegat savezne uprave HRS-a. Tamošnje vlasti su ga uhapsile, a kada se obratio sreskom načelniku u Podravskoj Slatini odbili su njegov zahtjev za pomirbenim

postupkom, s obrazloženjem da treba najprije pokušati pregovore neposredno s poduzećem. Kada se obratio upravi poduzeća, upravitelj je otputovao nekuda u šumu. Tako je središnjica HRS-a iz Zagreba zatražila pomirbeni postupak. Radnici pilane Milanov Vrh, vlasnika Franje Žagara, u kotaru Čabar, zatražili su kolektivni ugovor i povišicu plaća. Poslije neuspjelih pregovora, stupili su 11. listopada u štrajk. Nakon četiri dana štrajka je poslodavac potpisao kolektivni ugovor kojim su radnici dobili 10 posto povišice. Ukupna primanja radnika poslije sklapanja kolektivnog ugovora iznosila su 25 do 40 dinara na dan. Šumski radnici u Peščenici kod Siska, koji su radili u šumi Veliki Bordelji, sklopili su 12. listopada s poduzećem «Filip Deutsch i sinovi» kolektivni ugovor kojim su dobili povišicu plaća od 25 do 45 posto.

U Šumi Samarici, Našičke d. d., kod Čazme radilo je oko 350 radnika. Na skupštini održanoj 14. studenog zaključeno je da se uslijed povišenja cijena životnih namirnica izvrši revizija kolektivnog ugovora. I radnici Našičke u Kutjevačkoj Rijeci i Slatinskom Drenovcu, kao i radnici u Voćinu i Čaglinu predali su zahtjev za povišicom nadnica, obnovom i sklapanjem kolektivnog ugovora. U pokretu su se nalazili radnici Šumsko d. d. Moslavina — Popovača i Gornja Jelenska u šumi Garjevici. Na skupštini 28. studenog zaključili su radnici u manipulaciji u Čaglinu da počnu štrajk, u kojem je sudjelovalo 68 radnika. Istog dana, budući da nije uspjelo pomirenje, 140 radnika šumske manipulacije Kutjevačka Rijeka stupilo je također u štrajk. Radnici u šumskoj manipulaciji u Kostajničkom Majuru povelu su akciju posredstvom Saveza drvodjeljskih radnika za sklapanje kolektivnog ugovora. Međutim, centrala HRS-a poslala je svog delegata koji je 15. studenog potpisao kolektivni ugovor. I radnici Ugara d. d., gdje je bilo zaposleno 1.500 radnika, nalazili su se u pokretu. Od 11. studenog nalazili su se u štrajku šumski radnici u Kamenskom. Šumski radnici u Međurici zaposleni u šumskoj režijskoj Lipovljanima zatražili su novi kolektivni ugovor. Pomirenje se trebalo izvršiti u srezu Novska. Poslodavac je svim radnicima dao otkaz. Radnici otkaz nisu primili već su zaključili da stupe u štrajk 11. prosinca. Naknadno je stupilo u štrajk u šumi Jamaričko brdo još 380 radnika. U Modrušu, pored pilane Vilhar, koja je imala kolektivni ugovor, postojala je i pilana Ruptčić, u kojoj su radnici tražili sklapanje kolektivnog ugovora i povišicu. Kako je to poslodavac odbio, zatražili su radnici pomirbeni postupak kod sreskog načelstva u

Ogulinu. Šumski radnici broderske imovinske općine u Kamenskom, koji su se više od šest tjedana nalazili u štrajku zaključili su ga 13. prosinca s povišicom nadnica od 30 posto. U Garešničkom Brestovcu stupili su radnici 3. prosinca u štrajk, pa je poslodavac u pilani Nihag na pregovorima 14. i 15. prosinca dao povišicu od 15 do 20 posto.²⁰⁶

Barikade na šumskoj željeznici manipulacije Slana Voda

Hrvatski radnički savez pokušao je s poduzećem S. H. Gutmann d. d. Belišće sklopiti poseban kolektivni ugovor. Budući da je to nastojanje propalo na pregovorima 27. srpnja 1937, zato što vođa HRS-ove delegacije nije mogao da dokaže da predstavlja centralu HRS-a, niti je mogao potvrditi svoj identitet, napustio je s delegatima HRS-a pregovore. U isto vrijeme kada je HRS ponudio svoj kolektivni ugovor Gutmannu za sve radnike i sve pogone, poslao je i prijedlog kolektivnog ugovora za šumske radnike zaposlene u Slanoj Vodi. Poduzeće je odmah objavilo oglas u kojemu ističe da nije voljno da sa šumskim radnicima zaključuje ugovor.

»Pretpostavka za zaključivanje takovih utanačenja jeste da su radnici već godinama skinuti na rad u organizacijama: da su svi dovoljno svjesni i disciplinirani, a njihovi vođe odnosno organizacije da imaju potrebno iskustvo u održavanju odnosa sa poslodavcem. Sve te pretpostavke nedostaju kod šumskih radnika.

Što se tiče specijalno radnika u Slanoj Vodi, za koje je taj Savez zatražio kolektivni ugovor, oni, odnosno njihove »vođe« već su pokazale potpuno nepoznavanje najosnovnijih stvari u radničkom pokretu i organizaciji: prošle je godine nekoliko bukača bez ikakove potrebe i bez pregovora izazvalo štrajk; organizovali su razna nasilja i terorizirali većinu radnika koji su bili voljni raditi. Kada ni poslije 11 nedjelja štrajka nisu postigli ono što su očekivali, *napustili su svoju dotadašnju organizaciju*, ne uviđajući ni tada da su za cijeli neuspjeh bile krive same »vođe« štrajka.

Sasvim je isključeno da bi mi takvim ljudima dali kolektivni ugovor, tj. prema njima preuzeli ma kakve obaveze na duže vrijeme. Kolektivni se ugovor zaključuje s organiza-

cijama kod kojih se može očekivati da će preuzete obaveze poštivati odnosno da imaju potrebni autoritet, a njihovo članstvo potrebnu disciplinarnost i svijest da poštuje obaveze koje je preuzela njihova organizacija. Sve to opstoji za šumske radnike uopće, a za one u Slanoj Vodi napose.»

U međuvremenu je poduzeće 18. travnja 1937. sklopilo utanačenje s radničkim povjerenicima, u prisustvu inspektora rada, kojim je poduzeće povišilo cijene za izradu drva za dinar po kubnom metru, a ramarima utovara i istovara povišeno je po rami za dva dinara. Isto tako, ugovorom su povišene plaće za utovar drva po vagonu za dinar. HRS, međutim, 20. travnja 1937. pita poduzeće što je s pregovorima kod šumske manipulacije u Slanoj Vodi, na što poduzeće odgovara da je postignut potpuni sporazum po svim opravdanim zahtjevima radnika, tako da nikakvi dalji pregovori nisu potrebni. Ugovor koji je predložio HRS, sadržavao je, pored radnog vremena, općih odredaba i plaćevnih uvjeta, i cjenik rada radnika zaposlenih kod Slavonske podravske željeznice Gutmann d. d. Po tom cjeniku tražile su se u prosjeku od jednog do četiri dinara veće plaće od prihvaćenih plaća prema postignutom sporazumu. Cjenik je detaljno razrađivao sve poslove. Do štrajka je došlo 30. studenom 1937. Pružni radnici zaposleni pri održavanju industrijske željeznice obustavili su rad te su cjeplanicama i panjevima zatrpali kolosijek onemogućujući tako da se iz šume vrati jedna lokomotiva sa 47 vagona. Direkcija se odmah obratila načelniku sreza Podravska Slatina tražeći intervenciju radi oslobađanja voznih sredstava. Sreski načelnik je 3. prosinca izašao na mjesto događaja. Pokušao je nagovoriti štrajkaše da sklone barikade koje nemaju nikakve veze s njihovim pravima i traženjima. Radnici su mu odgovorili da oni neće dozvoliti promet na željeznici dok se ne udovolji njihovim opravdanim zahtjevima. Na sastanku kojem su, pored sreskog načelnika, predstavnik poduzeća, radničkih povjerenika, prisustvovali i predstavnici podružnice HRS-a, vođena je žučna rasprava o krivici poduzeća i radnika, o uzrocima štrajka, te o otšteti koju će poduzeće morati da plati 40-orici radnika koje je poduzeće odmah nakon proglašenja štrajka otpustilo. Poduzeće je bilo spremno primiti na posao pružne radnike i dati im veće plaće, nego što su to imali kod Slavonske podravske željeznice (SPŽ). Poduzeće je izjavilo da će podnijeti krivičnu prijavu protiv radnika koji su podigli barikadu ispred ložionice. Direkcija poduzeća izvijestila je bansku upravu i mini-

²⁰⁶ Hrvatski radnik, 15. I, 1. i 15. II, 1. III, 1. i 27. IV, 2. i 15. VI, 1, 11. i 18. VII, 1, 16, 22. i 29. VIII, 5. IX, 3, 10. i 17. X, 14, 21, i 28. XI, 5, 19. i 26. XII 1937.

starstvo saobraćaja 6. prosinca 1937. o toku št:ajka:

Sutra će biti tjedan dana kako su 40 pružnih radnika Slavonske podravске željeznice u našoj šum. manipulaciji Slana Voda, zarobili 3 lokomotive i nekoliko desetina vagona, te nas prisilili da obustavimo rad u cijeloj šumi. Time je ostalo bez posla preko 450 radnika.

Intervencija vlasti nije imala uspjeha. Sjekirama oboružani radnici čuvaju podignute barikade. Na savjete i pozive Sreskog načelnika radnici su odgovorili; da je njihovo zakonsko pravo (!) da podignu barikade, zarobe vagona i posjednu željezničke pruge, da su to učinili po naređenju posebno opunomoćenog delegata Hrvatskog radničkog saveza u Zagrebu, g. Krsnika, te da će barikade ukloniti, vagona i lokomotive opet osloboditi — samo ako to bude dozvolio HRS odnosno njegov opunomoćeni delegat.

Ovdje ne želimo ulaziti u ocjenjivanje ovih događaja odnosno postupaka HRS-a, pogotovo pošto smo protiv podstrekača i počinitelja opisanih nasilja Drž. tužioštvu u Osijeku, već podnijeli krivičnu prijavu. — Moramo samo naglasiti, da s radnicima koji su zaposleni u dotičnoj šumskoj manipulaciji imamo pismene pogodbe o uslovima rada koje važe do 30. septembra 1938.

Kr. banskoj upravi obraćamo se slijedećom molbom:

Obzirom na posljedice koje ova nasilja mogu imati po javnu i pravnu sigurnost u cijelom kraju i na štete koje trpi firma *molimo da upravne vlasti u svom djelokrugu odmah poduzmu sve potrebno da barikade budu uklonjene i da prestane svako ometanje naše slobode rada na sopstvenom zemljištu*, odnosno da s time u vezi s naše teritorije makar i silom budu uklonjeni svi počinitelji nasilja.

Molim da u općem interesu i u interesu onih preko 450 radnika koji su ovim nasiljima sprečeni u zarađivanju, na području spomene naše šume *brzim i odlučnim* mjerama bude uspostavljeno redovno stanje i omogućen nesmetan rad.

Stalna delegacija drvárske privrede uputila je 7. prosinca predsjedniku vlade Milanu Stojanoviću slijedeći brzjav:

»Stalna delegacija drvárske privrede smatra za potrebno da upozori Kraljevsku Vladu da neki radnički savezi koji su se u zadnje vrijeme naročito oborili na industriju drveta radi postizavanja svojih ciljeva sve češće upotrebljavaju nedozvoljena nasilja kao okupacije tvornice, zatvaranje željezničkih kolosijeka zarobljavanje vagona i teror uopće stop Stalna

delegacija drvárske privrede moli Kraljevsku Vladu da izda potrebne odluke da se u svakom slučaju nedozvoljenih nasilja odmah poduzmu odlučne mjere i nasilja likvidiraju.

Stalna delegacija drvárske privrede.

Poduzeće se obratilo za pomoć i šefu vojne delegacije pri Direkciji državnih željeznica. 16. prosinca u uredu inspektora rada u Osijeku održan je sastanak poslodavaca šumskih poduzeća u vezi s čestim štrajkovima. 3. siječnja 1938. u prisustvu inspektora i uz suradnju žandarmerije uklonjene su barikade podignute na šumskoj željeznici i oslobodene lokomotive i vagoni. Kada je poduzeće 8. siječnja htjelo postaviti 20 praznih vagona radi utovara drva 15 je radnika stajalo na kolosijeku i zakrčilo prolaz. Radnici su izjavili da ne dozvoljavaju saobraćaj na industrijskom kolosijeku sve dok ne budu ispunjeni njihovi zahtjevi i ponovo ne dobiju zaposlenje. Radnici su bili naružani sjekirama i kolcima. Poduzeće se odmah obratilo banskoj upravi pa, među ostalim, iznese i slijedeće zanimljive podatke i mišljenja:

»Smatramo za potrebno skrenuti pažnju Kr. banske uprave na mogućnost, da u ovim događajima treba tražiti druge uzroke, a ne brigu za poboljšanje materijalnog stanja radnika. Istina je, da se početak pokreta nalazi u zahtjevu Hrv. rad. saveza, da se povise nadnice koje su imali pružni radnici Slavonske podr. željeznice. Ali je u toku kasnijeg razvoja stvari potpuno nestao, taj motiv, a nasilja su vršena samo u cilju da naša firma, koje se uopšte nije ticao spor između pružnih radnika i Slav. podr. željeznice, terorom bude prisiljena na kapitulaciju pred anarhijom, koja tamo vlada već 6 nedjelja.

Upozoravam da je prilikom rasprave, koju je dne 27. decembra pr. god. po nalogu Kr. banske uprave na licu mjesta poveo Inspektor rada g. ing. Anton Schmidt, nakon višesatnog raspravljanja, te ljude morao upozoriti da su metode kojima se oni služe — komunističke i da dovajaju do nereda i do anarhije.

Izgleda je da Hrv. radn. savez potpuno izgubio moć nad ljudima, koje je prvo lakomisljeno i obesno bacio u pokret i naveo na nasilja, a da za to nije postojala potreba ni ma kakvo opravdanje, i bez pokušaja da se nađe jedno mirno rešenje. Prema izvještaju koje dobijamo od drugih preduzeća Hrv. radn. savez sada bez uspeha pokušava da radnike opet dobije u svoje ruke, ali u tome ne uspeva, jer radnike vode sada najradikalniji elementi, verovatno agenti Kominternе.

Najbolja ilustracija za sadašnje stanje je slučaj u Đurđenovcu, gdje je predsednik

HRS-a g. Orsag bio došao s namerom da šumske radnike umiri i vrati na posao, ali je pred razdraženostu kapitalurao, pa je — da ti radnici ne bi potpuno napustili HRS — te iste ljude, koje je hteo da umiri i vrati na posao — počeo bodriti »da izdrže do kraj«.

Naša firma podnosi već mesecima najteže materijalne žrtve koje prelaze već u milionske cifre, samo da bi povukla granicu preko koje ne smeju preći radnici i njihov savez u legalnoj borbi za poboljšanje materijalnog stanja. Bila bi zapravo stvar vlasti, da ne dozvole upotrebu nelegalnih sredstava.

Naša firma može se pozvati na to da je radnicima priznavala sva prava i da se prema njima ophodila čovečanski i pre stupanja na snagu raznih socijalnih zakona i uredbaa. Najbolji je dokaz za to, da u Belišću postoji već skoro 4 decenija jedna od najčvršćih i najsolidnije izgrađenih radn. organizacija u zemlji, a u toku ovih zadnjih 18 godina nije upšte bilo većih štrajkova.

Mi se ne možemo sami boriti protiv anarhije ili agenata kominterne, koji pod najraznijim vidovima nastoje, da unošenjem nemira, razdraživanjem masa, rušenjem ugleda vlasti, stvaranjem osećaja nesigurnosti, pripremaju teren za komunističku akciju.

Zato se obraćamo Kr. banskoj upravi s molbom: da slučaj Slana Voda bude najobiljnije uzet u razmatranje, te da hitno budu donete i sprovedene odluke koje su potrebne da bi se onemogućila dalja nasilja, odnosno da bi se u šumskoj manipulaciji Slana Voda mogao nastaviti rad, što želimo i mi i naši mnogobrojni radnici.

Za postizanje toga biće dovoljno da bude pokazana odlučnost prema ono nekoliko kolovođa, koji sa ukupno 20 ljudi već 6 nedelja nesmetano prkose zakonima i svim vlastima!
S. H. Gutmann d. d.«

Informacija Okružnog suda u Osijeku (kz. br. 35/38), u stvari krivičnog postupka protiv štrajkaša, glasi:

»U novembru prošle godine 40 pružnih radnika Slavonske podravske željeznice, koji su bili zaposleni na šumsko industrijskoj željeznici tt. S. H. Gutmann d. d. u Slanoj Vodi, stupivši u ilegalan štrajk, barikadama su zatvorili industrijske kolosjeka, zarobili 3 lokomotive i nekoliko desetaka vagona, te je uslijed toga spomenuta firma bila prisiljena da kroz puna dva mjeseca obustavi rad u eksploataciji šuma u Slanoj Vodi. Radi tih barikada je cijelo vrijeme ostalo bez posla oko 500 radnika.

Tek poslije upotrebe oružane sile (u Slanoj Vodi je bilo izaslano 40 žandarma, koji su

sklonili barikade i oslobodili zarobljena željezovna sredstva), mogao se je nastaviti rad u šumama.

Protiv počinitelja nasilja podnijeta je krivična prijava državnom tužioštvu u Osijeku. Protiv glavnih krivaca podignuta je optužnica, te je glavni pretres po tom predmetu određen za 2. septembra o. g.

Optužnica inkriminira počinjena nasilja kao zločinstvo protiv javnog mira i poretka kažnjivo po par. 154. od. II. Krivičnog zakona.

Međutim, ovdje se ne radi samo o običnom prestupu koji sankcionirše krivični zakon, nego i o jednom principijelnom pitanju koje je od opšteg značaja, tako, da će presuda u ovom procesu imati upliva na držanje radnika u slučaju štrajka. Pogotovo ako se stvari ne bi obratila potrebna pažnja te bi ev. došlo do određujuće presude.

Radnici, naime, smatraju da su sva počinjena i uvodno opisana nasilja dozvoljena sredstva štrajka. Sada je glavna zadaća suda da ove ljude razuvjeri u tom njihovom mišljenju odnosno da ih ubedi u protuzakonitost i kažnjivost onoga što su oni počinili: zaposjedanje i barikadiranje kolosjeka, zarobljivanje vagona i lokomotiva, sprečavanje u radu itd.

Stoga je važno i potrebno u opštem interesu da sud kod pretresanja ovih krivaca stvar promatra i s ove točke gledišta, da ne bi stvorio presedan na koji će se radnici moći pozvati ako u budućim štrajkovima upotrebe nasilja. Ako bi sud riješio krivce radnike koji su podigli barikade, zarobili željezovni park i sprečili rad u cijeloj šumskoj manipulaciji moći će sutra radnici u slučaju štrajka okupirati tvornice i to pravdati presudom suda u ovom slučaju!

Bilo bi uputno da se na ove okolnosti skrene pažnja Ministarstvu unutarnjih dela odnosno Min. pravde da bi državni tužilac kod raspravljanja ovog krivičnog predmeta naročito naglasio sve te momente, da bi ih sud imao u vidu pri donošenju svog pravoričja.«

2. rujna 1938. održan je pred Okružnim sudom u Osijeku pretres protiv Mije Farkaša i 18 drugova koji su bili optuženi u povodu štrajka i postavljanja barikada u Slanoj Vodi. Svi optuženi oslobođeni su svake krivične odgovornosti, javio je isti dan poduzeću odvjetnik dr Stjepan Hefer. Protiv presude uložio je državni tužilac 16. rujna žalbu zbog povrede formalnog i materijalnog zakona i izreke suda o krivici. 10. prosinca 1938. javlja odvjetnik dr Stjepan Hefer poduzeću da je Stol sedmorice u cijelosti odbio reviziju Državnog tužioca protiv određujuće presude Okružnog

suda u Osijeku. Budući da se poduzeće obavalo da će sve štrajkaše, pa i one optužene pr- miti ako ih sud oslobodi svake krivnje, to su postupno, pošto je obnovljen rad, svi primljeni na posao.²⁰⁷

Tarifno-štrajkaški pokreti 1938. godine

Sukobi između Saveza drvodjelskih radnika i Hrvatskog radničkog saveza vezani uz tarifno-štrajkašku aktivnost nastavljeni su i u 1938. godini. *Radnički glasnik*, organ ORS-a napao je Savez drvodjelskih radnika u trenutku kada je poduzeće za proizvodnju parketa i paropila d. d. u Karlovcu poduzelo sve moguće mjere da pomoću HRS-a obori kolektivni ugovor kao i samu organizaciju Saveza drvodjelskih radnika. Prema tvrdnji SDR, HRS je na tome zajednički surađivao s ORS-om. Vodstvo HRS-a koje se inače »izjašnjavao« protiv poduzeća stranog kapitala surađivalo je s Našičkom u borbi protiv Saveza drvodjelskih radnika u Garjevici, srez Cazma. Nakon desetodnevnog štrajka i sklapanja kolektivnog ugovora, Našičkoj je uspjelo da posredstvom svojih činovnika razbije jedinstvo radnika koji su se učlanili u HRS. HRS nije poveo borbu protiv poduzeća, nego protiv Saveza drvodjelskih radnika, obećavajući radnicima velike plaće ako se svi učlane u HRS. U HRS su stupili svi akordanti koji su upošljavali radnike. Njima su 1937. godine radnici postavili zahtjeve i nakon osmodnevnog štrajka dobili su povišicu plaća. Krajem listopada 1937. g. radnici su na temelju kolektivnog ugovora zatražili povišenje cijena akorda za šumske radove. Našička u Zagrebu sazvala je pregovore u prosincu 1937. na koje je, porcd Saveza drvodjelskih radnika, pozvala i HRS. Predstavnik HRS-a je izjavio da neće potpisati zajednički kolektivni ugovor. Savez drvodjelskih radnika tražio je kod sreza u Cazmi pomirenje koja su se održala 3. i 10. siječnja 1938. godine, kojima HRS nije htio prisustvovati. Poduzeće je iskoristilo odbijanje HRS-a da sudjeluje u pregovorima pa je izjavilo da će povišicu dati samo ako obje organizacije potpišu zajednički ugovor, jer ne može pregovarati samo s jednom organizacijom. Uzalud je Savez drvodjelskih radnika apelirao na HRS, njegovi predstavnici su odgovorili »da je njima do principa, a ne do povišice«. Na to su radnici na izborima za radničke povjerenike 25. siječnja 1938. izabrali povjerenike samo s liste Saveza

drvodjelskih radnika. Konačno je HRS 3. veljače na inzistiranje inspektora rada pristao da dođe na pregovore. Došlo je do sporazuma i utvrđen je akordni cjenik za sve poslove u šumi. Povišica plaće kretala se od 11 do 40 posto. Pomoć HRS-a poduzeću sastojala se u tome što je odbijao pregovore dokle god je trajala sezona, tokom koje je bilo 700 radnika zaposlenih, da bi pristao na njih tek kada je na poslu ostalo 200 radnika.²⁰⁸

Krajem studenog 1937. došlo je do obustave rada u tvornici »Ukod« u Sušaku, zbog otkaza svim radnicima. Nakon 10 dana pokret je završen s tim što se uprava obavezala da će se postojeći kolektivni ugovor podvrći reviziji čim tvornica počne normalno raditi, nakon montaže novih strojeva. Nakon pregovora sklopljen je novi ugovor po kojemu su se plaće radnika kretale od 5,25 do 9,50 dinara po satu, a radnica od 2,90 do 3,55 dinara po satu. Kolektivni ugovor regulirao je plaćanje prekovremenog rada od 50 do 75 posto više od redovnog. Poduzeće se obavezalo da će plaćati radnicima prvih sedam dana bolovanja. Pregovori oko reguliranja plaća između zaposlenih radnika i poduzeća »Tanin d. d.« u Sisku nisu ni poslije drugog mirenja uspjeli, tako da su radnici 10. ožujka kolektivno napustili posao. U pokretu su bile tri organizacije Saveza drvodjelskih radnika, Opći radnički savez i Hrvatski radnički savez. Vođeni su i pregovori između SDR i poduzeća »Slaveks« u Pakracu radi reguliranja plaća pilanskih i šumskih radnika.²⁰⁹

Pilanski radnici poduzeća Drach d. d. u Capragu za vrijeme djelovanja Nezavisnih sindikata bili su najbolje plaćeni radnici u zemlji, a njihova podružnica ponos Saveza. Članje klasnoj organizaciji dovelo je do sklapanja kolektivnog ugovora i to, prema tadašnjim tvrdnjama, odličnog i povišenje plaća za 12 posto. Pregovori vođeni između Saveza drvodjelskih radnika i uprave pilane Slaveksa u Pakracu završeni su nakon dva mjeseca pregovora 5. travnja 1938. uz prosječnu povišicu od sedam posto. Kolektivni ugovor sklopljen 15. kolovoza 1936. produžen do 15. kolovoza 1938. sada je ponovo produžen do 15. travnja 1939. Ukupno povećanje plaće u toku postojanja kolektivnog ugovora iznosilo je 38 posto. U parnoj pilani Vilhar d. d. u selu Saborskom, srez Ogulinski, 4. travnja nastavljen je rad koji je bio obustavljen još od 6. veljače. U štrajku je sudjelovalo 160 radnika. Prema novom kolektivnom ugovoru nadnice su povišene za tri dinara. Stolarski radnici u Križevcima zahtijevali su produženje kolektiv-

²⁰⁷ Historijski arhiv Osijek, akti o dovršenim štrajkovima i pokretima, Šlana Voda, 30. X 1937.

²⁰⁸ *Radnik*, 7. I, 1. i 18. II 1938.
²⁰⁹ Isto, 4. 18. i 25. III 1938.

nog ugovora uz povećanje plaća do 23. ožujka 1938. Poslodavci su otkazali ugovor. Savez drvodjelskih radnika tražio je novi ugovor i povišenje plaća. Nakon pomirenja koje su posredovale vlasti, poslodavci su ostali uporni u zahtjevu da se ne povisuju nadnice, pa su radnici stupili u štrajk. U štrajku su se nalazila 24 radnika. Nakon višetjednog štrajka stolari u Križevcima završili su pokret s potpunim uspjehom. Potpisan je kolektivni ugovor i povišene satne plaće za 0,50 dinara.²¹⁰

Nakon pokreta drvodjelskih radnika u slavonskim šumama koje je vodio HRS nastupili su, prema tvrdnji komunista u Savezu drvodjelaca, još nepovoljniji radni i plaćevni uvjeti za šumske radnike. Završene pokrete, osobito u Slatinskom Drenovcu, Slanim Vodama i Kutjevačkoj Rijeci, komunisti su nazvali poraznima. Oko 5000 šumskih radnika ušlo je s velikim oduševljenjem u borbu od koje je zavisila i sudbina ostalih šumskih radnika. U nju su ušli šumski radnici Našičke i Gutman-ova, dvaju najjačih drvnih poduzeća. Vodstvo HRS-a završilo je tu borbu u Gutmannovim šumama bez ikakva kolektivnog ugovora i potpunim raspadom organizacije. Potpisano je oko 50 individualnih ugovora, koje je poduzeće odmah izigralo. Ništa bolje nisu prošli ni radnici kod Našičke i Krešića. Postignuta je povišica za šest posto, ali je zato uveden teži sistem rada, u kojem radnici nisu mogli doći visinu ranijih nadnica. Pored toga skup- poća je porasla za više od 10 posto. Već nakon pet mjeseci vidjeli su se rezultati rada HRS-a. Njegova organizacija se u potpunosti raspala, ostao je samo prezir šumskih radnika, ali je isto tako klonuo i njihov borbeni elan. Ovakva djelatnost HRS-a bila je usmjerena na sprečavanje organiziranja šumskih radnika u klasne organizacije, kako bi se očuvali visoki profiti kapitalista, koji eksploatiraju šume i kojima je HRS dobro poslužio, da bi nakon toga nestao s terena.

Kritizirajući rad HRS-a nakon neuspjelog pokreta koji je vodio u Novoselec-Križu kod Našičke, *Radnik* tvrdi da je poduzeće prije štrajka nudilo šest posto povišice. Vodstvo HRS-a vodilo je pregovore puna dva mjeseca, tako da je dalo poduzeću vremena da najveće poslove završi, da bi zatim povelu radnike u štrajk koji je trajao sedam tjedana, a završio se bez ikakve kolektivne povišice. Velikom broju radnika snižene su plaće do sedam dinara dnevno, da bi se ti novci dali kao povišica radnicima s obiteljima. Ta me-

toda socijalnog staranja Našičke za svoje radništvo prenesena je iz Karlovca, Đurđenovca i Novoselec-Križa. HRS je 500-ini štrajkaša dao 17.000 dinara štrajkaške pomoći. Sindikalne podružnice Saveza drvodjelskih radnika obnovili su 8. svibnja Stjepan Salamon i Andrija Žaja. U povodu toga Hrvatski radnički savez izdao je letak u kojem se napada URSS i zakazuje protestna skupština, na kojoj je, prema vlastitoj izjavi, želio dokazati da je »ideologija crvenih marksista strana duši hrvatskog radnika i seljaka« i da pod »maskom borbe za socijalna radnička prava nastoje hrvatskom radniku nametnuti beogradski jaram«.

Nakon neuspjelih pregovora i pomirenja pilanski radnici u Vojnici stupili su u štrajk, vjerujući da će se tako njihovi zahtjevi usvojiti. Na pregovorima s pilanskim radnicima u Karlovcu, Našička je izjavila da će pregovarati s onom organizacijom koja dobije većinu na izborima za radničke povjerenike. Budući da je HRS dobio većinu, Našička je vodila pregovore s njegovim vodstvom i s njim potpisala kolektivni ugovor. Prijepis ugovora s potpisom poduzeća poslan je Savezu drvodjelskih radnika Jugoslavije i Općem radničkom savezu Jugoslavije. U komentaru toga ugovora *Radnički glasnik* u broju 5 iznio je da se 26. i 28. travnja u Đurđenovcu otkrilo da su radnički povjerenici i vode HRS-ove organizacije u Zavidoviću produžili kolektivni ugovor zbog toga što su bili korumpirani od predstavnika poduzeća. Najavljena skupština podružnice HRS-a u Novoselec-Križu održana je 10. svibnja a njoj je prisustvovalo dvije stotine ljudi, većinom seljaka koji su radili u pilani. Na skupštini je govorio Kršulj, koji je pozvao radnike Novoselec-Križa da protjeraju URSS-ovce preko Save i Drine u Beograd. *Radnik* je javno pitao da li su Hrvati, Ličani, Slavonci i Bosanci, koji rade u Novoselec-Križu, iz Beograda. Posredovanjem sreskog načelstva u Vrginmostu došlo je 13. svibnja do pregovora pilanskih radnika Vojnica s kojima je poslodavac odbio da sklopi kolektivni ugovor, prijeteci da će osnovati podružnicu HRS-a koja će raditi njemu u prilog. 14. svibnja svi su radnici stupili u štrajk. Poslodavac je pokušao pojedine radnike korumpirati nudeći im 50 dinara na dan dok traje štrajk. 18. svibnja poslodavac je doveo delegata Jugorasa da osnuje podružnicu i da sklopi u ime radnika s njim ugovor. 20. i 21. svibnja nakon neuspjeha s Jugorasom i rastjerivanja štrajkaša, poslodavac je bio prisiljen da u Zagrebu potpiše kolektivni ugovor sa Savezom drvodjelskih radnika i dade povišicu plaća od 10—28 posto. Poslije potpisivanja ugovora Savez je savjetovao radnicima da budu na

²¹⁰ Isto, 15. i 22. IV, 20. V 1938.

oprezu, jer će poslodavac nastojati da posredstvom svojih agenata razbije organizaciju i osnuje drugu koja bi radila po njegovim uputama i u njegovu interesu.²¹¹

Podružnica Saveza drvodjelskih radnika u Sl. Brodu povelu je akciju za revizijom kolektivnog ugovora iz 1936. godine. Nakon dugih pregovora s poslodavcima zaključen je novi kolektivni ugovor, koji je osigurao povišicu za stolare od 0,70 dinara po satu, a za politirke 0,50 dinara. Radno vrijeme je skraćeno sa 10 na devet sati. Poslije potpisanog ugovora održali su stolarski radnici Slavenskog Broda skupštinu kojoj je prisustvovao, u ime savezne uprave, Tomo Maurović.²¹²

Radnik je još u lipnju 1938. godine objavio upozorenje stolarskim radnicima Jugoslavije da ne dolaze u Zagreb radi traženja posla, jer su se vodili pregovori o sklapanju novoga kolektivnog ugovora između stolarskih radnika i poslodavaca Zagreba. Poslodavci su inzistirali da novi ugovor utvrdi duže radno vrijeme, te da se ukinu odredbe kolektivnog ugovora, kojim se utvrđuju minimalne plaće radnika za pojedine kategorije. Zahtijevali su da se to utvrdi pogađanjem radnika i poslodavaca individualno. Konačno su stolarski radnici u Zagrebu produžili kolektivni ugovor kojim su utvrdili povišenje plaća od 0,5 posto. Kolektivni ugovor ocijenjen je kao dobar, ne toliko zbog povišice plaća koliko zbog odbijanja zahtjeva poslodavaca da se uvede slobodna pogodba. Isto tako se isticalo jedinstvo stolarskih radnika organiziranih u SDR s radnicima organiziranim u HRS-u, i zajedničke akcije kao put koji otvara dalje mogućnosti oko provođenja kolektivnog ugovora. Ponovo je osnovana paritetna komisija koja je imala nadzirati provođenje kolektivnog ugovora u svim njegovim odredbama.²¹³

Hrvatski radnik napisao je u lipnju 1938. da je HRS u tvornici četaka u Osijeku »Siva« sklopio novi kolektivni ugovor s velikim povišenjem plaća za sve radnike. Međutim, radnici nisu primili nikakvu povišicu. HRS je odbijanjem akcijskog jedinstva sa Savezom drvodjelskih radnika sveo broj svoga članstva na minimum. Zbog toga je stari kolektivni ugovor prepisao kao novi koji su vodstvo HRS-a i poslodavac ponovo potpisali. Taj novi ugovor nisu odobrili ni članovi HRS-a ni članovi SDR.²¹⁴

²¹¹ Isto, 6, 13. i 20. V 1938.

²¹² Isto, 27. V 1938; *Radnički list*, 30. IV, 1. IX 1938.

²¹³ *Radnik*, 4. i 11. VI 1938; *Radnički list*, 1. IX 1938.

²¹⁴ *Radnički list*, 30. VI 1938.

U Sremskoj Mitrovici podružnica SDRJ izvršila je tarifični pokret radnika u poduzećima »Paropila« i »Nitrošper« kojim je postignuta povišica za 10 posto, a trajanje kolektivnog ugovora utvrđeno je do 1. kolovoza 1939. 95 posto radništva pilane i tvornice šperploča bilo je organizirano u Savez drvodjelskih radnika. Građanska štampa objavila je da je Jugoras sklopio kolektivni ugovor u navedenim poduzećima. Jugorasov kolektivni ugovor trebao bi da stupi na snagu po isteku kolektivnog ugovora Saveza drvodjelskih radnika. *Glas* to komentira: »ako radnici do tog vremena uđu u Jugoras.«²¹⁵

Pilanski radnici zaposleni kod »Našičke« u Donjoj Lendavi otkazali su stari kolektivni ugovor i prihvatili novi. Poslije neuspjelih pregovora štrajkali su šest tjedana. Potpisivanjem kolektivnog ugovora povišene su plaće za devet posto. Utvrđeno je da će ugovor vrijediti do 7. studenog 1939. godine. Stolari Splita po drugi puta su uspjeli sklopiti kolektivni ugovor i osigurati povećanje plaća za osam posto (0,50 dinara po satu). Tjedno se i dalje radilo 45 sati. Prosječne plaće stolarskih radnika iznosile su devet dinara po satu, a politirke su imale minimalno šest dinara po satu. Pilanski radnici u Delnicama podnijeli su svojim poslodavcima predstvom Saveza drvodjelskih radnika projekt kolektivnog ugovora. Vlasti ih nisu uspjele pomiriti. Kratak štrajk rezultirao je potpisivanjem ugovora s pilanama Bolf, Finger, Majnarić i Cividini. Postignute povišice kretale su se po satu od 0,35 do 0,50 dinara. Rad u akordu je ukinut. Sumški i stovarišni radnici zaposleni kod Brodske imovne općine u Pakracu i Kamenskoj štrajkali su 13 tjedana. Štrajk su vodili Savez drvodjelskih radnika i HRS. Konačno je postignuto utanačenje s povišenjem plaća za osam posto. Svi radnici koji su djelovali u štrajku, njih 140, vraćeni su na posao.²¹⁶

U Donjem Viljevu stovarišni radnici kod »Našičke« uspjeli su i u 1938. godini produžiti svoj kolektivni ugovor s povišicom plaća. Ugovor je sklopljen do 31. studenog 1939. Uslijed pomanjkanja posla pilanski radnici »Narodne šumske d. d.« u Okučanima produžili su kolektivni ugovor do 22. studenog 1939. Stolarski radnici tvornice pokućstva »J. Božić« u Osijeku sklopili su kolektivni ugovor s povišenjem plaća po satu za 0,25 dinara. U ostalim stolarskim radionicama važio je stari kolektivni ugovor koji se automatski produžio za godinu dana. Pilanski radnici u pila-

²¹⁵ Isto, 1. IX 1938; *Glas*, 14. IV 1939.

²¹⁶ *Radnički list*, 30. VI, 1. IX 1938.

nama »Braće Bartol i Valent Grgurić« u Lokvama, sklopili su kolektivni ugovor kojim su regulirane plaće i uvjeti rada osobito što se tiče rokova isplate i kupovanja robe u trgovinama poduzeća. Pokret stolarskih radnika u Dubrovniku, koji je trajao 28 dana, priveden je kraju sklapanjem kolektivnog ugovora i povišenjem plaća za 0,25 dinara po satu. Radno vrijeme skraćeno je za devet sati tjedno tako da je iznosilo 51 sat.²¹⁷

Tarifno-štrajkaški pokreti Saveza drvodjelskih radnika u 1938. godini

Podružnica	Struka	Štrajkova	Tarifnih pokreta	Sudionika	Broj poduzeća
Sl. Brod	mješovita	—	1	65	14
Delnice	pilana	—	1	120	4
Dubrovnik	stolari	1	—	90	—
Lokve	pilana	—	1	95	2
D. Lendava	pilana	1	—	116	1
Križevci	stolari	1	—	25	6
Mikloš	šumski	—	1	390	1
Mitrovica	pilana	—	1	450	1
N. Zvečevo	šumski	—	1	150	1
Pakrac	pilana	—	1	430	1
Sisak	mješovita	1	—	190	1
Samobor	stolari	—	1	60	20
Sušak	mješovita	—	1	240	1
Split	stolari	—	1	180	38
Viljevo	stovarišta	—	1	105	1
Vučjak	šumski	1	—	160	1
Caprag	pilanski	—	1	150	1
Vojnić	pilana	1	—	120	1
Zagreb	stolari	—	1	650	426

Tokom 1938. godine Savez drvodjelskih radnika organizirao je šest štrajkova u 11 poduzeća u kojima su sudjelovala 702 štrajkaša. U tarifnim pokretima sudjelovalo je 3085 radnika u 511 poduzeća, što ukupno iznosi 19 tarifno-štrajkaških akcija u 522 poduzeća s 3787 sudionika.

Tarifni pokreti Općega radničkog saveza

Opći radnički savez otkazao je kolektivne ugovore u Ljeskovici i Andrijevcima, koji su isticali 17. travnja 1938. godine. Prvo mirenje, kojemu je predsjedavao sreski načelnik iz Slavonske Požege, nije uspjelo. ORS je najavio da će radnici stupiti u otvorenu borbu, jer više ne mogu raditi pod starim uvjetima. U priprema za pokret, u kojemu je trebalo

da sudjeluje više od 2000 radnika, ORS je isticao da su šumski i pilanski radnici u Slavoniji najlošije plaćeni. Dok je prosječna nadnica u Vrbaskoj banovini iznosila 21,16 dinara, a u Drinskoj banovini 23,45 dinara, dotle je u Savskoj banovini iznosila 20,5 dinara. U Savskoj banovini proizvodilo se tvrdo drvo, po kvaliteti među najboljim drvima u svijetu. Ipak su radnici, koji su radili na njegovoj obradi, bili najlošije plaćeni u zemlji. Tome je pridonio i HRS, koji je uspio zaustaviti normalan rast nadnica radnika u Hrvatskoj.

Pokret kod Našičke d. d. u Đurđenovcu bio je praćen vrlo oštrim otporom poslodavaca: lokautom (isključenjem) radnika tvornice tanina, zatim jedne smjene u pilani i otpuštanjem s posla radnika iz ostalih tvornica. Usprkos tom pritisku, 7. lipnja 1938. sklopljen je dodatak postojećem kolektivnom ugovoru, po kojem se na minimalne nadnice utvrđene na osnovi kategorizacije od 19. studenog 1935. daje 15 posto povišice. Ta je tarifa važila za radnike u tvornici tanina, kao i za sve radnike koji su primani u posao od 1. lipnja 1938. godine. Ocjenjujući mogućnosti vođenja tarifnih pokreta, ORS je tvrdio da se u 1938. godini osjeća izvjestan zastoj u privrednoj djelatnosti, tako da je vrlo teško voditi tarifne pokrete. Ipak je ORS pokrenuo čitav niz tarifnih pokreta s uspjehom, pogotovo u onim poduzećima gdje nije imao protivničku organizaciju, HRS i Jugoras, koji su uglavnom i osnovani zato da štite interese poslodavaca. ORS nabraja uspješno završene pokrete u Dabru, Rudopolju, Jasenaku, Ljeskovici, Đurđenovcu i Zagrebu. U Andrijevcima i Karlovcu pokreti su okončani bez rezultata zbog toga što je HRS potajno, mimo znanja radnika, produžio stare kolektivne ugovore bez ikakve povišice. Godine 1937. sklopila je uprava »Našičke tvornice tanina i paropila d. d.« s Općim radničkim savezom kolektivni ugovor kojim su radnici dobili povišicu nadnica od pet do 15 posto. Isti kolektivni ugovor sklopila je uprava poduzeća i s HRS-om. HRS je u svome ugovoru izostavio tekst o novoj tarifi, što je oštetilo velik broj radnika. Umjesto povišice, velikom broju radnika reducirane su nadnice. Poduzeće je članovima ORS-a isplaćivalo po njegovu kolektivnom ugovoru, a članovima HRS-a po starom cjeniku. U svibnju 1938. godine istekla su oba ugovora. Konačno je poduzeće u srpnju 1938. potpisalo kolektivni ugovor kod banske uprave u Zagrebu kojim se svim zaposlenim radnicima priznaje pravo na nadnicu izračunatu na taj način da se na minimalnu nadnicu iz kolektivnog ugovora iz 1935. doda petnaest posto povišice, te da

²¹⁷ Glas, 14. IV 1939.

se ne dira u stečeno pravo onih radnika koji imaju veće nadnice. Također je potpisan ugovor za željezničare, koji su plaćeni mjesečno. Prema tvrdnji ORS-a poduzeće je po HRS-ovu cjeniku isplaćivalo godišnje oko pola milijuna dinara manje.

Opći radnički savez je 14. lipnja 1938. predao zahtjev upravi poduzeća S. H. Gutmann d. d. u Belišću tražeći povećanje radničkih nadnica za 15 posto. ORS je podnio podružnici HRS-a prijedlog o zajedničkoj akciji. Međutim, na pregovorima koji su počeli 15. srpnja uprava poduzeća je odbila svako povećanje nadnica. Pored toga HRS je nastupio s prijedlogom u kojem traži od poduzeća pogodnije cijene za brašno, rižu, krumpir, grah i kukuruz, a tražio je i da mu se dozvoli da i on dijelom upravlja radničkim domom, što je ORS odbio. Budući da poslodavac nije prihvatio kolektivni ugovor ni HRS-a ni ORS-a, ovi su zatražili mirenje, koje je održano 25. i 29. srpnja 1938. Nakon mirenja, poduzeće je ponudilo kolektivni ugovor od 26. srpnja 1937. godine zajedno s posebnim utanačenjima, s tim da se ona produže do 31. srpnja 1939. godine. Postojeće nadnice, tjedne plaće radnika, kao i sve akordne cijene povećane su linearno za pet posto u svim pogonima i odjeljenjima u Belišću. Isto tako, poduzeće se obavezalo da će nabaviti potrebne živežne namirnice za opskrbu radnika.²¹⁸

Tarifno-štrajkaški pokreti Hrvatskoga radničkog saveza

Od 2. studenog 1937. alazili su se u štrajku košaraši u Kotoribi u Medimurju. Radnici šumske regije u Kostajničkom Majuru sklopili su 10. prosinca 1937. godine kolektivni ugovor s Parnom pilanom d. d. u Sremskoj Mitrovici. U pokretu pilanskih i šumskih radnika u Slavoniji, kotara Našice, Valpovo i Sl. Požega, sudjelovalo je više od 8000 radnika. U nekim šumama postignuto je do tada najveće povećanje nadnica u šumskoj industriji u cijeloj državi. Štrajk je trajao mjesec i po dana, a završio se 14. siječnja 1938. godine na pregovorima u Sušine-Đurđencovu, sklapanjem kolektivnog ugovora i povećanjem nadnica. Na skupštini održanoj u Sušine-Đurđencovu početkom prosinca 1937, kojoj je prisustvovalo, prema tvrdnji *Hrvatskog radnika*, 2000 radnika i delegata zaključeno je da treba u svim pilanskim poduzećima i pogonima nastupati jedinstveno, zajednički voditi prego-

vore i zajednički sklapati kolektivne ugovore. Slavonski pilanski i šumski radnici tražili su ukidanje Uredbe o minimalnim nadnicama, jer ona otežava borbu radnika za poboljšanje uvjeta rada, a pogoduje nesavjesnim poslodavcima. U vrijeme štrajka u Sušine-Đurđencovu došlo je više od 100 žandara koji su čuvali tvornicu. Željelo se štrajk proglasiti nezakonitim i razbiti jedinstvo radnika na nacionalnom pitanju, konfrontiranjem Srba i Hrvata. Prema tvrdnji HRS-a »članovi Općeg radničkog saveza izvršili su štrajkolomsku ulogu, a u poduzeće je došlo i 30 četnika«. Na intervenciju banske uprave poslodavac se odazvao pregovorima 7. i 8. siječnja koji su 12—14. siječnja nastavljeni za šumske radnike. HRS je uspješno završio pregovore.

Šumski radnici u Međurici zatražili su već u studenome 1937. g. reviziju kolektivnog ugovora s povišicom nadnica. Poslodavac je dao povišicu, ali nije htio da potpiše ugovor već samo utanačenje. Odgovor na to bio je štrajk koji je trajao devet tjedana. Poslodavac je prijetio da će isprazniti radničke stanove i dovesti, uz pomoć vlasti, na posao nove radnike. Usprkos tome na kraju je potpisao ugovor.

U tvornici štapova baruna Allnocha u Bregani radnici su uspješno završili borbu za reviziju kolektivnog ugovora. Poslodavac je htio da sklopi dva posebna ugovora, jedan za tvornicu štapova, a drugi za radionicu kišobranskih držaka. Sklopljen je jedinstven kolektivni ugovor, a nadnice su povišene za 10 do 15 posto.²¹⁹

500 radnika šumskog poduzeća d. d. Moslavina — Popovača predalo je početkom siječnja prijedlog revizije kolektivnog ugovora sa zahtjevom za povećanjem nadnica. Na drugom pomirenju pristalo je poduzeće gotovo na sve zahtjeve radnika. Šumskim radnicima povećane su nadnice za 12 posto, a pilanskima za 18 posto. Radnici u pogonu Našičke d. d. u Novoselec-Križu podnijeli su još tokom 1937. zahtjev za povišicom nadnica. Pomirenje 18. i 25. veljače bilo je bezuspješno. 28. veljače, poslije ponovnih neuspjelih pregovora, radnici su stupili u štrajk. U štrajku se nalazilo 700 radnika. Gospodarska sloga se angažirala i sakupljanju hrane za štrajkaše. I nakon pet tjedana štrajka poslodavac je tvrdokorno nastojao da oslabi slogu radnika. Radnici su na to osnovali saveznu štrajkašku kuhinju. Poslije sedam tjedana štrajka kolektivni je ugovor revidiran. Na pomirenju je poduzeće pristalo da daje veće nadnice, ali je za to tražilo

²¹⁸ *Radnički glasnik*, 4, 6, 7—8/1938.

²¹⁹ *Hrvatski radnik*, 1, 23. i 30. I, 6. II 1938.

pravo da poveća cijene živežnih namirnica u konzumnom magazinu poduzeća. Po ugovoru radnici nisu dobili nikakve povišice, osim što se akordnim radnicima zajamčuje jednaka minimalna zarada kao i radnicima u satnoj nadnici. Cijena živežnim namirnicama o konzumnom magazinu ostale su nepromijenjene. Ugovor je obećavao i pravedniji plaćevni raspored radnika, tako da budu jednako plaćeni prema svome radu.²⁰

13. svibnja održani su u Ličkom Lešću pregovori između predstavnika pilane »Lid« i radničkih povjerenika. Postignuta je povišica od 15 do 20 posto, a radno vrijeme je svedeno na osam i po sati. U Grubišnom Polju nalazili su se radnici pilane Novek dva tjedna u štrajku. Radnici su predali svoje zahtjeve poslodavcu 14. ožujka. Kada nije uspjelo mirenje, a radnici proglasili štrajk, poslodavac je 28. ožujka pristao na pretežan dio zahtjeva radnika.²¹

Radnici šumske režijske u Lipovljanima nakon duge i ustrajne borbe uspjeli su 31. ožujka dobiti povišicu nadnica u omjeru s poskupljenjem živežnih namirnica, odjevnih predmeta i ogrjeva. »Paropilana Bolf« u Kupjaku otpustila je sve radnike kada su ovi zatražili 0,5 posto dinara povišice na sat. U Petrinji je postojalo poduzeće »Iver«, koje je imalo drvno stovarište s vrlo slabim plaćenim radnicima. Na zahtjev radnika poslodavac je sklopio s njima kolektivni ugovor po kojem su dobili 35—45 posto povišice. Radnici koji rade kod Šumskog poduzeća d. d. u Gornjoj Jelenjskoj u Popovači obustavili su rad i zatražili pregovore koji su održani 29. travnja 1938. Tokom pregovora došlo je do sporazuma. Ukinuti su akordanti koji su bili uzrok štrajku. Od 1. svibnja zapošljavalo je poduzeće stalne radnike, a kod primanja i otpuštanja radnika sudjelovali su radnički povjerenici. U pokretu se nalazilo 300 radnika. U Zagrebu su poslodavci parketari otkazali kolektivni ugovor. Radnici su zahtijevali da stari kolektivni ugovor ostane u cijelosti. Osim toga, tražili su povećanje nadnica, te revidiranje cijene rada na nekim poslovima. Nakon kraćih pregovora, sklopili su radnici pilane »Našičke d. d.« u Donjim Andrijevcima kolektivni ugovor. U stvari produžen je stari kolektivni ugovor na daljih šest mjeseci. Radnici u pilani Sušine-Đurđenovcu tražili su reviziju kolektivnog ugovora. 27. i 28. travnja vodili su se pregovori kojima su prisustvovali, pored HRS-a, i predstavnici ORS-a i Saveza metalnih rad-

nika. Do revizije, na snazi je ostao stari kolektivni ugovor. Radnici mehanike tvornice četak »Siva« u Osijeku bili su organizirani u Savezu drvodjelskih radnika i HRS-u. Savez drvodjelskih radnika predlagao je jedinstvenu akciju na što je HRS odgovorio da postojanje dvije organizacije znači rascjep, zahtijevajući da sam sklopi kolektivni ugovor na čemu je i poslodavac inzistirao. Pilanski radnici u Kostajničkom Majuru zatražili su 13. svibnja kolektivni ugovor u kojemu se zahtijevaju nadnice veće za 1,5 dinara na sat, osamsatno radno vrijeme, propisane nadoplate za prekovremeni rad, točna isplata nadnica svakog 1. i 15. u mjesecu, četrnaestodnevni otkaz i slično. Kolektivni ugovor stolarskih radnika u Zagrebu otkazali su poslodavci 14. svibnja tražeći njegovu reviziju. Revizija bi se sastojala u slijedećem: »Plaće stolara od jedne godine prema dalje određivat će se prema sposobnostima.« Taj je zahtjev izazvao veliko ogorčenje kod svih zagrebačkih stolarskih radnika, jer bi to značilo ukidanje tarife uopće. Pregovori za reviziju kolektivnog ugovora u Sušine-Đurđenovcu od 26. travnja nastavljeni su 10—12. svibnja. Poslije neuspjelih pregovora zatraženo je pomirenje. Oba mirjenja kod sreskog načelstva 20. i 21. svibnja završena su bez rezultata. Na to je HRS izjavio da kolektivni ugovor koji je on sklopio 15. svibnja 1937. godine važi i dalje.²²

Na skupštini šumskih radnika u Podgariću 22. svibnja donesene su odluke da se zatraži povećanje nadnica za 20 posto i poštovanje kolektivnog ugovora. Budući da je upravitelj Nihag u Garešničkom Brestovcu odbacio prijedloge radnika, zatražili su ovi pomirenje od sreskog načelstva u Garešnici. Pilanski radnici zaposleni kod braće Huben u Ivanić-Gradu postigli su kolektivni ugovor s prosječnom povišicom nadnica od 25 posto. Radnici pilane u Gerovu i Mil. Vrhu u Gorskotaru vlasništvo k. Ghyenja vodili su pregovore za reviziju kolektivnog ugovora i povećanje nadnica. Na miranju 16. svibnja kod sreskog načelstva u Čabru postigli su radnici povišicu nadnica za pet posto.²³

HRS je posvetio veliku pažnju pokretu parketara u Zagrebu. 17. lipnja stupili su parketarski radnici Zagreba u štrajk. Radnici parketari iz drugih mjesta pozvani su da ne dolaze u Zagreb na rad, dok se ne završi štrajk. Poslodavci su se podijelili u tri grupe. Jedni su željeli potpisati kolektivni ugovor s povišicom, drugi su htjeli produžiti kolektivni ugovor, a treći su ostali kod razloga zbog ko-

²⁰ Isto, 19. II, 20. III, 10. IV, 1. V 1938.

²¹ Isto, 27. III, 3. i 10. IV 1938.

²² Isto, 10. 17. i 24. IV, 8. 15. i 29. V 1938.

²³ Isto, 5. 12. i 19. VI 1938.

jeg su otkazali ugovor. Poslodavci su nudili ukidanje akorda i uvođenje satnih plaća, što su radnici odbili, jer su imali dobre akordne cjenike. Konačno je potpisan kolektivni ugovor između parketarških obrtnika i njihovih radnika. Ugovorom su postignute znatne povišice i utvrštene u plaćevne odredbe nove stavke za poslove koji ranijim ugovorima nisu bili obuhvaćeni.²²⁴

HRS je sudjelovao i u tarifnom pokretu stolarskih radnika u Zagrebu, pa je pozvao sve stolarske radnike iz zemlje da ne dolaze u Zagreb. 13. srpnja poslodavci nisu došli na pregovore. Ipak je došlo do obnove kolektivnog ugovora, pa i do povišice po svim stavkama od 0,25 dinara po satu.²²⁵

Radnici tvornice šibica u Vrbovskom postavili su 11. lipnja 1938. g. zahtjev za sklapanje kolektivnog ugovora. Poslodavac je na razne načine zavlacio pregovore. 18. lipnja održana je prva rasprava kod sreza Vrbovskog, a drugo mirenje zakazano je za 18. srpnja. 24. srpnja sklopljen je kolektivni ugovor. Povišica je iznosila u prosjeku 10 posto. Radnici tvornice S. H. Gutmann u Belišću postavili su zahtjev da im se povise plaće prosječno za 25 posto. HRS je postavio zahtjev da se dvorana Radničkog doma stavi na raspoloženje 24 puta godišnje HRS-u. Na pregovorima održanima 18. srpnja razišle su se obje strane, ne obavivši posao. Budući da uprava tvornice nije pristala na povišenje nadnica, niti je htjela urediti magazin iz kojega bi radnici uz snižene cijene kupovali osnovne živežne namirnice, izvršeno je pomirenje u sreskom načelstvu u Valpovu 25. i 29. srpnja. Objje su rasprave završene bez rezultata. Na zajedničkoj skupštini ORS-a i HRS-a usvojen je prijedlog poslodavca, produžen je kolektivni ugovor a plaće su povišene za pet posto. Nakon neuspjelog mirjenja radnici šumske manipulacije u Kamenskom, Zvečevu i Branešcima stupili su u štrajk koji je trajao kratko, jer je šumska manipulacija vlasništvo »Slaveksa« zatražila posredovanje Inspekcije rada, tako da su radnici dobili povišicu od pet do 22 posto. Najveći postotak dobili su radnici koji su palili ugljen. Našička je pilanskom pogonu u Andrijevcima 13. kolovoza dala kolektivni otkaz. Zatražena je intervencija Inspekcije rada u Osijeku i sreskog načelstva u Slavskom Brodu.

Radnici parne pilane Filipa Deutscha i sinovi u Turropolju obnovili su kolektivni ugo-

vor i postigli prosječnu povišicu nadnica za oko 10 posto. Kod sreskog načelstva u Pakracu organizirana je 30. kolovoza rasprava između radnika zaposlenih kod Brodske imovne općine u Kamenskom zbog prekidanja štrajka. Budući da do sporazuma nije došlo, štrajk je nastavljen. 24. listopada 1938. sklopljeno je utanačenje između poduzeća S. H. Gutmann u Belišću i radnika zaposlenih kod šumske manipulacije Slana Voda. Ovo utanačenje vrijedilo je do 30. listopada 1939. godine. Njime su utvrđene cijene za izvoz drva šumskom prugom, utovar u vagone uz sanjkanje drva do šumske pruge, sječenje drva za lokomotive i režijske nadnice. Kolektivni ugovor pilane i šume Novoselec-Križ produžen je 15. studenog 1939. Za neke kategorije pilanskih i šumskih radnika ostvarene su i povišice dotadašnjih nadnica. Prilikom potpisivanja ugovora došlo je do sukoba između HRS-a i Saveza drvodjelskih radnika, koji je također potpisao kolektivni ugovor.²²⁶

Pokreti Saveza drvodjelskih radnika 1939—1940. godine

Šumski radnici zaposleni kod grofa Draškovića u Medincima podnijeli su svoje zahtjeve za sklapanje kolektivnog ugovora i povišenje plaća. Na pregovorima je šumska uprava izjavila da ne može puštati akordni cjenik. Rad u ovoj šumi bio je mnogo teži nego u ostalim šumama, radnici su morali stabla iskapati iz zemlje jer se šuma pretvarala u oranicu. Za taj posao radnici su zarađivali od osam do 17 dinara. Štrajk je počeo 21. veljače 1939, a u njemu je sudjelovalo 400 radnika. 20. i 21. ožujka vođeni su pregovori kod sreskog načelstva u Podravskoj Slatini i Inspekciji rada u Osijeku. Pregovorima u Podravskoj Slatini prisustvovao je i grof Drašković. Grof je pokušao nagovoriti seljake da odustanu od svog zahtjeva, obećavajući da će im prodati iskrcenu zemlju. Dozvolu za uništavanje mlade šume dobio je grof od Stojadinovića ministra šuma. Poslije punih 65 dana štrajka u Medincima — Senkovic radnici su postigli potpun uspjeh. 26. travnja sklopljen je kolektivni ugovor između vlastelinstva grofa Draškovića i Saveza drvodjelskih radnika. Radnici su dobili povišicu na akordne cijene za izradbu drva od 10 do 30 posto, što je u prosjeku iznosilo 15 posto. Povišica se odnosi na sve drvo koje je izrađeno, a nije primljeno

²²⁴ Isto, 26. V, 3. VI, 24. VII, 14. VIII, 4. IX 1938.

²²⁵ Isto, 12. VI, 3. 17. i 31. VII 1938.

²²⁶ Isto, 24. i 31. VII, 7. i 25. VIII, 4. i 10. IX, 30. X, 13. XI 1938.

i isplaćeno. Time su radnici dobili tri-četiri puta veću povišicu nego što su prije mjesečno zarađivali.²²⁷

Na skupštini stolarskih radnika Zagreba govorili su Andrija Zaja, Turković i drugi o otkazu koji je dao Savez hrvatskih obrtnika postojećem kolektivnim ugovorom. Skupština je odlučila da neće dozvoliti poslodavcima da se stabilizira stanje bez ugovora, te da će se radnici pripremiti za borbu za ostvarivanje boljih radnih uvjeta i plaća.

Akcije Saveza drvodjelskih radnika obuhvatile su tokom 1939. godine i do svibnja 1940. mnoga poduzeća. U »Slaveksu«, drvenoj industriji Pakrac, bilo je zaposleno 400 radnika koji su štrajkom u siječnju i tarifnom akcijom u svibnju 1940. postigli ukupno povišenje za 0,9 para po radnom satu. Ugovor je vrijedio do 1. ožujka 1941. uz pravo ponovnog reguliranja nadnica. U skladu s porastom skupoće, u Tvornici šperploča »Ukod« u Sušaku, povišene su nadnice u prosincu 1939. za 0,60 para po satu. Ponovno je pokrenuto pitanje povećanja nadnica 1940. godine. Poduzeće je zapošljavalo 280 radnika. Stolarski radnici u Zagrebu, njih 600, postigli su u siječnju 1940. povišenje od 0,50 para po radnom satu. Stolarski radnici u Splitu postigli su u siječnju 1940. godine povećanje od 0,50 para po radnom satu, da bi zatim pokrenuli akciju za sklapanje kolektivnog ugovora. Povišica je obuhvaćala 140 radnika. U parnoj pilani »Drach« u Capragu gdje je bilo zaposleno 35 radnika, postignuta je povišica od 14 posto. U »Našičkoj« u Donjoj Lendavi postignut je doplatok od 10 posto za 80 zaposlenih radnika. Radnici Državne režije Radonja Vojnić, njih 40, postigli su povišicu za 15 posto; u »Našičkoj«, u Vojniću, povišene su nadnice za 18 posto. Zaposleno je 140 radnika. U Tvornici čelaka »Siva« u Osijeku povišenje za 160 zaposlenih radnika iznosilo je devet posto. 390 zaposlenih radnika u poduzeću »J. Kruljac i sinovi«, Nova Gradiška, postigli su povišenje nadnica za dinar po radnome satu. U parnoj pilani »Steiner« Vukovar, gdje je zaposleno 30 radnika, postignut je dodatak na skupoću od 12 posto. Radnici Tvornice tanina Sisak postigli su povišicu u studenom 1939. i veljači 1940. ukupno za 1,10 dinara, odnosno devet dinara dnevno. Povedeni su pregovori za novu povišicu. Poduzeće je zapošljavalo oko 200 radnika. U tvornici »Mitrošper«, pilana Sremska Mitrovica, štrajkom od tri dana radnici su postigli povišenje za 0,75 dinara po radnom satu. U parnim pilanama »Braća Majnarić«,

»Cividini« i »Finger« Delnice postignuta je povišica od 1,40 do 1,50 dinara po radnom satu. Ova poduzeća zapošljavaju oko 120 radnika. Podneseni su zahtjevi stolarskih radnika u Šibeniku i Dubrovniku. Tapatarski radnici u Zagrebu u svim većim radionicama dobili su povećanje nadnica za dinar po satu.²²⁸

Pokret drvodjelskih radnika tvornice tanina u Sisku završen je potpunim uspjehom. Postignuto je povećanje nadnica za pet dinara dnevno, odnosno 30 dinara tjedno. To je bila treća povišica radničkih nadnica vezana uz porast skupoće. Ukupna povišica iznosila je 2,16 dinara po satu. Isto tako stolari iz Sibenika završili su svoju tarifnu akciju sklapanjem kolektivnog ugovora. Povišenje je bilo znatno i prelazilo je 25 posto dotadašnjih plaća. Pokret u parnoj pilani »Zutnjer« u Sremskoj Mitrovici završen je uspješno. Postignuto povišenje nadnica iznosi 0,90 dinara po satu. Akciju drvodjelskih radnika u Sremskoj Mitrovici karakterizirala je organizacijska povezanost i opći obuhvat i neorganiziranih radnika, tako da je u taj pokret uloženo mnogo rada i požrtvornosti. Šumski radnici Novog Zvečeva i Kamenskog postigli su povećanje plaća za 11 posto, što je s prijašnjom povišicom iznosilo ukupno 24 posto. Kolektivni ugovor je trajao do 30. studenog 1940. godine. Ovom akcijom bilo je obuhvaćeno oko 300 radnika. U njoj je postignuto akcijsko jedinstvo između Saveza drvodjelskih radnika i HRS-a. *Radnički tjednik* upozorio je stolarske radnike da ne putuju u Zagreb i u Sušak radi traženja posla, jer se stolarski radnici u tim mjestima nalaze u tarifnim pokretima.²²⁹

Da je HRS pripisivao sebi gotovo sve akcije Saveza drvodjelskih radnika vidi se iz interpretiranja događaja vezanih uz pregovore koji su se vodili u pilani »Slaveks« u Pakracu. HRS je tvrdio da je on vodio akciju, te da je Savez drvodjelskih radnika bio samo promatrač. Međutim, akciju za povišicu vodio je Savez drvodjelskih radnika što je i razumljivo, jer je HRS u tom poduzeću imao samo 31 organiziranog radnika, od oko 400 koliko ih je tamo zaposleno, a Savez drvodjelskih radnika 360.

Higijenske prilike u zanatskim stolarskim radionicama u Zagrebu nisu zadovoljavale osnovne zahtjeve, jer su to bile pretežno vlažne podrumske prostorije. Usprkos postojećem kolektivnom ugovoru, kojim se reguliralo radno vrijeme na osam sati dnevno, u nekim malim radionicama radilo se i po 10—12 pa

²²⁷ Glas, 7. i 21. IV, 5. V 1939.

²²⁸ Glas, 28. IV 1939; *Radnički tjednik*, 31. V 1940.

²²⁹ *Radnički tjednik*, 7. VI 1940.

i 16 sati dnevno. To je zato što sindikalna organizacija Saveza drvodjelaca nije mogla stići da kontrolira 420 radionica u kojima je radilo oko 650 radnika. Izvjestan dio krivnje snose i sami radnici koji nisu pokazali dovoljno otpora protiv takva kršenja ugovora. Takvoj situaciji pridonosi i činjenica da su stolarski radnici pocijepani u dvije organizacije. Pregovori koji su trajali oko mjesec dana između stolarskih radnika u Zagrebu i poslodavaca završeni su uspjehom 5. srpnja 1940. S poslodavcima je sklopljeno utanačenje kojima se na dotadašnje plaće dodaje doplatak od 48 dinara tjedno. Kolektivni ugovor nije otkazan, te je ostao na snazi do 20. srpnja 1941. godine. Doplatak se isplaćivao bez obzira na broj radnih dana u tjednu. S tim doplatkom dobili su stolarski radnici dinar po satu više na temeljne plaće ili oko 15 posto. HRS-ovci su i ovom prilikom htjeli razbiti dotadašnje jedinstvo stolarskih radnika postavljanjem svojih odvojenih zahtjeva, što su poslodavci iskoristili.

Pilanski radnici namješteni kod poduzeća »Mirko Steiner i sinovi« u Vukovaru postigli su tokom 1940. godine svojom borbenošću i slogom doplatak na skupoću od 0,50 dinara po satu. 20. srpnja, prilikom isteka kolektivnog ugovora, ponovo je postignuta povišica od 0,75 dinara po satu. Bačvarski poslodavci u Vukovaru otkazali su kolektivni ugovor koji je zaključen s podružnicom Saveza drvodjelskih radnika u 1939. godini. »Obnova kolektivnog ugovora bit će teška, jer su ga sami bačvarski radnici kršili i prestali da se brinu za svoju organizaciju. Stolarskim radnicima također ističe kolektivni ugovor pa ukoliko se ne budu ugledali u svoje drugove pilanske radnike neće ni oni moći obnoviti kolektivni ugovor« — pisao je *Radnički tjednik*.²²⁰

Zbog grubog postupka nadzornika pruge kod »Našičke d. d.« u Andrijevcima prema strojovodi i osoblju vlaka izbio je sukob između radnika i nadzornika. Otpuštena su četiri radnika koja su mu pružila otpor. Na to je više od 200 radnika osudilo neopravdano otpuštanje radnika, te su poslali delegaciju upravitelju »Našičke«. On je nije htio saslušati, pa su radnici stupili u protestni štrajk koji je trajao dva dana. Tokom štrajka uprava je odlučila da pregovara s radničkim predstavnicima. Otpušteni radnici vraćeni su na posao, a svim radnicima koji su sudjelovali u štrajku isplatilo je poduzeće 8.000 dinara izgubljenih nadnica. U Okučanima, u tvornici parketa, furnira i pilani vlasništva inženjera H. Hladika Savez drvodjelskih radnika zatražio je skla-

panje kolektivnog ugovora, povećanje inače vrlo niskih nadnica i skraćivanje radnog vremena na osam sati. Poslodavac je svim radnicima dao otkaz. 70 radnika je stupilo u štrajk, a 15. rujna 1939. sklopljen je kolektivni ugovor u tvornici Tanina u Sisku. Ugovor su sklopili Savez drvodjelskih radnika i HRS. Godine 1940., kad je ugovor istekao, pozvala je podružnica Saveza drvodjelskih radnika upravu HRS-a na zajedničku suradnju i sklapanje zajedničkog ugovora. HRS je to odbio tvrdeći da ima većinu radnika za sobom, pa je podnio svoj prijedlog kolektivnog ugovora. Na to je Savez drvodjelskih radnika također podnio projekt novog ugovora upravi poduzeća. Postavilo se pitanje koja organizacija ima većinu u tvornici, jer je uprava poduzeća bila spremna da s njom vodi pregovore. Prilikom tajnog glasanja, Savez drvodjelskih radnika dobio je 153 glasa, a HRS 18 glasova. 1. rujna napisao je Savez drvodjelskih radnika kolektivni ugovor. Plaće pojedinim radnicima su izravnane. Dobili su doplatak na skupoću tako da je najniža nadnica radnika iznosila 49,75 dinara na dan, a najviša 70,5 dinara na dan. Uz ove nadnice radnici su dobivali mjesečno po metar drva. To se isticalo kao lijep uspjeh radnika tvornice Tanina.²²¹

Pregovori pilanskih radnika kod »Slaveksa« d. d. u Pakracu vodili su se oko visina porasta troškova života i vezano uz to, porasta plaća radnika. Poduzeće je nudilo osam posto na dotadašnje nadnice, a radnici su iznosili da je porast cijena u Pakracu od 1. svibnja do studenog porastao za 28 posto, pa su tražili 30 posto doplatka na cijelu plaću. Poslodavci su tvrdili da je prema zvaničnim podacima skupoća porasla za 25 posto. Na mirenju su poslodavci nudili povišicu od 0,5 dinara po satu, što je, prema tvrdnji radnika, iznosilo svega tri posto. Radnici su na pregovorima dokazali, prema službenim podacima Narodne banke, da je skupoća u zemlji porasla za 51 posto. Na drugim pregovorima kod gradskog poglavarstva (prethodno je bila održana skupština poslodavaca) došlo je do sporazuma po kojem se plaće radništva, utvrđene kolektivnim ugovorom od 23. kolovoza 1939, povišuju u svim kategorijama za dinar po satu. Pored toga poslodavci će davati još i dodatak na skupoću. Po novom ugovoru, prva kategorija radnika imala je po satu 6,25 dinara, druga sedam, treća 8,50 i četvrta 9,75 dinara. Prva kategorija pokostarica imala je 6,25 dinara, a druga 6,75 dinara po satu. Na te plaće dobivali su radnici dinar po radnom satu kao skuparinski dodatak koji se posebno iskazivao na

²²⁰ Isto, 14. VI, 5. i 12. VII, 2. VIII 1940.

²²¹ Isto, 16. VIII, 13. i 20. IX 1940.

isplatinim kuvertama. Stolarski radnici u Zemunu zaključili su kolektivni ugovor nakon tri tjedna štrajka. Od isteka kolektivnog ugovora, zaključenoga 1937, većina drvodjelskih radnika nalazila se izvan svoje sindikalne organizacije. Nagli porast skupoće natjerao ih je da se ponovo organiziraju u većoj mjeri, tako da je 2. studenog potpisan ugovor kojim su radnici dobili povišicu od dva dinara po satu. Radno vrijeme skraćeno im je na devet sati. Priznata je sindikalna organizacija SDR i upošljavanje posredstvom nje. Stolarski radnici u Virovitici predali su prijedlog kolektivnog ugovora Udruženju zanatlija. Na to su neki poslodavci dali i prije pregovora 0,50 dinara po satu. U Vojnicu drvodjelski radnici postavili su upravi poduzeća zahtjev za povišicom plaća zbog porasta skupoće. Iako je Savez drvodjelskih radnika s poduzećem imao kolektivni ugovor, uprava je odgovorila da je dobila naređenje od vlasti da mora čekati dok bude gotov HRS-ov kolektivni ugovor za šumske i pilanske radnike Banovine Hrvatske. Intervencija SRD kod ravnateljstva banovinskih šuma u Zagrebu odbačena je iz istih razloga. Međutim, radnici su izabrali svoj pregovarački odbor s kojim je ravnateljstvo u Zagrebu moralo pristupiti pregovorima. Većina radničkih zahtjeva o akordnim stopama usvojena je, a isto su tako i namještenici željeznica, i ostali radnici koje su plaćali mjesečno, dobili 100 dinara skuparinskog doplatka. Povišica akordnih stavaka je znatna, iznosila je prosječno 17 posto na plaće iz svibnja 1940.

Direktnim pregovorima između Saveza drvodjelskih radnika i Udruženja zanatlija u Zagrebu sklopljen je kolektivni ugovor za zagrebačke drvotokarske radnike. Plaće su povećane za 1,50 dinara po satu, radno vrijeme je određeno na osam sati dnevno. Novooslobođenim radnicima ranije se plaćalo tri dinara na sat, a ugovorom su određene cijene od 5,75 dinara, za srednje radnike 7, a za starije radnike osam dinara na sat.

I poslije zabrane URSSJ-a, u tvornici šibica »Drava«, u Osijeku bio je na snazi kolektivni ugovor koji su radnici izvojevali posredstvom Saveza drvodjelskih radnika.²¹²

Pokret radnika kod Našičke d. d. u Đurđenovcu

3. srpnja 1939. godine Hrvatski radnički savez proglasio je štrajk radnika kod »Našičke, tvornice tanina i paropila« u Đurđenovcu.

Kolektivni ugovor sklopljen između HRS-a i uprave poduzeća, te ORS-a i uprave poduzeća bio je istekao 30. lipnja 1939. Obje organizacije otkazale su kolektivni ugovor i postavile zahtjeve za povećanje plaća i sklapanje novoga kolektivnog ugovora. Opći radnički savez tvrdio je da je nudio suradnju Hrvatskom radničkom savezu, što je ovaj odbio. HRS je tražio 30 posto povišice, a poduzeće je nudilo svega tri posto. Poslije dva mirenja kod Inspekcije rada u Osijeku na kojem je ORS bio posmatrač, HRS je odmah proglasio štrajk. Članovi ORS-a sudjelovali su u štrajku iz solidarnosti. Poslije četvrtog tjedna štrajka, HRS nije poduzeo ništa da dođe do pregovora, pa se počelo sumnjati da se iza tog štrajka kriju neke druge namjere, a ne povišica nadnica. 7. i 8. srpnja održani su pregovori u Zagrebu kod banske uprave na koje su došli i predstavnici ORS-a, ali su na zahtjev HRS-a odstranjeni s pregovora. Iza toga HRS je izjavio da će pregovarati samo s poduzećem, bez predstavnika vlasti i ORS-a. Na pregovorima je HRS odstupio od svoga prijašnjeg zahtjeva, predlažući povišicu od samo pet do 10 posto. Opći radnički savez zahtijevao je da radnici u Đurđenovcu glasaju kako bi se vidjelo može li HRS predstavljati sve radnike. Nakon glasanja utvrđeno je da je većina radnika dala mandat ORS-u, Savezu privatnih namještenika i Savezu metalčkih radnika. U Đurđenovcu je bilo zaposleno 900 radnika i 200 namještenika. Više od 500 radnika, bez namještenika, glasalo je protiv HRS-a. Usprkos takvim rezultatima glasanja, poduzeće je nastavilo pregovore s HRS-om. ORS je tvrdio da štrajkove HRS-a podupiru dioničari Hrvata koji žele istjerati strani kapital iz zemlje preko leđa radnika. *Radnički glasnik* o tome piše: »U velikoj panici, koja je nastala zbog milijarda štete mnogi su strani kapitalisti prodali svoje dionice, jer su se pobjajali, da će preduzeće davo odnijeti. Tom prilikom su hrvatski kapitalisti, koji se ističu kao veliki rodoljubi pokupovali znatan dio dionica i poduzeli sve da se poduzeće spasi od propasti. Oni su u svome nastojanju uspjeli ... Poduzeće je na svojoj skupštini izabralo čitav niz naših rodoljuba u ravnateljstvo, pa su tako naši domaći kapitalisti postali važan faktor u tom poduzeću. Čim su oni ušli u ravnateljstvo nicao je po pogonima Hrvatski radnički savez, a iza njega štrajk za štrajkom ... Štrajkalo se tjedne i tjedne u Novoselec-Križu, u Lendavi, Karlovcu, u Zavidovićima, a svi ti štrajkovi likvidirani su bez ikakve povišice nadnica radnika ... Kada se točno stvari ispituju onda se samo od sebe postavlja pitanje zašto se štrajka u tim poduzećima i u čijem je to interesu? Čini se da

²¹² Isto, 11, 18. i 25. X, 8. i 15. XI, 6. XII 1940; 14. II 1941.

naši rodoljubi koji su se dočepali akcija i položaja u tim poduzećima hotimično provociraj štrajkove. Da bi to mogli izvesti moraju imati među radnicima svoje organe. Naši dični rodoljubi štrajkovima obaraju dionice i tjeraju strane kapitaliste iz naše zemlje preko naših siromašnih hrvatskih radnika, da bi mogli što jeftinije doći do dionica. Naši rodoljubi nisu još dovoljno zastupani svojim kapitalom u tom poduzeću i ovim u štrajku nemaju velikih gubitaka, dapače, ako oni ovakvom anarhijom po pogonima poplaše strane kapitaliste da prodaju što jeftinije svoje dionice, ta anarhija donosi njima veliku dobit, jer će oni tada doći do pretežnog dijela dionica što jeftinije. Kada to poluče onda će raspustiti svoje organe po pogonima poduzeća i nastojati da u njima ne bude više štrajka. «ORS nije imao ništa protiv da hrvatski kapitalisti preuzmu pod svoju upravu šume Slavonije koje su se nalazile u rukama stranaca, ali je isticao da se to ne bi smjelo lomiti preko leđa radnika, izazivanjem drugih štrajkova. Prosječna povišica od sedam posto za 900 radnika iznosi godišnje 453.600 dinara, a gubitak nadnica iznosi za šest tjedana 777.600 dinara što znači da radnici godišnje izgube 324.000 dinara. Obustava rada kod »Našičke« u kojoj je bilo zaposleno 900 radnika, trajala je punih sedam tjedana ili 42 dana. Nakon toga poduzeće je pristalo na povišicu nadnica i to: radnicima s plaćom do 20 dinara 12 posto, radnicima od 20—30 dinara 18 posto, a radnicima čije su plaće iznosile dnevno više od 30 dinara šest posto. Prosječna povišica iznosila je osam posto.²³

O tome je štrajku pisao *Hrvatski radnik* da su direktni pregovori između HRS-a i uprave pogona Našičke u Đurđenovcu počeli 12. lipnja i da je predstavnik poduzeća započete pregovore prekinuo time što je izjavio da s delegatom HRS-a Vjekoslavom Blaškovom ne želi dalje pregovarati. Konjunktura drvene industrije, prema 1938, popravila se za više od 30 posto. Poduzeće ipak radije pušta radnike u štrajk nego da udovolji zahtjevu za povišicom. Hrvatski radnik se odlučno suprotstavlja tvrdnjama Vilima Haramine da HRS vodi štrajkove koji odgovaraju špekulantskim razlozima hrvatskih kapitalista, a glasanje koje je ispalo na štetu HRS-a naziva neposrednom pomoći ORS-a upravi poduzeća. Nakon sedam tjedana, štrajk se završio ukupnom povišicom nadnica za godinu dana za oko 1.000.000 dinara. I štrajk u Đurđenovcu završio se, po mišljenju HRS-a, uspješno. Značaj ovog uspjeha za radništvo može se pravo ocijeniti — sma-

tra ovaj list — tek kad se zna da gotovo sva poduzeća drvene industrije u Slavoniji određuju plaće svojim radnicima prema plaćama radnika u Đurđenovcu.²⁴

Tarifne akcije HRS-a 1939. godine

Radnicima poduzeća »Šumskog d. d.« Moslavina — Popovača, na skupštini koju su održali 28. prosinca 1938. godine, u povodu isteka kolektivnog ugovora, saopćeno je da će se 5. siječnja 1939. održati izravni pregovori s poslodavcem. Povjerenik Gospodarske sloge obćeo je svu pomoć seljaka u predstojećem razdoblju. Na 4. siječnja 1939. obnovljen je kolektivni ugovor šumskih radnika »Našičke tvornice tanina i paropila« u Sušine — Đurđenovcu. Ugovor je obuhvaćao sve radnike u šumi tog pogona. Nosilac kolektivnog ugovora bio je HRS, usprkos pokušaju ORS-a da se uključi u pregovore i sklapanje ugovora. Vođeni su isto tako pregovori u Ljeskovici za skladišne i šumske tovaraše u Čaglinu. Pregovori su se kretali oko povišice, pošto su radnici u Čaglinu bili znatno niže plaćeni po pojedinim stavkama nego radnici u Đurđenovcu. U Ljeskovici je većina radnika bila organizirana u ORS-u. Šumski radnici u Struču podnijeli su svome poslodavcu zahtjev za reguliranje plaća, budući da su uz ranije pogođene nadnice jedva podmirivali troškove vlastite prehrane. U pregovorima s poslodavcem Ratkom Krakerom postignuta je povišica od pedeset posto za izradenu robu kao i za onu koja će se izraditi.²⁵ Spor radnika s tvornicom štapova u Bregani, zbog revizije kolektivnog ugovora i zatražene povišice plaća od 12 posto, završen je sporazumom kod opće upravne vlasti u Samoboru, tako da je odobreno povećanje plaća vrijednijim i sposobnijim radnicima. Ujedno je zagarantirano zapošljavanje radnika koje će zamijeniti novonabavljeni strojevi. Izvršeno je pomirenje u sporu radnika šumskog poduzeća Bele Szabe u Podgariću na raspravi održanoj 19. siječnja u Garešnici. Utanačen je sporazum prema kojem će se prvenstveno zaposliti stari radnici. Novi će radnici biti zaposleni ako se to pokaže potrebnim. Utovar će vršiti stalno zaposleni tovaraši uz maksimalno vrijeme rada od 10 sati dnevno i uvjet da imaju dovoljno vagona za utovar. Ako se pokaže da navedeni tovaraši ne bi dospjeli uz desetsatno radno vrijeme utovariti cijeli utovar može poduzeće zaposliti nove rad-

²³ *Radnički glasnik*, 9, 10—11/1939.

²⁴ *Hrvatski radnik*, 22. VI, 10. i 24. VIII 1939.

²⁵ Isto, 8. 14. i 19. I 1939.

nike ali samo za preostali dio utovara, koji zaposleni radnici ne bi mogli sami obaviti. Šumski radnici u Oljasima zatražili su od svog poslodavca da se njihov radni i plaćevni odnos uredi kolektivnim ugovorom, jer su dotad radili samo prema individualnoj pogodbi. Nadnice su im se kretale između 15 i 20 dinara uz neprekidni dnevni rad, od zore do mraka. U šumi nije bilo baraka pa su radnici sami napravili skrovište od granja, što znači da su bili izvrnuti svim vremenskim nepogodama. Op-skrbljivali su se živežnim namirnicama samo kod jednog trgovca monopoliste. Domovinsko d. d. odbacilo je sklapanje kolektivnog ugovora. Radnici su zatražili pomirenje kod opće upravne vlasti i ostali kod svojih zahtjeva. Pošto je kolektivni ugovor između radnika na skladištu i šumi u Čaglinu i Našičke istekao 14. siječnja, radnici su zatražili reviziju ugovora. Održana su dva pomirenja, ali kako predstavnici poduzeća nisu popuštali, radnicima je jedino ostala mogućnost da pokrenu štrajk.²³⁶

Na skupštini šumskih radnika u Oljasima koja je održana početkom ožujka 1939. donešen je zaključak da se izradi nacrt kolektivnog ugovora koji će se nakon svestrane rasprave predložiti poslodavcu i zatražiti izravni pregovori. Radnici pilane u Trsteniku izradili su nacrt kolektivnog ugovora i isti predali poslodavcu. Pregovori su trajali nekoliko dana. Budući da se nisu mogli sporazumjeti, zatraženo je pomirenje kod opće upravne vlasti u Sušaku, gdje je konačno potpisan kolektivni ugovor. Po njemu su radnici za osamsatno radno vrijeme dobili za gateristu, brusaa i ložaa 6,50 dinara, za pomoćnike gaterista, cirkulariste i štucere šest dinara, za pomoćnika cirkularista 7,75, a za sve ostale radnike 5,50 dinara po satu. Krajem veljače predložili su radnici iz Međurica osnovu kolektivnog ugovora, budući da je utanačenje sklopljeno u formi zapisnika prestajalo važiti 31. ožujka. Direkcija šumske uprave u Vinkovcima htjela je sniziti nadnice i izjavila da će, ako radnici ne pristanu na to sniženje, morati obustaviti posao. 21. ožujka postignut je konačni sporazum i potpisan ugovor po kojem su radnici u Međurici zadržali prijašnje nadnice. Štrajk u Impregnaciji drva d. d. u Karlovcu počeo je 14. ožujka. Radnici su obustavili rad jer im je poduzeće htjelo sniziti nadnice. Radnici su pokušali izravno pregovarati. Došlo je i do mirenja pred općom upravnom vlasti, a kada sve to nije uspjelo, napustili su posao. Poduzeće proizvodi građevni materijal, a stanovi

radnika su ruševni i puni nečistoće i gamadi. Leže na golim daskama i poderanim slarnjaca.²³⁷

Pokret stolarskih radnika u Karlovcu završen je tako da je po pomirenju od 26. lipnja postignut sporazum i potpisan kolektivni ugovor. Ugovorom su povećane nadnice od 0,5 do dva dinara na sat. Između pilane »Engl« u Sisku i radnika sklopljen je kolektivni ugovor 21. srpnja. Radnici su bili tri dana u štrajku. Ugovor je utvrdio osamsatni radni dan, plaćanje prekovremenog rada, radnici koji budu na duljem bolovanju primit će se na posao po prijašnjim radnim i plaćevnim uvjetima. Povišice su iznosile od dinara do 0,50 dinara na sat. U Podgariću kod poduzeća »Nihag d. d.« obnovili su radnici kolektivni ugovor i poboljšali plaće, tako da su se one za kirijaše akordante kretale od 23 do 51 dinar (po kategorijama). Za izvoz goriva drva od sedam do 18 dinara po kubnom metru, a za nadnice radnika nadničara od 45 do 50 dinara s hranom. Radno vrijeme svedeno je sa deset na devet sati dnevno. 20. rujna potpisan je novi kolektivni ugovor između radnika i poslodavaca Našičke drvare u Zagrebu. Po ugovoru istovar iz vagona cjepanica sitnog drva, parketa i slično kretao se od 18 do 85 dinara. Rad u nadnici plaćao se samo četiri dinara po radnome satu. Pored toga, ugovor donosi i cijene za piljenje na skladištu, utovar i istovar u kamione, utovar i istovar parketa itd. U listopadu 1939. radništvo poduzeća »Nihag d. d.« u Garešničkom Brestovcu otkazalo je prijašnji kolektivni ugovor s poduzećem za pilanu i šumu Podgarić. Prema novom kolektivnom ugovoru, plaće su povećane za 0,20 do 0,75 dinara po satu. Za šumu Podgarić postignuta je prosječna povišica od jednog do dva dinara po kubničnom metru. Revidiran je kolektivni ugovor u Donjim Andrijevcima. Postignut je sporazum, koji je vođen u Zagrebu, po kojem su plaće pilarskih radnika povišene za 10—12 posto, pružnih radnika za 15 posto, a za radnike u ložionici i radionici za 30—40 posto.²³⁸

Početkom listopada sklopili su radnici »Krndije d. d.« u Našicama novi kolektivni ugovor, kojim su dobili povišicu od sedam do 15 posto. Radništvo uposleno kod Našičke d. d., pogon Novoselec-Križ i šuma Samarica (Galjević), podnijeli su 15. studenog zahtjeve Našičkoj d. d. u Zagrebu. 24. studenog potpisan je kolektivni ugovor, poslije niza pregovora i dva pomirenja. Ovom revizijom kolektivnog ugovora postigli su šumski radnici na akordnim stopama povišenje od osam do 20 posto,

²³⁷ Isto, 23. II, 30. III, 13. IV 1939.

²³⁸ Isto, 6. VII, 24. VIII, 5, 19. i 26. X 1939.

²³⁶ Isto, 27. I, 2. i 9. II 1939.

a dnevnicu od dva do pet dinara dnevno. Saobraćajcima je sniženo radno vrijeme i povećane su plaće. Krajem studenog sklopljen je kolektivni ugovor između poduzeća »Filip Deutch i sinovi« i šumskog radništva u šumi Maceļj. Radnici zaposleni na stovarištu Međurić i šumi Jamničko brdo podnijeli su zahtjev za revizijom kolektivnog ugovora. Šumska direkcija Vinkovci, kao poslodavac, prihvatila je tu reviziju i zakazala pregovore za 21. prosinca. Poslodavac je na tim pregovorima usvojio sve zahtjeve radnika kao i traženu prosječnu povišicu od 30 posto.²³⁹

Štrajk namještenika »Našičke d. d.«

Komandir žandarmerijske stanice Sušine Đurđenovac javio je žandarmerijskom puku u Zagrebu da je 28. siječnja 1940. stupilo u štrajk 87 namještenika »Našičke d. d.« zbog zahtjeva da se reguliraju plaće i mirovine. Stanica je, radi održavanja reda, pojačana sa četiri žandara. I komandant žandarmerijske stanice u Andrijevcima javio je da je 29. siječnja 1940. stupilo u štrajk 13 namještenika radi poboljšanja plaća i mirovina. Prema telegramu sreskog načelnika iz Našica kabinetu banske vlasti Banovine Hrvatske, u Đurđenovcu je stupilo u štrajk 50 namještenika, a u svim pogonima ukupno 84. Zbog štrajka se moralo obustaviti rad čitava pogona, tako da je 1.800 radnika prestalo s radom. Štrajk je prestao 5. veljače 1940. i u Đurđenovcu i u Andrijevcima.²⁴⁰

Ilegalni štrajk šumskih radnika u Slatinskom Drenovcu

S. H. Gutmann, dioničarsko društvo iz Belišča javlja 24. listopada 1940. Inspekciji rada u Osijeku da su šumski radnici Slatinskog Drenovca stupili u ilegalni štrajk. Direkcija navodi da se radi o događaju »koji predstavlja ne samo običan prestup postojećih zakonskih propisa, nego očigledno i prkosno kršenje posljednje naredbe koju je ban izdao o radničkim štrajkovima. Molimo da i sa vaše strane izvolite nastojati da ovakove za privrednu veoma nezdrave pojave budu najenergичnije skršene«. Banskog vlasti Banovine Hrvatske uputila je Direkcija 24. listopada 1940. sljedeći brzojav:

»Radnici naše šumske manipulacije u Slatinskom Drenovcu i Sekulincima kotar Pođravska Slatina stupili su danas u ilegalni štrajk bez prethodnih pregovora i propisanog postupka stop Molimo za hitnu intervenciju stop Pismeni izvještaj slijedi«

U pismenom izvještaju se kaže:

»Pozivamo se na našu predstavku od 12. ov. mj. kojom smo, u vezi posljednje naredbe g. Bana o radničkim štrajkovima, zamolili Bansku Vlast da svojim hitnim mjerama energično suzbije razorno djelovanje nesavjesnih huškača među radništvom u Slatinskom Drenovcu. Ovom djelovanju, kojem je očigledna svrha: narušenje mira i pravnog poretka, može se pripisati i ovaj slučaj ilegalnog štrajka koji je bez pravog razloga izazvan kod radništva naše šumske manipulacije u Slat. Drenovcu i Sekulincima i to sasvim iznenada ne samo prije nego je zatražen obavezan postupak propisan Uredbom o rješavanju radnih sporova, nego bez da je uopće i pokušano rješavanje spora izravnim pregovorima s poslodavcem.«

Upravi šumske manipulacije u Slatinskom Drenovcu dostavljen je 21. listopada 1940. dopis podružnice HRS-a u kojem se traži da se smijeni i ukloni s dosadašnjeg položaja kasator koji je, prema tvrdnji HRS-a, bezobrazan i nečovječno postupa s radnicima. Drugog kasatora kojega će postaviti poduzeće treba da radnici izaberu, a ne da »jaši na radničkoj grbači« već više od deset godina u službi »Našičke« i da će ispitati opravdanost radničke optužbe. U dopisu banskoj vlasti dalje se kaže:

»U svakom slučaju ovaj ilegalni štrajk, koji je izbio bez prethodnih pregovora odn. obvezatnog zakonskog postupka, predstavlja očito kršenje nedavne naredbe g. Bana o ilegalnim štrajkovima do kojeg je došlo uslijed razornog djelovanja nesavjesnih huškača o kojem smo izvjestili našim podneskom od 12. ov. mj. Stoga nam je čast da i ovaj puta zamolimo Bansku Vlast da svojim hitnim mjerama izvoli energično suzbiti ovakovo nedozvoljeno nasilje, jer je njim ne samo ometan nesmetan rad našeg preduzeća i time u vezi opskrba pučanstva sa ogrjevnim drvetom, nego je i ozbiljno ugrožen mir i pravni poredak.

Napominjemo da je na našu intervenciju danas prije podne odmah izašao na lice mjesta načelnik sreza u Podr. Slatini, ali do ovog časa nismo dobili nikakav izvještaj o uspjehu njegove intervencije.

S. H. Gutmann d. d.«

Inspekcija rada Osijek uputila je sreskom načelništvu u Slatini brzojav: »Protiv radnika firme S. H. Gutmann u Drenovcu koji su

²³⁹ Isto, 19. X, 30. XI, 7. i 29. XII 1939.

²⁴⁰ Arhiv IHRPH, SDRJ.

stupili protuzakonito u štrajk postupajte hitno po zakonu». A upravi S. H. Gutmann u Belišću oblasna Inspekcija rada Osijek pod brojem 4338/1940. 26. listopada 1940. javlja »da je sresko načelstvo odmah telefonski upućeno da najenergičnije i kazneno postupi protiv onih koji su protuzakonito mimo uredbе banske vlasti stupili u štrajk. Kako cijeli predmet spada na upravnu vlast ima ista da po postojećim zakonima postupaju.«

7. studenog 1940. javlja uprava poduzeća Gutmann banskoj vlasti da je 31. listopada

štrajk likvidiran i da su se svi radnici ponovo vratili na posao. Neposredne pokretače štrajka, odbornike podružnice HRS-a u Slatinskom Drenovcu, kaznio je sreski načelnik u Podravskoj Slatini novčanom globom od 300 dinara. Prema izvještaju Inspekcije rada Osijek u štrajku je sudjelovalo 130 radnika, a poduzeće uopće nije pokušalo da se problem riješi sporazumno prije izbijanja štrajka.²⁴¹

²⁴¹ Historijski arhiv Osijek, fascikl »1940. godina, akti o dovršenim štrajkovima i pokretima«.

SAVEZ DRVDJELSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE SA CENTRALOM U BEOGRADU

Osnivanje SDRJ sa centralom u Beogradu

Poslije rascjepa klasnoga radničkoga pokreta u zemlji 1921—1922. godine, organizacija drvodjelskih radnika u Srbiji ostala je u sklopu Centralnoga radničkoga sindikalnog odbora Jugoslavije. Reformistički Glavni radnički savez Jugoslavije djelovao je posredstvom pokrajinskih saveza drvodjelskih radnika u Zagrebu, Sarajevu i Ljubljani, ali nijedna organizacija drvodjelskih radnika iz Srbije nije bila u njegovu sastavu. Tek u listopadu 1924. godine formirano je u Beogradu platište Saveza drvodjelskih radnika iz Zagreba koje se kasnije pretvorilo u podružnicu. Velika fluktuacija drvodjelskih radnika u Beogradu, kao i činjenica da je većina stolarskih poduzeća radila isključivo poslove za građevinarstvo, onemogućavali su tokom više godina stabilizaciju i razvoj podružnice. 23. ožujka 1930. godine, na općem sastanku članova drvodjelskih radnika u Beogradu izabrana je privremena Centralna uprava Sindikata drvodjelskih radnika Jugoslavije — Beograd, na kojem su prihvaćena pravila koja su predložena na odobrenje Ministarstvu unutrašnjih dela. 27. ožujka održana je konstituirajuća sjednica Centralne uprave na kojoj je za predsjednika izabran Ivan Perko, sekretara Vojislav Veličković, blagajnika Mladen Zelac, članove uprave Milija Paunović, Nikola Sadžakov, Petar Veljković, Milan Vujanović. Nadzorni su odbor sačinjavali Hristofor Jovanović, Franjo Lajnbek i Stevo Veličković.²⁴² Na spomenutoj je konferenciji podružnice Saveza drvodjelskih radnika — Zagreb

pretvorena u centralu Sindikata drvodjelskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu.

Ministarstvo unutrašnjih dela, poslije mnogobrojnih intervencija, odobrilo je 27. travnja 1932. pravila sindikata, pa je njegov rad mogao početi i u unutrašnjosti Srbije. Godine 1930. sindikat je, zajedno s Radničkom komorom u Beogradu, proveo anketu o položaju drvodjelskih radnika, čiji su podaci objavljeni u posebnoj brošuri Radničke komore Beograd. Položaj drvodjelskih radnika prikazan je na osnovi podataka o radnicima u Beogradu. To je i razumljivo, jer je Centralnu upravu činila podružnička uprava Beograda. Među ostalim ocjenama položaja drvodjelskih radnika, stoji i ovo:

»Pre rata i nekoliko godina posle rata položaj drvodjeljaca u Beogradu bio je mnogo bolji, nego što je to danas slučaj. Onda je bila, prema današnjoj vrednosti novca, najmanja plata 6—7 dinara na sat, pa do 15 dinara. Svaki bolji radnik imao je najmanje 10 dinara na sat. Danas je najbolja plata 5—6 dinara na sat. Koliko je položaj drvodjelskih radnika pogoršan najbolje se vidi iz podatka da ih je vrlo veliki broj plaćen sa 3—4 din na sat. Plaće su tokom prošle 3 godine smanjene za 30—50%. Radnici koji su pre imali 9—10 dinara na sat sada rade za 5 dinara. Ima dobrih kvalifikovanih radnika s platom od 3—4 dinara na sat. Još nikada drvodjelski radnici nisu tako loše stajali. Isto je tako zlo i sa radnim vremenom. U mnogim radionicama i preduzećima radi se po 12—14 sati dnevno, a radi se i nedeljom. Nadoplatka za prekovremeni rad nema iako je on zakonom propisan. Isto tako, i postupak poslodavaca prema radnicima nikad

²⁴² Radničke novine, Beograd, 4. IV 1930.

nije bio suroviji. Uporedo sa tim ide i još jedno zlo, poslodavci zanemaruju zaštitne mere na strojevima, pa su usled toga radnici stalno izloženi opasnostima povreda na poslu. Zarade su nesigurne i suviše se često događa da radnici do njih dolaze tek nakon intervencije Radničke komore i nadležnih sudova. Radnici su neorganizovani i nemoćni su da se tom odupru. Poslodavci to dobro znaju, pa to iskorišćuju. Na račun radničkih plata i dugog radnog vremena poslodavci provode besavesnu konkurenciju.

Osobito porazno deluje besposlica među radništvom ove struke, koja je bila vrlo velika baš prošle zime. Ima slučajeva da su kvalifikovani radnici drvodeljci mesecima radili od jutra do mraka samo za hranu i stan.

U ovoj divljoj konkurentskoj utakmici poslodavci su zaveli nesnosne radne odnose. Tek je nekoliko majstora i radionica koje čine iznimku, inače svagdje radnici stradaju. Pre rata, dok su drvodeljski radnici bili organizovani, poslodavci nisu smeli ni pomisliti da radnike šikaniraju i zakidaju, tako kako to danas rade. Pre su ti radnici dolazili u red najbolje plaćenih, danas su mnogima plate sraunjene sa platama nekvalifikovanih grafičkih radnika. Dok se danas radno vreme produžuje, kako koji poslodavac hoće, pre, dok su drvodeljci bili organizovani, imali su svoj normalni radni dan i znali su kada rad počima a kada se svršava. Drvodeljci su bili među prvim radnicima koji su ostvarili naš socijalni ideal — 8 satni radni dan.²⁴³

»Krupna šumska industrija u našoj zemlji, naučena na ogromne zarade kroz duži niz godina, nešto nepovoljniju situaciju na svetskom tržištu hoće da prebrodi, ne smanjivanjem profita nego smanjivanjem nadnica. Otuda mnogobrojni sukobi u industriji drva, bez kojih je, uz više uvidavnosti fabrikana, moglo biti.

Istovremeno šumska industrija vodi borbu sa vlasnikom sirovina (šume), sa državom. Radi epidemije potkornjaka industrijalcima drvom data je veća količina sušike koja se treba odmah obrađivati i koja nije drvo prve kvalitete. Sada izvesne šumske industrije obustavljaju posao da bi izbegle primanje sušike, smatrajući da je bolje da propadne veliko narodno bogatstvo, samo da bi izbegli primanje jedne vrste sirovina koja im neće osigurati dovoljno visok profit. Zbog toga stradaju radnici, jer dolazi do mnogobrojnih redukcija, otpuštanja s posla i izbacivanje iz stanova.²⁴⁴

Na konferenciji održanoj u Zagrebu 1. i 2. studenog 1930, na kojoj je formirana Unija

saveza drvodeljskih radnika, Sindikat drvodeljskih radnika Jugoslavije — Beograd zastupao je Josip Bosner. On je u prilog stvaranja Unije iznio da je šumska industrija najveća i najrazvijenija industrija u Jugoslaviji, te da takvoj industriji sindikalni pokret mora posvetiti posebnu pažnju. Naglasio je da je potrebno izgraditi dobru organizaciju i osposobiti ljude dorasle tom zadatku. Stanje koje je u tom pogledu vladalo u Općem radničkom savezu pokazalo se štetnim i neodrživim. Govoreći o obliku unutrašnje organizacije Unije, naglasio je da o punoj centralizaciji ne može biti govora. Takvo ujedinjenje donijelo bi više štete nego koristi. U izvjesnim pokrajinama prevladava prerada drva, stolarska industrija, a u nekima šumski polufabrikati. Stoga treba zadržati pokrajinske saveze, uz izvjesne teritorijalne korekture, pa ih povezati u jedinstvenu organizaciju Saveza industrije drva. Ona bi zastupala sve saveze u zemaljskoj centrali URSSJ-a i prema Internacionali drvodeljskih radnika. Administrativno, finansijsko i organizacijsko težište ostalo bi u pokrajinskim savezima.

23. studenoga u Beogradu je održana konferencija na kojoj je podnesen izvještaj o stvaranju Unije saveza drvodeljskih radnika u Zagrebu 1. i 2. studenog 1930.²⁴⁵ Na konferenciji u Zagrebu nije prisustvovao Opći radnički savez u kojem je bilo organizirano 60 posto pilanskih radnika.

Rad podružnice Beograd

Konferencije drvodeljskih radnika u Beogradu bile su dobro posjećene, a često su se održavale u blizini većih tvornica za preradu drva. U tom sklopu održavala su se i predavanja o uzrocima nezaposlenosti u svijetu.

U poduzeću »Proces« bilo je zaposleno 70 stolarskih radnika. Pored niskih plaća, radnici su nekoliko mjeseci radili redovno 12 sati dnevno, a, zbog posla na građevinama, znalo se događati da rade i po 18 sati. Kada premoreni radnici, koji su radili od šest sati u jutro do 12 sati u noć, nisu sutradan došli u šest sati na posao bili su otpušteni. U tom poduzeću radilo se i nedjeljom. Radnici su prilikom stupanja na posao morali potpisati izjavu da posao prihvaćaju bez prava na otkazni rok. Sindikat je tražio od Inspekcije rada intervenciju koja je zabranila dalje produžavanje radnog vremena.

²⁴³ Isto, 9. i 29. V, 25. VII 1930.

²⁴⁴ Isto, 31. XI 1930.

²⁴⁵ Isto, 31. X, 7. i 28. XI 1930.

31. srpnja 1930. godine održana je skupština podružnice u Beogradu na kojoj je odbor sindikata upotpunjen Stjepanom Augustinom i Josipom Bosnerom. Održana je i konferencija radnika poduzeća »Progres« i »Danica«; 21. rujna održan je zbor drvodjelskih radnika Beograda,²⁴⁶ a 26. rujna 1932. veliki javni zbor na kojem se raspravljalo o položaju drvodjelskih radnika. 16. siječnja 1933. održana je skupština tapetarskih radnika u Beogradu. Na skupštini je istanuto da je organizaciji pristupilo dvije trećine tapetarskih radnika od ukupnog broja radnika te struke u Beogradu. U novu upravu izabrani su Milutin Trajković (predsjednik), Jovan Gal (sekretar), Miloš Surbek (blagajnik) i drugi. Podružnica sindikata Beograd raspravljala je u ožujku 1933. o organiziranju drvodjelskih strugara koji su većinom bili neorganizirani i nezaposleni. Na konferenciji, koju je otvorio Josip Bosner, a koja je održana u Beogradu 15. rujna 1933, raspravljalo se o izborima za Radničku komoru koji su se održali 29. listopada.²⁴⁷

Radi širenja podružnice na što veći broj poduzeća, Sindikat drvodjelskih radnika u Beogradu održao je 6. travnja 1934. jednu od niza konferencija. Na konferenciji, gdje se okupilo oko 200 drvodjelskih radnika, izneseno je da u Beogradu ima velik broj poduzeća koje inspektor rada nije obišao nijednom u 10 godina. Poslije te konferencije organizirao se velik broj radnika.

Druga konferencija u Beogradu održana je 4. svibnja 1934, a slijedeća 25. svibnja. Na njoj je obrazloženo zašto je centrala Sindikata drvodjelskih radnika isključila iz članstva Aleksandra Miloševića, parketarskog radnika. On je radio na razbijanju sekcije tapetara i bio delegat na kongresu Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata. 24. lipnja 1934. godine održana je skupština podružnice Sindikata drvodjelaca u Beogradu. Izvještaj o radu podružnice podnijeli su Josip Bosner i Vojislav Veličković. Organizacija je dobro napredovala i na dan održavanja skupštine brojila je 157 ispravnih članova. Konstatirano je da se organizacija, usprkos nezaposlenosti, velikoj fluktuaciji i dugome radnom vremenu, uspjela stabilizirati i pripremiti nov kadar funkcionara, koji će moći uspješno voditi akcije šireg opsega. U podružničku upravu izabrani su: za predsjednika Milisav Benjac, sekretara Josip Šiber, blagajnika Strahinja Arsenijević i drugi.

Niz konferencija podružnice Sindikata drvodjelskih radnika, koje su održane u raznim

dijelovima Beograda, rezultirao je učlanjivanjem većeg broja drvodjelskih radnika u organizaciju. Uprava sindikata je odlučila da u svim krajevima Beograda, gdje su koncentrirani drvodjelski radnici, osnuje po jednu sekciju. Podružnica je 11. travnja održala skupštinu koja je donijela zaključke u tom smislu. Tako su, pored sekcije tapetara, osnovane i sekcije drvodjelskih radnika za »Pašino brodov«, i sekcija u poduzeću »Budbulder«, za čijeg je predsjednika izabran Milisav Benjac, a za sekretara Nastas Dimitrijević.²⁴⁸

U lipnju 1935. održala je podružnica konferenciju na kojoj je govorilo o položaju drvodjelskih radnika u Beogradu. Konstatirano je da se u mnogim radionicama još radi 12, 14 i 16 sati dnevno za malu nadnicu, te da je razlog tome neorganiziranost drvodjelskih radnika i kršenje Zakona o zaštiti radnika. Na konferenciji se govorilo o potrebi provođenja izbora za ustanove radničkog osiguranja.

30. lipnja 1935. održan je u Radničkoj komori sastanak drvodjelskih i tapetarskih radnika. Podnesen je referat u kojem je izneseno da se stanje drvodjelskih radnika svakodnevno pogoršava. Kao primjer je navedeno poduzeće »Visung«, vlasnika Vlade Stojankovića koji plaća dva do 3,50 dinara po satu. Na intervenciju Inspekcije rada u poduzeću se glasalo o dužini radnog vremena. Većina se izjasnila za osamsatni radni dan, ali poduzeće je i dalje nastavilo raditi 10 sati dnevno, bez plaćanja prekovremenog rada. Na konferenciji je istaknuto da uprave poduzeća na različite načine prave teškoće članovima sindikata koji prikupljaju neorganizirane radnike. Konferencija je raspravljala o predstojećim izborima za okružne urede socijalnog osiguranja radnika.

Skupština podružnice drvodjelaca u Beogradu održana je 6. srpnja. Na skupštini je izneseno da je podružnici u toku godine pristupilo 306 članova. Održano je 14 uspješnih konferencija i jedna zabava u korist nezaposlenih drvodjelskih radnika. Uprava podružnice imala je poteškoća zbog nezaposlenosti, tako da je, i pored kooptiranja članova, uprava podružnice često bila nepotpuna. U novu upravu ušli su: predsjednik Slavko Stojanov, potpredsjednik Radojko Poluga, sekretari Gavra Komandić i Branko Vuković, blagajnik Strahinja Arsenović.

Veliki zbor drvodjelaca, kojem je prisustvovalo 1.500 radnika, održan je 18. kolovoza 1935. godine. Već i po tako velikom broju prisutnih, vidljivo je da podružnica Sindikata

²⁴⁶ Isto, 18. i 25. VII, 15. i 22. VIII, 5. i 26. IX 1930.

²⁴⁷ Isto, 23. IX 1932; 10. II, 17. III, 29. IX 1933.

²⁴⁸ Isto, 13. IV, 25. V, 8. VI, 6. VII, 21. IX 1934.

drvodjelskih radnika u Beogradu postaje sve privlačnija beogradskim drvodjelicima. Na zboru je izneseno da se nadnice drvodjelskih radnika u Beogradu kreću od 1,50 do pet dinara na sat, da radno vrijeme iznosi 10—12 sati, da je eksploatacija takva da kod svakog radnika izaziva opravdani otpor. Na zboru se govorilo o karakteru Sindikata drvodjelskih radnika, koji je klasno borbena organizacija. Upućena je i kritika bivšim članovima Nezavisnih sindikata koji su se odvojili od radnika. Zbor ih je pozvao da uđu u sindikate i rade na njihovu jačanju, a ne da budu samozvani instruktori. Na zboru se govorilo i o značenju povjerenika, razbijačkoj akciji fašista i izborima za radničko osiguranje.

Ukazano je i na probleme mladih radnika, potrebu da se obrazuju, čitaju knjige i novine koje će im omogućiti da postanu svjesni svoga ekonomskog položaja i potrebe da se nepomirljivo i organizirano bore za njegovo mijenjanje. U vrijeme održavanja zbora, beogradski su parketari bili u štrajku.

Izvanredna godišnja skupština podružnice Beograd održana je 8. prosinca 1935. Na njoj je govorio Luka Pavićević, koji je pozdravio skupštinu u ime centrale URSSJ-a. Podružnica je tada brojila 1.266 članova. Na skupštini se, među ostalim, raspravljalo i o iskustvima sekcije tapetara koja je bez štrajka poboljšala uvjete rada svojih članova. Skupština je prijedlog rezolucije uputila novoj upravi na ocjenu. Od stare uprave birano je pet članova, a sedam je izabrano novih. Za predsjednike su izabrani Petar Damjanović i Stevan Novosel, za sekretare Srebren Arsić i Rudolf Ferdo, za blagajnika Sava Naveta, za bibliotekara Stanko Dokić, a za predsjednika Nadzornog odbora Strahinja Arsenović.

Godišnja skupština sekcije tapetarskih radnika pri beogradskoj podružnici održana je 24. veljače 1936. Skupštini je prisustvovalo 75 članova od 110 tapetarskih radnika zaposlenih u Beogradu. Na skupštini je izabrana nova uprava. Za predsjednika je izabran Petar Petrović, a za sekretara Mile Božić.²⁴⁹

Stvaranje podružnica SDRJ do 1936. godine u uoži Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji, Vojvodini i Kosovu

U travnju 1931. godine obnovljena je podružnica Sindikata drvodjelskih radnika u Čačku. Za predsjednika podružnice izabran je

Zivorad Bojić, sekretara Radojko Pavlović, blagajnika Rajko Kovačević, za članove Kutur Janikef i Petar Nedić, svi stolarski radnici.

6. svibnja održana je konferencija drvodjelskih radnika u Valjevu poslije koje je izabrana uprava podružnice. Za predsjednika je izabran Milovan Bušić, sekretar je postao Zlatomir Marković, a blagajnik Blagoje Mirović.

Drvodjelski radnici u Leskovcu održali su 20. rujna 1933. godine konferenciju na kojoj se iznijelo da su prije šest godina stolarski radnici u Leskovcu imali nadnicu od 80 dinara, a da je 1933. godine najveća nadnica iznosila 25 dinara. Izabrana je i nova uprava s predsjednikom Svetislavom Stojiljkovićem, sekretarom Ljubislavom Čosićem i blagajnikom Svetislavom Jovićem, stolarskim radnicima. Podružnica je brojila 35 članova.

U Novom Pazaru, gdje je radilo oko 500 drvodjelskih radnika, održan je zbor 24. rujna 1933. Osnovana je podružnica Glavnoga radničkog saveza s mješovitim sastavom.

U planini Vračevo 26 radnika radilo je za Vujadina Zonjića, vlasnika pilane iz Peći. Od 24. lipnja do kraja listopada 1933. vlasnik im nije isplatio nadnice. Tada je 26 radnika sišlo s planine, došlo u Peć i napravilo obračun prema kojemu im je vlasnik pilane dugovao 28.914 dinara. Tri puta su tražili zaštitu sreskog načelnika, a on ih je tri puta izbacivao iz kancelarije. Radnici su dugo vodili spor pred Okružnim sudom u Peći zbog neisplaćene zarade.

U Kosovskoj Mitrovici, na sastanku drvodjelskih radnika, koji je održan 21. studenog, izabrana je uprava podružnice u koju su ušli Omer Islamović, Jovan Savić i Savo Vlajić.²⁵⁰

I godina 1934. isticala se brojem članova podružnice u Leskovcu, koja je privukla u organizaciju 90 posto drvodjelskih radnika. God. 1933. provela je jedan uspješan štrajk. Podružnica je redovno održavala sastanke svake srijede i na njima se raspravljalo o svim pitanjima aktualnima za drvodjelske radnike. 10. srpnja održana je konferencija na kojoj je referirao sekretar sindikata iz Beograda.

U Obrenovcu su postojale, pored stolarskih radionica, i dvije velike pilane koje su zapošljavale nekoliko stotina radnika. Stolarski i pilanski radnici osnovali su podružnicu i izabrali upravu. Za predsjednika je izabran Aleksa Milutinović, sekretar je bio Dragoljub Pantelić, a blagajnik Zivorad Ešperović. 2. rujna 1934. održana je izvanredna skupština podružnice u Obrenovcu. Sazvana je zbog toga što

²⁴⁹ Isto, 19. IV, 21. V, 5. VI, 10. VII, 23. i 30. VIII, 20. XII 1935; 6. III 1936.

²⁵⁰ Isto, 17. IV 1931; 11. III 1932; 29. IX 1932; 29. IX, 10. XI i 1. XII 1933.

sresko načelstvo nije dozvolilo rad podružnice. Pošto se postupilo po propisima Zakona o udruženjima, i pošto su izabrani nova uprava i nadzorni odbor, podružnica je nastavila rad.²⁵¹

U Nišu je 7. ožujka 1935. održana osnivačka konferencija na kojoj je formirana podružnica Sindikata drvodjelskih radnika Jugoslavije. Na konferenciji je referirao Mustafa Turk, za predsjednika je izabran Miloš Stanojević, za sekretara Slavko Jovanović, blagajnika Jovan Radenković i za predsjednika Nadzornog odbora Jordan Nedeljković. Podružnica u Nišu brojala je 60 redovnih i ispravnih članova. Usko je surađivala s Mjesnim međustrukovnim odborom i povjerenikom Radničke komore Mustafom Turkom. Svakog tjedna održavala je sastanke članova i povjerenička vijeća. Svoju prvu godišnju skupštinu održala je 26. siječnja 1936. Podružnica je uspjela okupiti gotovo sve stolarske radnike, pa je u to vrijeme bila jedna od najjačih organizacija drvodjelskih radnika Srbije, sa 143 člana. U toku 1935. održala je podružnica 29 sastanaka i zborova. Podružnica se uspjela izboriti za devetsatno radno vrijeme u stolarskim radionicama. Rasturala je i 50 primjeraka *Radničkih novina*. Na godišnjoj skupštini izabrana je nova uprava čiji predsjednik bio Jure Cule, sekretari Vojislav Kumatinović i Arandel Milosavljević, blagajnici Ilija Kitanović i Miloš Stanojević. Za predsjednika Nadzornog odbora izabran je Vilmoš Baranec. Pored niške, osnovane su i podružnice u Vučidolu-Somani, Zajčaru i Šabcu.²⁵²

Radničke novine su zabilježile i godišnje skupštine podružnica u Kragujevcu i Leskovcu 12. siječnja 1936, gdje je u novu upravu izabran Blagoje Jokić, predsjednik, Miodrag Išlijamović i Rade Cvetković, sekretari, a održan je i sastanak drvodjelaca u Jagodini.²⁵³

Osnivačka skupština podružnice Sindikata drvodjelskih radnika u Podgorici (Titogradu) održana je 10. veljače 1935. Na skupštini se govorilo o položaju drvodjelskih radnika i značaju sindikalnog organiziranja. Za predsjednika podružnice izabran je Rista Zečević, za sekretara Đorđija Pejović, za blagajnika Panto Bojanić, za članove uprave Viktor Vočan, Milorad Posanić, Radomir Keković i Veljko Jovanović. U Nadzorni odbor izabrani su Risto Bojević, Marko Rakčević i Vaso Vujošević.²⁵⁴

U Novom Vrbasu podružnica SDR osnovana je 2. ožujka 1930. i na njoj je referirao Josip Beker iz Beograda.

U Vršcu je osnovana sindikalna organizacija drvodjelskih radnika još 1905. godine. Poslije rata obnovljena organizacija sklopila je s poslodavcima u Vršcu kolektivni ugovor. Taj se ugovor neprekidno obnavljao, a obuhvaćao je 60 radnika. Samo jedno poduzeće sa 25 radnika nije pristupilo ugovoru. Zbog toga su pojedini radnici u tom poduzeću zarađivali od 80 do 100 dinara tjedno. Podružnica je uz pomoć Mjesnoga međustrukovnog odbora poduzela da se to stanje popravi.

26. srpnja 1931. održana je skupština podružnice SDRJ u Velikom Bečkereku (Zrenjaninu). Na skupštini se govorilo o redukciji radnica i produženju radnog vremena, o čvrstoj organizaciji poslodavaca i slaboj organiziranosti radnika. Za predsjednika je izabran Đuro Kožokari, potpredsjednika Josip Harkan, tajnika Jovan Viršing i blagajnika Nikola Čani. Za predsjednika Nadzornog odbora izabran je Adam Čajni.

U Skoplju je, na poziv Mjesnoga međustrukovnog odbora, konferencija drvodjelskih radnika održana 17. srpnja. Referirao je sekretar GRS-a Milorad Belić. Osnovana je podružnica za čijeg je predsjednika izabran Petar Jordanović, potpredsjednika Vladislav Nađ, sekretara Jovan Curčić, blagajnika Toma Rajanović. Utvrđeni su dani za održavanje redovnih sastanaka.

Podružnica SDR u Bitolji održala je godišnju skupštinu 30. travnja 1933. Izabrani su nova uprava i Nadzorni odbor. Podružnica u Bitolji bila je jedna od najagilnijih u Makedoniji, te je uspjela da okupi većinu drvodjelskih radnika. Za predsjednika je izabran Borivoje Zinović, a za sekretara Trojan Ristić. Iduće godine skupština je održana 29. travnja 1934. Za predsjednika je izabran Dimitrije Namumović, sekretar je bio Stojan Talević, a blagajnik Mihajlo Krstić.²⁵⁵

Kongres Sindikata drvodjelskih radnika Jugoslavije održan 12. i 13. travnja 1936. godine u Beogradu

Sindikata drvodjelskih radnika Jugoslavije zakazao je svoj prvi kongres za 12. i 13. travnja 1936. Pored otvaranja, konstituiranja kongresa, izbora Verifikacijskog odbora, izvještaja uprave, na kongresu su podneseni referati

²⁵¹ Isto, 20. VII, 13. VIII, 7. IX 1934.

²⁵² Isto, 15. III, 10. V, 23. VIII 1935; 14. II 1936.

²⁵³ Isto, 30. I, 6. III 1936.

²⁵⁴ Isto, 1. III 1935.

²⁵⁵ Isto, 7. III, 29. V 1930; 21. VI, 28. VII 1931; 2. VI 1933. i 25. V 1934.

o odnosu sindikata prema radničkoj socijalno-političkim ustanovama, zakonskom osiguranju nezaposlenih radnika i program rada nove uprave.

Iz izvještaja se vidi da je Sindikat drvodjelskih radnika formiran u ožujku 1933. godine, a 27. travnja potvrđena su mu pravila.

Sindikat je djelovao na području Srbije i Vojvodine. Tokom 1930. djelovala je samo jedna podružnica u Beogradu, a zatim su osnovane podružnice u Skoplju i Bitolju. Godine 1933. osnovane su podružnice u Vršcu, Leskovcu i Kumanovu. Do ožujka 1936. formirao je sindikat svoje podružnice u slijedećim mjestima:

Beograd — sekcija parketara	30. XI 1930.	članova —
Skoplje — podružnica	28. XII 1931.	„ 25
Bitolj „	24. I 1932.	„ 18
Beograd — sekcija tapetara	5. IX 1932.	„ —
Vršac — podružnica	2. III 1933.	„ 17
Leskovac „	10. IX 1933.	„ 49
Beograd — sekcija Pašino brdo	1. XI 1933.	„ —
Kumanovo — podružnica	2. XII 1933.	„ 15
Valjevo „	1. III 1934.	„ 9
Beograd „	24. VI 1934.	„ —
Obrenovac „	11. VIII 1934.	„ —
Vučidol-Somina — podružnica	3. I 1935.	„ —
Čačak — podružnica	15. I 1935.	„ —
Podgorica (Titograd) — podružnica	3. III 1935.	„ 40
Niš — podružnica	7. III 1935.	„ 96
Šabac „	29. III 1935.	„ 31
Zaječar „	25. IV 1935.	„ 8
Beograd — sekcija »Bulbulder«	16. VI 1935.	„ —
Kosovska Mitrovica — podružnica	10. VIII 1935.	„ 15
Jagodina — podružnica	1. IX 1935.	„ 19
Zemun „	15. IX 1935.	„ 8
Vranje „	22. IX 1935.	„ 31
Dubrovnik „	24. IX 1935.	„ 10
Zrenjamin „	26. IX 1935.	„ 176
Kragujevac „	3. XI 1935.	„ 31
Cetinje „	24. XI 1935.	„ 24
Šibenik „	1. XII 1935.	„ 15
Velika Kikinda — podružnica	15. XII 1935.	„ 37
Veles „	26. I 1936.	„ 30
Kruševac „	16. II 1936.	„ 12
Senta „	16. II 1936.	„ 33
Bačka Topola „	15. III 1936.	„ 23

U ožujku 1936. godine sindikat je imao 1508 članova. Podružnica u Beogradu imala je 736 članova (sve sekcije). Do god. 1933. podružnica u Vršcu bila je član Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije Zagreb. Međutim, 1933. godine prekinula je svaku vezu s centralom u Zagrebu s namjerom da funkcionira kao lokalna organizacija. Krajem 1934. godine prima je u svoj sastav Sindikat drvodjelskih radnika Beograd, koji se sporazumio sa Savezom u Zagrebu da može stvarati svoje podružnice i u Vojvodini, jer iz tih krajeva najveći broj drvodjelskih radnika dolazi na rad

u Beograd. Od tada je sindikat proširio svoju djelatnost i na Vojvodinu, gdje je u ožujku 1936. imao pet podružnica. Jedno vrijeme u sindikatu se sav posao obavljao volonterski. Donosimo i prikaz broja poduzeća odnosno radionica drvodjelske struke po mjestima gdje su djelovale sindikalne podružnice s brojem organiziranih, neorganiziranih i ukupnim brojem radnika. Uspoređujući ovu tabelu s brojem članstva, koje je 1930. godine iznosilo 204, 1932. g. 648, 1934. g. 1412 i 1935. g. 374 članova, vidi se da se broj članova sindikata značajno smanjio.

Mjesto	Poduzeća	Organi- ziranih	Neorgani- ziranah	Ukupno
Beograd	182	736	—	—
Skoplje	—	25	—	—
Bitolj	70	18	63	81
Vršac	33	17	30	47
Leskovac	22	49	20	69
Kumanovo	15	15	40	55
Valjevo	17	9	15	24
Titograd (Podgorica)	12	40	6	46
Niš	28	96	59	152
Šabac	15	31	6	24
Zaječar	10	8	40	48
Kosovska Mitrovica	8	15	10	25
Jagodina	8	19	10	29
Zemun	37	8	40	48
Vranje	18	31	20	51
Zrenjanin	50	176	40	216
Kragujevac	18	31	20	51
Cetinje	5	24	4	28
Šibenik	18	15	25	40
Velika Kikinda	17	37	26	63
Veles	10	30	14	44
Kruševac	7	12	18	30
Senta	51	33	56	89
Bačka Topola	42	23	60	83
Dubrovnik	—	10	—	—
Beograd — tapetari	45	84	33	117
Ukupno	738	1592	655	1460 (bez Beograda, Skoplja i Dubrovnika)

Usljed privredne krize i velike nezaposlenosti podružnice u Čačku, Vučidolu, Somini, Obrenovcu, Kumanovu, Skoplju i Bitolju neko vrijeme nisu djelovale, ali su do 1935. godine obnovljene. Iako su parketarski radnici u Beogradu gotovo svi bili organizirani, a uspio štrajk poboljšao im nadnice za 40 posto i druga sporna pitanja regulirao kolektivnim ugovorom, ipak su svi napustili organizaciju. Uzrok njihovu nezadovoljstvu bio je u tome što su željeli raditi po akordu, pa su tražili da kolektivni ugovor utvrdi cjenik akordnog rada, a ne satne plaće. Podružnica sindikata Beograd nije htjela da odstupi od načela ukidanja akordnog rada, pa je izgubila jednu sekciju.

O položaju radnika u drvnjoj industriji i zanatu na kongresu je rečeno da su zbog trke za profitom i neloyalne konkurencije proizvodi drvodjelske struke izrađivani po veoma niskoj cijeni i zbog toga loše kvalitete. U nemogućnosti da kupuju jeftiniju sirovinu, poslodavci su snižavali nadnice i produžavali radno vrijeme. Svakodnevno povećanje broja poduzeća i uvođenje strojnog pogona u radionicama povećavalo je neprekidno broj nezaposlenih.

Egzistencijalni minimum za četvoročlanu obitelj 1930. godine iznosio je 472,80 dinara. Prosječna tjedna zarada radnika iznosila je, po odbitku poreza i doprinosa za socijalno

osiguranje, 296,13 dinara. U isto vrijeme, 1 m³ drva koje je služilo za rad koštao je 800 dinara. God. 1933. minimalna potrebna nadnica na tjedan iznosila je 442,53 dinara, a stvarna zarada 226,74 dinara, materijal 800 dinara. God. 1935. tjedni je minimum iznosio 395,22 dinara, tjedna zarada prije štrajkova 169,01 dinar, a poslije štrajkova 295,22 dinara. Cijena materijala kubnog metra iznosila je 750 dinara. Ti podaci pokazuju da stalno zaposleni radnici jedva dosežu polovinu potrebne zarade za izdržavanje radnika i njegove obitelji. Cijena materijalu je gotovo ista.

Na kongresu se raspravljalo i o higijenskim uvjetima rada i o zdravstvenom stanju drvodjelskih radnika. Rečeno je da su stolarske radionice u većini nehigijenske i nezdrave, smještene u podrumima, daščarama ili šupama, koje osim krova nemaju nikakve zaštitne zidove. U takvim su radionicama radnici izloženi svim nepogodama i hladnoći, što nepovoljno utječe na njihovo zdravstveno stanje. Prema podacima Okružnog ureda, svaki drvodjelski radnik boluje prosječno godišnje dva dana od tuberkuloze i devet dana u godini od ostalih bolesti.

Kongres je konstatirao da stara uprava sindikata nije posvetila dovoljnu pažnju kulturno-prosvjetnom radu. Naime, ona nije održavala kurseve i predavanja, već je upućivala mlađe funkcionare na kurseve i predavanja koje je Centrala za radničko vaspitanje odr-

žavala redovno svake godine. Centrala je, u zajednici s podružničkom upravom u Beogradu, osnovala čitaonicu za koju je nabavila veći broj knjiga iz socijalne i naučne literature. I podružnica u Vršcu raspolagala je vrlo bogatim knjižnim fondom ali uglavnom na njemačkom jeziku. Osim toga, u Beogradu je tokom 1934. godine održan tapetarski kurs koji je trajao puna dva mjeseca. Dakle, iako je utvrđeno da je određena djelatnost na ovom području postojala, sudionici kongresa su smatrali da se moglo učiniti i mnogo više.

Sindikati je u svom radu posvetio značajnu pažnju sindikalnim burzama rada, posredstvom kojih su sindikalne podružnice utjecale na reguliranje tržišta rada. Ta se djelatnost značajnije razvila tek poslije velikih štrajkova u Beogradu i Zrenjaninu.

Sindikati je održavao trajne veze s Radničkom komorom i Sudom dobrih ljudi u Beogradu.

Sindikati je u Beogradu vodio tarifne pokrete. Oni nisu imali vid oštrijih sukoba. U stolarskoj zadruzi »Abonos« u rujnu 1934. godine vođen je pokret koji je brzo završen. Potpun uspjeh postignut je zaključenjem tarifnog ugovora kojim su radnicima priznati svi njihovi zahtjevi. U tom su pokretu sudjelovala 23 radnika. Iste je godine vođen tarifni pokret tapetara u Beogradu, ali bez uspjeha. Godine 1935. pokrenut je ponovno tarifni pokret tapetara. Ovog puta završen je potpunim uspjehom, zaključenjem kolektivnog ugovora koji je potpisalo 35 poslodavaca. Ovim ugovorom priznata je i sindikalna organizacija, njena burza rada, skraćeno radno vrijeme za dva sata dnevno i povećane zarade radnika za 30 posto.

Godine 1933. vođen je i jedan obrambeni štrajk u Leskovcu u kojem je sudjelovalo osam radnika, a trajao je sedam dana. God. 1934. vođen je jedan ofanzivni štrajk u Valjevu u kojemu je sudjelovalo 11 radnika. Trajao je 10 dana. Štrajk je završen uspjehom. Postignuto je smanjenje radnog vremena za dva sata dnevno i povećanje nadnica za 10 posto. God. 1935. vođen je obrambeni štrajk u Leskovcu u kojem je sudjelovalo devet radnika, a trajao je devet dana. Iste je godine vođeno pet ofanzivnih štrajkova: U Podgorici (Titograd) je u štrajku sudjelovalo 50 radnika, a trajao je 11 dana. Postignuto je priznavanje sindikalne organizacije i njene burze rada, radno je vrijeme skraćeno za sat dnevno a nadnice su povećane za 10 posto. U Beogradu, u štrajku parketara, sudjelovalo je 110 radnika. Trajao je 33 dana. Priznata je organizacija i njena burza rada, radno je vrijeme skraćeno za dva sata dnevno a nadnice su povećane za 40 posto. U štrajku beogradskih stolara, koji je trajao 19 dana, sudjelovalo je 1911 radnika. Priznata je organizacija i njene burze rada, radno je vrijeme skraćeno za tri sata dnevno, a nadnice su povećane za prosječno 39 posto. U Bitolju je u štrajku, koji je trajao tri dana, sudjelovalo 12 radnika. Radni je dan skraćen za pola sata dnevno, priznata je organizacija a povećanje nadnica iznosilo je 10 posto.

U Zrenjaninu je, u štrajku, koji je trajao 49 dana, sudjelovalo sto stolara. Štrajkom je priznata sindikalna organizacija, njena burza rada i povećanje nadnica za 16 posto.²⁵⁶

Iz slijedeće tabele vidi se broj štrajkova, kada su počeli i kada su završeni, broj štrajkaša i rezultati štrajka.

Mjesto	Štrajk je		Broj štrajkaša	Štrajk je završio	
	počeo	završen		uspješno	bez uspjeha
Leskovac	4. XII 1933.	11. XII	8	—	1
Leskovac	5. II 1935.	14. II	9	—	—
Valjevo	15. VI 1934.	26. IV	11	1	—
Podgorica	20. VII 1935.	31. VI	50	1	—
Bitolj	7. III 1935.	10. VIII	12	1	—
Beograd	22. VIII 1935.	25. IX	110	1	—
Beograd	9. IX 1935.	29. IX	1911	1	—
Zrenjanin	22. XI 1935.	13. I 1936.	160	1	—
Ukupno:	4. XII 1933.	— 22. XI 1935.	2271	6	1

Štrajkovi su se vodili zbog nepriznavanja sindikalnih burzi rada, zbog produženja radnog vremena, za povišenje nadnica i skraćivanje radnog vremena, za priznavanja sindikalne organizacije, povišenje nadnica i zaključivanje kolektivnih ugovora. U svih osam štrajkova priznate su organizacije, skraćeno radno

vrijeme do tri sata dnevno, nadnice su povišene od 10 do 40 posto. U šest slučajeva zaključen je kolektivni ugovor.²⁵⁷

²⁵⁶ Izvještaj sindikata drvodjelskih radnika Jugoslavije za 1930—1936. (Beograd 1936), 18—20.

²⁵⁷ Isto.

Sindikati drvodjelskih radnika Jugoslavije prijavio se 25. veljače 1934. godine u stručnu Internacionalnu drvodjelskih radnika, a 2. ožujka iste godine obaviješten je da je primljen u njeno članstvo.

Centralna uprava održala je sjednicu 15. travnja 1936. na kojoj je izvršeno konstituiranje. Za predsjednika je izabran Petar Damjenović, potpredsjednika Petronije Petrović, sekretara Josip Bosner, a za blagajnika M. Vlačić. Članovi Upravnog odbora bili su Jura Čilo (Niš), Svetolik Miković, Radojko Pavlović (Kragujevac), Milan Peri (Šabac), Milorad Ružičić, Žika Velčić, i Vojislav Veličković. U finansijsku kontrolu ušli su Imre Hodi, Bora Predojević i Lazar Rajković iz Zrenjanina.²⁵⁸

Rad Centralne uprave Sindikata drvodjelskih radnika

U razdoblju nakon kongresa Centralna je uprava počela sistematski postavljati probleme vezane uz razvoj Sindikata drvodjelskih radnika Beograda kojim je bilo obuhvaćeno oko 2000 radnika. Godine 1936. taj je broj smanjen na 750. Iz toga se izveo zaključak da sindikat mora biti neprekidno među radnicima, da treba stalno agitirati. Svaki i najsitniji događaj u radionici agitator mora objasniti s gledišta klasno svjesnih radnika. Opuštanje radnika, produžavanje radnog vremena, izbori radničkih povjerenika, progoni radnika od poslodavaca, uvođenje intenzivnog rada i racionalizacije, nesretni slučajevi pri radu, sve su to teme o kojima treba govoriti radnicima i dati im prava objašnjenja uzroka i upute za ponašanje. Treba agitirati za radioničke sastanke, objasniti radnicima zašto je potrebno da svi dođu. Objašnjavati što je organizacija, objašnjavati da je sačinjavaju sami radnici, da se ona sastoji od njih, dakle, od ljudi koji mogu činiti pogreške. Potrebno je izgraditi organizaciju, a to znači organizirati složan nastup radnika. »Skršiti ruke i vikati kako nema sloge, to može svako, ali to ne vodi ničim drugom nego samo još žešćoj eksploataciji koju svi osjećamo na svojoj grbači. Mi smo drvodjelci stekli gorko iskustvo što znači biti bez organizacije i biti ravnodušan prema eksploataciji. Za rad u organizaciji treba imati strpljenja i požrtvovanja. Sve što se vidi i čuje oko sebe treba da se usmjeri na to da se klasno nesvjesnog radnika oslobodi štetnih iluzija u bolji život kojeg će si sam ostvariti. Treba ga uvjeriti da samo složni rad-

nici mogu da ga ostvare. Radnici se trebaju žrtvovati sami za sebe izgradnjom svoga sindikata. Složnim radom postići će radnici bolju tarifu. Svakodnevnim sitnim radom postići će se veliki rezultati. Drvodjelci su se već probudili. Godine 1935. sindikat se pokazao kao nadmoćnije oružje od poslodavaca.»

Pored sloge, požrtvovanja i ustrajnosti, sindikat je propagirao i potrebnu disciplinu koja je uvjet tog složenog nastupa radnika. Nije dovoljno biti samo član, plaćati ulog, već se mora biti i discipliniran. Ta disciplina mora biti dobrovoljna. Ona znači svjesno potčinjavanje zajedničkim radničkim interesima. Radnici se ne učlanjuju u sindikat da razgovaraju o svemu i svačemu, već zbog zajedničkog cilja — da ostvare bolje uvjete rada i života. Poslodavci vrebaju svaku slabost radnika da bi smanjili nadnice i produžili radno vrijeme. Te slabosti vezane su dobrim dijelom i uz nediscipliniranost radnika. Iznosili su se primjeri predratnih štrajkova, kada su radnici štrajkaši, da bi rasteretili kase sindikata, odlazili pješice u razne krajeve zemlje i vraćali se tek na poziv, kada je štrajk završen. Iznosili su se i primjeri živih i vatrenih diskusija na konferencijama, koje su se održavale do jednog i dva sata poslije ponoći, ali zato nitko nije bježao iz organizacije, već je, naprotiv, ostajao u njoj i tu se borio za svoje gledište i svoje interese. Sindikat je osobito apelirao na omladinu koja je borbena i požrtvovna, ali vrlo nedisciplinirana. Sindikat treba da raste u odnosu na broj članova, ali i kvalitativno, u odnosu na svijest svojih članova. Svaki član treba da bude svjestan da je ušao u jednu široku zajednicu i da se u vlastitu interesu mora podvrci volji zajednice koja brani i njegove interese. Pojedinaac nije vojnici, ali udružen s ostalima predstavlja vojsku koja je u stanju da izvojuje život dostojan čovjeka. Mnogi radnici desetine puta pristupaju organizaciji i izlaze iz nje, lutajući tako dok ne uvide da sve što su postigli nisu postigli sami već u zajednici sa svojim drugovima.

Iako poslodavci predbacuju sindikatu da radnici nemaju kvalifikacije i da neznaju stolarski zanat, te tvrdnje nisu točne, jer stariji radnici važe kao prvoklasni zanatlije u svim prestolnicama svijeta i kao visokokvalificirani radnici rade kod umjetničkih stolara, prave stilske spavaće sobe, vrata i prozore. Što se tiče mladih radnika, velik broj ih je nezaštićen i ostavljen na milost i nemilost poslodavaca. Mladići na zanatu, koji traje pune tri godine, rade sve moguće i nemoguće poslove, nose terete koji ne odgovaraju njihovu fizičkom uzrastu, rade poslove kućne pomoćnice, slušaju majstorovu ženu i djecu, zamjenjuju nad-

²⁵⁸ Radničke novine, Beograd, 3, 9. i 17. IV 1936.

ničare, samo ne rade stručne stolarske poslove, a kad treba da polažu ispit za pomoćnika, često se utvrdi da su nedovoljno osposobljeni. Zbog toga mnogi izučeni mladi radnici mijenjaju profesiju.

Centralna uprava je krajem 1936. upozorila sve svoje podružnice da je potrebno izabrati radničke povjerenike u svim poduzećima u kojima ima najmanje 10 zaposlenih radnika. Nijedno drvodjelsko poduzeće na području djelovanja sindikata ne smije ostati bez radničkog povjerenika. Posebno je isticana jedna od uloga radničkih povjerenika, kontrola poslodavaca u primjeni higijensko-tehničkih i zaštitnih mjera u poduzećima.

Drvodjelci su imali prilike da se uvjere koliko je ta ustanova korisna po radnike. Mnogo su puta povjerenici uzeli u zaštitu svoga druga, izvršili naplatu dugovanja ili svojom intervencijom spriječili otpuštanje radnika. U onim radionicama gdje su imali povjerenika, koji je znao svoju dužnost, a imao je sve radnike za sobom, spremne da stupe u borbu, mogao je da zastupa radnike i da brani njihova prava.

Po novom kolektivnom ugovoru poslodavci su priznali povjerenike. Time je posao olakšan. Drvodjelci imaju kolektivne ugovore u svim mjestima gdje imaju podružnice. Po slovu zakona »dužnost je povjerenika da se stara, da se kako radnici tako i poslodavci pridržavaju strogo svih kolektivnih i individualnih ugovora. Dalje... da nastoje da se strogo primjenjuju sve mjere koje su propisane od zakonodavnih vlasti za zaštitu radnika u pogledu radnog vremena, zdravlja, života i socijalnog osiguranja, kao i da obavještavaju, potpomažu nadležne nadzorne vlasti (inspekcije rada) po svim pitanjima koja se tiču primjene postojećeg zakonodavstva o zaštiti radnika.«²⁵⁹

Govoreći o kritikama upućenima dotadašnjem radu sindikata rečeno je da »naša kritika treba da bude objektivna, stvarna, bez lične zagrizenosti. Samo tako možemo izvući zaključke koji će biti korisni za cjelinu. Ako nema kritike hvata se žabokrečina ispod koje se taloži mulj u kome se možemo udaviti«, ali uz kritiku treba davati i uputstva za dalji rad. Treba nastojati da na sindikalnim skupštinama u diskusiji sudjeluje što veći broj radnika, osobito onih koji aktivno rade u sindikatima. Oni treba da iznesu svoja iskustva, a ta iskustva sindikat će kao cjelina iskoristiti za poboljšanje svoga budućeg rada. Dobivajući kolektivni ugovor sindikati nisu završili s borbom. Naprotiv, poslije ugovora tre-

ba voditi borbu za čuvanje osvojenih tekovina i osvajanje novih. Broj članstva je labilan, čas raste, čas opada. Kritika je dužna da potraži uzroke tome i da ukaže kako i na koji način da se radnici po tvornicama i radionicama pridobiju za klasnu borbu.²⁶⁰

Govoreći o zadacima u 1937. godini, uprava sindikata iznosi da je broj članova porastao sa 1508 na 2883. Svi savezi drvodjelskih radnika, sjedinjeni u Uniju SDRJ, imaju oko 15.000 članova. Broj podružnica sindikata porastao je sa 25 na 31. U toku 1936. godine u četiri podružnice, uslijed velike nezaposlenosti, prestao je rad. Broj kolektivnih ugovora porastao je na 16, a u 16 mjesta postoje i tarife koje su izvojevane teškom borbom. Svi su štrajkovi završili punim uspjehom, samo jedan s djelomičnim. Kolektivnim ugovorima postigli su sindikati izvjesno ograničenje poslodavačke eksploatacije. Time je sindikat opravdao svoje postojanje i povjerenje drvodjelskih radnika. Sindikatu su pristupili, pored zanatskih radnika i stolara, i industrijski pilanski radnici, kojih na žalost ima vrlo malo na području djelovanja sindikata drvodjelskih radnika. To otvara nove mogućnosti rada i borbe za bolje uvjete rada i života. »Mi smo još uvijek okovani tuđom voljom i uvjetima rada i života kao najamni radnici u današnjim ekonomskim odnosima, gdje vlada eksploatacija čovjeka nad čovjekom. Novi članovi su borbom stvoreni. Borbom treba i dalje da privlačimo mase drvodjelskih radnika koji još ne razumiju naše napore i borbu. Ti naši nesvjesni drugovi svojom ravnodušnošću pomažu našeg klasnog neprijatelja. Oni nisu svjesni uloge koju igraju, ali mi smo dužni da ih o tome obavijestimo, da ih povedemo na put borbe protiv bijede, besposlice i teških uslova rada.

I pored kolektivnih ugovora, povećanih radnica i skraćenog radnog vremena imamo velik broj besposlenih koji jedva vegetiraju, bez ikakve pomoći u besposlici. Besposleni sjede gladni, goli i bosi, a u sezoni su radili jedva dva mjeseca. Za to vrijeme nisu mogli da zarade za pokriće potreba za cijelu godinu. Pitanje besposlice pred nama se nameće svom silinom kao i pred cjelokupni klasni radnički pokret. Za njegovo rješenje mora se založiti sav radnički pokret.

Pitanje radnog vremena je jedno od pitanja koje nas najviše interesira. Mi smo snagom našeg sindikata sveli radno vrijeme na osam sati. Ali ipak time nije riješena besposlica. Pa gdje leži uzrok ovolike besposlice? Po stolar-

²⁵⁹ Isto, 5. VI, 28. VIII, 19. XII 1936.

²⁶⁰ Isto, 25. XII 1936.

skim poduzećima uvedene su najmodernije mašine. Prozori, vrata, namještaj ispadaju ispod mašina filmskom brzinom. Za posao koji je rađen na ruke tri dana, danas je dovoljno tri sata. Pa umjesto da su gospoda poslodavci skraćivali radno vrijeme, paralelno sa racionalizacijom poduzeća, oni su radili obrnuto, produžavali su radno vrijeme. Da mi nismo vlastitom snagom i putem organizirane borbe zaustavili dalje produžavanje radnog vremena, danas bi se radilo po 16 i više sati. Mi nismo protiv racionalizacije, mi nismo protiv mašina, ali mi sa punim pravom tražimo da se skрати radno vrijeme i povećaju nadnice.²⁶¹ U istom tekstu, u povodu godišnjih skupština, Centralna je uprava isticala da su skupštine mjesta gdje članovi mogu i trebaju da izraze svoje raspoloženje i zahtjeve, ali ih upozoravaju i na dužnosti, koje članovi sindikata imaju prema Pravilima, a to su: »Prva i osnovna dužnost je uplata članskih uloga, zatim posjećivanje članskih sindikata, raznih priredaba i vršenje agitacije i propagande za svoj Sindikat i cijeli klasni radnički pokret.

Ova posljednja dužnost po našem mišljenju je najvažnija. Nije dovoljno biti samo član i prolaziti mimo svojih drugova i ne pokušavajući da ih se pridobije za Sindikat, za klasnu borbu. O ovoj najglavnijoj članskoj dužnosti želimo da kažemo nekoliko riječi, jer to je jedna od naših slabijih tačaka. Pošto smo uplatiti ulog, pročitali naše novine, posjetili sastanak, kazali svoje mišljenje (član je dužan da kaže svoje mišljenje) dužnost nam nalaže da o postojanju i radu naše organizacije upoznamo naše drugove koji su manje svjesni i nisu članovi naše organizacije. Ima slučajeva da poslodavci, građanske političke stranke, i vladajući režim uspijevaju stvoriti od nekih radnika protivnike klasnog radničkog pokreta. Te zablude treba razbiti. Razbiti ih mogu samo svjesni radnici. Oni su dužni da razobličie laskava obećanja koja im nude kapitalisti, da prosvjeću te radnike i da ih privedu sindikatu i klasnoj borbi. Moraju se truditi da svoje znanje i umijeće prenesu na druge. Što širi kolektiv boraca, to uspješnija borba. Klasni borci treba da nauče radnika da čita, da piše, da misli, da u potrebnom momentu ispolji inicijativu, da ne čeka da ga uvijek funkcioner vodi i gura. Oni funkcioneri koji uspijevaju ovim putem da povedu mase, najbolji su, i njihov je rad plodonosan. Uplačivati članski ulog, dijeliti letke, agitirati svud i na svakom mjestu, dolaziti na sastanke, zborove,

učestvovati u diskusiji, birati povjerenike, biti biran, štrajkati, ići na stražu, sve su to dužnosti kako funkcionera, tako i svih ostalih članova. Sve je to borba. Vršiti sve ove dužnosti znači boriti se. To znači manifestirati svoju klasnu pripadnost i odanost.²⁶²

Centralna uprava je uvela praksu da svakih šest mjeseci mijenja sindikalne markice kako bi osigurala stalnu kontrolu nad finansijskim poslovanjem podružnice. S nekim je podružnicama u vezi s tim imala dosta poteškoća.

Poseban problem u radu sindikata predstavljali su njegovi bivši članovi, koji su napustili Savez drvodjelskih radnika i pristupili Jugorasu. Centralna je uprava u radničkoj štampi objavila članak o radnicima koji su napustili klasnu borbu. Evo tog teksta: »Treba se čuvati klasnih protivnika koji su se stavili u službu poslodavaca. To su oni koji nikada nisu bili ispravni drvodjelski radnici, jer dok nije postojao kolektivni ugovor, ni jedan se nije mogao zaposliti, poslodavci ih nisu puštali ni blizu radionica. Danas, kada postoji kolektivni ugovor i sindikalna burza i kada poslodavci ne mogu dobiti radnike provokatore koji će odvraćati radnike od njihove klasne sindikalne organizacije, ti isti pokvareni elementi sklopili su sporazum s poslodavcima kako bi poslodavci mogli otkazati kolektivni ugovor sklopljen između podružnice drvodjelskih radnika i izbaciti s posla klasno svjesne radnike, te na njihovo mjesto uzeti one za koje su sigurni da će se boriti za poslodavačke interese. Ti klasni protivnici, proizišli iz redova radnika rade na rušenju kolektivnog ugovora, koji su klasno svjesni drugovi teškom borbom izvojevali.« Na kraju članka navode se imena osam radnika u Nišu.²⁶³ Govoreći o svojim nedostacima, Centralna uprava ponavlja niz stvari iz ranijih načelnih njenih stavova, osobito što se tiče fluktuacije članstva. Zatim, među ostalim, navodi: »Naša organizacija za posljednjih mjesec dana uspjela je da u nizu radionica povisi radničku zaradu za prosječno 26 dinara u tjednu. Tu povišicu je dobilo oko 300 drugova. To je uspjeh koji moramo uzeti u obzir, ali to je samo u radionicama gdje je na snazi tarifa i gdje su svi radnici organizirani, a šta ćemo sa drugim radionicama gdje se ta tarifa ne poštuje i gdje radnici nisu tako složni. Na to mi odgovaramo: kako su god ovi drugovi uspjeli, tako mogu uspjati i u drugim radioni-

²⁶¹ Isto, 7. I 1937.

²⁶³ Isto, 22. II, 9. i 16. IV 1937.

²⁶¹ Isto, 7. I 1937.

cama, samo ovaj primjer treba da imaju pred očima i tim putem neka podu, pa im uspjeh neće ...ostati.

S brojnim porastom naših organizacija nije rastao i broj sposobnih ljudi koji mogu da prime teret neprekidne borbe u poduzećima. Ne može se prešutjeti da postoji veliki broj poduzeća gdje nemamo čovjeka, koliko-toliko upućenog da primi na sebe ulogu radničkog povjerenika. To je ogroman nedostatak o kome mi sindikalni funkcioneri moramo povesti računa. Moramo se potruditi da stvorimo kadar koji će biti sposoban za rad u organizaciji i poduzeću.

Moramo reći nešto o tome kakva nam je štampa potrebna. Imamo izvjestan broj drugova iskusnih boraca, ali oni to svoje ogromno iskustvo ne bi smjeli da čuvaju sami za sebe, oni moraju da ga predaju novim generacijama koje dolaze. To se može učiniti i preko štampe. Što je organizacija, kako se vrši agitacija, koje su dužnosti i prava povjerenika itd. To su teme o kojima iskusni drugovi treba da pišu, da se to štampa i rasteri članstvu, da ono čita, da se nauče nove generacije i novi funkcioneri, što će doprijeti daljem razvoju Sindikata i povećanju broja članstva.²⁴

Na kongresu Sindikata drvodjelskih radnika 1936. mnogo se raspravljalo o štampi. To se pitanje riješilo tek 1937. godine na taj način što su *Radničke novine* osigurale jednu stranicu za Sindikat drvodjelaca. Centralna uprava je odlučila da ubuduće stranica Sindikata drvodjelaca bude štampana latinicom, jer je najveći broj članova čitao latinicu.

Plenarna sjednica Centralne uprave Sindikata drvodjelskih radnika

Plenarna sjednica Centralne uprave SDR održana je 6. veljače 1938. god. u Beogradu. *Radničke novine* su izvijestile da »ona predstavlja značajan momenat u životu Sindikata. U prisustvu članova Centralne uprave iz unutrašnjosti rešavana su mnoga važna pitanja, osim redovnih tekućih poslova. Odluke su donesene u punoj saglasnosti svih prisutnih, i predstavljaju putokaz za rad Sindikata u budućnosti. Za ostvarenje tih odluka biće potrebna puna saradnja i pomoć svih članova, a pored toga i izvesne žrtve koje su s obzirom na momenat postale neophodne.

²⁴ Isto, 7. VIII 1937.

U borbama koje smo vodili, stekli smo dragocena i mnoga iskustva, kojima se moramo koristiti. Borba danas iziskuje sve veće materijalne žrtve kao i jaču koncentraciju naših snaga, zbog organizovanog otpora poslodavaca.

Koliko materijalna sredstva imaju važnu ulogu u našim akcijama i borbama nije potrebno govoriti. Drvodjeljski radnici su spremni da podnesu sve žrtve koje se od njih traže na svoj uspeh.

Po ovim pitanjima Plenarna sednica uprave našeg Sindikata donela je potrebne odluke.

Iskustva su nas naučila, da pored materijalne strane igraju važnu ulogu u borbi i ove činjenice: raspoložive članstva, organizacija same akcije, taktika i momenat u kome akcija treba početi. Štrajk u Beogradu prošle godine je usled tadanjih prilika koje su potencijale agresivnost članstva izbio prerano, pa usled poznate sprege poslodavaca s Jugorom i drugih smetnji pravilnom razvoju štrajka, nije uspeo onako ikako smo očekivali.

Dok naši protivnici misle i žele da i ove godine starom taktikom i spregom slome otpor drvodjeljaca i da na taj način pogoršaju radne i plaćevne uslove, dotle se drvodjeljci spremaju, s punim poverenjem u svoj Sindikat, za nove akcije. Poučeni ranijim postupcima i moralnim kvalifikacijama naših protivnika stekli smo dragoceno iskustvo. Zbog toga ćemo umeti primeniti odgovarajuću taktiku u pretstojećim akcijama za svoje opravdane zahteve. Neka naši protivnici znaju i to da je moralna snaga drvodjeljaca nesalomljiva i da su oni sa svojim postupcima i »uslugama« postigli obratno od onoga što su želeli, a to je da su drvodjeljske radnike zbili jače u celinu i povezali ih u borbi. Za nas to mnogo znači. Otuda mi crpimo svoju snagu sa kojom idemo u borbu za svoja prava — za dostojan život čoveka — radnika.

Na osnovu realnog stanja drvodjeljci znadu da će u ovoj godini za njihove ruke biti dosta posla. Ne beže oni od njega, naprotiv, traže ga. Ali još jedno traže, traže da se utvrde cene po kojima će iznajmljivati svoju radnu snagu. To, i još drugo dovelo ih je u njihov Sindikat, u tu stručnu zajednicu, koja je sebi postavila zadatak da brani i štiti interese svojih članova.

Da zahtevi radnika ne predstavljaju nešto što privreda i industrija u ovoj zemlji ne bi mogla prihvatiti, svedoče najbolje činjenice da i pored toga što su u čitavom nizu poduzeća

zaključeni kolektivni ugovori, regulisani radni odnosi i povećane nadnice, ona ipak nisu propala. Naprotiv, još više napreduju.²⁸⁵

Organizacije i djelatnost Sindikata drvodjelskih radnika Beograd

Brojno stanje pojedinih podružnica Sindikata drvodjelskih radnika Beograd u 1937. godini vidi se iz ove tabele:

²⁸⁵ Isto, 4. XII 1937; 11. II, 1. i 8. IV, 1. V 1938.

Podružnica	Osnovana	Broj član.	Aktivna	Vrsta preduzeća
Beograd	1930.	637	1	stolarsko-tapetarsko
Skoplje	1931.	16	1	" "
Bitolj	1932.	18	—	" "
Vršac	1933.	25	1	stolarsko
Leskovac	1933.	55	1	"
Kumanovo	1933.	15	—	"
Valjevo	1934.	10	1	"
Obrenovac	1934.	163	1	pilansko
Vučji Dol	1935.	59	—	šumsko
Čačak	1935.	8	1	stolarsko
Podgorica	1035.	54	1	"
Niš	1935.	196	1	"
Šabac	1935.	10	1	"
Zaječar	1035.	22	—	"
K. Mitrovica	1935.	15	—	pilansko
Jagodina	1035.	19	—	stolarsko
Zemun	1935.	25	1	"
Vranje	1935.	31	—	"
Drubrovnik	1935.	10	—	"
Petrovgrad	1935.	218	1	"
Kragujevac	1935.	12	1	"
Cetinje	1935.	10	1	"
Šibenik	1935.	15	—	"
Kikinda	1935.	37	1	"
Veles	1936.	30	—	"
Kruševac	1936.	21	1	"
Senta	1936.	52	1	stolarsko
B. Topola	1936.	36	1	"
Novi Sad	1936.	406	1	"
St. Kanjiža	1936.	18	—	"
Kula	1936.	37	1	"
Pančevo	1936.	32	1	"
Ruma	1936.	43	1	"
Ada	1936.	23	—	"
St. Pazova	1936.	15	1	"
St. Bečej	1936.	8	1	"
Kraljevo	1936.	16	1	"
Novi Vrbas	1937.	69	1	"
Apatin	1937.	120	—	košaraško
Srbobran	1937.	21	—	stolarsko
Pirot	1937.	15	1	"
Vlasotinci	1937.	16	1	"
Prilep	1937.	11	1	"
Nikšić	1937.	15	1	"
Kolašin	1938.	22	1	pilansko-stolarsko
Smederevo	1938.	40	1	"
Ukupno članova:		2329	—	

Sindikata drvodjelskih radnika Beograd imao je, prema tome, 1937. god. svoje organizacije u 46 mjesta s 2745 članova. Bile su 32 aktivne podružnice sa 2329 redovno plaćajućih članova. 11 organizacija je zamrlo. Donosimo i tabelu brojnjog stanja podružnica i broj čla-

nova u 1938. godini. Prema podacima za 1938. godinu sindikalne organizacije djelovale su u 43 mjesta s 1899 članova (33 aktivne i 10 ne-aktivnih podružnica). Redovno plaćajućih članova bilo je 1567.

Podružnica	Osnovana	Broj član.	Aktiv.	Vrsta poduzeća
Beograd	1930.	350	1	stolarsko-tapetarsko
Skoplje	1931.	5	1	" "
Bitolj	1932.	34	1	" "
Vršac	1933.	46	1	" "
Leskovac	1933.	35	1	" "
Valjevo	1934.	10	—	" "
Obrenovac	1934.	15	1	pilansko
Čačak	1035.	35	1	stolarsko
Podgorica	1035.	64	1	" "
Niš	1935.	88	1	" "
Šabac	1935.	3	1	" "
K. Mitrovica	1035.	3	1	" "
Jagodina	1935.	19	1	" "
Zemun	1935.	15	1	" "
Vranje	1935.	31	—	" "
Petrovgrad	1035.	218	1	" "
Kragujevac	1035.	12	—	" "
Cetinje	1935.	10	—	" "
Kruševac	1936.	12	1	" "
Senta	1936.	76	1	" "
B. Topola	1936.	76	1	" "
Novi Sad	1936.	190	1	" "
Pančevo	1936.	35	1	" "
Ruma	1936.	15	1	" "
St. Pazova	1936.	12	—	" "
St. Bečej	1936.	5	1	stolarsko
Kraljevo	1936.	13	1	" "
Novi Vrbas	1937.	70	1	" "
Apatin	1937.	120	—	" "
Pirot	1937.	15	1	" "
Vlasotinci	1937.	16	—	" "
Prilep	1937.	10	1	" "
Nikšić	1937.	30	1	" "
Kolašin	1938.	5	1	" "
Smederevo	1938.	43	—	pilansko
Bistrica	1938.	32	1	šumsko
Užice	1938.	23	1	stolarsko
Peć	1938.	16	1	pilansko
Klenak	1938.	40	1	" "
Požarevac	1938.	17	1	stolarsko
Bela Crkva	1938.	18	—	" "
Štip	1938.	15	1	" "
D. Brezna	1938.	60	—	šumsko
Ukupno članova:		1899		

U izvještaju Unije kaže se: »Formiranjem 'Jugorasa' htelo se je paralizovati naš uticaj kod radništva i onemogućiti naše akcije u cilju popravke položaja drvodeljskih radnika.

Prvobitna namera osnivača 'Jugorasa' bila je da gromovitim parolama, paradama i obilnim obećanjima privuku mase radnika u svoje redove. Verovali su da će time imati uspeh ali kada se te nade nisu ostvarile oni su u svom besu počeli drugim metodama — ne sa radnicima nego sa vlastima i poslodavcima protivu radnika. Ovo se ubrzo osetilo pri prvim tarifnim akcijama. Na naš Sindikat i njegove podružnice, kao i istaknute funkcionere, vršen je strahoviti pritisak.

'Jugoras' se nije osećao sve do momenta kada bi Sindikat pokrenuo neku tarifnu akciju. Tada bi on sa svim raspoloživim sredstvima stupao u dejstvo.

Denunciranje lažnim dostavama, nabavljanje štrajkbrehera iz mesta gde nema organizacija, proterivanje istaknutih drugova i otpuštanje sa posla bila su uglavnom sredstva protivu borbe svesnih radnika. Ali bilo je metoda i protivu savesnih poslodavaca koji su usvajali opravdane zahteve radnika. O tome postoji dovoljno materijala iz vremena štrajka u Nišu. No, i pored toga Sindikat je davao snažan i uspešan otpor, ali su, usled ovih smetnji akcije, a naročito štrajkovi, produživani više nego što je to bilo potrebno. Ovo je u velikoj meri materijalno iscrpljivalo sindikate. On je neposredno sve ove akcije vodio preko izaslanika — članova uprave i sekretara, koji su stalno bili na terenu.»

U iduće dvije tabele dajemo pregled štrajkova i tarifnih pokreta koje je sindikat vodio u 1937. i 1938. godini:

Podružnica	Struka	Broj				Broj poduzeća
		štrajkova	tarifnih pokreta	štrajkova	sudionika	
1	2	3	4	5	6	
Beograd	stolarska	1	—	1100	80	
Niš	"	—	1	179	32	
Čačak	"	1	—	20	7	
Obrenovac	pilanska	1	—	136	1	
Leskovac	stolarska	1	—	81	26	
Kruševac	"	1	—	26	13	
Zemun	"	1	—	46	18	
Obrenovac	"	—	1	16	8	
Pančevo	"	—	1	100	22	
Vlasotinci	"	—	1	20	10	
Petrovgrad	"	—	1	160	2	
Novi Vrbas	"	1	—	80	30	
Novi Sad	košaraška	—	1	10	4	
Vršac	kolarska	—	1	10	7	
Bač. Topola	stolarska	—	1	30	12	
Ruma	"	—	1	51	35	
Novi Sad	"	—	1	277	64	
Senta	"	1	—	60	25	
Kula	"	1	—	37	4	
St. Pazova	"	1	—	15	7	
Novi Sad	"	—	1	24	7	
Ukupno:		10	11	2487	414	

Kao što se vidi, u 1937. godini bilo je 10 štrajkova i 11 tarifnih pokreta sa 2487 sudionika u 414 poduzeća, koje je vodio Sindikat drvodjelskih radnika Beograd. Svi su štrajkovi uspješno završeni. Prosječna povišica nadnica iznosila je od 14 do 26 posto. Svega u tri mjesta (St. Pazovi, Vršcu i Vlasotincima) ostalo je radno vrijeme od 10 sati, u svim drugim mjestima uvedeno je osamsatno radno vrijeme, a u tri slučaja devetsatno. U tarifnom pokretu sudjelovalo je 877 radnika, a u štrajkovima 1601 radnik.

Podružnica	Struka	Broj			
		štrajkova	tarifnih pokreta	štrajkova	sudionika
		Broj	Broj	Broj	Broj
		štrajkova	tarifnih	štrajkova	poduzeća
Beograd	stolarska	—	1	150	30
Petrovgrad	"	—	1	263	2
Obrenovac	pilanska	—	1	130	1
B. Crkva	stolarska	—	1	22	20
V. Kikinda	"	—	1	65	23
Cetinje	"	1	—	18	16
Vršac	"	1	—	65	15
N. Vrbas	"	—	1	68	20
Klenak	pilanska	—	1	76	1
Podgorica	stolarska	—	1	43	16
Leskovac	"	1	—	60	18
Pirot	"	1	—	34	14
Niš	"	1	—	220	6
Senta	"	—	1	58	22
Senta	"	1	—	6	1
Novi Sad	"	1	—	250	43
Čačak	"	1	—	36	6
B. Topola	"	1	—	24	2
Ukupno		9	9	1558	255

Godine 1938. vodio je Sindikat drvodjelskih radnika devet štrajkova i devet tarifnih pokreta. U njima je sudjelovalo 1588 radnika, a vođeni su u 255 poduzeća. Svi su pokreti uspješno završeni. Postignuto je prosječno povećanje nadnica od 11 do 18 posto. U 10 pokreta ostvareno je radno vrijeme od osam sati, a u sedam pokreta devetsatno radno vrijeme. U tarifnim pokretima sudjelovao je 881 radnik, a u štrajkovima 707 radnika.

Štrajk beogradskih stolara 1937. trajao je 31 dan, u njemu je sudjelovalo 1100 štrajkaša u 80 poduzeća. Nadnice su povećane za 10 do 15 posto. U Čačku je štrajk trajao pet dana, a u njemu je sudjelovalo 20 štrajkaša iz sedam poduzeća. Postignuto je 25 posto povišice. U pilani u Obrenovcu štrajk je trajao 21 dan, a nadnice su povećane za 15 do 30 posto. U Leskovcu je štrajk trajao 75 dana. U njemu je sudjelovao 81 radnik iz 26 poduzeća. Povišica nadnica iznosila je 25 do 40 posto. U Kruševcu je štrajk trajao 43 dana. U njemu je sudjelovalo 26 radnika iz 13 poduzeća. Postignuta povišica iznosila je 10 do 25 posto. U Zemunu je štrajk trajao šest dana, a štrajkalo je 46 radnika iz 18 poduzeća. Povišica plaća iznosila je 10 do 15 posto. U Novom Vrbasu 80 štrajkaša iz 30 poduzeća uspjelo je za pet dana štrajka povisiti nadnice za 20 do 50 posto. U Senti je 60 štrajkaša iz 25 poduzeća za 12 dana štrajka uspjelo povisiti nadnice za 15 do 25 posto. U Kuli je štrajkalo 37 radnika u četiri poduzeća tokom 11 dana. Uspjeli su povisiti nadnice za 15 do 35 posto. U Staroj Pazovi je 15 radnika štrajkalo 12 dana. Postignuta povišica iznosila je 15 do 25 posto.

U Cetinju je 1938. godine u 16 poduzeća štrajkalo jedan dan 18 štrajkaša. Postignuta povišica iznosila je 35 posto. U Vršcu, u 15 poduzeća, štrajkalo je 65 radnika 33 dana. Postigli su povišicu nadnica za 10 do 35 posto. U Leskovcu je 60 štrajkaša iz 18 poduzeća štrajkalo 70 dana. Povišica nadnica iznosila je 10 do 15 posto. U Pirotu je 34 štrajkaša iz 14 poduzeća štrajkalo 48 dana. Štrajkom su uspjeli povisiti nadnice samo za pet posto. U Nišu je 220 štrajkaša iz šest poduzeća štrajkalo 54 dana, a postignuta povišica iznosila je 10 do 20 posto. U Novom Sadu 250 radnika štrajkalo je u 43 poduzeća. Postignuta povišica iznosila je 10 do 15 posto. U Čačku je u šest poduzeća štrajkalo 36 radnika jedan dan; postignuta povišica iznosila je 10 do 15 posto. U Bačkoj Topoli štrajkala su u dva poduzeća 24 radnika 52 dana.

Rad Sindikata drvodjelskih radnika Beograd

Podružnica Beograd

Za 17. svibnja 1936. najavljena je redovna godišnja skupština podružnice Sindikata drvodjelskih radnika u Beogradu. Na skupštinu su pozvani svi članovi »da svojom objektivnom i zdravom kritikom omoguće budućoj upravi sprovođenje u život svih želja i potreba drvodjelskih radnika Beograda«. Osobito je podvučena potreba očuvanja izvojevanih tarifa. Diskusija je bila vrlo živa. Istaknuto je da poslodavci još nisu skratili radno vrijeme u radionicama niti povišili nadnice, a sama skupština nije u stanju da natjera poslodavce da poštuju kolektivni ugovor. Isto tako nije osnovan odgovarajući povjerenički aparat koji bi mogao besprijekorno obavljati zadatke u organiziranju predstojećih borbi drvodjelskih radnika. Skupština je naglasila da su to osnovni zadaci buduće uprave. Konstatirano je također da se ne može očekivati da će te zadatke novoizabrana uprava moći realizirati bez aktivne pomoći članstva. Utvrđeno je također da je položaj drvodjelaca u Beogradu 1936. godine različit nego prijašnjih godina, jer je sada okružen lancem gradova (Zrenjimin, Niš, Velika Kikinda, Sabac, Kragujevac) u kojima su prihvaćeni kolektivni ugovori i tarife, što Beogradu daje mogućnost da pođe korak dalje. U novu upravu podružnice izabrani su za predsjednika Fric Morhart, potpredsjednika Dušan Grubač, blagajnika Strahinja Arsenović, bibliotekara Nikola Kašić.

Stolarski radnici u Beogradu održali su 19. studenog 1936. sastanak na kojem se govorilo o novim tarifnim i kolektivnim ugovorima i pregovorima koji su planirani za veljaču 1937. godine. Govorilo se i o pokušajima poslodavaca da krše postojeće tarife time što traže od radnika da rade na akord po komadu, obećavajući im veću zaradu, iako je ugovorom rad na akord ukinut. Pojedini poslodavci ne isplaćuju zarade radnicima, pa je tek na intervenciju sindikata radnicima isplaćeno 30.000 dinara zaostale zarade. Na sastanku je izneseno da pojedini poslodavci fizički zlostavljaju mlade radnike (protiv čega je sindikalna organizacija intervenirala), kao i to da se socijalno zaštitno zakonodavstvo slabo primjenjuje. Govorilo se i o niskim nadnicama koje su nedovoljne za život. Istina, u 1935. i 1936. godini putem tarifnih pokreta i štrajkova radničke nadnice su povećane, međutim, zbog porasta troškova života i skupoće, radnici gube

više nego što dobivaju. Broj nezaposlenih radnika nikako se ne smanjuje i zima 1936—1937. koja dolazi zateći će samo u Beogradu nekoliko tisuća nezaposlenih i nezbrinutih radnika, a još ništa nije učinjeno da im se pomogne. Beogradska općina je za posljednje tri godine dala za nezaposlene svega tristo tisuća dinara iz budžeta, koji godišnje iznosi 350 milijuna dinara. U većem broju poduzeća drvodjelski su radnici uspjeli da, negdje borbom a negdje pregovorima, poboljšaju svoj položaj. U nekim malim poduzećima i u dva velika nije se uspjelo, jer su poslodavci svim sredstvima koja im stoje na raspolaganju spriječili radnike da ostvare svoje zahtjeve. Među njima je poduzeće »Visung« Vladimira Stanojkovića.

Uprava podružnice trudila se da pomogne svoje nezaposlene članove. U tu svrhu sazivala je zborove, vodila akcije za prikupljanje pomoći, pisala u radničkoj i građanskoj štampi. Iznosili su se primjeri nehumanog odnosa bogatih i ustanova koje pomažu i favoriziraju Jugoras, a o nezaposlenim članovima drugih sindikata ne vode računa. Isto tako poslodavci koriste zimu da bi izvršili pritisak na radnike s ciljem da im smanje nadnice, izgovarajući se da ih drže na poslu samo zato da ne bi gladovali.

Uoči godišnje skupštine, koja je zakazana za siječanj 1937, izneseno je da je podružnica 1936. godine vrlo aktivno djelovala. Poslije održanog kongresa sređeni su odnosi u sindikatu, podružnica Beograd je s uspjehom završila tarifni pokret, a sindikat je postao masovna organizacija. Zahvaljujući snazi i kompaktnosti članova podružnice, u većini radionica uveo se bez štrajka novi kolektivni ugovor. U radionicama, u kojima su se ipak vodili štrajkovi, završeno je s uspjehom, osim u dva poduzeća. Predviđeno je da će se u veljači 1937. godine voditi pregovori za novi kolektivni ugovor, jer postojeći kolektivni ugovor istiće u srpnju 1937.

Na konferenciji beogradskih drvodjelaca, koja je održana 15. prosinca 1936, pod predsjedavanjem Josipa Bosnera, govorilo se o značenju radničkih povjerenika, o njihovu dotadašnjem radu i o izborima za povjerenike u siječnju 1937.

Tokom 1937. godine podružnica je posvetila posebnu pažnju tapetarskim radnicima kojih je aktivnost, odlaskom nekoliko aktivnijih članova u Jugoras, znatno smanjena.

Godišnja skupština podružnice Sindikata drvodjelskih radnika u Beogradu održana je 24. siječnja 1937. godine. Pravo sudjelovanja u radu skupštine imali su svi članovi koji nisu

dugovali članske uloge za više od šest tjedana. Na skupštini se govorilo o iskustvima iz dosadašnjih štrajkova i tarifnih pokreta, akcijama u 1936. godini, nakon kojih je 1200 drvodjelskih radnika primilo 1,382.400 dinara više nego prije tarifnog pokreta, koji je pokrenuo sindikat. Na skupštini se govorilo i o štrajku tapetarskih radnika. Konstatiralo se da podružnica uspješno posreduje u problemima rada i da pokazuje značajne rezultate. Podružnica je nekoliko puta intervenirala prilikom kršenja ugovora i tarifa. Teritorijalno dislociranje sekcija po Beogradu pokazalo se vrlo korisnim načinom rada, koji omogućuje da se organizira i zahvati širok krug drvodjelskih radnika.

Budući da socijalisti i komunisti nisu mogli doći do kompromisnog rješenja prilikom izbora nove uprave, skupština je nastavila rad 7. veljače 1937. Nova je uprava izabrana jednoglasno. Za predsjednika izabran je Kosta Babić, sekretara Cvetin Mihajlović, blagajnika Josip Klaić, potpredsjednika Luka Rakić, za zamjenika sekretara Petar Zurović, a za članove uprave Vojislav Gambelić, Josip Stumberger i Ana Tomić. U Nadzorni odbor izabrani su: Nadazov Morača, Milorad Pavlović i Adam Svuhš. U raspravi o budućim zadacima posebnu su pažnju obratili radu na prosvjetnom polju. Skupština je odobrila 500 dinara za nabavu knjiga. Tokom 1936. godine podružnica je povećala broj članova, tako da je više od 80 posto svih drvodjelskih radnika, zaposlenih u Beogradu, pripadalo ovom sindikatu.

Skupština je stavila sebi u zadatak da ih se treba privući u organizaciju i osposobiti da se zajednički bore za poboljšanje svog položaja. Na skupštini je, među ostalim, rečeno: »Mi smo uvek spremni da sve pokušaje koji čine poslodavci da krše našu tarifu odbijemo i da ne dozvolimo da se tarifa menja na gore. Možemo je menjati, ali samo na bolje. Mi ne smemo i ne možemo da dozvolimo smanjivanje nadnice danas, kada su naše potrebe veće, kada treba drva, cipela, topla odela. Zato treba svi složno, svi do jednog da se angažiramo na jačanju našeg sindikata. Ne treba i ne možemo čekati da dođe neko sa strane da nam ojača organizaciju.«²⁶⁶

Vodenje tarifnih pregovora bilo je sve teže. Grupa poslodavaca oduzela je mandat komisiji koja je vodila pregovore s delegatima radnika. Tarifna komisija sindikata isticala je da je ne može zavarati trenutno razmišljanje u protivničkom taboru, te da radnici treba da budu neprekidno mobilizirani, okupljeni i spremni na borbu i u ovom tarifnom sporu. 18. svibnja skupili su se drvodjelski rad-

nici u velikoj dvorani Doma. Na zboru, koji je otvorio predsjednik Kosta Babić, govorio je Cvetin Mihajlović, sekretar podružnice. On je izjavio da su poslodavci odbili tri prijedloga ugovora koje je podnio sindikat. Stovišće, na posljednjem sastanku izmijenjen je cijeli odbor poslodavaca koji je sudjelovao u pregovorima. Novi odbor predložio je ugovor po kojem se utvrđuje desetsatni radni dan, dva sata prekovremenog rada i smanjivanje nadnica. Zbor je taj prijedlog jednoglasno odbio s obrazloženjem da će radije prihvatiti da se ugovor uopće ne potpiše, nego da potpiše takav jer je »Sindikata gospodar u radionicama«. Održan je i zbor 24. lipnja. Na tom su zboru govorili Cvetin Mihajlović i Josip Bosner. Poslodavci su prijetili da će sklopiti ugovor s Jugorasom. Na zboru se konstatiralo da nema druge organizacije koja može kvalificirano voditi pregovore s poslodavcima u ime stolarskih radnika u Beogradu. Kolektivni ugovor beogradskih drvodjelaca je istekao 1. srpnja 1937. To je bio povod za održavanje novog zбора na kojem se raspravljao izvještaj o vođenju tarifnih akcija. Utvrđeno je također da će se podružnica pridržavati starog ugovora sve dok ga ne zamijeni novim, te da će se boriti da se on poštuje. Konstatirano je također da poslodavci žele da rasture sindikat, time što sklapaju ugovor s Jugorasom, naravno, uz pomoć državnih vlasti. Radnici Beograda neće pustiti da im se iza leđa stvaraju ugovori. Masa je klicala da je spremna za borbu. Na zboru je govorio Luka Pavićević, predsjednik Glavnoga radničkog saveza Srbije. On je, među ostalim, rekao da nije u pitanju samo sloboda radničkog pokreta već i sloboda stolarskih radnika koji neće da se bez njih i za njihovih leđa zaključuju bilo kakvi ugovori.²⁶⁷ Borba 1937. godine za kolektivni ugovor završila se poslije mjesec dana djelomičnim uspjehom. Ugovor je tada potpisalo samo 80 stolarskih radionica i poduzeća. Razlog što taj štrajk nije u potpunosti uspio bio je uglavnom u štrajkbrehterskom radu Jugorasa i pritiisku vlasti. Ali i pored svega toga borba je donijela pozitivnih rezultata. Povećane su nadnice i u onim poduzećima gdje ugovor nije zaključen i to za najmanje pola dinara po satu. Ovo se postiglo zahvaljujući tome što poslodavci i poslije završetka štrajka nisu mogli dobiti radnike, osim posredstvom sindikata.

Radnici su shvatili da su ovo izborili jedino stoga što je postojao sindikat, i što je žilavom borbom dokazao svoju snagu, pa zbog toga nije uslijedilo značajnije osiguranje članova.

²⁶⁶ Isto, 1. I. 10. VII. 27. XI. 18. XII 1936; 14. i 21. I, 5, 12. i 17. II 1937.

²⁶⁷ Isto, 21. V. 2. i 9. VII 1937.

U listopadu 24. godine 1937. održana je godišnja skupština podružnice SDRJ u Beogradu. Izvještaj je u ime uprave podnio Cvetin Mihailović, sekretar podružnice. U njemu se govorilo o štrajku u kojemu je sudjelovalo 800 radnika. Štrajk je trajao 27 dana. Jugoras je odigrao izdajničku ulogu, jer je poslao štrajkolomce. Usprkos svemu, novi kolektivni ugovor potpisalo je 75 poslodavaca. Uprava je održala 29 redovnih i izvanrednih sjednica i plenuma, 80 radničkih sastanaka i osam širih sastanaka. Podružnica SDRJ prije štrajka imala je 846 članova. Nakon štrajka upisalo se novih 467 članova, a u toku godine 368 članova nije bilo aktivno.

Prema izvještaju Okružnog ureda u Beogradu u to vrijeme bilo je samo 948 stolarskih radnika.

Sve su sekcije radile aktivno, izuzev sekcije tapetara, koja je postala nešto aktivnija tek potkraj 1937. godine.

Radnički su povjerenici do štrajka dobro radili. Bilo je 47 povjerenika iz isto toliko poduzeća. Većina povjerenika obavljala je savjesno svoju dužnost.

12. studenog nastavljena je godišnja skupština drvodjelaca. Razvila se živa diskusija usmjerena na analizu iskustava stečenih u štrajku, položaj i zadatke vezane uz aktiviranje omladine u sindikalnom pokretu, te rad uprave. U novu upravu podružnice ušli su M. Pavlović, L. Rakić, N. Sandžaković, J. Stumberger, drugarica A. Tomić. U Nadzorni odbor izabrani su drugarica B. Bembas, P. Krnetić i M. Ružičić.²⁴⁸

20. veljače 1938. godine podružnica Sindikata drvodjelskih radnika održala je svoju tromjesečnu skupštinu kojoj je prisustvovao velik broj drvodjelskih radnika. Skupština je utvrdila da se zahvaljujući pregalaštvu uprave i sveukupnog članstva uspjelo za kratko vrijeme ukloniti malodušnost radnika, koja se pojavila poslije štrajka. Smiješno je i nastojanje Jugorasa da izazove nepovjerenje članova prema sindikatu. Nezaposleni drvodjelski radnici okupljeni su u podružnicu. Stvaranjem sekcija po kvartovima grada, uprava podružnice je oslobođena sitnih poslova, a proširio se i broj aktivnih sindikalnih funkcionara. Sindikalna burza rada, usprkos nastojanju protivnika SDRJ, uspjela je da opravda svoje postojanje.

Shvaćajući da je jedno od najosjetljivijih pitanja, problem aktivnog angažiranja omladine u radu sindikata, prišlo se osnivanju omla-

dinskih sekcija pri sindikatima. Sekretar je posvetio ovom pitanju vidno mjesto u svom izvještaju, naglašavajući da je »omladinska sekcija pri beogradskoj podružnici okupila velik broj omladinaca koji se pod rukovodstvom starijih drugova, izgrađuju u prvoklasne sindikalne borce«.

Na skupštini je kritiziran rad uprave, a nadopunjena je novim članovima. Zaključeno je da se sve pripremi za vođenje tarifnih akcija i sklapanje kolektivnog ugovora u novoj sezoni.

Radničke novine pisale su o šikaniranju parketerskih radnika koji su postavljali parkete u poštanskoj štedionici u Beogradu, na kojoj su radila tri udružena majstora. Radnici su bili plaćeni za rad tokom devet sati, ali su, u stvari, radili 10 sati. Majstori su otpustili nekoliko radnika koji su imali sat, pa su kontrolirali početak i završetak radnog vremena.

Nakon stanke od nekoliko mjeseci (jer je policija bila zabranila sve veće skupove) održan je masovni sastanak stolarskih radnika Beograda. Zboru, koji je sazvan u povodu zaključivanja novoga kolektivnog ugovora, prisustvovao je velik broj drvodjelskih radnika. Zbor je otvorio predsjednik sindikata Petar Damjanović. Govoreći o akcijama vezanima uz sklapanje novoga kolektivnog ugovora, istaknuto je da su poslodavci formirali svoj agitacijski odbor, no da se on raspao prije nego što je razvio bilo kakvu aktivnost, te da poslodavci koji nisu potpisali kolektivni ugovor pokušavaju obećanjima da će osigurati bolje uvjete rada i veće nadnice zadržati svoje radnike. Njihova aktivnost usmjerena je i na druge poslodavce koje pokušavaju nagovoriti da ne sklapaju kolektivni ugovor s podružnicom drvodjelskih radnika.

U travnju 1938. sindikat je poveo akciju za obnovu kolektivnog ugovora. Održano je nekoliko općih zborova i konferencija. I pored zahtjeva radnika, poslodavci se nisu odazvali pozivima za pregovore, pa je sindikat zatražio od Uprave grada pomirenje. Ta nastojanja ostala su bezuspješna, iako je to očigledno bilo u suprotnosti s Uredbom. Umjesto da sazove pomirenje, Uprava grada Beograda uputila je taj zahtjev Inspekciji rada koja je sazvala pregovore. No, ti pregovori uslijed pristrasnog držanja inspektora nisu imali rezultata.

Poslije toga sindikat je pristupio pojedinačnom potpisivanju ugovora. Ugovor je na taj način potpisalo 30 poslodavaca. U međuvremenu međunarodni događaji u rujnu i ratna psihoza otežali su djelatnost sindikata. No, i pored toga poslodavci su, bojeći se parcijal-

²⁴⁸ Isto, 29. X, 19. XI 1937.

nih akcija sindikata, dali radnicima povišicu od pola dinara po satu.²⁶⁹

Umjesto redovne skupštine, koja se trebala održati u listopadu 1938, održan je 15. studenog plenarni sastanak beogradske podružnice sindikata, koji je trebao produžiti mandat dotadašnjoj podružničkoj upravi, jer se izbori u ovako otežanim političkim prilikama nisu mogli održati. Redovna skupština, prema prijedlogu, trebala se održati u prvom tromjesečju 1939. Na sastanku je konstatirano da je položaj drvodjelskih radnika tokom 1938. godine pogoršan iako su nadnice povećane kroz tarifno-štrajkašku djelatnost podružnice. Poslodavci visinu svojih profita nastoje održati uglavnom produženjem radnog vremena. Na kraju je jednodušno izglasano povjerenje upravi podružnice i produžen je mandat do traženog roka.

Na zboru 28. veljače 1939. donesena je odluka da se godišnja skupština održi 19. ožujka 1939. Referati o prilikama radnika u stolarskim radionicama, koji su bili posebno izloženi pritisku poslodavaca, nisu održani. Trebali su ih održati Milorad Belić i Josip Bosner. Zbog toga je sekretar podružnice Luka Rakić raspustio skupštinu.

Rascjep između socijalista i komunista, koji se je javio krajem 1939, zahvatio je i Sindikat drvodjelskih radnika. Raspravljajući o tome beogradska podružnica drvodjelaca tvrdila je da u SDRJ taj rascjep ne postoji, jer su lideri Nezavisnih sindikata, s rijetkim izuzetkom, oslali izvan URSSJ-a ili su se lojalno držali, namustivši svaku aktivnost usmjerenu na osobni prežiti, te su postali samo neumorni agitatori za interese klase. Omladina koja je ušla u sindikate potisnula je te stare veličine i iz svoje sredine izbacila nove kadrove. U raspravama je napadan bivši sekretar CRSOJ-a Miivoj Kaljević koji je prilikom ulaska komunista u URSSJ izdao plakat o njegovu sporazumu s GRS-om (koji je to demantirao, a Kaljević je zatim isključen iz članstva URSS-a). Isto tako odbijena je tvrdnja desničara da su komunisti osvojili sindikate, te je rečeno da su sve odluke u SDRJ zajednički donesene, da i čitavu spletu rješavanja otvorenih pitanja postoji demokratska praksa savjetovanja i da se na toj osnovi zauzimaju stavovi, te da je sindikat zajednički ustajao protiv svih zastraživanja, dolazili oni s lijeve ili s desne strane.

²⁶⁹ Isto, 4. III, 3. i 10. VI 1938. Arhiv Saveza sindikata Jugoslavije, k-091/V. Izvještaj Izvršnog odbora Unije saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije (I. I 1937—I. I 1938). Izvještaj podnesen Plenumu Unije saveza drvodjelskih radnika u Beogradu (I. I — 31. XII 1938).

Sindikalnu liniju *Radničkih novina* nitko nije kritizirao. Međutim, oko ocjena situacije u međunarodnom radničkom pokretu, oko karaktera rata došlo je do različitih gledišta i u Sindikatu drvodjelskih radnika Jugoslavije.²⁷⁰

Podružnice Sindikata drvodjelskih radnika u Srbiji

Rad podružnice SDRJ u Srbiji tokom 1937, 1938. i 1939. godine bio je posebno težak zbog organiziranog otpora poslodavaca, vlasti i Jugorasa nastojanju sindikata da osigura bolje životne i radne uvjete drvodjelskih radnika.

Na skupštini, održanoj 17. siječnja 1937. u Obrenovcu, izneseno je da podružnica ima 132 člana, da je sklopila kolektivni ugovor sa »Suvoborom«, najvećom pilanom tog kraja. Među obrenovačkim drvodjelicima raspačavalo se 100 primjeraka *Radničkih novina*, održavale su se redovne konferencije i sjednice podružnice. Delegat Centrale na skupštini bio je Josip Bosner. Skupština je birala radničke povjerenike Josipa Jona, Petra Jovića, Tihomira Lazića Antuna Purkara i njihove zamjenike. Za predsjednika podružnice izabrala je Tihomira Lazića, sekretara Josipa Jona, blagajnika Petra Nikosavljevića. Tokom 1938. godine podružnica u Obrenovcu nailazila je na stalne poteškoće u radu. Istaknuti aktivisti sindikata izbacivani su s posla, denuncirani, a pokušalo ih se i korumpirati. Sve je to konstatirano na skupštini koja je održana 18. ožujka 1938. godine. Skupština je isto tako konstatirala da su radnici imali nadnice od 10—16 dinara (većina ih je imala 13 dinara dnevno), u vrijeme kad nisu bili organizirani. Sindikalna organizaciju izborila je u 1938. god. nadnice koje su se kretale od 25—35 dinara na dan. I ovoj je skupštini u ime Centrale pristupovao Josip Bosner. Na kraju je izabrana nova podružnička uprava.²⁷¹

U Nišu je u siječnju 1937. god. održana godišnja skupština na kojoj je izabrana nova uprava podružnice u koju su ušli Arandel Milosavljević, Milutin Cekić, Vasilije Đorđević, Vojislav Komatinović, Milivoje Mladenović, Ljubomir Bajić, Milorad Markušić, Mila Stanović i Valentin Urbanovski. U Nadzorni odbor izabrani su Nikola Jovanović, Ljubomir Mitić i Ratomir Mitić. Na skupštini se konstatiralo da su poslije dvije godine postojanja tarifnog ugovora niški poslodavci preduzeli sve da bi

²⁷⁰ *Radničke novine*, Beograd, 25. XI 1938; 3. III, 11. VIII, 29. XII 1939.

²⁷¹ Isto, 22. I, 24. XI 1937; 25. III 1938.

ga uklonili. Svoju akciju na poništavanju započeli su s radničkim povjerenicima. Provođirima, čiji ih, podnijeli su lažne tužbe, po uputstvima tamošnje Inspekcije rada, koja je donijela odluku da se mandati radničkih povjerenika ponište. Zalba sindikata na ovu odluku Inspekcije rada nije se uvažila. Inspekcija rada je na taj način željela smanjiti utjecaj SDRJ u radionicama, te pripremiti teren za aktivnost Jugorasa.

Podružnica SDRJ uputila je poziv stolarskim poslodavcima za pregovore kako bi se obnovio kolektivni ugovor. Poslodavci se nisu odazvali pozivu. Traženo je pomirenje, no na prvom i drugom pomirenju poslodavci su zauzeli nepomirljiv stav. Nakon toga je 4. srpnja objavljen štrajk. Već na početku štrajka nekoliko je poslodavaca potpisalo ugovor, među njima i velika stolarska radionica »Antić«, u kojoj je bilo zaposleno 65 radnika. Ostali poslodavci, bojeći se vlastita poraza, počeli su, u zajednici s »Jugoraso«, Niškom općinom i Inspekcijom rada, kampanju protiv poslodavaca koji su potpisali ugovor. Općina je pozvala poslodavca Antića, te zahtijevala da poništi ugovor koji je potpisao i zaključi drugi s »Jugoraso«, s time da ujedno i sve svoje radnike upiše u isti sindikat. Poslodavac to nije prihvatio, znajući da radnici njegove radionice nisu pripadnici »Jugorasa«. Dan nakon toga g. Antiću došao je iz općine račun da se odmah isplati višak utroška struje, od poreske uprave opomena za neplaćeni porez, a i okružni ured tražio je odmah isplatu. Istodobno Inspekcija rada radionicu proglašava nehigijenskom, jer ne odgovara zakonskim propisima. Uprava grada odmah kažnjava Antića sa 500 dinara, jer da je pri tovarenju namještaja isti iznosio na ulicu. Posebno oformljena komisija proglašava da je električna instalacija neispravna i radi toga isključuje struju. Pod ovakvim pritiskom Antić zatvara radionicu. Radnici se pridružuju štrajkašima, tako da obustava rada traje 14 dana. Poslodavac se žalio na taj postupak, i tek je na intervenciju jednog narodnog poslanika dobio dozvolu za rad.

Istodobno Jugoras dovodi u Niš štrajkbrehere u čemu su mu posebno pomogli Radnička komora u Skoplju i Ministarstvo socijalne politike. Šef kabineta N. N. osobno upućuje štrajkbrehere, dajući im potrebna uputstva, besplatnu kartu i po 30 dinara za trošak. Zahvaljujući dobroj organizaciji štrajka štrajkbrehere su vraćeni. Kad i pored ovih mjera štrajkaši nisu pokleknuli, Jugoras i poslodavci su počeli denuncirati i dostavljati lažne prijave policiji, tako da su svi funkcionari i istaknuti članovi podružnice bili kažnjavani ili protje-

rani iz Niša. Niška se općina posredstvom svog potpredsjednika angažirala na slamanju štrajka i time što je vršila presiju na pojedine štrajkaše i njihove obitelji, prijeteci im da će izgubiti državno ili općinsko namještenje. U ovakvoj situaciji sindikat je bio primoran da poslije 54 dana završi štrajk, iako ga je potpisalo samo šest radionica.

23. svibnja 1939. svoju je godišnju skupštinu održala podružnica Sindikata drvodjelskih radnika u Nišu. Na skupštini se istaklo da su poslodavci uklanjanjem organizacije SDRJ, željeli istodobno ukloniti zakonsku zaštitu radnika iz svojih radionica i oduzeti radnicima pristojne nadnice. Podružnica je radila na obnovi, a organizirani drvodjelski radnici u Nišu pripremili su se za nove akcije. Izabrana je i nova uprava u koju su ušli Jovanović, Kitanić, Krstić, Milošević, Stamenković, Stanojević, Superina, Urbanović, Vajtman. U Nadzorni odbor izabrani su Đorđević, Radenković i Živković.

U Kragujevcu je podružnica Sindikata drvodjelaca svoju redovnu godišnju skupštinu održala 23. siječnja 1937. Za predsjednika je izabran Ljubomir Miljković, za sekretara Radosav Mitić, a blagajnika Stevan Kanečki.

U Leskovcu je podružnica Sindikata drvodjelaca održala godišnju skupštinu 14. veljače 1937. U novu su upravu izabrani Todor Đorđević, Ljubomir Ilić, Đorđe Stamenković, Svetislav Stojisavljević i drugi.

U Krajevju su se nadnice drvodjelskih radnika kretale od 20—45 dinara. Radnici su većinom radili samo u sezoni, odnosno tri do pet mjeseci godišnje. Poneki su se s poslodavcima pogađali mjesečno za 200—300 dinara, uz stan i hranu. Radno vrijeme trajalo je najmanje devet sati. U nekim poduzećima radi i po 16 radnika i pet šegrta, a nijedan nije prijavljen uredu za socijalno osiguranje. Najteže je šegrtima koji moraju da prenose teške terete. Nitko od nadležnih ne nadzire poslodavce: ni Inspekcija rada, ni Okružni ured, a ni predstavnici Radničke komore. Povjereništvo skopske komore nalazi se u rukama Jugorasa, a radnici ni ne znaju za to. Kolektivni ugovori između radnika i poslodavaca ne postoje. Podružnica Sindikata drvodjelskih radnika još nije uspjela organizirati sve drvodjelce. Uslijed odlaska članova uprave podružnica je jedno vrijeme prekinula rad, ali ga je obnovila.²⁷²

²⁷² Isto, 29. I 1937; 2. VI 1939; Arhiv Saveza sindikata Jugoslavije, k-091/V, Izvještaj podnesen na Plenumu Unije Saveza drvodjelskih radnika u Beogradu (I. I do 31. XII 1938).

30. siječnja, u prisustvu delegata centrale Sindikata drvodjelskih radnika Pere Damjanovića, svoju je godišnju skupštinu održala podružnica u Smederevu. Nakon izvještaja, referata i diskusije, za predsjednika uprave izabran je Dobrosav Petrović, za sekretara Mirko Surina, za blagajnika Andrej Jovanović i drugi. Istoga dana obavljeno su i izbori radničkih povjerenika u parnoj pilani. Mada je Jugos raznim intrigama i denunciranjem pokušao ometati izbore, podružnica je svojim jedinstvenim nastupom onemogućila Jugosove provokatore. Lista podružnice je jednoglasno izabrana. Podružnica je održavala redovne sastanke, a tako je 20. ožujka 1938. održala konferenciju na kojoj je govorio Josip Bosner.²⁷³

Na redovnoj godišnjoj skupštini podružnice Sindikata drvodjelaca u Cačku, koja je održana 22. siječnja 1939, podnesen je izvještaj prema kojem su drvodjelski radnici u Cačku, poslije uspjele tarifne akcije, organizirali sve radnike, tako da im je podružnica vrlo aktivna i složna zajednica. U novu upravu izabran je za predsjednika Jovan Jolović, a za sekretara Đorđe Kerac.

I podružnica Sindikata drvodjelskih radnika u Užicama održala je početkom veljače godišnju skupštinu. Diskutiralo se o pripremama za tarifne akcije, pa je izabran tarifni odbor od tri člana. U upravu su izabrali Živorada Đorđevića, Antuna Glihu, Živojina Pantovića, Milana Ristića, Simu Saragu i Blagoja Virića.

Nedaleko od Beograda postojala je pilana trgovačko industrijske banke »Makiš«. Zapošljavala je 220 pilanskih radnika čije su nadnice iznosile od 2,5 do 4,5 dinara po satu. Ovu granicu prelazio je mali broj visokokvalificiranih radnika. Poslovi pilane išli su dobro. Radilo se u dvije smjene. Pored toga uprava poduzeća produžila je radni dan na 12 sati. Radnici su posredstvom sindikata zahtijevali skraćivanje radnog dana na osam sati, povećanje nadnica za prekovremeni rad za pedeset posto, povišicu nadnica za 10 posto, točan obračun prilikom svake isplate, priznavanje institucije radničkih povjerenika, itd. Na sastanku, koji je održan 25. srpnja 1939, pregovarali su predstavnici radnika i direktor pilane. 6. listopada 1939. održan je sastanak sekcije pilanskih radnika »Makiša«. Iz izvještaja se vidjelo da je zaključen kolektivni ugovor i da je bilo izvesnih teškoća u njegovu provođenju, ali da su one svladane i da rad teče normalno. Poziivali su se pojedini članovi na disciplinu. U

nedjelju, 24. rujna 1939. održan je sastanak pilanskih radnika u Ostružnici. Izabran je tarifni odbor koji je trebao da pripremi projekt kolektivnog ugovora.²⁷⁴

U svibnju 1937. godine stolarski radnici u Pirotu osnovali su svoju podružnicu Sindikata drvodjelskih radnika. 3. srpnja održala je podružnica konferenciju u Radničkom domu, na kojoj se govorilo o zadacima sindikalne organizacije i akcijama koje vodi Sindikat drvodjelskih radnika. U podružnici Pirotu, gdje su mnogi radnici bili plaćeni po ajučkom sistemu (godišnje), poslodavci nisu poštovali nikakva prava radnika, koja su imali na osnovi radničkog zakonodavstva, nastojeći da te odnose zadrže u okvirima odnosa slugu i gospodara još iz turskih vremena. Zbog toga nije moglo doći do sporazuma, pa je podružnica SDRJ pokrenula štrajk koji je trajao 48 dana. Štrajk je završio uspjehom.²⁷⁵

Podružnice drvodjelskih radnika u Vojvodini

U Novom Sadu održana je 13. svibnja 1936. konferencija Sindikata drvodjelskih radnika na kojoj je referirao sekretar centrale Josip Bosner. Zaključeno je da se priđe formiranju podružnica SDRJ. Na sastanku održanom 25. studenoga podnesen je izvještaj iz kojega je vidljivo da podružnica već broji 240 ispravnih članova, da redovno održava konferencije, da je sklopila kolektivni ugovor o poslodavcima. Osim toga, uveli su se povjerenički sastanci na kojima su pojedini povjerenici podnosili izvještaje o stanju u radionicama.

U štrajk 1936. ušla je podružnica sa 60 organiziranih radnika. Poslije uspješno završenog štrajka članstvo se udvostručilo. Pred sklapanje novog kolektivnog ugovora 1937. u podružnice SDRJ bilo je organizirano 300 članova. Pod jakim pritiskom organizacije poslodavci su potpisali novi kolektivni ugovor, povišili plaće, te pristali na osamsatno radno vrijeme, a da do štrajka nije ni došlo. Međutim, teže je bilo provesti kolektivni ugovor nego ga izboriti. U vezi s tim podružnica je u prosincu 1937. bila prisiljena da održi više od 40 radničkih sjednica. Bez radničkih povjerenika bilo je nemoguće kontrolirati 50 tvornica i radionica. Zbog toga se predstojećim izborima radničkih povjerenika posvetila velika pažnja. Za kandidate su predloženi najsposob-

²⁷³ Radničke novine, Beograd, 12. II, 12. III, 3. IX 1937; 4. II, 25. III 1938.

²⁷⁴ Isto, 30. I, 17. II, 10. III, 29. IX, 13. X 1939.

²⁷⁵ Isto, 16. VII 1937.

niji i najaktivniji članovi sindikata za koje se znalo da će, uz pomoć podružnice, štitići interese radnika i redovno dolaziti na sjednice, na kojima se pretresaju pitanja od zajedničkog interesa.

Godine 1938, pred sam istek ugovora, podružnica je zatražila pregovore sa stolarskim poslodavcima. Nekoliko puta se pregovaralo, no do sporazuma nije došlo. I dva mirjenja su ostala bez rezultata, tako da je objavljen štrajk. Kao i ranije, Jugoras je, uz pomoć štrajkolomaca, nastojao slobiti štrajk. Sindikat je, međutim, pravodobno poduzeo potrebne mjere, tako da Jugoras i poslodavci nisu uspjeli u vrbovanju štrajkolomaca, pa su počeli s optuživanjem i denunciranjem policiji istaknutih funkcionara i štrajkaša, koji su na osnovi tih prijava bili protjerani. U građanskoj štampi objavljivane su neistine i klevete, a sindikat nije imao mogućnosti da ih demantira. Bilo je zabranjeno i održavanje konferencija sa štrajkašima, pa čak postavljanje štrajkaških straža.

U to vrijeme poslodavci su potpisali ugovor s Jugoratom, te su u lecima i štampi objavili da je ugovor potpisan i štrajk završen. No, sindikat je i ovu mahinaciju pravodobno spriječio. Pojedinačnim potpisivanjem ugovora uspio je da više od 50 posto poslodavaca prihvate uvjete koje je nudio SDRJ. Ova akcija i odlučno držanje štrajkaša pokolebala je i ostale poslodavce, tako da su zatražili pregovore i pristali da ispune zahtjeve radnika. Tako je poslije 45 dana ovaj štrajk završen punom pobjedom.

Godišnju skupštinu održala je novosadska podružnica drvodjelskih radnika 23. siječnja 1938. Iz izvještaja se može saznati da je bila na zavidnoj visini, da je bilo dosta kritičkih stavova o podnesenim izvještajima, te da je o zadacima koji stoje pred sindikatom drvodjelaca referirao Josip Bosner. Nakon izbora uprave prikazan je kulturni program. U upravu su izabrani Milan Čerkez, Stevan Dorotović, Stevan Dostang, Rudolf Grin, Kosta Krstonošić, Roza Marković, B. Mašić, Josip Sajler i Jusuf Tulić, a u Nadzorni odbor Josip Horota, Friz Untermajer i Đorđe Varga.

Opća članska konferencija, koja je održana 1. rujna 1939, raspravljala je o položaju drvodjelskih radnika i teškoćama koje su nastale uslijed nezaposlenosti. Nezaposlenost u Vojvodini najviše je pogodila stolarske radnike, bila je zaposlena samo jedna trećina od njihova ukupnog broja. Poslodavci su i ovog puta pokušali da nezaposlenost iskoriste kako bi produžili radno vrijeme i smanjili radničke

nadnice. Međutim, energičan otpor radnika osujetio je takve namjere poslodavaca.²⁷⁶

Zrenjanin je imao jednu od najboljih podružnica Sindikata drvodjelskih radnika u Vojvodini. To je pokazala i konferencija održana 11. sivbnja 1936. godine. Na toj konferenciji je donesena odluka da se povise članski ulozi za borbeni fond, koji će im omogućiti uspješnije borbene akcije. Na skupštini održanoj 26. veljače 1937. godine u novu su upravu ušli: Mihajlo Agašton, Mikloš Kopi, Frencen Letang, Jene Nadoponji, Peter Recler, Arpad Rošivald i Josip Tot. U Nadzorni odbor izabrani su: Antun Giding, Jene Nef i Josip Sper.

Zrenjanin je bio poznat po velikoj borbi drvodjelaca, koja se vodila 1935. godine. Štrajk je završen pobjedom radnika. Sada te tvornice rade punom parom, proširuju se, uvoze se novi strojevi i čitavi pogoni. Postojeći kolektivni ugovor tvornice su otkazale. 8. prosinca 1937. podružnica je izradila projekt novoga kolektivnog ugovora u kojem je bilo predviđeno pitanje nadnica. O tome su informaciju donijele *Radničke novine*:

»Tarifna akcija stolarskih radnika Zrenjanin krunisana je uspjehom. I bez štrajka sklopljen je kolektivni ugovor. Povećanje nadnica iznosi 12 posto. Osmosatni radni dan je obezbeden i raditi će se jednokratno za vrijeme sezone. Sem toga je uvedena engleska subota, a zapošljavanje radnika vršiti će se samo preko sindikalne berze rada.

Ovaj kolektivni ugovor je znatan napredak prema dosadašnjim uslovima rada. Došao je kao rezultat zajedničke akcije organiziranih radnika. Štetno je ako drugovi zaborave na to i izvrše demobilizaciju svojih redova.«

Ugovor je sklopljen 11. siječnja 1938. s tvornicama namještaja »Antun Bence i sin« i »Pavle A. Melegie«. Redovna godišnja skupština podružnice održana je u siječnju, nakon zaključivanja kolektivnog ugovora. U ime Centralne uprave, skupštinu je pozdravio Josip Bosner, a u ime Mjesnoga međustrukovnog odbora Nikola Knebl. Na skupštini se raspravljalo o mogućnostima kupovine sindikalnog doma drvodjelskih radnika. Konstatirano je također da su radnici u posljednje dvije godine u tri maha povećali svoje nadnice, tako da povećanje iznosi oko 35 posto. Na skupštini 1937. imala je podružnica 128 aktivnih članova, od toga 100 muškaraca i 28 žena. Godine 1938. bilo je 197 muških članova, a 16 žena.

²⁷⁶ Isto, 22. V. 4. XII 1936; 4. II 1938; 6. IX 1939. Arhiv Saveza sindikata Jugoslavije, k-091/V. Izvještaj podnesen na Plenumu Unije Saveza sindikata drvodjelskih radnika u Beogradu (1. I — 31. XII 1938).

što ukupno iznosi 209. Dakle, broj članova povećao se za 81. Na skupštini je utvrđeno da u Zrenjaninu još ima dosta velik broj radnika zaposlenih u tvornicama namještaja i stolarskim radionicama, koji nisu organizirani. Istaknuto je da se skupština sastaje u vrijeme u kojem je, i pored konjunktura u industriji namještaja i u drvnoj industriji, i smanjenja nezaposlenosti, standard života drvodjelskih radnika vrlo nizak, te da je jedino sindikalna akcija osigurala povećanje nadnica u posljednje tri godine. Na konferenciji stolarskih radnika 5. svibnja 1939. govorilo se o aktualnim zadacima, pa je utvrđeno da je dio radnika dobio otkaz uslijed stagnacije koja je posljedica međunarodnih događaja. Poslije sastanka s delegacijom radnika, Direkcija je povukla otkaz. Na konferenciji održanoj 3. studenog 1939. uprava podružnice je podnijela izvještaj o radu zadruge koja je za članove nabavila 20 tona drva, pet vagona ugljena, dva vagona kokska, pet tona brašna, itd., po velikiprodajnoj cijeni.²⁷

U Zemunu, zahvaljujući Mjesnome međustrukovnom odboru i upravi Sindikata drvodjelskih radnika, počeli su se radnici okupljati u većem broju. Održano je nekoliko konferencija i sastanaka a utvrđen je i plan rada.

U Senti su drvodjelski radnici zarađivali od dinar do tri dinara na sat. Radilo se 10 sati dnevno. O tim problemima govorilo se na konferenciji održanoj 12. svibnja 1936, a na godišnjoj konferenciji, 23. veljače 1937, izabrana je podružnička uprava.

Uvjeti rada drvodjelskih radnika u Velikoj Kikindi tokom 1936. godine bili su posebno teški. Radilo se od 10—15 sati dnevno. Zarada na sat iznosila je od jednog do četiri dinara. Nije bio rijedak slučaj da je radnik mjesečno dobivao 200 dinara i malo hrane. Podružnica je održala skupštinu 10. svibnja 1936. Na njoj su izabrani podružnička uprava i nadzorni odbor. Na dnevnom redu bilo je i pitanje obnove kolektivnog ugovora. Na konferenciji, godinu dana kasnije, održanoj 5. prosinca 1937, govorilo se o neaktivnosti funkcionara koja je dovela do slabog rada organizacije. Govorilo se i o tome kako je SDRJ jedini smješten izvan Radničkog doma. U razdoblju nakon konferencije, podružnica SDRJ započela je intenzivniji rad.

U Stomom Bečeju stolari su radili tjedno za 75 do 100 dinara. Prema izvještajima, organi-

zirane aktivnosti među drvodjelskim radnicima nije bilo, a nisu se pripremale ni tarifne akcije.

Godišnja skupština SDRJ održana je u Vršcu 29. siječnja 1937. Za predsjednika je izabran Vili Vangler, za sekretara Anton Kriš, blagajnika Jovan Bibert. U Srbobranu je osnovana podružnica 14. ožujka. 11. ožujka 1938. sastali su se drvodjelci radnici na poziv podružnice da rasprave nacrt kolektivnog ugovora i da se dogovore o nastavku tarifne akcije.²⁸

Drvodjelski radnici Pančeva izborili su kolektivni ugovor, ali kako se poslodavci nisu pridržavali njegovih odredaba, on se morao svakodnevno braniti. Ukupna primanja podružnice od 1. siječnja 1936. do 1. siječnja 1937. iznosila su 177.623 dinara. Od toga je centrali poslano 93.833 dinara. U sklopu pripremanja akcija u predstojećoj sezoni, održana je 11. ožujka 1938. konferencija drvodjelskih radnika kojoj je prisustvovao Josip Beker. Redovna godišnja skupština održana je 1. veljače 1939. Skupština je ustanovila da postignuti rezultati nisu zadovoljavajući. Kolebljivost u ostvarivanju zaključaka u 1938. godini doveli su do stagnacije u radu podružnice. U novu upravu ušli su: Baš, Konstantin, Lovrić, Martinčić, Miler, Pan, Stojanović, Sajan i Timert.

U Vrbasu su davno udareni temelji klasne pokretu drvodjelskih radnika. Poslije rata i rascjepa među socijalistima i komunistima, dolazilo je do stalnog razilaženja u vezi s definiranjem strategije i taktike koju treba da vodi radnički pokret. Pobjeda nacizma u Njemačkoj utjecala je i na pojedince u Novom Vrbasu, osobito na Nijemce. Ponovno dolazi do sukoba, rasprava i rascjepa. Drvodjelci su ostali izvan tih sukoba zbog svoje beskompromisne klasne pozicije. Aktivnost SDRJ nosili su mladi ljudi. Podružnica je uspjela izboriti kolektivni ugovor. Poslodavci su pokušali da prekovremenim radom faktički produže radni dan, no inzistiranje sindikata da se poštuju odredbe kolektivnog ugovora, prema kojemu se prekovremeni rad plaća 50 posto više, osujetilo je te namjere. U drugoj polovini siječnja 1939. godine održana je skupština kojoj su prisustvovali sekretar Oblasnog odbora URSS-a iz Novog Sada Anton Rozjamer, a u ime Centralne uprave Predojević. Glavna točka dnevnog reda bila je rasprava o radu podružnice i međusobni odnosi članova. Konstatirano je da je poslije relativno lako osvojenoga kolektivnog ugovora, podružnica oslabila. U novu upravu

²⁷ *Radničke novine*, Beograd, 22. V 1936; 12. III, 17. XII 1937; 4. i 11. II 1938; 12. V, 10. IX 1939.

²⁸ Isto, 12. II, 12. III, 22. V, 17. XII 1936; 12. II 1937; 18. III 1938.

izabrani su za predsjednik: Josip Zet, za sekretara Konrad Brajtvizner, a za blagajnika Filip Brant.²¹⁹

Apatin je osnovao svoju podružnicu SDRJ 7. ožujka 1937. U Apatinu je bila osobito razvijena košaraška industrija, koja je zapošljavala 160 radnika. Najveći je broj radio na »sicu« zbog toga je radno vrijeme iznosilo od 12 do 18 sati dnevno, a plaće od 40 do 80 dinara tjedno. U podružničku upravu izabrani su Franc Fistingler, Joh Halinger, Martin Mayer i drugi. O uvjetima života košaraških radnika *Radničke novine* su pisale: »Radnici kod kuće zapošljavaju cijelu porodicu, ženu, decu, starce. Radno vreme ne postoji, jer za život je potreban novac. U subotu se predaje fabrici izrađena roba i prima novac. Za sav taj rad jedna porodica dobiva 105 dinara, iako ih je radilo četvero po 16 časova dnevno. Kakav je njihov život lako se može shvatiti. Svima su ruke otečene, sa debelom zelenom kožom, ranjave, jer je pruče otrovno. Ukočenje pojedinih prstiju, atrophija i razna druga oštećenja su normalna pojava, a sve za 105 dinara. I to je najveća zarada, mnogi rade i za 70 do 80 dinara nedjeljno. Gospodin direktor kaže da je to dosta, može se lepo živeti«.

23. siječnja 1938. godine održala je podružnica SDRJ u Bačkoj Topoli godišnju skupštinu, kojoj su prisustvovali svi članovi. Podružnica se mogla pohvaliti da je jedna od rijetkih koja je uspjela organizirati i posljednjeg drvodjelskog radnika u svom mjestu. Na godišnjoj skupštini, održanoj 29. siječnja 1939. raspravljalo se o dobrim i lošim iskustvima u proteklom razdoblju. Iako je to po broju članova bila mala podružnica, pokazala je svoju sposobnost u tarifnoj akciji 1938. godine. U novu upravu izabrani su: za predsjednika Ferenc Bača, sekretara Stevan Polović, blagajnika Karlo Buba.²²⁰

Sindikata drvodjelskih radnika u Crnoj Gori, Makedoniji i Kosovu

Sindikata drvodjelskih radnika u Crnoj Gori, Makedoniji, Kosovu i Metohiji bio je jedna od najsnažnijih sindikalnih organizacija u tim dijelovima zemlje. Zbog čitava niza akcija, manjeg ili većeg opsega, vrlo je teško pratiti kronologiju njihove aktivnosti. U ovom ćemo tekstu stoga prikazati samo najznačajnije akcije koje su zabilježile *Radničke novine*.

²¹⁹ Isto, 29. I, 17. XII 1937; 3. i 17. II 1939.

²²⁰ Isto, 12. III 1937; 6. V 1938; 3. II 1939.

Godine 1936. djelovala je podružnica SDRJ u Podgorici (Titogradu). Upravu podružnice činili su predsjednik Risto Zečević, potpredsjednik Milorad Kosović, sekretar Vaso Vujošević, blagajnik Panto Bojović, članovi su bili Novo Brojović i Vojin Pašanović; Nadzorni odbor činili su Radovan Bokolević, Milan Mišić i Ilija Zlatičanin. Pored toga djelovali su Mirovni sud i Prosvetni odbor.

12. ožujka 1938. godine održala je podružnica SDRJ u Titogradu godišnju skupštinu. Na skupštini je izneseno da je podružnica u toku 1937. godine bila vrlo aktivna. U organizaciju je uključen 21 novi član. Zaključen je kolektivni ugovor kojim su regulirani radni odnosi, održane su dvije uspjele kulturne priredbe, koje su, pored materijalne, donijele i veliku moralnu korist. Izvještaji o radu u proteklom razdoblju prihvaćeni su jednoglasno, a potom je izabrana nova uprava, čije su predsjedništvo činili Ceković, Vujošević i Zlatičanin, i još sedam članova, Upravni i Nadzorni odbor.

Podružnica Sindikata drvodjelaca u Cetinju zaključila je kolektivni ugovor poslije jednodnevnog štrajka. Postigli su rekordnu povišicu plata od 35 posto. Bez štrajka, pregovora je zaključen ugovor i u Podgorici.

U šumskom poduzeću »Omble« a.d. u Nikšiću stupili su radnici u štrajk. Ovo poduzeće radilo je s inozemnim kapitalom na eksploataciji kompleksa šuma u blizini Nikšića. Na posao su primani isključivo radnici s preporukama građanskih političara. Isplaćivala se minimalna nadnica, po odredbama Uredbe o nadnicama, a bilo je uvedeno i dugo radno vrijeme. Radnici su bili nezadovoljni. Jugoras, koji su činili »protekcioniši« i činovnici, pokušao se nametnuti radnicima među kojima se nalazilo nekoliko članova Sindikata drvodjelskih radnika. Radnici su odbili vodstvo Jugorasa te sami stupili u štrajk, tražeći veće nadnice i kraće radno vrijeme. Poslije nekoliko sati, na intervenciju sreskog načelnika i žandara, koji su štrajk zabranili, vratili su se radnici na posao ne postigavši nikakav uspjeh. Neki od članova Sindikata drvodjelaca su otpušteni. *Radničke novine* su o tome pisale: »Iz ovog pokreta treba radništvo da izvuče jedno iskustvo više. Prvo, da mu je potrebno okupiti se u svoju klasnu sindikalnu organizaciju koja će voditi akcije za popravku njegovog položaja, drugo, da se samo jedinstvenom i organiziranom borbom može prisiliti kapitaliste na povećanje nadnica i skraćivanje radnog vremena, i najzad, da mu ne mogu doneti nikakvog poboljšanja ozgo na-

turane organizacije, a još manje oni radnici koji su se udaljili od svoje klase i služe svako više nego njoj.«

Ogromni kompleksi šuma u Crnoj Gori omogućili su u Crnoj Gori nagli razvoj šumsko-pilanske industrije 1937. do 1939. godine. Sindikat drvodjelskih radnika poduzeo je niz mjera da sve veći broj zaposlenih radnika u toj industriji što prije organizira. Josip Bosner je održavao sastanke u podružnicama, po šumama i pilanama (Peč, Kućište, Rugovo, Mateševo-Berane — Sekular, Mojkova — Bistrica i Kolašin, zatim Nikšić, Titograd i Cetinje). Radnici su na sastancima pokazali velik interes za sindikat, njegove ciljeve i zadatke, te su izrazili spremnost da organizirano vode borbu za čovječniji život.

Najtipičniji primjer bezdušne eksploatacije drvodjelskih radnika vidi se u šumama Crne Gore. O tome govori i primjer pilane u Nikšiću, gdje je bilo zaposleno oko 300 radnika, a u šumi nedaleko od Nikšića 320 radnika. Iako »zakonski« radni dan u pilani iznosi osam sati, polovina zaposlenih radnika radila je na akord. Za njih nije važio osam-satni radni dan, jer ih je preduzeće tretiralo kao poduzimače, i time je direktno izgiravalo zakonske propise o radnom vremenu. Pošto su akordne cijene male, radnici, da bi ostvarili najnužniju zaradu, radili su 16 do 18 sati dnevno, naravno bez ikakva prava na onih zakonskih 50 posto više za prekovremeni rad. Nekvalificirani su radnici u tim uvjetima mogli zaraditi najviše 18 do 22 dinara dnevno, a kvalificirani radnici nešto više. Još je bilo gore stanje radnika zaposlenih u šumi ovog poduzeća. Tome je pridonosila i činjenica da su ova radna mjesta udaljena od grada i svakog javnog saobraćaja, pa, prema tome, i od svake kontrole javnosti. Da bi profit preduzeća bio što veći, i ovdje su zaveli akordni sistem. Radnici, da bi mogli podmiriti svoje životne potrebe, ulagali su maksimum fizičkog napora i radili znatno duže od propisanoga radnog vremena. No, kad bi i postigli nešto veću nadnicu, poduzeće im je isplaćivalo manju nadnicu ne priznajući prekovremeni rad. Uvjeti života i rada ovih radnika bili su izuzetno teški. Poduzeće je bilo dužno izgraditi barake za stanovanje. Ono je izgradilo samo dvije i to veličine šest sa osam metara, u kojima je spavalo sto radnika. Kreveta, naravno, nije bilo, a niti slamarica. Spavalo se na lišću i bez pokrivača. Pored svoga, ovi su radnici »sretni« što spavaju u barakama, jer ostali radnici, ako nemaju u blizini svoje kućice, spavaju u šumi, pod vedrim nebom neovisno o tome kakve su vremenske prilike.

Poduzeće iskorištava radnike i posredstvom magazina za nabavljanje životnih namirnica koje radnici moraju tamo nabavljati. Ove životne namirnice su loše kvalitete i mnogo skuplje nego kod drugih trgovaca. Za ovakvo izrabljivanje drvodjelskih radnika u Crnoj Gori poduzetnici nemaju nikakva opravdanja, jer su u ostalim krajevima države poduzeća plaćala drvenu masu od 25 do 30 dinara po kubnom metru. U Crnoj Gori isto drvo, pa čak i bolje kvalitete, plaća se po 3,50 do 4,50 dinara po kubnom metru, a prijevoz je često i jeftiniji, jer tokovi Tare, Lima i Pive omogućuju da se drvna masa transportira gotovo besplatno.

Prostrane bukove i jelove šume u okolini Kolašina stvorile su vrlo povoljne uvjete za razvoj šumsko-pilanskih poduzeća. Stanovništvo je vrlo siromašno. Radno vrijeme u pilanama iznosilo je 10 i više sati dnevno. Nadnice se kreću od 16 do 24 dinara. Prekovremeni se rad nije plaćao, što je mnoge radnike navelo na to da napuštaju posao u nadi da će na drugom mjestu imati bolje uvjete. Sindikat drvodjelskih radnika radio je među mještanima na organiziranju radnika i pripremanju kolektivnog otpora eksploataciju. Kao rezultat te djelatnosti (u kojoj su se posebno isticali Tošić i Zečević, došlo je 9. siječnja 1938. do formiranja osnivačkog odbora podružnice sindikata. U odbor su ušli: Vojin Bulatović, Mirko Milošević, Stevan Tošić i Novica Zečević. 16. siječnja 1938. godine pristupilo se upisivanju u članstvo SDRJ.

Prva redovna godišnja skupština podružnice Sindikata drvodjelskih radnika u Kolašinu održana je 14. siječnja 1940. godine. Skupština je bila dobro posjećena, usprkos velikom snijegu i hladnoći i udaljenosti nekih članova od sjedišta podružnice. Na skupštini se, pored izvještaja o radu podružnice, govorilo o položaju drvodjelskih radnika i o razlozima sindikalnog organiziranja u SDRJ. U novu upravu izabrani su za predsjednika Milenko Rakočević, potpredsjednika Niko Milić, sekretara Rade Rakočević i Velimir Vujišić, blagajnika Stevan Tošić, a za članove uprave M. Milošević, Ljubomir Pešić i Filip Rađić. Nadzorni odbor činili su Radovan Božićević, Vojin Bulatović i Nikola Dedić.

Poslije izbora članova uprave formirana je i sekcija Ujedinjene radničke umjetničke grupe (URUG) »Abrašević«. Za predsjednika sekcije izabran je Stevan Tošić, potpredsjednika Svetozar Tacović, sekretara Rade Rakočević, blagajnika Milinko Rakočević, a članovi Upravnog odbora sekcije bili su Rajko Čogurić, Momir Hadrović i Mirko Milošević. Financij-

ski odbor činili su Vojin Bulatović, Nikola Rakočević i Ranko Suković, a Umjetnički odbor Nikola Bakočević, Vojin Bulatović, Nikola Dedić, Bajo Radojević, Rade Rakočević, Svetozar Tocović i Stevan Tošić.

13. travnja 1938. održan je u selu Bistrici kod Bijelog Polja u Crnoj Gori sastanak podružnice drvodjelskih radnika koja je prije kraćeg vremena osnovana.²⁸¹

Podružnica SDRJ u Kumanovu obnovila je rad početkom veljače 1937. godine. U upravu su ušli Tane Dimić, Đorđe Stojanović i Ćira Trajković.

Podružnica drvodjelaca u Skoplju bila je jedna od najstarijih organizacija u sastavu sindikata. Godine 1938. održala je podružnica dvije konferencije. Treća je održana 31. ožujka 1938. Na njoj se govorilo o nizu aktualnih pitanja, a osobito o niskim nadnicama drvodjelskih radnika, teškim uvjetima rada u radionicama, grubom i nekorektnom ponašanju poslodavaca, te zadacima podružnice u idućem razdoblju.²⁸²

Podružnica SDRJ u Kosovskoj Mitrovici također je obnovila svoju aktivnost. U njoj su već i ranije bili organizirani svi stolarski radnici. U ožujku 1937. godine podružnica je pokrenula aktivnost u vezi s reguliranjem radnih odnosa i povećanjem nadnica.

Radničke novine objavljuju članak iz pilane »Ozren«, iz Peći. U njemu se iznosi da su iz pilane nestajali razni alati. Konačno su radnici otkrili da svakodnevno nestajanje turpija, pijuka, sjekira i drugih alata organizira sam direktor koji onda optužuje radnike da mu kradu alat, kako bi mogao ovog ili onog radnika otpustiti s posla. Direktor je primao na rad neke radnike koji su imali lijepe žene ili kćerke, od kojih je kao protuuslugu tražio da provedu noć s njim.²⁸³

Proslava 35. godišnjice osnivanja Sindikata drvodjelaca

Radničke novine obilježile su nizom članaka 35. godišnjicu osnivanja Sindikata drvodjelskih radnika Jugoslavije. Donosimo izvode iz niza članaka u vezi s tom proslavom.

Radnički pokret u Srbiji, uspoređen s pokretom u velikim industrijskim zemljama na Zapadu, vrlo je mlad. U doba kada se rad-

ništvo tamo formiralo kao klasa za sebe i uhvatilo u koštac s klasnim neprijateljem, boreći se za svoje pravo, radnika u Srbiji gotovo da i nije bilo. Prvi začeci udruživanja radnika s ciljem da zajednički, organizirano ostvare neke socijalne zahtjeve, javljaju se poslije povratka slobodoumnije srpske omladine, koja se 70. godina prošlog stoljeća školovala u inozemstvu. Zadojenu socijalizmom, oni se vraćaju u jednu socijalno i ekonomski nezrelu sredinu. Malobrojna inteligencija, zanatstvo tek u povoju, nerazvijena radnička klasa učinili su da njihov rad bude upravljen prvenstveno na teoretska pitanja i zajedničku borbu protiv političke reakcije.

Drvodjelci su bili među prvima koji su radili na stvaranju svojih organizacija. Pa i tada, kada organizacije nije bilo ni u kakvu obliku, oni vode borbu za poboljšanje svoga ekonomskog položaja. Tako dolazi do prvog štrajka stolarskih radnika 1899. godine u Beogradu, zbog nepovoljnih uvjeta rada. Ovaj štrajk je bio »divlji«, ali je završen djelomičnim uspjehom. To je potaknulo stolarske radnike da počnu raditi na svom okupljanju i organiziranju u Beogradu. Rad u tom pravcu bio je vrlo naporan i težak. Dok su se na jednoj strani jasno ocrtavale konture oštre klasne borbe, dotle je na drugoj strani trebalo u svijesti mnogih radnika prevladati patrijarhalan odnos između radnika i poslodavaca. Radilo se u »ajluk« t.j. na godišnju pogodbu, prema kojoj je predviđeno da radnik pored stana, hrane dobije ponekad i odijelo i izvjesnu nagradu u novcu. U takvim se prilikama radilo i po 15 sati dnevno. Ono je važilo i za radnike i za poslodavce. Najzad, poslije dugog i istrajnog rada, u kolovozu 1901. godine saziva se zbor radi organiziranja sindikata. Na zboru su aklamacijom prihvaćena pravila i izabrana je privremena uprava. Sindikat je, odmah po svom osnivanju, poveo borbu s poslodavcima radi reguliranja radnih odnosa. Do sporazuma se nije moglo doći na miran način, tako da drvodjelci stupaju u svoj prvi regularni štrajk. Taj štrajk se, poslije duge i uporne borbe, završava punim uspjehom radnika. Pritisak ondašnjeg režima onemogućilo je razvijanje pokreta i on se postupno gasi. Zatišje je trajalo sve do svibanjskog prevrata 1903. godine, kada cjelokupni javni život ulazi u novu fazu. Tokom 1903. godine osnivane su nove i reorganizirane već postojeće radničke organizacije. Od te godine, koja se može smatrati godinom početka stvarnoga sindikalnog rada, jer su tada sindikalne organizacije dobile svoje definitivno klasno obilježje, i drvodjelci počinju aktivno raditi na svom organiziranju ne samo u Beogradu već i u

²⁸¹ Isto, 4. IX 1936; 24. XII 1937; 11. II, 7. i 21. IV, 10. VI 1938; 1. IX 1939; 2. II 1940.

²⁸² Isto, 12. II 1937; 8. IV 1938.

²⁸³ Isto, 12. III 1937; 14. VII 1939.

unutrašnjosti. Osnivaju se prve podružnice. U Nišu u proljeće 1904. godine, u listopadu iste godine u Vranju i Leskovcu. Od tada su drvodjelci stalno razvijali svoju organizaciju. Tako 1910. godine Savez ima 663 člana, 1911. godine 791, a 1912. godine 937 članova. Kulminaciju aktivnosti prije rata Savez je postigao 1912, no njegov dalji razvoj sprečavaju balkanski i bugarski i, na kraju, prvi svjetski rat. Savez je, pred početak balkanskog rata imao 24 podružnice u Srbiji, neke od njih izborile su kolektivne ugovore i organizirale burze rada.

Tri pokoljenja sindikalno organiziranih drvodjelaca pokazala su snagu idejno svjesnog proletarijata. Prvi vidljivi rezultati njegove akcije bili su u potpunosti uspjeli štrajkovi u Beogradu i Nišu, koje su pratili prvi kolektivni ugovori u Srbiji.

Revolucionarna jezgra radničkog pokreta okupljala se oko *Radničkih novina*. Vlasnik i odgovorni urednik bio je Kosta A. Jovanović, predstavnik reformista, a redakcija je bila u rukama revolucionarnih marksista. U prvoj polovini 1902. godine redakciju je vodio Triša Kaclerović, koji u listu objavljuje seriju članaka Dimitrija Tucovića, usmjerenih protiv Juareševih reformističkih pogleda. Polovinom 1902. godine uredništva se prihvaća Radovan Dragović, stolarski radnik. On pokreće stolarske radnike i oživljuje rad Sindikata drvodjelaca. Bio je to težak zadatak — marksistički interpretirati aktualne političke događaje, preoteti zbor, demonstrirati, rasturati zabranjen broj *Radničkih novina*; sve se to radilo s puno elana. Povezati radnike jedne radionice, uvjeriti radnike da stupe u sindikat, izboriti kolektivne ugovore i povećanje nadnica — bila su praktična pitanja koja su se rješavala u konkretnim akcijama.

Radnički pokret je tražio praktične organizatore klasne borbe. Radovan Dragović bio je jedan od takvih ljudi. Najbolji učenik šestog razreda užičke realke zbog bijede u kući odlazi na stolarski zanat. Odlazi u Zagreb, zatim u Graz, čita marksističku literaturu i teoretski osposobljen vraća se u Srbiju 1899. godine, da bi pokrenuo štrajk 140 stolarskih radnika u svibnju 1902. godine koji rezultira kolektivnim ugovorom s 31 poslodavcem. Kada je osnovana Srpska socijaldemokratska stranka, Radovan Dragović postaje njen sekretar. Taj »najdarovitiji stolarski radnik« umro je 1905. godine od tuberkuloze. Uz Dimitrija Tucovića, Dušana Popovića i Dragišu Lapčevića bio je najmarkantnija figura u tadašnjem radničkom pokretu Srbije.

Formiranje radničkih sindikata obilježilo je kvalitativnu promjenu u radničkom pokretu Srbije. Drvodjelicima pripada čast da su učinili prvi korak u tom pravcu. No, drvodjelci ne mogu tražiti interese svoje profesije izvan interesa radničke klase kao cjeline. To što su beogradske stolarske radničke prve ušle u akciju samo je dokaz da su bili na odgovarajući način idejno pripremljeni za akciju. »Ali to ne daje nikome pravo na uzdizanje profesionalizma do stepena principa«.

Aktivnost drvodjelskih radnika bila je značajna i za radnički pokret u cjelini. Iako su u borbi protiv režima Obrenovića bili mobilizirani mnogi (spomenimo samo Kostu Jovanovića i Jovana Skerlića), ta je struja pripadala desnom krilu u međunarodnome radničkom pokretu, jer su bili uvjereni reformisti. U to vrijeme počeo je klijati sukob između reformista i marksista u krilu radničkog pokreta. Akcije drvodjelaca stavile su i to pitanje na dnevni red. U toj idejnoj borbi pobijedio je markistički pristup. Reformizam je poklekao na praktičnim pitanjima i to na sektoru koji je bio njegovo glavno uporište u sindikatima.

Po svojoj klasnoj čistoći, po ispravnom radu, po kristalno jasnim linijama, radnički pokret Srbije bio je gotovo bez premca i u međunarodnim razmjerima. On nije imao čega da se odriče, on nije imao što da ispravlja. Odlučno protiv reformizma od prvih dana, on je na toj liniji ostao do kraja.

Evo, tako su *Radničke novine* obilježile 35. godišnji jubilej drvodjelskih radnika. Tom prilikom konstatirano je da Sindikat drvodjelskih radnika djeluje na području Srbije, Crne Gore i Vojvodine, gdje ima 35 aktivnih podružnica. Prema zvaničnim statističkim podacima, na spomenutoj teritoriji ima oko 8000 stolarsko-drvodjelskih radnika i oko 2000 šumsko-pilarskih, što ukupno iznosi oko 10.000 radnika. Od toga, u SDRJ ih je organizirano oko 50 posto. U većim mjestima, gdje je značajnije razvijena stolarsko-drvodjelska privreda, broj organiziranih radnika kreće se od 50—90 posto, što znači da je u SDRJ organiziran najveći postotak radnika u Srbiji. No utjecaj SDRJ nije se mogao mjeriti samo brojem organiziranih radnika, jer se utjecaj organizacije vrlo često širio i na neorganizirane radnike, ovisno o akcijskoj sposobnosti organizacije. Iz tog razloga prije pet godina, a osobito u posljednje tri godine, sindikat je vodio 52 štrajka i 16 tarifnih pokreta, u gotovo svim podružnicama. Povećanje nadnica izboreno u tim štrajkovima i tarifnim pokretima iznosilo je od 52—95 posto. Njihov rezultat je vidljiv posebno u poboljšanim uvjetima rada i skraćivanju radnog vremena. Boreći se

za ekonomska prava i poboljšanje uvjeta rada, Sindikat drvodjelskih radnika nije zapustio ni djelovanje na kulturnom polju. Međutim, najznačajniji rezultati ostvareni su na području jačanja klasne svijesti drvodjelskih radnika.

Središnja proslava 35 godišnjice osnivanja Sindikata drvodjelskih radnika održana je 24. veljače 1937. godine. Mnogobrojne sindikalne podružnice u zemlji pozdravile su ovu svečanost telegramima ili posredstvom svojih delegata.

Na svečanosti je pročitana pozdrav Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije Zagreb, koji glasi:

»Vaša današnja proslava budi mnoge uspomene, uspomene bola, što mnogi naši i vaši veterani nisu među nama da uveličaju ovu proslavu. S ponosom možete pogledati na va-

šu prošlost. Pred vama u duhu prolaze stotine najboljih drvodjelaca — koji su za naše sindikate dali sve što živ čovek može da da.

Neka je tim živim i mrtvim borcima velika hvala!

Među vama na današnjoj proslavi ima naših starih veterana. Budite ponosni što vam je ukazana čast da preuzmete neokaljanu zastavu klasne borbe. Grupišite se oko svoje zastave radi borbe protiv grupe sadašnjice; nemojte nikada zaboraviti na historijske zadatke radničke klase. Čuvajte i branite nasljeđe naših veterana. Utrite puteve lepšoj budućnosti! U tom cilju duhovno smo s vama i kličemo: Neka živi klasna borba!

Neka žive drvodjelski radnici.«²⁸⁴

²⁸⁴ Isto, I. i 21. I, 18. i 25. II, 4. III 1938.

SAVEZ DRVODJELSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE SA CENTRALOM U SARAJEVU

Savez drvodjelskih radnika Sarajevu imao je 1928. godine 350 članova, 1930. godine 656 a 1933. godine 478 članova. Među aktivnijima bila je podružnica Saveza drvodjelskih radnika u Banjoj Luci. Ona je svoju skupštinu održala 24. siječnja 1930, odbor je izvijestio o svome radu a izabrana je i nova uprava. Skupština je raspravljala o zahtjevima poslodavčkih organizacija koje su nastojale da unište radničko zaštitno zakonodavstvo. 24. lipnja održala je podružnica skupštinu na kojoj se govorilo o potrebi mirovnog osiguranja, pitanju kolektivnog ugovora i reguliranju nadnica, jer su ih poslodavci nastojali smanjiti. Na skupštini održanoj 12. ožujka 1933. podnesen je izvještaj iz kojeg se vidi da je podružnica djelovala u vrlo teškim uvjetima zbog nezaposlenosti i obustave rada pilane. Tokom godine imala je 67 ispravnih članova. U diskusiji je sudjelovao velik broj prisutnih. Govorilo se i o prilikama u drvnj industriji i o položaju drvodjelskih radnika, pa je skupština pozvala sve drvodjelce da ustraju u borbi. U ime Centralne uprave skupštini je prisustvovao sekretar Saveza Filip Dujlović. Skupština je u upravu podružnice izabrala predsjednika Mihajla Milana, sekretara Obrena Nikića, blagajnika Dane Mirčeta, i odbornike: Iliju Janjića, Stefana Mihelčeka i An-

driju Špoljarića. U Nadzorni odbor izabrani su Fridrih Jung, Mijo Jungić i Veljko Vidović.²⁸⁵

Podružnica SDR u Ustipraču održala je skupštinu 19. veljače 1931. Na skupštini se opširno govorilo o potrebi organizacije, njenim zadacima i zadacima radničkih povjerenika. Izabran je odbor podružnice u koji su ušli predsjednik Nedžib Šečić, sekretar Nezić Mečić i blagajnik Mujo Ahmić. Starješina radničkih povjerenika postao je Nedžib Šečić, a sekretar Nezir Šečić.

Podružnica SDR u Sarajevu održala je konferenciju 8. srpnja 1931. Na njoj se govorilo o historijatu podružnice, koja djeluje od 1905. godine. Donesena je odluka da se na slijedećoj konferenciji podnese prijedlog o dopuni i izmjeni postojećeg kolektivnog ugovora i pripreme pregovori s poslodavcima.

Godine 1931. pokrenuli su predstavnici poslodavaca akcije s namjerom da snize radničke nadnice, da od države dobiju porezne olakšice i pogodnije cijene na licitacijama. Razlog tome bila je, prema njihovoj tvrdnji, teška privredna kriza koja osobito pogađa drvenu industriju. Drvarsko poduzeće »Krivaja« obustavilo je rad i otpustilo više od 3000 radnika,

²⁸⁵ Isto, 31. I, 8. VIII 1930; 14. IV 1933.

rad je obustavilo i poduzeće »Ugar« i otpustilo oko 1500 radnika. Radnici su, međutim, konstatali da, dok kapitalisti govore o privrednoj krizi, velika drvna poduzeća završavaju svoje bilance dobrim uspjehom, tako da su akcionari dobili isti iznos dividendi, kao i prije.

U drvarskoj industriji na području Bosne i Hercegovine, dok su poduzeća radila punim pogonom, bilo je zaposleno oko 30.000 radnika. Najveći broj radnika bio je sa sela. Industrijalci drvom su nastojali povećati rentabilitet smanjivanjem radničkih nadnica. Naime, režijski su troškovi bili nesrazmjerno visoki prema drugim izdacima, no tu visinu su uvjetovale neracionalna i neorganizirana proizvodnja i prodaja, a ne visoke nadnice. Sindikat je tražio da koncesije koje država daje za eksploataciju drva treba vezati uz uvjet da se reorganizira proizvodnja i prodaja, kako bi se spriječilo otpuštanje radnika i smanjivanje nadnica. O tome se raspravljalo na kongresu Saveza drvodjelskih radnika održanom 12. travnja 1931. u Sarajevu.

Drugi Kongres Saveza drvodjelskih radnika Sarajevo

Na Kongresu je posebna pažnja posvećena agitaciji među radnicima. Konstatiralo se da je održano nekoliko skupština, konferencija, sjednica i upućeno nekoliko okružnica drvodjelskim radnicima i članovima SDRJ. Podružničke funkcionare usmjeravalo se i osposobljavalo usmenim i pismenim uputama, pa su tako organizirane četiri podružnice s dobrim funkcionarskim kadrom. Poslije raznih intervencija u Sarajevu i drugim mjestima, vodili su se tarifni pregovori s poduzećem »Ugar« i »Našičkom« zbog smanjivanja plaća za 15 posto. Savez iznosi da je pristao na smanjivanje plaća za sedam posto. Na kraju 1930. godine poduzeće »Ugar« otkazalo je kolektivni ugovor, a 1. siječnja 1931. dalo je otkaz svim radnicima. Na intervenciju ministarstva socijalne politike poduzeće je povuklo otkaz za stalne radnike, koje je zaposlilo na smjenu. Savez je sudjelovao na konferenciji održanoj 1. studenog i 2. prosinca, na kojoj je osnovana Unija drvodjelskih radnika Jugoslavije sa središnjicom u Sarajevu. Uprava Saveza kupila je zemljište u Gornjem Podgracu, gdje će podružnica sagraditi svoj dom. U vrijeme održavanja Kongresa Savez je imao podružnice u Sarajevu, Turbetu, Banjoj Luci, Begovu Hanu, Gornjim Podgracima i u Ustipraču. Imovina Saveza iznosila je krajem 1930. godine

173.176 dinara. Kongres je raspravljao o položaju drvodjelskih radnika u vrijeme privredne krize i utvrdio da se nadnice kvalificiranih radnika kreću od 28—32 dinara, a nekvalificiranih od 18—20 dinara. Ustanovljeno je da se propisi Zakona o zaštiti radnika u pilanama gotovo uopće ne poštuju; pod prijetnjom otpuštanja s posla zavodi se 10—12 satni radni dan. Savez je apelirao na Inspekciju rada i Radničku komoru da pruže zakonsku zaštitu radnicima.²⁸⁶

Osnivačke i godišnje skupštine podružnica

28. srpnja 1930. održana je osnivačka skupština Saveza drvodjelskih radnika u Gudavcu pod Grmečom. Grmeč je planina bogata jelovom šumom, tako da velik broj seljaka iz planinskih i okolnih sela radi na sječi, utovaru i izvozu drva iz šume. Iz sela Gudavca, Pučnika, Vranjske, Vojevca, Zelina, Gorinja, Suvaje i Jasenice u srezu Bosanska Krupa godinama su radnici radili u poduzeća Janečković i drug. Jugoslavensko d.d. Radnici koji su radili u Njemačkoj i Americi bili su inicijatori osnivanja podružnice SDR u Gudavcu (naravno, uz pomoć članova URSS-a). Za predsjednika podružnice izabran je Jovo Banjac, zamjenika Pero Vulin, tajnika Đuro Karan, blagajnika Stevan Škorić.

Osnivačka skupština SDR u Višegradu održana je 9. svibnja 1932. godine. Na skupštini se govorilo o razlici između klasnog sindikalnog pokreta i nacionalnog. U odbor su izabrani predsjednik Taib Sakić, sekretar Hamid Solak i blagajnik Nikola Vučićević.²⁸⁷

U Turbetu je podružnica drvodjelaca godišnju skupštinu održala 15. svibnja 1932. U izvještaju skupštini, pored nabiranja različitih problema s kojima se podružnica susretala u radu, izneseno je da su nacionalni sindikati na njih vršili posebno jak pritisak, jer su ih kao klasnu sindikalnu organizaciju željeli poraziti. U odbor je izabran predsjednik Zako Beganović, sekretar Serif Brakonjić i blagajnik Karlo Pfeifer.

Podružnica Saveza drvodjelskih radnika u Begovu Hanu održala je svoju godišnju skupštinu 9. ožujka 1932, kada su izabrani uprava i radnički povjerenici.

Radnici tvornice šibica u Dolcu održali su osnivačku skupštinu Saveza drvodjelaca 21. svibnja 1932. Nakon rasprave o zadacima klas-

²⁸⁶ Isto, 27. III, 17. IV, 24. VII 1931; *Ujedinjeni sindikati*, 2. i 3. X 1931.

²⁸⁷ *Radničke novine*, Zagreb, 8. VIII 1930; 3. VI 1932; *Radničke novine*, Beograd, 27. V 1932.

ne sindikalne organizacije, izabrana je uprava. Za predsjednika je izabran Marko Čorić, sekretara Ivo Đurić, blagajnika Stipo Strukar.

Podružnica Saveza drvodjelaca u Živinica, kod Tuzle osnovana je na skupštini pilanskih radnika 15. srpnja 1933. godine. Podružnica je imala više od 200 članova. Radnici su tražili izbore za radničke povjerenici, ali je Inspekcija rada u Sarajevu odbila molbu s obrazloženjem da se povjerenici biraju u siječnju. Kada je poduzeće doznalo za osnivanje podružnice započelo je s progonom funkcionara organizacije. Opušteni su predsjednik podružnice i četiri člana uprave. Nakon intervencije Saveza i Radničke komore da povuče taj otkaz, direktor poduzeća je izjavio »da će dati konačan odgovor dok malo promisli«. Na javnoj skupštini radnika izneseno je da uprava poduzeća želi svim sredstvima ugušiti sindikalnu organizaciju, pa je, u tu svrhu, sama sebi slala anonimne dopise s neprijateljskim sadržajem.

Osnivačka skupština SDR u Dobrljinu održana je 13. ožujka 1933. Skupštini je prisustvovalo više od 160 pilanskih radnika. Poslije referata o potrebi i značenju organizacije i usvajanju pravila, izabran je predsjednik podružnice Milan Galonja, sekretar Dragan Kaljić i blagajnik Ivan Kolar.²⁸⁸

Položaj radnika u poduzećima »Šipad« i »Krivaj«, koja su bila u državnom vlasništvu, regulirao je dokument pod nazivom »Radni red«. Ugovor su sklopili samo željezničari i radnici »Krivaj«, dok zaposleni u »Šipadu« nisu imali nikakva ugovora. Oba poduzeća zapošljavala su 1929. godine 11.059 radnika (»Šipad« 7649, a »Krivaj« 3410). U kolonijama oba poduzeća stanovalo je tisuću radnika. Radnici »Šipada« birali su 31 povjerenika, a radnici »Krivaje« 16, ukupno 47. Prema podacima okružnog ureda, oba poduzeća imala su 1929. godine 9918 osiguranika. Tokom iste godine bilo je 2469 oboljelih radnika. Zbog ozljeda na radu bolovalo je više od polovine ukupno oboljelih (1419). Uzroci ozljeda bili su nepovoljni šumski teren, nedovoljne zaštitne mjere kao i nedovoljna obučenost sezonskih radnika za te poslove. Bolnice i ambulante sa po jednim liječnikom postojale su u Drvaru, Sretnici, Dobrljinu i Zavidovićima. Nadzor Inspekcije rada nije bio zadovoljavajući, a uvjeti rada bili su posebno teški jer u pogonima nije bilo dovoljno ventilacije i svjetla. Stanovi su bili mali, vlažni, a ni takvih nije bilo dovoljno. Ambulante su bile smještene u trošne objekte, bez dovoljno potrebnih medika-

menata. U »Šipadu« su nadnice iznosile na dan od 16—45 din, a u »Krivaji« od 20—30 dinara.

Radilo se na akord i u smjenama. Noću su radili i maloljetni radnici za nadnicu od 12—14 dinara. Poseban problem predstavljale su novčane kazne koje su se kretale od 50—100 dinara (i ulazile u kasu poduzeća). Kao kazna bilo je predviđeno i otpuštanje radnika.

Radnici su zahtijevali da se kolektivnim ugovorom osigura povećanje nadnica, da se za sve zaposlene uvede osamsatni radni dan a prekovremeni rad da se plaća 50 posto više da se utvrdi da kazne ne mogu prelaziti polovinu zarade u toku tjedna, te da se uvede otkazni rok i da se radnici koji su dobili otkaz unaprijed isplate. Radnici su također zahtijevali da se kolektivnim ugovorom reguliraju i druga pitanja vezana uz uvjete njihova života, kao što su cijena hrane u konzumu poduzeća, izbor namirnica, mogućnost da radnički povjerenici kontroliraju poslovanje konzuma, da se napravi dovoljan broj baraka za smještaj radnika (s kuhinjama i kupaonicama), da se uvede potporni fond kojim će upravljati radnički povjerenici, te da se poboljšaju uvjeti rada u radionicama, a posebno da se na odgovarajući način opreme ambulante. Radnici su također zahtijevali jednomjesečni plaćeni godišnji odmor i otvaranje barem jednog prihvatišta za djecu.²⁸⁹

Plaće radnika u »Našičkoj« u Zavidovićima koje je pilanskim radnicima isplaćivala uprava bile su poput milostinje. U štampi su se iznosili primjeri tih plaća. Tako je, na primjer, radnik sa šestoro djece imao plaću od 10 dinara dnevno, drugi sa ženom i djetetom 9,80 dinara dnevno, treći s troje djece 10,20 dinara dnevno, itd. Još je gore bilo radnicima na sječi šume. Partija koja dobiva jednu liniju za sječu mora svako oboreno stablo izrezati i očistiti. U toj liniji može da bude i po 30 posto škarta, ali se i taj škart mora isjeći i po propisima izraditi, a da radnik za njega ne dobije ni dinara. Od zdrava drveta radniku se po svakom izrađenom kubnom metru odbija dio pod izgovorom da se drvo isuši. Za izrađeno zdravo drvo radnik dobiva 5,5 do šest dinara po kubiku. Drvo za gorivo plaća se po prostornom metru I klasa sedam dinara, a III pet dinara. Prostorni metar visok je 125 centimetara. Radno vrijeme u šumi je neograničeno. Radnike se čak i prilikom kupnje duhana (uzimaju najjeftiniji od tri dinara) prisiljava da moraju uzeti i paket po osam dinara.

²⁸⁸ Radničke novine, Beograd, 27. V i 25. VIII 1932; 21. IV 1933.

²⁸⁹ Radnici u državnoj industriji, Radnička komora u Sarajevu, 1930.

U Zavidovićima i Kamenici skupština SDR održana je 24. i 25. ožujka 1934. Skupština je tražila da se poduzeća strogo pridržavaju zakonom propisanog radnog vremena, da se uvede minimalna plaća i spriječi neograničeno iskorištavanje radnika. Skupštini je prisustvovalo više od 200 radnika, iako je poduzeće nastojalo ometi njeno održavanje. U upravu podružnice izabran je predsjednik Kosta Marković, potpredsjednik Franjo Babić, sekretari Uroš Božić i Alojz Kiseli, blagajnici Jakob Pavlović i Ludvig Vijater.

U Driniću i Ostrelju, uz prisustvo 90 radnika, održana je osnivačka skupština 24. ožujka 1934. Za predsjednika je izabran Ivan Rebrek, tajnika Branko Lagod i blagajnika Ivan Petelihar. Izabrana su četiri povjerenika.²⁰⁰

Podružnica Saveza drvodjelskih radnika u Turbetu svoju je godišnju skupštinu održala 12. kolovoza 1934. Prikazan je rad Saveza i njegovi uspjesi u poboljšanju ekonomskog položaja drvodjelskih radnika. Skupština je raspravljala i o ciljevima nacionalnih radničkih sindikata i razbijanja klasno-borbenih organizacija koje oni vrše. U Turbetu su Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati svim silama nastojali razbiti organizaciju drvodjelaca pokušajem korumpiranja i lažnim obećanjima. Izabran je Upravni odbor koji su činili predsjednik Zajko Beganović, tajnici Omer Isović i Đuro Mikić te blagajnik Karlo Pfeifer.²⁰¹

Rad podružnice u Gornjim Podgradcima

Podružnica Saveza drvodjelskih radnika u Podgradcima svoju je godišnju skupštinu održala 14. lipnja 1931. Na njoj je izneseno da pilanski radnici nemaju čvrstu sindikalnu organizaciju. Govorilo se o sniženju plaća od samo sedam posto (poslodavci su tražili 15 posto), što se ocijenilo kao uspjeh Saveza. Kritiziran je Opći radnički savez koji je nastojao rascijepiti radnički pokret u trenutku kada je pritisak poslodavaca na radnike bio posebno jak. Govorilo se i o Kongresu Saveza održanog 12. travnja u Sarajevu. Da bi se izgradio radnički dom zaključeno je da se ojača podružnica. Uprava je nadopunjena novim članovima.

U poduzeću »Našička« d.d. u Gornjim Podgradcima radilo je 650 radnika. Uvjeti rada bili su vrlo teški jer poduzeće nije isplaćivalo prekovremeni rad. Radnici su radili četiri da-

na tjedno, pa kad bi im poslodavac oduzeo za hranu, ostala bi im zarada od samo 2,50 dinara po danu. Radnici koji su radili kod akordanata morali su više dana čekati i moljakti poslodavca da im se isplati njihova zarada. Nakon odbitka troškova za hranu, ostalo bi im osam do devet dinara dnevno, tako da svojim obiteljima nisu mogli slati ništa. Radnici koji su radili po 12 i više godina prvi se otpuštaju, zato što su ostarjeli ili stekli veće beneficije od ostalih.

Podružnica je glavnu skupštinu održala 15. siječnja 1933. Na njoj se govorilo o značenju i važnosti ustanove radničkih povjerenika. Za predsjednika podružnice izabran je Joso Merše, potpredsjednika Adolf Bauer, tajnike Nikola Savka i Franjo Skoković, blagajnike Milan Aničić i Josef Geres. U poduzeću je izabrano sedam radničkih povjerenika. Za starješinu povjerenika izabran je Luka Čupić, a za sekretara Franjo Skoković. Podružnica je osnovana 1930, a godine 1933. imala je 220 članova. Gradnja radničkog doma počela je krajem svibnja 1933, kada je u šumi bilo zaposleno oko 400 radnika koji, kako su to sami rekli, rade »od zvijezde do zvijezde«. Plaće su se kretale od 12 do 15 dinara dnevno. Radnici su bili slabo odjeveni, a morali su raditi i po kiši i snijegu. Trošne barake za prokišnjavale. Postala je ustaljena praksa da radnik na isplatu čeka po nekoliko dana. Prilikom isplate dolazilo je do sukoba, a nisu bile rijetke ni intervencije policije. U konzumu su često nedostajali najvažniji artikli, kao riža, tjestenina, šećer itd., tako da mnogi radnici trpe veliku oskudicu. Zbog svega toga porastao je interes radnika za organizaciju. Na prijetnje šefa pogona, da ne smiju glasati za listu Saveza drvodjelaca i drugih organizacija URSSJ-a koje djeluju u poduzeću, 320 radnika kolektivno se uputilo na glasačko mjesto koje je bilo udaljeno 18 kilometara i tamo glasalo za listu URSSJ-a.

2. siječnja 1934. održana je u Gornjim Podgradcima godišnja skupština podružnice SDR. Skupština je konstatala da je podružnica ostvarila lijepe rezultate u radu, da je sagradila Radnički dom, koji, bez namještaja, stoji više od 160.000 dinara. To je bio prvi radnički dom, koji su sagradili drvodjelski radnici. U novu upravu izabrani su za potpredsjednika Rudolf Navratil, bravar, za potpredsjednika Nikola Panić, pilanski radnik, za blagajnike Adolf Bauer, pilanski radnik, Rudolf Lamers, pilanski radnik, sekretara Josip Eisenhut, tokar i drugi. Radnički povjerenici također su birani na skupštini. Izabrano je 12 povjerenika i isto toliko njihovih zamjenika za tvornicu, željeznicu i za stovarište.

²⁰⁰ Radničke novine, Beograd, 6. i 13. IV 1934.

²⁰¹ Radničke novine, Zagreb, 31. VIII 1934.

Radničke novine su redovno pisale o drvodjelskim radnicima. Iz tih se tekstova vidi da se, uprkos dobrom radu podružnice, i dalje radi prekovremeno, da poduzeće po svojoj volji otpušta radnike, često bez otkaznog roka, da pojedinim kategorijama radnika, prvenstveno članovima organizacije, bezrazložno smanjuje plaće. Najveći drveni koncern u državi, «Našička d.d.» u Begovu Hanu, zapošljavao je 604 radnika i namještenika na pilani i željeznici. Prosjek njihove plaće na sat iznosio je 1,98 dinara. U Zavidovićima je bilo zaposleno oko 600 radnika i namještenika s prosječnom zaradom od 2,04 dinara na sat. U Gornjim Podgradcima, na željeznici i pilani, bilo je zaposleno također 600 radnika s prosječnom nadnicom od dva dinara na sat. Prosječna zarada (bez ograničenoga radnog vremena) iznosila je 15 dinara na dan, jer se prekovremeni rad nije plaćao. Rad u šumama obavljao se na akord. Akordanti bi na licitaciji, radi konkurencije, pogodili poslove jeftinije. To su mogli raditi jer bi radnicima odredili nisku nadnicu, dugo radno vrijeme i što bi od završenog posla odbijali takozvani škart. Preko akordanata poduzeća izigravaju sve postojeće zakone. Kada nastupe školski praznici počinje sezona izrade košarica za transport voća, koje izrađuju školska djeca od sedam do 10 godina. To vlasti shvaćaju kao mali pristup i kao učenje djece na rad. Radnici koji rade na pretovaru u šlepove na Savi najgor prolaze. Za taj izuzetno naporan rad zaslužuju jedva 18 do 22 dinara dnevno. Kada se javljaju na bolesničku blagajnu oni nisu bolesni, već izmučeni od napornog rada i slabe prehrane.

29. prosinca 1934. stupili su drvodjelski radnici u Gornjim Podgradcima u štrajk, jer je uprava poduzeća odbila njihov zahtjev za povišicom plaća. Štrajk je bio potpun i u njemu je sudjelovalo više od 540 radnika. Nakon 18 dana obustave rada, štrajk je završen potpunim uspjehom, jer je uprava poduzeća sklopila kolektivni ugovor, po kome su radničke plaće povišene za 15 posto. Pokretom je rukovodio Savez drvodjelskih radnika iz Sarajeva. Za vrijeme štrajka tri su se puta vodili pregovori, ali svaki put bez rezultata. Tek kada se umiješala vlast poduzeće je pristalo na pregovore. Ovaj uspjeh pripisivao se, prije svega, tome što su radnici organizirani, što imaju svoj vlastiti dom koji je podignut naporom samih radnika i koji služi samo interesima organizacije. Osim toga isticalo se i solidarno držanje neposredne okoline radnika, koja je mahom bila na strani štrajkaša. Isto držanje zauzela su i sva okolna sela. Za 18 dana štrajka dobrovoljno je sakupljeno 6000

kilograma kukuruza, 300 kilograma brašna, 1000 kilograma graha, 500 kilograma krumpira i 1250 dinara u novcu. Sklapanjem kolektivnog ugovora nisu uz, međutim, bili riješeni svi problemi vezani uz radne odnose. Radnici su zahtijevali da se uvedu jedinstvene nadnice za jednak posao.

Od 650 radnika, koliko ih je bilo zaposleno početkom 1936. godine u Gornjim Podgradcima, u Savezu drvodjelskih radnika bilo je organizirano 406 radnika. Podružnica je 3. veljače 1936. u svom Radničkom domu održala godišnju skupštinu kojoj je prisustvovalo 300 članova. Iz izvještaja blagajnika vidjelo se da podružnica ima 170.000 dinara. Nakon žive diskusije, u kojoj je sudjelovao velik broj članova, predložena je nova lista za podružničku upravu. Međutim, aklamacijom prisutnih izabrana je stara uprava, koju su sačinjavali: predsjednik S. Ivetić, sekretar J. Eisenhut, blagajnik O. Stupar i 10 članova. Izabran je i Agitacijski odbor, koji su sačinjavali D. Čekić, D. Kević, Đ. Maltić, M. Milešević, I. Vujić, P. Vujić i A. Zeljković.²⁹²

Položaj radnika drvne industrije i III kongres SDR Sarajevo

Prema anketi sarajevske Radničke komore, položaj radnika drvne industrije u Bosni i Hercegovini sve se više pogoršavao. O tome se na anketi sarajevske Radničke komore, među ostalim, reklo sljedeće:

Ekspanziju drvnog kapitala u stopu prati strahovito pogoršanje uvjeta života pilanskih i šumskih radnika, zbog priliva izgladnelih masa seoskog stanovništva. Drvnom kapitalu, u čijim je pilanama i šumama za obavljanje najvećeg dijela poslova nužno više snage nego vještine, nevolja milijuna seljaka, koje njihova njiva ne može više da hrani, dobro je došla, te ih koristi kao jeftinu radnu snagu i kao sredstvo za obaranje nadnica kvalificiranih i priučeni radnika.

Život gaterista, cirkuralista, sortirera, stolara, balvanara, strojara i mehaničara sve se više približava standardu života seoske sirtotine, koju njihova zemlja nije mogla da veže i koji se u pilanama isto tako ne mogu da snađu, kao što su se u svome selu, s upornošću ljudi koji u čitavu novu generaciju nisu znali ni za kakve promjene, opirali svakoj novini u boljem obrađivanju zemlje.

²⁹² Isto, 26. VI 1931; 1. i 27. I, 3. i 17. III, 7. IV, 2. VI, 1. XII 1933; 2. i 9. II, 15. VI, 21. IX 1934; 25. I, 8. II 1935; *Radničke novine*, Beograd, 17. III, 14. IV, 22. IX 1933; 28. II 1936.

Pritisak ove mase traje punih 20 godina. Njegov intenzitet se stalno pojačavao dok, u posljednje vrijeme, nije dobio obilježja najezde. Taj pritisak odrazio se na visinu radničkih nadnica i na njihov socijalni položaj, koji je postajao sve teži i nesnosniji, bez obzira na razdoblje prosperiteta same industrije.

Ispitivanja sarajevske Radničke komore govore o strahovitu padu životnog standarda radnika ove najjače industrije u zemlji. Pad nominalnih nadnica stalno zaposlenih radnika od ožujka 1928. godine do 1932. godine iznosio je punih 52,48 posto. Skupoća na pilanama je veća nego u bilo kojem većem mjestu u zemlji. Ako kupovnu moć prosječne nadnice pilanskog radnika usporedimo s kupovnom moći tog istog iznosa u Sarajevu, vidljivo je da je ona manja za 22,10 posto. Ili, u Sarajevu se može sve ono što se na pilanama kupuje s nadnicom od 16,02 dinara nabaviti za 12,48 dinara.

Pored poslodavaca, u eksploataciji ovih radničkih masa sudjeluje cijelo društvo svojim nesnosnim posrednim i neposrednim porezima. Ovu nadnicu neposredni porez tereti sa 0,43 posto, posredni porez sa 2,41 posto, zaštita poljoprivrede sa 0,31 posto, zaštita industrije sa 0,31 posto, posrednička zarada i saobraćaj sa 6,82 posto. Od zarađenog dinara radnik dobiva na ruke 5,68 para za rad koji je po svojoj težini teško usporediti s drugima.

Na tisuću dinara svojih prihoda radnik mora da odvoji za:

neposredni porez	26,84
posredni porez	150,40
zaštitu poljoprivrede	23,09
zaštitu industrije	19,35
posredničku trgovinu	425,70
Ukupno:	644,38

Logična je posljedica toga strahovita fluktuacija radnika u poduzećima drvene industrije. Prema podacima Komore, na njenom području, na kojem je koncentriran najveći dio drvene industrije u zemlji, drvena poduzeća su 1930. godine uključila u posao 3,30 puta više radnika od broja prosječno zaposlenih u toj godini. Gotovo isto toliko radnika (3,37) tokom 1930. godine bilo je otpušteno ili su sami napustili posao u poduzećima drvene industrije.

Standard života radnika stalno je padao i došao na nevjerovatno niski stupanj. Od velikog broja podataka, koje je sakupila Komora, izdvojiti ćemo neke.

Liječnici i znanstvenici su utvrdili da radnici u ovoj djelatnosti moraju, što je fiziološki minimum, dnevno konzumirati hranu koja sadrži 4000 kalorija, od toga 60 grama masti, 100 grama bjelancevina i 500 grama ugljikohidrata. Međutim, ishrana pilanskih radnika sadržavala je dnevno samo 2712 kalorija, od toga 49 grama masti, 64,6 bjelancevina i 441 grama ugljikohidrata.²⁹

Ujedinjeni sindikati prikazuju položaj radnika u drvenoj industriji 1933. godine. U članku se tvrdi da cijene na tržištu omogućuju normalan rad drvnih poduzeća, ali ih politika vlade osuđuje na ograničeno poslovanje (kontingentiranje, devizna ograničenja, kreditne teškoće). Radnička klasa, zbog slabe organiziranosti i velike ponude radne snage sa sela, primila je na svoja pleća sve posljedice krize u drvenoj industriji. Među ostalim sredstvima pomoću kojih su kapitalisti nastojali da osiguraju maksimum produktivnosti zaposlene radne snage, navodila se i metoda određivanja kvantuma posla koji radnik mora u određeno vrijeme obaviti. U protivnom se kažnjavalo tako da mu se ne isplaćuje dio odradenih radnih sati. Iznosili su se i primjeri zakidanja na kubaturo obradenog drva — bila je utvrđena obaveza da pojedini radnik obradi 14 kubnih metara zračnog prostora drva. Kako su radnici radili u grupi obračunavao se ukupni rezultat grupe i to tako da se grupi od 27 radnika priznavalo 90 kubnih metara, grupi od 50 radnika 162 kubna metra, ali i 105 kubna metra (umjesto punih 700), itd. O smještaju radnika u barakama, na ležajevima bez slame i slamarica već smo govorili. Kao što se u poduzeću radilo na smjeni, tako se na smjenu i spavalo. Klupe nisu stizale ni da se ohlade jer je slijedeća smjena već žurila na spavanje. Donosila se i statistika o prosječnim nadnicama i broju radnika koji ih zarađuju. Tako je, na primjer, od 604 radnika samo jedan zarađivao 5,62 dinara na sat, a 127 radnika 1,39 dinara, 202 radnika 1,78 dinara, 138 radnika 2,32 dinara, 43 radnika 3,4 dinara i šest radnika 4,43 dinara. Dnevna je nadnica u prosjeku iznosila 15,68 dinara, mjesečna 376,32 dinara, a godišnja 4515,84 dinara. Po godinama starosti struktura radnika bila je slijedeća: od 20—30 godina radilo je 53,02 posto, a od 40—50 godina svega 6,56 posto radnika. Te brojke ukazuju na izuzetno teške uvjete rada u drvenoj industriji, jer u njoj mogu raditi radnici samo u godinama najveće fizičke snage, pa i to samo ograničeno vrijeme, jer ih mlađi, zdraviji i snažniji potiskuju.

²⁹ *Radničke novine*, Beograd, 26. VIII 1932; *Ujedinjeni sindikati*, 7/1932.

Beogradske Radničke novine prikazivale su prilike u drвноj industriji u slivu Drine i okolini Sarajeva, rad i život radnika u pilanama na Gvozdu, Babljaku, Simjaču, Javoru, Bokšanici, Žepi, pisale su o strugari prometne banke u B. Jagodini, strugari Stojanovića i kompaniji u Sokolu i drugima, te o šumskim radnicima na Kuštrevcu, Geriševcu i Kopiti. Za izvoz jednog kubika drva na udaljenost od 32 kilometra plaćalo se 50 dinara. Pisalo je također o radnicima u strugarama u Mokrome, na Palima, u Sjetlini, Binježevu, u Zoviku, itd. U svim tim pilanama nadnice su bile približno iste, radno vrijeme neograničeno, a hrana takva da su radnici bili izgladnjeli do te mjere da su neka poduzeća, na primjer Strugara Kašikovića u Hadžićima, uvele besplatan obrok (toplu čorbu od graha i riže), što se, prema tvrdnji Kašikovića, »dobro osjetilo u produktivnosti radnika.«²⁴

30. lipnja 1934. godine održan je Treći kongres Saveza drvodjelskih radnika u Sarajevu. Na Kongresu su bile zastupljene sve podružnice sa 17 delegata. Podnesen je referat o položaju drvodjelskih radnika i o socijalno-političkom radnom zakonodavstvu; usvojena rezolucija posvetila je posebnu pažnju radnicima u pilanama, stanju drvodjelskih radnika u gradskom obrtu i zakonskoj zaštiti drvodjelskih radnika. Pred Kongres je štampan izvještaj koji je obuhvatio sva pitanja od interesa za organizacije i delegate. U Centralnu upravu izabran je predsjednik Petar Medić, potpredsjednik Milenko Milivojević, sekretari Danilo Đević i Filip Dujlović, blagajnici Slavko Bakarčić i Blaž Demšar, članovi Salomon Levi, Vukašin Milovanov, Ivan Petrić i Stjepan Velicki. Prema izvještaju blagajnika bilo je ukupno 1000 ispravnih članova, od toga 800 zaposlenih i 200 nezaposlenih.

Poslije Kongresa podružnica SDR u Sarajevu održala je godišnju skupštinu. Skupština se održala u Radničkom domu 24. veljače 1935, u prisustvu 80 ispravnih članova. U opširnom je izvještaju izneseno da je tokom čitave godine bilo 50 nezaposlenih članova, pa ih je podružnica morala pomagati. Jednoglasno je izabrana uprava koja se konstituirala tako da su za predsjednike izabrani Miloš Tomić i Milovan Vukašin, za sekretare Antun Boto i Adalbert Fabijan, a Peto Brnadić i Jure Matić za blagajnike.

U Foči je podružnica SDR godišnju skupštinu održala 9. lipnja 1935. godine. Na skupštini se govorilo o značenju i ciljevima slobodnih radničkih organizacija, o položaju šum-

skih radnika i načinu kojim se poduzeća služe pri eksploataciji radne snage. Izneseni su statistički podaci radničkog osiguranja prema kojima se vidi da je radnička nadnica u Foči pala na 12 do 15 dinara, a namještenička na 18 dinara. Govorilo se o Zakonu o minimalnim nadnicama. U novu upravu izabrani su predsjednik Mile Radaković, bravar, potpredsjednik Rako Matulić, pilanski radnik, sekretar Nazif Malkić, šumski radnik i blagajnik Jusuf Čalda, bolničar.

U Prijedoru su stolarski radnici obnovili rad podružnice SDR na sastanku održanom 14. srpnja 1935. Nadnice kvalificiranih radnika kretale su se od 12—13 dinara na dan, što znači da su pale za 60 posto. Organizacija je povela borbu protiv takva stanja.²⁵

Kongres Saveza drvodjelskih radnika u Sarajevu 1936. godine

Savez drvodjelskih radnika u Sarajevu održao je IV kongres 31. listopada 1936. Podnesen je izvještaj iz kojeg je vidljivo da se broj zaposlenih u drвноj industriji sve više povećava, da se širi djelatnost, te da sva veća poduzeća rade punim kapacitetom. Još ne rade samo poduzeća bez velikih kompleksa šuma ili ona koja još nisu stigla da sagrade sva potrebna postrojenja. Prema podacima SUZOR-a, u lipnju 1934. godine bilo je zaposleno 25.489 radnika, a 1936. godine 22.035. Prosječna osiguranja nadnica iznosila je 1934. godine 17,60 dinara, a 1936. godine 19,25 dinara. Zbog podizanja cijena u magazinima poduzeća, šumski su ih radnici počeli bojkotirati i sami nabavljati hranu. Osnovna hrana su bili žganci. Od 100 šumskih radnika 1934. godine bolovalo je 62, a 1935. godine 78. U 1934. i 1935. godini bilo je među šumskim radnicima 3970 nesretnih i 58 smrtnih slučajeva. Niz štrajkova mobilizirao je radnike i duboko u bosansko-hercegovačkim šumama. Savez je jačao usprkos rasplamsaljoj borbi sa sindikatima drugih orijentacija, prvenstveno onima koji su vodili antiradničku politiku.

U ime Unije saveza drvodjelskih radnika Kongres je pozdravio njen sekretar Josip Bosner. Izvještaj o proteklom radu podnio je Filip Dujlović, sekretar Saveza. U radu Kongresa sudjelovalo je 30 delegata. Na kongresu se raspravljalo o tome kako je izigravanje odredaba o radnom vremenu svakodnevna pojava, kako se prekovremeni rad ne plaća, a cijene

²⁴ Ujedinjeni sindikati, 5/1933; Radničke novine, Beograd 24. XI 1933.

²⁵ Radničke novine, Beograd, 22. III, 12. i 26. VII 1935.

životnih namirnica u magazinima poduzeća često su veće nego u ostalim dućanima, a njihova kvaliteta slabija. Slaba zarada, naporan rad od 10, 12 i 14 sati na dan, ne higijenski stanovi i teški radni uvjeti pilansko-šumskih radnika odražavaju se i na njihovo zdravstveno stanje.

Položaj zanatskih radnika (stolara) također je težak. Stolarski radnici uglavnom žive od građevne radinosti, a ta djelatnost stagnira. Zbog štednje su ograničeni građevinski radovi države i samoupravnih ustanova. Smanjivanje zaposlenosti, a posebno smanjivanje plaća do te mjere su pogoršale položaj stolarskih radnika da oni u godini rade najviše šest mjeseci, pa je doveden u pitanje goli opstanak ovih radnika, jer oni osim svoje zarade nemaju nikakvih drugih prihoda. Ionako težak položaj posebno otežava činjenica da se odredbe radničkog zaštitnog zakonodavstva gotovo uopće ne primjenjuju. Inspekcije rada, formirane da bi bile kontrolni organi i čuvari zakonske zaštite radnika, postale su obične administrativne ustanove. Zbog nedovoljnih sredstava, čak i uz današnje kompetencije, one ne mogu efikasno obavljati svoju dužnost. Zbog toga su se poslodavci posve osilili i tjeraju radnike da prihvate protuzakonite uvjete rada. Kongres je u rezoluciji istakao slijedeće zahtjeve:

1) Strogo pridržavanje osamsatnoga radnog vremena.

2) Prekovremeni rad da se dozvoli samo zbog neodložnih potreba i u tom slučaju da se osigura zakonska odšteta za prekovremeni rad.

3) Da se primjenjivanjem strogih kazni onemogućiti zloupotreba pri prodaji životnih namirnica u magazinima poduzeća i da cijene ne budu veće od redovnih tržišnih cijena.

4) Stanovi radnika da odgovaraju neophodnim higijenskim zahtjevima, a da se svi prekršaji u pogledu radničkih stanova ustanovljuju redovnom kontrolom i kažnjavaju.

5) Neophodno je da se što prije donese Zakon o minimalnim nadnicama koji će odgovarati interesima radnika.

6) Isto tako je neophodno da se osigura samostalnost Inspekcije rada, kao garancija za efikasno provođenje radničkoga zaštitnog zakonodavstva.

7) Neophodno je da se poveća broj i opseg javnih radova u svrhu unapređenja građevne djelatnosti.

8) Osiguranje radnika u starosti i iznemoglosti treba osigurati stupanjem na snagu Zakona o osiguranju radnika i za tu granu djelatnosti.

9) Neophodno je osigurati punu slobodu sindikalnog organiziranja i slobodu sindikatu u postavljanju zahtjeva za bolje radne uvjete, kao i slobodu borbe za uvjete rada i života koji će biti dostojni čovjeka i radnika.

Kongres je ovlastio Upravu Saveza drvo-djelskih radnika u Sarajevu da ovu rezoluciju dostavi na sva mjerodavna mjesta.²⁹⁶

Poslije Kongresa održan je niz skupština pilansko-šumskih radnika u Drvaru, Oštrelju, Gornjim Podgradcima, Banjoj Luci i drugim mjestima.²⁹⁷ Osnovano je 11 podružnica i to u Bijeljini, Brčkom, D. Vakufu, Hadžićima, Mujavici, Novoj Varoši, Osečenici, Sjetlini, Sreduju, Varešu i Viteru.

Godine 1937. u 28 podružnica (od kojih je osam ocijenjeno neaktivnima) bio je u članjen 2131 član. Aktivnih članova bilo je 1371, a povremeno plaćajućih i nezaposlenih 760. U slijedećoj tabeli donosimo prikaz stanja u pojedinim podružnicama:

Podružnica	Osnovana	Članova	Poduzeće
Sarajevo	1906.	116	stolarsko
G. Podgradci	1928.	300	šumsko—pilansko
Turbe	1928.	38	pilansko
Begov Han	1929.	80	"
Ustiprača	1929.	115	"
Zavidovići	1930.	75	"
Han Kram	1932.	40	"
Mostar	1932.	45	stolarsko
Travnik	1932.	40	tv. žigica—pilansko
Tuzla	1932.	12	stolarska
Foča	1933.	100	šumsko
Drvar	1934.	50	pilansko—cclulozno
Teslić	1934.	40	destilacija
Prijedor	1935.	20	stolarsko
Živinice	1935.	500	pilansko
Čajniče	1936.	40	pilansko
Sebešić	1936.	100	šumsko
Bijeljina	1937.	12	stolarska
Brčko	1937.	8	"
Donji Vakuf	1937.	40	šumsko—pilansko
Hadžići	1937.	20	pilansko
Mujačica	1937.	70	šumsko
Nova Varoš	1937.	30	pilansko
Osečenica	1937.	70	šumsko
Sjetlina	1937.	40	pilansko
Sreduje	1937.	40	"
Vareš	1937.	50	šumsko
Viter	1937.	40	impregnacija
Ukupno: 28		2131	

Godine 1937. Savez je vodio 10 tarifno štrajkaških akcija s 2920 sudionika u 10 poduzeća. Radnici su izborili povećanje plaća od sedam do 16 posto. U štrajku je sudjelovalo 900 radnika, a u tarifnim pokretima 2020 radnika.

²⁹⁶ Isto, 13. XI 1936.

²⁹⁷ Isto, 17. IX 1937.

Tarifno-štrajkaški pokreti na području SDR Sarajevo 1937. godine

Podružnica	Struka	Štraj- kovi	Tarifni pokreti	Sudio- nici	Podu- zeća
Han Kram	pilanska	—	1	160	1
Zavidovići	željeznička	—	1	80	1
Mostar	stolarska	—	1	60	1
Lebešić	šumska	—	1	800	1
G. Podgradci	pilansko-šumska	—	1	800	1
D. Vakuf	pilanska	—	1	120	1
Ustiprača	pilanska	1	—	340	1
Cajniče	pilanska	1	—	100	1
Foča	šumsko-željeznička	1	—	80	1
Banja Luka	pilanska	1	—	400	1
Ukupno:		4	6	2920	10

Kongres Saveza drvodjelskih radnika u Sarajevu 1938. godine

Sarajevski savez činili su gotovo isključivo šumsko-pilanski radnici. Položaj i uvjeti rada ovih radnika nisu bili nimalo zavidni. Područja gdje se šuma siječe, gdje su pilane u kojima se drvo obrađuje brdoviti su. Zemljište u tim krajevima nije pogodno za obrađivanje, što je uzrok siromaštvu i velikoj oskudici tamnijeg stanovništva. Nedostatak sredstava za život podmiruju radom u šumi i pilani. Ovakvo je stanje obilato iskorištavala šumsko-pilanska industrija, to prije što je stanovništvo na vrlo niskoj kulturnoj razini. Rad Saveza u takvoj sredini nije bio nimalo lak. Pored toga, na području sarajevskog Saveza djelovali su i HRS i JUGORAS, koji, dosljedno svojoj orijentaciji, uvelike ometaju rad SDRJ.

Savez je uglavnom organizirao radnike, vodio mnogobrojne intervencije i tarifne akcije. Ove posljednje završavale su se 1936. godine bez štrajka, što je pridonijelo jačanju Saveza, osim u jednoj podružnici, gdje je došlo do obustave rada koja je trajala 17 dana.

Navest ćemo nekoliko primjera rada Saveza u pojedinim mjestima, kako bi se dobila jasnija slika uvjeta u kojima je radio Savez drvodjelskih radnika Sarajevo.

Podružnica Bukovica — Sumu je na području Bukovice eksploatiralo poduzeće »Jadri-na«, a pilana se nalazila u Petrovo Selu. Radnici moraju pješaćiti tri do četiri sata svaki dan do radnog mjesta. Radno vrijeme traje 14—16 sati dnevno, tj. radi se od četiri sata ujutro do osam sati navečer. To važi i za radnike na prijevozu. Zarađivalo se jedva 25 dinara dnevno. Zanimljivo je da su slavonski radnici bili bolje plaćeni. Poduzeće je držalo i magazin gdje su se radnici snabdijevali životnim namirnicama po mnogo većoj cijeni od tržišne.

Intervencijom Saveza stanje je donekle popravljeno, a plaće radnika su povećane. Osnovana je i podružnica SDRJ koja nastavlja rad

na očuvanju osvojenih poboljšanja i osvajanju novih.

Podružnica Begov Han — Radnici u poduzeću »Našička«, koja u tom mjestu razvija svoju djelatnost, pripremali su akcije za potpisivanje kolektivnog ugovora i povećanje nadnica. Poduzeće je te namjere primijetilo, te ih je pokušalo osujetiti najavom da će obustaviti rad, jer nije rentabilno. Ako radnici pristanu na smanjenje nadnica, ono bi moglo produžiti rad. Međutim, radnici se nisu zbumili i ostali su uporno kod svojih zahtjeva. Nekoliko pregovora završeno je neuspjehom, nakon čega je objavljen štrajk koji je trajao 17 dana. Poduzeću se nije isplatilo dalje eksperimentiranje tako da je pristalo na zaključenje kolektivnog ugovora i povećanje nadnica od 10—15 para po satu. Pored toga, utvrđene su cijene životnim namirnicama za godinu dana unaprijed. Ovim utvrđenjem cijena postiglo se, u stvari, više nego povećanjem nadnica.

Podružnica Sokolac — Radnici u Sokolcu zaposleni su uglavnom na šumskim radovima i prijevozu trupaca iz šume. Eksploataciju vrši »Šipad«. Balvani iz šume prenose se na pilane »Ugara« i »Stojanović-Sokolac«. Najteži je položaj kočijaša. Njih poduzeće tretira kao obrtnike, a ne radnike, te im uskraćuje mnoga prava koja im pripadaju na osnovi radničkoga zaštitnog zakonodavstva. Posao se izdaje akordantima koji koriste konkurenciju među radnicima, zbog čega su nadnice vrlo male. Intervencijom Saveza i organiziranjem radnika ovo je stanje izmijenjeno.

Slično je bilo i u svim ostalim mjestima na području sarajevskog Saveza. Poduzeća čine sve kako bi onemogućila organiziranje radnika u SDRJ, što ide dotle da dovode protivničke organizacije i osnivaju njihove podružnice, kojima daju razne olakšice, kao što su prostorijske za rad i sl.

Savez drvodjelskih radnika u Sarajevu održao je redovni kongres u studenom 1938. godine. Na Kongresu je, pored izvještaja o radu uprave Saveza, istaknuto da je Savez samostal-

no ispitivao činjenično stanje o ekonomskom položaju drvodjelskih radnika, na temelju kojih je vodio svoje akcije, dok Jugoras, pod maskom objektivnosti, propagira interese odredenih grupa kapitalista. U izvještaju se govorilo o kretanju nadnica radnika u drvenoj industriji. Nominalne nadnice u prosjeku su se podigle sa 18,10 dinara u 1935. na 19,25 dinara

u 1936, 21,93 dinara u 1937. i 23,78 dinara u 1938. god. Ritam povećanja nadnica bio je prilično ujednačen. Prema podacima iznesenima na Kongresu, realne nadnice radnika u drvenoj industriji u 1938. godini pogoršale su se u odnosu na 1934. godinu. Presudnu ulogu u podizanju nominalnih nadnica odigrali su štrajkovi koje je Savez vodio.

Tarifno-štrajkaški pokreti na području SDR Sarajevo 1938. godine

Podružnica	Struka	Štrajkovi	Tarifni pokreti	Sudionici	Poduzeća
G. Podgradci	šumska	—	1	800	1
Han Kram	pilanska	—	1	48	1
Sebešić	šumska	—	1	800	1
Zavidovići	pilanska	—	1	600	1
Sarajevo	stolarska	—	1	95	6
Begov Han	pilanska	1	—	396	1
Bukovica	šumska	—	1	40	1
Petrovo Selo	pilanska	—	1	10	1
		1	7	2849	13

U jednom štrajku sudjelovalo je 396 radnika, a u sedam tarifnih pokreta 2453 sudionika. Pokreti su se vodili u 13 poduzeća, a prosječna povišica kretala se od 10 do 14 posto. Ukupan broj sudionika u štrajku i tarifnim pokretima iznosio je 2849. Svi su pokreti i štrajk završili sklapanjem kolektivnih ugovora.

Savez je 1938. godine imao 27 podružnica sa 2127 članova, od toga redovno plaćajućih 1889 i nezaposlenih 238. Među neaktivnim podružnicama bile su podružnice u Brčkom, Hadžićima, Mujačićima, Novoj Varoši, Osečenici i Sjetlini. Te godine osnovane su nove podružnice u Sokolcu, Bukovici i Starom Petrovu Selu. Evo pregleda podružnica:

Podružnica	Osnovana	Članovi	Poduzeće
Sarajevo	1906.	132	stolarska
G. Podgradci	1928.	308	šumsko-pilansko
Turbe	1928.	19	pilansko
Begov Han	1929.	77	"
Ustiprača	1929.	65	"
Zavidovići	1930.	220	"
Han Kram	1932.	70	"
Mostar	1932.	44	stolarska
Travnik	1932.	78	Tvornica žigica-pilansko

Podružnica	Osnovana	Članovi	Poduzeće
Tuzla	1932.	27	stolarska
Foča	1933.	385	šumsko
Drvar	1934.	24	pilana-celuloza
Čajniče	1936.	59	"
Sebešić	1936.	159	šumska
Bijeljina	1937.	6	stolarska
Brčko	1937.	8	"
Donji Vakuf	1937.	15	šumsko-pilansko
Hadžići	1937.	20	pilansko
Mujačića	1937.	70	šumsko
Nova Varoš	1937.	30	pilansko
Osečenica	1937.	70	šumsko
Sjetlina	1937.	40	pilansko
Vareš	1937.	32	šumsko
Banja Luka	1938.	39	stolarska
Sokolac	1938.	60	šumsko
Bukovica	1938.	40	šumsko-pilansko
Staro Petrovo Selo	1938.	30	pilansko
Ukupno: 27		2127	

U Centralnu upravu izabrani su: Boto, Dujlović, Đerić, Kloze, Maričević, Milivojević, Neđić i Omeragić.²⁹⁸

²⁹⁸ Isto, 25. XI, 2. XII 1938; Arhiv Saveza sindikata Jugoslavije, k-091/5, Izvještaj podnesen na plenumu Unije saveza drvodjelskih radnika, u Beogradu (1. I — 31. XII 1938), Beograd, 15. IV 1939.

ZVEZA LESNIH DELAVCEV SLOVENIJE

Sindikalni pokret drvodjelskih radnika Slovenije razvijao se mnogo ranije nego u drugim jugoslavenskim zemljama. Uprkos tome, položaj drvodjelskih radnika u Sloveniji nije

se mnogo razlikovao od položaja radnika u drugim pokrajinama. Tako su, na primjer, plaće gaterista u većim parnim pilanama iznosile od 2,50 do četiri dinara, u pilanama na vo-

deni pogon od dva do 2,75 dinara, a plaće ostalih pilanskih radnika od 1,5 do tri dinara na sat.

U drvodjelsko-stolarskoj industriji plaće se kreću od 3,25 do najviše 7,50 dinara na sat. U manjim mjestima, kod malih majstora, one iznose od dva, četiri do pet dinara na sat, a uobičajeno je da pomoćnici primaju za svoj rad od 60 do 100 dinara tjedno uz stan i hranu kod poslodavca.

Radno vrijeme u stolarskim poduzećima kreće se od osam do 14, a u malim poduzećima od 10 do 14 sati dnevno. I ostali radni uvjeti nisu bolji, a pogotovu u manjim mjestima i radionicama.

Ovakvu stanju mnogo je pridonijelo to što je u Sloveniji radnički pokret rascjepkan na više struja, odnosno pravaca. Zbog toga je Zveza lesnih delavcev nailazila na velike teškoće u radu. I u Sloveniji je Jugoras obilno koristilo povlaštenu položaj i činio sve što je bilo u njegovoj moći da onemogući rad Zveze. No, i pored svega toga, Zveza je sačuvala svoje pozicije i zauzimala dominantan položaj u svim akcijama radnika zaposlenih u drвноj privredi.

Slijedeća tabela pokazuje broj podružnica, kada su osnovane, broj članova i vrstu poduzeća u kojima rade članovi Zveze lesnih delavcev.

Podružnica	Osnovana	Čla-ova	Vrsta poduzeća
Ljubljana	1895.	243	stolarsko
Maribor	1900.	28	"
Celje	1920.	22	"
Stari Trg	1928.	22	pilansko
Crnomelj	1930.	60	"
St. Vid	1932.	37	stolarsko
Duplica	1932.	68	pilansko
Borovnica	1933.	35	"
Logatec	1934.	21	"
Presorje	1935.	83	"
Litija	1936.	33	"
Martinjak	1936.	45	"
Rakek	1937.	34	"
Poljčane	1937.	18	"
Loče	1938.	15	"
Ukupno: 15		764	

Do kraja 1938. godine postale su neaktivne četiri podružnice sa 186 članova. Zveza je 1936. godine djelovala među 3498 drvodjelskih radnika, vodila je dva štrajka sa 126 štrajkaša i sedam tarifnih pokreta sa 1622 sudionika. Ukupno je 1936. bilo devet tarifno-štrajkaških pokreta, u kojima je sudjelovalo 1788 radnika ili 51 posto od ukupno zaposlenih radnika.

Godine 1937. vodeni su tarifni pokreti stolarskih radnika u Duptiru, Litiji, Ljubljani i Mariboru. Tarifni pokreti pilanskih radnika vodili su se u Crnomelju, Martinjaku, Presorju i Starom Trgu. Ukupno je bilo devet tarifnih pokreta s 1081 sudionikom u 50 poduzeća. Prosječno povišenje nadnica izbornom ovim pokretima iznosilo je 7,30 dinara. Poduzeće u Crnomelju je u vrijeme tarifnog pokreta palo pod stečaj.

Tarifni pokreti 1937. godine

Podružnica	Pokreti	Sudionika	Poduzeća	Vrsta
Ljubljana	1	86	28	stolarsko
Maribor	1	73	12	"
Litija	1	56	4	"
Duptira	2	286	1	"
Presorje	1	156	1	pilansko
Martinjak	1	138	1	"
Stari Trg	1	56	3	"
Crnomelj	1	230	likvidirano	"
Ukupno:	9	1081	51	

Tarifni pokreti 1938. godine

Podružnica	Pokreti	Sudionika	Poduzeća	Vrsta
Ljubljana	1	426	102	stolarsko
Maribor	1	112	18	"
Poljčane	1	28	1	pilansko
Loče	1	22	1	"
Litija	1	60	4	stolarsko
Rakek	1	33	1	pilansko
Martinjak	1	238	1	"
St. Trg	1	35	2	"
Duplica	1	380	1	stolarsko
Ukupno:	9	1334	131	

Godine 1938. bilo je devet tarifnih pokreta sa 1334 sudionika u 131 poduzeću, a prosječna povišica iznosila je 8,7 posto.

UNIJA SAVEZA DRVODJELSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE POSILIJE 1935. GODINE

Uoči održavanja konferencije delegata četiriju saveza SDRJ, posredstvom beogradskih, zagrebačkih i ljubljanskih *Radničkih novina* iznosila su se razna gledišta o tome zašto ranije odluke o ujedinjenju nisu provedene u

život. Osnovne konstatacije bile su vezane uz stav da uvjeti za ujedinjenje nisu bili zreli zbog odnosa između uprava pojedinih saveza. Uoči zakazane konferencije 1935. godine smatralo se da se jedinstvo treba ostvariti kroz

formiranje ujedinjenog saveza na federativnom načelu. Svaki savez ima svoje teritorijalne organizacije i utvrđen djelokrug rada, svoje financije i inventar, i svoja pravila (koja su vrlo različita). Isto tako su različite i visine članskih prinosaa. Te razlike proizilaze iz samostalnog razvoja pojedinih saveza kroz čitava desetljeća. Utvrđeno je da Centrali ujedinjenog saveza treba dati izvjestan postotak od članarine pojedinih saveza kako bi se osposobila za normalan rad.

Na konferenciji, koja se održala 14. prosinca 1935. u Zagrebu, i na kojoj je osnovana Unija saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije, konstatirano je da u Jugoslaviji ima oko 120.000 drvodjelskih radnika različitih struka. Rasuti po cijeloj zemlji, oni su vrlo često izvan utjecaja klasnoga radničkog pokreta. To su, na primjer, šumski radnici do kojih sindikalna organizacija dolazi jedino uz velike napore. Još je teže organizacijski povezati sve drvodjelske radnike. Uslijed toga neophodan je smišljen i kontinuiran rad. Posljednje borbe drvodjelskih radnika pokazale su da je neophodno stvoriti čvrstu zajednicu među savezima čija se sjedišta nalaze u Beogradu, Zagrebu, Sarajevu i Ljubljani.

U ime Centrale URSSJ-a na konferenciji su sudjelovali Luka Pavićević i Bogdan Krekić. Centralu u Zagrebu predstavljali su Franjo Krsnik i Stjepan Šalamon, beogradski savez Josip Bosner i Petar Damjanović, ljubljanski Brincl i Dermastija, a sarajevski Nedić.

Predstavnici četiriju saveza složili su se u slijedećem: da postojeći savezi uđu u zajednicu koja će se zvati Unija saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije. Zadatak Unije je da osigura što užu suradnju ujedinjenih saveza. Unijom će rukovoditi odbor koji sačinjavaju po dva člana iz svakog saveza. Sjedište Unije je u Beogradu. Beogradski savez se obavezaao da će od sastava izvršnog odbora formirati sekretarijat Unije. Svi su se savezi obavezali da će Uniji plaćati pola dinara od svakoga članskog uloga.²⁹⁹

U Beogradu je 27—28. veljače 1937. godine održana plenarna sjednica Unije saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije. U toku dvije godine djelovanja Unija je postigla krupne uspjehe. Samo za prvih šest mjeseci članstvo je brojčano poraslo za 1288, a u cijelom dvogodišnjem razdoblju ućlanjeno je 3483 nova člana. Godine 1936. osnovano je 35 novih podružnica, tako da ih je bilo ukupno 91. Tarifnoj aktivnosti poklonjena je posebna pažnja.

Te su godine tarifnim ugovorima bila obuhvaćena 1083 poduzeća u zemlji. U štrajkovima koje je vodila Unija sudjelovalo je 7186 radnika. U štrajkovima se izgubilo 770 dana. Svuda je postignuto povećanje nadnica od 17—24 posto. Od 66 štrajkova samo je sedam njih završeno neuspjehom.³⁰⁰

Na plenumu je podnesen izvještaj o djelatnosti Unije saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije u protekloj godini, u kojem se konstatiralo da je suradnja Unije i saveza tokom cijele godine bila usmjerena na razvijanje zajedničkog rada. Savezi su Uniju obavještavali o prilikama na njihovom području, kao i o akcijama koje su u toku ili se tek planiraju. Od Unije su tražili mišljenje o pojedinim pitanjima kao i to da Unija obavli izvjesne poslove za pojedine saveze. Tako je Unija na zahtjev saveza intervenirala, publicirala tekstove o prilikama koje vladaju u pojedinim mjestima, poduzećima i pilanama. Posebno je dobra komunikacija ostvarena između Unije i SDRJ Sarajeva.

Na plenarnoj je sjednici konstatirano da je 1936. godina bila posebno teška za Savez drvodjelskih radnika Ljubljana zbog recesije u slovenskoj drvanoj industriji i velike nezaposlenosti. Savez zbog toga nije mogao razviti svoju djelatnost u istoj mjeri kao ostali savezi. Kako je bila osigurana dobra suradnja i sa ljubljanskim savezom i sa savezima u Beogradu i Zagrebu, na plenarnoj su sjednici izneseni stavovi prema kojima se »kod radnika stvara raspoloženje za čvršćom centralizacijom rada Sindikata drvodjelskih radnika do koje će u narednom periodu vjerovatno doći.«

U prvih šest mjeseci 1936. godine u SDRJ su se ućlanila ukupno 3483 nova člana, što je ocijenjeno kao značajan porast članstva Unije.

Polazeći od stava da radnički pokret i pojedini savezi, da bi mogli odgovoriti svojoj svrsi, moraju imati jako i brojno članstvo, kao osnovni zadatak utvrđena je obaveza svih saveza da stvaraju što veći broj podružnica. Savezi su u tom pogledu učinili sve što su mogli. Koliki su uspjeh postigli najbolje se vidi iz slijedećih podataka: Savez u Zagrebu osnovao je god. 1936. 12 novih podružnica; Savez u Beogradu 12, u Sarajevu pet, a u Ljubljani šest podružnica. Ukupno je, dakle osnovano 35 novih podružnica.

Težak ekonomski položaj drvodjelskih radnika 1936. godine uvjetovao je val štrajkova drvodjelaca. Drvodjelski radnici, pritiješteni bezdušnom eksploatacijom, radili su pod najtežim uvjetima i za nevjerovatno niske nad-

²⁹⁹ Radničke novine, Zagreb, 13. XII 1935, 7. I 1936; Radničke novine, Beograd, 27. XII 1935; Ujedinjeni sindikati, 4-5/1936.

³⁰⁰ Ujedinjeni sindikati, 3-4/1937.

nice. Šumsko-pilanski radnici imali su nadnice u rasponu od osam do 20 dinara (tu je nadnicu imao samo jedan radnik). Najveći broj radnika primao je od 13 do 16 dinara. Radilo se (prema potrebi poduzeća) 10, 12 i 14 sati dnevno, a ponekad i više.

Položaj kvalificiranih stolarskih radnika nije bio mnogo bolji od šumsko-pilarskih. I oni su također imali dugo radno vrijeme, nehi-gijenske radionice, akordni sistem rada i mi-zerne nadnice. Dovoljno je napomenuti da je u južnoj Srbiji najveća plaća najboljega stolarskog radnika iznosila jedva 15—17 dinara, dok su ostali radili 12 sati za 10—14 dinara. Ovi podaci su još drastičniji kad se uzme u obzir da je, zbog nezaposlenosti, velik broj radnika tokom godine radio jedva šest mjeseci. Istina, 1936. je ekonomski položaj drvo-djelskih radnika donekle popravljen štrajkovima, no radnici su, zbog poskupljenja životnih namirnica, izgubili dio ovog povećanja.

Na području djelovanja saveza iz Beogra-da i Zagreba bilo je mnogo štrajkova. Do osnivanja ovih saveza na tim područjima nije postojala nikakva organizacija za zaštitu rad-nika, što su poslodavci nemilice iskorištavali. Organizirani u saveze, radnici su počeli štraj-kovima ostvarivati svoja prava.

Tokom 1936. godine savezi drvodjelskih radnika izborili su uspostavljanje tarifa u 1063 poduzeća s više od 10.000 radnika u 47 različitih mjesta, tj. u više od polovine pod-ružnica u sklopu sva četiri saveza. Porast nad-nica iznosio je od 17,45 do 24 posto.

U šumsko-pilarskoj industriji 1936. je go-dine bilo zaposleno 3570 radnika manje nego 1935, a u stolarsko-drvodjelskoj industriji za-poslenost je porasla za 2668 radnika. Ovaj je porast vezan uz povećanje građevinskih dje-latnosti.

Na plenarnoj sjednici konstatiran je po-rast aktivnosti sindikalnih organizacija koje su vodile antiradničku politiku. Te organizacije, stvarane odozgo i obilno pomagane u nasto-janjima da ometu djelatnost Unije i pojedinih saveza, bile su posebno aktivne na području saveza u Zagrebu i Ljubljani. Sredstva kojima su se pri tome služili bila su raznovrsna, vrlo bezobzirna. Izazvali su nepotrebne štrajkove, nametali se silom tamo gdje su ih SDRJ vo-dili, provocirali su i podmetali. Na suzbijanje takve djelatnosti savezi su trošili mnogo ener-gije i vremena, što je bio jedan od razloga da sami nisu mogli napredovati u onoj mjeri u kojoj bi u normalnim uvjetima mogli.³⁰¹

³⁰¹ Radničke novine, Beograd, 5 III 1937.

Plenum Unije održan 19. i 20. prosinca 1937. u Zagrebu

Na temelju odluka plenuma od 27. veljače 1937. godine, 1. siječnja 1938. podnijela je Uni-ja saveza drvodjelskih radnika svoj izvještaj. U izvještaju se kaže da je Unija rješavala sva važnija pitanja koja zadiru u interese drvo-djelskih radnika i u cjelinu klasnoga radnič-kog pokreta i da je razvijena dobra suradnja s pojedinim savezima. Jedan od najznačajnijih problema s kojim se nosila te godine bio je ulazak Općega radničkog saveza u URSSJ. Ka-ko su drvodjelski radnici bili najviše pogo-đeni, Unija je sazvala plenum koji je održan 19. i 20. prosinca 1937. godine u Zagrebu. Na njemu je donesen stav Unije o tom pitanju i upućen je kongresu URSSJ-a u Zagrebu. Od-luka koju su potpisali svi prisutni glasi:

»Plenarna sjednica Unije saveza drvodjel-skih radnika Jugoslavije, održana 19. i 20. de-cembra 1937. godine u Zagrebu, uzela je na detaljan pretres Odluku Izvršnog odbora URSSJ o načelnom prijemu Općeg radničkog saveza u sastav URSSJ. Poslije svestranog raz-matranja situacije, prednjom odlukom konsta-tira se slijedeće:

Odlukom kongresa URS-a od 1931. godine jasno je određena forma organizacija učlanje-nih u URS-u i njihovo razgraničenje, koje su odluke i danas u punoj snazi.

Unija i dalje stoji na gledištu da dosadaš-nja forma organizacija jedino daje mogućnost uspješnog vođenja akcija za ekonomsko, kulturno i moralno podizanje radničke klase.

Da bi se akciona sposobnost postojećih or-ganizacija u URS-u ojačala, potrebno je da se izvrši puno ujedinjenje sa svim slobodnim klasnim organizacijama u našoj zemlji. U toj želji razumljivo je da je izvršni odbor URSSJ donio odluku za načelno primanje ORS-a u sastav URSS-a. Međutim, put kojim se pošlo u rješavanju ovog pitanja, oprečan je odluka-ma kongresa URSS-a.

Forma ORS-ove organizacije postoji na sa-svim drugoj osnovi. Tu formu ORS misli i dalje da zadržji, što se jasno vidi iz njegovih prijedloga. Prijemom ORS-a u URSS pod uslo-vima koje je on postavio ne bi se izvršilo or-ganizaciono jedinstvo već bi u URSS ušla još jedna konkurentna organizacija s kojom bi se Unija na terenu sukobljavala.

Iz prednjih razloga Unija stoji na stano-vištu da se ORS može primiti u sastav URS-a, jedino kada se izvrše odluke kongresa URS-a o razgraničenju organizacija, to jest, kada se

začlanjeni drvodjelski radnici u ORS-u pripoje odgovarajućim savezima Unije.³⁰²

Desničari su (Bogdan Krekić) 26. listopada 1937. održali konferenciju s predstavnicima ORS-a na kojoj su bili prisutni i članovi Unije. Na konferenciji su formulirani zajednički načelni stavovi, te je riješeno da se razgovori nastave.

Na prijedlog sarajevskog Saveza, ban Drinske banovine sazvao je anketu za 2. i 3. kolovoz 1937. u vezi s pitanjem minimalnih nadnica za šumsko-pilanske radnike. Anketa je uspjela, jer su propisane minimalne nadnice značajno povećane.

Industrijalci šumsko-pilanske industrije Vrbaske banovine tražili su od ministra socijalne politike da se propisane minimalne nadnice u toj banovini ukinu, pravdajući taj zahtjev prevelikim opterećenjem privrede. Na intervenciju Unije, ministar je odbio molbu poslodavaca. Unija je, na zahtjev Saveza drvodjelskih radnika u Zagrebu, vodila štrajkove u Indiji i Sremskoj Mitrovici.

Unija je održavala kontinuiranu vezu sa strukovnom Internacionalom u Amsterdamu. Slala je redovno sve podatke i godišnje izvještaje Unije i pojedinih saveza. Poslala je svog predstavnika na konferenciju Internacionale koja se održavala u Varšavi a tema je bila položaj šumsko-pilanskih radnika. Zamjenik sekretara Internacionale posjetio je Jugoslaviju u veljači 1937, te je obišao nekoliko tipičnih šumskih poduzeća.

Podatke o članstvu Unija je dala prema stanju u prosincu 1937. U to vrijeme bilo je 6417 neprekidno plaćajućih (kroz cijelu godinu) članova, povremeno plaćajućih 522, a nezaposlenih 1468, što znači da je u prosincu 1937. godine Unija imala ukupno 6607 članova.

Savez drvodjelaca u Beogradu imao je 46 podružnica, u Zagrebu 53 podružnice, u Sarajevu 28 a u Ljubljani 14 podružnica. Ukupno je u zemlji bila 141 podružnica.

Broj aktivnih podružnica 1937. godine

Savez u	Aktivnih podružnica	Članova
Zagrebu	35	2657
Beogradu	32	2329
Sarajevu	20	1371
Ljubljani	10	563
Ukupno:	90	6920

Tokom 1937. godine osnovano je 25 novih podružnica, od toga na području Saveza Zagreb šest, Beograd sedam, Sarajevo 10 i Ljubljana dva.

Navedeni podaci pokazuju da je broj članova u 1937, u odnosu na 1936, porastao za 1791 redovito plaćajućeg člana. Savez u Zagrebu imao je relativno najveći broj članova. Sindikat u Beogradu imao je tokom 1937. godine velikih teškoća koje su znatno utjecale na brojnost njegova članstva. Te teškoće su bile velikim dijelom uvjetovane stvaranjem Jugorasa, koji su vlasti favorizirale i u svakom pogledu pomagale.

»Osnivanjem radničke komore u Skoplju, koju vodi Jugoras, svim našim podružnicama na jugu od tog vremena zabranjen je rad. Ovo se najviše osjetilo u Vardarskoj, Zetskoj i Moravskoj banovini na čijim je teritorijama sindikat u Beogradu imao gro svoga članstva. Ipak, pored sveg terora, pojedine podružnice vegetirale su blagodareći svijesti i upornosti naših drugova, no, većina je morala obustaviti rad.

Jugoras je, zajedno sa poslodavcima i mjerodavnima ometao svaku akciju sindikata. Ta sprega onemogućila je i potpun uspjeh štrajka beogradskih drvodjelaca. Iz tih razloga nije moglo biti onog napretka u sindikatu koji se očekivao i pored velikog truda koji se ulagao.

Sarajevski savez imao je isto smetnje od protivničkih organizacija, ali sve te smetnje nisu predstavljale neku ozbiljnu opasnost po akcije koje je vodio.

Savez u Ljubljani nije imao većih promjena, uglavnom je zadržao ranije pozicije, pošto nije imao uslova za dalje razvijanje, jer je šumsko-pilanska industrija prenijeta u one krajeve naše države, koji više obiluju šumama.

Prema iznijetim podacima primjećuje se da fluktuacija članstva kroz saveze biva sve manja.

Članovi se sve više zadržavaju u svojim organizacijama, te se prema tome broj plaćajućih članova povećava. Možemo utvrditi da i pored svih velikih teškoća na koje smo naišli u svome radu, naše se organizacije stabiliziraju i postižu svake godine sve vidniji uspon.«

Unija je i u 1937. godini nastavila s akcijama za poboljšanje ekonomskog položaja svojih članova. U izvještaju se kaže da se u tim akcijama nije postiglo ono što bi zadovoljilo potrebe drvodjelskih radnika. Dok su radnici teškom borbom i dugim štrajkovima silom uspijevali da podignu nadnice, dotle su kapitalisti podizanjem cijena živežnih namirnica i raznim špekulacijama smanjivali efekt povećanja nadnica. Cijene u 1937. godini rastle su, u odnosu na 1936, prosječno za 20 posto. Time

³⁰² Isto, I. I 1938.

su faktično smanjene i nadnice u istom omjeru. Poslodavci su se tokom 1937. godine organizirali kako bi spriječili stvaranje radničkih organizacija. Zabranjivali su svojim radnicima da se organiziraju, otpuštali istaknutije radnike, denuncirali ih policiji, protjerivali ih. Broj štrajkova u 1937. godini osjetno je pao u odnosu na 1936, ali je porastao broj uspjelih tarifnih akcija bez štrajka. I postotak prosječnog povećanja nadnica bio je nešto manji nego u 1936. godini. Uzrok ovim promjenama nije u tome što su radnici bili manje borbeni; naprotiv, savezi su ojačali, a i borbenost i moral članstva ostao je na dostojnoj visini. Pravi razlog je stupanje na snagu Uredbe o minimalnim nadnicama, koja je sputavala i ograničavala sindikalne akcije. Istom Uredbom koristili su se podjednako poslodavci kao i anti-radničke sindikalne organizacije. Štrajkova je bilo manje, ali su trajali duže i teže se dolazilo do rezultata povoljnih za radnike. Savez dvodjelaca u Beogradu imao je najveći broj štrajkaša i oni su ih u priličnoj mjeri finansijski iscrpili. Stoga su, prema izvještaju Unije, savezi bili prisiljeni »da završavaju tarifne akcije bez štrajkova, a razumljivo i sa manjim uspjesima«.

Godine 1937. vodili su savezi udruženi u Uniju 23 štrajka u kojima je sudjelovalo 3392 štrajkaša i 37 tarifnih pokreta sa 6229 sudionika. To se najbolje vidi iz tabele:

Štrajkaško-tarifni pokreti u 1937. godini

Savezi	Štrajkovi	Pokreti	Sudionici	Poduzeća
Beograd	10	11	2478	414
Zagreb	9	11	3141	502
Sarajevo	4	6	2920	9
Ljubljana	—	9	1081	50
Ukupno:	23	37	9621	975

Pregled zaposlenih šumsko-pilanskih i dvodjelskih radnika i značaj djelovanja Unije

U razdoblju od 1932. do 1936. godine, prema podacima Središnjeg ureda za osiguranje radnika (okružnih ureda i privatnih bolesničkih blagajni), bila je osigurana prosječno 51 tisuća radnika i namještenika:

Šumsko-pilanska industrija	1932.	1933.	1934.	1935.	1936.
	39.798	3.879	40.026	45.689	44.552
Drvodjelska i rezbarska industrija i zanatstvo	16.021	14.550	14.516	15.479	17.925
Ukupno:	55.819	53.340	60.542	61.168	62.477

Porast osiguranih radnika i namještenika u 1937. godini, u odnosu na 1936, iznosio je u šumsko-pilanskoj industriji 15,7 posto, a u drvodjelskoj, rezbarskoj industriji i zanatstvu 14,7 posto, što znači da je ukupan broj osiguranih radnika porastao za 9676, odnosno 15,4 posto.

Pretežan dio šumsko-pilanske industrije u Jugoslaviji nalazio se u Bosni i Hercegovini. U ovoj pokrajini, u kojoj su okružni uredi bili u Banjoj Luci, Sarajevu i Tuzli tokom 1937. godine prosječno je bilo 21.629 osiguranih radnika u šumsko-pilanskoj industriji i 791 radnik u drvodjelsko-rezbarskoj industriji i zanatstvu, odnosno ukupno 22.520 radnika i namještenika. Iz ovih podataka je vidljivo da je udio strukture kvalificiranih radnika (zaposlenih prvenstveno u drvodjelskoj industriji i obrtu) bio relativno mali u odnosu na ukupan broj nekvalificiranih i polukvalificiranih radnika zaposlenih u drvnog industriji. Naime, šumsko-pilanski radnici, koji su predstavljali 96 posto ukupnog broja zaposlenih u ovoj djelatnosti, bili su gotovo isključivo nekvalificirani odnosno polukvalificirana radna snaga.

Okvako nepovoljnu strukturu zaposlenih drvodjelskih radnika imala je još jedino Dalmacija.

Kapital u Bosni i Hercegovini usmjerio je svoj interes samo na bezobzirno pustošenje šuma i izvoz sirova i polupreradenog drva, da bi što lakše i prije došao do profita, iako su tamo postojali objektivni uvjeti za razvoj industrijske stolarije za građevinarstvo i industrije namještaja i za domaće potrebe i za izvoz.

Po pojedinim okružnim uredima bilo je osigurano, odnosno zaposleno radnika:

	Sarajevo	Banja Luka	Tuzla
Šumsko-pilanska industrija	8.574	7.213	5.842
Drvodjelsko-rezbarska industrija	391	171	229
Ukupno:	8.965	7.384	6.071

Hrvatska, Slavonija i Hrvatsko primorje imali su 1937. godine osigurano 16.845 šumsko-pilanskih i 5937 drvodjelsko-rezbarskih radnika, ukupno 22.782.

Po pojedinim okružnim uredima bilo je osigurano, odnosno zaposleno radnika:

	Zagreb	Osijek	Karlovac	Sušak
Šumsko-pilanski	2.776	11.228	2.163	1.374
Drvodjelsko-rezbarski	3.082	2.405	221	229
Ukupno:	5.858	13.623	2.384	1.593

Šumsko-pilanska industrija u Hrvatskoj po broju radništva dolazi odmah iza one u Bosni i Hercegovini. Dok je ova industrija u Bosni i Hercegovini bila ograničena gotovo isključivo na sječu i preradu takozvanog »mekog« drva, dotle se industrija u Hrvatskoj bavila pretežno sječom i preradom tvrdog drva, u prvom redu čuvene slavonske hrastovine, zatim bukovine i brestovine. U Slavoniji su radila velika poduzeća »Našička« i »Gutman«, koja su zapošljavala velik broj radnika, kako na sječi i u pilanama tako i u kemijskoj preradi drva (tzv. suha destilacija) odnosno tanina, octene kiseline, ekstrakta za štavljenje koža itd.

Pored šumsko-pilanske, u Hrvatskoj su bili razvijeni i drvodjelsko-rezbarska industrija i zanatstvo. Razvoj ove industrije bio je vezan ne samo uz obilje sirovine nego i razvijeno tržište u gradovima, a dobrim je dijelom razvoj zahvaljivao relativno dugoj poslovnoj tradiciji, koja je omogućavala plasiranje ovih proizvoda u cijeloj zemlji i dijelom u inozemstvu.

Dajući ocjenu značaja organiziranja drvodjelskih radnika i namještenika u Uniju saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije, predstaviti ćemo stavove izražene u pretkongresnoj raspravi URSSJ-a 1938. godine.

U sistemu postojećih ekonomskih i društvenih odnosa pravilo je da se formiraju interesne zajednice radnika zasnovane na klasičnim interesima bilo jednog dijela ili cijele klase. One se formiraju zato da bi radnici mogli zaštititi svoje interese. Što su ti interesi izrazitiji i općenitiji, to je i zajednica koja se stvara čvršća i kompaktnija. Jedinственost položaja radnika i neophodnost da se svi zajednički bore za određene ciljeve uvjetuje centralizaciju takvih organizacija. Jedino tako se stvaraju moćne organizacije koje mogu pružiti sigurniju zaštitu interesa radnika. Te okolnosti dovele su do stvaranja Unije saveza drvodjelskih radnika.

Ipak, osjećaju se izvjesna nijansiranja u shvaćanju o potrebi postojanja Unije u njeznoj sadašnjoj formi.

Drvna industrija zauzima treće mjesto u jugoslavenskoj nacionalnoj privredi. U njoj je

zaposleno oko 100.000 radnika. U toj je industriji izvršena koncentracija kapitala, stvoreni su karteli kako bi eksploatacija bila što racionalnija i rentabilnija. Takve karakteristike razvoja drvne industrije nameću potrebu je-dinstvenog organiziranja radnika koji u njoj rade. Prema ovako jakom i dobro organiziranom bloku kapitala, radnici organizirani u više saveza ne mogu pružiti ozbiljniji otpor, odnosno voditi uspješnu borbu za bolje uvjete rada i povećanje radnica. Na primjer, radnici vode borbu u jednom poduzeću, a to poduzeće ima pogone u gotovo svim dijelovima države. Da bi se oduprlo pritisku radnika, da bi paraliziralo njihovu borbu, to poduzeće se zatvara, a rad se prenosi na drugi pogon, odnosno povećava se proizvodnja u drugom dijelu države (slučaj »Našičke«), u kojem taj Savez nema svoje podružnice. Tako borba radnika, ako i ne propadne, ne završava nekim krupnijim rezultatom. Dakle, zbog pocijepanosti snage organiziranih radnika poduzeće može lako da parira i suzbija njihove akcije. Zbog toga tarifno-štrajkaške akcije treba voditi iz jednog centra. Unija i kao federativna zajednica može pozitivno utjecati na ujedinjavanje pokreta.

Odgovarajući na mišljenje Bogdana Krekića i njegovih drugova o ulozi Unije i ORS-a po kojem bi Unija trebala organizirati kvalificirane stolarske i rezbarske radnike, a ORS-pilanske i šumske, predstavnici Unije SDRJ kažu:

»Jedna zajednica ne sme nikada zavisiti od volje nekolicine. U takvoj zavisnosti držati jednu organizaciju bilo bi, blago rečeno, ne raditi u interesu pokreta kao i odstupanje od naših osnovnih načela.

Na celinu Unije ne mogu i ne treba da utiču nikakva načelna razmimoilaženja u pogledu taktike vrhova našeg pokreta. Naprotiv, mi smo svi dužni kao članstva razvijati osjećaj o potrebi i opstanku naše zajednice. Ona može zavisiti jedino od zajedničkih interesa i odluka drvodjelskih radnika.

Vraćati se unazad nećemo. Smatramo da je dosta bilo eksperimentisanja i da je došlo vreme kada se treba preći na delo. Ono što smo do sada zajednički stvorili, to ćemo pod svaku cenu čuvati. A na temeljima naše zajednice treba zajedničkom voljom izgraditi čvrstu i jaku organizaciju savremenog oblika, koja će u potpunosti odgovarati našim potrebama.

U vezi sa ovim se nametnula potreba grupisanja sviju organizacija drvodjelskih radnika. Prirodno, u obzir su mogle doći samo one organizacije koje ideološki i organizaciono stoje na bazi slobodnog klasnog radničkog pokreta. U prvom je redu valjalo povezati

mase drvodeljskog radništva radi pravolinijskog ideološkog izgrađivanja i osposobljenja za partijske zadatke koji stoje pred radničkom klasom. A u drugom redu je valjalo stvoriti osnove za frontalnu odbranu od naleta kapitalista. U krizi su sitna preduzeća više ili manje izgubila svoj ekonomski značaj. Krupni kapital ima dominantan položaj. Razvijajuć se, on se proširio, i premašio je sve granice političkog ili ekonomskog područja. Tako na primer »Našička d.d.« ima svoje pilane u Savskoj, Dunavskoj, Zetskoj i Vrbaskoj banovini. Slično je i sa »Šipadom«. Za njima ne izostaju ni druga krupnija preduzeća.

Jačanje kapitalističke organizacije je drugi momenat koji treba imati u vidu. Prirodom svoje proizvodnje upućeni na izvoz, oni su obrazovali vrlo snažnu i vrlo autoritativnu zajednicu. Ona im olakšava jedinstvenu politiku prema svim pitanjima koja zadiru u životne interese radnika.

Drvodeljski radnici su prinuđeni da vode računa o ovim pojavama. Bez organizacionog jedinstva njihove su organizacije osuđene na neuspjeh.

U trenutku nastajanja Unija je imala 4621 člana. U travnju 1938. godine imala je 14.777 upisanih članova. U posljednje dvije godine vođeno je 89 štrajkova i 44 tarifna pokreta. Nadnice su povećane od 12 do 35 posto, radno vrijeme je tamo gdje su zaključeni kolektivni ugovori bilo svedeno na osam sati. Interpretirajući te rezultate dalje se kaže:

»Drvodeljski radnici u Uniji vide svoju budućnost. Oni su gordi što pripadaju najvećoj zajednici u našem klasnom radničkom pokretu. Mi tu nećemo stati, mi ćemo postati i moćan faktor u drvodeljskoj privredi. Drvodeljski radnici preko ove zajednice moraju sebi obezbediti i stvoriti bolji život.«³⁰³

Iz Izvještaja Plenumu Unije za 1939. godinu

Iz izvještaja podnesenog plenumu Unije saveza drvodjeljskih radnika Jugoslavije o djelatnosti u razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 1938. godine donosimo slijedeće:

»Teškoće su se javljale u radu Unije. Nisu bile svuda jednake. U borbi protiv njih savezi su stekli značajna iskustva. Redovan posao koji spada u nadležnost Unije tekao je normalno. Sa svim forumima održavan je redovan kontakt. Unija je učestvovala u svim akcijama i surađivala po svim pitanjima koja su se odnosila na pokret i interese drvodjel-

skih radnika. Na kongresu URSSJ-a u Zagrebu Unija je izašla kao cjelina i najjača grupacija u URSSJ-ovom pokretu. Ova kompaktnost drvodjeljskih saveza osigurala im je odgovarajuće mjesto i uticaj u slobodnom radničkom pokretu.

Unija je prikupljala statističke podatke, izrađivala i slala za ovu svrhu potrebne formulare, a ukoliko je dobijala podatke od Saveza, iste je sređivala i obrađene, za potrebe šireg kruga zainteresiranih, slala svima savezima. Unija je isto objavila rasprave u vezi drvene industrije i položaja radnika u istoj. Nabavljala je publikacije, koje su interesirale naše saveze i slala ih je na upotrebu. Dalje, Unija je pratila sve publikacije u dnevnoj i stručnoj štampi po pitanjima koja mogu biti od interesa za drvodjeljske organizacije. Ovo je bilo veoma korisno, jer se u svim prilikama raspolagalo sa iscrpnim i dokumentiranim materijalom.

Od ukupnog broja sudionika u tarifno-štrajkaškim pokretima tokom 1938. godine, kojih je bilo 9858, u štrajkovima je sudjelovalo 1805 radnika, a u tarifnim pokretima 8053.

Štrajkaško-tarifni pokreti u 1938. godini

Savezi	Štrajkovi	Pokreti	Sudionici	Poduzeća
Beograd	9	9	1588	255
Zagreb	6	13	3787	521
Sarajevo	1	7	2849	13
Ljubljana	—	9	1634	131
Ukupno:	16	38	9858	920

U izvještaju se pored ovih općih podataka posebno navode teškoće vezane uz djelatnost Jugorasa: »Da bi režim dao Jugorasi kao organizaciji bar neki značaj stvorio je Radničku komoru u Skopju koju je predao u ruke Jugorasa. Osnivanjem te komore koja se prostire na Vardarskoj, Zetskoj i Moravskoj banovini, na toj teritoriji zabranjen je rad svim našim podružnicama, pod izgovorom da nisu evidentirane kod iste komore iako su one godinama kao takve postojale i radile. Sve organizacije pa i naš Sindikat zatražio je blagovremeno evidenciju svojih podružnica, koje nisu primljene ni do danas, iako je to po Zakonu obavezno, a i pored svih naših intervencija i protesta. Uslijed ovakvog stanja nije bilo uopće moguće osnivati nove podružnice. Pored toga banovinske vlasti su u cijeloj Srbiji, Crnoj Gori i jednom dijelu Bosne i Hercegovine, tražile da sve podružnice našeg pokreta moraju imati pored centralnih i svoja lo-

³⁰³ Isto, 24. III, 21. IV, 1. V, 5. VIII 1938.

kalna pravila odobrena od banske uprave. Ovim pravilima nisu se davala lako odobrenja, uslijed čega je ovim podružnicama zabranjivan svaki rad.

No, i ove mjere nisu ojačale »Jugoras« već naprotiv, one su samo izazvale ogromno nezadovoljstvo kod radnika.

Oni su pošli dalje, pa su tako na posve nezakonit način oduzeli Radničku komoru u Novom Sadu. U želji da dođu do uticaja ma na koji način i u ostalim komorama i da tako zadovolje svoje ambicije »ponudili su nam saradnju«, tj. da primimo naimenovanja na paritetnoj osnovi. Naš pokret, dosljedan svojim ideološkim principima, odbio je najenergičnije ovu ponudu.

Rezultat ovakvog našeg stava, bio je oduzimanje Radničke komore u Beogradu i Ljubljani, a po svim izgledima i ostale komore doživjet će istu sudbinu.

Ovu situaciju su obimno iskoristili poslodavci. Tekovine i prava radnika nemilosrdno su gažena, radni uslovi su pogoršani. Uslijed takvog stanja izbijali su štrajkovi, a koje poslodavci namjerno produžavaju u nedogled. Ovo stanje dovelo je naše organizacije u vrlo težak položaj. Navedena fakta su ujedno i objašnjenje za trenutno opadanje naših organizacija.« To se može vidjeti i iz statističkih podataka iznesenih u ovim izvještaju:³⁰⁴

Članstvo u prosincu 1938. godine

	Broj članova	
	1938.	1937.
Neprekidno plaćajući	3961	4617
Neredovno-povremeno plaćajući	739	522
Nezaposlenih u prosincu	1247	1468
Ukupno:	5947	6607

Članstvo po savezima

Neprekidno plaćajućih članova	Broj članova	
	1938.	1937.
Savez Zagreb	1586	1871
Savez Beograd	927	1242
Savez Sarajevo	1086	1129
Savez Ljubljana	358	373
Ukupno:	3958	4615

Broj aktivnih podružnica

	Aktivnih podružnica	Broj članova	
		1938.	1937.
Savez Zagreb	33	1985	2657
Savez Beograd	33	1567	2329
Savez Sarajevo	21	1889	1371
Savez Ljubljana	10	506	563
Ukupno:	97	5947	6920

Novoosnovane podružnice u 1938. godini

Savez Zagreb	8
Savez Beograd	10
Savez Sarajevo	4
Savez Ljubljana	1

Novoupsani članovi po savezima

	1938.	1937.
Savez Zagreb	1776	2107
Savez Beograd	1435	1949
Savez Sarajevo	1626	2564
Savez Ljubljana	265	136
Ukupno:	5102	6776

³⁰⁴ Arhiv Saveza sindikata Jugoslavije, k-091/5, Izvještaj Izvršnog odbora Unije saveza drvodjeljskih radnika Jugoslavije od 1. I 1937. do 1. I 1938; Izvještaj podnesen plenumu Unije saveza drvodjeljskih radnika u Beogradu (od 1. I do 31. XII 1938), Beograd, 15. IV 1939.

SINDIKATI GRAĐEVNE INDUSTRIJE I OBRTA

U Srbiji su do prvoga svjetskog rata djelovala tri sindikata koji su organizirali građevinske radnike. Savez građevinarskih radnika osnovan je 23. rujna 1901. godine. Imao je 120 članova. Godine 1901. Savez je imao 307 članova organiziranih u šest mjesnih grupa. Savez molesko-farberskih radnika osnovan je 1. listopada 1903. godine. Imao je 74 člana, a 1911. godine 121, koji su bili organizirani u tri mjesne grupe. Godine 1907. 20 je radnika osnovalo Savez keramičarskih radnika. Postojala je jedna mjesna organizacija, a 1911. taj je Savez imao 46 članova. Poslije rata ob-

novljena su sva tri saveza. Na kongresu ujedinenja u Zagrebu, 1920. godine, devet delegata iz Srbije predstavljalo je 450 članova.

Savez građevinarskih radnika Bosne i Hercegovine osnovan je 1. rujna 1905. godine sa 126 članova. Do 1912. godine broj članova je porastao na 1114. Poslije prvoga svjetskog rata, prilikom obnove rada, krajem 1918. godine, brojio je 140 članova, a 1920. godine 557. Savez građevinarskih radnika u Dalmaciji imao je ukupno 414 članova, od toga u Splitu 180, Omišu 15, Sinju 12, Pučišću 130, Imotskom 10, Makarskoj osam, Dubrovniku 35, Kotoru 20 i

Herceg-Novom šest. Savez građevinarskih radnika Slovenije imao je 1920. godine 3500 članova.

U Hrvatskoj i Slavoniji građevinski su radnici od 1889. godine imali nekoliko ilegalnih sindikalnih grupa. Tako su postojale posebne sindikalne grupe zidara, tesara, klesara, pećara, soboslikara i ličilaca. Sve su te sindikalne grupe punih 18 godina djelovale odvojeno i tek ih Zemaljska konferencija, održana 29. i 30. lipnja 1907. godine, ujedinjuje u Savez građevinskih radnika. Soboslikari, ličioc i pećari zadržali su svoj profesionalni sindikat sve do prvoga svjetskog rata. U prvom štrajku građevinskih radnika, koji je izbio 27. srpnja 1890. godine zbog umanjene isplate zarade u selu Ivanec (u Hrvatskom zagorju), radnicima, koji su radili na gradnji željezničke pruge Varaždin—Golubovec, protiv štrajkaša je dovedena žandarmerija i vojska. U studenome iste godine, na gradnji mosta preko Drave, u blizini Koprivnice, stupili su građevinski radnici u štrajk zato što im nadnice nisu na vrijeme isplaćene. Od kvalificiranih građevinskih radnika, koji su se ilegalno organizirali, prvi zabilježeni štrajk vodili su klesarski radnici u Zagrebu. Štrajk je izbio u svibnju 1891. godine. Drugi štrajk klesarskih radnika, koji se završio sklapanjem kolektivnog ugovora, trajao je od 30. srpnja do 15. kolovoza 1892. godine. Sindikat zidarskih radnika organizirao je opći štrajk zidara u Zagrebu od 16. do 27. kolovoza 1892. godine. U štrajku je sudjelovalo oko 450 radnika. Odmah poslije štrajkova klesara i zidara, 29. kolovoza 1892. godine ilegalni Sindikat tesara uspijeva u tarifnom pokretu skratiti radno vrijeme. Drugi opći štrajk zidara, koji je trajao od 26. srpnja do 15. kolovoza 1893. slomila je policija hapšenjem i kažnjavanjem vođa štrajka. Treći opći zidarski štrajk u Zagrebu, u kojem je sudjelovalo 700 štrajkaša, počeo je 12. travnja a završio 6. svibnja 1903. godine. Počeo je zbog otpuštanja građevinskog radnika Janka Cerina i sedam radnika, a završio se sklapanjem kolektivnog ugovora, povišicom plaća i skraćivanjem radnog vremena na devet i pol sati. U uspješnim štrajkovima u toku 1904—1905. godine, zbog obrane kolektivnog ugovora, sudjeluje 500 do 600 radnika. Organizacije građevinskih radnika osnivaju se, osim u Zagrebu, i u Bjelovaru, Čepinu, Daruvaru, Đakovu, Indiji, Krapini, Osijeku, Petrinji, Petrovaradinu, Plaškom, Rijeci, Rumi, Sisku, Slavonskom Brodu, Slavonskoj Požegi, Sremskoj Mitrovici, Sušaku, Varaždinu, Vinkovcima, Virovitici, Vukovaru i Zemu.

Sve te organizacije vodile su štrajkove, tarifne akcije i sklappale kolektivne ugovore. Na

glavnoj skupštini, 18. srpnja 1907. godine, djelatnost Saveza građevinara je legalizirana, uz impozantan broj od 6933 članova. Do godine 1913. članstvo Saveza je smanjeno na 1021. Savez je poslije rata obnovljen u ožujku 1919. godine. U vrijeme održavanja godišnje skupštine, 12. i 13. srpnja 1919, Savez je imao 3000 članova. Na kongresu ujedinjenja sindikalnih organizacija građevinskih organizacija iz cijele Kraljevine SHS Savez je sudjelovao sa 11 delegata i 5500 članova. Kongres ujedinjenja održao se 24. i 25. listopada 1920. godine u Zagrebu. Za sjedište centrale određen je Zagreb. Kongres je sa 30 glasova odlučio da ujedinjeni savez pristupi u Crvenu sindikalnu internacionalu. Svega je jedan delegat glasao protiv, a dva su se uzdržala od glasanja. Savez građevinara bio je od početka komunistički. Tome su mnogo pridonijeli Janko Cerin, jedan od osnivača Socijalističke partije Hrvatske, Mijo Mlinarić i drugi. Savez je u vrijeme Obznane nastavio rad tako da je vodio sedam većih i velik broj manjih štrajkova u kojima je sudjelovalo oko 10.000 radnika i obnovio rad gotovo svih od 36 sindikalnih podružnica u Hrvatskoj i Slavoniji, koliko ih je bilo i prije Obznane. Donošenjem Zakona o zaštiti države, Savez je ponovo zabranjen. Iako mu je 4. siječnja 1922. godine dopušten rad, velik je broj sindikalnih podružnica u unutrašnjosti zemlje ostao zabranjen. Drugi kongres Saveza održan je od 13. do 15. svibnja 1923. godine u Zagrebu. Na njemu je 26 delegata predstavljalo 22 podružnice i 3461 člana. Kongres je Savezu dao novo ime: Savez radnika građevne industrije i obrta Jugoslavije. Idući kongres održan je 29. i 30. svibnja 1927. godine. Na kongresu su bila predstavljena 34 pododbora koji su između dva kongresa održali 1337 sjednica podružnica, 592 skupštine, 15 zborova i 52 predavanja za građevinske radnike. U Savez su se od 1922. godine do 1926. učlanila 15.182 radnika. U trideset i sedam tarifnih pokreta sudjelovala su 10.733 radnika, a u 17 štrajkova, koje je vodio Savez, sudjelovalo je 4018 štrajkaša. Savez je bio ponovo zabranjen 22. srpnja 1928. godine, pa su građevinski radnici pozvani da nastave rad i povedu borbu za legalizaciju Saveza. Savez je potkraj srpnja 1928. godine pokrenuo svoj list *Građevinar*. U Savezu radnika građevne industrije i obrta Jugoslavije nije bilo desne frakcije, pa, dakle ni frakcijskih sukoba. Sekretar Saveza bio je Ivan Tomanić, a blagajnik Vjekoslav Kranjec. U sklopu URSS-a djelovao je reformistički Savez građevinskih radnika Jugoslavije, čija je centrala bila u Beogradu, u Sloveniji Unija stavbinskih delavcev u Celju, i u Bosni i Hercegovini Savez

građevinskih radnika sa centralom u Sarajevu. Akcije za ujedinjenje koje su vodili komunisti iz Saveza radnika građevne industrije i obrta Jugoslavije završavale su se bez uspjeha.³⁰⁵

Industrija građevina i građevnog materijala

Prema različitim izvorima (statistikama, radovima naučnih radnika i podacima privrednih ustanova) za građevinarstvo se upotrebljavalo nekoliko termina: industrija građevnog materijala, industrija prerade nemetalskih minerala, industrija kamena i zemlje, industrija zemlje, porcelana i stakla, zemljana industrija — cementa, cigle, kreča, keramičkih proizvoda, stakla i kamene robe. Građevinska industrija ili industrija građevina obuhvaćala je samo građenje. Građevinsko je poduzeće imalo sve karakteristike industrije, jer su se radovi u značajnoj mjeri obavljali pomoću strojeva i angažirali su velik broj najamnih radnika. Pod građevinskom industrijom i obrtom podrazumijevala se privredna djelatnost za sve podzemne i nadzemne gradnje, adaptacije sagrađenih objekata, njihove rekonstrukcije, popravke i održavanje. Građevinarstvo je apsorбирало velike količine kapitala u gradnji javnih i privatnih objekata. Ono se, kao privredna grana, javljalo na potrošačkom tržištu kao jedan od najjačih potrošača metalske industrije i industrije građevnog materijala (odnosno »zemljane industrije«). Industrija građevnog materijala (proizvodnja mramora, kamenolomi, proizvodnja cementa, cigle, crijeva, itd.) imala je povoljne uvjete za razvoj zbog obilja domaće sirovine dobre kvalitete i obilja jeftine radne snage. Međutim, njen je razvoj zavisio od razvoja građevinske djelatnosti, od djelatnosti građevinske industrije i obrta, razvoja gradova i javnih radova, gradnje stambenih zgrada, škola, putova, željeznica, nasipa, regulacije rijeka, gradnje pristaništa i luka. Industrija građevnog materijala, čiji je najveći dio činila proizvodnja cigle i crijeva, najviše je bila razvijena u Vojvodini (24,08 posto), zatim u Hrvatskoj (23,75 posto) i u Sloveniji (18,06 posto). Postotni porast te industrijske grane, ako označimo 1918. sa 100 iznosio je 1923. godine 120,32; 1928. go-

³⁰⁵ N. Sarac, *Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini do 1919.*, n. dj.; V. Korać, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, n. dj., knj. II, 264—295; J. Cazi, *Počeci modernoga radničkog pokreta u Hrvatskoj*, n. dj., knj. I, 290—292, 295, 297, 320, 324; isti, *Nezavisni sindikati*, n. dj., knj. III, sv. I, 67—67; *Sindikalni pokret u Srbiji 1903—1909* (predmetni registar).

dine 136,36, 1933. godine 150,80, a 1938. godine 158,82. Radnih mjesta bilo je 1938. godine 33.032, tvornica 299, pogonskih snaga 38.068, a uloženi kapital u zgrade, zemljište i industrijska postrojenja iznosio je 1.399.942.000. U industriji građevnog materijala 76,59 posto tvornica pripadalo je jugoslavenskim kapitalistima, a 5,02 posto bilo je u rukama stranog kapitala. U ostalima je kapital bio mješovit. Od ukupnih investicija na jugoslavenski kapital otpadalo je 525.669.000 ili 39,23 posto, a na utjecajnu sferu inozemstva 814.273.000 ili 60,77 posto. Vrijednost proizvodnje u 1938. godini bila je 558.242.000 dinara. U industriji keramike, cigle i stakla uvoz je iznosio 116.681.000 dinara. Godišnji kapacitet tržišta industrije nemetalnih minerala bio je 622.791.000, od toga je na domaće proizvode otpadalo 506.171.000, a na uvezene 116.620.000 dinara. Vrijednost proizvodnje po jednom stanovniku iznosila je 40,18 dinara. Vrijednost glavnih proizvoda industrije nemetalnih minerala i udio po jednom stanovniku u 1938. godini bio je 425 milijuna 413.000 dinara, a dijelio se:

Naziv artikla	Vrijednost u 1000 dinara	Udio po stanovniku u dinarima
Portland cement	160.898	10,28
Opeka	80.597	5,20
Crijep	59.413	3,83
Stakleno posuđe	50.521	3,26
Staklo za prozore	42.738	2,76
Kreč	16.851	1,09
Cementne ploče	12.056	0,78
Gips	2.339	0,15

Prema podacima kojima raspoložemo, 31. prosinca 1936. u industrijskoj grani keramike i stakla bile su 203 tvornice, a u preradi i obradi kamena bilo ih je 58, tj. ukupno 261 tvornica. Njihov raspored po pojedinim banovinama vidimo iz slijedeće tabele:

Banovina	Prerada i obrada kamena	Keramika i staklo
Dravska	10	40
Drinska	2	11
Dunavska	12	50
Moravska	2	12
Primorska	13	3
Savska	12	54
Vardarska	1	9
Vrbaska	1	5
Zetska	—	4
Beograd	5	15

Prema Opštoj državnoj statistici Kraljevine Jugoslavije, 31. prosinca 1938. godine bilo je ukupno 471 industrijsko poduzeće građev-

nog materijala. Taj je broj prema industrijskim područjima bio raspoređen: Ljubljana 40, Zagreb 115, Osijek 19, Sarajevo 23, Novi Sad 110, Banja Luka pet, Beograd 93, Split 41, Dubrovnik 2, Podgorica (Titograd) jedan, Skoplje 22. Pedeset osam poduzeća u industriji prerade i obrade kamena po obliku vlasništva dijelilo se na 20 inokosnih, pet u javnom ortakluku, 23 akcionarska društva, dva s ograničenim jamstvom, jedno zadržno, jedno državno, tri općinska i dva ostala. U industriji keramike i stakla od 203 poduzeća bilo je 81 inokosno, 66 u javnom ortakluku, 40 akcionarskih društava, osam društava s ograničenim jamstvom, jedno zadržno, tri državna, dva općinska i dva ostala. Stupanj integracije u industriji građevnog materijala izgledao je ovako: 24 poduzeća (firme) imale su dvije tvornice (ukupno 48 tvornica); osam poduzeća je imalo po tri do pet tvornica (što ukupno iznosi 30 tvornica) i jedno poduzeće (firma) imalo je sedam tvornica. Ostalo 181 poduzeće imalo je po jednu tvornicu. Formirana su tri kartela: kartel cementa, kartel cigle u Sarajevu i kartel cigle u Zagrebu. Ugovor kojim je formiran kartel cementa okupio je u kartelnu zajednicu: »Split«, anonimno društvo za portland-cement, Split; »Dalmaciju«, dioničko društvo za proizvodnju cementa, Kaštel-Sućurac; Jadransko anonimno društvo za portland-cement Split; »Lavocat i Cie Omiš«, »Crotiu«, tvornicu portland-cementa Podsused; Raljsku fabriku cementa; »Trboveljsku premogokopnu družbu«; Francusko-srpsku industriju cementa Popovac i beočinsku fabriku cementa, a. d. Beočin. Izvan kartela ostale su samo Tvornica portland-cementa d. d. Livno i »Lepenac«, tvornica cementa d. d. General Janković. Godine 1938. i »Lepenac« je zaključio poseban sporazum s kartelom, mada nije ovome potpuno pristupio. Sporazum o ulasku u kartel cigle u Sarajevu zaključili su proizvođači: »I. S. Merhemić«, trgovina ciglarskim proizvodima Sarajevo; »August Braune« d. d., poduzetništvo za gradnje i građevinski materijal; »Mordehaj Atijas« Sarajevo; »Hadži Muhamed-aga Ahmetašević i sinovi« d. d. Sarajevo; Ciglana »Jeftanović«, proizvodnja i trgovina građevnog materijala Sarajevo; »Majer Leon Levi« Sarajevo. Ove su ciglane bile dosta stare i prilično zapuštene. U kartel u Zagrebu ušlo je 16 ciglara: »A. Müller«, proizvodnja opeke i crijepa Zagreb, Bedekovčina; »L. Treppo«, ujedinjene ciglane d. d. Karlovac; »Ilovac«, tvornica glinskog crijepa i opeke Karlovac; »Dajč Slavko«, ciglarska radnja Dugo Selo; Tehničko prometno poduzeće Vel. Gorica, Tvornica opeke i glinene robe »inž. Marijan Urli« Samobor; Ciglane »A. Müller«,

metalno industrijsko i trgovačko d. d. Zagreb; Zagrebačka industrija glinenih proizvoda d. d. Zagreb; Ciglana »Mavro Slenger«; »Turčin«, Tvornica opeka »Svorič, Urli i Treppo«; Tvornica opeka »M. Popović« Sisak; Tvornica opeke i crijepa Sisak; Ciglana i električna centrala »Ivo Novaković« Sv. Ivan Zelina; »Antun i Dragutin Peškas«, trg. glin. i građ. materijala Soblinec i »Dubravka«, električna ciglana grada Varaždina, Varaždin.

Prema bilanci 52 poduzeća zemljane industrije uplaćena glavnicu 1933. godine iznosila je 243 milijuna dinara, 1934. godine 235, a 1937. 247 milijuna. Glavnica se sastojala od sljedećih glavnih paketa akcija:

Udjeli	Iznos	%
Država	625.000	0,45
Domaći novčani zavodi	18.012.020	13,21
Domaća akcionarska društva	4.614.000	3,38
Inozemni kapital	91.621.431	67,72
Ostali akcionari	21.457.605	15,24

Od ukupnog kredita u iznosu od 510,3 milijuna dinara, 213,9 milijuna činili su krediti iz inozemstva, što je iznosilo 41,49 posto od ukupne kreditne mase. Za interese nacionalne privrede karakteristične su bile tri grupe poduzeća: prvu grupu sačinjavala je cementna industrija, drugu grupu industrija stakla, a treću vađenje boksita. Podaci o poslovanju ovih grupa poduzeća izdvojeni su na osnovi bilance iz 1937. godine.

U milijunima dinara

	Cementna industrija	Industrija stakla	Vađenje boksita	Ostale struke (ciglane, kameno-olomni, rudnici)
1	2	3	4	5
Uplaćena glavnicu	141	38	22	46
Rezerve	91	8	1	12
Amortizacijski fondovi	194	16	13	67
Povjerioci	309	97	55	49
Gotovina	24	10	3	7
Vrijednosni papiri	31	5	—	1
Sirovina i polufabrikati	38	8	1	8
Gotova roba	18	28	6	11
Potražnja	114	52	8	38
Investicije	485	60	34	80
Zbroj bilance	798	165	94	137

Proizvodnja cementa kretala se između 60 do 90 tisuća vagona godišnje. Međutim i za najveću proizvodnju od oko 90.000 vagona bilo je iskorišteno približno tek 60 posto stvarnih kapaciteta proizvodnje. U deset akcionar-

skih društava koja su se bavila proizvodnjom cementa akcionarska glavnica bila je slijedećeg sastava:

Udjel	Iznos	%
Inozemni kapital	64.801.431	69,28
Domaći novčani zavodi	10.940.000	11,69
Domaća akcionarska društva	3.069.000	3,28
Ostali akcionari	14.716.000	15,75
Ukupno:	93.526.431	100,00

Udio inozemnog i domaćeg kapitala u vidu kredita u jugoslavenskoj cementnoj industriji bio je: domaći 126,2 milijuna, francuski 116,2, švicarski 31,9, talijanski 33,2, nepoznatog porijekla 2,4, što ukupno iznosi 309,9 milijuna dinara.

Jugoslavenski novčani zavodi i to »Jugoslavenska udružena banka«, »Prva hrvatska štedionica«, »Hrvatska banka« i »Hrvatska trgovačka banka i štedionica« držali su u svojim rukama oko 12 posto akcija. Kredit odobren od strane raznih novčanih zavoda poduzećima za proizvodnju cementa dosezao je 40,7 milijuna dinara, od kojih se 40,1 milijuna dinara odnosilo na privatne zavode. Pet poduzeća koja su vadila boksit raspolagala su glavnicom u iznosu od 22,600.000 dinara. Na zborovima akcionara 1937. godine bilo je zastupljeno 67,95 posto tog kapitala, čiji je iznos bio 15,258.250 dinara. Ako se ovaj iznos uzme kao sto postotan onda je podjela akcija bila slijedeća:

	%	Iznos
Udio inozemnog kapitala	71,36	10.960.000
Jugoslavenski novčani zavodi	9,70	1.491.500
Akcionarska društva	12,30	1.900.000
Ostali akcionari	6,64	1.006.750

Inozemni dio u ukupnom iznosu od 10 milijuna 960.000 dinara sastojao se od akcionalnih sektora:

	%	Iznos
Švicarski kapital	52,08	8.000.000
Engleski kapital	13,67	2.100.000
Francuski kapital	5,61	860.000

Kredit koji su ova društva primala dosezao je 55,6 milijuna dinara, a u njega su bili uključeni i krediti iz inozemstva u iznosu od 36,3 milijuna dinara.

Proizvodnja stakla bila je koncentrirana u tri tvornice od kojih se jedna nalazila u Paraćinu, druga u Pančevu, dok je treće poduzeće imalo nekoliko tvornica u Hrastniku, Straži kod Rogatca u Zagorju i Sv. Križu.

Ukupan kapital ovih poduzeća iznosio je 38 milijuna dinara, a inozemni udio (koji je činio 66,89 posto ili 25.420.000 dinara) dijelio se na:

	%	Iznos
Francuski kapital	30,27	11.500.000
Bivši češko-slovački	30,27	11.500.000
Belgijski	6,36	2.420.000

Kredit koji su uživala ova poduzeća dozvali su iznos od 96,9 milijuna dinara. Od domaćih kredita, u iznosu od 94,4 milijuna dinara, bankovni krediti iznosili su 54,6 milijuna dinara. Od tog iznosa javne kreditne ustanove odobrile su 9,6 milijuna dinara kredita, a privatni novčani zavodi 45 milijuna dinara. Najveće poduzeće staklarske industrije bile su »Sjedinjene tvornice stakla« u Zagrebu, koje je kao inokosna firma Vilima Abela osnovano još 1886. godine, i koje je nakon fuzije s raznim poduzećima prešlo u ruke naprijed spomenutih tvornica. Ovo poduzeće držalo je 3/4 akcija »Srpske fabrike stakla« u Paraćinu. Godine 1930. osnovana je u Pančevu »Prva mehanička fabrika stakla za prozore«, s glavnicom od 27.000.000 dinara. Patroni »Prve mehaničke fabrike stakla za prozore« iz Pančeva bila su velika inozemna poduzeća iste grane industrije koja su prenijela jedan dio svoje proizvodnje u Jugoslaviju.

Godine 1929. kapital investiran u industrijska postrojenja i nekretnine prerađivačke industrije, i kapital kojim su sagrađene privatne i javne građevine iznosio je ukupno 926 milijuna 35.000 dinara. Od toga je na prerađivačku industriju dolazilo 338.317.000 ili 36,53 posto, a na građevinarstvo 587.718.000 ili 63,47 posto. Investicije u javne građevine u 1937. godini iznosile su 93,03 posto, a u investicije 891.507.000 dinara. Investicije u prerađivačku industriju od 1929. do 1938. godine stalno su se smanjivale:

	Industrija		Građevinarstvo		Svega u 1000 din
	u 1000 din	u %	u 1000 din	u %	
1927.	338.317	36,53	587.718	63,47	926.035
1930.	409.607	53,59	354.764	46,41	764.371
1933.	83.947	21,54	305.777	78,46	389.724
1937.	62.106	6,97	829.401	93,03	891.507

Ukupne investicije u javne i privatne građevine iznosile su 1938. godine 1.591.184.000 dinara. Odnos između investicija u javne i privatne građevine u 17 gradskih središta bio je 35,97 posto prema 64,03 posto ili 572.408.000 naprama 1.018.766.000 dinara. Investicije u privatne zgrade dijelile su se na 2299 novih zgra-

da u vrijednosti od 490,753.000 dinara i na 953 dozidanih i adaptiranih starih građevina u vrijednosti od 528,023.000 dinara. Prosječne investicije po jednoj novoj zgradi u Zagrebu iznosile su 398,6 tisuća, u Beogradu 390,0 tisuća, u Sarajevu 360, u Ljubljani 285, u Mariboru 319,4, u Osijeku 120,8, u Nišu 183,5, Zemunu 180,1, Banjoj Luci 123,2, Skoplju 99,4, Pančevu 73,2, Novom Sadu 55,7, Karlovcu 44,3, Velikoj Kikindi 34,1, Bitolju 31,6, Kragujevcu 24,9 i Subotici 24,9 tisuća dinara.

Postotak građevinskih, instalaterskih i elektrotehničkih zanatskih radionica na područjima zanatskih komora, u odnosu na ukupan broj zanatskih radnji na području tih komora, bio je slijedeći: Beograd 15,12, Ljubljana 5,48, Zagreb 31,61, Osijek 13,29, Banja Luka 16,36, Split 14,86, Dubrovnik 14,93, Sarajevo 10,43, Podgorica (Titograd) 3,97, Novi Sad 11,89, Niš 5,86, Skoplje 10,07. Od ukupnog broja zanatskih građevinskih radionica u čitavoj državi na pojedina područja komora bilo je: Beograd 23,34 posto, Ljubljana 6,79, Zagreb 18,19, Osijek 8,9, Banja Luka 6,39, Split 4,07, Dubrovnik 1,28, Sarajevo 5,78, Podgorica 0,69, Novi Sad 15,37, Niš 2,90, Skoplje 6,29 posto.

Broj građevinskih, instalaterskih i električarskih zanatskih radionica na područjima komora 1936. i 1938. godine

Na području komore	Broj zanatskih radionica	
	1936	1938.
Banja Luka	306	1.145
Beograd	4.585	4.184
Dubrovnik	161	230
Zagreb	2.406	3.260
Ljubljana	1.101	1.217
Novi Sad	2.360	2.755

Na području komore	Broj zanatskih radionica	
	1936	1938
Osijek	1.217	1.597
Podgorica	115	123
Sarajevo	862	1.036
Skoplje	508	1.128
Split	481	729
Niš	—	520
Ukupno:	14.102	17.924

U Statističkom godišnjaku za 1936. godinu broj građevinskih radionica dan je odvojeno od instalaterskih i električarskih. Njih je u Banjoj Luci bilo 105, Beogradu 296, Dubrovniku 13, Zagrebu 148, Ljubljani 244, Novom Sadu 183, Osijeku 39, Podgorici šest, Sarajevu 63, Skoplju 44 i Splitu 40. Ukupan broj tih radionica bio je 1181, a građevinskih zanatskih radionica 12.921.

Prema podacima Beogradske zanatske komore u 1934. je godini bilo 7376 zanatskih radionica građevinske struke, a 1936. 6818. Tu treba napomenuti da je 1934. godine 3043 zanatlija obavljalo građevinsku djelatnost bespravno, a 1936. godine 3013. Mi smo u tabeli koju donosimo dali ukupan broj majstora koji su poslovali s dozvolama i bez njih. Najviše je bilo majstora bez dozvola za obrt među zidarima, ličiocima i tesarima. Tako je, npr. 1934. godine, pored 1455 zidarska majstora, koji su radili s dozvolom, radilo i njih 672 bez dozvole. Zanatskih pomoćnika bilo je 1934. godine 2131, a učenika 834. God. 1936. broj zanatskih pomoćnika povećao se na 3013, a učenika na 975. Po strukama najviše je bilo zanatskih pomoćnika zidara, ličilaca, elektroinstalatera, tesara i dimnjačara, pa tek onda klesara i keramičara.

Struka	1934.		1936.			
	zanatlija	pomoćnika	zanatlija	pomoćnika		
Brusači stakla, graveri i izr. ogledala	17	1	3	14	8	6
Bunardžije	107	1	—	66	—	—
Kipari u kamenu, drvu, gipsu, itd.	7	1	—	26	2	3
Dimnjačari	160	147	67	153	197	88
Zidari	2833	703	255	2444	1150	200
Instalateri vodenih, kanalizacionih i plinskih instalacija	97	46	15	127	78	40
Elektroinstalateri	522	269	177	249	275	160
Instalateri parnog, vodnog i zračnog grijanja	43	5	13	40	26	13
Koramičari	43	48	2	40	166	14
Klesari (kamenoresci)	212	59	32	183	65	50
Krovopokrivači	58	5	1	55	8	3
Ličioči, firmopisci, soboslikari i slikari industr. građevina	1053	588	127	1143	386	183
Lončari	312	87	84	316	99	68
Popločari, kaldrmari	52	4	—	89	18	—
Proizvođači predmeta od cementa i umjetnog kamena	44	—	2	61	26	3
Slikanje porculana i fajansa	—	—	—	—	—	—
Slikanje radova	—	—	—	—	—	—
Stakloresci	192	26	19	197	52	55

Struka	1934.			1936.		
	zanatlija		pomoćnika	zanatlija		pomoćnika
	učenika	učenika		učenika	učenika	
Štukateri, gipsari	9	—	—	17	11	—
Tesari	689	55	21	591	283	63
Graditelji, građevinari	557	28	7	574	101	23
Asfalteri	1	—	—	—	3	—
Kamenolomari	45	15	—	—	—	—
Kopanje i vađenje pijeska i šljunka	20	—	—	104	—	—
Postavljanje munjovoda	2	—	—	3	—	—
Proizvodnja kreča	72	2	—	85	1	—
Ciglar i crijepari	208	38	9	225	58	9
Čišćenje jama i kanala	20	3	—	13	—	—
Izrada stakleno-prizma beton ploče	—	—	—	3	—	—
Ukupno	7376	2131	834	6818	3013	975

Na području zagrebačke Znanstvene komore bilo je 1933. godine 2076 obrtnika građevinske djelatnosti, a 1937. godine taj se broj povećao na 2287. Najviše je bilo zidarskih obrtnika, zatim soboslikara, tesara, keramičara i klesara. Prema izvještaju Znanstvene komore Zagreb za godine 1933. i 1937. podaci o zanatlijama, pomoćnicima i naučnicima dani su u slijedećoj tabeli:³⁰⁶

³⁰⁶ J. Cazi, *Nezavisni sindikati*, n. dj., knj. III, sv. II, 384—386; S. Kukoleća, *Industrija Jugoslavije 1918—1938*, n. dj.; V. V. Rozenberg i J. Lj. Kostić, *Ko finansira jugoslovensku privredu*, n. dj., 115—121; Izvještaj Znanstvene komore Zagreb za god. 1933. i 1937.; Izvještaj Znanstvene komore Beograd god 1934 (str. 527—531) i 1936 (str. 429—430); *Statistički godišnjak*, Beograd 1937, 1938. i 1939.; Izvještaj Centralne uprave Saveza građevinskih radnika Jugoslavije IV redovnom kongresu, Beograd, ožujak 1932.

Struka	1933.			1937.		
	zanatlija	pomoćnika	naučnika	zanatlija	pomoćnika	naučnika
Lončari, pećari, keramičari	152	143	134	163	210	55
Staklari, brusачi stakla, graveri, slikari porculana i fajansa	94	102	69	97	112	29
Klesari, kipari, proizvod. cementne robe	128	82	36	131	108	28
Popločari, kaldrimari	9	—	—	—	—	—
Krovopokrivачi	48	72	42	57	75	9
Soboslikari i ličioци	295	204	280	378	468	295
Firmopisci	24	64	54	—	—	—
Ovlašteni graditelji	83	—	—	100	133	29
Elektroinstalateri	146	169	176	170	626	223
Zidarski majstori i obrtnici	705	157	102	690	696	150
Tesarski majstori, malotesari	263	67	77	293	157	45
Bunardžije	9	—	—	9	2	—
Dimnjačari	120	139	61	139	155	65
Građevinari, poduzetnici, inženjeri	—	—	—	60	92	19
Ukupno:	2076	1199	1031	2287	2834	947

Zaposlenost građevinskih radnika i njihove plaće

U industriji kamena i zemlje radilo je 1932. godine 28.782 radnika, 1934. godine 27.345 radnika, 1936. godine 32.050 radnika, a 1937. je bilo zaposleno 37.223 radnika, od toga 33.512 muškaraca i 3711 žena.

Okružni uredi	Industrija kamena i zemlje		
	1932.	1934.	1936.
Banja Luka	543	435	444
Beograd	4269	3184	4430
Dubrovnik	223	317	612
Karlovac	558	527	628
Ljubljana	4835	4421	5574
Niš	1159	2026	2229
Novi Sad	2651	1962	2702

Okružni uredi	Industrija kamena i zemlje		
	1932.	1934.	1936.
Osijek	2692	2724	3309
Sarajevo	901	606	743
Skoplje	682	739	1301
Sombor	630	600	824
Split	2769	2617	2657
Subotica	659	620	855
Sušak	62	125	122
Tuzla	380	392	668
Veliki Bečkerek (Zrenjanin)	1509	1610	1611
Zagreb	3629	4271	3113
Okružni uredi	28.587	27.206	31.823
Središnji ured	28.782	27.345	32.050

Godine 1937. značajno se povećao broj osiguranih što znači i broj zaposlenih. U Banjoj Luci taj je broj porastao na 602, u Beo-

gradu na 5265, u Dubrovniku na 940, u Ljubljani na 6523, u Nišu na 2533, Novom Sadu na 2940, Osijeku na 3535, Sarajevu 1237, Somboru 1014, Subotici 984, Tuzli 683, Zagrebu na 3781 i Zrenjaninu 2775. Broj osiguranika u pojedinim okružnim uredima narastao je na 36.951, a, zajedno s ostalim blagajnama, Središnji ured je brojio 37.223 osiguranika. Nije

se povećao broj osiguranika u Karlovcu, Skoplju, Splitu i Sušaku. U odnosu na 1936. godinu, povećao se broj zaposlenih za 5167 radnika.

Industrija i obrt građevinarstva, građenje željeznica, putova, vodogradnja, javne i stambene zgrade zapošljavali su po pojedinim okružnim uredima slijedeći broj članova:

Okružni uredi	Željeznica		Putovi		Vodogradnja			Visokogradnja (zgrade)		
	1932.	1934.	1932.	1934.	1936.	1932.	1934.	1936.		
Banja Luka	180	400	1359	945	393	505				
Beograd	7854	4760	3589	9843	4474	5899				
Dubrovnik	554	1331	3313	2798	1152	1373				
Karlovac	85	654	216	486	475	717				
Ljubljana	2291	3029	3068	7145	5177	5677				
Niš	799	588	1051	1608	2011	2230				
Novi Sad	608	725	817	1261	812	1114				
Osijek	1130	1030	849	1787	1216	1179				
Sarajevo	733	1140	2536	2341	808	1729				
Skoplje	2246	6961	2035	1972	1838	1863				
Sombor	324	376	447	765	541	878				
Split	300	541	3020	1810	656	1137				
Subotica	313	424	531	449	362	345				
Sušak	210	443	1205	751	936	893				
Tuzla	312	286	309	481	330	585				
Veliki Bečkerek (Petrograd)	5050	5050	728	678	535	562				
Zagreb	673	681	1093	6693	2940	4620				
Privatne društ. blagajne	25	27	26	285	289	278				
Središnji ured	19.234	23.790	26.190	42.098	24.945	31.584				

Godine 1937. na gradnji željeznica, putova i vodogradnji radilo je 39.128 radnika, a na građevinskim radovima nad zemljom na zgradama 42.554 radnika. Zaposlenost žena u građevinarstvu bila je neznatna. Na niskim gradnjama bilo je zaposleno 264 žene, a na visokim 883. Na niskoj gradnji povećao se broj radnika u odnosu na 1936. za 12.938. Najveći porast bio je u Banjoj Luci gdje je broj zaposlenih radnika porastao na 3858, zatim u Beogradu 7096, Nišu 1952, Novom Sadu 1193, Osi-

jeku 1011, Sarajevu 4504 radnika. Na visokoj gradnji povećao se broj radnika, u odnosu na 1936. godinu, za 10.970 i to u Beogradu na 7019, Dubrovniku na 1885, Ljubljani na 8750, Osijeku na 1807, Splitu na 1218, Subotici na 799, Sušaku na 1136 i Zagrebu na 5925 radnika.

Struktura zaposlenih radnika na gradnji željezničkih pruga, putova i vodogradnji bila je slijedeća:

Zanimanje	1934.			1936.		
	m	ž	ukupno	m	ž	ukupno
Činovnici	304	28	332	424	24	448
Kvalificirani radnici	4843	18	4861	4121	25	4146
Segrti	214	5	219	140	10	150
Nekvalificirani radnici	16.499	90	16.569	19.800	112	19.912
Ukupno:	21.860	141	22.001	24.485	171	24.656

Na niskoj gradnji kvalifikacijska struktura zaposlenih radnika bila je:

Zanimanje	1934.			1936.		
	m	ž	ukupno	m	ž	ukupno
Činovnici	444	96	540	545	79	642
Kvalificirani radnici	8818	42	8860	11.356	43	11.399
Segrti	1567	7	1574	1533	29	1562
Nekvalificirani radnici	12.488	361	12.849	18.488	475	18.963
Ukupno:	23.317	506	23.823	31.922	626	32.548

Struktura zaposlenih u industriji zemlje

Zanimanje	1934.			1936.		
	m	ž	ukupno	m	ž	ukupno
Cinovnici	410	66	476	431	88	519
Kvalificirani radnici	3715	103	3818	5563	125	5688
Segrti	1171	13	1184	1138	54	1192
Nekvalificirani radnici	16.339	2435	18.774	20.822	2476	23.298
Ukupno:	21.635	2617	24.252	27.954	2743	30.697

Prema tim podacima u industriji građevnog materijala i građevinarstva radilo je 1932. godine, u jeku ekonomske krize, 90.114 radnika, godine 1934. 76.080, 1936. 89.824, a 1937. 118.905 radnika. Od 1936. do 1937. godine

broj zaposlenih povećao se za 29.081. U tabeli dajemo podatke o zaposlenosti u industriji kamena i zemlje i zanatima izrade građevina, u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani 1935. godine.

Vrsta djelatnosti	Beograd	Zagreb	Ljubljana
Industrija građevina i građevnog materijala	298	91	7
Asfalteri	31		73
Brusači kamena	12		
Brusači stakla i izrađivači ogledala	36	31	23
Bunardžije i zdeničari	4	6	2
Ciglar i crijepari	618	2	
Graditelji i građevinari	2382	1680	1047
Graditelji cesta	28	43	
Graditelji kanala i drenažeri	401	9	36
Graditelji mostova	106	3	
Graditelji željeznica	711	48	28
Kaldrinari — taraceri cesta	69	2	32
Kamenolomari	129		2
Klesari, kamenoresci i kipari	116	120	34
Kopači gline, kaolina i ilovače	1		
Krovopokrivači	1	20	3
Ličionci i soboslikari	259	343	173
Lončari, pećari i furundžije	75	24	37
Mlinari kamena i zemlje	22		
Proizvođači asfalta i bitumena	12		
Proizvođači cementne robe i cementa	56	39	33
Proizvođači žbuke, emajla, terakote i gline	10	9	
Rušioni zgrada	26	9	
Tesari	55	24	47
Vodograđevinari	336	24	217
Zidari i štukateri	508	105	265
Graditelji uličnih kanala	98		
Kopači pijeska i šljunka	4		
Planeri zemlje		7	19
Popločivači podova i oblagачi zidova		20	1
Proizvođači etermita, umjetnog škriljevca		7	
Proizvođači kamena, krečnjaka i cementnog lapora		13	
Proizvođači šamotne robe		1	
Uvoditelji centralnog grijanja i sanitarija		109	

U izvještaju IV kongresu Saveza građevinskih radnika Jugoslavije govori se o nedostatku statističkih podataka, zbog toga ih same sindikalne organizacije sakupljaju da bi mogle bolji osvijetliti položaj radnika u građevinarstvu. Prema sakupljenim podacima iz 1932. godine, ekonomska kriza još nije zahvatila građevinarstvo. Zbog toga su 1929—1931. godine

nominalne nadnice u građevinarstvu bile relativno visoke. Međutim, broj radnih dana zavisio je od vremenskih prilika, te se kretao oko 156—180 radnih dana u toku godine, tako da visoke nadnice treba znatno umanjiti, gotovo prepoloviti. Za kongres je izrađen tabelarni pregled nadnica u 1931. koji obuhvaća veći broj građevinskih središta iz gotovo cijele države.

Redni broj	MESTO	Dnevna zarada							
		palira	zidara	kameno- resca	tesača	molera i farbara	minera	mašiniste	pom. radnika
1	Beograd	100	80	90	60		40	60	20
		100	60	60	60		40	120	25
2	Niš	120	80	80	80	60	50	150	30
3	Kragujevac	80	65	70	65	65			25
4	Paraćin	95	65	60	60	60	50	100	20
5	Zajčar	70	45	50	50	50	50	80	20
6	Negotin	85	60	60	60	60	40	100	20
7	Petrovac	100	70	60	60	40	45	90	25
8	Pirot	80	60	60	60	60	50	90	25
9	Kuršumlija	70	60	60	60	55	45	75	20
10	Kruševac	75	60	60	60	50	60	80	25
	Prosečno	83,30	61,60	61,20	60,50	55,50	48,10	92,90	23
11	Peć	100	60	50	60	50	40	100	30
12	Nikšić	145	80	80	80	90	40	140	25
13	Nevesinje	110	70	75	75	70	45	80	25
14	Cetinje	120	95	95	95	95		150	
16	Dubrovnik	100	70	70	70	70	55	85	30
17	Raška	100	80	80	80	70	55	125	30
18	Prijepolje	90	65	35	65	65	35	100	25
	Prosečno	109,50	74,50	67,90	75	73	45	105,50	26,80
19	Banja-Luka	125	70	70	70	65	40	100	25
20	Prijedor	90	70	70	70	70	55		25
21	Jajce	120	90	80	90	80	45	120	25
22	Bihać	95	70	65	65	65	42	100	25
23	Derвента	100	80	80	80	60	44	100	25
	Prosečno	106	76	73	75	68	45,50	105	25
24	Skoplje	80	60	65	65	60	60	110	20
25	Zagreb	100	70		70	77			30
26	Sarajevo	100	80	80					25

Postojale su velike razlike između najviše i najniže nominalne nadnice. Ako se, na primjer, za palire kreću između 145 i 70 dinara, zidari imaju između 90 i 45 dinara, kamenoresci 90 i 35 dinara, tesači između 95 i 50 dinara, ličioc i soboslikari 95 i 40 dinara, kod minera 60 i 40, mašinista 150 i 60 dinara, a pomoćni radnici između 30 i 20 dinara. Prosječne nadnice iznosile su: paliri 96,50 dinara, zidari 70,40, kamenoresci 73, tesači 67,50, ličioc i soboslikari 66,70, mineri 47,90, mašinsti 96,50, pomoćni radnici 24,95. Postojala je i velika razlika u radnom vremenu. Do 1929. god. Zakon o zaštiti radnika osiguravao je građevinskim radnicima osamsatno radno vrijeme. Godine 1929. ministar socijalne politike propisao je uredbom desetsatno radno vrijeme na svim građevinama. Usprkos tome u nekim mjestima, na primjer u Somboru i Vršcu, snagom sindikalnih organizacija uspjelo se sačuvati osamsatno radno vrijeme. Prema tome, navedene nadnice građevinskih radnika zara-

dene su u različitom radnom vremenu. Najkraći radni dan u građevinarstvu trajao je osam sati, a najduži 12 i po sati.

Mjesto	Radno vrijeme	
	najniže	najviše
Beograd	9	12,30
Zagreb	8	11,00
Skoplje	10	12,30
Niš	10	11
Sarajevo	10	10
Suobitica	8	10
Šabac	10	12
Leskovac	14	16
Paraćin	10	11
Cačak	10	13
Banja Luka	10	12
Tuzla	10	11
Mostar	10	12
Zenica	10	14

Prema *Indeksu*, socijalno-statističkoj reviji, prosječna nominalna zarada u građevinarstvu i industriji zemlje bila je:

Godina	Građevna industrija		Zemljana industrija	
	Dinara	Indeks	Dinara	Indeks
1914.	103,38	100	87,92	100
1930.	1280,00	1238	1163,64	1323
1931.	1223,04	1183	1153,56	1312
1932.	1000,00	967	1065,90	1211
1933.	742,91	718	976,19	1110
1934.	691,27	670	925,07	1054
1935.	667,82	646	886,11	1007
1936.	691,33	668	903,45	1026

Prema istom izvoru, u šest reprezentativnih poduzeća građevinske industrije u kojima je bilo zaposleno 1524 radnika i 252 radnice, isplaćena suma nadnica 29. rujna 1928. godine iznosila je za muškarce 40.926,80 dinara, a za žene 3.046,30 dinara. Prosječna dnevna nadnica bila je za muškarce 26,85 dinara, a za žene 12,10 dinara. Prema anketi Industrijske zagrebačke komore tjedna zadara isplaćena u gotovini u dva reprezentativna poduzeća bila je sljedeća:

Period (posljednji radni tjedan)	Ukupna nedjeljna isplaćena nadnična svota u dinarima	Ukupni broj zaposlenih radnika	Prosječna efektivna (u gotovom isplaćena) nedjeljna zarada po radniku u dinarima
XII 1929.	20.851,50	119	175,22
XII 1930.	24.464,—	124	197,29
XII 1932.	14.104	111	127,06
XII 1934.	5.516,50	51	108,17

Period	Prosječna efektivna zarada u dinarima		Normalna zarada na mjesec (192 sata) u dinarima
	na dan	na sat	
XII 1929.	32,87	6,65	700,80
XII 1930.	35,55	3,95	758,40
XII 1932.	24,96	2,77	531,84
XII 1934.	24,42	2,71	520,32

Nominalne nadnice po strukama i kvalifikaciji na sat

	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.
Zidari	4—8—10	4—8—10	4—6, 5—9	4—6—9	4—5, 2—8	4—5—7
Tesari	4—7—9	4—7—9	4—6—7	4—6—7	4—5—7	4—5—7
Betonirci	3—4, 5—5	3—4, 5—4	3—4—5	3—4—5	3—4—4,5	3—4
Nekvalificirani radnici	2—4	2—4	2—4	1,8—4	1,7—3,5	1,6—3,5

Građevinski radovi klesara, staklara, limara, bravara, ličilaca, soboslikara i pečara nisu se u anketiranim poduzećima davali na obavljanje najamnim radnicima, već su se poslovi tih struka redovno davali zanatskim majstorima.

U zemljanoj industriji (kreč, cement, cigla, keramički proizvodi, staklo i kamena roba) anketom je obuhvaćeno 14 podružnica, u kojima je radilo do 50 radnika, pet poduzeća sa 50 do 100 radnika, pet poduzeća sa više od 100 radnika. Od ukupno 24 poduzeća pet ih je bilo moderno opremljeno, 13 djelomično, pet je imalo zastarjele strojeve, a jedno ih uopće nije imalo. U pojedinim granama broj zaposlenih radnika, radnica i djece kretao se ovako:

Period	Muški	Zenske	Djeca	Ukupno
XII 1929.	2074	476	342	2892
XII 1930.	2370	473	306	3149
XII 1931.	2134	425	325	2884
XII 1932.	1698	370	242	2310
XII 1933.	1261	400	175	1836
XII 1934.	1461	381	308	2105

Od ukupnog broja zaposlenih građevinskih radnika, pravi proleter, prema tvrdnji ankete, činili su 27 posto, a industrijalizirani seljaci 73 posto. Godišnji prosjek radnih dana u toku jedna bio je pet, a radnih sati na dan devet. Efektivna prosječna dnevna zarada u 29 reprezentativnih poduzeća bila je:

Period (posljednji radni period)	Ukupna isplaćena nadnična svota u dinarima	Po ukupnom broju zaposlenih radnika određen ukupni broj radnih dana	Prosječna efektivna u gotovom isplaćena dnevna zarada po radniku u dinarima
XII 1929.	581.909,01	16.957	34,31
XII 1930.	666.463,97	19.022	35,79
XII 1932.	407.976,91	13.600	29,99
XII 1934.	287.491,32	12.059	23,83

Profesionalna klasifikacija u ovoj industrijskoj grani bila je vrlo opsežna, a prema tome i terminologija dosta bogata. Tako su se u industriji crijeva i opeke razlikovali: ložači kružnih peći, vozari u kružnoj peći, utovarivači i nalagači cigle, uvozači i izvozači. U industriji stakla razlikovali su se: staklari, staklobrusači i topioničari. Zbog toga je anketa razvrstala tu opsežnu profesionalnu klasifikaciju na četiri grupe: mašiniste, sve ostale kvalificirane radnike, priučene radnike i nekvalificirane. Mašinisti su bili plaćeni mjesečno. God. 1929—1930. mjesečne plaće mašinista kretale

su se od 1200 do 3000 dinara; 1931. od 1000 do 3000; 1932. od 1000 do 2000; 1933—1934. od 1000 do 1750. Ostali kvalificirani radnici imali su mjesečne plaće: 1929. godine od 1000 do 2400 dinara; 1932. do 1934. godine od 1000 do 2250 dinara. Priučeni radnici zarađivali su mjesečno 1929. godine 800—1250 dinara, 1931. do 1932. od 600 do 1250. Godine 1933. donja granica se spušta na 500, a 1934. na 400—1250 dinara. Nekvalificirani radnici imali su 1929. do 1932. godine mjesečno 400—800 dinara, a 1933—1934. god. dolazi do pada na 300—700 dinara. Plaća kvalificiranih, priučenih i nekvalificiranih radnika na sat kretala se ovako:

Kvalifikacija	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.
Kvalificirani radnici	2,5—15	2,5—15	2,5—15	2,5—15	2,5—11	2,5—10
Priučeni radnici	1,5—8	1,5—8	1,5—8	1,5—7	1,5—7	1,25—7
Nekvalificirani radnici	1,25—7	1,25—7	1,25—7	1,25—5,75	1,25—4,5	1,25—4,5

Dnevna plaća radnika koji su radili na akord iznosila je:

Kvalifikacija	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.
Kvalificirani radnici	100—200	100—200	100—200	100—180	90—140	50—100
Priučeni radnici	20—60	20—60	20—50	20—38	18—35	18—30
Nekvalificirani radnici	24—32	25—40	24—28	24—31	24—31	21—30

Nadnice malodobnih radnika u industriji zemlje bile su manje od nadnica odraslih radnika, iako su radili i na akord. God. 1929. za mladiće od 16 do 18 godina vremenska satna plaća iznosila je 2,50 dinara, a za mladiće od 14—16 godina 1,80 dinara. God. 1931. smanjena im je plaća na 2 i 1,60 dinara na sat; 1933. na 1,60 i 1,40, a 1940. povišena im je na 1,80 i 1,50. Djeca su dobivala nadnicu od pet do 15 dinara na dan, a od 1934. godine od pet do 11 dinara. Akordna nadnica svih malodobnih osoba kretala se od 11 do 18 dinara dnevno, a od 1934. godine od 11 do 17 dinara.

U izvještaju Centralne uprave Saveza građevinskih radnika V redovnom kongresu o poslovanju od 1932. do 1935. god. kao uzrok naglog opadanja zarade građevinskih radnika »koje su padale filmskom brzinom«, navodi se smanjivanje opsega građevinske djelatnosti i povećanje broja nezaposlenih. U izvještaju se tvrdi da su 1932. godine prosječne zarade građevinskih radnika iznosile 60 dinara dnevno uz prosječnu zaposlenost od pet do sedam mjeseci u godini. God. 1935. zarade su pale na dnevni prosjek od 32 dinara dnevno. Evo tog prikaza:

»Kvalificirani građevinski radnik imao je zaradu u 1914. godini 36 dinara nedjeljno, s uposljenjem od 35 nedjelja godišnje. Tada je zaradio 1260 dinara godišnje ili 20,40 nedjeljno. Godine 1932. sa dnevnom zaradom 60 di-

nara i zaposlenjem 26 nedjelja godišnje, ukupna zarada je iznosila 9360 dinara ili podjeljeno kroz 52 nedjelje iznosila je 180 dinara. No, samo za 4 godine ona pada u 1935. godini na prosjek od 32 dinara dnevno sa zaposlenjem od 27 nedjelja godišnje, ili sve skupa 5184 dinara godišnje, podjeljeno na 52 nedjelje, iznosi dinara 99,70 nedjeljno.« Za prosječnu tjednu zaradu mogle su se kupiti najpotrebnije životne namirnice po godinama:

		1914.	1932.	1935.
Sećera	kilograma	20	13	7
Kruha	kilograma	100	60	33
Mlijeka	litara	100	60	33
Drva	kbm	2,1/2	1,1/2	0,90
Duhana običnog	paklića	100	60	33
Košulja	komada	5	1,1/2	1
Cipela	pari	4	1,1/2	1
Odjela (ancug)		1	1/2	—
Stan od odjeljenja		3	2	1

Iznijeli smo te podatke o kretanju realnih nadnica jer su se oni koristili na mnogobrojnim sindikalnim sastancima građevinskih radnika. Prema zvaničnim podacima, ako se indeks realne nadnice radnika građevinske industrije 1914. godine označi sa 100, onda je 1932. godine za neoženjenog radnika taj indeks iznosio 67,44, a za četvoročlanu obitelj 63,01. Godine 1935. indeks realne zarade za neoženjenog radnika bio je 55,72, a za obitelj od

četiri člana 57,57. Ili, u 1932. godini realna zarada neoženjenog radnika iznosila je 128,58, a četvoročlane obitelji 50,87, dok je 1935. realna nadnica za prvi slučaj iznosila 106,27, a za drugi 41,76. Realna zarada iskazana je na bazi fizičko-fiziološkog minimuma egzistencije. Ako se taj minimum uzme kao jedinica mjere moguće je utvrditi koliko je u prosječnoj realnoj zaradi sadržano egzistencijalnih minimuma.

God. 1932. mjesečni troškovi za samce iznosili su 720 dinara, a za radničku obitelj od četiri člana 1840 dinara, a 1935. godine mje-

sečni troškovi za samce iznosili su 620 dinara, a za radničku obitelj od četiri člana 1590 dinara.³⁰⁷

³⁰⁷ B. Haberle, *Struktura radništva naših glavnih gradova*, Zagreb, 1936, 4—5, 15—18, 31—33; *Radnička zaštita*, 1932 (str. 642), 1934 (642), 1935 (574—575), 1936 (470—473), 1937 (1032—1033); *Indeks* 1/1937; Izvještaj Centralne uprave SGRJ IV kongresu, ožujak 1932; Izvještaj Centralne uprave SGRJ V kongresu, 29—30. ožujka 1936; Izvještaj Trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za 1935. godinu. Anketna o radničkim nadnicama i zaradi u industriji.

KONGRESI SAVEZA GRAĐEVINSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE

Kongres 1930. godine

Uprava Saveza građevinskih radnika Jugoslavije (iz sastava URSSJ-a), na svojoj je sjednici od 5. siječnja 1930. odlučila da se 16. 17. i 18. veljače 1930. godine u 8 sati prije podne u sindikalnoj dvorani Doma Radničke komore u Beogradu, u Nemanjinoj ulici 34, održi redovni III kongres Saveza s dnevnim redom: 1. otvaranje Kongresa i izbor Verifikacijskog odbora koji je do izbora predsjedništva rukovodio Kongresom i koji istodobno broji glasove, te je potpisnik kongresnog zapisnika; 2. Izbor triju osoba za utvrđivanje stalnoga dnevnog reda; 3. Izvještaj o radu Uprave saveza: a) sekretara; b) blagajnika; c) Nadzornog odbora; 4. Odlučivanje o donošenju novog saveznog pravilnika; 5. Međunarodna građevinska poduzeća; 6. Organizacijsko pitanje — okupljanje učenika i omladine u građevinskoj struci; 7. Tarifna politika; 8. Izbor nove uprave i Nadzornog odbora; 9. Razno.

Uz beogradsku organizaciju, koja je brojala 297 članova, na Kongresu su bile zastupljene podružnice: Banja Luka (44), Bjelovar (4), Kanjiža (8), Osijek (31), Rajla (31), Skoplje (10), Sombor (31), Sušak (86), Varaždin (7), Venčac (96), Vršac (37) i Zagreb (485). Ukupno je bilo 16 delegata iz 13 podružnica. Kongresu su kao gosti prisustvovali Georg Keller, sekretar Internacionale građevinskih radnika iz Berlina i Karel Totoška, sekretar Saveza građevinskih radnika iz Čehoslovačke, te predstavnici centralnih sindikalnih foruma i radničkih komora. O radu kongresa i njegovim odlukama

pisale su beogradske *Radničke novine*, među ostalim: »Novim pravilnikom riješena su dva važna pitanja: a) pitanje oblasnih pokrajinskih sekretarijata sa svojim samoupravnim forumima, upravama, finansijskom kontrolom i svojim skupštinama, koji bi tako kao cjelina ulazili u sastav Saveza građevinskih radnika Jugoslavije. Tom odlukom kongres je otvorio širom vrata Saveza i stvorio mogućnost da okupi sve građevinske radnike u Jugoslaviji, stvarajući mogućnost za uspješno vođenje agitacije na snaženju Saveza i sprovođenju akcija za kulturno i materijalno podizanje građevinskih radnika; b) pitanje pomoći u putovanju, besposlici, starosti, iznemoglosti i pogrebima. Po ovim pitanjima pomoći kongres je stao sa ogromnom većinom na zdravo i jasno stanovište da je Savez borbena klasna radnička organizacija, koja ima za cilj da svojim članovima izvojuje bolji život, a u prvom redu kraće radno vrijeme, veću nadnicu i higijenske uslove rada u poduzeću. I na osnovu toga usvojio je stav da daje pomoć u putovanju i besposlici, a da se pomoć u invaliditetu i za pogrebninu trebaju osigurati kroz odlučnu borbu za osvajanje i sprovođenje socijalnog zakonodavstva i zakonsko osiguranje u svim slučajevima, pa i besposlici. Pri izradi novog Pravilnika došlo je do razmimoilaženja između delegata podružnice Sombor i većine kongresa, oko plaćanja članarine. Konflikt je riješila posebna delegacija koja je u ime kongresa održala sastanak sa podružnicom u Somboru. Isto tako, Kongres je nakon diskusije prihvatio jednoglasno rezoluciju o tarifnoj politici koja u sebi sadrži slijedeće osnovne

zahtjeve: 1. Skraćivanje radnog vremena na 8 sati maksimum; 2. Povećanje nadnica i utvrđivanje minimuma; 3. Ukidanje rada na akord; 4. Zabrana prekovremenog rada; 5. Obostrani otkaz u trajanju od 14 dana; 6. Zapošljavanje radnika preko organizacije; 7. Učeničko pitanje: a) ne ograničiti broj učenika; b) nagrada učenika odmah pri stupanju u školu potrebna mu za životne potrebe; c) obavezno stručno školovanje u radnim danima za vrijeme rada; d) zabrana upotrebe učenika za kućanske poslove.»

Po završetku Kongresa, sekretar Internacionalne, pozdravljajući sudionike rekao je: »Ne zaboravite, drugovi, da je vaš Savez klasna borbena organizacija koja ima cilj da borbom popravi kulturni i materijalni položaj radnika, da ga klasno prosvijetli i osposobi za zadatke koje ima da izvrši, tj. da mu omogući bolji život dostojan čovjeka. Isto tako, ne zaboravite da ste vi sastavni dio cijele radničke klase i da rame uz rame sa svim ostalim profesijama aktivno učestvujete u svim općim akcijama koje vode naše centralne instance.«

Novoizabrana Centralna uprava uputila je građevinskim radnicima i podružnicama Saveza manifest u kojem se pozivaju da razviju široku djelatnost na uključivanju što većeg broja građevinskih radnika u Savez. Isto tako, pozvane su centralne uprave saveza građevinskih radnika Bosne, Hercegovine i Slovenije, da što prije donesu odluke o stvaranju jedinstvenog Saveza građevinskih radnika Jugoslavije. Na kongresu je Savez brojio 456 ispravnih članova. U saveznoj kasi nalazilo se 16.928 dinara. Radi štednje ukinuto je jedino činovničko mjesto koje se mjesečno plaćalo 1500 dinara.

Od studenog do ožujka svake godine u velikoj većini podružnica Saveza građevinskih radnika rad je zamirao. Zbog toga se svakog proljeća rad morao obnavljati. Centralna je uprava smatrala da se protiv toga ne može učiniti ništa, jer Savez nema dovoljan broj profesionalnih funkcionara. U izvještaju za IV kongres Saveza, Centralna uprava navodi razloge likvidacije sindikalne podružnice u Velikom Bečkereku (Zrenjaninu).

»Još 1929. god. je optužen drug Punkert, sekretar podružnice u Velikom Bečkereku radi komunističke agitacije. Ova je optužba podignuta na osnovu denuncijacija. Pohađen je cio Upravni odbor, ali je u toku istrage utvrđeno da nema nikakve krivice i većina je puštena. Drug Punkert je ostao i dalje u zatvoru, čitavih 6 mjeseci. Kada je izveden pred Državni sud za zaštitu države ustanovilo se da nije kriv i pušten je na slobodu! Poslova

nije bilo u Velikom Bečkereku, i oni su se rasuli. Tako je likvidirana podružnica u tom mjestu. Sva kasnija nastojanja da se učini nešto za podizanje organizacije, ostala su bezuspješna. Veliki Bečkerek propada. Samo su se dvije kuće rušile u toku 1931. god. na primjer. Tu nema uslova za organizacioni život, jer nema radnika.«

U Vinkovcima je policijska vlast zabranila rad podružnice. Savezni ju je delegat uspio obnoviti u srpnju 1931. godine. Savez je nastojao da formira podružnice u prvom redu u samoj blizini pojedinih centara gdje je radio veći broj građevinskih radnika. Tako su osnovane podružnice u Kuli i Crvenki. U Ripnju je podružnica brojila više od 400 članova. U Subotici je formirano povjereništvo sa 20 kamenorezačkih radnika. Formirana je podružnica u Banjoj Luci. U Novom Sadu prikupljeni su u podružnicu soboslikarsko-ličilački radnici. Osnovane su podružnice u Bjeļovaru, Čačku, Ljubljani, Osijeku, Pančevu, Ralji, Sarajevu, Skoplju, Sušaku, Varaždinu, Velikoj Kikindi i Venčacu. Do kraja 1930. godine narastao je broj članova na 1232, a u 1931. godini na 1407 članova. To je, po mišljenju Centralne uprave, bilo zadovoljavajuće s obzirom na teške privredne i političke prilike. Prema uplati članskih uloga u ožujku 1931. bilo je 555 ispravnih članova, u svibnju 1965, u rujnu 2030 i u studenome 1931. god. 1407 članova. Postotak organiziranih građevinskih radnika u odnosu na ukupan broj zaposlenih iznosio je 3,4 posto. Plenarna sjednica Centralne uprave održala se 4. siječnja 1931. i na njoj se, pored ostalog, raspravljalo i o djelovanju Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata među građevinskim radnicima. Izvršni odbor i predsjedništvo Centralne uprave održavali su redovne sjednice jedanput tjedno.

U izvještaju o radu tokom 1931. godine navodi da je u Zagrebu formiran pokrajinski sekretarijat Saveza u koji su ušli predstavnici zagrebačke i osječke podružnice. Njegovi osnovni zadaci imali su agitacijsko i organizacijsko obilježje. Jedna od najaktivnijih podružnica u zemlji bila je zagrebačka. O njenoj aktivnosti kaže se u izvještaju: »1930. god. ona je publicirala svoj izvještaj o radu u obliku jedne brošure. Ta je brošura razasla svim podružnicama, tako da ovdje ne govorimo o toj godini, jer — osim nekih načelnih pogleda na događaje — usvajamo taj Izvještaj kao svoj.«

Donosimo ulomke iz tog izvještaja.

»Podružnica je podnijela 79 tužbi obrtnim vlastima kao i Mirovnom sudu zidara. Dobi-

no je 38. Pored toga je podnijeto 65 prijava nadležnim radi raznih prekršaja. Od toga je za uspjehom riješeno 10, a za ostale nema izvještaja.

Tokom 1931. godine bilo je 5 smrtnih i 12 nesretnih slučajeva. Krivica je u svakom slučaju do poslodavaca koji su indirektno ubice i nesrećitelji 17 radničkih porodica.»

U izvještaju se dalje govori o tarifnim i štrajkaškim pokretima, no taj dio smo dali u poglavlju o tarifno-štrajkaškim pokretima građevinskih radnika.

»Posebna aktivnost je bila vezana uz biranje radničkih povjerenika. Ta aktivnost je bila najživlja u Zagrebu. Izabrano ih je 206. Birani su u glavnom po skraćenom postupku. Protukandidacija nije bilo.

Fluktuacija članstva je tako silna da je od 1883 upisanih članova ostalo ispravnih samo 662.»

U Osijeku je policija ometala rad podružnice zabranjujući dijeljenje letaka, sastanke i skupštine. U Bjelovaru je postojala organizacija dimnjačara iz 1930. godine. Podružnica je radila na tome da se organiziraju i ostali građevinski radnici. Na zahtjev poslodavaca proteralo je gradsko poglavarstvo aktivne dimnjačare iz Bjelovara pod optužbom da su komunisti. Centralna je uprava u vezi s tim bezuspješno intervenirala.

Varaždinska je podružnica imala 40 članova. Poslije skupštinske aktivnosti izbio je jednosatni štrajk radi očuvanja nadnica. U ime Saveza s poslodavcem je pregovarao Vjekoslav Kranjec. Poslodavac je potpisao kolektivni ugovor kojim su radnici dobili povišicu od dinara po satu. Ugovor je obavezao poslodavca da će prvenstveno upošljavati domaće radnike. Poslije tog pokreta izabrano je šest radničkih povjerenika.

U Sušaku podružnica je vodila akciju oko izbora radničkih povjerenika, kojih je izabrano osam. Radila je i na osnivanju organizacije u Crikvenici. Dolazila je i u sukob sa Jugoslavenskim nacionalnim radničkim sindikatima.

Jedina podružnica Saveza u Bosni i Hercegovini bila je ona u Banjoj Luci. Imala je 198 članova, od toga 57 ispravnih. Podružnica je održala 21 sjednicu, tri konferencije i 12 općih sastanaka. U akciji oko poboljšanja uvjeta rada u 1931. godini uspjela je radno vrijeme svesti na 10 sati dnevno.

Podružnica u Somboru svake je godine u početku sezone obnavljala kolektivni ugovor kojim se čuvalo osamsatno radno vrijeme.

Rad podružnice u Beogradu bio je opsežan. Podružnica je održala između dva kongresa 323 šira sastanka kojima je prisustvovalo prosječno po 30 radnika, i osam skupština sa po 400 sudionika. Velik dio aktivnosti podružnice činilo je redovno informiranje 12 tisuća građevinskih radnika o akcijama koje podružnica poduzima. Kroz organizaciju su prošla 1053 člana, od toga je ostalo ispravnih 358. Podružnica je izvršila mnoge intervencije za naplatu zarade i otkaznog roka u vrijednosti od 451.345 dinara. Isto tako, u zajednici s Inspekcijom rada i Radničkom komorom podružnica je kontrolirala prekovremeni rad i vodila borbu s poslodavcima oko izbora radničkih povjerenika.

Kongres 1932. godine

Cetvrti kongres SGRJ održao se od 27—29. ožujka 1932. u Beogradu. Novine su pisale »da je Savez građevinskih radnika rasprostrto svoju djelatnost na čitavu zemlju, da je obuhvatio skoro sve pokrajine i uspio da okupi oko sebe sve razdvojene organizacije građevinskih radnika, s oko dvije tisuće članova.« Kongresu je prisustvovalo 27 delegata iz 15 podružnica, a u njegovu radu sudjelovalo je i 17 članova Centralne uprave.

Kongresu su prisustvovali predstavnici radničkih organizacija iz zemlje i inozemstva. Tako je u ime Internacionale i Njemačkog saveza Kongres pozdravio Nikola Bernard, u ime URS-a Bogdan Krekić, u ime Glavnog radničkog saveza Milorad Belić, u ime Pokrajinskog sekretarijata URS-a za Hrvatsku i zagrebačke Radničke komore Vladimir Pfeiffer, u ime Saveza građevinskih poslovođa Mirko Kajba i Josip Pauluša, a u ime sekcije građevinarstva pri Savezu zanatskih radnika Split Marko Raguzin i Ivan Mlinarić. Referenti na kongresu bili su Dergenc, Kranjec, Stinčić, Korošec i Crnogorac. Kongres je raspravljao o ekonomskom položaju građevinskih radnika, o potrebi jedinstva, važnosti štampe i pokretanju saveznog organa, značaju rada s omladinom, o radu Saveza u idućem razdoblju, o razvoju građevinarstva i rješavanju pitanja nezaposlenosti građevinskih radnika. U svojim odlukama Kongres, prije svega, zahtijeva uvođenje osamsatnoga radnog dana, osiguranje minimalne nadnice i poštovanje zakonskih propisa, a odredio je i norme tarife politike. Kongres je usvojio platformu za zajednički rad sa Savezom građevinarskih poslovođa i risara.

Na Kongresu su se izdiferencirala dva stava o karakteru Saveza i njegovim zadacima.

Klasno borbeni karakter Saveza istakle su podružnice Bjelovar, Osijek, Sušak, Varaždin i Zagreb, te članovi centralne uprave Rübner, Tosić i Bulatović. Stari Izvršni odbor, s Mihajlom Rajkovićem na čelu, stao je na stajalište da su borbe bezizgledne, pa prema tome neumjesne i nepotrebne. U vezi s tim dvjema orijentacijama došlo je i do sukoba o trošer-nju članarine. Delegati iz Hrvatske tražili su da se povećaju borbeni fondovi na račun administracije i pomoći. Stari izvršni odbor zauzeo je stav da Savez treba da bude prvenstveno klasno potporna organizacija. Delegati iz Zagreba tražili su da Savez proširi svoje djelovanje i na radnike građevne industrije. Oni su podnijeli svoje prijedloge o visini članarine, o uvođenju borbenog fonda, o tome da se ne može prelaziti iz višeg u niži razred, o načinu biranja delegata za kongres, o dužini mandata centralne uprave, o pravu glasa centralne uprave na kongresu, o tome tko može biti sekretar Saveza, o broju i veličini podružnica, o pomoći i njoj veličini. Kongres je sve te prijedloge većinom glasova odbio.

Vjekoslav Kranjec je u diskusiji na Kongresu izjavio da ljudima iz Izvršnog odbora, s Mihajlom Rajkovićem na čelu manjka razumijevanje stvarnih potreba Saveza pa odbijaju sve prijedloge zagrebačke podružnice, »gledajući na Zagrepčane prijekim okom, kao na one koji su došli na kongres sa zlim namjerama i kao na opasne rivale«. Mihajlo Rajković je obrazložio da se Izvršni odbor na Kongresu rukovodio uvjerenjem da se linija socijalista u sindikalnoj politici na kraju uvijek pokazala jedino ispravnom. Poslije rata stvorila su se dva tipa organizacije građevnih radnika, jedan ekstremno borbeni, drugi ekstremno humani. Sada su se u Savezu našle obje struje sa svojim posebnim mentalitetom, navikama, drukčijom prošlošću, pa klasnu borbu svaka od njih drukčije shvaća. Delegati iz Hrvatske došli su na Kongres s odlučnim zahtjevima koje on nije bio spreman prihvatiti. A. Beretić iz Sombora tvrdio je da su vojvodarske podružnice, osobito somborska, preživjele bivše borbe funkcionara Saveza i sačuvala Savez za sve građevinske radnike pored ostalog i putem potpora.

Kongres je raspravljao i o privrednoj krizi koja iz temelja ruši dotadašnje odnose između radničke klase i poslodavaca. Poslodavci se nastoje izvući iz krize na taj način što sve njene terete prebacuju na leđa radničke klase, nastojeći da s malim brojem radnika izbace što veće profite. Uslijed nemogućnosti da primijene najmodernija tehnička sredstva u proizvodnji, građevinski poduzetnici, da ne bi izo-

stali u brzom bogaćenju, primjenom primitivnih sredstava i zavođenjem akordnog sistema rada nastoje osigurati svoje profite, a građevinski radnici, pod pritiskom teške privredne krize, morali su i to prihvatiti.

Akordni rad štetan je po građevinske radnike zbog više razloga: prvo, akordnim radom povećava se ionako velika nezaposlenost, a pored toga radnike fizički iscrpljuje. Osim toga, akord unosi među radnike mržnju i razdor, stavlja ih u odnose konkurencije. Tako akord kod radnika ubija osjećaj drugarstva, solidarnosti i klasne svijesti, te nastupa divlja borba između samih radnika, koja koristi jedino poslodavcu. Kongres je pozvao građevinske radnike na najodlučniju borbu protiv akorda, kao i protiv svih koji ga podržavaju. »Uništenje akordnog rada jeste preduslov za poboljšanje životnog standarda građevinskih radnika. Građevinski radnici u pogledu neprekidnog pogoršavanja uslova života stoje mnogo gore od ostalih profesija radnika, jer se oni regrutiraju sa sela i dolaze u grad sa vrlo ograničenim kulturnim potrebama i često s neprijateljskim osjećajima za organizaciju i klasnu borbu. Da bi građevinski radnici mogli da vode uspješnu borbu za poboljšanje uslova života i rada, potrebno je da imaju jake sindikalne organizacije. Iako Ustav i Zakon o zaštiti radnika garantiraju radnicima pravo zbora i dogovora te udruživanja, ipak se u nekim mjestima ometa rad radničkih organizacijama, čime su radnici prikrćivani u svojim osnovnim građanskim pravima.« Kongres dalje poziva sve građevinske radnike, da se na osnovi odredaba ustava, Zakona o zaštiti radnika, te Zakona o društvima zauzmu za ostvarivanje prava koja im spomenuti zakoni neosporno daju.

Na Kongresu se govorilo i o tretmanu građevinskih radnika u slučaju nezaposlenosti te je konstatirano da se građevinski radnici tretiraju kao sezonski radnici, pa u vrijeme nezaposlenosti ne mogu primati, posredstvom javnih burza rada, redovnu plaću kao ostali radnici. Kongres je pozvao sve građevinske radnike na najodlučniju borbu za osmosatno radno vrijeme i ostalu zakonom propisanu zaštitu i prava radnika.

O radničkim povjerenicima se posebno raspravljalo. U raspravi je rečeno da je priroda građevinskog posla takva da uvjetuje stalnu fluktuaciju radnika i to ne samo u jednom poduzeću nego i u mjestu zaposlenja, što šteti razvoju i stabilizaciji sindikalne organizacije. Uslijed toga je pitanje radničkih povjerenika za građevinske radnike od dvostruke važnosti: s jedne strane, oni se brinu o primjeni rad-

ničkoga zaštitnog zakonodavstva, a, s druge strane, predstavljaju stalne veze između sindikalne organizacije i radnika i pomažu razvoju i stabilizaciji sindikata. Kongres je pozvao građevinske radnike da najveću pažnju poklone izboru radničkih povjerenika, te da pored borbe za njihovo zakonsko priznanje nastoje da se ustanova radničkih povjerenika prizna i kolektivnim ugovorima, te da se u svim poduzećima pristupi izborima radničkih povjerenika.

Kongres je konstatirao da privredna kriza i nezaposlenost osobito teško pogađaju građevinske radnike, te je pozvao građevinske radnike iz cijele zemlje da se bore za potpuno osiguranje u nezaposlenosti, nemoći i starosti, čime se mogu ublažiti posljedice ekonomske krize. Privredna kriza i nezaposlenost prisiljavaju građevinske radnike da tražeći posla lutaju zemljom, te na kraju, bez da su našli zaradu i nakon što su iscrpili sva sredstva, moraju prihvatiti posao i pod nemogućim uvjetima, te tako sami obaraju plaće i pogoršavaju uvjete rada. Da bi se tome zlu doskočilo, Kongres poziva sve građevinske radnike i sve svoje organizacije da se bore za namještbene odsjeke (odsjeke za zapošljavanje) koje treba sankcionirati kolektivnim ugovorima.

Privredna kriza prouzrokuje naglo pauperiziranje i proletariziranje seljačkih masa, koje su prisiljene potražiti zarade u gradovima. Takvi radnici »sa svojim naopakim shvaćanjim da što dulje i jače radi, više će zaraditi prihvaćajući posao pod nemogućim uvjetima, te nastupaju kao konkurenti gradskim radnicima proleterima. Gradski radnici zadiru od njih, a ovi pak to osjećajući, naslanjaju se na poslodavca, dok poslodavci, koristeći se njihovom neslogom, izrabljuju i jedne i druge.« Kongres je pozvao klasno svjesne građevinske radnike da mjesto mržnje i razdora drugarski pridu tim radnicima, te, objašnjavajući im pravo stanje stvari, pridobiju i njih za organizaciju.

Uvjeti života i rada ciglarskih, terenskih, pružnih, tunelskih radnika, kao i radnika zaposlenih u tvornicama cementa često su bili upravo barbarski. Tako su, npr., ciglarski radnici radili i po 18 do 20 sati na dan, »a ne zarađuju ni toliko da se pošteno nahrane suhim kruhom«. Kongres je pozvao spomenute radnike da se organizuju u Savez građevinskih radnika Jugoslavije, te da zajedničkom borbom s ostalim građevinskim radnicima izvojuju sebi čovjeka dostojne uvjete života i rada. Ujedno je Kongres zahtijevao da nova

Centralna uprava posveti posebnu pažnju radnicima u tvornicama cementa i ciglanama.

U vrijeme što je prethodilo održavanju Kongresa poslodavci su najavili snižavanje ionako niskih radničkih nadnica. »Do sada su u nekim mjestima najavljena snižavanja plaća za oko 23 posto, što znači pogoršavanje radničkog života, naprama onome iz srpnja 1914. godine za oko 63 posto. Poslodavci ovo pravdaju famoznom krilaticom o krizi koja u građevinarstvu doista postoji, ali za građevinske radnike, kojih je broj svaki dan veći uslijed krize i besposlice u raznim industrijskim granama. Poslodavci, koristeći taj po njihov povoljan slučaj, pogoršavaju radne i plaćevne uslove, no, ne zbog krize već zbog održanja svog visokog profita i zarada.« Na osnovi ovih konstatacija, Kongres je naložio Centralnoj upravi da odmah povede akciju, posredstvom općih zborova građevinskih radnika u cijeloj zemlji, protiv daljeg snižavanja plaća i pogoršavanja i onako već suviše teških uvjeta rada i života građevinskih radnika.

Kongres je konstatirao sve veću učestalost nesretnih slučajeva na poslu do kojih dolazi zbog neadekvatnih zakonskih propisa u pogledu zaštite i osiguranja života građevinskih radnika. Uslijed toga kongres traži: »Da se ustanove građevinski inspektori pri svim radničkim komorama, a služba inspektora da se povjeri iskusnim predstavnicima građevinskih radnika u koje oni samo imaju povjerenja.«

U raspravi o privrednom položaju građevinarstva i ekonomskom položaju građevinskih radnika, kongres je pošao sa stajališta da privredni položaj ove grane industrije u prvom redu ovisi o položaju seljaka kao najbrojnijeg sloja stanovništva. Činjenica da seljaci ne mogu da žive od prodaje poljoprivrednih proizvoda, zbog velikog pada cijena, goni ih u gradove i industrijska središta gdje iznajmljuju svoju radnu snagu. Priliv tih radnika povećao je broj nezaposlenih i pogoršao uvjete i cijenu najamnog rada, što posebno pogađa građevinske radnike koji privređuju samo u sezoni. Kongres je osudio obustavu kredita za privatnu i javnu građevnu djelatnost. »Financijski svijet« — reklo se na kongresu — »rukovođen je uskim individualističkim interesima. On neograničeno raspolaze sa štednjom malih štediša, te samovoljno koči preostale mogućnosti rada, gomilajući novčana sredstva za spekulativne operacije koje u krizi kredita i likvidnih sredstava predstavljaju izvor profita za poduzimače.« Kongres je posebno osudio strana i domaća poduzeća koja proizvode bez plana. Koriste zaštitne carine, gomilaju osobne dobitke i iznose kapital iz zemlje. Kon-

gres je pozvao Savez da se, radi poboljšanja uvjeta života građevinskih radnika, bori za uvođenje kolektivnih ugovora u kojima će biti priznato pravo na izbore radničkih povjerenika, sindikalno organiziranje, socijalno osiguranje i odštete u slučaju nesreće na poslu (pet posto utvrđuju komisije za nesreće na poslu) te obaveze da se radnici zapošljavaju samo posredstvom sindikalne organizacije. Tim bi se kolektivnim ugovorima morala utvrditi minimalna cijena za osam sati radni dan, osigurati poštovanje osamsatnog radnog dana, a u slučaju dogovorenog produženja rada da se za prekovremeni rad isplaćuje 50 posto više od normalne zarade.

Govoreći o potrebi oživljavanja građevinske djelatnosti i suzbijanju nezaposlenosti, Kongres je konstatirao da na smanjivanje obujma građevinske djelatnosti utječe visoka kamata na građevni kapital, nedovoljni i mali hipotekarni krediti, špekulacija s građevnim parcelama i skupoća građevnog materijala čiju cijenu utvrđuju kartelizirani proizvođači. To utječe na visoku cijenu stanova u gradovima koji su nedostupni radnicima i namještenicima, tako da i pored stambene krize novosagrađeni stanovi ostaju prazni. Građevinsku je djelatnost, po mišljenju Kongresa, trebalo oživjeti posredstvom zajedničke građevne djelatnosti države, općina i zadruga. Zakonom bi trebalo osigurati razvoj zadrugne građevne djelatnosti. Hipotekarna banka trebala bi najmanje dvije trećine građevinskih kredita davati posredstvom građevnog zadrugarstva. Zakonom se treba, odnosno odgovarajućim opozivanjem, onemogućiti špekulacija građevnim parcelama, te zabraniti industrijsko karteliranje i umjetno povećavanje cijena građevnog materijala.

Kongres se izjasnio za jaki, centralizirani i jedinstveni Savez građevinskih radnika Jugoslavije kroz koji bi građevinski radnici mogli uspješno odolijevati svim napadima kapitalista na tekovine radnika i uspješno voditi borbu za povišicu plaća, primjenu radničkog zakonodavstva i slobodu rada radničkih organizacija. Kongres je pozvao na ujedinjenje Savez sindikata molersko-farbarskih radnika i Savez građevinskih poslovođa i risara u Zagrebu.

Kongres je istakao da je proleterska štampa vrlo važno oružje u sindikalnoj klasnoj borbi, te je donio odluku da se uspostavi savezno sindikalno glasilo *Građevinski radnik*. Kongres je pozvao da se u svim mjestima, osobito u većim industrijskim središtima, organizira mreža stalnih dopisnika, da se pristupi osnivanju sindikalnih biblioteka, da se da

du sredstva za nabavu potrebnih knjiga, te da se formiraju odbori za raspačavanje sindikalne štampe i literature.

Na Kongresu se, među ostalim, referiralo o radu s omladinom. Kako ostali sindikati nisu imali cjelovite stavove o radu među omladinom, donosimo zaključke koji se odnose na rad među omladinom u cijelosti.

»Kongres konstatira da je uvlačenje mlade radne snage u proizvodnju i njena eksploatacija došla do ogromnih razmjera. To uvlačenje i eksploatacija mlade i dječje radne snage zauzela je osobito velike razmjere u građevnom obrtu i industriji. U obrtu kod mnogih građevnih poduzeća, pogotovo onih manjih dolazi na jednog pomoćnika po dvojica šegrta. Njihovo radno vrijeme iznosi po 10—12, pa i 14 sati dnevno. Osamsatni radni dan se nigdje ne primjenjuje za mladu radnu snagu. Nadnice su mizerne. Zlostavljanja mladih radnika i šegrta su mnogobrojna.

Poslodavačka klasa i u Jugoslaviji svoju »racionalizaciju« i stabilizaciju sprovodi u prvom redu uvlačenjem u posao neotporne i jeftine mlade radne snage, i njezinom strahovitom eksploatacijom. Poslodavci teže da radničku omladinu, nedovoljno otpornu i bez ikakve klasne svijesti, iskoriste kao konkurenta odraslim radnicima, da bi što lakše postigli još veće pogoršanje radničkog položaja, sniženje nadnica, produženje radnog vremena i potpuno skidanje radničkog zaštitnog zakonodavstva, te razbijanje radničkih organizacija, a sve u cilju održanja konkurentne sposobnosti i visokih profita.« Zbog toga Kongres smatra da je pitanje zaštite radničke omladine, njeno organiziranje i uvlačenje u borbu za interese građevnih radnika uopće, jedno od najaktualnijih problema na kojem se mora angažirati Savez građevinskih radnika Jugoslavije.

Kongres je konstatirao da su organizacije do sada vrlo malo uradile u tom pravcu. Pri tarifnim i sličnim pokretima nisu se u dovoljnoj mjeri isticali zahtjevi za poboljšanjem položaja mladih radnika. Stoga »Kongres nalaže budućoj centralnoj upravi i svim podružnicama da pitanju uvlačenja mladih radnika i šegrta u sindikate posveti u buduće osobitu pažnju. Sve organizacije dužne su da stalno, a naročito pri tarifnim i inim pokretima, ističu zahtjeve za poboljšanje položaja mladih radnika i šegrta. Kongres skreće pažnju organizacijama na potrebu široke agitacije kod odraslih radnica za drugarsko postupanje sa naučnicima, kao mladim klasnim drugovima, i da porade na njihovom organiziranju i klasnom prosvjećivanju, kao i da se u svakom slu-

čaju zauzimaju za zaštitu njihovu od šikanacija ili progona, bilo od poslodavaca ili njihovih priganjača.« Kongres je konstatirao da se ti zadaci mogu ostvariti ukoliko se razviju posebne metode i oblici rada, te je utvrdio obavezu svih podružnica da priđu osnivanju omladinskih sekcija na slijedećoj bazi:

«1) Omladinske sekcije su sastavni dio podružnice i u svome radu potčinjene upravi podružnice. U omladinsku sekciju ulaze svi članovi dotične podružnice do 18 godina starosti, osim šegrta koji su njeni članovi sve do oslobođenja; 2) Radom omladinske sekcije rukovodi uprava podružnice preko odbora sekcije koji se bira na konferenciji omladinske sekcije. Njezin izbor podliježe potvrdi uprave podružnice. Radi što bolje kontrole rada, uprava podružnice određuje jednog svog člana u odbor omladinske sekcije. Sekretar omladinske sekcije ako nije član podružničke uprave, prisustvuje njenim sastancima sa savjetodavnim pravom glasa; 3) Zadatak omladinskih sekcija jeste: a) da rade na privlačenju mladih radnika i šegrta u sindikalnu organizaciju; b) da pomažu podružnici u zaštiti interesa mladih radnika i šegrta putem njihovog uvlačenja u ekonomsku borbu i kroz isticanje zahtjeva za zaštitu njihovih interesa (naročito pri štrajkovima, tarifnim pokretima, intervencijama, izborima povjerenika, itd.); da uvlače mlade radnike u razne odbore (štrajkaške i tarifne odbore); da aktivno učestvuju u radu različitih skupština i konferencija, tvorničkih sekcijских odbora, itd.); c) da posebno izučavaju položaj mladih radnika i šegrta, tijesno povezujući prosvjetni rad sa svakodnevnim borbom za interese mladih radnika; e) da rade na zadovoljavanju kulturnih potreba mladih radnika i šegrta (borba protiv nepismenosti, za opće obrazovanje, širenje proleterske umjetnosti i fizičke kulture, borba protiv alkoholizma, itd.); f) da rade na pripremi mladih sindikalnih funkcionera. 4) Pri Izvršnom odboru Saveza treba se formirati omladinska komisija koja ima zadatak da sakuplja materijale o položaju mladih radnika i šegrta u građevinskoj industriji i obrtu u čitavoj zemlji, da prikuplja izvještaje o radu omladinskih sekcija u podružnicama Saveza, i daje direktive za njihov rad. Omladinska komisija je dužna podnositi izvještaje o svom radu Izvršnom odboru. 5) Zabranjuje se uvođenje specijalnih članskih uloga za članove omladinskih sekcija, pored sindikalne članarine. Rashodi za rad među omladinom imaju se pokrivati iz redovnih prihoda, dobrovoljnih priloga, raznih priredaba, itd.»

Kongres je naložio Centralnoj upravi da ove zaključke dostavi svim podružnicama s opširnim instrukcijama i da se najenergičnije zauzme za njihovo provođenje.

Na IV kongresu u Centralnu su upravu izabrani: Baromir Bošković, zidar, Petar Braun, tesač, Borivoj Bulatović, građevinski poslovođa, Rinaldo Grimac, kamenorezac, Nikola Kolar, zidar, Svetozar Midić, tesač, Jakov Šuster, keramičar, Dragiša Tošić, kamenorezac i Dušan Vukašinić, dimnjačar (svi iz Beograda), te Anton Beretić iz Sombora, zidar, Josip Bruk iz Vršca, zidar, Anton Obratil iz Sarajeva, zidar, Mijo Vastl, ličilac iz Osijeka. Nadzorni odbor činili su Lovro Jonak zidar, Petar Sedlaček kamenorezac i Nenad Stojišić zidar iz Beograda. Dva mjesta su ostala upražnjena jer delegati iz Zagreba nisu željeli preuzeti te dužnosti, no podružnica iz Zagreba je naknadno delegirala u Centralnu upravu Vjekoslava Kranjca, a u Nadzorni odbor Petra Dergenca.

Kongres 1936. godine

Peti redovni kongres Saveza održao se 29. do 31. ožujka 1936. godine u Beogradu. Savez je tokom 1935. godine imao 42 aktivne podružnice, od ukupno 58, koliko ih je vodio u evidenciji. U tim podružnicama bilo je upisano 3058 članova, a ispravnih ih je bilo 1185. U neaktivne podružnice spadale su Ada Bačka (17), Crikvenica (78), Maribor (76), Pakrac (15), Paraćin (4), Paragovo (57), Popovac (81), Prizren (69), Rajla (31), Slavonska Požega (36), Slavonski Brod (39), Tuzla (10), Veles (217), Velika Kikinda (10), Veliki Bečkerek (Zrenjanin) (41) i Venčac (96).

U slijedećoj tabeli dat je prikaz kretanja članstva po pojedinim podružnicama između IV i V kongresa SGRJ:

Podružnica	Broj članova po godinama			
	1932.	1933.	1934.	1935.
Beograd	720	534	484	204
Zagreb	692	598	232	310
Sarajevo	76	67	70	100
Sombor	32	31	39	52
Sušak	—	8	—	10
Banja Luka	—	56	23	8
Osijek	26	36	39	62
Varaždin	13	27	26	5
Vršac	31	33	40	44
Stara Kanjiza	6	15	13	16
Bjelovar	—	—	—	12
Skoplje	59	44	27	67

Podružnica	Broj članova po godinama			
	1932.	1933.	1934.	1935.
Karlovac	27	12	249	271
Valjevo	17	14	11	9
Vinkovci	27	41	48	28
Bitolj	29	23	13	6
Sisak	17	25	16	30
Senta	19	16	10	9
Zemun	39	17	7	58
Dubrovnik	—	120	—	60
Šabac	—	23	39	28
Vukovar	—	32	49	47
Banjica	34	23	40	47
Leskovac	10	22	35	12
Stari Bečej	—	21	12	6
Podused	—	14	23	—
Kosovska Mitrovica	—	16	10	8
Križevci	—	23	31	28
Podgorica (Titograd)	35	38	27	36
Ruma	—	—	32	29
Peć	—	—	14	15
Subotica	—	—	37	49
Obrenovac	—	—	25	35
Banjica	—	—	306	83
Bedekovčina	—	—	211	30
Novi	—	—	21	32
Loznica	—	—	4	11
Smolerevo	—	—	8	22
Mostar	—	—	—	47
Jagodina	—	—	—	11
Sremska Mitrovica	—	—	—	32
Solin	—	—	—	160

Osim navedenih članova po podružnicama 1932. godine bilo je 137 članova koji su izravno pristupili u SGRJ, 1933. god. 84, 1934. god. 293 i 1935. god. 241. U taj broj su uračunati oni članovi koji su članske iskaznice dobili od mješovitih podružnica.

Iz izvještaja koji je podnesen kongresu vidi se da je Izvršni odbor Centralne uprave održao 192 redovne sjednice i sedam izvanrednih. Od podružnice je primio 6327 dopisa, a otposlao 6742. Centralna uprava održala je tri plenarne sjednice (20—21. kolovoza 1933, 26—27. kolovoza 1934. i 27—28. srpnja 1935).

Banske vlasti, odnosno sreski načelnici, u mnogim su mjestima ometali rad SGRJ, a posebno u Vračarskom, Valjevskom, Zlatarskom, Pečkom, Istočnom i Dreničkom srezu. Zbog toga je centrala vrlo često morala intervenirati kod Ministarstva unutarnjih dela i kod bankskih uprava, a pojedine podružnice Saveza bile su prisiljene da rade ilegalno. U savezu je dolazilo do sukoba između revolucionarne i reformističke struje. U izvještaju za V kongres o tome se kaže: »Sastav Saveza je

kombinacija bivšeg sindikata revolucionarnog i reformističkog pravca [...] Prirodno je bilo očekivati još u samim počecima ove uže suradnje da će biti tu i tamo manjih nesuglasica. No, nakon četvrtog kongresa ogromna većina članstva vjerovala je da su temelji Saveza učvršćeni. Dobar dio članstva je svim silama prionuo na zajednički rad. Međutim, isto tako jedan dio ljudi u našem Savezu nije se mogao pomiriti sa sudbinom već je, sićući nepovjerenje vještijim zavaravanjem da se radi o interesu članova, neprekidno tražio neke razlike. Konkretno, govorili su da je ovaj Savez prolazna potreba. Razumljivo da ova djelatnost nije ostala nezapažena, a naročito je škodila jačanju samog Saveza, kako na bojnem tako i na materijalnom polju. Ukoliko će ovo stanje i dalje ostati, valjat će to reći na kongresu. No, na svaki način morat će se promijeniti dosadašnje stanje.«

Na kongresu, koji se vodio s rijetkom prisebnošću i taktom, težište rada bilo je preneseno na komisije. U njima su utvrđene smjernice za budući rad i likvidirana sva sporna pitanja. »Važno je istaći« — pisale su beogradske *Radničke novine* — »da tokom cijelog kongresa i pored razmimoilaženja nije došlo do preglasavanja. Sve odluke su donijete jednoglasno. Jednoglasno je izabrana i nova Centralna uprava. Ta jednodušnost u radu daje veliki moralni autoritet svim odlukama i ljudima koji stoje na čelu Saveza.«

V kongresu podnesen je izvještaj o tarifno-štrajkaškoj aktivnosti Saveza. Prema tom izvještaju, odmah nakon IV kongresa, u svibnju 1932. god., došlo je do prvoga otvorenog sukoba s poslodavcima u Zagrebu. Obrtnici keramičari željeli su da smanje zarade svojih radnika za 10 posto. Kada je sekcija keramičara podružnice građevinskih radnika u Zagrebu to odbila, poslodavci su dali kolektivni otkaz svim radnicima. Štrajk je trajao 10 tjedana. U štrajku se nalazilo 120 radnika. Štrajkaške potpore izdane su u visini od 120.000 dinara. Štrajk se završio neuspjehom. Nadnice su smanjene za 15 posto. Drugi štrajk izbio je krajem prosinca 1934. u poduzeću »Batinjol«. U njemu je sudjelovalo 180 štrajkaša, a trajao je šest dana. U veljači 1935. izbio je u istom poduzeću na tunelskim radovima štrajk u kojemu je sudjelovalo 137 radnika, a trajao je pet dana. Štrajk je izbio zbog neisplaćivanja postotka za prekovremeni rad. Završen je uspjehom. Oba štrajka vodila je podružnica SGRJ Banjica. U Beogradu je sekcija kamenorezaca vodila štrajk 47 radnika poduzeća »Jožanica«, koji je trajao punih sedam tjedana. Nakon uspješno završenog štrajka stupa u Beogradu u štrajk 120 kamenorezaca iz drugih

radionica. Budući da se u poduzeću »Jošani-ca« počeo kršiti kolektivni ugovor, radnici ponovno štrajkaju pet tjedana. Podružnica SGRJ u Karlovcu vodila je tarifnu akciju u kame-nolomu Ozalj i u poduzeću za proizvodnju opeka i crijepa. U oba poduzeća, poslije ne-koliko kratkih štrajkova u kojima je podruž-nica odnosila pobjede, sklopljeni su kolektivni ugovori kojima su utanačene minimalne plaće i normirane akordne zarade radnika. U štrajkovima i akcijama podružnice sudjelo-valo je 240 organiziranih radnika. Podružnica SGRJ u Bedekovčini, u srpnju 1935, iza du-gih pregovora s upravom Tvornice glinenih proizvoda, crijepa i opeke vodi štrajk u ko-jemu sudjeluje 334 radnika. Poduzeće je od-bijalo pregovore, vrbovalo štrajkolomce i pri-jetilo da će obustaviti rad. Štrajk se prote-gao do kraja sezone pa se sam ugasio. Nakon toga u Beogradu 14 dana štrajka 140 keramičara. Štrajk je završen u korist radnika. Po-družnica SGRJ u Sarajevu, poslije dugih pre-govora, sklapa kolektivni ugovor s građevin-skim poslodavcima kojim se ograničava rad-no vrijeme i osigurava minimalna plaća zi-dara, tesara i pomoćnih radnika. Podružnica SGRJ u Peći vodi štrajk u kojemu sudjeluje 250 radnika. Nakon pet dana borbe postignut je pun uspjeh, povišene su nadnice, a uprava se obavezala da će bolje postupati s radnici-ma. Podružnica u Zagrebu vodila je uspješan štrajk u poduzeću asfalta ing. Resa. Spontani štrajk u poduzeću za gradnju putova firme »Erlich i Jelinek«, koji je podružnica preuzela u svoje ruke propada, jer nije bio dobro or-ganiziran. Izjašnjavajući se za to da se oču-va borbeni, klasni karakter štrajkova, Cen-tralna uprava SGRJ ga ističe kao nuždu, a ne kao praksu.

U nizu zadataka koje je Kongres utvrdio kao programsku osnovu rada SGRJ, na prvom se mjestu nalazi briga za širenje klasno borbene sindikalne štampe. Kongres je zauzeo stav da i pored toga što Savez ima svoj list, *Građevinski radnik*, treba stvoriti zajednički centralni organ pokreta. Osim toga na kongre-su je došla do izražaja težnja za grupiranjem svih građevinskih radnika u jednu maticu. Iz-rađene su i direktive za budući kulturno-prosvjetni rad, tarifnu i štrajkašku politiku, itd.

Pored tih odluka o daljem radu Saveza, Kongres je donio odluku o njegovoj reorgani-zaciji na federativnoj osnovi s time da se formira pet podsaveza i to u Beogradu, Za-grebu, Ljubljani, Sarajevu i Splitu. Teritori-jalni djelokrug podsaveza određen je savez-nim pravilnikom koji je Kongres usvojio. Pod-savez za Srbiju, južnu Srbiju i Vojvodinu

formiran je 1. travnja 1936. u Beogradu. Istoga dana formiran je i Podsavez za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, budući da je dotadaš-nji Pokrajinski sekretarijat za Hrvatsku i Sla-voniju rasformiran. Formiranje ovog podsa-veza obavljeno je najbrže i najlakše, obzi-rom na to da je dotadašnji sekretarijat imao financijska sredstva i potreban inventar, kao i već uspostavljenu vezu s podružnicama na tom području, dok ostali podsavezi to nisu imali. Podsavez za Bosnu i Hercegovinu i Cr-nu Goru sa sjedištem u Sarajevu formiran je 1. lipnja 1936. Podsavez za Dalmaciju sa sje-dištem u Splitu formiran je u listopadu 1936. godine.

Na petom kongresu SGRJ izabrana je i Centralna uprava Saveza u koju su ušli: Mar-tin Bauer iz Zemuna, Fridrih Beker i Đuro Ber iz Beograda, Ante Katić iz Solina, Franjo Klančnik iz Sarajeva, Vjekoslav Kranjec iz Zagreba, Stanko Martinović iz Mostara, Mato Mejašić iz Karlovca, Mihajlo Morel iz Zemu-na, Mihajlo Rajković iz Beograda, Luka Stujiljković iz Skoplja, Aleksandar Sandorov iz Beograda, Anton Smelcer iz Vršca, Stevan Tot iz Beograda i Mijo Vastl iz Osijeka.

U Financijsku kontrolu ušli su Josip Gödl iz Zagreba, Ivan Kekezović iz Sombora i Luka Pccarski iz Beograda. Istovremeno je Kongres odredio za sekretara Saveza Branka Peteka. Po završetku rada Kongresa, održana je ple-narna sjednica Saveza na kojoj se konstitu-irao Izvršni odbor Centralne uprave. U Izvrš-ni odbor ušli su: Aleksandar Sandorov, pred-sjednik, Stevan Tot, potpredsjednik, Mihajlo Rajković, privremeni vršilac dužnosti sekre-tara, Fridrih Beker, blagajnik, a Đuro Ber, Martin Bauer i Mihajlo Morel kao članovi.

Kongres 1940. godine

Šesti redovni kongres SGRJ sazvan je 7. i 8. siječnja 1940. god. u Slavanskom Brodu. Pravo glasa na Kongresu imali su samo dele-gati podsaveza odnosno podružnica saveza, svi ostali imali su samo savjetodavni glas. Centralna uprava SGRJ podnijela je kongre-su pismeni izvještaj o radu za razdoblje od 1. siječnja 1936. do 31. prosinca 1939. godine. U njemu se kaže da je Centralna uprava odr-žala četiri redovne plenarne sjednice, a njen izvršni odbor 107 sjednica. Održane su i tri konferencije s delegatima svih podsaveza. Sa-vez je uveo praksu da se i nezaposleni čla-novi, koji ne plaćaju članarinu, priznaju kao punopravni članovi tako da im se umjesto

plaćenih markica u članskoj knjižici ljepi markica za nezaposlene. Prema tome, od početka 1936. pa zaključno s listopadom 1939. p. n. a poslatim obračunima podružnica bilo je plaćajućih i nezaposlenih članova:

Podsavez	1936.			1937.		
	Plaćajući	Nezaposleni	Svega	Plaćajući	Nezaposleni	Svega
Beograd	1.188	1.976	3.164	1.604	996	2.600
Zagreb	790	1.262	2.052	1.123	1.188	2.311
Ljubljana	859	1.221	2.080	851	1.791	2.642
Sarajevo	241	482	723	333	545	881
Split	45	90	135	234	78	312
	3.123	5.031	8.154	4.145	4.598	8.748

Podsavez	1938.			1939.		
	Plaćajući	Nezaposleni	Svega	Plaćajući	Nezaposleni	Svega
Beograd	916	839	1.755	487	742	959
Zagreb	1.069	789	1.858	704	511	1.215
Ljubljana	670	981	1.651	473	193	666
Sarajevo	150	427	577	100	117	217
Split	312	249	561	350	103	453
Ukupno	3.117	3.285	6.402	2.114	1.396	3.510

Brojno stanje podružnica SGRJ od 1935. do 1939. po pojedinim podsavezima

Podsavez	1935	1936.	1937.	1938.	1939.
Beograd	19	31	28	26	20
Zagreb	16	20	18	14	12
Ljubljana	—	12	8	8	5
Sarajevo	3	13	13	11	7
Split	2	2	5	7	6
Ukupno:	40	79	72	66	50

Iz navedenih tabela vidi se da je broj članova bio najveći 1937. godine; 1936. bila su 3123 plaćajuća člana, u 1937. 4145, 1938. 3117, a 1939., 2114 plaćajuća člana. U pogledu članstva beogradski Podsavez je bio na prvom mjestu 1936. godine, a 1938. na prvo mjesto dolazi zagrebački Podsavez. U tom razdoblju bila su ukupno 17.222 upisana člana. Od toga je bio 5161 kvalificirani radnik, 12.051 nekvalificirani radnik i osam učenika u privredni. Brojno stanje podružnica po podsavezima

zavisilo je umnogome od zabrana ili dozvola za rad od strane vlasti. Tako su bile zabranjene podružnice u Jagodini, Nišu, Novom Sadu, Peći, Skoplju, Splitu, Velešu, na Unskoj pruzi, i u nizu drugih mjesta. Bilo je i slučajeva da se zbog nepovoljnog završetka tarifnih i štrajkaških akcija po radnike podružnica raspala. Centralna uprava je smatrala da je neaktivnost i raspadanje nekih podružnica posljedica nedovoljne klasne svijesti građevinskih radnika, koje mahom čine radnici regrutirani sa sela, i nedovoljan broj sposobnih aktivista koji bi znali okupiti članove oko podružnice.

Godine 1939. u Podsavezu Beograd djelovale su podružnice: Bačka Topola, Beograd, Cačak, Novi Bečej, Novi Sad, Pančevo, Pančevo (obalci), Peć, Petrovgrad, Senta, Skoplje, Sombor, Stara Kanjiža, Stara Pazova, Subotica, Sabac, Zemun, Valjevo, Veliki Bečerek (Zrenjanin), Vršac. Godine 1938. i 1939. prestale su djelovati podružnice: Bela Crkva, Bezdan, Crna Bara, Crvenka, Debeljača, Inđija, Kadina Luka, Kosovska Mitrovica, Kovačica, Kragujevac, Kraljevo, Niš, Novi Vrbas, Obrenovac, Paragovo, Požarevac, Priština, Smederevo, Srbobran, Stari Bečej, Užice, Veleš, Velika Kikinda, Zagrade. Do kraja 1939. god. bilo je 19 aktivnih podružnica.

Podsavez Zagreb imao je podružnice: Beđekovčina, Hreljin, Karlovac, Osijek, Pakrac, Ruma, Sisak, Srb, Sremska Mitrovica, Sušak, Vinkovci, Vukovar, Zagreb. Do kraja 1939. god. prestale su djelovati podružnice: Aleksandrovo (Punat na o. Krku), Bastaji, Cerje Tužno, Čakovec, Celnici, Donja Lendava, Križevci, Pšunaj, Selce, Sirač, Slavenska Požeja, Slavonki Brod, Sid, Vinkovci, Virovitica.

Podsavez Ljubljana imao je podružnice: Kranj, Ljubljana, Maribor, Ptuj i Trbovlje. Do kraja 1939. prestale su s aktivnošću podružnice: Celje-Petrovče, Crnomelj, Fara Kočevje, Jesenice, Krško, Masenberg, Petrovče, Preserje, Ribnica na Pohorju, Rogaška Slatina, Sodražice, Šoštanj, Videm.

Podsavez Sarajevo imao je podružnice: Banja Luka, Bijeljina, Brčko, Mostar, Podgorica (Titograd), Sarajevo, Tuzla. S aktivnošću su bile prestale: Bosanska Gradiška, Brodarevo, Cetinje, Čapljinca, Dabrovina, Foča, Kulen-Vakuf, Nikšić, Prijedor, Rogatica, Stolac, Savnik, Vlasenica.

Podsavez Split imao je podružnice: Dubrovnik, Knin, Selce, Solin, Split i Šibenik, a prestale su djelovati: Livno, Makarska i Sinj.

U izvještaju o tarifno-štrajkaškim akcijama koji je podnesen na Kongresu konstatira

se da su nadnice sve do 1936. godine padale, radno vrijeme se produžavalo, a i ostali radni i zdravstveni uvjeti su se pogoršavali. Osobito je težak bio položaj građevinskih radnika zaposlenih u tvornicama cigle i crijepa, na gradnji željezničkih pruga i cesta i radnika zaposlenih u kamenolomima. Tarifno-štrajkaške akcije koje su se vodile u prvoj polovini 1936. spriječile su dalje pogoršanje položaja građevinskih radnika. U tim akcijama najborbeniji su bili građevinski radnici zaposleni na visokim gradnjama. Najviše uspjeha postigli su zagrebački, beogradski i ljubljanski podsavezi. God. 1937. tarifno-štrajkašku aktivnost otežava Hrvatski radnički savez na području zagrebačkog i splitskog podsaveza, a na području Srbije i Vojvodine Jugoras. Uredba o utvrđivanju minimalnih nadnica, zaključivanju kolektivnih ugovora, pomirenju i arbitraži iz 1937. godine, ojačala je reakciju i otežala vođenje tarifnih i štrajkaških pokreta. Uredba je predviđala obavezno mirenje prije stupanja u štrajk i dala nadležnim vlastima pravo da ih okonča prisilno, ako smatra da štrajk ugrožava javne interese. Dok se od radnika tražilo da u određenom roku pristupe pomirenju, vlastima se omogućavalo da to pomirenje odugovlače i da sprečavaju da do njega dođe. SGRJ je isticao da je uredba promašila svoju svrhu, jer se položaj radnika nije popravio,

a njene odredbe onemogućuju samoinicijativu radnika da svoj položaj poprave. Zato je Savez neprekidno tražio da se ta uredba povuče i donese nova bez štetnih odredaba po radnike. Uredba, njena stroga primjena i očita pristanost njezinih odredaba u korist poslodavaca utjecala je na opadanje broja štrajkova u 1938. godini. Te godine, pored privremenih zabrana podružnica i onemogućavanja njihova rada, progona funkcionara, zabrane sastanaka i zborova, vlasti i poslodavci su izrazito forsirali HRS i Jugoras. Jugorasu su predane radničke komore u Skoplju, Beogradu i Novom Sadu. U Sarajevu je došlo do sporazuma između Jugorasa i Oblasnog odbora URSS-a o zajedničkom upravljanju komorom. U Zagrebu je Radnička komora predana HRS-u. Sve je to utjecalo na vođenje tarifnih i štrajkaških pokreta, jer su komore odbijale raniju pomoć sindikatima URSS-a. Zbog toga je u 1939. godini broj tarifnih i štrajkaških pokreta, u usporedbi s prethodnim godinama, bio manji. U tabeli dajemo pregled tarifne i štrajkaške aktivnosti u razdoblju od 1936. do 1939. godine — prema službenim statističkim podacima:³⁰⁸

³⁰⁸ Statistički godišnjak za godine 1930—1939. Izvještaji inspekcija rada za godine 1929—1935. Radnički štrajkovi 1936. godine; izdanje Centralnog sekretarijata Radničke komore, Beograd.

Tarifno-štrajkaški pokreti SGRJ od 1929—1939.

Godina	Broj		Broj		Privredna grana
	tarifnih pokreta	sudionika	štrajkova	štrajkaša	
1929.	2	126	—	—	kamena i zemlje građevinska
	—	—	1	370	građevinska
1930.	—	—	1	356	kamena i zemlje građevinska
	—	—	1	1528	građevinska
1931.	2	162	—	—	kamena i zemlje građevinska
	1	160	—	—	građevinska
1932.	3	219	—	—	kamena i zemlje građevinska
	2	1300	—	—	građevinska
	—	—	1	60	kamena i zemlje građevinska
	—	—	1	150	građevinska
1933.	1	150	—	—	kamena i zemlje građevinska
	1	140	—	—	građevinska
1934.	—	—	—	1495	kamena i zemlje građevinska
1935.	2	831	—	—	kamena i zemlje građevinska
	1	450	—	—	građevinska
	—	—	—	1615	kamena i zemlje građevinska
	—	—	—	2795	građevinska
1936.	21	1031	—	—	kamena i zemlje građevinska
	215	6300	—	—	građevinska
	—	—	71	35.356	kamena i zemlje i građevinska
1937.	37	1983	—	—	kamena i zemlje građevinska
	222	9103	—	—	građevinska
1938.	72	2567	—	—	kamena i zemlje građevinska
	142	1744	—	—	građevinska

Kongresu je podnesen i izvještaj o razvoju građevne djelatnosti, borbi Saveza protiv nezaposlenosti i akcijama za pomoć nezaposlenim građevinskim radnicima, o radnom vremenu, o radu podružnica u pojedinim podsavezima, o štampi i o ujedinjenju Saveza molersko-farbarskih radnika sa Savezom građevinskih radnika 5. srpnja 1939. godine.

Plenarne sjednice Centralne uprave Saveza građevinskih radnika

Od važnijih plenarnih sjednica Centralne uprave Saveza građevinskih radnika Jugoslavije, navodimo sjednicu koja je održana 20—21. kolovoza 1933. god. Plenarna sjednica je raspravljala o nezaposlenosti koja je uzela ogromne razmjere i bila jedna od glavnih uzroka slabe primjene radničkoga zaštitnog zakonodavstva. Sredstva koja je država odvajala za javne radove zbog ublažavanja nezaposlenosti nisu bila dovoljna, pa nisu ni dala vidnih rezultata. Plenum je izradio memorandum koji je dostavljen vlastima. U njemu su istaknuti zahtjevi da se osigura poštovanje postojećih socijalno-političkih zakona i da se pristupi ratificiranju još neratificiranih konvencija koje je usvojila Međunarodna organizacija rada. Tražilo se također uvođenje osiguranja u nezaposlenosti stvaranjem fonda u koji bi se ulijevao profit ostvaren zaštitnim carinama zbog kojih kartelirana poduzeća mogu održavati visoke cijene čime koče privredni razvoj. Istaknuti su i zahtjevi za ukidanjem kartela i podržavljenjem svih karteliranih industrijskih poduzeća. Tražilo se radikalno smanjivanje kamatne stope i strogo kažnjavanje zeleštva, te neodložno raspisivanje prinudnog »unutrašnjeg zajma rada« za javne radove. Dok se ti zahtjevi ne ostvare u memorandumu se tražilo neodložno proglašenje moratorijuma za sve doprinose i poreze nezaposlenih radnika, osiguravanje liječničke njege na teret zavičajnih općina, otvaranje javnih kuhinja iz sredstava javnih burza rada, radničkih komora, države i općina.

Za plenum održan 15. i 16. travnja 1938. godine u Zagrebu, štampa je pisala da »ima karakter malog kongresa«. Na zagrebačkom plenumu nisu iznesena neka nova gledišta o događajima niti su dane neke nove procjene opće situacije. Plenum je potvrdio korisnost reorganizacije SGRJ-a. Formiranjem podsaveza Savez se demokratizirao i proširio svoj krug utjecaja. Tome su najviše pridonijele stotine funkcionara u podružnicama na koje je padoo najveći teret rada. Plenum je jedno-

glasno donio odluku da funkcionar saveznih foruma, koji odbije izvršenje njegovih odluka, automatski prestaje biti njegov član. Plenum je ukazao i na akcije Jugorasa i HRS-a koji su prisilnim metodama pokušavali natjerati građevinske radnike da se opredijele za njihove organizacije. Plenum je donio odluku da se štrajkovi koji nisu objavljeni uz pristanak organa Saveza mogu priznati kao vlastiti, ali da Savez može i odbiti da se angažira u njima. Donesena je i odluka da djelatnost Saveza organizacijski obuhvati sve građevinske struke koje se nalaze u URSS-ovim organizacijama, koje su dosad bile izvan sklopa Saveza građevinskih radnika. Plenum je vrlo oštro ustao protiv plana vlade o radnim logorima kao sredstvu za smanjenje nezaposlenosti, te je zahtijevao da se utvrde minimalne nadnice za one kategorije radnika koji još nisu sindikalno organizirani i pripremljeni za samoobranu, a da se radničkim organizacijama ostave odriježene ruke za sindikalnu akciju.

Na plenarnoj sjednici Centralne uprave, održanoj 16. travnja 1939. godine u Beogradu, raspravljalo se o izvještaju o radu Saveza, podsaveza i podružnica u 1938. godini.

U izvještaju se konstatalo da se građevinska djelatnost u zemlji u 1938. godini prilično dobro razvila i da je broj zaposlenih radnika u građevinskoj industriji i zanatu porastao za 7423 radnika, u odnosu na 1937. godinu. U zemlji su u prvih 10 mjeseci bila zaposlena prosječno 102.942 radnika. U pojedinim pokrajinama bilo je prosječno zaposleno:

Pokrajina	Broj zaposlenih
Srbija	29.626
Hrvatska, Slavonija	18.433
Slovenija	14.483
Bosna, Hercegovina i Crna Gora	12.773
Vojvodina	14.529
Dalmacija	13.098

Iako se broj zaposlenih povećao, broj nezaposlenih radnika koji su tražili posao u građevinarstvu tokom 1938. god. još je rastao. Tako je 1937. god. kod Jugoslovenskog biroa rada bilo prijavljeno 47.317 nezaposlenih građevinskih radnika, a 1938. god. 52.323. Uzrok ovom povećanju broja nezaposlenih, i pored porasta zaposlenosti, bio je priliv radne snage sa sela, a dobrim dijelom i dužina radnog vremena zaposlenih građevinara.

Godine 1938. došlo je do novog pogoršanja radničkog položaja uopće, a posebno u pogledu plaća. Cijene živežnih namirnica porasle su pa je stoga realna radnička nadnica znatno

snižena. To je 1938. godine dovelo do izbijanja većeg broja tarifnih i štrajkaških pokreta nego u 1937. godini. Ukupno je bilo 68 pokreta, od toga 46 tarifnih i 20 štrajkaških. S pozitivnim rezultatom završeno je 38 tarifnih i 12 štrajkaških pokreta. Bez rezultata završeno je osam tarifnih i četiri štrajkaška pokreta, a s djelomičnim rezultatima dva tarifna i četiri štrajkaška pokreta. Potkraj 1938. godine SGRJ je imao 72 podružnice. U njih je te godine pristupilo 10.148 novih članova. Savez je uglavnom uspio da zadrži svoje pozicije i da položaj građevinskih radnika poboljša. Plenarna sjednica je utvrdila da je bilo podružnica koje su se zbog nepoznavanja kongresnih odluka i odluka plenarnih sjednica grubo ogriježile o disciplinu u Savezu, te je konstatala da pojedini forumi URSS-a nisu radili u duhu odluka IV redovnog kongresa URSS-a, čime su skrenuli s linije klasne borbe, otvarajući na taj način prostor za sukobe u radničkom klasnom sindikalnom pokretu. Istaknuto je da je Uredba o zbrinjavanju nezaposlenih radnika pogodila sve sezonske radnike, među koje se ubrajaju i građevinski. Ocijenjeno je da se Uredbom o utvrđivanju minimalnih nadnica, zaključivanju kolektivnih ugovora, pomirenju i arbitraži nastojalo sputati djelatnost klasnih radničkih sindikalnih organizacija, a favorizirati povlaštene i izvanklasne organizacije Jugorasa i HRS. Plenarna sjednica Centralne uprave SGRJ-a zaključila je, među ostalim, da savezna uprava imade odmah uputiti Centrali

URS-a protest zbog gaženja jasnih i nedvosmišljenih odluka IV redovnog URS-ovog kongresa i zatražiti da »Centrala URS-a ubuduće sindikalni pokret vodi strogo u duhu tih odluka, da se uvijek i bezuslovno prethodno konzultira sa sastavnim organizacijama«. Tražila je također da se u cijelosti povuče Uredba o zbrinjavanju nezaposlenih radnika, a da se novom uredbom građevinskim radnicima priznaju ista prava koja imaju i ostali radnici, te da se istovremeno povede svestrana akcija za uvođenje osiguranja građevinskih radnika u slučaju nezaposlenosti, kako je to predviđeno Zakonom o osiguranju radnika.

Konačno, plenum je protestirao protiv imenovanja uprava u Radničkom osiguranju i skupštinama radničkih komora te tražio da se za radničke socijalne institucije kao što su radničko osiguranje i radničke komore, provedu slobodni izbori, kako bi radnici i njihovi interesi mogli doći do izražaja u rukovođenju tim institucijama.³⁰⁹

³⁰⁹ *Radničke novine*, Beograd, 17. I, 15. i 25. II, 7. III 1930; 8. IV 1932; 9. IV 1932; 17. XI 1939; *Radničke novine*, Zagreb, 7. VIII 1931; 15. IV, 20. V, 10. VI 1932; 28. VIII 1933; *Građevinski radnik*, 18. V, 15. VI i 9. VII 1932; 1. V 1939; *Radnik*, 20. V 1938; IHRPH, Arhiv, SGRJ, k-15, Izvještaj IV kongresa SGRJ 27—28. III 1932; Arhiva Vijeća Saveza sindikata Jugoslavije, k-091/II, Izvještaj Centralne uprave SGRJ podnesen V redovnom kongresu 29—30. III 1939; Izvještaj Centralne uprave SGRJ-a 1936—1939. VI redovnom kongresu.

SAVEZ GRAĐEVINSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE — PODSAVEZ ZAGREB

Razvoj podružnica SGRJ-a (Podsavez Zagreb) u Hrvatskoj i Slavoniji

U ožujku 1932. godine osnovana je u Karlovcu podružnica SGRJ. Osnivačkoj skupštini prisustvovali su uglavnom zidari i tesari. Međutim, inicijativu u njoj vrlo brzo preuzeli su soboslikarski i ličilački radnici koji su 20. lipnja 1932. godine podnijeli poslodavcima zahtjev za sklapanjem kolektivnog ugovora. U tom zahtjevu tražile su se plaće od 10 dinara na sat za samostalne radnike, osam dinara za radnike u grupama i sedam dinara za novooslobođene radnike, nadoplatak za rad na fasadama, tornjevima, mostovima, dizalicama u iznosu od tri dinara po satu, te plaćanje prekovremenog rada u vrijeme od 18 do 21 sat

50 posto više od normalnog, a rad nedjeljom i noću sto posto više. Pošto do neposrednih pregovora nije došlo, na poziv gradskog načelstva održani su pregovori 2. i 8. srpnja. Neki poslodavci su prihvatili sporazum s podružnicom, no većina poslodavaca ga je odbila. 29. svibnja 1932. održala je podružnica protestni zbor na kojem je referirao Adam Katić, kožarski radnik. Prije toga, 9. svibnja, održala je podružnica redovnu godišnju skupštinu kojoj je prisustvovalo više od 70 članova. Od svoga osnutka podružnica je održala devet sjednica i četiri šira sastanka. Izabrana je i nova uprava podružnice. U kolovozu 1932. godine soboslikari i ličioći izvojevali su pobjedu, jer su ugovor prihvatili svi poslodavci (iako ga nisu svi potpisali), pa su nadnice povećane za dinar

po satu. 15. rujna održan je drugi zbor građevinskih radnika u Karlovcu. 29. siječnja 1933. održala je podružnica godišnju skupštinu. Skupštini je prisustvovalo 120 članova. Raspravljalo se o položaju građevinskih radnika, nezaposlenosti, zahtjevima za pomoć nezaposlenim građevinskim radnicima koju je trebala dati općina, burza rada i banovina. Zahtijevalo se redovno izdavanje pomoći u novcu, a da se pomoć u naturi ukine.

Radnici ciglane Ilovac u Karlovcu radili su po 10 sati dnevno, a osim toga još četiri sata »izvanredno«. Ta četiri sata poslodavac je plaćao prema svom nahođenju. Ogorčeni radnici spontano su 13. travnja 1934. god. stupili u štrajk. Oni su, umjesto da se vrate na posao, kako je to zahtijevao poslodavac, otišli u podružnicu Saveza gdje su održali sastanak iza kojeg su pristupili u sindikat. Na zboru koji je održan 13. svibnja pridružili su se štrajkašima i radnici poduzeća »Ujedinjene ciglane Leopold Treppo Karlovac«. Na zboru je, u ime SGRJ-a, govorio Branko Petek koji je vodio i pregovore. Podružnica je s oba poduzeća sklopila kolektivne ugovore. U Ilovcu je dobivena povišica od 15 do 20 posto, a u »Treppu« su povišene nadnice za 10 posto. U oba poduzeća izabrani su radnički povjerenici. Poslije sklapanja ugovora i pobjede radnika, direktor Košćević, koji u organizaciji radnika vidi opasnost po svoj autoritet apsolutnog gospodara, počeo je šikanirati radnike na najrazličitije načine. *Građevinski radnik* donosi čitav spisak nastojanja direktora da razbije organizaciju. On je otpuštao organizirane radnike, davao organiziranim radnicima neplaćeni dopust, smanjivao broj radnika za strojevima, doveo je iz Zagreba inspektora rada koji je lišio radničkog povjerenika dužnosti. Kada su radnici zbog tvrdnje da poduzeće nema posla zaključili da rade osam sati dnevno, direktoru je mjesna policija omogućila da nekoliko policajaca stražari u poduzeću i prisili radnike da rade 10 sati dnevno. *Građevinski radnik* označava to kao »unikum silništva« pa se pita »tko je mogao izdati takav nalog mjesnoj policiji i na osnovu kojeg propisa? Sve to nije uspjelo da odvoji ciglarske radnike od njihove klasne organizacije. 7. svibnja 1935. sklopila je podružnica novi kolektivni ugovor koji glasi:

»TARIFNI UGOVOR

zaključen između radnika zaposlenih kod tt Leonarda Treppo ujedinijenje ciglane d. d. Karlovac i tvornice Leonard Treppo ujedinijenje ciglane d. d. u Karlovcu, kao i radnika tvrtke »Ilovac« tvornice glinenog crijeva i opeke Fröhlich i Büchler — Karlovac.

I Radno vrijeme

Radno vrijeme je 10 sati (deset) na dan određeno rešenjem M. S. P. i Nar. zdravlja br. 27045/1932. odnosno 60 sati nedjeljno. Poduzeće u sporazumu sa radnicima radi 8 sati dnevno i to sa slijedećom razdiobom: od 1. marta do 30. septembra rad počima u jutro u 7 sati i traje do 12 sati o podne, te od 13 do 16 sati kroz 6 dana u tjednu.

Prekovremeni rad naplaćuje se prema paragrafu 10 Zakona o zaštiti radnika sa najmanje 50 posto nadoplatka na osnovnu satnu ili akardnu plaću.

II Plaće

Plaće su slijedeće:

Satna zarada	Din
Uvoz u peć po planu	4
Izvoz iz peći po planu	5
Slagari u peći po satu	5,25
Kod peći postaviti će se po jedna vrata uz mjesečnu plaću	450
Slagari opeke i radnik kod aparata za mješanje po satu	3
Ljevač sadre	3
Vagoneri po satu	2
Oduzimačice po satu	3,50
Ostale radnice po satu	1,80—1,90
Ostali radnici po satu	2,75—3
Radnici kod stroja po satu	2,90—3
Radnici kod utovara po satu	2,90—3
Radnici kod kopanja zemlje po satu	2,80

Svi ostali radnici koji nisu navedeni u naprijed označenim grupama imati će po satu regulirane nadnice razmjerno prema prošloj godini.

III Isplata

Isplata se obavlja svakih 14 dana, odmah nakon zaključka rada, a plaćaju se efektivni radni satovi, a kod akordanata učinjen posao. Listine se zaključuju srijedom u večer. Svako čekanje na početak isplate, u koliko poduzeće ne najavi isplatu za ponedjeljak, preko 1 sata ima se računati kao na radu provedeno vrijeme.

Isplatu dobiva svaki radnik napose u kuverti sa točnom oznakom: broj sati, satna plaća, cjelokupna zarada, odbitak: prinos za okružnu blagajnu, porez i čista isplata.

IV Primanje i otpuštanje radnika

Primanje radnika u posao pravo je poslodavčevu, no, poslodavac će se u tu svrhu obratiti uvijek i u svakom slučaju potrebe za novim radnicima na radničke povjerenike.

Međusobni otkazni rok je prema paragrafu 234 Zakona o radnjama 14 dana, a ima uslijediti samo subotom kod isplate. Međutim, o otpuštanju radnika dogovoriti će se poslodavac sa starješinom povjerenika.

Poslodavac se obavezuje na stalno zaposlenje svakog uposlenog radnika i svako prekinuće posla više od jednog sata pa dalje krivnjom poslodavca ima se platiti sa 1/2 redovne satne zarade.

Radnici se obavezuju na marljiv i svrsishodan rad i savjesno ispunjavanje svojih dužnosti.

Donošenje alkoholnih pića na rad nije dozvoljeno, te radi ovog prestupa može uslijediti momentalni otpust sa posla.

V Red i nadzor na poslu

Posao u tvornici vodi poslodavac ili po njemu postavljeni poslovođa, a svi radnici dužni su tačno izvršavati naloge i upute koje im daje.

Svaki radnik dužan je tačno i savjesno izvršavati svoje dužnosti i postupati na svrsishodan način sa povjerenim mu materijalom i alatom.

Radnicima na radu može se izdavati upute i njih raspoređivati jedino poslodavac ili po njemu postavljeni poslovođa, ali nikako bilo koje treće lice.

Zabranjuje se psovanje ili pogrdivanje radnika sa strane poslodavca, poslovođe, i obratno, i traži se obostrano pristojno opohtđenje.

Za nabavu materijala i alata imade se isključivo starati poslodavac. Sav materijal odnosno alat svojina je poslodavca, stoga se taj alat imade upotrijebiti isključivo na radu. Odoštenje bilo kakvog materijala ili alata bez znanja poslodavca nije u nikom slučaju dozvoljeno.

VI Radnički povjerenici i organizacija

Biranje kao i djelokrug rada radničkih povjerenika određeno je: »Uputstvima o biranju radničkih i namješteničkih povjerenika« čega se obje ugovorne strane imadu striktno pridržavati. Povjerenik radi kao i ostali radnici.

Poslodavac priznaje na zakonu osnovanu i po vlastima priznatu radničku organizaciju kao predstavnika sviju radnika.

Organiziranje radnika je zakonom o zaštiti radnika paragraf 35 — dozvoljeno i zajamčeno stoga se organiziranju radnika sa strane poslodavca ne smije činiti nikakova smetnja.

VII Garderoba i održanje higijene

U tvornici imade biti uređena prostorija za spremanje odijela i zaštitu od ne vremena (paragraf 1 i 292 Pravilnika o higijenskim i zaš-

titnim mjerama u poduzećima). Ta prostorija imade biti čista, svijetla i zračna, snabdjevena stolom i klupama. U koliko radnička prostorija služi za spavanje mora imati dovoljan broj kreveta. Za uređenje kreveta važi paragraf 105 Pravilnika. Takove spavaone imadu biti osvijetljene i zimi ložene.

Umivaona ima biti snabdjevena sa posudama za pranje i to za svakih 6 radnika 1 posuda. Za čišćenje prostorija i priređivanje vode za pranje ima se odrediti stalnog radnika i dati mu za taj posao vremena unutar radnog vremena u poduzeću. Nadzor nad čistoćom i redom dužan je voditi radnički povjerenik, te poslodavca upozoriti na eventualne nedostatke.

Za pitku vodu imade biti tolika posuda, da pojedino odjeljenje prema veličini imade dovoljan broj posuda. Pitka voda imade biti zdrava, čista i uvijek svježa.

VIII Opće ustanove

Svi u tvornici uposleni radnici imadu biti prijavljeni Okružnom uredu za osiguranje radnika. Svaki novo uposleni radnik imade biti u roku 8 dana prijavljen OUZOR.

Radnici koji rade na opasnijim mjestima ili strojevima, ima da dobiju od poduzeća zaštitne naprave. Radnici kojima su pri radu u opasnosti oči treba da od poduzeća dobiju zaštitne naočale (vidi paragraf 291 Pravilnika).

Radnici priznaju i prihvaćaju kao praznik osim nedjelje i Prvog maja još i praznike predviđene u poslovnom redu paragrafa 5.

Ovaj ugovor važi za obje ugovorne strane i imaju ga se u svim njegovim odredbama apsolutno striktno pridržavati.

Ovaj ugovor važi od dana potpisa pa do konca jula 1935., a u koliko ga ni jedna strana ne otkáže do 30. lipnja 1935., on se automatski produkuje još na tri mjeseca, itd., uvijek uz prethodni jednomjesečni otkaz.

U Karlovcu, dne . . . . 1935.

Sljeduju obostrani potpisi.«

Građevinski radnik koji je objavio ovaj kolektivni ugovor, obraća se ciglarskim radnicima: »Drugovi ciglari! Vi koji radite od jutra do mraka, odmjerite svoje radno vrijeme s primljenom zaradom i vidjet ćete da gornjim ugovorom dogovorena, mada mala zarada ipak daleko otkáže od vaših. Svaki ciglarski radnik mora uvijediti da će bez jake i moćne organizacije kulučiti i dalje. Zato pristupajte u svoj Savez građevinskih radnika Jugoslavije, koji je jedini predstavnik svih onih koji proizvode građevinski materijal. Naprijed, ku-ražno, za odbranu svojih prava, na veću nadnicu i kraće radno vrijeme.«

U nedjelju 19. ožujka 1936. održala je podružnica SGRJ Karlovac uspješnu godišnju skupštinu, na kojoj je pored svih članova podružnice prisustvovalo oko 200 radnika simpatizera. Za predsjednika nove uprave izabran je Mato Mejašić, potpredsjednika Stjepan Stajner, tajnika Janko Humić, njegova zamjenika Petar Hrebac, blagajnika Ivan Bajac, zamjenika Đuro Pecoja, a odbornike: Stjepan Gerić, Mijo Erdejac, Đuro Farkaš, Ivan Herceg, Janjo Hrebac, Franjo Rožman i Pero Spehar. Na skupštini je održano predavanje o ideološkom obrazovanju radnika, u kojem je istaknuto da ne može biti radničkog pokreta bez ispravne idejne orijentacije i bez potrebnoga kulturnog rada među radnicima. Na skupštini, koja je održana 7. veljače 1937. govorilo se o petogodišnjem radu podružnice. U novu upravu izabran je ponovo za predsjednika Mato Mejašić, a za tajnika Janko Humić. Za njih dvojicu reklo se »da su najbolja garancija za ispravan rad i klasnu orijentaciju podružnice«. Poslije štrajka u 1936. godini obnovljeni su 21. lipnja kolektivni ugovori u obje ciglane, uvedeno je osamostalno radno vrijeme, a plaće su povećane za 30 do 40 posto. Poslodavci su svim silama nastojali likvidirati podružnicu građevinskih radnika. Pojavom Hrvatskoga radničkog saveza preuzeli su taj zadatak na sebe narodni poslanici s liste dr Maček — dr Ivan Banekovoć i dr Nikola Matanić. Oni su za to angažirali kotarsku organizaciju HSS-a, sazivali sastanke po selima iz kojih su se regrutirali ciglarski radnici tražeći od njih da napuste URSS i da priđu HRS-u. God. 1936. soboslikari i ličioći također su vodili jedan štrajk koji se završio neuspjehom. U petnaestodnevnj štrajku ovi su radnici stupili 20. lipnja 1936. god. U njemu je sudjelovalo 38 radnika. Štrajkaši su odmah drugog dana po stupanju u štrajk tražili da im se izda štrajkaška pomoć, čemu se, po mišljenju Centralne uprave, nije moglo izići u susret, jer se štrajkaške potpore izdaju prema Pravilniku tek osmog dana štrajka. »Drugačijeg ishoda ovog štrajka i nije moglo biti« — kaže se u izvještaju Centralne uprave — »jer teren nije bio u dovoljnoj mjeri pripremljen.«

Podružnica građevinskih radnika brojila je 1937. oko 400 ispravnih članova. Od 27. svibnja nalazili su se ciglarski radnici ponovno u pokretu. 13. lipnja 1937. održana je skupština kojoj je prisustvovalo oko 600 građevinskih radnika, većinom sa sela. Na skupštini je u ime Pokrajinskog odbora URSS-a Zagreb referirao Adam Katić, a u ime Podsaveza SGRJ Zagreb Simo Crnogorac. Kako je na skupštini HRS-a, održanoj 6. lipnja, bilo prisutno samo 150 radnika, a HRS je svojatelo pravo jedinog

predstavnik karlovačkih radnika, ova je skupština bila najbolji odgovor na pitanje tko predstavlja karlovačke radnike. Nakon 25 dana, 21. lipnja 1937. završen je štrajk i radnici su dobili 20 posto povišice. U vrijeme štrajka štrajkašima je hrana izdavana dvaput dnevno. Inspekcija rada pokušavala je štrajk likvidirati arbitražom, međutim, odbor za pregovore je to najenergičnije odbio. I taj je uspjeh HRS nastojao omalovažiti tvrdeći radnicima da bi im bilo bolje da su u zajednici s cijelim hrhatskim narodom. Poslije svakog pritiska HSS-a i HRS-a radnici su se opredjeljivali za podružnicu građevinskih radnika, jer su se uvjerili da političari HSS-a, pod plaštem demokracije, rade u korist karlovačke buržoazije, da vođe HRS-a diktiraju radnicima, a da u podružnici Saveza građevinskih radnika oni sami odlučuju. Cvrstina organizacije u Karlovcu pokazala je da se usprkos Uredbi o minimalnim nadnicama, zaključivanju kolektivnih ugovora, pomirenju i arbitraži posredstvom kojih vlasti i poslodavci odugovlače pregovore, mogu postizati uspjesi i voditi štrajkovi.

15. kolovoza 1937. održala je podružnica sastanak, a poslije sastanka zabavu. 6. veljače 1938. održala je podružnica godišnju skupštinu u prostorijama gradske Vijećnice. Podružnica je u toku godine ostvarila više od 42.000 dinara prometa, a poslovnu godinu završila s viškom od 8948 dinara. To da su ciglarski radnici u Karlovcu ostali vjerni pripadnici klasnoga radničkog pokreta, iako su od 1936. bili stalno pod pritiskom HRS-a, tumačilo se time što se podružnica od 1934. neprekidno borila za povećanje plaća radnika i u toj borbi postizala značajne uspjehe. Godine 1938. podružnica je pokrenula kulturno-prosvjetni rad među ciglarskim radnicima, te je osnovala knjižnicu. Kako su tarifne borbe bile završene, smatralo se da će uprava podružnice imati dovoljno vremena za prosvjetni rad.

15. svibnja 1938. održan je sastanak ciglarskih radnika ciglana »Ilovac« i »Treppo« kojemu je prisustvovalo više od 350 radnika. Na taj su sastanak bili pozvani članovi Upravnog odbora Gospodarske sloge, koji su napadali radnike seljake zaposlene u ciglanama, tražeći od njih da pređu u HRS. Pismenim pozivom i posredstvom delegacije radnika pozvani su da na općem sastanku iznesu svoja stajališta i prijedloge, pa, ako ih radnici prihvate, da će onda svi kolektivno prijeći u HRS. Naravno da ni upravni odbor Gospodarske sloge, a ni namještenik podružnice HRS-a nisu došli na taj sastanak.

Godine 1939. u veljači, podružnica je sklopila s navedenim ciglarskim poduzećima, uz

postojeći kolektivni ugovor, i cjenik za normiranje radničkih plaća za godine 1939—1940. Po njemu su se plaće povisile od 0,5 do 0,30 dinara po satu. Na javnoj skupštini ciglarskih radnika, održanoj 21. svibnja 1939, zatražilo se od Prve hrvatske štedionice da povuče s posla nekog Papu kojeg je namjestila uz razne beneficije s ciljem da djeluje na razbijanju organizacije Saveza građevinskih radnika. Poduzeće je bilo prisiljeno da otpusti agenta. U nedjelju, 19. srpnja 1939. održala je podružnica sastanak kojemu je prisustvovalo 250 radnika. Na sastanku se raspravljalo o karakteru tarifnih i štrajkaških akcija koje moraju, protiv svoje volje i pod pritiskom svojih članova, da vode HRS i Jugorasa. Na sastanku je članstvo informirano o sporazumu HRS-a i Jugorasa o preuzimanju zagrebačke Radničke komore.

Poslije tarifne akcije i nakon višekratnih pregovora uspjela je podružnica građevinskih radnika produljiti kolektivni ugovor od 21. lipnja 1937. i povisiti plaće za 0,50 dinara po satu. Sporazum je postignut u ciglani »Ilovac« 12. ožujka, a u ciglani »Treppo« 14. ožujka 1940. U »Ilovcu« su najniže plaće za ciglare bile 3,20 dinara a najviše 5,75 dinara, za kvalificirane radnike 6,25 do 7,50 dinara po satu, a mjesečno najviše 780 dinara a najviše 1770 dinara. U ciglani »Treppo« najniže plaće za ciglare iznosile su 3,35 a najviše 5,75 dinara, do sedam dinara, a za mjesečne od 1020 do 1970 dinara. U obje se ciglane radilo po osam sati. Podružnica SGRJ Karlovac imala je i ugovor za soboslikare i ličioce koji je važio do 1. lipnja 1940. god.³⁰

Podružnica SGRJ Osijek obnovila je rad 12. prosinca 1930. godine. U odbor podružnice ušli su Adolf Janković, Stjepan Knall, Stjepan Milašinović, Stjepan Pavešić i Mijo Vastl. Soboslikari u poduzeću »Schretner i drugovi« obranili su poslije jednosatnog štrajka plaće koje je poslodavac pokušao da snizi za 20 posto. Plaće su iznosile 9,75—11,25 po satu. U podružnici je prvo obnovljena sekcija soboslikara, ličilaca i kamenoklesara, a onda zidara i tesara. Podružnica je provela izbore za radničke povjerenike u »Prvoj jugoslavenskoj industriji granita i mramora«. Skupština se održala 16. srpnja 1931. i na njoj je referirao sekretar Saveza Rajković. U veljači 1932. javile su novine da se sekcija soboslikara nala-

zi u tarifnom pokretu, jer su poslodavci počeli da smanjuju plaće za 2,50 dinara po satu. 7. i 13. siječnja 1934. održale su se konferencije sa zidarskim radnicima, a 9. siječnja s pečarskim. Godišnjoj skupštini, koja se održala 15. travnja 1935. godine, prisustvovalo je sto članova. Za predsjednika nove uprave podružnice izabran je Ivan Svajcar, ličilac, za potpredsjednika Josip Mventler, ličilac, za tajnika Stjepan Tester, ličilac, za blagajnike Mijo Vastl, soboslikar i Pavao Bernard, ličilac, a za članove odbora Đuro Gregorić, soboslikar, Anton Močnik, soboslikar, Antun Polan, soboslikar, Gustav Sili, tesar, Marko Zivela, pećar. 16. lipnja 1935. održan je zbor građevinskih radnika na kojem je govorio predsjednik Saveza Midić. U srpnju 1935. godine vodila je podružnica sabirnu akciju za liječenje Mije Vastla koji je bio bolestan više od 30 mjeseci.

Godine 1936. podružnica je i pored nesuglasica i esnafskog ponašanja, uspjela zaključiti dva kolektivna ugovora bez štrajka i to kolektivne ugovore za soboslikare i ličioce i građevinske radnike, zidare i tesare, kao i pomoćne radnike. Mora se napomenuti da je te godine građevinska djelatnost bila relativno slaba. Kolektivni ugovor za soboslikare i ličioce predviđao je plaću od četiri do osam dinara i radno vrijeme od osam sati dnevno, a ugovor za zidarske, tesarske i pomoćne radnike također predviđao radno vrijeme od osam sati dnevno, a satnicu od 2,75 do 4,50 dinara za pomoćne radnike i šest do osam dinara za zidare i tesare.

Godine 1937. zbog smanjene građevinske djelatnosti, podružnica nije mogla voditi akcije za poboljšanje sklopljenih kolektivnih ugovora, već je iste produljila bez ikakvih promjena, izuzev što su tesari dobili neznatnu povišicu.

Godine 1938. podružnica je zatražila reviziju kolektivnog ugovora za zidarske i tesarske radnike. Međutim, ovaj pokušaj revizije nije uspio, pa se kolektivni ugovor iz ranijih godina produžio.

Nakon završenog tarifnog pokreta soboslikara i ličilaca sklopili su nakon dužeg vremena kolektivni ugovor zidari, tesari i pomoćni radnici.

18. kolovoza 1938. potpisivanjem kolektivnog ugovora, zagarantirano je osamsatno radno vrijeme, prvenstvo pri zapošljavanju osječkim radnicima, priznanje Saveza građevinskih radnika i pravo biranja radničkih povjerenika. Uređeni su i ostali uvjeti rada, no najviše se postiglo na povećanju nadnica (prosječno za 30 posto). Ranije plaće kvalificiranih radnika

³⁰ *Radničke novine*, Zagreb, 12. VIII 1932; 13. I i 3. II 1933; *Građevinski radnik*, 15. VI, 9. VII, 1. IX 1932; 24. V, 8. VI i 1. X 1934; 1. VI 1935; 4. III 1936; 1. i 23. V, 12. VI, 10. VII 1937; 17. II, 18. VIII 1937; *Radnik*, 26. II, 7. V, 18. VI, 9. VII, 13. VIII 1937; 18. II, 27. V 1938; *Glas*, 7. IV, 26. V, 21. VII 1939; *Radnički tjednik*, 7. VI 1940.

bile su od 4,50 do najviše šest dinara po satu, a suda su određene nove nadnice: za kvalificirane (zidare i tesare) do godine nakon oslobođenja po satu šest din, ostali po satu od sedam do osam dinara, skelari, betonski radnici i morderi od četiri do 4,50 din po satu, a pomoćni radnici od 3,50 do četiri din po radnom satu. Ovim ugovorom položaj tamošnjih građevinskih radnika je znatno popravljen, a uspjeh je bio od presudnog značenja za građevinske radnike, ne samo u Osijeku već i u ostalim mjestima. Tokom 1938. godine, tamo gdje je organizacija oslabila, počeli su poslodavci da obaraju ugovorene nadnice, dok su u drugim poduzećima radnici zatražili povišicu.

U travnju 1940. podružnica je uspjela povisiti nadnice za dinar po satu, a u kolovozu je potpisan novi sporazum po kojem su ponovno povećane nadnice za dinar. Prema tome, 1940. godine povišene su nadnice za dva dinara po satu, tako da su nadnice zidara i tesara iznosile osam i devet dinara, a pomoćnih radnika od 5,5 do šest dinara po satu.³¹¹

Podružnica SGRJ u Slavonskom Brodu mirovala je od kraja 1931. godine do kraja 1933. godine. Obnovljenu podružnicu sačinjavali su zidari i soboslikari. Čim je podružnica počela rad, sklopila je sa soboslikarskim obrtnicima kolektivni ugovor koji je potpisan 20. veljače 1934. godine. Po ugovoru je radni dan trajao osam sati. Radnici su se primali posredstvom sindikalne podružnice, sekcije soboslikara. Na sat se za radnike do dvije godine prakse plaćalo do četiri dinara, a ostalima četiri do 6,5 dinara u slobodnoj pogodbi. Akordni rad nije bio priznat. 17. veljače 1934. izvršena je anketa u kojoj su ispitane prilike i za ostale građevinarske struke i za zidare. Na konferencijama 24. siječnja i 2. veljače 1936. ponovno je pokrenut rad podružnice koja je podnijela poslodavcima prijedlog za povišicom plaća i reguliranjem radnih odnosa i radnog vremena. Postojeće plaće iznosile su tri do 4,5 dinara na sat. U podružnici je bilo samo 25 organiziranih građevinskih radnika, a na sastanke je dolazilo 75 radnika.

Podružnica u Slavonskom Brodu je poslije dugog udogovlačenja i štrajka, započetog 21. siječnja 1936. godine, uspjelo da krajem mjeseca izbori kolektivni ugovor. Ovim kolektivnim ugovorom ograničeno je radno vrijeme na devet sati dnevno, a plaće su određene za

zidare i tesare od tri do pet dinara, a za pomoćne radnike od 2,5 do tri dinara po radnom satu. Soboslikari i ličinci također su uspjeli pregovorima s poslodavcima izboriti kolektivni ugovor kojim su regulirali radne i plaćevne uvjete rada. God. 1937. uslijed malog obujma građevinske djelatnosti, u sporazumu s HRS-om, ugovor je samo produžen, a 1938. godine je podružnica uspjelo, također u sporazumu s HRS-om, da poboljša radne i plaćevne uvjete građevinskih radnika. Tako su se plaće kvalificiranih radnika kretale od 5,50 do šest dinara, a nekvalificiranih radnika od tri do 3,50 dinara po satu.

Godine 1940. podružnica je radila na obnovi ugovora građevinaru u zajednici s HRS-om, a za soboslikare je sklopila ugovor podružnica sama.³¹²

U travnju 1931. god. građevinski radnici Sušaka održali su konferenciju na kojoj su osnovali podružnicu SGRJ. Podružnica je uspjela zaključiti izvanredno povoljan kolektivni ugovor za soboslikare. U ožujku 1934. podružnica je pavela akciju da zaključi novi kolektivni ugovor, u čemu je i uspjela: 13. svibnja održala je sastanak, a krajem svibnja proširen je ugovor kojim je podružnica dobila isključivo pravo da radnike zapošljava posredstvom svoga namjestbenog odsjeka. U kolovozu je došlo do sukoba sa zagrebačkim soboslikarskim poduzećima koja su dobila radove na novosagrađenoj banovinskoj bolnici, jer su ovi odbili da priznaju kolektivni ugovor i doveli jeftinije radnike iz Zagreba u Sušak. To se isto dogodilo poslodavcima keramičarima iz Zagreba. 9. i 10. svibnja 1937. održane su skupštine građevinskih radnika iz Kastava i Sušaka na kojima je prihvaćen nacrt kolektivnog ugovora. Budući da na pregovorima, koji su održani 2. 4. i 8. lipnja 1937. god. nije došlo do sporazuma, zatraženo je pomirenje kod prvostepene vlasti, koje je održano 22. i 25. lipnja. Poslije neuspjelog mirjenja radnici su 26. lipnja stupili u štrajk. Obustava rada bila je opća. Štrajkolomaca nije bilo. Na miranju 15. i 16. srpnja kod Gradskog poglavarstva došlo je do sporazuma i potpisivanja kolektivnog ugovora kojim je utvrđeno osamostalno radno vrijeme s engleskom (slobodnom) subotom. Priznata je radnička organizacija i pravo na izbor radničkih povjerenika. Plaća mladih zidara utvrđena je na sedam dinara, za one s praksom od tri godine osam dinara, za rad na fasadi doplatak od dinara, a za rad na višecim skelama 25 posto više od plaće. Plaća

³¹¹ *Radničke novine*, Zagreb, 9. I, 8. V, 24. VII 1931; 19. II 1932; 19. I 1934; *Građevinski radnik*, 1. V, 1. VII 1935; 10. X 1936; 20. VII 1938; *Radnik*, 18. II 1938; *Radnički list*, 30. VI 1938; *Glas*, 8. IX 1939; *Radnički tjednik*, 16. i 30. VIII 1940.

³¹² *Građevinski radnik*, 16. III 1934; *Radničke novine*, Zagreb, 19. I 1934; 15. II, 13. VI 1936; *Radnički tjednik*, 7. VI 1940.

za mlade pomoćne radnike utvrđena je u visini od tri dinara po satu, a za starije od 16 godina pet dinara. Ranije plaće iznosile su za kvalificirane radnike 4,5 do šest dinara, a za pomoćne radnike 2,5 do tri dinara. U rujnu 1937. na povjereničkim vijećima i na skupštinama građevinskih radnika konstatiralo se da poslodavci nisu ispunili točku kolektivnog ugovora o higijenskim uređajima i zaštitnim mjerama na građevinama. 28. prosinca 1937. uspio je Hrvatski radnički savez organizirati radnike na državnom putu Sušak — Novi i sklopiti kolektivni ugovor za devetsatno radno vrijeme i s plaćom za zidare od pet dinara po radnom satu i za pomoćne radnike po 3,5 din. Ugovor HRS-a u odnosu na ugovor podružnice SGRJ bio je znatno slabiji, radno vrijeme duže i plaće niže.

God. 1938. podružnica je postavila zahtjev da se stari ugovor revidira tražeći povećanje plaća. Neposredni pregovori s poslodavcima nisu uspjeli, a isto tako ni pomirenje kod vlasti. S obzirom na prilike, podružnica se morala zadovoljiti produženjem starog ugovora. Iste godine formirana je i sekcija soboslikara i ličilaca. Podneseni su zahtjevi poslodavcima i, poslije okončanog pomirenja kod vlasti, koje je trajalo punih šest tjedana, došlo je 26. IX do potpisivanja povoljnoga kolektivnog ugovora. Plaće su se kretale za soboslikare od 5,50 do osam din po radnom satu, uz radno vrijeme od osam sati dnevno. Godine 1939. pisao je *Glas* da su građevinski radnici u Sušaku najbolje organizirani radnici, jer ih je u podružnici Saveza građevinskih radnika bilo organizirano 90 posto od ukupno zaposlenih. Na skupštini, koja je održana u rujnu 1939. i kojoj je prisustvovalo više od 200 građevinskih radnika, odlučeno je da se kod poslodavca koji pokušava kršiti kolektivni ugovor smjesta obustavi rad. U studenome 1939. počela je podružnica pregovore za povećanje plaća, ali je ta akcija odložena do ožujka 1940. jer su neka poduzeća radila državne poslove, a država je odbila da im plati regres na povišene nadnice. Na pregovorima u gradskom poglavarstvu sklopljen je sporazum o povišici plaća za 20 posto. Poslodavci koji su radili državne poslove odbili su da dadu povišicu, pa su sklopili ugovor s HRS-om. Zbog toga je podružnica SGRJ organizirala kratkotrajne štrajkove, tako da su i oni bili prisiljeni svojinim radnicima dati ugovorenu povišicu.³¹³

³¹³ *Radničke novine*, Zagreb, 3. VI 1931; *Građevinski radnik*, 3. III, 8. VI, 15. VIII, 15. IX 1934; 10. VII 1937; 1. I 1938; 1. X 1939; *Radnik*, 30. VII, 26. XI 1937; n 7. I 1938; *Glas*, 22. IX 1939; *Radnički tjednik*, 7. VI 1940.

U Bjelovaru je 15. srpnja 1931. održana skupština zidara, ličilaca, pečara i pomoćnih građevinskih radnika. Na skupštini je referirao sekretar Saveza Rajković. Na konferenciji, koja je održana 30. kolovoza, izabrana je uprava podružnice: predsjednik Ivan Lončar, zidar, potpredsjednik Lovro Jakupčević, zidar, tajnik Slavko Gašparac, zidar, blagajnik Đuro Jurčan, dimnjačar, ostali odbornici: Antun Arapin, dimnjačar, Stevo Janković, dimnjačar, Stjepan Maček, soboslikar, Ivan Marčep, soboslikar i Mladen Vučić, pomoćni radnik. Na skupštini je referirao sekretar Pokrajinskog sekretarijata SGRJ Zagreb Petar Dergenc. Podružnica je u zimskim mjesecima 1932—1933. organizirala sindikalni kurs za svoje članove. Na skupštini održanoj 5. veljače 1933. kojoj je prisustvovalo više od 60 građevinskih radnika raspravljalo se o kolektivnom ugovoru. U vezi s tim skupština se izjasnila protiv akordnog rada i za zaštitu naučnika. Poslije protjerivanja funkcionara podružnice iz Bjelovara, održana je 5. ožujka skupština na kojoj je izabrana nova uprava umjesto protjerane. Godine 1935. održana je 24. ožujka skupština i na njoj je izabrana nova uprava u koju je ušlo dosta njenih ranijih članova. Na skupštini se raspravljalo o sklapanju kolektivnog ugovora, pa je zaključeno da novi odbor zatraži pregovore s građevnim poslodavcima.³¹⁴

Početkom lipnja 1931. podružnica SGRJ osnovana je u Varaždinu. Zbog smanjivanja plaća radnici su 14. srpnja stupili u štrajk. 17. srpnja potpisan je ugovor po kojem su povišene plaće od pet na 5,5 i od šest na 6,5 dinara po satu. Pregovore je vodio Vjekoslav Kranjec. Poslije potpisanog sporazuma izabrani su i radnički povjerenici. 13. rujna 1931. održan je protestni zbor građevinskih radnika zbog nepoštovanja zakona o radnom vremenu i nedavanja potpora nezaposlenim građevinskim radnicima. Zbor je usvojio rezoluciju koja je upućena ministarstvu. 26. ožujka 1933. održala je podružnica godišnju skupštinu, a 11. srpnja iste godine javnu skupštinu svih građevinskih radnika. Na skupštini održanoj 13. siječnja 1934. referirao je u ime SGRJ-a Branko Petek o nezaposlenosti i pomoći nezaposlenim radnicima. Na skupštini je rečeno da »iako je zima u domovima nezaposlenih radnika ne lože se ognjišta. Ima porodica gdje se po cijeli tjedan jedanput na dan kuha kukuruzna kaša, a djeca od 5 do 8 godina nedjeljama nisu vidjeli mlijeka«. Na poziv Saveza sazvala je podružnica za nedjelju, 13. svibnja 1934. zbor građevinskih radnika na

³¹⁴ *Radničke novine*, Zagreb, 17. VII, 18. IX 1931; 29. XII 1932; 7. II, 10. III 1933; 5. IV 1935.

kojem je referirao Simo Crnogorac, delegat SGPJ-a iz Zagreba. Dopsinik *Građevinskog radnika* iz Varaždina javlja u lipnju 1934. »ne gradi se ama baš ništa, a radnici ne rade već 10 mjeseci... To nije život, nego tiho umiranje. Tiha katastrofa. Umjesto potrebne hrane gutaju se suze, ždere jad i čemer, stišće pesnice i škrguće zubima od nemoćnog bijesa».

U svibnju 1936. god. zatražili su radnici ciglane »Dubravka«, vlasništvo varaždinske gradske općine, povišenje plaće i reguliranje radnog vremena sklapanjem kolektivnog ugovora. Do tada su radnici radili 10 sati za 16 din dnevno. Do neposrednih pregovora i sklapanja kolektivnog ugovora nije došlo jer je predsjednik općine izašao radničkim zahtjevima u susret. I bez sklapanja ugovora plaće radnika su se povišale sa 1,60 na 2,60 din, sa 2,50 na tri din po radnom satu. Radno vrijeme skraćeno je na osam sati dnevno. Kasnije je općinska uprava htjela da pogazi dano obećanje, ali je solidarnost radnika to spriječila. God. 1937. podružnica je oslabila, ali ipak vodi štrajk ciglarskih radnika u Turčinu kraj Varaždina. Štrajk je počeo 17. srpnja 1937.³⁵

Osnivačka skupština podružnice Saveza građevinskih radnika u Križevcima održala se 16. kolovoza 1933. godine. Referent na skupštini bio je Petar Dergenc iz Zagreba. U upravu podružnice ušli su: predsjednik Miro Tkalić, tajnik Stjepan Horvat, blagajnik Valent Katanec, članovi uprave Josip Radočaj, Ignac Seretić, Jakob Srečman i Franjo Varga. Podružnica je u kolovozu 1934. godine održala skupštinu na kojoj je izabran novi odbor: za predsjednika je izabran Ivan Mezga, zidarski radnik, za tajnika Mijo Sakača i za blagajnika Mijo Balaša, obojica zidarski radnici. 3. ožujka 1935. održana je godišnja skupština na kojoj je Petek iznio nacrt kolektivnog ugovora. U srpnju 1936. predala je podružnica poslodavcima prijedlog ugovora za Građevno poduzeće. Vjekoslav Frelš odmah je otpustio 30 radnika. 21. srpnja 1936. stupili su svi građevinski radnici u štrajk. Štrajk je trajao osamnaest dana. Završio se uspjehom, potpisivanjem kolektivnog ugovora, kojim se plaće zidara kreću od četiri do pet dinara, a pomoćnim radnicima od dva do 2,25 din po radnom satu. Godine 1938. podružnica postavlja nove zahtjeve poslodavcima. Plaće radnicima su povećane za 10 posto.³⁶

³⁵ *Radničke novine*, Zagreb, 7. VIII, 18. IX 1931; 24. III, 5. V 1933; *Građevinski radnik*, 3. III, 24. V, 8. VI 1934; *Radnik*, 23. VII 1937.

³⁶ *Radničke novine*, Zagreb, 4. VIII 1933; 24. VII 1936; *Građevinski radnik*, 1. IX 1934; 15. III 1935.

Podružnica Saveza građevinskih radnika u Vinkovcima djelovala je već od 1929. god. Tada je imala 49 članova. Godine 1930. imala je 12 članova, 1932. 27, 1933. 41, 1934. 48 i 1935. godine 28 članova. Na skupštini podružnice, 9. siječnja 1933, raspravljalo se o nacrtu kolektivnog ugovora. Na skupštini se tvrdilo da je 75 posto kvalificiranih građevinskih radnika sindikalno organizirano, pa je skupština vjerovala da će uspjeti izboriti kolektivni ugovor. Radilo se aktivno na organizaciji još neorganiziranih tesara, soboslikara i ciglara. Godišnju skupštinu održala je podružnica 12. veljače 1933. godine. Na skupštini je rečeno da je u toku 1932. godine bilo upisano 75 članova, od toga 54 ispravna. Uprava podružnice održala je 22 sjednice, dvije konferencije i jedan zbor s ukupno 620 sudionika. Članstvo podružnice činili su zidari, tesari i pomoćni radnici. Za predsjednika uprave podružnice izabran je Franjo Cink, njegova zamjenika Jakob Henn, za sekretara Vendel Polih, zamjenika Ivan Fotman, za blagajnika Ivan Human, zamjenika Martin Šipalić. Članovi uprave bili su Đura Grafenštajn, Mane Juzbašić, Slavko Knežević, Ivan Piriček, Adam Stol i Josip Stour. Sekcija zidara održala je svoj sastanak 1. travnja 1933. god. Sekcija je polazila sa stajališta da će podružnica biti slaba i da neće moći izboriti kolektivni ugovor sve dok se ne organiziraju svi zidarski pomoćnici. U Vinkovcima ih je bilo više od 30, a organiziranih samo 10.

Na velikom prostoru od nekoliko stotina jutara pružala se industrija crijepa i cigle firme »Braća Bohn«. U tvornici je bilo zaposleno oko 420 radnika, od toga velik broj žena i djece. U sezoni je radilo i do 500 radnika u dvije smjene. Nadnice radnika kretale su se od 1,25 do 2,70 dinara na sat. Velik broj radnika poslodavac nije socijalno osigurao. U tvornici je vladao sistem globa. Radnici su se globili i do 10 dinara bez prethodne opomene. Poslodavac je otpuštao svakog radnika koji se zanimao za sindikalnu organizaciju. God. 1933. vlasnici ciglane počeli su obarati ionako male nadnice. Podružnica Saveza građevinskih radnika uspjela je da u tvornici ilegalno organizira desetak radnika. 23. rujna 1934. održala je zbor ciglarskih i ostalih građevinskih radnika na kojem je zaključeno da se pažnja podružnice treba usmjeriti prema brojnim ciglarima. 26. siječnja 1935. podružnica je organizirala kulturnu priredbu uz sudjelovanje Radničkoga prosvjetnog društva »Napredak«, i glazbene sekcije u kojem su bili vrlo aktivni i članovi podružnice građevinskih radnika. Na godišnjoj skupštini, koja je održana 26. veljače 1935, uz prisustvo 50 članova izabrani su za predsjednika podružnice Jakob Henn, za

potpredsjednika Josip Licht, za tajnika Andrija Pihler, za blagajnika Ivan Hauman. U radničkoj štampi objavljeno je ime špijuna poslodavaca iz tvornice cigle i crijeva »Brača Bohn« koji je na sastancima zapisivao imena prisutnih i dostavljao ih upravi poduzeća.

Početkom kolovoza 1936. god. podružnica je u ime radnika podnijela vlasnicima ciglane nacrt kolektivnog ugovora. Pregovori su završili povoljno po radnike. Sklopljen je kolektivni ugovor s vlasnikom ciglane Ivanom Kuchmanom kojim su povećane nadnice za 25—35 posto, tako da su iznosile 1,35 do tri dinara na sat. Ukinut je akordni rad, normirano je radno vrijeme na osam sati i poboljšani ostali uvjeti rada. Drugi tarifni pokret vodila je podružnica za keramičke radnike. 16. rujna 1936. sklopljen je i za njih kolektivni ugovor s keramičarskim poduzećem »Vilhelm Dragutin«. Utvrdene su plaće stručnim radnicima od 7,50 dinara po satu. Nakon neuspjelih pregovora s poduzećem »Brača Bohn« stupilo je 9. srpnja 1938. 450 radnika u štrajk. O tom štrajku donio je *Građevinski radnik* slijedeći izvještaj: »Tvornica 'Bohn' u Vinkovcima zapošljava 420 radnika. Više od polovine su mladi ljudi. Ispod 20 godina je zaposleno u tvornici 200 radnika. Nije potrebno naglašavati da su uslovi rada vrlo teški. U tvorničkim zgradama se radi po 9 sati dnevno, a na vanjskim radovima radni dan traje 16—17 sati. Manji broj radnika stanuje u tvorničkim stanovima. Ti su stanovi neuhijenski, vlažni, bez sunca i zraka. Drugi dio stanuje po selima, udaljeni su 3—5 km od tvornice. Dakle u radni dan od 16 sati on mora da provede još skoro dva sata na putu. Satnina tih radnika iznosi samo 1,20 do 2 dinara. Organizirani radnici su tražili sklađenje kolektivnog ugovora. Traže povišicu nadnica. Direkcija nije pristala. Štrajk je otpočeo 9. srpnja i obuhvatio 420 radnika. Razumije se, štrajkolomaca nema.«

Centralna uprava SGRJ-a podnijela je kongresu izvještaj u kojem se o tom štrajku kaže:

»U 1938. god. pomoću MMO uspjelo se prodrijeti i organizirati ciglarske radnike zaposlene u tamošnjoj fabrici cigle i crijeva »Brača Bohn«. Radni i platni uslovi rada ovih radnika su bili očajni. Poduzeće je poznato po svom sistemu rada po kojem spada u jedno od najgorih u našoj zemlji, dok je po mašinskim postrojenjima jedno od najboljih, odnosno najsavremenijih. Radnici su, čim su se organizirali, postavili svoje zahtjeve poduzeću, čime je učinjena velika greška i pored opomena podsava. Naime, akcija za sklapanje kolektivnog ugovora u jednom takvom poduzeću koje posjeduje nekoliko ciglana u

našoj zemlji, trebala se mnogo obazrivije pripremati, nego što su to drugovi u Vinkovcima zamišljali. Tamošnji drugovi sa MMO na čelu nisu poslušali savjete podsava i u svojim zahtjevima su za neke radnike tražili povišicu za čitavih 100 posto. Poduzeće »Bohn« je odbilo vođenje svakih pregovora. Tek na intervenciju mjesnih vlasti došlo se do pomirenja. Potom su radnici bez mnogo iskustva i predumišljanja stupili u devetonedjeljni štrajk, iako je podsavez skrenuo podružnici pažnju da štrajk neće moći financirati. Međutim, štrajkaške kuhinje su morale biti otvorene već u prvim danima štrajka, jer su radnici bili bez ikakvih sredstava za život. Za vrijeme štrajka bili su u nekoliko navrata vođeni pregovori, ali poduzeće je ostalo uporno u odbijanju radničkih zahtjeva. U takvoj situaciji morale se spasavati ono što se spasiti dalo. Napokon je potpisan kolektivni ugovor, ali bez povišenja plaće. Štrajk je stajao oko 30.000 dinara. U štrajku je učestvovalo oko 420 radnika i radnica.

U 1939. god. poduzeće je otkazalo radnicima stanove, koje je radnicima po utanačenju davalo s obrazloženjem da radnike više ne treba. Ovo se može smatrati represalijama od strane poduzeća zbog prošlogodišnjeg štrajka. Poduzimalo se intervencije koje su završene bez uspjeha.«³¹⁷

U nedjelju, 16. srpnja 1933. godine održana je osnivačka konferencija podružnice SGRJ-a Vukovar. U ime Saveza na konferenciji je govorio Anton Ovičić iz Sombora. Za predsjednika podružnice izabran je Josip Bauer, za sekretara Đuro Lang, za blagajnika Pavao Vida. Članovi uprave bili su Mile Goreta, Dušan Jovanović, Petar Perutka i Ivo Pondeljak. Podružnica je 17. rujna održala uspješnu konferenciju na kojoj su govorili Midić, sekretar Saveza i Josip Bauer. Rad podružnice odvijao se po sekcijama. Djelovale su sekcije zidarskih pomoćnika, sekcija soboslikarskih i ličilačkih radnika i sekcija ne kvalificiranih radnika.

Građevinski radnici u Vukovaru našli su u jeku ekonomske krize posao na velikom radilištu tvornice »Bata«. Cim je osnovana podružnica, Bata je otpustio s posla njene najaktivnije članove, dok su preostali članovi organizacije nastavili djelovati ilegalno. Psihozi straha pridonijeli su i bivši funkcionari i aktivisti Nezavisnih sindikata koji su se zbog mogućnosti zapošljavanja kod »Bate« odrek-

³¹⁷ *Radničke novine*, Zagreb, 3. VII, 14. VIII 1931; 9. III 1932; 3. i 20. I, 3. III, 21. IV 1933; *Građevinski radnik*, 1. IX, 1. X 1935; 19. IX, 10. X 1936; 1. VIII 1938; 17. II 1939; *Radnički list*, 1. IX 1938.

Ii svoga prijašnjega sindikalnog rada i radničkog pokreta uopće. Soboslikari i ličioći zaposleni kod poslodavca Vjekoslava Pifata uspješni su u proljeće 1934. god. sklopiti kolektivni ugovor. Na zahtjev Bate, za koga je Pifat radio, svi zaposleni organizirani radnici su otpušteni, a kolektivni ugovor jednostavno poništen. Kada su 1. maja radnici zaposleni kod »Bate« ispisali po tvorničkim zidovima prvomajske parole, policija je pohapsila oko 20 soboslikara i ličioća pod optužbom da su počinitelji toga djela. Kod »Bate« se gradilo punom parom, gradio se čitavi mali grad, pa ipak su vukovarski građevinari ostali svi bez posla, jer se Bata bojavao tradicija revolucionarnoga radničkog pokreta Vukovara. Na građevinama tvornice radilo je u 1934. god. oko 170 građevinskih radnika, većim dijelom regrutiranih iz bačkih sela. Među njima je bio velik broj seoskih zidara, maloposjednika. Javili su se akordanti, stvarale grupe i partije koje su međusobno konkurirale, denuncirale jedna drugu, obarale cijene. Akordanti su zaradivali na račun svoje grupe po 1000 do 1200 dinara tjedno. Podružnica je brojila 80 članova. Krajem 1934. bilo je 49 ispravnih članova.

Godine 1936. keramički radnici zaposleni u tamošnjim keramičkim poduzećima »Vulkan«, »Prva sremska tvornica peći« i »Kamin« postavili su svojim poslodavcima zahtjeve za reguliranjem radnih i plaćevnih uvjeta rada. Kako su poslodavci odbili zahtjeve radnika, radnici su stupili u četvorotjedni štrajk. Kada je konačno potpisan kolektivni ugovor, plaće radnika su povišene za kvalificirane radnike na sedam dinara, za pomoćne radnike na tri dinara, a za nekvalificirane radnike na 2,5 do tri dinara po radnom satu, dok je akordna tarifa povišena za 25 posto. Priznata je radnička organizacija, obaveza da će se radnici zapošljavati posredstvom nje, priznat je Prvi inaj. Ugovor je sklopljen na godinu dana, tj. do 14. rujna 1937. godine. Uspjeh je bio potpun, a sklopljeni ugovor bio je isti kao i u Beogradu.

11. travnja 1937. održala je podružnica godišnju skupštinu na kojoj su referirali Josip Ajetić i Josip Bauer. Za predsjednika podružnice izabran je Ivan Jeli, za potpredsjednika Franjo Kerek, za tajnika Kosta Kolarčić, za blagajnika Josip Bauer, za odbornike Stjepan Gotal, Stjepan Gasser, Rudolf Hegeduš i Antun Vujetić. Podružnica je 23. svibnja 1937. preuzela vodstvo štrajka radnika ciglane »Velić«, koja je zapošljavala oko 30 radnika. Poduzeće je nabavilo nove radnike iz Srbije, ali je 29. svibnja na ročištu kod gradskog poglavarstva bilo prisiljeno da im plati izgubljeno

vrijeme i putni trošak te su ovi odmah napustili Vukovar. Štrajk se završio minimalnom povišicom s kojom su štrajkaši ipak bili zadovoljni. Iza toga poveden je i tarifni pokret u ciglani »Frank i Ofner« koja je zapošljavala oko 60 radnika. Na konferenciji podružnice, održanoj 20. travnja 1938, govorilo se o sklapanju novoga kolektivnog ugovora i postavio se zahtjev gradskom poglavarstvu da osigura veću sumu u gradskom budžetu za izvođenje većih javnih radova radi zapošljavanja nezaposlenih građevinskih radnika. Pokrenutom tarifnom akcijom na pregovorima 14. ožujka 1940. uspjelo je podružnici sklopiti tri kolektivna ugovora. Plaća tesara u prvoj klasi iznosila je osam dinara, u drugoj klasi sedam dinara, za novooslobođene 4,50 i za pomoćne radnike četiri dinara po satu. Prva klasa zidara primala je plaću od sedam dinara, druga klasa šest dinara, novooslobođeni pet, a pomoćni radnici 3,50 do četiri dinara po satu. 17. ožujka sklopljen je ugovor za soboslikare i ličioće. Plaća za prvu klasu iznosila je 7,50 dinara, za drugu klasu šest dinara, treću klasu 4,50 do pet dinara, a za novooslobođene tri dinara po satu. Utvrđeno je radno vrijeme od 10 sati, a radnici su se zapošljavali isključivo posredstvom sindikalne organizacije.³¹⁸

Radnici zaposleni u tvornici opeke i crijepa »Zagorka« d.d. u Bedekovčini, njih oko 280, pristupili su lipnja 1934. Savezu građevinskih radnika. 9. lipnja izvršena je u tvornici intervencija protiv nekih predradnika koji su brutalno maltretirali radnike. U tvornici se radilo 48 sati tjedno. Prekovremeni se rad nije plaćao. Nije bio točno utvrđen dan isplate. Uprava je poduzeća, prilikom intervencije izjavila »da radnici trebaju biti sretni što uopće rade«. Uspostavom organizacije dokinuta je samovolja pojedinih tvorničkih upravitelja. Na sastanku sindikalne podružnice, koji je održan 9. prosinca 1934, bilo je prisutno više od 270 radnika. Na njemu se raspravljalo o socijalnom osiguranju radnika i o tome kada je radnik ispravan član svoje organizacije. Od ispravnog člana se tražilo da posjećuje redovno sastanke, konferencije, skupštine i ostale priredbe, koje upriličuju sindikalne organizacije radi borbe za zajedničke interese, da izvršava zaključke koji se donose na skupštinama, dogovorima i sjednicama, da čita radničku štampu i radničke knjige, da stalno agitira među još neorganiziranim radnicima, da se

³¹⁸ *Radničke novine*, Zagreb, 4. VIII, 22. IX 1933; *Građevinski radnik*, 8. VI, 5. VII, 1. VIII 1934; 1. III 1935; 10. X 1936; 1. V, 10. VII 1937; 15. III, 30. V 1938; *Radnik*, 25. IX 1936; 9. IV 1937; 1. IV 1938; *Radnički tjednik*, 7. VI 1940.

stara da li se u njegovu poduzeću poštuje radnička zakonska zaštita, da širi slogu i jedinstvo radnika, da se bori protiv razmirica među njima. U tvornici je 13. srpnja 1935. izbio štrajk u kojem je sudjelovalo 288 radnika. Neposredan povod štrajku bio je zahtjev radnika za sklapanjem kolektivnog ugovora, povišenjem akordnih zarada i satnih plaća za 30 posto. Od 1931. godine otkako je nastupila kriza, tvornica je nekoliko puta snižavala plaće radnika. Izvjestan broj plaća snižen je i za više od 50 posto, tako da su se kretale između dinara i 1,90 dinara po satu. Za kvalificirane radnike metalce, stolare, zidare, tesare, remenare, itd., satne plaće iznosile su od dva do četiri dinara. U tvornici je radilo i oko 60 žena koje su obavljale isti posao kao i muškarci, pod jednakim uvjetima ali za manju plaću. Tako su, na primjer, dok su radnici zarađivali za 14 dana od 112,90 do 170,17 dinara, radnice zarađivale za 14 dana od 70,86 do 90,36 dinara. Nakon 52 dana borbe štrajk je uspješno završen. Akordne zarade povećane su za pet do 10 posto, a satne plaće za 20—50 posto. Za vrijeme štrajka organizacija je utrošila oko 5000 dinara za 314 štrajkaša. Kada se ima na umu mnogobrojnost članova obitelji, jasno je da ova pomoć nije bila dovoljna da podmiri skromne potrebe radnika. »No« — pisao je *Gradevinski radnik* — »ako i nije bilo novaca, borbeno oduševljenje je veliko, beskrajno, neograničeno. S upornošću koja je zadivljujuća i kod već u borbi prekaljenih radnika oni su ostali nepokolebljivo i istrajno, do kraja.« Poslije štrajka uzalud je poduzeće nastojalo uz pomoć svojih agenata, unijeti zabunu među organizirane radnike. Godine 1936. 24. veljače, završili su ciglari iz Bedekovčine tarifni pokret radi povećanja plaća i reguliranja ostalih uvjeta rada. Ugovor je predviđao povišenje satnih i akordnih plaća od 20—25 posto. Osim toga, sastavljen je i novi radni red u kojemu su točno određena prava i dužnosti radnika. Na sastanku, koji je održan 19. travnja 1936. uz prisustvo 250 radnika, raspravljalo se o organizacijskim pitanjima Saveza, o članarini i novom pravilniku. 21. veljače 1937. godine održala je podružnica u Bedekovčini godišnju skupštinu. Izabrana je uprava podružnice. Za predsjednika podružnice izabran je Tomo Vidiček, potpredsjednika Slavko Gorički, tajnika Ivan Jadan, njegova zamjenika Josip Petrovečki, blagajnika Josip Mlinarić, zamjenika blagajnika Josip Granc. Ostali odbornici bili su: Janko Čojko, Lacko Jakuš, Jura Rogan, Karlo Moček. Na skupštini se govorilo o pokušajima razbijanja radničkog jedinstva od strane »Gospodarske sloge« i vodstva HSS-a. Donesena je i odluka da se počne

akcija za povećanje plaća. Podružnica je istog dana podnijela upravi poduzeća zahtjeve za povećanje plaća. Pregovori su se vodili 17. i 20. ožujka, a 6. travnja došlo je do sporazuma. Radnici su uspjeli izboriti povišicu po pojedinih stavkama u akordu. Podružnica je 28. travnja preuzela konzumnu zadrugu radnika tvornice »Zagorka« koja je brojila 340 članova. Budući da su radnici uplatili svoje uloge, održana je godišnja skupština i izabrana uprava koju su činili predstavnici organiziranih radnika. Krajem svibnja 1937. podnijela je podružnica poduzeću prijedlog kolektivnog ugovora. Pregovori su se vodili 14. lipnja, a poslije njih, 20. lipnja, produžen je stari kolektivni ugovor za godinu dana, a plaće radnika povišene su za 10 posto. Međutim, 13. srpnja iste godine, ponovno dolazi do obustave rada, jer poduzeće nije htjelo da udovolji zahtjevu radnika da se jedan od predradnika otpusti s posla, jer je grubo postupao s jednom radnicom. Poslije prvog i drugog mirenja, po Uredbi o minimalnim nadnicama, čitava stvar je predana nadležnom sudu s obavezom poduzeća da će poslovodu, ako ga sud osudi, smjesta otpustiti. Ovom su odlukom radnici bili zadovoljni. Kako su radnici povelili štrajk bez prethodno obavljenog mirenja, vlasti su svakog radnika kaznile sa 200 do 500 dinara. Poslije intervencije kod banske uprave radnici kaznu nisu platili.

Sastanak svih ciglarskih radnika u mjestu održan je 20. kolovoza 1937. a tema je bila klasne sindikalne organizacije prema nacionalnim sindikalnim organizacijama. Na sastanku je govorio Blaž Valjin, delegat Saveza. On je rekao da trgovci, popovi, tvorničari i plaćenici kapitalista nastoje da klasna sindikalna organizacija nestane iz Bedekovčine, a da umjesto nje dođe HRS. Time bi radnici izgubili sve ono što su za vrijeme nekoliko godina teškom i odlučnom borbom izvojevali. HRS je uspio među 350 zaposlenih radnika da nađe dvanaestoricu ljudi koji su postali njegovi članovi. HSS je 9. rujna održao u Špičkovini političku skupštinu na kojoj su govorili doktor Torbar i Malić. Torbar je podvukao da nitko od radnika ne može biti članom HSS ako ne uđe u HRS niti se bez toga može smatrati Hrvatom, a doktor Malić je vikao u sav glas »kako će se radnike, klasno opredjeljene i organizirane u klasnim organizacijama vještati po hrastovim granama, kad hrvatski narod bude slobodan.« Radnici su ocijenili doktora Malića »da je iz tabora onih elemenata koji štite interese poslodavaca koji namiguju Hitleru i Musoliniju. U vodstvo HSS-e zavukli su se poslodavački i proturadnički elementi. Oni ometaju klasnu borbu hrvatskih

radnika, negiraju postojanje klasa i vode najogorženiju borbu protiv radničkih klasnih organizacija. Iako HRS nije fašistička organizacija rad njegova vodstva sasvim je proturadnički. Unutar HRS-a uveden je despotizam i samovlada vođa, tako da želje i potrebe članstva ne mogu da dođu do izražaja.« Tako je podružnica SGRJ-a odgajala ciglarske radnike Bedekovčine u klasnom duhu. To se najbolje očitovalo svake godine prilikom proslave 1. maja, kada je u tvornici »Zagorka« bio obustavljen svaki rad. Tako su se i na proslavi Prvog maja 1937. godine radnici izjasnili protiv destruktivnog rada HRS-ova vodstva a za puno jedinstvo radničke klase.

Polovinom 1938. godine veći dio tvornice »Zagorka« u Bedekovčini kupio je poznati ciglarski magnat »Braća Bohn« iz Velike Kikinde koji je imao svoje tvornice cigle i crijeva u Vinkovcima, V. Kikindi i Novom Bečeju, s namjerom da lakše konkuriira zagrebačkim i karlovačkim ciglanama i ostalim ciglarskim poduzećima u zapadnoj Hrvatskoj. Nastojanjem podružnice novi vlasnik tvornice morao je potpisati kolektivni ugovor kojim su plaće za kvalificirane radnike određene od 2,60 do pet dinara, a za nekvalificirane radnike od 1,50 do 2,50 dinara po radnom satu. Radno vrijeme utvrđeno je na osam sati dnevno, priznati su radnički povjerenici i sindikalna organizacija. Iako je morao da potpiše kolektivni ugovor, Bohn je već unaprijed imao namjeru da izjednači radne uvjete u Bedekovčini s onima u Vinkovcima ili u V. Kikindi. Zbog toga Bohn odmah prihvaća HRS i pokušava razbiti podružnicu SGRJ-a. Proširenjem tvornice poduzeće je zaposlilo još sto novih radnika, kojima je uvjet za prijem na posao bilo članstvo u HRS-u. Na taj način uspjela se uspostaviti HRS-ova organizacija u »Zagorki«. Na izborima za radničke povjerenike 16. svibnja 1938. podružnica Saveza SGRJ-a dobila je 179 glasova, a HRS 74. Radnik je u povodu tih izbora pisao: »Badava su tu sve klevete, laži i podvalc, kakove je sasuo HRS svojim letkom uoči izbora. Badava sprega uprave tvornice sa HRS-ovim funkcionerima u Bedekovčini. Radnici su siti laži, klevete i blačenja, oni traže da se više radi, a manje laže i oblajava organizaciju i ljude koje oni znaju. Nema gospodo likvidacije URSS-a u Bedekovčini.«

Iduće godine, 22. svibnja, dobila je lista podružnice Saveza građevinara 157 glasova, a lista HRS-a 133 glasa. U ciglani »Sreiner« podružnica građevinskih radnika dobila je sve glasove. U takvoj je situaciji poduzeće »Bohn« ocijenilo da može poništiti ranije utvrđene

obaveze prema radnicima i uvesti novi sistem rada kojim bi se nadnice radnika smanjile. Zato je u svibnju poduzeće otkazalo postojeći kolektivni ugovor i uvelo slobodnu pogodbu. Novim sistemom rada snizilo je plaće za 30 do 50 posto. Podružnica SGRJ je zatražila od HRS-a da zajednički zahtijevaju novi kolektivni ugovor. HRS je to odbio i podnio poduzeću svoj ugovor. Usprkos nekoliko zajedničkih sjednica do jedinstvene akcije nije došlo. Tako je i podružnica SGRJ podnijela svoj prijedlog ugovora. Obje organizacije zatražile su od sreskog načelstva u Zlataru da ono u smislu Uredbe o minimalnim nadnicama odredi pomirdbenu raspravu. Najprije je održano pomirenje sa HRS-om 24. srpnja, a sa podružnicom SGR 29. srpnja. Kada su radnici HRS-a čuli da poduzeće želi da smanji nadnice za 30—45 posto zatražili su jedinstvenu akciju s podružnicom SGRJ. 27. srpnja na zajedničkom sastanku pročitan je tekst sporazuma. Postignut sporazum savezna uprava HRS-a nije odobrila iz principijelnih razloga, jer s organizacijama URSS-a nije smjelo biti nikakve suradnje. Kada su članovi HRS-a u Bedekovčini stupili u štrajk odbilo je vodstvo da mu pruži štrajkašku pomoć. Glas o tome piše u studenomu 1939. da je »poduzeće u štrajku izgubilo kroz trinaest tjedana blizu 2 miliona dinara, a radnici na nadnicama oko 500.000.« Štrajk se protegao od 31. srpnja 1939. sve do 22. travnja 1940. kada je konačno zaključen i potpisan ugovor i to od svake organizacije posebno. HRS je pokušao da sam potpiše ugovor. Međutim, zahvaljujući borbosnosti, odlučnom raspoloženju i svijesti radnika članova SGRJ, koji su ostali u većini u poduzeću taj je pokušaj spriječen. Time je ponovo pokazana snaga sindikalne klasne organizacije i spašen velik broj radnika koji bi ostali bez zaposlenja da je HRS sam potpisao ugovor. U tom dugom štrajku radnici nisu mogli postići ono što su htjeli, jer su u štrajku izgubili jednu dragocjenu tekovinu: osam-satno radno vrijeme. Po novom ugovoru radno vrijeme bilo je 10 sati. Najniža plaća po satu iznosila je 2,70, a najviša 5,70 dinara, za radnike, za ciglare šest dinara, za kvalificirane radnike od 3,60 do 5,50 dinara na sat.³¹⁹

U tvornici opeka u Svetoj Klari radilo je 65 radnika. Radili su po 12 i 14 sati na dan,

³¹⁹ Građevinski radnik, 15. VII, 28. XII 1934; 1. III, 1. VII, 1. i 15. VIII, 15. IX 1935; 4. III, 1. V 1936; 12. VI 1937; 1. VIII, 1. IX, 1. i 15. X 1939; Radničke novine, Zagreb, 26. VII, 3. IX 1935; Radnik, 19. III, 23. IV, 28. V, 9. VII, 3. i 17. IX, 12. XI 1937; 27. V 1938; Glas, 26. V, 2. VI, 21. VII, 4. 11. i 25. VIII, 8. 15. i 22. IX, 6. X, 3. XI i 9. XII 1939; Radnički tjednik, 9. XII 1940.

za plaće od 10 do 17 dinara na dan. Prema pisanju *Građevinskog radnika*, stanovi su im više nalikovali spiljama, podrtinama i srednjovjekovnim tamicama nego ljudskim nastambama. U primitivnim krevetima, načinjenima od starih, crvotočnih dasaka, punih stjenica i gamadi, spavali su ti ljudi na godinama staroj slami i sijenu. Kuhinja i trpezarija nisu godinama krečene, a ispred same trpezarije nalazilo se stajsko đubrište. Na sastanku koji je održan 27. svibnja 1934. odlučila su se za organizaciju 32 radnika. Iste godine, 22. lipnja, stupili su svi radnici u štrajk, jer im zarade nisu isplaćene za puna dva i pol mjeseca. Svake nedjelje davao im je poslodavac 10—20 dinara akontacije. Savez građevinskih radnika uzalud je tražio od inspekcije rada da pošalje svoju komisiju u poduzeće. Kada je štrajk proglašen, radnici su blokirali poduzeće, sprečavajući da se odvozi gotova roba. Općinski bilježnik uhapsio je Branka Peteka, predstavnika SGRJ, koji je organizirao štrajk, ali ga je odmah i pustio. Nakon neuspjelog pokušaja da se štrajkaši slome uskraćivanjem hrane iz tvorničkog magazina, poslodavac je potpisao ugovor 23. lipnja 1934. u kojem je ustanovljeno 10-satno radno vrijeme, da će se isplaćivati nadnica svake nedjelje u osam sati i rok od 10 tjedana u kojem će poduzeće isplatiti dug radnicima. Poduzeće je pristalo da se izaberu radnički povjerenici, da se hrana dijeli dva puta tjedno, da se okreće radnički stanovi, izmijene kreveti i slama, da im se isplati zarada i za vrijeme trajanja štrajka, da se zbog toga štrajka nitko neće progoniti. 23. srpnja 1934. godine izbio je drugi štrajk, ponovo zbog neisplaćenih zarada. Uoči štrajka došli su žandari u poduzeće. Ovaj put došao je i predstavnik Inspekcije rada i Radničke komore. Treći štrajk izbio je 30. srpnja zbog istih razloga. Ovaj put napravljen je sporazum da će poduzeće prodavati robu pod nadzorom radnika. Utrošak će se davati radnicima dok se isti ne isplate, a 10 posto vlasniku poduzeća. 1. kolovoza dužnost upravitelja tvornice preuzeo je radnički povjerenik, koji ju je obavljao na zadovoljstvo radnika, do 31. kolovoza kada je i posljednjem radniku isplaćena zarada. Ukupno im je isplaćeno 33.663 dinara i oko 10.000 dinara redovne zarade. 1. rujna predana je tvornica ponovo u ruke vlasnika.³²⁰

U Novom Vinodolskom osnovana je podružnica Saveza građevinskih radnika 2. rujna 1934. Na osnivačkoj skupštini bio je Petar Dergenc, član Pokrajinskog sekretarijata

SGRJ-a Zagreb. Za predsjednika podružnice izabran je Vencel Mažuranić, za potpredsjednika Eduard Mudrovčić, tajnika Franjo Palad'in, blagajnika Jerko Mrzljak. Ostali članovi odbora bili su Franjo Mažuranić i Ivan Zoričić. Podružnica je uspostavila svoj lokalni fond. Podružnica je 16. srpnja 1935. održala zbor koji je nakon referata usvojio rezoluciju.³²¹

Podružnica u Crikvenici pokrenula je raspravu o položaju građevinskih radnika čija zarada iznosi 2,50 dinara na sat. Šimun Gržičić, poduzetnik otpustio je 15 radnika, jer su bili sindikalno organizirani. Podružnica je predložila Udruženju zanatlija, sekciji građevinskih poduzetnika pregovore o reguliranju radnih odnosa. Nevjerujući u miran sporazum i uspjeh posredovanja sreskog načelnika, podružnica se spremala na štrajk, te razvila živu agitaciju za uključivanje što većeg broja neorganiziranih radnika, te pozivala građevinske radnike iz ostalih mjesta da ne putuju u Crikvenicu. Na konferenciji, koja je održana 4. kolovoza 1935, pokazalo se da je početno oduševljenje splasnulo. U tarifnoj akciji nije se ništa postiglo, a u štrajk se nije išlo jer za njega nisu bili zreli uvjeti. Bila je velika nezaposlenost, izvan organizacije se nalazio velik broj radnika iz okolnih mjesta, tako da je prijetila opasnost da u slučaju štrajka bude velik broj onih koji bi se nudili na rad pod starim uvjetima. God. 1937. nastavila je podružnica da životari. Gradila se jadranska cesta i most. Radnici koji su radili na njima primali su vrlo niske nadnice. Posebno teški uvjeti rada bili su na poslovima zbijanja stubova za držanje betona i kopanju blata.³²²

U rujnu 1935. osnovana je, uz pomoć partijske organizacije u Pakracu, podružnica SGRJ-a s 35 članova — radnika iz kamenoloma »Šeovica«, vlasništvo Davida Picka. U kamenolomu su vladale neoposivo teške prilike. Radnici su se hranili u kuhinji poslovođe koji im je zaračunavao mast, krumpir, grah i brašno i ostalo pola skuplje od maloprodajne cijene. Prva akcija podružnice bila je da radnici sami organiziraju svoju kuhinju i nabavu hrane. U svibnju 1936. god. kamenolomski radnici predali su vlasniku kamenoloma projekt kolektivnog ugovora i zatražili pregovore, a 22. svibnja 33 su radnika stupila u štrajk, budući da je poduzetnik odbio prihvatiti razgovore o povećanju plaća i kolektivnom ugovoru. U štrajk se umiješala i vlast. Štrajk je trajao mnogo dulje nego što bi inače trebao i okončan je tek 3. VII poslije punih mjesec i pol dana. Štrajk je uspješno okončan, jer se

³²⁰ *Građevinski radnik*, 20. VI, 5. VII, 1. i 15. IX 1934.

³²¹ Isto, 15. IX 1934; 1. VII 1935.

³²² Isto, 1. V, 1. IX 1935; 12. IX 1937.

radno vrijeme dobivenim utanačenjem skratilo sa 11 sati na devet, a plaće radnika se povisile od 2,50 na pet dinara na sat.

Iduće, 1937. godine poduzeće je namjerno otežalo početak sezone i, konačno, kada je počelo da radi, zaposlilo je više od 10 neorganiziranih radnika. Ipak su radnici 22. V podnijeli poslodavcu svoje zahtjeve za obnovu kolektivnog ugovora. Poduzeće je zahtjeve radnika odbilo, a radnici su tražili intervenciju vlasti koja ništa nije učinila u korist radnika. Kako se istovremeno bila pronijela vijest da je spomenuto poduzeće pozvalo 22 radnika iz Sirača, organizirana u HRS-u, radnici su osjetili opasnost po svoju organizaciju, pa su, ogorčeni, odmah obustavili posao. Štrajk je završen 16. lipnja. Vlasti su činile mnoge smetnje štrajkašima, proganjale ih i kažnjavale globama od 100 do 240 dinara, jer se nisu pridržavali Uredbe o minimalnim nadnicama, a poslodavac je pokušavao zaposliti druge radnike. Napokon je došlo do pregovora s poslodavcem. Sklopilo se prilično loš ugovor a plaće za ostale iste.

Godine 1938. radnici u kamenolomu su uspjeli nakon pregovora obnoviti stari kolektivni ugovor, kojim se radno vrijeme svelo na 10 sati dnevno, a plaće povećati tako da su se kretale od 19,50 do 24,50 dinara dnevno. Ovaj kolektivni ugovor bio je dosta povoljan. Iste godine uspjelo se najzad organizirati i građevinske radnike koji su podnijeli svoje zahtjeve poslodavcima da posredstvom kolektivnog ugovora reguliraju radne i plaćevne uvjete rada. Nakon neuspjelih neposrednih pregovora, uspješno obavljeno pomirenja došlo je do sklapanja kolektivnog ugovora 3. lipnja 1939. Ovim ugovorom određene su plaće za kvalificirane radnike od 3,75 do 5,50 dinara po satu, a radno vrijeme svelo se na osam sati dnevno.

Poduzeće »Antun Resa« iz Zagreba otvorilo je 1938. godine u Seovici kamenolom u kojem je bilo zaposleno 40 radnika. Radilo se devet sati. Mineri su radili u akord 12 dinara po 1 m³ kamena i četiri dinara 1 m³ zemlje. Dnevna zarada iznosila je 25 dinara za minere, 20 dinara za radnike, a za pomoćne radnike, nosače vode i slično 10 dinara. Radnici su 18. kolovoza 1939. stupili u štrajk jer im nisu bile isplaćene zarade. Kolektivni ugovor građevinskih radnika u Pakracu produžen je 18. veljače 1940. a povećane su i plaće za 1,25 dinara po satu, tako da su one iznosile za zidare i tesare s više od 10 godina prakse 6,75 dinara, od tri do 10 godina 5,75, do tri godine prakse pet dinara po satu.

Podružnica SGRJ-a u Siraču osnovana je u lipnju 1936. god. Podružnicu su činili radni-

ci kamenoloma »David Pickl« koji je imao i kamenolom u Seovici kod Pakraca. Pored spomenutog kamenoloma, postojao je i kamenolom Daruvarske željezničke sekcije. Petodnevni štrajkom, tokom 1936. godine, uspjeli su radnici zaposleni u kamenolomu Davida Pickla sklopiti kolektivni ugovor i povisiti plaće, a isto tako odstraniti jednog predradnika koji se neljudski ponašao prema radnicima. No u državnom kamenolomu stvari nisu išle tako glatko. Radnici su svoje zahtjeve uputili sekciji u Daruvaru koja je opet te prijedloge odaslala Direkciji u Zagreb, a ova je završila s odgovorom. Nakon mnogobrojnih intervencija postignut je usmeni sporazum o povećanju plaća. I u ovom državnom kamenolomu postojali su nadglednici, takozvani »kape«, nad svakih 10 zaposlenih radnika. Zараđivali su dva puta više od radnika. Radnici su tražili da »kape« plaća direktno poduzetnik, ili da ih se odstrani s posla, ili pak da rade i zarađuju kao i svi radnici. Nadglednici su vrlo brzo vidjeli odakle prijeti opasnost po njihove lako stečene zarade, pa su stalno huškali radnike što im je najzad i uspjelo, tako da je podružnica najavila istup iz SGRJ-a i prišla HRS-u.

Godine 1937. nezadovoljni radom HRS-a, koji nije ništa poduzimao da se njihov položaj poboljša, ponovno se vraćaju u sastav SGRJ. Iste godine radnici zaposleni u kamenolomu »David Pickl« uspjeli su desetodnevni štrajkom dobiti iste radne i platne uvjete kao i radnici istog poduzeća u kamenolomu »Seovici« kod Pakraca, a i to da se jedan poslovođa ukloni s posla.³³

U travnju 1936. godine osnovali su radnici kamenoloma poduzeća »Gutman« podružnicu Saveza građevinskih radnika u Orahovici. Kada je poslodavac čuo da su se radnici organizirali, obustavio je 9. svibnja 1936. posao obrazlažući to malim brojem narudžaba za kamen. Obustava rada trajala je tri tjedna nakon čega je poslodavac pozvao radnike na rad s time da ih primi umjesto 200, koliko ih je u kamenolomu radilo, samo 100. Radnici su to odbili, pa su 2. lipnja 1936. god. stupili u štrajk koji je trajao punih sedam tjedana. Štrajkaši su zaposjeli kamenolom i zabarikadirali prugu zaplijenivši sve vagonete. Kada su stupili u štrajk radnici su tražili povišenje plaća i sklapanje kolektivnog ugovora. Poduzeće je te zahtjeve odbilo s obrazloženjem da mu nije stalo da se nastavi s radom. Na intervenciju Inspekcije rada iz Osijeka, 6. srpnja 1936. počeli su pregovori. Poslodavac je od-

³³ Isto, 15. XI 1935; 1. VIII 1939; *Radnički tjednik*, 7. VI 1940.

bio da pregovara sa sindikalnom organizacijom i štrajkaškim odborom. Na pregovorima 11. srpnja kod banske uprave i Inspekcije rada u Zagrebu poslodavac je prihvatio pregevo-re o zahtjevima radnika pod uvjetom da radnici maknu barikade i očiste prugu. Radnici su u kamenolomu postavili svoje straže. Nakon toga vodili su se pregovori u Oraho-vici 21. srpnja i u Bелиšću 22. srpnja. Štrajk je završen tako da su radnici dobili 10 posto povišice plaće, a do 30. srpnja poduzeće se obavezalo da će uzeti na posao sve radnike koji su bili zaposleni do 9. svibnja 1936. Radnik je dao opširan izvještaj o tome pokre-tu u kojem piše: »Napominjemo da su se rad-nici solidarno borili na čemu im se može čes-titati, no bila bi pobjeda još uspješnija da se nije našlo 7 izdajica koji su išli da vrbuju štrajkolomce i time su ometali borbu kame-nolomskih radnika u Orahovici... No, zahva-ljujući klasnoj svijesti radnika to ih je još ja-če zbilu u čvrste redove. A štrajkbreheri i oni koji su ih vrbovali doživjeli su potpuni krah. U očima svojih drugova ostali su prezreni.«

Godine 1937. podružnica je poslodavcima podnijela zahtjeve za povišenje radnica od pet do 10 posto. Međutim, HRS-u je uspjelo radnike razjediniti tako da je podružnica od toga oslabila, pa ni akcija pokrenuta 1937. nije mogla završiti uspjehom.³²⁴

Cigarski radnici u Slavonskoj Požegi osno-vali su podružnicu SGRJ-a 1936. godine. Bu-dući da su im radni uvjeti bili vrlo teški, rad-nici »Prve parne požeške ciglane« stupili su u štrajk 7. svibnja 1936. i obratili se Podsa-vezu da ih u ovom štrajku moralno pomogne. Sporazum je postignut nakon dva dana štraj-ka. Plaće radnika povišene su za 10 posto, radno vrijeme svedeno je sa deset na osam sati dnevno. Plaće poslije ovog štrajka kre-tale su se od 1,65 do šest dinara po satu. Iste godine, u jesenskoj kampanji, postavljen je novi zahtjev za povišicom. Plaće su ponovno povećane za 15 posto, tako da je najmanja iz-nosila 1,90, a najveća 6,90 dinara po radnom satu. Vlasnik ciglane Theodor Filić, ljekarnik, bio je jedan od najbogatijih ljudi u Slavon-skoj Požegi i odbornik HSS-a. Poslodavac je pokušao da stvori Hrvatski radnički savez u svom poduzeću tako da je objavio da prima na posao samo one radnike koji će moći da dokažu da su članovi Hrvatskoga radničkog saveza i da ih on preporuča. Zahvaljujući slo-zi i jedinstvu, radnici su odbili taj nasrtaj i postigli 24. ožujka 1937. vrlo dobar kolektivni ugovor s plaćama koje su bile rijetke na ci-

glanama i s radnim vremenom od osam sati dnevno. Ugovor je sadržavao cjenik za sve radove oko proizvodnje cigle i crijepa od 2,10 do sedam dinara na sat. Uz cjenik se našao spisak cijena živežnih namirnica od pšeničnog brašna, kukuruznog brašna, graha, masti, slan-ine, mesa. Cijene živežnih namirnica su se kontrolirale, pa, ako su one rasle, u istom su postotku rasle i nadnice radnika. Godine 1936. u podružnici su ostali samo iskusni članovi. Poduzeće se nastojalo osloboditi ugovora, pa je prije sezone odbilo da uposli svoje stare radnike i uposlilo je nove, članove HRS-a. Radnici su se obraćali na razne strane tražeći da im se pomogne i natjera poduzeće na poš-tovanje kolektivnog ugovora. Na to su stari radnici pokušali silom da odstrane novoprin-đene radnike. Naravno, policijske i žandarme-rijske vlasti pružile su punu zaštitu poduzeću. Radnici su tu bitku izgubili. Poduzeće je iza toga otkazalo kolektivni ugovor i nije više primilo nijednog organiziranog radnika iz Sa-veza građevinara na posao.

Podružnica u Psunju, čiji su članovi bili zaposleni u kamenolomu, stupili su u tro-tjedni štrajk tokom srpnja 1936, koji su vo-dili u vrlo teškim uvjetima. Postignut je spo-razum koji je predviđao radno vrijeme od devet sati i plaće od dva do tri dinara na sat. Godine 1937. radnici su tražili da im poduzeće povisi plaće za 30 posto. Poduzeće je radnici-ma davalo samo četiri posto povišice, a kas-nije samo dva posto. Ovaj se štrajk okončao privremenim utanačenjem poslije 17 dana štrajka, kojim su radnici dobili samo osam posto povišice i devet sati rada dnevno. Go-dine 1938. kamenolomski radnici novim pro-jeptom kolektivnog ugovora ponovno traže povišenje plaća za 30 posto. Međutim, kako je sezona rada bila na izmaku, povedeni prego-vori nisu donijeli željene rezultate, ali se ipak uspjelo sačuvati prije stečena prava.³²⁵

Podružnica Saveza građevinskih radnika u Sisku uspjela je poslije osmodnevnog štrajka, 8. srpnja 1936, sklopiti kolektivni ugovor za obalske radnike kojim su im značajno po-višene plaće. Radno vrijeme je utvrđeno na osam sati dnevno, a utvrđena je i obaveza da se radnici zapošljavaju posredstvom sindikal-ne organizacije. Iste godine gradski su radnici primali 15 dinara dnevno za osamsatni radni dan. Tražili su povećanje plaća za 10 dinara dnevno. Kako do sporazuma s općinom nije došlo, radnici su 12. VIII stupili u trinaesto-dnevni štrajk. Naknadnim pregovorima, koji

³²⁵ Isto, 19. II 1937; *Građevinski radnik*, 13. III, 10, VII 1937.

³²⁴ *Radnik*, 2. VIII 1936.

su se vodili u nekoliko navrata, došlo je do sporazuma kojim se dobilo povećanje plaća od 24 do 40 din dnevno i osamsatno radno vrijeme.

Radnici zaposleni u tvornici »Shell« također su željeli popraviti svoj položaj, pa su bez prethodnog odobrenja Podsaveza stupili u četrnaestodnevni štrajk. Štrajkaši su bili učlanjeni jednim dijelom u SGRJ, a drugim dijelom u HRS. Radnici su izborili povišicu. Za vrijeme štrajka žandarmerija je hapsila štrajkaše i kažnjavala ih novčanim kaznama.

Godine 1937. »Ciglana ljubljanske kreditne banke« proradila je ponovo, poslije izvjesnog zastoja. Te je godine podružnica uspjela organizirati ciglarske radnike te izboriti povoljan kolektivni ugovor. Godine 1938, uslijed nezainteresiranosti samih radnika, uspjelo se samo produžiti važenje kolektivnog ugovora do travnja 1939. Po ovom obnovljenom ugovoru radno je vrijeme trajalo 10 sati dnevno, a plaće su se kretale od 1,75 do pet dinara po satu. Podružnica je u proljeće 1940. tarifnom akcijom uspjela sklopiti kolektivni ugovor s građevnim poduzetnikom Pejnovićem, kojim su utvrđene plaće za novooslobođene radnike u iznosu od šest dinara, za zidare II klase osam dinara, za zidare I klase devet dinara i za nekvalificirane radnike 4,50 dinara po satu.³²⁶

Godine 1936, uslijed teškog položaja tamošnjih ciglarskih radnika, radnici su bez dobre pripreme stupili spontano u štrajk koji je trajao 23 dana. Primjera radi navodimo da su se plaće ciglarskih radnika kretale od 1,50 do 2,30 dinara po satu, a radnici su tražili povišicu od 35 do 40 posto. Ovu je štrajkašku akciju umnogome ometao HRS, koji je nastojao pridobiti radnike i slomiti akciju podružnice. Vlasnik ciglane bio je istodobno i predsjednik »Gospodarske sloge«, te je nastojao da oslabi moral štrajkaša odlaganjem pregovora. Ipak je najzad bio prisiljen da potpiše sporazum, kojim su plaće radnika povećane za prosječno 17 posto.

U Delnicama su građevinski radnici zaposleni na gradnji vojnih objekata stupili 27. kolovoza 1936. u štrajk. Do štrajka je došlo zbog toga što poduzeće nije htjelo pregovarati s radnicima o sklapanju kolektivnog ugovora, povećanju nadnica i reguliranju ostalih uvjeta rada. Radnici su svojom solidarnošću i ustrajnošću u štrajku pobijedili, dobivši 20 posto povišice.³²⁷

Vapnarski radnici u Hreljinu pokušavali su više puta da osnuju svoju organizaciju kako bi se uspješnije borili za skraćivanje radnog vremena s 12 na osam sati. U vapnari je radilo 60 radnika, a smanjivanjem radnog vremena otvorila bi se mogućnost da se zaposli još 20. Osnivačku skupštinu održali su 10. rujna 1939. U ime Saveza referirao je Blaž Valjin. U upravu podružnice izabrani su: predsjednik Ivan Vidas, tajnik Dragutin Kučan i blagajnik Vinko Tadej. Podružnica je zahtijevala sklapanje kolektivnog ugovora.³²⁸

Podružnica SGRJ u Kulen-Vakufu pripadala je Podsavezu Sarajevo, ali je kasnije prešla u zagrebački podsavaz. Ova podružnica organizirala je radnike zaposlene na gradnji uske pruge. Radove je izvodilo građevinsko poduzeće »Batinjol«. Položaj radnika zaposlenih na gradnji te pruge bio je nepodnošljiv, te je Savez, na inicijativu podružnice, 1937. godine podnio prednat kolektivnog ugovora poduzeću »Batinjol«. Međutim, na tome je te godine i ostalo. Početkom slijedeće godine, nakon zahtjeva upućenog vlastima da interveniraju, što su ove odbile, podružnica je pokušala da zainteresira radnike duž cijele pruge da se priključe borbi za donošenje kolektivnog ugovora, nadajući se da će poduzeće pod pritiskom morati prihvatiti pregovore. Umjesto toga, poduzeće je angažiralo mjesne vlasti, tj. žandarmerijske stanice duž cijele pruge da spriječe svako agitiranje među radnicima, a zakazane sastanke da zabrane. U tome je poduzeće i uspjelo. Banska uprava Vrbaske banovine raspustila je podružnicu u listopadu 1938. s obrazloženjem da je prekoračila djelokrug rada utvrđen u savezним pravilima.

Podružnica SGRJ u Ripaču, na unskoj pruži Bihadž—Knin povezala se sa zagrebačkom organizacijom koja bi mogla organizirati pružne radnike na ovoj pruži. Zakazane su konferencije sreske vlasti zabranile. Kada je ipak održana osnivačka skupština i na njoj izabrana uprava podružnice, vlasti i uprava poduzeća počeli su joj na najrazličitije načine ometati rad. Na jednom radilištu krajem kolovoza 1936. godine radnici su stupili u štrajk. Prije toga, 21. srpnja 1936, podružnica je podnijela zahtjev za povišenjem plaća najprije Sreskom načelstvu, a zatim poduzeću »Batinjol«. Kao odgovor na taj zahtjev funkcionari su protjerani, a zatim je izbio štrajk. Kada je štrajk objavljen, svi su, i poduzeće i njegovi agenti djelujući posredstvom općine i općinskih knezova, pa sve do žandarmerije i Sreskog načelstva, ustali protiv štrajkaša. Po-

³²⁶ Radnik, 30. VII 1937; Radnički tjednik, 7. VI 1940.

³²⁷ Građevinski radnik, 17. X 1936.

³²⁸ Radnik, 20. XI 1936; Glas, 15. IX 1939.

čela su masovna hapšenja i progoni. Iz Bihaća je protjeran sekretar centrale Saveza koji je tamo upućen radi posredovanja i interveniranja, a isto tako i delegat Podsava. Oba delegata nisu stigli ni do Bihaća. Pod takvim pritiskom štrajk je ugušen, a radnici vraćeni na posao.

Podružnica SGRJ u Tiškovcu osnovana je 1936. godine. I ona se nalazila na Unskoj pruzi. U podružnici je bio plaćeni namještenik. Rad podružnice odvijao se u vrlo teškim okolnostima. Pored toga što su vlasti sistematski ometale rad podružnice, ona se morala nositi s organiziranjem radnika koji su došli sa sela i koji nisu imali ni najosnovniju predodžbu o značenju i ulozi sindikalne organizacije. Rad je bio otežan i time što se područje podružnice protezalo na nekoliko desetina kilometara pruge. Nakon otpuštanja Hodaka profesionalca u podružnici 1938. godine, te zbog stalnog pritiska vlasti koje nisu dopuštale održavanje sastanaka, i vrlo teškog ekonomskog položaja radnika na ovoj pruzi, radnici su spontano stupili u štrajk. Štrajk je dobio nepredvidljive razmjere, tako da je došlo i do puškaranja. Podružnica SGR preuzela je rukovodstvo štrajkom. Više se puta pregovaralo te je došlo do sklapanja utanačenja kojim su popravljani radni i plaćevni uvjeti. Nakon toga su se radnici vratili na posao.

Na zahtjev građevinskih radnika u Puntu na otoku Krku uspjela se formirati podružnica čije je postojanje legalizirano početkom 1938. godine. Podružnica u Bastaji osnovana je u svibnju 1938. godine. Njeno članstvo sačinjavali su isključivo kamenolomski radnici. U Virovitici se podružnicu SGRJ pokušalo osnovati 1936. i 1938. godine. U Lakovcu je podružnica SGRJ osnovana u srpnju 1936. godine. Podružnica nije pokazala neku veću aktivnost ni 1937. ni 1938. godine, zbog nedostatka sposobnih funkcionara, ali i zbog nedovoljne pomoći mjesnoga međustrukovnog odbora.

Podružnica SGRJ u Cerju Tužnom osnovana je krajem lipnja 1938. godine. Članovi ove podružnice bili su isključivo ciglarski radnici, zaposleni u tvornici cigle čiji je vlasnik bila Prva hrvatska štedionica. Ova podružnica osnovana je pod vrlo teškim okolnostima. Čim je poduzeće saznalo da se radnici organiziraju, obustavilo je sav posao. Kad je obnovilo rad, poduzeće nije htjelo zaposliti organizirane radnike. Radnici su protestirali, jer se radilo o radnicima koji su u toj tvornici radili godinama. Zahtjev da se zaposle i oni radnici koje je poduzeće otpustilo upravnik je bahato odbio. Ovo je radnike ogorčilo pa se zatražilo posredovanje Sreskog načelstva. Radnici su

odbijeni izjavom da poslodavac može zaposliti ili otpustiti koga hoće. Radnici su na to potpuno obustavili rad, a budući da su branili svaki ulazak u tvornicu, pa prema tome i unošenje i iznošenje iz tvornice bilo kakva materijala, došlo je do sukoba sa žandarmerijom. U tom sukobu bilo je ranjenih s obje strane, a među radnicima i jedan teže. Zahvaljujući tome, a na poticaj Radničke komore, zainteresirala se za taj štrajk i Banska uprava, te je naložila sreskom načelniku da sazove pregovore. Na drugom pomirenju, 14. VI iste godine, postignut je sporazum i potpisan kolektivni ugovor, kojim su regulirane plaće i radno vrijeme. Radno vrijeme je bilo 10 sati dnevno, a plaće su se kretale od 1,70 do 3,50 dinara po satu. Štrajk je trajao od 23. svibnja do 13. lipnja 1938. godine. U spomenutom sukobu sa žandarmerijom u vrijeme štrajka mnogo radnika je pohapšeno, ali su pušteni na intervenciju Radničke komore i Podsava.

Podružnica Saveza građevinskih radnika Jugoslavije Zagreb

Krajem 1929. godine na inicijativu Pokrajinskog odbora URSS-a u Zagrebu, nakon nekoliko sastanaka s pečarskim, zidarskim i tatarskim radnicima, osnovana je podružnica SGRJ Zagreb, a svoju je plenarnu sjednicu održala 20. srpnja 1930. Na njoj je zaključeno da se od centrale Saveza u Beogradu zatraži da se u Zagrebu uspostavi pokrajinski sekretarijat koji bi na sebe preuzeo agitacijski i organizacijski dio rada, a u podružnici da se otvori mjesto plaćenog sekretara. Podružnica je upozorila građevinske radnike Zagreba da je osnovala svoj namjestbeni odsjek koji će posredovati za građevinske radnike svih kategorija i struka. Na inicijativu podružnice, Obrtni zbor u Zagrebu sazvao je 8. kolovoza 1930. anketu na kojoj se raspravljalo o uređenju radnih odnosa u građevnoj struci i sistemu akordnog rada. Poslodavci su 1930. godine s pojedinim radnicima počeli sklapati ugovore kojima se ovi obavezuju da će uz cijenu od 40 dinara po kubičnom metru zida na svoj trošak podizati skele i da će plaćati sve pomoćne radnike. Ugovori koje su sklapala pojedina poduzeća sa svojim akordantima bili su potpuno protuzakoniti. Anketa je raspravljala i o brojnim nesrećama na radu koje su se događale zbog škrtarenja poduzetnika građevnim materijalom. Poslodavci prisutni na anketi govorili su o nadribrtu te pokušavali za sve nedaće građevinskih radnika okriviti male i siromašne poduzetnike. Pod-

ružnica je uspjela da sva gradilišta u Zagrebu p. gledaju stručnjaci za osiguranje radnika, policijska uprava, inspekcije rada, gradski građevinski ured, Inženjerska komora građevnih poslovođa i Radnička komora. Komisija je utvrdila da su u najvećem broju slučajeva skele postavljene protupropisno i da je rad na njima opasan po život, te da se gradi bez stručnog nadzora. Ni na jednoj gradnji nije bilo sanitetskih ormarića, a i ostali higijenski uređaji bili su u vrlo lošem stanju. Sindikalne kontrolne komisije nalazile su da radnici i na velikim gradnjama rade 12 i 14 sati. Ti su slučajevi prijavljeni Inspekciji rada, ali ona ih je samo prosljeđivala.

Javna burza rada uporno je odbijala da nezaposlenim građevinskim radnicima dade redovnu potporu s obrazloženjem da su sezonski radnici. Podružnica SGRJ Zagreb je isto tako uporno dokazivala da, usprkos tome što su sezonski radnici, uplaćuju prinos za Javnu burzu rada i porez, pa da, ako im je jedini izvor prihoda radna snaga, imaju pravo i na potporu u nezaposlenosti.

Na listama podružnice SGRJ Zagreb do 13. travnja 1931. izabrano je 17 radničkih povjerenika, a do sredine svibnja izabrano ih je 212. Podružnica je raspravljala i o djelovanju Građevne zadruge radnika i namještenika s. o. j. Zagreb koju je 26. studenog 1927. godine osnovao Savez privatnih namještenika na inicijativu Pokrajinskog odbora URSSJ-a Zagreb. Zadruga je u lipnju 1930. godine dobila tri milijuna dinara zajma od gradske općine iz Fonda za davanje jeftinih zajmova za podizanje radničkih stanova. U sagrađene kuće uselili su se viši funkcionari Radničke komore pa su se te kuće nazivale komoraškom naseobinom. U raspravi oko pravilnosti upotrebe sredstava zadruge navodila su se iskustva iz Slovenije u kojoj je djelovalo oko 40 građevinskih zadruga. Jedna od njih je bila i Radnička zadruga »Stan i dom«, koja je na inicijativu Antuna Kristana, osnovana 1924. godine. Zadruga je izgradila tri zadrugne kuće sa 21 stanom, pet lokala i 69 članskih (vlastitih) kuća sa 168 stanova. Svi su stanovi imali nusprostorije i kupaonice. Slovenci su tvrdili da njihovo iskustvo ukazuje da je bolje graditi članske kuće nego zadrugne, što je prihvatila i zadruga u Zagrebu.

Podružnica je morala zauzeti stav prema radu svojih članova akordanata. Akordanti, jedan ili četvorica, uzimali su i najveće gradnje u akord. Oni su imali pravo da angažiraju onoliko radnika koliko su nalazili da je potrebno. Na gradnjama gdje bi u normalnom radu radilo minimalno 60—100 radnika, kod

akordanata ih je radilo 15—25. Prosječna zarada u akordu iznosila je kod radnika 7,5 din na sat, a kod akordanata 15—20 dinara. Polazeći od načela da su sindikati u prvom redu organizacije protiv svakog izrabljivanja, ne samo kapitalističkog već i radnika po radniku, zagrebačka podružnica SGRJ tražila je ukidanje akorda ili podjelu viška koji je stvoren takvim radom.

Na sastancima koji su se održali 2. veljače, 13. i 20. ožujka, te 6. travnja 1930. godine osnovana je, u sklopu podružnice, sekcija zidara i tesara. Sekcija je održala sastanke 10. i 17. srpnja. Na njima su referirali Marijanović, Hübner, Labaš, Kunčić, Suštanj i Dergenc. Sekcija je štampala letak koji se dijelio na svim gradilištima u Zagrebu. U letku se govorilo da su plaće zidara snižene na šest do devet dinara na sat, da je pretežan dio zidara plaćen šest i sedam dinara, da se i pored nezaposlenosti radi 11 do 12 sati dnevno. Garde-roba na gradilištima nema tako da zidari odlaze s rada prljavi, poslovođe i poslodavci grde i psuju zidare i postupaju s njima kao da nisu ljudi. Akordnim radom poslodavac nameće zidarima nemoguće intezivan rad, a tko tom zahtjevu ne udovoljava biva otpušten. Sekcija je vodila 14, 21. i 27. studenog 1930. godine, posredstvom Inspekcija rada, pregovore za sklapanje kolektivnog ugovora s poslodavcima. Pregovori su završili neuspjehom. Poslodavci su izradili svoj prijedlog ugovora pod nazivom »Radni red« u kojem su produžili radno vrijeme na deset sati i snizili plaće po satu za 75 para. Na sastancima 8. i 22. ožujka 1931. na kojima je sudjelovalo više od 300 zidara i tesara, podnesen je izvještaj o pregovorima s poslodavcima i odbijen je ponuđeni »Radni red«. Slični su sastanci održani u selima Markuševcu i Lupoglavi 29. ožujka. Godišnja skupština sekcije održana je 26. travnja, a kolektivni ugovor za zidare potpisan je 8. svibnja 1931. godine.

Soboslikarski i ličilački radnici održali su 16. ožujka i 13. travnja 1930. sastanke na kojima su formirali svoju sekciju i izabrali njezinu upravu. Sekcija je sazvala 15. lipnja sastanak svih soboslikarskih i ličilačkih radnika. Poslije tog sastanka sekcija je poslala svoje zahtjeve poslodavcima na koje su ovi odgovorili tek 13. rujna. U odgovoru se kaže da »ne mogu poboljšati ionako dobre plaće soboslikarskih i ličilačkih pomoćnika«. U povodu takva odgovora sekcija je uputila svojim članovima letak u kojem se soboslikari i ličioci pozivaju na sastanak gdje će se dogovoriti o daljnim postupcima. Sastanak se održao 19. rujna 1930. Nakon duljeg vremena uspjelo je podružnici da počne pregovore s poslodav-

cima. Pregovori su započeli 24. listopada. Na sastanku koji je održan 30. listopada izneseno je da na pregovorima nije moglo doći do sporazuma, jer su poslodavci željeli da ukinu otkazni rok, da ne plaćaju prekovremeni rad, da se radnici sami brinu o alatu i materijalu, itd. Uz posredovanje Inspekcije rada, pregovori su nastavljeni 5. prosinca 1930. Za čitavo vrijeme pregovora podružnica je pozivala soboslikarske i ličilачke radnike da pristupe u svoju organizaciju i kroz nju solidarno brane stečena prava i pripremaju se za borbu za bolje uvjete rada.

Sekcija pečara je nakon obnovenja rada podružnice održala godišnju skupštinu 30. ožujka 1930. na kojoj se raspravljalo o pravilniku lokalnog fonda i o mogućnostima za primjenu kolektivnog ugovora sekcije pečara zabranjenih Nezavisnih sindikata. Taj ugovor sklopljen je 1. kolovoza 1927. pa ga je sekcija pečara prihvatila kao svoj. Poslodavci su pokušali da proglase taj ugovor nevažećim. Poduzeća »Pilot« d.d., »Zagorka« d.d. i »Keramika J. Penić« otkazali su ga. Međutim, banska uprava je zauzela stav da ugovor može otkazati samo organizacija poslodavaca organizaciji radnika, a ne pojedina poduzeća. Zahvaljujući činjenici da su pečarski radnici bili dobro organizirani ti su pokušaji već u svom začetku bili spriječeni. Poslije pokušaja snižavanja plaća akordnim radom, pristali su poslodavci na pregovore. Pregovori su se vodili 18. veljače 1931. godine. Pečarski su radnici složnom i solidarnom borbom očuvali svoje nadnice i kolektivni ugovor.

Pored te tri sekcije, formirana je u sklopu podružnice još i sekcija klesarskih radnika. U sekciju se učlanilo oko 40 klesara. Prvi zadatak sekcije bilo je sprečavanje zapošljavanja nekvalificiranih radnika na stručnim poslovima. Taj se zadatak mogao ostvariti jedino ako se svi klesarski radnici organiziraju i osnuju organizacije u poduzećima za obradu kamena.

Podružnica je godišnju skupštinu održala 10. svibnja 1931. godine u sali Radničke komore. Za godinu dana upisalo se u podružnicu 1000 članova, od toga 670 zidara. Na skupštini građevinarskih radnika, koja je održana 12. srpnja 1931. godine u Olimp kinu, govorio je predsjednik Centralne uprave SGRJ Svetozar Medić, sekretar saveza Mihajlo Rajković iz Beograda i Petar Dergenc iz Zagreba. Skupština je konstatala da je položaj građevinskih radnika izvanredno težak, da su poslodavci, pod izgovorom da vlada privredna kriza, snizili građevnim radnicima nadnice i produžili radno vrijeme. Tražilo se da se radi smanjenja nezaposlenosti dosljedno provede osam-

satno radno vrijeme i jasno odredi početak i svršetak rada, da se donese uredba o minimalnoj nadnici koja ne smije biti manja od 70 dinara za osam sati rada, te da se otvore građevinski javni radovi. Banskoj upravi je upućena posebna predstava u kojoj se traži da se hitno izda naredba vlastima da ne ometaju stvaranje organizacija građevinskih radnika, da se ne dozvoli uvoz građevinske radne snage iz inozemstva, da se onemoguću produžavanje radnog dana na 10 sati i da se osigura nezaposlenim građevinskim radnicima državna potpora posredstvom javnih burza rada. Na skupštini građevinarara, zidara, tesara u Zagrebu, koja je održana 13. kolovoza 1931. referirao je Vladimir Pfeifer. Na skupštini je rečeno da nezaposlenost građevnih radnika u Zagrebu ima uglavnom dva uzroka. Jedan je radno vrijeme na građevinama koje traje 10 do 14 sati, a drugi je velik broj radnika iz ostalih krajeva zemlje koji dolaze u Zagreb zbog slabe građevinske konjunktura u drugim mjestima. Nezaposleni građevinski radnici ne uživaju nikakvu novčanu pomoć. U toku 1931. godine nastavljeni su, na inicijativu sekcije soboslikara i ličilaca, pregovori s poslodavcima oko sklapanja kolektivnog ugovora. Podružnica je glavnu krivnju za nepotpisivanje ugovora svalila na upravni odbor sekcije. Isticalo se pomanjkanje sposobnih sindikalnih funkcionara i pomanjkanje svijesti članova. Pregovori su se vodili 10. i 17. srpnja i 1. kolovoza 1931. Poslodavci su i ovog puta pokazali da im do ozbiljnih pregovora nije stalo. U izvještaju s tih pregovora govori se o eksploatorskim težnjama poslodavaca i srednjovjekovnom shvaćanju prava radnika, netolerantnom ponašanju poslodavaca u toku pregovora, o njihovoj malograđanskoj čudi i nekulturnosti.

Kolektivni ugovor, koji je 8. svibnja 1931. godine sklopljen između Saveza građevnih poduzetnika i Saveza građevinarskih radnika podružnica Zagreb, sekcija zidara, poslodavci su otkazali 30. siječnja 1932. godine. U povodu toga sazvan je u Zagrebu sastanak zidara 14. veljače 1932, kojemu je prisustvovalo samo 100 članova podružnice. Na sastanku se tražilo da se što prije počne s javnim radovima kao što su gradnja doma socijalnih ustanova, carinarnice, škole, radnički stanovi, sabirni kanal i zakladne bolnice. Da se ugovorima između ustanova, kućevlasnika i građevnih poduzeća utanači prvenstveno zapošljavanje radnika sa stalnim mjestom boravka u Zagrebu, da se osigura osamsatno radno vrijeme, apsolutna zabrana svakoga prekovremennog rada i zabrana rada na akord; da gradsko načelni-

štvo i banska uprava dadu izvjesnu sumu novca za neposrednu i hitnu pomoć nezaposlenim građevinarima. Drugom sastanku, koji je održan 28. veljače 1932, prisustvovalo je 400 zidara. Na dnevnom redu bilo je pitanje otakaza kolektivnog ugovora i pitanje pomoći nezaposlenima. Na skupštini, koja je održana 29. svibnja, govorilo se da je bijeda građevinskih radnika pogoršana izuzetno teškim uvjetima rada i propisima Zakona o radnjama, koji predviđa jednomjesečni probni rok za građevinske radnike. Konstatirano je da su nadnice građevinskih radnika daleko ispod minimuma potrebnog za život, da je država izašla u susret kapitalistima i dozvolila da zatvorenici rade umjesto građevinskih radnika na privatnim gradnjama, te da se sprečava djelatnost Saveza.

Podružnica je vodila upornu borbu da zaštiti radničke povjerenike od građevinskih poslodavaca koji se s ustanovom radničke kontrole u svojim poduzećima nikako nisu mogli pomiriti. U borbi protiv radničkih povjerenika poslodavci su se služili raznim podmetanjima, podvalama, lažnim svjedocima i crnim listama. Ako je inspekcija rada dosudila da poduzeće mora primiti natrag na posao otpuštenog povjerenika, poslodavac mu je radije plaćao izgubljeno radno vrijeme nego da ga ponovo zaposli. U toku godine bila su izabrana 172 radnička povjerenika i njihovi zamjenici u 22 poduzeća.

Stotinu članova sekcije pečara održalo je godišnju skupštinu 31. siječnja 1931. *Radničke novine* kritiziraju izvještaj tajnika kao »izvještaj ispod svake kritike«, vrlo teško razumljiv, bez nabiranja akcija i važnijih događaja u radu sekcija, objašnjenja uspjeha i neuspjeha, a o diskusiji na skupštini se reklo da »se bavila sitnicama«. Pečari su 9. travnja održali sastanak u povodu obnove kolektivnog ugovora koji su 16. ožujka 1932. poslodavci otkazali. Poslodavci su 16. travnja otkazali posao svim svojim radnicima, pa su pečarski radnici, na sastanku koji je održan 2. svibnja 1932, odlučili da stupe u štrajk. Poslodavci su otkazali kolektivni ugovor i isključili radnike s ciljem da snize nadnice za 40 posto. Štrajk je trajao 10 tjedana. Utrošeno je 119.910 dinara štrajkaških potpora. Dva poduzeća, »Zagorka d.d.« i »Otplata«, pristala su na uvjete radnika pa kod njih štrajka nije ni bilo, dok je s ostalim poslodavcima sklopljen ugovor kojim su radničke plaće snižene za 15 posto.

Godišnja skupština podružnice održana je u dvorani Radničke komore 12. lipnja 1932. Izvještaj o radu organizacije u toku 1931. do 1932. godine podnio je tajnik podružnice Pe-

tar Dergenc. Podružnica i njene sekcije održale su 176 redovnih sjednica, 26 izvanrednih, 43 strukovna sastanka, tri plenarne sjednice i 13 skupština. U organizaciju je u toku godine pristupilo 1700 članova. U vrijeme održavanja skupštine bila su 862 ispravna člana. Skupština građevinskih radnika u Zagrebu, koja je održana 14. kolovoza 1932, bila je jedna od pedeset održanih skupština građevinskih radnika u čitavoj zemlji, na kojima je sudjelovalo oko 40.000 građevinskih radnika. U toj općoj skupštinskoj aktivnosti usvajale su se rezolucije u kojima se je zahtijevalo uvođenje osamsatnog radnog dana, zabrana prekovremenog rada, zakonom zagarantirana minimalna nadnica od 60 dinara dnevno, ožvljavjanje građevinske djelatnosti kroz javne radove i rasturanje kartela proizvođača građevinskog materijala.

Sekcija soboslikara i ličilaca mirovala je cijelu godinu. Rad je obnovilo 20 starih članova. Simo Crnogorac piše zagrebačkim soboslikarima i ličiocima »da se ugledaju na svoje drugove u manjim provincijskim mjestima u Osijeku, Karlovcu, Sušaku i drugima« i da »ne slušaju neke zagrebačke mudrijaše koji čekaju svoga Mesiju, a uz to sabotiraju rad u organizaciji i sitničarenjem štete sebi i svojim drugovima. Visoke plaće soboslikara i ličilaca, misle oni, plod su njihove dobre kvalifikacije i da će se one i bez organizacije moći obraniti.« Rezultat tog neopreza bilo je smanjivanje plaća u jesen 1931. godine u iznosu od dinara po satu. Sekcija soboslikarsko-ličilackih obrtnika Saveza hrvatskih obrtnika po drugi je put snizila plaće početkom 1932. godine. Pogoršavanje uvjeta rada i redukcija plaća događalo se na svim linijama. Sastanku soboslikarskih i ličilackih radnika, koji je održan 9. veljače 1933, prisustvovalo je 165 osoba. Raspravljali su o nezaposlenosti i pomoći javne burze rada. Na sastanku je istaknuto da treba donijeti kolektivni ugovor pa je zaključeno da se obnove pregovori s poslodavcima. Svoju godišnju skupštinu sekcija soboslikara i ličilaca održala je 26. veljače 1933, na kojoj je izabrana nova uprava u koju su ušli Bedeniković, Crnogorac, Govedić, Kašpar, Mrinjak, Stanko i Vidak.

U veljači 1933. godine otpočela je prava »sezona sastanaka« građevinskih radnika. Sekcija zidara je održala sastanak 8. veljače, a 19. veljače godišnju skupštinu. Skupštini je prisustvovalo oko 150 članova. Tajnik sekcije, Franjo Korošec, podnio je izvještaj. U sekcijску upravu izabrani su Josip Dražba, Stevo Franić, Josip Gödl, Franjo Hübner, Nikola Januš, Anton Jurinac, Ivan Logar, Josip Ma-

can i Josip Weiss. Sekcija klesarskih radnika održala je godišnju skupštinu 14. veljače. Tajnik sekcije Krebec rekao je da »ni kod jedne od radničkih brandža ne vlada egoizam i separatizam kao što je to kod klesarskih radnika. Zbog toga uprava sekcije uzalud nastoji da sve klesare skupi u organizaciju.« Organizacija staklarskih i brusarskih radnika održala je svoju godišnju skupštinu 5. ožujka 1933, a sekcija pečara i keramičara 23. veljače 1933. U novu upravu izabrani su: za predsjednika Anton Holuska, potpredsjednika Viktor Gojmerac, blagajnika Ivan Dolorenzo, tajnika Branko Tomljenović, njegova zamjenika Franjo Horvatin, a u odbor Josip Bosner, Slavko Duplišak, Anton Krumar, Dragutin Šorn i Ludvig Turniški.

Na sastanku zidara i tesara u Zagrebu, koji je održan 12. ožujka 1933, govorio je Josip Gredelj. Rekao je da od 3000 tesara i zidara, koji žive na području grada Zagreba, ima oko 2500 nezaposlenih. I za vrijeme građevinske sezone tokom 1932. bilo je u prosjeku više od 900 građevinskih radnika nezaposleno. Nadnice su se kretale od pet do osam dinara po satu, a u izuzetnim slučajevima od sedam do devet dinara. Radilo se od 10—14 sati na dan. Vinsina nadnica bila je samo relativno povoljna, jer su građevinski radnici iz Zagreba radili samo 125 radnih dana u godini.

Nakon skupština svih sekcija, 19. ožujka 1933. održana je godišnja skupština podružnice SGRJ u Zagrebu. Predsjednik podružnice bio je Franjo Korošec. Na skupštini je rečeno da se radno vrijeme građevinarstva kreće od 8 do 16 sati i to zidarima i tesarima od 8—16, soboslikarima od 8—10 i pečarima osam sati dnevno. Plaće zidara i tesara iznosile su šest do devet dinara, staklara od osam do 10 dinara, pomoćnih radnika 2,50 do četiri dinara, klesara od šest do devet dinara, soboslikara od sedam do deset dinara i pečara od 10—12,50 dinara po satu. Podružnica je u toku godine i dalje organizirala komisijske preglede skela i u sporovima nastalim zbog radnih odnosa podnijela 145 tužbi. Godine 1932. izabrala je podružnica samo 36 radničkih povjerenika, a od toga ih je 17 izbačeno s posla. Godine 1932. bila su 662 člana, a tokom godine pristupilo je 639 novih članova. U podružničku upravu izabrani su Josip Bosner, pećar, Simo Crnogorac, ličilac, Petar Dergenc, soboslikar, Ivan Dubrovčić, klesar, Franjo Hübner, zidar, Branko Petek, staklar, Stjepan Pranić, tesar, Vlašić pomoćni radnik.

Soboslikari i ličioči održali su 26. ožujka 1933. sastanak na kojem su birali radničke povjerenike. Skupština svih građevinarskih

radnika održana je 14. svibnja 1933. Na inicijativu samih poslodavaca vodili su se od 19—21. veljače 1934. bezuspješni tarifni pregovori tesara. Godine 1934. građevinski radnici su, gdje god je to bilo moguće, slavili 1. maj. Tom prilikom isticalo se da su prijašnje proslave, kada su građevinarski radnici u velikim povorkama crvenim barjacima i transparentima manifestirali kroz grad, bile pravo slavlje i manifestacija borbenog proletarijata. Godine 1934. diktatura je zabranila proslavu Prvog maja. *Građevinski radnik* u vezi s tim piše da građevinski radnici, iako ne smiju prigodom ovog 1. maja na zborovima i manifestacijama dati oduška svome ogorčenju i istaknuti opravdane zahtjeve, treba da to učine stupajući u svoje klasne borbene sindikalne organizacije, gdje će se, na zborovima i sastancima tokom godine, boriti i za prvomajске parole.

Tokom 1934. godine kritiziraju se održane godišnje skupštine sekcija zidara i klesara podružnice Zagreb, na koje su umjesto članova pretežno dolazili nečlanovi, tako da su se stvarale u obične agitacijske sastanke. Tražilo se da na godišnjim skupštinama o svemu odlučuju samo organizirani članovi. Podružnica je godišnju skupštinu održala 8. travnja uz prisustvo samo 150 članova, uspravno tome što se agitiralo i usmeno i lecima.

Godišnja skupština podružnice za 1935. održana je 14. travnja. Bilo je govora o tome da ekonomska kriza u građevinarstvu nije nimalo popustila, da je broj nezaposlenih u velikom porastu. Organizacija je morala posvetiti posebnu pažnju radnicima sa sela. Ti radnici, organizirani na nekoj gradnji, bili su članovi sindikata dok su radili na nekoj gradnji. Čim je radnik odlazio s rada, odlazio je i iz organizacije. Zbog toga se neprekidno isticala potreba stabiliziranja organizacije i članova u njoj. Zbog slabe građevne djelatnosti podružnica se počela baviti organiziranjem radnika u tvornicama za izradu građevnog materijala. Podružnica je pokušala organizirati 150 radnika u tvornici opeke »Müller« u Crnomercu. Podružnica je podnijela Inspekciji rada 32 prijave radi prekršaja radnog vremena i 19 tužbi radi neisplate zarade i otkaznog roka. Izabrano je u svemu 14 radničkih povjerenika pa većih progona nije bilo. Podružnica nije uspjela savzati anketu na kojoj bi se raspravljalo o minimalnim nadnicama u građevinarstvu za grad Zagreb. U toku 1934. godine tesarski radnici povelu su pokret radi sklapanja kolektivnog ugovora. Tim ugovorom bile su zagarantirane plaće od šest do devet dinara za kvalificirane i tri do četiri dinara

za pomoćne tesarske radnike. Drugi tarifni pokret vodila je podružnica za zidare. Povišene su plaće za 10 posto. Kada su se podigle plaće, radnici su napustili sindikalnu organizaciju, tako da je poslodavac nakon izvjesnog vremena plaće ponovo snizio. Podružnica je u 1934. godini vodila i tri štrajkaška pokreta, sva tri u tvornici opeke i crijeva »Vidoni« u Svetoj Klari, o kojima govorimo na drugom mjestu. Podružnica je održala tri godišnje skupštine sekcija, jednu javnu skupštinu, 18 sastanaka s radnicima raznih struka i 192 sjednice. Od toga je 50 sastanaka bilo za cijelu podružnicu, a ostalo po sekcijama. Godine 1934. podružnica je imala 234 člana, od toga 126 pomoćnih radnika i ciglara, 44 zidara i tesara, 25 soboslikara, 28 pečara, 16 klesara i jednog staklara.

Građevinski su radnici 16. lipnja 1935. održali javni zbor, na kojem je rečeno da su radničke plaće, prema zvaničnoj statistici, od 9,5 milijardi dinara u 1925. godini pale na samo četiri milijarde u 1933. godini. Zakon o zaštiti radnika postoji »još samo za to da ga se može gaziti«. Akordni rad kulminira. Neisplacivanje zarada postala je svakodnevna stvar. Zbor je podvukao apsurdnost tadašnje ekonomske situacije. Prema podacima u svijetu je 1934. godine umrlo dva milijuna i četiri stotine tisuća ljudi od gladi, a u isto je vrijeme spaljen milijun vagona zita, 267 tisuća vagona kave, 258 milijuna kilograma šećera, 26 milijuna kilograma riže i 25 milijuna kilograma mesa, jer se nije imalo kome prodati.

U tvornici »Antun Res« 200 radnika štrajkalo je 14 dana. Podružnica je štrajk uspješno okončala. Povišene su nadnice za 0,50 dinara po satu, uvelo se osamostalno radno vrijeme i engleska (slobodna) subota. Poduzeće je priznalo radničke povjerenike i sindikalnu podružnicu kao predstavnike radnika.

Godine 1935. Podružnica SGRJ Zagreb ulagala je velike napore da sa Savezom građevinskih poduzetnika sklopi kolektivni ugovor. Na insistiranje poslodavaca, članova HSS i »Gospodarske sloge«, formirao je HRS početkom 1936. godine sekciju građevinskih radnika i zatražio da i on sudjeluje u sklapanju kolektivnog ugovora. Tarifna komisija podružnice SGRJ pristala je na to zbog jedinstva građevinskih radnika. Kada su pregovori završili neuspjehom, angažirao je HRS političke prvake HSS-a koji su političkim pritiskom privolili Savez građevinarskih poduzetnika da sklopi ugovor samo sa HRS-om, što je on i učinio. Na skupštini građevinskih radnika, koja je održana 29. ožujka 1936. godine, radnici su odbili taj ugovor i dan kasnije stupili u pro-

testni štrajk, tražeći da ugovor potpiše i Podružnica SGRJ-a. Na pregovorima 2. travnja tarifna komisija podružnice odbila je da ga potpiše, jer je našla da je on štetan po interese radnika. Tako je HRS došao do ugovora koji poslodavci, usprkos tome što nije bio povoljan za radnike, nisu htjeli primjenjivati. To je ogorčilo građevinske radnike, pa je njih 800, na poziv sekcije građevinskih radnika HRS-a održalo zbor na kojem se tvrdilo da je kolektivni ugovor izigran u svim svojim odredbama, a posebno u pogledu plaća i radnog vremena. Svi naponi sekcije građevinaru u HRS-u da se ugovor poštuje ostali su uzaludni zbog negativnog stava vodstva HRS-a prema toj sekciji. U vodstvo i politiku HRS-a presudno je utjecalo vodstvo Hrvatske seljačke stranke u kojoj su glavnu riječ imali krupni kapitalisti, bogati kućevlasnici, trgovci, zanatlije i advokati. Zbog toga je mimo HRS-ova vodstva sekcijaska uprava građevinaru u HRS-u sklopila sporazum s vodstvom podružnice Saveza građevinarskih radnika Zagreb radi ostvarivanja akcijskog i organizacijskog jedinstva u obrani kolektivnog ugovora. Obje organizacije formirale su akcijski odbor u koji su ušli Stanislav Kuček zidar, predsjednik sekcije građevinaru u HRS-u, Štrbucl, tajnik sekcije, Kovačić i Zorić, članovi uprave sekcije i članovi podružnice uprave SGRJ-a Zagreb. Akcijski odbor je 22. srpnja sazvaio zbor građevinskih radnika grada Zagreba. Na zboru je bilo prisutno više od 1500 građevinaru. U ime HRS-a govorio je Štrbucl, a u ime podružnice SGRJ-a Valjin. Zbor se izjasnio za zajedničku akciju i jedinstvo svih zidara, tesara i pomoćnih radnika. Na temelju zaključaka zbora, Odbor za jedinstvo građevinskih radnika podnio je prijedlog za reviziju kolektivnog ugovora na što se poslodavci nisu odazvali. Na drugom zboru koji je sazvaio Odbor za jedinstvo građevinskih radnika, 23. kolovoza, radnici su odlučili da stupe u štrajk. U štrajk je stupilo 7000 radnika. Njima se priključilo i 2000 gradskih radnika koji su bili zaposleni na raznim gradnjama zagrebačke gradske općine. Sa štrajkom su se solidarizirali i građevinski poslovođe i risari. Vodstvo HRS-a je odmah ustalo protiv zajedničke akcije svoje sekcije s podružnicom SGRJ i isključilo iz HRS-a »kao izdajnike hrvatskog naroda« Kučeka, Štrbucla, Kovačića i Zorića i izjasnilo se protiv štrajka. Na kraju je ipak bilo prisiljeno da štrajk prizna kao svoj, ali je nastojalo da ga što prije likvidira tvrdeći da nije bio potreban. U štrajkaškim logorima održavale su se svakodnevno skupštine, a štrajkaška je kuhinja bila dobro organizirana. HRS je zaključio štrajk 24. rujna s tim da više

neće pregovarati s poslodavačkom organizacijom nego neposredno s pojedinim poslodavcima. Iako su štrajkaši tražili da se štrajk nastavi, HRS je zatvorio štrajkašku kuhinju i proglasio štrajk likvidiranim. Štrajkaši štrajkaškog logora podružnice SGRJ održali su 26. rujna posljednji sastanak kojemu je prisustvovalo 2000 štrajkaša. Radnici su zaključili da i oni prekinu štrajk jer im je ban obećao da će za nekoliko dana početi pregovori s poslodavcima za sklapanje novoga kolektivnog ugovora.

U rujnu su štrajk završili i pečarski i ke-ramičarski radnici u Zagrebu. Štrajk se vodio zbog sklapanja kolektivnog ugovora. Trajao je 20 dana i završen je potpunom pobjedom štrajkaša. Sklopljen je kolektivni ugovor kojim se garantira osamsatno radno vrijeme, ukida akordni rad, a plaće utvrđuju na 12 dinara po satu. Za vrijeme štrajka štrajkaši su dobivali hranu u štrajkaškoj kuhinji.

Zagrebački soboslikari i ličilački radnici stupili su u štrajk 18. svibnja 1936. godine. Štrajk je trajao od 18—28. svibnja, kada je završen sklapanjem kolektivnog ugovora. Ugovor je potpisao HRS. Ugovorom su utvrđene satne plaće na osam do devet dinara, osamsatni radni dan i nadoplatka za prekovremeni i nedjeljni rad. Sekcija soboslikarskih i ličilačkih radnika podružnice SGRJ radila je na jedinstvu svih soboslikarskih i ličilačkih radnika u Zagrebu, kako bi osigurala poštovanje odredaba kolektivnog ugovora i otvorila mogućnost njegove revizije u korist radnika. Zajednička skupština sekcije soboslikarskih i ličilačkih pomoćnika HRS-a i sekcije soboslikarskih i ličilačkih radnika podružnice SGRJ Zagreb održana je 29. rujna. Skupštini je prisustvovalo 200 radnika, koji su se izjasnili za jedinstvo tražeći od majstora da se pridržavaju postojećega kolektivnog ugovora. Skupština je izabrala akcioni odbor od predstavnika HRS-a i podružnice SGRJ, koji je trebao da vodi brigu o primjeni kolektivnog ugovora. Ta aktivnost nastavljena je i u 1937. godini. Zajednička konferencija uprava sekcija HRS-a i SGRJ održana je 5. siječnja 1937, a 17. siječnja i zajednička skupština. Izabrana je paritetna komisija koja je izradila zajednički prijedlog kolektivnog ugovora. *Hrvatski dnevnik* u članku od 15. siječnja napada jedinstvo i jedinstvenu akciju soboslikara. Isti list 9. lipnja napada zajedničku akciju oko sklapanja novoga kolektivnog ugovora. Obje sekcije vodile su posredstvom svojih tarifnih komisija pregovore sa soboslikarskim i ličilačkim poslodavcima. Vodstvo HRS-a, bez da pita sekcije soboslikarskih i ličilačkih radnika, sa-

općilo se poslodavcima da je zatraženu reviziju kolektivnog ugovora skinulo s dnevnog reda, s time da se valjanost postojećega kolektivnog ugovora produžuje. Sekcija HRS-a nastavila je pregovore i, u zajednici sa sekcijom Saveza građevinarskih radnika, nakon trećeg neuspjelog mirjenja, 19. lipnja 1937. proglasila štrajk. U štrajku su nalazilo 600 radnika. Kada je do štrajka došlo, vodstvo HRS-a ponovno ističe da je ono potpisnik kolektivnog ugovora i da je pitanje revizije plaća samo njegova stvar, a ne i podružnice Saveza građevinarskih radnika. HRS je dao pismenu izjavu da ne želi voditi pregovore ni sklopiti novi kolektivni ugovor sa sekcijom građevinarstva iz URSS-a, pa se prema tome HRS ne nalazi u štrajku. On je s poslodavcima produžio stari ugovor i postigao povišicu od 0,5 dinara na sat, pa je nakon pet tjedana borbe slomio štrajk. HRS je 3. lipnja 1938. produžio kolektivni ugovor na godinu dana. Prema ugovoru plaće su se kretale od 6,50 do 9,50 dinara po satu. Ugovor je predviđao osamsatno radno vrijeme i prvenstvo zapošljavanja radnika stalno nastanjenih u Zagrebu. Prigovor podružnice SGRJ ovom ugovoru bio je usmjeren na to da su se plaće u praksi kretale od 5—6,5 dinara po satu, a radno vrijeme je iznosilo 10 i 12 sati dnevno. Po ugovoru radnik je morao nadoknaditi štetu poslodavcu, ako nešto na poslu pokvari. Tako poslodavci nisu snosili poslovni rizik. Ove i druge dvosmislene formulacije u ugovoru omogućavale su poslodavcima da snižuju radničke plaće, produžuju radno vrijeme i pogoršavaju ostale radne uvjete.

Kolikou su štetu imali soboslikarski radnici zbog odbijanja HRS-a da vodi zajedničke akcije sa SGRJ vidi se i po rezultatima ostvarenima u 1940. godini. Sekcija soboslikara i ličilačaca SGRJ podnijela je 1940. godine poslodavcima prijedlog za sklapanje ugovora i reguliranja plaća. Do tada je nosilac kolektivnog ugovora bio HRS. HRS je odbio da pregovara sa zajedničkom delegacijom, u kojoj bi bio i SGRJ, izjavljujući da su oni jedini nosioci ugovora i da žele takvo stanje održati. Nakon toga poslodavci su odbili da pregovaraju s bilo kojom radničkom organizacijom, tražeći od njih da se prvo međusobno sporazume pa da onda dođu na pregovore.

Nakon herojske borbe građevinskih radnika koja je trajala šest tjedana, a koju je vodstvo HRS-a slomilo, na inicijativu podružnice SGRJ-a u Zagrebu, od studenog 1936. pa sve do srpnja 1937. vode se pregovori radi sklapanja kolektivnog ugovora. Do ugovora nije došlo zbog upornog stava HRS-a da ugovor

od ožujka 1936. važi u 1937. godini, zbog toga što g. nijedna od ugovornih strana nije otkazala. Taj stav HRS-a zasnivao se na želji da se pod svaku cijenu spriječi da SGRJ bude potpisnik kolektivnog ugovora. Tako su građevinski radnici bili punih osam mjeseci poslije štrajka bez ugovora, jer poslodavci HRS-ov ugovor nisu priznavali. Radnici su bili plaćeni po naredbi bana od 27. rujna 1936. godine. Po toj naredbi za tesare i zidare za prvu godinu prakse plaća je iznosila šest dinara, za drugu godinu sedam, za treću godinu i dalje osam dinara na sat, a za pomoćne radnike 5,85, za skelare 5,35 i za betonirce 4,85 dinara na sat. Na pregovorima održanima 1. i 15. srpnja 1937. nije došlo do sporazuma, pa je podružnica SGRJ zatražila mirenje. Za vrijeme pregovora pisao je zagrebački *Jutarnji list* o huškanju i forsiranju URSS-a na trenutni štrajk i o tome da HRS ne želi novi štrajk građevinskih radnika. Konačno je 26. srpnja 1937. došlo do sporazuma. Kolektivni ugovor sa Savezom građevinskih poduzetnika potpisali su Savez građevinskih radnika Jugoslavije podružnica Zagreb i Hrvatski radnički savez. Time je HRS odstupio od principa da je samo on pozvan da sklapa kolektivne ugovore za građevinske radnike i da ih brani. Tvrdnja da HRS predstavlja ogromnu većinu građevinskih radnika Zagreba pokazala se neistinitom. Prilikom sabiranja punomoći od strane radnika podružnica SGRJ-a dobila je ogromnu većinu. HRS je predstavljao uglavnom pomoćne radnike koji su povremeno dolazili sa sela. HRS nije imao značajniju podršku kvalificiranih gradskih radnika. Zbog toga je i HRS morao pristati da sklopi ugovor u zajednici sa SGRJ. Po mišljenju SGRJ-a taj je ugovor mogao biti i bolji da je vodstvo HRS-a htjelo da suraduje na njemu. Ipak je ugovor značio ogroman korak naprijed. Utvrđeno je radno vrijeme na 48 sati tjedno i minimalne plaće za sve kategorije građevinskih radnika.

Na skupštini građevinskih radnika Zagreba, koja je održana 16. siječnja 1938. pored zahtjeva da se donese uredba kojom bi se obavuzalo bogataše na plaćanje socijalnog poraza za pomoć nezaposlenim radnicima, i zahtjeva da gradska općina Zagreba otvori javne radove za zapošljavanje pomoćnih i nekvalificiranih radnika, koji su stalno nastanjeni u gradu Zagrebu, raspravljalo se i o potrebi donošenja novoga kolektivnog ugovora. Skupština je ugovor od 1937. ocijenila kao nepotpun. Pored toga cijene živežnih namirnica skočile su tako da su realne nadnice pale za oko 30 posto. I na skupštini, koja se održala 27. veljače govorilo se o kolektivnom ugovoru i o potrebi akcijskog jedinstva SGRJ i HRS-a. Sekcije zidara i tesara održale su 20. ožujka

godišnju skupštinu na kojima su izabrane uprave sekcije. Zajednički kolektivni ugovor od 1937. godine produžen je bez povišenja nadnica za godinu dana, tj. do 31. ožujka 1939. Godine 1939. dobili su građevinski radnici povišicu od 0,50 dinara po satu. Suradnja između HRS-a i SGRJ bila je opet poremećena zbog toga što je glavna skupština HRS-a donijela odluku da se s URSS-om ni po kojem pitanju ne smije surađivati, a da sve ugovore koje je HRS sklopio zajedno s URSS-om treba otkazati i sklopiti nove kojima će nosilac biti samo HRS. Nastojanjem komunista uspjele se građevinare u HRS-u pridobiti za nastavak zajedničke akcije, tako da je, unatoč odluci vodstva HRS-a, kolektivni ugovor iz 1937. godine produžen, a plaće povišene za dinar po satu. Taj je sporazum s poslodavcima potpisan 25. travnja 1940.³²⁹

Pokrajinski sekretarijat i osnivanje Podsaveza

Zahtjev upućen Centralnoj upravi Saveza građevinskih radnika Jugoslavije da se u Zagrebu formira pokrajinski sekretarijat koji bi na sebe preuzeo agitacijski i organizacijski dio rada, postavljen je na plenarnoj sjednici podružnice SGRJ Zagreb. Plenum je 20. srpnja 1930. prihvatio zahtjev, u podružnicu postavio plaćenog sekretara koji će ujedno obavljati i dužnost sekretara Pokrajinskog sekretarijata. U Pokrajinski sekretarijat SGRJ Zagreb ušli su članovi upravnog odbora podružnice Zagreba, a kasnije i iz Osijek. Iz financijskih razloga nije održana skupština, pa je zagrebačkoj podružnici prepuštena briga o politici Pokrajinskog sekretarijata koji je počeo osnivati podružnice u Bjelovaru, Dugoj Resi,

³²⁹ *Radničke novine*, Zagreb, 1. I, 7. II, 14, 21. i 28. III, 4. 11. i 18. IV, 23. V, 13. VI, 18. i 25. VII, 8. i 15. VIII, 12. i 19. IX, 10, 24. i 31. X, 7. 14. 21. i 28. XI, 12. XII 1930; 13. i 27. II, 6. i 13. III, 3. 10. i 17. IV, 1. 8. 15. 22. i 29. V, 19. VI, 17. i 31. VII, 7. 14. i 21. VIII, 4. 11. i 18. IX 1931; 12. i 19. II, 11. i 25. III, 1. i 13. V, 3. i 24. VI, 26. VIII, 25. XI, 2. i 22. XII 1932; 20. I, 17. i 24. II, 3. 10. 17. 24. i 31. III, 5. V 1933; 28. VIII, 3. 11. i 18. IX, 2. X 1936; *Građevinski radnik*, 1. i 18. V, 15. VI, 10. VIII, 1. IX 1932; 16. III, 15. IV, 1. V, 15. VIII, 16. XI, 1. i 28. XII 1934; 19. II, 15. VI, 1. VII, 15. IX 1935; 4. III, 1. V, 27. VI, 28. VIII, 19. IX, 28. XI 1936; 27. III 1937; 6. II, 20. VII 1938; 1. VI, 1. VIII 1939; *Radnik*, 22. I, 19. II, 9. IV, 11. VI, 2. 16. i 23. VII, 6. VIII, 3. i 12. IX, 3. XI, 10. XII 1937; 28. I, 4. II, 25. III 1938; *Radnički list*, 30. VI 1938; *Glas*, 14. i 21. IV, 23. VI, 28. VII, 15. XII 1939; 5. i 20. I 1940; *Radnički tjednik*, 31. V, 7. VI, 2. i 30. VIII, 18. X, 1. XI, 13. XII 1940; *Hrvatski radnik*, 1. i 15. IX, 1. X 1936; 1. 8. i 15. VIII, 12. IX 1937; 3. X 1940.

Karlovcu, Osijeku, Rumi, Sremskoj Mitrovici, Sušaku i Varaždinu.

Podsavez Saveza građevinskih radnika za Hrvatsku i Slavoniju sa sjedištem u Zagrebu formiran je 1. travnja 1936. godine pošto se Pokrajinski sekretarijat rasformirao. Podsavez je, s obzirom na ranije postojanje sekretarijata, mogao odmah nastaviti rad, jer je imao prostorije, inventar, financije i veze s podružnicama. Tako dobre uvjete za rad drugi podsavezi nisu imali, pa im je dosta dugo rad bio otežan.

Na području Hrvatske i Slavonije bilo je 1936. godine zaposleno 14.795 građevinskih radnika, 1937. godine 17.856 radnika; 1938. godine 17.645 i 1939. godine 18.898 radnika. Vrijednost novopodignutih zgrada u Zagrebu od 1935. do polovine 1938. godine iznosila je 450 milijuna 600.000 dinara. Zagreb je po gradnji bio na drugom mjestu u zemlji. U Zagrebu su od 1929. do zaključno 1936. godine podignute 3.452 zgrade, od kojih je 1452 prizemnice, 795 jednokatnica, 248 dvokatnica, 242 trokatnice, 133 četverokatnice, 11 petokatnica, dvije šestokatnice i sedmokatnica, te 429 ostalih zgrada. U tim zgradama sagrađeno je oko 12.321 stan, od kojih 5741 jednosoban, 4573 dvosoban, 1447 trosobnih i 568 s četiri i više prostorija, odnosno soba. Uloženi kapital u 1936. godini iznosio je 65.000.000 dinara; u 1937. godini 139.420.000 dinara, pa se može reći da je u navedene zgrade uloženo oko 1.300.000.000 dinara.

Od kraja 1937. do kraja 1939. godine djelovale su u Podsavezu Zagreb slijedeće podružnice: Aleksandrovo (Punat na Krku), Bastaji, Bedekovčina, Cerje Tužno, Čakovec, Čelnic, Donja Lendava, Hreljin, Karlovac, Križevci, Kulen-Vakuf, Osijek, Pakrac, Psunj, Ruma, Seclje, Sisak, Sirač, Slavonska Požega, Slavon-svi Brod, Srb, Sremska Mitrovica, Sušak, Šid, Tiškovac, Vinkovci, Virovitica, Vukovar i Zagreb. Ukupno je u podsavezu Zagreb djelovalo 29 podružnica. Od njih je, prema izvješ-taju Centralne uprave kongresu SGRJ za 1940. godinu, bilo 12 aktivnih podružnica.

Brojno stanje članstva Podsaveza Zagreb

Godina	Plaćajućih	Nezaposlenih	Svega
1936.	790	1262	2052
1937.	1123	1888	2311
1938.	1069	789	1856
1939.	704	511	1215

Iz navedenog pregleda vidi se da je plaćajućih članova bilo najviše u 1937. i 1938. godini, dok je njihov broj u 1939. godini mnogo manji. Manji je i broj nezaposlenih članova koji, kada se zaposle, prestaju s plaćanjem članarine.

U Podsavez Zagreb, kao što smo vidjeli, spadale su i podružnice Ruma, Sremska Mitrovica i Šid. Zbog toga donosimo pregled rada i tih podružnica.

Podružnica SGRJ u Rumi održala je 27. siječnja 1935. sastanak građevinskih radnika. Podnesen je referat na njemačkom jeziku, o položaju građevinskih radnika u zemlji, a posebno u Rumi. Govorilo se o zelenišnjenu na radničkim zaradama, o načinu borbe za poboljšanje ekonomskog položaja radnika, o značenju i zadacima sindikalne borbe, o socijalnom i radničkom zaštitnom zakonodavstvu i o značenju radničke štampe. U Rumi su građevinari prije krize zarađivali relativno dobro. Osim toga gotovo svi građevinski radnici imali su od dva do četiri jutra zemlje. U vrijeme krize se događalo da su građevinski radnici radili kod majstora na kredit, tek da rade. Plaće su oborene sa sedam do devet dinara po satu na dva do četiri dinara. Uz ovu malu plaću radnici su često radili pripremne radove besplatno (dizanje skela, priprema materijala i sl.). Poslodavci su zabranili i pušenje za vrijeme rada. Na godišnjoj skupštini, održanoj 19. siječnja 1936. bilo je prisutno svega 38 plaćajućih članova. Za predsjednika podružnice izabran je Anton Kupek, tesarski radnik, za sekretara Paul Fišer, zidarski radnik, a za blagajnika Josip Greber, tesarski radnik. Krajem 1935. godine podružnica je brojila 43 člana. Tokom 1936. godine pristupilo je u podružnicu 180 novih članova, tako da je početkom 1937. godine bilo 210 članova. Podružnicom je tokom 1936. godine podnijela građevinskim poslodavcima zahtjev za reguliranje radnih uvjeta i plaća posredstvom kolektivnog ugovora. Poslije kraćih pregovora, ugovor je potpisan 22. lipnja. Tim ugovorom utvrđeno je da će se plaće radnika kretati od dva do četiri dinara po satu, a radno vrijeme određeno je na 10 sati dnevno. Odredbe za pomoćne radnike ugovor nije sadržavao. Godine 1937. podružnici je uspjelo da obnovi kolektivni ugovor i da povisi plaće; 1938. godine, uslijed slabe građevinske djelatnosti, podružnica nije mogla postaviti poslodavcima zahtjev i tako je ostala bez ugovora. Na godišnjoj skupštini, održanoj 5. veljače 1939. godine, pored izvještaja o nesuspjeloj tarifnoj akciji i izbora nove uprave, donesena je odluka da se 18. veljače priredi zabava čiji će se prihod namijeniti bolesnim članovima. Uspjela zabava pobudila je želju članova podružnice da osnuju amatersku sekciju.¹⁰⁰

¹⁰⁰ *Građevinski radnik*, 1. II, 15. III 1935; 1. i 15. II 1936; 17. II, 4. III 1939; *Radnik*, 12. III, 11. VI 1937.

U Sidu je bilo pokušaja da se formira podružnica Saveza građevinskih radnika. Godine 1937. bilo je organizirano svega 10 radnika, ali je, uslijed općih prilika u mjestu, podružnica godinama samo životarila.

Podružnica SGRJ u Sremskoj Mitrovici obnovljena je 1935. godine. Godine 1936., budući da joj je porastao broj članova, podnijela je podružnica poslodavcima nacrt kolektivnog ugovora. Poslije dužih pregovora došlo je do sporazuma. Dobivenim kolektivnim ugovorom predviđene su plaće za kvalificirane radnike od 2,50 do 4,50 dinara na sat, a za nekvalificirane radnike od 1,80 do dva dinara. Osim toga priznata je organizacija, pravo biranja radničkih povjerenika i sl.

Između podružnica i građevinskih poduzetnika u Sremskoj Mitrovici novi je kolektivni ugovor zaključen 27. svibnja 1937, a stupio je na snagu 1. lipnja i trajao do 1. ožujka 1938. godine. Radničke plaće povećane su za 0,50 dinara po satu. Minimalne plaće za nekvalificirane radnike iznosile su 2,50 dinara, a za novooslobođene kvalificirane radnike 3,50 dinara na sat. Radno vrijeme je utvrđeno na 10 sati i ukinut je akordni rad. Za rad na crkvenim tornjevima, tvorničkim dimnjacima i visećim skelama plaće su iznosile 30 posto više od redovnih zarada. Poslodavci su pristali da sindikat posreduje u zapošljavanju radnika. Priznao se Prvi maj kao radnički praznik. Poslodavci su bili dužni da prilikom svake gradnje postave ručnu apoteku i osiguraju radnicima čistu vodu za piće. Uprava podružnice morala je s velikim strpljenjem udovoljavati svim formalnostima Uredbe o minimalnim nadnicama, ali je ostala akcijski sposobna što je natjeralo poslodavce na popuštanje. I soboslikarski radnici u Sremskoj Mitrovici sklopili su 14. srpnja 1937. godine kolektivni ugovor po kojem je ukinut akord, utvrđeno radno vrijeme na 9,5 sati, a plaće od tri do pet dinara na sat. Ugovor je sadržavao iste odredbe kao i za zidare i tesare.

SAVEZ GRAĐEVINSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE — PODSAVEZ ZA DALMACIJU

U kolovozu 1936. godine na konferenciji delegata Saveza građevinskih radnika Jugoslavije u Dalmaciji osnovan je Podsavez SGRJ za Dalmaciju sa sjedištem u Splitu. Na konferenciji je izabrana uprava Podsaveza. Za predsjednika je izabran Pavle Kuzmanić, zidarski radnik, za sekretara Mate Ragužin, klesarski

radnik, za blagajnika Frane Kragić, zidarski radnik, za članove uprave i financijsku kontrolu Matko Galić građevinski radnik, Jozo Gaspić, tvornički radnik, Lovro Kurir, tesarski radnik i Jozo Marasović, klesarski radnik. Na godišnjoj skupštini podružnice, održanoj 18. siječnja 1938, zaključeno je da se 1. veljače otkáže kolektivni ugovor i da se izabere pregovarajući odbor posebno za građevinske i posebno za soboslikarske i ličilačke radnike. U novu upravu podružnice izabrani su Branko Aćimović, Josip Gecinger, Ivan Koler, Zika Kovačić, Franjo Kundrek, Marko Malički, Jovo Mort, Lojza Mort, Paja Palinkaš, Nikola Vekerle. Kada je ugovor otkazan, vođeni su dugi neuspjeli pregovori i pomirenje kod vlasti, ali nije došlo do sporazuma. Zato su radnici 28. ožujka 1938. stupili u štrajk. U štrajku se nalazilo oko 100 radnika čija je borbenost bila primjerna. Štrajk je završen 10. svibnja sklapanjem kolektivnog ugovora i povišicom nadnica. Centralna uprava je ocijenila da je ovaj štrajk promašio svrhu, jer su ugovor i povišicu radnici mogli dobiti i bez štrajka.

Centralna uprava u svome izvještaju kongresu nije dala podatke o tarifno-štrajkaškim pokretima Podsaveza Zagreb za 1939. godinu. Tarifno-štrajkaških pokreta od 1936. do 1938. godine bilo je:

God.	Tarifnih pokreta	Štrajkova	Svega
1936.	12	22	34
1937.	9	8	17
1938.	12	3	15
Ukupno:	33	33	66

Od 66 tarifno-štrajkaških pokreta koje je vodio Podsavez Zagreb od 1936. do 1938. godine s uspjehom su završena 33 tarifna pokreta i 23 štrajka. Sa neuspjehom ili djelimičnim uspjehom završilo se 10 štrajkova.³¹¹

³¹¹ Radnik, 11. i 30. VI 1937; 4. II 1938; Građevinski radnik, 13. II, 31. VII 1937; 6. II, 1. V 1938; 1. II 1939; Radničke novine, Beograd, 15. IV 1938; Arhiva Vijeca SSSJ, k-091/II, Izvještaj Centralne uprave SGRJ u Beogradu od 1936. do 1939. god. VI redovnom kongresu.

radnik, za blagajnika Frane Kragić, zidarski radnik, za članove uprave i financijsku kontrolu Matko Galić građevinski radnik, Jozo Gaspić, tvornički radnik, Lovro Kurir, tesarski radnik i Jozo Marasović, klesarski radnik.

Na području splitskog Podsaveza bila su 1936. godine zaposlena 11.354 građevinska rad-

nika; 1937. godine 10.100, 1938. godine 12.017 i 1939. godine 11.399 radnika. Vrijednost novoga-sagrađenih zgrada od 1935. do polovine 1938. godine iznosila je u Splitu 90.700.000 dinara. U Jugoslaviji je bilo 14 tvornica cementa, od toga u Dalmaciji pet s oko 655.000 tona normalne proizvodnje. Kapital je bio u rukama stranaca, a izvozilo se uglavnom iz Dalmacije. Dalmacija je imala oko 12 kamenoloma i četiri poduzeća u industriji mramora.

Od kraja 1937. do kraja 1939. u sastavu Podsaveza Split bilo je devet podružnica: Dubrovnik, Livno, Knin, Makarska, Selce, Sinj, Solin, Split i Šibenik. Na kraju 1939. godine, prema izvještaju Centralne uprave, bilo je šest aktivnih podružnica.

Brojno stanje članova Podsaveza u razdoblju 1936—1939.

Godina	Plaćajućih	Nezaposlenih	Ukupno
1936.	45	90	135
1937.	234	78	312
1938.	412	249	561
1939.	350	103	453

Podsavez Split vodio je od 1936. do 1939. godine 20 tarifno-štrajkaških pokreta, od toga pet štrakova. Od 15 tarifnih pokreta 14 ih je završilo uspjehom, a od pet štrajkova četiri su bila uspješna. Najviše štrajkova (3) bilo je 1937. godine, najviše tarifnih pokreta (9) 1938.

Podružnica SGRJ u Dubrovniku osnovana je u kolovozu 1933. godine. Tada je brojila 50 članova. Godine 1934. oborili su građevinski poslodavci u Dubrovniku zarade svojih radnika sa 14—16 dinara po satu na šest do osam dinara. Tokom 1934. godine podružnica je brojila 130 članova. Rad podružnice je 14. ožujka 1937. obnovilo 150 članova SGRJ. Za predsjednika je izabran Simo Opalić, potpredsjednika Ivo Disopra, tajnike Vido Boro i Niko Perveć, blagajnike Pero Kolaret i Božo Modžin, za odbornike Dušan Boro, Ivo Brčić, Savo Maltez, Ivan Marić, Nikola Pipinić, Karlo Škulj, Frane Trbelj i Mamud Tumović. Rad na okupljanju građevinskih radnika i na pripremanju terena za borbu za poboljšanje radnih uvjeta i plaća kroz podružnicu SGRJ stalno ometa HRS. 28. studenog 1937. održala je podružnica skupštinu na kojoj je izabrana nova uprava. Ono što nije podružnici uspjelo 1937, postigla je 1938. Kolektivni ugovor, kojim su se povećale nadnice za 40 posto, potpisan je 17. ožujka 1938. Sutradan je održan zbor, kojemu je prisustvovalo više od 500 građevinskih radnika. Podružnica je prilikom sklapanja ugovora pozvala i HRS da joj se pridruži u toj

akciji, ali je narodni poslanik HSS-a prof. Roko Mišetić to spriječio. Inženjer Faltus je 25. ožujka saopćio svojim radnicima da se neće pridržavati kolektivnog ugovora. Na to je 500 radnika napustilo posao i sakupili se u prostorijama sindikata. Štrajk je trajao jedan dan, jer je tvrtka «Faltus» ipak potpisala kolektivni ugovor. U toj istoj godini podružnici je uspjelo osnovati organizaciju SGRJ u Metkoviću. 8. svibnja 1938. održana je Godišnja skupština podružnice SGRJ na kojoj se govorilo o kršenju kolektivnog ugovora u poduzeću «Faltus». Godine 1939, pošto je svoje nove zahtjeve predala poslodavcima, povela je podružnica pregovore koji su zbog nepopustljivosti poslodavaca završeni bez rezultata. Građevinski radnici u Dubrovniku stupili su zato 13. lipnja 1939. u štrajk. Za vrijeme štrajka ponovno počinju pregovori. Vlast želi da na osnovi Uredbe o minimalnim nadnicama okonča štrajk za pet dana, što radnici odbijaju kao protuzakonito. Obje stranke tražile su od banke uporni u borbi. Tada je vlast počela da pravi velike poteškoće štrajkašima. Pod pritiskom vlasti vođeni su novi pregovori u Inspekciji rada koji su trajali od 6—10. srpnja, kada je došlo do sporazuma. Štrajk je okončan 10. srpnja 1939. Kao rezultat ove duge i napore borbe sklopljen je ugovor po kojemu je radno vrijeme bilo ograničeno na 51 sat tjedno od polovine ožujka do polovine listopada, a ostali dio godine radilo se 46 sati tjedno. Plaće su povišene za sve kategorije radnika za 0,50 dinara po satu, tako da su one iznosile za prvu grupu radnika 10,50, za drugu grupu 8,50 i treću grupu kvalificiranih radnika sedam dinara po satu. Pomoćni radnici, koji su stalno radili na građevinama, dobili su pet i 5,25 dinara, a pomoćni radnici, koji su radili privremeno, 4,35 dinara po radnom satu. Prvi maj priznat je kao praznik rada. Kolektivni ugovor je predvidio i uvjete rada i zapošljavanje naučnika i položaj radničkih povjerenika.

Hrvatski dnevnik pisao je o štrajku «da je Savez građevinskih radnika poveo građevinare Dubrovnika u bezizgledan štrajk koji je naprijed osuđen na propast, a poslodavci su izdali 4. srpnja letak kojim se pozivaju radnici na posao, jer su vlasti propisale tarifne skale.» Tim štrajkom dubrovački građevinarski radnici dokazali su da su bili klasno svjesni, da su poznavali svoja prava i da su bili spremni da ih brane. Na godišnjoj skupštini, koja

je održana 9. veljače 1939, rečeno je da je podružnica imala 400 ispravnih članova. Pored kolektivnog ugovora za zidare i tesare, zaključen je i kolektivni ugovor za soboslikarske radnike. Po ugovoru, samostalni radnici dobivali su 10 dinara, a ostali osam dinara po radnom satu. Novooslobođeni imali su šest dinara.³²

Podružnica SGRJ u Solinu imala je četiri sekcije u četiri tvornice cementa, i to: u tvornici cementa »Split« (Majdan), »Adria-Portland« (Sveti Kajo), »Dalmacija« (Sućurac) i tvornici cementa »Salonit« Split (Vranjic). 5. listopada 1934. u šest sati ujutro signal za obustavu rada dan je iz tvornice »Split« u Solinu-Majdan. Jedan odvozan radnik popeo se na krov tvornice i odatle stavio u pokret sirenu. Na taj signal 1600 radnika u toj i u drugim tvornicama istog je časa napustilo posao. Ubrzo su tvornice opustjele, a radnici su se uputili svojim kućama. Predstavnici ORS-a pozvali su radnike da izmijene štrajkaški odbor što su radnici energično odbili. Posljeric nekoliko okršaja štrajkaša sa štrajkolomcima, u kojima je bilo razbijenih glava i dva mrtva, štrajk je bio silom ugušen i uslijedila su hapšenja.

U reportaži M. Kujačića iz tvornica splitske industrije cementa, koju je objavio *Gradevinski radnik*, govori se o proizvodnji cementa od dolaska sirovine željeznicom iz tupinoloma, do samljevenog cementa u visokim valjkastim silosima. Vlasnik ovih velikih cementnih poduzeća, uz talijanski kapital, bio je Marin Ferić, najbogatiji tvorničar iz Splita koji se služio isprobanim metodama u borbi protiv radnika. Od petosvibanjskih izbora 1935. godine, uprave ovih poduzeća počele su favorizirati HSS-ov pokret, a zajedno s njim i HRS, s očiglednom namjerom da se svaka akcija podružnice SGRJ onemoguću. Međutim, podružnica je imala apsolutno većinu radnika u poduzećima »Adria-Portland« i »Salonit« i pored HSS-a i HRS-a koji su željeli onemogućiti ulazak radnika u Savez građevinskih radnika. U ostala dva poduzeća podružnica je također imala svoje članove. Poteškoće oko organiziranja radnika bile su vezane uz spomenuti izgubljeni štrajk 1934. godine (tom prilikom su iz poduzeća otpušteni najaktivniji članovi), i uz to što ova poduzeća cijele 1936. nisu proizvodila. Pored toga, nije nadnice i dugotrajna nezaposlenost u tim i inače pasivnim krajevima, imala je daleko teže posljedice nego

drugdje. Sve su to bile ozbiljne poteškoće koje su ometale stvaranje klasnog pokreta. U siječnju 1936. izabrani su radnički povjerenici u tri poduzeća cementne industrije. Karakteristično je za te izbore da velik broj radnika nije izišao na biralište. Nasuprot listama podružnice Saveza građevinskih radnika, svoje je liste postavio i Hrvatski radnički savez. HSS se zajedno s HRS-om i poslodavcima zalagao protiv pobjede klasne orijentacije među radnicima u cementarama. »On je uložio strahovito velike napore da iščupa većinu. Angažirani su kapitalisti i otpočeo je teror kakav radnici znaju iz ranijih režima. Stavljeni su u pokret automobili političkih prijatelja HRS-a koji su dovlacili ljude iz najudaljenijih sela. Postavljene su straže i našim drugovima se prijetilo da će biti preklani, ako budu glasali za našu listu.« Od 1136 upisanih birača u tvornici »Majdan«, podružnica SGRJ dobila je 152 glasa, a HRS 434. Znači 586 radnika nije uopće glasalo. U tvornici »Salonit« od 220 upisanih birača podružnica SGRJ dobila je 77 glasova, a HRS 88. U tvornici »Adria-Portland« od 410 upisanih birača lista podružnice SGRJ dobila je 133 glasa, a HRS-ova 88. U tvornici »Split« 60 radnika u tupinolomu napustili su 2. siječnja 1936. posao, budući da poduzeće nije htjelo da snizi broj propisanih vagoneta za utovar od 20 na 16, odnosno da se utovar obavlja za plaću na sat. HRS je pokušao nagovoriti radnike da prekinu štrajk što su radnici jednoglasno odbili. Sklapanje kolektivnog ugovora potpuno je uspjelo u listopadu 1936. godine. Potaknuta ovim uspjehom, podružnica SGRJ podnosi zahtjev za sklapanje kolektivnog ugovora u tvornici »Salonit« u prosincu 1936. Poslije pokušaja uprave poduzeća da razbije organizaciju obustavom rada, početkom siječnja 1937. proširuje podružnica ove zahtjeve na sva poduzeća. U međuvremenu, iznenada, 14. siječnja 1937. god. podnosi HRS Inspekciji rada prijedlog kolektivnog ugovora za sva poduzeća. Na skupštini HRS-a u tvornici »Adria-Portland« radnici protestiraju što je HRS podnio zahtjev bez sporazuma s radnicima. Na skupštini su izbili neredi. HRS odbija zajedničku suradnju koju mu nudi podružnica SGRJ-a. Radnici dalmatinskih tvornica cementa stupili su u štrajk 31. siječnja. Komunisti u Podružnici SGRJ-a su prije štrajka stvorili odbore jedinstva koji su odlično funkcionirali kroz čitavo vrijeme trajanja štrajka, usprkos bijesu vodećih ljudi HRS-a. Za vrijeme ovog pokreta HRS je pokazao svoju potpunu nespremnost. Tako je tražio za svakog radnika povišicu od dva dinara po satu i da nadzornici budu ljudi iz HRS-a. U stvari, nazirala se namjera HRS-a da se skrši utjecaj pod-

³² *Radničke novine*, Zagreb, 4. VIII 1933; *Gradevinski radnik*, I. XI 1934; 9. IV 1937; 1. I, 4. IV, 1. V 1938; 17. II, 1. V, 1. VIII 1939; *Radnik*, 26. III, 6. i 13. VIII, 10. XII 1937; 1. i 15. IV, 27. V 1938; *Glas*, 7. i 28. VII 1939.

ružnice SGRJ-a i da se radnici, izmoreni štrajkom, vrata na posao. U tu svrhu vršili su kroz logore štrajkaša razni politički kortesi, koji su među radnicima agitirali za HSS i HRS. Međutim, zahvaljujući odborima za jedinstvo radnici su sve to šutke primali i dalje štrajkali.

Štrajk radnika u kojemu je sudjelovalo oko 2100 štrajkaša trajao je punih osam tjedana i radnici su bili spremni da ga nastave. Tada HRS, svojim tipičnim načinom, likvidira štrajk tako što potpisuje kolektivni ugovor 2. svibnja 1937, bez znanja i odobrenja radnika, s povišicom od šest posto u poduzećima »Split«, »Adria-Portland« i »Dalmacija«, dok s tvornicom »Salonit« u Vranjicu zaključuje kolektivni ugovor podružnica SGRJ s osam posto povišice. Podružnica je bila na to prisiljena postupkom HRS-a, ali je tražila prethodno odobrenje radnika. Poslije štrajka radnici su otvoreno osudili akciju HRS-a, jer su shvatili da su prevareni. Ogorčenje radnika pokazalo se prema HRS-u na taj način što se lideri HRS-a nisu smjeli dugo pojavljivati na terenu jer su se bojali gnjeva radnika.

Godine 1938. zaveden je poseban sistem u poduzećima koji je onemogućavao organiziranje radnika, a i smanjen opseg radova uvelike je otežavao organiziranje. Izbori za radničke povjerenike u kojima je podružnica SGRJ-a dobila većinu, ipak pokazuju da su radnici u tvornicama klasni pokret priznavali kao svoj. Podružnica je 20. prosinca 1938. sklopila, u zajednici s HRS-om, kolektivni ugovor za radnike zaposlene u tvornici cementa »Adria-Portland« dok su u ostalim tvornicama radnici otpušteni s posla, s očiglednom namjerom da se osujeti ponovni pokret radnika. Ugovorom se predviđalo radno vrijeme od osam sati. Prekovremeni rad za prva dva sata plaćao se pedeset posto, a za više od dva sata 100 posto više od normalne satne plaće. To se odnosilo i na nedjeljni rad. Nakon godinu dana zaposlenja radnik je stjecao pravo na tri dana plaćenog dopusta, a nakon dvije godine šest dana. Za prvih sedam dana bolovanja radnik je dobivao punu plaću uz zakonom priznatu hranarinu. Pobožšane su plaće za 75 para po satu, tako da su nekvalificirani radnici stariji od 18 godina primali minimalnu plaću od pet dinara, mlađi od 18 godina primali su 3,5 dinara, a žene isto toliko. Kvalificirani radnici, tokari, mehaničari, stolari, tesari, električari, zidari i ostali, primali su od 5,50 do devet dinara po satu. Ugovor je predviđao da se u slučaju pomanjkanja posla radnici neće otpuštati već će se naizmjenice stavljati na »neplaćeni odmor«. Ugovor je važio

godinu dana. U toku 1940. postavljeni su zahtjevi za reviziju postojećeg ugovora za sve tvornice cementa. Nakon tromjesečnog čekanja i pregovaranja, skupljanja potpisa i protestnog štrajka dolazi do sporazuma i revizije ugovora. U podružnici Saveza građevinskih radnika, uoči zabrane djelovanja URSS-a, bilo je učlanjeno oko 75 posto građevinskih radnika toga kraja.³³

Podružnica Saveza građevinskih radnika u Splitu osnovana je u lipnju 1936. godine. Dva mjeseca poslije osnivanja, podružnica je, poslije izvjesnih teškoća, legalizirana. Uspjela je organizirati velik broj građevinskih radnika svih struka. Bojadisarski radnici osnovali su u podružnici svoju sekciju u koju su uspjeli privući sve bojadisarske radnike, tako da je 2. listopada 1936. godine sklopila kolektivni ugovor, kojim se utvrđuje osamatsno radno vrijeme. Prekovremeni rad dozvoljen je najviše dva sata dnevno, ali samo u slučaju ako u Splitu nema nezaposlenih bojadisarskih radnika. Takav rad plaća se za pedeset posto više od redovnoga. Satne plaće predviđene su u visini od 4,50 dinara za novooslobođene do devet dinara za prvu kategoriju radnika. Radnici su se zapošljavali posredstvom sindikalne burze rada. Ovaj uspjeh bojadisara ocijenjen je značajnim za cjelokupan pokret u Dalmaciji.

Položaj građevinskih radnika u Splitu nije bio nimalo povoljan. Kvalificirani radnici imali su plaću od 40 do 60 dinara, a nekvalificirani od 20 do 30 dinara za devet sati rada. Kada se ove plaće usporede s prijašnjim plaćama kvalificiranih radnika, koje su iznosile od 80 do 100 dinara i nekvalificiranih od 35 dinara dnevno, može se vidjeti koliko je nadnica bila pala. Radilo se i na akord a i ostali uvjeti rada bili su teški. Podružnica je odmah pu osnivanju postavila zadatak da ovo stanje u građevinskoj privredi regulira sklapanjem kolektivnog ugovora. Na tom poslu dobiva sve više pristalica i brojčano raste.

Vlasti, međutim, iznenada, 10. listopada 1936. godine, donose odluku o zabrani rada podružnice s obrazloženjem da četiri potpisnika Pravila ne daju jamstvo za pravilan rad u podružnici. Nakon mnogih intervencija, rad podružnice je ponovo dozvoljen 1936. godine. Nakon odobrenja rada podružnica je nastojala da organizira i okupi radnike kako bi u pogodnom momentu mogla povesti akciju za

³³ *Radničke novine*, Zagreb, 2. XI 1934; *Građevinski radnik*, 1. i 15. II 1936; 23. V 1937; 7. I, 1. IX 1939; *Radnik*, 5. III 1937; *Radnički tjednik*, 6. IX 1940; 4. IV 1941.

sklapanje kolektivnih ugovora. Ovome je u prilog išlo i oživljavanje građevinske djelatnosti.

Na skupštini građevinskih radnika, 8. lipnja 1937, kojoj je prisustvovalo 500 radnika, usvojen je prijedlog kolektivnog ugovora. Poslodavci su pristali na zahtjeve podružnica koji su se odnosili na kvalificirane radnike, ali su odbili zahtjeve za povećanje plaće nekvalificiranih radnika. Kada su radnici zaprijetili štrajkom, zahtjeve je prihvatilo 18 poslodavaca, među kojima i splitska općina. Međutim, to nije bilo dovoljno i građevinski su radnici 21. lipnja 1937. stupili u štrajk. U štrajku se nalazilo 960 građevinara (620 nekvalificiranih radnika i 340 kvalificiranih). Od ukupnog broja štrajkaša u podružnici SGRJ-a bilo je organizirano 750 radnika, a 210 štrajkaša bilo je sindikalno neorganizirano. Poslodavci koji su potpisali kolektivni ugovor obavezali su se da će plaćati kvalificirane radnike prve kategorije 10 dinara po satu, druge devet, a nekvalificirane radnike 4,50 dinara po satu. Svi radnici koji su bili zaposleni kod poslodavaca potpisnika kolektivnog ugovora vratili su se na posao, a 400 građevinskih radnika ostalo je u štrajku. Vlasti su štrajkašima pravile velike poteškoće, zabranjivale im sastanke i onemogućavale obavještanje štrajkaša. I pored svega toga radnici su ostali solidarni. Inspekcija rada također nije htjela evidentirati potpisani kolektivni ugovor zbog jedne odredbe koja govori o obaveznom uzimanju radnika iz organizacije. Štrajk je napokon okončan u rujnu 1937. godine, a izvojevane tekovine su se primjenjivale. Podružnica je 18. travnja 1937. održala godišnju skupštinu. U novu su upravu izabrani Mate Ajduković, Eugen Ferluga, Ante Ivanišević, Knežin, Ivo Krstulović, Pavao Kuzmanović, Petar Lete, Ante Olujević, Ante Polić, Alerin Prvan.

Podsavezna konferencija SGRJ za Dalmaciju održana je u Splitu 9. i 10. kolovoza 1937. Prisustvovalo je 19 delegata iz podružnica Split, Solin, Dubrovnik, Selca (na Braču), Zrnowo (otok Korčula), Makarska, Sinj i Šibenik. Konferenciji je prisustvovao i sekretar Saveza Branko Petek. Ukupno je u Dalmaciji bilo osnovano osam podružnica sa oko 1500 članova. Podsavez se istakao u vođenju tarifnih i štrajkaških pokreta, u kojima je sudjelovao velik broj štrajkaša i koji su svi završeni povoljnim rezultatima. Podsavez je imao velikih poteškoća. Organizacije su bile bez dovoljnog broja sposobnih funkcionara i bez dobrih komunikacijskih veza. Iz blagajničkog se izvještaja vidi da je Podsavez u toku godinu dana na štrajkašku pomoć utrošio više od 65.000 dinara.

Konferencija je stavila u zadatak novoizabranoj podsaveznoj upravi da svim silama poradi na osnivanju podružnica u svim mjestima Dalmacije, u kojima ima građevinskih radnika, te da nastavi s akcijama za povećanje radničkih nadnica i skraćivanje radnog vremena. Konferencija je tražila najstrožu primjenu radničkoga socijalnoga političkog zakonodavstva i provođenje izbora za radničke komore, radničko osiguranje i punu slobodu radničkoga sindikalnog djelovanja.

Na skupštini održanoj 6. ožujka 1938. raspravljalo se o kršenju kolektivnog ugovora zidara i pomoćnika grada Splita i o mjerama koje treba poduzeti da bi se on poštovao.

Vrlo slaba građevinska djelatnost u 1938. godini, a zatim i sistematske zabrane sastanaka i zborova prilično su kočili rad podružnice. Podružnica je ipak nastojala da vodi tarifne akcije. Tako su bojadisari predali nacrt kolektivnog ugovora, a poslodavci, da bi ovu akciju spriječili, osnovali su zadrugu u kojoj su sami radili. S obzirom da je bilo malo posla, poslodavcima je uspjelo ovu akciju onemogućiti. Zatim su radnici zaposleni kod Gradske općine uspjeli da zaključe povoljan kolektivni ugovor. Građevinski su radnici, u namjeri da dobiju bolji ugovor od onog iz prethodne godine, povelili pregovore s poslodavcima koji su, međutim, završili bez uspjeha. Zbog toga su 15. srpnja 1938. obustavili rad na svim gradilištima. U štrajku je sudjelovalo više od 700 štrajkaša. Štrajk je trajao punih sedam tjedana. Nije bilo štrajkolomaca. Vlasti su proglasile štrajk ilegalnim a zatim ga zabranile, a podružnicu SGRJ-a Split raspustile. U vrijeme dok je podružnica bila zabranjena, poslodavci su, da bi razbili jedinstvo građevinskih radnika, obećavali da će radnicima, ako se organiziraju u HRS, dati sve ono što je zabranom štrajka i rada podružnice SGRJ propalo.

U proljeće 1939. godine pokrenuta je akcija za uspostavljanje podružnice Saveza građevinskih radnika u Splitu. Istodobno se, na inicijativu i uz pomoć Podsaveza, postavljaju zahtjevi poslodavcima.

Uprava policije u Splitu tražila je da joj se, prije nego što izda dozvolu za konstituiranje podružnice, predoče zahtjevi koji će se podnijeti poslodavcima, s obrazloženjem da samo tako može dozvoliti rad podružnici, jer se štrajkati ne smije zbog državnih radova koji su bili u toku. Inicijativni odbor za formiranje podružnice je odgovorio da bez suglasnosti članstva ne može sastaviti nacrt budućega kolektivnog ugovora, pa prema tome ni donijeti ga vlastima na pregled. Potom se doz-

volilo održavanje skupštine na kojoj je ponovo formirana podružnica i sastavljen nacrt budućega kolektivnog ugovora. Kolektivni ugovor je predan poslodavcima koji ga, nakon dugih pregovora, 21. VII pojedinačno potpisuju. Ovim ugovorom, pored ostalih odredaba, kvalificirani radnici dobivaju 11 din po satu, a nekvalificirani pet. Nedostatak ugovora bio je u tome što je sklopljen na dvije godine, ali postojala je i odredba koja dopušta reviziju u slučaju poskupljenja životnih namirnica.

U tvornici cementnih pločica stupili su radnici 4. rujna u štrajk, jer su se neposredni pregovori i pomirenja kod vlasti završili neuspjehom. Radnici su tražili povišicu od dinara do 1,5 dinara po satu, a poslodavac im je nudio 0,25 dinara i to samo za 20 posto zaposlenih radnika. Iako su vlasti ovaj štrajk ometale hapseci štrajkaške straže, štrajk je uspješno završen potpisivanjem kolektivnog ugovora. Bojadisari stupaju u štrajk 9. rujna. Štrajk je trajao šest dana i završen je uspješno, potpisivanjem kolektivnog ugovora.³⁴

Podružnica Saveza građevinskih radnika u Šibeniku osnovana je krajem 1936. godine. Lokalne vlasti stvaraju teškoće radu podružnice, tako da je u punom smislu legalizirana tek u travnju 1938. god. Odmah poslije toga podružnica podnosi zahtjev građevinskim poduzećima za sklapanje kolektivnog ugovora. Na njen zahtjev održana su uspješna pomirenja. Potpisan je sporazum o nadnicama, koji su poslodavci odmah počeli izigravati. Nakon ponovljenog zahtjeva podružnice za službenim pomirenjem, došlo je do sklapanja kolektivnog ugovora i bez borbe, na koju su radnici bili spremni. Ovim kolektivnim ugovorom radnicima su se povećale plaće i regulirali ostali uvjeti rada. Na sastanku građevinskih radnika, koji je održan 10. travnja 1939, usvojen je nacrt novoga kolektivnog ugovora koji su građevinski radnici Šibenika s velikim oduševljenjem prihvatili. I poslodavci su ugovor nakon kraćih pregovora usvojili. Uspjesi su bili naizgled slabi, ali se time smanjila razlika u plaćama kvalificiranih i nekvalificiranih radnika, jer su nekvalificirani radnici dobili 0,50 din po satu više. Ovaj je kolektivni ugovor sklopljen 20. lipnja, zajednički s HRS-om. Jedno poduzeće je odbilo da primijeni ugovor, pa su radnici zbog toga u tri maha napuštali posao. Podružnica je 11. kolovoza iste godine potpisala kolektivni ugovor za sobeslikare i ličioce.

Ovim ugovorom radnici su dobili povišicu od 13 dinara dnevno.³⁵

Podružnica Saveza građevinskih radnika u Sinju formirana je 1936. godine, ali joj vlasti brane sastanke i ne odobravaju pravila, tako da se njezin rad legalizira tek u svibnju 1938. godine. Podružnica pristupa organiziranju ciglarskih radnika uposlenih u tamošnjim ciglanama i podnosi zahtjeve koje poslodavci usvajaju. Kolektivni ugovor je radnicima osigurao 20 posto veće plaće i regulirao radno vrijeme.

U travnju 1939. godine, iako poslodavci okazuju kolektivni ugovor iz prethodne godine, isti je, s nekim poboljšanjima, ponovo sklopljen. U to se vrijeme pojavljuje na sceni i HRS te su poslodavci, u sprezi s HRS-om, pokušali slomiti akcije koje su vodili članovi podružnice SGRJ-a. U proljeće 1939. godine poslodavci su nastojali zapošljavati samo radnike učlanjene u HRS, ali radnici usprkos tome nisu htjeli prijeći. Nemoćni da učine bilo što drugo, poslodavci su o svome vlastitom trošku učlanili radnike u HRS, naravno, bez znanja radnika. Na to su radnici protestirali i odbili svaku vezu s HRS-om. Sve se ovo događalo u vrijeme kad su poslodavci otkazali kolektivni ugovor. Međutim, kolektivni ugovor, kao što smo spomenuli, uspostavljen je, zahvaljujući svijesti radnika. Podružnica je i nadalje bila primorana da vodi žilavu borbu, kako protiv poslodavaca tako i protiv HRS-a. Ovaj kolektivni ugovor se stvarno primjenjivao.³⁶

Podružnica SGRJ-a u Selcu osnovana je 21. listopada 1937. godine. Na osnivačkoj skupštini SGRJ je predstavljao Drago Bogdanić iz Sušaka. Za predsjednika podružnice izabran je Josip Antić, zidar. Podružnica je organizirala klesarske radnike koji su radili u okolnim kamenolomima i na gradnji cesta. Iste godine podružnica pokušava da izbori kolektivni ugovor, ali u tome ne uspijeva. Tek u svibnju 1938. godine uspjela je da uspostavi kolektivni ugovor kojim se reguliraju platni i radni uvjeti. Ovaj se ugovor u cijelosti primjenjivao.

U Pučiću na otoku Braču postojali su također kamenolomi, ali su tamo zaposleni radnici jednim dijelom bili članovi ORS-a, a drugim HRS-a. Međutim, zahvaljujući uspjehu koji je postigla podružnica u Selcu, radnici u Pučiću pristupaju Savezu građevinara i osnivaju svoju podružnicu. Ova podružnica je zaslugom podružnice u Selcu osnovana u jesen iste godine.

³⁴ *Građevinski radnik*, 31. X 1936; 1. V, 10. VII, 4. IX 1937; 1. i 27. VIII 1938; 18. III, 1. IX 1939; *Radnik*, 18. i 25. VI, 16. VII 1937; 18. III, 27. V 1938; *Radnički list*, 1. IX 1938; *Glas*, 1. i 15. IX 1939; 30. VIII 1940; 7. III 1941.

³⁵ *Građevinski radnik*, 27. III 1938; 1. V, 1. IX 1939; *Glas*, 21. IV, 5. V, 18. VIII 1939.

³⁶ *Radnik*, 10. IV 1938; *Građevinski radnik*, 27. VIII 1938.

Godine 1939. podružnica u Selcu otkazuje stari kolektivni ugovor i vodi pregovore za sklapanje novoga, u čemu uspijeva. Plaće su povišene, a poboljšane su i ostale odredbe ugovora. Podružnica je u svome radu imala poteškoća, jer se morala nositi s HRS-om. Napominjemo također da je ova podružnica imala lijep uspjeh na kulturnom polju. Imala je svoju biblioteku i tamburaški zbor, čak joj je i općina dala subvenciju u iznosu od 1500 dinara za biblioteku.³²⁷

Podružnica SGRJ u Makarskoj počela je aktivnije raditi tek 1937. godine, kada je podnijela zahtjev poslodavcima za reguliranje platnih i radnih uvjeta. Pregovori su se vodili tokom cijele zime da bi konačno u proljeće 1938. došlo do potpisivanja kolektivnog ugovora kojim je regulirano radno vrijeme, plaće i ostalo.

Podružnica SGRJ u Stobreču osnovana je 1937. godine. Okupljala je radnike zaposlene u tulinolomima. U jesen iste godine podnijela je poslodavcima prijedlog kolektivnog ugovora koji su poslodavci odbili. Radnici zbog toga stupaju u štrajk početkom prosinca 1937. Kako su u to vrijeme poduzeća primila veće porudžbine, to su poslodavci bili prisiljeni da usvoje radničke zahtjeve. Tako je štrajk poslije kratkog vremena okončan i kolektivni ugovor potpisan. Poboljšano je radno vrijeme i plaće.

Podružnica SGRJ u Kninu osnovana je početkom 1939. godine. Već nakon nekoliko mjeseci postojanja povelja je akciju za reguliranje radnih i plaćevnih uvjeta. Povedeni su pregovori s poslodavcima pa su 1. listopada 1939. Udruženje zidarskih majstora i podružnica potpisali kolektivni ugovor. Nije ga jedino

htio priznati građevinski poduzimač koji je radio neke vojne objekte s obrazloženjem da je zaključio kolektivni ugovor sa Jugorasom. Kako radnici Jugoras nisu priznali kao svog predstavnika, stupili su u štrajk.

U isto vrijeme obavljali su se radovi na Unskoj pruži toga sektora. Te je radove obavljalo građevinsko poduzeće »Batinjole«. S obzirom da su radni i plaćevni uvjeti ovih radnika bili vrlo loši, to su i ovi radnici stupili u štrajk, iako su tamošnji odgovorni funkcionari preporučili da to ne čine. U štrajku je sudjelovalo oko 600 radnika. Vlasti su ovaj štrajk proglasile nezakonitim, terenske funkcionare pohapsili i štrajk ugušili.³²⁸

Kolektivnim ugovorom koji je sklopljen s Udruženjem zidarskih majstora radno vrijeme je ograničeno, plaće poboljšane, a ostali uvjeti rada regulirani. Ugovor se poštovao u cijelosti. Podružnica je nastojala da zadrži radnike oko sebe, vođenjem brige i primjenjivanjem izvojenih tekovina.

Podružnica SGRJ Livno osnovana je 1936. godine. Počela je aktivnije raditi tek 1938. Vlasti su je, naime, bile zabranile odmah nakon osnivanja. S obzirom da je Livno bilo malo mjesto i da je građevinska djelatnost vrlo slaba, podružnica nije mogla voditi neke ozbiljnije akcije.

Klesarski radnici u Žrnovu, na otoku Korčuli osnovali su svoju podružnicu u lipnju 1937. godine. Za predsjednika podružnice izabran je Ivan Skokandić, tajnika Marko Belić, blagajnika Nikola Skokandić. U odbor su ušli Petar Bakarić, Nikola Bilić, Ivan Duhović, Ivan Jakus, Antun Jeričević i Tisko Tverdeić.

Podružnica SGRJ-a u Strmici formirana je krajem 1937. godine. Članovi te podružnice bili su uglavnom radnici tvornice cigle.

³²⁷ Radnik, 3. XI 1937.

³²⁸ Građevinski radnik, 12. VI 1937.

SAVEZ GRAĐEVINSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE — PODSAVEZ BEOGRAD

Podružnica Beograd

Podružnica SGRJ-a u Strmici formirana je Beograd brojila je 1928. godine, prema uplaćenju kvoti URSS-u, 670 članova. Godine 1929, poslije uvođenja monarhističke diktature, taj

je broj smanjen na 307 članova. Godine 1930. imala je 384 ispravna člana, a do kraja 1931. godine, uz upornu agitacijsku djelatnost, ostao je 281 ispravan član. Donosimo tabelu o kretanju članova u 1932. godini po mjesecima.

Mjesec	Zaposleno	Nezaposleno	Ukupno
Siječanj	—	—	—
Veljača	14	289	303
Ožujak	75	267	342
Travanj	—	—	437
Swibanj	290	441	731
Lipanj	749	259	1008
Srpanj	698	357	1055
Kolovoz	617	408	1025
Rujan	468	459	927
Listopad	270	403	673
Studenj	139	535	673
Prosinac	195	491	686

Godina 1932. bila je prava prekretnica za tu sindikalnu organizaciju. Samo za četiri mjeseca u podružnicu je pristupilo 2174 novih članova. Podružnica je svake godine održavala godišnju skupštinu (20. ožujka 1932. i 2. travnja 1933). Donosimo samo neke podatke iz izvještaja o radu u 1932. godini. Prema tim podacima građevna djelatnost u Beogradu bila je 1932. vrlo živa. U toj su se godini podigle 643 zgrade od čega samo 287 prizemnih.

Građevna djelatnost u Beogradu u razdoblju od 1928. do 1932. godine

Godina	Zgrada	Prizemnih	Vrijednost u dinarima
1928.	512	201	276.579.000
1929.	280	109	134.483.000
1930.	273	123	143.580.000
1931.	511	244	213.683.000
1932.	643	287	244.671.144

Usprkos razvijenoj građevinskoj djelatnosti u 1932. godini bilo je stalno nezaposlenih 800—1000 građevinskih radnika. Prema anketi Ministarstva socijalne politike, od 1375 anketiranih radnika zaposlenih na raznim beogradskim građevinama, 18,90 posto radilo je 10 sati na dan, 63 posto 11 sati, 13 posto 11,5 sati i 16 posto 12 sati. Prema istoj anketi nadnice zidara iznosile su za to radno vrijeme 40—90 dinara, tesača 50—65, kamenorezaca 55—60, cestara 32—45, nadničara 20—32. U toku 1932. godine na beogradskim građevinama bilo je osakaćenih 185 radnika, a poginulo 13.

Od 17. travnja do 2. listopada 1932. održala je podružnica u Beogradu 32 sastanka kojima je prisustvovalo 11.630 radnika. Ovi podaci ne obuhvaćaju radioničke ni sekcijske sastanke. Pored tih sastanaka i konferencija, održana su dva velika zbora za koje se u izvještaju kaže da su »po posjeti dostigli najposjećenije zborove čitavog radničkog pokreta.« Možemo reći, kaže se dalje, »da smo postali kičma masovne djelatnosti našeg pokreta.« Podružnica je uspjela da ukine nedjeljni rad i da isposluje da stručne komisije obavezno pregledaju skele

prije njihova korištenja. Podružnica je u toku godine izvršila 402 intervencije. Od toga je predala 213 predmeta Sudu dobrih ljudi: Podružnica se žalila da je on »postao birokratska institucija pretrpana predmetima, tako da radnici čekaju na rješenje svojih žalbi i po osam mjeseci.« Podružnica je svakog utorka organizirala predavanje.³⁹

Od konferencija koje je podružnica vodila navodimo jednu koja je održana početkom rujna 1929. godine. Na njoj se oštro kritizirao birokratizam u institucijama kojima je dužnost da vode brigu o zaštiti radnika. Istaklo se također da je ekonomska aktivnost Saveza nedovoljno živa, a isto tako i rad na kulturnom polju. Konferencija je tražila od svakog člana podružnice da pristupi kulturno-prosvjetnim organizacijama. Na konferenciji je rečeno da će se 15. rujna sastati plenum Centralne uprave, na koji će doći i sekretar Internacionalne građevinskih radnika Kepler. Tom prilikom planiran je opći zbor građevinskih radnika, pa se tražilo od prisutnih da agitiraju kako bi zbor bio što bolje posjećen. Za konferenciju, koja je održana 3. studenog 1929, agitiralo se po cijelom gradu, a protiv konferencije agitirali su Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati. Oni su tvrdili da je skupština zabranjena i svatko tko na nju dođe bit će uhapšen. Opći sastanak svih građevinskih radnika održan je 25. svibnja 1930, a 27. svibnja zajednička konferencija Saveza građevinskih i metalnih radnika, koja je imala cilj da razvija međusobnu pomoć prilikom osnivanja podružnica Saveza u raznim krajevima Beograda. Prva konferencija održana je 17. travnja 1932. Njoj je prisustvovalo 400 radnika.

Zbor u domu Radničke komore održao se 8. lipnja. Bio je sazvan u povodu teške nesreće na jednoj beogradskoj građevini, kada su poginula tri građevinska radnika. Zbor je tvrdio da se u Beogradu većina građevina podiže mahom bez stručnih osoba i bez stručnih radnika na skelama, pa je tražio da se tamo, gdje nema dobre i sigurne skele, zabrani svaki rad. Beograd je 13. rujna osvanuo obiljepljen plakatima koji su pozivali građevinske radnike na sastanke i zborove. Na zboru se tvrdilo da kriza u građevinarstvu ne postoji. O socijalnoj zaštiti građevinskih radnika govorio je Milorad Belić. Zbor je zahtijevao od vlasti da ubuduće poklone više pažnje zaštiti građevinskih radnika. 29. svibnja 1932. godine održano je više od 30 uspješnih zborova, kojima je prisustvovalo oko 30.000 građevinskih radnika. Na zboru u Beogradu govorili su Milorad Belić,

³⁹ Radničke novine, Beograd, 18. III, 30. IX 1932; 14. i 21. IV 1933.

sekretar Glavnoga radničkog saveza i Mihajlo Rajković u ime Saveza građevinara. Na zboru se govorilo o teškom položaju građevinskih radnika, kritizirao se dotadašnji sistem radnih odnosa i predlagali se načini da se to stanje promijeni. Zboru je prisustvovalo 1500 građevinara.

14. kolovoza 1932. Podružnice u čitavoj zemlji održale su, na poziv Saveza, zborove. Prema tvrdnjama štampe, najuspjeliji zbor bio je onaj u Beogradu. Zbor je konstatirao da problem nezaposlenosti građevinskih radnika postaje svakim danom sve aktualniji, da lista poginulih i teško stanje građevinskih radnika svakim danom raste, da se radno vrijeme produžava, pa je zbor donio rezoluciju, istovetnu onima koje su donijeli zborovi u čitavoj zemlji. Građevinski su radnici na poziv Saveza 11. lipnja 1933. održali sastanke, skupštine i zborove širom zemlje. Na zboru u Beogradu govorio je Milorad Belić. I na ovom zboru ponovljeni su problemi građevinara: nezaposlenost, produženje radnog vremena, teške i česte nesreće na građevinama, neisplaćivanje zarade radnika i sl. Odluke zbora identične su odlukama iz 1932. godine. Zbor je tražio neodloživo i hitno uvođenje osamsatnog radnog dana u građevinarstvu, zabranu svakoga prekovremenog rada i rada nedjeljom, zakonom osiguranu minimalnu zaradu, oživljavanje javnih radova, rasturanje kartela i trustova. Na zboru, koji je održan 26. prosinca 1933. pored zahtjeva da se nezaposlenim građevinarima osigura kruh, drvo, zimski odjeća i obuća, zbor je izrazio negodovanje zbog izigravanja zakonske zaštite od strane beogradske općine.

Savez, sada već po tradiciji, održao je 16. lipnja 1935. zborove u cijeloj zemlji. Po tvrdnji radničke štampe, zbor u Beogradu bio je ogroman. Na tom je zboru izneseno da radnici rade prosječno 113 dana u godini, da je od 1922. do 1930. godine 77.000 radnika građevinske struke ozlijeđeno na radu, da je kriza građevinarstva rezultat nedostatka građevinskog plana i programa u sklopu općega privrednog plana, koji bi utvrdio potrebe u građevinarstvu za duži niz godina. Kartel industrije cementa je, u težnji da osigura i poveća svoj profit, podigao cijenu cementa na toliko da se time onemogućila građevinska djelatnost, kao i 12 postotni porez na novogradnje koji je doveo do zastoja u gradnji stambenih zgrada, jer je učinio nerentabilnim podizanje stanova. Princip vertikalne svojine onemogućuje podizanje većih građevina, koje bi se podizale na kolektivnoj osnovi, bilo posredstvom građevinskih zadruga, bilo udruživanjem privatnih osoba. Javni radovi nisu izvođeni u dovoljnoj mjeri. Pored nedovoljnih kredita nedostaje im i sis-

tem rada. Nesigurnost skela, akordni rad, neisplaćivanje radničkih nadnica, nedostatak brzoga, besplatnoga i jeftinog sudovanja za spорове povećava u velikoj mjeri opću bijedu u kojoj se nalaze građevinski radnici. Zbor je postavio ove zahtjeve:

*) Izradu građevinskog programa u okviru privrednog programa; stvarnu zabranu kartela; ukidanje 12 posto poreza na novogradnje; izvođenje javnih radova u državnoj režiji bez učešća privatnih poduzeća; osiguranje zaposlenih radnika; uvođenje principa vertikalne svojine, pomaganje građevinskog zadrugarstva.

2) Organiziranje radnog vremena u građevinarstvu, a naročito na javnim radovima na 8 sati dnevno kroz 6 dana u tjednu; utvrđivanje minimalne nadnice dovoljne za kulturni život građevinskih radnika.

3) Stvaranje općeg građevinskog fonda. Sredstva toga fonda bi bila: smanjenje zlatnog pokriva (koje je već izvršio g. Ministar financija); nacionalizacija bez odštete industrije cementa; obavezan redovan godišnji ulog države, banovina i gradskih općina, srazmjerno udjelu kredita iz ovog fonda, opozivanje luksuznih stanova.

4) Strogu primjenu postojećih propisa o tehničkih i higijenskim mjerama; zakonsko ukidanje akorda; uspostavu sudova dobrih ljudi u cijeloj zemlji i njihovo besplatno sudovanje; potpunu službu inspekcije rada u cijeloj zemlji. Jedini lijek za saniranje socijalnog osiguranja su izbori skupština za radničko osiguranje, što zbor najodlučnije traži.

Osim toga, zbor traži energično punu slobodu zbora, dogovora i štampe, jer samo na taj način mogu doći do izraza opravdani zahtjevi radničke klase i njihovo ostvarivanje.

Donoseći ovu rezoluciju zbor poziva sve građevinske radnike da se okupe oko Saveza građevinskih radnika Jugoslavije i pведу odlučnu borbu za ostvarenje ovih zahtjeva.¹⁴⁰

Podružnica je pored općih sastanaka, konferencija, skupština i zborova razvijala svoju djelatnost i kroz sekcije. Tako je sekcija likorezačkih radnika, podružnice SGRJ-a Beograd, održala godišnju skupštinu 18. srpnja 1929. Sekcija se formirala 20. svibnja 1928. godine i u nju su bila učlanjena 24 likorezačka radnika. Sekcija je uspjela sklopiti tarifni ugovor kojim su utvrđene plaće modelara 25 dinara na sat, likorezaca koji rade u gipsu, formera i livaca 18 dinara na sat, štamfera koji su ujedno i livci 15 dinara na sat. Izborneno je i osamsatno radno vrijeme. Predsjednik sekcije pos-

¹⁴⁰ Isto, 13. IX, 8. XI 1929; 20. VI 1930; 23. i 29. V, 25. IX 1931; 22. IV, 27. V, 3. VI, 19. VIII 1932; 9. i 16. VI, 1. XII 1933; 21. VI 1935.

tao je Antun Našek, a sekretar Vinko Vuković.

Na konferenciji građevinskih radnika 9. listopada obnovljena je sekcija štukatera i fasadera, u sklopu podružnice SGRJ-a. Za predsjednika sekcije izabran je Steva Kasa. Iduće godine, 2. ožujka 1930, održana je konferencija sekcije zidara, štukatera i fasadera, na kojoj je uprava podnijela izvještaj o svome radu. Izabrana je i nova uprava. Za predsjednika sekcije izabran je Dimitrije Najdanović, sekretara M. Ugarković i za blagajnika Stevan Nađ.

Na konferenciji kamenorezačkih radnika 5. siječnja 1930, osnovana je sekcija, izabrana njena uprava i donesene odluke o akordnom sistemu rada. Za predsjednika sekcije izabran je Julius Lorenc, a za sekretara Vlado Ostojić. Iste godine, 2. veljače, sekcija kamenorezačkih radnika održala je konferenciju na kojoj se, među ostalim, raspravljalo i o izvještaju tarifne komisije, izabrao odbor za *Radničke novine* i delegati za kongres.

U srijedu, 18. lipnja 1930, održalo je šezdeset lakirerskih radnika konferenciju na kojoj su izabrali radničke povjerenike. 27. rujna 1930, održan je sastanak dimnjačarskih radnika, koji su u Savezu građevinskih radnika Jugoslavije osnovali svoju sekciju. Na konferenciji 27. travnja 1932. formirali su cestarski radnici svoju sekciju i izabrali njenu upravu.

Godine 1930. keramičarski radnici su ušli u Savez građevinarina. Imali su svoj tarifni ugovor. Godine 1931. dio ih je prešao u Jugoslovenske nacionalne radničke sindikate, Radničku zajednicu i Zadrugu keramičara. Na sastanku, koji je održan 12. prosinca 1932, odlučili su da se vrate u Savez građevinskih radnika. Na godišnjoj skupštini 9. travnja 1933. izabrana je uprava sekcije. Sekcija je uspjela organizirati više od 30 posto radnika keramičke struke u Beogradu. Prijašnje nadnice keramičkih radnika iznosile su 100—120 dinara za osam sati rada, a 1933. jedva 30—60 dinara za 10—12 sati. Sekcija je postavila zadatak da organiziranom borbom, kroz Savez građevinarina, izvojuje kolektivni ugovor s većim nadnicama, kraćim radnim vremenom i boljim uvjetima rada.

U sklopu podružnice djelovala je i sekcija građevinskih poslovođa, koja je održala godišnju skupštinu 21. svibnja 1933. Izvještaji sekretara, blagajnika i Nadzornog odbora o radu u 1932. godini prihvaćeni su jednoglasno. Izabrana je nova uprava u koju su ušli Batta, Herman, Mozetić, Solner, Perhot, Toplihar i Vince.³⁴¹

O aveti nezaposlenosti, koja je lebdjela nad tisućama građevinskih radnika, pisalo - i u vrijeme tzv. prosperiteta kao i u vrijeme krize. Među uzrocima koji ugrožavaju građevinske radnike, osim opadanja opsega posla, nadvila se i konkurencija među samim radnicima. Upravo na tom području uklanjanja međusobne konkurencije radnika trebao je da djeluje Savez građevinskih radnika Jugoslavije, koji je jedini mogao nastupati organizirano prema poslodavcima i predstavljati kolektiv radnika. Godine 1929. tvrdilo se da je zaposlena jedva trećina građevinskih radnika, da su nadnice prosječno smanjene za 40 posto, da se Savez građevinskih radnika nalazi u defanzivi. Na građevinama se vrlo često radilo na savsim nepropisno konstruiranim i nesigurnim skelama. Pretjeran rad i nchat u velikoj mjeri ugrožavali su život građevinskih radnika, čiji je zanat, već po svojim karakteristikama, nesiguran po život. Građevinski radnici zaposleni na gradnjama u velikoj mjeri nepismeni, regrutirani iz pasivnih krajeva, spremni da iz nužde i oskudice rade u svakakvim uvjetima. Vrlo često ostaju bez svoje zarade, jer kada je počnu tražiti od poduzimača, ovaj se izgovara da nije primio obračun i zato ih upućuje vlasniku gradnje. Ovaj ih odbija, i to se ponavlja danima i tjednima. Sve je to pružalo vrlo ružnu sliku o moralu jednog dijela beogradskih poslodavaca, koji su u svojoj gramzljivosti i besavjesnosti tražili od radnika da dnevno rade 12—14 sati, a da im onda taj rad ne plate. Velik priliv novih radnika u građevinarstvu bio je uvjetovan nuždom siromašnih seljaka da se odvoje od zemlje i traže zaradu u gradu. Pri tom su je tražili prvenstveno u građevinarstvu, jer im se taj posao čini najbližim. Podružnica SGRJ-a u Beogradu u početku je tražila da se normalizira radno vrijeme u granicama zakona, odnosno na 10 sati rada, da bi u toku porasta krize i nezaposlenosti tražila skraćivanje radnog vremena na osam sati i ukidanje prekovremenog rada uopće. Poslodavce su pomagale i vlasti i socijalne institucije u zloupotrebi i gaženju zakonskih propisa. »Kad netko otme građevinskom radniku nedjeljni odmor, tjera ga na besplatan prekovremeni rad« — govorilo se na radničkim zborovima — »ravan je lopovu, a kad poslodavac od trulih drva napravi skelu, ravan je ubici«. Zbog ovakvog stanja podružnica je smatrala da je neophodno potrebna intervencija države kako bi se građevinskim radnicima omogućilo da dođu do zarade i kruha. Podružnica je upućivala mnogobrojne prijave inspekciji rada o kršenju radnog vremena i tjednog odmora međutim inspekcija je prilikom provjere obično ustanovala da nema prekršaja. Podružnica je

³⁴¹ Isto, 26. VII, 18. IX 1929; 10. I, 17. II, 7. III, 27. VI, 3. X 1930; 20. II 1931; 6. V 1932; 26. IV, 2. VI 1933.

isto tako vodila borbu protiv odluke Središnje uprave za posredovanje rada, po kojoj su građevinski radnici izuzeti iz općeg pravilnika o pomoći nezaposlenim radnicima posredstvom javnih burza rada. Podružnica je tražila da se i nezaposlenim građevinskim radnicima izdaje puna redovna pomoć, za koju oni, isto kao i ostali radnici, plaćaju svoj doprinos u vrijeme dok su zaposleni.³²

U prosincu 1934. godine u podružnici Beograd, sekciji kamenorezaca, u jednoj je radionici izbio sukob, i radnici su napustili radionicu, jer intervencija Saveza nije uspjela. U štrajk koji je trajao punih sedam tjedana ulazi 47 radnika. Poduzeće »Jošanica« s akordantom Bilinićem, da bi slomilo štrajk, šalje agente da vrbuju štrajkolomce. No, zahvaljujući slozi radnika, štrajk se završava u njihovu korist, s punim uspjehom. Odmah zatim i svi ostali kamenoresci napuštaju radionice u Beogradu. Poslodavci već nakon šest dana pojedinačno dolaze da potpišu ugovor, tako da je nakon 14 dana borba okončana s punim uspjehom. Međutim, prvi potpisnik iz »Jošanica« i Bilinić krše kolektivni ugovor, izbacujući radnike bez prethodnog otkaza. Radnici, da bi obranili kolektivni ugovor, ponovo napuštaju rad. Poduzeće je uspjelo slomiti štrajk uz pomoć štrajkolomaca, i to tek nakon pet tjedana ogorčene borbe i progona radničkih štrajkaških straža.

Godine 1936. radnici građevinske struke organiziraju niz masovnih zborova u čitavoj zemlji na kojima postavljaju zahtjeve za poboljšanje uvjeta života i rada. U toj aktivnosti posebno je odjeknuo štrajk 10.000 građevinskih radnika Beograda. Izbio je 25. svibnja 1936. i trajao je tri dana. Završen je potpisivanjem kolektivnog ugovora za radnike na području Beograda, Zemuna i Pančeva.³³

Podružnice u Srbiji

Podružnica Saveza građevinara Ripanj, prema uplaćenju kvoti, imala je 1930. godine 32 člana. Podružnica je organizirala radnike zaposlene na gradnji novoga ripanjskog tunela kod inženjera Saharova. Radno vrijeme tih radnika iznosilo je 11 sati dnevno. Plaće kvalificiranih zidara iznosile su 50 do 60 dinara,

³² Isto, 19. IV, 5. VII, 6. IX, 11. X 1929; 24. X 1930; 16. IX, 14. X 1932; 5. V, 21. VII i 29. XII 1933.

³³ J. Čažl URS i rad komunista u njemu, u: *Na političkoj liniji Komunističke partije Jugoslavije*, Zagreb, 1978, 285; *Proleter* (1929—1942), str. 424—425 i 481.

minera 45 do 50, a nekvalificiranih radnika 25 do 35 dinara. Radnici su se isplaćivali svaka dva mjeseca. Poduzeće je imalo magazin i kantinu s vrlo skupim životnim namirnicama i hranom. Radnici su stanovali u velikoj šupi s tri galerije, na golim daskama, za 70 dinara mjesečno. Ako bi radnik našao privatni stan kod seljaka, poslodavac mu je svedjelo naplaćivao stanarinu. Podružnica je tražila da se uvjeti rada inspeksijski utvrde. 6. travnja 1930. održalo je 400 radnika tog poduzeća sastanak, na kojem je, pored već navedenog, rečeno još i to da se radnicima odmah pri stupanju na rad zadržava novac za okružni ured, a prijavljuju se mjesec dana kasnije, zadržava im se za porez a nijedan radnik nema porezne knjžice. Radnicima u tunelu naplaćuju se svakog dana po četiri dinara za karbid, a jednom lampom služe se dvojica. Jedna lampa potroši karbida za najviše tri dinara dnevno. Radnici su se žalili i na liječenje. Podružnicu je osnovalo 100 članova. Za predsjednika je izabran Đuro Maslovar limarski radnik, a za sekretara Mane Đaković. Svez građevinskih radnika pružio je podršku ovoj novosnovanoj podružnici, pa je u Beogradu 13. travnja sazvaio protestni zbor na kojem je izražena solidarnost beogradskih radnika. Na zboru se tražilo da poduzetnik Aleksije Saharov, koji postupcima prema radnicima krši odredbe Zakona za zaštitu radnika, sudski odgovara za to i da ga se kazni. Zbor je tražio da se formira posebna inspekcija koja će stati na put svirepoj eksploataciji radnika u ovom poduzeću. Monumentalno djelo — izgradnja pruge i tunela — koje će poslužiti privrednom i kulturnom uzdizanju zemlje, ležalo je na plećima radnika. Zbog toga je zbor tražio od mjerdavnih faktora da hitno poduzmu mjere za njihovu zaštitu.

U selu Ralji, pokraj Beograda, 150 radnika tvornice cementa formiralo je sindikalnu podružnicu Saveza građevinskih radnika. Na čelu organizacije nalazili su se: Aca Dudović, Radomir Jeftić, Nikola Uzelac, Stevo Vukasović i drugi. Na zahtjev podružnice tvornicu je obišla inspekcija koja je utvrdila da u odjeljenjima gdje se proizvodi cement nema dovoljno ventilacije i maski za zaštitu od prašine, »da se prekovremeni rad zamjenjuje kraćim radnim vremenom u narednom danu, da u tvornici nema kupatila, pa se radnici prljavi vraćaju u svoje stanove, te da su radnici samci (njih 30) smješteni u stan u kojem ne bi smjelo stanovati više od 10 radnika.«³⁴

³⁴ *Radničke novine*, Beograd, 8. 11. i 18. IV 1930.

Početak 1932. godine osnovali su radnici u Majdan-Venčacu podružnicu Saveza građevinskih radnika u koju su se ućlanili svi zaposleni radnici. Podružnica je 17. travnja 1932. održala konferenciju.³⁴⁵

Podružnica građevinskih radnika u Leskovcu održala je godišnju skupštinu 12. ožujka 1933. godine na kojoj se konstatiralo da zbog velike nezaposlenosti ne napreduje rad na okupljanju novih članova. Za predsjednika podružnice izabran je Mihajlo Mihajlović, a za sekretara Mihajlo Nedeljković.³⁴⁶

Građevinski radnici u Zaječaru održali su konferenciju 25. svibnja 1933. Niske nadnice, neograničeno radno vrijeme i barbarski postupak poslodavaca natjerao ih je da ožive sindikalni rad. U upravu podružnice izabrani su Đuro Čalić, Stojan Jančić, Stanislav Jočić, Todor Milošević, Srbislav Stefanović, Vojislav Todorović i drugi.³⁴⁷

Podružnica Saveza građevinskih radnika u Šapcu imala je 40 članova, od toga 23 ispravna. Podružnica je održala konferenciju 11. srpnja 1933. godine. Na njoj je, nakon referata o položaju građevinskih radnika, upisano 20 novih članova. Podružnica je u 1938. godini imala 378 članova, a 1937. je sklopila kolektivni ugovor. Sklapanje ugovora podružnica je izborila štrajkom. Funkcionari podružnice su pohapšeni, a mnogi protjerani u zavičajna mjesta. Kolektivni ugovor je sklopljen s općinom koja je provodila velike komunalne radove (kanalizaciju, kockastu kaldrmu i asfaltiranje) i s vlasnicima kemijske tvornice »Zorka«. Podružnica je 1938. godine otkazala kolektivni ugovor i pozvala poslodavce na pregovore za sklapanje novog.³⁴⁸

U Kragujevcu je bilo oko 700 građevinskih radnika. Unatoč teškom radu, pomoćni su radnici zarađivali 13 do 20 dinara na dan, a kvalificirani radnici 30 dinara. Radilo se 12 sati. Podružnica je ograničila svoju aktivnost na organiziranje radnika i borbu za primjenu postojećih zakonskih propisa na građevinama. Radi toga je održana i skupština građevinskih radnika 19. kolovoza 1936.³⁴⁹ Podružnica Saveza građevinskih radnika u Zemunu osnovana je 1905. godine, prestala je djelovati 1929. godine, a 8. svibnja 1932. 100 građevinskih radnika obnovilo je rad podružnice. Podružnica je izabrala tesara Andriju Kulmana za predsjednika, zidara Petra Šomotija za zamjenika, tesara Petra Würtza za sekretara, zidara Mihaila

Morela za blagajnika i kamenoresca Antona Gesla za blagajnika. Odbornici su bili Georg Ber, zidar, Martin Marbok, tesar, Josip Sarl, ličilac, Adam Snajder, pomoćni radnik i Franjo Šumaher, tesar. Uprava podružnice stupila je odmah u borbu za skraćivanje radnog vremena. Protestni skup od 120 građevinskih radnika održan je 29. svibnja 1932. I drugi sastanci bili su dobro posjećeni. S upisom članova išlo je teže zbog »nezaposlenosti«, lošeg rada Centralne uprave, brojačno slabe organizacije i »nepriznavanja ranijeg članstva u zabranjenom Savezu građevinaru«. Na godišnjoj skupštini, koja je održana 22. siječnja 1933, bilo je 48 članova. U izvještaju je rečeno da je uprava podružnice održala 43 sjednice, dva plenarna sastanka i tri konferencije. Upisalo se 120 novih članova, a od toga 34 ispravna. Formirane su sekcije kamenorezaca, soboslikara i ličilaca, zidara i tesara, a radilo se i na osnivanju sekcije nekvalificiranih radnika. Skupština je izabrala tesara Filipa Bognera za predsjednika, tesara Stevu Jelenića za blagajnika, a zidara Mihajla Korela za blagajnika.

Zagrebačke *Radničke novine* pisale su o uspješnom zboru građevinskih radnika Zemuna, koji je održan 19. ožujka 1933. U dvodnevni štrajk stupilo je 8. srpnja 110 građevinskih radnika iz dva zemunska građevna poduzeća. Štrajk je zaključen tarifnim ugovorom po kojem su plaće pomoćnih radnika iznosile dva dinara na sat, a zidara od 3,5 do četiri dinara na sat. Poslije štrajka broj članova podružnice povećao se na 100. Podružnica je konferenciju održala 14. srpnja 1935. godine. Na godišnjoj skupštini, 19. siječnja 1936, za predsjednika je izabran zidarski radnik Johan Fošer, za sekretara Franjo Reinauer, a za blagajnika Michael Korel. Na sastanku 23. travnja 1936, u prisustvu 150 građevinskih radnika iz Zemuna, u ime Centralne uprave Saveza Branko Petek je podnio izvještaj o pregovorima za sklapanje kolektivnog ugovora. Građevinski radnici održali su 21. ožujka 1937. zbor. Podružnica je, zajedno s beogradskom podružnicom, zaključila 1938. godine kolektivni ugovor koji je bio na snazi do svibnja 1939. godine. Godišnjoj skupštini podružnice, održanoj 19. veljače 1939, prisustvovalo je 30 članova. Sredinom ožujka 1939. godine održan je sastanak građevinskih radnika na kojem se govorilo o obnovi kolektivnog ugovora. Godine 1939. podružnica vodi akciju za obranu kolektivnog ugovora.³⁵⁰

³⁴⁵ Isto, 12. IV 1931; 22. IV 1932.

³⁴⁶ Isto, 27. IV 1933.

³⁴⁷ Isto, 2. VI 1933.

³⁴⁸ Isto, 15. VI 1933; 10. VI 1938.

³⁴⁹ Isto, 4. IX 1936.

³⁵⁰ *Građevinski radnik*, 18. V, 15. VI 1932; 17. VII, 1. VIII 1935; 15. II, 1. V 1936; 9. IV 1937; 4. III, 18. III 1939; 15. XI 1939; *Radničke novine*, Zagreb, 20. I, 3. II, 10. III, 31. III 1933.

Krajem prosinca 1934. godine došlo je do ozbiljnog i otvorenog sukoba podružnice Banjica s poduzećem »Batinjole«. Sukob je izbio jer je poduzeće htjelo uvesti akordni sistem. Štrajk 180 radnika trajao je šest dana. Već u drugom mjesecu podružnica u istom poduzeću opet dolazi u sukob, samo ovaj put na tunnelskim radovima. U petodnevnom štrajku sudjelovalo je 137 radnika. Uzrok štrajku je odbijanje poduzeća da plaća postotak za prekovremeni rad. Uspjeh je postignut i poduzeće je moralo platiti zaostatke radnicima.

Podružnice u Vojvodini

Podružnica Saveza građevnih radnika u Subotici imala je 1930. godine 20 ispravnih članova. *Grđevinski radnik* donosi 1934. godine vijest da je podružnica postigla sporazum s gradskom upravom, da se sve škole u velikom subotičkom hataru popravljaju u režiji samih članova podružnice. Tom akcijom zaposlili su se njeni nezaposleni članovi. Gradska uprava bila je zadovoljna solidarnim radom radnika. Svoju godišnju skupštinu podružnica je održala 20. siječnja 1935. U novu upravu izabrani su: za predsjednika Pera Cajkaš, sekretara Tomo Marković i za blagajnika Stipan Bolnice. Zidarski radnici u Subotici stupili su 14. listopada 1936. u štrajk pod rukovodstvom podružnice, budući da su poslodavci kategorički odbili da pregovaraju o kolektivnom ugovoru. U štrajku je bilo 180 zidarskih radnika. Podružnica je nakon 17 dana štrajka sklopila kolektivni ugovor, uz povišicu plaća za 30 posto. Kolektivnim ugovorom je utvrđeno osamostalno radno vrijeme, priznanje radničkih povjerenika i priznanje sindikalne organizacije. Novi kolektivni ugovor izvojevali su građevinski radnici u Subotici nakon 28 dana štrajka. Radnici su stupili u štrajk 11. svibnja 1937. godine. Poslodavci su 7. lipnja potpisali ugovor po kojemu su se plaće kvalificiranih radnika kretale od 4,50 dinara do šest dinara na sat, a nekvalificiranih radnika od 2,75 do tri dinara. Soboslikarski i ličilački radnici Subotice također su se nalazili u štrajku.

Iz izvještaja koji je podnesen godišnjoj skupštini podružnice 24. siječnja 1937. vidi se da su potkraj 1936. godine u podružnici bila 152 ispravna člana, a skupštini 23. siječnja 1938. prisustvovalo je 200 ispravnih članova. Subotičko radničko pjevačko društvo otpjevalo je pri otvaranju skupštine Marseljezu. Ispred Centralne i Podsavazne uprave skupštinu je pozdravio sekretar Branko Petek. U toku 1937. godine podružnica je održala 46 sastana-

ka, 16 redovnih sjednica uprave, 10 povjereničkih sastanaka i jedan vanredni sastanak. Podružnica je sudjelovala u svim akcijama koje je vodio Međustrukovni mjesni odbor Subotice. Iz blagajničkog izvještaja vidi se da je te godine članstvo podružnice povećano na 167 kvalificiranih i 76 nekvalificiranih radnika. Nova uprava izabrana je tajnim glasanjem. Za predsjednika je izabran Antun Mamužić, potpredsjednika Tomo Šarčević, sekretara Matija Prčić, zamjenika sekretara Luka Gabrić, blagajnika Stipan Stipih, zamjenika blagajnika Franjo Ostrogonac. Za članove uprave izabrani su Franjo Berkeš, Kalman Göcöl, Andrija Salma i Ivan Šarčević.

Inicijativom Mjesnoga međustrukovnog odbora URSS-a u Subotici osnovana je podružnica Saveza dimnjačarskih radnika Jugoslavije 26. veljače 1933.¹⁵¹

Podružnica SGRJ u Somboru zaključila je na godišnjoj skupštini, 28. veljače 1929, da će 29. lipnja svečano proslaviti 25-godišnjicu svog postojanja. Proslava je održana u Domu građevinskih radnika. Poslije pozdravnih riječi domaćina i gostiju iz Beograda i Novog Sada, održan je koncert u Sokolskoj dvorani na kojem su sudjelovali pjevačko društvo »Abrašević« iz Beograda, Novosadsko radničko pjevačko društvo, Mađarsko zanatlijsko pjevačko društvo i Srpsko zanatlijsko pjevačko društvo iz Sombora. Proslavi su, pored građevinskih radnika, prisustvovali i njihove obitelji.¹⁵²

Podružnica Saveza građevinskih radnika u Novom Vrbasu održala je godišnju skupštinu 19. siječnja 1930. Skupštini je prisustvovalo 60 članova. Podružnica je formalno postojala još od 1925. godine, ali od onda nije održavala godišnje skupštine, pa prema tome nije ni birala novi upravni odbor. 7. srpnja 1930. proslavila je i podružnica SGRJ u Novom Vrbasu 25-godišnjicu djelovanja. Centralu URSS-a predstavljao je Josip Beker. Na proslavi su bili delegati Centralne uprave Saveza, oblasnog odbora URSS-a iz Novog Sada, Sombora, Subotice, Kule i Crvenke. Amaterska grupa priredila je predstavu.¹⁵³

Podružnica SGRJ u Vrčcu održala je 15. ožujka 1931. godine zbor građevinskih radnika, na kojem se tražilo od Savjeta grada i grad-

¹⁵¹ *Grđevinski radnik*, 19. IX 1933; 1. II 1935; 19. IX, 18. XI 1936; 13. II, 23. V 1937; 6. II 1938; *Radnik*, 13. XI 1936; 11. i 18. VI 1937; *Radničke novine*, Beograd, 10. III 1933.

¹⁵² *Radničke novine*, Beograd, 5. IV, 5. VI 1929; 2. VIII 1930.

¹⁵³ Isto, 7. II, 13. VI 1930.

Podružnice u Makedoniji

skog predstavništva da otvore javne radove kako bi se nezaposleni građevinari mogli zaposliti. Zbor je protestirao protiv Savjeta grada koji dozvoljava da gradsku vijećnicu renoviraju strani građevinski radnici, dok su građevinari u Vršku mahom nezaposleni. Podružnica je redovnu godišnju skupštinu održala 26. siječnja 1933. Nakon tajničkog i blagajničkog izvještaja i izvještaja financijske kontrole, izabrana je nova uprava. Za predsjednika je izabran Jovan Hercog, sekretara Anton Šmid, blagajnika Petar Braun. Podružnica je 25. studenog 1934. proslavila 30-godišnjicu rada. Prije podne održala se svečana sjednica, a uvečer koncert. Koncert je priredilo Pjevačko društvo poljoprivrednih radnika »Frozine«.³⁵⁴

Na inicijativu Međustrukovnog odbora URSS-a u Velikom Bečkereku (Zrenjaninu) održana je 9 veljače 1929. osnivačka konferencija podružnice Saveza građevinarskih radnika. Za predsjednika je izabran Josef Grasl, sekretara Josif Sping a za blagajnika Johan Umkert. U Starom Bečeju održana je osnivačka konferencija podružnice Saveza građevinarskih radnika 29. siječnja 1933. Za predsjednika podružnice izabran je Cedimir Vilić, za sekretara Petar Svirčević i za blagajnika Stevan Čalić.³⁵⁵

U kolovozu 1929. osnovan je u Novom Sadu Savez dimnjačarskih radnika. Centrala saveza bila je u Novom Sadu. Savez je pristupio u sastav URSS-a. Borio se za poštovanje osam-satnoga radnog vremena dimnjačara. Budući da je velik broj poslodavaca za dimnjačarske radove uzimao nekvalificirane radnike i na taj način dovodio u opasnost imovinu pojedinaca i države, Savez je tražio da se na dimnjačarskim radovima zapošljavaju isključivo kvalificirani dimnjačarski radnici. Savez je kasnije stupio u sklop Saveza građevinarskih radnika kao njegova sekcija.

Podružnica SGRJ u Novom Sadu osnovana je 18. ožujka 1932. godine. Za predsjednika podružnice izabran je Lajčo Čuvardić, za sekretara Pajo Nešić, a za blagajnika Pavle Balaton.³⁵⁶

U Indiji, u poduzeću »Labor« iz Beograda, bilo je zaposleno 40 radnika. Kada su radnici u lipnju 1937. zatražili povišicu plaće, redovnu isplatu i bolju organizaciju ishrane, poduzeće je odbilo bilo kakve pregovore i trenutno otpustilo sve radnike.

Podružnica Saveza građevinarskih radnika u Skoplju djelovala je od 1928. godine. Podružnica je osnovala kulturno-umjetničko društvo »Građevinar« koje je, pored pjevačke i muzičke sekcije, imalo i dramsku. U toku zime 1929—1930. »Građevinar« je priredio niz zabavnih večeri koje su posjećivali ne samo članovi sindikata već i građani Skoplja. Na tim priredbama sudjelovala je i profesionalna glumica Suvajždička i mimičar Dimleta Skopljanc.

Zbor građevinskih radnika u Skoplju održan je 22. ožujka 1931. Podružnica je 1931. brojila 30 članova. Na zboru održanom 31. srpnja 1932. ukazalo se na neaktivnost inspekcije rada u Skoplju. Poduzeća koja grade narodnu banku, okružni ured za osiguranje radnika i monopolske magazine, primaljsku školu, osnovnu školu »Đuro Jakšić«, upravu policije kao i ostali poduzimači na izradi ili popravci putova i isušivanju močvara u Vardarskoj banovini prisiljavaju radnike da dnevno rade od jednog do četiri sata. Na zboru se reklo da Kazneni zavod u Skoplju ustupa robijase zidare za privatnu gradnju kuća činovnika u Skoplju, čime se oduzima zaposlenje nezaposlenim zidarskim radnicima. Zbor je tražio od banske uprave do obaveže inspektora rada da češće osobno obilazi građevinske radove u Skoplju i okolici i da osigura poštovanje zakonskih odredaba. Konferencija podružnice održana je 19. srpnja 1933. na kojoj je izabrana nova uprava. U upravu su ušli Rafajčilo Blažić, Vasilj Dimitrijević, Ariton Kremenski, Pavle Krveld, Živko Kupović, Franja Merunka, Milan Petković, Spasoje Spletković, Nikola Stojanović, i Luka Stojilković.³⁵⁷

Na pruzi Veles—Prilep bilo je zaposleno više od 4000 radnika. Savez građevinskih radnika činio je velike napore da ih sindikalno organizira, te je zbog toga održao niz konferencija i zborova. Tako je, na primjer, 23. srpnja 1933. održana konferencija u selu Bogomili, gdje je bio zaposlen velik broj građevinskih radnika na probouju tunela ispod Babune. Konferenciji je prisustvovalo više od 500 radnika. U referatu koji je podnio predsjednik Saveza Midić reklo se da prugu gradi firma »Opšte Evropsko« d. d. koje je izdalo sve poslove raznim akordantima. Akordanti tjeraju radnike da rade 14—15 sati dnevno, a nadnice su tako niske da jedva dostaju za isplatu hrane koju poduzeće daje radnicima na kredit. Na konferenciji je izabrano povjereništvo veleške podružnice SGRJ. S istim zadatkom održana je

³⁵⁴ Isto, 27. III 1931; 17. II 1933; 16. XI 1934.

³⁵⁵ Isto, 10. II 1933.

³⁵⁶ Isto, 23. VIII 1929; 18. III 1932; 6. I 1933.

³⁵⁷ Isto, 3. IV 1931; 12. VIII 1932; 28. VII 1933.

Podružnice na Kosovu

i konferencija 6. kolovoza 1933. Na zboru 1. travnja 1934. tvrdilo se da je velik broj radniko organiziran. Radno vrijeme iznosilo je 11 sati, a nadnice su bile vrlo niske. O tome su beogradske *Radničke novine* pisale: »Poslodavci zarađuju i na stanu i na hrani radnika. Na 23 ^{km} postoji jedna baraka sa 60 m². U njoj ima samo 120 m³ vazduha. U toj baraci, koja košta najviše 1000 dinara redovno spava 80 radnika. Pošto nema dovoljno dasaka, veći broj radnika spava na goloj zemlji. Oni koji su srećniji spavaju na daskama koje su poručane u dva reda na razmaku od 1 m. I za takve stanove radnici plaćaju po 15 dinara mjesečno. Ta baraka donosi mjesečni prihod od 1200 dinara. Za 12 mjeseci taj prihod naraste do sume od 14 000 dinara.

Sa hranom je isto tako. U jednoj kuhinji u kojoj sami radnici spravljaju hranu, dnevna ishrana košta 6,10 dinara. Hrana se sastoji iz jaja za doručak, pasulja, krompira ili pirinča za ručak i večeru. U toj kuhinji se meso nikada ne upotrebljava, a hleb je uvek bajat.

Na istoj deonici, mada ima 110 radnika, lekar Suzora iz Velesa nije izašao da ih obiđe ravno tri meseca, i pored obaveze da dva puta nedeljno obilazi tu deonicu. Lekar Suzora u Bogomili je smatrao za nužno da ukine sve poštede duže od jednog dana koje je njegov prethodnik (s kojim su radnici bili relativno zadovoljni) bio dao oboljelim radnicima.*

U Velesu je 1938. godine osnovana crijepana »Bon-Marše«. Vlasnici su bila trojica veleskih trgovaca. U crijepani je bilo zaposleno 30 radnika. Radilo se 14 sati dnevno, a mjesečna je plaća iznosila od 250—450 dinara. Radnike ne samo da se psovalo nego ih se i tuklo. Tako je prilikom isplate došlo do nesporazuma između jednog radnika i gazde kada je gazda stolicom prebio ruku radniku. Tom prilikom se uspostavilo da uprava poduzeća nije uopće osigurala svoje radnike.³⁵⁸

Podružnica Saveza građevinarskih radnika u Bitolju djelovala je od 1932. godine. U prosjeku je imala oko 50 članova. Podružnica je 13. svibnja 1934. sazvala protestni zbor građevinskih radnika. Zbor je otvorio muški zbor »Abrašević« s pjesmom »Zdravo da ste«. Zbor je tražio skraćenje radnog vremena na osam sati, zabranu prekovremenog rada, da se zakonom osiguraju minimalne nadnice, otvore javni radovi prisilnim zajmom, dade osiguranje u nezaposlenosti, ukine akordni rad, ukinu karteli i osigura pravo sindikalnog organiziranja.³⁵⁹

Više od tisuću radnika zaposlenih na pruži Priština—Peć održalo je 3. lipnja 1934. godine zbor u selu Banjici. Najniže plaće radnika iznosile su 13, a najviše 40 dinara. Radilo se od devet do 14 sati dnevno. Država je dala posao poduzeću »Lid«, »Lid« ga je preporučio »Batinjolu«, a ovo je izdavalo pojedine dionice raznim poduzećima, a ova opet — akordantima. Akordanti su često ustupali svoje poslove drugima uz izvjesnu naknadu. Tek tada se angažiraju radnici i počinje rad. Radnicima se od isplate odbijala hrana i stan koja je za cijeli mjesec iznosila 400 dinara. Poduzeće je naplaćivalo hranu za 30 do 40 posto više nego što je ona koštala u slobodnoj prodaji. Radnici su stanovali u provizornim barakama s 10 do 20 kreveta u jednoj sobi, a morali su plaćati po dinar za svaku noć.³⁶⁰

Osnivanje Podsava za sa sjedištem u Beogradu

Podsavez za Srbiju, Vojvodinu, Makedoniju, Kosovo i Metohiju sa sjedištem u Beogradu osnovan je 1. travnja 1936. godine. Njegova aktivnost zavisila je u prvom redu od položaja građevinskih radnika i aktivnosti podružnica. Na području beogradskog Podsavaza bilo je 1936. godine zaposleno prosječno 28.500 radnika, 1937. godine 39.500, 1938. godine 43.757, a 1939. godine 44.491 radnik. U privatnom građevinarstvu uloženo je od 1935. godine do prve polovine 1938. godine u novogradnje u Beogradu 620,400,000 dinara, u Novom Sadu 248,900,000 dinara, u Nišu 120,300,000, Skoplju 113,500,000. Po broju sagrađenih kuća Beograd je bio na prvom mjestu u zemlji. U Beogradu je od 1919. godine pa zaključno 1938. (ne računajući državne zgrade) podignuto 7347 novih zgrada s 13.369 jednosobnih i dvosobnih stanova i 11.141 stan s više od dvije sobe. U ovim stanovima živjelo je oko 25.000 domaćinstava.

Od kraja 1937. do kraja 1939. u Podsavezu SGRJ-a Beograd djelovale su podružnice Bačka Topola, Bela Crkva, Beograd, Bezdan, Crna Bara, Crvenka, Čačak, Debeljkača, Indija, Kadina Luka, Kovačica, Kosovska Mitrovica, Kragujevac, Kraljevo, Leskovac, Niš, Novi Bečej, Novi Sad, Novi Vrbas, Obrenovac, Pančevo, Pančevo — ličiči i soboslikari, Pančevo — obalni građevinski radnici, Peć, Porogovo, Požarevac, Priština, Senta, Skoplje, Smederevo, Sombor, Srbobran, Stara Kanjiža, Sta-

³⁵⁸ Isto, 28. VII, 11. VIII 1933; 20. IV 1934; 10. VI 1938.

³⁵⁹ Isto, 25. V 1934.

³⁶⁰ Isto, 15. VI 1934.

ra Pazova, Stari Bečej, Subotica, Šabac, Užice, Valjevo, Veles, Velika Kikinda, Vršac, Zagrade, Zemun, Zrenjanin.

Ukupno su u sastavu Podsaveza Beograd od kraja 1939. bile 43 podružnice, a prema izvještaju, koji je podnesen VI kongresu, bilo je aktivno samo 20 podružnica.

Kretanje članova Podsaveza u razdoblju 1936—1939. godine

Godina	Plaćajućih	Nezaposlenih	Svega
1936.	1888	1976	3164
1937.	1604	996	2600
1938.	916	839	1755
1939.	487	742	1229

Najveći broj članova bio je u godinama najvećih štrajkova i tarifnih pokreta. Zabranne rada podružnica Saveza građevinskih radnika i forsiranje Jugorasa od strane poslodavaca i vlasti, dovelo je i do smanjenja članova. To se vidi iz prikaza tarifnih i štrajkaških pokreta Podsaveza za 1936. i 1939. godinu.

Godina	Tarifni pokreti	Štrajkovi	Svega
1936.	6	15	21
1937.	12	13	25
1938.	14	10	24
1939.	10	—	10

Ukupno je bilo 80 tarifno-štrajkaških pokreta, od toga 42 tarifne akcije i 38 štrajkova.³⁶¹

U najveće štrojkave ubraja se štrajk više od 10.000 građevinskih radnika u Beogradu, koji je počeo 25. svibnja 1936. Štrajk je završen sklapanjem kolektivnog ugovora za Beograd, Zemun i Pančevo. U rujnu je završen i štrajk keramičara u Beogradu. Građevinski radnici Subotice, njih 220, stupilo je u štrajk 14. listopada koji je završen sklapanjem kolektivnog ugovora. U Nišu je isto tako u listopadu štrajk završen sklapanjem kolektivnog ugovora. U Šapcu je u lipnju 1937. štrajkalo 400 građevinskih radnika. U kolovozu 1937. uspješno je završen štrajk u Novom Sadu potpisivanjem kolektivnog ugovora. U Beogradu je 13. srpnja 1937. obustavilo rad 8000 građevinskih radnika, koji su se na poziv Saveza vratili 20. srpnja na posao. U Kragujevcu je štrajk građevinskih radnika počeo 28. lipnja 1937. Štrajk u Subotici koji se vodio u srpnju 1937. završen je uspjehom. Štrajk 200

šlajfera i tesara u Beogradu počeo je 7. rujna 1937.³⁶²

Na pruzi Požarevac—Kučevo 90 radnika štrajkalo je u ožujku 1938. Štrajk je završen 21. ožujka povišicom plaća. Borba beogradskih građevinskih radnika za novi kolektivni ugovor počela je 17. ožujka 1938. Kolektivni ugovor potpisan je u svibnju 1938. što se držalo velikim uspjehom. U Valjevu građevinski radnici stupili su u štrajk 17. listopada 1938. tražeći povišicu plaća. Poslije četiri dana štrajka radnici su pobijedili. Građevinski radnici u Šapcu 6. srpnja 1938. stupaju u štrajk za sklapanje kolektivnog ugovora. 70 radnika u »Kamenom Majdanu« u Ljuljacima u gruzanskom srezu koji su izrađivali kamene kocke, stupili su u štrajk tražeći povišicu nadnica. Štrajku se pridružilo i 40 rabadžija. Građevinski radnici u Beogradu vodili su štrajk od 5. do 8. kolovoza 1940. Štrajk je završen pobjedom radnika i osjetnom povišicom plaća. U selu Koaci stupilo je u štrajk 160 radnika kame-noloma.³⁶³

Odlukom II redovnog kongresa Saveza molersko-farbarskih radnika (SMFR), koji se održao 28. svibnja 1939. u Beogradu, spojio se ovaj Savez sa Savezom građevinskih radnika Jugoslavije 15. srpnja 1939. godine. SMFR je u Beogradu 1935. vodio velik pokret. U štrajku je sudjelovalo 1000 radnika. Potpisan je kolektivni ugovor za Beograd i Zemun. Štrajk je trajao od kolovoza do kraja rujna. Po isteku ugovora u kolovozu 1936, stupilo je u štrajk 1700 molersko-farbarskih radnika. Poslije 43 dana borbe štrajk je završen uspjehom. Radnici su dobili kolektivni ugovor i povišice plaća. U Zrenjaninu je štrajk molersko-farbarskih radnika završen potpisivanjem kolektivnog ugovora. U svibnju 1936. oko 120 ličilačkih radnika u Novom Sadu napustilo je posao. Ličilački radnici u Subotici nalazili su se u štrajku od 28. svibnja do 16. srpnja 1937. U rujnu je sklopljen kolektivni ugovor soboslikarskih i ličilačkih radnika u Beogradu i Zemunu. U Kruševcu su vodili štrajk soboslikarski i ličilački radnici 1939. godine, a u Novom Sadu 1940.³⁶⁴

³⁶² *Politika*, 26, 27, 28. V, 5. VI, 25. VIII, 15. i 30. IX, 15. i 31. X 1936; 15. VI, 21. VII 1937; *Radničke novine*, Beograd, 20. V, 5. VI, 30. X 1936; 18. VI, 2. i 23. VII, 24. IX 1937; *Radnik*, 20. VIII 1937; *Ujedinjeni sindikati*, god. 1937, 143. str.

³⁶³ *Politika*, 22. III, 20. VI, 7. VII 1938; 11. VIII 1939; *Radničke novine*, Beograd, 18. III, 1. VII 1938; 16. VIII 1940; *Ujedinjeni sindikati*, god. 1938, 72. str.

³⁶⁴ *Politika*, 4, 7, 13, 16, 19. i 25. VIII, 4, 17, 23. i 24. IX 1936; 12. VII 1937; *Radničke novine*, Beograd, 17. i 30. VIII, 27. IX 1935; 22. V 1936; 16. VII, 24. IX, 1. X 1937.

³⁶¹ Arhiva Vijeća Saveza sindikata Jugoslavije, M-091/II, Izvještaj Centralne uprave SGRJ VI redovnom kongresu, Beograd, 1936—1939.

SAVEZ GRAĐEVINSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE — PODSAVEZ SARAJEVO

Podsavez Saveza građevinskih radnika Jugoslavije za Bosnu, Hercegovinu i Crnu Goru osnovan je 1. lipnja 1936. godine sa sjedištem u Sarajevu. Na području Podsaveza 1936. godine radilo je 8305 građevinskih radnika, 1937. godine 12.198, 1938. godine 11.638, a 1939. godine 11.472 radnika. Uloženi kapital u građevine u Banjoj Luci iznosio je 98,300.000 dinara, Sarajevu 89,700.000 i Cetinju 65,400.000 dinara. U sklopu Podsaveza Sarajevo djelovale su, od 1937. do kraja 1939, podružnice Banja Luka, Bijeljina, Bosanska Gradiška, Brčko, Brodarevo, Cetinje, Capljina, Dabrovina, Foča, Kulen-Vakuf, Mostar, Nikšić, Podgorica, Prijedor, Rogatica, Sarajevo, Stolac, Savnik, Tuzla, Vlasenica. Od njih je, prema izvještaju za kongres 1940. godine, djelovalo sedam podružnica. Broj članova Podsaveza Sarajevo kretao se:

Godina	Plaćajućih	Nezaposlenih	Svega
1936.	241	482	723
1937.	333	545	881
1938.	150	427	577
1939.	100	117	217

Prije osnivanja Podsaveza Saveza građevinarskih radnika Sarajevo postojao je Savez građevinarskih radnika za Bosnu i Hercegovinu. Godine 1928. brojio je Savez 131 plaćajućih članova, a 1930. 107. Savez je imao samo jednu podružnicu u Sarajevu, a od 1930. godine i u Banjoj Luci. Između Saveza u Sarajevu i Beogradu nije bilo nikakve veze. Krajem 1931. godine likvidiran je Savez građevinarskih radnika za Bosnu i Hercegovinu. Njegova podružnica u Sarajevu prešla je 3. siječnja 1932. u Savez građevinskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu. Podružnica je razvila živu aktivnost, tako da je u travnju 1932. godine brojila oko 200 organiziranih radnika, što je činilo 60 posto svih građevinskih radnika Sarajeva. Podružnica je 15. travnja održala anketu s predstavnicima banke uprave i poduzimačima koja je utvrdila položaj građevinskih radnika i pokušala tražiti izlaz iz teškoća u kojima su se oni nalazili. Podružnica je 24. svibnja 1932. održala godišnju skupštinu. Od siječnja do svibnja održala je podružnica 16 sjednica i 13 strukovnih konferencija. Skupština je prisustvovalo 240 ispravnih članova. Skupština je izabrala za predsjednika podružnice Jakova Borovića, zidara, potpredsjednika Josipa Vilickog zidara, za se-

ekretara Antuna Holupa, tesara, njegova zamjenika Stjepana Komenzer dimnjačara, za blagajnika Mihajla Kemerčevskog zidara, za članove odbora i Nadzornog odbora Vladu Habića, tesara, Martina Hofa, Ivana Kiša, Antuna Obratina i Đuru Taustenbergera.³⁶⁵ 5. ožujka iste godine prešla je u Savez građevinskih radnika Jugoslavije i podružnica iz Tuzle.

U Banjoj Luci djelovala je podružnica Saveza građevinskih radnika od 1930. godine, a brojila je 60 ispravnih članova. Godine 1931. podružnica je održala 18 redovnih i tri izvanredne sjednice, tri konferencije i 12 općih sastanaka. Politički utjecaj podružnice bio je daleko veći. Tako je, na primjer, 15. travnja 1932. sazvala zbor na kojem je sudjelovalo više od 400 građevinskih radnika, gotovo svi koji su bili u Banjoj Luci. Predsjednik podružnice bio je Josip Taški. Skupština je tražila da se pristupi izboru radničkih povjerenika na građevinama, da zvanične stručne komisije pregledaju sigurnost skela prije početka radova i da se na svakoj građevini istakne radni red. Na zahtjev podružnice održana je 18. lipnja 1934. godine anketa na kojoj su bili, pored građevinskih poslodavaca i radnika, i predstavnici banovine, općine, Radničke komore i burze rada. Na anketi je trebalo postići sporazum o utvrđivanju minimalne nadnice, radnog vremena, o zaštiti radnika na građevinskim radovima, o onemogućavanju zapošljavanja nekvalificiranih radnika na mjestima kvalificiranih i o pitanju prekovremene rada. Poslodavci su priznali da se plaće nekvalificiranih radnika kreću od 10 do 18 dinara dnevno, a plaće kvalificiranih od 30 do 50 dinara. Predstavnici sindikalne podružnice tražili su 25 dinara za nekvalificirane i 60 za kvalificirane. Radnici su tražili osamsatno radno vrijeme. Na anketi je zaključeno jedino da će se posredstvom Burze rada davati prvenstvo pri zapošljavanju domaćoj radnoj snazi. 21. lipnja 1934. stupilo je 40 općinskih radnika u štrajk zbog produženja radnog vremena na 10 sati i nadnice od 15 dinara. Štrajk je završen tako da je radno vrijeme skraćeno na devet sati, ali uz istu plaću. 22. srpnja 1934. održan je Zbor banjalučkih građevinskih radnika a predsjedavao mu je predsjednik podružnice Mato Jurić.³⁶⁶

³⁶⁵ Radničke novine, Beograd, 18. III, 22. IV, 27. V 1932.

³⁶⁶ Isto, 22. IV 1932; 10. VIII 1934.

Podružnica SGRJ Sarajevo imala je 1933. godine 67 ispravnih članova, 1934. godine 70 i 1935. godine 100. Godine 1935. podružnica u Sarajevu vodi široku akciju za normiranje radnih i plaćevnih odnosa s poslodavcima. Poslodavci su popustili. Sklopljen je kolektivni ugovor kojim se ograničava radno vrijeme i osiguravaju minimalne plaće zidara, tesara i pomoćnih radnika.

Podružnica u Tuzli 1931. godine broji 18 članova, 1932. godine 10, a 1933. godine 17 članova. Podružnica u Mostaru brojila je 1935. godine 47 članova.

U Podgorici (Titogradu) je podružnica Saveza građevinskih radnika 7. listopada 1937. poslije jednomjesečnog štrajka, sklopila kolektivni ugovor po kome su se nadnice kvalificiranih radnika kretale od 4,50 do šest dinara na sat, a nekvalificiranih od 2,25 do 2,75 dinara. Predsjednik podružnice bio je Vojko Radonić, sekretar Milo Lubarda, blagajnik Luka Četković, članovi uprave Dragić Belošević, Radomir Bruzan, Vlado Galutin, Stanko Ivanović, Mirko Jovanović i Milivoje Perović. U Nadzorni odbor izabrani su Špiro Ivezic, Andrija Mugoša i Simo Vukčević, svi građevinski radnici.³⁶⁷

Na području sarajevske Radničke komore 1936. godine bilo je sedam tarifnih i štrajkaških pokreta radnika građevinske i kamene in-

**Pregled štrajkova i tarifnih pokreta koje je vodio
Podsavez SGRJ Sarajevo u razdoblju
od 1936. do 1939. godine**

Godina	Tarifnih pokreta	Štrajkova	Svega
1936.	4	2	6
1937.	6	2	8
1938.	3	4	7
1939.	5	1	6

³⁶⁷ Isto, 8. IX 1939.

dustrije sa 1486 sudionika. Od toga je bilo šest štrajkova s 1220 štrajkaša i tarifni pokret s 266 radnika.

Savez je između dva kongresa vodio 27 tarifno-štrajkaških pokreta, od toga devet štrajkova i 18 tarifnih pokreta.³⁶⁸

Najveći štrajk građevinskih radnika bio je opći štrajk u Sarajevu u travnju-svibnju 1936. godine. U Banjoj Luci na velikom zboru građevinskih radnika, 20. svibnja 1936, postavljene su zahtjevi građevinskim poslodavcima. U Mostaru je završen štrajk radnika potpisivanjem kolektivnog ugovora u lipnju 1937. Radnici na gradnji puta u Crnici, u Crnoj Gori, vodili su štrajk u rujnu 1937. Štrajk građevinskih radnika u Podgorici, koji je izbio 7. rujna 1937. zbog malih nadnica, završen je uspješno 5. listopada. Potpisan je kolektivni ugovor. U štrajku je sudjelovalo 320 radnika, a seljaci su iz solidarnosti sa štrajkašima donosili hranu, tako da su radnici mogli izdržati još dulje, da se nije štrajk završio povoljno za njih. U štrajku građevinskih radnika u Banjoj Luci, u kolovozu 1938, radnici su pobijedili. Štrajk soboslikarskih i ličilačkih radnika, koji se vodio u travnju 1936, završen je velikom pobjedom radnika. Potpisan je kolektivni ugovor. U Sarajevu su soboslikari i ličiči štrajkali u srpnju 1937, a 1938. godine u Podgorici poslije 26 dana štrajka soboslikarskih i ličilačkih radnika, zaključen je kolektivni ugovor. Kolektivni ugovor zaključio je i Savez u Banjoj Luci.³⁶⁹

³⁶⁸ Arhiva Vijeća Saveza sindikata Jugoslavije, k-091/II, Izvještaj Centralne uprave SGRJ VI redovnom kongresu, Beograd 1936. do 1939.

³⁶⁹ *Radničke novine*, Beograd, 24. IV, 1. i 22. V 1936; 16. VIII 1937; 12. i 19. VIII, 2. IX 1938; *Politika*, 21. V 1936; 6. i 9. X 1937; *Radnik*, 11. VI, 1. IX 1937; *Ujedinjeni sindikati*, god. 1938, 170. str.

SAVEZ GRAĐEVINSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE — PODSAVEZ LJUBLJANA

Podsavez sa Sloveniju, sa sjedištem u Ljubljani osnovan je potkraj 1936. godine. Na području ljubljanskog podsaveza bilo je zaposleno 1937. godine 12.359 građevinskih radnika, 1938. godine 14.846, a 1939. godine 15.475 radnika. U Ljubljani je vrijednost novopodig-

nutih zgrada u 1938. godini iznosila 286.300.000 dinara.

Ljubljana je u razdoblju od 1929. do 1936. godine dobila 710 novih zgrada, od kojih 222 prizemnice, 385 jednokatnica, 37 dvokatnica, 37 trokatnica, 11 četverokatnica i 14 petokat-

nica. U novopodignutim zgradama sagrađeno je 595 jednosobnih stanova, 1220 dvosobnih stanova i 733 stana s tri i više soba.

U sklopu Podsaveza Ljubljana djelovale su od 1937. do kraja 1939. godine podružnice u Celju, Črnomelju, Fara Kočevju, Jesenicama, Ljubljani, Kranju, Marenburgu, Mariboru, Petrovcu, Ptuju, Ribnici, Rogaškoj Slatini, Sodražnici, Šoštanju, Trbovlju, Videm Krškom. Od tih 17 podružnica vodio je Savez krajem 1939. godine u svojoj evidenciji samo pet kao aktivnih.

Kretanje broja članova Podsaveza Ljubljana

Godina	Plaćajućih	Nezaposlenih	Svega
1936.	859	1221	2080
1937.	851	1791	2642
1938.	670	981	1651
1939.	473	193	666

Na području ljubljanske Radničke komore vodio je Savez građevinskih radnika 1936. godine 19 štrajkova s 6125 štrajkaša i sedam ta-

rifnih pokreta s 947 radnika. Ukupno je bilo 26 tarifno-štrajkaških pokreta s 7072 sudionika. Svi štrajkovi su uspješni, dok je šest tarifnih pokreta propalo. Štrajkovi građevinara u lipnju 1936. obuhvatili su 50 poduzeća. U srpnju su štrajkali radnici Udruženja staklara u Hrastniku, radnici građevinskog poduzeća »Nasinbeni« u Mariboru, pri regulaciji Savinje kod Celja, ciglane »Posek« u Šočama i građevinarski radnici u Murskoj Soboti. Svi štrajkovi završeni su uspješno. U kolovozu su štrajkali radnici »Slograda« u Ljubljani.

Godine 1937. uspjelo je ljubljanskom Podsavezu tarifnim i štrajkaškim pokretima primijeniti okvirni ugovor za cijelu Sloveniju. Jedan ugovor za sva građevinska poduzeća Slovenije sklopljen je i 1938. i 1939. godine. Štrajk građevinskih radnika 1940. godine u Ljubljani proširio se na cijelu Sloveniju.³⁷⁰

³⁷⁰ *Ujedinjeni sindikati*, 1936; *Socijalni arhiv*, 1937; Arhiva VSSJ k-091/II, Izvještaj Centralne uprave SGRJ VI redovnom kongresu, Beograd od 1936. do 1939.

TREĆI DIO

SINDIKATI RADNIKA U POLJOPRIVREDI, PREHRAMBENOJ I DUHANSKOJ INDUSTRIJI

SINDIKATI POLJOPRIVREDNIH RADNIKA

Već se na osnivačkom kongresu Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije (SDS) koji je održan 8. i 9. rujna 1894. godine raspravljalo o seljačkom pitanju. U proglašenju koji je izdala SDS Hrvatske i Slavonije kaže se da seljaštvo: »koje je stub države nema za svoju muku izdražavnije onako kako bi ga spadalo. Obilje i bogatstvo prirode ne posjeduju poljodjelac koji obrađuje polje. Obilje i bogatstvo uživaju veleposjednici. Kako god veleindustrija ubija maloobrt, tako ubija i veleposjed male proizvođače, seljaštvo«. Kao što je ustala protiv zeleniša koji izrabljuju seljake, uzimajući im velike kamate za male sume posuđenog novca, Socijaldemokratska se stranka suprotstavila i zahtjevu da se sva općinska zemljišta treba da povećaju i obrađuju zajednički s time da bi i pravo na prihode imali svi oni koji zemlju obrađuju. Kako bi se poboljšao položaj seljaka, malih posjednika, SDS je tražila da država svake godine izdvoji stanovitu sumu novaca iz koje će državne banke, uz neznatne kamate, preuzeti hipotekarne dugove malih poljoprivrednih posjednika, davati zajmove malim ratarima, kupovati zemljišta i davati ih na obrađivanje poljoprivrednim zadrugama.

Na drugom kongresu SDS, 1896. godine, odlučeno je da se seljaci politički organiziraju u klubovima stranke u pojedinim mjestima. Takvi su klubovi otvoreni u Babskoj, Bijelom Brdu, Gabošu, Ilači, Iloku, Irigu, Lovasu, Marincima, Novaku, Nuštru, Opatovcu, Rumi,

Slavkovicima, Svinjarevcima, Šidu, Tovarniku. Godine 1895. bilo je uhapšeno više od tisuću seljaka. Progoni su nastavljeni i iduće dvije godine. Godine 1897. seljaci su uhapšeni u Iloku, Irigu, Osijeku, Rumi, Sremskoj Mitrovici, Šidu i Vukovaru. Vlasti su pokrenule čitav niz procesa. U Osijeku je osuđeno 66 optuženih seljaka iz sela Marinaca kod Vukovara zbog socijaldemokratske agitacije sa Stevom Veljinom i Molnarom na čelu. Stol sedmorice proglasio je optužene 30. listopada 1897. godine krivima zbog zločinstva, ustanka, pa je osudio Veljina na tri, Molnara na dvije, petoricu na po jednu godinu, trideset i dvojicu na šest mjeseci i 27-oricu na po četiri mjeseca tamnice. Pred osječkim Sudbenim stolom održana je 12. listopada 1897. parnica protiv druge grupe seljaka, iz Oriolika, zbog »zločinstva, ustanka i javnog nasilja«. Sud je osudio Matu Govedarovića na dvije i pol godine teške tamnice, jednog seljaka na dvije godine a petoricu na četiri mjeseca. Uhapšen je cijeli centralni odbor stranke. 15. srpnja 1897. održano je pred Sudbenim stolom u Sremskoj Mitrovici suđenje Ivanu Ancelu, Lazaru Foriškoviću, Stjepanu Lapuhu, Vitomiru Koraću i Ivanu Szützu, članovima glavnog odbora Socijaldemokratske stranke te još 36-orici seljaka iz Antina, Bijelog Brda, Bršadina, Gaboša, Lovasa, Nuštra, Opatovca, Pačetina, Slakovaca, Svinjarevaca, Šida, Tovarnika. I tu su se kazne kretale od jedne i pol godine robjice do šest mjeseci. Na tim i drugim proce-

sima izrekli su sudovi poljoprivrednim radnicima sto i dvadeset godina robije.

Svi navedeni pokreti poljoprivrednih radnika i siromašnih seljaka imali su politički karakter. O ekonomskom pokretu i sindikatima scoskih proletera, nadničara, sluga, bezzemljaša, štampa nije pisala. Ako se tu i tamo i javio neki štrajkaški pokret, njega bi žandarmerija nemilosrdno ugušila. Godine 1895. bilo je u Hrvatskoj i Slavoniji 7559 nadničara, 18.101 sluga i 53.886 poluproletera seljaka, koji su imali do jutra zemlje, (ukupno 24.374 jutara). Nasuprot njima 589 veleposjednika imalo je 1,217.251 jutara. Godine 1904. počeo se po čitavoj Hrvatskoj širiti pokret poljoprivrednih radnika koji zahtijevaju veće nadnice. Tako su, na primjer, u lipnju 1904. godine zabilježeni pokreti poljoprivrednih radnika u Hrvatskom zagorju u kotarevima Zlatar i Donja Stubica. Na pustarama u okolici Osijeka poljoprivredni su radnici uspjeli podići nadnice na 60 novčica. U Lici, u Pazarištu, došlo je u svibnju 1904. do štrajka djevojača koje su tražile da im se povisi nadnica sa 25 na 35 novčica. U Virovitici, u svibnju 1905. godine, na velikom posjedu »Schaumburg-Lippe« došlo je do štrajka. Radnici su tražili povišicu. Prije štrajka zarađivali su 1,20 kruna — 1,40 kruna za 15—16 sati rada. U Velikim Radincima i Suljmu, u Srijemu, razvio se početkom srpnja 1906. pokret poljoprivrednih radnika na pustarama. Žandarmerija je pokušala vođe pokreta i predala ih zatvoru Sudbenog stola u Sremskoj Mitrovici. Na to su stotine poljoprivrednih radnika došli u sud tražeći da se i njih uhapsi, jer su surađivali s optuženima. Kada je sud pustio uhapšene na slobodu, nastalo je slavlje među poljoprivrednim radnicima. Pokret se silno razmahao. Povezivanje tog pokreta u Srijemu i Slavoniji u jedan val tokom 1906. počeo je Milan Glumac. Smatrao je da ta kretanja radnika na selu predstavljaju pravi pokret najamnih radnika. Osnivao je po selima lokalne organizacije poljoprivrednih radnika. Na IV kongresu Socijaldemokratske partije u Osijeku održanom od 23—26. studenog 1906. donešen je zaključak da se »poput bojovnih organizacija ostalog proletarijata imade pristupiti stvaranju borbenih organizacija poljoprivrednih radnika, kojima bi bila zadaća da u zajednici s organizacijama ostalih proleterskih slojeva, pведу borbu za gospodarsko, političko, socijalno i kulturno uzdizanje i oslobodjenje cjelokupne klase, pak time i poljoprivrednih radnika.« Na kongresu je Vitomir Korać bio protiv osnivanja sindikata poljoprivrednih radnika. On je zastupao stajalište da stranka

treba da pokloni više pozornosti brojnijem maloposjedničkom elementu na selu nego proleterskom, jer on više pati od gradskog proletarijata. Za maloposjednički element treba stvoriti posebnu političku organizaciju i izraditi njen program. Sindikati nisu oblik posredstvom kojeg se sitni vlasnici mogu uvući pod utjecaj socijalističke stranke.

U vrijeme osječkog kongresa postojalo je 25 lokalnih organizacija poljoprivrednih radnika sa 2457 članova. One su provodile uspješne tarifne pokrete, smanjile radno vrijeme, npr. u Rumi, od 16 na 10 sati dnevno i poboljšale plaće u nekoliko mjesta Srijema i Slavonije. To je veleposjednicima bio signal za uzbunu. U Saboru su donijeli zakon po kojemu »ne dođu li radnici na mjesto posla ili se sa mjesta posla neopravdano udalje, a poglavarstvo nije moglo na zahtjev poslodavaca uporabom prisilnih sredstava spriječiti da se radnici neopravdano ne udalje, tad je oblast na usmenu ili pismenu zamolbu poslodavca, dužna bez odgovodno odlukom odrediti, da budu radnici brahijalnom silom na mjesto posla dopremljeni, te će svoju odluku smjesta izvršiti. Protiv odluke, da se radnici imadu dopremiti na mjesto posla, nije dopustiv utok. Tko počini prekršaj, taj se ima kazniti zatvorom do 60 dana, a radnik ili nadničar koji dobrovoljno ne dođe na mjesto posla, ili iza što je tamo dobrovoljno došao ili bio dopremljen, ne započne posao ili takav neprekidno ne nastavi, napokon i onaj koji posao namjerice loše obavlja i b) koji dođu na mjesto posla protivno pogodbi, bez pomoćnih radnika«. Taj zakon, koji je od radnika pravio kmetove, oduzimao im prava sastajanja, udruživanja i legalnog otpora, nije spriječio štrajkove, zbrove i sastanke poljoprivrednih radnika. Imao je suprotan učinak — sindikat je silno ojačao. Zemaljska konferencija organizacije poljoprivrednih radnika održana je 10. veljače 1907. u Rumi. U to vrijeme djelovale su 64 podružnice sa sedam tisuća članova. Na konferenciju je došlo 128 delegata. Konferencija je raspravljala o potrebi zakonskog reguliranja odnosa između zemljoposjednika i poljoprivrednih radnika, te o daljem radu, zadacima u razvijanju organizacije i agitaciji među poljoprivrednim radnicima. Konferencija je donijela jedinstven cjenik za poljske, šumske i vinogradarske radove. Cjenik koji je konferencija usvojila bio je prijevod s mađarskog koji je izradio Savez poljoprivrednih radnika Ugarske. Cjenik se dijelio na tri dijela. Za zemljoradnike koji su obavljali poljoprivredne radove bez hrane i stana dobivala se nadnica. Za služinčad po tom ugovoru dobivala se godišnja plaća. Treći dio je u stvari

bio žetelački ugovor. Pored toga, posjednici su u slučaju bolesti svojih radnika trebali dati liječnika i platiti lijekove. Na osječkoj zemljoradničkoj konferenciji koja je održana 25. do 26. prosinca 1907. rečeno je da je cjenik zaključen na prvoj konferenciji u Rumi maksimalan zahtjev; da je dužnost zemljoradničkih udruženja da svojim djelovanjem postupno ostvare ovaj zahtjev. S obzirom na povećanje članarine i njeno obavezno plaćanje, bez obzira na zaposlenost ili nezaposlenost, došlo je do pada članstva.

Poslije V kongresa SDP, koji je održan 19. i 20. travnja 1908. u Zagrebu, nametnuo je Vitomir Korać Centralnom odboru stranke stav da je potrebno osnovati stranačko zemljoradničko tajništvo za Srijem sa sjedištem u Šidu s time da će on preuzeti vodstvo tog tajništva; da u Šid prijede i sjedište Saveza zemljoradnika i uredništvo lista *Pravo naroda*. Tako se Vitomir Korać 20. kolovoza 1908. godine preselio u Šid, gdje je formirao štampariju na zadrudnoj osnovi. Prvi zadatak koji je postavio bio je da se Savez zemljoradnika transformira iz Sindikata poljoprivrednih radnika u samostalnu seljačku socijalističku partiju, pod njegovim vodstvom. Tako je prestao da djeluje Sindikat poljoprivrednih radnika. Korać je, stvarajući sebi svoju partiju i svoj list, na račun sindikata, želio osigurati svoju političku karijeru i egzistenciju.

I u Srbiji je djelovao Savez poljoprivrednih radnika od 1905. godine. U izvještaju Glavnoga radničkog saveza koji je podnesen VI sindikalnom kongresu 31. svibnja — 2. lipnja 1911. u Beogradu, reklo se da »Savez poljoprivrednih radnika ima najopširnije polje rada u varošima i naročito u selima: u varošima kod onih radnika koji obrađuju bašte i rade na sreskim i okružnim rasadnicima, u selima kod onih masa koje kod naših seoskih bogataša nadniče ili povremeno idu u inostranstvo u najamnicu«. U poljoprivredi i stočarstvu 1900. godine radilo je 15.633 slugu, koji su trebali da budu glavna baza Saveza. Godine 1911. brojio je Savez 118 članova, a 1912. godine 110. Savez je imao tri mjesne grupe. U izvještaju VII kongresu GRS-a 25—29. svibnja 1914. reklo se da je Savez imao uvjete da se razvije u jednu polusindikalnu ekonomsku organizaciju poljoprivrednih radnika, vinogradara, vrtlara i nadničara po unutrašnjosti zemlje i među pečalbarima. Poslije prvoga svjetskog rata u novoj državi Savez poljoprivrednih radnika Srbije obnovio je rad 23. prosinca 1919. godine s 20 članova.

Organizirani socijaldemokratski sindikalni radnički pokret među poljoprivrednim radni-

cima Vojvodine (Bačke i Banata) nastao je kao sastavni dio socijaldemokratske partije Mađarske i mađarskih sindikata. Evolucija mađarske socijaldemokracije od borbene revolucionarne partije u reformističku bila je praćena nizom partijskih rascjepa. Godine 1896. došlo je do rascjepa zbog različitog shvaćanja uloge siromašnih seljaka u radničkom pokretu. Grupa pod rukovodstvom Varkonija zahtijevala je da partija potpomogne pokret siromašnih seljaka, ali je isključena iz partije. Njezin vođa Varkoni, postupno se udaljio od radničkog pokreta. Godine 1900. formirala se grupa pod rukovodstvom Mezőfija, koja je zahtijevala da socijalna demokracija aktivno sudjeluje u borbi za interese poljoprivrednih radnika, ali je u isto vrijeme inzistirala na tome da je neophodno ublažiti stavove o internacionalizmu i klasnoj borbi. Poslije isključenja iz partije, Mezőfi je formirao svoju stranku, koja se postupno pretvorila u buržoasku. Isključenje iz partije bilo je pravilno, bez obzira na to što su te grupe pokrenule pitanje o savezu s poljoprivrednim proletarijatom i najsiromašnijem seljaštvom. Sve te opozicijske struje su se, zbog nedovoljnoga marksističkog obrazovanja njihovih vođa, vrlo brzo pretvarale u sitnoburžoasku partije. Rukovođenje masovnim radničkim pokretom, bilo je moguće samo ako se taj pokret poveže sa snažnim pokretom seljaka, koji su se borili za zemlju i najamnih poljoprivrednih radnika. Ta se veza mogla ostvariti u to vrijeme posebno u Mađarskoj, gdje je bilo oko 5,7 milijuna poljoprivrednih radnika i seljaka koji su imali samo do pet jutara zemlje, što znači da je 52 posto vlasnika zemlje imalo šest posto površina. Od 100 do više od 1000 jutara zemlje bilo je svega 0,9 posto posjednika, ali su zato držali 45 posto ukupnih posjeda. Umjesto da takvu situaciju iskoristi za svoje ciljeve, socijalna demokracija Mađarske odgurnula je od sebe seljaštvo i pošla putem revizionizma.

Proslavu Prvoga maja 1896. i 1897. organizirali su i poljoprivredni radnici Vojvodine. Štrajkovi su počeli na pustarama 1896. godine, ali ih je bilo i ranije. Godine 1897. bilo je velikih štrajkova koji su se već prvih dana pretvarali u borbu sa žandarima i vojskom. Vojska je došla i okupirala Bikić, Boršod, Jankovac, Srbobran, Suboticu, Topolu, itd. Masovno dopremanje štrajkolomaca iz drugih krajeva, nije spriječilo štrajkaški val. Borbe su trajale tjednima i mjesecima, uz velik broj mrtvih i ranjenih poljoprivrednih radnika. Poslije krvavih štrajkova iz kojih su radnici ipak izlazili kao pobjednici, na kongresu socijaldemokratske partije Mađarske 1900. god. podvukao se značaj masovnog pokreta poljoprivred-

nih radnika te se konstatalo da njihove organizacije predstavljaju moćnu snagu i masovnu bazu socijalizma. Na kongresu partije 1904. godine, donesena je odluka da se pristupi osnivanju Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika. 22. lipnja 1905. u Pešti se sastala Zemaljska konferencija, koja je donijela pravila Saveza. Na osnovi odobrenih pravila sazvan je prvi kongres Saveza za 7. siječanj 1906. Na njemu je bilo zastupljeno 61 udruženje, među kojima i 20 organizacija iz Vojvodine. Savez je dobio ime Državno udruženje zemljoradnika Mađarske države, a obuhvaćao je nadničare, napoličare, slugu, kubikaše, pastire, vinogradare, kočijaše, maloposjednike, manje arendaše, taljigaše, itd. Poslije kongresa stvara se stotine podružnica, koje su se najčešće samo legalizirale jer su već postojale kao organizacije ilegalnog sindikalnog pokreta. Savez je u svibnju 1906. godine imao 300 podružnica sa 25.000 članova.

Godine 1906. Savez je imao ukupno 593 podružnice. Godinu dana kasnije, 1907. budući da je na naredbu ministra unutrašnjih dela rastureno oko 300 mjesnih grupa sindikata poljoprivrednih radnika, provodila su se masovna hapšenja, vojskom i žandarmerijom počelo se rasturati štrajkove, prilikom čega je poginulo više štrajkaša, smanjen je broj sindikalnih organizacija na 145, a 1908. godine na 104.

Savez je 27. siječnja 1912. godine u Subotici održao svoj četvrti kongres. Godine 1909. Savez je imao samo 30 podružnica sa 1.303 člana, a 1912. godine 51 podružnicu sa 3.584 člana. Najaktivnije i najjače podružnice bile su vojvođanske. VI kongres Srba socijalista, održan u prosincu 1910, dionio je rezoluciju koja preporučuje prvenstveno osnivanje političkih organizacija po selima, a sindikalnih samo tamo gdje one imaju uvjeta za održavanje i dalji razvoj. Svjetski rat 1914. godine prekinuo je djelovanje Saveza.

Do Zemaljske konferencije Nezavisnih sindikata, u siječnju 1923. godine, u Hrvatskoj se nije postavljalo pitanje osnivanja posebnog saveza poljoprivrednih radnika. Od obnove sindikalnog pokreta 1917—1918. poljoprivredni radnici bili su organizirani u sekcijama pri sindikalnim podružnicama Općega radničkog saveza (ORS). Nakon rascjepa sa socijalističkom desnicom zbog sudjelovanja njenih vođa u buržoaskim vladama i odbijanja da pridruže ujedinjenju političkog i sindikalnog pokreta na revolucionarnoj platformi, Kartel strukovnih saveza, koji je od siječnja 1919. god. radio na stvaranju sindikata prema industrijskim granama, ostao je na stajalištu da Opći rad-

nički savez treba da bude organizacija nekvalificiranih radnika, prema tome, i poljoprivrednih, pa se nije ništa ni poduzimalo da za njih stvori posebnu organizaciju. To stajalište zastupalo je i Pokrajinsko radničko sindikalno vijeće za Hrvatsku (PRSVH), koje je nakon kongresa ujedinjenja 1919. i stvaranja Centralnoga radničkoga sindikalnog vijeća Jugoslavije (CRSVJ) postao umjesto Kartela strukovnih saveza glavna instancija sindikata Hrvatske. PRSV je još vjerovao da će i ORS pristupiti ujedinjenom sindikalnom pokretu, pa je prilikom stvaranja sindikalne karte odlučio da »sve ostalo radništvo, ulični i poljoprivredni težaci, vrtlari, vinogradari, slugu, radnici raznih malih tvornica, praonica, čistaonica i t. s. ostaje u Općem radničkom savezu«. Tek nakon glavne godišnje skupštine ORS-a (31. kolovoza — 4. rujna 1919), na kojoj su desničari uspjeli da ostanu na njegovu čelu, donosi PRSV odluku da se svi radnici koji su prema sindikalnoj karti ostali izvan nekog od stvorenih saveza treba da uključe u Savez tvorničkih i nekvalificiranih radnika, čija se centrala nalazi u Beogradu. Taj je Savez imao u Osijeku 1.100 članova, u Zemunu 861, u Splitu 800, u Slavskom Brodu 200, u Đakovu 15, u Požegi 250, u Vinkovcima 56, u Koprivnici 565, u Beočinu 400, u Sremskoj Mitrovici 120, itd. Na kongresu ujedinjenja imao je Savez tvorničkih i nekvalificiranih radnika 71 podružnicu, a prilikom zabrane, potkraj 1920. godine 6.686 ispravnih članova. Od 3.059 članova toga Saveza, koliko ih je bilo u tadašnjoj Slavoniji, najveći dio bili su poljoprivredni radnici.

U kongresnim dokumentima iz 1919. godine nigdje se ne spominje Savez poljoprivrednih radnika (SPR), jer su u Vojvodini (Banat, Bačka, Baranja) organizacije poljoprivrednih radnika obnovile svoj rad 1917—1918. godine kao članovi Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika, čija je centrala, kao što smo to već iznijeli, bila u Pešti. U novim državnim okvirima mjesne organizacije SPR nastavile su rad na lokalnoj osnovi, u sklopu mjesnih sindikalnih vijeća. Zato se na kongresu sindikalnog ujedinjenja 1919. godine i ne javljaju predstavnici SPRJ. Na pokrajinskom kongresu SRPJ (k) i PRSV za Vojvodinu 5—6. siječnja 1920. godine donesena je odluka da se uprava novosadske organizacije poljoprivrednih radnika dopune delegatima pojedinih mjesnih organizacija i da ona preuzme funkciju privremene centrale, pa se može reći da od toga vremena i postoji Savez poljoprivrednih radnika Jugoslavije, koji je u Vojvodini 1920. godine imao oko dvadeset tisuća članova. Nakon Obznane nekoliko članova Centralne uprave sudjeluje u

organizaciji vidovdanskog atentata na regenta Aleksandra, tako da su razbješnjeli organi režima temeljito razorili ne samo Centralnu upravu Saveza već i sve mjesne organizacije.

Zemaljska konferencija Nezavisnih sindikata 1923. god. u akcijskom programu Centralnoga radničkoga sindikalnog odbora Jugoslavije (CRSOJ) predviđa da se umjesto Saveza tvorničkih i nekvalificiranih radnika uspostavi Savez radnika industrije papira, Savez radnika kemijske industrije i Savez poljoprivrednih radnika (poljoprivredni radnici, vrtlari, vinogradari, kalemaši, cvjećari, itd.). Poslije zemaljske konferencije Nezavisnih sindikata, po odluci CRSOJ-a Upravni odbor sindikalne podružnice SPRJ u Subotici postao je Centralna uprava Saveza, s time da mu je prvi zadatak bio da organizira poljoprivredne radnike u Vojvodini. Godine 1924. rad su obnovile četiri podružnice, tako da se mogla održati oblasna konferencija na kojoj je sudjelovalo 23 delegata iz sedam podružnica (iz Ade, Male Bosne, Mengeša Moravica, Novog Sada, Sente i Subotice). Konferencija je odobrila rad i izvještaj imenovane centralne uprave i izabrala novu, kojoj je stavljeno u zadatak da sazove kongres i povede borbu protiv terora policijskih vlasti. Početkom 1926. godine Savez je imao u Subotici 83 člana, u Senti 23, u Bačkoj Topoli 138, u Adi 141, Bosanskom Petrovu Selu 505, u Srpskom Padeju 86, Starom Bečeju 216, u Molu 276, u Bosanskoj Gradiški 126. Ukupno je imao 1.594 člana. Osnovale su se nove podružnice u Cantaviru, Malom Idošu, Pači i Sajanu. U Slavoniji su postojale organizacije Saveza u Osijeku, Pakracu i Slavovskom Brodu. Potkraj 1926. i 1927. godine SPRS se angažirao u političkoj borbi, pa je zbog toga jačao brojno i širio se po čitavoj Vojvodini. U vrijeme oblasnih izbora 1927. policija je počela masovno hapsiti funkcionare SPRJ u čitavoj Vojvodini. Velik broj aktivista Saveza bio je biran u općinske skupštine. Savez je 1927. i 1928. godine organizirao demonstracije nezaposlenih. Umjesto kongresa, održana je 1. listopada 1927. proširena plenarna sjednica CU SPRJ. Prvi kongres bio je zakazan za 5. i 6. pa zatim za 18—19. veljače 1928, ali ga je policija zabranila pa je održan 19. veljače 1928. kao Zemaljska konferencija, na kojoj je iz Hrvatske sudjelovao samo delegat iz podružnice SPRJ Pakrac. Savez je u to vrijeme imao 37 podružnica sa 4.279 članova. U sklopu Nezavisnih sindikata bio je to jedan od najjačih sindikata. Zbog sve borbenijeg i masovnijeg istupanja SPRJ režim je zabranio djelovanje Saveza već 26. rujna 1928. godine. Na žalost Saveza, sud je poništio tu odluku. Dva

mjeseca nakon obnove rada, šestojanuarska diktatura kralja Aleksandra je zajedno s Nezavisnim sindikatima, definitivno zabranila i rad SPRJ.¹¹⁾

O poljoprivredi i položaju stromašnih seljaka

Poljoprivredna djelatnost obuhvaća ratarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo, obradu pašnjaka i livada, stočarstvo, ribarstvo, i domaću preradu poljoprivrednih proizvoda u sklopu poljoprivrednih gospodarstava. U ratarstvo je spadala ziratna (obrađiva) zemlja, oranice, bašte i vrtovi, livade i pašnjaci, vinogradi, bare i ritovi. Ukupna površina oranica iznosila je 1921. godiane 6,265.266 ha ili 56,45 posto od ukupne obradive površine. Do 1932. godine povećala se površina oranica za 836.861 ha, tako da je ukupna površina oranica iznosila 7,102.127 ha, što je činilo 59,9 posto od ukupne obradive površine. Na oranicama je 1921. godine bilo zasijano 4,625.477 ha žitarica, a 1932. godine 5,873.313 ha ili za 247.836 ha više. U prvom slučaju, to je iznosilo 73,88 posto, a u drugom 82,7 posto od ukupnih površina oranica. Površine zasijane pšenicom iznosile su 1921. godine 1,543.972 ha. Davale su prinos od 14,100.300 metričkih centi (q) ili 9,42 q po hektaru. Godine 1932. na 2,125.097 ha zasijane površine pšenice dobiven je prinos od 13,545.319 q ili 7,46 po jednom hektaru. Površine zasijane kukuruzom obuhvaćale su 1921. godine 1,953.721 ha s prinosom od 18,743.119 q ili 9,97 q po ha, 1932. je bilo zasijano 2,625.535 ha a prinos je iznosio 47,929.650 q ili 19,02 q po ha. Na ostalim površinama bile su zasijane žitarice: ječam, raž, ovas, napolica, krupnik, heljda, proso i riža. One su 1921. godine davale 7,823.487 q, a 1932. 9,722.923 q. Grahom je 1921. bilo zasaden 71.782 ha s ukupnim prinosom od 340.893 q, 1932. 36.468 ha, a ukupan prinos iznosio je 369.953 q. Glavna kultura u korijenasto-krtolastom bilju bio je krumpir kojega je 1921. bilo zasaden 214.051 ha s prinosom od 7,126.220 q. Krumpir se 1932. sadio na 240.803 ha, a davao je prinos od 13,714.467 metričkih centi. Od industrijskog bilja najviše su se sijali šećerna repa, konoplja, lan i duhan. Pamuk, mak i uljena repica, hmelj, cikorija, buhač, sirak i sezam uzgajali su se na manjim površinama. Pod šećernom repom bilo je 1921. 16.961 ha s prinosom od

¹¹⁾ V. Korać, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, u dj., knj. I, str. 118—144; knj. II, str. 433—444; J. Cazi, *Nezavisni sindikati u dj.* knj. III, sv. I, str. 117—122; A. Lebl, *Sindikalna borba agrarnog proletarijata*, n. dj., str. 77—79, 174—194.

1,885.166 metričkih centi ili 112,55 q po ha, 1932. je na 43.567 ha ubran prinos od 7,334.606 metričkih centi ili 172,52 q po ha. Od vrtnog bilja najviše se uzgajao kupus, pa luk crni i bijeli. Tako da je, na primjer 1921, na 35.116 ha ubrano 1,304.314 q kupusa ili po ha 38,01 q. a 1932. na 38.678 ha ubrano je 2,595.715 q kupusa ili 69,05 q po ha.

U voćnjacima je 1921. bio oko 81 milijun stabala a 1932. 64,651.056 stabala. Šljiva, jabuka i maslina bilo je najviše. Godine 1921. bilo je 59,023.768 stabala šljiva, a 1932. 38,525.167. Prinos u prvom slučaju iznosio je 8,000.960 q, a u drugom 6,105.077 q. Vinograda je 1921. bilo na 171.635 ha s prinosom od 3,149.655 hl vina ili po ha 18,35 hl, 1932. je prinos iz 191.728 ha vinograda iznosio je 4,387.138 hl vina ili 22,88 hl po hektaru.

Konja, magaraca, mazgi i mula, goveda, svinja, ovaca i koza bilo je 1921. godine ukupno 18,071.608 komada, a 1932. godine 18,324.365 komada. Najviše je od ukupnog broja stoke bilo ovaca, 46,29 posto, zatim goveda, 20,74 posto, pa svinja 15,57 posto. Živadi je bilo 1921. godine 15,075.292 komada, a 1932. 19,466.561 komad. Prema statistici o pomorskom ribolovu ukupno je 1925. ulovljeno riba, mekušaca i rakova 3,986.862 kg u vrijednosti od 35,355.196 dinara. Na domaćem tržištu prodano je 2,670.296 kg, izvezeno u inozemstvo 407.697 kg, a ostalo je prerađeno. Godine 1932. ulovljeno je ukupno 7,202.687 kg različite ribe u vrijednosti od 39,100.439 dinara. Od toga je u zemlji prodano 4,614.497 kg, a 892.059 kg izvezeno u inozemstvo. Ostalo je prerađeno.

Indeksi poljoprivredne proizvodnje u Jugoslaviji (indeksi na bazi 1909—1913=100)

Petogodišnji prosjek proizvodnje	Poljoprivreda ukupno	Ratarstvo	Voćarstvo	Vinogradarstvo	Stočarstvo
1909—1913.	100	100	100	100	100
1921—1925.	99	97	105	97	101
1926—1930.	109	106	98	80	113
1931—1935.	117	112	90	78	125
1936—1940.	139	133	97	79	148

Proizvodnja važnijih ratarskih kultura, 1931—1940. u tisućama tona

U petogodištu	Kukuruz	Šećerna repa	Duhan	Šumokret	Krumpir
1931—35.	3.968	2.124	583	11	2
1936—40.	4.789	2.640	698	17	24

Prosječan prinos najvažnijih kultura na području Jugoslavije godine 1909—1940. u metričkim centima (q) po hektaru:

Proizvodnja pojedinih kultura u razdoblju 1909—1940.

Kultura	1909—13.	Godine 1926—30.	1936—40.
Pšenica	10,4	11,4	11,9
Kukuruz	14,8	13,6	17,5
Duhan	11,3	8,1	10,3
Šećerna repa	223	160	199
Krumpir	75	52	64

Broj stoke na području Jugoslavije 1910—1931.

Godine	Goveda i bivoli	Svinje Ovce Konji			Perad (u mil. komada)
		(u tisućama grla)			
1910.	5.305	4.050	11.476	1.239	15,0
1921.	5.073	3.423	7.511	1.081	15,6
1931.	4.718	4.457	10.934	1.333	19,9

Imovni odnosi u poljoprivredi bili su najbolja slika klasnih odnosa na selu. Godine 1931. imalo je 158.904 gospodarstva manje od 0,5 hektara zemlje. 175.532 gospodarstva imala su od 0,5 ha do jednog ha, od jednog do dva ha 337.429 gospodarstava. Ukupno je 671.865 (33,8 posto) gospodarstava raspolagalo je sa 693.542 (6,5 posto) ha zemlje. Zajedno s bezzemljašima, seoskim proleterima, ti su siromašni seljaci radili kao nadničari kod krupnih seoskih gazda i veleposjednika, preostalih poslije agrarne reforme. U seoske gazde ubrajali su se poljoprivrednici koji su posjedovali od 20—100 ha zemlje. Tih je bilo svega 54.470, a posjedovali su 1,676.646 ha. Veleposjednika nije bilo mnogo, samo 1.801 s posjedom od 100 do više od 500 hektara i ukupnom površinom od 684.241 ha. Prema tome poljoprivrednih poslodavaca bilo je 56.271 sa 2,360.887 ha zemlje.

Veličina i broj gospodarstava

Veličina gospodarstva	Broj gospodarstava	%	Površina u ha	%
do 0,5 ha	158.904	8,0	43.410	0,4
od 0,5 do 1 ha	175.532	8,8	135.760	1,3
od 1 do 2	337.429	17,0	514.372	4,8
od 2 do 5	676.284	34,0	2.287.570	21,5
od 5 do 10	407.237	20,5	2.873.155	27,0
od 10 do 20	174.068	8,8	2.380.826	22,3
od 20 do 50	49.314	2,5	1.388.570	13,0
od 50 do 100	5.156	0,3	388.076	3,2
od 100 do 200	1.099	0,1	147.868	1,4
od 200 do 500	494	0,0	146.549	1,4
preko 500 ha	208	0,0	389.824	3,7
UKUPNO:	1.985.725	100	10.645.980	100,0

Prema podacima Ministarstva poljoprivrede 1930. godine obrađena površina iznosila je 13,721.419 ha, a oranice 7,076.481 ha.

Odnoš između oranica i broja ljudi koji žive od poljoprivrede

Banovina	Broj ljudi koji žive od poljopriv.	Površina oranice u ha	Na 100 ha oranice dolazi agrarnog stanovništ.
Dravska	686.772	314.296	219
Savska (bivša)	2.037.165	1.285.954	158
Dunavska	1.784.552	2.159.973	81
Vrbaska	914.565	703.036	128
Primorska (bivša)	753.164	249.011	302
Drinska	1.263.295	768.088	163
Moravska	1.231.997	745.790	165
Vardarska	1.228.237	900.621	136
Zetska	758.556	320.623	236
Beograd	10.212	9.651	106
Cijela zemlja	10.670.565	7.457.061	143

U Savskoj banovini do 0,50 ha zemlje imalo je 34.264 gospodarstava, od 0,5 do jednog ha 39.439, od jednog do dva ha 84.104 gospodarstva, što ukupno iznosi 157.807 gospodarstava. Prva grupa imala je ukupno 692 ha, druga 28.746 ha, a treća 123.290 ha. Ukupno je seoska sirotinja raspolagala sa 160.728 ha zemlje. Za 129.759 gospodarstava rad u poljoprivredi bio je glavno zanimanje, a za 28.050 gospodarstava sporedno. Gospodarstva kojima je poljoprivreda bila glavno zanimanje imala su u veličini od 142.305 ha, pod zakupom 10.612 ha, uživaoci zemlje imali su 5.831 ha a obradene zemlje pod drugim uvjetima 1.981 ha. U Hrvatskoj i Slavoniji bila su 3 posjeda veličine od 500 do 1.000 ha, 11 posjeda od 1.000 do 2.500 ha, a više od 2.500 ha imalo je 11 posjeda.

Poljoprivredna gospodarstva prema vlasništvu u savskoj banovini

Veličina poljoprivred. gospodarstava u hektarima	Broj gospodarstava	Površina prema vlasništvu							UKUPNO
		Glavno zanimanje	Sporedno zanimanje	Vlastita zemljišta	Pod zakupom			obrada zemlje pod drugim uslovima	
					za novac	za žetveni prinos	uživana zemlja		
0,01—0,50	34.264	21.965	12.299	7.602	510	67	516	97	8.692
0,51—1,00	39.439	32.361	7.078	25.179	1.750	219	1.271	328	28.746
1—2	84.104	75.431	8.673	109.524	7.337	729	4.144	1.556	123.290
2—5	163.922	154.807	9.115	488.577	22.140	3.153	13.328	5.858	533.056
5—10	78.115	75.272	2.843	493.679	11.255	7.094	13.007	5.363	530.398
10—20	20.389	19.525	864	243.719	3.670	8.262	6.006	2.280	263.938
20—50	3.016	2.694	322	69.408	1.973	3.701	4.623	650	80.355
50—100	316	225	91	16.763	536	1.218	2.243	283	21.071
100—200	128	81	47	14.976	774	820	405	265	17.107
200—500	106	77	29	27.636	774	446	1.367	508	30.730
više od 500	50	39	11	111.420	3.025	—	14.522	—	128.968
Ukupno	423.849	382.477	41.372	1.608.483	53.638	25.709	61.332	17.189	1.766.351

Površina po vrstama

Vrsta	u ha			Ukupno
	do 0,50	od 0,50 do 1	Od 1 do 2	
Oranice	4.621	17.658	75.259	97.538
Bašte i vrtovi	1.107	1.196	3.178	5.481
Livade	802	3.971	22.103	26.876
Pašnjaci	250	761	3.247	4.258
Vinogradi	969	2.02	5.573	8.544
Voćnjaci	210	508	1.794	2.512
Šume	419	1.962	9.575	11.956
Ribnjaci, ševari, trstenici, bare	20	52	241	313
Neproduktivna zemlja	294	646	2.320	3.260
Ukupno	8.692	28.746	123.290	160.728

Površine oranica, bašti i vrtova, vinograda i voćnjaka iznosila je 114.075 ha. Gospodarstvo do dva hektara nije bilo sposobno da nahrani obitelj koja je živjela od njega. Milijuni sitnih

gospodarstava uzalud su težili da umnože svoje komadiće zemlje. Sitna seljačka gospodarstva do dva hektara bila su, prema tvrdnjama tadašnjih ekonomista, nerentabilna i neproduktivna, poslovala su neprekidno s gubitkom, jer se u proizvodne troškove nije unosila efektivna vrijednost radne snage. Obradivanje tako malih, obično rasparčanih parcela, zahtijevalo je prevelik utrošak radne snage i snižavanje životnog standarda. Ti posjedi nisu primali nikakve rente ni profita. Dnevni prihod jednog stanovnika sela iznosio je 1923. 12,1 dinar, 1928. 9,5 din, a 1931. 8,5 dinara. Hrana im se sastojala od krumpira, kupusa i graha, bila je loše pripremana i oskudna. Slabo su bili odjeveni i obučeni, a stanovi su često bili tijesni, bez ikakve udobnosti. Ti sitni posjednici bili su neprekidno u grčevitoj borbi da održe egzistenciju sebe i svoje obitelji na preživjelom načinu proizvodnje i komadiću zemlje.

Na II redovnom kongresu URSS-a u Zagrebu, koji je održan 27—28. rujna 1931. godine, reklo se da »Od ukupnog broja seoskih porodica — prema državnoj statistici — njih 493.000 nisu imale nikakav katastarski prihod, što znači da nisu raspolagale obradivom zemljom, što znači da je 10,33 posto svih seoskih porodica bez zemlje. Sa čistim katastarskim prihodom do 1.000 din bilo je 3.329.000 porodica ili 69,8 posto sviju seoskih gospodarstava, tj. prosječno sa 1 do 1 i po ha posjeda; sa prihodom od 1.000—2.000 din. bilo je 454.000 ili 9,5 posto tj. sa posjedom od 2—3 ha zemlje; 3,9 posto bilo je sa posjedom od 3—5 ha zemlje; 4,05 sa 5—10 ha, a tek 2,9 posto sa preko 10 ha zemlje. Drugim riječima 97,1 posto naših poljoprivrednih domaćina teško vežu kraj s krajem.«

Poslije prvoga svjetskog rata oskudica hrane rješavala se povećanjem obradive površine i zabranom izvoza poljoprivrednih proizvoda. Prosperitet je trajao do druge polovine 1925. godine kada je počela poljoprivredna kriza, kojoj se do 1928. godine nije mogao sagledati kraj. Pad cijena poljoprivrednih proizvoda vidi se iz sljedećih indeksa:

Indeksi cijena poljoprivrednih proizvoda

Poljoprivredni proizvodi	1923.	1926.	1928.
Cerealije i kukuruz	100	65,55	71,93
Mahunasto bilje	100	33,94	64,07
Korjenasto i krtolasto	100	112,50	140,71
Industrijsko bilje	100	74,90	57,06
Vrtno bilje	100	133,80	140,84
Stočna hrana	100	61,86	65,25
Vinogradarstvo	100	127,35	137,73
Ljekovito bilje	100	26,00	22,37
Voćarstvo	100	78,90	101,65
Maslinjaci	100	63,39	60,71
Živad	100	48,53	72,35
Jaja	100	69,60	74,62
Mlijeko	100	87,50	62,50
Goveda	100	84,30	73,09
Vuna i kostret	100	60,00	50,00
Med i vosak	100	59,04	43,80
Svilenе čahure	100	91,42	91,42
Svi poljoprivredni proizvodi	100	75,95	86,91

Prema službenom indeksu Narodne banke, indeks cijena biljnih proizvoda, ako 1926. godinu označimo sa 100, kretao se ovako: 1928. godina 130,1; 1930. 89,3; 1932. 67,5; 1933. 57,2 i 1934. 57,4. Prema tom indeksu, cijene biljnih proizvoda u razdoblju od 1926. do 1934. pale su za 42,6 posto.

U ovoj tabeli donosimo podatke o kretanju cijena pšenice i kukuruza u razdoblju od 1926. do 1940. godine.

Kretanje cijena pšenice i kukuruza

	Pšenica		Kukuruz	
	Cijena (din/100 kg)	indeks (1926=100)	cijena (din/100 kg)	indeks (1926=100)
1926.	288	100,0	137	100,0
1927.	300	104,5	192	137,8
1928.	295	102,6	269	194,9
1929.	213	73,9	187	136,0
1930.	171	59,3	99	71,8
1931.	186	64,6	88	69,7
1932.	148	51,9	86	58,2
1933.	150	53,8	64	36,3
1934.	108	37,5	84	43,8
1935.	140	48,2	87	48,5
1936.	146	50,6	94	55,2
1937.	171	59,4	99	54,6
1938.	182	63,4	114	63,3
1939.	163	56,6	118	64,7
1940.	265	92,3	233	128,2

Na već spomenutom II redovnom kongresu URSSJ-a reklo se o padu cijena poljoprivrednih proizvoda, među ostalim: »S povećane obrađene površine znatno povećane količine proizvedenih žitarica dale su upola manji ukupan iznos u novcu. To je katastrofalna činjenica ako se u obzir uzme da 40,26 posto od ukupnih prihoda poljoprivrednih gospodarstava dolazi od proizvodnje žitarica.

Period od 1925—30. godine dao je prosječno godišnje iznos od 2 mil. mc. pšenice, od čega je prosječno utrošeno za sjetvu i ishranu u zemlji 18,7 mil. mc, a za izvoz 2,5 mil. mc. Izvoz obuhvaća dakle nešto preko 11 posto. Ta količina samo iznimno može biti unovčena po cijeni većoj od svjetskog pariteta. Ako bi naše gradsko i seosko stanovništvo posredstvom državne kase trebalo da plati diferenciju u cijeni do visine koja je carinskim putem i maksimalnim odredbama za unutrašnje tržište, onda je za našu nacionalnu privredu i za državne finansije bolje da žito uopće ne izvozimo da hranimo jeftino stranog potrošača, nego da ga upotrijebimo za ishranu kod nas i povećamo gajenje stoke i peradi.«

Poljoprivreda u vanjskoj trgovini Jugoslavije 1925—1939. u milijunima dinara

Prosjeak za razdoblje	Izvoz		Uvoz		Saldo iznos
	Iznos	% ukup.	Iznos	% ukup.	
1925—1929.	4.699	62,5	1.634	19,6	+3.055
1930—1934.	2.572	58,7	777	18,4	+1.795
1935—1939.	3.075	60,9	854	20,3	+2.221

Prema prikazu Mije Mirkovića, godišnja vrijednost izvoza 11 glavnih izvoznih proizvoda poljoprivrede kretala se u deset godina 1928. do 1937. ovako:

Godina	Ukupna godišnja vrijednost izvoza 11 glavnih proizvoda poljoprivrede u milijunima dinara	% čitave vrijednosti izvoza
1928.	2.206	34,5
1929.	3.451	43,7
1930.	3.184	47,1
1930.	3.184	47,1
1931.	2.258	47,0
1932.	1.520	50,6
1933.	1.459	44,3
1934.	1.508	38,8
1935.	1.529	37,9
1936.	1.831	41,8
1937.	2.514	40,8

Smanjile su se izvozne količine, a smanjile su se i cijene poljoprivrednih proizvoda. U pogledu količina najviše su se smanjile izvozne količine goveda. Rekordna godina za izvoz goveda bila je 1923. Te godine izvezeno je iz Jugoslavije 235.979 živih goveda u vrijednosti od milijarde tadašnjih dinara. Kako je vrijednost izvoza godine 1923. iznosila osam milijardi dinara, vrijednost izvezenih goveda činila je osmi dio ili 12,5 posto vrijednosti čitava izvoza. Godine 1923. vrijednost izvezenih količina svih proizvoda stočarstva iznosila je tri milijarde dinara ili 37,5 posto vrijednosti čitava izvoza, a vrijednost proizvoda zemljoradnje 1,5 milijarde, tako da su zemljoradnja i stočarstvo zajedno činile 4,5 milijarde dinara ili 55 posto vrijednosti čitava izvoza.

Izvoz proizvoda stočarstva nikad kasnije nije dosegao vrijednost iz godine 1923. Godine 1928. izvezeno je 120.936 goveda u vrijednosti od 357 milijardi dinara. U razdoblju od 1928. do 1932. prosječna godišnja vrijednost izvezenih goveda čini 226,6 milijardi dinara, a u razdoblju od 1933—1937. godine prosječna vrijednost izvezenih goveda iznosi samo 73,3 milijuna dinara ili 30 posto vrijednosti izvoza goveda u 1928. godini. Svakako godišnji prosjek težine izvezenih goveda iznosi u razdoblju 1928—1932. 306.000 q godišnje, ali u idućem petogodišću 1933—1937. pada i ta količina na 194.000 q. Pad količina i vrijednosti izvoza goveda bio je vrlo velik i ukazivao je na to da su od 1920—1928. goveda izvožena iz kapitalnoga stočnog fonda, a ne samo iz godišnjeg prirasta tog fonda.

U pogledu cijena najviše je pala cijena pšenice. Taj je pad bio upravo katastrofalan. Prosječna godišnja cijena pšenice, prema zaključcima na Novosadskoj produktnoj burzi, iznosila je 1923—1924. za pšenicu iz žetve 1923. godine 335 din po mtc. Žetva pšenice iz god.

1924. prodavana je na burzi po 417 dinara mtc, a žetva iz god. 1925. po 281 dinara. Godine 1928. burzovna cijena pšenice u Novom Sadu iznosi 230—240 dinara za 100 kg, 1929. samo 205—208, na jesen iste godine 180 do 190, a u jesen 1930. cijena pšenice u Novom Sadu iznosi 125—140 din za 100 kg. To je svega jedna trećina cijene iz 1924. a jedna polovina cijene iz 1925. Cijena pšenice na Produktnoj burzi u Somboru iznosila je 18. kolovoza 1931. 90 do 100 din za 100 kg. To je za polovinu niža cijena od cijene 1928. a svega jedna četvrtina cijene pšenice postignute 1924.

Uvoz poljoprivrednog alata i strojeva u tonama bio je slijedeći:

Uvoz poljoprivrednih alata i strojeva u razdoblju 1928—1937.

Godina	količina	%	vrijednost	%
Prosjek 1928—1929.	11.312	100	160.363	100
1932.	727	6,4	9.198	5,7
1934.	576	5,1	7.687	4,8
1937.	3.857	34,1	33.801	21,0

Umjetno gnojivo gotovo se uopće nije upotrebljavalo. Na jedno domaćinstvo potrošilo se godišnje 32 kilograma. Zbog velike razlike u cijenama poljoprivrednih proizvoda i umjetnog gnojiva, njihova upotreba postala je nerentabilna. Utrošak umjetnog gnojiva u vagonima bio je 1928. 6.546; 1932. godine 1.644; 1934. g. 1.413, a 1937. godine 2.726 vagona.

Prema prikazu dra Ive Vinskog, investicije u poljoprivredi na području Hrvatske u razdoblju između dva svjetska rata bile su:

	Novo investicije 1919—1940.	
	Ukupno mil. din.	udio u %
Ukupno	5.711	100,0
Poljoprivreda	5.625	98,5
Ribarstvo	86	1,5
Ukupno poljoprivreda	5.625	100,0
Osnovno stado	370	6,6
Goveda	70	
Konji	200	
Ovce i ostalo	100	
Zgrade	3.600	64,0
Stambene	2.200	
Gospodarske zgrade, bunari itd.	1.400	
Strojevi i alati	510	9,1
Plugovi i alati	150	

Nove investicije 1919—1940.		
	Ukupno mil. din.	udio u %
Vršalice, kosilice, sijačice, itd	360	
Prijevozna sredstva	260	4,6
Seljačka kola	140	
Orma	120	
Melioracija	250	4,5
Vinogradarstvo	500	8,3
Podrumarstvo	35	0,6
Ostalo	100	1,7
Ukupno ribarstvo	87	100,0
Morsko ribarstvo	44	51,2
Brodovi	14	
Motori	7	
Mreže i ostali pribor	23	
Slatkovodno ribarstvo	42	48,8
Ribnjačarstvo	38	
Riječno ribarstvo	4	

Ukupni promet poljoprivrednih proizvoda iznosio je na bazi prodajnih cijena na veliko oko 6,76 milijardi dinara. Ovim prometom nije obuhvaćena prodaja poljoprivrednih proizvoda lokalnim gradskim potrošačima i ona se, prema tvrdnji tadašnjih ekonomista, nije mogla ni približno utvrditi.

Bruto prihod poljoprivrede, računat na bazi prinosa 30 najvažnijih poljoprivrednih kultura, na osnovi prodajnih cijena na veliko, iznosio je za cijelu državu oko 40 milijardi dinara. To je iznosilo 6.650 dinara po jednoj seoskoj radnoj snazi godišnje, odnosno oko 3.500 dinara po seoskom stanovništvu. Vrijednost tržišnih viškova poljoprivrednih proizvoda, bez prodaje lokalnim potrošačima, iznosila je godišnje oko 6,76 milijardi dinara, odnosno oko 17 posto ukupnoga poljoprivrednog bruto prihoda. U Jugoslaviji su od 348 administrativnih srezova 194 bila deficitarna žitom za 1.078.000 tona, a 92 sreza imali su viškove žita za 1.980.000. Viškove pšenice koji su po odbitku izvoza iznosili oko 385.000 tona, konzumiralo je uglavnom gradsko stanovništvo. Seosko stanovništvo se na tržištu snabdijevalo količinom od oko 250.000 tona kukuruza i oko 50.000 tona raži i ječma. Udio poljoprivrednika u potrošnji industrijskih proizvoda iznosio je oko 17 posto, računato na bazi cijene koštanja domaćih industrijskih proizvoda namijenjenih unutrašnjem tržištu, u vrijednosti od 2.450 milijuna dinara.

Narodni dohodak od poljoprivrede iznosio je 1923. godine 20 milijardi dinara, od stočarstva 14 milijardi dinara, ili ukupno 34 milijar-

de dinara. Godine 1926. narodni dohodak od zemljoradnje i stočarstva iznosio je 38 milijardi dinara, a 1931. godine 18 milijardi. Dohodak od poljoprivrede i stočarstva smanjio se za 19.595 milijuna ili za 48,46 posto. Opći narodni dohodak iznosio je 1926. godine 96.608 milijuna, a 1931. godine 42.041 milijun dinara. Udio poljoprivrede u stvaranju nacionalnog dohotka iznosio je 1939. god. 46,1 posto, dok je u isto vrijeme udio industrije i rudarstva iznosio 21,1 posto, a ostalih djelatnosti 32,8 posto (sve po cijenama iz 1938). Iz ovih podataka vidi se da udio poljoprivrede u stvaranju nacionalnog dohotka nije odgovarao broju stanovnika zaposlenih u ovoj oblasti privrede, što je bio rezultat tehničke zaostalosti, velike usitjenosti posjeda i, u vezi s tim, niske produktivnosti rada u poljoprivredi.

Drugi kongres URSSJ-a poklonio je posebnu pozornost zaduženju seljaka koje »je dostiglo nevjerojatne razmjere. To je posljedica velike potražnje i visokih cijena agrarnih proizvoda u prvim izaratnim godinama, i katastrofalnog pada cijena i pada izvoznih proizvoda u današnje dane.«

Ministarstvo poljoprivrede naredilo je da se popišu seljački dugovi u svim općinama. Rezultati popisa pokazuju da selo duguje oko sedam milijardi dinara: privatnim povjericima 44 posto, zadrugama 12 posto, Agrarnoj banci sedam posto i Državnoj hipotekarnoj banci tri posto.

Dugovanje na ha obradive zemlje bilo je raspoređeno:

	dinara
U Vardarskoj banovini	1498
U Vrbaskoj banovini	929
U Dravskoj banovini	5303
U Drinskoj banovini	1488
U Dunavskoj banovini	2844
U Zetskoj banovini	1675
U Moravskoj banovini	1675
U Primorskoj banovini	6811
U Savskoj banovini	2871
U cijeloj zemlji	2551

Ako se ovaj dug rasporedi na ukupan narodni dohodak od poljoprivrede i ako se uzme prosječna kamatna stopa samo 16 posto onda je za isplatu kamate potrebna milijarda dinara godišnje, a to čini polovinu prinosa iz poljoprivrede za svaku godinu.

Međutim, popis u tri sreza pokazuje da je prosječna kamatna stopa bila 24 posto. Anketa je pokazala da je zaduženje maloga zemljoradnika gotovo 10 puta veće nego zaduženje velikog vlasnika zemlje. Dok veleposjednici duguju od 600 do 1200 dinara po ha, maloposjednici duguju od 3000 do 67.000.

U trenutku anketiranja bilo je 622.910 dužnika. Anketa nije ispitala stanje svih, ali je za slijedeće dvije banovine dala slijedeće rezultate:

Srez posavski, Drinska banovina

	Dužnika	Hektara	Cijeli dug	Po hektaru
do 2 hektara	266	336,62	898.391	2666
od 2 do 5 ha	513	1.923,25	2.891.780	1504
od 5 do 10 ha	464	3.493,92	4.225.771	1215
od 10 do 20 ha	302	4.317,39	5.859.065	1357
od 20 do 50 ha	100	2.765,20	3.869.097	1400
više od 50 ha	1656	13.537,—	18.586.329	1374

Srez danilovgradski, Zetska banovina

do 2 hektara	1469	1.906,64	12.756.872	6689
od 2 do 5 ha	662	2.129,71	9.103.372	4274
od 5 do 10 ha	142	1.312,19	3.553.741	2708
od 10 do 20 ha	55	818,37	961.550	1175
od 20 do 50 ha	14	302,—	192.100	636
više od 50 ha	—	6.468,91	26.567.635	4107

Iz pregleda se jasno vidi da su najopterećenije grupe koje imaju najmanje zemlje.

Ovaj učinak u vezi je s činjenicom da su obitelji zaduženih zemljoradnika veće od prosječnih. Dok u cijeloj zemlji na jedno domaćinstvo dolazi 5,11 osoba, dotle kod zaduženih poljoprivrednika na jedno gospodarstvo dolazi 6,01 osoba. Ali ni polovina od toga broja nije sposobna za rad, budući da sposobni za rad sačinjavaju samo 47,7 posto od ukupnog broja članova obiteljskog domaćinstva.

U isto vrijeme i taj broj sposobnih za rad nije bio prevelik. Na jednu osobu sposobnu za rad dolazi samo 1,33 hektara obradive zemlje i samo 0,53 grla radne stoke.

Država je morala intervenirati zbog ogromnog broja prezaduženih seljaka, regulirajući kamatnu stopu i rokove otplate na podnosivu mjeru.

Zaduženje poljoprivrednih gospodarstava prema vrsti kreditora u 1939. godini

Kreditori	Iznos u mln. din.	%
Državna hipotekarna banka	206,7	2,96
Privilegirana agrarna banka	499,4	7,15
Privatne banke	2.246,2	32,18
Zemljoradničke zadruge	875,5	12,54
Privatne osobe (mahom seljaci)	3.154,2	45,17
Ukupno:	6.982	100,00

Kad su se banke javljale kao povjerenici poljoprivrednika (32,18 posto) to su mahom bili srednji ili manji novčani zavodi, koji nisu bili uključeni u kreditni sistem velikih banaka i utjecajnu sferu stranog kapitala. Oni su raspolagali sa 22,05 posto vlastitih i 77,95 posto tuđih sredstava. Vlastita su sredstva iznosila 1.602,8 milijuna dinara, dok su ukupni krediti privatnih banaka poljoprivrednicima dosegali 2.246,2 milijuna dinara. Na svaki dinar vlastitih sredstava dolazilo je 2,39 dinara uloga, a 1,11 dinara kredita drugih novčanih zavoda. Od svih uloga svega 10,45 posto je dolazilo na uloge s otkaznim rokom do devet mjeseci, bišeci, dok je ostalih 89,55 posto otpadalo na uloge s otkaznim rokom od devet mjeseci, bilo na uloge po viđenju (42,20 posto).

Kreditni seljaka seljacima, na koje je dolazilo 41,17 posto ukupnog zaduženja poljoprivrednika, bili su najnepovoljniji, kako u pogledu rokova tako i u pogledu visine kamatne stope. Po rokovima, oni su bili mahom kratkoročni, od polovine zime do žetve i sl., kamatna stopa je bila zelenaška i često prelazila 100 posto. Seljak se ovdje najčešće zaduživao kada su cijene namirnica bile najviše, zimi i početkom proljeća, a razduživao se neposredno nakon žetve, kad su cijene bile najniže. Oscilacije u cijeni su obično bile takve da je protuvrijednost prodane robe žita jedva pokrivala zelenaške kamate, a o vraćanju glavnice nije moglo biti ni govora. Prezaduženost i kreditna nesposobnost poljoprivrednika još je više ubrzala proces pauperizacije seoskih masa. Mnogi prezaduženi seljaci prodavali su prezadužena imanja i napuštali poljoprivredu, tražeći zaposlenje u drugim privrednim granama. Pritisak sa sela na tržište radne snage sve više se povećavao da bi kulminaciju dosegao u godinama ekonomske krize.

Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije na sva je tri kongresa raspravljao o nerazmjernosti cijena industrijskih i agrarnih proizvoda, o takozvanim »privrednim škarama«. Na III kongresu URSSJ-a u Sarajevu, u prosincu 1934, reklo se: »Cijene industrijskih proizvoda su stalno nesrazmjerno veće nego što su cijene agrarnih proizvoda. Uz to dolazi još

i politika niskih radničkih nadnica koja ne-sposobnost domaćeg tržišta još u većoj mjeri pojačava.»

U razdoblju od 1931. do polovine 1934. pale su cijene biljnih proizvoda za 13 postotnih poena, životinjskih za 17, hrane za 8,6, ogrjeva i svjetla za 12,3, a industrijskih proizvoda tek za 3,2, dok je cijena odjeće u 1933. porasla za tri, a u 1934. za 2,7 postotnih poena u odnosu na 1931. godinu.

Na IV kongresu URSSJ-a, održanom u travnju 1938. godine u Zagrebu, u raspravi o problemu nerazmjera cijena industrijskih i agrarnih proizvoda reklo se: »Nesrazmjeru cijena agrarnih i industrijskih proizvoda najvećim dijelom se pripisuju uzroci dugotrajne i strahovite privredne krize, koja ugrožava egzistenciju ne samo sitnih već i onih najkrupnijih poljoprivrednika i dovodi do političkih manifestacija sa vrlo dalekosežnim posljedicama. Uspostaviti ravnotežu cijena agrarnih proizvoda s cijenama industrijskih proizvoda značilo bi stvoriti glavne uslove za normalizaciju privrednih prilika i za iscjeljenje teških socijalnih posljedica, koje je ona ostavila u raznim područjima porodičnog i društvenog života. Kada se radnici i namještenici potuže na svoje niske nadnice i plaće, kaže im se obično da nisu u pravu jer prešutkuju da su u isto vrijeme i u još većoj mjeri pale i cijene životnih namirnica, a kad se ta okolnost uvaži, onda namirnice i plaće ne samo da nisu pale nego su još i povećane. Htjeli ne htjeli, treba pogledati kako stvari stoje obzirom na ovu zamjerku. Posljednje godine donijele su sa sobom padanje cijena. Cijene industrijskih proizvoda ne padaju u srazmjeri s poljoprivrednim cijenama, a kod nekih karteliranih industrija cijene su štaviše i iznad zlatnog predratnog pariteta. Ovaj nesrazmjer cijena još jasnije pokazuje indeks zagrebačke Radničke komore iz kojeg se vidi:

seljak prodaje:			
u dinarskim novčanicama	838	1054	952
u zlatu	58	74	67
seljak kupuje:			
u dinarskim novčanicama	1447	1466	1501
u zlatu	101	103	105

Seljak kupuje industrijske proizvode. Cijena industrijskih proizvoda je dakle u velikoj nesrazmjeri sa cijenama agrarnih proizvoda. Nema sumnje da kod ovih cijena veliku ulogu igraju i javne dražbine. Ali izvjesno igraju i karteli kojima industrija obiluje. Industrija, dakle, pored svih žalbi na sve veće javne terete, zna svoje račune. Ali njeno poslovanje je tajno, zato industrija može pod plaštem miste-

riznosti da se zabarikadira protiv svih radničkih i namješteničkih nastojanja za povišenjem plaća i nadnica. Po shvaćanjima industrijalaca sva razlika u cijenama između agrarnih i industrijskih proizvoda treba da ide u džepove poslodavaca. A realne radničke nadnice i namješteničke plaće neka se povisuju na račun pada cijena agrarnih proizvoda. No, čak i ogroman pad cijena agrarnih proizvoda nije bio u stanju da izravna pad radničkih nadnica i namješteničkih plaća. Nadnice i plaće pale su ispod pada cijena životnih namirnica. Od decembra 1930. do decembra 1933. godine razlika u plaćama je za 20,63 posto, a u cijenama mjesečnih troškova za 18,61 posto. U industriji je stanje još gore: plaće su pale za 24,28 posto, a cijene životnih potreba za 18,61 posto. U javnim poduzećima razlika iznosi u plaćama 20,50 posto, a u cijenama životnih potreba 18,61 posto. Svuda su dakle plaće i nadnice radnika i namještenika pale ispod cijena životnih namirnica. Politika užasnog nesrazmjera između agrarnih i industrijskih proizvoda, kao i politika niskih radničkih nadnica i namješteničkih plaća su dakle faktori koji uslovljavaju i u sve većoj mjeri postravaju našu privrednu krizu, jer koče pravilan promet dobara. U svojim nastojanjima da povećaju nadnice i plaće, radnici i namještenici imaju široko moralno, ekonomsko i političko opravdanje. Radnici i namještenici se moraju boriti da svoj socijalni i ekonomski položaj poprave. Uslova za to ima.»³⁷²

Položaj poljoprivrednih radnika

Prema popisu stanovništva 31. siječnja 1921. godine i 31. ožujka 1931. struktura poljoprivrednika bila je slijedeća:

³⁷² *Statistički godišnjak 1930*, Beograd, 1933, str. 89, 90, 106. i 114; isto, 1932, n. i. mj.; isto, 1934, n. i. mj., str. 77, 78, 94. i 103; isto, 1936, u. i. mj., str. 86, 88, 89; isto, 1937, 1938. i 1940, u. i. mj., dr. S. Kukočević, *Analiza privrede Jugoslavije pred drugi svjetski rat*, Beograd, 1956; dr. B. Stojisavljević, *Seljaštvo Jugoslavije 1918—1941*, Zagreb, 1952; M. Misković, *Izbor ekonomskih radova*, Zagreb, 1958; isti, *Agrarna politika*, Beograd, 1940; isti, *Ekonomska struktura Jugoslavije 1918—1941*, Zagreb, 1950; V. Vasić, *Putevi razvitka socijalizma u Jugoslaviji*, Beograd, 1960; P. Marković, »Posedovna struktura jugoslovenske poljoprivrede«, *Ekonomist*, 1/1960; dr. Ivo Vinski, *Investicije na području Hrvatske u razdoblju između dva svjetska rata*, Beograd, 1955; *Naša narodna priroda i nacionalni prihod*, rad grupe autora, Sarajevo, 1927; Izvještaj uprave URSSJ-a II kongresu u Zagrebu 1931, III kongresu u Sarajevu 1934. i IV kongresu u Zagrebu 1938, IHRPH, Arhiv, Radničke komore k-121.

Zanimanje	1921.	%	1931.	%
Aktivni i izdržavani poljoprivrednici				
Vlasnici i zakupci	1,599.308	32,2	1,769.948	34,7
Činovnici i namještenici	6.412	0,1	7.289	0,2
Radnici	35.240	0,7	25.930	0,5
Nadničari i sluge	352.484	7,3	452.429	8,8
Šegrti	183	0,0	168	0,0
Pomoćni članovi porodice	2,886.113	59,5	2,839.922	55,7
Kućna posluga	8.699	0,2	3.202	0,1
Ukupno:	4,848.438	100,0	5,098.888	100,0
Izdržavane osobe u poljoprivredi				
Od vlasnika i zakupaca	3,570.265	81,8	4,080.946	73,2
Od činovnika i namještenika	12.647	0,3	15.344	0,3
Od radnika nadničara i slugu	276.043	6,3	358.294	6,4
Ukupno izdržavanih osoba	4,367.076	100,0	5,571.677	100,0

Broj vlasnika zemlje i zakupaca povećao se za 10 godina za 210.640. Smanjen je broj poljoprivrednih radnika za 9310, broj pomoćnih članova obitelji za 46.191 i kućne posluge za 5497. Povećao se broj činovnika i namještenika za 877 i nadničara i slugu za 99.446. Ukupno se povećao broj osoba koje zarađuju u poljoprivredi za deset godina za 250.450.

Poljoprivredni radnici na poslovima na kojima su se upotrebljavali strojevi na motorni pogon ili životinjskom snagom, dakle, radnici na vršalicama, žetelicama, sijačicama, kosilicama, parnim plugovima, kvalificirani radnici za izdržavanje inventara, kovači, kolari, stolari, zidari, strojari i nadzorno osoblje morali su biti socijalno osigurani. Prema izvještaju SUZOR-a broj takvih osiguranih radnika u cijeloj zemlji iznosio je 1932. godine 5757, 1934. godine 2849, a 1936. 3317.

Okružni ured	1932.	1934.	1936.
Banja Luka	79	40	105
Beograd	321	201	395
Dubrovnik	3	27	60
Karlovac	50	51	35
Ljubljana	656	622	520
Niš	26	3	38
Novi Sad	214	490	204
Osijek	668	476	651
Sarajevo	40	34	29
Skoplje	33	1	46
Sombor	415	113	111
Split	50	86	105
Subotica	783	94	170
Sušak	14	24	28
Tuzla	58	19	35
Veliki Bečkerek (Zrenjanin)	1619	131	259
Zagreb	686	394	474
Privatne društv. blagajne	39	43	52
Središnji ured	5759	2849	3317

Osiguranih poljoprivrednih radnika, prema zanimanjima, bilo je 1934. i 1936. godine:

Zanimanje	1934.			1936.		
	m.	ž.	ukupno	m.	ž.	ukupno
Činovnici	126	22	148	221	39	260
Kvalificirani radnici	693	51	744	880	45	925
Šegrti	212	52	264	231	47	278
Nekvalificirani radnici	1478	355	1833	1595	437	2032
Ukupno:	2509	480	2989	2927	568	3495

Na području grada Ljubljane bio je najmanji broj zaposlenih poljoprivrednih radnika, samo 74, od toga 58 (78,38 posto) muškaraca i 16 (21,62 posto) žena. Najveći dio (63 ili 85,14 posto) bio je zaposlen kod vrtlara (5,41 posto bili su činovnici, 40,54 posto kvalificirani radnici, 17,57 posto šegrti, 36,48 posto nekvalificirani radnici). Veći dio poljoprivrednih radnika na području grada Ljubljane sačinjavali su kvalificirani radnici.

Zaposleni radnici u poljoprivredi u gradu Ljubljani primali su sljedeće nadnice:

Nadnice	Broj zaposlenog radništva		
	muški	ženske	ukupno
do 8 dinara	12	3	15
od 8,01—9,60	—	—	—
od 9,61—11,60	1	2	3
od 11,61—14	4	2	6
od 14,01—16,81	4	2	4
od 16,81—20	5	2	7
od 20,01—24	8	1	9
od 24,01—28,80	7	2	9
od 28,81—34	6	2	8
od 34,01—40	1	—	1
od 40,01—48	5	—	5
više od 48 din	7	—	7

U poljoprivredi na području grada Zagreba bilo je zaposleno samo 225 osiguranih radnika, od toga 165 muškaraca (73,3) i 60 (26,6 posto) žena.

I ovdje je većina bila zaposlena u vrtlarstvu (56,4 posto). Bilo je 2,2 posto činovnika, 21,3 posto kvalificiranih radnika, osam posto šegrti, 68,45 posto nekvalificiranih radnika. Njihove nadnice bile su:

Nadnice	Broj zaposlenog radništva		
	muški	ženske	ukupno
do 8 dinara	12	4	16
od 8,01—9,60	—	1	1
od 9,61—11,60	—	1	1
od 11,61—14	—	3	3
od 14,01—16,80	18	26	44
od 16,81—20	22	4	26
od 20,01—24	22	3	25
od 24,01—28,80	14	7	21
od 28,81—34	26	3	29
od 34,01—40	16	3	19
od 40,01—48	11	2	13
više od 48 din	24	3	27

Od ukupnog broja osiguranika na području grada Beograda najmanje je bilo poljoprivrednih radnika, samo 133, od toga 112 (84,21 posto) muškaraca i 21 (15,79 posto) žena. Najveći dio ovih radnika dnevno je zarađivao iznad 24 dinara (78 ili 58,56 posto), a manji ispod 24 dinara (55 ili 41,35 posto). Pretežno su bili zaposleni u vrtlarstvu (68,42 posto). U pojedinim poljoprivrednim poslovima bilo je zaposleno:

Vrste poslova	Broj zaposlenog radništva		
	muški	ženske	ukupno
Njegovanje konja	31	2	33
Gajenje pčela	1	—	1
Tovljenje rogatke stoke	6	—	6
Vinogradarstvo	2	—	2
Vrtlarstvo	72	19	91

Činovnika je bilo 1,5 posto, 30,83 posto kvalificiranih radnika, 15,04 posto šegrti i 52,63 posto nekvalificiranih radnika.

Poljoprivredni radnici bili su najslabije plaćeni radnici ne samo u Jugoslaviji već i u razvijenim kapitalističkim zemljama. Zbog toga je u razvijenim zemljama na velikim posjedima vladala stalna oskudica radne snage, pa su poljoprivredni radnici iz Jugoslavije u velikom broju odlazili k njima na rad. Na velikim posjedima u Jugoslaviji bili su zaposleni kao stalna radna snaga: sluge, kočijaši, stočari, svinjari, kovači, kolari, stolari, strojari i nadzorni osoblje. Kao sezonski radnici radili su: seoski proleter, bezzemljaši i sitni seljaci na

okopavanju, žetvi, kosidbi, branju kukuruza i sl. U vrijeme ekonomske krize radili su nadničari za po četiri do 12 dinara dnevno. U slijedećoj tabeli donosimo prosječne mjesečne nominalne zarade poljoprivrednih radnika. Prema *Indeksu*, socijalno-statističkoj reviji, poljoprivredni radnici, sluge, kočijaši, stočari i pastiri, imali su 1930. godine 880,50 din mjesечnu plaću, a 1934. godine 607 dinara, manje za 273,50 dinara. Vinciliri su imali 1240,42 dinara mjesečno odnosno 859,17 dinara, dakle, 381,25 dinara manje. Kopači, kosači, žeteoci, težaci, vinogradari spali su sa 557,52 dinara u 1930. godini na 388,64 dinara u 1934. tj. za 168,88 dinara manje.³³

God.	Sluge, kočijaši, kravari i čobani		Vinciliri		Kopači, kosači, žeteoci, težaci i vinograd	
	Din.	Indeks	Din.	Indeks	Din.	Ind.
1914.	67,00	100	102,33	100	52,50	100
1930.	880,50	1314	1240,42	1212	557,52	1068
1931.	813,50	1214	1100,83	1075	520,18	990
1932.	763,50	1139	992,50	969	476,00	906
1933.	671,25	1001	905,00	884	431,52	821
1934.	607,50	906	859,17	839	388,64	740
1935.	620,00	925	801,66	783	361,14	688
1936.	637,25	951	860,41	840	375,59	715

Indeksi cijena proizvoda ratarstva, stočarstva i indeks osiguranih nadnica pokazuju da su nadnice poljoprivrednih radnika bile najviše 1930. godine (110,2), a najniže 1935. (89,8). Cijene ratarskih proizvoda bile su najviše 1928. godine (141,6) i stočarstva (105,9), a najniže ratarstva 1934. (51,6) i stočarstva 1935. (56,6). Oni nam isto tako ukazuju i na to da su nadnice poljoprivrednih radnika padale sporije i u manjem iznosu nego cijene poljoprivrednih proizvoda. To dolazi otuda što su nadnice za 12—14 sati rada bile toliko niske da se nisu mogle više smanjivati. Evo toga prikaza:

God.	Nadnice	Poljoprivreda	
		Ratarstvo	Stočarstvo
1926.	100,0	100,0	100,0
1927.	103,9	118,4	105,2
1928.	107,1	141,6	105,9
1929.	109,2	110,2	105,4
1930.	110,2	72,5	91,3
1931.	108,2	71,4	73,6

³³ *Radnička zaštita* 1932, 640—641; isto, 1934, 642—643; isto 1935, 574—575; isto 1936, 470—472; isto 1937, 1032—1033. B. Haberle, *Struktura radništva naših glavnih gradova*, Zagreb, 1936; *Indeks*, 1937, str. 13.

God.	Nadnice	Poljoprivreda	
		Ratarstvo	Stočarstvo
1932.	101,4	63,5	60,0
1933.	95,8	53,7	57,4
1934.	92,6	51,6	55,8
1935.	89,8	62,9	55,6
1936.	89,9	60,9	60,6
1937.	90,1	65,8	60,0
1938.	98,1	79,0	62,2
1939.	100,5	76,2	68,4

Banska uprava Dunavske banovine izdala je nalog općinama na području Bačke, Banata, Baranje i Srijema, gdje ima 396 općina, da prebroje sve poljoprivredne radnike bez zemlje. Tome se pozivu odazvalo 288 općina iz 29 srezova i 10 gradova. U tim općinama popisano je 79.864 poljoprivredna radnika, od kojih su 58.363 bila nezaposlena. U ostalih 114 općina procijenjeno je da ima oko 100.000 poljoprivrednih radnika bez zemlje.

Ispitan je 9561 poljoprivredni radnik sa izdržavanih 32.700 članova obitelji. Iz njihovih izvjava vidi se da su u »godini 1930. radili ukupno 735.675 dana, tako da je svaki od njih u cijeloj 1931. godini imao zaposlenje kroz 76 radnih dana, a to će reći, jedva puna tri mjeseca, dok je 9 mjeseci u godini bio bez zaposlenja u poljoprivrednom radu. Ukupna zarada ovih radnika djelomično u novcu, a djelomično u naturi, preračunata prema cijenama u njihovim općinama u novčanu vrijednost, iznosi 16.386.074 dinara. To znači da na poje-dinog radnika otpada nadnica za svaki radni dan po 22,27 dinara. Ako se pak 76 nadnica, koliko je ovaj čovjek svega radio, rasporedi na 300 radnih dana u godini, onda bi to bila dnevna zarada od svega 5,71 dinara. Od ove zarade treba da žive članovi porodice, njih 32.700. Kad se zaradena suma rasporedi na svakog člana porodice za svih 365 dana u godini, onda izlazi da jedan čovjek ima dnevni prihod od ukupno 1,06 dinara. Međutim i ova suma se treba smanjiti, jer treba da se odbiju od ukupnog primanja porezi i općinski prirazi. Slika je dakle strašna. Iz poljoprivrednog rada poljoprivredni radnici i njihovi članovi dobijaju jedva dinar dnevne zarade.»

Nadnice radnika utvrđivale su se po slobodnoj pogodbi. Sindikati su tražili da se ustanovi nadnica koja bi osigurala zadovoljavanje osnovnih životnih potreba. Žetva se vršila na »ris«. Redovno je na tim poslovima radila i radnikova žena. Radnik je svoju zaradu redovno zarađivao u naturi. Bio je obavezan pokositi pšenicu, uvezati u snopove i složiti u krstove a za to je dobivao: u Vojvodini 1913. osmi dio, 1921. deveti dio, 1923. i dalje dvanaesti dio. Isplate u novcu po jutru iznosile

su prosječno 1913. šest kruna, 1919. 50 kruna, 1920. 110 kruna, 1921. 70 dinara, 1922. 75 dinara, 1924. 85 dinara, 1925. i dalje 70 dinara. Žene su primale prosječno po jednom jutru: 1913. 3,80 kruna, 1919. 20 kruna, 1920. 30 kruna, 1921. i 1922. 35 din, 1923. god. i dalje po 40 dinara. »Tal« od žita plaćao se obično za dva radnika: 1913. 80 kg, 1919. 75 kg, 1920. 70 kg, 1925. 65 kg, 1926. i kasnije 60 kg. Na dva radnika (»par«) — obično muža i ženu — plaćalo se prije rata obično šest kruna i hrana. Poslije rata do 1921. 10 kruna, pola kg slanine, pet kg brašna i pola litre rakije. Od 1921. uvjeti su isti s tom razlikom što se umjesto 10 kruna plaćalo 10 dinara.

Kukuruz se obrađivao na »ris« tako što je poslodavac bio obavezan da plugom dva puta para i jedanput zagrče, a radnik je bio dužan da dva puta kukuruz okopa i jedanput zagrne, da ga obere i natovari u kola, kukuruzovinu posiječe, poveže u snopove i složiti u kupe na njivi. Kukuruz koji pripada gazdi radnik je trebao da podigne na čardak ili tavan. Za taj posao, koji počinje u proljeće i završava se u kasnu jesen, dobiva ugovoren dio kukuruza. Od 1913. do 1924. radnik je primao četvrti dio, a od 1925. peti. Peti dio kukuruza i kukuruzovine poslodavac je bio obavezan svojim podvozom dostaviti kući radniku. Pri žetvi i vršidbi te berbi kukuruza za nadnicu u novcu radnici su dobivali od 1. siječnja do kraja ožujka i od 15. listopada do kraja prosinca po 20 dinara dnevno, a od 1. travnja do 15. listopada od 20 do 30 dinara po danu. Pri vršidbi, tamo gdje je na vršalici s elevatorom bilo zaposleno 16 osoba, dobivali su radnici od gotova sjemena tri do četiri posto, a kod stroja bez elevatora, gdje je bilo zaposleno 20 radnika, četiri do pet posto. Radno vrijeme bilo je utvrđeno od 1. siječnja do 31. ožujka i od 15. listopada do 31. prosinca u trajanju od 10 sati, a od 1. travnja do 15. listopada 12 sati dnevno. Radnici su u stvari u zimi i u kasnu jesen radili od šest sati izjutra do 18 sati uvečer, a u proljeće i ljeto od pet sati izjutra do 20 sati navečer. Imali su pola sata odmora za ručak.

Odlukom Ministra socijalne politike i narodnog zdravlja (Sr. Br. 21.508) od 2. svibnja 1931. godine (koje je publicirano u broju 107. Službenih novina Kraljevine Jugoslavije od 14. svibnja 1931) izdano je Naređenje i uputstva, kojima se regulira način zapošljavanja poljoprivredne radne snage na području Dunavske banovine, posebno u Vojvodini. Naređenje: »1) Zapošljavanje poljoprivredne radne snage za svaku vrstu poljoprivrednog rada pri ovogodišnjoj žetvi i u jednom mjestu, vršit će se na taj način, što će se prvenstveno zaposli-

ti poljoprivredni radnici iz dotičnog mjesta jedne općine, a ukoliko tih ne bi bilo u dovoljnom broju, zaposlit će se poljoprivredni radnici iz ostalih mjesta dotične općine. Tek potom u koliko ne bi bilo u dovoljnom broju ovih radnika dozvolit će se zaposlenje poljoprivrednih radnika iz susjednih općina; 2) Prilikom zaposlenja poljoprivrednih radnika u jednom mjestu i iz istog mjesta odnosno općine, imaju se zaposliti prvenstveno oni poljoprivredni radnici, koji nemaju nikakve zemlje pa tek onda oni koji imaju ispod 5 jutara zemlje; 4) Utvrđivanje uslova ugovora predmet je slobodne pogodbe između zainteresiranih stranaka; 5) Pri svakoj općini obrazovat će se naročiti odbor, sastavljen od po dva predstavnika poljoprivrednih radnika i zemljoposjednika iz dotične općine. Predsjednik ovog odbora bit će uvijek predsjednik dotične općine. Ovaj odbor imaju da primjene odredbe iz tačke 1, 2. i 3. kao i za slučaj da se stranke ne mogu sporazumjeti u pogledu uslova ugovora, kao što je to predviđeno u tač. 4, da posreduju i utvrđuju minimalne uslove pogodbe; 6) Pri svakom Velikom županu, a sada pri Kr. banskoj upravi Dunavske banovine, obrazovat će se jedan naročiti odbor, sastavljen od po tri predstavnika poljoprivrednih radnika i zemljoposjednika; predsjednik ovog odbora bit će poljoprivredni referent Kr. banske uprave. Ovaj će odbor rješavati po svim žalbama protiv odluka odbora pri općinama i njegove su odluke izvršne; 7) Odbori pri općinama i odbor pri Kr. banskoj upravi rješavaju većinom glasova. U slučaju podjednake podjele glasova odlučuje glas predsjednika; 8) Veliki župan odnosno sada Ban starat će se o striktnom sprovođenju ovog naređenja.«

Uputstva od 24. lipnja 1929. god. izdana na osnovi naprijed navedenog naređenja Ministra socijalne politike, glase: »Izuzetno od tač. 1. Naređenja br. 6994/29. g. moći će se upošljavati radnici iz pasivnih krajeva, koji bi se nalazili u težem položaju od mjesnih radnika.

Da bi što veći broj poljoprivrednih radnika dobio zaposlenje treba nastojati, u koliko se ne bi protivile naročite mjesne potrebe ili zahtjevi socijalnog ili ekonomskog karaktera, da jedan par radnika ne primi: a) na košenje više od 6 katastarskih jutara zemlje; b) na obradu i branje više od četiri jutra kukuruza — računajući od jednog radnika; v) na obradu i vadenje više od jednog kat. jutra šećerne repe. Izuzetno od tač. a) ako radnički par ima više od jednog djeteta, može se dozvoliti kosidba do 10 kat. jutara površine;

U pogledu utvrđivanja udjela radnika mora se voditi računa o potrebama ishrane po-

ljoprivrednog radništva i nastojati da se minimumom pripadajućeg udjela obezbijedi ishrana radnikove porodice.

Preporučuje se, da se u svima općinama prilikom ovogodišnje žetve utvrdi postojeći (stvarni) minimum zarade radnika i ustanovi, koliko je taj minimum dovoljan za obezbeđenje opstanka radničkih porodica.

To što važi za radnike koji rade na udio, važi analogno i za radnike zaposlene pri poljoprivredi uz nadnicu.

U svim mjestima, u kojima je uobičajeno da se radnicima uz jedan dio plodine daje još naknada u novcu i u životnim namirnicama, mora se nastojati da ova naknada bude izračunata tako, da primanja takvih radnika budu srazmjerna primanjima radnika »na ris« (Reis = svežanj). Kao osnov za izračunavanje ima da služi prosječan iznos cijena plodina i životnih namirnica u prodaji na malo u vremenu od 1. januara do završetka poljoprivrednih radova.

Preporuča se naročito staranje, da prilikom vraćanja predumja u novcu ili naravi (naturi), koje je radnik uzeo od posjednika na ime posla koji ima da obavi, radnik ne bude na lihvarski (zelenaški) način iskorišćen.

Radnici uposleni kod vršaćih strojeva moraju biti osigurani kod nadležnog Okružnog ureda za osiguranje radnika. Uz svaku vršuću mašinu mora se nalaziti ručna apoteka. Vlasnik je dužan starati se za najhitniju ljekarsku pomoć radniku unesrećenom prilikom rada na vršaćoj mašini. Da bi se izbjegli nesretni slučajevi kod vršalica, kao i da bi radno vrijeme bilo snošljivije, preporučuje se, da rad na strojevima ne počne prije tri sata izjutra i da ne traje preko 20 sati uveče, s tim da se radnicima obezbijedi potreban odmor i rad bude organiziran na smjene.

Paritetni općinski odbori dužni su starati se o tačnom izvršavanju ugovora zaključenih između poljoprivrednih radnika i zemljoposjednika, kao i inače brinuti se o cjelishodnom zaposlenju radnika, pomirenjem interesa radnika i poslodavaca. Ti odbori rješavaju u I stupnju o svim sporovima, nastalim iz ugovora, između zemljoposjednika i poljoprivrednih radnika.

Ban, sreski načelnici i predsjednici općina, dužni su na kraju ovogodišnje žetve, a najkasnije od 15. decembra t. g. dostaviti svoje primjedbe i opažanja Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja, a po pitanju uređenja radnog odnosa poljoprivrednih radnika prema zemljoposjednicima. Taj izvještaj mora sadržavati: a) broj radnika uposlenih u toku

ovogodišnje žetve; b) iznose minimalnih stavova zarade (u novcu, u naravi, i kombinirano, no, uvijek označiti novčanu vrijednost); v) elemente, potrebne za propisivanje jednoobraznog ugovora za rad u poljoprivredi; g) prijedloge za sastav paritetnih odbora (općinskih,

eventualno i sreskih i banovinskog); i d) ostale činjenice i zapažanja.³⁷⁴

³⁷⁴ *Položaj poljoprivrednih radnika*. Izdanje centralnog sekretarijata radničkih komora, Beograd, 1931, str. 3—11; 22.

Izvod saslušanih poljoprivrednih radnika Dunavske banovine po srezovima vršen od 6. I. do 30. III. 1931.

Tek. broj	SREZOVI	Broj poljoprivrednih radnika bez zemlje	Broj nezaposlenih	Broj saslušanih	Broj članova porodice koje uzdržavaju saslušani	Koliko su dana radili u cijeloj 1930. god.	Koliko su dana radili prosječno u 1930. god.	Koliko su zaradili u cijeloj 1930. god. u dinarima	Prosječna nadnica za odrađene dane u 1930. u din.	Prosječna nadnica podijeljena sa 300 radnih dana	Prosječ. kvota ishrane jednog člana podijeljena sa 365 dana
1	Novobečejski	3868	3175	73	329	3360	44	97183	28.92	4.43	0.66
2	Novokanjiški	2176	3107	261	948	15658	60	302351	19.30	3.86	0.68
3	Vel.-kikindski	2269	3040	175	553	14610	84	266946	18.27	5.08	1.00
4	Alibunarški	2064	1134	362	1382	21062	58	717087	34.03	6.60	1.12
5	Belocrkvanski	775	602	318	904	24991	78	370701	14.83	3.88	0.83
6	Kovinski	358	305	106	363	5910	55	134768	22.80	4.22	0.77
7	Pančevački	1222	587	136	584	8290	52	189987	22.91	4.05	0.70
8	Vršakci	2499	1475	333	1121	22256	67	457298	20.54	4.57	0.86
9	Kovačički	1690	1078	643	1663	29875	46	674264	22.56	3.49	0.80
10	Vel-bečkerečki	3045	1388	512	1780	40650	79	843764	20.75	5.49	1.11
11	Jaša Tomić	2395	3358	267	994	23519	88	451834	19.21	5.64	0.98
12	Senčanski	2902	1260	214	754	10806	51	193188	17.87	3.11	0.54
13	Starobečejski	7875	3597	871	3302	55595	64	1,148395	20.65	4.39	0.75
14	Somborski	2206	1516	250	796	18069	69	530245	29.33	6.75	1.37
15	Zabaljski	2329	1058	84	373	6778	80	207247	30.57	8.22	1.24
16	Novo-sadski	8420	6492	218	856	12100	55	322296	26.63	4.92	0.82
17	Titelski	1418	811	165	626	14008	84	324460	23.16	6.55	1.12
18	Kulski	3354	2662	145	472	11750	81	268093	22.81	6.16	1.19
19	Bač-palanački	1345	661	234	814	21260	90	493262	23.20	7.02	1.28
20	Apatinski	1238	1117	354	888	31484	88	654992	20.80	6.16	1.44
21	Ođački	1618	880	222	817	24209	109	616370	25.45	9.25	1.62
22	Topolski	4418	3501	114	378	8224	72	342006	39.10	9.41	1.79
23	Rumski	2147	1328	370	1381	32403	87	568868	47.55	5.12	0.88
24	Staropazovački	500	306	165	629	12723	77	269283	21.16	5.44	0.92
25	Iločki	1093	450	370	1185	36050	97	639619	17.74	5.76	1.12
26	Iriški	694	193	131	478	14876	113	303253	20.38	7.71	1.36
27	Zemunski	648	291	296	1121	21282	73	360649	16.94	4.06	0.69
28	Darčanski	533	154	183	487	14130	71	304880	21.50	5.55	1.24
29	Batinski	724	425	231	650	24586	106	401776	16.34	5.79	1.24
30	Gradovi	14061	12402	1728	5977	155161	89	3,951009	25.46	7.62	1.40
Ukupno		79863	58363	9561	32700	735675	76	16,386074	22.27	5.71	1.06

ZEMALJSKI SAVEZ POLJOPRIVREDNIH RADNIKA JUGOSLAVIJE SA SJEDIŠTEM U NOVOM SADU

Prema izvještaju Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika Jugoslavije (srpanj 1929), Savez je, uz velike napore, uspio 23. studenog 1928. godine u Novom Sadu održati osnivačku konferenciju kojoj je prisustvovalo 20 delegata iz raznih mjesta Vojvodine. Na konferenciji su pročitana pravila Saveza koja je odobrilo Mi-

nistarstvo unutarnjih dela. Izabrana je privremena centralna uprava. Utvrđeno je da članarina iznosi dva dinara tjedno, da se godišnje plaća 40 članskih markica; 20 posto prinosa od markica ostalo je podružnici, a ostalo je Centralna uprava Saveza dijelila: 15 posto Savezu, 35 posto u fond za pomoć, 10 posto u

fond za štampu, 10 posto za izdržavanje sekretarijata Saveza i 10 posto za kvotu URSSJ-a i Internacionalu poljoprivrednih radnika. Poslije zabrane Saveza poljoprivrednih radnika Jugoslavije u sklopu Nezavisnih sindikata, uspio je Zemaljski savez poljoprivrednih radnika Jugoslavije (ZSPRJ) da osnuje 21 podružnicu sa 891 članom u sljedećim mjestima: Novi Sad 115 članova, Stara Palanka 50, Srbobran 18, Stara Kanjiža 20, Velika Kikinda 99, Bački Petrovac 59, Sombor 39, Novi Itebej 48, Pribičeviševo 37, Novi Vrbas 52, Kula 75, Odžaci 55, Apatin 15, Vranjevo 12, Svetozar Miletić 92, Stari Sivac 24, Veliki Bečkerek (Zrenjanin) šest, Kač 40, Veliki Jarak 11 i Gospodinji tri člana. Prinos se počeo naplaćivati 1. svibnja 1929. Za to je vrijeme Savez zakazao 17 konferencija u raznim mjestima Vojvodine, od kojih je s uspjehom održano 12, a pet se nije moglo održati zbog toga što su ih vlasti zabranile. Pored održavanja konferencija Savez je izdao informativnu okružnicu u kojoj obavještava poljoprivredne radnike o radu Saveza. Savez je finansijski pomogla Radnička komora u Novom Sadu. Članovi Saveza bili su pretežno Mađari i Nijemci, pa tek onda Hrvati i Srbi, što je otežavalo rad Saveza, jer je s članstvom saobraćao na tri jezika.

O radu Saveza i udjelu podružnica u akcijama URSS-a malo se pisalo. Zbog toga donosimo samo nekoliko prikaza. U Velikoj Kikindi je 16. lipnja 1929. održana osnivačka skupština podružnice poljoprivrednih radnika. O potrebi i značenju organiziranja referirao je D. Janković iz Velikog Bečkereka (Zrenjanin). Skupština je za predsjednika podružnice izabrala Antola Kukusija, potpredsjednika Janoša Palatinuša, sekretara Luku Simića, blagajnika Nandora Pletla, a za članove uprave Gerga Berta, Karla Ridra i Sandora Kuša. U Staroj Palanci konferencija podružnice Saveza održala se 12. siječnja 1930. Raspravljalo se o teškom položaju poljoprivrednih radnika toga kraja i zahtjevu poslodavaca za revizijom radničkog zakonodavstva. Konferencija je tražila da se postojeći zakoni striktno provode i da se zakoni o osiguranju i zaštiti radnika prošire i na poljoprivredne radnike. O proširenju radničkog zakonodavstva na poljoprivredne radnike raspravljalo se i na široj konferenciji podružnice Saveza poljoprivrednih radnika u Rivici, u Srijemu. U Sirbašu je 19. veljače 1930. godine održana konferencija podružnice. Na konferenciji su izabrani upravni i nadzorni odbor. U Kucuri je skupština podružnice održana 15. ožujka 1930. koja je izabrala upravni i nadzorni odbor. Dan kasnije održana je skupština podružnice u Starom Svcu. U Upravni i Nadzorni odbor ušli su Johan Ama-

na, Andrija Ciglar, Jova Curić, Ludvig Dil, Fridrih Forvajter, Hajnrih Kapeza, Milan Mašešev, Radovan Milovanov, Ivko Pavlov, Zarko Petrović, Danilo Tomić i Stevan Tomić.

I kongres Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika održan je 20. travnja 1930. godine u Novom Sadu. Prema pisanju *Radničkih novina* na kongresu je raspravljano devet točaka dnevnog reda. Kongresu je prisustvovalo 59 delegata, koji su zastupali 82 podružnice i 32 povjereništva s više od 7000 članova. »Zastupljeno je svako važnije mjesto i podružnica iz Bačke, Baranje, Srijema, Slavonije, Mačve i Bosanskog Podrinja, kuda je Savez za nepunu godinu i pol svoje žive djelatnosti, uspio da rasprostre gustu mrežu svojih organizacija. Svi mjesni forumi i organizacije i ustanove bile su zastupljene. Prisustvovali su delegati centrale URSSJ-a, Centralnog sekretarijata Radničkih komora, Internacionalnog saveza poljoprivrednih radnika i njemačkog Saveza poljoprivrednih radnika. Kongres su pozdravili u ime URSSJ sekretar Bogdan Krekić, u ime Internacionalne i njemačkog saveza Walt Walter Quassnik, u ime Centralnog sekretarijata radničkih komora dr Zivko Topalović, a u ime novosadske i zagrebačke Radničke komore B. Pravica. Pismo i telegrafski su kongres pozdravili mnogi sindikalni savezi i radničke ustanove iz zemlje kao i svi poljoprivredni savezi sa strane. Iz izvještaja i rasprave na kongresu vidjelo se da je Savez od 1928. do 1929. najveću pažnju obratio agitaciji i izgrađivanju organizacije. Do kongresa, Savez je održao više od 200 sastanaka u Bačkoj, Baranji, Mačvi, Slavoniji i Srijemu sa oko 25.000 sudionika. Uspjeh ove aktivnosti bio je vidan: — do ožujka 1930. godine osnovano je 115 podružnica i povjereništava s ukupno 7994 člana do ožujka 1930. Kongres je raspravljao o reguliranju radnih odnosa za vrijeme žetve i o akcijama koje je Savez zajedno s Radničkom komorom u Novom Sadu poduzimao da bi se na što je moguće povoljnijoj osnovi regulirali radni odnosi u vrijeme žetve ili takozvanog »risa«. Na osnovi prijedloga Saveza i ankete, koja je provedena 1929, Ministarstvo socijalne politike izdalo je naredbu koju smo u cijelosti naveli u prethodnom poglavlju. Ova je naredba to pitanje regulirala nešto povoljnije od prethodnih. Naime, osiguran je minimum udjela; ograničen maksimum površine koja se »paru« radnika daje na obradu, žetvu i branje; ograničeno je radno vrijeme radnicima na vršalicama; osiguran je posao prvenstveno lokalnim radnicima i otvorena je mogućnost osnivanja paritetnih odbora za rješavanje sporova. O pitanju posredovanja rada

Savez je od početka upućivao poljoprivredne radnike da, prilikom pogodaba s poslodavcima za rad na »ris« ili službu na godišnji rok, istupaju sporazumno, ne pogoršavajući jedni drugima uvjete pogodbe, ako već nisu u stanju da istupaju kolektivno. Uzrok slabom uspjehu u ovom pogledu nalazio se u vrlo maloj mogućnosti zaposlenja i pod najgorim uvjetima, »jer, u prvom redu se postavlja pitanje zaposlenja bez obzira na uslove rada, a tek zatim pitanje o uslovima«.

Na dobrima državnog erara, općina i većih posjednika i poduzimača, Savez je nastojao da zaposli prvenstveno svoje članove pod što povoljnijim uvjetima rada. Radi toga je Savez u nekoliko slučajeva sam preuzimao poslove. Članovi Saveza pošaljivali su se kao poljoprivredni radnici, »kubikaši« i slično.

Savez se također brinuo da zaposli svoje članove na poljoprivrednom radu u inozemstvu, kako bi smanjio ogroman broj nezaposlenih poljoprivrednih radnika na domaćem tržištu rada i radnicima, makar i na taj način, stvorio mogućnost opstanka. Savez se starao da se takvo zaposlenje obavlja pod što povoljnijim uvjetima, te je kontrolirao ugovore o radu i borio se za poboljšavanje odredaba u njima a nastojao je i da se striktno ispunjavaju odredbe postojećih konvencija o zaposlenju u Francuskoj i Njemačkoj. Zbog toga je održavao stalne veze sa savezima poljoprivrednih radnika u Francuskoj i Njemačkoj, upućujući svoje članove na njihove organizacije, zahtijevajući od njih da o jugoslavenskim poljoprivrednim radnicima pведу računa. Zahtjev Saveza da mu se povjeri posredovanje rada za poljoprivredne radnike u zemlji i inozemstvu kao zakonom favoriziranoj ustanovi, urodio je pozitivnim rezultatom. Naime, Centralni odbor za posredovanje rada u Beogradu priznao je to pravo Savezu, kao i Javna burza u Novom Sadu. Ovaj značajan uspjeh Saveza najbolja je potvrda povjerenja koje je Savez uživao kod tadašnjih vlasti i u vrhovima komorske i sindikalne birokracije.

Savez je vodio i neuspjelu tarifnu akciju za radnike u Belju. U ljeto 1929. godine direkcija državnog dobra »Belje« ukinula je dotle postojeću »pragmatiku« za svoje radnike i namještenike i ove počela prinuđivati na potpis pojedinačnih ugovora, kojima im se oduzimaju mnoga prava i za čitavih 35—40 posto smanjuju primanja u novcu i naturi. Kako je za ovo bilo zainteresirano oko 1200 radnika i namještenika, koji su gotovo svi bili članovi Saveza, Savez je, u zajednici s Radničkom komorom u Novom Sadu, Centralnim sekretarijatom radničkih komora i centralom URSSJ-a,

poduzeo korake da se ovo spriječi. Radnici su bili vrlo uporni i kroz čitavih šest mjeseci odbijali su da potpišu ugovore, očekujući uzalud rezultate poduzetih intervencija. Kongres je istakao da latentna kriza, stalno omanjanje rada od strane općinskih predstavnika, ogroman nezaposlenost (čak i u punoj sezoni 20 posto radnika je bilo bez posla) sprečavaju Savez da uspješno utječe na nadnice i popravljaja ostale uvjete rada.

Molnar Marton iz Srbobrana iznio je na kongresu »da se kukuruz radi na šesti tal, košenje livada se obavlja za 60—70 kg žita po jutru, a obrada pšenice po 100 do 110 kg po jutru. Posao se mora od početka do kraja svršiti. Žito se mora unijeti u magazin. Nadnice su po 10—15 dinara, pa je ni po tu cijnu nema. Za vrijeme vršidbe radi se po 20—25 dinara. Na povećanje besposlice uveliko utiče upotreba strojeva. Rad je nevjerovatno težak i dugotrajan. Ustaje se po pravilu u dva sata u jutro i radi se do dubokog mraka. Kad čovjek oboli pušta ga se da ide kući sa posla, bez kruha, prosto da umre od gladi. Poljoprivredni radnici odgovaraju za oruđe, alat, spremu i stoku. Ako se dotrajala lopata prebije, ako cigla pukne ili konj crkne, poljoprivredni radnik dužan je od svoje zarade štetu platiti.«

Na kongresu je iznesen podatak da na području Vojvodine ima oko dvije stotine tisuća radnika koji su došli u ovakav položaj. Ukazujući na ovu strahovitu socijalnu bijedu i na činjenicu da takvi uvjeti života i rada poljoprivrednih radnika ruše uvjete rada i nadnice i ostalih industrijskih i zanatskih radnika, kongres je odlučno ponovio zahtjeve donesene na IV kongresu Radničkih komora 1928. godine u kojima se traži da zakon o agraru utvrdi odnose za reviziju tadašnjih svojinskih odnosa, likvidira pravnu nesigurnost u svojini zemlje, da oduzme zemlju s nužnim inventarom od veleposjednika bez prava na naknadu i besplatno je dodijeli poljoprivrednim radnicima bez zemlje kojima je obrada zemlje jedino za nimanje, ne čineći nikakvu razliku po narodnosti i dajući pri tome prednost domaćim radnicima. Tražio je da se hitno poduzmu veliki javni radovi na regulaciji rijeka i kanala, isušivanju močvara i otvaranju novih plodnih zemljišta za naseljavanje u svim dijelovima države, kako bi se smanjila nezaposlenost. Kongres isto tako zahtijeva opsežan privredni program, kako za državu tako i za samoupravna tijela radi općeg podizanja jugoslavenske poljoprivrede pri čemu valja osobito voditi računa da se u svakom selu siromašnim poljoprivrednim radnicima omogućiti da dođu do svoga vlastita doma i staja za stoku s nuž-

nom parcelom zemlje, koja će biti njihovo gruntuovno vlasništvo. Kongres zahtijeva ratifikaciju konvencija Međunarodnog biroa rada o poljoprivrednim radnicima. Trazio je isto tako i uvođenje zdravstvenog i mirovinskog osiguranja poljoprivrednih radnika koje bi bilo u skladu s njihovim posebnim uvjetima života i rada.

Poslije usvajanja rezolucije o osnivanju Proizvođačke nabavilačke i prodajne zadruge poljoprivrednih radnika sa centralom u Novom Sadu, te donošenja pravilnika »Posmrtnog fonda« izabrana je Centralna uprava Saveza u koju su izabrani iz Novog Sada Pavle Puškaš, Pavle Cser, Lajoš Bede, Josip Terek, Anton Jurišić, Đura Hadnađev, iz Stare Palanke Dušan Papić, iz Sekića Filip Pitling, iz Ruskog Krstura Fero Ziroš, iz Subotice Stipan Kopilović i iz Iloka Petar Miroslavljević. Prema uplaćenju kvoti, koju je Zemaljski savez poljoprivrednih radnika Jugoslavije uplatio centrali URSS-a za 1928—1930. godinu, Savez je 1928. godine imao 2300 ispravnih članova, 1929. godine 2500 ispravnih članova, a 1930. godine 7288 članova. Na području pokrajinskog odbora URSS-a Novi Sad bilo je 5887 članova, a na području pokrajinskog odbora URSS-a Zagreb 1401 član.

Na području Pokrajinskog odbora Novi Sad bilo je 96 sindikalnih podružnica i platišta sa slijedećim brojem članova: Apatin 18, Bač 153, Bačko Gradište 150, Bajmok 39, Banatski dvor 57, Begeč 10, Bela Crkva 9, Belo Blato 37, Beždan 36, Bođani 39, Bogojevo 2, B. Brestovac 2, B. Petrovac 44, Branjica 6, Brestač 14, Brestovac 48, Budisava 33, Crna Bara 24, Crvenka 175, Cib 44, Conoplja 40, Divoš 23, Doroslovo 3, Dublja 26, Đurđevo 21, Feketić 111, Gardinovci 23, Gložan 52, Golubinci 86, Gornji Kovilj 62, Gospodin 20, Hetin 57, Kač 14, Kisač 115, Kneževo 128, Kovačica 109, Kozjak 53, Krčedin 60, Kucura 76, Kula 105, Kulpin 19, Lalić 7, Lok 11, Mali Idoš 42, Maradik 51, Mirkovac 84, Mol 25, Nadalj 56, Nova Crnja 109, Nove Šove 30, Novi Itebej 69, Novi Sad 112, Novi Vrbas 489, Obreš 29, Odžaci 147, Opovo 19, Padina 4, Plavna 28, Podunavlje 39, Potolje 10, Pribičevićevo 50, Rakovac 13, Riđica 27, Ruski Krstur 92, Sekić 258, Selenca 36, Senta 17, Sl. Aradac 25, Sokolovac 52, Sombor 47, Srbobran 155, Stara Kanjiža 52, Stara Palanka 168, Stari Bečej 318, Stari Sivač 105, St. Ševe 22, Stanišić 32, Subotica 56, Sudaraš 71, Sv. Miletić 116, Sirina 31, Temerin 59, Titel 15, Čoka 17, Torža 47, Tovariševo 21, Vajska 41, Velika Kikinda 110, Veliki Bečkerek (Zrenjanin) 28, Vel. Gaj 17, Veprovac 13, Villovo 7, Vranjevo 64, Zeleno Polje 64, Zlatna Gređa 45, Turija 33, Zabalj 68.

Na području Pokrajinskog odbora URSS-a Zagreb imao je Zemaljski savez poljoprivrednih radnika Jugoslavije 21 podružnicu i slijedeći broj članova: Bešenovo 50, Beška 4, Čerević 14, Čortanovci 29, Ilok 14, Indija 44, Irig 93, Jasenovac 57, Jazak 5, Klenak 93, Kuzmin 99, Novi Karlovci 20, Novi Slankamen 19, Ruma 566, Silbaš 52, Sremski Karlovci 18, Sremska Mitrovica 40, Stara Pazova 55, Susek 85, Sid 15, Vitojevci 29.

Poslije kongresa nastavio je Savez s osnivanjem podružnica, održavanjem skupština, obnavljanjem organizacija, borbom za zakonsku zaštitu poljoprivrednih radnika i pomoć nezaposlenima. Tako je 9. studenog 1930. održana u Somboru, na poziv platišta, konferencija poljoprivrednih radnika na kojoj ih je od 510 prisustvovalo 150. Sekretar saveza Hadnađev pozvao je radnike u organizaciju, »a kao praktičan i dobar metod za zaštitu ekonomskih interesa poljoprivrednih radnika istakao je Potrošačko udruženje poljoprivrednih radnika, koje je Savez u život sproveo«. Konferencija je donijela odluku da se platište pretvori u podružnicu, pa je izabrala upravu u koju su ušli Veljko Dodić, Joca Gluvić, Stipan Hajoš, Antun Holzer, Ferko Hrabrovski, Đuro Jerković, Šandor Krstić, Ivan Pekanović i Sava Višić.

Godišnja skupština podružnice u Velikoj Kikindi održana je 1. ožujka 1931. godine. Prisustvovalo joj je 300 radnika, od kojih je bilo 230 ispravnih članova. Poslije izvještaja i referata izabrana je nova uprava podružnice. U Vršcu je krajem ožujka 1931. godine obnovljena organizacija poljoprivrednih radnika. Organizacija je 1930. prestala funkcionirati zbog frakcijskih borbi koje su se vodile između Koračeve frakcije desnih socijalista i Topalovićevih centuramaša. Obnovljena podružnica stupila je u Zemaljski savez poljoprivrednih radnika.

U Slavskom Brodu pokušalo se osnovati podružnicu ZSPRJ 1930, ali je to uspjelo tek iduću godinu. Na skupštini, koja je održana 22. ožujka 1931. bilo je prisutno 450 vinogradarskih radnika i radnica. Referirali su Franjo Somodi i Stevo Klas u ime Mjesnoga međustrukovnog odbora. Na skupštini je istaknuto da vinogradarski radnici i radnice u Brodskom Brodu već 13 godina imaju osamostalno radno vrijeme koje vlasnici vinograda žele da zamijene sa 10 satnim radnim vremenom. Također žele smanjiti plaće. Udruženi u Vinogradarsko i voćarsko društvo u Slavskom Brodu oni su posredstvom oglasa objavili da rezanje, kopanje i slične radove u vinogradu plaćaju po tri dinara na sat, za vezanje, nošenje granja, krčenje voćnjaka i slične rado-

ve dva dinara. Na drugom sastanku, koji je organizirala novoformirana podružnica 29. ožujka 1931, bilo je prisutno više od 500 vinogradarskih radnika i radnica. Skupština je donijela odluku koju je pismeno uputila Vinogradarskom i voćarskom društvu. U predloženoj memorandumu traži se da se nadnice iz 1930. godine, koje su se kretale od dva do tri i pol dinara zadrže. I to 2,50 dinara za žene i od tri do pet dinara, prema težini posla, za muškarce. Vlasnici vinograda željeli su svakako oboriti nadnice pa su pokušali nabaviti nove radnike, no čim su radnici saznali koliko im se nudi za nadnicu napustili su posao i otišli kućama. Nakon toga vlasnici vinograda nisu više bili složni. Pojedini vlasnici vinograda pozivali su radnike na posao uz stare uvjete, tako da su prisilili i druge vlasnike da učine isto, ako su željeli da radovi počnu na vrijeme. To je bio uspjeh vinogradarskih radnika. U toku te akcije policija je na tužbu vlasnika vinograda, zbog toga što radnici nisu htjeli da idu na rad pod novim uvjetima, 31. ožujka 1931. godine uhapsila cijeli odbor podružnice kako bi ga zastrašila. Poslije saslušanja bili su pušteni. Predsjednik podružnice bio je Mile Riđan, potpredsjednik Marko Riđan, tajnik Vinko Spraic, zamjenik Božo Dujmović ml., a Nadzorni odbor činili su: Simo Bošnjak, Stipo Čerak i Nikola Jagar. Odbornici su bili: Pero Ajdinović, Antun Krčma, Miko Vodanović. Kolporteri bili su Antun Krčma i Mirko Vodanović. Svih 12 osoba izabrano je jednoglasno.

Težište aktivnosti Saveza bilo je da sabiranjem statističkih podataka, koje je slao najistaknutijim državnim funkcionarima i raznim organima državne vlasti, ukaže na teško ekonomsko stanje poljoprivrednih radnika. Savez je pokušao da organizira opskrbu poljoprivrednih radnika jeftinijom robom posredstvom zadruge »Centralna nabavljачka i proizvođačka zadruga poljoprivrednih radnika« u Novom Sadu, koja je osnovana u listopadu 1930. godine. O toj su akciji pisale novine: »Banska uprava Dunavske banovine na molbu Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika u Novom Sadu donijela je rješenje da se ustupi Zemaljskom savezu poljoprivrednih radnika suma od 500.000 dinara, kao beskamatni zajam za besposlene poljoprivredne radnike. Ova suma imala bi se upotrijebiti za pomoć nezaposlenim poljoprivrednim radnicima na cijeloj teritoriji dunavske banovine, a od te sume imao bi se stvoriti veliki magazin sa živežnim namirnicama i najpotrebnijim stvarima za besposlene radnike. Ove bi se stvari prodavale ispod nabavne cijene, za gotovo i na kredit.

Za taj novac nabavljeno je i po cijeni stajanja ustupljeno i razdijeljeno članovima Saveza i ostalim poljoprivrednim radnicima vagona: krumpira 25, drveta za gorivo 22, graha 569 i raznog voća 859 kilograma. U mnogim mjestima članovi su se snabdijevali preko podružnica sami: klali su svinje i ustupali članovima meso i mast po cijeni koštanja. Tu akciju ocijenio je II kongres URSS-a kao »veoma blagotvornom i uspješnom« koja je »nevjerojatno podigla vrhovnu moć Saveza i povjerenje u njega«.

Iako materijalno slab, Savez se brinuo i o prosvjećivanju svojih članova. Uređeno je nekoliko manjih biblioteka koje su išle od podružnice do podružnice, a Savez je upućivao svoje članove na kurseve koje je održavala Radnička komora radi obrazovanja sindikalnih funkcionara. Organiziran je izvjestan broj tečajeva za vrtlarstvo i cvjećarstvo. Savez je u zajednici s Radničkom komorom u Novom Sadu organizirao pravnu zaštitu svojih članova i ostalih poljoprivrednih radnika.

U zajednici s Centralnim sekretarijatom radničkih komora, Savez je vodio akciju oko zakonskog utvrđivanja minimalnih nadnica poljoprivrednih radnika. U toj akciji koristili su se podaci prikupljeni u toku 1930. godine. Život poljoprivrednog radnika vezan je uz žito za vrijeme žetve i berbe kukuruza. On mora da izdrži ogromnu konkurenciju nadničara koji dolaze iz pasivnih i brdskih krajeva cijele zemlje. Uvođenjem žetelica smanjena je velika mogućnost zarade pri žetvi. Kada je novim zakonom o monopolu na trgovinu žitom dana zaštita poljoprivrednicima vlasnicima, radničke komore su apelirale na nadležne faktore da se zagantira i poljoprivrednim radnicima, upućenima isključivo na poljoprivredni rad, godišnji prinos u žitu koji bi osigurao minimum za egzistenciju ili takve minimalne zarade u novcu kojim bi se postigao isti cilj.

Drugi redovni kongres URSSJ-a u svom izvještaju i u odlukama posvećuje veliku pažnju položaju poljoprivrednih radnika, njihovoj zaštiti i osiguranju. Kongres je zahtijevao: »1. Da se ratificiraju sve konvencije Međunarodnog biroa rada koje se odnose na zaštitu i osiguranje poljoprivrednih radnika i da se na osnovu njih i načela savremenog radnog prava u što skorijem roku donese Zakon o zaštiti rada u poljoprivredi. Ovaj zakon treba da regulira sve odnose u poljoprivredi: »ris« (udio), služinski odnos u svim svojim oblicima, napoličarstvo kao i najamni rad, odnose koji su specijalni u obradi vrtlarskih kultura, vinogradarstva i industrijskih biljaka, reguliranje radnog vremena u poljoprivredi, zakonsku mogućnost povremenog reguliranja mini-

malno nadnice za sve poljoprivredne radnike, propise o pojedinačnim i kolektivnim ugovorima, osiguranje prava udruživanja, itd. Da se ovim ili posebnim zakonom omogući poljoprivrednim radnicima dobivanje zemlje putem slobodnog naseljavanja tamo, gdje još ima zemlje na raspoloženju. Isto tako, slobodnim poljoprivrednim radnicima u mjestima i krajevima, gdje se ovi nalaze u masama izgrade zdravi i ugodni stanovi. 2. Da se sprovede obavezno osiguranje poljoprivrednih radnika, onako kako je moguće obzirom na specijalne odnose u poljoprivredi i poljoprivrednom radu i time jedanput udovolji imperativnoj socijalnoj nuždi i potrebi naše državne zajednice prema jednom od najpoštenijih naših društvenih slojeva; 3) Da država, banske uprave i općine iz svojih sredstava i specijalnim povezivanjem zemljoposjednika obezbijede poljoprivredne radnike ishranom i pomaganjem u novcu na kredit, za slučaj da ovi sebe nisu sami mogli dovoljno obezbijediti, a one koji se nalaze u izvanredno teškom položaju uslijed toga što se za vrijeme žetve uopće nisu mogli obezbijediti hranom, ili jesu ali nedovoljno, besplatnim dodjeljivanjem pomoći u naturi i novcu; 4) Da se prilikom sklapanja trgovinskih ugovora s industrijskim zemljama obezbijedi što povoljnija prodaja naših poljoprivrednih proizvoda, a unutrašnja prodaja istih povećati snižavanjem prevoznih tarifa. Ove mjere pored ostalog, doprinjele bi posredno smanjenju nezaposlenosti poljoprivrednih radnika. U ovom cilju trebalo bi poljoprivredne proizvode osloboditi teških trošarinskih taksa i poreza koje plaćaju gradovi i banovine.

U krajevima koji su za to pogodni treba forsirati i potpomagati savršenije oblike poljoprivrede, koji zahtjevaju veću primjenu radne snage: vrtlarstvo, gradinarstvo, stočarstvo, mlijekarstvo, živinarstvo, voćarstvo, proizvodnju industrijskih biljaka, itd. Isto tako i preradu poljoprivrednih proizvoda u industriji, naročito voćarske, mliječne i stočarske.

Pored ovoga, poljoprivredne bi radnike trebalo putem specijalnih kurseva obučavati savršenijim oblicima i metodama poljoprivrednog rada, a također pomoću specijalnih kurseva i učitelja-putnika raznim zanatima kućevne industrije, kako bi im se na taj način u toku zimskih mjeseci stvorila kakva takva mogućnost egzistencije.»

15. svibnja 1930. god. pravno je konstituirano Privilegirano akcionarsko društvo za izvoz zemaljskih proizvoda (»Prizade«), na osnovi Zakona o vanrednom kreditu od pedeset milijuna dinara koji je donesen 15. travnja 1930. godine. U toku svoga rada »Prizade« je poslužio

kao ustanova monopola vanjske trgovine za žitarice (27. lipnja 1931. obnarodovan je Zakon o državnom monopolu izvoza i uvoza pšenice, raži i pšeničnog brašna).

14. prosinca 1931. obnarodovan je Zakon o organizaciji i kontroli izvoza stoke, stočnih proizvoda i prerađevina, koji predstavljaju osnovu za primjenu kontrole izvoza ovih artikala.

Kongres je zauzeo slijedeći stav o pitanju monopola žita i minimalnih nadnica: »a) Kongres uvažava potrebu da se naša poljoprivredna gospodarstva potpomognu i da se osim drugim mjerama, ta pomoć osigura i reguliranjem cijena poljoprivrednih proizvoda radi pojačanja kupovne moći zemljoradnika; b) Kongres, međutim, smatra da se pri utvrđivanju oijena žitaricama moraju imati u vidu i interesi svih redova potrošača, i da treba obezbijediti da se tereti koje nameće razlika između kupovnih i prodajnih cijena žita ne svaljuje neposredno na potrošače, već da se oni u vidu progresivnih poreza rasporede na imućne društvene slojeve, c) U današnjoj situaciji monopola žita i žitnih produkata kongres traži, da se siromašnim slojevima naroda, a naročito radnicima i namještenicima, brašno daje jeftinije; d) Istodobno kongres ne samo principijelno već i obzirom na sadašnje reguliranje cijena žita, traži da se donesu zakonske odredbe o reguliranju minimalnih nadnica i plaća radnika i namještenika.»

Izvanredna konferencija Pokrajinskog odbora URSSJ-a u Novom Sadu, održana 3. rujna 1933. godine, raspravljala je o položaju poljoprivrednih radnika. Na konferenciji je rečeno da je prije agrarne reforme u Vojvodini, Srijemu, Slavoniji, Međimurju i Prekomurju prevladavao veliki posjed. Na tim područjima postoji velik broj poljoprivrednih radnika za koje je mogućnost bilo stalnog bilo povremenog zaposlenja u poljoprivredi vrlo mala. Uzrok tome treba tražiti u neracionalno provedenoj agrarnoj reformi, u krizi poljoprivrede, u općoj krizi privrede radi koje poljoprivredno radništvo ne može da nađe zaposlenja. Primanja poljoprivrednih radnika u naravi i novcu manja su. Njihov položaj utoliko je gori što su izuzeti od zakonske zaštite i osiguranja. Konferencija je donijela rezoluciju koja je identična odlukama II kongresa URSSJ-a. III redovni kongres URSSJ-a, u Sarajevu 1934. godine, u svom izvješčaju o stanju poljoprivrede, nerazmjernu u cijenama između industrijskih i poljoprivrednih proizvoda i nezaposlenosti poljoprivrednih radnika navodi rezoluciju Kongresa radničkih komora u kojoj se kaže da za poljoprivredne radnike nužno treba osigurati hranu do nove žetve, te: »kongres zahtjeva da se u svim općinama gdje ima ne-

zbrinutih poljoprivrednih radnika stvorio žitni fond. Svi vlasnici zemlje iznad 9 katastarskih jutara treba da u taj fond unesu u naturi po 5 kg žita i kukuruza po jutru. Žitnim fondom treba da rukuju paritetni odbori predviđeni uredbom Ministra socijalne politike i narodnog zdravlja za reguliranje uslova uposlenja radnika na poljoprivrednom radu. Savez poljoprivrednih radnika bio je teško pogođen sve dubljom krizom koja je zahvatila ogromne mase naših poljoprivrednih radnika. Položaj ovoga svijeta je toliko očajan da oni nisu u stanju da doprinesu čak ni dva dinara mjesečnog uloga za svoj Savez. A ukoliko su manje u stanju bili svoj Savez materijalno da održavaju, utoliko više su od njega i moralno tražili. Veliki ugled koji je ovaj Savez aktivnim radom među poljoprivrednim radnicima i u javnosti stekao, u ogromnoj je nesrazmjeri sa brojem onih koji su bili u stanju da dadnu članski ulog i da budu registrirani u statistici urednog sindikalnog članstva.³⁷⁵

II redovni kongres Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika Jugoslavije 29—30. ožujka 1935. godine u Novom Sadu

Savez je do 1934. godine izgubio gotovo sve članstvo. Na kongresu URSS-a u Sarajevu reklo se da je na pad članstva utjecala »strašna privredna kriza koja pogađa poljoprivredni proletarijat do te mjere da je on materijalno nesposoban da uzdržava svoj savez«. Broj članova opao je za osam tisuća. Na pad članstva utjecala je i borba koja se je vodila protiv komunista unutar Saveza. O tome je Bogdan Krekić na spomenutom kongresu rekao: »I tako ne možemo tvrditi da nije bilo novih napada u cilju slabljenja našeg pokreta izvedenih čelijskim radom. Mi smo i te nasrtaje suzbijali i pokazali da nećemo dozvoliti da nam se snage podriju. Ovakav je slučaj bio u Subotici. Raspustili smo podružnice i nećemo prezati da se najenergичnije do kraja branimo protiv miniranja našeg pokreta. Onima koji to čine preporučujemo: ako im treba terena za svoj ovakav rad neka stvore sebi svoj pokret.« To savjetovanje i privatiziranje Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika i odbijanje da ga se povede u borbu, po tvrdnji tadašnjih komunista, bio je stvarni uzrok opadanju članstva.

³⁷⁵ Radničke novine, Zagreb, 21. IX, 19. XII 1930; 23. I, 20. i 27. III, 3. i 10. IV, 15. i 22. V, 17. VII 1931; 13. X 1933. Izvještaj uprave URSSJ-a II redovnom kongresu, str. 29—30; Izvještaj izvršnog odbora URSSJ-a III redovnom kongresu, str. 23. i 44.

Od 1932. godine oživjele su akcije poljoprivrednih radnika pod vodstvom komunista koji su ulazili u URSSJ. Dok je Savez sve više gubio svoju ulogu, oživio je rad paritetnih komisija. U Kikindi, na zahtjev poljoprivrednih radnika, 1932. je godine gradska uprava bila primorana da dijeli nezaposlenim radnicima brašno. Kada je 1933. ta pomoć obustavljena, došlo je do demonstracija dvije tisuće radnika i hapšenja vođa demonstranata. Gradska uprava bila je prisiljena da nastavi s davanjem pomoći. Godine 1933. sazvan je u Vrbasu paritetni odbor za utvrđivanje uvjeta rada pri žetvi. U Senti su radnici tražili pet jutara na jednu kosu, za košenje »ris« 10 posto, kukuruz 1/3 (dobili su 1/4), zabranu košenja žetelicama, te nadnice veće za 3,5 posto — 4,5 posto u vršidbi i hranu. Godine 1934. pokreti poljoprivrednih radnika postaju brojniji, osobito u vrijeme žetve i vršidbe. U Bačkom Petrovu Selu došlo je 1934. godine do obustave rada oko 700 radnika koji su radili na 30 vršalica, zbog smanjenja udjela radnika u »risu« na 2,5 posto (umjesto tri posto). U Vrbasu poljoprivredni radnici zahtijevaju kruha, ogrjeva i posao. U Kuli, u travnju 1934. godine na konferenciji radnika zaposlenih na vršalicama tražilo se sniženje doprinosa za osiguranje. U Vrbasu je postignut sporazum po kojem su vlasnici vršalica od osam posto prinosa ustupili radnicima na vršalicama tri posto. Na kongresu su bila samo 442 ispravna člana u 26 podružnica, od 11.000 koliko ih je bilo krajem 1930. Prema uplaćenju kvoti centrali URSSJ-a, 1931. god. bilo je 3.758 članova, 1932. godine 2.280 članova, 1933. godine 1.324 člana, 1934. godine 520 i 1935. god. 442 člana. Dakle, veliki pad broja članova vezan je uz 1934. godinu, uz raspuštanje podružnica koje su bile komunistički orijentirane. Savez nije imao sredstava da šalje govornike po skupštinama, da skuplja podatke o tarifno-štrajkškim akcijama, niti je mogao pokrenuti štampu na tri jezika. Nije mogao svojim sredstvima plaćati sekretara, ni kvotu URSS-u, pa ni izvršavati svoje obaveze prema URSS-ovoj štampi.

Evo kako *Ujedinjeni sindikati* prikazuju rad kongresa: »Izvještaj sekretara pokazuje prihode Saveza u iznosu od 190.141 dinara za vrijeme od 1. aprila 1930. do 15. marta 1935. i rashod u iznosu od 189.750 dinara. Osim toga, imala je prihod aprovizacije 13.039, posredovanje rada 35.200 dinara i statistička služba 11.405 dinara, ukupan promet iznosio je, dakle 238.380 dinara. Kongresu je bio podnešen opširan i vrlo dokumentiran usmen izvještaj Đure Hadnađeva, koji je naišao na dobar prijem. Poslije opširne diskusije kongres je jednodušno primio rezolucije koje iniciraju u raznim

pravicima zaštitu i osiguranje poljoprivrednih radnika. Kongres je bio na visini i iznio mnoštvo konkretnih zahtjeva koji mogu da posluže kao baza za intervenciju vlasti u cilju popravka položaja poljoprivrednih radnika, koji zaista nemaju čime da se pohvale. Poslije kongresa sekretar Saveza Hadnađev je sa jednom deputacijom radnika obišao nadležna ministarstva, obrazložio traženja kongresa i urgirao za donošenje i primjenu zaštitnih mjera. Dakle, informacije su se uglavnom bavile finansijskim sredstvima, a rad kongresa sveo se na to da je iznio mnoštvo zahtjeva koji mogu da posluže kao baza intervencije vlasti.

Poslije II kongresa Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika, od ožujka 1935, do III kongresa u studenom 1937, broj podružnica i broj članova naglo raste. Godine 1936. Savez je, prema izvještaju za III kongres, imao 159 podružnica, a 1937. godine 211 sa 23.734 člana. Savez je 1936. godine uplatio kvotu URSS-u za 2.729 članova. Savez se u to vrijeme afirmirao kao klasno-borbena i revolucionarna sindikat. Samo 1936. godine vodio je Savez više od 100 štrajkova, koji su se u pojedinim mjestima pretvarali u opće. Tako je, na primjer, štrajk u svibnju 1936. godine u Bečeju obuhvatio sve radnike u bečejskom srezu, kojih je bilo više od sto tisuća. Slični štrajkovi vodili su se u Elemiru, Kikindi, Melencima i drugim mjestima. Osobito je mnogo štrajkova bilo poslije 1936. godine, i to uglavnom uspješnih, jer su počeli ujedinjavati ekonomske i političke zahtjeve. Od tih štrajkova navodimo prema prikazu Arpada Lebla velik štrajk u Malom Idošu, Nadalju, Srbobranu i Topoli. I u Kuli je došlo do obustave rada koja se, zbog odbijanja poslodavaca da primijene postignuti sporazum, pretvorila u opći štrajk u kojem su, pored poljoprivrednih radnika, sudjelovali i građevinski i tekstilni radnici. Vlast je taj štrajk nazvala komunističkim ustankom.

Najveći pokret bio je u Kikindi, gdje su poslodavci sabotirali rad paritetnih odbora. Štrajk je izbio i u ciglanama u kojima je radilo više od 100 radnika, rad su obustavili i molersko-farbarski, stolarski radnici, metalci i mlinari. U generalnom štrajku sudjelovalo je pet do šest tisuća radnika. Policija je pohapsila funkcionare, a žandari su pokušali da jurišem rasture radnike koji su logorovali na sajmištu punih četrnaest dana. U vrijeme štrajka sklopljen je čitav niz kolektivnih ugovora. Sklopljen je i kolektivni ugovor između zemljoradnika i poljoprivrednih radnika i sluga. Poljoprivredni radnici su obustavili rad i u Idošu i Padeju. U Moravici je došlo do obustave rada sa zahtjevom da se uvede 10-satni

radni dan s nadnicom od 25 dinara. Radnici su pobijedili u štrajku. U Srbobranu je rad napustilo 500 radnika zaposlenih kod veleposjednika, veleindustrijalaca i krupnog bankara G. Dunderskog, kojima su se priključili i radnici ostalih velikih posjeda. Pred općinskom zgradom okupilo se oko dvije tisuće štrajkaša koji su demonstrirali. Radnici su zahtijevali 10 satni radni dan i plaću od dva dinara na sat. Štrajk je narastao do osam tisuća štrajkaša. U Stanišiću su radnici zahtijevali dva dinara na sat, hranu, a kod kosidbe 35 dinara nadnice s hranom ili 40 dinara bez hrane. Za kovanje kukuruza tražili su 50 dinara po jutru, a za branje kukuruza 1/10 s hranom ili 1/8 bez hrane. U Adi su radnici tražili nadnicu od 22 dinara umjesto 10 dinara. Došlo je do masovnog štrajka i hapšenja rukovodilaca štrajka. Štrajkom su radnici dobili 20 dinara i pri vršidbi 4,5 posto umjesto prijašnjih 2,5 posto. U Bečeju su se poljoprivredni radnici okupili u središtu grada 4. ožujka 1936, u vrijeme trajanja sastanka paritetnih odbora, očekujući rezultate pregovora. Njima su se pridružili i industrijski i zanatski radnici. Trgovalke radnje bile su zatvorene. Policija je uhapsila mjesne radničke funkcionare. Uzrujana masa radnika prodrla je u općinsku zgradu i oslobodila ih. Radnici su cijelo prijepodne gospodarili Bečejom. Žandari, koji su došli iz drugih mjesta, hapšili su sudionike nekoliko sljedećih dana. Usprkos nastalom teroru, radnici su pobijedili. Paritetni su odbori utvrdili nadnice za zimске mjesce od 15 dinara s hranom ili 20 dinara bez hrane, za proljetne 25 i 30 dinara, a za ljetne 35—40 dinara. Za žetveni »ris« dobivali su radnici 100 kg s hranom i 10 dinara u gotovu. »Ris« pri vršidbi iznosio je 4,5 posto, za šećernu repu 25 posto, branje kukuruza 20 posto. U Subotici su se štrajkaši okupili na žitnom trglu i oko radničkog doma. Radnici su puna tri dana odbijali napade policije. Radnici iz cijelog velikog subotičkog hatara, salaša i pustara bili su u gradu. Izvojevana je velika pobjeda. Povećan je »ris« pri žetvi, za ovas i pri vršidbi. U Melencima su radnici stupili u štrajk pod rukovodstvom E. Kevrešana. U trenutku obustave rada podružnica je imala tri tisuće članova. U Velikom Bečkereku (Zrenjaninu) štrajkalo je 1937. godine 900 štrajkaša koji su radili na 36 vršalica. Godine 1937. i 1938. vodilo se oko 50 štrajkova.

Prema izvještaju Radničke komore Novi Sad, u lipnju 1936. godine bile su u poljoprivredi obavezno osigurane samo 734 osobe.

ZSPRJ je uz tarifne i štrajkaške borbe vodio i dalje akcije za zaštitu poljoprivrednih

radnika. Savez je, u zajednici s Radničkom komorom, činio napore da se položaj poljoprivrednih radnika regulira posebnim propisima, ali u sklopu općega radničkog osiguranja. Tako je tražio da poljoprivredni radnici budu obuhvaćeni nadležnošću Radničke komore, jer im je prirodno mjesto među ostalim radnicima. Međutim, u objavljeni nacrt Uredbe o poljoprivrednim komorama, u travnju 1936, ušla je odredba prema kojoj poljoprivredni radnici ulaze u tu komoru. Na anketi 11. srpnja 1936. u Novom Sadu Radnička komora i delegati poljoprivrednih radnika »jednodušno su konstatali da bi poljoprivredni radnici imali čistu štetu od zajednice u jednoj ustanovi s poljoprivrednim posjednicima. Zbog ovisnosti u radu i čitavog niza drugih razloga poljoprivredni radnici ne bi imali nikakvog utjecaja na rad komore u kojoj se nalaze i njihovi poslodavci, a umjesto zaštite njihov položaj bio bi pogoršan.«

Interesi radnika i posjednika različiti su, sukobi bi bili neizbježni, a time bi i djelatnost tih ustanova bila u klici ugušena. »Osim toga, poljoprivredni radnici zbog sezonskog karaktera rada u poljoprivredi, upućeni su da dobar dio godine provedu na radu u različitim industrijskim poduzećima. Samim tim, oni kroz radničko osiguranje, potpadaju pod zaštitu radničkih komora. Njihovo izdvajanje bilo bi stoga u oprečnosti s propisima u Zakonu o zaštiti radnika.« Kriterij pripadništva u djelokrug poljoprivredne komore trebalo je da bude prosječna količina zemljoposjeda koja može da osigura egzistenciju obitelji od četiri člana. »Svi oni koji su upućeni da žive od zarade u najmu imaju drugačije interese od posjednika. Zato njih Uredbom ne treba obuhvatiti. Umjesto pripadništva poljoprivrednim komorama mi ovom prilikom postavljamo zahtjev da poljoprivredni radnici dobiju i formalno pravo zaštite od Radničke komore, od ustanove u kojoj imaju zaštitu svi njihovi drugovi, zanatski i industrijski radnici.«

Predsjedništvo Centralnog odbora za posredovanje rada formiralo je komisiju koja je trebala da provjeri statističke podatke o broju i položaju poljoprivrednih radnika u Vojvodini i Srijemu. U radu komisije pored ostalih sudjelovao je i sekretar Saveza Đuro Hadnadev. Komisija je anketirala općinsku upravu Bavanište, srez Kovin, općinu Vračev Gaj i Straža, srez Bela Crkva, Veliko Središte, srez Vršač, Alibunar, srez Alibunar, Kovačicu, srez Kovačica, Melence i Novi Bečej, srez Novi Bečej, Mokrin, srez Vel. Kikinda, Horgoš, srez Senta, Bajmok, srez Sombor, Bačku Topolu i Koloniju Karkatur, srez Bačka Topola, Stari Sivic, srez Sombor, Srbobran, srez Stari Be-

čej, Ilok, srez Ilok, Divoš, srez Sremska Mitrovica, Buđanovci, srez Ruma. Donosimo nekoliko karakterističnih primjera utvrđenih tom anketom.

Općina Bavanište (kotar Kovin) ima ukupno 6.488 stanovnika. Hatar općine je oko 22.000 kat. jutara. Obradive zemlje ima 19.400 katastarskih jutara. Bez zemlje, odnosno s manje od četiri katastarska jutra ima oko 110 obitelji u toj općini. Ako se uzme u obzir plodnost zemlje u Banatu, onda proizlazi da su sve ove obitelji upućene bilo isključivo ili djelomično na najamni rad, jer im njihov prihod nedostaje za ishranu u toku godine. Mogućnost zarade postoji isključivo u proljeće, ljeto i jesen. Proljetna nadnica iznosi 8—10, ljetna od 12—15, a jesenska od 10—12 dinara. Nadnice su bez hrane i komencije. Ako se radi u »risu« (na udio) zarade se kreću u žetvi od 35—40 kg po kat. jutru, u kukuruznoj berbi od 25—30 kg. Radnici su godišnje zaposleni između 70—80 dana. Mještani nemaju mogućnost da se zaposle u drugim privrednim granama ili u susjednim općinama. Zbog malih površina posjeda ne upotrebljavaju se poljoprivredni strojevi.

Općina Straža (kotar Bela Crkva) ima 1.500 stanovnika, a područje općine iznosi 2.200 katastarskih jutara, od čega je obradivih 1.900 jutara. Nadnice se kreću u proljeće od šest do osam dinara, ljeto od osam do deset dinara, a u jesen sedam do devet dinara. Uz nadnice ne daje se hrana. »Ris« u žetvi je 50—60 kg, a u berbi kukuruza 15—20 kg po katastarskom jutru. Radnici su godišnje zaposleni jedva 40 do 50 dana. Općina Kovačica (kotar Kovačica) ima 5.335 stanovnika, uglavnom Slovaka. Općinski teritorij iznosi 8.195 kat. jutara, od čega je 6.393 obradivo. Općina je agrarnom reformom podijelila 300 jutara. U Kovačici ima oko 50 obitelji koje nemaju nimalo zemlje. Zemlje do jednog jutra ima oko 150 obitelji, a oko 200 njih ima dva do četiri jutra. Nadnice se kreću u proljeće od osam do 10 dinara, ljeto 10—15, a u jesen 8—10 dinara. U nadnice nije uračunata hrana. U berbi kukuruza posjednici su prekinuli s praksom izdavanja na »ris«, već te poslove daju u nadnice koje se kreću od osam do 10 dinara, bez hrane i komencije. Mogućnost zaposlenja postoji 40—50 dana u godini. Mogućnosti drugog zaposlenja nema, jer ni u mjestu, a ni u okolini nema veleposjeda, ni bilo kakve industrije.

Općina Mokrin, kotar Velika Kikinda, ima 10.000 stanovnika. Općinski hatar je velik 26.500 kat. jutara, od toga obradive zemlje ima 23.700 kat. jutara. Agrarnom reformom podijeljeno je oko 4.000 jutara. U Mokrinu ima

oko 200 obitelji bez ikakve zemlje. Proljetna nadnica kreće se od šest do sedam dinara, ljetna od 12 do 15, a jesenja od osam do 10 dinara, bez hrane. Za vađenje šećerne repe plaća se 200 dinara po jednom jutru. U posljednje vrijeme širi se običaj tzv. »orbarenje«, što znači da je radnik, koji radi na udio obavezan da odradi još besplatno dva dana poslodavcu po svakom primljenom jutru koje je dobio na obradu u »risu«. Taj besplatan posao poslodavci traže da radnik odradi baš onda kada je sezona tako da radnik u to vrijeme ne može tražiti zaradu na drugom mjestu. U toku jedne kalendarske godine radnici su zaposleni od 40—50 dana. U blizini nema nikakve industrije, a ni većih posjeda, gdje bi se poljoprivredni radnici mogli zaposliti tokom godine.

Općina Horgoš, kotar Senta, ima 9.746 stanovnika. Općinski Hatar iznosi 19.500 kat. jutara, od toga je obradivo 16.000 jutara. Agrarnom je reformom kolonistima podijeljeno 4.800 jutara. Mještani nisu sudjelovali u toj diobi zemlje. Horgoš ima oko 500 obitelji bez zemlje, oko 400 ima zemlju od jednog do tri jutra, a oko 500 obitelji ima od tri do pet jutara zemlje. Uslijed raznolikosti kultura, poljoprivredno radništvo živi nešto bolje. Ako nema mogućnosti zaposlenja u vinogradarstvu, ta mogućnost postoji na uzgajalištima paprika, žitarica, vrtlarstva i voćarstva. Za stalne vinogradarske radnike mogućnost zaposlenja kreće se od 180—200 dana godišnje, a za ostale 100—150 dana. Proljetna nadnica je osam, ljetna 20, a jesenja 14 dinara. U žetvi je »ris« (udio) 75 kg po kat. jutru s nešto komencije. Kukuruz se obrađuje za nadnicu. U mlinarsko-papirarskoj industriji pomoćne radnice zarađuju dnevno šest do sedam dinara. Sezona tih radova traje tri do četiri mjeseca u godini.

Hlok ima 5.888 stanovnika. Općinsko područje je obuhvaća 14.650 kat. jutara, sva zemlja je obradiva. Zemlja koja je dodijeljena agrarnom reformom u prihodima podbacuje, jer se čas oduzima onome kome je prvobitno dodijeljena, a čas mu se vraća. Zemlje nema oko 250 obitelji. Od jednog do pet jutara ima 250 obitelji. Proljetna nadnica iznosi osam do 10, ljetna 12—15, a jesenja 10—12 dinara, bez hrane. Vinogradarskim radnicima plaća se prosječno nadnica od 20 dinara dnevno bez hrane. »Ris« se daje na taj način što je radnik pored žetve obavezan da obavli i vozidbu u vršidbu žita. Taj se »ris« kreće, s vršidbom 100 kg po jutru, a bez vršidbe 60—70 kg. Kukuruz se obrađuje u »risu« na šesti dio, a berba za 40 kg po jutru. Žetva i kukuruzna berba daje se bez komencije. Mogućnost zaposlenja kreće se od 70—80 dana u godini. Mogućnosti

drugog zaposlenja nema. I ovdje poljoprivredni radnici tokom zime pozajmljuju od posjednika životne namirnice, da bi mogli prezimiti zimu, a taj zajam odrađuju u sezoni i tako padaju neprestano iz jednog duga u drugi.

Opći pad cijena poljoprivrednih proizvoda neposredno je utjecao na pad nadnica, bilo u novcu bilo na udjelu (»risu«) zato što je posjednik, da bi mogao udovoljiti svojim drugim potrebama (industrijski proizvodi, porezi itd.), čija je cijena bila visoka i nesrazmjerna cijenama poljoprivrednih proizvoda, morao pribjeći smanjenju troškova obrade zemlje. Posljedice opadanja mogućnosti zapošljavanja na selu i pada nadnica poljoprivrednih radnika najviše su se osjećale u industrijski razvijenim gradovima. U nemogućnosti da nađu zaradu na selu, poljoprivredni su radnici masovno odlazili u gradove i tamo tražili zaradu. U gradovima su, ako bi našli posao, obarali nadnice gradskim radnicima.

Komisija je na temelju zapažanja i podataka, kojima je raspolagala Javna burza rada i Zemaljski savez poljoprivrednih radnika, predložila da se za zbrinjavanje dvadeset tisuća bezzemljaša i četrdeset tisuća siromašnih seljaka koji se ne mogu zaposliti, a nemaju od čega da žive, osiguraju zakonskim putem, posredstvom socijalnih odbora, koji bi se osnovali pri općinskim upravama, sredstva za život. Ti odbori bi trebali namaknuti sredstva tako da se svako jutro obradive površine oporezuje s kilogramom žita, što bi se, uz materijalnu pomoć banovine i općine, stavljalo socijalnim odborima na raspolaganje, a oni bi u doba mrtve sezone »pristupali otvaranju javnih radova na kojima bi se zapošljavali poljoprivredni radnici, koji su upućeni na pomoć. Nagrada za rad na javnim radovima bila bi u naturi, tj. u žitu. Da bi se ovom pomoći u što većoj mjeri direktno koristili radnici, morale bi se odabrati onakve vrste javnih radova koje ne bi iziskivale velikih investicija. U prvom redu bi moralo doći u obzir isušivanje ritova i močvara. Ovim isušivanjem dobila bi se plodna zemlja koju bi mogao dobiti izvjestan broj poljoprivrednih radnika.«

Na VI kongresu radničkih komora, koji je održan u Beogradu 26. i 27. veljače 1936, Đuro Hadnadev je govorio o rezultatima ankete. Iznoseći primjere iz vinogradarstva rekao je: »U Vršcu, 19 radnika koji izdržavaju 52 člana porodice radili su 3.896 dana u godini i zaradili za jednu godinu 67.040 dinara. Prosječna zarada svakog pojedinog radnika iznosi 3.627 dinara, prosječno su radili 173 dana za nadnicu od 20 dinara. To znači da su za izdržavanje svakog člana obitelji zaradili 2,58 dinara na

dan. Još je gore u Iločkom kotaru, 27 radnika uzdržava 73 člana porodice. Radili su godišnje 3.790 dana, zaradili 51.000 dinara, što znači da su u prosjeku pojedinci radili 147 dana godišnje, a da je prosječna nadnica iznosila 12,86 dinara. Sredstva za izdržavanje svakog člana obitelji iznose samo 1,55 dinara dnevno. Već i ta sredstva posve su nedovoljna za život, a kako ta sirotinja živi kada se razboli i kad je nezaposlena? Nije rijetko vidjeti zdrave radnike od 30 godina s petero i šestero djece da idu i prose. Do danas se nije ništa ili se vrlo malo učinilo da se njihov položaj popravi. To u Vojvodini nije više problem samo Saveza poljoprivrednih radnika. Taj problem je društveni, nacionalni i državni. Jer ako država misli da dvije stotine tisuća radnika, pomnoženo sa tri što iznosi skoro milion duša, treba da živi od tisuću do tisuću petsto dinara godišnje, kriza o kojoj se govori već 5 godina neće se moći završiti.»

Prije III kongresa Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika ponovo je počeo oživljavati pokret poljoprivrednih radnika u Hrvatskoj i Slavoniji, gdje je, prema nekim ocjenama, bilo oko pedeset tisuća poljoprivrednih radnika. Savez je imao svoje podružnice u Aljmašu, Čuzi, Dalju, Irigu, Krčedinu, Kutjanu, Miluševcima, Pleternici Rumi, Sunji i Zmajevcu. Savez je u lipnju 1936. godine organizirao na državnom dobru »Belje« oko 1.500 radnika i izveo uspješan tarifni pokret koji je umnogome poboljšao njihov materijalni položaj. Treći kongres održao se 21. studenog 1937. g. Svim podružnicama Saveza rukovodili su komunisti. Izvještaj Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika za 1935—1937. godinu napisao je Svetozar Marković Toza. Delegati podružnica predstavljali su 211 mjesnih organizacija Saveza. Svaki 50 članova biralo je po delegata, a na svakih daljih 50 još po jedan. Kongresu je prisustvovalo 220 delegata. Na kongresu je došlo do sukoba oko izbora nove centralne upra-

ve. Iako je kongres razriješio dužnosti staru centralnu upravu, ona je odbila da dade ostavku, zahtijevajući od kongresa da je ponovo bira. Na to se policija umiješala, raspustila kongres i spriječila da komunisti preuzmu upravu Saveza u svoje ruke. Tako je stara uprava i dalje ostala na čelu Saveza.⁷⁶

Poslije III kongresa Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika Jugoslavije, Centralna je uprava počela isključivati iz Saveza komuniste, delegate kongresa. Isključivale su se i čitave podružnice Saveza. Od 211 mjesnih organizacija ostalo ih je svega 49. Iz Saveza je isključen i Svetozar Marković Toza. U Centralnoj upravi, izabranoj na II kongresu 1935, bili su: Franjo Šeparović, vrtlarski radnik u Kamenici, predsjednik Saveza; Đuro Hadnađev, sekretar Saveza, L. Bede, L. Caut ml., A. Petrović, M. Potner, V. Raduljev svi iz Novog Sada; Baker iz Bačkog Dobrog Polja, Kurcinak iz Temerina, Beron iz Vrbasa, Kormoš iz M. Idoša i Paja Radojčić iz Kikinde, Petar Senji iz Velikog Bečkereka (Zrenjanin), St. Torma iz M. Idoša i J. Meš iz Indije kao članovi uprave. 15. ožujka 1939. sazvan je, u najvećoj tajnosti, IV kongres Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika. Na kongres nisu bile pozvane podružnice kojima su komunisti bili na čelu i najjače podružnice Saveza. Tako, npr., nije bila pozvana podružnica iz Velikog Bečkereka (Zrenjanina), koja je imala 1.478 članova i Subotice sa 1.472 člana. Masovno isključivanje komunista s funkcija u Savezu oslabilo je njegovu aktivnost i omogućilo među poljoprivrednim radnicima stvaranje režimskih sindikata Jugorasa.

⁷⁶ A. Lebl, *Sindikalna borba agrarnog proletarijata*, n. dj., 195—240; *Slobodna riječ*, 3. X 1937; *Ujedinjeni sindikati*, 5—6/1935, str. 93; 11—12/1937, str. 236; Središnja uprava za posredovanje rada, *Socijalni arhiv*, II, 1936; Izvještaj Radničke komore Novi Sad, 1936, str. 5; *VI kongres radničkih komora u Beogradu 26—27. rujna 1936*, Beograd, 1936, str. 45.

OBLASNI ODBOR ZEMALJSKOG SAVEZA POLJOPRIVREDNIH RADNIKA ZA SLAVONIJU SA SJEDIŠTEM U OSIJEKU

U Osijeku je 1936. godine za 11 sindikalnih podružnica formiran Oblasni sekretarijat Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika. Djelatnost sekretarijata u osječkom području bila je otežana zbog rada »Gospodarske sloge« koja je bila produžena ruka Hrvatske seljačke

stranke za akcije ekonomskog karaktera. Od 1935. godine ona ekonomski organizira sve pripadnike HSS-a. Kao totalitarna organizacija obuhvaćala je, pored seljaka zemljoposjednika, i poljoprivredne radnike, bogate i siromašne seljake i bezemljaše. »Gospodarska slo-

ga» je poduzimala akcije da bi održala i povisila cijene poljoprivrednih proizvoda. Negirala je klasne suprotnosti na selu iako je sama, kao opća ekonomska organizacija seljaka, postala popršte najizržitijih klasnih i političkih sukoba. Njome su zavlitali seoski bogataši tako da su njene mnoge organizacije postale oslonac hrvatske reakcije. Mišljenje da se svi interesi seljaka mogu ujediniti u jedinstvenoj organizaciji zastupao je i Vlatko Maček u svom govoru na skupštini »Gospodarske sloge« u svibnju 1937. godine. U tom je govoru tražio da »Gospodarska sloga« postane »instrument suzbijanja klasne suprotnosti na selu«. Iako se »Gospodarska sloga« na području Osijeka u svojim propagandnim akcijama založila za poboljšanje teških životnih prilika poljoprivrednih radnika, koji ništa ne posjeduju nego žive od rada na tuđim imanjima, od tih zahtjeva nije ništa ostvareno, pa ni ono što je na pregovorima s veleposjednicima obećano i zaključeno.

Reformisti u URSS-u u svojoj agitaciji na selu polazili su od stajališta da se seljačko pitanje u sklopu tadašnjega gospodarskog sistema ne može riješiti agrarnom reformom. U prilog tome navodilo se da je u Čehoslovačkoj dobilo zemlju tek 25 posto poljoprivrednih radnika, u Poljskoj 40 posto, u Estoniji 12 posto, u Letoniji nijedan (ondje su zemlju dobili samo sitni posjednici). U Rumunjskoj je poslije provedene agrarne reforme ostalo četiri stotine tisuća poljoprivrednih radnika bez zemlje, a u Jugoslaviji se njihov broj kreće oko sto tisuća. Agrarnom reformom i ukidanjem veleposjeda spriječena je revolucija. Njome se u državama istočne Evrope okoristilo samo oko 2,5 milijuna seljačkih obitelji. Po načelima socijalizma, seljačko pitanje ne rješava se razdiobom zemlje, već pravednom razdiobom rada i dobara. Selo se nalazi pred socijalnim slomom. Tko se buni protiv stanja i odnosa na selu, dolazi u opasnost da bude »izopćen iz narodnih redova«, što na selu znači biti stavljen izvan zakona. Na čelo općina došli su ljudi koji imaju povjerenje svog političkog vodstva, ali ne i svojih suseljanja. Općinske odbornike po selima pretežno čine najbogatiji seoski gazde. Seoska sirotinja bijedno prolazi i u »seljačkoj demokraciji«. Nju se tjera u domobranske formacije Narodne zaštite, koja je stvorna za zaštitu bogatih seoskih gazda. Seljaci bez radnika, kao ni radnici bez seljaka, nisu u stanju da se odupru najezdi kapitala. Socijalisti na selu pokreću pitanja koja su vezana uz najelementarnije potrebe seljačkog života. Prvenstvo imaju interesi seljaka bez zemlje i onih koji ne mogu živjeti bez najamnog rada. Zato protivnici socijalizma poku-

šavaju sve kako bi zaustavili širenje socijalističkih ideja na selu. Na selu postoji velika klasna diferencijacija. Velika je razlika između seljačkog gazde i seoskog proletera, kao i između bogatog gazde i siromašnog seljaka, koji sam obrađuje svoju zemlju i koji, i pored toga, ne može prehraniti sebe i svoju obitelj od prihoda sa svog zemljišta, pa mora da radi za nadnicu. Kao što je kapitalist u gradu protivnik socijalističkih ideja, tako je i seoski gazda protiv socijalističkih ideja seoskih proletera i siromašnih seljaka. Socijalistički radnički pokret na selu optužuje se da je internacionalno orijentiran. Socijalistički radnički pokret nije ugrozio nijednu naciju. Fašizam je posebno razvio borbu protiv radničkog internacionalizma. U obrani proleterskog internacionalizma isticalo se je da su akcije katoličke crkve i svih klerikalnih stranaka internacionalno povezane, te da je čitav kapitalizam kroz karte i trustove čvrsto povezan internacionalnim organizacijama. Borbu protiv klasnoga radničkog pokreta na selu šire oni koji sve poduzimaju da suvereno i totalno vladaju selom i seljačkim svijetom.

I komunisti u URSS-u ističu diferencijaciju koja usmjerava seljačko stanovništvo u dvije fronte: u frontu kapitalista grada i sela i u frontu gradskih i seoskih radnika i siromašnih seljaka. »Pogrešno je shvaćanje — pisao je *Radnik*, organ Pokrajinskog odbora URSS-a za Hrvatsku — »da je seljak svatko tko živi na selu. Na selu žive poljoprivredni radnici, kao i u gradu. Oni su najamnji radnici i njihov položaj je istovjetan kao i položaj svih ostalih proletera i radnika. Opće uzev, čak je i gori, jer oni rade po 60 dana u godini za mizernu nadnicu od 12—20 dinara dnevno. Seoski stanovnici veleposjednici, trgovci, itd. nisu seljaci, oni su kapitalisti koji jednako iskorištavaju radnu snagu poljoprivrednih radnika neposredno u procesu proizvodnje, kao i preko tržišta. Jedan od načina kako se seljaci osiromašuju je obaranje cijena seljačkim proizvodima. Trgovci koji su većinom dobro organizirani ucjenjuju seljake i do maksimuma iskorištavaju njihovu neorganiziranost. Trgovina »na zeleno« zahvaća široke razmjere. Seljaci daju mjesec—dva prije žetve svoju pšenicu 50 posto jeftinije nego što će biti tržišna cijena te pšenice poslije žetve, a koja je još uvijek niža za 20 posto do 30 posto od njene proizvođačke vrijednosti. Seljak pri prodaji »na zeleno« u najboljem slučaju dobiva 80 dinara, i to kada će tržišna cijena neposredno poslije žetve biti barem 160 dinara. Trgovac često ostavi zalihe pšenice u ambarima i u proljeće je prodaje onim istim seljacima po cijeni od 200 i više dinara. Ovaj se krug ponavlja iz go-

dine u godinu. Trgovac zelenaš dobro živi na seljačkoj grbači, a seljak ostaje pored napornog rada u vječnoj borbi za koru kruha. URSSJ posvećuje posebnu pažnju poljoprivrednim radnicima, moralno i materijalno ih podupire i nastoji da i oni stvore svoj sindikalni i kulturni pokret zato što »klasni interesi, solidarnost i svijest nalažu da svoje klasne druge u teškom položaju i opravdanju borbi za kraće radno vrijeme i veće plaće, za više slobode i za bolji život, pomažu i bodre. Drugo, što ljudi na selu danomice osiromašuju, mali seljak se masovno proletarizira. Najprije postaje poljodjelski radnik, nadničar, te budući da zbog prenapornog rada i male nadnice ne može opstati na selu bježi u gradove, u industrijske centre, da tu nađe rad i zaradu i tako spasi sebe i svoju obitelj od sigurne propasti. I treće, što proletarizirani seljak kada dođe u grad prihvaća bilo kakav posao, prihvaća da radi 12, 14 sati i više dnevno i time obara zaradu i pogoršava uvjete rada ostalim radnicima, što sigurno ne bi učinio da je prosvjećen i organiziran. Dakle, radničke i namješteničke sindikalne organizacije organiziranjem i prosvjećivanjem poljodjelskih i vinogradarskih radnika žele spriječiti konkurenciju među radnicima.«

Na konferencijama i skupštinama poljoprivrednih radnika u Slavoniji govorilo se o uspjesima koje je Zemaljski savez poljoprivrednih radnika postigao u Vojvodini. Izborio je 10 satno radno vrijeme, nadnice od 25 do 50 dinara, po jutru su radnici dobivali 100—139 kg, vršidbeni dio za radnike povišen je do pet posto a umnogome je popravljen i položaj zaposlenih radnika i namještenika na veleposjedima. Odlučnom i organiziranom borbom, a često i štrajkom uspio je Savez da poboljša položaj radnika i na državnom dobru »Belje«. Glavna direkcija tog dobra osporavala je pravo svojim poljoprivrednim radnicima da se učlane u Zemaljski savez poljoprivrednih radnika, jer da su »svi zaposleni na državnom dobru državni namještenici, te ne mogu pripadati ni jednoj organizaciji«. Uprava »Belja« počela je progoniti funkcionare i ugledne članove Saveza. 20. lipnja 1937. održala se u Kneževim Vinogradima skupština poljoprivrednih radnika na kojoj su bila zastupana brojna predstavništva radnika i namještenika zaposlenih kod 11 uprava državnog dobra »Belje«. Zastupani su bili i poljoprivredni radnici zaposleni kod privatnih gospodara iz niza baranjskih sela. Na skupštini je u ime Sekretarijata ZSRPJ-a iz Osijeka govorio Mirko Perinjac. Skupština je protestirala protiv uprave »Belja« koja je, u cilju da spriječi održavanje zbora, natjerala radnike da rade iako je bila nedjelja, prije-

teći da će otpustiti sve one radnike koji odu na zbor. Zbor je tražio da Savez za sve sezone »radnike odmah podnese zahtjeve Glavnoj direkciji državnog dobra »Belje« u Kneževu za utvrđenje primjerenih dnevnih i akordnih zarada, žetvenog i vršidbenog dijela, bolju hranu i skraćenje radnog dana na 10 sati, odnosno za vrijeme glavne sezone poljskih radova na najviše 12 sati dnevno, s potrebnim odmorima za doručak i o podne, a za stalne radnike i namještenike za što skorije donošenje »Službene pragmatike«, kojom će biti propisane ne samo dužnosti nego i odgovarajuća prava ovih radnika i namještenika.« Na skupštini je oko 100 sezonskih radnika iz Međimurja pristupilo u Savez, tražeći od njega zaštitu protiv Franca Kereca, šefa Burze rada u Murskoj Soboti, koji ih je prisilno učlanio u neku svoju organizaciju poljoprivrednih radnika. U Aljmašu je 27. lipnja 1937. godine održana osnivačka skupština podružnice ZSPRJ-a. Skupština je izabrala Upravni i Nadzorni odbor. Podružnica je brojala više od 30 članova. U Aljmašu je bilo više od 250 poljoprivrednih radnika. Prije osnivanja podružnice, radnici su bili učlanjeni u »Gospodarsku slogu«. »Osnivanjem svoje klasne sindikalne organizacije radnici u Aljmašu — rečeno je na skupštini — »koji su do tada bili pocijepani prema narodnostima, ujedinili su se.«

Sedamdesetak radnika državnog poljoprivrednog dobra »Topolovac« kod Siska, na kojem ih je u sezoni bilo zaposleno više od 200, nekoliko puta je pokušavalo da se sindikalno organizira, ali ih je uprava državnog dobra redovno zbog toga otpuštala. Radnici su bili većinom seljaci iz okolice Topolovca. Dijelili su se na tri kategorije: »deputatisti, mjesečari i dnevničari«. Deputatisti su bili vrst stalnih radnika, dobivali su plaću i ostale prinadležnosti. Za svaka tri mjeseca dobivali su 225 dinara, 675 kg žita, šest kg soli, tri kg šećera, tri m drva, kilogram govedine (tjedno), 2,5 l mlijeka (dnevno), te stan koji je imao jednu sobu i kuhinju. Govedinu nisu dobivali redovno svakog tjedna već najedanput četiri do pet kg, u prilikama kada se zakolje govedo. Ako se sve ovo preračuna u tekuće cijene dobivali su 1.603 dinara godišnje. Prema tome, radnik ne dobiva ni punih 18 dinara dnevno. Radnici mjesečari dobivali su mjesečno 180 dinara, 100 kg žita, četiri kg graha, osam kg krumpira, dva kg slanice, pola metra drva i litru mlijeka dnevno. To je ukupna vrijednost od 412 dinara. Prema tome, njihova dnevica nije iznosila ni punih 14 dinara dnevno. Radno vrijeme ovih radnika trajalo je 16—18 sati dnevno. Većina ih je radila sa živadi i blagom. Ako radnik ne dođe na vrijeme na posao oduzimalo mu se

mlijeko na 10, a u mnogim slučajevima i na 30 d.na! Ostali radnici, dnevničari, dobivali su dnevno 10 dinara »čiste zarade« za 16-satno radno vrijeme.

U travnju 1937. godine vodila je podružnica ZSPRJ-a u Dalju uspjeti tarifni pokret. Povišene su nadnice na 20 dinara na dan, a kod godišnje plaćenih radnika po vinogradima 17,14 dinara na dan. Poljoprivredni radnici u Dalju radili su u prosjeku 175 radnih dana u godini. Prema tome godišnje su po novom ugovoru zarađivali 3.500 i 3.000 dinara. Kada su počeli poljski radovi 1938. godine, mjesni kulaci i veći posjednici pokušali su sniziti nadnice na stanje prije 1937. godine. Podružnica je tražila dalje povećanje nadnica. Na skupštini poljoprivrednih radnika, koja je održana 13. ožujka 1938. u Dalju, radnici su protestirali što vlasnici zemlje i vinograda nisu htjeli pristupiti pregovorima za utvrđivanje nadnica za 1938. godinu. Radnici su zahtijevali da nadnice poljoprivrednih radnika utvrđuje općinski paritetni odbor, kao i u Vojvodini. U vezi s tim skupština je donijela rezoluciju u kojoj se pozivaju poljoprivredni radnici Hrvatske i Slavonije da se organiziraju u Zemaljski savez poljoprivrednih radnika. Ta rezolucija glasi: »Jednodušno ustanovljamo da je naš ekonomski i socijalni položaj vrlo nepovoljan i da je potrebno jače nastojanje da se on poboljša. Kao jedna, iako ne i jedina mjera koju se treba poduzeti za popravak našeg položaja je, da se važno Naredjenja Ministarstva socijalne politike od 26. VI 1928. g. ZR br. 6994 protigne i na Savsku banovinu, gdje također ima veliki broj zemljišnih posjeda i poljoprivrednih radnika, kao što je to slučaj u Dunavskoj banovini. Pozivaju se svi poljoprivredni radnici u Savskoj banovini, da odmah stupe u redove Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika u Novom Sadu i da tako organizirani pведу borbu za realiziranje u ovoj rezoluciji izloženih zahtjeva.«

Sutradan, 14. ožujka 1938. g. obustavili su rad radnici nekih vinograda. Strajk se odmah proširio na sve radnike zaposlene u poljoprivredi. Prema pisanju štampe disciplina i red među štrajkašima bili su uzorni. Na zahtjev Sekretara Zemaljskog saveza, sresko načelstvo u Osijeku sazvalo je 21. ožujka u općinskom domu u Dalju zasjedanje općinskoga paritetnog odbora. Oko općinske kuće i u dvorištu općine sakupilo se, čekajući na rezultat pregovora, više od tisuću poljoprivrednih radnika. Blokiral su izlaz iz općine. Oko sedam sati uvečer izgubili su strpljenje, tako da je predstavnik Saveza morao napustiti pregovore i obavijestiti sakupljene radnike o ponudama poslodavaca. Radnici su odbili te prijedloge.

Nakon što su dobili riječ predstavnika sreskog poglavarstva da će se štrajkaškim zahtjevima udovoljiti, vratili su se radnici poslije osam dana štrajka na posao. 24. ožujka sklopljen je kolektivni ugovor s poslodavcima. Utvrđeno je 10-satno radno vrijeme i prosječna nadnica od 25 dinara na dan. Minimum je za poslove koje obavljaju djeca bio 12 dinara, a maksimum 60 dinara dnevno, bez hrane ili 50 s hranom. Prosječna dnevna zarada povećana je prema tome za 25 posto ili godišnje za 875 dinara. Za 175 radnih dana radnik je sada dobivao 4.375 dinara.

Na skupštini koja je održana 27. ožujka, nakon opširnog referata i izvještaja o toku i rezultatima pregovora, radnici su jednoglasno prihvatili sklopljeni kolektivni ugovor: »1. laki poslovi: pljevljenje žitarica i hmelja, biranje graha dnevno 12 dinara; 2. teži poslovi: sijanje kukuruza, sušenje sijena, čupanje i mlacenje graha, branje hmelja i sijčenje glava suncokreta dnevno 18 dinara; 3. teški poslovi: oranje sa konjima, upravljanje s plugom, kopanje svih vrsti, branje kukuruza, sječa kukuruzovine, kupljenje i slaganje sijena, sječa suncokreta, vađenje krumpira, vožnja i razbacivanje đubreta dnevno 22 dinara, iznimno od gornjih kopanja za kopanje kukuruza dnevno 20 dinara; vađenje šećerne repe dnevno 25 dinara, prvo kopanje kukuruza po k. j. 75 dinara; drugo kopanje kukuruza po k. j. 65 dinara; vađenje, čišćenje, obrezivanje, slaganje i pokrivanje sa listom šećerne repe po k. j. 350 dinara; 4. Najteži poslovi: kosidba svih vrsta stočne hrane, nošenje vreća, krupljenje kukuruza, dnevno 45 dinara; sa hranom 35 dinara; sječa kudjelje sa hranom dnevno 30 dinara, bez hrane 40 dinara, sječa kudjelje po k. j. uz 1 kg slanine 300 dinara; branje kukuruza po k. j. i sječa kukuruzovine 170 din; branje kukuruza po k. j. 110 dinara; sječa kukuruzovine po k. j. 60 dinara, branje kukuruza do 25 mtc i sječa kukuruzovine na »ris« na osmi dio, a preko 25 mtc na deseti dio.

Zetva žitarica po k. j.: a) slabo žito 80 kg zrna, 5 kg brašna, 0,50 kg slanine i 5 dinara; b) bolje žito 100 kg zrna, 5 kg brašna, 1 kg slanine i 5 dinara; c) dobro žito 120 kg zrna, 5 kg brašna, 1,50 kg slanine, 10 dinara; d) polegnuto žito 150 kg zrna, 5 kg brašna, 1,50 kg slanine i 10 din.

Koje žito se imade smatrati slabim, boljim, dobrim i polegnutim, određivati će sporazumno poslodavac i poljoprivredni radnik, a u slučaju nesporazuma odlučit će općinski procjenitelji kao pojedinci. Za ukoveljano žito ostaje slobodna pogodba između poslodavca i radnika. Kosidba žitarica u nadnicu bez hrane,

dnevno 60 din, sa hranom 50 din, rukovodač bez hrane, dnevno 40 din, a sa hranom 30 din, sлагanje žita u komore dnevno 35 din, tovarenje u kola snopove 25 din.

Vršidba: 3 posto zrna sa hraniocem, a 2,70 posto bez hranioca.

Kosidba po k. j.: a) kosidba djeteline I i grahorice 100 din; b) kosidba djeteline II i livada 70 din.

Vinogradarski poslovi: 1. đubrenje vinograda dnevno 20 din; 2. odgrtanje dnevno 22 din; 3. rezanje najmanje dnevno 25 dinara, a specijalni stručni rezači dnevno 30 dinara; 4. tačkanje dnevno 20 din; 5. kopanje dnevno 22 din; 6. prskanje prvo i drugo dnevno 30 din; prskanje treće i četvrto prepušta se slobodnoj pogodbi; 7. vezivanje i zalamanje dnevno 30 dinara; 8. branje: putunjaši dnevno 20 din; gnjetači dnevno 22 za 10 sati rada, a za svaki daljnji sat 2,75 din po satu, berači 25 din; 9. polaganje dnevno 25 din; 10. zagrtanje dnevno 25 din; 11. kalemljenje dnevno 35 din ili od komada prema pogodbi poslodavca i radnika.

Navedene dnevnicke smatraju se kao minimalne, te se ne smiju smanjiti, ali se mogu povisiti. Ranije sklopljeni akordni godišnji poslovi imaju se preinačiti tako da se dovedu u sklad sa gornjim nadnicama. Radno vrijeme je 10 sati dnevno. U slučaju spora između posjednika i radnika o primjeni sporazuma mjerodavno je Sresko načelstvo u Osijeku, koje će kao opća upravna vlast prvog stupnja rješavati i sve sporove koji se budu tokom vremena pojavili između posjednika i radnika.

Na izvanrednoj godišnjoj skupštini Podružnice ZSPRJ-a u Dalju, koja je održana 12. lipnja 1938, govorilo se o zategnutim odnosima između radnika i poslodavaca. Skupština je prihvatila izvještaj podružnice o proteklom radu, dala razrješnicu staroj i izabrala novu upravu.

Dok je borba u daljskoj općini ulazila u završnu fazu, radnici a aljmaškoj i erdutskoj općini spremali su se na otvorenu borbu s poslodavcima, kako bi skratili radno vrijeme na 10 sati i povisili nadnice. U Aljmašu je 3. travnja 1938 održana skupština 150 poljoprivrednih radnika. Njihov je položaj bio gori od položaja poljoprivrednih radnika u Dalju. Prosječna dnevna zarada iznosila je 16 dinara što znači da su za 175 radnih dana godišnje zaradivali 2.800 dinara. Kada se ta sredstva podijele na četvorčlanu obitelj, seljaci u ovoj općini zaradivali su 1,92 din dnevno po članu obitelji.

Poljudjelski i vinogradarski radnici u Erdutu održali su skupštinu 10. travnja 1938. godine. U erdutskoj općini bilo je oko 150

poljoprivrednih radnika. Više od sto radnika živjelo je isključivo od nadnice, 50 ih nije imalo nikakve nepokretne imovine, pa ni kućicu. Ostali siromašni seljaci bili su prisiljeni na najamni rad, jer nisu imali dovoljno vlastite zemlje. Prosječna zarada, računajući na mogućnost zaposlenja od 173 dana u godini, iznosila je 2.450 dinara a dnevna zarada po članu obitelji 1,68 dinara.

U Aljmašu je za 150 radnika sklopljen ugovor o minimalnoj nadnici i dužini radnog vremena. Ugovor je zaključen bez štrajka 10. svibnja 1938. Utvrđene minimalne nadnice u prosjeku su iznosile 24 dinara dnevno za radno vrijeme od 10 sati. Za veće nadnice ugovor je ostavio slobodnu pogodbu između poslodavca i radnika. Radnici su se zapošljavali po spisakovima, kao i u Dalju. Spiskove su pisali sami radnici, a ovjeravala ih je općinska uprava. Ugovor nije bio u cijelosti proveden krivnom samih radnika, koji se nisu svi sindikalno organizirali, jer je dio ostao organiziran kod »Gospodarske sloge«. To je bio i razlog što su minimalne nadnice u Aljmašu bile manje od onih u Dalju, jer je »Gospodarska sloga« uputila svoje članove da traže dnevnicu od 20 dinara.

Pregovori u Erdutu trebali su se održati 13. svibnja, budući da poslodavci nisu došli na pregovore, radnici su 16. svibnja 1938. stupili u štrajk. O tom je štrajku pisala *Slobodna riječ*: »Štrajk u Erdutu bio je neizbježan, izbio je zbog upornosti i bahatosti poslodavaca 16. svibnja 1938. U štrajku se nalazilo preko 200 radnika. Za četvrtak 19. svibnja na brozjavni nalog Sreskog načelstva u Osijeku bili su ponovno sazvani pregovori kod općinske uprave u Erdutu da se na njima raspravlja o zahtjevima radnika i likvidaciji štrajka. Pregovori ni ovaj put nisu održani zbog neodaziva poslodavaca. Poziv na pregovore upućen je poslodavcima izravno od strane Sreskog načelstva za subotu 21. svibnja. Ni tom se pozivu poslodavci nisu odazvali, pa je 23. svibnja došlo do pooštrenja štrajka. Jedan od glavnih protivnika svakog sporazumjevanja sa radnicima bio je Ivan Katon, upravitelj vlastelinstva u Erdutu. On je glavni poslodavac sa 420 kat. jutara što obradive zemlje, što vinograda, a posjeduje oko 200 kat. jutara šume. Katon želi da i radnici dalje rade po 16 sati dnevno za nadnicu od 10–12 dinara! Ni ostale erdutske gazde nisu mnogo bolje raspoloženi prema radnicima. Okupljeni u »Gospodarskoj slozi« oni izbjegavaju zahtjeve radnika, optužujući da su sve to komunisti koji hoće da dijele gazdinske i vlastelinske posjede i da ih treba svakako i pod svaku cijenu spriječiti.« Radnici Erduta nisu uspjeli ovim tarifnim pokre-

tom i štrajkom dobiti kolektivni ugovor, ali su uspjeli povisiti dnevnicu i smanjiti radno vrijeme. Tek poslije štrajka 16. lipnja 1938. održana je osnivačka skupština Podružnice ZSPRJ-a u Erdutu. Štrajkom je rukovodio akcijski odbor za osnivanje podružnice, izabran 10. travnja. Podnio je izvještaj o svome radu i tarifnoj i štrajkaškoj akciji. Novoizabranj upravi skupština je naložila da nastavi s daljom borbom. Protiv akcije poljoprivrednih radnika za veće nadnice i kraće radno vrijeme ustali su veleposjednici i seoske gazde, pristalice vladajućeg režima, kao i pristalice Hrvatske seljačke stranke. Prvi su željeli da se, nasuprot Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika, nametne Jugoras. Poslodavci, pristalice HSS-a, odlučno su ustali protiv odvajanja radnika od organizacije »Gospodarske sloge«. Govorili su da »radnici osnivanjem ove svoje posebne organizacije, cijepaju hrvatski narodni pokret, te tako postaju izdajice hrvatskog naroda.« Nisu izostale ni uobičajene prijetnje: »ni jedan radnik, koji će se začlaniti u Zemaljski savez poljoprivrednih radnika neće dobiti zaposlenje... »ovaj Savez je srpska radikalna organizacija« i slično. Međutim »sami radnici uočili su da su u tom stavu svi poslodavci jednaki i složni. Zato su svi radnici u ovoj općini pristupili Zemaljskom savezu poljoprivrednih radnika, uključivši tu i radnike funkcionere i povjerenike Gospodarske sloge.«

Poljoprivredni radnici u općini Markušica, vukovarski kotar, nalazili su se također u štrajku od 16. svibnja 1938. Štrajkalo je oko 350 radnika. Štrajk je izbio zato što poslodavci nisu htjeli pregovarati o sklapanju kolektivnog ugovora, minimalnim nadnicama i skraćivanju radnog vremena. Zatražena je intervencija vukovarskoga sreskog načelstva. 12. lipnja 1938. godine održana je u povjereništvu Radničke komore u Vukovaru kotarska konferencija Saveza poljoprivrednih radnika. Na konferenciji su bili predstavnici radnika vlastelinstva grofa Eltza i Khuena iz Nuštra. Ta dva vlastelinstva imala su više od tisuću katastarskih jutara oranice i 10.000 kat. jutara šume. Na konferenciji su bili i predstavnici radnika s posjeda pl. Hideghethya i Paunovića, čiji su posjedi iznosili po 500 kat. jutara zemlje, te većeg broja radnika s imanja od 50 do više od 100 kat. jutara. Na tim imanjima bilo je stalno ili povremeno zaposleno više od dvije tisuće poljoprivrednih radnika. Na konferenciji je usvojen prijedlog kolektivnog ugovora kojim se traži utvrđivanje visine minimalnih nadnica i dužine radnog vremena, slično ugovoru sklopljenom u Dalju. Zahtjevu za sklapanje kolektivnog ugovora pridružili su se poljoprivredni radnici iz jedanaest općina vukovarskog kota-

ra. Budući da su poslodavci odbili da pregovaraju s radnicima, zatraženo je 18. lipnja posredovanje sreskog načelstva u Vukovaru. Delegaciju je sačinjavalo 16 radnika iz 11 općina, a predvodili su je Mijo Zieger i Josip Bauer ispred Mjesnoga međustrukovnog odbora URSS-a u Vukovaru i Mirko Petinjac ispred Oblasnog odbora ZSPRJ-a u Osijeku. Nakon intervencije održana je konferencija s delegatima organizacija općina. U nekim općinama radnici su stupili u štrajk. Štrajk se trebao proširiti na sve općine, ali se na intervenciju ZSPRJ-a odložio. Zatražena je intervencija banske uprave u Zagrebu.

Osnivačka skupština podružnice ZSPRJ-a u općini Mirkovci, kotar vinkovački, održana je 5. lipnja 1938. godine. U općini je bilo 300 poljoprivrednih radnika. Na skupštini je govorio Slavko Knežević, sekretar Mjesnoga međustrukovnog odbora URSSJ-a Vinkovci. Održana je i osnivačka skupština podružnice u općini Budimci, u našičkom kotaru. Podružnica je spremala pokretanje tarifne akcije za 150 poljoprivrednih radnika.

Pod pritiskom poljoprivrednih radnika i siromašnih seljaka, članova »Gospodarske sloge«, morala je i ona da raspravlja o njihovom položaju i okončava tarife i štrajkaške pokrete njenih članova. Tako je, na primjer, u općinama Čepin i Hrastin štrajkove poljoprivrednih radnika, koji su izbili 28. travnja 1938. likvidirala 7. svibnja zaključenjem ugovora između štrajkaša i poslodavaca. Ugovorom je ustanovljena prosječna minimalna nadnica od dva dinara po satu ili 20 dinara za 10 satno radno vrijeme. Ustanovljena minimalna satna plaća isplaćivala se samo u slučaju kada se radnici nisu uspjeli pogoditi s poslodavcem oko visine akordne cijene. Utvrđena je nadnica bila u prosjeku manja za 25 posto od nadnice koje je izvojevaio Zemaljski savez poljoprivrednih radnika. Dok je ovaj u općini Dalj ustanovio prosječnu minimalnu nadnicu sa 25 dinara, a u općini Aljmaš s 24 dinara, vodstvo »Gospodarske sloge« svagdje gdje je bilo prisiljeno da prihvati akcije radnika, inzistiralo je na tome da radnici traže samo dva dinara po satu.

O pokretima poljoprivrednih radnika pisao je i list »Gospodarske sloge« *Hrvatski dnevnik*. »U stvari se radi« — pisali su oni — »o teškoj borbi za svakidašnji kruh. Što je tih sukoba u posljednje vrijeme sve više i više to dokazuje da su prilike na selu sve teže i teže i da svakog dana na selu ima sve veći broj ljudi koji su prisiljeni tražiti zaradu ili nadnicu, jer ne mogu živjeti od svog seljačkog posjeda.« *Hrvatski dnevnik* objavio je 8. travnja 1938. vijest o pokretu poljoprivrednih radnika

u varaždinskoj okolini: »Varaždin 7. travnja 1938. Ovih dana održan je općinski sastanak »Gospodarske sloge« u općini Vinica i Križovljan — Cestica. Sastanku su prisustvovali mjesni povjerenici, članovi »Gospodarske sloge« i mnoštvo naroda, a održan je zbog toga što se poljoprivredni radnici iz Općine Vinica nalaze već preko 14 dana u pokretu za bolje nadnice. U pokretu sudjeluje oko 400 poljoprivrednih radnika — seljaka. Radni uvjeti u ovoj općini su upravo skandalozni. Čovjek se mora čuditi, da je moguće da postoje nadnice od 4,8 do 12 dinara za najteže poljoprivredne poslove, kod kojih seljak radi od zore do mraka.

U općini Vinica i Križovljani su najteže prilike. Preko trećine obradive zemlje nalazi se u rukama veleposjednika, koji bezobzirno iskorištavaju našeg seljaka. Na jedno seljačko domaćinstvo otpada prosječno oko 3—4 jutra zemlje, a svaka obitelj ima prosječno 4—5 djece. Radi toga je seljak prisiljen odlaziti na rad i na taj način osigurati minimum za život. Iskorištavajući ovaj položaj seljaka, posjednici plaćaju upravo nečovječne nadnice, a zahtijevaju da se radi od zore do mraka. Seljaci većinom odlaze na rad na posjed grofa Bombelesa, Rupčića, umirovljenog oružničkog majora, te Bubnja, umirovljenog suca, itd. Upravitelj grofovih imanja dr Vuk pl. Vučetić i Ilić po 6 mjeseci nisu plaćali seljacima ove najniže nadnice. Sad su se seljaci organizirali i zaključili na sastancima Gospodarske sloge tražiti kolektivne ugovore s ovim minimalnim nadnicama: 1. da radno vrijeme traje 10 sati; 2. da se isplata vrši svake subote i to u novcu; 3. vezanje vinograda 12 dinara; 4. koljenje 25 dinara; 5. prskanje i sumporenje vlastitim špricama 25 dinara; 6. prskanje u sumporiranje špricama posjednika 20 dinara; 7. košenje 30 dinara; 8. nošenje materijala 25 dinara. Ovi minimalni zahtjevi su tim opravdaniji, što seljak seljaku u ovom kraju uvijek plaća najmanje 10 dinara i hranu. Posjednici se izgovaraju da im se uz ove nadnice ne isplati obrađivati zemlju, premda su se ovakve minimalne nadnice plaćale u ostalim našim krajevima već prije pokreta Gospodarske sloge. Prosječne nadnice od 4, 6 i 12 dinara seljaci u većini slučajeva nisu dobili, već u hrani, a da bude još ljepše, posjednik im je računao često 50 posto više nego što su bile cijene na tržištu. Vrlo često se dešava da seljak dobije pokvareni kukuruz i vino namjesto novca. A ove godine je jedan posjednik nudio seljacima umjesto novca — vapno! Ove mizerne nadnice u većini slučajeva isplaćene su tek nakon 6 mjeseci, a na posjedu N. Rupčića imaju tražbina još unatrag dvije godine. Najgoru vrst iskorištavanja seljaka predstavljaju radovi iz dijela. Seljaci

dobivaju na primjer za košnju livade četvrtinu, a uz to trebaju još dati posjedniku često 20 nadnica zabadava. Ako se te nadnice pretvaraju u novac, onda je seljak uradio sve poslove skoro zabadava.«

Kada su pokreti i organiziranje poljoprivrednih radnika u Zemaljski savez poljoprivrednih radnika Jugoslavije uzeli u Slavoniji šire razmjere, upravni odbor Centrale saveza u Novom Sadu, na svojoj sjednici od 8. lipnja 1938, zaključio je da se na osnovi pravila Saveza osnuje Oblasni odbor ZSPR-a za Slavoniju sa sjedištem u Osijeku. Na taj bi se način klasna sindikalna organizacija poljodjelskih i vinogradarskih radnika u Slavoniji učvrstila, konsolidirala i dobila forum koji bi se izravno brinuo za njen dalji napredak i izgradnju. Tako je za 3. srpnja 1938. sazvana oblasna konferencija. Dnevni red konferencije bio je: 1. Otvaranje i konstituiranje konferencije; 2. Izvještaj privremenog sekretara Oblasnog odbora o položaju poljodjelskih i vinogradarskih radnika u Slavoniji, dosadašnjem uspjehu na organiziranju u tarifnim pokretima i štrajkovima; 3. Izbor Oblasnog odbora i financijske kontrole; 4. Budući rad i akcije; 5. Razno. Svaka podružnica imala je pravo da na konferenciju pošalje, na trošak Saveza, delegata koji je imao onoliko glasova koliko je podružnica imala plaćajućih članova. Podružnice su mogle na konferenciju izaslati i više od jednog delegata, ali na svoj trošak.

U dvorani ekspoziture Radničke komore u Osijeku održana je 3. srpnja 1938. godine oblasna konferencija Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika Jugoslavije za područje Slavonije. Na konferenciji je bilo zastupano 16 podružnica koje su brojile 1247 ispravnih članova. Kao gosti su prisustvovali predstavnici mjesnih međustrukovnih odbora URSS-a Osijek, Vukovar i Vinkovci, te osječkih mjesnih organizacija saveza grafičara, metalaca, živežara, tekstilno-odjevnih radnika, privatnih namještenika, drvodjelaca, tramvajaca, Općeg radničkog saveza i Organizacije namještenika socijalnog osiguranja. Centralu Saveza zastupao je Đuro Hadnadev, a Mirko Petrinjac dotadašnji sekretarijat Saveza u Osijeku. Konferenciji su predsjedavali Nikola Kojić iz Dalje, Josip Kreačić iz Osijeka i Mijo Zieger iz Vukovara. Referenti su bili Đuro Hadnadev i Mirko Petrinjac. Na konferenciji je izneseno da u istočnom dijelu Hrvatske, u Slavoniji, prema službenim podacima ima oko 300.000 radnika, ne računajući djecu i starce. Od toga ih je bez bilo kakve nepokretne imovine oko 100.000, s vlastitom kućicom njih 26.000, s prosječno 2,5 katastarskih jutara zemlje oko

30.000, bez dovoljno vlastite zemlje oko 144 tisuće. Najveći broj, oko 200.000 bili su poljodjelci i vinogradarski radnici, nadničari, komencijaši i kućne sluge. Pretežan dio, gotovo tri četvrtine, činili su nadničari. Mogućnost njihova zapošljavanja iznosila je maksimalno 175 dana godišnje. U toku 1938. godine nadnice su povišene prosječno za 15 posto, tako da su godišnje iznosile od 1752 dinara do 4380 dinara. Po članu obitelji ovi su radnici zarađivali 438—1095 dinara godišnje, odnosno od 1,20 do tri dinara dnevno. Na konferenciji je izneseno da bi za normalno uzdržavanje poljoprivrednog radnika i njegove obitelji trebala nadnica od 60 dinara dnevno, a 30 dinara minimalno. U Slavoniji su radnici u poljoprivredi radili prosječno 14 sati dnevno. Predugo radno vrijeme stvaralo je višak radne snage. Konferencija je ponovo ogorčeno protestirala što su poljoprivredni radnici izuzeti od zakonske zaštite i osiguranja.

U oblasni odbor izabrani su za predsjednika Kalman Janoš iz Dalja, za potpredsjednika Josip Gubica iz Marinaca, za tajnika Zorić Stjepan iz Erduta, za blagajnika Kanozi Damjan iz Mirkovaca, a odbornici su bili Cvijozverjac iz Markušice, Karlo Jeger iz Erduta, Nikola Kojić iz Dalja i Mato Zivković iz Nuštra. Konferencija je stavila u dužnost oblasnom odboru da: »1. sa dotadanjim radom na organiziranju poljodjelskih i vinogradarskih radnika u Slavoniji nastavi, stvorene organizacije ne samo podržava već izgrađuje, proširuje, te osniva nove; 2. Tarifnim pokretima Oblasni odbor treba posvetiti svu svoju pozornost i brigu tako da oni budu uvijek vođeni s potrebnim taktom, ali i odlučnošću; 3. Oblasnom odboru prvi korak na putu kulturnog podizanja i prosvjećivanja poljodjelskih radnika treba da bude: a) propagiranje i širenje radničke štampe i literature među radnicima i b) održavanje što brojnijih popularnih predavanja, da radnici dođu što prije do potrebnog znanja i svijesti, što im je neophodno potrebno u borbi za bolji život i izgradnju njihovog klasnog sindikalnog i kulturnog pokreta; 4) Nalaze se Oblasnom odboru da u ime poljodjelskih i vinogradarskih radnika Slavonije izrazi zahvalnost klasnom radničkom i namješteničkom sindikalnom pokretu u gradovima i industrijskim centrima, kao i Radničkoj komori, na pruženju pomoći pri stvaranju sindikalnog pokreta poljodjelskih radnika i pri vođenju tarifnih pokreta, te da im dostavi izvještaj o radu i zaključcima Oblasne konferencije i zamoli ih za daljnju pomoć. Ujedno se nalaze Oblasnom odboru da

čuva jedinstvo klasne sindikalne organizacije poljodjelskih i vinogradarskih radnika uopće, a napose u Slavoniji.»

Konferencija je donijela rezoluciju u kojoj se traži: »1. da se na osnovu načela savremenog radnog prava u što skorijem roku donese Zakon o zaštiti poljodjelskih i vinogradarskih radnika. Ovaj zakon treba da uređi sve odnose rada u poljodjelstvu i vinogradarstvu: ris (udio), minimalne nadnice, odnos službe u svim svojim oblicima, radno vrijeme, propise o individualnim i kolektivnim ugovorima, osiguranje prava udruživanja itd.; 2. Obzirom da je položaj poljodjelskih i vinogradarskih radnika u Slavoniji takav da oni ne mogu na potrebnu im pomoć i zaštitu čekati ni kraće vrijeme koje je potrebno za donošenje zakona o zaštiti poljodjelskih i vinogradarskih radnika, to je nužno da se odmah i formalno stavi na snagu Naredenje Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja od 26. VI 1938. godine ZR br. 6994 i da ono važi do donošenja navedenog zakona ne samo za Dunavsku banovinu, nego i za sve ostale krajeve naše države, gdje ima srednjih i većih zemljišnih posjeda i veći broj poljodjelskih i vinogradarskih radnika, a napose da ono i formalno važi i za istočni dio Savske banovine — Slavoniju, to tim više jer je njegovu stvarno gaženje, za čitavu državu stavljeno na snagu još 14. travnja 1937. godine čl. 35 Uredbe o utvrđivanju minimalne nadnice, i dr.; 3. Da gospodin Ban Savske banovine hitno izda sva potrebna naređenja i upute svim općinskim predsjednicima i sreskim načelnicima u istočnom dijelu povjerene mu banovine za strogu primjenu navedenog Ministarskog naređenja; 4. Ovu rezoluciju treba dostaviti Predsjedništvu Kr. vlade, predsjedništvu senata, Predsjedništvu narodne skupštine. g.g. ministrima socijalne politike i poljoprivrede u Beogradu. G. banu Savske banovine u Zagrebu, Centralnom sekretarijatu Radničkih komora u Beogradu, Centrali URSSJ u Beogradu, Radničkoj komori u Zagrebu i Pokrajinskom odboru URSSJ u Zagrebu.»

Poslije oblasne konferencije, 21. kolovoza 1938. godine, održana je okružna konferencija Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika u Vukovaru. Na konferenciji su 52 delegata zastupala poljoprivredne radnike iz 23 općine vukovarskog kotara, a 10 delegata radnike iz osam općina vinkovačkog kotara. Kao gosti prisustvovali su delegati poljoprivrednih radnika iz osječčkog i šidskog kotara i cijeli Oblasni odbor Saveza. Konferenciji je prisustvovali i sekretar Saveza Hadnađev iz Novog Sada. Konferencija je raspravljala o vođenju akcija za utvrđivanje minimalnih nadnica i

dužine radnog vremena u poljoprivredi i položaju poljoprivrednih radnika u pojedinim općinama. Mogućnost zaposlenja pala je prosječno na 120 dana godišnje. Godišnja zarada po «paru» (muž i žena, otac i sin, i sl.), iznosila je u prosjeku 3600 dinara godišnje. Od 10.000 poljoprivrednih radnika iz vukovarskoga i vinkovačkog kotara najmanje jedna trećina radnika nije imala nikakav prihod osim nadnice. Ovi radnici ne uživaju nikakve zaštite, pa ni one koje imaju poljoprivredni radnici u Vojvodini. Donesena je rezolucija koja ponavlja zahtjeve iz rezolucije Oblasne konferencije.³⁷

Djelujući na selu, komunisti su posebno isticali potrebu da se siromašnim seljacima osiguraju besplatna drva za ogrjev iz državnih veleposjedničkih i crkvenih šuma, da se ukinu kazne zbog šumskih i poljskih šteta, koje na-

³⁷ *Slobodna riječ*, 6. II, 4. III, 17. IV, 8. 15. i 29. V, 19. VI, 3. i 10. VII, 2. X 1937; 26. III, 2. 9. i 23. IV, 14, 21. i 28. V, 4, 11, 18. i 25. VI, 2, 9, 23. i 30. VII, 27. VIII 1938; *Radnik*, 1. i 15. IV, 27. V 1938.

staju zbog velike neimaštine seljaka, da se ukinu porezi na seljačke proizvode, da se ukinu porezi najsiromašnijim seljacima a povećaju seoskim gazdama i veleposjednicima, da se ukinu trošarina na dovoz seljačkih proizvoda u grad, da se dadu beskametni krediti siromašnim seljacima i da ih se snabdije raznim sjemenom za sjetvu. Komunisti su stalno isticali zahtjev da se vodi borba za besplatnu raspodjelu veleposjedničke, crkvene i državne zemlje, te zemlje krupne gradske buržoazije seljacima bezemljašima i seljacima koji imaju malo zemlje. Kada je 1941. godine na poziv KPJ izbio narodni ustanak i otpočeo oslobodilački rat, mnogi od poljoprivrednih radnika i sindikalnih funkcionara stupili su u redove narodnooslobodilačke borbe. Mnogi od njih ubijeni su u fašističkim logorima ili su poginuli kao partizani NOV-a. U toku socijalističke revolucije i poslije njene pobjede provedena je agrarna reforma u kojoj je nekoliko stotina tisuća poljoprivrednih radnika i siromašnih seljaka dobilo zemlju. Ograničena je zemljišna svojina i spriječena špekulacija sa zemljom.

SINDIKATI RADNIKA U PREHRAMBENOJ INDUSTRIJI

Radnici prehrambene industrije i obrta Jugoslavije formirali su prvi puta u staroj Jugoslaviji svoj ujedinjeni sindikat pod nazivom Savez radnika živižnih namirnica Jugoslavije, na kongresu ujedinjenja održanome u Slavonском Brodu 21. i 23. studenog 1920. godine. Bez slovenskih živežara, ujedinjeni Savez imao je u Beogradu ostao da djeluje Savez živežarskoj je bilo 20 podružnica s 3518 članova. Međutim, Obznana i Zakon o zaštiti države spriječili su da se to ujedinjenje i ostvari. Tako je u Beogradu ostao da djeluje Savez živežarskih radnika; u Zagrebu Sindikat radnika živežne industrije i obrta; u Ljubljani Osrednje društvo živilnih delavcev; a u Sarajevu Savez radnika životnih namirnica. Savezi radnika životnih namirnica u Srbiji i Hrvatskoj ostali su na revolucionarnoj liniji, pa su ušli u sklop Nezavisnih sindikata. Savezi u Slavoniji i Bosni i Hercegovini ušli su početkom 1922. godi-

ne u sklop novoformirane reformističke centrale. Reformisti su u Hrvatskoj i Srbiji stvorili svoja dva saveza živežarskih radnika, tako da ih je u zemlji ukupno bilo šest. Oba sindikata revolucionarnog pravca ujedinili su se tek 25. i 26. prosinca 1926. godine u Sindikat radnika živežne industrije i obrta Jugoslavije SRZJ i OJ. Na kongresu Nezavisnih sindikata SRZ i OJ imao je 1580 redovno plaćajućih članova. Prilikom ujedinjenja sindikat u Srbiji je imao tri podružnice sa 121 članom; u Hrvatskoj osam podružnica sa 852 člana; u Vojvodini dvije podružnice sa 35 članova; u Bosni jednu podružnicu s 11 članova; u Sloveniji tri podružnice s 340 članova; u Crnoj Gori podružnicu s tri člana. Ukupno je bilo 18 podružnica sa 1362 člana. Reformistički sindikat Saveza radnika životnih namirnica Jugoslavije Beograd imao je krajem 1926. godine 600 članova, Savez živežarskih radnika Jugo-

slavije Zagreb 413 članova, Osrednje društvo živinskih delavcev Ljubljana 314 članova, Savez radnika životnih namirnica Bosne i Hercegovine 106 članova. Sva četiri reformistička sindikata živežarskih radnika imali su ukupno 1433 člana. U sindikatima radnika prehrambene industrije oba sindikalna pravca bilo je organizirano 3013 radnika.

Sindikata radnika živežne industrije i obrta Jugoslavije, čiji je sekretar bio Gabrijel Kranjec, godinama se borio za ujedinjenje sindikalnih organizacija živežarskih radnika. Tu akciju pomagala je i Internacionalna unija živežarskih radnika. Uz sudjelovanje njenog predstavnika, održana je u Beogradu 7. travnja 1926. godine konferencija svih šest sindikata na kojoj je usvojena rezolucija o ujedinjenju. Do ujedinjenja nije došlo, jer su reformistički sindikati živežarskih radnika s centralama u Beogradu i Zagrebu sazvali svoj posebni kongres ujedinjenja za 25. prosinca 1926. godine. Na kongresu je formiran Savez živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu. U novi Savez nisu ušli ni slovenski ni bosanski pokrajinski sindikati živežarskih radnika. Članstvo ujedinjenog sindikata je naglo opadalo, tako da je, prema izvještaju podnesenom na kongresu Saveza, 1930. godine imao samo 400 ispravnih članova.

Nakon zabrane Sindikata radnika živežne industrije i obrta Jugoslavije 11. siječnja 1929. godine, u Jugoslaviji su djelovala tri sindikata prehrambene industrije reformističkog pravca: Savez živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem Centralne uprave u Zagrebu, Savez živežarskih radnika sa sjedištem Centralne uprave u Sarajevu i Zveza živinskih delavcev Jugoslavije sa sjedištem u Ljubljani. SZRJ Zagreb djelovao je osim na području Hrvatske, Slovenije i Dalmacije i u Vojvodini i Srbiji, dakle, bio je jugoslavenskog karaktera, dok su Savez živežarskih radnika Sarajeva i Zveza živinskih delavcev Ljubljana bili pokrajinskog karaktera. Prvi je djelovao u Bosni i Hercegovini, a drugi u Sloveniji.

Težište ovog istraživanja usmjereno je na Savez živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem centrale u Zagrebu, zbog njegova pretežno jugoslavenskog značenja.

Neki osnovni podaci o prehrambenoj industriji

Prehrambena industrija koja je prerađivala poljoprivredne proizvode obuhvaćala je mlinsku industriju, preradu brašna, tvornice keksa i tjestenine, industriju šećera, industriju bombona, čokolade i slatkiša, industriju alkohola i bezalkoholnih pića, pivarsku industriju, industriju ulja, konzervi i mesa, proizvodnju cikorije, paprike i preradu voća i povrća. Sumaran pregled razvoja prehrambene industrije do 1928. god. dan je u radu *Nezavisni sindikati*, knjiga treća. Ovdje dajemo samo osnovne pokazatelje o stupnju razvoja prehrambene industrije u razdoblju od 1928. do 1938. godine.

Godine 1928. bila je 1061 tvornica prehrambene industrije, 1933. godine 1107 tvornica, a 1938. 1315 tvornica. Radnih mjesta bilo je 1928. godine 38.169, 1933. 41.791, a 1938. godine 44.233. Pogonska snaga strojeva u tvornicama prehrambene industrije 1928. je iznosila 90.632 KS, 1933. godine 99.088, a 1938. 104.304 KS. Porast investiranog kapitala u prehrambenu industriju, industriju pića i ulja iznosio je 1928. godine 2.612.051 tisuću dinara, 1933. godine 2.810.812 tisuća dinara, a 1938. godine 2.907.263 tisuće dinara. Prema tome, ukupno je u prehrambenoj industriji (zajedno s industrijom pića i ulja) za 10 godina porastao broj tvornica za 254, radnih mjesta za 1064, pogonskih snaga za 13.672 KS, a investiranog kapitala za 295.212 tisuća dinara.

Svi ti podaci ukazuju na to da je tempo razvoja industrije živežnih namirnica u razdoblju od 1928—1938. bio mnogo manji nego u razdoblju od 1918—1928. godine, a od 1934. do 1938. bio je minimalan.

To se vidi i iz podataka Komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za 1929. do 1937. godinu. Prema njenim podacima 1929. godine bilo je 107 poduzeća prehrambene industrije, 1931. godine 122 i 1937. godine 74.

Broj tvornica, radnih mjesta i pogonska snaga

Grana industrije	Broj tvornica			Radnih mjesta			Pogonske snage (KS)		
	1928.	1933.	1938.	1928.	1933.	1938.	1928.	1933.	1938.
Prehrambena	810	917	1.000	30.903	33.189	36.395	71.259	78.612	83.035
Pića	208	238	262	6.100	6.308	6.537	17.457	18.353	19.137
Ulja	43	52	53	1.666	1.294	1.301	1.916	2.123	2.132
Ukupno:	1.061	1.107	1.315	38.169	41.791	44.233	90.632	99.088	104.304

Porast uloženog kapitala

Grana	Godina 1928.		Godina 1933		Godina 1938.	
	u 1000 dinara	%	u 1000 dinara	%	u 1000 dinara	%
industrije						
Prehrambena	1.597.072	9,38	1.755.024	4,12	1.829.385	
Pića	945.831	4,71	985.240	2,52	1.006.575	
Ulja	69.138	20,71	70.548	1,06	71.303	
Ukupno:	2.612.051		2.810.812		2.907.263	

U prehrambenu industriju i industriju alkoholnih i bezalkoholnih pića i ulja 1938. godine bilo je uloženo 22,27 posto od ukupnog kapitala uloženog u industriju 11,12 posto od ukupnih pogonskih snaga i 13,39 posto od ukupnog broja zaposlenih radnika. Tvornice prehrambene industrije činile su 33,16 posto od ukupnog broja tvornica u Jugoslaviji.

Vrijednost proizvodnje prehrambene industrije iste godine iznosila je 3,308.740 tisuća dinara ili 18,52 posto od ukupne vrijednosti proizvodnje svih industrijskih grana.

Broj poduzeća prehrambene industrije po banovinama, prema popisu 31. prosinca 1936. godine, bio je: Dravska 118, Drinska 52, Dunaška 490, Moravska 63, Primorska 57, Sav-

ska 291, Vardarska 55, Vrbaska 13, Zetska 28, Beograd 54. Ukupno 1221. Po gradovima taj raspored izgledao je ovako: Banja Luka 17, Beograd 46, Ljubljana 40, Novi Sad 21, Osijek 68, Podgorica (Titograd) 18, Sarajevo 79, Skoplje sedam, Split sedam, Zagreb 116. Prema vlasništvu bilo je 556 inokosnih poduzeća, u javnom ortakluku 311, 31 komanditno društvo, 193 akcionarska društva, društva s ograničenim jamstvom 27, zadrutih 26, državnih, banovinskih i općinskih 53 i 24 ostala. Najveći dio tvornica industrije živežnih namirnica bio je u Vojvodini i Hrvatskoj, oko 70 posto.

Integracija i koncentracija u prehrambenoj industriji bila je vrlo mala. To se vidi iz slijedećih podataka:

Po tvornicu imalo je	707 poduzeća	svoga	707 tvornica
Po dvije tvornice imalo je	96 poduzeća	ukupno	192 tvornice
Po tri do pet tvornica imalo je	82 poduzeća	ukupno	283 tvornice
Od šest do 10 tvornica imalo je	8 poduzeća	ukupno	63 tvornice
Više od 10 tvornica imalo je	5 poduzeća	ukupno	70 tvornica
Ukupno je 878 firmi (poduzeća) imalo			1315 tvornica,
ili 191 firma posjedovala je 608 tvornica.			

Vrijednost proizvodnje prehrambene industrije u 1938. godini iznosila je 3,308.740 tisuća dinara ili 18,52 posto od ukupne vrijednosti proizvodnje svih industrijskih grana. U industriji alkoholnih i bezalkoholnih pića vrijednost proizvodnje iznosila je 311.386 tisuća dinara ili 1,74 posto, u industriji ulja 210.534 tisuća ili 1,18 posto vrijednosti proizvodnje svih industrijskih grana. Industrija životnih namirnica zajedno s proizvodnjom pića i ulja gotovo je potpuno zadovoljavala potrebe unutrašnjeg tržišta, a koje je koristilo 98,98 posto domaće proizvode u vrijednosti 3,508.265 tisuća dinara. Uvezeni prehrambeni proizvodi kretali su se u vrijednosti od 36.301 tisuća dinara ili 1,02 posto. Ukupni godišnji kapacitet tržišta prehrambenih industrijskih dobara iznosio je 1937. i 1938. godine 3,544.566 tisuća dinara.

U razdoblju od 1931—1933. godine vidljivo je opadanje izvoza prehrambenih proizvoda.

Kriza je najviše pogodila mlinsku industriju. Industrijske zemlje su već od 1924. godine počele smanjivati uvoz brašna, a uvezena žita mljela su u svojim mlinovima, koje su ubrzano podizali. Mlinovi u Jugoslaviji smanjivali su obujam proizvodnje i zatvarali se. Izvoz pšeničnog brašna iz Jugoslavije neprekidno je od 1924. do 1928. godine bio u padu. Izbijanjem svjetske krize, pad izvoza pšeničnog brašna se nastavlja. Tek se 1936. počeo zaustavljati. To je slučaj i s izvozom ostalih prehrambenih proizvoda.

Izvoz prehrambenih proizvoda u razdoblju 1929—1936. godine

Godina	Tona	Tisuća dinara
1929.	10.603	34.741
1932.	3.952	7.733
1934.	2.346	3.556
1936.	4.427	7.897

Struktura izvezenih stočarskih proizvoda

Naziv robe	G o d i n e			
	1929.	1932.	1934.	1936.
u 1000 dinara				
Meso svježe i usoljeno	144.271	39.133	24.806	117.020
Živina zaklana	115.556	102.847	102.674	148.183
Slamina, salame	12.495	13.508	9.260	33.857
Mlijeko svježe	700	164	762	250
Jaja	545.348	182.183	101.736	120.843
Mast svinjska	151	10.415	19.362	101.716
Dlake, perje	33.651	10.655	25.180	55.038
Kokoši	23.249	6.009	1.049	7.100
Koža	159.940	41.756	81.595	151.671
Maslo, sir	55.097	19.928	18.923	29.806
Ukupno:	1.875.033	885.634	824.907	1.422.652

Izvoz šećera pao je sa 13.293 tone, koliki je bio 1929, na 8000 tona u 1930. godini, da bi 1932. godine potpuno prestao. Šećer se proizvodio isključivo za domaće potrebe. Domaća potrošnja iznosila je 1929. godine po sedam kg po stanovniku, a 1932. godine 4,8 kg. Uprkos tome, cijene šećera ostale su iste, jer je proizvodnja šećera bila kartelirana i imala monopol na jugoslavenskom tržištu. Kartel su sačinjavali slijedeća poduzeća: »Crvenka«, tvornica šećera, a.d. Crvenka, Tvornica šećera a.d. Bačka; »Novi Vrbas«, Prvo hrvatsko-sla-

vonsko d.d. za industriju šećera Osijek; Bosphanska industrija šećera i žeste, Usora; Spsko-Česka tvornica šećera i rafinerija a.d., Cuprija; Velikobečkerečka tvornica šećera d.d. Zrenjanin. Izvan kartela su ostale Državna tvornica šećera, Cukarica i Državna tvornica šećera Belje. U nastavku teksta donosimo pregled poslovanja i broj zaposlenih radnika u ovih osam poduzeća šećera.

Kartel je stvoren i zbog toga da bi industrija šećera dobila sirovine uz što niže cijene. Šećerna industrija davala je zemljoradniku u

Sjedište tvornice	Prerađena repa u tonama	Čisti šećer		Stručni radnici				Nekvalificirani radnici	
		KV	%	kuhara	mani-pula-gled-tora nika	zanat-lija	M	Z	
Cuprija	673.900	97.900	14,53	4	4	18	30	950	250
Beograd	664.000	85.000	12,80	9	6	6	43	800	160
V. Bečkerek (Zrenjanin)	1.850.702	262.000	14,15	7	4	12	80	1.302	248
Novi Vrbas	1.650.000	230.000	13,93	10	4	12	25	1.200	120
Crvenka	1.490.000	195.000	13,08	6	4	6	52	1.000	450
Branjin Vrh	885.328	117.242	13,24	4	4	23	23	782	90
Osijek	941.842	119.150	12,65	5	6	16	38	1.250	90
Usora	459.000	60.000	13,08	4	3	6	47	1.151	19
Ukupno:	8.614.772	1.166.292	13,53	49	35	99	338	8.435	1.427

proljeće kredit u vidu predujma za uzgoj šećerne repe, uz cijenu od tri kg kristalnog šećera za 100 kg repe. Kultura šećerne repe bila je primitivna. Zemlja nije bila dobro pripremljena, već na brzinu samo da se dobije predujam. Prinos je mali, a kvaliteta repe loša. Šećerna industrija za to nije marila, jer je i s ovako primitivnom kulturom iz repe vadila 12 posto čistog šećera. Ona je u punom opsegu i nesmetano iskorištavala visoke zaštitne carine, te postizala ogromne zarade. Za proizvodnju 8000 vagona šećera zemljoradnici su za 80.000 vagona repe (100 kg po 22 din) dobivali oko 176.000 tisuća din bruto, a država 740 milijuna netto. Pored toga, postajala je zabrana izvoza šećerne repe, koja je bila kom-

pletirana i time što je bio dozvoljen uvoz šećerne repe iz inozemstva bez carine. Režim je prvi put Uredbom od 29. ožujka 1935. regulirao cijene repe, tako da je industrija šećera plaćala pet kg kristalnog šećera za 100 kg repe.

Pored kartela šećera postojalo je još pet kartela u industriji prehrane. To su bili kartel kvasca stvoren 1934. godine, u kojem su se nalazila slijedeća poduzeća: Tvornica žeste i pjenice »Marko Maxer« d. d. Zagreb; »Vladimir Arko« Zagreb; Delniška družba pivovarne »Union« Ljubljana; »M. Fišla i sinovi« Kreka; »Petar Teslić« Sisak; Prva pivara, fabrika slada i kvasca »Mih. J. Kosovljanina« a. d. Jagodina; »K. M. Šonda« Beograd; »Ilija Mili-

šić« Beograd; »Rudolf Zalokar« prva jugoslavenska tvornica za dia slad, slad in kvas Ljubljana. Kartel je imao monopol na proizvodnju kvasca za pekarske svrhe. Kartel piva obuhvaćao je poduzeća iz Beograda, Jagodine, Sarajeva i Skoplja. U kartelu čokolade bila su poduzeća iz Beograda, Maribora, Osijeka, Subotice, Zagreba i Zemuna. Kartel octene kiseline osnovala su 1935. tri najveća poduzeća: iz Belišća, Beograda i Zagreba. Te godine osnovan je i kartel za proizvodnju ugljične kiseline u kojem su bila poduzeća iz Kreke, Siska i Zemuna.

Vrijednost proizvodnje kartelirane industrije namirnica iznosila je 314.100 tisuća dinara ili 8,2 posto od ukupne proizvodnje industrije namirnica. Od ukupnog broja tvornica 3,6 posto je bilo kartelirano. Kapital u karteliranoj industriji iznosio je 714.325 tisuća dinara, što iznosi 24,57 posto ukupnog kapitala u toj grani industrije. Svi ti podaci govore da su se kartelirala samo najveća poduzeća.

U akcionerskim društvima u prehrambenoj industriji udio stranog kapitala u glavnici iznosio je 52.007.731 dinar, a financijski krediti 35.350.563 ili ukupno 87.366.294 dinara, što iznosi 1,91 posto. U mlinskoj industriji inozemni kapital sudjelovao je u glavnici sa 3.649.664 din, financijskim kreditima u iznosu od 19.457.252 dinara (ukupno 23.106.916 dinara) ili 0,51 posto. Jugoslavenski kapital iznosio je u prehrambenoj industriji 1.192.760 tisuća dinara ili 65,20 posto od ukupnih investicija, u industriji alkoholnih i bezalkoholnih pića 831.505 tisuća dinara ili 82,61 posto, a u industriji ulja 60.446 tisuća ili 84,77 posto. Utjecajna sfera inozemnog kapitala u sve tri prehrambene grane protezala se na 822.282 tisuće prema 2.084.981 tisuću jugoslavenskog kapitala. Prehrambena industrija koristila je 1937. kredit javnih državnih ustanova u iznosu od 120.474 tisuće dinara što iznosi 21,18 posto od ukupnog iznosa korištenog kredita. U industriji hrane i pića bilo je zaposleno 1937. 38.762 osobe, od čega 34.189 muškaraca i 4573 žene.

Zaposlenost i nadnice radnika u prehrambenoj industriji

O broju zaposlenih radnika u prehrambenoj industriji i njihovim zaradama iz razdoblja 1929—1934. godine kompletnih podataka nema. Zato smo se poslužili izvještajima Trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu, koji nam djelomično ukazuju na stanje u mlinskoj industriji, u industriji mesa, šećera i njegovih prerađevina, alkohola (žeste, piva, pića i pje-

nice), tjestenina i drugih proizvoda za hranu i piće (proizvodnja ulja, kavinih zanjunica, ljuštionica riže, ledane, industrije riba, jaja i konzervi, mineralnih voda, soda-vode i bezalkoholnih pića).

U mlinskoj industriji podaci se odnose na 13 poduzeća od toga pet malih, šest srednjih sa 10—50 zaposlenih radnika i dva velika s više od 50 zaposlenih. Četiri su poduzeća radila s djelomično zastarjelim strojevima, a dva poduzeća imala su sasvim zastarjele strojeve, stare više od 30 godina. U njima je 1929. godine radilo 369 radnika, a 1934. godine 270. Radno vrijeme od 1929. do 1934. iznosilo je prosječno više od devet sati dnevno. Efektivna, u gotovu isplaćena, prosječna tjedna zarada iznosila je 1929. godine 208,90 dinara, a 1934. godine 164,24 dinara. Prosječna mjesečna zarada iznosila je 1929. godine 835,36 dinara, a 1934. godine 656,96 dinara. U mlinskoj industriji postojale su i akordne nadnice, koje su se plaćale grupama radnika:

Za slaganje punih vreća s robom bez prijenosa	din 15 — za 10.000 kg
Za istovar vagona žitarica, »alla rinfusa« u žljeb-silos	„ 30 — za 10.000 kg
Za utovar vagona gotovom robom u vrećama	„ 30 — za 10.000 kg
Za preslaganje punih vreća s robom u istom magazinu s jednog mjesta na drugo	„ 30 — za 10.000 kg
Za prijevoz robe iz jednog magazina u drugi sa slaganjem	„ 60 — za 10.000 kg

Podaci iz industrije mesa odnose se na šest poduzeća u kojima je 1929. radilo 328, a 1934. godine 418 radnika. Bila su četiri poduzeća s više od 50 radnika. Samo je jedno poduzeće imalo suvremene strojeve, a jedno sasvim zastarjele, starije od 30 godina. Efektivno, u gotovu isplaćena, mjesečna, dnevna i satna zarada iznosila je:

Godina	Prosječna tjedna zarada u dinarima	Na dan	Na sat	Normalna mjesečna zarada u din
1929.	182,22	30,37	3,79	728,88
1930.	202,16	33,69	4,21	808,64
1932.	195,84	32,65	4,08	783,76
1934.	198,06	33,01	4,12	792,24

Industriju šećera i njegovih prerađevina predstavljala su četiri velika poduzeća, koja su zapošljavala više od 100 radnika. Jedno poduzeće bilo je suvremeno opremljeno, a jedno

je bilo sasvim zastarjelo. Promjena strukture radne snage, porast radnica i opadanje broja zaposlenih radnika, vidi se iz sljedeće tabele:

Godina	Muškarci	Žene	Djeca	Ukupno
1929.	425	355	—	785
1930.	414	338	6	758
1931.	292	333	7	682
1932.	261	359	9	629
1933.	290	397	8	665
1934.	267	392	4	672

Efektivna, u gotovu isplaćena, prosječna tjedna zarada po radniku iznosila je 1929. godine 164,11 dinara, a 1934. godine 163,02 dinara. Prosječna efektivna zarada jednog radnika na dan bila je 1929. godine 27,35 dinara, a 1934. godine 27,17 dinara. Efektivna zarada na sat i normalna mjesečna zarada prikazana je u sljedećoj tabeli:

Godina	Efektivna zarada na sat u dinarima	Normalna mjesečna zarada (192. sata) u dinarima
1929.	3,42	656,64
1930.	3,46	664,32
1932.	3,43	658,56
1934.	3,39	650,88

Navodimo podatke o devet poduzeća industrije alkohola, žeste, piva, pića i pjenice. Samo jedno poduzeće bilo je suvremeno opremljeno, u šest poduzeća suvremeni su strojevi prevladavali, jedno je poduzeće imalo zastarjela postrojenja, a jedno uopće nije imalo strojeva. Godine 1929. bilo je 496 radnika, od toga 101 žena, a u 1934. godini 369 radnika, od toga 63 žene. Radno vrijeme u navedenim tvornicama iznosilo je u prosjeku osam do 12 sati na dan. Efektivna, u gotovu isplaćena, tjedna zarada u osam reprezentativnih poduzeća iznosila je po jednom radniku 1929. godine 236,30 dinara, a 1934. godine 184,29 dinara. Kretanje efektivne prosječne zarade na sat i prosječne zarade na mjesec vidi se iz sljedeće tabele:

Godina	Efektivna prosječna zarada na sat u dinarima	Prosječna zarada u gotovu na mjesec (192. sata) u dinarima
1929.	5,03	965,76
1930.	5,26	1.009,92
1932.	4,97	954,24
1934.	4,70	902,40

Podaci iz industrije tjestenina, proizvodnje ulja, kavovina, konzervi, bezalkoholnih pića i drugih dani su za 17 poduzeća. Pet poduzeća je spadalo u velika, a 12 među mala. Suvremeno je bilo opremljeno 12 poduzeća, a pet je imalo zastarjele uređaje. U tim poduzećima 1929. godine bilo je zaposleno 1016 radnika a 1934. godine 1008. S obzirom na velik broj žena zaposlenih u ovim poduzećima, donosimo pregled zaposlenih muškaraca, žena i djece u razdoblju od 1929. do 1934. godine.

Godina	Muškarci	Žene	Djeca	Ukupno
1929.	534	421	51	1.016
1930.	492	404	63	959
1931.	379	403	52	834
1932.	455	367	50	872
1933.	471	459	67	997
1934.	517	432	59	1.008

Prosječna tjedna zarada po radniku u 12 reprezentativnih poduzeća iznosila je 1929. godine 231,99 dinara, a 1934. godine 181,72 dinara. Prosječna efektivna zarada na dan iznosila je 1929. godine 38,03 dinara, a 1934. godine 31,88 dinara.

Prosječna efektivna zarada u gotovu na sat i prosječna mjesečna zarada u razdoblju od 1929. do 1934. godine prikazana je u tabeli:

Godina	Prosječna efektivna zarada na sat	Normalna mjesečna zarada (192. sata) u dinarima
1929.	4,58	879,36
1930.	4,03	773,76
1932.	4,84	929,28
1934.	3,88	744,96

U ovaj prikaz nisu uvrštene zarade djece od 14 do 16 godina. Dječaci su dobivali na sat od 1,25 do dva dinara, a djevojčice od dinara do 1,50 dinara. U tvornici ulja pored vremenskih nadnica radili su bačvari u akord. U razdoblju od 1929. do 1932. godine oni su mogli da zarade od 50 do 65 dinara dnevno, a od početka 1933. do kraja 1934. godine od 30 do 40 dinara dnevno.

U mlinskoj industriji primali su mlinari u brašnu od dva do 30 kg mjesečno, a negdje i na velike crkvene blagdane. U nekim poduzećima mogli su radnici kupovati vlastite proizvode uz snižene cijene. Davanja u naravi u industriji mesa bila je redovna pojava. Negdje su radnici imali stan i hranu, negdje doručak. Mesarski i kobasičarski pomoćnici u nekim poduzećima imali su potpunu opskrbu. U indus-

triji šećera, prema kolektivnom ugovoru, imali su kvalificirani radnici stan, ogrjev, rasvjetu i dodatak u šećeru. U drugom poduzeću dobivali su kvalificirani radnici, prema kolektivnom ugovoru, godišnju nagradu u visini jedne mjesečne plaće i dodatak za djecu do 14 godina starosti. U industriji piva davali su od dvije do 16 litara piva tjedno po radniku. U industriji tjestenina i drugih životnih namirnica jedno veliko poduzeće plaćalo je posebne nagrade za Božić, Novu godinu, Uskrs i Du-hove u obliku jedne tjedne plaće. U istom poduzeću isplaćivala se u slučaju bolesti radniku razlika između hranarine i tjedne nadnice. U ostalim poduzećima dobivali su radnici prema vrsti proizvodnje. Na primjer, kilogram riže tjedno po radniku ili određenu količinu ulja, itd.

Ovi podaci se odnose na 49 poduzeća koja su zapošljavala 2989 radnika, od toga 2008 muškaraca, 914 žena i 67 djece. U 1934. godini zapošljavala su ista poduzeća 2737 radnika, od toga 1726 muškaraca, 933 žene i 78 djece. Pravih proletera bilo je 1929. godine 67 posto, a industrijaliziranih seljaka 33 posto. U 1934. godini prvih je bilo 70 posto, a drugih 30 posto. Prosječna efektivna tjedna zarada iznosila je 1929. godine 208,65 dinara, a 1934. godine 178,55 dinara. Prosječna efektivna zarada na sat iznosila je 1929. godine 4,41 dinar, a 1934. godine četiri dinara. Normalna mjesečna zarada (192 sata) iznosila je 1929. godine 846,72 dinara, a 1934. godine 768 dinara. Ovi podaci, koje su sakupili sami poslodavci za potrebe trgovačko-industrijske komore, pokazuju da su radnici imali nešto niže zarade nego što se to tvrdilo u zvaničnim podacima *Indeksa*. Prema *Indeksu* je 1929. godine prosječna ukupna zarada radnika prehrambene industrije iznosila 909,20 dinara, a 1934. godine 832,57 dinara.

Savez živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu

Kada je Savez živežarskih radnika Jugoslavije odbio početkom 1929. godine da plaća kvotu centrali URSS-a, solidarisirajući se tako s pasivnom rezistencijom ORS-a, koji je od 1925. godine zadržao uvelike svoju autonomiju, Centrala URSSJ-a (što se nalazila pod vodstvom socijaliste iz grupe Živka Topalovića, za razliku od ORS-a i njegovih vođa V. Koraća i V. Haramine) je počela da radi na njegovu cijepanju. Počelo se prigovarati centrali Saveza živežarskih radnika da je pod utjecajem ORS-a, da se nalazi pod tutorstvom Vitomira Koraća, (odnosno Vilima Haramine, njegova istomišlje-

nika) da ništa ne radi, da Savez godina na stoji na mjestu. »Krajem 1929. godine svjesni živežarski radnici iz podružnica u Srbiji, Vojvodini kao i dijela Hrvatske i Slavonije digli su ruke od centralne uprave u Zagrebu (koja već nekoliko godina nije održala plenum Saveza, a kamoli kongres koji je po statutu bila dužna održati) i saglasili se s tim da se u Beogradu obnovi stari Savez živežarskih radnika.«³⁷⁸

Tako je krajem 1929. godine od beogradske podružnice Saveza živežarskih radnika Zagreb osnovan Savez radnika životnih namirnica Beograd. Rad SZRJ Zagreb odvijao se uglavnom posredstvom sindikalne podružnice Zagreba, pa donosimo osnovne podatke o njenoj aktivnosti do kongresa. Podružnica je 9. veljače 1930. godine održala zajedničku protestnu skupštinu sa zagrebačkom podružnicom ORS-a protiv revizije socijalno-političkog zakonodavstva. Referent na skupštini bio je Vilim Haramina. Skupština je održana istodobno i s istim dnevnim redom kao i skupština Mjesnoga međustrukovnog odbora URSS-a Zagreb. Time je Savez živežarskih radnika Zagreb, zajedno s ORS-om, počeo da vodi akcije općeg značaja, odvojeno od URSS-a. Zagrebačka podružnica održala je 23. veljače 1930. godine godišnju skupštinu. Podružnica je vodila akcije za reguliranje radnog vremena u pekarama. Sekcija mesara raspravljala je o odnosima koji vladaju u gradskoj klaonici. Javno se raspravljalo o prilikama u Tvornici pjenice čiji je vlasnik bio Žiga Weiss u Zagrebu, koji je često vrijeđao radnike, a bilo je i slučajeva fizičkog obračunavanja s radnicima. Pekarski radnici održali su 17. svibnja 1930. godine skupštinu na kojoj se raspravljalo o primjeni zaštitnog zakonodavstva i mogućnosti da se njegova provedba osigura kolektivnim ugovorima, koji će prisiliti poslodavce na uvjete kakve žele radnici. Skupštinu je otvorio predsjednik podružnice Vid Đurđek, a referirao je Gojko Berberović.³⁷⁹

Pored brige da oko sebe zadrži živežare u Bjelovaru, Đakovu, Osijeku, Slavonskom Brodu, Sušaku i Varaždinu³⁸⁰, Centralna uprava se trudila da održi u svom sastavu i podružnicu u Beogradu. Ona šalje pisma na prijašnje sindikalne funkcionare, podružnice i članove Centralne uprave da nastave s radom uz pomoć ORS-a u Beogradu. Jedno takvo pismo objavile su beogradske *Radničke novine*:

³⁷⁸ *Radničke novine*, Beograd, 8. VIII 1930.

³⁷⁹ *Radničke novine*, Zagreb, 14. i 28. II, 7. 14. i 21. III, 1. i 23. V, 13. VI, 31. X 1930.

³⁸⁰ Isto, 21. i 28. III, 11. i 28. VII 1930.

»Sigurno ti je u tančine sve poznato, da mi sa Mustafom Turkom nemamo ništa zajedničko, jer je Turk otišao u zagrljaj beogradskim centramašima i komorskoj gospodi. Mi smo se sporazumjeli sa drugovima funkcionerima Opšteg radničkog saveza Jugoslavije u Beogradu da u najkraće vrijeme sazovemo zbor pekarskih radnika u Beogradu, po pitanju nedjeljnog počinka i potrebe organizacije, pa te drugarski umoljavamo, da čim primiš ovaj list, da odmah odeš do druga Bratkovića u sekretarijat Opšteg radničkog saveza koji se nalazi u Domu Radničke komore, Nemanjina ul. 34, pa se sa njima porazgovori po svim tim pitanjima.«³⁴¹

Pored toga, sazivale su se paralelne konferencije. Dok je Savez živežara Beograd održavao zbor pekara u Beogradu, sekretar živežarskih radnika Grubauer održao je sličnu konferenciju u Zagrebu.³⁴² Dok su URSS-ovci tvrdili: »U Beogradu postoji jedna jedina organizacija živežarskih radnika koja uzgred budi rečeno broji preko 500 ispravnih i aktivnih članova i to: pekarskih radnika 150, pivarskih 260, mesarskih 80, kuvarskih 28, poslastičarskih 14, mlinara 4 i kelnera 8«, dotle je podružnica živežara iz Pančeva, koja se nalazila u sklopu zagrebačke centrale, objavila rezoluciju u kojoj se pozivaju svi živežarski radnici i sve podružnice da napuste »cjepačku živežarsku organizaciju u Beogradu i da se priključe općoj zajednici živežarskih radnika.«³⁴³

Vode URSS-a mobilizirali su vođovodske podružnice protiv Centralne uprave, koja je odložila kongres Saveza zakazan za 7. i 8. rujna 1930. godine. Podružnica SZRJ-a u Novom Sadu protestirala je javno protiv tog odlaganja ovim riječima:

»Prema čl. 8 saveznih pravila tačka 5. Kongres se održava svake treće godine, obično u mjesecu ožujku no najdalje do 30. svibnja. Savezna uprava je pogazila ovu odredbu statuta, ma da je od nas kao i od beogradske podružnice na to stalno gonjena. Naprotiv ona je dozvolila da se beogradska podružnica na tom pitanju i odvoji od centrale, radije nego da izvrši odredbu statuta o sazivu kongresa. Mi smo čekali 16 mjeseci preko roka da se kongres održi makar i 7—8. septembra ove godine. Ali je savezna uprava i taj rok propustila i kongres neopravdano odložila na neograničeno vrijeme.«

Iza toga se u pismu tvrdi da je Centralna uprava odložila kongres zbog toga što se boji

odgovornosti, jer »Po saveznim pravilima paragraf 7. uprava saveza, poslije kongresa, sačinjava središnji upravni odbor od 15 članova. Sjednice središnje uprave, prema paragrafu 9. moraju se održavati svako pola godine, a po potrebi i više puta. Ali središnja uprava te sjednice nije sazivala ima već više od dvije godine.« I dalje: »Prema saveznim pravilima paragraf 8. tačka a) i 7 : tačka d) u nadležnost saveznog kongresa spada i izbor saveznih namještenika. Savezna uprava je međutim izbjegavajući kongres nametnula Savezu jednog funkcionera na najodgovornije mjesto, ne pitajući za to čak ni središnji upravni odbor.

Prema paragrafu 14 saveznih pravila naš savez je u sastavu Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije. Shodno paragrafu 8 — tačka 5, kad se saziva savezni kongres, objava ima da se izvrši preko mjerodavnih radničkih glasila. Savezna uprava tu objavu nije izvršila.

Nametnuti sekretar saveza Grabauer na jednom zboru u Zemunu, izjavljuje, da naš savez nije u sastavu zemaljske sindikalne centrale, Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije. Takav stav znači otvoreno kršenje statuta i kongresnih odluka, kao i zanemarivanje pravnih interesa živežarskih radnika, koji žele da budu u jednoj zajednici sa svim radničkim organizacijama koje su okupljene u Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu.

Ovakvim svojim postupcima sekretar i cijela uprava u Zagrebu grubo su se ogriješili i o interese Saveza i o odredbe saveznih pravila, koja u paragrafu 5, tačke b i c vele da svi oni 'koji se ne pokoravaju zaključcima kongresa i središnjeg odbora upravnog i koji svojim ponašanjem savezu i njegovim članovima nanose štetu ili prouzroči sramotu' imaju da budu isključeni iz Saveza.

Po svim svojim postupcima članovi uprave u Zagrebu čiji je mandat istekao 30. svibnja prošle godine, ne samo da ne zaslužuju da budu na čelu Saveza, već po pravilima imaju da budu isključeni iz Saveza kao nedostojni.«³⁴⁴

Tako se uprava podružnice iz Novog Sada obračunavala sa Centralnom upravom Saveza, nazivajući je oruđem ORS-a koji stoji na stajalištu da i radnici prehrambene industrije pripadaju ORS-u. Vitimir Korać je naturio SZRJ za sekretara Grabauera koji upućuje privatna pisma, piše i šalje letke, unosi zabunu i razbija jedinstvo Saveza. Podružnica je pozvala sve organizacije Saveza da obustave slanje kvote centrali dok se ono ne konzultira sa

³⁴¹ Isto.

³⁴² Radničke novine, Beograd, 15. VIII 1930.

³⁴³ Isto, 5. IX 1930.

³⁴⁴ Radničke novine, Zagreb, 12. IX 1930.

članstvom, o tome kakve mjere da se poduzmu da se život Saveza dovede opet na normalan kolosijek. Na poziv Oblasnog odbora Saveza živežarskih radnika Jugoslavije održana je 14. rujna u Novom Sadu oblasna konferencija podružnica i povjereništva ovog Saveza na teritoriju Vojvodine. Nakon referata o odnosima Saveza prema URSS-u i unutrašnjim odnosima u samom Savezu, donesena je, nakon opsežne diskusije sljedeća odluka:

»1) sve organizacije Saveza živežarskih radnika Jugoslavije, predstavljene na ovoj konferenciji, ostaju u cjelini radničkog sindikalnog pokreta u sastavu Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije — bez obzira na to, kakvo će gledište po tom pitanju uzeti savezna centrala u Zagrebu.

2) Sve organizacije odlučuju, da privremeno obustave svako obračunavanje kvote centrali u Zagrebu. Obračunavanje, kao i ostale funkcije centrale vršit će u buduću Privremeni pokrajinski odbor za Vojvodinu, koji će izabrati ova konferencija. Ovakvo stanje ostat će sve do eventualnog saziva saveznog kongresa.

3) Ovlašćuje se Izvršni odbor privremenog pokrajinskog odbora, da odmah poduzme korake kod centrale u Zagrebu da u roku od dva mjeseca sazove kongres, na isti da pozove i bivšu beogradsku podružnicu — sada samostalan savez — koja se već izjasnila da će se pozivu odazvati... Odboru se nalaže da sa svoje strane hitno poradi na stvaranju jedinstvene organizacije radnika životnih namirnica u sastavu URSSJ za čitavu zemlju.»

U odgovor na tu akciju Centralna uprava Saveza je suspendirala, odnosno razriješila dužnosti upravu podružnice u Novom Sadu, a članove Saveza je upozorila da se prilikom dolaska u Beograd ne obraćaju »cjepačkom savezu živežara u Beogradu, već podružnici saveza u Beogradu (SZRJ).«³⁸⁵

I Zagrebačke *Radničke novine* pišu o »krivim putevima zagrebačkog Saveza živežarskih radnika Jugoslavije«, koji se vlastitom krivicom doveo do potpunog rasula. »On se priličepio uz ORS-ovu frakciju u radničkom pokretu i razrušio svoju vlastitu organizaciju u cijeloj zemlji. Od njega su otpale sve osim dvije podružnice. Kongres, čiji su saziv zahtjevale sve organizacije se odbija, a centralna uprava čiji je mandat davno istekao upravlja Savezom. Ona u *Radničkom glasniku* daje izjavu da 'neće dalje da bude u URSS-u' te da želi zajednicu s ORS-om.«³⁸⁶

Centrala URSSJ-a uputila je Savezu živežarskih radnika Zagreb pismo u kojem se ističe da URSS-ovi sindikati moraju biti partijsko-politički neutralni, da se u njima ne priznaje postojanje ni desničara, ni ljevičara, ni centuramaša, jer se u njemu ne vode partijsko-političke rasprave, da je potrebno da on bude jedinstven i očuvan za isključivo sindikalne zadatke.³⁸⁷

U takvoj situaciji i pod takvim pritiskom održan je kongres Saveza živežarskih radnika Jugoslavije 2. listopada 1930. godine. Na kongresu su bile zastupane podružnice: Beograd, Bjelovar, Karlovac, Novi Sad, Osijek, Pančevo, Sisak, Slavonski Brod, Subotica, Sušak, Varaždin, Vinkovci, Zagreb i Zemun. Kongresu je prisustvovao sekretar Internacionalne živežarskih radnika Schifferstein iz Zürich. Na kongresu se prigovorilo Centralnoj upravi što ne plaća kvotu centrali URSS-a za svojih 200 članova, ali plaća Internacionalni kvotu za 1400 članova. Živežari Vojvodine ogradili su se od suradnje CU SZRJ s ORS-om i zajedničke borbe koju oni vode protiv cjeline sindikalnog pokreta. Na kongresu je u obranu centrale oštro ustao Gojko Berberović, tada istaknuti predstavnik ORS-a, koji je kao gost na kongresu zastupao zagrebačku Radničku komoru. Kongres je zaključio da novoizabrana Centralna uprava Saveza pozove URSSJ da u tri mjeseca sazove konferenciju svih organizacija živežarskih radnika na kojoj bi se trebalo provesti ujedinjenje. Prijedlog Centralne uprave da se *Radnički glasnik* uzme za službeni organ saveza nije naišao na opće prihvaćanje. Tražilo se da se svaka podružnica može opredijeliti za list koji želi uzimati.

Analizirajući bilancu Saveza živežarskih radnika Zagreb od 1. siječnja 1927. godine do 31. prosinca 1929. godine (u tom razdoblju je prodano 29.354 članske markice ili godišnje 9784) može se izvesti zaključak da je Savez imao 188 članova, koji su uplatili 52 tjedna članskog prinosa. No, prema izvještaju, zagrebačka je podružnica brojila 250 članova, a postojale su podružnice u Bjelovaru, Beogradu, Karlovcu, Novom Sadu, Osijeku, Pančevu, Sentu, Slavonskom Brodu, Subotici, Sušaku, a platišta u Crikvenici, Koprivnici, Križevcima, Samoboru itd.

Poslije kongresa privremeni pokrajinski odbor SZRJ-a je u Novom Sadu u sporazumu s obnovljenim Savezom radnika životnih namirnica u Beogradu, na sjednici održanoj 9. studenog, donio odluku o prekidu svih veza sa Savezom u Zagrebu i o prisajedinjenju vojvo-

³⁸⁵ Isto, 24. X 1930; *Radničke novine*, Beograd, 17. i 31. X 1930.

³⁸⁶ *Radničke novine*, Zagreb, 4. VII 1930.

³⁸⁷ Isto, 29. VIII 1930.

danskih podružnica Savezu radnika životnih namirnica u Beogradu.

U Zagrebu je odmah poslije kongresa osnovana „nova podružnica živežarskih radnika koja se pripojila Savezu radnika životnih namirnica u Beogradu i odmah počela aktivno djelovati.³⁴⁸

Zbog toga što su tu podružnicu osnovali i sačinjavali bivši članovi Nezavisnih sindikata donosimo ukratko pregled njenog organizacijskog razvoja. Odmah po osnutku podružnice u nju su pristupili bivši članovi Nezavisnih sindikata iz Tvornice ulja i iz Arkove tvornice špirita i kvasca. Početkom 1931. godine imala je 180 članova. Podružnica je imala tri sekcije: pekara, tvornica ulja i tvornica »Arko«. Pokretala je akcije u Zagrebačkoj pivovari, Tvornici cikoriije, među mesarima i u tvornici kandida. Tajnik podružnice bio je Gabrijel Kranjec, prijašnji sekretar zabranjenog Sindikata radnika živežne industrije i obrta Jugoslavije. Početkom 1932. godine podružnica je imala 212 plaćajućih članova, od toga je sekcija pekara imala 52 člana, sekcija kuhara 21, a industrijske sekcije 139 članova. Podružnica je redovno održavala godišnje skupštine i birala u svim većim poduzećima radničke povjerenike. Tako je u šest poduzeća na listi podružnice izabrano 20 povjerenika i isto toliki broj zamjenika. U upravu podružnice ušli su: Antun Augustić, Blaž Bartol, Franjo Bukovac, Đuro Kecur, Viktor Medved, Toma Mendek, Rudolf Mlinarić, Pero Očko i drugi.

ORS je u Zagrebu uvelike otežavao rad te podružnice, nazivajući je tajnom komunističkom organizacijom, a radničke povjerenike, izabrane na listi podružnice, komunističkim ćelijama po poduzećima. Tako su, npr., odmah poslije zabrane Nezavisnih sindikata 17. siječnja 1929. godine u Tvornici zeste »Arko« u Zagrebu provedeni izbori za radničke povjerenike na kojima su radnici postavili, pored liste ORS-a, svoju listu nezavisnih radnika. *Radnički glasnik* tvrdio je da je to lista bivših članova Nezavisnih sindikata. Za listu nezavisnih glasalo je 97 radnika, a za listu ORS-a 73. *Radnički glasnik* nazvao je organizatore liste nezavisnih radnika »Generalnim štabom nezavisnih ćelijaša u Arkovoj tvornici«. Takav rječnik zadržao je ORS i u kasnijim obračunima s komunistima. To je učinio i u Tvornici ulja 1932. godine kada je podružnica radnika životnih namirnica dobila 163 glasa, dok je lista ORS-a dobila samo četiri glasa. Podružnica je na sve te napade ORS-a odgovarala da su klevete i denuncijacije.³⁴⁹

Unija saveza radnika životnih namirnica Jugoslavije

Poslije kongresa Saveza živežarskih radnika Jugoslavije u Zagrebu, pozvala je 18. studenog 1930. godine Internacionalna živežarskih radnika, čije je sjedište bilo u Zürichu, Centralnu upravu URSSJ-a da poduzme korake za stišavanje neprijateljstva među živežarskim organizacijama u Jugoslaviji, i da se postara da između njih dođe do organizacijskog stapanja, bilo na centralističkoj, bilo na federalističkoj osnovi. Centralna uprava URSSJ-a odbila je da radi na tom poslu, unaprijed ocjenjujući da će on biti bezuspješan, jer SZRJ Zagreb ne pokazuje sklonost za suradnju prema cjelini pokreta. Savez živežarskih radnika nije plaćao URSSJ-u kvotu od 1. travnja 1929. godine, nije odgovarao na dopise centrale URSS-a, a u socijalno-političkoj akciji, koja se vodila za obranu radničkog zaštitnog zakonodavstva, odvojio se od cjeline i demonstrativno, u zajednici s ORS-om, izvodio svoje zasebne akcije. Centrala Saveza nije se ogradila od izjava svog sekretara da SZRJ nije u sastavu zemaljske centrale URSSJ-a. Na kongres saveza nije pozvana centrala URSSJ-a niti su joj s kongresa poslani izvještaj i rezolucija. Zbog svega toga centrala URSS-a je odbila da poduzme korake na zbliženju živežarskih radnika.

»Konstatirajući sve ovo mi sa žaljenjem moramo da utvrdimo da kod centrale Saveza živežarskih radnika u Zagrebu ni prije, kao ni poslije kongresa ne postoji dobra volja za suradnju sa ostalim organizacijama. Dotle mi moramo da konstatiramo da je takovo držanje centrale živežarskog saveza u Zagrebu i prije i poslije kongresa toga Saveza bilo protivno i duhu statuta toga saveza kao i Zemaljske sindikalne centrale kao i protivno odlukama mjerodavnih kongresa. Mi nismo u mogućnosti, da poduzmemo korake na zbliženju živežarskih radnika i željama viših foruma radničkog pokreta, kojim je do sređivanja na tome polju rada veoma mnogo stalo.

O ovome ćemo izvijestiti i *Internacionalu*.³⁵⁰

Centrala URSSJ-a obratila se i Općem radničkom savezu, ističući da je od Internacionalne živežarskih radnika ovlaštena da se postara da se organizirani živežarski radnici grupiraju u svoj stručni živežarski sindikat. Budući da se u sastavu ORS-a nalaze veće grupe organiziranih živežarskih radnika, one po mišljenju Internacionalne ne mogu, prilikom stvaranja je, dinstvenog saveza živežarskih radnika, ostati

³⁴⁸ Isto, 21. i 28. XI, 12. i 24. XII 1930.

³⁴⁹ Isto, 11. i 25. IX 1931; *Radničke novine*, Beograd, 18. III 1932; *Radnički glasnik*, 5. III 1929.

³⁵⁰ *Radničke novine*, Zagreb, 12. XII 1930.

u sastavu ORS-a. Da bi se unaprijed izbjeglo svako cijepanje snaga organiziranih živežarskih radnika, potrebno je da te grupe iz ORS-a prijed u novi savez.³⁹¹

Internacionalni sekretarijat živežara angažirao se u punoj mjeri oko pripreme konferencije ujedinjenja. On je vodio intenzivnu korespondenciju s ORS-om i zagrebačkim SZRJ. Sekretar Internacionale Schifferstein osobno je urgirao kod predstavnika ORS-a i SZRJ Zagreb da dođu na konferenciju. Vršio je i pritisak na njih riječima »tko neće ujedinjenje, nema mu mjesta ni u Internacionali«. Usprkos tome, oni nisu došli na zakazani sastanak. Konferencija ujedinjenja održala se 22. veljače 1931. godine u Beogradu, bez ORS-a i SZRJ Zagreb. Na konferenciji nije bio prisutan ni Savez živežara Sarajeva koji je unaprijed izjavio da je suglasan sa zaključcima koje će konferencija donijeti.

Prema tome na konferenciji ujedinjenja bio je samo Savez radnika životnih namirnica Jugoslavije Beograd i Zeveza živih delavcev Jugoslavije Ljubljana, te na brzinu isforsirani predstavnici tobožnjih oblasnih odbora živežarskih sindikata u Novom Sadu i Zagrebu. Odluka koju je konferencija usvojila uspostavlja ujedinjeni savez s nazivom Unija saveza radnika životnih namirnica Jugoslavije.

Zainteresirani savezi osnovali su privremeni odbor, u koji su ušli po jedan predstavnik saveza iz Ljubljane, Sarajeva, Beograda, privremenog odbora iz Novog Sada i oblasnog odbora iz Zagreba. Ovaj odbor je trebao da rukovodi poslovima zajednice »dok nadležni forumi pokreta ne predlože nova pravila Unije«. Za sjedište centralnog sekretarijata Unije određen je Beograd, za sjedišta pokrajinskih odbora Unije Ljubljana, Sarajevo, Zagreb i Novi Sad. Funkcije centralnog sekretarijata dobio je sekretar beogradskog saveza.

Centralni odbor Unije osim rada na organizacijskom stapanju imao je dužnost da predstavlja udruženje organizacije u zemaljskoj sindikalnoj centrali (URSSJ) i u Internacionolnoj uniji živežarskih radnika i da prema tim ustanovama ispunjava i statutarne dužnosti u ime svih živežarskih saveza: da prikuplja zajedničku statistiku o radnim odnosima, radnom vremenu i nadnicama u industriji i zanatstvu životnih namirnica i da se brine o izjednačenju radnih i plaćevnih odnosa; da osigura ostvarivanje stečenih prava članova u pokrajinskim savezima prilikom putovanja po zemlji.

Za potrebe zajednice donesena je odluka da će savezi, počev od 1. veljače 1931. godine, uplaćivati kvotu od svakog članskog uloga čiju će visinu odrediti odbor prema ukazanoj potrebi. Sekretar Internacionale obćeo je konferenciji da će Unija biti primljena u sastav stručne Internacionale u Zürichu, a da će zagrebački Savez živežarskih radnika Jugoslavije iz nje izići.³⁹²

Odluke beogradske konferencije objavljene su u organu Međunarodne unije živežarskih radnika. Stajalište Internacionale o pitanju sukoba između ORS-a i URSSJ-a i SZRJ i URSS-a najbolje se vidi iz pisma sekretara Internacionale upućenog Centralnoj upravi ZZRJ.

»Zbor živežarskih radnika Beograda« — kaže Schifferstein — »koji je popodne održan, omogućio je da ustanovim da organizirani beogradski živežarski radnici s ozbiljnošću i energijom rade na izgradnji svoga sindikata. Zbor na kome je bilo sigurno 250 radnika, ostavio je najbolji utisak koji se da zamisliti. Našao sam na zboru, jednako kao i Zagrebu, radnike prožete voljom da posredstvom sindikalne organizacije postignu bolje uvjete života. Morao sam da priznam, da bi zajedničko djelovanje svih saveza radnika životnih namirnica Jugoslavije bilo nesrazmjerno bolje nego sadašnja rascjepkanost. Lično veoma žalim da se u Jugoslaviji još ne može stvoriti jedinstveni savez radnika životnih namirnica, premda je on postao stvarna potreba. [...] Siguran sam da će u Beogradu osnovana Unija radnika životnih namirnica postati organizacija živežarskih radnika koja će rasprostriti svoj uticaj po cijeloj Jugoslaviji. Zagrebački savez, ukoliko bude ostao odjeljen od nje, ostat će ograničen na mali krug živežarskih radnika. Ako bi Savez živežarskih radnika Zagreb u zajednici s ORS-om prišao osnivanju vlastite opće zemaljske sindikalne centrale umjesto URSSJ, njegova sudbina bila bi zapečaćena jer je Opći radnički savez sindikalno neodrživa tvorba [...] U vrijeme kada u svim zemljama svijeta prodire misao centralnog sindikalnog pokreta, nema ni u Jugoslaviji više mjesta jednom Općem radničkom savezu, u smislu kakav je on danas. Opći radnički savez imao je pod izvjesnim okolnostima značenje za radničku klasu i mogao je da postigne dobre rezultate. On to neće više dugo moći. Značenje i uticaj dobit će centralno ujedinjeni profesionalni i industrijski savezi«.

»Mora se voditi računa« — govorio je sekretar Internacionale — »da je URSSJ priznat od Međunarodnog sindikalnog saveza kao op-

³⁹¹ Isto, 19. XII 1930.

³⁹² Isto, 27. II 1931.

ća zemaljska sindikalna centrala i da ne postoje razlozi koji bi mogli da opravdaju isključenje URSSJ iz Međunarodne sindikalne zajednice. Prema tome i pripadnici profesionalnih internacionala mogu biti samo oni sindikati koji se nalaze u sklopu URSS-a. Sve su to razlozi da se SZRJ ne treba zalagati da se očuva organizacija koja po svojoj formi više ne odgovara modernom sindikalnom pokretu. Sindikalna organizacija je jedinstvena organizacija koja obuhvaća radnike određene profesije ili grane industrije s ciljem da trajno utiče na poboljšanje života i položaja radnika.

Zaključak koji je donijet u Beogradu ne predstavlja centralizaciju kakovu imaju savezi drugih zemalja, ali pokazuje da je taj cilj postavljen. Morat će se pokušati da se tokom vremena otklone sve zapreke koje još sprječavaju stvaranje jedinstvenog saveza. Budući da drugovi za to imaju volju, cilj će se i postići. Moje osobno mišljenje je, da je sada stvorena forma organizacije kao prelaz ka centralnom savezu dobra.³⁹³

Kartel organizacije živežarskih radnika Jugoslavije

Internacionalna unija živežarskih radnika održala je od 22. do 24. lipnja 1931. godine u Pragu svoj V redovni kongres na kojem se, među ostalim, raspravljalo i o prijemu Unije živežarskih radnika Beograd u Internacionalu. Protiv toga je odlučno ustao Vilim Haramina, predstavnik saveza živežarskih radnika iz Zagreba, koji je podijelio delegatima kongresa pamflet protiv tog prijema, pozivajući se na statut Internacionale po kojem jednu zemlju može predstavljati samo jedna organizacija. Kongres je na inzistiranje Bogdana Krekića, koji je predstavljao Uniju živežarskih radnika, odstupio od statutarne odredaba i primio za člana Internacionale i Uniju živežarskih radnika iz Beograda, s tim da je obavezao izvršni odbor Internacionale da posreduje i poradi na ujedinjenju oba saveza. Onaj savez koji odbije ujedinjenje do 31. srpnja 1932. godine bit će isključen iz Internacionale.³⁹⁴

Poslije presude Međunarodnog sindikalnog saveza, po kojoj se URSSJ smatra jedinom općom sindikalnom instancijom u zemlji, u koju se ORSJ treba vratiti ili će biti isključen iz Internacionale (MSS), i raspuštanja Radne za-

jednice u kojoj se nalazio SZRJ, održan je 10. siječnja 1932. godine Plenum Centralne uprave na kojem je donesena deklaracija o odnosima SZRJ prema URSS-u. U deklaraciji se tvrdi da je Savez bio prisiljen da u znak protesta protiv rada funkcionara URSS-a najavi pasivnu rezistenciju URSS-u. Na zahtjev Petoga redovnog kongresa Internacionale unije živežarskih radnika Savez tu odluku povlači uz slijedeću izjavu:

»1. Osuđuje se dosadašnji rad vodstva URSS-a koji je sprečavao konsolidaciju našeg Saveza i provedbu njegove centralizacije. 2. Ovlašćuje se savezna uprava da svim svojim snagama poradi na tome da se centralizacija našeg saveza temeljem zaključka našeg kongresa ujedinjenja od 25. i 26. prosinca 1926. i redovnog kongresa 2. studenog 1930. čim prije oživotvori; 3. da bi uvjerali Internacionalnu uniju živežarskih radnika o našoj iskrenoj težnji za konsolidacijom radničkog živežarskog pokreta u našoj zemlji, mi povlačimo naš raniji zaključak o pasivnoj rezistenciji prema URSS-u, te se ponovno vraćamo u zemaljsku sindikalnu centralu, s tim da ćemo svim dozvoljenim sredstvima braniti autonomiju našeg saveza; 4. Plenarna sjednica odobrava u cjelosti rad izvršnog odbora, te ga ovlašćuje, da poradi i dalje svim svojim snagama na konsolidaciji našeg Saveza.«³⁹⁵

Na poziv ekzekutive Internacionale sastali su se 24. siječnja 1932. godine predstavnici Saveza živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu i Unije saveza radnika životnih namirnica Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu. Konferenciji, kojoj je predsjedavao sekretar Internacionale unije živežarskih radnika, prisustvovao je i predstavnik centrale URSS-a. Po prijedlogu sekretara Internacionale, postignut je sporazum da se formira Kartel organizacija živežarskih radnika u Jugoslaviji na slijedećim osnovama:

Kartel formiraju Unija saveza radnika životnih namirnica Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu i Savez živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu. Uprava kartela sastoji se iz pet članova: jednog predsjednika, dva potpredsjednika, sekretara i blagajnika. Predsjednika kartela određuje Zemaljska sindikalna centrala URSSJ-a, dok svaki od saveza određuje po dva člana. Sjednice uprave kartela održavaju se — ukoliko važniji razlozi ne bi tražili određivanje kojeg drugog mjesta — naizmjenice u Beogradu, Ljubljani i Zagrebu.

Za podmirenje troškova rada Kartela savezi daju doprinos koji se utvrđuje godišnje,

³⁹³ Isto, 27. III 1931; *Radničke novine*, Beograd, 27. III 1931.

³⁹⁴ *Ujedinjeni sindikati*, 7/1931, str. 104; isto, 6/1931, str. 94; isto, 1-2/1932, 29; *Radničke novine*, Zagreb, 19. II 1932.

³⁹⁵ *Radničke novine*, Zagreb, 22. I 1932.

prema potrebi. Kartel preuzima na sebe podmiirenje slijedećih izdataka: troškova sjednice Uprave; prinosa Zemaljskoj sindikalnoj centrali; prinosa Internacionalnoj uniji živežarskih radnika; troškova delegacije za sjednice Zemaljske sindikalne centrale i za kongrese te za sjednice Internacionalne unije živežarskih radnika.

Delegate za kongres zemaljske sindikalne centrale i Internacionalne unije živežarskih radnika određuje Uprava kartela, pri čemu treba voditi računa o jednakoj zastupljenosti saveza.

Uprava kartela ima slijedeće zadatke: određivanje kategorija profesija, koje savezi živežarskih radnika mogu da organiziraju, ograničavanje teritorijalnog djelokruga i nadležnosti obiju organizacija, likvidacija sekcija kojima se sjedište nalazi na području koje nije u nadležnosti dotičnog saveza i provođenje članova ovih sekcija u nadležni savez. Izrada statuta jedinstvenog saveza koji će se formirati. Pripreme za zajednički kongres kome će biti zadatak da konačno ostvari ujedinjenje saveza u jedan jedinstven savez. Vođenje zajedničkih akcija, borba protiv noćnog rada u pekarskom zanatu, vođenje pokreta koji prelazi okvire pojedinih organizacija dodijeljenog područja i vođenje akcija zajedničke prirode koje se prilikom osnivanja kartela nisu mogle predvidjeti.

Do ostvarenja jedinstvenog saveza Uprava kartela zastupa saveze prema Zemaljskoj sindikalnoj centrali (URSSJ) i prema Internacionalnoj uniji živežarskih radnika (IUL).

Uprava kartela formirala se tako da je centrala URSS-a postavila za predsjednika Vladimira Pfeifera, a za članove uprave određeni su Branko Brzulja i Mustafa Turk iz Beograda, Rudolf Grubauer i Nikola Gruškar iz Zagreba, Slavko Pretner iz Ljubljane i Ilija Sarapa iz Splita. Na osnovi sporazuma sastavnih organizacija Kartela, uprava je sazvala za 27. i 28. ožujka prvu sjednicu. Na dnevnom redu, pored konstituiranja uprave, izrade pravilnika o radu Kartela, utvrđivanja financijskog poslovanja, postavljena je i točka teritorijalno razgraničenje djelokruga sastavnih organizacija kartela i vođenja zajedničkih akcija.³⁹⁶

Teritorijalno razgraničenje koje je utvrđeno pravilnikom izvršeno je ovako:

Savez živežarskih radnika — Zagreb svoje djelovanje proteže na banovine: Savsku, Vrbasku i Primorsku; Savez radnika životnih namirnica — Beograd svoju djelatnost proteže

na područje Uprave grada Beograda, anovine: Dunavsku, Moravsku i Zetsku; Zveza živilskih delavcev — Ljubljana svoju djelatnost proteže na područje Dravske banovine; Savez radnika životnih namirnica — Sarajevo svoju djelatnost proteže na područje Drinske banovine.

Pravilnik je predviđao da u jednom mjestu ne mogu postojati dvije podružnice, pa se tamo gdje takve postoje moraju spojiti. Pravilnik je predviđao da pored Uprave kartela, kao višeg upravnog organa, djeluju i centralne uprave sastavnih organizacija Kartela. Uprava kartela bila je obavezna da se sastaje dva puta godišnje. Sa svoje prve sjednice izdala je proglas živežarskim radnicima Jugoslavije u kojem se kaže da je stvaranje Kartela rezultat klasnih interesa bez pobijedenih i pobjeditelja, bez pobjede i kapitulacije.³⁹⁷

Na sjednici Centralne uprave SZRJ — Zagreb koja je održana 10. travnja 1932. podnesen je izvještaj o rezultatu sjednice Uprave kartela, pa je odlučeno da se odmah uputi zahtjev svim sindikalnim podružnicama u Beogradu i Vojvodini da održe skupštine, te da se prijave u sastav organizacije Saveza radnika živežarskih namirnica sa sjedištem u Beogradu. Od istog se saveza tražilo da i on da iste upute svojim podružnicama na području SZRJ Zagreb. Po toj odluci likvidirale su se podružnice SZRJ u Beogradu, Novom Sadu, Pančevu, Subotici i Zemunu.

Prema odluci Uprave kartela živežarskih radnika Jugoslavije 3. srpnja 1932. održali su se u cijeloj zemlji zborovi živežarskih radnika na kojima su odlučno protestirali protiv noćnog rada u pekarama i tražili njegovo ukidanje. Na zborovima je ponovno istaknut zahtjev sindikata da vlada ratificira međunarodnu konvenciju o zabrani noćnog rada u pekarama. Delegacija Kartela otišla je 15. srpnja 1932. ministru socijalne politike i narodnog zdravlja kojemu je preдала rezoluciju usvojenu na spomenutim zborovima organizacija živežarskih radnika u državi.³⁹⁸

Druga sjednica Kartela organizacija živežarskih radnika održana je 28. i 29. travnja 1933. godine. Na dnevnom su redu bila organizacijska pitanja i položaj živežarskih radnika. Val nezaposlenosti koji je nastao uslijed postojeće privredne krize snažno je zahvatio i živežarske radnike. Tarifni i kolektivni ugovori su izigrani. Zavedeno je neograničeno radno vrijeme od 12 do 18 sati dnevno. Nadnice

³⁹⁶ Isto, 25. III 1932; *Radničke novine*, Beograd, 5. II 1932.

³⁹⁷ *Radničke novine*, Zagreb, 24. VI 1932; *Živežarski radnik*, 1 VIII 1932.

radnika su snižene za 20—50 posto. Prosječne zarade živežarskih radnika kretale su se između 15—40 dinara dnevno. Učenici, šegrti, ostavljeni su na milost i nemilost poslodavaca. Kartel je uputio proglas živežarskim radnicima u kojem ih poziva da pristupe u sindikat živežara i da osnivaju podružnice u mjestima gdje ih još nema.³⁹⁹

Na sjednici uprave Kartela organizacija živežarskih radnika Jugoslavije, održane 12. kolovoza 1933. u Beogradu, donesena je sindikalna karta s popisom svih zanatskih i industrijskih profesija, odnosno zanimanja koje obuhvaćaju savezi živežarskih radnika Jugoslavije. U zanatstvu to su bili: pekari, slastičari, mesari, kobasičari, licitari, medičari, crevari, si-rari i mljekari. U industriji svi industrijski radnici i radnice zaposleni u tvornicama za proizvodnju prehrambenih artikala i to: u šećeranim, mlinovima, uljarama za izradbu jestiva ulja, u tvornicama čokolade, kekša, biskvita i bombona, marmelade, tjestenina, u tvornicama za proizvodnju masti, suhomesnate robe i salama, u tvornicama za konzerviranje mesa, riba, voća i povrća, u tvornicama piva i pivarskog slada, pjenice i žeste za piće i likera, kao i svi radnici i radnice, koji rade u industriji vina, tvornicama bezalkoholnih pića i na preradi mlijeka i mliječnih proizvoda. U takvim granama privrede zaposleni radnici i radnice su živežarski radnici. Za zaštitu njihovih socijalno-ekonomskih i klasnih interesa, organiziraju se u organizacijama Kartela saveza živežarskih radnika Jugoslavije.

Svi živežarski radnici i radnice, zaposleni u zanatima i industriji živežnih namirnica na području banovina: Savska, Dravska i Primorska s cijelim bivšim teritorijem Dalmacije, mogu se organizirati i spadaju u Savez živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem središnje uprave saveza u Zagrebu, Ilica 55, II kat.

Svi živežarski radnici i radnice, zaposleni u zanatima i industriji živežnih namirnica na teritoriju Uprave grada Beograda i banovina: Drinske, Vrbaske, Dunavske, Moravske, Vardarske i Zetske, mogu se organizirati u Savez radnika životnih namirnica Jugoslavije sa sjedištem središnje uprave Saveza u Beogradu, Nemanjina ulica broj 28.

Oba saveza jedno su tijelo, ujedinjeni u Kartelu saveza živežarskih radnika Jugoslavije. Članovi obaju saveza bez obzira, da li su došli na rad ili traže rad na teritoriji zagrebačkog ili beogradskog saveza imaju jednake dužnosti prema organizaciji i jednaka prava na pomoć u besposlenosti i na putu, na pravnu zaštitu u sporu s poslodavcima, kao i na sve

drugo, što prema pravilima organizacija pruža svojim članovima.

Pokrajinski ljubljanski i sarajevski savezi treba da se likvidiraju i pripoje i to: ljubljanska zveza 2DJ u sastav Saveza živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu, a sarajevski u Savez radnika životnih namirnica Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu. Savez zanatskih radnika sa sjedištem u Splitu treba da iz svog sastava izdvoji sve živežarske radnike i radnice i da ih pripoji u sastav Saveza živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu, a Podružnica Saveza radnika živežnih namirnica u Dubrovniku, koja je do sada potpadala pod djelokrug rada beogradskog saveza, pripaja se Savezu živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu.⁴⁰⁰

Uprava Kartela izdala je proglas upućen odbornicima podružnica, sekcija i platišta u kojem ih poziva na stvaranje jakog i razgranjenog sindikata živežarskih radnika diljem cijele države. »Nekad pocijepani živežarski radnici sada jedinstveno složno i solidarno vode po svim važnim pitanjima jedinstvene akcije. Vrhunac snaga živežarskih radnika ostvariti će stvaranjem jedinstvenog saveza.«⁴⁰¹

Od 1930. do 1933. odnosno od svog prvog do drugog kongresa 1934. godine brojno stanje Saveza živežarskih radnika bilo je ovakvo:

Godina	Prirast novih članova	Prestanak članstva	Ispravnih članova
1929.	400	—	400
1930.	514	265	649
1931.	411	159	901
1932.	478	238	1141
1933.	272	210	1203

Prema tome, krajem 1933. godine Savez je imao 1203 člana. Kao razlog velike fluktuacije članstva navodile su se teške ekonomske prilike i nedovoljna klasna svijest radnika. Sa vođenjem akcija rastao je broj članova, s prestankom akcija opadao je i znatan broj članova. Prema uplaćenju kvoti, centrala URSS-a priznala je Savezu živežarskih radnika Jugoslavije Zagreb za godine 1931—1933. sljedeće članstvo:

Godina	Muškaraca	Žena	Ukupno
1931.	565	40	605
1932.	726	18	744
1933.	806	22	828

Na kongresu SŽRJ Zagreb, koji je održan 1. travnja 1934. u Zagrebu, mnogo se raspravljalo i o sazivu kongresa Kartela na kojem bi

³⁹⁹ Radničke novine, Beograd, 2. VI 1933.

⁴⁰⁰ Živežarski radnik, 1. IX 1933.

⁴⁰¹ Isto.

se trebalo izvršiti definitivno ujedinjenje živežarskih saveza u jedan sindikat. Slovenski savez živežara je na konferenciji, održanoj u Celju 21. veljače 1934, pristao na stapanje. Sarajevski savez nije ništa učinio da se zaključak kartelske uprave provede u život. To nije učinio ni Savez zanatskih radnika u Splitu. U vezi s tim donesena je rezolucija koja glasi:

»Kongres Saveza živežarskih radnika Jugoslavije održan je dne 1. i 2. travnja 1934. god. u prostorijama zagrebačke Radničke komore. Saslušavši izvještaj centralnog sekretara o zaključcima posljednje sjednice Kartelne uprave na kojoj je donijeta odluka da se Zveza živilskih delavcev iz Ljubljane priključi Savezu živežarskih radnika Jugoslavije u Zagrebu, a Savez radnika životnih namirnica u Sarajevu Savezu u Beogradu konstatira:

Da je Zveza živilskih delavcev iz Ljubljane dotičan zaključak provela, dok je Savez radnika životnih namirnica iz Sarajeva taj zaključak otklonio s izjavom da se ga zaključci Kartela ne tiču, pa na osnovu toga zaključuje:

1. da se novoizabranom upravi Saveza živežarskih radnika Jugoslavije u Zagrebu stavi u dužnost da smjesta poduzme korake za što brži saziv sjednice Kartelne uprave u svrhu donošenja definitivne odluke o sazivu kongresa ujedinjenja živežarskih radnika u Jugoslaviji,

2. da sve zainteresirane forume o držanju drugova iz Sarajeva izvjesti,

3. drugovima u Sarajevu staviti do znanja da će se ujedinjenje i ako se ne pokore odluci Kartelne uprave izvršiti i bez njih,

4. uslijedi li ujedinjenje bez drugova iz Sarajeva, da se zatraži od zemaljskog sindikalnog foruma URSSJ da Savez radnika živežnih namirnica u Sarajevu, koji bi ostao izvan sklopa ujedinjenog Saveza živežarskih radnika Jugoslavije isključi i ujedinjenom Savezu živežarskih radnika Jugoslavije omogućiti djelovanje na teritoriju spomenutog saveza.⁴⁰²

⁴⁰² Isto, 15. IV 1934.

I Kongres Saveza radnika životnih namirnica Jugoslavije Beograd, koji je održan 12. i 13. kolovoza 1934, donio je pozitivnu odluku o ujedinjenju živežarskih saveza u jedan sindikat. U njoj se traži saziv kongresa Kartela do 15. listopada 1934. te da kongres čini po pet delegata iz Zagreba i Beograda i dva iz Sarajeva, zajedno s upravom Kartela, te da sjedište budućeg saveza bude u Zagrebu.⁴⁰³

Odgovarajući na rezoluciju zagrebačkog kongresa i na optužbe koje su pale na beogradskom kongresu Savez živežarskih radnika iz Sarajeva brani se na ovaj način:

»Kada smo primili poziv od Kartelne uprave, odnosno drugova iz Beograda da izvršimo zaključak Kartelne uprave donesene 12. i 13. kolovoza u Beogradu sazvali smo širu konferenciju naših članova i izvjestili ih o čemu se radi. Naši su članovi saslušavši izvještaj naše savezne uprave, donijeli jednoglasno zaključak da se ne pristupi izvršenju zaključaka Kartelne sjednice i da se čeka sa tim pitanjem još neko vrijeme...

Naše je članstvo pridržalo pravo da kao punopravni savez uzme učešće na idućem kongresu ujedinjenja, odbijajući politiku kartelne uprave parceliranja i likvidiranja manjih saveza, kako se to zamislilo zaključkom kartelne uprave. Tim samim otpada optužba drugova protiv nas da mi svijesno ili nesvijesno kočimo djelo ujedinjenja.⁴⁰⁴

Uprava kartela je u vrijeme održavanja kongresa URSSJ-a, 15. i 16. prosinca 1934, održala svoju sjednicu s plenumom Saveza živežarskih radnika na teritoriji Bosne i Hercegovine. Rezultat toga sastanka bio je da je Savez iz Sarajeva usvojio platformu ujedinjenja koja je donesena na kongresima sindikata živežara u Zagrebu i Beogradu. Zaključeno je da se kongres Kartela održi u Slavenskom Brodu 17. veljače 1935. godine.⁴⁰⁵

⁴⁰³ Isto, 25. VIII 1934; *Radničke novine*, Beograd, 17. VIII 1934.

⁴⁰⁴ *Radničke novine*, Beograd, 24. VIII 1934.

⁴⁰⁵ *Radničke novine*, Zagreb, 4. I 1935.

UJEDINJENI SAVEZ ŽIVEŽARSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE

Kongres Kartela organizacija živežarskih radnika Jugoslavije ocijenjen je kao značajan događaj za cjelokupan klasni radnički pokret u zemlji. Kartel je riješio krupan zadatak.

U toku tri godine, od 24. liječnja 1932. pa do kongresa u Slavenskom Brodu, uspostavljeno je međusobno povjerenje među savezima, prevladan je lokalpatriotizam, a sastavne organi-

zacije su ojačale. Kroz zajedničke akcije u borbi za tjedni odmor za živežarske radnike i borbu protiv noćnog rada prevladane su razlike, te je stvorena mogućnost da se pride stvaranju jedinstvenog saveza.

Na kongresu koji je održan 17. veljače 1935. godine, Kartel je prestao djelovati te je formiran Ujedinjeni savez živežarskih radnika Jugoslavije. Na kongresu su bile zastupljene sve pokrajine u sastavu Saveza. Stručnu internacionalu zastupao je Franjo Troška iz Čehoslovačke, a centralu URSSJ-a Vladimir Pfeifer koji je izabran za predsjednika kongresa. Kongres je donio odluku da sjedište centrale bude u Zagrebu, da se sastavne organizacije Kartela likvidiraju kao samostalni savezi do 1. svibnja te da uđu u sastav novoga ujedinjenog saveza, a da gotovinu kojom raspolažu predaju na rukovanje centralnom savezu, s tim da on preuzima sve obaveze prema članstvu.

Kongres je dao u zadatak Centralnoj upravi:

»1) da shodnim merama djeluje da nadležne vlasti zabrane noćni rad u pekarnicama u cijeloj zemlji i da se ratifikuje međunarodna konvencija o toj zabrani.

2) da organizuje akcije koje imaju za cilj punu primenu zakonske zaštite živežarskih radnika i učenika.

3) da u zajednici sa ostalim klasnim pokretom organizuje borbu za provođenje u život osiguranja radnika i nezaposlenosti i starosti, i iznemoglosti i smrti i za donošenje drugih socijalnih zakona koji treba da olakšaju i poboljšaju položaj živežarskih radnika.

4) da se u svima svojim akcijama upravlja prema programu donetom na III sindikalnom kongresu URSSJ-a,

5) da izradi plan po kome će organizovati kulturno prosvetni rad u Savezu.⁴⁰⁶

U Centralnu upravu ujedinjenog sindikata izabrani su: Blaž Dijanić, Vid Đurđek, Antun Grohar, Rudolf Grubauer, Nikola Hruškar, Janko Kobilar, Rudolf Mlinarić, David Patrun, Ilija Sarapa, svi iz Zagreba. Jedno mjesto ostavilo se prazno za industrijske radnike iz Zagreba. Iz ostalih mjesta izabrani su Đuro Folbert iz Osijeka, Đuro Kralj iz Sarajeva, Stevan Krnjić iz Beograda, Leopold Močari iz Novog Sada, Rakuša Karel iz Maribora. U Nadzorni odbor izabrani su iz Zagreba Stevo Kozjak, Stevo Mihanović i jedno mjesto ostalo je prazno za industrijske radnike, a zatim Mustafa Turk iz Niša i Đuro Stromar iz Petrinje.⁴⁰⁷

Prema podacima Rudolfa Grubauera, sekretara Saveza, na dan ujedinjenja brojno stanje članova po pokrajinama bilo je sljedeće:

Pokrajina	Članova
Zagreb	763
Beograd	274
Novi Sad	100
Ljubljana	116
Sarajevo	135
Split	118
Ukupno	1506

Prema uplaćenju kvoti centrali URSSJ-a, kretanje članova sindikata u Savezu radnika životnih namirnica Beograd, Saveza živežnih namirnica Sarajevo i Zvezi živilnih delavcev Ljubljana vidi se iz sljedećeg pregleda:

Godina	Sindikalni savezi				Ukupno
	Beograd	Sarajevo	Ljubljana		
1928.	—	28	391		419
1929.	308	4	500		812
1930.	862	40	422		1324
1931.	398	90	520		1008
1932.	459	119	—		578
1933.	720	189	—		919

U povodu ujedinjenja izdala je Središnja uprava Ujedinjenog saveza živežarskih radnika Jugoslavije proglas živežarskim radnicima i radnicima u kojem se na kraju pozdravlja ujedinjeni klasni pokret radnika živežarske struke u sklopu URSSJ-a i Međunarodne unije živežarskih radnika.

Ujedinjeni savez živežarskih radnika Jugoslavije svoj prvi kongres održao je 30. i 31. listopada 1938. godine u Slavonskom Brodu. U sklopu priprema za kongres Radničke novine su objavile nekoliko članaka⁴⁰⁸ u kojima se govori o radu Saveza u protekle tri godine, položaju živežarskih radnika i odnosu Saveza prema URSS-u, te se kaže da će kongres svoje odluke zasnovati na generalnoj politici koju je URSS usvojio na svom kongresu u Zagrebu.

Prema podacima URSSJ-a, u Savezu živežarskih radnika bilo je 1407 članova 1934; 1571 član 1935, a 1936. 2608 članova.

Iz tih podataka je vidljivo da je broj članova nakon ujedinjenja znatno porastao, a ako se tome doda velik broj nezaposlenih organiziranih živežarskih radnika, broj članstva se kretao oko tri tisuće.

Kongresu je prisustvovalo više od 40 delegata. Predsjedavao je Vid Đurđek iz Zagreba.

⁴⁰⁶ Radničke novine, Beograd, 22. II 1935.

⁴⁰⁷ Radničke novine, Zagreb, 15. III 1935.

⁴⁰⁸ Radničke novine, Beograd, 1. V, 16. IX 28. X 1938.

Sekretar Saveza Rudolf Grubauer podnio je izvještaj o radu u kojem kaže da su u toku tri godine vođena 82 štrajka i tarifna pokreta, od kojih je 70 završeno potpisivanjem kolektivnog ugovora. U akcijama je sudjelovalo oko 6500 radnika. Radno vrijeme je skraćeno prosječno za četiri sata dnevno, a nadnice su povećane za 25 posto. Zatim su podneseni referati o tarifnoj politici Saveza (Mustafa Turk), socijalno-ekonomskom položaju živežarskih radnika (Blaž Dijanić), o pitanjima stana i prehrane kod poslodavaca (Mihajlo Bogdanović), o noćnom radu u pekarama (Rudolf Grubauer), o kulturno-prosvjetnom radu (Stevan Krmajčić), o radničkoj štampi (Rudolf Mlinarić), a o zadružnom pokretu referirao je Vid Đurđek.⁴⁰⁹

Na kraju je izabrana Centralna uprava u koju se ušli: Blaž Dijanić, Vid Đurđek, Nikola Đurić, Rudolf Grubauer, Nikola Kolarević, Petar Korasić, Josip Kraš, Stjepan Meliček, Rudolf Mlinarić, Ilija Sarapa (svi iz Zagreba), Mihajlo Bogdanović, Janko Čuljak, Rista Mašleša, Josip Sokup i Ivan Tome.

Članovi financijske kontrole bili su: Đuro Kenfelja, Svetislav Margetić, Josip Sibl i Đuro Štromar. Za predsjednika Izvršnog odbora izabran je Vid Đurđek, potpredsjednika Josip Kraš, a za blagajnika Rudolf Mlinarić.

Kongres je donio posebnu rezoluciju o potrebi odvajanja stana i radionice od nadnice, čiji tekst donosimo:

»Raspravljajući o položaju živežarskih radnika koji dobijaju od svojih poslodavaca stan i hranu kao deo svoje nadnice — prvi kongres Saveza živežarskih radnika Jugoslavije, održan 30. i 31. oktobra 1938. godine u Slavenskom Brodu, jednoglasno

KONSTATUJE:

1) a) da u zanatskim živežarskim strukama ogromna većina radnika prima od svojih poslodavaca stan i hranu kao deo svoje nadnice,

b) da su ti stanovi u najčešće slučajeva smešteni po podrumima, tavanima, štalama i svim onim odelenjima koja poslodavcima ne služe ni za kakvu upotrebu,

v) da su, ti stanovi nehigijenski i da radnici koji u njima stanuju, u ogromnom broju boluju a ipak rade;

g) da radi toga postoji uvek opasnost prenošenja raznih bolesti na sve potrošače živežarskih proizvoda.

2) a) da radnici koji stanuju kod poslodavaca u pravilu rade mnogo više od radnika koji imaju svoje stanove,

b) da iz svih gore pobrojanih razloga kod živežarskih radnika nije razvijen društveni ži-

vot u političkom, ekonomskom, kulturnom i socijalnom smislu, kako je to kod ostalih članova društvene zajednice koji ne žive i ne rade pod ovakvim okolnostima.

3) da hrana koju radnici dobijaju od poslodavaca u većini slučajeva nije dovoljna ni kvalitativno ni kvantitativno.

Radi toga kongres saveza nalaže novoizabranoj upravi:

1) da traži od nadležnih da se, na osnovu paragrafa 214 Z. o. r. svima poslodavcima živežarske struke zabrani davanje stana i hrane kao deo nadnice radnicima,

2) da se u celoj zemlji povede borba za odvajanje stana i hrane od zaposlenja na taj način što će se u svima mestima, gdje god se bude vodila tarifna akcija i gde god bude bilo moguće, stavljati u kolektivne ugovore odredbe o odvajanju stana i hrane od zaposlenja.

3) **Što će se, putem predavanja po našim podružnicama, kao i opštim kulturnim radničkim društvima, putem pisanja u našoj štampi kao i kad god je moguće u građanskoj štampi, o higijenskim prilikama u stanicima koje radnici dobijaju od poslodavaca o zdravstvenom stanju radnika i o posledicama koje mogu od toga nastati po opštu društvenu zajednicu — popularisati ideje odvajanja stana i hrane od zaposlenja i na tome pitanju stvoriti jedan širok front živežarskih radnika i potrošača živežarskih proizvoda.**⁴¹⁰

Kongres je donio također i Rezoluciju o radničkoj štampi.

Ujedinjeni savez živežarskih radnika Jugoslavije djelovao je do 31. prosinca 1940. godine, kada policija raspušta URSSJ i sindikate u njegovu sastavu.

Rad USZRJ-a na području Hrvatske Podružnica Zagreb

Na području Zagreba djelovalo je 400 zanatskih radnika i 30 tvornica živežarske struke koje su zapošljavale više od tri tisuće dvjesto radnika. Od toga je tisuću bilo kvalificiranih, 17.000 nekvalificiranih i 300 naučnika. Jednu trećinu ukupnog broja zaposlenih činile su žene. Većina ih je bila zaposlena u tvornicama kandita, kekša, ulja i drugih prehrambenih proizvoda. U to vrijeme bilo je više od 450 nezaposlenih radnika.

Podružnica je pretežnim dijelom radila kroz sekcije. Bile su to sekcije mesarsko-kobasičarskih radnika, poslastičara, pekara, kuhara, crijevara, te sekcije u tvornici »Arko« i Tvornici ulja. Bolest i smrt Gabriela Kranj-

⁴⁰⁹ Isto, 4. XI 1938.

⁴¹⁰ Isto, 11. XI 1938.

ca, tajnika zagrebačke podružnice, značajno se odrazilo na aktivnost podružnice u 1934. godini. Osim sekcije poslastičara, sve su ostale sekcije zastale u radu. Pekarima nije uspješno da obнове kolektivni ugovor, a sekcije u tvornici »Arko« i »Ka-Milke« te sekcija crijevara prestale su djelovati.⁴¹

Gabriel Kranjec, pekarski radnik, odmah nakon osnivanja SRPJ postaje njezin član te ulazi i u sindikalnu organizaciju. Od 1907. godine, odnosno legalizacije Saveza živežarskih radnika pa sve do svoje smrti aktivno je radio u ovom sindikatu. Kranjec je čitav svoj život bio opredijeljen za revolucionarni radnički pokret, te se trajno zalagao za jedinstvo sindikalnog pokreta, posebno živežarskih radnika. Koliki je ugled taj pređani borac za bolje uvjete života radnika stekao među svojim drugovima vidi se i po tome što je na njegov pogreb došlo oko 1500 živežarskih radnika iz Zagreba.⁴²

Godišnja skupština podružnice USZRJ-a u Zagrebu održala je svoju godišnju skupštinu 1. kolovoza 1936. godine. Na skupštini su se razmatrali problemi vezani uz visinu nadnica, šikaniranje radnika i dužinu radnog dana, jer je osamostalno radno vrijeme bilo uvedeno tek u nekolicinu tvornica, a u zanatskim radionicama se radilo i više od šesnaest sati dnevno. Konstatirano je također da je od tri tisuće radnika samo tisuću sindikalno organizirano, ali da su i oni podijeljeni u dva tabora zbog cijepačke politike HRS-a. U zaključcima godišnje skupštine podružnica poziva sve živežarske radnike: »da stvore jedinstvo u tvornicama i radionicama; da povedu akcije za poboljšanje svog ekonomskog i socijalnog položaja; da odbace sve intrige i podvale, s bilo koje strane one dolazile, jer snage svih, pa i živežarskih radnika i uspjeh u borbi ovisi samo o jedinstvu i slozi čitave radničke klase.«⁴³

Tokom 1936. godine izbio je spor između Centralne uprave USZRJ-a i podružnice u Zagrebu. Spor je izbio zbog nedemokratskih postupaka Centralne uprave, zahtjeva da Centralna uprava delegira jednog svog člana u upravu podružnice i radničke štampe. Centralna uprava je, dosljedno svojoj socijaldemokratskoj orijentaciji, tražila da članovi USZRJ-a primaju obavezno *Slobodnu riječ*, dok je revolucionarna opozicija zahtijevala da to bude *Radnik*. Spor je dobio vrlo dramatične razmjere, tako da je Centralna uprava suspendirala

upravu Zagrebačke podružnice i sekcije pekarskih radnika. Spor je okončan na godišnjoj skupštini zagrebačke podružnice koja je održana 24. siječnja 1937. godine. No i ta je skupština bila vrlo burna. Donosimo prikaz toga skupštine prema članku slastičarskog pomoćnika Đorđa Jovanovića pod naslovom: »Moji dojmovi o glavne godišnje skupštine podružnice živežara u Zagrebu«, objavljenog u *Radniku*:

»Prvi utisak bio je, što sam naišao na punu veliku dvoranu radničke komore članove podružnice. To je bio dokaz da vlada veliki interes kod članova za rad podružničke uprave. Dok sam se uz veliku muku progurao u dvoranu, skupština je počela. Cuo sam odmah zvonice i otvaranje skupštine po predsjedniku, sa dnevnim redom, koji je bio objavljen 2 puta u »Radniku«, službenom organu Pokrajinske uprave URSS-a za Hrvatsku i Slavoniju i kojeg je ponovno predsjednik pročitao, pozivajući članstvo ako ima tko kakovu primjedbu na dnevni red.

Đurđek Vid javlja se za riječ. Predsjednik pita da li o dnevnom redu. On traži riječ prije dnevnog reda. Nastaje objašnjavanje između predsjednika i Đurđeka. Članstvo ustanovljuje namjeru Đurđeka da hoće izazvati kaos i gromko protestira tražeći da mu se ne da riječ prije usvajanja dnevnog reda. Predsjednik u skladu sa željom članstva poziva Đurđeka da se javi za riječ po točkama dnevnog reda.

Grubauer Rudolf traži upit o dnevnom redu. Predsjednik mu daje riječ. Grubauer postavlja pitanje, da li postoji statutarni kvorum za odlučivanje skupštine. Rudolf Mlinarić čita statut i ustanovljuje kvorum skupštine. Prisutni članovi akklamacijom prihvaćaju tumačenje i prelaze se na dnevni red, od kojeg članstvo jednoglasno prihvaća.

Drug Kraš čita zapisnik sa prošle godišnje skupštine od 1. VIII 1936. g. Đurđek Vid stavlja primjedbe da zapisnik nije točan. Na upit predsjednika, šta nije točno da se zapisnički ustanovi. Đurđek je odgovorio: »Ima toga dosta, ali neću kazati«. Ovo izazivačko držanje Đurđeka Vida, člana centralne uprave, izazvalo je buru protesta kod članstva. Iz toga vaola protesta izdvojilo se oko 5 članova, koji su čitavo vrijeme izazivali, zajedno sa Đurđekom. I ne samo to. Kada su vidjeli, da njihova organizovana opstrukcija nema učinka, jedan je digao stolac da izazove tučnjavu i da na taj način dade povoda policiji da rasturi skupštinu. I zaista dolazi do manjeg incidenta na čelu s Đurđekom.

⁴¹ *Živežarski radnik*, 17. I 1934.

⁴² Isto, 2. XII 1934.

⁴³ *Radnik*, 31. VIII 1936.

Ali u istom času skoči na stol drug Kraš, koji je uslijed napornog rada obolio i zadnjom snagom apelira na drugove, da budu mirni i da se ne daju isprovocirati od tih nekoliko drugova. Time je drug Kraš spasio, da policijski komesar ne rasturi skupštinu, jer su ga drugovi poslušali i odmah posjedali na svoja mjesta.

Predsjednik daje na glasanje zapisnik, koji je primljen protiv 5 glasova, a od te petorice dva su glasali protiv, a da nisu ni bili na posljednjoj godišnjoj skupštini!

Drug Kraš prelazi na čitanje svog opširnog izvještaja o radu živežarske podružnice u Zagrebu. Ova petorica mu upadaju u riječ, ali se on se osvrće na te ispade.

Podružnica je uistinu vrlo aktivno radila u tih pet i pol mjeseci. Izvještaj je bio tako točan i jasan da se nije moglo prigovoriti ni riječi.

U izvještaju blagajnika koji je podnio drug Mlinarić tačno su prikazani primici i izdaci te pomoć nezaposlenima. U izvještaju je blagajnik dao na znanje članstvu da drug Kraš prima samo 800 dinara plaće, a ne kako su nekoji šaptali da ima preko 3.000 dinara. Usput je drug Mlinarić tačno prikazao prirast članstva i uplata za vrijeme od 5 i pol mjeseci i prijašnjih godina. To je drugu Grubaueru bilo krivo i on je poslije u svom govoru kritikovao što mislim nije trebao. Za to vrijeme opet ta petorica hoće da poremete njegov izvještaj sa svakojakim upadicama. U diskusiji se javilo mnogo drugova za riječ i svi su konstatovali veliki napredak u zagrebačkoj podružnici. Izvještaji su bili jednoglasno primljeni, pa čak i od onih, koji su upadali kao »nezadovoljnici«! Nakon toga predsjednik predaje mandat i bira se nova uprava na čelu sa drugom Krašom, koja je dočekana spontanom pljeskom. A pošto se drug Grubauer nije htio primiti radi »preopterećenosti« svoga posla u savezu, to predsjednik predlaže druga Đurđeka, ali članstvo ogromnim negodovanjem pro-

testira. Dalo se na glasanje za ili protiv njega dizanjem ruke i tu se opet pokazalo, da su svi protiv njegove kandidature.

Pri svršetku, predsjednik predlaže rezoluciju o likvidaciji spora i preuzimanja štampe, koje članstvo sa velikim oduševljenjem odobrava, a osobito kod glasanja za novine, jednoglasno izabralo svoje novine i to »RADNIK«.⁴⁴

Iz izvještaja tajnika podnesenog na godišnjoj skupštini vidi se da su plaće živežarskih radnika u vrijeme krize bile smanjene za gotovo pedeset posto, da je radno vrijeme isto toliko produženo te da se ustanova radničkih povjerenika gotovo svuda krši. U nekim radionicama radnici su bili otpušteni samo zato što su se htjeli poslužiti zakonskim pravom biranja radničkih povjerenika. Rad organizacije sprečavan je u gotovo svima poduzećima. Pod ovakvim uvjetima preuzela je uprava podružnice, izabrana 1. VIII 1936, zadatak da pojača organiziranje svih živežarskih radnika i poboljša njihov ekonomski položaj. Uprava podružnice održala je 34 sastanka, 20 konferencija, 10 povjereničkih vijeća, poduzela je 30 intervencija, održala je 90 radioničkih i 10 sastanaka nezaposlenima, provedeno je 40 kontrola po radnjama, sklopila je kolektivni ugovor između slastičarskih radnika i obrtnika, održana je jedna skupština živežarskih radnika o minimalnim nadnicama, u četiri pekarska poduzeća obustavljen je rad radi kršenja odredaba kolektivnog ugovora, a u 16 radionica spor se riješio bez obustave rada. Iz radnih i plaćevnih odnosa, uprava je pružila pravnu zaštitu u 30 slučajeva u iznosu od 30.000 dinara. Od toga otpada na pekare 23.000 dinara, a na mljekare, mlinare i slastičare 7.000 dinara.

Uprava je formirala dvije nove sekcije i povećala broj članstva. Prema siječnju 1936. godine broj članova se gotovo udvostručio.

⁴⁴ Radnik, 12. II 1937.

Broj članova u 1936. godini

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Zaposleni:											
176	193	185	209	191	195	277	440	398	298	321	350
89	95	93	89	86	86	141	152	168	238	148	150
Ukupno:											
265	288	278	298	277	271	418	592	566	536	469	500

Nakon prihvaćanja izvještaja izabrana je nova uprava u koju su ušli: N. Kelek, Stjepan Kendelj, Đuro Kenfelja, Slavko Kolarević, Pe-

tar Kozlina, Josip Kraš, Milan Medarić, Rudolf Mlinarić, Milan Muhar, Stjepan Pasarić, Franjo Sabljak, Josip Uroić, Nikola Zlonoga i Ivan

Znidarčić. Na kraju su donesene rezolucije o likvidiranju spora i preuzimanju obavezne sindikalne štampe. Prva rezolucija glasi:

»Nakon svestrane diskusije po odlukama plenuma Saveza živežarskih radnika Jugoslavije u Zagrebu od 13. XII 1936. godine glavna godišnja skupština zaključuje:

1. Glavna godišnja skupština usvaja jedno-glasno odluke plenuma centralne uprave Saveza od 13. XII 1936. god. u pogledu reda i discipline u savezu.

Pod redom i disciplinom u savezu i svim saveznim organizacijama glavna godišnja skupština podružnice SZRJ u Zagrebu smatra:

a) da se pokoravaju forumi Saveza i saveznih organizacija odlukama članstva, kao što se imaju pokoravati odlukama tih foruma i članovi saveza, u koliko su one odraz interesa, težnja i potreba članstva Saveza i cijele radničke klase.

b) Zbog toga, glavna godišnja skupština podružnice u Zagrebu ne može da usvoji odluke plenuma centralne uprave Saveza u kojem se govori o delegiranju članova centralne uprave u podružničku upravu, pored biranih uprava na glavnim godišnjim skupštinama, pošto se te odluke sukobljavaju s odlukama saveznog plenuma o redu i disciplini u našem Savezu i pravilima našeg saveza, po kojima može biti članom podružničke uprave samo onaj, koji je biran na godišnjim skupštinama i plenumima podružnice.

c) U vezi nužne saradnje između podružničke uprave i centrale u Zagrebu, godišnja skupština podružnice izvršila je takav izbor lica koja daju punu garanciju za tu suradnju.

d) Svaki drugi poredak u podružnici, pa i u Savezu, glavna godišnja skupština najodlučnije odbija, jer se protivi principima na kojima počiva naš klasni radnički pokret.

3. Glavna godišnja skupština konstatuje sa žaljenjem činjenicu, što je i savezni plenum pošao naopakim putem: rješavanja životnih pitanja naših organizacija članova putem dikata, umjesto rješavanja svih pitanja na principima proleterске демократије и демократског централизма.

4. Zbog toga glavna godišnja skupština traži od središnje uprave, odnosno centralne uprave, da povuče prednje odluke.⁴⁵

U rezoluciji o obaveznom preuzimanju štampe, glavna godišnja skupština tražila je da izvršni odbor odnosno Centralna uprava Saveza živežarskih radnika Jugoslavije izmijeni svoju odluku o obaveznom preuzimanju Slo-

odne riječi, te da se članstvu dađe službeno glasilo pokrajinske uprave URSS-a za Hrvatsku i Slavoniju list *Radnik*.

Sljedeća godišnja skupština podružnice USZRJ Zagreb održana je 27. III i 9. IV 1938. godine. Na skupštini je konstatirano da do 1936. godine nijedna tvornica ni stručne sekcije nisu imale kolektivne ugovore. Skupština je konstatirala da su u toku mandata tadašnje uprave, uz male iznimke, kolektivne ugovore potpisali pekari, mesari i slastičari, a vodile su se akcije u uljari, pivovari i ostalim tvornicama. Plaćevni i radni uvjeti su vrlo loši osobito tamo gdje ne postoji organizacija. Tako se radno vrijeme kretalo po 16—18 sati dnevno, a plaće od 100—200 dinara tjedno, što znači da su iznosile 1,30 do dva dinara po satu. Tjedni odmor iako je zakonom zagaraniran, ne poštuje se. Za njegovu primjenu borbu još vode pekari, slastičari, mljekari, sodari i octari. Naučnici se ne primaju u ovisnosti o broju zaposlenih pomoćnika, a o zakonskoj primjeni radnog vremena za naučnike nema ni govora. Neuposlenost je sve veća. Od 680 kvalificiranih radnika više od 200 je nezaposleno; od 480 zaposlenih većina je samo djelomično zaposlena; 300 radi tri četvrtine smjene, 100 polovinu smjene, a čitavu smjenu radi tek 80 radnika. Sloboda organiziranja sprečava se u svim tvornicama, a pored toga nastupaju i paralelne organizacije HRS-a i Jugorasa, koje kočе јединствене акције. Uz njih je došla i Uredba o minimalnim nadnicama, što sve u velikoj mjeri otežava rad uprave podružnice. I dok je ona u 1936. godini vodila akcije za sklapanje kolektivnih ugovora, dotle je zbog novih uvjeta u 1937. godini morala uglavnom braniti stečene tekovine. Ali uza sve to vodile su se i nove akcije i to: pekari i mesari za reviziju ugovora uz povećanje plaća, ograničenje broja naučnika, te o provedbi ugovora. Vodio se tarifni pokret u uljari. Do povećanja plaća nije došlo, ali su se dosadašnje plaće održale. S uspjehom se vodila akcija protiv kršitelja uredbe o tjednom odmoru za pekare, sodare itd. Intervenorano je 53 puta, a od toga 43 puta neposredno, pred pekarnicama, bilo je 10 intervencija kod banke uprave; održano je 468 radioničkih sastanaka, 140 povjereničkih vijeća, 49 skupština i četiri zabave. Djelomično se radnike organiziralo u šest tvornica i oni su formirali svoju sekciju. Pružena je pravna pomoć u 27 slučajeva. Pomoć u nezaposlenosti primilo je 196 članova. Povjerenici su izabrani u 15 poduzeća: s liste USZRJ-a 24, a s liste HRS-a 13 povjerenika. Osnovano je kulturno prosvjetno društvo »Živežničar« i popunjen knjižni fond u knjižnici. Sve je to utjecalo na to da pored

⁴⁵ Isto, 29. I 1937.

svih navala poslodavaca nije smanjen broj članova, nego je podružnica i finansijski ojačala.⁴¹⁶

U Upravni odbor podružnice izabrani su: Antun Dunčec, Rudolf Grubauer, Đuro Kenfelja, Slavko Kolarević, Josip Kraš, Slavko Margetić, Rudolf Mlinarić, Ivan Peršinec, Nikola Rukavina, Valent Špiranec, Ivan Turtić, a u Nadzorni odbor: Vid, Đurđek, Milan Muhar i Toša Vuković.

Sekcija pekara

Početak 1935. godine obilježava vrlo živa aktivnost pekarskih radnika koji se bore za ukidanje noćnog rada. Naime, poslodavci su poveljili akciju da se povuku naredbe o zabrani noćnog rada u pekarnicama u Primorskoj, Savskoj i Moravskoj banovini, na što su pekarski radnici organizirali protestne zborove u cijeloj zemlji. U Zagrebu je takav zbor održan 13. siječnja, a zatim se interveniralo kod bana, Inspekcije rada i uprave policije sa zahtjevom da se naredba striktno poštuje. Poslodavci su na to sazvali zbor poslodavaca i radnika na kojem su uvjetovali sklapanje kolektivnog ugovora ukidanjem zabrane o noćnom radu. Naime, SZRJ — podružnica Zagreb još je od početka 1934. godine pokušala da vodi pregovore za sklapanje kolektivnog ugovora, no oni nisu urodili rezultatom upravo zbog zahtjeva poslodavaca da se omogući rad noću. Dan nakon ovog zbora, na kojem su radnici (njih oko 200) još jedanput odbili da rade noću, podružnica SZRJ sazvala je zbor pekarskih radnika. Na zboru je odlučeno da će radnici, ako poslodavci ne budu poštovali naredbu o ukidanju noćnog rada u pekarama, stupiti u štrajk. Štrajk je izbio 1. veljače u noći i trajao je do 5. veljače u tri sata ujutro. Prvog dana stupilo je u štrajk 480 pekarskih radnika, taj broj je porastao na 500, da bi trećeg dana štrajkalo već 90 posto svih pekarskih radnika u Zagrebu, tako da je grad ostao bez kruha. Štrajk je završen pošto su banska uprava i uprava policije dale garanciju da će osigurati da se naredba o zabrani noćnog rada u pekarama dosljedno poštuje, te pošto je banska uprava preuzela obavezu da će posredovati u sklapanju kolektivnog ugovora.

Beogradski pekarski radnici održali su zbor solidarnosti sa štrajkašima u Zagrebu, te su im poslali i materijalnu pomoć.⁴¹⁷

Godinu dana kasnije, 5. VII 1936. godine, ponovo je izbio djelomičan štrajk pekarskih

radnika u Zagrebu. Do štrajka je došlo zbog niskih nadnica.⁴¹⁸

Sekcija pekara je 28. veljače 1937. godine održala svoju godišnju skupštinu. Na skupštini je konstatirano da je u toku protekle godine došlo do tri djelomične obustave rada zbog kršenja odredaba kolektivnog ugovora, da je provedeno više od 40 pregleda radionica, a u 30 slučajeva su podnesene tužbe protiv poslodavaca zbog nepoštovanja ugovora o plaćama. U tom razdoblju dolazi i do sukoba između Centralne uprave SZRJ-a i sekcije pekara zagrebačke podružnice SZRJ-a zbog dosljedne borbe sekcije za primjenu kolektivnog ugovora. U novi Upravni odbor sekcije izabrani su: Martin Bašić, Drago Bočkaj, Mirko Furjan, Pajo Jurković, Josip Kraš, Šime Mraković, Milan Muhar, Ivan Peršinec i Valent Špiranec, a u Nadzorni odbor: Ivan Meteljko, Petar Simić i Ivan Tadić.⁴¹⁹

Tokom 1937. godine održano je šest skupština pekarskih radnika na kojima se raspravljalo o kršenju odredaba kolektivnog ugovora od strane poslodavaca, njihovu nastojanju da kroz povećanje cijena kruha obore realne nadnice radnika a sebi osiguraju povećanje profita, kršenju odredaba o radnom vremenu i dužini radnog dana, te potrebi da se pristupi reviziji kolektivnog ugovora. Na skupštini održanoj 11. srpnja 1937. godine Josip Kraš je rekao: »Za kolektivni ugovor smo štrajkovali, ali nakon uspješnog štrajka nismo ga mogli u radionicama provesti u život. To je dokaz, da se kolektivni ugovori u zanatskim radnjama ne mogu provesti bez individualnih akcija (akcija po radionicama). S kolektivnim štrajkovima u zanatskim strukturama mora se i može izvojeviti kolektivni ugovor, ali provedba kolektivnog ugovora po zanatskim radionicama ovisi od otpornosti svakog pojedinog radnika, koji je u njima zaposlen.«⁴²⁰

Pekarski poslodavci pokrenuli su akciju za dokidanje kaznenih odredaba Uredbe o ograničenju radnog vremena u pekarama. I pored svih protesta pekarskih radnika, te odredbe nisu dokinute. Navala poslodavaca na tekovine radničkog i zaštitnog zakonodavstva stalno je rasla. Inicijativu SZRJ-a za reviziju kolektivnog ugovora poslodavačka je organizacija prihvatila pod uvjetom da radnici prihvate noćni rad, odreknu se prava na potraživanja neisplaćene zarade, da prihvate da ih mogu zastupati samo zaposleni pekarski radnici, da se obavežu da neće iznositi u javnost nijednu akciju poslodavačke organizacije, da se obavežu da

⁴¹⁶ Isto, 16. IV 1938.

⁴¹⁷ Radničke novine, Beograd, 8. II 1935; Radničke novine, Zagreb, 1. i 8. II 1935.

⁴¹⁸ Radnik, 21. VIII 1936.

⁴¹⁹ Isto, 19. III 1937.

⁴²⁰ Isto, 16. IV, 4, 16. i 25. VI 1937.

će zajedno s poslodavcima suzbijati neloyalnu konkurenciju te da će snositi dio troškova za uzdržavanje kontrolnog aparata za suzbijanje konkurencije. Istodobno su radili na stvaranju svog kartela.⁴²¹

Početak veljače održana je godišnja skupština sekcije pekara. Iz izvještaja se vidi da je sekcija vodila akcije za reviziju kolektivnog ugovora, da je provela 185 kontrola o početku rada, 30 kontrola radi kršenja tjednog odmora, da je održano 433 radioničkih sastanaka, 115 povjereničkih vijeća, 14 skupština, da je poduzeto 115 direktnih in tervencija pred pekarima i osam intervencija kod banske uprave. U novu upravu sekcije su ušli: Vid Đurđek, Mirko Furjan, Ivan Hršak, Josip Kraš, Valent Lalek, Slavko Margetić, Ivan Meteljko i Ivan Persinac. U Nadzorni odbor su ušli: Korasić, Račić i Milan Valadžija.⁴²²

Na velikoj skupštini pekarskih radnika koju je sazvao USZRJ — sekcija pekara za 14. svibnja 1939. godine sudjelovalo je više od 200 radnika, članova USZRJ-a i HRS-a (također sekcija pekara). Na skupštini je zaključeno da poslodavci u podjednako mjeri ne poštuju kolektivni ugovor koji je sklopio USZRJ kao ni onaj HRS-ov, tako da je potrebno pokrenuti akciju za raskidanje oba ugovora i sklapanje jednog jedinstvenog čiji bi potpisnici bile obje sindikalne organizacije. Delegati sekcije HRS-a su to prihvatili. Ugovori su otkazani ali HRS-ova centrala preuzima inicijativu u svoje ruke i 20. svibnja obavještava sekciju USZRJ-a da će voditi borbu za sklapanje vlastitoga kolektivnog ugovora s obrazloženjem »da su delegati njihove sekcije na skupštini bili samo promatrači te da nisu imali ovlaštenja da daju bilo kakve izjave o jedinstvenoj akciji u vezi s otkazivanjem kolektivnog ugovora.«⁴²³

U međuvremenu Centralna uprava USZRJ-a, u skladu s politikom socijaldemokratskih vođa URSSJ-a,⁴²⁴ raspušta zagrebačku podružnicu USZRJ čime onemogućuje pekarske radnike (sekcija pekara Zagrebačke podružnice USZRJ) da pristupe pregovorima za sklapanje kolektivnog ugovora. Na to velika većina članstva prelazi u Savez industrijsko-zanatskih radnika Jugoslavije koji je također djelovao u sklopu URSSJ-a.

Podružnica Saveza industrijsko-zanatskih radnika Jugoslavije u Zagrebu 9. kolovoza 1940. godine uputila je proglas pekarskim radnicima u kojem postupak Centralne uprave

USZRJ-a kvalificira kao »promišljeno zabadanje noža u leđa radnicima i postavljanje na stranu poslodavaca, a protiv pekarskih radnika«. U proglasu se dalje kaže da je do toga došlo zbog toga »što su na čelu USZRJ, ljudi koji nemaju ništa zajedničko s radničkom klasom, jer su i sami poslodavci«. (Odnosi se na Vida Đurđeka poslovnog ravnatelja I radničke pekarne i predsjednika USZRJ, člana Centralne uprave Iliju Sarapu, tehničkog poslovođu u istoj pekari, i Rudolfa Grubauera, tajnika Saveza, člana ravnateljstva i zadrugara I radničke pekarne.)⁴²⁵

Sekcija slastičara

U sekciji slastičara zagrebačke podružnice USZRJ-a bilo je organizirano pedeset slastičarskih radnika. Sekcija je postojala još u Nezavisnim sindikatima, a u sklopu USZRJ bila je, pored pekara, jedna od najaktivnijih. Kolektivni je ugovor sklopila 12. siječnja 1937. godine.

Plaće su ugovorene za radnike koji vode samostalno posao u visini od 600 dinara tjedno, za ostale samostalne radnike I kategorije od din 400 tjedno, II kategorije din 300, a za treću kategoriju u toku prve godine od oslobađanja din 150, u drugoj godini 200 din, a u trećoj 250 din tjedno, s time da su ove plaće važile ukoliko poslodavci daju hranu. Ostalim odredbama priznaje se organizacija, regulira radno vrijeme, zapošljavanje i otpuštanje, otkazni rok, blagdani, paritetna komisija, itd. Ugovor je sklopljen na godinu dana.

Sekcija je 15. veljače 1937. godine održala godišnju skupštinu. Nakon izvještaja o radu raspravljalo se o sporu koji je izbio između Centralne uprave USZRJ-a i Uprave zagrebačke podružnice. Skupština sekcije je jednoglasno osudila postupak Centralne uprave, prihvatila rezolucije donesene na godišnjoj skupštini podružnice, tražila od Centralne uprave da povuče svoje odluke te da prihvati želju članstva da primaju *Radnik*. U novu upravu izabrani su: predsjednik Franjo Sabljak, potpredsjednik Nikola Rukavina, tajnik Anton Božac, II tajnik Franjo Oman, I blagajnik Petar Kozlina, II blagajnik Stjepan Menček. Odbornici su bili: Ludvig Belošević, Zlatko Jasić, Đorđe Jovanović i Tošo Vuković. U Nadzorni odbor su izabrani N. Bajramović, Albin Kunštić i Đuro Nikolić.⁴²⁶

⁴²¹ Isto, 4. II i 15. IV, 20. V 1938.

⁴²² Isto, 25. II 1938.

⁴²³ *Glas*, 19. V, 6. VI, 7. VII, 6. i 13. X 1939.

⁴²⁴ J. Cazi, *Na političkoj liniji KPJ—VRSSJ i rad komunista u njemu 1935—1940*, n. dj., str. 367—377.

⁴²⁵ IHRPH, Arhiv, Proglas podružnice SIZRJ 9. VIII 1940; proglas potpisao Slavko Margetić.
⁴²⁶ *Radnik*, 18. IX 1936; 1. I, 26. II 1937; 30. VI 1939.

Sekcija mesarsko-kobasičarskih radnika

Tokom 1935. godine vođeni su pregovori za sklapanje kolektivnog ugovora. Kako je većina ovih radnika bila u HRS-u, to je on uspio sklopiti kolektivni ugovor. Taj se ugovor, međutim, nije poštovao tako da su radnici često radili od 12 do 18 sati dnevno uz plaću od 75 do 200 dinara tjedno (uz spavanje i hranu). Godine 1940. u sekciji USZRJ je bilo 18 članova.⁴⁷

Podružnica Bjelovar održala je 8. svibnja 1938. godine godišnju skupštinu na kojoj je podnesen izvještaj o radu. Raspravljalo se posebno o problemima pekarskih radnika.⁴⁸ Godine 1940. podružnica je imala 40 članova i to 15 pekara, 10 mesara i 15 mlinara.

Podružnica Dubrovnik. U srpnju 1936. godine izbio je trinaestodnevni štrajk pekarskih radnika u Dubrovniku. Štrajk je završen punim uspjehom jer je utvrđeno radno vrijeme od osam sati dnevno, priznat noćni počinak i podignute plaće. Ugovor, međutim, nije proveden zbog velikog broja neorganiziranih radnika i članova HRS-a koji su prihvaćali da rade pod puno nepovoljnijim uvjetima. Dvije godine kasnije izbio je trodnevni štrajk pekara zbog istih razloga. Sklopljen je kolektivni ugovor povoljan po radnike ali «su se već pojavili prvi kršitelji».⁴⁹ 1940. godine dubrovačka podružnica imala je 50 organiziranih živežarskih radnika i to 30 pekara, pet slastičara, 10 mesara i pet mlinara.

Podružnica Karlovac. Godišnja skupština podružnice USZRJ-a u Karlovcu održana je 26. I 1936. godine. Na skupštini se raspravljalo, pored ostalog, o radnim i plaćevnim uvjetima živežarskih radnika, i o velikom broju šegrta koje poslodavci koriste kao radnu snagu (neki ih imaju i po osam istodobno), ne vodeći računa o mogućnostima njihova kasnijeg zapošljavanja. U upravni odbor izabrani su: Blaž Jernječić, Nikola Jurković i Nikola Kardoš, a u Nadzorni odbor Martin Mihorko i Matija Posavac. U ime Centralne uprave USZRJ skupštini je prisustvovao Vid Đurđek.

Godine 1937. rad podružnice zamire. Rezultat nerada je smanjivanje broja članstva. «Pekarski radnici su pred nepune dvije godine sklopili sa svojim poslodavcima kolektivni ugovor, kojim je radnicima zagarantirana tjedna plaća od 225—325 din, propisano prilično po-

voljno radno vrijeme i mnoge druge poboljšice. Taj ugovor još i danas formalno važi. Sve je na tom papiru lijepo ispisano. Ali iza toga papira nešto manjka. Manjkaju pekarski radnici, koji bi provlačili propise tog ugovora u život i štitali ga na svakom koraku — konstatirano je na godišnjoj skupštini podružnice održanoj 8. VII 1938. godine. Članovi podružnice bili su samo pekarski i slastičarski radnici ali ne i radnici iz industrije piva, soda vode, kvasca, mesari. Skupština je utvrdila da ti radnici nisu članovi ni drugih sindikalnih organizacija te da ih je neophodno organizirati. U odnosu na sindikalnu štampu podružnica je izrazila stav da članovi treba da primaju *Radnik*, osim onih koji izričito žele da primaju *Slobodnu riječ*. U lipnju 1939. godine podružnica je sklopila kolektivni ugovor s pekarskim poslodavcima.⁴⁹

Podružnica Križevci. Organizirani mesarsko-kobasičarski radnici zaposleni u tvornici «Grgorić i drugovi» uspjeli su da sklope kolektivni ugovor. Do tada je radno vrijeme u ovoj tvornici trajalo po 14 sati dnevno. Ugovorom je ono smanjeno na osam sati dnevno. Nadnice su povećane prosječno za 26 posto. Pored toga svi radnici koji rade u tvornici manje od dvije godine imaju osam dana plaćenog odsustva, a više od dvije godine 14 dana odsustva.⁴¹

Podružnica Omiš. U tvornici «Cetina», koja proizvodi tjesteninu, kekse i kruh, bilo je zaposleno oko 180 radnika i radnica. Vrlo visoka zarada poslodavca zasnivala se na izuzetno niskim nadnicama radnika. Radnice su primale po dinar na sat, radile su više od dvanaest sati dnevno, a prekovremeni se rad plaćao isto kao i redovni. Kolektivni je ugovor sklopljen 5. II 1937. i njime se regulira radno vrijeme, plaćanje prekovremenog rada, a plaće su povećane za dva dinara po satu. Nakon potpisivanja kolektivnog ugovora poslodavac je dao otkaz četrdesetorici radnika i radnica.⁴²

Podružnica Osijek, održala je godišnju skupštinu 17. ožujka 1935. godine. Na skupštini se kao poseban uspjeh istakao potpisani kolektivni ugovor za mlinarske radnike te činjenica da su akcije pekarskih radnika za poštovanje noćnog počinka urodile plodom. Podružnica je imala više od 100 plaćajućih i oko 50 nezaposlenih članova. U novu upravu izabrani su: predsjednik Franjo Bičanić, potpredsjednik Martin Marušinac, I sekretar Mato Vertman, II sekretar Đuro Šmajesl i članovi uprave An-

⁴⁷ Isto, I, I, 9. VII 1937; *Radničke novine*, Zagreb, 23. VIII 1935.

⁴⁸ *Radnik*, 3. VI 1938.

⁴⁹ Isto, 27. VIII 1937; *Radničke novine*, Zagreb, 31. VII 1936; *Glas*, 8. IX 1939.

⁴⁰ *Radničke novine*, Zagreb, 12. IV 1935; 31. I 1936; *Radnik*, 25. III 1938; *Glas*, 23. VI 1939.

⁴¹ *Radničke novine*, Beograd, 17. XII 1938.

⁴² *Radnik*, 13. I i 5. II 1937.

tun Hohnec, Đuro Matković i Jakob Mravinac. U Nadzorni odbor izabrani su Imbre Kemeci, Pavao Kovačević i Josip Stibi.

Na inicijativu podružnice USZRJ-a i okružnog sekretarijata URSSJ-a, u Osijeku je održan zbor 15. rujna 1935. Na zboru se raspravljalo o općem socijalnom položaju živežarskih radnika, budućim tarifnim akcijama, te o izborima za socijalno osiguranje. Zbor je uspio iznad svakog očekivanja.

Tokom rujna 1935. godine pokrenuta je tarifna akcija u šećerani Osijek. Iako akcija nije urodila sklapanjem kolektivnog ugovora, regulirane su minimalne satne plaće za rad poslije šećerne kampanje, utvrđeno je radno vrijeme u trajanju od 40 sati tjedno, te su utvrđene kategorije stalnih radnika. Na ovu akciju podružnice uprava je reagirala otpuštanjem 50 radnika.

Početkom srpnja 1937. godine 47 pekarskih radnika stupilo je u štrajk. Štrajk je trajao 15 dana, ali radnici nisu uspjeli izboriti kolektivni ugovor.

Godišnja skupština osječke podružnice USZRJ-a održana je 28. veljače 1938. godine. U osječkim mlinovima podružnica se izborila za povećanje nadnica u iznosu od 25 para po satu svim mlinarskim radnicima. Broj članova podružnice je povećan, jer su živežari članovi ORS-a prešli u podružnicu USZRJ-a. Iz izvještaja se također vidi da se radilo na organiziranju radnika u tvornici kandidata »Keisler i Stark«, te da je s liste podružnice izabrano 10 radničkih povjerenika. U novu upravu izabrani su: predsjednik Seldiner, potpredsjednik Benović, I tajnik Josip Čović, II tajnik Stibi, blagajnik Didio, članovi uprave: Bajer i drugarica Has; Nadzorni odbor: Pandl, Privara i Ruška.

Nakon dugotrajnih pregovora uspjelo je podružnici USZRJ-a da sklopi kolektivni ugovor za pekarske radnike. Ugovorom su plaće povećane prosječno za 80 dinara mjesečno, a utvrđena je i klauzula da radnici nisu obavezni da stanuju i hrane se kod svojih poslodavaca. Ovaj uspjeh ostvarili su radnici organizirani u USZRJ zahvaljujući »saradnji sa svojim neorganiziranim drugovima, a i članovima HRS-a, koji su ovu akciju svesrdno pomogli, ma da je to njihovo vodstvo sprečavalo. To je ponovni dokaz o jedinstvu interesa radnika koje neminovno zahtjeva i jedinstven nastup radnika.«⁴³³ 26. rujna 1939. godine izbio je štrajk u osječkoj šećerani. Štrajkalo je više od 1200 radnika i radnica. Podružnica USZRJ-a je tražila

povišicu satnih plaća za 10 posto, izjednačenje nadnica sezonskih radnika s nadnicama stalnih radnika, da se tvornica obaveže da će iduće sezone primiti na posao sve sadašnje sezonske radnike, te da se povećaju minimalne nadnice žena i radnika mlađih od 18 godina. Još u toku samih pregovora, predstavnik HRS-a otišao je među radnike i »nagovorio ih da se vrate na posao te je tako tvornicu izvukao iz škripa.«⁴³⁴ Kolektivni ugovor nije sklopljen.

Od svih osječkih tvornica, tvornica »Kaiser i Stark« najslabije je plaćala svoje radnike. Nepodnošljiv režim rada i sistem globa natjerao ih je da uđu u Savez živežarskih radnika. U tvornici je bilo zaposleno 220 radnica. Podružnica USZRJ-a dostavila je tvornici zahtjev za sklapanje kolektivnog ugovora kojim bi se povećale plaće za 15 posto te se osiguralo poštovanje odredaba radničkoga zaštitnog zakonodavstva. Uprava tvornice je to odbila na što su radnice odgovorile štrajkom. Obustava rada bila je potpuna. Priključili su joj se i činovnici i majstori. Štrajk je trajao više od tri tjedna.⁴³⁵

Podružnica Sisak održala je godišnju skupštinu 3. ožujka 1935. god. Godine 1937. Radnik piše o snažnoj organizaciji USZRJ-a u tvornici likera, špirita i kvasca u kojoj je od 140 zaposlenih radnika 90 bilo organizirano u Savezu živežarskih radnika. Iste godine radnici Siska uspješno su odbili pokušaj formiranja Jugoslavinskih sindikata. Potpisan je i kolektivni ugovor kojim su povećane plaće i utvrđeno radno vrijeme u trajanju od osam sati dnevno.⁴³⁶ Prema podacima Rudolfa Grubauera, 1940. godine podružnica je brojila samo 44 člana, od toga 30 pekara, dva slastičara, tri mesara i devet mlinara.

Podružnica Slavonski Brod. Prema pisanju beogradskih Radničkih novina, »pasivnost pekarskih radnika u toku posljednjih godina dovela je do toga da se po pekarama zacarilo radno vreme od 14 do 18 časova. Istodobno su i plate 100 do najviše 180 dinara nedeljno, bez stana i hrane. Zbog toga su se radnici počeli ponovno vraćati u organizaciju. Za vrlo kratko vreme oni su se čvrsto povezali u organizaciji, tako da su već uspjeli da sklope kolektivni ugovor kojim su skratili radno vreme i popravili svoje nadnice za 40 do 50 od sto, u odnosu na dosadašnje nadnice. Od sada će se novi radnici moći zaposliti samo preko našeg Saveza.«⁴³⁷ Godine 1940. podružnica je imala 50

⁴³⁴ Glas, 6. X 1939.

⁴³⁵ Isto, 13. IX, 20. i 27. IX, 3. XI 1939.

⁴³⁶ Radničke novine, Zagreb, 22. II 1935; Radnik, 1. X 1937.

⁴³⁷ Radničke novine, Beograd, 23. XII 1938.

⁴³³ Radničke novine, Zagreb, 12. III, 20. i 28. IX, 15. XI 1935; 20. VII 1937; Radnik, 23. II, 30. VII 1937.

članova, od toga 10 rižara, 25 pekara, tri slastičara, pet mesara i sedam mlinara.

Podružnica Sremska Mitrovica. Osnivačka skupština podružnice USZRJ u Sremskoj Mitrovici održana je 19. travnja 1936. godine. U upravu podružnice izabrani su Ivica Besmer-nji, Josip Brandelik, Stevan Lukačević, Đura Marčak, Đura Milovan, Luka Prokop i Pera Radmanović. U Nadzorni odbor: Đorđe Dedić, Stjepan Gecinger i Petar Šener.

Mjesec dana kasnije održan je zbor živežarskih radnika na kojem se govorilo o uvjetima života i rada živežarskih radnika u Sremskoj Mitrovici. U to vrijeme mlinarski radnici u mlinu »Hardi« vodili su pokret za obranu kolektivnog ugovora. Naime, iako je to bio jedan od najmodernijih mlinova u Srijemu, uvjeti rada bili su izuzetno teški. Prekovremeni rad, koji je često trajao i po osam sati dnevno, plaćao se paušalnim iznosom od samo dva dinara, uveden je sistem globa a radnici su se otpuštali bez otkaznog roka. Zbog svega toga izbio je 19. travnja jednodnevni štrajk. Već nakon šest sati štrajka potpisan je kolektivni ugovor. Tim ugovorom povećane su plaće nekvalificiranim radnicima sa 20 na 24 din dnevno; kvalificiranim sa 700 na 850 din, mjesečno, a svi su dobili po 50 kg brašna i 50 kg mekinja mjesečno. Šegrtima su plaće podignute na 75 din mjesečno za prvu godinu, za drugu 150 i treću 250 din mjesečno uz 50 kg brašna. Činovnici su dobili povišicu u vidu 50 kg brašna mjesečno. Radni dan je utvrđen u trajanju od osam sati, a prekovremeni rad plaćao se 50 posto više od redovnog. Poslodavac je priznao organizaciju i obavezao se da će posredstvom podružnice Saveza živežarskih radnika i Saveza privatnih namještenika nabavljati nove radnike. Priznao je radnički praznik 1. maj. Namještenici su dobili plaćeni godišnji odmor. Ugovor je sklopljen na godinu dana uz otkaz od mjesec dana. Poslodavac je, međutim, već četvrti dan nakon potpisivanja ugovora počeo da ga krši. Ogorčeni radnici proveli su 11. rujna jednodnevni štrajk za obranu kolektivnog ugovora.

U Sremskoj Mitrovici je 23. ožujka 1937. zaključen prvi kolektivni ugovor pivarskih radnika u zemlji. Ovim ugovorom povećane su radnicima i namještenicima plaće sa 20—30 posto. Pored povišice plaća utvrđeno je osam-satno radno vrijeme za sve radnike i namještenike, poslodavac je priznao radničku organizaciju. Za prvih sedam dana bolovanja radnicima će se plaćati puna nadnica. Prvi maj priznaje se kao praznik, a utvrđene su i beneficije određenih kategorija radnika u odnosu na nabavu radnih odijela.⁴³⁸ Krajem 1940. go-

dine podružnica u Sremskoj Mitrovici imala je 47 članova.

Podružnica Varaždin održala je 3. veljače 1935. godine godišnju skupštinu. Na skupštini se, osim o izvještaju i o budućim zadacima raspravljalo i o štrajku zagrebačkih pekara, te je zaključeno da će varaždinski živežarski radnici, ako štrajk bude trajao više od tjedan dana, u znak solidarnosti poslati svoju jednodnevnu zaradu kao pomoć štrajkašima i njihovim obiteljima. U novu upravu podružnice izabrani su: Tomo Korpar, predsjednik, Ivan Leskovar, potpredsjednik, Josip Potočki, prvi, a Branko Kožliček drugi tajnik, Antun Husinec kao prvi, a Josip Galinec kao drugi blagajnik, te odbornici Stjepan Lončar i Vinko Varga. U Nadzorni odbor izabrani su Stjepan Hajdarović, Franjo Kušter i Miško Lončar.

Kolektivni ugovor za pekarske radnike potpisan je 28. rujna 1936. Ovim su ugovorom plaće povećane za 25 posto, maksimalno radno vrijeme utvrđeno u trajanju od 12 sati dnevno, te je utvrđeno da će se novi radnici zapošljavati posredstvom paritetne komisije u kojoj su predstavnici USZRJ-a i poslodavaca. Prvi maj priznat je kao radnički praznik.

Podružnica USZRJ-a održala je godišnju skupštinu 24. siječnja 1937. godine. Konstatirano je da su u protekloj godini ostvarena dva kolektivna ugovora — za pekare i kod firme »Ehl«. U novu upravu izabrani su: Ivan Štager, predsjednik, Stanko Zorman, potpredsjednik, Zvonko Hlapić, I tajnik, Stjepan Hajdarović, II tajnik, Mijo Lončar, I blagajnik, Julijus Šimes, II blagajnik, odbornici: Ivan Kapustić, Stjepan Kovaček i Lovro Sopić. Nadzorni odbor činili su: Josip Kelemen, Rudolf Kontak, Ivan Semenić.⁴³⁹

Podružnica Virovitica osnovana je na inicijativu MMO URSSJ-a 20. listopada 1935. godine. U upravu podružnice izabrani su: predsjednik Ivan Lucić, tajnik Josip Brnčić, blagajnik Stjepan Vist, članovi odbora: Valenti Gazdek, Ivan Ribić, Franjo Smutni i Stjepan Varkonji. U Nadzorni odbor izabrani su: Antun Hečimović, Ivan Razlog i Karlo Vondruš.⁴⁴⁰

Tokom 1940. godine podružnica je imala 30 članova, od toga osam pekara i 22 mlinara.

Podružnica Vukovar održala je sastanak pekarskih radnika 28. ožujka 1935. godine. Na sastanku je konstatirano da su prije ukidanja noćnog rada pekari radili 14—18 sati dnevno, a nakon ukidanja devet do 10 sati. Iste godine,

⁴³⁸ Isto, 24. IV, 22. V 1936; *Radnik*, 16. IV, 25. IX 1936; 8. IV 1938.

⁴³⁹ *Radničke novine*, Zagreb, 8. II 1935; *Radnik*, 23. X 1936; 29. I 1937.

⁴⁴⁰ *Radničke novine*, Zagreb, 29. XI 1935.

18. prosinca, izbio je obrambeni štrajk mlinarskih radnika u paromlinu »Slavija«. Poslodavac je snizio radničke nadnice zbog toga što su mu vlasti zabranile da radi više od osam sati dnevno. Štrajk mlinara likvidiran je tako da je poslodavac prihvatio da svi radnici ostanu i dalje na radu, da se zaposle četiri nova radnika jer je radno vrijeme skraćeno. Plaće radnika ostale su također iste. Izmijenjeno je jedino to što su mjesečne plaće pretvorene u satne tako da radnici za osam sati rada zarade gotovo isto toliko koliko su prije zarađivali za 12 sati. Time je i definitivno uvedeno osam-satno radno vrijeme. Jedino u deputatu umjesto 50 kg brašna pristalo se na 40 kg mješice, dok je deputat mekinja ukinut.

Svaki radnik prema prijašnjem zahtjevu poslodavca izgubio bi od 250 do 270 dinara mjesečno, što je ovim pokretom spriječeno. O tom utanačenju nije međutim, postignut pisмени ugovor.

Podružnica je održala godišnju skupštinu 9. siječnja 1938. godine. Iz izvještaja o radu vidi se da je podružnica podnijela 20 prijava zbog kršenja noćnog počinka pekara, da je podneseno 14 prijava zbog nenaplaćivanja prekovremenog rada, te da je pokrenut postupak za sklapanje kolektivnog ugovora za pekarske radnike. Od 28 pekarskih radnika u Vukovaru, 12 ih je bilo organizirano u USZRJ-u, pet u HRS-u, a 11 neorganiziranih. Od 26 mesarskih radnika bilo je organizirano 20. Jedino je veći broj mlinarskih radnika bio neorganiziran. Iste godine, 10. travnja, održana je konferencija živežarskih radnika na kojoj je utvrđeno da su mesarski radnici uspjeli sklopiti dogovor s poslodavcima kojim se regulira pravo na tjedni odmor.⁴¹

Podružnica Zaprešić okupljala je gotovo isključivo mesarske radnike. Štampa je zabilježila sastanak podružnice održan 18. kolovoza 1935. godine na kojem su izabrani radnički povjerenici te godišnju skupštinu podružnice održanu 17. siječnja 1937. godine na kojoj su se članovi izjasnili da žele primati list *Radnik*.⁴²

Rad USZRJ-a na području Srbije

Savez živežarskih radnika s centralom u Beogradu, nakon kongresa ujedinjenja, odnosno prerastanja Kartela saveza živežarskih radnika Jugoslavije u Ujedinjeni savez živežarskih rad-

nika Jugoslavije, nastavio je da djeluje kao Oblasni sekretarijat USZRJ-a u Beogradu.

Oblasni sekretarijat održao je početkom kolovoza 1938. sjednicu na kojoj se raspravljalo o položaju živežarskih radnika i radu Oblasnog odbora. Tom je prilikom konstatirano da pekarski radnici u unutrašnjosti mahom rade 12 do 16 sati dnevno, da mesarski radnici uopće nemaju tjednog odmora, da su nadnice pivarskih radnika od 1931. godine pale za 20 do 40 posto, a da im radni dan traje od 10 do 14 sati.

U borbi za poboljšanje životnih i radnih uvjeta živežarskih radnika, Oblasni sekretarijat je tokom 1937. i 1938. godine vodio 13 tarifnih i štrajkaških pokreta. Svi osim jednog završeni su s uspjehom, a sklopljenim kolektivnim ugovorima nadnice radnika povećane su za 12 do 30 posto. Plenum kojemu je prisustvovalo 18 delegata podružnice USZRJ iz Srbije zaključio je:

a) da se podružnice u slučaju sukoba s poslodavcima i eventualnog vođenja tarifnih pokreta prethodno za uputstva obrate Centralnoj upravi ili Oblasnom sekretarijatu,

b) sve nacрте kolektivnih ugovora izrađuje Savez, odnosno sekretarijat, prema mesnim prilikama, a u pravcu opšte politike koju Savez vodi za popravku položaja radnika.

v) ni u kakvu otvorenu borbu ne sme ići ni jedna podružnica dok se prethodno ne posavetuje sa Savezom, odnosno sa sekretarijatom i dobije »odobrenje za borbu«, te da će sve podružnice organizirati određene vidove obrazovne i kulturne djelatnosti a posebno predavanja o značenju sindikalnog organiziranja i uključivanja svojih članova u dopisnu školu Saveza (odnosno dopisnu školu Centrale za radničko obrazovanje).⁴³

Podružnica USZRJ-a Beograd

U Beogradu je bilo oko tri i pol tisuće živežarskih radnika. Najveći broj činili su pekari i mesari. U toku sezone tvornica šećera na Čukarici zapošljavala je i do tisuću radnika, a izvan sezone samo stotinjak.

Podružnica USZRJ-a Beograd održala je godišnju skupštinu 10. ožujka 1935. godine. Na skupštini se raspravljalo uglavnom o zadacima vezanima uz jačanje organizacije i programu aktivnosti u idućem razdoblju. U novu su upravu izabrani pekari: Božidar Aćimović, Calman, Momčilo Jovičević, Krstogačin, Radovan Stojadinović, Miloš Surbatić, Rista Tipković

⁴¹ Isto, 12. III, 28. XII 1935; 4. I 1936; *Radnik*, 21. 1, 22. IV 1938.

⁴² *Radničke novine*, Zagreb, 23. VIII 1935; *Radnik*, 22. I 1937.

⁴³ *Radničke novine*, Beograd, 12. VIII 1938.

Sekcija pekara

— radnici iz tvornice šećera; Mihajlo Bogdanović, Industrijski radnik, Miodrag Đurić, mesar, Josip Jutreša, poslastičar, Stojan Pavlović, kuhar, Dušan Radovanović, mesar, Matija Tot-Haršanji, kuhar.

Dva mjeseca kasnije održana je konferencija živežarskih radnika povodom ujedinjenja živežarskih sindikalnih organizacija u USZRJ.⁴⁴

Sljedeća godišnja skupština održana je 17. lipnja 1936. godine. Skupštinu je otvorio predsjednik podružnice Branko Brzulja, a izvještaj o radu podnio je Stevan Čimić. U novu upravu izabrani su: Mihajlo Bogdanović, Dragutin Bulvam, Stevan Čimić, Stevan Farkaš, Milutin Gojković, Bogdan Gulan, Stevan Hajnal, Stefan Hamerfeld, Stevan Pavković, Jovo Rajnfeld, Svetozar Savić. Stevan Farkaš je izabran za predsjednika podružnice.⁴⁵

Radničke novine zabilježile su da je plenum podružnice USZRJ-a održan početkom travnja 1938. godine. Na plenumu je prisustvovao u ime Uprave Saveza živežara Veličković. Bogdanović je podnio izvještaj o položaju živežarskih radnika u Beogradu i radu podružnice. Iz izvještaja je vidljivo da je tokom 1937. godine izbio štrajk sapundžijskih radnika organiziranih u posebnu sekciju USZRJ-a. Štrajk je izbio zbog odbijanja poslodavca da pristupi potpisivanju kolektivnog ugovora. Nakon intervencije Inspekcije rada povedeni su pregovori. Štrajk je završen uspjehom jer je potpisan kolektivni ugovor kojim su povećane nadnice za 30 posto i ograničeno radno vrijeme. Osim toga produžena su dva kolektivna ugovora koja obuhvaćaju pedesetak pekarskih radnika, a izbio je i štrajk mesara. Nakon prihvatanja izvještaja i diskusije, izabrana je nova uprava podružnice.

Krajem 1938. godine održana je velika konferencija živežarskih radnika Beograda. Na konferenciji je podnesen izvještaj o radu i odlukama Kongresa saveza živežarskih radnika. Referent je bio Mihajlo Bogdanović, oblasni sekretar Saveza.⁴⁶

Rad beogradske podružnice USZRJ-a tokom 1939. godine gotovo zamire zbog "raspravljivanja izvjesnih pitanja koja su u potpunosti ukočila svaki ozbiljni rad."⁴⁷ Na inicijativu GRS-a rad se krajem godine obnavlja. Održana je konferencija pivarskih radnika, poduzeti su koraci za obnavljanje sekcije pekara, te je započeto formiranje sekcije bombondžijskih radnika.

Sekcija pekarskih radnika beogradske podružnice USZRJ-a održala je velik zbor pekarskih radnika 7. srpnja 1935. godine, uoči održavanja ankete o zabrani noćnog rada u pekarama. Zboru je prisustvovalo oko šestopdeset pekarskih radnika. Predsjedavao je predsjednik sekcije M. Jovičević, a uvodna izlaganja dali su S. Krnjaić i R. Stojadinović. Na zboru se govorilo o uzrocima noćnog rada u pekarama, što nije «ekonomska nužnost nego rezultat konkurencije među proizvođačima koji se utrkuju koji će prije izbaciti svoj proizvod na tržište», o posljedicama noćnog rada na kvalitet proizvoda posebno s higijenskog stajališta, kao i o posljedicama takva rada za pekarske radnike. Kao pripremu za svoj zbor sekcija pekarskih radnika organizirala je raspravu o istoj tematici 25. ožujka i 14. i 24. lipnja na konferencijama članova sekcije.

Nakon održane ankete ponovo je održan masovni zbor pekarskih radnika 22. srpnja 1935. na kojem su isti referenti informirali o toku ankete, držanju poslodavaca na anketi i potrebi organiziranja pekarskih radnika koji jedino borbom mogu izboriti pravo na noćni počinak.⁴⁸

Godišnja skupština sekcije održana je 30. ožujka 1936. god. O radu tokom protekle godine izvjestio je Stevan Čonić. U novu upravu izabrani su: Stefan Amerštal, Slavko Bakran, Stevan Čimić, Bogdan Gulan, Todor Mitković, Bogoljub Pavković, Ilija Pojić, Svetozar Puhar, Slavko Radmanović, Miša Spajić, Franjo Stojić, Viktor Stefek, Momčilo Udovičić. Skupština je donijela odluku da se «rad uprave strogo kontroliše i da se ne dozvoli da se ponovo zalegu lične razmirice koje donose samo štetu organizaciji».⁴⁹

Mjesec dana kasnije sekcija je održala sastanak na kojem se ponovo govorilo o noćnom radu u pekarama, nepoštovanju zakonskih odredaba, o radnom vremenu i tjednom odmoru radnika, te potrebi organiziranja radnika u sindikalnu organizaciju kako bi obranili svoja zakonom zagarantirana prava.

Sastanak pekarskih radnika održan je 20. srpnja 1936. godine uoči pregovora za sklapanje kolektivnog ugovora. O predstojećim pregovorima i provođenju Uredbe o zabrani noćnog rada u pekarama referirali su Milorad Belić i Stevan Krnjaić. Ova konkretna akcija sekcije privukla je na zbor i velik broj

⁴⁴ *Radničke novine*, Zagreb, 15. III, 24. V 1935.

⁴⁵ *Radničke novine*, Beograd, 3. VII 1936.

⁴⁶ Isto, 21. V 1937; 15. IV i 25. XI 1938.

⁴⁷ Isto, 20. X 1939.

⁴⁸ Isto, 5. IV, 14. VI, 5. VII, 2. VII 1935.

⁴⁹ Isto, 3. IV 1936.

neorganiziranih radnika, tako da je nakon zborna USZRJ-u pristupilo 105 novih članova — pekarskih radnika.

Na prvim pregovorima koji su održani 21. srpnja 1936. god. poslodavci su odbili da pregovaraju s USZRJ-om s obrazloženjem »vi ne predstavljate sve pekarske radnike u Beogradu«. Delegacija radnika koju su činili Belić, Burić, Krmjajić, Pavle Mišković te Ilija Pojić i Miloš Šurbatonović, zaprijetili su štrajkom. Šest dana kasnije sazvan je sastanak sekcije na kojem su radnici obaviješteni o toku pregovora. Na samom sastanku učlanjena su 202 nova člana. Kako ni nakon nekoliko susreta predstavnika poslodavaca i radnika, pa ni intervencije Inspekcije rada nije došlo do sporazuma, tarifni pokret pekarskih radnika je 10. kolovoza prerastao u štrajk. Odmah nakon objavljivanja štrajka najveća pekarska poduzeća u Beogradu — Parna pekara »Sokov«, Fabrika hleba i peciva »Curčija i Simić« i Fabrika hleba »Beograd«, te nekoliko manjih poduzeća potpisuju kolektivni ugovor.

Osnovne odredbe ugovora bile su:

»1) Normalno radno vrijeme je 8 sati dnevno. Početak i svršetak rada po postojećoj Uredbi o ograničenju noćnog rada u pekarnicama. Do stupanja na snagu ove Uredbe postupa se prema postojećem stanju.

2) Prekovremeni rad se smatra svaki rad preko 8 sati dnevno i plaća se 50 posto više od redovne zarade. Prekovremeni rad ne može biti duži od 2 sata na dan i to u izuzetnim i nužnim slučajevima, u smislu Zakonskih propisa.

3) Stan i hrana ne mogu se uračunati u plaću (zaradu) propisanu ovim ugovorom.

4) Minimalne radničke nadnice:

1) Helfer i mišer nedjeljno din 420 ili dnevno 70 dinara,

2) Radnici kod table — nedjeljno din 360 ili dnevno 60 dinara,

3) Mladi pomoćnici (novoozlobođeni) nedjeljno dinara 300 ili dnevno 50 dinara,

4) Ispomagači za sva odgovarajuća mjesta — dnevno din 75,

5) Svi ostali ispomagači 60 dinara,

6) Ako ispomagač radi više od tri dana, tada prima onu plaću koju je primio radnik iste kategorije rada,

7) Uz gore navedenu plaću svaki radnik i ispomagač ima da dobije 1 kg kruha, svježeg. Radnici se dijele na tri kategorije i to: Prvi helper i prvi mišer, prva kategorija, druga kategorija svi radnici koji isključivo rade kod table i drugi helper, treća kategorija jodlovi i svi ostali.

5) Veće plaće radnika koje su postojale prije zaključenja ovog ugovora, ne mogu se smanjivati.

6) Isplata radnika vršit će se subotom u toku rada ili po svršetku rada, ali nikako ne smije čekati radnik više od pola sata. Čekanje duže od pola sata računa se u prekovremeni rad. Drugi dan isplate osim subote mogu sporazumno utvrditi radnici i poslodavci.

7) Nedjeljni odmor je za sve osoblje po postojećim zakonskim propisima.

8) Izbor radničkih povjerenika vrši se po propisima Zakona o zaštiti radnika i u smislu uputstva za izbore povjerenika Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja.

9) Preduzeće se obavezuje da će prvenstveno nabavljati radnike preko sekcije pekara saveza živežarskih radnika u Beogradu s kojim je ovaj ugovor zaključen.

10) Za rješavanje svih sporova ustanovit će se Odbor stručnjaka koji čini jednak broj članova obje ugovarajuće strane. Odbor će se brinuti da se ovaj ugovor poštuje i u život provodi. O poslovanju odbora stručnjaka izradit će se poseban pravilnik koji će biti sastavni dio ovog ugovora.

11) Ovaj ugovor važi za godinu dana, računajući od dana potpisa.⁴³⁰

Štrajk koji je trajao punih 11 dana završen je djelomičnim uspjehom. Iako je u štrajku sudjelovalo oko 1200 pekarskih radnika, Beograd nije ostao bez kruha, jer su nedovoljno organizirani pekari dozvolili da poslodavci s različitim pomoćnom radnom snagom, prvenstveno šegrtima kojih je bio velik broj, a zatim članovima svojih obitelji i radnicima drugih struka (služničadi, konjušarima itd.) nastave proizvodnju. Kolektivni ugovor potpisale su samo tri velike pekare i tri zanatske radnje, a gotovo 80 posto proizvodnje kruha odvijalo se upravo u tim malim pekarama.

Sekcija pekarskih radnika područnice USZRJ Beograd organizirala je 5. srpnja 1937. velik zbor na kojem su radnici protestirali protiv kršenja odredaba o tjednom odmoru i ograničenju noćnog rada. Na zboru je donesena rezolucija koja je upućena upravniku grada Beograda.

Zajednički sastanak pekara i mesara na kojem se raspravljalo o uvjetima rada i života ovih radnika u Beogradu održan je 20. kolovoza 1937. godine. Referenti su bili Bogdanović, Lazo Petrović i Radujković.

O istoj temi raspravljali su pekarski radnici i 19. lipnja 1938. god. Referenti su bili J. K. Hofman i Bogdanović. Rezolucije u kojima se zahtijevala pojačana kontrola provođenja

⁴³⁰ Isto, 8. V, 24. i 31. VII, 7. i 14. VIII 1936.

propisa o ograničenju noćnog rada upućena je upravniku grada Beograda i ministru trgovine i industrije.

Sekcija pekarskih radnika u Beogradu održala je godišnju skupštinu 12. veljače 1939. godine, na kojoj je utvrđeno da u Beogradu ima oko 1800 pekarskih radnika, da gotovo 90 posto tih radnika stanuje i hrani se kod poslodavaca, da radno vrijeme još traje od 14 do 16 sati dnevno. Ovakva situacija nije bila jedino u dva velika industrijska poduzeća. Nakon prihvaćanja izvještaja o radu dana je razrješnica staroj i izabrana je nova uprava.⁴⁵¹

Sekcija mesara

Na zboru mesarskih radnika, održanom 11. listopada 1936. godine donesena je odluka da se pristupi formiranju sekcije mesarsko-kobasičarskih radnika u sklopu podružnice USZRJ-a Beograd. Na zboru je izabrana uprava sekcije u koju su ušli: predsjednik Miodrag Đurić, potpredsjednik Toma Đurković, sekretar Vaso Tijan, blagajnik Vlada Pokrajac, članovi uprave: Boža Radan i Milutin Sladojević. Financijska kontrola: Anton Centa, Branko Jović i Dušan Petrović.⁴⁵²

Uvjeti života i rada mesarsko-kobasičarskih radnika u Beogradu bili su određeni prvenstveno činjenicom da su ti radnici stanovali i hranili se kod poslodavca za plaću od 290—400 dinara mjesečno i radili praktički neograničeno. Velik broj šegrtla zamjenjivao je na mnogim poslovima kvalificirane radnike. Rad sekcije bio je usmjeren na akcije za smanjivanje radnog vremena i poštovanje prava na tjedni odmor, povećanje nadnica i bolje uvjete rada, borbu za priznavanje prava predstavnika sindikalne organizacije da interveniraju kod poslodavaca i vlasti ako se krše prava radnika te akcije za sklapanje kolektivnog ugovora. Štampa je zabilježila da su pregovori za sklapanje kolektivnog ugovora vođeni 7. siječnja 1939. godine. U ime Saveza živežarskih radnika na pregovorima su bili Boža Bajović, Mihajlo Bogdanović, Živan Čavić, Nikola Garić, Karlo Hofman, Mile Rakić i Vasa Tijan. Radničku komoru zastupao je Milorad Belić. Kako su direktni pregovori prekinuti bez sporazuma, nastavljeni su uz posredovanje Uprave grada Beograda. Prijedlog kolektivnog ugovora koji je izradila sekcija mesara predviđao je tjedni odmor, desetsatni radni dan, odvajanje stana od zaposlenja, povećanje plaća i razvrstavanje

radnika u četiri kategorije — ovisno o godinama zaposlenja i vrsti posla. Poslodavci nisu prihvatili zahtjeve radnika, tako da je 6. veljače objavljen štrajk. Štrajk je trajao punih dvanaest dana. U njemu je sudjelovalo više od šest stotina radnika. Međutim, pokazalo se da štrajk nije bio dobro pripremljen i organiziran (u Beogradu se nije osjećala nestašica mesa, jer su se poslodavci na vrijeme opskrbili dovoljnom količinom zaklane stoke, radili su poslodavci, šegrti a i dio radnika, jer obustava rada nije bila potpuna). Stoviše, i u samom odboru za pregovore »imali smo provokatora, Živana Čavića, koji ne samo da nije obavio svoju dužnost da obavijesti radnike na klanici da pristupe štrajku, nego je i obavještavao poslodavce o svim zaključcima i namjerama odbora za pregovore«. Tako štrajk mesarskih radnika u Beogradu nije uspio.⁴⁵³

Sekcija pivara započela je tarifni pokret u travnju 1938. godine. Ovom su akcijom povećane nadnice svim radnicima u iznosu od tri do pet dinara dnevno, a akordantima je povećana tarifa za osam posto, osigurana su zaštitna odijela, utvrđeno radno vrijeme u trajanju od osam sati dnevno i plaćanje prekovremenog rada, a uprava se obavezala da će oličiti radničke spavaonice, nabaviti novu čebad i plaćati dežurnog za čišćenje spavaonice.

Na godišnjoj skupštini sekcije koja je održana 15. siječnja 1939. godine konstatirano je da sekcija okuplja gotovo polovinu svih pivarskih radnika u Beogradu (u to vrijeme brojila je 130 ispravnih članova). Izvještaj o radu podnio je sekretar sekcije Marko Hrženjak.⁴⁵⁴

Podružnica Kragujevac održala je sastanak živežarskih radnika 17. svibnja 1936. godine. Na zboru se govorilo o uvjetima života i rada pekarskih, mlinarskih i mesarskih radnika. Polovinom 1937. godine potpisani su kolektivni ugovori za pekarske i mesarske radnike.

Prvi štrajk mesarskih radnika u Kragujevcu izbio je 8. listopada 1937. godine. Radničke novine donijele su opsežan prikaz tog štrajka iz kojeg donosimo kraći izvod: »U pekariju se regrutuju najvećim delom Makedonci. Pet vekova pod Turcima, oni su navikli da beže s rodne grude u pečalbu. Dok su odlazili u pečalbu i nalazili zaposlenje kod drugih narodnosti ili njima nepoznatih ljudi, živjeli su isto kao i ostali radnici. Ali kad su njihovi ljudi počeli da otvaraju razne zanatske radnje, oni su se počeli kod njih zapošljavati, s njima jesti i spavati i tako se stvorio naročiti tip poslodavca i radnika koji se međusobno zovu »na-

⁴⁵¹ Isto, 10. VII, 27. VIII, 4. IX 1937; 24. VI 1938; 24. II 1939.

⁴⁵² Isto, 16. X 1936.

⁴⁵³ Isto, 17. XII, 14. i 28. I, 4. II i 25. II, 4. III 1938.

⁴⁵⁴ Isto, 15. IV, 3. VI 1938; 20. I 1939.

šinci« i koji su se — u tom čuvanju osobnosti svoga kraja i svojih ljudi — prosto ogradi- li: ineskim zidom od ostalih. Sada su prvi puta u istoriji Kragujevca radničke ruke prestale da mese hleb. Prvi put su se u Kragujevcu pobunili »našinci« radnici protiv »našina- ca« poslodavaca. Kad su poslodavci videli da se radnici ne vraćaju na posao, porjuri- li su u prostorije organizacije da potpisuju ugovor. Nisu ga ni čitali.«⁴⁵⁵ Štrajk je završen pot- punim uspjehom. Svi poslodavci su potpisali kolektivni ugovor kojim se utvrđuje 10-satni radni dan i povećanje plaća za radnike koji su ranije primali do 400 din za 35 posto, a za radnike koji su ranije primali više od 400 din za 25 posto.

Podružnica Leskovac tokom 1938. godine sklopila je kolektivni ugovor za pivarske rad- nike kojim su poboljšane plaće za 25 posto. Iste godine vodila je i uspješan štrajk pekar- skih radnika koji je trajao od 30. ožujka do 12. travnja. U štrajku je sudjelovalo 40 rad- nika. Štrajkolomaca nije bilo.⁴⁵⁶

Podružnica Niš — Pekari u Nišu nekoliko su puta do 1936. godine formirali svoju pod- ružnicu USZRJ-a, ali su je i napuštali, uslijed pritiska poslodavaca koji su otpuštali radnike čim bi čuli da su se sindikalno organizirali. U rujnu 1936. godine podružnica je ponovo os- novana. Pristupilo joj je 50 pekarskih radnika. Izabrana je uprava u koju su ušli: Pavle Ra- duković kao predsjednik, Mirko Stojanović i Sibin Stanković, blagajnik, te članovi uprave: Danilo Đurić, Zanko Pavlović, Jakov Petrović, Milan Stamenković, Sreten Stanimirović, Vu- kašin Stanković. Podružnica je odmah po os- nivanju pokrenula akciju za utvrđivanje uvjeta rada u pekarama i uvjeta u kojima radnici stanuju.

Godinu dana kasnije mesarsko-kobasičarski radnici u Nišu podnijeli su posredstvom svoje podružnice USZRJ-a zahtjev za zaključenje kolektivnog ugovora. U podnesenom prijedlo- gu kolektivnog ugovora radnici traže da se radno vrijeme u njihovoj struci ograniči na 10 sati dnevno i da im se osigura 36-satni tjed- ni odmor koji predviđa Zakon o zaštiti radni- ka. Pored toga, tražili su minimalno povećanje nadnica.⁴⁵⁷

Podružnica Sabac vodila je pregovore za sklapanje kolektivnog ugovora tokom ljeta 1936. godine. Kako pregovori nisu uspjeli, rad- nici su 25. kolovoza stupili u štrajk. U štrajku je sudjelovalo 35 radnika. Nakon petnaest da-

na, štrajk je uspješno okončan i kolektivni ugovor je potpisan. U isto vrijeme pokrenuli su i mesarsko-kobasičarski i mlinarski radnici zahtjev za sklapanje kolektivnog ugovora. Mli- narski radnici su, zbog solidarnog nastupa rad- nika i namještenika, izborili vrlo dobar kolek- tivni ugovor.⁴⁵⁸

Podružnica Vršac nakon dugog mirovanja obnovila je rad 30. kolovoza 1937. godine. Na izvanrednoj skupštini izabrana je uprava u koju su ušli: predsjednik Stojan Branković, sekretar Miroslav Todorović, blagajnik Dušan Petrović, članovi uprave: Vladimir Bureza i Dragomir Hačketa. Članovi Nadzornog odbora: Bora Pasko i Aca Stojanović.⁴⁵⁹

Podružnica Zemun osnovana je 21. srpnja 1936. godine. Krajem iste godine podružnica je vodila akciju u Fabrici seruma »Preradović a. d.« za poštovanje tjednog odmora i plaćanje prekovremenog rada. Radnici su, naime, na sastanku podružnice jednostavno odlučili da neće raditi više od osam sati. Nakon isteka normalnog radnog vremena prekinuli su rad. Poslodavac, iznenađen tim stavom, ponudio je tjednu povišicu od 25 dinara što radnici nisu prihvatili. Nakon jednosatnih pregovora pok- ret je završen, jer je poslodavac prihvatio da isplati punu cijenu prekovremenog rada, te se pismeno obavezao da će to činiti i u buduće.⁴⁶⁰

Podružnica Novi Sad održala je 15. ožujka 1936. godine konferenciju pekarskih radnika na kojoj se raspravljalo o uvjetima života i rada ovih radnika. Na konferenciji su govorili pred- sjednik sekcije Đura Knežević, Sukup i Karan Jovan.⁴⁶¹

Podružnica Subotica — Početkom 1936. go- dine novosadska Radnička komora objavila je publikaciju Antona Rozmajera o uvjetima rada i života pekarskih radnika u Subotici. Donosi- mo kraći izvod iz te publikacije:

»Od 55 komisijски pregledanih pekarskih ra- dionica u Subotici, utvrđeno je da najnužni- jim higijenskim i građevinskim propisima od- govaraju svega 7. Radno vrijeme je u polovini radionica 10 i po, a u drugoj polovini je 18 i po časova. Šegrti i mladi radnici, koji bi po zakonu trebali da rade manje, rade još duže od odraslih radnika, jer po završenom poslu u radionici, moraju da raznose hleb i pecivo po varoši. A to je važno, naročito kada se ima u vidu da je procenat učenika (šegrti) prema broju zaposlenih radnika, nesrazmjerno veliki. Tako, na primer, samo u četiri pregledane ra-

⁴⁵⁵ Isto, 22. V, 22. X 1936; 24. IX, 15, 22. i 29. X 1937.

⁴⁵⁶ Isto, 15. IV, 1. V 1938.

⁴⁵⁷ Isto, 2. X 1936; 5. XI 1937.

⁴⁵⁸ Isto, 4, 11. i 25. IX 1936.

⁴⁵⁹ Isto, 10. X 1937.

⁴⁶⁰ Isto, 24. VII, 11, XII 1936.

⁴⁶¹ Isto, 3. IV 1936.

dionice komisija je našla zaposlena svega 2 radnika i 14 šegrta, koji rade potpuno besplatno. Zarada radnika: od 100 do 650 dinara mesečno. No, većina radnika radi za 250—300 dinara mesečno.

Načve i vreće umesto postelje.

Radnici nemaju skoro nikako odmora. Čak ni nedjeljom, iako im je po zakonu priznato. Šegrti još manje. Ali je najveća nevolja sa stanovima i nespavanjem (kao i kod nas u Beogradu i u čitavoj unutrašnjosti Srbije). Od 41 poslodavca, koji rade sa pomoćnim osobljem, njih 35 daju radnicima »stan« kao deo njihove zarade — plate. Od 35 tih stanova komisija je našla u najgorem stanju — 20. Konstatovano je više slučajeva da radnici spavaju u radionicama u drvenim i rabatnim šupama, otvorenim hodnicima i u dvorištu. Jedan poslodavac, na postavljeno pitanje: gde spavaju njegovi radnici, odgovorio je sasvim lakonski:

— »Šta mu treba stan? Ona dva-tri sata što mu ostaje za spavanje, može da priligne na daske od načvi ili da prostre vreće na patos.«⁴⁶²

Svi pekarski radnici u Subotici i na obližnjim salašima stupili su u štrajk 23. kolovoza 1936. Tražili su skraćenje radnog vremena, povećanje plaća, bolje uvjete stanovanja, sklapanje kolektivnog ugovora i priznavanje organizacije. Zbog dva incidenta uhapšen je čitav štrajkaški odbor, ali je odmah i pušten na slobodu tako da je štrajk nastavljen.⁴⁶³

Podružnica Skoplje održala je godišnju spuštinu krajem veljače 1935. godine. Na skupštini je izabrana uprava u koju su ušli: predsjednik Đoka Tomić, potpredsjednik Vlada Galović, sekretar Milan Đorđević, blagajnik Jovan Jovičić, članovi: Niredin Abdulović, mesar, Nikola Baričević, pekar, Nikola Friker, kuhar, Bora Marković, pekar, Medim Salim, mesar. Nadzorni odbor: Petar Dimić, mlinar, Dušan Marković, pekar, Svetolik Petrović, pekar.

Tokom 1935. i 1936. godine *Radničke novine* objavljuju nekoliko članaka o uvjetima rada i života živežarskih radnika u Skoplju. O aktivnosti organizacije USZRJ-a u tim člancima se ne govori, osim što se spominje da su se gotovo svi poslodavci udružili u pekarsku poslodavačku zadrugu, da su jedinstveni i svom nastupu prema radnicima, te da je organizacija USZRJ-a prestala da im se suprotstavi.

Sredinom 1936. godine podružnica je, uz suradnju s MMO vodila uspješan štrajk bombodžijskih radnika.⁴⁶⁴

Podružnica Cetinje je uspjela nakon jednodnevne borbe zaključiti kolektivni ugovor kojim su plaće povećane za sto posto, a radno vrijeme svedeno u zakonske okvire.⁴⁶⁵

Podružnica Podgorica (Titograd) održala je godišnju skupštinu 3. veljače 1935. godine. Na skupštini je izabrana nova uprava u koju su ušli: predsjednik Mirko Bulatović, sekretar i blagajnik Marko Raičević, članovi uprave: Toša Boljević, Milica Janković, Sava Popović, Čano Slimađović. Financijska kontrola: Nikola Kaluđerović, Spasa Radojević i Ahmed Tuzović.⁴⁶⁶

Rad USZRJ-a na području Bosne i Hercegovine

Podružnica Banja Luka je početkom 1937. godine pokrenula akciju za sklapanje kolektivnog ugovora za pekarske radnike. Radnici su zahtijevali ukidanje noćnog rada, svođenje radnog vremena u zakonske okvire i povećanje nadnica. Koliko su radnici bili izrabljivani može se vidjeti i iz podatka prema kome je 11 poslodavaca zarađivalo 4500 dinara dnevno čiste zarade, a 34 radnika uz 14 do 18 satno radno vrijeme ukupno 476 dinara dnevno što iznosi oko pola dinara na sat. Kako poslodavci nisu prihvatili zahtjeve radnika, 27. veljače izbio je štrajk. U povodu toga objavljena je molba pekarskih radnika Banju Luke u *Radničkim novinama* da pekarski radnici ne putuju u Banju Luku, dok se štrajk ne završi. Štrajk je trajao 20 dana. U njemu je sudjelovalo 46 pekarskih radnika. Završen je potpisivanjem kolektivnog ugovora kojim se ukida noćni rad u pekarnicama, ustanovljuje 10-satno radno vrijeme za pomoćno osoblje, ukida se prehrana i stan kod poslodavaca i za odgovarajući iznos se povećava plaća. Plaća je regulirana po kategorijama od 130 do 400 dinara tjedno uz kg kruha dnevno. Ubrzo nakon štrajka poslodavci su počeli otpuštati radnike i kršiti pojedine odredbe kolektivnog ugovora.⁴⁶⁷

Podružnica Brčko nakon neuspjelih pregovora s poslodavcima objavila je štrajk svih živežarskih radnika. Nakon dva dana štrajk je završen uspješno. Potpisan je kolektivni ugovor kojim su nadnice povećane za 40 posto, a radno vrijeme ograničeno na osam sati dnevno.⁴⁶⁸

Podružnica Mostar osnovana je 1936. godine. Podružnica je tokom 1937. godine povela

⁴⁶² Isto, 13. III 1936.

⁴⁶³ *Radnik*, 4. i 11. IX 1936.

⁴⁶⁴ *Radničke novine*, Beograd, 1. III, 26. IV 1935; 3. I, 22. V, 24. VII 1936.

⁴⁶⁵ Isto, 3. VII 1936.

⁴⁶⁶ Isto, 22. II 1935.

⁴⁶⁷ Isto, 19. III, 2. IV 1937; *Radni*, 12. i 26. III, 3. IX 1937; 4. III 1938.

⁴⁶⁸ *Radničke novine*, 5. VIII 1937.

akciju za poboljšanje uvjeta rada radnika u gradskoj klaonici, a započete su i pripreme za uspostavljanje tarifnog ugovora.⁴⁶⁹

Podružnica Sarajevo održala je godišnju skupštinu 15. ožujka 1936. godine. Izvještaj o radu podnio je Martin Nešić. U novi odbor izabrani su: Đozo Atif, Jovo Brkić, Savo Čuljak, Đuro Kralj, Martin Nešić, Miloš Orlić, Jovo Sretenović i Sošić.⁴⁷⁰

Sindikalni pokret živežarskih radnika Jugoslavije dugo je vremena bio rascjepkan na niz organizacija i u krilu revolucionarnih i reformističkih sindikata. Tek punih šest godina nakon zabrane Nezavisnih sindikata, odnosno Sindikata radnika živežarske industrije i obrta Jugoslavije (SRZiIOJ) koji je bio u njegovu sklopu, dolazi do ujedinjenja sindikalnih organizacija živežarskih radnika u sklopu URSSJ-a.

⁴⁶⁹ *Radnik*, 24. XII 1937.

⁴⁷⁰ *Radničke novine*, Beograd, 9. IV 1936.

To ujedinjenje predstavlja značajan korak naprijed ka omasovljenju ove sindikalne organizacije.

Ujedinjeni savez živežarskih radnika Jugoslavije u razdoblju od 1935. pa do 1940. godine vodio je niz akcija za ukidanje noćnog rada u pekarama, poštovanje tjednog počinka i ograničenje radnog dana živežarskih radnika, odvajanje stana i hrane od nadnica i poslodavca, povećanje nadnica i sl.

Centralna uprava USZRJ-a ostala je, međutim, uvijek u osnovi reformistička, socijaldemokratska. To je vidljivo i u sporu Centralne uprave i Zagrebačke podružnice koji izbija nakon što upravni odbor podružnice prelazi u ruke komunisti s Josipom Krašom na čelu.

Kroz rad u Sindikatu živežarskih radnika Jugoslavije izrasli su svijetli likovi komunista: Antun Božac, Gabrijel Kranjec, Stjepan Kendelj, Josip Kraš i mnogi drugi.

SAVEZI RADNIKA MONOPOLSKIH PODUZEĆA

Za poboljšanje rada žena u zagrebačkoj Tvornici cigareta i protiv upotrebe dječje radne snage, borili su se još prvi zagrebački socijalisti, članovi Zagrebačkoga radničkog društva. Tako je *Radnički prijatelj* u broju od 31. siječnja 1875. godine pisao da je Zagrebačka tvornica cigareta zapošljavala 30 radnika, 257 radnica i 228 djece mlađe od 14 godina. Mnogo veća od zagrebačke bila je Tvornica duhana u Rijeci. Poslije austrijskog poraza u ratu s Italijom mletačka tvornica duhana prestala je biti konkurent, pa se je riječka proširila na račun toga. Radila je s parnim i drugim strojevima. Zapošljavala je više od 2330 radnika i radnica. U Rijeci je 25. veljače 1892. izbio štrajk radnika Tvornice duhana zbog toga što je centralna direkcija u Budimpešti smanjila akordnu tarifu za 20 novčića. Za izradu tisuću finih cigareta radnice su dobivale 1,17 forinti.

U cijeloj Hrvatskoj, prema podacima koje je iznio Vitomir Korać u svojoj knjizi *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, bila su 1880. godine zaposlena 684 radnika u proizvodnji duhana, a 1900. godine 1318 radnika. Od toga je 1900. godine u Zagrebu radilo 414 radnika. Prema istim izvorima, u zagrebačkoj Tvornici cigareta bilo je 1904. godine zaposleno više od 300 radnica i oko 30 radnika. Tvornica je bila državno poduzeće koje je potpalo pod zajedničko ministarstvo

financija u Budimpešti, pa su u upravi tvornice najviši činovnici bili Mađari. Uprava tvornice je zabranjivala radnicima da se druže sa socijalistima. Uprkos tome radnike Tvornice duhana organizirao je Savez nekvalificiranih radnika, a kasnije Opći radnički savez.

Savez monopolskih radnika osnovan je u Srbiji 6. srpnja 1903. godine. Godine 1907. imao je šest mjesnih grupa sa 67 članova; 1908. jednu grupu s 57 članova a 1910. 170 članova. Nakon prvoga svjetskog rata, Savez je obnovljen 20. studenog 1918. godine. Početkom 1914. godine Savez je brojio 141 ispravnog člana i imao je jednu podružnicu. Prilikom obnove Savez je imao jednu podružnicu sa 443 ispravna člana.

Radnici tvornica duhana u Sarajevu i Banjoj Luci stajali su u prvim redovima borbenoga bosanskog proletarijata. Oni su svojom borbenošću inicirali generalni štrajk 4. 5. i 6. svibnja 1906. godine kao odgovor na teror policije i ubojstva radnika. Godine 1912. banjolučka Tvornica duhana postala je poprište općega klasnog sukoba. Radnici tvornice bili su članovi Saveza nekvalificiranih tvorničkih radnika. U petosatnom protestnom štrajku organiziranom 21. veljače 1919. godine, protiv progona i ugnjetavanja radnika, najimpozantniju grupu činili su radnici Tvornice duhana, koji su stali na čelo kolone od 12.000 ljudi.

Kongres ujedinjenja monopolskih radnika održan je 21. ožujka 1920. godine. Na njemu je formiran Savez monopolskih radnika i radnica Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu. Na kongresu su bile zastupljene sve organizacije iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slavonije i Dalmacije. Savez je obuhvaćao radnike duhanskih tvornica, stovarišta i ostalih monopolskih poduzeća. Savez je 1920. godine vodio niz akcija za poboljšanje položaja monopolskih radnika i radnica. Rad Saveza je zabranjen. Poslije Obznane obnovljen je rad u sklopu Nezavisnih sindikata s centralom u Nišu. Savez je imao dvije podržnice, u Nišu i Sarajevu, koje su u srpnju 1924. godine brojile 450 članova. Godine 1926. bilo je 226 članova. U Prilepu je do Obznane bilo 90 organiziranih monopolaca. Organizacija monopolskih radnika u Skoplju imala je 1920. godine 200 članova, a 1922. prestaje s radom. Njezin se rad ne obnavlja zbog nedostatka kadrova. Osim toga, uprava monopola otpuštala je svakog radnika koji je pokušao raditi na obnovi organizacije. Posebnu poteškoću predstavljala je činjenica da je to bila prvenstveno mlada ženska radna snaga, te da je među radnicima bio velik broj neprosvjedečenih muslimana. Odmah poslije prevrata bili su oko Strukovne komisije okupljeni uz ostale organizacije i duhanski radnici.

Kao i u drugim sindikatima, tako su i u ovom sindikatu socijalisti reformisti (koji čak nisu ni bili njegovi članovi), odnosno »grupa kafedija uspjela je da uz najpuniju podršku policijske vlasti s jedne i obmanom nekoliko radnika s druge strane, prigrabi saveznu imovinu i arhivu«. Reformistički savez radnika i radnica monopolskih poduzeća Jugoslavije, s centralom u Beogradu a u sklopu URSS-a, 1926. godine imao je 840 članova. Na području Pokrajinskog odbora za Hrvatsku i Slavoniju Savez je imao 171 člana. Nakon zabrane Saveza monopolskih radnika i radnica Jugoslavije iz sklopa Nezavisnih sindikata ostao je da djeluje reformistički Savez radnika i radnica monopolskih poduzeća Jugoslavije.⁴⁷¹

⁴⁷¹ J. Cazi, *Prva radnička društva u Hrvatskoj (1860—1880)*, n. dj., str. 187—192; isti, *Počeci modernoga radničkog pokreta u Hrvatskoj (1880—1895)*, n. dj., knj. I, str. 303; isti, *Nezavisni sindikati*, n. dj., knj. I, str. 27; knj. III, str. 22—23, 28—29; V. Korać, *Povijest radničkog pokreta Hrvatske i Slavonije*, n. dj., knj. II, str. 377, 379—380; N. Sarac, *Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini do 1919. godine*, n. dj.; Istarski arhiv CK SKS, *Sindikalni pokret u Srbiji 1903—1919*, Beograd, 1958; *Savez monopolskih i opće državnih radnika*, str. 100, 102, 117, 150, 243, 272—273, 278, 294—296, 300, 302, 375, 376, 383, 389, 408, 412, 435, 444, 467, 475, 493—496, 507, 558; *Savez duhanskih radnika*, 423, 429, 473 (proizvođači duhana 483).

Poduzeća državnog monopola, zaposlenost i zarade radnika

Industrija duhana predstavljala je jednu od vrlo značajnih privrednih grana s obzirom na vrijednost proizvoda koju je ostvarivala. Bavila se isključivo preradom duhana domaćeg porijekla. Najveća duhanska polja bila su oko Prilepa, Skoplja, Strumice i Kumanova, gdje se gajio duhan odlične kvalitete. Pored toga, uzgajao se i u Hercegovini, Dalmaciji i Vojvodini. Gajenje duhana u zemlji podmirivalo je sve potrebe domaće industrije i tržišta, a dio se i izvezio.

U Jugoslaviji je bilo pet tvornica za preradu duhana: u Sloveniji, u Banjoj Luci, u Primorju i dvije u Drinskoj banovini. Njihov broj u razdoblju od 1918. do 1938. nije rastao. U industriji duhana radila su 1938. godine 3132 radnika. U Sloveniji je bilo zaposleno 1530, u Vrbaskoj banovini 292, u Primorskoj 280, a u Drinskoj 1030 radnika. Pogonska snaga KS u svih pet tvornica iznosila je 1181 SK. Ukupan kapital investiran u zgrade, nekretnine i industrijska postrojenja u pet poduzeća iznosio je 1938. god. 65.000.546 dinara. To je iznosilo 0,50 od ukupnog kapitala uloženog u sve industrijske grane. Pogonske snage iznosile su 0,13 posto, radna mjesta 0,95 posto i broj tvornica 0,13 posto. Sve su tvornice bile samo jugoslavenske kao i kapital uložen u njih. Vrijednost proizvodnje u industriji duhana iznosila je 929.470.000 ili 5,20 posto od ukupne vrijednosti industrijske proizvodnje. Vrijednost potrošnje industrije duhana po stanovniku, računata na bazi prometa 1938. godine, iznosila je 59,97 din.

Površine zasijane duhanom i ukupan prinos u metričkim centima po godinama

Banovina	Zasijana površina hektara	Ukupan prinos u metričkim centima
Drinska	237	1.224
Dunavska	2.182	24.029
Moravska	996	7.872
Primorska	4.473	48.218
Vardarska	13.180	82.519
Zetska	1.114	5.329
Ukupno 1932.	22.182	169.191
1929.	15.781	137.921
1928.	11.420	58.714
1924.	35.920	356.851
1921.	14.377	118.146

Broj zaposlenih po zanimanju u industriji duhana u 1934. i 1936. godini

	1 9 3 4.			1 9 3 6.		
	muškaraca	žena	ukupno	muškaraca	žena	ukupno
Činovnika	149	33	182	159	36	195
KV radnika	1.030	887	1.917	1.449	631	2.080
Šegrti	78	5	83	40	6	46
Nekvalificiranih radnika	2.516	1.992	4.508	3.737	5.236	8.973
UKUPNO			6.690			11.294

Broj obavezno osiguranih radnika industrije duhana po okružnim uredima u lipnju 1934. i 1936. godine⁴⁷²

Okružni uredi	1934.	1936.
Banja Luka	288	299
Beograd	54	13
Dubrovnik	607	472
Karlovac	31	8
Ljubljana	949	941
Niš	1.187	2.060
Novi Sad	113	275
Osijek	35	28
Zrenjanin (Vel. Bečkerek)	880	168
Sarajevo	2.250	945
Skoplje	17	5.910
Sombor	96	8
Split	36	127
Subotica	406	73
Sušak	16	472
Tuzla	251	11
Zagreb	253	277
Privatne društvene blagajne	17	24
Ukupno	7.486	12.111

U Središnjem uredu u lipnju 1933. bilo je prijavljeno 13.655 osiguranika iz industrije duhana, a 1937. godine 14.114 osiguranika. Godine 1933. bila je zaposlena 6471 žena i 7184 muškarca, a 1937. godine 8441 žena i 5673 muškarca. Dakle, dok u 1933. godini u industriji duhana prevladavaju muškarci (bilo ih je 713 više od broja zaposlenih žena, dotle u 1937. godini imade 2768 više zaposlenih žena nego muškaraca.

Pravilnik o zaradi stalnih monopolskih radnika razvrstavao je radnike u kategorije. Stalni radnici (muškarci i žene) u tvornicama duhana, duhanskim stanicama, morskim solanama i prodajnim monopolskim stovarištima bili su raspoređeni po zvanjima u tri kategorije. U tvornicama duhana u prvu su kategoriju ulazili takozvani umni radnici, kancelarijsko pomoćno osoblje, nadglednici, te kvalificirani radnici, komandir požarne čete, komandir straže, odgajateljice, nudilje i bolničarke. U drugu kategoriju ulazili su rukovaoci strojevima za

preradu duhana, strojeva za pakiranje, zatim harmancije, krišači, rastresači, rukovaoci postrojenja za prženje i parenje duhana, mlinari burmuta, oštrači, rezači papira i kartona na strojevima s mehaničkim pogonom, zakivači sanduka i pakeri duhanskih prerađevina u transportni ambalažni materijal, »gatermajstori« i cirkularisti, mjerjačice (vagačice) i preuzimačice u tvornici cigara, radnice koje pripremaju omote za cigare, kao i radnice koje sortiraju duhan, pregledačice, rukovaoci i podmazivači transmisija, električnih dizalica, elektromotora, pneumatičnih i drugih sličnih naprava, glavni kuhar (kuharica), glavni vratar, stražari i služitelji, telefonisti, vrtlari, kočijaši. U treću kategoriju ulazili su svi ostali radnici i radnice.

U morskim solanama i prodajnim monopolskim stovarištima u prvu su kategoriju spadali također umni radnici, kancelarijsko pomoćno osoblje, zatim nadglednici, glavni vodari, vođa palube na bageru, vođa zapovjednik na motornom čamcu, kvalificirani radnici i komandir straže. U drugu kategoriju spadali su rukovaoci motora, električnih dizalica i pumpi, vodari, pregledači (vizitator), mjerjači, skladištari, stražari i služitelji, vrtlari, kočijaši i glavni kuhar.

Zarada stalnih radnika u monopolskim ustanovama sastojala se iz nadnice, obiteljskog dodatka i radnog dodatka. Dodaci su se isplaćivali istoga dana kad i nadnice. Radnici u Banjoj Luci, Beogradu, Dubrovniku, Ljubljani, Nišu, Novom Sadu, Sarajevu, Skoplju, Splitu, Sušaku, Zagrebu i Zemunu, zaposleni u monopolskim ustanovama, primali su zaradu:

Godine stalne službe	Kategorija:	u dinara			
		Ia	Ib	II	III
Do navršenih 5 godina		49	47	36	33
„ „ 10 „		54	52	41	35
„ „ 15 „		60	58	45	37
„ „ 20 „		65	63	49	39
„ „ 25 „		66	64	51	41
„ „ 30 „		67	65	52	42
„ „ 35 „		68	66	53	43

⁴⁷² Radnička zaštita, 1934, str. 643; isto, 1936, str. 470—473.

Te plaće primali su radnici od 1. lipnja 1938. godine. Do tada su važili pravilnici o radničkim kategorijama i platnom sistemu u tvornicama duhana i duhanskim stanicama iz 1928. godine, a za morske solane iz 1926. g. Zarade su se kretale ovako:

Godine stalne službe		Kategorije:			
		Ia	Ib	II	III
Do navršenih 5 godina		36	34	30	28
" "	10 "	37	35	31	29
" "	15 "	38	36	32	30
" "	20 "	39	37	33	31
" "	25 "	40	38	34	32
" "	30 "	41	39	35	33
" "	35 "	43	41	36	34

Obiteljski se dodatak dodjeljivao za najviše tri djeteta do navršenih 14 godina života i iznosio vrijednost nadnice za tri dana. Izuzetno se roditelju isplaćivao obiteljski dodatak i do navršene 23. godine života djeteta i to ako dokaže da se dijete školuje ili ako dokaže da je dijete trajno duševno ili tjelesno nesposobno za privređivanje. Obiteljski je dodatak pripadao radniku za bračnu i pozakonjenu djecu, a radnici za bračnu djecu ako je njen muž umro, nesposoban za rad ili je razvedena od muža a ne prima izdržavanje (što se dokazivalo uvjerenjem), te za vanbračnu djecu, ako radnica nije ostvarila mjesečni prihod veći od 75 dinara, a izdržavala ih je od svoje zarade.

Umnim radnicima, nadglednicima i kvalificiranim radnicima, koji se posebno ističu znanjem i radom, Uprava državnih monopola mogla je, na osnovi prijedloga starješine dotične ustanove, dati radni dodatak na određeno ili neodređeno vrijeme. Ovaj dodatak Uprava je mogla dati i radnicima II kategorije. Za stjecanje ovog dodatka Uprava državnih monopola propisala je polaganje posebnog ispita. Od polaganja ovog ispita bili su oslobođeni nadglednici.

Stalni radnici dijelili su se u dvije grupe: sedmičare i nadničare. Sedmičari su primali zaradu ne samo za dane u koje rade već i za državne i zakonom određene vjerske praznike svoje vjeroispovijesti, bez obzira da li ustanova radi ili ne, kao i za vjerske praznike drugih vjeroispovijesti kada ustanova ne radi, ako su prije i dan poslije praznika bili na radu ili na godišnjem odmoru. Ako praznik pada u nedjelju, zarada se za taj dan ne daje. U slučaju

da ustanova zbog ograničenja posla ili više sile u pojedine dane nije radila, zarada se za te dane nije isplaćivala. U slučaju prestanka rada za duže vrijeme, bilo je utvrđeno da će primijeniti odredbe Pravilnika o radu u monopolskim ustanovama i Pravilnika o penzionom fondu stalnih monopolskih radnika. Nadničari primaju zaradu samo za dane kada rade. Nadničar postaje sedmičarom poslije tri godine rada, ako je u tim godinama bio ocijenjen najmanje s ocjenom »dobare«.

Stalni radnici monopolskih ustanova imali su pravo svake godine na godišnji odmor i to: do navršenih 10 godina rada šest radnih dana, do navršenih 20 godina rada 10 radnih dana, do navršenih 30 godina rada 15 radnih dana, a do navršenih 40 godina 20 radnih dana. Nestalni radnici imali su pravo na godišnji odmor i to: od navršenih pet godina do 15 godina službe šest radnih dana, od navršenih 15 do 30 godina službe 10 radnih dana i od navršenih 30 do 40 godina službe 15 radnih dana. Za vrijeme trajanja odmora radnici su imali pravo na cjelokupnu zaradu. Početan dan odmora određivao je starješina ustanove na traženje radnika, ali tako da od toga ne bude štete za rad u ustanovi.

Stalne radnike ocjenjivalo se krajem svake godine. Ocjenjivanje se odnosilo na spremu u poslu, marljivost, vladanje u službi, i izvan nje. Ocjene su glatile: »odličan«, »dobar«, »slab«. Ocjena »slab« u vladanju mogla se dati samo u slučaju ako je radnik tokom godine kažnjen novčanom kaznom ili udaljen s rada. Ako je radnik pri ocjenjivanju sprema u poslu, marljivosti ili vladanju ocijenjen sa »slab«, onda je opća ocjena »slab«. Ta ocjena obustavljala je mogućnost unapređenja i ta se godina uopće nije računala u godinu rada, a radnik koji je tri puta uzastopce ili šest puta u toku rada ocijenjen sa »slab«, imao se otpustiti.

Unutar monopolskih ustanova, radi osiguranja monopolskih radnika u slučaju iznemoglosti, starosti i smrti, osnovao se mirovinski fond koji do 1935. godine nije bio ozakonjen. Za osiguranje monopolskih radnika u slučaju bolesti, nesreće, iznemoglosti, starosti i smrti važile su opće odredbe Zakona o osiguranju radnika i uredbe o samostalnoj upravi državnih monopola, a za radnike solane Kreka — Simin Han važila su pravila rudarskih bratimskih blagajni.⁴³

⁴³ S. Kukoleća, *Industrija Jugoslavije 1918—1938*, n. dj., *Statistički godišnjak*, 1930, str. 100; isti, 1932, str. 88, n. dj., IHPRH, Arhiv, SRMP i PHJ, k-1, Pravilnik o radu 1935.

SAVEZ RADNIKA I RADNICA MONOPOLSKIH PODUZEĆA JUGOSLAVIJE

Radnici i radnice monopola duhana organizirali su se u stručnu sindikalnu organizaciju pod imenom Savez radnika i radnica monopolskih poduzeća u Jugoslaviji sa sjedištem u Beogradu. Cilj Saveza bio je da »svestrano štiti i pomaže duhovne i materijalne interese svojih članova i da sindikalnom borbom izvojeva bolje radničke nagrade i povoljnije uslove rada«. To je Savez mislio postići borbom za povećanje radničkih plaća, poboljšanjem uvjeta rada, utvrđivanjem maksimalnog rada i minimalnih nagrada, ukidanjem rada nedjeljom, rada na akord i prekovremenog rada. Posredstvom skupština, predavanja i kurseva Savez je radio na prosvjećivanju i obaveštavanju svojih članova, na buđenju klasne svijesti i njima, razvijanju radničke solidarnosti. Savez je prikupljao statističke podatke o uvjetima života i rada monopolskih radnika. Zelio je također da po odobrenju javnih burza rada ustanovi posredništvo za nalaženje rada svojim članovima i osigura prenočišta za članove koji putuju, da pruža pravnu zaštitu svojim članovima u sporovima s poslodavcima, da osigura pomoć svojim članovima u nezaposlenosti, putovanju i bolesti, pruža pomoć obiteljima umrlih članova i onima koji stradaju zbog rada u organizaciji.

Upis i prijem u članstvo Saveza obavljalo se u podružnicama, pododborima i povjereništvima. Centralna uprava obavezala se da će voditi i pomagati samo one pokrete svojih organizacija koje su ispunile sve uvjete predviđene pravilnikom o tarifnim i štrajkaškim pokretima. Pododbori, odnosno podružnice osnivale su se u mjestima gdje je bilo više od 10 članova, a tamo gdje ih je bilo manje od 10 osnivale su se povjereništvima. Pravilima je bilo predviđeno da se pri većim podružnicama mogu osnivati i stručne sekcije, ako to odobri Centralna uprava. Početkom svake godine pododbori i povjereništvima održavala su svoje redovne godišnje skupštine. Na godišnjim se skupštinama podnosio izvještaj uprave o radu i izvještaj finansijske kontrole, birala nova uprava i delegati za savezni kongres (ako se on održavao te godine). Na skupštinama se odlučivalo natpolovičnom većinom od broja članova. Prije održavanja godišnjih skupština trebalo je o tome izvijestiti Centralnu upravu, kako bi mogla poslati svoje delegate. Savez radnika i radnica monopolskih poduzeća u Jugoslaviji bio je član Ujedinjenoga radničkoga sindikalnog saveza Jugoslavije. Se-

ekretar Saveza bio je Bogoljub Bisenić, a predsjednik Branko Jovanović. Savez je bio primljen u evidenciju Radničke komore u Beogradu 9. kolovoza 1924. godine, a s novim pravilima i izmijenjenim imenom 6. listopada 1932. godine.

Rad Saveza oživio je 1929. godine. Tome je pridonijelo u prvom redu to što je 1. travnja 1929. stupio na snagu novi Pravilnik o radničkim kategorijama i platnom sistemu u tvornicama duhana. Prema tvrdnji Centralne uprave, radnici monopolskih poduzeća bili su vrlo nezadovoljni, jer se novim pravilnikom njihov ionako težak položaj još više pogoršao. Radništvu svih tvornica slalo je telegrame Ministarstvu financija, Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja te Monopolskoj upravi, u kojima je tražilo odgodu primjene pravilnika i saziv ankete. Centralnom sekretarijatu radničkih komora poslana je predstavka u kojoj se navode sve važnije odredbe novoga pravilnika, koje pogoršavaju položaj radnika, uspoređujući ih sa stanjem prije donošenja novog pravilnika.

Naime, dok se ranije zarada radnika kretala od 25—45 dinara dnevno, a velik dio radništva dobivao ju je dekadno po novom pravilniku, zarada je bila mnogo manja i isplaćivala se samo za one dane u koje se radilo. Prije su radnici mogli povećati minimalnu zaradu većom proizvodnjom, pa tako zaraditi nadnicu od 40—45 dinara. Prema novom pravilniku radnici su podijeljeni u četiri kategorije, a svaka je imala osam stupnjeva. Najveći dio radnika, koji su imali nadnice do 45 dinara, stavljen je u 3. kategoriju, za koju je minimalna osnovna zarada iznosila 10 dinara. Maksimalnu osnovnu zaradu ostvarivali su radnici s 35—40 godina službe i to 34 din dnevno. Osobni dodatak iznosio je 16 dinara dnevno. Za nove radnike predviđen je rok od osam tjedana za obučavanje. Za to vrijeme primaju samo 75 posto predviđene minimalne dnevnice. Pravilnik je predviđao i slijedeće dodatke: privremeni, obiteljski i radni, ali njih nije primala većina radnika. Radni dodatak dobiva onaj radnik koji položi propisani ispit, te onaj kvalificirani radnik za kojeg je poduzeće posebno zainteresirano. No ni najveća dnevna zarada radnika I kategorije nije bila na razini prosječnih nadnica radnika u gradu. Privremeni dodatak dobivali bi stariji radnici, koji

bi prema novom pravilniku imali manju zaradu nego što su je imali ranije, tj. on bi trebao nadoknaditi razliku u zaradi. Unapređenje u viši stupanj, prema prijedlogu novog pravilnika, ne bi više bio automatski, već na osnovi ocjene direktora ili njegovog zamjenika. Protiv ocjene »slab« koja obustavlja unapređenje za godinu dana radnik se mogao žaliti Upravi državnih monopola. Akordni se sistem ukida i zavodi se sistem dnevnicе s akordnom premijom. Dok je prije dnevnicа ovisila o izrađenoj količini, sada je predviđena minimalna dnevna izrada za osmosatni radni dan. Tko podbaci propisani minimum proizvodnje mora ga u roku od mjesec dana ostvariti ili dobiva otkaz.

»Sistem akordne premije za radništvo je vrlo štetan — reklo se u predstavi centralne uprave Saveza. Rad je veoma naporan, a rad za premiju plaća se mnogo manje nego za normalan rad. Već ima izvještaja, po kojima radnice koje rade dvije godine u poduzeću ne mogu da izrade potreban minimum, pa im je zbog toga dnevnicа svedena na 17 dinara.«

Zbog svega toga a i zbog predstave Centralne uprave Saveza monopolskih radnika i radnica, podnio je Centralni sekretarijat radničkih komora 30. travnja 1929. Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja, Ministarstvu financija i Upravi državnih monopola, molbu da se odgodi stupanje pravilnika na snagu, da se sazove anketa radnika monopolskih poduzeća za dopunu i izmjenu pravilnika te da se novi pravilnik prije sankcioniranja uputi na mišljenje radničkim komorama i Savezu radnika monopolskih poduzeća. Molba nije prihvaćena.

Podružnica Saveza monopolskih radnika u Zagrebu započela je krajem 1929. god. življi rad. U dva puta je slala delegaciju u Beograd. Prvi put u vezi s obustavom rada u Zagrebačkoj tvornici duhana, a drugi put zbog reguliranja mirovine. »Obje delegacije« — pisale su zagrebačke *Radničke novine* — »može se reći da su imale uspjeha, naročito posljednja, kod uprave državnog monopola. Nadležni referent za radnička pitanja dr Marković izradio je nacrt za upravni odbor uprave državnih monopola, prema kojem bi se sadašnje penzije imale ponovno regulirati, tako da bi najviša skala penzije iznosila 400 dinara (a sada iznosi 250). Delegacija je na taj nacrt stavila svoje primjedbe usmeno, dok će centralna uprava Saveza monopolskih radnika po saslušanju svih svojih podružnica izraditi i pismene prijedloge kako o pravilniku o radu, tako i o pravilniku o kategorijama, platnom sistemu, te o pravilniku o penzijama. Podružnica Saveza monopolskih radnika u Ljubljani izradila je već svoje primjedbe za spomenute pravilnike

i dostavila saveznoj upravi, a tako i svim podružnicama Saveza. Savezna uprava je odlučila da u skorije vrijeme održi kongres na kome bi se pretresla ova pitanja i izradili definitivni prijedlozi koji će se onda podnijeti upravi državnih monopola i svim nadležnim ministarstvima.«

Iz zapisnika sa sjednice radničkih povjerenika tvornice duhana u Senju, održane 19. ožujka, 14. travnja i 12. svibnja 1929. godine, vidi se da su radnički povjerenici raspravljali o hranarini koju Okružni ured na Sušaku neredovito isplaćuje, o rezoluciji koju su primili od podružnice iz Tvornice duhana u Ljubljani, o brzozjavi radničkih povjerenika iz tvornica duhana u Sarajevu i Zagrebu. Radnici tvornice duhana Senj poslali su brzozjave ministarstvima financija, socijalne politike i Upravi državnog monopola.

I radnici zaposleni u državnim monopolskim poduzećima u Splitu pokrenuli su pitanje svojih plaća. Oni su tražili od Ministarstva socijalne politike i Ministarstva financija da budu izjednačeni u prinadležnostima s radnicima tvornica duhana. U odgovoru koji su dobili mnogo kasnije kaže se da se sprema novi pravilnik po kojem će svi duhanski radnici i radnice biti izjednačeni. No, dok su 1929. godine donekle bile uređene plaće radništva zaposlenog u Stovarištu neprerađenih duhana posebnim pravilnikom, pitanje njihovih mirovina nije bilo regulirano. Tako su prava radnika na mirovinu često, poslije mnogogodišnje službe, bila posve nesigurna. Umirovljenje se u Dalmaciji provodilo po starom austrijskom pravilniku (pragmatici). Osim što su bile nesigurne, te su mirovine bile i vrlo male. Zato je delegacija monopolskih radnika zatražila od bana Primorske banovine da se zauzme u Upravi državnih monopola, odnosno u Ministarstvu financija, kako bi što prije bila primijenjena i donesena nova pragmatika, za mirovine monopolskog radništva.

Od početka ožujka pa do svibnja 1930. radnici i radnice u Tvornici duhana Banja Luka stalno su reducirani. Ove su redukcije zahvatile više siromašnih udovica i ostalih radnika, koji su s malom nadnicom od 18—24 dinara prehranjivali svoje obitelji, plaćali kiriju za stanovanje i podmirivali sve ostale životne potrebe. Oni su otpušteni u najgore doba godine i baš u vrijeme kada su izjednačene prodajne cijene križanih duhana s odgovarajućim vrstama cigareta, od čega se očekivao višak u akumulaciji veći od 17 i pol milijuna dinara. Ovim odlukama povećala se proizvodnja cigareta, a smanjila proizvodnja pakiranog duhana, što je rezultiralo smanjivanjem broja radne snage, odnosno zamjenjivanjem radne sna-

ge »cigaret-strojovima«. Tako je u Banjoj Luci, kao i u ostalim tvornicama duhana u zemlji, došlo do ponovne redukcije radnika i radnica. »Kako koji radnik izgubi posao« — žalila se podružnica monopolskih radnika — »tako ravno ide u sve radničke institucije i Radnički dom i kuka i moli za zaštitu i pomoć. A prije toga, nisu znali gdje je Radnički dom pa ni to da postoji organizacija monopolskih radnika i radnica. Podružnica Saveza monopolskih radnika-ca u Banja Luci ovim putem poziva sve drugove i drugarice monopolske radnike i radnice da stupe u redove svoje organizacije i zajednički otpočinu borbu za bolji život i bolju budućnost.« Podružnica je po svim odjeljenjima odredila povjerenike za ubiranje članarine. Održala se skupština na kojoj se raspravljalo o radnim odnosima, plaćama, kantini, konzumu, mirovinama, provođenju mirovinskog osiguranja posredstvom zadruge, osnivanju zadruge za štednju, itd. Početkom prosinca 1930. iz sarajevske Tvornice duhana otpušteno je 160 radnika i radnica zbog pomanjkanja posla. Radnicima je saopćeno da će biti ponovo primljeni na posao čim se ukaže potreba za većom proizvodnjom.

U nedjelju, 7. lipnja 1931. održana je u maloj dvorani Doma Radničke komore u Novom Sadu, vrlo dobro posjećena opća konferencija monopolskih radnika zaposlenih pri tamošnjem stovarištu neprerađenog duhana. Prisutnima je referent Ilić obrazložio potrebu klasne sindikalne organizacije, dotadašnje uspjehe Saveza monopolskih radnika u pogledu saniranja radnih i plaćevnih odnosa kao i ostalih socijalnih pitanja. Nakon referata konferencija je jednoglasno odlučila da obnovi rad podružnice Saveza monopolskih radnika. Za predsjednika je izabran Novak, za tajnika Dušan Kovačević, blagajnika Ruža Kranjec, u finansijsku kontrolu Anka Devalt i Marija Medoravski. Poslije obnove podružnice u Novom Sadu, 24. kolovoza 1931. osnovana je podružnica u Velikom Bečkereku (Zrenjaninu). Podružnica je brojala 55 članova. Upravu novoosnovane podružnice činili su: predsjednik Radovan Marčević, sekretar Gavro Karač, blagajnik Stojan Mladenov, članovi finansijske kontrole Dušan Knežev i Mita Strainov, a zamjenici Blagota Pavičević i Ruža Stojadinov. Ruža Stojadinov bila je prva žena funkcionar u Velikom Bečkereku (Zrenjaninu). Kao prvi zadatak postavila je mlada podružnica izbor radničkih povjerenika u monopolskom stovarištu, što je ostvareno sporazumom između podružnice i poslodavca. Nakon izbora održan je sastanak članova na kojem se raspravljalo o dužnostima i pravima radničkih povjerenika i radničkom zaštitnom zakonodavstvu. Dok su pripremali os-

nivanje podružnica, poslovođe su prijetili radnicima otpuštanjem ako se sindikalno organiziraju. Radnički povjerenici imali su pune ruke posla, jer su se u stovarištu kršili propisi na svakom koraku. Na izvanrednoj godišnjoj skupštini, održanoj 19. studenog 1931, izabran je novi upravni odbor u koji su izabrani: predsjednik Gavril Karač, radnički povjerenik, sekretar Radovan Marčević, radnički povjerenik u duhanskoj stanici i blagajnik Mesaroš. Poslije izvjesnog vremena, uprava monopolskih stovarišta otpustila je velik broj radnika, a na njihova mjesta zaposlila je isti broj radnica ali sa znatno manjom nadnicom. Pored toga, nadnice u monopolskim radionicama snižene su za pet posto. O tim problemima raspravljalo se na sastanku podružnice. Podružnica je zauzela stav da nadničari koji rade u monopolskim poduzećima ne bi smjeli biti uključeni u reduciranje nadnica prema zakonu o smanjivanju prinadležnosti, jer su oni sezonski radnici za koje ne važi zakon o državnim činovnicima. U povodu toga izabrana je delegacija koja je intervenirala u Beogradu kod direkcija državnih monopola. Direkcija im je odgovorila da će se svi nadničari uključiti u redukciju. Zatim se interveniralo posredstvom Radničke komore kod ministra financija, koji im je obećao da će to pitanje još jedanput pretrresti i tek tada donijeti konačnu odluku. Osim toga, nekoliko radničkih delegacija posjetilo je direktora uprave državnih monopola Marka Markovića, izlažući mu svoje zahtjeve o mnogim pitanjima. U ovim delgacijama bili su zastupljeni radnici iz Banje Luke, Beograda, Leskovca, Novog Sada, Travnika i drugih mjesta. I oni su podnijeli direktoru zahtjev da im se ne odbije pet posto od zarade, budući da oni ne spadaju pod djelokrug zakona o činovnicima koji predviđa tu redukciju. Direktor je predstavnicima radnika i predstavnicima Radničke komore izjavio da Uprava državnih monopola i sama smatra da monopolski radnici ne spadaju pod zakon o činovnicima i dnevničarima, jer je njihov odnos s poduzećima privatno-pravan. Ovo mišljenje je Uprava monopola pravodobno dostavila Ministarstvu financija, koje je već donijelo rješenje koje će po svojoj prilici zadovoljiti radnike. Međutim, vlada je umjesto pet posto snizila za 10 posto primanja svih državnih činovnika i radnika u svim državnim poduzećima. U vezi s tim, podružnica Zagreb, svojim dopisom od 10. ožujka 1932, predlaže Centralnoj upravi da se sastanu povjerenici iz svih tvornica duhana i interveniraju u Ministarstvu financija kako bi se odluka o smanjivanju plaća povukla.

Delegati radnika i namještenika u monopolskim poduzećima iz Banje Luke, Beograda,

Ljubljane, Mostara, Niša, Novog Sada, Sarajeva, Senja, Travnika, Velikog Bečkereka (Zrenjanina) i Zagreba sastali su se na Zemaljskoj konferenciji u Beogradu 17. travnja 1932. godine da bi protestirali zbog snižavanja nadnica. Na konferenciji se reklo da je naređenje Ministarstva financija pogoršalo ionako težak i nepodnošljiv položaj monopolskih radnika i namještenika. »Od kako su posljednji put radničke nadnice u monopolskim poduzećima regulirane, život je poskupio za 20 posto, te je samim tim realna nadnica radnika i namještenika umanjena. Prosječna nadnica radnika i namještenika u monopolskim poduzećima kreće se od 20 do 35 dinara, a ima ih koji nemaju više od 14 dinara dnevno. Kada se uz to uzme da radnici rade mjesečno prosječno 22 dana, onda se vidi da mjesečna zarada jednog radnika ili namještenika ne dostiže ni minimum za egzistenciju jednog samca, a za radnike i namještenike opterećene porodicom to znači sistematsko izglednjivanje. Radnici i namještenici često puta preko polovinu svojih mjesečnih dohodaka moraju davati za stanove, koji su uz to nehigijenski i nezdravi, a često puta i leglo svih mogućih bolesti. Prema plaćama koje su radnici i namještenici imali prije odbijanja 10 posto od bruto prinadležnosti, trebalo bi život da pojeftini za 50 posto, pa tek tada da se dovede u sklad njihova zarada s minimumom potrebnim za egzistenciju.« Konferencija je ustala i protiv izdvajanja osiguranja radnika zaposlenih u državnim poduzećima iz općeg radničkog osiguranja. »Ako bi se ova namjera privela u djelo pogoršao bi se položaj radnika zaposlenih u državnim poduzećima, jer bi time izgubili sva stečena prava u okružnim uređima.« Konferencija je zahtijevala od Ministra financija da opozove svoje rješenje o smanjivanju 10 posto bruto prinadležnosti radnika monopolskih poduzeća, te da se Zakon o smanjenju prinadležnosti činovnicima i dnevničarima ne primjenjuje i na radnike, jer radnici ne koriste beneficije koje predviđa činovnički Zakon (plaćeni su im samo dani koje rade, dok su činovnicima plaćene nedjelje, državni i vjerski praznici). Tražilo se da se radnicima, ako im je dosad zadržano 10 posto od bruto prinadležnosti, ista suma vrati. Usvojena rezolucija upućena je Predsjedništvu Kraljevske vlade, ministru financija, ministru socijalne politike i narodnog zdravlja, Senatu, predsjedništvu Narodne skupštine, Upravi državnih monopola i Centralnom sekretarijatu radničkih komora.

Zemaljska je konferencija isto tako konstatala da radnici i namještenici koji su vezali »svoju sudbinu za monopolska poduzeća, kada

provedu 30—40 godina u njima, iscrpljeni napornim radom ostanu nesposobni za dalje privređivanje, ostanu na ulici bez ikakvih sredstava za život, jer bijedna milostinja koju im država daje u vidu penzije, nije dovoljna da se njome plati ni stan, a kamoli da se podmiri druge životne potrebe. Maksimalni iznos u ime penzije jednog radnika koji provede na radu u monopolskom poduzeću 30—40 godina, nije veći od 330 dinara. S takvom penzijom očigledno nije moguće živjeti, tako da oni koji su cijeli svoj vijek radili za opće dobro države i društva u cjelini, osuđeni su da sačekaju gladnu smrt. Ovo bolno pitanje isticale su više puta radničke organizacije i ustanove, tražeći da se nađe pravednije rješenje i da se radnicima u njihovim starim danima osigura pristojna penzija. Mjerodavni, međutim, uviđaju da je to pitanje od životnog interesa za radnike u monopolskim poduzećima, pa zbog toga još uvijek nisu definitivno riješili taj problem. Isto tako, u ponekim poduzećima radnici se šalju na mjesečna neplaćena odsustva, čime im se pogoršava i onako težak položaj, jer i kada redovno rade njihova mjesečna zarada ne dostiže potreban minimum za egzistenciju. U mnogim stovarištima neprerađenih duhana, uzimaju se na rad radnici iz okolnih mjesta i sa sela, dok mještani u ovoj teškoj ekonomskoj krizi, iako su već radili u monopolskim poduzećima, ne mogu dobiti zaposlenje. Tako isto, nadnice mnogih sezonskih radnika i radnica nisu na nivou koji predviđa pravilnik, već su manje za 30 posto pa i više.« Na temelju svega toga Zemaljska je konferencija zaključila da podnese Upravi državnih monopola zahtjev da što prije donese pravilnik o mirovinskom osiguranju radnika u monopolskim poduzećima, po kome bi bila osigurana pristojna mirovina monopolskim radnicima u danima kada ostanu nesposobni za privređivanje; da se projekt pravilnika o mirovinskom osiguranju prije njegova definitivnog donošenja uputi svim radničkim komorama i Savezu monopolskih radnika Jugoslavije, kako bi mogli dati svoje primjedbe; da se radnici ne šalju više na neplaćena odsustva, a ako se budu slali da im se za to vrijeme osigura bar polovina nadnice, da ne dođu u bezizlazan položaj; da se prvenstveno zapošljavaju radnici iz mjesta u kojem je poduzeće i socijalno lošije stojeći, a tek kad takvih više nema da se zapošljavaju i ostali, da se nadnice u stovarištima duhana isplaćuju kako je predviđeno pravilnikom o platnom sistemu.

Konferencija je raspravljala i o stvaranju jedinstvenog saveza monopolskih radnika u cijeloj zemlji. U tom smislu donesen je jednoglasan zaključak da će svi prisutni delegati i

predstavnicima radničkih organizacija dosljedno raditi na pripremama za puno jedinstvo monopolskih organizacija. Konferencija je ovelastila Savez monopolskih radnika Jugoslavije da rukovodi svim zajedničkim poslovima dok se ne ostvari jedinstven savez.

Prema zapisniku s Kongresa radnika monopolskih poduzeća Jugoslavije održanog 19. i 20. lipnja 1932. godine u maloj sali doma Radničke komore u Beogradu, raspravljalo se o ujedinjenju radnika i radnica monopolskih poduzeća i njihovih dotad razdvojenih sindikalnih organizacija u jedinstven savez za čitavu zemlju, o pravilniku budućeg jedinstvenog saveza i izboru Centralne uprave Saveza. Branko Jovanović, predsjednik centrale Saveza monopolskih radnika Jugoslavije otvorio je kongres i zamolio delegate da izaberu predsjedništvo kongresa. Za prvog predsjednika izabran je Branko Jovanović iz Beograda, za drugog predsjednika Franjo Marinšek iz Ljubljane, za sekretara Bisenović Bogoljub iz Beograda, za ovjervitelja zapisnika Radovan Mirčević iz Zrenjanina i Ivan Antić iz Senja. Nakon što je časništvo zauzelo svoja mjesta, predsjednik Branko Jovanović pozdravio je prisutne dobrodošlicom i dao je riječ sekretaru Glavnog radničkog saveza Miloradu Beliću, koji je pozdravio kongres. Verifikacioni odbor utvrdio je da na kongresu sudjeluju s ispravnim punomoćima iz podružnica delegati: Ivan Antić (Senj), Franc Bučan (Ljubljana), Božidar Dinić (Beograd), Dobrica Jovanović (Beograd), Blagoje Kovačević (Čačak), Lazar Manojlović (Niš), Novak Malbašić (Novi Sad), Radovan Marinček (Zrenjanin), Franjo Marinšek (Ljubljana), Nikola Mihajlović (Bitolj), Jovanka Nenadović (Beograd) i Katarina Vardić (Zagreb). Podružnica Banja Luka depešom je ovelastila Z. Trajkovića da je on zastupa. Kongresu su prisustvovali i članovi Centralne uprave Saveza iz Beograda: Bogoljub Bisenić, Milan Cairović, Danica Gavrilović, Branko Jovanović, Velja Krstić, Jakov Nikolić, Kosora Stamenić, Dušan Stojiljković, Z. Trajković, Voja Veličković. Na kongres nisu došle podružnice iz Sarajeva i Travnik.

Dušan Stojiljković referirao je o potrebi jedinstvenog Saveza živežarskih radnika za cijelu zemlju. »Naš ideal je puna centralizacija. U ovom projektu smo ipak predvidjeli i podsaveze, kako bi se postupno došlo do pune zajednice kroz zajednički rad sada podvojenih organizacija«. Voja Veličković objasnio je koje su sve podružnice u sastavu ovog saveza te da pored navedenih podružnica postoje i lokalne organizacije monopolskih radnika među kojima je i podružnica u Ljubljani. Sve te podružnice, iako lokalne, ipak su u sastavu URSS-a.

»Ljubljančani su i na ranijoj zemaljskoj konferenciji izjavili da žele pristupiti ovom savezu ali je želja njihovog članstva da savez bude decentraliziran i da se stvore podsavezi, jer bi na taj način imali više mogućnosti da rade na okupljanju članstva. Mi smo toj želji drugova Ljubljančana izašli u susret i na njihov raniji prijedlog izradili projekt pravila kojima smo predvjeli podsaveze za pojedine banovine.«

Kovačević iz Čačka iznio je stav svoje skupštine koja se nije izjasnila za stvaranje podsaveza, ako se ipak usvoji ta orijentacija, zatražio je da Čačak bude priključen beogradskom podsavezu. Delegati iz Ljubljane izjasnili su se za podsaveze i predložili da Ljubljana sa Zagrebom i Senjom sačinjava jedan podsavez. Svi delegati iz ostalih podružnica izjasnili su se protiv konstituiranja podsaveza i za punu centralizaciju. Stojiljković je predložio da u nova pravila uđe aktivno i pasivno članstvo Saveza. Član Saveza bi imao pravo da bira članove uprave kad u njemu provede šest mjeseci, a da bude biran kada u Savezu provede godinu dana. Zika Trajković, Jovanka Nenadović delegati iz Banje Luke i Beograda usprotivili su se ovom cenzusu. Stojiljković je svoj prijedlog obrazložio potrebom da se Savez osigura od elemenata koji imaju zadatak da razbiju klasnu organizaciju. Veličković je obavijestio kongres da su izvjesni elementi u Nišu već pokušali, denuncirajući aktiviste koji rade u podružnici, da razbiju organizaciju. Kongres, međutim, ipak nije prihvatio uvođenje predloženog cenzusa. Kako se, međutim, delegati koji su to predlagali i oni koji su bili protiv nisu sporazumjeli, odlučeno je da novi upravni odbor, u sporazumu sa Centralnom upravom URSSJ-a donese konačno rješenje o tom pitanju.

Pored organizacijskih pitanja na ovom se kongresu posebno raspravljalo o mirovinama i plaćama monopolskog osoblja. U rezoluciji koju je kongres uputio Ministarstvu financija traži se da: 1. opozove svoje rješenje o smanjivanju bruto prinadležnosti radnicima monopolskih poduzeća, te da se Zakon o smanjenju prinadležnosti činovnicima i dnevničarima ne primjenjuje i na radnike monopola, budući da ovi ne uživaju beneficije koje pruža činovnički zakon; 2. da se svim radnicima povrati suma zadržana u ime odbitka od njihovih bruto prinadležnosti; 3. da se radnici iz privrednih državnih poduzeća ne izdvajaju iz općeg osiguranja već i da nadalje budu osigurani u Okružnim uređima za osiguranje radnika. Savez je na Kongresu dobio novi pravilnik i ime »Savez radnika i radnica monopolskih preduzeća i prerade hartije Jugoslavije«.

Pravilnik je previdio da radnik koji zarađuje dnevno 30 dinara plaća dva dinara tjedno članskih doprinosa, od 30 do 45 dinara dnevno plaća tri dinara tjedno, 45 do 60 dinara četiri dinara a više od 60 dinara dnevno šest dinara tjedno.

Kongres je odlučio da će organ Saveza biti *Radničke novine*, s tim što će se u oblasti gdje se čita ćirilica slati beogradske *Radničke novine*, u oblasti gdje se čita latinica zagrebačke *Radničke novine*, a u oblasti gdje se govori slovenski ljubljanski *Delavec*. Izabrana je uprava Saveza u koju su ušli: predsjednik Branko Jovanović, potpredsjednik Franjo Marinšek, sekretar Bogoljub Bisenič, blagajnik

Zivojin Trajković, članovi Dara Cvetković, Božidar Dinić, Dobrica Jovanović, Velja Krstić, Lazar Manojlović, Olga Manok, Kosara Stamenić, Katarina Vardijan. Nadzorni odbor: predsjednik Ivan Cairović, članovi: Ivan Antić, Blagoje Kovačević, Novak Malbašić, Jovanka Nenadović.⁴⁴

⁴⁴ *Radničke novine*, Zagreb, 1. I, 7. II, 18. IV 1. i 9. V, 22. VIII, 12. XII 1930; 3. IV, 19. VI, 11. IX, 6. i 16. X, 13. i 20. XI 1931; 5. II, 25. III, 3. VI 1932; *Ujedinjeni sindikati*, 7/1932; 8/1932; IHRPH, Arhiv, SRMP i PHJ, podružnice Zagreb, k-1, Pravilnik o radu u monopolskim ustanovama.

SAVEZ RADNIKA I RADNICA MONOPOLSKIH PODUZEĆA I PRERADE PAPIRA JUGOSLAVIJE

Na zahtjev podružnice Ljubljana sazvana je konferencija Saveza RRMPPHJ u Zagrebu koja je dobila opće jugoslavensko značenje. Podružnica Zagreb najavila je upravi policije konferenciju na kojoj će se raspravljati o radnim odnosima u tvornicama duhana i potrebi organiziranja izbora za radničke komore. O konferenciji su pisale zagrebačke *Radničke novine*. Konferencija je održana 30. listopada 1932. u prostorijama sindikalnih organizacija Haulikova 10. Pored podružnica Zagreb, Senj i Ljubljana, konferenciji su prisustvovali i monopolci iz Banje Luke, Mostara, Sarajeva i Travnika. Savez monopolaca i podružnice Južne Srbije zastupao je Trajković iz Beograda. Konferencija je pretresla pitanja koja se odnose na radne i plaćevne uvjete u tvornicama duhana, te je nakon rasprave prihvatila rezoluciju koja glasi: »Radnici i radnice zaposleni u fabrikama duhana u našoj zemlji, sakupljeni preko svojih delegata na zajedničkom sastanku 30. oktobra 1932. u Zagrebu, nakon pretresa položaja monopolskih radnika zaključili su: 1. Umoljava se uprava monopola da se radništvu svih fabrika duhana u zemlji izađe u susret u pogledu nadnica, jer su im iste u posljednje vrijeme dva puta smanjene za 5 posto, dok cijene životnih namirnica iz dana u dan sve više skaču. 2. Da se radništvu u što skorijem vremenu isplati zaostali novac za ušteđevine duhana, jer se radništvo, a konto toga primanja zadužilo, očekujući da im se taj iznos isplati; 3. da se ustanovi način obustavljanja plaća pošto se to do sada nije

practiciralo, te u koliko bi postojale zakonske mogućnosti da im se zadrži samo četvrtina, umjesto trećine osnovne dnevne zarade.«⁴⁵ Centralna uprava je ovu rezoluciju poslala Upravi državnih monopola Beograd.

U studenome 1932. godine Centralna uprava obavještava podružnicu Zagreb da je podružnica u Senju dobila poziv od Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata da prisustvuje njihovom kongresu koji će se održati 19. i 20. studenog 1932. godine. »Kongres održavaju nacionalni sindikati, a ne naš Savez, zato se izvještavate da na kongres ne idete.«

Podružnica Ljubljana u jednom prijašnjem dopisu javila je podružnici Zagreb da ima 250 članova, te da izvjestan broj članova odbora Jugoslovenske strokovne zveze simpatizira Jugoslovenske nacionalne radničke sindikate, ali odbija suradnju s podružnicom monopolskih radnika.

Podružnici Zagreb Centralna uprava Saveza pod brojem 343 od 24. prosinca 1932. šalje »sa naše strane izrađeni projekat pravilnika o radu u monopolskim poduzećima«, uz napomenu da to nije definitivni projekt već nacrt »koji vam ima da posluži kao osnova za primjedbe i prijedloge.« Pravila su imala 28 paragrafa i sadržavala su opće odredbe, uvjete za prijem na posao, raspored rada, dnevni odmor, dužnosti i prava radnika, ponašanje u službi, pušenje u krugu monopolske ustanove,

⁴⁵ IHRPH, Arhiv, SMRP i PHJ.

zarade, radničko osiguranje, prazničke dane, izlaz, odsustvo, radnički povjerenici, prestanak radnog odnosa, otkaz, otpuštanje, kazne i zaključne odredbe.

Taj prijedlog pravila poslužio je kao materijal za anketu koju je sazvao Centralni sekretarijat radničkih komora u Beogradu 29. i 30. siječnja 1933. godine. Dan prije početka ankete održan je prethodan sastanak radničkih delegata i predstavnika komore, na kojem su izmijenjena mišljenja o pitanjima koja su bila na dnevnom redu ankete. Anketu je otvorio dr Zivko Topalović. Na njoj su sudjelovali u ime radničkih komora iz Beograda Milorad Belić, Sarajeva, Franjo Raušer, iz Novog Sada Lazar Petrović, u ime Glavnog radničkog saveza Vojislav Veličković, a kao delegati organizacije Saveza monopolskih radnika Bogoljub Bisenić, Branko Jovanović i Živojin Trajković iz Beograda, Tajib Sarović i Dragica Kokotović iz Sarajeva, Danilo Radović iz Banje Luke, Avdo Rebac i Remiz Mango iz Mostara, Asim Skjipo iz Travnika, Blaž Beber i Hasan Osmić iz Ljubuškog, Katarina Vardijan iz Zagreba, Nikola Jakšić i Skrego iz Capljine, Ivan Čamernik i Franjo Frece iz Ljubljane, Milan Nedeljković iz Niša, Jordan Nikolić iz Bitolja, Ivan Gržin iz Senja, Miloš Ilić i Nova Malbašić iz Novog Sada, Z. Jurić Josip iz Tuzle i u ime državnih solara u Kreki. Pretkonferencija i anketa bavile su se pitanjima koja reguliraju naredbe i pravila, ali koja zahtijevaju reviziju. Na udaru je bio Pravilnik o radu koji je donesen još 1928. godine i koji je sačinjen bez konsultiranja radnika o novom pravilniku o radu, koji je na anketi jednodušno prihvaćen, referirao je Milorad Belić. Novost u tom prijedlogu bile su odredbe o dužem otkaznom roku, garanciji stalnog zaposlenja radnicima i radnicama koji duže vremena rade u monopolskim poduzećima, pravo na plaćeni godišnji odmor ovisno o godinama službe, plaćanje praznika, plaćeno bolovanje do jednog tjedna bez obzira na bolesničku potporu od strane Okružnog ureda za osiguranje radnika, mirovinsko osiguranje u iznemoglosti, starosti i smrti. Na anketi je izrađen i predložen nov jedinstveni pravilnik o platnom sistemu i kategorijama u tvornicama i stovarištu duhana, o čemu su referirali F. Raušer i D. Radović. Ovim pravilnikom se predviđalo izvjesno poboljšanje u pogledu nagrađivanja i kategoriziranja radnika. Ujedno je predviđeno da se donese poseban pravilnik za sve solane koje pripadaju pod direkciju Uprave državnih monopola s obzirom na posebne uvjete rada u solanama. U vezi s mirovinama anketa je konstatala da poduzeća moraju zadržavati na poslu stare i iznemogle radnike, jer ovi, iako rade

30 i više godine, nemaju mirovinsko osiguranje prema postojećem sistemu. S druge strane, oni koji su stekli mirovinu, primaju tako malo da su prisiljeni gotovo na prosjačenje. Zato anketa traži od mjerodavnih faktora da čim prije pristupe provođenju općega mirovinskog osiguranja iznemoglih na radu i ostarjelih monopolskih radnika, u duhu Zakona o osiguranju radnika iz 1912. godine i u smislu Uredbe o samostalnoj monopolskoj upravi od 25. listopada 1932, te da se postojećim umirovljenicima povisi mirovina za najmanje 50 posto, kako bi radnici od nje mogli živjeti. Odmah nakon završene ankete, Upravi monopola su dostavljene sve odluke i zahtjevi ankete. Nakon završene ankete, 30. siječnja je održana manifestacijska konferencija monopolskih radnika u tvornici cigar-papira u Beogradu, na kojoj su sudjelovali svi delgati s ankete. Delegati su kratkim govorima pozdravili beogradske drugove i poželjeli im uspješan rad. Milorad Belić održao je kratak referat o značenju ankete. Ujedno se zahvalio Centralnom sekretarijatu radničkih komora što je sazvao anketu.

Uprava monopola završila je u srpnju 1933. godine projekt novog pravilnika o radu monopolskim poduzećima i uputila ga preko Radničke komore u Beogradu na mišljenje Savezu monopolskih radnika. Savez je o tome obavijestio sve podružnice i tražio da mu pošalju svoje primjedbe na pravilnik. Centralna uprava saveza, pošto je dobila odgovore i primjedbe, održala je sjednicu sa sekretarom URSS-a Bogdanom Krekićem. Savez je u svom obrazloženju pravilnika osobito naglasio da je neophodno potrebno da uprava monopola u najskorije vrijeme donese pravilnik o platnom sistemu i mirovinskom osiguranju, jer bez tog se pravilnik o radu i redu ne može zamisliti. U njemu su samo dužnosti i obaveze radnika, ali ne i prava.

U povodu izrade novog pravilnika o radu u monopolskim poduzećima i u povodu posljednje redukcije radnika u tim poduzećima, predstavnici radnika dr Zivko Topalović, centralni sekretar Radničkih komora, Milorad Belić, sekretar Glavnoga radničkog saveza i Branko Jovanović, predsjednik Saveza monopolskih radnika i radnica Jugoslavije posjetili su generalnog direktora Uprave državnih monopola Marka Markovića. On im je u dužem razgovoru objasnio da se Pravilnik o radu nalazi pred posebnom komisijom te da će uskoro biti dovršen. Komisija će voditi računa o zahtjevima radnika i izići im u susret koliko je to moguće. Istodobno je objasnio da je do redukcije moralo doći zbog zatvaranja suvišnih skladišta, te je obećao da će se kod budućih

redukcija paziti da se ne otpuštaju stari radnici, kao što je to tada bio slučaj.

Govoreći o razvoju Saveza radnika i radnica monopolskih poduzeća i prerade papira Jugoslavije isticalo se da su njegove organizacije do tada uglavnom bile lokalnog obilježja, međusobno nedovoljno povezane. Budući da su teškoće dnevno rasle pokrenuo je Savez akciju da se te organizacije povežu, što je u velikoj mjeri i uspjelo. Za godinu dana postigao je Savez lijep napredak. S uspjehom je provedeno nekoliko akcija šireg obujma. Među ove spadaju sprečavanje snižavanja radničkih zarada za 10 posto i akcija vezana uz izmjenu pravilnika o radu, platnom sistemu i kategorijama za sve monopolske ustanove. Te uspjehe pratio je i porast članstva i, vezano uz to, porast materijalne osnove Saveza. To se vidi iz bilance Saveza od 1. listopada 1932. godine do 20. siječnja 1933: Beograd je ostvario članarinu u iznosu od 6.396 dinara, Ljubljana 4597, Zagreb 2491, Niš 1564, Senj 1072, Čačak 826, Banja Luka 582 dinara. Ukupno je to iznosilo 17.529 dinara, a s prenesenim sredstvima iz ranijeg razdoblja 64.272 dinara.

Na inicijativu podružnice iz Senja obnovljena je organizacija radnika Tvornice papira u Sušaku. Akcioni odbor je formiran u kolovozu 1933. Isplata mirovina i dodatak na skupocju bivšim radnicima Tvornice duhana u Rijeci jugoslavenskog državljanstva, ako su na dan prekida službovanja imali 10 godina službe, počela je 1. travnja 1933. godine.

Savezu je pristupila i organizacija monopolaca u Travniku. Ta odluka donesena je na godišnjoj skupštini, održanoj 26. travnja 1933. U Bosni i Hercegovini je postojalo nekoliko lokalnih saveza monopolskih radnika. Postojanje ovih saveza pravdalo se lokalnim potrebama. Savez monopolskih radnika tvrdio da su te potrebe prevladane i da je krajnje vrijeme da ti lokalni savezi pristupe jedinstvenom savezu monopolskih radnika Jugoslavije. Pošto je Savezu pristupila lokalna organizacija u Travniku, Savez je pozvao i ostale lokalne organizacije u Bosni i Hercegovini da to učine.

Na konferenciji predstavnika monopolskih organizacija i ostalih nadležnih sindikalnih foruma u Sarajevu, održanoj 3. prosinca 1933. godine, na inicijativu Oblasnog odbora URSS-a za Bosnu i Hercegovinu, sklopljen je privremeni sporazum za pristupanje dotadašnjih samostalnih organizacija za Bosnu i Hercegovinu u Savez monopolskih radnika Jugoslavije. Ovoj konferenciji kao delegat Saveza radnika i radnica monopolskih poduzeća i prerade hartije Jugoslavije prisustvovao je njegov predsjednik Branko Jovanović, a u ime Ujedinjenoga rad-

ničkoga sindikalnog saveza Jugoslavije Jovo Jakšić. Privremeni aranžman postignut je na slijedećoj osnovi: 1. da Savez monopolskih radnika predstavlja sve radnike pred vlastima, poslodavcima, centralom URSS-a i Internacionalom; 2. daje upute o svim akcijama za uvjete života i rada, a iste se provode jedinstveno; 3. da prikuplja statističke podatke i vodi agitaciju; 4. da bi Savez mogao obavljati ovu svoju dužnost svaka podružnica na području Bosne i Hercegovine obračunava Savezu dva dinara mjesečno po članu; 5. Savez URSS-a plaća kvotu; 6. Uvodi se jedinstvena administracija, njezine usluge naplaćuju se po cijeni koštanja od podružnica; 7. Pomoć članovima na putovanju, u bolesti, nezaposlenosti, štrajku, itd., od kongresa pada na teret samih podružnica. Ovaj privredni aranžman će trajati samo do prvog kongresa Saveza monopolskih radnika Jugoslavije poslije kojeg organizacije Bosne i Hercegovine neće više imati nikakav izuzetni položaj »koji im se sada u interesu najpotpunijeg jedinstva izuzetno dopušta«.

U sarajevskoj tvornici duhana održani su 27. veljače 1933 izbori za radničke povjerenike. Postojale su tri izborne liste: lista Saveza monopolskih radnika, čiji je nosilac bio Osman Fetahović, lista funkcionara dotadašnjih radničkih povjerenika, i lista nacionalnih sindikata. Izbore je dobio Savez monopolskih radnika.

Godišnja skupština podružnice monopolaca održana je 1. ožujka 1933. u Banjoj Luci. Skupštini je prisustvovao i predstavnik Centralne uprave Saveza Žika Brajković. U novu pravu podružnicu izabran je za predsjednika Dane Radović, potpredsjednik Sulja Čevan, sekretar Šefket Maglajlić, zamjenik sekretara Slavko Štukelj, blagajnik Arif Muhurdarević, zamjenik blagajnika Jovo Crnamarković. Članovi uprave: Raunik Lenka, Almaz Kulenović i Amajlija Stipančić. Nadzorni odbor: predsjednik Jefto Martić, članovi Mojo Marijanović i Jovo Savačić. Skupština je donijela i rezoluciju koja je dostavljena centrali URSS-a, Glavnom radničkom savezu u Sarajevu, Savezu radnika-ca monopolskih poduzeća kao i svim podružnicama na području bivše Bosne i Hercegovine. U rezoluciji se kaže: »1. pozivaju se svi monopolski radnici i radnice na teritoriji Bosne i Hercegovine da stupe u centralu Saveza monopolskih radnika-ca, gdje je mjesto svim monopolskim radnicima i radnicama, naročito u današnje doba kada je na dnevnom redu donošenje Pravilnika o radu i redu i platnom sistemu kao i o penzijama; 2. Umoljava se izvršni odbor URSS-a kao i Glavni radnički savez u Sarajevu da porade u sporazumu sa Savezom monopolskih radnika i radnica u Beogradu na prikupljanju i osnivanju podružnica u svim

mjestima gdje postoje tvornice duhana i duhan'ske stanice na teritoriji Bosne i Hercegovine, te da se svo radništvo u monopolskim poduzećima ujedini u jedan jak i moćan Savez, pošto nam to potrebe za održavanje lokalnih organizacija dirigiraju.»

Od 23. do 25. veljače 1933. vođeni su pregovori za sklapanje kolektivnog ugovora za radnike državne solane u Bosni. Pregovori su završeni s uspjehom. Vodio ih je Savez rudarskih radnika, a kolektivni je ugovor obuhvatio radnike zaposlene u državnim solanama u Kreki i Simin-Hanu. Kada su solane u Kreki i Simin-Hanu ispod rudarske direkcije potpale pod upravu državnih monopola, to su radnici u tim solanama odlučili da stupe u članstvo Saveza radnika monopolskih poduzeća. Na skupštini koja je održana 24. srpnja podružnica je ušla u novi savez. Za predsjednika je izabran Veljko, Pantić, za tajnika Vlado Sapundžić, za blagajnika Blagoje Lazić. Za odbornike Božo Brčinović i Hašim Durmic.

U Zagrebu je 1. lipnja 1932. godine održana sejdinica obnovljene podružnice monopolskih radnika na kojoj je Stjepan Turković izvjestio o pomoći Mjesnoga međustrukovnog odbora oko obnavljanja rada ove podružnice. Od Centralne uprave primljene su iskaznice i materijal potreban za vođenje poslova podružnice. S obzirom na slabe plaće monopolskih radnika uveden je jedinstveni članski doprinos od tjedno dva dinara za Savez i pola dinara za lokalni fond podružnice. Raspravljalo se osim toga o uvjetima rada, te je zaključeno da se kod direkcije tvornice izvrši intervencija. Zaključeno je da se uspostavi što tješnja veza s ostalim radničkim sindikatima, te je određen delegat koji će u MMO zastupati podružnicu. Podružnica je imala 132 člana. Zaključeno je da se intervenira kod Radničke komore da izvrši potvrdu izabranih radničkih povjerenika. Ta potvrda je izvršena 10. lipnja 1932. godine. Poduzeće je zapošljavalo 231 radnika, pa je prema tome izabrano šest povjerenika. Izbor povjerenika izvršen je po skraćenom postupku. Podružnica je stalno održavala vezu s Centralnom upravom Saveza.

Godišnja skupština podružnice Zagreb održana je 23. svibnja 1933. godine. Na skupštini je prisustvovao predsjednik Saveza Branko Jovanović. Izvještaj tajnika podnio je Turković. Prema njemu, podružnica je tokom godine održala dvije skupštine, jednu oblasnu konferenciju s podružnicom Senj i Ljubljanom i osam sjednica upravnog odbora. Sudjelovala je na dvije konferencije u Beogradu, na kongresu i na anketi. Trošak svih delegacija snosila je Radnička komora u Zagrebu. Podruž-

nica je primila 112 dopisa, a otposlala 116. Ukupan primitak podružnice od lipnja 1932. do travnja 1933. godine iznosio je 6.149 dinara. Na skupštini je izabrana uprava u koju su ušli: Katarina Vardijan predsjednik, Marija Lončar, tajnik, Adela Pilepić, blagajnik. Odbornici: Josipa Kiršel, Josip Makšić, Stefanija Sotošek i Magda Tusić. Nadzorni odbor: Stefanija Berc, Đuro Bunješević i Pero Krasić, revizori. 30. studenog održan je u dvorani Radničke komore sastanak radnika Tvornice cigareta u Zagrebu. Na sastanku se raspravljalo o povratu reduciranih nadnica od 10 posto, jer ta redukcija, prema zakonu, nije smjela zahvatiti i monopolske radnike. Sastanak je vodio predsjednik podružnice drugarica Vardijan. Nakon podnesenog referata i diskusije usvojena je rezolucija koja je poslana Generalnoj direkciji državnog monopola u kojoj se traži povratak reduciranih nadnica od 10 posto, jer se ta redukcija odnosila samo na državne službenike. Početkom travnja 1934. u Zagrebu su u monoplu duhana izvršeni izbori za radničke povjerenike po skraćenom postupku. Na ovim izborima pojavio se klerikalni radnički strukovni savez, koji je forsirala uprava tvornice. Napravljen je sporazum o zajedničkoj akciji na donošenju pravilnika, pa i o podjeli mandata. Podružnica Saveza radnika monopolskih poduzeća i prerade papira Zagreb dobila je četiri povjerenika i četiri zamjenika, a radnički strukovni savez dva povjerenika i dva zamjenika. Radnici i radnice zaposleni u tvornici duhana u Zagrebu na sastanku održanom 24. svibnja 1934. nakon saslušanih referata, konstatare su da uprava državnih monopola još nije donijela pravilnik o radnim i plaćevnim uvjetima te stjecanju prava na mirovinu. Umjesto toga monopolska poduzeća provode redukciju radnika. Opuštaju se i radnici koji su proveli više od 25 godina na radu u poduzeću. Radnici i radnice tražili su da se što prije donese pravilnik i da se obustavi redukcija radnika koji su dužinom staža u poduzeću stekli pravo na stalno zaposlenje.

Podružnica monopolskih radnika u Senju održala je godišnju skupštinu 25. svibnja 1933. Skupštini su prisustvovali svi monopolski radnici zaposleni u tvornici duhana. Skupštinom je rukovodila Gena Stanišić. Ivan Antić, sekretar podružnice podnio je izvještaj o dotadašnjem radu podružnice. Gržin je podnio izvještaj o stanju blagajne. Savezni delegat Branko Jovanović podnio je izvještaj o radu Saveza i položaju monopolskih radnika. Zatim je izvršen izbor nove uprave u koju su ušli: predsjednik Gena Stanišić, sekretar Ivan Antić, blagajnik Grgo Biondičić; članovi odbora: Olga Borac, Juraj Grandić, Ivan Gržin, Miroslav

Japel, Romano Lenac, Anđelka Lončarić i Hermina Lončarić. U financijsku kontrolu ušli su Karmela Milek, Dezider Tijan, Kristina Zrinški.

Odnos monopolškog radništva prema poslodavcu i poslodavca prema radništvu bio je reguliran raznim uredbama i pravilnicima, koje je propisao poslodavac sam, a potvrdilo Ministarstvo financija. Na temelju tih pravilnika radništvo je stjecalo i neka prava. No poslodavac je kršio i ta ograničena prava. Cinio je to na vrlo jednostavan i uobičajen način: davao je otkaz radniku koji je stekao pravo na stalno zaposlenje, pa ga nakon isteka otkaza primao ponovo kao privremenog, dakle, bez stečenih prava. Tada ga više nisu štatile nikakve uredbe, mogla mu se sniziti plaća, moglo ga se otpustiti bez otkaza. Mnogi radnički problemi rješavali su se birokratski. Na području gdje su ranije važili mađarski zakoni, na snazi je bio Propisnik o mirovinskoj provedbi monopolških radnika-ca. Pa ne samo da je taj stari birokratski propis bio na snazi već se po njegovim odredbama još radnicima određivala visina mirovine. Pravo na mirovinu radnici su stjecali tek kad zbog starosti i iznemoglosti postanu potpuno nesposobni za svaki posao, a pravo na punu mirovinu od 200—300 dinara mjesečno, tek ako ostvare 40 godina neprekidne službe u monopolškoj ustanovi. Pa i tada su radnici morali o svom trošku pribaviti uvjerenje liječničke komisije o nesposobnosti za rad, kako bi dobili mirovinu. Greške radnika poslodavci su kažnjavali bez ikakva kaznenog postupka. U ispitivanju krivice radnika nisu mogli sudjelovati radniči povjerenici ili radničke ustanove, a na temelju jedne izrečene kazne radnik je mogao izgubiti ne samo stečena prava već i mjesto. Zbog toga 18. i 19. travnja 1936. godine održana je u Beogradu anketa o položaju monopolških radnika. Anketu je sazvao Savez monopolških radnika Jugoslavije. Na anketi je istaknuto da monopolško radništvo zahtijeva izmjenu postojećeg pravilnika o mirovinskom osiguranju, reorganizaciju radnog vremena, priznanje plaćenog godišnjeg odsustva, priznanje prava radnika na stalno zaposlenje i povratak na posao onih radnika kojima su suviše niske mirovine, a oni to traže. Usvojene su rezolucije u kojima se traži revizija pravilnika o mirovinskom osiguranju, pravilnika o radu u poduzećima, te izmjena projekta novog pravilnika o plaćama. Pored toga na anketi se istakao zahtjev za osnivanje paritetnog upravnog i nadzornog odbora za mirovinski fond.

U velikoj dvorani Radničke komore u Zagrebu održana je 1. srpnja 1936. godišnja skupština podružnice Saveza radnika monopolških

poduzeća. Skupštini je u ime Mjesnoga međustrukovnog odbora URSS-a prisustvovalo Blažo Dijanić. Opširan tajnički izvještaj podnijela je Marija Lončar. U izvještaju se govorilo i o značenju održane ankete te je konstatirano da je pod pritiskom ankete uprava državnih monopola ubrzala izradu nacrtu novih pravilnika koji su dostavljeni na mišljenje sindikalnim organizacijama. U izvještaju se govorilo o primjedbama koje je podružnica stavila na prijedlog pravilnika. Blagajnički izvještaj je obuhvatio vrijeme od 1. srpnja 1934. do 31. svibnja 1935. godine. U to vrijeme podružnica je ostvarila prihod od 12.558 dinara. Od toga iznosa izdano je za bolesničke potpore 2.804 dinara, a centrali Saveza je poslano 9.753 dinara. U novu upravu izabrani su: predsjednik Katarina Vardijan, zamjenik Cilika Ljubić, tajnik Marko Pedišić, zamjenik Marija Horvat, blagajnik Đuro Bunjević, zamjenik Fanika Habuš, pročelnik Nadzornog odbora Josipa Mikšić.

30. rujna 1936. održana je u Tvornici cigareta u Zagrebu rijetka proslava. U velikoj tvorničkoj dvorani, 52 radnika i radnice primili su Dekret o umirovljenju. Radnici su radili u tvornici više od 40 godina. Pored govora direktora, govorila je i predsjednica podružnice Saveza monopolških radnika Katarina Vardijan, koja je istakla da su mirovine koje su dobili plod ustrajne i dugotrajne borbe sindikata monopolških radnika, koja je uspješno završena i okrunjena stupanjem na snagu novog pravilnika koji umirovljenicima garantira pristojna primanja.

1. veljače 1938. održani su izbori za radničke povjerenike u Tvornici duhana u Zagrebu. U tvornici je bilo zaposleno 160 radnika i radnica. Bile su postavljene dvije liste: Saveza monopolških radnika i Radničkog strukovnog saveza (RSS). Lista Saveza monopolških radnika je dobila 83 glasa prema 39 glasova za RSS. Godine 1937. klerikalci su imali tri povjerenika, kao i Savez monopolških radnika. Sredinom 1938. godine saopćila je uprava monopola radnicima u Zagrebu da će raditi samo tri dana u tjednu. Isti je slučaj bio i u tvornici u Senju. Ostale tvornice u Jugoslaviji radile su s punim radnim vremenom. U povodu toga održali su radnici sastanak, a njihova organizacija intervenirala je kod direkcije monopola u Beogradu. S predstavkom su se obratili i banskoj upravi. »U ovoj tvornici radi preko 150 radnika i radnica koji su većinom oženjeni i imaju djecu. Ovih dana uprava tvornice propćila je svim radnicima, da će od sada raditi samo tri dana u tjednu ili svakog dana po 4 sata. Plaće radnika kreću se od din 22 do 30 dnevno, za 8 sati rada. Po ograničenju

radnog vremena na polovicu, ova će se plaća smanjiti na polovicu. Već prema dosadašnjim plaćama, uz svakodnevni porast skupoće životnih namirnica, radnici ne mogu da vežu kraj s krajem. Od sada, sa sniženim plaćama odnosno ograničenjem radnog vremena, radnici ne bi nikako mogli sa ovom plaćom da žive, pa bi bilo gotovo kao da su nezaposleni. A kako bi ova mjera pogodila ne samo zaposlene radnike nego i njihovu djecu, slobodni smo Vas gospodine Bane, zamoliti da Vašim utjecajem izadete u susret radnicima kako bi se predviđena mjera ograničenja radnog vremena poništila i osiguralo 8-satno radno vrijeme na dan.»

30. siječnja 1937. provedeni su izbori za radničke povjerenike u Tvornici duhana u Senju. Ti se izbori redovno održavaju od 1928. godine. Lista podružnice monopolskih radnika dobila je 274 glasa, a Radnički strukovni savez 76 glasova. Tvornica duhana u Senju osnovana je 1899. godine i u to vrijeme zapošljavala je oko 400 radnika i namještenika. Bilo je to jedino industrijsko poduzeće u Senju i jedini izvor prihoda značajnog broja obitelji u Senju. Tvornica je smanjila broj radnih dana u mjesecu (sa 24 na 15 i 18 dana). Tadašnja uprava tvornice nije pokazivala mnogo sklonosti da postojeće pravilnike koje je izdala Uprava državnog monopola provede u život. Tako je težak materijalni položaj radnika bio još pogoršan stalnim sukobima između radnika i uprave. 12. lipnja 1938. održan je sastanak na kojem se raspravljalo o novom pravilniku

koji regulira zaradu stalnih monopolskih radnika. Ivan Antić je objasnio radništvu da su po novom pravilniku svrstani u slabiju grupu nego što su bili do tada, te da su posebno pogođene žene kojima se više ne priznaje obiteljski dodatak.

Banjolučka podružnica Saveza monopolskih radnika djelovala je i tokom 1938. godine, što se vidi iz bilješke koju su donijele *Radničke novine* o zabavi koju je organizirala podružnica u korist svojih bolesnih drugova.

Izbori za radničke povjerenike u Tvornici duhana u Mostaru održani su 15. veljače 1938. Godine 1937. istaknuta je samo lista Saveza monopolskih radnika i dobila je sve mandate. Godine 1938. uprava tvornice postavila je listu koja se zasnivala na vjerskoj pripadnosti. Lista Saveza monopolskih radnika s Ramizom Manjegom odnijela je pobjedu i dobila četiri povjerenika, a kršćanska lista dva povjerenika

U travničkoj tvornici radila je tvornica samo po 18 dana mjesečno. a u prva tri mjeseca 1938. radila je tvornica samo po 15 dana.

Izvjestaj izvršnog odbora URSS-a IV kongresu URSS-a koji je održan 18. i 19. travnja 1938. u Zagrebu posvećuje znatnu pažnju monopolskim radnicima. U izvještaju se konstatira da je uspostavljena dobra veza između monopolskih organizacija koje su ranije postojale kao samostalne u pojedinim oblastima, tako da ovaj Savez rukovodi kao jedinstveno tijelo svim akcijama za zaštitu interesa radnika.

Brojno stanje članstva Saveza monopolskih radnika, centrala Beograd

Godina	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.	1936.
Broj članova	1.740	200	250	30	680	1.011	1.456	1.300	1.745

Monopolsko radništvo organizirano u Savezu monopolskih radnika uspjelo je da pokrene s mrtve točke pitanje svoga mirovinskog osiguranja. Novi pravilnik utvrdio je da osnova za osobnu mirovinu poslije 35 godina članstva (ovisno o klasi I, II, III) iznosi 600—900 dinara, poslije deset godina članstva 40 posto mirovinske osnove i to prema klasi 240—360 dinara. Za svako dalje polugodište članstva povećava se mirovina za jedan posto mirovinske osnove s tim da se navršeno tromjesečje računa za mirovinu kao polugodište. Osobne mirovine radnika i radnica monopolskih ustanova i obiteljske mirovine udovica i djece, koje su regulirane na osnovi propisa Pravilnika sistemu opskrbe za radnike režijske duhana i njihove nasljednike iz 1910. godine, »Propisnika o mirovinskoj providbi kod Kg. ug. dohodarstva duhana u povećanju i izjednačenju

penzija (provizija milostinja i pomoći) bivšeg monopolskog radništva, njihovih udova i siročadi 1938.«, povećane su za iznos od 100 dinara mjesečno. Ovo povećanje stupilo je na snagu 1. travnja 1938. godine. Isto tako povećane su i obiteljske mirovine za 100 dinara mjesečno.

Brojno stanje članova Saveza po pokrajinama u 1931—1936. godini

	Godina					
	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.	1936.
Pokrajina:						
Beograd	26	501	622	456	324	642
Zagreb	—	62	80	274	183	207
Ljubljana	—	85	279	249	245	252
Novi Sad	4	23	8	35	12	63
Sarajevo	—	9	22	392	476	522
Split	—	—	—	50	60	59

Podružnica monopolskih radnika Zagreb održala je 1939. godine dvije skupštine sa po 90 sudionika. Podružnica je raspačavala 21 primjerak radničke štampe. U 1939—1940. godini podružnica je imala 60 ispravnih članova. Od ukupno šest radničkih povjerenika, tri povjerenika imao je Savez monopolskih radnika, a dva HRS. Tarifna akcija koju je podružnica vodila završila se djelomičnim uspjehom.⁴⁷⁶ Poslije zabrane Ujedinjenoga radničkoga sindikalnog saveza u tvornici se nastavlja ilegalan rad, rasturaju se partijski leci i partijska štampa,

sakuplja se crvena pomoć. Članovi komunističke partije bili su Marija Horvat, Jozo Jambrešak, Marko Linarić i Vlado Porfjet.

⁴⁷⁶ *Radničke novine*, Zagreb, 3. VI, 9. XII 1932; 1. i 27. I, 17. II, 10. i 17. III, 7. i 14. IV, 12. i 19. V, 2. 9. i 23. VI, 21. VII, 18. VIII, 15. IX, 11. XI, 8. XII 1933; 12. I, 13. IV, 29. VI, 31. VIII 1934; 6. VI, 24. VII, 23. X 1936; *Slobodna riječ*, 13. II, 10. IV 1937; 2. VII 1938; *Radnik*, 21. I, 18. II, 4. III 1938; *Radnički list*, 1. IX 1938; Izvještaj Izvršnog odbora IV kongresa URSSJ-a 18—19. travnja 1938. u Zagrebu; IHRPH, Arhiv, SRMP i PHJ, podružnica Zagreb, k-1.

ČETVRTI DIO

SINDIKATI RADNIKA U TEKSTILNOJ INDUSTRIJI I PRERADI KOŽE, GUME I OBUĆE

SINDIKATI TEKSTILNIH I ODJEVNIH RADNIKA

Na Drugom kongresu Radničkog saveza Srbije, koji je održan 28. ožujka 1904. godine sudjelovalo je i nekoliko manjih saveza radnika tekstilne industrije i obrta. Bili su to: Udruženje krojačkih radnika, osnovano 3. kolovoza 1903; Savez abadžijskih radnika, osnovan 6. srpnja 1903; Savez štofarsko-platnarskih radnika, osnovan 1903, koji je kasnije dobio naziv Savez fabričkih (tekstilnih) radnika; te Savez jorgandžijsko-pamukljaških radnika, koji je osnovan 24. kolovoza 1903. godine. U izvješću Međunarodnom sindikalnom savezu za 1912. godinu iznose se podaci prema kojima je Savez krojačkih radnika imao 28 mjesnih grupa sa 712 članova, Savez tekstilnih i fabričkih radnika šest mjesnih grupa sa 225 članova, Savez abadžijskih radnika 25 mjesnih grupa sa 535 članova, a Savez jorgandžijskih radnika 13 mjesnih grupa i 330 članova. Ti savezi vodili su 1912. godine 12 štrajkova i tri tarifna pokreta i to: krojači dva štrajka i tri tarifna pokreta, abadžije šest štrajkova, jorgandžije dva štrajka, tekstilci dva štrajka. Poslije završetka prvoga svjetskog rata, 18. studenog 1919. godine, obnovljen je Savez šivačkih radnika, koji je brojio 674 člana i šest mjesnih organizacija (podružnica). Obnovljeni Savez šivačkih radnika obuhvatio je krojače, abadžije i jorgandžije. U Savez fabričkih radnika, koji je osnovan 9. prosinca 1919. godine u Beogradu, sa 209 članova, ušli su tekstilni radnici.

Savez krojačkih radnika Bosne i Hercegovine formiran je 1905. godine. Imao je svoje

organizacije u Sarajevu, Banjoj Luci i Mostaru. Najveći broj članova (197) Savez je imao 1910. godine. Krajem 1918. godine obnovljeni je Savez imao 101 člana.

U Hrvatskoj je prvi štrajk krojačkih radnika izbio u Zagrebu već u svibnju 1873. godine, a drugi u listopadu 1874. Godine 1889. u Dugoj Resi štrajkalo je više od 400 tkalaca. Prva pravila društva podnijeli su na odobrenje zagrebački krojački radnici 1889. godine, a drugi puta 1891. Punih 18 godina sindikat je radio ilegalno, održavao skupštine i sastanke, birao delegate za kongrese austro-ugarskih krojačkih radnika (15. VIII 1891) u Beču i mađarskih krojača (21—22. VIII 1892) u Budimpešti, izdavao pismene proglase, vodio štrajkove, sklapao kolektivne ugovore. Krajem 1906. godine nelegalna organizacija imala je 368 članova. Na skupštini, koja se održala 21. i 22. srpnja 1907, Savez se legalizirao pod imenom Savez radnika odjevne industrije i obrta Hrvatske i Slavonije. Prema izvješću s treće redovne godišnje skupštine, održane 27. veljače 1910, Savez je brojio 293 člana, a na skupštini održanoj 10. ožujka 1912. godine 387 članova. U toku rata savezu je zabranjen rad, ali mu je opet dozvoljen u kolovozu 1917. Odlukom tadašnjega socijal-demokratskog rukovodstva, krojački radnici ulaze u Opći radnički savez da bi 3. lipnja 1919. iz njega istupili i obnovili Savez radnika odjevne industrije i obrta (SROIOJ). Na skupštini 31. kolovoza 1919. donesena je odluka o ujedinjenju sa sindika-

tom šivača iz Srbije i Bosne i Hercegovine i Slovenije. Pošto su Slovenci odbijali ujedinjenje na centralističkoj osnovi, kongres ujedinjenja održan je 24. i 25. listopada 1920. u Zagrebu bez Slovenaca. Kongres se izjasnio za pripadnost Crvenoj sindikalnoj internacionali, s tim da Savez ostane član Internacionalne federacije odjernih radnika te je zaključio da će centrala Saveza biti u Beogradu. Krojače iz Srbije predstavljalo je 11 delegata, iz Hrvatske sedam, a iz Bosne i Hercegovine dva. Novi ujedinjeni sindikat nazvao se Savez radnika i radnika šivačko-odjevne industrije i obrta Jugoslavije. Savez je imao 3577 članova: u Hrvatskoj i Slavoniji 1908 članova, Dalmaciji 51, od čega samo u Dubrovniku 14, Kotoru četiri i Splitu 32 člana. U Zagrebu je bio formiran Oblasni sekretarijat SROiIOJ-a. Poslije Obznane i Zakona o zaštiti države broj članova Saveza umnogome je smanjen tako da je ostao sam 1791 član. Poslije izdvajanja reformista u zaseban sindikalni pokret uspio je da sačuva jedinstvo tako da je do kraja 1922. ostao izvan obiju zemaljskih sindikalnih centrala revolucionarnih Nezavisnih sindikata i reformističkoga Glavnoga radničkog saveza. Na ultimatum GRS-a, da će stvoriti svoj savez odjernih i šivačkih radnika ako mu se SROiIOJ ne priključi, proveden je referendum u 33 podružnice koje su brojile 1792 punopravna člana. Referendum je bio porazan za reformiste. Sve mjesne organizacije odbile su ultimatum GRS-a. Drugi kongres SROiIOJ-a održan u prvoj polovici kolovoza 1922. godine u Slavonskom Brodu, na temelju rezultata referenduma donio je odluku o pristupanju Saveza Nezavisnim sindikatima, odnosno Centralnome radničkome sindikalnom odboru (CRSOJ). Reformisti su u sklopu GRS-a osnovali Savez šivačkih radnika sa 80 članova. Savez krojačkih radnika za Bosnu i Hercegovinu imao je 95 članova, a Osrednje društvo oblačilnih delavcev Ljubljana 380 članova. Sva tri reformistička saveza djelovala su odvojeno i nisu imala nikakve zajedničke instance, a organizirala su samo kvalificirane krojačke radnike.

Savez radnika odjevne industrije i obrta Jugoslavije održao je još dva kongresa: 15—18. ožujka 1925. i 22—24. svibnja 1927. godine. Savez je 1925. godine imao 45 podružnica sa 3200 ispravnih članova. U 45 mjesta vodio je 86 tarifno-štrajkaških pokreta koji su obuhvatili 1092 poduzeća i 5653 radnika. U rujnu 1926. godine brojio je Savez 3635 članova, koji su bili učlanjeni u 16 podružnica u Srbiji, 14 u Hrvatskoj, pet u Vojvodini, tri u Bosni, dva u Dalmaciji, dva u Crnoj Gori. U izvještaju za kongres 1927. godine utvrđeno je da Savez ima 4315 članova i 42 mjesne organiza-

cije, odnosno podružnice. Između ta dva kongresa Savez je preživljavao vrlo tešku idejnu krizu. Sekretar saveza Stojan Stanković bio je izrazit protivnik odluka Treće zemaljske konferencije KPJ o nacionalnom i sindikalnom pitanju, a bio je i organizator socijaldemokratske grupe »Radničko jedinstvo« u Izvršnom odboru centrale Nezavisnih sindikata. On je, pod maskom borbe za bezuvjetno jedinstvo s reformističkim Glavnim radničkim savezom, u stvari radio na likvidaciji Nezavisnih sindikata. Koristeći svoj rukovodeći položaj u Savezu radnika odjevne industrije i obrta, Stojan Stanković pokušava da zavlada njime. On raspušta upravu podružnice u Beogradu koja daje otpor njegovoj samovolji, zahtijeva od uprave podružnice u Novom Sadu da dà kolektivnu ostavku na zahtjev policije, javno napada djelatnost komunista u sindikatima, sindikalnu politiku KPJ i ilegalne odnose Nezavisnih sindikata s Crvenom sindikalnom internacionalom. Kada ga je plenum CRSJ isključio iz Izvršnog odbora i osudio zbog razbijačkog rada, a sve sindikalne podružnice Saveza dale podršku toj odluci tražeći njegovo isključenje iz Saveza, Stojan Stanković stvara, pored postojećih, svoje sindikalne podružnice i, uz pomoć policije, odbija da vrati imovinu Saveza, te s grupom od 20 osoba nastavlja da radi pod imenom Savez sindikata odjevne industrije i obrta Jugoslavije. S tom grupom ulazi i u sklop URSS-a. Tako se u sklopu reformističkih sindikata, pored spomenuta tri saveza odjernih radnika, javio i četvrti — savez Stojana Stankovića. U sva četiri saveza sve do 1928. godine broj članova kretao se između 450—750 osoba. Savez Stojana Stankovića isključio je ubrzo iz svojih redova svoga vođu i 1928. godine priključio se Savezu šivača s centralom u Beogradu. Izbacivanje Stojana Stankovića i njegove grupe iz Saveza radnika odjevne industrije i obrta Jugoslavije nije, kao što smo vidjeli, oslabilo Savez, već ga je ojačalo. Usprkos tome što je policija zabranila rad 16 vrlo aktivnih sindikalnih podružnica, krajem 1928. godine imao je SROiIOJ 58 podružnica i mjesnih grupa. Kada ga je monarhistička diktatura zabranila SROiIOJ je bio bez obzira na pad članstva u Dugoj Resi, čija je podružnica brojila i 400 članova, najjači savez Nezavisnih sindikata. Među većim štrajkovima koje je SROiIOJ vodio bio je onaj u Dugoj Resi (14. studenog 1928. — 28. siječnja 1928. godine) u kojem je sudjelovalo 1850 radnika.⁴⁷⁷

⁴⁷⁷ J. Cazi, *Počeci modernoga radničkog pokreta u Hrvatskoj*, n. dj., knj. I, str. 199—200, 208—214, 279—280, 282, 327; isti, *Nezavisni sindikati*, n. dj., knj. I, str. 27, 59—60, 339; knj. III, sv. I, str. 77—

Tekstilna industrija i obrt

Osnovne podatke o razvoju tekstilne industrije do 1928. godine dali smo u trećoj knjizi *Nezavisni sindikati*. Od 1925. do 1935. u industriji pamuka porastao je broj vretena od 111.000 na 148.000, broj razboja od 6900 na više od 12.000, a broj tvornica porastao je na 75. Postojale su 102 češljare za preradu vune. Broj vretena u njima porastao je sa 50.000 na 76.330, broj razboja za tkanje sa 900 na 1321. Tvornica za preradu prave i umjetne svile bilo je više od 30. U industriji kudjelje i lana postojale su četiri veće predionice koje su domaću kudjelju prerađivale u užad i slično. Godine 1925. bilo je pet tkaonica za tkanje kudjelje u kojima je bilo instalirano 914 mehaničkih razboja. U industriji jute broj tvornica se povećao od 1930—1935. s jedne na šest. Ukupan broj vretena u cjelokupnoj tekstilnoj industriji iznosio je oko 224.000, a razboja 13.000. Evidenciju tekstilnih poduzeća vodili su Savez tekstilne industrije Beograd, pokrajinske industrijske komore, radničko osiguranje i znanstvske komore (za tekstilna poduzeća koja nisu imala industrijski karakter). U rujnu 1935. godine Savez tekstilne industrije evidentirao je 341 poduzeće. Njihov raspored, prema području pojedinih radničkih komora, bio je sljedeći:

Radnička komora	Broj poduzeća	Postotak
Beograd	63	18,48
Zagreb	89	26,10
Ljubljana	90	26,39
Sarajevo	26	7,62
Novi Sad	67	19,65
Split	6	1,76

Prema podacima radničkog osiguranja 30. rujna 1935. godine bilo je 540 tekstilnih poduzeća i to:

—90; V. Korać, *Povijest radničkoga pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. II, str. 314—330; N. Šarac, *Sindikalni pokret Bosne i Hercegovine do 1919. godine*, str. 115—116; *Sindikalni pokret Srbije 1903—1919*, u dj., str. 582—583, vidi predmetni registar: Savez jorgandžijsko-pamuklijaškoga radnika, Savez krojačkih radnika, Savez pamuklijaško-terzijskih radnika, Savez tekstilnih radnika, Savez terzijsko-jordandžijskih-pamuklijaških radnika, Savez štofarsko-platnarskih radnika.

Radnička komora	Velicina poduzeća po broju radnika	Ukupan broj poduzeća
Beograd	1 — 100	50
	101 — 500	16
	više od 500	5
Zagreb	1 — 100	60
	101 — 500	11
	više od 500	77
Ljubljana	1 — 100	177
	101 — 500	40
	više od 500	8
Sarajevo	1 — 100	22
	101 — 500	4
	više od 500	—
Novi Sad	1 — 100	113
	101 — 500	20
	više od 500	2
Split	1 — 100	6
	101 — 500	—
	više od 500	—
Ukupno	1 — 100	428
	101 — 500	91
	više od 500	21
		540

Prema općoj državnoj statistici Kraljevine Jugoslavije, 31. prosinca 1936. godine bilo je 387 tvornica tekstilne industrije: u Dravskoj banovini 94 tvornice, Drinskoj 12, Dunavskoj 108, Moravskoj 11, Primorskoj četiri, Savskoj 89, Vardarskoj 18, Vrbaskoj dvije, Beogradu 49. Jedino u Zetskoj banovini nije bilo nijednoga tekstilnoga industrijskog poduzeća.

Prema istom izvoru, 31. prosinca 1938. godine radila su 424 poduzeća tekstilne industrije. Njihov raspored, prema industrijskim područjima, bio je sljedeći: Banja Luka tri; Beograd 67, Ljubljana 85, Novi Sad 123, Osijek 15, Sarajevo 17, Skoplje 15, Split četiri, Zagreb 95. Na području Dubrovnika i Podgorice (Titograd) nije bilo nijednoga tekstilnoga industrijskog poduzeća.

Oo obliku vlasništva, 31. XII 1936. bilo je 147 inokosnih društava, 78 u javnom ortakluku, 16 komanditnih, 111 akcionarskih društava, 31 društvo s ograničenim jamstvom, tri državna poduzeća i jedno banovinsko. Zadrudnih i općinskih tekstilnih industrijskih poduzeća u zemlji nije bilo.

Indeks porasta tvornica, radnih mjesta i pogonskih snaga u tekstilnoj industriji u 1938. godini u odnosu na 1918. godinu (1918=100) bio je sljedeći: tvornica 381,42, radnih mjesta 298,23, pogonskih snaga 254,88. U proizvodnji konfekcije indeks toga istog odnosa bio je: tvornica 300, radnih mjesta 183,53, pogonskih snaga 311,59. Broj tvornica, radnih mjesta i pogonskih snaga kretao se u tekstilnoj industriji po godinama:

Godina	Tvornica	Radnih mjesta	Pogonskih snaga
1918.	117	24.035	16.104
1923.	181	42.285	24.478
1928.	252	56.638	32.108
1933.	331	66.315	36.693
1938.	432	74.683	40.375

U proizvodnji konfekcije

Godina	Tvornica	Radnih mjesta	Pogonskih snaga
1918.	7	1.682	387
1923.	14	2.690	620
1928.	17	2.800	642
1933.	19	2.981	714
1938.	21	3.093	726

Od prvoga svjetskog rata do 1938. godine podignute su slijedeće tvornice pamučnog previda: 1922. »Mariborska tekstilna tovarna d. z. o. z.« Maribor i »Predionica i tkaonica« a. d. Maribor; 1924. »Preslica«, tekstilna industrija d. d. Oroslavje; 1925. »Tkaonica Zelenka« i ko. Maribor; 1926. »August Erlih« Maribor, »Predionica d. z. o. z.« Škofja Loka, »Inteks« d. z. o. z. Huje pri Kranju i »Zagorska tvornica tkanina« Oroslavje; 1927. godine Fabrika tkanina »Petrović« i ko. Leskovac; 1928. »Jugobruna« d. z. o. z. Kranj i Fabrika »Stanković« Leskovac; 1933. »J. Huter in drug« Maribor; 1936. Tekstilna industrija »M. Protić« d. d. Zabok i »Tekstilna industrija Nova Pazova«; 1937. »Stela« a. d., Zemun i 1938. godine »Penca« predionica i tkaonica Novo Mesto.

Predionice lana, kudelje i jute bile su vrste tekstilne djelatnosti koje su najmanje napredovale. U zemlji su postojale svega dvije predionice lana i to: »Motvoz iz platno« d. d. Grosuplje pri Ljubljani, podignuta 1919. godine, i »Industrija platnenih izdelkov« Domžale. Od predionice kudelje postojala je samo »Tvornica kudelje ing. Maksimovića i dr. u Pančevu, osnovana 1937. godine, a od predionica jute »Ilija Milišić«, Beograd i »A. d. za preradu biljnog vlakna« Mladenovac, obje podignute 1935. godine.

Od predionica vune gotovo su sve bile podignute poslije rata. One su, dakle, osnovane usporedo s tkaonicama: 1920. godine »Vuna«, fabrika vunenih tkanina Karlovac, Trikovača »Hranisavljević« Ruma i »V. Teokarević« Paraćin; 1921. »Tovarna sukna d. d.« Kočevje; 1922. »Jakovac a.«, predionica vune Apatin; 1926. Tekstilna industrija »Vukojičić i sin« Zemun i »Krapinska tekstilna industrija« d. d. Krapina; 1927. »Tekstilna fabrika vunenih tkanina« Zemun i »Petar Majdić d. z. o. z.« Škofja Vas; 1933. Tekstilna tovarna »Lava« Laško, »Futo Andreja«, predionica vune Kula, »Tekstilna industrija d. z. o. z.« Laško i »Zora«, me-

hanička tkaonica Zagreb; 1936. »Lazar Teokarević« Vučje; a 1938. godine »Domaća vunena industrija« Pančevo.

Tkaonice pamuka podizale su se najviše. Od oko 100 poduzeća ove vrste, svega nekoliko ih je postojalo prije 1919, dok su sva ostala podignuta kasnije. Već 1922. godine podignuto je šest tkaonica ove vrste. Idućih godina njihov broj godišnje raste za, u prosjeku, pet tvornica, tako da je od 1923. do 1938. podignuto 85 novih tkaonica. Što se tiče izrade vunenih tkanina, 1920. godine podignuta je »Vuna«, fabrika vunenih tkanina Karlovac i »V. Teokarević i dr.« Paraćin; 1921. »Tvornica sukna d. d.« Kočevje i »Kristan«, Izdelovanje sukna Zapuže; 1926. Tekstilna industrija »Vukojičić i sin« Zemun, »Krapinska tekstilna industrija« d. d. Krapina; 1927. »Tekstilna fabrika vunenih tkanina« Zemun, »Petar Majdić« d. z. o. z., »Škofja Vas« pri Celju; 1930. »Grivičić, tvornica tekstilne robe Zagreb; 1035. »Jakob«, tvornica vunenih tkanina Pustošija; »Vunateks« d. z. o. z., »Majšperk i Lazar Teokarević« Vučje, a 1938. godine »Domaća vunena industrija« Pančevo.

Tkaonice lana, kudelje i jute bile su još vrlo mlada proizvodna djelatnost. Godine 1919. podignuta je prva tkaonica lana — »Motvoz iz platno« Grosuplje, a tek 1937. godine druga platnara »Drag. A. Stula« Novi Sad. Od tkaonica kudelje prva je podignuta »Srpska fabrika konfekcije a. d.« Beograd, a 1937. »Fabrika ing. Maksimovića i dr.« Pančevo. Od četiriju tvornica jutenih tkanina, godine 1924. je podignuta »Fabrika džakova a. d.« Međuluzje kod Mladenovca, 1932. »Ivan Sirc«, tkaonica jute, Kranj, a godine 1935. fabrika sapuna »Aero« u Skoplju podiže tkaonicu jute, a u Beogradu firma »Ilija Milišić«.

U industriji tkanina od umjetne svile, svih 26 tvornica ove vrste podignuto je poslije 1918. godine: do 1933. 11, a od 1933, kada dolazi do većih investicija u ovu granu, do 1938. osnovano je 15 tvornica.

Industrija trikotažne robe je također učinila vrlo značajan napredak poslije 1918. godine. U zemlji su za dva desetljeća podignute 54 tvornice trikotažne robe.

S obzirom na velike količine sirove kudelje, koja se svake godine proizvodila, od 1918. do 1938. godine je podignuta 61 kudeljara, ali samo jedna predionica i dvije tkaonice kudelje.

Integracija u tekstilnoj industriji vidi se iz ovih podataka: od ukupno 453 tekstilne tvornice, 35 firmi imalo je po dvije tvornice (ukupno 70 tvornica), 32 firme imale su od tri do pet tvornica (ukupno 126), četiri firme imale su od šest do 10 tvornica (ukupno 25), dok su 252 firme imale po jednu tvornicu. Povezanost

tekstilne industrije koja je prerađivala sirove materijale, od prve faze njene obrade pa do finalnog proizvoda, bila je provedena u tvornicama »Kosta Ilić i sinovi a. d.« Beograd. U njima je rad počinjao s pripremom sirove vune za predenje, zatim je ta sirovina prolazila kroz predionice, tkaonicu vune da bi se najzad tkanina našla u tvornici konfekcije gdje su se izrađivala gotova odijela. Na sličan način bio je organiziran rad u »Tvornici konopa d. d.« Odžaci. Proizvodnja je počela s pripremom kudelje i proizvodnjom vlakna poslije čega se prešlo na grebenjanje, sortiranje, predenje i najzad na tkanje kudelnih tkanina. Na drugoj strani, predionica je dopunjena tvornicom užarije. »Lanena industrija d. d.« Osijek imala je tvornicu za preradu lana i konoplje u Vladislavcima, zatim predionicu i tkaonicu u Osijeku. »Tvornica konopa i užarije« u Leskovcu imala je kudelarju, predionicu kudelje, tkaonicu i tvornicu konopa i užarije. »Državna fabrika svile« Novi Sad obuhvatila je također sve faze proizvodnje, počev od svilenih čahura pa do svilenih tkanina. Poduzeće je imalo tvornicu za izradu svilenog konca u Novom Sadu, s dvije predionice — u Pančevu i Kneževcu, zatim tkaonicu, bojadisaonicu i apreturu u Novom Sadu. »Jugočeška d. d.« Kranj pored tkaonice, kao glavne tvornice, imala je tvornicu škroba za apretiranje i štampariju za bojadisanje tekstilne robe, kao i vlastitu mehaničku radionicu industrijskog karaktera koja je služila potrebama tkaonice. U firmi »Karl i Komp.« Maribor postojala je, pored tkaonice, bojadisaonica, apretura i štamparija tkanina. »Mautner d. d.« Zagreb, pored predionice u Litiji imao je tkaonicu i štampariju tkanina u Svetom Pavlu. Poduzeće je također raspolagalo s dvije električne centrale. Tekstilna industrija d. d. »Tivar« Varaždin imala je predionicu, tkaonicu i tvornicu konfekcije. Redovna je bila pojava da su sva veća poduzeća u tekstilnoj industriji kombinacija predionice i tkaonice. To su, na primjer, bili »V. Teokarević« i komp. Paraćin, Beogradska tekstilna industrija; »Duga Resa« d. d. Duga Resa; »Hute in Dvug« Maribor; »Vunateks« d. z. o. z., »Majšperk«, predionica i tkaonica vune, »Mariborska tekstilna tvornica d. z. o. z.«, »Intekst« d. z. o. z. Huje pri Kranju, Fabrika tkanine »Petronić i Ko.« Leskovac koja je imala dvije predionice, dvije tkaonice i tvornicu gajtana, Tekstilna industrija »Vukojičić i sin« Zemun. Postojali su primjeri integriranja na bazi iskorištavanja tekstilnih otpadaka. Tako je, na primjer, firma »Avgust Erlih« Maribor, pored predionice i tkaonice, imala i tvornicu vate i zavojnog materijala, »Obnova« d. d. Beograd je za proizvodnju vate i zavojnog materijala koristila otpatke iz tvornice pamuka.

Iz dosadašnjeg izlaganja vidi se da je tekstilna industrija u novoj državi nastala kao izrazito jugoslavenska industrija. Nagli razvoj tekstilne industrije može se protumačiti ne samo carinskom zaštitom, koja je postojala, već i činjenicom da njene proizvode kupuju svi slojevi stanovništva. Većinu sirovina i poluproizvoda nabavljala je tekstilna industrija iz inozemstva. S razvojem tvornica smanjivao se uvoz gotovih artikala i povećavao uvoz tekstilnih sirovina. Tako je, na primjer, uvoz sirovina i poluproizvoda iznosio 1925. godine 18,5 milijuna kg, a gotove tekstilne robe 29,6 milijuna kilograma. U prvom slučaju radilo se o 38 posto, a u drugom o 62 posto od ukupno uvezene količine tekstilnih sirovina i robe. Godine 1937. povećao se uvoz sirovina i poluproizvoda na 58,6 milijuna kg, a uvoz gotove tekstilne robe pao je na 6,7 milijuna kilograma. Po vrijednosti, cijena sirovina i poluproizvoda, iznosila je 1925. godine 736 milijuna dinara, a uvoz gotove robe 2614 milijuna. U godini 1937. uvezene sirovine i poluproizvodi koštali su 1265 milijuna, a uvezena gotova roba 635 milijuna. Ova strukturna promjena uvoza praćena je i povećanim uvozom strojeva potrebnih tekstilnoj industriji. Povećao se uvoz pamučnih predilica i razboja. Tako je, na primjer, u 1930. godini uvezeno razboja za 11,3 milijuna dinara, predilica za 3,2 milijuna i ostalih tekstilnih strojeva za 25 milijuna dinara. Godine 1937. razboji su uvezeni za 17,3 milijuna dinara, predilice za 19,4, a ostali tekstilni strojevi za 32,9 milijuna. U odnosu na 1930. godinu uvoz je porastao sa 39,5 na 69,6 milijuna dinara. Centrala industrijskih korporacija procjenjivala je vrijednost produkcije domaće tekstilne industrije na 2230 milijuna dinara. Smatralo se da pamučna i vunena tekstilna proizvodnja zadovoljavaju 80—90 posto domaćih potreba. Pamučna je industrija gotovo isključivo zavisila od sirovine iz inozemstva. Industrija lana i kudelje imala je dovoljno sirovine u zemlji. Udio domaće proizvodnje u snabdjevanju tekstilne industrije pamukom iznosio je u 1925. godini 6,98 posto. Godine 1937. pao je na 2,59 posto, iako je u zemlji povećana proizvodnja pamuka.

Visina ukupnog kapitala investiranog u zgrade, nekretnine i industrijska postrojenja poduzeća tekstilne industrije do kraja 1938. godine iznosila je 1.558.720.000 tisuća dinara, a u proizvodnji konfekcije 22.290 tisuća. Na tekstilnu industriju otpadalo je 11,94 posto cjelokupnoga investicijskog kapitala iako je ta industrija angažirala samo 4,30 posto ukupnih pogonskih snaga. Od ukupnih investicija, u iznosu od 1558 milijuna, čisti jugoslavenski kapital iznosio je 600.850.000 ili 38,55 posto. Utje-

cajna sfera inozemnog kapitala odnosila se na 957.870 tisuća ili 61,45 posto. U investicijama u konfekciji jugoslavenski kapital iznosio je 10,9% tisuće dinara ili 49,27 posto. Utjecajna

sfera inozemnog odnosila se na 11.307 tisuća ili 50,73 posto.

Porast kapitala u postotku prema 1918. godini iznosio je:

Godine	1919—1923.	1924—1928.	1929—1933.	1934—1938.
U tekstilnoj industriji	64,42	33,71	26,46	16,62
U konfekciji	17,63	21,22	35,45	3,82

Od 424 poduzeća tekstilne industrije 52 su bila akcionarska društva. Glavnica tih društava iznosila je 296.887 tisuća dinara. Domaći novčani zavodi imali su 70.133.500 dinara, akcionarska društva 11.363 tisuće, inozemni akcionari 67.355.900 i ostali akcionari 148.034 tisuće dinara. Inozemni kapital u ukupnoj glavnici sudjelovao je sa 22,68 posto. Činio ga je češki kapital (9,50 posto), nizozemski (3,77 posto), švicarski (3,04 posto), luksemburški (2,60 posto), njemački (1,53 posto) i francuski (2,24 posto). Struktura bilance akcionarskih društava tekstilne industrije pokazivala je da je oko jedna trećina njihovih sredstava bila vlastiti kapital i rezerve dok su dvije trećine bile zajmovi. Tako, npr., 1934. godine vlastita sredstva iznose 42,39 posto, pozajmljena 57,61 posto, odnosno ukupno 1.054.002 tisuće dinara. Godine 1937. vlastita sredstva iznose 39,07 posto, pozajmljena 60,93, a ukupna sredstva 1.199.708 tisuća. Rezultat poslovanja akcionarskih društava tekstilne industrije u tisućama dinara vidi se iz slijedećeg prikaza:

	Godina	
	1933	1936.
bruto prihod	275.782	429.345
gubitak ranijih godina	1.384	8.242
gubitak izvještajne godine	12.531	3.553
ukupan iznos gubitka	13.915	11.795
prenos dobitka	83	5.621
dobitak	12.970	23.047
ukupan iznos dobitka	13.053	28.668
prenos dobitka na slijedeću godinu	—	7.350
dividenda	2.715	14.025

Godine 1936. čisti dobitak iznosio je 16.873 tisuće dinara.

Godišnji kapacitet tržišta roba tekstilne industrije iznosio je ukupno 3.658.902 tisuće dinara. Promet domaćih proizvoda iznosio je 2.882.917 tisuća ili 78,79 posto a uvezenih proizvoda 775.985 tisuća ili 21,21 posto.

U čitavoj tekstilnoj industriji postojala su četiri kartela i to: kartel za proizvodnju hlača,

čarapa, ljepljene vate i tepiha. Kartel za proizvodnju hlača stvoren je 1936. a činile su ga: Tvornica »Preslica«, tekstilna industrija d. d. Zagreb; »August Erlih«, tekstilne tvornice u Mariboru i »Beogradska tekstilna industrija« a. d. Beograd. Kartel čarapa koji je obuhvaćao uglavnom proizvodnju svilenih, vunjenih i flon čarapa zaključen je između »Silka«, tvornice čarapa d. d. Zagreb; »Polzela«; »Moravije«, fabrike pletenih proizvoda a. d. Beograd »Braće Granera«, tvornice čarapa, vrpca i traka Čakovec, »Fakoa«, jugoslavenske tvornice čarapa i trikotaže Subotica. Sporazum je pružio potpisnicima mnoge prednosti, jer je stvoren red na tržištu a cjelokupna prodaja ujedinjena kroz zajednički organ. Kartel ljepljene vate zaključili su »Obnova« d. d. Sarajevo, »August Erlih«, tekstilne tvornice Maribor, Fabrika vate i tekstilne robe »ing. Eskenazy i Co« Beograd i »Vitek«, vinkovačka tekstilna industrija, Vinkovci. Kartel je uspio da uvelike monopolizira tržište ljepljene vate. U tekstilnoj industriji bilo je kartelirano samo 19 poduzeća odnosno 4,19 posto. Kapital u karteliranoj industriji iznosio je 133.966 tisuća dinara ili 8,47 posto od ukupnog iznosa kapitala u tekstilnoj industriji. Vrijednost karteliranih proizvoda iznosila je 151 milijun ili 5,26 posto od vrijednosti ukupne proizvodnje tekstilne industrije.

Postotak tekstilnih zanatskih radionica po područjima zanatskih komora u odnosu na ukupan broj zanatskih radionica na području tih komora bio je slijedeći: Banja Luka 3,54, Beograd 13,71, Dubrovnik 8,90, Ljubljana 1,69, Niš 16,60, Novi Sad 14,8, Osijek 12,09, Podgorica 11,88, Sarajevo 11,09, Skoplje 16,50, Split 5,36 i Zagreb 10,86. Od ukupnog broja tekstilnih zanatskih radionica u čitavoj državi na području Beogradske komore bilo je: u Banjoj Luci 1,46 posto, Beogradu 22,38, Dubrovniku 0,81 posto, Ljubljani 2,22 posto, Nišu 8,83 posto, Novom Sadu 19,26 posto, Osijeku 8,57 posto, Podgorici 2,17 posto, Sarajevu 6,50 posto, Skoplju 19,90 posto, Splitu 1,55 posto i Zagrebu 15,35 posto. Broj tekstilnih zanatskih radionica po područjima zanatskih komora u 1936. i 1938. godini bio je slijedeći:

Na području komore	Broj radionica 1936.	1938.
Banja Luka	465	248
Beograd	4.574	3.793
Dubrovnik	126	137
Zagreb	2.822	2.601
Ljubljana	335	376
Novi Sad	2.872	3.264
Osijek	1.345	1.452
Podgorica (Titograd)	330	368
Sarajevo	1.084	1.102
Skoplje	1.673	1.848
Split	276	263
Niš	—	1.497
Ukupno:	15.902	16.949

U zanate tekstilne struke ubrajali su se krojači odijela, krojači ženskih odijela i rublja, klobučari i kapari, modisti, izrađivači umjetnog cvijeća, proizvođači pletene robe, proizvođači pletenih čarapa, užari, izrađivači suncobrana i kišobrana, predioci i tkaići, poplunari odnosno jorgandžije, pozamenteri, izrađivači vrpca i traka, rukavičari itd.

U beogradskoj Zanatsoj komori bilo je registrirano u 1936. godini:

Vrsta zanata	Majstora	Pomoćnika	Učenika
Krojači narodnog odijela (abadžije i terzije)	1.757	542	549
Gombarsko kazaski	8	2	3
Jorgandžijsko-pamuklijaški	94	14	20

Vrste zanata	Majstora		Pomoćnika		Učenika	
	1933.	1937.	1933.	1937.	1933.	1937.
Krojači odijela	1.532	1.595	671	1.193	588	998
Krojači ženskog odijela i rublja	483	395	286	415	494	690
Klobučari i kapari	128	122	71	95	50	35
Modisti, izrađivači umjetnog cvijeća	109	97	146	239	208	142
Izrađivači suncobrana i kišobrana	9	—	8	—	2	—
Užari	80	84	16	12	11	17

Pored tih zanatlija bila su još dva rukavičara, sedam tkalaca, sedam poplunara s tri pomoćnika i dva naučnika, i dva pozamentera⁴⁷⁸

Tekstilni radnici i njihove plaće

Tekstilnim radnicima smatrali su se radnici i radnice zaposleni u svilarama, u predionicama prirodne svile, tkaonicama i pletionicama

⁴⁷⁸ S. Kukočević, *Industrija Jugoslavije 1918—1938*, n. dj.; V. Rozenberg i J. Kostić, *Tko pla-*

Vrsta zanata	Majstora	Pomoćnika	Učenika
Krojači odijela	2.471	1.829	1.183
Krojači ženskih odijela	1.281	1.044	2.156
Modisti, izrađivači umjetnog cvijeća, proizvođači vijenaca	183	211	240
Pozamenteri, izrađivači vrpca i traka	8	1	6
Predioci i tkaići	73	45	48
Rukavičari, bandažiste, izrada ortopedskih predmeta	14	19	10
Užari i mutardžije	289	68	78
Seširdžije, kapadžije, izrađivači narodnih kapa i fesova	102	50	55
Izrađivači kišobrana i suncobrana	14	—	—
Izrada midera i pojaseva	16	9	11
Prozvođači pletene robe od prediva	71	114	142
Valjarske radnje	72	4	1
Veziljske radnje	76	17	3
Umjetno krpljenje tkanina	5	5	—
Vunovlačarske radnje	80	4	2
Izrada abazura	1	1	1
Pletenje čarapa	62	50	20
Ukupno:	6.677	4.029	4.528

Pored tih zanata bilo je 38 majstora za izradu asura, dva za izradu lusteru od svilene tkanine, tri za izradu čipaka i zastora, dva končara i proizvođača kravata, dva proizvođača vreća (džakova) i šest pletača vune.

Registriranih zanatskih radnji tekstilne struke u zagrebačkoj Zanatsoj komori bilo je u 1933. i 1937. godine:

konjske dlake, u vlačarama, predionicama pamuka, vunene, svilene i slične robe, u radionicama gunjeva i pokrivača, tvornicama sukna i čilima, u kudeljarama, u radionicama užarske robe, u užarskim zanatskim radionicama,

nira jugoslavensku privredu, n. dj., str. 187—197; J. Cazi, *Nezavisni sindikati*, n. dj., knj. III, sv. II, str. 376—378; Izvještaj Znanstvene komore Zagreb za 1933. i 1937; Izvještaj Znanstvene komore Beograd za 1936; *Statistički godišnjak*, n. dj., Beograd, 1937; isto, 1938—1939; Tekstilna industrija i tekstilno radništvo u Jugoslaviji, anketa Centralnog sekretarijata radničkih komora, održana u Beogradu 24. siječnja 1936.

u jorgandžijskim zanatskim radionicama, u radionicama posteljine, u raznim apreturama, bojadisaonicama tkanine, proizvodnim radionicama, 'etene robe, u radionicama za izradu vezova i čipaka, u radionicama pozamanterijske robe (gajtani, ukrasi, končana dugmeta, vrpce i širiti), te u radnjama za izradu vezova i umjetnog cvijeća. U poduzećima tekstilne proizvodnje bilo je zaposleno 7,90 posto cjelokupnog radništva osiguranog kod Središnjeg ureda za osiguranje radnika. Prema podacima od 30. lipnja 1934, osigurano je, a prema tome i zaposleno, u poduzećima tekstilne proizvodnje u cijeloj državi 17.713 muškaraca (41,97 posto) i 24.489 žena (58,03 posto), ukupno 42.202 radnika. U ovoj grani privrede prevladavala je dakle, ženska radna snaga. Na 100 muškaraca dolazilo je 138 žena. U odnosu na broj zaposlenih radnika godinu dana prije, prema podacima dobivenima 30. lipnja 1933, vidljiv je rast za čitavih 9384 zaposlena što iznosi čak 28,59 posto. Taj porast nastao je prvenstveno na području Slavonije i Hrvatske. Od 1000 osiguranih radnika svih struka, u Dravskoj banovini bilo je 150 tekstilnih radnika, u Savskoj 93, u Moravskoj 77, u Vardarskoj 72, u Dunavskoj 63, a na području uprave grada Beograda 50 tekstilnih radnika. Na području ostalih banovina manja je gustoća tekstilnog radništva. Tako je u Drinskoj banovini od 1000 osiguranih radnika samo 31 tekstilni radnik, u Vrbaskoj 14, u Primorskoj 13, u Zetskoj samo šest. Od ukupnog broja radnika i radnica u tekstilnoj industriji na području Savske banovine bilo je zaposleno 32,59 radnika, na području Dravske banovine 31,17, Dunavske 14,35, a na području uprave grada Beograda 7,25. Na području ostalih banovina taj je postotak mnogo manji (na području Drinske banovine 2,95, a na području Zetske 0,25). Najviše tekstilnih radnika bilo je zaposleno na području Maribora i to 4273 ili 10,13 posto svih radnika ove privredne grane, u kotaru Kranju (4194 ili 9,94 posto), u Zagrebu (2934 ili 6,95 posto), zatim u kotaru Karlovac (Duga Resa 2469 ili 5,85 posto), u gradu Varaždinu (2343 ili 5,55 posto), u Oroslavju (1632 ili 3,78 posto) i na području grada Čakovca (1109 ili 2,63 posto). U Dunavskoj banovini bilo je zaposleno mnogo tekstilnog radništva u kotaru Odžaci (1515 ili 3,59 posto), a na području Vardarske banovine u Leskovcu (1060 ili 2,51 posto). Na području samog grada Beograda bilo je zaposleno 3030 tekstilnih radnika i radnica (ili 7,18 posto) od ukupnog broja tekstilnih radnika u Jugoslaviji.

Najveći broj tekstilnog radništva bio je osi- kod okružnih ureda za osiguranje radnika i to 41.040 (97,25 posto svih tekstilnih radnika), od

toga 16.887 muškaraca (95,34 posto od svih radnika) i 24.153 žene (98,63 posto svih radnica). Kod privatno-društvenih bolesničkih blagajni bila su osigurana samo 1162 namještenika tekstilne industrije (2,75 posto svih radnika ove proizvodnje), od toga 826 muškaraca (4,66 posto svih muških radnika) i 336 žena (1,37 posto svih radnica). Najveći broj bio je osiguran na području ljubljanskoga Okružnog ureda i to 13.055 (4524 muškarca i 8529 žena). Na području zagrebačkoga Okružnog ureda bilo je osigurano 8440 tekstilnih radnika (od toga 3529 muškaraca i 4911 žena). Na području beogradskoga Okružnog ureda bila su osigurana 3684 radnika u ovoj grani proizvodnje (od toga 1641 muškarac i 2043 žene). Na području karlovačkoga Okružnog ureda bilo je osigurano 3325 radnika (od toga 1412 muškaraca i 1823 žene). Na području niškoga Okružnog ureda bila su osigurana 3142 radnika (od toga 1985 muškaraca i 1157 žena). Na području somborskoga Okružnog ureda bilo je osigurano 2869 tekstilnih radnika (od toga 1310 muškaraca i 1159 žena) a na području osječkog Okružnog ureda bio je osiguran 1661 radnik (od toga 710 muškaraca i 951 žena).

Od ukupnog broja radnika i namještenika zaposlenih u tekstilnim poduzećima bilo je zaposleno 1247 (2,95 posto) činovnika, 9679 (22,93 posto) kvalificiranih radnika, 2446 (5,80 posto) šegrta i 28.830 (68,32 posto) nekvalificiranih radnika. Od muškaraca tekstilnih radnika bilo je 826 činovnika, 5421 kvalificirani radnik, 1094 šegrta i 10.372 nekvalificirana radnika. Od žena: 421 činovnica i 4258 kvalificiranih radnica. U tekstilnim poduzećima činile su, dakle, većinu radnika nekvalificirane osobe, koje su se regrutirale većim dijelom iz redova žena. Od 100 nekvalificiranih tekstilnih radnika 64 posto bile su žene radnika. U tekstilnoj proizvodnji bili su zaposleni većinom mlađi ljudi. Do 32 godine starosti bilo je zaposleno 32.283 radnika i radnica (76,50 posto) a starijih od 32 godine samo 9919 (23,50 posto). Najveći broj zaposlenih tekstilnih radnika bio je star između 23—27 godina (10.881 ili 25,78 posto). Najveći broj muških radnika u tekstilnoj proizvodnji bio je star između 23—27 godina (4332 ili 24,46 posto). Najviše žena zaposlenih u tekstilnim poduzećima bilo je staro između 18 i 22 godine (7264 ili 29,66 posto). Ispod 14 godina bilo je zaposleno 68 muškaraca i 105 žena. Ostale starosne grupe bile su slijedeće: od 14—15 godina starosti 537 muškaraca i 1111 žena, od 16—17 godina 664 muškarca i 1478 žena, od 18—22 godine starosti 3234 muškarca i 7264 žene, od 28—32 godine starosti 3363 muškarca i 3542 žene, od 33—37 gonana 2171

muškarac i 2074 žene, od 38—42 godine 1215 muškaraca i 1123 žene, od 43—47 godina 755 muških radnika i 596 žena, od 48—52 godine starosti 569 muških i 313 žena, od 53—57 go-

dina 356 muškaraca i 157 žena, od 58—62 godine 216 muških i 87 žena, od 63—67 godina 101 muškarac i 23 žene, od 68—82 godine 96 muškaraca i 67 žena.

Broj obavezno osiguranih članova SUZOR-a u tekstilnoj industriji i industriji odjeće od 1933—1936. godine

Okružni ured	1933.		1934.		1936.	
	tekstilna industrija	industrija odjeće	tekstilna industrija	industrija odjeće	tekstilna industrija	industrija odjeće
Banja Luka	26	237	18	278	32	309
Beograd	2.093	3.888	3.343	5.895	4.394	6.420
Dubrovnik	53	182	72	263	83	466
Karlovac	2.431	234	3.089	271	3.389	284
Ljubljana	10.189	4.366	12.914	4.265	14.036	4.715
Niš	253	1.534	3.362	1.614	4.075	1.876
Novi Sad	1.123	1.201	1.326	1.383	3.312	1.863
Osijek	1.567	1.365	1.683	1.621	2.700	2.103
Sarajevo	785	970	1.013	1.017	1.188	1.574
Skoplje	608	1.162	757	515	1.048	1.499
Sombor	2.404	498	3.243	572	4.251	921
Split	138	325	183	370	209	386
Subotica	784	974	1.242	1.173	1.633	1.677
Sušak	21	146	13	199	7	198
Tuzla	176	217	378	285	252	356
Veliki Bečkerek (Zrenjanin)	381	1.169	523	1.627	772	1.731
Zagreb	6.797	3.606	8.403	3.603	9.440	4.047
Privatne društvene blagajne	833	343	1.124	423	1.487	462
Središnji ured	32.947	22.462	42.686	25.394	52.308	30.887

Struktura osiguranih članova SUZOR-a u tekstilnoj industriji

Zanimanje	1934.		ukupno	1936.		ukupno
	m	ž		m	ž	
Činovnici	826	421	1.247	1.063	520	1.583
Kvalificirani radnici	5.421	4.258	9.679	6.548	4.292	10.840
Šegrti	1.094	1.352	2.446	1.229	1.366	2.959
Nekvalificirani radnici	10.372	18.458	28.830	13.187	22.871	36.048
Ukupno	17.713	24.489	42.202	22.027	28.989	51.066

Struktura osiguranih članova SUZOR-a u industriji odjeće i čišćenja

Zanimanje	1934.		ukupno	1936.		ukupno
	m	ž		m	ž	
Činovnici	205	161	366	172	136	308
Kvalificirani radnici	5.477	3.136	8.613	7.070	3.901	10.971
Šegrti	5.419	5.976	11.395	6.896	7.407	14.971
Nekvalificirani radnici	1.591	3.010	4.601	1.737	3.164	4.901
Ukupno	12.692	12.283	24.975	15.875	14.608	30.483

Struktura osiguranih članova SUZOR-a u tekstilnoj industriji i u industriji odjeće i čišćenja u 1934. i 1936. godini

Zanimanje	1934.		ukupno	1936.		ukupno
	m	ž		m	ž	
Činovnici	1.031	582	1.613	1.235	656	1.891
Kvalificirani radnici	10.898	7.394	18.292	13.618	8.193	21.811
Šegrti	6.513	7.328	13.841	8.125	8.773	16.898
Nekvalificirani radnici	11.963	21.468	33.431	14.924	26.025	40.949
Ukupno	30.405	36.772	67.177	37.902	43.647	81.549

Odnos industrijskih i zanatskih radnika

Vrsta djelatnosti	Ljubljana			Zagreb			Beograd		
	m	ž	ukup.	m	ž	ukup.	m	ž	ukup.
Tekstilna industrija	73	500	573	743	1.537	2.280	1.100	1.591	2.691
Industrija odjeće	14	55	69	118	240	358	196	583	779
Zanatstvo (obrt)	267	646	613	1.062	1.942	3.004	1.413	1.461	2.874

Visina nadnice većine tekstilnih radnika prema podacima SUZOR-a na području cijele države kretala se 30. lipnja ispod 24 dinara i to za 22,572 radnika ili 53,49 posto. Manji dio imao je zaradu veću od 24 dinara (19.630 ili 46,51 posto). Više od 48 dinara dnevno zarade imao je samo 3.721 radnik ili (8,82 posto). Od ukupnog broja muških tekstilnih radnika dnevnu zaradu do osam dinara ostvarivala su 1.152 radnika (6,50 posto) od 8,01 do 9,60 dinara 113 radnika (0,64 posto) od 9,61 do 11,60 din; 591 radnik (3,34 posto), od 11,61 do 14 din 866 (4,89 posto) od 14,01 do 16,80 din 1.291 (7,29 posto), od 16,81 do 20 din 1.684 (9,51 posto), od 20,01 do 24 din (1.770 (9,99 posto) od 24,01 do 28,80 din 2.114 (11,93 posto) od 28,81 do 34 din 1.918 (10,83 posto) od 34,01 do 40 din 1.729 (9,76 posto), od 40,01 do 48 dinara 1.336 (7,54 posto), a više od 48 dinara 3.149 (17,78 posto) radnika. Većina muškaraca zaposlenih u tekstilnoj industriji primala je, dakle, zaradu veću od tri dinara na sat (10.246 ili 57,84 posto). Radnice su, naprotiv, pretežno imale nadnicu manju od tri dinara na sat (15.105 ili 61,68 posto). S nadnicom do osam dinara dnevno bile su zaposlene 1.623 radnice ili 6,63 posto s 8,01 do 9,60 din 395 (1,61 posto), s 9,61 do 11,60 din (4,81 posto) od 11,61 do 14 din 1.602 (6,54 posto), od 14,01 do 16,80 din 2.628 (10,73 posto) od 16,81 do 20 din 3.924 (16,02 posto) od 20,01 do 24 din 3.755 (15,33 posto) od 24,01 do 28,00 din 3.641 (14,87 posto) od 28,81 do 34 din 2.579 (10,53 posto), od 34,01 do 40 din 1.773 (7,24 posto), od 40,01 do 48 din 819 (3,35 posto), a više od 48 dinara primale su 572 radnice (2,34 posto).

Prosječna nadnica tekstilnog radnika iznosila je za 17.713 radnika 26,79 dinara, a za 24.489 radnika 20,53 dinara ili za 42.202 tekstilna radnika 23,16 dinara. Prosječna nadnica radnika iznosila je 1934 godine 23,58, što znači da je tekstilno radništvo imalo plaće niže od jugoslavenskog prosjeka. Prosječne nadnice bile su u pojedinim oblastima vrlo različite. Godine 1935 kretale su se za: Beograd 17,96 dinara, Ljubljana 29,94, Novi Sad 22,31, Sarajevo 16,36, Split 19,56, Zagreb 21,58 dinara. Prema anketi Centralnog sekretarijata radničkih komora, održanoj u Beogradu 24. siječnja 1936, koja je obuhvatila 181 poduzeće sa 31.716 radnika, prosječne nadnice radnika pojedinih

grupa tekstilne industrije na području radničkih komora kretale su se: za grupe radnika predionica i izrade platnene robe u Beogradu 17,23, Ljubljani 25,81, Novom Sadu 18, Sarajevu 11,85, Splitu 10 i Zagrebu 19,72. Kod grupe radnika predionica i izrade vunene robe u Beogradu 14,77 dinara, u Novom Sadu 22,49 i u Zagrebu 25,27. Za radnike predionica i izrade svilenе robe u Novom Sadu 23,86, Sarajevu 8,29, Zagrebu 25,55; za radnike izrade trikotaže i čarapa u Beogradu 27,45, Ljubljani 16,16, Novom Sadu 26, Sarajevu 18,72 i Zagrebu 20,13; za radnike koji su izradivali čilime u Novom Sadu 25,07, u Sarajevu 16,20, Zagrebu 10,08; za radnike tekstilne grupe (izrada proizvoda od jute, kudjelje, čipaka, šešira, rublja itd.) u Beogradu 14,19, Ljubljani 20,53 Novom Sadu 22,42, Sarajevu 15,84, Splitu 22 i u Zagrebu 18,87 dinara. Prema tome, u prosjeku najbolje je bila plaćena grupa tekstilnih radnika predionica i izrade svilenе robe (25,18 dinara), zatim predionica i izrade platnene robe (22,56), predionica i izrade vunene robe (21,27), izrada proizvoda od jute, kudjelje, čipaka, šešira, rublja itd. (20,06), dok su najslabije bili plaćeni radnici u trikotaži i izradi čarapa (19,55 dinara). Koliko li nejednakosti u plaćama za isti posao!? U predionicama platna razlike su se kretale u rasponu od 10 do 25,81 dinara, u predionicama vunene od 14,77 do 25,27, u predionicama svilene robe od 8,29 do 25,55, u trikotažama od 16,16 do 27,45 u čilimarama od 10,08 do 25,07, u izradi proizvoda od jute od 14,18 do 22,42. Prosječne nadnice tekstilnih radnika u anketiranim zanimanjima na sarajevskom području iznosile su 16,36, a u ljubljanskom 24,94 dinara.

Prema *Indeksu* prosječna mjesečna nominalna zarada muškaraca u tekstilnoj industriji od 1914. do 1936. kretala se:

Godina	Dinara	Indeks
1914.	72,00	100
1930.	907,20	1260
1931.	907,20	1260
1932.	907,20	1260
1933.	944,62	1312
1934.	908,42	1263
1935.	899,16	1249
1936.	959,48	1332

Isti izvor iznosi da je u pet reprezentativnih poduzeća u kojima je bilo zaposleno 1937 muških radnika i 2119 žena 29. studenog 1928. isplaćena ukupna nadnica u iznosu od 59,797.30 din muškarcima i 43,498.88 dinara ženama što znači da je prosječna dnevna nadnica za muškarce iznosila 30,86 a za žene 20,53 dinara. Ako uporedimo plaće u drugim granama, vidjet ćemo da su se radnici tekstilne industrije nalazili ispred najniže plaćene grupe radnika u drvnjoj i građevnoj industriji. Anketa Trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu, koja je obuhvatila 39 poduzeća (14 s do 50 radnika sedam sa 50 do 100 radnika i 18 velikih, s više od 100 radnika) utvrdila je da su od 30 poduzeća samo tri bila zastarjela, 18 njih je raspolagalo modernim strojevitima, 15 djelomično modernim pogonom i tri su bila na ručni pogon. Od ukupnog broja zaposlenih, 59 posto bile su žene. Radnika sa sela bilo je 1929. godine 69 posto, a 1934. 51 posto. Broj zaposlenih u anketiranim poduzećima kretao se:

Godina	Muškarci	Žene	Djeca	Ukupno
1929.	1632	2346	16	3994
1930.	1829	2686	25	4540
1931	1821	2971	35	4827
1932.	2511	3450	16	5977
1933.	3088	4308	19	7415
1934.	3240	4267	31	7538

U tekstilnoj industriji postojale su vremenske i akordne nadnice. Kao nadnične radne jedinice važio je sat, osim za neke radnike, osobito strojare i portire, koji su dobivali mjesečnu plaću. Svi zaposleni stručni radnici i stalno zaposleno pomoćno osoblje, kao čuvari, skladištari, vozači, itd., dobivali su vremensku nadnicu, dok su stručni tekstilni radnici, pogotovu prelje, tkalje i slična zanimanja, primali akordnu nadnicu. To su, na primjer: špulerice za potku i špulerice na osnovu, snovačiće, uvadačiće, čistioći robe, navoditeljke, motačiće, pletilje, krojačiće, pletači, bojadiseri, valjari, klobučari itd. Za svaku vrstu robe postojali su posebni akordni nadnični stavovi po metru. U takonicama je bilo više od 80 raznih akordnih stavova, 120 metara zvalo se »werk«. Računalo se da tkalac može da izradi tjedno 120—200 metara. Taj rezultat rada uzet je za podlogu kalkulacije kod akordnih stavova. Jedan tkalac poslužuje dva do tri tkalačka stana, a sa suvremenim strojevima i do 50 stanova. Akordne su nadnice bile vrlo složene. Tako,

npr., jedno poduzeće navodi da »špulerice na potku« (žicu) imaju 80 para za 10 »štrena«. Špulerice na osnovu imaju 60 para za 10 »štrena«. Motačiće imaju za »br. 20 warcopes« 80 para po kilogramu, za svaki broj više ili niže pet para razlike na plus ili minus. Kod 75—80 cm široke glatke robe imaju dvije pare za 10 žica »potka«, kod robe karirane na revolver-stroju 30 posto više, na šaft stroju 10 posto više. Zbog tako složenog načina obračunavanja nadnica sastavljanje isplatnih lista za radnike koji su radili u akordu iziskivalo je dulje vrijeme, pa su isplate kasnile i više od pet dana.

U 28 poduzeća isplaćivali su radnike tjedno, a devet poduzeća svakih 14 dana, u nekim se poduzećima vremenska nadnica isplaćivala svaki tjedan, a akordna svakih 14 dana. Bilo je poduzeća u kojima se radilo u akordu po komadu, osobito u konfekciji. Zaposleni krojači, takozvani radnici »na sic« (Sitzarbeiter), radili su kod kuće i primali nagradu po završenom poslu po komadu. Zaraditi su mogli 200—400 dinara tjedno ali uz neograničeno radno vrijeme. Poduzeća su davala posebne premije za dobar rad. U jednom velikom poduzeću davala se premija od pet do deset dinara na svakih 180 metara dobro tkane robe. U jednom, isto tako velikom poduzeću, davala se premija za najbolji rad triju osoba u akordu 90 din na 10 dana. Jedno srednje poduzeće davalo je osobito pažljivim radnicima od vremena do vremena neodređene nagrade. Jedno veliko poduzeće plaćalo je radnicima božićnice u iznosu od 50—100 din. U ostalih 35 poduzeća nije bilo ni premija ni doplataka. Iznimno je u nekoliko poduzeća bilo davanja u naravi. U jednom velikom poduzeću dobivali su neki tvornički radnici stan. Jedno isto tako veliko poduzeće davalo je tkalačkim majstorima godišnje dva puta po tri metra sukna besplatno. U jednom poduzeću primali su majstori stan, ogrjev i rasvjetu besplatno. U drugom velikom poduzeću davao se svim predradnicima stan besplatno. Jedno srednje poduzeće davalo je majstorima i strojaru stan, orjev i rasvjetu besplatno. U ostalih 34 poduzeća nije bilo nikakvih davanja u naravi. U tekstilnoj industriji bila su zaposlena i djeca. Njihov broj u odnosu na ukupan broj zaposlenih radnika iznosio je 0,41 posto. Primali su vremensku nadnicu od dinara do 1,50 dinara na sat. U ožujku 1933. ta nadnica pala je na maksimalno 1,20 dinara. Samo u jednom poduzeću djeca su zarađivala od 200—300 dinara mjesečno. Prosječna efektivna, u gotovom isplaćena, dnevna zarada po radniku bila je:

Godina	Ukupno isplaćena nadnična svota u dinarima	Ukupni odrađeni broj radnih dana	Prosječna efektivna dnevna zarada po radniku u dinarima
1929.	581.945,90	20.177	28,84
1930.	578.684,27	23.052	25,10
1932.	787.527,56	31.344	25,12
1934.	1.167.949,16	41.505	28,14

Normalna prosječna mjesečna zarada u gotovu bila je:

Godina	Prosječna efektivna zarada na sat	Prosječna normalna zarada na mjesec (195 sati) u dinarima
1929.	3,60	691,20
1930.	3,13	602,86
1932.	3,14	602,88
1934.	3,52	675,84

Ako ove podatke usporedimo s podacima u *Indeksu* vidjet ćemo kakve je on zablude unosio u javnost, uljepšavajući sliku o primanjima radnika, time što je iskazivao samo zarade kvalificiranih muških radnika. Tekstilna industrija je bila, međutim, po broju zaposlenih žena prvenstveno ženska industrija, a žene su imale znatno manje plaće od muškaraca.

Godina	Normalna ukupna prosječna mjesečna zarada u dinarima		Prema <i>Indeksu</i> ± u dinarima
	prema <i>INDEKSU</i>	prema <i>Anketi</i>	
1929.	—	691,20	
1930.	907,20	602,86	—304,34
1932.	907,20	602,88	—304,32
1934.	908,42	675,84	—232,58

Prema tome, prema rezultatima ankete podatke koji su dati u *Indeksu* Arthura Benka Grade, normalna ukupna prosječna primanja treba smanjiti u 1930. godini sa 907,20 na 602,86 ili za punih 304,34 dinara, a u 1934. godini sa 908,42 na 675,84 ili za 232,58 dinara. Broj zaposlenih radnika u cjelokupnoj tekstilnoj industriji porastao je u iskazanim poduzećima kroz šest godina od prosinca 1929. do 1934. sa 3994 na 7538, dakle za 88 posto. U istom razdoblju porasla je ukupna isplaćena svota za nadnice od 581.945,90 na 1.167.949,16

din dakle za 106,2 posto. Budući da je isplaćena nadnična svota porasla više no broj radnika, to bi taj porast značio stvarno poboljšanje zarade zaposlenih radnika. Međutim, broj odrađenih radnih dana porastao je u istom razdoblju od 20.177 na 41.505, dakle za 106,7 posto. Veći broj odrađenih radnih dana donio je sa sobom stvarno, iako minimalno pogoršanje, prosječne efektivne dnevne zarade koja je pala od 28,84 din na 28,14 din.

Nominalne zarade radnika u predionicama kretale su se za prelje dva do tri dinara na sat, za predioce 2,5—3,5 dinara, za nekvalificirane radnike od jednog do dva dinara, a za nekvalificirane radnice dinar do 1,5 dinar na sat. Prelje koje su radile u akord mogle su da zarade od tri pa i do pet dinara, a predioci od četiri do sedam dinara na sat. Dnevna zarada prelje i predilaca iznosile su 30—35 dinara, a tjedne za prelje 120—150, a prelice 120—160, maksimalno 200 dinara. Promjene na niže koje su se dogodile vidjele su se jedino u sniženju maksimalnih zarada. Tako, npr., prelje su 1929. godine mogle da zarade tjedno najviše 200 dinara, 1930. godine 180 dinara, 1932. najprije 160 a zatim 140, da bi se 1933. tjedni iznos zarade povećao na 150 dinara. Prelcima je tjedna zarada iznosila 250 dinara u 1929. godini a 1932. 200 dinara. Nekvalificirani su imali dnevne plaće: za muškarce od 15 do 30, a za žene od 15 do 20 dinara. U tkaonicama tkači su imali na sat 2,5 do šest dinara, a tkalje od dva do šest dinara. Radnici koji su radili u akord mogli su zaraditi na sat od 1,70 do pet dinara. Tjedne moguće zarade iznosile su 120—200, maksimalno 300 dinara. Godine 1930. maksimalne tjedne zarade iznosile su 260 dinara, 1932. godine 200 dinara da bi u ožujku 1933. pale na 100 do 130, a u lipnju 1933. porasle na 135 do 150. Od rujna 1933. do kraja 1934. one iznose 150—160 dinara tjedno. U tkaonicama su nekvalificirani radnici imali u 1929. godini od dva do najviše četiri dinara na sat, a radnice od dva do najviše 3,75 dinara. Tjedne plaće su im se kretale od 100 do 200 dinara. Godine 1932. snižene su radnicima plaće sa četiri na 3,5 dinara, a maksimalna tjedna plaća svela se na 150 dinara. Ti odnosi su se zadržali do kraja 1934. godine.

Profesionalisti, kvalificirani radnici, predradnici, majstori, poslovođe, itd. imali su u 1929. godini na sat 3,5 do osam dinara. Plaće na dan bile su 40 do 90 dinara. Tjedne plaće profesionalista iznosile su 300—550—800, a mjesečno 2000 do 2400 dinara. Godine 1930. smanjene su maksimalne satne plaće sa osam na sedam dinara, dnevne sa 90 na 80 dinara i tjedne sa 800 na 700 dinara. Maksimalne mjesečne plaće 1931. godine pale su sa 2400 di-

nara na 1750, a u ožujku 1933. godine na 1500 dinara. U lipnju 1933. padaju satne plaće na tri do 6,5 dinara na sat. Tako se do kraja 1934. godine zadržavaju slijedeći odnosi: plaće na sat iznosile su 3—5—6,5 dinara, dnevne plaće 40—60—81 dinar, tjedne 300—550—700, a mjesečne 1500 dinara.

Priučeni radnici, osim u predionicama i tkionicama zadržali su kroz čitavo razdoblje od 1929—1934. godine gotovo iste plaće. Plaće na sat iznosile su od dva do četiri dinara za muškarce i od dva do 3,75 dinara za žene. Dnevne plaće za muškarce bile su od 20—40 dinara a za žene 20—35 dinara. Tjedna zarada muškarca iznosila je 490 din a žena 195. Mjesečna zarada kretala se od 400 do 500 dinara. Radnici koji su radili u akordu mogli su postići najviše satne plaće od 3,2 do pet dinara, a radnice od 1,75 do pet dinara, a dnevne 25—60 dinara. Plaće nekvalificiranih radnika u tekstilnoj industriji iznosile su na sat 1,8 do tri za muškarce i 1,5—2,5 za žene. Dnevna plaća muškarca kretala se od 20—35 dinara, a žena oko 20 dinara. Od 1930. godine snizila se dnevna zarada žena na 18 dinara.

Sindikati su ukazivali na to da su niske nadnice osnovni uzrok izrazito lošeg standarda teških radnika. Smatrali su da tekstilna industrija nije bila zahvaćena krizom i njenim posljedica, ali i to da se industrijska politika u ovoj oblasti nije vodila u korist radnika.⁴⁷⁹

Osnivanje Podsaveza krojačkih radnika u sklopu Općega radničkog saveza Jugoslavije

Poslije zabrane Nezavisnih sindikata i Saveza radnika odjevne industrije i obrta Jugoslavije u Hrvatskoj, osim u Splitu, nije postojala nijedna sindikalna organizacija tekstilnih radnika reformističkog pravca. Do kraja 1928. godine među reformističkim vođama vriedio je sporazum prema kojem je Opći radnički savez Jugoslavije, organizirao tekstilne radnike. Savez šivačkih radnika Jugoslavije imao je samo 180 članova a u Hrvatskoj nije imao svojih organizacija. Na konferenciji, ko-

ja je održana 30. lipnja 1928. godine, ujedinili su se reformistički Savez šivačkih radnika Jugoslavije i sindikati Stojana Stankovića koji su se izdvojili iz Nezavisnih sindikata u Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika i radnica Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu. Na glavnoj skupštini, koja je održana 10. veljače 1929. godine, Savez krojačkih radnika za Bosnu i Hercegovinu donio je odluku o pristupanju u Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije. Taj je savez šivačko odjevnih radnika imao u Splitu 251 člana. Savez je računao da će poslije zabrane revolucionarnih sindikata naslijediti njegove članove, kvalificirane krojačke radnike. Međutim, Opći radnički savez je odmah poslije zabrane djelovanja SROiOJ-a ponudio njegovoj podružnici u Zagrebu da je kompletnu primi u ORSJ. Prema informaciji koju je dala u javnost, centrala ORS-a je, odmah poslije proglašenja diktature u siječnju 1929. godine donijela odluku o osnivanju Podsaveza krojačkih radnika u sklopu Općega radničkog saveza Jugoslavije. Na sastanku, koji je održan 9. siječnja, sklopljen je sporazum po kojem se svim ispravnim članovima zabranjenog sindikata odjevnih radnika priznaju sva članska prava, a onima koji su zaostali s plaćanjem članarine jednu ili dvije godine priznaju sva prava nakon što uplate članarinu za 52 tjedna. Na sastanku krojačkih radnika, 20. siječnja 1929. godine, prihvaćen je taj sporazum. U upravu sekcije krojačkih radnika ORS-a izabrani su: Buntak, Corko, Dorniček, Fabijančić, Grile, Matijak, Nemečić, Stibular, Veselko, Živičnjak i Živković. ORS je smatrao da je odluka o osnivanju Podsaveza krojačkih radnika iz redova zabranjenih Nezavisnih sindikata bila pravilna jer je »taj trud okrunjen lijepim uspjehom. Broj članova stalno raste, a kadar krojača koji je prišao ORS-u je kvalitetan, tako da će se izgraditi organizacija koja će jamčiti radnicima uspjeh u njihovoj borbi«. Na skupštini ORS-ove sekcije krojačkih radnika u Zagrebu, koja je održana 11. studenog 1929. u izvještaju se kaže da sekcija već broji 70 članova. Protiv prelaska članova zabranjenog SROiOJ-a u ORS ustao je odmah Milorad Belić u ime Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika, nazivajući taj čin protustatutarnim »zagonetnim, čudnovatim, pa čak i sumnjivim« ističući zasluge USSORS u borbi protiv ekstremista (komunista) koju on godinama vodi. U Zagrebu je 11. veljače 1931. godine održana zajednička konferencija postojećih sindikalnih organizacija radnika u tekstilnoj industriji i obrtu amsterdamskog pravca, na kojoj se raspravljalo o pitanju ujedinjenja. Na konferenciji je Podsavez krojačkih radnika iz

⁴⁷⁹ Radnička zaštita, 1933, str. 352; 1934, str. 642; 1935, str. 574—575; 1936, 471—473; 1937, 1032—1033; *Indeks*, I. I 1937. B. Haberle, *Prilike našeg tekstilnog radništva*, n. dj., str. 613—618; isti, *Struktura radništva naših glavnih gospodara*, Zagreb, 1936, str. 4—5, 15—18, 30—33; *Statistički godišnjak*, n. dj., 1936; 1937; 1938—1939; Izvještaj Industrijsko-trgovinske komore u Zagrebu za 1935. godinu.

sklona ORS-a predstavljao Miroslav Pintar. Na sjednici Podsaveza 1. rujna 1931. zaključeno je da se Podsavez priključi Ujedinjenom savezu šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije što je i učinjeno na polugodišnjoj skupštini održanoj 14. rujna. Iza toga, 20. rujna 1931. godine, održana je osnivačka skupština podružnice Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih

radnika u Zagrebu u koju je odmah pristupilo 140 članova. U ORS-u su ostala samo deseterica.⁴⁰

⁴⁰ *Radnički glasnik*, 25. I, 5. III, 1. VIII, 1. X, 1. XII 1929; *Radničke novine*, Beograd, 1. II 1929; 6. i 13. III 1931; *Radničke novine*, Zagreb, 15. IX, 23. X 1931.

SAVEZ TEKSTILNIH RADNIKA I RADNICA JUGOSLAVIJE SA SJEDIŠTEM U BEOGRADU

Taj Savez osnovalo je rukovodstvo URSS-a krajem 1928. godine kada je došlo do političkog rascjepa između socijaldemokrata Vitomira Korača i socijalista sa Živkom Topalovićem na čelu i kada je postalo očigledno da će Opći radnički savez poći za svojim političkim rukovodstvom, socijaldemokratima na čelu s Vitomirom Koraćom. Socijalisti oko Živka Topalovića tada su na brzinu osnovali Savez tekstilnih radnika Jugoslavije koji je imao zadatak da preuzme tekstilne radnike iz ORS-a, a kad su zabranjeni revolucionarni sindikati, trebao je da u svojim redovima okupi i tekstilne radnike iz SROiOJ-a. Savezu je ministarstvo unutarnjih dela odobrilo pravila već 13. prosinca 1928. godine (U br. 50939), a Radnička komora u Beogradu uvela je u svoju evidenciju kao legalnu sindikalnu organizaciju 17. siječnja 1929 (K. br. 162). Po članu 1. pravila ime saveza bilo je »da svestrano štiti i pomaže duhovne, socijalne i materijalne interese svojih članova, a u prvom redu da sindikalnom borbom izvojeva bolje i povoljnije uslove rada za radnike. Da bi to postigao Savez će se starati: 1.) da se utvrdi maksimalni radni dan i minimalna nagrada i da se poboljšaju uslovi rada, i povećaju radničke nagrade; 2) da se ukine rad nedjeljom, rad na »parče« i prekovremeni rad; 3) da stvara radne, tarife i kolektivne ugovore s poslodavcima; 4) da pomoću zborova, skupština, predavanja, kurseva i konferencija prosvjeđuje, savjetuje i obavještava svoje članove i članice, širi stručno znanje, poziva na drugarsku solidarnost i budi klasnu svijest te ih tako sprema na zajedničku borbu; 5) da skuplja statističke podatke o općem stanju tekstilnih radnika i radnica; 6) da ustanovi saveznu knjižnicu radi kulturnog prosvjeđi-

vanja članova; 7) da ustanovi posredništvo za nalaženje rada svojim članovima i prenoćišta za članove koji putuju; 8) da materijalno pomaže svoje nezaposlene članove i pruža im pomoć na putovanju radi traženja rada; 9) da rješava sporove i između radnika-ca i poslodavaca koji nastaju iz radnih ili općih uvjeta rada; 10) da svesrdno pomaže svoje članove u štrajkovima; 11) da pomaže svoje članove koji stradaju zbog rada u organizaciji kao i u svim slučajevima u kojima je pomoć potrebna radi ostvarenja ciljeva Saveza; 12) da izdaje glasnik koji će zastupati interese članova i koji će se dijeliti besplatno članovima; 13) da učestvuje u izborima i postavlja svoje kandidate za sve nepolitičke institucije kao što su: Okružni uredi, Radničke komore, Obrtni sudovi (sud dobrih ljudi) i slično; 14) da priprema izjave i podnaša predstave javnim tijelima; 15) da gaji međunarodnu solidarnost; 16) da stupa u međusobne veze sa sličnim Savezima tekstilnih radnika i radnica u inostranstvu; 17) da na cijeloj teritoriji Jugoslavije osniva svoje podružnice i povjereništva i 18) kada će se u život provesti pojedine odredbe ovih pravila utvrđuje Kongres Saveza».

Da bi Savez organizirao sve tekstilne radnike-ce u cijeloj zemlji osnivaju se povjereništva u mjestima u kojima je više od 10 članova. U podružnicama s manje od 20 članova bira se uprava od tri osobe i dva za financijsku kontrolu, a u podružnicama više od 20 članova bira se pet članova uprave. Njihov izbor verificira centrala. Saveznog povjerenika imenuje centralna uprava, članove iz dotičnog mjesta biraju dvije osobe za financijsku kontrolu. Centralnu upravu čini 12 članova i to sedam iz Beograda i pet iz drugih mjesta. Bira ih kongres na dvije godine. Centralna uprava konstituira se izborom prvog i drugog predsjednika, dva blagajnika i sekretara up-

rave. Stalni sekretar ne mora biti član uprave. Ako koji od članova istupi iz Centralne uprave njegovo mjesto popunjuje osoba koja je prva po redu na kongresu dobila najveći broj glasova. Kongres Saveza saziva se početkom svake treće godine. Izvršni odbor Centralne uprave prema pravilima trebao je držati sjednice svakog tjedna, a plenarne sjednice svaka tri mjeseca. U proglasu koji je Centralna uprava Saveza uputila svim tekstilnim radnicima Jugoslavije reklo se da Savez organizira sve zaposlene radnike u tekstilnoj industriji, trikotaži i sl. te u svim radionicama koje se bave preradom vune, svile i pamuka. Razvoj tekstilne industrije napreduje, pa raste i broj tekstilnih radnika. Do osnutka Saveza tekstilnih radnika (STR) tekstilci su bili organizirani kao sekcije pojedinih organizacija. Rezultati takva organiziranja bili su slabi. Nedostaci dubljeg poznavanja tekstilne industrije kod vodećih funkcionara, rasparčanost u više organizacija, slaba veza među organizacijama u vođenju tarifnih pokreta bili su uzroci slabosti u organiziranju tekstilnih radnika. Tako je, reklo se u proglasu, došlo do osnivanja posebnoga i samostalnog saveza, koji ima cilj okupljanje svih radnika i radnica tekstilne industrije. Prvu svoju konferenciju održao je Savez 31. ožujka 1929. godine. Predsjednik Saveza bio je Nikodije Ilić, a sekretar Toša Višnjčić. Na toj konferenciji je rečeno da je jedan od glavnih razloga za osnivanje ovog Saveza bilo opadanje broja tekstilnih radnika u ORS-u, a da je to slučaj i kod drugih organizacija koje okupljaju tekstilne radnike. Na konferenciji koja je održana 4. travnja 1929. osnovan je Pododbor Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije za Beograd.

Na osnivanje Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije reagirao je i Opći radnički savez tako da je održao 14. travnja 1929. u Zemunu konferenciju predstavnika deset tvornica tekstila. Sima Kotur je u ime beogradskega Oblasnog odbora Općega radničkog saveza Jugoslavije naglasio da konferencija ima velik značaj za sve tekstilne radnike u zemlji. Konferencija je raspravljala o razvoju tekstilne industrije i položaju tekstilnih radnika. Beograd sa Zemunom označen je kao centar ove privredne grane, jer je tu bilo zaposleno oko 5000 tekstilnih radnika i radnica. Velike zaštitne carine omogućavale su poslodavcima da i lošom kvalitetom robe podmiruju domaće tržište. Plaće tekstilaca u Jugoslaviji bile su upola manje nego u Njemačkoj. Sistem plaćanja radnika u akordu činio je nesigurnima i te male zarade. Kažnjavanje radnika neograničeno je. Te kazne koriste se za povećanje dobiti tvornica. No glavni zadatak ove konferen-

cije bio je formiranje podsaveza tekstilnih radnika u sklopu Općega radničkog saveza Jugoslavije. U referatu Sime Kotura istakla se prednost organizacijske strukture ORS-a nad profesionalnim sindikatima. «ORS je tip organizacije — tvrdio je referent — »koji odgovara privrednim prilikama zemlje.« Konferencija je pozdravila odluku Centralne uprave ORS-a o formiranju Podsaveza tekstilnih radnika i predložila Centralnoj upravi da sazove konferenciju tekstilnih radnika iz cijele države. Izabran je Upravni odbor Podsaveza koji je činilo 15 osoba.⁴⁶¹

Početkom studenog 1929. godine održao je Savez tekstilnih radnika u Domu Radničke komore zbor, koji je tražio »da se zakonske odredbe o ograničenju radnog vremena, o nedjeljnom i noćnom radu, o zaštiti i pravima radničkih povjerenika, o zaštiti žena i maloljetne djece, kao i mladih radnika striktno u život sprovede, da se zakonske odredbe o nadzoru nad provođenjem radničkih zaštitnih zakona najstrože primjenjuju, da se provođenje određaba o higijensko-tehničkoj zaštiti kontrolira i da se sve ustanove zakona o inspekciji rada, a naročito one koje se odnose na ustanovljene specijalne inspekcije rada čim prije i integralno sprovedu i da se što skorije pristupi sprovođenju u život zakonske odredbe o osiguranju radnika u starosti, iznemoglosti i smrti.« Konferenciju članova, koja je održana 16. veljače 1930. godine izvijestila je Centralna uprava da je Savez postao član Internacionalne tekstilnih radnika čije je sjedište bilo u Londonu. Početkom travnja 1930. objavile su beogradske *Radničke novine* pismo koje je uputio STRJ upravi Sekcije tekstilaca u sklopu Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije i upravi Sekcije tekstilaca u sklopu Općega radničkog saveza Jugoslavije. U pismu se sekcije tekstilaca nazivaju skelama i ćuprijama preko čijih se leđa na razne načine nestručne organizacije među sobom bore za članstvo. Stvaranjem Saveza tekstilnih radnika ti nestručni savezi rovare protiv njega i stvaraju razdor, svađu i mržnju među tekstilnim radnicima. Savez tekstilnih radnika nasuprot takvom radu bori se za »jedinstvo, slogu, ljubav i bratstvo sviju nas tekstilnih radnika i radnica Jugoslavije, jer to nam nalažu podjednaki uslovi rada u radionici i teške ekonomske prilike u kojima živimo, i najzad, životna pitanja koja tangiraju ne samo nas tekstilne radnike već i cjelokupnu radničku klasu.« Najzad, Savez u skladu sa zadacima koji su mu postav-

⁴⁶¹ *Radničke novine*, Beograd, 5. i 19. IV, 26. VII 1929; *Radnički glasnik*, 1. V 1929.

ljeni pri osnivanju poziva »drugarske Uprave gorc imenovanih sekcija da 6. travnja dođu na razgovor o mogućnosti ujedinjenja svih radnika zaposlenih u beogradskoj tekstilnoj industriji u jednu jedinstvenu organizaciju«. Naravno, razgovoru se pozvane sekcije nisu odazvale. Na konferenciji Saveza, održanoj 25. svibnja 1930, referent je u ime Glavnoga radničkog saveza Srbije bio Milorad Belić, a na konferenciji 15. lipnja 1930. istupa predsjednik Glavnog radničkog saveza P. Lazarević. Predsjednik STR u to vrijeme bio je Milenko Jasnić, tkalac, a sekretar Stanislav Popović. Na svim konferencijama održanima u to vrijeme nastupa s referatima Nastas Vulović. Polugodišnju skupštinu održao je Savez 6. srpnja 1930. Iz izvještaja Nastasa Vulovića vidi se da je Savez uspio da u sedam tvornica postavi svoju organizaciju, tako, npr., u štofari, trikotaži, platnari, svilari, »Moraviji«, »Šumadiji« i u Fabrici kravata »Federer i komp.«. Na polugodišnjoj skupštini Centralna je uprava popunjena. Nova uprava STRS konstituirala se ovako: predsjednik Milenko Jasnić, potpredsjednik Toša Višnjić, sekretar Stanislav Popović, blagajnik Nastas Vulović. Članovi Upravnog odbora bili su: Franja Gel, Franja Kaler, Jelica Mičić, Zagorka Samardžić i Sava Zdravković, svi tekstilni radnici iz Beograda. U finansijsku kontrolu ušli su Branko Milošević, Đoka Vučeta iz Beograda i Stevan Ivančević iz Leskovca.

Na konferenciji, održanoj 20. srpnja 1930, istaklo se da je Savez zatražio od Radničke komore i Inspekcije rada da se osnuje komisija koja bi provela anketu po svim tekstilnim poduzećima koje bi trebale vlasti osigurati da se uvjeti rada i život tekstilnih radnika i poboljša. Na vijeću uprava sekcija tvornica »Šumadija«, Platnare, tvornice kravata, štofare, Beogradske tekstilne industrije i Centralne uprave STR koje se održalo 7. kolovoza 1930. godine napadnuti su »nestručni savezi«. Opći radnički savez i Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika koji »kleveću STR i pred vlastima šire laži«. Vijeće je u povodu toga usvojilo rezoluciju koja je upućena ministarstvu socijalne politike. Na zboru tekstilnih radnika, koji je održan 7. rujna u Domu Radničke komore govorio je sekretar saveza Branko Mihailović, pletački radnik, a Nastas Vulović govorio je o pomoći Saveza nezaposlenim članovima. Zbor je osudio pojavu »nazovi radničkih nacionalnih organizacija, čiji je zadatak da u redovima klasno orijentiranih radnika unose pomutnju«. Na sjednici Centralne uprave, 5. listopada, isključen je iz Centralne uprave Toša Višnjić, jedan od organizatora Saveza. Na konferenciji 12. listopada javljaju se

kao glavni referenti pletački majstor Branko Milošević koji traži intervenciju Inspekcije rada radi poboljšanja položaja tekstilnih radnika i Josip Beker koji je govorio u ime Glavnoga radničkog saveza.

Konferencija tekstilnih radnika raspravljala je 21. prosinca 1930. o namjerama Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata i njezgovih vođa da »ograniče slobodu radničke misli i volje, da se radnički sindikati fažiziraju i stvore prinudni sindikati nad kojima bi oni imali monopol. Tu namjeru jugoslavenskih nacionalnih sindikata podupiru i poslodavci koji u njima vide svog prijatelja«. U prihvaćenoj rezoluciji kaže se: »Mi tekstilni radnici i radnice nemamo nikakvih potreba, a niti hoćemo da se stvaraju ma kakve organizacije protiv volje samih radnika. Mi nećemo biti ničija moneta za potkusurivanje špekulantskih ciljeva i ambicija. Mi tražimo punu slobodu radnika da se mogu sami opredjeljivati u koju će se organizaciju učlaniti.« Godišnju skupštinu održao je STRJ 25. siječnja 1931. Prema izvještaju Savez je imao dvije podružnice i tri platista s ukupno 115 članova. Centralna uprava je do 1931. vršila i funkciju uprave podružnice u Beogradu. Poslije godišnje skupštine saveza osnovana je u Beogradu podružnica koja je 1. veljače izabrala upravu u sastavu: predsjednik Todor Lazarević, sekretar Dragoslav Ilić, blagajnik Andrija Davidović, članovi uprave Olga Jolić i Sofija Smoljanović. Članovi finansijske kontrole: Luka Cerkez i Dragomir Damjanović.

Početkom 1931. godine održan je zbor kojemu je prisustvovalo »preko 300 članova STRJ«. Referenti su bili: Nastas Vulović i Milorad Belić, sekretar GRS-a koji je rekao da »STRJ, čiji porast članstva dokazuje da je u dobrom putu, na kojem treba istrajati u svojoj aktivnosti«.⁴²

Mjesna organizacija (podružnica) Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije u Zagrebu

U Zagrebu se podružnica Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije počela stvarati odmah poslije prvih javnih nastupa STRJ u Beogradu, 1929. godine. Planiralo se osnivanje sindikalnih podružnica i uspostavljanje oblasnog sekretarijata za Hrvatsku i Slavoniju, o čemu se vodila prepirka između Saveza privatnih namještenika Zagreb i Centralne uprave STRJ. Na

⁴² Radničke novine, Beograd, 8. XI 1929; 21. II, 7. III, 4. IV, 6. i 20. VI, 11. i 25. VII, 15. VIII, 12. IX, 10. i 17. X 1930; 13. II, 10. IV 1931; Radničke novine, Zagreb, 4. VII 1930

osnivanju STRJ u Hrvatskoj radilo se u početku mimo i bez znanja Pokrajinskog odbora URSS-a, jer su se u njemu nalazili i predstavnici ORS-a, koji je, kao što je poznato, reflektirao na to da bude isključivi organizator industrijskih radnika, u prvom redu drvne i tekstilne industrije. Tako npr. Stjepanu Colneru, sekretaru Saveza privatnih namještenika Zagreb, Savez tekstilnih radnika Jugoslavije piše 17. kolovoza 1929. dopis da im pošalje 100 komada pristupnica.⁴³ U vezi s dopisom Colnera od 22. srpnja 1929. Centrala STRJ javlja: »Na kraju Vas možemo izvjestiti da u pravilima nismo predvidili oblasne odbore, to smo ostavili da izradimo zajednički s delegatima podružnica iz pokrajine. Zato, čim budu formirane podružnice koje su u projektu kod Vas, mi ćemo odmah sazvati Plenum na kome ćemo izraditi pravilnik Saveza i odrediti djelokrug rada Oblasnim odborima.«⁴⁴ Podružnica Saveza tekstilnih radnika u Zagrebu osnovana je tek u listopadu 1930. Prvi u štampi zabilježen sastanak podružnice bio je 23. listopada 1930. Na njemu je Milica Topalović podnijela referat o organizaciji žena radnica. Na sastanku se govorilo o položaju tekstilnih radnica te je rečeno da je u mnogim tvornicama uvjet da radnice budu primljene na posao ili da na poslu ostanu, njihovo prostituiranje s poslodavcem ili njegovim povjerenicima. Zakonskoga otkaznog roka malo u kojoj tvornici ima. U mnogima je radno vrijeme neograničeno. Radničke nadnice ne mogu biti niže. U nekim su tvornicama drsko uveli uzimanje radnice na 14-dnevnu besplatnu probu. Razumije se da se poslije te probe kao nepogodne otpuštaju, pa se onda uzimaju druge. Tako poslodavci dolaze do besplatne radne snage. Na sastanku je konstatirano da se u 18 zagrebačkih tvornica tekstila radi na potpunom organiziranju zaposlenih radnika. Gotovo svi radnici jedne tvornice trikotaže pristupili su u STRJ. U nekoliko njih su postavljene njene osnove, a u »velikoj većini tvornica radnici su se pokrenuli i zagrijali za nju«. U upravu podružnice izabrani su: predsjednik Viktorija Kos, sekretar Josifa Gondek, blagajnik Antonija Grdan, članovi odbora: Julijana i Rok Slaniček. Financijsku kontrolu činili su: predsjednik Josipa Ječ, članovi Ana Blakšić i Marija Matijašić.⁴⁵

Sindikalni sastanci tekstilnih radnika, skupštine i konferencije bili su izvori iz kojih su se crpile informacije o stanju u pojedinim po-

⁴³ IHRPH, Arhiv, STRJ — 1, 18. III 1929.

⁴⁴ Isto, 2. VIII 1929.

⁴⁵ *Radničke novine*, Zagreb, 26. i 31. X, 28. XI 1930; *Radničke novine*, Beograd, 14. XI 1930.

dužecima, zauzimali stavovi, postavljali zahtjevi, donosile odluke o intervencijama tamo gdje su bile nužne, o tome što treba obaviti u radničkoj štampi, kakve zajedničke akcije treba poduzeti. »Za primjer o radnim prilikama u tekstilnoj industriji uzeli smo jednu trikotažu koja u cjelosti upošljava 350 radnika. Ta tvornica isplatila je mjeseca travnja 1929. godine svojim radnicima 258.044 dinara, to će reći da je jedan radnik zaradio prosječno mjesečno 737,26 dinara. Prosječno je dakle, zarada iznosila na sat 3,48 din, na dan 30,71, na nedjelju 184,26 dinara. Ako radnice uposlene u poduzeću podijelimo na kvalificirane, nekvalificirane i šegrtice i ako ih podijelimo po spolu, dobit ćemo ovakovu sliku: 232 kvalificirana radnika imala su prosječno din 3,91 na sat ili 751,44 mjesečno; 116 nekvalificiranih radnika imalo je prosječno 3,72 na sat ili 714,96 mjesečno; 2 šegrtice imala su prosječno 2,12 na sat ili 408 mjesečno; po spolovima vidimo da je 257 muškaraca imalo prosječno 3,94 na sat ili 756 mjesečno; 93 žene imale su prosječno 3,46 na sat ili 663,60 mjesečno. Mogu li se zamisliti bijedniji uslovi za život? S ovom svotom ne može se dobiti pristojan stan za jednu porodicu na krajnjoj periferiji grada. Njome se ne može ni živjeti ni umrijeti.«

Međunarodni biro u Zenevi uputio je, kao i ostalim državama, i jugoslavenskoj vladi upitnik o tekstilnoj industriji. Tražili su se odgovori na pitanja o položaju radnika, radnom vremenu, radničkom osiguranju i uvjetima rada. Prema odgovoru vlade, prosječne zarade u tekstilnoj industriji u Jugoslaviji iznosile su od 3,72 do 3,94 dinara na sat što uz satni rad iznosi od 25 do 32 dinara na dan. U tekstilnoj industriji sve se više koriste priučeni radnici. Otuda je za poslodavca u tekstilnoj industriji sve manje potreban kvalificirani radnik. Plaće kvalificiranih i nekvalificiranih radnika približile su se, što je STRJ dokazivao slijedećim podacima:

Struka	Broj radnika	Prosječna zarada u dinarima	
		satna	mjesečna
pletači	124	4,27	819,84
krpačice	19	3,52	675,84
špulerke	22	4,66	894,48
glačarke	3	3,96	760,56
NKV radnice u tvornici	2	4,37	820
NKV radnice u skladištu	8	5	960
ložači	3	4,79	919,92
NKV radnice u tvornici	5	4	724,80
čuvar	6	6,25	1.200
radnice u apreturi	40	3,06	587,28
radnici u kartonaži	8	3,01	578,28

Struktura	Broj radnika	Prosječna zarada u dinarima	
		satna	mjesečna
stolari	1	5	960
pomagačice	1	2,25	432
pregleđačice	1	2,50	480
pregleđač	1	5	960
bravari	3	5,96	1.144,56
nanizači	1	3,14	600
šegrti u bravariji	2	2,12	408
krojači	103	3,39	651,60
šivačice	1	3,12	600
nadzornica	1	6,25	1.200

Čitave stare tvornice demontirane su u Poljskoj, Austriji i drugim zemljama pa su prenesene i ponovno montirane u Jugoslaviji. One, naravno, nisu mogle konkurirati suvremenim tvornicama u inozemstvu. U Jugoslaviji su mogle opstati zbog visokih carina i niskih nadnica radne snage što je vidljivo i iz slijedećih podataka:

Mjesečna zarada u din	Broj radnika	% radnika
360	5	1,43
408	2	0,57
432	23	6,65
480	20	5,70
528	15	4,28
552	1	0,28
600	65	18,57
648	5	1,43
720	55	15,71
768	52	14,85
840	11	3,08
912	1	0,28
960	70	20,0
1.080	13	3,81
1.152	1	0,28
1.200	11	3,08

Prosperitet tekstilne industrije do 1930. godine bio je vrlo velik. Za kratko vrijeme podigao se velik broj novih industrijskih poduzeća. Izrađivali su se raznovrsni proizvodi i svakim se danom smanjivao uvoz tekstilne robe. Prosperitet ove industrije mijenjao je lice čitavih krajeva u kojima su se pojavili tvornički dimnjaci. Čitave armije ljudi vezale su svoj život za ovu djelatnost. Tekstilna industrija se razvila u cijeloj zemlji, a osobito snažno u Sloveniji, Zagrebu i njegovoj neposrednoj okolini. Tu je u promjeru od 100 km podignuto za kratko vrijeme oko 80 tvornica koje su zapošljavale više od 30.000 radnika. Najveće su bile između Varaždina, Zagreba i Karlovca. Ovdje se industrija koncentrirala računajući na jeftinu radnu snagu iz Zagorja, Međimurja i Like, a ta je kalkulacija s jeftinom radnom snagom omogućila i rad zaostalim industrijskim postrojenjima. U Zagrebu je

95 posto radnica u tekstilnoj industriji rođeno izvan Zagreba. »Zagrebačka sirotinja izbjegava da se zaposli u tekstilnoj industriji, jer su ovdje plaće tako male da onaj tko želi stanovati u Zagrebu ne može da plaća ni najbjeđniji stančić a da mu uz to ostane za život. Ima mjesta gdje su radnice plaćene od 50—90 dinara nedjeljno.«

»Prosječna zarada u tekstilu iznosi 20 dinara dnevno. Ta zarada nije dovoljna da se sa njom normalno živi. No, ni ta zarada nije svima osigurana kroz cijelu godinu. Malo se radnica može pohvaliti da ima posla preko cijele godine. One rade 12 i 14 sati dnevno. Osamostalno radno vrijeme omogućilo bi podjednaku zaposlenost radnika i radnica kroz cijelu godinu. Provođenje osamostalno radnog vremena mora biti najvažniji zadatak organizacije tekstilnih radnika. U tom pravcu ona je već obavila ogroman posao. U trima tvornicama već se striktno provodi 8-satno radno vrijeme. U tvornicama 'Lacet', 'Zlatno jagnje', u trikotazi Terezije Pavelić 'Silk' i u tvornici 'Klaici i Majder' na putu je također zavođenje normalnog radnog vremena.« Zakonski propisi predviđali su nadnicu za osamostalno radno vrijeme. Prekovremeni se rad dozvoljavao samo u izuzetnim okolnostima, uz dozvolu Inspekcije rada, i taj se rad morao plaćati 50 posto više od normalnog rada. Primjer kako su poslodavci izigrali ovu odredbu vidimo iz izjave radnika, koju su bili prisiljeni potpisati: »Potvrđujem primitak gornjeg iznosa kao potpunu naplatu do 24. VII 1930. prema utanačenoj plaći u kojoj je prekovremeni rad plaćen paušalno. Zagreb dne 26. VII 1930.« To je primjer iz tvornice »Zvono« na Zavrtnici. Obaranje radničkih nadnica u tekstilnoj industriji bila je opća pojava. O tome dovoljno jasno govori sadržaj isplatne cedulje jedne zagrebačke tvornice tekstila. Radnica je za punih šest radnih dana u tjednu između 26. rujna i 1. listopada zaradila ukupno 99,50 dinara. To je zaradila u akordu i to: 26. IX 24 dinara, 27. IX i 28. IX po 9 dinara, 29. IX 16 dinara, 30. IX 23,90 i 1. X 17,60 dinara. U svim se tvornicama plaća prevodila u akord i »tamo gdje za njega nema nikakve osnove, a snižavanje akordnih stopa ide do čistog apsurdna«. Zagrebačka tvornica »Gaon« za isti je posao snizila akordnu stopu sa 16 dinara na 50 para u vremenskom razmaku od nepune godine dana. U toj su se tvornici radnici primali na pokus osam dana, i, ako su bili primljeni, kroz godinu i pol do dvije godine, vode se kao novi i imaju plaću od 20—25 dinara na dan. Rad u tvornici je većinom akordni. Akord je uveden i tamo gdje ga prije nije bilo, a tarife su izračunate tako da radnici uz velik napor

i u najboljem slučaju mogu zaraditi od 20 do 25 dinara. Pa i takva se radnica smanjuje čestim prekidanjem posla ili premještanjem na neko drugo mjesto, a da im se taj posao ne računa u akord. I umjesto da radnica primi mjesečno 120—150 dinara, koliko bi dobila da se za jedan posao stalno veže, ona dobije 70—80 dinara. U »rašel« odjeljenju »desi se da je dobar materijal, da stroj ispravno radi i da radnica prebaci 30 dinara. Odmah se zatim pojavljuje činovnik, koji kontrolira proizvodnju i pošto smatra da to nije realna zarada, samovoljno je smanjuje. Kad radnica uvađa novi materijal što traje 4 do 10 sati, vrijeme uvađanja joj se uopće ne računa u zaradu. Kad se radnice prebacuju iz jednog odjeljenja u drugo, zato što u tom drugom odjeljenju ima više posla, taj posao u drugom odjeljenju im se uopće ne računa u zaradu. Isto tako, ako je stroj neispravan one ne dobivaju nikakvu naknadu za izgubljeno vrijeme. Čak se dešava da su radnice optužene da su one stroj pokvarile, pa im se ukida od zarada. Dnevno su se događali takvi slučajevi i u odjeljenju »ketel« strojeva. U »štrikeraju« radnice su plele čarape na dva stroja odjedanput. Jedan stroj bi u najboljem slučaju izbacio jedno i po tuce čarapa. Tuce se plaćalo 12 dinara. U najboljem slučaju, uz maksimum snage i koncentracije radnica je mogla zaraditi 36 dinara, ali kako ona na jednom materijalu radi dva dana, a za drugi materijal i drugi uzorak treba preuređivati stroj, a to preuređenje traje četiri do 10 sati, ona nije mogla ostarviti veću zaradu od 20 dinara dnevno. »Standard« automati izrađuju ženske patent čarape. Radnica radi na dva stroja. Jedan stroj izradi najviše dva tuceta, koja se plaćaju po 4 dinara. U najboljem slučaju na ovom poslu radnica zaradi 16 dinara dnevno. Sistem akorda koji je proveden u cijeloj tvornici izračunat je tako da radnica ni glavu ne može da podigne.«

Tri tvorničara čarapa, »Gaon«, »Sauerbrunn« i »Kohn«, sklopili su sporazum prema kojem radnika kojeg jedna tvornica otpusti druga neće primiti na posao. Radnicima je bilo zabranjeno svako organiziranje. Bili su počeli progoni radnika. Tako, npr., Tvornica C. D. »Gaon« baš u vrijeme kada se primaju novi radnici i kada se posao počeo razvijati, otpušta radnice koje su direktori Levi i Hiršl vidjeli da dolaze na sastanke organizacije. Oni su se postavili pred ulaz u organizaciju i motrili tko će da uđe. Koga su zabilježili bio je izbačen s posla. Tako su otpuštena dva podmajstora i pet radnica »a ostalima izjavio da im ovaj puta prašta, ali slijedeći put da će biti otpušteni ako budu išli u organizaciju.«

Brača Holzner poručili su radnicima da će svakoga izbaciti s posla tko bude pristupio u STRJ. Vlasnik »Laceta« je svog istom oslobođenog tkalca jednostavno otpustio, saznajući da je bio u organizaciji s riječima »neka ti organizacija nađe posla«.⁴⁶⁶

Navodimo samo neke tužbe podružnice Saveza tekstilnih radnika Radničkoj komori Zagreb zbog kršenja osamsatnog radnog vremena. Po tim tužbama tekstilno poduzeće »Silk« u Supilovoj ulici radi 10—16 sati dnevno. U tvornici »Hann i Nettel« u Branimirovoj ulici zaposleni radnici rade 10, 12 i 14 sati na dan. U tvornici »Grivičić« u Cankarevoj ulici radno vrijeme je 56 sati tjedno. Radi se pet dana po 10 sati, a subotom šest sati. Prekovremeni rad se ne plaća. U tvornici »Svila« u Zlatarevoj ulici radno vrijeme je 10 sati. U poduzeću »Laceta«, Savska cesta 52, redovito se radi 10 i više sati dnevno. U tekstilnom poduzeću »Josip Križan«, Draškovićeva ul. 11, radi se dnevno 10 i više sati. U tekstilnom poduzeću »Klačić i Majder«, Langov trg 3, radi se dnevno 10 i više sati. U Zagrebačkoj tekstilnoj industriji, Draškovićeva 58, radi se 10 sati dnevno. Tvornica »Polak i Spitzer«, Vinogradska ul. 8a, radi 12 i do 16 sati dnevno; »Ignac Knačker« na trgu Kralja Petra radi po 16 sati. Pletiona čarapa »Ivan Braunstein« u Branimirovoj ulici broj 43 radi redovno 10 sati na dan. U tekstilnoj tvornici »Zlatno janje«, Maksimirska cesta broj 34, radnice su radile stalno od 11 do 14 sati dnevno. Kada je podružnica podnijela tužbu zbog kršenja propisa, poslodavac je u prisustvu advokata dra Ante Rosandića pozvao radnice da potpišu izjavu da su za prekovremeni rad dobivale 50 posto nadoplatka iako to nije bila istina. One radnice koje su se nećkale da potpišu izjavu, iako su je potpisale, bile su otpuštene.⁴⁶⁷

U Zagrebu je od 57 tekstilnih poduzeća industrijskog karaktera 40 radilo po 10—16 sati. Akcija koju je pokrenuo Savez tekstilnih radnika za uvođenje osamsatnog radnog vremena dala je dobre rezultate. U brojnim je poduzećima takvo vrijeme uvedeno. Većina poduzeća u kojima je kontrola radnog vremena bila slabija, nastojala je da uvede petodnevni radni tjedan i to tako da se četiri dana radi po 10 sati, a peti po osam. Podružnica je nekoliko puta podnosila prijavu protiv zagrebačke tvornice »Silk«, da se u njoj radi 10 sati. Komisije i kontrole su naređivale poduzeću da se pri-

⁴⁶⁶ *Radničke novine*, Zagreb, 21. III, 18. IV, 16. V, 7. 14. i 21. XI, 5. 12, 19. i 24. XII 1930; 9. I, 23. II 1931.

⁴⁶⁷ IHRPH, Arhiv, STRJ, k-3, 5. V, 12. V, 13. V, 15. V, 16. V, 17. V, 18. V, 26. V 1931.

država zakonom utvrđenog radnog vremena, ali bez uspjeha. U tvornici su radile dvije smjene. Prva od četiri sata ujutro do 14 sati, a druga od 14 do 24 sata. Pored »Silka«, organizacija je podnijela prijave i protiv tvornica »Klaid i Majder«, »Dukra«, »Goldštajn«, »Holzner«, »Zlatno janje«, »Iris«, »Lacet« i poduzeća »Ignjaca Knackera«, tvrdeći da se u njima radi 10, 12 pa i 16 sati. Zbog toga je podružnica isticala kao svoj primarni zadatak akciju za uvođenje osamsatnog radnog vremena. Isto je tako vodila borbu protiv besplatnog čišćenja strojeva, kao što je, npr., bilo u Zagrebačkoj tvornici vrpca gdje se od radnika tražilo da u propisanom radnom vremenu isključivo proizvode, a čišćenje strojeva i prostorija obavljaju potpuno besplatno nakon radnog vremena. Organizacija je tužila upravu tvornice braće »Holzner« koja je tjerala radnike da jedan sat dnevno besplatno čiste strojeve. Koliko su se inatili poslodavci u vezi s radnim vremenom vidi se po tome što je spomenuto poduzeće »Holzner« na upozorenje banske uprave zbog prekovremenog rada, smanjilo rad na 40 sati. Time su bile smanjene i nadnice radnika.

Organizacija je vodila borbu i protiv pri-ganjača na poslu koji su većinom bili strani radnici. Poslodavci su, usprkos tome što je postojalo domaćih stručnjaka za odgovarajuća radna mjesta, zapošljavali inozemne radnike, koji su više zavisili od poslodavaca. Kada su bili prisiljeni da pozivaju domaće stručnjake na rad, tražili su od njih tri mjeseca besplatnog rada (probni rok). Kako nitko nije htio prihvatiti te uvjete, tvorničari su izjavljivali vlastima da domaćih radnika te struke nema. Pravile su se i razlike u plaćama između domaćih i stranih radnika. Tako se za isti akord domaćim radnicima plaćalo 10 dinara, a strancima 19. Za isti stručni posao koji su stranci obavljali za 26 dinara, domaći su dobivali 15.

U tekstilnoj tvornici »Sauerbrunna« u Zagrebu radnici su plaćeni na sat, ali je poslodavac pokazivao stalnu težnju da pređe na akordni sistem rada. U vezi s tim dolazilo je neprekidno do sukoba. Podružnica Saveza tekstilnih radnika više puta je intervenirala zbog ponašanja direktije prema radnicima i pitanju nadnica. U poduzeću »Svila« u Zlatarskoj ulici poslodavac je tražio od radnika pismenu izjavu u kojoj se odriču otkaznog roka. Pošto su radnici bili organizirani, to su odbili. Direktor tvornice tekstila »Grivičić« u Zagrebu zatražio je od radnika dan potpišu izjavu u kojoj se daje ovlaštenje upravitelju da može kažnjavati globom od 100 dinara za nedisciplinu te da će radnik nadoknaditi štetu koju poćini. Budući da su radnici odbili da potpišu

izjavu, bili su otpušteni. Podružnica je uspjela da tu izjavu poništi, a otpuštene vrati na posao. U tvornici Mavre Rossnera koja je nosila naziv »Elasticum« poslodavac je organizirane radnike proglašavao komunistima ili je uz pomoć lažnih svjedoka tvrdio da krađu, pa ih je progonio kao lopove. Kako se izrabljivalo u toj tvornici vidi se i na primjeru jednog radnika koji je stupio na posao 1. travnja 1931, s tjednom plaćom od 140 dinara. Kako se radilo najčešće po četiri dana u tjednu dobivao je plaću od 100, a vrlo često i 70 do 80 dinara. Tako je radio do listopada, pa je otpušten. Da ne mora platiti otkazni rok poslodavac se s njime nagodio da će mu povisiti plaću za 20 dinara na tjedan. U međuvremenu je radnik radio prekovremeno pa je potraživao naplatu za 136 sati za 50 posto uvećanu od normalne. Otpušten je bez otkaza te je pokrenuo parnicu protiv firme. »Radnik je plaćao za stan i hranu 120 dinara. Svaki tjedan ostao je 20 dinara dužan. Može li se ovako živjeti?« — pisale su *Radničke novine*. Primjer zarada jednog odraslog radnika s brojnom obitelji karakterističan je primjer ekonomskog položaja radnika. Isplatna cedulja za 48 sati rada glasi: bruto zarada 138 dinara, odbici za okružnu blagajnu 8,28 dinara, globe 23 dinara, stan sedam dinara, šteta 60 dinara, čista isplata iznosi 38,72 dinara.⁴⁸ Na takvim i sličnim primjerima razvijala je podružnica svoju djelatnost. Ona je intervenirala i zbog postupne redukcije nadnica, sad jednim a sad drugim grupama radnika. Reduciranje nadnica bilo je organizirano, dogovoreno pismenim utanačenjem između poslodavaca.

STRJ je, nadalje, u nekoliko tvornica pristupio postavljanju radničkih povjerenika. Tako su 10. siječnja 1931. na sastanku radnika tvornice Mavre Sauerbrunna izabrana tri povjerenika i tri zamjenika po skraćenom postupku. U Tvornici za pamučnu industriju »Her-man Polak i sinovi d. d.« Zagreb izabrani su radnički povjerenici 12. veljače 1931. godine, u »Svili«, industriji tekstila i u tvornici »Gaoon« izbori su održani 5. veljače 1931. godine. Poslodavci su tim izborima pružali tako ogorčen otpor da su obustavljali rad tvornica kako bi spriječili izbore. To se dogodilo u tvornici Johana Kurta »Zlatno jagnje«, koji je 24. siječnja dobio nalog od Inspekcije rada Savske banovine o osnivanju izbornog odbora za izbor radničkih povjerenika. Industrijalac je 27. siječnja otpustio predsjednika izbornog odbora Đuru Nikolića. Na intervenciju Radničke

⁴⁸ *Radničke novine*, Zagreb, 13. II, 13. III, 10. i 17. IV, 1. 8. i 15. V, 5. i 26. VI, 10. VII, 7. i 28. VIII, 18. IX, 23. X 1931; 1. 15. i 22. I, 26. II 1932.

komore poslodavac je kategorički izjavio »da svoje poduzeće ne da boljše vizirati i huškati radništvo protiv sebe i da nema odluke, koja će njega prisiliti da otpuštenog ponovno primi na rad, pa makar ga to stoji bilo koliko novaca, u krajnjem slučaju će radije zatvoriti tvornicu«. To je i učinio. Zatvorio je tvornicu. U travnju je »Zlatno jagne« ponovo počelo raditi, uveden je osamsatni radni rad, a radnik Đuro Nikolić opet je primljen na posao. Tvorničar Johan Kurt izjavio je zapisnički da nije više protivan da radnici i kod njega izaberu svoje povjerenike. U Prvoj domaćoj tvornici konca d. d. »Unitas«, Jukićeva 14, izabrali su radnici i činovnici jednog povjerenika. U tvornici braće Holzner radnički su povjerenici izabrani u lipnju 1931. godine.

Svoj prvi zbor održala je podružnica STRJ Zagreb 20. siječnja 1931. godine u povodu donošenja Nacrta zakona o socijalnom osiguranju »Sala radničke komore« — pisale su novine — »bila je malena da primi sve tekstilne radnike i radnice, koji su htjeli da čuju izlaganje o novom zakonskom nacrtu i da učestvuju u diskusiji i glasanju o rezoluciji. Dočena je rezolucija, koja je jednoglasno usvojena i poslana Ministarstvu za socijalnu politiku, svim forumima našeg pokreta, Radničkoj komori i Centralnom sekretarijatu radničkih komora u Beogradu.«

6. ožujka iste godine u prostorijama gostionice »Tramvaj« održan je sastanak radnika zaposlenih u tvornici »Herman Polak i sinovi«. Cilj je sastanka bio da se radnike upozna s institucijom radničkih povjerenika i da se neorganiziranim radnicima objasni potreba stupanja u organizaciju. Tom prilikom pristupilo je u Savez tekstilnih radnika Jugoslavije više od 200 novih članova. U srpnju 1931. godine podružnica je imala oko 400 članova.⁴⁸⁹

Poslije istrajnih i mnogobrojnih sastanaka, organizacija STRJ u tvornici »Herman Polak i sinovi« uspjela je obuhvatiti veliku većinu radnika. To se odmah zapazilo na reakciji radnika prema reduciranju nadnica. Poslodavac je 3. veljače izvjesio plakat u kojem je najavio skidanje radničkih plaća. Na to su radnici odmah obustavili posao. Tek kada je plakat skinut i poslodavac odustao od redukcije nadnica, posao je nastavljen. Podružnica je 25. veljače 1931. godine dostavila zahtjeve upravi tvornice za tarifno reguliranje odnosa između radnika i poslodavca. Tom zahtjevu se pridružio i Savez privatnih namještenika za svoje članove. Poduzeće je do tada, na osnovi »naučnih obra-

zaca i iskustva Masarikove akademije rada«, te na osnovi izučavanja osobnih sklonosti i sposobnosti radnika, organiziralo rad i sistem plaćanja. Akordni posao koji se plaćao prema toj metodi bio je toliko složen da radnici nisu znali ni koliko su radili ni zaradili. Pored toga poduzeće je uvelo otkaz bez roka. Radnik koji se vratio iz bolnice nije se više primao na posao. Zbog grešaka na robi, koju bi ustanovila radnička kontrola, radnici su se kažnjavali s pet do 45 dinara. Podružnica je na pregovore s poslodavcima došla sa slijedećim podacima: od 266 platnih cedulja radnika koji rade u akordu (bez namještenika i majstora) analizom podataka došlo se do slijedećih rezultata: 266 radnika zaradilo je za 49 sati rada 42.127,22 dinara, a dobilo je po odbitku poreza socijalnog osiguranja ukupno 39.474,82 dinara. Radnik ili radnica prosječno bi zaradili bruto 158,37, a neto 148,40 dinara. Radnička zarada na sat iznosila je 3,23 dinara. Od svih zaposlenih radnika 4,4 posto bili su muškarci, a 93,6 posto žene. Prosječna zarada radnika muškarca iznosila je 160,94 dinara bruto odnosno 152,11 dinara neto. Radnice su prosječno zaradivale bruto 158,25 dinara, odnosno 148,22 dinara neto. Ako se bruto zarade podijele po visini dobivene nadnice dolazi se do slijedećih rezultata:

Visina zarada u din	Muškarci		Žene	
	broj	prosječna zarada	broj	prosječ. zarada
do 100	2	54	34	81
više od 100	8	155,50	190	159,82
više od 200	2	279,57	30	233,40

Prema tome, do 100 dinara zaradivalo je 13,4 posto radnika, od 100 do 200 74,4 posto radnika a preko 200 dinara 12,2 posto radnika. Poslije pregovora u kojima su sudjelovali radnički povjerenici i Branko Tadić, sekretar podružnice Saveza tekstilnih radnika u Zagrebu, napravljen je 27. ožujka 1931. godine sporazum odnosno utanačenje po kojem se rad u akordu obračunavao na osnovi plaće od četiri dinara na sat. Pored toga bilo je utanačeno da u tvornici bude zaveden sedmodnevni otkazni rok, da se radnicima za vrijeme kada strojevi stoje plaća naknada od 1,85 dinara za one koji rade na dva stroja i 1,35 dinara za one koji rade na tri stroja, zatim da se svaki prekovremeni rad plaća 50 posto više od normalnog, da se ubistveni rad u ekspediciji ograniči u smislu zakona i da se cjenici za akord izrade i objave u svakom odjeljenju i za sve vrste rada u akordu. »Poslodavac je« — žalila se podružnica — »protiv organizacije upotre-

⁴⁸⁹ Isto, 16, 23, i 30. I, 20. III 1931; IHRPH, Arhiv. STRJ, k-2, 10, 22, 28, i 30. I, 2, i 28. II, 28. IV 1931; k-3, 22. VI, 31. VII 1931.

bio sredstva koja ni malo ne pokazuju lojalnost koju je organizacija u pregovorima do kraja granica pokazivala prema poslodavcu. Poslodavac je otpustio neke radnike.»

Do sporazuma između delegata Centralne uprave Saveza tekstilnih radnika i delegata toga Saveza s područja Hrvatske i Slavonije, po kojem se trebao u Zagrebu formirati Oblasni sekretarijat za STRJ, došlo je 29. rujna 1931. Na sjednici Centralne uprave Saveza, koja je održana 12. listopada 1931. godine u Beogradu, u prisutnosti predstavnika zagrebačkog pokrajinskog odbora URSS-a i sekretara podružnice STRJ Zagreb Branka Tadića, taj je stav potvrđen te je odlučeno »da se u Zagrebu obrazuje Oblasni sekretarijat za teritoriju bivše Hrvatske i Slavonije s Banja Lukom, bez Srijema«. Ta odluka ostvarena je 28. listopada 1931. na konferenciji održanoj u Zagrebu. U Pokrajinski sekretarijat ušlo je pet predstavnika podružnice STRJ Zagreb i po jedan iz podružnice Duga Resa i Osijek. Za predsjednika je izabrana Vika Kos, za sekretara Marija Sokičić, za blagajnika drugarica Matijašić, te odbornici Ivan Štrumberger iz Osijeka i Franjo Zupan iz Duge Rese. U to su vrijeme vlasti na području Hrvatske i Slavonije masovno progonile progresivno orijentirane radnike što je pogodilo i sindikat tekstilaca. Tako je u lipnju 1931. zabranjen sastanak tekstilaca u Orosavlju. Jakov Adam, delegat sekretarijata Saveza tekstilnih radnika iz Zagreba, došao je 23. kolovoza u Orosavlje da tamo formira mjesnu organizaciju Saveza. Pri izlasku iz autobusa dočekali su ga tamošnji žandari i otjerali šest kilometara pješice, po kiši, u Donju Stubicu. Sreski načelnik rekao mu je da on zna da je STRJ legalna organizacija, ali on stvaranje sindikalne organizacije u Orosavlju ne dozvoljava. Banska uprava, kojoj se sekretarijat STRJ žalio, javila mu je da je naredila sreskom načelniku da ne pravi smetnje radu Saveza. Međutim, vlasti su nastavile s progonom Saveza tako da su Marijana Sokičića, sekretara pokrajinskog sekretarijata STRJ, protjerali iz Zagreba. Usprkos tim progonima, Savez je nastavio s radom. U Zagrebu je, na primjer, vodio akciju za izbore radničkih povjerenika tako da su u tvornici »Grivičić« izabrani tri, a u tvornici »Gaon« izabrano je pet povjerenika u siječnju 1932. godine. Nakon izbora i u drugim tvornicama, 2. ožujka 1932. održan je sastanak povjerenika tekstilnih radnika u Zagrebu. Na sastanku je odlučeno da se sjednice povjerenika održavaju redovno i da se izabere povjereničko vijeće koje će voditi brigu o položaju radnika po tvornicama, agitirati lecima i usmeno. Skupština tekstilnih radnika održana je 28. svibnja

1932, a 11. lipnja održan je sastanak tekstilnih radnika. Na tim je skupovima referirao Ladislav Turković, član Mjesnoga međustrukovnog odbora URSS-a Zagreb.

Rad podružnice STRJ-a prestao je u trećem tromjesečju 1932. godine, kada su njeni članovi prešli u zagrebačku podružnicu Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika. To se dogodilo na temelju rješenja Pokrajinske konferencije URSS-a, donesenom u srpnju 1932. godine prema kojem se na području Hrvatske i Slavonije tekstilni i šivački radnici organiziraju u jedan sindikat: Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije (USSORJ), koji od 1933. godine vodi sve akcije među tekstilnim i odjevnim radnicima u Hrvatskoj i Slavoniji.⁴⁰⁰

Mjesna organizacija Saveza tekstilnih radnika u Dugoj Resi

»Domaća tvornica prediva i tkanja« d. d. u Dugoj Resi (današnja »Pamučna industrija«) bila je samo jednim dijelom u rukama domaćeg kapitala, pretežnim dijelom bila je u rukama austrijskog i čehoslovačkog. Akcionari su bili Prva Hrvatska štedionica i Jugoslavenska banka, no, većina akcija bila je u rukama bečke firme W. Abeles & Co. Toj firmi je pripadala i dugoreška tvornica čarapa »Mira«. Tvornica je podignuta 1884. godine kao predionica pamuka sa 5000 vretena, koja je kasnije dobila tkaonicu sa 60 razboja, bjelionicu i bojadisaonicu. Prvi štrajk u tvornici izbio je 20—28. veljače 1889. godine, a u njemu je sudjelovalo 400 radnika. Prilikom osnivanja podružnice STRJ u Dugoj Resi reklo se da se ta tvornica, u razmjerno kratko vrijeme, razvila u moćnu industriju koja zapošljava oko 2400 radnika. Ona se razvila, napredovala i održala, usprkos moćnoj industriji Češke i ostalih pokrajina bivše Austrije, ali njezin pravi prosperitet nastao je tek poslije ujedinjenja, kada su u našoj zemlji podignute jake carinske ograde i tvornica stavljena u monopolski položaj. Strani kapital u ovom poduzeću spasile su dvije najjače zagrebačke banke, kojima je po jeftinoj cijeni prodan veliki paket akcija, kako bi poduzeće ostalo domaće, nacionalno poduzeće, ali je to bila mahinacija, jer su u vlasništvo i uprava ostali u rukama stranaca — moćnog »Alingera«.

⁴⁰⁰ Radničke novine, Zagreb, 9. I, 7, 20. i 27. II, 27. III, 3. i 10. IV, 12. VI, 28. VIII 1931.; 24. I, 11. III, 3. i 24. VI 1932.; IHRPH, Arhiv, STRJ, k-2, 25. i 27. II, 17. III, 2. 9. i 20. IV 1931.; k-3, 19. VI, 15. i 24. VIII, 29. IX, 3, 7, 25. i 30. XI 1931.

U ovoj je tvornici pred prvi svjetski rat radilo 95 posto gradskog stanovništva. Poslije rata zamijenili su ga seljaci iz bliže i dalje okolice Duge Rese. Konkurencija seljaka strahovito je srušila nadnice. Pritisak sa sela značajno je utjecao na vrijednost rada i život proletera u gradu. Bila je to već druga generacija vezana isključivo uz industrijski rad. Srozavanje nadnica zahvatilo je i kvalificirane radnike, koji su živjeli u tvorničkoj koloniji, i namještenike. U Dugoj Resi »nitko živ ne zna pošto radi i koliko će zaraditi. Svatko se mora pomiriti sa onim što dobije na kraju nedjelje. Često puta to bude za punu nedjelju dana rada 30—40 dinara, katkad ništa, a katkad ostane dužan poduzeću za socijalno osiguranje. Prekovremeni rad se ne plaća. Radnici su natjerani u nehigijenske stanove i 'zbijeni kao haringe'. U malim sobicama živi po 10 ljudi. U taj tjeskobi se rađa i umire. Tu se živi, pjeva, svada, kuka. Već 10 godina ni izvana ni iznutra te prostorije nitko ne bijeli i ne popravlja. Poduzeće neće, a radnici nemaju novaca. Radnici su u stalnoj brizi za goli kruh i u stalnom strahu i da i to što imaju ne izgube. Taj strah od besposlenosti i bezizlaznosti održava ljude na ovom mjestu. A 'tekstilni baruni' to iskorištavaju. Radnici su gladni i bos, odijevaju se u prnje. Njihove žene i djeca nose zakrpe na zakrpi, žene pre-rano stare, pune jada i ogorčenja grube su i nepristupačne. Djeca su ispijena i blijeda, zaražena tuberkulozom i škrofulama«. U tkaonici u Dugoj Resi bilo je zaposleno 660 radnika, od toga 455 ženi i 205 muškaraca. Radnika je 640, a predradnika i majstora 20. Njihove prosječne zarade za 96 sati rada u 14 dana iznosile su za žene 224,90 din a za muškarce 231,39 dinara. Čista zarada na sat prema tome iznosila je za žene 2,34 din a za muškarce 2,36 din. Akordni sistem do iznemoglosti iscrpljivao je ljude, koji »za nagradu dobivaju toliko da ne mogu ni da žive ni da umru«. Prema tom sistemu radnici u tkaonici primali su za četrnaestodnevni rad:

Din	Broj radnica	Prosječna zarada	Broj radnika	Prosječna zarada
do 100	35	73,62	—	—
više od 100	112	156,67	45	149,29
više od 200	235	241,74	115	245,80
više od 300	75	332,36	25	312,43

20 majstora i predradnika primalo je za 14 dana rada 521,08 din.

Privredna kriza, koja je osiromašila seoskog i gradskog potrošača tekstila, utjecala je i na smanjivanje basnoslovnih dobitaka tekstilnih monopolista što ih je pokrenulo na opću redukciju personala i njihovih primanja na svim poslovima.

U takvoj situaciji radilo se na osnivanju podružnice Saveza tekstilnih radnika u Dugoj Resi. Ne može se reći da su radnici Domaće tvornice prediva i tkanja bili bez revolucionarnih i sindikalnih tradicija. Godine 1927—1928. bilo je od 2000 zaposlenih radnika 1400 članova Saveza radnika odjevne industrije i obrta Jugoslavije. Oni su vodili najteži i najduži štrajk u razdoblju između 1924. i 1928. godine. Osnivanje organizacije pripremalo se u podružnici Saveza privatnih namještenika u Dugoj Resi. Radnike se trebalo pridobiti za organizaciju izborom radničkih povjerenika. Sekretarijat STRJ Zagreb poslao je podružnici Saveza privatnih namještenika pismo u kojem apelira na podružnicu da tom pitanju posveti najveću pažnju i postojećim kritičkim vremenima. Sekretar zemaljske sekcije, kako se tada nazivao sekretirij, Branko Tadić putuje 25. siječnja u Dugu Resu da organizira izbore i legalizira podružnicu. 7. veljače 1931. godine u dvorani kina u Dugoj Resi održan je, kako su to novine javile, »dobro posjećen zbor, sazvan od Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije. Referent na zboru Branko Tadić izložio je novi nacrt Zakona o socijalnom osiguranju, poslije čega je donešena rezolucija koja je upućena nadležnom ministarstvu, radničkim ustanovama i višim sindikalnim forumima. Tom prilikom pretresalo se pitanje izbora radničkih povjerenika i pitanje sindikalnog organiziranja. Povjerenici će biti uspostavljeni jer će Savez Privatnih namještenika Jugoslavije u zajednici sa Savezom tekstilnih radnika istaći svoju listu, a organiziranje izbora će se pristupiti bez odugovlačenja. Prilike u kojima se radnici, naročito oni iz kolonije, nalaze same nukaju na stvaranje sindikalne organizacije.« Radi izbora radničkih povjerenika u Dugu Resu 28. veljače 1931. putuje Legrad, namještenik Saveza privatnih namještenika Jugoslavije (SPNJ), za kojeg je Tadić napisao da je »odličan i odlučan drug u koga možete imati puno povjerenje i na čiju pomoć možete bezuslovno računati«. Izbori za radničke povjerenike u Domaćoj tvornici predanja i tkanja pamuka d. d. Duga Resa provedeni su 8. travnja 1931. godine. U poduzeću je bilo zaposleno 196 radnika i 35 namještenika, koji su izabrali 16 povjerenika, od toga 13 radnika i tri namještenika.

Početak ožujka održana je skupština podružnice u čiju su upravu izabrani: za predsjed-

nika Franjo Župan, za potpredsjednika Milka Smičlarić, za sekretara Ivan Bašić, blagajnika Tomo Čubrčić, a za članove odbora Josip Čubrčić, Marija Ostaričević i Frane Podrekar. Podružnica je organizirala javni zbor 15. ožujka 1931. godine. O tom zboru pisale su novine da je bio izvanredno dobro posjećen te da je «odlučno podigao glas za saniranje žrtava besposlice i tražio od nadležnih vlasti da ovom najvažnijem problemu današnjice posvete najveću brigu».

Mlada sindikalna organizacija ubrzo se sukobila s poslodavcem zbog isplate nadnica. Poslodavac je samovoljno odredio da se nadnice isplaćuju svakih 14 dana iako su propisi nalagali da to bude tjedno. Na intervenciju radničkih povjerenika odgovorio je da će svoju otkud promijeniti samo ako ga na to prisile. Isti odgovor dao im je kada su tražili od njega da vide knjigu kazni i da im se objasni za što se te kazne upotrebljavaju. Podružnica je imala utisak da uprava tvornica namjerno stvara nezadovoljstvo među radnicima, jer je uvela naplaćivanje kupanja u iznosu od jednog dinara po radniku. O stručnim tkalačkim radnicima uprava nije vodila računa, u velikom je broju zapošljavala strance. Radnici su se otpuštali s posla čim bi se saznalo da imaju neke veze sa sindikalnom organizacijom. I slobodno kupanje u rijeci radnicima je ograničeno, jer je velik prostor ograđen i namijenjen samo kupanju gospode. Podružnica je ustala protiv nehaja uprave tvornice prema nesrećama na poslu koje su bile sve češće. Sekretarijat STRJ u Zagrebu poslao je pismo podružnici u Dugoj Resi u kojem se kaže: »Vi imate odbor, imate povjerenike, imate lice u podružnici i imate mogućnosti da vaše lokalne stvari riješavate i da se u svakoj prilici snalazite i vršite intervenciju... Mi ćemo sve učiniti da se pokret u Varaždinu i u Oroslavju podigne, da zagrebački lokalni pokret upotpuni i ojača... pa onda, kada pokret bude koliko toliko jak i postavljen svuda kao savez tekstilnih radnika istupit ćemo prema savezu tekstilnih industrijalaca i nametnuti im kolektivni ugovor... Pisali smo u novinama, fotografirali platne cedulje, pa ih je cenzura u Zagrebu i Beogradu zabranila.«⁴⁹¹

Na skupštini, koja je održana 7. lipnja 1931. godine, podneseni su izvještaji o intervencijama podružnice tekstilaca i metalaca zbog isplate zarade svakog tjedna. Radnici su obaviješteni o sadržaju već navedenog odgovora generalnog ravnatelja tvornice te su zaključili da će radnici i njihova organizacija morati ustrajati na tome da ga prisile da udovolji njihovoj

želji. Sastanak svih radničkih povjerenika i odbornika URSS-ovih organizacija u Dugoj Resi održan je 6. prosinca. Sastanku su prisustvovali Kuničić i Turković iz Zagreba. Oni su obrazložili prisutnima odredbe novog Zakona o radionicama i dali im nužne upute za dalji rad. Položaj radnika u Dugoj Resi ponovno je pogoršan. Uprava tvornice povisila je cijenu ogrjeva radnicima za 50 posto. Nadnice nisu dovoljne ni za kruh. Ima radnika koji pješake u tvornicu po deset sati, jer tvornica nije sagradila dovoljan broj radničkih stanova. O svemu se tome živo diskustiralo pa su doneseni zaključci koje su organizacije bile dužne da provedu.⁴⁹²

Izbori za radničke povjerenike održali su se 15. siječnja 1932. godine. Radnici su protestirali zbog povećanja doprinosa za bolesničku blagajnu i pokušaja poduzeća, koje je plaćalo uzdržavanje crkve u koloniji, da to izdržavanje prebaci na račun radnika. Objavljeno je reduciranje strojeva i zatvaranje jednog pogona. Krajem ožujka 1932. osvanuli su na oglasnim mjestima tvornice plakati koji su objaviti 50-postotnu redukciju rada, koja stupa na snagu 7. svibnja 1932. Rad se trebao ograničiti tako da jedna smjena radi jedan tjedan a druga drugi. Redukcija bi trebala biti privremena, dok direktori ne nabave potrebne devize za kupnju sirovina. Ako ne bi uspjeli nabaviti potrebne devize, pogon bi se zatvorio i 1600 radnika ostalo bi bez posla. Da to spriječe radnički povjerenici su, na osnovi odluke podružnice STRJ, intervenirali kod Radničke komore u Zagrebu, kod banske uprave, i na kraju, na trošak tvornice, otputovali u Beograd da kod nadležnih ministarstava pribave odobrenje za potrebne devize za tvornicu. Obećano im je da će se taj zahtjev ispitati i, ako se stvarno radi o nabavi sirovina, tvornica će dobiti devize. Nakon toga radnici su nastavili rad, a plakate o redukciji uprava tvornice je skinula. Javna skupština, na kojoj su radnici podrobno obaviješteni o ovim događajima, održala se 5. svibnja u dvorani kina »Jadran«, koja je bila dupkom puna. Iz događaja u 1932. godini navodimo da se 24. srpnja 1932. održala skupština na kojoj se govorilo o uvjetima rada i o potrebi sindikalnog organiziranja te da se do kraja 1932. provedla racionalizacija tako da je u tkaonici radnik, koji je do tada posluživao dva stroja, počeo da poslužuje šest strojeva. Na godišnjoj skupštini podružnice, koja je održana 4. ožujka 1933. godine, donesena je odluka o prijelazu podružnice STRJ u Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika Jugosla-

⁴⁹¹ IHRPH, Arhiv, STRJ, k-2, 21. I, 7. i 19. II, 15. III, 8. i 30. IV 1931; k-3, 25. VII 1931.

⁴⁹² *Radničke novine*, Zagreb, 30. I, 13. II, 6. i 20. III, 3. IV, 15. i 22. V, 5. i 12. 19. i 26. VI, 11. XII 1931; *Radničke novine*, Beograd, 13. III 1931.

vije. Skupštini je prisustvovalo, osim predstavnika Pokrajinskog odbora URSS-a Ive Korošca, i predstavnika Ujedinjenog saveza odjevno-šivačkih radnika-ca Miroslava Pintara, oko 300 radnika i radnica. Skupštinu je otvorio Franjo Zupan i obrazložio kako je potrebno prijeti u Savez šivačko-odjevnik radnika, jer se uprava Saveza tekstilaca pokazala preslaba da vodi savez koji bi, prema broju tekstilnog radništva, trebao da bude jedan od najjačih. Upravu podružnice Saveza šivačko-odjevnik radnika-ca sačinjava stara uprava: predsjednik Franjo Zupan, zamjenik Mijo Golović, tajnik Jura Kurpez, zamjenik Juraj Drvodjelić.

Godišnja skupština 28. siječnja 1934. godine održana je pod novim imenom: Mjesna grupa Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnik radnika u Dugoj Resi. Skupštinu je otvorio Juraj Drvodjelić koji je podnio i tajnički izvještaj. Izvještaj je prikazao rad uprave podružnice u protekloj godini, te poteškoće na koje se nailazilo u radu. Rad je bio posebno otežan racionalizacijom proizvodnje koja se provodi u tvornici. U izvještaju je konstatirano da je u posljednje vrijeme porastao broj članova organizacije jer se u nekim odjeljenjima uspjelo spriječiti redukciju radnica. Blagajnički izvještaj podnio je Milan Keser, koji je u svom izvještaju dodirnuo jedno od važnih pitanja — potpore u nezaposlenosti i bolesti. U tu svrhu bila je priređena i zabava od koje su prihodi, kao izvanredna potpora, išli u tu blagajnu. Izabrana je nova uprava podružnice u koju su ušli: predsjednik Nikola Šiljevinac, zamjenik Janko Mihalić, tajnik Juraj Drvodjelić, zamjenik Juraj Jurčević, blagajnik Milan Keser, zamjenik Josip Tuškan i član uprave Kata Komisina, u Nadzorni odbor izabrani su: Ljubica Bogović, Stjepan Kurtalj i Julka Rendulić. O budućem radu govorio je Drago Marušić, predsjednik Podsaveza, a Miroslav Pintar, sekretar Podsaveza u Zagrebu, govorio je o ulozi Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata u razbijanju akcija na poboljšanje položaja tekstilnih radnika.⁴⁹³

Podružnica Saveza tekstilnih radnika u Osijeku

U Osijeku i njegovoj okolici postojale su tekstilne tvornice: Lanara i kudeljara »Vladislavci«, osnovana 1902. godine, sa 69 radnika; Kudeljara »Senj Antunovac«, osnovana 1912.

godine, sa 106 radnika; Prediona i pletiona »Aleksandar Klein«, osnovana 1916. godine, sa 85 radnika; Tvornica lana »Ivan Fiedler«, osnovana 1901. godine, sa 305 radnika; »Mara«, tvornica čarapa i trikotaže, osnovana 1926, sa 180 radnika; »Prva jugoslavenska tkaoonica svile d. d.«, koju je 1930. osnovao austrijski kapital.

Kudeljare su bile udaljene 6—10 km od sela i po 16—30 km od Osijeka. Stambene prilike radnika bile su vrlo teške. U jednoj sobi stanovalo je 15—20 osoba. U jednom stanu, od sobe i kuhinje, živjele su dvije do tri obitelji. Stanovi su bili zapušteni i trošni. U radionicama bez ventilacije radilo se u gustim oblacima prašine. U njima nije bilo nikakvih higijenskih-zaštitnih mjera. U tim tvornicama i radionicama gotovo svaki drugi radnik bio je bolestan. Od tuberkuloze je umiralo 30,54 posto radnika. Liječnička služba nije bila zadovoljavajuća. Nadnice su se kretale za muškarce od 12—16 dinara na dan, a za žene 10—14 dinara.

Na poziv Mjesnoga međustrukovnog odbora URSS-a u Osijeku je 3. svibnja 1931. godine održan sastanak tekstilnih radnika. Na sastanku se raspravljalo o potrebi izbora radničkih povjerenika u tekstilnim tvornicama i većim radionicama i o potrebi osnivanja podružnice sindikata tekstilnih radnika. Novoizabrani akcijski odbor je, u zajednici sa Mjesnim međustrukovnim odborom, proveo izbore za radničke povjerenike u svim većim poduzećima i, uz pomoć Inspekcije rada, uveo osmosatno radno vrijeme. Osnivačka skupština podružnice Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije održana je 7. lipnja 1931. Nosioci te aktivnosti bili su čaraparski radnici Osijeka. Zbog toga je i odbor podružnice bio sastavljen od samih čaraparskih radnika: predsjednik Lazar Held, potpredsjednik Ivan, Karl, tajnik Ivan Strumberger, blagajnik Ivan Šulmates, odbornik Josip Traguš; Nadzorni odbor činili su: Aleksandar Čatić i Ivan Meteor. Kako je Osijek bio centar čaraparske industrije i obrta u zemlji, podružnica je planirala da u sekciji čarapara okupi najmanje 100 članova. Taj se plan zasnivao na tome što je u 12, što većih što manjih industrijskih i obrtničkih poduzeća, radilo oko 120 radnika i 25 šegrta. Podružnica je odmah počela rad na okupljanju radnika i iz ostalih tekstilnih poduzeća računajući, prema broju zaposlenih tekstilnih radnika u Osijeku, da će ubrzo brojiti 500—600 članova.

Uvjeti rada u Prvoj jugoslavenskoj tkaonici svilene robe bili su najgori. Radnici su radili 12 do 14 sati dnevno uz izuzetno niske nadnice i akordne cijene. I ostali uvjeti rada,

⁴⁹³ *Radničke novine*, Zagreb, 8. i 29. I, 1. i 13. V, 12. VIII 1932; 27. I, 10. II, 10. III, 25. VIII 1933; 9. i 16. III 1934; *Radničke novine*, Beograd, 23. III 1934.

saobraćaj s radnicima, obračunavanje zarade, klasificiranje izradene robe, bili su gori nego u ostalim poduzećima. Podružnica je najprije izabrala radničke povjerenike. Tu je naišla na otpor tvorničke uprave. Uz izjavu »da njoj uopće nisu potrebni radnički povjerenici« uprava je u dva maha otpustila predsjednika izbornog odbora i još jednog kandidata s liste kako bi zastrašila ostale radnike. No otpušteni su radnici na intervenciju organizacije vraćeni na posao te se prišlo redovnim izborima. Skupština radnika tkaonice svilene robe održana je 12. srpnja 1931. u dvorani URS-ovih organizacija, i na njoj se raspravljalo o držanju radnika na radu i u borbi s poslodavcem za pravo na sindikalno organiziranje i izbore radničkih povjerenika. Prije toga, 28. lipnja 1931. održala je podružnica, u zajednici s povjerenicima, sastanak s tekstilnim radnicima na kome su radnički povjerenici podnijeli izvještaj o svom radu. Zajednička sjednica uprave podružnice Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije u Osijeku s radničkim povjerenicima čarapara te predstavnicima čaraparskih radnika svih industrijskih i obrtničkih poduzeća u Osijeku održana je 19. srpnja 1931. Na sjednici je raspravljan projekt kolektivnog ugovora i akordnog cjenika, koji se trebao predložiti poslodavcima. »Prema tome« — pisale su *Radničke novine* — »čaraparski radnici u Osijeku nalaze se pred tarifnim pokretom, pa je potrebno da nijedan čaraparski radnik ne putuje u Osijek zbog traženja rada sve dok se ovaj pokret na likvidira. Likvidacija pokreta objavit će se u *Radničkim novinama*«.

U drugoj polovini kolovoza zamoljena je osječka ekspozitura Radničke komore da sazove pregovore između radnika i poslodavaca radi zaključenja tarifnog ugovora. Prvi pregovori održali su se 27. kolovoza, ali su odgođeni zbog nedovoljnog broja prisutnih poslodavaca. Cijela je stvar upućena Inspekciji rada koja je trebala da posreduje u sporu i da sazove nove pregovore. Međutim, Inspekcija rada odbila je da pregovore sazove, jer je, po njenom mišljenju, predloženi kolektivni ugovor bio neprihvatljiv za poslodavce. Šef ekspoziture Radničke komore u Osijeku Stevo Bubić također je odbio da sazove pregovore. Na ponovnu intervenciju pokrajinskog odbora URSS-a u Zagrebu, u Osijek je otputovao šef socijalno-političkog odsjeka banske uprave koji je sazvao pregovore za 5. studeni 1931. godine. Na njima je došlo do sporazuma i zaključenja kolektivnog ugovora. Kolektivni je ugovor obuhvaćao sva industrijska i zanatska čaraparska poduzeća u Osijeku. Ugovorom su radnici postigli priznavanje organizacije, 14-dnevni otkazni rok, osamsatno radno vrijeme, ili 48 sati

tjedno, utanačeno je koje poslove obavljaju stručni, a koje nestručni radnici, broj naučnika i pomoćnika, utvrđeno je da će se za prekovremeni rad, ako bi ga uopće bilo, plaćati 50 posto više od redovnog. Borba oko sklapanja kolektivnog ugovora bila je dugotrajna i teška. Poslodavci čarapari bili su poznati reacionari. Pokret čaraparskih radnika širio se iz Osijeka na Vukovar, Vinkovce, Slavonski Brod, Đakovo.

Na godišnjoj skupštini, koja je održana 30. ožujka 1932. godine, izvještaj tajnika dao je pregled tarifnih akcija organizacije u kojima se najviše angažirala, i gdje je postigla dobre rezultate. Radi primjera donosimo blagajnički izvještaj, koji je pokazao primitak od 6210 dinara. Izdatk se kretao ovako:

Inventar za podružnicu	din 475.—
Kancelarijski pribor	1801.—
Troškovi delegata na pregovore	400.—
Tangenta podružnici 10%	586,50
Vanredna potpora (žrtve pokreta)	180.—
Agitacija	240.—
Za stan podružnice	800.—
Poslato Centrali i Sekretarijatu u Zagreb u gotovu	3348,50

Skupština je izabrala za predsjednika Ivana Strumbergera, potpredsjednika Jakoba Tillera, tajnika Lazara Helda, prerođuju Simu Pavlovića, blagajnika Milana Živanovića, podblagajnika Stjepana Vondraka, odbornika Franju Amreina. Nadzorni odbor sačinjavali su: Ivan Himmelbach i Josip Unterreiner. Kolektivni ugovor, koji je sklopljen nakon tarifnog pokreta između čaraparskih i pletačkih poslodavaca i podružnice Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije u Osijeku, potpisalo je 12 industrijskih poduzeća i zanatskih radionica. Izvjestan broj poslodavaca ga je 21. svibnja 1932. otkazao, obrazlažući svoj postupak time da u ostalim mjestima Slavonije, Srijema i Baranje nije zaključen sličan ugovor koji bi propisivao osamsatno radno vrijeme i akordnu tarifu kao u Osijeku. Zbog toga im poslodavci iz tih okolnih mjesta s duljim radnim vremenom i manjom plaćom jače konkuriraju. Podružnica je dokazala da to nije točno, već obratno, da se roba iz okolnih mjesta prodaje za 20—30 posto skuplje od osječke robe. Na skupštini 27. studenog zaključeno je da se ugovor brani. Otkaz kolektivnog ugovora tvornica »Klein« s najviše zaposlenih radnika povukla je 1. prosinca 1932. Radionica Josipa Unterreinerja nije pristala da povuče otkaz, što se očekivalo, pa su radnici 2. prosinca stupili u štrajk. Već 5. prosinca povukla je otkaz još jedna radionica. Od deset pletačkih radionica, koliko ih je bilo u

Osijeku, šest je bilo ugovornih, a četiri neugovorne. Tri radionice uopće nisu otkazale ugovor. U obrani kolektivnog ugovora podružnica tekstilnih radnika Osijeka trudila se da organizira radnike u Vukovaru, Vinkovcima i Sl. Brodu, kako bi proširila ugovor na čitavu Slavoniju (o tome će biti riječ kad budemo prikazali stvaranje podružnice u tim mjestima).

Podružnica Saveza tekstilnih radnika u Osijeku prestala je da djeluje 12. ožujka 1933. kada se pripojila podružnici Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije na čijem se formiranju počelo raditi u listopadu 1932. Na toj skupštini sudjelovao je i Miroslav Pintar iz Zagreba. Predsjednik Ivan Štrumberger i tajnik Lazar Held, iz dotadašnje podružnice Saveza tekstilnih radnika, preuzeli su iste funkcije i u ujedinjenoj podružnici.⁴⁹⁴

Osnivanje podružnice STRJ u Vukovaru, Vinkovcima i Slavonskom Brodu

U Vukovaru je, pored nekoliko zanatskih tekstilnih poduzeća, postojala i tvornica kudelje, osnovana 1906. godine. U tvornici je radilo 190 radnika. Uz tvornicu bila je podignuta radnička kolonija. Druga tvornica bila je Tvornica pokrivača i frotirske robe Vukovar »Theodor Miller«, osnovana 1932. godine, i »Stolin«, tekstilna industrija, osnovana 1931. godine a pripadala je koncernu »Bata«. Obje tvornice zapošljavale su 204 radnika. Prema tome, u Vukovaru je bilo zaposleno više od 400 tekstilnih radnika.

Osnivačka skupština podružnice Saveza tekstilnih radnika i radnica Jugoslavije održana je u Vukovaru 31. siječnja 1932. godine. O privrednoj krizi i nezaposlenosti, i o značenju radničke klasne organizacije govorili su Mirko Petrincec, tajnik MMO URSSJ-a iz Osijeka i Lazar Held, predsjednik podružnice tekstilaca iz Osijeka. »Njihovi referenti saslušani su sa velikom pažnjom i nagrađeni odobravanjem. Nakon toga je izabran upravni i nadzorni odbor, koji se je odmah konstituirao, te otpočeo s radom, upisom novih članova. Tekstilci u Vukovaru s velikim oduševljenjem prihvatili su svoju organizaciju. Svi su izgledi za dobru budućnost i razvitak organizacije.« Izabrani su upravni i nadzorni odbor.

⁴⁹⁴ *Radničke novine*, Zagreb, 22. V, 19. i 26. VI, 3. 17. i 24. VII, 30. X, 13. XI 1931; 25. III, 10. VI, 22. XII 1932; 3. i 24. III 1933; *Radničke novine*, Beograd, 26. VI 1931; 1. IV, 21. X 1932; IHRPH, Arhiv, STRJ, k-3, 30. IX, 27. X, 3. XI 1931.

U Vukovaru je 11. ožujka 1932. boravio Lazar Held, i toga je dana uprava podružnice tekstilaca sazvala sastanak članova sekcije čarapara na kojem je govorio Held. Jednoglasno je zaključeno da se organizacija pripremi za borbu kako bi se kolektivni ugovor, zaključen između čaraparskih i pletackih poslodavaca i podružnice u Osijeku, protegao i na sve radionice ove struke u Vukovaru.

U prostorijama povjereništva Radničke komore osnivačka skupština podružnice Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije u Vinkovcima održana je 18. lipnja 1932. Skupštinu je vodio Lazar Held, pročitao pravila STRJ i dao praktična uputstva za rukovođenje organizacijom. U upravu podružnice izabrani su: za predsjednika Tomo Žutić, tajnika Franjo Hafner, blagajnika Mato Jurković, a u Nadzorni odbor birani su: Božo Britić i Marko Jeremić. U organizaciju su stupili uglavnom čaraparski radnici. Nitko od 96 radnika Tvornice vunene robe i vate nije prisustvovao sastanku.

O osnivanju podružnice u Slavonskom Brodu donijele su zagrebačke *Radničke novine* slijedeću vijest: »Radnice Prve brodske plentionice J. Dubca u Sl. Brodu provele su skraćanim postupkom izbor radničkih povjerenika. 24. srpnja 1932. na sastanu izabran je akcijski odbor kome je stavljeno u zadatak da izvrši sve potrebne pripreme kako bi se formalizirala podružnica Saveza tekstilnih radnika-ca Jugoslavije u Slavonskom Brodu.«⁴⁹⁵

Zemaljska konferencija i Kongres Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije

Zemaljska konferencija Saveza tekstilnih radnika održana je 16. kolovoza 1931. godine. Na konferenciji su bile zastupljene podružnice iz Beograda, Duge Rese, Leskovca, Osijeka, Zagreba, Zemuna i povjereništvo iz Kruševca. U izvještaju se iznosi podatak da je STRJ, pored navedenih podružnica, osnovao podružnice u Samoboru i Oroslavju, te povjereništvo u Nišu. Konferencija je odbila prijedlog Jove Jakšića da se STRJ ujedini sa USSORJ s obrazloženjem »da bi to bilo štetno za radnike zaposlene u tekstilnoj industriji i poduzećima.« Na konferenciji se raspravljalo o privrednoj krizi u zemlji i svijetu. »Od svih industrija — rečeno je na konferenciji — »u najgorem se položaju nalazi tekstilna industrija. Većina vlasnika tekstilnih poduzeća u stvari

⁴⁹⁵ *Radničke novine*, Zagreb, 12. II, 15. III, 8. VII, 12. VIII 1932; *Radničke novine*, Beograd, 12. II 1932.

zloupotrebljava privrednu krizu pa obara ionako već male nadnice, produžava radno vrijeme, zapošljava žensku i dječju radnu snagu.«⁴⁹⁶ Te tekstilne poduzeća u zemlji u kojima je angažiran strani kapital nepotrebno otpuštaju radnu snagu i obustavljaju proizvodnju kako bi izazvale potrebu za uvozom tekstilne robe. Konferencija je tražila od vlasti i Radničke komore da sazovu anketu čiji bi bio zadatak da ispita kolike su nadnice i dužina radnog vremena, kakvi su uvjeti rada, da ispita prave uzroke zatvaranja pojedinih tekstilnih poduzeća te da ustanovi u kojoj mjeri privredna kriza stvarno utječe na ovu granu industrije. Konferencija je izrazila stav da je povećanje carina mjera prolazne naravi koja može za neko vrijeme zaustaviti konkurenciju, ali je ne može suzbiti. Štoviše, carine industriji koja radi s uvoznim sirovinama otežavaju normalan rad, na što poduzeća odgovaraju obustavom rada svojih pogona. »Pitanje bi se moglo riješiti samo sporazumnoh razdiobom tržišta i kontingentiranjem proizvoda, što je nerješivo u kapitalističkom načinu proizvodnje«. Na konferenciji je rečeno da u zemlji ima 370 tekstilnih industrijskih poduzeća i više od 600 manjih zanatskih radionica koje se bave proizvodnjom tekstilne robe. Bilo je devet predionica pamuka, 45 tkionica pamuka, 30 predionica i tkionica umjetne svile, tri svilare, 91 tvornica zavjesa i čipaka, 11 tvornica šešira, 34 konfekcije rublja i odijela. U pamučnoj industriji bilo je 131.200 vretena (od kojih 11.083 za konac i 5.400 za vigrino i štrajgram predivo) a 45 tkionica imalo je 9.000 razboja. Godine 1930. pre-rađeno je 8,8 milijuna sirova pamuka. Osim toga, iste je godine uvezeno 13,1 milijuna kilograma pamučnog prediva. Konferencija je istakla da »ako se domaćoj tekstilnoj industriji želi osigurati mogućnost opstanka treba osnovati tekstilne škole i zaposlenom radništvu dati plaće od kojih se može živjeti. Samo tako bi se postiglo poboljšanje kvaliteta robe.«⁴⁹⁶

Godišnje skupštine beogradske podružnice Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije održale su se u veljači 1932. godine, 26. veljače 1933. godine, 20. svibnja 1934. godine, a izvanredna skupština 7. studenog 1935. godine. Na svim tim skupštinama govorilo se o teškoćama pri izboru radničkih povjerenika, o otpuštanju organiziranih radnika, o akcijama za zbrinjavanje nezaposlenih, kršenju zakonskih odredaba o radnom vremenu koje je trajalo od devet do 14 sati dnevno. Pristanak radnika za produže-

nje nigdje se ne traži niti se prekovremeni rad plaća 50 posto više. Tekstilni poduzetnici produžavanjem radnog vremena pretvaraju poduzeća u sezonska, iako za to nema nikakvih stvarnih potreba. Vlasnici pojedinih poduzeća ne aktiviraju svoje kapitale dok nemaju sigurne garancije da će ostvariti dobit od najmanje 25 posto. Na skupštinama se zahtijevalo da se u svim tekstilnim poduzećima i radionicama nadzire radno vrijeme i neprekidno se isticao zahtjev da se što prije uvede zakon o pomoći nezaposlenima kao i zakon o osiguranju u slučaju iznemoglosti, starosti i smrti. Do 1935. godine promijenio se potpuno sastav podružničke uprave tako da je na posljednjoj skupštini izabran za predsjednika T. Kovačević, za potpredsjednike Josip Vicić i Amelia Zita, za sekretare Josip Hodak i R. Mitrović, za blagajnike N. Stagačević i Leposlava Stamenković, a za članove St. Dubić, Filipović, J. Sakić, M. Straus, M. Trenka i Lj. Velebit.

Savez je u siječnju 1932. osnovao u Beogradu sekciju tekstilnih majstora. Ova je sekcija uspjela da organizira sve struke tekstilnih majstora. Pri Savezu se uspostavila burza za zapošljavanje tekstilnih majstora. Beogradska sekcija je prerasla u Zemaljsku sekciju tekstilnih majstora u sastavu STRJ. Sekcija se pretežno bavila zapošljavanjem nezaposlenih majstora, intervenirala u Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja kao i u Inspekciji rada zbog davanja dozvola za zapošljavanje stranih majstora, tražeći da se uvažava mišljenje STRJ odnosno zemaljske sekcije »koja je u tom pogledu uvijek bila objektivna.«⁴⁹⁷

Godine 1930. i 1931. pokušavao je Savez tekstilnih radnika Jugoslavije da organizira tekstilne radnike Zemuna. U Zemunu je bilo šest većih i sedam manjih tekstilnih poduzeća. U njima je bilo zaposleno oko tisuću tekstilnih radnika i radnica. Samo manji dio poduzeća poštovao je postojeće zakonske propise o radnom vremenu. U najvećem broju tvornica radilo se 10 i 11 sati dnevno. Nadnice radnika iznosile su 70—100 dinara tjedno. Velik broj radnika nije imao stan. Stanovali su po šupama za koje su plaćali 250 do 300 dinara mjesečno. To je prisiljavalo radnike da po dvije obitelji stanuju u jednoj sobi. U Tvornici krimera i pliša, koja je bila vlasništvo Svete Matića, pored teških uvjeta rada, radnici su redovno gubili od zarade po četiri do pet sati rada tjedno zbog globa. U tvornici braće Hadži-Boškovića radno vrijeme iznosilo je 15—16 sati dnevno. U tom poduzeću radile su

⁴⁹⁶ Radničke novine, Zagreb, 15. V, 24. VIII 1931; 15. I, 19. II 1932; Radničke novine, Beograd, 4. IX 1931.

⁴⁹⁷ Radničke novine, Beograd, 12. i 26. II 1932; 3. II, 10. i 17. III, 10. XI 1933; 25. V 1934; 7. XI 1935.

samo dvije smjene. Prva smjena počinjala je rad u šest ujutro i radila je do četiri poslije podne. Od četiri sata produžila je rad kao pomoć smjeni do 10 sati navečer. Druga smje na počinjala je rad u devet ujutro i pomagala prvoj do četiri, a od četiri je preuzimala redovan rad i radila do 12 sati noću. Za taj pomoćni rad dobivali su radnici po dva dinara na sat.

Podružnica Saveza tekstilnih radnika u Zemunu osnovana je početkom svibnja 1931. godine sa 48 članova. Svoju je prvu godišnju skupštinu održala 28. veljače 1932. Druga redovna godišnja skupština održana 6. veljače 1933, a treća 18. ožujka 1934. godine. Svima trima skupštinama predsjedavao je Čedomir Stamenković, tkalački radnik. Na skupštinama se govorilo o nezaposlenosti kao osnovnom uzroku slabog uspjeha organizacije. Krajem 1931. godine ustavila su rad u Zemunu tri tekstilna poduzeća, a ostala su prepolovila rad. Uslijed toga ostalo je gotovo četiri petine radnika bez posla. Godine 1933. konstatiralo se da su mnogi članovi otišli iz Zemuna u razna mjesta u potrazi za poslom. Uprkos tome, tvrdilo se na skupštinama, »podružnica je u pogledu prikupljanja članstva postigla lijepe rezultate«. Na svakoj godišnjoj skupštini birala se nova podružnička uprava. Donosimo samo njen sastav iz 1933. godine: predsjednik Milenko Jasnjić, potpredsjednik Petar Matauz, sekretar Mihajlo Kinčeš, blagajnik Čedomir Stamenković, članovi uprave: Nazim Bavejić, Katica Ebner, Marka Gatar i Husein Šišić. Financijska kontrola: Ivan Kapus i Živojin Mišković. Na skupštini 1934. godine članovi su kritizirali podružnicu što je u tvornici Vukojičić u obrani smanjivanja radničkih nadnica »više molila umjesto da traži i da dobije«. Skupština je odlučila da se uvedu redovni članski sastanci »neka vrsta seminara na kojima će se članstvo upoznati s radničkim zaštitnim zakonodavstvom i pravim značajem sindikalnog organizovanja i sindikalne borbe. Samo s disciplinovanim, svesnim brojnim članstvom moći će Savez sa uspjehom pokrenuti veće akcije, koje ima u svome planu«⁴⁸

U »srpskom Mančesteru«, kako su zvali Leskovac, u tvornici platna »Ilić i Teokarević« bilo je zaposleno oko 200 radnika i radnica čija je prosječna nadnica iznosila 22—25 dinara dnevno. U istoj tvornici bio je zaposlen velik broj djece koja su radila za 12 do 15 dinara dnevno. U tvornici štofa Gligorija Petrovića, u

istom gradu, bile su nadnice još mizernije, a pri tome su i higijenski uvjeti rada bili gotovo nepodnošljivi. Tvorničke prostorije bile su mračne, zagušljive i prljave. Pri izradi štofa podizala se velika prašina, isparavale su se boje, a u tvornici nije bilo nikakve ventilacije. I ovdje je bilo zaposleno više od 200 radnika i radnica među kojima i velik broj djece mlađe od 14 godina. Pored te dvije tvornice postojalo je još i nekoliko drugih u kojima je bilo zaposleno više od 1800 radnika i radnica. Godine 1935. prosječna nadnica radnika iznosila je 0,70 dinara na sat, a maksimalna 2,50 dinara. Oko 80 posto radnika imalo je plaće od osam do 13 dinara dnevno. Stručna radna snaga, majstori i šefovi pojedinih odjeljenja po poduzećima zarađivali su najviše od 30 do 60 dinara dnevno. Redovno radno vrijeme trajalo je 10 sati dnevno. Prekovremeni rad se nije plaćao. Inspekcija rada, i kad bi utvrdila kršenje zakonskih propisa, nije kažnjavala poduzeće. Tvornice su bile smještene u starim zgradama koje vlasnici nisu održavali. U Leskovcu je postojala podružnica Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije već od 1929. godine. Podružnica je djelovala i u 1934. godini. Redovnoj godišnjoj skupštini, koja je održana 5. ožujka 1933. godine, prisustvovalo je 150 članova. Uprave podružnice su se ovako konstituirale: Radiojce Bulatović, predsjednik, potpredsjednik Nikola Jovanović, blagajnik Jovan Đunić, članovi uprave: Jevrosim Radulović, Bora Stojanović i Lena Stojanović. Nadzorni odbor: Vlajko Stojanović, Zorka Vardin i Proka Živković.⁴⁹

Savez tekstilnih radnika Jugoslavije se bezuspješno trudio da organizira 800 tekstilnih radnika u poduzeću Vlade Teokarevića u Paraćinu. O toj tvornici su buržoaski ekonomisti pisali da je »model najmodernijeg i najurednijeg industrijskog poduzeća, pa je za željeti da se i drugi tekstilni industrijalci ugledaju i nešto slično učine za svoje radnike«. Savez tekstilnih radnika Jugoslavije, naprotiv, tvrdio je da se u toj tvornici najgrublje eksploatira radna snaga. Tvornica je pored radnika i radnica zapošljavala i djecu od osam godina. Djeca su radila u magazinskim odjeljenjima. Poduzeće je uvelo 10 satno radno vrijeme. Prekovremeni rad se plaćao kao redovan rad. Tko nije potpisao izjavu u kojoj su »radnici tražili produženje radnog vremena« dobivao je otkaz. Djeca su zarađivala 80 para do dinar na sat. Isto tako i vanjski radnici. Ostali radovi, za koje je bila potrebna stručna sprema obavljali su se u akordu, a zarada se kretala od 15 do 22 dinara za 10 sati rada. Samo nekoliko radnika

⁴⁸ *Radničke Novine*, Zagreb, 15. I, 27. II 1931; *Radničke novine*, Beograd, 25. III 1932; 24. II, 12. V, 13. X 1933; 6. IV 1934.

⁴⁹ *Radničke novine*, Beograd, 19. V 1929; 26. III 1933; 7. IX 1934.

koji su izrađivali finije kamgarn-štofove zaradi: bi i do 30 dinara. Ali, ako je akordna nadnica premašila tu svotu, zarada se nije isplaćivala po akordu već po nadnici od 30 dinara. Tvornica je imala svoju kantinu u kojoj su cijene jela i pića bile mnogo veće nego u gradu. Tako je, na primjer, cijena kruhu u gradu iznosila 1,5 dinar, a u kantini dva dinara. Radnici su u kantini mogli dobiti sve na kredit. Račune je naplaćivala kancelarija i nije bio rijedak slučaj da radnik prilikom isplate dobjije samo prazan koverat s računima. Za svaku sitnicu naplaćivala su se kazne od 20 do 50 dinara. Zbog ubiranja tih kazni izvršen je čak i atentat na direktora M. Nikolića. Po propisima poduzeća trebalo je vlastima svaka tri mjeseca predočiti pregled ubраниh novčanih kazni i za što su ta sredstva upotrebljena. Toga se nijedan poslodavac nije držao. Prema pisanju radničke štampe, »tvornica je svoje radništvo pretvorila u moderno roblje kojem je onemogućeno slobodno kretanje.« Naime, kad bi uprava tvornice doznala da se neko samo druži s organiziranim radnicima smjesta ga je izbacivala iz poduzeća i isplaćivala naknadu za 14-dnevni otkazni rok. Jeftinije joj se činilo i to nego da dopusti da se bilo koji radnik u poduzeću poveže s klasno svjesnim radnicima. Kada bi došla inspekcija rada zaposlena djeca su napuštala posao kroz sporedan ulaz ili su se sklanjala u skrovišta mjesta. Što se tiče produženja radnog vremena, inspekciji rada reklo se je da se on osniva na tajnom glasanju radnika i da je nužan zbog pravodobne isporuke vojničkog ili žandarmerijskog sukna.⁵⁰⁰

Na inicijativu Jozefine Kuden, člana Mjesnoga međustrukovnog odbora URSS-a u Subotici, početkom studenog 1931. počelo se sistematski raditi na organiziranju tekstilnih radnika i radnica. Kada je organizirano 20 članova, 29. studenog 1931. održana je osnivačka skupština kojoj je prisustvovalo oko 50 radnika iz svih tekstilnih poduzeća u Subotici. Skupština je izabrala upravu podružnice. Prva značajna akcija podružnice bila je biranje radničkih i namješteničkih povjerenika u tekstilnim poduzećima »Fako« i »Merku«. Za tri mjeseca organizacijskog rada podružnica je uspjela da organizira više od 100 radnika, što je bio velik uspjeh. Svoju prvu skupštinu podružnica je održala 14. veljače 1932. Izvještaj o tromjesečnom radu podnijela je sekretar podružnice Margita Gomboš. Iz izvještaja se vidi da je uprava podružnice u tri mjeseca uspjela da organizira četvrtinu zaposlenih tekstilnih radnika i radnica u subotičkim tekstil-

nim tvornicama i radionicama. Direktori poduzeća pokušavali su omesti taj rad plašeći radnike otpuštanjem, a neke su stvarno i otpustili s posla.

Iduća godišnja skupština održana je 30. siječnja 1933. godine. Skupštini je predsjedavao Jakov Šepca. Izvještaj o radu uprave i blagajnički izvještaj podnijela je Gomboš Margita, sekretar podružnice. Nakon usvajanja izvještaja izabrana je nova uprava u sastavu: predsjednik Jakov Šepca, tajnik Margita Gomboš, Jovan Costan blagajnik, Antun Flekenštajn i Gizela Gugolak članovi uprave. U Nadzorni odbor ušli su: Marija Ešbah, Kristian Sene i Danilo Šeper; zamjenici su Petar Rajzenzen i Đorđe Sabo. Administrativne poslove preuzeo je Franjo Planinc, član Saveza privatnih namještenika. Na sastancima i konferencijama podružnice koje su održane 20. svibnja 1933. i 12. kolovoza 1933. govorilo se o potrebi grupiranja tekstilnih i odjevnih radnika u jednu cjelinu, u jaku sindikalnu organizaciju.⁵⁰¹

Na inicijativu Pokrajinskog izvršnog odbora URSS-a u Novom Sadu, na konferenciji koja je održana 5. lipnja 1933. uz prisustvo oko 300 tekstilnih radnika Bačke Palanke, prišlo se osnivanju podružnice Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije. Poslije referata predstavnika Pokrajinskog odbora URSS-a Đure Hadnađeva izabran je upravni i nadzorni odbor u kojeg su ušli: Miloš Alimpić, Luka Gabor, Đura Dujmović, Ivan Lukić i Spasoje Samoborec. U Nadzorni odbor: Izeman Kleiner i Rieser, svi tekstilni radnici. Podružnica je 25. lipnja 1933. održala konferenciju na kojoj se govorilo o nezaposlenosti. Marko Potner, izaslanik Pokrajinskog odbora URSSJ-a, govorio je na njemačkom jeziku.⁵⁰²

Savez je pokušao da uspostavi organizaciju u Tvornici konopa i užadi a. d. u Oždancima u kojoj je bilo zaposleno oko 1200 radnika i radnica. Tvornica je ostvarivala ogromnu zaradu, jer je cijena kudjelje bila vrlo niska. Radnici su radili osam do 10 sati dnevno, a zarađivali 30 do 100 dinara tjedno. Tvornica je, pored toga, ustanovila vlastiti konzum u kome se izdavala roba radnicima na bonove. Čim bi radnik stupio na posao otvarao mu se kredit na 1000 dinara i oduzimala radna knjižica. Pazilo se na to da radnik zaradi samo toliko koliko se u konzumu zadužio, a konzum je prodavao samo hranu. Radnik je tako padao iz duga u dug, a nije mogao tražiti negdje drugdje zaposlenje, jer mu poslodavac nije vraćao radnu

⁵⁰¹ Isto, 20. X 1931; 12. II 1932; 10. II 1933; *Radničke Novine*, Zagreb, 24. XII 1931; 29. I, 11. III 1932; 17. II, 9. VI, 18. VIII 1933.

⁵⁰² *Radničke novine*, Zagreb, 16. VI, 14. VII 1933.

⁵⁰⁰ Isto, 8. VI 1934; 13. IX 1935.

knjižicu dok ne otplati dug. Pored toga, radnicima su se činile sve moguće smetnje kako se ne bi sindikalno organizirali. STRJ se žalio Radničkoj komori i novosadskoj Inspekciji rada koja je nakon pregleda tvornice izdala upravi slijedeće naređenje:

»1) Prekovremeni akordni rad od pola časa dnevno a za koji preduzeće nema naročite dozvole, treba obustaviti time, da se po potrebi imade u smislu »Pravilnika o produženju radnog vremena u ind. poduzećima« zatražiti od radništva propisani postupak tajnog glasanja u smislu čl. 8 Zakona o zaštiti radnika zatražiti kod ovog odeljenja dozvolu; 2) Preduzeće se ima starati da tokom iduće godine podigne po mogućnosti što veći broj radničkih stanova, kako bi se postojeći stanovi što više otderetili i time stvorili potrebni higijenski uslovi; 3) U neposrednoj blizini samog preduzeća imade se podići dječje sklonište za posve malu djecu čiji roditelji rade u fabrici a nemaju ih kome ostaviti na čuvanje za vreme rada (paragraf 26—29 Zakona o zaštiti radnika). Pre podizanja imaju se nacrti podneti Inspekciji rada ove Banske uprave na uvidaj i odobrenje; 4) Da bi se u budućnosti izbegli nesporazumi glede kupovanja robe u fabričkom konzumu, dužno je preduzeće shodnim načinom objaviti svim uposlenim radnicima da je konzum uređen u njihovu korist, no da time niko nije obavezan podmiriti svoje potrebe iz tog konzuma, već da je svakom stavljeno na volju gde će svoje živežne namirnice kupovati; 5) Izbor radničkih poverenika, kao i pristup radnika u stručne organizacije je Zakonom o zaštiti radnika predviđen, pa se u tom pravcu ne smeju radništvu činiti nikakve poteškoće, na što se preduzeće upozorava obzirom na pritužbe podnesene po Radničkoj komori u Novom Sadu.«⁵⁰³

Savez tekstilnih radnika Jugoslavije prema podacima koji su dani u Izvještaju izvršnog odbora URSSJ-a trećem redovnom kongresu u Sarajevu, održanom 15. i 16. prosinca 1934. godine, imao je 1928. godine ukupno 60 članova, 1929. godine 37, 1930. godine 142, 1931. god. 230, 1932. god. 275 i 1933. godine 424 člana.

Broj članova Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije Beograd po pokrajinama od 1928. do 1933. godine

Pokrajinski odbor	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
Beograd	60	34	65	123	116	195
Zagreb	—	3	77	64	131	108
Novi Sad	—	—	—	43	28	121
Ukupno	60	37	142	230	275	424

⁵⁰³ Isto, 28. VIII 1931; *Radničke novine*, Beograd, 23. X 1931.

Kao što je vidljivo iz prethodnog teksta, u Hrvatskoj i Slavoniji spojile su se podružnica STRJ-a i podružnica USSORJ-a, tako da 108 članova iskazanih u 1933. godini treba odbiti od ukupnog broja (424), što znači da je Savez 1933. godine imao 316 ispravnih članova. Pored podružnice u Beogradu Savez je imao podružnice i u Bačkoj Palanci, Leskovcu, Subotici i Zemunu.

Kongres Saveza bio je 20. i 21. siječnja 1934. godine u Beogradu. Pored izvještaja uprave o radu Saveza, od osnivanja do kraja 1933. godine, referata o socijalno-političkom radničkom zakonodavstvu, o položaju tekstilnih radnika u Jugoslaviji, kongresu je podnesen i referat o odnosima između Saveza tekstilnih radnika i Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika. Oko tog referata razvila se predkongresna diskusija. Kongres URSS-a je prilikom razgraničenja svojih organizacija predvidio da šivački, odnosno krojački radnici osnuju poseban sindikat. Za tekstilne radnike predviđene su tri mogućnosti: da budu posebna organizacija, da budu u sklopu USSORJ-a ili da se organiziraju u sklopu Općega radničkog saveza, koji je trebao biti mješovit savez tvorničkih radnika. U osnovu te odluke Pokrajinski odbor URSS-a u Zagrebu ugradio je ideju da se tekstilni radnici na području Hrvatske i Slavonije, koji pristupaju sindikalnim organizacijama u sklopu URSS-a, učlane u Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije. Prema mišljenju tadašnjih funkcionara Pokrajinskog odbora URSSJ-a, ova je odluka urodila plodom. Tekstilni radnici Hrvatske prihvaćeni su u organizaciju koja je imala dobre kadrove i izgrađen kadar što je pridonijelo osnivanju novih organizacija i brojnim pristupanju tekstilnih radnika u članstvo sindikata. To se vidjelo i iz rezultata tarifnih pokreta tekstilnih radnika.

U prilog ujedinjenja STRJ-a i USSORJ-a navodio se razvoj velikih tekstilnih kombinata kao što su Tekstilna industrija Varaždin »Tivar« i Prva srpska fabrika konfekcije a. d. Beograd koje su proizvodile tkanine, ali su uz tu proizvodnju paralelno razvile i konfekciju, kao i razvoj konfekcije odnosno velikih poduzeća za izradu odjeće uopće.

»Ovo koncentrisanje kapitala i proizvodnje odijela u istom preduzeću gde se proizvodi i tekstilna roba, i gde jedan poslodavac u svojim radionicama jednovremeno upošljava radnike obiju vrsta odječnih poslova, krojačkih i tekstilnih, je jedan od glavnih razloga za ujedinjenje između STRJ i USSORJ. Samo tako ujedinjeni tekstilno-odječni radnici biće u mogućnosti da preko svoje organizacije postavljaju

ju uslove rada poslodavcima i računaju na sigurne uspjehe u tim zahtevima.« U diskusiji se predlagalo da Ujedinjeni savez nosi naziv Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih i tekstilnih radnika Jugoslavije.

Odgovor na te prijedloge bio je negativan. Evo što je u ime Centralne uprave Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije odgovorio Budimir Sretenović: »Mi tekstilci mišljenja smo da ujedinjenje uopšte nije potrebno, zato što naše struke, iako srodne, ipak nisu jednake ni po sistemu rada ni po kvalifikaciji radne snage. Ipak može biti izuzetak i to u onim tekstilnim preduzećima koja imaju svoje konfekcijske radionice i u kojima je većina šivača

organizovanih u USSORJ. Onda bi i naši tekstilci kao manjina mogli pripadati šivačima. Isto tako može biti i obratno.

Mi sada imamo dovoljan broj funkcionera koji mogu da vode STRJ. U budućem radu verujem da ćemo imati mnogo većeg uspeha nego do sada, te prema tome za sada šivači nam nisu potrebni, a ako drugovi žele da rade i za tekstilce to mogu pojedinačno i bez ujedinjenja.«⁵⁰⁴

⁵⁰⁴ *Radničke novine*, Beograd, 1. I 1932; 15. i 29. XII 1933; 12. I, 9. II, 23. III 1934; 19. I 1936; Izvještaj III kongresu URSSJ-a 1934; str. 48—51.

UJEDINJENI SAVEZ ŠIVAČKO-ODJEVNIH RADNIKA I RADNICA JUGOSLAVIJE

Prema statutu koji je usvojen 24. studenog 1929. godine, pun naziv sindikata radnika šivačko-odjevnih struke bio je: Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika i radnica Jugoslavije (USSORJ), sa sjedištem u Beogradu. Članovi saveza mogli su biti svi »krojački, damen-šnajderike, belog rublja, modiskinje, klobučarski, šivarski, jorgandžijski, pamuklijaški, terzijski, čurčijski (krznarski) amrediljski, rukavičarski, i svi šivački radnici i radnice i sve im srodne struke u Jugoslaviji i učeniči«. U nabrojenim zanimanjima nigdje se posebno ne spominju tekstilni radnici. Njima kao da nije bilo mjesta u tom Savezu. Do 1929. godine Savez je bio strogo centraliziran. Oblasne uprave, koje je statut predviđao, nisu uopće bile uspostavljene zbog malog broja članova i organizacija. Savez krojačkih radnika za Bosnu i Hercegovinu ušao je u Ujedinjeni sindikat šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije pod uvjetom da sačuva autonomiju. Tako je došlo do izmjene statuta koji je umjesto oblasnih sekretarijata predvidio stvaranje podsaveza. Njihov rad i djelokrug bio je formuliran na sljedeći način: »Da bi se mogla izvršiti što uspješnija agitacija za puno organizovanje svih šivačko-odjevnih radnika i radnica u Jugoslaviji i da bi administrativna veza između mesnih grupa (podružnica) i povereništva (platišta) bila što brža i lakša, Savez se deli na Podsaveze za Banovine Jugoslavije. Ako koja Banovina nema uslova da ima svoj zasebni Podsavez ona se može spojiti sa još kojom Banovinom i tako združene čine jedan Podsavez, koja će Bano-

vina pripadati jednom Podsavezu to odlučuje Savezni Kongres.« Podsaveze su činile mjesne grupe (podružnice) i povereništva (platišta) u oblasti. Podsaveznu upravu činilo je 12 osoba i to: devet članova upravnog odbora i tri člana finansijske kontrole koje je birao oblasni kongres običnom većinom glasova. Podsavezni kongresi bili su, poslije saveznog Kongresa, najviši forumi podsaveza. Redovni kongresi održavali su se svake dvije godine, a izvanredni prema potrebi. Pravo sudjelovanja na kongresu imali su: članovi uprave podsaveza i finansijske kontrole i sekretar podsaveza, ako nije član uprave, delegati mjesnih grupa (podružnica), jedan delegat Centralne uprave Saveza, jedan delegat URSS-a i predsjedništvo Radničke komore.

Prema novim pravilima plenum Centralne uprave USSORJ-a je, prilikom održavanja zemaljskog sindikalnog vijeća 24. studenog 1929, donio odluku o teritorijalnoj nadležnosti podsaveza. Prvi podsavez obuhvatio je tri banovine i njegov je službeni naziv bio Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika i radnica Jugoslavije — podsavez za Dunavsku, Moravsku i Vardarsku banovinu — Beograd. Drugi podsavez obuhvatio je četiri banovine i njegov naziv je bio Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika i radnica Jugoslavije — Podsavez za Drinsku, Vrbasku, Primorsku i Zetsku banovinu — Sarajevo. Treći podsavez obuhvatio je teritoriju jedne banovine i njegov službeni naziv je Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika i radnica Jugoslavije — Podsavez za Sav-

sku banovinu — Zagreb. Savez u Ljubljani je na svojoj redovnoj godišnjoj skupštini odlučio da uzme službeni naziv Osrednje društvo oblačinskih delavcev in srodnih stroke Jugoslavije na ozemlju Dravske banovine — Ljubljana. Mjesne organizacije (mjesne grupe i povjereništva) saobraćale su s onim podsavezom na čijem su se području nalazile.

Mjesne grupe osnivale su se u mjestima gdje je bilo više od 20 članova, tamo gdje je bilo manje od 20 osnivale su se povjereništva. U jednom mjestu moglo je da bude samo jedna mjesna grupa koja je obuhvaćala sve šivačko-odjevne radnike i radnice toga mjesta. Mjesne grupe mogle su osnivati svoje stručne sekcije. Mjesne skupštine održavale su se početkom svake godine. Na njima se obavezno podnosio organizacijski i financijski izvještaj i birala nova mjesna uprava.

Centralnu upravu sačinjavalo je 18 članova izabranih u Upravni odbor i Financijsku kontrolu. Članovi Centralne uprave birali su se na slijedeći način: svaki podsavez na svome kongresu biraio je tri člana, dvojicu u Upravni odbor i jednog u Financijsku kontrolu. Iz podsaveza, gdje je sjedište centrale, birale su se još dvije osobe za Upravni odbor i jedna za Financijsku kontrolu, s time da je ove dodatne članove biraio savezni Kongres neposredno.

Redovni Kongres USSORJ-a činili su delegati podsaveza izabrani na kongresima podsaveza, te članovi Centralne uprave i Financijske kontrole. Statut je obavezivao Savez da bude »član Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije, da priznaje njegova pravila i pravilnik, da šalje redovno određenu kvotu prema broju članova, da ispunjava sve odluke Kongresa i Uprave Ujedinjenog radničkog Sindikalnog Saveza Jugoslavije« i da bude »član stručne sindikalne i Internacionalne federacije oćećnih radnika u Amsterdamu«.

Cilj Saveza bio je: »da svestrano štiti i pomaže duhovne i materijalne interese svojih članova, a u prvom redu da sindikalnom borbom izvojuje bolje radničke nagrade i povoljnije uslove rada. Da bi to postigao, Savez će se starati da se povećaju radničke nagrade i poboljšaju uslovi rada, da se utvrdi maksimalni (najduži) radni dan i minimalna (najniža) nadnica; da se ukine rad u nedjelju, rad na parče, rad na »sicu«, rad kod kuće, kao uopšte prekovremeni rad. Savez se obavezao da će pomoću štampe, skupova, predavanja i kurseva prosvjećivati i obavještavati svoje članove, buditi klasnu svijest i razvijati radničku solidarnost, da će osnovati knjižnicu Saveza, da će sakupljati statističke podatke o položaju

radnika koje okuplja, da će vršiti posredništvo u nalaženju zaposlenja svojim članovima i osigurati prenočišta članovima koji putuju, da će pružiti pravnu zaštitu svojim članovima u sporovima s poslodavcima, da će pomagati svoje članove u štrajku, te da će pružiti pomoć svojim članovima kada su bez posla, a po mogućnosti i kada su bolesni, da će voditi borbu da država putem zakona regulira pomoć radnicima u besposlici, bolesti, iznemoglosti i nesrećnim slučajevima. Savez se posebno obavezao da će pomagati svoje članove koji stradaju zbog rada u organizaciji, te da će surađivati sa sličnim savezima radnika i radnica šivačko oćećne industrije i gajiti internacionalnu solidarnost radničke klase.«

U pravilima je, međutim, konstatirano da će podsavezna i Centralna uprava pomagati samo one štrajkove svojih organizacija, koje su ispunile sve uvjete predviđene Pravilnikom o štrajkovima. Veličinu štrajkaške pomoći određuje podsavezna uprava u sporazumu s upravom podružnice ili platišta. Ako Centralna ili podsavezna uprava odluče, pomoć se može izdavati i nečlanovima, ako je to u interesu uspjeha štrajka. Takav statut sa širokom autonomijom i samostalnošću u radu podsaveza bio je privlačan za bivše članove Nezavisnih sindikata koji su ostali organizacijski povezani u sklopu Općega radničkog saveza. Tu prednost koristila je i Centralna uprava Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije koja je, shvaćajući problem malobrojnosti svojih članova, ozbiljno radila na ujedinjenju sa slovenskim sindikatom odjevnih radnika i podsavezom odjevnih radnika u ORS-u. Rad na ujedinjenju može se ubrojiti u važnije zadatke Centralne uprave. Na njenu inicijativu zakazana je 11. veljače 1931. godine u Zagrebu zajednička konferencija »svih postojećih šivačko odječnih organizacija amsterdamskog pravca u Jugoslaviji«, koja je trebala da utvrdi stavove o načinu izdavanja potpora i o ujedinjenju. Kolika se važnost pridavala tome u USSORJ-u vidi se i po tome što se 9. veljače 1931. održao plenum Centralne uprave na kojem se raspravljalo o ujedinjenju i na kojem je izabrana delegacija kojoj su dana potrebna ovlaštenja, ako pregovori budu uspješni.

Konferencija je održana u maloj sali zagrebačke radničke komore. Prisutni su bili: 1) Za Ujedinjeni savez šivačko-odječnih radnika i radnica Jugoslavije — Beograd: Ivan Unger i Dušan Stojilković; 2) Za Osrednje društvo oblačinskih delavcev — Ljubljana — Anton Prezelj za centralu, Lovro Jekovec za Podružnicu u Ljubljani i Ivan Bele za podružnicu Mari-

bor; 3) Podsavez odjevnih radnika Zagreb (u ORS-u), Miroslav Pintar, Josip Corko i Nikola Žižković. Predstavnik Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika iz Beograda iznio je prijedlog da sve organizacije sklope sporazum o izdavanju i međusobnom naknadnom refundiranju pomoći članovima iz drugih organizacija koji putuju tražeći posla. Na primjer, kada jedan član iz Ljubljane doputuje u Beograd ili u druge podružnice USSORJ-a, onda mu se može izdati putna potpora na osnovi Statuta Saveza u Sloveniji. Kada bi pak koji od ovakvih članova ostao bez posla, ako ima pravo na pomoć u nezaposlenosti, da mu se isplati na osnovi statuta ili pravilnika onog saveza čiji je član, a ta bi organizacija kasnije refundirala sredstva. U diskusiji je Anton Prezel izjavio da se Savez u Ljubljani ne može suglasiti s ovim prijedlogom jer, prema važećem pravilniku, član koji u njihovu Savezu ne plaća članarinu osam tjedana briše se iz evidencije, pa prema njemu nemaju ni obaveze oko izdavanja potpora. No, ni nakon opsežne diskusije do sporazuma nije došlo.

Ni o pitanju ujedinjenja nije došlo do suglasnosti. Miroslav Pintar iz Zagreba predložio je da Ujedinjeni savez šivača i odjevnih radnika istupi iz URSSJ-a, a Podsavez odjevnih radnika istupi iz ORS-a, pa »da tako stvorimo nezavisni savez krojačkih radnika, koji bi bio van URSSJ i van ORSJ«. Antun Prezel je u ime Saveza u Ljubljani izjavio da će »Ujedinjenju pristupiti tek tada kad USSORJ stvori svoje organizacije u svima mjestima gde su ih pre imali Nezavisni sindikati«; Stojiljković Dušan u ime USSORJ-a rekao je da: »Statut našeg Ujedinjenog Saveza u Beogradu je rezultat predloga drugova iz Ljubljane i Zagreba. Sada kada smo izradili statut na federativnoj osnovi drugovi Slovenci, da bi izbegli ujedinjenje traže »potpuno ujedinjenje«, tj. da se ujedini i bivši savez »nezavisnih« šivača. Neprilaženjem ujedinjenju drugovi iz Ljubljane i Zagreba odustaju od onog što su sami ranije tražili i izmišljaju nove zapreke kako bi ujedinjenje izbegli. Ujedinjeni savez ne može pristajati na izdavanje iz URSSJ-a, jer je to izdvajanje iz opšte sindikalne celine u zemlji, a neposredno i iz Internacionalne.«⁵⁰⁵

Kako nije prihvaćen prijedlog o ujedinjenju, tako nije prihvaćen ni prijedlog USSORJ-a da se razgraniči rad između organizacija kako bi se izbjeglo stvaranje konkurentskih organizacija i međusobna borba u pojedinim mjes-

tima. Prema prijedlogu trebalo je da u onim mjestima gdje već ima formiranih organizacija USSORJ-a, druge organizacije ne rade na osnivanju svojih podružnica. U onim pak mjestima gdje postoje podružnice drugih saveza, USSORJ se obavezuje da neće osnivati svoje podružnice. U mjestima gdje nema nikakvih šivačkih organizacija osnivat će ih onaj Savez koji prije dođe u vezu s krojačkim radnicima u tom mjestu.

Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika imao je 1928. godine 472 člana. Taj broj je poslije uvođenja šestojanuarske diktature 1929. godine pao na 350, da bi se u 1930. godini popeo na 376. Osrednje društvo oblačilnih delavcev Ljubljana imalo je 1928—1929. godine 200 članova, a 1930. godine 167. USSORJ je 1930. godine imao podružnice u Beogradu sa 168 članova, Čačku 35 članova, Kragujevcu osam članova, Leskovcu pet članova, Nišu 15 članova Novoselec-Križu 9 članova, Podgorici dva člana, Sarajevu 70 članova, Skoplju 16 članova, Slavonskom Brodu 10 članova, Subotici 80, Velikoj Kikindi 50, Velikom Bečkereku (Zrenjaninu) 40, Visokom četiri člana, Vršcu 45. U Zagrebu je u sklopu Općega radničkog saveza bilo organizirano 110 radnika. Osrednje društvo oblačilnih delavcev imalo je podružnice u Celju 13 članova, Ljubljani 108 članova, Mariboru 46.

Zemaljska konferencija Saveza šivačko-odjevnih radnika i radnica Jugoslavije održana je 4. prosinca 1932. godine u Beogradu. U radu konferencije pored 12 članova Centralne uprave sudjelovali su i delegati podsaveza odnosno mjesnih grupa (podružnica) i to: Anton Heigent (Zemun), Aleksandar Ivanović (Beograd), Milan Jakšić (Sarajevo), Žika Janković (Leskovac), Ilija Kocić (Niš), Dezider Konček (Subotica), Gašpar Miler (Novi Sad), Marijan Sokičić (Zagreb i Sušak), Karlo Smit (Vršac), Josip Vincetić (Sarajevo). Od strane članova mjesne grupe iz Bitolja prisustvovao je Krsta Milošević. Iz izvještaja podnesenog na konferenciji vidi se da se u toku 1931. i 1932. godine u Savez upisalo 920 novih članova. Kroz Savez je prošlo oko 1500 članova. Na kraju rujna 1932. bilo je u sva tri podsaveza 16 mjesnih grupa i to u Banjoj Luci, Beogradu, Bitolju, Čačku, Kragujevcu, Leskovcu, Nišu, Sarajevu, Sušaku, Valjevu, Zagrebu i Zemunu, a u Osijeku bila je u formiranju. Na osnovi izvještaja primljenih s mjesečnim obračunima od mjesnih grupa, Savez je u trenutku održavanja konferencije imao 705 članova. U toku 1931. i 1932. godine bilo je šest tarifišnih pokreta i 13 štrajkova. Svi ovi pokreti odnosno štrajkovi, osim jednog, bili su obrambeni. U štrajkovima je sudjelovalo 266 štrajkaša, iz-

⁵⁰⁵ IHRPH, Arhiv, USSORJ, k-1, 24. XI 1929; Radničke novine, Beograd, 7. III 1930; 6. i 13. III 1931; Radničke novine, Zagreb, 14. III 1930; 7. II 1931.

gubljeni su 11.704 štrajkaške nadnice. Iz podsaveznih kasa i lokalnih fondova štrajkaških potpora izdano je 63.636 dinara. Pomoći u slučaju nezaposlenosti izdane su u visini od 36.342 dinara (u ovu sumu ne ulaze izdaci iz lokalnih fondova).

Ivan Unger referirao je o tarifnoj i štrajkaškoj politici USSORJ-a. Nakon diskusije je zaključeno da se osnuje centralni štrajkaški fond iz kojeg će se financirati sve štrajkaške akcije podružnice. Formiranje centralnog fonda za pomoć u nezaposlenosti odgođeno je do Kongresa Saveza s time da su dane preporuke podružnicama da ojačaju svoje lokalne fondove u tu svrhu, a raspravljalo se i o radničkoj štampi. U tom pogledu odlučeno je da se svaka podružnica prepлатi na izvjestan broj *Radničkih novina* te da se podrži inicijativa Oblasnog odbora URSSJ-a za Vojvodinu da se pokrene list na mađarskom jeziku.

Konferencija je raspravljala i o socijalnom i ekonomskom položaju tekstilnih radnika, primjenjiv radničkoga zaštitnog zakonodavstva, te je izdala proglas iz kojeg donosimo kraći izvod: »Iz izvještaja koji je od strane mjесnih grupa i njihovih delegata podnešen konferenciji konstatovano je da je položaj krojačkih, šivačko-odjevnih radnika i radnica u našoj zemlji svakim danom sve teži i nesnošljivi, upravo užasan. Katastrofalan val besposlice koji je naišao uslijed postojeće privredne krize snažno je zahvatio i sve dijelove šivačko-odjevne struke i time doprinio da se jedna od najvećih tekovina radničke klase naše zemlje, tarifnim ugovorima naših organizacija i zakon o zaštiti radnika normirano radno vrijeme od 8, 9 i 10 sati dnevno, od strane poslodavaca izigra i zavede neograničeno radno vrijeme koje sada traje po 12, 14, 16, 18 pa i više časova dnevno. U vremenu dakle kada je radno vrijeme trebalo skraćivati i ispod 8 sati dnevno, ono je kod nas više nego duplirano i teče od jutra do sutra!

Produživanjem radnog vremena kod svih dijelova odjevne struke s jedne strane, racionalizacijom fabričke proizvodnje — konfekcije s jedne i sistemom rada na »sicu« s druge strane, stvorena je ogromna vojska nezaposlenih radnika. Ovi nezaposleni radnici koji su ostali bez ikakvih sredstava i pomoći u nezaposlenosti, postali su konkurenti zaposlenim radnicima i utakmicom radi zaposlenja dali mogućnosti poslodavcima za naglo obaranje radničkih zarada. Radno vrijeme je produženo za nekoliko sati dnevno, a zarade radnika su od njihove ranije visine smanjene za 20, 30 40 i 50 posto. Naučeno je utvrđeno da je za jednu radničku porodicu od 4 člana kao minimalni mjesečni budžet za nabavku životnih potreba prema današnjoj pijaci potrebna su

ma preko 2000 dinara. Međutim, sadanja prosječna zarada šivačko-odjevnih radnika kreće se od 30—40 dinara dnevno. Pa i ovi bijednom zaradom, i oni moraju računati sa besposlicom od najmanje 4 mjeseca godišnje, inače i u danima takozvane sezone u odjevnoj struci veliki je broj radnika i radnica koji se uopće ne mogu zaposliti.

Drugovi i drugarice! Samo ova konstatacija pa je dovoljan primjer, da se uvidi sva težina položaja odjevnog radništva u našoj zemlji. Ali to nije sve. Potrebno je napomenuti Vam da se socijalno političko zakonodavstvo od strane poslodavaca stalno izigrava. Veliki je broj naših poslodavaca, koji izbjegavaju prijavljivanje svojih radnika kod Okružnih ureda za osiguranje. Ima takovih primjera gdje poslodavci i kada prijave svoje radnike na osiguranje, oni traže da cijelo to osiguranje sami radnici plaćaju, i ovi na to moraju pristati. Isto tako nisu rijetki primjeri, gdje poslodavci uopće ne prijavljuju svoje radnike na osiguranje. Takođe je za mnoge poslodavce radnikova zarada posljednja briga. Oni prethodno podmire sve svoje potrebe i isplatu radnika ostave na posljednje mjesto i tada im isplate samo jedan dio, kao neku vrstu milostinje. Masa je slučajeva gdje radnici mjесecima čekaju da prime svoje zarade, a nije redak primjer da je i nikako nedobiju.

Ova slaba zaštita položaja odjevnog radništva u svemu se može primjeniti i na položaj učenika — šegrtu. Iako se propisima Zakona o radnjama učenici u priličnoj mjeri štite to se u praksi ne primjenjuje. Današnji učenici ostavljeni su na milost i nemilost poslodavaca i sudbina njihove budućnosti, u najveće slučajeva ne zavisi od strane poslodavca već od puke slučajnosti.

Za borbu protiv ovog vrlo teškog položaja po šivačko-odjevne radnike u našoj zemlji, potrebno je puno grupisanje svih radnika i radnica u svoju stručnu klasnu sindikalnu organizaciju.⁵⁰⁶ Nakon toga radnici se pozivaju da se učlane u Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika i radnica Jugoslavije.

Na konferenciji je izabrana nova Centralna uprava u koju su ušli: Laza Jovin, počasni predsjednik, Dušan Stojiljković, sekretar, Sreten Mihajlović i Ivan Unger, predsjednici, te Aleksandar Ivanović (Beograd), Đule Kozma (Subotica), Ivan Maras (Sarajevo), Isak Pesaha (Sarajevo), Miroslav Pintar (Zagreb), Mijat i Milan Punek (Zagreb), Branko Sindelić (Beograd), Eduard Sladeks (Vršac) Josip Vincetić (Sarajevo).⁵⁰⁷

⁵⁰⁶ *Radničke novine*, Zagreb, 1. I 1933.

⁵⁰⁷ Isto, 24. XII 1932.

Plenum Centralne uprave Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije održao je 14. prosinca 1934. u Sarajevu. Na plenumu se raspravljalo o izvještajima podsaveza i centrale, te posebno o ujedinjenju Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika i Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije (referent Dušan Stojiljković), o tarifnoj politici (referent Drago Marušić), radu na »sicu« i njegovu ukidanju (referent Ivan Unger), te izboru delegata za kongres URSSJ-a.⁵⁰⁸

Ujedinjenje Saveza tekstilnih radnika i radnica Jugoslavije i Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika i radnica Jugoslavije definitivno je riješeno na zemaljskoj konferenciji ujedinjenja koja je održana 23. veljače 1936. godine u Beogradu.

Osnivanje podružnice i podsaveza Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije u Zagrebu

Revolucionarna sindikalna organizacija, koju su činili komunisti i njihovi simpatizeri, u Podsavezu odjevnih radnika u Općem radničkom savezu u nekoliko je navrata pokretala pitanje ujedinjenja sa Savezom šivačko-odjevnih radnika u Beogradu. Te prijedloge je Centralna uprava ORS-a, s obzirom na sukob koji je imala sa URSS-om, najoštrije odbijala. Poslije neuspjele konferencije o ujedinjenju na sjednici podsavezne uprave 1. rujna 1931. god. zaključeno je da se 14. rujna sazove polugodišnja skupština na kojoj bi se raspravljalo o priključenju USSORJ-u, usprkos protivljenju Centralne uprave ORS-a. Skupština je bila sazvana, ali je predstavnik Centralne uprave spriječio donošenje odluke o prijelazu Podsaveza u USSORJ. Zbog toga je Mjesni međustrukovni odbor URSS-a u Zagrebu sazvan 20. rujna 1931. god. osnivačku skupštinu podružnice USSORJ-a u Zagrebu.

Skupštini je prisustvovalo oko 140 krojačkih radnika. Otvorio ju je sekretar Mjesnoga međustrukovnog odbora Branko Tadić. O razlozima i historijatu spora koji je nastao između podsaveza odjevnih radnika u ORS-u i Centralne uprave ORS-a referirao je Marijan Sokičić. Po njemu, spor je nastao stoga što se većina u podsaveznoj upravi nije mogla složiti sa zahtjevom Centralne uprave Općega radničkog saveza da Podsavez odjevnih radnika daje Općem radničkom savezu 45 posto svojih prihoda, te zato što je Opći radnički savez sprečavao da Podsavez odjevnih radnika

stupi u vezu s USSORJ-om. »Opći radnički savez nije htio ujedinjenje, a mi opet nemamo nikakvog interesa, da u našoj zemlji postoji nekoliko organizacija šivačko-odjevnih radnika. Mi hoćemo jedinstvenu organizaciju odjevnog radništva u Jugoslaviji. Nama se pruža mogućnost da stupimo u našu strukovnu centralu i time spriječimo rasparčanost krojačkih radnika na nekoliko organizacija.« Predsjedavajući Miroslav Pintar stavio je na glasanje prijedlog Sokičića da zagrebački krojački radnici kolektivno pređu u USSORJ. Taj prijedlog je jednoglasno »i uz burno odobravanje« prihvaćen. Kandidacijski odbor predložio je za Upravni odbor: Nikolu Gajića, Peru Galovića, Mijata Karajka, Miroslava Pintara, Feliksa Potreбина, Danijela Radanovića, Đuku Stanjlovića i Matu Vida. Za Financijsku kontrolu: Alojza Bahnika, Milana Kamenskog i Marijana Sokičića. Prijedlog je prihvaćen jednoglasno.

Osnivačka skupština zagrebačke podružnice dala je upravi podružnice mandat da obavlja funkciju Podsaveza. U sklopu Podsaveza pored zagrebačke organizacije djelovale su mjesne organizacije u Slavonskom Brodu i Sušaku, a bilo je uvjeta da se osnuju organizacije i u svim ostalim mjestima gdje su prije djelovale podružnice zabranjenog Saveza radnika odjevnog industrije i obrta Jugoslavije iz sastava Nezavisnih sindikata. »Za nepun mjesec dana« — pisale su *Radničke novine* — »poslije osnivanja zagrebačkog podsaveza USSORJ organizacija je pokazala neobičnu živost. Po svim mjestima na teritoriju podsaveza primjećuje se pokret šivačkih radnika u cilju stvaranja stručnih organizacija. Naročito se živo taj posao odvija u samom Zagrebu, gdje su do sada krojački radnici uspjeli da u svoju organizaciju okupe oko 100 porudžbinara i lijep broj krznara i konfektionara.« U članku su zamoljeni svi mjesni međustrukovni odbori URSSJ-a u Savskoj banovini da pomognu osnivanje podružnica ili platišta u svojim mjestima.

Podružnica USSORJ-a u Zagrebu održala je sastanak svih sekcija 22. studenog 1931. godine. Sastanku je prisustvovalo 200 radnika i radnica. Prema izvještaju tajnika Milana Puneka u odjevnoj sekciji bilo je ispravnih 130 članova. ORS je odbio da preda inventar odjevne sekcije. O ekonomskoj krizi i položaju radnika referirao je Branko Tadić. O budućim zadacima govorio je Miroslav Pintar. Ti zadaci bili su vezani uz okupljanje što većeg broja članova, uvođenje vlastite burze rada, uredno vođenje evidencije o svim nezaposlenim članovima i pružanju pomoći takvim članovima. Odlučeno je također da se osnuje radioničko povjereničko vijeće u koje će svaka

⁵⁰⁸ Isto, 16. XI 1934.

radionica poslati po jednog člana. Poslodavci su počeli uvadati sistem rada na »sic«. Ovi radnici nisu bili prijavljeni kod Okružnog ureda. Radili su po 16 sati na dan, a zaposlenje nije bilo stalno. U prosincu 1938. godine poslodavci su otkazali tarifni ugovor i snizili nadnice. Podružnica je intervenirala, a na sastanku radnika je odlučeno da se stupi u tarifni odnosno štrajkaški pokret. Poslije pregovora između poslodavaca i podružnice, poslodavci su odustali od svake redukcije i nadnice.

Godišnju skupštinu održala je podružnica 6. ožujka 1932. Za predsjednika podružnice izabran je Juraj Bermanec, tajnika Milan Punek, blagajnika Franjo Kolar, a za članove uprave Alojz Bahnik, Franjo Čop, Mato Dumbović, Milenko Kuzmanović, Miroslav Pintar i Đoko Stanojević. Pred zagrebačkim članstvom održana je i skupština Podsaveza. Poslije podnesenih izvještaja i referata Miroslava Pintara o tarifnoj politici, skupština je istakla da su podružnica i Podsavez učinili sve da se očuvaju radničke nadnice i ostale tekovine radnika. U radionicama gdje su radnici organizirani s uspjehom su se odbili zahtjevi poslodavaca za sniženje radničkih nadnica. Skupština je tražila od svojih članova da budu disciplinirani i da izvršavaju svoje dužnosti prema organizaciji. Novoizabranou upravi skupština je stavila u dužnost da okupi u organizaciju sve krojače i krojačice po mjeri, konfektionare, krznare, radnice tvornica rublja i kitičarke. Skupština je zahtijevala od Centralne uprave Saveza da se što prije održi zemaljska konferencija. U upravu Podsaveza izabrani su: za predsjednika Milan Punek, sekretara Miroslav Pintar, za blagajnika Vinko Časar, a za članove uprave Herman Belšak i Juraj Bermanec.⁵⁰⁹

Mjesec dana prije osnivanja podružnice USSORJ-a, sredinom srpnja 1931. godine, izbio je štrajk krznarskih radnika. Kada su 1930. godine krznarski radnici povelu borbu za kolektivni ugovor, učinjena je greška, jer je ugovor zaključen tako da prestane važiti u ne sezoni. Kada je ugovor istekao, poslodavci su jednostavno otpustili sve radnike, s tim da su se prethodno čvrsto povezali i mjenicama od 50.000 dinara međusobno garantirali da nijedan od njih neće pregovarati s organizacijom, već da će samo prihvatiti individualne ugovore po kojima se snižuju radnicima plaće od 620 na 209 dinara tjedno. U štrajku je sudjelovalo 40 radnika. Štrajk je trajao puna tri i pol mjeseca. Pred početak sezone javila su se tri štrajkolomca što je izazvalo zabunu me-

đu štrajkašima, tako da je štrajk propao. Krznarska sekcija izdala je iz svog lokalnog centra da štrajkaške pomoći u iznosu od 32.000 dinara. Neuspjeh štrajka pripisivao se ORS-u. *Radničke novine* su o tome pisale: »Štrajk je bespotrebno propao ali krznari su mogli uvidjeti da organizacija s raznoraznim strukama ne može voditi tarifne pokrete za stotine raznih struka i privrednih grana. Skupo plaćena školarina.«⁵¹⁰

Oficirska zadruga u Beogradu s filijalama u Zagrebu i Novom Sadu otkazala je 1931. godine tarifni sporazum u toku 10 mjeseci putu. Među ostalim tražila je od radnika da sami kupuju sitan pribor (konac, svilu, pamuk i tsl.) bez naplate. Na konferenciji, koja je održana 1. siječnja 1932. godine u Beogradu, zaključili su krojački radnici da će svoje nadnice braniti štrajkom. Na to je centrala oficirske zadruge otpustila radnike u novosadskoj i zagrebačkoj filijali. U Zagrebu je otpušteno 14 krojačkih radnika. 26. veljače 1932. godine javile su novine da se krojački radnici u Zagrebu nalaze već pet tjedana u štrajku. Štrajk je 1. ožujka 1932. godine morao biti prekinut zbog štrajkolomaca. U drugoj polovini ožujka 1932. *Radničke novine* upozoravaju krojačke radnike da ne dolaze tražiti posla u Sarajevo, Zagreb, Suboticu i Novi Sad, jer se krojački radnici u tim mjestima nalaze u tarifnom pokretu zbog pokušaja poslodavaca da snize akordne i satne tarife. U Zagrebu je Savez hrvatskih obrtnika — sekcija krojača — 9. svibnja 1932. godine otkazala postojeći cjenik. 17. svibnja održala je podružnica USSORJ-a sastanak krojačkih radnika na kojem je zaključeno da se prihvaća sniženje cjenika za 10 posto s tim da poslodavci potpišu novi kolektivni ugovor.

6. studenog 1932. održan je Sastanak podružnice kojem je prisustvovalo oko 150 odjevnih radnika. Milan Punek je izvjestio prisutne o dotadašnjem radu i sukobima s poslodavcima.⁵¹¹

29. siječnja 1933. godine, nakon sastanka podružnice, održan je sastanak uprave Podsaveza na kojem je njegov sekretar Miroslav Pintar podnio izvještaj o radu. Iz tog izvještaja vidi se da Podsavez ima podružnice u Karlovcu, Osijeku, Slavonskom Brodu i Zagrebu, s ukupno 500 članova. Izabran je izvršni odbor podsavezne uprave u koji su izabrani: Juraj Bermanec, Vinko Časar, Jakob Jureković i Marijan Sokičić, iz Zagreba, Ivan Strumberger

⁵¹⁰ Isto, 10. i 17. VII, 6. X, 6. XI 1931.

⁵¹¹ Isto, 15. i 22. I, 25. III, 13. V, 3. VI, 25. XI 1932.

⁵⁰⁹ Isto, 15, IX, 23. X 1931.

iz Osijeka, a u Financijsku kontrolu: Milan Punek i Julio Unger, a jedno mjesto je ostavljeno za člana iz Oroslavja.⁵¹²

Godišnje skupštine podružnice USSORJ-a u Zagrebu održane su 29. siječnja 1933. godine, 4. ožujka 1934. god. i 24. ožujka 1935. godine. Na prvom od navedenih konstatirano je da su poslodavci uspjeli sniziti plaće za 10 posto, da je vođen jedan obrambeni štrajk u Oficirskoj zadrugi tokom 1932. godine koji nije posve uspio zbog nedovoljne organiziranosti radnika, te da je kroz organizaciju prošlo oko 500 članova iako njihov stalan broj iznosi oko 250. Utvrđeno je da je organizacija sudjelovala u svim akcijama Međumjesnog odbora URSSJ-a, te da se posebno angažirala u pružanju pomoći nezaposlenim radnicima, skraćivanju radnog vremena i ukidanju rada na »sic«. Izabrana je nova uprava u koju su ušli: predsjednik Juraj Bermanec, krojač, potpredsjednik Vika Kos, tekstilna radnica, tajnik Marijan Sokičić, krojač, blagajnik Dušan Prodanic, krojač, zamjenik tajnika Jakob Jurković. Članovi uprave bili su: Vladimir Lisac, krznar, Miroslav Pintar, krojač. Nadzorni odbor činili su: predsjednik Milan Punek, članovi Josip Hegediš i Franjo Kolar.⁵¹³

Na godišnjoj skupštini održanoj 4. ožujka 1934. godine konstatirano je da je podružnici pristupilo 535 novih članova, te da je podružnica radila vrlo intenzivno, jer je tokom protekle godine vodila 11 tarifnih pokreta koji su svi završeni uspjehom. U novu upravu izabrani su: Juraj Bermanec, Ivan Božičević, Josip Cahun, Franjo Krihlanko, Dragutin Marušić, Miroslav Pintar. U Nadzorni odbor izabrani su: Franjo Kolar, Pavao Petek i Julio Unger.⁵¹⁴

Godišnja skupština USSORJ-a podružnice Zagreb održana je 24. ožujka 1935. godine. Iz izvještaja njezinog tajnika Ivana Božičevića, vidljivo je da je u toku protekle godine podružnica vodila sedam tarifnih pokreta i to: u krojačkim radnjama »Günsberg« i Oficirskoj zadrugi, te u tekstilnim tvornicama »Pamuk«, »Hermann Polack«, »Braća Bureš« i klobučarskoj tvornici »Geresdorfer«. Iako su neki od tih pokreta završeni neuspjehom, radnici su zahvaljujući njima, u vidu povećanja nadnica, dobili više od 180 tisuća dinara. Provođenje izbora za radničke povjerenike poslodavci su posebno ometali, no usprkos tome izabrana su 43 povjerenika. Na skupštini je utvrđeno da je budući rad podružnice, zbog povećanja bro-

ja članova, potrebno usmjeriti na razvijanje pojedinih stručnih sekcija (krojači, krznari, tekstilci, klobučari, modikstinje i sl.), te da je potrebno raditi na razvijanju kulturnih i sportskih aktivnosti. Izabrana je nova uprava u koju su ušli: predsjednik Juraj Bermanec, potpredsjednik Florijan Horvat, tajnik Ivan Božičević, blagajnik Julio Unger, ostali članovi Marija Kovačić, Stjepan Martinjak, Ružica Turković, a Nadzorni odbor Franjo Kolar, Viktor Nemet i Miroslav Pintar.⁵¹⁵

Tarifni pokreti i štrajkovi u zagrebačkoj podružnici USSORJ-a od 1933. do 1935. god.

Tokom 1933. godine zagrebačke *Radničke novine* zabilježile su štrajk u radionici »Lord« (9. rujna). Štrajk je trajao dva dana, a radnici su njime izborili povećanje nadnica od 25 do 30 posto. U rujnu iste godine izbili su štrajkovi i u radionicama »Preger« i »Pili«, a u studenom u radionici »Delača«. Svi štrajkovi izbili su zbog niskih nadnica i uspješno su završeni.⁵¹⁶

U toku 1934. godine izbili su obrambeni štrajkovi u tekstilnim tvornicama »Han i Netel« (8. siječnja), radionici rukavica »Osma« (12. veljače), i radionici »Günsberg« (21. ožujka). U konfekciji »Slohan« izbio je štrajk zbog zahtjeva radnika za povećanjem plaća 27. veljače.⁵¹⁷

Tokom 1935. godine izbila su dva štrajka u zagrebačkoj »Tvornici za pamučnu industriju« d. d. poznatoj pod nazivom »Hermann Polack«. Tvornica je zapošljavala 900 radnika. U tvornici je, pored organizacije USSORJ, djelovala i organizacija Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata. Prvi štrajk izbio je 9. siječnja 1935. godine. Uprava tvornice je, naime, željela racionalizirati proizvodnju u tkao-nici, te je dovela stranog inženjera da pripremi racionalizaciju. Njegovo bahato ponašanje prema jednoj radnici izazvalo je spontani revolt i vrlo burnu reakciju radnika. Direktor tvornice, kad je vidio otvoreni sukob u radionici, uzbuđene radnike i napuštene strojeve, zaustavio je rad cijele tkao-nice. Radnici su to shvatili kao isključenje i odlučili da ne izlaze iz tvornice. Izabran je štrajkaški odbor i zatražena pomoć USSORJ-a. Slijedećeg jutra radnicima koji su stupili u štrajk priključili su se i radnici ostalih smjena i drugih pogona u

⁵¹² Isto, 17. II 1933.

⁵¹³ Isto, 10. II 1933.

⁵¹⁴ Isto, 9. III 1934.

⁵¹⁵ Isto, 20. IV 1935.

⁵¹⁶ Isto, 3. IX, 24. XI 1933; 13. X 1934.

⁵¹⁷ Isto, 19. I, 16. II, 9. i 30. III 1934.

tvornici. Nakon pregovora sindikata i policije, radnici su tek slijedećeg dana napustili tvorničke pogone, te u impozantnoj povorci krenuli kroz grad do prostorija URSSJ-a u Haulikovoj ulici. U štrajku je sudjelovalo 800 radnika. Završen je 16. siječnja sporazumom USSORJ-a i uprave tvornice kojim se garantiraju minimalne nadnice u pokusnim odjeljenjima u iznosu od četiri dinara po radnom satu, svim ostalim radnicima se garantiraju minimalne nadnice od tri dinara, a uprava se obavezala da će sve eventualne sporove rješavati s radničkim povjerenicima i sindikatom. Štrajk je burno odjeknuo među radništvom, jer je to bio jedan od najvećih štrajkova u Zagrebu poslije uvođenja diktature, a posebno među tekstilnim radnicima, jer su tada prvi puta u tekstilnoj industriji radnici uspjeli da izbore garantirane minimalne nadnice.⁵¹⁸

Zbog živog opisa atmosfere u toku štrajka donosimo, s manjim kraćenjem, dokument koji se nalazi u Arhivi Kominterne, o toku ovog štrajka.⁵¹⁹

»Signal za štrajk je bio kada je ing. Like ošamario radnicu. Tada su razbjesnivi se, radnici uhvatili čunkove i navalili na Likea, istukli ga i bacili na snijeg dok je direktor Otmar sklopjenih ruku molio radnike da se umire, a kad je vidio da ne uspjeva sakrio se iza mašine. Radnici su odmah izabrali štrajkaški odbor, u koji su ušli svi borbeni radnici bez obzira gdje pripadaju. Poduzeće je zaustavilo pogon i otkazalo svim radnicima u drugoj štiti. Na to su radnici ostali u tvornici i zatražili pregovore, a direktor Bondi je odgovorio da neće govoriti s ruljom. Tako su radnici ostali u tvornici i do 6 sati ujutro, čekali na prvu štitu, i pozvali ih u štrajk. Radništvo prve štite se priključilo štrajku isto tako i cijela tvornica i većina činovnika. Naši drugovi iz sindikata odmah su organizirali pomoć štrajkašima i ujutro u 4 sata išli su u tvornicu, nosili štrajkašima toplo mlijeko i cigarete, bodrili ih da se dobro drže u štrajku.

Došla je policija do zubi naoružana sa 3 »crne marice« i oko 200 policajaca i agenata i 4 vatrogasaca sa štrcaljkama da istjeraju radnike iz tvornice. Tom prilikom bilo je uhapšeno 16 radnica, koje su se tukle sa stražarima, ali su ih morali još istog dana pustiti

van. Radnici i radnice su ipak uspjeli da krenu gradom, u manjim grupama. Putem su vikali »dajte nam kruha i rada, van sa uhapšenim drugovima«, tako je štrajk ubrzo bio poznat i građanstvu. Osnovali smo odmah odbor za ekonomsko potpomaganje, jer su radnici ostali bez i jednog dinara na ulici. Po svim tvornicama i radionicama su sakupljane pomoći za štrajkaše, također po ulicama, radnjama i selima. Nekoliko primjera za koje ja znam: C. D. Gaon gdje je zaposleno 300 radnica skupili smo 900 din. sve manje tvornice dale su po 150—200 dinara. U jednoj većoj tekstilnoj tvornici tvorničar je zabranio sakupljanje pomoći, izjavivši to je istina borba protiv njegovog konkurenta, ali ako jednom dođe do štrajka u njegovoj tvornici, onda će ti isti radnici pomagati njegovim radnicima da se bore protiv njega. Međutim, činovnici te tvornice, skupili su 60 dinara i dali ih, krijući od šefa, za štrajkaše. Ja sam sa jednim drugom skupila za jedan dan u Branimirovoj ulici 1000 din, čak nam je i jedan detektiv dao 10 din. Građanstvo je davalo pomoć i zgražalo se uz kako niske nadnice su morali raditi radnici u »Herman i Polak«. U gradu su vladale velike simpatije za štrajkaše. U tvornici Penkala skupili smo među radništvom 700 dinara, a među činovnicima 100 din. Organizirali smo skupljanje pomoći i po selima. Obišli smo oko 20 sela. Skupljanje je bilo ovako organizirano: uzeli smo po 6 radnica ili radnika iz tvornice »Herman i Polak« i svakoj grupi dodijelili po jednog druga ili drugaricu. Putem smo diskutirali o štrajku i bodrili te radnike. Seljaci su nam davali većinom u naturi. Nije bio poznat ni jedan slučaj, da bi nas seljaci odbili, pa makar bili i najsiromašniji. Svi su nas bodrili da izdržimo, oni će nas pomagati. Na pr. jedan seljak iz Kustošije rekao nam je da trebamo organizirati generalni štrajk, da onda ni oni neće nositi mlijeko gospodi u gradu, pa ćemo skupa uspjati da ju istjeramo, jer oni žive na našim leđima Isto tako, zaklinjao se jedan seljak da je krumpir kojeg nam daje, kupio, ali ako će štrajk dulje trajati, nakon 8 dana će nam još dati. Dijelili su nama mnogi seljaci svoj krumpir i grah, oni koji nisu mogli svoju djecu cijele zime slati u školu, jer su bila gola i bosaa.

Tvornice Pamuk, Han i Netl i ostale manje tvornice bile su spremne i svaki dan čekale da stupe u štrajk solidarnosti. Osnovali smo kolektivnu kuhinju u kojoj su štrajkaši besplatno jeli i cijeli dan se zadržavali. Tu su radnici naučili od naših drugova revolucionarne pjesme i pjevali ih. Za vrijeme štrajka SKOJ je izdao letke, koji su bili bacani okolo

⁵¹⁸ J. Božičević, *Dva štrajka tekstilaca*, Beograd, 1952; *Radničke novine*, Zagreb, 11. i 18. I, 2. II, 20. IV 1935.

⁵¹⁹ IHRPH, Arhiv, KI 1936/403, MF 47/259/562—565/566—569; Izvještaj CK KPJ o radu sindikata u tekstilnoj tvornici »Herman Polak i sinovi« u Zagrebu.

tvornice, sadržina letaka bila je uperena protiv žutih i socijal patriota. Radnici nisu znali da početno ne vode komoraši, a nahuškani od prije protiv komunista, počeli su ih da grde. Na pr. jedan iz štrajkaškog odbora — inače veliki nacionalista — htio da organizira štrajkašku stražu za cijelu noć «da ne bi ti prokleti komunisti bacili i unutra letke, pa da policija i njih proglasi komunistima i da ih uhapsi». Na to mu je jedna radnica odgovorila: »Nemoj ti da grdiš komuniste, oni su dobri«. To nam je dalo povoda da otvoreno diskutiramo s radništvom u kuhinji i da im objašnjavamo razliku između socijal patriotskih i žutih vođa i komunista. Govorili smo im otvoreno da komunisti najviše rade i pomažu štrajk. Štrajk je završen s uspjehom.«

I nakon okončanja ovog štrajka radnici u tvornici »Hermann Polack« i dalje su bili nemirni. *Radničke novine* su zabilježile djelomičan štrajk u tkaonici koji je izbio 9. travnja 1935. zbog pretjeranog globljenja radnika. Na njegovu čelu našli su se Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati. Samo mjesec dana kasnije, 13. svibnja 1935. izbija ponovo spontani štrajk zbog primjene norma sistema u tkaonici. Štrajk je prihvatio USSORJ, te ga je vodio punih pet tjedana. U štrajku su u početku sudjelovali gotovo svi radnici, bilo je mnogo sukoba s policijom, zbog dužine štrajka trebalo je neprekidno voditi borbu sa štrajkolomcima — kako onim dovedenim izvana, tako i kolebljivim radnicima iz samog poduzeća, radnici su intervenirali kod bana, organizirali demonstracije kroz Ilicu, organizirana je štrajkaška kuhinja, prikupljanje pomoći štrajkašima. »Bio je to najveći štrajk u Zagrebu poslije štrajka željezničara 1920. godine.«⁵²⁰ Štrajk je završen uspjehom, jer su na prihvatljiv način regulirane norme i utvrđene cijene rada.⁵²¹

20. srpnja 1935. godine izbio je spontani jednodnevni štrajk u Tvornici pletene robe i trikotaže »C. D. Gaon« zbog grubog nastupa stranog inženjera i uvođenja nove organizacije rada. Tarifnu akciju za povećanje plaća poveo je USSORJ odmah nakon ovog štrajka. No kako je poduzeće ponovo zaposlilo onog stranca, izbio je novi štrajk 29. srpnja. Trajao je pet dana i u njemu je sudjelovalo svih 380 radnika i radnica. Štrajk je završen s punim uspjehom. Stranac nije zaposlen, utvrđene su minimalne zarade, plaće od 25 do 30 dinara povećane su za 10 posto, a plaće od 30 do 40 dinara za pet posto. Utvrđene su obaveze da

će se prekovremeni rad plaćati 50 posto više od redovnog. Ako pomanjka posla, svim će se radnicima jednako skratiti radno vrijeme.⁵²²

Rad podružnica USSORJ-a na području Hrvatske do 1936. god.

Podružnica Bjelovar osnovana je 21. siječnja 1934. godine. U ime Podsaveza USSORJ-a iz Zagreba skupštini je prisustvovao Marušić. U upravu podružnice izabrani su predsjednik Stjepan Lukčić, tajnik Ivan Suša, blagajnik Josip Cavec, članovi uprave: Milan Kanić i Stanko Vrhovnik. Nadzorni odbor: Josip Iveković, Albert Megerle i Stjepan Svagelj.

Podružnica Čakovec je osnovana na zboru radnika 15. srpnja 1934. godine. Zboru je prisustvovalo oko 400 radnika i radnica.

Podružnica Dubrovnik održala je godišnju skupštinu 14. svibnja 1937. godine uz sudjelovanje 25 radnika. Dotadašnji privremeni odbor podnio je izvještaj o radu, nakon čega je pročitan statut USSORJ-a i izabrana uprava podružnice: predsjednik Hamid Čolić, potpredsjednik Safet Kuršumović, sekretar Dušan Agač, blagajnik Milenko Radiš i član uprave Pero Rudenjak. Financijsku kontrolu činili su: Božo Primorac, Mijo Stigl i Slavko Trojan.

Slijedeća godišnja skupština održana je 21. siječnja 1934. godine.

Podružnica Duga Resa održala je godišnju skupštinu 28. siječnja 1934. godine. Na skupštini je konstatirano da je rad podružnice otežan zbog otpuštanja radnika uslijed racionalizacije proizvodnje, te da je osnovni zadatak podružnice da se bori protiv obaranja nadnica. U novu upravu podružnice ušli su: predsjednik Nikola Siljevinac, zamjenik Janko Mihalić, tajnik Juraj Drvodjelić, zamjenik Juraj Jurčević, blagajnik Milan Keser, zamjenik Josip Tuškan i član uprave Kata Komadina, a u nadzorni odbor Ljubica Bogović, Stjepan Kurtalj i Julka Rendulic.

Podružnica Karlovac osnovana je 17. rujna 1933. godine. U prvu upravu izabrani su: predsjednik Julio Donda, tajnik Stjepan Križan, blagajnik Ivan Trgovčić, članovi uprave Stjepan Gregor i Florijan Zvonar. Financijska kontrola: Nikola Čika, Nikola Katarinčić i Matija Živčić. 24. svibnja 1934. godine održan je sastanak tekstilnih radnika. Na sastanku su u ime podružnice USSORJ-a govorili Marušić i Božičević.

⁵²⁰ I. Božičević, Dva štrajka tekstilnih radnika, n. dj.

⁵²¹ *Radničke novine*, Zagreb, 7. 14. i 21. VI 1935.

⁵²² Isto, 2. i 9. VIII 1935.

Podružnica Oroslavje osnovana je u veljači 1933. godine. U Oroslavju su djelovali tri velike tekstilne tvornice: »Zagorkas«, »Preslica« i »Ivančica« koje su zapošljavale 2000 radnika. U siječnju 1934. godine u »Zagorki« je izbio štrajk zbog otpuštanja jednog radnika. Završen je uspjehom. U isto vrijeme radnici »Ivančice« uspjeli su štrajkom izboriti povećanje plaća. Na skupštini, koja je održana 10. veljače 1934. godine, izabrana je nova uprava podružnice u koju su ušli: predsjednik Alojz Grabuš, tajnik Stjepan Beljak, blagajnik Vid Grediček, članovi uprave Pavel Jelinčić, Josip Mikulec, Valent Trgovac i Ivan Tuđa. U Nadzorni odbor izabrani su Janko Grediček i Jan-ko Kraševac.

Podružnica USSORJ-a u Oroslavju bila je vrlo aktivna tokom 1934. godine. *Radničke novine* zabilježile su sastanke tekstilnih radnika i radnica u ovom malom mjestu u Hrvatskom zagorju održane 3. ožujka i 21. travnja 1934, kratkotrajni štrajk zbog grubog ponašanja jednog podmajstora, tarifni pokret kojim su radnici uspjeli povećati plaće za 15—20 dinara tjedno, te štrajk u Zagorskoj tvornici vunenih tkanina koji je izbio 9. svibnja zbog odbijanja poslodavca da poveća nadnice. Istovremeno su u štrajk stupili i radnici u »Ivančici«, također zbog povećanja nadnica. U štrajku u Oroslavju sudjelovalo je 550 radnika. Oba su štrajka uspješno završena, povećane su nadnice i sklopljeni kolektivni ugovori.⁵²³

Ovi događaji bili su uvod u masovni politički štrajk koji je izbio 28. siječnja 1935. godine. Prema pisanju *Proleter*a žandari su tog dana upali u tvornicu, uhapsili radničke povjerenike i počeli ih zlostavljati. Pola sata nakon toga izbio je štrajk i proširio se na sve tvornice u Oroslavju. Nakon potpune obustave rada, više od 1600 radnika otišlo je u povorci pred opčinu tražeći oslobađanje svojih drugova. U prvom trenutku žandari su se s bajunetama suprotstavili radnicima, ali su se morali povući, a uhapšene radničke povjerenike pustiti na slobodu. Nepunih mjesec dana kasnije, tj. 19. i 20. II 1935. godine organiziran je u Oroslavju novi masovni protestni štrajk svih tekstilnih radnika zbog hapšenja D. Marušića, predsjednika USSORJ-a. Po Marušića su došli agenti iz Zagreba zbog toga što je zagrebačka policija u to vrijeme izvršila provalu u organizaciju Crvene pomoći. Marušić se u trenutku hapšenja nalazio na pregovorima u tvornici »Ivančica«, pa su radnici u prvi mah

pomislili da se radi o novom hapšenju radničkih predstavnika. Okupili su se 19. I i večer i 20. II u jutro pred zgradom općine misleći da se u njoj nalazi uhapšeni Marušić, ali je njega policija već otpremila u Zagreb. Sudjelovalo je oko 1600 radnika, koji su se 21. II vratili na posao. Sličan štrajk u istom povodu organiziran je 21. II 1935. godine u zagrebačkoj tvornici »Hermann Polack«.⁵²⁴

U travnju 1935. god. podnijela je podružnica USSORJ-a prijedloge kolektivnog ugovora upravama svih triju tvornica (do tada je postojao samo u »Zagorskoj tvornici vunenih tkanina d. d.«). Poslodavci su odbili sklapanje kolektivnog ugovora zbog čega 16. srpnja 1935. god. izbija štrajk u »Preslici«, a 19. srpnja i u »Ivančici«. 20. srpnja održana je skupština na kojoj je sudjelovalo oko 1600 tekstilnih radnika i radnica. Pošto je »podnesen izvještaj o pregovorima i držanju poslodavaca, radnici tvornice »Zagorske« izrazili su solidarnost i namjeru da ako zatreba i oni stupe u štrajk solidarnosti. Naime, kod njih je kolektivni ugovor upravo tih dana zaključen. Štrajkaše su pozdravili radnici iz Bedekovine koji su također bili u štrajku i tekstilci Zagreba koji su na ovu skupštinu poslali svoje delegate.« Nakon 33 dana borbe u kojoj je sudjelovalo oko 1000 radnika, 17. kolovoza 1935. potpisan je kolektivni ugovor u »Preslici«, kojim se radnicima povisuju nadnice u prosjeku za 15 posto. Kolektivnim ugovorom priznata je radnička sindikalna organizacija (Ujedinjeni savez šivačko-odjevnik radnika Jugoslavije). Prvi maj je priznat kao radnički praznik.⁵²⁵

Podružnica Osijek, u skladu s odlukama o djelokrugu rada USSORJ u Hrvatskoj, pripojila se podružnici tekstilaca na godišnjoj skupštini 12. ožujka 1934. godine. Tom je prilikom izabrana i nova uprava podružnice USSORJ-a u koju su ušli: predsjednik Ivan Strumberger, potpredsjednik Jakob Tiller, tajnik Lazar Held, blagajnik Mihajlo Živanović, članovi Franjo Andreim, Stjepan Đukić, Tomo Lotković. Nadzorni odbor činili su: Adolf Fivolić, Ivan Karl i Stjepan Kremer.

Podružnica Samobor osnovana je 6. kolovoza 1934. god. Prvu upravu podružnice činili su: Alojz Geošić, Josip Glušić, Franjo Kolman, Jure Pavlović, Petar Remuš, Todor Usković. U Nadzorni odbor izabrani su Fanika Makek, Anka Tomašković i Anka Tomek.

Podružnica Slavonska Požega osnovana je 27. travnja 1934. godine. U prvu upravu podružnice izabrani su: predsjednik Dane Paskaš,

⁵²³ *Radničke novine*, Zagreb, 22. IX 1933; 9. 16. i 23. II, 3. 9. i 30. III, 27. IV, 25. V, 1. VI, 22. VII 1934.

⁵²⁴ *Proleter*, 1929—1942, n. dj., str. 364, 338.

⁵²⁵ *Radničke novine*, Zagreb, 26. OII, 16. VIII 1935.

potpredsjednik Ivan Pipek, tajnik Mirko Kožić, z. mjenik tajnika Mato Mikulović, blagajnik Ivan Kovačić; Milan Kosanović i Andrija Mikić, članovi uprave. U Nadzorni odbor izabrani su Zvonko Jelenčić, Mijo Marijanović i Juraj Petrović.

29. ožujka 1935. godine, na prvoj godišnjoj skupštini konstatirano je da je tokom nepune godine dana održano 11 sjednica uprave, dva sastanka članova, te više sastanaka po radionicama; da je u radionici Ilije Kohna izbio pokret protiv snižavanja cijena akordnog rada, te da podružnica ima 41 člana. Izabrana je i nova uprava u koju su ušli: predsjednik Ivan Pipek, potpredsjednik Ivan Miškić, tajnici Mirko Kožić i Božo Predragović, blagajnik Mijo Marijanović; odbornici Zvonko Jelenčić i Jovo Vučetić. Nadzorni odbor Bukviš, Ivan Kovačić, Martin Markanjević, Mato Miluković, Paskas, Rušnov, Suart i Zukanović.

U rujnu 1935. godine izbijaju štrajkovi u konfekcijskim radionama Ilije Kohna, Zige Kohna, Oskara Tišera i Terezije Jelenčić. Ukupno 50 radnika štrajkalo je zbog niskih plaća. Štrajkovi su završeni potpisivanjem kolektivnog ugovora.⁵²⁶

Podružnica Slavonki Brod osnovana je 28. siječnja 1933. god., nakon dva prethodna sastanka krojačkih radnika. Povodom osnivanja podružnice USSORJ-a *Radničke novine* konstatiraju da u Brodu ima 75 radnika od kojih je 40 nezaposleno, dok ostali rade u toku sezone po 10—12 sati dnevno. Plaće se kreću od 60 i 70 do 100—120 dinara, a samo najbolje plaćeni radnici imaju 350—400 dinara. »Prilike do 1931. bile su drugačije jer su radnici bili organizirani. Imali su tarifne ugovore, ali čim su radnici napustili svoju organizaciju poslodavci su uspjeli sniziti radničke nadnice. Uviđevši to, krojački radnici su osnovali svoju organizaciju.«⁵²⁷ Osnivačkoj skupštini prisustvovalo je 22 radnika. Izabrana je uprava podružnice: predsjednici Slavko Brkljačić i Andrija Lung, tajnici Dragutin Bogdanić i Ivan Salaj, blagajnici Milan Andrašić i Andrija Jurišić, i Nadzorni odbor Mato Boreković, J. Milinković i Antun Unijat.

Tokom 1934. godine rad podružnice zamire, da bi se sredinom 1935. ponovo obnovio. Vodili su je: Bogdanić, Slavko Brkljačić, Olga Bosak, Ivan Cizmek, Olga Gregurić, Ignjac Hes, Dragutin Pick, Franjo Pletikosić, Marijan Sever i Karlo Šavrljen. 17. listopada 1935. go-

dine u Slavonskom Brodu izbio je štrajk zbog odbijanja poslodavaca da sklope kolektivni ugovor.

Podružnica Sušak osnovana je 17. lipnja 1932. godine. U Izvršni odbor izabrani su: predsjednik Fabijan Stadler, sekretar Ivan Arnušek, blagajnik Savijan Matković; članovi uprave Makso Bernardić i Milan Latin. Financijska kontrola: Robert Grbac i Vjekoslav Rubeša.

13. kolovoza 1934. godine, na sastanku 40-ak krojačkih radnika i radnica konstatirano je da je nezaposlenost zahvatila i krojačke radnike, te da je utjecala na pogoršanje uvjeta rada, radno vrijeme i plaće. Na istom sastanku izabrana je i nova uprava podružnice u koju su ušli: predsjednik Stjepan Sever-Nemčić, tajnik Drago Bogdanić, blagajnik Mihajlo Marić, te Antun Pavletić i Jovo Tosić kao članovi uprave. U Nadzorni odbor ušli su: Valentin Facini, Milan Latin i Slavijan Matković.

Godinu dana kasnije, 14. listopada 1935. godine, 55 krojačkih radnika i radnica u Sušaku stupilo je u štrajk zbog sklapanja kolektivnog ugovora. Štrajk je uspješno okončan nakon četiri dana.⁵²⁸

Podružnica Varaždin osnovana je 19. listopada 1933. godine. Osnivačkoj skupštini prisustvovali su gotovo svi članovi bivše podružnice ORSJ-a i velik broj neorganiziranih radnika. Skupštinu je otvorio Korpar, a o razlici između URSS-a i ORS-a govorio je Pintar, krojački radnik iz Zagreba. Nakon donošenja odluke o pristupanju u USSORJ izabrana je nova uprava podružnice u sastavu: predsjednik Mijo Ceglec, potpredsjednik Ignjac Žitnjak, Marija Horvatić, tajnik i Franjo Hasanec — blagajnik, te članovi odbora Marija Denacić, Fabijan Mederal i Anka Petković. U Nadzorni odbor izabran je Franjo Starina kao predsjednik, te Ruža Jambrović i Rikard Strel. Nakon izbora uprave, Pintar je održao referat o značenju izbora za Radničku komoru. Četiri mjeseca kasnije održana je skupština podružnice na kojoj je konstatirano da je velik broj radnika tekstilno-odjevne struke pristupio u Savez, te je izabrana uprava u sastavu: predsjednik Franjo Ostreški, potpredsjednik Stjepan Selec, tajnik Martin Ostroški, blagajnik Franjo Hasanec, članovi uprave Marija Horvatić, Lizika Mikac i Ivan Strauss; Nadzorni odbor: Florijan Bobić, Mato Poljanec i Franjo Starina. Zamjenici Anka Janošić, Ružica Jambrović, Tomo Majdak, Fabijan Mederal, Marija Osterman, Franjica Peršić i Anka Petković.

⁵²⁶ Isto, 24. III, 4. VIII 1933; 1. VI 1934; 5. IV, 4. X 1935.

⁵²⁷ Isto, 24. III, 4. VIII 1933; 1. VI 1934; 5. IV, 4. X 1935.

⁵²⁸ Isto, 8. VI 1932; 27. I, 17. II 1933; 30. III, 24. VIII 1934; 19. VII, 18. i 26. X 1935.

Tokom 1935. godine podružnica se vrlo živo angažirala u izborima radničkih povjerenika. U »Tivaru«, »Vunatekstil«, »Thonet-Mundus«, »Ejenu«, »Varaždinskoj industriji svile« i »Mariborskoj tkaonici« izabrani su samo kandidati s liste USSORJ-a, jer liste drugih organizacija nisu bile ni podnesene. Izbori su, metim, poništeni u najvećim poduzećima, a poslodavci i ORS su pokušali zajedničkim snagama da prilikom drugih izbora postavie i liste ORS-a. U »Tivaru« ORS nije uspio pronaći kandidate koji bi bili spremni da se kandidiraju na njegovoj listi, tako da je i nakon ponovljenih izbora ponovo usvojena lista URSS-ovih sindikata. U Tekstilnoj industriji izbori su provedeni čak tri puta, no s istim rezultatom. Ukupno je izabrano 26 povjerenika.

Zbog otpuštanja nekoliko radnika iz odjeljenja za konfekciju u »Tivaru«, krajem svibnja 1935. godine, osamdesetak radnika ovog odjeljenja stupa u štrajk. Uprava poduzeća, od straha da ne dođe do općeg štrajka, primila je otpuštene radnike ponovo na posao. Sredinom godine podružnica je pokrenula postupak za sklapanje kolektivnog ugovora u »Tivaru«.

Godišnja skupština podružnice održana je 1. ožujka 1935. godine. Od osnivanja 1934. godine broj članova porastao je sa 63 na 500 (od kojih je 35 bilo nezaposleno). Tokom godine održano je 11 redovnih i jedna izvanredna sjednica uprave i 15 sastanaka članova. Vođen je tarifni pokret za »sicere« u »Tivaru«. Bilo je i nekoliko intervencija radi smanjenja i ukidanja novčanih kazni kod tkalaca, te su iste svedene na manju mjeru. Interveniralo se kod vlasti da se povuče otkaz konfektionarima u »Tivaru«, koji su trebali da odu na neplaćeni dopust, te da se 20 krojačkih radnika otpusti i zamjeni nekvalificiranim radnicima. Podružnica je uspjela da sklopi pismeno utanačenje kojim je zagarantiran posao svim radnicima, pa čak i onima koji su već dulje vrijeme bili nezaposleni, pod istim uvjetima kao i prije. Radno vrijeme je skraćeno u toku četiri tjedna na 32 sata, a zatim će se raditi normalno. Na taj način spašeno je 200.000 dinara radničkih nadnica, spriječeno je sniženje nadnica i otpuštanje radnika, a povišena je najmanja satna plaća za 30 para po satu. Povišicu je dobio oko 20 nekvalificiranih radnika. Poslane su dvije predstavke Industriji svile radi plaćanja prekovremenog rada. Nakon direktnih pregovora, poslodavac se obavezao da će prekovremeni rad plaćati 50 posto više. Interveniralo se u Mariborskoj tkaonici u Varaždinu radi otpuštanja jedne smjene radnika. Kako je ta tvornica namjeravala posve obavustati rad postignuto je da se otkazni rok produlji za

14 dana čime je spašeno 10.000 dinara radničkih nadnica. Osim toga, podružnica je intervenirala u nekoliko sporova, te je pružala pravnu zaštitu članovima.

Na godišnjoj skupštini izabrana je nova uprava u sastavu: Franjo Ostroški, predsjednik, Mato Poljanec, tajnik, Franjo Hasanac, blagajnik; Marija Horvatić, Josip Matajak, Janako Rak, Stjepan Selec i Vaso Šćurok članovi uprave, te Ivan Fijuk, Micika Ostrman i Franjo Starina članovi Nadzornog odbora.⁵²⁹

Podružnica Vukovar osnovana je početkom 1934. godine. Već u prvim mjesecima rada provela je izbore radničkih povjerenika u tvornici čarapa »Stolin«. Upravu podružnice činili su: Pavao Albert, Josip Ebnhart, Antun Legnmajer, Ivan Petraž, Đuro Štrumberger i Ivan Tremli, a Nadzorni odbor Terezija Edl, Stjepan Gotai i Ivan Lešnjakov.

Štrajk u poduzeću »Stolin« izbio je 13. kolovoza 1934. Povod štrajku bio je zahtjev radnika za povećanjem plaća i reguliranjem ostalih uvjeta rada.⁵³⁰

Rad podružnice Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije na području Srbije do 1936. god.

Radničke novine zabilježile su vrlo oskudne podatke o radu podružnice USSORJ-a na području Srbije. Registrirano je samo održavanje skupština podružnice u Čačku, Kragujevcu, Kruševcu, Leskovcu (22. siječnja 1933. god. za predsjednika Uprave izabran je Žika Janković, a sekretara Tanasije Jovanović) i Loznici. 26. veljače 1935. god. izabrani su u upravu podružnice Vlastimir Dragičević, predsjednik, Dragoljub Jakić, sekretar, Milenko Tomić, blagajnik. Tokom 1935. godine kroz podržnicu je prošlo 35 članova — 25 ih je ostalo, a 10 otputovalo u potrazi za zaradom. Podružnica u Pančevu osnovana je 18. listopada 1931. godine. Upravu su činili: predsjednik Dušan Nerče, sekretar Aleksandar Čobanović, blagajnik Vlada Petrović, članovi uprave Jovo Kračun i Kristofor Tomašić, Financijsku kontrolu Zoltan Frajdenfela, Jovan Mecer i Milan Subić. Iste godine, dvadesetak tekstilnih radnika osnovalo je podružnicu u Užičkoj Požegi, a 18. lipnja 1934. godine u Užicama. Za predsjednika je izabran Dušan Ba-

⁵²⁹ Isto, 27. X 1933; 2. III 1934; 11. I, 11. II, 8. III, 19. IV, 7. VI 1935; *Proleter*, 5-6/1935.

⁵³⁰ *Radničke novine*, Zagreb, 2. i 30. III, 18. i 24. VIII 1934.

iović, sekretara Branko Krečić, blagajnika Mladen Dimitrijević, članove uprave Milomir Andrić i Vitomir Lazarević. U isto vrijeme osniva se i mjesna grupa u *Valjevu*. Zabilježena je i skupština podružnice u *Zemunu*, koja je održana 27. veljače 1933. Na skupštini se raspravljalo o potrebi sindikalnog organiziranja, radničkoj štampi i formiranju lokalnog fonda. U Upravu podružnice izabrani su: Matija Fridrih, predsjednik, Anton Hengert, sekretar, Ivan Trajsinger, blagajnik; članovi uprave: Peter Molion i Anton Verne; Financijska kontrola Josip Ripka i Sava Stanić. Podružnica u *Pirotu* održala je godišnju skupštinu 11. siječnja 1934. godine. Predsjednik uprave podružnice bio je Antonije Zlatković, sekretar Dušan Stojadinović, članovi uprave Nikola Aleksić, Svetislav Gojković i Ljubomir Panić. U Financijskoj kontroli bili su Slavko Zlatković i Jovan Petrović.⁵³¹

Rad podružnice Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije na području Vojvodine i Makedonije do 1936. god.

Podružnica *Novi Sad* formirana je 9. ožujka 1931. godine. Prvu upravu podružnice činili su: predsjednici Mihailo Kovač i Dragomir Tomašević, sekretar Lazar Marić, blagajnik Jakov Grafenštajn. Članovi uprave bili su Josip Matković, Jovan Ofenbeker, Boža Pajić, Jovan Vicković, a Financijske kontrole Mladen Nešić, Paja Turčin i Jovan Zigmund. U toku veljače i ožujka iduće godine održane su dvije konferencije krojačkih radnika. Na njima se raspravljalo o položaju krojača i tarifnim pregovorima koje je podružnica povela. Godišnja skupština podružnice, na kojoj se raspravljalo o poteškoćama članova da plaćaju članarinu, održala se 19. veljače 1933. godine. Izabrana je i nova uprava u koju su ušli: Nedeljko kao predsjednik, Čurčić, potpredsjednik, Marić, sekretar, Grafenštajn, blagajnik, članovi uprave Đerić, Kovač, Miler, Moroš i Prokin, a Financijske kontrole: Josimović i Vajda. Iduća skupština održana je početkom siječnja 1934. godine.⁵³²

Zagrebačke *Radničke novine* zabilježile su štrajk krojačkih radnika u *Rumi*.⁵³³

Mjesna grupa u *Subotici* održala je godišnju skupštinu 17. siječnja 1932. godine. Izabrana je nova uprava koja se konstituirala na slijedeći način: predsjednik Kozma Đula, potpredsjednik Karlo Sabl, blagajnik Dezider Konček, članovi uprave Luka Kopunović, Ingrid Meruhet, Mađar Naider i Stipan Šarčević; Financijska kontrola: Anuš, Kolesar i Kopunović.

Skupštine su održane i 20. veljače 1933. god., 22. siječnja 1934. god. i 11. veljače 1935. godine. Tokom sve četiri godine okosnicu rada podružnice čine Kozma Đula, Đorđe Šoštanj, Dezider Konček i Grga Kopunović. 1935. god. zaključen je štrajk u tekstilnoj tvornici »Fako«.⁵³⁴

Na inicijativu Franje Knipa u travnju 1933. godine formirano je povjereništvo USSORJ-a u *Velikoj Kikindi*. U članstvo je pristupilo devet članova. Za povjerenika je izabran Bojislav Cikić.

Iz djelatnosti podružnice u *Vršcu Radničke novine* zabilježile su 25. godišnjicu postojanja sindikalne organizacije krojačkih radnika, podatak da je njihov broj u toku svih tih godina oscilirao između 55 i 23 člana, te tri obrambene tarifne akcije vođene 1932, 1933. i 1934. godine. Predsjednik podružnice 1932. i 1933. bio je Karlo Smit, sekretar Eduard Sladek, a blagajnik Josif Gerlen. Podružnica je imala dobro opremljenu biblioteku.⁵³⁵

Radničke novine registrirale su i djelatnost podružnica USSORJ-a u Skoplju i Kumanovu.

U *Skoplju* je obnovljen rad podružnice u drugoj polovini 1933. godine. Podružnica je u to vrijeme brojala 43 člana, a u upravu su izabrani za predsjednika Trajan Jovčević, sekretara Drenovac, blagajnika Aleksandar Trajković, članove uprave Todor Dimić i Aleksandar Perić. Financijsku upravu činili su: Eftim Eftimović, Đura Naumović i Stojan Stojanović.

U *Kumanovu* je osnivačka skupština podružnice USSORJ-a održana 12. veljače 1934. U upravu podružnice tada su izabrani: predsjednik Vasa Kocić, sekretar Stojan Đorđević, blagajnik Anastas Trajković, članovi uprave Dimitrije Aleksić i Bora Jovanović. Financijska kontrola: Saltir Dimić, Mihailo Panević i Bojan Sikirarević.⁵³⁶

⁵³¹ *Radničke novine*, Beograd, 17. IV, 23. i 30. X 1931; 3. II, 10. i 31. III, 14. IV 1933; 26. I, 26. VI, 6. VII 1934; 1. III 1935.

⁵³² Isto, 13. III 1931; 10. III 1933; 23. II 1934; *Radničke novine*, Zagreb, 25. III 1932.

⁵³³ *Radničke novine*, Zagreb, 26. X 1935.

⁵³⁴ Isto, 19. II 1932; 10. III 1933; *Radničke novine*, Beograd, 3. III 1933; 9. II 1934; 1. III 1935; *Proleter*, 1929—1942, str. 393.

⁵³⁵ *Radničke novine*, Beograd, 20. VI 1930; 19. II 1932; 17. II, 14. IV 1933; 30. III 1934.

⁵³⁶ Isto, 26. I, 23. II 1934.

Rad Podsaveza USSORJ-a i podružnice u Bosni i Hercegovini do 1936. god.

Savez krojačkih radnika za Bosnu i Hercegovinu sa sjedištem u Sarajevu na svojoj je godišnjoj skupštini, održanoj 10. veljače 1929. godine, donio odluku o ujedinjenju sa Savezom šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije (sa sjedištem u Beogradu). To je ujedinjenje provedeno tako što je osnovan Podsavez u Sarajevu. Podsavez je 1930. godine imao podružnice u Banjoj Luci, Čačku, Sarajevu i Sapcu. Njegova djelatnost prostirala se na Drinsku, Vrbasku, Primorsku i Zetsku banovinu. Na godišnjoj skupštini, koja je održana 9. ožujka 1930. godine, izabrana je uprava Podsaveza u slijedećem sastavu: predsjednik Ivan Unger, potpredsjednik Anton Bernard, sekretar Mato Kovačević, blagajnik Franjo Stiglajtner, članovi uprave David Dinci, Josip Vincetić i Financijska kontrola Drago Dakić, Isak Pesah i Ivan Prohaska.

Godišnja skupština Podsaveza USSORJ-a u Sarajevu održana je 22. veljače 1932. Iz izvještaja se vidi da je tokom 1931. godine vladala velika nezaposlenost u šivačkoj struci, ali je organizacija ipak vodila uspješnu agitaciju za nove članove. Pored postojećih organizacija, 1931. su godine osnovane organizacije u Banjoj Luci, Loznici, Požezi, Sapcu i Tuzli. Broj članova nije rastao, jer su mnogi radnici ostali bez posla, i odlazili u druga mjesta. Formirane su i sekcije krznara i tekstilnih radnika-ca. Radničke zarade u to vrijeme kretale su se od 20 do 40 dinara dnevno, uz radno vrijeme od 12 i više sati, a i tako niske morale su se braniti. Mjesna grupa u Čačku povela je štrajk abadžijskih radnika. Tamo su poslodavci, čim je nastupila mrtva sezona, otkazali radnicima tarifu. Štrajk je trajao 65 dana. Izgubljeno je 1625 radnih dana s prosječnom nadnicom od 30 dinara što ukupno iznosi 48.750 dinara. Podsavez je dao pomoć u iznosu od 16.200 dinara. Štrajk su materijalno pomagale i ostale organizacije URSS-a. Završio je bezuspješno, jer su došli štrajkolomci iz drugih mjesta. U toku godine bilo je mjeseci kada je 90 posto radnika bilo bez posla. Savez je, pored redovne pomoći, nezaposlenima davao pomoć iz lokalnog fonda. Raspolagao je s ukupno 54.570,62 dinara, koliko je primljeno i izdano. Nakon rasprave o izvještaju izabrana je nova uprava, koja se konstituirala na slijedeći način: predsjednik Josip Vincetić, potpredsjednik Miloš Recije, blagajnik Franjo Stiglajtner, sekretar Mato Kovačević, članovi uprave: Hamid Colić, Ljubić Dimić, Isidor Erbek, Šandor Gut-

man, Andrija Klojfer i Hamdija Pobrić. Zamjenici Omer Hadžiusević, Karlo Majer i Ferdinand Molter. Financijska kontrola: Isak Pesah, Ivan Prohaska, Franjo Spahić, zamjenik Halid Mehmedović.

Na godišnjoj skupštini Podsaveza i podružnice u Sarajevu, održanoj 15. siječnja 1933. godine, u Upravu Podsaveza izabrani su: Ljubo Dimić, Ibrahim Dobranin, David Finci, Andrija Klojfer, Andrija Marić, Slavko Milinković, Franjo Spahić, Mato Perić, Isak Pesah, Ivan Prohaska, Rade Somović, Ivan Unger, Sulejman Vučić i Cedo Žikrija.⁵⁷

Podsavez USSORJ-a u Sarajevu imao je 1933. godine 104 člana; 1934. se taj broj prepolovio, a 1935. je porastao na 126 članova.

Iz aktivnosti podružnice u Sarajevu radnička štampa je zabilježila konferenciju krojačkih radnika održanu 17. svibnja 1933. godine na kojoj se raspravljalo o padu realnih zarada radnika (čak za 40 posto), ukidanju rada na »sic« i izrabljivanju učenika. Godišnje skupštine podružnice održavane su u isto vrijeme sa skupštinama Podsaveza. U 1935. godini vođen je uspješan tarifni pokret u jednoj tekstilnoj tvornici (nije navedeno u kojoj). Tim pokretom utvrđene su minimalne nadnice u iznosu od 23 dinara, priznata je organizacija, radnički povjerenici i pravo na godišnje odmore.

Podružnica u Banjoj Luci osnovana je 16. ožujka 1931. godine. Prvu upravu činili su: predsjednik Josip Pranjić, potpredsjednik Marko Kovačević, sekretar Hajrudin Sejdić, blagajnik Franjo Uvalić. Članovi uprave Toša Puzarević i Dane Repac. Financijska kontrola: Pavao Bašić i Jovo Petković. Godišnje skupštine podružnice održane su 18. svibnja 1932. i 2. travnja 1933. godine. Na ovoj posljednjoj za predsjednika je izabran Dane Repac, zamjenika Josip Pranjić, sekretara Hajro Sejdić, blagajnika Mustafa Kozaragić, članove uprave Milan Bošković, Tone Paulin i Muhamed Seferagić.

Štampa je zabilježila i skupštinu radnika tekstilnog poduzeća Ukrina d. d. u *Derventi* koji su, da bi mogli voditi pregovore za sklapanje kolektivnog ugovora, osnovali podružnicu USSORJ-a 30. srpnja 1935. godine.⁵⁸

⁵⁷ Isto, 22. II 1929; 4. IV 1930; 24. II 1933; *Radničke novine*, Zagreb, 14. III, 11. IV 1930; 17. IV 1931; 26. II, 25. III 1932; 27. I, 3. III 1933.

⁵⁸ *Radničke novine*, Beograd, 27. III, 12. VI 1931; 14. IV 1933; *Radničke novine*, Zagreb, 3. i 17. IV 1931; 1. I, 26. II, 20. V, 3. VI 1932; 14. IV 1933; 5. VII, 22. XI 1935.

UJEDINJENJE SAVEZA TEKSTILNIH RADNIKA U SKLOPU URSSJ-a I RAD U PERIODU 1936—1940.

Ujedinjenje dvaju saveza tekstilnih radnika u sklopu URSSJ-a, USSORJ-a i STRJ-a, ostvareno je na zemaljskoj konferenciji ujedinjenja 23. siječnja 1936. godine u Beogradu. U isto vrijeme postignut je i sporazum sa Splošnom strokovnom zvezom u Ljubljani o jedinstvenom vođenju akcije tekstilnih radnika, isplati putnih potpora, te delegiranju jednog člana u Centralnu upravu Splošne delavske strokovne zveze Jugoslavije i obrnuto, zbog lakšeg koordiniranja akcija. Nakon prihvaćanja statuta sindikata čije je ime glasilo: Ujedinjeni savez tekstilno odjevnih radnika i radnica Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu,⁵³⁹ konstituirana je uprava Saveza u koju su ušli: predsjednik Sreten Mihajlović iz Beograda, Juraj Bermanec iz Zagreba kao sekretar, blagajnik Dušan Stojiljković. Članovi upravnog odbora: Lepasava Stamenković, Branko Sindelić, Nikola Stegarević iz Beograda, Ivan Ciger i Josip Vincetić iz Sarajeva, Miroslav Pinter iz Zagreba. Financijska kontrola: Milenko Jasnjić iz Beograda, Isak Pesah iz Sarajeva i Milan Punek iz Zagreba.⁵⁴⁰ U sklopu Saveza

Plenum Centralne uprave Saveza, održan 21. i 22. voljače 1936. godine, raspravljao je o radu podsaveza, te je konstatirao da su svi tri podsaveza aktivni i da su u proteklih nekoliko mjeseci vodili nekoliko obrambenih štrajkova.⁵⁴¹

Početkom 1936. godine, u sklopu priprema za Kongres radničkih komora, provedene su tri velike ankete o položaju rudara, tekstilnih radnika i osoblja kućne posluge. Anкета o tekstilnom radništvu u Jugoslaviji održana je 24. siječnja 1936. godine u Beogradu.

U rujnu 1935. godine radilo je 341 tekstilno poduzeće na području Jugoslavije. Od tog broja 18,5 posto radilo je na području beogradske Radničke komore, 26,1 posto na području zagrebačke, 26,4 posto na području ljubljanske, 7,6 posto na području sarajevske, 19,7 posto na području novosadske i 1,8 posto na području splitske Radničke komore. Ta poduzeća zapošljavala su 50 tisuća radnika. U njima je bilo tri posto činovnika, 23 posto

kvalificiranih radnika, 68 posto nekvalificiranih i šest posto šegrta. Žene su činile nešto više od polovine zaposlenih. Prosječna nadnica iznosila je 22,04 dinara. Najniža je bila u radionicama za izradu ćilima, 19,55 dinara, a najviša u predionicama i izradi svilenе robe 25,18 din. Na anketi je iznesen podatak da bi, s obzirom na cijene prehrambenih artikala, odjeće, obuće, stana, ogrjeva i osvjetljenja (prema indeksu zagrebačke Radničke komore), minimalna nadnica za samca trebala da iznosi 24,16 dinara, a za četveročlanu obitelj 56,72 din. Konstatirano je također da inspekcije rada ne funkcioniraju, odnosno obavljaju samo pola posla od onog koji bi stvarno trebale obavljati, da polovina od ukupno bolesnih radnika boluje od tuberkuloze, a da njihova je zdravstvena zaštita nedovoljna.⁵⁴² Na anketi su doneseni slijedeći zaključci:

»1) Omogućiti slobodno sindikalno organiziranje radništva u tekstilnoj industriji;

2) Izboriti sklapanje kolektivnih ugovora između organizacije radnika i poslodavca u cijeloj državi;

3) Radno vrijeme ni u kom slučaju ne smije biti duže od 8 sati dnevno, a gdje se radi u tri smjene, obezbjediti radnicima potrebno vrijeme za užinu, bez zatezanja od nadnica;

4) Zakonom stvoriti mogućnost da se propiše minimum ispod kojeg nadnica ne smije pasti;

5) Službu Inspekcije rada pojačati, a u najskorije vrijeme izvršiti temeljit komisijski pregled svih tekstilnih poduzeća;

6) Novčano kažnjavanje radnika izuzeti iz apsolutne vlasti poslodavca i prenijeti na paritetne komisije, s tim da radnici imaju pravo žalbe mjesnim odborima koje predviđa Zakon o radnjama. Novac dobiven ovim putem usmjeriti za pomoć oboljelih tekstilnih radnika u poduzeću, pod rukovodstvom radničkih povjerenika;

7) Poduzeća u kojima su uvjeti rada teži od normalnih, opteretiti posebnim porezima u korist bolesnih i nezaposlenih radnika. Iz sredstava dobivenih ovim putem stvoriti fondove pri nadležnim Okružnim uredima za pomoć tekstilcima iz tih poduzeća.⁵⁴³

⁵³⁹ Ovaj naziv Saveza policija nije odobrila, pa on do 1940. godine djeluje pod imenom Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije.

⁵⁴⁰ *Radničke novine*, Zagreb, 7. II 1936. djelovali su podsavezi Beograd, Zagreb i Sarajevo.

⁵⁴¹ *Radničke novine*, Beograd, 26. II 1936.

⁵⁴² Tekstilna industrija i tekstilno radništvo u Jugoslaviji — anketa Centralnog sekretarijata radničkih komora, Beograd, 1936.

⁵⁴³ *Radničke novine*, Beograd, 24. i 31. I, 4. II 1936.

Na Plenumu Centralne uprave, koji je održan 22. veljače 1937. godine, raspravljalo se o stanju u Podsavezu Beograd. Tada je konstatirano da je »stanje Podsaveza Beograd bilo rđavo u svakom pogledu. Organizacione prilike u cijeloj oblasti Podsaveza Beograd bile su oslabile do rasula. U Beogradu, gdje ima oko 15.000 tekstilno-odjevnih radnika nije faktično postojala mjesna grupa. Sada mjesna grupa Beograd ima 10 sekcija sa 2000 članova. Sve podružnice na teritoriju Podsaveza Beograd danas stoje stabilno. Naročito se pokazuje veliko kretanje tekstilnih radnika u Leskovcu koji predstavlja za naš Savez značajnu industrijsku oblast. Podsavez Zagreb i Sarajevo imaju svoje stabilizirane podružnice. Podsavez Zagreb i Beograd usmjereni su pretežno na tekstilno radništvo.«⁵⁴⁴

Izvjestaj o radu USSORJ-a tokom 1937. godine, podnesen na plenumu Centralne uprave koji je održan 6. i 7. ožujka 1938. konstatira da od ukupnog članstva Saveza 60 posto čine zanatski radnici. Poteškoće u organiziranju industrijskih tekstilnih radnika bile su vezane uz izuzetan otpor poslodavaca prema sindikalnom organiziranju radnika (ima velikih tekstilnih fabrika u kojima na vidnom mjestu stoji napisano: »Organizovani radnici ne primaju se na rad u fabrici«). Tokom 1937. godine Savez je vodio 71 tarifno-štrajkaški pokret (posebno su istaknuti štrajkovi u Beogradu, Leskovcu i Velikoj Kikindi, te tarifni pokreti u Čakovcu i Sarajevu) kojima su nadnice povećane prosječno za 20 posto. Štrajk abadžijskih radnika u Kragujevcu završene je neuspjehom. Zbog racionalizacije u tekstilnoj industriji i velikih otpuštanja radnika vodila se akcija za skraćivanje radnog vremena i uvođenje 40-satne radne nedjelje. Tokom 1937. godine USSORJ je imao prosječno 2447 ispravnih članova, od toga u Podsavezu Beograd 1221, Podsavezu Zagreb 1234, a u Podsavezu Sarajevo 158. U odlukama plenuma naglašena je potreba da se tarifno-štrajkaške akcije u idućem razdoblju vode kao povezane akcije radnika svih srodnih struka, a ne pojedinačno po poduzećima kao prije, da se uvede diferencirano plaćanje članarine, ovisno o materijalnim mogućnostima članova, te da se podružnice pretplate na *Radnik* i beogradske *Radničke novine*. Donesena je i odluka o sazivanju kongresa u jesen 1938. godine.

Na plenumu se posebno raspravljalo o odnosima USSORJ-a i Splošne delavske strokovne zveze. Konstatirano je »da još ni do danas nije izvršeno ujedinjenje našeg Saveza sa Os-

rednjim savezom oblačilnih delavcev u Ljubljani pored svih nastojanja našeg Saveza. Drugi Slovenci odbijaju ga iz formalnih razloga. Odnosi sa Splošnom Delavskom zvezom u Ljubljani, koji su bili uspostavljeni na zemaljskoj konferenciji u januaru 1936. god., poslije isključenja funkcionera i članova tekstilnih radnika prilikom pokreta tekstilaca u Sloveniji sa strane SDSZJ, su se prekinuli. Naš Savez, sa mnogostruke zahtjeve radnika da uspostavi svoje organizacije na teritoriju Slovenije, doneo je odluku na svome plenumu Centralne uprave u februaru 1937. god., da se u Sloveniji uspostave naše organizacije, koje su polovicom 1937. godine i formirane.

Naš Savez u radu na organiziranju tekstilno odjevnih radnika kao i u vođenju akcija nailazi na terenu na teškoće od konkurentskih organizacija radnika, koje su sastavni dio političkih partija, postojećih, bivših i žutih.« Na temelju toga plenum je zaključio:

»1. Razgraničenje teritorijalnog djelokruga rada pojedinih podsaveza, da se stavi na dnevni red Kongresa i raspodjela učini kako to interesi radnika i jačanje Saveza traže.

2. Da se uz pomoć Centralne uprave URSSJ-a nastoji što prije provesti ujedinjenje našeg Saveza sa Osrednjom oblačilnom delavskom Zvezom, te da se za Sloveniju uspostavi Podsavez našeg Saveza.

3. Da se uz pomoć Centralne uprave URSSJ-a uspostavi između našega Saveza i SDSZJ saradnja u svim akcijama u pravcu zaštite interesa tekstilnih radnika. Da bi se omogućila trajna saradnja plenum zaključuje, da se umoli Centralna uprava URSSJ-a da savjetuje SDSZJ da vrati u članstvo sve isključene članove koji su isključeni zbog taktičnih neslaganja. Isto tako, da SDSZJ unutar svog Saveza uspostavi samostalnost tekstilnih radnika (Podsavez ili sekciju) koji bi u duhu statuta i pravila SDSZJ i statuta URSSJ-a razvijali svoj rad. Koliko po gornjem dođe do suglasnosti sa SDSZJ plenum zaključuje, da će naš Savez likvidirati postojeće podružnice tekstilnih radnika u Sloveniji, a radnike koji su se organizovali u naš Savez pozvati da se vrate u SDSZJ i tamo nastave rad.«⁵⁴⁵

Problemi u odnosima USSORJ-a i Splošne delavske strokovne zveze Jugoslavije datirali su od generalnog štrajka tekstilnih radnika Slovenije koji je izbio 20. kolovoza i trajao do 22. rujna 1936. godine. Tada je u štrajk stupilo više od 8500 radnika iz 57 tekstilnih poduzeća u Sloveniji. Radnici su zaposjeli tvor-

⁵⁴⁵ Isto, *Radničke novine*, Beograd, 4. III 1938; *Radnik*, 25. III 1938.

⁵⁴⁴ IHRPH, Arhiv, USSORJ.

nice što je zaprepastilo poslodavce i režim. Dugotrajni je štrajk prekinut na poziv socijal-demokrata u rukovodstvu URSSJ-a, a svi koji se pozivu nisu odazvali isključeni su iz sindikata (štrajkom je rukovodio Franc Leskošek, koji je isto tako bio među isključenima).⁵⁴⁶ Radnici nezadovoljni politikom socijaldemokrata i isključivanjem najborbenijih radnika i sindikalnih aktivista počeli su masovno da napuštaju sindikat, tako da je od 2000 članova ostalo svega 150. Zahtijevali su osnivanje novog sindikata tekstilaca, tj. da USSORJ osnuje svoje podružnice i na području Slovenije, što je ovaj i učinio. Nakon nekoliko mjeseci u njima je bilo okupljeno oko 500 radnika.⁵⁴⁷ Nakon IV kongresa URSSJ-a, održanog 17. i 18. travnja u Zagrebu, donesena je odluka da tekstilni radnici u Sloveniji organizirani u USSORJ-u prijedaju u Splošnu delavsku vezu.

⁵⁴⁶ Iz tog razdoblja sačuvana je prepiska Franca Leskoškega i Miroslava Pintara:

Zagreb, dne 30. III 1938.

Drugu
Leskošku Francu
Ljubljana

Dragi družel!

U vezi naših razgovora u Ljubljani i u vezi razgovora dne 28. i 29. o. mj. u Beogradu saznao sam od Jakomina, da naši drugovi nisu još uputili do danas molbe za prijem u članstvo. Na temelju toga savjetujemo Ti, da uputiš odmah sve drugove koji su isključeni bilo iz kojega Saveza radi taktičnih neslaganja, da odmah upute lične molbe za povratak u članstvo. To je potrebno da naši drugovi učine kako ne bi dali našim prijateljima formalni razlog da nisu mogli biti primljeni odnosno vraćeni u članstvo pojedinih Saveza. Nama je potrebno da vidimo da li će naši prijatelji do kongresa URSSJ-a nešto učiniti u pravcu sređivanja odnosa.

Nadalje nastoj svakako da delegati budu u subotu dne 16. IV o. g. do 18 sati u Zagrebu, kako bi mogli da se porazgovorimo o samom kongresu.

Mnogo te pozdravlja

[Miroslav Pintar]

Ljubljana, 19. aprila 1938.

Dragi družel!

Molim te da mi sporočiš kako naj sad, posle kongresa URSSJ, radimo za tekstilni Savez, naj ga likvidiramo in šaljemo ljude u Splošno ili šta. Kako je kongres metalaca završen, ti je sigurno poznato, uradilo se ni ništa pozitivnog, nas se ni primilo natrak, tako neće ni Splošna da primi svoje natrak. Jedinstvo prokletlo loše izgleda. Kako je kongres URSS-a prošlo, još neznam ništa, naša delegacija se još ni vrnila iz Zagreba.

Drugarski te pozdravlja

Leskošek

⁵⁴⁷ J. Cazi, *Na političkoj liniji KPJ—URSSJ i rad komunista u njemu 1936—1940*, n. dj., str. 210—217. i 131—144.

Na sjednici Izvršnog odbora USSORJ-a, održanoj početkom rujna 1938. godine, donesena je odluka o sazivu Kongresa za 16. i 17. listopada 1938. godine. Na Kongresu se trebalo raspravljati o radu Saveza u razdoblju od 1931. do 1938. godine, položaju tekstilnih radnika (referent Života Jevtović), socijalnoj politici (referent Ivan Božičević), tarifno-štrajkaškoj politici (referent Miroslav Pintar), kulturno-prosvjetnom radu (referent Ivan Unger). U sklopu priprema za Kongres, izrađen je opsežan izvještaj o radu. Prema podacima u izvještaju podružnice USSORJ-a su djelovale u sljedećim mjestima:

Podsvez BEOGRAD

1) Beograd	3) Karlovac
2) Zemun	4) Sušak
3) Pančevo	5) Varaždin
4) Kragujevac	6) Sisak
5) Niš	7) Slavonski Brod
6) Leskovac	8) Slavonska Požega
7) Skoplje	9) Vinkovci
8) Kruševac	10) Vukovar
9) Kraljevo	11) Osijek
10) Kumanovo	12) Šid
11) Piro	13) Čakovec
12) Bitolj	14) Gfina
13) Svilajnac	15) Virovitica
14) Obrenovac	16) Donja Lendava
15) Arandelovac	17) Nova Gradiška
16) Prilep	18) Sremska Mitrovica
17) Štip	19) Bjelovar
18) Kosovska Mitrovica	

Podsvez SARAJEVO

1) Sarajevo
2) Užice
3) Čačak
4) Valjevo
5) Šabac
6) Loznica
7) Tuzla
8) Brčko
9) Banja Luka
10) Mostar
11) Split
12) Dubrovnik
13) Cetinje
14) Podgorica
15) Nikšić
16) Travnik
17) Peć
18) Užička Požega
19) Bijeljina
20) Bugojno

Ukupno je bilo 75 podružnica. Zbog općih teškoća prestao je rad podružnica u Bakru, Beranama, Čurugu, Indiji, Koprivnici, Krapini, Oroslavju, Rumi, Samoboru, Somboru, Staroj Kanjiži, Staroj Moravici, Ubu, Umcima, Virovitici, Vlasotincima, Vranju i Zabalju.

Kretanje članstva USŠORJ-a po podsavezima u razdoblju 1933—1938.

Podsavez	1933.	1934.	1935.	1936.	1937.	1938.
Beograd	54	173	292	429	1.183	1.343
Zagreb	224	736	1.250	1.049	1.215	1.151
Sarajevo	104	42	126	259	310	569
Ukupno	382	951	1.668	1.837	2.708	3.063

Iz slijedeće se tabele vidi da se u razdoblju od pet godina članstvo USŠORJ-a povećalo gotovo za deset puta. Tome je svakako pridonijelo i ujedinjavanje sindikalnih organizacija tekstilnih radnika, no, daleko više od

toga, vrlo snažna tarifno-štrajkaška aktivnost Saveza koji je uspio da kroz borbu za veće nadnice i bolje uvjete rada skupi značajan broj tekstilnih radnika i radnica.

Tarifni pokreti i štrajkovi USŠORJ po podsavezima u razdoblju I. I 1934—30. VI 1938.

Podsavez	Tarifni pokreti		Sudjelovalo radnika		Ukupno		Uspješno završeno	Dobiveno povećanje nadnica din
	sa štraj-bez kom	štrajka	u štraj-ku	bez štrajka	tarif. pokr.	rad-nika		
Beograd	62	8	8.092	1.493	70	9.585	58	4.587.320
Zagreb	72	40	18.546	6.360	112	24.906	100	10.587.840
Sarajevo	21	6	1.196	195	27	1.391	27	435.160
Ukupno	155	54	27.834	8.048	209	35.882	209	15.610.320

Iz navedenih je podataka vidljivo da su štrajkovi, koje je vodio USŠORJ u razdoblju od 1934. godine do sredine 1938, osim četiri, uspješno završeni.⁵⁴⁸ Bile su to prvenstveno akcije napadnog, a ne obrambenog, karaktera. Štrajkovi su vođeni u izuzetno teškim okolnostima zbog toga što su vlasti, ionako nepovoljnu Uredbu o minimalnim nadnicama i obaveznom mirenju, iz veljače 1937. godine, zloupotreblyavale. Pravo na štrajk brutalno je gaženo, štrajkovi su sprečavani i zabranjivani i onda kada za to nije postojala nikakva zakonska podloga. Vlasti su na sve moguće načine sprečavale sindikalno organiziranje radnika, posebno u tekstilnim tvornicama. Nisu priznavale pravila Centrale Saveza već su posebno odobravale pravila podružnica (što je ovima, s obzirom na visoke takse predstavljalo poseban problem), zabranjivali su se sastanci, konferencije, zborovi, pa čak i onda kad je na tim sastancima trebalo usvojiti stavove o kolektivnim ugovorima i tarifama u pregovorima s poslodavcima. U izvještajnom razdoblju Savez je vodio niz akcija za izbor radničkih povjerenika, za zabranu noćnog rada žena i omladine, skraćenje radnog vremena (zbog velike nezaposlenosti tekstilnih radnika). Savez je imao teškoća pri registraciji zaključanih kolektivnih ugovora jer su vlasti odbijale da

priznaju sindikalnu berzu rada (vremenom je taj problem, međutim, bio riješen). USŠORJ je rasturao 1600 primjeraka beogradskih *Radničkih novina* i 1800 primjeraka *Radnika*. Od ukupnih sredstava kojima je raspolagao Savez, 40 posto sredstava izdano je na štrajkove, a 10 posto za pomoć nezaposlenim članovima.⁵⁴⁹

U to su vrijeme Centralnu upravu Saveza činili: Anton Denžić, predsjednik, Zivota Jevtović, sekretar, Branko Sindelić, blagajnik; članovi: Juraj Bermanec, Ivan Božičević, Milenko Hadžić, Mato Kovačević, Vukica Mitrović, Vladislav Nikolić, Isak Pesah, Miroslav Pintar, Milan Punek, Josip Šnicer i Ivan Unger.

Bez obzira na sve pripreme, Kongres ipak nije održan. Policija ga je zabranila, a Centrala je bila prisiljena da pošalje okružnicu svojim podružnicama u kojoj ih upozorava na otežane uvjete rada:

»UJEDINJENI SAVEZ SIVACKO-ODECNIH RADNIKA-CA JUGOSLAVIJE
CENTRALA — BEOGRAD

Broj 521 27. septembra 1938. god.
OKRUŽNICA CENTRALE

Svim mesnim grupama, podružnicama i plaćistima

Dragi drugoivi!

Zbog teških prilika u međunarodnom životu i kod nas u zemlji nastale su prilike kojima se ograničava naš dosadašnji rad u po-

⁵⁴⁸ Suma dobivena u ovim akcijama mnogo je veća od 15.610.320 din, ako se uzme u obzir naplata prekovremenog rada, bolovanja i otkaza, što se u većini radionica i tvornica nije prakticiralo prije pokreta i zaključenja kolektivnog ugovora.

⁵⁴⁹ IHRPH, Arhiv USSORJ, Izvještaj CU USSORJ-a o radu u razdoblju 1931—1938.

gledu održavanja sastanaka, konferencija i zborova. Od strane nadležne vlasti izdata je naredba kojom se saopštava da se za sada ne mogu održavati nikakvi sastanci, konferencije i zborovi u celoj zemlji. Zbog navedene naredbe mi vas obavještavamo da shvatite ozbiljno nastale prilike i da dok traje ovo stanje ne preduzimate u pogledu rada podružnica ništa dok nas ne obavestite. Tekući rad u podružnici i mesnim grupama nastavite kao i do sada što ste radili, i taj vaš rad neka se opravilja s obzirom na pomenute prilike u radu i disciplini. Mi se nadamo da nam vlasti neće praviti nikakve smetnje pri radu s obzirom na to da smo mi ekonomska sindikalna organizacija bez koje radnici i radnice ne mogu biti ni časa, niti mogu regulisati pitanje svojih nadnica, radnog vremena i ostalih uslova rada.

Dalje instrukcije o vašem radu i o opštim prilikama dobiti ćete.

S drugarskim pozdravom

Predsednik

Sekretar

Anton Denžić, s. r. Života Jevtović, s. r. e

Pečat USSORJ

Centralna uprava

Beograd

Krajem 1938. godine, zbog aktivnog rada u USSORJ-u, uhapšeno je nekoliko članova centralne uprave ovog Saveza (Života Jevtović, Ivan Božičević i nekoliko drugih sindikalnih funkcionara). Tim povodom Centralna uprava Saveza poslala je dopis Podsavezu Zagreb, u kojem se kaže:

»Dragi drugovi!

Vaš popis od br. 425 primili smo. Po pitanju drugova Živote i Božičevića možemo vam javiti da se još nalaze u zatvoru. Mislimo da će sutra pustiti Životu, jer mu je tačno mesec dana kako su ga osudili. Božičević izgleda ostati će duže vremena, jer se pronose glasovi da će biti predan sudu zajedno sa nekim koji su hapšeni radi radničke partije. Koliko se tačno zna on je dobio i batina kao i drugi koji su sa njime hapšeni. Nastojali smo nešto bar saznati, ali je nemoguće pošto vlasti neće da daju nikakove izjave. Ostali sindikalni funkcioneri nalaze se isto tako još unutra, oni koji se nisu pravovremeno sklonili. Danas su počeli da puštaju van, ali samo demokrate. Inače, hrana im se šalje.

Rad u Savezu otpočeli smo danas ponovo, jer smo zadnjih dana morali prestati, tako da se nitko nije nalazio u prostorijama. Stalno su isterivani, a ako bi kojeg od funkcionera našli, odveli bi ga.⁵⁵⁰

Ovim hapšenjima i protjerivanjima sindikalnih funkcionara u USSORJ-u vlasti su željele onemogućiti aktivan rad Saveza. Međutim, već i sam broj štrajkova i tarifnih pokreta u 1939. i 1940. godini pokazuje da im to nije uspjelo.

Podsavez USSORJ-a i podružnica u Zagrebu od 1936. do 1940.

Na prvom kongresu Podsaveza USSORJ-a, održanom 26. siječnja 1936. u Zagrebu, sudjelovali su delegati iz Bjelovara, Čakovca, Duge Rese, Karlovca, Krapine, Oroslavja, Siska, Slavonske Požege, Krapinskog Broda, Varaždina, Vinkovaca, Zagreba itd. U ime Centralne uprave u radu kongresa sudjelovao je Stojiljković, a u ime Podsaveza Sarajeva Mato Kovačević. Oblasni odbor URSSJ-a u Zagrebu zastupao je Franjo Krsnik. Podneseni su referati o socijalnoj politici i položaju tekstilnih radnika (Ivan Božičević), o tarifnim pokretima i štrajkovima (Miroslav Pintar) i nezaposlenosti radnika (Nikola Katarinčić). Posebno se raspravljalo o ujedinjenju sa Savezom tekstilnih radnika Jugoslavije s centralom u Beogradu, što je jednodušno prihvaćeno. U rezoluciji, koju je uputio nadležnim organima vlasti, Kongres je zahtijevao da se radnicima omogući slobodno sindikalno organiziranje, sklapanje kolektivnih ugovora, osamsatno radno vrijeme, zakonom propisane minimalne nadnice. Kongres je tražio da se pojača služba inspekcije rada, da se disciplinsko kažnjavanje radnika novčanim kaznama izuzme iz vlasti poslodavca i prenese na nepristrane organe u kojima treba da sudjeluju i radnici. Novac dobiven na ovaj način trebao bi se koristiti za pomaganje oboljelih i iznemoglih tekstilnih radnika. Poduzeća u kojima su uvjeti rada teži od normalnih, trebalo bi otpteretiti posebnim socijalnim porezima u korist bolesnih i nezaposlenih. Zakonski bi trebalo zabraniti svaki rad kod kuće, izvan radionice, jer se njima produžuje radno vrijeme, a takvi se radnici ne prijavljuju organima socijalnog osiguranja.⁵⁵¹ U novu upravu Podsaveza izabrani su: predsjednik Juraj Bermanec, sekretar Miroslav Pintar, blagajnik Vinko Časar. Članovi Upravnog odbora: Ivan Božičević (Duga Resa), August Herceg (Krapina), Vida Novak (Varaždin) Rudi Pistotnik (Sušak), Zvonimir Prienda i Judita Valaj (Zagreb). Financijska kontrola: Miroslav Punek (Zagreb), Nikola Katarinčić (Karlovac), Julio Unger (Zagreb).

⁵⁵⁰ IHRPH, Arhiv, USSORJ.

⁵⁵¹ Radničke novine, Zagreb, 17. i 31. I 1936.

Godišnja skupština podružnice u Zagrebu održana je 31. ožujka 1936. godine. Za predsjednika uprave podružnice izabran je Juraj Bermanec, zamjenika Rafael Krčmar, tajnika Zdenka Posch, zamjenika Zvonimir Prleđa, zapisničara Anrika Palfi, blagajnika Julio Unger, članove uprave: Hinko Han, Marijan Horvat, Marija Kovačić, Dane Krpan, Nikola Miletić, Miroslav Pintar, Dušan Prodanić, Stefa Višek. U Nadzorni odbor izabrani su: Stjepan Krčmar i Ivan Panda, zamjenici Pajduk, Ristojević, Turčinović.⁵²²

Tokom 1936. godine štampa je zabilježila tarifni pokret (bez štrajka) za sklapanje kolektivnog ugovora i povećanje plaća u tekstilnom poduzeću »L. Štern i drug« koji je uspješno završen. Tokom godine, međutim, izbili su navalni štrajkovi u tvornicama »Lajoš Hever«, »Valet Ekspres«, »Anton Belajec«, »AGB pletiona — Jugoslavensko d.d.« i »Brača Bureš«. Svi navedeni štrajkovi trajali su od osam do 10 dana i završeni su uspjehom. Povećanje plaća kretalo se od 10 do 25 posto. Iste je godine izbio i trojedni štrajk u tvornici »Trebitch« u kojem je sudjelovalo 46 radnika. Također je završen uspjehom. Jedini obrambeni štrajk, također uspješan, zabilježen u štampi izbio je u Tvornici svile AGB. Najveći pokret tekstilnih radnika u Zagrebu tokom 1936. godine bio je svakako štrajk konfekcijskih radnika. U štrajku koji su zajednički vodili USSORJ i HRS sudjelovalo je više od 1000 konfektionara. Štrajk je, nakon tjedan dana, zaključen 17. rujna. Plaće su povećane za 20 posto.⁵²³

Na godišnjoj skupštini podružnice, održanoj 14. ožujka 1937. konstatiralo se da je težak položaj konfekcijskih radnika tek donekle popravljen kolektivnim ugovorom sklopljenim prethodne godine. Krznarski radnici, koji su 1932. imali kolektivni ugovor i vrlo visoke plaće (nekad su bili prvi iza tipografa), zanemarili su sindikalnu organizaciju. Paralelno s time smanjivane su im i plaće, tako da su u 1937. godini bile tek nešto više od plaća nekvalificiranih radnika. Poučeni ovim iskustvom, ponovo su se počeli okupljati oko USSORJ-a. Na skupštini su konstatirani znakovi privrednog zastoja, zasićenost tržišta tekstilnim proizvodima i uvođenje racionalizacije u tekstilna poduzeća. Tokom 1936. godine podružnica je vodila 16 tarifnih pokreta (10 je završeno štrajkom, nijedan nije propao). U 22 poduzeća izabrana su 44 povjerenika. U to vri-

jeme podružnica je imala 600 ispravnih članova, a raspačavala je 800 komada *Radnika*. U upravu podružnice izabrani su: predsjednik Juraj Bermanec, potpredsjednik Albert Molaro, tajnik Ružica Turković, blagajnik Julije Unger, odbornici: Oto Burger, Anrika Palfi i Miroslav Pintar. Nadzorni odbor: Đuro Mezak, Ivan Pandža i Zdenka Poš.

U proljeće 1937. godine pokrenuli su akciju za sklapanje novoga kolektivnog ugovora. Ugovor je sklopljen 12. travnja. Plaće su povećane prosječno za 30 posto, utvrđeno je radno vrijeme u trajanju od osam do devet sati, uvećano plaćanje prekovremenog rada, obavljajući da će se oboljele radnike nakon ozdravljenja ponovo zaposliti pod istim uvjetima kao i prije, bez obzira na to koliko je bolovanje trajalo, priznati su radnički povjerenici, pravo na sindikalno organiziranje i sindikalni namjestbeni odsjek.

U rujnu iste godine USSORJ-a i HRS pokrenuli su postupak za reviziju kolektivnog ugovora za konfekcijske radnike.⁵²⁴

U dvorani Radničke komore održana je 13. veljače 1938. godine skupština tekstilaca na kojoj je govorio Đuro Spoljarčić o položaju radnika u tekstilnoj industriji, Bermanec o važnosti sindikalnog organiziranja i izbora radničkih povjerenika, Novak o nezaposlenosti, a Ružica Turković o tekstilnim radnicima koje čine većinu zaposlenih u ovoj grani industrije.

Održavanju godišnje skupštine podružnice prethodile su skupštine sekcija (konfektionara, tekstilaca i krojača po mjeri). Formirana je i sekcija krznara. Na godišnjoj skupštini podružnice održanoj 20. ožujka 1938. godine konstatirano je da je tokom 1937. godine održan čitav niz radioničkih i oko 30 javnih sastanaka i skupština. Savez je sudjelovao u akcijama pomoći nezaposlenima, te je u svrhu izdao 37.000 dinara. Uspješno je intervenirao u sporovima iz radnih odnosa, te je spasio radnicima oko 15.000 dinara neisplaćenih zarada. Aktivno je sudjelovao u izborima radničkih povjerenika. S liste USSORJ-a izabran je 31 povjerenik. Stvorena je uspješna suradnja s HRS-om u vezi sa sklapanjem kolektivnih ugovora za konfektionare. HRS je, međutim, odbio akcijsko jedinstvo kada se radilo o tekstilcima. Savez je 1937. godine sklopio 28 kolektivnih ugovora koji su obuhvatili 2500 radnika i do 15 tekstilnih tvornica (obuhvaćeno 1000 radnika i 13 krojačkih radionica — 1500 radnika). Vodio je i četiri štrajka i to jedan krojačkih radnika i tri u tekstilnim

⁵²² Isto, 17. IV 1936.

⁵²³ Isto, 11. i 24. I, 27. III, 6. VI, 31. VII, 14. VIII, 18. i 25. IX 1936; *Radnik*, 13, 21. i 27. VIII, 4, 11. i 18. IX 1936.

⁵²⁴ *Radnik*, 26. II, 26. III, 30. IV, 3. IX, 29. X, 31. XII 1937.

tvornicama, u kojima je sudjelovalo oko 70 radnika. Na skupštini je izabrana i nova uprava u koju su ušli: Bermanec, Burger, Curljak, Cvetković, Janjić, Mezak, Palfi i Pintar; zamjenici: Aleksić, Feltar, Kebić, Kovač, Novak, Matas, Severin, Snobl, Vinković. Nadzorni odbor: Poošch, Spoljarić, Unger, zamjena Bujević, Kranjčec, Tompić.

U veljači 1938. godine izbio je štrajk u poduzeću »Hahn i Nettel«. Trajao je punih 30 dana. I pored 40 štrajkolomaca, štrajk je završen s uspjehom tako da je potpisan novi kolektivni ugovor, povoljniji od prethodnoga.

Kako su krojački majstori otkazali kolektivni ugovor sklopljen 1937, u veljači 1938. godine radnici su na to reagirali zahtjevom za 15-postotnim povećanjem plaća, osamsatnim radnim vremenom i reguliranjem položaja naučnika. Višekratni pregovori nisu uspjeli, pa su radnici stupili u štrajk. Štrajk je trajao od 14. do 26. travnja. U njemu je sudjelovalo oko 80 radnika. Štrajk je završen uspjehom. Tokom pregovora pokazalo se da interesi poslodavaca nisu jedinstveni. Naime, interesi malih, sitnih krojačkih zanatlija bili su različiti od interesa krupnih, poduzeća, a osobito su se razlikovali od velikih trgovačkih kuća prema kojima su se i sami nalazili u odnosu eksploatiranih.

Iste godine, 26. svibnja, izbio je štrajk u ženskim krojačkim salonima. Završen je velikim uspjehom — u tim poduzećima prije uopće nije bilo kolektivnog ugovora, a radno se vrijeme kretalo od devet do 12 sati. U štrajku je bilo 400 radnica. Izvojevale su potpisivanje kolektivnog ugovora, osamsatno radno vrijeme, priznavanje sindikalne organizacije, praznika Prvog maja, radničkih povjerenika, plaćeni prekovremeni rad za 50 posto više od redovnoga. List *Radnik* je o tome pisao: »minimalna zarada za novooslobođene radnice kroz prva tri mjeseca nakon isteka naukovnog ugovora iznosi 110 din, dok je dosad iznosila 50 dinara tjedno, ili su uopće morale da rade besplatno. Sve plaće od 110 do 200 dinara za žene povisuju se za 10 posto, a od 200 do 400 za 5 posto. Za muške radnike u ženskim salonima povisuju se plaće do uključivo 300 din. za 10 posto, a sve ostale za 5 posto. Jedno od najkrupnijih i najvažnijih pitanja za radnike, koje su ovim kolektivnim ugovorom dobili, jeste da se rad na akord ukida i da se u svim ženskim salonima uvada tjedna, odnosno satna plaća. Ako sve to imamo u vidu, kao što je skraćenje radnog vremena i povišica plaća, tad se radničke plaće povisuju u prosjeku za 20 posto.«⁵⁵⁵

⁵⁵⁵ Isto, 2. VI 1938.

Štrajk zagrebačkih radnika konfekcionara izbio je 12. srpnja 1938. godine. U štrajku je bilo 300 konfekcijskih radnika i 100 konfekcijskih majstora. Trideset osam dana borili su se zajednički konfekcijski radnici organizirani u Ujedinjenom savezu šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije, Hrvatskom radničkom savezu s malim obrtnicima koji obavljaju posao za industrijske kuće »Abozu«, »Barmapera« i »Lončar«, organiziranima u Savezu hrvatskih obrtnika u Zagrebu. Štrajk je završen uspjehom 19. kolovoza 1938. godine. Radnici i obrtnici u ovom zajedničkom pokretu postigli su kolektivni ugovor i povišicu plaća za 20 posto. Pokretom je rukovodio zajednički odbor koji su činili predstavnici navedenih organizacija. Isto tako je i prehrana štrajkaša bila zajednička.

Stampa je zabilježila i tarifni pokret krznara koji je završen uspjehom (bez štrajka), kao i štrajk tekstilnih radnika u tvornici za izradu čipaka »Laceta«.⁵⁵⁶

O aktivnosti tekstilaca u Zagrebu tokom 1939. godine imamo vrlo malo podataka. Novine su zabilježile jedino štrajk tekstilnih radnika koji je izbio u travnju 1939. U njemu je sudjelovalo oko 200 radnika.⁵⁵⁷ Naime, velik broj članova uprave podružnice (Marko Belinić, Juraj Bermanec, Jakov Jureković, Slavko Knežević, Maca Kovačić — Gržetić, Đuro Spoljarić i drugi) uhapšen je u prosincu 1939. godine i otpremljen u Lepoglavu. Ovo masovno hapšenje utjecalo je ne samo na stvarnu aktivnost podružnice nego i na publicitet akcija koje je podružnica, usprkos svemu, vodila.

Dokumentacija o radu zagrebačke podružnice USSORJ-a u 1940. godini vrlo je iscrpna, jer su sačuvani zapisnici sa sjednica uprave podružnice.⁵⁵⁸ Ti zapisnici obuhvaćaju razdoblje od lipnja 1940. do zabrane USSORJ-a. Iz zapisnika sa sastanka vidi se da su u radu podružnice u to vrijeme sudjelovali: Aleksić, Bermanec, Božičević, Božić, Cvetković, Casar, Golac, Horvat, Končar, Krčunar, Merak, Pečnik, Pintar, Stanša, Tenjer, Višak i Živković. Na sastanku održanom 13. rujna 1940. konstatirano je da sekcija tekstilaca ne radi, da nije uspio pokušaj obnavljanja, te da je, kao i u sekciji krojača, potrebno obnoviti upravu mladim kadrovima. Na slijedećoj sjednici, 20. rujna, donesen je zaključak da će se sastanci radnih odbora pojedinih tvornica održavati svakih 14 dana, a zajednički sastanci radnih odbora svakog tjedna.

⁵⁵⁶ Isto, 25. II, 11. i 18. III, 1, 8, 22. i 27. IV, 6. V, 2. VI 1938; *Radničke novine*, Beograd, 15. III, 1. i 6. V, 29. VII, 19. i 26. VIII, 22. X, 11. XI 1938.

⁵⁵⁷ *Radničke novine*, Beograd, 28. IV 1939.

⁵⁵⁸ IHRPH, Arhiv, USSORJ.

Tarifni pokreti i štrajkovi podružnice US&ORJ-a u Zagrebu u 1940. godini

Poduzeće	Tarifni pokret	Štrajk trajao	Radnika	Povećanje plaća	Ostalo dopust dana	»božićnica«
»Hahn i Nettel«	3 pokreta		50	35%		
»Zeni«	1		60	75 para/h	6	da
»Braća Bureš«	2		80	35%		
Tvornica svile »Kraus«	1			25 para/h	6	da
»Holzner«	2		100	35%		
»Gaon«	1		350	5%	6	
»Ivančica«	2		180	35%	6	
Tvornica čarapa »Silk«	1		70	75 para/h	6	
Zagrebačka industrija svile	1			uspješan, nema podataka		
»Valet Expres«	2	9 tjedana	80	1 din/h		
Tvornica svile			30	50 para /h		
»Novateks«	1		70	nije uspio		
»Herma Polack i sinovi«	1		80	37% i 50 din		
Ženska konfekcija	2	14 dana	700	tjedno		
Krojači po mjeri	1		250	10%		
Krojači muške konfek.	2	7 dana	28	25%		
»Iris«	1		28	1 din/h	8	
»Schwartz«	1		10	35%	6	
»Golub«	1		26	30%	6	
»Makso Engel«	1			30%		
»Kraus«	2			1,75 para/h		
»Tomašević«	1			37%		

Tarifni pokreti tokom 1941. godine vođeni su u poduzećima »Novoteks«, »Gaon«, Zagrebačka industrija svile »Ivančica«, »Holzner«, »Silk«, »Braća Bureš«, »Kraus«, »Osma« i »Hahn i Nettel«. Svi pokreti su bili uspješni.

U 1940. godini nisu se birali radnički povjerenici. Mandati povjerenika izabranih u 1939. godini automatski su se produžili na 1940. godinu. Protiv odgode izbora radničkih povjerenika održano je stotine konferencija i sastanaka, na protestne rezolucije potpisivali su se radnici, ali se izbori ipak nisu održali.

Godine 1941, u siječnju, trebali su se provesti novi izbori, jer se, po zakonu, mandati povjerenika izabranih 1939, nisu mogli još jednom produžiti. Kako je 1940. godine tarifno-štrajkaškom aktivnošću bio obuhvaćen velik broj poduzeća u kojima prije nije bilo radničkih povjerenika, to su se URSS-ove organizacije koristile i drugim oblicima izbora radničkih povjerenika. To je bio oblik skraćenog postupka po kojemu radnici pristankom poslodavca izaberu povjerenike i o tome sastave samo zapisnik bez izborne procedure postupka. Tamo gdje poslodavci nisu pristajali na takav izbor radnici bi kandidate za povjerenike birali aklamacijom. Takvi povjerenici, istina, nisu spadali pod zakonsku zaštitu radničkih povjerenika, koja je, doduše, bila samo teorijske naravi, ali su imali zaštitu samih radnika, dakle najbolju zaštitu.

Na temelju tih iskustava dana je od strane KPJ direktiva, da se u Banovini Hrvatskoj radnički povjerenici izaberu gdje god je to moguće, bilo po skraćenom postupku, bilo aklamacijom.

U siječnju 1941. godine, iako je URSS bio zabranjen, odbori Radničkog jedinstva pristupili su izboru radničkih povjerenika na oba načina. Tako su do 15. siječnja provedeni izbori u poduzećima Zagreba:⁵⁹

	izabrano povjerenika
Zagrebačka industrija svile	4
Poduzeće »Bureš«	3
Hahn i Nettel	4
Valder	1
»Novateks«	3
»Iris«	2
»Golub«	1
»Mirabel«	2
»Engleski magazin«	1
Salon »Bačić«	1
Salon »Tuđa«	1
Poduzeće »Kraus«	2

⁵⁹ Radnički tjednik, 24. i 31. V, 19. i 26. VII, 30. VII, 27. IX, 8. X, 27. XII 1940; 21. II, 11. IV 1941.

Rad podružnica USSORJ-a na području Hrvatske od 1936. do 1941.

Ča aktivnosti USSORJ-a na području Hrvatske koju je zabilježila radnička štampa u razdoblju od 1936. do 1941. doznali smo da je podružnica u Bjelovaru održala godišnju skupštinu 13. veljače 1938. te da je u listopadu iste godine izbio štrajk u čaraparskom poduzeću Isaka Perla. Štrajk je izbio zbog niskih plaća i šikaniranja radnika.⁵⁶⁰

Podružnica u Čakovcu povelja je štrajk radnika (oko 160) u »Prvoj Međimurskoj tkaooni« zbog vrlo niskih nadnica i vrlo loših radnih uvjeta. Vrlo brzo su im se pridružili i radnici u poduzeću »S. Naumana«. Štrajk je trajao najmanje sedam tjedana. Podatke o njegovu uspjehu nemamo. Krajem 1937. godine potpisan je kolektivni ugovor kojim je 1000 radnika u tvornici čarapa »Graner« dobilo povećanje plaća. Kolektivni ugovor je obnavljan svake godine. Povećanje plaća u 1938. godini iznosilo je pet posto, a 1940. godine 13 posto. U ožujku 1938. došlo je do štrajka krojačkih pomoćnika narudžbinara i konfektionara u »Prvoj Međimurskoj tkaooni d.d.«. Godine 1940. radnici u tvornici »King« izborili su povišicu od 13 posto, a radnici u tvornici »Bruner« 16 posto.⁵⁶¹

Svi krojački radnici u *Dubrovniku* stupili su u štrajk 5. studenog 1937. godine. Štrajk je trajao pet dana, završen je uspjehom.⁵⁶²

Na godišnjoj skupštini podružnice u *Dugoj Resi*, koja je održana 30. siječnja 1938. konstatirano je da rad podružnice umnogome otežavaju loši odnosi s HRS-om i njegovo odbijanje bilo kakva zajedničkog nastupa u borbi za poboljšanje uvjeta rada i života tekstilnih radnika. U upravu podružnice, koja je izabrana na toj skupštini, ušli su: Đuro Daloš, Jura Drvodelić, Milan Keser, Petar Kostić, Franjo Mokus, Jela Predović, Zvonko Vugrin. Zamjenici: Vlado Fabijančić, Anton Gorišek, Katica Lajtman, Josip Kasunic, Drago Klasnić, Marija Knežić, Aleksandar Sutej. U Nadzorni odbor izabrani su: Tomo Brezarić, Janko Furdek i Milan Mandelc; zamjenici: Stjepan Kušević, Mihajlo Tevelji i Stjepan Vugrinčić.

Početkom veljače iste godine provedeni su izbori za radničke povjerenike u Domaćoj tvor-

nici predenja i tkanja. URSSJ je dobio četiri povjerenika, a HRS 12.⁵⁶³

Podružnica u *Glini* je 1938. god. imala 40 članova. U to vrijeme upravu su činili: Ilija Momić, Đuro Petrović, Nikola Popović, Nikola Tučar i Stojan Vujaklija, a Nadzorni odbor Ivan Medved, Petar Saša i Stjepan Suzić. Kolektivnim ugovorom sklopljenim godinu dana prije povećane su plaće krojačkih radnika za 20 posto. Sredinom godine poslodavci su tražili smanjivanje plaća za 20 posto, na što su radnici stupili u štrajk. Štrajk je završen uspjehom, nadnice su obranjene.⁵⁶⁴

Predsjednik podružnice USSORJ-a u *Karlovcu* tokom 1936. bio je: Božo Kovačić, tajnik Drago Ščulac, blagajnik Ninko Simić, članovi: L. Juras, V. Juras, N. Kovinčić, D. Mačešić, a Nadzornog odbora S. Cvitak, I. Deur i Katica Mance. Tri godine kasnije upravu su činili: Dušan Basara, Ivan Broz, Nikola Katarinčić, Dušan Klipa, Ivan Kovačević, Ivan Papić, Milan Perencić, Andrija Saljanić, Ninko Simić, Janko Starešinić, Rafael Tabor i Ivan Vugrinec.⁵⁶⁵

Krajem 1936. godine izbio je štrajk u *Oroslavju*. 750 radnika u tvornici »Preslica« stupilo je u štrajk radi »božićnice«.

Podružnica USSORJ-a u *Osiijeku* formirana je polovinom 1937. godine. U toku godine dana sklopila je kolektivni ugovor za krojačke radnike (prvi nakon devet godina).⁵⁶⁶

Radničke novine (6. III 1936) zabilježile su održavanje godišnje skupštine podružnice USSORJ-a u *Slavonskoj Požegi*.

Upravu podružnice u *Slavonskom Brodu* 1936. su godine činili: Antun Andrašić, Drago Bogdanović, Olga Bosak, Ivan Cizmek, Ignac Hes, Nikola Papić, Franjo Pletekosić, Stjepan Radičević, Marija Siegti, Andrija Zung. Na godišnjoj skupštini, održanoj 20. veljače 1938, konstatirano je da je u prethodnoj godini podružnica izborila sklapanje kolektivnog ugovora za krojače kojim je utvrđeno osamsatno radno vrijeme, a plaće povećane za 15 posto.⁵⁶⁷

U *Splitu* su krojački radnici početkom 1937. godine vodili obrambeni štrajk. Na godišnjoj skupštini podružnice, održanoj 14. veljače 1938, za predsjednika je izabran Stjepan Paulić, potpredsjednika Andrija Ružančić, tajnika Josip Dujmić, zamjenika Stevo Krupljančić, blagaj-

⁵⁶⁰ Radnik, 4. III 1938; Radničke novine, Beograd, 21. X 1938.

⁵⁶¹ Radničke novine, Beograd, 10. i 31. VII, 21. VIII 1936; 19. X 1937; 21. X 1938; Radnik, 18. III 1938; Radnički tjednik, 7. III, 24. V 1940.

⁵⁶² Radničke novine, Beograd, 12. IX, 19. XI 1937.

⁵⁶³ Radnik 4. i 25. II 1938.

⁵⁶⁴ Isto, 4. III 1938.

⁵⁶⁵ Radničke novine, Zagreb, 6. III 1936; Radničke novine, Beograd, 3. III 1939.

⁵⁶⁶ Radnik, 11. III 1938.

⁵⁶⁷ Radničke novine, Zagreb, 6. III 1936; Radnik, 4. III 1938.

nika Vinko Vidnjak, člana uprave Vinko Balvah, a u Nadzorni odbor Vjekoslav Ozretić, Danilo Smiljanić i Olimpio Šilović.⁵⁶⁸

Podružnica u *Sremskoj Mitrovici* održala je godišnju skupštinu 21. veljače 1938. godine. U prethodnoj godini obnovila je kolektivni ugovor i osigurala povećanje plaća za 30 posto.⁵⁶⁹

Upravu podružnice u *Sušaku* 1939. su godine činili: predsjednik Stjepan Radičević, zamjenik Anka Antić, tajnik Nikola Miličić, zamjenik Nikola Dragičević, blagajnik Fabijan Štader, zamjenik Jakov Novosel, član uprave Radovan Antić.⁵⁷⁰

Upravu podružnice u *Sidu* 1938. godine činili su: predsjednik Mato Bajić, potpredsjednik Marijan Prinusović, blagajnik Jovo Vladislavljević, zamjenik Đura Nađ, tajnik Mujačić Saćir, zamjenik Franjo Onimus, članovi: Blagoje Laketić, Ivan Pandurović i Pavle Terbašinić. Nadzorni odbor: Stevan Ajvljer, Milan Sekčić i Nikola Vincetić. Radom te podružnice tokom 1939. godine rukovodili su: Josip Hrček, Janko Majher, Branko Mihajlović, Saćir Mujačić, Veljko Slavujević, Marinko Tripuzović, Mirko Torma i Jovan Vladislavljević.⁵⁷¹

Podružnica u *Varaždinu* organizirala je početkom 1936. velik zbor kojemu je prisustvovalo više od 400 tekstilnih radnika. Na zboru se raspravljalo o predstojećim izborima radničkih povjerenika i različitim oblicima šikaniranja radnika koje poslodavci žele spriječiti da se izjasne za URSS-ovu listu. 10. veljače 1936. godine izbio je protestni štrajk u »Tivaru« zbog grubog ponašanja jednog poslovođe. Radnici su nastavili rad tek pošto je poslovođa odstranjen iz poduzeća.

Godišnja skupština podružnice održana je 19. travnja 1936. godine. O položaju tekstilnih radnika govorio je Juraj Bermanec. U upravu su izabrani: Benkus, Bobić, Čizmak, Dvorščak, Hajduk, Hasanec, Kos, Kurtaić, Novak, Novaković, Panić, Selig, Tomašić. U Nadzorni odbor izabrani su Cvetković, Jambrek, Skupnjak, Zorković i Zitnjak.

30. travnja 1936. godine izbio je ponovo štrajk u »Tivaru«. U izvještaju podružnice Centralnoj upravi USSORJ-a kaže se: »U ovom poduzeću zaposleno je oko 2300 radnika i oko 120 namještenika, bilo kancelarijskih ili tehničkih. Prema samom iskazu uprava poduzeća ustanovljeno je da je 989 radnika plaćeno is-

pod 3 din na sat. Ostali radnici plaćeni su sa 3,50 din na sat, u što su uračunati i razni podmajstori, predradnici i svi oni sa višom plaćom. Privatni namještenici imadu minimalnu plaću od 59,50 dinara tjedno, bez obzira na to što moraju imati školske kvalifikacije. Cinovnicima se ne plaća prekovremeni rad, iako se gotovo dnevno radi prekovremeno po nekoliko sati. Poznato je, da je sistem rada u »Tivaru« organiziran na tzv. »tekućoj vrpci«, što iziskuje stalno naprezanje radne snage. Neki radnici plaćeni su na sat, pogotovo u konfekcijskom odjeljenju a većina radi na akord, uz sistem premija. Pored toga ima radnika koji su plaćeni sa jedan dinar na sat. To je odgovor na pitanje zašto je došlo do ovog štrajka. Neposredni povod štrajku bilo je premještanje nekoliko krojačkih radnika u konfekcijskom odjeljenju na druge poslove. Radnice koje su došle na njihovo mjesto nisu bile jednako plaćene iako im je učinak bio isti, što je izazvalo revolt, radnici ostalih pogona stupili su u štrajk iz solidarnosti.«

Štrajk je trajao punih 40 dana, do 6. lipnja. Zajednički su ga vodili USSORJ, SPNJ i Oblasni odbor URSSJ-a u Zagrebu. Organizirana je štrajkaška kuhinja koja je dnevno izdavala oko 1000 obroka hrane. Organizatori štrajka izdali su zajednički proglas u kojem oštro osuđuju upravu »Tivara« i njeno izbjegavanje da okonča pregovore i da da garancije da će se pridržavati odredaba koje se utvrde kolektivnim ugovorom i HRS koji je nastojao da pokoleba štrajkaše. Nakon 40 dana štrajk je završen uspjehom. O njegovu završetku pisale su *Radničke novine*:

»U subotu po podne 6. juna 1936., kada je konačno uz odobrenje štrajkaškog odbora potpisan ugovor kojim je likvidiran štrajk kod Tivara u Varaždinu, izbile su spontano velike radničke demonstracije. Velika i duga povorka u kojoj su pored radnika i namještenika Tivara učestvovali i mnogi drugi radnici Varaždina, prošla je gradom i oduševljeno klicala radničkoj pobjedi, pjevala radničke pjesme i davorije. Nigdje nije bilo incidenata, iako je ova manifestacija bila u stvari odlučna demonstracija protiv izdajničkog Hrvatskog radničkog saveza. Pred kućama funkcionera HRS-a radnici su posebno demonstrirali. Gradanstvo je sa mnogih prozora bacalo cvijeće po povorci. Na čelu povorke išlo je 600 biciklista. Manifestacioni ophod završio je govorima Pintara i Legrada. 7. juna u nedjelju, održana je skupština štrajkaša na kojoj je podnesen izvještaj o pregovorima. Varaždinsko radničko pjevačko društvo »Sloboda« intoniralo je radnički pozdrav, što je razdragana masa prihvatila s oduševljenjem. Na skupštini

⁵⁶⁸ *Radničke novine*, Beograd, 16. IV 1937; *Radnik*, 8. IV 1938.

⁵⁶⁹ *Radnik*, 4. III 1938.

⁵⁷⁰ *Radničke novine*, Beograd, 3. III 1939.

⁵⁷¹ *Radnik*, 11. III 1938; *Radničke novine*, Beograd, 3. III 1939.

su govorili Beker, Pintar, Mrzljak, Coklica, Dvorščak i Terezija Tomašić. Legrad je govorio o neloyalnom i lažnom pisanju buržoaske štampe koja sad cijeli uspjeh štrajka pripisuje HRS-u. Na kraju je govorio Adam Katić, sekretar Oblasnog odbora URSS-a iz Zagreba i sugestivnim riječima prikazao smisao klasne borbe. Zbor je zaključila »Sloboda« pjesmom »Živo, živo biju naša srca«. Zbor se razišao uz pjesme i davorije koje su se orile iz tisuća grla.⁵⁷²

U izborima za radničke povjerenike u »Tivaru«, održanima 11. lipnja iste godine, URSSJ je dobio 1255 glasova, a HRS 709. Kratko vrijeme nakon izbora poništeni su mandati četvorici radničkih i dvojici namješteničkih povjerenika (naravno s liste URSSJ-a). U izborima 1939. god. u Varaždinu je URSS dobio 18, a HRS osam povjerenika.

Na godišnjoj skupštini podružnice održanoj 6. veljače 1938. konstatirano je da je prethodnu godinu karakterizirala planska navala poslodavaca na tekovine koje su izborili radnici. Kolektivni ugovori kršili su se na svakom koraku. U tome je prednjačio »Tivar«, što dokazuju brojne tužbe koje su protiv njega podnesene i koje su likvidirane u korist radnika. Tako je »Tivar« platio na donesene presude 35.000 dinara. Brojne akcije, tarifni pokreti i štrajkovi razlikovali su se od prijašnjih po obrambenom karakteru. Krajem godine pritisak poslodavaca bio je posebno jak: radnike su otpuštali, globili, počeli im snižavati plaće. U upravu podružnice izabrani su Florian Bobić, Drago Cikač, Mato Čelig, Marija Kos, Mijo Krsnik, Ivan Kurtalj, Elza Mraz, Mirko Pintarić, Albin Sambolek, Đuro Sambolek, Josip Sedlar, Stjepan Skupnjak, Jelka Slukan, Aleksandar Stingl, Josip Varović, Đuro Vugrinec. Skupština je završila pjesmom i poklicima o jedinstvu svih radnika.⁵⁷³

Podružnica u *Vinkovcima* imala je 1938. godine 52 ispravna člana. Prema izvještaju podnesenom na godišnjoj skupštini (20. veljače 1938) tokom prethodne godine podružnica je vodila dva tarifna pokreta. Dva mjeseca kasnije završen je tarifni pokret krojača kojim su plaće povećane za 20—40 posto.⁵⁷⁴ Za predsjednika podružnice na skupštini 1939. izabran je Đuro Vestermajer, zamjenika Glišo Petrović, tajnika Ivan Capalija, zamjenika Rudolf Đuretić, blagajnika Antun Gut, zamjenika Ste-

vo Sorčan. Članovi uprave: Franjo Đurđević, Ilija Nikolić i Antun Pelcer. U Nadzorni odbor Franjo Hršanji, Slavko Knežević i Franjo Rađanski.

Upravu podružnice u *Virovitici* 1939. god. činili su: Dragutin Daner, Josip Kovač, Ivan Kramer, Dragutin Mađarević, Josip Majtanić, Andrija Mlinčević i Josip Smutnji.

Iz rada podružnice u *Vukovaru* štampa je zabilježila uspješan tarifni pokret vođen 1938. štrajk u Kemijskoj čistionici koji je trajao osam dana, nakon kojeg su plaće povećane 25—50 posto, te godišnja skupština na kojoj su u upravu podružnice izabrani Jevrem Baučević, Dragutin Carić, Dragutin Drešen, Ivan Mergl, Branko Mitrović, Rafaelo Petrović, Ivan Selinger i Slobodan Sinčev.⁵⁷⁵

Rad Podsaveza USSORJ-a Beograd od 1936. do 1941.

Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika na području Podsaveza Beograd imao je 36 podružnica, i to u: Aranđelovcu, Bačkoj Topoli, Bačkom Petrovcu, Beogradu, Bitolju, Cupriji, Jagodini, Kosovskoj Mitrovici, Kragujevcu, Kraljevu, Kruševcu, Kumanovu, Leskovcu, Mladenovcu, Nišu, Novom Sadu, Novom Vrbasu, Obrenovcu, Pančevu, Petrovcu na Mlavi, Petrovgradu, Pirotu, Požarevcu, Prilepu, Prokuplju, Skoplju, Sopotu, Starom Bečeju, Subotici, Svilanju, Štipu, Velesu, Velikoj Kikindi, Vršcu i Zemunu.

Članstvo u ovom Podsavezu poraslo je sa 54 člana u 1933. godini na 1343 člana u 1938.

Pregled kretanja članstva USSORJ-a na području Podsaveza Beograd 1933—1938.

godina	1933.	1934.	1935.	1936.	1937.	1938.
članova	54	173	292	429	1.183	1.343

Prema izvještaju Centralne uprave USSORJ-a o tarifnim pokretima tekstilno odjevnih radnika-ca vođenih od 1. siječnja 1934. do 30. lipnja 1938, Podsavez Beograd vodio je ukupno 70 tarifno-štrajkaških pokreta sa 9585 radnika. Od toga su bila 62 štrajka, sa 8092 štrajkaša, i osam tarifnih pokreta sa 1493 sudionika. Uspješno je završilo 58 pokreta. Zaključen je 41 kolektivni ugovor. Dobiveno povećanje nadnica iznosilo je oko 4,5 milijuna dinara.

⁵⁷⁵ *Radničke novine*, Beograd, 4. XI 1938; 3. III 1939.

⁵⁷² *Radničke novine*, Zagreb, 13. VI 1936.

⁵⁷³ Isto, 24. I, 7. II, 13. III, 24. IV, 15. 22. i 29. V, 17. i 27. VII, 20. VIII, 2. X 1936; *Radnik*, 4. 11. i 18. II, 4. III 1938.

⁵⁷⁴ *Radničke novine*, Beograd, 4. III 1938; 3. III 1939; *Radnik*, 8. IV 1938.

Rad podružnice USSORJ-a Beograd od 1936. do 1941.

Iz aktivnosti beogradske podružnice tokom 1936. *Radničke novine* zabilježile su samo dvije skupštine. Bila je to skupština tekstilnih radnika, održana 7. prosinca 1936, na kojoj je Miroslav Pintar govorio o tekovinama koje su kroz USSORJ izborili tekstilni radnici u Zagrebu, a Milorad Belić o snižavanju nadnica tekstilnim radnicima u Beogradu, radu na »sucu« i potrebi sindikalnog organiziranja.

Iste godine, 27. rujna, osnovana je sekcija krznaša u sklopu podružnice USSORJ-a. U upravu novoosnovane sekcije ušli su: Nikola i Veselin Čirić, Franjo Kvasina, Stanko Milaković, Dragoljub Petrović, Jovan Protić, Jovan Sigmund i Rade Veljin.⁵⁷⁶

Tokom 1937. zabilježene su skupštine tekstilnih radnika koje je organizirao USSORJ u tvornicama »Moravija«, »Elka«, »Dunav«, »Ešenazi«, »Šumadija«, »Dorčol« i Prva tekstilna a. d. Na skupštinama se raspravljalo o ekonomskom položaju radnika u navedenim poduzećima, i akcijama koje treba poduzeti USSORJ da bi se stanje popravilo, pripremama za izbore radničkih povjerenika i potrebi sindikalnog organiziranja. Od istaknutih sindikalnih aktivista na skupštinama su govorili Ivan Bekić, Juraj Bermanec, Ivan Božičević i Zivota Jeftović.⁵⁷⁷

Sekcija krojačkih radnika koja je djelovala u sklopu beogradske podružnice USSORJ-a održala je 15. veljače 1937. skupštinu na kojoj je jednoglasno donesen zaključak da beogradskim poslodavcima treba podnijeti zahtjev za sklapanjem novoga kolektivnog ugovora kojim će se regulirati rad i radno vrijeme. Kolektivni ugovor, sklopljen nakon tri tjedna pregovora, bio je prvi kolektivni ugovor za krojače nakon deset godina. Zarade su povećane za 30 posto, radno vrijeme skraćeno na devet sati, priznata je sindikalna burza rada. Mjesec dana nakon sklapanja ugovora održan je velik zbor beogradskih krojača na kojem se analiziralo poštovanje i primjena odredaba kolektivnog ugovora. Na zboru je konstatirano da je u radnji »Vlada Mitić i brat« izbio štrajk zbog toga što poslodavac nije htio poštovati novu tarifu i potpisati kolektivni ugovor. Prema podacima kojima raspoložemo, štrajk je trajao najmanje mjesec dana.⁵⁷⁸

Na sastanku konfekcijskih radnika održanom 12. listopada 1937. Ivan Božičević i Zi-

vota Jeftović podnijeli su izvještaj o položaju konfekcijskih radnika i pripremama za sklapanje kolektivnog ugovora. Sastanak sa sličnim dnevnim redom održan je i 6. prosinca.⁵⁷⁹

Sredinom 1937. sekcija abadžija, u kojoj je bilo organizirano oko 70 radnika, pokrenula je akciju za sklapanje kolektivnog ugovora. Krajem rujna ugovor je sklopljen. Plaće su povećane za 25 posto, smanjeno je radno vrijeme, a poboljšan je položaj mladih radnika i učenika.⁵⁸⁰

Štrajk tekstilnih radnika u tvornici »Šumadija« a. d. na Umci izbio je 30. ožujka 1937. godine. U štrajk je stupilo 500 radnika. Plaća ovih radnika iznosila je samo dinar na sat. U toku štrajka pojavilo se 40-ak štrajkolomaca, koji su, naružani toljagama, pokušali doći na posao. Sukobili su se sa štrajkašima. Sukob je bio tako oštar i krvav da je jedan od štrajkolomaca poginuo. Štrajk je propao, 150 radnika je otpušteno, a jedan štrajkaš osuđen na dugogodišnju robiju zbog ubojstva.⁵⁸¹

Sredinom rujna iste godine pokrenut je tarifni pokret u Prvoj beogradskoj tekstilnoj tvornici a. d. Radnici su zahtijevali povećanje plaća za 25 posto. Pregovore u ime podružnice USSORJ-a vodili su Ivan Božičević, Zivota Jeftović, Stana Lilić i Bora Maljković. Krajem prosinca, u istoj tvornici, zbog uvodjenja racionalizacije, izbija spontani štrajk u koji stupa 950 radnika. Bilo je to vrlo nepovoljno vrijeme za štrajk — zima, hladnoća, visoki troškovi prehrane, ogrjeva, svjetla. Štrajkaši su ipak izdržali punih 30 dana. Štrajkolomaca nije bilo. Štrajk je zaključen pošto se uprava poduzeća obavezala da će poštovati sve zakonske odredbe o radnim odnosima, priznala organizaciju, pravo na izbor radničkih povjerenika, a nov sistem organizacije rada primijenila samo na 20 radnika (u roku od sedam tjedana), s time da im je garantirala plaću od tri dinara na sat. Tako je nov način proizvodnje (rad na šest razboja, a ne na četiri kao prije) uveden kao pokusni, dok se ne pokažu njegovi rezultati. O štrajku je objavljen čitav niz članaka. U jednom od njih, kao osnova za komentar, poslužila je analiza F. Engelsa o položaju tekstilnog radništva.⁵⁸²

Sredinom 1937. godine vođen je uspio tarifni pokret jorgandžijskih radnika. Krznarski radnici, nakon neuspjelih pregovora s poslodavcima, stupili su 14. rujna u štrajk koji je završen uspjehom. Nadnice su povećane za 10—15 posto.⁵⁸³

⁵⁷⁹ Isto, 22. X, 17. XII 1937.

⁵⁸⁰ Isto, 11. VI, 9. VII, 27. VIII, 1. X 1937.

⁵⁸¹ Isto, 16. i 23. IV, 13. i 20. VIII 1937.

⁵⁸² Isto, 7. X, 24. XII 1937; 1. 7. 14. i 21. I 1938.

⁵⁸³ Isto, 2. VII, 7. IX, 1. X 1937.

⁵⁷⁶ *Radničke novine*, Beograd, 2. X, 11. XII 1936.

⁵⁷⁷ Isto, 29. I, 26. II, 22. X, 17. XII 1937.

⁵⁷⁸ Isto, 26. II, 2. i 16. IV, 1. 14. i 21. V 1937.

Na velikom zboru tekstilnih radnika Beograda, koji je održan 27. siječnja 1938, utvrđeni su osnovni zadaci Saveza za iduću godinu. Bila je to borba za 40-satni radni tjedan, izbore radničkih povjerenika i obnovu kolektivnih ugovora. (Desetak dana nakon tog skupa održana je konferencija tekstilnih industrijalaca Beograda i Zemuna. Odlučili su da ne dozvole izbor radničkih povjerenika i ne zaključuju kolektivne ugovore.)

Beogradska podružnica USSORJ-a održala je plenum 18. veljače 1938. Iz izvještaja podnesenog na plenumu vidi se da je u sastavu podružnice djelovalo 10 sekcija. U protekloj, 1937. godini, vođena su tri tarifna pokreta i dva štrajka, svi s uspjehom. Podružnica je u to vrijeme raspacavala 5613 komada *Radničkih novina* i 4255 *Radnika*. Održana su dva velika zbora tekstilnih radnika i oko 200 sastanaka sekcija. U upravu podružnice izabrani su: Panda Pešić, predsjednik; potpredsjednik Dušan Babić, sekretar Milutin Eraković, blagajnik Vlada Čobanović, članovi uprave: Petar Goljevac, Zivota Jevtović, Joco Koli, Borivoj Miljković, Imbre Peštelj, Todor Patliđanović, Gojko Ratković, Leposava Stamenković i Josip Vicić.

Podružnica je u to vrijeme imala biblioteke sa 650 knjiga.

Sekcija krojačkih radnika — narudžbinara održala je godišnju skupštinu 30. siječnja 1938. godine. U upravu sekcije izabrani su: Vlada Čobanović, Zdravko Conković, Bogoljub Franc, Voja Đorđević, Zivota Jevtović, Jovan Marković, Toša Patliđanović, Imbre Peštelj i Josip Šnicer. Sredinom ožujka podružnica USSORJ-a otkazala je kolektivni ugovor, zbog, kako je konstatirano na skupštini krojačkih radnika »sve težeg materijalnog položaja krojačkih radnika koji uvjetuje nagli porast skupoće i neoljalne konkurencije koju majstori ostvaruju kroz pogoršavanje uvjeta rada i produživanje radnog vremena.« Poslodavci nisu prihvatili zahtjeve radnika. Krojači su 5. travnja stupili u štrajk. U isto vrijeme u štrajk su stupili i krojači u vojnim radionicama. U štrajku je sudjelovalo 1500 radnika. Trajao je 14 dana, a nakon zaključivanja kolektivnog ugovora dobivena je povišica od 10 posto.⁵⁴⁵

Početkom godine pokrenut je i postupak za reviziju kolektivnog ugovora za konfeksionare. Sporazum s malim majstorima relativno je brzo postignut, no kako su se trgovci opirali zahtjevima, radnici su 27. veljače stupili u štrajk. Štrajk je završen uspjehom, a nepos-

redno nakon završetka štrajka održana je skupština sekcije na kojoj su u upravu izabrani: Joca Hoci, predsjednik, potpredsjednik Mirko Mirković, sekretar Uroš Pavlović, blagajnik Mitar Živković, članovi uprave: Julijana Božović, Jozef Drkan, Dušan Janković, Svetozar Petrović i Milenko Vujančić. Financijska kontrola: Nikola Milić, Dobrivoj Poznanović i Dušan Simić.⁵⁴⁵

Radničke novine zabilježile su i tri skupštine sekcije tekstilnih radnika Prve beogradske tekstilne fabrike a. d. održane tokom 1938. godine. Upravu sekcije tada su činili: Anka Čmeker, Mara Gregar, Milenko Hadžić, Hajnrih Matijas, Stanica Mičević, Bora Miljković, Boža Miljković, Danilo Mitrović, Zaim Mujković, Dragomir Nikolić, Leposava Stamenković i Milan Zarić.⁵⁴⁶

Upravu sekcije tekstilnih i trikotajzskih radnika na Dorćolu tokom 1938. sačinjavali su: Stana Barić, Rašela Barut, Ruža Krašević, Mira Pol, Anđa Ranković, Gojko Ratković, Ćiril Skuban, Desanka Stefanović i Franjo Šarić.

Početkom svibnja 250 radnika u tvornici trikotaže »Šumadija« stupilo je u štrajk zahtijevajući povećanje nadnica. Nakon tri dana štrajk je završen uspjehom.

Iste godine sekcija abadžijskih radnika obnovila je kolektivni ugovor sklopljen prethodne godine uz povećanje tarife; krznari su izborili povećanje nadnica za 20 posto, isto su ostvarili jorgandžije i radnici u tvornici »Sport«. Formirana je i sekcija kemijsko-farbarskih i peglarskih radnika. Ova sekcija je vrlo brzo nakon formiranja izborila kolektivni ugovor u poduzeću »Čistoća« kojim su nadnice povećane za 18 posto.⁵⁴⁷

Nakon održanih godišnjih skupština sekcija, beogradska podružnica USSORJ-a održala je 16. travnja 1939. godišnju skupštinu. U izvještaju o radu konstatirano je da je tokom godine djelovalo deset sekcija i to: krojačkih radnika — narudžbinara, vojnih, tekstilnih radnika »Karaburmas«, »Dorćole«, abadžijskih radnika, peglarsko-farbarskih radnika, ženskih krojačkih radnika, krznarskih radnika, tekstilnih radnika »Sport« i jorgandžijskih radnika. Uprave ovih sekcija redovno su održavale sjednice, sastanke članova i konferencije na kojima se raspravljalo o svim akcijama koje su sekcije vodile. Sve sekcije, osim novosnovane sekcije ženskih krojačkih radnika, vodile su tarifne akcije, a neke i štrajkove. Sve sekcije su zaključile kolektivne ugovore kojima se reguliraju nadnice i radno vrijeme

⁵⁴⁵ Isto, 4, 11. i 18. II, 4. i 18. III 1938.

⁵⁴⁶ Isto, 11. II, 18. III, 24. VI 1938.

⁵⁴⁷ Isto, 18. II, 18. III, 20. i 27. V, 10. VI, 26. VIII, 14. X, 30. XII 1938.

šivačko-odjevnih radnika raznih struka, osim tekstilnih radnika. U novu upravu izabrani su: Stana Barić, Milutin Eraković, Johan Krimer, Hasan Mezdžić, Omer Mulović, Toša Patlidanović, Panča Pešić, Đuro Radak, Marko Stojanov i Merima Vulović.

O aktivnosti sekcija beogradske podružnice USSORJ-a tokom 1939. i 1940. godine *Radničke novine* su vrlo malo pisale.⁵⁸⁸ Iz drugih izvora,⁵⁸⁹ međutim, vidljivo je da je sredinom 1939. godine izbio štrajk u tvornici »Boston«, koji je trajao punih devet tjedana. Završen je uspjehom. U listopadu 1940. godine izbio je štrajk krojačkih radnika Beograda i Zemuna. Trajao je mjesec dana i također je završen uspjehom. Vođeni su i tarifni pokreti u Beogradskoj tekstilnoj a. d. i tvornici štofova »Vlada Ilić«. U ovoj posljednjoj, krajem 1940. godine izbio je štrajk. Nakon krvavoga obračuna policije sa štrajkašima i zatvaranje članova štrajkaškog odbora, štrajk je zaključen iako zahtjevi radnika nisu ostvareni.

Rad podružnica USSORJ-a na području Srbije od 1936. do 1941.

Abadžijski radnici u *Arandelovcu* vodili su štrajk sredinom 1936. godine koji je trajao punih mjesec dana, a zabilježen je i tarifni pokret krojača početkom 1938. godine.⁵⁹⁰

Zabilježeni su također i tarifni pokreti krojačkih radnica i abadžija u *Čačku*. Oba pokreta vođena su 1938. godine i završena su uspjehom.⁵⁹¹

Upravu podružnice USSORJ-a u *Jagodini* (Svetozarevu) u 1938. godini činili su: Selimir Đokić, Borislav Ignjatović, Momčilo Karapandžić, Budimir Milenković, Dimitrije Milić, Cedomir Nikolić, Borivoje Obradović i Dragomir Slavik. U listopadu 1938. godine stupili su abadžijski radnici Jagodine u štrajk.⁵⁹²

Sredinom 1937. godine stupili su u štrajk krojački radnici u *Kragujevcu*. U štrajku je sudjelovalo 60 radnika. Nakon šest dana završen je uspjehom. Nadnice su povećane za 20 posto. Nekoliko mjeseci kasnije izbija štrajk abadžijskih radnika. Trajao je punih šest tjedana, a završen je djelomičnim uspjehom. Predsjednik uprave podružnice u 1938. godini bio

je Kosta Petrović, sekretar Branko Kremić, blagajnik Stevan Rainhofer. Članovi uprave bili su: Vika Dimitrijević i Sima Stokić a financijske kontrole Dora Adanja, Radomir Marčanin i Dragutin Savović.⁵⁹³

Podružnica USSORJ-a u *Kraljevu* osnovana je, vjerovatno, 1936. godine. Upravu su 1937. godine sastavljali: Aleksa Aleksić, Pavle Gušanin, Milentije Mladenović, Dobrica Pavić, Božidar Petrović, Dobrica Ristović i Milovan Uskoković. U travnju iste godine stupili su u obrambeni štrajk krojački radnici u radionici Dušana Zdravkovića. Pridružili su im se i ostali krojački radnici (ukupno 17), a štrajk je poprimio navalni karakter. Trajao je osam dana i uspješno je završen. Ni slijedeće, 1938. godine krojači u *Kraljevu* nisu uspjeli sklopiti kolektivni ugovor bez štrajka. Izbio je 27. listopada i trajao je dva tjedna. Radnici su izborili povećanje plaća od 25 do 30 posto. Tokom 1937. godine izbio je i štrajk abadžijskih radnika. Štrajk je trajao 15 dana, u njemu su sudjelovali ne samo radnici nego i naučnici. Završen je uspjehom.⁵⁹⁴

Zabilježen je i uspješan tarifni pokret (bez štrajka) krojača — narudžbinara u *Kruševcu* sredinom 1938. godine.

U listopadu 1937. godine stupili su u štrajk abadžijski radnici u *Lazarevcu*. Štrajk je trajao mjesec dana. Podatke o njegovu ishodu nemamo.⁵⁹⁵

U *Leskovcu* su krojački radnici stupili u štrajk krajem 1936. godine. Štrajkalo je oko 40 radnika, jer je pet poslodavaca već na prvim pregovorima prihvatilo zahtjeve radnika. Štrajk je trajao devet tjedana. U kolovozu 1937. godine izbija veliki štrajk tekstilnih radnika u poduzeću »Gligorije Petrović i komp.«. U štrajk je stupilo 550 radnika. Završen je nakon 24 dana. Radnicima su se plaće povećale za pet do 10 posto. U isto vrijeme izbio je štrajk i u tvornici »Mile Stanković«. Nakon 15 dana štrajka 150 radnika izborilo je povećanje plaća i poboljšanje ostalih radnih uvjeta. Iduće, 1938. godine u Fabrici užarije i konoplje izbija štrajk zbog toga što je uprava tvornice otpustila veći broj radnika koji su vodili izbore za radničke povjerenike. U štrajk je stupilo 230 radnika. Ovaj štrajk, »organiziran ne zbog povećanja nadnica, nego zbog provođenja i poštovanja socijalnih zakona«, trajao je punih 25 dana. Završen je potpunim uspjehom.

⁵⁸⁸ Isto, 24. II, 21. IV, 23. i 30. VI, 21. VII, 11. VIII, 1. IX 1939.

⁵⁸⁹ 25 godina klasne borbe tekstilnih i kožarskih radnika Srbije (1919—1945), Beograd, 1960.

⁵⁹⁰ *Radničke novine*, Beograd, 24. VII 1936; 18. III 1938.

⁵⁹¹ Isto, 1. V, 28. X 1938.

⁵⁹² Isto, 14. II, 22. X 1938.

⁵⁹³ Isto, 29. I, 11. i 18. VI, 27. VIII, 3. 10. i 17. IX, 7. i 15. X 1937; 4. II 1938.

⁵⁹⁴ Isto, 19. IV 1936; 29. I, 9. IV, 11. i 18. VI, 27. VIII, 24. IX, 1. X 1937; 27. V, 17. VI, 28. X, 4. XI 1938.

⁵⁹⁵ Isto, 29. X, 5. 12. i 19. XI 1937.

Podružnica USSORJ-a u Leskovcu vodila je tokom iste godine veliku tarifnu akciju (bez štrajka), kojom su plaće tekstilnih radnika u poduzećima »Mile Stanković« i »Gligorije Petrović« povećane za 15 posto.⁵⁹⁶

Upravu podružnice u *Loznici* tokom 1937. godine činili su: Zdravko Dražić, Todor Ilić, Vitomir Nešković, Mihajlo Simić, Nedeljko Simić i Dragan Toković. Krajem studenog stupili su u štrajk krojački radnici. Štrajk je trajao više od mjesec dana i završen je uspjehom.⁵⁹⁷

Zbog zahtjeva za povećanjem nadnica abadžijski radnici u *Ljubiću* stupili su 13. listopada 1938. godine u štrajk koji je uspješno završen.

Radničke novine zabilježile su sredinom 1936. godine štrajk tekstilnih radnika u tvornici šamija »Hronta Munudžijana« u *Nišu*, te tarifne pokrete koje je vodila podružnica USSORJ-a za krojačke radnike 1937. i 1938. godine.

Upravu podružnice u *Obrenovcu* u 1936. godini činili su: Cedimir Đorđević, Milisav Đorić, Mijailo Jakovljević, Milovan Janković, Radimir Simić, Aleksandar Spasojević i Ljubiša Španović. Godine 1937. podružnica je vodila štrajk abadžijskih radnika zbog obrane kolektivnog ugovora, a 1938. godine tarifni pokret za povećanje plaća.

Iz aktivnosti podružnice u *Pančevu* zabilježen je uspio tarifni pokret krojačkih radnika 1937. godine kojim su plaće povećane za 35 posto, te 25 dnevni štrajk koji je izbio zbog zahtjeva za devetsatnim radnim danom i daljnim povećanjem nadnica za 10 posto. Tarifnu akciju vodili su konfeksionari.

Krojački radnici u *Požarevcu* izborili su kolektivni ugovor 1938. godine kojim su plaće povećane za 15 posto, a 85 abadžija stupilo je u štrajk. Upravu podružnice u 1939. godini činili su: Svetislav Cvetković, Dimitrije Lazarević, Vladislav Majer, Bora Nedeljkić, Zivadin Obradović, Voja Stanojević, Aleksandar i Božidar Veljković, Cvetko Vučković, Tiha i Toma Živić.

Radničke novine zabilježile su i dvotjedni štrajk krojača u *Prilepu* koji se vodio početkom 1938. godine.

Podružnica USSORJ-a u *Prokuplju* formirana je, vjerovatno, 1937. godine. Godine 1938. izborila je kolektivni ugovor bez štrajka. Upravu podružnice u 1939. godini činili su: Čedo-

mir i Svetozar Cakić, Ratomir Dimić, Milan Milenković i Miroslav Petrović.

Predsjednik podružnice USSORJ-a u *Prizrenu* 1936. godine bio je: Husein Milešević, sekretar Viselj Šerif, blagajnik Memut Ahmet a financijsku kontrolu činili su Ejup Fejzuma i Viktor Kočić.

Podružnica USSORJ-a u *Smederevu* vodila je tarifni pokret za povećanje plaća i reguliranje drugih radnih uvjeta 1938. i 1939. godine. Njima su bili obuhvaćeni krojački i abadžijski radnici. Upravu podružnice u 1938. godini činili su: Josip Ginberg, Bogoslav Ivanović, Dragiša Lazarević, Dušan i Vojislav Marković, Vukašin Raić, Dragomir Šimaković, Živa Stanojević.

U kolovozu 1938. godine osnovana je podružnica USSORJ-a u *Sopotu*. U upravu podružnice su izabrani: predsjednik Trifun Jovanović, sekretar Živko Janić, blagajnik Sima Cvijanović. Članovi uprave: Čeda Kočarević, Nikodije Pavić. Nadzorni odbor: Svetislav Čurić i Dragivoje Žujević.

U *Svilajcu* su abadžijski radnici dvodnevnim štrajkom u jesen 1937. godine izborili kolektivni ugovor i povećanje nadnica za 25 posto. Predsjednik podružnice je 1938. god. bio je Jezdimir Panović, potpredsjednik Radomir Stojković, sekretar Dragoljub Mirić, blagajnik Dragomir Petrović. Članovi uprave: Živojin Jovanović, Stojiša Lukić i Božidar Marković. Financijska kontrola: Stanislav Ilić, Svetislav Savić i Života Simić.

Upravu podružnice na *Ubu* u 1937. godini činili su: Tihomir Đorđević, Trifun Đuškićević, Dragomir Jovanović, Miloš Marković, Petar Mirković, Dušan Mitić, Gavriilo Radovanović i Miomir Ristić. Iste godine abadžijski radnici vodili su obrambeni štrajk. Dvije godine kasnije, abadžijski radnici u *Ubu* vodili su štrajk zbog povećanja plaća i skraćenja radnog vremena.

Na godišnjoj skupštini podružnice USSORJ-a u *Uzicu* koja je održana 15. siječnja 1937. godine u upravu su izabrani: Milan Glišić, Milan Gordić, Julijana Justinjak, Nedeljko Milosavljević, Zdravko Paunović, Stevan Reljić, Ratko Rogić i Radomir Savrović. Podružnica je vodila uspio tarifni pokret 1937. godine za abadžijske i krojačke radnike. Na skupštini održanoj početkom 1939. godine u Upravu podružnice izabrani su: Vukašin Ignjatović, Obrad Marković, Đorđe Mitrović, Karlo Ramodak, Miloš Sindelić, Dobrivoje Spasojević i Miroslav Vesnić.

Štampa je zabilježila tarifni pokret krojača u *Valjevu* vođen u drugoj polovini 1937. godine kojim su povećane plaće za 15 posto,

⁵⁹⁶ Isto, 15. i 25. I, 5. i 12. II, 13, 20. i 27. VIII, 1. i 29. X 1937; 7, 14, 21. i 28. I, 3, 10. i 17. VI 1938.

⁵⁹⁷ Isto, 5. II, 26. XI, 3. i 10. XII 1937; 1. I 1938.

te pokrete abadžijskih i terzijskih radnika u 1938. godini kojima su nadnice povećane od 25 do 60 posto.

17. kolovoza 1936. godine stupili su u štrajk radnici u poduzeću »Tekstil« (vlasništvo Golberta i Stojadinovića) u *Zemunu*. Nakon zah-tjeva radnika za sklapanjem kolektivnog ugovora i povećanje plaća poduzeće je objavilo lok-aut. Na to je svih 150 radnika stupilo u štrajk koji je završen uspjehom. Krojački radnici u *Zemunu* stupili su u štrajk 24. svibnja 1937. godine zbog odbijanja poslodavaca da potpišu kolektivni ugovor. Štrajk je završen uspjehom, a plaće su povećane za 25 posto.⁵⁹⁸

Aktivnost podružnica USSORJ-a na području Vojvodine od 1936. do 1940.

Podružnica USSORJ-a u *Bačkom Petrovcu* formirana je 1936. godine. Na prvoj godišnjoj skupštini održanoj 31. siječnja 1937. godine izabrana je nova Uprava podružnice u koju su ušli: predsjednik Jovan Canji, pot-predsjednik Pavel Pavlekoš, sekretar Jovan Stuhar, blagajnik Andrija Makam. Članovi uprave: Jovan Bujnik, Jovan Maglovski i Emil Miklović. Financijska kontrola: Imre Fišer, Josef Knadski i Jovan Valentin. Krajem godine krojački radnici stupili su u štrajk, koji je završen nakon sedam tjedana borbe. Plaće su povećane za 10 posto.

Radom podružnice u *Cupriji* tokom 1937. godine rukovodili su: Jovan Ačimović, Maksim Aleksić, Cvetko Jeremić, Dragutin Miljković, Đorđe Radosavljević, Svetozar Sabinović i Vitomir Živković.

Konfeksijski radnici u *Curugu* izborili su štrajkom, koji je trajao 17 dana, povećanje nadnica za 15 posto.

Podružnica u *Indiji* osnovana je 1936. godine. Na prvoj godišnjoj skupštini održanoj početkom 1937. godine u upravu podružnice izabrani su: Ignat Ajh, Jozef Knebl, Jozef Kraft, Jozef Pfajl, Johan Šmit i Franjo Sverderman.

Osnivačkoj skupštini podružnice USSORJ-a u *Kuli* prisustvovalo je 105 tekstilnih radnika. Skupština je održana 5. srpnja 1936. godine. Predsjednik prve Uprave podružnice bio je Franjo Farkaš, potpredsjednik Franjo Takač, sekretar Šandor Jukas, perovoda Josip Inhof, blagajnik Nikola Majer, članovi upra-

ve Katarina Mikel, Katarina Sukova, Tulija Takač i Elizabeta Zozer. Financijska kontrola: Radinka Gajić, Radinka Isaković i Marija Krebs.

Upravu podružnice u *Novom Sadu* tokom 1936. godine činili su: Vilim Beber, Pavle Curčić, Stevan Gal, Stevan Hladi, Daniel Lačak, Gotflid Najvrti, Đura Paplankov, Imre Polak i Ilija Sučur. Sredinom godine stupilo je 270 radnika Tvornice svile dr Ristića u obrambeni štrajk. Poslodavac je, naime, želio sniziti akordne plaće. Konfeksijski radnici u *Novom Sadu* stupili su u štrajk 1. listopada 1937. godine zbog odbijanja poslodavaca da potpišu kolektivni ugovor. U štrajku je bilo 150 radnika. Štrajk je završen uspjehom. Iste godine vođen je i tarifni pokret za krojače-narudžbinare.

Nakon tri dana štrajka u *Petrogradu* krojački radnici su izborili povećanje plaća za 18 posto. Štrajk je izbio početkom listopada 1937. godine. Nekoliko dana nakon ovog pokreta u štrajk stupaju i tekstilni radnici u Tvornici vune a. d. Nakon 10 dana štrajka potpisan je kolektivni ugovor kojim su plaće povećane za 15 posto. Radom podružnice u 1938. godini rukovodili su: Nikola Bartil, Nikola Bišov, Petar Bompel, Tereza Florin, Karlo Folb, Jovan Fuks, Zoran Mirkov, Đerd Patak, Franjo Petres i Radivoj Sarić. Krojači-konfeksionari stupaju u 17-dnevni štrajk polovinom 1938. godine zbog odbijanja poslodavaca da potpišu kolektivni ugovor. Štrajk je okončan uspjehom.

Upravu podružnice u *Rumi* tokom 1936. godine činili su: Ivan Cibrić, Miliwoje Janković, Rada Jovanović, Paja Marojević, Marko Matić, Jerko Mlinarević, Ilija Reparski, Dušan Rović i Branko Stanić. Krojački radnici u *Rumi* štrajkali su krajem 1937. godine više od mjesec dana.

Podružnica USSORJ-a u *Senti* osnovana je početkom 1937. godine. Tokom iste godine izborila je kolektivni ugovor za krojače narudžbinare i konfeksionare. Ugovori su obnovljeni i 1938. godine.

Konfeksijski radnici u *Sremskoj Mitrovici* stupili su u štrajk 5. listopada 1937. godine. Štrajk je trajao gotovo puna tri tjedna. Završen je uspjehom. Na godišnjoj skupštini podružnice održanoj početkom 1938. godine izabrane je za predsjednika Đoko Beljanski, potpredsjednika Avram Jovanović, sekretara Sima Cirić, zamjenika sekretara Mihajlo Kršun, blagajnika Ilija Stanojević, članove uprave Miloš Đurašin i Miloš Živković, a u financijsku kontrolu: Đura Ibertus, Jova Tadić i Petar Tatić.

U jesen 1936. godine obnovljen je rad podružnice u *Staroj Pazovi*. U Upravu su tada

⁵⁹⁸ Isto, 3. IV, 21. VIII, 2. X 1936; 29. I, 5. i 12. II, 12. III, 1. i 17. V, 7. i 29. X, 5. i 19. XI 1937; 28. I, 4. II, 18. III, 26. VIII, 16. IX, 14, 21. i 28. X, 4. XI 1938; 24. II, 3. III, 21. VII, 11. VIII, 1. IX 1939; *Radnik*, 22. IV 1938.

izabrani: Rade Curčić, Miško Domnji, Šimo Forgač, Filip Miškov, Janek Petar, Janko Poljvaka, Janko Tot i Mile Trkov.

Upravu podružnice u *Subotici* tokom 1936. godine činili su: Kosta Đula, Margita Haniček, Ladislav Halos, Steva Hobler, Jovan i Kata Kovač, Arunka Letak, Jelena Maluhev, Milovan Roganić i Đorđe Šipoš. Zbog odbijanja uprave tvornice za izradu čilima »Meka« da sklopi kolektivni ugovor i poveća plaće, 63 radnice su stupile u štrajk u kolovozu 1936. godine. Štampa je zabilježila održavanje godišnjih skupština podružnice u 1937. i 1938. godini, te uspješan trodnevni štrajk krojača koji je izbio u studenom 1937. godine.

Radom podružnice u *Šidu* tokom 1936. godine rukovodili su: Silvester Edeminski, Stevan Glišić, Svetislav Kojički, Ilija Laboš, Blagoje Laketić, Nikola Mudrić, Đura Nađ i Mirko Torma.

Upravu podružnice u *Velikoj Kikindi* tokom 1938. godini činili su: Vojislav Cikić, Antel Firaki, Milivoj Gavrilović, Matija Ikrajnzinger, Milan Kebić, Nikola Malinger, Uroš Miletić, Milan Stevanov, Martin Tamas i Franjo Veber. Početkom ožujka iste godine izbija štrajk konfekcijskih radnika za koji znamo da je trajao najmanje mjesec dana. O ishodu štrajka nemamo podatke.

Nakon održane godišnje skupštine u siječnju 1937. godine uprava podružnice u *Vršcu* konstituirala se na sljedeći način: predsjednik Leopold Hahner, sekretar Josip Kemf, blagajnik Jovan Lenguel, zamjenik blagajnika Henrich Beber, finansijska kontrola: Josip Dagen i Mihael Mark.

Radničke novine zabilježile su obrambeni tarifni pokret krojačkih radnika u *Vršcu* sredinom 1938. godine.⁹⁹

Rad podružnica USSORJ-a na području Crne Gore i Makedonije od 1936. do 1940.

Podružnica USSORJ-a na *Cetinju* osnovana je tokom 1936. godine. Vodila je tarifni pokret 1937. i 1938. godine. Ovim posljednjim izborila je kolektivni ugovor kojim je utvrđeno osam-satno radno vrijeme, povećanje nadnica za 15 do 20 posto.

⁹⁹ *Radničke novine*, Beograd, 14. II, 3. IV, 10. i 17. VII, 21. VIII, 2. X 1936; 5. II, 6. III, 24. IX, 2. 7. 15, 22. i 29. X, 5. 12. i 26. XI, 3. i 17. XII 1937; 1. i 28. I, 11. II, 4. 18. i 25. III, 1. i 8. IV, 27. V, 3. VI, 23. IX 1938; *Radnik*, 22. IV 1936; 14. I 1938.

Podružnica USSORJ-a u *Podgorici* (Titograd) osnovana je u drugoj polovini 1937. godine. U referatu Spave Nikolića o položaju tekstilnih radnika konstatirano je da krojački radnici rade 10—14 sati dnevno, uz mizernu nadnicu i vrlo loše radne uvjete.

Štampa je zabilježila i štrajk konfeksionara u *Zablju* koji je izbio početkom rujna 1937. godine. Nakon tjedan dana štrajk je završen uspjehom.

Krojački radnici u radionici Tanasije Tanasijevića u *Bitolju* stupili su u štrajk u listopadu 1937. Na skupštini održanoj 23. siječnja 1938. godine u upravu podružnice izabrani su: Ćirilo Belović, Mihajlo Đorđević, Đorđe Kostić, Nikola Petrović, Ilija Prčković, Cane Stevanović i Petar Talević. U rujnu iste godine izbio je štrajk tekstilnih radnika u *Bitolju*. Bio je to prvi štrajk tekstilaca u ovom mjestu. Sto radnika u Tekstilnoj fabrici a. d. stupilo je u štrajk zbog vrlo niskih nadnica i loših uvjeta rada. Štrajk je trajao više od mjesec dana. S namjerom da prekine štrajk Jugoras je potpisao kolektivni ugovor (koji je bio toliko nepovoljan da ga radnici nisu prihvatili — nadnica koja je iznosila šest dinara povećana je na osam dinara dnevno) te je osigurao štrajkolomce. O konačnom ishodu štrajka nemamo podatke.

Upravu podružnice USSORJ-a u *Kumanovu* tokom 1937. god. činili su: Giga Cvetković, Jordan Dimitrijević, Spira Mitić, Petar Naković, Blagoje Popović, Marica Ristić, Bojan Sekirarević i Ćira Zdravković.

Iz aktivnosti podružnice u *Skoplju* zabilježena je konferencija krojačko-konfekcijskih radnika održana 22. veljače 1938. god. na kojoj su iznijeti podaci: da je jedan poslodavac dobio posao od vojske (izrada 50.000 vojničkih hlača po cijeni od 18 din po komadu), da je taj posao podijelio s drugim poslodavcima (za 12,50 din po komadu), te da je radnicima taj posao plaćen sedam dinara po komadu (odnosno 14 din za 10 do 12 sati rada dnevno). Na konferenciji je donesen zaključak da radnici treba da bojkotiraju ovako nepovoljan posao, te da se angažiraju na sklapanju kolektivnog ugovora kojim bi se nadnice povećale za 25 posto, a radno vrijeme ograničilo na devet sati dnevno. Na godišnjoj skupštini, održanoj 8. svibnja 1938. godine, u Upravu podružnice izabrani su: Dušan Isijanović, Aleksandar Mitrović, Asan Murtezenović, Jordan Nikolić, Panda Papudžijević, Dimitrije Stojanović i Vasilije Trajković.

Radom podružnice u *Strumici* tokom 1937. godine rukovodili su: predsjednik Rista Veljković, sekretar Stevan Diković, blagajnik Dan-

čo Petarović, članovi uprave: Toma Pazarović i Klimentije Polinčević, finansijska kontrola: Đorđe Gavranlijević, Jovan Kantardžević i Jovan Kusturlijević.⁶⁰⁰

Rad podružnica USSORJ-a na području Bosne i Hercegovine od 1936. do 1940.

Upravu podružnice u *Banjoj Luci* tokom 1937. godine činili su: Ferid Hasan Bašić, Albert Gusto, Munid Jusufović, Ifvan Koranbegović, Mustafa Kosaragić, Leon Levi, Eid Spasić, Milan Tošić. Štampa je zabilježila tarifni pokret krojača, abadžija i terzijskih radnika u Banjoj Luci u drugoj polovini 1938. godine.

Krajem 1937. godine u *Bijeljini* je sklopljen kolektivni ugovor kojim su povećane plaće radnika za 17 posto.

Štampa je zabilježila obrambeni štrajk abadžijskih radnika u *Brčkom* koji je vođen krajem 1937. godine, skupštinu podružnice početkom 1938. god. na kojoj su u Upravu izabrani: Tošo Akšamović, Hamid Berbić, Sadik Ibrišević, Milan Marinković, Ismet Tvobradović, Ramo Uzinčić. U rujnu iste godine abadžijski i terzijski radnici povelu su štrajk.

Podružnica USSORJ-a u *Bugojnu* osnovana je u drugoj polovini 1937. godine. Neposredno nakon osnivanja podružnica je pvela tarifne pregovore, no, kako nisu bili uspješni, radnici su stupili u štrajk. Nakon samo jednog dana štrajka izborili su povećanje nadnica od 20 do 25 posto.

Podružnica u *Mostaru* vodila je dva višednevna štrajka 1937. i 1938. godine (krojačkih i konfekcijskih radnika). Upravu pod-

ružnice u 1938. godini činili su: predsjednik Antun Lovrenčić, sekretar Jusuf Cevr, blagajnik Zivota Neimarević, članovi uprave: Smajo Hadžiomerović, Andrija Trbonja, Nadzorni odbor: Sukrija Branić, Muhamed Cerковиć i Lazo Muković. Zamjenik sekretara Ahmed Četić.

Iz aktivnosti podružnice USSORJ-a u *Sarajevu Radničke novine* zabilježile su tarifni pokret krojača krajem 1937. godine i štrajk u krojačkoj radionici »Berhard«. U ožujku 1938. god. stupili su u štrajk tekstilni radnici u tvornici čarapa »Ključ«. Štrajkalo je 180 radnika zbog toga što je poslodavac produžio radno vrijeme, a nadnice, ionako niske, ostavio na istome. Štrajk je završen uspjehom nakon devet tjedana borbe.

Upravu podružnice u *Sapcu* u 1937. godini činili su: Ljubomir Đurić, Stojiša Gavrilović, Luka Gemovi, Dragutin Gordić, Zarko Ilić, Miloravan Janković, Dušan Jovanović, Dragoljub Maksimović, Milođe Petrović, Sreten Vuković i Cvetko Vuletić. Podružnica je u 1936. i 1937. godini vodila štrajk abadžijskih radnika u kojem je sudjelovalo 59 štrajkaša. Ovaj posljednji trajao je četiri tjedna i završen je uspjehom. Štrajk se vodio i slijedeće, 1938. godine. Prema podacima koje imamo ovaj štrajk je trajao najmanje 12 tjedana.

Krojački radnici u *Travniku* održali su osnivačku skupštinu podružnice USSORJ-a 23. siječnja 1938. Izabran je privremeni Upravni odbor u koji su ušli: A. Aničić, J. Čurok, Hercegovac, S. Kušmić, V. Long, M. Majdančić i A. Mulalić. Do kraja godine podružnica je bez štrajka izborila sklapanje kolektivnog ugovora i povećanje plaća.⁶⁰¹

⁶⁰⁰ Isto, 21. VIII 1936; 29. I, 5. II, 27. VIII, 10. i 17. IX, 1. X, 5. i 26. XI, 10. XII 1937; 28. I, 11. II, 25. III, 1. i 8. IV, 1, 6. i 27. V, 10. VI, 5. VIII, 16, 23. i 30. IX, 14, 21. i 28. X, 12. i 19. XI 1938.

SINDIKATI KOŽARSKO-PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE I OBRTA JUGOSLAVIJE

Prvi štrajk u kožarsko-obućarskoj struci u Hrvatskoj izbio je 1889. godine u Zagrebačkoj tvornici koža i vojne konfekcije. U štrajku je sudjelovalo oko 300 radnika. Za vrijeme štrajka vojska je čuvala tvornicu. Štrajk je trajao punih 12 dana, a završio se povećanjem plaća i poboljšanjem uvjeta rada u tvornici. Prva pravila strukovnog udruženja posto-

larskih i čizmarskih malih obrtnika i radnika prihvaćena su na skupštini održanoj 25. rujna 1892. godine. Polovinom 1901. godine radnici ove struke počeli su se ponovo okupljati. Godine 1903, polovinom listopada, 136 obućarskih radnika, nakon neuspješnih pregovora s poslodavcima, stupilo je u štrajk. Godine 1904. osnovali su svoju organizaciju obućarski rad-

nici u Osijeku. Polovinom travnja 1905. godine stajalo je oko 60 radnika u štrajk. Cizmarski radnici štrajkali su u Zagrebu u rujnu 1904. godine, a sredinom listopada 1906. došlo je do ponovnog pokreta obućarskih radnika u Osijeku. U siječnju 1907. osnovana je organizacija postolarskih radnika u Đakovu, koja je odmah povelila uspješan tarifni pokret. U veljači 1907. godine organiziraju se cipelarski, papučarski i opančarski radnici u Sremskoj Mitrovici, a 1906. u Rumi. Prvi opančarski štrajk u Zagrebu izbio je 31. kolovoza 1892, drugi u listopadu 1900. i treći u rujnu 1905. U Rijeci su opančari vodili štrajk 21. rujna 1903. a u Sremskoj Mitrovici 13. lipnja 1904. i u proljeće 1907. U Karlovcu je u studenom 1904. osnovana opančarska organizacija.

Na skupštini održanoj 28. srpnja 1907. godine u Zagrebu osnovana je prva legalna organizacija — Savez obućarskih radnika Hrvatske i Slavonije. Do kraja 1911. godine Savez je imao 13 podružnica i to u Karlovcu, Koprivnici, Novoj Gradiški, Ogulinu, Osijeku, Rumi, Slavonskoj Požegi, Slavonom Brodu, Sremskoj Mitrovici, Sušaku, Sidu, Zagrebu i Zemunu s prosječno 300 ispravnih članova (u Zagrebu ih je bilo prosječno 75, Slavonom Brodu 36, Zemunu 41, Karlovcu 33, Sušaku 20, Sremskoj Mitrovici 19, Rumi 18, Osijeku 16, itd.). Početkom prvoga svjetskog rata, 1914. godine, Savez je zabranjen. Nakon obnove sindikata 1917. godine, prijašnji Savez djeluje kao sekcija u sklopu ORS-a. Po prelasku ORS-a u ruke desničara, krajem 1918. izdvajaju se kožarski radnici Zagrebačke tvornice koža iz ORS-a i osnivaju Savez kožarsko-prerađivačkih radnika, koji je na konferenciji 30. srpnja 1919. donio odluku o ujedinjenju sa srodnim sindikatima Srbije, Vojvodine, Bosne i Hercegovine.⁶⁰²

U Srbiji su do prvoga svjetskog rata djelovala dva saveza kožarsko-obućarskih radnika. Savez obućarskih i sedlarskih radnika, osnovan 5. lipnja 1903. godine, i Savez opančarskih radnika osnovan u listopadu iste godine. Nakon završetka rata oba su saveza obnovila rad (Savez kožarsko-prerađivačkih radnika 6. prosinca 1918. godine i Savez opančarskih radnika 1. veljače 1919. godine). Savez kožarsko-prerađivačkih radnika (obućarskih) imao je do 1914. godine 24 podružnice i to u Aleksincu, Beogradu, Čačku, Cukarici, Gornjem Milanovcu, Kragujevcu, Kruševcu, Nišu, Paraćinu,

Požarevcu, Šapcu, Ubu, Užicama, Valjevu, Vranju i Zaječaru s 368 članova. Obnovljeni Savez imao je šest podružnica sa 482 člana. Savez opančarskih radnika okupljao je prije rata u dvadeset i jednoj podružnici 688 članova. Podružnice su bile u Aleksincu, Beogradu, Čačku, Jagodini, Kragujevcu, Kraljevu, Kruševcu, Lazarevcu, Leskovcu, Loznici, Nišu, Obrenovcu, Paraćinu, Požarevcu, Šapcu, Ubu, Užicama, Valjevu i Vranju. Obnovljeni savez imao je samo pet podružnica sa 205 članova.⁶⁰³

Savez kožarsko-prerađivačkih radnika u Bosni i Hercegovini osnovan je 1906. godine. Godine 1911. Savez je činilo deset podružnica i četiri platišta. Imao je 26 članova. Od 1906. do 1911. Savez je vodio osam uspješnih štrajkova. Godine 1918. obnovljeni Savez imao je 166 članova.⁶⁰⁴

Kongres ujedinjenja kožarsko-obućarskih sindikata odlagao se kroz duže vrijeme na zahtjev sindikata kožarsko-obućarskih radnika Slovenije. Slovenci su, naime, odbijali ujedinjenje u strogo centraliziranu organizaciju. Tražili su da ta organizacija bude zasnovana na najširoj autonomiji, odnosno federaciji. Konačno je 26. i 27. rujna 1920. godine u Zagrebu održan kongres ujedinjenja i bez slovenskih sindikalnih organizacija. Kongresu je prisustvovalo sedam delegata iz Srbije, tri delegata iz Vojvodine, tri delegata iz Bosne i Hercegovine i šest delegata iz Hrvatske i Slavonije. Sa 16 prema tri glasa odlučeno je da centrala bude u Zagrebu. Protiv su glasili centramaši iz Beograda na čelu s Negoslavom Iličem. Činjenica da su četiri delegata iz Srbije glasala za to da centrala bude u Zagrebu, govori da su ovi delegati bili protiv toga da se centrala u Beogradu preda u ruke socijalista-centramaša te da je većina delegata na kongresu bila komunistički orijentirana. Rasprava o internacionalnim vezama ovog sindikata skinuta je s dnevnog reda, jer se Kongres izjasnio da je internacionalna pripadnost utvrđena time što je Savez u sklopu CRSVJ-a koji je član Crvene sindikalne internacionale. Savez je, međutim, bio i u stručnoj internacionali kožaraca koja je bila vezana uz Amsterdam.

Nakon zabrane Saveza 1921. godine, nakon donošenja Zakona o zaštiti države, policija mu u Hrvatskoj ne dopušta da obnovi rad kao jugoslavenska centrala. Zato funkciju centrale preuzima Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Srbije. U prosincu 1922. godine dopušten

⁶⁰² J. Cazi, *Počeci modernoga radničkog pokreta u Hrvatskoj*, n. dj., knj. I, str. 215—217, 272, 298, i 321; V. Korać, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, n. dj., knj. II, str. 340 do 345.

⁶⁰³ *Sindikalni pokret u Srbiji 1903—1919* (predmetni registar), str. 582.

⁶⁰⁴ N. Sarac, *Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini do 1919. godine*, str. 119, 187.

je rad Saveza na području Hrvatske i Slavonije. Tako su, silom političkih prilika, djelovala u sklopu Nezavisnih sindikata dva saveza kožarsko-prerađivačkih radnika. Nakon dvije zabrane održavanja Drugog kongresa u Zagrebu, održan je od 27. do 29. travnja 1924. godine u Beogradu. Tada je Savez imao 52 organizacije sa 2952 člana. U Srbiji je bilo 18 organizacija s 1027 članova, Makedoniji jedna organizacija sa 23 člana, u Crnoj Gori tri organizacije sa 70 članova, Bosni i Hercegovini tri organizacije sa 88 članova, Vojvodini šest organizacija sa 274 člana, Dalmaciji dvije organizacije sa 99 članova, Hrvatskoj i Slavoniji šest organizacija sa 417 članova. Iako su delegati na Kongresu bili pretežno iz Srbije, svi su glasali da centrala ostane u Zagrebu, jer je njeno rukovodstvo bilo na liniji KPJ. Sjedište centrale u Zagrebu bila je garancija da desnica neće moći koristiti Savez za frakcijske borbe. Treći kongres Saveza radnika kožarsko-prerađivačke industrije i obrta Jugoslavije (SRKPI i OJ) održan je od 5. do 6. lipnja 1927. godine u Beogradu. Savez je imao 50 podružnica i povjereništava sa 2585 članova. Sve dok ga nije zabranila monarhistička diktatura, razvijao je svestranu tarifnu i štrajkašku aktivnost. Komunisti u Savezu pružili su punu podršku KPJ i njenoj borbi protiv desnog oportunitizma, kao i pokušaja desne frakcije da Savez iskoristi u borbi protiv partijske linije.⁶⁰⁵

Od starijih sindikalnih funkcionara SKPR i OJ ističu se: Josip Večkovec, sekretar saveza, Todor Belić, Dušan Krković, Gabro Tomljenović, Blaž Videtić. Savezom jedno vrijeme rukovode Josip Broz i Blagoje Parović. Od mlađih radnika do 1928. godine javljaju se Stjepan Gužvić, Adam Katić, Mato Matok, Mile Mesić i Todor Zorić.

Nakon osnivanja reformističke sindikalne centrale Glavnoga radničkog saveza Jugoslavije 1929. godine, u njegovu sklopu je formirano nekoliko sindikata kožarsko-prerađivačkih radnika. To su bili Savez kožarsko-prerađivačkih radnika s centralom u Beogradu, koji je 1926. godine imao 320 članova; Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije Split imao je 237 članova; Osrednje društvo usnarjev in srodnih struk s centralom u Ljubljani imalo je 610 članova; Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Bosne i Hercegovine s centralom u Sarajevu 97 članova. Beogradski savez bio je lokalnog karaktera sve do 1929. godine kada u njega ulaze komunisti. Iz po-

stojećih podataka vidi se da je 1928. godine djelovala samo podružnica u Beogradu. Sindikat kožara ulazi u sklop ORS-a, pa u Sloveniji više ne djeluje samostalno. Isto tako ne javlja se ni sindikat kožaraca u Splitu. Jedino savez u Bosni i Hercegovini ima 1928. godine četiri podružnice i platišta sa 225 članova.

Razvoj kožarsko-prerađivačke industrije i obrta

U industriju kože spadale su tvornice štavljene kože, radionice za bojenje kože i krzna, tvornice obuće, tvornice sedlarskih i remenarskih proizvoda, tvornice torbarskih proizvoda, konfekcija kože, poduzeća za izradu krznenе robe i tvornice umjetne kože. Krajem 1918. godine bilo je 40 takvih tvornica sa 6823 radnih mjesta, a krajem 1923. godine 72 sa 11.799 radnih mjesta. Taj je broj u 1928. godini porastao na 87 sa 13.005 radnih mjesta, a krajem 1933. na 109 sa 15.236 radnih mjesta. Krajem 1938. godine bilo je 116 tvornica sa 16.539 radnih mjesta. Postotni porast broja tvornica za 20 godina iznosi 236,7 posto, a radnih mjesta 242,4 posto. Pogonska snaga iznosila je 1938. godine 9849 ks. Pogonska snaga u odnosu na 1918. izražena u ks porasla je za 177 posto. Taj uspon kretao se ovako: 7519 ks u 1923. godini, 8356 u 1928. a 1933. godine 9448 ks. Ukupni kapital investiran u zgrade, nekretnine i industrijska postrojenja do kraja 1938. godine iznosio je 362.608.000 dinara. Od toga je 1937—1938. godine na jugoslavenski kapital dolazilo 251.498.000 din ili 69,4 posto, a na utjecajnu sferu inozemnog kapitala dinara 111.110.000 ili 30,6 posto. Od 1918. godine do 1923. godine kapital je porastao za 54,53 posto; od 1923. do 1928. godine 8,3 posto; od 1929. do 1933. 11 posto, a od 1934. do 1938. godine 3,7 posto. Brojčani podaci o razvoju ove industrije dani su u tabeli:

Godina	osnova 1918. god.			
	Kapital	KS	Radna mjesta	Broj tvornica
1918—1923.	54,53	35,58	72,93	46,94
1924—1928.	8,33	15,17	24,24	30,61
1929—1933.	11,08	19,68	29,17	44,90
1934—1938.	3,73	7,22	17,06	14,28

Opsjeg koncentracije vidljiv je iz slijedećih podataka za 1918: 75 poduzeća imalo je po jednu tvornicu, 10 poduzeća po dvije tvornice, tri poduzeća po tri tvornice i jedno poduzeće

⁶⁰⁵ J. Cazi, *Nezavisni sindikati*, n. dj., knj. I, str. 27—28, 57, 82—83, 333. i 339; knj. III, sv. I, str. 57—64.

12 tvornica. Ukupno je 14 poduzeća imalo 41 tvornicu. Godine 1936. po obliku vlasništva od 110 poduzeća bilo je 52 inokosna, 17 u javnom ortakluku, četiri komanditna, akcionarskih društava 18, društava s ograničenim jamstvom 16, jedno zadružno, jedno državno i jedno ostalo. Od navedenih 110 poduzeća u Dravskoj banovini bilo je 50, u Drinskoj četiri, 18 u Dunavskoj, četiri u Moravskoj, 19 u Savskoj, tri u Vardarskoj, dvije u Vrbaskoj i 10 u Beogradu. Od šest tvornica za štavljenje koža poslije 1918. sagrađene su samo dvije i to 1921. godine »Usnjarna Jeglič Ivan«, Grosuplje i 1930. godine »Kožara Alkalaj i Majer«, Zagreb. Semeš je proizvodilo 10 tvornica od kojih su poslije 1918. sagrađene Usnjarska zadruga »Runo«, Trzič (1924), »Delfin«, fabrika kože Zemun; Valčić, izrada koža Karlovac i »Radionica koža Sv. Protića«, Knjaževac (sve 1927. god.). Lak kožu proizvodilo je osam tvornica od kojih je poslije 1918. godine podignuta samo tvornica »Valčić« u Karlovcu. Proizvodnjom ševroa bavilo se osam tvornica koje su podizane slijedećim redom: 1926. godine »Cabaravdić kožara«, Visoko; 1927. »Delfin«, Zemun; 1929. »Tvornica kože Stojanović«, Zaječar; a 1932. »Corium-prerada koža Atijas«, Zagreb. Kožu za don i poludon proizvodile su 32 tvornice. Poslije 1918. godine izradene su: 1919. »Kožarija Janko Rukljač«, Poznanovec; 1920. »Karlovačka tvornica koža«, Karlovac i »Strojarna in usnjarna«, Ziri; 1924. »Kohnstein — strojarna usnja«, Pobrežje pri Mariboru; 1927. »Radionica koža Sv. Protića«, Knjaževac; 1930. »Kožarska radnja Zdjelara«, Bosanska Dubica; 1931. »Standard industrija usnja«, Kranj; 1932. »Vebrić — tovarna usnja, a 1933. »Indus« tovarna usnja, Ljubljana. Razne vrste kože (bez laka i ševroa) proizvodilo je oko 48 tvornica. Poslije 1918. podignuta su slijedeća poduzeća: 1920. »Karlovačka tvornica koža«, Karlovac; »Strojarna in usnjarna«, Ziri; 1926. »Cabaravdić kožara«, Visoko; 1927. »Delfin«, Zemun; »Valčić« izrada koža, Karlovac; »Radionica koža Sv. Protića«, Knjaževac; 1928. »Suzana« d.d. tvornica koža, Zagreb; 1929. »Tvornica koža Stojadinovića«, Zaječar; i »Zagar in drug« d.z.o.z., Trzič; 1930. »Kožarska radnja Zdjelara«, Bosanska Dubica; 1932. »Corium — prerada kože Atijas«, Zagreb; 1933. »Indus« — tovarne usnja, Ljubljana; i 1934. godine »Kožarska radnja Cedriš«, Novigrad Podravski. U industriji kožne obuće od 30 tvornica cipela, koliko ih je bilo ukupno, samo šest su sagrađene prije, dok su ostale podignute poslije 1918. godine. Njihovo podizanje teklo je slijedećim redom: 1920. »Roglić« — industrija čevljev, Maribor; 1921. »Zagrebačka tvornica cipela«, Zagreb;

»Fabrika obuće Boston«, Beograd i »Ideal«, tvornica cipela Kraljevićevo; 1924. »Globus« k.d. radionica obuće, Subotica; »Splošno čevljarstvo«, Kranj; 1927. »Mira«, fabrika obuće Beograd; 1929. »Blatnik« trgovina z čevlji, Maribor; 1930. »Cipelarska zadruga«, Apatin; 1931. »Bata«, tvornica obuće Borovo, a 1932. »Alpha« industrija čevljev, Konjice.

Najveća tvornica obuće u nas i u Evropi bila je »T. i A. Bata« iz Zlina u Čehoslovačkoj. Glavnica toga poduzeća iznosila je 526,2 milijuna čk, a bila je podijeljena na 175.000 akcija od po 3000 čk. Poduzeće je predstavljalo vertikalni koncern u kome se obrađivala koža, izrađivala i popravljala obuća, te mreža koju je činio velik broj vlastitih prodavaonica. Organizacija koncerna obuhvaćala je čitav niz zemalja Evrope, Afrike, Indije, Male Azije i Sjedinjenih Američkih Država. Ovaj koncern počeo je rad u Jugoslaviji pod firmom »Cipele i koža«, kao prodajna organizacija proizvoda iz Čehoslovačke, a nastavio ga je, pod nazivom »Jugoslavenske tvornice gume i obuće«, kao industrijsko poduzeće. Godine 1929. poduzeće je platilo u ime carine 18,1 milijun dinara, a 1930. godine 25,5 milijuna dinara. Kada je »Bata« podigao vlastite tvornice na jugoslavenskom tlu, u Borovu kod Vukovara, težište naplaćenih dažbina prenijelo se s carina na znatno niže poreze. »Bata« je nastojao da izbjegne plaćanje visokih carina podizanjem tvornica u zemlji u kojoj je želio da razvije svoju djelatnost. Bruto prihodi iznosili su 1931. godine 78,336.000 dinara; 1933. godine 95,445.000 dinara; 1935. godine 137 miliona 449.000 dinara, a 1937. godine 198,241.000 dinara. Ukupna vrijednost investicija bila je 1931. godine 24,800.000, a 1937. 183,714.000 dinara. Čista dobit iznosila je 1931. godine 150 tisuća dinara, a 1937. godine 4,593.000 dinara. »Bata« je stvorio oko sebe čitav niz zavisnih poduzeća. Naglo povećanje broja tvornica uvjetovalo je i na uvoz kožnih artikala, pa se uvoz sirove kože povećao i po količini i po vrijednosti, a smanjio se uvoz finalnih proizvoda. Tako, na primjer, napredak kožne industrije u vremenu 1928. do 1933. dovodi do smanjenja uvoza sa 928 tona na 269 tona kožnih proizvoda. Godine 1932, kada počinje rad Batinih poduzeća u zemlji, uvoz kožne obuće gotovo potpuno prestaje. Iz inozemstva je do tada uvezeno samo cipela u vrijednosti preko 60,000.000 dinara godišnje. Proizvodi »Batinih« poduzeća i industrije za obradu sirovih koža u Jugoslaviji podmirivali su prema tvrdnjama stručnjaka, sve domaće potrebe. Međutim, promet štavljenih koža i promet sirovih koža pokazivao je neprekidno višak uvoza nad iz-

vozom. Prema podacima Narodne banke, u vremenu od 1929. do 1938. izvoz štavljenih koža iznosio je 3499 tona u vrijednosti od 101 milijun i 980.000 dinara, a uvoz 2577 tona u vrijednosti od 360,730.000 dinara. Izvezeno je 59 tona raznih proizvoda od kože u vrijednosti od 4,905.000 dinara, a uvezeno 2204 tone u vrijednosti od 310,337.000 dinara. Do te razlike dolazilo je stoga što Jugoslavija nije raspolažala sirovom kožom dobre kvalitete (zbog lo-

šeg uzgoja stoke i nestručnog dranja kože) kao i zbog toga što se bolja kvaliteta kože izvozila u inozemstvo u živog stoci. Od 1929. povećan je uvoz kaučuka zbog povećanja saobraćajnih potreba, kemijske industrije i povećanja proizvodnje gumene obuće u tvornici »Bata« čija je vrijednost dosegla oko 80 milijuna dinara. Tabela o uvozu sirove kože, uvozu proizvoda od kože i kaučuka od 1923. do 1938. godine potvrđuje te stavove.

Godina	Sirova koža		Kožni proizvodi		Kaučuk	
	Tona	Vrijednost u dinarima	Tona	Vrijednost u dinarima	Tona	Vrijednost u dinarima
1923.	3434	81.402	2580	215.164	964	65.581
1928.	6971	202.709	928	164.004	2601	114.707
1933.	4162	54.716	269	34.645	2089	47.274
1938.	8616	113.878	304	65.498	4536	100.759

Pregled bilansa 15 akcionarskih poduzeća u industriji kože u razdoblju od 1933. do 1937. dan je u slijedećoj tabeli:

	u 1000 din		
	G o d i n e		
	1933.	1935.	1937.
Glavnica	44.925	35.875	42.375
Rezerve	31.746	24.353	41.613
Povjerioci	54.996	26.371	55.359
Amortizacioni fond	6.288	21.752	15.472
Ostala pasiva	6.343	10.987	4.586
Gotovina	7.240	12.293	5.550
Vrijednosni papiri	4.715	3.257	4.774
Sirovine	18.627	16.893	17.721
Roba	20.173	14.879	46.246
Potraživanja	48.195	48.012	53.373
Investicije	33.735	23.593	29.358
Ostala aktiva	11.612	413	2.383
Zbir bilansa	144.297	119.340	159.405
Bruto prihod	24.239	20.184	84.502
Dividenda	240	360	1.405

Sastav glavnice navedenih akcionarskih poduzeća bio je slijedeći: udio domaćih novčanih zavoda 8,1 posto ili 3,428.570 din, a udio ostalih akcionara 38,946.430 dinara ili 91,9 posto što je iznosilo ukupno 42.375.000 dinara.⁶⁰⁶

U zanate kožarske struke ubrajali su se obućari i čizmari, opančari, kožari, krznari i bojadžije krzna, izrađivači torba, kovčega i kožne galanterije, papučari, remenari (sarači), sedlari, crijevari i kožuhari. Podaci o kožarsko-prerađivačkom obrtu na području pojedinih zanatskih komora dani su u slijedećim tabelama:

Zanatska komora Zagreb

Vrsta zanata	Majstora		Pomoćnika		Učenika	
	1933	1937	1933.	1937.	1933.	1937.
Remenari, sedlari i proizvođači kovčega	178	191	86	88	97	55
Obućari i čizmari	3062	2795	1139	1321	975	1020
Opančari i papučari	386	295	90	79	54	67
Krznari	60	51	35	32	20	15
Kožari	79	71	28	35	26	37
Ukupno:	3765	3403	1378	1555	1172	1194

Zanatska komora Beograd

Vrsta zanata	Majstora		Pomoćnika		Učenika	
	1935.	1936.	1935.	1936.	1935.	1936.
Obućari i čizmari	2743	2597	1549	1537	742	920
Opančari	1855	1639	1174	1040	887	830
Kožari	185	117	71	137	50	86
Krznari i bojadžije krzna	975	904	167	262	253	258
Izrađivači torba, kovčega i kožne galanterije	41	28	113	167	32	62
Papučari	216	230	70	79	44	69
Remenari (sarači) sedlari	346	336	128	156	105	112
Crijevari	65	43	15	17	6	25
Kožuhari		65	15	15		14
Opravljanje gumene robe	9	9	10	11		9
Bojadisari kože		8				
Ukupno	6435	5976	3297	3421	2119	2385

Kožarsko-prerađivačke zanatske radionice, u odnosu na ukupan broj zanatskih radionica na području komore Beograd činile su 14,7 posto, Ljubljane 15,37 posto, Zagreba 17,7 po-

⁶⁰⁶ S. Kukuleća, *Industrija Jugoslavije 1918-1938*, n. dj.; V. Rozenberg i J. Kostić, *Tko finansira jugoslovensku privredu*, n. dj., str. 200-205.

sto, Osijeka 12,3 posto, Banje Luke 18 posto, Split: 12,1 posto, Dubrovnika 11,1 posto, Sarajeva 16,6 posto, Podgorice (Titograda) 15 posto, Novog Sada 11,5 posto, Niša 14,2 posto i Skoplja 13,2 posto.

Od ukupnog broja kožarsko-prerađivačkih zanatskih radionica na području komore Beograd djelovalo je 17,9 posto, Ljubljane 14,9 posto, Zagreba 18,7 posto, Osijeka 6,5 posto, Podgorice (Titograda) 2 posto, Novog Sada 11,7 posto, Niša 5,6 posto i Skoplja 6,5 posto.

Prema podacima zanatskih komora broj kožarsko-prerađivačkih radnji u Jugoslaviji bio je sljedeći:⁶⁰⁷

Na području	Broj radnji	
	1936.	1938.
Banja Luka	752	1259
Beograd	5007	4058
Dubrovnik	179	171
Zagreb	4116	2245
Ljubljana	3387	3387
Novi Sad	2477	2665
Osijek	1437	1472
Podgorica (Titograd)	455	463
Sarajevo	1679	1653
Skoplje	1554	1481
Split	474	594
Niš	—	1276
Ukupno:	21.514	22.724

O broju radnika i njihovim zaradama

Obavezno osigurane članove SUZOR-a u kožarsko-prerađivačkoj industriji i obrtu Jugoslavije statistika je vodila kao radnike zaposlene u industriji kože i gume i radnike zaposlene u preradi kože i njenih surogata.

Broj obavezno osiguranih članova SUZOR-a u industriji kože i gume⁶⁰⁸

Okružni ured	Godina		
	1932.	1934.	1936.
Banja Luka	7	25	10
Beograd	68	223	359
Dubrovnik	17	21	10
Karlovac	208	316	339
Ljubljana	1528	1590	1817
Niš	328	380	470
Novi Sad	4	2	117
Osijek	247	386	332
Sarajevo	28	35	47
Skoplje	407	114	54

⁶⁰⁷ Statistički godišnjak 1936, n. dj., str. 258—259. Isto 1938—1939; Izvještaj Zanatske komore za godinu 1933. i 1937; Izvještaj Zanatske komore u Beogradu 1936, str. 432. i 433.

⁶⁰⁸ Radnička zaštita, 1933, str. 532; isto, 1934, str. 642; isto, 1936, str. 471.

Okružni ured	Godina		
	1932.	1934.	1936.
Sombor	39	104	112
Split	2	1	3
Subotica	13	12	13
Sušak	3	—	2
Tuzla	2	4	2
Veliki Bečkerek (Zrenjanin)	62	78	88
Zagreb	468	627	519
Priv. društ. blag.	96	122	165
Središnji ured	3527	4040	4463

Struktura osiguranih članova SUZOR-a u industriji kože i gume⁶⁰⁹

Zanimanje	1934.		1936.			
	m.	ž. ukupno	m.	ž. ukupno		
Cinovnici	205	56	261	213	49	262
Kv. radnici	1075	31	1106	1391	132	1523
Segrti	151	4	155	197	12	209
Nkv. radnici	1642	477	2119	1779	533	2312
Ukupno	3073	568	3641	3580	726	4306

Struktura osiguranih članova SUZOR-a u preradi kože i njenih surogata⁶¹⁰

Zanimanje	1934.		1936.			
	m.	ž. ukup.	m.	ž. ukup.		
Cinovnici	183	82	265	275	82	357
Kv. radnici	7979	621	8600	8638	413	9051
Segrti	6143	136	6279	6983	151	7134
Nkv. rad.	1529	1016	2545	2061	1660	3721
Ukupno	15834	1855	17689	17957	2306	20263

Ukupan broj obavezno osiguranih članova SUZOR-a u kožarsko-prerađivačkoj industriji i obrtu Jugoslavije, odnosno u industriji kože, gume i preradi kože i njenih surogata bio je:⁶¹¹

Stručni ured	Godina		
	1932.	1934.	1936.
Banja Luka	397	392	112
Beograd	3007	3069	3429
Dubrovnik	36	143	250
Karlovac	623	660	705
Ljubljana	4445	4270	4648
Niš	1824	2138	2341
Novi Sad	745	881	941
Osijek	3296	3022	3852
Sarajevo	565	533	618
Skoplje	1495	1044	1406
Sombor	495	590	727
Split	297	339	280
Subotica	765	628	769
Sušak	199	147	112
Tuzla	254	278	294
Veliki Bečkerek (Zrenjanin)	782	841	865
Zagreb	2946	2687	2939
Priv. druš. blagajna	214	250	310
Središnji ured	22.395	21.912	24.602

⁶⁰⁹ Isto, 1935, str. 574; isto, 1937, str. 1032—1033.

⁶¹⁰ Isto, 1933, str. 532; isto, 1934, str. 642; isto, 1936, str. 471.

Zbirni podaci o strukturi zaposlenih radnika u obje grane industrije dani su u tabeli:

Zanimanje	1934.			1936.		
	m.	ž.	ukup.	m.	ž.	ukup.
Činovnici	388	138	526	488	131	619
Kv. radnici	9054	652	9706	10029	545	10574
Segrti	6294	140	6434	7180	163	7343
Nkv. rad.	3171	1493	4664	3840	2193	6033
Ukupno	18907	2423	21330	21537	3032	24569

Iz podataka je vidljivo da su u industriji kože i gume pretežno bili zaposleni nekvalificirani radnici. Godine 1934. bilo je zaposleno 2119 nekvalificiranih prema 1106 kvalificiranih, a 1936. godine 2312 nekvalificirana radnika prema 1523 kvalificirana. U industriji prerade kože i njenih surogata daleko je više zaposlenih kvalificiranih radnika: 8600 prema 2545 nekvalificiranih radnika u 1934. godini. Taj se odnos nije promijenio ni u 1936. godini, kada je u toj industrijskoj grani bilo zaposleno 9051 kvalificiranih i 3721 nekvalificiranih radnika. Taj odnos ukazuje na to da je konfekcija kože bila pretežno zanatska, a manjim dijelom industrijska radinost.

Prema *Statističkom godišnjaku*, prosječan broj zaposlenih radnika u industriji kože i gume kretao se oko 5773, od toga 4892 muškarca i 881 žena. U industriji prerade kože i njenih surogata bio je zaposlen 21.901 radnik od toga 19.335 muškaraca i 2560 žena. Ukupno su u tim industrijskim granama bila zaposlena 27.674 radnika. Ako usporedimo ove podatke, vidjet ćemo da postoje izvjesne brojčane razlike. Do tih razlika došlo je zbog toga što su korišteni podaci *Radničke zaštite*, rezultat popisa koji je Središnji ured proveo u lipnju, a Statistički godišnjak iznosi godišnji prosjek broja zaposlenih.

U industriji kože i izradi proizvoda od kože i gume u Zagrebu je 1934. godine bilo zaposleno ukupno 666 radnika, od toga 468 muškarca i 198 žena. U kožarsko-prerađivačkom obrtu (postolari, opančari, čizmari i papučari) bila su zaposlena 702 radnika, od toga 658 muškarca i 44 žene. Sedlara i remenara radilo je 57, od toga 50 muškaraca i pet žena. Torbara i prerađivača kožne galanterijske robe bilo je 39 od toga 27 muškaraca i 12 žena. Krznara i bojadisara krzna bilo je 87 i to 59 muškaraca i 28 žena.

U Beogradu je u industriji kože i izradi proizvoda od kože i gume radilo 513 radnika (367 muškarca i 146 žena). U zanatskim radionicama obučara, opančara, papučara i čizmara bila su zaposlena 602 radnika, 573 muškarca i 29 žena. Proizvođača torba, kovčega i sitne kožne galanterije bilo je 174 i to 145 muškaraca i 29 žena. Remenara i sedlara bilo

je 58. Krznara i bojadizija krzna 60 (muškaraca 44 i žena 16).

U Ljubljani je u industriji kože i gume radilo 79 radnika. Od zanatskih radnika treba navesti 154 obučara, 29 remenara i sedlara, 13 proizvođača kožne galanterijske robe i 82 torbara (42 muškarca i 40 žena) i 41 krznara (muškaraca 23 i žena 18).

S obzirom na to da su u industriji kože i gume te u kožarsko-prerađivačkoj industriji i obrtu prevladavali kvalificirani radnici, prosječne zarade muškaraca bile su mnogo veće nego zarade građevinaru, drvodjelaca, metalaca, tekstilaca ili u prehrambenoj industriji. Godine 1928. prema *Indeksu* Arthura Benka Grada, prosječna dnevna nadnica za muškarce iznosila je 43,33 dinara, a za žene 25,31 dinar. Prosječna mjesečna zarada iznosila je u 1930. godini 1050 dinara, 1932. godine 958 dinara, 1934. godine 842,17 dinara, a 1936. godine 871,08 dinara. Daleko bolji prikaz ostvarenih zarada radnika dala je anketa Trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu koja je obuhvatila 12 reprezentativnih Poduzeća, od kojih je četiri zapošljavalo do 50 radnika, dva od 50 do 100 radnika i šest više od 100 radnika. Od anketiranih poduzeća šest ih je radilo sa modernim strojevima, pet s djelomično modernima, a jedno sa zastarjelim. Struktura zaposlenih radnika u tim poduzećima vidi se iz slijedeće tabele:

Godina	Muškarci	Zene	Djeca	Ukupno
1929.	1015	216	—	1231
1930.	977	227	—	1204
1931.	904	228	10	1142
1932.	1571	458	155	2184
1933.	1683	653	240	2576
1934.	2143	1022	299	3464

Anketa je utvrdila: podatke o broju pravih industrijskih radnika, kojima je najamni rad bio jedini izvor sredstava za život i industrijaliziranih seljaka, koji su imali kuću i posjed na selu.

Godina	u %	
	Industrijski radnici	Industrijalizirani seljaci
1929.	83	17
1934.	88	12

U svim anketiranim poduzećima nadnice su se isplaćivale tjedno. Za prekovremeni rad plaćala su četiri poduzeća 50 posto na normalnu nadnicu, jedno poduzeće 50 posto na normalnu nadnicu u radne dane, a 100 posto na nedjelju i blagdane, tri poduzeća plaćala su i za prekovremeni rad normalnu nadnicu, dok u četiri poduzeća nikad nije bilo prekovremenog rada.

U 11 poduzeća nije bilo nikakvih posebnih premija, ni osobnih ili obiteljskih doplataka. Ni u kojem od obrađenih 12 poduzeća nije bilo nikakvih davanja u naravi.

Sva poduzeća su odbijala od zarade službenički porez i prinose s nusprosinosima za socijalno osiguranje, a dva poduzeća su osim

toga odbijala i vanredni doprinos u iznosu od jedan posto, a jedno poduzeće i kuluk.

Efektivna, u gotovu isplaćena prosječna tjedna i dnevna zarada izračunata je na temelju podataka iz devet poduzeća i prikazana u slijedećoj tabeli:

Godina	Ukupna tjedna (u gotovu isplaćena) nadnična svota u din.	Ukupni broj zaposlenih radnika	Efektivna (u gotovu isplaćena) prosječna tjedna zarada u dinarima	Prosječna efektivna zarada u gotovu u dinarima na dan	na sat
1929.	175.618,47	803	218,70	39,05	4,82
1930.	166.766,51	786	212,17	38,57	4,82
1932.	116.590,07	734	158,84	28,88	3,61
1934.	149.031,13	871	171,10	34,22	4,27

Nominalna prosječna mjesečna zarada vidi se iz slijedećeg prikaza:

XII mjesec godine	Prosječna zarada na sat u dinarima	Nominalna mjesečna zarada u dinarima (192 sata)
1929.	4,82	925,44
1930.	4,82	925,44
1932.	3,61	693,12
1934.	4,27	819,84

u akordu na 40—50 dinara dnevno, a vremenske na 36 dinara; 1934. im je dnevna zarada iznosila 32—36 dinara. Postolari su radili uglavnom na sat: 1929. u prosjeku su zarađivali sedam dinara, 1930. 6,5, 1933. godine 4,5 i 1934. pet dinara na sat. Plaće nekvalificiranih radnika u industriji kože, njezinih prerađevina i gumene robe iznosile su 1929. za muškarce od 2,5—4—5,5 dinara na sat, a za žene od dva da tri dinara. Tjedna plaća iznosila je 110 do 300 dinara, a 1934. 80—250 dinara.

Rad podružnice Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije

U slijedećoj tabeli usporedili smo rezultate Ankete s podacima *Indeksa*. Razlike su značajne, jer se u *Indeksu* iskazuju statistički samo muškarci, kvalificirani, priučeni i nekvalificirani, dok se u anketi iskazuje prosjek svih radnika, muškaraca i žena. Taj potonji prosjek je niži, jer je ženska radna snaga bila slabije plaćena.

Na području Hrvatske 1929. godine nije djelovala nijedna organizacija kožarsko-prerađivačkih radnika. To se vidi iz dopisa zagrebačke Radničke komore upućenog velikom županu zagrebačke oblasti. U njemu se daje spisak svih sindikalnih organizacija koje djeluju u sklopu URSS-a na području Hrvatske i Slavonije. U tom se spisku ne navodi nijedna organizacija Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika. Prema raspisu Ministarstva unutarnjih dela, broj 2650 od 1. veljače 1929. godine, dozvoljen je rad Savezu kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije Beograd i Savezu kožarsko-prerađivačkih radnika Bosne i Hercegovine Sarajevo. Iz postojeće dokumentacije ne vidi se da li je Savez u Beogradu djelovao 1929. godine. Djelovala je samo podružnica Beograd. Za Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Bosne i Hercegovine javili su Ujedinjeni sindikati da je 17. ožujka 1929. održao redovnu godišnju skupštinu. Za predsjednika Saveza izabran je Lazar Riđušić, a za tajnika Ivan Grlić.⁶¹²

Godina	Normalna prosječna ukupna mjesečna zarada u dinarima		Prema INDEKSU manje (—) u dinarima
	Prema INDEKSU	Prema Anketi	
1930.	1050,00	925,44	— 124,56
1932.	958,00	693,12	— 264,88
1934.	887,52	819,84	— 67,68

Nominalne nadnice kožara 1929. godine iznosile su prosječno 5—8—15 dinara na sat. Dnevna zarada u akordu iznosila je 40—55 dinara, a po vremenu 42—43 dinara. Žene su ostvarivale dnevnu zaradu u prosjeku od 23,90 dinara. Tjedna plaća muškaraca kretala se od 250—400 dinara. Godine 1931. snižene su akordne stavke. Prosječne dnevne zarade muškaraca iznosile su 1932. godine 36 dinara, žena 20, a 1934. 32 dinara za muškarce i 18 dinara za žene. Remenari su 1929. godine imali dnevnu plaću u akordu od 50—65 dinara, a vremensku 44. Godine 1931. snižuju im se plaće

⁶¹² Ujedinjeni sindikati, 5/1929, str. 79.

U Banjoj Luci je podružnica zabranjenog Saveza radnika kožarsko-prerađivačke industrije i obrta Jugoslavije iz sklopa zabranjenih Nezavisnih sindikata, nastavila ilegalan rad. U vezi s tim komandant Vrbaske divizijske oblasti u Banjoj Luci izvjestio je ostale divizijske oblasti:

»U ovdašnjoj varoši pojavile su se nove komunističke značke, koje članovi te organizacije nose zakopčane na unutrašnjoj strani kaputa i tako iste mogu neprimjetno pokazati, kada i kome hoće u cilju legitimiranja. Značka je izrađena od žutog metala, peterouglasta sa slikom globusa opasanog lancem i jednog čovjeka sa čekićem u zamahu (koji raskida lance kapitalističkog društva). Ovakvih značaka nađeno je 7 komada... Oni su uhapšeni...«

Radilo se o značkama Nezavisnih sindikata koje su članovi zabranjenog Saveza nastavili nositi ilegalno.⁶¹³

Nakon zabrane rada Saveza radnika kožarsko-prerađivačke industrije i obrta Jugoslavije u Zagrebu, sve do srpnja 1930. godine nije djelovala nijedna sindikalna organizacija kožarsko-prerađivačkih radnika. Nova organizacija nastala je kroz pokret radnika Zagrebačke tvornice kože, čiji je vlasnik bio Žiga Stern. U tvornici je, bez odjeljenja za proizvodnju cipela, radilo oko 350 radnika. Dobro kvalificirani radnici primali su tjednu zaradu od 300 do 350 dinara, ostali radnici od 180—230 dinara, a radnice do 135 dinara tjedno. Uprava tvornice saopćila je u srpnju 1930. godine radnicima da im se snizuju nadnice za oko 30 posto. I prije toga poslodavac je više puta pojedinačno smanjivao radničke nadnice i ostala primanja, progonio radnike, vrijeđao ih, a tehnički uvjeti rada i zaštita na radu bili su vrlo loši. Sve je to potaklo radnike, koji su ranije bili članovi Nezavisnih sindikata, da se organiziraju kroz URSSJ.

Redukcija nadnica provedena je 26. srpnja 1930. godine. Radnicima koji su primali zaradu od 38 dinara na dan smanjene su nadnice na 32 dinara, sa 32 na 30, a radnicima su tjedne zarade pale od 138 na 127 dinara. Djelomično je uveden i akordni rad, čime je izbjegnuto plaćanje uvećanih satnica 50 posto za prekovremeni rad. Mjesni međustrukovni odbor Zagreb preuzeo je zadatak da formulira zahtjeve radnika, jer mjesna organizacija kožaraca još nije funkcionirala. Poslodavcu su prijedlozi za reguliranje plaćevnih i radnih uvjeta predani 28. srpnja. Radnici su zahtijevali da se po-

nište odluke o snižavanju nadnica i akordnim stavovima, da se uvede desetpostotni doplatak na akordni rad, da se radnicima starijim od 18 godina garantira da će ostvariti minimalnu zaradu od 217 dinara za redovan radni tjedan, da se prekovremeni rad, obavljen u akordu, plaća sa 50 posto više od redovnog, te da se postavie radnički povjerenici na osnovi liste za koju se izjasnilo 4/5 zaposlenih radnika. Tražili su također da vijeće radničkih povjerenika daje suglasnost za uvođenje prekovremenog rada, da se otpuštaju prvenstveno radnici koji su kraće vrijeme zaposleni u poduzeću i oni koji nemaju obitelji, da se u poduzeću mogu zapošljavati samo radnici organizirani u URSS-u. Pregovorima, koji su održani 29. srpnja, prisustvovala je i zagrebačka policija, koja je uhapsila predstavnika URSS-a Branka Tadića i dvojicu radnika iz tvornice.

Ignoriranje radničkih zahtjeva naglono je radnike u borbu. U četvrtak, 21. kolovoza 1930, napustili su svi radnici tvornicu i stupili u štrajk. Time je potpuno bio obustavljen rad u tvornici kože, a djelomično i u tvornici cipela, koja je pripadala istom vlasniku. Tada rukovođenje pokretom preuzima Pokrajinski odbor URSS-a. *Radničke novine* pozvale su kožarsko-prerađivačke radnike da ne putuju u Zagreb i da ne primaju posao u ovoj tvornici, dok se pokret ne završi.

Na zahtjev poduzeća, a na intervenciju Inspekcije rada, vodili se 24. i 25. kolovoza neuspješni pregovori. Prvih osam dana štrajka poduzeće je posve mirovalo. Među radnicima nije bilo štrajkolomaca, a poduzeće i nije moglo da ih pribavi, jer nije bilo mnogo nezaposlenih kvalificiranih radnika kožarske struke. Poslije 10 dana štrajka radnici su sklopili kolektivni ugovor. Njime je predviđeno sniženje zarade u akordnom poslu potpuno odbačeno. Radnici su dobili garanciju da se dotadašnji način obračunavanja zarada za pojedine poslove neće mijenjati. Nadnice kvalificiranih radnika ostale su iste, nadnice radnica također. Nadnice nekvalificiranih radnika podignute su sa 32 na 35 dinara dnevno. Zagarantirano je pravo radnicima da biraju svoje povjerenike. Striktno se uvodi osamsatni radni dan. Za prekovremeni rad, bilo da su uz nadnicu ili u akordu, plaća se 50 posto, odnosno 100 posto više od redovnog. Svi ostali radni odnosi rješavat će se u skladu sa zakonom. Odbijanje od radničkih zarada za socijalno osiguranje i porez provodit će se točno po stvarnom izdatku, a ljudima će se uz novac izdavati i propisani obračun. Prekovremeni rad plaćat će se za svaki prekovremeni rad jednog dana, a ne samo za rad koji je tjedno

⁶¹³ IHRPH, Arhiv, grupa III — sindikati (Raspis zaveden pod br. 4373 pov. Zagreb, 25. III 1929. Veliki župan zagrebačke oblasti).

prelazio 48 sati. Neplaćeni dopusti i globe se ukidaju. Nedozvoljeno je proganjanje ljudi kao i nezobzirnost poslovođa. Zbog štrajka se ne može nikog kažnjavati, a u tvornicu se ne može do 1. listopada primiti nijedan radnik. Za 370 radnika spašeno je dnevno 2800 dinara, a razlika između plaća cjelokupnog personala prije redukcije i poslije štrajka iznosi samo 180 dinara dnevno, na štetu cjelokupnog osoblja.

«Kada su štrajkbreherima nesmetano otvorena vrata» — pisale su *Radničke novine* — «i kada se stotine besposlenih i neorganiziranih radnika nudi za rad pod svaku cijenu, nužno je ulaskom u štrajk unaprijed odbijati polovinu od uspjeha. Radnici fabrike kože u Zagrebu ušli su u borbu riskirajući da izgube posao i da se izlože najtežim prognomima i stradanjima u slučaju neuspjeha. Borba za obranu svojih nadnica bila je ograničena i veličanstvena.» Utanačenje o izboru radničkih povjerenika provedeno je 8. listopada 1930. Za predsjednika Povjereničkog odbora izabran je Dragutin Mrkoci.

Pokret u Zagrebačkoj tvornici kože potakao je slične procese u Karlovcu, Osijeku, Vinokovcima i drugim manjim mjestima. Zagrebačka podružnica radila je na proširivanju organizacije u sve tvornice i zanatske radionice u Zagrebu.

Sindikalna organizacija u Zagrebačkoj tvornici koža umnogome je utjecala na izmjenu uvjeta rada u ovoj tvornici. Ponašanje vlasnika, direktora i poslodavaca prema radnicima, postalo je korektnije, a »isplaćivanje zarada obavljalo se uz pismeni dokument«. Neplaćenih dopusta više nije bilo. Organizacija je strogo pazila da se svaki propust prema radnicima ispravi. Gdje to nije išlo redovnim, organizacija je tražila da se ostvari sudskim putem. Tako je 11. studenoga pred obrtnom vlasti bilo 28 predmeta i u svim slučajevima organizacija je dobila proces. Time se osiguralo 8000 dinara u korist radnika. Organizacija je bila pripravna da sve sukobe regulira pregovaranjem povjerenika i poslodavaca, ali je poslodavac često izbjegavao međusobno sporazumijevanje. Svoje obaveze ostvarivao je redovno samo ako bi ga sud na to prisiljavao.⁶⁴

Zagrebačka tvornica obuće osnovana je 1918. godine kao odjeljenje Tvornice kože. Prema pisanju *Radničkih novina*, uvjeti rada u te dvije tvornice bili su bitno različiti. U tvornici

obuće sindikalne organizacije nije bilo. Godine 1930. dva puta su reducirane nadnice. Nije bilo ni radničkih povjerenika, a nije postojao ni otkazni rok.

Uspjesi sindikalne organizacije u Tvornici kože i živa agitacija među radnicima u Tvornici obuće dovela je do njihova punog organiziranja. Poslodavac je zbog toga počeo provoditi presiju nad radnicima, te je otpustio predsjednika izbornog odbora za izbor radničkih povjerenika i nosioca kandidatske liste. U tvornici je bilo zaposleno više od 180 radnika. Direktor poduzeća, svi poslovođe i predradnici bili su stranci. Taj aparat organizirano je nastojao da spriječi stvaranje sindikalne organizacije. U tvornici je postojao akordni sistem rada. Ukupna dnevna zarada 171 radnika iznosila je 3726 dinara. Dnevno se izrađivalo 270 pari cipela. Njihova vrijednost iznosila je 42.500 dinara. U tvornici je, pored navedenih radnika, radilo još 16 raznih namještenika, koji su dnevno primali 800 dinara i 10 stranih radnika s dnevnim primanjima od 1630 dinara. Na radničke nadnice otpadalo je po paru 13,8 dinara, na namještenečke plaće tri dinara, a plaće devet majstora i direktora 6,8 dinara. Prema tome za jedan dan radnik je zaradio 20,50 dinara, namještenik 50 dinara, a direktor i poslovođe po 181 dinar.⁶⁵ Iz materijala o položaju radnika u Tvornici obuće vidi se da direktor nije poštovao naredbe Inspekcije rada. Tako mu je naređeno da radniku mora na isplatnim kovertama ispisati točan broj sati koje je proveo na poslu, akordne količine koje je izradio, cijenu po kojoj je radio i zaradu koja mu pripada. Isto tako, trebalo je biti navedeno koliko se odbija za poreze, a koliko za osiguranje. To se, međutim, nije radilo. Radnici su na isplatnim kesicama imali ispisane samo svoj redni broj i koliko ima novaca u kesici. Usprkos takvim zaoštrenim odnosima, organizacija se u poduzeću održala. Na sastancima radničkih povjerenika i njihovih zamjenika u Zagrebačkoj tvornici cipela, koji su se održavali svakog četvrtka, kritizirala se i nestručnost rukovodećeg kadra u tvornici, otpuštanje radnika, smanjivanje radničkih nadnica i uvođenje akorda, kao i činjenica da na svakog trećeg radnika dolazi po jedan činovnik.

Treća tvornica čiji su radnici tokom 1931. godine svi pristupili u zagrebačku Mjesnu organizaciju kožarsko-prerađivačkih radnika bila

⁶⁴ *Radničke novine*, Zagreb, 25. VII, 1, 8, 15, 22, i 29. VIII, 5, 12, 19, i 26. IX, 3, 10, 24, i 31. X, 7, 14, i 28. XI, 5, 12, 19, i 24. XII 1930; 1, i 9, 16, 23, i 30. I, 7, 13, 20, i 27. II, 13. III, 10. VII, 6. X, 6, 13, i 20. XI, 24. XII 1931.

⁶⁵ Isto, 30. I, 7, 13, 20, i 27. II, 13, i 20. III, 3, 10, i 17. IV, 1, i 29. V, 5. VI, 17. VII, 7. VIII, 4. IX 1931.

je Tvornica cipela i sandala »Klek«. Tvornica je početkom siječnja 1931. prenijela svoje sjedište i poslovanje iz Bjelovara u Zagreb. Pri likom zasnivanja radnog odnosa radnici su morali da potpišu izjavu u kojoj se odriču otkaznog roka te da će raditi prekovremeno bez nadoplatka. U Bjelovaru su radnici tvornice »Klek« 12. travnja 1930. likvidirali tarifno-štrajkaški spor (koji je otpočeo 5. travnja) sklapanjem kolektivnog ugovora. Poslije tog velikog uspjeha uprava tvornice počela je istaknute radnike jednog za drugim otpuštati s posla. Poslije uvođenja novih strojeva poslodavac je 22. listopada snizio plaće radnicima za 2,50 dinara po paru cipela. Na proteste radnika poslodavac je odgovorio: »Tko neće da radi neka štrajka!«. Radnici su na to stupili u štrajk tražeći intervenciju povjereništva Radničke komore u Bjelovaru. Na raspravi koja je održana 25. listopada, poslodavac je pristao da radnici odrade otkaz po ranijoj plaći. U prosincu 1930. dala je uprava tvornice otkaz svim radnicima i najavila preseljenje tvornice u Zagreb.⁶¹⁶

Na skupštini Mjesne organizacije kožarsko-prerađivačkih radnika Zagreba, koja je održana 29. listopada 1930. godine, izvijestilo se o radu organizacije. Članarinu je uredno plaćao 341 član. Skupština je zaključila da treba pokrenuti akciju kako bi se organizirali svi kožarsko-prerađivački radnici, u svim poduzećima i radionicama. Na sastanku Mjesne organizacije, koji je održan 14. siječnja 1931. godine, govorilo se o predstojećoj krizi u kožarsko-prerađivačkoj industriji. Zaključeno je također da će svi organizirani kožarsko-prerađivački radnici uбудuće sudjelovati u svim akcijama koje URSSJ poduzima na polju socijalnog zakonodavstva.

Mjesna organizacija zagrebačkih kožarsko-prerađivačkih radnika održala je 16. travnja 1931. godine redovnu godišnju skupštinu. Skupština je istakla da od srpnja 1930. godine organizacija ima svoje uporište prvenstveno u Tvornici kože. Tokom 1931. godine potpuno su pristupili organizaciji radnici dviju tvornica: Zagrebačke tvornice cipela i »Kleka«. Broj stalno plaćajućih članova u sekciji tvorničkih radnika kretao se oko 240. Broj svih članova porastao je na 454. Podružnica je u Zagrebu izabrala 15 radničkih povjerenika koji su bili i funkcionari svojih organizacija. Od srpnja 1930. godine do travnja 1931. godine održano je 30 sastanaka i 43 sjednice odbora. Napisano je oko 500 raznih predstavi, protesta, zahitjeva i pisama. Na sastanku zanatskih radnika

iz većine zagrebačkih radionica donesen je stav da se poradi na organiziranju radnika u svim radionicama u Zagrebu.⁶¹⁷

Podružnica SKPR bila je uključena i u skupštinsku aktivnost URSS-a. Tako je 21. siječnja 1932. održana skupština radnika i namještenika kožarsko-prerađivačke struke u vezi s novim zakonom o socijalnom osiguranju. Skupština je donijela rezoluciju koju su usvojile sve sindikalne organizacije.⁶¹⁸

Radničke novine zabilježile su tokom 1932. godine samo četiri sastanka Mjesne organizacije sindikata kožarsko-prerađivačkih radnika u Zagrebu (14. travnja, 9. lipnja, 18. kolovoza i 24. studenog). Na tim sastancima referirao je Stjepan Turković. Na njima su bili predstavnici svih struka kožarsko-prerađivačkih radnika, a raspravljalo se o mjerama koje treba poduzeti za ublažavanje nezaposlenosti, tražilo se skraćivanje radnog vremena bez snižavanja nadnica, uvođenje petodnevnoga radnog tjedna, donošenje zakona o osiguranju radnika u nezaposlenosti. Govorilo se i o mehanizaciji i racionalizaciji u kožarskoj industriji. U razvijenim zemljama u proizvodnji cipela sa sistemom od 100 strojeva izrađuje 100 radnika za osam sati rada isti broj cipela za čiju je izradu ručnim radom prije trebalo 25.000 radnika. Zbog ovakve konkurencije, majstori svoje gubitke nadoknađuju na teret radništva, pogoršanjem radnih uvjeta i smanjenjem plaća. Jedini izlaz iz teške situacije je organiziranje i obrana posredstvom sindikalnih organizacija. Na sastancima je određeno da se provede svestrana agitacija, da se održavaju radnički dogovori da se pojačanom snagom organizacije osposobi radništvo svih kožarsko-prerađivačkih struka za borbu i zaštitu svojih životnih interesa. Izneseno je mišljenje da poslodavci pokazuju sklonost za sklapanje kolektivnog ugovora sada kada su plaće radnika prepolovljene. Osuđen je sastanak koji su 17. kolovoza 1932. godine održali Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati čiji su sudionici zaključili da će osnovati organizaciju sindikata kožarskih radnika i grupe nezaposlenih obučara. Ta organizacija osnovala je obučarsku zadrugu pa konkurrira ne samo poslodavcima već i radnicima. Analizirali su se i problemi prekovremenog rada i nezaposlenosti. Tako je, npr., u radionici Znikovića (Ilica 44) radilo 10 radnika od sedam ujutro do osam naveče. Bili su plaćeni na dan. Svi zajedno su radili 130 sati i zaradili 10 nadnica od po 48 dinara. Radnici su izračunali da bi radeći samo osam sati, odnosno 80 sati, poslodavac mo-

⁶¹⁶ Isto, 16. I, 27. III, 11. IV, 16. V, 31. X, 12. XII 1930.

⁶¹⁷ Isto, 7. XI 1930; 16. I, 1. i 15. V, 18. XII 1931.

⁶¹⁸ IHRPH, Arhiv, SKPRJ, k-22, 1932.

rao za 50 sati prekovremenog rada zaposliti novih šest radnika i za isti posao platiti 16 nadnica po 48 dinara.

Ocjenu aktivnosti Mjesne organizacije krajem 1932. godine dale su *Radničke novine*: »Od ranog proljeća na ovamo, počelo se među kožarsko-prerađivačkim radnicima provoditi živa neprekidna agitacija za izgradnju organizacije. U podružnicu je pristupio velik broj članova. Uplate članskih prinosa rastu. Agilni odbornici rade punom parom. Postolarski radnici pripremaju se za sklapanje kolektivnog ugovora. Sjednice, radnički i povjerenički sastanci održavaju se redovno. Organizacija vrvi životom.«⁶¹⁹ U tajničkom izvještaju trećoj glavnoj godišnjoj skupštini SKPRJ-a podružnice Zagreb rečeno je da je podružnica u toku protekle godine održala 20 članskih sastanaka, 38 sjednica upravnog odbora i 27 zasjedanja Povjereničkog vijeća.⁶²⁰

Zagrebačka podružnica djelovala je i kao Oblasni sekretarijat Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije. Pokretala je rad na osnivanju organizacija i u drugim mjestima Hrvatske i Slavonije. Tako, npr. podružnica SKPR Zagreb šalje Mjesnom međustrukovnom odboru URSS-a kopiju svog dopisa upućenog 22. studenog 1930. jednom radniku zaposlenom u Osječkoj kožari, moleći ga da »ubuduće s nama održavate stalne veze i da nam o prilikama u kožarskoj industriji i kožarskom zanatu u Osijeku dajete redovne informacije«. Sa svoje strane podružnica se obavezuje da će ga informirati o prilikama u Zagrebu, te ga moli da poradi na stvaranju lokalne organizacije Saveza kožaraca u Osijeku. U pismu se napada politika vodstva ORS-a.⁶²¹ Zagrebačka podružnica SKPRJ-a javlja 28. rujna 1932. centralnoj upravi SKPRJ-a u Beogradu da je osnovala podružnicu u Sisku.⁶²² Podružnica kožarsko-prerađivačkih radnika u Banjoj Luci obratila se 28. siječnja 1932. godine Savezu kožarsko-prerađivačkih radnika u Zagrebu s molbom da pristupi u njegov sastav. U banjalučkoj podružnici nalazili su se komunisti koji su došli u sukob s reformističkim Savezom kožaraca u Sarajevu. U odgovoru na taj zahtjev od 31. siječnja 1932. kaže se: »Možemo vam kazati da mi nemamo ovdje u Zagrebu samostalni savez, već smo i mi organizirani u sklopu SKPRJ u Beogradu, pa imamo velike poteškoće sa tim našim savezom... Kako vi navedoste da Sarajevski savez malo vodi računa o našoj struci, to je tako slično i s

našim savezom u Beogradu. Svjesni toga mi smo osnovali Pokrajinski sekretarijat... ujedno vam možemo kazati da niste dužni imati nikakve veze sa Savezom već jedino sa Pokrajinskim sekretarijatom u Zagrebu.« Tu odluku o poslovanju podružnice u Banjoj Luci posredstvom zagrebačke podružnice, odnosno Pokrajinskog sekretarijata, poništila je centralna uprava, tražeći da svaka podružnica izravno posluje s centralom Saveza u Beogradu. O tome je obavijestio Oblasni sekretarijat banjalučku podružnicu 27. svibnja 1932. godine.⁶²³

»Naša je dužnost da stvaramo čim jači pokret i kada budemo dovoljno jaki tada ćemo kazati da naša centrala ide u Zagreb ili tamo gdje je jači pokret. Ako oni u Beogradu stvore nešto više nego mi ovdje, tada ćemo se mi morati pokoriti njima i ostaviti Savez gdje je. Ali zato nema mnogo izgleda, mnogi polažu nadu u nas ovdje u Zagrebu i kažu: »Vi ćete biti stub organizacije kao što ste to i ranije bili... Mi smo u zadnje vrijeme osnovali pet podružnica u našoj pokrajini, a to je njih potaklo da počinju voditi računa o nama, jer uviđaju da ćemo ih na budućem kongresu natjerati da rode mečku.«⁶²⁴

U Sušaku je 29. lipnja 1932. godine održana konstituirajuća skupština podružnice Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije u prostorijama povjereništva Radničke kolmore. U upravu podružnice izabrani su Vaso Galović, Ruža Gustav, Janko Koprivnjak, Rudolf Medved i Franjo Sinković.⁶²⁵

Karlovac je bio jedno od većih središta kožarske industrije. U njemu je bilo zaposleno više od 500 radnika te struke. Podružnicu Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika osnovao je Adam Katić početkom 1931. godine, prema uputama grupe komunista iz rukovodstva zabranjenih Nezavisnih sindikata (Dule Grkovića i Gabrijela Kranjca). Podružnica je imala 25 članova. Od većih akcija podružnice, treba spomenuti tarifni pokret u tvornici cipela »Jakil«. Rad u tvornici bio je ograničen na svega četiri dana u tjednu. Nadnice radnika nisu dosezale ni pola radničkih nadnica Zagrebačke tvornice cipela. »Jakil« je htio reducirati i te male nadnice. »Sudarivši se s jednodušnosti, slogom i riješenosti organiziranih radnika u njegovom poduzeću, morao je poslije pregovora da redukciju povuče.«⁶²⁶

Na inicijativu podružnice SKPRJ-a u Zagrebu, MMO Osijek sazvao je sastanak osječkih kožarskih radnika radi formiranja njihove or-

⁶¹⁹ *Radničke novine*, Zagreb, 22. IV, 24. VI, 26. VIII, 9. i 16. XII 1932.

⁶²⁰ IHRPH, Arhiv, SKPRJ, k-22, 1932.

⁶²¹ Isto, k-22, 22. XI 1930.

⁶²² Isto, k-22, 28. IX 1932.

⁶²³ Isto, k-22, 17. VII 1932.

⁶²⁴ Isto.

⁶²⁵ Isto.

⁶²⁶ *Radničke novine*, Zagreb, 8. V, 31. VII 1931.

⁶²⁷ Isto, 5. XII 1930.

organizacije. Podružnica ORS-a u Osijeku suprotstavila se toj akciji.⁶²⁷ U prosincu 1933. održao se dobro posjećen sastanak radnika osječke kožare na kojem je zaključeno da se osnuje podružnica SKPRJ-a i da se prilikom izbora radničkih povjerenika istakne protulista ORS-u.⁶²⁸ Na izborima, koji su u Osječkoj tvornici koža održani 20. siječnja 1934. od 138 predatih ispravnih glasova, lista podružnice SKPRJ-a dobila je 56 glasova a lista ORS-a 82 glasa.⁶²⁹

Skupština podružnice SKPRJ u Banjoj Luci održana je 1. travnja 1931. godine. Skupštini je prisustvovalo 35 kožarsko-prerađivačkih radnika. Na godišnjoj skupštini od 16. siječnja 1932. godine, koja je održana u Radničkom domu, izabrana je nova uprava podružnice u koju su ušli: predsjednik Stanko Bjelac, tajnik Ibro Mešćić, blagajnik Alija Kurbegović, zamjenik predsjednika Milan Kurjaković, odbornici Džefo Smajić i Ivo Vuković. Skupština je zaključila da se zamijene članske iskaznice Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Bosne i Hercegovine članskim iskaznicama SKPR Jugoslavije.⁶³⁰

Tako je 1930. godine počeo da se razvija Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije. Do 1932. godine obnovile su svoj rad ili su osnovane nove organizacije u Banjoj Luci, Beogradu, Bitolju, Čacku, Gornjem Milanovcu, Karlovcu, Kragujevcu, Kruševcu, Leskovcu, Nišu, Novoj Gradiški, Smederevu, Sušaku, Ubu, Valjevu, Velikom Bečkereku (Zrenjaninu), Vršcu, Zagrebu i Zaječaru. Iako se pokušavalo, organizacije se nisu mogle održati u Aranđelovcu, Bačkoj Palanci, Kosovskoj Mitrovici, Loznici, Novom Sadu, Obrenovcu, Prizrenu, Skoplju i Trsteniku. U mnogim su mjestima kožarsko-prerađivački radnici bili članovi mješovitih sindikalnih organizacija. Kada bi se u takvim mješovitim organizacijama okupilo više od 10 članova kožarsko-prerađivačke struke, stvarala se podružnica SKPRJ. Organizacije u Zagrebu i Karlovcu bile su samostalne organizacije do početka 1932. godine kada su prišle Savezu kožarsko-prerađivačkih radnika s centralom u Beogradu.

Organizaciju u Beogradu početkom 1930. godine, pored nekoliko starih članova, činili su najviše novi članovi iz redova obućarskih radnika Vojne šivare, koji su se, prema izvještaju Centralne uprave Saveza »teško snalazili u organizaciji«. Njihovi zahtjevi, tvrdila je Centralna uprava, bili su pretjerani i to zbog toga što su smatrali da čim se organiziraju,

moгу odmah postići sve što žele. Oni nisu shvaćali Centralnu upravu, koja je, najesto vođena akcija, stalno govorila o sistematskom radu, o odgajanju i podizanju klasne svijesti radnika. Pošto ih Centralna uprava nije htjela, a nije ni mogla povesti u borbu, i oni su polako izlazili iz organizacije. Slična pojava javljala se i kod ostalih radnika, osobito mladih. Kad bi pristupili organizaciji, zahtijevali bi da se povedu tarifni pokreti. Savez to nije želio, ali je morao s tim da računa i da tome prilagođava svoju taktiku izbjegavanja sukoba. Obično su, u slučajevima odbijanja Saveza da prihvati borbu, radnici napuštali organizaciju.

Tako je isto bilo i u podružnicama u unutrašnjosti. Niš je imao pretežan broj članova obućara iz Vojne šivare. Posla vrlo često nije bilo i po nekoliko mjeseci, tako da su radnici vrlo teško živjeli. Uprava Saveza, prema vlastitom je izvještaju »na niške drugove uvijek mnogo polagala, jer je to jedna od najstarijih podružnica, koja ima ljude sposobne u svom podstvu. I dalje će se na njih mnogo polagati, samo treba da niški drugovi shvate dokle se može ići, i da u svojim zahtjevima ne pretjeruju«.

Organizacija u Leskovcu okupljala je određen broj obućara i opančara, a od 1932. godine i radnike što su radili na obradi gume. Kruševačku organizaciju činili su pretežno opančarski radnici, koji su imali teške sukobe s poslodavcima. Centrala je u zajednici s Radničkom komorom nekoliko puta slala delegate radi intervencije u tim sukobima. U Čacku su članovi bili samo opančarski radnici. Krajem 1931. godine organizacija je povela štrajk kako bi se sačuvala ranije stečene nadnice i tekovine radnika. Štrajk je trajao nekoliko mjeseci. Radnici su se herojski držali, među njima nije bilo štrajkolomaca. Primali su redovnu pomoć. U štrajku je ubijen jedan opančarski radnik sa sela koji je preuzimao posao i radio na »sic«. Poslodavci su to iskoristili pa su zahtijevali hapšenje štrajkaških vođa koje je policija optužila za ubojstvo. Centralna uprava je angažirala advokata da brani štrajkaše. Sud je jednoga proglasio krivim i osudio ga na četiri godine robije. U tome su štrajku propala tri poslodavca. Podružnica je poslije štrajka ponovno uspostavljena. I u Kragujevcu su članovi podružnice bili samo opančarski radnici. Čim je podružnica osnovana, počela je borbe s poslodavcima. Slično je bilo u Ubu i Valjevu. Centralna uprava je održavala dobre kontakte s obje te podružnice. U Velikom Bečkereku (Zrenjaninu) u podružnici su bili samo kožarski radnici. Podružnica je došla u sukob s Centralnom upravom zbog obračunavanja članskih prinosna, tražeći da joj centrala ostavi veći pos-

⁶²⁷ IHRPH, Arhiv, SKPRJ, br. 12/520, 31. XII 1933.

⁶²⁸ Radničke novine, Zagreb, 26. I 1934.

⁶²⁹ Isto, 17. IV 1931; 29. I 1932.

totala za lokalne potrebe. Za sindikalnu podružnicu u Bitolju Centralna uprava navodi da je »dostojna svakog divljenja. Taj svijet koji zarađuje jedva toliko da se hljebom ishrani, ipak ima puno ljubavi za svoju organizaciju. Odvaja od usta da uloge svoje plaća«. U Gornjem Milanovcu glavninu organiziranih radnika činili su opančarski radnici. Poslodavci su na sve moguće načine nastojali da spriječe rad organizacije. Bojkotirali su funkcionare podružnice, tako da su ovi čak i gladovali, ali se nisu predavali. U Zaječaru je u organizaciji bilo i obučara i opančara. Neko su vrijeme kožarsko-prerađivački radnici Zaječara bili u mješovitom podružnici. Postojale su još male organizacije u Smederevu, Velikom Građistu, Paraćinu i Vršcu.

Drugi kongres Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije

Drugi kongres Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije zakazala je Centralna uprava za 4. prosinca 1932. godine. Kongres je otvorio predsjednik Saveza Negoslav Ilić. Izaabrani delegati predstavljali su slijedeće podružnice: Beograd (Isa Đurišić), Bitolj (Luka Stojčević), Čačak (Miodrag Lazarević), Gornji Milanovac (Ljubomir Radovanović), Karlovac (Adam Katić), Kragujevac (Ljubiša Gavrilović), Kruševac (Nikola Vitorović), Leskovac (Boža Stanković), Smederevo (Momčilo Manojlović), Ub (Relja Aleksić), Valjevo (Ilija S. Ilić), Veliki Bečkerek (Janoš Moro), Vršac (Adam Blac), Zagreb (Franjo Heđi), Zaječar (Dragutin Bojević). Kongres je konstatirao da je Savez do 1930. godine »živio i nije živio«, te da je samo nekolicina članova »okupljena oko Milana Vukovića, jednog od osnivača Saveza«, sačuvala Savez. To se najbolje vidi po prihodima Saveza. Za tri godine od 1927. do 1930. prihodi Saveza iznosili su svega 564 dinara, što je odgovaralo uplaćenju članarini jednog člana. Delegatima je razdijeljen pismeni izvještaj. Uz njega su dobili i štampanu brošuru beogradske Radničke komore *O položaju radnika kožarsko-prerađivačke struke*.

Smatrajući se nasljednikom Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije osnovanog na kongresu ujedinjenja 1920. godine, Savez je poslije punih 12 godina održao svoj drugi kongres. Pozivu koji je Glavni radnički savez za Srbiju uputio početkom 1931. godine bivšim članovima raspuštenih podružnica Saveza radnika kožarsko-prerađivačke industrije i obrta Jugoslavije, odazvale su se samo opan-

čarske organizacije Srbije. »Učinjen je veliki napor da se organizacije obnove. Već u toku formiranja, podružnice su bile primorane da stupe u borbu s poslodavcima. U toku posljednjih 12—19 mjeseci vođeni su štrajkovi u Čačku, Kragujevcu, Arandelovcu i drugim mjestima. Uspjeh nije bio potpun, ali su se radnici pokazali kao dobri borci i umjeli su da cijene bar napore, gdje nije postignut uspjeh, a to je već garancija da uspjeh neće izostati«.

Kongres je raspravljao o općim kretanjima u kožarsko-prerađivačkoj industriji. Govorilo se o štetnosti rada po komadu. Nadnice opančarskih radnika kretale su se od 20—40 dinara, obučarskih radnika (herihtera) od 30—40, a pedista 25 dinara. Papučarski radnici u Beogradu uspjeli su s poslodavcima zaključiti kolektivne ugovore. Nova carinska politika dala je podstrek razvoju domaće obrade sirove i štavljene kože. U Sloveniji i Hrvatskoj prišlo se racionalizaciji rada u kožarstvu, tako da je zanaatskom radu prepuštena sva djelatnost na popravcima. Potrošači se orijentiraju na tvorničku robu. To povećava broj tvorničkih radnika. Govorilo se i o utjecaju privredne krize na položaj kožarsko-prerađivačkih radnika. Kvalificirani radnici u Čačku s dvadesetgodinjom praksom zarađuju 15—20 dinara dnevno. Rad opančara je, uslijed promjena u načinu odijevanja, u opadanju. U Smederevu, od 15 radionica samo su četiri dozvolile radnicima da se organiziraju. Zarade radnika pale su na 50—160 dinara tjedno. U sindikalnim organizacijama nalazi se novo članstvo koje još nema dovoljno povjerenja u nju. Zbog toga treba neprekidno raditi na klasnom organiziranju i obrazovanju radnika. Kongres je donio odluku o povećanju članskih uloga, protiv čega je bilo nekoliko delegata. Delegat iz Velikog Bečkereka (Zrenjanina) predložio je da se podružnicama da puna finansijska samostalnost, a da se za potrebe centrale šalje 25 posto od ukupnog prinosa. Prikaz rada kongresa i njegove odluke donijele su zagrebačke *Radničke novine*:

»Kongres kožaraca koji je održan u Beogradu 4. prosinca 1932. bio je dokaz nastojanja da se osnaži radnički pokret i dokaz da je to raspoloženje prodrlo u redove kožarskih radnika.« Kongresu su prisustvovali predstavnici kožaraca iz cijele zemlje. Sudjelovalo je 16 podružnica s više od tisuću članova. Doneseni su zaključci u kojima se kaže: »Ovlašćuje se Centralna uprava da može angažirati jednog plaćenog sekretara. Sve mjesne organizacije imaju pravo da zadrže za svoje potrebe 20 posto

prinosu, te da se u doglednom vremenu u Zagrebu stvori Oblasni odbor, u sporazumu sa Centralnom upravom. Kongres moralno obavezuje članove Saveza da se što više zauzmu za rasturanje *Radničkih novina* (beogradskih i zagrebačkih). URSSJ se obavezuje da uredi odnose s Općim radničkim savezom u pogledu organizacione pripadnosti kožaraca. Centralnoj upravi se stavlja u zadatak da odmah provede akciju u cilju priključenja Savezu organizacija u Splitu, Ljubljani i Sarajevu. Kongres je zamolio radničke komore da u svojim sjedištima otvaraju funkcionske tečajeve. Kongres je prihvatio sve vladi, Inspekciji rada i drugim vlastima upućene odluke URSSJ-a, Glavnog radničkog saveza u Beogradu, Pokrajinskog odbora URSS-a u Zagrebu i Strukovne komisije u Ljubljani. U novu Centralnu upravu izabrani su: predsjednik Vladislav Banković, potpredsjednik Jovan Badrić, sekretar Dušan Đorđević, II sekretar Đura Francuski, blagajnik Petar Vuletić i članovi Upravnog odbora: Adam Blau, Nemanja Brcanski, Slavko Grašić, Franjo Hedi, Karlo Ileš, Ilija i Njegoslav Ilić, Nikola Lacković, Vojislav Milosavljević. Nadzorni odbor: predsjednik Isa Đuričić i članovi Gustav Kolar i Voja Radojčić.

Centralna uprava izdala je i uputila proglaš članovima Saveza u kojem kaže da će joj »Prva dužnost biti da odluke donesene na kongresu provede u djelo. To se može postići samo ukoliko sve podružnice shvate položaj u kome se nalazi kožarsko-prerađivački radnik. Na podružnicama je da organiziraju u svome mjestu što življu agitaciju među kožarsko-prerađivačkim radnicima. Ovaj rad potrebno je voditi iz dana u dan, jer će se samo tako moći okupiti kožarsko-prerađivački radnici u svome mjestu u moćni pododbor, a svi pododbori u snažan Savez kožarsko-prerađivačkih radnika, koji će postati regulator radnih odnosa između poslodavaca i radnika kožarske struke. Centralna uprava Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika učinit će sve što god se od nje bude tražilo u tom smislu te će posvetiti najveću pažnju okupljanju i organiziranju kožarsko-prerađivačkih radnika. U svemu će se podružnicama davati uputstva i direktive za budući rad.«⁶³¹ U proglasu je rečeno da će Centralna uprava nastojati da prikupi statističke podatke o položaju kožarsko-prerađivačkih radnika u svim mjestima, što će poslužiti kao podloga za vođenje politike Saveza.

⁶³¹ Isto, 29. XII 1932; IHRPH, Arhiv, SKPRJ, k-12, 1933 (Zapisnik s Kongresa i Upravnog odbora, prosinac, 1932).

Pokrajinski odbor Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije za Hrvatsku i Slavoniju — Zagreb

Drugom kongresu je predloženo da se u sastavu Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije formiraju oblasni podsavezi s punom financijskom i administrativnom samostalnošću i podsaveznim upravama koje bi birali kongresi podsaveza. Kongres je, međutim, donio odluku da se »u cilju što uspješnije agitacije za puno organiziranje svih kožarsko-prerađivačkih radnika i poboljšanja administrativne veze između mjesnih organizacija (podružnica) i povjereništva (platišta) uspostavi oblasni odnosno pokrajinski odbor u Zagrebu«. Područje koje Pokrajinski odbor obuhvaća istovetno je području na kojemu djeluje Pokrajinski odbor URSS-a za Hrvatsku i Slavoniju. Od ubrane članarine podružnice su primale 20 posto, 55 posto išlo je Centralnoj upravi, a 25 posto Pokrajinskom odboru, s tim da je Centralna uprava isplaćivala članovima redovnu putnu i štrajkašku pomoć. Pokrajinski odbor činilo je devet članova Upravnog odbora i tri člana Financijske kontrole. Pet članova Upravnog odbora i dva člana Financijske kontrole morali su biti iz Zagreba, mjesta sjedišta Pokrajinskog odbora. Dužnost odbora bila je da obavlja sve poslove Saveza na svom području, da održava pokrajinske konferencije, nadzire i usmjerava rad podružnica, da agitira i osniva nove podružnice, imenuje povjerenike u mjestima gdje postoje platišta, prikuplja i sređuje statističke podatke, šalje izvještaj Centralnoj upravi i izvršava njene odluke. Pokrajinska konferencija je imala dužnost da razmatra izvještaje Pokrajinskog odbora i Financijske kontrole i njihov izbor. Privremeni Pokrajinski odbor SKPRJ-a za Hrvatsku i Slavoniju formiran je u veljači 1933. godine iz sastava Podružnice SKPRJ-a Zagreb. Do kraja 1933. održavao je kontakte s podružnicama u Banjoj Luci, Bjelovaru, Daruvaru, Karlovcu, Sisku, Slavonskom Brodu, Sušaku, Vinkovcima, Vukovaru i Zagrebu. Radilo se na osnivanju podružnica u Đakovu, Osijeku, Rumi, Slavonskoj Požezi, Sremskoj Mitrovici, Varaždinu i drugim većim mjestima Hrvatske i Slavonije. Privremeni pokrajinski odbor spremao je da održi pokrajinsku konferenciju u travnju 1934. godine na kojoj bi se »pretresao sav dosadašnji rad, odredile daljnje smjernice za rad i izabrao Odbor koji će rukovoditi s poslovima Pokrajinskog odbora. Na ovaj način pružiti će se veća mogućnost drugovima van Zagreba da kontroliraju rad pokrajinske uprave, a stvoriti će se moguć-

nost međusobnog upoznavanja svih naših odgovornih funkcionera. Tim povodom treba da se održe sjednice podružnica.»

O formiranju Pokrajinskog odbora i njegovu odnosu prema Centralnoj upravi SKPRJ-a i Pokrajinskom odboru URSS-a u Zagrebu, Centralna uprava u svome izvještaju kaže slijedeće:

»Centralna uprava je pustila da sami drugovi predlože djelokrug rada, a isto tako i financijska sredstva od čega će se isti izdržavati. Na koncu je došlo do sporazuma prema kojem je Pokrajinski odbor samo pomoćni organ Saveza, koji ima na teritoriji Hrvatske i Slavonije da stvara nove podružnice i saobraća sa starim. Zato će dobijati od svake prodane markice po 1 dinar. Savez na sebe prima da isplaćuje pravnu i drugu pomoć. Za sve vrijeme Savez se starao da Pokrajinski odbor pomogne da bi što bolje napredovao, te mu je predao sve stare podružnice da preko njega iste saobraćaju sa Savezom, računajući da će Pokrajinski odbor u svakom pogledu u toj pokrajini voditi politiku Saveza, koja je utvrđena na kongresu. Međutim, moramo da konstatiramo da Pokrajinski odbor nije bio u svemu korektan, te je više puta aludirao na račun Saveza, o čemu se u Centralnoj upravi više puta raspravljalo. Na koncu je Centralna uprava morala oštrije da postupi kako bi stavila do znanja Pokrajinskom odboru da je ista izabrana na kongresu i da sve do idućeg kongresa direktive u ime Saveza ima ona davati, a za sve učinjene radnje će odgovarati kongresu, te da Pokrajinski odbor ne može biti starije tijelo od Centralne uprave i bez njegovog znanja davati naređenja pojedinim podružnicama s kojima on saobraća.

»Centralna uprava je pismeno definirala svoje stavove i uputila ih Pokrajinskom odboru.»

Dajemo nešto skraćeni prikaz tih stavova:

»1) Centralna uprava Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika je vrhovni forum, čijim se odlukama imaju pokoravati, kako sve podružnice tako i pokrajinski odbori, pa prema tome i Pokrajinski odbor u Zagrebu, sve do Kongresa Saveza;

2) Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije sa svim svojim pokrajinskim odborima vodi opću politiku sindikalnog pokreta. Prema tome i politika ovog Saveza odgovara politici URSSJ-a;

3) U slučaju da se u Savezu jave pojedinci ili čak podružnice koje se neće pokoravati odlukama Saveza bit će isključeni iz članstva u Savezu.

Pokrajinski odbor je na kraju pristao da surađuje kako u zagrebačkom odboru URSSJ-a

tako isto da rastura zagrebačke *Radničke novine*. Nadati je se, da će naš Pokrajinski odbor lojalno raditi kako u našem Savezu, a tako i u općem našem pokretu.

Naš je Savez išao za tim, da ispuni sve kongresne odluke i da pokrajinske saveze iz Sarajeva i Ljubljane prisajedini našem Savezu. Dolazio je sa istim u dodir, ali je sve za sada ostalo bez vidnog uspjeha, jer su prilike u Sarajevu takve, da kožarsko-prerađivački radnici slabo stoje i da su oni za sada u nemogućnosti da nam pridu, jer im je nemoguće ma i najmanji prinos uplaćivati. Inače, vele da su duhovno sa nama, pa čim budu došla bolja vremena, oni će pristupiti našoj zajednici na bazi koju smo predložili.

Sa ljubljanskim Savezom kožarsko-prerađivačkih radnika nismo mogli doći do nikakvog sporazuma, pošto su oni članovi Općeg radničkog saveza, koji vodi svoju posebnu politiku prema našem pokretu. Ima izgleda, da ćemo preko Strukovne komisije u Ljubljani na kraju ipak uspjeti da stvorimo uslove za koordiniranje našeg Saveza i u Sloveniji i u tom pravcu se radi.

Naš Savez je sa centralnim forumom našeg pokreta URSSJ za sve vrijeme i u svemu surađivao i sve njegove akcije koje su vođene preko pokrajinskog odbora URSSJ, a pomagajući i u istim surađivao izuzev jednog slučaja od strane našeg pokrajinskog odbora sa oblasnim odborom URSSJ-a u Zagrebu, povodom štampe, koji je likvidiran, te se nadamo da se isti više neće ponoviti.»

Pokrajinski odbor SKPR za Hrvatsku i Slavoniju došao je u sukob s Centralnom upravom i zagrebačkim Pokrajinskim odborom URSS-a u vezi s pitanjem obnove socijalističke partije i obaveznog uzimanja *Radničkih novina*. Stav Pokrajinskog odbora o tome vidi se iz cirkularnog pisma koje je uputio podružnicama. U pismu je, među ostalim, rečeno: »Mnogi naši podružnički funkcioneri pitaju nas kakovo je naše stanovište po pitanju osnivanja socijaldemokratske stranke, jer da ih nekoji prijatelji te stranke nagovaraju da pristupe u stranku i da stvaraju među našim članstvom raspoloženje za pristupanje u stranku. Na sva pitanja odgovoriti nam je slijedeće: Mi smo sindikalna organizacija koja sa političkim pokretom nema ništa zajedničkog, a niti će pod sadašnjim okolnostima to imati. Politička trvenja ranijeg doba razbila su naš sindikalni pokret i onesposobila ga za akcije na ekonomskom polju. Zato se mi sada ograđujemo od svake političke akcije i našim funkcionerima preporučamo da to isto čine. U koliko neko želi da se bavi politikom partije — može, ali samo van interesne sfere naše sindikalne orga-

nizacije. Partijska agitacija među našim članovima neće se trpjeti, a još manje podpirati.

Izvještavaju se podružnice da se pitanje pokretanja jednog čisto sindikalnog lista najzobitnije tretira među organizacijama, pošto su se *Radničke novine* u zadnje vrijeme gotovo u cijelosti pretvorile u partijsko-politički list. Kada se ovo pitanje riješi među rukovodstvi- ma organizacija mi ćemo izvjestiti naše organizacije.

Stavovi Pokrajinskog odbora u vezi s pitanjem cjeline sindikalnog pokreta, organizacijske strukture, metoda i načina rada, dani su u uputstvu za rad uprava podružnica. Ta uputstva su u stvari skraćeni referati izneseni na pokrajinskoj konferenciji. U njima se kaže da se brkaju pojmovi strategije i taktike sindikalne organizacije. »Ova dezorganizacija u glavnom je rezultat pomanjkanja odlučnosti, slabog ili nikakvog poznavanja ekonomskih suptrotnosti između rada i kapitala. Pomanjkanje dobrog centralnog vodstva, površnost s kojom se prelazi preko strahovitih nedaća koje biju proletarijat jedna je od najbolnijih pojava naših dana. Struktura naših organizacija nikako ne odgovara današnjim prilikama. Rasparčanost po stručnim savezima (pa i onima koji nemaju uslova za život), a naročito uspostavljanje više organizacija u jednom poduzeću oduzima sindikatima polaznu snagu — jedinstvenu organiziranost i mogućnost brzih i koncentriranih napada u obrani radničkih interesa. Ovakav sistem organizacija izmislile su birokratske sile koje u vječnim pregovorima i pisaniji vide glavni zadatak i funkciju sindikalnog pokreta, puštajući po strani osnovne zadatke pokreta, čija se okosnica treba manifestirati u brzim i odlučnim akcijama u radionicama i drugdje, uz puno učestvovanje proleterskih masa.

Rasparčane, sa slabim centralnim vodstvom, naše sindikalne organizacije počele su pomalo gubiti značaj uporišta ekonomske borbe radnika, pa se sve više pretvaraju u neborbeno tijelo humanog karaktera, s ograničenom funkcijom izviđaja zakonskih propisa i zakonske zaštite, uz liferante pisanih rezolucijom, okružnica i predstavlki pod pokroviteljstvom radničkih komora i birokracije koja se sindikatima nametnula. Prirodno je, da se u takvoj situaciji zbog ukočenosti koja vlada u pojedinim sindikatima, naš sindikalni pokret ne može razvijati te stoji organizaciono daleko ispod minimuma postojećih mogućnosti. Oportunistička taktika diskreditira sindikalni pokret u očima masa, sindikati gube svoju prvobitnu važnost, gladni, goli, bos i besposleni radnici pomalo prestaju gledati u sindikatima privlač-

nu tačku, ishodište i uporište borbe za njihova prava.«

»Radnici treba da odlučno počnu trgovati i lomiti dosadanju praksu, jer postoji opasnost da se naš pokret izrodi i pretvori u tijelo bez gipkosti, bez privlačne snage za široke proleterske mase čime bi se potreba organiziranja radnika u sindikate u očima samih radnika najviše kompromitirala. Nužno je da se sve naše žive proleterske snage stave u akciju, kako bi naši sindikati dobili ponovo puni pulet, punu prodornu snagu. Da se to postigne, potrebno je u prvom redu suzbijati utjecaj birokracije, nastojati eliminirati iz vodećih funkcija one elemente koji kočće stvaran i produktivan rad u sindikatima. Treba nastojati svim silama sindikate pridizati, u sindikatima provoditi takovu politiku koju žele i traže radničke mase, koje će tada ponovo shvatiti punu vrijednost organizacija. Organizacije trebaju postati ponovo rukovodioci akcija masa, one moraju izrađivati planove za šire i zamašnije akcije u poduzećima, organizirati borbu za zapošljavanje radnika, voditi akcije za obezbjeđenje redovitih besposleničkih pomoći, voditi borbu za skraćenje radnog vremena ispod osam sati dnevno, uz osiguranje jednakih zarada, isticati zahtjev za obezbjeđenje minimalne nadnice, tražiti kontrolu cijena proizvedenih artikala, kontrolu poslodavačkih profita, zahtjevati punu slobodu organiziranja i slobodu štrajkaške borbe, itd. Sve ove i druge ovdje nenavedene zahtjeve treba u očima radnika popularizirati, odlučno i svagdje suzbijati Bremzere i ucjenjivače, svaku pojavu koja radnicima nije jasna tumačiti, — tek tada možemo biti sigurni da će pokret bujati i da uspjesi neće izostati. Trebamo nastojati na svaki način zadobiti simpatije masa koje za nas treba da budu nepresušni rezervoar energije iz kojeg ćemo crpiti našu borbenu snagu. Stvaranje jedinstvenog pogleda, koje treba izgrađivati na osnovu velikih iskustava kroz koje je prošao proleterski pokret donijet će nam ponovo neslućeni zamah i uzdignuti duh povjerenja.

Naš Savez kožarsko-prerađivačkih radnika imade sve preduslove da pode prednjim smjernicama, on je na putu sigurne izgradnje i to izgradnje vlastitim snagama, oslanjajući se jedino na mase kožarsko-prerađivačkih radnika. Bez pomoći i bez beneficija, ali i bez utjecaja birokratskih sila, naše se organizacije sve više snaže, u njih svakodnevno pristupa sve više radnika, jednom rječju naše organizacije postaju preteče borbenosti, u njima vlada zdravi, čisti, nepatvoreni proleterski moral.»

To su bili stavovi s kojima je izašao privremeni Pokrajinski odbor na konferenciju koja se održala 8. travnja 1934. godine u Zagrebu.

Na konferenciji su bili delgati mjesnih organizacija SKPRJ iz Bjelovara, Borova, Karlovca, Križevaca, Slavonskog Broda, Vinkovaca i Vukovara. Foređ izvještaja odbora o radu u 1933. godini, na konferenciji se raspravljalo o organizacijskim problemima, o akciji i taktici, o pitanjima i prijedlozima delegata, o djelokrugu rada i kompetencijama Pokrajinskog odbora.

Na konferenciji je naglašeno da posebnu pažnju treba obratiti radu podružnica, agitaciji među neorganiziranim radnicima i izobrazbi članova, a posebno tarifnim borbama u radionicama. Jedinственост i kontinuitet u radu upravnih odbora podružnica postići će se radom kroz agitacijske odbore, povjerenička vijeća, organiziranjem predavanja, radom biblioteke. Sav taj rad treba organizirati kroz obrađivanje problema iz života radnika i njihove klasne borbe. (U diskusiji su naznačene neke od tih tema, npr.: »Zašto se mi organiziramo«, »Dužnosti članova organizacije«, »Druđarstvo i proleterski moral«, »Privredna kriza i njene posljedice«, »Kulturni i etički zadaci radničkog pokreta«, »Zašto se društvo dijeli na klase«. Kao priručna literatura navedene su knjige: »Kroz sindikalnu teoriju i praksu«, »Ekonomske sastavci«, »Moral i klasne norme«, »Položaj radničke klase u Jugoslaviji«, »Bespolicica« i druge. Potrebno je navesti da je izdavač te literature bio zabranjeni Centralni radnički sindikalni odbor Jugoslavije, a njeni pisci istaknuti komunisti.)

Konferencija je konstatala da je potrebno, kako bi se osigurali što uži kontakti članova i organizacije, te omogućilo što većem broju radnika uključivanje u rad organizacije, osnivati povjerenička i tvornička vijeća. Ova vijeća potrebno je organizirati tako da njihovi članovi budu predstavnici iz svake radionice, a u mjestima gdje imade tvornica iz svake tvornice po dva ili tri delegata. Na povjereničkim vijećima treba raspravljati o događajima u radionicama i utvrđivati mjere koje treba poduzimati kako bi se zaštitili interesi radnika. Zbog toga je potrebno ispitati proizvodne odnose, sistem plaća, radno vrijeme, higijenske uvjete, zaštitne naprave, proizvodnu energiju, sigurnost radioničkih objekata, itd., kako bi se u slučaju potrebe moglo nastupati argumentirano i s jasnim zahtjevima.

Konferencija je ukazala i na potrebu osnivanja biblioteke pri svakoj podružnici koje bi bile vlasništvo organizacije. »Lokalne fondove, u stanovitju mjeri, dobrovoljne prinose i sva druga raspoloživa sredstva treba upotrebiti za formiranje knjižnica. U knjižnicama treba nastojati uvesti takav raspored, da se njime omogući konstantan priliv proleterskih književnih izdanja. Iz naših knjižnica ne smije da

se širi smrdež malograđanskih izdanja, šund romana i ostalog kiča«, zaključila je pokrajinska konferencija kožaraca. »Rad konferencije — pisale su *Radničke novine* — »odvijao se tačno po naznačenom dnevnom redu. Poslije podnesenih izvještaja i održanih referata prešlo se je na diskusiju ... U uputstvima za buduću rad sadržan je akcioni program organizacije. Ova uputstva biti će pročitana članovima na sastancima podružnice ... U oblasnu upravu izabrani su iz Zagreba: Stjepan Gužvić, Adam Katić, Mijo Denis, Stjepan Brandt, Ivan Horvat, Antun Potočnik; iz Vukovara Josip Cazi, iz Bjelovara Tošo Gašić, iz Vinkovaca Martin Zajšek. Zamjenici: Viktor Kmoniček, Mato Kuren, Julius Veber, Valentin Schuch, Ivan Badalić, Tomo Pavičić, svi iz Zagreba i Josip Požek iz Karlovca, Marko Canković iz Slavonskog Broda, te Stjepan Vereš iz Križevaca.«⁴²² Svi izabrani odbornici i njihovi zamjenici bili su članovi revolucionarne sindikalne opozicije, a među njima je bilo 10 članova Komunističke partije Jugoslavije.

Djelatnost mjesnih organizacija SKPRJ-a na području Pokrajinskog odbora za Hrvatsku i Slavoniju

Karlovačka podružnica SKPRJ bila je, prema ocjeni Centralne uprave Saveza, solidna mjesna organizacija, iako je bila brojčano mala s obzirom na broj kožarsko-prerađivačkih radnika u Karlovcu. Do 1933. podružnica nije legalizirala svoj rad, što vidimo iz zahtjeva mjesnoj organizaciji Zagreb, odnosno Pokrajinskom odboru da pošalje pravila da bi im se olakšao postupak legaliziranja. »S pravilima uopće imademo dosta neugodnosti u svim mjestima ... sva pravila koje je imala zagrebačka podružnica poslali smo u provinciju da se ta mošnje podružnice legaliziraju«, odgovorio je Pokrajinski odbor. Godišnju skupštinu planirala je podružnica za 28. veljače, pa je pozvala Adama Katića da na njoj bude referent. »Potrebno je ... da Centrala izda nalog Pokrajinskom odboru da na vašu skupštinu pošalje svog delegata«, odgovorio je Pokrajinski odbor. Godišnju skupštinu održala je podružnica 1. ožujka 1933, a polugodišnju 30. srpnja 1933. Na godišnjoj skupštini podružnica je legalizirala rad. Kroz kasniju prepisku »potrebno je da svakog mjeseca najmanje jedared sazovete šire sastanke članova. Mala organizacija nije poznata radnicima«, upozorava Pokrajinski odbor podružnicu, pa izražava zabrinutost za nje-

⁴²² IHRPH, Arhiv, SKPRJ, k-12, 1933; k-13, 1934; *Radničke novine*, Zagreb, 13. IV 1934.

zin opstanak s obzirom na mali broj članova. »Bez obzira na to što je rad u postojećim uslovima prilično težak, vjerovatno je da i podružnička uprava snosi dosta krivnje za takovo stanje« pa traži od nje da se aktivira, probudi iz mrtvila, da ide u agitaciju u radionice i poduzeća. »Nama nije dosta« — piše Pokrajinski odbor uprave podružnice — »da nam šaljete mjesečni obračun i mislite da ste time obavili svoju dužnost. Baš takovo vaše shvaćanje zabrinjava nas. Tako se ne radi u radničkom pokretu. Treba da si i sami postavite pitanje: zašto vi imate upravu podružnice, predsjednika, tajnika, blagajnika. Je li ona izabrana da bude neka paradna formacija ili da bude pokretač akcija. Ne živite li možda u uvjerenju da će netko drugi doći da mjesto vas radi, ili možda čekate bolja vremena, kad će radnici sami početi da dolaze u organizaciju?«

U vezi s izborom za radničke komore Pokrajinski odbor traži od podružnice, da se založi za to da u radničke komore uđe što veći broj radnika proletera. »Stoga je potrebno da vi, kao još jedina postojeća organizacija u Karlovcu, utječete na MMO da se izaberu predstavnici radnika. Pazite da vas privatni namještenici ne zdribljaju, jer oni i onako u komori dobivaju po zakonu 15 mjesta. Ovaj naš dopis smatrajte povjerljivim«. Naravno, za dopis su saznali socijalisti, pa su pozivali Pokrajinski odbor kožaraca na odgovornost zbog neolajnosti.

Podružnica je doživjela pun uspjeh u akciji za izbore radničkih povjerenika 1933. U tvornici koža A. Jakil održan je 26. siječnja 1933. sastanak kojemu je prisustvovalo oko 100 radnika. Na sastanku su po skraćenom postupku izabrana četiri povjerenika i njihovi zamjenici. Prilikom izbora za radničke povjerenike 1934. godine podružnica je javila Pokrajinskom odboru da očekuje velike poteškoće. Seljaci, koji su u karlovačkoj kožarskoj industriji zaposleni u daleko većem broju nego gradski radnici, neće ni da čuju o izborima radničkih povjerenika zbog toga što im obrtne vlasti uskraćuju izdavanje radne knjižice s obrazloženjem da su posjednici obradive zemlje i da im je ratarska proizvodnja glavno zanimanje. »Radnici, tj. seljaci dižu sada graju da su i tome krive radničke organizacije. Znati ćete sada i sami pod kakovim prilikama bi trebalo da se izaberu povjerenici. S druge strane ni sama Komora nije prošle godine poslala legitimacije povjerenicima koji su za istu godinu bili izabrani. Sam materijal poslala je Komora tek onda kada je rok za izbore skoro bio već promašen, a plakati su bili naljepljeni cio mjesec kasnije nego što bi morali biti.«

Na području Okružnog ureda u Karlovcu bilo je u industriji kože i gume u 1934. godini zaposleno 316, a u industriji za preradu kože i njenih surogata 344 radnika, što ukupno iznosi 660 radnika. Bilo je 100 nezaposlenih radnika. Samo 30 radnika bilo je organizirano. Nadnica je u prosjeku iznosila 25 dinara dnevno, a radilo se zbog pomanjkanja posla šest do osam sati.⁶³

Podružnica SKPRJ Sušak bila je, prema riječima Centralne uprave »Jedna je od manjih podružnica, ali rijetko ispravnih«. Podružnica je imala 16 članova. U preradi kože i njenih surogata radilo je na teritoriji Okružnog ureda Sušak 147 radnika. U samom Sušaku broj zaposlenih iznosio je 29, nezaposlenih je bilo pet, a neorganiziranih 18 radnika. Nadnice su se kretale od 25 do 59 dinara, a radilo se devet do 12 sati na dan. Godišnja skupština održana je 11. veljače 1934. Prema zapisniku je rad podružnice u 1933. godini bio skroman. U pojedinim slučajevima podružnica je intervenirala kako bi zaštitila interese svojih članova. Za predsjednika je izabran Janko Koprivnjak, za tajnika Slavko Badovinec, za blagajnika Sinković Franjo. Skupština je zaključila da bi se trebali poduzeti odgovarajući koraci za sklanjanje kolektivnog ugovora s poslodavcima. Pregovori su pokrenuti no, kako nisu urodili plodom, 25. svibnja ušli su radnici u štrajk. Poslodavci su se međusobno zavadili u vezi s tim tkvo će predstavljati udruženje na pregovorima, pa je već i prije pregovora nekolicina poslodavaca potpisala kolektivni ugovor. Na pregovorima koje je sazvalo Gradsko poglavarstvo 6. lipnja 1934. većina poslodavaca, (18 do 28) potpisali su ugovor. Štrajk je trajao 23 dana. Povjerenik ekspoziture Radničke komore za Sušak nazvao je 4. lipnja telefonom Vladimira Pfeifera i podnio mu izvještaj o štrajku, tražeći da u ime Radničke komore u Sušak dođe Adam Katić. Pfeifer mu je odgovorio da nastali spor treba da likvidiraju bez posredovanja zagrebačke Radničke komore, odnosno njenog delegata.⁶⁴

Podružnica SKPRJ-a u Križevcima održala je 5. ožujka 1933. godine konstituirajuću skupštinu. Od 39 zaposlenih kožarsko-prerađivačkih radnika, 29 je bilo organizirano. Neorganiziranih radnika bilo je 18, a nezaposlenih 16. Nadnice su se kretale od 15 do 35 dinara, a radilo se dnevno od 10 do 16 sati. Godišnju skupštinu

⁶³ IHRPH, Arhiv, SKPRJ, k-12, 7. I, 28. i 29. III, 22. VI, 9, 13. i 28. VII, 17. VIII, 14. X, 7. XII 1933; 28. I 1934; *Radničke novine*, Zagreb, 10. i 17. II, 10. III, 7. i 14. IV 1933.

⁶⁴ IHRPH, Arhiv, SKPRJ, k-13, 18. II, 6. i 7. VII 1934.

održala je podružnica 14. siječnja, a polugodišnju u rujnu 1934. godine. O radu podružnice izvješćava Centralna uprava da je to jedna od mlađih podružnica »koja se stalno razvija i u svom radu napreduje, te izgleda da će ona okupiti u vrlo kratkom vremenu sve kožarske radnike. Drugovi koji rade kao funkcioneri gledaju da i u okolnim mjestima stvore podružnice kožarsko-prerađivačkih radnika«. ⁶⁵⁵

U Vinkovcima je u siječnju 1933. godine pokrenuta akcija za organiziranje radnika u Tvornici kože braće Marton. U akcioni odbor ušlo je pet radnika. U tvornici je radilo 75 radnika. Konstituirajuća skupština, na kojoj je formirana podružnica SKPRJ-a, održana je 12. veljače 1933. godine. Do svibnja je uspjela organizirati oko trećinu zaposlenih radnika u raznim poduzećima kožarsko-prerađivačke struke. Godine 1933. bilo je, prema izvještaju podružnice, 120 zaposlenih i 30 nezaposlenih. Sindikalno organiziranih radnika bilo je 40, a neorganiziranih 110. Nadnice su se kretale od 30 do 50 dinara na dan, za osam do 10 sati rada. Jedan od prvih zadataka na kojem se angažirala podružnica bili su izbori radničkih povjerenika. U Tvornici kože izbori su održani 14. svibnja po skraćenom postupku. U prosincu 1933. godine obavljani su izbori za 1934. godinu. Izabrana su četiri radnička povjerenika i isto toliko zamjenika. Godišnja skupština podružnice za 1934. godinu održala se 2. veljače. U prosincu 1934. godine situacija u Tvornici kože se pogoršala. Otkaz je dobilo 26 radnika, među njima i sindikalni funkcionari koji su bili osnovni nosioci rada podružnice. Otpušteni su s obrazloženjem da nema posla. »Od kako su se kožarsko-prerađivački radnici u Vinkovcima u većini organizirali« — govorila je o radu podružnice Centralna uprava — »stalno rade na okupljanju kožarsko prerađivačkih radnika u mjestu. Istina je da sve glatko ne ide, ali oni sistematski rade na tome da se u što većoj mjeri prvo okupe, a zatim i da poboljšaju svoj položaj.« ⁶⁵⁶

Izvanredna godišnja skupština koja je održana 18. travnja 1933. aktivirala je rad podružnice SKPRJ u Sisku. Podružnica je imala 37 članova. Izabrana je nova uprava, jer je prijašnja, zbog neaktivnosti, smijenjena. ⁶⁵⁷

U upravu podružnice u Bjelovaru ušli su članovi Revolucionarne sindikalne opozicije koji kritički primaju pa i odbijaju referate

⁶⁵⁵ Isto, k-12, 30. XII 1933; k-13, 6. IX 1934; *Radničke novine*, Zagreb, 10. III 1933.

⁶⁵⁶ *Radničke novine*, Zagreb, 27. I, 17. II, 5. V 1935; IHRPH, Arhiv SKPRJ, k-12, 24. XII 1934; k-13, 12. IX, 2. XII 1934.

⁶⁵⁷ *Radničke novine*, Zagreb, 29. IV 1933.

koje im šalje Centralna uprava, tražeći da se čitaju na sastancima radnika. U tim referatima se otkrivaju jedino prečanska buržoazija za političku krizu koja je dovela do šestojanuarske diktature, napada se rad Komunističke partije Jugoslavije i prilike u SSSR-u. Preporučuju se brošure Dragiše Lapčevića za koga su Bjelovarčani rekli da je »zastarjeli ideolog«, a za *Radničke novine* da »nam ni u kom slučaju ne odgovaraju potrebama«. O svemu tome piše podružnica Pokrajinskom odboru u Zagreb s uvjerenjem da će tako naići na razumijevanje. »Policija onemogućava aktivan rad — žali se uprava podružnice — pa traži originalna pravila koja treba policiji podnijeti na odobrenje«. Kako bi se spriječilo dalje ometanje rada, traži se intervencija kod banske uprave. Možda upravo zbog takvih njenih stavova Centralna uprava u svojim izvještajima nije ni spominjala aktivnost, pa čak ni postojanje podružnice u Bjelovaru. Na godišnjoj skupštini podružnice, koja je održana 14. siječnja 1934, zaključeno je da se povede tarifični pokret. O njemu su pisali i *Ujedinjeni sindikati i Radničke novine*. Pokret se završio sklapanjem kolektivnog ugovora, koji je obuhvatio postolare iz Bjelovara i okolice. Prema ugovoru, svi su majstori bili dužni izjednačiti plaće svojim pomoćnicima. Izrada sjajamske robe pločala se od 25 do 13 dinara po paru, a cipele po narudžbi od 65 do 35 dinara. U slučaju da neki od obrtnika prodaje robu ispod ustanovljenih cijena, oduzet će mu se pravo na držanje pomoćnika u trajanju od tri do šest mjeseci. Potpisani majstori i postolari grada Bjelovara i okolice obavezali su se međusobno da nijedan neće primiti na posao neorganiziranog radnika, a ako takvih bude, uputit će ih da se prethodno organiziraju. Tako je taj pokret uspješno završen. Kolektivnim ugovorom postignuta je povišica od tri dinara po paru cipela. Pošto postolarska radionica Franje Trgovca nije potpisala kolektivni ugovor, stupili su njegovi radnici u štrajk, koji se uspješno završio. I kod njega su potpisanim ugovorom povišene plaće radnika u prosjeku za dva dinara po paru cipela.

U travnju su svi poslodavci u Bjelovaru ozkazali posao radnicima zbog »nelojalne konkurencije tvornice Bata«. Otkaz je dobilo 120 radnika. Tim otkazom pokušali su poslodavci prisiliti vlasti da zabrane »Bati« snižavanje cijena obući, otvaranje vlastitih obućarskih radionica za popravak obuće, te da će osigurati povećanje poreza proporcionalno porezima maloobrtnika i povećanje carina na uvoz sirove gume. U povodu otkaza održala je podružnica SKPRJ-a skupštinu na kojoj je bilo prisutno svih 120 otpuštenih radnika. Skupština je ocijenila da otkaz nije uperen protiv »Bate«, već

protiv radnika. Kada otkaz istekne, poslodavci će primati radnike ponovo na posao, uz snižene nadnice. Zbog toga je skupština uvjetovala povratak radnika na posao priznavanjem sklopljenog kolektivnog ugovora. U vezi s tom situacijom skupština je tražila intervenciju Radničke komore, Banske uprave i Inspekcije rada. Banska uprava odbila je da se umiješa u spor, pa je gradsko načelstvo u Bjelovaru sazvalo pregovore za 4. svibnja 1934. godine. Podružnicu SKPRJ-a na pregovorima su zastupali Franjo Filipović, Zvonimir Ištok, Josip Kapaš, Ivan Krizman, Stevo Krnjačić, Stjepan Skrlec i Mirko Stipan. Poslodavci su negirali postojanje bilo kakva spora između njih i radnika, te su svoje postupke obrazložili izuzetno snažnom konkurencijom »Bate«. I radnici su tražili da ih vlasti zaštite, dajući poslodavcima podršku protiv »Bate«. Mišljenje podružnice kožarsko-prerađivačkih radnika pokazalo se, međutim, ispravno. Tri radionice su ponovno primile svoje radnike na posao ali uz snižene plaće. Zbog toga se nastavila borba. Radnici Adolfa Vibirala stupili su 24. srpnja 1934. u štrajk. Poslodavac je od radnika prilikom primanja na posao tražio kauciju koju je teško vraćao, nije poštovao propise o radnom vremenu i tjednom odmoru. Prisiljavao je radnike da se hrane kod njega, a radnici su primali u gotovu od 13 do 72 dinara na tjedan. Drugi štrajk obućarskih radnika u Bjelovaru izbio je 12. rujna 1934. Radnici su bili solidarni i tek na kraju su se pojavila četiri štrajkolomca. Sklopljen je kolektivni ugovor, čiji je prijepis poslan Pokrajinskom odboru u Zagreb. Izabran je tarifni odbor od polovice radnika i polovice poslodavaca. Na skupštini podružnice, koja je održana 3. prosinca 1934. raspravljalo se o tome kako spriječiti poslodavce da prije Božića otkazu radnicima zaposlenje.

Osnivačka skupština Podružnice SKPRJ-a u Slavonskom Brodu održala se 26. studenog 1933. godine. Podružnicu je osnovalo 35 kožarsko-prerađivačkih radnika. Godišnja skupština održala se je 1. veljače 1934. Izvanredna skupština od 25. veljače 1934. donijela je rezoluciju u kojoj se traži sazivanje ankete o položaju kožarsko-prerađivačkih radnika u Slavonskom Brodu kako bi se dobili podaci neophodni za sklapanje kolektivnog ugovora. Anketa je održana 4. travnja 1934. godine. Zatim je sklopljen i kolektivni ugovor. Radno vrijeme je utvrđeno na 10 sati. Tjedna zarada po ugovoru bila je utvrđena od 100 do 180 dinara. Podružnica je bila vrlo agilna. Pratila je da li se poštuju odredbe kolektivnog ugovora, obilazila poduzeća, održavala svakog tjedna sjednice odbora, sastanke članova. Djelovala

je gotovo samostalno pa se od nje zahćevalo da održava tješnju suradnju s Mjesnim međustrukovnim odborom u Slavonskom Brodu. Iz zapisnika sa sastanaka podružnice vidljivo je da je od 11. prosinca 1933. do 13. prosinca 1934. godine upravni odbor održao 24 sjednice na kojima je raspravljao i donosio odluke o mjerama koje treba da učvrste organizaciju, poboljšaju položaj kožarsko-prerađivačkih radnika i razviju klasnu svijest članova podružnice. Pored već nabrojanih akcija koje su bile predmet rasprava i odluka upravnog odbora podružnice, podružnica je slala pomoć štrajkašima u Bjelovar, rasturala brošure »Zahtjevi i položaj Batinih radnika«. Bavila se je i radom pokrajinske konferencije SKPR za Hrvatsku i Slavoniju u koju je izabrala kao svog delegata Marka Canković⁶⁸.

Podružnica je u kolovozu 1934. god. vodila jedan štrajk. U podružnici je postojala grupa revolucionarne sindikalne opozicije, odnosno pristalica politike Komunističke partije Jugoslavije. Nosilac aktivnosti podružnice bio je njen tajnik Marko Canković, član Komunističke partije.⁶⁹

Odlukom Bate iz Zlina u Čehoslovačkoj, da u selu Borovu, odnosno predgrađu Vukovara, podigne svoju tvornicu, Vukovar je postao središte ove industrije u nas. Tu odluku primili su s negodovanjem pojednako mali i sitni obrtnici kao i tvorničari, a i trgovci obucom. U Beogradu, Novom Sadu, Sarajevu, Skoplju, Splitu itd., održavani su mnogobrojni zborovi ugroženih obrtnika. Tražili su da se »Bati« zabrani gradnja tvornice. I Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije morao je da javno zauzme stajalište prema podizanju »Batine« tvornice u zemlji. Centralna uprava saveza ocijenila je da se borba vodi između konkurenata — Bate i domaćih industrijalaca i zanatlija. U toj borbi svaka strana traži sebe saveznika. Obje strane žele u spor uvući kožarsko-obućarske radnike. Savez u svom komunikuju, iznosi da je protiv sistema rada kakav ima »Bata« koji svojom organizacijom maksimalno iskorištava rad radnika bez da im da pravednu odštetu za taj rad. U tom dokumentu se kaže da »Batu« treba predusresti izgrađenom sindikalnom organizacijom radnika kožarsko-obućarske struke, koja će izboriti bolje uvjete rada i u »Bati« i u ostalim

⁶⁸ Isto, 26. I, 23. II, 11. i 18. V, 10. VIII, 14. XII 1934; *Ujedinjeni sindikati*, 2/1934; IHRPH, Arhiv, SKPRJ, k-12, 27. XII 1933; k-13, 12. i 27. II, 28. IX 1934.

⁶⁹ *Radničke novine*, Zagreb, 8. XII 1933; 2. II, 6. III, 6. IV 1934; IHRPH, Arhiv, SKPRJ, k-12/281, 27. XI, 12/309, 13. XII 1933; k-13 Zapisnik podružnice SKPRJ.

tvornicama i radionicama. Kada je dozvola za izgradnju tvornice izdata, *Radničke novine* su pisale: »Čuveni sistem Bata ima da se svom svojom težinom svali na naše radnike. Od 6000 koje tvornica treba, uposliti će se po prilici 600 kvalificiranih radnika, a svi drugi biti će nekvalificirani i mahom žene i djeca... Batin premijski sistem omogućuje da se za 28 dinara obavi posao koji se u ostalim tvornicama obuču po radniku plaća 48 dinara... Naši drugovi u Batinim fabrikama u Vukovaru moraju biti organizirani. Oni koji ostaju u obučarskom zanatu i cipelarskoj i kožarskoj industriji treba isto tako da se organiziraju i da svi zajedničkom snagom brane svoje uslove rada, jer će se borba između Bate i poslodavaca obučara i kožara vršiti samo i isključivo preko leđa radnika«. Kada je 1932. godine tvornica otpočela sa radom u štampi se pisalo da se u tvornici radi 10—11 sati dnevno, da se prekovremeni rad ne plaća za 50 posto više kao što je propisano, da radnik koji zaostane sa planiranim poslom mora raditi dok ga ne završi i da se za svaku sitnicu radnici globe i kažnjavaju. Kvalificirani radnici zarađivali su tjedno 180—280 dinara, nekvalificirani radnici od 120—180, a žene od 70—120. din. Bata je za tri godine podigao produktivnost rada za 4 puta: s 2 para cipela dnevno po radniku na 8 pari. Nasuprot tako naglom podizanju produktivnosti rada, radnice radnika u sve tri godine ostale su u prosjeku iste. On je prebacio svu odgovornost i sav materijalni rizik na pojedine tvorničke pogone, odjeljenja i radionice, na direktore pogona, šefove odjeljenja, poslovođe, majstore radionica i radnike. Bata nije priznavao pravo radnika na sindikalno organiziranje i poduzimao je sve mjere opreza prilikom zapošljavanja organiziranih radnika. Zbog toga su se u »Bati« zapošljavali prvenstveno mladi radnici i radnice sa sela, bez većih materijalnih i duhovnih potreba. Bata je isticao da priznaje samo jednu organizaciju, a to je njegovo poduzeće. On je preko štampe i u svojim govorima prijetio da će »svaki onaj tko se opredijeli za radnički pokret ili koji sa njim simpatizira biti odmah otpušten. Nemamo interesa za suradnju sa čovjekom koji je naš neprijatelj... Sa neprijateljom ćemo se boriti, a ne surađivati... Za koga ustanovimo da je stupio u neprijateljske redove njemu nema mjesta u našoj zajednici.«

Grupu članova Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika u Tvornici »Bata« u Borovu osnovao je Josip Cazi u veljači 1933. godine. Povjerenik grupe bio je Stjepan Humplik, a blagajnik Branko Bjeljanski. Organizacija SKPRJ-a u Tvornici »Bata« bila je, zbog jav-

nih prijetnji »Bate«, ilegalna. Formirane su po radionicama grupe s povjerenicima. Povjerenik jedne grupe nije znao za članove sindikata druge grupe. Nekoliko grupa jednog odjeljenja ili pogona čimili su sekciju. Povjerenici grupa sačinjavali su upravu sekcije. Tako je bila formirana sekcija gumare, sekcija obučara, štancera, itd. Predsjednici sekcij-skih uprava sačinjavali su upravu sindikalne podružnice. Polovinom 1933. godine imala je podružnica 110 ilegalno sindikalno organiziranih radnika. Sve su to bili ozbiljni i odlučni ljudi s velikim moralnim utjecajem na pretežan dio zaposlenih radnika. Legalizacija podružnice kožaraca kod »Bate« izvršila se osnivanjem podružnice SKPRJ-a u Vukovaru, 5. studenog 1933. godine. Na osnivačkoj skupštini prisustvovali su Dušan Đorđević, sekretar Saveza i Mirko Petrinjac ispred MMO iz Osijeka. Organizacija iz tvornice »Bata« postala je tvornički pododbor vukovarske podružnice. Pokrajinski odbor SKPRJ-a za Hrvatsku i Slavoniju slao je pristupnice i članske karte po specijalnom kuriru. Obračun se slao samo po brojevima sindikalnih knjižica, bez imena, jer se nije vjerovalo u nepovrednost pismenih pošiljaka. Za predsjednika sindikalne podružnice izabran je Nikola Vlaški, a za tajnika Josip Mudri. U pododbor tvorničkih radnika ušli su svi predsjednici sekcija tvornice »Bata«. Osobe u pododboru su ostale i dalje ilegalne u odnosu na vlast, »Batu« i ostalo članstvo sindikata. Pododbor je izdao nekoliko letaka i brošuru (»Položaj i zahtjevi »Batinih« radnika« koju je napisao J. Cazi). Nekoliko puta tvornica je osvanula puna letaka. Obavještajna služba tvornice nije bila dorašla partijskoj i sindikalnoj ilegalnoj organizaciji. Direktor Maksimović bio je strahovito ljut i nemoćan. Izbacivao je nasumce s posla po desetine radnika, ali bez rezultata. Otpočeli su začeci štrajkaške borbe po pojedinim radionicama u gumari i obučari. Radnici su otvoreno negodovali zbog svakodnevnog skidanja akordnog cjenika. Uprava tvornice povelala je pravi rat protiv ilegalnog pododbora kožaraca. Pod pritiskom inspekcije rada, štampe i javnosti direktor Maksimović bio je prisiljen da provede izbore za radničke povjerenike u tvornici. Prije izbora, da bi zastrašio radnike, izbacio je iz poduzeća oko 50 radnika, koji su se u bilo kojem vidu istakli kao nezadovoljnici. Poslije toga »Bata« je naturio radnicima svoju listu. Međutim, na toj listi većina kandidata bili su članovi ilegalnih sindikata. Maksimović je birao najbolje i najvrednije radnike za svoje kandidate. On je bio uvjeren da su neradnici i bundžije ujedno i komunisti. Tek kasnije se uvjerio da su najbolji radnici u isto vrijeme i najsvjesniji svog klasnog po-

ložaja. Izabrano je 16 povjerenika i isto toliko njihovih zamjenika. Među izabranim povjerenicima nalazio se i Mijo Ciger, koji je izabran za sekretara povjereničkog vijeća.⁶⁴⁰ Generalni direktor Maksimović i njegov štab nadmajstora i majstora išli su po radionicama i vršili agitaciju za listu ORS-a, prijeteci radnicima otpuštanjem ako glasaju za URSS. Uprkos tome od 1400 zaposlenih radnika, od čega je bilo 600 žena, ORS je dobio samo 500 glasova, a lista URSS-a 450 glasova. Uzdržalo se od glasanja oko 300 radnika. U Vukovaru je lista ORS-a dobila dva glasa, a lista URSS-a 600 glasova. Tom prilikom otpušten je s posla Mijo Ciger, zbog toga što je predsjedavao izbornim skupštinama radnika, i Josip Bauer zbog toga što je bio kandidat na listi URSSJ-a. Generalni direktor Maksimović sklopio je sporazum s predsjednikom ORS-a Vilimom Haraminom, računajući da će pomoću njega slomiti ilegalnu organizaciju u svom poduzeću. Ono što nije uspio u vrijeme izbora za radničke komore, uspio je u vrijeme izbora za radničke povjerenike 1934. godine. Direktor Maksimović došao je do kandidatske liste prilikom pregovora s predstavnikom Saveza koji je predlagao da se izbori provedu kratkim postupkom, tj. u suglasnosti organizacije i direkcije poduzeća. Sutradan su bili otpušteni svi radnici koji su se nalazili na kandidatskoj listi (16 povjerenika i 16 zamjenika). Isplaćena im je 14-dnevna zarada unaprijed. To su bili najbolji agitatori organizacije, povjerenici sindikalnih grupa i članovi Komunističke partije. Otpušten je i Josip Cazi kojega je kasnije Pokrajinski odbor SKPRJ-a postavio za svog sekretara. No najteži udar sindikalnom radu podružnice nanijela je provala partijske organizacije u Vukovaru u ožujku 1936. godine.⁶⁴¹

U Hrvaskoj i Slavoniji djelovale su još organizacije Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika u Novoj Gradiški i Đurđencu, a 21. siječnja 1934. godine osnovana je podružnica u Daruvaru. U Ivanić-Gradu djelovalo je platište sa šest članova. U sklopu Pokrajinskog odbora u Zagrebu nalazila se podružnica SKPRJ-a u Banjoj Luci koja je 18. travnja 1933. održala godišnju skupštinu. Na skupštini je kritiziran rad uprave podružnice. Kasnije se on nešto popravio. Podružnica je sredila financijsko stanje i obratila veću pažnju obrazovanju i prosvjećivanju svojih članova,

održavanju redovnih sastanaka i uredjenju knjižnice. Vodila je i akcije da se poštuju zakonski propisi u pogledu radnog vremena i higijene u radionicama i propisi prilikom otakaza posla radnicima.⁶⁴²

U Šibeniku je u travnju 1934. stupilo u štrajk 27 postolarskih radnika. Budući da su poslodavci htjeli radnicima smanjiti zarade za 50 posto, čak su i organi vlasti stali na stajalište da su radnici u ovoj obrambenoj akciji u pravu. To je ubrzalo nagodbu pa je štrajk za dva dana okončan.⁶⁴³

Zagrebačke *Radničke novine* javile su da je u Prnjavoru 18. veljače 1934. održana osnivačka skupština podružnice SKPRJ-a, da je u Prijedoru održala podružnica SKPRJ-a 5. svibnja 1934. godišnju skupštinu, te da je u Tuzli 1. prosinca 1934. godine 30 kožarsko-prerađivačkih radnika osnovalo podružnicu SKPRJ-a.⁶⁴⁴

Rad podružnice Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika u Zagrebu

Podružnicu SKPRJ-a Zagreb izdvojili smo u posebno poglavlje kako zbog opsežnosti materijala o njoj, tako i zbog značaja koji je ona imala u sklopu Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika. Podružnica je ušla u sklop Saveza u ožujku 1932. godine. Redovnu godišnju skupštinu, održanu 19. veljače 1933. godine, nazvala je I Glavnom redovnom godišnjom skupštinom. Prema izvještaju tajnika o radu u 1932. godini, »podružnica na teški način i tvrdom voljom, uprkos kritične situacije, silne besposlice i teškog položaja radnika postigla vidan napredak.« Podružnica je održala 20 sastanaka članova, 35 sjednica odbora i isto toliko sjednica povjereničkih vijeća. Vodila je pet obrambenih tarifnih pokreta u kojima je uspjela sačuvati dotadašnje plaće radnika. Te godine nadnice su pale za više od 50 posto u poduzećima u kojima nije bilo organiziranog otpora radnika. Podružnica je uputila 148 dopisa i primila 75, podnijela je devet tužbi radi prekoračenja radnog vremena i 12 radi nepravilnoga otkaznog roka. Mnogi kožarsko-prerađivački radnici primili su dva tjedna prije Nove 1933. godine otkaz, što je značilo da će do kraja proljeća ostati bez zaposlenja. Na skupštini se raspravljalo i o teškim higijenskim uvjetima rada, ali i o to-

⁶⁴⁰ J. Cazi, *Vukovar u klasnoj borbi*, Zagreb, 1955.

⁶⁴¹ J. Cazi, *Vukovar u klasnoj borbi*, n. dj., 301–325; *Radničke novine*, 14, 21. i 28. VIII, 18. IX, 30. X 1931; 8. I, 1. IV, 1. V 1932; 24. XI, 1. XII 1933; 19. I, 2. II, 16. III 1934.

⁶⁴² IHRPH, Arhiv, SKPRJ, k-12, IX, X, XI, 30. XIII; k-12/63, 6. VI; 12/132, 6. VIII; 12/204, 16. i 10. IX; 12/295, 2. XII 1933; *Radničke novine*, Zagreb, 2. II 1934.

⁶⁴³ *Radničke novine*, Zagreb, 18. V 1934.

⁶⁴⁴ Isto, 16. II, 2. III, 1. VI, 14. XI 1934.

me da kad dođe organ inspekcije rada, radnici brane poslodavca na vlastitu štetu, bojeći se da će izgubiti posao ako se poslodavcu zabrani rad.

Na sastanku koji je održan 5. siječnja 1933. raspravljalo se o potrebi biranja radničkih povjerenika. Sastanak je uputio apel kožarsko-prerađivačkim radnicima pozivajući ih da se organiziraju. Na sastanku održanom 26. siječnja raspravljalo se o pripremama za godišnju skupštinu. Podružnica je imala vidnih uspjeha u stručnoj izobrazbi članova. Osposobila je 39 radnika u krojenju. Imala je i sekciju esperantista. U novu upravu izabrani su: Stjepan Brandt, Mijo Denis, Josip Gorščak, Stjepan Gužvić, Franjo Hedi, Ivan Horvat, Franjo Selak, Franjo Savor, Franjo Tomac i Veselin Tucović. Novoizabrana uprava konstituirala se je ovako: predsjednik Franjo Hedi, potpredsjednik Franjo Tomac, tajnik Josip Gorščak, blagajnik Ivan Horvat, knjižničar Stjepan Gužvić. Za povjereničko vijeće zaduženi su Stjepan Brandt i Mijo Denis. U mjesni međustrukovni odbor delegirani su Franjo Hedi, Stjepan Gužvić i Josip Gorščak.

Na sjednicama Upravnog odbora održani su 20. i 27. veljače 1933. zaključeno je da se osnuju sekcije postolara, herihtera, opančara i tvorničkih radnika. 2. ožujka održana je konferencija podružnice u vezi s borbom protiv rada na »sic« a podružnica je podijeljena na sekcije. Na sastanku 9. ožujka u odbor sekcije postolara izabrani su Crnoborski, Kranjčić, Kuren, Makovac, Tomić i Vajdić. Za odbor sekcije krojača, prigotovljača gornjih dijelova (herihtera) na sastanku održanom 10. ožujka izabrani su Bjelović, Koleni, Kovačević, Selak, Polić i Tkalčević. Za sekciju opančara i tvorničkih radnika odlučeno je da se odbori izaberu kasnije. Radnici radionice »Weissa« održali su sastanak na kojem su izabrali povjerenike po skraćenom postupku i o tome izvjestili poslodavca kojemu su podnijeli zahtjeve za nabavu materijala kako bi posao mogao napredovati bez smetnje. Za 21. maj 1933. zakazana je tromjesečna skupština kožaraca u Zagrebu s dnevnim redom: izvještaj uprave o tromjesečnom radu, popuna upražnjenih mjesta u upravi podružnice, realne nadnice i kraći radni dan. Iz izvještaja se vidi da je podružnica organizirala sastanke po tvornicama i radionicama, u Tvornici cipela Nova Ves, radionici »Weiss« i radionici »Šiško«. U radionicama »Volga«, »Zora«, »Fundurulić«, »Zelinković« i nekim drugim malim radionicama radilo se više od osam sati dnevno, a plaće su se kretale od 150—180 dinara tjedno, ili 30—40 dinara po paru, dok su higijenski uvjeti rada bili vrlo loši. Na plenar-

noj sjednici, održanoj 5. lipnja 1933, iz izvještaja Kolena o radu sekcije herihtera se kaže da vrlo slabo stoji »zbog nemarnosti samih drugova i da bilo bi najshodnije da se sekcija likvidira.« Sekcija opančara vrlo slabo napreduje zbog pomanjkanja posla. Sekcija postolara izabrala je novu upravu, budući da stara nije izvršavala svoje dužnosti. Izabrani su Jurrić, Kuren, Tomić, Turčin, a od mjesne uprave Denis. Na plenarnoj sjednici, održanoj 7. kolovoza 1933, utvrđeno je da je stanje u tvornici cipela u Novoj Vesi dobro, da oko 80 članova uplaćuje redovne uloge, sjednice se održavaju svakog ponedjeljka, a sastanci svakih 14 dana, te da ima izgleda da će organizacija prodirjeti u kožaru, čime bi broj članova porastao na 150. Podružnica je organizirala i rad među naučnicima. Na plenumu održanom 9. listopada 1933. godine članovi su obaviješteni da je formiran omladinski odbor od naučnika koji su ušli u organizaciju. U povjereničkom vijeću bilo je zastupljeno 25 radionica koje su zatražile da se napravi skica kolektivnog ugovora (već je 16. listopada iste godine u povjereničkom vijeću bilo 28 zastupanih radionica). Na redovnoj sjednici održanoj 23. listopada 1933. konstatirano je da sastanke posjećuje sve više naučnika (21), dok je povjereničko vijeće slabo posjećeno, jer prosječno šest radionica radi osam sati dnevno, dok ih većina radi od 10—16 sati. 23. listopada 1933. godine 20 radnika radionice »Zelinković« stupilo je u pokret (od toga su samo dvoje bili organizirani). Nakon pregovora i posredovanja Banske uprave, radnici su prihvatili posao pod starim uvjetima i potpisali ugovor bez posredovanja organizacije. Na sjednici održanoj 6. studenog 1933. »apelira se na upravu da vodi računa o radionici Zelinković koja kolebljivo stoji«, 16. studenog 1933. sazvana je Izvanredna sjednica na kojoj se raspravljalo o prijedlogu kolektivnog ugovora koji su izradili poslodavački delegati, a koji ne odgovara radničkim zahtjevima, održala se 16. studenog 1933. Na čitavu nizu sastanaka podružnice i njene uprave koji su održani tokom 1933. godine (20. studenog, 7. prosinca, 12. prosinca, 19. prosinca), te 2. siječnja 1934. i 30. siječnja 1934. godine raspravljalo se o nezaposlenim radnicima, podjeli pomoći u iznosu od 6500 dinara koje je podružnica dobila od Radničke komore, agitaciji i popodnevnom radu, djelomičnom uspjehu u sklapanju kolektivnog ugovora, te solidarnoj pomoći štrajkašima u Bjelovaru u iznosu od 500 dinara.

Pored svega toga podružnica je raspravljala o odluci Centralne uprave SKPRJ o povećanju članarine, njezinom obračunu, pretplati na *Radničke novine*, izborima za radničke ko-

more, te o čitavu nizu tekućih, naizgled sitnih problema koje je ipak trebalo riješiti, kao što su bibliotečni fond, kupovanje pišaćeg stroja, ostavština Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika iz sklopa Nezavisnih sindikata, itd.

Ocjenu rada podružnice SKPRJ-a Zagreb dala je Centralna uprava Saveza ovim riječima: »Po broju članstva ona je najjača u sastavu našega Saveza. Od kongresa pa sve do danas ona je stalno u porastu. Mora se doista priznati drugovima u Zagrebu, da su u pogledu organiziranja kožarskih radnika za ovo vrijeme bili aktivni. Prikupili su gro kožarskih radnika, oko kojeg će se prikupljati i ostali kožarski radnici koji se za sada nalaze van organizacije... Radili su na svima poljima i postigli su zavidne rezultate. Stvorili su sekcije opančara, obučara i herihtrera, a sada rade na osnivanju sekcije torbara. Isto tako, radili su na reguliranju radnog vremena, a najveću agitaciju su vodili za ukidanje sistema »na sic«, koji je za radnike ubitačan. Radili su na poboljšanju nadnica, te su u nekim poduzećima uspjeli da nadnice, odnosno cijene podignu po 5—10 dinara po paru cipela. Podružnica se starala, da organiziranim radnicima pruži i pravnu zaštitu, te je u nekoliko konkretnih slučajeva izvršila intervenciju i spasila 4500 dinara na ime neisplaćene radničke zarade. Ni kulturno-prosvjetni rad nije izostao... Stalno se je članstvu preporučivalo da čita marksističku literaturu, te tako stekne najosnovnija znanja iz oblasti koje najviše interesuju radničku klasu. U tom pravcu podružnica je skupila priličan broj knjiga, koje daje članstvu na čitanje. Administracija podružnice je dobra. Tako nam izvještaj o radu podružnice u Zagrebu pokazuje primjer kakve treba da budu sve naše podružnice u svome radu.«

Prema izvještaju zagrebačke podružnice, broj plaćajućih članova u prvoj polovini 1933. godine bio je 280 a broj neorganiziranih radnika 1700. Bilo je i 300 nezaposlenih radnika. Nadnice su se kretale od 25 do 70 dinara na dan. U tvornicama se radilo osam sati, u radionicama od 9 do 14 sati.

Druga godišnja skupština podružnice održana je 11. siječnja 1934. Iz tajničkog izvještaja vidi se da je u toku godine dana održano 30 sastanaka i konferencija članova (35 redovnih sjednica upravnog odbora podružnice, 10 plenarnih sjednica, jedna izvanredna i 33 povjerenička vijeća). Rad knjižnice dao je dobre rezultate. Kroz proteklo razdoblje promijenila su se tri tajnika. U novu upravu birano je 11 članova i isto toliko zamjenika, a među njima bila su tri člana iz Tvornice cipela Nova Ves. Uprava podružnice konstituirala se 12. veljače 1934. ovako: predsjednik

Mato Koren, zamjenik Magenheim, sekretar Brandt, zamjenik Potočnik, blagajnik Horvat, zamjenik Schuh, knjižničar Gužvić, zamjenik Veber, revizori Badalić, Denis, Pavičić. Za predsjednika povjereničkog vijeća izabran je Denis, a za tajnika Schuh. Za agitacioni odbor zaduženi su bili Gužvić i Pavičić, a za rad s naučnicima Gužvić. Podijeljene su i pojedine dužnosti: za upravu doma određen je Schuh, za kontakte s pokrajinskim odborom Katić, a s Mjesnim međustrukovnim odborom Brandt.

Tvornica u Novoj Vesi izabrala je povjerenike 20. siječnja 1934. Izbori radničkih povjerenika izvršeni su i u radionici »Frković i drug«, te u radionici »Kostrenčić Franjo«. I tokom 1934. godine podružnica je bila vrlo aktivna. Na nizu sastanaka raspravljalo se o djelatnosti organizacije u tvornicama i radionicama, posebno u Tvornici koža i Tvornici cipela u Novoj Vesi, formirano je pet grupa za kontroliranje radionica koje su stalno djelovale, djelovala su tvornička i povjerenička vijeća, osnovana je sekcija torbara. Formiran je i odbor za rad s nezaposlenim radnicima, te je konstatirano da je Radnička komora izdvojila 75.000 dinara za pomoć nezaposlenima, konačište i kuhinju. Konstatirano je također da je hrana u toj kuhinji vrlo loša.⁶⁴⁵

Tokom 1934. godine rad na kulturnom području bio je vrlo živ. Sportski klub »Sava« ušao je u sklop Saveza, tako da je podružnica delegirala svog člana u Upravu kluba; osnovana je tamburaška sekcija »Kožarac«, te sekcija gitarista i mandolinista, knjižnica je dobro radila, a postojeće knjige se mnogo koristile. Otvorena je i sindikalna škola.

Odlučeno je da cijela uprava podružnice bude prisutna na konferenciji Pokrajinskog odbora. Plenum je delegirao u pokrajinski odbor Brandta, Denisa, Gužvića, Horvata, Katića i Potočnika, a kao njihove zamjenike Badalića, Krmoničeka, Kurena, Pavičića, Schuha i Vebera. Na izvanrednoj plenarnoj sjednici podružnice od 25. svibnja i 28. svibnja 1934. godine raspravljalo se o zahtjevu Centralne uprave Saveza i Pokrajinske uprave URSS-a Zagreb da se osigura raspacavanje *Radničkih novina*. Izaslanik Centralne uprave Ilić i URSSJ-a Gusarević napali su podružnicu zbog raspacavanja lista *Suradnik*, koji je izlazio u Vukovaru u izdanju podružnice SKPRJ-a. Plenum je istakao da ima pravo da se ne slaže u pojedinim pitanjima s Centralnom upravom i Pokrajinskim odborom, obrazlažući ovaj stav

⁶⁴⁵ IHRPH, Arhiv, SKPRJ, k-13, 20. i 27. II, I, 6, 9, 13, 20. i 27. III, 17. i 24. IV, 14. i 22. V 1934.

time da je list *Suradnik* sindikalno glasilo kožarskih radnika. *Suradnik* — istakao je plenum »je naš list, mi ga trebamo i podržavamo njegovo izlaženje.«

U radionici obuča »Sloga« (vlasnik Gabro Šumiga, Zagreb), stupilo je 9. listopada 1934. u štrajk 10 radnika. Štrajk je završen 21. listopada. Naime, poslodavac je, da bi snizio nadnice, dao cjelokupnom osoblju otkaz. Štrajkaši su tražili da se svi radnici prime natrag na posao, te da radni uvjeti i nadnice ostanu iste, te da se otpuste dva štrajkolomca. Poslodavac je prihvatio ove uvjete, te je štrajk završen uspješno.

Akcionni odbor za zaštitu obučarsko-kožarske proizvodnje uputio je SKPRJ-u Zagreb prijedlog zajedničke akcije koja bi se vodila pod parolom 1) Ograničenje proizvodnje t. t. »Bata« na 1000 pari cipela dnevno, 2) Zabrana otvaranja »Batinih« prodavaonica u manjim mjestima; 3) Akcije među potrošačima protiv gumene obuće kao štetne po zdravlje; 4) Povećanje uvoznih carina za sirovu gumu. Odgovor na taj prijedlog dali su zajednički podružnica i Pokrajinski odbor SKPRJ-a Zagreb. Polazeći od stava da ne postoji razlika u interesima »Bate« i njegove konkurencije u odnosu na socijalni i ekonomski položaj radnika, spremni su da prihvate zajedničku akciju pod uvjetom da »Batina« konkurencija sklopi kolektivni ugovor sa Savezom kožarsko-prerađivačkih radnika u kojem će priznati pravo radnika na sindikalnu organizaciju, na proslavu Prvog maja, na izbore radničkih povjerenika, utvrditi minimalne nadnice, osamsatno radno vrijeme, uvećano plaćanje za prekovremeni rad i sl. Naravno, udruženja industrijalaca i zanatlija su to glatko odbila. Poslodavci su održali, bez radnika, 29. srpnja 1934. zborove po cijeloj zemlji. Njima je prisustvovala Narodna obrana Radnička zajednica (koju je ona pomagala), koja je, kao što smo to u poglavlju o Jugoslovenskim nacionalnim radničkim sindikalnim organizacijama vidjeli, bila antiradnički raspoložena. Na zborovima su sudjelovali, iz solidarnosti, uglavnom sitni obrtnici raznih struka. Na temelju te akcije izašla je 14. kolovoza 1934. Uredba o zaštiti domaćeg zanatstva, koja je po tadašnjim ocjenama, unaprijed ocijenjena da neće pridonijeti poboljšanju zanatstva u konkurenciji s moćnom industrijom.⁶⁶

⁶⁶ Isto, k-22/43, 4. III; k-12, 3. IV; k-12, 10. V; k-22/219, 3. X, k-12, 10, 11. i 26. X 1933; k-13, 1934 (Zapisnik o izborima radničkih povjerenika); k-13, 21. VII, 8. X 1934; *Radničke novine*, Zagreb, 1, 13, 20. i 27. I, 3, 17. i 24. II, 10, 17, 24. i 31. III, 14. i 21. IV, 12. V 1933.

Rad podružnica u Srbiji, Vojvodini, Makedoniji i Sarajevu

Tokom 1933. i 1934. godine u beogradskim i zagrebačkim *Radničkim novinama* gotovo i nema priloga o radu Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika. Očito je da su *Radničke novine* bojkotirale akciju i aktivnost Saveza i njegovih mjesnih organizacija. Taj bojkot bio je odgovor uvređenih vođa Socijalističke partije Jugoslavije na jedinstveno odbijanje svih podružnica Saveza da raspočavaju *Radničke novine* koje su od 1933. do 1934. godine više bile organ Socijalističke partije nego glasilo URSS-a. Stoga, u ovom tekstu, moramo koristiti prvenstveno arhivsku dokumentaciju, po kojoj je Centralna uprava smatrala da sindikalne organizacije u vrijeme privredne krize ne mogu napredovati i ostvarivati vidnije rezultate, što je moguće za vrijeme konjunktura kada se svuda traži radna snaga. Masa radništva je izvan organizacije i nudi svoju radnu snagu u besćenje, zarađujući jedva toliko da održi goli život. Gotovo u svim mjestima radilo se duže nego što je bilo zakonom dozvoljeno — po 10 i 14 sati dnevno, dok su se nadnice kretale od 15 do najviše 40 dinara. Rad Centralne uprave bio je usmjeren prvenstveno na osnivanje podružnica i formiranje pokrajinskih odbora. Stanje po podružnicama u 1933. godini bilo je ovakvo: Podružnica SKPRJ-a Beograd imala je 123 ispravna, plaćajuća člana. Neorganiziranih radnika bilo je 1650. Zaposlenih je bilo 2000, a nezaposlenih 360. Iz toga proizlazi da su u Beogradu bila 322 organizirana radnika, ali od toga 199 nezaposlenih. Po broju zaposlenih kožarsko-prerađivačkih radnika — kaže se u izvještaju Centralne uprave — trebala bi podružnica Beograd da bude najjača u sastavu Saveza. »Međutim, sa željenjem moramo konstatirati da je ona jedna od najslabijih. Razlozi su mnogostruki. Jedan od glavnih je taj, što danas u Beogradu gotovo nema veće obučarske radionice, iako ima nekoliko većih obučarskih radnji. Iste daju posao na »sic«, te je tako većina obučarskih radnika raštrkana po periferiji Beograda, pa ih je nemoguće okupiti u organizaciju. Takvo je stanje sa većinom zanatskih radionica. U industrijskom poduzeću, kao što su »Boston«, Arambašić, »Uzor« i sl. koja zapošljavaju preko 150 radnika organizacija nije do sada mogla postići nikakve rezultate. Poslodavci radnicima zabranjuju da budu članovi organizacije. Osim toga, kod kožarskih radnika nije razvijena svijest, te se i oni radnici koji žele stupiti u članstvo organizacije, izlažu opasnosti da budu otpušteni, čime dovode u pitanje ne samo svoju egzisten-

ciju nego i egzistenciju svoje porodice. Kroz obučarsku sekciju je prošlo 345 članova. Istina, većina ih je otpala jer su napustili Beograd tražeći posao u drugim mjestima, no ipak je ostao izvjestan broj stalnih članova, koji vode obučarsku sekciju.»

Papučarska sekcija bila je jedna od najboljih sekcija. Pedesetak opančarskih radnika je u kolovozu 1932. godine formiralo svoju sekciju. Članovi su, međutim, već nakon prvog neuspjeha napustili organizaciju, tako da ih je samo mali broj ostao u ovoj sekciji.

Podružnica SKPRJ-a u Velikom Gradištu imala je 18 organiziranih članova. Ukupno zaposlenih radnika kožarske struke bilo je 23. Podružnica je dobila odobrenje za rad krajem prosinca 1932. godine. »Okupila je gotovo sve opančarske radnike i sasvim normalno funkcionira. Položaj opančarskih radnika u Velikom Gradištu je vrlo težak, jer radnici rade od 14 do 16 sati dnevno, dok im se dnevna zarada kreće od 15 do 20 dinara. I u ovakvim teškim prilikama, imali su jedan obrambeni štrajk i to moralne prirode, jer ih je jedan tamošnji poslodavac htio poniziti zahtijevajući od njih da bace svoje članske knjižice ili će ih otpustiti. Radnici su odmah napustili posao, iako su sutradan stvarno gladovali, nemajući zarade. Ali je svijest ostalih radnika pomogla da u štrajku ostanu istrajni i da slome poslodavca.»

Podružnica SKPRJ-a Paraćin imala je 28 članova. Samo tri radnika u Paraćinu nisu bili organizirani. Nadnice su se kretale od 25 do 30 dinara dnevno za 10 sati rada. Većina organiziranih radila je u Vojnoj šivari koja je prestala s radom.

Poslije dvomjesečne obustave rada, od svibnja do 28. srpnja 1934. godine opančarski radnici u Nišu uspjeli su da zaključe tarifni sporazum koji predviđa: 10-satno radno vrijeme; obavezan otkazni rok od 14 dana; primanje naučnika za izučavanje zanata samo u smislu paragrafa 252—280 Zakona o radnjama; zapsiljavanje radnika samo s radnim knjižicama; i nagrade radnika po sporazumno postignutoj tarifi koja je bila sastavni dio ugovora.

U podružnici SKPRJ-a Jagodina bilo je organizirano 16 članova. Podružnica je počela rad u svibnju 1933. godine.

Podružnica SKPRJ Sabac imala je 15 članova. U Sapcu je bilo 37 neorganiziranih radnika, 34 zaposlena i 18 nezaposlenih. Nadnice su iznosile 12—13 dinara za 12—14 sati rada dnevno. Centralna uprava morala je nekoliko puta da intervenira kod vlasti da se podružnici ne čine smetnje u njenom radu.

Podružnica SKPRJ-a Čačak okupila je 48 organiziranih radnika, dok su 24 ostala ne-

organizirana. Osam radnika kožarske struke nije bilo zaposleno. Centralna uprava smatrala je podružnicu u Čačku jednom od najsolidnijih podružnica Saveza. Da je bila vrlo solidna podružnica vidi se i po tome što se uspjela održati i nakon obrambenog štrajka, u kojem su bili hapšeni štrajkaši i otpušteni zbog ubojstva jednog štrajkolomca.

Podružnica SKPRJ-a Leskovac imala je 44 člana. Trideset radnika nije bilo organizirano. Podružnica je osnovalo 40 opančarskih radnika u veljači 1933. godine.

U Kragujevcu je podružnica SKPRJ-a imala 79 članova. Dvadeset i jedan radnik nije bio organiziran. Trinaest radnika je bilo nezaposleno. Nadnica je iznosila 25 dinara za 10 sati rada. Podružnica se uspjela izboriti za ograničavanje radnog vremena na 10 sati dnevno. Do tada su, naime, radili gotovo neograničeno.

Podružnica SKPRJ-a Gornji Milanovac imala je 22 organizirana člana, a isto toliko ih je bilo neorganizirano. Nadnice su se kretale od 10 do 25 dinara. Radilo se 10—12 sati. I u Gornjem Milanovcu radilo se s produženim radnim vremenom. Trećina radnika bila je bez posla. Na prijavu podružnice Inspekciji rada kažnjeno je nekoliko poslodavaca. To je toliko ozlojedilo tamošnje majstore da su aktivnije sindikalne funkcionare denuncirali policiji kao komuniste.

Podružnica SKPRJ-a u Kruševcu imala je 39 članova. Neorganiziranih radnika bilo je 129. Nadnice su iznosile od 10 do 30 dinara, a radno vrijeme od 10 do 14 sati na dan. Podružnica je uspjela organizirati gotovo sve opančarske radnike, koji su, istina, većinom bili bez posla. Njihov položaj bio je vrlo težak, jer su i oni koji su radili zaradivali jedva toliko, koliko im je bilo najpotrebnije za održavanje života.

U Smederevu je podružnica SKPRJ-a imala 34 člana. Neorganiziranih radnika bilo je 16. Ukupno zaposlenih bilo je 37, a nezaposlenih 13. Nadnice su se kretale od 10 do 25 dinara, za 10 do 12 sati rada. Zbog nezaposlenosti organiziranih radnika rad podružnice je gotovo zamro.

Podružnica SKPRJ-a u Valjevu imala je od ukupno 124 radnika 59 organiziranih; bili su to pretežno opančari. Nadnice su iznosile 15 do 25 dinara za 10 do 12 sati rada.

Na Ubu je od devet radnika osam bilo zaposlenih, jedan nezaposlen, pet organiziranih i četiri neorganizirana radnika. Postojalo je platište SKPRJ koje se godinama uspjelo održati. Nadnice su iznosile 30 dinara za osam do 10 sati rada.

Treći kongres Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije

Podružnicu SKPRJ-a u Obrenovcu osnovalo je 26 opančarskih radnika. Policija je do 1933. godine zabranjivala stvaranje podružnice. Na višekratnu intervenciju Centralne uprave, dozvoljen joj je rad.

Podružnica SKPRJ-a u Negotinu brojala je 40 članova. To su bili većinom stariji radnici, članovi zabranjenih Nezavisnih sindikata.

U Vojvodini se od aktivnih podružnica treba navesti podružnicu u Vršcu, koja je imala 56 organiziranih radnika. Tada je bilo 120 zaposlenih i 50 nezaposlenih. Nadnice su se kretale od 25 do 40 dinara, a radno vrijeme je trajalo od 10 do 12 sati. Centralna uprava smatrala je ovu podružnicu jednom »od najstabilnijih podružnica«. Imala je tri sekcije i to opančarsku, papučarsku i krznarsku. Papučarska sekcija uspjela je da s poslodavcima sklopi kolektivni ugovor kojim su poslodavci priznali organizaciju. Isto tako je i opančarska sekcija izvojevala kolektivni ugovor. Opančarski radnici su u srpnju 1933. godine vodili štrajk koji se završio priznavanjem organizacije i sklapanjem kolektivnog ugovora.

U Velikom Bečkereku (Zrenjaninu) osnovana je podružnica SKPRJ-a 25. kolovoza 1931. godine. Činilo ju je 12 organiziranih radnika (pet je bilo neorganiziranih). Dnevne zarade kretale su se od 15 do 20 dinara za 12 do 14 sati rada.

U Makedoniji je postojala organizacija u Bitolju s 50 članova. U tom mjestu bilo je 100 uposlenih i 70 nezaposlenih radnika. Nadnice su se kretale od sedam do 15 dinara na dan. Radno vrijeme iznosilo je 12 do 17 sati. Postojalo je i platište SKPRJ-a u Skoplju.

Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Bosne i Hercegovine bio je organizacija lokalnog karaktera koja je svoju djelatnost ograničila na Sarajevo. Godine 1928. Savez je imao 225 članova, 1929. godine 125 članova, 1930. godine 75, 1931. godine 97, 1932. godine 70, a 1933. godine 120 članova. Politika Saveza može se vidjeti iz slijedeće informacije: 16. ožujka 1930. održao je Savez za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu svoju godišnju skupštinu na kojoj se konstatalo da »uslijed strane konkurencije tvorničkih cipela postolarski zanat se nalazi u permanentnoj krizi. Intenzitet poslovanja u ovoj grani zanatstva ne može se razviti do stupnja u kojem bi radnici mogli postaviti zahtjeve za veće nadnice. Pod takvim prilikama veoma je teško održati organizaciju na okupu i raditi na njenom jačanju.«⁶⁷

Od drugog do trećeg kongresa prošlo je blizu tri godine. Bile su to tri godine napredovanja Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije. Uspjesi su vidljivi, kako kroz porast broja mjesnih organizacija (podružnica i platišta) i članstva tako i kroz porast tarifo-štrajkaške aktivnosti. Na Drugom kongresu je bilo 18 ispravnih podružnica sa 547 ispravnih članova (od toga su 41 član bile žene). Komunisti, angažirani na obnovi rada podružnice, uprkos krizi i nezaposlenosti i navali poslodavaca na nadnice i radno vrijeme, upornom agitacijom uspjeli su tokom 1933. godine povećati broj ispravnih podružnica na 27 s 1078 članova. Godine 1934. 53 ispravne podružnice imale su 1404 člana ili za 31 posto više nego 1933. godine. Broj podružnica bio je veći za 96 posto. Delegati na III kongresu predstavljali su 1468 kožarsko-prerađivačkih radnika. U Srbiji su bila 572 člana, u Hrvatskoj ih je bilo 829, u Vojvodini 68 članova. Međutim, na II kongresu je konstatirano da u Hrvatskoj ima samo 187 članova.

Na području beogradske Radničke komore za vrijeme od 1. lipnja 1931. godine do 31. prosinca 1935. godine vodili su kožarsko-prerađivački radnici (obučari i opančari) 13 štrajkova u kojima su sudjelovala 552 štrajkaša i tarifni pokret sa 30 sudionika. Devet štrajkova završilo je povoljno.

U ožujku 1935. godine vodili su postolarski radnici štrajk u Bjelovaru. U travnju su stupili u pokret opančarski radnici u Ljigu. U svibnju su vodili štrajk opančarski radnici u Obrenovcu. Štrajk kožarskih radnika u Banjoj Luci trajao je 21 dan, a završen je 2. rujna. Štrajk u tvornici »Jugoslavensko Knoch d.d.« u Zagrebu uspješno je završen 21. kolovoza, potpisivanjem kolektivnog ugovora. Isti dan stupilo je u štrajk 185 radnika u tvornici »Astra«. Isto tako obustavilo je rad 70 radnika u fabrici cipela »Jakil« u Karlovcu. U Bosanskom Novom otpočeo je štrajk kožaraca 19. rujna. U Beogradu je krajem rujna izbio štrajk u jednoj radionici s 15 radnika. U listopadu je završen štrajk obučarskih radnika u Kosovskoj Mitrovici. U studenom povelili su kožarski radnici tarifni pokret u Lajkovcu.

Centralna uprava Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika najavila je da će održati svoj treći kongres 13. listopada 1935. godine u Beogradu. Pravo slanja delegata na kongres imale su samo one podružnice koje su uplatile kvotu Centrali najmanje za tri posljednja

⁶⁷ IHRPH, Arhiv, SKPRJ, k-12, 1922 (Izvjestaj o radu SKPRJ u Beogradu za godinu 1932—1933); *Radničke novine*, Zagreb, 24. XII 1930; 28. VIII, 11. IX 1931; 10. III, 14. VIII 1933; *Ujedinjeni sindikati*, 7-8/1934; 142.

mjeseca s tim da imaju najmanje 20 ispravnih članova. Treći kongres, međutim, održao se 27. listopada 1935. Zagrebačku podružnicu predstavljali su Adam Katić i Josip Cazi, koji je obavljao dužnost sekretara u Pokrajinskom odboru SKPRJ-a za Hrvatsku i Slavoniju. Na kongresu su socijalisti inzistirali da se prihvate sve načelne odluke sarajevskog kongresa URSS-a. Pri tom nisu prijetili isključenjem podružnica i funkcionara, jer su bili svjesni da je Savez kao cjelina prihvatio liniju Komunističke partije Jugoslavije. Kongres je raspravljao o štrajkovima koje vode organizacije Saveza. Konstatirao je da je osnovni zadatak Saveza da klasnom borbom osigura svojim članovima bolje nadnice i povoljnije uvjete rada. Kao najjača, ali i posljednje sredstvo u toj borbi je štrajk. Centralna uprava je smatrala da je štrajk nož sa dvije oštrice, te da se u pregovorima s poslodavcima ne smije biti prijek i lakomislen, već priseban i obazriv. Centralna je uprava zahtijevala da ona rukovodi svim štrajkovima. Mjesne grupe bile su dužne da traže odobrenje za štrajk najmanje četiri tjedna prije njegove objave. Štrajkove koje Centralna uprava ne odobri neće ni novčano pomagati. I kod pokretanja obrambenih štrajkova uprava podružnice je dužna da prvo pokuša da se sporazumno razvijeno svijesti gradi bogatstvo poslodavaca. Posljednjih godina u proizvodnji se sve više upotrebljava mlada radna snaga — naučnici jer je ta radna snaga najjeftinija. Radno vrijeme naučnika je neograničeno, a higijenski uvjeti u kojima stanuju izuzetno su loši. Problemima naučnika uprave podružnica moraju posvetiti posebnu pažnju, trebaju organizirati kontrolu stanova, kontrolu postupaka poslodavaca, a posebno kontrolu radnog vremena naučnika. Protiv pojedinih poslodavaca treba podnositi prijave inspekciji, a gdje to ne pomaže, nužno se nameće potreba borbe zaposlenih radnika za zaštitu mlade radne snage. Naučnicima treba otvoriti vrata Saveza osnivanjem omaladinskih sekcija.

Savez kožarsko-prerađivačkih radnika mora da se pozabavi i problemima žena radnica koje su gotovo pretežno radna snaga velikih poduzeća, kao što su »Bata«, »Astra«, »Peko«, »Boston«, »Mira« — konstatiralo se na kongresu. Kod zanatskih radnika, koje industrija potiskuje iz procesa proizvodnje, pojavljuju se reakcionarni pogledi na ženski rad uopće. Te pojave dolaze uslijed nepoznavanja zakona razvoja kapitalističkog društva. Izbacivanje žena iz privrede ne bi ublažilo krizu i nezaposlenost; naprotiv, ono bi je zaoštrilo jer bi oborilo kupovnu moć stanovništva. Te probleme treba objašnjavati radnicima. Sa druge strane, u mnogim slučajevima pokazale su žene radnice osobitu aktivnost i hrabrost u borbi, kao npr. u štrajkovima u tvornicima cipela »Knoch« i »Astra«. Jedinstveni istup radnika i radnica osigurao je uspješno okončanje tih štrajkova. Na taj način zajednička borba radnika i radnica postaje nužna potreba u borbi za bolji život proletarijata. U toj borbi Savez kožarsko-prerađivačkih radnika ne bi smio biti posljednji. Kongres, kao najveća instancija Saveza, treba svojom odlukom dati onu važnost toj borbi, koju ona i zaslužuje. Zbog toga Kongres obavezuje delegate podružnica da rade na osnivanju ženskih sekcija pri sindikalnim organizacijama, u kojima bi se žene mogle same izgrađivati, spremati i osposobljavati za predstojeće borbe.

Kongres je u Centralnu upravu izabrao: Vladislava Baukovića, Božu Božića, Dušana Đorđevića, Isu Đurčića, Mišu Ervacinovića, Negoslava Ilića, Adama Katića, Radu Katića, Gustava Kolara, Kristinu Kovačević, Ljubu Petrovića, Josipa Selema, Marka Terzića, Nikolu Vasića, Petra Vuletića. Za Financijsku kontrolu izabrani su Toma Anđelković, Jovan Badrić, Nemanja Brcanski, Petar Galović i Mato Matok.

Tokom 1935. godine dolazi do ujedinjenja Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije sa Savezom kožarsko-prerađivačkih radnika Bosne i Hercegovine. Tako se djelatnost SKPRJ-a proteže od 1935. godine na Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, Srbiju, Vojvodinu, Makedoniju i Crnu Goru. Izvan tog Saveza djelovala je jedino Splošna strokovna delavska zveza u Ljubljani u kojoj su bili organizirani kožarsko-prerađivački radnici. Uži kontakti SKPRJ i SSDZ uspostavljeni su tek krajem 1937. godine, nakon izričitog zaključka Centralne URSSJ-a da je tu vezu potrebno uspostaviti. Na sjednici od 29. listopada 1937. Centralna uprava URSSJ-a je odbila zahtjev SKPRJ-a da proširi svoju djelatnost na područje Slovenije, te je obavezala oba saveza na međusobnu suradnju.

Sjedinjenjem Saveza kožaraca Bosne i Hercegovine kooptiran je u Centralnu upravu SKPRJ-a Laza Riđušić. Na plenarnoj sjednici Centralne uprave od 28. srpnja 1936. godine izabran je za tehničkog sekretara Centralne uprave Stjepan Gužvić koji je kasnije i kooptiran za njenog člana. Zbog različitih razloga tokom rada između III i IV kongresa pet članova Centralne uprave je prestalo u njoj raditi tako da je tokom 1939. godine Centralna uprava djelovala u sastavu: Boža Božić, Dušan Đorđević, Miša Ervaćinović, Stjepan Gužvić, Negoslav Ilić, Adam Katić, Gustav Kolar, Kristina Kovačević, Ljuba Petrović, Marko Terzić, Petar Vuletić; Financijska kontrola: Petar Galović i Mato Matok.

Djelatnost Oblasnog odbora SKRPJ-a za Hrvatsku i Slavoniju i zagrebačke podružnice od 1936. do 1940. god.

Tokom 1935. i 1936. godine postolarski radnici u Zagrebu pokušali su radioničkim utanačenjima zaštititi svoje nadnice i radne uvjete. Ta nastojanja bila su jako otežana, jer je uveden rad na akord u gotovo svim radionicama. Radnici su stoga pokrenuli postupak za potpisivanje kolektivnog ugovora kojim bi im se plaće povećale za 10 do 20 din po paru cipela. Ugovor je, nakon punih mjesec dana — i štrajka poslodavaca koji su ovog puta štrajkali protiv trgovaca i posrednika i njihove enormno visoke marže — okončan potpisivanjem kolektivnog ugovora između radnika i poslodavaca. Njime su plaće povećane za 20 do 30 posto, ukinut je akordni rad herihtera i u načelu, priznato osamsatno radno vrijeme, s tim da se samo u sporazumu s radnicima u radionici ono može produžiti na 10 sati bez posebnog doplatka. Ugovor je potpisan na godinu dana, tako da je i 1938. godina ispunjena stalnom borbom za potpisivanje novih.⁶⁴⁴

Podružnica kožarsko-prerađivačkih radnika u Zagrebu održala je 21. veljače svoju redovnu godišnju skupštinu, kojoj je predsjedavao Schuch. Mato Matok podnio je opširan izvještaj o radu podružnice, Ivan Horvat o blagajničkom poslovanju, a Mato Rohinić o radu knjižnice. Adam Katić je referirao o akcionim zadacima podružnice, Matok o jedinstvu sindikata i njihovu stavu prema HRS-u. Zatim je izabrana uprava podružnice u koju su ušli: Ljudevit Bogdan, Matija Franković, Ivan Horvat, Stjepan Ludvig, Stanko Manojlović, Franjo Pavlinek, Zdravko Petrović, Antun Pod-

gorski, Valentin Schuch, Ivan Šimecki, a kao zamjenici: Antun Jakšić, Mato Kum i Antun Žerjav.

Podružnica je redovnu godišnju skupštinu održala i 18. ožujka 1938. godine. Iz podnesenog izvještaja vidi se da je i pored sve aktivnosti podružnice na tarifnom planu došlo do pogoršanja uvjeta života radnika zbog naglog rasta cijena osnovnih životnih artikala, ali i to da je podružnica potpisnik i inicijator svih kolektivnih ugovora u Zagrebu. Na skupštini je konstatirano i da poslodavci i vlasti posebno otežavaju izbor radničkih povjerenika.

4. svibnja 1938. godine stupilo je 750 postolarskih radnika u štrajk. Obustava rada bila je potpuna, a organizacija štrajka dobra. Radila je i štrajkaška kuhinja. Štrajk je trajao punih mjesec dana i završen je punim uspjehom, jer su nadnice povećane za pet do 10 dinara po paru cipela.⁶⁴⁵

Zbog istog razloga — potpisivanja novog kolektivnog ugovora štrajk izbija i 27. ožujka 1939. godine. Štrajk je trajao dva dana i završen je uspjehom.⁶⁴⁶

U rukovodstvu Oblasnog odbora SKPRJ-a tokom 1940. godine djelovali su: Valent Schuch predsjednik, Ivan Horvat, profesionalni tajnik, Julius Weber, blagajnik, Adam Katić, Franjo Pavlinek, Dragutin Stanković i Ivan Šimecki. Rukovodstvo Oblasnog odbora Saveza kožaraca bilo je jedinstveno, u njegovu forumu bila su četiri člana KPJ koji su sačinjavali revolucionarnu frakciju. To su bili: Ivan Horvat, Valent Schuch, Ivan Šimecki i Julijus Weber. Krajem kolovoza Ivan Horvat je premješten u Karlovac za profesionalnog funkcionara u Mjesni međustrukovni odbor URSS-a, a na njegovo mjesto došao je Adam Katić.

U sklopu Oblasnog odbora SKPRJ-a za Hrvatsku i Slavoniju djelovalo je šesnaest podružnica, u kojima je bilo učlanjeno oko 1650 članova sindikata. Savez kožarsko-prerađivačkih radnika u tom razdoblju uglavnom je okupljao zanatske radnike u svim većim gradskim središtima. Industrijski radnici bili su u većini samo povremeno organizirani, osim manjeg broja stalnih članova u Savezu kožaraca. Neznatan broj industrijskih radnika bio je organiziran u HRS-u, dok u JUGORASU nije bilo kožarsko-prerađivačkih radnika, osim u »Bati« u Borovu.

Savez kožarsko-prerađivačkih radnika je 1940. imao svoje organizacije u Bjelovaru, Borovu, Makarskoj, Osijeku, Petrinji, Sisku, Sla-

⁶⁴⁴ Radnik, 27. VII, 2. i 9. X 1936; 12. i 19. III 1937.

⁶⁴⁵ Isto, 18. III, 13. V, 2. i 10. VI 1938; Radničke novine, Beograd, 7. IV 1938.
⁶⁴⁶ Radničke novine, Beograd, 20. V, 17. VI 1938.

vonskoj Požegi, Slavskom Brodu, Splitu, Sušaku, Šibeniku, Virovitici, Vukovaru i Zagrebu. Najjača organizacija bila je podružnica Zagreb, koja je imala četiri sekcije i to: postolara, herihtera, tašnarsko-koferdijskih radnika i tvorničkih radnika. U rukovodstvu podružnice bili su 1940. godine: Mato Kuren, predsjednik, Slavko Valent, tajnik, Josip Selem, blagajnik, Slavko Krsnik, Milan Mamić, Stanko Naletilić, Marko Padežan, Jovo Stričević, Slavko Tkalčević, Ivan Vosner.

Podružnica Zagreb imala je oko 750 članova, podružnica Bjelovar 110 članova, podružnica Split 120 članova, a podružnica »Bata« Borovo oko 500 članova. Ta podružnica je formirana u trećem tromjesečju 1940. godine. Ostale podružnice bile su mnogo manje, brojile su između 20 i 70 članova sindikata.

Sitno-zanatski radnici bili su jedinstveni i oni su bili nosioci klasne borbe kožarsko-prerađivačkih radnika. Savez kožarsko-prerađivačkih radnika imao je vrlo jak utjecaj na gotovo sve radnike koji su bili izvan Saveza, osobito na sitno-zanatske radnike, a značajnim dijelom i na industrijske radnike. Godine 1940. Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije uspješno je razvijao sindikalnu aktivnost i u industrijskim poduzećima. Tako je npr. u Zagrebačkoj tvornici cipela »Astra«, koja je tada zapošljavala oko 250 radnika, imao čak 160 članova, a u tvornici cipela »Knoch« od ukupno zaposlenih 120 obuhvatio je 70 radnika. U tvornici kože »Almerija« od 95 zaposlenih radnika bilo je 30 članova sindikata. U tvornici kože u Vinkovcima od 85 zaposlenih radnika bilo je 40 članova sindikata, u Osječkoj tvornici kože od 240 zaposlenih radnika bilo je oko 25 članova sindikata. U karlovačkoj kožarskoj industriji Savez je najslabije stajao. U pet poduzeća bilo je zaposleno oko 750 radnika, a Savez je imao samo 20 članova. Naime, u tim poduzećima nailazio je na izuzetno velike poteškoće, nečuveni teror i proganjanje naprednih radnika. Poslodavci su forsirali HRS-ovu organizaciju, međutim i pored svih pritisaka poslodavaca radnici nisu htjeli biti članovi HRS-a. Naprotiv, većina radnika je bila pod utjecajem SKPRJ-a, te su ilegalno pomagali štrajkove školarskih i ostalih radnika.

Tarifne akcije Savez je vodio tokom cijele 1940. godine, osobito oko dodatka na skupoću. U ožujku 1940. godine vodio se 10 dana štrajk u tvornici cipela »Knoch« u Zagrebu, u kojem su sudjelovali svi radnici i službenici. Štrajk je završen potpunim uspjehom.

U svibnju 1940. godine počeo je generalni štrajk sitno-zanatskih postolarskih radnika Za-

greba u kojemu je sudjelovalo oko 750 radnika.⁶¹ Štrajk je trajao punih sedam tjedana. Ovaj štrajk postolarskih radnika bio je najduži i najteži od svih štrajkova koje su vodili postolarski radnici u Zagrebu. Poslodavci su htjeli pošto-poto slomiti štrajk, a time i Savez kožaraca, koji je gotovo svake godine imao velike okršaje s poslodavcima u borbi za povećanje plaća, radno vrijeme i slobodu djelovanja sindikalne organizacije. Ovom prilikom poslodavci su htjeli iskoristiti političku situaciju, tj. ofenzivu reakcionarnog režima Cvetković-Maček koji je sistematski gušio klasični radnički pokret. Poslodavci su mislili da će uspjeti slomiti štrajk s obzirom na to da je većina istaknutih URS-ovih sindikalnih funkcionara bila internirana u kaznionicu u Lepoglavi. Poslodavci su pokušali posredstvom HRS-a potpisati kolektivni ugovor iako postolarski radnici nisu bili organizirani u HRS-ovoj organizaciji. Sve te makinacije, šikaniranja, terori i provokacije, hapšenje štrajkaša nisu mogli slomiti svijest i odlučnost radnika da istraju u borbi. Borba je bila vrlo ogorčena i duga, štrajk je ulazio u sedmi tjedan i osjećala se iscrpljenost štrajkaša, ali je moral još bio na znatnoj visini. Zbog toga je Savez izmijenio svoju taktiku potpisivanja kolektivnog ugovora posredstvom obrtničke komore, tj. sekcije postolara. Pri tom je i otpočeo ofenzivu kako bi razbio redove poslodavaca. Radi toga je izdao letak kojim je upoznao radničku klasu Zagreba, kao i ostalu javnost, te pozvao sve naprednije i ekonomski slabije poslodavce da ne slijede grupu reakcionarnih i dobrostojećih poslodavaca koji onemogućavaju da se završi štrajk. Ovaj letak je izazvao slom i rascjep među poslodavcima, tako da je nakon tri dana već 80 posto poslodavaca potpisalo kolektivni ugovor na šest mjeseci s povišenjem plaća radnika 10 posto, a nakon dva dana potpisali su i ostali poslodavci, dakle, i oni koji su se najviše odupirali. Potpisivanju kolektivnog ugovora umnogome je pridonijelo i to što je Savez, pošto je 80 posto poslodavaca potpisalo kolektivni ugovor, posredstvom svog namjestbenog odsjeka počeo zapošljavati radnike čiji poslodavci nisu htjeli potpisati kolektivni ugovor. Oni su, naime, imali najbolje radnike tzv. specijaliste, te su od straha da će ostati bez njih bili prisiljeni da potpišu kolektivni ugovor. Prema tome, ovaj je štrajk uspio potpuno. Ugovor su potpisali svi poslodavci pojedinačno, a posebno ga je potpisala i sekcija postolarskih obrtnika. Ovaj je štrajk još više ojačao Savez kožarsko-prerađivačkih radnika, te je dao poticaj i ostalim

⁶¹ Radnički tjednik, 28. VI 1940.

radnicima u Hrvatskoj za tarifne i štrajkaške akcije.

Usporedo sa štrajkom postolarskih radnika u Zagrebu, počeli su i štrajkovi postolarskih radnika u Bjelovaru, Sisku i Splitu. Ovi štrajkovi trajali su od 10 do 20 dana, a završili su također s punim uspjehom. Radnici su dobili povećanje plaća od pet do 10 danara po paru cipela, a također su potpisani i kolektivni ugovori na šest mjeseci.

Tokom 1940. godine Savez je vodio niz tarifnih akcija za povećanje plaća, te je pregovorima uspio povećati plaće i potpisati kolektivne ugovore. Od važnijih akcija navodimo onu u tvornici cipela »Astra« gdje je Savez nakon nekoliko pregovora uspio povećati plaće radnika za 50 posto i potpisati kolektivni ugovor na šest mjeseci.

Zabranom rada URSS-ovih sindikata kožarsko-prerađivački radnici ostali su i dalje jedinstveni. Po direktivi KPJ u svima većim radionicama i tvornicama formirani su odbori jedinstva. Odbori jedinstva održavali su redovne sastanke, ubirali su članarinu. Početkom ožujka 1941. godine postolarski su radnici u Zagrebu posredstvom svojih odbora jedinstva vodili direktne pregovore s poslodavcima i uspjeli su povisiti svoje plaće sa pet na 10 dinara po jednom paru cipela i potpisati kolektivni ugovor sa svojim poslodavcima.

Djelatnost podružnice u Hrvatskoj

Godišnja skupština podružnice SKPRJ-a u Sisku održana je 9. veljače. Podružnica je uspjela da od 50 zaposlenih kožarskih radnika organizira 30. U toku 1935. godine održano je 15 sastanaka. Skupštini je prisustvovao Stjepan Gužvić u ime Oblasnog odbora SKPRJ-a za Hrvatsku. U novu upravu izabrani su za predsjednika Stjepan Jurašinić, tajnika Franjo Mencl, a blagajnika Viktor Đurašin.

U Ivanić-Gradu su postolarski i opančarski radnici osnovali svoju podružnicu 7. lipnja 1936. U upravu podružnice izabrali su za predsjednika Alojza Vukovića, zamjenika Viktora Meštrovica, tajnika Marka Milatovića i blagajnika Miška Jarčeka.

U Virovitici su postolarski radnici osnovali podružnicu SKPRJ-a u srpnju 1936. godine.⁶²

Prema podacima iznesenima u Izvještaju uprave Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika, II kongres SKPRJ-a se trebao održati prvo 16. listopada 1938. godine, a potom 3. rujna 1939. godine (a uopće nije održan). U razdoblju od 1936. do 1938. godine organizirane su slijedeće tarifno-štrajkaške akcije na području Hrvatske:

⁶² Radničke novine, Zagreb, 21. II, 13. VI, 31. VII 1936.

Tarifno-štrajkaška aktivnost u Hrvatskoj 1936. godine

Broj mjesta	Mjesto u kojem je vođen štrajk ili tarifni pokret	Struka	Radnika se nalazilo u			Za koliko se radnika uspjelo dobiti u %	Za koliko radnika je napadni	Radnika je obuh-			
			štrajku	pokretu	ukupno			obrambeni	štrajk je trajao dana		
1.	Bjelovar	obučari	—	120	120	120	10	—	120	—	—
2.	Čakovec	"	25	—	25	—	—	25	25	—	35
3.	Glina	"	29	—	29	29	20	—	29	—	6
4.	Ivanić-Grad	"	28	—	28	—	—	28	28	—	32
5.	Karlovac	"	—	55	55	55	15	—	55	—	—
6.	Križevci	"	66	—	66	66	15	—	66	—	12
7.	Poznanovec	"	20	—	20	—	—	20	20	—	31
8.	Podravska Slatina	"	56	—	56	56	20	—	56	—	12
9.	Petrinja	"	25	—	25	25	15	—	25	—	7
10.	Sisak	"	39	—	39	39	10	—	39	—	14
11.	Split	"	115	—	115	115	10	—	115	—	30
12.	Sv. Ivan Zabno	"	13	—	13	13	15	—	13	—	5
13.	Sunja	"	20	—	20	20	75	—	20	—	8
14.	Virovitica	"	30	—	30	30	15	—	30	—	8
15.	Zagreb	"	150	600	750	750	20	—	750	—	14
16.	Zagreb	"	—	200	200	200	20	—	200	—	—
UKUPNO:			616	975	1591	1518	18,3	73	1591	—	214

Tarifno-štrajkaška aktivnost u Hrvatskoj 1937. godine

Broj mjesta	Mjesto u kojem je vođen štrajk ili tarifni pokret	Struka	Radnika se nalazilo u			Za koliko se radnika uspjelo dobiti u %	Radnika je obuhv.				
			štrajku	pokretu	ukupno		Za koliko radnika je propalo	napadni	obrambeni	štrajk je trajao dana	Broj mjesta
1.	Bjelovar	obučari	120	—	120	80	10	40	120	—	45
2.	Delnice	"	14	—	14	—	—	14	14	—	—
3.	Glina	"	—	32	32	32	5	—	—	32	—
4.	Hreljani	"	9	—	9	9	10	—	—	—	—
5.	Ivanić-Grad	"	—	28	28	—	—	28	28	—	28
6.	Krapina	"	—	10	10	7	—	3	10	—	—
7.	Križevci	"	37	—	37	10	—	27	—	37	30
8.	Nova Gradiška	"	—	28	28	15	—	28	28	—	—
9.	Osiijek	kožari	200	—	200	12	10	188	200	—	—
10.	Slavonska Požega	obučari	8	17	25	21	10	4	25	—	37
11.	Slavonski Brod	"	58	—	58	58	15	—	58	—	10
12.	Sušak	"	—	23	23	23	10	—	23	—	—
13.	Split	"	—	120	120	120	7	—	120	—	—
14.	Varaždin	"	—	30	30	—	—	30	30	—	—
15.	Zagreb	"	800	—	800	800	10	—	800	—	7
	Zagreb	»Astra«	—	190	190	—	—	190	190	—	—
	Zagreb	»Knoch«	—	84	84	84	5	—	84	—	—
UKUPNO:			1246	562	1808	1284	9,5	524	1771	37	157

Kao što se iz navedenih podataka vidi tokom 1936. godine u Hrvatskoj su štrajkali isključivo obučari.

Ukupno je sudjelovalo 616 radnika u štrajkovima, a 975 u tarifnim pokretima. Štrajkovima i tarifnim pokretima radničke nadnice povećane su u prosjeku za 18 posto. Međutim, tri dugotrajna štrajka od po mjesec dana (u Čakovcu, Ivanić-Gradu i Poznanovcu s ukupno 73 sudionika) nisu uspjeli.

Kao što se iz navedenih podataka vidi, u 1937. su godini kožarski radnici nastojali da poboljšaju svoje nadnice i uvjete rada. U toj aktivnosti je sudjelovalo više od 1800 radnika. Prosječno povećanje nadnica iznosilo je 9,5 posto.

Tokom 1938. godine tarifno-štrajkaška djelatnost gotovo je prepolovljena. Vodi se samo u Kninu, Splitu, Vinkovcima i Zagrebu.

Tarifno-štrajkaška aktivnost u Hrvatskoj 1938. godine

Mjesto u kojem je vođen štrajk ili tarifni pokret	Struka	Radnika se nalazilo u			Za koliko se radnika uspjelo dobiti u %	Radnika je obuhv.					
		štrajku	pokretu	ukupno		Za koliko radnika je propalo	napadni	obrambeni	štrajk je trajao dana		
1. Knin	obučari	—	7	7	—	—	7	7	—	—	
2. Split	"	120	—	120	25	—	95	120	—	15	
3. Vinkovci	kožari	66	—	66	66	15	—	66	—	18	
	obučari	40	—	40	40	10	—	40	—	14	
4. Zagreb	"	750	—	750	670	12	80	750	—	27	
Zagreb	tvor. obuće	—	21	21	21	25	—	21	—	—	
Zagreb	kožari	—	68	68	68	17	—	68	—	—	
UKUPNO:			976	96	1072	890	12,5	182	952	120	61

O štrajkovima tokom 1938. godine na području Hrvatske već smo govorili u prvom dijelu ovog poglavlja. Navodimo samo da je Radnički tjednik tokom 1940. godine zabilježio štrajkove u Zagrebu, Vinkovcima, Osijeku,

Slavonskoj Požegi, Sisku, Bjelovaru i Sušaku.⁶³

⁶³ Radnički tjednik, 24. V, 27. IX, 4. i 18. IX, 8. XI 1940.

Rad SKPRJ-a na području Srbije od 1936. do 1940. god.

Tokom 1935. godine SKPRJ imao je 496 ispravnih članova. Za dvije godine taj je broj porastao na 679, da bi se kasnijih godina zastavio na nešto manje od 600. Po brojnosti članstva ovaj Pokrajinski odbor SKPRJ-a bio je najснаžniji.

Za Srbiju je posebno karakteristično da razvijanje industrijske proizvodnje izaziva naglo propadanje opančarskog zanata. Njega postupno potiskuje izrada jeftinog gumenog opanka. Gumeni opanak nalazi potrošača zbog niske cijene. Siromašni seljak kupuje gumeni opanak samo zato što nije u mogućnosti nabaviti dobar kožni opanak.

U sedam mjesta predratne Srbije bilo je 1931. godine 377 opančarskih radionica. Do 1940. bilo je samo 124. Propalo je 253 ili 67 posto. Najgore je stanje bilo u Loznici: od 70 ostalo je svega 10 radionica, što znači da ih je propalo 85 posto. Slično je bilo i u Aleksincu, Gornjem Milanovcu, Paraćinu, Užicu, Valjevu. U Beogradu su bile prije naglog propadanja ovog zanata dvije opančarske radnje. Za nekoliko godina propalo ih je 39 ili 75 posto.

Prije početka naglog propadanja opančarskog zanata u navedenih sedam mjesta bilo je zaposleno 1478 opančarskih radnika, a 1940. godine ih je bilo samo 284. Ostalo je, dakle, bez posla 82 posto radnika ove struke.

Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije na području Srbije je imao podružnice u Arandelovcu, Beogradu, Čačku, Kragujevcu, Pirotu, Šapcu i Zemunu.

Podružnica Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika u Beogradu održala je redovnu godišnju skupštinu 26. ožujka 1939. godine. Nakon izvještaja o radu, blagajničkog izvještaja te diskusije, izabrana je nova uprava u koju su ušli: Voja Belopavlović, Ljubinko Belić, Ljubiša Damjanović, Dušan Đorđević, ml., Stjepan Gužvić, Velisav Marjanović, Ilko Mladenović, Mile Nikolić, Dobrosav Radisavljević, Dušan Simić, Marijan Toković. U Nadzorni odbor izabrani su Miša Ervaćinović, Gustav Kolar, Andrija Nemet, Rade Nikolić, Petar Velebit, a kao delegati za predstojeći kongres SKPRJ Đorđević, Nemet, Marjančević i Simić.

Skupština sekcije obućara održana je 16. ožujka iste godine. Iz izvještaja koji je podnio dotadašnji sekretar sekcije Čukić, vidljivo je da je u njemu radu sudjelovalo više od 800 radnika, te da su napori sekcije bili usmjereni prvenstveno na reguliranje nadnica, skraćivanje radnog vremena i ukidanje rada na »sica«.

U upravu sekcije izabrani su: Vlada Ilić, Steva Ivanković, Mara Janković, Ranko Kralj,

Đuro Milosavljević, Svetozar Mitić, Voja Mitrović, Mirko Mrvoš, Miodrag Nikolić, Jakov Prpković. Kao zamjenici izabrani su: Sveta Bačvanski, Todor Čistić, Rade Kovačević, Franjo Lukačević i Slava Ninčić.

Iste godine, 22. svibnja, održan je sastanak radničkih povjerenika iz manjih radionica (koje zapošljavaju 10 do 50 radnika). Iz njihovih izvještaja vidljivo je da je aktivnost u radionicama bila usmjerena prvenstveno na obnavljanje radničkih kolektivnih ugovora kojima je ostvareno značajno povećanje nadnica, radno vrijeme je utvrđeno na devet sati, a svi poslodavci su priznali pravo radnika na organiziranje, sindikalnu berzu rada i pravo na izbor radničkih povjerenika.⁶⁴

U Čačku je održana skupština podružnice u veljači 1937. godine. Na njoj je konstatirano da podružnica postoji već nekoliko godina te da radi u vrlo teškim uvjetima. Nadnice su vrlo niske, rad se obavlja »na parče« i »sica«, radilo se 12 do 14 sati dnevno. Zbog toga podružnica 28. studenog 1936. godine donosi odluku da obućarskim poslodavcima podnese nacrt kolektivnog ugovora, tražeći od poslodavaca odgovor u roku od tri dana. Poslodavci nisu smatrali ovaj zahtjev ozbiljnim, pa nisu ni odgovorili. Međutim, radnici su, poslije isteklog roka, stupili u štrajk. Do pregovora je ubrzo došlo. Poslije pet dana štrajka, u kome su sudjelovali svi radnici, poslodavci su potpisali ugovor, ispunjavajući sve zahtjeve radnika.

To je bila osnovna tema izvještaja uprave koji je podnesen redovnoj godišnjoj skupštini. Izabrana je i nova uprava u koju su ušli Vlada Jelusić, Stanimir Krković, Srećko Mandić, Milosav Milosavljević i Rade Radosavljević, a u Nadzorni odbor: Andrija Radošević, Slavko Stupar i Dragan Živanović.

U Kragujevcu je godišnja skupština podružnice SKPRJ-a održana početkom ožujka 1939. godine. Prvenstveno se raspravljalo o tarifnim pokretima u prethodnoj godini. U novu upravu izabrani su: Dragi Blagojević, Aleksandar Grujičić, Miloš Ilić, Vojislav Ilić, Ratomir Lazović, Matej Mihajlo, Krsta Trajković, Miljko Tošić, Branko Urošević i Miloš Vojvođić.

Tokom 1937. godine tarifno-štrajkaška aktivnost u Srbiji znatno je slabija — kako po broju pokreta tako i po broju njihovih učesnika. Vođeno je, naime samo sedam pokreta s pet stotina učesnika. Ovim pokretima, međutim, stvoreno je povećavanje nadnica za 16,4 posto.

⁶⁴ Radničke novine, Beograd, 7. IV, 19. VI 1939.

Tarifno-štrajkaška aktivnost u Srbiji 1937. godine

Broj mjesta	Mjesto u kojem je vođen štrajk ili tarifni pokret	Struka	Radnika se nalazilo u			Za koliko se radnika uspjelo dobiti u %	Radnika je obuhv.		Štrajk je trajao dana		
			štrajku	pokretu	ukupno		napadni	obrambeni			
1.	Beograd	obučari	48	231	279	248	15	31	279	—	8
	Beograd	rukavičari	79	—	79	—	—	79	79	—	9
2.	Čačak	opančari	15	—	15	15	20	—	15	—	10
3.	Lazarevac	"	36	—	36	36	20	—	36	—	15
4.	Loznica	"	30	—	30	30	15	—	30	—	30
5.	Niš	popadžije	6	—	6	6	15	—	6	—	10
6.	Petrovac	opančari	—	52	52	—	—	52	52	—	10
7.	Valjevo	"	13	—	13	13	15	—	13	—	40
UKUPNO:			213	283	496	334	16,4	162	496	—	122

Godina 1938. za Srbiju znači naglo oživljavanje tarifno-štrajkaške aktivnosti kožarsko-prerađivačkih radnika svih struka. Broj sudionika štrajka se udvostručuje (prvenstveno

zbog velikog štrajka obučara u Beogradu). Bili su to uglavnom navalni štrajkovi u kojima su nadnice u prosjeku povećane za sedam posto.

Tarifno-štrajkaška aktivnost u Srbiji 1938. godine

Broj mjesta	Mjesto u kojem je vođen štrajk ili tarifni pokret	Struka	Radnika se nalazilo u			Za koliko se radnika uspjelo dobiti u %	Radnika je obuhv.		Štrajk je trajao dana		
			štrajku	pokretu	ukupno		napadni	obrambeni			
1.	Aleksandrovac	opančari	31	—	31	31	15	—	31	—	5
2.	Beograd	obučari	800	—	800	600	5	200	800	—	14
3.	Kragujevac	obučari	—	30	30	30	15	—	30	—	—
4.	Leskovac	kožari	15	—	15	15	30	—	15	—	30
5.	Loznica	obučari	13	—	13	13	10	—	13	—	10
6.	Niš	popadžije	12	—	12	6	15	6	12	—	130
7.	Obrenovac	sarači	9	—	9	—	—	9	9	—	60
8.	Požarevac	opančari	—	50	50	50	10	—	50	—	—
9.	Peć	obučari	6	—	6	—	—	6	6	—	38
10.	Smederevo	"	43	—	43	43	15	—	43	—	2
11.	Šabac	"	8	—	8	8	—	—	8	—	6
12.	Valjevo	"	3	—	3	3	—	—	3	—	10
UKUPNO:			940	80	1020	799	7,17	221	1003	17	305

Tokom 1939. godine *Radničke novine* zabilježile su štrajkove i tarifne pokrete, koje je vodio Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije u devet mjesta na području Srbije. Bio je to tarifni pokret obučara u Pančevu, štrajk obučara u Štipu koji je trajao samo nekoliko dana, ali je donio povećanje plaća radnika u visini od 40—50 posto; štrajk obučara u Užicama i Kragujevcu koji je trajao pet tjedana. Opančari u Obrenovcu su vodili tarifni pokret, a kožari u Leskovcu dugotrajni štrajk obrambenog karaktera koji je

trajao puna dva mjeseca. Šezdeset opančara u Požarevcu povelu je štrajk koji je, nakon neuspjelih tarifnih pregovora, okončao spor već nakon dva dana. U Kruševcu su opančari štrajkom koji je trajao tri tjedna izborili povećanje nadnica od 15 posto, a u Nišu štrajkom od dvadeset dana izborili povišicu također od 15 posto.

Tokom 1940. godine zabilježen je samo jedan štrajk i to u Beogradu. Vodili su ga obučarski radnici, trajao je 15 dana i završen je povećanjem nadnica te utvrđivanjem do-

datka na skupoću. Od neuspjelog štrajka obučara u oficirskoj zadrugi Centralna uprava SKPRJ-a ogradila se izjavom da za njega nije dala odobrenje, te da štrajk nije pravilno vođen.⁶⁵⁵

⁶⁵⁵ Isto, 24. II, 24. III, 28. IV, 12. V, 2. VI, 1. 8, 15. i 29. IX, 6, 13. i 27. X, 15. XII 1939; 26. IV 1940.

Tarifno-štrajkaški pokreti na području Vojvodine od 1936. do 1940.

Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije u Vojvodini 1935. godine imao je 70 članova. Već u idućoj godini taj broj je porastao za 1,5 puta, da bi u 1937. godini obuhvatio 259 članova. (Tokom 1938. i 1939. godine broj članova opada na oko 170.)

Tarifno-štrajkaška aktivnost u Vojvodini 1936. godine

Broj mjesta	Mjesto u kojem je vođen štrajk ili tarifni pokret	Struka	Radnika se nalazilo u			Za koliko se radnika uspjelo dobiti u %	Radnika je obuhv.				
			štrajku	pokretu	ukupno		Za koliko radnika je propalo	napadni	obrambeni	Štrajk je trajao dana	
1.	Bajina Bašta	opančari	17	—	17	7	25	—	17	—	8
2.	Belanovica	"	20	—	20	20	20	—	20	—	30
3.	Ruma	obučari	11	—	11	11	10	—	11	—	4
4.	Senta	"	67	—	67	67	15	—	67	—	8
5.	Sombor	rukavičari	5	—	5	—	—	5	5	—	15
6.	Stara Kanjiža	obučari	71	—	71	71	20	—	71	—	14
7.	Subotica	"	136	—	136	136	15	—	136	—	30
8.	Vršac	"	52	—	52	52	30	—	52	—	9
UKUPNO:			379	—	379	364	18,4	—	379	—	115

Međutim, bez obzira na brojnost članstva, utjecaj SKPRJ-a bio je znatan. U štrajkovima i tarifnim pokretima koji su vođeni 1937. i 1938. godine sudjeluje trostruko veći broj rad-

nika. Godine 1936. štrajkovi su vođeni u osam mjesta u Vojvodini. U njima je sudjelovalo 379 radnika koji su na taj način izborili povećanje nadnica u prosjeku za 18 posto.

Tarifno-štrajkaška aktivnost u Vojvodini 1937. godine

Mjesto u kojem je vođen štrajk ili tarifni pokret	Struka	Radnika se nalazilo u			Za koliko se radnika uspjelo dobiti u %	Radnika je obuhv.			Štrajk je trajao dana	Broj mjesta	
		štrajku	pokretu	ukupno		Za koliko radnika je propalo	napadni	obrambeni			
1.	Bačka Topola	obučari	26	—	26	26	10	—	26	—	5
2.	Indija	kožari	—	88	88	—	—	88	88	—	—
3.	Kula	obučari	25	—	25	—	—	25	25	—	10
4.	Ljig	opančari	14	—	14	14	90	—	14	—	62
5.	Novi Sad	obučari	27	—	27	27	15	—	27	—	7
6.	Pančevo	"	12	90	102	102	20	—	90	12	5
7.	Petrovgrad	"	32	—	32	32	40	—	32	—	3
	Petrovgrad	papudžije	26	—	26	26	33	—	26	—	4
8.	Ruma	obučari	72	—	72	72	10	—	72	—	14
9.	Senta	"	62	—	62	62	15	—	62	—	21
10.	Sremska Mitrovica	"	30	—	30	30	25	—	30	—	30
11.	Stara Kanjiža	"	72	—	72	—	—	72	72	—	21
12.	Stara Pazova	"	6	24	30	30	10	—	24	6	10
13.	Subotica	"	22	—	22	—	—	22	22	—	10
14.	Svilajnac	"	50	—	50	50	15	—	50	—	18
15.	Šid	sarači	9	—	9	9	20	—	9	—	10
16.	Velika Kikinda	obučari	55	—	55	55	20	—	55	—	10
17.	Vršac	opančari	—	25	25	25	35	—	35	—	—
UKUPNO:			540	227	767	660	17,7	207	759	18	240

Tarifno-štrajkaški pokreti u Vojvodini 1938. godine

Broj mjesta	Mjesto u kojem je vođen štrajk ili tarifni pokret	Struka	Radnika se nalazilo u			Za koliko se radnika uspjelo dobiti u %	Radnika je obuhv.		Štrajk je trajao dana		
			štrajku	pokretu	ukupno		Za koliko radnika je propalo	napadni		obrambeni	
1.	Pančevo	obučari	105	—	105	105	10	—	105	—	5
2.	Pančevo	opančari	—	17	17	17	25	—	17	—	—
	Subotica	obučari	5	—	5	—	—	5	—	5	14
	Subotica	"	—	—	—	—	—	—	—	8	13
	Subotica	papudžije	57	—	57	—	0	57	57	—	60
3.	Vršac	obučari	—	15	15	15	—	—	15	—	—
	Vršac	opančari	14	—	14	14	20	—	14	—	45
UKUPNO:			204	17	221	151	13,1	70	208	13	137

Godina 1937. je godina vrlo žive tarifno-štrajkaške aktivnosti SKPRJ-a u Vojvodini. Vođeni su pokreti u 17 mjesta s više od 760 sudionika. Štrajkovima i pokretima nadnice radnika su povećane u prosjeku za 17,7 posto.

U Pančevu, Subotici i Vršcu kožarsko-prerađivački radnici vodili su tokom 1938. godine sedam štrajkova i tarifnih pokreta. Tim pokretima izborili su povećanje nadnica za 13 posto.

Štampa nije zabilježila da je vođen ni jedan tarifni pokret ili štrajk na području Vojvodine tokom 1939. godine i 1940. godine.

Rad SKPRJ-a na području Bosne i Hercegovine od 1936. do 1940.

Krajem 1935. godine sarajevski Savez kožaraca (SKPRBiH) ujedinjuje se sa Savezom kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije.

Godine 1936. imao je 64 ispravna člana. Nakon ujedinjenja broj članova postupno raste. tako da je 1937. godine imao 80 članova, a 1938. godine 104.

U idućoj tabeli dajemo pregled štrajkaško-tarifne aktivnosti SKPRJ-a na području Bosne i Hercegovine:

Tarifno-štrajkaška aktivnost na području Bosne i Hercegovine od 1936. do 1938. godine

Broj mjesta	Mjesto u kojem je vođen štrajk ili tarifni pokret	Struka	Radnika se nalazilo u			Za koliko se radnika uspjelo dobiti u %	Radnika je obuhv.		Štrajk je trajao dana		
			štrajku	pokretu	ukupno		Za koliko radnika je propalo	napadni		obrambeni	
1936. godine											
1.	Bogatić	opančari	15	—	15	15	—	15	—	14	
2.	Prijedor	obučari	30	—	30	30	35	—	30	—	20
Ukupno:			45	—	45	45	23,3	—	45	—	34
1937. godine											
1.	Bogatić	opančari	16	—	16	16	20	—	16	—	11
2.	Capljina	opančari	20	—	20	20	20	—	20	—	15
3.	Novi Pazar	"	19	—	19	19	30	—	19	—	3
4.	Zvornik	"	30	—	30	—	—	30	30	—	60
Ukupno:			85	—	85	55	23,5	30	85	—	89
1938. godine											
1.	Bijeljina	opančari	23	—	23	23	15	—	23	—	60
2.	Bogatić	"	18	—	18	18	15	—	18	—	27
3.	Brčko	"	20	—	20	20	10	—	20	—	15
4.	Krupanj	"	11	—	11	—	—	11	11	—	29
5.	Mostar	obučari	23	—	23	23	15	—	23	—	7
6.	Sarajevo	"	240	—	240	240	10	—	240	—	30
7.	Topionica	opančari	—	25	25	25	25	—	25	—	—
Ukupno:			335	25	360	349	12	11	360	—	168

Kao što se iz navedenih podataka vidi, razdoblje nakon ujedinjenja karakterizira oživljavanje tarifno-štrajkaške aktivnosti kožarskih radnika Bosne i Hercegovine. Broj sudionika u tim pokretima raste sa 45 u 1936. na 350 u 1938. godini.

U isto vrijeme povećava se i broj mjesta u kojima se akcije vode.

Tarifno-štrajkaška aktivnost SKPRJ-a na području Crne Gore od 1936. do 1940.

Tokom 1936. godine 16 obučara u *Podgorici* osam dana je štrajkalo zbog pre niskih nadnica, radnog vremena koje je iznosilo i 14 sati dnevno, te zahtjeva za plaćanjem prekovremenog rada. Štrajk je završen uspješno, s povišicom od 15 posto i prihvaćanjem ostalih uvjeta u skladu sa zakonskim propisima.

Iste godine 24 dana je štrajkalo 16 obučarskih radnika na *Cetinju*. Uspjeli su izboriti povišicu nadnica za 25 posto.

Tokom 1938. godine zabilježena su tri pokreta. 25. travnja 1938. godine papučarski i opančarski radnici u *Zablju* uputili su poslodavcima prijedlog kolektivnog ugovora. Kako su ga ovi odbili, izbio je štrajk koji je trajao 14 dana. Bio je to prvi štrajk u *Zablju*. Štrajk, međutim, nije završio uspjehom.

Iste godine obučari u *Podgorici* su pokrenuli tarifni pokret kojim su izborili povišicu od 20 posto.

Na *Cetinju* je 20 obučara štrajkom od pet dana izborilo povišicu od 20 posto.⁶⁵⁶

Početak rujna 1939. godine *Radničke novine* su donijele opsežan članak o radu podružnice Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije u *Podgorici* (*Titograd*). Prema njemu, podružnica je formirana u rujnu 1934. godine. Godine 1939. imala je 72 člana (27 opančarskih radnika i 45 postolara). Djelovala je u dvije sekcije.⁶⁵⁷

Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije bio je jedna od onih sindikalnih organizacija u sklopu URSSJ-a, koji je u cijelosti djelovalo na liniji Komunističke partije Jugoslavije. Takvo njegovo djelovanje vidljivo je po broju i intenzitetu akcija (posebno u *Zagrebu* i *Beogradu*) kao i po odnosu socijalista u rukovodstvu URSSJ-a, koji su svojim odlukama uperenim protiv sindikata u kojima su komunisti osvojili većinu, stavili Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije izvan sastava Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije.⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ Isto, 15. IV, 16. IX, 28. X, 11. XI 1983.

⁶⁵⁷ Isto, 8. IX 1939.

⁶⁵⁸ J. Cazi, *Na političkoj liniji KPJ*, n. dj., str. 367—376.

PETI DIO

SINDIKATI RUDARA I METALACA

SINDIKATI RUDARSKIH RADNIKA

Prva vijest o štrajkovima rudara zabilježena je još 1889. godine. Zagrebačke *Narodne novine* 17. lipnja 1889. godine pišu da je došlo do štrajka rudara u ugljenokopu Novog Marofa (Ljubeščici), čiji je vlasnik bio Petar pl. Dumičić. Do štrajka je došlo zbog sukoba radnika s poslovođom rudnika. Dumičić je na to dao svim radnicima otkaz. Godine 1907. postoje lokalne organizacije rudara u Ivancu, Konjščini i Golubovcu. Protiv tih organizacija ustali su policija, poslodavci i crkva u Hrvatskom zagorju. Prvi maj 1909. slavili su rudari u okolici Zlatara. Početkom maja završen je štrajk u Konjščini pošto je poslodavac pristao na radničke zahtjeve. U Konjščini i Ljubeščici vodilo se nekoliko štrajkova zbog neisplaćivanja zarada. U rujnu 1909. pao je pod stečaj rudnik Golubovac i 300 rudara je ostalo bez posla. Od većih štrajkova treba spomenuti štrajk u Ivančici 25. studenog 1909. godine. Radnicima u tom rudniku duže su se vrijeme prikraćivale zarade. Ako je radnik, npr., trebao dobiti 35 kruna 75 filira, činovnik je isplatio okruglo 30 kruna, a ostalo privajao sebi. Štrajkaši su tražili točnu isplatu svakih petnaest dana i da se kod rudokopa Ivančica napravi baraka u koju bi se radnici mogli skloniti od ne vremena. Vlasti su sprečavale sastanke rudara, a rudarsko satništvo je prijetilo štrajkašima otpuštanjem s posla. Štrajk je završen tek 2. prosinca 1909, a u ljeto 1910. dolazi do novog štrajka. U to se vrijeme u sklopu Hrvatske i Slavonije nalazio i Srijem. U rudniku Vrdniku, u Srijemu, 2. srpnja otpušteni su radnici zbog sudjelovanja na socijalističkoj skupštini koja je održana dan ranije. Radnici su tražili da se otpušteni radnici vrate na posao, a postavili su zahtjeve

za sklapanje kolektivnog ugovora koji bi utvrdio osamsatni radni dan, minimalnu plaću od četiri kruna, sniženje stanarine za tri kruna, tjedni odmor i ukidanje sistema globa. Kotarska je oblast u Irigu na zahtjev poslodavca, zagrebačkog milijunera i politički utjecajnog Pongratza, prognala 250 radnika iz Vrdnika, pobacala im stvari u vagone i pod stražom ih otpremila u zavičajna mjesta zajedno sa ženama i djecom. To raseljavanje rudara dovelo je do propasti rudnika, pa ga je kupila mađarska vlada za potrebe mađarske željeznice. Umjesto protjeranih rudara naselili su se mađarski radnici kod kojih su vlasti i poduzeće razvijali šovinizam, dajući im veće nadnice i bolja radna mjesta, tako da je dolazilo do čestih sukoba s preostalim jugoslavenskim radnicima koji su radili u rudniku, pa i tuče i ubojstva.

U Srbiji, na sjednici uprave Radničkog saveza, koja je održana 15. prosinca 1904, odlučeno je da se obnovi sindikat rudarskih radnika koji je prestao da djeluje 1903. godine. Obnovu su zahtijevale konferencije rudarskih radnika iz nekoliko rudnika. Odlučeno je da centrala saveza bude u Beogradu, a Radnički savez je preuzeo kontrolu nad radom i imovinom Saveza. U izvještaju međunarodnom savezu za 1910. godinu kaže se da je Savez rudara osnovan 1903. godine, da je 1907. godine imao osam mjesnih grupa i 207 članova. Godine 1908. imao je 11 mjesnih grupa sa 165 članova, 1909. godine imao je 16 mjesnih grupa sa 262 člana i 1910. godine 20 mjesnih grupa sa 486 članova. U izvještaju uprave Glavnoga radničkog saveza V sindikalnom kongresu, koji je sazvan 29. ožujka 1909. godine u Beo-

gradu, rečeno je da je članova Saveza rudarskih radnika malo stoga što je zavođenjem »Službenog reda na rudnicima« onemogućen opstanak svakom radniku koji se zalaže za sindikalno organiziranje, a pogotovu organizaciji. Uprava Glavnoga radničkog saveza je uz pomoć glavne uprave Srpske socijaldemokratske stranke i partijskog poslanika poduzimala razne mjere kod vlade i u Narodnoj skupštini da se Službeni red povuče. No svi su pokušaji ostali bez uspjeha, iako je ministar narodne privrede za njega priznao da je »neustavan i antikulturan«. Na VI kongresu Glavnoga radničkog saveza, koji je održan 31. svibnja do 2. lipnja 1911, izneseno je da je u Srbiji 1893. godine bilo 14 rudnika u kojima je bilo zaposleno 758 radnika, a 1907. 56 rudnika sa 5521 radnikom. Godine 1912. bilo je devet mjesnih organizacija sa 250 ispravnih članova. Te godine vodili su rudari štrajk u kojemu je sudjelovalo 340 štrajkaša. Štrajk je trajao 12 dana, a završio se skraćivanjem radnog vremena za dva sata. Na sindikalnom kongresu uprave Glavnoga radničkog saveza u Srbiji, koji je održan 17. i 18. travnja 1919, uoči ujedinjenja, rečeno je da treba obnoviti sindikate rudara, jer to do tada nije bilo moguće.⁶⁵⁹

Dolaskom Austro-Ugarske u Bosnu i Hercegovinu, zabilježen je snažan polet rudarstva. Od 1885. do 1917. godine broj radnika u ugljenokopima porastao je sa 76 na 4529. Uz ugljenokope Kakanj, Zenica, Banja Luka, Mostar, Ugljevik, Tušnica kod Livna, poslije 1900. godine proradili su i drugi ugljenokopi: Rudnik željezne rudače u Varešu i Ljubiji počeo se intenzivno koristiti već od 1886; rudnici soli kod Tuzle su modernizirani i prošireni; 1884. godine podigla se u Simin-Hanu jedna, a 1892. druga solana u Kreki. Od 1897. počelo se eksploatirati mangan, krom, srebro, olovo i antimon. Godine 1890. podignuta je u Varešu prva visoka peć, a 1892. osnovana je željezara u Zenici. Godine 1893. osnovana je rafinerija mineralnih ulja u Bosanskom Brodu itd. U Kreki, Zenici i drugim rudnicima radnici su stanovali u zgradama poduzeća i plaćali dosta visoku stanarinu. U siječnju 1910. štrajkaši rudnika Kreke su u vrijeme štrajka deložirani i izbačeni zajedno s obiteljima na snijeg. Za dogovore radnika u rudnicima i stupanje u štrajk kažnjavani su kolovođe po kaznenom zakonu zatvorom od osam dana do tri mjeseca, a ako su stranci, bili su protjerani

iz zemlje. Generalni štrajk u Sarajevu pokrenuo je ranike rudnika i željezara. Tako 12. svibnja 1906. štrajkuju rudari i topioničari u Zenici, njima se priključuju tisuće radnika iz ostalih poduzeća. 14. svibnja održane su velike demonstracije u kojima su žandari ubili četiri radnika, a nekoliko desetina ranili. Neredi izazvani time trajali su punih 14 dana. Neki demonstranti su kažnjeni i do sedam mjeseci zatvora. Radnici u rudniku su izvojevali devetsatno radno vrijeme. Štrajkovi rudara u Tuzli i Kreki trajali su od 17. do 31. svibnja. Radnici Vareša stupili su u opći štrajk, zahtijevajući skraćenje radnog vremena. Na masovno hapšenje štrajkaša, radnici su 20. svibnja odgovorili burnim demonstracijama. Vlasti su proglasile opsadno stanje. Plima štrajkova zahvatila je i rudare u Kaknju.

Savez tvorničkih i nekvalificiranih radnika, čija su pravila usvojena na skupštini 14. listopada 1906, počeo je rad početkom 1907. godine. Članovi ovog Saveza bili su i rudari. Od većih pokreta koje je vodio Savez 1907. treba spomenuti štrajk rudara u Kreki.

700 rudara Kreke napustilo je 21. srpnja jame u znak protesta protiv odluke vlasti o izgonu predsjednika njihove podružnice I. Mikića, koji je proglašen buntovnikom. Štrajkaši su organizirano došli pred sjedište okružne vlasti i tražili povlačenje odluke o izgonu. Budući da vlasti nisu popuštale, rudari su nastavili sa štrajkom tražeći uvođenje tjednog odmora, priznavanje organizacije, ukidanje raznih kazni i globa, fiksiranje minimalnih plaća, zabranu otpuštanja s posla bez opravdanih razloga. Nakon 19-dnevnog štrajka jedan dio ovih zahtjeva je usvojen, ali je policija, pored Mikića i Trtića, protjerala i dvojicu najistaknutijih sindikalnih funkcionara.

Savez tvorničkih i nekvalificiranih radnika imao je 1907. godine 858 članova, a u 1910. godini 1573 člana. Savez je do kraja 1912. godine vodio 24 pokreta sa 7000 radnika. Najveći među njima bio je ponovni štrajk rudara u Kreki, od 2. do 21. siječnja 1910, u kojemu je sudjelovalo 1600 štrajkaša. Ministarstvu u Beč išla je posebna delegacija. Uprava je pretežan broj rudarskih zahtjeva prihvatila. Utvrđene su minimalne nadnice, priznato 10-satno radno vrijeme, nadnice su povišene za 20 filira, povećan je besplatan kontingent ugljena od 30 na 50 mc godišnje. 10. prosinca 1911. sve rudarske podružnice priredile su protestne zbrove protiv progona (u Brezi, Zgošci, Tuzli i Zenici).

Početak siječnja 1912. izdvojili su se rudari iz Saveza tvorničkih i nekvalificiranih radnika i formirali svoj zaseban sindikat — Sa-

⁶⁵⁹ V. Korać, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, n. dj., knj. II, str. 390—394; J. Cazi, *Počeci modernoga radničkog pokreta u Hrvatskoj*, n. dj., knj. I, str. 303—304.

vez rudarskih radnika sa sjedištem u Zenici. Svoju prvu borbu otpočeo je Savez krajem siječnja 1912. u Kreki zbog samovoljnog otpuštanja rudara, većinom sindikalnih funkcionara. Došlo je do sukoba radnika sa žandarmerijom. Štrajk je likvidiran otpuštanjem više od 100 štrajkaša, progonima, nasiljem i najžešćim terorom. Zbog toga se smanjio broj članova saveza u Kreki sa 600 na 100, a Savez je sa 400 članova početkom prvoga svjetskog rata prestao da djeluje. Obnovljeni Savez rudarskih radnika 1918. godine imao je 4485 članova.⁶⁰⁰

Kongres ujedinenja rudara Jugoslavije održan je u Slavonskom Brodu 23. svibnja 1920. Na kongresu je formiran Savez rudarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu. U novi savez stupili su Savez rudara iz Bosne i Hercegovine, Savez rudara iz Srbije i rudari Slovenije organizirani u Uniju slovenskih rudara, sve podružnice rudara iz Hrvatske, Slavonije, Srijema i Dalmacije. Na kongresu je zastupano 15.000 članova. Krajem 1920. godine Savez rudara je imao 26 podružnica s oko 18.000 članova. Već do Obznane vodio je tri štrajka u Srbiji; u Bosni generalni štrajk i štrajk u rudnicima Trbovlja u Sloveniji. U Bosni je bilo 5000 štrajkaša, a u Sloveniji 10.000. Štrajk u Sloveniji trajao je 25 dana i okončao se potpunim uspjehom radnika. Generalni štrajk u Bosni i Hercegovini proveden je u državnim rudnicima čije su uprave bile, kako su ih rudari nazivali, prave policijske ispostave. Vlada je odbila sve podnesene zahtjeve rudara i naredila rudarskim upravama da se štrajkašima koji se ne vrate na posao prekine radni odnos, a kolonisti i njihove obitelji koje stanuju u radničkim stanovima da se isele. Po tom je naređenju počela hajka po bosanskim rudarskim naseljima. U Zenici, Kreki i drugim rudnicima vojska je provaljivala u rudarske stanove, izbacivala iz njih rudare i njihove obitelji i sve pokušstvo. Ured zime, po nezapamćenju hladnoći odigravali su se potresni prizori: žene i djeca rudara ostajali su na snijegu i bez ikakva skloništa. Spavali su uz vatru pod otvorenim nebom. Vlada je pored toga donijela uredbu protiv štrajkaša. Uredba je predviđela da se u onim oblastima gdje se pojave štrajkovi proglasi opasno stanje i izvrši militarizacija. Sa štrajkašima se postupalo kao s vojnicima dezertirima u ratu. Policija je masovno hapsila štrajkaše, izazivajući i provocirajući ne samo ru-

dare već sav proletarijat. Došlo je do krvo-prolića. Na stotine rudara bilo je poh: „šeno. Kasnije je pred sud u Banjoj Luci izvedeno 350 rudara. Mnogi od njih osuđeni su na kraće kazne, a nekoliko njih i na duže robije. Rudar Đuro Kerošević suđen je na smrt vješanjem. Ova surova mjera reakcionarne buržoazije, koja je poduzela nemilosrdnu ofanzivu protiv radničke klase i njenih prvoboraca, izazvala je ogorčenje svih naprednih slojeva u zemlji i inozemstvu. Sa zborova, skupština i demonstracija vlada je zasipana protestnim telegramima, a Crvena sindikalna internacionala organizirala je međunarodnu akciju proletarijata kojom se tražilo skidanje smrtno kazne i puštanje na slobodu Đure Keroševića. Pod tim pritiskom vlada je bila primorana da Keroševiću kaznu zamijeni doživotnom robijom. (Keroševića su u toku narodnooslobodilačkog rata oslobodili partizani iz zeničke kaznionice.)

Za vrijeme Obznane i donošenja Zakona o zaštiti države socijalisti su uz pomoć policije prisvojili imovinu i arhivu Saveza rudarskih radnika Jugoslavije i produžili da rade pod njegovim imenom. Obnovljeni savez rudarskih radnika u sklopu Nezavisnih sindikata brojio je 1922. godine 7100 članova. Do srpnja 1924. godine spao je na 800 članova, a izlaskom slovenskih rudara iz sklopa Nezavisnih sindikata početkom 1925. godine ostao je u Srbiji s jednom podružnicom i 47 članova. Reformistički savez rudarskih radnika Jugoslavije, od početka svoga rada 1921. do 1926. nije imao više od 200 članova. Uz njega se u URSS-u nalazila Strokovna organizacija rudarjev Zagorje ob Savi s 500 članova i centralom u Ljubljani i Savez rudarskih radnika za Bosnu i Hercegovinu s centralom u Zenici i 1200 članova. U Hrvatskoj nije ni obnovljena organizacija rudara, jer je Opći radnički savez (ORS) tarifnim pokretima 1921—1922. godine, koje je vodio za vrijeme Obznane i zabrane CRSVJ-a, uspio da ih poveže oko svojih organizacija sve do kraja 1923. godine. Nakon toga, rudarski radnici u Hrvatskoj prilaze Hrvatskom radničkom savezu, koji vodi do 1926. godine veliki broj dugih i upornih štrajkova, koji su zbog vrlo teške krize u kojoj su bili svi zagorski rudnici završavali neuspjehom. Ulaškom HSS-a u vladu izgubio je HRS i politički utjecaj na zagorske rudare tako da je ORS, uz pomoć zagrebačke radničke komore, uspio 15. rujna 1926. godine organizirati rudarsku konferenciju na kojoj su bili prisutni rudari iz Ivanca, Beletinca, Golubovca, Radoboja, Konjšćine, Krapine, Ivano-Polja, Klenovca i Ladanja Donjeg (Maruševca). ORS je uspio da u devet rudnika u Hrvatskoj i Slavo-

⁶⁰⁰ N. Šarac, *Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini do 1919. godine*, n. dj., Sindikalni pokret u Srbiji 1903—1919. Savez rudarskih radnika, d. dj., Predmetni registar, str. 582.

niji prikupi oko 594 člana. I Nezavisni sindikati pokušavali su obnoviti rad Saveza rudarskih radnika u svome sklopu. U tom pogledu pokušali su komunisti u Sloveniji da organiziraju Strukovnu organizaciju rudara sa sjedištem u Zagorju, ali je Ministarstvo unutarnjih dela već 10. listopada 1928. godine odbilo da potvrdi pravila Saveza i, po Zakonu o zaštiti države, zabranilo njegovo djelovanje.⁶⁰¹

Godine 1928. u sklopu URSS-a djelovali su Zveza rudarjev Zagorje ob Savi s 468 članova i Savez rudarskih radnika Zenica sa 1120 članova. Opći radnički savez stvorio je u svome sklopu Savez rudarskih radnika Jugoslavije. Pravila su usvojena na osnivačkoj skupštini u Paraćinu 17. srpnja 1927. a štampana su u štampariji »Tucović« u Beogradu 1928. godine. Sjedište saveza bilo je u Beogradu, a djelokrug njegova rada bila je cijela teritorija Krajevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Rudarska poduzeća u Jugoslaviji

Jugoslavija je važila kao zemlja bogata rudama. Značaj rudnog bogatstva zemlje nije ležao toliko u njegovoj količini koliko u raznolikosti. Od 222.353 ha rudnih polja najveći dio otpadao je na mrki ugljen, lignit, krom, olovo, cink, magnezit, boksit, pirit, antimon, željeznu rudu, kameni ugljen, bakar i ležišta nafte.⁶⁰² Raspored rudnih polja po pojedinim glavarstvima Beograd 164.985 ha, glavarstvo Sarajevo 23.205 ha, glavarstvo Ljubljana 8667 ha, glavarstvo Zagreb 21.027 ha i glavarstvo Split 4457 ha. U Jugoslaviji je bilo ukupno 162 rudnika. Na području odjeljenja za rudarstvo Beograd bilo ih je 66, glavarstva Sarajevo 23, glavarstva Ljubljana 33, glavarstva Zagreb 31, a na području glavarstva Split devet rudnika. Prema vrsti, najviše je bilo rudnika mrgog ugljena (64), lignita 38, kromove rude 10, kamenog ugljena devet, željezne rude sedam, boksita i magnezita po šest, antimona pet i tri rudnika olovne i cinkove rudače, te tri nalazišta mramora. Pirit i zlatonosna ruda vadili su se u dva rudnika, a bakarna ruda, nafta, asfaltni kamen, zemni plin, sol i slana voda i bitumenozni škrljajac u po jednom rudniku. Gotovo svi rudnici kroma i magnezita bili su na području odjeljenja za rudarstvo u Beo-

gradu, u čije područje je spadala Srbija, Makedonija i Crna Gora. U nadležnosti rudarskog poglavarstva Sarajevo najveći broj činili su rudnici željezne i manganove rude. Na teritoriji rudarskog glavarstva Ljubljana bila su značajna nalazišta mrgog ugljena, željezne rude i lignita. Na području Dalmacije nalazilo se 79,4 posto svih boksitnih nalazišta u zemlji. U 1918. godini bilo je 24.877 zaposlenih u rudarstvu, a 1938. godine 54.237. Proizvodnja kamenog ugljena, mrgog ugljena i lignita, željezne rude, manganove rude, sirova kroma, koncentrata kroma, boksita, pirita, antimonove rude, bakarne rude, olovne i cinkove rude, koncentrata cinka, koncentrata olova, sirova magnezita i mramora iznosila je 1936. godine 6.936.654 tone. Od toga je u zemlji prodano 4.069.892 tone, a izvezeno 846.543 tone. Godine 1938. proizvodnja je iznosila 8.797.541 tonu; u zemlji je prodano 5.463.560 tona, a izvezeno 1.189.517 tona. Promet ruda i metala s inozemstvom (izvoz i uvoz) 1929. godine iznosio je 535.066 tona u vrijednosti od milijardu i 48.285.000 dinara. Od toga je uvoz iznosio 323.793 tone u vrijednosti 1.116.546.000. Izvoz je bio veći za 21.273 tone. Vrijednost uvoza bila je veća od izvoza za 68.262.000 dinara. Godine 1937. ukupni izvoz iznosio je 868.939 tona u vrijednosti od 1.027.908.000 dinara. Uvoz je iznosio 136.037 tona, a njegova vrijednost 807.737.000 dinara. Višak izvoza nad uvozom iznosio je 732.902 tone i 220.171.000 dinara. Ovi podaci ukazuju da se je izvozila neprerađena jeftina sirovina, a uvozila prerađena i skupa. Godine 1937. uslijed velikog skoka izvoza sirovina i smanjenog uvoza dolazi do aktivne bilance.

Proizvodnja najvažnijih ruda od 1919. do 1938. godine u tonama

Vrsta rude	1919.	1930.	1932.	1938.
Željezo	888	413.118	26.635	608.228
Bakar	16.016	493.465	303.245	759.711
Olovo i cink	52.896	181.029	554.504	877.927
Boksit	—	94.700	67.086	—
Krom	—	51.395	39.142	—
Antimon	—	22	—	—

Rudarska industrija zahtijevala je velike investicije kapitala. Zbog toga je, po mišljenju ekonomista, rudarska industrija mogla prosperirati samo u rukama krupnog kapitala, koji je u mogućnosti da ulaže velike svote u tehničke instalacije, strojeve i istraživačke radove. Prema podacima centralne industrijske korporacije u zemlji je postojalo 145 rudarskih poduzeća. Akcionarski sektor rudarske industrije brojio je 66 poduzeća. Uplaćena

⁶⁰¹ J. Cazi, *Nezavisni sindikati*, n. dj., knj. III, sv. I, str. 111—114.

⁶⁰² V. Rozenberg i J. Lj. Kostić, *Ko finansira jugoslovensku privredu*, n. dj., str. 94—108; S. M. Kukoleća, *Industrija Jugoslavije 1918—1938*, n. dj., str. 12—15, 51—56, 104—107, 334—345, 345—356. varstvima bio je sljedeći: odjeljenje za ru-

glavnica, rezerve, amortizacioni fondovi, gotovina, vrijednosni papiri, gotova roba, potraživanja, investicije itd. vide se iz sljedeće tabele:

Bilanca za godine:	1933.	1935.	1937.
Uplaćena glavnica	866	747	882
Rezerve	113	407	373
Amortizacioni fondovi	109	387	518
Povjerioci	459	688	736
Ostala pasiva	688	674	767
Gotovina	232	358	605
Vrijednosni papiri	120	214	132
Sirovine i polufabrikati	34	64	118
Gotova roba	38	47	38
Potraživanja	305	301	282
Investicije	939	1245	1299
Ostala aktiva	567	674	802
Ukupno	2235	2903	3276

Na vlastita sredstva 1933. godine otpadalo je 43,82 posto, 1935. godine 39,79 posto i 1937. godine 38,37 posto ukupnog kapitala, a na dugoročne investicije 1933. godine 42 posto, 1935. godine 42,89 posto i 1937. godine 39,72 posto.

Godina	Vlastita sredstva u mil. dinara	Trajne investicije u mil. dinara
1933.	979	939
1935.	1154	1245
1937.	1255	1299

Od cjelokupnog iznosa glavnice u vrijednosti od 877,460.936 dinara 1937. godine raspalagala su:

Vlasnici sredstava	Din
Inozemne osobe i poduzeća	763.390.983
Domaći novčani zavodi	18.865.409
Domaća akcionarska poduzeća	6.142.220
Država i državne ustanove	5.264.760
Ostali akcionari	83.797.564
Ukupno	877.460.936

Inozemni kapital zastupljen na zboru akcionara u stvarnom iznosu od 607,512.388 din bio je sljedeće nacionalne strukture:

Kapital	Iznos	Postotak
engleski	318.367.488	40,83
francuski	219.437.400	28,07
belgijski	36.507.500	4,67
talijski	14.000.000	1,79
švicarski	8.170.000	1,04
njemački	6.850.000	0,87
nizozemski	3.500.000	0,45
luksemburški	410.000	0,5
mađarski	150.000	0,02
SAD	120.000	0,01
Ukupno	607.512.388	77,73

Od cjelokupnog iznosa inozemnog kapitala 471,2 milijuna dinara dolazilo je na 1.242 filijala inozemnih društava. Tako je, na primjer, 10 engleskih poduzeća primalo 309,5 milijuna dinara dotacija, tri francuska poduzeća 132,7 milijuna dinara dotacija, itd. Udio inozemnog kapitala, bilo u vidu glavnice bilo u vidu kredita, kretao se ovako:

u milijunima dinara				
Zemlja	Udio u glavnici	Kredit	Ukupno	Postotak
Engleska	318,3	141,8	461,1	49,15
Francuska	219,4	92,6	312,0	33,33
Belgija	36,5	61,3	97,8	10,44
Italija	14,0	8,0	22,0	2,36
Njemačka	6,8	12,3	19,1	2,05
Nizozemska	3,5	13,0	16,5	1,77

Ukupan udio u glavnici, zajedno sa Švicarskom, Luksemburgom, Mađarskom, SAD i ostalima iznosio je 607,5 milijuna, a krediti 324,4 milijuna, što ukupno iznosi 936,9 milijuna dinara.

Rudarskih poduzeća koja su 1935. godine poslovala s dobitkom bilo je 16, a 1937. godine 32. Sa gubitkom ih je 1935. godine poslovalo 49, a 1937. godine 30. Dobitak u 1935. godini iznosio je ukupno 177,4 milijuna, a 1937. godine 383,7 milijuna. Udio domaćeg kapitala u dobitku kretao se od 17 do 21 posto, a udio u gubitku od 84 do 93 posto.

47 rudarskih poduzeća bili su rudnici ugljena, a 19 rudarskih poduzeća bili su rudnici metala. Glavne pozicije njihovih zbirnih bilanci dajemo u sljedećoj tabeli:

	Rudnici ugljena	Rudnici metala	Ukupno
AKTIVA			
Gotovina	154,6	450,6	605,2
Vrijednosni papiri	11,9	120,2	132,1
Sirovine i polufab.	81,6	36,7	118,3
Roba	9,8	28,6	38,4
Investicije	558,7	740,0	1298,7
Tuzemna potražnja	168,2	43,6	211,8
Inozemna potražnja	6,6	63,0	69,6
Ostala aktiva	416,7	385,2	801,9
PASIVA			
Glavnica	419,6	462,8	882,4
Rezerve	327,5	45,5	373,0
Amortizacioni fondovi	228,0	290,2	518,2
Mjensčna dugovanja	66,0	0,8	67,6
Tuzemni povjerioci	251,9	53,1	305,0
Inozemni povjerioci	114,3	249,8	364,1
Ostala pasiva	—	765,7	765,7
Ukupno	1408,1	1867,9	3276,0

Za odnos inozemnog i domaćeg kapitala karakteristična je težnja inozemnog da veći dio ruda preradi i time osigura veću cijenu svo-

jim proizvodima. Tako je, na primjer, strani kapital veći dio ugljena prerađivao u briket, što je Jomaći kapital činio vrlo rijetko. Proizvodnja bakra, olova, cinka, boksita i piritala nalazila se u rukama inozemnog kapitala. Od metalnih ruda samo u proizvodnji kromne ruda sudjeluju domaći i strani kapital. Proizvodnja željeza nalazila se u državnim rukama.

Broj i struktura radnika zaposlenih u rudarstvu i njihove plaće

U rudnicima i topionicama na području Jugoslavije 1929. godine bilo je zaposleno 45.828 radnika. U razdoblju nakon 1929. godine dolazi do stalnog opadanja broja zaposlenih, tako da je 1930. godine bilo 44.305 radnika, 1931. godine 41.402, a 1932. godine 37.699 radnika. To znači da je u četiri godine broj zaposlenih radnika u rudnicima i topionicama smanjen za više od osam tisuća.

Zaposleno osoblje prema vrstama radnika i topionica⁶³

	Godina			
	1929.	1930.	1931.	1932.
RUDNICI				
Kameni ugljen	4.250	4.080	3.976	3.931
Mrki ugljen	23.137	21.645	20.913	19.421
Lignit	6.212	6.149	5.803	5.387
Pirit	679	459	310	124
Bakrena ruda	2.449	1.556	1.427	1.162
Željezna ruda	1.190	1.189	772	532
Olovno-cinkova ruda	1.758	1.850	1.795	1.460
Kromna ruda	887	1.023	847	556
Boksit	518	432	287	197
Mramor	117	130	115	105
Magnezit	285	541	476	310
Ostale vrste	429	408	430	670
Svega	41.911	39.462	37.151	33.855
Sirovi bakar	1.123	2.282	1.894	1.659
Sirovo željezo	1.103	940	919	783
Sirovo olovo	194	184	154	155
Antimon regulus	50	—	—	—
Sirovi cink	436	408	324	257
Varena so	612	630	633	638
Cement portland	399	399	327	322
Svega	3.917	4.843	4.251	3.814
Ukupno:	45.828	44.305	41.402	37.669

Kao što je iz tabele vidljivo, najveći broj radnika bio je zaposlen u rudnicima mrkog ugljena, a zatim lignita, te u topionicama sirova bakra i željeza.

Rudarska poduzeća u Jugoslaviji najčešće su bila mala poduzeća. U 62 poduzeća bilo je zaposleno do tri stotine radnika, a samo 14

poduzeća spadalo je u velika, jer su zapošljavala više od tisuću radnika. Takva su poduzeća bila samo u Sloveniji, Bosni i Hercegovini i Srbiji.

Poduzeća prema broju zaposlenih i pokrajinama

	Do 100	100—200	200—300	300—400	400—500	500—1000	Preko 1000
Srbija	1	4	4	4	3	7	4
Slovenija	15	1	2	2	3	3	5
Bosna i Hercegovina	6	1	2	2	—	3	5
Hrvatska i Slavonija	13	4	3	3	1	5	—
Dalmacija	4	2	—	—	1	—	—
Ukupno	39	12	11	11	8	18	14

Od ukupnog broja radnika zaposlenih u rudarstvu najbrojniju grupu čine nekvalificirani radnici i šegrti (57 posto), a zatim kvalificirani rudarski radnici i pomoćnici (30 posto).

Rudarski radnici po kvalifikacijama i strukama

Rudarski radnici	Broj	Postotak
Tehnički i administrativni činovnici	1.382	2,76
Kvalificirani metalci	3.388	6,76
Građevinari	908	1,36
Rudodjelci	683	1,36
Rudari i pomoćnici	15.108	30,16
Nekvalificirani i šegrti	28.623	57,14

Rudarski radnici bili su podijeljeni u šest kategorija prema veličini nadnice. I kategorija primala je prosječnu nadnicu u iznosu od 39 dinara, u njoj je bilo 6,73 posto zaposlenih radnika. II kategorija, u kojoj je bilo 36,44 posto radnika, primala je nadnicu u visini od 33 dinara, III kategorija (12,86 posto) 30 dinara, IV kategorija (29,86 posto) 27 dinara, V kategorija (10,82 posto) 24 dinara, a VI kategorija (3,29 posto) 16 dinara. Najbrojnije su, dakle, bile druga i četvrta kategorija.⁶⁴

Starosna struktura rudarskih radnika bila je alijedeća:

Godine starosti	Postotak
Do 16 godina	1,41
16—20 godina	11,92
21—30 godina	34,77
31—40 godina	27,76
41—50 godina	16,04
51—60 godina	6,38
stariji od 60 godina	1,22

U strukturi zaposlenih u rudarstvu žene su činile samo 4,2 posto.

⁶³ Statistički godišnjak 1932, n. dj., str. 114—

⁶⁴ IHRPH, Arhiv, SRJ, k-1, I. 1. 1929.

Kretanje osiguranih rudarskih radnika i osoblja⁶⁶⁵

Glavna bratimska blagajna	Aktivni članovi			
	m.	ž.	svoga	Porodični
Beograd	28.231	266	28.497	78.335
Ljubljana	12.376	418	12.794	23.332
Sarajevo	12.810	217	13.027	36.790
Split	1.827	109	1.936	3.051
Zagreb	5.837	79	5.966	12.274
Ukupno	1937. 61.131	1.089	62.220	153.782
	1936. 52.968	748	53.716	72.521
	1935. 51.670	714	52.384	67.512
	1934. 47.327	758	48.085	65.529

⁶⁶⁵ Statistički godišnjak 1937, n. dj., str. 344.

Glavna bratimska blagajna	Aktivni članovi				
	m.	ž.	svoga	Pr	siročićni
	1933.	43.512	796	44.309	62.244
	1932.	43.624	687	44.311	60.280
	1931.	—	—	45.056	—
	1930.	—	—	52.500	—
	1929.	—	—	53.833	—

Kod Glavne bratimske blagajne krajem 1937. godine bilo je 62.220 aktivnih članova i 153.782 porodičnih članova, osam i po tisuća umirovljenika, više od dvije tisuće invalida rada, te gotovo tri i pol tisuće siročadi. Podatke o tome dajemo u tabeli:

Brojno stanje umirovljenika, invalida, obitelji i djece pomrlih članova

Glavna bratimska blagajna	B r o j								Ukupno
	penzionera	penzionerki	siročadi	ostalih radnika	invalida	invalidkinja	siročadi	ostalih radnika	
Beograd	712	633	159	7	599	248	448	139	2.945
Ljubljana	3.200	1.686	787	2	625	114	196	19	6.629
Sarajevo	1.057	436	817	1	240	121	510	19	3.201
Split	230	1	76	—	76	2	88	11	484
Zagreb	440	171	240	—	135	55	98	8	1.147
1937.	5.639	2.927	2.079	10	1.675	540	1.340	196	14.406
1936.	5.568	3.226	2.106	10	1.478	529	1.218	121	14.256
1935.	5.429	3.201	1.969	154	1.287	535	1.074	177	13.826
1934.	5.165	2.930	1.861	223	1.146	449	961	213	12.948
1933.	4.896	2.924	1.846	225	1.107	332	656	155	12.041
1932.	4.634	2.896	1.815	11	1.024	317	621	80	11.398
1931.	4.099	2.830	1.720	7	884	281	535	62	10.418
1930.	3.888	2.723	1.067	7	773	253	267	26	9.004

Prema *Indeksu*, kretanje nominalne zarade i njihovih indeksa od 1914. do 1937. godine u rudarstvu bilo je:⁶⁶⁶

Period	Prosječna mjesečna nominalna zarada	Indeks nominalne zarade
1914.	64,60	100
1930.	788,14	1220
1931.	773,48	1197
1932.	674,00	1042
1933.	650,12	1006
1934.	650,12	1006
1935.	651,83	1009
1936.	663,28	1027
1937.	687,95	1065

Iz danog prikaza vidi se velik pad nadnica u 1933. i 1934. godini. Potkraj 1937. nije još bila dosegnuta prosječna mjesečna nominalna zarada iz 1930. godine. Indeks 100 u 1914. godini narastao je u 1930. godini na 1220, zatim je padao do 1006 u godini 1933. da bi se

1937. podigao na 1065. Dakle, bio je za 155 niži nego 1930. godine.

Prema izvještaju Trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu, anketa o radničkim nadnicama i zaradi u rudarstvu dala je slijedeće stanje: anketom je obuhvaćeno šest poduzeća sa devet radnika. Među njima je bilo jedno malo poduzeće sa do 100 radnika, četiri srednja sa 100 do 500 zaposlenih radnika i jedno s više od 500 radnika. Moderna postrojenja imala su dva poduzeća, a dva djelomično moderna. Preostala dva poduzeća imala su strojeve stare više od 40 godina. Godine 1929. radilo je u navedenim rudnicima 1869 radnika, među njima 14 žena i djece. Godine 1934. bilo je zaposleno u navedenih šest radnika 2219 rudara, među njima 19 žena i petoro djece. Anketa je dijelila zaposlene radnike na prave radnike, koji su živjeli isključivo od svojih nadnica, i industrijalizirane seljake. Pravih je radnika 1929. bilo 22,5 posto, a 1934. godine 16,8 posto. Radilo se u smjenama po osam sati. Radovi u rovovima plaćali su se u akordu. Nad zemljom, takozvani vanjski rad, plaćao se

⁶⁶⁶ *Indeks*, 1-2/1938, str. 3.

na dan. Postojala su tri glavna tipa akordnih nadnica: prostorni akord, koji se odmjeravao po isapanome kubičnom metru ugljena, akord po količinama (vagonima), i akord po metru, gdje odlučuje koliko je duboko kopač prodro. Akord po metru primjenjivao se samo kad su se otvarali novi rovovi. Vremenske temeljne nadnice i uvjeti akordnog rada utvrđeni su kolektivnim ugovorima. Godine 1932. obnavljani su ti ugovori dva puta. Poduzeća su davala prednost akordnim nadnicama, a radnici vremenskim. Svako poduzeće imalo je posebne akordne nadnične stavove. Ti stavovi mijenjali su se vrlo često, a ovisili su o tvrdoći materijala, o tome kopa li se lignit ili mrki ugljen. Događalo se da su se stavovi prilagođavali cijeni proizvedenog ugljena. To je bio takozvani sistem nadničnih ljestvica. Vremenska temeljna nadnica osiguravala se radniku i ako bi efekt rada pao i ispod prosjeka akordnog rada. To je zapravo bila minimalna vremenska nadnica u akordnom radu. Po strukama i kvalifikaciji dijelile su se nominalne nadnice na nadstojnike, odstreljače, kopače, pomoćne kopače, vozače, kvalificirane radnike, stolare, bravare i tome slično i nekvalificirane radnike.

Nominalne vremenske dnevne nadnice nadstojnika, kvalificiranih i nekvalificiranih radnika iznosile su za godine 1929, 1932. i 1934. u dinarima:

Zanimanje	1929	1932.	1934.
Nadstojnici	45,00—60,00	40,00—55,00	38,00—50,00
Kvalificirani radnici	21,50—42,00	18,38—34,00	19,50—34,00
Nekvalificirani radnici	17,00—24,00	15,32—22,00	14,50—20,00
Nekvalificirane nadnice	20,00	18,00	16,00

Nominalne prosječne dnevne akordne zarade odstreljača, kopača, pomoćnih kopača i vozača za godine 1929, 1932. i 1934. bile su:

Zanimanje	1929.	1932.	1934.
Odstreljača	32,00—39,08	30,00—36,00	28,00—32,50
Kopača	31,96—34,00	20,70—30,00	20,34—27,00
Pomoćnog kopača	25,57—28,00	16,56—24,00	16,27—24,00
Vozača	19,00—24,00	14,49—20,00	14,24—20,00

Efektivna u gotovini isplaćena mjesečna zarada⁶⁷

Prosinac godine	Efektivna mjesečna nadnična svota u dinarima	Ukupan broj zaposlenih radnika	Efektivna prosječna mjesečna zarada u dinarima
1929.	980.667,50	1.869	524,70
1930.	1.011.616,30	1.940	521,45
1932.	954.267,68	1.810	527,26
1934.	1.008.205,42	2.219	454,35

Efektivna prosječna zarada u gotovini na sat

Prosinac godine	Efektivna mjesečna nadnična svota u dinarima	Ukupan broj odrađenih sati u prosincu	Efektivna prosječna zarada na sat u dinarima
1929.	980.667,50	317.696	3,08
1930.	1.011.616,30	332.123	3,04
1932.	954.267,68	321.850	2,96
1934.	1.008.205,42	385.260	2,61

Normalna mjesečna zarada u gotovu

Prosinac	Efektivna zarada na sat u dinarima	Normalna zarada u gotovu na mjesec (192 sata) u din
1929.	3,08	591,36
1930.	3,04	583,68
1932.	2,96	568,32
1934.	2,61	501,12

Dalje donosimo podatke o broju zaposlenih, kategorijama u koje su bili razvrstani, dobnoj strukturi i zanimanjima rudarskih radnika u Hrvatskoj i Slavoniji prema podacima bratimskih blagajni od 1. siječnja 1929. god. Podaci su dani za svaki pojedini rudnik, odnosno mjesto.

⁶⁷ Izvještaj trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za godinu 1935, Anketa o radničkim nadnicama i zaradi u industriji (1—126).

Rudarski radnici po plaćevnim kategorijama⁶⁶⁸

Naziv rudnika i mjesta	Svega radnika	K a t e g o r i j a					
		I	II	III	IV	V	VI
Bujavica i Metan d. d. Bujav	47	2	12	1	1	31	—
»Gojlo« Banova Jaruga	54	3	14	—	28	9	—
»Maretić« Husinec	45	4	13	10	10	—	8
»Dlaka i Sabolović« Subotica	22	—	10	1	6	5	—
»Beletinec« Beletinec	380	12	126	46	182	14	—
Poznanovački ugljenokop Poznanovec							
»Nikola Forst«	18	1	9	1	4	—	3
»Lepavina« d.d. Lepavina	119	2	63	11	33	5	5
»Mirna« ugljenokop d.d. Zagreb, Breg	241	12	86	40	74	28	1
»Međumursko petrolejsko d. d.« Selnica	47	8	—	6	29	4	—
»Donjava« Donjavi	62	4	27	2	19	3	7
»Ladanje Donje d.d.« Maruševac	176	12	55	31	75	—	3
Hrvatsko rudarsko d.d. Ivanec	506	27	222	67	173	8	9
»Krapinsko ugljenokopno d.d.« Krapina	560	25	303	45	106	23	58
»Cernik-Rešetari« Nova Gradiška	22	—	7	1	7	7	—
»Udruženi rudnici i talionice d.d. Zagreb«, Zlatar Bistrica	2	—	2	—	—	—	—
»Sutinsko rudarsko udruženje« Selnica	42	2	13	3	11	13	—
»Udruženi rudnici i talionice d.d. Budiščina« — Zajezda	46	9	11	4	21	—	1
»Poklonica K. Vergason« Mursko Središće	809	14	146	137	443	—	70
»Ivanpolje« Ivanpolje	336	11	153	44	80	40	8
Uglj. pl. Czernkovića — Subotica	43	1	9	9	23	1	—
»Pitomačko-črešnjevački uglj. d.d.« Pitomača	280	8	78	31	78	57	28
Ugljenokop. udr. Peščen — Konjščina	148	4	39	20	40	44	1
Straža kod Rogatca — Straža	117	6	73	17	15	6	—
Rudnik i ind. d. d. Golubovac	393	17	115	68	146	47	—
Konjščina — Konjščina	439	26	174	50	167	14	8
Ugljenokop imovne općine Đurđevačke — Đurđevac	235	8	99	23	85	20	—
»Mirna« ugljenokopno d. d. Radoboj	549	16	240	27	204	62	—
Direkcija državnih rudnika Vrdnik	856	65	346	93	260	80	12
Željezni majdan i talionica Topusko	25	8	6	1	9	—	1
Ukupno	6619	306	2451	789	2300	546	227

⁶⁶⁸ IHRPH, Arhiv, SRJ, k-1, I. I 1929.

Starosna struktura

Rudnik i mjesto	Svega	Starosna struktura							Preko 60
		Do 16	16—20	21—30	31—40	41—50	51—60		
Bujavica i Methan d. d.	47	1	—	19	13	12	2	—	
»Gojlo« B. Jaruga	54	5	30	12	5	2	—	—	
»Maretić« Husinec	45	—	10	23	4	8	—	—	
»Dlaka i Sabolović« Subotica	22	—	5	9	2	1	5	—	
Baletinec	380	3	55	194	91	30	7	—	
Poznanovačko — Poznanovec	18	—	5	4	5	3	1	—	
Lepavine d.d. — Lepavine	119	—	10	63	24	9	10	3	
»Mirna« Breg	241	1	55	100	56	21	7	1	
»Međumursko petr.« Selnice	47	—	3	20	8	11	4	1	
Donjava	62	2	9	23	15	11	2	—	
»Ladanje Donje« d. d. Maruš	176	—	11	85	49	20	11	2	
Hrv. Rudarsko — Ivanec	506	2	38	145	181	102	33	5	
Krapinsko ugljenok. Krapina	560	27	89	188	152	73	30	1	
Cernik-Rešetari, Nova Gradiška	22	—	4	10	6	—	2	—	
Udr. rudn. i talion. Zl. Bistrica	2	—	—	—	1	1	—	—	
Sutinsko rud. Selnica	42	4	8	21	5	4	—	—	
Udr. rudn. i tal. Zajezda	46	—	2	19	12	9	4	—	
Poklonica K. Vergason, Središće	809	1	344	153	207	74	25	5	
Ivanpolje	336	6	41	149	75	51	10	4	
Pl. Czernković, Subotica	43	—	12	20	8	2	1	—	

Rudnik i mjesto	Svega	Godine starosti						Preko 60
		Do 16	16—20	21—30	31—40	41—50	51—60	
Pitomača	280	4	55	126	67	20	6	2
Pešćeno-Konjščina	148	4	44	57	30	8	5	—
Straža	117	—	5	39	31	18	20	4
Golubovac	393	1	95	163	81	39	12	2
Konjščina	439	6	80	166	111	52	20	4
Glogovac	235	—	29	102	66	27	9	2
Mirna — Radoboj	549	—	155	119	192	49	34	—
Dir. drž. rudn. Vrdnik	856	27	68	195	281	186	75	24
Željezni Majdan — Topusko	25	1	—	4	9	7	2	2
Ukupno	6619	95	1262	2228	1787	850	337	60

Radnici zaposleni u rudarstvu na području Hrvatske i Slavonije prema zanimanjima odnosno strukama

Zanimanje	Broj	Zanimanje	Broj
tehnička administrativna lica	133	limari	3
nadzornici	154	strugari	7
rudari i pomoćnici	2809	ložači	61
mineri	22	tesari	44
zidari	23	kolari	6
mašinsti	65	šoferi	5
mehaničari	11	stolari	32
električari	24	nekvificirani kopinari i vozači	2851
bravari	46	radnice	159
kovači	95	učenici	68
		sedlari	1
		Ukupno:	6619

Prema podacima bratimskih blagajni u sedam rudnika u Dalmaciji 1188 radnika bilo je raspodijeljeno u sljedeće kategorije:⁶⁹

Rudnik	Svega radnika	Kategorija					
		I	II	III	IV	V	VI
Siverić, Monte Promina	801	62	252	70	333	68	16
Adriabauxit, d.d. Drniš	143	24	62	12	34	8	3
Bauxitni rudnik Kalun, Drniš	75	3	14	9	28	11	10
Primorski bauxit Split, Jasenice	54	7	8	7	17	12	3
Primorski bauxit, Kruševo	5	2	—	—	—	3	—
Jadranski bauxit, Rab	107	3	—	—	73	20	11
Bukovačko bauxitno društvo, Cervenik	3	1	—	—	—	1	1
	1188	102	336	98	485	123	44

Starosna struktura zaposlenih

Rudnik	Svega radnika	Godine starosti						Preko 60
		do 16	16—20	21—30	31—40	41—50	51—60	
(Monte Promina) Siverić	801	—	156	272	185	132	48	8
Drniš (Adriabauxit)	143	—	10	55	40	21	14	3
Drniš (Bauxitni rudnik Kalun)	75	4	15	29	15	6	4	2
Jasenica (Primorski bauxit)	54	2	4	15	19	13	1	—
Kruševo (Primorski bauxit)	5	—	—	—	1	3	1	—
Rab (Jadranski bauxit)	107	9	26	34	16	14	6	2
Cervenik (Bukovački bauxit)	3	—	—	—	1	2	—	—
	1188	15	211	405	277	191	74	15

⁶⁹ Isto.

Tehničkih i administrativnih činovnika bilo je 38, nadzornika 60, rudara 259, minera dva, zidara devet, mašinista 36, električara šest, bravara tri, kovača 12, jedan strugar, pet tesara, pet šofera, stolara osam, sedlar, kova-

ča 91, vozača 302, nekvalificiranih radnika 113, radnice 204 i 33 učenika.

U daljim tabelama dajemo podatke za Bosnu i Hercegovinu.⁶⁷⁰

⁶⁷⁰ Isto.

Zaposleni radnici po platnim kategorijama

Mjesto	— Rudnik	Kategorije						Svega
		I	II	III	IV	V	VI	
	Banja Luka	24	64	51	169	—	16	324
	Breza	57	160	146	614	97	16	1.090
	Bugojno	1	—	2	2	5	—	10
	Bukinje	23	69	50	193	16	5	356
	Drvar	7	17	5	10	—	—	39
	Kakanj	72	168	127	663	10	80	1.120
Kreka	— Solara	92	571	125	125	34	8	955
Kreka	— Ugljenokop	116	301	232	427	70	35	1.181
Livno	— Tušnica	3	1	4	4	—	—	12
Lješljani	— Doberlin d. d.	9	42	6	14	—	—	41
	Ljubija	55	126	67	406	220	14	888
	Maslovare	20	35	36	69	24	2	186
	Mostar	42	121	199	121	194	26	703
Mračaj	— David	4	9	—	16	—	—	29
Rogatica	— Kukavica	8	38	32	102	13	29	222
Semizovac	— Bosnia	10	23	8	8	2	—	51
	Ugljevik	18	22	43	7	197	5	292
Vareš	— Željezara	172	353	290	213	338	233	1.599
	Zenica	84	304	177	524	25	52	1.166
		817	2.424	1.600	3.687	1.245	521	10.294

Zaposleni radnici prema starosti

Mjesto — rudnik	Do 16	16—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	Ukupno
Banja Luka	5	24	109	90	47	44	5	324
Breza	34	133	428	324	134	31	6	1.090
Bugojno		2	5	2	1			10
Bukinje	5	17	169	141	21	3		356
Drvar		1	19	11	8			39
Kakanj	16	82	462	375	119	58	10	1.120
Kreka — Solara		27	289	399	223	17	—	955
Kreka — ugljenokop	22	46	370	406	269	63	5	1.181
Livno — Tušnica			3	3	4	2	—	12
Lješljani — Doberlin d. d.		7	18	35	6	3	2	71
Ljubija	3	39	322	332	145	41	6	888
Maslovare	2	24	86	54	16	3	1	186
Mostar	8	53	292	243	94	12	1	703
Mračaj — David		5	8	5	8	3	—	29
Rogatica — Kukavica	—	28	113	59	21	1	—	222
Semizovac — Bosnia		1	11	21	12	2	4	51
Ugljevik	2	12	121	73	70	8	6	292
Vareš — Željezara	143	150	609	364	255	72	6	1.599
Zenica	26	101	384	386	185	68	16	1.166
Ukupno	266	752	3.818	3.321	1.638	431	68	10.294

Zaposleni radnici prema zanimanju (struci)

Zanimanje	Broj	Zanimanje	Broj	Zanimanje	Broj	Zanimanje	Broj
tehnič. i admn. čin.	330	ložači	80	mašinisti	130	kopači	479
nadzornici	346	tesari	81	mehaničari	33	zgrtači	79
rudari	1.836	kolari	4	električari	112	vozači	1.511
topioničari	305	šoferi	4	bravari	187	nekvalificirani	3.504
mineri	5	sedlari	1	kovači	153	radnice	235
zidari	92	stolari	384	limari	36	šegrti	359
				strugari	108		
				Ukupno:			10.294

Prema podacima Radničke komore u Beogradu, na području Srbije, Kosova, Crne Gore i Makedonije Rudnici kamenog uglja Dobra Sreća, Ibarski rudnici, Jerma, Podvis, Rtanj, Srpski Balkan, Vrška Čuka i Tresibaba imali su 1920. godine 1150 rudarskih radnika, a 1935. godine 3800 radnika. Proizvodnja je povećana sa 66.000 tona na 350.000 tona, a vrijednost proizvedene robe sa 12,415.000 dinara na 62,780.000 dinara. U ime zarada radnici su primili 1920. godine 5,705.000 dinara, a 1935. godine 33,623.000 dinara.

Rudnici mrkog ugljena Hajduk-Veljko, Jan-kova klisura, Jelašnica, Kraljevac, Stubica, Nova Stubica, Oplenac, Orašac, Resava, Senjski rudnici, Sisevac, Soko i Bogovina imali su 1920. godine 2850 rudara, a 1935. godine 4200. Proizvodnja se sa 175.000 tona povećala na 600.000 tona, a vrijednost proizvedene robe sa 22,890.000 dinara na 76,450.000 dinara. U ime nadnica isplaćeno je 1920. godine 15,066.000, a 1935. godine 36,160.000 dinara.

Rudnici lignita Baroševac, Srljen, Dubrava, Ivanovo, Jasonica, Kosovo, Kostolac, Leskovac, Manasija Morava, Plevlje, Klenovnik, Prkosava, Nerezi, Zaječar i Zvečan imali su 1920. godine 500 radnika, a 1935. godine 1200. Proizvodnja je porasla od 92.000 tona na 276.000 tona. Vrijednost proizvedene robe bila je 1920. godine 6,683.000 dinara, a 1935. godine 20,797.000 dinara. Radničke zarade isplaćene 1920. godine iznosile su 2,228.000 dinara, a 1935. godine 8,822.000 dinara.

Rudnici kroma Deva, Hromovnik, Jezerina, Ljuboteh, Orašje, Raduša, Gorance, Saljdari zapošljavali su 1935. 850 radnika i proizveli su 61 tisuću tona robe u vrijednosti od 10,527.000 dinara. U ime nadnica isplaćeno je iste godine 5,106.000 dinara. Rudnik pirita Majdanpek imao je 1920. 170 zaposlenih radnika, koji su proizveli 3650 tona u vrijednosti 2,700.000 dinara, a u ime nadnica im je isplaćeno 402.000 dinara. Godine 1935. rudnik je imao 240 zaposlenih radnika, proizveo je 23.000 tona u vrijednosti 9,769.000 dinara, a za nadnice je isplaćeno 1,686.000 dinara.

Borski rudnik bakra eksploatiralo je francusko akcionarsko društvo. U njemu je 1920. godine bilo zaposlenih 1100 radnika, a 1935. godine 5300. Proizvodnja od 52.000 tona povećala se na 680.000 tona, a 1938. na 740.000 tona. Vrijednost proizvedene robe porasla je sa 28,780.000 dinara na 272,608.000 dinara u 1935. godini. U ime nadnica isplaćeno je 1920. godine 5,260.000, a 1935. godine 28,687.000 dinara. Rudnici olova i cinka Kačer, Takovo i Trepča, rudnici antimona Brasinski, Kostajnik, Likorda, Lisanski i Zajački zapošljavali su

1926. godine 102, a 1935. godine 2600 rudara. Proizvodnja je porasla sa 800 tona u 1926. godini na 830.000 tona u 1935. godini. Vrijednost proizvoda 1935. godine iznosila je 210,313.000 dinara, a za nadnice je isplaćeno 36,900.000 dinara. Postojali su još i rudnici zlata Sveta Varvara, magnezita Drenica, Emilka, Goleš, Ivan i Srezojevci, mramora Donja Trešnjica i Venčan, mlinskog kamena Račić i cementnog lapora Sv. Đorđe Popovac. U ovim je rudnicima 1920. godine bilo zaposleno 200 rudarskih radnika, a 1935. godine 1350 radnika.

U Srbiji je 1920. godine bilo zaposleno 5970 rudarskih radnika, a 1935. godine 19,540. Zarade rudara iznosile su 1920. godine oko 30 milijuna dinara, a 1935. godine oko 152 milijuna dinara. Obavezno osamsatno radno vrijeme često se produžavalo i na različite načine izgravalno. Rudarima su se određivale suviše velike norme, tako da nisu mogli obraćati dovoljno pažnje svojoj sigurnosti u rudnicima. Higijenski uvjeti rada bili su, po pravilu, ispod propisanih. Bilo je rudnika u kojima nije bilo pitke vode ni kupaoznice. Pitanje nehigijenskih stanova stalno je bilo na dnevnom redu. Kantine u rudnicima zloupotrebljavale su se, alkohol se radnicima prodavao na kredit, a dug naplaćivao na blagajni prilikom isplate zarade. U rudnicima se stalno povećavao intenzitet rada. Iako se povećava broj zaposlenih radnika, daleko više se penje količina proizvedene robe i njene vrijednosti. Dok je 1925. godine dolazilo na jednog radnika oko 14 tisuća dinara godišnje zarade, dotle je 1935. godine godišnja zarada po radniku iznosila samo 7750 dinara. U taj prosjek uračunate su i zarade direktora, upravnika, poslovođa i tome slično.

U srbijanskim rudnicima uprave rudnika nisu određivale samo plaće i radno vrijeme zaposlenim radnicima. Od njih su zavisili i svi drugi životni uvjeti radnika i njihovih obitelji. Tako je od uprave rudnika zavisio stan, hrana, bolovanje i liječenje radnika, sloboda kretanja radnika i članova njihovih obitelji. Hoće li radnik sam ili s obitelji dobiti stan i pod kojim uvjetima, određivala je uprava rudnika. Da bi mogao prehraniti sebe i svoje trebala je uprava rudnika da nabavi životne namirnice i da im odredi cijenu. Da bi mogao otići na liječenje trebao je direktor rudnika da pozove liječnika i izda nalog za dobivanje liječenja, jer je direktor rudnika bio i predsjednik mjesne bratimske blagajne. To je isto važilo i za postupak kada je radnik trebao da naplati bolesničke nadnice odnosno hranarinu.

Nesreće u rudnicima u kojima su rudari ginuli ili ostajali trajni invalidi bile su česta pojava. Po zvaničnoj statistici, u razdoblju

od početka 1925. godine do kraja 1934. na području beogradske Glavne bratimske blagajne poginulo je na radu 193 rudara, 655 je teško, a 10.171 je bio lakše ozlijeđen. Ukupno je bilo 11.019 nesreća.

Savez rudarskih radnika Jugoslavije

Savez rudarskih radnika Jugoslavije (SRRJ) osnovan je u sklopu Općega radničkog saveza (ORS-a). Na skupštini u Paraćinu, 17. srpnja 1927. usvojena su pravila koje je Ministarstvo unutarnjih dela odobrilo 16. siječnja 1928. (U. br. 50.640/27). Predsjednik Saveza bio je Sima Kotur, a sekretar Vjekoslav Bratković. Sjedište Saveza bilo je u Beogradu, a djelo-krug rada protezao se na cijelu državu. Cilj Saveza bio je da štiti i promiče materijalne, duhovne i socijalne interese svojih članova, da se bori za što bolje i snošljivije uvjete rada, da pregovara u ime članova u sporovima između radnika i poslodavaca, da sklapa i nadzire radne ugovore, da daje članovima pomoć u tarifnim sporovima i štrajkovima; da daje svojim članovima pomoć u slučaju nezaposlenosti i pomoć na putovanju radi traženja rada; da pruža pravnu zaštitu članovima u sporovima s poslodavcima i u sporovima, koji proistječu iz djelovanja Saveza; da ustanovi posredništva za nalaženje rada svojim članovima i prenočišta za članove koji putuju; da predstavkama zakonodavnim tijelima i iznošenjem ekonomskih prilika svojih članova unapređuje i pomaže njihove interese; da na skupštinama, predavanjima, kursovima i konferencijama prosvječuje i obavještava svoje članove, širi stručno znanje i gaji drugarstvo i solidarnost; da izdaje stručni list koji će braniti i zastupati interese članova; da sudjeluje u izborima i postavlja kandidate za sve nepolitičke institucije kao što su: bratimske blagajne, obrtni sudovi (Sud dobrih ljudi) i ovima slične; da osniva knjižnice i čitaonice koje će njegovi članovi besplatno koristiti; da osniva podružnice i povjereništva i da skuplja, obrađuje i objelodanjuje statistiku o ekonomskom i socijalnom položaju svojih članova.

Organe Saveza činili su Kongres, Centralna uprava, Izvršni odbor, Kontrolna komisija i oblasni sekretarijati, podružnice i povjereništva. Oblasne sekretarijate sačinjavali su sekretar kojeg je imenovala Centralna uprava Saveza, i pet do sedam osoba koje su birale podružnice i platišta. Oblasni sekretarijat bio je posrednik između podružnica i povjereništva s jedne strane i izvršnog odbora i Cen-

tralne uprave s druge kojima je pomagao u radu i provođenju zaključaka Saveza. Podružnice su se osnivale u mjestima gdje je bilo više od 10 članova, a povjereništva u mjestima s tri do 10 članova. Savez rudarskih radnika Jugoslavije bio je član URSS-a, priznavao je njegova pravila i obavezao se da će izvršavati njegove odluke.

Savez je bio u sklopu URSS-a sve dok Opći radnički savez nije počeo s borbom za prevlast u reformističkom sindikalnom pokretu. S istupom ORS-a iz URSS-a, Savez rudarskih radnika Jugoslavije solidarizirao se s ORS-om. SRRJ imao je za Hrvatsku i Slavoniju Oblasni sekretarijat sa sjedištem u Zagrebu. Godine 1929. u sklopu Oblasnog sekretarijata SRRJ-a, bilo je osam podružnica i povjereništva. Na njihovu čelu stajali su Josip Kršnik, rudarski radnik iz Golubovca, Stjepan Biškup, rudarski radnik iz Konjšćine, Mijo Podgajski, rudar iz Krapine, Krbot Juro i Rok Peharda, rudarski radnici iz Ladanje Donje, Ivan Bukovac, rudarski radnik iz Pitomače, Stanko Košutić, rudarski radnik iz Pitomače, Juraj Nemec, rudarski radnik iz Zajezde.

O aktivnostima SRRJ-a postoji malo dokumenata. Znamo da je Savez organizirao izbore radničkih povjerenika što se vidi iz zapisnika o izborima radničkih i namješteničkih povjerenika kod »Krapinsko-ugljenokopno d. d.« Zagreb u Krapini. Izbori su provedeni po skraćenom postupku 9. ožujka 1928. Poduzeće je zapošljavalo 478 ljudi, od toga 450 radnika i 28 namještenika, te je izabrano sedam povjerenika — šest radničkih i jedan namještenički. Kod »Udruženja radnika i talionica d. d.« u Beletincu izbori su održani 18. siječnja 1933. U »Ugljenokopnom udruženju Pešćeno« u mjestu Pešćeno održani su izbori za radničke povjerenike 17. veljače 1934. Poduzeće je imalo 260 radnika i četiri namještenika, pa je biralo šest radničkih povjerenika.

Savez je vodio akcije u »Hrvatskom rudarskom d. d.« u Ivancu posredstvom radničkih povjerenika 31. svibnja 1932. godine. Sklopljen je ugovor između ugljenokopa »Ladanje Donje d. d.« u Maruševcu i predstavnika zaposlenih radnika 1. rujna 1932. godine. Uprava se ugovorom obavezala da će primati na posao prvenstveno domaće rudarske radnike koji su i prije u tom rudniku bili zaposleni. Radno vrijeme traje osam sati na dan, prekovremeni rad plaća se 50 posto, a nedjeljom i praznikom 100 posto više od redovnog. Otkazni rok trajao je 14 dana. Utvrđeno je da će se, u slučaju redukcije, otpušteni prvenstveno rudari s manjim radnim stažom. Temeljna nadnica za jamske radnike iznosila je 16 dinara, a kopača 25 dinara. Vanjski radnici imali su nadnicu od

15 dinara do 27 koju su ostvarivali kvalificirani radnici. Akord po ugovoru nije mogao biti anjani od temeljne nadnice. Radnicima je bio osiguran ugljen. Naučnici su po ugovoru imali temeljnu nadnicu od 12 dinara.

Savez je vodio akciju u vezi s pritužbama radnika zbog toga što nisu isplaćene plaće u studenom 1929. godine. Jugoslovensko rudarsko i industrijsko d. d. Golubovac ostalo je radnicima dužno čitavu mjesečnu zaradu. Podaće je palo pod stečaj, pa je na javnoj dražbi prodano novoj firmi »Međunarodnoj banki d. d.« Zagreb. Radnički povjerenici 1. rujna 1932. traže od Sudbenog stola u Zagrebu da povede postupak i natjera novog vlasnika da isplati neisplaćenu zaradu radnika.⁶⁷¹

Savez je s novom firmom sklopio utanačenje. Uprava je bila prinuđena da zbog slabog poslovanja ugljenika, loših prilika na tržištu ugljena, kao i ponovnog sniženja cijena ugljenu, koji se otprema Jugoslavenskoj državnoj željeznici, snizi režijske i akordne nadnice za 10 posto. Prema tome, nadnice specijalnih, odnosno kvalificiranih radnika iznosile su 24,30—24,50, kopača od 22—24 din; pomoćnih kopača od 19—21 din; vozača i nadničara od 14 do 16,20 dinara. To je utanačenje bilo na snazi i 1934. godine. I položaj rudarskih radnika u Vrdniku bio je vrlo težak, jer se radilo na vranskim poslovima samo tri sata dnevno, a rudari su jedva zaradili 10 nadnica mjesečno. 26. siječnja 1930. održala je podružnica Saveza rudarskih radnika svoju godišnju skupštinu. Skupština je usvojila prijedloge o reguliranju rada u rudniku, iseljavanju trgovaca iz državnih zgrada u kojima uživaju besplatan stan, tražila je da se rudarima dade drvo za ogrjev, te je raspravljala o neopravdanim globama.

Godine 1930. pokušao je URSSJ da Savez rudarskih radnika izdvoji iz ORS-a. Po tom planu trebalo je ujediniti Zvezu rudarjev Jugoslavije Zagorje ob Savi, Savez rudarskih radnika za Bosnu i Hercegovinu i Savez rudarskih radnika Jugoslavije u Beogradu, tako da se stvori zajednica sindikata rudara. Nositelj te zajednice trebao je da bude SRRJ u Beogradu. Inicijativu za ujedinjenje preuzela je centrala rudarskih radnika iz Zenice.

Prilikom ankete o položaju rudara, koja je održana 29. i 30. srpnja 1930. u Sarajevu, održan je i sastanak delegata rudarskih radnika iz čitave zemlje. Na sastanku su bila dvojica rudara iz Slovenije, jedan iz Vrdnika, jedan iz Hrvatskog zagorja, jedan iz senjskog rudnika, te dvojica iz Bosne. Na tom sastanku složili

su se delegati sva tri saveza da sazovu sastanak na kome bi pretresali pitanja što tješnje međusobne suradnje u tarifnim pokretima kao i sporazum o međusobnom ispomaganju prilikom putovanja članova kroz pojedine oblasti gdje su sjedišta drugih saveza. Zaključeno je da će se pozvati i Centrala URSSJ-a kako bi mogla utjecati na stvaranje jedinstvenog saveza za cijelu zemlju. U pojedinim savezima bilo je blizu 2000 članova: u Beogradu oko 300, u Zagorju oko 600 i Zenici oko 1000 članova. Kako između ova tri saveza prije nije postojala nikakva uža veza, očekivalo se da će se ujedinjenje zasnivati na federativnoj osnovi.

Na osnovi ovog dogovora, Savez rudarskih radnika za BiH na svojoj plenarnoj sjednici, održanoj 24. kolovoza 1930. godine, zaključio je da postojećim savezima rudara i to Zvezi rudarjev u Zagorju i Savezu rudara u Beogradu, predloži sazivanje konferencije na kojoj bi se oformio zajednički forum ovih saveza, koji bi donosio potrebne odluke, davao inicijativu, itd.

Pošto su prethodne pripreme završene, sazvana je 1. veljače 1931. u Slavskom Brodu konferencija predstavnika rudarskih saveza iz Zenice, Zagorja i Beograda sa zadatkom da utvrdi program zajedničkog rada.

Konferenciji su prisustvovali u ime Saveza rudarskih radnika u Zenici Mato Marić i Salko Đenanović, Saveza rudarjev u Zagorju Jurij Arh i Franc Pliberšek, a u ime Saveza rudarskih radnika u Beogradu delegirani su Sima Kotur i Vjekoslav Bratković. U ime centrale URSSJ-a bio je prisutan Bogdan Krekić. Kao što se i predviđalo Savez rudarskih radnika Jugoslavije iz Beograda napustio je konferenciju kada je ova odbila da raspravlja o odnosima ORS-a i URSS-a i nastalom sukobu među njima. »Pošto je to odbijeno« — piše izvijestilac *Radničkih novina* s konferencije — »Kotur i Bratković su odbili da učestvuju u radu radi kojeg je ova konferencija i sazvana. Pošto se time Savez rudarskih radnika iz Beograda na žalost izdvojio iz rada oko ujedinjenja rudarskih radnika, što je svakako za požaliti, predstavnici ostalih saveza, saglasili su se da formiraju Uniju rudarskih radnika, koja će preko svojih oblasnih sekretara obuhvatiti rudarske radnika iz cijele naše države.

Sekretarijat Unije u Zenici i Zagorju dobivaju mandat da za naredne pokrajinske kongrese izrade nacrt definitivnih pravila Unije, koja će predložiti svojim kongresima. Savez će radi obavljanja zajedničkih poslova osnovati u Beogradu zajednički sekretarijat Unije sa zadatkom da kod nadležnih vlasti svršava poslove rudarskih radnika i njihovih organizacija i da se stara za razvijanje organizacija

⁶⁷¹ IHRPH, Arhiv, SRJ, k-1, 16. I, 9. III 1928; I. IX 1932; 13. IV, 22. XII 1933; 17. II 1934.

rudarskih radnika u Srbiji, kako ni one ne bi ostale izvan sklopa opće rudarske organizacije predstavljene u Uniji. Za potrebe zajedničkog sekretarijata rudarski savez će plaćati kvotu, čija visina će biti određena prema ukazanim potrebama.

Rudarski radnici članovi rudarskih organizacija u sastavu Unije, uživat će sva stečena prava i potrebnu zaštitu bez obzira na to gdje su plaćali i gdje se u danom momentu budu nalazili u cijeloj zemlji. Unija će svoje organizacije predstavljati u zemaljskoj sindikalnoj centrali i u međunarodnoj stručnoj rudarskoj internacionali kao i prema pojedinim drugim sklopmi savezima u drugim zemljama.⁶⁷²

Savez rudarskih radnika Jugoslavije centrala Beograd broji je u to vrijeme na području beogradske Radničke komore 116 ispravnih članova i imao je, prema njegovu tvrdnji, 212 radničkih povjerenika. URSSJ je proglasio SRRJ za »žutu« organizaciju⁶⁷³ zbog suradnje s udruženjem rudarskih vlasnika. U prilog te tvrdnje citirao se letak Saveza rudarskih radnika Jugoslavije (ORS-a) u kojemu je, među ostalim, rečeno: »Mi smo tražili pristanak poduzetnika za slobodno organiziranje rudarskih radnika u naš savez. Taj pristanak je Savez rudarskih radnika Jugoslavije dobio. Zato ni jedan rudarski radnik neće biti proganjen, niti sa posla otpušten, samo zato što je član Saveza rudarskih radnika Jugoslavije.«

»Može li biti« — kaže se u komentaru tog letka — »strašnijeg priznanja za jednu radničku organizaciju i može li biti strašnije izdaje radničkih interesa?!«⁶⁷⁴

Oblasni odbor Saveza rudarskih radnika — Zagreb

Od 1933. godine počelo se u Hrvatskoj i Slavoniji osnivati podružnice Saveza rudara Jugoslavije — Zagorje. Podružnice SRJ-a osnivalo se pod parolom da rudarski radnici, s obzirom na svoj težak način rada, treba da imaju posebnu zaštitu. Zahtijevalo se da rudokopi budu snabdjeveni zaštitnim sredstvima kako bi se rudari zaštitili od čestih nesreća. Rudari bi trebali da imaju najkraće radno vrijeme, jer su čak i u srednjem vijeku rudari radili sedam sati dnevno, a rad rudarskih rad-

nika u vrijeme racionalizacije ne bi smio trajati duže od šest sati dnevno. Rudarski radnici, s obzirom na težak, naporan i nezdrav rad treba da imaju najveće nadnice i najduže godišnje odmore, kako bi se mogli oporaviti. Rudarski radnici prije nego svi ostali treba da imaju mirovinsko osiguranje, koje će im osigurati pristojne mirovine od kojih će moći živjeti kad nastradaju na radu ili postanu nesposobni za rad, odnosno od kojih će moći živjeti njihove obitelji. Pravo na tu mirovinu trebao bi da ima svaki rudarski radnik, odnosno njegova obitelj, bez obzira koliko je dugo zaposlen, u slučaju da mu se na radu dogodi nesreća, a pravo na normalnu mirovinu rudari bi trebali ostvariti najviše nakon 20—25 godina rada, jer je teško izdržati i toliko godina na radu kakav je rudarski. Bili su to zahtjevi oko kojih se željelo okupiti rudarske radnike. Tvrdilo se da će takvi zahtjevi rudarskih radnika naići na prihvatanje svih radnika i namještenika. »Ovi minimalni zahtjevi za zaštitu života rudara u Hrvatskoj nisu isticali. Kriv je za to Opći radnički savez koji nije imao dovoljno razumijevanja za položaj rudarskih radnika niti je smatrao da mu je to zadatak. On je svim svojim silama sprečavao da rudarski radnici stvore svoju samostalnu organizaciju.«

Tako se obnovio rad podružnice u Vrdniku, Rujevačkom Bešlincu, Radoboju, Straži i Topuskom. Izbori za Radničke komore potakli su rudarske radnike Hrvatske da posredstvom Pokrajinskog odbora URSS-a u Zagrebu zatraže vezu sa SRJ u Zagorju. Izabrani su akcioni odbori, sazivani sastanci i skupštine rudara i obnavljane zamrle rudarske organizacije. Obnovljene organizacije odmah su izabrale radničke povjerenike, podnosile tužbe, posredstvom Radničke komore, Kr. rudarskom satništvu radi neisplicavanja nadnica, prekovremenog rada, zakidanja akordnih zarada, glo- ba i sl.

Donosimo prikaz *Radničkih novina* o osnutku sindikalne podružnice u Ivancu: »Rudarski radnici u Ivancu tražili su već prije izbora za Radničke komore da se priključe URSS-ovim organizacijama i to Savezu rudara Jugoslavije, jer su bili uvjereni da će samo u svojoj jedinstvenoj stručnoj organizaciji moći najbolje braniti svoje interese. 12. studenog u 10 sati prije podne sazvana je u gostioni Haleb u Ivancu osnivačka skupština. Ovu skupštinu otvorio je prigodnim govorom drug Geček Ciril u kome je obrazložio svrhu ovog sastanka. Drug Geček je skupštini dalje predsjedavao. Kao prvi dobio je riječ drug Stevo Komerički. On je u svom izlaganju ocrtao potre-

⁶⁷² *Radničke novine*, Zagreb, 5. IX 1930; 23. I. 7. II 1931.

⁶⁷³ »Žutom« organizacijom su komunisti, ali i socijaldemokrati, smatrali sindikate koji su radili u interesu poslodavaca.

⁶⁷⁴ *Radničke novine*, Zagreb, 27. II, 22. V, 5. VI 1931; *Ujedinjeni sindikati*, 1/1931.

bu osnutka organizacije rudara i njihovog saveza, koji treba odmah da započne s radom kako bi se stanje rudarskih radnika što prije popravilo, jer je ono veoma bijedno. Nakon toga jednoglasno su prihvaćena pravila podružnice Saveza koja je time uspostavljena. Izabrana je podružnička uprava u koju su ušli drugovi: Geček Ćiril predsjednik, Sanković Andrija podpredsjednik, Videc Tomo tajnik, Ribić Josip blagajnik, te odbornici: Gotal Stjepan, Stanko Vinko, Vrček Stjepan i Habek Stjepan. U nadzorni odbor ušli su županić Franjo predsjednik, te odbornici Matišić Vinko i Krašek Stjepan. U organizaciju pristupili su gotovo svi radnici kojih ima u Ivanečkom rudniku oko 450. Prema tome, prvi temelji organizacije rudara postavljeni su. Mi smo uvjereni, da su oni na solidnoj osnovici i da će ova naša podružnica poradići na širenju pokreta rudarskih radnika i u ostalim rudnicima u Hrvatskom Zagorju.⁶⁷⁵

480 rudarskih radnika zaposleni u dva rudnika u Podravini kod »Mirne« d. d. u Bregima i kod »Imovne općine« u Glogovcu održali su 19. studenog 1934. godine osnivačku skupštinu. Na skupštini su govorili Stjepan Siletić, rudar i Stevo Komerički, koji je u ime URSS-a radio na obnovi rudarskih organizacija. Na skupštini je izabrana uprava podružnice u koju su ušli rudari iz »Mirne«: Stjepan Siletić, Antun Šef, Franjo Petrović, Franc Kralj, Joso Grubauer i Tito Stefanac. Iz rudnika Đurđevačke imovne općine u odbor su izabrani: Marko Orehovac, Tomo Sokol, Josip Vukić, Josip Martinčić, Samojlo Popović i Franjo Korbus.

Rudarski radnici zaposleni u rudniku »Mirna« d. d. u Radoboju održali su 3. lipnja 1934. godine sastanak koji je bio vrlo dobro posjećen. Sastanku je predsjedavao Stjepan Kamenečki, a o potrebi radničke sindikalne organizacije govorio je Stevo Komerički. Radnici su »pomno saslušali podneseni referat« i odlučili da osnuju svoju podružnicu u Savezu rudara Jugoslavije.⁶⁷⁶

Nakon godinu dana agitacije završen je proces organiziranja rudara sjeverne Hrvatske u Savez rudara Jugoslavije. Posljednja kula ORS-a bio je rudnik u Ladanju Donjem. 15. kolovoza 1934. godine i ona je prešla u sastav URSS-a. »15. kolovoza kada je držana ova konstitutivna skupština« — pisale su *Radničke novine* — »bio je to za naše drugove rudare veliki praznik. Velike prostorije gostionice u Maruševcu gdje je održana skupština bile su dupkom pune. Nakon kratkog uvoda i pozdra-

va dobio je riječ tajnik Oblasnog sekretarijata Saveza rudara Jugoslavije u Zagrebu drug Stevo Komerički. Nakon što su govorili još neki drugovi, prešlo se na izbor podružničke uprave i nadzornog odbora. Izabrani odbor daje nam najbolju garanciju da je ta naša nova rudarska organizacija postavljena na solidne i čvrste temelje, jer su sve to oprobani i očešitani borci u svim borbama Zagorskih rudara.« Za predsjednika podružnice izabran je Križnjak Franjo, potpredsjednika Možanić Milan, tajnika Peharda Franjo, blagajnika Strlek Stjepan, odbornike Kralj Rudo, Mikeč Marko, Grgar Tomo, Bosak Karlo, Bahun Roko, Šagrok i Matijasec Blaž.⁶⁷⁷

Kad su radnici počeli življe izgrađivati svoju organizaciju, počeli su progoni, osobito onih rudara koji su u sindikatu preuzeli izvjesne funkcije. »Nažalost, moramo da spomenemo i ime inženjera g. Klemenčića, koji je zaposlen u rudniku Đurđevačke imovne općine. Gosp. inženjer Klemenčić prijeti se naime nekim našim drugovima podnašanjem prijave žandarmerijskoj stanici, zatvorom i progonima, jer da naši drugovi osnivajući rudarsku organizaciju provode neku komunističku akciju. Staviše g. inženjer obilazi rudare po njihovim privatnim stanovima kasno u večer i pojedinačno im iznosi kako je ovoga ili onoga radi komunizma prijavio organima vlasti u Koprivnici.«⁶⁷⁸

»Karakterističan za naše prilike« — piše dopisnik iz rudnika »Mirna« d. d. u Bregima — »je slučaj sa proslavom Sv. Barbare (crkvene zaštitnice rudara). Tu proslavu naši poslodavci iskorišćuju za svoje »plemenite ciljeve.« Nakon završene običajne sv. mise sakupili su se rudari u Vatrogasnom domu, oko 350 radnika rudara, drugova i drugarica, da se malo pozabave. Blagajnik Mijo Hafner oslovio je ljude ovim riječima: »Pitam vas, dragi moji rudari, tko vam daje kruha, tko vam daje kredit, obleka, itd. Ja vam dajem sve što vam treba. Vi meni dolazite i ja vas spasavam u svim nezgodama, a to ću činiti i nadalje samo tražim ovo: Nemojte ni za Boga uspostaviti organizaciju, oni vas buju svi prevarili... oni si buju natrpali žepu s vašim novcima i ne buju vam niš pomogli.«⁶⁷⁹

Istovremeno, u rudniku »Mirna« upravno osoblje je i fizički zlostavljalo radnike. Nije se dozvoljavalo da rudari solidno osiguraju svoje šahtove radi štednje drva. U rudniku »Glogovac« rovovi su se podupirali natrulim drvom. Zbog toga je u oba rudnika prijetila opasnost od rušenja. »Ali je još strašnije to«

⁶⁷⁵ Isto, 24. XI 1933; vidi i: 18. VIII, 8, 15. i 29. IX 1933.

⁶⁷⁶ Isto, 8. XII 1933; 15. VI 1934.

⁶⁷⁷ Isto, 9. III 1934.

⁶⁷⁸ Isto, 24. VIII 1934.

⁶⁷⁹ Isto, 16. V 1934.

— pisale su novine — »što ima na stotinu rudara, koji uopće ne primaju plaće već nekoliko mjeseci. U rudnicima »Uritada« (Udruženi rudnici i talionice) rudari već 4 mjeseca nisu dobili na pare od svojih zarada. U rudnicima u Konjščini, Zajezdi, Ivanovom polju i Beletincu preko 2000 rudara radi i čeka na plaće pod najtežim životnim okolnostima. Slično je stanje u rudniku Ladanje Donje (200 rudara) i Peščeno (400 rudara). Radnici su pored toga predmet iskorištavanja i sa strane trgovaca kod kojih uzimaju živež na kredit, a na koje su oni upućeni, jer za njih »rudnici garantiraju«. Na žalost ima i trgovaca koji već više od 6 mjeseci nisu primili obračun za kreditiranu robu.«⁴⁰⁰

Na sjednici pododbora rudara, koja je održana 20. listopada 1935. u Varaždinu, govorilo se o radnim i plaćevnim uvjetima u rudnicima. Sjednici su u ime pododbora rudara prisustvovali iz Ivanca Ćiril Geček, iz Ladanja Donjeg Đuro Krobot, iz Radopolja Stjepan Kamenečki, iz Zajezde — Dudinščine Petar Hurčak, iz Beletince Mijo Hižar, iz Konjščine Stjepan Turčin i iz Straže — Klenovca Ignjac Rebernjak. Referent je bio Stjepan Komerički. Iz njegova izlaganja i žive rasprave u kojoj su sudjelovali svi prisutni utvrdilo se sljedeće: »Sigurnost u rudnicima je slaba ili nikakva. U dnevnoj štampi čitaju se svakodnevni izvještaji o rudarskim katastrofama. Novine obično bilježe samo katastrofe koje su velikog zamaha, tj. samo one gdje na desetke rudarskih radnika plati glavom svoj rad i zaradu u rudnicima. Manje nesreće, gdje se radi o 1—3 radnika dnevna štampa niti ne bilježi. Ako pogledamo izvještaj Glavne bratimske blagajne u Zagrebu vidimo da je u godini 1934. smrtno stradalo 6 radnika, 50 teže, a 117 lakše ranjeno... Kada se ovo zbroji, onda se dobije jedna velika brojka, tj. vidi se da je samo jedne godine stradalo 173 rudarska radnika. Ove česte nesreće događaju se radi toga što rudarski poduzetnici polažu više pažnje na to da bude produkcija što veća, a da se ne investira potrebiti materijal za učvrščivanje rovova i sigurnost rudarskih radnika. Osim toga, inspekciona služba rudarskih vlasti je slaba uslijed skućenih kredita, pa Rudarsko satništvo nema mogućnosti češćih inspekcija u rudnicima. Radnici već unaprijed znaju da će doći kontrola rudarskih vlasti, jer se obično po 3 do 4 dana prije toga uređuje jama i sve čisti, kako bi kontrola našla sve u redu. Neka radilišta se i zatvaraju dok prođe kontrola, i još nije predstavnik rudarske vlasti ni otputo-

vao već se ta radilišta ponovno otvaraju i ponovno rudarima lebdi smrt nad glavom. Plaćevni uslovi radnika su također vrlo teški. U rudnicima na teritoriju komore imade rudarskih radnika sa strašno mižernim plaćama. Zarada kopača kreće se od 25,50 do 16 dinara dnevno, a da se i ne spominju niske nadnice vozača i vanjskih radnika kojih su plaće i po 12 dinara. Kod plaćanja rudarskih radnika uvriježen je neprihvatljiv sistem. Rudarski poduzetnici ne isplaćuju svoje radnike redovito. Imma rudnika kod kojih radnici ne dobiju svoje plaće po 3 i 4 mjeseca. Pa kada bi još i te plaće primili redovno svakog mjeseca sa zaostatom od 3—4 mjeseca, onda bi još neka-ko preživjeli, ali ni to nije dovoljno. Njima se obično mjesto novaca daju živežne namirnice i druga roba koja je u magazinu poduzeća lošija, ali zato skuplja nego kod drugih trgovaca. Da su ovi navodi istiniti neka posluži činjenica, da su rudarski radnici u ugljeniku Ladanje Donje ove godine u mjesecu ožujku štrajkali na taj način što su ostali u rovovima 6 dana i 6 noći i vodili načovječnu borbu za isplatu svojih zarada, koje su bile 4 mjeseca u zaostatku. Sličnih problema imade u više poduzeća, a naročito se ovaj sistem uvriježio u manjim rudnicima. Vlasnici tih manjih rudnika zapošljavaju radnike i ne isplaćuju im zarade tako dugo, dok rudnik ne padne pod sekvestar i ne dođe posve do bankrotstva. Radnici se priključuju sekvestru ili stečajnici, koja obično završi tako da ostanu bez svojih plaća, jer kod prodaje rudnika jedva da se namire troškovi stečajnine, a radnicima ostanu da se natrče od nemila do nedraga, gubeći vrijeme da bi došli do svoje zarade, a i to obično svrši sa ničicom.

Krивnja za ovaj položaj rudarskih radnika u velikom dijelu leži i na samim radnicima, jer su neorganizirani i neupućeni, pa ne znaju puta i načina, kako bi došli do svojih zarada. Preporuča se stoga da rudarski radnici među sobom pokrenu akciju oko svoga organiziranja za poboljšanje svojih radnih i plaćevnih uslova: 1) da se od Ministarstva šuma i ruda traži, da se odobre viši krediti za kontrolu sigurnosnih mjera u rudnicima; 2) da se preporuču rudarskim radnicima da se organiziraju u klasne radničke sindikalne organizacije, da putem istih poprave svoje radne i plaćevne uslove, i 3) da se čim prije donese Zakon o minimalnim nadnicama za rudarske radnike.«⁴⁰¹

20. kolovoza 1934. godine stupili su rudarski radnici u Zajezdi u štrajk zato što uprava poduzeća radnicima nije isplatila zarade punih

⁴⁰⁰ Isto, 2. III 1934.

⁴⁰¹ IHRPH, Arhiv, SRJ, k-1, 20. X 1935.

pet mjeseci. Savez rudara Jugoslavije, oblasni sekretarijat u Zagrebu, posredovao je u ovom štrajku i radnici su primili plaću za jedan mjesec. Ovaj rudnik bio je vlasništvo »Udruženih rudnika i talionica d. d.« koji su u Hrvatskom zagorju imali četiri rudnika i to u Konjščini, Zajezdi, Ivanovu polju i Beletincu. U svim tim rudnicima radnici pet mjeseci nisu dobili plaću. Savez rudara, Oblasni sekretarijat u Zagrebu sazvaio je 10. rujna konferenciju predstavnika svih tih rudnika, kojoj su prisustvovali Turčin Stjepan i Lugarić Stjepan iz Konjščine, Hurčak Petar iz Zajezde, Dvorski Andro iz Ivanova polja i Buhin Tomo i Hidžar Mijo iz Beletinca. Ova konferencija donijela je zaključak da se kod Kr. rudarskog satništva u Zagrebu povede intervencija. Kr. rudarsko satništvo pozvalo je i Udružene rudnike i talionice da i oni budu prisutni. Održani su pregovori, na kojima je došlo do sporazuma tako da je predstavnik preduzeća potpisao pismenu obavezu, da će za sva četiri rudnika do kraja rujna biti isplaćene zarade za dva mjeseca.⁶²

Do štrajka rudara u Ladanju Donjem došlo je 21. ožujka 1935. godine. Rudari su stupili u štrajk zato što četiri mjeseca nisu dobili plaće. Poslije niza intervencija Oblasnog odbora SRJ-a i Radničke komore stupili su rudari u štrajk i, po ugledu na rudare u Trbovlju, ostali duboko u rovovima s čvrstom odlukom da iz njih ne izađu dok im se ne isplate nadnice. Poslije nekoliko dana izvučeni su iz jame nekolicina rudara koji su zbog iscrpljenosti i slabog zraka teško oboljeli. 27. ožujka predstavnici URSS-a i Radničke komore intervenirali su kod banske uprave zbog ovog teškog oblika borbe za голу egzistenciju. *Radničke novine* pisale su o tome štrajku — »Rudnik Ladanje Donje nosi ime d. d. ali je zapravo vlasništvo Oskara Pongraca. Ovaj rudnik zapao je u pasivu prilikom jednog ranijeg štrajka koji je trajao preko 2 mjeseca. Radi dugova rudnik je došao pod sekvestar. Kako se radnicima nije već tri godine redovito isplaćivala zarada radnici su se preko Saveza rudara Jugoslavije priključili sekvestru. Sekvestru se priključila i električna centrala »Fala«. 21. ožujka u 2 sata poslije podne izbio je štrajk. U rovovima 60 metara pod zemljom ostalo je 130 rudarskih radnika koji su odlučili da na ovaj način protestiraju. U svojoj odluci ustrajali su preko 180 sati, do potpune pobjede. Učestale su intervencije sa svih strana. Konačno je posredstvom Kr. rudarskog satništva i nadležnih faktora nabavljen potreban novac za isplatu rudarskih radnika. 27. ožujka u 12

sati u noći izašli su rudari iz rovova. Iste noći bila je izvršena isplata rudarskih zarada. 30. ožujka rudnik je ponovo započeo radom.«⁶³

Mjesec dana poslije tog štrajka, prema Zapisniku sastavljenom 9. i 10. svibnja 1935. godine u »Ugljeniku Ladanje Donje d. d.« uprava rudnika je iznijela da joj proizvodnja i prodaja 175 vagona ugljena mjesečno stvara deficit od 26.000 dinara. Tražila je da se u visini tog iznosa smanje plaće radnicima i namještenicima. Radnički povjerenici pristali su na sniženje plaća od 12 posto dok poduzeće ne postigne mjesečnu prodaju od 250 vagona. Sporazum je produžen 6. ožujka 1936. Iz zapisnika sastavljenog u »Hrvatskom rudarskom d. d.« u Ivancu vidi se da je uprava poduzeća otkazala kolektivni ugovor koji je sklopljen između poduzeća i Oblasnog odbora SRJ-a Zagreb. Uprava je zauzela stav da će rudnik, ako se ne može sniziti plaće u prosjeku za 10 posto, potpuno obustaviti rad. Radnički povjerenici tražili su da plaće ostanu iste. Na pregovorima 23. srpnja 1935. sudjelovali su, pored predstavnika poduzeća i radničkih povjerenika, i sreski načelnik, predstavnik Radničke komore Stevo Komerički i predstavnik rudarskog satništva.⁶⁴

U srpnju 1935. ponovo su izbili štrajkovi u zagorskim rudnicima u rudnicima Ladanje Donje, Konjščini i Beletincu zbog neisplaćivanja zarada. U Ivancu su radnici zaprijetili da će stupiti u štrajk, ako uprava rudnika pokuša da im snizi akordne zarade za 10 posto. Kolektivni ugovor sklopljen je 15. studenog 1936. između »Ugljenika Ladanje Donje d. d.« s jedne strane i Saveza rudara Jugoslavije, Oblasnog sekretarijata u Zagrebu, u ime svih zaposlenih radnika u rudniku, s druge strane. Po ugovoru su akordne plaće povišene za 15 posto, a temeljne nadnice iznosile su od 16 do 27,50 dinara na dan.

U rudniku »Ladanje Donje d. d.« u Maruševcu radnici su stupili u štrajk 15. ožujka 1937., ponovo zbog neisplaćivanja zaostalog dijela zarada za siječanj i veljaču. Za vrijeme trajanja štrajka isplaćeno je svega 20.000 od 140.000 din ukupnih zaostataka.

Tokom povedenih pregovora između uprave rudnika i ovlaštenih radničkih povjerenika, a u prisustvu izaslanika kr. rudarskog glavarstva i Radničke komore iz Zagreba, konstatirano je sljedeće:

⁶³ Isto, 29. III, 5. IV 1935; IHRPH, Arhiv, SRJ, k-1, 21. III 1934.

⁶⁴ IHRPH, Arhiv, SRJ, k-1, 9. i 10. V, 23. VII 1935; 3. V 1937; *Radničke novine*, Zagreb, 26. VII 1935; *Ujedinjeni sindikati*, 7—8/1935.

⁶² *Radničke novine*, Zagreb, 15. IX 1934.

»Predstavnik uprave izjavljuje, da je svaki budući rad pod sadašnjim plaćevnim uslovima i uz sadašnje prilike na tržištu uglja apsolutno nemoguć. Rudnik se sve više i više uvlači u dugove i nije u stanju da na vrijeme odgovara svojim obavezama. Kao mjere za saniranje prilika i omogućenje budućeg rada predlaže slijedeće: da se radnici odmah vrate na posao; da uprava uvede konzum; da se sav rad ubuduće, tj. od 1. travnja 1937. god. vrši pod starim plaćevnim uvjetima, koji su vrijedili do 1. studenog 1936, tj. uz sniženje od 15 posto od sadašnjih nadnica i akordnih stavki. U slučaju da radništvo ne pristane na ovakove uslove izjavljuje da u tom slučaju ne može predvidjeti kada i kako će se izvršiti isplata za mjesec veljaču. Traži da se u slučaju nastavka štrajka povedu sigurnosne mjere za čuvanje rudnika i njegove imovine, te da radništvo za vrijeme trajanja štrajka ne zaposijeda rudničke i prometne prostorije.

Prednji uslovi saopćeni su radništvu preko njihovih povjerenika, našto su radnici sakupljeni na rudniku jednodušno izjavili da najprije zahtijevaju isplatu za mjesec veljaču, a onda će se vratiti na posao. O sniženju nadnica i akordnih stavki za 15 posto od sadašnjih radništvo uopće neće da čuje. Protiv uvođenja konzuma radništvo u principu nema ništa i voljno je po svojoj slobodnoj volji iz istog uzimati robu na račun zarade, ukoliko im ta roba bude odgovarala po cijeni i kvaliteti. Odbitak za konzum da ide uvijek na račun onog mjeseca u kojem se roba uzima iz konzuma.

Predstavnik Radničke komore izjavljuje da postoji kolektivni ugovor s važnošću do 31. listopada 1937., kojim su regulirane radničke nadnice i plaćevni uslovi. Osim toga, primjećuje da obzirom na česta obustavljanja rada u ovom rudniku i svih mogućih kalkulacija koje su već često puta vršene na može biti siguran, da bi se rudnik i s predlozima zastupnika poduzeća, tj. sa sniženjem od 15 posto, mogao sanirati jer je takova sanacija već bila izvršena, pa su radnici unatoč toga nekoliko puta za svoje zaslužne zarade morali štrajkati. Umoljava Kr. rudarsko glavarstvo u Zagrebu, a na osnovu propisa iz ovlaštenja financ. zakona iz č. 54 izvoli nastojati da se radnicima njihove zaslužne zarade ovršnim putem utjeraju.

Na traženje uprave rudnika radnički povjerenici izjavljuju da su saopćili radništvu zahtjev uprave o povlačenju nadnica s rudnika, ali da radništvo ostaje i nadalje na tom da dežura na rudniku, za sve vrijeme dok štrajk traje. Obrazložili su to time, da žele biti za-

jedno u svrhu lakšeg sporazumijevanja.⁶⁵ Po završetku štrajka, na pregovorima od iznimno 3. svibnja 1937, smanjene su temeljne plaće na 16—25 dinara, a cijena akordnog rada snižena je za 10 posto.

Kolektivni ugovor između »Ugljenika Sv. Martin Kraljić i Majhen« u Sv. Martinu na Muri, s jedne strane i Saveza rudara Jugoslavije — Oblasni sekretarijat u Zagrebu u ime zaposlenih radnika, s druge sklopljen je 1. listopada 1936. Režijske plaće radnika iznosile su od 16 do 26 dinara. Poduzeće se obavezalo da će prosječne zarade kopača u akordu iznositi 32 dinara, a maksimalne 40 dinara.

U kotarskom načelstvu u Čakovcu vodilo se 24. veljače 1938. mirnije u povodu spora oko neizvršenja kolektivnog ugovora zaključenog 4. studenog 1936. između »Ugljenokopa Peklenica Vargazon k. d.« u Murskom Središću koje je bilo u stečaju i radnika rudnika. Stečajni upravitelj priznao je važnost kolektivnog ugovora i akordne tarife do 4. studenog 1938. Stevo Komerički u ime radnika je izjavio da je time spor likvidiran. U poduzeću »Uljanik d. d.« u Bujavici održani su 4. ožujka 1938. izbori radničkih povjerenika. Postojala je jedino lista Saveza rudarskih radnika koja je dobila sva tri povjerenika.

Između Ivančice i Varaždina nalazilo se siromašno selo Završje. Tu je radio rudnik »Marija«. Nadnice rudara kretale su se između 18 i 23 dinara dnevno, ali se nisu redovito isplaćivale. Radnike se još više eksploatiralo posredstvom rudničkog konzuma. Roba im se računavala 20 posto skuplje nego u ostalim dućanima, a, kako ih se neredovno isplaćivalo, bili su prisiljeni da se zadužuju u konzumu. Radnici su sami kupovali karbid za osvjetljenje jama i alate, koji se u konzumu prodavali 30 posto skuplje. Početkom 1938. godine radnici su pokušali birati svoje povjerenike. Dogodila se smiješna situacija: direktor se ponudio da im bude glavni povjerenik. Odbivši »velikodušnu« gestu direktora, radnici su sazvivali sastanak na koji su došli svi rudari, njih oko 140. Zakazani su izbori za 5. travnja. Kolektivni ugovor sklopljen je 23. svibnja 1939. između vlasnika »Ugljenika Peklenica« u Murskom Središću, »Mestne hranilnice« u Mariбору, Saveza rudara Jugoslavije — Oblasni sekretarijata u Zagrebu, Saveza privatnih namještenika Jugoslavije u Zagrebu i Saveza strojaru Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu. Temeljne nadnice kretale su se od 18 do 40 dinara.⁶⁶

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ IHRPH, Arhiv, SRJ, k-1, I. X 1936; 24. II 1938; 23. V 1939; *Radnik*, 11. III, I. IV 1938.

Savez rudara Jugoslavije uporno je vodio borbu da se rad bratimskih blagajni poboljša. Novim pravilnikom za osiguranje rudarskih radnika mjesne bratimske blagajne imale su potpunu autonomiju u pogledu bolesničke grane osiguranja »bolno-potporno osiguranje«. Rudarskim radnicima je ta autonomija teško padala. Mjesne bratimske blagajne kao samostalne jedinice imale su svaka samo po nekoliko stotina osiguranika. Jedinice s malim brojem članstva teško su pokrivale svoje režijske troškove. Da bi mogle živjeti od svojih vlastitih sredstava smanjivale su prava radnika, tako da su dobivali manje od zajamčenih prava. »Naročita teškoća za radnike je još i to što se bolesničke pomoći ne isplaćuju redovito, već radnici moraju mjesecima čekati na istu. Ovi su slučajevi naročito u onim mjesnim bratimskim blagajnama gdje vlasnici radnika neredovito plaćaju doprinose za socijalno osiguranje rudarskih radnika. Imade slučajeve da radnici hranarinac nisu primili i po godinu dana. Postavlja se pitanje kako se bolestan radnik može uspješno liječiti, ako u bolesti gladije. On mora gladovati ako na hranarinu mora čekati po nekoliko mjeseci. Imade i takvih slučajeva da rudarski radnici ne primaju hranarinu u novcu, već im poduzeće nametne bilo kakvu robu iz magazina...«

Pravo na mirovine imali su rudarski radnici koji su bili punopravni članovi glavnih bratimskih blagajni. To pravo sticali su rudari poslije pet godina neprekidnog osiguranja. Za vrijeme krize došlo je do masovnog otpuštanja rudara. Tom redukcijom radnici su gubili stečena prava u mirovinskom osiguranju nakon šest mjeseci nezaposlenosti. To su bili glavni razlozi što su rudari povelj ogorčenu borbu da se pravila bratimskih blagajni izmijene i da im stečena prava sačuvaju. S porastom broja umirovljenika nastali su deficiti u mirovinskom osiguranju. Poslije raznih anketa i konferencija, na kojima su radnici tražili da se prava radnika i prinosi povise, a poslodavci da se prava radnika smanje — pobjedili su poslodavci. Pravila su izmijenjena 1933. godine: smanjena je hranarina, te broj godina nakon kojih se stječe pravo na mirovinu u slučaju nesposobnosti za rad povećan je s pet na deset godina. Starosna mirovina, koja se prije stjecala nakon 30 godina službe i 55 godina starosti, sada se sticala nakon 35 godina radnog staža i 60 godina života. Na drugoj redovnoj skupštini Radničke komore u Zagrebu, koja je održana 2. i 3. prosinca 1935, prihvaćena je rezolucija o primjeni i izgradnji zakonskih propisa o socijalnom osiguranju rudara za koju se zalagao Savez rudara Jugoslavije, odnosno njegovi članovi u Hrvatskoj.

Konstatirajući da rudarski radnici zaposleni u rudnicima na području ove komore imaju nadnice ispod svakog minimuma za održavanje golog života, da rudari na svom poslu malo kad mogu raditi 35 godina i do starosti od 60 godina, te da ne mogu steći mirovinu jer prije umiru, skupština je tražila da se pokrene akcija za izmjenu Pravila bratimskih blagajni i utvrdi da rudarski radnici dobiju mirovinu nakon 25 godina efektivne službe, bez obzira na godine starosti.

S obnovom rada Hrvatskoga radničkog saveza (HRS-a) njegov utjecaj u nekim rudnicima bio je dosta velik, tako da je potpisnu rad ranijih podružnica Saveza rudara Jugoslavije. HRS je dobio većinu u rudokopima Radoboju, Krapini, Zvezdi, Golubovcu, Pitomači. Savez rudara Jugoslavije, odnosno njegov Oblasni sekretarijat imao je većinu u Murskom Središću, Ladanju Donjem, Vrdniku. U Zagrebu, Peščenici i Ivancu snage su bile podjednake.

Prema statističkim podacima o pokretima koje su povelj slobodni i klasnaborbeni radnički sindikati u 1936. godini, u Savskoj banovini izabliježeno je pet pokreta rudarskih radnika bez štrajka i jedan štrajk u kojemu je sudjelovalo 824 radnika, a u pet slučajeva je zabilježen sekvestar (stavljanje pod sudsku zabranu) do konačnog rješenja spora zbog višemesečnog neisplaćivanja rudarskih nadnica.⁶⁷

Savez rudarskih radnika u Drnišu

Rudarski radnici iz ugljenokopa »Monte Promina«, ugljenokopa »Adrija bauxit« i »Kontinentalni bauxit« osnovali su sredinom 1933. organizaciju Saveza rudarskih radnika u Drnišu. Savez je bio lokalnog karaktera, u sastavu centrale URSS-a, kojoj je 1933. godine uplatio kvotu za 298 članova. Za nepunu godinu dana postojanja organizacija je imala dugu listu teških borbi i mnogobrojnih žrtava. Tako, na primjer, kada je Savez rudarskih radnika sazvao javni zbor za nedjelju, 15. srpnja 1934, upravljači rudokopa izdali su naređenje rudarima da trebaju doći te nedjelje na rad. Grupa inženjera sa svojim motociklima krs-tarila je po cestama koje vode prema Drnišu i odvrćala rudare koji se nisu odazvali na rad da ne idu na zbor. Rudari su u grupama silom prošli kordone stražara, a drugi su na zbor došli zaobilaznim putovima. U rudnicima

⁶⁷ IHRPH, Arhiv, SRJ, k-1, 20. X 1935; *Radničke novine*, Zagreb, 6. XII 1935; *Slobodna riječ*, 13. II, 27. III 1937; *Ujedinjeni sindikati*, 7—8/1934.

»Monte Promina« u Siveriću, Velušiću i Siritovcima uprava rudnika nije dozvolila biranje radničkih povjerenika. Radnici koji bi istakli ovaj zahtjev ili zahtjev da osnuju svoju sindikalnu organizaciju bili su kažnjavani globom ili otpuštanjem. Plaće rudara bile su vrlo male od 15 do 20 dinara na dan. Samo mali broj rudara zarađivao je 25 dinara na dan. Žensko radno osoblje radilo je za nadnicu od osam do najviše 11 dinara. Za prekovremeni rad nikom se nije isplaćivalo 50 posto nadoplatka. Radnici su morali raditi i nedjeljom. Direktor rudnika imao je 70.000 dinara mjesečne plaće. Činovnici i nadglednici su bili srazmjerno dobro plaćeni. U palanačku gospodu spadali su ne samo nadglednici rudnika nego i namještenici Bratimiske blagajne. Većina ih se razmetala svojim nacionalizmom i pomagala upravu poduzeća više nego što bi to po službenoj dužnosti morala. A građani Drniša, koji su neprestano imali na ustima patriotizam i nacionalizam pomagali su tuđinski kapital videći u borbi radnika i njihovoj organizaciji komunistički bunt. Radnici su ih nazivali »palanačkom čiftarijom i duhovnom sirotinjom«.

U ugljenokopu »Monte Promina« u Siritovcima, deset kilometara od Drniša, stupilo je 25. srpnja 1934. godine u štrajk 110 rudara. Štrajk je trajao do 27. kolovoza. O ciljevima i zahtjevima štrajkaša donijele su zagrebačke *Radničke novine* slijedeći prikaz: »Mučna borba rudara u ugljenokopu »Monte Promina« u Siritovcima još traje. Ni jedan od štrajkaša nije dosada pokolebao pred upornošću stranih kapitalista da ih natjeraju gladu da se pokore njihovom brutalnom i silovitom režimu. Odlučnost rudara da istraju u borbi nije nimalo popustila od početka štrajka, a solidarnost i disciplina je očuvana.

Možda nikad nijedan štrajk kod nas nije bio opravdaniji od ovoga. Sama splitska građanska štampa utvrdila je preko svojih dopisnika da je ovaj štrajk bio neizbježna potreba rudara da se obrane od barbarskih postupaka stranih kapitalista i njihovih ekspanziona, daljnje snižavanja kukavnih nadnica — koje su iznosile 8—20 dinara dnevno, globa i kazni, koje su im odnosile polovicu te jadne zarade, neplaćanja prekovremenog rada, gaženja i izigravanja zakona itd.

Ustajući u obranu svojih najelementarnijih životnih prava rudari su postavili zahtjeve: da se sa njima postupa čovječno, da im se da de mogućnost da mogu živjeti najskromnijim životom, i da im se ne krati pravo na sindikalno organiziranje. Rijetko kad se je u takvom jednom štrajku postavilo manje opravdanih zahtjeva. Pa ipak, direkcija »Monte Promina« te zahtjeve nije htjela da prihvati nego s jed-

ne strane pokušala makinacijama sa otkazom i tobožnjom obavustom rada u tome ugljenokopu, a s druge strane sa vršljanjem i rovaranjem svojih agenata, da slome ovu opravdanu borbu štrajkaša.

Za vrijeme štrajka pokušao je Opći radnički savez da se nametne štrajkašima i drniškom Savezu rudara što je ovaj najodlučnije odbio slijedećim dopisom:

»Drniš 10. avg. 1934. g.

Podružnica općeg radničkog saveza
Split

Potvrđujemo vam primitak vašeg dopisa od 2. avgusta t. g. kojim nam izražavate »sauceće«, nad našom borbom. Riješivši se nekako da vam odgovorimo na to kao i na one vaše fraze u tome dopisu o »oslobodenju radničke klase ispod kapitalističkog jarma«, itd., moramo da vam najprije izrazimo naše veliko negodovanje što ste nam se uopće javljali. Time ste nam samo povrijedili ranu koju ste nama rudarima i cijeloj radničkoj klasi u ovim krajevima na najsravniji način zadali prošle godine. Od toga ste nas mogli puštedjeti bar u ovim trenucima naše borbe.

Osvježivši u našim mislima i osjećanjima onu vašu sramotnu akciju iz prošle godine, kada ste u zajednici i uz pomoć poslodavaca i kapitala — domaćih i stranih i raznih političkih spekulanta pokušali da srušite slobodni radnički pokret, mi u vama vidimo glavne krivce za naše današnje stradanje i patnje, pomoć koju su vam u toj vašoj akciji velikodušno pružili navlastito strani kapitalisti, a na prvom mjestu naši eksploatatori, pa ona uzajamna suradnja osnivača i agitatora vaše podružnice sa njima i sporazumno kandidiranje i biranje na vašoj bijeloj listi naših najvječnijih mučitelja za naše tobožnje predstavnike — to je moralo da nas ovako pogodi i lupi po glavi. Od tada je naš položaj uveliko pogoršan i od tada nastaje naša golgota. Dotle smo mi uvijek nekako odbijali navale naših eksploatatora za naša čovječanska prava i sindikalno organiziranje.

Kako su naši gospodari shvatili ulogu vaše organizacije najbolje dokazuje to što nam oni i njihovi doglavnici, a vaši izabranici za naše »predstavnike«, stalno prijete vašom organizacijom govoreći da će nasuprot našem Savezu osnovati tu Orsovačku organizaciju, da »organizira« rudare.

Vi se toga svega ni malo ne stidite, kao što se ne stide ni vaši izabranici, a naši žalosni predstavnici i oni koji su našom zaslugom došli u Radničku komoru:

da se voze u automobilima »Monte Promine« zajedno s direktorom tog talijanskog poduzeća;

da u njegovom prisustvu odvrćaju rudare od borbe za njihov bolji život, prijetite im žandarima, a štrajkolomce sokole i govore im neka samo rade i neka se nikog ne boje;

da klevetaju štrajkaško vodstvo i funkcionere našeg Saveza i prijetite im žandarima i hapsom;

da kao otvoreni agenti »Monte Promine« po njoj želji šire glasine da ovo nije štrajk;

da nagovaraju na pokornost i lojalnost prema »Monte Promini« i njegovim eksploatorima, a odvrćaju od našeg Saveza, koji, po njihovim riječima, nema uopće prava da se zauzima za interese rudara;

da obmanjuju rudare govoreći im da će oni spriječiti sve nepravde i da su oni jedini pozvani da sa njima dolaze u dodir i da se staraju za njihove interese;

da dolaze gore na trošak Komore (u svome automobilu kao »pravi radnički predstavnici) i posjećuju jedino direktore poduzeća, njihove doglavnike i vaše Orsovačke perjanice koji se ubiše od truda radeći i agitirajući za interese poduzeća talijanskog i bijelosvjetskog kapitala.

Saljuci vam ovaj naš odgovor, saopćavam vam da ne želimo da nam se više obraćate.

Uz izraz našeg prezrenja, koji vas i ide, ostajemo za:

Predsjednik:
Matić Bože

Tajnik:
N. Marin»

27. kolovoza 1934. sastala se u Drnišu komisija u kojoj su bili predstavnici vlasti, rudarski satnik i predstavnici Radničke komore Saveza rudarskih radnika, pet štrajkaša i u ime poduzeća, direktor inženjer Vonko. Na tom sastanku zaključen je štrajk s tim da se dio štrajkaša odmah vrati na posao, a ostale će se uzimati prema proširenju posla. Na komisiju je trebao doći predsjednik Saveza Božo Matić, ali je putem ubijen. O tome su među ostalim, pisale novine, da je Matić »po svim znacima žrtva zločinačkog napada koji je nad njim izvršen po smišljeno i unaprijed pripremljenom planu, i što je najvjerojatnije, po nečijoj narudžbi. Nekomе je trebalo da ga makne sa svijeta u času kad je zajedno sa štrajkaškim odborom borbu rudara u Širitovcima trebao ili da završi u korist rudara ili da je produži do uspjeha.«⁶⁸

Strokovna organizacija rudarjev Zagorja ob Savi i Zveza rudarjev Jugoslavije v Zagorju ob Savi

Strokovna organizacija rudarjev Zagorje ob Savi s centralom u Ljubljani imala je 1926. godine 500 ispravnih članova. Savez je promijenio ime u Zveza rudarjev Jugoslavije v Zagorju ob Savi. Savez je 1928. godine imao 468 članova, 1929. 668, 1930. 1010, 1931. 1340 članova, 1932. godine 802, a 1933. 741 člana. Savez je imao podružnice u Crni (58 članova), Hrasniku (76 članova), Krmelju (78 članova), Lešama (52 člana), Mežici (76 članova), Reichenburgu (23 člana), Šitarjencu (30 članova), Trbovlju (312 članova), Velenju (šest članova), u Zabukovcu (13 članova) i Zagorju (354 člana). Prema tome, u Sloveniji je bilo 11 sindikalnih podružnica rudara s više od tisuću članova.

Savez je održavao svake druge godine redovne kongrese i objavljivao bilance o materijalnom poslovanju. Poslije dobre konjunktura u ugljenokopnoj industriji 1929. godine uslijedila je teška kriza. Uslijed toga je »Trbovljanska ugljenokopna družba« u prvoj polovini siječnja 1930. uvela petodnevni rad, a 15. veljače je otpušten velik broj radnika. Među otpuštenima bilo je mnogo onih koji su u poduzeću radili gotovo 20 godina i bili očevi mnogobrojnih obitelji. I u ugljenokopskim revirima Hrasniku, Zagorju, Reichenburgu i Kočevju potpuno je bio obustavljen rad. Više od četiri tisuće rudara koji su zarađivali po 160 do 200 dinara za 14 dana rada, ostali su bez posla. U svim rudnicima trbovljanskog društva bilo je zaposleno oko devet tisuća rudara koji su s članovima obitelji brojili oko 35 tisuća duša. U veljači 1930. radilo se samo 19 dana, u ožujku 18 dana, u travnju po dva dana u tjednu. Rudnik u Hrasniku, gdje je bilo zaposleno 1200 rudara potpuno je obustavio rad. Trgovine su prestale izdavati životne namirnice, obustavljeno je i davanje robe na kredit. Došlo je do obustave rada uslijed spora trbovljanskog društva i ministarstva saobraćaja u vezi s cijenama ugljena. 31. svibnja potpisan je ugovor između državnih željeznica i Trbovljanske ugljenokopne družbe prema kojemu su smanjene narudžbe ugljena za 30 milijuna dinara godišnje, pa je poduzeće odlučilo da otpusti 600 rudarskih radnika. Kada su radnici zaprijetili štrajkom u Hrasniku i Kočevju, uveden je opet pun radni tjedan. Za cijelo vrijeme dok se još nije znalo na koji način će se rasplesiti događaji, u blizini svih rudnika bile su stacionirane vojne trupe s topovima i mitraljezima.

⁶⁸ Radničke novine, Zagreb, 2. III, 18. V, 2. 10, 18. 24. i 31. VIII, 7. IX 1934; IHRPH, Arhiv, k-1, 168/1934.

Savez je zahtijevao neodložnu državnu pomoć i osiguranje besposlenih rudarskih radnika i osuđivao sakupljanje milodara za besposlene radnike u Trbovlju. Komunisti su tražili da nezaposleni rudarski radnici formiraju odbore, ali ne za sakupljanje milostinje, nego za organizaciju i rukovođenje borbom nezaposlenih rudara. Partijske organizacije u Trbovlju i Hrasniku izdale su nekoliko letaka. U vezi s tim uhapšeno je 10 radnika. Kongres Saveza koji je održan 24. travnja 1933. u Trbovlju uputio je vladi memorandum u kojem se traži pomoć nezaposlenim rudarima, jer je broj zaposlenih pao na 7019 odnosno 49 posto od broja zaposlenih u 1925. godini. Kongres je tražio da se utvrde minimalne nadnice za rudare i da se bez kontrole vlasti i rudarskog predstavnništva ne dopusti otpuštanje s rada. Donio je i rezoluciju koja traži poboljšanje osiguranja rudara u nezaposlenosti i mirovinskog osiguranja. Savez je na kongresu brojao 1083. člana. Poslije kongresa, trbovljski rudari uz aktivnu pomoć rudarskih žena, usred najveće nezaposlenosti organizirali su uspješan četverodnevni štrajk koji je našao na najveće simpatije i odobravanje u redovima radnika i u javnosti. Do štrajka je došlo zbog stalnog porasta nezaposlenosti i snižavanja nadnica. U glavnim revirskim općinama Trbovlje i Zagorje bilo je prijavljeno 1426 nezaposlenih, a u ostalim revirima više od 500. Broj nezaposlenih iznosio je u ovim revirima više od 2000. Treba uzeti u obzir da je i ostalo radništvo bilo samo djelomično zaposleno. Najpotpuniju sliku o položaju daje broj obavljenih šihata (smjena). Godine 1929. u ovim je revirima radilo 2,556.136 šihata, a od onda se taj broj nalazi u stalnom padanju i 1932. iznosi samo 1,217.293 šihata ili 47,5 posto od prijašnjeg broja. Šihate su se snizile za onoliko koliko iznosi zarada za 4360 radnika! Izgubljene nadnice iznosile su 70 milijuna dinara. Pored toga, Trbovljska ugljenokopna družba planski je počela s otpuštanjem starih rudara, koje je željela da zamijeni mladom radnom snagom. Među otpuštenim rudarima nalazili su se i oni koji su proveli punih dvadeset godina na radu u poduzeću. Kako nijedan od njih nije dosegao propisan rok za mirovinu, djelomično su mirovinu dobili samo oni kojima je radnički liječnik utvrdio 60 postotnu nesposobnost za rad. Takvih je bilo vrlo malo. Svima ostalima prijetila je opasnost da, ako u roku od šest mjeseci ne nađu posla u poduzeću čiji su radnici obavezni na osiguranje kod rudarskih bratimskih blagajni, izgube sva prava na osiguranje, pa i mirovinsko. Rudari koji su svoje snage, rad i život kroz tolike godine žrtvovali ovoj »družbi rad-

ničkih baruna«, kako su ih zvali, koji su ih bacili na ulicu, bili su izloženi opasnosti da pod svoje stare dane ne dobiju ni dinara mirovine u koju su se toliko uzdali i za koju su cijelo to vrijeme odvajali od usta. Od 1927. godine pale su cijene ugljena za 12 posto, a rudarske plaće za 25 posto. Dnevna proizvodnja ugljena po rudaru iznosila je 1929. godine 737 kg, 1932. godine 871 kg, a 1933. godine 885 kg. Cim je Trbovljsko ugljenokopno društvo najavilo svoju odluku o redukciji nadnica i plaća izbili su među rudarima i rudarskim namještenicima nemiri. Na poziv Saveza rudara održane su velike masovne protestne skupštine u glavnim centrima trbovljskoga revira i to u Trbovlju, Zagorju i Hrasniku. Ove su skupštine bile posjećene kao još nikada do tada, jer na njima nisu sudjelovali samo rudari i rudarski namještenici, nego i ostali narod, zanatlije i trgovci, čija je egzistencija u tom reviru bila usko povezana sa životom rudara.

Povod štrajku je bila odluka uprave trbovljskih rudnika od 15. srpnja da će sniziti nadnice rudara za daljih šest posto, prebaciti dio rudara u niže kategorije i smanjiti količinu ugljena koju su rudari dobivali od rudnika. U ovom štrajku došlo je do pravog trjumfa radničke solidarnosti. Štrajku su se priključili gotovo svi nadzornici i radnici što su zaposleni u radionicama rudnika. Stoviše i činovnici uprave rudnika kao i svi namještenici, solidarizirali su se s radnicima. U ovom velikom štrajku sudjelovalo je oko četiri tisuće rudara (1935. godine u trbovljskom reviru bilo je zaposleno 2500 rudara). Dvije tisuće rudara ostalo je u rovovima. Proveli su puna 74 sata u oknima, bez da su ih i na čas napuštali. Nekoliko rudara preneseno je na večer 4. i ujutro 5. srpnja u bolnicu, jer su bili potpuno fizički iscrpljeni i u nesvijesti. S rudarima se solidarizirao gotovo sav narod iz okolice, a u prvom redu privrednici čija je egzistencija bila vezana uz njih. Sve su radionice u vrijeme štrajka bile zatvorene, a na mnogim kućama bile su izvješene crne zastave. To masovno štrajkanje gladu bilo je impresivan protest protiv rudarskih magnata kakva dotad još nije bilo. Rudari su bili odlučili da tim očajničkim pokušajem svrate pozornost javnosti na svoj bijedan položaj. Akciju su počele rudarske žene s parolom »Ili rada ili kruha, tražimo: ne milostinju, ne obećanja, nego punu pomoć dok traje nezaposlenost.« Zaposleni i nezaposleni rudari nastupili su jedinstveno. Štrajkom je u ime Komunističke partije Jugoslavije rukovodio Franc Leskošek. Oko dvije tisuće žena i djece dolazilo je u povorkama pred glavnu upravu, a odavde pred općinu.

Poslije demonstracija pred općinom i velikim župnom povorka je otišla pred ulaze u rudokope. Postavljene su štrajkaške straže, a štrajk proglašen s parolom: »Svi na posao ili nitko!« Štrajk je munjevitom brzinom zahvatio sve zasavske rudnike, obuhvaćajući sve tri smjene. Protiv štrajkaša mobilizirana je policija i žandarmerija. Proglašeno je opsadno stanje. Rudari u rovovima počeli su štrajk gladu. Štrajkaši su 8. srpnja razbili zbor reformističke Narodne strokovne zveze. Žene su zaustavile auto u kojem se dovezao njen vođa iz Zagorja, ispovala ga i ispljuvale. U Trbovlju su došli najviši predstavnici režima iz Ljubljane. Žandarmerija je intervenirala hladnim oružjem, pa je ranila nekoliko žena. Vlasti su izljepile plakate na kojima se objavljivalo da se nezaposlenim rudarima daje pomoć od 40.000 dinara, a uprava TPD još 10.000. Poslije 74 sata provedenih u jami iscrpljeni od gladi i nedostatka zraka rudari su izišli iz okna kao pobjednici. Štrajk zasavskih rudara ostao je u trajnom sjećanju kao jedna od svijetlih stranica borbe KPJ i radničke klase.

Protest gladovanjem kome je pribjeglo 2000 rudara u Trbovlju imao je privremeni učinak. Nakon godinu dana, čim je uprava rudnika dobila obećanje od vlade da će se povećati državne porudžbine ugljena, odmah je pokušala da provede prijašnju zamisao o smanjenju plaća, smanjenju doznaka ugljena i razvrstavanju kopača. Plaće prve kategorije rudara trebale su biti snižene na 37 dinara, druge na 32,35, treće na 27,75, četvrte na 23 i na 18,50 dinara. Akordne stavke uprava je željela da smanji za tri posto, a doznaku ugljena od šest na tri tone godišnje. Osim toga, rudarska uprava željela je da otpusti 800 rudara. Na to su rudari odgovorili novom borbom. Obustava rada počela je u Trbovlju i ubrzo se raširila kroz sve druge susjedne rudnike. Na konferenciji predstavnika rudara i rudarske uprave, kojoj su prisustvovali ministar šuma i ruda i ministar socijalne politike, te ban Dravske banovine, došlo je do sporazuma, te je štrajk 15. kolovoza 1934. završen.

Savez rudara Jugoslavije održao je 12. svibnja 1935. godine kongres. Prema izvještaju koji je na njemu podnesen, za radničke nadnice isplaćeno je 1932. godine 89,5 milijuna godišnje, 1933. godine 79,5 milijuna, a 1934. godine 77 milijuna. Na kongresu Saveza koji je održan 25. travnja 1937. u Celju prisustvovali su i predsjednik Saveza čehoslovačkih rudara i međunarodne rudarske unije sa sjedištem u Londonu. Na kongresu se iznijelo da je položaj rudarskih radnika pogoršala racionalizacija koju vlasnici rudnika izvode isključivo

na teret radnika. Higijenski uvjeti su teški, rudarski život je stalno ugrožen. Do izvjesnog poboljšanja položaja rudara došlo je tek krajem 1936. godine, i to samo u Sloveniji. Broj zaposlenih rudara, prema izvještaju iz 1935, iznosio je u Sloveniji 6892, rudarska zarada malo se popravila, ali nije predstavljala ni polovinu od zarade iz 1929. godine. U toku 1936. godine došlo je do štrajkova u nekoliko rudnika. Na kongresu se osobito raspravljalo o pitanju socijalnog osiguranja rudara. Na kraju je izabrana nova uprava. Za predsjednika je ponovo izabran Badelj, a za tajnika Jurij Arh. Poslije podne, u kongresnoj dvorani, u prisutnosti delegata Rudarske zajednice iz Zagreba Komeričkog, razvila se diskusija o problemima rudara i rudarskog osiguranja. Tom prilikom prihvaćeno je nekoliko rezolucija. Savez je 1933. brojao 741 člana, 1934. 837, 1935. 963, a 1936. godine 1705 članova.

Savez rudara pri Glavnom radničkom savezu Srbije

Na konferenciji rudarskih radnika koja je održana 26. ožujka 1931. godine, pod neposrednim rukovodstvom Glavnoga radničkog saveza Srbije, formiran je Oblasni sekretarijat Saveza rudara Jugoslavije u Beogradu. Konferenciji su prisustvovali i delegati Saveza rudara Jugoslavije iz Zagorja i delegati Saveza rudarskih radnika Jugoslavije iz Zenice. Konferencija je zaključila da se pored Oblasnog sekretarijata SRJ u Beogradu formiraju i regionalni oblasni odbori za po nekoliko rudnika koji bi po geografskom položaju i saobraćajnim vezama mogli organizacijski obuhvaćati rudare u svom sastavu. Tako su formirani oblasni odbori u Zaječaru, za rudnike timočkog bazena i u Kosovskoj Mitrovici za područje južne Srbije. Tokom 1933. godine Savez u Srbiji organizirao je 803 rudarska radnika. Organiziranim progonom sindikalnih podružnica uspjeli su vlasnici rudnika da u početku uguše novoformirane oblasne odbore i sindikalne podružnice, tako da su se morali činiti novi znatni naponi, da se ponovo okupe rudari. Na ibarskom rudniku Jarando formirana je podružnica SRJ 1. kolovoza 1934. godine. U nju se organiziralo 212 radnika. U rudniku »Sisevec« osnovana je podružnica sa 147 članova 10. siječnja 1935. U Ravnoj Reci osnovana je podružnica 25. ožujka 1935. s 632 ispravna člana. Pod utjecajem ove podružnice uspostavljene su organizacije SRJ na »Senjskom rudniku« i u resavskom rudniku »Bare«. U Vrdniku je osnovana podružnica 12. svibnja 1935. s 42 člana. U »Senjskom rudniku« formirana je podružnica 29.

svibnja 1935. godine s 259 članova. Prije toga postojala je grupa organiziranih radnika, samo se nije legalizirala zbog bojazni od progona. U Arandelovcu su radnici s rudnika »Oplenac« u Misači i s rudnika u Velikim Crnjanima formirali podružnicu s 83 člana. U Skoplju, iz okolnih rudnika »Orašja« bilo je 57 organiziranih radnika. U Kosovskoj Mitrovici bilo je 49 organiziranih rudara, koji su bili zaposleni u rudniku »Trepča«. U Bogovini je formirana podružnica sa 180 članova, ali je uprava poduzeća poduzimala razne mjere da zaplaši radnike i da je rasturi. Ipak je podružnica nastavila rad, iako s manjim brojem članova. Postojalo je još 11 organiziranih rudara koji su se nalazili po raznim rudnicima, a koji su plaćali svoj članski ulog neposredno Oblasnom sekretarijatu SRJ u Beogradu. Poslije nekoliko godina, 13. listopada 1935, ponovo je osnovana podružnica u resavskom rudniku »Bar«. Raniju je podružnicu vlasnik tog rudnika na vrlo brutalan način rasturio. I ovom prilikom vlasnik rudnika je pokušao onemogućiti formiranje organizacije. Savez rudarskih radnika Jugoslavije Beograd platio je centrali URSS-a u 1933. godini kvotu za 298 ispravnih članova, 1934. godine za 445 članova, 1935. godine za 1994 člana, a 1936. 3814 članova. Prema izvještaju Oblasnog sekretarijata Saveza rudara Jugoslavije pri Glavnom radničkom savezu Srbije, pod njegovim rukovodstvom je 1937. godine postojalo 15 rudarskih podružnica, sa 4715 članova.

Na kongresu Glavnog radničkog saveza Srbije 1935. godine reklo se: »Najteže napore je trebalo uložiti za organiziranje rudarskih radnika. Samovlašće rudarskih vlasnika nije imalo granica. Naš pokret se uhvatio u koštac s tim rudarskim barunima. Borba je i danas u punom jeku. Naši funkcioneri se otpuštaju sa rada. Nemilosrdno se progone naši članovi. Brutalnom silom se rasturaju naše organizacije. Ipak, uprkos svih teškoća, mi smo uspjeli. Po cijenu najvećih žrtava mi smo Savez rudara učinili poznatim, popularnim i prihvatljivim za sve rudare. 1874 rudarska radnika nalaze se organizirana u našem Savezu rudara. Taj uspjeh znači da je već oko 11 posto rudara organizirano. Priliv novih članova je neprekidan.«

Milorad Belić u brošuri *Zivot i borbe naših rudara u Srbiji* (Beograd, 1937) iznosi da su zahvaljujući organizacijama Saveza rudara u sastavu Glavnoga radničkog saveza, zaključeni kolektivni ugovori kojima je popravljen položaj rudara, povećane nadnice i izabrani radnički povjerenici koji zastupaju interese radnika u slijedećim rudnicima: Ravnoj Reci, »Senjskom rudniku«, Sisevcu, Trepči, Ajva-

liji, Oplencu, Kostolcu, Kopaoniku i Vrdniku. U rudnik u Boru, gdje je zaposleno više od 7000 radnika, u Rtnju, Srpskom Balkanu, Vrškoj Čuki, Tresibabi i Dobroj Sreći nema kolektivnog ugovora, ni radničkih povjerenika, zato što tamo radnici nisu organizirani u Savez rudara Glavnoga radničkog saveza Srbije. Rudarski radnici u aleksinačkom rudniku, Bogovini, Barama i Jarandolu svi su listom prišli u Savez rudara, ali ih je uprava rudnika onemogućila preporučujući im da stupe u Jugoslovenske nacionalne radničke sindikate. U rudniku Lece kod Leskovca, u Klenovniku, u Blagojem Kamenu u Majdanpeku, radnici su ponovo osnovali organizaciju u sastavu Saveza rudara Glavnog radničkog saveza. Belić navodi uputstva da se za sva obavještenja u pogledu organiziranja rudara »treba obraćati Savezu rudara Glavnog radničkog saveza, Nemanjina ulica br. 29 u Beogradu, a u unutrašnjosti na oblasne sekretarijate preko drugova: Milenko Novaković Kosovska Mitrovica, Dragoljub Nikolić rudar, rudnik Sisevac, Ludvik Medvedec rudar, rudnik Blagojev Kamen, Marko Nučić rudar, rudnik Kostolac i Jovan Besu Vrdnik«. Kongres Saveza rudara za Srbiju održan je 19. lipnja 1937. u Beogradu. Kongres je govorio o aktivnosti Saveza na zaštiti rudarskih radnika i konstatirao da je postigao znatne uspjehe na tom polju. Posebnu je pažnju kongres obratio pitanju prosvjetnog djelovanja među članstvom. Odlučio je da se svuda organiziraju prosvjetni odbori i da se *Radničke novine* obavezno uzimaju za sve članove Saveza. Zaveden je poseban ulog za štampu.⁶⁹

Prema izvještaju beogradske Radničke komore, u razdoblju od 1. lipnja 1931. do 31. prosinca 1935. na njenom području vodili su rudarski i topioničarski radnici šest štrajkova u kojima je sudjelovalo 3040 radnika, a od 1. siječnja 1936. do 31. svibnja 1937. šest štrajkova s 3670 radnika. Svih dvanaest štrajkova završilo se uspjehom. Prema izvještaju Oblasnog sekretarijata Saveza rudara Jugoslavije pri Glavnom radničkom savezu Srbije, 1935. i 1936. godine Oblasni sekretarijat SRJ vodio je štrajkove u slijedećim mjestima: u resavskom rudniku »Bar« izbio je štrajk 2. siječnja 1936. i trajao je pet dana. U štrajku je sudjelovalo blizu 900 radnika, od kojih je 530 radnika provelo pet dana u jami. Štrajk je izbio zbog obrane kolektivnog ugovora i

⁶⁹ *Radničke novine*, Beograd, 1. i 17. XI, 13. XII 1935; 3. i 17. I 1936; M. Belić, *Zivot i borbe naših rudara u Srbiji*, Beograd, 1937; *Ujedinjeni sindikati*, 7-8/1937.

sprečavanja otpuštanja velikog broja organiziranih radnika, čime je poduzetnik htio da razbije organizaciju. Štrajk je u potpunosti uspio, ali je poduzeće nakon tri mjeseca otpustilo i protjeralo nekoliko stotina radnika. To su uspjeli pomoću naoružanih najamnika, koji su većim dijelom proveli po nekoliko godina na robiji zbog razbojstva, koji su fizički obračunavali s rudarima. Na taj način uspjelo je da razbije i organizaciju. O tome se pisalo i u dnevnoj štampi, interveniralo se u ministarstvu šuma i rudnika, a narodni poslanik Mita Dimitrijević uputio je i pismenu interpelaciju ministru šuma i rudnika, tražeći da se ovom bezakonju stane na kraj. I pored svega toga, poduzetnik i vinovnici ovoga progona radnika ostali su nekažnjeni.

U Sisevcu je štrajk izbio 24. siječnja 1936. godine, a završen je 22. veljače, kada je zaključen kolektivni ugovor. Štrajk je u potpunosti uspio, jer je poduzeće prihvatilo sve radničke zahtjeve. Zaključenjem ovog ugovora radnici su, pored povećanja režijske nadnice sa jednog na dva dinara dnevno, izborili povećanje akordnih zarada za 20 posto i normalizirali radne odnose koji su do tada bili nepodnošljivi. U Ravnoj Reci, zbog neprimjenjivanja kolektivnog ugovora i sporazuma postignutog prilikom obustave rada 17. rujna 1935, radnici su htjeli da stupe u štrajk u jami 3. prosinca 1935. godine. Sve pripreme za stupanje u štrajk bile su gotove i smjena nije htjela izići iz jame, ali zahvaljujući naporima Saveza Glavnoga radničkog saveza i Radničke komore u Beogradu do štrajka nije došlo. Već nakon pet dana postignut je sporazum koji je zadovoljio radnike i time je sukob izbjegnuto. Oko 2000 rudara rudnika Trepče u Kosovskoj Mitrovici stupilo je u štrajk koji je trajao 18 dana. Štrajk je zaključen 31. svibnja, odnosno 1. lipnja 1936. godine, kada je postignut sporazum i usvojen kolektivni ugovor. Svi su radnički zahtjevi usvojeni. Nadnice su povećane prosječno za 15 posto ili za pet dinara dnevno za sve radnike. Značajno je da su radnici tim pokretom stekli pravo da se organiziraju, što je do tada poduzeće ometalo svim sredstvima. U Ravnoj Reci su rudarski radnici također vodili uspješan pokret. Zaključen je ugovor i osiguran rad organizacije. U još nekoliko rudnika Srbije radnici su spontano izvojevali poboljšanje nadnica i pravo na organiziranje.

U Arandelovcu je štrajk izbio 9. siječnja 1937. Trajao je šest dana. U štrajku je sudjelovalo više od 170 radnika. Štrajk je završen potpunim uspjehom jer su prihvaćeni svi radnički zahtjevi a režijska nadnica povećana.

U ibarskom rudniku »Jarando« izbio je štrajk u jami 1. veljače 1937. i trajao je pu-

nih 11 dana. Više od 500 radnika sve je vrijeme provelo pod zemljom. Prilikom vođenja pregovora predstavnicima ministarstva šuma i rudnika i komesarska uprava djelomično su prihvatili radničke zahtjeve, ali su ostala još sporna pitanja oko visine naknade za stanove onim radnicima koji nisu imali stanove uprave. Do sporazuma bi vjerojatno došlo da iz rudnika nije protjeran predstavnik Saveza iz Beograda i Kosovske Mitrovice, čime je unesen rovelt među ozlojeđene radnike. Poslije 11 dana štrajk je ugušen. Tada je više od tri stotine organiziranih radnika protjerano iz rudnika u najudaljenije krajeve naše zemlje, bez obzira što su to bili oženjeni ljudi, čije su žene i djeca bez ikakvih sredstava ostali. Što je najgore, skoro svi otpušteni radnici iz Jarandola nisu mogli naći ni u jednom rudniku posla, jer su zabilježeni u crnu knjigu, i ako je tko od njih dobio zaposlenje, čim je uprava rudnika doznala da je taj radnik bio u štrajku, odmah bi ga otpuštala. O ovim progonima Savez je izdao opširan izvještaj namijenjen javnosti, a sve podružnice su to saopćenje dobile. Poslije teške nesreće u rudniku »Srpski Balkan«, izazvane eksplozijom plinova (zbog nedovoljne ventilacije rovova), stupilo je 600 rudara toga rudnika u štrajk radi neisplicavanja nadnica. Od 1. siječnja 1935. godine umjesto isplate u novcu davala je uprava u rudničkom dućanu rudarima životne namirnice. Rudari su napuštajući rad demonstrirali pred upravom rudnika. 630 rudara rudnika »Bare« obustavilo je rad 28. listopada 1935. zbog pretjeranog kažnjavanja ljudi, neredovne isplate zarada, otpuštanja, zlostavljanja i drugog. Štrajk u rudniku »Kopaonik« trajao je nekoliko dana a štrajkalo je 600 radnika. Radnici su branili pravo na organiziranje i uspješno zaključili kolektivni ugovor. 1. siječnja 1938. u 6 sati ujutro izbio je pokret u rudniku mrkog ugljena »Morava« kod Despotovca, koji je bio vlasništvo Milutina Tasića, industrijalca iz Jagodine i Božidara Anđelkovića, industrijalca iz Leskovca. 25. prosinca 1937. rudarski radnici izjavili su sreskom načelniku u Despotovcu da će, ako im se ne povećaju nadnice, 1. siječnja stupiti u štrajk. Nadnice su im iznosile od 15 do 20 dinara, a tražili su da se povise na 25 za rudare kopače, odnosno na 20 za obične rudarske radnike. Kako im se oštećenje alata i karbit naplaćivao, što nije bilo predviđeno pravilnikom, rudari su tražili da se vlasnici pridržavaju pravilnika. To im je obećano, ali ne i povišenje nadnica, tako da su rudari ipak stupili u štrajk. 15. siječnja došao je izaslanik rudarskog glavarstva iz Beograda i opunomo-

ćenik rudnika u sresko načelnstvo, gdje je održana konferencija. Do sporazuma je došlo. Rudarima se povećava nadnica i za smjenu će dobivati 150 grama karbida.⁶⁰⁰

Oko sedam tisuća rudara u Boru stupilo je u spontani trodnevni štrajk zbog teških uvjeta rada i niskih nadnica. Pregovori nisu vođeni, jer direkcija nije htjela da razgovara s radnicima. Štrajkašima se nametnuo Jugorasa tako da je između direkcije rudnika i vodstva Jugorasa došlo do sastanka u Beogradu. Tom sastanku je prisustvovao i vođa Jugorasa Dragiša Cvetković, ministar socijalne politike. Između obje delegacije je postignuto utanačenje na osnovi kojega se direkcija obavezuje da će prema ukazanoj potrebi primiti radnike na rad. Cvetković je izjavio da će ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja dati dva milijuna dinara za podizanje radničke kolonije na Boru. Taj će novac biti povjeren zadrugi koja će biti tek formirana. Međutim, rudarska poduzeća su po zakonu obavezna da za svoje radno osoblje podignu stanove.⁶⁰¹

Za državne rudnike zaključen je kolektivni ugovor 1933. godine u kojemu su regulirani radni odnosi u poduzeću i propisane režijske nadnice. Kako su se od toga vremena prilike znatno izmijenile, a životne namirnice poskupjele za oko 40 posto, to su podružnice SRJ u državnim rudnicima, u sporazumu sa Savezom rudarskih radnika u Zenici, posredstvom svojih delegata otkazale ugovor 28. listopada 1936. i podnijele zahtjeve za zaključenje novoga kolektivnog ugovora. Tom prilikom, ministar šuma i rudnika obećao im je da će proučiti njihove zahtjeve i u najskorije vrijeme pozvati predstavnike radnika na pregovore za zaključenje novoga kolektivnog ugovora.

Izborima za bratimske blagajne i radničke povjerenike Savez je oduvijek poklanjao naročitu pažnju. U svim mjestima gdje je imao organizacije, Savez je aktivno sudjelovao u izborima. Broj izabраниh povjerenika u mjestima gdje je Savez isticao liste je: Trepča 14 povjerenika; Sisevac 10; Jarando devet; Ravna Reka sedam, Zvečan sedam, Klenovnik sedam, »Senjski rudnik« šest, Kostolac šest, Vrdnik šest, Arandelovac četiri, ukupno 76 povjerenika. U izborima za bratimske blagajne Savez je također postigao uspjeh. U svim mjestima gdje su postojale njegove organizacije, njegove liste su dobile većinu glasova. Za

skupštinu Glavne bratimske blagajne imali su 22 delegata (od ukupno 63).⁶⁰²

Opća privredna kriza umanjila je ili sasvim obustavila mnoge industrijske pogone, pa je time smanjila potrošnju ugljena. To je osjetnije pogodilo samo slovenske i hrvatske rudnike, srpske malo, a bosanske gotovo nikako, jer je njihov potrošač bila država. Ali su se zato bosanski, a osobito srpski rudnici koristili krizom da prepolove nadnice rudara, a i da povećaju radno vrijeme na 12 sati na vanjskim i pomoćnim radovima. Nadnice rudarskih radnika u Srbiji kretale su se za rudare kopače 30—50 dinara, za rudare pomoćnike 20—30 dinara, za rudare vozače 15—20 dinara. Ovo su opći podaci koji obuhvaćaju samo rudnike Sisevac, »Senjski rudnik«, Rtanj i Trepču. Međutim, u najvećem dijelu rudnika u Srbiji iznosile su nadnice za kopače 25—30 dinara, za pomoćnike 20—25 dinara, za vozače 15—20 dinara dnevno. Ali i ovako male nadnice još su se smanjivale zbog čestih kazni, naplate alata i materijala i skupnih životnih namirnica u rudničkim kantinama u kojima su radnici bili prinuđeni nabavljati namirnice zbog udaljenosti od mjesta i neredovne isplate zarade. Prema anketi koju je beogradska Radnička komora obavila 1929. godine, svega 15 posto rudara imalo je pogodan stan. Nađeno je mnogo slučajeva da po dvije obitelji, muskarci i žene, kao i djeca, stanuju u jednoj jedinjoj sobi. Sobe za »samce« bile su dugačke i kararne u kojima je spavalo 20—50 radnika zajedno. Prostirka je bila obična slama, a pokrivači deke, kaputi i slično, što se nade priruci. Rudnici su bili osigurani primitivnim mjerama za slučaj opasnosti. Štedjelo se i na tehničkim uređajima u jamama. Otuda velike nesreće na radu i mnogobrojne ozljede. Po statistici ministarstva šuma i ruda, od 1. siječnja do kraja listopada 1934. godine u rudnicima i topioničarskim poduzećima poginulo je 167 radnika, 248 je teže povređeno, a 3893 lakše. Donosimo prikaz nekoliko većih nesreća. »Na 26. septembra 1930. desila se je na »Kraljevcu« strahovita rudarska nesreća. Manjkavosti tehničkih postrojenja, koja se osjećaju na svim rudnicima u unutrašnjosti Dunavske banovine poslovična je. Kopaње uglja obavlja se po »raubsistemu« i bez i najmanje obzira na budućnost rudnika i na živote ljudi. Teži se da se za što kraće vrijeme i sa što manje uložene novca što više izvuče i poslijedica toga su mnogobrojne i jezive rudarske nesreće. Ovdje je u dubini od 100 metara

⁶⁰⁰ *Proleter*, 5-6/1935; *Ujedinjeni sindikati*, 11-12/1935; 6-7/1936; 9-10/1937; *Radničke novine*, 6. VI/1936; *Radnik*, 14. I 1938.

⁶⁰¹ *Slobodna riječ*, 8. X 1938.

⁶⁰² Radnička pitanja u Srbiji, Izvještaj beogradske Radničke komore za godinu 1932—1936, str. 123—140.

radilo 20 radnika. Najednom se srušio jedan nesolidno izrađen zid, koji je odvajao kanal pun vode. Voda je počela prodirati u rov i za kratko vrijeme je narasla na visinu od 1,5 metara. Većina radnika nije se mogla spasiti i ugušila se u nadirućoj vodi. Sve mjere za spasavanje ovih ljudi ostale su bezuspješne, jer na rudniku nije bilo dovoljno propisanih crpaka. Pored ljudi izginuli su i svi konji, koje su u rudniku upotrebljavali da vuku. Tko će da odgovara za ova ubistva radnika i da zaostalima reparira gubitke njihovih hranioaca? Skrajnje je vrijeme da se spriječi ovo direktno slanje ljudi u sigurnu smrt!⁶⁹³

U vezi s nesrećom u rudniku »Srpski Balkan«, u kojoj je poginulo 13 rudara i serije nesreća koje su joj prethodile (u Kaknju 129 žrtava, u Trepči šest mrtvih i sedam ranjenih), komunisti su osuđivali gramzljivost kapitalista koji i uz cijenu teških nesreća povećavaju svoj profit, i državnu vlast koja zandarškom i poliojijskom silom sprečava rudarskim radnicima da osnuju svoje klasne borbene organizacije i da se kroz njih zaštite od bezobzirne eksploatacije. »Sprečavanje nesreća može se izvršiti samo putem radničke kontrole. Radnički povjerenici u rudnicima treba da budu oni koji će nadzirati taj rad. Oni treba da imaju pravo da uz pomoć stručnjaka u svako doba vrše pregled u rudnicima i njihovi prijedlozi da se sprovode u život. Ako uprkos toj kontroli dođe do nesreće onda treba na račun poslodavca osigurati život nesrećenih ili život njihovih porodica. Niske nadnice i akordni rad često su uzroci nesreća, jer one sile radnika da ne pazi dovoljno na nužne mjere opreznosti. Povećanje rudarskih nadnica i ukidanje akordnog rada doprinjeti će da se nesreće u rudnicima smanje na najmanju mjeru. Zato je potrebna jedinstvena klasna borbena organizacija svih rudarskih radnika u čitavoj zemlji. Komunisti su se kroz borbe rudarskih radnika borili da se stvori takova organizacija.«⁶⁹⁴

U vezi s nesrećom u »Srpskom Balanu« na poziv Glavnog radničkog saveza Srbije (SRS-a) održana je velika protestna skupština u Beogradu 30. siječnja 1935. Referat Luke Pavićevića bio je strašna optužba protiv stanja u rudnicima. Protetstna skupština donijela je rezoluciju kojom traži da se što prije donese nov i jedinstveni zakon za čitavu državu, koji bi trebao obuhvatiti sve mjere preventivnog osiguranja radnika zaposlenih na vanjskim i

unutrašnjim rudarskim radovima; da kontrolu provođenja mjera provedu posebne državne komisije u kojima treba da budu zastupljeni rudarski radnici i radnički povjerenici s položenim stručnim ispitima; da se utvrdi minimalna mirovina za obitelji izginulih i nesrećenih rudara, koja mora ovisiti o broju članova obitelji; da se propiše postupak za utvrđivanje minimalnih nadnica za sve kategorije radnika zaposlenih u rudarskim i topioničarskim poduzećima. Zbor je zahtijevao punu slobodu sindikalnog organiziranja kao i slobodu djelovanja radničkih povjerenika. 26. rujna 1935. došlo je u rudniku Rtanj do eksplozije metana od koje je poginulo 26, a teško je ranjeno 11 rudara. Bila je to, poslije kakanjske katastrofe, najveća nesreća u našim rudnicima. URSSJ se obavezao da će povodom učestalih nesreća na idućem kongresu radničkih komora pokrenuti pitanje sigurnosti u rudnicima.⁶⁹⁵

Na anketi Centralnog sekretarijata radničkih komora u Beogradu, 25. siječnja 1936, o položaju rudara podneseni su referati o nesretnim slučajevima u rudnicima, o pravnom i socijalnom položaju rudara i osiguranju rudarskih i topioničarskih radnika. Na osnovi podataka iznesenih u tim referatima, anketa je tražila da se donese rudarski zakon i rudarsko-policijski propisi, da bi se tako zaštitili zdravlje i život rudara. Tražila je da se u slučaju nesreće sudi krivicu prema odredbama krivičnog zakona. Novi rudarski zakon trebao je uvesti obavezno praktično i teoretsko obrazovanje rudara kopača, na račun države. Zakon bi trebao predvidjeti kontrolu svih radničkih postrojenja izvan i ispod zemlje. Kontrola bi se dijelila na pogonsku i opću, a u svakoj bi se nalazili i predstavnici rudarskih radnika. Radi poboljšanja socijalno-pravnog položaja rudara tražila se primjena osamsatnog radnog vremena, plaćanje prekovremenog rada, uredna isplata i određivanje akordne cijene u prisustvu radničkih povjerenika, određivanje minimalne nadnice u visini stvarnih potreba za pristojan život rudara i njihovih obitelji, izgradnja potrebnog broja zdravih radničkih stanova, opskrba rudara životnim namirnicama iz rudarskih magazina po stvarnoj cijeni koštanja, pod kontrolom radničkih predstavnika, priznanje radničke organizacije i povišenje novčane kazne za poduzetnike koji krše rudarske zakone.⁶⁹⁶

⁶⁹³ Radničke novine, Zagreb, 3. X 1930.

⁶⁹⁴ Proleter, 4. III 1935.

⁶⁹⁵ Radničke novine, Zagreb, 1. II, 28. IX 1935; Ujedinjeni sindikati, 3-4/ i 11-12/1935.

⁶⁹⁶ Radničke novine, Zagreb, 7. II 1936.

SRSJ za Bosnu i Hercegovinu Centrala u Zenici

Savez rudarskih radnika za Bosnu i Hercegovinu održao je 14. travnja 1929. svoj kongres. U toku 1928. godine Savez je vodio dva uspješna štrajka. Potkraj godine inicirao je akciju za izmjenu postojećega kolektivnog ugovora. Kongres je ponovo zahtijevao da se rudarsko osiguranje uskladi sa zakonom o osiguranju radnika i da rudari steknu sva prava da se koriste javnom burzom rada. Financijski izvještaj za 1928. godinu pokazuje da je Savez primio 247.033 dinara, te da je ostalo 84.000 dinara neutrošenih sredstava u centralnoj i podružničkim blagajnama.

Godišnja skupština Saveza rudarskih radnika za Bosnu i Hercegovinu održala se 12. travnja 1931. godine u prostorijama Radničkog doma u Zenici. Poslije otvorenja skupštine i izbora Verifikacionog odbora, izvještaja sekretara, blagajnika i Nadzornog odbora, podnesen je referat o ekonomskom položaju rudarskih radnika. Promijenjena su savczna pravila i usvojena pravila Unije rudarskih radnika Jugoslavije. Zatim su izabrani Upravni i Nadzorni odbor i delegati za kongres URSSJ-a. Kongres je saslušao opširan izvještaj saveznog sekretara Marića, prihvatio ujedinjenje rudarskih saveza u Uniju, te konstatirao da je rukovodstvo Saveza rudarskih radnika u Beogradu, koji je istupio iz URSS-a, počelo napadati ostale saveze rudara i sklapati veze s direktorima rudnika, čime je izgubilo povjerenje rudarskih radnika. Odlučeno je da će Unija rudarskih radnika koja predstavlja opću zajednicu rudara u cijeloj državi organizirati i rudare Srbije. Kongres je najzad utvrdio da je zalaganje Saveza rudarskih radnika u bosanskim rudnicima za minule dvije godine osigulo radnicima više od dva milijuna dinara i da je kolektivni ugovor koji je Savez ranije sklopio produžen. Savez je 31. prosinca 1930. imao ukupno 1194 člana i to u Varešu 336, Brezi 217, Zenici 183, Kaknju 141, Pričicama 127, Banjoj Luci 98, Lješljanima 50, Ljubiji 76, Kreki 12 i Celjanovićima 24. Primici Saveza u 1930. godini iznosili su 117.556 dinara, a izdaci 35.755 dinara. Imovina Saveza predstavlja vrijednost od oko 140.000 dinara. Savez je tokom 1930. godine primio 10.271 članski ulog, a 1931. godine 14.850 dinara. Prosječan broj članova 1931. bio je 1237 prema 856 u 1930. godini. Broj članova povećan je za 32 posto, odnosno za jednu trećinu.

Dalji kongres Saveza rudarskih radnika u Zenici održan je 31. ožujka 1932. Podružnice su zastupali 25 delegata sa 34 glasa. Oblasni od-

bor URSS-a iz Sarajeva zastupao je Jovan Jakšić. Nakon što je Filip Andriš pozdravio prisutne, prešlo se na izvještaje. Tajnički izvještaj podnio je sekretar Saveza Marić. Jedna od važnijih akcija, koje je vodio Savez u 1931. godini, bili su izbori radničkih povjerenika. U bosanskim rudnicima izabrana su 133 radnička povjerenika. U izborima za bratimske blagajne pobijedile su liste Saveza u svim rudnicima. Članstvo je 1931. povećano za 30 posto. Vođena je akcija oko obrane socijalno-političkog zakonodavstva, a osobito oko obrane rudarskog osiguranja, te oko uvođenja osiguranja za pomaganje nezaposlenih rudara. Glavni cilj u 1931. godini bio je obrana radnog ugovora s državnim rudnicima. Smetnje koje su Savezu pravili nacionalni sindikati uklanjane su uspješno. Blagajnik Corić podnio je izvještaj o finansijskom poslovanju Saveza. U novu upravu izabrani su: Bego Neftić, Salko Džananović, Ivo Josipović, Derveš Berbić, Mato Marić, Josip Corić, Stjepan Pejčinović, Anto Josipović, Adnam Paduh, Andrija Riling, Muharem Omerhodžić, Mujo Alić, Ivo Lukić, Alija Herco. Na kongresu Saveza rudara za Bosnu i Hercegovinu koji je održan 24. travnja 1933. godine rečeno je da je privredna kriza kočila rad na razvijanju organizacija i prijetila da uništi kolektivni ugovor. Velikim naporima Savez je uspio da ukinuti ugovor vrati u život. U izborima za radničke povjerenike svuda su prodrle liste Saveza. U toku su bile intervencije za primjenu Zakona o radnjama na rudare i za izmjenu pravila bratimske blagajne. Podružnica u Ljubiji sagradila je svoj radnički dom, a na tome se radilo i u Brezi. Osnovane su nove podružnice u Tesliću i Varešu. Iako su postojale velike teškoće u radu Saveza, ipak je članstvo Saveza 1932. bilo u porastu tako da je prosječno u jednom mjesecu uplaćeno 1129 članskih mjesečnih uloga, dok je svakog mjeseca što bolesnih ili nezaposlenih bilo više od 300 članova. Savez je u vrijeme održavanja kongresa imao 1500 članova. Slijedeći kongres Saveza rudarskih radnika za Bosnu i Hercegovinu održan je 22. travnja 1934. godine u Zenici. Na njemu je konstatiran pad naplata članskih uloga zbog nezaposlenosti koja je u nekim podružnicama, npr. u zeničkoj željezari, Varešu i drugdje bila velika. Godinu dana kasnije, 28. travnja 1935. godine, održava se slijedeći kongres. Konstatira da je Savez u 1934. vodio tarife akcije za kolektivni ugovor i u tome imao dosta uspjeha. Na kongresu Saveza održanom 19. travnja 1936. u Zenici raspravljalo se o izvještaju, o izmjeni i dopuni saveznih pravila i o ekonomskom i socijalnom položaju rudara. Kongres je utvrdio da je položaj rudara svakodnevno sve teži. To

važi i za visinu nadnice, za osiguranje u bolesti i za mirovno osiguranje. Kongres je posebnu pažnju obratio nesrećama u rudnicima i zato je predložio: 1. odvajanje rudarskog satništva od kompetencije ministarstva šuma i ruda; 2. samostalnim satništvima kao rudarskoj inspekciji odobriti potrebne kredite i dovoljno osoblja za efikasnu kontrolu zaštitnih mjera na radu; 3. kod satništva da se organiziraju odjeljenja za jame, vjetrenje itd.; 4. da se uvede pregledavanje metanskih jama jednom mjesečno; 5. osnivanje odbora od predstavnika rudara, poslodavaca i bratimske blagajne koji će stavljati prijedloge i primjedbe za zaštitne mjere u rudnicima; 6. da se u metanskim jamama zabrani rad na akord i da se na opasnijim radnim mjestima (metan, vatra, voda, mrtvi zrak) skрати radno vrijeme na 4—6 sati; 7. da se utvrdi minimalna rudarska nadnica od koje će rudar moći pristojno da živi. Kongresu je podnesen izvještaj da je u posljednjih 10 godina u bosanskim rudnicima od radnika naplaćeno 3,5 milijuna dinara globe. Kongres je konstatirao veliku korist od razvijanja rudarskih konzumnih zadruga, napredovanje saveza i neuspjeh Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata.⁶⁹⁷ O kongresu u Zenici koji je održan 11. srpnja 1937. pisala je *Slobodna riječ*: »Na kongresu je bilo zastupano 32 delegata iz rudnika Zenica, Vareš-Majdan, Pržići, Breza, Kakanj, Mostar, Kuvavice, Banovići, Teslić i Kreka. Predsjednik Saveza Salko Đananović otvorio je kongres, nakon čega se prešlo na izvještaje. Savezni sekretar Mato Marić podnio je opširan izvještaj o radu savezne uprave i saveznih podružnica u 1936. god. u kojem je bilo mnogo teškoća koje su kočile pravilan rad. Ali i pored dekretiranih »radničkih« organizacija i njihovih moćnih zagovornika, Savez je uspio u svome radu. Članstvo Saveza je poraslo za 20 posto od onoga što je bilo u 1935. godini.« Savez je s uspjehom vodio tri tarifna pokreta u kome su postignute povišice od 20—40 posto, a jedan tarifni pokret (zenička željezara) s djelomičnim uspjehom. Uspio je nadalje da se povise mirovine starim rudarskim penzionerima za 20 posto. Izgrađen je vlastiti dom Saveza. Kongres je konstatirao težak položaj rudara u državnim rudnicima, pa je odlučio da se otkáže tadašnji radni ugovor i zatraži povišica od 30 posto i sklopi novi kolektivni ugovor. Zaključeno je da se traži izmjena Pravila bolesničke blagajne i povišenje rudarskih penzija, bolesničkih i inva-

lidskih davanja. Kongresu je prisustvovao, u ime Oblasnog odbora URSS-a i Radničke komore, Franjo Raušer. Izabrana je nova uprava Saveza: predsjednik Jožo Brđanović, sekretar Mato Marić, blagajnik Jožo Corić, članovi uprave Husejin Hečo, Ilija Mikulić, Ivo Gavran, Ibrahim Dinarević, Jure Džidić. Nadzorni odbor: predsjednik Pavo Miketin, članovi Franjo Jurkić, Atif Mekić, Marko Džalto i Jožo Džoja.⁶⁹⁸

Prema zabilježenim informacijama u *Radničkim novinama* položaj rudara i razvoj sindikalnih podružnica Saveza rudarskih radnika u Bosni i Hercegovini kretao se ovako: U rudniku Zenica radilo je 1119 rudara, od toga 1104 muškarca i 15 žena. U koloniji je stanovalo 187 obitelji. Umirovljenika je bilo 207, a nosioca invalidske rente 28. Bilo je 718 nesretnih slučajeva. Stanovi u koloniji nisu bili tako loši, ali su se slabo održavali. Ventilacija u rudniku je bila uglavnom u redu, ali su radionice bile nehigijenske. Podružnica Saveza rudarskih radnika u Zenici održala je 13. prosinca 1931. u radničkom domu skupštinu rudara zbog najavljenog smanjivanja nadnica. Na skupštini su bili delegati iz Vareša, Pržića, Breze i Kakanja. Skupština je usvojila jedinstven zahtjev da se traži povećanje nadnica. I na skupštini 10. siječnja 1932. godine raspravljalo se o akciji za obranu nadnica i izvještaja rada utvrđenih radnim ugovorom. 28. siječnja 1932. provedeni su izbori za radničke povjerenike u zeničkom rudniku. Glasala su 1183 glasača, podružnica Saveza rudarskih radnika dobila je 906 glasova i 12 povjerenika, dok su Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati dobili 135 glasova i dva povjerenika, a Narodni radnički savez 142 glasa i dva povjerenika. 12. kolovoza 1931. godine provedeni su uz masovno sudjelovanje radnika izbori za Bratimsku blagajnu. Za ove izbore vladao je velik interes, kako među radnicima tako i u cijeloj Zenici. Pobjedila je lista Saveza rudarskih radnika otrpilike s istim odnosom kao i kod izbora radničkih povjerenika. Podružnica je 7. svibnja 1933. godine održala glavnu godišnju skupštinu. Godine 1932. podružnica je imala 282 člana. Do 1938. stanje se u zeničkoj željezari promijenilo u korist JNRS-a. Na izborima 15. svibnja 1938. za radničke povjerenike od 2600 glasača glasala su samo 1604 radnika. Tisuću radnika nije glasalo, jer je uprava poduzeća prijetila otpuštanjem radnicima koji ne glasaju za Jugos. Hrvatski radnički savez također se aktivno angažirao u borbi protiv liste Saveza rudarskih radnika. Izbori su se završili tako da je Savez rudarskih

⁶⁹⁷ *Ujedinjeni sindikati*, 5/1929; 5/1930; 5/1931; 3/1932; 6/1933; 6/1934; 5-6/1935; 4-5/1936; 7-8/1937; *Radničke novine*, Zagreb, 20. III, 1. V 1931; 22. IV 1932; 5. V 1933.

⁶⁹⁸ *Slobodna riječ*, 24. VII 1937.

radnika dobio samo tri povjerenika, HRS pet, a Jugoras osam.⁶⁹⁹

Podružnica Saveza rudarskih radnika u Varešu održala je godišnju skupštinu 17. siječnja 1930. U to je vrijeme imala 350 članova. U lipnju i kolovozu 1930. godine održane su konferencije podružnice, a 13. siječnja 1931. održala je podružnica svoju redovnu godišnju skupštinu. Na skupštini se raspravljalo o privrednoj krizi i projektu zakona o socijalnom osiguranju, kojim bi se trebalo regulirati osiguranje rudara. Skupština je odobrila stav Saveza da rudari treba da i nadalje zadrže samostalno osiguranje. Iz izvještaja koji je skupština podnesen vidi se da je podružnica 1930. godine održala 23 redovne sjednice i dvije izvanredne, te da je održala nekoliko skupština i konferencija. Održala je jednu zabavu čiji je prihod bio namijenjen pomoći nezaposlenim članovima. Podružnica je više puta intervenirala kod rudarske direkcije. U podružnici je bilo prosječno 277 članova. U novi odbor podružnice izabrani su: predsjednik Vlado Bogečić, potpredsjednik Filip Andrić, tajnik Anto Josipović, II tajnik Franjo Koroušić, blagajnik Mato Krajinović, odbornici Franjo Jarčević, Franjo Dejanović, Anto Josipović Perin. U Nadzorni odbor izabrani su drugovi Ilija Šočić i Mijo Čingel.

Izabrani radnički povjerenici u željezari i rudniku konstituirali su se 4. veljače 1931. Svi povjerenici izabrani su s liste Saveza rudarskih radnika. 18. kolovoza su, uz masovno sudjelovanje radnika, provedeni izbori za Bratimsku blagajnu. Objavljena je samo lista podružnice SRRJ-a. Uslijed krize ograničen je rad u rudniku na jednu smjenu, tako da svaka smjena radi po šest dana. 21. prosinca 1931. na skupštini povjereništva u Vareš-Majdanu, koji je osnovala podružnica SRRJ-a iz Vareša, utvrđeno je da povjereništvo broji 200 članova. Na općoj skupštini radnika zaposlenih u vareškoj željezari i rudniku koja je održana 20. prosinca 1931. godine osuđeno je otkazivanje tarifnog ugovora koji je važio za državna rudarska poduzeća. Skupština je donijela rezoluciju o nezaposlenosti i zahtijevala je gradnju radničkih stanova i otvaranje javnih radova.

20. siječnja 1932. održana je godišnja skupština podružnice Saveza rudarskih radnika u Varešu. Skupštini je prisustvovalo 350 članova. Izvještaj koji je podnio Ante Josipović Markov pokazuje da je podružnica održala 25 redovnih i pet izvanrednih sjednica, te sedam skupština. Godine 1930. upisano je 150 novih članova,

tako da ih je ukupno bilo 450. Primljeno je 127, a otoposlana su 93 dopisa. Saldo za godinu 1932. bio je 66.102 dinara. U novu upravu izabrani su za predsjednika Vlado Begeljić, potpredsjednika Mijo Čengel, tajnika Ljubo Brđanović i Ante Josipović, za blagajnika Mato Krajinović, za odbornike Mijo Mijić, Ivo Josipović Perin, August Idžaković, Jožo Matić, Pavo Lekić, Stjepo Pejić i Mato Grabovac. U Nadzorni odbor izabrani su Ivo Obučić i Jožo Brđanović. Izabrani su također i kandidati za radničke povjerenike na predstojećim izborima. Na skupštini je bio prisutan sekretar Saveza Mato Marić, koji je podnio izvještaj o rezultatima pregovora koje je sazvao poslodavac radi sniženja nadnica. Poslije toga izvještaja skupština je izabrala Filipa Andrića za svog predstavnika u delegaciji koja se spremala u Beograd.

Javna skupština radnika zaposlenih u željezari i rudniku Varešu u vezi s ukidanjem dotadašnjeg kolektivnog ugovora i donošenje novog, kojim bi se snizile nadnice i akordne cijene, održala se 19. svibnja 1932. Skupština je prihvatila rezoluciju koja je upućena ministarstvu šuma i ruda i rudarskoj direkciji u Sarajevu sa zahtjevom da se uvedeni tarifni uvjeti dokinu i da se što brže sazovu pregovori za sklapanje novoga kolektivnog ugovora. Podružnica SRRJ-a u Varešu osnovala je u Vareš-Majdanu svoje povjereništvo, koje je lijepo napredovalo tako da je u studenom 1932. preraslo u podružnicu. Nova podružnica imala je 133 člana. Obje podružnice radile su na osnivanju radničkih zadruga. 26. siječnja provedeni su izbori za radničke povjerenike u vareškoj željezari. Kako nije bila predana druga lista, osim liste podružnice Saveza rudarskih radnika, to je Izborni odbor prihvatio kandidate s liste podružnice Saveza rudarskih radnika.

U Varešu je djelovala najstarija podružnica SRRJ-a. I za vrijeme najjačeg pritiska nacionalizma ona mu se uspješno oduprla. 10. ožujka 1937. izabrani su rudarski delegati Bratimške blagajne u željezari i rudniku u Varešu. Za izbore je vladao velik interes među radništvom. Postojale su dvije liste: lista Saveza rudarskih radnika (u zajednici s kulturnim glazbenim društvom »Jedinstvo«) i lista Hrvatskoga radničkog saveza. Prije izbora vodila se živa agitacija s obje strane. Pobjedila je lista Saveza rudarskih radnika, čiji je nosilac bio Ivo Obučić, sa 755 glasova, naprama 368 glasova za HRS.⁷⁰⁰

⁶⁹⁹ *Radničke novine*, Zagreb, 21. VIII, 24. XII 1931; 22. I, 5. II 1932; 19. V 1933; *Radnik*, 3. VI 1938.

⁷⁰⁰ *Radničke novine*, Zagreb, 13. III, 12. IV, 28. VIII 1931; 8. i 22. I, 5. II, 3. VI, 9. XII 1932; 10. III 1933; *Stobodna riječ*, 20. III 1937.

U Kreki su radila 1182 rudara, od toga šest žena. U radničkoj koloniji stanovalo je 200 obitelji. Umirovljenika je bilo 154, a rentu je primalo njih 68. Bilo je 112 nesretnih slučajeva i dva smrtna slučaja. U Kreki nije bilo skloništa za rudare. Pri kupaoiscama nije bilo prostorija za presvlačenje, pa su rudari često oboljevali od nazeba. Godine 1930. tek je nekoliko rudara bilo organizirano. U ovim rudnicima radilo se osam do najviše 14 dana u mjesecu. Na poziv podružnice Saveza rudarskih radnika u Kreki održana je, 28. ožujka 1931. godine u radničkom domu u Tuzli, vrlo uspješna konferencija ciglarskih radnika zaposlenih u rudničkoj ciglani u Kreki. Poslije ove konferencije cjelokupno radništvo zaposleno u ovoj ciglani učlanilo se u Savez rudara. Druga skupština održana je 16. svibnja 1931. Kandidatska lista Saveza rudarskih radnika na izborima za Bratimske blagajne pobijedila je svoje protivnike tzv. »nacionalne skakavce« i stare odbore koji su izišli zasebno na izbore. Svi kandidati izabrani su s liste Saveza rudara.

Skupština solarskih radnika u Kreki održana je 16. siječnja 1932. godine i tada je osnovana podružnica Saveza rudarskih radnika sa sjedištem u solari. Na skupštini je izabrana kandidaciona lista za izbore radničkih povjerenika i delegacija za odlazak u Beograd radi intervencije u ministarstvu zbog namjere poslodavca da snizi nadnice. 14. veljače 1932. održala je podružnica SRRJ-a godišnju skupštinu. Na skupštini se govorilo o akciji protiv snižavanja rudarskih zarada, neredovnoj isplati radničkih plaća i pomoći nezaposlenim radnicima. Naglasilo se da su zaslugom podružnice u Kreki organizirani rudari i solarski radnici u Gornjoj Tuzli, Simin-Hanu, Bukinjama i u solari u Kreki. Podružnica je održala sedam javnih skupština, četiri konferencije i 16 sjednica odbora. Prilježeno je 86 dopisa, a otposlano 78. Iz blagajničkog izvještaja vidi se da je gotovina podružnice na dan 31. siječnja 1932. iznosila 4875 dinara. Izabrana je nova uprava u koju su ušli predsjednik Rudolf Markelić, potpredsjednik Karlo Masten, tajnik Velimir Milanović i Anto Kilićanin, blagajnik Ivan Stojan i odbornici Ivo V. Marijanović, Ahmet Mumić, Marko Josić i Rendžo Mešković. Njihovi zamjenici Josip Jurida, Boško Nikolić, Marijan Pavić. Za članove Nadzornog odbora izabrani su: predsjednik Jurić Z. Jozo, potpredsjednik Andrija Milanović, tajnik Jovo Ilić i njihovi zamjenici Rudolf Jurić i Mustafa Kurbašić. 19. veljače 1933. godine održana je godišnja skupština podružnice na kojoj su izabrani povjerenici za skupljanje članarine po pojedinim radnim odjeljenjima.

23. veljače 1933. godine provedeni su izbori radničkih povjerenika u Kreki. Postavljene su

dvije liste, jedna podružnice Saveza rudara na čelu s Markelićem i lista Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata (JNRS) s Antom Jurišićem. Bila su 1022 punopravna birača od kojih je glasalo 845. Lista klasne organizacije — podružnica Saveza rudara — u Kreki dobila je 746 glasova, a JNRS 97. Budući da se biralo 16 povjerenika, a količnik je iznosio 52, dobila je lista podružnice Saveza rudara 14 povjerenika, a JNRS jednog i jednog ispod količnika. Podružnica SRRJ-a za solanu sazvala je 3. ožujka skupštinu solarskih radnika u Kreki. Oko dvije stotine prisutnih radnika »osudili su izdajnički i razbijački rad žutih smutljivaca koji nastoje na svakom koraku da radnike što više pocijepaju i odvrate od njihove klasne organizacije.«⁷⁰¹ U Brezi je bilo zaposleno 1020 rudara, od toga 20 žena. U radničkim kolonijama stanovala su 284 obitelji. Na teret Bratimske blagajne živio je 51 rudarski umirovljenik i 20 invalida rada. Podružnica SRRJ-a u Brezi održala je 27. kolovoza 1930. uspješnu skupštinu rudarskih radnika. Na skupštini, koja se održala 6. veljače 1931. govorilo se o potrebi i značenju institucije radničkih povjerenika. Podružnica je na izborima istakla svoju listu. Kako u rudniku nije bilo drugih organizacija, svi su radnici glasali za nju. Skupština je usvojila gledište Saveza da rudarsko osiguranje treba ostati i nadalje samostalno. Podružnica je svoju godišnju skupštinu održala 28. ožujka 1931. Donesen je zaključak da se otpočne s akcijom za podizanje vlastitoga radničkog doma. Godišnja skupština podružnice za 1932. održana je 22. siječnja. U novu upravu podružnice izabrani su za predsjednika Alija Herco, potpredsjednika Stjepan Trivunić, sekretara Ivo Vukančić, za blagajnika Bego Nefić i Ibrahim Dinarević, za odbornike Franjo Višnjić i Salih Zečo. Nadzorni odbor sačinjavali su: Mehmed Velić i Mijo Jurkić. Agitacijsku skupštinu održala je podružnica 30. ožujka 1933. Na skupštini je u ime Oblasnog odbora URSS-a u Sarajevu referirao Dujlović. Govorio je o novim pravilima bolesničkog osiguranja rudara kojima su prijašnja prava smanjena za oko 30 posto. Godišnja skupština podružnice rudarskih radnika u Brezi održana je 24. veljače 1935. u vlastitim prostorijama Radničkog doma koji su rudari sagradili. Bego Neftić, rudar, pozdravio je skupštinu kojoj je prisustvovalo više od 800 rudara.⁷⁰²

⁷⁰¹ Radničke novine, Zagreb, 11. IV 1930; 1. i 29. V, 28. VIII 1931; 12. i 26. II 1932; 3. i 10. III 1933.

⁷⁰² Isto, 5. IX 1930; 20. II, 10. IV 1931; 26. II 1932; 14. IV 1933; 20. IV 1935.

U Ljubiji je radilo 929 rudara. U radničkim kolonijama stanovalo je 218 obitelji. Stare barake za stanovanje bile su u lošem stanju dok su stanovi u novogradnjama zadovoljavali. Kupionice i umivaonika nije bilo. Radionice su bile dobre. 24. siječnja 1930. održala je podružnica Saveza rudarskih radnika u Ljubiji veliki zbor zbog revizije radničkoga socijalnoga zaštitnog zakonodavstva. Zbor je donio odluku da se u Ljubiji podigne radnički dom. 17. travnja 1930. godine održana je skupština podružnice. Za gradnju doma uloženo je u banku više od 30 tisuća dinara. Na zboru rudarskih radnika, održanom 8. lipnja 1931. u Ljubiji, nakon izvještaja o ekonomskim prilikama u industriji prerade željeza, donesena je rezolucija u kojoj se kaže da je rudnik u Ljubiji potpuno obustavio rad prije šest mjeseci. Broj radnika da je smanjen za 60 posto, a ostali radnici, koji su zadržani na poslu, mogu zaraditi u jednom mjesecu od pet do najviše 15 nadnica. Uslijed nezaposlenosti i ovakve male zarade sve radničke obitelji i njihove domove pritisnula je neizdrživa bijeda, jer bez rada i s jednim dijelom dosadašnje zarade ne može se živjeti ni uzdržavati obitelj. Radnici sakupljeni na zboru tražili su da rad u rudniku počne čim prije, da se pristupi otvaranju javnih radova, da se omogući svim rudarskim radnicima da sačuvaju stečena prava kod bratimskih blagajni i mirovninskog fonda. 30. rujna 1931. boravila je u Ljubiji komisija Ministarstva šuma i ruda iz Beograda, koja je, pogledavši rudnik, izjavila da će se u rudniku obustaviti svi radovi i svi radnici otpustiti s posla, izuzev manjeg broja onih koji su u rudniku bili zaposleni više od 10 godina. Prema ovoj odluci trebalo je otpustiti više od 300 radnika, koji već gotovo godinu dana rade 10—15 dana u mjesecu i s tom malom zaradom životare sa svojim obiteljima. Ova odluka nije pogađala samo 300 radničkih obitelji nego i okolna mjesta: Prijedor, Ljubiju, Sanski Most, Stari Majdan itd., čiji su obrti živjeli od zarade radnika u Ljubiji.

21. prosinca 1931. održana je skupština rudarskih i željezničarskih radnika u Ljubiji. Skupština je raspravljala o kolektivnom ugovoru koji otkazuju državna poduzeća. Tim povodom je skupština poslala predstavku ministarstvu šuma i ruda. 23. srpnja 1932. godine održana je u novoj zgradi radničkog doma u Ljubiji skupština rudara i željezničara. Na skupštini su govorili Dušan Balaban i Ivan Zupančić iz Banje Luke. Prihvaćena je rezolucija u kojoj se navodi da je iz rudnika otpušteno 700 radnika. Preostali broj rudara i željezničara, njih 256, radi sedam do devet dana u mjesecu za 28 dinara dnevno ili 252

mjesečno, od čega im se za razne potrebe i fondove odbija 103 dinara, te s ostatom od 153 dinara mjesečno žive u najvećoj bijedi i oskudici. 28. siječnja 1934. održana je glavna godišnja skupština podružnice Saveza rudarskih radnika u Ljubiji. Na skupštini se raspravljalo o nezaposlenosti, održavanju stanova za koje rudari plaćaju krećenje, a koji su ipak po četiri i više godina neokrećeni, što se iz higijenskih razloga ni u kom slučaju ne bi smjelo dozvoliti; tražilo se da rudarski konzum nabavi sve živežne namirnice koje su se i ranije nabavljale, jer radnici zbog vrlo niskih primanja, gotovo nikad nemaju novaca i nisu u stanju da negdje drugdje nabave potrebne živežne namirnice. Izbori radničkih povjerenika u rudniku Ljubiju zategli su se do 10. veljače 1935. godine zbog neispravne liste Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata koja je bila vraćena na ispravak. Lista Saveza rudarskih radnika dobila je šest mandata, a lista JNRS-a tri.⁷⁰³

U Kaknju je bilo zaposleno 1125 rudara. U radničkoj koloniji stanovale su 422 obitelji. Umirovljenika je bilo 96. U toku jedne godine dogodile su se 103 nesreće i smrtni slučaj. Higijenske prilike, osobito u jami i na nekim vanjskim radovima, bile su vrlo loše. Umivaonici i kupaoznice bili su dokraja zapušteni. Ventilacija u jami nije bila dobra. Poslije progona trojice najistaknutijih funkcionara u Kaknju zamro je rad podružnice Saveza rudarskih radnika. Narodni radnički savez pokušao je da prisvoji imovinu podružnice. Savez je kao vlasnik imovine poduzeo korake protiv te otimačine. Po odluci banske uprave Savez je ponovo preuzeo svu imovinu i tako je Narodni radnički savez prestao da djeluje. 1. lipnja 1930. održana je skupština na kojoj je bilo prisutno oko 400 rudara. Skupština kojoj je prisustvovalo oko 400 radnika i na kojoj je obnovljena sindikalna podružnica održana je 1. lipnja 1930. Na skupštini rudara 26. listopada govorio je sekretar SRRJ-a Marić o akciji Saveza za izmjenu radnog ugovora i detaljno izložio napore Saveza da se ekonomski položaj rudara poboljša. Akcija Saveza imala je djelomičnog uspjeha »jer je u današnjim teškim vremenima ipak dobijeno za rudare u državnim rudnicima oko 2 miliona dinara, koja svota s obzirom na današnju krizu ipak nešto znači«. 4. prosinca 1930. održana je skupština rudarskih radnika na kojoj su govorili predstavnici rudara iz Vareša, Pržića, Breze, Zenice i Sarajeva, a 14. kolovoza 1931. završeni su izbori za Bratimsku blagajnu. Pored liste

⁷⁰³ Isto, 3. I, 9. V 1930; 12. VI, 30. X 1931; 8. I, 26. VIII 1932; 16. II 1934; 22. II 1935.

podružnice Saveza rudarskih radnika postavljena je i lista kancelarijskih namještenika i pro-radnika. Rezultat izbora bio je porazan za listu uprave, jer je od 1080 glasača jedva uspjela da dobije 50 glasova. Prema tome, upravu Bratimske blagajne u Kaknju dobila je lista Saveza rudarskih radnika.

Podružnica Saveza rudarskih radnika u Kaknju sazvala je skupštinu svih rudara za 19. rujna 1931. Na skupštini se raspravljalo o pojavi Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata. Više od 800 radnika slušalo je referat sekretara Saveza Marića o slobodnim sindikatima i njihovim protivnicima. Radnici su sa ogorčenjem protestirali protiv pojave JNRS-a i njihovih inicijatora poslodavaca. 28. siječnja 1933. izabrani su radnički povjerenici u kakanjskom rudniku. Za izbore je vladao velik interes jer su bile postavljene dvije liste: jedna lista podružnice Saveza rudarskih radnika i druga lista Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata. Lista podružnice Saveza rudarskih radnika dobila je 717 glasova, a druga lista 12. Prema tome, svih 16 povjerenika izabrano je s liste podružnice Saveza rudarskih radnika.

Pod naslovom »Slava herojima rada« novine su donosile prikaze o katastrofi u rudniku Kakanj u kojoj je 137 rudara izgubilo živote. Poginuo je i Mato Knežević, predsjednik mjesne organizacije Saveza rudarskih radnika i član Radničke komore. Katastrofa u rudniku Kakanj bila je povod za opći zahtjev za zaštitu i stvarno mirovno osiguranje za sve rudare. U cijeloj zemlji održani su mnogobrojni opći radnički zborovi na kojima je istaknut zahtjev da se u rudnicima obrati veća pažnja na mjere sigurnosti na radu, da se konkretno ispituju uzroci nesreća u Kaknju i krivci kazne, da se uvede općeradničko minimalno osiguranje. Zahtjevi sa zborova upućivali su se nadležnim ministarstvima.⁷⁰⁴

31. svibnja 1931. održana je vrlo uspjela skupština rudarskih radnika zaposlenih u rudniku Kukavice kraj Rogatice. Svi zaposleni radnici prisustvovali su skupštini i jednoglasno zaključili da osnuju podružnicu Saveza rudarskih radnika u Kukavicama. 17. kolovoza 1931. završeni su izbori za Bratimsku blagajnu. Lista koju je podružnica Saveza rudarskih radnika istakla prošla je u cijelosti. 10. siječnja 1932. i 8. siječnja 1933. izabrani su radnički povjerenici u rudniku Kukavice. Osim liste podružnice Saveza rudarskih radnika druge nije bilo. Teški uvjeti rada, neisplaćivanje rad-

ničkih zarada, slabe nadnice i drugo, natjerali su rudarske radnike u Kukavicama da podignu štrajk. Štrajk je trajao od 9. do 12. prosinca 1933. Pregovori su održani 16. prosinca u Kukavicama. Zaključen je sporazum kojim su regulirana sporna pitanja, a plaće su povećane za pet do 25 posto.⁷⁰⁵

Rudnik u Banjoj Luci zapošljavao je 328 rudara. U radničkoj koloniji živilo je 65 obitelji. Sklonište od nevremena, blagovaonica s pitkom vodom i umivaonica nisu postojale. Stanovi, kupaonice, i radionice nisu bile dovoljno prostrane i zračne i nisu se održavale u redu. U Banjoj Luci su 19. kolovoza 1931. godine završeni izbori za Bratimsku blagajnu. Velikom većinom prošla je lista podružnice Saveza rudarskih radnika. 17. siječnja 1932. održala je podružnica SRRJ-a skupštinu, a 22. srpnja 1934. zbor rudarskih radnika banjalučkog rudnika »Lauš«. Na godišnjoj skupštini podružnice, koja je održana 10. ožujka 1935, izabrana je uprava podružnice u koju su ušli: Blaž Jezernik, Vasa Glamovčan, Stipo Jozić, M. Gajić, Ivo Žizak, Josip Sandberger, Anton Mali, Bećo Seperović i Vaso Saradžić. U veljači 1938. na rudokopu »Lauš« održani su izbori za radničke povjerenike. Lista Saveza rudarskih radnika dobila je svih šest povjerenika.⁷⁰⁶

17. svibnja 1931. godine na skupštini zaposlenih radnika rudnika »Majevice« u neposrednoj blizini Gornje Tuzle osnovali su rudari podružnicu Saveza rudarskih radnika. »Možda« — pisale su novine — »nema nijednog rudnika u pokrajinama Bosne i Hercegovine sa težim i ubistvenijim uslovima rada, nego što je to slučaj sa »Majevicom«. On je udaljen od svake komunikacije i na njemu je olakšano vršenje pljačke rudarskih radnika. Nekolike dosadašnje prijave i nekoliko naređenja i isleđenja nisu imala nikakova uspjeha. Tamo je direkcija rudnika dozvolila firmi Danon i Pesah otvaranje trgovine i kuhinje. S tom firmom napravljen je sporazum, da izvjestan procenat od prodate robe dobiva uprava rudnika, a radnicima pri isplati zadržava se dug, koji kod poduzeća naprave. Cijene su neverovatno visoke. Stambene prilike na rudniku su strašne. Radnici spavaju u barakama, u kojima su zbijeni tako da u jednom odjelenu spava po 12 radnika, a za konačište plaćaju mjesečno po din 100. Radnici se na sve moguće načine pljačkaju«. Kad je osnovana podružnica SRRJ rudarski poduzimači su nakon nekoliko dana

⁷⁰⁴ Isto, 4. VII, 21. IX, 12. XII 1930; 21. VIII, 6. X 1931; 10. II, 10. III 1933; 27. IV 1934; *Ujedinjeni sindikati*, 6/1934.

⁷⁰⁵ *Radničke novine*, Zagreb, 12. VI, 28. VIII 1931; 22. I 1932; 10. III 1933; 12. I 1934.

⁷⁰⁶ Isto, 28. VIII 1931; 29. I 1932; *Radnik*, 4. III 1938.

pristupili sistematskom snižavanju radničkih plaća. Tako je poduzeće snizilo plaće za 10 do 25 posto. Najveći broj rudara odmah je napustio posao. Poduzeće »Montanika« ostalo je bez rudara, pa je posredstvom dnevnih listova sarajevske burze rada tražilo 100 rudara. Podružnica iz Majevice je u štampi upozorila rudare da prije nego što stupe u radni odnos zatraže od poduzeća pismeno plaćevne i ostale radne uvjete, pa tek kada ih dobiju neka se odluče za polazak u Majevicu.⁷⁰⁷

U Lješnjanima se nalazilo poduzeće »Ugljenokop Dobrljin d.d.« u kome je bilo zaposleno više od 400 radnika. 17. kolovoza održana je skupština rudara na kojoj je izabrana uprava podružnice. 14. kolovoza 1931. završeni su izbori za Bratimsku blagajnu na kojoj je pobijedila lista podružnice Saveza rudarskih radnika.⁷⁰⁸ U siječnju 1930. godine održala je podružnica Saveza rudarskih radnika godišnju skupštinu u Pržićima kraj Vareša. U rudniku Pržići bilo je zaposleno samo 150 rudara, od toga ih je sindikalno bilo organizirano 120. Svoju polugodišnju redovnu skupštinu podružnica je održala 10. veljače 1931. uz prisustvo 150 članova.⁷⁰⁹ U rudniku Bukinje radila su 383 rudara. U radničkoj koloniji stanovalo je 38 obitelji, a tu je živjelo i 40 umirovljenika i 51 invalid rada. Rudari Bukinje održali su 15. svibnja 1931. skupštinu na kojoj su sudjelovale obje smjene radnika. Na skupštini je izabrana uprava podružnice. 18. siječnja 1932. na javnoj skupštini rudara, na kojoj se raspravljalo o reviziji rudarskog ugovora, pokušali su Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati da govore u obranu poslodavaca, ali su morali napustiti skupštinu.⁷¹⁰ 20. kolovoza 1930. održana je skupština rudara zaposlenih u rudniku mangana u Čevljanovićima. Rad u tome rudniku sveo se na 50 zaposlenih. Poduzeće je odbilo da plaća radnike po kolektivnom ugovoru. Skupština je izabrala upravu podružnice i zahtijevala poštovanje kolektivnog ugovora. Osnivačka skupština podružnice Saveza rudarskih radnika za radnike zaposlene u solanama u Simin Hanu održala se 29. srpnja 1931. U poduzeću ugljenokopa »Dobreljin« d.d. u Lješljanima kod Dobreljina, kotar Bosanski Novi, 500 rudara davalo je četiri godine, prilikom svake isplate po 10 dinara u fond za gradnju radničkog doma. U fondu je bilo 60.000 dinara pa su radnici htjeli da počnu s gradnjom doma. Međutim, uprava poduzeća je htjela na svaki način da taj fond otuđi, da ga pretvori

u fond za gradnju bolnice, radničke kinaonice i tome slično. Zahtjev starješine radničkih povjerenika da se fond preda u banku i da se upotrijebi za gradnju radničkog doma, upravnik poduzeća je odbio, a starješinu radničkih povjerenika otpustio. U rudniku Ugljevik bila su zaposlena 423 rudara, a u rudniku Maslovare 170. U koloniji u Ugljeviku živjele su 102 obitelji, a u Maslovarima 51. 23. siječnja 1933. izabrani su radnički povjerenici s liste Saveza rudarskih radnika. Osnivačka skupština podružnice Saveza rudarskih radnika u Maslovarima održala se 10. prosinca 1933.⁷¹¹

U Mostaru je 1938. godine privremeno otpušteno 200 rudarskih radnika. Razlog otpuštanja bile su poplave u jamama nastale uslijed velikih kiša. Podružnica Saveza rudarskih radnika inzistirala je na primjeni radnog ugovora prema kojem se u ovakvim slučajevima, ako radnici pristanu, radi skraćeno radno vrijeme. Mjesni međustrukovni odbor poveo je akciju za pomoć nezaposlenim rudarima. U tu svrhu održala se 29. siječnja zabava u Radničkom domu. Na javnoj skupštini, koja je održana 23. siječnja, prihvaćena je rezolucija koja je upućena ministarstvima, banskoj upravi, te gradskom poglavarstvu u Mostaru u kojoj se traži osiguranje u nezaposlenosti i uvođenje javnih radova. 25. veljače 1938. održani su izbori za radničke povjerenike na mostarskom rudniku. Na izborima su istupili, pored Saveza rudarskih radnika, HRS i Jugoras. Međutim, lista Saveza rudarskih radnika s Perom Cvitkovićem-Lulom na čelu je pobijedila. Od ukupno 468 glasova dobila je 246 i pet povjerenika. HRS je dobio 120 glasova i dva povjerenika, a Jugoras 102 glasa i dva povjerenika.⁷¹²

Radnički povjerenici birali su se u slijedećim mjestima: Zenica 12 povjerenika, Semizovac osam, Mostar sedam, Maslovare tri, Ljubija 14, Kreka 12, Kakanj 16, Banja Luka šest, Vrdnik 12, Zabukovac četiri, Velenje šest, što ukupno iznosi 100 povjerenika. U pojedinim rudnicima bilo je mnogo sporova oko zarade, dopusta, stanova itd., te u pogledu tumačenja radnog ugovora. Rijetko su izbori radničkih povjerenika bili toliko borbeni kao 1935. godine. Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati (JNRS), potpomognuti od režimske gospode i raznih nacionalnih društava, uprli su sve sile da na tim izborima razbiju redove klasnoga radničkog pokreta. Odnos broja povjerenika u bosanskim rudnicima s liste

⁷⁰⁷ Isto, 15. i 29. V, 31. VII 1931.

⁷⁰⁸ Isto, 29. VIII 1930; 28. VIII 1931.

⁷⁰⁹ Isto, 20. II 1930; 20. III 1931.

⁷¹⁰ Isto, 29. V 1931; 19. II 1932.

⁷¹¹ Isto, 29. VIII 1930; 7. i 21. VIII, 1931; 10. III 1933; 1. I 1934.

⁷¹² Radnik, 4. II, 4. III 1938.

Saveza rudarskih radnika i JNRS-a bio je sljedeći: Vareš SRR 16, JNRS ništa; Kreka SRR 16, JNRS ništa; Kukavice SRR šest, JNRS ništa; Teslić SRR pet, JNRS ništa; Kakanj SRR 14, JNRS dva, Kakanj SRR 12, JNRS dva i dva neutralna, Zenica SRR 10, JNRS šest.⁷¹³

Radni ugovor rudarskih radnika u državnim rudarskim poduzećima

U svim državnim rudnicima postojalo je ugovorno stanje. Godine 1925. Direkcija državnih rudarskih poduzeća u Sarajevu otkazala je do tada važeći »Radni ugovor«. Radnici ovaj otkaz nisu htjeli prihvatiti tako da su čitavu godinu bili bez ugovora. Tek krajem 1926. godine rudari su bili prisiljeni da prihvate »Radni ugovor« po kojem se njihov ekonomski položaj pogaršao. Tako je za sve državne rudnike važio »Radni ugovor rudarskih radnika na državnim rudarskim poduzećima« od 1. siječnja 1927. godine. Radni ugovor se u velikoj mjeri ili kršio ili neispravno tumačio, naravno na štetu radnika. To pokazuje niz primjera koje dalje navodimo. Temeljne nadnice se nisu određivale prema ugovoru, a nisu se primjenjivale ni tabele o unapređivanju radnika u bolje plaćevne razrede. U Kakanju su se vozači tek poslije godinu dana zaposlenja plaćali 30 dinara dnevno (10 dinara temeljne nadnice + 200 posto), a da su na to prema ugovoru imali pravo odmah na početku rada. Isti je slučaj i u Zabukovcu. U mnogim rudnicima, kao u Vrdniku, uprava je stare radnike koji su radili po 15—20 godina u jami, i onda kao iznemogli dobili posao spolja, plaćala kao novopridošle, umjesto po skali koja im je pripadala. Akordne cijene nisu se utvrđivale u sporazumu s radničkim povjerenicima, kako je to ugovor predviđao, nego su to uprave činile same, određujući tako niske cijene da radnici nisu mogli da zasluže ni običnu nadnicu. Mnogim radnicima nije plaćao 50 posto više, kako je to bilo utvrđeno u ugovoru. Pri nepovoljnim radnim uvjetima, u slučaju izbijanja vatre, plinova i vode, nije se skraćivalo radno vrijeme. U nekim rudnicima, npr. u Kreki, prekovremeni se rad plaćao samo kvalificiranim radnicima. Ugljen na koji su radnici imali pravo često se nije davao u propisanoj količini ili je bio nečist i neupotrebljiv, a uopće se nije davalo drvo ili se naplaćivalo 15 dinara po mtc (kao npr. u Kreki). Rad nedjeljom u Velenju se nije plaćao 50 posto više kao što je bilo propisano. Prema radnom ugovoru zaradu sačinjava te-

meljna nadnica četiri do 14 dinara (šegrti dva do četiri), skuparinski doplatak 200 posto na temeljnu nadnicu. Akord se trebao plaćati prosječno 25 posto više od temeljne nadnice (sa 200 posto skuparinskog doplatka) ako je učinak bio normalan. Akordne cijene reguliraju se prema temeljnim nadnicama. Radnici su imali pravo osim na ugljen i na sniženu cijenu za brašno. Stariji radnici imali su pravo na premije za više od 10 godina rada 60 dinara, za više od 15 godina rada 80 dinara, a za više od 20 godina 100 dinara i eventualno stan. Rješenjem Ministarstva šuma i rudnika povećana je od 1. srpnja 1930. premija starijim radnicima i to od 60 na 100, od 80 na 150 i od 100 na 200 dinara prema godinama neprekidnog rada. Često se događalo da žene nisu bile plaćene po radnom ugovoru nego im je plaća iznosila svega 18 dinara dnevno, bez obzira na prirodu posla i vrijeme zaposlenja (Kreka). Radni ugovor je predviđao na pojedinim rudnicima do 12 plaćevnih kategorija. Zaradne nadnice isplaćivale su se mjesečno s polumjesečnom akontacijom (predradnici i kancelarijski pomoćni radnici imali su tekuće mjesečne plaće). U mnogim rudnicima, na primjer u Vrdniku, radnici su često morali čekati po nekoliko dana na isplatu, dok se u drugim (Zabukovac) zarada isplaćivala poslije radnog vremena. S izuzetkom Zabukovca i »Senjskog rudnika« svuda su postojali radnički konzumi u kojima se jedino brašno, u skladu s radnim ugovorom, dobivalo uz sniženu cijenu. U velikom broju radničkih konzuma nije bilo dovoljno potrebnih artikala, što je teško događalo osobito radnike u onim mjestima u kojima nije bilo dobro opskrbljenih trgovina, na primjer u Ljubiji. Pored toga, u većini mjesta radnici nisu imali nikakva utjecaja na vođenje konzuma.

Radilo se i noću, po potrebi u smjenama. Gotovo su svi jamski radnici radili na akord, a zanatski prema potrebi. Dnevni odmor za zanatske i vanjske radnike trajao je jedan sat dnevno. Za ostale radnike važio je neprekidni osamsatni rad. Prema radnom ugovoru, godišnji odmor od navršenih pet do 10 godina neprekidnog rada iznosio je četiri dana, od 10 do 20 godina neprekidnog rada šest dana, od navršenih 20 i više godina 12 dana. Rješenjem Ministarstva šuma i rudnika povećan je plaćeni godišnji odmor od 1. srpnja 1930. godine sa četiri na pet, sa šest na 10 i sa 12 na 15 dana godišnje prema godinama neprekidnog rada. Otkazni rok za sezonske radnike iznosio je osam, a za ostale radnike 14 dana. Međutim, često se događalo da se radnike otpuštalo bez otkaznog roka. Postojale su kazne ukorom, novčane kazne i otpuštanje s posla. Po-

⁷¹³ Radničke novine, Zagreb, 8. III 1935.

red toga u nekim se rudnicima radnike kažnjavalo i uskraćivanjem skuparinskog doplatka na nadnice (Zabukovac) ili oduzimanjem posla u trajanju od pet do 30 dana. U nekim mjestima kažnjavali su se radnici čak i za djela učinjena izvan posla (npr. u Zabukovcu 14. travnja 1929. tri vozača kažnjena su sa po 20 dinara što su pjevali u rudničkoj kantini). Kazne su izricale pretpostavljeni kako su željeli pa su vrlo često bile nepravedne i suviše teške. Visina novčanih kazni kretala se od pet do 50 dinara odjednom. Novac od kazni ulazio je u fond Mjesne bratimske blagajne. Postojalo je pravo žalbe direktoru ili rudarskom satništu, ali uglavnom, bez izgleda na uspjeh. Pored toga, otežavalo se podnošenje žalbi. Zbog toga se zahtijevalo da se stvori arbitražna ustanova za ispitivanje krivica i izricanje kazni, u kojoj bi bili zastupljeni i radnički predstavnici. U mnogim rudnicima radila su djeca mlađa od 14 godina, na primjer u Kreki. U solanama u Kreki odnosi između radništva i poduzeća regulirani su »Rudarskim zakonom za Bosnu i Hercegovinu« i »Službenim redom za radnike kod erarskih rudnika u BiH« iz godine 1914, u Pagu »Pravilnikom o radu u monopolskim ustanovama« i »Pravilnikom o radničkim kategorijama i platnom sistemu za morske solane«. Jedino u Kreki je postojao i važio »Radni ugovor rudarskih radnika na državnim rudarskim poduzećima« od 1. siječnja 1927.

Savez rudarskih radnika za Bosnu i Hercegovinu poduzeo je razne korake da se tadašnji »Radni ugovor« revidira. Polovinom 1929. godine otišla je delegacija Saveza Ministarstvu šuma i ruda; 4. lipnja vodili su se u Sarajevu pregovori s Direkcijom državnih rudarskih poduzeća Centralni sekretarijat radničkih komora organizirao je anketu o položaju rudarskih radnika koja je održana 29. srpnja 1930. na Ilidži kod Sarajeva. Anкета je konstatala da je »dolaskom krize, u rudarstvu pogođeno oko 1300 kvalificiranih radnika. Rudarski radnici su posebno pogođeni zbog iznurenosti na radu, neosiguranja u besposlici, zbog nepotpunosti i nepravедnosti odredaba u propisima o osiguranju rudara u slučaju bolesti, starosti i nezaposlenosti i zbog nepostojanja posredovanja rada za nezaposlene rudare.« Anкета je tražila da kraljevska vlada iz sredstava državnog budžeta odobri kredite za pomoć nezaposlenim rudarima, da se poduzmu mjere za striktno provođenje socijalno političkih odredaba zakona, da se izgrade radnički stanovi, da se zaključi konvencija o reproducitnom socijalnom osiguranju s Francuskom, kako je to učinjeno s Njemačkom radi odlaska nezaposlenih rudara na rad u inozemstvo; da se is-

prave grube nepravde prema nezaposlenim rudarima revizijom Pravilnika o bratimskim blagajnama prema kojem rudar nakon šest mjeseci nezaposlenosti gubi sva stečena prava. Novi rudarski zakon trebao bi predvidjeti da rudarska poduzeća obavezno izdvajaju sredstva iz čiste dobiti u fond za pomaganje nezaposlenih rudara; da željezničke direkcije vrše svoje narudžbe po izvjesnom planu kako bi se omogućilo pravilnije funkcioniranje proizvodnje, kako zbog nejednakih porudžbina u pojedinim mjesecima ne bi dolazilo do otpuštanja radnika. Zahtijevalo se provođenje državnih mjera koje bi stimulirale veću potrošnju domaćeg uglja, da država subvencije koje daje parobrodarskim društvima ne daje u novcu već u određenoj količini uglja iz domaćih rudnika; te da se preradom poboljša kvalitet domaćeg ugljena, čime bi se osigurao prosperitet domaćeg rudarstva.

Na poziv Direkcije rudarskih poduzeća u Sarajevu, 11. siječnja 1932. održana je konferencija delegata rudarskih radnika u povodu otkazivanja radnog ugovora i snižavanja nadnica. Svi radnici i poduzeća izaslali su svoje delegate. Predstavnici direkcije tražili su da se smanji skuparinski doplatok od 200 na 150 posto, da se snizi količina i poveća cijena životnih namirnica na koje su rudari do tada imali pravo, da se izvrši novo grupiranje temeljnih nadnica. Svi ovi zahtjevi snizili bi dotadnje nadnice za 21 posto. Delegati rudarskih radnika su i pismeno i usmeno izjavili da ni tadašnje nadnice rudarskih radnika nisu dovoljne za uzdržavanje života radnika i njegove obitelji, pogotovo zato što se u rudnicima najčešće radi po 10, 12 i 15 dana u mjesecu, te da ne mogu pristati ni na kakvo snižavanje nadnica. Uzalud je Savez rudarskih radnika organizirao veliku delegaciju od 30 rudara, koji su predstavljali sve državne rudnike u zemlji. Ministarstvo je 6. veljače jednostrano, umjesto Radnog ugovora, propisalo »Radne uslove« koji su ponovo osjetno pogoršali ekonomski i socijalni položaj rudarskih radnika. Na to je Savez rudarskih radnika organizirao niz skupština, te zahtijevao nove pregovore. Ministarstvo je najzad pristalo na pregovore koji su održani u Sarajevu od 12. do 15. siječnja 1933. godine. Na njima je zaključen novi »Radni sporazum«. Novopotpisani »Radni sporazum« je povećao radničke plaće za oko pet posto. Tako je država snizila za 25 posto i poslije godinu dana povisila za pet posto nadnice rudara. O tome sporazumu pisali su *Ujedinjeni sindikati*: »9. septembra 1937. vođeni su u Sarajevu pregovori za izmjenu kolektivnog ugovora između rudarskih i talioničkih radnika i direkcije državnih rudarskih podu-

zeća. Savez rudarskih radnika u Zenici već je preko godinu dana vodio akciju za izmjenu tadašnjeg ugovora. Tražio je povećanje plaća za 30 posto. Na pregovorima su bili zastupani HRS i Jugoras. Pregovori su se razbili jer Direkcija nije imala ovlaštenje od ministra šuma i ruda, da odluči o zahtjevima radnika. Na kraju pregovora sve tri organizacije su se dogovorile od 20 posto. Za ovaj kolektivni ugovor bilo je zainteresirano preko 9000 rudara. 16. kolovoza 1930. sklopljen je novi »Radni ugovor« između Centralne direkcije državnih rudarskih poduzeća i Jugoslavenskog čelika a. d. sa Savezom rudarskih radnika, Hrvatskim radničkim savezom i Jugoslavenskim radničkim savezom. Po posebnom sporazumu povišene su plaće rudara i topioničara za 15 posto.⁷¹⁴

⁷¹⁴ IHRPH, Arhiv, SRJ, k-1, I. 1. 1929; 30. XI 1940; *Radničke novine*, Zagreb, 8. VIII, 24. X 1930; 22. i 29. I, 1. V 1932; *Ujedinjeni sindikati*, 9/1930; 11/1932; 1—2/1933; *Slobodna riječ*, 23. X 1937.

SINDIKATI METALSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE

Prve sindikalne organizacije metalških radnika u Hrvatskoj bile su organizacije kovača, građevinskih i umjetničkih bravara i limara. Te grupe do 1893. djeluju odvojeno. Javna skupština kovinara u Zagrebu održana je 11. ožujka 1894. Na njoj je zaključeno da se podnesu pravila lokalnog sindikata na odobrenje i da se organizira Zajednica kovinara. Ta zajednica poslala je na budimpeštanski kongres metalaca svog delegata. Prvi zabilježeni tarifni pokret bravarskih radnika pokrenut je 14. svibnja 1893. godine. Pokret se završio uspješno i bez štrajka. Ugovorom su izvojevali 10-satno radno vrijeme bez smanjivanja nadnica i uveli pravo na praznovanje Prvog maja. Do 1907. godine djeluju ilegalne organizacije u Zagrebu, Osijeku, Varaždinu, Karlovcu, Sušaku, Slavonskom Brodu, Koprivnici i Zemunu. Osnivačka skupština legalnog Saveza kovinarskih radnika Hrvatske i Slavonije održana je 14. srpnja 1907. godine. Za predsjednika Saveza izabran je Slavko Kavurić, za tajnika Franjo Purgarić, za blagajnika Stjepan Matačić. Tarife i štrajkaške pokrete Savez je vodio u Zagrebu 1893, 1894, 1896. i svake godine od 1903. do 1913, a u Osijeku 1904. i svake godine od 1906. do 1914. U Sušaku 1905. i 1913, u Zemunu 1906. i 1912, Varaždinu i Slavonskom Brodu 1907. godine. Savez je 1910. godine imao

Sindikati rudarskih radnika, s malim prekidima, odigrali su važnu ulogu u okupljanju i organizaciji rudarskih radnika i njihovu aktiviranju u klasnoj borbi koju je KPJ vodila. Reakcija u zemlji nije birala sredstva da bi oslabila klasne sindikate rudara. Ilustracija te beskrupuloznosti je masovni progon nekoliko stotina rudara iz resavskog rudnika »Bare« u 1936. godini. Štrajk u Trbovlju 1933. godine otvorio je novu stranicu u historiji revolucionarne borbe radničke klase u zemljama Jugoslavije: Tada su zajedno nastupali rudari, ženc, zaposleni i nezaposleni. Štrajk je iz borbe radnika za komad kruha prerastao u političku borbu protiv vladajućeg poretka. Pred nadručom opasnošću od fašizma rudari se listom izjašnjavaju protiv njega i njegovih nosilaca. Stvaranje Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata, i kasnije Jugorasa i HRS-a nije, oslabilo borbu sindikata rudara za jedinstvo rudarskih radnika na klasnim pozicijama.

369, a 1912. 505 članova. U Zagrebu je bilo 308 članova, Osijeku 171, Sušaku 67, Karlovcu 31, Zemunu 23, Slavonskom Brodu i Koprivnici po 15, a ostali članovi bili su po svim ostalim mjestima. Krajem srpnja 1914. godine, početkom prvoga svjetskog rata, zabranila je vlada njegovo djelovanje. Godine 1917. prilikom obnove ORS-a, metalški su radnici u ORS-u imali svoju sekciju, a kad su počeli sukobi između desničara socijal-patriota i ljevičara, pristalica revolucionarne borbe i oktobarske revolucije, sekcija je konstituirala privremeni savezni odbor, koji je osnovao Savez kovinarskih radnika Hrvatske i Slavonije. Savez je počeo djelovati 1. veljače 1919. godine.

Savez kovinarskih radnika Bosne i Hercegovine osnovan je krajem 1905. godine. U vrijeme generalnog štrajka 1906. godine, ističu se metalški radnici Zenice (2000 radnika) i Vareša. Savez je 1907. godine imao 299 članova, 1911. 427 i 1912. godine 442 člana. Od 1907. do 1912. Savez je vodio 15 štrajkova, od kojih je 13 završeno uspjehom. Nekoliko je godina na čelu Saveza stajao Đuro Đaković. Izbijanjem prvoga svjetskog rata, zbog toga što je Bosna i Hercegovina bila ratno poprište, Savez kovinarskih radnika prestao je i formalno da postoji. Obnovljen je u drugoj polovici 1917, a krajem 1918. imao je 1200 članova.

Prva sindikalna organizacija metalčkih radnika bila je Kovinarsko društvo za Kranjsku osnovano 1893. u Ljubljani Društvo je, zajedno s drugim organizacijama metalčkih radnika koje su se stvarale u Sloveniji, bilo u sastavu Saveza metalčkih radnika Austrije (Metalarbeit Verband). Kada je došlo do napuštanja centralizma u jedinstvenoj austrijskoj socijalnoj demokraciji, slovenski su radnici stvorili svoju Jugoslavensku socijaldemokratsku stranku. Stvaranjem nacionalne socijalističke partije nisu izdvojeni sindikati, niti je odmah stvoren zaseban sindikalni pokret za Sloveniju. Zveza delavskih društvo za Kranjsku, Štajersku, Korušku i Primorje osnovano je 1. rujna 1907. na Zemaljskoj konferenciji strukovnih i prosvjetnih društava. Centralna sindikalna instanca, strukovna komisija i strukovno tajništvo za Sloveniju u Ljubljani, osnovani su 26. srpnja 1908. U strukovnoj komisiji nalazio se je i predstavnik slovenskih metalaca, koji su i dalje bili organizirani u Savezu metalaca Austrije u sklopu kojeg su imali svoje pokrajinsko tajništvo. U novoj državi SHS, na zemaljskoj konferenciji održanoj 22. prosinca 1918. u Ljubljani, osnovana je centralna organizacija metalaca i srodnih struka »Osrednje društvo kovinarjev in srodnih strok na slovenskom ozemlju«.

Savez metalčkih radnika Srbije osnovan je 13. rujna 1901. godine. Godine 1903. imao je 230 članova i četiri pododbora. Do 1906. godine broj članova povećao se na 510, a pododbor na 16. Već 1889. godine 300 metalčkih radnika željezničke radionice u Nišu stupa u štrajk koji traje tri tjedna. Završen je pobjedom radnika. Poslije pet godina, 1894. godine vode drugi, a 12 godina kasnije, 1901. godine i treći štrajk. Pododbor Saveza metalčkih radnika osnovan je u Nišu 1903. godine. U Beogradu vodi Savez tarifne pokrete i štrajkove svake godine od 1903. do 1906, zatim 1910. i 1912. godine; u Valjevu 1904, 1905. i 1910; u Čačku 1905, 1906. i 1910; u Obrenovcu 1905, Šabcu 1905, Kraljevu 1910, Kragujevcu 1910. i 1911, Kruševcu 1911. godine. Izbijanjem prvoga svjetskog rata prestao je rad i Saveza metalčkih radnika Srbije. Savez je obnovljen 1. prosinca 1918. godine. 1919. godine Savez je imao 800 članova i 10 pododbora.

Ujedinjenje sindikata metalčkih radnika trajalo je dosta dugo. Na kongresu ujedinjenja koji je održan 25—26. prosinca 1919. u Slavonском Brodu, ujedinili su se Savez metalčkih radnika Srbije i Savez metalčkih radnika za Bosnu i Hercegovinu. Ujedinjenom savezu prišle su sindikalne organizacije metalaca iz Vojvodine i Dalmacije. Savez kovinarskih radnika Hrvatske i Osrednje društvo kovinarjev Slo-

venije, napustili su kongres zbog neslaganja s prijedlogom o sjedištu centrale i centraliziranom organizacijom saveza. Prije kongresa održala se 5. prosinca 1919. predkonferencija na kojoj nisu bili prisutni predstavnici Hrvatske i Slovenije.

Na osnovi sporazuma centrala Saveza u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani sazvan je 1. listopada 1920. u Celju kongres ujedinjenja. Ujedinjenje se željelo ostvariti na strogo centralističkoj platformi. Metalci Slovenije otišli su na kongres s protuprijedlogom da se ujedinjenje provede s najširoom autonomijom pokrajinskih organizacija. Kongres se održao 1. do 3. listopada 1920. u Ljubljani. Slovenski Savez metalaca dobio je financijsku autonomiju, dok se Savez kovinara Hrvatske ujedinio na bazi centralizma. Ujedinjeni savez imao je na Kongresu 90 podružnica sa 15.000 članova. »Pokrajine su sa podružnicama bile zastupljene ovako: Hrvatska i Slavonija 23; Slovenija sa 17; Bosna i Hercegovina sa 14; Dalmacija sa 4; Vojvodina sa 10; Srbija sa 19; Crna Gora sa 2 podružnice. To je bila snaga sa kojom je ujedinjeni Savez raspolagao. Ujedinjenje je naišlo na silan odaziv kod svih kovinarskih radnika širom cijele zemlje. Svuda su uoči »Obznane« podružnice počele naglo da povećavaju broj članova, tako da se pri kraju prosinca 1920. broj članova popeo sa 15 na 20.000.«⁷¹⁵ Na kongresu ujedinjenja delegati iz Hrvatske i Slavonije predstavljali su 4012 članova, a delegati iz Dalmacije 776 članova. Prihvaćena je odluka I kongresa održanog u Slavonском Brodu, da sjedište centrale bude Beograd. Ujedinjeni savez prihvatio je jednoglasno odluku da ostane u Internacionalnom Metalarbeiterbundu u Bernu, koji je bio sastavni dio strukovne internacionale u Amsterdamu. Ta odluka pokazuje da je sastav kongresa bio pretežno centramaški. U Centralnu upravu izabrana je većina socijalista centramaša, koji su na čelu s Blagojem Brancincem, predsjednikom SMRJ-a, poslije donošenja Obznane radili na stvaranju reformističke zemaljske sindikalne centrale Glavnoga radničkog saveza, istupili iz sklopa CRSVJ-a i nprekidno naglašavali svoj antikomunizam i socijalističku orijentaciju. Izvršni odbor Centralne uprave iskoristio je donošenje Zakona o zaštiti države i masovni teror protiv komunizma za obračun s komunistima u Savezu metalaca. Isključen je 21 član Centralne uprave izabran na kongresu u Ljubljani i na njihova su mjesta imenovani socijaldemokrati.

⁷¹⁵ Iz izvještaja SMRJ za 1921. i 1922. godinu koji je prednesen III kongresu 25—27. prosinca 1922.

Na to su sindikalne podružnice koje su ostale na revolucionarnim pozicijama formirale u Beogradu Centralni pododbor, odnosno ovlastili su podružnicu SMRJ «Tri ključa» da na sebe preuzme opće funkcije centralne uprave. Centralni pododbor je nakon neuspjelih pregovora sa Izvršnim odborom Centralne uprave SMRJ o ujedinjenju, savzao Zemaljsku konferenciju podružnica koje su već pristupile u Nezavisnih sindikata. Na toj konferenciji, koja je imala značaj kongresa, osnovan je Savez radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije (SRMIiOJ) i izabrane centralne uprave saveza, umjesto dotadašnjeg Centralnog pododbora SMRJ-a. Savez radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije održao je do 1929. godine drugi i treći kongres. Drugi je održan od 12. do 15. travnja 1925. godine, a treći od 10. do 11. srpnja 1927. godine. Zabranom djelovanja Nezavisnih sindikata zabranjen je i Savez radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije.⁷¹⁶

Obznana nije pogodila organizacije metalaca u Sloveniji. To se vidi iz činjenice da je 20. veljače 1920. održan kongres Centralne organizacije metalaca Slovenije. Kongres je donio rezoluciju u kojoj protestira protiv zatvaranja sindikata i militarizacije poduzeća i radnika, pa zahtjeva da se «radnički sindikati odmah otvore, a naredba o militarizaciji odmah povuče». Kongres je izrazio «svoju solidarnost sa drugovima čije su organizacije zatvorene, s tim da će kovinari Slovenije u svako doba pomoći moralno i materijalno svaku akciju koja ide za tim da brani pravo koalicije, pravo štrajka, pravo borbe».⁷¹⁷ Kongres od 25. ožujka 1922. odlučio je da se Osrednje društvo kovinarjev in srodni strok definitivno priključi u SMRJ.

Treći kongres SMRJ-a održan je 25. 26. i 27. prosinca 1922. godine u Zagrebu. Uoči kongresa ponudio je SRMIiOJ stvaranje jedinstvene fronte u vezi s političkom, skupštinskom i tarifno-štrajkaškom aktivnošću, kao uvod za organizacijsko ujedinjenje. Frontu bi činila tri postojeća saveza metalaca: reformistički SMRJ, Osrednje društvo kovinarjev i SRMIiOJ. SMRJ je to odbio i ponudio kao platformu ujedinjenja Rezoluciju za ujedinjenje Saveza metal-skih radnika u Jugoslaviji, usvojenu na kon-

gresu SMRJ-a 2. listopada 1920. u Ljubljani. Četvrti Kongres SMRJ-a održan je 25. studenog 1923. godine u Slavovskom Brodu s isključivim zadatkom da se ujedine Savez metal-skih radnika Jugoslavije i Osrednje društvo kovinarjev in srodnih strok na slovenskom ozemlju. Osnovni razlog što do ujedinjenja nije do 1923. godine došlo, bile su razlike u gledištima o obliku organizacije. Na novom statutu radila su oba sindikata zajedno. Pored centralne uprave, pravila su predviđala i pokrajinske odbore. Pored zajedničkih potreba, davala se izvjesna samostalnost «koja bi doprinjela razvijanju inicijative, zdravih ambicija i stvaranje sindikalnog pokretu toliko potrebnih sposobnih kadrova».⁷¹⁸

Peti Kongres SMRJ-a održao se 4. i 5. travnja 1926. godine u Beogradu. Sekretar amsterdamskog Internacionalnog sindikalnog saveza Jon Sasenbach istakao je da Internacionalna obraća osobitu pažnju radničkom pokretu u zaostalim zemljama među koje spadaju sve zemlje Balkana. Jugoslavija je zemlja bez razvijene industrije i bez pravoga boljševičkog proletarijata, čije su mase podložne boljševicima i romantizmu. «Takav element» — rekao je sekretar Internacionale — «manje je podesan za pozitivan rad, a više sklon svadi. On je sposoban samo da minira, upropašćuje, a nikako da stvara i podiže. Njegova je koncepcija rušiti». Zahvaljujući se u ime Kongresa Sasenbachu, predsjednik SMRJ-a Blagoje Bračinac rekao je «mi smo ovu veliku i važnu posjetu i zaslužili», jer su vodili «odlučnu borbu protivu težnja da se Savez odvoji od Amsterdama i priključi Moskovskoj Crvenoj internacionali». Na kongresu je utvrđeno da Savez broji 2793 člana. Od toga, 2267 radnika radi s kolektivnim ugovorima koje je Savez sklopio s poduzećima. I na V kongresu kao i u izvještaju, Centralna je uprava priznala da je u mnogim mjestima isključivala iz podružnice svakog tko je tražio ujedinjenje sa SRMIiOJ, i u vezi s tim kritizirala politiku saveznog rukovodstva. Centralna uprava je tražila od kongresa da osudi rad subotičke podružnice metalaca, zbog njenog nastojanja da se ujedini s metalcima u Nezavisnim sindikatima.⁷¹⁹

Šesti kongres SMRJ-a održao se od 14. do 16. travnja 1928. godine u Ljubljani, uz pomoć i aktivnu suradnju predstavnika Internacionalne metal-skih radnika njemačkog i čehoslovačkog saveza metalaca. «Oni nisu bili samo gosti već aktivni suradnici u donošenju izvjesnih odluka. Njihovo iskustvo u organizaciji mnogo

⁷¹⁶ J. Cazi, *Počeci modernoga radničkog pokreta*, n. dj., knj. I, str. 217, 285, 289, 323, 329; isti, *Nezavisni sindikati*, n. dj., knj. I, str. 23–29, 51–56, 85–88, 172, 205–207, 334–336; knj. III, sv. I, str. 90–111; V. Korać, *Povijest radničkog pokreta*, n. dj., knj. II, str. 336–362; *Sindikalni pokret u Srbiji 1903–1919*, n. dj., O savezu metal-skih radnika, vidi predm. registar, str. 582; *Glas slobode*, 5, 7, 10. i 11. I 1920; *Slobodna riječ*, 9. X 1920; *Radnik*, 28. X i 4. XI 1920; *Metalski radnik*, 20. XII 1922.

⁷¹⁷ *Socijalist*, 26. II 1921.

⁷¹⁸ *Glas slobode*, 18. X 1923.

⁷¹⁹ *Metalski radnik*, 1. I, 15. III, 1. VI, 7. VIII, 2. IX, 1. XI, 1. XII 1926; 15. I, 15. II, 1. III, 15. IV, 1. i 15. V 1927.

je olakšalo našem Kongresu da se izvjesne stvari, koje su od opće važnosti pravilno riješe». Savez je od 1926. do 1927. godine vodio 11 štrajkova i 14 tarifnih pokreta.⁷²⁰

O industriji metala i obrtu

Prema popisu stanovništva 1931. godine, bio je 40.450 vlasnika različitih metalnih poduzeća. Od toga broja u industriji i zanatima kovina (metala) . . . . . 29.753 u proizvodnji strojeva, alata i instrumenata . . . . . 10.006 a u proizvodnji i prenošenju mehaničke snage 691

Broj krupnih poduzeća u metalurgiji i elektroindustriji po pojedinim područjima bio je slijedeći:

Područje	Metalurgija	Elektroindustrija
Ljubljana	45	10
Zagreb	34	30
Oslijek	6	16
Sarajevo	10	30
Novi Sad	44	55
Banja Luka	1	10
Beograd	47	40
Split	1	17
Durbovnik	—	8
Podgorica (Titograd)	—	10
Skoplje	11	26
Svega	199	252

Broj tvornica po banovinama prema popisu od 31. prosinca 1936.

Banovine	Metallurgija	Metalni proizvodi	Električne centrale
Dravska	14	48	113
Drinska	5	11	49
Dunavska	1	48	102
Moravska	2	3	45
Primorska	1	6	24
Savska	3	40	101
Vardarska	—	6	27
Vrbaska	2	2	23
Zetska	—	—	20
Beograd	—	41	21
Ukupno	28	205	525

Povećanje tvornica u metalnoj industriji u toku dvadeset godina 1918—1938. godine vidi se iz slijedećih podataka:

Industrijske grupe	1918.	1928.	1933.	1938.
Električne centrale i plinare	284	465	552	589
Proizvodnja metala	20	22	24	28
Prerada metala	69	152	180	206
Proizvodnja strojeva, motora i električnih aparata	4	19	25	33

⁷²⁰ Isto, 13. IV, 1. i 15. V 1928; *Glas slobode*, 21. IV 1928.

U industriji metala poslije 1918. godine podignuto je osam novih tvornica. Od mnogo većeg značenja bilo je proširenje postojećih poduzeća («Jugoslavenski čelik», «Kranjska industrija družba», «Trepča Mines Limited»). U nove tvornice ove grane spadaju jedino: «Ulrih d. d.», Zagreb, čija je valjaonica cijevi podignuta 1922. godine; valjaonica «Prometne banke» d. d., Zemun 1923; rafinerija metala «Metro-topine» d. z. o. z. Maribor, 1926; Mariborska rafinerija zlata 1931; Rafinerija dragih kovin, Ljubljana; topionica Akcionarskog društva «Rudar», Sirča i valjaonica firme «Sartid», Smederevo, obje podignute 1933; Fabrika aluminijuma, Lozovac, 1935. i martinarna firma «Sartid» od 1937. godine.

U toku dvadeset godina podignuto je 137 novih tvornica za preradu metala. Od toga je otpadalo na: metalne radionice 10; na livnice željeza i metala 15; kovnice su podignute svega dvije: «Sartid» 1927. godine i «Henri Plaiost», Smederevska Palanka 1934. godine. Novih tvornica za izradu žice, čavala, lanaca bilo je 29. Tvornica okova, alata i dijelova za strojeve 20; novopodignutih tvornica strojeva i motora devet; podignuto je 14 tvornica željeznih konstrukcija i 24 tvornice industrije limene robe. Bilo je i 14 novosagrađenih tvornica elektrotehničke industrije.

Rast pogonskih snaga u razdoblju od 1923. do 1938.

Industrijska grupa	KS 1923	KS 1928.	KS 1933.	KS 1938.
Električne centrale i plinare	465.011	480.400	541.208	546.789
Proizvodnja metala	28.295	28.029	28.379	31.279
Prerada metala	11.984	14.273	15.595	17.276
Proizvodnja strojeva i električnih aparata	668	1.800	2.034	2.149

Ukupni kapital investiran u zgrade, nekretnine i industrijska postrojenja iznosio je krajem 1938. u električnim centralama i plinarima 2.472.221.000 dinara; u proizvodnji metala 759.326.000; u tvornicama za preradu metala 564.402.000 dinara, a u tvornicama strojeva i elektromotora 89.435.000 dinara. U odnosu na 1918. porast investicijskog kapitala u postocima bio je:

Industrijska grupa	1923.	1928.	1933.	1938.
Električne centrale i plinare	14,20	11,40	15,93	19,38
Proizvodnja metala	0,08	0,14	0,25	3,17
Prerada metala	56,60	50,89	282,32	30,42
Proizvodnja strojeva i motora	90,63	1072,13	311,53	155,16

Iz bilance metalurških akcionarskih društava za godine 1932—1935.

u tisućama din

	Godine	Broj poduzeća	Uplaćena glavica	Zakonska rezerva	Ostale rezerve	Čista dobit	Izdaci na osoblje
Metalurgija i industrija strojeva	1932.	53	201.455	21.192	42.026	6.680	100.518
	1933.	46	148.880	16.603	43.368	8.590	79.561
	1934.	61	180.680	23.973	92.332	14.918	112.889
	1935.	66	182.530	25.784	96.851	16.605	113.837
Brodogradilišta, tvornice vagona, aviona i saobraćajnih sredstava	1932.	13	154.452	2.389	65.484	2.138	68.036
	1933.	11	159.492	2.362	67.108	536	10.970
	1934.	11	158.992	2.402	72.141	3.106	14.400
	1935.	49	55.588	3.593	6.850	5.698	45.814
Vodovod, električne i plinske centrale	1932.	37	136.833	25.407	80.269	7.517	27.872
	1933.	38	268.548	28.174	160.089	10.396	55.396
	1934.	37	264.632	64.718	87.831	9.323	40.543
	1935.	38	262.088	19.274	164.018	6.585	43.057

Po podacima za 1936. godinu bila su 182 industrijska metalurška poduzeća i 211 elektrotehničkih (to su većinom bile centrale za proizvodnju električne energije). Dioničarskih društava, koja su u 1936. godini objavila bilance, bilo je ukupno 153. Uplaćeni ukupni iznos akcionarskih glavnica, utvrđen je na 500,206.000 dinara, ukupne rezerve iznosile su 316,100.000 dinara, ukupan čist dobitak 28,888.000 dinara; izdaci za radno osoblje iznosili su ukupno 205,708.000 dinara, a ukupna vrijednost proizvodnje iznosila je, po procjeni Centrale industrijskih korporacija, 3,470.000.600 dinara. Ona se dijelila:

— u tisućama din

Grana industrije	Ukupna vrijednost proizvodnje
Na rudarska i topionička poduzeća	1,560.000
Na poduzeća industrije željeza i metala	1,500.000
Na poduzeća elektroenergije i materijala	410.000

Inozemni kapital u glavnici akcionarskih društava sudjelovao je: u električnim centralama sa 756 milijuna dinara, a financijskim kreditima 185,8 milijuna, što je ukupno iznosilo 942 milijuna dinara ili 20,6% od ukupno uloženog inozemnog kapitala u sve privredne grane. U metaluršku industriju uložio je inozemni kapital u glavnice 130 milijuna dinara, financijske kredite 116 milijuna, ukupno 246 milijuna ili 5,4 posto. Jugoslavenski kapital uloženi u električne centrale iznosio je 1,430.444.000 dinara, a inozemni je imao utjecaja na 1,041.777.000 ili 42,14 posto. Jugoslavenski kapital u proizvodnji metala iznosio je samo 18,612.000 dinara, dok je utjecajna sfera inozemnog kapitala obuhvaćala 740,714.000 ili 97,55 posto. U preradi metala jugoslavenski je kapital iznosio 288,956.000, a utjecajna sfera inozemnog kapitala protezala se na 275,446.000

ili 48,8 posto. Jugoslavenski kapital u proizvodnji strojeva iznosio je 11,055.000, a utjecajna sfera inozemnog kapitala obuhvaćala je čak 38,183.000 ili 77,55 posto.

Koncentracija i integracija u industriji i proizvodnji metala provodila se tako da se proizvodnja sirova željeza dalje nastavljala u vlastitim ljevaonicama, valjaonicama i strojarskim radionicama tako da je jedna te ista firma razvijala preradu željezne rude i preradu sirova željeza u sve vrste željeznih profila — izradu čeličnih konstrukcija, proizvode od čeličnog lima, razne poljoprivredne alate (lopate, motike, ašove, sjekire i sl.), vučenu žicu i čavle. Do takva proizvodnog integriranja došlo je u »Kranjskoj industrijskoj družbi« Jenšence, u Tvornici čelika i željezari »Store«, Srpskom akcionarskom rudarskom i topioničkom društvu »Sartid« u Smederevu. Jugoslavenski čelik a. d. »Zenica i Vareš« integrirao je u sektor metalurške industrije i industrijske prerade metala i rudnike željezne rudače i rudnike ugljena.

Proizvodna integracija u industriji prerade metala javljala se u vrlo raznolikim oblicima. Od mnogih slučajeva integracije navodimo slijedeće primjere: »Sila«, strojarsko poduzeće Zagreb imalo je strojarsku radionicu, ljevaonicu i termocentralu; Poduzeće »Jovana T. Mohorovića« Beograd imalo je bravarsku i limarsku radionicu za strojnu obradu, ljevaonicu željeza i tremocentralu. »Jugoslavenska tvornica vagona d. d.« Slavonki Brod, pored tvornice vagona, imala je tvornicu lokomotiva, tvornicu mostova, ljevaonicu, tvornicu konstrukcija i tvornicu parnih kotlova. Koncentracija u tvornici »Lim« d. d. Zagreb, provela se tako što je poduzeće imalo tvornicu limesnog posuda, tvornicu limene ambalaže i tvornicu bačava. Od 267 tvornica, 109 poduzeća imalo je po tvornicu, a ostale su se dijelile ovako:

Grupa tvornica	Broj firmi s više tvornica	Broj tvornica koje im pripadaju
Do 2 tvornice	18	36
3-5 tvornica	13	51
6-10 tvornica	4	27
više od 10 tvornica	3	44
Svega	38	158

Broj tvornica po obliku vlasništva prema propisu od 31. prosinca 1936. godine bio je sljedeći:

Vrsta vlasništva	Metalur- gijska	Metalnih izrađevina	Električne centrale
Inokosna	1	76	2
Javan ortakluk	3	45	—
Komanditna	—	6	—
Akcionarska društva	22	56	7
Društva s ograni- čenim jamstvom	1	16	—
Zadružna	—	1	—
Državna	1	4	6
Banovinska	—	—	—
Ostale	—	1	—
Svega	28	205	15

U industriji za proizvodnju i preradu metala postojao je od 1934. godine kartel željeza zaključen između jugoslavenskih željezara i austrijskih, čehoslovačkih i mađarskih proizvođača željeza. Ugovorom su bile obuhvaćene sve vrste željeznih profila šipkastog željeza, valjane žice i čavala. Kartel je imao potpuni monopol na unutrašnjem tržištu. Drugi kartel bio je kartel osovina za sva cestovna vozila koji je obuhvaćao tri poduzeća. Kartel vijaka zaključilo je osam jugoslavenskih tvornica 1934. godine, a 1936—1937. pristupila su još tri poduzeća iz Karlsdorfa, Breslave, Budimpešte i četiri jugoslavenska poduzeća. Kartel je obuhvatio opću prodaju vijaka, prodaju vijaka za drvo i prodaju pribora za vozna sredstva. Kartel li-mene robe stvorila su poduzeća iz Zagreba, Karlova, Kamnika i Vinkovaca te jedno poduzeće iz Karlsdorfa. Kartel bravarske robe sklopila su tri poduzeća i jedno iz inozemstva. Kartel žice i čavala stvorilo je šest jugoslavenskih poduzeća iz Jesenica, Zenice, Karlova, Ljubljane i dva poduzeća iz Novog Sada. Kartel pletene žice obuhvatio je dva poduzeća, jedno iz Novog Sada, drugo iz Beograda. Kartel kablova zaključen je između tri proizvođača, »Elke« iz Zagreba, »Kovine« iz Maribora i »Tvornice kablova« iz Novog Sada. Kartelskim ugovorom se poduzeće »Kovina« iz Maribora obavezalo da će obustaviti proizvodnju čime su »Elka« i Tvornica kabela iz Novog Sada dobili apsolutni monopol na tržištu. Kar-

tel lijevaonica obuhvaćao je željezni liv, trgovački liv, peći i štednjake i kuhinjske vage. Kartel je obuhvaćao lijevaonice iz Osijeka, Velike Kikinde, Novog Sada, Vinkovaca, Sarajeva, Črnometlja, Smedereva, Muta ob Dravi, Slavonske Požege, Pančeva, Petrograda (Zrenjanin), Beograda, Niša, Leskovca, Kamnika i Subotice. U kartelu lanaca bila su svega dva poduzeća iz Novog Sada i Bleda. Kartel tvornica za jeđaći pribor okupio je dva poduzeća; kartel za izradu kotlova dva, kartel tvornica za izradu teških željeznih konstrukcija pet i kartel za izradu metalnih četaka šest poduzeća. Od 28 tvornica u industriji proizvodnje metala bilo je 14 ili 50 posto karteliranih, a u industriji prerade metala od 23942 tvornice su bile u kartelu ili 17,5 posto. Kapital investiran u karteliranu industriju proizvodnje metala iznosio je 361.244.000 dinara, ili 47,50 posto od ukupnog iznosa kapitala (759.326.000), a u industriji prerade metala 249.628.000, ili 38,16 posto od ukupnog iznosa kapitala (653.837.000).

Iz podataka o uvozu i izvozu proizvoda od željeza i metala vidi se nerazvijenost metalurške industrije i zanatstva i njihova proizvodna i tehnička nesposobnost da zadovolje domaće potrebe svojim proizvodima.

Vrsta robe	Godine			
	1929.	1933.	1936.	
Metali i izrade od njih	uvoz	1.904.710	387.263	641.195
	izvoz	584.320	337.935	401.403
Strojevi, aparati, elektrotehnički aparati i prijevozna sredstva	uvoz	935.678	213.157	517.446
	izvoz	13.158	10.584	3.837
Predmeti za nauku, instrumenti i aparati	uvoz	87.301	19.636	46.361
	izvoz	2.086	980	366
Satovi, vatreno oružje i dječje igračke	uvoz	37.173	5.531	14.743
	izvoz	94	11	18

Ukupan izvoz nisu, međutim, činili proizvodi jugoslavenske metalske industrije, jer su u zemlji postojala stovarišta stranih poduzeća, ikoja su izvozila proizvode iz tih stovarišta u ostale zemlje Balkana i Bliskog istoka. Savez jugoslavenske industrije željeza i metala vodio je kampanje protiv nabave i uvoza neprerađenog željeza, lima, cijevi, elektrotehničkih predmeta i raznog željeznog materijala, tvrdeći da je domaća industrija metala sposobna da zadovolji potrebe domaćeg tržišta. Savez metalskih radnika smatrao je da su ti protesti opravdani, pa im je davao podršku, jer je u napretku i razvoju industrije metala vidio mogućnost većeg zapošljavanja metalskih radnika.

U metalurškoj djelatnosti prevladavalo je sično vlasništvo: mala poduzeća, slabo opskrbljena kapitalom s nedovoljnom i posve lošom tehničkom opremom, malim obujmom proizvodnje, malobrojnim radnicima, a često i bez njih. Prema podacima popisa stanovništva od 1931, osoba kojima je rad u metalnoj industriji bilo glavno zanimanje bilo je 141.898. Samostalnih poduzeća bilo je ukupno 40.450, a u njima su bile zaposlene 98.594 osobe.

Prema podacima zanatskih komora broj metalnih zanatskih radionica u Jugoslaviji za godine 1936, 1937. i 1938. izgledao je ovako:

Područje komore	Broj radnji — godine		
	1936.	1937.	1938.
Banja Luka	1.066	1.215	1.602
Beograd	6.094	3.859	4.103
Dubrovnik	184	157	202
Zagreb	3.572	3.722	3.109
Ljubljana	2.270	2.408	3.043
Novi Sad	2.912	3.092	3.441
Osijek	1.981	1.973	1.979
Podgorica (Titograd)	382	385	391
Sarajevo	1.728	1.759	1.786
Skoplje	2.247	2.203	2.199
Split	693	619	642
Naš		1.720	527
Ukupno:	23.129	23.112	23.024

Na području zagrebačke zanatske komore bilo je 1935. godine 7443 metalnih majstora, a 1936. 7964.

Struka	Obrtnici		Pomoćnici		Naučnici	
	1933.	1937.	1933.	1937.	1933.	1937.
Kovači, potkivači, puškari	1.552	1.692	288	358	366	575
Nožari, oštrači, turpio-rezari	31		18		19	
Bravari, pletaći žice, sitari	324	294	244	408	248	154
Strojbravari	126	199	168	345	286	386
Limari i instalateri vodovoda	335	158	210	246	230	196
Kotlari	24		5		2	
Ljevači metala	14		9		8	
Zlatari i rezbari	39	45	54	54	39	39
Mehaničari, precizna mehanika, optičari	139	164	35	259	92	195
Urari i draguljari	162	160	103	100	101	40
Izrađivači muzičkih instrumenata	31	27	19	25	9	11
Ukupno:	2.777	2.739	1.132	1.795	1.401	1.596

Na području beogradske Zanatske komore bilo je 1933. godine 2777 obrtnika, a 1937. godine 2739.

Vrsta zanata	Majstori		Pomoćnici		Naučnici	
	1935.	1936.	1935.	1936.	1935.	1936.
Bravari	912	795	610	1.020	610	530
Kovači	4.038	4.627	1.038	686	902	980
Kotlari	143	206	64	70	64	73
Strojbravari	362	372	241	430	259	373
Mehaničari	197	147	183	161	162	270
Potkivači	1.373	1.233	165	199	171	232
Urari	233	216	96	124	60	84
Ostali zanati	285	368	260	490	159	294
Ukupno:	7.443	7.964	2.657	3.180	2.387	2.836

Broj zaposlenih i zarade metalnih radnika

U zanate metalne struke spadali su: bravari, građevni bravari, bravari namještaja; brusni kovani, čelika; galvanizeri, galvanoplastičari; graveri, pečatoresci, metalografi, emajleri; izrađivači municije i eksplozivnih sredstava; izrađivači predmeta za vatromet; kovači, kotlari (kazandžije), kalajdžije; kujundžije, zlatari, draguljari, postolari, ljevači metala, me-

singa, cinka, zvonolivci, strojbravari (mašinski bravari); metalo-strugači, modelari, kalupari; mehaničari, mehaničari precizne mehanike; nožari i oštrači turpija (turpio-rezači); optičari; pojasari, proizvođači robe od bronzne, metalne galanterije; potkivači; proizvođači izrađevina od pletene žice; proizvođači medicinskih i kirurških instrumenata, alata i aparata; puškari i ostali proizvođači vatrenog oružja; slovolivci, cinkografi; urari (časovničari, saj-džije); litografi, ksilografi, auto-mehaničari;

elektromehaničari; instalateri strojeva; radnici koji su radili na proizvodnji predmeta od žice, čavala, žičanih užadi, ugađači klavira; radnici koji su izrađivali natpisne ploče i različite presovane artikle; kantardžije (izrada vaga); izrada luster; izrada lanaca; zavarivači autogenog zavarivanja; proizvođači mlinova za mljevenje kave. (Profesionalna podjela u toj industrijskoj grani je vrlo velika. Tako se, npr. među graverima razlikuju: zlatari, srebrokovinari, graveri, pojasari, kovinotiskaci, kovinari,

tokari i galvanizeri. U brodogradiliš' na se razlikuju: brodograditelji, zakovičari, kotlari, tesari i šuperači, jedrari, zavarivači, ličioči, kalupari, kovači, limari i zidari. Među tim kvalificiranim radnicima ima i kvalificiranih i priučenih radnika. Statističku diferenciju vrlo je teško dati.

Prema popisu stanovništva od 1931. godine, struktura zaposlenih radnika u metalurškoj djelatnosti bila je:

Vrsta djelatnosti	Činovnici		Radnici		Nadničari i sluge		Segrti	
	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž
Industrija i zanati kovina	1.193	227	36.156	493	2.994	687	11.736	14
Proizvodnja strojeva, alata i instrumenata	3.508	265	23.923	968	1.569	125	4.237	18
Proizvodnja i prenošenje mehaničke snage	2.416	594	3.196	749	1.967	729	171	2
Ukupno	7.117	1.086	63.275	2.310	6.530	1.541	16.144	34
Ukupno m. i ž.	8.283		65.585		8.071		16.178	

Radnika u industriji i zanatima kovina bilo je, prema popisu stanovništva, 53.500. U proizvodnji strojeva, alata i instrumenata radilo je 34.613, a u proizvodnji i prenošenju mehaničke snage 9824 radnika. Ukupno to znači da ih je bilo 97.937. Žena je bilo 7951. Popis je obuhvatio sve kvalificirane metalske radnike zaposlene pri strojnom pogonu strojeva-alatljaka i radionicama industrijskih državnih i samoupravnih poduzeća kao i nezaposlene radnike.

Razlike između ovih podataka i podataka o broju osiguranih, odnosno zaposlenih metal-skih radnika vrlo su velike, zato što kod radničkog osiguranja nisu uračunati radnici domaće metalske industrije u Bosni, Makedoniji, Sloveniji, a i zato što osiguranje nije obuhvatio sve radnike malih, po selima zabačenih, kovačkih i njima sličnih radionica, a i nezaposlene. Pored toga SUZOR je iz prikaza broja obavezno osiguranih članova iz industrije metala i strojeva odvojio radnike zaposlene u centralama za proizvodnju energije i opskrbu vodom. Tadašnji sindikalni funkcionari pristajali su da se električne centrale i vodovodi ne ubrajaju u metalnu industriju nego u kategori-

ju posebne vrste, ali su tražili da se radnici i namještenici koji rukuju tim postrojenjima i rade na njihovu održavanju ubrajaju u metal-sku struku.

Broj osiguranih članova SUZOR-a za industriju metala i strojeva po zanimanjima

Zanimanje — Spol	Godina	
	1935.	1936.
Činovnici		
m.	797	804
ž.	240	248
ukupno	1.037	1.052
Kvalificirani		
m.	12.809	14.559
ž.	273	317
ukupno	12.082	14.876
Segrti		
m.	10.008	11.224
ž.	64	97
ukupno	10.072	11.320
Nekvalificirani		
m.	7.434	8.579
ž.	3.119	3.277
ukupno	10.553	11.856
Svega		
m.	31.048	35.165
ž.	3.696	3.739
Ukupno	34.744	38.904

Broj obavezno osiguranih članova SUZOR-a u industriji metala i strojeva

Okružni uredi	Godine				
	1932.	1934.	1935.	1936.	1937.
Banja Luka	278	365	381	371	372
Beograd	8.366	9.657	9.823	11.026	11.350
Dubrovnik	173	163	1.227	1.493	1.758
Karlovac	409	536	709	658	665
Ljubljana	5.190	6.324	6.248	6.853	7.785
Niš	1.380	1.618	1.604	2.345	2.750
Novi Sad	1.259	1.694	1.772	2.551	2.606
Osijek	2.061	2.065	2.078	2.548	2.875

Okružni uredi	G o d i n e				
	1932.	1934.	1935.	1936.	1937.
Črtajevo	1.848	1.915	2.031	3.195	4.091
Skoplje	834	836	1.151	1.306	1.411
Sombor	561	711	872	1.018	1.080
Split	393	242	579	341	508
Subotica	825	1.115	1.233	1.454	1.555
Sušak	240	246	256	256	227
Tuzla	217	191	209	281	279
Veliki Bečkerek (Zrenjanin)	785	1.067	1.286	1.101	1.582
Zagreb	3.188	2.833	2.818	3.099	3.781
Priv. društ. blag.	340	477	539	610	689
Središnji ured	28.347	32.045	34.816	40.508	45.364

Kada osiguranicima industrije metala i strojeva pribrojimo osiguranike iz grupe »građenje prijevoznih sredstava« i »centrala za proizvodnju energije i opskrbu vodom«, onda se

broj zaposlenih metalnih radnika u 1932. godini penje sa 28.347 na 43.578, a 1936. sa 40.508 na 54.811.

	G o d i š n j e				
	1931.	1932.	1934.	1935.	1936.
Industrija metala i strojeva	39.594	31.138	31.578	35.127	40.395
Građenje prijevoznih sredstava	6.546	5.911	6.218	5.877	6.864
Centrale za proiz. energije i opskrbu vodom	6.128	6.529	6.823	6.807	7.552
Ukupno:	52.268	43.578	44.619	47.811	54.811

Prosječan broj obavezno osiguranih članova SUZOR-a 1937. godine

Industrijske grupe	m.		ž.	Ukupno
Industrija metala i strojeva	40.860	4.371		45.231
Građenje prijevoznih sredstava	8.389	196		8.585
Centrale za proizvodnju snage i opskrbu vodom	7.225	362		7.587

U slijedećoj tabeli dajemo prikaz porasta zaposlenosti u razdoblju od 1918. do 1938. godine u 589 električnih centrala i plinara i 28

tvornica za proizvodnju metala, u 206 tvornica za preradu metala i u 33 tvornice za proizvodnju strojeva, motora i električnih sprava:

Industrijske grupe	1918.	1923.	1928.	1933.	1938.
Električne centrale i plinare	6.738	7.292	7.877	8.543	8.569
Proizvodnja metala	14.390	14.420	14.452	14.564	15.505
Prerada metala	12.891	25.263	31.306	36.710	41.116
Proizov. strojeva, motora i električnih sprava	403	1.280	3.063	3.503	4.208

Od ukupno 34.422 radna mjesta u 1918. godini, za dvadeset godina povećao se broj radnih mjesta na 69.398. Stvarni je broj zaposlenih radnika u 1938. godini bio u električnim centralama i plinarama 7831, a u proizvodnji i preradi metala i proizvodnji strojeva 58.320.

Brojno najveća grupa radnika u industriji prerade metala i izrade strojeva primala je prosječnu nadnicu u lipnju 1934. godine u iznosu od 21,92 dinara. Ta nadnica bila je ispod općeg prosjeka, koji je tada iznosio 22,09 dinara. Prema podacima beogradske radničke komore iz 1933. godine od 4326 metalnih radnika 1433 primalo je dnevno više od 48 dinara. Prema *Indeksu*, prosječna nominalna zarada u metalurškoj i elektrotehničkoj industriji, proizvodnji strojeva, aparata, metalnih predmeta, emailiranog posuđa, gradnji i popravci vozila

i brodogradnji bila je u 1928. godini 42,22 dinara za muškarce i 32,28 za žene.

Godine 1930. prosječna mjesečna zarada metalnog radnika iznosila je 1344,64 dinara, 1931. godine 1207,48 dinara, 1932. godine 1123 dinara, 1933. godine 970,56 dinara, 1934. godine 911,68 dinara, 1935. godine 904,17 dinara, 1936. godine 918,24 dinara i 1937. godine 961,06 dinara.⁷¹ Od 1930. do 1935. godine nadnice metalnih radnika stalno su se smanjivale. Podaci koji su dani u *Indeksu* uljepšavaju stvarnu sliku prosječnih nominalnih mjesečnih zarada metalnih radnika, jer je Indeks izračunavao zaradu na temelju podataka o muškim radnicima u pet reprezentativnih poduzeća.

Anketa koju je provela Trgovinska industrijska komora u Zagrebu čiji su podaci štam-

⁷¹ *Indeks*, 2/1937; 1-2/1938.

pani u izvještaju za 1935. godinu obuhvaća 34 reprezentativna poduzeća svih grana metalske industrije, dakle, metaluršku i elektrotehničku djelatnost, proizvodnju strojeva, aparata, metalnih predmeta, emajliranog posuđa, popravak i gradnju svih vrsti vozila i brodogradnju. Podaci se odnose na sve muške radnike, žene i djecu. U ovoj industrijskoj grani bila su 22 poduzeća, koja su zapošljavala do 50 radnika. Jedanaest poduzeća imalo je između 50 i 100 radnika. Velikih poduzeća, s više od 100 radnika bilo je pet. Po suvremenoj tehnološkoj opremljenosti ova je industrijska grana bila u povoljnom položaju, jer je od obuhvaćenih 38 poduzeća, 17 imalo suvremene strojeve. Djelomično suvremenih bilo je 15, zastarjelih pet, a bez strojeva bilo je jedno poduzeće. Od ukupnog broja zaposlenih radnika muškarci su činili 60 posto, žene 38 posto i djeca dva posto.

Broj radnika i njihova podjela vidi se iz sljedeće tabele:

Godina	Muški	Žene	Djeca	Ukupno
1929.	857	579	24	1.460
1930.	1.123	757	32	1.912
1931.	1.157	701	35	1.893
1932.	1.089	520	34	1.643
1933.	955	530	36	1.521
1934.	1.164	732	31	1.927

Prekovremeni rad plaćao se raznoliko. U 23 poduzeća nije uopće bilo prekovremenog rada. U šest poduzeća plaćalo se 50 posto više nego redovan rad. U četiri poduzeća plaćalo se je 50 posto više na regularnu nadnicu u radne dane, a 100 posto više za rad u nedjelju. U jednom poduzeću plaćalo se 50 posto više za prekovremeni rad danju, a 100 posto za noćni rad. U jednom poduzeću plaćalo se, na normalnu nadnicu, za prva dva sata prekovremenog rada 50 posto više, a za dalje sate

100 posto. Analogno se postupalo i u jednom drugom poduzeću, samo se je plaćalo 25 posto, odnosno 50 posto. U jednom poduzeću odobran je za prekovremeni rad doplatak od 15 posto na normalnu nadnicu. Najposlije, u jednom poduzeću prekovremeni rad se plaćao jednako kao i redovan.

Neka poduzeća plaćala su i razne vrste premija i doplataka. U jednom se davala božićnica u iznosu od polovine mjesečne plaće, u drugom su to bili pokloni u vrijednosti od pet posto tjedne nadnice, a jedno poduzeće davalo je uz božićnicu i posebne premije za osobitu revnost. Drugo pak veliko poduzeće plaćalo je kod montaža izvan Zagreba hranarinu i mjesni doplatak. U jednom velikom poduzeću primali su bravarji pomoć za plaćanje stana u visini od 100—400 dinara mjesečno. U 33 poduzeća nije bilo nikakvih premija, ni sličnih doplataka.

U nekim poduzećima davali su se pokloni u naturi. U jednom su primali strojobjavari gorivo i mazivo od ušteđenih količina, a u drugima se davao na korištenje stan s rasvjetom, pa čak i s vrtom uz kuću. Najčešće su te privilegije imali samo kvalificirani radnici. U 32 poduzeća nije bilo nikakvih davanja u naturi.

I kod obračunavanja raznih odbitaka od nadnice postupala su poduzeća vrlo različito. Dva poduzeća plaćala su sama i službenički porez i prinose radnika za socijalno osiguranje. U pet poduzeća odbijao se službenički porez, prinosi za socijalno osiguranje, kuluk i jednopostotni izvanredni doprinos. Jedno poduzeće navodi i odbitak za porez neženja. Jedno poduzeće plaćalo je samo prinose za socijalno osiguranje, a odbijalo se samo službenički porez. U 29 poduzeća od nadnice se odbijao službenički porez i prinos za socijalno osiguranje. Efektivna prosječna dnevna zarada u 29 reprezentativnih poduzeća:

Razdoblje (posljednji tjedan)	Ukupna isplaćena nadnična svota u dinarima	Po ukupnom broju zaposlenih radnika odrađeni ukupni broj radnih dana	Prosječna efektivna u gotovu isplaćena dnevna zarada po radniku u dinarima
1929.	273.136,20	10.102	27,04
1930.	305.602,81	12.903	28,33
1932.	302.663,99	8.778,5	34,44
1934.	356.330,75	10.867,5	32,79

Prosječna efektivna zarada na sat kretala se:

Razdoblje (posljednji radni tjedan)	Prosječna efektivna (u gotovu isplaćena) dnevna zarada u dinarima	Prosječan broj odrađenih radnih sati na dan	Prosječna efektivna zarada na sat u dinarima
1929.	27,04	8	3,38
1930.	28,33	8	3,54
1934.	32,79	8	4,09

Prosječna mjesečna zarada u gotovu iznosila je:

Razdoblje	Prosječna efektivna zarada na sat u dinarima	Prosječna normalna zarada na mjesec (192 sata) u dinarima
1929.	3,38	648,96
1930.	3,54	679,68
1934.	4,09	785,28

Elektromonteri bili su plaćeni od četiri do 22 dinara na sat. Ostvarivali su mjesečna primanja od 2100 do 2300 dinara. Takve su plaće bile od 1929. do 1933. godine. U lipnju 1933. snižene su sa osam na sedam dinara, a mjesečne plaće smanjene na 1890 do 2110. Tokari su 1930. godine imali od 5,25 do 14 dinara na sat. Na dan su zarađivali oko 75 dinara, a tjedne plaće iznosile su oko 400 dinara. 1933. godine snižene su im plaće s 14 na 13 dinara na sat, a dnevne zarade na 70 dinara. Strojbravar, mehaničari, kalupari, kotlari i zavarivači imali su satne plaće od četiri do 15 dinara. Na dan su prosječno zarađivali 70 dinara, na tjedan od 205 do 500 dinara odnosno mjesečno od 1800 do 3000 dinara. U 1933. godini smanjile su se plaće na tri do osam dinara, dnevne plaće na 60 dinara, a mjesečne plaće sa 3000 na 2886. Godine 1934.

smanjene su na 2707 dinara. Ljevači i svi ostali kvalificirani radnici imali su od četiri do 12 dinara na sat. Dnevne plaće iznosile su 1929. godine 70 dinara, 1930. godine 65 dinara, 1932. godine 60 dinara, a 1933. godine 55 dinara. Satne plaće smanjene su u 1932. sa 7,50 na 6,50 dinara odnosno sa 12 na 10 dinara; 1933. na 5,50 dinara i sa četiri na 3,75 dinara. Priučeni radnici imali su plaće na sat od tri do 10 dinara, a radnice 1,50 do 4,50 dinara. Tjedne plaće iznosile su za muške radnike 250—300 dinara. Nekvalificirani radnici imali su od dva do sedam dinara na sat. Nekvalificirane radnice od 1,50 do 4,10 dinara na sat. Dnevne zarade za muškarce kretale su se oko 27,50 a za žene 22,50 dinara. Tjedne plaće za muškarce iznosile su od 150 do 200, a za žene 100 do 130 dinara. U 1932. smanjene su dnevne zarade muškaraca sa 27,50 na 25, a žena sa 22,50 na 20 dinara.

SAVEZ METALSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE

Monarhistička diktatura zabranila je rad i raspustila 10. siječnja 1929. godine jedino podružnice Saveza metalnih radnika u Kragujevcu i Smederevu. Zagrebačka Radnička komora podnijela je predstavku velikim županima, u kojoj ih upozorava da SMRJ ima na području Hrvatske i Slavonije šest podružnica i to u: Zagrebu, Osijeku, Slavonskom Brodu, Daruvaru, Vinkovcima i Đurđenovcu i da postoji Oblasni odbor SMRJ-a sa sjedištem u Zagrebu.⁷²² Pod parolom »jačanja saveza za punu organizaciju radnika teške industrije, fabrike vagona, aeroplana i šarafa, za najpunije potpomaganje radničkog zadrugarstva« zasedao je 24. i 25. ožujka 1929. godine plenum Saveza metalnih radnika u Beogradu. Plenum je istakao da su prilike izuzetno teške, osobito u pogledu organiziranja i zaštite radnika u poduzećima. Poslodavci pokušavaju porušiti socijalni položaj radnika. Strajkovi u

Subotici i Kamniku ukazuju da se poslodavci odupiru svim sredstvima zajedničkom razgovoru. Na plenumu je rečeno da »SMRJ nije organizacija koja radi na fizičkom uništavanju protivnika pa je morao popustiti«. Nezaposlenost je najvjerniji saveznik socijalne reakcije po poduzećima. Poslodavci su nevjerojatnom brzinom smanjili broj zaposlenih. Ima mjesta u zemlji u kojima su bukvalno svi metalni radnici ostali bez posla. Savez je bio prisiljen da pored redovne pomoći nezaposlenim daje i izvanrednu pomoć. Nova politička situacija nalaže posebno pažljiv rad. Podružnice koje zbog uvođenja diktature nisu posla le obračune Savezu, treba da to odmah učine. Plenum je raspravljao o osnivanju stručnih sekcija kao organizacijskom i agitacijskom sredstvu jačanja Saveza, pa je zaključio da se pri njihovu osnivanju treba voditi računa o postojanju kartela i o industrijskim grupama u metalnoj industriji. Plenum je zaključio da se pripremi teren za saziv zemaljske ankete

⁷²² IHRPH, Arhiv, grupa III, sindikati.

o položaju i uvjetima rada radnika u teškoj industriji, tvornicama vagona, aviona i vijaka.

Prema izvještaju, podružnica SMRJ-a Zagreb održala je 7. travnja 1929 (prema tvrdnji predsjednika podružnice Adolfa Kumčića) svoju 21. redovnu skupštinu. U izvještaju, koji je podnio Ivan Korošec, sekcija montera centralnog grijanja, sklopila je kolektivni ugovor kojim su utvrdene minimalne satne plaće, dnevnice za rad na montaži izvan Zagreba i godišnji plaćeni dopust. Sekcija električara dvije je godine bezuspješno pokušavala da uspostavi tarifu. U tvornici turpija radilo je 30 članova Saveza. U Pivovari su kovinarski radnici imali kolektivni ugovor, sezonski nadoplatak i odijela. Radilo se na osnivanju sekcije za radnike tvornice lusterata »Luks«, »Heliost« i »Mjed«. Uprava tvornice »Penkala« otpustila je sve organizirane radnike. Smetnje organiziranju stvarale su i tvornice »Iskra«, »Metalurgija« i »Hirschl«. Podružnica je osnovala tamburaški zbor »Oganj«. ⁷²³

U Osijeku je podružnica SRMJ-a 7. travnja 1929. održala VII godišnju skupštinu, na kojoj je Mirko Petrinjac iznio historijat podružnice od »Obznane« do monopolističke diktature 1929. On je kao komunista među metaljskim radnicima u Osijeku označio »Strausa Kosa, Petza Hertla, Saska Pavoševića i druge«. Prema tom izvještaju podružnica SMRJ-a u Osijeku osnovana je 5—6. listopada 1921. Godine 1922. imala je 33 člana, 1923. godine 50 članova, 1924. godine 80 članova, 1925. godine 75 članova, 1926. godine 70, 1927. godine 55, a u 1928. godini 35 članova. Za slab rad podružnice Petrinjac je okrivio metaljske radnike komuniste. Da bi podružnica bila sposobna voditi tarifne akcije, morala bi obuhvatiti 150 metaljskih poduzeća i radionice u kojima je radilo oko 800 radnika i 600 naučnika. U zanatskim radionicama bilo je 290 radnika i 580 naučnika. ⁷²⁴

Monarhistička je diktatura nemilosrdno obračunavala s metaljskim radnicima komunistima.

29. travnja 1929. godine, oko 22 sata, počeli su se rasturati komunistički leci po Slavonском Brodu, pa su tom prilikom uhvaćeni Slavko Cvetković, bravar, rođen 1906. godine; Franjo Luc, bravar, rođen 1900. godine; Ostojak Đaković, radnik, rođen 1891. godine; Florijan Hotelić, tokar, rođen 1912. godine; Milisav Belevuković, tokar, rođen 1909. i Budimir Milutinović, bravarski radnik, rođen 1895. godine. ⁷²⁵

23. kolovoza 1929. održana je u Državnom sudu za zaštitu države rasprava protiv sedmorice brodskih komunista, radi rasturanja letaka komunističkog sadržaja i članstva u Komunističkoj partiji. ⁷²⁶ Milisav Belovuković i Florijan Hotelić osuđeni su na osnovi odredaba Zakona o zaštiti države i Sprskog krivičnog zakona na tri godine i četiri mjeseca robije, Ostojak Đaković i Franjo Lutz, te Slavko Cvetković na pet godina robije, a Buda Milutinović i Marin Popović su oslobođeni. ⁷²⁷

30. kolovoza 1929. osudio je Državni sud za zaštitu države Ferdu Kofmana bravarskog pomoćnika iz Slavonskog Broda zbog širenja komunističkih letaka na godinu dana zatvora. Tako malu kaznu dobio je zbog vješte obrane. Tvrdio je da je letke našao u džepu od kaputa, pa ih je, misleći da su sindikalnog karaktera, rasturao javno među radnicima.

Donosimo prikaz rada s još dva plenuma Centralne uprave SMRJ. Prvi je održan 1. i 2. veljače 1930. godine. Raspravljao je o unutrašnjoj organizaciji Saveza. Kritizirao se izvršni odbor, zbog odnosa prema oblasnim odborima. Plenum je konstatirao da se u Savezu moraju respektirati svi forumi i poštovati nadležnosti kako su utvrđene statutom Saveza. Plenum se izjasnio za uvođenje potpora u starosti i iznemoglosti kako bi SMRJ dokazao da se može vršiti zbrinjavanje onih, koji su postali nesposobni za rad. Predloženo je da se podružnice na području zapadne Bosne i Banje Luke priključe Oblasnom odboru u Zagrebu, dok se ne stvore mogućnosti formiranja sekretarijata u Banjoj Luci. Drugi plenum održan je 18. travnja 1931. Raspravljao je o nezaposlenosti. Tvornice vagona su skoro potpuno obustavile rad. Strojarska industrija radila je skraćeno radno vrijeme. Radnici u sitnom obrtu bili su u isto tako teškom položaju zbog slabe konjunktura u građevinarstvu. Usprkos tome, u podružnicu Jesenice pristupilo je 508 novih članova, u Guštanj 138, u Zagreb 251, Slavonski Brod 194, Osijek 155, Novi Sad 122, Velika Kikinda 196, Beograd 296, a u ostalih 30 podružnica 849, ili ukupno 2619 novih članova. Savez je imao 38 podružnica s 3902 člana. ⁷²⁸

Izvještaj beogradske Radničke komore kaže o Savezu metaljskih radnika Jugoslavije sljedeće:

»Sistematskim agitacionim i prosvjetnim radom ovoj je organizaciji uspjelo, da do danas u cijeloj zemlji okupi oko 4000 članova.

⁷²³ Metaljski radnik, 1. IV, 15. V, 15. VI 1929.

⁷²⁴ Isto, 15. IV i 15. V 1929.

⁷²⁵ IHRPH, Arhiv, KI, f 17/25, f 17/26, f 17/27, f 17/28.

⁷²⁶ Jutarnji list, 24. VIII 1929.

⁷²⁷ Jutarnji list, 25. VIII 1929; Hrvatski list, 25. i 31. VIII 1929.

⁷²⁸ Metaljski radnik, 15. II 1930; 18. IV 1931.

Ali akciona djelatnost ovoga pokreta, zahvaća mnogo veći broj radnika, jer za njegovo djelovanje direktno zainteresirano oko 12.000 radnika. Ova organizacija ima 43 podružnice u cijeloj zemlji, a na teritoriji ove Komore: u Beogradu, Smederevu, Smederevskoj Palanci, Kragujevcu, Kruševcu, Leskovcu i Kosovskoj Mitrovici.

Savezu je pošlo za rukom da sklopi 23 kolektivna ugovora. Ovim ugovorima utvrđene su i osigurane minimalne plaće po kategorijama i vrstama rada. Osigurane su osnovne plaće za slučaj akordnog rada. Pored toga, poslodavac priznaje one radničke povjerenike, koje organizacija za tu funkciju predloži. Nekim kolektivnim ugovorima uspjelo je zvesti plaćena godišnja odsustva od 3 do 10 dana prema dužini uposlenja. Jedan kolektivni ugovor predviđa 53. nedjeljnu plaću u godini, a jednim drugim kolektivnim ugovorom osigurana je radnicima za prvih 8 dana bolesti plaća. U nekim slučajevima, ovim su kolektivnim ugovorima poduzeća obavezna da radnike zadrže na poslu i nakon što je minula poslovna sezona i da radnike zapošljavaju na sporednim poslovima do nove sezone. U nekim poduzećima, radnici dobijaju godišnje 1—2 puta besplatno radno odijelo, itd. itd.

U poduzećima gdje je organizacija uspjela da regulira radne odnose, postoje danas — po podacima spomenutog Saveza — ove plaće: Profesionalisti 5—14 na sat; polukvalificirani pomoćni radnici 5—7 dinara na sat; pomoćni radnici 4—6 dinara na sat; žene pomoćne radnice 3—5 dinara na sat. Pored toga u svim onim poduzećima gdje su uslovi rada fiksirani kolektivnim ugovorima, respektira se normalni radni dan od 8 sati dnevno, a prekovremeni rad doplaćuje se sa 50 posto više, u smislu zakonskih propisa.

Brojno stanje članova SMRJ-a po pokrajinama za godine 1928—1933:

Pokrajina	G o d i n e					
	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
Beograd	235	106	345	492	694	1094
Zagreb	687	521	677	824	693	720
Ljubljana	2082	2149	1987	2358	2299	2693
Novi Sad	266	153	176	245	118	116
Sarajevo	92	138	90	33	28	40
Sve ga	3362	3067	3275	3952	3832	4663

Sedmi kongres Saveza metalskih radnika Jugoslavije održao se dva mjeseca poslije kongresa URSSJ-a, 22. i 23. studenog 1931.⁷⁹ godine, u Beogradu. Prije kongresa razvila se polemika među funkcionarima SMRJ-a o prijed-

logu pravilnika Saveza. Podružnice su se trebale izjasniti da li da radnici u sindikatu osnivaju sve vidove potpora i podmiruju ih vlastitim sredstvima, odnosno sredstvima sindikalne organizacije, ili ne. Jedni su zastupali stajalište da je sindikalna organizacija u prvom redu klasno borbena, pa da ne treba da osniva potporne fondove za pomoć u nezaposlenosti, putne i selidbene troškove, pomoć u bolesti i smrti, već samo štrajkaške fondove i fondove za agitaciju i propagandu. Drugi su zauzeli stav da SMRJ nije samo klasno-borbena već i humanitarna organizacija, koja treba da pruža sve vidove potpora koje su radniku i njegovoj obitelji potrebne. »Sindikati nisu vojna organizacija, koja razvija svoj rad samo sa zdravim vojnicima, a bolesnim ne ukazuje najnužniju pomoć. Odbacivanje iz SMRJ humano-potporne grane, znači odstraniti iz saveza stalne, trajne, postojeće članove, koji su dugogodišnji članovi Saveza na temelju stečenih prava. Potporni fondovi ne znače politiku visokih prinosa, jer brojno jake organizacije omogućuju dovoljan priliv sredstava za tu svrhu i sa malim prinosisima — smatrali su predlagaci uvođenja ovih fondova. O potrebi da se takav fond zadrži govore i podaci o fluktuaciji članstva. Godine 1928. prošla su kroz Savez 2144 člana; 1929. godine 2626; a 1930. godine 2619 članova. Fluktuacija se mogla smanjiti samo uvođenjem prava na potporu. Savez ide u susret sve većem obaranju nadnica, pa se ne može govoriti o povećanju članskog prinosa. U polemici se pokrenulo pitanje birokratizma u SMRJ-u. Centralna uprava se vrlo odlučno usprotivila takvim ocjenama. »Mi moramo imati funkcionere, a naši funkcioneri i namještenici ne nalaze se na svojim položajima samo zbog toga što oni moraju raditi i sa radnicima u najintimnijoj vezi biti. Birokracija bi bila to, kad bi ona vodila i poslove i sve moguće pokrete čisto iz svoje glave bez da ikoga pitaju. Birokracija bi bila to, kad bi naši namještenici bili samostalni gospodari i silom svoga položaja nametali članstvu takve obaveze za koje oni nije voljno da ih primi.« Međutim, na zahtjev da se surađuje s mjesnim međustrukovnim odborima prilikom objavljivanja i vođenja štrajkova, odgovoreno je da se surađivati može samo u pitanju agitacije i organizacije. »Suradnja M.M.O za vrijeme štrajka nije dopuštena, jer se tu radi o internoj politici samoga Saveza i o finansijskim sredstvima koja omogućuju vođenje štrajka, a zato je nadležan samo onaj tko novac daje i nitko više.«

Štrajk je posljednje sredstvo na koje radnici treba da računaju. Prije stupanja u štrajk sindikati imaju upotrebiti sve svoje snage da

⁷⁹ Izvještaj beogradske Radničke komore za 1926—1931, knj. I, str. 284.

do štrajka ne dođe. Cilj sindikata nije da vode štrajkove, već da štite radnike. Bolje je regulirati odnose između radnika i kapitalista kompromisom, nego se lupati u prsa i govoriti da je jedino klasno borbena organizacija ona koja vodi štrajkove.⁷⁰

Sa takvim stavovima rukovodstvo SMRJ-a izišlo je na VII kongres. Kongresu je podnesen opsežan izvještaj o radu Saveza metalčkih radnika u nekoliko minulih godina na kulturnom, socijalnom i humanom polju. U vrlo opsežnoj diskusiji o položaju radnika u teškoj industriji i tvornicama vagona, tražilo se od režima da ne dozvoli uvoz onih proizvoda koji se proizvode u zemlji. 75 posto uvezene robe mogu proizvođači u Jugoslaviji da sami proizvedu. Time bi se riješila krize i nezaposlenosti u metalčkoj industriji. Zahtijevalo se također uvođenje različitih olakšica domaćoj metalčkoj industriji kako bi se osposobila za proizvodnju svih oruđa i alata za domaće potrebe. Tražilo se da se na račun reparacija ili drugim putem sagrade visoke peći za topljenje željeza, zato što jeftino izvezenu željeznu rudu, prerađenu u inozemstvu, Jugoslavija plaća strahovito skupo, kad se prerađena ruda vrati u zemlju. Za izvezenu rudu dobiva se 65 milijuna, a za izrađevine od nje plaća se više od 881 milijun dinara. Kongres je dalje zahtijevao da se vozni park proizvodi isključivo u zemlji. Raspravljajući o nezaposlenosti metalčkih radnika, iznosilo se da je Tvornica vagona u Slavonskom Brodu gotovo obustavila rad, da su tvornice u Smederevu i Subotici reducirale svoje poslovanje na deseti-
normačno poslovanja, da su željezare u Zenici i Varešu reducirale proizvodnju, da Kranjska industrijska družba prijeti otpuštanjem dvije tisuće radnika.

Tarifna politika, čija je suština reguliranje dužine radnog vremena i visine radničkih plaća treba da bude usmjerena na očuvanje postignutih tekovina i pomoć nezaposlenim metalčkim radnicima koji, ako im se ne pokloni odgovarajuća pažnja, svojom konkurencijom mogu pokvariti postignute uspjehe i napore sindikalnih organizacija. Instaliranje visokih peći »da lijemo šine za naše željeznice i gradimo traverze za naše mostove i građevine i lijemo plugove i grube dijelove mašina za našu poljoprivredu i industriju, da oplodimo našu privredu sa jednom milijardom dinara godišnje, koju bacamo za izrađevine od metalne industrije inozemstvu« ne proturječi internacionalizmu koji je SMRJ njegovao, kako je istaknuto na kongresu. Na kongresu je rečeno da metalški radnici Jugoslavije imaju zajed-

nički interes s metalčkim radnicima industrijskih zemalja. Zato se on izjasnio za plansku privredu u međunarodnoj podjeli rada, kako bi radnička klasa u svakoj nacionalnoj jedinici mogla ne samo opstati nego se ekonomski i kulturno razvijati.

Kongres je ocijenio akcije za obranu postojećih socijalno političkih tekovina Saveza metalčkih radnika u protekle tri godine kao vrlo značajan doprinos izgrađivanju socijalnog zakonodavstva. Radnička klasa u Jugoslaviji još je suviše daleko od željenog cilja. »U krajevima Jugoslavije postoje sindikalne organizacije već decenijama, a ipak postoji nepovjerenje prema njima. Radnici su važan dio nacije. Radnički sindikati podižu ih ekonomski, socijalno i kulturno. Za to je kongres zahtijevao punu slobodu sindikalne koalicije, da otvore puteve nesmetanog djelovanja sindikata za pravične stvari, koje zastupa i da im društvo pruži zasluženi autoritet.«⁷¹

Oblasni odbor SMRJ-a sa sjedištem u Beogradu i rad njegovih podružnica

Oblasni odbor SMRJ-a za Srbiju i Vojvodinu osnovan je 7. listopada 1928. godine u Beogradu, na oblasnoj konferenciji, gdje su bile zastupljene sve podružnice osim podružnice iz Velike Kikinde. Na konferenciji je Centralna uprava prenijela dio poslova na Oblasni odbor. U njegove zadatke konferencija je stavila da održava vezu sa svim podružnicama svoga područja, da se stara o unapređenju agitacije u podružnicama, da organizira mrežu dopisnika za *Metalski radnik* i da se angažira u nalaženju zaposlenja članovima Saveza. Kao što se vidi, Oblasni odbor SMRJ-a za Srbiju i Vojvodinu imao je uzak djelokrug rada. O njegovom kasnijem djelovanju nismo našli ništa u radničkoj štampi. Znamo jedino za odluku plenuma Centralne uprave SMRJ-a da se Vinko Vrankar, sekretar Oblasnog odbora SMRJ za Sloveniju, povuče na rad u Oblasni sekretarijat SMRJ-a za Srbiju i Vojvodinu zbog sukoba sa slovenskim metalčima. Donosimo prikaz rada nekoliko sindikalnih podružnica s područja Oblasnog odbora SMRJ za Srbiju i Vojvodinu.

Godišnja skupština pododbora SMRJ Beograd, održana 9. ožujka 1930, naložila je »svima svojim članovima da svestrano potpomažu širenje radničke štampe i to u prvom redu

⁷⁰ *Radničke novine*, Beograd, 27. XI, 4. i 11. XII 1931; *Metalski radnik*, 1. XII 1931; 1. I 1932; *Ujedinjeni sindikati*, 1-2/1932.

⁷¹ *Metalski radnik*, 1. X 1931.

Radničkih novina« i da je »svaki član dužan da plati pored redovnog nedjeljnog članskog uloga jedan dinar za lokalni fond«. Godinu dana kasnije, godišnja skupština, održana 29. ožujka 1931, utvrdila je da se brojno stanje članstva podružnice utrostručilo. U toku godine u podružnicu su pristupila 404 nova člana, a potkraj 1930. ostalo je ispravnih 397 članova. U podružnici su osnovane sekcija montera za parno grijanje i vodovod sa 150 članova, sekcija kovinobrusača i niklernih radnika s 20 članova i sekcija kovača. Posredstvom podružničke burze rada zaposleno je 1930. godine 166 kvalificiranih radnika. Skupština je pokrenula i pitanje osnivanja biblioteke i organiziranja različitih vidova obrazovanja.

Radničke novine su uoči godišnje skupštine beogradske podružnice SMRJ-a donijele dva neobičajena članka koje je napisao M. Dokić, stari sindikalni funkcionar iz garde reformista. U tim člancima se ističe da je godišnja skupština od prvorazrednog značenja, jer treba donijeti važne odluke za čije provođenje je neophodna umješnost, oprez i istrajnost te se posebna pažnja mora posvetiti politici i taktici nove uprave. »Treba umnožiti agitacioni aparat i kadar funkcionera. Treba čuvati savez kao oči u glavi. Za to treba biti na oprezu« kaže se u članku. Sadašnjem aktivu metalaca pada veliki zadatak i dužnost da osposobe što veći broj sindikalnih boraca, kako bi budućoj generaciji ostavili u nasljedstvo jak i solidan savez. Na skupštini će se raspravljati da li stvarati sekcije po poduzećima, ili po strukama. (Sekcije po poduzećima ili tvorničke sekcije obuhvaćale su sve radnike jednog poduzeća. One omogućuju podružnici da pored zakonskih povjerenika stvore velik krug članova sindikata i sindikalnih aktivista. Stručne sekcije razbijaju jedinstvo radnika u poduzeću, jer nijedna struka metalaca po većim poduzećima nije sama zastupljena.) Dokić se izjašnjava za stručne sekcije i ustaje protiv kritike tih nastojanja u podružnici, pa smatra »da se prema kritičarima postupaa sa suviše obzira« i traži »uvođenje reda i discipline«. Godišnja skupština počela je 19. veljače, a nastavljena je 26. veljače 1933. godine.

»Vanredno živa i uzbudljiva skupština! Slične, po tome, pamtimo u Beogradu iz burnih poslijeratnih vremena 1919—1920. g. No, koliko razlike u obzirljnosti i objektivnosti između tih i ove! Znak je da za ovih 12 godina izvršen znatan preobražaj u shvaćanjima i ideologiji naših organiziranih radnika nakon teških iskustava bliške prošlosti« — pisale su *Radničke novine*. Na skupštini se vodila borba između starih reformističkih vođa M. Dokića, V. Vrankara, M. Šovljanskog i mladih

Dušana Ćorkovića, Drage Mijatovića, Radomira Končara, Vojislava Mićanovića, Svetislava Ignjatovića i Vidoje Rožića. Mladi su u stvari predstavljali Revolucionarnu sindikalnu opoziciju, koje je KPJ poslala 1931. godine u Savez metalaca, ali bez da im da javna uputstva o zadacima koji stoje pred njima. Oni su u SMRJ radili kako su znali i umjeli, s velikim idealizmom i samoprijegorom. U toku dvije godine, dok je njihov rad bio orijentiran na omasovljenje sindikata, reformističke ih vođe nisu sputavale, niti su dolazili s njima u sukob. Kasnije, na skupštini 1933, reformistička akcija na tu aktivnost bila je vrlo snažna. Članci Dokića u *Radničkim novinama* o »čuvanju Saveza kao oči u glavi, o vođenju strogo računata o budućoj politici i taktici, o suvišnim obzirima prema kritičarima, o redu i disciplini«, u stvari su bili otvorena prijetnja komunistima, koji su tražili formiranje sekcija po poduzećima, radi lakšeg partijskog rukovođenja ali i zbog osposobljavanja podružnica za tarifnu i štrajkašku aktivnost. Skupština je odlučila »da se radi lakšeg i uspješnijeg agitacionog i organizacionog rada osnivaju sekcije podružnice po svim većim poduzećima i stručne sekcije za sve važnije struke. Dužnost je ovih sekcija i njihovih odbora da u pojedinim poduzećima, odnosno strukama, vrše agitaciju među metalacima za pristup u članstvo Saveza, da propagiraju ciljeve Saveza i radničkog pokreta uopće, da štite i brane interese članstva Saveza kako moralne tako i materijalne i stručne u dotičnom poduzeću i struci, da rade na širenju radničke štampe, sve u sporazumu sa i po direktivama uprave podružnice.« Radi bolje agitacije i lakšeg organiziranja akcija osnivana su podružnička vijeća, koje je sačinila uprava podružnice, predsjednici i sekretari sekcija. Vijeću su mogla punopravno prisustvovati i po dva člana savezne Centralne uprave i Oblasnog odbora. Utvrđeno je da će se Podružničko vijeće sastajati najmanje jedanput mjesečno. Članske uloge naplaćivat će povjerenici u pojedinim poduzećima i radionicama, koji obračunavaju članske uloge blagajniku podružnice. Gdje povjerenika nije bilo članovi su uplaćivali članarinu u podružnici. Tim odlukama željelo se osloboditi sekcije finansijskih poslova i administrativnog rada kako bi se mogle posvetiti prvenstveno agitaciji i organiziranju.

Na skupštini je osnovan lokalni fond za pomoć nezaposlenim članovima Saveza u Beogradu. Dok su stari funkcionari uporno branili svoj stav »zasnovan na iskustvu i potrebi obzirivosti i postepenosti i poslovima i akcijama podružnice«, mladi su nezadovoljni svojim položajem u radionici uopće, tempera-

mentni i energični, smatrali da se moglo i da će se moći više učiniti nego što je bilo učinjeno. »Zar uslovi rada u radionicama ne mogu biti bolji nego što su? Zar se u tom pogledu nije moglo učiniti više, nego što je učinjeno? Zar podružnica nije mogla imati više članova nego što ih ima? Zar se za nezaposlene ne može da učini više nego što je učinjeno u pogledu njihova zaposlenja i pomaganja u nezaposlenosti?« — pitali su.

Suprotna gledišta došla su do izražaja i prilikom izbora uprave. Rezultat poimenično provedenog glasanja bio je: I lista s M. Sovljanskim na čelu dobila je 31 glas; II lista na čelu s Č. Ilićem 43, a 25 se uzdržalo od glasanja za bilo koju od lista kako bi utjecalo na formiranje jedinstvene liste. Za predsjednika je izabran Čeda Ilić, bravar, potpredsjednika Ljubomir Bahovski, mehaničar, sekretara Vid Rožić, nikler, zamjenika sekretara Franja Barten, monter parnog grijanja, blagajnik je bio Dušan Čorković, metal-šlajfer, zamjenik blagajnika Boža Milenković, strojobravar, a član uprave Branko Milošević, bravar. Zamjenici Upravnog odbora bili su: Baltazar Stajger, alatničar, Franja Saukop, dreer, Josip Petrov, alatničar, Radomir Končar, bravar, Ljuba Marić, mehaničar, Josip Kadunc, monter parnog grijanja.

Na kraju su iznijeli podatke o radu Revolucionarne sindikalne opozicije (RSO) u Savezu metalčkih radnika prema izvještaju Blagoja Parovića, člana CK KPJ, koji je upućen Centralnom komitetu KP Jugoslavije 1934. godine. Metalci su, prema tome izvještaju, imali tri grupe RSO u poduzećima i pet u sindikatima, s oko 40 pristaša KPJ. Imali su rukovodeći organ, koji se sastojao od komunističke frakcije u podružničkoj upravi. Na raznim izborima i prijedlozima njihove liste i rezolucije dobivali su 50—90 posto glasova članova. Većinu članova uprave činili su pristalice Komunističke partije. Uglavnom svi su izabrani na prijedlog komunista koji rade u sindikatima, odnosno na prijedlog komunističke frakcije. »Oni su u očima reformističkih vođa osnovno zlo i glavni predmet njihova napada«. U rukovodstvu RSO za Beograd nalazila su se dva metalca. Krajem ožujka 1934. reformističke vode pri Glavnom radničkom savezu Srbije formirali su posebnu provokatorsku grupu za borbu protiv komunističkog utjecaja u sindikatima i RSO. Na čelu te grupe nalazio se reformistički vođa metalaca Vinko Vrankar. Grupe su sačinjavali najodaniji socijalisti. Taktika članova te grupe sastojala se u tome da se ističu kao ljevičari, bore protiv reformističkih vođa, istupaju protiv njih i tako stječu

povjerenje pristalica KPJ da bi ušli u grupe RSO, saznali nešto o njihovom radu i ljudima u njima, i to dostavili Vinku Vrankaru.⁷²

Podružnica u Kragujevcu održala je svoju skupštinu 8. siječnja 1929. i 26. siječnja 1930. Tokom 1929. godine podružnica je održala 23 sjednice i osam javnih konferencija. Podružnica se bavila agitacijom, raspravljala o značenju kraćeg radnog dana, o higijeni, o zakonu o zaštiti radnika i o namjerama poslodavaca da pogoršaju radničko zaštitno zakonodavstvo.

Podružnica Saveza metalčkih radnika Jugoslavije u Smederevskoj Palanci osnovana je 16. veljače 1930. godine na osnivačkoj konferenciji radnika tvornice vagona. Konferencija koja je održana 24. travnja 1930. godine zaključila je da se osnuje Radnički sportski klub »Metalac«.

U Novom Sadu, prema izvještaju podružnice SMRJ-a, već nekoliko godina vlada kriza u metalčkoj industriji. Najveće metalско poduzeće, koje je prije zapošljavalo više od 300 radnika, zapošljavalo je 1929. godine 10 radnika i isto toliko naučnika. Tvornica »Hofer Srautz«, gdje je prije radilo 180—200 radnika, zapošljavala je 1929—1930. godine 15—20 radnika. Tvornica roleta i željezne konstrukcije, koja je 1929. zapošljavala 100 i više radnika, 1930. je zapošljavala samo 30. Poduzeća su reducirala plaće za dinar po satu. Podružnica metalaca je ipak, posredstvom sekcije montera, povelu u 1930. godini tarifni pokret i sklopila kolektivni ugovor. Sklopljen je i kolektivni ugovor s električarima uz minimalnu satnu plaću od četiri dinara. Upravni odbor podružnice održao je 10 sjednica, organizirao dvije skupštine, 10 konferencija i 16 radničkih konferencija, šest sastanaka povjerenika i pet konferencija sekcije montera i instalatera. Podružnica je radila na formiranju sekcija tokara, limara i ljevača.

Forminara je i kulturna sekcija koja je radila na stvaranju pjevačkog društva »Metalac«. Skupština novosadskih vođa održana 15. svibnja 1931. godine zaključila je da se priključi SMRJ-u, pa je pri novosadskoj podružnici metalaca osnovana sekcija vođa (šofera). Godišnja skupština podružnice SMRJ-a u Subotici, održana 11. ožujka 1930. godine, žali se na veliku nezaposlenost koja u sve većoj mjeri zahvaća sve metalčke radnike.⁷³

⁷² *Metalski radnik*, 15. X 1928; *Radničke novine*, Beograd, 21. III, 4. IV 1930; 18. IV 1931; 10. i 17. II, 10. III, 16. VI, 21. VII 1933; 25. V 1934; IHRPH, Arhiv, KI, 1934/146.

⁷³ *Metalski radnik*, 15. II 1930; 15. I 1931; *Radničke novine*, Beograd, 21. II, 7. III, 9. V, 14. XI 1930; 26. VI 1931.

Broj članova po podružnicama Oblasnog odbora SMRJ-a za Srbiju i Vojvodinu

Podružnice	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
Beograd	170	76	154	247	321	411
Kosovska Mitrovica	—	—	29	5	1	2
Kragujevac	50	17	34	33	143	250
Kraljevo	—	—	—	—	—	21
Kruševac	—	—	70	47	45	43
Leskovac	—	—	12	14	29	41
Niš	—	8	—	—	—	—
Senjski rudnik	—	—	12	—	—	—
Smederevo	15	5	12	90	94	62
Smederevska Palanka	—	—	22	48	34	7
Paraćin	—	—	—	8	12	16
Čačak	—	—	—	—	12	8
Skoplje	—	—	—	—	—	74
Kula	25	7	16	—	—	—
Novi Sad	80	50	54	220	94	60
Novi Vrbas	—	—	—	—	—	—
Subotica	95	70	50	22	21	33
Velika Kikinda	30	7	33	—	—	—
Veliki Bečkerek (Zrenjanin)	12	5	1	—	—	20
Vršac	24	14	11	3	3	3

Oblasni odbor SMRJ-a sa sjedištem u Ljubljani i njegove podružnice

Poslije ujedinjenja SMRJ-a sa Osrednjim društvom kovinarjev in srodnih strok 25. studenog 1932, Centralna uprava metalaca Slovenije transformirala se u Oblasni odbor SMRJ-a sa sjedištem u Ljubljani. Prema podacima, prva oblasna konferencija SMRJ-a za Sloveniju održala se 18. listopada 1925. u Ljubljani. Druga konferencija održana je 17. i 18. srpnja 1926. Na konferenciji je bilo zastupljeno 1245 članova iz 13 podružnica sa 15 delegata. Slijedeća oblasna konferencija održana je 4. lipnja 1927. u Ljubljani. Sekretar Oblasnog odbora bio je Vinko Vrankar. Oblasna konferencija SMRJ-a za Sloveniju održana je 19. i 20. studenog 1931. u Jesenicama. Konferenciji je prisustvovalo, pored članova Oblasnog odbora, 26 delegata koji su zastupali 2333 člana. Na konferenciji je osnovna tema bila kriza u željezometalurškim poduzećima. Radnici se masovno otpuštaju s rada, jer se poduzeća djelomično ili potpuno zatvaraju. Rad Saveza i njegovih organa usmjeren je isključivo na to da zaštiti svoje članove od otpuštanja ili da im nađe posao negdje drugdje. U cijeloj Sloveniji u to vrijeme bili su na dnevnom redu otkazi kolektivnih ugovora i nastojanje poslodavaca da sve terete krize prebace na leđa radnika. Slovenija je bila poprište oštih sukoba, »vođenih na moderan način«, između organiziranih radnika i poslodavaca. Bila je to ujedno i borba protiv internacionalnih poslodavačkih kartela koji su određivali jugoslavenskoj industriji metala količinu proizvoda za jugoslavensko tržište. »Kada toga ne bi bilo jugoslavenska metalurgija mogla bi riješiti

problem neuposlenosti« — konstatirala je konferencija i postavila zahtjev da se odmah pristupi donošenju zakona za pomoć nezaposlenim radnicima, zakona za osiguranje radnika u slučaju starosti, iznemoglosti i smrti. Dok se to ne ostvari tražilo se osnivanje fonda iz kojeg bi se umirovili svi radnici koji rade neprekidno 25 godina. Tražilo se da vlasti planiraju u budžetima potrebne svote za pomoć nezaposlenim radnicima i da se zakonom utvrdi minimalna nadnica koja će osigurati kulturni minimum života. Na konferenciji je podnesen izvještaj iz kojeg se vidi da je Kranjska industrijska družba htjela da snizi nadnice radnika za 12 milijuna godišnje. Savez je pristao na redukciju od dva milijuna dinara. To se pravdalo time što je pored 1450 organiziranih članova bilo još nekoliko stotina neorganiziranih i članova neklasnih organizacija. Nakon pristanka Saveza na redukciju, uprava tvornice je povukla otkaz koji je dala cjelokupnom radništvu. Konferencija je razriješila dužnosti Vinka Vrankara, koji je, zbog sukoba s podružnicom metalaca u Ljubljani, povučen u Oblasni sekretarijat za Srbiju i Vojvodinu u Beograd.⁷⁴

Predsjednik podružnice SMRJ-a u Ljubljani bio je Svetek. Tajnik podružnice Jordan, u svom izvještaju na godišnjoj skupštini 8. veljače 1931, napada rad pojedinih funkcionara Oblasnog odbora s Vinkom Vrankarom na čelu. Skupština je nakon opširne i žučne rasprave u cijelosti prihvatila izvještaj i dala starom odboru razrješnicu. Jordan je ponovno izabran u Upravni odbor podružnice.

⁷⁴ *Metalski radnik*, 6. XII 1925; 7. VII 1926; 15. VI 1927; 22. I 1932.

Godišnja skupština SMRJ-a u Štorama održana je 22. veljače 1931. Raspravljalo se o tarifnom pokretu koji je SMRJ poveo po želji radnika. Do potpisa kolektivnog ugovora nije došlo »jer željezara Štore ima jednog od najreakcionarnijih ravnatelja od svih poduzeća u Sloveniji. On je na svaki način htio izazvati štrajk, kako bi onda putem vlasti mogao nastupiti protiv radništva.« Dalje je rečeno da je Savez odbio da ide u štrajk da se ne bi »raspršila mlada organizacija, a radništvo ostalo bez svake zaštite«. Skupština je raspravljala o pisanju klerikalnog lista *Slovenac*, o stanju u tvornici Štore i o žalosnoj ulozi građanske štampe, koju ona igra u korist kapitalističke klase. Treba dokazati ravnatelju tvornice »da je njegovo reakcionarno gledanje štetno za razvoj samog poduzeća i socijalni položaj radništva«. U savezu metalških radnika bilo je organizirano 60 posto zaposlenih radnika. »U tarifnu akciju će se moći ći kada i neorganizirani radnici na koje se oslanja ravnateljstvo tvornice pridu u SMRJ« — konstatalo se.

Godišnja skupština podružnice na Muti održana je 22. ožujka 1931. Iz izvještaja se vidi da se podružnica bavila rješavanjem problema

nezaposlenih i osnivanjem knjižnice. Skupština je raspravljala o potrebi razvijanja solidarnosti radnika s obzirom na nezaposleno« i otkaze kolektivnih ugovora, na potrebu da se podrže radnički povjerenici koje poslodavci šikaniraju. Osudilo se pasivno držanje neorganiziranih radnika, koji samo uživaju tekovine organizirane borbe.

Podružnica SMRJ-a u Jesenicama na godišnjoj skupštini, održanoj 16. ožujka 1930, iznijela je da je krajem 1929. godine imala 922 člana. U toku 1930—1931. podružnica je organizirala sastanke, konferencije i zborove radnika u vezi s tarifnim pregovorima, sklapanjem i otkazom kolektivnog ugovora s Kranjskom industrijskom družbom, koja je 15. ožujka 1932. godine obustavila rad u svim svojim tvornicama i dala otkaz svim radnicima. Kada je poslije 14 dana Kranjska industrijska družba počela rad sklopljen je, 1. travnja 1932, novi kolektivni ugovor. Njega su radnici 1. studenog 1932. godine otkazali i poslije dugih pregovora praćenih tarifnim akcijama sklopili 1933. godine za sebe nov, povoljniji ugovor.

Broj članova podružnica SMRJ-a u Sloveniji

Mjesto	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
Celje	80	150	40	46	33	592
Fala	7	2	1	2	5	7
Guštanj	8	8	30	14	24	42
Jesenice	775	812	919	1.203	1.055	995
Lesce	30	41	41	52	53	46
Ljubljana	676	539	385	243	303	172
Moste	340	388	410	486	472	429
Muta	170	115	130	110	93	103
Štore	56	109	85	51	62	154
Tezno	45	13	20	145	91	62
Zreče	35	37	30	6	—	—
Slovenska Bistrica	—	—	—	—	108	91

Umjesto Vinka Vrankara za sekretara Oblasnog odbora SMRJ za Sloveniju izabran je 1933. godine Franc Leskošek, metalostrugar iz Celja, poznat radnicima mnogih tvornica kao organizator sindikata, radnički povjerenik, organizator radničkih štrajkova i demonstracija i zbog toga otpušten s posla, zatvaran i protjerivan. Franc Leskošek bio je član KPJ od 1926. godine, a za sekretara Oblasnog odbora SMRJ-a za Sloveniju bio je izabran stoga što je pravilno shvatio, prije direktiva CP KPJ, da je glavna baza sindikalnog rada komunista URSS, kao najjača strukovna organizacija, što je znao da organizira radničke mase i da ih vodi u borbe ne samo za daleke ciljeve i za revoluciju već i za najsitnije svakodnevne zahtjeve i interese radničke klase. On je znao da čuva legalnost sindikalnog pokreta, ali se

borio protiv nastojanja reformista da pod izlikom čuvanja legalnosti spriječe sindikat da obavlja svoju osnovnu funkciju — vođenje pokreta i štrajkova za obranu interesa radnika. Franc Leskošek je tražio suradnju s onim reformističkim vođama koji nisu sabotirali radničke akcije, progonili i denuncirali komuniste i sistematski napadali SSSR. Zastupao je stav da se unutar sindikata mora osigurati sloboda rada i slobode izražavanja gledišta, na bazi klasnog pravca sindikalnog pokreta. Bio je antifašista, zalagao se za sprečavanje stvaranja masovnog nacionalističkog sindikalnog pokreta, ali je branio stav da na klasnoj bazi treba voditi zajedničke akcije s Jugoslovenskom strokovnom zvezom (JSZ) i Narodnom strokovnom zvezom (NSZ). Franc Leskošek bio je oličenje komunističke čestitosti i principi-

jelnosti. Kada je došao za sekretara Oblasnog odbora SMRJ on je ove svoje stavove dosljedno provodio. Pod njegovim rukovodstvom provedeni su radnici u Jesenicama štrajk i pospješili potpisivanje kolektivnog ugovora 15. ožujka 1934. Iste godine sklapa SMRJ kolektivni ugovor s Tvornicom emaljiranog posuda u Celju. To je bio velik uspjeh, jer su radnici bili neorganizirani još od neuspjelog štrajka 1923. godine. Kolektivni ugovor zaključili su i metalci čeličane Guštanj. Godine 1934. Franc Leskošek je izabran za predsjednika Strukovne komisije. Kao takav osobno je rukovodio štrajkovima 1934. i 1935. godine u Trbovlju, Celju, Kočevju, Jesenicama, te štrajkom tekstilaca 1936. godine. Na velikom sletu radničkih društava »Svobode« 1935. godine u Celju održao je pozdravni govor koji je masa od 15.000 radnika burno pozdravila. Godine 1936. bio je izabran u Politbiro CK KPJ, a na osnivačkom kongresu KP Slovenije, 18. travnja 1937, za sekretara CK KP Slovenije.

Reformističko rukovodstvo u Centralnoj upravi SMRJ-a, na čijem tada čelu stoje Bogdan Krekić, Vinko Vrankar i Milan Sovljanski, krajem 1936. godine suspendira ga s dužnosti oblasnog sekretara, a kada Leskošek odbija da se pokori tom rješenju, policija ga silom skida s te dužnosti, a kasnije i s položaja predsjednika Strukovne komisije.

Oblasni odbor SMRJ-a sa sjedištem u Zagrebu i rad njegovih podružnica

Oblasni odbor SMRJ-a Zagreb održao je sjednicu 5. siječnja 1930. godine. Sjednica je raspravljala o organizacijskim i agitacijskim pitanjima. 24. svibnja 1930. održala se oblasna konferencija SMRJ-a u Zagrebu, na kojoj se raspravljalo o situaciji u sindikalnom pokretu u povodu zaoštrene borbe između ORS-a i URSS-a. Konferencija je dala podršku centrali URSS-a, pa napada ORS što je u svom sklopu osnovao Zemaljsku sekciju radnika zaposlenih u tvornicama aviona, što po cijeloj zemlji šalje okružnice u kojima napada funkcionare ostalih organizacija, kako bi pridobio članstvo tih organizacija za sebe. Konferencija je tražila da centrala SMRJ-a uputi poziv svim metalnim radnicima, bez obzira u kojem su poduzeću zaposleni, da se vrate u Savez metalnih radnika Jugoslavije. U izvještaju koji je Oblasni odbor podnio konferenciji, tvrdio je da »uslijed velike nezaposlenosti kovinarskih radnika nije mogao voditi tarifnu politiku većeg stila, već je cjelokupan rad sveden u granice obrane interesa radnika i ranijih

tekovina«. Članstvo je u toku jedne godine povećano za 72 posto, pa je u ožujku 1930. u 11 sindikalnih podružnica bilo učlanjeno 1267 članova.

Redovna konferencija SMRJ-a za zagrebačku oblast održana je 7. prosinca 1930. Na konferenciji su, pored podružnica s područja Hrvatske i Slavonije, prisustvovali delegati podružnice Banje Luke, koja je pripojena zagrebačkom oblasnom odboru. Pored rasprave o tarifnoj taktici, podnosili su delegati izvještaje o radu svojih podružnica, kritizirao se Oblasni odbor zbog subvencije sportskom klubu »Metalac« u Zagrebu. Delegati su izražavali potrebu osnivanja tečajeva za sindikalne funkcionare po podružnicama. U novu upravu ušli su iz Zagreba; Vojin Đurašević, Ivan Slugić, Milan Strmota, Vjekoslav Sinković, Matija Šiletić, Đuro Đukanović i Marijan Marač, iz Osijeka Franjo Fantom, iz Slavenskog Broda Franjo Somodri i Đuro Volak iz Banje Luke.⁷⁵

Vojin Đurašević, predsjednik Oblasnog odbora i tajnik Adolf Kunčić bili su punih dvadeset godina stupovi socijaldemokratskog smjera u Savezu metalnih radnika u Hrvatskoj. Pored njih kao socijaldemokrati isticali su se Milan Strmota, Matija Šiletić i Ivan Korošek. Svi su oni imali izrazito negativne stavove prema komunističkom strujanju u radničkom pokretu. Ipak su otvorili vrata svog reformističkog sindikata metalaca bivšim članovima Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije iz sklopa zabranjenih Nezavisnih sindikata, s ciljem da ga brojčano ojačaju. Vojin Đurašević tražio je od Centralne uprave Saveza da se takvim članovima prizna u sindikalni staž vrijeme proboravljeno u Savezu radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije. Centralna uprava je pod brojem 2087—21 od 28. rujna 1931. godine na to pristala pod uvjetom da bivši članovi SRMIIOJ-a, čim se upišu u SMRJ, uplate unatrag 52 članska prinosa. To naravno nije nijedan mogao učiniti, jer je to iznosilo pola mjesečne plaće metalnog radnika. U drugom dopisu, od 10. prosinca 1931. godine, pod brojem 2191—21, sekretar Centralne uprave Blagoje Bračinac, u objašnjenju politike Centralne uprave prema komunistima koji žele da stupe u reformistički savez metalaca, rekao je: »Otkuda oni nama dolaze. Nikakav drugi pokret sem komunistički nije bio rastjeran. Mi sada otvaramo naša vrata komunistima koji su organizaciono razbijeni i zvanično uništeni. Da li su uništeni i faktično to je druga stvar. Mi im dajemo mogućnost da se organizirano bore za zaštitu svojih mo-

⁷⁵ Isto, 15. I, 1. i 15. VI, 15. XII 1930.

ralnih i materijalnih interesa. Mi tu vršimo jednu samaričansku dužnost. Ali ne smijemo dozvoliti da neprijatelj kojeg smo primili pod okrilje razvija stare nama dobro poznate težnje. Mi imamo svoju taktiku i svoju tradiciju. Od njih nas nitko neće biti u stanju da odvoji, pa ma mi ostali opet s manjim brojem članstva, nego što ga danas imamo. Mi ne možemo pristati na to da radničkom pokretu sa drugom ideologijom budemo most za ostvarenje njegovog tajnog cilja, jer bi to uništilo i nas, s obzirom na političku situaciju koja vlada u zemlji. Mi svakom radniku otvaramo širom vrata naše organizacije pod uslovom da se drži taktike koja je kod nas uvijekočena. Ta taktika je radništvu koje je bilo u komunističkim organizacijama vrlo dobro poznata. Ali je ona za njih neprihvatljiva. Mi smo sa njima zajedno tek par mjeseci. Simptomi govore da im je cilj da tamo gdje su nadmoćniji uzmu naš pokret u svoje ruke. Teško je politički uništiti pokret koji ima pristalica i privrženika među članovima koji nam prilaze. Ima ih i među onima koji nam još nisu prišli. Ti čekaju da vide što će prvi uraditi. Ako oćine da je situacija povoljna i oni će nam doći. Ako se prvi budu morali izgubiti iz naših sindikata drugi nam neće ni prići.»

Od 1930. do 1934. godine nije se sastajala oblasna konferencija. U *Radničkim novinama* bilo je tek nekoliko obavijesti članovima SMRJ koje im je uputio Oblasni odbor. Radilo se o promjeni članarine, uvođenju internacionalnog fonda i održavanju godišnjih skupština u Đurđevocu, Osijeku, Vinkovcima i Slavanskom Brodu, na kojima je prisustvovao delegat Oblasnog odbora. Njegova djelatnost vidi se iz izvještaja Oblasnog odbora SMRJ-a koji je upućen konferenciji Pokrajinskog odbora URSSJ-a za Hrvatsku i Slavoniju za 1930—1933. godinu.

»Savez metalških radnika imade prema uplaćenju kvoti 1018 članova. Savez je podnio opširan izvještaj u kojem se prikazuju teške prilike u kojima se nalazi metalurški obrt i industrija na našem području. Naročito se ističe da su veća poduzeća, kao na primjer Tvornica emajliranog posuda u Zagrebu, Osječka ljevaonica i tvornica strojeva i još mnoge druge otpustile u posljednje vrijeme blizu polovicu radnika, a svi su izgledi da će mnoge od njih i potpuno obustaviti rad. Vrlo je teško pogodila metalske radnike skoro potpuna obustava rada u Tvornici vagona u Brodu na Savi. Što se tiče zanatskih radnja, ni tu situacija nije bolja, a što je najgore, radnicima koji su ostali zaposleni znatno su reducirane plaće. Metalska poduzeća došla su u takav položaj vlastitom krivnjom jer, što rade sa

zastarjelim strojevima. Racionalizacija se ne provodi pomoću tehničkog usavršavanja strojeva, nego na račun fizičkog napora radnika. Ovakova racionalizacija je pogibeljna za radničku klasu. Interesantno je napomenuti da se naši poslodavci protiv inostrane konkurencije služe sa visokom zaštitnom carinom, a osim toga, da su se udružili u kartele i s tim u vezi povisili cijene svojim proizvodima, dok su s druge strane snizili i dalje snižavaju radničke plaće. Mjesni organi toga Saveza, unatoč tih teških prilika, razvili su živu agitacionu djelatnost. To je rezultiralo povećanjem članstva. Metalurški radnici shvatili su svoj položaj, što se najbolje vidi po porastu članstva u njihovoj organizaciji, pa je to najbolji dokaz, da teške privredne i socijalne prilike nisu nikakav razlog za opadanje članstva u radničkim organizacijama. Savez imade nekoliko vrlo dobrih funkcionera u svim mjestima gdje imade svoje organizacije. Savez putem mjesnih organizacija uspješno djeluje i na prosvjetnom polju u gotovo svim podružnicama ima posebne prosvjetne odbore, koji organiziraju stručne tečajeve i predavanja iz svih oblasti znanosti, osnivaju biblioteke i rade na klasnom prosvjećivanju članova. Radi se i na osnivanju sportskih i glazbenih sekcija, a u nekim mjestima imade i šahovskih sekcija. Tarifne akcije, vodio je Savez u Zagrebu kod gradskih poduzeća, Tvornice lusteru »Lux«, »Akro-Email« d. d., »Iskre« d. d. i »Lim« d. d. i kod »Braće Schön«. Ove tarifne akcije imale su obrambeni karakter, pa se sa zadovoljstvom može konstatirati, da u većini navedenih poduzeća u posljednjoj godini plaće nisu reducirane. U Karlovcu je Savez također vodio obrambenu akciju kod Gradske munjare, koja je htjela otpustiti sve radnike i uposliti nove, naravno uz lošije radne i plaćevne uvjete. Zatim je u zajednici sa još nekim sastavnim organizacijama vođena akcija kod »Našičke d. d.« u Đurđevocu radi povišenja plaća. U Osječkoj ljevaonici željeza i tvornici strojeva otkazan je kolektivni ugovor i najavljena je redukcija plaće, što je riješeno kompromisom i potpisivanjem novog kolektivnog ugovora.»

Oblasni odbor SMRJ-a sazvao je Oblasnu konferenciju za 21. srpnja 1934. u Zagrebu. Na dnevnom su se redu nalazili materijali za kongres koji se trebao održati 6. i 7. listopada. Radilo se o projektu saveznih pravila i pravilnika, fondu za nezaposlene i sniženju kvote Oblasnom odboru. Uz taj dnevni red dodana je točka o položaju metalških radnika i njihovoj zakonskoj zaštiti. Prema izvještaju verifikacionog odbora, konferenciji je prisustvovalo 12 delegata. Zagrebačku podružnicu predstavljali su Milan Zugelj, Ivan Korošec,

Albert Fuks, Srećko Diminić, Matija Herceg, Jovan Žeravljev; osječku podružnicu Fanton Franjo; đurđenovačku Josip Osvald; brodsku Ivan Vilicki i vinkovačku Albert Stein. Podružnica Banja Luka prenijela je svoj mandat na Viktora Poju, a pakračka podružnica na Adolfa Kunčića. Podružnice Karlovac, Duga Resa, Sisak, Sušak, Požega i Čakovec nisu posale delegate. Revolucionarnu sindikalnu opoziciju sačinjavali su Milan Žugelj ljevač, i Jovan Žeravljev, limar iz Zagreba, te Viktor Poje, strojibravar, delegat podružnice iz Banje Luke i Srećko Diminić. Konferencija je prihvatila prijedlog saveznih pravila i pravilnika, a odbila obavezno osnivanje fonda za nezaposlene s tim da ga Centralna uprava provede u život u onim podružnicama koje su ga usvojile. Konferencija je odbila da prihvati odluku Centralne uprave o sniženju kvote Oblasnom odboru s obrazloženjem da Centralna uprava nema na to pravo, jer o tome može da odluči jedino savezni kongres. Raspravljajući o položaju metalčkih radnika, konferencija je konstatala da neprekidno raste broj nezaposlenih čiji je ekonomski i socijalni položaj sve teži. Oni koji su ostali na radnim mjestima prisiljeni su da rade prekovremeno i u vrlo teškim uvjetima. Radnici su nemoćni da se bez intervencije nadležnih vlasti brane, jer, ako se opiru, otpuštaju ih s posla. Konferencija je tvrdila da nadležne inspekcije rada interveniraju na štetu radnika, pa je protiv takva rada protestirala. Konferencija se izjasnila za donošenje Uredbe o ograničenju primanja naučnika.

Na kraju je konferencija donijela rezoluciju u kojoj se zahtijeva, protestira i traži: — da nadležne vlasti što rigoroznije postupaju u pogledu primjenjivanja zakonskih propi-

sa o radnom vremenu i higijenskim i zaštitnim uređajima zanatskih i industrijskih radnika; — da se što prije donese zakon o 40-satnoj radnoj nedjelji bez snižavanja sadašnjih dnevnih odnosno tjednih zarada; — Konferencija protestira protiv namjeravane revizije radničkog zaštitnog zakonodavstva, a napose Zakona o radnjama i traži njegovu svestranu primjenu s time da se što prije po nadležnim ministarstvima donesu provedbene Naredbe i Uredbe; Konferencija traži da se što prije donese Zakon o osiguranju radnika za slučaj starosti, iznemoglosti i smrti i da se u okviru toga zakona provede osiguranje u neuposlenosti; — Konferencija traži da se donese Zakon o zaštiti minimalnih radnika, i to tako, da minimalna radnika osigurava egzistencioni minimum na bazi troškova života za 4 člana obitelji po Indeksu Radničke komore u Zagrebu; — Da državna i samoupravna nadležstva kod ofertalnih licitacija dadu prvenstvo onim poduzećima koja ispunjuju sve obaveze po propisima radničkog zaštitnog zakonodavstva, bez obzira na eventualnu razliku u cijeni, pogotovo ako se radi o poduzećima koja su radne i plaćene uslove svojih radnika regulirala kolektivnim ugovorom.*

Oblasna konferencija izabrala je Oblasni i Nadzorni odbor, koji se na sjednici od 13. kolovoza 1934. godine konstituirao: Vojin Đurašević, predsjednik, Adolf Kunčić, tajnik, Milan Strmota, blagajnik, te Viktor Jančo, Rade Mihajlović, Matija Siletić, Josip Osvald i Franjo Žuljenić, odbornici. Nadzorni odbor: Viktor Poje, predsjednik, te Marijan Marač i Ivan Vilicki, odbornici.⁷³⁶

⁷³⁶ Radničke novine, Zagreb, 16. XII 1932; 1. I, 24. II, 3. III, 1. VII 1933; 13. VII, 10. i 18. VIII 1934.

Broj članova podružnice SMRJ-a na području Oblasnog odbora Zagreb

Podružnice SMRJ	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
Slavonski Brod	163	130	136	45	30	33
Daruvar	16	14	9	—	—	—
Đakovo	—	—	10	—	—	—
Đurđenovac	66	45	63	58	61	57
Koprivnica	4	5	10	4	2	3
Novoselec Križ	—	—	10	4	2	3
Osijek	136	64	140	135	202	215
Slavonska Požega	4	5	5	3	—	—
Varaždin	—	—	4	—	—	—
Vinkovci	30	18	10	8	17	19
Zagreb	268	240	280	571	301	354
Sušak	—	—	—	—	15	17
Duga Resa	—	—	—	—	—	7
Karlovac	—	—	—	—	65	5
Sisak	—	—	—	—	—	10
Split	—	94	—	—	—	—

Na području Oblasnog odbora SMRJ-a Zagreb, osim zagrebačke podružnice, aktivno su u kontinuirano radile podružnice u Slavonskom Brodu, Osijeku, Đurđevcu i Vinkovcima.

Podružnica SMRJ-a Slavonski Brod

Podružnica SMRJ u Sl. Brodu održala je godišnje skupštine 2. ožujka 1930. godine, 22. ožujka 1931. godine; 6. ožujka 1932; 6. ožujka 1933. i 18. ožujka 1934. godine. Rad podružnice bio je usmjeren prvenstveno na radnike »Prve jugoslavenske tvornice vagona, strojeva i mostova d. d.« u Slavonskom Brodu. U njoj je radilo do 1930. godine 1700 radnika. Za tašnjašnje prilike bila je to velika tvornica.

Početak 1930. godine uprava tvornice vagona snizila je nadnice za 20 posto. Podružnica SMRJ-a pokušala je organizirati otpor. Zbog toga je nekoliko organiziranih radnika otpušteno. U tvornici su jedini autoritet bili radnički povjerenici izabrani prije uvođenja monopolističke diktature na tri liste SMRIiOJ-a (Nezavisni sindikati) HRS-a (Hrvatski radnički savez) i SMRJ-a. Od 14 izabranih povjerenika bilo je osam članova Nezavisnih sindikata, dva HRS-a i četiri iz SMRJ-a. Zbog slabosti podružnice, uz ovlaštenje radnika, povjerenici su povelili pregovore s upravom poduzeća. Na skupštini radnika pregovarački odbor je objavio da se sniženje plaća odnosi na 400 radnika. Tjedne plaće su smanjene za 24.000 dinara ukupno, što je godišnje iznosilo 1,248.000 dinara. Uprava tvornice žalila se inspekciji rada u Zagrebu zbog aktivnosti radničkih povjerenika, optužujući ih da su komunisti i da bude inače mirno i zadovoljno radništvo. Inspektor rada, koji je odmah doputovao iz Zagreba u Slavonski Brod da to izvidi, usmeno je dokuinuo mandate osmorici povjerenika s liste Nezavisnih sindikata, a uprava tvornice ih je otpustila. U povodu toga održan je 3. travnja 1930. sastanak. Budući se radilo o povjerenicima s liste Nezavisnih sindikata nije se, osim pismene žalbe, ništa drugo poduzelo. Međutim, nastali spor riješio je ministar socijalne politike na taj način što je svojim rješenjem St. br. 32667 od 21. VIII 1930. naredio »da Inspekcija rada u Zagrebu opozove usmena i pismena naređenja o dokuinuu mandata radničkih povjerenika Lanza i drugova i to iz razloga što je ustanovljeno, da za ta naređenja nije bilo mjesta i potrebnih dokaza, te preduzeću naredi, da dotične povjerenike uposl, a za izglavljene nadnice iste uputi na redoviti put pravde.

Podružnica je bila organizirana po sekcijama. Tako je 86 radnika mostovnog odjelje-

nja tvornice osnovalo sekciju kovinotokara 25. veljače 1930, a u ožujku i sekciju stolara i bravara. Svaka od navedenih sekcija nastupala je odvojeno prema upravi poduzeća. Sekcija kovinotokara je na konferenciji 30. ožujka iznijela da je tvornica uvela akordni sistem plaćanja kojim radnici nisu upoznati. Po tom sistemu bi isti radnik za isti posao bio jednom plaćen 600 ili 800, a drugi puta 300 ili 400 dinara. Plaće tokara i strugara svdene su na četiri do sedam dinara na sat. Usprkos tome što ih je uprava tvornice sve otpustila, kovinotokari su stupili 17. lipnja u štrajk. Okončali su ga 26. lipnja potpisivanjem »Sporazuma«. Po tom sporazumu koji je ocijenjen kao uspješšan, ukinut je prekovremeni rad, normirani su poslovi na one koji se rade u režiji, i na one u akordu. Akordne stavke podvrgnute su reviziji. Na početku svakog rada imao se predati akordni nalog s tačno označenom cijenom posla.

U povodu odluke vlade da se u tvornici obustave svi radovi za ministarstvo saobraćaja i prijetnje tvorničke uprave da će u tom slučaju zatvoriti tvornicu, 700 metalaca održalo je 13. lipnja 1930. protestni zbor. Zbor je tražio da se privatnim tvornicama vagona omoguću rad na popravkama državnoga voznog parka ili da se radnike iz privatnih tvornica vagona zaposli po radionicama državnih željeznica. U usvojenoj rezoluciji kaže se: »Radnici tvornice vagona, ne žele ulaziti u interesne sfere i odnose, kao i u predstojeće pregovore o zaključivanju novog ugovora o radu između Ministarstva saobraćaja i Tvornice vagona, ali utvrđuju, da ovi interesni odnosi ne smiju biti takovi da ceh plate radnici gubitkom mogućnosti da i nadalje rade, tim prije što su radnici očekivali da će nadležni faktori energičnim zahvatom sanirati prilike u tvornicama vagona u korist zaposlenog radništva.«

Tvornica vagona je, međutim, nastavila s otpuštanjem, tako da je tokom lipnja i srpnja 1930. otpustila ukupno 800 radnika s obrazloženjem da ih s dobivenim kreditima više ne može zaposliti. U listopadu je u tvornici radilo svega 200 radnika. Uzalud su se s radnicima solidarizirali kućevlasnici, jer im radnici nisu mogli plaćati stan, i trgovci koji su gubili milijune zbog smanjenog prometa. Tvornica vagona je za godinu dana ostvarila, usprkos krizi, čist profit od 33 milijuna dinara. Taj novac, tvrdio je sindikat metalaca, nalazio se u rukama stranog kapitala i jugoslavenska privreda nije od njega imala nikakve koristi.

Konferencija podružnice, održana 19. listopada, raspravljala je o pojavi nacionalističke organizacije u Tvornici vagona. Uprava tvornice ju je forsirala, šaljući u nju svoje naj-

pouzdanije ljude i šireći list *Rad i trud* među radnicima. Radnici su očekivali da će se lako obratiti s njima, ali su izbori za radničke povjerenike pokazali da to nije tako. Na dvije konferencije 22. veljače i 1. ožujka 1931. nastupila je podružnica sa zajedničkom listom »svih klasno svjesnih i borbenih radnika«. Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati, čim su osnovani, počeli su da provode teror. Tako su 1. ožujka napali sudionike konferencije i razbili je uz pomoć izaslanika redarstva. Na izborima za radničke povjerenike, 7. ožujka, lista podružnice SMRJ-a dobila je četiri povjerenička mandata, a lista JNRS-a dva.

Skupština podružnice održana 22. ožujka 1931. ocijenila je rad podružnice u 1930. godini kao razdoblje prikupljanja članstva. Godišnja skupština zakazana za 7. veljače a održana je 6. ožujka 1932. konstatirala je velik pad članstva zbog nezaposlenosti. Bila je to, kako je rečeno na skupštini, »najgora godina, kakva se još ne pamti«.

Skupština je podvukla da je očuvala svoje mjesto u borbi s JNRS-om. 28. siječnja 1933. godine, na izborima radničkih povjerenika u Tvornici vagona, lista podružnice dobila je svih šest povjerenika i toliko zamjenika. To je ocijenjeno kao znak da se nakon više godina prilike u Slavenskom Brodu popravljuju. Godinu dana kasnije, godišnja skupština održana 16. ožujka 1934, konstatirala je da je kriza najteže pogodila metalnu industriju u Sl. Brodu, da su u prvom redu otpušteni članovi klasnih sindikata, a da su u tvornici ostali članovi JNRS-a.

Početkom 1930. godine u tvornici »Jugometal« u Sl. Brodu snižene su nadnice radnika od osam do 10 posto, a akordne stavke i do 20 posto. To je potaklo radnike da 26. svibnja 1930. pristupe u podružnicu SMRJ-a. U poduzeću je bilo zaposleno 79 radnika, od kojih su 54 bila kvalificirani, a 13 namještenici. Svi namještenici bili su članovi Saveza privatnih namještenika (SPNJ). Tadašnji sindikalni funkcionari su tvrdili da je »Jugometal« bilo jedino poduzeće u Slavenskom Brodu koje nije zahvatila kriza. Masovno je proizvodilo građevne okove i okove za osobna kola, okove na željeznicama i sl. Poteškoće su se javljale u nedovoljnim finansijskim sredstvima. Poduzeće je potrebne sirovine za dalje poslovanje nabavljalo na račun neisplaćenih nadnica radnika i plaća namještenika. Radnicima su se isplaćivala akontacije. Suma radničkih nadnica s kojima je manipuliralo poduzeće iznosilo je oko 125.000 dinara. 28. kolovoza 1931. godine izabrani su u »Jugometalu« radnički povjerenici po skraćenom postupku. Radnici su izabrali tri povjerenika, a namještenici jednog. Ponovni izbori bili su

2. ožujka 1932. godine i 25. siječnja 1933. godine. Povjerenici su podnosili izvještaje o svom radu čitavu kolektivu. Takav izvještaj podnesen je 22. srpnja 1932. godine u vezi s intervencijom kod uprave poduzeća radi narednog isplaćivanja radničkih zarada.⁷⁷⁷

Podružnica SMRJ-a Osijek

Kao što je u Slavenskom Brodu aktivnost podružnice bila vezana uz Tvornicu vagona i »Jugometal«, tako se i u Osijeku aktivnost podružnice usmjerila prvenstveno na »Osječku ljevaonicu željeza i tvornicu strojeva d. d.« U njoj je, u prosjeku bilo zaposleno 400 radnika. Kolektivni ugovor sklopljen je s poduzećem 7. srpnja 1928. godine, a sporazum o ustanovljenju tvorničkoga radničkoga potpornog fonda 12. rujna 1927. godine. Tajnik podružnice i predsjednik radničkih povjerenika Osječke ljevaonice bio je Franjo Fantom, model-bravar, vrlo pametan, sposoban i agiln radnik koji je zbog toga bio trn u oku protivnika klasnih sindikata. On je, dajući ocjenu o radu podružnice SMRJ-a u Osijeku, tvrdio »da je pustila čvrst korijen među metalske radnike«. Podružnica je radila na osposobljavanju funkcionara i na vlastitoj izgradnji, razvijajući svijest i solidarnost radnika kroz zajednički rad i provođenje zaključaka većine. Održan je niz sjednica, tvorničkih i općih javnih konferencija i skupština kao i anketa u organizaciji rada u Osječkoj ljevaonici i tvornici strojeva na kojoj je sudjelovala uprava i tehnički aparat. Tokom 1930. pristupilo je u organizaciju metalaca 150 novih članova. Podružnica SMRJ-a u Osijeku po broju i aktivnosti postala je najjača organizacija u Osijeku. Tom uspjehu pridonijela je i godišnja skupština održana 30. ožujka 1930, kada je, uz prisustvo sekretara Centralne uprave Blagoja Bračince, prekinuta tradicija da Mirko Petrinjac, okorjeli reformista bude biran za predsjednika podružnice »da bi mlađi drugovi u odboru podružnice mogli da samostalno obavljaju sve poslove organizacije«. Za predsjednika je izabran Pavao Pflug, bravar, za tajnika Franjo Fantom, a za blagajnika Zvonimir Vidaković.

Deveta godišnja skupština zakazana je za 29. ožujka 1931. godine. Najavljeno da će kao delegat centrale doći Bogdan Krekić iz Beo-

⁷⁷⁷ Isto, 7. 14. i 28. II, 21. III, 11. IV, 1. V, 1. 13. i 27. VI, 4. i 25. VII, 8. VIII, 19. IX, 31. X 1930; 1. I, 15. i 20. III, 3. i 10. IV, 10. VII, 18. IX, 11. XII 1931; 1. I, 5. II, 11. i 25. III, 3. VII, 12. VIII 1932; 3. 10. 17. i 24. II, 3. i 24. III, 21. IV 1933; 20. IV, 10. VIII 1934.

grada. Međutim, skupština se održala 12. travnja, bez delegata Centralne uprave. U toku 1930. godine podružnica je održala devet konferencija, 16 sastanaka, dvije velike skupštine, više predavanja i zabava. Skupština je podvrgla kritici rad Općega radničkog saveza i Radničku komoru koja služi samo interesima osječkog ORS-a. Na sjednici od 21. travnja novoizabrani odbor podružnice konstituirao se tako da je za predsjednika izabran Jakob Geli, bravar, za tajnika Franjo Fantom, a za blagajnika Franjo Kiš, model-bravar. U podružnici su djelovale sekcije bravara, električara, ljevača, limara, model-bravara, stolara, strojaradnika i tokara.

Na sjednici podružnice, 13. listopada 1931. godine, prihvaćen je sistem da se na svakih 15 radnika odredi po jedan organizacijski povjerenik (blagajnik) koji svakog tjedna, prilikom isplate zarade, na mjestu naplaćuje članarinu. Pored toga zadatak tih povjerenika bio je »da sve još neorganizirane radnike koji su im dodijeljeni, što prije uključe u organizaciju, da svakodnevno na terenu, u radionicama i tvornicama, u svom užem radnom krugu — agituju za svoju organizaciju; da stalno izvješćavaju članove i radnike o novostima i vijestima koje su saznali od uprave podružnice na zajedničkim sjednicama, da pomno prate sve pojave među radnicima u tvornicama i radionicama, čine bilješke o njima, te da o tome na prvoj povjereničkoj sjednici podnesu izvještaj, a napose, da odmah, na licu mjesta u radionicama i tvornicama, energično suzbijaju sve one pojave među radnicima koje su direktno ili indirektno, uperene protiv interesa radnika, klasne radničke sindikalne organizacije, mjesne, oblasne ili centralne uprave saveza, ili pak, što se najčešće dešava, širenjem kleveta protiv funkcionera i povjerenika kao pojedinaca.«

Zaključujući na sjednici 2. veljače 1932. godine glavnu godišnju skupštinu, uprava podružnice pozvala je sve članove koji su u zaoštatu s plaćanjem članskih prinosa da ih podmiru kako bi mogli na skupštini prisustvovati s pravom glasa. Podružnica je upozorila na statut Saveza koji predviđa da se skupština, ako ne prisustvuje većina članova, odužava za 14 dana, s tim da se tada održava bez obzira na broj prisutnih. Za glasanje i biranje dovoljna je obična većina glasova. Deseta godišnja skupština održala se 28. veljače 1932. godine.

O Jedanaestoj godišnjoj skupštini, održanoj 5. ožujka 1933. godine, izvješteno je: »da je od oko 100 zanatskih metalških radionica u toku 1932. godine propalo 15 radionica tako, da ih

radi samo 85. U ovim radionicama i industrijskim poduzećima 1931. godine bilo je zaposleno oko 900 metalških radnika i oko 250 naučnika, dok je taj broj 1932. godine opao na oko 860 radnika i 200 naučnika. Prema statističkim podacima početkom 1933. bilo je zaposleno samo 480 radnika ili oko 52 posto. Broj nezaposlenih iznosio je 380 ili 48 posto. Od onih koji su radili skoro polovica je radila sa skraćenim radnim vremenom po 42 i 40 sati tjedno. Konjunktura posla bila je mnogo slabija nego godine 1931. U zanatskim radionicama je skoro svaki redovan rad zamro, radilo se uglavnom još samo sa šegrtima. Od zaposlenih metalških radnika organizirano je bilo oko 40 posto, a od ukupnog broja metalških radnika (zaposlenih i nezaposlenih) 23 posto. U industrijskim poduzećima koji su činili kičmu organizacije bilo je organizirano oko 60 posto metalških radnika. U industrijskim poduzećima izabrano je ukupno 7 radničkih povjerenika i isto toliki broj njihovih zamjenika. 1932. godine organizacija je vodila 2 štrajka i dva tarifna pokreta, koji su uspješno završeni. Organizacija je u toku 1932. godine održala 20 konferencija, 24 razna sastanka i 2 skupštine s metalškim radnicima članovima i nečlanovima organizacije.«

Prema izvještaju za godišnju skupštinu, koja je održana 8. travnja 1934. godine, utvrđeno je da je u Osijeku bilo zaposleno samo 440 metalških radnika, a nezaposlenih je bilo 10.310. Ti brojevi pokazuju opseg krize koja je pogodila metalske radnike u Osijeku. Podružnica je brojila 215 redovno plaćućih članova. Broj organiziranih tokom 1933. godine se povećao. Agitacijski se rad provodio po stručnim sekcijama, kojih je bilo devet. Godine 1933. vodila su se dva tarifna pokreta, oba su uspješno okončana. Često se interveniralo kod pojedinih poslodavaca. Jedna od važnih intervencija bila je kod gradskog načelstva u vezi s naplatom poreza na radničku zaradu i naplatom kuluka. Obje intervencije imale su uspjeha. Porez na nadnicu snižen je za 20 posto, a uvedeno je da se kuluk plaća u ratama kroz šest mjeseci. Pored toga, vodila se akcija da se radno vrijeme u obrtnim radnjama dovede u sklad s postojećim propisima. Podružnica je tokom 1933. godine održala osam redovnih i izvanrednih skupština. Novoizabrana podružnička uprava konstituirala se tako da je za predsjednika izabran Jakob Geli, Franjo Fantom, tajnik, Petar Šum, blagajnik. Rad podružnice u Osječkoj ljevaonici željeza i tvornici strojeva manifestirao se uglavnom kroz djelovanje radničkih povjerenika i sekcija. Uprava podružnice intervenirala je i sazivala konferencije i skupštine čitava kolektiva. Tako

se, na primjer 11. veljače 1930, održala konferencija na kojoj se raspravljalo o ukidanju engleske subote i reviziji radničkog zakonodavstva. Već 6. ožujka vodi se rasprava o uređenju garderobe i širenju radničke štampe. Podružnica interverira u sporu koji je nastao između radnika i radničkih povjerenika u vezi s podizanjem potpora iz tvorničkoga radničkog fonda. U vezi s tim radnički povjerenici izdali su 17. travnja letak, a 11. svibnja, na sastanku radnika tvornice, podružnica je preuzela obavezu da izradi pravilnik o fondu. Konferencija ljevača održala se 15. kolovoza; 17. kolovoza na sastanku kvalificiranih radnika ljevača tražilo se da se odredbe kolektivnog ugovora o garantiranim režijskim troškovima provedu i da se u sporazumu s radnicima izradi akordni cjenik; 20. kolovoza održana je na poziv sekcije konferencija strojara koji su pristupili u organizaciju; 5. listopada, u dvorani kina »Uranija«, održan je zbor metalških radnika na kojem je izneseno da se punih 12 godina radni i plaćevni uvjeti metalških radnika sve više pogoršavaju, a nezaposlenost postaje sve veća. SMRJ je svojim tarifnim akcijama i pokretima nastojao da to spriječi. Posredstvom kongresa, anketa, pismenih predstavi ukazivao je vlastima da je njegova djelatnost u interesu cjelokupne nacionalne ekonomije. Zbor je tražio da se dozvoli uvoz samo onim artiklima koji se u zemlji ne mogu proizvesti i da se državne i privatne nabave podmiruju proizvodima domaće metalske industrije. 9. travnja 1931. godine, na skupštini radnika Osječke ljevaonice i tvornice strojeva izneseno je da »Uprava tvornice ne samo da stalno i to na naročitom planu i sistemu snižava zarade i plaće radnika, nego u isto vrijeme pogoršava i ostale uslove rada. Ona to čini time što stalno obara akordne cijene kod svih poslova; što izbjegava isplaćivanje garantiranih minimalnih nadnica najnižoj kategoriji i u slučajevima kada radnici ne mogu u akordu ništa zaraditi uslijed oborenih akordnih cijena, oduzete pomoćne radne snage, pomanjkanje dobrog alata i materijala itd. Ona zavodi akordni sistem rada i tamo i na onim poslovima, gdje on do sada nije bio zaveden.« Na skupštini radnika tvornice koja je održana 10. lipnja 1931. raspravljalo se o izvještaju radničkih povjerenika, o ukidanju humano-potpornoga radničkog fonda i o potrebi revizije kolektivnog ugovora. Na konferenciji koja je održana 15. srpnja 1931. zaključeno je da se ukine svaki prekovremeni rad, ponovno uvede osmosatno radno vrijeme i engleska subota. 20. kolovoza 1931. na skupštini svih radnika tvornice, podnesen je izvještaj o trodnevnom pregovoru, koje je Savez SMRJ-a posredstvom Rad-

ničke komore vodio s poduzećem o reviziji kolektivnog ugovora. Pregovori su završeni sporazumom koji je dodat postojećem kolektivnom ugovoru. Tim su se sporazumom satnice nešto povećale. Uprava se obavezuje da će svaki akordni posao izdati uz akordnu cedulju, s točno naznačenom akordnom cijenom. Akordne cijene za svaki posao utvrđivat će komisija, sastavljena od predstavnika poduzeća i odjelnog radničkog povjerenika, a po potrebi u prisustvu radnika koji će posao obavljati. Ako za stanovite poslove komisija ne bi mogla utvrditi cijenu, radnici imaju pravo reklamacije, odnosno da taj posao, do poboljšanja akordne cijene, rade u nadnici. Uprava je pristala na to da pristupi temeljitoj reorganizaciji rada u tvornici kako bi se osiguralo da svi radnici koji rade na akord pravodobno dobiju posao, potreban materijal i alate. Svi akordni cjenici nalazit će se u evidenciji kod starješinstva radničkih povjerenika. Zatim se uprava obavezala da će pristupiti reguliranju nadnica model-bravara i točno primjenjivati minimalne nadnice u svim odjeljenjima tvornice. 10. ožujka 1932. godine održan je sastanak kovinotokara i strugara tvornice; 16. ožujka 1932. otkazala je Osječka ljevaonica željeza i tvornica strojeva kolektivni ugovor sa zahtjevom da se snize nadnice radnika od 10 do 30 posto. Na pregovorima koji su se vodili od 22. do 26. ožujka i na skupštinama koje su poslije svakih pregovora održane s radnicima postignut je sporazum da se plaće smanje za osam posto jer je uprava tvornice postavila ultimatum »ili pristati na redukciju plaća ili na otpuštanje 225 radnika.« Od 13. do 22. travnja 1932. godine nalazili su se radnici Osječke ljevaonice željeza i tvornice strojeva u štrajku zbog zahtjeva da se otpuste dva radnika koji su radili prekovremeno, obarali akordni cjenik i izazivali organizirane radnike i radničke povjerenike. Štrajk koji je trajao 10 dana završen je punim uspjehom štrajkaša. 7. studenog 1932. održana je tvornička skupština. Do 1. travnja 1933. uprava tvornice otkazala je u dva navrata kolektivni ugovor sa zahtjevom da se nekvalificiranim radnicima snize plaće u iznosu od 1,12 dinara po satu. U povodu drugog otkaza ugovora vodili su se pregovori od 18. do 22. travnja 1933. godine. Skupština radnika solidarizirala se s nekvalificiranim radnicima, pa je predložila upravi tvornice da se provede redukcija plaća kod svih radnika za dva posto, na što je uprava pristala. Skupština tvorničkih radnika održana je 27. srpnja 1933. i na njoj su radnički povjerenici podnijeli izvještaj o svom radu, doneseni su zaključci o tome što i kako radnički povjerenici treba ubuduće da rade, a što i kako uprava organizacije, te

kakvo držanje treba da imaju radnici na radu, da njihova zaštita bude što efikasnija i potpunija. Među ostalim, odlučeno je da radnici treba da budu discipliniraniji i međusobno solidarniji, a osobito u pogledu održavanja osmosatnog radnog dana, kakvo bi slanje radnika na besplatan dopust, dok ostali rade i prekovremeno, posve prestalo. Skupština je označena kao početak izborne borbe za radničke komore. 26. studenog 1933. održao se sastanak radnika odjeljenja za emajliranje. Na sastanku je izneseno da poslodavcima monopolistički položaj u industriji emajlirane robe omogućuju zaštitne carine, a radnici ni kao proizvođači ni kao potrošači od toga nemaju koristi. Godine 1934. radile su u tvornici u pojedinim odjeljenjima po tri smjene, što je očit dokaz da je poduzeće bilo u prosperitetu, reklo se na skupštini 15. srpnja 1934. Skupštini je prisustvovalo 250 radnika, govorilo je 25 predstavnika svih odjeljenja tvornice. Skupština je postavila zahtjev upravi tvornice da podigne nadnice za 10 posto, za koliko su u posljednje dvije redukcije smanjene.

Električarski radnici, zaposleni u Osječkoj gradskoj elektrani, predložili su 1930. godine sklapanje kolektivnog ugovora. Na to je uprava instalacionog ureda otkazala trojici radnika posao. Konferencija električarskih radnika održala se 23. srpnja 1931. i na njoj se raspravljalo o proširenju sekcije električara. Konferencija je najavila borbu za donošenje »Službene pragmatike« za sve radnike i namještenike Gradske munjare, tramvaja i vodovoda u sporazumu s organizacijom tramvajaca. Godine 1932. poveo se tarifni spor s upravom Gradske munjare. Uz velike teškoće, sklopljen je za 15 električarskih radnika tarifni ugovor, po kojem su svakom od njih povišene plaće godišnje po 1000 dinara. Minimalna satna plaća utvrđena je na četiri, a maksimalna na 10 dinara.⁷³⁸

Podružnica SMRJ-a Vinkovci

U Vinkovcima je 1931. godine bilo zaposleno oko 200 metalnih radnika. Podružnica SMRJ-a imala je 1928. godine 30 članova, 1929. godine 18, 1930. godine 10 i 1931. godine osam

članova. Na sastanku metalnih radničkih odjeljenja 10. svibnja 1931. izabrana je nova uprava podružnice s predsjednikom Ivanom Kopfom i tajnikom Mijom Gepertom. Na općem sastanku metalnih radnika, 24. srpnja iste godine, rečeno je da je najveći broj radnika zaposlen u tvornici limenih proizvoda »Ferolim« gdje se od studenog 1930. radilo skraćeno radno vrijeme — 35 sati tjedno.

Nadnice su se snižavale tako da su se radnici otpuštali, a zatim opet primali na posao uz znatno manju nadnicu. Na godišnjoj skupštini, održanoj 5. ožujka 1933, izneseno je da tvornica »Ferolim« radi sa svega desetak radnika i to polovina radnika jednog, a polovina drugog tjedna, uz skraćeni radni dan. U zanatskim radionicama, ako eventualno i dode neki posao završava ga se radeći dan i noć. Na sastanku koji je održan 5. studenog 1933. godine izneseno je da je uprava tvornice »Ferolim« zadržala pozive za sastanak koje je podružnica poštom uputila radnicima. Drugi sastanak održao se 19. studenog. Na godišnjoj skupštini 25. ožujka 1934. izneseno je da podružnica broji 39 redovno plaćajućih članova i da je imala velikih teškoća prilikom izbora radničkih povjerenika. Poslije skupštine narastao je broj članova na 60 i to najvećim dijelom iz tvornice »Ferolim«. Zarade radnika u akordu kretnale su se od 90 do 180 dinara tjedno. Predradnici i poslovođe imali su od 250 do 300 dinara. Radnike koji su u jednom tjednu radili prekovremeno, u drugom ih je tjednu poduzeće slalo na neplaćeni dopust u visini ostvarenih prekovremenih sati. Na sastancima koji su se održavali od travnja do srpnja radnici su ovladali SMRJ da kolektivnim ugovorima regulira radne i plaćevne odnose s poduzećem. Pregovori su počeli 30. srpnja 1934. i nastavljeni su 1. kolovoza. Poduzeće je odbilo da poviši plaće radnika, obrazlažući to velikom konkurencijom i karteliranjem sirovina. Skupština radnika, koja je održana poslije završenih pregovora, jednoglasno je odlučila da se stupi u štrajk. Radnici su smatrali da, s obzirom na okolnosti u kojima rade i žive, nemaju štrajkom što da izgube. Trećeg kolovoza štrajk je završen uspjehom. Sklopljen je kolektivni ugovor po kojem su povećane plaće od pet do 15 posto ili godišnje ukupno za oko 70.000 dinara. Poslije sklapanja kolektivnog ugovora počeo je poslodavac da progoni funkcionare organizacije i radničke povjerenike. Počeo je vrbovati radnike da pristupe u Jugoslovenske nacionalne radničke sindikate i prijetiti radnicima da će ih otpustiti s posla ako ne napuste SMRJ. Konačno je najavio sniženje akordnih

⁷³⁸ Isto, 31. I, 20. II, 21. i 28. III, 11. i 18. IV, 1. i 13. VI, 11. VII, 5, 22. i 29. VIII, 10. X, 19. XII 1930; 27. III, 17. IV, 1, 8, 15. i 22. V, 19. VI, 24. i 31. VII, 28. VIII, 30. X 1931; 26. II, 11. i 25. III, 1. IV, 1. V, 25. XI, 16. i 22. XII 1932; 24. II, 10. III, 21. IV, 4. VIII, 15. XII 1933; 30. III, 27. IV, 11. V, 27. VII, 14. XII 1934.

zarada od 30 do 50 posto. Uprava poduzeća počela je izazivati radnike i stvarati sukobe u vrijeme izvanrednog stanja koje je u zemlji uvedeno zbog ubojstva kralja Aleksandra, a policija nije dozvoljavala nikakve sastanke.⁷³⁹

Podružnice SMRJ-a Đurđenovac, Đakovo, Daruvar, Banja Luka, Novoselec-Križ, Sušak, Križevci, Duga Resa i Pakrac

Savez metalških radnika imao je svega dvije svoje podružnice u poduzećima drvne industrije i to u Đurđencu i Banjoj Luci. Sve drugo prepuštao je Općem radničkom savezu. U »Našičkoj tvornici tanina i paropila d. d.« bilo je zaposleno 12 metalških radnika na održavanju pogona i 55 metalaca koji su radili u ložišnici i radionici na popravci tvorničkog, željezničkog i voznog parka. Može se reći da su svi metalški radnici bili organizirani. Godine 1928. bilo je u Đurđencu u podružnici SMRJ-a 66 ispravnih članova, 1929. godine 45 i 1930. godine 63. Na godišnjoj skupštini, održanoj 2. veljače 1930. godine, konstatirano je da podružnica 1929. godine nije vodila nikakve značajne akcije, osim što je branila stare tarifne tekovine. Na skupštini 26. srpnja svi su članovi podružnice jednoglasno zaključili da ne prihvaćaju redukciju plaća svim radnicima za 15 posto što je najavila uprava poduzeća. Pregovori s poduzećem vodili su se 16. i 17. kolovoza, pa je članstvo podružnice 20. kolovoza obaviješteno o tome da je ORS prihvatio zahtjev »Našičke« da se u Đurđencu redukcija provede za 8,5 posto. Na godišnjoj skupštini, održanoj 12. veljače 1933. godine, opširno je prikazana borba koju su vodili radnici i namještenici u toku 1932. godine protiv ponovne redukcije zarada. Konačno su pristali na redukciju u visini od 7,5 posto. Godišnja skupština održana 24. veljače 1934, osim izbora nove uprave i primanja izvještaja tajnika, blagajnika, Nadzornog odbora i osnivanja fonda za međusobno pomaganje članova, raspravljala je i o pojavi fašizma i njegovih organizacija koje štetno djeluju na razvoj radničkog pokreta.⁷⁴⁰

Radničke novine donijele su informaciju da je 22. veljače 1930. u Đakovu održana konferencija metalških radnika, a da je 6. travnja održana osnivačka skupština SMRJ-a. U Ko-

privnici je sastanak podružnice SMRJ-a s radnicima u »Prvoj jugoslavenskoj tvornici šarafa« održan 15. ožujka. Podružnica je zakazala za 17. rujna novi sastanak, ali ga je tvornica osujetila time što je produljila radno vrijeme radi »svršavanja hitnih poslova«. Zbog toga je sastanak održan 21. rujna. Zaključeno je da radnički povjerenici i odbornici podružnice interveniraju u tvornici u povodu spora oko akordnih cijena. U Daruvaru je 21. kolovoza 1930. održan sastanak članova podružnice SMRJ-a, na kojem je izneseno da su radne i plaćevne prilike metalških radnika u Daruvaru vrlo loše. Govorilo se i o važnosti kulturnog obrazovanja radnika i njihova klasnog odgoja. U listopadu je daruvarska Tvornica strojeva i ljevaonica željeza i metala »Effenberger i sinovi« radi pomanjkanja posla poslala sve radnike na neplaćeni dopust. Podružnica SMRJ iz Banje Luke objavila je u štampi da je uprava poduzeća »Bosansko d. d.« odlučila radnicima i namještenicima sniziti plaće za pet posto, pa se upozoravaju metalški radnici da ne putuju u Banju Luku i da ne traže posao u spomenutom poduzeću. U Novoselec-Križu, u poduzeće »Našičke«, radilo je 12 metalških radnika. S njima je održan sastanak 27. listopada 1930. na kojem je osnovana podružnica SMRJ-a. Za predsjednika Upravnog odbora izabran je Stjepan Gall, ljevač, za tajnika Anton Trifal, električar, a za blagajnika Koloman Vitez, kovinotokar. U Sušaku je 180 metalških radnika održalo 29. ožujka 1931. konferenciju na kojoj su izabrali akcioni odbor za osnivanje podružnice SMRJ-a Sušaka. Podružnica je na godišnjoj skupštini, održanoj 17. travnja 1932. godine, imala 56 članova. U Križevcima su metalški radnici održali sastanak 7. svibnja 1933. i na njemu su zaključili da osnuju podružnicu SMRJ-a. Metalški radnici zaposleni kod »Domaće tvornice pređenja i tkanja« u Dugoj Resi, na sastanku održanom 27. listopada 1933, zaključili su da obнове rad podružnice SMRJ-a. Od 100 zaposlenih, odluku je donijelo 70 metalških radnika.

U Pakracu je podružnica SMRJ-a 14. siječnja 1934. godine osnovana. Na osnivačkoj skupštini bili su uglavnom metalški radnici zaposleni u pilani »Slaveks« d. d. Pilana je imala ljevaonicu i radionicu za popravak strojeva i voznog parka. Skupštini je, osim Adolfa Kunčića, prisustvovao i predstavnik Saveza drvodjelaca Stjepan Salomon.⁷⁴¹

⁷³⁹ Isto, 7. III, 29. V, 31. VII, 24. XI 1933; 20. IV, 8. VI, 10. VIII, 9. XI 1934.

⁷⁴⁰ Isto, 28. II, 8. i 22. VIII 1930; 19. i 24. II 1933; 16. III 1934.

⁷⁴¹ Isto, 28. II, 21. III, 18. IV, 29. VIII, 26. IX, 24. i 31. X, 12. XII 1930; 4. IV 1931; 22. IV 1932; 12. V, 27. X 1933; 19. I, 23. II, 6. IV, 8. VI 1934.

Podružnica SMRJ-a Karlovac

Poslije zabrane Nezavisnih sindikata 1929. godine u Karlovcu nije bilo organizacije metalških radnika, iako je bilo više metalških poduzeća koja su zapošljavala značajan broj metalških radnika. Svi pokušaji SMRJ-a da osnuje svoju podružnicu ostali su uzaludni. Taj neuspjeh tumačio se zastrašenošću radnika brutalnim obračunom režima s bivšim funkcionarima Nezavisnih sindikata, a i time što su se činovnici Radničke komore, funkcionari URSS-ovih organizacija, kompromitirali u očima radnika kao birokrate. Na sastanku koji je održan 25. siječnja 1931. godine uz prisustvo radnika iz raznih metalških poduzeća izabran je akcioni odbor i "položen temeljni kamen podružnice metalških radnika u Karlovcu". Osnivačka skupština podružnice održana je 31. svibnja 1931. godine. Skupštinu su sačinjavala 53 ispravna člana. Krajem studenog 1932. godine uprava Munjare u Karlovcu otkazala je kolektivni ugovor koji je SMRJ sklopio s njom još 1920. godine i otpustila 27 radnika. Podružnica je vodila akciju protiv tog otpuštanja. Godišnja skupština, koja je održana 5. veljače 1933. raspravljala je o teškom položaju ljevača u tvornici »Ferus« d. d. i kritizirala radnike tvornice »Jelenc« čija pasivnost omogućava konkurenciju poslodavaca te struke i u drugim mjestima.⁷⁴²

Podružnica SMRJ-a Zagreb

U Zagrebu su 1934. godine radila 3473 metalška radnika, od toga 3022 muškarca i 451 žena. U metalurgiji je bio zaposlen 751 radnik, a u električarskoj i elektrotehničkoj 831. Ukupno su u industriji bila zaposlena 1852 radnika. U metalском obrtu (automehaničari, bravari, monter centralnog grijanja, limari, ljevači, kovači, pozlatari i draguljari, proizvođači instrumenata, lusteri, itd.) bio je zaposlen 1891 radnik. Od navedenog ukupnog broja zaposlenih metalških radnika, organiziranih u podružnici Saveza metalških radnika Jugoslavije Zagreb bilo je oko 10 posto. Godišnja skupština podružnice održala se u četvrtak, 5. lipnja 1930. Skupština je raspravljala o privrednom zastoju u metalškoj industriji i obrtu. Plaće kovinarskih radnika u Zagrebu kretale su se u prosjeku oko 5,5 dinara na sat. Devedeset posto radnika bilo je neorganizirano. Podružnica je posebnu pažnju poklonila agitaciji,

tako da se broj članova povećao. Novi upravi stavljeno je u zadatak da u prvom redu klasno odgaja članove podružnice. Godišnja skupština od 20. ožujka 1931. raspravljala je o položaju kovinarskih radnika u Zagrebu i cijeloj zemlji. U podružnici su bile formirane sekcije gradskih radnika, kovinotokara, električara, montera za centralno grijanje i instalaciju vodovoda. Podružnica je prodrla u dosta industrijskih poduzeća i u nešto obrtničkih radionica. Sjednice je održavala redovno, svakog tjedna. Osovala je sportski klub »Metalac« i radila na osnivanju stručne biblioteke. Skupština je tražila da se nezaposlenim kovinarskim radnicima pokloni veća pažnja, da se smanji broj zaposlenih stranih radnika, koji se vode u zemlji kao tobožnji stručnjaci, jer je iskustvo pokazalo da su protivnici podizanja moderne industrije u Jugoslaviji i forsiraju kupovinu zastarijelih tipova strojeva. Referent na skupštini izjasnio se protiv sklapanja kolektivnih ugovora s pojedinim poduzećima, a za sklapanje općih kolektivnih ugovora po granama zanata i industrije. Taj stav je, zbog malog broja organiziranih radnika, bio nerealan i komunisti su ga ocijenili kao odricanje od svake borbe dok se svi radnici jedne grane zanata ili industrije ne organiziraju. Na općem sastanku 25. listopada 1931. godine raspravljalo se o projektu saveznog pravilnika i o prijedlozima za izmjenu članskih prinosa i potpora, nakon čega je izvršen izbor delegata za kongres. Na godišnjoj skupštini, održanoj 20. ožujka 1932. referirano je o socijalnom položaju metalških radnika i nezaposlenosti. Polugodišnja skupština podružnice održana je 18. kolovoza 1932. Opća skupština metalških radnika grada Zagreba održana je 8. studenog 1932. Referent na skupštini bio je Bogdan Krekić. Slijedeća godišnja skupština održana je 31. ožujka 1933. godine. Podružnica je tada imala 600 članova i to 400 plaćajućih i 200 nezaposlenih. Fluktucija članova bila je velika, što se vidi iz podatka da je u 1932. godini u podružnicu pristupilo 527 novih članova. Referent je naveo drastične primjere obaranja nadnica. Tako su, npr., radnicima sa 2,5 dinara satnice nadnice oborene za 20 posto. Sve je bio veći broj radnika koji zarađuju 11 dinara dnevno. Neki diskutanti tražili su da se uvede članski razred s manjim članskim prinisomom da bi se omogućio pristup organizaciji i onim radnicima koji ne mogu plaćati šest i devet dinara tjedno. Centralna uprava postupila je obratno, ukinula je niži razred. Skupština je raspravljala i o pokušajima Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata da prodru, uz pomoć režimskih političara, u gradska poduzeća. Na izvanrednoj skupštini, održanoj 17. svibnja, govorio je dr Božidar Adžija. Krajem

⁷⁴² Isto, 12. III 1930; 30. I, 5. VI 1931; 9. XII 1932; 10. II 1933.

srpnja 1933. održana je polugodišnja skupština. Referent Vladimir Pfeiffer iznio je da u svijetu ima 40 milijuna nezaposlenih i da je porezna politika u Jugoslaviji kočnica normalnog ekonomskog razvoja zemlje. Država treba, kao što je zavela zakonsku zaštitu seljaka, da uvede i zakonsku zaštitu nezaposlenih radnika. Tražio je otvaranje javnih radova i skraćivanje radnog vremena i povećanje nadnica kako bi se povećala kupovna moć radnika.

Krajem 1933. godine počeli su komunisti da vode rasprave o tome da li je podružnica metalških radnika u Zagrebu pravilno strukturirana, jer je imala u svom sklopu gradske radnike. Protiv tih rasprava ustala je socijalistička frakcija u SMRJ-u, jer je Sekcija gradskih radnika bila jedina sekcija u kojoj su socijalisti još imali pretežan utjecaj. U članku »Metalci branite i čuvajte svoj Savez!« napadaju se oni koji »ništa ne rade u podružnici, ili malo za nju mare, a ipak si uzimaju pravo da rad podružnice kritiziraju«. Napadaju su se i »prijatelji iz drugih organizacija koji su umjesto da vode računa o svojoj sredini, počeli voditi brigu o metalcima razgrađujući kod njih ono što su oni teško sagradili«. Na mišljenje komunista da bi za gradske radnike bilo bolje da osnuju poseban Savez komunalnih radnika, socijalistička frakcija odgovara: »Na cijelom su svijetu radnici plinare, električnih centrala i vodovoda organizirani u savezima metalških radnika. A zašto? Zato jer je u tim preduzećima preko 75 posto radnika metalske struke: Montera, bravara, tokara, električara, strojara, ložača itd., čije interese može braniti i potpuno razumjeti samo metalac u organizaciji metalaca. Osnivanje takozvanog Saveza komunalnih radnika imade tendenciju da bi se oslabio utjecaj Saveza metalških radnika. Članstvo podružnice Saveza metalških radnika Jugoslavije u Zagrebu upozorava na to i upućuje da stane u obranu svog Saveza.«

Socijalistička frakcija nastavila je borbu protiv komunista i pred godišnju skupštinu podružnice. Na kritiku revolucionarne sindikalne opozicije da uprava podružnice nije dovoljno radila na marksističkom prosvjećivanju i odgoju članova i da je to glavni uzrok velike fluktuacije članstva odgovorili su socijalisti ovako:

»Ali ova činjenica je polazna tačka opozicije, koja tvrdi da uprava podružnice nije dostatno agitirala za povećanje članstva. Zato se mora naglasiti, da su baš drugovi koji najviše terete budžet podružnice, oni koji najviše tvrde da upravni odbor ne vrši svoju dužnost. Kako bi oni tek onda kritizirali, kada ne bi dobivali tolike pomoći. Financijalni su stožer podružnice već godinama gradski radnici...«

Sekcijama se u njihovom djelovanju davala sloboda, koja je statutom predviđena, uprava je samo pridržavala pravo prisustvovanja na njihovim sastancima. To pravo doduše rijetko se upotrebljavalo, ali i tada su se pojedinci od toga ograđivali kao tobože protiv nekog tutorstva. Kao da po statutu sekcije uprave nisu dužne da o svom djelovanju, naročito agitacionom, podnose izvještaje upravi podružnice. Mora se jasno i otvoreno naglasiti, da je naš Savez u sklopu URSSJ stoga mi moramo da provodamo politiku koja je URSS-ovim statutom određena. Onima koji misle Savez za druge ciljeve upotrijebiti, ili koji tim smjernicama nisu zadovoljni, hoćemo da na ovom mjestu sasvim jasno kažemo, da za svoje djelovanje mogu tražiti polje gdje god im je volja. U podružnici našeg Saveza za njih mjesta nema. Iz toga oni treba da povuku konsekvence, to jest da se prilagode situaciji i kongresnim odlukama, a ako to ne mogu ili neće, onda će Savez biti primoran, da ih u to uputi, jer organizaciona disciplina je najpreča stvar.«

»Dužnosti su sekcije prvredno da točno vode evidenciju poimenično o broju svih radnika, pojedinih struka, bilo uposlenih ili neuposlenih ukoliko ih poznaju. Isto treba za organizirane drugove, jer tu leži jedan veliki uzrok fluktuacije. Važno organizaciono pitanje je zadržavanje sezonskih radnika ili onih koji su samo kratko vrijeme zaposleni. Ovi obično s prestankom uposlenja kidaju i sa članstvom u organizaciji. Ovo treba da se predusretne naročitim agitacijom, koju treba sekcije da provode.«

»Daljnji djelokrug sekcija je da utječu na članstvo u pogledu stručne i duševne naobrazbe održavanjem stručnih tečajeva, poučnih predavanja, a u cilju što boljeg osobnog upoznavanja, priređivanje zabavnih večeri, recitacijama, glazbenim i drugim korisnim priredbama.«

»Najjača je sekcija gradskih radnika sa 256 plaćajućih članova. Zato i sekcija napreduje. Ona je održala čitavi niz sjednica, povjereničkih sastanaka i skupština. Njezin rad može da služi za primjer svim drugim sekcijama. U upravi podružnice zastupana je sekcija sa 3 redovita člana i četiri zamjenika. Opozicija prigovara da radi toga uprava podružnice rješava većinom samo pitanja gradskih radnika, i da bi stoga trebalo da se omjer sniži na dvojicu.«

Pojedine sekcije uvelike su se razlikovale prema broju članova. Sekcija gradskih radnika imala je 256, elektromontera 28, ljevača 25, limara 20, bravara 10, montera za centralno grijanje 10, kinooperatera 10, a kovinotokara osam članova. Ukupno je članova, vezanih po sekcijama, bilo 367. Izvan sekcija nalazilo se

45 članova. Prema tome, do kraja 1933. godine podružnica je brojala 412 punopravnih članova. Ako ovom broju dodamo sve nezaposlene članove, kojih je bilo oko 400, podružnica je stvarno imala 800 članova.

Uprava podružnice održala je 48 sjednica, 51 sastanak s članovima i 40 zajedničkih sjednica sekcija. Podružnica je intervenirala, podnosila tužbe protiv poslodavaca, protiv nezakonitog otpuštanja s rada, radi zakidanja zarađenih nadnica, sudjelovala u komisijskim pregledima i vodila pregovore s poslodavcima u 352 slučaja, a angažirala se i prigodom izbora za Radničku komoru, kada su za podružnicu SMRJ izabrani Jancko Viktor, Matija Šiletić, Vojim Đurašević, Matija Herceg, Vilim Kuhn i Adolf Pondelak. Biblioteka podružnice imala je 515 knjiga, od čega su 143 bile na njemačkom jeziku.

Godišnja skupština podružnice SMRJ-a u Zagrebu održana je 16. ožujka 1934. godine. Skupštini je u ime Centralne uprave prisustvovao Bogdan Krekić, a Miroslav Pintar u ime Mjesnoga međustrukovnog odbora. Na osnovi prijedloga pojedinih sekcija, u podružničku su upravu izabrani: Šiletić, Jancso, Mihajlović, Žugelj, Diminić, Herceg, Fuks, Marciuš, Klarić, Žeravljev, Ivančević, Vanić, Hanić, Validžić. U Nadzorni odbor ušli su: Lešnik, Sinković, Bobinac, Pondelak, Magdić i Jalušić. Za predsjednika podružnice izabran je Matija Šiletić, a za tajnika Milan Žugelj. Time su komunisti u podružnici SMRJ-a Zagreb preuzeli vodstvo i pokazali socijalističkoj frakciji da su uspjeli osvojiti povjerenje članova. Na skupštini podružnice, koja je održana 5. travnja 1934, raspravljalo se o kongresu Saveza koji je sazvan za 3. i 4. lipnja. Skupština je donijela odluku da se ne mijenjaju pravila Saveza, jer se sve izmjene i dopune mogu donijeti pravilnicima te je tražila od kongresa da ponovo uvede treći članski razred s niskim članskim prinosima za žene i omladinu i da se donese pravilnik o radu sekcija u pojedinim podružnicama, a isto tako i o njihovoj povezanosti u cijeloj državi.⁷³

Rad stručnih sekcija i tvornički radnici

Sekcija kovinotokara

Sastanak sekcije kovinotokara održan je 7. veljače 1930. Na sastanku se raspravljalo o nastojanju Saveza da poveže sve sekcije kovinotokara u zemlji radi reguliranja radnih

i plaćevnih uvjeta. Izvještaj o vezama sa sekcijama iz drugih mjesta podnesen je 14. ožujka. Donesena je i odluka o osnivanju sekcijaskog fonda s doprinosom od pet do 15 dinara tjedno radi pomoći nezaposlenim članovima. Na sastanku sekcije, održanom 21. ožujka, odlučeno je da kovinotokari ubuduće ne prihvate rad na više tokarskih klupa, dok se ne zaposle svi nezaposleni tokarski radnici. Sekcija je 11. travnja usvojila poslovnik i pravilnik fonda. Odlučeno je da se dobrovoljnim prilozima pomogne nekoliko nezaposlenih kovinotokarskih radnika. Sekcija je imala u planu da mlade radnike stručno osposobljava na predavanjima i upoznavanjem s najmodernijim strojevima za obrađivanje materijala. Sekcija je za svoje članove nabavila izvjestan broj stručnih knjiga. Godišnju skupštinu sekcije kovinotokarskih radnika otvorio je 18. siječnja 1931. godine njen predsjednik Zvonko Bakran. U sekciji je bilo organizirano 40 kovinotokarskih radnika. Sekcija je razvila svoju djelatnost i među kovinotokarima željezničke radionice. Protiv toga se pobunio Ujedinjeni savez željezničara koji je stvarao svoje organizacije pored ORS-a, po pilanama. Tako je došlo do bezuspješnih pregovora između oblasnih uprava obaju saveza. Konačno je na zajedničkoj sjednici, 25. srpnja 1931. godine, pod predsjedništvom Pokrajinskog odbora URSSJ-a, prihvaćen prijedlog da se u Savezu željezničara formira sekcija kovinotokara, koja će, u zajednici sa sekcijom kovinotokara Saveza metalnih radnika, osnovati kartelni odbor. Taj će odbor u duhu pravila svojih saveza provoditi akcije za zaštitu interesa kovinotokarskih radnika. Za 29. listopada sazvan je posredstvom *Radničkih novina* sastanak svih kovinotokarskih radnika Zagreba. Njihov se položaj jako pogoršao. Poslodavci su kovinotokare primoravali da rade uz pomoć naučnika na dva, tri pa i na četiri tokarska stalka. Već su i najbolji tokari radili za samo pet dinara po satu. Sekcija je počela izdavati stručni list »SKT« (Sekcija kovinotokara) kako bi pridonijela stručnoj izobrazbi svojih članova. Godine 1932. javlja se sekcija putem lista i saziva sastanak kovinotokara u Zagrebu za 9. travnja 1932. godine.⁷⁴

Sekcija limarskih radnika i uvoditelja vodovoda

U Zagrebu su bila zaposlena 224 limara i vodoinstalatera. Zagrebačke *Radničke novine* pisale su o »slavnim tradicijama, organizira-

⁷³ Isto, 1. i 13. IV 1930; 30. IV, 25. IX 1931; 11. III, 26. VIII, 25. IX 1932; 31. III, 7. i 14. IV, 12. i 26. V, 4. VIII, 20. X, 8. XII 1933; 23. II, 2. i 30. III, 13. IV 1934.

⁷⁴ Isto, 12. II, 18. IV 1930; 30. I, 21. i 28. III, 13. VI, 24. i 31. VII, 29. VIII, 23. X, 6. i 20. XI 1931; 29. I, 26. II, 8. IV 1932.

nosti, solidarnosti i štrajkovima limarskih radnika» u povodu osnivanja Sekcije limarskih radnika i uvoditelja vodovoda 3. srpnja 1931. Za predsjednika sekcije izabran je Slavko Likanović, za tajnika Ivo Bobinec, a za blagajnika Jovo Penezić. Na sastanku sekcije od 17. srpnja 1931. izabrani su organizacijski povjerenici iz 13 većih limarskih radionica. Sekcija je organizirala radioničke sastanke gdje se govorilo o konkurenciji koja vlada u limarskom obrtu i koja ne obraća pažnju kako je posao izveden i kakva je kvaliteta materijala. Govorilo se i o suficitu limarskih radnika, o mračnim i prijavim radionicama, o podrumskim izbama gdje radnici rade. Na sastanku članova sekcije, 29. kolovoza 1931. godine, zaključeno je da se obnovi postojeći kolektivni ugovor koji je bio sklopljen između Nezavisnih sindikata i Organizacija limarskih poslodavaca. Kritizirale su se loše higijenske prilike u radionici limarskog obrtnika Jakoba Lamuta, koja nema čestitog krova već je samo pokrivena papiratom ljepenkom. »U radionici spava naučnik u jednom sanduku. Taj naučnik radi po 14 i 16 sati dnevno.« Govorilo se i o slaboj ishrani naučnika. Jedan topli obrok na dan, često hladno jelo ili suhi kruh. Iznoseći sve to u javnost, sekcija je željela da skrene pažnju nadležnih vlasti na potrebu uređenja limarskih radionica u smislu zakonskih propisa, jer u njima »nema ni sunca, ni zraka, ni svjetla«. Kada je Inspekcija rada na zahtjev podružnice SMRJ-a prišla komisijskom pregledu svih prijavljenih radionica našla je i onih koje 30 godina nisu bile okrećene, bez poda, kao »svinjac u kojem si građani teško zarađuju svoj kruh«. Na godišnjoj skupštini sekcije, održanoj 12. veljače 1932, u izvještaju je rečeno da su se u toku šest mjeseci u sekciju organizirala 144 limarska radnika. Radi krize i nezaposlenosti velik broj radnika je otpu-
tovao i otpao tako da je u sekciji ostalo 57 ispravnih članova. Kada je pokrenuto pitanje obnove kolektivnog ugovora, poslodavci su samo jedanput došli na pregovore, poslije su se izgovarali i odbijali da ih nastave. U toku 1932. godine sekcija je podnijela pismenu predstavku Organizaciji limarskih obrtnika kojom predlaže razne mjere da se stanje u limarskom obrtu sanira i stvori baza za razgovore s limarskim radnicima. Bilo je i poslodavaca koji su građanskoj štampi davali izjave da im je lakše raditi s organiziranim radnicima, ali kada se organizacija pojavila u njihovim poduzećima — udarili su odmah po njoj. Tako je postupio i vlasnik limarske radionice Blan kada je otpustio Sigmunda Erdšija čim su ga radnici izabrali za radničkog povjerenika, a do tada ga je neprekidno hvalio kao sposob-

noga i pouzdanog radnika. Sekcija je zatražila od ravnateljstva Obrtne škole u Zagrebu da osnuje večernji stručni tečaj za limarske radnike. Banska uprava u Zagrebu usvojila je taj prijedlog i 15. veljače 1933. otvorila tečaj. 2. travnja 1933. održan je sastanak limarskih radnika. Na sastanku su govorili Jovo Žeravljev i Stjepan Flajpan. Sastanak je zahtijevao da sekcija aktivnije radi među limarskim radnicima kako bi se snagom organizacije izborio kolektivni ugovor. Na sastanku, koji je održan 14. svibnja, govorili su Jovan Žeravljev i Stjepan Flajpan o potrebi obrazovanja limarskih učenika u stručnom i klasnom pogledu. 28. svibnja raspravljala je sekcija o memorandumu podnesenom organizaciji poslodavaca na koji ovi nisu odgovorili. Sekcija je javno osudila brutalno postupanje i fizičko kažnjavanje jednog nekvalificiranog radnika od strane poslodavca. Sekcija je pokrenula stručni tečaj za limarske naučnike na kojem je, pored stručnih predavanja, jedan sat tjedno bio određen za klasno obrazovanje. Glavni predavači bili su Flajpan, Vouk i Žeravljev. U listopadu 1933. počela je suradnja između sekcije poslodavaca i sekcije limarskih radnika. Sekcija limarskih radnika dobila je zadatak da prikupi točne podatke o broju zaposlenih i nezaposlenih limarskih radnika u Zagrebu. Na sastanku održanom 5. studenog izneseno je da u Zagrebu ima 350 limarskih radnika, od kojih je samo 115 zaposleno. Godišnja skupština sekcije, održana 8. veljače 1934, izabrala je za predsjednika Ivana Bobinca, njegova zamjenika Vilima Kuna, tajnika Jovana Žeravljeva, zamjenika Eudarda Brahlia, za blagajnika Tomu Žugeca, za zamjenika Adolfa Vouka. Za zapisničara je biran Stjepan Marinić, u Nadzorni odbor Ljudevit Svigir, Slavko Božičković i Jakob Gotesman. 23. srpnja 1934. održala je Sekcija limara polugodišnju skupštinu.⁷⁴⁵

Sekcija bravara

U Zagrebu je bilo zaposleno 419 bravarskih radnika. Poziv da bravari osnuju svoju sindikalnu sekciju javio se u štampi u travnju 1930. Kako su živjeli bravarski radnici pisalo se po novinama i iznosilo na sastancima i konferencijama. U tvornici »Vidaković«, na Lašćini, radnici su dobili u akord izradu stalaže po cijeni od 35 dinara po komadu. Taj posao mogli su izraditi za 12 sati

⁷⁴⁵ Isto, 1. V 1930; 17. i 24. VII, 7, 14. i 21. VIII, 4, 11, 18. i 25. IX, 13. XI 1931; 8. I, 18. II, 2, 9. i 22. XII 1932; 14. IV, 19. V, 16. VI, 1. X, 11. XI 1933; 23. II, 10. VIII 1934.

rada za 120 dinara po komadu. Kada su zatražili isplatu razlike od pogodbe do stvarnog iznosa vlasnik tvornice ih je napao da su komunisti. »Htio ih je zaključati u svoju kancelariju i dozvati policiju da ih radi komunizma zatvori.« U tvornici željeznog pokućstva »Zmaj« radnici su morali potpisati da se odriču otkaznog roka. Kvalificiranim radnicima koji su imali više od pet dinara na sat snižene su plaće ili su otpušteni s posla. Snižene su akordne stavke i ukinuta engleska subota. Napadali su se radnički povjerenici zbog obavljanja svoje zakonske dužnosti. Usprkos upozorenju radničkih povjerenika da je jedan stroj pokvaren i da je potrebno obustaviti rad na njemu, inženjer Reios je naredio da se rad nastavi. Radnica koja je radila na tom stroju poslije nekoliko sati izgubila je sve prste. Takvo je bilo stanje u tvornicama. O građevnim bravarima pisalo se »da su ranije bili ponos klasne organizacije. Njihova samosvijest i ponos povezivao ih je u solidarnu zajednicu. Radne i plaćevne uvjete imali su regulirane kolektivnim ugovorom. U svim radionicama postojala je jedinstvena tarifa, jedinstveno radno vrijeme, a radionice su održavane u uzornom redu.« Godine 1931. nije bilo kolektivnog ugovora, radnici su bili neorganizirani, poslodavci su plaćali radnike po svojoj volji, a radno je vrijeme bilo neodređeno. Preko leđa radnika vodila se konkurencija među poslodavcima. Bilo je dosta protivnika stvaranju sekcije bravarskih radnika. Usprkos tome, 27. kolovoza održan je sastanak radnika svih zagrebačkih građevno-bravarskih radionica. Na sastanku je izabran odbor sekcije u koji su, među ostalima, ušli: Resimić Branimir, Diminić, Rojnić, Potoski, Pelarinić, Diamitranović i Ištvančić. Na sastanku su izabrali blagajnici za pojedine radionice, odnosno organizacijski povjerenici. Sekcija je tražila od majstora da uvedu priručne apoteke u radionicama i na gradnjama, da se radničke prostorije, strojevi i alat održavaju tako da ne mogu biti opasne po život radnika, radionice da su dobro osvijetljene, čiste i provjetravane. Odbor sekcije, na sastanku 10. rujna 1931, dobio je zadatak da podnosi prijave protiv vlasnika radionica koji se ne drže propisa. Sekcija je sudjelovala u organizaciji komisijskog pregleda bravarskih radionica. Svih 19 pregledanih radionica bile su šupe građene na isti način. Električna postrojenja bila su bez izolacije. Strojevi uopće nisu bili zaštićeni. Svi radionički objekti bili su nehigijenski i nezdravi. Radno vrijeme u 17 radionica trajalo je 10 sati dnevno. Učenici su radili od 7 sati ujutro do 9 sati navečer. U mnogim radionicama nalazio se i kokošinjac i stovarište životnih namirnica, krumpir, kiselo

zelje, kukuruz, itd. Ni u jednoj predanoj radionici nije bilo poda. S produbljenjem krize poslodavci su prišli sustezanju od radničkih zarada u visini od 100 do 200 dinara. Nastavilo se otpuštanje starih radnika. Počelo se uzimati praktikante. U tvornici »Zmaj« trebali su se 15. siječnja 1933. provesti izbori radničkih povjerenika. Na to je uprava tvornice svim radnicima otkazala posao. Upravnik poduzeća došao je radničkoj povjerenici, predsjednici izbornog odbora, »i potapkašvi je po ramenu rekao joj, neka si izborni proglas priljepi na leđa, neka si traži poduzeće gdje će radnici trebati povjerenika«. Sekcija je vodila i jedan neuspjeli tarifni pokret u radionici Radovana Černjaka koji je pokušao da reducira plaće radnika od šest do 10 posto. Radnici su pristali na sniženje od tri posto što je i provedeno. 21. siječnja i 7. veljače 1934. održan je javni sastanak bravara.⁷⁴⁶

Sekcija ljevača

Ljevački radnici održali su sastanak 17. ožujka 1930. Plaće ljevača kretale su se od 200 do 500 dinara tjedno. Na sastanku su odlučili da se u sklopu podružnice SMRJA osnuje sekcija ljevača. Zadatak sekcije je da organizira sve ljevačke radnike Zagreba, da prati radne i plaćevne uvjete svojih članova, da sprečava međusobnu konkurenciju i da radi na stvaranju kolektivnog ugovora. Godišnja skupština sekcije ljevača održana je 25. veljače 1934. godine. Formiran je lokalni fond i fond za nezaposlene. Zaključeno je da mladi pomoćnici ne bi smjeli prihvaćati posao ispod šest, a stariji ispod osam dinara po satu. *Radničke novine* upozorile su početkom ožujka i travnja ljevače da ne putuju u Zagreb, jer se ljevači poduzeća »Sile« nalaze u tarifnom pokretu. Štrajk je nastao zbog toga što su radnici zatražili da im se vrate nadnice na razinu onih koje su imali 1933. godine. Razjareni poslodavac naredio je da smjesta napuste radionicu, jer će ih istjerati policijom. 15. travnja održala je sekcija ljevača sastanak na kojem je dana moralna i materijalna podrška štrajkašima. 15. lipnja održala je sekcija opći sastanak. Prema izvještaju tajnika Branka Ivančevića, sekcija je uspjela okupiti u organizaciju 67 od 80 zaposlenih ljevača. Iz istog izvještaja se vidi da je štrajk kod »Sile« trajao dva mjeseca i da je zaključen djelomičnim uspjehom. Sastanak sekcije pod pred-

⁷⁴⁶ Isto, 1. V. 8. VIII, 26. IX, 3. X 1930; 14. 21. i 28. VIII, 11. i 18. IX, 10. X, 20. XI, 11. i 24. XII 1931; 1. i 8. I 1932; 20. 1. 6. X 1933; 2. 11. 1934.

sjedništvom Antuna Crneka održao se 30. srpnja 1934. godine. Sekcija je vodila bezuspješnu borbu protiv akordnog rada koji je bio uveden u svim zagrebačkim ljevaonicama.⁷⁴⁷

Sekcija monterata

Sekcija monterata za centralno grijanje i instalaciju vodovoda okupila je u članstvo sve radnike te struke, pa je uspjela sklopiti kolektivni ugovor sa svim poslodavcima. Minimalne plaće utvrđene ugovorom kretale su se od 16 do 22 dinara po satu. Uređeno je pravo na plaćeni godišnji odmor i regulirani su nadoplaci od 70 dinara dnevno za poslove u provinciji. Sekcija se angažirala na stvaranju zemaljske sekcije i na sklapanju zemaljskoga kolektivnog ugovora sa svim poslodavcima te struke u državi. Izrađen je projekt cjenovnika za akordni rad, na koji poslodavci nisu pristali. Rad sekcije nisu razbili poslodavci već sami monterati koji nisu htjeli u svoje redove uzimati pomoćne monterate i ostale pomoćne radnike. Oni su od poslodavaca primali posao u akordu i sami plaćali svoje pomoćne radnike. S privrednom krizom i porastom nezaposlenosti bilo je sve više monterata koji su kršili dogovor o minimalnim plaćama pomoćnika i oborili doplatka za poslove izvan Zagreba na 40 dinara dnevno. Prema tvrdnji sekcije, u Zagrebu je 1928. godine radilo više od 200 radnika, a 1934. manje od 80.⁷⁴⁸

Sekcija električara

Sekcija električara formirana je nakon nekoliko sastanaka u srpnju 1931. godine. U sekciju se organiziralo oko 150 elektro-monterata. Sastanku održanom 14. srpnja prisustvovalo je više od 80 radnika, koji su zastupali gotovo sve zagrebačke radionice te privredne grane. Kada je sekcija pokušala da izabere organizacijske povjerenike po radionicama i da proširi svoj odbor, to im nije dozvolio predstavnik policije. Sastanku elektro-monterata 25. kolovoza prisustvovalo je 130 radnika. Raspravljalo se o sklapanju kolektivnog ugovora sa Savezom električarskih obrtnika. Sastanku su prisustvovali i predstavnici poslodavačke organizacije s predsjednikom i tajnikom dr Košutićem. Oni su predložili stva-

ranje tarifne zajednice između poslodavačke organizacije i organizacije radnika. U studenom 1933. godine sekcija je predložila upravi podružnice da proširi svoje djelovanje na tvornice sijalica, džepnih električnih svjetiljaka i ostalog elektrotehničkog materijala i pribora. S njima i srodnim električarskim industrijama i poduzećima stvorila bi se jedna jedinstvena sekcija. U Zagrebu su bila 104 nezaposlena električara. Podružnica je u ožujku 1931. vodila tarifnu akciju koja je uspješno završena kod Jugoslavenskog Siemens d. d.⁷⁴⁹

Sekcija auto-mehaničara i mehaničara

Sekcija auto-mehaničara trebala je da okupi u sindikat 311 auto-mehaničara, koliko ih je u Zagrebu bilo zaposleno. Počelo je sa zagrebačkom Fordovom radionicom »Motorear« u Martičevoj ulici. Za poslove koji traju tri dana poslodavac je tražio od radnika da ih završe za dan. Često se radilo noću bez plaćanja nadoplata za noćni rad. Naučnici su morali dolaziti na posao pola sata ranije, a mogli su otići s posla tek kada im se to kaže. Događalo se da naučnici ostanu do u duboku noć na radu, pa radeći i zaspu. Poduzeće je uvelo globe za izgubljene stvari. Kada se izgubljeni alat nađe, globa se ne vraća. Mehaničke radionice i garaže smještene su po šupama bez opreme koja je za posao potrebna. U radionicama su bili zaposleni jedan do tri radnika, a na svakog je radnika dolazilo i do šest naučnika. U srpnju 1931. osnovana je sekcija auto-mehaničara, aero-mehaničara, mehaničara za popravak šivaćih i pisućih strojeva, te drugih grupa te struke. Sekcija je postavila zadatak da okupi u organizaciju sve mehaničare, a zatim da prijede na rad za zaštitu interesa svojih članova.⁷⁵⁰

Sekcija kovačkih i potkivačkih radnika

U Zagrebu su, prema podacima socijalnog osiguranja, bila zaposlena svega 72 kovača i potkivača. U najviše slučajeva kovački pomoćnici i naučnici radili su 12 do 16 sati dnevno, imali su hranu i stan kod poslodavca a plaću od 60 do najviše 150 dinara tjedno. Hrana je bila vrlo slaba. Stanovali su po potkrovlju ili u radionici. Bilo je slučajeva da spavaju po dvojica u jednom krevetu ili u ležajima na

⁷⁴⁷ Isto, 21. III, 4. VII 1930; 1. X 1933; 9. i 16. III, 13. i 20. IV, 15. i 22. VI, 27. VII, 31. XI 1934.

⁷⁴⁸ Isto, 4. i 11. VII 1930; 22. XII 1932; 19. V 1933.

⁷⁴⁹ Isto, 13. III, 10. IV, 17. VII, 4. IX, 11. XI, 11. XII 1931.

⁷⁵⁰ Isto, 7. i 14. VIII 1931; 13. I, 4. VIII 1933.

katove. Podružnica SMRJ-a pokušavala je više puta da okupi kovačke radnike u organizaciju. To je uspjela tek 11. lipnja 1933, kada je formirana sekcija kovačkih i pokivačkih radnika. Prilikom komisijskog pregleda, 6. srpnja 1933, 18 kovačkih radionica u raznim dijelovima grada, u kojoj su sudjelovali i predstavnici sekcije kovačkih radnika, ustanovljeno je da su sve te radionice poluotvorene šupe umazane blatom, mračne, nehiģijenske. Njihov bi se rad, prema postojećim propisima, morao bezuvjetno zabraniti. U izvještaju komisije kaže se:

»Stanovi koji se računaju kao ošteta jednog dijela nadnice, morali bi biti uredni i čisti. Međutim, u tim nastambama vlada takav nered, jer ukoliko kod nekih pregledanih radionica prostorije još kako tako odgovaraju, smrad i nečistoća takova je, da se to neda opisati, a posteljina sastoji se od malo slamc ili lišća koje je sa jednom zamazanom plahotnom prekrita, a pokrivala su stari i otrcani gunjevi ili kaputi. U tim ležajima imade valjda na desetke hiljada buha i stjenica, a nađeno je i takovih ležaja, koji su od truleži u potpunom raspadanju. Jednu jedinu iznimku čini kovački obrtnik Stjepan Safran u Maksimirskoj cesti broj 74, kod kojega je ne samo radionica čista i uredna, već i nastamba. Radnici imaju posebnu sobu koja je prostrana, čisto obijeljena i zračna. Svaki radnik imade poseban krevet, a kreveti su čisti i uredni, a posteljina bijela kao u prvorazrednom hotelu. I ovdje se radi samo 9 sati dnevno, pa ipak vlasnik te radnje nađe svog računa da može sve to svojim radnicima pružiti. Baš ovaj jedinstveni primjer dokaz je, da nije istina tvrdnja mnogih kovačkih poslodavaca, koji su izjavili da je šteta radnicima i naučnicima dati uredniji i čistiji stan i posteljinu, jer da je njihov posao tako zamazan da ne može drugačije izgledati ni njihov stan i posteljina.« 9. studenog 1933. nastavljen je komisijski pregled koji je i dalje nailazio na radionice zbijene od dasaka, bez prozora i vrata. Konferencija kovačkih radnika, održana 16. studenog, raspravljala je o komisijskom pregledu kovačkih radnika, pa je ustanovila da je uspjeh tog pregleda izostao. Sekcija je pozvala sve kovače i pokivače da se organiziraju i udruženim snagama prisile svoje poslodavce na poštovanje Zakona o zaštiti radnika, kad to ne mogu vlasti koje treba da bde nad njegovim provođenjem.⁷⁵¹

Tvornički radnici

Podružnica SMRJ-a organizirala je radnike tvornice »Elka« u Zagrebu još krajem 1929. godine. Tvornica je bila u rukama stranog kapitala. Glavni tehnički i upravni funkcionari bili su stranci. Tvornica je ukinula nadoplatke za prekovremeni rad i tražila od radnika da se odrekne 14-dnevnog otkaza. Radi štednje, zatvorila je vodu po umivaonicama i u zahodima. Sve je to bilo predmet intervencija i rasprava između podružnice i uprave poduzeća. Godine 1931. izabrali su radnici radničke povjerenike: Simu Valečića, Matiju Hercega, Zvonimira Kovačića i Nikolu Filipa. Za zamjenika su izabirani Antonija Ajdošek, radnica, Viktor Rasimir, Milan Prodanović i Pero Babić. Za starješinu povjerenika izabran je Matija Herceg, a za sekretara Simo Valečić. Tvornica je u prosincu 1932. godine počela otpuštati organizirane radnike, pod izlikom da nema posla. Umjesto otpuštenih, poslije izvjesnog vremena primljen je mnogo veći broj radnika, ali na niže plaće. U vezi s tim održali su radnici tvornice 18. prosinca sastanak. Izbor radničkih povjerenika obavljen je po skraćenom postupku. Među izabranima nalazili su se ponovo Matija Herceg i Simo Valečić. 12. prosinca 1933. održan je sastanak na kojem su povjerenici podnijeli izvještaj o svom radu. Na tom sastanku učinjene su sve predradnje za izbore radničkih povjerenika u 1934. godini.⁷⁵²

U tvornici lusterata »Lux« u Zagrebu radnici su 1932. godine radili svega pet sati dnevno. Tvornica je tražila sniženje proizvodnih troškova kroz obaranje radničkih nadnica, a da nije dirala u preskup i suvišan upravni aparat. To snižavanje nadnica branilo se inozemnom konkurencijom. U prosincu 1932. godine tvornica »Lux« ponovno je snizila nadnice za 17 do 20 posto, s time da je onim radnicima koji na redukciju nisu pristali otkazala posao.⁷⁵³

Podružnica je djelovala i u Zagrebačkoj tvornici limene robe »ing. Schön i brat«. Radnice su radile u akordu. Bilo je slučajeva da se za izradu 7000 komada limenih kantica za 16 sati rada platilo sedam i pol dinara. Normalno radno vrijeme bilo je 10 sati, ali su radnici zbog niskih akordnih stavaka radili i 12 i 14 sati. Tvorničar je odgovarao radnike od sindikalne organizacije, pa je i otpustio izabranoga radničkog povjerenika. Na to su radnici 26. ožujka 1932. stupili u štrajk.

I u Tvornici kirurških instrumenata »J. Hlavka« bilo je nekoliko organiziranih člano-

⁷⁵¹ Isto, 28. III 1930; 16. VI, 14. VII, 24. XI, 23. XII 1933.

⁷⁵² Isto, 16. X 1931; 9. i 22. XII 1932; 1. I i 23. XII 1933.

⁷⁵³ Isto, 11. III, 2. XII 1932; 1. I 1933.

va. Radnici su se žalili na podnadredničko oploćenje uprave s radnicima. U tvornici je radilo dosta starih radnika koji su mnogo pridonijeli podizanju Hlavkove tvornice i njegova bogatstva.⁷⁵⁴

Radnici iz tvornice »Iskra« često su se žalili i tražili posredovanje sindikata i nadležnih vlasti protiv postupaka rukovodilaca u tvornici. U siječnju 1931. uprava tvornice pozvala je radničke povjerenike i saopćila im da se snizuju zarade svim radnicima od 30 do 40 posto. 24. siječnja održala je podružnica sastanak sa svim radnicima. Na intervenciju Saveza predsjednik poduzeća je izjavio da mu o redukciji plaća ništa nije poznato. U srpnju 1931. godine radnici su protestirali protiv otpuštanja nekih organiziranih radnika. Na sastanku koji je održan 6. kolovoza 1931. ustanovljeno je da još nisu uređene radničke garderobe, umivaonici i blagovaonica. Radnici su se žalili na neljudske postupke portira tvornice koji traži od radnika da se postave u potiljak, točno u red jedan iza drugoga prilikom pečatiranja na automatu radničkih karata. 7. siječnja 1933. održali su radnici tvornice »Iskra« i »Lim« sastanak na kojem su radnički povjerenici podnijeli izvještaj o svom radu. U izvještaju se govori da je bilo dosta radnika kojima je učinjena nepravda, ali se nisu žalili radničkim povjerenicima. 23. siječnja izvršeni su izbori povjerenika. U travnju 1933. provela je uprava tvornice redukciju plaća za tri do sedam posto. ORS je pokušao da dogovori s ravnateljem tvornice da se skraćeni postupkom izaberu radnički povjerenici s liste ORS-a za 1935. godinu, što je ovaj odbio.⁷⁵⁵

Na sastanku kovinarskih radnika Tvornice emajliranog posuda »Arko«, 22. veljače 1930, izneseno je da se novoprimitljenim radnicima u toku prvih 20 tjedana susteže 10 posto od svih prihoda u vidu jamčevine. Tvornica je na takav način ubrala beskamatni kredit u iznosu od 200.000 dinara. Ta prinudna štednja isplaćivala se radniku jedino kad je istupao s posla. U tvornici je bio zaveden rad po sistemu premija. Često se kažnjavalo visokim novčanim globama i otpuštalo trenutno bez otkaza. Bilo je poslovođa koji su denuncirali organizirane radnike i kojima su smetali radnički povjerenici. Na sastanku 14. kolovoza 1931. godine žalili su se radnici da moraju čekati na isplatu i po nekoliko sati poslije radnog vremena i na grubi postupak tvorničkog

portira. U tvornici je radilo 450 radnika. Vlasnik tvornice Arko bio je predsjednik Saveza industrijalaca. Javna kritika išla je na račun Arkovih inženjera i majstora prikazujući ih kao ljude koji radnike na sve moguće načine šikaniraju i progone.

Na sastanku radnika tvornice »Arko«, koji je održan 13. rujna 1931. godine, bilo je prisutno više od 300 radnika i radnica. Na sastanku je usvojen projekt kolektivnog ugovora. U siječnju 1932. godine otpušteno je 130 radnika. Preostalim radnicima skraćeno je radno vrijeme na 32 sata tjedno. Do studenog 1932. godine otpušteno je 270 radnika. 14. siječnja 1933. radnici su saslušali izvještaj radničkih povjerenika i referat o pitanju snižavanja nadnica u nekim odjeljenjima tvornice. Tvornica »Arko« postojala je oko 40 godina. Bila je prilično dobro tehnički opremljena. Imala je vlastitu valjaonicu lima. Naručivala je materijal od svoje konkurencije, koja ga je neredovito isporučivala. Kada materijala ne bi bilo dovoljno, radnici su slani na neplaćene dopuste. U ožujku 1933. godine snizio je Arko plaće cjelokupnom osoblju za 20 posto uz izjavu da on to čini teška srca, ali tko od radnika ne pristane na smanjenje plaća, smatra se da je dao otkaz. Tom redukcijom zaradilo je vodstvo tvornice oko milijun dinara. Međutim, već početkom studenog 1933. radnici su riješili da se poduzmu mjere da se vrati prijašnja nadnica.⁷⁵⁶

Povjereničko vijeće sazvalo je 30 siječnja 1930. sastanak s radnicima Prve hrvatske tvornice strojeva i ljevaonice željeza u Zagrebu. U tvornici nije bilo minimalnih plaća. Sve se radilo u akordu. Radnik nikada nije znao koliko će zaraditi. On je obračunavao tjedno po 800 dinara kao zaradu, a isplaćivalo mu se 150 do 200 dinara. Utvrđenog radnog vremena nije bilo. Radne prostorije su bile nehigijenske. Na prijavu podružnice SMR-a, banska uprava i inspekcija rada komisijski su pregledale radne prostorije tvornice u dva navrata. Komisija je utvrdila mnoge nedostatnosti u tehničkoj zaštiti kao i to da nije bilo odjeljenja za pranje s tuševima, ni umivaonika, ni garderobe. Uprava tvornice je tvrdila da nema za te uređaje sredstava, pa će radije obustaviti posao i otpustiti više od 100 radnika i činovnika. Tvornica je bila vlasništvo Hrvatske poljodjelske banke.⁷⁵⁷

⁷⁵⁴ Isto, 11. III, 9. XII 1932.

⁷⁵⁵ Isto, 24. X 1930, 30. I, 17. VII, 14. VIII 1931; 20. I, 15. i 29. IV 1933; 1. II 1935.

⁷⁵⁶ Isto, 14. i 28. II, 14. XII 1930; 17. VII, 14. VIII, 4. i 18. IX 1931; 22. I, 9. i 16. XII 1932; 17. II, 7. IV, 11. XI 1933.

⁷⁵⁷ Isto, 30. I 1931; 12. V, 13. X 1933.

Sekcija gradskih radnika plinare, munjare i vodovoda

Skupštini gradskog zastupstva predložen je početkom 1930. godine na prihvatanje novi statut za gradske radnike po kojim bi se iz osnove pogoršali njihovi uvjeti rada i plaće. Po novom statutu samo jedna četvrtina zaposlenih radnika plinare, munjare i vodovoda imala bi pravo na stalno zaposlenje i mirovinu. Radnici tih ustanova bili su organizirani u Savezu metalčkih radnika. Zalažanjem podružnice predloženi statut je skupština gradskog zastupstva odbila 30. siječnja 1932. Tako je ostao na snazi stari statut. Sekcija je bila vrlo aktivna. Tako su, na primjer, u kolovozu 1933. godine održane sjednica upravnog odbora sekcije, sjednica povjerenika, sjednica Upravnog odbora sekcije, plenarni odbora povjerenika i radničkih zastupnika. Već smo rekli da je sekcija gradskih radnika bila najjača među sekcijama zagrebačke podružnice SMRJ-a i da je imala 256 ispravnih članova. Većina radnika je prije uvođenja monarhističke diktature bila prekinula svaki dodir sa radničkim klasnim pokretom. Svoje probleme rješavali su s predstavnicima političkih partija, koje su držale gradsku općinu u rukama. S obustavom djelovanja političkih partija počelo se sistematski kršiti prava gradskih radnika. Prestalo se s primanjem u stalni radni odnos automatskom isplatom povišice, jednokratnom godišnjom pomoći, povećan je broj disciplinskih kazni i suspenzija s rada. Jednokratne pomoći bile su zagarantirane kolektivnim ugovorom iz 1925. godine. Radnici su posredstvom Saveza metalčkih radnika tražili stalno namještenje za sve one koji su po statutu stekli na to pravo. Tražili su sazivanje ankete na kojoj bi bili zastupljeni predstavnici poduzeća i predstavnici radnika. Na toj anketi bi se raspravljalo o spornim pitanjima.⁷⁵⁸

Osmi kongres Saveza metalčkih radnika Jugoslavije

Osmi kongres Saveza metalčkih radnika Jugoslavije održao se u vrijeme kada je kriza u industriji metala i zanata počela jenjavati. Ona je puni zamah dobila 1931. godine, da bi 1932. i 1933. dosegla vrhunac. To se najbolje vidi iz podataka o uvozu i izvozu koje smo donijeli u poglavlju »O industriji metala i obrtu«. Kriza je posebno pogodila tešku in-

dustriju. Zenica je 1932. godine i 1933. godine radila samo četiri mjeseca u godini. Tvornice vagona su zamrle. Tvornica vagona u Slavonskom Brodu od 1800 radnika spala je na 18. Tvornica vagona u Subotici i Kruševcu potpuno su obustavile rad. Smederevo je preuređeno u valjaonice tankoga lima, a Tvornica vagona u Smederevskoj Palanci preuređivala se za popravke tekstilnih strojeva. O stanju u ostaloj metalčkoj privredi bilo je riječi u prethodnom poglavlju. I industrijski i zanatski metalčki radnici bili su u razdoblju od 1931. do 1934. godine masovno nezaposleni.

Centralna uprava SMRJ-a u izvještaju je naglasila da je svoju organizaciju i agitaciju usmjerila na pokrajine i mjesta u kojima se diže nova metalčka industrija, da je upućivala stručne radnike tamo da bi oko njih napravila žarišta oko kojih bi se sakupljali novi radnici. Od 1931. do 1934. godine formirane su nove podružnice u Lukavcu, Čačku, Zemunu, Tuzli, Sarajevu, Skoplju, Velikom Bečkereku (Zrenjaninu), Kraljevu, Sisku i Pakracu. Osim novih podružnica stvorena su i nova platišta u Daruvaru, Križevcima, Čakovcu, Kuli, Visokom, Turbe, Zaječaru, Knjaževcu, Kumanovu, Nišu, Užicama, Cetinju, Indiji i Apatinu. Najveći porast članstva imale su podružnice Beograd, Kragujevac, Leskovac, Celje, Store, Osijek i Zagreb. Od 1931. do 1933. godine pristupilo je u Savez ukupno 7589 novih članova. Krajem 1930. godine bilo je 3275 ispravnih članova, 1931. godine 3952 člana, 1932. godine 3832 člana, 1933. godine 4667 članova. Centralna uprava je posredstvom zborova, konferencija i skupština, posredstvom svojih funkcionara i funkcionara iz oblasnih odbora i podružnica, dolazila u vezu s članstvom Saveza. U agitaciji se, međutim, osjećao neprekidno nedostatak stalne veze. To se pokušavalo nadoknaditi štampom. Međutim, izdavanje vlastite štampe koštalo je Savez više. Zbog toga se orijentirao na to da se kao obavezan organ za sve metalčke radnike uzme *Delavec* za Sloveniju, *Radničke novine*, beogradske za sve članove koji čitaju ćirilicu, *Radničke novine*, zagrebačke za sve članove koji čitaju latinicu i *Munkas ujsag* za članove čiji je materinski jezik mađarski. Zatim je ukinut organ saveza *Metalčki radnik*. Postojale su velike razlike u položaju metalčkih radnika u pojedinim mjestima i oblastima. Savez je organizirao uglavnom radnike industrijskih središta. U njima je postojala duboka tradicija radničkog pokreta s klasnim borbama, tarifnim akcijama i štrajkovima. U krajevima na jugu zemlje, gdje je Savez prodro s podružnicama i platištima, radničke nadnice kvalificiranih oženjenih radnika za 10–14 sati rada nisu iznosile više od

⁷⁵⁸ Isto, 25. XI 1832; 16. VI 1933; 27. VII 1934.

osam do 15 dinara dnevno. Mladi i s manjim kvalifikacijama radili su za pola dinara na sati ili za šest do osam dinara dnevno, bez hrane i bez stana. Savez je dva puta provodio ankete o položaju metalških radnika svih vrsta i zanimanja u cijeloj zemlji. Ankete su obuhvatile pitanja radnog vremena, visine nadnice, broja naučnika, higijenu radnih prostora, nesretne slučajeve, itd. Ankete su dale porazne rezultate. Pokazale su ogromne razlike u položaju metalških radnika. Iz tih anketa je Savez zaključio da svoju politiku i svoju djelatnost ne smije ograničiti samo na privredno značajna mjesta i oblasti već na cijelu državu, jer standard radnika u gradovima neprekidno ugrožava priliv ljudi iz mjesta gdje sindikalne organizacije nema i gdje je socijalna i ekonomska razina radnika nesrazmjerno niža od one u razvijenim industrijskim središtima.

Kongres je održan 6. i 7. listopada 1934. godine. Osmi kongres je prema tadašnjim ocjenama »ubilježio stanje ne samo ovog Saveza, nego i stanje cjelokupnog našeg pokreta u protekle tri godine«. Središnje mjesto u diskusijama zauzela su pitanja visine članskih uloga, unutrašnja izgradnja saveza, zadrudni i radnički pokret, štampa i opće i posebne akcije za zaštitu interesa radnika. Referenti su utvrdili da se zadaci sindikalnog radničkog pokreta ne mogu izvesti ako se ne raspolaze potrebnim materijalnim sredstvima, pa su tražili povećanje članskih uloga i stvaranje što jačih rezervi radi povećanja propagandne djelatnosti i »tarifnih zadataka sindikata«. Povećanje članarine tražilo se u stvari zbog mogućnosti davanja većih pomoći članovima sindikata koji traže materijalnu pomoć i zaštitu. Izbačena parola da je »sindikat bez jakih finansijskih sredstava fikcija«. Na Kongresu je, već ionako centralizirana, organizacija Saveza još više centralizirana. To se pravdalo potrebama tarifne politike kojom se mora rukovoditi s jednog mjesta. Došla je do izražaja odlučnost novog rukovodstva, s Bogdanom Krekićem na čelu, da u tom pravcu radi i na jačanju URSS-a kao cjeline. Kongres se, raspravljajući o položaju metalških radnika, izjasnio za donošenje zakona o minimalnim radničkim nadnicama, za normiranje radnog vremena u skladu s propisima Zakona o zaštiti radnika ili na bazi 40-satnoga radnog tjedna radi suzbijanja radničke nezaposlenosti. Kongres je tražio pojačanje službe državne Inspekcije rada i normiranje broja naučnika u metalškoj struci na osnovi Zakona o radnjama. Kongres je tražio da burze rada svoju mrežu prošire u sve značajne privredne centre, da se fondovi za pomaganje nezaposlenih pojačaju dotacijama iz javnih sredstava države i samo-

uprave i da se povećaju iznosi pomoći nezaposlenima kao i mogućnost njihova korištenja. Kongres je, usvajajući centralističku orijentaciju Saveza, donio odluku da se ukinu postojeći oblasni odbori po pokrajinama, a umjesto njih da se uspostave oblasni sekretarijati koji će u određenom djelokrugu izvršavati sve naloge Centrale. Tom odlukom, istaknuto je, čine se i velike finansijske uštede oko održavanja oblasnih konferencija. Umjesto njih, članovi Centralne uprave iz mjesta u kojem je sjedište sekretarijata s članovima uprave podružnice predstavljaju savjetodavni organ sekretarijata. Kongres je uspostavio »Zemaljsko savezno vijeće SMRJ«, koje će raspravljati sva pitanja koja bi inače trebao da raspravlja izvanredni kongres. Vijeće bi sačinjavali članovi Centralne uprave i delegati podružnica koje imaju više od 50 članova. U obrani novog pravilnika navodilo se da je Savez prije stvarao samo borbene fondove, a isplate štrajkaških potpora da su apsorbirale više od polovine saveznih prihoda. Sada više ne dolazi do otvorenih sukoba i štrajkova, pa Savez ide na stvaranje fondova za redovno isplaćivanje putne pomoći za nezaposlene. I, uprkos takvu reformističkom kursu, Kongres je isticao »da je Savez metalških radnika ostao klasno borbena sindikalna organizacija, ali da mora udovoljiti potrebama članstva i u postojećim privrednim prilikama izvršiti preraspodjelu svojih sredstava.« U novu Centralnu upravu izabrani su: predsjednik Ivan Čelešnik iz Jesenica, potpredsjednik Adolf Kunčić iz Zagreba, potpredsjednik Milan Savlanski iz Beograda, centralni sekretari Bogdan Krekić i Vinko Vrankar, blagajnici Dimitrije Tarbuk i Đuro Galić iz Beograda i odbornici Rudolf Kuršec iz Mosta, August Hiberšek iz Celja, Đuro Uršić iz Osijeka i Aca Mirosavljević iz Kragujevca. U Nadzorni odbor ušli su Antun Štefančić iz Beograda, Voja Milanović iz Beograda i Branko Milošević, te Ažman Kapolj iz Jesenica i Vojin Đurašević iz Zagreba.⁷⁹⁹

Od važnijih događaja do IX kongresa iz razvoja Saveza metalških radnika Jugoslavije treba spomenuti plenum Centralne uprave koji je održan 17. i 18. kolovoza 1935. godine u Ljubljani. Plenum je podržao centralu URSSJ-a u borbi protiv komunista u radničkom pokretu i sindikalnim organizacijama i pozvao sve organe SMRJ-a da odluče suzbijaju pojave komunizma u Savezu i da o svim eventualnim slučajevima izvještavaju Centralnu upravu Saveza, a Centralnoj upravi i Predsjedništvu SMRJ-a stavilo se u dužnost da utjecaj komunista najodlučnije suzbije njihovim isključivanjem iz

⁷⁹⁹ Isto, 12. i 26. X, 9. i 16. XI 1934.

Deveti kongres Saveza metalških radnika Jugoslavije

Deveti redovni kongres SMRJ-a održan je 10. i 11. travnja 1938. godine.

Kongresu je prisustvovalo 40 delegata. Od toga su dvadeset i četvorica bili delegati podružnica. Iz Beograda su bili Đorđe Kon, Nikola Sakić, Franjo Barten, Eduard Leskovar, Vasa Grubešić i David Pajić; iz Kragujevca, Milisav Ivanović, Jesenica Martin Setinc, Guštnja Ivan Vrečko, V. Stora Karl Vouk, Ljubljane Franc Goršek, Slavenskog Broda Friedrich Pavlik, Osijeka Andrija Hunjadi, Sušaka Stjepan Medved, Novog Sada Ivan Butinja, Leskovca Stojan Denić, Kamnika Eduard Petermel, Mostara Angela Dovč i Albin Galof, Karlovca Ivan Bartić, Zagreba Lovro Brumen, Rade Končar, Franjo Debevc i iz Splita Gego Kragić.

Prava delegata imali su i prisutni i članovi Centralne uprave: Milan Sovljanski, Bogdan Krekić, Vinko Vrankar, Anton Čurković, Emilio Penka, Dušan Corković, Anton Stefančić, Anton Čurković, Emilio Penka, Dušan Corković, Anton Stefančić, Branko Milošević, Uglješa Mihajlović, Karol Ažman, Ivan Čelešnik, Rudolf Krušec, August Hriberšek, Đuro Uršić, Aca Mirosavljević i Vid Rožić.

U svojstvu oblasnih sekretara s pravom sudjelovanja u radu, ali ne i glasanja bili su Stevo Klas iz Slavenskog Broda, Vid Rožić iz Leskovca i Nandor Gubik iz Novog Sada.

Kongres je, razmatrajući položaj metalških radnika, konstatirao da realne nadnice radnika daleko zaostaju za normalnim potrebama radnika i njihovih obitelji, da poslodavci i dalje nastoje oboriti i realne i nominalne nadnice radnika, da Uredba o minimalnim nadnicama onemogućava tarifnu borbu radnika, da još vlada velika nezaposlenost, te da se SMRJ mora još intenzivnije boriti za striktnu primjenu osamsatnog radnog dana.

U izvještaju su dani podaci o kretanju članstva. Godine 1934. primljeno je 2855 novih članova; 1935. — 3820; 1936 — 5934; 1937 — 4467. U članstvu SMRJ-a zadržalo se, međutim, 1934. godine 4734 članova; 1935. godine 6045; 1936. godine 6585; 1937. godine 5860. Ove brojke pokazuju da je kroz organizaciju prošao velik broj radnika, ali da se od njih zadržao samo dio. Razlog ovoj pojavi je velika fluktuacija radnika, a posebno česta nezaposlenost. Tarifna politika SMRJ-a zauzimala je svakako jedno od najznačajnijih mjesta u raspravi. Delegati, međutim, nisu bili jednodušni oko ovlaštenja Izvršnog odbora Centralne uprave u vođenju tarifnih pokreta, kao ni

članstva. Plenum Centralne uprave SMRJ-a na svojim sjednicama, održanima 11. i 12. listopada 1936. godine u Zenici i Sarajevu, nastavlja kurs zaključen u Ljubljani, pa poziva izvršni odbor da osobitu pažnju obrati održavanju reda i discipline u pokretu i u vezi s tim da ispita cjelishodnost tarifnih pokreta svog ljubljanskog sekretarijata. Isto tako plenum je naložio izvršnom odboru da »obradi naročitu pažnju radu uprave podružnice u Jesenicama i poduzme mjere, po potrebi smjenom podružničke uprave da ova podružnica ostane na pravilnom putu.« Ta odluka, u stvari, značila je napad na komunističko rukovodstvo na čelu s Francom Leskošekom (Lukom) u Savezu metalaca Slovenije i napad na komunističko rukovodstvo podružnice SMRJ-a u Jesenicama. Dalje, plenum je inzistirao na tome da sve sastavne organizacije u URSSJ-u postupe prema komunistima kao što to postupa Savez metalških radnika Jugoslavije. Plenum je tražio od Izvršnog odbora URSSJ-a da se sve sastavne organizacije koje u svome radu »budu zastranjivale stave van sklopa cjeline pokreta«, te da se po potrebi zbog toga sazove vanredni kongres URSSJ-a. Centralni odbor SMRJ odbio je odlučno ideju jedinstvenog fronta, te je pozvao sve podružnice »da prekinu svaki daljnji rad na suradnji sa plemenskim, partijsko-političkim i vjersko-katoličkim grupacijama.«⁷⁶⁰

Plenum Centralne uprave SMRJ-a, održan 26. i 27. prosinca 1937. godine u Beogradu, nakon rasprave o vođenju tarifnih akcija utvrdio je da:

1) Tarifne akcije po saveznom podružnicama mogu biti vođene samo po odluci Izvršnog odbora SMRJ.

2) Kolektivne ugovore za članove Saveza po svim podružnicama može da zaključuje i otkazuje samo Izvršni odbor u ime SMRJ,

3) Savez će prihvatiti samo one eventualne akcije u preduzećima, koje disciplinovano prime njegovo vodstvo u tim akcijama, kao i to da Savez bude potpisnik zaključenih kolektivnih ugovora,

4) Savez smatra kao neispravnu politiku kolektivnog potpisivanja jednog istog kolektivnog ugovora od strane sindikalnih organizacija raznih pravaca.«

Plenum je donio i zaključak da će SMRJ započeti izdavanjem svog lista pod nazivom *Metalski i topionički radnik*.⁷⁶¹

⁷⁶⁰ Isto, 5. IX 1935; 31. X, 7. XI 1936; *Radničke novine*, Beograd, 5. IX, 18. X 1936; *Ujedinjeni sindikati*, 10-11/1936.

⁷⁶¹ *Metalski i topionički radnik*, 4. II 1938.

oko zaključaka o mogućnosti da više sindikalnih organizacija potpiše isti kolektivni ugovor. Ti stavovi su, naime, bili usmjereni na onemogućavanje ostvarivanja linije KPJ o akcionom jedinstvu radnika u poduzećima. S izvjesnim korekcijama, zaključci su ipak doneseni i oni glase:

»1. Tarifne akcije po podružnicama mogu biti vođene samo po odluci Izvršnog odbora SMRJ neposredno, ili po centralnom ovlaštenju preko Oblasnih odbora, odnosno podružničkih uprava.

2. Kolektivne ugovore za članove Saveza po svim podružnicama može da zaključuje i otkazuje samo Izvršni odbor u ime SMRJ.

3. O tarifnim akcijama za koje dođe inicijativa iz podružnice, Izvršni odbor će doneti odluku u roku od najdalje 8 dana, u koliko podružnica ne dobije o roku odgovor smatra se da je njena inicijativa uvažena.

4. Savez će prihvatiti samo one spontane tarifne akcije u preduzećima koje disciplinovano prime njegovo vodstvo i prime da Savez bude potpisnik zaključenih kolektivnih ugovora.

5. Spontanom obustavama rada koje se ne budu stavile pod vodstvo organizacije i ne budu disciplinovane ne davati nikakve potpore — ni moralne ni materijalne.

6. Sve okružnice za pribiranje priloga za radnike o obustavi rada, koje ne dođu preko odgovornih foruma pokreta, odbijati i upućivati na redovan put. (Za SMRJ to su Centrala URSS-a, a za organe SMRJ to su Centralna uprava i izvršni odbor SMRJ; a u lokalnim pokretima ova akcija može ići preko mesnih foruma SMRJ.)

Savez smatra kao neispravnu politiku kolektivnog potpisivanja jednog istog kolektivnog ugovora od strane organizacije raznih pravaca. Takve tendencije Savez će odlučno svuda suzbijati, imajući u vidu da istovetovanje s organizacijama drugih orijentacija demoralise redove radnika i otežava im da dođu do pravih shvatanja o svom položaju u društvu i zadacima organizovanja radničke klase.

Ovo prednje ne znači da radnici jednog preduzeća u tarifnim akcijama ne treba da istupaju zajednički.

Kongres konstatuje, da postoji potreba za stvaranjem, pri zemaljskoj sindikalnoj centrali URSSJ, centralnog odbrambenog fonda iz kojeg bi mogle biti pomagane tarifne akcije od većeg značaja za celokupan radnički pokret. Kongres stavlja u dužnost Centralnoj upravi SMRJ, da ovo pitanje preko savezne organizacije iznese na razmatranje prvom narednom zemaljskom sindikalnom kongresu.»

Najznačajnije mjesto u raspravi na kongresu zauzelo je pitanje sindikalne štampe. Problem je bio vezan uz činjenicu da je SMRJ imao svoj list, a da je dio delegata zahtijevao da članovi uzimaju obavezno *Radničke novine*. Nakon žučne diskusije donesen je zaključak prema kojem: »Kongres SMRJ stavlja u dužnost svojoj delegaciji na Kongresu URSSJ da dejstvuje, da Kongres URSSJ donese odluku o obaveznom uzimanju onih listova koje URSSJ za pojedine teritorije primi kao svoje. Ovakvu odluku SMRJ bi prihvatio i sproveo u život. Savezni organ u tom slučaju bi izlazio periodično, kako to potrebe Saveza budu zahtjevale.«

Kongres je donio također i zaključke o zaštiti podmlatka u kojima se traži reguliranje plaća šegrta, pohađanje šegrtskih škola i ugrađivanje odredaba o šegrtima u kolektivne ugovore koje sklapa SMRJ. Isto su tako utvrđeni i zaključci prema kojima će se SMRJ boriti za izjednačavanje plaća žena i muškaraca, te zaštitu žena na radu. U odnosu na klasno obrazovanje radnika Kongres je obavezao Upravni odbor da ga razvije posredstvom štampe, predavanja i sistematskih kurseva.

Radi uspješnijeg organiziranja svih vidova aktivnosti SMRJ-a Kongres je donio zaključak da će: »Centralna uprava za važnije oblasti stvoriti, uz saglasnost podružnica, Oblasne odbore od 6 do 9 lica, kao svoje pomoćne organe. Članovi Oblasnog odbora biće sa domicilom iz dotičnog mesta, a predložiti će ih zainteresovane podružnice. U Oblasne odbore automatski ulaze članovi Centralne uprave iz dotičnog mesta.

Dužnost Oblasnih odbora biti će da po uputstvima Centralne uprave rade na prosvetnom polju, agitacionom i tarifnom, na teritoriji koja im bude dodeljena. Izdatke koje Oblasni odbor učini po naređenju Centralne uprave, snosi Centrala Saveza.«

Radi uspostavljanja suradnje s radnicima u topionicama metala, Kongres je obavezao Centralnu upravu SMRJ-a da se poveže sa savezima koji ih organiziraju ako su u sklopu URSSJ-a, a ako nisu da ih pokuša organizirati kroz vlastitu organizaciju.

U Izvršni odbor Centralne uprave SMRJ-a izabrani su: iz Beograda Bogdan Krekić, Vinko Vrankar, Radoslav Mitrić, Radoje Dakić i Jovo Zeravljev. Za zamjenike su izabrani Emil Penka, Vasko Pajić, David Pajić i Bela Ova te Brumen Lovro (Zagreb), Franc Gorišek (Ljubljana), M. Ivanović (Kragujevac), Čelešnik (Jesenice), Kragić (Split). Zamjenici: Stevc Klas, Barić, Medved Stjepan, Simonović i Rožić.

Nadzorni odbor: A. Stefančić, Franjo Bartel, Slavko Jesdjav (Beograd), Karol Ažman (Jesenice), Ivan Debevč (Zagreb), Đorđe Petrović (Zemun), Krušec (Moste).⁷⁶²

Sukob Izvršnog odbora Centralne uprave SMRJ-a i Oblasnog odbora SMRJ-a za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju i isključenje Oblasnog odbora iz sastava SMRJ-a

Na zahtjev podružnica SMRJ-a, s područja Hrvatske, Slavonije i Dalmacije zakazala je Centralna uprava oblasnu konferenciju koja je održana 11. travnja 1939. god. u Zagrebu.

Na konferenciji su bile zastupljene podružnice Osijek, Slavonski Brod, Đurđenovac, Karlovac, Sušak, Split i Zagreb s oko 1900 ispravnih članova.

Izabrana je uprava u sastavu: Lovro Brušen, predsjednik, Vilim Kuhn, potpredsjednik, Josip Cazi, tajnik, Milan Žugelj, blagajnik, Eduard Leskovar, Kazimir Gašljević, Šime Viliđić, Franjo Fanton, Franjo Baki, Gego Kragić, Milan Ivković, odbornici. Nadzorni odbor: Marko Šimenić, Antun Bratko, Ivan Barkić i Ivan Zorić.

Na konferenciji se raspravljalo o djelatnosti Saveza metalskih radnika Jugoslavije, te je konstatirano da njegova kruta centralizacija onemogućava fleksibilnu tarifnu aktivnost u pojedinim mjestima i pokrajinama, kao i razvoj pokreta u cjelini. Centralizam je šablonizirao rad i pretvorio ga u sindikalni birokratizam — rečeno je na konferenciji.⁷⁶³

O sličnim problemima raspravljalo se i na konferenciji Oblasnog odbora SMRJ-a za Sloveniju održanoj 3. i 5. lipnja iste godine. U raspravi je rečeno da je: »demokratski centralizam najbolji oblik organizacije. Federalizam slabi i umanjuje kako otpornu tako i navalnu snagu radničkih sindikata. Federalizam guši masovne akcije, drobi i rastače akcioni i organizacioni polet, on je smrt uspješnim tarifnim akcijama širokog obima.

S druge strane, centralizam se uvijek brzo pretvara u šablonističko rukovođenje Savezom. On je uvijek stvarao hegemonističke, sektaške, birokratske metode upravljanja. On je zbog stvaranja birokratskog aparata uvijek bio kočnica tarifnoštrajkaških akcija podružnica i oblasnih organizacija. On onemogućuje razvitak Saveza u pojedinim oblastima, sputava,

steže i guši razvoj, uspon i polet oblasnih organizacija, te ih čini nesamostalnim u odlučnim trenucima.«

Na konferenciji je usvojen stav da je potrebno osnovati jake financijske fondove pri oblasnim odborima SMRJ-a kako bi mogli samostalno voditi tarifnoštrajkašku aktivnost na svom području, te da je čitav sistem financiranja potrebno prestrukturirati na taj način da podružnice obračunavaju kvotu oblasnim odborima koji će za sebe zadržavati dio sredstava za štrajkaške potpore, pomoć nezaposlenima i vlastitu kvotu, a ostatak slati centrali. (Ranije je postupak bio obrnut — podružnice su članarinu slale Centrali koja je, po vlastitom nahođenju, slala sredstva za aktivnost oblasnim odborima.)

»Predstavnici oblasnog odbora SMRJ-a za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju aktivno su sudjelovali u donošenju spomenutih odluka s vjerom da financijska autonomija koja se time dobiva, ni ukoliko neće škoditi udarnoj snazi Saveza kao cjeline«, pisalo je u *Glasi* u kojem je objavljen opširan prikaz konferencije. U istom članku kaže se dalje: »Mi u Hrvatskoj, a i drugovi u Sloveniji, vodeći računa da se SMRJ bori i radi u mnogonacionalnoj državi, s pokrajinama, koje se i po nacionalnoj, privrednoj i socijalnoj strukturi, i po razviku radničkog pokreta, jedna od druge znatno razlikuju, imali smo želju spomenutim odlukama, učvršćivanjem, aktiviziranjem i jačanjem oblasnih odbora, stvoriti od našeg Saveza živo tijelo koje će i u novoj situaciji biti oruđe klasne borbe metalskih radnika u obrani njihovih nadnica i golog života.«⁷⁶⁴

Odnosi Oblasnog odbora SMRJ-a za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju i Centralne uprave zaoštravaju se i na pitanju sindikalne štampe.⁷⁶⁵ 1. kolovoza 1939. godine Oblasni odbor šalje uputstvo podružnicama SMRJ-a na svom području prema kojem sredstva za sindikalnu štampu ubrana u podružnicama treba slati direktno Oblasnom odboru, a ne Centralnoj upravi.⁷⁶⁶

Oblasni odbor SMRJ-a za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju sazvao je konferenciju 5. studenog 1939. god. Na konferenciji su se ponovo razmatrala pitanja reorganizacije Saveza metalskih radnika Jugoslavije. O odlukama konferencije pismeno su obaviještene sve podružnice na području Oblasnog odbora. Pismo i zaključke donosimo u cijelosti.

⁷⁶⁴ Isto, 21. VII 1939.

⁷⁶⁵ J. Cazi, *Na političkoj liniji KPJ*, n. dj., str. 367—368.

⁷⁶⁶ IHRPH, Arhiv, SMRJ.

⁷⁶² Isto, 25. II, 8. IV 1938.

⁷⁶³ *Glas*, 21. IV 1938.

Zagreb dne 7. novembra 1939. god.

Podružnica
Saveza Metalskih radnika Jugoslavije
Zagreb

Dragi drugovi!

U prilogu Vam dostavljamo Odluke Oblasne konferencije Saveza metalskih radnika Jugoslavije za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju održane 5. novembra o. g. u Zagrebu.

Iste odluke biti će provedene u život čim plenum Centralne uprave SMRJ, koji će se održati 26. o. mj. iste odobri.

Vjerujemo da su ove odluke najpovoljnije rješenje naših organizacionih problema, te da će Savez metalskih radnika njihovim provođenjem u život samo osnažiti i ojačati. Pomenutom solucijom omogućeno je i Savezu kovinarskih radnika koji djeluju na teritoriju Bosne i Hercegovine, da pristupi jedinstvenom Savezu, zadržavajući svoju široku autonomiju. Time bi u zemljama Jugoslavije bilo izvršeno potpuno ujedinjenje svih metalskih radnika. Pravila koja će Oblasni odbor izraditi predviditi će da se u Savez metalskih radnika, odnosno njegove organizacije, mogu organizirati i talionički radnici koji su po prirodi svog posla organski vezani uz ove akcije, život i rad ostalih metalskih radnika.

Molili bi drugove da ove odluke prouče i da Oblasnu upravu u Zagrebu svestrano pomognu kako bi ih se što prije provelo u život.

Primate drugarski pozdrav
za Oblasni odbor

Predsjednik: Tajnik:
Brumen Lovro, v. r. Cazi Josip, v. r. »

»ODLUKE OBLASNE KONFERENCIJE SMRJ

za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju održane dne 5. novembra 1939. g. u Zagrebu

Na temelju referata o položaju metalskih radnika, o tarifnim akcijama i o finansijskoj autonomiji Oblasnog odbora, konferencija je nakon svestrane diskusije, a po prijedlogu za to obrazovane komisije, konstatovala:

1. Ekonomska i politička situacija, kao i organizaciona potreba, imperativno nalaže potrebu reorganizacije SMRJ u smislu decentralizacije.

2. U tu svrhu uspostaviti će se na teritoriji Banovine Hrvatske »Savez kovinarskih i talioničkih radnika-ca« Banovine Hrvatske sa sjedištem u Zagrebu kao organizacije Saveza metalskih radnika Jugoslavije.

3. Savez će se obrazovati:

- a) na teritoriju Banovine Slovenije (Dravske)
- b) na teritoriju Srbije s Vojvodinom i Crnom Gorom.

4. Savezi će biti pravna lica, s time da CU SMRJ imade pravo kontrole nad djelovanjem saveznih organizacija.

5. Pravila saveznih organizacija predviditi će u svojim pravilima da u slučaju prestanka ovih organizacija cjelokupna pokretna i nepokretna imovina pripadne SMRJ koji će istu čuvati do osnivanja nove organizacije na teritoriju bivšeg Saveza.

6. Savezne organizacije dobit će punu finansijsku autonomiju, s time da se SMRJ plaća stanovita kvota po markici (75 para).

7. Stavlja se u zadatak Oblasnom odboru SMRJ u Zagrebu da izradi, na temelju diskusije i referata, prijedlog pravila Savezne organizacije, koja će poslati plenumu CU na razmatranje i odobrenje.

8. Radi pravilnog sprovođenja ovih prijedloga, kao i likvidacije drugih organizacionih i finansijskih pitanja, predlaže se plenumu CU da se sadašnji Izvršni odbor CU dopuni s po dva predstavnika Oblasnih odbora Zagreba i Ljubljane.

U Zagrebu 5. novembra 1939. g.

Brumen Lovro, v. r. Cazi Josip, v. r. »

Plenum Centralne uprave SMRJ-a održan je 26. i 27. studenog 1939. godine u Zagrebu. Plenum je donio odluku da će se kongres Saveza metalskih radnika Jugoslavije održati 24. i 25. ožujka 1940. godine. Na kongresu bi trebalo donijeti odluke o formiranju Oblasnog odbora za Srbiju, ujedinjenju sa Savezom kovinara u Sarajevu, ukidanju obaveznog uzimanja štampe za podružnice koje ne žele da je uzimaju, reorganiziranju SMRJ-a, autonomiji i finansijskoj samostalnosti oblasnih odbora u vođenju tarifno-štrajkaške aktivnosti. U isto vrijeme Plenum Centralne uprave je donio odluku prema kojoj će se do kongresa članarina obračunati tako da oblasni odbori šalju kvotu Centralnoj upravi, te da se podružnice mogu samostalno opredijeliti, koju će štampu uzimati i da li će je uzimati.⁷⁶⁷

Već na osnovi ovih odluka vidljivo je da je i pored svih nastojanja socijalista u najvišem rukovodstvu Saveza metalskih radnika Jugoslavije, pobijedila komunistička frakcija. Reakcija socijalista bila je brza i radikalna.

Izvršni odbor Centralne uprave SMRJ-a održao je sjednicu 30. prosinca 1939. godine i 2. siječnja 1940. godine u Beogradu. Prema saop-

⁷⁶⁷ Glas, 10. I 1940.

ćenju, objavljenom u *Radničkim novinama*, na tim sjednicama »pretresan je položaj sindikalnog pokreta i unutrašnja situacija u SMRJ«. Nakon svestranog razmatranja dnevnog reda doneseni su jednoglasno zaključci:

1) Da se preduzmu koraci kako bi sekretar SMRJ bio u mogućnosti da nesmetano vrši savezne poslove.

Za vršioća dužnosti centralnog sekretara postavlja se drug Milan Šovljanski, koji je ujedno kooptiran za člana Izvršnog odbora.

2) Zbog nemogućnosti da odluke plenarne sednice Centralne uprave Saveza donete u Zagrebu 26. i 27. novembra 1939. god. budu sprovedene u život, suspenduju se te odluke i do daljnjeg ostaje postojeće stanje.

3) S obzirom na savezna pravila i odluke merodavnih nadzornih vlasti, suspenduje se Oblasni odbor SMRJ u Zagrebu. Kao odgovorno lice za Zagreb postavlja se drug Milan Strmota.

4) U pitanju sindikalne štampe obavezne za SMRJ, Izvršni odbor konstatuje da postoje jednodušne odluke kongresa URSSJ, Kongresa CRS i Kongresa SMRJ, prema kojima je obavezna štampa za teritoriju Srbije *Radničke novine*, za teritoriju Hrvatske *Slobodna reč* i za teritoriju Slovenije *Delavec* i *Ljudski glas*. Kongres SMRJ primio je ove odluke i propisao ove listove kao obavezne za članstvo SMRJ na odnosnim teritorijama. Izvršni odbor konstatuje ovo, kao i to da je neispunjavanje ovih odluka nespojivo s članstvom u URSSJ odnosno u SMRJ.

Članstvo Saveza je dužno da uz članski prinos uplaćuje i obavezni prinos za štampu u iznosu od pola dinara po članskom ulogu. Ova sredstva će podružnice redovno obračunavati uz mjesečne obračune, a članstvo s dotičnih teritorija će dobivati odgovarajuću štampu.⁷⁶⁸

Oblasni odbor SMRJ za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju održao je 6. siječnja 1941. godine sjednicu na kojoj je odbacio odluke Izvršnog odbora Centralne uprave. U *Glasi* je 10. siječnja 1940. godine objavljen odgovor Izvršnom odboru. Taj tekst, iako je nešto opširniji, dajemo u cijelosti:

»Primili smo od Oblasne uprave SMRJ u Zagrebu slijedeću okružnicu: Oblasni odbor Saveza metalških radnika u Zagrebu, primio je Povjerenik broj 58 od 3. siječnja 1940, koji izdaje povremeno, radi obavještanja podružnice i funkcionera Saveza, naša Centralna uprava. Odluke koje je Centralna uprava objavila preko tog Povjerenika Oblasni odbor za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju u cijelosti je odb-

cio na sjednici od 6. siječnja 1940, a na zajedničkoj sjednici Oblasnog odbora uprave podružnice u Zagrebu i predstavnika Centralne uprave druga Vinka Vrankara, to je stanovite ponovno potvrdio.

Oblasni odbor, koji je do sada radio disciplinirano po uputama Centralne uprave i držao se strogo odluka kongresa Saveza od travnja 1938, pravila našega Saveza i odluka plenarnih sjednica Centralne uprave od veljače 1939. i studenog 1939, nije mogao primiti odluke Izvršnog odbora.

Centralne uprave od 3. I 1940, jer su protustatutarne, jer su u suprotnosti s odlukama Kongresa našeg Saveza i jer očito krše odluke gore spomenutih plenarnih sjednica Centralne uprave.

1. Izvršni odbor Centralne uprave niti po saveznom pravilima niti po uzusu nije mogao kooptirati u Izvršni odbor druga Milana Šovljanskog. Ako redoviti članovi nisu mogli vršiti svoju dužnost, moralo se pozvati njihove zamjenike da stupe na svoja mjesta. Ako ni njih nije bilo, morao se sazvati plenum Centralne uprave, koji je jedini kompetentan za to pitanje. Umjesto toga, bez konzultiranja članova plenuma CU (čak niti pismeno), krunji Izvršni odbor (tri člana su spriječena da vrše dužnost) donio je zaključke koji znače udar demokratskim principima i jedinstvu našeg Saveza.

2. IO Centralne uprave uzurpirao je pravo da ruši i poništava odluke plenuma CU našeg najvišeg foruma poslije kongresa, jer je suspendirao odluke plenarne sjednice CU donijete u Zagrebu 26. i 27. XI 1939. Po tim odlukama trebao se održati kongres Saveza 24. i 25. ožujka 1940., ustupio bi se Oblasni odbor za Srbiju, izvršilo bi se ujedinjenje sa Savezom kovinara u Sarajevu, ukinulo bi se obavezno uzimanje štampe za one podružnice koje štampu neće da uzimaju i podružnice bi do kongresa slale svoje obračune preko oblasnih odbora.

Kongres Saveza trebao je da definitivno utvrdi organizacioni oblik našeg Saveza na bazi širokih autonomija u potpunim i tarifno štrajkaškim akcijama. On je trebao Savez organizaciono ojačati, učvrstiti ga i osposobiti da u ovim teškim vremenima bude i nadalje lučonoša i sabirač organiziranog otpora protiv bezdušnog izrabljivanja metalških radnika.

Novi IO ustaje protiv toga s odlukom da: »do daljnjega ostaje postojeće stanje«. To »stanje« organizirani metalški radnici više ne mogu trpjeti, tim prije što je IO počeo da vlada metodama koje su istinskom radničkom pokretu daleke i strane.

⁷⁶⁸ *Radničke novine*, Beograd, 5. I 1940.

3. Po odlukama IO Centralne uprave, a s »obzirom na propise saveznih pravila itd.« suspendiran je Oblasni odbor u Zagrebu a kao komesar CU postavljen je drug Milan Strmo-ta.

Da li su odluke IO Centralne uprave bile ispravne?

Po pravilima Saveza paragraf 11., a na osnovu kongresnih odluka od travnja 1938, ustanovljuju se oblasni odbori u pojedinim oblastima. Na plenumu CU od veljače 1939. riješilo se da se na teritoriju Hrvatske uspostavi Oblasni odbor kojeg će birati oblasna konferencija. Konferencija se održala 11. travnja. Na njoj je izabran Oblasni odbor. Oblasni odbor nije ništa uradio protiv pravila Saveza, naprotiv, on je svesrdno branio i štitio interese svih metalških radnika u svom organizacijskom djelokrugu. Niz kolektivnih ugovora u Zagrebu, Karlovcu, Sušaku, Splitu, Slavanskom Brodu i Đurđenovcu uspostavljen je ili obnovljen s milijunskim povećanjem radničkih nadnica. Takav rad može služiti na čast OO u Zagrebu.

4. Odluke IO Centralne uprave glede sindikalne štampe u direktnoj su suprotnosti sa odlukama plenuma CU SMRJ, koje su donesene 26. i 27. studenog 1939. u Zagrebu. Odluke plenuma glase: »prinos koji se ubire za radničku štampu od članova, stavlja se na raspoloženje za prosvjetne svrhe onim podružnicama koje ne primaju obaveznju štampu«. Plenum CU ostavio je slobodne ruke podružnicama da uzimaju štampu slobodno ili obavezno. Ta odluka plenuma CU zasniva se na odlukama kongresa SMRJ, kao i na odlukama kongresa URSSJ-a. Kongresne odluke SMRJ glase: »Kongres SMRJ stavlja u dužnost svojoj delegaciji na kongresu URS-a, da djeluje, kako bi se za sindikalni pokret URSS-a kao cjeline donijela odluka o obaveznom uzimanju za savezno članstvo ovih listova, a koje URS za pojedine teritorije prizna kao svoje. Ovakvu odluku bi SMRJ prihvatio i proveo u život. Savezni organ bi u tom slučaju izlazio periodično, kako to potrebe Saveza budu iziskivale.«

Odluka kongresa URS-a održanog 17. i 19. travnja 1938. o štampi glasi: »Potvrđuje odluke sarajevskog kongresa i Izvršnog odbora koje se odnose na štampu pokreta i stavlja u dužnost svom Izvršnom odboru da utječe na sve sastavne organizacije:

1. da oblasnu štampu koju CU URSSJ-a priznae kao svoju, obavezno ili fakultativno, prima članstvo.

2. da posebni sindikalni organi, u koliko ne postoji naročita potreba da oni izlaze, prestanu s izlaženjem u interesu oblasne štampe, koja treba da predstavlja cjelinu pokreta.

3. da sastavne organizacije koje smatraju da trebaju da izdaju svoje posebne listove, i u kom opsegu, treba da dobiju prethodnu saglasnost IO URSSJ-a.«

Prema tome, SMRJ može štampu uzimati obavezno, a isto tako i fakultativno (prema slobodnom izboru). Iz tih razloga IO Centralne uprave govori neistinu kada kaže da je kongres SMRJ primio odluke kongresa URSSJ-a i propisa u »Povjereniku« navedene listove kao obavezu za članstvo. Isto tako IO Centralne uprave ide suviše daleko ako bude proveo odluku po kojoj će svaki metalški radnik, koji ne bude htio čitati odnosno obavezno kupovati *Slobodnu riječ* ili neki drugi obavezni list, biti isključen iz članstva.

Takove prijetnje mogle su se nekada uvažiti. Danas će odlučiti sami metalški radnici koji štampu žele čitati, već prema tome brani li ona i zastupa li interese radničke klase i metalških radnika, ili ne.

Šta je rukovalo IO Centralne uprave da donese takve odluke? To se iz »Povjerenika« ne vidi, ali po izjavama predstavnika CU druga Vinka Vrankara, koje je on u par navrata davao na sjednicama Oblasnog odbora razlozi su uglavnom partijsko-politički.

Po njemu su SMRJ stvorili ljudi koji po svojoj ideologiji pripadaju internacionali socijalista. Ta grupa ljudi neće nikada dozvoliti da SMRJ dobije drugi ideološki karakter nego što ga oni imaju. Onome tko je protivnik te ideologije nema mjesta u Savezu.

Na proširenoj sjednici OO branići postupak IO Centralne uprave rekao je: »Oblasni odbor u Zagrebu radio je sve samo nije vodio sindikalnu politiku. Takav rad vodio se na plenumu CU kod većine članova IO Centralne uprave. S tim stanjem se moralo prekinuti. Raspuštanje Oblasnog odbora, odlaganje kongresa Saveza kao i odbacivanje odluka plenuma CU akt je, koji ima da sačuva Savez od neodgovornih elemenata, koji u Savezu sve više dolaze do riječi.«

Da su izjave predstavnika IO Centralne uprave tendenciozne i da ne odgovaraju načelima političke neutralnosti našeg Saveza svakom je jasno.

Naš Savez je slobodan sindikalni pokret u sastavu URSSJ, u koji mogu ući svi metalški radnici i radnice, bez obzira na razlike vjerske, narodne ili političke. U njemu su se našli radnici — pripadnici svih političkih strujanja, slovenskih, hrvatskih i srpskih demokratskih stranaka, isto tako kao što su u njega ulazili radnici — socijal-demokrati i ljevičari. Svi oni skupa ulazili su u ovaj Savez gonjeni bijedom i nevoljom, a u želji da preko njega

poboljšaju svoj ekonomski i socijalni položaj. Do sada se nitko od njih nije ogrješio o pravilnik našeg Saveza, jer naš nadležni forumi nisu nikoga pozvali na odgovornost zbog rada koji bi bio u suprotnosti s političkom neutralnošću našeg pokreta. Podvaljivanje, koje je drug Vrankar učinio na adresu Oblasnog odbora, koji se striktno pridržavao načela političke neutralnosti sindikata, i po svom radu postao faktor s kojim moraju svi na teritoriju Hrvatske, Slavonije i Dalmacije najozbiljnije računati — ima svrhu da naš Savez razbije i od njega stvori »političku mašicu« stanovitaj političkoj grupi ljudi koja već javno govori i radi na rascjepu i uništenju klasnog pokreta.

Odbijajući insinuacije kojima se žele oblatiti naši najbolji drugovi, tvrdimo da je Oblasni odbor vodio niz tarifno štrajkaških akcija na osnovu naših statuta i pravilnika, da su te akcije vođene pod kontrolom javnosti i nadležnih vlasti, i do sada nitko nije rekao da je borba za veće nadnice i prikupljanje novih članova u SMRJ politički za rad, osim druga Vrankara.

Dok je Oblasni odbor tako radio, odluke Izvršnog odbora imaju zadatak da se članovima Saveza nature partijski organi i u dosadašnje sindikalne organe Saveza unese politička nota. Jer, baciti iz Saveza svakog onog koji ne bude htio čitati partijsko-političku štampu cjepački je akt, naročito kad se zna da na teritoriji Hrvatske ni jedna podružnica ne kupuje novine koje joj je Izvršni odbor Centralne uprave propisao kao obavezne.

Protiv takvog načina rada Oblasni odbor u Zagrebu, u ime svih podružnica i članova SMRJ na teritoriju Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, protestira i traži:

1. Da naš Savez i nadalje održi partijsko-političku neutralnost.

2. Da i nadalje, stojeći na principima klasne borbe a u smislu pravila Saveza, vodi predrano i savjesno sve metalske radnike u borbu za bolje plaćevne i radne uslove i puno blagostanje.

3. da se provedu odluke plenuma CU iz listopada 1939. u život, i povuku sve mjere koje su u suprotnosti sa spomenutim odlukama, jer ih metalski radnici tumače kao cjepački akt dosadašnjeg jedinstvenog Saveza metalskih radnika Jugoslavije.

4. Sve podružnice, funkcioneri i članovi trebaju i nadalje kao i do sada provoditi odluke kongresa našeg Saveza i provesti u djelo odluke Oblasne konferencije i plenuma Centralne uprave.

Metalski radnici i radnice organizirani u našem Savezu trebaju i nadalje biti odlučni

pobornici ideala kojima je do sada bio prožet naš Savez, te aktivnim radom doprinijeti da se naš Savez ojača i osnaži, kako bi se radnici koji su izručeni na milost i nemilost poslodavaca i kapitalista mogli oduprijeti prekomjernom izrabljivanju i bijedi u kojoj se nalaze.

Metalski radnici i radnice trebaju se i nadalje boriti za jedinstvo našeg Saveza, a protiv cjepača, za autonomiju koja će omogućiti metaliskim radnicima da prema mentalitetu radnika po oblastima prema ekonomskom položaju i organizacionoj snazi vode borbe i agitaciju, ne dirajući u cjelovitost Saveza.

Oblasna uprava sa svoje strane učiniće sve, kao što je to i do sada učinila, da Savez na ovom teritoriju postigne najveće uspjehe i pobjede.»

26. siječnja 1940. godine *Radničke novine* objavljuju odluke sa sjednice koja je održana 15. siječnja, u kojima se kaže:

»Članove bivšeg Oblasnog odbora Saveza metaliskih radnika Jugoslavije u Zagrebu pozvati pismeno da najkasnije do 20. januara predaju agende delegatu Saveza u Zagrebu, drugu Milanu Strmoti. Strmotu izvestiti da ima ove da preuzme i da najkasnije do 22. januara izvesti Izvršni odbor o prijemu. U koliko članovi bivšeg Oblasnog odbora do rečenog roka ne predaju funkcije i materijal Saveza drugu Strmoti, Izvršni odbor konstatuje da su time došli u sukob sa čl. 6. saveznih pravila i automatski se stavili van članstva Saveza. Pošto nisu predali dužnost, prestali su biti članovi Saveza metaliskih radnika Jugoslavije: Brumen Lovro, Debevc Franjo, Cazi Josip, Lesković Eduard, Končar Rade, Ivanković Milisav i Žugelj Milan, što se ovim konstatuje.

Upravnom odboru podružnice Saveza metaliskih radnika Jugoslavije u Zagrebu stavlja se u zadatak da gore imenovane bivše članove obavijesti o njihovom isključenju.»

Istog dana, 15. siječnja 1940. godine Oblasni odbor SMRJ-a obavještava podružnice na području Hrvatske, Slavonije i Dalmacije da mu je Centralna uprava obustavila slanje kvote, te zahtijeva od podružnica da mu je šalju direktno. U okružnici su sadržana i ranija uputstva o sindikalnoj štampi.

19. siječnja Izvršni odbor Centralne uprave skreće pažnju podružnicama i članstvu SMRJ-a da se u prostorijama Saveza može raspačavati samo štampa »priznata od merodavnih foruma«, te kako *Glas* »nije list koji pripada URSS-ovom pokretu«, jer se izjasnio protiv sindikalne Internacionale kojoj pripada SMRJ«, »njegovu rasparčavanje povlači za sobom isključenje iz članstva SMRJ-a.«⁷⁰⁹

⁷⁰⁹ Isto, 19. I 1940.

Oblasni odbor SMRJ-a za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju sazvaio je plenarnu sjednicu za 1. veljače 1940. godine u Zagrebu.

Sjednici su prisustvovali svi članovi Izvršnog i Nadzornog odbora Oblasne uprave, te delegati podružnica iz Sušaka, Splita, Karlovca, Slavenskog Broda, Sušine-Đurđenovca, Osijeka, Vinkovaca i Zagreba. Sjednica je utvrdila:

»1. IO CU razaslao je podružnicama »Povjerenik« broj 58 od 3. januara 1940. godine i »Povjerenik« br. 59 od 22. januara u kojima su donešene odluke IO CU po pitanju kooptacije druga Sovljanskog Milana u Izvršni odbor Centralne uprave po raspuštanju Oblasnog odbora u Zagrebu, po sindikalnoj štampi i isključenju funkcionera i članova iz podružnice Zagreb i Kragujevac.

2. Na te odluke Izvršnog odbora Centralne uprave Oblasni odbor sasvim je ispravno reagirao u okružnici broj 1 od 15. I 1940. godine.

3. Sve su podružnice na teritoriji Oblasnog odbora uputile proteste Izvršnom odboru Centralne uprave protiv gornjih odluka.

4. Nakon toga je od strane Izvršnog odbora Centralne uprave svim podružnicama dostavljen ultimativni dopis po pitanju daljnjeg rada i održavanja odnosa s Centralnom upravom.

5. Pojedini ljudi u ime Centralne uprave pišu pisma istaknutim funkcionerima podružnica pozivajući ih na saradnju protiv foruma koje je članstvo redovnim postupkom biralo i u koje ima povjerenje.

6. Da Izvršni odbor bremza tarifne pokrete koje podružnice vode.

7. Da Izvršni odbor šalje podružnicama okružnice po pitanju solidarnosti i pomoći finjskoj vladi, unašajući na taj način u našu ekonomsku organizaciju politiku koja je u surotnosti s interesima Saveza i radničkog pokreta uopće.

8. Da se svim tim postupcima i takvim radom namjerno vodi Savez ka rasulu i cijepanju.

Na temelju toga plenarna sjednica:

1. Protestira protiv kooptiranja druga Milana Sovljanskog u Izvršni odbor Centralne uprave, jer ta kooptacija nije u skladu sa sazevnim pravilima.

2. Protestira protiv statutarnog suspendiranja odluka plenarne sjednice Centralne uprave donijetih u Zagrebu 26. i 27. XI 1939. godine, i traži da se odluke plenuma Centralne uprave provedu u život i odmah sazove kongres SMRJ za 24. i 25. marta o. g.

3. Protestira protiv raspuštanja Oblasnog odbora u Zagrebu, jer je očito kršenje paragrafa 11. sazevnih pravila, odluka od februara

1939. Zbog toga plenarna sjednica te odluke ne prima k znanju.

4. Ne prima k znanju odluke Izvršnog odbora Centralne uprave po pitanju obaveznog uzimanja štampe, jer se to protivi odluci plenuma Centralne uprave od 26. i 27. novembra 1939. god. Isto tako protestira protiv svakog pokušaja da se članstvu SMRJ natura partijski organ *Slobodna riječ* kao sindikalni list.

5. Odobrava se stav Izvršnog odbora Oblasnog odbora po pitanju isključenja: a) jer je isključenje uslijedilo već 15. januara, a »Povjerenik« u kojem se ultimativno traži predaja agenda Oblasnog odbora drugu Strmoti Milanu do 20. I, pisan je 22. I, tako da Oblasni odbor nije bio izvješten; b) isključenje nije izvršeno na temelju Sazevnih pravila, jer su podružnice protiv takovog isključenja; c) jer to isključenje nije u vezi s radom Oblasnog odbora. Ivanović Milisav, član Centralne uprave biran na kongresu za područje Srbije, nije bio član Oblasnog odbora; Končar Rade nije uopće učestvovao u radu Oblasnog odbora niti je bio njegov član; Debec Franjo član nadzornog odbora Centralne uprave nije bio član Oblasnog odbora niti je na njegove sjednice dolazio; Milan Žugelj već 7 mjeseci nije član Oblasnog odbora pošto je u inozemstvu; d) Zbog toga plenum Oblasne uprave smatra da su kod isključenja Centralnu upravu rukovodili drugi motivi koji nisu u skladu s pravilima Saveza niti moralom klasnog pokreta. Iz tih razloga traži se od Izvršnog odbora Centralne uprave da tu odluku povuče, a isključene druge se poziva da u Savezu ostanu i rade do konačne odluke.

6. Potvrđuje se ranija odluka OO po pitanju naplaćivanja kvote za OO od 1 dinara i 21 paru po markici, koja se ima dostavljati Oblasnom odboru u Zagrebu.

7. Pozivaju se podružnice da u smislu odluka plenuma Centralne uprave od novembra 1939. obračune koje se šalju Centralnoj upravi šalju preko Oblasnog odbora.

8. Traži se hitan saziv komisije obrazovane od plenuma Centralne uprave po pitanju reorganizacije Saveza, priprema za kongres i izrade prijedloga pravila i pravilnika Saveza.

U Zagrebu, 11. veljače 1940. god.⁷⁷⁰

Podružnica SMRJ-a Zagreb usvojila je stavove Oblasnog odbora i, umjesto da osudi, »solidarizirala se s njegovim isključenim članovima«. Centralna uprava, odnosno njezin Izvršni odbor, razriješili su funkcija članove uprave podružnice i njezinih sekcija, utvrdili kao vršioca dužnosti Oblasnog sekretarijata Mi-

⁷⁷⁰ IHRPH, Arhiv, SMRJ.

lana Strmotu, te uvjetovali članstvo u SMRJ-podružnici Zagreb potpisivanjem posebne izjave kojom se članovi obavezuju da će poštovati pravila Saveza, suzbijati »nelegalnu« propagandu, te da će biti »disciplinirani«. Izjavu su trebali potpisati do 29. veljače 1940. godine. Ova odluka faktički je značila raspuštanje zagrebačke podružnice SMRJ-a. O toj odluci obaviješteno je i Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu, koje je garantiralo njezinu stvarnu primjenu.

Poslije raspuštanja zagrebačke Podružnice Saveza metalčkih radnika u veljači 1940. godine, pokušali su, odmah u ožujku, metalški radnici osnovati Savez kovinarskih i topioničarskih radnika. Pravila su podnijeli Đuro Blaha (član sekcije pojasara) i Ivan Delić (iz sekcije bravara). Održana je osnivačka skupština. Pravila su u Banovini već bila potvrđena, ali su u posljednji trenutak, na intervenciju Vrankara i Krekića, putem Ministarstva unutarnjih dela iz Beograda odbijena. Nakon što su pravila novog Saveza odbijena u travnju 1940, stupili su svi metalci u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji u Savez industrijsko-zanatskih radnika Jugoslavije s centralom u Zagrebu.

U Zagrebačkoj podružnici Saveza industrijsko-zanatskih radnika formiran je Pododbor metalaca koji je djelovao i kao i ranije, kroz sekcije. Nakon prevladanog nerazumijevanja kod nekih članova Centralne uprave SIZRJ-a, metalci su uspjeli da kao Pododbor djeluju s potpunom akcionom i financijskom samostalnošću.

Rad zagrebačke podružnice SMRJ-a od 1935. godine do raspuštanja

Podružnica Saveza metalčkih radnika u Zagrebu bila je jedna od najjačih podružnica ovog Saveza u zemlji, kako po broju članstva tako i po broju vođenih tarifno-štrajkaških akcija u razdoblju od 1935. do 1940. godine. Utjecaj komunista u toj podružnici bio je izuzetno snažan, tako da je dolazilo do stalnih sukoba s Centralnom upravom SMRJ-a o istim pitanjima na kojima se sukobljavala i Oblasna uprava SMRJ-a za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju s centralom. I metode rješavanja tih sukoba bile su istovjetne — isključenje, protestni sastanci, raspuštanje podružnice.

Početkom 1935. godine (26. ožujka) na godišnjoj skupštini podružnice konstatirano je da je tokom 1934. god. bio 501 redovno plaćajući član (u tom broju nisu navedeni oni s dužim zaostatkom u plaćanju članarine); da je u Savez pristupilo 609 novih članova, ali da

ih je isto toliko i otpalo iz članstva. Uprava podružnice, odnosno Oblasni odbor na koji je Centralna uprava prenijela ovlaštenja Uprave podružnice nakon sukoba na polugodišnjoj skupštini, održao je 50 sjednica, 36 konferencija i 47 sastanaka. Zbog prekovremenog rada i nepoštovanja otkaznog roka, Radnička komora je svojim članovima pružila pravnu zaštitu. Poslodavci su tuženi u ukupnom iznosu za 67.995 din. Podnesene su i 23 prijave protiv raznih poslodavaca zbog tehničko-higijenskih nedostataka u radionicama i kršenja propisa o radnom vremenu. Kod radničkog osiguranja provedeno je više od stotinu intervencija u korist članova SMRJ-a.

Iz izvještaja je vidljivo da su posebno aktivne bile sekcije gradskih radnika i ljevača. Rad ostalih sekcija bio je otežan zbog smanjenog obujma građevinskih radova koji angažiraju velik broj bravara, limara i električara. Radnici ovih struka velikim dijelom su nezaposleni, što bitno utječe na mogućnost vođenja tarifno-štrajkaških akcija. Od većih akcija vođenih između dvije godišnje skupštine podružnice naveden je štrajk kod t. t. »Ševčike«, tarifni pokret u Tvornici papira i t. t. »Griesbach i Knaus«.

Novi upravni odbor podružnice sastavljali su Matija Siletić, Ivan Korošec, Milan Žugelj, Aleksandar Fijan, Sime Validžić, Ivan Bobinac i Ignac Bunčić. Nadzorni odbor (Mirko Milić, Miro Diminić i Vilim Kuhn) izabran je nakon široko provedenih konzultacija s upravama sekcija i radničkim povjerenicima. Te konzultacije je proveo Oblasni odbor u sklopu priprema za skupštinu, kako bi mogao uskladiti stavove i izbjeći nesporazume na samoj skupštini. I pored svega toga skupština je bila vrlo burna. Milan Žugelj i Jovan Zeravljev vrlo su oštro istupili protiv Centralne uprave i Statuta Saveza koji, po njihovoj ocjeni, nisu dovoljno fleksibilni pa otežavaju vođenje tarifno-štrajkaških akcija. Prema riječima Milana Žugelja »treba zbaciti stare metode i način vođenja akcije i tarifne politike i prilagoditi ih duhu vremena i raspoloženju masa«. Rezultat tog istupa bilo je isključenje Žugelja i Zeravljeva iz članstva SMRJ-a (iako ne raspoložemo pisanim dokumentima o reakciji podružnice na ovo isključenje, očito je da je ono povučeno, jer se već iduće godine Žugelj javlja kao jedan od tajnika novoga upravnog odbora).⁷¹

Prema izvještaju koji je podnesen na godišnjoj skupštini podružnice 22. ožujka 1936. godine, tokom 1935. godine podružnica je vo-

⁷¹ Radničke novine, Zagreb, 29. III, 5. IV, 28. VI 1935; IHRPH, Arhiv, SMRJ.

dila tri veća štrajka, a u tri poduzeća uspjela je izboriti kolektivne ugovore te se značajno angažirala u izborima radničkih povjerenika. »U tim izborima nije bilo ozbiljnijih protivnika, pa su svugdje, osim malih iznimaka, birani svi povjerenici sa naše liste« — kaže se u izvještaju. Tokom 1935. godine uprava je održala 42 sjednice i 71 sastanak. U Upravni odbor su izabrani: Ivan Bobinac, predsjednik. Alojz Simerl, potpredsjednik, Ivan Korošec, tajnik i Milan Žugelj, II tajnik, Koloman Baček, zapisničar, Lovro Brumen, blagajnik.⁷²

Zagrebačka podružnica SMRJ-a sazvala je skupštinu 22. svibnja 1936. god. da bi svoje članove upozнала s prednacrtom Uredbe o utvrđivanju minimalnih nadnica, obaveznom sklapanju kolektivnih ugovora, pomirenju i arbitraži. Ocjenjujući nacrt ove uredbе kao još jedan pokušaj da se onemogući borba radnika za bolje uvjete života i rada, skupština je uputila Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja rezoluciju u kojoj se zahtijeva da se:

»1. Uredba o utvrđivanju minimalnih nadnica, obaveznom sklapanju kolektivnih ugovora, pomirenju i arbitraži ograniči samo na donošenje zakona o minimalnim nadnicama, koje bi se bazirale na egzistencijom minimumu kulturnog čovjeka.

2. Hitno reorganiziraju i prošire postojeće institucije Inspekcija rada tako da u cijelosti mogu izvršiti namijenjene im zadatke prema Zakonu o zaštiti radnika.

3. Hitno donošenje Zakona o osiguranju radnika za slučaj iznemoglosti, starosti, smrti i neuposlenosti.

4. Raspis izbora za Središnji i Okružne urede radničkog osiguranja.

5. Zbor traži punu slobodu udruživanja, slobodu zborova, štampe i štrajka.

Ova rezolucija upućuje se svima nadležnim faktorima sa molbom, da je se uzme u obzir pri donošenju bilo koje od navedenih uredba.⁷³

Prema izvještaju podnesenom na godišnjoj skupštini, održanoj 21. ožujka 1937. godine, podružnica je tokom 1936. godine vodila niz tarifnih pokreta kojima je obuhvatila oko 2000 metalških radnika. Gotovo svi pokreti završili su uspjehom, tako da su plaće metalških radnika povećane po pojedinim strukturama od 50 do 100 posto. Minimalne plaće za kvalificirane radnike utvrđene su u iznosu od četiri do 16

din, a za pomoćne radnike od tri do sedam dinara po satu. Kako se iz izvještaja vidi, sklopljeni su ugovori u industrijskim poduzećima metalske struke, bravarskim radionicama, limarskim, električarskim, kovačkim, centralnom grijanju, zlataropojasarima i elektroindustriji. Tim ugovorima ostvarena su povećanja plaća metalških radnika za više od četiri milijuna dinara. Isto tako, tim su ugovorima regulirani i poboljšani radni uvjeti. Početkom 1937. godine provedeni su izbori za zakonske povjerenike u većini metalških poduzeća. Podružnica SMRJ-a dobila je 45 povjerenika od 59 mogućih. HRS je dobio 10 povjerenika (za HRS-ovu listu glasala su 273 radnika, a za URSS-ovu 746 radnika). Osim ovih povjerenika izabrano je, prema utanačenjima po kolektivnim ugovorima, oko 60 organizacijskih povjerenika u poduzećima s malim brojem zaposlenih radnika. U izvještaju se konstatira da »val HRS-ovog prodora nije zahvatio metalske radnike u Zagrebu, osim radnika zaposlenih u gradskim poduzećima, koji zbog svoje ovisnosti o gradskoj upravi stalno variraju prema političkom kursu sastava gradske općine. Međutim, i gradski radnici nisu zadovoljni vodstvom HRS-a, što najbolje pokazuje rezultat ovogodišnjih povjereničkih izbora. »Prošle godine URSSJ je dobio samo jedan mandat, a HRS sve ostale. Ove godine URS je dobio 8 povjerenika, a HRS je pao na ukupno 10 povjerenika.«

U novu upravu podružnice izabrani su Lovro Brumen, Ivan Korošec, Milan Žugelj, Stjepan Kahlina, Branko Malešević, Eduard Leskovar, Stjepan Ivić. U Nadzorni odbor izabrani su Rade Mihajlović, Luka Butković i Dragutin Dragović.

Skupština je usvojila i dvije rezolucije koje je uputila Centralnoj upravi SMRJ-a, i to rezoluciju o sindikalnoj štampi i listu *Radnik* i rezoluciju o sazivanju Oblasne konferencije Saveza metalških radnika u Hrvatskoj i Sloveniji.⁷⁴

Godišnja skupština zagrebačke podružnice SMRJ-a, na kojoj je podnesen izvještaj o radu tokom 1937. godine, održana je 27. ožujka 1938. Iz izvještaja je vidljivo da je podružnica uspjela obnoviti 19 kolektivnih ugovora i izvojevati nekoliko novih. Vodila je i štrajk električarskih radnika koji je trajao punih šest tjedana sa 211 sudionika. U izborima za radničke povjerenike SMRJ je dobio 837 glasova i 45 povjerenika, dok je HRS dobio samo 89 glasova. Na skupštini su usvojene rezolucije o tarifno-štrajkaškoj politici i uredbi o mini-

⁷² Isto, 13. II, 4. IV, 29. V 1936.

⁷³ Isto.

⁷⁴ *Radnik*, 2. IV 1937; IHRPH, Arhiv, SMRJ.

malnim nadnicama kojom se zahtijevala sloboda vođenja tarifnih pokreta i štrajkova. Jednolavno je izabrana nova uprava podružnice u koju su ušli: Brumen, Končar, Gašljević, Brkić, Simenić, Strmota i Ivić, a u Nadzorni odbor Zubrinčić, Cazi i Cavić. Kao delegati podružnice za Kongres SMRJ izabrani su Brumen, Debouc i Končar.⁷⁵

Nakon održavanja kongresa URSSJ-a i SMRJ-a, zagrebačka podružnica sazvala je skupštinu kojoj je prisustvovalo više od 500 metalških radnika Zagreba. Delegati podruž-

nice podnijeli su izvještaj o toku kongresa i donesenim zaključcima.⁷⁶

Do 13. svibnja 1939. godine podružnica Saveza metalških radnika u Zagrebu izabrala je radničke povjerenike u osam poduzeća koja su zapošljavala 320 metalških radnika. Na izborima je dobila 12 povjerenika i tri u skraćenom postupku. HRS je dobio dva povjerenika, a Savez privatnih namještenika jednog. Za listu SMRJ-a glasalo je 270 radnika, a za HRS 29. U izborima je sudjelovalo 93,4 posto birača. SMRJ je dobio 83,6 posto od ukupno predanih glasova, a HRS 16,4 posto.⁷⁷

⁷⁵ Radnik, 8. IV 1938.

⁷⁶ Isto, 27. V 1938.

⁷⁷ Glas, 23. VI 1939.

Rezultati izbora za radničke povjerenike u metalškim poduzećima u Zagrebu u prvjoj polovini 1939.

Poduzeće	Uposlenost radnika	Izabrano povjerenika	Izbori provedeni		Protulista		Br. glasova		Izbori provedeni	Dobio povjerenika	
			redovno	po skrać. postupku	HRS	JGRS	SMRJ	HRS			JGRS
»Lim« d. d.	120	5	5				120		6. V	4	
»Bika«	90	4	4		2		40	29	10. V	2	
»Helios«	32	3	3				32		11. V	3	
»Neptun«	27	2	2				27		13. V	2	
»Norios«	13	1	1				13		13. V	1	
»Hučnjak«	14	1		1			14		7. V	1	
»Diminić«	12	1		1			11		11. V	1	
»Gajić«	12	1		1			12		8. V	1	
Ukupno	320	18	15	3	2		270	29		15	2

Na godišnjoj skupštini zagrebačke podružnice SMRJ-a, koja je održana 18. veljače 1940. godine, konstatira se da je: »Kapitalistička klasa, koristeći vanredne političke prilike u svijetu i kod nas, udarila svom snagom na najaktivniji i najborbeniji dio radničke klase, na sindikalno organizirane radnike. Najveći industrijalci u elektroindustriji i metalurgiji i kao što su »Siemens«, »Kontakt«, »Ivković«, »Griesbach i Knaus«, ljevački poslodavci kao i poslodavci elektro-instalaterskih radnji pod parolom obrane hrvatske privrede udarili su po našem Savezu i kolektivnim ugovorima. Tekovine ranijih borba utoliko je teže sačuvati, jer je djelokrug našeg rada još uvijek sitno zanatska radionica« kaže se u izvještaju. Tako na pr. u Zagrebu ima 124 bravarskih radionica, 316 limarskih, 123 elektrotehničkih, 53 strojobravarskih, 14 ljevaonica, 13 kovinotokarskih radnji, 11 pojasarskih itd. U to vrijeme su radile 1003 zanatske radionice s 2298 pomoćnika i 1848 naučnika i prosječno po dva zaposlena radnika. Jasno je da takovo stanje iziskuje veliki sindikalni aparat s visokom klasnom sviješću funkcionerskog kadra. U velikim metalurzijskim preduzećima i u elektro-

industriji zaposleno je ukupno 1100 radnika-ca, od kojih je oko 700 žena. Nadnice su daleko niže od stvarnih potreba radnika.« U izvještaju se dalje kaže: »U normalnim prilikama uspjela bi naša podružnica u mnogim granama metalške radinosti u toku ove tarifne štrajkaške sezone poboljšati životne uvjete i nadnice metalških radnika koje su bile ugrožene postepenim porastom skupoće. Novi svjetski rat koji je u međuvremenu otpočeo, omogućio je, bilo povećanom tražnjom velikog broja sirovina, bilo umjetnim dizanjem cijena, neslućeno bogaćenje ratnih liferanata, trgovaca i tvorničara. Od augusta 1939. do novembra, odmah nakon završenih tarifno-štrajkaških akcija i obnavljanja kolektivnih ugovora, počele su naglo skakati cijene životnih namirnica i drugih nužnih artikala za život koji su samo za tri mjeseca poskupili za 25 do 30 posto. Istovremeno, do oktobra prošle godine povećan je opticaj novčanica u Jugoslaviji za 26 posto što je također uticalo na porast cijena robe i usluga. U takvoj situaciji svi uspješni ostvareni nominalnim povećanjem nadnica stvarno su oboreni.«

U izvještaju se posebna pažnja posvećuje izborima radničkih povjerenika. «Zbog nastale političke situacije izbori za radničke povjerenike 1939. godine tri puta su protuzakonito odlagani. Za to vrijeme poslodavci su zajedno s proturadničkim organizacijama vršili strahoviti pritisak na radnike, želeći slomiti njihovu slogu i spriječiti ih da biraju za svoje povjerenike one radnike u koje imaju povjerenja. U preduzećima koje naš Savez organizaciono obuhvaća 997 radnika od ukupno 1166 zaposlenih glasalo je za SMRJ (koji je dobio ukupno 54 povjerenika) za HRS 175 (7 povjerenika), a za Jugoras 22 radnika (2 povjerenika).» Kao ilustraciju metoda koje su poslodavci koristili da spriječe izbore navodimo tvornicu baterija Ivković. Poslodavac je posredstvom HRS-a podnio prijavu da su članovi izbornog odbora kao i neki funkcionari podružnice SMRJ-a istukli dvije radnice, članice HRS-a i vrijeđali dra Maćeka. Odmah nakon toga otpušteno je s posla oko 30 radnika, članova SMRJ-a, među kojima i čitav izborni odbor. Članovi tog odbora su uhapšeni i kažnjeni s nekoliko dana zatvora. Dok se izborni odbor nalazio u zatvoru, poslodavac je kod Inspekcije rada isposlovaao da se već zakazani izbori odgode na neizvjesno vrijeme.

Uprava zagrebačke podružnice SMRJ-a nije tokom 1939. god. djelovala u potpuno istovetnom sastavu, koji je izabran na godišnjoj skupštini podružnice. U sastavu uprave izvršene su znatne izmjene. O njima je u navedenom izvještaju rečeno:

«Izabrana podružnička uprava nije ostala u svom sastavu do kraja svoga radnog perioda. Tako je na pr. drug Jovo Marković otišao u vojsku te je na njegovo mjesto kooptiran drug Marko Simenić, koji je u mjesecu septembru prošle godine također otišao u vojsku. Pored njega prestali su da rade u podružnici drug Milan Zugelj, Antun Bratko, Branko Ivančević i Josip Žubrenić, bilo zbog toga što su bili spriječeni, bilo zbog toga što su otputovali iz Zagreba. Na njihova mjesta kooptirani su drugovi: Eduard Leskovar, koji je vršio funkciju tajnika nakon odlaska druga Simenića, te drugovi Kazimir Biloh i Josip Vlahović.»⁷⁸

Osnovni sadržaj rasprave na ovoj skupštini nije, međutim, bila redovna djelatnost podružnice između dvije skupštine. Skupština je, naime, sazvana nakon odluke Centralne uprave SMRJ-a o suspendiranju Oblasnog odbora, uprave podružnice i svih sekcijjskih odbora, kako bi se izabrao novi upravni odbor (na koji se ne bi mogla odnositi suspenzija) i do-

bila najšira podrška članstva za stavove koje je podružnica zastupala u sporu s Centralnom upravom. Zbog toga odluke godišnje skupštine donosimo u cijelosti:

»O D L U K E

Godišnje skupštine Saveza Metalških radnika Jugoslavije podružnice Zagreb, održane dne 18. II 1940. god. u Zagrebu

Redovita skupština Saveza metalških radnika Jugoslavije podružnice u Zagrebu nakon saslušanih referata i izvještaja podružničke uprave, te nakon pročitanoog dopisa druga Milana Strmote koji ispred Centralne uprave izjavljuje da je CU javila policijskim vlastima da je raspustila podružničku upravu, sve sekcijske odbore, Oblasnu upravu u Zagrebu, da je nadalje preselila svoje prostorije podružnice u Gajevu ul. i da je Strmota Milan postavljn za komesara nad cjelokupnim poslovanjem svih napomenutih organa, rješava da se spomenuta odluka ne može primiti k znanju, jer se razrješene dosadanje uprave nisu ničim ogriješile o Statut Saveza, niti su svojim dosadanjim radom opravdali takove drastične mjere koje je CU počela primjenjivati. Naprotiv, svi ti forumi su uvijek predano i savjesno u smislu pravila našega Saveza, a u interesu jačanja Saveza, radili na zaštiti moralnih i materijalnih interesa svojih članova.

Pošto raspuštanje naše najjače podružnice može služiti interesima našeg klasnog protivnika, a ne Savezu i metalškim radnicima i pošto se skupština s takovim radom ne slaže, traži od CU da se sprovedu odluke plenuma CU od 26. i 27. novembra 1939. godine i odmah sazove vanredni kongres Saveza, koji je protustatutarno odložen.

Po pitanju isključenja najboljih funkcionera ove podružnice iz Saveza, skupština traži da se ta isključenja povuku, jer spomenuti drugovi uživaju povjerenje sveukupnog članstva.

Skupština protestuje protiv pokušaja da se prostorije Saveza presele iz Radničkog doma, te odlučuje da prostorije podružnice Saveza metalških radnika ostaju i nadalje u Ivkančevovj ulici broj 5 I kat u zajedničkim prostorijama URS-ovih organizacija.

O tome da se odmah izvješte CU SMRJ Beograd i sve podružnice SMRJ koje pozivamo da protestuju protiv diktature i protustatutarnog rada Izvršnog odbora Centrale i traže saziv vanrednog kongresa.

Za podružnice

Predsjednik: Tajnik:
Alojz Simerl v. r. Kazimir Gašparović v. r.»

⁷⁸ IHRPH, Arhiv, SMRJ.

Zagrebačka podružnica SMRJ-a usko je i vrlo aktivno surađivala s Oblasnim odborom SMRJ-a za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju. Suradnja u vođenju tarifno-štrajkaških akcija i kontinuirana pomoć Oblasnog odbora podružnici presudno su utjecale na opredjeljenje članstva u sukobu koji je izbio krajem 1939. godine između Oblasnog odbora i Centralne uprave SMRJ-a. Podružnica se solidarizirala s Oblasnim odborom, javno protestirala protiv isključivanja (komunistički orijentiranih) članova iz Saveza, nije prihvatila suspenziju Oblasnog odbora. Nakon neuspjelog pokušaja Centralne uprave da individualno obaveže svakog člana podružnice »na poslušnost«, raspuštena je u cjelini.

O raspuštanju zagrebačke podružnice SMRJ i o uključivanju metalskih radnika u Savez industrijsko-zanatskih radnika Jugoslavije s centralom u Zagrebu pisali smo na prethodnim stranicama. Pododbor metalaca, u sklopu SIZR-a, i dalje je djelovao aktivno.

On je od svibnja do kraja prosinca 1940. vodio 25 pokreta za obnovu starih ili sklapanje novih kolektivnih ugovora, za povećanje plaća kroz skuparinski doplatak, a za te je akcije bilo zainteresirano 2134 i više radnika.

Rad Sekcija zagrebačke podružnice SMRJ-a

U sklopu zagrebačke podružnice Saveza metalskih radnika Jugoslavije djelovalo je nekoliko sekcija: sekcije bravara, električara i elektroinstalatera, limara i vodoinstalatera, ljevača, kovača, industrijskih radnika (sekcije po tvornicama), gradskih radnika, zlatara i pojašara i sekcija montera centralnog grijanja.

Izako je podružnica djelovala u cjelini, pretežan dio tarifno-štrajkaške aktivnosti vodio se kroz sekcije. Zbog toga, umjesto općeg prikaza tarifno-štrajkaške aktivnosti zagrebačke podružnice SMRJ-a u razdoblju od 1935. do 1940. godine dajemo prikaz rada pojedinih sekcija.

Sekcija bravara povelja je velik štrajk bravarskih radnika od 3. do 25. kolovoza 1936. godine u kome je sudjelovalo više od 420 radnika iz 104 bravarske radionice u Zagrebu. Štrajku se pridružio i HRS — sekcija bravara, tako da su nakon trodnevnog borbe obje organizacije potpisale kolektivni ugovor kojim su povećane minimalne plaće radnika ovisno o godinama staža i to:

a) pomoćnici s praksom do jedne godine din 4,50 na sat;

b) preko jednu godinu do tri godine din 5,50 po satu;

c) pomoćnici s praksom od tri do šest godina din 6,50 po satu;

d) od šest do devet godina 8 din i

e) od devet godina dalje 9 din po satu.

Pomoćnici, koji su na dan stupanja u pokret imali plaću od devet ili više dinara po satu dobiće stupanjem ovog ugovora na snagu povišicu za jedan dinar po satu. Samostalni radnici s više od 12 godina prakse, koje poslodavac imenuje za skupinovođe primat će 10 din po satu. Pomoćni nekvalificirani radnici imati će minimalnu plaću od 3,50 din po satu. Pomoćni radnici koji su prije ovog kolektivnog ugovora imali 3,5 ili veću plaću dobiti će povišicu od 50 para po satu.

Plaće zaposlenih radnika koje su veće od naprijed navedenih minimalnih plaća neće se snizivati stupanjem na snagu ovog kolektivnog ugovora.⁷⁹⁹

Ugovorom su biti predviđeni i razni doplatci u izvanrednim slučajevima kao i naplata prekovremenog rada, te uvjeti primanja i otpuštanja radnika.

Tokom 1937. godine bravarski radnici Zagreba izborili su produženje kolektivnog ugovora, a tokom 1938. i 1939. godine radnička štampa je zabilježila uspješan tarifiški pokret za povećanje plaća u poduzećima »Helios« i »Ventilator«.⁷⁸⁰ Tokom 1939. godine zabilježeno je ukupno »5 tarifiških pokreta s 80 učesnika«. U »Heliosu«, »Ventilatoru« i kod »Braće Pifate« radnici su veće plaće izborili i 1940. godine. Kolektivni ugovor, koji je sklopljen 1936. godine, produžen je i na 1937, 1938, 1939. godinu i 1940. godinu, s tim da su svake godine plaće nešto povećavane (posljednje dvije godine kroz tzv. skuparinski dodatak).⁷⁸¹

Sekcija električara i elektroinstalatera sklopila je kolektivni ugovor 1. srpnja 1936. godine. Kolektivnim ugovorom utvrđene su nove minimalne plaće električarskih radnika. Ovaj kolektivni ugovor značio je zapravo prosječno povećanje plaća za 50 posto. Ugovorom je regulirano plaćeno bolovanje za prvih sedam dana, plaće za prva četiri tjedna vojne vježbe, dodatak za rad izvan Zagreba, skraćenje radnog vremena i izmjenični dopusti u slučaju nedostatka posla, djelokrug radničkih povjerenika, posredovanje rada i drugo. Ugovor je obuhvatio sve elektrotehničare, elektroinstalateri i elektromehaničare na području gra-

⁷⁹⁹ Radničke novine, Zagreb, 14. i 28. VIII 1936.

⁷⁸⁰ Radnički list, 1. IX 1938; Glas, 21. VII 1939.

⁷⁸¹ Glas, 5. I 1940.

da Zagreba.⁷⁶² Međutim, nakon samo mjesec dana, poslodavci su otkazali ugovor. Radnici su na to stupili u štrajk koji je trajao punih mjesec dana. Kolektivni ugovor je obranjen.⁷⁶³

U prvoj polovini 1937. godine pokrenut je postupak za obnovu kolektivnog ugovora iz prethodne godine. Kako poslodavci nisu prihvatili ovu inicijativu, 150 radnika u 35 poduzeća na području grada Zagreba stupilo je u štrajk. Štrajk je trajao 40 dana, završen je uspješno.⁷⁶⁴

3. ožujka 1938. godine održana je godišnja skupština sekcije električara i elektromontera zagrebačke podružnice SMRJ-a. U Upravni odbor sekcije izabrani su: Milovan Richter, Silvester Pelcl, Albert Fushs, Stjepan Cernjul, Vladimir Mihajlović, Petar Mihajlović, Stjepan Ivić, Nikola Sekulić, a u Nadzorni odbor: Stjepan Horvat, Koloman Bašek i Đuro Gložinić.

12. srpnja 1939. godine poslodavci su otkazali kolektivni ugovor. Sva nastojanja radnika da sklope novi bila su odbijena. Na to je, 16. kolovoza 1939. godine, 180 električara i elektromontera u Zagrebu stupilo u obrambeni štrajk koji je trajao puna četiri tjedna. Štrajk je završen ponovnim potpisivanjem kolektivnog ugovora.⁷⁶⁵

Upravni odbor sekcije limara i vodoinstalatera tokom 1935. godine činili su: Adolf Vokera, Nikola Kipčić, Ivan Bobinec, Vilim Kuhn, Stjepan Marinić, Kristina Tekauc, Pavao Špoljarić, a Nadzorni odbor: Ljudevit Svigir, Julka Mihajlović, Jovan Žeravljev.

Tokom 1936. godine sekcija je izborila potpisivanje kolektivnog ugovora kojim je ograničeno radno vrijeme na osam sati dnevno, a plaće radnika povećane za oko 50 posto.⁷⁶⁶

Upravni odbor sekcije tokom 1937. godine činili su: Penerić, Kokot, Gašljević, Gal, Kipčić, Lisak, Pavelišek, Sajko, Malešević i Božićković. Tokom iste godine sekcija je otvorila stručni tečaj za limarske radnike.⁷⁶⁷

10. kolovoza 1939. godine radnici limarske i vodoinstalaterske struke u Zagrebu sklopili su kolektivni ugovor bez štrajka. U ovom tarifnom pokretu sudjelovalo je 170 radnika. Isti ugovor produžen je i na 1939. godinu.⁷⁶⁸ i 1940. s povećanjem plaća od dinara po satu.

⁷⁶² *Radničke novine*, Zagreb, 27. VI, 10. VII 1936; *Radnik*, 21. VIII 1936.

⁷⁶³ *Radnik*, 27. VIII 1936.

⁷⁶⁴ Isto, 30. IV, 4. VI, 9. VII 1937.

⁷⁶⁵ Isto, 7. I, 25. III 1938.

⁷⁶⁶ *Glas*, 25. VIII, 22. IX 1939.

⁷⁶⁷ *Radničke novine*, Zagreb, 1. III 1935; *Radnik*, 21. VIII 1936.

⁷⁶⁸ *Radnik*, 12. III, 17. XII 1937; 6. V 1938; *Radnički list*, 1. IX 1938; *Glas*, 21. VII 1939.

Sekcija ljevača je osnovana 1934. godine. U prvoj godini rad joj je bio usmjeren prvenstveno na okupljanje ljevačkih radnika kojih je u to vrijeme u Zagrebu bilo oko devedeset, normaliziranje radnog vremena, intervencije zbog loših uvjeta rada, izbore radničkih povjerenika (u tri poduzeća) i intervencije zbog neredovnog isplaćivanja zarada. Poseban problem predstavljali su uvjeti rada (vručina, otrovni plinovi, nedostatak ventilacije, nedostatak osobnih zaštitnih sredstava — pregače, rukavice, naočale, čizme, podizanje teških tereta, nedostatak higijenskih prostorija i sl.) i niske zarade, vrlo niske u usporedbi s uvjetima rada u kojima su se ostvarivale. Zbog svega toga već u drugoj godini postojanja sekcije izbio je štrajk u poduzeću Prva hrvatska tvornica struje i ljevaonica željeza. 10. siječnja 1935. godine pedeset radnika stupa u štrajk zbog neredovne isplate plaća (štrajk je završen uspješno nakon samo jednog dana), 28. siječnja izbio je štrajk zbog otpuštanja radnika (i ovaj jednodnevni štrajk je završen uspješno), da bi nakon nešto više od mjesec dana (2. ožujka 1935. godine) tvornica obustavila rad i otpustila sve radnike. Radnici su ponovnim štrajkom izborili da im se plate zaostale nadnice i propisani otkazni rok.

Na godišnjoj skupštini sekcije, koja je održana 17. veljače 1935. godine, konstatirano je da je sekcija uspjela organizirati 80 ljevača. U sklopu sekcije djelovao je samostalni fond za pomoć nezaposlenima. U novi Upravni odbor izabrani su: A. Crnek predsjednik, F. Hrstinski, potpredsjednik, I. Barkić, tajnik I., R. Šoštarčić, tajnik II, I. Šimek, blagajnik I., M. Juričko, blagajnik II, M. Žugelj, član odbora. U Nadzorni odbor ušli su M. Strmota, I. Granater i M. Cerkašin.

U travnju 1935. godine izbio je štrajk u poduzeću t. t. Braća Ševčik zbog pokušaja poslodavca da snizi akordne cijene za gotovo 50 posto. Ovaj štrajk obrambenog karaktera trajao je punih osam tjedana i završen je djelomičnim uspjehom (akordne cijene snižene su za 10 posto). U štrajku je sudjelovao 21 radnik.

Radničke novine zabilježile su da je sekcija ljevačkih radnika održala skupštinu 8. ožujka 1936. godine. Na skupštini se raspravljalo o položaju ljevača i akcijama koje je vodila sekcija u proteklom razdoblju. Tokom 1936. godine sekcija se počela povezivati s ljevačima na području cijele Hrvatske, te je pružila moralnu i materijalnu podršku štrajkašima u Slavonskom Brodu. Za 1. maj 1936. u svim zagrebačkim ljevaonicama u potpunosti je obustavljen rad.

Tokom 1938. godine SMRJ — sekcija ljevača sklopila je kolektivni ugovor s poslodavcima. Godinu dana kasnije poslodavci su otkazali ugovor. Tražili su uvođenje akorda i snižavanje nadnica, te da plaćanje loših odljeva ide isključivo na teret radnika. Svih sto dvadeset ljevačkih radnika u Zagrebu stupilo je na to u štrajk koji je trajao punih dvanaest tjedana. Uspirkos upornosti radnika, štrajk je slomljen.

Tokom 1940. godine zabilježen je štrajk u ljevaonici željeza koji je izbio zbog odbijanja poslodavaca da sklope novi kolektivni ugovor.⁷⁶⁹

U sklopu zagrebačke podružnice SMRJ-a djelovala je i sekcija kovačkih radnika. Zbog izumiranja kovačkog zanata i vrlo malog broja zaposlenih kovačkih radnika sekcija nije bila posebno aktivna. Zabilježeno je jedino da je 1936. godine uspjela izboriti kolektivni ugovor koji se produžavao i na iduće tri godine. Godine 1939. poslodavci su ga otkazali, a sekcija nije uspjela izboriti sklapanje novoga.⁷⁷⁰

Sekcija zlatara i pojasara vodila je u razdoblju od 1935. do 1940. godine pet tarifnih pokreta i tri štrajka. U zlatarskoj radionici Griesbach i Knaus izbio je štrajk 6. srpnja 1936. godine zbog otpuštanja organiziranih radnika i zahtjeva za sklapanje kolektivnog ugovora. U štrajku, koji je trajao mjesec dana, sudjelovalo je 86 radnika. Završen je uspjehom. Tokom iste godine sklopljeni su kolektivni ugovori kojima su povećane plaće radnika u pojasarskoj radionici J. Ruheka i zlatarskim radionicama Josipa Höflingera i Mihajla Humena. Tokom 1938. godine sklopljeni su kolektivni ugovori u otpredskim radionicama Jakova Hlavke, Janka Oslakovića i, nakon uspješnog štrajka, u radionici Leona Pischara. Kolektivni ugovor sklopljen 1936. godine u radionici Braće Knaus produžavan je, s godišnjim povećanjima do 1940. godine.⁷⁷¹

Sekcija industrijskih radnika vodila je tokom 1935. godine štrajk u Zagrebačkoj dioničkoj tvornici papira i papirnih cement vreća »Jugoslavenska Bates« d. d. koji je trajao punih devet tjedana (od 15. VI do 24. IX 1935. godine). Štrajk je izbio zbog odbijanja poslodavca da sklopi kolektivni ugovor kojim su radnici zahtijevali povećanje svih minimalnih

satnih plaća, plaćanje prekovremenog rada i plaćeni godišnji dopust. U štrajku je sudjelovalo 350 radnika. Štrajk je završen uspjehom. Početkom 1936. godine u ovoj tvornici izabrani su i radnički povjerenici.

Dvedeset pet radnika u firmi »Helios« — tvornice lusterata i metalne robe izborilo je povećanje plaća i sklapanje kolektivnog ugovora 21. srpnja 1936. godine. Kolektivnim ugovorom utvrđeno je da će se:

»1. Svim kvalificiranim radnicima povećati plaća za 0,75 dinara po satu, a pomoćnim radnicima pedeset para po satu.

2. Kvalificirani radnici imati će minimalnu plaću od 5 din po satu, osim novoozlodjenih pomoćnika, koji će dobivati prva tri mjeseca 4 din. po satu.

3. Nekvalificirani muški radnici dobivat će minimalnu plaću od 4 din po satu, a mladi od 17 godina 3 din. po satu.

4. Nekvalificirano žensko osoblje imati će minimalnu satnu plaću od 3,50 din.

5. U slučaju akordnog rada radnicima se osigurava njihova satna plaća, a akordni rad će se kalkulirati na bazi normalne satne plaće s uvećanjem od 25 posto.«⁷⁷²

Iste godine izbili su i štrajkovi u metal-skim poduzećima »Iskra« i »Lim« koji su završeni uspjehom, a vođeni su i tarifni pokreti u t. t. »Kontakt« i »Mostongu«. U ovim pokretima sudjelovalo je oko 400 radnika.

Savez metalnih radnika i Savez bankovnih, osiguravajućih trgovačkih i industrijskih činovnika vodili su zajednički štrajk u tvornici električnih potrepština »Kontakt« zbog odbijanja poslodavca da sklopi kolektivni ugovor, povećanja plaće i povuče otkaz činovnicima koji su bili dugo zaposleni u poduzeću. (Otkazom je htio izbjeći zakonsku obavezu plaćanja otpremnine.) Štrajk je uspješno okončan.

Iste, 1938. godine 96 radnika stupilo je u štrajk u poduzeću »Siemens«. Štrajk je trajao 44 dana i završen je uspjehom. Radnici su dobili povišicu od 0,65 din po satu što je ukupno iznosilo 58 din na sat (464 din dnevno odnosno 2784 din tjedno).

Zbog istih razloga izbio je i štrajk u tvrtki »Elin«, a bez štrajka je potpisan kolektivni ugovor u elektroindustrijskom poduzeću »Noris«.

U travnju 1938. godine *Glas* objavljuje članak o prilikama u tvornici »Siemens« u kojoj su poslodavci pokušali da favoriziranjem plaća i zapošljavanjem članova HRS-a, te otpuštanjem članova SMRJ-a, slome URSSJ-ovu organizaciju. Sva ta nastojanja zaogrnuili su isti-

⁷⁶⁹ *Radničke novine*, Zagreb, 11. i 18. I, 1. III, 4. i 10. V, 28. VI 1935; 20. III, 8. V 1936; *Glas*, 26. V, 7. VII, 21. VIII, 4. i 25. IX 1939.

⁷⁷⁰ *Radnik*, 21. VIII 1936; *Glas*, 21. VII 1939.

⁷⁷¹ *Radničke novine*, Zagreb, 28. VI 1935; 10. VII, 21. i 28. VIII, 2. i 17. X 1936; *Radnik*, 7. i 21. I 1938; *Glas*, 15. I 1940.

⁷⁷² *Radničke novine*, Zagreb, 28. VIII 1936.

canjem nacionalnih osjećaja i interesa »hrvatskih radnika«. Pošto je odgovor *Glasa* na ova nastojanja karakterističan za niz sličnih članaka navodimo posljednji ulomak:

»Vi nemate moralnog prava osporavati nama našu ljubav prema domovini, naše pravo da budemo sinovi ove zemlje, da budemo Hrvati samo zato, što smo članovi URS-a. I 1935. god. i 1938. god. glasali smo svi mi Siemensovi radnici za dra Vlatka Mačeka, dakle još onda, dok su mnogi sadašnji vikači HRS-a bili viđevani u raznim nehrvatskim društvima, a HRS nije, osim galame protiv Židova, bio sklopio ni jedan kolektivni ugovor. Pitamo sada pisce u *Hrvatskom radniku*: tko upotrebljava u poduzeću Siemens najnemoralnija sredstva u borbi? Da li radnici, članovi Saveza metalnih radnika, koji već niz godina uspješno brane interese hrvatskih radnika u tvornici od kapitala, ili razni dešperateri koji su se uvukli pod suknje HRS-a, jer to poslodavac želi i zato što u ime HRS-a i hrvatstva mogu najbolje koristiti međunarodnom kapitalu!«⁷³

Tokom 1939. godine vođeni su tarifni pokreti u 11 poduzeća sa 1048 sudionika i pet štrajkova sa 427 štrajkaša. Radnička štampa zabilježila je tarifni pokret u tvornici emajliiranog posuđa »Gorica«, elektro industrijskom poduzeću »Noris«, t. t. »Iskra« d. d., poduzeću »Hinko Majer«, te obustave rada u »Neptunu« i Tvornici električnih sijalica d. d. U ovoj posljednjoj, radnice su izborile ne samo kolektivni ugovor i povećanje plaća nego i uvođenje ventilacije u radne prostorije, čime su znatno poboljšani uvjeti rada. Svim ovim akcijama plaće radnika povećane su u prosjeku za 10 do 20 posto.

Upravu sekcije 1940. godine činili su: Alojz Hriberšek, Mato Herceg, Josip Vlahović, Oto Živelić, Matko Horčička, Ivo Lovinčić, Anđela Lauš, Ivan Šmit, Boban Tadija i Slavica Stanić.

Godina 1940. bila je godina borbe protiv skupoće. Odmah nakon potpisivanja kolektivnih ugovora sekcija je vodila akcije za sklaapanje utanačenja o tzv. dodatku na skupoću koji je trebao osigurati da radničke nadnice prate porast troškova života. Ovaj dodatak SMRJ je izborio u 26 metalnih poduzeća u Zagrebu.⁷⁴

U sklopu zagrebačke podružnice SMRJ-a djelovala je i sekcija *montera centralnog grijanja*. Godine 1935. u Zagrebu je bilo zaposle-

no, u sedam poduzeća, oko osamdesetak radnika ove struke. *Radničke novine* zabilježile su početkom 1935. godine da su, zbog malog obujma posla, radnici u poduzeću »Bačić« morali pristati na 15 postotnu redukciju zarada. Tokom 1936. godine vođeni su tarifni pokreti u poduzeću »Bačić« i »Strzalkowski i Vasić«. Novim kolektivnim ugovorom povećane su plaće za dinar na sat. U iduće tri godine pružavani su postojeći kolektivni ugovori, tako da je 1940. godine bilo sedam poduzeća s oko stotinjak radnika koji su tim ugovorima bili obuhvaćeni. U posljednje dvije godine sekcija nije uspjela izboriti povećanje plaća i reviziju kolektivnog ugovora, jer su mnogi monterski radnici otpali iz SMRJ-a. Tek u općoj akciji oko skupoće, koja se vodila 1940. godine, sekcija je uspjela izboriti povećanje nadnica u nekim poduzećima (»Ventilator«, »Centroterma«, »Štanca«, »Siko«).⁷⁵

Podaci o radu sekcije *gradskih radnika* koje je zabilježila radnička štampa odnose se samo na 1935. i 1936. godinu. Prema tim podacima, na izborima radničkih povjerenika (26. siječnja 1935) u Gradskoj munjari SMRJ je dobio pet mandata a HRS jedan, a u Gradskom vodovodu je svih šest povjerenika izabrano s liste SMRJ-a. 8. veljače 1935. godine održali su radnici gradskih poduzeća (Električne centrale, Plinare i Vodovoda) sastanak na kojem se raspravljalo o izbjegavanju obaveza ovih poduzeća koje pristiže iz kolektivnog ugovora sklopljenog 1925. godine (»božićnica«, priznavanje statusa stalnosti i sl.). Na sastanku je izabran odbor koji je trebao izraditi nacrt novoga kolektivnog ugovora. Taj je ugovor potpisan 5. travnja 1935. godine. S obzirom na to da nemamo mnogo podataka o ekonomskom položaju gradskih radnika, donosimo tekst novoga kolektivnog ugovora u cijelosti:

»Na temelju pregovora vođenih 5. aprila 1935. g. između predstavnika Gradske električne centrale općine grada Zagreba s jedne strane i radnika tog preduzeća, zastupanih po predstavnicima radničke organizacije Saveza metalnih radnika Jugoslavije i radničkim povjerenicima tog gradskog preduzeća s druge strane — postignuta su sporazumna utanačenja o kojima se sastavlja slijedeći

kolektivni ugovor

I

Stalnim radnicima, koji su u smislu propisa čl. 4 pravilnika o uređenju beriva gradske plinare, munjare i vodovoda od godine 1922.

⁷³ *Radničke novine*, Zagreb, 18. I 1935; 28. VIII, 2. X 1936; *Radnik*, 21. VIII 1936; *Glas*, 21. VII 1939; 5. I. 1940.

trebali od 1. I 1934. po drugi put dobiti automatsku povišicu temeljne plaće, isplatit će se za godinu 1934. zaostatak te povišice, a od 1. I 1935. unapred ima se redovno i u smislu propisa isplaćivati.

II

U smislu propisa čl. 9 Statuta za radnike gradske plinare, munjare i vodovoda od 1922. god. plaćat će Uprava preduzeća sve prinose radničkog osiguranja za sve radnike u cijelosti.

III

Ustanovljava se da će početne plaće iznositi za nekvalifikovane radnike koji obavljaju manuelne poslove din 4,50 po satu, za nekvalifikovane radnike kojima je povjerenja kakva služba 5 din po satu i komačno, za kvalifikovane radnike 5,50 din po satu. Ovako ustanovljene početne plaće važe 6 mjeseci, te se važnost tog utanačenja uvijek na daljnjih 6 mjeseci automatski produžuje ukoliko uslijed primjenjenih prilika ne bude ovo utanačenje prethodno otkazano. Ustanovljava se, da će se dosadnji kolektivni ugovori unificirati s time, da će se u tom unificiranom ugovoru ustanoviti početne plaće prema tač. III ovog kolektivnog ugovora.

IV

Načelno se ukida svaki nedjeljni rad, a tako i onaj na istovaru ugljena u električnoj centrali, osim u vrlo hitnim slučajevima. O tome kako će se organizovati rad naći će se riješenje u sporazumu sa radničkim povjerenicima. No, sada se već ustanovljava, da će radnici uvijek i spremno izvršiti svakog ponedjeljka istovar onog ugljena, koji se bude nakupio preko nedjelje.

V

Svaki prekovremeni ili nedjeljni rad naplaćuje se bez razlike doplatkom od 50 posto na normalnu plaću. U slučaju gdje se od stranke ubrao veći nadoplatk, isplatit će se takav i dotičnim radnicima.

VI

Radnici električne centrale koji rade u pogonu na smjene budući do sada nisu imali barem svake treće nedjelje odmor kako to propisuje Zakon o zaštiti radnika, vršiti će se od sada taj rad prema rasporedu, koji se prilaze ovom kolektivnom ugovoru, kojim je udovoljeno i želji radnika i propisima Zakona.

VII

Na zahtjev pretstavnika radnika, da se sviama radnicima isplati za godinu 1934. jedno-

kratna pripomoć od 2400 dinara ustanovljava se, da uprava preduzeća nema kompetencije, da ovo pitanje sama riješi, no da će predložiti taj zahtjev sa preporukom nadležnom stalnom Odboru za gradska preduzeća.

VIII

Privremenim radnicima koji su zaposleni neprekidno godinu dana u preduzeću, a koji nisu primili nikakav disciplinski prijekor ili drugu disciplinsku kaznu, isplaćivat će se u ime konzumne oštete nedjeljno iznos od 80 dinara, ali samo onda, ako već nisu primili povišicu plaće koja bi dosegala taj iznos. Ako su pak primili povišicu plaća, ali ne do spomenutog iznosa konzumne oštete, isplaćivat će se samo razlika do tog iznosa. To vrijedi i za sezonske radnike, kao i one koji su uzeti za stanoviti posao, ako su na radu neprekidno 3 godine. Ovo važi i za one radnike, koji su već zaposleni kod preduzeća, a koji do danas nisu primili povišicu, koja bi prelazila iznos od dinara 80 na nedjelju.

IX

Konačno se ustanovljava, da će uprava preduzeća predložiti nadležnom stalnom odboru za preduzeća, da se imenuju stalnim oni radnici, koji su postigli prava stalnosti propisana u čl. 5. Statuta za radnike gradske plinare, munjare i vodovoda iz 1922. godine.

X

Utanachenja u ovom kolektivnom ugovoru stupaju na snagu kada ih obje strane potpišu. U glavi ovog kolektivnog ugovora navedeni radnički povjerenici izjavljuju, da će se radnici gradske električne centrale odreći eventualnih potraživanja po predmetima ovoga kolektivnog ugovora iz ranijih godina onda, kada svima radnicima bude za godinu 1934. isplaćen potpuni iznos od din 2400 u ime pripomoći.

U Zagrebu, 21. maja 1935. godine.

Savez metalskih radnika Jugoslavije.«

Pritisak poslodavaca na rad SMRJa u gradskim poduzećima, te njihovo odbijanje da u cijelosti primijene potpisani kolektivni ugovor, doveli su do ostavke izabranih povjerenika. Godine 1936. akciju oko isplate božićnice vodi HRS (mnogo nepovoljnije po radnike nego što je to bilo predviđeno navedenim kolektivnim ugovorom).⁷⁶

Nakon raspuštanja zagrebačke podružnice SMRJa, u veljači 1940, o čemu smo ranije go-

⁷⁶ Radničke novine, 1. i 15. II, 21. VI 1935; 23. X 1936.

vorili, zagrebački metalci stupaju u Savez industrijsko zanatskih radnika, osnivaju Pododbor metalaca koji se dijelio na sekcije, iste kao i u podružnici SMRJ-a.

Djelatnost podružnica SMRJ-a u Hrvatskoj

Podružnica SMRJ-a u *Daruvaru* osnovana je 18. rujna 1939. godine. Od ukupno 78 metalčkih radnika u Daruvaru, podružnici je odmah po osnivanju pristupilo 48. Na osnivačkoj skupštini izabrana je uprava u koju su ušli: Josip Antolić, Dragutin Čen, Đuro Ljubatić, Ivan Metković, Marko Gospić, Franjo Horaček, Milan Domović, Adolf Beranek, Josip Mederas.⁷⁹⁷

Rad podružnice SMRJ-a u *Đurđencu* od 1935. do 1940. godine karakterizira stalna i vrlo oštra borba s HRS-om i ORS-om. Upravu podružnice 1935. godine činili su: August Suh, predsjednik, Franjo Ferjančić potpredsjednik, Ivan Čakalić, tajnik, Karlo Fodor, perovođa, Stjepan Nemet, blagajnik, Albin Jager, zamjenik blagajnika, te Mirko Sebaštin, odbornik, a u Nadzorni odbor ušli su: Dragutin Kvasnička, Antun Kraus i Julius Odecki. Tokom 1935. godine podružnica je vodila tarifni pokret u »Našičkoj« d. d.

Na godišnjoj skupštini održanoj 16. veljače 1936. godine izabrana je uprava podružnice u koju su ušli: Julius Odioky, predsjednik, Ivan Čakalić, zamjenik predsjednika, Karol Fedor, tajnik, Franjo Dragar, zamjenik tajnika, Stjepan Nemet, blagajnik, Antun Kraus, zamjenik blagajnika. Reviziorni odbor: predsjednik Julius Kristijan, odbornici: Naco Fodor, Ivan Vulić i Franjo Vist.

Krajem veljače 1937. uprava podružnice je, u sporazumu s Oblasnim sekretarijatom SMRJ-a u Zagrebu, podnijela centrali »Našičke« zahtjeve za reguliranje radnih i plaćevnih uvjeta metalčkih radnika. Borba nije bila ni malo laka, jer se podružnica morala boriti na dvije strane. Na jednoj strani s poslodavcem da izide u susret zahtjevima podružnice, a na drugoj strani s HRS-om. U toj borbi podružnica je i nehotice bila uvučena u trojedni štrajk koji je trajao od 5. do 26. travnja 1937. Štrajk je ipak uspješno okončan, jer se postiglo opće povećanje plaća za prosječno šest posto. Pored toga postignuto je i individualno povećanje plaća onih metalčkih radnika koji su do tada bili najmanje plaćeni, za daljih pet do 12 posto. Povrh toga, sklopljen je samostalni ugovor za metalčke radnike zaključen 3.

lipnja 1937, koji je bio jedan od najboljih ugovora u Đurđencu.

U kolovozu i rujnu vodila je podružnica SMRJ-a tarifnu akciju u pogonu Ljeskovice, 2. listopada 1937. zaključen je ugovor kojim su se, pored ostalog, povećale plaće pogonskog osoblja za 12 posto.

Početkom studenog 1937. godine podružnica SMRJ-a zatražila je od Centralne Našičke d. d., u skladu s postojećim ugovorom, reviziju tarifa. U toj akciji pokušala je organizirati zajednički nastup HRS-a, ORS-a i URS-a. »Tu akciju je sa oduševljenjem prihvatilo i članstvo i uprave podružnica svih tih organizacija, ali je HRS u zadnji čas zabranio svojoj podružnici svaki zajednički rad sa Ursovom i Orsovom podružnicom. Tako je i želja za jedinstvenom tarifnom akcijom propala, i opet smo morali svoje zahtjeve svaki zasebno podnašati i braniti, što redovito i uvijek ide samo u prilog kapitala. Tom prilikom smo ponovno bili stavljeni pred gotov čin, odnosno štrajk, kojeg mi nismo izazvali. Iako je i ovaj štrajk izazvao HRS, kao i onaj ranije, metalčki radnici su i ovaj puta pokazali svoju svijest, poduprlji su štrajk koji je trajao od 3. do 8. siječnja 1938. godine i ponovno izvojevali 5 postotno povećanje plaća.«

U pogledu stručnog usavršavanja članstva, podružnica je osnovala stručnu biblioteku koja je počela raditi u prosincu 1937. godine.

Na godišnjoj skupštini, koja je održana 13. ožujka 1938. u novoizabrano upravu ušli su: Albin Jager, predsjednik, Ivan Čakalić, potpredsjednik, Stjepan Fehir, tajnik, Vlado Ivanišević, zamjenik, Stjepan Nemet, blagajnik, Josip Aman, zamjenik, revizori Julio Odioky, Franjo Vist, Ivan Varga. Odbornici: Anton Krauz, Ignjo Fodor, Josip Elekeš.⁷⁹⁸

Podružnicu SMRJ u *Karlovcu*, osnovanu 1936. godine, činili su prvenstveno radnici zaposleni u poduzeću »Mustad« d. d. (odjeljenja »Jelen« i »Lav«). Već u toku prve godine rada povela je ova podružnica uspješan tarifni pokret u kojem je sudjelovalo 186 radnika. Radnici su izborili povećanje plaća od 0,50 din po satu za one čiji se radni sat plaćao manje od pet din, te pet postotno povećanje plaća svim ostalim radnicima. Radnicima je priznato i pravo na plaćanje prvih osam dana bolovanja. Predsjednik podružnice bio je Ivan Barčić, a tajnik Ladislav Oman. Tokom 1937. godine podružnica je pristupila izboru radničkih povjerenika. Budući da se na izborima pojavila samo lista SMRJ-a, izabrano je devet povjerenika. Kolektivni ugovor sklopljen prethodne

⁷⁹⁷ Glas, 15. i 29. IX 1939.

⁷⁹⁸ Radničke novine, 28. II, 17. VII 1936; Metalčki i topionički radnik, 1. IV 1938.

godine proširen je 1937. odredbama o povećanju plaća i pravu radnika da ne budu otpušteni ako su na bolovanju dva mjeseca. Godine 1938. ugovor je ponovo potpisan. Iste godine održan je i zajednički sastanak metalških radnika učlanjenih u SMRJ i HRS na kojem se govorilo o potrebi zajedničke akcije u borbi za povećanje plaća.⁷⁹⁹

Podružnica u Osijeku zaključila je tarifni ugovor 1. veljače 1935. godine u poduzeću Osječka ljevaonica i tvornica strojeva, kojim je reguliran položaj 400 radnika. Ugovorom je utvrđeno osamsatno radno vrijeme, pravo na praznovanje 1. maja te povećanje plaća radnika, tako da su:

a) svi kvalificirani radnici u strojbravar-skim i građevinskom odjeljenju i stolariji, tesari, ličioči, remenari i stručni ljevači, alatničari i modni bravari dobili plaću od 5 din po satu.

b) Polukvalificirani radnici: mašinobravari i brusачi od dinara 5 do 7 din. na sat; u tokariji od 4,50 do 6 dinara na sat; u kovačnici, u odjeljenju vijaka te čistioni ljeva od 4,50 do 6,50 dinara po satu; u bravarijama i stolariji od din 4 do 6 din na sat.

c) Nekvalificirani radnici: od 4,80 do 6 din po radnom satu; svi radnici zaposleni na izradi jezgra na takozvanom klapkernkastenu 3,80 din po radnom satu; u tokariji od 4 do 5,50 din po radnom satu; u kovačnici, bravarijama, te odjeljenju vijaka od 3,80 din po radnom satu; žene u svim odjeljenjima od 3,40 do 5 din. po radnom satu.

d) U odjeljenju za emaljiranje plaćat će se: 1) breneri I kategorije 5,40 din na sat; 2) breneri II kategorije (pomoćni) 4,50 din na sat; 3) ložači 4 din na sat; 4) pirači 5 din na sat; 6) pomoćni radnici 4 din na sat; 7) radnice 3,40 din na sat.⁸⁰⁰

U isto vrijeme u ovom su poduzeću raspisani izbori za radničke povjerenike. Istaknute su liste SMRJ-a i HRS-a. SMRJ je dobio pet povjerenika a HRS dva.

Tokom 1937. godine podružnica SMRJ-a je uspjela izboriti povrat prije smanjenih nadnica za tri posto u ljevaonici (do smanjivanja je došlo 1936), uspjelo joj je organizirati sve radnike u Instalaterskom poduzeću »Makso Neurath i drug«, te povesti pregovore za sklapanje kolektivnog ugovora. Na godišnjoj skupštini, koja je održana 13. ožujka 1937, u upravu podružnice su izabrani: Hunjadi, Kosić, Simović, Red, Pavošević, Bigelbauer, Sušić, Broš i Miholjanac.

⁷⁹⁹ Radnik, 19. III, 27. VIII, 22. X 1937; 4. II, 6. V 1938; Metalški i topionički radnik, 18. III 1938.

⁸⁰⁰ Radničke novine, Zagreb, 18. I, 8. II 1935.

Tokom iste godine podružnica se angažirala u formiranju tvorničkog potpornog fonda u Osječkoj ljevaonici.

Tokom 1938. godine u sastavu podružnice djelovalo je osam sekcija. Vodile su se dvije trifne akcije, od kojih jedna u poduzeću »Makso Neurath i drug«, koja završava nakon osam dana štrajka sklapanjem kolektivnog ugovora i znatnim povećanjem plaća. U ljevaonici je sklopljen novi kolektivni ugovor s povišicom plaće od 15 posto. Podružnica u zajednici s radničkim povjerenicima osnovala je tvornički potporni fond, kojemu je poduzeće dalo 50 tisuća dinara. Kad radnici svojim ulozima dosegnu ovaj iznos, poduzeće će i dalje uplaćivati, koliko i radnici. Podružnica je održala 20 plenarnih sjednica, tri tvorničke i jednu skupštinu članova, te niz sastanaka.

25. studenog 1939. godine održana je zajednička skupština metalških radnika, članova SMRJ i HRS-a. Raspravljalo se o ekonomskom položaju radnika, te je donesena rezolucija koju je trebalo dostaviti vlastima. Kako je, međutim, HRS naknadno (poslije skupštine) odbio da je potpiše, rezolucija se nije mogla poslati. U toku iste godine podružnica je uspjela izboriti povećanje plaća u Osječkoj ljevaonici i pokrenuti akciju o priznavanju podatka na skupocu.

Kraj 1939. godine i početak 1940. karakterizirao je živo uključivanje podružnice u nastali spor između centrale SMRJ-a i Oblasnog odbora u Zagrebu. Stavovi podružnice o tom pitanju bili su slijedeći kako je to vidljivo iz dopisa uprave podružnice od 10. II 1940, upućenog Centralnoj upravi SMRJ u Beogradu:

»U vezi dobivenih Povjerenika broj 58 i 59 od 3. i 22. siječnja t. g. odgovaramo slijedeće:

1) Za centralnog sekretara postavljen je drug Milan Šovljanski koji nije ni redovan ni zamjenični član na kongresu birane Centralne uprave.

2. Tražimo da se odluke donijete na plenarnoj sjednici prošle godine u Zagrebu hitno provedu u život, jer ne vidimo zašto to nije moguće, te protestiramo protiv suspendiranja donijetih odluka, tim više što su plenarnoj sjednici bili prisutni i članovi Izvršnog odbora CU.

3. Najenergičnije protestiramo protiv suspenzije Oblasnog odbora i postavljanja kome-sara, jer se time ne samo ruše osnovna načela demokratije u našem pokretu, nego se vrši radnja koja je protivna volji članstva. Članstvo se listom slaže s radom Oblasnog odbora, a smatramo da se CU mora rukovoditi željama članstva, a ne članstvo željama CU.

4) Kako preko radničke tako i preko građanske štampe opetovano se ponavlja da je

klasni radnički pokret strogo politički neutralan, te je prema tome nametanje zvaničnih organa Socijaldemokratske partije kršenje tih odluka i uvlačenje politike u naš pokret.

5) Tražimo od Centralne uprave da odmah povuče odluke donijete u Povjereniku od 22. siječnja ove godine u vezi sa isključenjem članova Oblasnog odbora iz članstva SMRJ, tim više što su dvojica od isključenih članova Centralne uprave na kongresu birani, a ne postoji mogućnost da dvojica isključuju trojicu iz članstva CU.

U vezi naprijed izloženog podružnica SMRJ u Osijeku izjavljuje svoje puno povjerenje Oblasnom odboru te skreće pažnju CU da prestane sa metodama kojima je započela, jer to ne samo da škodi radništvu, nego daje podstreh kapitalistima u njihovom bjedomučnom naletu na radničku klasu.

Godišnja skupština podružnice SMRJ-a, koja je usvojila ovaj dokument, izabrala je i novu upravu podružnice u koju su ušli: predsjednik Jovan Pantelić, II predsjednik Andrija Hunjadi, tajnik Franjo Srempf, II tajnik Đuro Fišbah, blagajnik Stjepan Librenjak, II blagajnik Stanko Simović, članovi odbora Đuro Pec i Hinko Rett. Nadzorni odbor: Slavko Knežević, Ante Gabrić i Josip Hegl.

Iz raspoložive dokumentacije o radu osječke podružnice vidi se da je podružnica održavala u razdoblju od 1935. do 1940. god. vrlo intenzivne veze s Oblasnim odborom SMRJ-a u Zagrebu. Te veze su se ostvarivale i osobnim prisustvom tajnika Oblasnog odbora Josipa Čazija na nizu skupova metalčkih radnika u Osijeku.

Nakon raspuštanja Oblasnog odbora SMRJ-a osječka podružnica je, poput zagrebačke, u cjelini prešla u Savez zanatsko-industrijskih radnika.⁸⁰¹

Upravu podružnice SMRJ-a u *Slavonskom Brodu* tokom 1935. godine činili su: predsjednik Stevo Klas, zamjenik Stevo Kovač, tajnik Ernest Baliko, perovoda Stjepan Kiš, blagajnik Ivan Velicky, zamjenik Julius Gašparac, članovi Nadzornog odbora: Mihajlo Radojčić, Ivan Tauš i Fric Pavlik.

Podružnica se tokom 1935. godine posebno angažirala u izborima radničkih povjerenika. Borba s poslodavcima bila je vrlo oštra — izbori su dva puta poništavani, poslodavci su otpuštali kandidate istaknute na listi SMRJ-a, na različite su načine favorizirali HRS i Jugoras. Usprkos svemu, SMRJ je u Tvornici vagona dobio 157 glasova a sve ostale liste ukupno 62 glasa. Iste godine izbio je i štrajk lje-

vača u Tvornici vagona. Radnici su zahtijevali povećanje plaća kako bi se barem okvirno izjednačili u primanjima s radnicima iste struke u drugim gradovima Hrvatske. Štrajk je trajao mjesec i pol dana, te je završen djelomičnim uspjehom. Naime, radnici su tražili pet din na sat za kvalificirane radnike, 4,50 za polukvalificirane i četiri din za nekvalificirane. Izborili su, međutim, plaće za kvalificirane radnike od četiri do 4,50 din, tri do 3,80 din za polukvalificirane i 2,20—2,50 za nekvalificirane radnike. Prema ocjeni danoj na godišnjoj skupštini podružnice (održanoj 8. ožujka 1936) štrajk nije u potpunosti uspio zbog djelovanja pojedinaca koji su nastojali onemogućiti rad pregovaračkog odbora i HRS-a.⁸⁰² Na skupštini je izabrana nova uprava u koju su ušli: predsjednik Stevo Klas livac, zamjenik Andrija Grgurić, bravar; tajnik Ernest Baliko, strugar; zamjenik Alojz Luin, bravar; blagajnik Aleksander Baliko, strojarski radnik; zamjenik blagajnika Josip Radojčić, kazandžija. Revizori: Ernest Kučera, tokar; Filip Blašković, model-stolar i Stjepan Savinc, pomoćni radnik. Sekcijski blagajnik za »Jugostandard« u Bosanskom Brodu Fritz Pavlik i odbornik Franjo Čičak, metalčki radnik.

4. travnja 1937. godine podružnica je održala godišnju skupštinu na kojoj je konstatirano da se tokom 1936. godine članstvo gotovo udvostručilo. Podružnica je imala 347 ispravnih i gotovo isto toliko članova koji nisu redovno uplaćivali svoje članske uloge. Tokom 1937. godine radom podružnice rukovodila je uprava koju su sačinjavali: predsjednik Stevo Klas, zamjenik Pavao Vicijan, tajnik Josip Kavaj, zamjenik Alojz Luin, blagajnik Filip Blašković, zamjenik Zoltan Virag. Nadzorni odbor: Josip Điri, Ernest Kučera, Ivo Pavelić i Blaž Milković. Odbornici: Antun Kurkutović, Nikola Krčadinac, Ivo Matković, Fritz Pavlik i Smail Jašarević.

Na sastancima podružnice, koji su održani u travnju i rujnu 1937. godine, govorilo se o ukidanju akordnog sistema, prekovremenom radu, Uredbi o minimalnim nadnicama, izborima za radničke ustanove, poteškoćama koje vlast stvara aktivnosti podružnice SMRJ-a, te o pregovorima koji su vođeni s HRS-om o akcijskom jedinstvu. U tim pregovorima nije postignut sporazum o vođenju zajedničkih akcija objiju sindikalnih organizacija. Postignut je jedino dogovor »o međusobnom nenapadaju« dok traju pojedine tarifne i štrajkaške akcije.

⁸⁰¹ Radnik, 25. III, 17. i 27. V 1938; Glas, 2. VI, 14. VII 1939; IHRPH, Arhiv, SMRJ.

⁸⁰² Radničke novine, Zagreb, 1. III, 12. IV, 20. IX, 13. XII 1935; Istinia, 30. IX 1935; Jutarnji list, 12. XII 1935; 11. I 1936.

Ova nastojanja podružnice SMRJ-a da osigura jedinstvenu akciju s HRS-om vidljiva su i tokom 1938. godine. Na to je utjecalo i jačanje Jugorasa u tvornici vagona. Bez obzira na podršku radnika u tim nastojanjima (na sastanku svih metalskih radnika u Slavonskom Brodu donesena je rezolucija u kojoj se zahtijeva to jedinstvo), rukovodstvo HRS-a ga je odbilo, pozivajući se na stavove svoje centrale.

Godišnja skupština podružnice održana je 13. ožujka 1938. godine. Na njoj se, osim o već navedenim problemima, govorilo o posebnom pritisku poslodavaca na aktiviste SMRJ-a u Tvornici vagona (koji su velikim dijelom otpušteni) tako da je rad podružnice u mnogome oslabljen. U novu upravu izabrani su predsjednik: I. Matković, tajnik Kavaj, blagajnik F. Blašković, njihovi zamjenici Pavlik, F., Veres A., Jurišić I.; Nadzorni odbor: S. Klas, E. Kučera, E. Škert, a za članove uprave Vinjarski J. i Šubert L.

28. travnja 1938. godine stupilo je 49 varilaca u Tvornici vagona u štrajk zbog niskih nadnica. Preko četrnaest dana štrajkali su članovi sve tri organizacije — SMRJ, HRS-a i Jugorasa. Jugoras je od svojih članova zahtijevao da se vrate na posao bez pozitivno zaključenog štrajka (sedam štrajkaša), a tvornica je zaposlila deset štrajkolomaca, tako da je štrajk doživio potpun neuspjeh.

U Tvornici vagona je 3. ožujka 1939. izbio spontani štrajk radnika zbog novoga kolektivnog ugovora koji je potpisao Jugoras, a kojim su primanja radnika smanjena za 15 do 20 posto. Štrajk je trajao do 31. svibnja 1939. godine. U njemu je sudjelovalo 1500 radnika. Kako nastojanja podružnice SMRJ-a da se osigura jedinstven nastup sa HRS-om ni ovog puta nisu urodila plodom, jer je rukovodstvo HRS-a odbilo suradnju, uprava podružnice je ostavila slobodne ruke pregovaračkom odboru da se opredjeli koja će organizacija preuzeti vodstvo u štrajku. Odbor se, sa 8:7 glava opredjelo da to bude HRS. Podružnica SMRJ zadržala je pravo da za svoje članove sklopi istovetan ugovor kakav će sklopiti i HRS. Ovaj veliki, dugotrajni štrajk metalskih radnika u Slavonskom Brodu odjeknuo je u čitavoj zemlji. Podružnice SMRJ-a u Hrvatskoj, a osobito zagrebačka podružnica, pružile su značajnu materijalnu pomoć štrajkašima.⁸⁰³

Rad podružnice SMRJ-a u Slavonskom Brodu odvijao se prvenstveno među radnicima Tvornice vagona »Jugometala« i »Jugostandar-

da« u *Bosanskom Brodu*. Podružnica SMRJ-a uspjela je u razdoblju od 1935. do 1938. godine sklapati kolektivne ugovore. Tokom 1938. godine i u ovom se poduzeću, pored SMRJ-a, javljaju i HRS i Jugoras.

O radu podružnice SMRJ-a u Splitu radnička štampa bilježi podatke koji se odnose samo na 1937, 1938. i 1939. godinu. Polovinom 1937. godine sve sekcije ove podružnice (instalateri, limari, bravari i mehaničari) dale su nacrt jedinstvenog kolektivnog ugovora metal-skim poslodavcima. Limari i instalateri su potpisali ugovor bez većih poteškoća, dok su mehaničari i bravari, nakon dugih bezuspješnih pregovora, stupili u štrajk. Ugovor koji je nakon štrajka potpisan osigurao je povećanje plaća od 20 do 30 posto.

8. siječnja 1938. godine sklopljen je kolektivni ugovor između podružnice SMRJ-a i »Jadranskih brodogradilišta« a. d. u Splitu. Iste godine zaključen je i ugovor s Gradskim poglavarstvom za radnike u Vodovodu i Plinari.

Plaće su povećane za kvalificirane dinar, a za nekvalificirane radnike za 0,75 dinara po satu, tako da su minimalne plaće za nekvalificirane radnike iznosile 6,75 din, a kvalificirane 8,12 dinara po satu. Plaćeni godišnji odmor prema godinama zaposlenja u trajanju od 4, 6 i 10 dana godišnje. Dobiivena su odijela za rad, priznati ostali zakonski propisi, pravo na proslavu Prvog maja.

10. kolovoza zaključen je ugovor za radnike zaposlene na čišćenju brodskog dna. Njihove plaće su utvrđene u iznosu od šest do 12 dinara po satu, prema vrsti i težini posla. Ovim ugovorom je obuhvaćeno oko 100 nekvalificiranih radnika. Priznati su svi zakonski propisi kao i Prvi maj.

U toku su bili i pregovori za ljevače, vodoinstalaterne, montere za parno grijanje i vodovod, kao i s poduzećem »Šap« (šoferc).

Na godišnjoj skupštini, koja je održana 3. svibnja 1939. (prisustvovalo joj je oko tri stotine metalskih radnika), raspravljalo se o odnosu Centralne uprave SMRJ-a prema podružnici u Splitu i Oblasnom odboru u Zagrebu. Prisutni su »jednodušno konstatirali da su razni funkcioneri Centralne uprave, dolazeći na teren, više štetili nego koristili, a osobito drug Vrankar, koji se demagoški, u više navrata i diktatorski odnosio prema podružnici SMRJ u Splitu.« Na tom sastanku »članstvo je spontano manifestiralo podršku Oblasnom odboru SMRJ u Zagrebu.«⁸⁰⁴

Početak lipnja 1936. godine bravarski radnici u *Sušaku* podnijeli su, posredstvom Ob-

⁸⁰³ *Radničke novine*, Zagreb, 13. III, 17. i 31. VII, 4. IX 1936; *Radnik*, 21. I, 11. II, 25. III, 6. i 27. V 1938; *Radničke novine*, Beograd, 10. i 17. VI 1938; 10. III 1939; *Glas*, 14. i 28. IV, 5. V 1939.

⁸⁰⁴ *Radnik*, 8. X 1937; *Metalski i topionički radnik*, 18. i 25. II 1938; *Radničke novine*, Beograd, 26. VIII 1938; *Glas*, 19. V 1939.

lasnog odbora SMRJ-a u Zagrebu, prijedlog kolektivnog ugovora. Poslodavci su ga odbili, a radnici su stupili u štrajk koji je trajao 14 dana. Kolektivni ugovor, koji je nakon štrajka sklopljen, bio je istovetan s kolektivnim ugovorom bravarskih radnika u Zagrebu.

Početkom 1940. godine, radnici u brodogradilištu »Lazarus« i »Vulkan« u Sušaku izborili su novi kolektivni ugovor kojim su povećane plaće za 0,5 din po satu za sve zaposlene. Gotovo svi radnici u ovim poduzećima bili su članovi SMRJ-a.⁸⁰⁵

Članovi podružnice SMRJ u *Vinkovcima* bili su prvenstveno radnici zaposleni u poduzeću »Ferolim« — proizvodnja limene i željezne robe (metalskih radnika zaposlenih u drugim poduzećima bilo je vrlo malo). 28. kolovoza 1935. godine u »Ferolimu« je izbio štrajk zbog zahtjeva radnika da se utvrde minimalne plaće kvalificiranih i nekvalificiranih radnika, te da se sve plaće povećaju za 15 posto. U štrajku, koji je trajao sedam dana, sudjelovalo je 78 radnika. Za vrijeme štrajka pojavilo se 17 štrajkolomaca — sedam članova ORS-a i 10 njihovih simpatizera. Uprkos tome štrajk je završen uspjehom.

Godine 1936. i 1937. bile su ispunjene borbom radnika u ovom poduzeću protiv uvođenja akorda i obaranja cijena akordnog rada. Tom problemu bilo je posvećeno više sastanaka članova. Kako, međutim radnici nisu uspjeli zaustaviti trend opadanja zarada (posebno realnih zarada), 8. lipnja 1939. godine izbio je štrajk u kojemu su sudjelovala 132 radnika. Štrajk je trajao 18 dana i završen je uspjehom.⁸⁰⁶

Rad podružnica SMRJ-a na području Srbije od 1935. do 1940. godine

Podružnica SMRJ-a Beograd

U Beogradu je 1935. godine u raznim poduzećima bilo zaposleno oko sedam tisuća metalskih radnika. Tokom 1935. godine podružnica je uspjela okupiti oko 600 članova, od toga broja 400 su bili ispravni (redovno su uplaćivali članarinu). Pri podružnici su djelovale sekcije: »Rakovica«, koja je osnovana 27. lipnja 1935. godine, a okupljala je 57 članova, od ukupno 220 zaposlenih u preduzećima »Fabrika oksigena«, Industrija aeroplanskih motora »Valter« i I. A. M. »Jupiter«, zatim sekcija brodaraca koja je okupljala 60 članova (od 220

zaposlenih u brodarskim poduzećima), sekcija bravara sa oko 100 članova, sekcija kovinobrusača koja je svoju djelatnost proširila i na radnike ostalih struka koji su radili u poduzećima za izradu metalne robe. Imala je 64 člana. Osim toga, djelovale su i sekcije limara, električara, industrijskih radnika, monter centralnog grijanja i dovodova.

Na plenumu podružnice podnesen je izvještaj o radu u razdoblju od siječnja do rujna 1935. godine. U izvještaju je rečeno da je održano 18 sjednica, sedam plenarnih, dva javna sastanka i 41 manji radionički sastanak. Tarifnih pokreta u tom razdoblju nije bilo, a sudu su podnesene 22 tužbe zbog neisplaćenih zarada.

Razdoblje do održavanja skupštine podružnice, početkom 1936. godine, bilo je ispunjeno raspravama o organizacijskim problemima — djelokrugu rada sekcija, pravu odlučivanja i donošenju odluka, nadležnostima sekcija, uprave podružnice i Centralne uprave. Iz članaka objavljenih u *Radničkim novinama*, a posebno članka Franje Bakia, vidljivo je da se Centralna uprava Saveza miješala u rad podružnice i sekcija na prilično nekorektan način. Ne poričući centralističku organizaciju SMRJ-a, Baki se založio za dosljedno primjenjivanje statutarne odredaba o nadležnostima podružnica, sekcija i Centralne uprave, razvijanje samoinicijative svakog od ovih organa u njegovom djelokrugu rada, smanjivanje administrativne procedure (»svi izvještaji mogu se jednoobrazno voditi u tri primjerka što znatno može ubrzati administrativne poslove. Administracija u našoj podružnici je birokratska, a mogla bi se znatno pojednostaviti«), da bi na kraju konstatirao: »Bilo je više slučajeva da se članovi Centralne uprave mešaju u čisto lokalne i interne stvari podružnice, pa čak i sekcija. To nije na svom mestu iz dva razloga. Prvo, članovi Centralne uprave tako gube vreme, a zapostavljaju rad u Centrali, a drugo, ostavljaju loš utisak svojim turskim odnosom prema najobičnijim lokalnim poslovima jedne podružnice. Iz prakse, a i naših pravila zna se koja su prava podružnice. Još nije bilo slučajeva da bi podružnica ta prava prekoračila. Zato podružnici treba dati mogućnosti da radi i pokaže šta zna i može.«⁸⁰⁷

Na skupštini podružnice koja je održana 2. veljače 1936. godine izabrana je uprava u koju su ušli: predsjednik Lazar Bajčević, potpredsjednik F. Baretn, sekretar Lj. Krušec, zamjenik B. Vuksan, sekretar J. Joksić, zamjenik F. Saukup, članovi uprave P. Gruber, finansijska kontrola: B. Đokić, F. Slavko i S. Fodor.

⁸⁰⁵ Glas, 23. VI, 18. IX 1939; 5. I 1940.

⁸⁰⁶ Radničke novine, Zagreb, 31. X 1936; Radnik, 23. X 1936; Radničke novine, Beograd, 8. IV 1938.

⁸⁰⁷ Radničke novine, Beograd, 18. i 25. X 1935.

Taj sastav očito nije bio po volji Centralnoj upravi koja je nakon kratkog vremena »navodno zbog nekih neispravnosti« razriješila dužnosti članove upravnog odbora podružnice, tako da »podružnica SMRJ u Beogradu zapravo i ne postoji«, a tarifnim pokretima za bravarske, limarske i kazandžijske radnike »rukovodila su tri čovjeka. Nije stoga čudno da rezultati nisu bili onako dobri kako su mogli biti.« Poteškoće u prikupljanju članova činila je i relativno visoka članarina.⁸⁰⁸

Velika skupština, prisustvovala joj je više od dvije tisuće metalških radnika Beograda, održana je 20. kolovoza 1937. godine. Črković je govorio o položaju bravara, a Mitrić o toku pregovora s bravarskim poslodavcima. Pročitao je i kopiju dopisa koji je Jugoras uputio u Sarajevo s ciljem da, u slučaju štrajka, dopremi štrajkolomce (200 radnika) i tako slomi akciju URSSJ-a.

Tokom 1938. godine provedeni su izbori za radničke povjerenike u 13 poduzeća u kojima je izabrano 23 povjerenika s liste SMRJ-a.

Krajem veljače 1938. godine završene su godišnje skupštine svih sedam sekcija beogradske podružnice SMRJ-a. Na skupštinama je utvrđeno da su u toku pregovori s poslodavcima za sklapanje novoga kolektivnog ugovora za bravare, montere, limare, elektro-tehničare i aeronautičke radnike.⁸⁰⁹

Bravarski radnici u Beogradu izvojevali su kolektivni ugovor još 1935. godine. Tom je prilikom u bravarskoj radionici »Rikard Šerčer« izbio štrajk koji je završen nakon što je poslodavac prihvatio kolektivni ugovor koji su potpisali i ostali poslodavci. Kolektivni ugovor za bravare produžavan je 1936, 1937, 1938. i 1939. godine, uvijek s povećanjem plaća u skladu s porastom troškova života.⁸¹⁰

Sekcija kovino-brusača, pojasara i metalških drukera izborila je kolektivni ugovor 1935, 1936. i 1937. god. (za 1938—1940. nemamo podatke).

Sekcija limara je nastojeći da izbori kolektivni ugovor u razdoblju od 1935. do 1940. godine vodila nekoliko štrajkova. Prvi je izbio 27. srpnja 1936, a drugi sredinom 1937. godine. Godine 1938. potpisan je kolektivni ugovor bez štrajka, a 10. rujna 1940. su ponovo štrajkom iznudili povećanje plaća i novi kolektivni ugovor. Dobivena je povišica od dva dinara na sat.⁸¹¹

Sekcija električara potpisala je kolektivni ugovor 1936. Nakon završetka te akcije, 1. listopada 1937. održana je skupština sekcije na kojoj su u novu upravu izabrani: Đorđe Kon, predsjednik; Sveta Konstantinović, potpredsjednik; Janko Vintić, sekretar; Miki Peši, blagajnik; članovi uprave Bogosav Vidoković i Ivan Tomić. Tarifni odbor činili su: Aleksandar Krušćanin, Ivan Milutinović, Geber Janoš i Sveta Veselinović, a Nadzorni odbor Toza Tošić, Ivan Stefanović i Dušan Mijatović. Tokom 1937. godine sekcija je vodila uspješan štrajk električarskih radnika. Potpisan je kolektivni ugovor za koji su se električari i iduće godine morali izboriti štrajkom.

Godine 1938. zaključen je i kolektivni ugovor s poduzećem za optiku i preciznu mehaniku »Mikron«.⁸¹²

Najveća akcija beogradskih metalških radnika u ovom razdoblju bio je svakako štrajk radnika i činovnika aeronautičke industrije.

Početkom 1940. godine Komunistička partija Jugoslavije odlučila je da radnike i namještenike aeronautičke industrije pokrene u akciju za povećanje plaća. Nakon što su primljene direktive da se počne s pripremama za štrajk, partijske organizacije u aeronautičkim poduzećima pokrenule su sindikalne aktivne SMRJ-a i SBOTIČ-a. Akcija se pripremala u prostorijama beogradske podružnice SMRJ-a i SBOTIČ-em.

Akcija je počela podnošenjem zahtjeva namještenika poduzeća »Zmaj« i izborom šest radničkih povjerenika na zboru radnika i namještenika poduzeća »Rogožarski«, koji se održao polovinom ožujka 1940. godine. Izabrani povjerenici, Sima Triva, Željko Vlatković, Živko Sola, Joca Lipša i još dvojica, postavili su svom poslodavcu Rogožarskom zahtjev za povećanje nadnica i plaća i besplatan prijevoz radnika u novi pogon u Bežaniji.

Akciji namještenika u »Zmaju« ubrzo su se pridružili i radnici pa je za pregovore s poslodavcem osnovan zajednički odbor, u koji su izabrana tri radnika i tri namještenika. Zahtjeve radnika i namještenika ovaj odbor je formulirao u pet točaka: 1) povećanje nadnica i plaća u skladu s porastom troškova života; 2) reguliranje radnih odnosa kolektivnim ugovorom; 3) priznanje radničkih povjerenika; 4) osiguranje rada i 5) smanjenje radnog vremena za omladinu.

Uprava »Rogožarskog« je u toku pregovora, krajem ožujka, otpustila bez otkaza sve radničke povjerenike. Kad su radnici zbog toga 1. travnja stupili u protestni štrajk, poduzeće

⁸⁰⁸ Isto, 18. IX 1936.

⁸⁰⁹ Isto, 26. XI 1937; 10. VI 1938; *Radnik*, 3. IX 1937; *Metalski i topionički radnik*, 18. II, 11. III, 1. IV 1938.

⁸¹⁰ *Radničke novine*, Beograd, 5. IX 1935; 31. VII 1936; 2. i 16. VII 1937; 28. VII 1939.

⁸¹¹ Isto, 20. IX, 25. X 1935; 31. VII 1936; 26. XI 1937; 30. IX 1938. *Radnički tjednik*, 4. X 1940.

⁸¹² *Radničke novine*, Beograd, 3. VII, 8. IX 1936; 16. VII 1937; 2. i 30. IX 1938; 6. X 1939, *Radnik*, 23. VII 1937.

je prihvatilo njihov zahtjev da intervenira kod policije da se povjerenici puste na slobodu i da ih vrati na posao. Pored toga, ono je pristalo da još 15 dana besplatno prevozi radnike u novi pogon u Bežaniji.

Nakon ovog štrajka, Mjesni komitet KPJ za Beograd dao je direktivu da se izvrše sve pripreme za provođenje protestnog štrajka u svim poduzećima aeronautičke industrije.

U industriji motora u Rakovici radnici su 8. travnja stupili u protestni štrajk od 15 minuta. Kao odgovor na to, uprava poduzeća je odmah otpustila šest istaknutih aktivista. Radnici su posredstvom svoje delegacije postavili poduzeću zahtjev da se otpušteni radnici vrate na posao, da se radni odnosi reguliraju kolektivnim ugovorom, da se odobre izbori radničkih povjerenika i da se nadnice i plaće povišuju razmjerno povećanju troškova života.

U međuvremenu su radnički povjerenici, po izlasku iz zatvora, obnovili pregovore s poslodavcem. Poslije protesta što ti zahtjevi nisu ispunjeni, ponovno su uhapšeni (osim Živka Sole, koji nije sudjelovao u pregovorima), a zatim ih je 8. travnja poslodavac otpustio. Na to su radnici 12. travnja, uz prijetnju štrajkom, postavili zahtjev upravi poduzeća da intervenira da se povjerenici puste iz zatvora, a sutradan su joj predali pismeno formulirane prijedloge i postavili rok — 15. travnja u 9 sati — za odgovor.

Tih dana vodili su se pregovori o radničkim zahtjevima i u poduzećima aeronautičke industrije »Zmaje«, »Mikron«, »Nestore« i »Teleoptik«. U »Mikronu« su izabrani radnički povjerenici bez otpora poslodavca. Jedino je »Ikarus«, pod utjecajem socijaldemokrata ostao po strani.

Pošto uprava »Rogožarskog« uopće nije odgovorila na zahtjeve radnika, ovi su 15. travnja stupili u protestni štrajk, na što je poduzeće objavilo lock-out, ali samo do 18. travnja.

Time je, u stvari, počeo veliki štrajk radnika i namještenika u aeronautičkoj industriji. U toku dana je prije formirani ilegalni Međufabrički aktiv sekcije radnika u aeronautičkoj industriji podružnice SMRJ-a pretvoren u Međufabrički štrajkaški odbor, u kome su bili Radoje Dakić iz »Rogožarskog«, Navid Pajić iz »Nestora«, Andrija Simić iz »Mikrona«, Đorđe Bošković iz »Zmaja« i po jedan delegat iz Industrije motora u Rakovici i »Teleoptika«. Ovim odborom rukovodio je Radoje Dakić, politički sekretar Mjesnog komiteta KPJ Beograda. Istog dana je osnovan i štrajkaški odbor u »Rogožarskom« koji je činilo osam radnika.

Sesnaestog travnja poslije podne održan je u beogradskoj podružnici SBOTIC-a sastanak namještenika »Zmaja«, gdje su obavljene pri-

preme za njihovo sudjelovanje u protestnom štrajku radnika. Štrajk je organiziran sljedećeg dana. Tom prilikom je delegacija radnika i namještenika obnovila zahtjev za sklapanje novog kolektivnog ugovora i postavila zahtjev za vraćanje radnika »Rogožarskog« na posao. Sedamnaestog travnja proveden je protestni štrajk u »Teleoptiku« i po drugi put u »Mikronu« i »Nestoru«. Prije početka ovog štrajka u »Mikronu«, delegacija radnika je postavila zahtjev upravi poduzeća za povećanje satnice za dinar. Istog dana uvečer 10 namještenika zaključilo je da 18. travnja namještenici i tehničko osoblje stupe u štrajk, o čemu su obavijestili direkciju poduzeća. U štrajkaški odbor izabrani su Pera Ristić, Vladimir Tasić, Andrija Simić, Danilo Lukić, Kokan Kovač i omladinac Spasić.

Osamnaestog travnja štrajkaške straže omogućile su početak rada po završetku lock-outa u Industriji motora u Rakovici. Tu su u štrajkaškom odboru bili: Pera Pečanac, Mirko Ružić i Sreten Mladnović.

Pošto je uprava »Zmaja« odbila zahtjeve radnika, stupili su 20. travnja u štrajk. U štrajkaškom odboru bili su Geza Tikvicki, inž. Milenko Đurić i Đorđe Bošković.

Istog dana, u štrajk solidarnosti s radnicima »Rogožarskog«, Industrije motora u Rakovici i »Nestora« stupili su radnici i namještenici »Zmaja« i »Teleoptika«. Radnici »Mikrona« također su bili u štrajku. Tako je štrajk obuhvatio sva aeronautička poduzeća, osim »Ikarusa«. U štrajku se nalazilo oko 2500 radnika i namještenika.

Odmah poslije obustave rada u ovim poduzećima, Međufabrički štrajkaški odbor je posredstvom svojih delegata postavio sljedeće zahtjeve Savezu industrijalaca: 1) puštanje na slobodu svih uhapšenih radnika, 2) vraćanje na posao svih otpuštenih i 3) povećanje nadnica zbog skupoće i sklapanje kolektivnog ugovora.

Centralna uprava SBOTIC-a na sjednici od 27. travnja ovlasila je beogradsku podružnicu SBOTIC-a da preuzme dalje vođenje pokreta i zaključivanje ugovora s poslodavačkim udruženjem.¹¹³

Nasuprot ovakvu stavu SBOTIC-a, socijaldemokratsko vodstvo SMRJ-a odbilo je da prihvati štrajk radnika aeronautičke industrije. Ono je još 1. travnja, nakon prvoga protestnog štrajka u »Rogožarskom«, isključilo iz svog članstva Radoja Dakića, Ivu Fapčića, Gligorija Diklića, Dragutina Svedića, Ljubomira Jovano-

¹¹³ M. Ašković, J. Radmilović i N. Petrović, *Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije — SBOTIC — 1902—1914*, Beograd, 1971, str. 449—460.

vica, Dragutina Petrovića i druge »zbog rušenja reda i discipline«. Izvršni odbor Centralne uprave SMRJ-a izdao je proglas⁸¹⁴ radnicima u kojem izričito kaže da štrajkovima u poduzećima aeronautičke industrije ne rukovodi SMRJ, pa dakle ni podružnica u Beogradu, da SMRJ štrajkašima neće pružiti nikakvu materijalnu pomoć, da je štrajk ilegalan, da je isto tako ilegalan odbor koji rukovodi štrajkom. Svoj stav Centralne uprave obrazlaže time što je »uvek do sada bio običaj da se, prije nego što se uđe u štrajk, iscrpe sva sredstva da se sporna pitanja reše mirnim putem. Običaj je bio, da se preduzeću najpre podnesu zahtevi da se iscrpe sva sredstva mirenja, pa ako sve ne uspe, da se tek tada, prilazi krajnjem sredstvu: obustavi rada. Tako je, utoliko pre, trebalo postupiti i u ovom slučaju, kad su u pitanju preduzeća koja služe zemaljskoj odbrani i kad se zna da se moglo, ako bi se naišlo na nerazumevanje kod poslodavca, pribeci intervencijama kod civilnih i vojnih vlasti, a naročito ovih poslednjih, koje su za održanje reda i punog kapaciteta rada u aeronautičkoj industriji u najpunijoj meri zainteresovane.«

Sličan proglas izdao je i ORS — Oblasni odbor URSSJ-a za Srbiju i Crnu Goru.

Ovu ogradu Centralne uprave SMRJ-a, odmah su naravno, iskoristili poslodavci da u posebnom proglasu radnicima i građanstvu Beograda i Zemuna saopće da je štrajk nezakonit, da radničke organizacije ne vode ovaj štrajk, te da povodom štrajka nisu vođeni niti se vode bilo kakvi pregovori.

Štrajkaški odbor je na to reagirao vlastitim letkom pod naslovom: »Odgovor Izvršnom odboru Centralne uprave Saveza metalčkih radnika Jugoslavije.« Objavljeni tekst donosimo s izvjesnim skraćenjima: »U skladu sa svojim dosadašnjim radom Izvršni odbor Centralne uprave pokušava da još jednom upotrebi svoj oprobani provokatorski i izdajnički stav. Celo saopštenje, izdato s namerom da stvori opštu zabunu među radnicima, kipti od besa na štrajkaški odbor. Celo to »saopštenje« puno je napada i sumnjičenja, što se zaboga, radnici nisu obratili Centralnoj upravi, lišenu poverenja radnika, da ona vodi računa o sudbini preko 2.500 radnika u štrajku.

A kako zloglasna trojka Vrankar — Krekić — Sovljanski, vodi o tome računa, poznato je svakom poštenom radniku. Počinili su čitav niz izdaja i provokacija. Primera izdaje u dvomesečnom štrajku radnika fabrike »Zmaj« u Zemunu 1936. godine svi se još dobro sećamo. Pa razbijanje sindikalni pokreta, provociranje

i hapšenje najaktivnijih, najpoštenijih i najspособnijih sindikalnih boraca.«

U letku se dalje daje kronologija izbijanja štrajka u Rogožarskom i Nestoru i Rakovici i Mikronu, osporavaju se svi prigovori Centralne uprave, ističe se poverenje radnika koje uživa štrajkaški odbor da bi se na kraju letka reklo:

»Poverenje se ističe poštenim i nesebičnim radom, a ne izdajama i provokacijama kao što praktikuje izdajnička trojka Vrankar — Krekić — Sovljanski. Članstvo je tražilo vanredni Kongres za 24. III 1940. god., a zašto isti nije odobren? Neka nam kaže famozna trojka!

Ali je zato članstvo SMRJ iako nije odobren Kongres, reklo svoj sud o ovim izdajnicima na godišnjim skupštinama sekcija! Taj sud metalčkih radnika najbolje je poznat članu trojke Sovljaskom kao prisutnom delegatu Centralne uprave, te pretpostavljamo da i druga dva člana Izvršnog odbora nisu neobavešteni. Pitamo se onda kome se obraća ova trojka u svome »saopštenju«? Mi, članstvo Saveza metalčkih radnika Jugoslavije najodlučnije odbijamo njihovo nametanje. Neprijatelji radničke klase pokazali su pravo svoje lice — zbijmo svoje redove, sljimo svoje snage u potpuno borbeno jedinstvo, da nas niko ne razjedini.«

Još od prvog protestnog štrajka 1. travnja u »Rogažarskom«, policija je angažirala sve svoje snage da se štrajk što prije uguši.

U toku štrajka Medufabrički štrajkaški odbor je organizirao tri demonstracije u povodu odbijanja radnika i hapšenja i progona štrajkaša. Prve demonstracije izvedene su već krajem travnja, a druge u prvoj polovini svibnja. I jedne i druge počele su na periferiji Beograda, a završene na Terazijama. Ove posljednje održane su i na glavnim ulicama Zemuna.

Tek nakon mjesec dana štrajka, inspektor rada je zakazao pregovore o njegovu okončanju. Pozvao je, posredstvom *Politike*, od 24. svibnja, opunomoćene predstavnike štrajkaša da 27. svibnja opunomoćene predstavnike štrajkaša da 27. svibnja dođu u Inspekciju rada radi pregovora.

Na tom sastanku, prvom i posljednjem, održanom u zgradi Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja, predstavnik poslodavaca je razbio pregovore osporavanjem prava predstavnika štrajkaša da zastupaju radnike i namještenike u štrajku. Pri povratku radničkih predstavnika s tog sastanka, jedan od njih, Geza Tikvicki, uhapšen je u samoj zgradi Ministarstva.

Vijest o hapšenju člana Odbora za pregovore izazvala je ogorčenje ne samo štrajkaša već i ostalih radnika i namještenika. U znak protesta protiv takva podlog postupka državnih

⁸¹⁴ IHRPH, Arhiv, SMRJ.

organa i poslodavaca održane su 29. svibnja uveče, velike, treće po redu, demonstracije radnika i namještenika ispred hotela »Moskva«. Govore su održala tri radnika ispred tri tisuće osoba. Istu večer održane su i demonstracije u Zemunu.

Odlučna da po svaku cijenu uguši štrajk, vlada Cvetković — Maček je iste noći donijela odluku o vojnoj mobilizaciji štrajkaša.

U povodu toga, više od 200 žena mobiliziranih štrajkaša sa svojom djecom okupilo se 19. lipnja ispred Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja. Zatim su se uputile pred Ministarstvo vojske gdje su ih rastjerali žandari na konjima.

U to vrijeme CK KPJ izdao je proglas u povodu štrajka aeronautičkih radnika u poduzećima u Beogradu. Tekst proglašenja donosimo u cijelosti:

»Jedinstvo poslodavaca, policije, i socijal-demokratskih izdajica u borbi protiv radnika

Već više od 80 dana radnici avionskih preduzeća u Beogradu vode herojsku borbu za svoje gole živote i živote svojih porodica, protiv udruženih poslodavaca, policije i omraženih slugu kapitalista, socijal-demokratskih izdajica. Usled strahovite skupoće u Jugoslaviji, koju su prouzrokovali razni lihvari i ratni špekulanti koristeći se ovim Drugim imperijalističkom ratom, nastala su teška vremena za radni narod naše zemlje, čije su nadnice i pre poskupljenja životnih namirnica bile premalene za normalni standard života. Sasvim je razumljivo da i radni narod traži povišicu svojih mizernih plata, ako neće da zajedno sa svojim porodicama pomre od gladi. Ali, dok s jedne strane, naši vlastodršci ne samo toleriraju nego i službenim direktivama pomažu podizanje cena namirnica potrebnim za život širokih siromašnih slojeva, dotle, s druge strane, režim stavlja u službu poslodavaca i ratnih špekulanata policijski aparat i primenjuje najžešći teror protiv radnika koji su prisiljeni da putem štrajkova vode borbu za svakdanju koru hleba.

Radnici, radnice i ostali radni narode Jugoslavije! U prestonici Jugoslavije, u Beogradu, na očigled i uz pomoć protunarodnog režima Cvetković—Maček provodi se najbrutalniji teror i najsravnije mere nad 2.500 radnika iz beogradskih avionskih preduzeća. Do štrajka je došlo zbog toga što su radnici i nameštenici u preduzećima »Rogožarski«, »Nestor« i »Rakovice« tražili povišicu plate, a poslodavci odbili. Radnici su zbog toga protestovali i kao odgovor, poslodavci su proveli lokaut i izbacili preko 1.500 radnika na ulicu. U znak solidarnosti stupili su u štrajk i radnici iz ostalih

avionskih preduzeća »Mikron«, »Zmaj« i »Teleoptik«.

Već odmah u početku štrajka nastala su masovna hapšenja i prebijanja štrajkaša. Na ulicama Beograda organizovan je pravi lov na štrajkaše. Pijani agenti beogradske glavnjače, plaćeni od poslodavaca, zajedno sa žandarima gone radnike kao divlje zveri po Beogradu i periferiji. Na grupu radnika koja se uputila u obližnje selo kraj Beograda da prikupi pomoć za štrajkaše, naleteo je teretni auto sa žandarima koji su pucali u radnike i dvojicu ranili. Žandari i agenti pucaju i na pojedince i u samom Beogradu. Pri lovu na štrajkaše agenti upotrebljavaju trikove kao na primer povik »drži lopova« itd., da bi na taj način zavarali publiku koja se zgraža nad takvim postupcima prema radnicima.

Najsravniju ulogu igraju socijaldemokratske izdajice i agenti kapitalista Krekić, Vrankar, Belić i ostali, koji su se odmah u početku ogradili od ovog štrajka i tražili intervenciju vlasti protiv radnika, optužujući radnike da su u službi stranih sila, da im je stalo da se sabotira proizvodnja odbrambenih sredstava zemlje i slično. Ovu odgovnu klevetu, kojom se hoće okaljati ova zaista herojska borba, brzo su prihvatili ne samo poslodavci nego i ostali reakcionarni kapitalistički krugovi, kao novo sredstvo i metod borbe protiv radnika ako se usude putem borbe dirati u njihove profite, ako se usude tražiti veći komad hleba.

Da bi poslodavci slomili ovu opravdanu borbu radnika avionskih preduzeća, poduzeli su osim terora i sva ostala moguća sredstva: bacanje golemih suma novca na vrbovanje štrajkbrehera, ubacivanje provokatora i agenata među štrajkaše pomoću kojih nastoje posejati razdor i nevericu, mobilisan je velik broj radnika koji su vojni obveznici, tako da ih je čak 1800 otišlo.

Radnici i radnice Jugoslavije!

Ova borba radnika avionskih preduzeća vaša je borba. Radnička klasa Jugoslavije ponosi se svojim drugovima štrajkašima čija će uporna borba poslužiti kao primer radnicima čitave Jugoslavije. Prezreni slugu kapitalista i policijski provokatori — socijaldemokratske vođe, i dalje pokušavaju da okaljaju u očima neobaveštenih radnika i ostale poštene javnosti ovu zaista herojsku i po solidarnosti retku borbu radničke klase. Neka razbijajući jedinstva radničke klase i slugu kapitalizma osete naše prezrenje. Ovu borbu radnika avionskih preduzeća treba da pomogne radni narod čitave Jugoslavije, 2500 štrajkaša, a oko 10.000 za-

jedno sa svojim porodicama, trebaju vašu pomoć. Radnička klasa u Beogradu, već je pokazala divne primere solidarnosti, jer od samog početka štrajka, otkida od svojih usta i pomaže svoje drugove.

Pobede radnika avionskih preduzeća biće od velikog značaja i za radnike čitave Jugoslavije: to će biti i pobeda nad udruženim kapitalističkim izrabljivačima i njihovim agentima socijaldemokratskim izdajnicima i razbičajima jedinstva radnika.

Živela jedinstvena borba radnika protiv kapitalističkog izrabljivanja!

Živeli štrajkaši!

CK KPJ.⁴¹⁵

Po povratku s »vojne vježbe« štrajkaše su razmotrili situaciju i, s obzirom na teško materijalno stanje i iscrpljenost radnika, zaključili da se vrate u poduzeća i nastave borbu za svoje zahtjeve. Ovu odluku su donijeli 4. srpnja 1940, što znači da je tog dana završen štrajk radnika i namještenika aeronautičke industrije. Po povratku štrajkaša na posao nadnice i plate su povećane od 10 do 25 posto, ali su poslodavci odbili da prime na posao oko 90 radnika i oko 25 namještenika, koji su sudjelovali u štrajku.⁴¹⁶

Ostale podružnice SMRJ-a u Srbiji

O radu podružnice SMRJ u Čačku zabilježena je samo vijest da podružnica postoji, ali da ima velikih poteškoća u radu zbog odlaska gotovo cijelog upravnog odbora iz Čačka u potragu za poslom.⁴¹⁷

Tokom 1935. godine podružnica u *Kragujevcu* vodila je akciju za vraćanje nadnica koje su bile reducirane za 10 posto i izbore za radničke povjerenike u Vojno-tehničkom zavodu. Upravu podružnice izabranu na skupštini održanoj 16. veljače 1936. godine činili su: predsjednik Voja Radić, potpredsjednik Stabislav Gazdović, sekretar Đuro Kujević, blagajnik Milivoj Pavlović, članovi uprave Dušan Živadinović. Nadzorni odbor: predsjednik Ferdo Jurić, članovi: Vaso Vulović i Dušan Antonijević.

U izborima za radničke povjerenike u Vojno-tehničkom zavodu tokom 1936. godine po-

družnica SMRJ-a nije imala uspjeha, ali je zato iduće godine dobila svih 16 povjerenika.⁴¹⁸ Prema pisanju *Radničkih novina* aktivnost ove podružnice u 1939. godini je znatno oslabila.⁴¹⁹

Podružnica u Kraljevu imala je prilično velike oscilacije u radu, prvenstveno zbog odlaska svojih najaktivnijih članova na rad izvan Kraljeva, a podružnica u *Kruševu* okupljala je uglavnom radnike iz tvornice vagona. Nije imala većih poteškoća u radu do izbora radničkih povjerenika 1939. godine, kada su poslodavci, da bi izbjegli njihov izbor, otpustili 50 radnika (od ukupno 300 zaposlenih).⁴²⁰

Jedna od svakako najaktivnijih podružnica SMRJ-a u unutrašnjosti Srbije bila je podružnica u *Leskovcu*. Radnička štampa je zabilježila veliku konferenciju (9. lipnja 1936) kojoj je prisustvovalo više od 500 metalških radnika. U to vrijeme sekretar podružnice bio je Vid Rožić. Uprava koja je rukovođila radom podružnice u 1937. godini izabrana je na godišnjoj skupštini 21. ožujka 1937. Činili su je: predsjednik Vulović, potpredsjednik Kajzer, tajnik Rožić, zamjenik tajnika Filipović, blagajnik Beruš, zamjenik blagajnika Stojanović i član uprave Janlič. U nadzorni odbor izabrani su: predsjednik Kocić, tajnik Stojanović i član Odbora Arandelović. Podružnica je 1937. godine imala više od 200 članova.

Položaj metalških radnika u Leskovcu bio je posebno težak. Njihove plaće bile su manje čak i od minimalne nadnice propisane Naredbom za područje Vardarske banovine od 17. travnja 1937. godine. Kvalificirani radnici su imali, naime, umjesto minimalna dva dinara po satu 1,5 dinar. Leskovački poslodavci zakidali su radnike i samovoljnim preinakama Naredbe o poslovnom redu, tako da su izbjegli utvrđivanje početka i prestanka radnog vremena, svoje obaveze u odnosu na prijem radnika na posao, obavezu da plaće pismeno obračunavaju i još mnogo toga.

8. kolovoza 1938. godine stupilo je u štrajk 35 limarskih radnika. Štrajk je izbio zbog odbijanja poslodavaca da produže prijašnji kolektivni ugovor i povećaju plaće. 19. veljače 1939. godine održana je godišnja skupština metalaca u Leskovcu. Na skupštini je konstatirano da je tokom protekle godine održan veći broj sjednica uprave podružnice i pet javnih konferencija, da je u poduzeću »Dočić« izbjegnut štrajk, a plaće povećane za 0,30 din po satu, da su u poduzeću »Montafon« svi radnici

⁴¹⁵ IHRPH, Arhiv, Leci.

⁴¹⁶ M. Ašković, J. Radmilović, N. Petrović, Sa vez bankovnih, n. dj., str. 449—460; *Radničke novine*, Beograd, 26. IV, 10. V 1940; *Radnički tjednik*, 31. V 1940.

⁴¹⁷ *Radničke novine*, Beograd, 27. X 1939.

⁴¹⁸ *Radnik*, 19. II 1937.

⁴¹⁹ *Radničke novine*, Beograd, 27. X 1939.

⁴²⁰ Isto.

organizirani, radnički povjerenici izabrani i potpisani kolektivni ugovor. U novu upravu podružnice izabrani su: Lekić, Stojanović, Vučković, Jovanović, Mišić, Sep, Nikolić, Arandžević, Petrović i Cekić.⁸²¹

Podružnica u *Paraćinu* imala je nekoliko desetina članova, većinom zaposlenih u tvornici stakla.

U travnju 1938. godine *Radnik* je objavio da je podružnica SMRJ u *Podgorici* pokrenula tarifni pokret (u pokretu su se nalazili bravari, limari, mehaničari, instalateri vodovoda i livari).⁸²²

Podružnica SMRJ u *Zemunu* bila je vrlo aktivno angažirana u okupljanju radnika u tvornici »Zmaj«. 3. ožujka 1936. izbio je u toj tvornici štrajk zbog otpuštanja radničkog povjerenika. Pošto je uprava poduzeća vratila povjerenika na posao, nastavljen je pokret za potpisivanje novoga kolektivnog ugovora.

Problemi u tvornici »Zmaj« zbog loših uvjeta rada, kršenja propisa o dužini radnog vremena, nadnicama i zapošljavanju omladine probudili su i interes šire javnosti. Novinare koji su došli u ovo poduzeće poslodavci su pokušali da podmite (u kuverti je bilo 10 novčanica po 100 din), što su ovi, naravno, objavili u štampi).⁸²³ Represalije u poduzeću protiv organiziranih radnika u SMRJ bile su tako jake da su poslodavci natjerali radnike pošlije štrajka »da potpišu izjave da se neće organizirati, da neće tražiti naplatu prekovremene rada i sl.«⁸²⁴

Zabilježen je i tarifni pokret radnika u bravarskoj radionici »Metalizator«. Potpisan je kolektivni ugovor, a plaće su povećane.⁸²⁵

O radu podružnice SMRJ-a na području Vojvodine u razdoblju od 1935. do 1940. godine radnička štampa je vrlo malo pisala. Zabilježeni su jedino poneki sastanci podružnica u Velikoj Kikindi, Subotici, Novom Sadu, Petrogradu, Kuli, Pančevu i Bačkoj Topoli. Osnivačka skupština podružnice u Bačkoj Topoli održana je 8. veljače 1936. godine, a već dvije godine kasnije okupljala je dvije trećine metal-skih radnika u ovom mjestu. Niko joj je priključeno kao platište Stara Moravica. Zabilježen je i obrambeni štrajk radnika u poduzeću »Braća Fišer«, koji je izbio 1. kolovoza 1938. godine.⁸²⁶

Rad podružnica SMRJ-a u Bosni i Hercegovini od 1936. do 1940. godine

Podružnica SMRJ-a u *Lukavcu* osnovana je početkom 1937. godine. Osnovao ju je 100 radnika tvornice sode »Solvay«. Štampa je zabilježila štrajk podružnice SMRJ u *Mostaru*. 16. kolovoza 1937. god. u štrajk su stupili šoferi na prijevozu boksita, zbog vrlo teških uvjeta rada.

Podružnica SMRJ-a u *Sarajevu* brojila je oko 220 članova. Veći dio (180) bio je zaposlen u Arsenalu, dok su ostali članovi bili zaposleni po malim poduzećima u samom gradu. Tokom 1936. godine vodila je tarifni pokret u poduzeću »Vladimir Mercep«. U to vrijeme upravu podružnice su činili: predsjednik Đuro Presinger, potpredsjednik Rudolf Potušek, sekretar Stevan Volf, II sekretar Elizer Perera, blagajnik Sahib Mulić, II blagajnik Ivan Hauser, članovi uprave: Milovan Pavičević, Dušan Borovac, zamjenici: Jahlel Katan i Ludvig Hofman. Nadzorni odbor: predsjednik Ćiril Mlinek, članovi Luka Kovačić i Ismet Sečivo- vić, zamjenik Muhamed Gondura.

Podružnica je 1937. godine pvela akciju za poboljšanje plaća u poduzeću iz kojeg je bio najveći broj njenih članova — u Artiljerijsko-tehničkom zavodu. Budući da poslodavci nisu reagirali na zahtjeve radnika, otišla je delegacija u Beograd, u Ministarstvo vojske. Tamo su dobili obećanje da će se radnicima povećati plaće. Uprava poduzeća je, odmah po povratku iz Beograda, članove delegacije otpustila. U izvještaju s godišnje konferencije održane 1938. godine navedeno je, osim te akcije i izbor tri radnička povjerenika u poduzeću »Triumf« i osnivanje biblioteke. U upravu podružnice izabrani su: predsjednik Mato Rajšćak, predsjednik II Karlo Modić, sekretar I Nikola Poljak, sekretar II Muhamed Gandura, blagajnik I Dragoljub Škavo, blagajnik II Elizer Perera. Članovi uprave: Ivan Hausler, Husein Bobić, Hamdo Meštrović. Nadzorni odbor: Ismet Ščibović, Pero Kunovac i Savo Mi-holjić.

Polovinom 1940. godine izbio je štrajk radnika u Električnoj centrali. Ovi radnici nisu imali kolektivni ugovor, nadnice su se kretale od 20 do 40 din a neposredan povod štrajku bila je odluka uprave da se ovim radnicima oduzme pet nadnica (za fond za naplatu štete). Štrajk je trajao tri sata, a završen je odlukom uprave da vrati oduzete nadnice i pregovara s predstavnicima radnika o povećanju plaća.

Iste godine, 20. rujna, stupili su u štrajk limarski radnici u Sarajevu. Dva mjeseca pri-

⁸²¹ Isto, 19. VI 1936; 19. VIII 1938; 24. II, 10. III 1939; *Radnik*, 2. IV, 11. VI 1937.

⁸²² *Radnik*, 6. V 1938.

⁸²³ *Radničke novine*, 27. III, 19. V 1936.

⁸²⁴ *Radnik*, 3. X 1937.

⁸²⁵ *Radnički tjednik*, 15. XI 1940.

⁸²⁶ *Radničke novine*, Beograd, 18. IX 1936, 19. i 26. VIII 1938.

je, u pokretu su bili instalateri vodovoda, monter centralnog grijanja i električari koji su izvojevali povećanje plaća čak za 60 posto.

Podružnica u Višegradu imala je oko dvadeset članova, a podružnica u Zavidovičima oko tridesetak.⁶⁷

Rad podružnica SMRJ-a u Sloveniji

Podružnica SMRJ u Celju je 1935. godine vodila tarifni pokret za povećanje plaća u poduzeću »Westen«. Sklopljen je kolektivni ugovor, a dobivena povišica iznosila je 350.000 din godišnje. U isto vrijeme u Cinkarni se vodila uspješna borba protiv redukcije plaća, koje je kasnije urodilo zahtjevom za povećanjem plaće za 25 posto.

Podružnica Fala je također vodila pokret za sklapanje kolektivnog ugovora i povećanje plaća u »Elektrani«, ali nam nije poznat ishod tog pokreta.

Podružnica Guštanje vodila je iste godine pokret u poduzeću Jeklarna. Uspjeh je bio minimalan, jer su dobivene povišice od samo 30.000 din godišnje.

Podružnica SMRJ-a u Jesenicama bila je svakako jedna od najjačih podružnica ovog Saveza u Sloveniji. 2. srpnja 1935. godine u poduzeću Kranjske industrijske družbe koje je imalo tri tvornice — u Jesenicama (1900 radnika), u Javorniku (450 radnika) i na Dobravi (220 radnika) izbio je štrajk. Poduzeće je imalo sklopljen kolektivni ugovor sa SMRJ. Počelo ga je, međutim, kršiti, a na intervencije radničkih povjerenika nije reagiralo. Radnici u tvornici na Javorniku stupili su u obrambeni štrajk. Kako poduzeće nije htjelo prihvatiti zahtjeve radnika, u štrajk solidarnosti stupili su i radnici u poduzećima na Dobravi i u Jesenicama. Zandarmerija u Jesenicama je blokirala željezaru. Sutradan su svi dućani u Jesenicama bili zatvoreni, a trgovci, zanatlije i ostali mještani održali su zbor na kojem su tražili da Kranjska industrijska družba izađe u susret zahtjevima radnika. Nakon osam dana štrajk je završen punim uspjehom radnika.

Na izborima za radničke povjerenike, održanima 1938. godine, SMRJ je dobio osam mandata (nacionalnosti četiri, klerikalci tri, a Zveza združenih delavcev jedan).

⁶⁷ Radnik, 5. III, 9. IV 1937; *Metalski i topionički radnik*, 4. III 1938; *Glas*, 25. VIII 1939; *Radnički tjednik*, 13. IX 1940.

Podružnica Lesce vodila je 1935. godine štrajk u Tovarni verig za obranu postojećega kolektivnog ugovora.

Iste godine podružnica u Ljubljani vodila je tarifni pokret u Strojnoj tovarni kojim su radnicima osigurana veća primanja u godišnjem iznosu od 22.000 din.

Podružnica Moste je tarifnim pokretom u »Saturnus« d. d. izborila povećanje plaća radnika za 90.000 dinara godišnje.

Podružnica Muta — Firma »Greinitz«, koja je ranije bila vlasništvo Zelezarne na Muti, propala je, a tvornicu je kupila Stajerska željezna industrija iz Zreča koja je željela odmah početi s radom. Kako su radnici uložili tužbe prema prijašnjem vlasniku, na intervenciju SMRJ poduzeće je pristalo da u ime odštete isplati radnicima 200.000 din.

Podružnica Store, Samotna tovarna otkazala je kolektivni ugovor kako bi reducirala plaće. SMRJ je predložio nacrt ugovora koji je predviđao povećanje plaća. Poduzeće je to odbilo, pa je izbio štrajk. U njemu je sudjelovalo 120 radnika. Štrajk je završio potpunim uspjehom. Sklopljen je novi, bolji kolektivni ugovor. Godišnja povišica iznosila je 75.000 dinara.

Podružnica Tezno — poduzeće »Kovina« je otkazalo kolektivni ugovor i nekim radnicima snizilo plaće. SMRJ je podnio prijedlog novoga kolektivnog ugovora, tražio povišicu plaća i plaćeno godišnje odsustvo. Poduzeće je to odbilo, pa je izbio štrajk koji je trajao pet dana s 87 sudionika. Završen je uspjehom. Zaključen je novi ugovor, spriječena redukcija a dobivena su i plaćena godišnja odsustva.⁶⁸

Još krajem prošlog stoljeća, među prvim sindikalnim organizacijama koje su bile na poziciji klasne borbe, bile su sindikalne organizacije metalaca. Što su nenarodni režimi u staroj Jugoslaviji pojačavali progone metalčkih radnika i radničke klase uopće, zatvarali sindikate, zabranjivali i otežavali sindikalni rad, utoliko je među metalčkim radnicima rasla svijest da se jedino borbom može izvojevati bolji život. Tu borbu nije moglo spriječiti ni socijaldemokratsko rukovodstvo na čelu Saveza metalčkih radnika Jugoslavije. Komunistička partija Jugoslavije imala je vrlo snažan utjecaj među metalcima. U njihovim redovima izgradili su se i djelovali svijetli likovi komunista: Dragutin Saili, Rade Končar, Marko Orešković, Radoje Dakić, Josip Cazi i drugi. Iz redova metalčkih radnika ponikao je i najsvjetliji lik naše novije historije — Josip Broz Tito.

⁶⁸ *Radničke novine*, Beograd, 18. V 1934; 26. VII, 2. VIII 1935; 21. VII 1939; *Povjerenik*, 28. VIII 1935; *Metalski i topionički radnik*, 18. III 1938.

SAVEZ INDUSTRIJSKO-ZANATSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE

U Zagrebu, a i u drugim mjestima, duže se osjećala potreba za osnivanjem sindikalne organizacije radnika, u sklopu URSSJ-a, koji po struci ne spadaju ni u jedan od postojećih stručnih sindikata ili su postojećim sindikalnim organizacijama članarine suviše visoke da bi ih i oni s najvišim zaradama mogli uplaćivati. Sindikalnom pokretu nije odgovarala činjenica da zbog tih razloga dio radničke klase ostane izvan svoje klasne sindikalne organizacije.

Zbog toga je Savez industrijskih radnika — Opšta delavska strokovna zveza s centralom u Ljubljani na kongresu 1935. godine održanom u Kranju donijela odluku da svoje djelovanje proširi na cijelu zemlju. Savez je regulirao dužnosti i prava članova tako da je 70 posto sredstava da materijalne obaveze prema članovima prenio na podružnice.⁸²⁹

To je omogućilo da se 1936. godine u Zagrebu osnuje podružnica Općega radničkog strukovnog saveza (ORSS) vezanog uz centralu u Ljubljani, u koju su se među prvima učlanili radnici tvornice kartonaže »Hudetz« i tvornice »Iskra«.

Zbog loših uvjeta rada radnici kartonaže »Hudetz« 1936. godine stupaju u štrajk kojim, nakon osam dana, postižu potpisivanje kolektivnog ugovora, povećanje plaća, priznavanje Prvog maja, institucije radničkih povjerenika i drugo.⁸³⁰ Izbori za radničke povjerenike u ovom poduzeću održani su 21. siječnja 1937. godine. Za povjerenike su izabrani: Vida Koljenko, Aleksandar Obratil, Magda Horvatek i Malčika Gregi, a za zamjenike: Josipa Gorenc, Šimun Sever, Drago Tomašić i Rezika Petrak.

8. siječnja izabrani su radnički povjerenici i u Tvornici svijetla i kemijskih proizvoda »Iskra« d. d. U tvornici je bila postavljena samo jedna kandidatska lista i to podružnice ORSS-a u Zagrebu. Izabrani su: Gustav Neiller, Ivan Smidt, Josipa Odorjan i Mate Parat, a za zamjenike: Đuro Marušić, Stefica Podružin, Pavao Matijačić i Stjepan Mičuda.

Početkom 1937. godine podružnica je održala skupštinu na kojoj je zatražila da se sazove Oblasna konferencija ORSS-a za Hrvatsku i Slavoniju, kako bi se mogao izabrati novi Oblasni odbor u koji bi ušli predstavnici podružnica ovog sindikata (a ne imenovani koji čine predstavnici Saveza privatnih namješteni-

ka, živežara, drvodjelaca i metalaca). Skupština je isto tako odlučila da će se njeni članovi pretplatiti na organ Pokrajinskog odbora URSSJ-a za Hrvatsku i Slavoniju, list *Radnik*. Na ovu posljednju odluku, Centralna uprava u Ljubljani reagirala je raspuštanjem zagrebačke podružnice, kao uostalom i svih ostalih na području Hrvatske. Zagrebačka podružnica objavila je tim povodom Saopćenje, u kojem se, među ostalim, kaže: »Od Centrale smo dobili odgovor: »Kar se tiče časopisa, smo Vam zadnjič sporočili, da je obavezno glasilo za naše članove Svobodna riječ. Tu ne mora biti članstvo, niti podružnička uprava odločivati, kateri časopis bi kdo vzel.« Mi smo o tome izvijestili članstvo, ali je članstvo zaključilo da neće uzimati »Slobodnu riječ«, nego »Radnik«. Članstvo je to potvrdilo i na svojoj glavnoj godišnjoj skupštini i rezolucijom zatražilo saziv oblasne konferencije da to pitanje riješi. Na samoj skupštini zaprijetili su se članovima Dianić i Kunčić, predstavnici naimenovanog oblasnog odbora, da će se proti članstva postupiti.

To je pravi razlog radi čega je centrala ovu podružnicu, pored ostalih podružnica na teritoriju Hrvatske i Slavonije raspustila. Mi osuđujemo bivši Oblasni odbor, kao i Centralnu upravu, što je pokret pošao ovim putem, tj. da se članove prisiljava da moraju uzimati političke organe za svoje glasilo. Stojimo na principu, da je URSS-ov pokret politički nezavisan i ne priznajemo »Slobodnu riječ« kao svoje službeno glasilo.⁸³¹

Nakon raspuštanja zagrebačke podružnice ORSS-a, već 8. ožujka 1937. god. održana je u Zagrebu osnivačka skupština Saveza industrijsko-zanatskih radnika i radnica Jugoslavije (SIZRJ). Na toj skupštini donesena su Pravila (koja su vlasti odobrile tek 7. srpnja 1937) i Pravilnik Saveza. Izabran je privremeni Upravni odbor u koji su ušli: predsjednik Nikola Živković, potpredsjednik Aleksandar Obratil, tajnik Borivoje Petrešević, blagajnik Ivan Žic. Članovi odbora bili su: Samuel Pardo, Zora Muškovec, Ana Kvakana, Ivan Kiš. U Nadzorni odbor izabrani su: Vid Koljenko, Alojz Mlakar, Kata Paun i Tomašić.

Prva redovna sjednica Upravnog i Nadzornog odbora održana je 22. ožujka 1937. godine. Na njoj je donesena odluka da se priđe osnivanju zagrebačke podružnice i podružnice u

⁸²⁹ Ujedinjeni sindikati, 7—8/1935; str. 125—126.
⁸³⁰ *Radnik*, 18. IX 1936.

⁸³¹ Isto, 12. i 26. II, 12. III 1937.

Osiijeku i drugim mjestima, čim vlasti odobre Pravila saveza, a dotle da se radi na pripremanju za njihovo osnivanje. Odlučeno je i da se *Radnik* uzima kao službeno glasilo Saveza. U isto vrijeme Upravni i Nadzorni odbor su izabrali Izvršni odbor u sastavu: Živković, predsjednik; Pardo, potpredsjednik; Petrešević, tajnik; Obratil, blagajnik, i član odbora Zora Muškovec.

Pošto su Pravila Saveza odobrena, prišlo se osnivanju podružnica i platišta svuda gdje su za to postojali uvjeti. Prema Pravilima, član Saveza zanatsko-industrijskih radnika Jugoslavije mogao je postati:

»1. svaki fizički ili duševni radnik i radnica, čije ponašanje daje garanciju da neće škoditi ugledu i interesu Saveza.

2. Savez industrijsko-zanatskih radnika i radnica je mješovita organizacija u koju se grupišu — ako usvoje Pravila i Pravilnik — radnici-ce zaposleni u tvornicama tanina, katrana, boje i laka, tinte, destilacije, rafinerije, celuloze, parfema i sapuna; te sva ostala kemijska i farmaceutska industrija; tvornice papira, kartonaže, stakla, gumbarska i češljarska industrija i sve ostale tvornice i radionice čiji je karakter srodan; nadalje: skladišni, špediterski, kočijaški i dućanski radnici i radnici takovih struka koji nemaju svoju stručnu organizaciju kao: urari, optičari, fotografi itd. Zatim svi radnici, bez obzira na struku, u malim provincijskim mjestima koji po svom broju ne mogu u tome mjestu osnovati svoje stručne organizacije, stapaju se sa ostalim strukama u naš Savez, u koliko za to daje odobrenje njihova stručna organizacija s kojom je ovaj Savez u organizacionoj vezi.«⁴³²

Tokom 1937. godine Uprava Saveza razvila je živu aktivnost. Upravni odbor održao je 10 sjednica, a Izvršni odbor 13. Iz zapisnika se vidi da je obavljen velik posao, s obzirom na to da je Savez bio tek u formiranju. Zbog upoznavanja mjesnih međustrukovnih odbora, radništva u tvornicama i radionicama sa zadacima Saveza industrijsko-zanatskih radnika, štampao se velik broj agitacijsko-propagandnih materijala, Pravila i Pravilnika, bilo je mnogo dopisivanja i osobnih kontakata, odlazaka funkcionara u mnoga mjesta da bi pripremili radništvo za osnivanje podružnica. Prilikom osnivanja Savez je imao samo 77 članova, a krajem 1937. godine 308, u sedam podružnica: Zagrebu, Đakovu, Ogulinu, Grubišnom Polju, Gospiću, Čakovcu i Šapcu.⁴³³

I 1938. godine nastavlja se velika aktivnost Uprave SIZRJ-a na osnivanju podružnica. Na

zahtjev Radničke komore Zagreb imenovani su izvještajući: za Gospić Jakov Blažević, za Đakovo Ivana Vesinger, za Grubišno Polje Franjo Horvat, za Ogulin Dragana Domitrović i za Čakovec Roko Krstek.

Od Franje Kučere iz Sombora primljen je dopis s prilogom okružnice Oblasne uprave URSS-a u Novom Sadu, u kojoj se mjesnim međustrukovnim odborima na području Vojvodine preporučuje da radnike mješovitih struka organiziraju kroz ORSS. Franjo Kučera se izjašnjava da će poraditi na tome da u Somboru i drugim mjestima Vojvodine dođe do formiranja organizacija SIZRJ-a. Mjesni međustrukovni odbor u Somboru pravio je smetnje Kučeri oko organiziranja podružnice SIZRJ-a, na što je Centralna uprava uputila MMO Sombor protestno pismo.

Budući da javnost, radnici i sindikalne organizacije nisu bili dovoljno upoznati sa svrhom i zadacima Saveza industrijsko-zanatskih radnika, beogradske *Radničke novine* objavile su tekst koji donosimo u cijelosti: »Potreba formiranja mješovite radničke sindikalne organizacije, koja bi u svom sklopu obuhvatila radnike onih struka koje ne spadaju ni u jedan stručni sindikat, je neophodnost za naš sindikalni pokret. Nagli tok razvoja u proizvodnji uslovio je stvaranje novih struka, koje s matičnom imaju vrlo male veze. Tako na primjer kartonažerska struka, vuče poreklo iz knjigovezačkog zanata. Knjigovezački radnici imaju svoju stručnu organizaciju Savez grafičarskih radnika, dok su kartonažerski radnici, sem malog broja bolje plaćenih neorganizovani. Pristup u Savez grafičkih radnika im je onemogućen zbog visoke članarine, a u URSS-u do sada nije postojala ni jedna organizacija gde bi se oni mogli organizirati. To je samo jedan primer, a ima ih još.

Jasno je da sindikalnom pokretu ide na štetu činjenica da izvestan broj radnika stoji van svojih organizacija, samo zato što ne postoji ni jedna odgovarajuća. Obično ti drugovi postaju plenom raznih »nacionalnih« sindikata čija struktura im omogućuje neorganizovano polje organizovanja. Da bi se otklonio ovaj nedostatak, potrebno je što prije prići osnivanju podružnica Saveza industrijsko-zanatskih radnika u svim pokrajinama.

Istina je, mješovite organizacije imaju jednu negativnu stranu: one su dolazile u sukob sa stručnim sindikatima u pogledu razgraničenja delokruga rada. Tako je bilo bar do sada dok su takove organizacije vodili svojevlastni ljudi kao Korać i kompanija. U naš Savez pripadaju radnici koji po svojoj struci ne spadaju ni u jednu postojeću organizaciju u sklopu URSS-a kao na pr. fabrike tanina, katrana, boje i laka, destilacije, rafinerije, celuloze, par-

⁴³² IHRPH, Arhiv, k-2, SIZRJ.

⁴³³ Isto.

fema, sapuna i sva ostala hemijska i farmaceutička industrija, fabrika koverata i kartonaže, stakla, dugmetarska i češljarska proizvodnja, skladišni i špediterski radnici, te zanatski radnici koji nemaju svoju stručnu organizaciju. Zatim svi industrijski i zanatski radnici koji ne mogu formirati stručnu organizaciju radi svoje malobrojnosti, udruženi u mešoviti Savez, pa makar ih ima po nekoliko od svake struke, mogu imati svoju klasnu radničku organizaciju preko koje će moći lakše s ostalim radnicima voditi borbu za poboljšanje radnih i plaćevnih uvjeta.

Ukoliko su neki od radnika navedenih struka već članovi neke stručne organizacije, mi ćemo se drugarski sporazumeti s dotičnim sindikatom o daljnim merama. Ne mislimo da preveličamo stvar ako ponovimo da je mešovita organizacija nasušna potreba za naš celokupni pokret, jer ona sa svojim niskim članarinama omogućuje pristup u organizaciju masi slabo plaćenih nekvalifikovanih radnika i kao takva može ozbiljno suzbijati uticaj žutih sindikata koji sada pridobivaju ove radnike.

Savez će formirati svoje podružnice u svim mestima gde se javi bar 10 radnika. Ne treba ni u jednom mestu da plaši drugove njihova malobrojnost, jer iskustvo dokazuje da i kod malog broja radnika, ako ima sloge i discipline, uspeh se može postići.⁴³⁴

Zbog odlaska nekih drugova na druge dužnosti, na sjednici Centralne uprave od 4. listopada 1938. godine kooptirani su u Upravni odbor, na prijedlog zagrebačke podružnice, Nikola Ivić, Ivan Kopač, Danica Hegeduš-Cazi i Milan Flegler. Izvršeno je i novo konstituiranje. Živković, predsjednik; Pardo, potpredsjednik; Obratil, tajnik, Ivić, blagajnik; članovi Upravnog odbora: David Gaon, Zora Muškovec, Ivan Kopač, Danica Hegeduš-Cazi i Milan Flegler.

Na sjednici Centralne uprave 1. studenog 1938. donesen je nov Pravilnik o radu organa Saveza. To je bilo potrebno zbog unosenja odredaba o oblasnim odborima, oblasnim konferencijama, kongresu, itd. Novim Pravilnikom smanjuju se potpore članovima, a povećavaju postotci prihoda podružnicama i platštima. Pravilnik je stupio na snagu 1. siječnja 1939. godine.

Na sjednici Centralne uprave, 7. prosinca 1939. godine, odlučeno je da se 11. i 12. veljače 1940. sazove redovni kongres SIZRJ-a. Na kongresu je predviđeno da se, osim redov-

nih točaka dnevnog reda, podnese referat o položaju industrijsko-zanatskih radnika, utvrde smjernice budućeg rada i da se izmijeni i dopuni Pravilnik Saveza.⁴³⁵

Zbog odluke Centralne uprave SMRJ-a o raspuštanju, zagrebačka podružnica i Oblasni odbor SMRJ-a za Hrvatsku pristupili su u SIZRJ u svibnju 1940. godine, a članovi Saveza živežarskih radnika u lipnju. Zbog nedovoljne elastičnosti nekih članova Centralne uprave SIZRJ-a došlo je do spora s rukovodiocima metalaca. O tim problemima, na zahtjev metalaca, raspravljao je Oblasni odbor URSS-a za Hrvatsku i Slavoniju 18. lipnja 1940. godine. U ime sekcije metalčkih radnika o nastalom sporu govorio je Josip Cazi. Problemi su bili vezani uz to što je Centralna uprava SIZRJ-a onemogućavala samostalnost djelovanja metalaca. Tražili su da se svi poslovi centraliziraju, uključujući i financije, što sekcija metalaca nije mogla prihvatiti. Metalci su stoga predložili da Centralnoj upravi SIZRJ-a dadu određeni postotak od ubrane članarine, a da ostala sredstva uđu u fond sekcije kojim će ona raspolagati prilikom vođenja tarifno-štrajkaških akcija.

U diskusiji je sudjelovao i Edo Leskovar, koji je sudjelovao i u pregovorima pri osnivanju sekcije metalaca pri SIZRJ-u. On je istakao da su metalci prilikom stupanja u SIZRJ prihvatili Pravilnik koji su kasnije neki članovi Centralne uprave mijenjali, a da nisu dobili suglasnost za te promjene od sekcije metalaca. Oblasni odbor formirao je komisiju koja je, zajedno s Centralnom upravom SIZRJ-a i sekcijom metalaca nastali spor uspješno riješila.⁴³⁶

Zakazani kongres nije se mogao održati. Naime, zbog političke situacije, vlasti nisu dozvolile njegovo održavanje. Umjesto kongresa održan je plenum SIZRJ-a 14. srpnja 1940. u Zagrebu. Dnevni red plenuma bio je: 1. Položaj radničke klase; 2. Izvještaj o radu Saveza; 3. Organizaciono djelovanje; 4. Promjena Pravilnika Saveza; 5. Prosvjetni rad i 6. Razno. Na Plenumu su bili delegati iz: Osijeka, Bihaća, Brčkog, Broda, Bujavice, Gračaca, Gospića, Herceg-Novog, Kotora, Metkovića, Omiša, Sinja, Sušaka, Šibenike, Varaždina, Vinkovaca, Uba, Đakova, Delnica i Karlovca sa po jednim delegatom, Split sa dva delegata i Zagreb sa 10 delegata. Osim toga, plenumu su prisustvovali i svi članovi Centralne uprave i Nadzornog odbora.

⁴³⁵ IHRPH, Arhiv, k-9, SIZRJ.

⁴³⁶ Isto, Oblasni odbor URSS-a za Hrvatsku i Slavoniju, zapisnik sa sjednica od 1937. do 1940.

⁴³⁴ Radničke novine, Beograd, 1. IV 1938.

Podružnica Zagreb

U izvještaju podnesenom na plenumu reče-
no je da Savez pored svih teškoća, broji 18
podružnica, 16 platišta, a osam organa je u
formiranju. U 10 mjesta je rad potpuno spri-
ježen i onemogućen zabranama od strane vlas-
ti. Prestao je rad podružnica: Grubišno polje,
Kosovska Mitrovica i Cakovec, i platišta Sabac
i Ogulin.

U Prijepolju je tri puta osnivana podružni-
ca i tri puta zabranjivana. U Ulcinju je tako-
đer zabranjena, a na podnesenu žalbu stiglo je
rješenje kojim joj se rad dozvoljava. Isto tako
je zabranjen i rad podružnici u Herceg-Novom.

Od osnivanja do plenuma, SIZRJ je za-
ključio 40 kolektivnih ugovora kojim su bili
obuhvaćena 1894 radnika. Dobiveno je prosječno
povećanje plaća za 30 posto ili godišnje oko
2.382.000 dinara. Tome treba dodati i plaćene
dopuste koji su navedeni u osam kolektivnih
ugovora, a kreću se između četiri i 14 dana.

Prilikom osnutka Savez je imao 77 članova,
krajem 1937 brojio je 308 članova; 1938. 809,
1939. godine 920 članova; a 30. lipnja 1940.
imao je 1514 ispravnih članova.

Tarifno-štrajkaške akcije koje je SIZRJ vo-
dio od osnivanja do ulaska članova Saveza
metalaca i živežara u Hrvatskoj i Slavoniji,
bile su:

Zagreb: sklopljeno je 14 kolektivnih ugo-
vora za 1119 radnika, vođen je štrajk u tvornici
»Bobin« (42 dana, 14 radnika) i kod »Me-Be«
(360 radnika tri dana).

Cakovec, ugovor bez štrajka, 13 radnika,
Bihać, dva ugovora bez štrajka, 50 radnika,
Bujavica, ugovor, 54 radnika, bez štrajka,
jedna akcija obustavljena,

Delnice, dva ugovora, bez štrajka, 40 radni-
ka, nadoplatka za skupocću krojačima,
Osijek, ugovor, špediteri, 50 radnika

Sl. Polje, ugovor, 26 radnika

Sisak, ugovor, 220 radnika,

Varaždin, ugovor, pekari (manjkaju podaci),
Sušak, ugovor, 24 radnice, otpust povjereni-
ca,

Sibenik, dva ugovora, 105 radnika, bez štraj-
ka

Split, akcija montera i gradskih poduzeća
(manjkaju podaci)

Metković, četiri akcije, 87 radnika, štrajk
tjesteninaru sedam dana, postolara 1,5 dan

Podgorica, jedna akcija terzija, 30 posto po-
više (podataka nema)

Kotor, dvije akcije pekara (propalo)

Tivat, akcija krojača, 22 radnika

Herceg-Novi, akcija postolara, 15 radnika

Ub, dvije akcije, 43 radnika, dodatak na
skupocću, štrajk abadžija od 7. veljače do po-
četka lipnja (propao).⁴⁸⁷

Akcionni odbor za formiranje zagrebačke po-
družnice SIZRJ-a formiran je 1. listopada 1937.
godine. Za predsjednika je izabran Ivan Smit,
tajnika Vjekoslav Zganjer, blagajnika Nikola
Živković, Katica Paun, Marija Jagarić i Fanika
Rupčić. U Nadzorni odbor izabrani su Mile
Duduković, Boris Petrešević i Danica Dumbo-
vić.

Akcionni odbor intenzivno je radio na orga-
niziranju još neorganiziranih radnika u tvornici
»Hudetza«, »Iskri«, tvornicama kartonaže i pa-
pira »Dvoraček«, »Lövinger«, »Kovačić«, »Ja-
dran«, »Rožankovski«, te ostalim tvornicama
koje po svojoj djelatnosti spadaju u ovaj
Savez.

Sa Savezom grafičkih radnika dogovoreno
je da će u grafičkim poduzećima SIZRJ orga-
nizirati samo nekvalificirane i priučene radni-
ke, koji zbog niskih zarada ne mogu plaćati
visoke članarine Savezu grafičkih radnika.

Podružnica je nabavila i izvjestan broj knji-
ga te je otvorila svoju biblioteku.

Pošto su vlasti odobrile 2. kolovoza Pravila
podružnice, održana je osnivačka skupština
podružnice Zagreb na kojoj je izabran prvi
Upravni odbor: Ivan Smit, predsjednik; Vje-
koslav Zganjer, potpredsjednik; Borivoje Pe-
trešević, tajnik; Josip Spoljar, blagajnik; Fa-
nika Rupčić, Danica Dumbović i Katica Paun.
Zamjenici Aleksandar Obratil, Dragica Milošić
i Mato Vedrina. Nadzorni odbor: Nikola No-
vak, predsjednik, David Gaon i Micika Poche,
zamjene Stjepan Fureš i Đuro Šavora.

11. kolovoza 1937. održan je sastanak ra-
dnika Tvornice kartonaže »Hudetza« na kome je
pokrenut postupak za reviziju kolektivnog
ugovora. Ovaj pokret nije uspio.

Radnici tvornice posuđa »Gorica« obratili su
se podružnici radi organiziranja nekvalificira-
nih radnika (iako je u tvornici djelovala orga-
nizacija SMRJ-a), jer su im članarine, zbog vrlo
niskih zarada, bile previsoke. Ta akcija je po-
krenuta posebno zato što je HRS, u kome su
članarine bile vrlo niske, pokrenuo akciju za
pribodijanje ovih radnika.

4. siječnja 1938. godine podnijeli su radnici
Tvornice drvenih špula »Bobin«, posredstvom
podružnice SIZRJ-a, zahtjev za sklapanje ko-
lektivnog ugovora, povećanje plaća, plaćanje
prekovremenog rada za 50 posto više, a rada
nedjeljom i blagdanom 100 posto, pravo na
izbor radničkih povjerenika, proslavu Prvog
maja itd. Svi pokušaji da se pregovorima do-

⁴⁸⁷ Isto, k-10, SIZRJ.

de do sporazuma propali su, a, budući da ni nakon drugog mirenja nisu ništa postigli, radnici su 18. veljače 1938. godine stupili u štrajk. Štrajk je trajao punih sedam tjedana. Štrajkaška kuhinja proradila je šesti dan. Pokušaje poslodavca da dovede štrajkolomce, štrajkaške straže su uspješno spriječila. Tako je poslodavac konačno bio prisiljen da potpiše kolektivni ugovor i udovolji gotovo svim zahtjevima radnika.⁴³⁸

18. siječnja i 25. veljače iste godine izabrani su radnički povjerenici na listi SIZRJ-a u »Iskri« i »Limu«. U »Iskri« je bilo zaposleno 68 radnika, pa su izabrana četiri povjerenika, a u »Limu« 100 radnika i 10 namještenika, pa su izabrana četiri radnička i jedan namještenički povjerenik.⁴³⁹

Podružnica Zagreb održala je Drugu redovnu godišnju skupštinu 31. ožujka 1940. godine. Iz izvještaja tajnika Adolfa Kukeca vidi se da su kroz podružnicu prošla 423 člana. Prosječan broj članova kretao se oko 140 (118 zaposlenih i 22 nezaposlena). U toku rada podružnice izabrano je 18 radničkih povjerenika.

⁴³⁸ Radnik, 25. II, 1. i 15. IV 1938.

⁴³⁹ Isto, 4. III 1938.

⁴⁴⁰ IHRPH, Arhiv, k-12, SIZRJ

Tarifne akcije vođene su u dva pravca: prvi, reguliranja radnih i plaćevnih uvjeta, a drugi, dobivanja skuparinskog nadoplataka. Pravna zaštita pružena je sedamnaestorici članova za ukupan iznos utužene štete iz radnog odnosa od oko 15.000 dinara. U novu pravu izabrani su za predsjednika Blaž Mesarić, potpredsjednika Ante Dojml, tajnika Adolf Kukec, blagajnik Josip Vili, knjižničar Darinka Gazibara, Đorđević Greta, Barica Ceranić, Božena Belinić i David Gaon.⁴⁴⁰

Akcije zagrebačke podružnice SIZRJ-a 1940. godine

U toku 1940. godine Radnički tjednik zabilježio je velik broj akcija za sklapanje kolektivnih ugovora, povećanje nadnica i reguliranje radnog vremena. Tamo gdje su već postojali kolektivni ugovori, obnavljani su i dopunjavani zahtjevima za automatskim povećanjem zarada, prema službenom indeksu povećanja troškova života. S obzirom na brojnost vođenih akcija, donosimo njihov pregled u tabeli. (Podaci su vađeni iz štampe, a kako prikazi nisu bili jednoobrazni, nismo mogli na isti način popuniti sve rubrike).

Tarifne akcije zagrebačke podružnice SIZRJ-a u 1940. god. (bez sekcije metalaca)

Poduzeće	Tarifni pokret	Broj radnika	Povećanje nadnica	Skuparinski doplatak	Plaćeni dopust dana
»Chemolandore«		20	1,50 na sat		osamsatno radno vrijeme
»Zora«			1—1,50 na sat		2—8
»Ovomaltine«	kolektivni ugovor	30	20%	25 din tjedno	8—4
»Koncentra«	kolektivni ugovor	25	15%		
»Bizjak«	neuspio				
»Španić«			30%		
Pekari			25%		regulirano radno vrijeme
»Higica«	kolektivni ugovor, dva pokreta	85	dinar po satu, kasnije još 60% 10%		4
»Koh-I-Noor«					
»Cosmochemia i Loreale«	dva pokreta		1,25		
»Kuefler«			1 din		
»Bobin«		15		12 din tjedno	
»Jadran«				35—75 din tjedno	
Koncern papira		1000		84—95 din tjedno	
Tvornica ulja		250	nema podataka		
Suhomesnata roba					
Zaprešić		100	nema podataka		
Ukupno	18 pokreta	1.525			

Tarifne akcije sekcije metalaca u zagrebačkoj podružnici SZIRJ-a 1940. godine⁴¹

Poduzeće	Tarifni pokret	Broj radnika	Postignuto povećanje nadnica na sat	Skuparinski doplatak	Plaćeni dopust dana i ostalo
»Lipa Mill« i »Mara«	kolektivni ugovor	200	minimalne tjedne zarade 67 din	40 din tjedno	2—8
»Jugobates«	kolektivni ugovor	130	0,25—0,75	40—46 din tjedno	2—8
»Hlavka«		32	1 din		
»Centroterma«		20	1 din		
»Čizmek«	kolektivni ugovor		1 din	10 din tjedno	3—7
Limari	kolektivni ugovor	180	1,50 din	0,75 po satu	
»Braća Ševčik«		160	0,50—1 din	10 din tjedno	
Lim d. d.	dva pokreta	130		1 din na sat	
»Iskra«				1 din na sat	
»Hinko Majer«				1 din na sat	
»Siemens«			1,50 din		
»Metale«			0,75 din		osamsatno radno vrijeme
»Helios«	dva pokreta	30	1,45 din		
»Stanca«	dva pokreta	16	0,50 din	0,50 na sat	
»Schon«		50	1 din		7
»Humen«	kolektivni ugovor	11	1,50—2 din		3—10
»Neptun«			0,75—1 din		
Monteri		50	nema podataka		
»Prespa« i »Croatia«		200	25%	0,50 na sat	3—7
»Gorica«	tri pokreta	220	1,45 din		
»Elka«		100	1 din	60—270 din tjedno	6—12, otpremnina
»Ventilator«	dva pokreta	40	3 din		
»Zlatarka«	kolektivni ugovor	16	1 din		
Elektroprodukt			0,85 din		
Me-Ba		300	1 din		
Ukupno	32	1.923			

Kao što se iz podataka u tabelama vidi, broj pokreta koji se vodio u sklopu SZIRJ — podružnice u Zagrebu tokom 1940. godine bio je zaista brojtan. To više, što izvori koji su nam bili dostupni nisu zabilježili sve pokrete koji su se stvarno vodili.

Rad ostalih podružnica SIZRJ-a

Bihac — Novoosnovana podružnica sklopila je kolektivni ugovor za postolarske radnike kojim su tadašnje plaće povećane od 20 na 25 din dnevno.

Brčko — Platište je osnovano početkom 1940. sa 10 članova. Pokrenuta je akcija za potpisivanje kolektivnog ugovora za postolare i frizere, odnosno brijače.

Bujavica — Zabilježen je uspješan štrajk rudarskih radnika i tarifni pokret u poduzeću »Uljanik« kojim su plaće povećane za 0,40 din po satu.

Caprag — Krajem 1939. godine SIZRJ je sklopio kolektivni ugovor u talionici. Početkom 1940. usprkos nastojanjima HRS-a, sklopio je novi ugovor kojim su plaće povećane za 25 posto.

Delnice — Podružnica je imala 17 članova, uglavnom krojača i postolara. Izborila je povećanje plaća od 10 do 15 din dnevno.

Herceg-Novi — Podružnica je sklopila ugovor za postolarske radnike kojim su plaće povećane za 25 posto.

Karlovac — U poduzeću »Mustad« d. d. SIZRJ je obnovljao kolektivni ugovor (prije ga je sklapao SMRJ) s povećanjem plaće od 0,60 do 0,80 din po satu. Radnici su izborili ovo povećanje, pošto je poduzeće najavilo redukciju nadnica. Ljevači u poduzećima Hrasnik i Draženović izborili su povećanje plaća i dodatka na skupoću (od 0,17 din za nekvalificirane do dinara za kvalificirane radnike).

Kosovska Mitrovica — Osnivačka skupština podružnice SIZRJ-a održana je 1. siječnja 1940. godine. U upravu podružnice izabrani su: Miroslav Vučinić, obučarski radnik, Sabrija Useinović, obučarski radnik, Dragoljub Đurašković, strojobravar, Nisim Elezar, bankovni činovnik. Za članove Nadzornog odbora izabrani su: Memedalija Memedović, moler, Rasim Cerkez, trgovački pomoćnik i Jordan Mansković, obučarski radnik.

⁴¹ Radnički tjednik, 31. V, 7. VII, 23. VIII, 13. IX, 4. i 18. X, 1. 8. i 29. XI, 14, 20. i 27. XII 1940; 21. II 1941.

Kotor — Štampa je zabilježila samo da je podružnica postojala i da je »dobro radila na kulturno-prosvjetnom« području.

Omiš — Djelovalo je samo platište, jer vlasnici nisu dozvolili da se formira podružnica.

Ostijek — Sklapanje kolektivnog ugovora kojim bi se povećale plaće radnika za dinar po satu, a za radnike koji rade na najtežim poslovima i više, podružnica SIZRJ-a je nastojala da vodi zajedno s HRS-om. O rezultatima te akcije štampa nije donijela nikakvu vijest. Špediterski radnici su posredstvom SIZRJ-a izborili povećanje plaća za 7,5 posto, a auto-mehaničari od 20 do 30 posto.

Petrinja — Vođena je akcija za sklapanje kolektivnog ugovora i reguliranje radnog vremena za brijače. Opančari su izborili povećanje plaća za 10 posto.

Podgorica — U dvije tarifne akcije terzijskih radnika (1939. i 1940) plaće su povećane za 50 posto.

Prijepolje — Osnivačkoj skupštini podružnice (21. V 1938) prisustvovalo je 200 radnika.

Sisak — Na zahtjev radnika za potpisivanje novoga kolektivnog ugovora i povećanje plaća, tvornica t. t. »Teslić« objavila je lock-out.

Split — Početkom 1940. godine više od 600 radnika zaposlenih u brodogradilištu natjerali su poslodavce na povećanje plaća za 19,3 posto, a sredinom godine, uz prijetnju štrajkom, na dalje povećanje od dinara na sat. Isto tako, podružnica SZIRJ-a izborila je povećanje plaća radnicima Gradskog vodovoda, a vodoinstalateri su dobili dodatak na skupoću u iznosu od 1,25 din po satu.

Sušak — Podružnica je vodila uspješnu akciju za dodatak na skupoću u brodogradi-

lištu »Lazarus« (dobili su dinar po satu), a u poduzeću »Alga« je taj pokušaj propao zbog djelatnosti HRS-a.

Sibenik — 1939. godine izbio je štrajk krojačkih radnika koji je trajao osam dana. Štrajk je uspio, plaće su povećane čak za 80 posto, što je bilo moguće samo zbog vrlo niskih plaća radnica (za 10 sati rada zarađivale su do 10 din dnevno). Užari su štrajkali više od šest tjedana, ali zbog štrajkolomaca nisu uspješno okončali taj štrajk. Vođena je i akcija sa šoferima koji su kolektivnim ugovorom osigurali povećanje plaća od dinara po satu.

Tivat — Platište SIZRJ-a koje je okupilo krojačke radnike izborilo je kolektivni ugovor i povećanje plaća za 15 posto.

Tuzla — Štampa je zabilježila tarifnu akciju krojačkih radnika, ali ne i njen ishod.

Ub — Početkom 1939. godine izbio je štrajk abadzijskih radnika zbog obrane kolektivnog ugovora, a opančari su uspjeli izboriti povišicu od pet dinara dnevno. Vodio se i uspješan tarifni pokret rudarskih radnika.

Varaždin — Podružnica SIZRJ-a je vodila pokret tridesetak radnika koji su zahtijevali povećanje plaća u iznosu od 300 din mjesečno. Ishod nam nije poznat.

Vinkovci — Platište je osnovano 11. svibnja 1940. godine sa 15 članova. Sredinom 1940. godine vodila se tarifna akcija u poduzeću »Ferolim« koje je zapošljavalo 200 radnika. Izborili su povišicu od 0,50 do 1,50 din po satu i prisilili poslodavca da se obaveže da će sagraditi kupatilo, blagovaonicu i garderobu. Dobili su i šest dana godišnjeg odmora.⁴²

⁴² IHRPH, Arhiv, SIZRJ, k-7, k-10; Radničke novine, Beograd, 3. III 1938; 13. I 1939; Radnički tjednik, 7. i 21. VI, 7. VII, 23. VIII, 27. IX, 4. i 25. X, 8. XI 1940; 7. II 1941.

SESTI DIO

SINDIKATI PRIVATNIH NAMJEŠTENIKA I RADNIKA U USLUŽNIM DJELATNOSTIMA

SINDIKATI PRIVATNIH NAMJEŠTENIKA

Početak organiziranja trgovačkih pomoćnika u Hrvatskoj i Slavoniji vezan je uz 1873. godinu, kada su poslodavci za svoje pomoćnike osnovali bolesničko potporno društvo s nazivom Hrvatsko trgovačko društvo »Merkur«, sa sjedištem u Zagrebu. Budući da je društvo bilo i ostalo humanitarnog karaktera, pa se nije bavilo pitanjima vezanima uz ekonomski položaj radnika i radne odnose, to su trgovački pomoćnici sami, kao i radnici ostalih struka, osnivali svoje ilegalne sindikate. Jedan od prvih pokreta trgovačkih pomoćnika svakako je sporazum s poslodavcima o zatvaranju prodavaonica 1899. godine u Zagrebu. Protiv poslodavaca koji su kršili sporazum pomoćnici su organizirali demonstracije u kojima su porazbijali nekoliko prozora i izloga na dućanima. Od 1904. godine javljaju se lokalne organizacije u Križevcima, Slavonskom Brodu i Karlovcu. U Zagrebu se 11. lipnja 1910. godine osniva legalni Savez trgovačkih namještenika koji izdaje list *Trgovački namještenik*. Savez je 1914. godine brojao 677 redovno plaćajućih članova. Za vrijeme rata bio je zabranjen. Obnovljen je u prosincu 1918. godine. Priključio se Kartelu strukovnih sindikata 16. siječnja 1919. godine pod nazivom Savez trgovačkih pomoćnika i privatnih namještenika Hrvatske i Slavonije. Organ Saveza bio je *Glas*. Kongres ujedinjenja održao se u Zagrebu od 30. rujna do 2. listopada 1920. godine. Kongresu je prisustvovalo 14 delegata iz Hrvatske koji su predstavljali 7500 članova iz 28 podružnica i 37 platišta i dva delegata

Društva bankovnih činovnika. Savez trgovačkih pomoćnika iz Srbije predstavljala su na kongresu dva delegata, predstavnici 1187 članova iz pet podružnica. Članove iz Dalmacije, njih 200, predstavljao je jedan delegat. Bankovni činovnici iz Bosne i Hercegovine (njih 600) bili su zastupljeni sa tri delegata, a Savez trgovačkih i privatnih činovnika također s tri delegata u ime 850 članova. Kongresu su prisustvovala i tri delegata Organizacije privatnih namještenika Vojvodine i tri delegata Saveza trgovačkih pomoćnika, te po jedan delegat Društva zasebnih uradnikov Ljubljane i trgovačkih pomoćnika Ptuja. Ujedinjeni savez dobio je naziv Savez privatnih namještenika Jugoslavije, a brojio je krajem 1920. godine 11.287 članova (bez slovenskih organizacija). Kongres je završio pobjedom centrumaša, protivnika čvršće veze sindikata s Komunističkom partijom. Internacionalna orijentacija Saveza bila je prepuštena odluci općega sindikalnog kongresa. Do te odluke savez je trebao ostati član Amsterdamske internacionale. Donošenje »Obznane« nije značajnije pogodilo Savez. Naime, već 29. siječnja 1921. godine Savezu privatnih namještenika Jugoslavije dozvoljen je rad na prijašnjoj osnovi, za cijelu zemlju, pa mu je policija odmah vratila prostorije, namještaj i arhivu. Kada je Centralna uprava Saveza izjavila da istupa iz CRSVJ-a, dozvoljen je 5. lipnja 1921. rad saveza na jugoslavenskoj osnovi, tako da je odmah formirana radna zajednica zemaljskih saveza dok Ujedinjeni savez ne počne rad u cijeloj zemlji.

Izvan te radne zajednice ostao je Savez trgovačkih pomoćnika i privatnih namještenika s centralom u Beogradu. On se priključio sindikatima revolucionarnog pravca i ostao u sklopu Centralnoga radničkoga sindikalnog odbora Jugoslavije (CRSOJ), zemaljske centrale Nezavisnih sindikata. Nasuprot njemu Savez privatnih namještenika Jugoslavije (SPNJ) pristupio je reformističkoj zemaljskoj centrali amsterdamskog pravca Savezu radničkih sindikata Jugoslavije, čija se uprava zvanično nazivala Glavni radnički savez Jugoslavije. Poslije Obznane smanjen je broj članova Saveza privatnih namještenika sa 10.000 na 1000, a Saveza sa centralom u Beogradu sa 1187 na 281 člana. Taj se broj 1926. godine povećao na 450, a na kongresu Nezavisnih sindikata 1927. godine, Savez je imao 602 člana u šest podružnica od kojih su četiri bile u užoj Srbiji i dvije u Vojvodini. SPNJ je u listopadu 1925. godine imao 3060 članova organiziranih u 44 mjesne organizacije (30 podružnica i 14 platišta). U listopadu 1926. godine brojio je SPNJ 4600 članova u 42 podružnice i 16 platišta. Oblasni odbor Zagreb imao je 3128, a Oblasni odbor Split 218 članova.⁶³

Prvi redovni kongres Saveza privatnih namještenika Jugoslavije održan je 1—2. travnja 1923. godine. Kongres je donio pravila Saveza. Po njima »Svrha Saveza jeste da svestrano štiti i promiče socijalne, duševne i materijalne interese svih privatnih namještenika, a napose svojih članova. Članom saveza može postati svaki privatni namještenik, bez obzira na spol, rod, veru, narodnost, državljanstvo i političke nazore. Na kongresu imaju pravo rešavajućeg glasa samo delegati podružnica, oni glasaju sa onoliko glasova koliko članova zastupaju. Članovi centralne savezne uprave, zemaljskih stručnih sekcija i grupa, te oblasnih uprava, imaju na saveznom kongresu — u koliko nisu delegati koje podružnice — samo savetodavni glas.« Organizacijsku strukturu Saveza činila je središnjica, oblasni podsavezi i mjesne organizacije. Središnjica je imala upravne i stručne organe. Upravni organi bili su Kongres, Vrhovno savezno veće i Centralna savezna uprava. »Za donošenje takovih odluka koje se tiču cjelokupnog pokreta saveza, koje prelaze kompetencije Centralne savezne uprave, a koje se moraju donijeti u slučajevima kad je ma iz kojih razloga nemoguće sazvati savezni Kongres, saziva Centralna uprava Vr-

hovno savezno vijeće na zasjedanje.« Vrhovno savezno vijeće činili su članovi Centralne uprave, zemaljskih stručnih sekcija, zemaljskih stručnih grupa i po tri predstavnika svake oblasne uprave. Stručne organe središnjice sačinjavali su zemaljske stručne sekcije, zemaljske stručne skupine i zemaljske stručne grupe. Zemaljske stručne sekcije formirale su se prema glavnim privrednim granama. U njima su bili okupljeni svi članovi saveza koji su bili zaposleni kod poduzeća (poslodavaca) jedne grane privrede.⁶⁴

Dvije konferencije organizacija privatnih namještenika (1924. i 1925) na kojima je sudjelovalo osam sindikata imale su za cilj da ih ujedine i povedu zajedničke akcije protiv snižavanja plaća, produžavanja radnog vremena, izbacivanja namještenika s posla, ukidanja kolektivnih ugovora, ukidanja dopusta i triaeste plaće, ukidanja šestotjednog otzaka i drugih oblika povećane eksploatacije trgovačkih namještenika. Na drugoj konferenciji, održanoj 18. listopada 1925. godine u Beogradu, odlučeno je da se osnuje Federacija organizacija privatnih namještenika. Konferencija je kao cilj federacije označila: vođenje zajedničke, istodobne borbe svih organizacijskih jedinica privatnih namještenika; da se kroz zajedničke akcije i suradnju uklone zapreke ujedinjenju privatnih namještenika; da se kroz kongres ostvari ujedinjeni savez privatnih namještenika. SPNJ je morao pod pritiskom svog članstva da sudjeluje u stvaranju federacije. SPNJ je zastupao stajalište da se privatni namještenici mogu ujediniti u sklopu URSSJ-a. Savez bankarskih, trgovačkih i industrijskih činovnika predlagao je da se ujedinjenje provede izvan zemaljskih sindikalnih centrala jednog i drugog pravca. U zemlji je bilo oko 55.000 privatnih namještenika, od toga 15.000 organiziranih ali i razdijeljenih u 15 sindikata. SPNJ je bio član URSSJ-a, a Savez trgovačkih pomoćnika i privatnih činovnika u Beogradu bio je u sastavu CRSOJ-a, odnosno u Nezavisnim sindikatima. S tim gledištem složio se i Savez bankovnih činovnika i namještenika u Zagrebu i Savez trgovačkih pomoćnika i privatnih činovnika u Beogradu. Sva tri saveza izjavila su da će sudjelovati na kongresu ujedinjenja »sami za sebe«, ako se iz dnevnog reda kongresa izostavi odluka o pripadnosti jednoj od postojećih zemaljskih sindikalnih centrala. Isto to shvaćanje izrazilo je i Udruženje bankarskih, osiguravajućih trgovačkih i industrijskih činovnika Vojvodine. Prema tome, kao glavna smetnja ujedinjenju označena je Centralna uprava SPNJ.⁶⁵

⁶³ V. Korać, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, n. dj., knj. II, str. 449—462; J. Čaž: *Nezavisni sindikati*, n. dj., knj. I, str. 28, 56—57, 83—85; knj. III, sv. I, str. 22—29; *Sindikalni pokret u Srbiji 1903—1919*, n. dj., str. 577, 583; *Radnik*, 24. VII 1920.

⁶⁴ IHRPH, Arhiv, k-1, SPNJ.

⁶⁵ *Organizovani radnik*, 4. III 1926.

Nakon toga je SPNJ počeo da sabotira federaciju, zajedničko vođenje akcija, saziv nove konferencije, te da osporava pravo članstva u federaciji svim sindikatima koji su se izjasnili protiv priključenja URSSJ-u. Na sjednicama foruma SPNJ, kao ni na konferencijama, sastancima i skupštinama a ni u štampi, ne spominje federaciju, dok istovremeno vrši pritisak na socijaliste u pojedinim sindikatima, povjerljivim cirkularnim i tajnim sastancima, da se federacija privoli na pristupanje URSSJ-u. Poslije dvogodišnje pasivnosti sazvao je sekretar federacije, u ime Saveza bankovnih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije, Beograd (SBZJ) treću konferenciju organizacija privatnih namještenika. Na to je vodstvo SPNJ osnovalo svoju federaciju u koju su ušli Savez apotekarskih saradnika, Savez građevnih poslovođa, Savez grafičkih radnika i Savez bankovnih činovnika i namještenika iz Zagreba.⁴⁴⁶

Kao što smo vidjeli, komunisti i pristalice revolucionarnog krila radničkog pokreta u Hrvatskoj nisu išli na stvaranje svog sindikata privatnih namještenika, niti su osnivali po Hrvatskoj područne postojećeg Saveza s centralom u Beogradu.

Poslije Prve zemaljske konferencije KPJ, održane u Beču od 3. do 17. srpnja 1922. godine, na kojoj su zauzeti stavovi o radu komunističkih sindikatima, komunisti u Savezu privatnih namještenika obnavljaju rad kao komunistička frakcija. Ona istupa s kritikom rada socijalističkog rukovodstva Saveza, ukazuje na njegovu nebrigu o položaju privatnih namještenika i neprijateljski odnos prema ujedinjenju reformističkih sindikata s Nezavisnim sindikatima. Kritizirao se rasipnički odnos i zloupotreba finansijskih sredstava Saveza i oportunistička tarifna i štrajkaška politika. U borbi protiv reformističke sindikalne birokracije, komunistička je frakcija nastojala da pokrene što veću aktivnost članstva. Vodilo se računa o tome da rad komunističke frakcije ne dobije obilježja borbe jedne sekte protiv birokratske klike, nego obilježje borbe mase protiv nje. Komunisti su isticali, na osnovi međunarodnog iskustva, da ne treba imati iluzija o tome da je tako moguće osvojiti i reformističku centralu, jer ako ta opasnost postane realna reformističko vodstvo će uz pomoć režima izbaciti komunistički aktiv iz sindikata. Takav slučaj dogodio se i u SPNJ neposredno prije održavanja kongresa, početkom siječnja 1927. godine. Upornim radom frakcije zagrebačka mjesna organizacija SPNJ izabrala je 13 delegata za kongres Saveza. Od tih 13 delegata 11

su bili članovi komunističke frakcije. Komunisti su izabrani za delegate i u Karlovcu, Sarajevu i Sisku. Na to je Centralna uprava odložila kongres za tri mjeseca. Za to vrijeme isključeni su iz Saveza Andrija Hebrang i drugovi, a na njihova mjesta imenovala je Centralna uprava nove delegate, članove Socijalističke partije. To se dogodilo i u Karlovcu i Sarajevu, dok je sisačka podružnica pretvorila u platište koje nema delegata (zbog toga što u Sisku nisu imali ni jednog svoga partijskog člana). Tako je kongres održan uz silno ogorčenje velike većine članova.⁴⁴⁷

Komunističku frakciju u SPNJ do 1929. činili su: Drago Škorić, Milan Milanović, Anka Mihota-Supanc, Adela Pavošević (Osijek do 1927. godine), Nikola Hečimović, Andrija Hebrang, Edo Vajda (do 1926. godine), Drago Novaković, Tošo Berić, Marko Monschein, Ivan Mrkša, J. Peterković, D. Potorčki, mlađi, Hinko Kotz, Josip Tot, Josip Tomić, D. Korošec, Mare Frau, Antun Mavrak, Stanko Dragić, Veljko Drakulić, Marijan Krsnik, Diego Roko.

Komunistička frakcija djelovala je u sekcijama, upravama podružnica, Centralnoj upravi i Nadzornom odboru. Niz članova frakcije bio je u partijskim forumima. Hečimović, M. Frau i D. Škorić radili su u Pokrajinskom odboru Crvene pomoći, M. Milanović u Mjesnom komitetu KPJ Zagreba. Neki su bili delegati na oblasnim i zemaljskim konferencijama, a jedan i na IV kongresu KPJ. Đuro Takač i V. Drakulić bili su članovi rajonskih komiteta. No i pored toga, komunistička frakcija u SPNJ nije uspjela da povede cijeli Savez u šire akcije. Članovi zagrebačke podružnice sudjelovali su u političkim akcijama, proslavama Prvoga maja, antifašističkim demonstracijama, općinskim izborima i prikupljanju Crvene pomoći. Mnogi od članova partijske frakcije SPNJ su pomrli u zatvoru (Franjo Ljuština), ubijeni od policije (Nikola Hečimović), osuđivani na više godina zatvora ili izgnani iz Zagreba. Monarhistička diktatura omogućila je SPNJ da ostane glavni stub socijalističke birokracije u URSSJ-u.

Neki podaci o trgovini i prodavaonicama

Do 1929. godine broj prodavaonica stalno je rastao. Godine 1927. u zemlji ih je bilo, prema statistici koje su vodile trgovačke komore, 120.806. Godine 1928. taj se broj naglo povećava. Na području zagrebačke Privredne komore registrirane su nove 7902 prodavaonice; na području Bosne i Hercegovine 1997,

⁴⁴⁶ Isto, 19. I 1928.

⁴⁴⁷ Borba, 12. IX 1927.

na području Splita 656, u Novom Sadu 1261, u Osijeku 460, u Skoplju 1559. To znači da je 1928. bilo ukupno 135.505 prodavaonica. Godine 1929. dosegla je trgovačka mreža svoj maksimalni razvoj sa 148.786 dućana. Godine 1930. bilo ih je manje (krajem 1930. godine 140.561), a u vrijeme krize (1931—1934) brisane su 22.754 prodavaonice iz evidencije svih komora. Krajem 1934. godine bilo ih je svega

126.042. U Hrvatskoj, na području zagrebačke Privredne komore najviše je prodavaonica bilo 1930. godine — 24.217. Za vrijeme krize (1931—1934) zatvoreno ih je 7749, tako da ih je ostalo 16.468. Od 1935. godine trgovačka mreža ponovno buja pa je 1938. godine kriza potpuno prevladana. Tada je, naime, premašen broj prodavaonica iz 1929. godine; bilo ih je 149.409.

VRSTA TRGOVAČKIH RADNJI

NA PODRUČJU KOMORE		Trgovina na veliko — izvozne, spekulativne, magazinske i ostale radnje	Piljarske radnje, prodavaonice svježih životnih namirnica	Bakarske — mješovite radnje	Ostale trgovine na malo	Agenturske i komisionske radnje	Bankarska poduzeća	Osiguravajuća poduzeća	Ostala novčana poduzeća
Banja Luka		509	481	8.629	1.534	29	40	—	—
Beograd		2.991	3.869	8.121	4.055	647	251	7	80
Dubrovnik		35	132	596	326	48	15	7	4
Zagreb		754	1.070	8.458	4.041	497	115	19	27
Ljubljana		608	372	3.348	304	94	574	16	—
Novi Sad		227	2.534	3.889	3.599	161	74	4	40
Osijek		123	401	1.135	1.135	34	17	17	80
Petrovgrad		132	997	2.005	989	80	50	12	—
Podgorica		57	312	1.340	1.112	2	25	—	—
Sarajevo		108	8.670	3.642	2.753	116	46	15	20
Skoplje		187	853	4.626	2.044	83	50	8	16
Split		191	1.096	1.866	1.776	132	29	7	20
UKUPNO	1938.	5.000	10.117	87.710	23.718	1.929	1.298	118	187
	1937.	5.658	18.262	84.146	25.670	1.806	1.999	100	800
	1936.	7.010	16.117	85.217	21.854	1.880	1.248	112	315
	1935.	6.652	42.077		56.080	1.771	1.339	114	200
	1934.	6.583	11.600		52.307	1.716	1.228	106	199

VRSTA TRGOVAČKIH RADNJI

NA PODRUČJU KOMORE		Hoteli	Ostala ugostiteljska poduzeća	Špediteri	Carinski posrednici	Autobuska i auto-taksi poduzeća	Fijakeriska poduzeća	Taljiška poduzeća, vozari, prevoz robe sa stočnom zapregom	Razni biro	Ostale trgovačke radnje	Ukupno
Banja Luka		15	8.030	10	1	77	61	37	1	175	9.629
Beograd		64	7.704	81	89	655	375	1.573	82	283	80.833
Dubrovnik		47	743	21	5	158	7	23	8	177	2.352
Zagreb		86	5.423	143	37	459	76	161	154	326	17.441
Ljubljana		76	6.152	26	15	474	128	584	3	3.824	16.593
Novi Sad		25	4.003	32	9	294	318	509	44	101	15.863
Osijek		21	1.833	20	6	11	96	197	6	1.695	6.991
Petrovgrad		10	1.353	14	3	52	184	33	9	40	5.963
Podgorica		12	1.438	6	—	82	32	13	—	245	4.676
Sarajevo		35	5.229	23	3	181	107	139	16	2.675	18.778
Skoplje		27	2.738	30	6	70	277	494	42	941	12.487
Split			2.139	37	7	95	14	53	20	316	7.798
UKUPNO	1938.	418	41.785	443	131	2.608	1.675	3.816	385	10.798	149.409
	1937.	450	39.575	438	129	2.660	1.423	3.389	353	8.476	144.080
	1936.	438	37.560	454	116	2.685	1.528	3.266	327	5.858	136.894
	1935.		35.917			535	2.511	2.656	202	8.096	129.515
	1934.		31.915			482	2.272	3.813	486	10.794	426.042

Uložen je nov kapital, povećan je broj osoblja zaposlenog u trgovini, otvorene su nove prodavaonice. To se kretanje najbolje vidi iz podataka u slijedećim tabelama:

Područje komore	Godina			
	1927.	1929.	1935.	1937.
	Broj radnja			
Beograd	19.889	28.173	25.134	28.930
Zagreb	14.103	22.716	18.581	19.735
Osijek	5.592	6.874	5.808	6.737
Split	10.597	11.732	5.658	7.693

Područje komore	Godina			
	1927.	1929.	1935.	1937.
	Broj radnja			
Dubrovnik	3.000	3.036	2.349	2.308
Ljubljana	12.954	12.798	16.252	16.181
Novi Sad	8.475	10.756	13.146	15.179
Veliki Bečkerek (Petrovgrad)	5.261	6.086	5.415	5.889
Sarajevo	23.907	26.236	12.956	14.576
Banja Luka			7.517	8.439
Podgorica	720	726	3.888	4.466
Škoplje	16.308	19.653	12.811	13.957
	120.806	148.786	129.515	144.080

Broj trgovačkih poduzeća na području Trgovačko-industrijske komore Zagreb

Mjesto	Broj poduzeća						
	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.	1937.
Zagreb	8.067	8.616	8.792	9.090	7.385	5.484	5.922
Bakar	128	92	82	73	65	74	79
Bjelovar	462	484	449	406	434	313	351
Karlovac	572	586	454	468	487	411	421
Koprivnica	264	316	333	333	329	215	220
Križevci	148	154	160	177	157	114	122
Petrinja	142	151	156	124	134	87	93
Senj	125	149	134	133	126	119	139
Sisak	431	464	371	299	277	245	277
Sušak	828	951	871	842	730	833	952
Varaždin	554	617	626	591	546	447	444
Ostala mjesta	10.995	11.637	11.614	10.734	9.647	8.126	8.218
SVEUKUPNO:	22.716	24.217	23.042	23.270	20.317	16.468	17.238

Trgovina na veliko sirovinama, gotovim industrijskim proizvodima, prehrambenim i drugim artiklima nabavljala je i prodavala robu u velikim količinama, održavala je velika skladišta, silose, elevatore i hladnjače. Često je financirala proizvodnju, davala kredite u ime buduće žetve, podizala proizvodna poduzeća koja su radila za njezine potrebe. Takvih trgovačkih poduzeća, s velikim kapitalom, bilo je u Jugoslaviji malo, iako su 1934. godine bila registrirana 6583 veletrgovačka poduzeća. Godine 1936. bilo ih je 7919. a 1938. 5922. Veletrgovačka poduzeća su se udruživala u razna poslovna trgovačka društva radi obavljanja zajedničkih trgovinskih poslova, koncentracije kapitala i maksimiranja trgovačkog profita. To su bila: 1) javna trgovačka društva u kojima svi članovi solidarno jamče čitavom svojom imovinom za obaveze društva; 2) komanditna društva u kojima vanjski članovi jamče svojim ulogom; 3) dioničarsko-akcionarska društva u kojima akcionari jamče za obaveze društva do visine iznosa svojih akcija i 4) društva s ograničenim jamstvom u kojem članovi društva preuzimaju samo ograničeno jamstvo za obaveze. Od ukupnog broja akcionarskih društava koja su objavila svoje bilance za 1932.

godinu, 143 akcionarska društva bila su trgovačka. Uplaćena glavnica iznosila 535.595.000 dinara. Zakonom određeni i uplaćeni rezervni fond iznosio je 16.719.000 dinara, a ostale rezerve 27.671.000 dinara. Vrijednost gotove robe iznosila je 299.252.000 dinara. Kod dužnika je angažirano 487.692.000 dinara. Čista dobit iznosila je 6.605.000 dinara. Godišnje plaće trgovačkog osoblja iznosile su 51.904.000 dinara. Ukupni iznos bilance bio je 1.404.853.000 dinara.

Godine 1937. bila su registrirana 93 trgovačka akcionarska društva, od toga su podatke o bilanci dala 82 društva. Ako pođemo od toga da su 1932. sva društva dala svoje bilance, onda je 1937. godine bilo 50 akcionarskih društava manje. Ovdje nije riječ o koncentraciji društava i njihovih sredstava, jer je uplaćena glavnica 82 akcionarska društva iznosila samo 189.250.000 dinara. Smanjenjem broja društava smanjila se i glavnica za 346.345.000 dinara. Zakonom određeni rezervni fond iznosio je 8,4 milijuna dinara, a ostale rezerve 192 milijuna. Povjerenici su kreditirali navedena poduzeća sa 406,1 milijun dinara. Potraživanja po viđenju iznosila su 169,9 milijuna dinara. Vrijednost robe bila je 140,2 milijuna, a dužnici — 294,5 milijuna dinara. Čisti dohodak iznosio je

9.231.000 dinara, a plaće trgovačkog osoblja 60.122.000 dinara. Ukupni zbroj bilance bio je 858,5 milijuna dinara.⁴⁴⁸ Ukupan iznos inozemnih kredita u trgovini iznosio je 164.193.295 dinara. Od toga su financijski krediti iznosili 74.707.949 dinara, a prometni krediti 89.485.346 dinara. Udio države u akcionarskim trgovačkim poduzećima iznosio je 50 (pedeset) milijuna dinara. To je, u stvari, bila glavnica Privilegiranog d. d. za izvoz zemaljskih proizvoda, koju je uplatila država. Državni krediti iznosili su samo 11.044.476 dinara.

Na jedno akcionarsko poduzeće otpadalo je 1931. godine vlastitih sredstava (glavnica i re-

⁴⁴⁸ Statistički godišnjak 1933, u. dj., str. 212—215; 1938—1939, str. 282—287; V. V. Rozenberg i J. Lj. Kostić *Ko finansira jugoslovensku privredu*, u. dj., str. 40—41.

zerve) 1.617.000 (samo glavica 1.364.850 dinara), 1932. godine 4.055.000 dinara, a 1937. godine 4.753.000 (samo glavica 2.185.975 dinara). Pozajmljena sredstva po jednom poduzeću iznosila su 1931. godine 3.720.000 dinara, 1932. godine 4.908.000 i 1937. godine 4.952.000 dinara. Prosječni zbroj bilance po jednom akcionarskom trgovačkom poduzeću bio je:

Prosječna bilanca po jednom akcionarskom poduzeću

Godina	Tisuća dinara
1931.	6.044
1932.	9.824
1935.	8.467
1937.	10.469,7

Bilance trgovačkih akcionarskih društava

	Godina				
	1931.	1932.	1935.	1936.	1937.
Broj društava			184	183	93
Iskazali bilance	134	143	104	120	82
	u tisućama dinara				
Gotovina	11.776	12.386	9.470	12.586	10.105
Potraživanja po viđenju	22.724	8.647	25.939	51.530	169.995
Vlastiti papiri od vrijednosti	8.815	13.876	5.896	7.637	42.415
Gotova roba	222.525	299.252	209.039	216.958	140.216
Dužnici	393.658	487.692	413.188	589.812	294.547
Uplaćena glavica	182.888	535.595	184.803	181.815	189.250
Rezervni fond po zakonu	18.981	16.719	9.639	8.658	8.474
Ostale rezerve	12.867	27.671	52.606	160.561	192.037
Povjerenici	498.512	701.883	518.331	576.198	406.143
Čista dobit	6.268	6.605	6.947	9.002	9.231
Izdaci na osoblje	67.123	51.904	53.513	59.739	60.122
Ukupno:	809.916	1.404.853	880.582	1.095.785	858.516

Svoje bilance nisu iskazala društva koja su se nalazila u likvidaciji, pod stečajem i prinudnim poravnanjem izvan stečaja. Od 143 akcionarska trgovačka društva iz 1932. godine ostala su 1937. samo 82 ili 57,4 posto. To su društva koja su objavila svoje bilance. Pretpostavljalo se da je 5840 veletrgovina, (bez 82 akcionarska društva) imalo, u prosjeku, osnovni kapital po jednom poduzeću u iznosu od 500.000 dinara, što je ukupno 2920 milijuna dinara. Ukupna bilanca iznosila je 13.100 milijuna dinara.

Trgovinu na malo, koja je potrošače snabdijevala najraznovrsnijom robom činile su 91.103 prodavaonice. Prema tadašnjim procjenama, prosječan osnovni kapital po jednoj radnji iznosio je 50.000 dinara, a ukupni kapital 4550 milijuna. Zbroj bilanca iznosio je 21.310 milijuna dinara. Zbirna bilanca svih 97.000 poduzeća iznosila je oko 35.270 milijuna dinara, a osnovni kapital 7650 milijuna, računa-

jući tu i 82 akcionarska poduzeća sa 860 milijuna zbirne bilance i 189 milijuna glavnice.

Potpuno točne i pouzdane statističke podatke o prometu u trgovini imamo samo za vanjsku trgovinu. Cjelokupni unutrašnji promet trgovine samo se procjenjivao. Prema takvim procjenama za 1927. godinu, cjelokupni promet trgovine na malo iznosio je 44.139 milijuna dinara.

Promet u trgovini na malo

Proizvodi	Vrijednost u tisućama dinara
Poljoprivrede	6.010.000
Stočarstva	6.470.000
Šumarstva	2.932.000
Rudarstva	1.250.000
Kućne prerađivačke djelatnosti	1.477.000
Zanatstva	4.000.000
Industrijske proizvodnje	15.000.000
Iz uvoza	7.000.000
Ukupno	44.139.000

Zarada trgovaca na veliko procijenjena je na 2206,9 milijuna dinara, zarada trgovaca na malo 4413,9 milijuna dinara, a plaće trgovačkog osoblja 1188 milijuna dinara. Ukupni narodni dohodak od trgovine iznosio je, prema toj procjeni, 7808,8 ili, okruglo, 7810 milijuna dinara.⁴⁹⁹

Prema analizi Stevana Kukoleče, 1939. godine »Ukupni promet poljoprivrednih proizvoda iznosio je, na bazi prodajnih cijena na veliko, oko 6,76 milijardi dinara. Ovim prometom nije obuhvaćena prodaja poljoprivrednih proizvoda lokalnim gradskim potrošačima i ona nije mogla ni približno da se utvrdi.

Ukupni unutrašnji promet domaćih industrijskih proizvoda iznosio je oko 14.334 milijuna dinara, na bazi cijena koštana. To je i činilo oko 85% ukupne industrijske proizvodnje.

Unutrašnji tržišni promet uvezene robe, bez uvezenih sredstava za proizvodnju, iznosio je 2689 miliona dinara, na bazi uvoznih cijena. To je predstavljalo oko 16% ukupnog unutrašnjeg tržišnog prometa industrijskih proizvoda.

Ukupni tržišni promet zanatskih proizvoda i usluga, računat na bazi prodajne cijene zanatskih proizvođača, iznosio je približno oko 6 milijardi dinara.⁵⁰⁰

Ukupni tržišni promet po tom proračunu iznosio je 32.383 milijuna dinara, računajući tu i promet šumskih proizvoda u iznosu od 2600 milijuna dinara.

Prema analizi S. Kukoleče, ukupni tržišni promet u 1939. godini iznosio je 33.409 milijuna dinara, a dijelio se na:

Ukupni tržišni promet 1939. godine

Proizvodi	U milijunima dinara
Poljoprivredni proizvodi	4.927,1
Stočarski	1.832,6
Šumski	2.600
Industrijski (sa rudarstvom)	14.334
Zanatski	6.000
Uvozni	3.715
Ukupno:	33.409

Ako pođemo od pretpostavke da su obje procjene točne, onda se mora utvrditi da je kapacitet unutrašnjeg tržišta u 1939. prema 1927. godini znatno oslabljen i to za 10.730 milijuna dinara. Kapacitet unutrašnjega potrošačkog tržišta, s obzirom na začajan porast sta-

novništva, mogao je za tih 11 godina da stagnira po količini proizvoda ili da usporeno raste. Uz opadanje kupovne moći stanovništva ovdje se vjerojatno radi i o opadanju cijena poljoprivrednih proizvoda, koje 1938. godine još nisu bile dostigle cijene iz 1926—1927. godine. Grupa autora (Durišić, Đorđević, Rudečuk, Vagner) procjenjuje ukupni promet poljoprivrednih proizvoda (poljoprivreda, stočarstvo i šumarstvo) 1927. godine na 15.412 milijuna, a S. Kukoleča na 9360 milijuna ili na 60,9 posto u 1939. godini. Grupa autora procijenila je vrijednost industrijske proizvodnje iznosom od 16.250 milijuna, a od 8.752.878.739 uvoza računala je da je nabavljeno radi preprodaje četiri petine, tj. 7.002.302.691 dinara ili sedam milijardi. S. Kukoleča procijenio je industrijsku proizvodnju na 14.334 milijuna dinara. Stvarna vrijednost industrijske proizvodnje pod odbitku dijela namijenjenog izvozu u 1938. godini, prema Kukoleči, iznosila je 16.028.877 dinara, a vrijednost uvoza 4.852.528 milijuna dinara. Ako se uzme da je od te sume četiri petine uvezene robe uzeto radi preprodaje (preprodavalo se gorivo, dijelovi strojeva, strojevi, sirovine i gotovi proizvodi), onda bi to iznosilo 3882 milijuna dinara. Grupa autora ocijenila je da je zanatstvo ustupilo trgovcima jednu trećinu svoje proizvodnje u iznosu od četiri milijuna dinara, a domaća radinost proizvoda u vrijednosti od 1477 milijuna dinara, što sve ukupno iznosi 5477 milijuna dinara. S. Kukoleča ocjenjuje vrijednost zanatske proizvodnje u trgovačkoj mreži na 600 milijuna dinara. Vjerojatno je tu uračunao i domaću radinost.

Rekapitulirajući sve to izlazi:

poljoprivredni proizvod	9.360 milijuna din.
industrijska proizvodnja	16.028,9 milijuna din.
proizvodi iz uvoza	3.882 milijuna din.
znatski proizvodi	6.000 milijuna din.
Ukupno	35.270,9 milijuna din.

Dakle, 1938. je godine ukupni tržišni promet, kapacitet unutrašnjeg tržišta, smanjen za 8868 milijuna dinara. Do opadanja je došlo zbog smanjenog uvoza strane robe za 3120 milijuna dinara i razlike u cijeni poljoprivrednih proizvoda u iznosu od 3391 milijuna dinara. Da je došlo do opadanja kapaciteta unutrašnjeg tržišta vidi se i po prometu robe u zemlji. Broj prevezene privatne robe državnim željeznicama iznosio je 1938. godine 15.419.815 tona, a 1927. godine 18.716.849 tona ili, 1938. za 3.297.034 tona manje. Promet robe u zemlji brodovima na moru iznosio je 1938. godine 5.212.432 mc, a 1927. godine 5.357.468 mc ili

⁴⁹⁹ V. M. Durišić, M. R. Đorđević, P. Rudečuko, A. Vagner, *Naša narodna privreda i nacionalni prihod*, Sarajevo, 1927. str. 233—240.

⁵⁰⁰ S. Kukoleča, *Analiza privrede Jugoslavije pred drugi svjetski rat*, Beograd, 1956, str. 206.

1938, manje za 145.036 mc, dok se ukupni promet morem s inozemstvom, uvoz i izvoz, znatno povećao. Ukupni promet s inozemstvom iznosio je 1938. godine 20.883.739 mc nasuprot 16.988.883 mc u 1927. godini.

Brojno stanje zaposlenih i plaće trgovačkih pomoćnika

Među trgovačke namještenike ubrajalo se osoblje zaposleno u trgovinama živežnih namirnica i prekomorske robe, mješovite robe, pića, trgovinama rogom marvom, konjima, sitnom stokom, poljoprivrednim proizvodima, rudarskim i ostalim sirovinским proizvodima, građevnim materijalom, drvom i ugljenom, staklom i porculanom, trgovinama kuhinjskog, stolnog i jedaćeg pribora, željezom i proizvodima industrije metala i strojeva, nadalje osoblje prodavaonica za trgovinu satovima i plemenitim metalima, bižuterijom, prodavaonica pokućstva, kože, cipela, manufakturne robe i konfekcija odijela i rublja, galanterijske i ostale kratkometražne robe, muzičkih instrumenata, zatim osoblje knjižara, papirnica, apoteke, drogerija i trgovina ostalim kemijskim proizvodima, parfumerija, boja i kozmetičkih proizvoda, te konačno namještenici raznih zastupstava, agencija, komisijonih dućana, biroa za informacije i posredovanje.

U svim je tim prodavaonicama bilo zaposleno 9,63 posto cjelokupnog radništva osiguranog kod Središnjeg ureda za osiguranje radnika. Prema podacima popisa osiguranog radništva, od 30. lipnja 1934, bilo je osigurano, a prema tome i zaposleno, u trgovačkim poduzećima u cijeloj državi 41.101 muškarac (70,36 posto) i 10.048 žena (19,64 posto), ukupno 51.149 radnika. U ovoj grani privrede prevladavala je muška radna snaga. Na 100 muškaraca dolazile su 24 žene.

Najviše trgovačkih namještenika bilo je zaposleno na području grada Zagreba i to 7893 ili 15,3 posto od svih trgovačkih namještenika u državi. Iza Zagreba slijedila je prijestolnica Beograd sa 6812 (13,32 posto), zatim Ljubljana sa 2607 (5,10 posto), Novi Sad s 1885 ili 3,69 posto, Subotica sa 1323 ili 2,59 posto, Sarajevo sa 1321 ili 2,58 posto i Maribor sa 1034 zaposlenih radnika u trgovini odnosno 2,02 posto od ukupnog broja osoblja zaposlenog u trgovini u cijeloj državi.

U Dravskoj banovini na 100 muškaraca zaposlenih u trgovini dolazilo je 64 žena, u Savskoj banovini 31, u Dunavskoj 20, u Primorskoj banovini 17, a na području uprave grada

Beograda 16 žena. Najmanje je bilo zaposleno žena u trgovini u Vardarskoj banovini, svega dvije žene na 100 muškaraca.

Podaci o osoblju zaposlenom u trgovini prema spolu

Banovina	Muškarci	Žene
Dravska	4.622	2.968
Savska	11.458	3.588
Vrbaska	894	65
Primorska	1.674	290
Drinska	2.529	243
Zetska	1.014	99
Dunavska	8.583	1.706
Moravska	1.851	53
Vardarska	2.079	33
Uprava grada Beograda	6.397	1.003
Ukupno:	41.101	2.894

U gradu Zagrebu bilo je zaposleno 5597 muškaraca i 2296 žena, u Beogradu 5892 muškarca i 920 žena, na području grada Ljubljane 1494 muškarca i 1067 žena, Novog Sada 1499 muškaraca i 386 žena, Osijeka 726 muškaraca i 301 žena, Sarajevu 1117 muškaraca i 204 žena, Maribora 686 muškaraca i 348 žena, Petrogradu 632 muškarca i 159 žena, Splita 536 muškaraca i 191 žena, Celja 415 muškaraca i 249 žena, te u Banjoj Luci 233 muškarca i 35 žena.

Znatniji dio trgovačkog osoblja bio je osiguran kod okružnih ureda za osiguranje radnika i to 37.387 (73,09 posto svih trgovačkih namještenika), od toga 31.045 muškaraca (75,58 posto svih muških trgovačkih namještenika) i 6342 žene (63,12 posto svih trgovačkih namještenika). Kod privatnih bolesničkih blagajni bila su osigurana 13.762 trgovačka namještenika (26,91 posto svih namještenika ove struke), od toga 10.056 muškaraca (24,4 posto svih muškaraca) i 3706 žena (36,8 posto svih trgovačkih namještenika).

Najveći je broj trgovačkog osoblja bio osiguran na području beogradskog Okružnog ureda — 6061 namještenik (5471 muškarac i 590 žena). Na području zagrebačkog Okružnog ureda bilo je osigurano 6206 trgovačkih namještenika (4679 muškaraca i 1527 žena). Na području ljubljanskog Okružnog ureda bilo je osigurano 3703 namještenika (od toga 2212 muškaraca i 1291 žena). Na području osječkog Okružnog ureda bilo je osigurano 3140 namještenika (od toga 2522 muškaraca i 618 žena). Na području subotičkog Okružnog ureda bio je osiguran 2421 namještenik (od toga 1799 muš-

karaca i 622 žene). Na području novosadskog Okružnog ureda bila su osigurana 2262 namještenika (od toga 1916 muškaraca i 346 žena), a na području petrovgradskog Okružnog ureda 2098 namještenika (od toga 1718 muškaraca i 386 žena). Kod bolesničke blagajne »Merkur«, koja je svoje ekspozitive imala u cijeloj državi, bila su osigurana 6982 trgovačka namještenika, od toga 5180 muškaraca i 1802 žene. Kod bolesničke blagajne Trgovačkog, bolesničkog i potpornog društva u Ljubljani, koja je djelovala samo na području Dravske banovine, bilo je osigurano 3660 trgovačkih namještenika, od toga 2037 muškaraca i 1623 žene, a kod bolesničke blagajne Beogradske trgovačke omladine, koja je djelovala na području uprave grada Beograda, Dunavske, Moravske i Vardarske banovine, bilo je osigurano 3120 namještenika (od toga 2839 muškaraca i 281 žena). Godine 193. postignut je maksimum u zapošljavanju trgovačkih namještenika obaju spolova u mjesecu prosincu (53.619), a 1934. godine u studenom (55.320).

Od ukupno zaposlenoga trgovačkog osoblja, 14,7 posto ili 7400 činili su činovnici, 39,4 posto ili 20.162 trgovački pomoćnici, 11.129 odnosno 21,8 posto šegrti i 12.458 odnosno 24,4 posto nekvalificirani radnici. Struktura muške radne snage zaposlene u prodavaonicama bila je slijedeća: 4456 činovnika, 17.247 pomoćnika, 9732 šegrti i 9666 nekvalificiranih radnika, a ženske radne snage: 2944 činovnica, 2915 pomoćnica, 1397 naučnica i 2792 nekvalificiranih radnica.

U prodavaonicama većinu zaposlenog osoblja činili su kvalificirani trgovački pomoćnici. Na 100 trgovačkih pomoćnika dolazilo je svega 15 kvalificiranih trgovačkih pomoćnica.

U našoj trgovini bili su zaposleni većim dijelom mlađi ljudi. Do 32 godine starosti bilo je zaposleno 36.511 namještenika i namještenica (71,38 posto), a starijih od 32 godine 14.638 (28,62 posto). Najveći broj zaposlenog osoblja imao je između 1-8 i 22 godine (10.149 ili 19,84 posto). Bilo je zaposleno i mlađih od 14 godina — 944 (1,85 posto). Sa 14 do 15 godina starosti bila su zaposlena ukupno 4232 namještenika (8,27 posto), s 16 i 17 godina starosti 3718 (7,27 posto).

Kad usporedimo spol i starosnu dob vidimo da je najveći broj trgovačkih namještenika muškaraca imao između 18 i 22 godine života (7474 ili 18,19 posto). I najveći broj žena zaposlenih u prodavaonicama pripadao je ovoj dobnoj grupi (2673 ili 26,60 posto). S manje od 14 godina starosti bilo je zaposleno 866 muške i 78 ženske djece.

Trgovački namještenici prema spolu i godinama starosti

Godine starosti	Muškarci	Zene
Od 14—15	3775	457
16—17	3101	617
23—27	7250	2446
28—32	6182	1590
33—37	4849	976
38—42	2939	563
43—47	1777	291
48—52	1194	143
53—57	719	100
58—62	444	48
63—67	234	23
68—72	125	11
73—77	39	2
78—82	16	1
83—87	3	1
nepoznatih godina starosti	112	28

Osoblje zaposleno u prodavaonicama išlo je u red slabije plaćenih. Veći dio tog osoblja imao je plaću manju od 24 dinara i to 27.426 ili 53,62 posto, a manji dio je ostvarivao zaradu veću od 24 dinara i to 23.723 ili 46,38 posto dnevno. Više od 48 dinara dnevno zaradivalo je 10.138 namještenika ili 19,82 posto. Dnevnu zaradu do osam dinara imalo je 9706 namještenika (23,61 posto). Od 8,01 do 9,60 dinara zaradivala su 103 namještenika (0,25 posto), od 9,61 do 11,60 dinara 722 (17,57 posto), od 11,61 do 14 dinara 2590 (6,30 posto), od 14,01 do 16,80 dinara 2252 (5,48 posto), od 16,81 do 20 dinara 3586 (8,72 posto), od 20,01 do 24 dinara 2730 (6,64 posto), od 24,01 do 28,80 dinara 2152 (5,24 posto), od 28,81 do 34 dinara 3100 (7,54 posto), od 34,01 do 40 dinara 3565 (8,67 posto), od 40,01 do 48 dinara 2177 (5,30 posto), a više od 48 dinara dnevno 8418 (20,48 posto) namještenika.

Najveći broj trgovačkih namještenika muškaraca ostvarivao je zaradu manju od tri dinara na sat (20.689 namještenika ili 52,77 posto).

Većina trgovačkih namještenica također je imala plaću manju od tri dinara na sat i to 5737 ili 57,10 posto. Uz nadnicu do osam dinara dnevno bilo je zaposleno 1479 žena (14,72 posto), sa 8,01 do 9,60 dinara 100 (jedan posto), s 9,61 do 1,60 dinara 489 (4,87 posto), s 11,61 do 14 dinara 895 (8,91 posto), od 14,01 do 16,80 dinara 879 (8,75 posto), od 16,81 do 20 dinara 1093 (10,8 posto), od 20,01 do 24 dinara 802 (7,98 posto), od 24,01 do 28,80 dinara 567 (5,64 posto), od 28,81 do 34 dinara 716 (7,13 posto), od 34,01 do 40 dinara 816 (8,12 posto), od 40,01 do 48 dinara 492 (4,90 posto), a s većom od 48 dinara na dan 1720 (17,12 posto) namještenica.

Velik broj trgovačkih radionica, u odnosu na zanatske, poslovao je u dobrim higijenskim

uvjetima, ali je još bilo i takovih čije su prošorije bile prenatrpne robom, nedovoljno zračne i slabo osvjetljene. U skladištima su uvjeti rada često bili mnogo lošiji — vlažan i ustajao zrak, loše osvjetljenje, nedovoljno grijanje. Sve je to u velikoj mjeri utjecalo na zdravstveno stanje radnika. Prema podacima statistike radničkog osiguranja (iz 1932. godi-

ne) bilo je nesposobnih za rad 14.395 osoba. Na 100 namještenika u trgovinama dolazilo je godišnje 28 bolesnih u dužem vremenskom razdoblju.⁴⁵¹

⁴⁵¹ Radnička zaštita, 1936; B. Haberte, *Položaj trgovačkih namještenika*, u. dj., str. 60—66.

SAVEZ PRIVATNIH NAMJEŠTENIKA JUGOSLAVIJE

Nakon proglašenja kraljeve diktature u siječnju 1929. Savez privatnih namještenika Jugoslavije morao je tražiti zaštitu od najviših policijskih vlasti protiv samovoljnog tumačenja Zakona o zaštiti države od strane žandara, redarstvenih povjerenštava, gradskih kapetana i poglavara srezova koji su udarali i po podružnicama SPNJ, iako su njih vodili socijalisti. Na području Hrvatske, Slavonije i Međumurja dao je Savez popis mjesnih organizacija i njihovih odgovornih funkcionara s adresama. Prema tome popisu, na području Hrvatske postojale su 33 mjesne organizacije i to: u Sarajevu, Slavonskom Brodu, Capragu, Čakovcu, Daruvaru, Đakovu, Donjoj Dubravi, Dugoj Resi, Karlovcu, Konjšćini, u Koprivnici — dvije i to u tvornici »Danica« i tvornica ulja, Križevcima, Ljeskovici u poduzeću »Nasička d. d.«, Novoj Gradiški, Osijeku, Okučanima, Ogulinu, Pitomači, Radobnoj u Krapini, Savskom Marofu, Sisku, Slavonskoj Požegi, Sremskoj Mitrovici, Sušinama-Đurđenovcu, Sušaku, Sidu, Varaždinu, Vinkovcima, Virovitici, Vukovaru, Zagrebu i Zemunu.⁴⁵²

Ministarstvo unutarnjih dela odobrilo je rad svim organizacijama u sastavu URSS-a i Savez je, mjesec dana nakon toga, obnovio svoju djelatnost. Tako je podružnica SPNJ Beograd održala krajem veljače skupštinu na kojoj se raspravljalo o mirovinskom osiguranju privatnih namještenika (do tada je ono važilo samo za Sloveniju i Dalmaciju), te o mogućnostima da se proširi i na ostale dijelove države i da obuhvati sve trgovačke pomoćnike. Tražilo se da mirovinsko osiguranje bude obavezno, a nosilac osiguranja, umjesto Penzionog zavoda u Ljubljani, Središnji ured za osiguranje radnika u Zagrebu. Zahtijevalo se također da se poštuju sve odredbe Uredbe koja je u to vrijeme bila na snazi, da se vrije-

me otvaranja i zatvaranja prodavaonica poklapa s radnim vremenom pomoćnog osoblja, te da se na taj način onemogući izigravanje odredaba Uredbe o radnom vremenu trgovačkih namještenika.⁴⁵³

U Zagrebu je mjesna organizacija SPNJ godišnju skupštinu održala 20. travnja 1929. Organizacija je u to vrijeme imala 1159 članova, a u evidenciji je vodila i 1444 nezaposlena člana. Tokom godine uspjela je zaposliti 393 člana. U novi upravni odbor izabrani su: Antun Jedvaj, Ernest Kašpar, Jovo Kladarm, Leopoldina Klavora, Dušan Lalić, Mane Levnaić, Adolf Prohaska, Ivan Suknaić, Eveline Schlesinger, Emerik Valenčak i Franjo Vrana. Izabrani su delegati za kongres i oblasnu konferenciju.⁴⁵⁴

Koristeći to što je komunistički orijentiran Savez trgovačkih pomoćnika i privatnih namještenika s centralom u Beogradu imao svoje podružnice u svim većim mjestima Vojvodine, Predsjedništvo Centralne uprave SPNJ imenovalo je akcioni odbor koji je trebao da obnovi rad Oblasnog podsaveza SPNJ za Vojvodinu. U odbor su ušli članovi SPNJ iz Novog Sada, Velikog Bečkereka, Sombora, Kule i Sente. Odbor je dobio zadatak da obnovi rad i osnuje mjesne organizacije SPNJ u Velikom Bečkereku, Beloj Crkvi, Vršcu, Pančevu, Velikoj Kikindi i Bačkoj Palanci. Postojale su samo slabe organizacije u Novom Sadu i Subotici.⁴⁵⁵

U Zagrebu je 23. kolovoza 1929. održan javni zbor privatnih namještenika u povodu donošenja nove uredbe o otvaranju i zatvaranju prodavaonica. Zbor je istakao da se novom uredbom pogoršavaju uvjeti rada trgovačkih

⁴⁵³ *Radničke novine*, Beograd, 1. III 1929.

⁴⁵⁴ Isto, 10. IV 1929.

⁴⁵⁵ Isto, 19. VII 1929.

⁴⁵² IHRPH, Arhiv, III, Sindikati.

namještenika, jer se stara uredba zasnivala na utvrđenom 10 satnom radnom danu. Odrjedbe uredbe nadmašile su čak i želje poslodavaca, jer se interval otvaranja prodavaonica utvrđuje (i zimi i ljeti) od 5 sati ujutro do 20 sati uvečer, a za selo ne propisuje nikakva ograničenja. Uredba je ukinula mogućnost da se kolektivnim ugovorima utvrdi kraće radno vrijeme. Zbor je, među ostalim, zahtijevao da se trgovačkom osoblju osigura tjedni odmor od 36 sati, da se uredbom ne dozvole posebni uvjeti rada za trgovce »sitničare« jer oni ionako imaju mogućnost 14-satnoga dnevnog rada, te da je potrebno zaštititi trgovce, koji zapošljavaju trgovačke pomoćnike, od konkurencija sitničara. Zahtijevalo se također da naredba utvrdi kao sitničarske dućane samo one koji prodaju najpotrebnije životne namirnice te da se u takvima ne može zapošljavati pomoćno osoblje.⁴⁵⁶

Podsavez SPNJ za Hrvatsku, Slavoniju i Međumurje održao je 6. listopada 1929. godine pokrajinsku konferenciju u Slavenskom Brodu. Uz Vladimira Pfeiffera, konferenciji su prisustvovali članovi Centralne uprave, članovi uprave podsaveza i delegati mjesnih organizacija Bjelovara, Slavenskog Broda, Daruvara, Đakova, Duge Rese, Konjščine, Nove Gradiške, Novog Marofa, Okučana, Osijeka, Slavonske Požege, Sušina-Đurđenovca, Sida, Vinkovaca, Zagreba, Zagreba II i Zemuna. Konferencija je raspravljala o izvještaju uprave Podsaveza o radu u 1928. godini, te je dala razrješnicu i staroj upravi. Nadalje, pretresano je pitanje provedbe ili revizije socijalnog zakonodavstva (referent Vladimir Pfeifer), pitanje suvremenih agitacijskih metoda (referent Eudard Fleischer), pitanje izgradnja saveznih funkcionara i održavanje funkcionarskih tečajeva (referent Stjepan Colner). O svim ovim pitanjima konferencija je donijela upute za rad novoj upravi Podsaveza u koju je izabrano 10 osoba. Osim biranih članova, u upravu su ušli i predstavnici Centralne uprave koji su tada boravili na području Podsaveza i to: Vladimir Pfeiffer, Stjepan Benčeković, Dušan Lalić, Antun Jedvaj, Adam Šafer, Josif Jaklin, Nino Petković, Ernest Kašpar, Matija Babić, Frane Jurišić, Emerich Valenčak, Slavko Hirsch, Ilija Jurković, Franjo Fajerbach, Josip Radić. Nova uprava Podsaveza održala je istog dana sjednicu, konstituirala se i donijela odluke o djelokrugu rada izvršnog odbora. Za predsjednika je izabran Stjepan Benčeković, za potpredsjednika Dušan Lalić, za blagajnika Ernest Kašpar, za I sekretara Stjepan Colner i za II sekre-

tara Eudard Fleischer, koji su ove funkcije imali i u dotadašnjoj upravi Podsaveza.⁴⁵⁷

Krajem 1929. godine između Saveza privatnih namještenika i tvrtke Julio Meinel d. d. potpisan je kolektivni ugovor. Poduzeće je 3. prosinca pokušalo da to spriječi hapšenjem sekretara saveza, jednog poslovođe i dva podvornika. SPNJ ukazivao je na taj pokret kao primjer kako se i u »najtežim prilikama mogu voditi uspješne tarifne akcije«.

Skupštine i aktivnost mjesnih organizacija SPNJ u Hrvatskoj

Tokom 1930. i 1931. godine SPNJ razvija živu aktivnost. *Podružnica SPNJ Zagreb II* održala je svoju redovnu glavnu skupštinu 16. a podružnica I 19. ožujka 1930. godine. Redovne godišnje skupštine održavale su i sekcije Saveza. Tako je 18. veljače održala svoju skupštinu sekcija socijalnog osiguranja i radničke zaštite. U toj sekciji nalazili su se namještenici Središnjeg i Okružnog ureda za osiguranje radnika, bolesničke blagajne »Merkur« i Radničke komore. 30. ožujka održala je godišnju skupštinu mjesna sekcija namještenika industrije. Prije toga, pripremajući godišnju skupštinu, održala je sjednicu i povjerenički sastanak. U vezi s godišnjom skupštinom sekcije namještenika tekstilne industrije, održala je 6. travnja sjednicu, a 11. travnja opći sastanak članstva. Mjesna sekcija namještenika trgovine održala je godišnju skupštinu 13. travnja 1930. Sekcija zubotehničkih namještenika, na sastanku 26. kolovoza, stavila je za dužnost izabranom odboru da prikupi podatke o uvjetima rada i života namještenika zubotehničara, da ih organizira i da poradi kako bi se nezaposleni zubotehničari evidentirali u saveznom odsjeku za posredovanje rada, te da im se posredstvom tog odsjeka potraži namještenje. Osim toga raspravljalo se o projektu novog zakona o zubotehničarima koji je pogadao sve zaposlene s manje od 20 godina prakse, jer su njegove odredbe praktično onemogućavale ostajanje u struci. Sekcija je procjenjivala da je u to vrijeme bilo oko tisuću namještenika zubotehničara, te je izrazila stav »da je neophodno omogućiti sekciji da se transformira u samostalnu organizaciju«.

Na svim tim skupštinama, pored rasprava o izvještaju, razrješavanju stare i biranji nove uprave, raspravljalo se i o plaćevnim i radnim uvjetima namještenika, o mirovinskom

⁴⁵⁶ Isto, 30. VIII 1929.

⁴⁵⁷ *Ujedinjeni sindikati*, 11/1929; *Radničke novine*, Beograd, 18. X 1929.

osiguranju i radnom vremenu, i o ulozi štampe u obrani njihovih interesa.

U Zagrebu su podružnice I i II svoju glavnu godišnju skupštinu održale 29. ožujka 1931. godine. Na dnevnom redu bilo je ujedinjenje podružnica. Skupštini I podružnice predsjedavao je Stjepan Colner. Tajnički izvještaj podnio je Eduard Fleischer, a o administrativnom poslovanju govorio je Legrad. Iz blagajničkog izvještaja Ernesta Kašpara vidi se da je podružnica u toku 1930. ubrala 373.250 din, od čega je izdala za pomoć članovima 91.733 dinara. Godina 1929. imala je prosječno 842 člana, a 1930. 1007 članova, što je predstavljalo porast od 165 članova. Skupštini podružnice II predsjedavao je Mirko Pečenka. Tajnički izvještaj podnio je Paar, a blagajnički Vidmayer. Druga podružnica imala je ukupan prihod od 25.796 din od čega je 4560 din izdano članovima kao potpora. Podružnica je u toku 1930. godine imala prosječno 103 člana. Obje skupštine donijele su zaključak da se ujedine. Zajednička zagrebačka mjesna organizacija imala je ukupno 1110 plaćajućih članova. Na skupštinama je donesena i odluka da se, radi uspješnijega agitacijskog rada i razvijanja društvenog života, formiraju posebni rajonski agitacijski odbori, s posebnim prostorijama. Za delegate za Kongres izabrani su redovni članovi upravnog odbora.⁶⁵⁵

Podružnica SPNJ Slavonski Brod održala je godišnju skupštinu 9. ožujka 1930. Konstatiralo se da je uprava podružnice riješila 612 pisama, održala 52 sjednice i 10 članskih sastanaka. Broj članova porastao je sa 82 na 127. Druga redovna skupština održana je 15. ožujka 1931. godine. Podružnica je tada imala 185 članova, od toga 15 žena. Podružnica je, u povodu otkaza uprave tvornice vagona velikom broju namještenika organizirala protestni štrajk 2. listopada 1930. Vodila je i akciju za pravo činovnika i namještenika tvornice »Slavonije« na pripomoćni mirovinski fond. U novu upravu izabrani su: Valcer, Fajerbach, Jirasek, Repić, Katzer, Goding, Vargaj, Nedeljko-
vić, Sobota, Holler ml. i Šiling. U Nadzorni odbor ušli su Katalinić, Andrić i Cindrić. Izabran je i kulturno-prosvjetni odbor.⁶⁵⁶

Glavna godišnja skupština podružnice SPNJ u Osijeku održana je 9. ožujka 1930. Podružnica je vodila akcije oko obrane prijašnje uredbe o radnom vremenu, uvođenja mirovinskog osiguranja privatnih namještenika, obrane radničkoga zaštitnog zakonodavstva, osni-

vanja kreditne i konzumne zadruge. Imala je 260 ispravnih članova, a Upravni je odbor održao 48 sjednica. Javna skupština privatnih namještenika, koja je održana 24. rujna 1930, raspravljala je pitanje pune primjene propisa o otvaranju i zatvaranju prodavaonica i radnog vremena trgovačkog osoblja. Zaključeno je da se pokrene šira akcija za prijavljivanje prekrsitelja ovih propisa i da se, u vezi s tim, zatraži suradnja Podsaveza u Zagrebu.⁶⁶⁰

Podružnica SPNJ u Varaždinu održala je godišnju skupštinu 2. ožujka 1930. Redovna godišnja skupština održana je i 1931. poslije koje je bilo predavanje »O ženi radnici«. Broj članova ove podružnice kretao se prosječno oko 30. Postojalo je posebno platište SPNJ za namještenike »Tivara« sa 16 članova. Tokom 1931. godine broj se članova naglo povećao (na 70), tako da je postavljen zahtjev za osnivanje glazbene sekcije, koja je trebala biti, osim mjesta odmora i rekreacije, i agitacijsko sredstvo za okupljanje novih članova.⁶⁶¹

Bjelovarska podružnica SPNJ održala je redovnu godišnju skupštinu 8. veljače 1930. i istog datuma i 1931. godine. Podružnica je vodila akcije za uvođenje tjednog odmora trgovačkih radnika. Na skupštini 1931. usvojena je rezolucija u kojoj se zahtijeva da se, umjesto donošenja novog zakona o socijalnom osiguranju, primijeni postojeći zakon u cijelosti.⁶⁶²

U Vinkovcima je podružnica SPNJ organizirala dobro posječenu godišnju skupštinu 16. veljače 1930. Podružnica je imala fond od 40.000 dinara namijenjen za gradnju doma privatnih namještenika.

Podružnica SPNJ u Vukovaru održala je prvu skupštinu 9. veljače 1930, a drugu 22. ožujka 1931. Izabran je novi upravni odbor u kojem je predsjednik bio Milašinović, potpredsjednik Josip Marić, tajnik Antun Reidl, blagajnik Seidl, odbornici p. Volesak, Vujčić Lazar, Dombaj D., Matijas Stjepan i Carević S. U Nadzorni odbor ušli su Greitzl, Tucaković i Vuletić.⁶⁶³

U Ogulinu je 23. veljače održan sastanak privatnih namještenika na kojem je donesena odluka o obnavljanju rada podružnice SPNJ, te su poduzete mjere da se poslodavci više pridržavaju odredaba Uredbe o zatvaranju i otvaranju prodavaonica. Centralna uprava Saveza privatnih namještenika podnijela je prijavu Predsjedništvu gradske policije u Ogulinu i

⁶⁵⁵ Radničke novine, Zagreb, 14. II, 7. 21. i 28. III, 4. 11. i 18. IV, 5. IX 1930; 20. III, 3. IV 1931.
⁶⁵⁶ Isto, 17. I, 21. III, 3. 17. i 31. X, 7. XI 1930; 22. V 1931.

⁶⁶⁰ Isto, 28. II, 21. III, 10. X 1930.

⁶⁶¹ Isto, 14. III 1930; 20. II, 1. V 1931.

⁶⁶² Isto, 31. I, 14. i 20. II 1930; 7. II, 13. III 1931.

⁶⁶³ Isto, 10. I, 14. i 20. II 1930; 20. III 1931.

Kraljevskoj banskoj upravi u Zagrebu. Poslodavci su pokušali da otpuštanjem namještenika osujete osnivanje organizacije. Ipak se osnivačka skupština podružnice održala 6. travnja i 4. svibnja 1930. godine. Na izvanrednoj skupštini, održanoj 5. listopada 1930, dopunjen je podružnički odbor zbog toga što je nekoliko odbornika moralo napustiti Ogulin. Godine 1931. podružnica je godišnju skupštinu održala 15. veljače.⁶⁶⁴

U Đakovu je podružnica SPNJ imala oko 50 članova. Na zajedničkoj skupštini radnika i namještenika 9. veljače 1930. preuzela je obavezu da će obnoviti rad organizacije živežara, metalaca i drvodjelaca. Godine 1931. podružnica je skupštinu održala 8. veljače na kojoj se raspravljalo o reguliranju radnog vremena i borbi protiv pogoršanja socijalnog osiguranja.⁶⁶⁵

Podružnica SPNJ u Capragu održala je sastanak 6. siječnja 1930. s tehničkim namještenicima tvrtke »Anglo-jugoslavensko petrolejsko d. d.« u povodu redukcije plaća namještenika i produženja radnog vremena. Odlučeno je da će Savez poduzeti odgovarajuće korake za sklapanje kolektivnog ugovora.

U Samoboru su namještenici vodili akciju protiv produženja rada nedjeljom na tri sata, umjesto dva dozvoljena sata.

U Dugoj Resi bilo je organizirano 50 namještenika. Glavna godišnja skupština podružnice održana je 22. ožujka 1931. godine. Na njoj je o socijalnom osiguranju referirao predsjednik Saveza Vladimir Pfeiffer.

U Ljeskovici je podružnica SPNJ, zajedno sa podružnicom Općega radničkog saveza, osnovala Mjesni međustrukovni odbor, te je razvijala uspješan prosvjetni rad među radnicima i namještenicima. Podružnica je imala i bogatu biblioteku. Godine 1931. podružnica se, zajedno s upravom poduzeća, preselila u Novoselce-Križ, gdje je nastavila rad.

U Šibeniku je 8. lipnja 1930. godine održan sastanak 30-orice privatnih namještenika, najvećim dijelom trgovačkih pomoćnika, radi osnivanja mjesne organizacije SPNJ.

U Senju je, pisao je dopisnik *Radničkih novina*, nastojanje podružnice Saveza privatnih namještenika da se publicira tekst naredba o otvaranju i zatvaranju prodavaonica i zanatskih radionica, te provodi kontrola radnog vremena pomoćnog osoblja dovelo do pozitivnih rezultata. Naredba je publicirana 25. svibnja 1930. i podružnica je nastojala svoju akciju vezati uz stvarno provođenje naredbe. Karlo

Baričević, osnivač i funkcionar podružnice SPNJ, dobio je tom prigodom od svog poslodavca otkaz. Ali akcija je ipak uspjela, jer je pitanje radnog vremena u Senju regulirano. Podružnica je vodila strogi nadzor nad provedbom naredbe, radilo se osam sati.

U Koprivnici, gdje se je ranije poštovalo pravo radnika na nedjeljni odmor (pravo koje su izborile sindikalne organizacije), na osnovi naredbe bana Savske banovine, ukinuto je te dozvoljen nedjeljni rad od dva sata. Podružnica SPNJ je održala godišnju skupštinu 22. ožujka 1931. godine.

U Orloslavju je SPNJ imao nekoliko izvanrednih članova. Početkom 1931. godine osnovano je platište kao mjesna organizacija, a 6. rujna 1931. na osnivačkoj skupštini, formirana je i podružnica.⁶⁶⁶

Prema izvještaju iz *Slavonske Požege* godišnja skupština podružnice održana je 23. ožujka 1930. Skupština je bila dobro posjećena. Trgovci u Slavonskoj Požegi imali su prodavaonice otvorene nedjeljom 3—4 sata i u to vrijeme zapošljavali su svoje naučnike. Budući da su ih mogli držati otvorene najviše dva sata, a zapošljavanje naučnika nedjeljom bilo je zabranjeno, to je podružnica, posredstvom Centralne uprave Saveza, podnijela prijavu banskoj upravi.⁶⁶⁷

Podružnica *Novoselce-Križ*, koja se preselila iz Ljeskovice, održala je godišnju skupštinu 1. ožujka 1931. Izabrana je nova uprava. Na skupštini se raspravljalo o uzrocima privredne krize u drvnoj industriji, o akcijama SPNJ u obrani socijalnih i ekonomskih interesa privatnih namještenika, te o važnosti klasne štampe za radnike i namještenike. Na osnovi sporazuma između podružnice i poduzeća izabran je za radničkog povjerenika Josip Kvasnička, predsjednik podružnice. Savez SPNJ vodio je s »Našičkom tvornicom tanina d. d.« spor o radnim i plaćevnim odnosima nakon kojeg je poduzeće snizilo nadnice i plaće za osam posto.⁶⁶⁸

Podružnica SPNJ u Splitu održala je godišnju skupštinu 23. veljače 1930. Uprava podružnice imala je funkciju Podsavaza SPNJ za Dalmaciju. Raspravljalo se o reviziji socijalnog zakonodavstva i o predradnjama za osnivanje filijale kreditne i konzumne zadruge privatnih namještenika. Savez je vodio akciju da se promijeni Naredba o otvaranju i zatvaranju trgovačkih i zanatskih radnji kako bi se uskla-

⁶⁶⁴ Isto, 10. i 31. I, 7. i 14. II, 6. III, 16. V, 20. VI, 1. VIII 1930; 20. III, 16. X 1931.

⁶⁶⁵ Isto, 28. III 1930; 25. IX 1931.

⁶⁶⁶ Isto, 20. II, 21. III, 19. IX 1930; 6. i 20. III 1931.

⁶⁶⁴ Isto, 20. i 28. II, 11. IV, 1, 23. i 30. V, 10. X 1930; 13. II 1931.

⁶⁶⁵ Isto, 7. i 20. II 1930; 7. II 1931.

dilo vrijeme otvaranja i zatvaranja prodavaonica s radnim vremenom pomoćnog osoblja. Ova je akcija naišla na razumijevanje jednog dijela poslodavaca. Akcija je uspjela, pa je izdana nova naredba prema kojoj se otvaranje i zatvaranje poklapalo s radnim vremenom pomoćnog osoblja. Nova naredba važila je za Primorsku banovinu. Godišnja skupština u 1931. godini održana je 22. ožujka.

Rad mjesne organizacije SPNJ u Beogradu

Iz izvještaja s godišnje skupštine podružnice SPNJ Beograd, koja je održana 9. ožujka 1930. godine, vidi se da je beogradska podružnica imala 300 članova (prema 50, koliko ih je bilo na godišnjoj skupštini 1929. godine). U podružnici su bili učlanjeni namještenici i vođe URSS-a, Radničke komore i Okružnog ureda za osiguranje radnika. U Upravni odbor podružnice ušao je i vođa URSS-a Bogdan Krekić, a u Nadzorni odbor vođa Socijalističke partije i generalni sekretar Sekretarijata Radničke komore Jugoslavije Zivko Topalović. Podružnica je organizirala kurseve iz stenografije, francuskog i njemačkog jezika, formirala sekciju zubotehničara, koja se obratila svim zubarskim liječnicima pismom u kojem ih obavještava o svom postojanju i moli ih da od nje u slučaju potrebe traže kvalificirane zubare tehničare.

Na zboru koji je održan 10. travnja 1930. govorilo se uglavnom o zdravstvenom stanju trgovačkih namještenika i utjecaju dugog radnog vremena na to stanje. Beogradski poslodavci gaze sve odredbe o radnom vremenu zaposlenog osoblja.

U Beogradu je u to vrijeme bilo 900 prodavaonica koje su zapošljavale pomoćno osoblje. Izuzev činovnika, u ovim trgovinama radilo je, prema podacima osiguranja (Okružnog ureda trgovačke omladine i «Merкура»), oko 2500 trgovačkih pomoćnika i oko 700 šegrti. Trgovački pomoćnici i šegrti radili su svuda puno vrijeme. Radili su u bakalskim, kolonijalnim, delikatesnim trgovinama punih 12 sati, a u svima ostalima punih 11 sati. No to je bilo samo minimalno radno vrijeme, jer su u većini trgovina pomoćnici radili nakon toga na spremanju, čišćenju, popravljanju, obračunavanju i inventuriranju. Taj posao su obavljali mahom iza zatvorenih vrata. Podružnica SPNJ u Beogradu protiv toga je formirala kontrolni odbor koji je pratio otvaranje i zatvaranje dućana i radno vrijeme osoblja u čitavu gradu. Taj je odbor u kratko vrijeme podnio inspekciji rada nekoliko stotina prijava. Inspekcija rada je globila poslodavce, oni su intervenirali

kod svoje trgovačke komore, koja je onda tražila od Uprave grada Beograda da donese novu uredbu, po kojoj bi se otvaranje i zatvaranje dućana poklapalo s radnim vremenom pomoćnog osoblja. Upravnik grada Beograda je izdao takvu naredbu, te je tako akcija privatnih namještenika ostvarila potpun uspjeh.⁶⁶

Činjenica je, međutim, da je usprkos tog naredbi Uprave grada Beograda vrlo mali broj poslodavaca (prema procjeni SPNJ svega 30 posto) stvarno poštovao odredbe nove naredbe.⁶⁷

Osim beogradske podružnice SPNJ, u Nišu je Savez privatnih namještenika imao nekoliko izravnih članova, koji su svoje članske uloge plaćali centrali u Zagrebu. Od toga Mjesni međustrukovni odbor u Nišu, kako to sam kaže, nije mogao imati »one koristi i napretka koje može donijeti samo organizacija, upoznavanjem i grupiranjem svojih članova kao i stvaranjem za zaštitu njihovih interesa i pribodijanjem novih članova.« Za to se MMO zauzeo da se u Nišu formira platište (povjereništvo) SPNJ. To je učinjeno na sastanku održanom 9. studenog 1930. godine.⁶⁸

Organizacije SPNJ u Vojvodini, Bosni i Hercegovini

Mjesne organizacije Saveza privatnih namještenika u Novom Sadu i Udruženje bankarskih osiguravajućih trgovačkih i industrijskih činovnika (BOTIČ) u Novom Sadu donijele su 12. siječnja 1930, pošto su utvrdile da se »Naredba o otvaranju i zatvaranju radnja i radnom vremenu pomoćnog osoblja izdata od strane Velikog kapetana u Novom Sadu, od većine trgovika i ostalih poslodavaca ne poštuje i krši u najvažnijim i najbitnijim svojim odredbama«, odluku da se organizira zajednička kontrola, te da se svi prekršaji posredstvom Radničke komore prijave nadležnoj vlasti. Dogovoreno je da taj posao organizira svaka organizacija posebno, ali i da se u svemu što u tom pogledu uradi jedna, obavještava i druga organizacija. U slučaju potrebe da se poduzmu zajednički koraci kod nadležnih vlasti dogovoreno je da će se, na poziv jednog od izvršnih odbora sastati oba izvršna odbora ka-

⁶⁶ *Radničke novine*, Beograd, 11. III, 4, 18, i 25. IV, 29. V, 8. VIII 1930; *Radničke novine*, Zagreb, 25. VII, 21. XI 1930; 28. VII, 25. IX, 6. X, 6. i 27. XI 1931.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ *Radničke novine*, Beograd, 28. XI 1930; *Radničke novine*, Zagreb, 28. XI 1930.

ko bi pokrenuli zajedničku akciju. Zaključeno je također da će ubuduće izvršni odbori obje organizacije održavati tješnje veze i u vezi s drugim zajedničkim pitanjima. Raspravljalo se i o zahtjevima poslodavaca, da se revidira socijalno političko zakonodavstvo, te je ministarstvu socijalne politike upućen protestni brzojav sa skupštine koja je održana 9. veljače 1930. godine.

Sekcija trgovačkih namještenika SPNJ u Novom Sadu održala je svoju redovnu godišnju skupštinu 2. ožujka 1930. Prema izvještaju, sekcija je održala 21 sjednicu, tri konferencije, dva izleta, dvije drugarske večeri i zbor. Rad je bio u prvom redu usmjeren na okupljanje trgovačkih namještenika u organizaciju i radno vrijeme pomoćnog osoblja. Sekcija je imala 43 ispravna člana, 15 neispravnih, jer su bili tri mjeseca dužni članarinu, a kroz organizaciju je u toku godine prošlo 70 članova. Skupština je apelirala na trgovačke pomoćnike da poklone više pažnje radničkoj štampi, te je uvela lokalni fond (s prinosom od pet dinara po članu).

Godišnja skupština podružnice SPNJ trebala se održati 13. travnja 1930. Međutim, spor je izbio prilikom izbora nove uprave, jer je »opozicija koja se kupila oko Arpada Verteša, istu napustila neprihvativši prijedlog da se skupština izjasni o pravu glasa članova koji su se tog dana upisali.« Zbog toga je Centralna uprava sazvala novu skupštinu, na kojoj je izabrana nova podružnička uprava. Skupština je stavila novoj upravi u zadatak da poveća akciju za striktno provođenje naredbe o otvaranju i zatvaranju trgovačkih i zanatskih dućana i o radnom vremenu pomoćnog osoblja, da pokrene akciju za dobrovoljno mirovno osiguranje, te da osnuje ranije predviđeni lokalni fond. Na drugoj godišnjoj skupštini, koja je održana 19. travnja 1931. godine konstatirano je da se u Novom Sadu u velikoj mjeri krše zakonske odredbe u pogledu otvaranja i zatvaranja dućana. Pored izbora nove uprave, izabran je i delegat za Kongres Saveza.⁶²

Podružnica SPNJ u Somboru, održala je svoju godišnju skupštinu nakon pet godina. Težište rada podružnice bilo je usmjereno na borbu za normalno radno vrijeme i nedjeljni počinak. Posredstvom svoja dva općinska odbornika vodila je i akciju na ukidanju općinskih nameta na životne namirnice, te da se Okružnom uredu odobri kredit za gradnju zgrade za modernu ambulantu i uredske prostorije. Podružnica je brojila 58 članova. Upu-

tila predstavku banskoj upravi u kojoj zahtijeva pun tjedni odmor i prijenos godišnjih sajmova u radne dane.⁶³

Mjesna organizacija SPNJ u Subotici postojala je do 1931. godine kao platište. Na skupštini, koja je održana 25. siječnja 1931. godine, osnovana je podružnica i izabrana uprava. Podružnica je uspjela da likvidira lokalno udruženje trgovačkih namještenika i privatnih činovnika. Članstvo tog udruženja prišlo je u SPNJ. Za svoje članove organizirala je predavanje. Tako je, npr. Jakob Atlasz, posljuje skupštine podružnice, koja je održana 19. travnja i na kojoj je za delegata na kongres izabrana tajnica podružnice Josefina Kunden, održao predavanje o klasama u društvu, o njihovu postanku, klasnim suprotnostima, klasnoj borbi i potrebi jedinstva i organiziranja radničke klase u borbi protiv kapitalističke klase. Podružnica je povelu borbu za 10-satno radno vrijeme, te je podnosila prijave protiv poslodavaca koji prisiljavaju radnike i naučnike da rade 11 i 12 sati.⁶⁴

Obnovljena podružnica SPNJ b *Velikom Bečkereku* održala je svoju godišnju skupštinu. Podružnica je obnovljena do 8. ožujka, kada je imala 28 članova. U njoj su bili organizirani i bankovni činovnici koji u Velikom Bečkereku nisu imali svoju zasebnu organizaciju. Na članskom sastanku koji je održan 10. svibnja 1931. godine izabrani su članovi pojedinih sekcija i delegati za Kongres Saveza.⁶⁵

Podružnica SPNJ u Banjoj Luci održala je 6. veljače skupštinu u povodu zahtjeva poslodavaca da se revidira radničko zaštitno zakonodavstvo. U brzojavu koji je upućen ministru socijalne politike u ime namještenika u Banjoj Luci kaže se: »Solidarišući se sa zahtevima Zemaljskog sindikalnog vijeća u pitanju revizije radničkog zaštitnog zakonodavstva, molimo da se penziono osiguranje privatnih namještenika protegne na cijelu zemlju i na sve kategorije privatnih namještenika i da se na cijelu zemlju protegne Zakon o trgovačkim namještenicima«. Kada je banska uprava donijela novu Provedbenu naredbu k Uredbi o otvaranju i zatvaranju radnji na području Vrbaske banovine, sindikati su je pozdravili. Do tada je za to pitanje postojalo pet raznih naredaba, pa je ovom konačno regulirano to pitanje. U povodu stupanja na snagu ove uredbe, podružnica Saveza privatnih namještenika Jugoslavije održala je 18. rujna 1930. godine sastanak na kojem je zaključeno da se sve nepravilnosti u njenu provođenju treba

⁶² *Radničke novine*, Beograd, 31. I, 22. II, 14. III, 16. V 1930; *Radničke novine*, Zagreb, 14. II, 14. III, 16. V 1930; 17. IV. 1. V 1931.

⁶³ *Radničke novine*, Zagreb, 9. V, 1. VIII 1930.

⁶⁴ Isto, 1. V 1931.

⁶⁵ Isto.

da prijave za to posebno izabranom odboru podružnice koji će ih dostaviti nadležnim vlastima.^{67a} Iz izvještaja koji je podnesen na godišnjoj skupštini održanoj 23. ožujka 1931. vidi se da je podružnica najviše radila na reguliranju radnog vremena i da se ono primjenjuje, te da je na tom području postignut značajan uspjeh. Podružnica je u zajednici sa sportskim klubom »Jug« priredila zabavu. Godine 1929. podružnica je imala 28, a krajem 1930. 38 članova. Pored izbora nove uprave, podružnica je izabrala delegate za Kongres Saveza. Raspravljalo se i o pomoći nezaposlenima i o prijedlogu sarajevske podružnice za izmjenom saveznih pravila. Na skupštini održanoj 26. studenog 1931. ocijenjen je pozitivno Zakon o radnjama »kao plod dugogodišnje borbe SPNJ i URSSI.«^{67b}

Podružnica SPNJ u Tesliću održala je 16. i 20. srpnja 1930. konferencije a početkom siječnja 1931. skupštinu, na kojima se raspravljalo o prilikama u poduzeću za destilaciju drva d.d. u Tesliću, o nezaposlenosti i potrebi da se spriječi masovno otpuštanje radnika i namještenika, posebno otpuštanje starijih namještenika s većom plaćom na čija se mjesta zapošljavaju mladi i jeftiniji radnici. Raspravljalo se i o kolektivnom utvrđivanju dotadašnjih prava privatnih namještenika stečenih individualnim ugovorima, o radnom vremenu, o nacrtu novoga obrtnog zakona i njegovoj važnosti za privatne namještenike.^{67c}

Izvještaj s godišnje skupštine podružnice SPNJ u Sarajevu, koja je održana 27. ožujka 1930. ocjenjuje rad podružnice kao dobar. Održan je tečaj njemačkog jezika (besplatno), obavljene su pripreme za otvaranje tečaja za stenografiju, trgovačko knjigovodstvo i korespondenciju. U planu je bilo da se osnuje tamburaška sekcija, neke prosvjetne sekcije i nabave stručne knjige za privatne namještenike. Izabrana je nova uprava u koju su ušle i dvije žene.^{67d}

Rad SPNJ u Sloveniji

U Sloveniji — Ljubljani, Celju i Mariboru — javljaju se također podružnice Saveza privatnih namještenika. Podružnica u Ljubljani održala je skupštinu privatnih namještenika 27. veljače 1931, a mariborska 20. lipnja 1930.

^{67a} Radničke novine, Beograd, 15. II, 10. X 1930; Radničke novine, Zagreb, 26. IX 1930.

^{67b} Radničke novine, Zagreb, 20. III, 10. IV, 4. XII 1931.

^{67c} Isto, 9. I, 25. VII, 1. VIII 1931.

^{67d} Isto, 11. IV 1930.

U Celju je 9. srpnja 1930. održan zbor privatnih namještenika zbog obrane prava radnika na tjedni odmor i devetsatni radni dan. S ovom akcijom solidarizirali su se i državni činovnici. Nabavilačka zadruga državnih činovnika u Celju uputila je kraljevskoj banskoj upravi predstavku u kojoj je zahtijevala da se nova naredba promijeni, te da se opet uvede tjedni odmor. Na zboru je bio i oblasni sekretar Saveza privatnih namještenika Jugoslavije Petejan. Akcija je u cijelosti uspjela. Tjedni počinak uveden je u Celju i okolici, a radno vrijeme je ograničeno na najviše devet sati.

U Sloveniji je postojao i funkcionirao Podsavez SPNJ. Oblasna konferencija Saveza privatnih namještenika Jugoslavije za Dravsku banovinu održana je 2. veljače 1931. Osim o izvještaju i biranju nove Oblasne uprave, raspravljalo se i o položaju trgovačkih i privatnih namještenika u državi, Nacrtu projekta novog zakona o socijalnom osiguranju — organizacijskim pitanjima, agitaciji i saveznoj štampi. Na konferenciji su bile zastupane podružnice Celje, Maribor, Ljubljana i sva plaćista. Konferencija je posebno raspravljala o »žutim« sindikatima namještenika, koji su se pojavili u Sloveniji, te je donijela odluku da s tim poslodavačkim sindikatima SPNJ ne može održavati nikakvu vezu, da se treba boriti protiv njih, jer štete interesima privatnih namještenika.⁶⁸

Rad Centralne uprave i četvrti Kongres SPNJ

Monarhistička je diktatura u velikoj mjeri utjecala na opadanje članstva Saveza privatnih namještenika. Godine 1929. smanjen je broj članova za 971, u odnosu na 1928. godinu; za 1076 članova prema 1930. godini, a za 1686 u odnosu na 1931, kada je dosegao svoju najnižu točku. Slijedeći primjer Vilima Haramine, vođe Općega radničkog saveza, koji je otvorio vrata svog sindikata bivšim članovima Nezavisnih sindikata, kako bi ga brojno ojačao, i predsjednik Saveza privatnih namještenika Vladimir Pfeiffer otvorio je vrata SPNJ komunistima koji su prije vrlo aktivno djelovali u Savezu, povezujući mjesne organizacije i članstvo Saveza s neorganiziranim privatnim namještenicima. Kada se 1931. godine vratilo nekoliko komunista i s njima desetak aktivista na rad u zagrebačku podružnicu, zaustavljen je pad članstva u cjeli-

⁶⁸ Radničke novine, Zagreb, 20. VI, 1. VIII 1930; 6. III 1931.

ni, tako da ono u Hrvatskoj postupno raste: sa 1962 člana u 1931. godini na 2325 u 1935. godini, a u Jugoslaviji sa 2917 članova u 1931. godini na 3749 u 1936. godini. Pregled članstva SPNJ od 1928—1936. godine dan je u slijedećoj tabeli:

Kretanje članstva SPNJ 1928—1936.

Godina	Članova	Godina	Članova
1928.	4603	1933.	3317
1929.	3632	1934.	3529
1930.	3527	1935.	3660
1931.	2917	1936.	3749
1932.	3159		

Brojno stanje članova SPNJ na području pokrajinskih odbora URSSJ-a

Na području pokrajinskih odbora URSSJ-a	Godine					
	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
Beograd	132	89	225	145	156	165
Zagreb	2869	2300	2398	1962	2005	2107
Ljubljana	737	577	396	336	472	496
Novi Sad	265	221	187	174	187	198
Sarajevo	335	250	206	168	191	186
Split	265	195	115	132	148	165
Ukupno:	4603	3632	3527	2917	3159	3317

Prosječan broj članova SPNJ u razdoblju od 1928. do 1936. kretao se oko tri tisuće petsto članova. Imati godinama toliki broj članova značilo je imati jak i stabilan sindikat. U prosjeku je kontinuirano djelovalo 60 mjesnih organizacija. U Srbiji je Savez imao jednu podružnicu od 1928. do 1930. i to u Beogradu, u Hrvatskoj u prosjeku 32 mjesne organizacije, u Sloveniji su djelovale tri jake podružnice i osam platišta, u Vojvodini pet mjesnih organizacija, u Bosni i Hercegovini bilo ih je sedam, u Dalmaciji četiri. Godine 1928. bio je velik broj izravnih članova (1177) no već ih je 1930. bilo svega 210.

Broj članova SPNJ po mjesnim organizacijama za godine 1928—1930.

Mjesna organizacija	Broj članova		
	1928.	1929.	1930.
SRBIJA:			
Beograd	226	175	268
Izravno članstvo	11	9	1
HRVATSKA:			
Bjelovar	49	51	39
Slavonski Brod	74	100	162
Čaprag	24	18	9
Čakovec	59	54	53
Daruvar	33	29	21
Donja Dubrava	6	—	—
Duga Resa	24	20	16
Đakovo	39	39	37
Ilok	—	—	3
Karlovac	98	81	98
Konjšćina	14	7	6

Koprivnica	25	20	21
Koprivnica Danica	9	8	6
Krapina	2	—	—
Krapina Radoboj	3	—	—
Križevci	13	8	15
Ljeskovica	39	39	17
Nova Gradiška	21	17	14
Novoselec — Križ	—	—	11
Ogulin	—	3	25
Okučani	18	11	1
Osiijek	146	115	104
Pitomača	6	2	—
Ruma	—	9	2
Savski Marof	17	14	1
Senj	—	—	8
Sisak	34	13	3
Slavonska Požega	32	36	38
Sremska Mitrovica	13	10	—
Sušak	13	17	9
Sušine — Đurđenovac	44	36	32
Sid	15	11	3
Varaždin	—	—	41
Vinkovci	113	115	145
Virovitica	6	6	—
Vrbovec	2	—	—
Vukovar	37	26	17
Zagreb	1081	1008	1197
Zemun	37	39	38
Izravno članstvo	727	335	209

SLOVENIJA:

Celje	120	105	106
Dravograd	2	7	—
Fala	—	6	7
Guštanj	4	7	—
Laško	5	6	—
Ljubljana	218	202	130
Ljutomer	2	4	11
Logatec	10	3	—
Maribor	151	142	131
Murska Sobota	3	13	7
Ptuj	5	1	—
Ruše	8	4	—
Slovenska Bistrica	3	6	4
Trbovlje	6	4	—
Izravno članstvo	100	67	—

VOJVODINA:

Bela Crkva	9	—	—
Novi Sad	50	57	67
Senta	18	35	45
Sombor	96	81	64
Subotica	—	6	11
Veliki Bočkerak	15	1	—
Vršac	27	1	—
Izravno članstvo	50	40	—

BOSNA I HERCEGOVINA:

Bijeljina	4	—	—
Brčko	2	6	—
Banja Luka	28	27	32
Drvar	38	29	34
Gornji Podgraci	30	10	2
Sarajevo	110	124	110
Teslić	35	76	—
Tuzla	14	11	5
Izravno članstvo	109	65	—

DALMACIJA:

Dugi Rat	37	33	29
Makarska	3	3	—
Siverić	15	13	15
Split	130	854	71
Izravno članstvo	80	49	—

SPNJ je imao najveće materijalne prihode, a i rashode, od svih sindikata u sklopu URSSJ-a. Potpore u nezaposlenosti iznosile su 1928. godine 151.525 dinara, a 1930. godine 169.878 dinara. Na pravnu zaštitu za svoje članove dao je Savez u 1928. godini 70.926 dinara, a 1930. godine 55.902 dinara. Godine 1931. priliv nezaposlenih članova bio je povećan, ta-

ko da su izdaci Saveza za pomoć nezaposlenima iznosili 350.000 dinara. Da bi se osiguralo i dalje davanje ove pomoći odlukom referenduma povećan je članski ulog za 10 posto a povećanje je išlo isključivo u fond za nezaposlene.⁸⁰¹

⁸⁰¹ Isto, 26. II 1932.

Prihodi i rashodi SPNJ u dinarima od 1928. do 1933. godine

Prihodi i rashodi	1928.	1929.	1931.	1933.
Prihodi				
Rashodi:				
— za agitaciju	1.120.891	938.733	1.008.398	973.701
— za štampu i kulturno-prosvjetne akcije	201.063	188.279	55.175	69.341
— za potpore (nezaposlenosti, pravna zaštita i sl.)	181.798	135.449	75.687	73.523
	222.451	229.380	388.935	309.496

SPNJ je bio jedan od rijetkih sindikata za cijelu zemlju, u sklopu URSSJ-a, koji je svoju unutrašnju organizaciju sam utvrđivao. Iako je SPNJ bio pretežno sindikat trgovačkih radnika, on je neprekidno inzistirao na tome da organizira sve namještenike, a u prvom redu zaposlene u industriji. Tako su tekstilni majstori zagrebačkih tekstilnih poduzeća pokrenuli posredstvom Centralne uprave pitanje kolektivnog reguliranja plaćevnih i radnih uvjeta. Savez je obavio posebne pripreme te najavio da će u najkraćem roku provesti akciju za sklapanje kolektivnih ugovora. Savez je pokrenuo i borbu protiv privilegija stranih namještenika i poslovođa koje su postojale u tekstilnoj industriji na štetu domaćih. Povedena je akcija da se namještenici tekstilne industrije organiziraju u cijeloj državi i da osnuju zemaljsku sekciju namještenika tekstilne industrije koja bi vodila akciju oko reguliranja plaća i donošenja kolektivnog ugovora. Pokrenuto je također pitanje mirovinskog osiguranja za koje se smatralo da bi se moglo realizirati posredstvom Penzionog zavoda za namještenike u Ljubljani. Savez je uspio da posredstvom banske uprave ishodi da svi poslodavci u tekstilnoj industriji moraju do 30. studenog regulirati ugovorom odnose sa svojim majstorima.

U državnom rudniku Ljubiji, gdje su postojale dvije organizacije sindikata rudara i saobraćajnih radnika, nijedna organizacija nije željela organizirati namještenike rudnika. O tome su zagrebačke i beogradske *Rudničke novine* donijele obavijest: «Kod državnih rudnika u Ljubiji ima zaposlenih dosta raznih namještenika i pisara, koji ne znaju da li su radnici ili namještenici, te prema tome, ne znaju kojem udruženju pripadaju. Rudari nisu, jer su zaposleni u kancelarijama i maga-

cinima, činovnici nisu, jer nisu prevedeni u činovnike, tako da su upućeni da se obrate Savezu privatnih namještenika Jugoslavije u Zagrebu, jer je to jedini Savez u koji spadaju svi namještenici bez obzira gdje su namješteni.»⁸⁰² Na sjednici Centralne uprave, 16. siječnja 1931, donesena je odluka da se na području Beograda, Vojvodine i Srbije formira podsavez sa sjedištem u Beogradu, jer «ova mjesta gravitiraju gradu Beogradu. Zadaća ovog Oblasnog podsaveza bila bi da prvenstveno u gradu Beogradu, a onda postepeno u ostalim većim centrima ovog područja organizira klasni pokret privatnih namještenika, osnivajući i jačajući mjesne organizacije.»⁸⁰³ Ta se odluka nije ostvarila jer su Vojvodani zahtijevali podsavez, tako da su ponovno dva, beogradski za Srbiju i novosadski za Vojvodinu.

SPNJ je isticao da u trgovinama u zemlji radi oko 40.000 pomoćnika i šegrta. S članovima obitelji, to je oko 100.000 ljudi. Njihova zaštita znači zaštitu značajnog dijela nacionalnog podmlatka. Trgovci su zbog obrane vlastita profita okorjeli neprijatelji zakonske zaštite trgovačkih pomoćnika, a osobito ako se ona odnosi na radno vrijeme u trgovinama. Od 1927. godine, kada je održan III redovni kongres, SPNJ je nekoliko puta poduzimao akcije da se radno vrijeme svih privatnih namještenika zakonski ograniči na osam sati rada dnevno s engleskom subotom (tj. na 40 sati tjedno), a za ona zanimanja, koja su po prirodi posla teža da se radno vrijeme ograniči na svega šest sati dnevno s engleskom subotom (tj. 36 sati tjedno). *Rudničke novine* su isticale da je «zaslugom centralne uprave SPNJ» u Zagrebu regulirano radno vrijeme

⁸⁰² Isto, 31. I, 7. II 1930.

⁸⁰³ Isto, 13. II 1931.

kancelarijskom osoblju u špeditskim poduzećima, tako da će počinjati ujutro u 8, a trajati do 18 u veče, s prekidom između 12 i 30 i 14 sati, a subotom će rad trajati od 8 do 13 sati. Uvedeno je, dakle, 48 satno radno vrijeme s engleskom subotom.

SPNJ je smatrao da je Uredba o reguliranju radnih odnosa rezultat njegove šestogodišnje borbe. Uredba, međutim, nije bila jedinstvena i nije vodila računa o svim namještenicima podjednako. Ona nije bila jedinstvena ni za sve radnje, ni za sva područja u zemlji. U njoj je radno vrijeme bilo dvujako. Nije bio uveden potpun tjedni odmor, niti je donesena odredba o kontroli njezina provođenja i odgovornosti kontrolnih organa. »Uredba nije dobra, ali ona« — isticali su funkcioneri SPNJ — »bar sankcionira pravo da se odnos u radu prema poslodavcima mora regulirati. Danas je pažnja privatnih namještenika upravljena na ovakvu Uredbu o radnom vremenu. Ona se mora sačuvati, jer je ona plod borbe namještenika, ali se istovremeno mora voditi daljnja borba za novu Uredbu koja će potpuno zadovoljiti opravdane zahtjeve svih privatnih namještenika, budući da samo na osnovi reguliranih radnih odnosa mogu namještenici imati mogućnost da se razvijaju na socijalnom i kulturnom planu.

U kaosu nastalom s naredbama o otvaranju i zatvaranju dućana i o radnom vremenu pomoćnog osoblja, SPNJ se morao boriti za primjenu 10-satnog radnog vremena, ali su se na svim stranama kršile i te zakonske odredbe, tako da ni sve intervencije mjesnih sindikalnih organizacija nisu mnogo koristile. Trgovački pomoćnici radili su dalje iza zatvorenih vrata i spuštenih roleta do kasno u noć, a poslodavci su im i pored toga snižavali plaće, nisu se držali propisanih otkaznih rokova, nastojeći da ih eksploatiraju u što većoj mjeri. Zbog toga su sindikati, pozivajući se na svoju slabu otpornu snagu, pozivali vlasti da poduzmu oštrije mjere kako ne bi došlo do punog sloma socijalne zaštite. »Sindikalne namješteničke organizacije« — uzvikivali su reformistički funkcioneri — »u tome će im biti najbolji pomoćnici.« Od Inspekcije rada tražilo se da najstrože kažnjavaju poslodavce koji neće da poštuju zakone. Savez privatnih namještenika podnio je inspekcijama rada u čitavoj zemlji tisuće prijava, no na njih se nitko nije obazirao. Na skupštinama i u štampi iznosili su se primjeri iz kojih se vidi kako poslodavci i posredstvom oglasa traže pomoćnike koji unaprijed pristaju na neograničeno radno vrijeme. U jednom takvu oglasu, koji je objavljen u zagrebačkom *Ju-*

tarnjem listu, jedan trgovac iz Gornjeg Podgradca traži »sposobnu i vrijednu silu koja neka se odmah javi u njegovu radnju, pod slijedećim uvjetima: Radno vrijeme neograničeno. Otkaz 14 dana. Plaća 500 dinara mjesečno.«

Pored takvih oglasa poslodavci su, prilikom primanja novih radnika, tražili da potpišu izjavu (akcept — primljen, prihvaćen) u kojima se trgovački pomoćnik unaprijed odriče svojih zakonskih prava. U jednoj takvoj izjavi (akceptu) navode se dvadeset i dva radna uvjeta na koje pomoćnik mora da pristane ako želi posao. Navest ćemo neke od njih: radno vrijeme je neograničeno. Po potrebi se radi iza zatvorenih vrata, bez posebne naknade, a prekovremeni sati se ne plaćaju ni onda kad su u praksi zavedeni. Pomoćnik je dužan od vremena do vremena, po potrebi i nedjeljom, pomagati na sređivanju dućana i književju. Nikad ne smije stati, nasloniti se na težu ili stelažu, nego vazda tražiti posla. Nije dozvoljeno s mladima zbijati šalu niti im dati povoda u tom pravcu. Kod posluživanja mušterije zabranjeno je stavljanje bilo kakvih primjedaba. Pomoćnik se bezuvjetno mora kratko šišati. Pušenje je zabranjeno, a ako pomoćnik ipak puši bit će otpušten bez otkaza. Za svaku nanesenu štetu odgovoran je pomoćnik. On je odgovoran i u slučaju da mu pobjegne mušterija i izbjegne plaćanje, kao i onda ako je u radnji nanese šteta od drugoga njegovom nepažnjom. Uvijek mu se računa kao da je štetu sam učinio. Za svaku povjerenu kontrolu odgovoran je. Primjedbe na račun dućana imaju se poslodavcu, njegovoj supruzi ili najstarijem pomoćniku odmah javiti. U radnji se svako grickanje, žvakanje i jelo zabranjuje. Plaća se određuje nakon 15 dana rada, prema sposobnostima i mogućnostima vlasnika, bez stana i hrane. Plaća se ima držati u tajnosti i nitko ne smije doznati koliko ona iznosi. Za istu grešku opominje se samo dva puta, treća opomena je otkaz. Na kraju svega toga pomoćnik je morao da svojeručno napiše i potpiše: »Gornje uslove sebi sam prepisao i sa njima sam potpuno saglasan. U znak toga ih svojeručno potpisujem.«

U povodu takvih i drugih slučajeva, Centralna uprava Saveza privatnih namještenika izdala je Objavu o naplati prekovremenog rada, a plakate s tekstom objave izvjesila u svim mjesnim organizacijama u cijeloj državi. U objavi se govori o tome što je to dozvoljeno radno vrijeme, plaća za prekovremeni rad, ustanove javnoga prinudnog prava koje se ne mogu mijenjati privatnim ugovorima, o tome da su ništavni svi ugovori i potpisi o neograničenom produženju radnog vremena, da rad-

nik ima pravo da tuži poslodavca za prekovremeni rad ako može dokazati da je dotične prekovremene sate doista radio i ako tužbu ne podnese prekasno.

Savez je pokušao da očuva tekovinu plaćenih godišnjih dopusta, uvedenih kolektivnim ugovorom još 1919. godine, koji su poslodavci nastojali da ukinu. On je 1930. godine sabirao podatke o korištenju plaćenih godišnjih dopusta, pa je razaslao oko 5000 upitnika svim članovima Saveza, s namjerom da pokuša povesti akciju za plaćene godišnje dopuste u cijeloj zemlji.

Za vrijeme revolucionarnih previranja 1918. do 1920. godine i kasnije mnoga privatna poduzeća da bi poništila radni kolektiv i osigurala se od kolektivne akcije radnika, vezivala su svoje namještenike i činovnike time što su ih osiguravala kod postojećih mirovinskih zavoda, što su im prema godinama službe povisivali plaće, što su im davali doplatke na odijelu, godišnje nagrade, što su im priznavali jedan dio plaće za vrijeme odsluženja vojske, davali im godišnje odmore, itd. Centralna uprava SPNJ oživjela je ta zanemarena prava. Ona je isticala da su prava predmet socijalne politike i zakonske zaštite, pa je tražila intervencije banske uprave kod nadležnih ministarstava, pa i kod predsjedništva vlade, tražeći od njih da svojom intervencijom zaštite interese činovnika i namještenika. Kada je Savez privatnih namještenika Jugoslavije pokrenuo pitanje Mirovinske ustanove činovnika i namještenika brodske tvornice vagona izbilo je na vidjelo da postoji sličan slučaj i kod »Slavonije« d. d. Naime, u brodskoj tvornici vagona ustanovljeno je da iz dobitka 1923. i 1924. »ubrano 2.050.000 dinara u korist Mirovinske ustanove, ali da taj iznos nigdje nije iskazan u bilanci tvornice vagona, što znači da ta sredstva faktički nisu postojala. U »Slavoniji« je donesen zaključak glavne godišnje skupštine 1922. godine da se osniva »Mirovinska ustanova« ubirali su se postoci od računa u korist »Mirovinske ustanove«, sredstva su bila iskazana u bilanci 1929. godine u visini od 1.600.000 dinara, ali u toku osam godina uprava nije izradila statut niti organizirala djelovanje ove ustanove. Isto tako je, pisale su *Radničke novine*, redovno svake godine uprava Šumskog industrijskog poduzeća »Šipad« Dobrinj — Drvar a.d. održavala glavnu godišnju skupštinu na kojoj se je također izvještavalo o visini »potpornog fonda«, ponavljajući pri tome jedno te isto — pitanje namještenika »Šipada« regulirat će se »Službenom pragmatikom« još u toku ove godine. Svake godine uprava preduzeća iskazuje da se u mi-

rovskom fondu nalaze milijuni dinara, ali nigdje se ne iskazuje tko prima mirovine iz tog fonda niti tko i kada ima prava na primanje mirovine iz ovog fonda. Od činovnika i namještenika tražilo se da najozbiljnije poveru računa o svom položaju i da kroz Savez privatnih namještenika Jugoslavije poduzmu korake da se pitanje mirovinskog osiguranja konačno počne rješavati.

Zbog sve veće nezaposlenosti privatnih namještenika svih struka i činjenice da se privatni namještenici u velikoj većini nisu služili javnim burzama rada, Savez privatnih namještenika Jugoslavije osnovao je Burzu rada za privatne namještenike, pozivajući se na propise Zakona o zaštiti radnika. Burza rada za privatne namještenike otvorila je svoje poslovnice u Beogradu, Ljubljani, Novom Sadu, Sarajevu, Splitu i Zagrebu. Posredovanje rada obavljalo se besplatno, kako za namještenike tako i za poslodavce. I kasnije se na raznim skupovima isticalo da je za privatne namještenike osnivanje njihovih stručne burze rada posebno značajno. Oni se vrlo rijetko koriste uslugama javnih burzi rada, koje su blokirane stotinama radnika, iako i oni plaćaju prinos. Budući da je izdržavanje vlastitih burzi rada za Savez privatnih namještenika Jugoslavije bilo vrlo skupo, donesena je odluka da Javna burza rada, pri Savezu, otvori svoju ekspozituru za privatne namještenike koja bi za njih obavljala sve poslove Javne burze rada. Tako bi Savez, kao sindikalna organizacija, uspješnije mogao posredovati rad, znatno bi se olakšao posao Centralnoj javnoj burzi rada oko vođenja evidencije nezaposlenosti i provjere članstva, isplate pomoći itd.

Da prava privatnih namještenika ne bi bila izigrana, Savez privatnih namještenika Jugoslavije formirao je Odjeljenje za pravne savjete. Savezni advokat je savjete privatnim namještenicima davao besplatno. Takva su savjetovališta ustanovljena u Zagrebu, Beogradu, Ljubljani i Novom Sadu.

SPNJ je vodio nekoliko tarifnih pokreta i štrajkova što je u uvjetima najoštrije diktature bilo vrlo rizično i teško. Kolektivni ugovor koji je nakon štrajka SPNJ sklopio s bečkom tvrtkom Julio Meinl d. d. 3. prosinca 1929. i sa svim filijalama ove tvrtke u cijeloj zemlji važio je do kraja listopada 1930. Poduzeće je tražilo da se izmijene neke stavke ugovora i da se ukinu plaćeni dopust radnika. Nakon dugotrajnih pregovora stupilo je u štrajk 200 namještenika i radnika centrale u Zagrebu i u 20 podružnica koje je Julio Meinl imao u svim većim gradovima. Poduzeće je nabavilo štrajkolomce iz Beča i Budimpešte.

Centralna je uprava morala plakatima obavještavati građanstvo o uzrocima štrajka, jer je građanska štampa napadala štrajk. Poslije mjesec dana, Centralna je uprava 2. siječnja 1931. godine likvidirala štrajk bez potpisa kolektivnog ugovora i bez kolektivnog povratka na rad štrajkaša. Drugi pokret vodila je Centralna uprava u Prvoj jugoslavenskoj tvornici vagona, strojeva i motora d.d. u Sl. Brodu u povodu otpusta 34 tvornička činovnika. Otkaz se odnosio na činovnike i namještenike zaposlene više godina u poduzeću, koji su stekli pravo na otpremninu i mirovinu. Nakon isteka otkaza, uprava im je predlagala novo namještenje uz ugovor kojim se ukida uobičajeni odmor, uvela je tjednu plaću s otkaznim rokovima ispod zakonskog minimuma i ukida pravo na mirovinu koje po statutu »Mirovinske ustanove« nastupa automatski nakon tri godine neprekidnog zaposlenja u poduzeću. Kada su to činovnici odbili, uprava ih je isključila bez isplate otkaznog roka. U znak protesta svi činovnici i namještenici i namještenici tvornice štrajkali su 24 sata, 2. listopada 1930.

Kod tvrtke Bothe i Ehrmann u Zagrebu, uprava je 6. studenog 1930. reducirala trinaestu plaću, koju su činovnici imali prema ugovoru. Na to su činovnici tehničkog odjeljenja stupili u štrajk.⁸⁴

Kada je Našička tvornica tanina d.d. tražila izmjenu kolektivnog ugovora s tim da se snize plaće, skrate otkazni rokovi, ukinu godišnji dopusti i mirovno osiguranje, SPNJ je predstavljao u pregovorima činovnike i namještenike pogona našičkog koncerna u Ljeskovic, Sušinama — Đurđenovcu i Novoselec — Križu. SPNJ je zajedno s ORS-om i Savezom metalčkih radnika prihvatio uvjete firme koja je snizila nadnice i plaće za sedam do osam posto. Događalo se da su mjesečna primanja komercijalnih namještenika smanjena i za 1000 dinara.

Što je više rasla ekonomska kriza, Centralna uprava Saveza je sve češće govorila o svojoj nemoci da obrani plaće, plaćene dopuste, otpremnine prilikom prekidanja radnog odnosa i druga prava radnika. Do tada su se namješteničke plaće reducirale pojedinačno, a od tada krupni poslodavci organizirano idu na opću redukciju namješteničkih plaća. »Snagom poslodavačkih organizacija bit će izvršeno nasilje nad namještenicima koji tom nasilju nisu u stanju da suprotstave svoju orga-

niziranu snagu. Snaga organizacija naših namještenika je slaba. Od stotine hiljada namještenika organizirano je svega oko 5000. A plate namještenika u Jugoslaviji u usporedbi sa zaradama namještenika u drugim zemljama izgledaju upravo žalosno. Tako na pr. ako se za prosječnu zaradu namještenika u Njemačkoj postavi indeks 100, iznositi će on za Austriju 83, Čehoslovačku 74, a za Jugoslaviju 39.⁸⁵

Centralna uprava je s tim rezultatima izišla na IV kongres SPNJ. Kongres je bio sazvan za 24. i 25. svibnja 1931. godine u Zagrebu. Novine su pisale da je kongres posebno značajan, jer Savez treba da nađe novu financijsku bazu za dalji rad, s obzirom na sve veće obaveze prema članstvu i na sve veću nezaposlenost privatnih namještenika. Izvještaj za kongres obuhvaća rad Saveza u razdoblju od 1927. do kraja 1930. godine. Organ saveza *Privatni namještenik* objavio je financijski izvještaj za godine 1927—1930. kao prilog kongresnom izvještaju i prijedlog promjene poslovnika. Na kongresu je bilo zastupljeno 50 mjesnih organizacija (od 62, koliko ih je Savez imao). Delegati mjesnih organizacija zastupali su 2953 punopravna člana. Osim izabranih delegata i članova Centralne uprave kongresu su prisustvovali i brojni gosti (Centrala URSSJ-a, sastavne organizacije URSSJ-a, organizacije grafičara, bankovnih činovnika, apotekarskih suradnika, i sl. Radnička komora, SUZOR, Penzioni zavod, Javna burza rada, banske uprave, inspekcije rada itd.). Osim toga, kongres je primio mnoge brzogovorne pozdrave sindikalnih organizacija iz zemlje i inozemstva. Na kongresu se prvenstveno raspravljalo o mirovinskom osiguranju, primjeni zakonske zaštite i o donošenju novog zakona o prodavaonicama, u kojem su sadržane i odredbe o reguliranju radnih odnosa privatnih namještenika: otkazni rokovi, dopusti, otpremnine. Ne manje živa bila je i rasprava o reorganizaciji saveznog poslovanja. Prema odluci kongresa, od ukupnih prihoda 30 posto je išlo u fondove za pomoć, 40 posto u fondove za administrativno poslovanje centrale, 20 posto je ostajalo podružnicama, a oblasnim podsavezima 10 posto. Na osnovi takva rasporeda sredstava, u fondove za pomoći ulazilo je oko 270.000 dinara godišnje. Na Kongresu je jednodušno izražen stav da je potrebno poraditi

⁸⁴ Isto, 10. i 17. I, 7. II, 11. i 25. VII, 17. i 31. X, 7. i 21. XI 1930; 3. IV, 22. V, 6. 13. i 20. X 1931; 1. I, 12. II 1932; *Radničke novine*, Beograd, 13. VI 1930.

⁸⁵ *Ujedinjeni sindikati 1/1930; Radničke novine*, Zagreb, 1. I, 21. III, 8. 22. i 29. VIII, 5. IX, 3. i 17. X, 14. 21. i 28. XI, 5. 12. 19. i 24. XII 1930; 1. 9. i 23. I, 7. i 13. II, 6. i 20. III, 30. X, 6. XI 1931.

da se odstrane sve zapreke organizacijskom jedinstvu svih organizacija privatnih namještenika.

Prema ocjenama objavljenima u štampi kongres je održan u mučnoj atmosferi, jer se održavao u isto vrijeme kada je zasjedao i kongres ORS-a, koji se upravo odvojio od URSS-a. Iako su se prije kongresa javila vrlo različita i sporna gledišta o raznim pitanjima, na kongresu te razlike nisu došle do izražaja, jer su gotovo sve odluke donesene jednoglasno. Nakon izbora nove uprave konstituirao se Glavni upravni odbor: za predsjednika izabran je Vladimir Pfeiffer, potpredsjednika Stjepan Benceković, blagajnika Ilija Jurković. Za glavnog saveznog sekretara izabran je ponovno Stjepan Colner. Glavni nadzorni odbor izabrao je za pročelnika Nikolu Petkovića, a za zapisničara Ljubicu Smrečki.⁸⁶

Rad podsaveza SPNJ za Hrvatsku, Srbiju i Vojvodinu i Peti kongres Saveza privatnih namještenika Jugoslavije

Nakon IV kongresa SPNJ je svoju aktivnost usmjerio na borbu protiv nezaposlenosti, prekovremenog rada, za zakonsku zaštitu i osiguranje. Početak svake akcije bio je obilježen zborovima privatnih namještenika. Zagrebačka podružnica održala je 29. studenog 1931. godine javnu skupštinu. Na skupštini je izneseno da je 10 posto svih privatnih namještenika nezaposleno. Zbor je tražio da se hitno osiguraju sredstva za pomoć nezaposlenima, da se uvede obavezno osiguranje za slučaj nezaposlenosti, da se zakonom osiguraju minimalne plaće radnika, da se organiziraju javni radovi i gradnja jeftinijih stanova. Tražilo se također da sva poduzeća koja obustave svoje poslovanje ili ga svedu na beznačajnu mjeru treba nacionalizirati i staviti pod upravu države. Samo dobro organiziran, kao klasna organizacija, moralno brojno i finansijski jak, SPNJ će moći da riješi pitanje osiguranja privatnih namještenika za slučaj starosti, iznemoglosti i smrti.

Na skupštini privatnih namještenika 5. siječnja 1932. u Varaždinu iznijelo se da je u Varaždinu 30 posto od ukupnog broja namještenika nezaposleno, da je burza rada kao pomoć toj masi nezaposlenih dodijelila svega 8000 dinara, te da je nezaposlenost namještenika nastala dijelom zbog uvođenja mehaniza-

cije rada u kancelarijama i poduzećima. Skupština od 24. travnja 1932. ponovno je raspravljala o privrednoj krizi i postavila zahtjev gradskom načelstvu da olakša nabavu deviza industrijskim poduzećima koja obavljaju rad zbog nedostatka sirovina. Tom obustavom pogođeni su i namještenici zaposleni u industriji.

U Osijeku je 11. listopada 1931. održana skupština privatnih namještenika na kojoj je predsjednik SPNJ Vladimir Pfeiffer podnio referat o socijalnim i ekonomskim prilikama u kojima žive privatni namještenici. Na veliku nezaposlenost značajno utječe i produžavanje radnog vremena daleko iznad određenih i dozvoljenih granica. Velika ponuda nezaposlenih privatnih namještenika pridonijela je sniženju plaća onih koji su još radili. Zahtijevala se revizija uredbe o radnom vremenu pomoćnog osoblja na bazi osamsatnoga radnog dana i veće naplate prekovremenog rada. Od vlasti se tražilo da vode strogi nadzor nad prekršiteljima određaba uredbe o otvaranju i zatvaranju dućana i radnom vremenu pomoćnog osoblja. Zahtijevalo se ograničenje naučnika u trgovačkim radnjama, kako bi se omogućilo zapošljavanje dijela nezaposlenih trgovačkih pomoćnika. Ponovo se zahtijevalo uvođenje mirovinskog osiguranja. Skupština je dalje tražila da se »uspostave samoupravna tijela u ustanovama radničkog osiguranja (okružnim uredima, »Merkuru«, itd.), a tako i u radničkim komorama, burzama rada, kako bi se na taj način dalo mogućnosti i privatnim namještenicima da surađuju i kontroliraju rad, u tim za radnike i privatne namještenike, vrlo važnim institucijama.«

O istim su problemima raspravljale i skupštine i konferencije u drugim mjestima. Na njima su se donosile uglavnom slične rezolucije koje su se upućivale predsjedništvu vlade, ministru socijalne politike i narodnog zdravlja. Centralnom sekretarijatu radničkih komora, Centrali URSS-a, banskoj upravi, radničkoj komori, pokrajinskom odboru URSS-a i Centrali SPNJ. Održavale su se godišnje skupštine i agitacijski sastanci, na kojima se, pored usvajanja izvještaja, razrješnice staroj upravi i izbora nove, uvijek postavljalo na dnevni red neko od aktualnih pitanja zaposlenosti, ekonomskog i socijalnog položaja namještenika. Tako se na godišnjoj skupštini u Slavskom Brodu, koja je održana 28. veljače 1932, stavljala na dnevni red privredna kriza i nezaposlenost. Na godišnjoj skupštini podružnice u Banjoj Luci, 20. ožujka 1932. i 19. ožujka 1933. godine, pored uobičajenog dnevnog reda, govorilo se i o nezaposlenosti u točki: lokalna

⁸⁶ *Radničke novine*, Zagreb, 10. IV, 22. i 29. V 1931; *Radničke novine*, Beograd, 15. V 1931.

pomoć i prinos za nezaposlene. Godine 1932. održala je podružnica SPNJ dvije skupštine, dva predavanja, tri sastanka i sedam sjednica. Podružnica je krajem 1931. imala 46 članova. Privatni namještenici kojih je u Banjoj Luci bilo oko 1000 radili su u vrlo teškim uvjetima: radili su više od osam sati dnevno, plaće im se kretale od 150—900 dinara, njihov položaj nije bio reguliran kolektivnim ugovorom. Zakoni o osiguranju radnika, o zaštiti i o dužanima nisu primjenjivani. O plaćenom odsustvu, otkazu prema stažu, otpremnini i mirovinskom osiguranju poslodavci nisu htjeli ni da čuju. Na godišnjoj skupštini podružnice u Bjelovaru, 26. ožujka 1933. referira se o stanju u »Menkuru«, itd.

SPNJ je u čitavoj zemlji provodio široku akciju da se novi Zakon o radnjama smatra uvedenim u život od dana njegova objavljivanja, jer su poslodavci odmah pokušali da izigraju njegove socijalne odredbe u cjelini. Na dnevnom redu stalno su se nalazili otkazi starijim trgovačkim pomoćnicima, namještenicima i činovnicima, koji su po odredbama novog zakona imali pravo na duži otkazni rok i duže rokove odštete, u slučaju da bez svoje krivice ostanu bez posla, pravo na plaćeni odmor i pravo na otpremninu. Na predavanju dr Živka Topalovića o Zakonu o radnjama, o njegovu donošenju i pravima trgovačkih pomoćnika i namještenika bilo je prisutno 1200 ljudi. Na dobro posjećenom zboru privatnih namještenika u Novom Sadu, koji je održan 7. veljače 1932. donesena je rezolucija u kojoj se traži: »1. da Zakon o radnjama bezuslovno stupi na snagu 9. marta 1932; 2. da do toga dana budu bezuslovni propisani i objavljeni svi pravilnici, koje Zakon o radnjama predviđa; 3. da svi otkazi namještenja u cilju izigravanja Zakona od dana njegovog obnarodovanja do dana stupanja na snagu imaju se smatrati ništetnim.« Na zboru koji je održan 6. ožujka 1932. godine istaklo se da poslodavci traže odgodu zakona za godinu dana i da su od strane Centralnog sekretarijata radničkih komora u Beogradu izrađeni svi pravilnici, koji su pravodobno predani nadležnim ministarstvima, pa nema razloga da se zakon odgodi. Sastanak članova podružnice u Novom Sadu je 20. lipnja 1933. raspravljao o namjeri poslodavaca da izbjegu plaćanje godišnjeg odmora namještenicima. U rezoluciji koja je na sastanku usvojena kaže se: »Tražimo da se poštuju pozitivni propisi Zakona o radnjama koji naređuju, da su poslodavci dužni dati svome pomoćnom osoblju plaćeni godišnji odmor, koji se prema istom Zakonu ne može prenijeti na iduću godinu, već se mora u dotičnoj

godini namještenicima omogućiti iskorištenje toga dopusta. U gornjem cilju tražimo intervenciju nadležnih vlasti poslodavačkih i radničkih komora, kao i njihovih udruženja i organizacija da se poslodavci upozore na poštovanje i izvršenje toga Zakona, kako ne bi morao ovaj Savez putem pojedinačnih prijava prisiliti poslodavce na to.«

U Zagrebu, Sarajevu, Beogradu i Novom Sadu formirani su međuorganizacioni odbori između podružnica SPNJ i podružnica Saveza bankarskih, trgovačkih, osiguravajućih i industrijskih činovnika i namještenika Jugoslavije. Ovakvu su se odbori formirali i u Ljubljani i Splitu. Ti su odbori počeli rješavati probleme za koje je trebalo pokretati zajedničke akcije. U prvom redu, problemi velike nezaposlenosti i teških uvjeta rada, mirovinsko osiguranje, kolektivni ugovori bankarskih i ostalih privatnih namještenika i činovnika, revizija dozvola za rad (izdatih strancima zaposlenim u jugoslavenskoj privredi), kompetencija Suda dobrih ljudi za sporove privatnih namještenika s poslodavcima, radno vrijeme i uvjeti rada. Sva ta pitanja, isticano je, od velike su važnosti za život i egzistenciju svih privatnih namještenika, pa su zajednički odbori očekivali od foruma svojih saveza najveću potporu. Takav zajednički zbor održan je u Beogradu 30. lipnja 1933. i u Zagrebu krajem studenog 1933. godine. Na oba zbora govorili su predsjednik SPNJ Vladimir Pfeifer i predsjednik SBOTIC-a Fadil Kurtagić.

SPNJ je radio i na organizacijskom učvršćenju i proširivanju mreže svojih organizacija. Tako je 1932. godine u beogradskoj podružnici stvorena ženska sekcija da »na izvjesnim čisto ženskim pitanjima pobuđiva interes privatnih namještenika, daje pravne savjete, brine se za njihovo namještenje, itd.« Formirana je, pored Sekcije zubotehničara, koja je osnovana 1931. godine, i Sekcija trgovačkih pomoćnika, a od činovnika i namještenika, bankarskih, industrijskih, zadružnih, osiguravajućih i ostalih poduzeća formirana je Sekcija činovnika i namještenika. Takva organizacijska struktura proizlazila je iz potrebe da uz mnoga opća i svima zajednička pitanja, svaka od ovih grupa može izraziti i svoje posebne interese i svoje posebne zahtjeve u borbi za svoj bolji društveni i materijalni položaj. Postojala je mogućnost da u vezi s tim pitanjima sekcije povedu i vlastite akcije.

Na osnovi inicijative Centralne uprave, podružnica je radila i na organizaciji posredovanja rada preko Burze rada za namještenike, koju je, kao svoju ekspozituru, trebala da organizira Javna burza rada. Podružnica se

angažirala i na organizaciji kontrole zapošljavanja radnika u privatnoj službi (na položajima koji mogu da zauzimaju domaći namještenici), na osnivanju građevne zadruge privatnih namještenika (koja je, koristeći fondove Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja, gradila jeftine stanove za privatne namještenike), na kontroli otvaranja i zatvaranja dućana i radnog vremena pomoćnog osoblja u trgovinama i ostalim privatnim poduzećima.

Beogradska podružnica SPNJ održala je godišnju skupštinu 12. ožujka 1933. Na skupštini održanoj 11. ožujka 1934. konstatirano je da se podružnica konsolidirala. Skupština je konstatirala da »Inspekcija rada bez potrebe čini mnoge propuste, ne postupajući po podnijetim prijavama i tako omogućava da se Uredba o radnom vremenu od strane poslodavaca izigrava«, te je pozdravila odluku ministra socijalne politike i narodnog zdravlja što je proširio zakon o mirovinskom osiguranju privatnih namještenika na cijelu zemlju. Skupština je ocijenila kao korisnu suradnju s podružnicom SBOTIĆ-a te da je potrebno tu suradnju proširiti i učvrstiti.

Novosadska podružnica SPNJ održala je godišnju skupštinu 21. veljače 1932. Te godine osnovana je Sekcija zubotehničara. Godišnju skupštinu u 1933. godini održala je podružnica 19. veljače. U Tuzli je osnovana podružnica SPNJ 20. travnja 1933. U Čakovcu je održala podružnica SPNJ godišnju skupštinu 8. veljače 1933. godine. U Bjelovaru je osnivačka skupština kulturno-prosvjetnog društva »Sloboda« održana 20. ožujka 1933. godine. U Varaždinu je održana godišnja skupština podružnice 6. siječnja 1933, te su izabrani radnički povjerenici. U poduzeću Tekstilna industrija d. d. izabrana su tri povjerenika iz redova namještenika, a u poduzeću »Toonet-Mundus« jedan povjerenik.

Podsavez SPNJ za Hrvatsku i Slavoniju održao je konferenciju 15. svibnja 1932. godine u Zagrebu. Delegati mjesnih organizacija predstavljali su 2009 članova. Konferencija je raspravljala i donijela rezoluciju o radnom vremenu u kojoj utvrđuje štetnost predugoga radnog dana po zdravlje i život namještenika te, s obzirom na nezaposlenost, traži da se radni dan za privatne namještenike ograniči na pet dana tjedno po osam sati, a subota i nedjelja da budu slobodne. Za zanimanja, koja su teža zahtijevala se radno vrijeme od šest sati dnevno (34 sata nedjeljno) s engleskom subotom. Konferencija je tražila da se prekine mogućnost zapošljavanja u dva poduzeća i da se onemogućiti da umirovljenici budu zaposleni

dok god postoji masa nezaposlenih namještenika, te je tražila da se uvede obavezno zakonsko osiguranje za slučaj nezaposlenosti svih namještenika, da se organiziraju javni radovi, a poduzeća koja obustave poslove da se stave pod državnu kontrolu. U raspravi o zakonskoj zaštiti i osiguranju konferencija je zahtijevala strogu primjenu postojećih zakona i da se zakon o mirovinskom osiguranju namještenika protegne na cijelu državu.

Podsavez SPNJ za Vojvodinu održao je svoju konferenciju 5. studenog 1933. u Novom Sadu. Na konferenciji je, pored članova oblasne uprave bilo zastupljeno šest podružnica (od osam koliko ih je Podsavez obuhvaćao) i to: Subotica, Sombor, Senta, Ruma i Velika Kikinda sa po jednim delegatom, Novi Sad dva. Vršac i Ilok nisu poslali svoje delegate. Podsavez je bio osnovan 19. lipnja 1932. godine. U diskusiji o izvještaju i referatu sudjelovali su delegati iz Velike Kikinde, Sente, Sombora, Subotice i Rume. Za redovne članove uprave Podsaveza izabrani su: Mirko Miškulin, Koloman Madacki, Stevan Gal, Lazar Petrović i Antun Rozmajer iz Novog Sada, Dezider Čabai i Dmitrije Dotlić iz Subotice, Karlo Krst iz Sombora, Josip Kulka iz Sente i Đuro Crljen iz Rume.

Podsavez SPNJ za Beograd i Srbiju održao je 17. prosinca 1933. konferenciju. Sudjelovali su delegati iz Beograda, Niša, Skoplja i Kraljeva. Na konferenciji je podnesen izvještaj o radu i izabrana nova uprava. Konferencija je raspravljala o položaju privatnih namještenika kao i organizacijsko-agitacijskim pitanjima i mogućnosti jačanja i proširenja organizacije u Beogradu na unutrašnjost. Iz izvještaja donosimo slijedeće: »Podsavez je u toku prošle godine održavao tijesnu vezu s beogradskom podružnicom Saveza bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije. U tom cilju bio je formiran međuorganizacioni odbor koji je rukovodio svim poslovima i zajedničkim akcijama od općeg značaja za privatne namještenike. Održano je nekoliko vrlo uspješnih zborova koji su se bavili aktualnim pitanjima privatnih namještenika, Zakonom o radnjama, najavljenju reviziji istog zakona, izborima za radničku komoru itd.

Pitanju štampe Podsavez je također poklonio najveću pažnju. U Beogradu se osjećala potreba za listom privatnih namještenika, koji bi tretirao njihove probleme i doprinio buđenju interesa privatnih namještenika za svoje organizacije. Iako je pokretanje lista skopčano s rizikom i velikim materijalnim izdancima pokrenut je **Pokret** kao zajednički organ podružnice SPNJ i SBOTIĆJ.

U izborima na beogradsku radničku komoru, Oblasni podsavez u zajednici sa podružnicom SBOTIČJ uzeo je aktivnog učešća. Tako su naše dve namješteničke sindikalne organizacije u Beogradu vodile zajedničku agitaciju za izbore. S uspjehom ovoga zajedničkog rada mi možemo biti potpuno zadovoljni. Namještenici su u velikom broju, naročito u Beogradu, uzeli učešća u izborima, glasajući za kandidate privremene koalicije slobodnih i namješteničkih organizacija. Privatni namještenici u Beogradu dali su više od jedne četvrtine broja palih glasova u izborima za Radničku komoru. Već se čine pripreme za formiranje namješteničkog odsjeka pri Radničkoj komori, čiju smo potrebu istakli ulazeći u izbore.

Podsavez je održavao veze s podružnicama i članovima u unutrašnjosti Srbije u cilju osnivanja podružnica u mjestima, gdje je za to postojalo interesiranje i bilo mogućnosti. Lijep napredak pokazuju podružnice u Nišu i Skoplju, a u ostalim mjestima u Srbiji i platišta.⁸⁸

U novu oblasnu upravu ušli su: Bogdan Krekić, Franc Rakovec, Đura Jeremić, S. Jakovljević, M. Jokić, M. Gavrilović, Franja Parate, Alfonz Benković, Petar Nikolić, Ž. Marjanski, Č. Kliska, V. Stanišić, Branislav Spasić i V. Petrović.

Peti kongres Saveza privatnih namještenika Jugoslavije održan je 9—10. lipnja 1935. godine u Zagrebu. Kongres je otvorio predsjednik SPNJ Vladimir Pfeiffer koji je podnio i izvještaj o radu u razdoblju od 1931. do 1934. O socijalnom osiguranju privatnih namještenika referirao je Eduard Fleischer, o zakonskom reguliranju radnih i plaćevnih odnosa privatnih namještenika Milivoje Magdić, o zakonskoj zaštiti privatnih namještenika Josip Legrad; a o poreznom opterećenju privatnih namještenika referirao je Stjepan Benceković. Na dnevni red stavljena je i točka o odnosu Saveza privatnih namještenika Jugoslavije prema ostalim namješteničkim i radničkim organizacijama (referent Eduard Fleischer). Kongres je radio po komisijama. Vodstvo SPNJ nastojalo je da kongres ima prvenstveno manifestacijski karakter. Na Kongresu su izabrani delegati zastupali sve mjesne organizacije, podružnice i platišta. Kongresu su prisustvovali predstavnici Ministarstva socijalne politike, Ministarstva financija, Uprave Savske banovine i zagrebačke Inspekcije rada, banske uprave Split, Središnjeg ureda za osiguranje radnika, Okružnog ureda za osiguranje radnika, Penzionog zavoda u Ljubljani, Centralnog sekretarijata radničkih komora i Radničke komore, te Saveza grafičkih radnika, Glavnog radničkog saveza u Beogradu, Oblasnog odbora

URS-a u Zagrebu i Saveza živežarskih radnika, Centralne uprave URS-a, Saveza bankarskih i osiguravajućih činovnika Jugoslavije i drugi. Izaslanik Internacionalnog saveza privatnih namještenika u Amsterdamu bio je Nikola Kerteši, koji je ujedno zastupao i Savez privatnih namještenika u Budimpešti. Kongres je nakon pozdravnih govora i diskusije u plenumu, prešao na rad u komisijama. O svakoj točki dnevnog reda donesena je i rezolucija. Kongres je izabrao novu upravu, a za predsjednika Saveza opet je izabran Vladimir Pfeiffer.⁸⁹

Savez privatnih namještenika nije postao revolucionarni sindikat, kao što su to postali ostali sindikati u sastavu URSSJ-a, Centru-maško vodstvo pripisivalo je sebi u zaslugu »što SPNJ uopće postoji«, jer da oni nisu bili dosljedni u borbi za rukovođenje Savezom, on bi u rukama komunista bio zabranjen. Vladimir Pfeiffer, koji je bio predsjednik SPNJ od kongresa ujedinjenja 1920. do generalne zabrane URSSJ-a 1940, sekretar zagrebačke radničke komore i predsjednik Središnjeg ureda za socijalno osiguranje za cijelu državu, smatran je za najpoznatijeg taktičara socijalista centruša.

Komunisti u SPNJ vodili su kroz čitavo vrijeme njegova djelovanja, s više ili manje uspjeha, borbu protiv oportunističke politike saveznog vodstva. Kada je Revolucionarna sindikalna opozicija (RSO) pokušala da preuzme upravu zagrebačke podružnice u svoje ruke 1934. godine, predlažuć liste Revolucionarne sindikalne opozicije bio je Milinko Mitraković (od strane policije silom odstranjen sa skupštine), a Centralna uprava ga je zajedno s Dragom Skorićem isključila iz Saveza. Komunisti koji od 1931. aktivno djeluju u Savezu privatnih namještenika bili su: Drago Skorić, Milinko Mitraković, Franjo Snajder, Franjo Balen, Franjo Krčmarek, Slavko Radovinović i Josip Saulik. Godine 1935. pohapšen je znan broj članova RSO iz redova SBOTIČ-a i SPNJ. Mnogi od komunista iz redova SPNJ pali su u revoluciji. To su bili: Franjo Krčmarek, Slavko Radovinović, Josip Saulik, Draku- lić, Gross, Dragica Hotko, Marušić, Stihović, Divko Budak, Cagljević, Cor, Franekić, Juvan- čić, Milanović, Mrkša, Rokov Diego, Turković, Znidaršić Riko i mnogi drugi.

⁸⁸ *Radničke novine, Zagreb*, 13. III, 1. V, 6. XI, 4. XII 1931; 1. i 15. I, 12. i 19. II, 11. i 25. III, 18. IV, 10. VI, 8. VIII 1932; 13. I, 10. i 24. II, 7. IV, 12. V, 6. X, 8. XII 1933; 6. I 1935; *Radničke no- vine, Beograd*, 12. II, 18. XI, 16. XII 1932; 3. i 17. III, 23. VI, 1. VIII, 8. i 29. XII 1933; 26. I, 30. III 1934; 21. VI 1935; *Ujedinjeni sindikati*, 9/1933.

SINDIKAT UGOSTITELJSKIH RADNIKA

Razvoj sindikata ugostiteljskih radnika

Savez hotelsko-kavanskih i ugostiteljskih radnika Jugoslavije osnovan je 10—12. studenog 1919. godine na kongresu ujedinjenja održanom u Beogradu. Okosnicu ujedinjenog saveza sačinjavali su Savez kelnerskih radnika Srbije, koji je osnovan 1904. godine, a djelatnost je obnovio 10. studenog 1918. godine i Savez svratištarskih, kavanarskih i gostioničarskih namještenika Hrvatske, koji je počeo da djeluje 1907. godine, a obnovio je rad 18. srpnja 1919. godine. Za sjedište centrale određen je Beograd. Raspuštanje sindikata koji su bili u sklopu Centralnoga radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije, nakon donošenja Obznane i Zakona i zaštiti države, nije zahvatilo i Savez kelnerskih radnika Srbije. Savez nije bio raspušten, djelovao je legalno, te je zbog toga i mogao odigrati značajnu, povijesnu, ulogu u daljem razvoju revolucionarnoga sindikalnog pokreta, objavom apela i sazivanjem konferencije dvanaest sindikalnih saveza na kojoj su osnovani Nezavisni sindikati. Zagrebačku podružnicu Saveza hotelsko-kavanskih i ugostiteljskih radnika policija je temeljito razorila. Njezinih 17 funkcionara uhapšeno je i protjerano, a sva imovina zaplijenjena i predana grupi socijalista koji su nastavili djelovati pod starim imenom — Savez svratištarskih, kavanarskih i gostioničarskih namještenika (SSKGN). Prilikom stvaranja reformističke centrale i Saveza radničkih sindikata Jugoslavije amsterdamskog pravca, SSKGN, čiji je sekretar bio Josip Ledetcky, ulazi u njegov sastav. Savezu hotelsko-kavanskih i ugostiteljskih radnika Jugoslavije, sada u sklopu Nezavisnih sindikata, dozvoljen je rad u Hrvatskoj tek krajem 1922. godine. Zagrebačku podružnicu Saveza koja je 1920. godine imala 1025 članova, policijski teror sveo je na 100 organiziranih konobara. Savez je zbog toga 1922. godine imao svega 340 članova. Broj članova postupno raste, tako da sredinom 1924. godine Savez broji 493 člana, u listopadu 1925. godine 620, a u rujnu 1926. godine 1110 članova. U izvještaju za kongres Nezavisnih sindikata 1927. godine navedeno je da SNKGRJ u Srbiji ima dvije podružnice sa 136 članova; u Hrvatskoj četiri podružnice sa 449 članova; u Vojvodini podružnicu sa 23 člana; u Bosni i Hercegovini dvije podružnice sa 82 člana; u Sloveniji podružnicu sa 82 člana; u Dalmaciji tri podružnice sa 143 člana; u Crnoj Gori podružnicu s dva člana, što je ukupno 14 podružnica sa 917 članova.

Od sindikata ugostiteljskih radnika u sklopu URSSJ-a 1928. je godine na pokrajinskoj osnovi djelovala Organizacija hotelskih, kavanarskih i gostioničarskih namještenicev Ljubljana koja je brojila 132 člana, a na području osječke županije Organizacija svratištarskih i gostioničarskih namještenika i namještenica u Kraljevini SHS sa sjedištem u Osijeku. Organizacija je brojila oko 30 članova, a osnovana je 18. veljače 1927. godine, odvajanjem dijela podružnice konobara koja je brojila 170 članova iz sklopa Nezavisnih sindikata. Organizacija je jedva životarla i tokom svoga djelovanja zadržala je lokalni karakter.⁶⁸

Na II kongresu, koji je održan 1925. godine u Zagrebu, Savez hotelsko-kavanskih i ugostiteljskih radnika Jugoslavije prenio je sjedište svoje Centrale u Zagreb. Savez je bio član Internacionalne unije hotelsko-kavanskih i gostioničarskih radnika u Beču. Od zemaljske konferencije Nezavisnih sindikata, u siječnju 1923. godine, Savez se povremeno izjašnjavao za ujedinjenje sa sindikatom radnika prehrambene industrije, ali se na tome ni s jedne strane nije ozbiljno radilo. Organ Saveza bio je *Glas hotelsko-kavanarskih radnika*. Monarhistička diktatura zabranila je 11. siječnja 1929. godine, sa zabranom rada Centralnoga radničkog sindikalnog odbora i Savez hotelsko-kavanarskih i ugostiteljskih radnika Jugoslavije, koji je bio u njegovu sastavu.⁶⁹

Neki podaci o ugostiteljskoj privredi

Ugostiteljstvo se definiralo kao privredna djelatnost koja obuhvaća turističke usluge, kupališta, klimatska lječilišta, saobraćajne usluge vezane uz turizam, odmor i rekreaciju, hotele, svratišta, pansione, kavane itd., i proizvodnu djelatnost, koja obuhvaća preradu u pripremu hrane i pića za potrošnju u kuhinjama i restauracijama. Prema tadašnjem kriteriju ugostiteljska djelatnost dijelila se na: 1. industriju hotela, svratišta, konačišta, pansiona i restorana; 2. gostionice, krčme, buffete i kuhinje; 3. kavane i kafeterije; 4. pečenjare.

⁶⁸ J. Cazi, *Nezavisni sindikati*, n. dj., knj. III, sv. I, str. 75; IHRPH, Arhiv, k-1, 1930, USHKGNRJ.

⁶⁹ *Sindikalni pokret u Srbiji*, Beograd, 1958, str. 102, 207; V. Korac, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, n. dj., knj. II, str. 445—448; J. Cazi, *Nezavisni sindikati*, n. dj., knj. I, str. 137, 183, 213; knj. III, str. 74—77.

Za nas je najzanimljiviji razvoj hotela, jer su oni zapošljavali najveći broj organiziranih ugostiteljskih radnika. Na području Jugoslavije 1931. godine bilo je ukupno 1346 hotela, od toga stalno otvorenih 1129, a u ljetnoj sezoni još 217. Broj soba, kreveta, gostiju i noćenja u njima vidi se iz sljedećih podataka:

Godina	Broj hotela	Broj soba	Broj kreveta	Broj gostiju	Noćenja
1929.	1.326	17.086	26.014	978.821	3.487.273
1930.	1.280	19.744	32.265	1.148.408	3.944.422
1931.	1.346	19.980	32.039	981.974	3.978.995

Kako su hoteli bili opremljeni za razvoj modernog turizma, vidi se iz sljedećih podataka:

Broj hotela koji imaju:	Godine		
	1929.	1930.	1931.
Telefon	337	304	273
Centralno grijanje	69	89	92
Peći	1.040	892	1.058
Bez kočenja	179	174	196
Morski bazeni	31	49	35
Parkovi i šume	129	235	218
Tenis igrališta	25	55	39
Črtaoince	146	158	145
Kino, kazalište, dancing, varijete i bar	151	178	161
Električno osvjetljenje	948	994	1.119
Karbonsko osvjetljenje	102	36	28
Plinsko osvjetljenje	20	26	33
Petrolejsko osvjetljenje	220	224	166
Kupaonice za cijeli hotel	218	290	304
Kupaonice u sobama	53	49	47
Topla voda u sobama	61	70	79
Hladna voda u sobama	244	335	249
S apartmanima	58	44	58

Pored ovoga treba navesti da je 1931. godine 897 hotela imalo restorane, 299 hotela salu za svečanost, garaže za automobile 241 hotel, auto za prijevoz putnika 129 hotela, lift 33, verande i terase 322, salon s orkestrom 115.

Broj hotela i ugostiteljskih radnika u pojedinim banovinama vidi se iz sljedeće tabele:

Banovina	Hotela	Radnika
Drinska	63	1.539
Dunavska	134	2.134
Moravska	156	961
Primorska	89	1.034
Savska	160	3.901
Vardarska	270	812
Vrbaska	17	348
Zetska	106	1.035
Dravska	219	3.475
Beograd	66	3.135
Ukupno	1.280	18.374

Prema tadašnjim proračunima investirani kapital u hotelijersku industriju iznosio je oko 1.500.000.000 dinara, od toga su krediti iznosili 284 milijuna dinara. Struktura kredita bila je sljedeća: novčani zavodi — 165 milijuna dinara, Državna hipotekarna banka — 25 milijuna dinara, dugovi privatnim povjericima — 90 milijuna dinara i zaostali porez — četiri milijuna dinara.

Glavna pozicija u zbirnim bilancama 199 hotela, koji su poslovali u vlastitim zgradama, činila je vrijednost hotela. Njihovo financijsko stanje bilo je sljedeće:

Vrijednost hotela	246.070.878 dinara
Vrijednost hotelskih uređaja	50.678.975 „
Dugovanja javnim kreditnim ustanovama	35.816.978 „
Dugovanja novčanim zavodima i privatnim licima	91.453.953 „
Dugovanja za porez	1.291.552 „

Akcionarski sektor u hotelijerskoj privredi bio je neznatan. Obuhvaćao je svega 14 hotela. Investicije u njemu iznosile su 1933. godine 105.102.000 dinara, 1935. godine 106.075.000 dinara, a 1937. godine 90,7 milijuna dinara. Pregled kredita odobrenih tim poduzećima vidi se iz sljedećih podataka:

	Sva poduzeća	Poduzeća u kojima sudjeluju banke	Ostala poduzeća
Broj poduzeća	14	5	9
Iznos glavnice	22.128.000	18.352.000	3.776.000
Ukupan iznos kredita	63.249.000	53.641.000	9.608.000
Iznos kredita od privatnih novčanih zavoda	53.298.000	51.051.000	2.247.000
Iznos kredita od javnih kreditnih ustanova	7.539.000	2.143.000	5.396.000
Iznos kredita iz inozemstva	2.212.000		

Udio novčanih zavoda u glavnica akcionarskih poduzeća u hotelijerskoj industriji iznosio je 16.308.076 (2,61%), a kod poduzeća u režiji novčanih zavoda 10.555.430 (6,37%), što iznosi 26.863.506 dinara. Hotelska poduzeća u bankarskoj režiji bila su, npr., Hotel »Srpski kralj«, u režiji Vračarske zadruge Beograd; Hotel »Bristol«, u režiji Beogradske zadruge. Udio Jugoslavenske udružene banke u dva hotela iznosio je 1.724.937 dinara. Iz bilance Prve Hrvatske štedionice vidi se da su tri hotelska poduzeća ulazila u njen industrijski koncern. U koncernu Hrvatske sveopće kreditne banke iz Zagreba nalazi se i jedno hotelsko

poduzeće Hrvatske. Poljodjelna banka u Zagrebu držala je također paket akcija jednog hotelskog poduzeća. Češko inozemno akcionarsko poduzeće imalo je u hotelskoj industriji jednu filijalu, koju je dotiralo sa 4.553.700 dinara, bilo je to Dubrovačko kupalište i hotel »Kupari«. Ukupni inozemni krediti hotelijerstvu, kao što smo vidjeli u prethodnoj tabeli, iznosili su 2.212.674 dinara, od toga su financijski krediti iznosili 1.006.733 dinara, a prometni 1.205.941 dinar. Inozemni kapital u glavninama iznosio je 6.082.774 dinara. Ukupni inozemni krediti iznosili su 0,16 posto ukupnog iznosa inozemnih investicija u privredi.

Bilanca 14 akcionarskih društava u hotelijerstvu za godine 1933, 1935. i 1937. pruža slijedeću sliku:

	u tisućama dinara		
	1933.	1935.	1937.
Uplaćena glavnica	45.286	43.388	22.128
Rezerve	4.404	4.856	1.460
Amortizacija	5.274	5.147	9.466
Povjerenici	55.848	58.514	51.713
Ostala pasiva	19.226	18.308	21.992
Gostione	922	891	378
Vrijednosni papiri	409	389	300
Sirovine	1.431	402	606
Roba	342	952	1.343
Investicije	105.102	106.075	90.748
Potraživanja	5.764	3.810	4.053
Ostala aktiva	16.068	17.134	9.331
Ukupno:	130.038	129.653	106.759

Od uplaćene glavnice u iznosu od 22.128.000 dinara u 1937. godini akcionari su bili zastupljeni sa 18.451.809 dinara ili 83,38 posto. Taj iznos se dijelio na novčane zavode 11.851.025 dinara ili 64,22 posto, na druga akcionarska društva 373.837 dinara, 2,05 posto, na inozemni (češki) kapital 4.553.700 dinara, odnosno 24,67 posto i na ostale akcionare 1.673.247 dinara, odnosno 9,06 posto.

Saldo turističke bilance 1933. godine iznosio je 122,8 milijuna dinara; 1935. godine + 152,3 milijuna, 1937. godine + 113,00 milijuna dinara.⁸⁹⁰

Prema izvještaju Trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu, na njenom području je 1929. godine bilo 3449 gostionica, kavana i svratišta. Godine 1932. taj se broj popeo na 5959 odnosno za 2510 više. Do tako velikog porasta ugostiteljskih radnji u jeku najveće krize dolazi zbog stroge primjene Zakona o radnjama, odnosno obuhvatnijeg registriranja postojećih ugostiteljskih objekata, koji su prije poslovali bez obrtnice, odnosno samo na osnovi dozvole koje su izdale financijske vlasti.⁸⁹¹

⁸⁹⁰ Statistički godišnjak 1929, n. dj., isto, 1930; 1931; 1932; V. V. Rozenberg i J. Lj. Kostić, *Ko finansira jugoslovensku privredu*, n. dj., str. 217—219.

⁸⁹¹ Izvještaj Trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za 1929, str. 515; isto za 1931, str. 507; isto za 1932, str. 363.

Gostionice, kavane i sl.

Vrsta poduzeća	Godina	u tisućama dinara													
		Zagreb	Bakar	Bjelovar	Karlovac	Koprivnica	Križevci	Petrinja	Senj	Sisak	Sušak	Varaždin	Ukupno gradovi	Kotarevi	Sveukupno
Gostione, krčme, bufeti i kuhinje	1929.	453	16	87	102	83	18	21	8	42	46	59	835	1.350	2.185
	1931.	492	15	88	73	89	11	21	8	31	76	62	868	1.115	2.276
	1932.	910	20	86	180	41	55	46	21	60	87	116	1.605	3.352	4.957
Kavane i kafeterije	1929.	174	8	10	17	5	18	21	4	21	9	8	185	117	402
	1931.	89	2	8	6	4	—	1	5	14	9	8	146	105	251
	1932.	98	1	7	7	8	1	2	8	4	11	8	110	124	261
Pećenjare	1929.	186	—	16	8	11	25	17	—	—	—	7	265	817	589
	1934.	158	—	14	1	7	20	18	1	1	—	9	224	287	511
	1932.	138	—	18	6	7	21	8	—	2	6	12	213	815	528
Svratišta	1929.	28	—	15	—	5	2	1	15	7	4	6	85	196	250
	1931.	22	1	18	6	4	2	9	14	10	8	5	82	110	192
	1932.	25	1	12	6	4	8	2	11	8	6	5	78	132	210
Ukupno	1929.	886	19	78	129	59	58	60	27	70	59	80	1.470	1.979	3.119
	1931.	761	18	68	86	54	83	37	28	56	88	84	1.818	1.917	3.230
	1932.	1.201	22	68	199	55	80	58	88	69	110	110	2.036	3.928	5.959

Na kraju donosimo ukupan broj hotela i ostalih ugostiteljskih poduzeća, prema izvještajima trgovinskih komora za godinu 1938. Prema tim izvještajima na području Jugosla-

vije bila su ukupno 42.203 ugostiteljska objekta. Dok ih je 1937. godine bilo 31.915, za četiri godine povećao se broj ugostiteljskih objekata za 10.289.

**Broj hotela i ugostiteljskih objekata u
Jugoslaviji¹⁹²**

Područje komore	Broj hotela i ugostiteljskih objekata 1938.	
	Područje komore	Broj hotela i ugostiteljskih objekata 1938.
Banja Luka	3.045	1.854
Beograd	7.768	1.363
Dubrovnik	790	1.450
Zagreb	5.509	5.264
Ljubljana	6.228	2.765
Novi Sad	4.028	2.139

Godina	Ukupno hotela i ugostiteljskih objekata
1934.	31.915
1935.	35.947
1936.	37.998
1937.	40.025
1938.	42.203

Ugostiteljski radnici i njihove zarade

Pod ugostiteljskim radnicima podrazumijevamo sve radnike i namještenike u hotelima, svratištima, pansionima, noćistima, restoranima, kavanama, barovima, gostionicama, mehanama, bifeima, mliječnim restoranima, narodnim kuhinjama, menzama, ašćinicama i drugim mjestima gdje se prodavalo jelo i piće ili osiguravalo noćenje. Gledano prema zanimanjima, to su bili: konobari, prodavači peciva, kuhari, portiri, hotelski sobari, osoblje na recepcijama, kancelarijsko osoblje, blagajnici, šefovi restorana, specijalni kavanski kuhari, pipničari, magazineri, šefovi kuhinja, kuhinjski mesari, pečenjari, kuhari turske kave, salatarice, kuharski pomoćnici, zatim pomoćno nekvalificirano osoblje kao dostavljači (kuriri), liftboji, bagažisti, pralje rublja, ključarice rublja, sluge i služavke, te konačno konobari i kuharski naučnici.

**Broj zaposlenih ugostiteljskih radnika prema
mjestima i godinama**

Mjesto	Godina			
	1932.	1933.	1934.	1935.
Banja Luka	262	289	326	359
Beograd	4.425	4.201	4.405	4.438
Dubrovnik	1.299	1.167	1.098	1.368
Karlovac	294	319	309	313
Ljubljana	3.299	3.131	3.157	3.240

¹⁹² Statistički godišnjak 1938—1939, n. dj., str. 290—291.

Mjesto	Godina			
	1932.	1933.	1934.	1935.
Niš	1.205	1.272	1.311	1.500
Novi Sad	758	744	818	782
Osijek	987	989	981	1.068
Petrovgrad	—	—	—	538
Sarajevo	1.101	1.126	1.190	1.240
Skoplje	1.139	1.046	1.065	1.737
Sombor	314	266	274	305
Split	915	863	960	1.104
Subotica	492	563	514	577
Sušak	881	890	1.065	1.068
Tuzla	480	347	377	504
Vel. Bečkerek	486	395	476	—
Zagreb	2.339	2.394	2.660	2.816
Okružni uredi	20.676	20.002	20.986	22.957
Zagreb »Merkur«	73	59	72	85
Ljublj. »Trgov	—	—	—	—
B. P. DR«	5	4	11	21
Beogr. »Trg Oml.«	1	4	6	5
Privat. društ. blag.	79	67	89	111
UKUPNO SREDIŠNJI	20.755	20.069	21.075	23.068
URED				

Prema popisu Središnjeg ureda za osiguranje radnika, od 30. lipnja 1936. godine u ugostiteljskim radnjama u cijeloj državi bilo je zaposleno ukupno 24.298 osoba. Ovu granu privrede karakterizira relativno visoka stopa zaposlenosti žena. Najveći broj ugostiteljskih radnika bio je zaposlen u sjevernim krajevima države u Slavoniji, sjevernoj Hrvatskoj, Vojvodini i Beogradu. Najviše ugostiteljskih radnika bilo je zaposleno na području grada Beograda (3517), odnosno 14,47% od ukupnog broja radnika zaposlenih u ovoj privrednoj grani. Na području grada Zagreba bilo je zaposleno 2469 ili 10,16%, na području Osijeka 460 ili 1,89%, a na području Sušaka 252 ili 1,04% od ukupnog broja ugostiteljskih radnika. Na području Hrvatske najveći broj ugostiteljskih radnika radio je na području crikveniškog kotara (374 ili 1,54%) i na području rabskog kotara (283 ili 1,16%). Od dalmatinskih turističkih mjesta najveći broj ugostiteljskih radnika bio je zaposlen u Splitu (553 ili 2,28%) i Dubrovniku (550 ili 2,26%). U Sloveniji su ugostiteljski radnici bili zaposleni najvećim dijelom na području Ljubljane, gdje ih je bilo 966 ili 3,98%. Na području Maribora bila su zaposlena 482 ili 1,98%, a u turističkim predjelima oko Bleba, Bohinja, Kranjske Gore i u drugim turističkim mjestima Radovljčkog kotara 398 ili 1,64%. U Vojvodini je najveći broj ugostiteljskih radnika bio zaposlen na području Novog Sada (618 ili 2,54%), zatim na području Subotice (385 ili 1,58%), Petrovgrada (208 ili 0,86%) i na području Sombora (206 ili 0,85%). Na užem području Srbije najveći broj ugostiteljskih radnika bio je zaposlen u Vrnjačkoj Banji (334 ili 1,37%) a

zati na području Niša (309 ili 1,27%). U Bosni i Hercegovini bilo je najviše ugostiteljskih radnika zaposleno u Sarajevu (968 ili 3,98%), a zatim na području Tuzle (109 ili 0,45%) i Banje Luke (555). U Skoplju je bilo zaposleno 430 ili 1,81% od ukupnog broja ugostiteljskih radnika.

Žene su u Sloveniji i Hrvatskoj činile pretežan dio ugostiteljskih radnika. U Sloveniji je na 100 muškaraca dolazilo 244 žene, a u Hrvatskoj 107. U svim ostalim krajevima muškarci čine većinu radnika zaposlenih u ugostiteljstvu. Tako je npr. u Vojvodini na 100 muškaraca dolazilo samo 57 žena, a u Beogradu 33.

Najveći broj ugostiteljskih radnika bio je osiguran na području beogradske Okružnog ureda, i to 4624 (3401 m i 1223 ž). Na području ljubljanskoga Okružnog ureda bilo je osigurano 3389 ugostiteljskih radnika (976 m i 1576 ž). Na području niškoga Okružnog ureda bilo je osigurano 1617 ugostiteljskih radnika (1246 m i 371 ž). Na području dubrovačkoga Okružnog ureda bilo je osigurano 1498 ugostiteljskih radnika (923 m i 575 ž). Na području skopljskoga Okružnog ureda bila su osigurana 1453 radnika (1165 m i 288 ž). Na području sarajevskoga Okružnog ureda bilo je osigurano 1355 ugostiteljskih radnika (975 m i 380 ž). Na području splitskog Okružnog ureda bilo je osigurano 1257 ugostiteljskih radnika (669 m i 588 ž). Na području sušačkoga Okružnog ureda bilo je osigurano 1230 ugostiteljskih radnika (609 m i 621 ž). Na području osječkoga Okružnog ureda bilo je osigurano 1139 ugostiteljskih radnika (619 m i 520 ž). Na području novosadskoga Okružnog ureda bilo je osigurano 975 ugostiteljskih radnika (568 m i 407 ž). Na području ostalih okružnih ureda bio je osiguran manji broj ugostiteljskih radnika.

Zapošljavanje velikog broja ugostiteljskih radnika bilo je sezonskog karaktera. To se vidi iz slijedećih podataka: najveći prosječni broj radnika u ugostiteljstvu bio je zaposlen 1936. godine u kolovozu (11.000), a 1937. godine, u istom mjesecu 11.789. Godine 1936. najmanji broj ugostiteljskih radnika bio je zaposlen u veljači (9060), a 1937. godine u ožujku (9507).

Struktura zaposlenog osoblja u ugostiteljstvu bila je slijedeća: 573 odnosno 2,36 posto činovnika, 9001 odnosno 37,04 posto nekvalificiranih radnika. Od muških ugostiteljskih radnika bilo je 368 činovnika ili 2,51 posto, 6479 kvalificiranih radnika ili 45,5 posto, 1187 šegrta ili 8,35 posto i 6216 ili 43,6 posto nekvalificiranih radnika. Kvalifikacijska struktura žena zaposlenih u ugostiteljstvu bila je znatno

lošija: 205 ili dva posto činovnica, 2522 ili 25 posto kvalificiranih radnica, 184 naučnice ili 1,8 posto i 7137 nekvalificiranih radnica odnosno 71 posto.

Ugostiteljstvo je zapošljavalo većinom mlade ljude. 16.689 radnika i radnica (68,68 posto) imalo je do 32 godine starosti, a starijih od 32 godine bilo je samo 7609 (31,32 posto). Najveći broj zaposlenih ugostiteljskih radnika imao je između 23 i 27 godina (5511 ili 27,78 posto). U ovoj grani djelatnosti s manje od 14 godina bilo je zaposleno 133 muške i 27 ženske omladine. Detaljnije podatke o dobi radnika u ugostiteljstvu dajemo u slijedećoj tabeli:

Ugostiteljski radnici prema spolu i godinama starosti

Godine starosti	Muškarci	Žene
14—15	546	143
16—17	857	462
18—22	1.891	1.884
28—32	2.599	1.636
33—37	2.046	1.249
38—42	1.257	834
43—47	727	507
48—52	551	441
53—57	288	210
58—62	156	109
63—67	81	45
68—87	71	20

Radnici u ugostiteljstvu ubrajali su se među slabije plaćene radnike. Veći dio radnika ove privredne grane imao je nadnicu manju od 24 dinara (17.290 radnika ili 71,16 posto), dok je manji dio ostvarivao zaradu veću od 24 dinara (7008 ili 28,84 posto). Više od 48 dinara dnevno zarađivalo je samo 2384 radnika ili 9,81 posto.

Nadnice muškaraca i žena zaposlenih u ugostiteljstvu znatno su se razlikovale. Muškarci su ostvarivali slijedeću dnevnu zaradu: do osam dinara 1335 (9,37 posto), od 8,01 do 9,60 dinara 112 radnika (0,79 posto), od 9,61 do 11,60 din. 492 radnika (3,45 posto), od 11,61 do 14 dinara 1684 radnika (11,83 posto), od 14,01 do 16,80 din 1455 (10,21 posto), od 16,81 do 20 din 1960 (13,75 posto), od 20,01 do 24 din 1534 (10,76 posto), od 24,01 do 28,80 din 1843 (12,93 posto), od 28,81 do 34 din 885 (6,21 posto), od 34,01 do 40 din 598 (4,20 posto), od 40,01 do 48 din 346 (2,43 posto), a više od 48 dinara dnevne zarade 2006 (14,08 posto) radnika.

Dakle, većina muškaraca zaposlenih u ugostiteljstvu, i to 8562 ili 60,08 posto, ostvarivalo je zaradu manju od tri dinara na sat. Velika većina radnica (7718 ili 76,81 posto) ostvarivalo je isto tako nadnicu manju od tri dinara

na sat. S nadnicom do osam dinara dnevno bile su zaposlene 144 radnice (1,43 posto), od 8,01 do 9,60 din 111 (1,10 posto), od 9,61 do 11,60 din 449 (4,47 posto), od 11,61 do 14 din 1676 (16,68 posto), od 14,01 do 16,80 din 1699 (16,92 posto), od 16,81 do 20 din 2226 (22,15 posto), od 20,01 do 24 din 1413 (14,06 posto), od 24,01 do 28,80 din 943 (9,38 posto), od 28,81 do 34 din 576 (5,73 posto), od 34,01 do 40 din 270 (2,69 posto), od 40,01 do 48 din 163 (1,62 posto), a više od 48 dinara dnevno zarađivalo je 378 radnika (3,76 posto).

Statističke podatke o položaju hotelsko-kavanskog i gostioničarskog osoblja u Beogradu objavile su *Radničke novine* u listopadu 1933. godine. Prema tim podacima u Beogradu je bilo više od 720 hotelsko-kavanskih i gostioničarskih radnja koje su zapošljavale 5350 radnika. Analizirajući godine starosti ugostiteljskih radnika, *Radničke novine* dolaze do zaključka da 83 posto ugostiteljskih radnika ne može izdržati više od 20 godina rada zbog iscrpljenosti dugim radnim vremenom, rada u zagušljivim prostorijama, stalno na nogama, »kao zapeta puška«. Evo tih podataka o broju zaposlenih po godinama starosti:

od 12 do 19 godina 280 uposlenih; od 19 do 26 godina 1860; od 26 do 31 godine 1125; od 31 godine do 36 — 1015; od 36 do 40 godina 630; od 41 do 46 godina 240; od 46 do 51 godina 120; od 51 do 65 godina 80 uposlenih.

Podaci o radnom vremenu ugostiteljskih radnika najzornije govore o stupnju njihove eksploatacije, te ih stoga navodimo: 129 radnika radilo je osam sati; 110 radnika 9 sati; 590 radnika 10 sati; 255 radnika 11 sati; 890 radnika 12 sati; 650 radnika 13 sati; 845 radnika 14 sati; 470 radnika 15 sati; 470 radnika 16 sati; 376 radnika 17 sati; 355 radnika 18 sati; 193 radnika 19 sati i 167 radnika 20 sati.

Iz tih je podataka vidljivo da je 4671 radnik radio dnevno 21.411 sati prekovremeno. Ako taj broj podijelimo sa 10 sati dnevno, vidjet ćemo da je prekovremenim radom bilo u stvari popunjeno 2141 radno mjesto.

Podaci o nadnicama ukazivali su na bijedan ekonomski položaj ugostiteljskih radnika: 720 radnika po 20 dinara dnevno, 660 radnika po 17 dinara, 650 radnika po 15 dinara, 490 radnika po 13 dinara, 270 radnika po 12 dinara, 710 radnika po 10 dinara, 150 radnika po 8 dinara, 50 radnika po 7 dinara, 420 radnika po 6,50 dinara, 190 radnika po 5 dinara, 30 radnika po 100 dinara, 10 radnika po 67 dinara, 20 radnika po 60 dinara, 20 radnika po 50 dinara, 100 radnika po 40 dinara, 70 radnika po 33 dinara, 210 radnika po 30 dinara, 40 radnika po 26 dinara, 110 radnika po 25

dinara, 60 radnika po 23 dinara i 20 radnika po dva dinara, te 510 radnika ništa. Ti radnici radili su za stan i hranu, jedini prihod u novcu bila im je napojnica.

»Kad bi se ove nagrade podijelile prema provedenom radnom vremenu onda stvarna nadnica ne bi više iznosila 10 dinara, a kad bi se uračunali odbici za porez, ured, kuluk, paušal, blokovi, plaćanje mladih i ostale razne obustave od strane poslodavaca, onda stvarna nadnica ne bi iznosila ni 5 dinara!« — kaže se u prikazu navedenih podataka. Iza toga se ogorčeno navodi: »10% radnika — stanuje kod poslodavaca, a kakav je taj stan i hrana, to bi trebalo da kaže nepristrasna komisija, sastavljena od nadležnih lekara, vlasti, inspekcije rada i predstavnika radnika.«⁶⁹³

Velik broj ugostiteljskih objekata radio je u nehygienjskim prostorijama, bez ventilacije, što se nepovoljno odražavalo na zdravstveno stanje ugostitelja. U posebno lošim uvjetima radili su radnici na pripremi hrane u kuhinjama. Taj dio ugostiteljskog osoblja najviše je bolovao. Na zdravstveno stanje ugostiteljskih radnika utjecao je loše i noćni rad tako da je i u njihovim redovima bilo razmjerno mnogo bolesnih i za rad nesposobnih. Prema podacima iz 1934. godine u jednoj godini na 100 radnika i radnica ove privredne grane otpadalo je godišnje 29,41 radnika nesposobnih za rad kroz duže vrijeme. Na 100 muških radnika u ovoj djelatnosti bilo je 27,94 nesposobnih za rad, a na 100 radnica 31,51 nesposobnih.⁶⁹⁴

Unija svratištarskih i gostioničarskih namještenika i namještenica Jugoslavije — Zagreb i njoj srodne organizacije u Osijeku, Vinkovcima i Splitu

Zabranu djelovanja Saveza hotelsko-kavanskih i ugostiteljskih radnika Jugoslavije revolucionarnog pravca, 1929. godine, iskoristio je Opći radnički savez Jugoslavije tako što je obnovio Savez svratištarskih i gostioničarskih namještenika Jugoslavije. Obnovljeni savez dobio je naziv Unija svratištarskih i gostioničarskih namještenika i namještenica Jugoslavije sa centralom u Zagrebu. Prilikom osnivanja Unije organ, ORS-a *Radnički glasnik* donio je članak u kojem se kaže da su hoteljeri, osobito u Dalmaciji, spremili jugoslavenskim konobarima »uskršnji dar time što su doveli 50 posto stranih konobara u zemlju«. To ih je, s obzirom na veliku nezaposlenost konobara, po-

⁶⁹³ *Radničke novine*, Beograd, 6. X 1933.

⁶⁹⁴ *Radnička zaštita*, 5/1938, str. 243—250.

nukalo da započnu aktivnost na osnivanju svoje organizacije. Na čelo tih nastojanja stali su s. r. i sindikalni funkcionari Josip Haravle i Josip Ledetcky, koji su uz pomoć Vilima Haramine održali 7. ožujka konferenciju na kojoj je izabran akcioni odbor. U njega su ušli Josip Haravle, predsjednik, Ljudevit Rušer, potpredsjednik, Josip Ledetcky, tajnik, Vasa Kotur, blagajnik i 10 odbornika. Akcioni odbor je odmah započeo aktivnost na pridobivanju i upisivanju članova u Uniju te je osnovao »namjestbeni odsjek« posredstvom kojega je poslao više od 850 ponuda za zaposlenje poslodavcima u zemlji. Izradio je pravila »Unije«, koja je poslao svojim članovima na odobrenje. Pozivajući konobare da se učlane u organizaciju, akcioni odbor je obećao da će Unija svestrano razvijati djelatnost na stručnom, kulturnom, ekonomskom i socijalnom polju u korist svojih članova i ugostiteljskih radnika. Odmah u početku ona je ustala protiv zapošljavanja stranih konobara preko udruženja »Genfera« (Međunarodnog saveza hotelijersko-kavanskih radnika i namještenika čija se centrala nalazila u Zenevi). U tom udruženju članovi su bili i poslodavci i radnici. Unija ugostiteljskih namještenika Jugoslavije bila je član Međunarodnog ženevskog saveza. O karakteru Unije govori i jedan detalj: članovi su se međusobno oslovljavali sa »gospodine«, klanjali su se jedan drugome, bili su solidarni s poslodavcima od kojih su dobivali priznanja, diplome i kolajne za »ispravno držanje«. Međunarodni ženevski savez ubrajao se među »žute« sindikate. Otuda se i Unija smatrala žutim sindikatom. Ženevsko udruženje tražilo je od svojih članova iz Beča, Berlina i drugih velikih gradova štrajkolomske »usluge« u svim većim evropskim štrajkaškim pokretima konobara.⁹⁵

Do rujna 1929. godine Unija je izradila projekt kolektivnog ugovora za osoblje ugostiteljske struke. Taj projekt ponudili su poslodavcima. U svom stručnom listu *Hotel* kritizirali su postojeće plaće ugostiteljskog osoblja i zahtijevali sklapanje kolektivnog ugovora.

»Mi predlažemo dvoje: ili od bruto utrška, ili stabilizovane fiksne plaće. Ali ne možemo pristati na to da se i čonto sređenja naših plata dignu cijene u preduzećima na teret potrošača, kao što bi to želeo veliki deo poslodavaca. Da se to izbegne predlažemo da se u preduzećima naplaćuje samo stalno utvrđenje cena za pojedine artikle, a u veće, kod obraćuna od bruto prihoda odbije određeni procent za osoblje, koji bi se na osnovi posebnog ključa ustanovljenog po Uniji namještenika,

razdjelio među namještenike, koji do danas ovise ili o procentu koji se potrošaču uračuna ili o sramotnom bakšišu (izuzev direktora i upravitelja koje poslodavac plaća).

Da hotelijeri, gostioničari i kavanari ovakvom obračunavanju nebi prigovorili, jer da oni teret plaćanja nameštenika ne mogu podnet, bilo bi potrebno, da se cene pojedinim artiklima komisijski utvrde. Tu bi komisijim trebali sačinjavati predstavnici poslodavaca, predstavnici namještenika i predstavnici vlasti.

Tako bi se izbeglo svaki sukob i onemogućilo podizanje cena na štetu potrošača, bez bitne koristi po nameštenike.

Isplata procenata bi se morala dnevno vršiti, prigodom isplate dnevnog utrška, da se tako spreči prikričivanje nameštenika.⁹⁶

Unija svratištarskih, kavanskih i gostioničarskih namještenika i namještenica Jugoslavije — Zagreb objavila je 19. studenog 1929. da na području zagrebačke Radničke komore ima 231 člana, a na području splitske Radničke komore 111 članova. Unija je imala svoje podružnice na Rabu, Krku i u Jelsi. Ukupno je savez brojio 332 člana. Centralnu upravu sačinjavali su: Josip Haravle, Josip Ledetcky, Ljudevit Rušer, Svetomir Đorđević, Vaso Kotur, Ivan Zaja, Arnold Goldschmidt, Sušterčić Mirko, Đuro Kovačić, Mihael Fučko, Koracionji Ivan i Franjo Grabovac.⁹⁷ Unija je bila član Općega radničkog saveza, te je trebala da predstavlja sindikat ugostiteljskih radnika Jugoslavije u sklopu nove sindikalne centrale koju je ORS stvarao. Kao što je to bio slučaj i sa Savezom živežarskih radnika, centrala URSS-a se suprotstavila tim nastojanjima, angažirajući se na stvaranju i razvoju pokrajinskih saveza ugostiteljskih radnika u Srbiji, Vojvodini, Bosni i Hercegovini, koji su djelovali pored Organizacije hotelskih, kavanskih i gostioničarskih namještenicev Ljubljana i kavanskih namještenika koja je djelovala na području Slovenije i Organizacije svratištarskih i gostioničarskih namještenika i namještenica u Kraljevini SHS sa sjedištem u Osijeku. Prema članu 4. Pravilnika osječke organizacije Savezu je mogla pristupiti svaka strukovna organizacija u državi SHS. Pravila su odobrena pod brojem 8367/1927. od 18. veljače 1927. godine.⁹⁸ Prema izvještaju, osječka je organizacija tokom 1929. godine razvila živu aktivnost. Njen namjestbeni odsjek namjestio je 495 osoba iz gostioničarsko-hotelske i konobarske

⁹⁵ *Radnički glasnik*, 1. IX 1929; *Ujedinjeni sindikati*, 9/1929.

⁹⁷ IHRPH, Arhiv, USHKGNRJ, k-1, 19. XI 1929.

⁹⁸ Isto.

⁹⁵ *Radnički glasnik*, 5. III, 1. V 1929; *Radničke novine*, Beograd, 28. XI 1930.

struke.⁸⁹⁹ Mjesni međustrukovni odbor u Osijeku, pored podrške koju je pružao Savezu konobara u Osijeku, sprečavao je pokušaje ujedinjenja i suradnje sa zagrebačkom unijom konobara.

Centrala URSSJ-a odobrila je Savezu hotelsko-kavanskih namještenika za Drinsku banovinu, čije je sjedište bilo u Sarajevu, da se organizacijski širi po Slavoniji. Bosanski savez konobara je poslije formiranja svojih povjereništava u Zenici, Doboju, Tuzli, Zvorniku, Bijeljini i Brčkom, održao početkom listopada 1930. sastanak u Vinkovcima, gdje je formirao svoje povjereništvo. Na osnivačkoj skupštini 4. prosinca 1930. osnovano je podružnica ugostiteljskih radnika Vinkovaca. Sarajevski savez je vodio pregovore s organizacijom konobara u Osijeku o ujedinjenju.⁹⁰⁰ U Splitu, početkom 1930. godine djeluje podružnica zagrebačke Unije ugostiteljskih radnika. Njena delegacija je, u skladu s reformističkom taktikom ovog sindikata, posjetila bana Primorske banovine Tartagliu i upoznala ga s položajem radnika u ugostiteljskim poduzećima kao i činjenicom da djeca i žene u njima rade 16 i 18 sati dnevno.⁹⁰¹ Osnivanjem Saveza zanatskih radnika u Splitu stvara se u njegovu sklopu Sekcija hotelsko-kavanskog osoblja koja zapošljava svoje članove i vodi akcije za sklapanje kolektivnog ugovora. Ta akcija završena je uspješno. Ugovor je stupio na snagu 10. lipnja 1931. godine. Njime se reguliralo radno vrijeme i tjedni odmor, priznao namjebni odsjek posredstvom kojega su poslodavci nabavljali radnu snagu, uspostavljen je paritetni odbor od po dva predstavnika poslodavaca i radnika, a predsjednik odbora bio je referent bankskog odjeljenja za socijalnu politiku. Paritetni odbor donosio je odluke običnom većinom glasova.⁹⁰² U stvari su obje strane priznavale odluku predsjednika odnosno odluku banske uprave.

Uprkos svemu tome, Unija svratištarskih i gostioničarskih namještenika i namještenica Jugoslavije Zagreb ima 1931. godine samo 358 članova, 1932. godine 336 članova i 1933. godine 408 ispravnih članova. Unija svratištarskih i gostioničarskih namještenika Jugoslavije Zagreb pristupila je URSSJ-u sredinom 1933. godine.⁹⁰³ Godine 1932. Unija sklapa s poslodavačkim udruženjem kolektivni ugovor.⁹⁰⁴ Iste godine Unija je vodila bezuspješnu akciju da se zabrani noćni rad žena i djece. Na osnovi rje-

šenja Internacionalnog suda u Haagu, od 15. studenog 1932. godine, usvojio se stav da se zabrana noćnog rada žena i djece odnosi na sveukupno žensko osoblje, pa i u ugostiteljskoj struci. 11. lipnja 1932. godine podnijela je Unija banu predstavku, a banskoj upravi Inspekcije rada prijavila 61 poduzeće, u kojem noću radi žensko osoblje. Usprkos tim intervencijama noćni rad konobarica u Savskoj banovini i dalje je bio dozvoljen. Nasuprot tome, u Beogradu, Novom Sadu, Sarajevu, Splitu i Dubrovniku noćni rad konobarica bio je zabranjen. »Velikoj neuposlenosti — koja vlada u redovima namještenika ugostiteljske industrije valja napokon da se posveti veća pažnja. Nju se može smanjiti samo uvođenjem smanjenog radnog dana i zabranom noćnog rada žena i djece.«⁹⁰⁵ U Ujedinjeni Savez hotelsko-kafanskih i gostioničarskih namještenika Jugoslavije Beograd pristupila je Unija početkom 1935. godine, kada postaje njegov Podsavez za Hrvatsku i Slavoniju, odnosno za Savsku banovinu.

Savez hotelsko-kafanskih i gostioničarskih namještenika i radnika Jugoslavije — Beograd, Novi Sad, Sarajevo, Banja Luka i Skoplje

Sindikatski ugostiteljskih radnika u Beogradu počeo je djelovati kao sekcija Saveza radnika živežnih namirnica Jugoslavije. U Skoplju je 36 ugostiteljskih radnika, poslije pada pod stečaj restauracije Općinskog doma, restauracije pivnice, Skopske pivare i restauracije hotela »Pariz«, koji su bili oštećeni za 35.000 dinara i ostali bez namještenja, osnovali podružnicu Saveza radnika živežnih namirnica. To je učinjeno zato što je sindikat prehrambenih radnika bio najrodniji ugostiteljskoj struci, a u to vrijeme nije postojao Savez konobarskih radnika.⁹⁰⁶

U Beogradu je 25. listopada 1930. održana konferencija konobara na kojoj je zaključeno da se osnuje Savez konobara. Na konferenciji su govorili Josip Beker, Milorad Belić i Mustafa Turk. Konferencija je zaključila da će konobari prethodno osnovati svoju sekciju u sastavu Saveza živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu.⁹⁰⁷

Skupština sekcije hotelsko-kafanskih namještenika, koja se održala u Beogradu 12.

⁸⁹⁹ Radničke novine, Zagreb, 10. I 1930.

⁹⁰⁰ Isto, 12. XII 1930.

⁹⁰¹ Isto, 14. II 1930.

⁹⁰² Isto, 19. VI 1931.

⁹⁰³ Isto, 1. VIII 1933.

⁹⁰⁴ IHRPH, Arhiv, 6-1, USHKGNRJ, 11. X 1932.

⁹⁰⁵ Radničke novine, Zagreb, 23. XII 1933.

⁹⁰⁶ Radničke novine, Beograd, 4. i 11. IV 1930.

⁹⁰⁷ Isto, 31. X 1930; Radničke novine, Zagreb, 7. XI 1930.

pro:inca 1930. godine, pored izbora uprave, raspravljala je i o položaju konobara, te je utvrdila da je u ovoj struci karakteristično da se zapošljava velik broj nekvalificiranih radnika koji obavljaju poslove kvalificiranih radnika. Zbog toga je, kako se tvrdilo, 400 izučnih konobara u Beogradu bilo bez posla. Skupština je tražila da se zabrani da nekvalificirani radnici, koji nisu izučili konobarski zanat, obavljaju poslove za koje se nisu stručno osposobili i da se radno vrijeme koje u ugostiteljstvu iznosi 14—18 sati dnevno ograniči na osam do 10 sati, kako to Zakon o zaštiti radnika propisuje.⁹⁰⁸ Na jednoj od idućih konferencija (17. veljače 1931. godine) sekcija je raspravljala o dodjeli pomoći nezaposlenim radnicima. Tristotine i trideset radnika odreklo se pomoći koju su trebali dobiti u visini od 30 dinara u korist fonda za nezaposlene koji se koristio samo u velikoj nuždi.⁹⁰⁹ Na zemaljskoj konferenciji Saveza radnika životnih namirnica Jugoslavije, koja je održana 9. kolovoza 1931. godine u Beogradu, donesena je odluka da se sekcija konobara pretvori u Savez konobara. Ta odluka se zasnivala na prijedlozima o razgraničenju organizacija o kojem je trebao raspravljati II kongres URSS-a. Prema tom prijedlogu, radnici ugostiteljskih poduzeća trebali su formirati jedinstvenu, posebnu organizaciju ugostiteljskih radnika.⁹¹⁰

U Vojvodini su konobarski radnici osnovali svoje podružnice kao sekcije Udruženja hotelsko-kafanskog i gostioničarskog osoblja u Dunavskoj banovini sa sjedištem u Novom Sadu. Udruženje je u početku bilo lokalnog karaktera. Najveći uspjeh bio je vezan uz organiziranje vlastitog posredništva za nalaženje posla, koje je, prema objavljenom dopisu iz Novog Sada, uspješno djelovalo već od ožujka 1930. na »najpunije zadovoljstvo i radnog osoblja i njihovih poslodavaca.«⁹¹¹ U Velikom Bečkereku održana je 13. listopada 1931. konferencija konobarskih radnika na kojoj je osnovana sekcija Udruženja u Novom Sadu. Sekcija je osnovala posredništvo za zapošljavanje.⁹¹² Podružnica (sekcija) je imala 40 članova.⁹¹³ U Subotici, na konferenciji konobarskih radnika održanoj 15. i 16. listopada 1931. izabrana je privremena uprava sekcije Udruženja u Novom Sadu, čiji je bio zadatak da obavi sve organizacijske pripreme za prvu redovnu skupštinu

podružnice (sekcije).⁹¹⁴ U Vršku je na sastanku konobarskih radnika, održanom 11. siječnja 1932, poslji referata i rasprave o položaju konobarskih radnika osnovana organizacija i izabran privremeni odbor.⁹¹⁵

Udruženje hotelsko-kafanskog i gostioničarskog osoblja za Dunavsku banovinu održalo je 30. listopada 1932. godine u Novom Sadu prvu skupštinu (kongres) kojoj su prisustvovali delegati iz podružnica Novog Sada, Subotice, V. Kikinde, V. Bečkereka, Vršca i Bele Crkve, koji su predstavljali 251 ispravnog člana. Gosti na Kongresu bili su delegat Centralne uprave URSSJ-a i delegati pokrajinskih odbora URSSJ-a i Mjesnoga međustrukovnog odbora URSSJ-a u Novom Sadu. Iz izvještaja se može vidjeti da je vrijeme u kojem se održavala skupština bilo vrlo nepogodno za osnivanje saveza zbog privredne krize i nezaposlenosti. U izvještaju se iznosi da je, npr., u Senti 80 posto od svih radnika nezaposleno. Pa i pored toga, Udruženju je uspjelo da nešto popravi materijalni položaj konobara i pomoćnog osoblja. U izvještaju se konstatira da se u ovoj struci sve više zapošljavaju žene, prvenstveno zbog toga što je njihova plaća znatno manja, a otpornost u borbi s poslodavcima za veće plaće mnogo slabija. U saveznu upravu izabrani su, među ostalima: za predsjednika Josip Kovačević, potpredsjednika Jovan Najrih, blagajnika Stevan Štern, sekretara Rudolf Zapletal, svi konobari iz N. Sada.⁹¹⁶

Na konferenciji Mjesne organizacije udruženja konobara u Novom Sadu, koja se održala 13. lipnja 1933, raspravljalo se o položaju konobarskih radnika, o radu mjesne organizacije i glavne uprave udruženja ugostiteljskog osoblja u Vojvodini. Na konferenciji je rečeno da nastojanje Udruženja i njegovih mjesnih organizacija da poprave položaj radnika zaposlenih u ugostiteljskoj struci nailazi na otpor poslodavaca koji koriste nezaposlenost, koja u ovoj struci obuhvaća više od 50 posto radnika. Radno vrijeme iznosi 12—14 sati uz plaću od 200 do 300 dinara mjesečno.⁹¹⁷

23. siječnja 1933. godine održana je osnivačka skupština Saveza namještenika ugostiteljskih radnji za Vrbasku banovinu u Banjoj Luci. O potrebi osnivanja saveza govorio je Novak Balaban, a pravila saveza pročitao je

⁹⁰⁸ Radničke novine, Beograd, 19. XII 1930; Radničke novine, Zagreb, 24. XII 1930.

⁹⁰⁹ Radničke novine, Beograd, 13. III 1931.

⁹¹⁰ Radničke novine, Zagreb, 21. VII 1931.

⁹¹¹ Isto, 19. IX 1930.

⁹¹² Isto, 23. X 1931.

⁹¹³ Isto, 13. i 27. XI 1931; Radničke novine, Beograd, 23. X 1931.

⁹¹⁴ Radničke novine, Beograd, 25. XI 1932; Ujedinjeni sindikati, 11/1932.

⁹¹⁵ Radničke novine, Zagreb, 23. VI 1933; Radničke novine, Beograd, 30. VI 1933.

⁹¹⁶ Radničke novine, Beograd, 25. XI 1932; Ujedinjeni sindikati, 11/1932, str. 172.

⁹¹⁷ Radničke novine, Zagreb, 23. VI 1933; Radničke novine, Beograd, 30. VI 1933.

Jovo Stojić. Pravila su jednoglasno prihvaćena. Izabrana je i privremena uprava.⁹¹⁸ Pošto su vlasti odobrile pravila, savez je održao skupštinu 24. veljače 1933. godine u Banjoj Luci na kojoj je izabrana savezna uprava. Za predsjednika Saveza izabran je Novak Balaban, za tajnika Jovo Stojić, a blagajnika Veinović Milan. Pored njihovih zamjenika, odbornika i Nadzornog odbora, izabran je Karlo Gobac za radničkog povjerenika koji je trebao pratiti primjenu Zakona o zaštiti radnika, a pored toga određena su i dva člana za Sud dobrih ljudi. Skupština je donijela zaključak o potrebi organiziranja stručnih tečajeva radi stručnog osposobljavanja članova.⁹¹⁹

Tako su ugostitelji početkom 1933. godine imali sedam sindikata ugostiteljskih radnika i dvije organizacije kao sekcije u sklopu drugih sindikata (u sklopu živežara u Skoplju i zanatskih radnika u Splitu). U rujnu 1933. godine saopćili su Ujedinjeni sindikati da su zatražili da uđu u sastav zemaljske sindikalne centrale Ujedinjenoga radničkoga sindikalnog saveza Jugoslavije, te da su primljeni kao članovi Saveza hotelsko-kavanarskih namještenika za Drinsku banovinu u Sarajevu; Unija hotelskih, kavanarskih i gostioničarskih namještenika i namještenica sa sjedištem u Zagrebu, Savez hotelsko-kafanskih i gostioničarskih namještenika Jugoslavije u Beogradu i Savez gostioničarskog osoblja za Vrbasku banovinu u Banjoj Luci.⁹²⁰

Beogradske Radničke novine u lipnju 1933. objavljuju članak u kojem kažu da sindikati ugostiteljskih radnika, iako još nisu posve jedinstveni, ostvaruju uspjehe. To su prilično snažne organizacije iako još ne mogu djelovati kao kad bi bile jedinstvene. »Ali su se i u tome pravcu pokazali lijepi rezultati. Tako na pr. Savez hotelsko-kafanskih i gostioničarskih namještenika Jugoslavije u Beogradu, Savez hotelsko-kafanskih namještenika za Drinsku banovinu u Sarajevu, Udruženje hotelskog i gostioničarskog osoblja u Novom Sadu, Organizacija hotelsko-kafanskih i gostioničarskih namještenika u Osijeku, Savez namještenika ugostiteljskih radnja u Banjoj Luci i sekcija kelnera Saveza radnika životnih namirnica u Skoplju rade — sporazumno (kartelski) i funkcionišu kao jedinstven savez.«⁹²¹

Među nabrojanim sindikatima ugostiteljskih radnika sklopljen je sporazum prema kojem se u jesen te godine trebao održati kongres svih postojećih saveza u zemlji i formirati je-

dan sindikat ugostiteljskih radnika Jugoslavije. U vremenu koje je prethodilo kongresu analizirao se položaj radnika u ugostiteljstvu, provodile su se ankete i akcije za sklapanje kolektivnih ugovora. Anketama je utvrđeno da konobari, portiri, posluša, sobarice i drugo osoblje malo gdje imaju ustanovljenu plaću, te da isključivo žive od milostinja potrošača, tj. od napojnice, te zbog toga spadaju u najniži sloj radničke klase. Samo hoteli i lokali prve kategorije zapošljavaju starije kvalificirane konobare i drugo kvalificirano osoblje. Njihove plaće kreću se od 300 do 600 dinara mjesečno. Neki hoteli, umjesto mjesečne plaće, zaveli su nagrađivanje prema ostvarenom prometu 10, osam i pet posto od bruto dnevne zarade. Pošto je uslijed krize promet manji, to su se i zarade radnika smanjile na 10 do 20 dinara dnevno. Konobari su se masovno žalili na poslodavce koji uzimaju velike kaucije i na rad privatnih posredničkih biroa, koji se bogate na račun nezaposlenih radnika. Gostioničari i kafedžije ne poštuju uopće odredbe radničkoga zaštitnog zakonodavstva i jednostavno ignoriraju njegove odredbe o noćnom radu djece i o osamsatnom radu konobarskog osoblja. Nijedna državna institucija, kojoj je povjeren nadzor nad radnim vremenom i uvjetima rada ugostiteljskog osoblja, za to uopće ne brine. U mnogim ugostiteljskim objektima radnici »ne znaju za svršetak rada, već samo za početak. Za nedjeljni odmor također ne znaju. Radnici idu sa posla u krevet, a iz kreveta na posao. Većina oženjenih ne mogu svojoj porodici posvetiti ni malo vremena, a da se i ne spominje mogućnost da idu na svež vazduh i šetnju, da čitaju knjige, novine.« Prema sporazumu s poslodavačkim udruženjima, Sindikat ugostiteljskih radnika Beograda izradio je projekt kolektivnog ugovora koji je zbor radnika 14. kolovoza 1933. godine jednoglasno usvojio.⁹²²

Kongres ujedinjenja

»Savez hotelsko-kafanskih i gostioničarskih namještenika Jugoslavije u Beogradu dogovorno sa ostalim sindikalnim organizacijama ugostiteljske privrede, odlučio je da se održi kongres ujedinjenja 25. i 26. oktobra 1933. godine u Beogradu. Kako su izbori za Radničke komore održali 20. oktobra t. g. predloženo je od strane URSSJ i Saveza za Drinsku banovinu u Sarajevu da se kongres odloži. Savez je usvojio ovaj predlog

⁹¹⁸ Ujedinjeni sindikati, 1—2/1933, str. 30.

⁹¹⁹ Radničke novine, Beograd, 26. III 1933.

⁹²⁰ Ujedinjeni sindikati, 9/1933, str. 142.

⁹²¹ Radničke novine, Beograd, 23. VI 1933.

⁹²² Isto, 2. i 30. VII, 18. i 25. VIII 1933.

i rešio da se kongres održi 7. i 8. novembra 1935. godine u Beogradu.⁹²³ Takvo saopćenje bilo je objavljeno početkom listopada 1933. godine u radničkoj štampi. Dnevni red kongresa objavljen je tri dana prije njegova početka. Prema njemu, Kongres je trebao raspravljati o problemima vezanim uz ujedinjenje, usvojiti pravila i pravilnik saveza, osnovati potporni i mirovinski fond, utvrditi sjedište centrale, izabrati redakcioni odbor za savezni organ te izabrati upravni i nadzorni odbor novog saveza. Kongres se sastao na utvrđeni dan u Beogradu. Pored delegata iz Sarajeva, Novog Sada, Splita, Banje Luke, Beograda, Osijeka, Sušaka, Subotice, V. Kikinde, Skoplja, Niša i drugih većih mjesta u zemlji, Kongresu su prisustvovali, kao gosti, članovi rukovodstva organizacija, koje su sazvale kongres ali bez prava aktivnog udjela, kao i delegacije ženevskog saveza. Kongres je otvorio Simo Pavlović, predsjednik beogradskog Saveza ugostiteljskih radnika. Referirao je Milorad Belić, koji je istakao značenje ujedinjenja za sve ugostiteljske radnike u zemlji. Iz izvještaja koji je podnio sekretar Centralne uprave za Beograd, Pančevo i Zemun, vidi se da se u Savez upisalo 1276 članova. Prema plaćenju kvoti URSSJ-a, beogradski savez imao je samo 367 članova. Kongres se u samom početku izjasnio za puno organizacijsko ujedinjenje svih organizacija ugostiteljskih radnika, koje su postale do tada u pojedinim banovinama. Tome su se protivili jedino predstavnici ženevskog Saveza hotelsko-kafanskih namještenika, te su predložili da se formira sindikalna unija. Kongres je prihvatio da jedinstveni savez čine autonomni podsavezi po pojedinim banovinama, da se ujedinjeni savez priključi zemaljskoj sindikalnoj centrali URSSJ-a i Internacionalni hotelske posluge. Za sjedište Centralne uprave saveza određen je Beograd. Kongres je odlučio da ujedinjeni savez od 1. siječnja 1934. godine počne izdavati list *Glas hotelsko kafanskih namještenika i radnika*. Za glavnog urednika postavljen je Milorad Belić. Kongres je radio puna dva dana. Usvojio je dvije rezolucije, jednu o ukidanju privatnih biroa za posredovanje rada i drugu o radnom vremenu i nezaposlenosti. U prvoj se rezoluciji, među ostalim, navodi: »Privatni biroi danas u doba velike besposlice nalaze najveći svoj rentabilitet, jer radnici u nadi da nađu zaposlenja daju posljednju paru ovim biroima, koji im u većini slučajeva ne pružaju traženo zaposlenje. Pored toga, ovi biroji nisu u stanju da zaposle sve radnike, već samo one kojima se uzimaju veliki honorari. Ovi biroji naročito

nesvesno trguju sa ženskom radnom snagom, što ne ide u prilog ugledu naše države i prestonice.« Poslije zahtjeva da se oni zabrane, tražilo se od vlasti: »Da se u svim banovinama i većim mestima Jugoslavije gdje postoje organizacije ove struke, osnuju ekspoziture koje će biti subvencionirane prema pravilniku o posredovanju rada javnih berza rada.«

U drugoj rezoluciji kongres je zahtijevao: »1) da nadležni povedu brigu da se zakonsko radno vreme sprovede u celoj državi, 2) da se Uredba o osnivanju u zatvaranju radnji izmeni, ili da se uvedu smene — šihte, za rad u preduzećima i radnjama hotelsko-kafanske i gostioničarske struke, 3) da se obezbedi nedeljni odmor od najmanje 36 časova nedeljno, 4) da se uvede kontrola za zaštitu učenika.«

U Centralnu upravu, pored sedam članova iz Beograda, izabrano je još i devet predstavnika iz pojedinih podsaveza. Uprava se odmah i konstituirala na slijedeći način: predsjednik Petar Ristić, potpredsjednik Dragi Vukovarac, sekretari Mato Vidović i Simo Pavlović, blagajnik Kolman Knopf. Članovi Izvršnog odbora: Ivica Sabo i Vladimir Svarc. Članovi Centralne uprave: Pavao Kovač (Sarajevo), Jovo Stajić (Banja Luka), Nikola Mumutović (Novi Sad), Krsto Bokun (Sušak), Ludvik Lajnstert (Skoplje), Voja Mitrović (Niš), Živko Radulović (Ljubljana) i Ivan Kalajdžić (Split).

Kongres je izdao proglas namještenicima, radnicima i radnicama hotelsko-kafanske i ugostiteljske struke u Jugoslaviji u kojem se kaže da je na kongresu »udaren kamen temeljac zgrade jedinstva«, čija je lozinka »namještenici i radnici ugostiteljske struke ujedinite se.« U proglasu se dalje kaže da ujedinjenje nije prihvatilo jedino Jugoslavensko-ženevski savez koji sav svoj rad zasniva na koketiranju s poslodavcima (koji su čak i članovi ove organizacije), ali je i bez njih ujedinjenje ugostiteljskih radnika postalo stvarnost.⁹²⁴

Poslije Kongresa održali su splitski ugostiteljski radnici organizirani u sekciji Saveza zanatskih radnika skupštinu na kojoj je donesena odluka, da sekcija postane podružnica Ujedinjenog saveza. U izvještaju sa skupštine kaže se: »Pozdravljajući stvaranje Ujedinjenog zemaljskog saveza hotelsko i kafansko gostioničarskih radnika kao značajan događaj koji ukazuje na ljepšu budućnost, hotelsko-kafanski i gostioničarski radnici u Splitu upućuju sa svoje strane, sa svoje skupštine poziv svim radnicima zaposlenim u ugostiteljskim radnjama u bivšoj pokrajini Dalmaciji da pristupe

⁹²³ Isto, 27. X, 17. XI, 8. XII 1933; *Radničke novine*, Zagreb, 13. X, 3. i 24. XI 1933; *Ujedinjeni sindikati*, 12/1933.

⁹²⁴ *Radničke novine*, Beograd, 6. X 1933.

tome Savezu kako bi zajedničkim silama postigli zajedničke uspjehe.⁹²⁵

1. siječnja 1934. godine izišao je u Beogradu prvi broj *Glasa hotelsko kafanskih i gostioničarskih namještenika i radnika Jugoslavije*, organa Ujedinjenog saveza hotelsko-kafanskih i gostioničarskih namještenika i radnika Jugoslavije (USHKGNRJ). *Glas* je donio slijedeću obavijest:

»Unija svratištarskih namještenika u Zagrebu, koju je posjetio delegat našeg Saveza, drug Krsto Bokun, predsjednik podružnice u Sušaku, priznala je Ujedinjeni savez i obećala svoju iskrenu saradnju, tj. prisajedinjenje, te će tako ovaj Savez biti zastupan u svim mjestima naše zemlje sa svojim podsavezima i podružnicama. U narednom broju našeg strukovnog glasila donijet ćemo točne izvještaje o djelovanju našeg Potsaveza u Zagrebu.«⁹²⁶

Nakon toga je formiran akcioni odbor Ujedinjenog saveza hotelsko-kafanskih radnika i namještenika Jugoslavije. Savez je u sporazumu s akcionim odborom održao 24. svibnja 1934. osnivačku skupštinu pododbora, odnosno podružnice u Zagrebu. Savez je u to vrijeme imao 60 podružnica s više od 3000 članova u 10 podsaveza, čija su se sjedišta nalazila u Beogradu, Novom Sadu, Sarajevu, Splitu, Nišu, Sušaku, Banjoj Luci, Ljubljani, Zagrebu. Ovakvo nagli razvoj Saveza objašnjavao se izuzetno teškim položajem ugostiteljskih radnika i njihovom željom da svojim ulaskom u sindikalnu organizaciju utječu ne samo na poboljšanje svog materijalnog nego i društvenog položaja. Po ocjeni tadašnje Centralne uprave, interes radništva ugostiteljske struke za jedinstvom manifestirao se u Zagrebu podjednako intenzivno kao i u cijeloj zemlji.⁹²⁷

U svibnju 1934. godine održao je Izvršni odbor Centralne uprave Saveza zajedničku sjednicu s upravom beogradskog Podsaveza o problemima vezanima uz tarifnu politiku. Sjednica je trajala puna dva dana. »Rasprave su bile na visini, drugovi kelneri su pokazali veliku sposobnost da tarifnom akcijom podignu ne samo sebe, nego i celu svoju struku na mnogo viši stepen nego što je ona sada. Konačno je donešena odluka da se u što skorije vreme sazove plenum Centralne uprave Saveza, koji će doneti smernice o jedinstvenoj tarifnoj politici Ujedinjenog saveza za celu zemlju.«⁹²⁸

Plenum se održao od 21. do 23. studenog 1934. godine. Na plenumu je odlučeno da svim

akcijama vodi Izvršni odbor Centralne uprave, te da ne pokreću nikakve akcije bez prethodnog savjetovanja s Izvršnim odborom Centralne uprave. Utvrđena je obaveza podsavezničkih uprava da Centrali šalju redovne tromjesečne izvještaje, a od Izvršnog odbora Centralne uprave tražilo se da prikuplja podatke od interesa za tarifnu politiku, da ih sredi i koristi pri izradi tarifnih pravilnika, kako bi Savez stao na »zdrave noge i prerastao iz običnog cehovskog udruženja u modernu sindikalnu organizaciju sposobnu da se suoči sa zadacima koji ga očekuju.« Plenum je konstatirao da se Zakon o radnjama i radničko zakonodavstvo u ugostiteljskoj struci uopće ne primjenjuju te da sindikalne organizacije ugostiteljskih radnika nisu shvatile značaj ovih zakonskih odredaba. Borba za njihovu dosljednu primjenu treba da postane važno sredstvo u rukama sindikata u nastojanju da se poboljša položaj radnika, a samim time i sredstvo jačanja savezne organizacije. Donesena je i odluka da se pokrene akcija u cijeloj zemlji za izbor radničkih povjerenika, ne samo za stalno zaposlene nego i za sezonske radnike. Od Kongresa URSSJ-a se tražilo da riješi sva sporna pitanja među srodnim organizacijama ugostiteljskih radnika koje nisu prihvatile ujedinijenje, te da ih, ako to ne učine, isključi iz svog sastava. Plenum je ukazao na značaj i potrebu dobro organiziranog kulturno-prosvjetnog rada s »obzirom da radništvo naše struke po prirodi svoje profesije, naročito naša omladina, potpada pod raznovrsne štetne uticaje, te je pozvao organizacije saveza da se kroz svoje kulturno-prosvjetne odbore povežu s mjesnim međustrukovnim odborima, a sve sportske sekcije da uđu u sklop Radničke sportske zajednice.«⁹²⁹

Izvještaj Izvršnog odbora trećem redovnom kongresu URSSJ-a u Sarajevu 15—16. prosinca 1934. godine govori o dva sindikata ugostiteljske struke koji se nalaze u sastavu URSS-a. To su Savez hotelsko-kafanskih i gostioničarskih namještenika Jugoslavije Beograd i Unije svratištarskih i gostioničarskih namještenika Jugoslavije Zagreb. Brojnost članstva bilo je:

Sindikat	Godine		
	1931.	1932.	1933.
SHKGNJ Beograd	1022	1667	910
USGNJ Zagreb	358	336	408
Ukupno članova	1380	2003	1318

Savez ugostiteljskih radnika Beograd imao je 1933. godine na području Slavonije 20 čla-

⁹²⁵ *Radničke novine*, Beograd, 15. XII 1933.

⁹²⁶ *Radničke novine*, Zagreb, 12. I 1934.

⁹²⁷ *Radničke novine*, Beograd, 22. VI 1934.

⁹²⁸ Isto, 25. V 1934.

⁹²⁹ Isto, 14. XII 1934.

nova, Dalmacije 70, Srbije 392, Vojvodine 40, Bosne i Hercegovine 379, što ukupno iznosi 910 članova. Do znatnog pada članstva u odnosu na 1932. godinu došlo je na području Bosne i Hercegovine (609 članova) i u Srbiji (146). Unija ugostiteljskih radnika Zagreb ima svoje podružnice samo u Zagrebu, na Rabu i u Crkvenici s približno stabilnim brojem članova (oko 10 posto ukupnog broja ugostiteljskih radnika na području Hrvatske i Slavonije).

Uvjeti rada ugostiteljskih radnika

Ekonomska kriza, nezaposlenost i dalje pogoršavanje uvjeta života i rada ugostiteljskih radnika osnovni su problemi s kojima se Ujedinjeni savez sreće tokom 1934. i 1935. godine. O tome su pisale *Radničke novine*. Kako izjavljuju predstavnici te privredne grane iz različitih mjesta, plaće radnika i nameštenika su užasno niske, a u osam posto slučajeva u cijeloj zemlji konobari uopće ne primaju plaću, nego su izloženi milosti i nemilosti «trin-gelta».

«Poznato je da hotelska industrija može napredovati samo ako pored dobrog jela i pića ima i dobru i brzu poslugu» — kaže se u članku — «a posluža zavisi najviše od radnika tj. od kelnera — koji za svoj rad i trud nisu nikako nagrađeni...»

Pored mizerne i nikakve nagrade naših drugova kelnera, isto tako mizerno i nikakvu nagradu prima (ostalo osoblje — radnici ugostiteljske grane kao što su kuhari, pomoćni kuhari, pipničari) salaterice, sudopere, sobarice, itd. Veliki broj ovog osoblja ima platu između 200—300 dinara mesečno!

Moramo napomenuti da ovo osoblje nema stana, a hranu koju dobiva najčešće je rđava. Osoblje se u većini slučajeva žali na hranu, jer se ona u najboljem slučaju daje u vidu otpadaka ili ostataka od gostiju.

Često ovo radništvo i nameštenništvo podnosi žalbe protiv svojih poslodavaca zbog uvedenih kazni «globa» koje im odnesu i ono malo mesečne zarade. Ima slučajeva da radnik radi ceo mesec, a najzad posle svih globa on bude — dužan svome poslodavcu, a ne poslodavac njemu!...

Od radnika ugostiteljske struke se zahteva mnogo. Prema strogim higijenskim propisima radnik mora da bude uljudno i čisto odeven, okupan, izbrljan i zdrav. On mora da plati stan za izdržavanje porodice. Iz čega da plati sve to? To pitanje postavljaju si radnici iz dana u dan.

Radnik i nameštenik ugostiteljske struke danas je jedan od najteže eksploatisanih radnika.⁹³⁰

Poseban problem predstavljao je organiziran nastup poslodavaca prema radnicima koji su na različite načine pokušavali ostvariti svoja zakonom zagwarantirana prava. Naime, poslodavci su posredstvom Udruženja hoteljera, gostioničara i kafanara tražili od svojih članova da im dostave liste imena radnika koji su se žalili Sudu dobrih ljudi, inspekciji i slično, kako bi ih unijeli u tzv. «crnu knjigu» i onemogućili im, kad jednom ostanu bez posla, da nađu zaposlenje. Koliko su u tim svojim nastojanjima bili beskrupulozni, vidljivo je iz slijedećeg članka: «Jednom radniku razbolila se žena. On je vodi u Ured i traži lečenje. Ured od njega uzima podatke kada je nameštenik počeo da radi i do kog dana je radio. Nameštenik saopštava istinu, ne znajući da ga njegov poslodavac, vajni predsednik udruženja, nije prijavio uredu za punih 6 meseci.

Nameštenik je Uredu dao istinite podatke. Nije mislio tužiti nikakvu nepravilnost svog poslodavca. Ali, umesto da se poklopi ušima i da čuti jer je kriv taj vajni poslodavac (predsednik udruženja kafanara) odlazi kod gazde gde se taj nameštenik uposlio i naređuje da nameštenika odmah otpusti s posla što i biva. Nameštenik ode u Udruženje i ota predsednika zašto je tražio da ga se otpusti a predsednik udruženja kafanara) odlazi kod gazde uzaludno brani da on nije nikoga tužio nego da je samo Uredu dao podatke o sebi. Kazna ostaje i dalje, a nameštenik, zbog kršenja zakona svoga poslodavca ostaje bez posla i ne može da bude primljen ni kod jednog drugog poslodavca.

Takvih slučajeva ima mnogo. Crna knjiga se ispunjava i u nju se unose svi oni koji su tražili svoju mučno stečenu zaradu, svi oni koji traže uredne otkaze ili uredno prijavljivanje Uredu za osiguranje radnika.⁹³¹

Takvo isto ponašanje udruženja poslodavaca, prijetnje otpuštanjem i bojkotom doživljavaju i radnici koji su prisiljeni da rade 18 sati dnevno, ako se samo usude da svojim poslodavcima postavite pitanje o plaćanju prekovremenog rada.⁹³²

28. prosinca 1934. godine održan je dobro posjećen zbor hotelsko-kafanskih nameštenika i radnika u Beogradu. Zbor je otvorio predsjednik beogradskog Podsaveza Drago Vukovojac. Izveštaj o obavljenim izborima za zakonske radničke povjerenike podnio je sekre-

⁹³⁰ *Radničke novine*, Zagreb, 22. VI 1934.

⁹³¹ *Radničke novine*, Beograd, 18. X 1934.

⁹³² Isto, 2. XI 1934.

tar Centralne uprave Saveza Mato Vidović. Prema podnesenom izvještaju, izbori povjerenika su prošli u najboljem redu i objavljeni su u skoro svim većim objektima.

Milorad Belić govorio je na ovom zboru o općim prilikama u kojima rade i žive hotelsko-kafanski radnici i namještenici, ilustrirajući mnogim primjerima njihov zaista izuzetno težak položaj. Tako je, prema njegovim riječima, radno vrijeme većine hotelsko-kafanskih radnika i nameštenika (od direktora pa do kafe-kuhara) duže nego u ma kojoj drugoj privrednoj grani: od rane zore pa do kasne noći, i to bez odmora, stalno na nogama. Međutim, njihova zarada je vrlo niska. Najkvalificiraniji konobari zarađuju najviše nekoliko stotina dinara mjesečno i hranu, dosta ih je koji rade samo za napojnicu ili minimalan postotak od tri do pet posto, od čega neki polovinu moraju davati poslodavcu.

Belić je govorio i o tome da je u mnogim većim ugostiteljskim lokalima u Beogradu uveden sistem plaćanja kaucija bez koje se radnik, odnosno namještenik ne može zaposliti. Ove kaucije predstavljaju značajne sume i kreću se od pet do 10, pa do 20 tisuća dinara. Tim novcem se služe poslodavci cijelo vrijeme dok je radnik kod njih zaposlen, a kada napusti posao, teško da će bez suda ili neke druge intervencije vlasti doći do svoga vlastitog novca.

»Najzad« — rekao je Belić — »kelnerski radnici su u posljednje vreme dovedeni u vrlo težak položaj još i time, što je i među njima zavladao velika besposlica. Samo u Beogradu ima danas oko 700—800 nezaposlenih radnika. O njima osim njihove organizacije niko drugi ne vodi računa. Pomoć koju su do sada dobijali sasvim je neznatna, a sada se čak i ona uskraćuje. Naime, radnici, samci, koji su dobijali jedan obrok tople hrane u kuhinjama Centralnog odbora, sada mogu dobiti najviše jedan ili pola suhog hleba dnevno.

Iz svega ovoga se jasno vidi da se o položaju hotelsko-kafanskog i gostioničarskog osoblja u buduću mora povesti više računa. Treba im dati bar ono, što se može dati, kraće i snošljivije kraće radno vreme, pristojnu naknadu za njihov težak rad, s kojom će moći podmiriti najnužnije potrebe za život, stvoriti im mogućnost zaposlenja, a dotle, dati im, kao i svim ostalim radnicima, izdašnju pomoć iz javnih sredstava. Naročito bi u tom pogledu opština Beogradska morala biti mnogo izdašnija nego do sada.«⁹³

Na kraju je Belić predložio rezoluciju koju su prisutni jednoglasno usvojili. U rezoluciji se konstatira:

»1) da među celokupnim kafanskim osobljem u Beogradu, od portira pa do direktora hotela, postoji velika nezaposlenost. Oko 600 do 700 lica, muških i ženskih iz dotične profesije su stalno i duže vremena bez ikakvog zaposlenja. Međutim, je daleko veći broj onih koji su povremeno i pod najmizernijim uslovima zaposleni na tzv. »spomaganju« i to najviše po dan dva — u nedelji.

2) Glavni uzrok nezaposlenosti u hotelsko-kafanskoj branši, kao i u mnogim drugim granama, su loši opći uslovi koji rezultiraju iz opšte privredne krize i osetnog umanjenja potrošačke moći stanovništva.

Ali u hotelsko-kafanskoj industriji besposlica je zahvatila mnogo veće razmere nego što bi se to moglo očekivati zbog opštih prilika zato što je u istoj radno vreme preduzeća praktično neograničeno.

Konstatujući ovo zbor traži: a) najstrožiju reviziju i kontrolu inspekcije rada u svim hotelima, restoranima, kafanama i raznim kuhinjama, radi sprečavanja produživanja radnog vremena osoblja preko granica koje su zakonom o zaštiti radnika dozvoljene; b) da se efikasno i najstrožije kazne i uhapse svi oni poslodavci za koje se utvrdi da su ma u čemu postupili protivno propisima postojećoj zakonskoj zaštiti radnika; v) da se naročito preko zime obezbedi svim zaposlenim hotelsko-kafanskim nameštenicima i radnicima oba pola, kao i njihovim porodicama, najvažnija pomoć za život i opstanak.«⁹⁴

Kongresi Ujedinjenog saveza 1936. i 1937. godine

Izvršni odbor Ujedinjenog saveza hotelsko-kafanskih i gostioničarskih namještenika, namještenica, radnika i radnica Jugoslavije sazvao je II kongres Ujedinjenog saveza za 18. i 19. veljače 1936. godine. Kongres se održao u Zagrebu, u prostorijama zagrebačke Radničke komore. Kongresu je prisustvovalo 40 delegata iz cijele zemlje. U ime Centrale URSSJ-a Kongres je pozdravio Josip Bekker.

Pored izvještaja o radu koji je podnio Izvršni odbor, te blagajničkog i finansijskog izvještaja na Kongresu je podneseno i šest ferata i to:

— Akcioni zadaci i tarifna politika Ujedinjenog saveza i odnos Ujedinjenog saveza pre-

⁹³ Isto, 15. II 1935.

⁹⁴ Radničke novine, Zagreb, 4. I 1935.

ma srodnim organizacijama. Referenti su bili Ivan Sabo i Ico Krizmanić;

— O razvoju turizma, zimovališta, ljetovališta i položaju ugostiteljskih radnika referirali su Pavao Kovac i Paško Bego;

— O radničkoj štampi i kulturno-prosvjetnom radu govorili su Đura Petrović i Manojlo Ratković;

— O finansijskoj politici Ujedinjenog saveza referirali su Boža Stojanović i Ludvig Lait-hajm;

— Poseban referat podnesen je o ulozi žene radnice u ugostiteljstvu. Referent je bila Slavica Jerlek, konobarica. Prema pisanju *Radničkih novina* ovaj referat je pobudio najveću pažnju delegata na Kongresu.

— Na kraju je podnesen i referat o položaju kuhara, poslastičara, hotelskog osoblja i svog kuhinjskog radništva. O toj problematici referirali su Rikard Mah, poslastičar, Oto Vajs i Blaž Peruško, portir.

Rad Kongresa završen je prihvatanjem rezolucija i izborom Centralne uprave.

U Izvršni odbor izabrani su: Ivan Sabo, Isuail Ajrović, Vladimir Radović, Anđelko Milosavljević, Boža Stojanović, Marko Jurišević i Mato Vidović. U Nadzorni odbor izabrani su Đura Petrović, Ivan Radošević i Hasan Jerković.⁹³

Izvanredni kongres Ujedinjenog saveza hotelsko-kafanskih radnika i radnica i namještenika Jugoslavije održan je 23, 24. i 25. veljače 1937. godine u Splitu. Prilikom saziva kongresa⁹⁴ objavljen je slijedeći dnevni red:

1. Otvaranje kongresa i izbor radnog predsjedništva
2. Izvještaj Izvršnog i Nadzornog odbora Saveza
3. Finansijsko poslovanje Saveza
4. Opći položaj radnika
5. Akcije i taktika Saveza
6. Tarifna politika Saveza
7. Turizam i uloga ugostiteljskog radništva u njemu
8. Radnička pitanja
9. Dopuna pravilnika
10. Srodne organizacije
11. Pitanja vezana uz sve ranije formirane lokalne fondove
12. Izbor Izvršnog i Nadzornog odbora
13. Razno, prijedlozi i žalbe.

Ocijenjujući ovaj Kongres kao vrlo uspješan, *Radničke novine* donose opširan članak u kojem, među ostalim, stoji:

«Jedna od naših najmlađih organizacija, Ujedinjeni Savez hotelsko-kafanskih radnika-ca

Jugoslavije, održao je svoj vanredni kongres u Splitu 23, 24. i 25. februara ove godine. Obilan dnevni red koji je predložen i od kongresa u celosti prihvaćen dokazao je, da je ova naša najmlađa organizacija i njeni predstavnici iz svih krajeva zemlje, ume svoji najvitalnija i najkrupnija pitanja rešavati na način koji im može da služi na čast.

Uprkos toga što su svoj kongres pripremili u veoma dalekom mjestu, a bez povlastice za vožnju, bile su zastupljene 33 sastavne organizacije Ujedinjenog saveza iz svih krajeva zemlje. Klasna svest prodrila je i među radnike ugostiteljske privredne grane. Trebalo ih je videti kako o svim pitanjima diskutuju dostojanstveno i znalčki, ispravno postavljajući probleme. Ovaj vanredni kongres predstavljao je jednu od značajnih manifestacija Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije u mestu u kojem se atakira na naš slobodni radnički pokret sa svih strana. Ovo je ujedno još jedan dokaz onima, koji nastoje da zbrišu naše sindikate na svaki način, da bi ih u najboljem slučaju mogli zbrisati samo na papiru, ali ih nikad i niko neće moći osvojiti za svoje ideje niti pridobiti za svoju politiku. Mi s pravom ovo kažemo jer nam to najbolje govore donete odluke i rezolucije o svim pitanjima koja se odnose na ugostiteljsko radništvo.« U članku se dalje govori o sadržaju pojedinih rezolucija. U rezoluciji o socijalnim ustanovama daje se ocjena položaja radnika i namještenika u hotelskom, kavanskom i gostioničarskom obrtu, konstatira se značaj radničkih socijalnih ustanova za zaštitu socijalnih interesa radnika u ugostiteljstvu, te se ističe kao neminovna potreba:

«da se odmah raspišu izbori za radničke komore i okružne urede, jer Kongres smatra da nema nikakvih zapreka da se ti izbori provedu. Naprotiv, oni bi se u interesu ne samo radničke klase, već i interesa narodne celine morali da provedu odmah. Izbori su provedeni pod autoritativnim režimom, pa je danas nemoguće rešiti niz krupnih pitanja od značaja za radnike. Konačno, radničke komore su samo radničke jer radnici za njih daju sredstva. Okružni uredi su i radnički i poslodavački, pa je logično da u njima i jedni i drugi interesenti mogu i trebaju da odlučuju putem odbora, ali i slobodnom voljom članica tih ustanova.

U ime svih radnika i nameštenika ugostiteljske struke Kongres energično odbija svako drugo rešenje koje predstavlja izbegavanje provođenja slobodnih izbora za ove ustanove.»

Na Kongresu je ponovo istaknuta želja Ujedinjenog saveza da se ostvari puno ujedinjenje svih srodnih organizacija ugostiteljske struke, kako bi se izbjegao paralelizam u ra-

⁹³ Isto, 13. XII 1935; 28. II 1936.

⁹⁴ Isto, 22. I 1937.

du i ostvarila koncentracija sada podvojenih snaga organiziranih radnika.

Kongres je također apelirao na sve radnike i namještenike ugostiteljske struke da pristupe u redove članstva Ujedinjenog saveza, jer se njegova snaga zasniva na snazi članstva, a potreba da se energično radi na zaštiti mnogobrojnih potreba i interesa radnika i namještenika, za što se Savez zalaže, je neodvojena.

»Kongres ističe svoju nepokolebljivost zemaljskoj centrali slobodnog radničkog pokreta Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu Jugoslavije i oduje mu priznanje na nastojanjima da prikupe radnike i namještenike, očuvanja saveza, te izjavljuju gotovost ovog Saveza da pomogne sve zajedničke akcije koje diktiraju zajednički interesi slobodnog radničkog sindikalnog pokreta Jugoslavije« — pisalo je dalje u članku.

Pored ovih rezolucija, Kongres je donio i rezoluciju o unapređenju turizma i položaja radnika u toj djelatnosti. U rezoluciji se kaže da »je radništvo ugostiteljske privredne grane glavni nosilac razvoja turizma i njegovog unapređenja, ali je radništvo »kao za nagradu« po svim pitanjima unapređenja turizma ostavljeno po strani. Šta više ono, koje bi kao glavni nosilac unapređenja turizma trebalo za svoj trud da biva nagrađeno — doprinosi tom unapređenju na taj način što im njihovi poslodavci od normalne 10 posto napojnice zakidaju u svoju korist, a radnicima ne daju nikakvu plaću.«⁹⁷

Izvanredni kongres Ujedinjenog saveza hotelsko kafanskih i gostioničarskih namještenika i radnika Jugoslavije donio je i posebnu odluku o organizaciji rada i financijskom poslovanju (pored već postojećeg statuta, pravila i pravilnika). Ovom odlukom utvrđuje se da je Izvršni odbor Centralne uprave USHKG NRJ »nosilac celokupne politike Saveza«, da on prima i isključuje članove te izdaje legitimacije.⁹⁸ Podsavezi se formiraju u sjedištima banskih uprava na osnovi sporazuma Izvršnog odbora Ujedinjenog saveza i zainteresiranih podružnica. Podsavezi se smatraju pomoćnim organima Centralne uprave i njenog Izvršnog odbora, te im oni daju uputstva za rad.

Što se odredaba o financiranju djelatnosti Ujedinjenog saveza tiče navest ćemo samo da se kretala od pet do dva i pol dinara tjedno, te da je 50 posto članarine bilo namijenjeno redovnim nezaposleničkim potporama koje su isplaćivale podružnice, 20 posto je bi-

lo namijenjeno troškovima mjesne organizacije, kvota od 20 posto se uplaćivala Centralnoj upravi za njezine potrebe, a 10 posto se izdajalo za tarifni fond.

Tarifno-štrajkaški pokreti i akcije

U razdoblju od 1936. do 1940. godine vidljiva je kontinuirana aktivnost na sklapanju kolektivnih ugovora između radnika i poslodavaca. 3. VI 1936. godine Ujedinjeni savez hotelsko-kafanskih i gostioničarskih namještenika i radnika Jugoslavije — Podsavez Zagreb u zajednici s ORS-ovim Savezom ugostiteljskih namještenika podnosi prijedlog kolektivnog ugovora za zagrebačko područje i područje Hrvatskog primorja. Do ovog zajedničkog nastupa dolazi zbog toga »što su poslodavci odbijali sklapanje kolektivnog ugovora, s bilo kojom organizacijom pojedinačno.« Ova akcija, međutim, uspjela je samo djelomično. Prema pisanju *Slobodne riječi* vodena su dva tarifa pokreta konobarskih radnika u kojima je sudjelovalo 7600 radnika, a sklopljen je i kolektivni ugovor.

Tokom 1936. godine izbio je štrajk zbog nesklopanja kolektivnog ugovora na Rabu.

USHKG NRJ je tokom 1937. godine povoc akciju za sklapanje novoga kolektivnog ugovora na Rabu i Beogradu, a u Makarskoj je izbio štrajk ugostiteljskih radnika koji je trajao šest dana. Štrajk je završen punim uspjehom. Vodene su i akcije u Crikvenici, Selcima, Skoplju, Beogradu, Dubrovniku, Splitu, Novom Sadu.

Jedna od svakako najvećih akcija ovog Saveza bio je veliki štrajk ugostiteljskih radnika u Zagrebu. Naime, nakon bezuspješnih pregovora s poslodavcima, zajednički akcioni odbor, sastavljen od predstavnika sindikata ugostiteljskih radnika iz sklopa URSSJ-a, ORS-a i HRS-a, sazvao je velik zbor ugostiteljskih radnika 6. kolovoza 1937. godine. Pošto je iznesen tok bezuspješnih pregovora, Skupština je donijela zaključak o stupanju u štrajk. Prema procjeni *Radnika* pozivu na štrajk su se odazvali gotovo svi ugostiteljski radnici, tako da je u štrajku sudjelovalo više od 1500 štrajkaša (po drugim izvorima bilo ih je oko dvije tisuće). Štrajk je trajao osam dana, a završen je potpisivanjem kolektivnog ugovora.

U štampi se komentiralo da su se štrajkom mogli postići i veći materijalni rezultati da je javnost bila bolje obaviještena o ekonomskom položaju ugostiteljskih radnika. Poteškoće s kojima su se štrajkaši nosili bile su velike. »Svaki onaj koji poznaje prirodu posla u ugostiteljskim radnjama ima da čak i kad svi radnici obustave posao ugostiteljske radnje

⁹⁷ Isto, 5. III 1937.

⁹⁸ IHRPH, Arhiv, k-1, USHKG NRJ, 26. II 1937.

ne prestaju u potpunosti poslovati. Da bi štrajk bio potpun potrebno je uspostaviti solidarnost radnika i potrošača. Ta solidarnost, međutim, nije bila postignuta. No, usprkos svemu, štrajk je uspješno okončan. Njegov uspjeh utjecao je i na nagli porast članstva (nakon štrajka bilo ih je više od 500).

Tokom 1938. godine zabilježene su ponovne akcije Podsaveza USHKGNRJ u Zagrebu za obnovu kolektivnog ugovora, te akcije ugostiteljskih radnika u Beogradu za obranu kolektivnog ugovora i sistema posluživanja i naplaćivanja »po reviru« (nasuprot sistema putem »ober-konobara«).⁹⁹

⁹⁹ IHRPH, Arhiv, USHKGNRJ, 3. VII 1936; 1/215, 9. IV 1936; Radnik, 13. i 20. VIII 1937; 25. II 1938; Radničke novine, Beograd, 8. III 1935; 20. VIII 1937; 1. V 1938; Slobodna riječ, 13. II, 10. V, 24. i 31. VII 1937; 19. II 1938.

Nakon poleta izazvanog štrajkom ugostiteljskih radnika 1937. godine, aktivnost Podsaveza u Zagrebu slabi, a podružnica u Zagrebu brojčano se smanjuje na 110–120 članova. U Izvještaju za godišnju skupštinu, koja je održana 30. ožujka 1939, tajnik Podsaveza Pavao Kovač konstatira »da se o nekom posebnom uspjehu u radu tokom protekle godine ne može govoriti.«⁹⁰ Uzroci tome bile su kadrovske poteškoće u koje je zapao Podsavez, a i očigledno nedovoljno privlačan program djelatnosti Saveza, koji bi mogao okupiti veći broj ugostiteljskih radnika. Tome je svakako pridonijela i organizacijska razjedinjenost ionako malobrojnih ugostiteljskih radnika u sindikate u sklopu URSS-a, ORS-a i HRS.

⁹⁰ IHRPH, Arhiv, k-1, USHKGNRJ.

SINDIKATI BRIJAČKO-FRIZERSKIH RADNIKA

Brijački radnici u Zagrebu vodili su štrajk već 1894. godine. Svoj legalni savez osnovali su 20. travnja 1909. godine. Savez je poslije rata obnovljen, najprije u sastavu ORS-a, a zatim se, 1919. nalazi u kartelu sindikalnih organizacija Hrvatske, koji je pod idejnim utjecajem komunista. U Srbiji je Savez berberskih pomoćnika osnovan 1903. godine, a obnovljen je poslije rata 1919. godine. Brijački i frizerski radnici održali su 26. i 27. listopada 1920. kongres ujedinjenja u Slavanskom Brodu. Na kongresu su bili predstavnici organizacija iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Dalmacije sa 7000 članova. Slovenci su dali pomoć zagrebačkim delegatima da ih zastupaju na kongresu. Sarajevo je izabrano za sjedište centrale. Novoformirani savez dobio je naziv Savez berberskih i vlasuljarskih radnika Jugoslavije (SBVRJ). Obznana 1920. godine i Zakon o zaštiti države 1921. godine zabranili su Savez. Centralna uprava Saveza je u kolovozu 1921. godine prišla reformističkom GRS-u za Bosnu i Hercegovinu. Stvaranjem Nezavisnih sindikata sve zadatke Centralne uprave SBVRJ preuzela je u rujnu 1921. sindikalna podružnica Beograd. Ministarstvo unutarnjih dela dozvolilo je djelovanje Saveza u Hrvatskoj na pokrajinskoj osnovi u siječnju 1922. godine. Tako su stvorena dva sindikata revolucionarnog pravca: Savez brijačkih i vlasuljarskih radnika za Hrvatsku i Sla-

voniju i Savez berberskih i vlasuljarskih radnika Jugoslavije s centralom u Beogradu.

Na kongresu u Slavanskom Brodu, koji je održan 29. i 30. studenog 1922. godine, sudjelovala su oba saveza. SBVR za Hrvatsku i Slavoniju, prema izvještaju, imao je sedam podružnica i 264 ispravna člana. Oba saveza zajedno imala su u čitavoj zemlji 26 podružnica s 961 ispravnim članom. Od 1927. Savez u Hrvatskoj prestao je da djeluje kao Savez. Sve njegove podružnice u Hrvatskoj neposredno su se povezale sa sindikalnom centralom u Beogradu. Na kongresu Nezavisnih sindikata, 1927. godine, izneseno je da ujedinjeni Savez ima ukupno 15 sindikalnih podružnica sa 596 članova. Raspored članstva po pokrajinama bio je slijedeći: šest podružnica sa 250 članova djelovalo je u Srbiji, tri podružnice sa 212 članova u Hrvatskoj i šest podružnica sa 134 člana u Vojvodini. Na Zemaljskoj konferenciji Nezavisnih sindikata 1923. godine predvidjela se likvidacija ovog Saveza. On je trebao učiti u Savez bolničkih i zdravstvenih radnika. Smatralo se da brijački radnici, vlasuljari, pedikeri, zajedno s radnicima javnih kupaonica, spadaju u grupu radnika za održavanje higijene tijela, pa se željelo, polazeći od industrijskog načela organizacije, formirati zajednički savez u kojem bi, pored brijačko-frizerskih radnika, bili i radnici u bolnicama,

ambulantama, apotekama i drogerijama, babcice i maseri.

URSSJ je u svom sastavu imao samo Savez brijačko-vasuljarskih radnika u Sarajevu, koji je postao organizacija lokalnog karaktera i koji je 1927. prestao da djeluje, i Savez berbersko vasiluljarskih radnika u Osijeku koji djeluje 1927—1928. ali već 1929. godine zamire. Savez berberskih i vasiluljarskih radnika Jugoslavije s centralom u Beogradu, koji se nalazio u sklopu Nezavisnih sindikata, zabranjen je 11. siječnja 1929. godine. Tako su 1929. godine ostali brijačko-frizerski radnici ne samo bez svoga sindikata revolucionarnog pravca već i uopće bez sindikalne organizacije.

O brojnom stanju brijačko-vasuljarskih obrtnika, pomoćnika i naučnika

Statističke podatke o ukupnom broju brijačko-vasuljarskih obrtnika za Jugoslaviju nismo uspjeli pronaći. Postoje podaci za zanatlije osobnih usluga u kojoj brijači čine najbrojniju skupinu. Pod osobnim uslugama u

zanatstvu smatrali su se obrtnici bojadisaonica, kemijskih čistionica, brijači, frizeri, vlasuljari (perikeri), kozmetičari, proizvođači kozmetike i mirisnih sredstava, sapundžije, maseri, pedikeri i obrtnici za pranje i peglanje rublja. Prema podacima beogradske Znanstvene komore, u Beogradu, Zemunu i Pančevu 90 posto ovih zanatskih radionica otpadalo je na brijače, frizere i vlasuljare. Tako su npr. 1936. godine, od 777 zanatlija osobnih usluga, 705 bili brijači, frizeri i vlasuljari. Samo 72 obrtnika spadalo je u druge zanate osobnih usluga. Sličan je bio odnos i na području zagrebačke Znanstvene komore. Kada se uzme u obzir da je, pored brijačko-vasuljarskih obrtnika, bilo najviše 10 posto ostalih uslužnih zanata, onda se može reći da je približan broj brijačko-frizerskih i vasiluljarskih obrtnika u Jugoslaviji bio: 1936. godine 9690 obrtnika, 1937. godine 10.400 obrtnika, 1938. godine 11.720 obrtnika.

Podatke o brojnom stanju uslužnih obrtnika, pomoćnika i učenika na području Beograda, Zemuna i Pančeva dajemo u slijedećoj tabeli:

Vrsta zanatskih radionica	Obrtnici	Pomoćnici	Naučnici
Bojadisaonice i kemijske čistionice	19	26	17
Brijači, frizeri i vlasuljari	705	1242	615
Kozmetičari	14	4	17
Proizvođači kozmetike i mirisnih sredstava	11	2	8
Sapundžije	7	—	—
Maseri	—	—	—
Pedikeri	1	—	—
Pranje i peglanje rublja	20	27	1
Ukupno:	777	1301	658

Na području Znanstvene komore Beograd bilo je 1935. godine 2910 uslužnih obrtnika, a 1936. godine 2891. Pomoćnika je bilo 1935. godine 1987, a 1936. 2365. Naučnika je bilo 1935. godine 1470, a 1936. godine 1822. Obrtnika, brijača, frizera i vlasuljara 1935. godine bilo je 2640, a 1936. godine 2671, pomoćnika u istom razdoblju 1907 odnosno 2251, a naučnika 1935. godine 1410, a 1936. godine 1734. U Beogradu, Zemunu i Pančevu bilo je u brijačko-vasuljarskoj struci 705 obrtnika, 1242 pomoćnika i 615 naučnika. U Petrovgradu (Zrenjanin) 209 obrtnika, 100 pomoćnika i 116 naučnika. Na području beogradske Znanstvene komore, prema broju obrtnika, pomoćnika i naučnika u brijačko vasiluljarskoj struci, bilo je moguće sindikalno djelovanje u slijedećim mjestima: Aleksandrovcu, Alibunaru, Arandjelovcu, Beloj Crkvi, Bogatiću, Velikom Gradištu, Vel. Kikin-

di, Vel. Plani, Vršcu, Zaječaru, Jagodini, Knjaževcu, Kovačići, Kovinu, Kragujevcu, Kraljevu, Kruševcu, Negotinu, Novom Bečeju, Novom Kneževcu, Palanki, Paraćinu, Petrovcu, Pirotu, Požarevcu, Prokuplju, Rumi, Svilanjsku, Smederevu, Trsteniku, Šapcu i Šidu.

Na području zagrebačke Znanstvene komore 1936. godine bilo je 1362 zanatlija, a 1937. godine 1202. U samom Zagrebu radilo je 1936. godine 509, a 1937. godine 512 obrtnika. Prikaz brojnog stanja obrtnika, pomoćnika i naučnika brijačko-vasuljarske struke dat je u slijedećoj tabeli:

Godina	Obrtnika	Pomoćnika	Naučnika
1933.	827	528	518
1934.	875	566	583
1937.	563	755	798

Postotak pomoćnika i naučnika u odnosu na broj poslodavaca

Zaposleno	G o d i n e		
	1933.	1934.	1937.
Pomoćnika	64,0	64,6	134
Naučnika	62,5	66,6	142

Broj osiguranih brijačkih i vlasuljarskih radnika u glavnim gradovima Jugoslavije 1934. godine bio je:

Mjesto	Muškarci	Žene	Ukupno
Split	111	32	143
Banja Luka	58	12	70
Novi Sad	235	95	330
Beograd	731	208	939
Sarajevo	183	82	265
Zagreb	585	429	1014
Skoplje	128	13	141
Niš	55	10	65
Ljubljana	137	117	254
Cetinje	8	1	9
Ukupno:	2231	999	3230

U čitavoj zemlji bilo je 1934. godine socijalno osigurano oko 8750 pomoćnika i naučnika, a 1936. godine 9590. To odgovara i tvrdnji Centralne uprave SBVRJ koja u svom izvještaju III redovnom kongresu iznosi da u čitavoj državi »ima oko devet do deset tisuća naših radnika-ca.«

Plaće brijačko-vlasuljarskih radnika bile su različite u pojedinim krajevima zemlje. Najviše su bile u Sloveniji, gdje su se kretale oko 400 do 800 dinara mjesečno. U Zagrebu su mlađi pomoćnici radili za 200 do 400 dinara mjesečno, a radnici s 10—20 godina prakse primali su od 500 do 700 dinara mjesečno. U Sarajevu i Leskovcu zarade brijačko-vlasuljarskih radnika iznosile su 50—100 dinara tjedno odnosno 200—300 dinara mjesečno. U Banjoj Luci i Užicama njihove plaće kretale su se od 150—200 dinara mjesečno, a u Varaždinu od 150—300 dinara mjesečno. Nakon štrajkaške aktivnosti i sklapanja kolektivnih ugovora te su plaće povišene prosječno za 10 do 35 posto. Godine 1936. one se kreću u Sisku od 500 do 1000 dinara, u Splitu od 600 do 1300 dinara i Valjevu od 600 do 700 dinara mjesečno. Prosjek fiksnih mjesečnih plaća za Jugoslaviju iznosio je 300 do 500 dinara mjesečno. Napojnica je iznosila najviše 35 posto visine mjesečne plaće. Razlike u plaćama prema pokrajinama su se zadržale. Najveće plaće imali su radnici u Sloveniji, zatim Hrvatskoj i Dalmaciji, Srbiji i Vojvodini, a najniže u Bosni i Hercegovini. SBVRJ je tražio od poslodavaca ukidanje napojnica kao sastavnog dijela radničkih plaća i njihovo uključivanje u mjeseč-

no utvrđene plaće koje bi se trebale kretati od 1200 do 1660 dinara te uvođenje honorara za ispomaganje petkom i subotom. SBVRJ je također vodio borbu protiv »torbarenja« odnosno vršenja usluga po kućama. Poslodavci su plaćali takve radnike 400 do 500 dinara mjesečno, bez prijave socijalnom osiguranju. Za takav posao koristili su poslodavci i nezaposlene pomoćnike. Šegrti su radili bez ikakve nagrade. Bilo je slučajeva da su roditelji plaćali majstoru tokom prve dvije godine odštetu za učenje naučnika. Treba naglasiti da ni položaj malih obrtnika nije bio mnogo bolji od položaja radnika. Iznos od dva do tri dinara, koji su primali za brijanje nije mogao ni izdaleka pokriti sve troškove. Njegov dohodak iznosio je 800 do 1000 dinara mjesečno.

Zakonom propisano radno vrijeme iznosilo je u brijačnicama 10 sati dnevno ili 60 sati tjedno. U praksi se radilo 11, 12, 13 i 14 sati dnevno ili 65, 68, 70 i 75 sati tjedno. SBVRJ je vodio upornu borbu za uvođenje deset satnog radnog vremena. O osamsatnom radnom vremenu govorilo se samo kao u paroli.

Nehigijske radionice, slabe plaće, dugo radno vrijeme, nedovoljna ishrana, mračni i zagušljivi stanovi bili su uzrok širenja tuberkuloze među brijačkim radnicima.

Stvaranje Saveza brijačko-vlasuljarskih pomoćnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu

Do u jesen 1929. godine ne vidi se nigdje organizirano kretanje brijačko-vlasuljarskih radnika, niti se govori o osnivanju njihovih sindikata reformističkog pravca. Pokrajinski odbor URSS-a Zagreb radio je na tome da oživi rad osječke centrale Saveza brijačko-vlasuljarskih radnika za Hrvatsku i Slavoniju. Pokrenuta je akcija za osnivanje podružnica tog saveza u Zagrebu, Sisku, Varaždinu, Bjelovaru, Sušaku, Osijeku i Vinkovcima.

Poslije nekoliko sastanaka brijačkih i vlasuljarskih pomoćnika u Zagrebu, održana je 12. prosinca 1929. skupština na kojoj je osnovana podružnica osječkog saveza. U prosincu su osnovane podružnice i u Sisku i Varaždinu, a u siječnju 1930. u Vinkovcima i Osijeku. U Osijeku je, na sastanku koji je održan 12. siječnja 1930, obnovljen Savez brijačko-vlasuljarskih radnika, odnosno njegova podružnica. Funkciju Centralne uprave saveza preuzela je zagrebačka podružnica. To se vidi iz slijedećeg dopisa iz Osijeka: »Brijački radnici u Osijeku u obrani nedjeljnog počinka preko Mjesnog Međustrukovnog odbora URSSJ u Osije-

ku stavili su se u vezu sa obnovljenim Savezom brijačkih radnika, da ih ovaj pomogne u ovoj obrambenoj akciji i akciji oko stvaranja i jačanja njihove mjesne podružnice. « Savez se u javnosti predstavio tako da su predstavnici zagrebačke i osječke podružnice intervenirali kod bana Savske banovine dr. Silovića radi osiguranja tjednog odmora u brijačnicama. Ban je delegaciji rekao da brijački radnici treba da se i sami brinu oko provedbe zakonskih propisa i da treba da podnesu konkretne prijave protiv kršenja zakona. Organizacije su na to započele s organiziranjem kontrolnih komisija.⁹¹

Organizacijsku i skupštinsku aktivnost Saveza karakterizirali su zahtjevi brijačkih i vlasuljarskih radnika da se povedu pregovori s poslodavcima o uređenju radnog vremena, tjednog odmora i plaća sklapanjem kolektivnih ugovora.

U tom je prednjačila podružnica brijačko-vlasuljarskih radnika u Sušaku. S likvidacijom više velike županije, sušački brijački poslodavci smatrali su da je time likvidirana i provedbena naredba o otvaranju i zatvaranju brijačnica, pa su naredili svojim pomoćnicima da rade i nedjeljom. Savez brijačkih radnika — podružnica Sušak — bez mnogo vike je organizirao štrajk tako da nedjeljom nitko nije došao na rad. Podružnica je sklopila kolektivni ugovor s poslodavcima i ponovno ishodila tjedni odmor obnovom kolektivnog ugovora. Kolektivni ugovor sklopljen u Sušaku između podružnice brijačkih radnika i obrtnika stupio je na snagu 1. listopada. Ovim ugovorom priznata je organizacija brijačkih pomoćnika posredstvom koje se zapošljavalo pomoćno osoblje. Određeno je radno vrijeme na 10 sati dnevno, s tim da se nedjeljom ne radi. Prekovremeni rad plaća se 50 posto više od redovnog. Osnovana je paritetna komisija za rješavanje sporova iz radnog odnosa. U Sušaku su svi brijačko vlasuljarski radnici bili sindikalno organizirani.⁹²

Zagrebačka podružnica razvila je intenzivan rad. Osnovala je vlastiti odsjek za zapošljavanje, uvela besplatno održavanje stručnih tečajeva, pripremala se za sklapanje kolektivnih ugovora. Na skupštini, koja je održana 6. ožujka, zahtijevalo se provođenje odredaba postojećega radničkog zaštitnog zakonodavstva. Na skupštini 3. travnja podnesen je izvještaj o poslovanju organizacije iz kojeg se vidi da je u jednom mjesecu posredstvom sindikalne podružnice posao tražilo 69 pomoć-

nika, od toga se je zaposlilo 29, a 55 je primalo materijalnu pomoć podružnice. U povodu akcije poslodavaca za ukidanje odmora u nedjelju održana je 10. travnja 1930. protestna skupština. Reakcionarna grupa obrtnika protestirala je zbog osnivanja namjestbenog odsjeka i besplatnog održavanja stručnih tečajeva, prijeti da će predavače u stručnoj školi dati zatvoriti i protjerati iz Zagreba «jer su to sami komunisti». Napredni poslodavci davali su podršku sindikatu i solidarizirali su se s radnicima u obrani tjednog odmora. O proslavi Prvog maja raspravljalo se na konferenciji podružnice 29. travnja 1930. godine. Na sastanku održanom 5. lipnja konstatirano je da se u mnogim brijačnicama radi i 12 sati dnevno, da ima brijačnica koje nedjeljom rade iza zatvorenih vrata, te da uprava Saveza priprema kongres na kojem će se promijeniti pravila Saveza. Konstatirano je također da je pokrenuta akcija da se obnovi kolektivni ugovor s poslodavcima u Zagrebu, te da je u toku sklapanje kolektivnih ugovora u ostalim većim mjestima.

O sadržaju kolektivnog ugovora, koji je izradio poseban odbor, raspravljalo je nekoliko dobro posjećenih skupština: 20. lipnja, 10. srpnja i 10. rujna 1930. godine. Zaključeno je da se Udruženju brijačkih i vlasuljarskih obrtnika u gradu Zagrebu podnese memorandum. Po njemu, pomoćno osoblje u brijačkim radionicama traži od poslodavaca priznanje svoje organizacije. Tražilo se da se radno vrijeme uskladi s propisima o otvaranju i zatvaranju dućana, da plaće budu regulirane po kategorijama od 1200 do 1660 dinara, uz honorare za pomoć petkom i subotom. Zahtijevao se 14-dnevni otkazni rok, 14-dnevni plaćeni godišnji dopust, ograničenje broja naučnika i likvidaciju namjestbenog odsjeka Udruge brijačko-vlasuljarskih obrtnika. Tek 29. listopada 1930. potpisano je utanačenje između Saveza brijačkih i vlasuljarskih pomoćnika i Udruge brijačkih i vlasuljarskih obrtnika, po kojem će se u Zagrebu kod poslodavaca zapošljavati isključivo organizirani pomoćnici preko namjestbenog odsjeka sindikata.

U zagrebačkoj podružnici osnovana je 20. kolovoza sekcija vlasuljarskih radnika, a 30. studenog 1930. priredila je ženska sekcija zabavu na kojoj su dali program članovi Narodnog kazališta i Muzičke akademije. Stručni tečaj počeo je 15. rujna.⁹³

U štampi se pisalo da se Savez lijepo razvija, da zagrebačka podružnica broji 250 članova i da stoji pred tarifno-štrajkaškim pok-

⁹¹ Radničke novine, Zagreb, 1, 10, 17, i 31. I 1930.

⁹² Isto, 14, III, 25, VII, 3, i 17. X 1930.

⁹³ Isto, 14, III, 11, i 18. IV, 20, i 27. VI, 18, i 25. VII, 26. IX, 7, i 25. XI 1930.

retom. U ožujku 1930. prenesena je Centralna uprava Saveza u Zagreb. Taj prijenos bio je formalan, jer centralne uprave u Osijeku nije ni bilo. U Zagrebu je izabrana privremena centralna uprava, koja je postavila u zadatak da osnuje organizacije saveza u Koprivnici, Karlovcu, Čakovcu, Slavonskom Brodu, Dubrovniku, Novom Sadu i Vršcu. Čim navedene mjesne organizacije počnu da djeluju, Centralna uprava je planirala da sazove kongres.⁹⁴

Karlovački brijački pomoćnici osnovali su svoju organizaciju u rujnu 1930. godine. U studenome, na skupštini podružnice, raspravljalo se o osnivanju stručne škole i proširenju rada na sva okolna mjesta.⁹⁵

Osnovana je podružnica Saveza u Mariboru, koja je dobila zadatak da svoje djelovanje proširi na Ljubljanu, Celje, Ptuj, Ormož, Sloven Gradec, Donju Lendavu i Dravograd.⁹⁶

U Splitu je postojala mjesna organizacija brijačko-vasuljarskih radnika, pod imenom Savez brijačko-frizerskih radnika za splitsku oblast, koji je osnovan u prosincu 1928. godine. Nakon godinu dana, u studenom 1929. godine, sklapa Savez kolektivni ugovor s poslodavcima. 18. travnja 1930. organizacija je održala svoju prvu godišnju skupštinu. Nekoliko godina prije formiranja tog Saveza uspjela je splitska organizacija, koja se nalazila u sastavu Nezavisnih sindikata, da kolektivnim ugovorom uvede potpuni nedjeljni odmor. Međutim, banska uprava je 1930. godine novom naredbom odobrila nedjeljni rad.⁹⁷

U Osijeku su vlasnici brijačkih i vasuljarskih radionica uspjeli, i pored naredbe Savske banovine o uvođenju nedjeljnog odmora, da dobiju odobrenje da one u Osijeku mogu biti otvorene nedjeljom prije podne i za to vrijeme zapošljavati pomoćno osoblje. Zbog toga je održana konferencija brijača i vasuljara na kojoj je postavljen zahtjev Centralnoj upravi Saveza u Zagrebu da pomogne nastojanju podružnice da se kod Savske banovine ishodi ukidanje privremene odluke. Kada se u tome nije uspjelo, prestala je aktivnost podružnice.⁹⁸

Savez je imao podružnicu u Banjoj Luci koja je osnovana 17. srpnja 1930. godine. Kada se podružnica priključila akciji Saveza da se na bazi 10-satnog radnog vremena i za brijačke radnje u Banjoj Luci uvede nedjeljni odmor, vlasti su pohapsile funkcionare po-

družnice, kaznile ih sa po 20 dana zatvora i raspustili podružnicu s optužbom da su njeni funkcionari huškali brijačke pomoćnike na štrajk.⁹⁹

Centralna uprava Saveza na sjednici od 16. studenog odlučila je da sazove kongres Saveza 14. prosinca 1930. godine. Na skupštini podružnice Zagreb, održanoj 26. studenog, izabrani su delegati za kongres. Centralna uprava pozvala je sve svoje mjesne organizacije da pošalju svoje prijedloge o pitanjima o kojima će raspravljati kongres.¹⁰⁰ Kongresu su prisustvovali delegati podružnica Zagreb, Maribor, Koprivnica i Karlovac, koji su zastupali 510 članova, a nisu prisustvovali delegati podružnice iz Sušaka i Varaždina. Broj članova po podružnicama kretao se: Zagreb 400, Maribor 38, Karlovac 20, Sušak 22, Koprivnica 15 i Varaždin 15. Direktnih članova u ostalim mjestima bilo je 40, što znači da je Savez imao ukupno 550 članova. Podružnice u Osijeku, Banjoj Luci i Dubrovniku su, uslijed pomanjkanja funkcionara i šikaniranja vlasti i poslodavaca, likvidirane.¹⁰¹ U razdoblju između dva kongresa Savez je organizirao akcije za provođenje Naredbe o otvaranju i zadržavanju radnji i propisa Uredbe o radnom vremenu pomoćnog osoblja, nastojao je da se radni i plaćevni odnosi reguliraju kolektivnim ugovorom, da se podigne stručno obrazovanje radnika i ukloni potreba za zapošljavanjem stranog osoblja. Na Kongresu je podnese izvještaj o radu sekcije žena koja je osnovana zbog toga što žene u ovoj profesiji imaju značajnu ulogu, te je bilo nužno da se vodi računa o njihovim posebnim interesima. Kongres je odobrio mijenjanje sjedišta Centralne uprave iz Osijeka u Zagreb kao i rad privremene Centralne uprave. Promjenom pravila izmijenjen je naziv Saveza u *Savez brijačkih i vasuljarskih pomoćnika i pomoćnica Jugoslavije (SBVPJ)*. Kongres je izabrao novu Centralnu upravu. Za predsjednika je izabran Ibro Čurić, za potpredsjednika Ana Beker, za tajnika Franjo Banić, za blagajnika Franjo Korotej. Za odbornike su izabrani iz Koprivnice Franjo Smoković, iz Maribora Franjo Kula i iz Karlovca Josip Čelić.¹⁰²

Poslije kongresa rad Saveza brijačkih i vasuljarskih pomoćnika Jugoslavije nije više tako intenzivan kao u 1930. godini. Najveći dio aktivnosti bio je usmjeren na organiziranje stručnih škola i tečajeva. Stručni tečajevi su počeli u rujnu 1930. u Zagrebu sa 70 polazni-

⁹⁴ Isto, 25. VII 1930.

⁹⁵ Isto, 26. IX, 14. XI 1930.

⁹⁶ Isto, 3. X, 14. XI 1930.

⁹⁷ Radničke novine, Zagreb, 18. IV, 12. IX 1930; Ujedinjeni sindikati, 1/1929, str. 14.

⁹⁸ Radničke novine, Zagreb, 29. VIII 1930.

⁹⁹ Isto, 22. i 29. VIII, 24. i 31. X 1930.

¹⁰⁰ Isto, 21. XI, 12. XII 1930.

¹⁰¹ Isto, 12. IX, 19. XII 1930.

¹⁰² Isto, 19. XII 1930.

ka, u Karlovcu u prosincu s 15 polaznika, dok je stručna škola u Mariboru otvorena u prosincu 1930. godine. Tečajevi su trajali šest mjeseci. Ponovo su organizirani u Zagrebu 1. listopada, a u Karlovcu i Mariboru u studenom 1931. godine.⁵⁹³

Savez je radio i na proširenju mreže svojih organizacija. U Novom Sadu održan je 2. lipnja sastanak brijačko-frizerskih radnika na kojem je zaključeno da se obnovi rad organizacije. U Sisku je 14. svibnja osnovana podružnica Saveza, a u Novoj Gradiški 8. listopada 1931. godine. Savez je pripremao i osnivanje svoje podružnice u Slavanskom Brodu.⁵⁹⁴

U Zagrebu je podružnica zbog vođenja stručnog tečaja u toku čitavih šest mjeseci zanemarila ostalu sindikalnu djelatnost. Godišnju skupštinu održala je 26. ožujka, a na skupštini 20. studenog popunila je odbor. Zastoj u radu podružnica pravdao se pomanjkanjem funkcionara i njihovom prezauzetošću, jer su iste osobe bile članovi Centralne uprave i zagrebačke podružnice.⁵⁹⁵ U Karlovcu je 10. prosinca 1931. održana godišnja skupština i izabrana nova uprava.⁵⁹⁶

Brijačko-vlasuljarske radnje u gradu Zagrebu i bližjoj okolini u smislu provedbe Naredbe o otvaranju i zatvaranju trgovačkih i zanatlijskih radnji za Savsku banovinu mogle su poslovati 12 sati dnevno. Radno vrijeme pomoćnog osoblja trajalo je 10 sati dnevno odnosno 60 sati tjedno. Ta činjenica omogućavala je poslodavcima da produžuju radno vrijeme i pomoćnog osoblja na 12 sati. Kontrola koju je organizirala sindikalna podružnica bila je neefikasna, tako da je Savez zamolio, posredstvom Radničke komore, Inspekciju rada da i ona nadzire brijačko-vlasuljarske radnje.⁵⁹⁷

Sjednica Glavnog odbora Saveza brijačkih i vlasuljarskih pomoćnika Jugoslavije zakazana je za 13. prosinca 1931. u Zagrebu. Na sjednici se raspravljalo o organizacijskom, agitacijskom i financijskom poslovanju Saveza. 27. prosinca uputila je podružnica Zagreb Udruzi brijačko-vlasuljarskih obrtnika poziv da se nastave pregovori zbog sklapanja kolektivnog ugovora. »Ta je suradnja potrebna radi suzbijanja prljave konkurencije i štetnosti sajamske reklame«. Udruga je taj prijedlog odbila. Pod »prijavom konkurencijom« Savez je mislio na one poslodavce koji zbog slabog plaća-

nja radnika i radnog vremena koje traje 14 do 16 sati dnevno mogu konkurirati s vrlo niskim cijenama svojih usluga (brijanje i po dva dinara). Savez je upozorio nezaposlene brijačko-vlasuljarske radnike da ne putuju u Zagreb radi posla, jer u Zagrebu ima dovoljno nezaposlenih.⁵⁹⁸

Osnivanje sindikata berbersko-frizerskih radnika Jugoslavije u Beogradu

Nakon akcija u Hrvatskoj da se osnuje Savez brijačko-vlasuljarskih radnika sa sjedištem u Zagrebu, prišlo se 31. ožujka 1930. godine osnivanju sindikata brijačko-frizerskih radnika i u Beogradu. O tome su beogradske *Radničke novine* donijele slijedeću obavijest: »Nakon isornog referata predstavnika Glavnog radničkog saveza Jugoslavije druga Belić Milorada o položaju brijačko-frizerskih radnika i radnica i potrebe osnivanja njihovog profesionalnog udruženja skupština je jednoglasno odlučila, da se osnuje Sindikat berbersko-frizerskih radnika za celu zemlju.

Zatim su pročitana i pravila ovog sindikata, koja je skupština također jednoglasno prihvatila, a koja će preko Glavnog radničkog saveza biti dostavljena nadležnim vlastima na odobrenje.

Prema spomenutim pravilima, ovaj će sindikat odmah pristupiti u članstvu Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije, kao zemaljske sindikalne centrale, a potom će se prijaviti za evidenciju i kod Radničke komore.«⁵⁹⁹

Na ovoj skupštini izabrana je i privremena uprava. Za predsjednika je izabran Svetislav Jojić, za sekretara Dušan Suijić, a za blagajnika Đura Mandić. Pored njih, izabrano je još pet članova uprave i Nadzorni odbor.

Centralna uprava pozvala je brijačko-frizerske radnike Beograda da stupe u svoj sindikat radi poboljšanja svog ekonomskog položaja, nadnica, radnog vremena, a i radi zaštite od šikaniranja poslodavaca. Savez je održao nekoliko konferencija: 7. travnja, 28. travnja, 12. svibnja, 16. lipnja, 7. srpnja, 8. listopada 1930. godine. U radu tih konferencija sudjevali su Milorad Belić, Josip Beker i predsjednik sindikata Svetislav Jojić. Težište rada sindikata bilo je usmjereno na izgrađivanje organizacije, plansko okupljanje članova i distribuciju *Radničkih novina*. Odlučeno je da se poduzmu koraci kod Inspekcije rada i Uprave

⁵⁹³ Isto, 1. i 9. I, 25. IX, 20. XI 1930.

⁵⁹⁴ Isto, 22. V, 19. VI, 16. i 23. XI 1931.

⁵⁹⁵ Isto, 27. III, 25. IX, 16. X, 13. i 27. XI 1931.

⁵⁹⁶ Isto, 18. XII 1931.

⁵⁹⁷ Isto, 13. III, 14. VIII, 30. X 1931.

⁵⁹⁸ Isto, 4. i 18. XII 1931.

⁵⁹⁹ *Radničke novine*, Beograd, 4. IV 1930.

grada Beograda kako bi se zabranio prekovremeni rad. Inspekcija rada izjavila je svoju spremnost da zahtjevima sindikata izide u susret, čim joj se budu dostavili podaci o konkretnim prekršajima. »Tom su prilikom predstavnici Saveza saznali da je Inspekcija rada pripremila projekt Naredbe za otvaranje i zatvaranje radnja svih struka za Beograd. Projekt je upućen Upravi grada na odobrenje. Ovim projektom je predviđeno, da se otvaranje i zatvaranje radnja uskladi s radnim vremenom, što je jedini način da se izbjegnu zlo-upotrebe od strane poslodavca u pogledu zadržavanja radnika na poslu. Za brijačke i frizerske radnike predviđeno je 10 sati rada. Nedjeljom prije podne radi se, ali bi zato ponedjeljkom bile sve radnje zatvorene cio dan. Ovaj prijedlog Inspekcije rada bio bi svakako za naše prilike uspjeh. Nadamo se, da će taj prijedlog u cijelosti prihvatiti nadležni organi.«⁹⁰

Na konferencijama se raspravljalo i o važnosti nove naredbe upravnika grada kojom se reguliralo vrijeme otvaranja i zatvaranja radnji. Prema toj novoj naredbi brijačko-frizerske radnje mogu biti otvorene 11 sati dnevno, a ljeti 12 sati. Iz toga se vidi, da se za brijačnice odredbe o otvaranju i zatvaranju radnji ne poklapaju s dužinom radnog vremena, koje je po zakonu moglo trajati najviše 10 sati dnevno. Mnogi radnici ove struke bili su prisiljeni zbog toga da rade toliko koliko su bile otvorene i radnje.⁹¹

Nekoliko mjeseci kasnije, na općoj konferenciji održanoj 15. siječnja 1931. godine, prihvaćena je rezolucija koja je upućena Ministarstvu socijalne politike a koja glasi:

»Konferencija konstatira:

1) Da je opći položaj brijačko-frizerskih radnika i radnica u našoj zemlji, a naročito u Beogradu vrlo težak. Zarada je niska, bijedna, i u velikoj mjeri zavisi od milostinje publike, odnosno uobičajenog »bakšiša«.

2) Pored postojećih i sasvim jasnih zakonskih odredaba o radnom vremenu i nedjeljnom odmoru, brijačko-frizerski radnici u većini slučajeva rade po 12, 14 i 16 sati dnevno, bez ikakve naknade za prekovremeni rad.

Pored toga, brijačko frizersko osoblje je lišeno nedjeljnog odmora, koji je zagarantiran Zakonom o zaštiti radnika paragraf 12, a koji se od strane poslodavaca redovno izigrava. Tako su prinuđeni raditi nedjeljom kao i u sve praznične dane, pa čak i na sam Božić i Uskrs.

⁹⁰ Isto, 11. VII 1930.

⁹¹ Isto, 25. VII 1930.

S obzirom na sve gore izloženo konferencija najenergičnije osuđuje nepravedan zahtjev poslodavaca koji su nedavno istakli u rezoluciji donijetoj na njihovom kongresu održanom od 27. do 28. studenog prošle godine, a u kojoj traže da se u novom Zakonu o radnjama radno vrijeme u brijačko-frizerskim radnjama poveća na 12 sati dnevno, odnosno 72 sata nedjeljno, kao i da se brijačko-frizerski poslodavci izuzmu od plaćanja jedne polovine doprinosa za osiguranje svog osoblja, te da se taj doprinos prenese sasvim na osoblje ili na državu.

Konferencija ujedno moli Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja, da preko nadležnih Inspekcija rada izvoli poduzeti potrebne mjere, kojima će brijačko frizerske poslodavce natjerati na striktno izvršavanje i poštovanje postojeće zakonske zaštite radnika, koji su oni, naročito u posljednje vrijeme počeli otvoreno da gaze.«⁹²

Sindikata berbersko-frizerskih radnika Jugoslavije s centralom u Beogradu ostao je uglavnom mjesna organizacija. Godine 1930. osnovana je samo još jedna podružnica sindikata u Kragujevcu. Prilikom osnivanja podružnice istaklo se da radnici žive u vrlo teškim uvjetima. Pored stana i hrane primali su u novcu od 200 do 500 dinara mjesečno, ali su za to radili od šest sati izjutra do 22 sata navečer.⁹³ U Nišu se formirala organizacija brijačko-frizerskih radnika 5. prosinca 1933.⁹⁴ Nemamo podatke o broju članova Saveza u to vrijeme. Savez nije od 1930. do 1934. plaćao kvotu centrali URSSJ-a i nalazio se u evidenciji URSSJ-a samo do 1931. godine. Savez brijačko- vlasuljarskih pomoćnika Jugoslavije Zagreb nudio je beogradskoj centrali više puta ujedinjenje, ali je uvijek dobivao odgovor da sindikat još nije ojačao organizacijski ni u Beogradu, ni u pokrajini. Tek u kolovozu 1935. Sindikat berbersko-frizerskih radnika u Beogradu je raspušten te su njegove podružnice pristupile sindikatu u Zagrebu.⁹⁵

Borba za jedinstvo u sklopu Saveza brijačko-vlasuljarskih pomoćnika Jugoslavije Zagreb

Savez brijačko-vlasuljarskih pomoćnika Jugoslavije s centralom u Zagrebu trebao je obuhvatiti cijelu zemlju. Od 1932. godine Sa-

⁹² Isto, 23. I 1931; vidi i isto: 11. i 25. IV, 16. i 29. V, 20. VI, 17. X 1930.

⁹³ Isto, 29. V, 6. X 1930.

⁹⁴ Isto, 15. XII 1933.

⁹⁵ IHRPH, Arhiv, k-30, SBVPJ.

vez je održavao mnogobrojne skupštine i konferencije u Zagrebu, Ljubljani, Mariboru i Celju. Razvio je življi organizacijski rad i u zapadnoj Bosni, Hrvatskom primorju i u Crnoj Gori. Godine 1933. radio je na oživljavanju podružnica u Vojvodini.

U Zagrebu se 6. ožujka 1932. godine održala predkonferencija za pristupanje odvojenih organizacija Savezu. Na konferenciji su bili predstavnici brijačko-vasuljarskih radnika iz Celja i Ljubljane. Akcija za ujedinjenje svih organizacija brijačko-vasuljarske struke trajala je dulje vrijeme. Početni rezultati te akcije bili su skromni. U prilog potrebe za ujedinjenjem navodilo se da su brijačko-vasuljarski sindikati u sklopu URSSJ-a suviše usitnjeni, iako ih povezuju zajednički ciljevi.⁹⁶⁶ Konferenciji 15. ožujka 1933. prisustvovali su predstavnici Centralne uprave iz Zagreba, predstavnici podružnice Celja, Maribora i Ljubljane. Konferencija je savzana radi razmatranja mogućnosti da se osnuje oblasni podsavez za Dravsku banovinu sa sjedištem u Ljubljani u kojoj se namjeravalo osnovati sindikalnu podružnicu. Predstavnik Ljubljane tražio je da u financijskim pitanjima Ljubljana ostane samostalna.⁹⁶⁷

5. Studenog 1933. održana je oblasna konferencija Saveza u Celju. Raspravljalo se o kolektivnom ugovoru za pomoćno osoblje Dravske banovine i osmišljanju oblasnog podsaveza. Na konferenciji je utvrđeno da pomoćno osoblje brijačko-vasuljarske struke u Dravskoj banovini radi 65 do 70 sati tjedno, pa se u rezoluciji traži »da se provedu u život zakonске odredbe o otvaranju i zatvaranju radnji.«⁹⁶⁸

Godišnja skupština podružnice Celje održana je 30. ožujka 1933. Podružnica je održala više sastanaka s članovima i 12 sjednica uprave podružnice, a održana je i Oblasna konferencija. Podružnica je u studenom 1932. otvorila svoj prvi stručni tečaj.

Podružnice Maribor i Celje priredile su 9. travnja 1933. zajedničko natjecanje u češljanju u Mariboru.⁹⁶⁹ Mjesna organizacija u Mariboru održala je 28. siječnja 1934. godine skupštinu, a 9. veljače 1934. održana je u Ljubljani godišnja skupština Društva brivskih i lasničarskih delavcev. Pošto je donesena odluka o raspuštanju društva, prišlo se stvaranju podružnice SBVPJ Zagreb. Skupština je izabrala upravu i Nadzorni odbor.⁹⁷⁰

U Banjoj Luci obnovljena je podružnica Saveza 13. listopada 1933. godine. Od oko 40 zaposlenih brijačko-vasuljarskih radnika organizaciji je pristupilo 14 članova. Godine 1935. u kojoj je uspjela obuhvatiti 30 radnika, povelja je tarifni pokret koji se završio uspjehom. Kolektivni ugovor je potpisan 20. kolovoza, a obuhvatio je 48 radnika. Radno vrijeme sniženo je sa 72 na 60 sati tjedno i uveden je tjedni odmor.⁹⁷¹

U Vršcu je podružnica osnovana 8. srpnja 1930. na inicijativu Mjesnoga međustrukovnog odbora URSSJ-a. U travnju 1934. godine podružnica je pretvorena u platište, ali već 1935. godine dolazi do vidljivog napretka u radu. Od 56 radnika, 50 ih je bilo organizirano. Podružnica je potpisala kolektivni ugovor s poslodavcima 15. kolovoza 1936, kojim su se povisile plaće za 15 posto i skratilo radno vrijeme sa 72 na 60 sati tjedno.⁹⁷²

U Novom Sadu je 8. svibnja 1933. održana konferencija brijačko-vasuljarskih pomoćnika na kojoj je zaključeno da se obnovi rad sindikalne podružnice u sklopu centrale u Zagrebu. Osnivačka skupština podružnice održana je 6. lipnja. Na njoj su izabrani Upravni odbor i Nadzorni odbor.⁹⁷³ Prvi put je podružnica osnovana 1930. godine, no nije se uspjela održati. Obnovljena podružnica imala je 35 članova. Taj je broj porastao na 70 u vrijeme akcije u kojoj je podružnica uspjela da sklopi kolektivni ugovor, koji je obuhvatio 85 radnika. 7. veljače 1934. godine, uz prisustvo 40 članova, održana je skupština podružnice. Podružnica je postigla uspjeh u skraćivanju radnog vremena, koje je prije iznosilo 12–14 sati dnevno. Zahtjev podružnice da se uvede tjedni odmor naišao je na žestok otpor poslodavaca. U sastavu podružnice djelovale su komisije koje su nadzirale radno vrijeme. Održana je 21. sjednica i 10 članskih konferencija. Izabran je novi odbor podružnice i donesena rezolucija u kojoj se traži da se skрати radno vrijeme pomoćnog osoblja, da se osigura tjedni odmor od 36 sati, da se uvedu minimalne plaće koje će garantirati zakon, ukinu napojnica, uvede osiguranje u nezaposlenosti. Tražilo se također da se u razdoblju od pet godina zabrani uzimanje naučnika kako bi se smanjio broj već nezaposlenih radnika, da se vrijeme učenja povisi na četiri godine; da svaki učenik mora imati šest razreda građanske ili dva razreda srednje škole. Godine 1934. funkcio-

⁹⁶⁶ *Radničke novine*, Zagreb, 11. III 1932.

⁹⁶⁷ Isto, 3. VI 1932.

⁹⁶⁸ Isto, 24. III, 21. IV 1933.

⁹⁶⁹ Isto, 1. XII 1933.

⁹⁷⁰ Isto, 9. i 23. II 1934.

⁹⁷¹ Isto, 3. XI 1933; IHRPH, Arhiv, k-30, SBVPJ.

⁹⁷² *Radničke novine*, Beograd, 25. VII 1930; IHRPIH, Arhiv, k-30, SBVPJ.

⁹⁷³ Isto, 16. VI 1933; *Radničke novine*, Zagreb, 26. V, 10. VI 1933; 9. III 1934.

nare podružnice proganjala je policija, zatvarala ih, a neki od njih su osuđeni na robiju zbog komunističke propagande. Policijski progono znatno su oslabili organizaciju, ali se ona ipak oporavila i brojičano se povećala čak na 103 člana, tako da je 30. rujna 1936. obnovila kolektivni ugovor kojim su povećane plaće za 10 posto i utvrđeno radno vrijeme u trajanju od 60 sati tjedno.⁹⁷⁴

inicijativom MMO u Subotici održana je 19. lipnja 1933. osnivačka skupština podružnice Saveza briačkih i vlasuljarskih pomoćnika. Na skupštini su izabrani Upravni i Nadzorni odbor. Pri osnutku podružnica je imala 17 člana. Godine 1934. taj se broj povećao na 90, pa je podružnica povelu akciju za sklapanje kolektivnog ugovora. Međutim, kao i u Novom Sadu, policija je pozatvarala najaktivnije funkcionare podružnice, tako da je ta akcija osujećena. Tek se 1936. godine organizacija stabilizirala, okupila 119 članova, pa je 15. srpnja 1936. sklopila kolektivni ugovor za 250 radnika. Povišica je iznosila pet posto, a radno vrijeme je smanjeno sa 72 na 60 sati tjedno.⁹⁷⁵

Podružnica u Sisku, koja je osnovana 1931. godine, obnovila je rad 2. veljače 1933. Podružnica je odmah povelu borbu za skraćivanje radnog vremena i za uvođenje tjednog odmora. 6. lipnja 1933. održan je sastanak članova na kojem se raspravljalo o nacrtu nove naredbe o otvaranju i zatvaranju radnji i sklapanju kolektivnog ugovora. 19. studenog 1933. održan je dogovor između briačko-vlasuljarskih poslodavaca i podružnice u vezi s nedjeljnim odmorom i radnim vremenom. Većina poslodavaca je tajnim glasanjem prihvatila nedjeljni odmor. Iz izvještaja s godišnje skupštine podružnice, održane 11. veljače 1934. vidi se da je podružnica postigla sporazum s poslodavcima o uvođenju nedjeljnog odmora radnika, da je nastojala organizirati stručni tečaj, da je Upravni odbor podružnice održao 52 sjednice i 12 sastanaka članova. Za predsjednika podružnice izabran je Stevo Čepović, tajnika Dragutin Trenk i blagajnika Franjo Velk.⁹⁷⁶ Poslije izvjesnog vremena, pravo na nedjeljni počinak je izgubljeno. Godine 1935, 20. listopada, potpisan je ugovor za 23 radnika po kojem je radno vrijeme skraćeno sa 68 na 60 sati. Pošto je podružnica uspjela organizirati sve radnike i nakon mnogobrojnih sastanaka, prilikom isteka starog kolektivnog ugovora podružnica je zatražila od poslodavaca sklapanje novog i povećanje plaća. Poslodavci su odbili zahtjeve radnika i 1. listopada

1936. radnici su stupili u štrajk koji je trajao tri dana. Potpisan je kolektivni ugovor po kojem su povišene plaće za 35 posto tako da su se kretale od 500 do 1000 dinara.⁹⁷⁷

Upornim radom centrale Saveza i nekolicine briačkih radnika osnovana je organizacija briačkih pomoćnika u Slavovskom Brodu. Na sjednici odbora, održanoj 2. lipnja 1932, izabran je za predsjednika Tomić Petar, za tajnika Lemajić Milan i za blagajnika Tkalec Josip. Odmah nakon osnivanja, podružnica je povelu akciju za skraćenje radnog vremena koja je, zbog slabe organizacije, propala. Njena obnovljena djelatnost počela je 24. studenog 1934. Godine 1935. podružnica sklapa ugovor s poslodavcima kojim je za 25 radnika skraćeno radno vrijeme sa 70 na 60 sati tjedno.⁹⁷⁸

U Vinkovcima je obnovljena organizacija 20. veljače 1933. godine. Podružnica je imala 22 člana. Vodila je borbu oko skraćivanja radnog vremena i tjednog odmora. Sklopljen je kolektivni ugovor po kojem je uveden 60 satni radni tjedan i nedjeljni odmor.⁹⁷⁹

Podružnica Sušak formirana je 1923. godine. Kolektivni ugovor i nedjeljni odmor izborila je 1926. godine. Svoj rad obnavlja početkom 1930, kada i obnavlja kolektivni ugovor. Podružnica je redovno održavala godišnje skupštine i vodila borbu za očuvanje radnog vremena i nedjeljnog počinaka. Na skupštini 13. ožujka 1932, 26. ožujka 1933. i 23. ožujka 1934, pored usvajanja izvještaja tajnika, blagajnika i Nadzornog odbora i izbora nove uprave, raspravljalo se o primjeni kolektivnog ugovora, njegovoj obrani i broju članova, čiji je broj od 22 u 1930. postupno padao na 12 u 1933. i na šest u 1934.⁹⁸⁰

6. studenog 1933. održan je sastanak briačkih pomoćnika Čakovca na kome je zaključeno da se osnuje mjesna organizacija Saveza, što je 15. studenog i učinjeno. Podružnica je brojila 12 članova. 24. rujna 1935. godine potpisan je kolektivni ugovor s poslodavcima, kojim je radno vrijeme smanjeno sa 70 na 60 sati tjedno i uveden nedjeljni odmor. Ugovor je obuhvatio 12 radnika.⁹⁸¹

Podružnica Karlovac osnovana je 1930. s 20 članova. Godine 1932. rad podružnice zamire da bi 1933—1934. ponovno oživio. Tako je na poziv MMO u Karlovcu 26. svibnja 1933. održan

⁹⁷⁷ IHRPH, Arhiv, k-30, SBVPJ.

⁹⁷⁸ Radničke novine, Zagreb, 10. VI, 24. VII 1932; 14. XII 1934.

⁹⁷⁹ Isto, 3. i 10. III 1933; 12. I 1934.

⁹⁸⁰ Isto, 1. IV 1932; 7. IV 1933; 6. IV 1934.

⁹⁸¹ Isto, 1. XII 1933 i IHRPH, Arhiv, k-30, SBVPJ.

⁹⁷⁴ IHRPH, Arhiv, k-30, SBVPJ.

⁹⁷⁵ Isto i Radničke novine, Zagreb, 21. III 1933.

⁹⁷⁶ Radničke novine, Zagreb, 10. II, 3. III, 1. VII, 1. XII 1933; 2. III 1934.

sastanak brijačko-vlasuljarskih pomoćnika. Sastanku je prisustvovao predstavnik Centralne uprave Saveza i podružnice Zagreba. Izabrana je prava podružnice.

2. studenog 1933. održan je u Karlovcu sastanak podružnice na kojem se raspravljalo o novoj naredbi o otvaranju i zatvaranju radnji i radnom vremenu pomoćnog osoblja. Na sastanku je istaknuta prednost nove naredbe, koja onemogućava izigravanje propisa o radnom vremenu. 4. srpnja 1934. održan je sastanak podružnice brijača i vlasuljara u Karlovcu kojem je prisustvovao delegat Centralne uprave Gabrijel Kudelić. Na konferenciji je popunjen odbor podružnice. Godine 1937. podružnica vodi štrajk koji je trajao tri dana i sklapa kolektivni ugovor s poslodavcima. Podružnica je 1936. godine imala 26 članova.⁹⁶²

U Slavonskoj Požezi osnovana je podružnica u kolovozu 1934. s 12 članova. Podružnica je kolektivnim ugovorom regulirala radno vrijeme na 10 sati dnevno. 14. prosinca održala je podružnica sastanak.⁹⁶³

Podružnica u Bjelovaru osnovana je u listopadu 1932. godine sa 17 članova. 5. veljače 1934. obnovljen je rad podružnice i izabrana uprava podružnice umjesto akcionog odbora.⁹⁶⁴

Na sastanku u Osijeku, koji je održan 3. srpnja 1933. godine, konstatirano je da su brijačko-vlasuljarski radnici, dok je postojala organizacija imali kolektivni ugovor i devet-satno radno vrijeme. Sada se radilo 12 sati. Oko 80 pomoćnika je otpušteno. Poslodavci rade sa šegrtima. Ukinut je nedjeljni odmor radnika. Izabran je akcioni odbor za obnovu rada organizacije.⁹⁶⁵

Djelatnost zagrebačke organizacije i Drugi kongres Saveza brijačko-vlasuljarskih pomoćnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu

Zagrebačka organizacija brijačko-vlasuljarskih pomoćnika osnovana je 1930. godine i, u stvari, predstavlja nastavak rada zagrebačke podružnice zabranjenog Saveza berbersko-vlasuljarskih radnika Jugoslavije. Zato se u govorima, člancima i dokumentima govori da je zagrebačka podružnica obnovila rad 1930. godine. Podružnica je od 1930. do 1934. godine imala mnogo teškoća u radu, ali je uvijek sačuvala svoj klasni karakter. To klasno opre-

djeljenje bilo je vidljivo i u stručnom obrazovanju brijačko-vlasuljarskih radnika, kojem je podružnica posvećivala, osobito u početku, veliku pažnju. Tečajevi su se održavali svake godine, a trajali su šest mjeseci. Tečaj su mogli polaziti samo brijačko-vlasuljarski pomoćnici i pomoćnice. Svaki polaznik morao je biti ispravan član Saveza. Polaznika je bilo iz svih krajeva države. Tečajevi su bili vezani uz velike materijalne troškove. Zbog toga je Centralna uprava za određeni broj nezaposlenih članova snosila sve troškove njihova stručnog obrazovanja. Nastava je obuhvaćala i teorijsku i praktičnu obuku. Poslije natjecanja, školski odbor je na temelju mišljenja stručnog žirija dijelio diplome. Tome se pridavao velik značaj, jer su svečanij podjeli diploma prisustvovali predstavnici Saveza, Radničke komore, Pokrajinskog odbora URSS-a, organizacije poslodavaca, štampe i podružnica Maribora, Celja, Ljubljane i Karlovca. Završetak stručnog tečaja podružnice Karlovca održao se 10. travnja 1932. u prostorijama hotela »Jadrana«. Poslije završetka natjecanja i podjele diploma održano je nekoliko govora u kojima se isticala važnost stručnih tečajeva kojima je glavna svrha da usavršavaju stručno znanje članova Saveza, čime se podiže i njegov ugled. Od veljače 1933. tečajeve je nadzirala banska uprava.⁹⁶⁶

Savez brijačko-vlasuljarskih pomoćnika stalno je upozoravao da poslodavci ne poštuju propise o radnom vremenu, već drže svoje radnje otvorene kako to njima odgovara. Da bi se to spriječilo, Savez je pozivao svoje članove da svaki konkretni slučaj kršenja odredaba prijave, a on će kod nadležnih vlasti zatražiti pokretanje postupka protiv svih kršitelja naredaba. Pravo nadzora imale su i posebne komisije sastavljene od predstavnika banske uprave, inspektora rada, Radničke komore, Saveza i redarstvene uprave. U *Radničkim novinama* objavljeni su nalazi takve komisije. Na sastanku članova zagrebačke podružnice zaključeno je da se »zamole nadležne vlasti za obrazovanje ponovnih komisija«, a Savez je zaprijetio, posredstvom novina, da će poduzeti akcije da se spriječi kršenje prava na nedjeljni odmor u Zagrebu.⁹⁶⁷ 26. lipnja otišla je komisija koju je formirala banska uprava u 25 poduzeća koja su radila po 14 sati dnevno. U dogovoru s Udrugom brijačko-vlasuljarskih obrtnika i Saveza brijačko vla-

⁹⁶² *Radničke novine*, Zagreb, 2. VI, 11. XI 1933; 13. VII 1934. i IHRPH, Arhiv, k-30, SBVPJ.

⁹⁶³ Isto, 29. XII 1934.

⁹⁶⁴ Isto, 16. II 1934.

⁹⁶⁵ Isto, 14. VII 1933.

⁹⁶⁶ Isto, 19. II, 11. III, 8. i 15. IV, 15. VI, 26. VIII 1932; *Radničke novine*, Beograd, 24. II, 3. III 1933.

⁹⁶⁷ *Radničke novine*, Zagreb, 26. II, 25. III, 22. IV, 20. V, 8. VII 1932.

suljarskih pomoćnika, formirane su komisije od po jednog predstavnika svake organizacije radi utvrđivanja kršenja nedjeljnog odmora. Samo jedna komisija utvrdila je 4. veljače da 10 radnji krši propise. »Da je bilo tih komisija više« — kaže se u informaciji o tome — »bio bi i veći broj poslodavaca koji krše propise.«

22. lipnja 1933. održana je skupština podružnice SBVPJ Zagreb na kojoj se raspravljalo o nastojanjima poslodavaca da ukinu nedjeljni odmor. Nastavilo se s nadziranjem radnog vremena, osobito subotom uvečer i nedjeljom do podne. Kontrole su uvijek zatekle velik broj poslodavaca da krše naredbe o radnom vremenu pomoćnog osoblja. I u 1934. su se godini održavali sastanci zbog kršenja radnog vremena. Tako je 2. veljače 1934. održala podružnica Zagreb sastanak posvećen tom pitanju. Naredba o otvaranju i zatvaranju brijačnica kršila se usprkos primjeni kaznenih odredaba. Poslodavci su dočekivali kontrolne komisije pogrdama, a neki su njezine članove pokušavali napasti i fizički.⁹⁸⁸

6. prosinca održana je skupština brijačko-vlasuljarskih pomoćnika Zagreba u povodu donošenja nove naredbe o radnom vremenu. Naime, novi propisi su utvrdili radno vrijeme brijačko-frizerskih radnji kao i radno vrijeme ostalih radnji što je znatno pridonijelo zaštiti pomoćnog osoblja. Određen je tjedni odmor od 36 sati, od subote do ponedjeljka u 9 sati ujutro. Na sastanku je donesena rezolucija u kojoj se tražilo da se nova naredba nikako ne mijenja i da se primijeni na područje cijele Savske banovine. 29. studenog održali su poslodavci u Zagrebu svoju skupštinu na kojoj se tražilo poništenje nove naredbe jer ona »tjera brijačke obrtnike konačno propasti.« Savez je objašnjavao da tom propadanjku nije kriva nova naredba već ekonomska kriza. Za primjer se navodi Beograd, gdje su brijačnice poslovale i nedjeljom do podne, pa su propadale kao i u Zagrebu.⁹⁸⁹ Godišnja skupština podružnice Zagreb održana je 17. veljače 1933. godine. Na polugodišnjoj skupštini SBVPJ podružnice Zagreb, koja se održala 13. rujna 1933. godine, u izvještaju o radu podružnice izneseno je da je podružnica sudjelovala u anketi posvećenju donošenju nove provedbene naredbe, da je poduzela intervenciju kod banske uprave, organizirala kontrolu rada poduzeća, davala pravnu zaštitu članovima, vodila borbu protiv nezaposlenosti davanjem većeg broja potpora i pružala pomoć pri zapošljavanju

posredstvom namjestbenog odsjeka. U izvještaju se, među ostalim, navodi i to da su tokom svibnja poslodavci jednostrano zaključili i u štampi objavili zaključak da produžuju radno vrijeme. Na to je Savez isto tako u dnevnu štampu dao izjavu da radno vrijeme ostaje isto.

Kulturno-prosvjetni odsjek Saveza imao je izletničku i dramsku sekciju, zatim sekciju gitarista i mandolinista, knjižnicu, osigurao je popust za karte u Hrvatskom narodnom kazalištu i besplatno kupanje za nezaposlene članove. Na redovnim mjesečnim sastancima članova doneseno je više rezolucija: protiv uvođenja nedjeljnog rada, protiv ukidanja zabrane pušenja u brijačko vlasuljarskim radnjama, kao i protiv nehigijene u njima. Članstvo je stalno raslo, tako da ih je 1933. u Zagrebu bilo 238.

11. listopada 1933. održan je sastanak članova podružnice Zagreb na kojem se raspravljalo o izborima za Radničku komoru. Referat je podnio Drago Marušić.⁹⁹⁰

Godišnja skupština podružnice Saveza Zagreb održana je 11. ožujka 1934. godine. Iz izvještaja tajnika vidi se da je podružnica radila na istim problemima kao i u prethodnom razdoblju. Jedina novost je formiranje nogometne sekcije u sklopu kulturno-prosvjetnog odsjeka. Krajem godine podružnica je imala 263 člana. Preko namjestbenog odsjeka zaposlena su 103 člana, a krajem godine bilo je 135 nezaposlenih članova. Za predsjednika podružnice izabran je Ante Mrše, a za tajnika Gabriel Kudelić.

16. svibnja 1934. održan je u Zagrebu sastanak brijačko-vlasuljarskog pomoćnog osoblja. Na tom sastanku potpun je sindikalni odbor. Konstatirano je nazadovanje organizacije. Apeliralo se na frizere da budu aktivniji da ih ne stigne ista sudbina koja je stigla brijače.⁹⁹¹

Polugodišnja skupština podružnice Zagreb održala se 4. rujna 1934. godine. Osnovno pitanje o kojem se raspravljalo na skupštini bila je nezaposlenost. Skupština je predložila banskoj upravi i gradskom načelstvu da stalno potpomažu novčanim potporama nezaposlene radnike i namještenike na svojim područjima, bez obzira na duljnu boravka u mjestu zavičajnosti, te da se osnuju radničke kuhinje. Karte za primanje hrane trebale bi se podijeliti sindikatima, a ovi bi ih davali svojim nezaposlenim članovima. Podružnica je tokom polugodišta podnijela 56 prijava protiv poslodavaca koji su kršili propise naredbe o otvaranju i zatvaranju lokala. Gotovo svi su kaž-

⁹⁸⁸ Isto, 20. I, 10. II, 1. i 28. VII 1933; 2. i 7. II 1934.

⁹⁸⁹ Isto, 15. XII 1933.

⁹⁹⁰ Isto, 20. I, 24. II, 22. IX, 20. X, 3. XI 1933.

⁹⁹¹ Isto, 2. i 16. III, 25. V, 8. VI 1934.

njeni globama od 100—325 dinara. Podružnica je uspjela da sačuva 10-satno radno vrijeme i nedjeljni odmor. Kolektivni ugovor još nije bio sklopljen. Otvoren je peti stručni tečaj. Školarina je iznosila 50 dinara mjesečno. Dramska sekcija održala je uspješno kulturno veče. U svibnju je podružnica priredila izlet na Sljeme. U to vrijeme bilo je 211 nezaposlenih radnika, 154 su zaposlena, a na povremenu ispomocu upućeno je 175 radnika. Podružnica je imala 256 ispravnih članova.⁹²

Često se na skupštinama brijačko-vlasuljarskih radnika govorilo o hiperprodukciji naučnika koje poslodavci, radi zarade koju im ostvaruje pomoćna radna snaga, uzimaju u prevelikom broju i koje nakon najnužnijeg upoznavanja struke zapošljavaju na mjesto plaćenog pomoćnika. Taj suficit naučnika znatno je povećavao nezaposlenost. Savez je zahtijevao da se i to pitanje riješi tako da se ograniči mogućnost uzimanja naučnika s time da se na svaka tri pomoćnika uzima po jedan naučnik, a na svaka dalja dva pomoćnika još po jedan. Naučnik mora imati četiri razreda osnovne i dva razreda građanske ili srednje škole. Vrijeme obrazovanja trajalo bi četiri godine.⁹³ Takav stav zauzet je zbog toga što su neki majstori imali pet do osam šegrtu a nijednog pomoćnika. Njihovo radno vrijeme bilo je neograničeno. Poslije tri godine šegrtovanja postali su mladi pomoćnici koji nisu imali odgovarajuću stručnu spremu, a da bi je stekli morali su raditi šest do osam mjeseci bez ikakve nagrade.⁹⁴

Namjebni odsjek Saveza brijačkih i vlasuljarskih pomoćnika i pomoćnica organizirao je besplatno posredovanje rada za brijačke i vlasuljarske pomoćnike i pomoćnice. Na taj je način zaposleno tokom tri godine 410 članova. Ponuda je bila stalno veća od potražnje, tako da je trajno nezaposlenih bilo krajem 1933 godine oko 135 radnika. Na godišnjoj skupštini podružnice, koja je održana u veljači 1933, u izvještaju se iznijelo da je 1932. godine bilo neprekidno 105 nezaposlenih, a budući da u sindikalnoj kasi nije bilo dovoljno sredstava za pomoć, provedena je akcija za sakupljanje dobrovoljnih priloga. Na taj način prikupljeno je 1198 dinara za pomoć nezaposlenima.

Savez je vodio borbu protiv pušenja u brijačnicama. Iz zdravstvenih razloga bilo je zabranjeno pušenje, ali tu zabranu nije nitko poštovao. I natpisi protiv pušenja nestali su iz mnogih radnja. »Ne puši samo poslodavac,

nego i mušterije, koje time kvare zdravlje pomoćnicima, koji moraju da po 10 i više sati proborave u tako zadimljenim prostorijama. Zato savez brijačkih i vlasuljarskih pomoćnika-ca Jugoslavije apelira na Gradski fizitak, da u interesu očuvanja zdravlja brijačkih i vlasuljarskih pomoćnika i pomoćnica sve prekršitelje ove zabrane najstrože kazni.«⁹⁵

Centralna uprava Saveza zaključila je, na sjednici održanoj 3. siječnja 1932, da izda nove članske markice te je pozvala sve članove organizacije da se angažiraju na okupljanju što većeg broja novih članova, a podružnice da porade na osnivanju novih organizacija u susjednim mjestima. Krajem ožujka izradila je Centralna uprava pravilnik o materijalnim pravima članova Saveza. Na sastanku podružnice Zagreb (14. travnja 1932) pravilnik je pročitao, pa je nakon rasprave i usvojen. U studenom 1933. godine uvedene su značke Saveza. Centralna uprava pozvala je svoje mjesne organizacije da izaberu svoje dopisnike koji će sistematski obavještavati Centralnu upravu o svemu što je od interesa za organizaciju i njene članove. Te izvještaje Centralna će uprava objaviti u *Radničkim novinama*.⁹⁶

U kulturno-prosvjetnom radu Savez je upućivao svoje članstvo da prati ne samo rad svoje organizacije nego čitavoga sindikalnog pokreta kako bi »upoznalo njegov smisao i ciljeve«.

Kulturno-prosvjetni odsjek podružnice razvio je na kulturnom i prosvjetnom polju značajnu aktivnost. Osnovane su razne sekcije; sekcija mandolinista i gitarista, izletnička i šah sekcija, nogometna i dramska sekcija koja je tokom 1933. godine održala tri kulturne večeri. Iste je godine osnovana i knjižnica.⁹⁷

Uprava Saveza je na sjednici 17. studenog 1933. donijela zaključak o sazivanju II kongresa za 14. siječanj 1934. godine. Na dnevnom redu, među ostalim, nalazilo se i pitanje osnivanja oblasnih podsava. Pravo glasa na kongresu imali su samo delegati podružnica, koji su za prvih 25 članova birale po jednog delegata, a za svakih daljih 50 po jednog.

Centralna uprava Saveza pozvala je na II kongres i saveze iz Sarajeva i Beograda. U predkongresnoj diskusiji podružnica u Ljubljani postavila je pitanje financijske samostalnosti; Sušak je pokrenuo raspravu o naučnicima; Banja Luka je tražila da se snizi članarina; Novi Sad da se ukinu napojnice, a da se zakonom utvrde minimalne plaće i da se pokrene glasilo Saveza, a Subotica je tražila

⁹² Isto, 1. I 1932.

⁹³ Isto, 15. I, 1. i 22. IV 1932; 29. IV, 9. VI, 8. XII 1933.

⁹⁴ Isto, 20. I, 10. i 31. III, 4. VIII 1933.

⁹² Isto, 21. i 28. IX 1934.

⁹³ Isto, 24. VI 1932; 22. IX 1933.

⁹⁴ Isto, 16. III 1933.

da se ujedine svi savezi brijačko-frizerskih radnika.⁹⁹⁸

Kongres je posebno pažnju posvetio radnom vremenu, nedjeljnom odmoru, zapošljavanju učenika, higijenskim uvjetima rada, tarifnim kolektivnim ugovorima, suzbijanju nezaposlenosti i ublažavanju njezinih posljedica, zapošljavanju inozemnih radnika, itd. Osim toga na dnevnom redu nalazio se i problem povezivanja svih postojećih lokalnih organizacija u jedan jedinstveni savez.⁹⁹⁹

Drugi kongres Saveza brijačkih i vlasuljarskih pomoćnika Jugoslavije održan je 14. siječnja u dvorani Radničke komore u Zagrebu. Interes za ovaj kongres bio je vrlo velik. Ne samo podružnice već i platisti izaslaše na svoje delegate. Bilo je zastupljeno 13 mjesnih organizacija i to: Banja Luka (Vojislav Gjućić), Celje (Georg Kuhn), Čakovec (Stjepan Habjanec), Karlovac (Gjuro Lisac), Ljubljana (Ivan Adam, Franjo Vinković, Josip Godina, Franjo Medlobi), Maribor (Franjo Knez i Josip Kocbek), Novi Sad (Krstó Marić), Sisak (Dinko Zlatović), Subotica (Stevan Gorčik), Vinkovci (Adolf Fischer) i Zagreb (Stevo Matovinović, Dragutin Trenk, Mirko Koprivčević, Dino Zlatarić i Franjo Bedeković). Delegati podružnica zastupali su oko 500 članova.

Kongresu su, osim delegata i članova Centralne uprave, prisustvovali i brojni gosti, predstavnici organizacija Ujedinjenoga radničkoga sindikalnog saveza Jugoslavije, Radničke komore Zagreb (Ilija Sarapa), Delavske zbornice i Strokovne komisije (J. Goldmayer) Ljubljana, Oblasne uprave URSSJ-a (Franjo Kmet). Osim toga kongres je pozdravila Radnička komora Beograd (Luka Pavičević), Savez grafičkih radnika i Savez apotekarskih suradnika. U izvještaju se govorilo o radu Saveza na rješavanju problema nezaposlenih radnika i u vezi s tim se govorilo o zapošljavanju stranih radnika, stručnom i kulturnom uzdizanju radnika i radu uprava podružnica. U nizu raznih akcija istaknuta su nastojanja da se donese nova Naredba o otvaranju i zatvaranju radnja, da se regulira primanje naučnika razmjerno broju pomoćnika; akcije za pomoć nezaposlenima, da se primjenjuju propisi o higijenskim uvjetima rada i da se pušenje u radnjama ponovo zabrani. Sa sastanaka članova odaslane su brojne rezolucije nadležnim vlastima; vodila se je redovna komisijska kontrola primjenjivanja propisa o otvaranju i zatvaranju radnja i radnom vremenu pomoćnog osoblja. Članstvo je, prema izvještaju, bilo u neprekidnom porastu. Krajem 1933. 13 podružnica okup-

ljalo je 510 članova. Zagrebačka podružnica imala je 263 člana. Kongres je zamjerio Savezu iz Beograda i Sarajeva što nisu došli na kongres, pa je obavezao novu Centralnu upravu da i dalje radi na ujedinjenju. Kongres je usvojio pet rezolucija: Rezoluciju o radnom vremenu, nezaposlenosti, nedjeljnom počinu, hiperprodukciji brijačkog i vlasuljarskog pomoćnog osoblja i o higijenskim mjerama u radnjama.

U novi Upravni i Nadzorni odbor izabrani su: predsjednik Nikola Mesić, tajnik Franjo Banić, blagajnik Franjo Korotaj. Odbor: Mijo Höfer, Mirko Koprivčević, Jakob Mesman, Dinko Zlatović, Ante Mrše (svi iz Zagreba), te Krsto Marić (Novi Sad), Josip Kocbek (Maribor), Ivan Adam (Ljubljana) i Georg Kuhn (Celje). Zamjenici: Bela Tišić (Subotica), Elizabeta Borović (Novi Sad), Franjo Knez (Maribor), Emil Veihrauch (Vinkovci), Stevo Mikulić (Karlovac), Franjo Velk (Sisak). Nadzorni odbor: Rudolf Kindl, Aleksandar Prohaska i Stevo Matovinović (svi iz Zagreba), zamjenici: Franjo Vinković (Ljubljana), Viktor Pegan (Celje), Stevo Gorčik (Subotica).¹⁰⁰⁰

Ocjena rada drugog kongresa dana je u izvještaju podnesenom Trećem redovnom kongresu održanom 27. lipnja 1937. godine. Evo te ocjene: »Drugi kongres pokazao je da treba krenuti drugim putem i to putem, kojim mora da pođe jedna klasna borbena radnička organizacija koja nema za cilj samo da unaprijedi stručno obrazovanje svojih članova, već koja se bori u zajednici s ostalim radnicima za preobrazbu privrednog sistema... Drugi kongres je pokazao da rad organizacije ne valja... da se sav taj rad ograničio na sakupljanje članova, punjenje savezne kase, diletantske predstave i inih stvari, koje karakteriziraju jednu isključivo stručnu organizaciju.« Komunisti koji su došli na čelo zagrebačke podružnice i na čelo Saveza povelili su Savez brijačko vlasuljarskih radnika na put borbe. Zagrebačka podružnica pvela je 8. svibnja 1936. godine veliki štrajk koji je trajao osam dana. U štrajku je sudjelovalo oko 1000 radnika. Štrajk je uspio te je izbio 30 posto povišice. Broj članova zagrebačke podružnice porastao je 1936. godine na 510 a Saveza na 2698 članova.¹⁰⁰¹

Uprava Saveza je od 1936. godine, prema izvaji sekretara Gabrijela Kudelića, bila u rukama komunisti, a sačinjavali su je: predsjednik Ante Mrše, sekretar Gabrijel Kudelić, članovi uprave: Milan Uzelac, Rade Miškulin, Branko Pađen, Muharem Grozdanić, Rade Božičković, Antun Mesner, Stjepan Zimmerman i

⁹⁹⁸ Isto, 24. XI, 23. XII 1934.

⁹⁹⁹ Isto, I. i 12. I 1934.

¹⁰⁰⁰ Isto, 19. i 26. I 1934.

¹⁰⁰¹ IHRPH, Arhiv, 4-30, SBVPJ.

Gabrijel Mihelj. Financijsku kontrolu sačinjavali su: Josip Puklin, Vilim Burger i Franjo Koren. Na području Jugoslavije, osim Bosne (jedina podružnica u Banjoj Luci) imao je Savez 64 podružnice i 28 platišta sa 6017 članova.

Na području Hrvatske Savez je imao podružnice u Slavanskom Brodu, Bjelovaru, Čakovcu, Dubrovniku, Indiji, Karlovcu, Koprivnici, Sremskoj Mitrovici, Slavanskoj Požegi, Sisku, Sušaku, Splitu, Šibeniku, Varaždinu, Vinkovcima i Križevcima. Platišta je imao u Omišu, Vukovaru, Donjoj Stubici, Đakovu, Novom Vinodolskom, Avanić-Gradu, Senju, Pakracu, Gospiću, Murskoj Soboti, Novoj Gradiški, Đurđenovcu, Iloku, Dugoj Resi, Daruvaru i Delnicama. Ukupno je bilo 18 podružnica i 19 platišta sa 1617 članova. Zagrebačka podružnica brojila je 1940. godine 900 članova.

SINDIKATI KUĆNIH POMOĆNICA

U sklopu Ujedinjenoga radničkoga sindikalnog saveza Jugoslavije djelovale su sindikalne organizacije kućnih pomoćnica. Iz izvještaja Izvršnog odbora podnesenog na IV kongresu URSSJ-a (18. i 19. travnja 1938) vidljivo je da su djelovale organizacije kućnih pomoćnica u Beogradu, Sarajevu i Zagrebu.

Sindikatski kućnih pomoćnica u Beogradu imao je 1929. godine 129 članica, 1930. se njihov broj smanjuje na polovinu (66), a 1931. pada na samo 44 članica. Godine 1932. broj sindikalno organiziranih kućnih pomoćnica naglo raste (ima ih 139), 1933. godine ih ima 151, da bi u 1934. godini dosegao najveći broj — 233. Godine 1935. taj broj pada na 197, a 1936. na 108.

U Sarajevu je postojala organizacija kućnih pomoćnica od 1928. godine. Ona je također bila malobrojna. Najviše članica imala je 1928. (168) a 1929. svega 12. Postupno se povećao do 1934, 1935. i 1936. godine na 50 članica.

U Zagrebu je osnovana organizacija kućnih pomoćnica 1933. godine. Djelovala je na području Savske banovine. Na osnovu Pravila organizacije, koja su odobrena 19. veljače 1933. godine, organizacija je obuhvaćala kućne pomoćnice, odgojiteljice, kuharice, sobarice i pralje. Glavni zadatak organizacije bio je da širi klasnu svijest, da pomaže svoje članice u nezaposlenosti, na putu, u bolesti, te da radi na reguliranju radnog vremena, zakonskom osiguranju kućnog pomoćnog osoblja i sl.

Pored podružnice Zagreb, vodile su štrajkove i podružnice Koprivnica, Sisak, Slavonski Brod, Čakovac, Karlovac, Vinkovci i Dubrovnik u kojima je sudjelovalo oko 460 članova, a trajali su od tri do šest dana. Plaće su se iz 1934. godine u godinu, prilikom obnavljanja ugovora, postupno podizale, pa iako su još bile male kretale su se od 500 do 1200 dinara, a radno vrijeme je skraćeno od 70 na 60 sati tjedno. Nedjeljni odmor Savez je izabrio u Splitu, Sisku i Karlovcu. Pored tarifnih i štrajkaških akcija na području Hrvatske, Savez je organizirao štrajkove i na ostalim područjima u zemlji, sve do 1940. godine, u kojima je sudjelovalo 3183 radnika-ca. Plaćevni uvjeti popravljeni su u prosjeku za 25 do 30 posto.

Krajem 1940. godine, nakon raspuštanja URSSJ-a, mnogo je članova Saveza bilo uhapšeno, a dobar dio ih je otišao u ilegalnost.

Sve veće osiromašenje velikog dijela socijalnih domaćinstava uvjetovalo je velik odlazak mladih ljudi u gradove i pritisak na slobodna radna mjesta. Među njima bilo je osobito mnogo mladih djevojaka koje su tražile kakvo zaposlenje, a primale ga i pod najnepovoljnijim uvjetima. To objašnjava situaciju da je 1935. godine od ukupno 152.934 ukupno zaposlenih, najjača bila grupa kućne posluge (57.572 ili 37,6 posto). U grupu kućne posluge ulazile su sve osobe zaposlene u obiteljima u svojstvu kućne pomoćnice, sluge, sobarice, odgojiteljice, dadilje, kuharice, kočijaša i šoferi. U sljedećoj tabeli dajemo pregled njihove zaposlenosti po gradovima.¹⁰²

Zaposlenost kućnog pomoćnog osoblja

Gradovi	Ukupno zaposlenih	Od toga			
		muških i		žena	
		ženjskih	broj	u %	broj
Beograd	7759	430	5,5	7329	94,5
Novi Sad	2142	126	5,9	2016	94,1
Sarajevo	1441	49	3,4	1392	96,6
Skoplje	391	48	12,3	343	87,7
Niš	368	99	26,9	269	73,1
Spit	1234	36	2,9	1198	97,1
Banja Luka	342	24	7,0	318	93,0
Ljubljana	3011	25	0,8	2986	99,2
Zagreb	9282	271	2,9	9011	97,1

¹⁰² Socijalni arhiv, 1936, str. 1—15; Radnička zaštita, 10—11/1935; 9/1936; 11/1936; 6/1937; 10/1937; 12/1937.

Godine 1937. u kućanstvima Hrvatske bilo je zaposleno 23.287 ili 10,3 posto od ukupno obavezno osiguranih članova svih okružnih ureda. Od ukupnog broja svih radnika 95,80 posto bile su žene. Najveći dio, 92,4 posto od ukupnog broja zaposlenih u kućanstvima, nalazio se u gradovima. Na selu je bilo zaposleno samo 6275 ili 7,6 posto od ukupnog broja ovih radnika.

Na burzama rada u zemlji prijavilo se u toku 1937. godine tražeći posao kućne posluge 32.211 radnika, od toga 2033 muškarca i 30.178 žena. U toku te godine bilo je ponuđeno 10.260 radnih mjesta za kućnu posluhu, a posredovanjem je popunjeno 7026 radnih mjesta. Ukupan iznos isplaćenih pomoći nezaposlenima iznosio je 928.738 dinara. Pomoć su primale 7672 osobe. U Zagrebu je posao tražilo 10.867 radnika (od toga 10.319 žena). Bilo je, međutim, samo 2954 ponuđenih radnih mjesta. Posredovanjem je popunjeno 2188 radnih mjesta. Pomoć u nezaposlenosti primale su 3033 osobe. Ukupna pomoć iznosila je 388.046 dinara.¹⁰⁰³

Položaj kućnih pomoćnica bio je vrlo težak. U potpunosti su bile prepuštene volji svojih poslodavki. Njih nije obuhvaćao Zakon o radničkom zaštitnom zakonodavstvu, kao uostalom nijedan drugi zakon koji bi regulirao osnovne norme ponašanja poslodavaca prema radnicima, radno vrijeme, nagrađivanje, otkazne rokove i slično. Zbog upravo nepodnošljivo loših uvjeta rada i života kojima su bile izložene kućne pomoćnice, Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije u letku upućenom radnim ženama u povodu 8. marta 1929. godine, među ostalim, kaže i ovo:

»Kućne radnice! Vi ste uvek bile prepuštene milosti i nemilosti svojih mušičavih i gramzljivih »milostiva«, mučile se od zore do mraka za mizernu plaću i po mišljenju gospode morate biti sretni ako je od jela preostalo nešto za vas. A od uvođenja vojno-fašističke diktature vaš se je i onako neizdrživi život još pogoršao: kapitalisti potpuno uništavaju socijalno zakonodavstvo, nitko se ne brine hoće li vas gazdarica prijaviti bolesničkoj blagajni, hoćete li se imati kuda skloniti kad obolite. Izgladnele seljanke tražeći u gradu hranu povećavaju vašu vojsku besposlenih a policija vas, kad ostanete bez mjesta krova, šalje kao »skitnice« na prisilan rad.«¹⁰⁰⁴

Okupljanje kućnih pomoćnica u klasnu sindikalnu organizaciju nametalo se kao nužnost zbog sve većeg osiromaženja seoskih domaćinstava iz kojih je odlazila mlada radna snaga

u gradove tražeći kruha i rada. Priliv mladih djevojaka koje su dolazile u novu sredinu bez, ili gotovo bez ikakvih sredstava za život dok ne nađu zaposlenje bio je velik. Za golu koru kruha i krov nad glavom bile su izložene izrabljivanju najgore vrste. Kako su za grebačke »gospođe« zamišljale mogućnost da ih još više iskoriste vidi se iz stavova ravnateljice Domaćinske škole koja je, govoreći o svrsi društva »Kolo domaćica« iznijela stav prema kojem bi »svaka služavka kod svoje domaćice bila najprije na nauku, kao naučnica bez plaće. Taj nauk bi trajao 2 do 3 godine. U toku naukovanja, naučnice bi pohađale i posebne tečajevе za služavke. Na takve prijedloge Domaćinske škole i Kola domaćica, *Radničke novine* su reagirale riječima: »Samo u glavicama njihovih upravnica mogu da se rode ideje po kojima bi ovu, do krvi izrabljivanu sirotinju, bar za 2—3 godine degradirali na položaj pravih ropkinja ... Pa i sve znanje koje će im dati famozna domaćinska škola, zar je ono čemu? Neće li sve to biti samo sredstvo za besplatno robovanje? Kako izgleda, to mu i jeste glavna svrha. Jer, tko će biti tako glup da ubuduće služavki plaća onih kukavnih 100, 200 ili 300 dinara, kad se naučnice mogu dobiti besplatno? Kad se 'oslobode' otpuštiti će ih se, pa uzeti druga naučnica. A one što se oslobode? Neka idu na ulicu, pa kad iznurene od prostitucije postanu i za to nespo sobne, neka idu prosjačiti.«¹⁰⁰⁵

Organizacije kućnih pomoćnica

Podaci o radu sindikalnih organizacija koje su okupljale kućne pomoćnice vrlo su oskudni. Radnička štampa im je posvećivala vrlo malo pažnje, a drugi izvori uglavnom nisu sačuvali. No, bez obzira na tu nepotpunost, iznosimo podatke koji mogu ilustrirati rad sindikalnih organizacija koje su okupljale ovu strukturu radnica.

U Zagrebu je 24. rujna 1933. godine održan sastanak kućnih pomoćnica. Na sastanku se raspravljalo o uvjetima njihova rada, dotadašnjem radu njihove sindikalne organizacije, kao i o predstojećim izborima za Radničku komoru.¹⁰⁰⁶ U to vrijeme predsjednica Upravnog odbora podružnice bila je Julija Tkalić, a članice odbora su bile Angela Plakuta, Ivanka Vončina, Terezija Kunej, Neža Janković, Marija Drčić, Marija Rip i Rezika Lukaček. U

¹⁰⁰³ *Radnička zaštita*, 11—12/1939, str. 465.

¹⁰⁰⁴ *Žene Hrvatske u radničkom pokretu do travnja 1941*, Zagreb, 1967, str. 187—189.

¹⁰⁰⁵ *Radničke novine*, Zagreb, 1. I 1933.

¹⁰⁰⁶ Isto, 22. IX 1933.

Nadzornom odboru su bile Milka Klancir i Marija Lukaček.¹⁰⁰⁷ U proljeće 1934. godine osnovane su organizacije kućne posluge u sklopu URSSJ-a u Slavskom Brodu (37 članova) i Osijeku.

U Osijeku je osnivačka skupština podružnice održana 18. ožujka 1934. god. Na skupštini su prihvaćena pravila i izabran Upravni odbor u koji su ušle: predsjednica Elza Papp, tajnik Marija Keller, blagajnik Anica Prešiček, Nadzorni odbor: Anica Janc i Terezija Vacek. O toj su skupštini *Radničke novine* pisale da je akcija za osnivanje podružnice izazvala velik interes među kućnim pomoćnicama, te da je prilikom izbora za Radničku komoru 105 kućnih pomoćnica u Osijeku glasalo za URSSJ-ovu listu.¹⁰⁰⁸

U nedjelju, 12. svibnja 1935. godine poslije podne, održana je u maloj dvorani Radničke komore u Zagrebu godišnja skupština organizacije osoblja kućne posluge pod predsjedanjem Julke Tkalčić. U ime Mjesnoga međustrukovnog odbora URSSJ-a u Zagrebu prisustvovao je Blaž Dianić. Izvještaj o radu podnijela je Barica Vinceljak. U izvještaju se govorilo o teškoćama vezanima uz sindikalno organiziranje kućnih pomoćnica i mnogobrojnim akcijama podružnice na pružanju pravne pomoći u sporovima iz radnog odnosa. Na skupštini je izabran i novi Upravni odbor u koji su ušle: Agneza Junković predsjednik, Barica Vinceljak tajnik, Zorka Štokar blagajnik, Ivanka Vovčina, Jelka Orešković, Fanjka Rupčić i Marica Tomčić, članice odbora. U Nadzorni odbor izabrane su: Rezika Kunej, Vera Golčer i Marica Bavić.¹⁰⁰⁹

Tradicionalni naziv za kućnu posluhu koji se upotrebljavao ne samo u svakodnevnom životu nego i u službenim dokumentima bio je »sluga«, »sluškinja«, »služavka«. Sindikat kućnih pomoćnica vodio je borbu da se taj »ponižavajući naziv za kućno roblje koje ima samo dužnosti, a nikakova prava« zamjeni terminom »kućna pomoćnica, te da se njihove poslodavke umjesto »gospođe i milostive« nazivaju kućanicama ili domaćicama.

Iako je klasni radnički pokret pokazao razumijevanje za probleme kućnih pomoćnica, kao jedne od struktura najamnih radnika, ne možemo a da ne konstatiramo da je u dijelu organiziranih radnika bilo nerazumijevanja njihovih problema i potonjenjivanjem kućnih pomoćnica zbog njihove niske klasne svijesti i načina života. To je vidljivo i iz činjenice da se

sve do 1935. godine nije ozbiljnije pokretalo normaliziranje uvjeta rada kućnih pomoćnica u skladu sa zakonskim reguliranjem po' zaja ostalih radnika.¹⁰¹⁰

Na sastanku kućnih pomoćnica u Zagrebu (29. studeni 1935. godine), nakon rasprave o uvjetima rada i života ovih radnika donesena je Rezolucija koju u cijelosti prenosimo:

»REZOLUCIJA

1) Da se dosadašnji naziv »sluškinja i služavka« izmjeni i normira imenom kućna pomoćnica,

2) Da se radno vrijeme regulira tako da bude zagarantiran najmanje devet časovni neprekidni noćni odmor i preko dana najmanje dvočasovni odmor.

3) Da se zagarantira nedjeljni odmor i to nedjeljom od 14 sati neprekidno, do ponedjeljka u 6 sati, i jednim radnim danom od 15 do 19 časova.

4) Da se predvidi godišnji plaćeni odmor i to:

od 1 do 2 godine neprekidne službe 8 dana
od 2 do 5 godina neprekidne službe 14 dana
od 5 do 10 godina neprekidne službe 14 dana
od 10 dalje godina neprekidne službe 30 dana.

5) Otkazni rok da se normira s namjane 14 dana obostrano, tako da ne može biti ni međusobnim sporazumom smanjeno.

6) Da se u slučaju bolesti u trajanju najviše do 28 dana neprekidno ne može raskinuti poslovni odnos niti u tom vremenu otkazati.

7) Da otkaz može bit saopćen svakog 1. i 15. u mjesecu.

8) Da se u slučaju unapred plaćenog otkaza ima računati stan i hrana po ekvivalentu kojeg računa Središnji ured z.o.r.

9) Da se služboprimac ima pravo momentano napustiti posao i zahtjevati uplaćeni otkazni rok kao da je on normalno dat u slučaju fizičke povrede ili uvrede riječima.

10) Da se propiše obaveza o higijenskom stanu (sobi) i hrani za kućnu pomoćnicu.

11) Da se posredovanje službe vrši preko Javne berze rada i Odsjeka za posredovanje rada pri stručnim klasnim udruženjima kućnih pomoćnica.

12) Da se svaka kućna pomoćnica osigura kod Ureda z.o.r. po faktičnoj zaradi ili većem nadničkom razredu nego do sada.

13) Da se ne mogu uposliti kućne pomoćnice ispod 16 godina.

14) Da se ustanovi minimalna plaća od mjesečno 300 din.

¹⁰⁰⁷ IHRPH, Arhiv, k-1, OOKPJ.

¹⁰⁰⁸ *Radničke novine*, Zagreb, 16. III, 13. IV 1934.

¹⁰⁰⁹ Isto, 17. V 1935.

¹⁰¹⁰ M. Schlesinger, »Socijalna zaštita kućnih pomoćnica«, *Radnička zaštita*, 11/1933.

15) Da se kućnim pomoćnicama koje su stalno namiještene na jednom mjestu osigura otpremnina i to:

od 3 do 5 godina, tromjesečna plaća
od 5 do 10 godina šestomjesečna plaća
od 10 do 20 godina dvanaestomjesečna plaća

16) Da se normira propis i rok za izdavanje propisanih svjedožbi.

17) Da se odmah pristupi osnivanju Doma za kućne pomoćnice u obliku radne zajednice na čelu s organizacijom kućnih pomoćnica i to u svrhu:

a) zbrinjavanja starih, iznemoglih i nezaposlenih kućnih pomoćnica

b) održavanja stručnih tečajeva a tečajeva za naobrazbu.

18) Da se odmah ukine Biro za posredovanje rada i preda isti ovoj organizaciji.

19) Da se u postojeći zakon o radnim odnosima unese odredba o obaveznom prijavljivanju dvorkinja Okružnom uredu.

20) Da se za vrijeme ferija ne otpušta, već da se plati odmor.

21) Da se odmah dokine postojeći i još važeći »Služinski red za gradove od 19. I 1857. kao i Privremeni Služinski red za ladanje od 11. VII 1853. i da se kućne pomoćnice podvrgnu zakonu o osiguranju radnika sve do donošenja Uredbe o kućnim pomoćnicama.

22) Da se hitno donese Uredba o kućnim pomoćnicama.

23) Da sve sporove nastale u radnom odnosu rešava Sud dobrih ljudi ustrojen po propisima Zakona o radnjama.

24) Da se propišu kaznene sankcije za sve slučajeve prekršaja, s tim da izvršni organ bude Sud dobrih ljudi.

25) Da se ova Rezolucija dostavi Anketi koja će se održati u Beogradu 23. siječnja 1936. godine koja će se baviti položajem kućnih pomoćnica.¹⁰¹

Godine 1935. postojale su u Jugoslaviji slijedeće organizacije koje su okupljale kućne pomoćnice: Organizacija osoblja kućne posluge, Organizacija kućnih pomoćnica, odgojiteljica, kuharica itd., Slomškova družina i Savez služavki. Neke od tih organizacija stupile su u vezu s Centralom za radničko vaspitanje u Beogradu, te su zainteresirale sve radničke komore u zemlji kao i Centralni sekretarijat radničkih komora, koji je donio odluku da se održi velika anketa o položaju kućnih pomoćnica. Anketa je održana 24. siječnja 1936. godine u Beogradu. Na anketu su bili pozvani predstavnici vlasti i ustanova koje su se mogle javiti kao nosioci inicijative za donošenje zakona kojim bi se regulirali odnosi prema po-

slodavcu, uvjetima rada kao i položaj kućnih pomoćnica u cjelini. Tu je anketu i potrebne predradnje pripremila Centrala za radničko vaspitanje u Beogradu i navedene organizacije kućnih pomoćnica.

Anketa je provedena u drugoj polovini 1935. godine, a obuhvatila je Beograd (122), Sarajevo (91), Novi Sad (48), Zagreb (41), Kragujevac (31), Skoplje (17), Niš (15) i Tuzlu (10). Ukupno je anketirano 357 osoba.

Anketa je utvrdila već poznatu činjenicu da ogromna većina kućnih pomoćnica dolazi iz drugih mjesta, uglavnom iz siromašnih krajeva zemlje i gradova.

Po godinama starosti anketiranih vidi se da pretežan broj kućnih pomoćnica (86,7 posto) pripada dobnim godinama od 16 do 40 godina, dakle, prvenstveno se traže i zapošljavaju u doba kada su u naponu radne snage.

Prikaz starosne strukture anketiranih

do 16 godina	12	3,2 posto
17—20 "	55	14,6 "
21—25 "	122	32,5 "
26—30 "	65	17,4 "
31—40 "	83	22,2 "
41—50 "	30	8,0 "
starije od 50 "	8	2,1 "

Od ukupno anketiranih bilo je: nepismenih 76 ili 20,4 posto; s nepotpunom osnovnom školom 52 ili 13,8 posto; s potpunom osnovnom školom 207 ili 55,1 posto; s nižim razredima gimnazije 26 ili 6,9 posto; a s višim razredima gimnazije 14 ili 3,8 posto.

Prema imovnom stanju utvrđeno je da bilo kakvu imovinu imaju samo 32 (8,5 posto) anketirane kućne pomoćnice, a bez imovine su 343 (91,5 posto).

Iz podataka o duljini radnog odnosa vidi se da je većini anketiranih (78 posto) rad kućne pomoćnice bio stalno zanimanje. O tome govori slijedeći brojni prikaz:

Godine staža u ovom zanimanju	Broj	Postotak
Ispod 1 godine	3	0,8
do 1 "	18	4,8
2 "	31	8,3
3 "	34	9,1
4 "	34	9,1
5 "	30	8,0
5—10 "	100	26,7
11—15 "	63	16,8
16—20 "	30	8,0
više		
od 20 "	32	8,4

¹⁰¹ IHRPH, Arhiv, k-1, OOKPJ.

Prosječna mjesečna plaća anketiranih kućnih pomoćnica iznosila je 259 dinara mjesečno.

Mjesečna plaća u dinarima	Broj	Postotak
80	2	0,5
100	10	2,7
150	47	12,5
200	100	26,7
250	63	16,8
300	92	24,5
350	16	4,3
400	25	6,6
450	1	0,3
500	19	5,1

Zarada se isplaćivala uredno samo u 70,5 posto slučajeva. Neredovne isplate zarada evidentirane su u 29,5 posto slučajeva. Bilo je, međutim, slučajeva gdje po godinu, pa i po nekoliko godina pomoćnicama nije isplaćivana zarada uopće, ili nije isplaćivana u cijelosti. U tom pogledu najlošija situacija bila je u Beogradu u kojem gotovo svaka druga (46 posto) kućna pomoćnica nije redovno primala zaradu i Sarajevo (28,5 posto). Nisu bili rijetki slučajevi da su kućne pomoćnice do svoje zarade dolazile tek posredstvom suda.

Anketom je utvrđeno da su kućne pomoćnice u 37 posto slučajeva svojom zaradom izdržavale roditelje, a u 8,4 posto svoju djecu. Utvrđeno je također da 15,7 posto kućnih pomoćnica uopće nije bilo osigurano kod Zavođa za socijalno osiguranje, pa prema tome nije imalo pravo na nikakvu zdravstvenu zaštitu.

Radno vrijeme kućnih pomoćnica prosječno je iznosilo više od 16 sati dnevno. Pravo na noćni odmor od 4 do 6 sati imalo je 52 posto anketiranih. Većina ih radnim danom uopće nije imala određeno slobodno vrijeme kao ni pravo da zbog razonode ili obavljanja privatnih poslova napuste kuću u kojoj rade. U tu svrhu smjele su koristiti samo nedjelju poslije podne, no i to slobodno vrijeme bilo je vrlo ograničeno.

Pravo na korištenje nedjeljnog odmora

Broj sati	Postotak
1	1,6
2	20,8
3	13,3
4	40,0
5	4,3
6	7,2
7	0,5
8	0,3
ništa	12,0

Plaćeni godišnji odmor koristilo je samo 4,8 posto kućnih pomoćnica. To pravo uopće nije imalo ni u kakvu obliku čak 95,2 posto. Velik broj kućnih pomoćnica tokom ljeta poslodavci su otpuštali čak i bez otkaza, obično u vrijeme kad bi sami odlazili u banje i lječilišta. Anketa je konstatirala da samo 13,6 posto kućnih pomoćnica u takvim slučajevima ne dobiva otkaz.¹⁰¹²

Nakon opsežne rasprave o podacima iznesenima u anketi, usvojen je zaključak prema kojemu »Anketa moli Centralni sekretariat Radničkih komora da zaključke danas donijete kao i prijedlog Zakona o zaštiti kućnih pomoćnica uputi nadležnim tijelima. Da bi se olakšalo što brže stupanje na snagu ovog projekta, anketa je mišljenja da bi Financijskim zakonom za 1936—1937. god. Narodno predstavništvo trebale ovlastiti g. ministra socijalne politike i narodnog zdravlja da ovaj Zakon uredbom stavi na snagu«. Nacrt Uredbe o zaštiti pomoćnog osoblja u privatnim kućanstvima sadržavao je sve zahtjeve kućnih pomoćnica usvojenih u ranije donesenoj Rezoluciji, čiji smo tekst naveli.

Godišnja skupština podružnice Saveza kućnih pomoćnica u Zagrebu održana je 5. travnja 1936. godine. Na njoj je konstatirano da je u proteklih godinu dana održano 15 sjednica Upravnog odbora i četiri sastanka članica, da su organizirane tri čajanke te da je u organizaciju tokom godine pristupilo 55 novih članica. Preko Namjestbenog odsjeka, koji je postao posredovni organ zagrebačke Burze rada, tražilo je zaposlenje 240, a uspjelo je zaposliti samo 110 kućnih pomoćnica. 207 poslodavaca je nudilo namještenje, ali su 103 ponude odbijene zbog vrlo loših uvjeta, niske plaće i slično. Organizacija je uspješno posredovala u 25 skupka s poslodavcima.¹⁰¹³

Sastanak kućnih pomoćnica, koji je održan 26. srpnja 1936. godine prisustvovalo je više od 200 ovih radnica. Josip Kraš, tajnik Mjesnoga međustrukovnog odbora URSSJ-a u Zagrebu, govorio je o potrebi zakonske zaštite kućne posluge i ukazao na uloženi trud da se to postigne. Poslije tog sastanka dvadesetak kućnih pomoćnica učlanilo se u organizaciju. Mjesec dana kasnije održan je također sastanak članova.¹⁰¹⁴

Iz izvještaja podnesenog na godišnjoj skupštini podružnice u Zagrebu (skupština je održana 21. ožujka 1937) vidljiv je porast aktiv-

¹⁰¹² Petrović, Iglim, »Zakonska zaštita kućnih pomoćnica«, *Radnička zaštita*, 3/1936; *Radničke novine*, Zagreb, 31. I. 7. III 1936.

¹⁰¹³ IHRPH, Arhiv, k-1, OPKPJ.

¹⁰¹⁴ *Radničke novine*, Zagreb, 31. VII 1936; *Radnik*, 27. VIII 1936.

nosti Upravnog odbora i podružnice. Naime, tokom 1936. godine održano je sedam sastanaka članova i 16 sjednica odbora.¹⁰¹⁵

U izvještaju Mjesnoga međustrukovnog odbora URSSJ-a u Zagrebu za razdoblje od 26. srpnja 1938. do 28. studenog 1939. godine kaže se da je organizacija kućnih pomoćnica Zagreb održala 40 skupština, kojima je prosječno prisustvovalo 50 članica, te da je održala 40 predavanja. Održane su i dvije zabave i dvije čajanke. Među kućnim pomoćnicama raspoređivalo se 10 komada radničke štampe. Ukupno je bilo organizirano 80 kućnih pomoćnica, od tog 70 zaposlenih i 10 nezaposlenih.

Organizacija kućnih pomoćnica vodila je akcije koje je organizirao Mjesni međustrukovni odbor URSS-a o raznim pitanjima općeg karaktera. Tako su ove radnice, na primjer, sudjelovale u protestnim skupštinama protiv imenovanja komesara u Radničkoj komori i imenovanja skupština Radničke komore. Rezoluciju koja je upućena Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja zbog odgađanja izbora radničkih povjerenika potpisalo je i 57 kućnih pomoćnica, a rezoluciju za slobodu klasnoga sindikalnog pokreta potpisalo se je 67 kućnih pomoćnica.¹⁰¹⁶

14. travnja održan je u Radničkoj komori u Zagrebu sastanak kućnih pomoćnica koji je sazvala podružnica organizacije kućne posluge. Prema pisanju *Zenskog svijeta* nakon nekoliko referata o položaju kućnih pomoćnica donešena je rezolucija koju je jednoglasno prihvatilo oko 500 prisutnih kućnih pomoćnica. U rezoluciji su istaknuti u glavnom sljedeći zah-

tjevi: 10-satno radno vrijeme (10 sati dnevnog rada i dva sata dnevnog odmora), prekovremeni rad da se posebno plaća; nakon godine dana službe 10 dana plaćenog dopusta; poboljšanje plaća razmjerno mogućnosti održanja egzistencije; higijenski uređene stambene prostorije korektniji postupak poslodavaca i ukućana prema kućnim pomoćnicama; svestrana zaštita kućne posluge koja nije na stanu kod poslodavca (dvorokinje); stroga kontrola od strane socijalnog osiguranja; prijavljivanje kućnih pomoćnica i dvorokinja. S obzirom na to da kućne pomoćnice istupanjem iz službe gube stan, zahtijevalo se osnivanje besplatnog konacišta za nezaposlene kućne pomoćnice, u kojima bi mogle pohađati i tečajeve za stručno obrazovanje. Nadalje, tražilo se izjednačenje ženske i muške radne snage u svim pravima, te donošenje zakonskih odredaba o proširenju socijalnog zakonodavstva za kućnu poslugu.

Na sastanku je odlučeno da se rezolucija dostavi banskoj vlasti Banovine Hrvatske, Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja i Radničkoj komori u Zagrebu.

»Ovaj sastanak — po broju prisutnih do sada najveći — pokazao je velik interes kućnih pomoćnica za svoje stručno udruženje, što daje nade da će mjerodavni uskoro morati pristupiti rješavanju njihovih najosnovnijih problema.«¹⁰¹⁷

U sindikatu kućnih pomoćnica u Zagrebu bile su, prema sjećanju Darinke Jurdana, po red tajnice Saveza Marije Raušević, aktivne Jelka Brkljačić, Rezika Janžek, Justa Kociš (poginula u NOB-u), Slavica Jeruc, Ivanka Vončina, Jelica Orešković i Neša Jurković.

¹⁰¹⁵ *Radnik*, 26. III 1937.

¹⁰¹⁶ IHRPH, Arhiv, Oblasni odbor URSSJ-a Zagreb.

¹⁰¹⁷ *Zenski svijet*, 7/1940.

SEDMI DIO

SINDIKATI IZVAN URSS-JA

SINDIKATI BANKARSKIH, OSIGURAVAJUĆIH, TRGOVAČKIH I INDUSTRIJSKIH ČINOVNIKA

Organizacije bankarskih činovnika u jugoslavenskim zemljama od 1919. godine

U Srbiji je prvo društvo činovnika novčanih zavoda, akcionarskih društava industrijskih i privrednih poduzeća i bankarskih i trgovačkih kuća osnovano 1902. godine u Beogradu. Bio je to »Mercur«, društvo koje je imalo cilj da »gaji i održava drugarstvo među svojim članovima«. Društvo se 1911. godine transformiralo u Udruženje bankarskih činovnika Srbije. Organ udruženja bio je *Bankarski glasnik*. Udruženje je imalo oko 400 članova. U Srbiji je u to vrijeme bilo 190 novčanih i osiguravajućih zavoda u kojima je bilo zaposleno oko 700 bankarskih činovnika. Udruženje se nije bavilo političkim, vjerskim, a ni klasnim pitanjima. Poslije prvoga svjetskog rata, u novoj državi SHS, osnovan je u Beogradu 9. veljače 1919. Savez bankarskih trgovačkih i industrijskih činovnika, 16. veljače usvojen je statut, a 15. kolovoza 1919. pokrenut je organ Saveza *Glasnik*.

Društvo bankovnih činovnika (DBC) za Hrvatsku i Slavoniju, sa sjedištem u Zagrebu, osnovano je 8. ožujka 1906. godine. Društvo je proširilo svoj rad na Osijek, Slavonski Brod i Vinkovce. Godinama je vodilo akcije za uvođenje kolektivnog ugovora (pragmatike) kojim bi se utvrdili prava i dužnosti činovnika, organiziralo radno vrijeme na devet sati, utvrdilo pravo na odmor subotom po podne i nedjeljom, reguliralo napredovanje u službi, te uveo mirovinski fond i pravo na plaćeni godišnji odmor. Društvo je organiziralo različite pro-

testne zborove. Godine 1909. pokreće svoj organ *Vijesnik*. U ožujku 1914. godine DBC je imalo 834 člana, od toga 400 u Zagrebu. U Hrvatskoj i Slavoniji u to je vrijeme djelovalo 49 novčanih zavoda sa oko 2000 zaposlenih namještenika. Društvo je u toku rata, 29. listopada 1917, obnovilo rad, a organ saveza *Vijesnik* ponovo je počeo izlaziti 1918. godine. Društvo je bilo i organizator dva štrajka koji su naišli na neobično snažan odjek u zemlji. Bila su to dva generalna štrajka bankarskih činovnika u Hrvatskoj. Prvi štrajk počeo je 8. ožujka 1919. godine i uspješno je završen 19. ožujka. Drugi štrajk vodio se od 16. rujna do 6. studenog 1919. i završio je neuspjehom. Tokom štrajka otpušteno je 383 činovnika i podvornika.

U Dalmaciji je 12. travnja 1910. osnovan Savez privatnih činovnika sa sjedištem u Splitu. U Trstu je 12. ožujka 1912. osnovano Društvo jugoslavenskih uradnikov denarnih zavodov (Društvo jugoslavenskih činovnika novčanih zavoda). To je društvo, umjesto Saveza privatnih činovnika, osnovalo svoje podružnice, čije su osnivačke skupštine održane sredinom 1913. godine u Zadru, Sibeniku i Splitu. Poslije završetka prvoga svjetskog rata osnovano je Društvo bankovnih činovnika za Dalmaciju 22. rujna 1919. godine.

Društvo jugoslavenskih činovnika novčanih zavoda u Trstu proširilo je svoju djelatnost i na Sloveniju. U Ljubljani je održana osnivačka skupština 21. siječnja 1912; u Celju 29. prosinca 1912; u Puli 10. svibnja 1913. 9. veljače 1919. osnovano je u Sloveniji Društvo

zasebnega uradništva za Sloveniju sa centralom u Ljubljani. Društvo je vodilo akcije za povećanje plaća i neuspjelu akciju za skraćivanje radnog vremena na šest sati dnevno. Zbog toga neuspjeha i masovnog otpuštanja činovnika, osnovano je 15. lipnja 1921. godine novo Društvo bančnoga uradništva Slovenije, koje je od 1. kolovoza 1921. izdavallo svoje glasilo *Bančni vestnik*. Društvo je 17. veljače 1922. promijenilo naziv u Društvo uradništva denarnih zavodov Slovenije.

Društvo bankovnih i štedioničkih činovnika Bosne i Hercegovine osnovano je 19. rujna 1911. godine u Sarajevu. Od 1. kolovoza 1913. počelo je izdavati glasilo pod nazivom *Bankovni činovnik*. Društvo je obnovilo svoj rad još u toku rata, tako da se već u prosincu 1918. godine obraća svim novčanim zavodima u povodu zahtjeva za uvođenje šestosatnoga radnog vremena, subotnjeg popodnevnog odmora, plaćanja prekovremenog rada itd. Društvo je 10. travnja 1919. vodilo akciju za potpisivanje kolektivnog ugovora (pragmatiku) u kojoj su svi bankarski činovnici štrajkali dva dana. Na godišnjoj skupštini od 15. veljače 1920. društvo je promijenilo naziv u Organizaciju namještenika novčanih i osiguravajućih zavoda Bosne i Hercegovine.

U Vojvodini su djelovale dvije organizacije. U Velikom Bečkereku (Zrenjaninu) Savez privatnih bankarskih namještenika i trgovačkih pomoćnika, a u Subotici Društvo privatnih činovnika i trgovačkih namještenika (Magantisztviselök es kereskedelmi alkamazottak). Velikobečkerečki savez je u 1919. i u prvj polovini 1920. godine vodio štrajk radi povećanja plaća koji je završen punim uspjehom.

U Novom Sadu je krajem 1919. odnosno početkom 1920. osnovano Društvo bankarskih činovnika čiji je sastav bio pretežno srpske narodnosti pa je društvo bilo nacionalistički i malogradanski obojeno. Društvo je krajem 1912. godine uzelo naziv Udruženje bankarskih osiguravajućih trgovačkih i industrijskih činovnika (UBOTIC). Društvo se pretežno bavilo stručnim osposobljavanjem članova, organiziranjem aktivnog odmora, zabave i rekreacije, te je izbjegavalo odnose s drugim organizacijama u Vojvodini zbog njihove klasne orijentiranosti.

Neuspio pokušaj ujedinjenja Sindikata privatnih namještenika i Sindikata bankarskih činovnika 1920. godine

Pored nastojanja Komunističke partije Jugoslavije i Centralnoga radničkoga sindikalnog vijeća Jugoslavije da se ujedine Sindikat pri-

vatnih namještenika i Sindikat bankarskih činovnika u jedan savez, do ujedinjenja nije došlo, jer su sve organizacije činovnika novčanih i osiguravajućih zavoda bile protiv organizacijskog jedinstva s organizacijama privatnih i trgovačkih namještenika. Izmišljku su činile jedino organizacije Bosne i Hercegovine. Zbog toga na kongresu ujedinjenja organizacija privatnih namještenika, 31. listopada a 1. i 2. studenog 1920. godine, koji je održan u Zagrebu i na kojem je formiran Savez privatnih namještenika Jugoslavije, nije prisustvovao Savez bankarskih trgovačkih i industrijskih činovnika Beograd s obrazloženjem da nisu sazreli uvjeti za ujedinjenje privatnih namještenika s privatnim činovnicima i za pristupanje Centralnome radničkom sindikalnom vijeću Jugoslavije (koji stoji na komunističkim pozicijama). Na kongresu nije prisustvovalo ni Društvo bankovnih činovnika za Dalmaciju sa sjedištem u Splitu jer je vodstvo društva bilo antikomunistički opredjeljeno. U Savez privatnih namještenika Jugoslavije nisu pristupila ni: Društvo bankovnih činovnika za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, Društvo zasebnih uradnikov Ljubljana, Zveza privatnih nastavljenecv pri Grenju — Ptuj, ali su prisustvovali kao gosti. Ova društva nisu pristupila u Savez privatnih namještenika Jugoslavije zbog svoga antikomunističkog stava, oportunitizma, želje za dobrim odnosima i suradnjom s poslodavcima, kao i zbog zahtjeva da organizacije sindikata ostanu strukovne organizacije, bez političke pripadnosti i internacionalnog povezivanja.

Od organizacija bankarskih činovnika u Savez privatnih namještenika ušle su jedino Organizacija namještenika novčanih i osiguravajućih zavoda Bosne i Hercegovine sa 650 članova, Savez privatnih (bankovnih) namještenika i trgovačkih pomoćnika Veliki Bečkerek (Zrenjanin) sa 327 članova, te Privatni činovnici i trgovački namještenici (Magantisztvisak é Kereskedelmi alkalmarottak) Subotica.

Obznana i Zakon o zaštiti države nije dirao u organizacije bankovnih činovnika. Organizacije namještenika novčanih i osiguravajućih zavoda Bosne i Hercegovine na izvanrednoj skupštini 21. ožujka 1921. godine donijele su odluku o istupanju iz Saveza privatnih namještenika Jugoslavije, pa su nastavili rad kao Savez bankarskih činovnika.

Dok se u zemlji obnavljao prijašnji jedinstveni sindikalni pokret, sada rascijepljen na dva suprotna krila — reformistički na čelu s Glavnim radničkim savezom i revolucionarni, pod nazivom Nezavisni sindikati, održale su organizacije bankarskih činovnika 16. listopada 1921. u Beogradu i 12. ožujka 1922. godine u Zagrebu konferencije na kojima je zaključeno

da će se prići ujedinjenju na bazi pune autonomije, političke neutralnosti, nepripadanju nijednoj od formiranih zemaljskih sindikalnih centrala kao ni postojećih internacionala.

Na kongresu delegata saveza i društava bankovnih činovnika koji je održan 4. i 5. lipnja 1922. godine u Ljubljani bilo je zastupljeno Društvo bankovnih činovnika Zagreb sa 22 delegata, koji su predstavljali 2200 članova, Društvo uradnikov dennarnih zavodov — Ljubljana s pet delegata i 520 članova, Društvo bankovnih činovnika Split s tri delegata, Organizacija namještenika novčanih i osiguravajućih zavoda — Sarajevo sa šest delegata, Udruženje bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika — Novi Sad s tri delegata i Savez bankarskih, trgovačkih i industrijskih činovnika — Beograd sa 14 delegata. Prema predanim prijavama, 53 delegata predstavljala su oko 5300 organiziranih činovnika. Na kongresu je osnovan Savez bankovnih činovnika Jugoslavije (SBCJ) sa sjedištem u Zagrebu. U Savez su ušle organizacije iz Hrvatske i Slavonije s 2200 članova, Bosne i Hercegovine sa 610, Slovenije s 520, Dalmacije s oko 300 članova, odnosno ukupno 3630 članova.

Savez bankarskih, trgovačkih i industrijskih činovnika (SBTIC), koji je djelovao na području Srbije, Makedonije i Crne Gore (imao je oko 1400 članova) i predstavnici Udruženja bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika (UBOTIC) Novi Sad, koji je djelovao na području Vojvodine (imao je oko 300 članova) napustili su kongres zbog spora oko sjedišta centrale saveza te su nastavili rad kao samostalne organizacije.¹⁰¹⁸

Razvoj sindikata bankarskih činovnika do 6. siječnja 1929. godine

Savez bankarskih, trgovačkih i industrijskih činovnika (dalje SBTIC) Beograd pod rukovodstvom komunista pretvorio se u klasnu borbenu sindikalnu organizaciju. Porastao je

broj članova saveza i proširena je mreža njegovih pododborna. Godine 1923. imao je 1500 članova i 14 organizacija. Iako nije bio član Nezavisnih sindikata, neprekidno je surađivao sa CRSOJ. Savez je sudjelovao u zajedničkim akcijama Nezavisnih sindikata, na protestnim skupštinama i zborovima, te u borbi za jedinstvo sindikalnog pokreta. Razvijao je internacionalnu solidarnost i afirmirao se u međunarodnome radničkom pokretu. Njegovi delegati sudjelovali su na kongresu Crvene sindikalne internacionale u Moskvi 1928. godine. *Glasnik*, organ Saveza djelovao je na klasnim pozicijama i značajno pridonio uključivanju velikog dijela bankarskih i industrijskih činovnika u revolucionarni radnički pokret. SBTIC je radio na podizanju klasne svijesti svojih članova, propagirao je zajedničke akcije, održavao dobre odnose i razvijao solidarnost među savezima privatnih činovnika i namještenika.

SBTIC sudjeluje u svim akcijama koje se vode za ujedinjenje. Na prvoj zemaljskoj konferenciji svih činovničkih i namješteničkih sindikata, koja je održana 8. srpnja 1923. godine u Zagrebu, ulazi u Međusavezni akcioni odbor, a na drugoj zemaljskoj konferenciji, koja je održana 18. listopada 1925. u Beogradu, u Federaciju organizacija privatnih namještenika, u kojoj vodi dugotrajnu borbu protiv pokušaja socijalista da se Federacija priključi URSSJ-u zauzimajući stav da Federacija treba da bude izvan obiju sindikalnih centrala.

SBTIC je vodio tarifni pokret u Brodarskom sindikatu i štrajk činovnika Francusko-srpske banke (29. listopada 1925). Vodio je upornu borbu protiv neprekidnih pokušaja da se savez razjedini, protiv nastojanja reformista i socijalista da ga osvoje, a suzbio je pokušaj poslodavaca da ga likvidiraju stvaranjem novog Udruženja bankarskih činovnika. Među istaknutim komunistima koji su vodili SBTIC bili su: Novica Petrović, Radomir Arandžević, Sreten Žujović, Dušan Samardžić, Gliša Paunović, Andrija Ercegović, Sofija Arandžević, Todor Pajić, Ačim Grulović, Gavrilo Jakić, Slavko Petrović i Ivan Milutinović.

SBTIC je zabranila šestojanuarska diktatura.

Savez bankovnih činovnika Jugoslavije (SBCJ) sa sjedištem u Zagrebu održao je šest kongresa. Osnovao je niz podružnica i pododborna u Mariboru, Karlovcu, Subotici, Somboru, Celju, Šibeniku, Dubrovniku. Na drugom kongresu održanom 20. i 21. svibnja 1923. godine u Splitu promijenila je ova organizacija svoj dotadašnji naziv u Savez bankovnih

¹⁰¹⁸ Od sindikata izvan Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije, na klasnim pozicijama djelovali su Savez bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije (SBOTIC) i Savez grafičkih radnika Jugoslavije. Te organizacije usko su surađivale s URSS-om. Autor ove knjige obradio je samo sindikate bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika. O Savezu grafičkih radnika usp. I. Cević, *Historija organizacije i političkih borbi grafičkih radnika Hrvatske 1870—1955*, Zagreb, 1955.

činovnika i namještenika Jugoslavije. Tom pri-likom održana je i osnivačka skupština Zadruga bankovnih činovnika sa sjedištem u Zagrebu. Treći kongres održan je 20. i 21. travnja 1924. u Zagrebu; Četvrti kongres 21. svibnja 1925. godine u Sarajevu; Peti kongres 23. svibnja 1926; Šesti kongres 5. i 6. lipnja 1927. godine u Zagrebu. Krajem 1925. godine imao je Savez 2809 članova i 69 mjesnih organizacija. Savez je vodio borbu protiv otpuštanja domaćih i dovođenja stranih činovnika na najbolje plaćena radna mjesta, održavao je skupštine na kojima je tražio donošenje zakona o uređenju radnih odnosa bankovnih činovnika i namještenika, zahtijevao da se provede zakon o osiguranju bankovnih činovnika u slučaju nezaposlenosti. Vodio je također borbu protiv otpuštanja činovnika u bankama, te je tražio donošenje općega kolektivnog ugovora za sve bankovne činovnike i namještenike. Održavao je protestne skupštine u vezi sa stambenom krizom. Aktivnost centrale bila je vidljiva i kroz niz predstavi, memoranduma, rezolucija i intervencija kod predstavnika vlasti i predstavničkih tijela. Savez je u javnosti isticao da je autonomna i politički neutralna organizacija. Stvarno su, međutim, njeni vrhovi bili pod pretežnim utjecajem reformista. U zajednici sa Savezom bankovnih, trgovačkih i industrijskih činovnika Beograd i Savezom grafičkih radnika Jugoslavije Zagreb ovaj Savez predstavljao je u radničkom pokretu Jugoslavije poznatu grupu neutralnih sindikata (neutralni u odnosu na političku opredjeljenost prema zemaljskim i internacionalnim sindikalnim organizacijama). SBCNJ je kao član te grupe sudjelovao na svim konferencijama za ujedinjenje koje je sazvao CRSOJ. 12. prosinca 1925. SBCNJ je sudjelovao, kao inicijator, na konferenciji neutralnih sindikata 27. i 28. lipnja 1926. u Beogradu na kojoj je izdan proglaš i osnovan Centralni odbor za ujedinjenje radničkoga sindikalnog pokreta. GRS i SBCNJ su na zahtjev socijalističke partije i vođa URSS-a istupili iz tog akcionog odbora.

Socijaldemokratski karakter vodstva ispoljio se u Federaciji organizacije privatnih namještenika koje je, zajedno sa Savezom privatnih namještenika Jugoslavije, sabotalo odluke federacije o jedinstvu na bazi nezavisnosti o ma kojoj sindikalnoj centrali. SBCNJ je na trećoj zemaljskoj konferenciji sindikata privatnih namještenika i činovnika, 10. lipnja 1928. godine, stao na stranu SPNJ u pogledu karaktera Federacije, tako da su organizacije činovnika Srbije i Vojvodine konferenciju morale napustiti. Konferencija je zatim nastavila rad, donijela deklaracije i odluke, ali je Fede-

racija faktički prestala postojati. Rukovodstvo SPNJ naredilo je svojim nižim organima da odmah obustave sudjelovanje u zajedničkim akcijama koje su tu i tamo počele pod rukovodstvom BTIC-a Beograd.

Udruženje bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika (UBOTIC) Novi Sad 1923. godine imalo je samo oko 120 članova. Vodstvo udruženja izbjegavalo je veze sa SBTIC-em Beograd jer je u njemu vidjelo revolucionarnu organizaciju, a samo je bilo antikomunistički opredijeljeno. Veze sa Savezom bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije Zagreb, društvo je izbjegavalo zbog njegove nacionalne orijentacije. Ulaskom komunističke i simpatizera KPJ u udruženje porastao je broj njegovih članova do kraja 1926. godine na 700. Nakon toga Udruženje je uspostavilo suradnju sa beogradskim Savezom bankarskih, trgovačkih i industrijskih činovnika i podržavalo njegove stavove o osnovnim pitanjima sindikalne politike. UBOTIC je sudjelovao na konferencijama za stvaranje federacije i bio njezin član.

O novčanim ustanovama

Najveći broj članova Saveza bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije bio je zaposlen u novčanim zavodima. Zbog toga dajemo kratak pregled razvoja novčanih ustanova u zemlji. Godine 1929. bilo je ukupno (s akcionarskim bankama, državnim bankama i samoupravnim štedionicama) 696 centrala i 306 filijala s uplaćenom glavnicom od 2.683,660.000 dinara. Taj se broj povećao u 1930. godini na 718 centrala i 246 filijala u kojima je uplaćena glavnica iznosila 3,069,705.000 dinara. No 1933. godine smanjen je broj centrala na 681 (sa 243 filijale), dok je glavnica iznosila 3,048,646.000 dinara. U ovu sumu nisu uračunate glavnice centrala i filijala državne hipotekarne banke i poštanskih štedionica.

Godine 1929. bilo je ukupno 619 centrala sa 209 filijala privatnih akcionarskih. Uplaćena glavnica iznosila je 2,875,102.000 dinara. Godine 1930. bilo je 659 centrala sa 264 filijale. U Savskoj banovini bila su 104 novčana zavoda i 73 filijale, a u Dalmaciji 12 zavoda i tri filijale. Za vrijeme ekonomske krize 1931—1934. smanjio se broj privatnih akcionarskih zavoda za 44 i filijala za 93, tako da je broj privatnih akcionarskih novčanih ustanova smanjen za 137. To opadanje nastavlja se i poslije 1933. godine, što se vidi iz slijedećih podataka:

Godina	Broj zavoda	Broj filijala	Ukupno	Glavnice u 1000 dinara
1930.	659	264	923	2,957.760
1931.	639	254	893	2,968.151
1932.	632	237	869	2,952.072
1933.	619	209	828	2,785.102
1934.	615	171	786	2,542.824
1935.	620	137	757	2,504.060
1937.	584	—	—	2,350.275

Godine 1937. bilo je u zemlji 584 akcionarskih privatnih novčanih zavoda s ukupnom glavnicom od 2.350,275.000 dinara. Od toga su 510 ili 87 posto bili mali novčani zavodi i posve lokalnog karaktera s ukupnom glavnicom od 970,091.460 dinara, što je iznosilo 41,4 posto ukupnoga osnovnog kapitala. Ostala 74 novčana zavoda (12,6 posto) imala su glavnice od 1.380,183.540 dinara ili 58,5 od ukupnog kapitala. Grupa malih novčanih zavoda imala je prosječnu glavnice od 1,6 milijuna dinara. Na grupu srednjih i velikih banaka otpadala je u prosjeku glavnica od 17,6 milijuna dinara. U Jugoslaviji se u bankarstvu vršila koncentracija kapitala širenjem utjecaja velikih banaka na čitavu zemlju, upisivanjem ili kupovanjem akcija, uvlačenjem malih i srednjih banaka u utjecajne sfere velikih. Većina jugoslavenskih banaka prikupljala je neangazirana novčana sredstva, bavila se kratkoročnim kreditnim poslovima i plasiranjem vrijednosnih papira; one su izravno sudjelovale u privrednoj djelatnosti kao poduzetnici, financijeri i posrednici, davali dugoročne zajmove i tako dalje. Međutim, pretežan dio sredstava tih banaka potjecao je iz dnevno otkazivanih čekovnih i žiro računa i iz privremene štednje. Ta sredstva su se trošila velikim dijelom na investicijske i dugoročne kredite, što se smatralo osnovnim razlogom bankarske nelikvidnosti u vrijeme izbijanja i trajanja ekonomske krize 1931—1934. godine. Fuzioniranje bankarskog kapitala s industrijskim bila je jedna od karakteristika privatnog bankarstva u Jugoslaviji. Tako su banke bile suosnivači, suvlasnici ili vlasnici 133 veća poduzeća. Najveći broj bio je u šumskoj industriji 19, u prehrambenoj industriji 17, u metalo-strojarskoj 13, u cementnoj devet, u rudarskoj i topioničkoj industriji devet, itd. Prema nekim izvorima iz 1932. godine, Prva Hrvatska štedionica A. D. Zagreb sudjelovala je u upravnim i nadzornim odborima u 84 industrijska, rudarska, saobraćajna i bankarska poduzeća, Jugoslavenska udružena banka u 25, a Jugoslavenska banka a. d. u 15 akcionarskih poduzeća.

Stvaranje koncerna i konzorcija provodilo se sudjelovanjem jedne banke u više poduzeća raznih grana industrije i udruživanjem više banaka radi zajedničkog financiranja jednog ili

više poduzeća zbog izvođenja većih investicija i osnivanja novih poduzeća. U najveći koncern Prve Hrvatske štedionice bilo je uključeno 39 industrijskih poduzeća različitih privrednih grana. Jugoslavenska udružena banka imala je u svome koncernu 25 akcionarskih društava. Koncern Hrvatske sveopće banke iz Zagreba imao je 13 poduzeća, koncern Ljubljanske kreditne banke devet poduzeća, a Jadransko podunavska banka šest poduzeća, itd. Stvaranje koncerna omogućeno je 1934. Uredbom o zaštiti novčanih zavoda i njihovih vjerovnika i Uredbom o kartelima.

Osnovna karakteristika razvoja bankarstva u Jugoslaviji u razdoblju od 1931—1938. godine bio je slom privatnog bankarstva i jačanje državnog kapitala, državnih i od države privilegiranih, te poludržavnih centraliziranih novčanih ustanova. Do sloma dolazi u svibnju 1931. godine krahom inozemnih banaka koje su angažirale svoja sredstva u jugoslavenskoj privredi, moratorijem njemačkih reparacija i ratnih dugova i napuštanjem zlatne valute engleske funte. Panika nastala u zemlji dovela je do masovnog podizanja bankovnih naloga i opće naplate dugovanja koja su najvećim dijelom predstavljala dugove seoskih gospodarstava. Uredba od 30. rujna 1935. (šesta po redu) u značajnoj je mjeri konsolidirala postojeće financijsko stanje. Ograničeno je kreditno poslovanje tako da se privredno poslovanje odvijalo samo s gotovinom koje u prometu nije bilo dovoljno. Početkom 1934. godine tražila su državnu zaštitu 152 novčana zavoda s ukupnim kapitalom od 6568 milijuna dinara. Do 1938. godine, od 632 privatna novčana zavoda, pod zaštitom ih je bilo 297, s odloženim plaćanjem 237, sanacijom 10, a pod vanstičajnom likvidacijom 44. Normalno je radilo svega 179 privatnih novčanih zavoda. Likvidacijom zemljoradničkih dugova Uredbom od 26. rujna 1936. godine ukupno su 553 novčana zavoda (ili 90 posto) imala potraživanja od zaštićenih zemljoradnika.

Iz pregleda privatnih akcionarskih banaka u 1935. godini vidljivo je djelovalo 620 zavoda i 137 filijala.

Struktura sredstava privatnih banaka	U 1000 dinara
Gotovina i potraživanje po viđenju	987.960
Mjenični zajmovi	3,479.722
Zajmovi na zaloge	144.545
Hipotekarni zajmovi	795.713
Potražnje po tekućim računima	3,590.846
Ostali dužnici	1,031.897
Vlastiti papiri od vrijednosti	925.621
Nepokretnosti	1,017.133
Inventar industrijskih poduzeća, račun filijala prenos pozicija — ostala aktiva	1,127.818
Ukupno	13,101.256

Bankarski činovnici

Činovnici novčanikih zavoda bili su pretežno zaposleni radnici sa svršenom trgovačkom akademijom vanjske trgovine, odnosno radnici s petogodišnjom praksom u banci ili osiguravajućem društvu. Namještenici su bili pomoćni činovnici koji su svršili najmanje četiri godine srednje škole, saldo-kontisti, inkasanti i podvornici koji su završili najmanje dva razreda srednje škola.

Zakon o mirovinskom osiguranju službenika, čiji je tekst objavljen u *Službenim novinama* od 12. prosinca 1933. godine, pod službenicima podrazumijeva sve zaposlene koji rade činovničke, odnosno, uglavnom umne poslove. U te poslove, među ostalim, ubrajala su se sva zaposlenja nakon završenih studija, poslove koje su obavljali apsolventi, rukovođenje poduzećima, radionicama, odjelima ili filijalama, poslovi nadzora nad radom drugih osoba i razne kancelarijske službe. Kancelarijski poslovi bili su vođenje korespondencije, stenoografski i daktilografski poslovi, knjigovodstveni, računski i blagajnički poslovi, poslovi vezani uz tehničko ortanje, umnažanje i slično, te sva zaposlenja u kancelarijama advokata i javnih bilježnika. Pod terminom viša poslovna vanjska služba, koja se također ubrajala u službenička zanimanja, podrazumijevao se rad trgovačkih komercijalista, putnika i zastupnika.

Navodimo podatke o broju zaposlenih u novčanikim i osiguravajućim zavodima Beograda i sjedištima pojedinih banovina.

Gradovi	Broj zaposlenih				
	Ukupno	Muškaraca	%	Žena	%
Beograd	1.657	1.313	73,24	314	20,76
Zagreb	1.698	1.337	78,74	361	21,26
Ljubljana	894	616	72,13	238	27,87
Novi Sad	354	266	77,10	79	22,90
Sarajevo	509	432	84,87	77	15,13
Skoplje	139	120	86,33	19	13,67
Niš	64	54	84,37	10	15,63
Split	197	149	75,63	48	24,37
Banja Luka	56	47	83,93	9	16,07
Ukupno	5.512	4.357	79,04	1.155	20,95

Broj obavezno osiguranih članova novčanikih i osiguravajućih zavoda i samostalnih kancelarija

Okružni uredi	Godine		
	1933.	1934.	1936.
Banja Luka	383	161	238
Beograd	2.040	2.622	1.491
Dubrovnik	569	473	342
Karlovac	131	105	72
Ljubljana	560	599	472
Niš	469	529	345

Okružni uredi	Godine		
	1933.	1934.	1936.
Novi Sad	707	784	392
Osiijek	409	347	523
Sarajevo	1.124	883	845
Skoplje	348	350	240
Sombor	188	168	173
Split	255	245	221
Subotica	263	285	310
Sušak	103	88	69
Tuzla	359	274	175
V. Bečkerek (Zrenjanin)	451	432	355
Zagreb	1.305	1.208	1.358
Ukupno	9.664	9.553	7.601
Privatne društvene blagajne («Merkur» i druge)	5.720	5.703	6.401
Središnji ured	15.384	15.256	14.002¹⁰¹

Broj obavezno osiguranih članova novčanikih i osiguravajućih zavoda iznosio je u lipnju 1933. godine 15.384, a u lipnju 1936. godine 14.002 ili za 1382 osiguranika manje. Veći pad osiguranika vidljiv je u Beogradu 549, u Ljubljani 88 i Sarajevu 279. U Zagrebu se broj osiguranika povećao za 53.

Najveći dio namještenika bio je zaposlen u bankama, mjenjačnicama i štedionicama.

Gradovi	Pojedine vrste zavoda: banke, mjenjačnice, i štedionice	Osiguravajući zavodi	Zadruge i ostali novčanikih zavodi
Beograd	1.099	360	203
Zagreb	1.097	491	110
Novi Sad	191	124	30
Sarajevo	302	113	94
Skoplje	101	25	13
Niš	44	5	15
Split	120	39	38
Banja Luka	52	2	2
Ukupan broj zaposlenih	5.202	1.159	505

Prema tome, u bankama, mjenjačnicama i štedionicama radilo je u Beogradu 66,02 posto ukupnog broja namještenika, u Zagrebu 64,61 posto, u Novom Sadu 55,36 posto, u Sarajevu 59,33 posto, u Skoplju 72,66 posto, u Nišu 68,75 posto, u Splitu 60,91 posto i u Banjoj Luci 92,86 posto.

¹⁰¹ Radnička zaštita, 1933, str. 532; 1934, str. 642; 1936, str. 472-473.

Zanimanje	1934. godine			1936. godine		
	muškarci	žene	ukupno	muškarci	žene	ukupno
Činovníci	8.068	2.136	10.204	7.296	1.992	9.228
Kvalificirani radnici	1.418	179	1.597	1.311	303	1.614
Segrti	90	15	105	69	39	109
Nekvalificirani radnici	1.802	498	2.300	1.299	482	1.781
Ukupno:	11.378	2.828	14.206	9.975	2.816	12.791

Broj osiguranih članova novčanih i osiguravajućih zavoda i samostalnih kancelarija po zanimanjima dan je u sljedećoj tabeli:¹⁰²⁰

Više od dvije trećine zaposlenih u novčanim zavodima bili su činovnici. To se vidi iz sljedećih podataka:

Gradovi	Broj činovnika	% od ukupno zaposlenih	muškarci	žene
Beograd	1.303	78,64	1.005	298
Zagreb	1.328	78,21	996	332
Ljubljana	693	81,15	496	197
Novi Sad	257	74,49	192	65
Sarajevo	367	72,10	313	54
Skoplje	108	77,70	94	14
Niš	54	84,37	46	8
Split	169	85,78	133	66
Banja Luka	48	85,71	41	7

Namještenici novčanih i osiguravajućih zavoda u svim gradovima bili su među zaposlenima najbolje plaćeni. Nadnicu veću od 48 dinara dnevno primalo je u Zagrebu 1366 namještenika ili 80,45 posto (od toga 1120 muškaraca ili 83,76 posto i 246 žena ili 68,14 posto). U Ljubljani je zaradu veću od 48 dinara dnevno imalo 610 ili 71,43 posto namještenika (od toga 463 muškarca ili 75,16 posto i 147 žena ili 61,76 posto). U Beogradu je većina namještenika (1277 ili 77,07 posto) ostvarivala zaradu veću od 48 dinara na dan (80 posto i 62,50 posto žena).

U Novom Sadu plaću veću od 48 dinara na dan imao je 231 ili 66,96 posto namještenika novčanih i osiguravajućih zavoda, u Sarajevu ih je bilo 327 ili 64,24 posto, u Nišu 64,06 posto, a u Splitu 129 ili 65,48 posto. Jedino u Skoplju i Banjoj Luci plaće veće od 48 dinara dnevno ostvarivalo je nešto manje od polovine zaposlenih: u Skoplju 139 odnosno 45,32 posto, a u Banjoj Luci 24 ili 42,85 posto.¹⁰²¹

Kretanje nominalne zarade i njihovih indeksa (baza 1914 = 100) u razdoblju od 1929. do 1937. za privatne namještenike banaka i osiguravajućih zavoda:¹⁰²²

Godina	Mjesec	Prosječna mjesečna nominalna zarada	Indeks
1914.	VII	264,33	100
1930.	XII	2.900,05	1.098
1931.	"	2.900,05	1.098
1932.	"	2.313,46	875
1933.	"	2.313,46	875
1934.	"	2.313,46	875
1935.	"	2.054,45	777
1936.	"	2.054,45	777
1937.	"	2.259,99	854

Prema podacima Radničke komore u Beogradu prikupljenima od 15 banaka, u 1930. godini plaće bankarskih namještenika iznosile su:

Mjesečna plaća	Broj namještenika	Muških	Ženskih
750—1000	28	16	12
1200—1500	62	33	29
1600—2000	96	66	30
2200—2700	63	49	14
3200—4000	69	64	5
4200—5000	38	38	—
5200—6000	18	18	—
6250—10000	27	27	—
11000—14000	7	7	—
16000—20000	8	8	—
Ukupno:	478	375	103

Prosječna mjesečna nominalna zarada privatnih namještenika u bankama i osiguravajućim zavodima bila je 1930. godine za 3,18 puta veća nego prosječna plaća radnika u privredi, 1932. godine bile su veće za 2,98 puta, a 1936. godine za 3,12 puta.

Iz podataka se vidi da su najveće plaće iznosile 20.000 dinara, te one su bile 26 puta veće od najniže mjesečne plaće koja je iznosila 750 dinara. U izvanredna primanja pri-

¹⁰²⁰ Isto, 1935, str. 574—575; 1937, str. 1032—1033. 1934.

¹⁰²¹ Isto, 1935, str. 524; 1936, str. 415, 536; 1937, str. 381, 686, 735.

¹⁰²² Indeks, 1-2/1938.

Činovníci u privredi

vatnih namještenika spadala je trinaesta plaća (božićnica) koja se isplaćivala svake godine 15. prosinca u visini jednomjesečnih redovnih primanja i bilančevina (renumeracija) koja se isplaćivala svake godine unatrag, a iznosila je do 12 posto ukupnih redovnih godišnjih primanja.

Najveći broj činovnika u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani bio je osiguran kod privatno-društvenih bolesničkih blagajni. U Zagrebu je u »Mercuru« bilo osigurano 1306 osiguranika ili 76,91 posto činovnika, u Beogradu 548 ili 56,21 posto dok je kod bolesničke blagajne Beogradske trgovačke omladine bilo 427 ili 43,79 posto, u Ljubljani kod Trgovačkog i potpornog društva 593 ili 98,34 posto, dok je u Novom Sadu, Sarajevu, Nišu, Splitu i Banjoj Luci više od polovine namještenika bilo osigurano kod SUZOR-a.

Savez bankovnih činovnika obuhvaćao je i činovnike industrijskih poduzeća. Ako izdvojimo činovnike i namještenike u javnim službama, slobodnim zanimanjima i vojsci, vidjet ćemo da je u poljoprivredi, sumarstvu i rudarstvu, industriji i zanatstvu, trgovini, saobraćaju i drugim zanimanjima 1921. godine bilo 64.376 činovnika i namještenika, a 1931. godine 115.085 činovnika i namještenika, što znači da je njihov broj porastao za 180,7 posto. Broj osiguranih činovnika u privredi, prema popisu od 30. lipnja 1934. godine, iznosio je ukupno 44.460, a 30. lipnja 1936. godine 46.185. Broj osiguranih činovnika prema popisu 1934. i 1936. godine bio je:¹⁰²³

¹⁰²³ Radnička zaštita, 1935, str. 574; 1937, str. 1032.

Privredne grane	1 9 3 4.			1 9 3 6.		
	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno
Poljoprivreda	126	22	148	221	31	260
Javni saobraćaj	943	163	1.106	1.232	116	1.438
Privatna saobraćajna poduzeća	550	137	667	577	174	751
Rudarstvo	2	—	2	204	—	204
Industrija kamena i zemlje	410	66	476	431	88	519
Metalska i strojarstva industrija	692	212	904	804	248	1.052
Građenje prijevoznih sredstava	285	19	304	364	19	383
Kemijska industrija	798	340	1.138	689	316	1.005
Električne centrale i vodovodi	373	148	881	687	128	815
Tekstilna industrija	826	421	1.247	1.063	520	1.583
Industrija papira	139	63	202	148	65	213
Prerada kože i njenih surogata	183	82	265	275	82	357
Industrija kože i gume	205	56	261	213	49	262
Šumsko-pilarska industrija	860	71	931	865	89	954
Drvodjelska i rezbarska industrija	179	91	270	206	82	288
Industrija hrane i pića	1.281	289	1.570	1.347	293	1.640
Industrija duhana	149	33	182	159	36	195
Gostionice, kavane i svratišta	290	153	443	368	205	573
Industrija odjeće i čišćenja	205	161	366	172	136	308
Željeznički putovi i vodogradnja	304	28	332	424	24	448
Građenje nad zemljom	444	96	540	545	79	624
Grafička industrija	286	118	404	302	151	453
Higijena	226	153	379	256	138	394
Općinski poslovi	8.027	412	8.439	8.218	555	8.773
Trgovina	4.456	2.944	7.400	4.916	3.065	7.981
Novčarski i osiguravajući zavodi, sam. kanc. i instit.	8.068	2.136	10.204	7.296	1.992	9.288
Kazališta, slobodne profesije i razno	3.173	1.739	4.966	3.488	1.978	5.466
Kućna posluga*	349	84	433	30	18	48
Ukupno:	34.169	10.291	44.460	35.500	10.685	46.185

U razdoblju od 1929. do 1940. pod utjecajem Karla Kautskog, počelo se u jugoslavenskom radničkom pokretu raspravljati o činovnicima, inženjerima, poslovođama i slično kao jezgri formiranja nove srednje klase. Komunisti su smatrali da su činovnici u privredi

sastavni dio radničke klase koji se s njom postupno i idejno integrira. Smatrali su da se struktura radničke klase neprekidno proširuje, da u nju postupno ulaze i radnici koji su završili akademiju i fakultete, radnici koji se bave istraživanjima i razvojem vezanim uz proizvodnju, inženjeri, tehničari, konstruktori, visoko obrazovani kadrovi u tvorničkim institutima, stručnjaci u komercijali, kancelarijsko

* Više osoblje na poslovima domaćinstva (odgojitelji i sl.).

osoblje, liječnici u tvorničkim ambulancama i bolnicama. Komunistička partija je kroz svoju aktivnost nastojala da se inteligencija u privredi i idejno opredijeli za proletarijat, te je smatrala da teorije o novoj srednjoj klasi imaju cilj da revidiraju Marxovo učenje o klasnoj borbi, da udalje radničku inteligenciju od sudjelovanja u klasnoj borbi i ostvarivanja historijske uloge radničke klase kao glavnog faktora revolucionarnog ukidanja kapitalizma.

Odnos Saveza bankarskih činovnika i namještenika Jugoslavije prema šestojanuarskoj diktaturi

Nakon što je šestojanuarska diktatura zabranila rad Saveza bankovnih, trgovačkih i industrijskih činovnika Beograd, slobodno su mogli djelovati Savez bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije koji je obuhvaćao područje Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine (1719 članova), Udruženje bankarskih osiguravajućih trgovačkih i industrijskih činovnika Vojvodine u Novom Sadu (700 članova) i Udruženje bankovnih činovnika u Beogradu kao lokalna organizacija sa 150 članova. Grupa članova zabranjenoga SBTIC-a i članovi KPJ nastavili su rad uglavnom ilegalno, držeći se do 1932. godine direktive KPJ o neulasku u reformističke sindikate.

Savez bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije nije bio spomenut u zahtjevu URSSJ-a kada je tražio od Ministarstva unutarnjih dela dozvolu za rad svojih sastavnih organizacija. Stoga je veliki župan sarajevske oblasti tražio od Ministarstva mišljenje u odnosu na zahtjev da se dozvoli rad SBCNJ i njegovim podružnicama. Obrazloženje, u kojem se sugerira izdavanje dozvole za rad glasi: »Društvo djeluje još od godine 1906. pod nazivom 'Društvo bankovnih činovnika', poslije pod imenom 'Organizacija namještenika novčanih i osiguravajućih zavoda', dok konačno nije u godini 1923. promjenilo naziv koji i danas rabi. Svrha mu je staleško-stručne prirode, bez obzira na političku pripadnost članova. U svome djelovanju nije dolazilo u sukob sa postojećim zakonima i propisima u prošlosti, pa ni danas, jer je svaka politička propaganda, odnosno rad koji bi bio uperen protiv interesa države i sadašnjeg stanja u ovom društvu isključen. Prema tome nema zapreka da ova organizacija i nadalje djeluje. Ona je posve samostalna, a u sklopu njezinom su podružnice po nekim mjestima u državi, te nema ništa zajedničkog sa Savezom bankarskih, trgovačkih i industrijskih činovnika,

koji je nedavno, po odjeljenju opšte policije uprave grada Beograda, raspušten.«¹⁰⁴

SBCNJ je pod naslovom »Novo stanje u državi i naš Savez« iznio da djeluje od listopada 1922. godine, da su osnovni zadaci saveza zaštita i kulturno unapređivanje socijalnih, materijalnih i moralnih interesa svojih članova. Cilj saveza je reguliranje odnosa između njegovih članova i poslodavaca, pružanje pravne zaštite, propaganda društvenog života, donošenje zakona u oblasti socijalne zaštite i socijalnog osiguranja, pružanje potpora i zajmova i zadržno organiziranje činovnika. Savez je potpuno autonomna organizacija i ne pripada ni zabranjenom CRSVJ-u ni URSSJ-u. Predstavnici Saveza sudjeluju u svim institucijama za zaštitu radnika na svim anketama koje sazivaju nadležne vlasti. Zakonske odredbe koje je donio novi režim ne predstavljaju nikakvu smetnju za rad saveza. Od mjesnih organizacija se tražilo da se »strogo klonu kontakta sa raznim destruktivnim i komunistički obojenim elementima i da se u svome radu strogo pridržavaju odredaba sadržanih u novom Zakonu o zaštiti javne bezbjednosti«. U ime centralne uprave okružnicu su potpisali predsjednik Oskar Čihak i glavni sekretar Fadil Kurtagić. Podružnice su sa svojih skupština slale pozdravne telegrame kralju, predsjedniku vlade Peri Živkoviću, ministru socijalne politike i banovima.

Tako je, na primjer, Glas donio izvještaj s glavne godišnje skupštine podružnice Zagreb koja je održana 17. ožujka 1929. »Na početku skupštine aplauzom je prihvaćen prijedlog druga Šime Vitanovića, prema kojem je skupština poslala brzopjavni pozdrav Nj. V. Kralju i predsjedniku vlade. Na prvi brzopjav došao je po G. Ministru Dvora potpisan odgovor sa slijedećim sadržajem: »Primivši sa zadovoljstvom došle pozdrave i izraze podaničke odanosti, poslane sa godišnje skupštine Saveza bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije u Zagrebu, Njegovo Veličanstvo Kralj blagoizvolio je da naredi da učesnicima te skupštine izjavim iskrenu zahvalnost?« Taj blagonakloni odnos prema šestojanuarskoj diktaturi ispoljavale su ne samo podružnice Zagreb, već i podružnice Split, Sarajevo, Beograd, Novi Sad, Ljubljana, a i kongresi Saveza. Svi su oni naglašavali da kao strukovna organizacija ne mogu da prime u svoje članstvo komuniste, budući da su oni politički obojeni, te su isticali da očekuju od novog režima bolje uvjete rada za svoj sindikat jer su političke stranke eliminirane, a s njima i njihov utjecaj na radnike i radničke institucije.

¹⁰⁴ IHRPH, Arhiv, III, Sindikati.

Uz razne odluke i molbe da se obrati pažnja na njihov sadržaj koje su slane organima vlasti, redovno se isticala podanička odanost kralju, predsjedniku vlade, ministru socijalne politike i banu. Prisnost režima i Saveza došla je do izražaja i na »sajnom plesu bankarskih činovnika« koji je održan 8. veljače 1930. u hotelu »Esplanada« u Zagrebu, na kojem su sudjelovali, pored pomoćnika, bana i bankih savjetnika, načelnik grada Zagreba dr Srkulj, strani konzuli, veliki industrijalci i buržoaska elita grada Zagreba.¹⁰²⁵

Sedmi kongres SBCNJ

VII kongres Saveza bankarskih činovnika i namještenika Jugoslavije održao se u jeku diktature, 19. svibnja 1929. u Ljubljani. Na Kongresu je bilo zastupljeno pet podružnica: Zagreb sa 788 članova u 27 mjesnih organizacija, Sarajevo s 582 člana u 30 organizacija, Ljubljana sa 176 članova iz sedam organizacija, Split sa 140 članova iz četiri organizacije i Subotica s 33 člana iz jedne organizacije.

Kongres je obaviješten da je šestojanuarska diktatura obećala da neće činiti nikakve smetnje radu Saveza ako se bude pridržavao Zakona o zaštiti države. Kongresu je podnesen izvještaj o radu u razdoblju od 5. lipnja do 31. prosinca 1928.

Na kongresu se raspravljalo o radnoj konkurenciji činovnika, produženju radnog vremena, snižavanju činovničkih primanja i smanjivanju broja zaposlenih činovnika. Kongres je istakao zahtjev da se ukine prevelik broj državnih stručnih škola, a osobito privatnih trgovačkih škola i tečajeva zbog hiperprodukcije stručne radne snage. Kongres je pozvao saveze bankovnih činovnika, koje šestojanuarska diktatura nije raspustila, da pristupe SBCNJ. Kongres je donio odluku o pristupanju Internacionalnom savezu privatnih namještenika, odnosno u njegovu internacionalnu sekciju bankovnih činovnika. Ta odluka pripremljena je već 1928. godine na internacionalnoj konferenciji bankovnih činovnika koja je održana 14. rujna i na internacionalnom kongresu privatnih namještenika održanom 15.—18. rujna iste godine u Drezdenu. Kongresu je podnesen izvještaj o mnogobrojnim intervencijama kod banaka radi prekovremenog rada, reguliranja radnih uvjeta, isplate otpremnina otpuštenih činovnika i sporova zbog stambenih problema. Bilo je također i dosta

intervencija zbog uskraćivanja nedjeljnog odmora, neplaćanja prekovremenog rada, skraćivanja godišnjeg odmora, mirovinskog osiguranja, neisplaćivanja nagrada, nakon godišnje bilance i neisplaćivanja trinaeste plaće.

Pored toga savez je intervenirao i kod Ministarstva socijalne politike, unutrašnjih poslova, kod velikih župana i gradskih zastupstava.

Na Kongresu je podnesen izvještaj u kojem je utvrđeno da je u Savez pristupila organizacija Zasebnih namenštencev, pa je pozvano i Udruženje bankarskih činovnika u Beogradu i Udruženje bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika u Novom Sadu da slijede primjer slovenskih bankaraca.¹⁰²⁶

Poslije kongresa održala je podružnica Zagreb 17. ožujka 1929. glavnu godišnju skupštinu. Na njoj je konstatirana velika fluktuacija članstva i izvjesno smanjivanje njihovog ukupnog broja. Predstavnici centrale na skupštini su objašnjavali kongresnu odluku o pristupanju Saveza internacionalni privatnih namještenika ističući njen antifašistički i antikomunistički karakter. Skupština je obaviještena da su poslodavci odbili akciju podružnice za dodjeljivanje izvanrednih pomoći, jer su željeli da unesu nezadovoljstvo među svoje namještenike, da ih natjeraju na nepromišljene ispađe kako bi zatvorili podružnice.

I podružnica Sarajevo održala je poslije kongresa skupštinu 17. ožujka 1929. Na njoj se tvrdilo da ekonomski i privredni život kreće novim pravcem što se ogleda u smanjivanju broja novčanih zavoda i njihovim spajanjem i koncentracijom kapitala. Glavnu ulogu u toj koncentraciji igra strani kapital. Njegov priliv može biti pojačan ako mu se otvore vrata za iskorištavanje prirodnih bogatstava zemlje i dadu dovoljne garancije za njegovo plasiranje. Uslijed stečajeva, likvidacija i fuzija broj novčanih zavoda u Sarajevu znatno je smanjen, a taj proces će se i dalje nastaviti. Stečajevi i likvidacije zahvatili su u glavnom manje domaće novčane zavode koji su osnovani u doba prividnog privrednog poleta. Skupština je ocijenila te fuzije kao rezultat zahtjeva za daljim razvojem privrednog života, a posebno interesa stranog kapitala. Skupština je raspravljala i o nacrtu kolektivnog ugovora koji je prihvatio još savezni Kongres, održan 31. svibnja 1925. u Sarajevu. Taj prijedlog predan je Organizaciji novčanih zavoda 1928. godine, koja još nije dala odgovor na njega.

Podružnica Split održala je 21. travnja 1929. godine glavnu skupštinu na kojoj se ras-

¹⁰²⁵ Glasnik, 1. i 18. I, 1. V, 20. VI 1929; 8. II, 31. III 1930; 4. IV, 11. VI 1931; 15. II, 22. III 1932.

¹⁰²⁶ Isto, 12. III, 20. VI, 16. IX 1929.

pravljalo o provedenim izborima za mjesnu Radničku komoru, te je iznesena tvrdnja da su izbori bili falsificirani, a volja birača izigrana.¹⁰²⁷

Na plenarnoj sjednici Glavnog odbora SBCINJ, održanoj 15. prosinca 1929, formulirani su i objavljeni zahtjevi Saveza u povodu revizije socijalnog i političkog zakonodavstva. Među ostalim, zahtijevalo se da se u svim propisima i zakonima pored izraza »radnik« do daje i riječ »namještenik«, da se naziv radnička komora promijeni u naziv radnička i namještenička komora, te da se u njima organizira posebna služba za probleme namještenika. Zahtijevalo se također da se Zakon o trgovačkim pomoćnicima koji važi za Sloveniju protagne na cijelu zemlju, s dopunom o otpornosti koju bi namještenici dobivali pri raskidanju službe i koja bi iznosila toliko mjesčnih plaća koliko godina provedu u službi poduzeća. Zahtijevali su također da se postojeci zakon o mirovinskom osiguranju s dopunama na bazi projekta Penzionog zavoda protagne na cijelu zemlju, prvenstveno na banke, osiguravajuća društva i industriju. Ponovo su utvrđeni zahtjevi o osamsatnom radnom vremenu, plaćanju prekovremenog rada, provođenju osiguranja u slučaju starosti, invaliditeta i smrti.

U toku 1929—1930. godine organizirala je Centralna uprava sastanke s Udruženjem banakaraca u Novom Sadu i Beogradu na kojima se raspravljalo o odnosima i položaju tih saveza ako se ujedine sa SBCINJ. U tim razgovorima usklađeni su stavovi oko imovine novosadskog udruženja koja bi postala vlasništvo buduće savezne podružnice, da se promijeni naziv SBCINJ u Savez bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije (SBOTIČJ) i da se novosadskoj saveznoj podružnici pripoje savezne mjesne organizacije u Subotici i Pančevu kao i ostale mjesne organizacije koje budu osnovane na teritoriju dunavske banovine.

U Beogradu je dogovoreno da Udruženje bankovnih činovnika postane podružnica SBCINJ, da preuzme njegovu imovinu, da se ovoj podružnici priključe sve mjesne organizacije na području Srbije i Makedonije.

U Zagrebu je 9. veljače održana velika javna skupština radnika i namještenika grada Zagreba na kojoj je bilo više od 2000 sudionika. Sudjelovala je i podružnica SBCINJ Zagreb. Na skupštini je naglašeno da će fakulteti i visoke škole uskoro završavati 20 tisuća studenata u čemu SBCINJ vidi veliku opasnost konkurencije danas već zaposlenim činovnicima.

Konstatirano je također da je bankarski kapital prethodne godine ostvario više od dvije i pol milijarde dinara čiste zarade. Navedeni su i podaci objavljeni u *Narodnom blagostanju* prema kojima su 43 industrijska poduzeća u 1928. godini na 838 i po milijuna dinara kapitala zaradila bruto 642 milijuna dinara ili 76,63 posto. Na ime čiste zarade isplaćeno je 155,897.058 dinara ili 18,59 posto uložnog kapitala.

Savez je brojio 1507 članova, dakle 179 manje nego u prethodnoj godini. Predsjednik Saveza bio je Branimir Šicer, njegov zamjenik, Franjo Schüpper, a Petar Dilberović je bio blagajnik Saveza. U Upravi su se nalazili tri člana iz Sarajeva, po jedan iz Ljubljane, Splita, Dubrovnika i Maribora.

16. veljače 1930. održana je u Ljubljani anketa u povodu Projekta penzionog zakona koji je izradio Penzioni zavod za namještenike u Ljubljani. Savez je sudjelovao i u Vijeću radničkih i namješteničkih sindikata i komora 28. veljače 1930. u Beogradu koje je održano također zbog promjena u zakonodavstvu.

Glavna skupština zagrebačke podružnice SBCINJ održana je 23. ožujka 1930. Na njoj su sudjelovali i delegati iz Osijeka, Slavenskog Broda i Bjelovara. Zagrebačka podružnica imala je 734 člana, od toga iz samog Zagreba 591, u Osijeku 45, a ostalo su bili iz Slavenskog Broda i Bjelovara. Druga skupština održana 22. ožujka 1931. godine. Podružnica je imala 960 članova. Na skupštini se raspravljalo o pravnoj zaštiti, o djelovanju namjestedbenog odsjeka, povećanju plaća, godišnjim odmorima, o obrtnom zakonu, reviziji socijalnog osiguranja itd. Podnesen je i izvještaj o ujedinenju beogradskog i novosadskog lokalnog udruženja bankovnih činovnika sa Savezom i, u vezi s time o predstojećim izmjenama saveznih pravila koje treba donijeti idućem savezni kongres. U raspravi su sudjelovali Malner, Šicel, Zangl, Šepl, Martinek, Horvat, Hmelina i drugi.

Rasprava se posebno vodila o pitanju proširivanja djelovanja saveza i na privatne činovnike koje je dotad organizirao Savez privatnih namještenika Jugoslavije. Odlučeno je da delegati zagrebačke podružnice na saveznom kongresu u Splitu zastupaju stav da se Savez promjenom pravila transformira u opću organizaciju svih privatnih činovnika, bez obzira na to da li će time Savez dolaziti u sukob sa Savezom privatnih namještenika Jugoslavije. Nakon toga su izabrani članovi uprave podružnice, delegati za kongres, predstavnici podružnice u Centralnoj saveznoj upravi.¹⁰²⁸

¹⁰²⁷ Isto, I. V 1929.

¹⁰²⁸ Radničke novine, Zagreb, 28. III 1930; 27. III 1931.

9. čujka 1930. godine održala je splitska podružnica svoju glavnu skupštinu, Udruženje bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Novog Sada 27. travnja 1930. a 16. ožujka Savezna podružnica Sarajeva. Uprave banaka, rečeno je na njima, vrše mnogobrojna otpuštanja a da nakon njih primaju novu radnu snagu mimo postojećih propisa i uz smanjene plate. Prema tome, privatna privredna poduzeća vode politiku obaranja plaća. U vezi s tim izdao je Savez uputstva svojim podružnicama, točne pregled izdataka neoženjenog čovjeka, godišnje izdatke obitelji od tri člana. Savez je postavio zahtjev da se uvede jednokratno radno vrijeme ljeti, te se suprotstavio pojavi uvođenja besplatne radne snage koja se nakon polugodišnjeg rada (pokusnog roka) otpušta kao nepotrebna.

4. i 23. rujna 1930. upravni odbor podružnice Ljubljana raspravljao je o razvoju kulturno-prosvjetnog rada, te je donio odluku da se jednom tjedno priređuje zabavne večeri za članove, da se organizira plesni tečaj, da priredi javna plesna zabava, da se tokom zime organizira nekoliko predavanja i da se od uprave kazališta zatraži popust na ulaznice. Podružnica je u toku 1930. godine organizirala devet izleta.¹⁰²⁹

Na poziv svih sindikalnih organizacija URSSJ-a, Udruženja bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika i podružnice Saveza grafičkih radnika održan je u Novom Sadu 16. veljače 1930. zbor radnika i namještenika. Na zboru je Zivko Topalović podnio referat o predstojećim promjenama socijalnog zakonodavstva.¹⁰³⁰

Na skupštini novosadskog Udruženja bankarskih, trgovačkih i industrijskih činovnika 1930. godine izabrana je nova uprava u koju su ušli kao predsjednik Vladimir Peraković, prvi potpredsjednik Damjan Jegdić, drugi potpredsjednik Stefanija Hajdenfelder, sekretar Đorđe Jovanović, blagajnik Mita Živanović, Nikola Potočnjak, Dragutin Grgoković, Ladislav Sternhner, Toša Popović, Toša Jovanović, Svetozar Stevin, Josip Heller, Bela Eisler, Julkica Mandić i Fedor Kališevski kao članovi uprave.

Beogradsko Udruženje bankovnih činovnika zaključilo je svoju likvidaciju 28. prosinca 1930. pa je prišlo zagrebačkom Savezu bankovnih činovnika kao njegova podružnica. Održana je istovremeno i konstituirajuća skupština. Podružnica je održala javnu skupštinu 22. veljače 1931. na kojoj se raspravljalo o prošir-

renju penzionog osiguranja namještenika na cijelu zemlju.¹⁰³¹

O osnutku beogradske podružnice Saveza održane 28. prosinca 1930. godine i protokolu koji je na njoj donesen pisao je opširno *Glasnik*. Osnovana je i podružnica Saveza u Cetinju, te su počele predradnje beogradske podružnice na osnivanju mjesnih organizacija u Nišu i Skoplju.¹⁰³²

Do kongresa, Savez bankarskih činovnika i namještenika Jugoslavije i Savez trgovačkih pomoćnika Jugoslavije više su se međusobno napadali nego pomagali. Stav Saveza privatnih namještenika prema SBCINJ karakterizira ovaj članak objavljen u beogradskim *Radničkim novinama*:

»Po životu i položaju mi privatni nameštenici smo isto što i ostali najamni radnici i među nama nema razlika u pogledu na organizaciju, jer i sam zakon ne čini među nama razlike. Ali dokazati ovo drugovima privatnim činovnicima, a naročito drugovima bankarcima, često je vrlo teško. Oni misle da ako smo u životu drugovi, da ne moramo biti drugovi po borbi. Bankarci se nikako ne daju krstiti da su oni privatni nameštenici i radnici. Sa ovakvim shvatanjem koje su do sada pokazali drugovi bankarci, a naročito po pitanju slovenskog predloga o proširenju penzionog osiguranja na celu Jugoslaviju, ne može se napred, jer njihova nesloga i ambicije pojedinaca dovode u pitanje sve privatne nameštenike.

Uspehu se ne može nadati bez sloge. Prema čvrstim organizacijama kapitala mora stajati čvrsta organizacija najamnih radnika. Najmanje imaju interesa i razloga nameštenici da se iz ovog pokreta izdvajaju. Na frontu društvene zastupljenosti najamnih radnika, nameštenicima je mesto u prvim redovima. Njihovo izdvajanje samo jača front kapitala. Jer, kad su nameštenici i radnici istog života, treba da su i jednoga duha. Drugovi bankarci imaju svoje organizacije, ali u toj organizaciji nemaju utočište materijalno slabo obezbeđeni drugovi, i zbog toga oni koji su iskusili blagodati te organizacije prelaze postepeno u Savez privatnih nameštenika Jugoslavije, dočim direktori, prokuristi i knjigovođe čuvaju ovu organizaciju, ne napuštaju je, jer bi time štetili svojim sopstvenim interesima. Oni su glavni stubovi te organizacije, prema tome ova organizacija nije organizacija bankarskih činovnika.«¹⁰³³

¹⁰³¹ Isto, 13. VI 1930; 9. I, 27. II, 6. III 1931.

¹⁰³² *Glasnik*, 7. II, 4. IV 1931; *Radničke novine*, Beograd, 7. I 1931.

¹⁰³³ *Radničke novine*, Beograd, 14. III 1930.

¹⁰²⁹ Isto, 31. I, 28. II, 31. III, 30. IV, 31. V, 30. VI, 31. VII, 30. IX 1930.

¹⁰³⁰ Isto, 28. II 1930.

Osmi kongres SBCNJ i Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije (SBOTICJ)

VIII kongres Saveza bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije održan je u Splitu 24. i 25. maja 1931. god. Na kongresu je bilo zastupljeno šest podružnica sa 85 mjesnih or-

ganizacija i 2059 članova. Zagrebačka podružnica brojala je 910 članova i 36 organizacija; sarajevska 504 člana i 36 organizacija, ljubljanska 174 člana i četiri organizacije, splitska 168 članova i pet organizacija, beogradska 256 članova i jednu organizaciju, cetinjska 47 članova i tri organizacije. Članovi navedenih organizacija bili su zaposleni u slijedećim vrstama poduzeća:

Podružnice	Banke	Broj članova po poduzećima			Ostala
		Osiguravajuća društva	Trgovina	Industrija	
Zagreb	635	195	16	35	29
Sarajevo	418	20	9	54	3
Ljubljana	141	13	—	10	10
Split	130	7	—	16	15
Beograd	204	39	8	2	3
Cetinje	47	—	—	—	—
Ukupno	1.575	274	33	117	60

VIII kongres SBCINJ održavao se u isto vrijeme kada i kongres Saveza privatnih namještenika. Na kongresu SBCINJ se raspravljalo o izvještaju, o organizaciji, agitaciji, tarifnoj politici, socijalno-političkom zakonodavstvu, izmjeni pravila i pravilnika i izmjeni naziva Saveza. Novi Sad proširio je svoje djelovanje na sve grupe privatnih činovnika. Tim kongresnim odlukama definitivno je pokopana Federacija organizacija privatnih namještenika (koja u stvari i nije djelovala).

Kongres je raspravljao o privrednoj depresiji, o padu cijena agrarnih proizvoda, smanjivanju kupovne moći sela koje je zahvatilo i dio gradskog stanovništva koje živi od najamnog rada. Konstatirao je da je privredna depresija uzrok pomanjkanja mogućnosti plasmana kapitala, pa bilanca finansijskih institucija bilježi osjetljivo nagomilavanje uloga i pomanjkanja investicija. No, uprkos tome, banke i osiguravajuća društva ostvarile su i prilične dobitke tako da su mjere kojima se pogoršavaju radni uvjeti u bankama namještenika neopravdane. Kongres je naglasio potrebu snižavanja cijena industrijskih artikala i njihova dovođenja u što smošljiviji odnos s cijenama agrarnih proizvoda i kao i potrebu značajnijeg pojeftinjenja novčanih kredita.

Kongres je pored toga donio odluku o promjeni naziva Saveza i o proširenju rada na sve grupe privatnih činovnika. Dotadašnji naziv Saveza promijenio se u Savez bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije (SBOTICJ). Redovni savezni kongresi umjesto svake druge godine, po novim pravilima, održavat će se svake treće

godine. Odluku kongresa o promjeni naziva Saveza privatnih namještenika nije primio s oduševljenjem, jer je ona tako mogla dovesti do spora između ta dva saveza. Kongres je ovu odluku donio uglavnom na zahtjev Udruženja bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika iz Novog Sada, jer je to bio jedan od uvjeta udruženja da se pripoji Savezu. Naime, novosadsko Udruženje bankarskih osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika, koje je imalo 380 članova i dvije mjesne organizacije (imalo je 118 članova iz banaka, 10 iz osiguravajućih društava, 137 trgovačkih namještenika, 93 industrijska činovnika i 26 ostalo), pročitalo je deklaraciju u kojoj obećava Kongresu da će odmah sazvati izvanrednu skupštinu svog udruženja na kojoj će se donijeti zaključak o pripajanju udruženja Savezu, te će na taj način pridonijeti stvaranju jedinstvene organizacije svih bankarskih i privatnih činovnika. Kao razlog za to udruživanje navedeno je da Udruženje samo nije moglo postići neke pozitivne rezultate u važnim pitanjima kao što su mirovinsko osiguranje, kolektivni ugovor, jednokratno radno vrijeme, poboljšanje socijalnog osiguranja, pa jedinstvo smatra nužnom potrebom. Kongres je raspravljao i o ulozi Federacije privatnih namještenika i činovnika koju predsjednik Vladimir Pfeiffer, usprkos urgencijama Saveza, neće da sazove. Ranije, dok je postojao zabranjeni Savez bankarskih, trgovačkih i industrijskih činovnika revolucionarnog pravca, sabotiranje Federacije od strane Saveza privatnih namještenika bilo je razumljivo. Međutim, sada toga Saveza nema,

pa nepostojanje veza među sličnim radničkim sindikatima radnici tumače osobnim razmircama funkcionera u radničkom pokretu. U vezi s time Kongres je donio odluku da Savez bankaraca neće primiti u svoje članstvo članove Saveza privatnih namještenika, da neće ići u ona poduzeća gdje već radi Savez privatnih namještenika Jugoslavije, te da će primiti samo one trgovačke i industrijske činovnike koji nisu i neće da budu članovi SPNJ.

Sve to došlo je do izražaja u ovim posebnim odlukama:

1. Savez bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije može da surađuje samo sa Savezom privatnih namještenika Jugoslavije.

2. Savez bankovnih činovnika i namještenika neće primiti u svoje članstvo one koji su članovi Saveza privatnih namještenika.

3. Savez bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije neće ići u ona poduzeća gdje radi Savez privatnih namještenika Jugoslavije, nego će primiti samo one trgovačke i industrijske činovnike koji nisu i neće da budu članovi Saveza privatnih namještenika.

4. Savez bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije odmah će odrediti 3 lica u zajednički akcioni odbor koji se ima formirati između njega i Saveza privatnih namještenika Jugoslavije, te Zveze društva zasebnih nameštenicev u Sloveniji.»

Da bi se stekla puna garancija da će se ubuduće i propaganda voditi u skladu s ovim odlukama, u redakcijski odbor, koji određuje smjernice pisanja saveznog glasila, pored sekretara ulaze još tri člana saveznog Izvršnog odbora. Odlučeno je također da akcijski odbor treba da izgradi zajedničke stavove Saveza bankovnih činovnika i namještenika i Saveza privatnih namještenika o problemima specijalne zakonske zaštite namještenika i njihova osiguranja u bolesti, nezgodama, starosti i smrti.

Radnička štampa je istakla da nije slučajno da su Savez bankovnih činovnika i Savez privatnih namještenika održali isti dan svoje kongrese. Moglo se očekivati, pisala je ona, da će se ta dva saveza udružiti. Do toga nije došlo jer vodstvo ni jednog ni drugog saveza nije željelo to ujedinjenje, iako je članstvo i jednog i drugog saveza to zahtijevalo. To, što do ujedinjenja nije došlo pravдалo se time da Savez privatnih namještenika ima u zemlji još 15 tisuća neorganiziranih privatnih namještenika, a Savez bankovnih činovnika još oko 7000 osoba koja po svojoj profesiji organizacijski pripadaju njemu.

24. studenog 1931. godine održan je zbor povjerenika i članova Saveza u Zagrebu. Na njemu se raspravljalo o privrednoj krizi, smanjivanju zarada i otpuštanju činovnika. Zbor nije zahtijevao od poslodavaca da se zadrži postojeća radna snaga uz postojeće zarade, da se smanje previseke direktorske plaće i tantijemi i da se upotrijebe rezerve u svrhu saniranja prilika u bankama. Zahtijevao je također da se donese Zakon o bankama i osiguravajućim društvima koji će osigurati bolju kontrolu poslovanja, zaštitu imovine povjerenica, onemogućiti lihvarske kamate, maksimirati nagrade direkcija i osigurati da namještenici budu zastupljeni u upravnim vijećima poduzeća. Dalje, zahtijevalo se od vlasti da organizira javne poslove, da osigura novčanu pomoć nezaposlenima, da se osigura snižavanje stanarina, snižavanje cijena najpotrebnijih životnih namirnica, da se dosljedno primjenjuje zakon o lihvi, da se obavezno provedu izbori za povjerenike u poduzećima i da se provedu izbori u institucijama radničke zaštite i radničkog osiguranja.

Mnoge banke i štedionice ukinule su trinastu plaću i reducirale redovne zarade za 20 do 50 posto (na primjer, Banka i štedionica Gorskog kotara u Ravnoj Gori, Jugoslavenska udružena banka, Bosanska industrijalna i trgovačka banka itd.)¹⁰⁴

Podružnica SBOTIČ-a Beograd održala je 24. siječnja 1932. svoju prvu redovnu skupštinu. U toku godine pristupilo je u podružnicu 370 novih članova, tako da je imala ukupno 508 članova. Na skupštini se raspravljalo o teškoćama s kojima se susreću činovnici novčanih, trgovačkih, industrijskih i osiguravajućih zavoda u posljednje vrijeme. U Sarajevu je 20. prosinca 1931. održan veliki zbor činovnika koji je raspravljao o privrednoj krizi i nezaposlenosti, kršenju zakonskih propisa i permanentnom nastojanju poslodavaca da pogoršaju tarifne odnose.

Podružnica Novi Sad održala je godišnju skupštinu 28. veljače 1932. godine. Na njoj je naglašeno da je jedan od najvećih problema s kojima se susrela podružnica bio problem nezaposlenosti koja svakodnevno uzima sve veće razmjere. Iz podružnice je istupio velik broj članova obrazlažući to svojim neslaga-

¹⁰⁴ Isto, 15. V, 5. i 12. VI 1931; *Radničke novine*, Zagreb, 15. V, 5. i 12. VI 1931; *Glasnik*, 11. VI 1931.

njem sa spajanjem Udruženja i Saveza u Zagrebu.

Glavna godišnja skupština podružnice Split održana je 13. veljače 1932. godine. Na njoj se uglavnom raspravljalo o privrednoj krizi koja, u prvom redu, pogađa najslabije plaćene činovnike i činovnike privrednih poduzeća.

Ukidanjem komesarijata u Središnjem uredu za osiguranje radnika u imenovano ravnateljstvo i nadzorni odbor ušli su i predstavnici SBOTIĆ-a. Isto tako ušli su njegovi članovi i u postavljeno ravnateljstvo »Merkurove« bolesničke blagajne.

Godine 1932. brojio je Savez 2886 članova. Novih se upisalo 968, a uslijed zaostatka u plaćanju članarine iz evidencije je brisano 653, bilo je 376 nezaposlenih u svih sedam podružnica. Djelatnost Saveza odvijala se na kulturno-prosvjetnom polju. Podružnica Beograd održala je dva drugarska sjela, Ljubljana jednu zabavnu priredbu, Novi Sad pet predavanja, Sarajevo tri drugarska sjela, Split tečajevе stranih jezika i predavanja, Zagreb dvije zabavne priredbe, jedno predavanje i 10 kazališnih predstava. Ukupne potpore u 1932. godini iznosile su 217.444 dinara na 148 članova. Fond za vođenje pokreta iznosio je u 1932. godini 222.334 dinara.¹⁰³⁵

Glavna skupština podružnice SBOTIĆ-a Beograd održana je 19. veljače 1933, isti dan održana je i u Splitu, a 4. srpnja održana je konferencija u Sarajevu. 30. lipnja 1933. održan je javni zbor privatnih činovnika i namještenika u Beogradu, a u Zagrebu je članska konferencija održana 18. srpnja 1933. Na svim se tim konferencijama od režima zahtijevalo da poduzme potrebne mjere za reorganizaciju privrede, s time da se uzmu u obzir ekonomski i socijalni interesi namještenika i radnika. U zagrebačkoj rezoluciji se, na primjer, tražilo da se što prije osnuju državni privredni savjet i radnička i namještenička vijeća po pojedinim poduzećima, s pravom sudjelovanja namještenika i radnika u ravnateljstvima i nadzornim odborima poduzeća. Dalje, postavljali su se već poznati zahtjevi iz opće sindikalne aktivnosti (40-satni radni tjedan, uvođenje jednokratnog radnog vremena i engleske subote, puna primjena propisa iz socijalnog zakonodavstva, primjena odredaba namješteničkih kolektivnih ugovora itd.)¹⁰³⁶

¹⁰³⁵ Glasnik, 28. XII 1931; 15. II, 22. III, 15. VIII, 3. IX 1932; 18. III 1933; Radničke novine, 25. III 1932.

¹⁰³⁶ Glasnik, 28. IV, 12. VII, 12. IX 1933.

Za obustavu pragmatike

Savez bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije u povodu podnošenja Narodnoj skupštini na uzakonjenje projekta zakona o zaštiti zemljoradnika, banaka i njihovih povjerilaca, podnio je memorandum Predsjedništvu Narodne skupštine, Senatu, Ministarskom savjetu i ministrima industrije, socijalne politike, poljoprivrede, trgovine i industrije, te parlamentarnim i senatskim klubovima. U njemu se kaže da projekt o zaštiti zemljoradničko-novčanih zavoda, među ostalim, predviđa da će se kod novčanih zavoda koji dođu u poteškoće u pogledu odgovaranja na svoje obaveze predviditi »za razrešavanje odnosa između zavoda i njegovog osoblja kao i za redukciju osoblja zavodskog i njihovih prinadležnosti, penzija, otpremnina i drugih nagrada mimo zaključenih ugovora, činovničkih pragmatika, mirovinskih statuta, društvenih pravila i sudskih presuda«. Iz toga proizlazi da bi činovnici banaka na koje bi se protegla ova uredba potpali pod masovnu redukciju, ostali prikraćeni u svojim pravima koji su propisani činovničkom pragmatikom i zakonskim odredbama i izloženi socijalnoj bijedi. Zbog toga Savez traži da se iz projekta Uredbe izbací ova klauzula, te da se uredbom podvrgnu reviziji zasebni ugovori viših zavodskih funkcionara, ako na zavode stavljaju obaveze koje su nespojive s položajem zavoda.¹⁰³⁷

Banke su i dalje udarale po tekovinama činovnika. Prva Hrvatska štedionica je snizila za 30 posto bilančevinu, Poljoprivredna banka za 20 posto, Jugoslavenska udružena banka odbila je isplatu bilančevine, a Zagrebačka dionička pivovara snizila je za 10—15 posto. Ukidale su se otpremnine, otkazni rokovi, novogodišnje nagrade i sl.

Zagrebačke Radničke novine donijele su, među ostalim, ovu informaciju o otkazu pragmatike:

»Srpska banka, Prva hrvatska štedionica, Jugoslavenska udružena banka i Hrvatska poljodjelska banka stavile su do znanja svom cjelokupnom činovništvu da od 1. januara 1933. prestaje važiti pragmatika ugovorena 1919. između Saveza novčanih zavoda i Saveza bankovnih činovnika. Ovaj akt izazvao je revolt među činovnicima, jer se radi o jednostranom ukidanju prava na otpremninu, penziju i mnogih drugih već stečenih prava na osnovu ove pragmatike.«

¹⁰³⁷ Isto, 7. XI 1932.

Savez bankarskih osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika u Zagrebu i njegove podružnice zauzeli su stav da činovnici u ovom slučaju ne treba da prihvate jednostrani otkaz, jer pragmatika ima karakter kolektivnog ugovora, te u smislu odnosnih odredaba Zakona o radnjama može biti samo kolektivno (od jedne ili druge strane) otkazana ili mijenjana.

Centralna uprava spomenutog Saveza saopćila je svim direkcijama navedenih banaka svoje gledište, te je protestirala protiv postupka ovih direkcija kod Saveza novčanik i osiguravajućih zavoda Kraljevine Jugoslavije i zatražila intervencije Inspekcije rada, Radničke komore, Centralnog sekretarijata radničkih komora i nadležnih ministarstava.

Činovnici navedenih banaka i njihovih filijala odbili su otkaz pragmatike.¹⁰³⁹

Zahtjevi Saveza za obranu radnih uvjeta bili su ponovno upućeni Narodnoj skupštini Kraljevine Jugoslavije, Senatu, Ministarskom savjetu, nadležnim ministrima i odboru za proučavanje Uredbe o smanjivanju režije novčanik zavoda pod zaštitom. Centralna uprava u svojoj predstavi kaže: »Povodom objavljenih uredbi o troškovima režije novčanik zavoda pod zaštitom, zatim o smanjenju režija privrednih poduzeća i o zaštiti novčanik zavoda i njihovih vjerovnika Savez bankovnik, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije kao mandatar činovnika i namještenika novčanik zavoda moli da se pitanje smanjivanja bankarskih režija, ukoliko se odnose na plate činovnika i namještenika u bankama, stavi u nadležnost izbornog suda i kod onih banaka koje se nalaze pod zaštitom. Da se otpornine činovnika s preko 5 do 10 godina službe predvide u smislu propisa pragmatike što u većini slučajeva predstavlja jednogodišnju plaću, da se smanjivanje režije ne ostvaruje kroz smanjivanje banaka da plaćaju tako zvani skuparinski dio penzije, da se penzije obračunavaju od ukupnog iznosa od zadnjih beriva, da se predvidi minimum činovničke penzije u mjesečnom iznosu od 1000 dinara, te da se u odbore za zaštitu novčanik zavoda izvrši i imenovanje predstavnika službeničke organizacije.« U vezi s pitanjem zaštite pragmatike bankovnik činovnika održan je 3. prosinca 1933, u velikoj dvorani »Kola« u Zagrebu javni zbor privatnik činovnika i namještenika grada Zagreba.¹⁰⁴⁰

»Bankarski činovnici i njihova organizacija — Savez bankarskih, osiguravajućih trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije, vodi opet veliku akciju protiv finansijskih preduzeća. Dnevna buržoaska štampa puna je bankarskih afera, ceo svet vidi kako posluje finansijski kapital, ali se zato ipak taj kapital svom bezobzirnošću odupire da sa svojim nameštenicima ono, na što su ovi poštenim radom stekli pravo. Kolektivni ugovori (pragmatika) ukidaju se, jer gospoda direktori banaka, koji su sa svojim upravnim odborima u užim krugom korisnika doveli do kraha banke i oštetili sítne štediše, kažu da ne mogu odgovarati svojim obavezama prema nameštenicima, jer bi to bilo štetno po same banke i po celu privredu. Treba smanjiti plate činovnika, treba im oduzeti stečena prava, treba oštetiti ulagače, a nama i našim prijateljima napuniti kase i nastaće raj i blagostanje u ovoj našoj zemlji. To je želja naših upravljača privatnik finansija. Razume se, da se protiv toga bankovnik činovnici žilavo odpiru.

Pored sveg pogoršanja položaja privatnik namještenika dolazi još jedno iznenađenje: sužen je delokrug Suda dobrih ljudi u Beogradu. Privatni nameštenici, osim nekih kategorija, ne mogu više da podnose sporove koji proizlaze iz radnik odnosa Suda dobrih ljudi, nego redovnom građanskom sudu. Svakome je jasno šta to znači za ekonomski slabog nameštenika, koji nema sredstava da se godinama parnici da bi dobio nadnicu koja mu je zakinuća od poslodavca. I upravo čudno zvuči da jedna daktilografkinja koja često ima mizernu platu od nekoliko stotina dinara mesečno, mora da vodi parnicu s preduzećem čiji akcioni kapital ide na milione, i čiji direktori u jednom mesecu primaju veću platu nego sirota pisarica za deset godina svog mučnog rada.«

Predsjednik beogradske podružnice Branko Stanislavljević otvorio je zbor, a referenti su bili Vladimir Pfeiffer i Fadil Kurtagić. Pored općih zahtjeva o punoj primjeni postojeće namješteničke zakonske zaštite, skraćivanja radnog vremena, opće revizije dozvola za rad inozemnim državljanima u domaćoj privredi, protesta protiv izuzimanja privatnik namještenika iz nadležnosti Suda dobrih ljudi u rezoluciji se traži: »puno poštivanje stečenik prava putem pragmatike bankarskih činovnika, koje prema odredbama Zakona o radnjama važe kao kolektivni ugovori. Protestujemo protiv poslodavačkih predloga da se stečena prava činovnika ukinu putem Zakona o sanaciji banaka, a ako treba nešto ukinuti, tražimo da

¹⁰³⁹ Radničke novine, Zagreb, 1. I 1933.

¹⁰⁴⁰ Isto, 24. II 1933; Glasnik, 18. XII 1933; Ujedinjeni sindikati, 4/1933, str. 63—64.

se te mere primene na visoke tantijeme, plaće i ugovorne obaveze vodećih funkcionara.¹⁰⁴⁰

U grupu uredbaba od 4. prosinca 1933. spada i Uredba o smanjenju troškova režije novčanih zavoda pod zaštitom i smanjenju režije privrednih poduzeća. Prva od njih tiče se zavoda koji stoje pod zaštitom, odnosno moratorijem bilo zbog sanacije, bilo stečajne likvidacije. Svaki takav zavod dužan je sniziti troškove režije u koje spadaju i osobni izdaci na najmanji iznos koji još omogućava zavodu nesmetano vođenje poslova. Zavod mora otkazom reducirati činovnike, a onima koje zadrži dužan je sniziti plaću. Broj činovnika i sveukupnu visinu plaća određuje ministar trgovine i industrije na prijedlog komisije. Otkazni rokovi po uredbi se smanjuju, a ako je bio dulji od šest mjeseci onda se snizuje na šest mjeseci. Otpравниna činovnika načelno ostaje, s tim da ne može premašiti plaću od šest mjeseci. Činovnici kojima bude otkazano ili koji sami otkauž zbog sniženja plaće, dobivaju sniženu mirovinu. Objе uredbе diraju u glavnom u prava činovnika zasnovanim na ugovorima povoljnijim od onih koje propisuje Zakon o radnjama. Iako se Uredba primjenjivala, nije bila pravovaljana, jer je Narodna skupština nije prihvatila. Štoviše, tvrdilo se da Uredba nije u skladu s ustavom, jer ekspropriira činovnike od vlasništva (zarade), a po ustavu se svaka eksproprijacija može provoditi jedino uz naknadu.

Posebna delegacija Saveza, koja je predao u dva navrata memorandum i molbu nadležnim vlastima da se prava stečena pragmatikom sačuvaju, je 20. lipnja 1934. godine sudjelovala na konzultacijama kod banske uprave u Zagrebu. Predstavnici poslodavačke organizacije koja je tvrdila da pragmatika ni ne postoji, Savez je predočio dokumente prema kojima je vidljivo da je 5. studenog 1919. godine pragmatika potpisana, te da su je potpisala i poslodavačka i posloprimačka organizacija. Savez je ulagao proteste kod onih banaka koje su uskratile isplatu trinaeste plaće i smanjile bilančevinu.

U odnosu na zahtjeve za smanjivanjem režijskih troškova novčanih zavoda pod zaštitom, Savez je skretao pažnju na velike obaveze banaka prema vodećim funkcionarima koje su bile prihvaćene na osnovi individualnih ugovora i koji su utvrđivali vrlo visoke redovne plaće, otpравниna, tantijeme, reprezentaciju i druga primanja koja su dosegala milijunske brojke. Savez je naglašavao da je otkazivanjem činovničke pragmatike režim, u

stvari, odobrio smanjivanje režija na račun činovnika, te da projekt nove Uredbe čuva visoko plaćene položaje i visoke mirovine rukovodećem bankarskom kadru. Savez je predložio Udruženju poslodavaca da se zadrži pravo na otpremninu u zavodima u kojima su radni odnosi regulirani pragmatikom. 14. srpnja 1934. u vezi s pripremnim radovima oko primjene Uredbe o sniženju režija novčanih zavoda pod zaštitom, savezna je uprava ponovo intervenirala kod nadležnih vlasti, te je sve mjesne organizacije upoznala, posredstvom konferencija, o rezultatima svojih akcija. Tako je, na primjer, 3. kolovoza 1934. u Zagrebu održana konferencija koja je uputila brzojave nadležnim ministarstvima protestirajući protiv mjera kojima se pogoršavaju radni položaj bankovnih činovnika. Zahtijevalo se da kolektivni ugovor ostane na snazi i da se i dalje primjenjuje, da se ne dozvoli daljnje smanjivanje plaća i već prepolovljenih otpравниna, da se stečena prava činovnika poštuju, da se poštuju sudske presude u sporovima iz radnih odnosa, da se mirovine obračunavaju prema primanjima ostvarenima prije najnovijih smanjivanja, te da se omogući daljnjim predstavnicima Saveza da sudjeluju u Savjetodavnom odboru za sanaciju banaka i za izradu nacrtu zakona o bankama. Slična konferencija održana je 10. srpnja 1934. godine u Sarajevu.

Uredba o sniženju režija novčanih zavoda pod zaštitom donesena je 23. studenoga 1934. Njome je utvrđeno slijedeće: Sniženje prihoda činovnika na rukovodnim položajima vezano je uz postotak sniženja prihoda ostalih činovnika. Ukinuti su svi dodaci na redovne plaće kao što su trinaesta plaća, bilančevina itd. Takvi neisplaćeni dodaci proglašeni su neutjživima. Ukinuti su svi individualni i kolektivni ugovori, pa i pragmatika, te je utvrđena obaveza sklapanja novih ugovora. Uredba je dobila retroaktivnu moć, što znači da se sudske presude u korist činovnika ne mogu provesti. Što se tiče novih kolektivnih ugovora, preprišteno je ministru trgovine i industrije da sam donese odluku o novom ugovoru, ako se činovnici i poslodavci ne slože.

Centralna uprava SBOTIĆ-a odmah je uputila delegaciju koja je predala svoje zahtjeve u pogledu kolektivnih ugovora nadležnim ministrima. U zahtjevu se traži da se Uredbom predviđi garantirana minimalna plaća (vezano uz utvrđeni egzistencijalni minimum, koji se ne može snižavati, da se dotadašnje ukupne prinadležnosti (uključujući i trinaestu plaću i renumeraciju pomoćnom osoblju) ne diraju, te da im se isplate dužni iznosi.¹⁰⁴¹

¹⁰⁴⁰ Radničke novine, Beograd, 30. VI, 7. VII 1933.

¹⁰⁴¹ Glasnik, 18. VIII 1934.

Savaz i rad organizacija do Kongresa 1934. godine

Podružnica SBOTIC-a u Beogradu održala je svoju treću redovnu skupštinu 4. ožujka 1934. Na skupštini se govorilo o suradnji podružnice sa Savezom privatnih namještenika, te je izneseno da je podružnica ušla u privremenu koaliciju slobodnih i neutralnih radničkih i namješteničkih sindikata. S tom koalicijom izašla na izbore za Radničke komore. Najveći broj članova podružnice izašao je na izbore i dao glas za savezne kandidate. Na skupštini se govorilo i o postojećem bolesničkom osiguranju, te je istaknut zahtjev da se konačno i zakonski regulira dopunsko osiguranje privatnih namještenika. U upravni odbor podružnice izabrani su komunisti Rista Stefanović, Andrija Hercegović i Todor Palić. Ostali članovi su bili Branko Stanisavljević, Jovo Novaković, Mirko Danilović, Dragomir Tutunović, Dragomir Janković, Miloš Lucijanović. U Glavni odbor Saveza delegirani su Petar Milenković, Jovo T. Novaković i Mirko Danilović.

Podružnica SBOTIC-a Novi Sad održala je glavnu skupštinu 4. ožujka 1934. Na području Vojvodine uveden je jednokratno radno vrijeme od 1. travnja do 31. rujna 1933. Skupština se kritički osvrnula na izbore za Radničku komoru. Za njeno izdržavanje plaćaju privatni činovnici godišnje oko 400.000 dinara. Bijeranje predstavnika Radničke komore u Novom Sadu trebalo se provesti u dva maha. Izbori, međutim, nisu provedeni, a skupština je imenovana. Članovi skupštine odobrili su gradnju reprezentativne zgrade Radničke komore s novcem radnika i namještenika, te su ostvarili dug koji iznosi više nego trogodišnji budžet komore. Zbog toga je činovništvo komore prepolovljeno, plaće snižene, otpušteni pravni referenti, a reprezentativna zgrada izdana u zakup. Predstavnici Udruženja bankaraca pozvani su da se povuku još 1926. sa svojih položaja u Radničkoj komori, što oni nisu učinili, tako da ih se podružnica odrekla kao svojih predstavnika. Podružnica je, s obzirom na to da su se isti ljudi koji su upropastili Radničku komoru ponovno kandidirali na izborima za komore, donijela odluku da u izborima ne sudjeluje. Konferencija je 10. studenoga 1933. odobrila taj stav uprave. Skupština je izvještena o nekorektnim postupcima podružnice Saveza privatnih namještenika prema SBOTIC-u, te je prekinuta njihova međusobna suradnja.

Podružnica SBOTIC-a Sarajevo održala je skupštinu 25. veljače 1934. Na skupštini je

raspravljano o kongresnom materijalu. Suradnja podružnice s URSSJ-om ocjenjena je kao dobra, te je konstatirano da se već niz godina razvija suradnja s vezi sa svim pitanjima socijalne zaštite i socijalnog osiguranja, a zajedno su istupali i na izborima za Radničku komoru. Zbog toga je predloženo da SBOTIC uđe u sklop URSSJ-a. Prevnagnuli su ipak stavovi o tome da SBOTIC ne treba ući u URSSJ, zato što je Savez kao autonomna organizacija uspio da, i pored likvidacije brojnih banaka i redukcija njihova personala, poveća broj članova i ojača svoje financije. Osim toga, neke podružnice nisu sudjelovale u izborima za komore, pa bi takva veza sa URSS-om mogla da potakne kamen razdora unutar Saveza. Uslijed likvidacije banaka i ostalih privrednih poduzeća velik broj članova podružnice ostao je bez posla. Pogoršan je i položaj onih koji su ostali da rade. Skupština je protestirala protiv toga da se uštede na režijama ostvaruju prvenstveno kroz uštede na plaćama namještenika. Podružnica je formirala sekciju za kulturno-prosvjetni rad koja je organizirala tečajeve stranih jezika i stenografije, nekoliko predavanja i priredaba.

Podružnica SBOTIC-a Split održala je glavnu skupštinu 25. veljače 1934. godine. U izvještaju o radu govorilo se o hiperprodukciji i krizi koja je zahvatila privredu, sužavanju prava radnika utvrđenih u pragmatiki te intervencijama. Podružnica je u takvoj situaciji intervenirala, davala nezaposlene pomoći.

Glavna skupština podružnice SBOTIC-a Zagreb također je održana 25. veljače 1934. godine. Na skupštini se kritizirala savezna i podružnička uprava zbog toga što su neprekidno odgađale protestne zborove, koji nisu odgovarali Savezu privatnih namještenika. U zagrebačkoj podružnici predložilo se povezivanje akcija za obranu pragmatike i akcija protiv pogoršavanja Zakona o radnjama sa Savezom privatnih namještenika. U slučaju zabrana zborova predloženo je da se iz cijele zemlje šalju oštri protesti vladi s tisućama potpisa. Taj prijedlog je savezna uprava odbila, umjesto toga poslala je delegaciju u Beograd koja se vratila s obećanjem nadležnih vlasti da će se ti problemi riješiti na obustrano zadovoljstvo. Uredbe, međutim, nisu donesene tako da je podružnica optužila saveznu upravu da umanjuje probleme i uljuljkuje članstvo lažnim optimizmom, umjesto da ga, realno prikazavši činjenice, povede u borbu.

Kritizirana je nedovoljna briga za nezaposlene i umirovljenike, te se tražila puna demokracija u radu podružnice. Podružnička uprava nije poklanjala dovoljno pažnje povjere-

ničkim sastancima, sprečavala je sastanke činovnika Prve Hrvatske štedionice. Kulturno-prosvjetna sekcija lijepo je počela rad, ali je on zapeo uslijed nerazumijevanja uprave i namjerne sabotaže. Kritizirao se i rad saveznih predstavnika u »Merkuru«. Stavljene su na glasanje dve rezolucije. Jednu je predložio Fadil Kurtagić, a drugu Stanko Čagljević. Prilikom izbora za novi Upravni odbor podružnice postavljene su tri liste. Za listu Oskara Čihaka glasalo je 79 članova, za listu Josipa Božića 69 a za listu Stanka Čagljevića 47. Prema tome u upravni odbor podružnice ušla su četiri člana s prve, tri s druge i dva s treće liste. Stanko Čagljević i Ivan Volf bili su komunisti. Čagljević i Viktor Brolih birani su i kao delegati za kongres. Josip Božić, koji je bio pristalica socijaldemokrata, dao je ostavku sa svim izabranim članovima i zamjenicima na svojoj listi na sve funkcije izuzev na funkciju delegata za kongres. 6. ožujka 1934. godine na sastanak su pozvani zamjenici umjesto funkcionara koji su dali ostavku. Za predsjednika podružnice izabran je Nikola Hmelina, zamjenika Miroslav Miklošić, sekretara Fadil Kurtagić i blagajnika Đuro Njerša.

Iz zapisnika Upravnog odbora podružnice vidi se da je na prijedlog Stanka Čagljevića zauzet stav da bi SBOTIC i SPNJ trebali radi koncentracije obrambenih snaga privatnih namještenika djelovati kao jedan savez. Krivica za nedovoljnu usklađenost akcija leži na vodstvu Saveza privatnih namještenika koji je razbio Federaciju. Suradnja sa Savezom privatnih namještenika mora biti na izrazito klasnoj osnovi. Vezivanje SBOTIC-a za politiku čuvanja prestiža komorskih birokrata u »Merkuru« i Radničkoj komori i prelaženje Centralne uprave preko očite sabotaže vodstva SPNJ u tarifnim akcijama u pitanju pragmatike mora se osuditi. Ako bi vrhovno vodstvo SPNJ odbilo zajedničke akcije, jedinstvo činovnika i namještenika treba stvarati osnivanjem zajedničkih mjesnih i radioničkih odbora. Oni imaju prvenstvenu dužnost da među članovima oba saveza populariziraju ideju o ujedinjenju svih privatnih namještenika u jedan klasni, namještenički savez. Konstatirano je također da se suradnja mora ostvarivati sa svim klasnim radničkim sindikatima, bez obzira kojoj zemaljskoj sindikalnoj centrali pripadali (URSS-u ili ORS-u). Što se tiče mogućnosti ulaska SBOTIC-a u URSSJ, to ne treba prihvatiti, jer u URSSJ-u ne vlada načelo proleterske demokracije, a URSSJ se iskorištava kao baza za stvaranje socijaldemokratske stranke. U odnosu na Amsterdamsku sindikalnu internacionalu zauzet je stav da je ona

svojom politikom stalnih kompromisa s poslodavcima u tarifnim borbama i sprečavanjem borbe po poduzećima, te isključivim osloncem na socijaldemokratske partije izgubila svoju akcijsku sposobnost i smanjila svoje snage. Takva internacionala prestala je biti privlačna za organizirani proletarijat, no, SBOTIC, i pored svega toga, treba ostati član Internacionale jer mora osigurati povezanost sa sličnim savezima iz ostalih država.¹⁰²

Krajem 1933. godine podružnica Beograd imala je 590 članova, Cetinje 34, Ljubljana 198, Novi Sad 458, Sarajevo 523, Split 183 i Zagreb 1025. SBOTIC je ukupno imao 3011 ispravnih članova.

U idućoj tabeli donosimo podatke o broju članstva prema strukturi djelatnosti u kojima su članovi pojedinih podružnica zaposleni.

Podružnice	Banke	Zadruge	Osig. društva	Trgovine	Industrija	Razno
Beograd	277	56	106	68	64	19
Cetinje	31	2	—	1	—	—
Ljubljana	176	5	13	—	4	—
Sarajevo	341	51	36	—	73	22
Novi Sad	105	25	50	92	144	72
Split	97	9	9	30	22	16
Zagreb	586	22	164	63	146	44
Ukupno	1.613	170	378	254	423	173

U izvještaju s kongresa kaže se da je 1934. godine bilo 609 nezaposlenih članova. Ukupna imovina Saveza iznosila je 330.314 dinara, a imovina podružnice 1.065.003 dinara. Kulturno-prosvjetnom radu poklonjena je mnogo manja pažnja nego u izvještajima za skupštine podružnica. Centrala je poduzela niz intervencija, predstavki, te je donijela više rezolucija koje je uputila nadležnim vlastima i upravama banaka. Posebna pažnja posvećena je borbi Saveza za pragmatiku i sudjelovanju predstavnika Saveza u anketama za zaštitu namještenika u povodu primjene Naredbe o otvaranju i zatvaranju radnji i radnog vremena pomoćnog osoblja te prijedlozima za izmjenu Zakona o radnjama. U izborima za zagrebačku, beogradsku i sarajevsku radničku komoru podružnice su istakle svoje kandidate koji su pobijedili na izborima. Postavio se i zahtjev da javne burze rada posreduju preko odsjeka SBOTIC-a, subvencionirajući njegov administrativni rad, te da kroz njega daju pomoć nezaposlenima. Savez je poduzimao i korake da

¹⁰² Isto, 3/1934, 4/1934; IHRPH, Arhiv, k-53, SBOTIC.

se povuče okružnica ministarstva o izuzimanju podvojnika od odredaba Zakona o zaštiti radnika. Na zborovima i sastancima postavljenu su zahtjevi da se zakonom regulira osiguranje radnika i namještenika i osiguranje nezaposlenih.¹⁰⁴³

Rad i odluke Kongresa SBOTIČ-a

Prema odluci Centralne uprave SBOTIČ-a donesenoj na sjednici od 13. ožujka 1934. sazvan je za 20. i 21. svibanj 1934. Savezni kongres u Beogradu. U radničkoj štampi objavljeno je da će delegati podružnica na kongresu predstavljati 3500 članova. *Radničke novine* su pisale da će na dnevnom redu kongresa, pored izvještaja o radu i materijalnom poslovanju Saveza, biti i pitanja u vezi s organizacijom agitacije, donošenje novih pravila i pravilnika, definiranje odnosa SBOTIČ-a prema srodnim namješteničkim organizacijama kao i pitanja vezana uz tarifnu politiku (ocjena opće situacije, kolektivni ugovori) radničko-namještenička zaštita, povjerenici, radno vrijeme, Zakon o radnjama, minimalne plaće i nadnice, javne burze rada, inspekcija rada, radničke komore i najzad radničko-namješteničko osiguranje, dopunsko bolesničko osiguranje, osiguranje u slučaju nezaposlenosti i osiguranje u slučaju starosti, iznemoglosti i smrti.

Pređivalo se da će u radu kongresa sudjelovati, pored izabраниh delegata iz cijele zemlje i funkcionara Saveza, i predstavnici srodnih organizacija i ustanova za zaštitu i socijalno osiguranje radnika i namještenika. Poziv je također upućen nadležnim ministarstvima i predstavnicima štampe.¹⁰⁴⁴

Kongres je posebnu pažnju poklonio odnosu prema srodnim sindikalnim organizacijama. Podvukao je potrebu da se s njima surađuje na načelima klasne borbe, naglašavajući punu političku neutralnost Saveza. Osuđena su nastojanja da se unutar Saveza stvore politički i vjerski opredijeljene grupe koje pomažu poslodavci i protivnici klasnoga radničkog pokreta. Suradnja između SBOTIČ-a i radničkih organizacija u sklopu URSS-a treba da utire put i organizacijskoj zajednici u koju treba da uđe i SBOTIČ.

Na kongresu se zatim govorilo o tome da u pojedinim poduzećima još nisu uvedeni radnički i namještenički povjerenici. Kongres je tražio pojednostavljenje izbornog sistema s

tim da se u takvim slučajevima dozvoli sindikalnim organizacijama da one postavljaju izborne odbore. Tražilo se pojačanje zaštite radničkih povjerenika, proširenje njihovih kompetencija i pravo suodlučavanja pri personalnoj i tarifnoj politici (uvođenjem prava veta), te mogućnost djelovanja povjerenika na arbitražni sud prilikom rješavanja sporova u tarifnim odnosima. Kongres je protestirao protiv produžavanja radnog vremena, pa je pored zahtjeva da se skрати radno vrijeme predlagao da se za bankovne činovnike uvede šestosatni, jednokratni radni dan. Dalje, Kongres je raspravljao o izigravanju odredaba predviđenih Zakonom o radnjama, te je tražio da se preciziraju propisi o minimalnom otkaznom roku i pravu na otporninu, da se zakonski reguliraju minimalne namješteničke plaće i nadnice, te minimalna renta osiguranika privatnih penzionih fondova. Kongres je tražio da se u državnom budžetu i u budžetima banovina i općina osiguraju krediti za pomaganje nezaposlenih, da javne burze rada posreduju u traženju posla, u sporazumu sa sindikalnim organizacijama, te da se ojača kontrola nad izvršavanjem zakonskih zaštitnih mjera koju obavlja inspekcija rada. Dalje, kongres je protestirao što uprava društva »Merkur« radi na razbijanju jedinstva osiguranja, što troši društvenu članarinu i dopunske premije u nenamjenske svrhe, što isključuje članove kojima je zagarantirano pravo na zdravstveno osiguranje.

Na kongresu je u ime Revolucionarne sindikalne opozicije govorio Stanko Čagljević. On je kritizirao politiku Centralne uprave prema otkazu pragmatike i iznio stavove koje je usvojila skupština podružnice Zagreb. Kritizirao je i uredništvo *Glasnika* koji više pažnje posvećuje »Merкуру« i saopćenjima objavljenim u *Službenim novinama* nego radu podružnice.

Što se tiče »Merкура«, Čagljević se, u ime članova Revolucionarne sindikalne opozicije, izjasnio da »Merkur« ne treba da postane sindikalna organizacija, već isključivo socijalna ustanova, ali da SBOTIČ mora omogućiti svoje članstvu da upravlja »Merkurom«.

U izvršni odbor SBOTIČ-a izabrani su Branimir Šicer, Josip Božić, Antun Malnar, Nikola Hmelina, Oskar Čihak, a u financijsku kontrolu Miroslav Ratković, Srećko Notig i Viktor Brolich.¹⁰⁴⁵

Radničke novine Zagreb i Beograd i *Ujedinjeni sindikati* dali su najpovoljnije ocjene o radu i odlukama kongresa.

»Kongres SBOTIČ-a obuhvatio izvještaje o radu u minule tri godine i celi kompleks na-

¹⁰⁴³ *Glasnik*, 5/1934.

¹⁰⁴⁴ *Radničke novine*, Beograd, 13. IV, 25. V 1934.

¹⁰⁴⁵ *Glasnik*, 6/1934, 7/1934.

ših opštih i posebnih socijalno-političkih pitanja. Ovaj Savez je u toku minulih godina pokazao vrlo lepe uspehe kako na propagandističkom polju kroz prikupljanje velikog broja novih članova, tako i na tarifnom polju, spasavajući svome članstvu mnogobrojne ugrožene tekovine. Savez bankarskih činovnika stoji ideološki na stanovištu Internacionalnog sindikalnog saveza kome pripada URSSJ. To svoje shvatanje kongres je naročito naglasio protestujući protiv davljenja sindikalne slobode u Nemačkoj, Austriji i Italiji, kao i odlukom o saradnji sa slobodnim nameštениčkim i radničkim organizacijama u svim sindikalnim i socijalnopolitičkim akcijama. Ta saradnja je i do sada bila uska. U buduću ona će biti još uža i dovešće, verovatno, u skoro vreme, do punog zblizjenja svih snaga klasnog radničkog i nameštениčkog pokreta. Savez bankarskih činovnika je svojim radom uspeo ne samo da se konsoliduje, nego je u isto vreme postao i elemenat koji konstruktivno deluje na konsolidovanju prilika u opštem radničko-nameštениčkom pokretu u našoj zemlji. Proces sazrevanja ovog saveza ide dosta brzim tempom. Nema sumnje da vreme u kome živimo pomaže ovom sazrevanju, jer je položaj nameštениka srozao duboko ispod nivoa na kojem su nekada stajali nameštениci ove struke; i socijalno i ekonomski ih izjednačio sa manuelnim radnicima, pa time su stvoreni preduslovi i za njihovo ideološko zblizavanje. Kongres Saveza je u svakom pogledu bio dostojanstven i činio je čast kako ovome Savezu tako i celom slobodnom radničko-nameštениčkom pokretu.¹⁰⁴⁶

Udruženi Merkuraši

Hrvatsko trgovačko društvo »Merkur« osnovalo je 1874. godine u Zagrebu kao zajedničko društvo trgovačkih namještenika i poslodavaca s izrazito konzervativnim staleškim ciljevima. Razvojem klasnoga radničkog pokreta, a osobito Sindikata privatnih namještenika, preobrazilo se i ovo društvo. Nove težnje na području socijalne politike dolazile su polako do izražaja i u radu »Merкура«. Taj napredak bio je povezan s neprekidnom borbom protiv konzervativnih elemenata i poslodavaca koji su se svim silama suprotstavljali prodiranju ideja radničkog pokreta u društvo. Članovi društva plaćali su mjesečno članarinu u iznosu od 30 do 35 dinara kao nadopunu zakonskog socijalnog osiguranja. Na taj su način namještenici

vlastitim sredstvima poboljšali svoje osiguranje za slučaj bolesti. Od 1928. godine »preuzeo je Savez privatnih namještenika Jugoslavije upravu »Merкура«. »Merkur« se pod njihovom upravom osamostalio od poslodavaca, a njihov zahtjev bio je da se u »Merкуру« treba da okupe ne samo trgovački namještenici nego i svi namještenici privatnih poduzuća. Od 4000 članova iz Hrvatske i Slavonije, povećao se broj članova »Merкура« na 18.000 u čitavoj zemlji. Iz vlastitih društvenih sredstava otvorio je »Merkur« 5. siječnja 1930. svoj sanatorij. Pošto se djelatnost »Merкура« proširila na područje cijele zemlje, morao je promijeniti naziv u »Merkur« — društvo trgovačkih i privatnih namještenika Jugoslavije.« Demokratizirana su društvena pravila i uveden je proporcionalni izborni sistem. Poslodavačke organizacije i Savez novčanih i osiguravajućih zavoda pokrenuli su akciju da se prestane s uplaćivanjem članarine za društvo »Merkur«. Direkcije većih zavoda obavijestile svoje činovnike da od 1. siječnja 1930. prestaju plaćati za njih članarinu društvu »Merkur«. Zagrebačka podružnica donijela je odluku da povodom predstojeće skupštine »Merкура« istakne svoju neutralnost u pitanjima izbora upravnih tijela, jer članovi SBCINJ trebaju da imaju slobodne ruke kao članovi »Merкура« u opredjeljivanju prema skupštinskom dnevnom redu, onako kako to kao »Merkuromi« članovi nalaze za potrebno. Tom stavu protivila se Centralna uprava, smatrajući da Savez kao strukovnu organizaciju mora da zanima što se radi i kako se upravlja »Merkurom«.

25. siječnja 1931. održana je u Zagrebu izvanredna skupština »Merкура« na zahtjev koji je potpisalo više od 1600 članova. Ovaj zahtjev bio je potaknut ostavkama većine članova predsjedništva, a preostali članovi, Ernst Kašpar i Blaško Štitić, potajno su zatražili nadležno ministarstvo da jednoga od njih imenuje komesarom »Merкура«. Na izborima za skupštinske delegate opozicija je pobijedila. Predsjedništvo je pokušalo da raspusti skupštinu, no nije uspjelo. U predsjedništvo su izabrani dr Ivo Ražem, Leo Martinek, Đuro Vukadinović itd.

Redovna skupština Društva trgovačkih i privatnih namještenika Jugoslavije »Merkur« održala se 28. lipnja 1931. godine. Uoči izbora delegata za ovu skupštinu, klasne sindikalne organizacije su osnovala Međustrukovni akcioni odbor klasno svjesnih članova »Merкура«. U njega su ušli predstavnici Saveza bankovnih činovnika i Saveza privatnih namještenika. Trećina novih članova Upravnog i Nadzornog odbora izabrana je s njihove liste. Značaj skupštine »Merкура« iz 1931. godine bio je u tome

¹⁰⁴⁶ Radničke novine, Zagreb, 1. VI 1934; Radničke novine, Beograd, 25. V 1934; Ujedinjeni sindikati, 6/1934, str. 94, 96.

što je donijela nova pravila društva. Po tim pravilima ukinuto je posredovanje rada u »Merкуру«, pravna zaštita, nezaposleničke potpore, a osnovana je i »Merкурова« podružnica u Zagrebu koja je 3. travnja 1932. održala skupštinu. U upravu zagrebačke podružnice izabrani su Stanko Čagljević član Revolucionarne sindikalne opozicije i Milan Poletti-Košić član glavnog odbora Saveza bankaraca, te četvorica iz grupe nacionalista, tzv. nezavisnih merkuraša.

10. travnja 1932. izvršeni su izbori zagrebačkih delegata za skupštinu »Merкура« koja se trebala održati 23. i 24. svibnja 1932. Ti izbori su vrlo značajni, jer su zagrebački delegati predstavljali oko 9000 glasova, a delegati iz svih ostalih mjesta oko 11.000. Uoči skupštine pisale su zagrebačke *Radničke novine*:

»Merkur je u posljednje vrijeme dobio klasični karakter i posvetio se socijalnim pitanjima privatnih namještenika. Pored toga njegovo prosvjeto djelovanje je bilo na socijalnoj bazi.

Zagrebački purgeri naučili su da smatraju »Merкуру« svojom busijom, te su organizovali do sada nepamćeni napad da osvoje Merкуру pod svaku cijenu. Oni su bezuslovno računali, da će dobiti gotovo sve glasove u Zagrebu, a pomoću kojih da će predočiti neke delegate iz nekih Merкуроvih podružnica u Savskoj banovini i tako imati skupštinsku većinu, za koju su priredili velike operacije.

Te operacije bi svakako išle u pravcu da se Merкуру oduzme klasno namještenički socijalni karakter i da se klasno opredjeljenje članova Merкура u Merкуру sasvim onemogućiti, da se Merкуру postavi na trgovačku stalešku osnovicu, tj. da mogu biti njegovi članovi i poslodavci, kako je to ranije bilo, te da se Merкуру dade nacionalno pokrajinski i vjersko katolički karakter.

To bi značilo potpuno unašanje poslodavačke ideologije u Merкуру.

Ova akcija nije ništa drugo do reakcije na sav postignuti napredak Merкура.

Tu akciju povele su udružene razne poslodavačke i katoličko-vjerske organizacije na čelu sa cjelokupnom građanskom štampom.»

Članstvo »Merкура« glasalo je sa 1607 glasova za plavu listu nacionalno vjerskih pristalica. Međustrukovni akcioni odbor dobio je svega 581 glas. Prvi su dobili 16, a drugi šest delegata. Plavi su izdavali letke, uzeli za svoj emblem plavu boju grada Zagreba, došli na biralište pod plavom zastavom. Skupština je ipak izabrala u upravni odbor 11 predstavnika akcijskog odbora i devet predstavnika plavih.

Odlukom ministarstva nad »Merкуроvom« bolesničkom blagajnom postavljeno je ravnateljstvo. Od članova sindikata postavljeni su Đuro Vukadinović član SBOTIĆ-a Eduard Fleischer član SPNJ i Bogdan Krekić član Centralnog sekretarijata radničkih komora u Beogradu.

Glavna skupština »Merкура« održana je 26. veljače 1933. Prilikom izbora delegata za skupštinu na biralište je izišlo 1843 člana. Od toga je plava lista dobila 1332 glasa i 16 delegata, a lista akcionog odbora 499 glasova i šest delegata. Većinom glasova skupština nije prihvatila izvještaj upravnog odbora, pa su delegati i članovi dotadašnjeg upravnog i nadzornog odbora (bijeli) izjavili da neće prihvatiti nikakve funkcije. Glavni napad plavih na predstavnike akcionog odbora liste bijelih, bio je usmjeren na njihovo protivljenje osnivanju zasebnog fonda za nezaposlene u »Merкуру«, reaktivizacije odsjeka za pravnu zaštitu članova, odsjeka za posredovanje rada stručnih škola i tečajeve te što su protiv osnivanja raznih muzičkih, pjevačkih, diletantskih i gimnastičkih sekcija u okviru »Merкура«. ¹⁰⁴⁷

Ilegalna Revolucionarna sindikalna opozicija koja je djelovala u podružnici SBOTIĆ-a u Zagrebu odlučila je da svoje postojanje legalizira na pitanju društva »Merкуру«, kroz borbu protiv njegova pretvaranja u nacionalni sindikat te borbu protiv nastojanja da se ukine dopunsko društveno osiguranje. U vezi s tim osnovali su grupu Ujedinjenih merkuraša koja je razvila svoj rad u »Merкуру« i podružnici SBOTIĆ-a u Zagrebu. Nosioci grupe potpisali su u prosincu 1933. letak upućen članovima »Merкура« i namješteničkim sindikatima. Letak su potpisali: Stanko Čagljević, Dušan Samardžić, Branko Vujinović, Velimir Drakulić, Ivan Wolf, Gavrilo Jakšić, Milinko Mitraković, Mojmir Mrdradžija, Lucija Borjan, Viktor Brolich, Milan Gecan i drugi. U letku se iznosi da su sukobi između vodstva plavih i bijelih doveli u opasnost opstanak društva i blagajne »Merкуру«. Naizmjenične koalicijske i homogene vladavine vodstva plavih i bijelih odgovorne su za takvo stanje. Ni jedni ni drugi nisu vodili borbu za poboljšanje i proširenje zakonskog socijalnog osiguranja, već su iskorištavali nezadovoljstvo članstva da bi se domogli vlasti a zatim kršili skupštinske odluke, kočili i sprečavali akcije članstva svođeci svoj rad u društvu na izglasavanje rezo-

¹⁰⁴⁷ *Glasnik*, 5. XII 1929; 30. IV 1930; 7. II, 20. VIII 1931; 7. V, 3. IX 1932; 18. III, 28. IV, 10. VI 1933; *Radničke novine*, Zagreb, 10. I, 29. VIII 1930; 19. VI, 3. VII 1931; 15. IV 1932; 10. II, 10. VI 1933.

lucija i predstavki. U letku se govori o tome kako bijeli pokreću pitanje velikih administrativnih troškova društva koja iznose 2.953.878 dinara, dok pomoć članovima iznosi 2.898.613 dinara, no, i to da je pitanje financija pokrenulo socijalističko vodstvo tek od kada više nije u upravi, i od kada smatraju da društvo »Merkur« više nije potrebno. Skupština društva »Merkur« donijela je, na prijedlog nacionalista, odluku o isplati nezaposleničke pomoći, ali čim je preuzela upravu u svoje ruke obustavila je svaku isplatu. Politika i praksa vodstva plavih dovela je do pogoršanja administrativne službe i uvođenju doprinosa od 10 dinara po članu. Protiv takva rada uprave plavih vodstvo bijelih nije ništa poduzelo. Oni ističu kako su vrijeme svoje vladavine u »Meruru« demokratizirali pravila i uveli proporcionalni izborni red, no kada su trebali da na temelju tog izbornog reda uđu u upravu društva i kontroliraju rad plavih, odrekli su se tog prava i dužnosti, povukli su se s rada iz društva i omogućili vodstvu plavih da svede »Meruru« na društvo koje brani poslodavačke interese, klerikalnu i reakcionarnu politiku. Bijeli su napuštanjem borbe protiv štetnog rada uprave plavih izdali interese svojih članova. Kada je uprava plavih dovela u opasnost jedinstvo društva raspuštanjem beogradске podružnice koja ima oko 3000 članova i isključivanjem pojedinih članova vodstva bijelih, reformističko vodstvo bijelih je pokrenulo akciju za likvidaciju »Merurua« i stvaranje nove blagajne za zakonsko osiguranje privatnih namještenika.

U vrijeme pojačane navale poslodavaca na uvjete rada i preostale tekovine socijalnog osiguranja, reformističko vodstvo bijelih ne pruža nikakve garancije da će stvaranjem nove blagajne i doprinosima članstva od 20 dinara mjesečno pružiti bolju socijalnu zaštitu namještenika. Takva nastojanja samo produbljuju cjepačku politiku uprave plavih i daju podršku nacionalističkom vodstvu u borbi protiv sindikalnih organizacija privatnih namještenika i njihovu nastojanju da osnuju klerikalno-reakcionarne sindikate. Ujedinjeni merkuraši ustaju protiv cjepačke politike plavih i bijelih u društvu »Meruru«. Oni ustaju protiv pokušaja plave uprave da pocijepa namješteničke sindikate, protestiraju protiv vodstva bijelih koje zloupotrebljava sindikate protiv društva »Meruru«. Oni ustaju protiv nacionalističke uprave društva »Meruru« koja rastura podružnice i isključuje članove opozicije. Ujedinjeni merkuraši tražili su hitan saziv skupštine društva »Meruru«. »Mi protestiramo — kaže se dalje u letku — »da se bez nas i protiv nas odlučuje o našim interesima. Mi tražimo

da se proširenje zakonskog socijalnog osiguranja privatnih namještenika vrši kroz »Meruru«, a ne protiv »Merurua« i pozivamo sve privatne namještenike, članove Merkura, bez obzira na pripadnost plavima i bijelima, da ustanu protiv vodstva jednih i drugih, da spriječe cijepanje Merkura i da obranu svojih interesa uzmu u svoje ruke. Tražimo daljnje poboljšanje dopunskog osiguranja i to: liječenje u drugom bolničkom razredu za članove i pripadnike obitelji, specijalističko liječenje, davanje najboljih lijekova, punu bolesničku njegu za sve nezaposlene članove društva Merkur jer se to može osigurati sniženjem upravnih troškova društva Merkur. Merkuraši! U svim podružnicama društava postavljajte akcijske odbore za obranu vaših interesa. Pripremite izbor vaših delegata za skupštinu društva propagandom gornjih zahtjeva.«¹⁰⁴⁸

Kongres SBOTIĆ-a 1934. je u rezoluciji o socijalnom osiguranju donio odluku da se saveznoj upravi stavi u dužnost da organizira akciju širih razmjera za izbore u svim institucijama radničkog namješteničkog osiguranja. »Kongres traži da društvo »Meruru« imade sprovesti isključivo dopunsko osiguranje osiguranika bolesničke blagajne Merkur, kako bi ono služilo interesima namještenika kao društvenih članova. Ukoliko društvo Merkur ovo ne bi sprovodilo, stavlja se u dužnost saveznoj upravi i svim savezanim organima, da porade na tom da se dopuna osiguranja provodi preko bolesničke blagajne Merkur.« U tom slučaju sa dopunskim prinosima upravljala bi isključivo namještenička grupa u bolesničkoj blagajni. »Kongres je dalje protestovao protiv tendencija koje unosi uprava društva Merkur o razbijanju jedinstva osiguranja, trošenjem društvene članarine kao dopunske premije na druge manje važne zadatke, što pojedine članove isključivanjem iz društva lišava prava ne samo na dopunsko nego i na redovno osiguranje. U vezi s tim kongres je stavio u dužnost saveznoj upravi da u zajednici sa ostalim namješteničkim sindikatima uloži puna nastojanja u pravcu ingerencije namješteničkih sindikata na politiku društva Merkur kako bi se zagarantovala koordinacija društva Merkur prema sindikatima i njegovim članovima.« Kongres je tražio da se u upravi bolesničke blagajne »Meruru«, dok se u njoj provodi sistem imenovanja, delegiraju oni u koje će privatni činovnici i namještenici imati povjerenja a to su najvećim dijelom osiguranici namješteničkih sindikata. Kongres je protestirao što ovo

¹⁰⁴⁸ IHRPH, Arhiv, SBOTIĆ, Letak, članovima »Merurua« i namješteničkih sindikata, u prosincu 1933.

načelo nije bilo izraženo u novom naimenovanju ravnateljstva bolesničke blagajne Merkur.¹⁰⁴⁹

Zagrebačke *Radničke novine* u povodu glavne skupštine Merkura u 1934. godini pisale su: «Od glavne skupštine 1933. merkurova uprava nije ništa drugo radila nego samo sprovodila politiku učvršćavanja i osiguravanja svoje vlasti. U tome se služila svim sredstvima. Isključivanjem pojedinaca i cijelih podružnica (Beograd sa 3000 članova). Po sredi je bila ideja stvaranja kleriko-franko fašističko sindikata za namještenike. U tom času svi marksisti članovi slobodnih radničkih i namješteničkih sindikata pozvani su da se složno suprotstave planu franko-fašističke reakcije i da se sprijeci izmjena društvenih pravila »Merkura«, te da se njegova demokratska struktura i proporcionalni sistem sačuva od kleriko-franko-fašističke navale.»¹⁰⁵⁰

U povodu izbora delegata i skupštine, grupa Ujedinjenih merkuraša izdala je letak članovima »Merkura« u kome iznosi da program i zahtjeve sadržane u brošuri *Socijalno osiguranje* koju su izdali u travnju 1934. godine napadaju i »plavih« i »bijelih«. Prvi, međutim, zastupaju poslodavce a drugi komorašku birokraciju. I »plavi« i »bijeli« opterećuju Ujedinjene merkuraše da su grupica čelijaša. Ujedinjeni merkuraši, međutim, predstavljaju onaj dio članstva »Merkura« koje je ogrorčeno besplodnim borbama za lične i grupne prestiže, dok se materijalna prava članstva u bolesničkoj blagajni i društvu stalno pogoršavaju. »Plava« uprava društva onemogućava da se Ujedinjeni merkuraši sastaju u dvorani »Meruruka«, što znači da je prisvojila zajedničku svojinu svih merkuraša. U letku se zahtijevalo da se poštuje pravo svih članova »Merkura« na upotrebu društvenih prostorija za izborne sastanke, da prestane besplodna borba i da se prije konstruktivnom radu za poboljšanje zakonskog i dopunskog osiguranja. Pored ostalih zahtjeva Ujedinjeni merkuraši tražili su da u blagajni »Merkur« prestane gospodariti birokracija SUZOR-a, da se petdinarski prinos koji je prije uveden za potporu nezaposlenima ponovno odvoja za te potpore, da se one odmah počnu isplaćivati. Tražilo se također da se poštuje obaveza da se u sanatoriju mogu liječiti samo članovi »Merkura« i njihovih obitelji, a ne privatni bolesnici, dok se članovi »Merkura« šalju u bolnice. Osim toga, zahtijevalo se da se iz društva »Merkur« ne može nitko isključiti, jer se nikome ne smije oduzeti pravo na dopunsko osiguranje.

¹⁰⁴⁹ Glasnik, 6/1934; 7/1934.

¹⁰⁵⁰ Radničke novine, Zagreb, 1. i 8. VI 1934.

Lista Ujedinjenih merkuraša bila je treća. Nosilac liste bio je Stjepan Kaurić, tehnički činovnik električne centrale. Među kandidatima nalazio se Milenko Mitraković trgovački namještenik Griesbach i Knausa, Rudolf Dušek činovnik Prve Hrvatske štedionice, ing. Vilim Novak činovnik Gradske štedionice i te još 18 kandidata i 22 zamjenika. Nacionalisti su istupili s plavom kandidacionom listom, reformisti s bijelom, a Ujedinjeni merkuraši sa zelenom. Otuda su komuniste nazivali grupom »zelenih«. Na izborima delegata izvršenim 10. lipnja 1934. plavi su dobili 17 delegata, bijeli dva, zeleni tri delegata. Skupština je održana 23. i 24. lipnja 1934, u krajnje zaoštrenoj atmosferi. Bijeli su raspolagali sa 4000 glasova, a plavi 7277 glasova. Zeleni i s njima neopredjeljeni, zajedno s bijelima odbili su sa 11.008 glasova prijedlog plavih da se prijašnji upravni odbor predloži sudu.¹⁰⁵¹

Centralna uprava SBOTIC-a skrenula je pažnju svojim mjesnim organizacijama povodom saziva glavne skupštine »Merkura«.

U okružnici upućenoj nakon izbora delegata za »Merkurovu« glavnu skupštinu uprava SBOTIC-a naglasila je slijedeće: »Kongres našeg saziva donio je između ostaloga odluku da se ingerencija saveza u zajednici sa ostalim namješteničkim organizacijama protegne i u pitanju Merkura. Cilj je ove odluke da se članovima saveza omogući što bolje dopunsko osiguranje kroz društvo »Merkur«. Na osnovu ove kongresne odluke Savez je kandidovao svoje predstavnike u izborima delegata za glavnu skupštinu Merkura. Savez je preko svojih predstavnika sarađivao s akcionim odborima koji su stajali iza ove liste. Iza te liste, takozvanih bijelih, stajali su, pored SPNJ, SBOTIC-a, i Savez apotekarskih saradnika.

U predstavi ministru socijalne politike protiv imenovanja ravnateljstva i nadzornog odbora bolesničke blagajne »Merkur«, uprava SBOTIC-a ponovno je istakla da su ta imenovanja posljedica političkih intervencija, da se mimoilaze prijedlozi sindikalnih organizacija članova »Merkura«. Samo jedan predstavnik sindikalno organiziranih namještenika Branimir Sicer imenovan je u ravnateljstvo bolesničke blagajne. Članovi ravnateljstva i nadzornog odbora bolesničke blagajne »Merkur« ne uživaju povjerenje SBOTIC-a zbog toga što su članovi blagajne isključivo predstavnici društva »Merkur« koji teže izdvajanju osiguranja namještenika iz sklopa općeg socijalnog osi-

¹⁰⁵¹ Glasnik, 6/1934; 7/1934; IHRPH, Arhiv, SBOTIC, Letak grupe zelenih za izbore u društvu »Merkur« na dan 10. VI 1934; Radničke novine, Zagreb, 15. VI 1934.

guranja, zato što odbijaju predloženi nacrt pravilnika po kojemu je predviđeno da gubljenje prava na članstvo u društvu »Merkur« ne mora da znači i gubljenje prava na zakonsku socijalnu pomoć posredstvom društvene bolesničke blagajne. Ravnateljstvo blagajne htjelo bi da iskoristi obavezu zakonskog osiguranja stvaranjem prinudnog članstva u društvu »Merkur«, a članovi bi se morali slijepo pokoravati upravi društva ako ne žele da budu isključeni i lišeni prava i na zakonsku i dopunsku pomoć.

Na glavnoj skupštini društva, 23. i 24. lipnja 1934, pobijedili su takozvani neopredijeljeni »plavi«. ¹⁰⁵²

Ravnateljstvo Središnjeg ureda održalo je 28. i 29. prosinca 1934. sastanak na kojem je doneseno nekoliko važnih odluka o radničkom osiguranju. Na prijedlog uprave, zaključilo je ravnateljstvo da se od ministra socijalne politike i narodnog zdravlja zatraži da se u financijski zakon za iduću budžetsku godinu (1935—36) uvrsti amandman prema kojem bi se umjesto dosadašnjih triju privatno-društvenih blagajni (blagajne »Merkur« u Zagrebu, Blagajne trgovačke omladine u Beogradu i Blagajne trgovačkog i potpornog društva u Ljubljani) formirale blagajne za osiguranje privatnih namještenika kao mjesni organi Središnjeg ureda za socijalno osiguranje radnika za osiguranje u slučaju bolesti, nesreće, iznemoglosti, starosti i smrti svih namještenika kojima je to osnovno zanimanje. Članstvo pri ovim blagajnama bilo bi dobrovoljno. Blagajne mogu osnivati zasebne fondove za pružanje većih potpora, u te fondove članovi bi uplaćivali porez do visine 20 posto redovnog prinosa za osiguranje u slučaju bolesti. Ravnateljstvo je donijelo i odluku da se zamoli ministar socijalne politike i narodnog zdravlja da odobri izmjenu pravila bolesničke blagajne »Merkur« po kojoj namještenik koji želi biti osiguran kod »Merкура« ne mora biti ujedno i član društva.

Krajem veljače 1935. održala je skupštinu varaždinska podružnica »Merkur«, a 24. ožujka 1935. u Bjelovaru. ¹⁰⁵³

Na sastanku povjereničkog vijeća Podružnice SBOTIC-a Zagreb, 10. siječnja 1935, raspravljalo se o radu delegata podružnice u Radničkoj komori. Na sastanak su došli samo Stanko Cagljević i Skorčić. Cagljević je govorio o razilaženju delegata i uprave zbog izigravanja demokratskih načela u radu. Tražio je da se prije usvajanja novog budžeta podnese

izvještaj o prošlogodišnjem radu i izdacima o podjeli pomoći nezaposlenima i izvještaj o putnim troškovima, što nije učinjeno, te je glasao protiv prijedloga da se svi radnici oporezuju, bez obzira na dohodak, porezom koji bi se upotrijebio za pomoć nezaposlenima. Taj stav je obrazložio potrebom da pomoć nezaposlenima snosi kapitalistička klasa i država, a ne radnici. Bio je protiv povišenja doprinosa za održavanje radničkih komora i gradnju doma, dok u bankama leže milijuni radničkog novca za te svrhe.

Raspravljalo se i o nastojanjima Središnjeg ureda za osiguranje radnika da osnuje nove bolesničke blagajne za dopunsko osiguranje s tim da se likvidira društvo »Merkur«. Na sastanku je predsjednik SBOTIC-e Sicer iznio stavove Uprave SBOTIC-a. »Merkur« je isključio iz svog članstva Fadila Kurtagića i Bogdana Krekića. Kada se rukovodstvo SPNJ i SBOTIC-a uvjerilo da uprava »Merкура« nastoji da dopunsko bolesničko osiguranje pretvori u sindikat, donijeli su zaključak da osiguranje treba postati fakultativno. Dušan Grković kritizirao je vodstvo bijele grupe u »Merкуру«. Vodstvo SBOTIC-a bilo je u gruppi bijelih za vrijeme njihove uprave »Merkurom« i to su ostali i poslije njegova izlaska iz uprave. Ono nije podnosilo članstvu izvještaje o svom radu niti je od članstva tražilo odobrenje za svoj rad. Vodstvo bijelih se 1933. godine nakon skupštine »Merкура« povuklo, premda su imali gotovo polovinu delegata. Time su napustili borbu protiv vodstvo »plavih« i prepustili im tisuće neobaviještenih članova. Da je vodstvo »bijelih« željelo likvidaciju »Merкура«, vidjelo se 7. studenog 1933, kada su otvoreno istupili u ravnateljstvu bolesničke blagajne »Merkur« kao imenovani članovi ravnateljstva, donoseći odluku da se ministru socijalne politike predloži osnivanje novih namješteničkih blagajna. Time su se izjasnili za likvidaciju zakonskog i dopunskog osiguranja u »Merкуру«. Privatni namještenici nisu bili voljni da napuštaju stečene tekovine u svom osiguranju u zamjenu za gola obećanja. To su iskoristili »plavi« u borbi protiv sindikata, što je dovelo do pobjede »plavih« i rasula »bijelih« u »Merкуру«. Kada su vođe »bijelih« izgubili vlast u »Merкуру«, oni su, u zajednici s birokracijom SUZOR-a, ponovno predložili da se razbije socijalno osiguranje u »Merкуру«. Na taj način oni doprinose stalnom pogošavanju i srozavanju zakonskog osiguranja činovnika i planski lome zakonom zajamčenu autonomiju bolesničke blagajne »Merkur«. Privatni namještenici ne žele svoje interese prepustiti svemoćnoj birokraciji SUZOR-a koja je dovela zakonsko radničko osiguranje do propasti i otuđilo osigu-

¹⁰⁵² Glasnik, 18. VIII 1934.

¹⁰⁵³ Radničke novine, Zagreb, 4. I, 1, 8. 22. i 29. III, 5. IV 1935.

ranike od njihovih ustanova. Oni su protiv osnivanja novih blagajni za dopunsko osiguranje, jer u upravi SUZOR-a vladaju ljudi koji nemaju njihovo povjerenje. U »Mercuru« ima 18.000 osiguranih namještenika. SBOTIC i SPNJ treba da se među tim ljudima bore za zahtjeve sindikata i da te namještenike privuku u svoje saveze. Tko se bori protiv postojećeg osiguranja namještenika u »Mercuru«, taj se bori protiv interesa namještenika i interesa sindikata. Komunisti se bore i protiv vodstva »plavih« koji žele »Mercur« pretvoriti u »žutu« sindikalnu organizaciju. Dosadašnji rad »bijelih« priprema put ostvarenju želja vodstva »plavih«. Nakon navale ujedinjene birokracije SUZOR-a i vodstva bijelih na »Mercur« i vodstvo »plavih« je postavilo zahtjev da se namješteničko osiguranje potpuno odvoji od radničkog osiguranja. Takav rad je usmjeren protiv interesa radnika i namještenika, a za interes poslodavaca. I »bijeli« i »plavi« vode borbu za posebne interese. Dužnost je članova »Mercura« da se bore protiv isključivanja iz društva, jer nitko ne može bit isključen iz ustanove koja obavlja zakonom obavezno osiguranje, a članovi sindikata također treba da se bore protiv protupravnih isključenja iz sindikata i nastojanja da se od njih svore političke partije. Sindikati su klasne organizacije svih radnika i namještenika, bez obzira na njihova politička uvjerenja. »Mi se danas nalazimo i u društvu »Mercur« a i našem Savezu u položaju čuvara i branitelja naših potreba interesa i stečenih prava u zakonskom i dopunskom osiguranju protiv težnje vodstva bijelih i plavih.«

Povjerenički sastanak zagrebačke podružnice donio je, na temelju referata Dušana Grkovića i rasprave koja se vodila, rezoluciju u kojoj se osuđuju delegati podružnice SBOTIC-a u Radničkoj komori Josip Božić i Fadi Kurtagić, koji su protiv volje članova SBOTIC-a otišli da interveniraju u Beograd u korist SUZOR-a. Zagrebačko članstvo ustaje protiv likvidacije bolesničke blagajne »Mercur« kao i protiv izdvajanja njegove blagajne iz opće radničkog bolesničkog osiguranja.¹⁰⁵⁴

Plenum saveznog odbora SBOTIC-a donio je 27. siječnja 1935. godine odluku »da izvršni odbor u skladu s odredbama kongresa treba da preduzme korake da se dopuna osiguranja vrši preko bolesničke blagajne »Mercur«. Glavni odbor konstatuje da je potrebno čim prije omogućiti privatnim namještenicima da mogu slobodno i bez ikijeg posredovanja koristiti se službom bolesničkog osiguranja, te nalaze iz-

vršnom odboru i ostalim savezanim organima da preduzmu akcije, da se ovoj potrebi čim prije udovolji.«¹⁰⁵⁵

U izvještaju o radu Centralne uprave za 1934. godinu kaže se sljedeće: »Dok članovi bolesničke blagajne ljubljanskog Trgovskog bolničkog in potpornog društva kao i članovi bolesničke blagajne Beogradske trgovačke omladine mogu slobodno da iskoristavaju svoje zakonsko pravo u pogledu osiguranja za slučaj bolesti i nezgode preko ovih blagajna, dotle se članovima bolesničke blagajne »Mercur« stavlja uslov za iskorištavanje njihovog zakonskog prava s time da imaju da plaćaju taksu u vidu članarine društvu »Mercur«. Ova ovisnost zakonskog prava o volji uprave društva »Mercur« dovodi osiguranike bolesničke blagajne u položaj da moraju da plaćaju jednom privatnom društvu skupe članarine koje se troše prema nahodanju društva i koje se prema tome ne namjenjuju isključivo potrebama dopunskog bolesničkog osiguranja... Da bi se osiguranci bolesničke blagajne »Mercur« u svojim zakonskim socijalnim pravima izjednačili sa svojim slovenačkim i srbijanskim drugovima, centralna savezna uprava provodila je akcije u pravcu odobrenja predloženog pravilnika po kojem članstvo u namješteničko-bolesničkoj blagajni ne smije da bude ovisno o članstvu u društvu.«¹⁰⁵⁶

Glavna skupština društva »Mercur« sazvana je za 6. i 7. travnja 1935. godine. U Zagrebu su se trebali provesti izbori delegata 24. ožujka 1935. Centralna uprava SBOTIC-a, raspravljajući o izborima delegata za glavnu skupštinu društva, donijela je na sjednici 9. ožujka 1935. odluku da SBOTIC neće sudjelovati u izborima za glavne skupštine podružnice »Mercur« i za glavnu skupštinu društva »Mercur«. Neovisno o tome članovi Saveza mogu biti birani za delegate na skupštini podružnica i društva »Mercur«, ali samo na onim kandidacijskim listama čiji program ne kolidira s odlukama Savezne uprave. Time se Centralna uprava Saveza izjasnila da njeni članovi mogu da se kandidiraju jedino na »bijelim« listama. U povodu skupštine predsjednik društva »Mercur« uputio je okružnicu u kojoj izražava strah pred »bijelom« i »zelenom« opasnošću.

Centralna uprava SBOTIC-a u jednom članku u povodu tih izbora izražava stav da namještenički sindikati ulaze u borbu za »Mercur« zbog toga što članovi sindikata plaćaju društvu visoke članarine, a sindikat treba da vodi brigu o tome kuda te članarine idu, te se pozivaju članovi »Mercura« da u toku izbora

¹⁰⁵⁴ IHRPH, Arhiv, SBOTIC, Zapisnik povjerenika Podružnice Zagreb od 10. I 1935.

¹⁰⁵⁵ Glasnik, 1-2/1935.

¹⁰⁵⁶ Isto.

protiv grupa »plavih«, koja je oličena u tadašnjoj upravi društva, i protiv »zelenih«. Zemaljski odbor članova društva »Merkur« (pod tim nazivom istupali su socijalisti, »bijelih«), izdao je u vezi s izborom proglas u kojem se, među ostalim, kaže da je u blagajni »Merkur« učlanjeno oko 17.000 privatnih namještenika, a na području gdje postoje blagajne »Merkur« ima oko 60.000 privatnih namještenika. U Zagrebu je učlanjeno oko 7500 od ukupno 15.000 privatnih namještenika. Oni ne mogu biti članovi društva »Merkur«, jer »plava« uprava društva neće da primi sve privatne namještenike u svoje članstvo, da samovoljno isključuje stare članove i raspušta cijele podružnice kako bi svojoj antinamješteničkoj politici osigurala većinu na godišnjoj skupštini društva.¹⁰⁵⁷

Izvršni odbor SBOTIC-a je 27. ožujka konstatirao »da su se i pored upozorenja i odluke izvršnog odbora objavljene u *Glasniku* pojedini članovi Saveza kandidirani na plavim i zelenim listama za skupštine i podružnice društva »Merkur«. Tim povodom centralna uprava SBOTIC-a tražila je od njih da dadu javnu pismenu izjavu da u cjelosti prihvaćaju program bijele liste koji je u skladu s odlukama Kongresa i plenuma savezne uprave, s napomenom da će biti predloženi za isključenje iz Saveza ukoliko se ne odazovu ovom pozivu.«¹⁰⁵⁸

Glavna skupština društva »Merkur« održana je 7. travnja 1935. u Zagrebu. »Bijeli« su protestirali protiv poništavanja mandata delegata izabranog na njihovoj listi u Sarajevu, odluke upravnog odbora društva da »Merkur« treba da obuhvati ne samo dopunsko osiguranje u slučaju bolesti već i ostale grane osiguranja. Na skupštini je predloženo da se namještenici izdvoje iz općeg osiguranja. Skupština je bez potrebnog kvoruma izglasala izmjenu pravila društva po kojima se na štetu bolesničkoga dopunskog osiguranja proširuju druge obaveze društva i produžuje mandat delegata. Pri glasanju o izmjeni pravila delegati »bijelih« i »zelenih« napustili su skupštinu.¹⁰⁵⁹

15. lipnja 1935. godine agencija »Avala« objavila je saopćenje prema kojem je ministar socijalne politike odobrio pravila bolesničke blagajne »Merkur« koja utvrđuju da članovi bolesničke blagajne »Merkur« mogu biti i oni privatni namještenici koji nisu članovi društva »Merkur«.

Novi ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Nikola Precca, odmah po preuzimanju resora, saopćio je Središnjem uredu za osiguranje radnika svoju odluku kojom se

obustavlja izvršavanje propisa pravilnika o slobodnom članstvu kod bolesničke blagajne »Merkur« (što je ranije odobrio ministar dr Drago Marušić). Protiv te odluke, plenum SBOTIC-a je prilikom održavanja izvanredne sjednice od 30. lipnja protestirao kod predsjednika ministarskog savjeta.¹⁰⁶⁰

Grupa zelenih uputila je članovima »Merкура« letak slijedeće sadržine: »Uzakonjenjem novog pravilnika bolesničke blagajne društva »Merkur« potpuno se odvajaju naše uzajamno dopunsko osiguranje od zakonskog osiguranja, potpuno se odvajaju članstvo blagajne od članstva društva. Jedinstvo našeg zakonskog i dopunskog osiguranja izgrađivano i usavršavano decenijama u korist našu i članova naših porodica sada se lomi i ruši... Slobodnim članstvom u blagajni »Merkur« prema novom pravilniku otvaraju se vrata svim onim koji dosada nisu učestvovali u izgradnji i unapređenju našeg osiguranja. Novi veliki priliv članstva u blagajni »Merkur« sa manjim prinosima sniziti će prihode blagajne, pa prema tome pogoršat će se i naša materijalna prava. Mi smo do sada slobodnim, tajnim i proporcionalnim izbornim redom birali naše predstavnike u društvu i preko njih vršili utjecaj na rad blagajne. Novim pravilnikom gubimo svaki utjecaj u blagajni i naše osiguranje biti će svedeno na nivo sadašnjeg radničkoga osiguranja... Mi Ujedinjeni merkuraši (zeleni) od postanka naše grupe stajali smo na braniku naših prava u društvu i blagajni »Merkur«... Mi Ujedinjeni merkuraši (zeleni) ističemo i ovom prilikom kao što smo i do sada uvijek naglašavali, da se kabinetskim protestima ne mogu uspješno štiti i braniti naši interesi i naša prava... Ovim pozivamo sve članove da jednodušno traže saziv protestnih skupština kako bi zajedničkim silama spriječili likvidaciju društva »Merkur«.¹⁰⁶¹

Poslije izvanrednog kongresa, Izvršni odbor SBOTIC-a, na svojoj sjednici 10. siječnja 1936. godine, donio je odluku koja je objavljena u *Glasniku*. U povodu održavanja skupština podružnica društva »Merkur« i predstojeće skupštine »Merкура«, Centralna savezna uprava, u skladu s odlukama Glavnog odbora od 14. prosinca 1935, zaključila je da savez, odnosno svi njegovi nadležni organi neće službeno sudjelovati u izborima za skupštine podružnica i za skupštinu društva »Merkur«, prepuštajući članovima saveza u ovom pravcu slobodno opredjeljivanje.¹⁰⁶²

¹⁰⁵⁰ Isto, 7/1935; 8/1935.

¹⁰⁶¹ IHRPH, Arhiv, SBOTIC, Letak 15. XI 1935. Akcioni odbor Ujedinjenih merkuraša (zelenih) članovima »Merкура«.

¹⁰⁶² *Glasnik*, 1/1936.

¹⁰⁵⁷ Isto, 3/1935.

¹⁰⁵⁸ Isto, 4/1935.

¹⁰⁵⁹ Isto, 5/1935.

Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju o radu komunista u »Merkeru«

Pokrajinski komitet uputio je Centralnom komitetu KPJ odluke uprave podružnice društva »Merker« u Beogradu o socijalnom osiguranju, obrazovanju predstavništva i programu rada. Tu odluku potpisali su svi članovi uprave, a ona glasi:

»Potpisani članovi Uprave Podružnice društva »Merker« u Beogradu saglasili su se da zajednički sarađuju u radu iz djelokruga podružnice i da za njega zainteresuje Beogradsko članstvo.

Oni konstatuju:

U upravama ustanova socijalnog osiguranja imaju poslodavci formalno isti, a faktično daleko veći uticaj od radnika i nameštenika. Oni nisu zainteresovani za napredak osiguranja već ga naprotiv smatraju teretom koga se žele osloboditi.

Osiguranci nemaju u upravama predstavničke su sami izabrali već se ovi imenuju.

Zbog osustva uticaja samih osiguranika i uplića koji imaju poslodavci, u ustanovama socijalnog osiguranja, ustoličio birokratski aparat i birokratski rad, koji ne radi u interesu osiguranika i koji tamo razvija i čuva samo svoje birokratske interese.

Osiguranje je razdvojeno na mnogobrojne ustanove i kategorije, dok mnoge važne kategorije nisu obuhvaćene osiguranjem.

Poslodavci iskorišćuju odsustvo otpora nameštenika, kao i odsustvo svake sankcije, pa ne samo što ne plaćaju svoje prinose osiguranju, već ubrane prinose zadržavaju, te time onospobjavaju ustanove osiguranja za nameštene im funkcije.

Konstatacija ovakvog stanja nameće dužnost borbe za:

- slobodne izbore u ustanovama za osiguranje nameštenika,
- zakonsko osiguranje za slučajeve nezaposlenosti, starosti i smrti,
- za uvođenje viših razreda za nameštene u okviru jedinstvenog osiguranja;
- vraćanje u jedinstveno osiguranje svih sada podvojenih kategorija radnika i nameštenika.

Dole potpisani su se sporazumeli:

Da obrazuju zajednički Predsedništvo i da izaberu za predsednika dr Branka STJEPANOVICA, a za potpredsednika Ristu STEFANOVIĆA.

Da rade na vraćanju autonomije podružnicama putem primene postojećeg Pravilnika.

Da rade na povećanju podružničkih tangenta, kako bi kancelarije podružnice mogle funk-

cionisati pravilno i tačno, što je od naročito interesna po beogradsko članstvo.

Da rade na održavanju dosadašnje lekarske službe i nastoje istu poboljšati.

Da po pitanjima unutrašnje organizacije društva uvek zajednički nastupaju za odbranu demokratskog uređenja, proporcionalnog izbornog sistema i protiv isključivanja članova.

Dok se izbori reforma zakonodavstva o bolesničkom nameštničkom osiguranju vodeći paralelno borbu protiv pretvaranja društva u žutu poslodavačku organizaciju i njenog fašiziranja.

Potpisnici će za redovne poslove podružnice izraditi zajednički program rada za čije će se ostvarenje zajednički boriti i stalno težiti sređivanju prilika u nameštničkom osiguranju, smanjivanju administrativnih troškova, poboljšanju lekarske službe.¹⁰⁰³

Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije uputio je Đorđe Mitrović u ime Pokrajinskog komiteta KPJ Srbije 8. lipnja 1935. godine slejedeće pismo: »Nakon što je policija zatvorila Savez trgovačkih pomoćnika i Savez bankarskih, trgovačkih i industrijskih činovnika, jedine masovne organizacije u zemlji sa značajnim utjecajem na privatne namještenike i bankarske činovnike, u Zagrebu se ubrzo formirala Revolucionarna sindikalna opozicija. Ova grupa vremenski radi duže, pa su i rezultati veći nego u Beogradu. U Savez bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije ulazili su većinom mladi ljudi koji su se pod pritiskom teških uvjeta života i rada, na osnovu zdravog instinkta i vlastite inicijative otpočeli da se organiziraju protiv vodstva socijalističke birokracije. Nedovoljna sindikalna izgrađenost mladih članova koji su se grupirali u ovom Savezu, nedovoljne i nejasne direktive koje su primali i nedovoljno poznavanje namješteničkih problema od strane partijskih foruma, omogućila je ispoljavanje krajnje lijevih odnosno ultra desnih grešaka. Osim toga, nije postojao ni odgovarajući idejni odnosno praktični program. RSO u Zagrebu se zbog toga često povezivao sad sa bijelim (socijaldemokratima), čas sa plavim (hrvatskim nacionalistima). Kada su uvidjeli da ih i jedni i drugi iskorištavaju u vlastite svrhe napustili su ih. I bijeli i plavi često su ih zbog toga etiketirali kao pred masama nezrele i neozbiljne. Tako je RSO u Zagrebu u jednom trenutku prihvatio prijedlog plavih da se formira namještenička komora (što su socijaldemokrati označili kao na likvidaciju klasne ideologije), te su pomagali nastojanje bijelih da pod svaku cijenu održe »Merker« napuštajući na taj način stav komunist

¹⁰⁰³ Arhiv, CK SKJ (ACK SKJ), KI 1933/268.

po jedinstvenom osiguranju. Kod tog stava ostali su i nakon što su bijeli prihvatili stav o jedinstvenom radničkom osiguranju.

U odnosu na Beograd u izvještaju se kaže: »Staro članstvo bivših organizacija većinom je rastureno, o djelimično je uslijed redukcije napustilo Beograd. Vraćanje nekoliko istaknutih funkcionara iz ranijeg Saveza nije bilo moguće, jer bi povezivanje opozicije s njima već u samom početku kompromitiralo čitav posao, a novo članstvo, ideološki neizgrađeno, bi se uplašilo. Postepeno se ipak stupilo u vezu s nekoliko članova starog saveza koje se uputilo u akcije vezane uz formiranje i rad opozicije. To je naravno išlo dosta teško i sporo. Najzad je ipak uspjelo formirati jednu grupu aktivnih. Jačanje i ideološko izgrađivanje ove grupe ide dosta sporo. Naročito nam je nedostajala povezanost sa ono malo preduzeća u kojima je bila većina privatnih nameštenika.« Rad naše opozicije sastojao se u preuzimanju sitnih poslova u organizaciji. Preuzimanjem rada na uređenju kartoteke, ulazanjem u prosvjetno-umjetničke odbore i stvaranjem povjereničkog kadra koji bi stajao pod našim uticajem. Napomenuh, išlo se laganim koracima. Mogućnost da se prije vremena otkriju naše namere dovela bi u opasnost cjelokupan rad. Radi demaskiranja birokratskih vođa, isticani su razni zahtjevi preko članova. Plan je dakle bio što više se organizaciono povezati s članstvom i u svoje ruke preuzeti poslove Saveza iz ruku birokrata.

Na području organizacione izgradnje, a o ideološkoj i da ne govorimo, nismo mogli mnogo učiniti. Oštro istupanje naše opozicije u Zagrebu i njena nestrpljivost u pogledu odlaganja obračuna s bijelima, dok se potpuno ne poveže sa svim opozicionim elementima u cijeloj zemlji, i ne omogući sebi podršku i iz provincija, bacilo nas je prije vremena u vrtlog borbe. Mi smo, htjeli ne htjeli, zbog oštrih istupanja u Zagrebu morali da prihvatimo borbu, što je dovelo do otkrivanja organizacione povezanosti Beograda i Zagreba.

Glavni problem koji nas je uvukao u oštru borbu s bijelima je 'Merkur' (bolesnička blagajna). Na ovom pitanju otpočeta borba s bijelim i s plavima u Zagrebu, i ona je prirodno prenijeta i na naš teren.

Pitanje se moglo postaviti dvojako: »Ili 'Merkur' shvatiti kao masovnu organizaciju i nastojati da se u njoj proširi naš uticaj bez obzira na ostale organizacije, ili ga posmatrati kao prelaznu etapu ka jedinstvenom radničkom osiguranju i angažirati se u »Merкуру« u tolikoj mjeri ukoliko nam to snage dopuštaju, ne žrtvujući sindikalne organizacije, tj. rad u njima.«

Valja napomenuti, da su jedno vrijeme socijalisti imali u rukama organizaciju: »Merкуру«. Svojim radom i birokratizmom doveli su do toga da ih je članstvo izjurilo iz nje. Na čelo su došli »plavi« »Merкуру« počeli iskoristivati u svoje svrhe. Da bi zadržali svoj uticaj počeli provoditi razne akcije kao dopunsko osiguranje u bolesti, zbrinjavanje nezaposlenih, otvaranje raznih tečajeva itd. Socijalisti, koji su birokratski kočili svaku borbu nameštenika u svojim organizacijama, osjećajući konkurenciju u »Merкуру« i bojeći se njegovog brojnog članstva (17.000) istakli su parolu »da se Merkur treba baviti samo dopunskim osiguranjem i da mu se trebaju oduzeti sve sindikalne funkcije«. Pokušavajući u prvo vrijeme da paraliziraju utjecaj »Merкура« favoriziranjem drugih bolesničkih blagajni (u Sloveniji bolesničko Zavarovanje, u Srbiji bolesničku blagajnu Beogradske trgovačke omladine i druge) danas izgleda rade ponovo na grupiranju blagajni. U odluci s posljednje sjednice središnjeg Ureda 'zahteva' se od mjerodavnih provođenje izbora u Okružnom uredu, što je po mom mišljenju mig odzogo. Međutim, stav bijelih o oduzimanju »Merкуру« svake funkcije sindikalne organizacije došlo je nakon njihovog poraza u »Merкуру«, kada su bijeli isključili neke funkcionere plavih iz svojih sindikata, a ovi im se revanširali isključenjem bijelih iz »Merкура«. Mi ne bi smjeli podržati ovakav stav bijelih prema sadržaju djelatnosti »Merкура« prvenstveno zato što su objektivni uvjeti za naš rad u »Merкуру« mnogo povoljniji nego u drugim sindikalnim organizacijama u kojima su se ugnježili socijalni birokrati. (Posebno zbog toga što su se i bijeli i plavi u »Merкуру« diskreditirali pred članstvom). Isto tako trebali su zauzeti stav protiv svakog isključivanja članova iz sindikata, pa i iz »Merкура«, jer je isključivanje danas usmjereno uglavnom na to da nas pogodi. Samo najgrublje greške pojedinca smjelo bi rezultirati isključenjem, no i ono bi se trebalo sprovesti s najvećom obzirivošću na inicijativu i pod kontrolom najširih masa. Među te greške spadaju špijunaža u preduzeću, štrajkolomstvo, otvoreno izdajstvo organizacije i pomaganje poslodavca i tome slično, a tako grube greške se moraju javno razobličavati i raskrinkavati na konferencijama i zborovima.«

[...] »Što se tiče shvaćanja da »Merкуру« treba biti samo organizacija za dopunsko osiguranje, Zagrebčani su ostali uporni i o tome su postigli sporazum s većim dijelom drugova u Beogradu. Taj stav dosljedno zastupaju u svim rezolucijama, pa i u rezoluciji s posljed-

nje skupštine održane ove godine» — kaže se dalje u Mitrovićevom pismu.

[...] »Pored ovih diferencija postojalo je još i mnogo sitnijih, taktičkih. Po mome shvaćanju parole tipično revolucionarnog karaktera plaše ljude. Privatni namještenici idejno nedovoljno izgrađeni, još neizživljenog mentaliteta, ustupali su pred našim ostrim frazama. Dokaz tome su stav posjećene skupštine baš u samom Zagrebu, gdje je borba sa bijelima bila najžešća. Naši su vrlo često imali većinu članstva uza se, samo je to članstvo zaplašeno teškim revolucionarnim frazama na koje privatni namještenici nisu navikli, ostajalo je kod kuće. Kongres SBOTIĆ protekao je u Beogradu u atmosferi policijskog pritiska i bijeli su blagodareći tome progurali svoj cijeli program. No, čim su se delegati dočepali provincije bili su protiv onog za što su glasali u Beogradu.«

[...] »Ako se prihvati stav koji zastupa Zagreb, da se »Merkur« treba baviti samo dopunskim osiguranjem, po mome shvaćanju pitanje »Merкура« postaje drugorazredno i treba mu se ukazivati pažnja koju kao takvo i zaslužuje. Mi ne smemo na tome pitanju gubiti naše najbolje snage u sindikalnim organizacijama, tim pre što svi članovi sindikalnih organizacija nisu članovi Merкура, pa ih to pitanje, naročito kada je rđavo obrađeno, mnogo i ne interesuje.«

»Prema tome, Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju zastupao je stav da treba što hitnije promijeniti odluku o usmjeravanju »Merкура«, isključivo na djelatnost vezanu uz dopunsko bolesničko osiguranje privatnih namještenika, te da ovu organizaciju treba organizacijski pretvoriti u sindikat, makar i kao konkurentsku organizaciju Savezu privatnih namještenika i Savezu bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije.¹⁰⁴

Stav CK KPJ prema Ujedinjenim Merkuršima i o mišljenju Pokrajinskog komiteta KPJ Srbije o radu komunista u »Merkeru«

CK KPJ je 25. kolovoza 1934. dostavio uputstva za rad u sindikatima Pokrajinskom komitetu KPJ za Hrvatsku i Slavoniju i Mjesnom komitetu KPJ Zagreb. O »Merkeru« se u uputstvima kaže: »Po našem mišljenju drugovi u »Merkeru« su pokrenuli srazmjerno dobru akciju i što je najvažnije — legalizovali su postojanje 'Ujedinjenih merkurša' kao zasebne struje sa svojom platformom. Sada imaju mogućnost da legalno agituju za tu platformu i

legalno istupaju po svim ostalim pitanjima sindikalnog pokreta. To je krupna dobit za RSO i treba je bezuslovno iskoristiti. Ujedinjeni merkuršiti treba da se što češće javljaju u javnosti povodom rješavanja pitanja osiguranja ili nekih drugih. Povoda ima svaki dan. Bilo bi odlično kad bi ta grupa boreći se za svoju platformu počela izdavati svoj mjesečnik o problemima osiguranja, i s njima u vezi pretresala sva ostala pitanja položaja i borbe radnika.«¹⁰⁵

U uputama za stvaranje širokoga legalnoga masovnoga opozicionoga sindikalnog pokreta, umjesto ilegalnih RSO kaže se: »Ubuduće treba RSO stvarati kao široki masovni opozicioni pokret u sindikatima pod raznim imenima, zavisno od mjesnih prilika i uvjeta. Primjer: opozicija protiv reformističkih i fašističkih vođa u »Merkeru« formirala se u opozicioni pokret pod nazivom Ujedinjeni merkuršiti. Pod tim nazivom ta je opozicija izdala dvije legalne brošure i legalizirala komunističku platformu u pitanju socijalnog osiguranja, te istakla listu koju je suprotstavila reformistima i fašistima.«¹⁰⁶

Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije uputio je Pokrajinskom komitetu Srbije pismo u kojem ističe da sekretar komiteta Đorđe Mitrović ne razumije potrebu i značaj »Merкура«, kao masovne i jedinstvene organizacije. Prijedlog da komunisti izidu iz Saveza privatnih namještenika i SBOTIĆ-a i djeluju isključivo u »Merkeru« iz osnove je pogrešan. Isto tako pogrešan je kurs da se »Merker« pretvori u sindikat. U pismu se kaže da KPJ više ne usmjerava svoj rad na stvaranje svojih sindikata, nego na ujedinjenje svih postojećih kao i na osvajanje vodeće pozicije u njima. »Merker može odlično poslužiti za jačanje komunističkih pozicija među bankarcima. Ako dođe do ukidanja njegove grane radničkog osiguranja, voditi ćemo kurs na stvaranje pokreta za jedinstvo i na ujedinjenje sindikalnog pokreta drugih branša i pravaca. »Merker« je od ogromne važnosti kao jedinstvena organizacija namještenika. Ali, isto je tako pogrešan kurs da se »Merkeru« ostavi samo grana zakonskog osiguranja, a ukidanje dopunsko, jer bi to izazvalo otpor privatnih namještenika članova »Merкура«. S time se može nastupiti tek nakon što se izvojuje reforma radničkog osiguranja kakovu mi tražimo. U tom pogledu je platforma sporazuma pravilna. Iako je bilo mnogih vrludanja i grešaka, sve su ispravljene

¹⁰⁵ Isto, KI, 1934/181; IHRPH, Arhiv, KI, 692 (326—328).

¹⁰⁶ Isto, KI, 1934/228; IHRPH, Arhiv, KI, 692 (846—500).

¹⁰⁴ Isto, KI, 1935/313.

ne i time što tamo već imaju masovan pokret i utjecaj, jer su »Merkur« pravilno iskoristili za jačanje svojih pozicija kod bankaraca.«¹⁰⁶⁷

Prijedlog Izvršnog odbora SBOTIC-a da se iz Saveza isključi grupa sindikalnih funkcionera komunista

Izlaganje Stanka Čagljevića u ime Revolucionarne sindikalne opozicije na skupštini podružnice SBOTIC-a Zagreb 25. veljače 1934. i na kongresu 20. i 21. svibnja 1934. bili su razlog što ga je Centralna uprava, odmah nakon Kongresa, isključila iz Saveza. Centralna uprava SBOTIC-a je osim toga razradila plan kako da isključi čitavo rukovodstvo RSO iz Saveza. Požurila je da to učini poslije prve pobjede komunista na skupštini podružnice SBOTIC-a u Zagrebu. Prema zapisniku s izvanredne skupštine podružnice SBOTIC-a Zagreb, održane 16. rujna 1934, na dnevnom je redu bilo popunjavanje Upravnog i Nadzornog odbora podružnice (četiri člana upravnog odbora i pet zamjenika, i jednog člana nadzornog odbora i tri zamjenika). Mojmir Mudražija je podnio listu u ime opozicije (komunista), a predsjednik listu uprave podružnice. »Plava« lista s nosiocem Romanom Rosmanihtom dobila je 20 glasova, a opozicijska lista »zelenih«, čiji je nosilac bio Dušan Samardžić, 40 glasova. U upravu podružnice izabrani su Dušan Samardžić, Stjepan Kaurić i Branko Vujinović. Za zamjenike izabrani su Zvonko Svetličić, Leon Frašek, Veljko Petrić i Ljubica Leskovac. U Nadzorni odbor izabrani su Mojmir Mudražija, Gavrilo ũakšić, Mary Marčelja.

Sjednica Izvršnog odbora SBOTIC-a, održana 2. studenog 1934, donijela je odluku o isključenju iz Saveza Dušana Grkovića, Vječe-slava Zrnca, Stjepana Kavurića i Dušana Samardžića. Prijedlog o isključenju poslat je članovima Glavnog odbora, s time da se pismeno izjasne za ili protiv njega.

Na sjednici Upravnog odbora podružnice, koja je održana 9. studenog 1934, pod točkom razno Dušan Samardžić je iznio da je predložen na isključenje zato što je protestirao na sjednici podružnice protiv toga da se Vjenčeslavu Zrnou, koji je postao član Saveza, ne izdaje legitimacija, što predstavlja sabotažu jedne klike koja nema podrške među članovima u zagrebačkoj podružnici, i koja, zbog toga što se kompromitirala, koristi nedopuštena sredstva. Njega optužuju da je bio funkcionar zabranjenog beogradskeg saveza, da je protiv

reformističkog karaktera sindikata, kao i zbog toga što se ne slaže da se šalju delegacije bez podrške članova. Reкао je da država neće i ne želi biti arbitar između činovnika i banaka, da se njihovi odnosi razrješavaju tako kako to dopušta stvarni odnos snaga. Takav stav kvalificira se kao čelijašenje i sabotaža. U svom izlaganju reкао je da je do isključenja došlo i zbog toga što su komunisti početkom 1933. počeli aktivan rad na okupljanju članova. U porastu članstva i aktivnosti komunista vrhovi Saveza vide opasnost. Iako komunistima predbacuju da žele da se revolucionarnim sredstvima obračunavaju na ulici, da vode generalne štrajkove, to nije točno. Komunisti su samo htjeli aktivirati snage Saveza i pojačati borbene pozicije članova. Grupa na vrhu Saveza s tim se ne slaže, pa svojim programom i pravilima utvrđuje odredbe kojima se sputava sloboda mišljenja, opredjeljivanja, akcije i demokratski proporcionalni sistem. Isključivanjem komunista pribjegla je ta grupa metodi uzurpiranja vlasti. Komunisti su ustali protiv ukidanja demokracije. Pošto je Izvršni odbor Centralne uprave izgubio podršku među zagrebačkim članovima, počeli su ih isključivati. Glavni razlog za isključenje naveden je stav članova Saveza prema »Merkeru«. Savez je, u zajednici sa SPNJ, tražio likvidaciju društva »Merker« i osnivanje novih blagajni kako bi u njihove uprave bili imenovani socijalisti. Članove »Merker« je to ogorčilo, pa su »bijeli« izgubili svaki utjecaj na društvo. »Merker« ima duboko korjenje u zemlji. To društvo ne mogu uništiti ni poslodavci ni »bijeli«. Što se tiče Kavurića, Samardžić je reкао da se njegovo držanje u »Merkeru« ni u čemu ne kosi s usvojenim stavovima sindikata. Isključen je zato što se kandidirao na »zelenoj« listi. Dušan Grković je isključen iz Saveza privatnih namještenika 1927. godine zajedno s još 13 delegata iz komunističke opozicije koji su u Zagrebu birani za kongres SPNJ. To je bilo prije sedam godina. Centralna uprava SBOTIC-a isključuje Grkovića zbog toga što je prije sedam godina bio isključen kao komunista iz SPNJ, kao da je SBOTIC isti savez, a ne poseban. U ime 90 posto članova podružnice Zagreb opozicija odbija te uzurpatorske metode. Zagrebačka podružnica predstavlja polovinu članstva Saveza, pa ima pravo da raskrinka rad Izvršnog odbora. Već je učinjen propust što je dozvoljeno da se iz članstva isključi Stanko Čagljević. Članstvu Saveza dosta je Fadila Kurtagića, Sicela, Božića i Malnara.

U ime Izvršnog odbora govorio je Ante Malnar. Reкао je da podružnica može donijeti kakve god odluke hoće, međutim radi se o grupi koja po svojoj ideologiji ne spada u

¹⁰⁶⁷ AK CK SKJ, KI, 1935/313.

SBOTIĆ. Samardžić je došao iz raspuštenoga komunističkog Saveza u SBOTIĆ koji bi trebao njemu i njegovoj grupi dati firmu pod kojom bi mogli i dalje raditi, što SBOTIĆ može jedino dovesti do zabrane. Poslije duge rasprave, Dušan Samardžić je predložio da podružnica isključi iz svog članstva članove Izvršnog odbora Šicela, Božića i Malnara jer rade na razjedinjavanju Saveza. Za prijedlog Samardžića glasalo je četiri, četiri je glasalo protiv, pa je prema pravilima prijedlog odbijen. Usvojen je zatim prijedlog da se za 2. prosinca 1934. godine sazove izvanredna skupština podružnice, da se na trošak podružnice izda izvanredni broj *Glasnika* i u njemu objavi pismo Izvršnog odbora od 3. studenog 1934. upućeno članovima Glavnog odbora.

Na sjednici Izvršnog odbora SBOTIĆ-a, održanoj 10. studenog 1934., u vezi s odlukama Upravnog odbora podružnice SBOTIĆ-a Zagreb rečeno je da razlozi spora nisu samo pitanje bolesničkog osiguranja već je riječ o sporovima principijelne naravi. U SBOTIĆ-u, naime, postoje tri grupe: grupa »plavih«, koja očijuka s poslodavcima, grupa »bijelih« koja zastupa načela slobodnih sindikata i grupa »zelenih« koja, u pomanjkanju svojih sindikata, pod firmom SBOTIĆ-a, razvija radikalno lijevu aktivnost. Suština sukoba između Centralne uprave i Upravnog odbora zagrebačke podružnice izvire iz tih razlika. Izvršni odbor SBOTIĆ-a napao je Upravni odbor zagrebačke podružnice što si uzima pravo da pokreće raspravu o isključivanju članova savezne uprave, te konstatira da je »Merkur« samo povod da se u interesu jedinstva Saveza isključe vođe komunisti iz SBOTIĆ-a. Stalo se na stajalište da ako se i sazove izvanredna skupština podružnice, Izvršni odbor treba dati izjavu da ona nije skupština SBOTIĆ-a. U odlukama sjednice kaže se da Izvršni Odbor, donoseći ovakve odluke, želi da onemoguća anarhiju u Savezu i vezanje sudbine Saveza sa sudbinom zabranjenoga beogradskog Saveza bankarskih trgovačkih i industrijskih činovnika, te se iznosi da odluka o isključenju nije poslana zagrebačkoj podružnici već članovima Upravnog odbora. Prema tome, zagrebačka podružnica nije imala pravo da sazove izvanrednu skupštinu, niti da raspravlja o isključenju članova savezne uprave iz članstva Saveza.

Na sjednici održanoj 21. studenog 1934. podnesen je izvještaj prema kojemu je za isključenje glasalo osam članova saveznog odbora, a protiv isključenja četiri člana i to: Leo Martinek, Oskar Cihak i Viktor Brolich iz Zagreba i Đorđe Jovanović iz Novog Sada. Bruno Rojić iz Splita predložio je da se svi članovi koji su predloženi za isključenje suspendiraju do prve

sjednice Glavnog odbora. U vezi s tim glasanjem, Oskar Cihak je izjavio da Pfeiffer i Fleischer surađuju u *Glasku* SBOTIĆ-a koji je omogućio da njihovo mišljenje o isključenju Grkovića bude dominantno, da se isključenje Zrnca izvršilo bez obrazloženja, da su članovi zabranjenog Saveza, koji je nekada predstavljao Samardžić u Beogradu, svi članovi SBOTIĆ-a, te je protestirao što se u SBOTIĆ-u vode iste metode kao i u Savez privatnih namještenika — apsolutizam, uzurpiranje vlasti i sl. Na kraju je naglasio da su ove odluke donesene zato što je Izvršni odbor utjecao na članove Glavnog odbora različitim nedozvoljenim metodama, usmenim i pismenim uvjerenjima pojedinaca.

U vezi s odlukom Glavnog odbora SBOTIĆ-a Berislav Krpan (GOSBOTIĆ-a Sarajevo) 1. prosinca 1934. godine održao je posebnu konferenciju na kojoj je rekao da ako SBOTIĆ želi da zadrži dobre odnose sa Savezom privatnih namještenika, ne može zadržati Dušana Grkovića među svojim članstvom. Savezna uprava je obavezna da se bori za provođenje kongresnih odluka i ne može dozvoliti da se član Saveza kandidira u »Merkur« na listi koja ne prihvaća politiku Saveza. Krpan se založio za to da »Savez žrtvuje Stanka Čagljevića i ostale isključene« te je osudio osjećku rezoluciju SBOTIĆ-a u kojoj se daje podrška isključenim članovima u Zagrebu.

Uprava zagrebačke podružnice SBOTIĆ-a odbija da isključi iz Saveza Dušana Grkovića, Vječeslava Zrnca, Stjepana Kaurića i Dušana Samardžića

Iz zapisnika sjednice Upravnog odbora podružnice SBOTIĆ-a Zagreb, održane 3. prosinca 1934., vidi se da se raspravljalo o verificiranju zapisnika Upravnog odbora od 9. rujna 1934. na temelju kojeg je isključen Dušan Samardžić. On je dokazao da je zapisničar Fadil Kurtagić netačno interpretirao njegovu diskusiju i u zapisnik unio neistinite formulacije kako bi ga se moglo isključiti iz Saveza. S obzirom na to da je Samardžić jedno vrijeme bio u zatvoru nije znao za sadržaj zapisnika, pa nije mogao ranije intervenirati. Upravni odbor podružnice je verificirao zapisnik usvojivši primjedbe Dušana Samardžića. Što se tiče odluke Izvršnog odbora SBOTIĆ-a od 10. studenog 1934., uprava podružnice i dalje ostaje pri prijašnjem zaključku, pa je sazvala izvanrednu skupštinu zagrebačke podružnice za 30. prosinca 1934. Ponovno je stavljeno na glasanje odluka o isključenju članova Upravnog odbora. Glasalo se tajno. Protiv izvršenja odluke

bilo je šest glasova i jedan suzdržan. Na prijedlog Oskara Cihaka donesena je odluka da se dade pismeno obrazloženje ovog stava podružnice. Isto tako zatraženo je da se izda član-ska iskaznica Vjedeslavu Zrcnu.¹⁰⁶⁸

Na sjednici 11. prosinca 1934. zagrebačke podružnice donesen je zaključak da se do odluke plenuma Glavnog odbora članovi koji su predloženi za isključenje tretiraju kao redovni članovi. Predstavka plenumu Glavnog odbora protiv isključenja članova uprave zagrebačke podružnice glasi: »U smislu odluke upravnog odbora zagrebačke podružnice donesene na sjednici od 3. prosinca 1934. povodom riješenja Glavnog odbora našeg Saveza po prijedlogu I. O. o isključenju iz članstva Saveza drugova Dušana Grkovića, Vjedeslava Zrnca, Dušana Samardžića i Stjepana Kaurića, upućujemo u ime Upravnog odbora i članstva podružnice Zagreb, svim upravama pododbora i podružnica našeg Saveza, Izvršnom odboru kao i svim članovima Glavnog odbora slijedeće obrazloženje naše odluke o neprovođenju isključenja pomenutih drugova:

Od prije godinu i po dana počelo je u zagrebačkoj podružnici da se osjeća među članstvom izvjesno talasanje i diferenciranje gledišta o radu u Savezu. Date su i prve jasnije formulacije razlika u gledištima nas i naših nadležnih foruma — centralne uprave. Poslije prvog napada poslodavaca na kolektivne ugovore bankovnih činovnika, Savez kao branilac tekovina privatnih namještenika nije znao ni htio da za obranu tih tekovina pokrene odgovarajuće klasno-borbene akcije, nego je, pogrešno ocjenjujući čitavu situaciju, stao na stanovite da je pravo nemoguće poništenje kolektivnog ugovora bez obostranog pristanka ugovorača, s jedne strane SBOTIĆ-a a s druge strane Udruženja banaka i osiguravajućih društava. Zbog takvog stava Izvršni odbor je ograničio akcije na čuvanje pragmatike, na deputacije, prijedloge i verbalno dokazivanje i uvjeravanje zainteresiranih i cjelokupnog članstva o nemogućnosti ukidanja kolektivnog ugovora. Prva opozicija u našem sindikatu datira od tog doba. Nasuprot takvim stavovima Izvršnog odbora, opozicija je naglašavala da je pitanje obrane kolektivnog ugovora pitanje snage organizacije privatnih namještenika, pitanje njihove jednodušnosti, akcione i organiza-

cione osposobljenosti. U nastojanju da se obrani kolektivni ugovor opozicija je predlagala da se, u smislu kongresnih odluka, pozovu u pomoć sve podružnice Saveza i svo članstvo, da se putem održavanja povjereničkih sastanaka, sastanaka članstva po poduzećima, konferencija članova i zborova, protestnih telegrama, peticija i rezolucija, jednom riječju da se iskoriste sve zakonom dopuštene mogućnosti kako bi se sačuvali kolektivni ugovori. Ovakova djelatnost i nastojanja izvršnog odbora ocjenjivana je kao sabotaža i nastojanje da se razori Savez kao cjelina. Događaji su nažalost dokazali da je opozicija bila u pravu.

Studnog prošle godine ravnateljstvo bolesničke blagajne »Merkur«, u kome su sjedili predstavnici bijelih donijelo je odluku da se likvidira društvo »Merkur« i da dopunsko osiguranje vrše novo formirane namješteničke bolesničke blagajne. Kao što je poznato, taj je prijedlog, uslijed jednodušnog otpora članstva izraženog prilikom izbora delegata za prošlu skupštinu društva »Merkur« propao, a njegovi autori — vodstvo bijelih — izgubili su skoro svaki utjecaj među članstvom društva »Merkur«. Prijedlog je došao kao zadnji pokušaj bijelih da i po cijenu likvidacije društva »Merkur« ponovno zauzmu izgubljene pozicije u namješteničkom bolesničkom osiguranju. Vodstvo bijelih koje su sačinjavali funkcioneri jednog i drugog namješteničkog sindikata odbijalo je do tada sva traženja članstva da svoj program rada u »Merкуру« vežu uz sindikate. Tek poslije novembarskog sloma, kada su svojim zahtjevom za likvidacijom »Merкура« i stvaranjem novih namješteničkih blagajna proigrali povjerenje članstva, oni su svojevrijem i pogrešnim tumačenjem kongresnih odluka upregli sindikat u propalu politiku bijelih u »Merкуру«, priznavajući sav dotadani štetni rad bijelih u »Merкуру« za svoj rad, za rad sindikalnih organizacija. Lošijeg poteza nije moglo biti. Vežući sindikat za loš rad bijelih u »Merкуру« oni su mu nanijeli moralnu i materijalnu štetu. Najbolji dokaz blamaže ovakove politike su izbori delegata za skupštinu »Merкура«, kada je od 2700 punopravnih članova SBOTIĆ-a i SPNJ za listu oba sindikata glasalo samo 245 glasača.

Prošli kongres našeg Saveza, u rezoluciji u odnosu prema srodnim sindikalnim organizacijama, usvojio je princip suradnje u svim pitanjima zaštite i socijalnog osiguranja radnika i namještenika putem vođenja zajedničkih akcija »na bazi klasne borbe proletarijata«. Bez aktiviranja sindikalnog članstva nemoguće je stvarno vođenje ma kakove akcije a naročito zajedničkih akcija, kao ni razvijanje istinske suradnje među svim klasno-borbenim sindikalnim organizacijama. Mi ne možemo prijeći pre-

¹⁰⁶⁸ IHRPH, Arhiv, SBOTIĆ, Zapisnik izvanredne skupštine podružnice Zagreb od 16. IX 1934; Zapisnik sjednice Izvršnog odbora SBOTIĆ od 2. XI 1934; Zapisnik upravnog odbora podružnice od 9. XI 1934; Zapisnik IO SBOTIĆ od 10. XI 1934; Zapisnik sjednice IO SBOTIĆ od 21. XI 1934; Zapisnik konferencije od 1. XII 1934. I. O. SBOTIĆ sa Berislavom Krpanom iz Sarajeva.

ko ovog pitanja a da ne konstatiramo da naš Savez nije postupio u skladu s odlukama kongresa kada je riječ o »Merkeru« i obuvanju pragmatike bankovnih činovnika. Dosadašnja suradnja našeg Saveza sa Savezom privatnih namještenika bila je ograničena na suradnju vodstva obaju sindikata, bez učešća članstva i osnovnih organizacija. Pomenuta suradnja se odvijala jedino kada je bilo riječi o »Merkeru«, Radničkoj komori i izbacivanja članstva iz sindikata — na liniji obrane i čuvanja pozicija vodstva i jednog i drugog saveza. Osim toga, ona se svela na potpunu potčinjenost našeg Saveza vodstvu Saveza privatnih namještenika.

Zbog takvog rada, kao i zbog stalnog pogoršanja položaja privatnih namještenika, članstvo je postalo nezadovoljno. Ono je na prošlogodišnjoj skupštini izglasalo nepovjerenje rukovodstvu našeg Saveza. Umjesto da takav stav članstva nagna vodstvo na put stvarne zaštite interesa privatnih namještenika, dogodilo se suprotno. Od tada vodstvo našeg Saveza konzekventno provodi taktiku sabotaže svih akcija, izigrava i krši pravila Saveza i odluke kongresa i uzurpirira vlast, a pošto sve to nije dovoljno da se skrši inicijativa i aktivnost članstva, uvela se, po ugledu na vodstvo SPNJ i u znaku »suradnje« stara oprobana taktika izbacivanja svih onih članova koji se ne slažu sa postupcima, taktikom i gledištem rukovodstva. Rukovođeni interesima Saveza i njegovog jedinstva, mi osuđujemo ovakav način rada Izvršnog odbora i ne primamo na znanje isključenje četvorice članova naše podružnice, s ovim obrazloženjem:

Drug Dušan Grković je član ove podružnice od 1. travnja 1934. godine. Dosadašnjim radom se istakao kao vrlo agiln i konstruktivan član. Doveo je u našu podružnicu blizu 100 novih članova. Ničim se nije ogrešio o interese Saveza, njegove propise i pravila. Izjavljuje da će se u svome radu rukovoditi interesima Saveza, da će poštivati odluke saveznih foruma i da će biti discipliniran član Saveza. Godine 1927. je isti bio isključen iz Saveza privatnih namještenika zbog kritike rada Centralne uprave SPNJ. U rezoluciji donesenoj na prošlom kongresu našeg Saveza o odnosu prema srodnim sindikalnim organizacijama na bazi klasne borbe proletarijata spominje se i SPNJ. Smisao i slovo pomenute rezolucije su jasni i ni u kom slučaju se ne mogu iskriviti i nategnuti u pravcu tumačenja neke obaveze za naš Savez o saradnji na isključivanju članova. Kongresna odluka o saradnji nema retroaktivnu snagu i ne može se protezati na vrijeme i događaje kada naš Savez nije surađivao sa SPNJ. Kongresnom odlukom o kola-

boraoiji SBOTIC-a sa SPNJ naš Savez nije pretao da postoji kao samostalna i nezavisna organizacija sa svojim statutom, autonomnim podružnicama i forumima. U naš se Savez primaju i iz njega isključuju članovi po odredbama naših statuta, a ne po odlukama Saveza privatnih namještenika.

Po pitanju druga Većeslava Zrnca upravni odbor konstatira: Drug V. Zrnac primljen je u članstvo zagrebačke podružnice, a izvršni odbor Centralne uprave je zadržao njegovu člansku legitimaciju bez da to pravila dopuštaju i bez ikakvog obrazloženja. Izvršni odbor predlaže da se poništi njegov prijem u članstvo, zbog njegovih javnih pismenih napada na naš Savez. Upravni odbor podružnice smatra da ukoliko je drug Zrnac prije nekoliko godina napadao naš Savez, ne može zbog toga odgovarati pred saveznim forumima, jer tada nije bio član sindikata. Po odredbama pravila Saveza pristup u naš Savez nije uslovljen nikakvim posebnim kvalifikacijama ni garancijama. Kad neko podnese pristupnicu za članstvo, on time izjavljuje svoju saglasnost sa propisima Saveza, pravilima i odlukama saveznih organa. Svako drugo tumačenje je sabotaža, izbjegavanje primjene saveznih pravila i uzurpiranje statutarne vlasti po ovom pitanju.

Pitanje isključenja druga Dušana Samardžića nepravilna je i protustatutarna odluka iz formalnih i stvarnih razloga. O njegovim navodnim krivicama nikad nije raspravljala uprava podružnice niti je izvršni odbor podružnici predočio kako se Samardžić ogriješio konkretno o pravila. Podnošenjem prijedloga za isključenje druga Samardžića, Izvršni odbor se ogriješio o najosnovnije pisane i nepisane zakone, jer mu nije dao mogućnost da sazna za što ga optužuju niti je udovoljio njegovom neoporecivom pravu da se od optužbe brani. Drug Samardžić dao je izjavu na sjednici uprave podružnice da ostaje na poziciji zelenih merkurša iznesenoj u brošuri Ujedinjenih merkurša, obrazlažući da se ti stavovi ne koše sa stavovima koje je utvrdio kongres po pitanju socijalnog osiguranja namještenika... Bez obzira što izjava druga Samardžića u pitanju Merkura ne podliježe nikakvim sankcijama na osnovu odredbi statuta Saveza, jer su se zeleni na skupštini društva Merkur u svemu držali dobivenih direktiva, ona sama po sebi ne može da bude osnova za isključivanje jer bi u tom slučaju i po toj analogiji Izvršni odbor mogao da predloži za isključenje devedeset posto članstva zagrebačke podružnice. Drugu Samardžiću predbacuje se također da je bio u radnom odnosu u Zagrebu dvije godine, a da nije pristupio Savezu. Ova optužba je nelogična i reakcionarna jer bi se tako

mogao svaki novo primljeni član isključiti, jer je nekoliko godina bio u radnom odnosu, a nije pristupio Savezu... Izvršni odbor mu predbacuje da je bio funkcioner ranijeg beogradskog Saveza bankovnih, trgovačkih i industrijskih činovnika. S jedne strane je problem što nije u Zagrebu odmah postao član Saveza, a s druge strane što je ranije aktivno radio u jednom namješteničkom sindikatu. U toku tog rada on nije došao u sukob ni sa zakonom ni sa statutom. Karakteristično je da su neki članovi Izvršnog odbora i sami ranije bili članovi toga Saveza. Kad bi se takav kriterij primjenio i na ostale članove našeg Saveza moralo bi se istovremeno isključiti sedamdeset posto našeg članstva beogradske podružnice, a to naravno, nikom ne pada na pamet. Upravni odbor podružnice raspravljao je i o krivnji druga Stjepana Kaurića, te je stekao uvjerenje da je drug Kaurić postupao bona fide i da se njegova krivica ne može ničim obrazložiti. Drug Kaurić je postavio kandidacionu listu prije nego što su bilo gdje objavljeni zaključci kongresa. Njegova je lista bila potvrđena prije liste bijelih koja je proglašena za saveznu listu tek par dana prije izbora delegata za glavnu skupštinu „Merkura“. Izvršni odbor SBOTIC-a je preko uprave podružnice pismom od 16. veljače 1934. potvrdio sve delegate Saveza uz uvjet da se na skupštini „Merkura“ drže uputa Saveza. Drug Kaurić se držao datih mu uputa o sprečavanju donošenja novih pravila koje je izradila i predložila uprava društva „Merkur“ po pitanju neposleničkih potpora. Drug Kaurić nije postavio sporazumašku listu s upravom društva, niti zajedničku listu za nadzorni odbor sa bijelim delegatima, jer oni to nisu zatražili, niti je dobio takove instrukcije od bilo kojeg saveznog foruma. Drug Kaurić je s delegatima sa svoje liste dao prijedlog da se izgleda nepovjerenje upravi društva „Merkur“. Izvršni odbor, optužujući Kaurića drugačije tumači svoje direktive nego što ih je stvarno dao Kauriću, a o čemu uprava podružnice ima originalni dokument.

Na osnovu svega izloženog ova uprava podružnice smatra da je odbijanje isključivanja navedenih drugova osnovano, jer su uprave pododborna i podružnica pozvane da bdiju nad pravilnom primjenom statuta, da čuvaju i štite materijalna i moralna prava svojih članova, kao svoja i svoja statutarna prava autonomnih jedinica Saveza.*

Na kraju predstavke zagrebačka podružnica pozvala je sve podružnice Saveza i članove Glavnog odbora da nađu put i način da se svi sporovi u Savezu rješavaju u smislu kongresnih odluka i na demokratski način. Ujedno su

pozvane sve podružnice da pomognu podružnici Zagreb u borbi protiv samovolje Izvršnog odbora i borbi za sređivanje unutrašnjeg odnosa u Savezu. Na prijedlog Oskara Čihaka jednoglasno je prihvaćeno da se ta predstavka uputi plenumu Glavnog odbora, svim članovima Glavnog odbora, podružnicama i članovima.¹⁰⁹⁹

Na sastanku povjerenika podružnice SBOTIC-a Zagreb, održanog 12. prosinca, raspravljalo se o Uredbi o troškovima režije novčanih zavoda pod zaštitom. Referirao je Fadi Kurtagić koji je iznio tekst predstavke savezne uprave ministarstvu. O referatu su diskutirali Dušan Samarđić i Dušan Grković koji su kritizirali rad uprave Saveza u vezi s obranom pragmatike, tražeći da se daju generalne upute podružnicama za mobiliziranje svih snaga u cilju borbe protiv pogoršanja radnih uvjeta, da se sa zborova članova upućuju protestni brzojavi, da se pažljivo pripreme za zborove i sastanke sa članovima svih poduzeća. Članovi I. O. Sicer i Kurtagić odgovorili su da je savezna uprava učinila sve što se dalo učiniti jer su podružnice u tim akcijama pokazale vrlo malo dobre volje, osobito beogradska. U raspravi o isključenju komunistasindikalnih funkcionara izjavili su da smatraju odluku Glavnog odbora punovažnom. Zbog toga su članovi saveznog Izvršnog odbora Sicer, Božić, Malnar i Kurtagić napustili povjerenički sastanak.

Na sjednici Izvršnog odbora SBOTIC-a, održanoj 18. prosinca 1934, odlučeno je da se zbog odbijanja Upravnog odbora podružnice Zagreb da provede odluku Glavnog odbora o isključenju četvorice članova 27. siječnja sazove plenarna sjednica Glavnog odbora koja treba da donese konačnu odluku. Josip Božić dao je zbog toga ostavku s obrazloženjem da se na taj način pokazuje slabost Izvršnog odbora, ali je tu ostavku povukao. Fadi Kurtagić predložio je da se članovi zagrebačke podružnice razriješe funkcija i da se postavi predsjednik podružnice (Nikola Hmelina) koji bi trebao rukovoditi administrativnim radom podružnice do saziva redovne glavne skupštine, a glavni sekretar Saveza da se oslobodi te funkcije te da radi kao sekretar podružnice. Plenarna sjednica sazvana je za 27. siječanj 1935.

Upravni odbor podružnice Zagreb održao je 3. siječnja 1935. godine sjednicu na kojoj je za sekretara izabran Mojmir Mudražija umjesto Fadila Kurtagića koji je prema odluci IO

¹⁰⁹⁹ Isto, *Zapismnik sjednice upravnog odbora podružnice Zagreb* od 3. XII i 11. XII 1934.

SBOTIC-a od 18. prosinca 1934. dao ostavku. Upravni odbor podružnice je raspravljao o radu Stanka Čagljevića u Radničkoj komori koji je bio delegat podružnice u skupštini Radničke komore te je prema tome odgovarao za svoj rad Upravnom odboru podružnice. Name, IO SBOTIC-a uputio je pismo klubu delegata svih slobodnih sindikata u kojem je zahtijevao da se Stanko Čagljević isključi iz kluba, što je ovaj većinom glasova učinio. Upravni odbor podružnice je zatražio da se ova odluka povuče te da klub ponovo primi u članstvo Čagljevića. Samardžić je protestirao protiv toga što se iz sredstava Saveza podmiriio putni trošak Berislavu Krpanu iz Sarajeva koji je došao da agitira za stav većine IO po pitanju isključenja. Konstatirano je također da je na sastanku povjerenika za kritiku rada IO po pitanju pragmatike glasalo 50 do 57 povjerenika dok je ostalih sedam napustilo sastanak. Ta činjenica nije ušla u zapisnik, pa je na sjednici Upravnog odbora taj propust ispravljen.

Plenarna sjednica Glavnog odbora SBOTIC-a održana je 27. siječnja 1935. godine. Na sjednici je konstatirano da je neophodno osigurati akcijsko jedinstvo u Savezu, primjenu pravila Saveza, poštovanje odluka Kongresa, te poštovanje autoriteta saveznih organa. Tim nastojanjima se protivili nekolicina članova. Oni harangiraju protiv Saveza i rada saveznih foruma u štampi, lecima i okružnicama. Radi se, dakle, o sistematskom narušavanju discipline i sabotazi odluka mjerodavnih saveznih organa. Iako je u načelu protiv isključenja članova, Plenum Glavnog odbora donosi rješenje da se odluka saveznog Glavnog odbora treba u cijelosti izvršiti. Upravni odbor podružnice Zagreb treba da provede ovu odluku u roku od 10 dana. Isto tako potvrđena je i odluka o isključenju Stanka Čagljevića. Protiv te odluke glasala su svega dva člana, a jedan se uzdržao od glasanja.

Na temelju pisma Predsjedništva zagrebačke podružnice članovima Upravnog odbora od 6. veljače 1935 (broj 1954) odluka plenarne sjednice Glavnog odbora utvrđena je 27. siječnja 1935, bez sjednice uprave podružnice. Za isključenje su glasali na sjednici plenuma pored „bijelih“ i predstavnici grupe „plavih“ Nikola Hmelina i Leo Martinek; jedino se Oskar Cihak uzdržao od glasanja. Isključeni su odbili da prihvate odluku o isključenju iz Saveza.

Na sjednici podružnice Zagreb održanoj 20. veljače 1935. konstatirano je da sjednica nije održana prije, jer nije bilo kvoruma (kvorum

nije imala ni ova sjednica). Prisutni su bili isključivo „plavi“, koji su jednoglasno primili na znanje rezoluciju i zaključke plenuma.¹⁰⁰

Pobjeda komunista u zagrebačkoj podružnici SBOTIC-a

U povodu glavne skupštine podružnice Zagreb, koja se održala 24. veljače 1935, izdali su komunisti (grupa „zelenih“) izborni letak s kandidatskom listom za izbor upravnog i nadzornog odbora. U letku se, među ostalim kaže: »Protiv sabotaže odluka podružničke uprave i uzurpiranja statutarne vlasti sa strane Izvršnog odbora! Protiv taktike zavaravanja i nadmudrivanja u pitanju zaštite kolektivnog ugovora bankovnih i osiguravajućih činovnika! Protiv rada i prijedloga SUZOR-a, vodstva bijelih i Izvršnog odbora Saveza za likvidaciju blagajne i društva „Merkur“ kao nosioca dopunskog osiguranja! Protiv isključivanja članova, gušenja kritike, kršenja pravila i gaženja demokratskog ustrojstva Saveza od strane Izvršnog odbora! Protiv neodlučnosti i kolebljivosti uprave podružnice u obrani svojih statutarних prava i nadležnosti, protiv nasrtaja Izvršnog odbora! Za odstupanje Izvršnog odbora i saziv vanrednog kongresa putem referendum! Za iskorišćavanje svih zakonskih i statutarних mogućnosti radi uspješne zaštite stečenih prava bankovnih i osiguravajućih činovnika pri sklapanju nove pragmatike! Za čuvanje i unapređenje stečenih prava u društvu „Merkur“ koje treba da ostane i bude samo i isključivo ustanova i nosioc dopunskog osiguranja svih namještenika! Za izbore u ustanovama zakonskog osiguranja kao prvi korak za sređivanje i unapređivanje radničkog i namješteničkog socijalnog osiguranja! Za vraćanje članskih prava svim neosnovano isključenim članovima! Za odbranu demokratskog ustrojstva i poretka u Savezu! Za odlučan istup protiv sabotera i uzurpatora!«

Kandidati za Upravni odbor na listi „zelenih“ bili su: Zvonimir Svetličić, činovnik u industriji, Branko Vujinović, bankovni činovnik, Mojmir Mudražija, trgovački činovnik, Petar Stipetić, činovnik u osiguranju, Ljubica Leskovic, zadrudni činovnik, Veljko Petrić, činovnik u industriji, Vilim ing. Novak, bankovni činovnik, Viktor Brolich, bankovni činovnik, Dragutin Mađarević, bankovni činovnik, i pet

¹⁰⁰ Isto, Zapisnik sa sastanka povjerenika podružnice Zagreb, od 12. XII 1934; Zapisnik sjednice IO SBOTIC od 18. XII 1934; Zapisnik sjednice upravnog odbora podružnice Zagreb od 3. I 1935. i od 20. II 1935; Glasnik, 1-2/1935.

zamjenika. U Nadzorni odbor predloženi su: Gavriilo Jakšić, činovnik u industriji, Lucija Borjan, trgovački činovnik, Viktorija Dim, činovnik u industriji i tri zamjenika.

Na skupštini je Mojmir Mudražija objavio da je upravu činilo devet članova i to četiri predstavnika „plavih“, tri „bijelih“ i dva „zelenih“. Nakon isključivanja njega i Stanka Cagljevića, neki članovi Uprave podružnice dali su ostavku s obrazloženjem da pod tim uvjetima ne mogu raditi. Uprava podružnice ostala je bez kvoruma puna tri mjeseca, a kada je i popunjena, nije mogla raditi, jer su njeni članovi isključeni. O svemu tome „bijeli“ su izdali brošure i letke koji vrve kojekakvim neistinama o isključenoj četvorici članova.

Josip Garvan iz Osijeka je bio u ime 160 članova Pododborna u Osijeku pozdravio skupštinu te je tom prilikom iznio mišljenje Pododborna Osijek o nastalom sporu u Savezu. »Važna je konstatacija« — rekao je on — »da su se bijeli odrekli rada jer ne mogu surađivati s drugovima koji imaju drugačije gledište od njihovog. To je pogrešno. Treba raditi i surađivati u svojoj organizaciji, bez obzira na razna gledišta pojedinih članova, a ne izvana onemogućavati rad uprave podružnice. Nama zakon daje mogućnost da branimo naša stečena prava protiv nasrtaja poslodavaca, međutim, te zakonske mogućnosti nisu iskorištene. Izvršni odbor je u svom radu analizirao zapisnike hvatajući se za pojedine riječi, umjesto da organizira zborove i skupštine, a kada ga članovi kritikuju zbog neaktivnosti onda isključuje najaktivnije članove Saveza. Tako većina članova osječke podružnice ocjenjuje ovaj spor.« Zbog osude rada Izvršnog odbora, osječki Pododbor koji se trebao pretvoriti u podružnicu nije mogao postati samostalan. Plenum saveznoga Glavnog odbora odlučio je da na području jedne Radničke komore ne mogu postojati dvije podružnice (što u drugim pokrajinama nije bio slučaj). »Zar to nije diktatura?« pitao se Garvan. Govorio je i o »Merkuru«, navodeći da ono što su »bijeli« propagirali dok su upravljali »Merkurom« sada predstavlja osnovu za isključivanje članova SBOTIĆ-a.

Za rezoluciju koja je donesena nakon diskusije, od 309 glasova 305 je glasalo za, a četiri protiv. Protiv rezolucije počeo je govoriti Fadil Kurtagić koji je rekao da ona predstavlja kršenje osnovnih načela Saveza, ali su ga sudionici skupštine prekinuli i zahtijevali su od predsjednika da mu oduzme riječ, što je ovaj i učinio. Prilikom izbora novoga Upravnog i Nadzornog odbora za »zelenu« listu, čiji je nosilac bio Zvonimir Svetličić glasalo je 65, za »plavu« s nosiocem Đurom Njeršom

45, a za »bijelu« s nosiocem Pavlom Dr. ijevićem 22 člana. U Upravni odbor podružnice izabrani su Zvonimir Svetličić, Branko Vujnović, Mojmir Mudražija, Petar Stipetić, Ljubica Leskovac, Đuro Njerš, Nikola Hmelina, Ivan Mikloušić i Pavao Drnjević. U Nadzorni odbor podružnice izabran je Gavriilo Jakšić, Lucija Borjan i Mato Stipetić. Prema tome, u Upravni odbor podružnice izabrano je pet članova s liste »zelenih«, tri člana s liste »plavih« i jednoga s liste »bijelih«. U Nadzornom odboru bila su dva člana s liste »zelenih« i član s liste plavih. Za predsjednika Upravnog odbora podružnice izabran je Branko Vujnović, za potpredsjednika Petar Stipetić, za sekretara Mojmir Mudražija, a za blagajnika Ljubica Leskovac.¹⁰⁷¹

U izvještaju o radu u 1934. godini Upravni odbor podružnice Zagreb iznosi da zbog opće privredne stagnacije nije bilo moguće zabilježiti bilo koju uspješniju akciju za poboljšanje životnih uvjeta članova podružnice. Do stagnacije u radu podružnice došlo je i zbog dva isključenja članova i, povezano s tim, ostavki nekoliko funkcionara. Do 16. rujna 1934. godine, dok nije sazvana izvanredna skupština podružnice, bio je onemogućen svaki rad uprave podružnice.

Rezolucija usvojena na skupštini od 24. veljače 1935. u ime 1200 članova konstatira da se podružnica nalazi u krizi uslijed stalnog ometanja njenog rada i kršenja njezine nadležnosti od strane IO koji nije imao i nema povjerenje članstva ove podružnice i koji nastoji da sabotažom odluka uprave podružnice i uzurpiranjem njenih statutarnih prava ukine njezinu autonomiju i slomi inicijativu. Dalje se kaže da Izvršni odbor nije poduzimao sve predviđene mjere da se sačuvaju stečena prava koja su ukinuta Uredbom o smanjivanju troškova režije novčanih zavoda pod zaštitom, te da je, kada je riječ o namješteničkom zakonskom i dopunskom socijalnom osiguranju koje je vodio, bez suglasnosti članstva i protiv njegove volje, štetnu politiku po Savez i sve privatne namještenike, tražeći ostvarenje zaključaka bivšeg naimenovanog ravnateljstva bolesničke blagajne društva »Merkur«, od 7. studenog 1933. godine i odluka donesenih u prosincu 1934. kojima je cilj da se likvidira društvo »Merkur« kao nosilac dopunskog osiguranja namještenika. Takva djelatnost zapravo je usmjerena na to da se likvidira postojeće zakonsko i dopunsko osiguranje namještenika. U rezoluciji se kaže da je Izvršni od-

¹⁰⁷¹ IHRPH, Arhiv, SBOTIĆ, Zapisnik glavne skupštine podružnice Zagreb od 24. II 1935; Zapisnik sjednice upravnog odbora podružnice Zagreb od 26. III 1935.

bor svojim prijedlogom o isključivanju članova ove podružnice uveo praksu izbacivanja članova koji tumače mišljenje i raspoloženje ogromne većine članova, kritiziraju nepravilan rad i lošu taktiku IO jer on narušava organizacijsku i akcijsku sposobnost Saveza, njegovo jedinstvo i demokratsko ustrojstvo. Konstatira se također da su neki predstavnici ove podružnice u Radničkoj komori narušili osnovna načela odgovornosti jer nisu tražili od svoje podružnice instrukcije za rad, te su, što više, odbijali da pred njom i njenim organima odgovaraju za svoj rad. Uprava podružnice odlučno je i nepokolebivo čuvala i branila svoja statutarna prava i prava svojih članova protiv nasrtaja Izvršnog odbora, sabotaze njenih odluka i uzurpiranja vlasti.

Na osnovi ovih konstatacija, a radi sređivanja unutrašnjih odnosa, uspješnijeg rada, zaštite interesa članstva i jačanja Saveza redovna skupština zaključuje: »Da se izglasa nepovjerenje Izvršnom odboru, traži njegova ostavka, sazove vanredni kongres putem referenduma te poziva ostale drugarske podružnice da nas pomognu. Uprava podružnice obavezuje se da pri projektovanju novih kolektivnih ugovora bankovnih i osiguravajućih činovnika u pojedinim zavodima iscrpi sve zakonske i statutarne mogućnosti radi uspješne zaštite stečenih prava, da čuvaju i unapređuju stečena prava u zakonskom i dopunskom socijalnom osiguranju kroz blagajnu i društvo »Merkur« koje treba da ostane isključivo ustanova dopunskog osiguranja namještenika. Podružnička uprava zahtijeva da se što prije provede penziono osiguranje privatnih namještenika, da nosilac tog osiguranja bude penzioni fond u Ljubljani a njegov mjesni organ na teritoriji zagrebačke podružnice SBOTIC-a bolesnička blagajna »Merkur«. Zahtijeva se da uprava podružnice, kao jedini nadležni organ Saveza za primanje i isključivanje članova, vrati članska prava svojim isključenim članovima kojima nije bilo omogućeno da ostvare svoje osnovno pravo da obrane protiv optužbe zbog kojih su isključeni. Zahtijeva se, također, od uprave podružnice da se izbori za poštovanje statutarnog prava ovog foruma da raspravlja i odlučuje o njihovoj krivici.«¹⁰⁷³

Kritizirajući odluke glavne skupštine podružnice Zagreb Izvršni odbor u *Glasniku* kaže se u interesu jedinstva pokreta ne smije dozvoliti da Savez iskoriste agenti izvjesnih struja. Odluke kongresa su jedino mjerodavne za rad Saveza do održavanja slijedećeg kongresa. U interesu Saveza i njegova legalnog op-

stanka je da se destruktivna nastojanja protivnika onemoguće.¹⁰⁷³

Izvršni odbor SBOTIC-a je 27. ožujka 1935. raspravljao o rezoluciji glavne skupštine zagrebačke podružnice i rezoluciji donesenoj na glavnoj skupštini osječkog pododбора. U odlukama donesenima na sjednici osuđuje se sekretar osječkog pododбора Josip Garvan zbog izjave da je centralna savezna uprava uzurpirala vlast nad Savezom i provodi diktaturu u Savezu. Ovu izjavu smatra IO potpuno neopredavanom, jer su svi članovi IO izabrani na saveznom kongresu. Zamjera se također i zagrebačkoj skupštini što je dozvolila sekretaru osječkog Pododбора da sudjeluje u diskusiji i što je uputila ministru socijalne politike predstavku sa zahtjevima koji su protivni odlukama saveznog kongresa i plenuma savezne uprave. Izvršni odbor SBOTIC-a tražio je od Upravnog odbora podružnice Zagreb da sazove vanrednu skupštinu za 28. travanj 1935. a osječki pododbor 30. travnja 1935. na kojima će poništiti odluke svoje redovne glavne skupštine.¹⁰⁷⁴

Upravni odbor podružnice SBOTIC-a Zagreb uputio je odgovor Izvršnom odboru Glavnog odbora Saveza putem lekta u kome se kaže da je najviši organ podružnice Skupština, da je izvršni odbor njezin izvršni organ, te da se on ne može suprotstaviti odlukama svoje glavne skupštine. Stoviše, on se slaže i s tim odlukama, jer se skupština ničim nije ogriješila o kongresne odluke koje lojalno izvršava. Prijetnja Izvršnog odbora, glavnog odbora SBOTIC-a da će raspustiti podružnicu upravo je dokaz da IO radi na cijepanju Saveza. Izvršni odbor podružnice u letku oštro protestira protiv tvrdnje IO da su isključeni članovi podružnice saboteri. Skupština podružnice ponovno ih je primila u članstvo. Stvarnu sabotazu vrši IO SBOTIC-a jer onemogućava na predak i jačanje Saveza. Ta sabotaza ogleda se i u odluci Centralne uprave gdje se SBOTIC odriče sudjelovanja u izborima za »Merkur«, iako su članovi većine saveznih podružnica članovi »Merкура«. Zbog toga uprava podružnice ne može poduzeti nikakve administrativne mjere protiv većine svojih članova, ali ne može ni prihvatiti odluku IO prema kojoj lista »bijelih« predstavlja listu Saveza.¹⁰⁷⁵

Na sjednici upravnog odbora održanoj 16. travnja 1935. isključeni su iz Saveza članovi Izvršnog odbora SBOTIC-a Antun Malnar, Josip Božić i glavni sekretar Fadil Kurtagić zbog toga što su širili vijesti da su članovi uprave

¹⁰⁷³ Isto, 3/1935.

¹⁰⁷⁴ Isto, 4/1935.

¹⁰⁷⁵ IHRPH, Arhiv, SBOTIC, letak, travanj 1935.

¹⁰⁷² *Glasnik*, 4/1935; 5/1935.

komunisti, da je uprava Saveza komunistički orijentirana, te ih na taj način denuncirali upravnim vlastima. Fadil Kurtagić tražio je 1934. godine intervenciju policije zahtijevajući da raspusti legalno izabrani upravni odbor podružnice te da je širio glasine da je Branko Vujić komunist i ako je znao da to nije. Među razlozima zbog kojih je isključen bili su i njegovi članci u *Glasniku* u kojem o zagrebačkoj skupštini piše kao o skupštini ruđe i divljaka. Josip Božić je isključen zato što je kao delegat podružnice u Radničkoj komori odbio da na zahtjev podružnice položi račun o svom radu i o radu te ustanove.¹⁰⁷⁶

Suspendiranje Upravnog i Nadzornog odbora podružnice SBOTIĆ-a Zagreb

Sastanak Izvršnog odbora SBOTIĆ-a, održan 24. travnja 1935. pored ostalog je konstatirao da je protivno odluci plenuma savezne uprave zagrebačka podružnica primila isključene članove, te da je donijela odluku o isključenju iz Saveza Josipa Božića, Antuna Malnara (članova Centralne savezne uprave) i glavnog sekretara saveza Fadila Kurtagića, te je kao i prije već navedene razloge centralna uprava iskoristila kao povod za donošenje odluke o suspenziji upravnog i nadzornog odbora podružnice SBOTIĆ-a Zagreb kao i svih njenih sekcija. Administrativni poslovi podružnice, do odluke plenuma savezne uprave, povjereni su Milanu Poletti — Lopešiću, Anti Malnaru i Nikoli Hmelini. O tome je obaviještena nadležna nadzorna vlast. Odlukom je također zabranjeno ravnateljstvu zadruge bankovnih činovnika da isplaćuje po nalogu suspendirane podružničke uprave te se zahtijevalo da se predaju pečati i cijela arhiva podružnice imenovanom komesarijatu.¹⁰⁷⁷

Upravni odbor podružnice Zagreb je »radi zaštite i obrane interesa i prava upravnog i nadzornog odbora, svih organa podružnice i njene imovine i članskih statutarnih prava« zauzeo stav da ne prima na znanje odluku IO o svome suspendiranju, jer ta odluka Izvršnog odbora nema nikakve satutarne i pravne osnove već predstavlja samovolju. Podružnica je odobrila nasilno otvaranje prostorija podružnice koje su bile zaključane bez znanja i odobrenja podružničke uprave. Zbog toga što su odbili da nastave rad pod rukovodstvom sekretara podružnice, otpušteni su iz službe njegovi namještenici (inkasator i knjigovođa). Za-

ključeno je također da se u slučaju potrebe tuži zadruga bankovnih činovnika zbor neizvršavanja svojih obaveza prema imovini podružnice s kojom upravlja Upravni odbor podružnice, da se isključi iz članstva Nikola Hmelina i Milan Poletti — Kopešić jer su prihvatili dužnosti u komesarijatu i time se ogrješili o odredbe pravila Saveza. Poslije suspendiranja uprave zagrebačke podružnice dali su ostavke na članstvu u Upravnom odboru svi pripadnici »plave« i »bijele« grupe. Ostavku je dao i jedan pripadnik grupe »zelene« Ivan Gecan.¹⁰⁷⁸

Upravni odbor SBOTIĆ-a podružnica Zagreb zalila se na suspenziju koju je donio IO upravi policije u Zagrebu, koja je nakon razmatranja svih relevantnih spisa i pravila društva donijela slijedeću odluku: »Odluka Izvršnog odbora Saveza bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika od 24. svibnja t. g. kojom je suspendovan upravni i nadzorni odbor zagrebačke podružnice spomenutog Saveza i kojom se određuje da vođenje administrativnih poslova te podružnice imaju voditi članovi centralne savezne uprave... obustavlja se na temelju paragrafa 10 Zakona o udruženjima, zborovima i dogovorima, te ujedno naređuje Izvršnom odboru da imade uspostaviti prijašnje stanje tj. povjeriti obavljanje funkcija suspendovanom odboru podružnice Zagreb. Ova odluka izdaje se na temelju citiranog propisa, jer u pravilniku nije predviđen slučaj suspenzije, te stoga odluka o suspendovanju nema osnovu u društvenom pravilniku.«¹⁰⁷⁹

Na izvanrednoj sjednici plenuma savezne uprave, 30. lipnja 1935. konstatirano je da su članovi glavnog odbora Viktor Brolich (iz Zagreba), Leo Martinek i Vladimír Vrančić (iz Ljubljane) bili protiv saziva ove sjednice. Viktor Brolich je u svojoj izjavi rekao »da ovaj plenum nije pravilno sazvan i ne može donositi punovažne odluke jer se je sastao na poziv ljudi koji su bivši članovi našeg Saveza i njegovog izvršnog odbora a koji su pravovaljano i definitivno isključeni iz Saveza odlukom zagrebačke podružničke uprave.« Plenum je donio odluku da se uvaži ostavka predsjednika Saveza Branimira Šicera i da se postavi za predsjednika Josip Božić, a kao njegov zamjenik Nikola Hmelina, dok je za blagajnika postavljen Ante Malnar. Što se tiče isključenih komunističkih plenum je zauzeo stav da se treba sačekati slijedeći kongres na ko-

¹⁰⁷⁶ Isto, *Zapisnik upravnog odbora podružnice SBOTIĆ-a, Zagreb* od 16. IV 1935.

¹⁰⁷⁷ *Glasnik*, 5/1935.

¹⁰⁷⁸ IHRPH, Arhiv, SBOTIĆ, *Zapisnik sjednice upravnog odbora podružnice Zagreb* od 3. V 1935.

¹⁰⁷⁹ Isto, *Odsjek opće policije pov. broj 12568* —1935. Zagreb 26. VI 1935.

jem će se predložiti izmjena pravila Saveza, tako da o ponovnom primanju u članstvo isključenih članova rješava Glavni odbor, a ne područnica. Plenum je odobrio sve odluke IO pa se u vezi s rješenjem uprave policije donijela odluka da se uputi žalba banskoj upravi. Plenum je isključio Josipa Garvana sekretara osječkog Pododbora i Vljaka Varešića, a iz područnice Zagreb isključio je još i Branka Vujinovića, Petra Stipetića, Ljubicu Leskovac, Matu Mačelu, Milana Gecana, Eugena Frankovića, Gavrila Jakšića, Luciju Borjan i Mojmiru Mudražiju. Isto tako je osuđen i karlovački Pododbor koji je 11. travnja podržao zagrebačku područnicu. Zaključeno je da će se svi kandidati na »plavim« i »zelenim« listama prilikom izbora za glavnu skupštinu područnice i društva »Merkur« isključiti iz Saveza ako u roku od 10 dana ne podnesu izjavu Centralnoj upravi da će u svom daljem radu izvan Saveza svoju djelatnost uskladiti s odlukama mjerodavnih saveznih foruma.¹⁰⁰

Uprava policije u Zagrebu obustavila je odluku plenuma Glavnog odbora Saveza o isključenju Branka Vujinovića i drugova, a potvrdila odluku uprave zagrebačke područnice o isključenju Josipa Božića i drugova. Ta odluka donesena je na temelju žalbe zagrebačke područnice od 15. srpnja 1935. Odsjek opće policije je uzeo na znanje saziv plenuma Glavnog odbora SBOTIC-a od 30. lipnja 1935. godine, ali je obustavio zaključak plenuma o isključenju članova upravnog i nadzornog odbora zagrebačke područnice, sekretara zagrebačke područnice Mojmiru Mudražije te članova osječke područnice Josipa Garvana i Vljaka Varošića. Policija je poništila izbor Josipa Božića za predsjednika IO Saveza, Nikole Hmelina za potpredsjednika i Ante Malnara za blagajnika, pa je naredeno da se u skladu s pravilima savezne sjednice Glavnog odbora radi izbora predsjednika, potpredsjednika, tajnika i blagajnika. Razlozi za tu odluku bili su: »Zaključak o isključenju napred navedenih članova upravnog odbora i nadzornog odbora, te sekretara iste područnice kao i članove osječke područnice nije donesen u smislu pravila. Društvena pravila naime predviđaju... da je za brisanje i isključivanje članova nadležna isključivo samo područnica, odnosno upravni odbor područnice. Glavni odbor je samo drugostepena instanca koja ima da rješava o pitanjima isključenja po žalbama isključenih članova. Znači da društvena pravila predviđaju sistem na dvije instance, te je prva instanca područnica, a druga Glavni odbor. Druga instanca ne može biti nadležna

za donošenje prvostepenih odluka... Pravo je Izvršnog odbora da podnese prijedlog za isključenje pojedinog člana pismenim putem članovima plenuma savezne uprave, ali taj propis ne ovlašćuje Savez da donosi odluke o isključenju pojedinih članova, pa je prema tome Plenum glavnog odbora prekoračio granice svoje kompetencije i upustio se u rješavanje pitanja koja spadaju isključivo u kompetenciju područnice... Područnica Zagreb donijela je zaključak o isključenju Josipa Božića, Ante Malnara i Nikole Hmelina i taj je zaključak postao pravomoćan jer se isključeni nisu žalili Glavnom odboru na odluku područnice. Nadalje je iz pravila vidljivo da je pripadnost člana Savezu vezana za područnicu na čijoj je teritoriji zaposlen. Budući da su svi po područnici isključeni članovi zaposleni na teritoriji zagrebačke područnice to se oni ne mogu više smatrati članovima Saveza, pa prema tome ne mogu imati niti prava članova, te je stoga izbor Božića Josipa i drugova protivan pravilima.¹⁰¹

Banska uprava u Zagrebu svojim rješenjem od 18. listopada 1935. odobrila je odluku uprave policije u Zagrebu, pa je žalba kao neosnovana odbačena.¹⁰²

Sazivanje Izvanrednog kongresa SBOTIC-a

Izvanredna sjednica plenuma savezne uprave održana 6. listopada 1935. zaključila je u vezi s odlukom uprave policije u Zagrebu da uzima na znanje odluku drugostepene upravne vlasti. Plenum je isto tako uzeo do znanja ostavke članova Izvršnog odbora Josipa Božića, Nikole Hmeline, Ante Malnara i Milana Poletti — Kopešića. Umjesto njih pozvani su u izvršni odbor članovi zamjenici Leo Martinek, Marijan Drnić i Rudolf Winkler. Za predsjednika Saveza izabran je Leo Martinek, a njegova zamjenika Marijan Drnić, a za blagajnika Dragan Francišković. Plenum je zaključio da sazove izvanredni Kongres Saveza 15. prosinca u Sarajevu, a 14. prosinca da se održi izvanredna plenarna sjednica Glavnog odbora. U obrazloženju te odluke kaže se da se Glavni odbor Saveza rukovodio željom da konačno i definitivno sanira prilike u Savezu koje su izazvane neljalnim držanjem većine članova upravnog odbora zagrebačke područnice. »Potrebno je da se pred sve naše članstvo is-

¹⁰¹ IHRPH, Arhiv, SBOTIC, Odsjek opće policije pov. broj 23510/1935, Zagreb, 15. IX 1935.

¹⁰² Isto, Rješenje kraljevske banske uprave Savske banovine pov. II 4507/1935 Zagreb od 18. X 1935.

tupa otvoreno kako ne bi bilo nepravilno obavještavano o odlukama Glavnog odbora.« Plenum je izrazio stav da tadašnja većina upravnog odbora zagrebačke podružnice ne predstavlja raspoloženje ogromne većine zagrebačkog članstva, te se zatim kritiziraju zahtjevi zagrebačke podružnice za povlačenjem odluka koje je donijeo IO te se zahtjev zagrebačke podružnice za razvijanje proleterske demokracije u Savezu kvalificira kao nastojanje da se Savezu nametne volja jedne grupe članova i izazove nered u pokretu. Da bi se stalo na kraj ovakovim postupcima, izvanredni kongres treba da izmijeni savezna pravila tako da onemogući saboterske akcije pojedinaca i grupa koje dovode u pitanje ozbiljnost SBOTIC-a pred poslodavcima i nadležnim socijalno političkim ustanovama i vlastima.

3. rujna 1935. uveden je, na zahtjev predstavnika uprave policije u Zagrebu, u dužnost suspendirani upravni i nadzorni odbor podružnice Zagreb. Tim povodom izdala je Centralna uprava Saveza letak u kojem se kaže da je banska uprava Savske banovine potvrdila to rješenje, jer u saveznom pravilima nije izričito predviđeno pravo savezne Centralne uprave na suspendiranje nižih organa. Zatim se iznose prije iznesene tvrdnje zašto je došlo do suspendije podružničke uprave pa je se napada da je podigla sav svoj novčani konto iz zadruge bankovnih činovnika u Zagrebu (naravno bez da se iznosi da je upravni odbor zabranio zadruzi isplatu svih potraživanja podružnice).¹⁰⁸³

O radu beogradske i drugih podružnica SBOTIC-a

Podružnica SBOTIC-a Beograd održala je 3. ožujka 1935. godine glavnu godišnju skupštinu. Izvještaje o radu podružnice podnijeli su Milorad Ašković i Risto Stefanović. Bile su postavljene dvije liste, prva na čelu s Dragomir Tutunovićem i druga s Andrijom Hercegovićem. U Upravni odbor izabrani su Dragomir Tutunović, Mirko Danilović, Jovo Novaković, Milorad Ašković, Nikola Petrović, Milutin Đukanović, Đorđe Petronijević, Andrija Hercegović i Rista Stefanović. U Nadzorni odbor izabrani su Milorad Gošić, Anton Breznikar i Božidar Malenić.¹⁰⁸⁴

Uprava podružnice, uz sudjelovanje sekretara Saveza Fadila Kurtagića, isključila je čla-

nove uprave podružnice Andriju Hercegovića i Ristu Stefanovića i predložila za isključenje još 11 članova. U vezi s tim uputili su Hercegović i Stefanović žalbu Plenumu Glavnog odbora 30. lipnja 1935. godine. Prijepis te žalbe rasturili su 10. kolovoza svim članovima beogradske podružnice, tražeći od njih podršku. U pismu se, među ostalim kaže da većina podružničke uprave zabranjuje Hercegoviću i Stefanoviću ulazak u prostorije organizacije mada su oni članovi uprave a isključenje još nije sankcionirano od viših foruma, pa traže saziv plenuma radi rješenja ovog spora.¹⁰⁸⁵

Članovima beogradske podružnice SBOTIC-a upućen je letak u kojem se iznosi da članstvo SBOTIC-a u Beogradu nije bilo obavještavano, ni na konferenciji ni u štampi, o situaciji u zagrebačkoj podružnici i njenoj borbi za pravilan, konstruktivan i na saveznom statutu zasnovan rad. Članovi Izvršnog odbora Saveza, kojima je bilo više stalo do njihova osobnog prestiža nego do interesa same organizacije, izveli su protostatutarni napad na zagrebačku podružnicu i prisilili je da potraži zakonsku zaštitu. Nadležne vlasti poništile su sve odluke Izvršnog odbora o suspendiranju uprave zagrebačke podružnice.

»Slični događaji odigrali su se i u našoj podružnici. IO ni za jednu svoju akciju za zaštitu pragmatike nije zainteresirao cjelokupno članstvo Saveza, niti je pak Uprava beogradske podružnice posvetila dovoljno pažnje tom pitanju pokazavši time svoju potpunu nezainteresiranost za obranu pragmatike. Nije bila priređena ni jedna konferencija da bi se članstvo upoznao o njenom ukidanju, a ni po ostalim tako važnim pitanjima kao što je na primjer ljetno radno vrijeme, trinaesta plaća, odsustvo, prekovremeni rad i sl. nikada nisu bile održane konferencije (izuzev zbora po pitanju penzionog i socijalnog osiguranja za koji članstvo nije bilo dovoljno pripremljeno). Ove godine, pred redovnu skupštinu, odbila je većina u upravi beogradske podružnice da održi čak i uobičajeni sastanak radi savjetovanja sa članstvom u pogledu sastava kandidatske liste i drugim pitanjima u vezi godišnje skupštine. Stvaranju povjereničkog kadra nije uopće bila posvećena nikakova pažnja. Sta više, većina uprave beogradske podružnice gledala je sa izvjesnim neraspoloženjem, pa čak i neprijateljstvom na aktivan rad nekoliko kolega i kolegica koje su htjeli da raznim priredbama, predavanjima, drugarskim večerima, izletima i slično što jače vežu članstvo za Savez i da zainteresiraju za njega i neorganizira-

¹⁰⁸³ Glasnik, 9/1935; 10/1935.

¹⁰⁸⁴ Isto, 5/1935.

¹⁰⁸⁵ IHRPH, Arhiv, SBOTIC, Pismo R. Stefanovića i A. Hercegovića protiv njihova isključenja.

ne drugove. I na kraju, većina uprave beogradske podružnice došla je do toga da po ugledu na Izvršni odbor počne isključivati svoje aktivne članove kako bi ih spriječila da ožive aktivnost članstva.« U letku se dalje kaže da je većina uprave beogradske podružnice željela da nametne članstvu da osiguranci kod »Merkura« zastupaju stavove grupacije »bijelih«, a članstvo je prilikom izbora istaklo drugu listu, povodeći se za primjerom Izvršnog odbora čijom je odlukom isključeno 30 članova. Uprava podružnice isključuje još 12 aktivnih drugova. »Samo za nekoliko dana treba da izvrši podružnica izbor delegata za vanredni kongres SBOTIČ-a. Podružnička uprava nije ni o tome obavjestila članstvo niti ga je upozнала s uzrocima saziva vanrednog kongresa i njegovog cilja. Izmjena vanrednih pravila i izbor novog izvršnog odbora zadiru u osnovne organizacije o kojima članstvo treba da bude ne samo obavješteno već i konsultirano.« Letak je potpisao Odbor članova za jedinstvo SBOTIČ-a podružnica Beograd.¹⁰⁸⁶

Zajednički odbor beogradskih podružnica SBOTIČ-a, Savez privatnih namještenika i Saveza apotekarskih radnika izdavao je list *Pokret*. *Pokret* je napadao zagrebačku podružnicu SBOTIČ-a posebno Odbor za jedinstvo SBOTIČ-a podružnica Beograd. Odbor se napadao radi rasturanja navedenog letka, te se iznose razlozi isključivanja članova. *Pokret* piše da »nitko nije imao ništa protiv da s tim drugovima iskreno saraduje, sve dotle dok se nije uvidjelo da su oni došli u redove SBOTIČ-a samo zbog toga da bi mu nametnuli svoju politiku i nastavili rad koji su morali pod pritiskom vlasti prekinuti. Svi članovi SBOTIČ-a trebaju biti svjesni šta bi značilo u postojećim teškim prilikama ostati bez svoje organizacije.« Iza toga *Pokret* optužuje pred članovima Saveza vođe zelenih kao nosioce posebne politike koji su došli u SBOTIČ s namjerom da preuzmu vodstvo u Savezu. Međutim, »oni se ljuto varaju ako misle da socijalisti ne znaju prave razloge njihove rušilačke politike. Oni nemaju razumjevanja za današnju konstruktivnu politiku Saveza. Neki zeleni vođa uobrazili su da su sposobni za velike reforme. Oni nemaju nikakovog osjećanja za našu sredinu i stvarne potrebe i idu jedino za tim da nam upropaste dugogodišnje tekovine.«¹⁰⁸⁷

Podružnica Split održala je godišnju skupštinu 10. ožujka 1935. Na njoj je rečeno da nezaposleni činovnici i namještenici traže po-

sao pod bilo kojim uvjetima. Činovnici i namještenici su razjedinjeni, malo ih je klasno svjesnih i organiziranih. Bez jake organizacije svaka bitka s poslodavcima je izgubljena. Zbog straha od otpuštanja i realne mogućnosti poslodavaca da lako nađu zamjenu, redovi organizacije su slabi. Skupština je tražila intervenciju države u reguliranju privrednog života i suzbijanju socijalne bijede. Konstatirano je da su poslodavci nastavili s redukcijom i ukidanjem trinaeste plaće, renumeracija, redukcijom osoblja, produžavanjem radnog vremena, ukidanjem pragmatike i kolektivnog ugovora. Od 1930—1935. godine nadnice i plaće su pale za 40—50 posto. Istina je, pale su i cijene životnih namirnica ali ne u istom omjeru kao i nadnice. Nezaposlenih članova ima 17. Da bi nadoknadili gubitak u redovnim nadnicama činovnici i namještenici rade i 10—12 sati dnevno.¹⁰⁸⁸

Podružnica SBOTIČ-a u Sarajevu održala je redovnu godišnju skupštinu 24. veljače 1935. godine. Na skupštini je konstatirano da pored velikog broja nezaposlenih privatnih činovnika postoji još veći broj školske omladine koja ne može da dobije posla jer radi velik broj umirovljenika i udatih žena čiji muževi također rade. Skupština je tražila da o tome mjerodavni povedu računa. Snižavanje plaće poslodavci opravdavaju potrebom da jugoslavenska privreda bude sposobnija za konkurenciju stranoj privredi. Ali baš ta niža razina nadnica razlog je istovremenog snižavanja potrošnje tako da privreda time ništa nije dobila. Uspješna socijalna politika može biti zasnovana samo na privrednom prosperitetu. Protiv promišljenih i znanstveno zasnovanih prijedloga poslodavaca i njihovih organizacija, SBOTIČ mora dati isto tako argumentirane prijedloge koji će štiti interese njegovih članova, mora se suprotstaviti ne samo snagom nego i svojom brojanom snagom a to može samo jedinstveni sindikalni pokret. Budući da nema izgleda da će se nezaposleni činovnici moći uposeliti u privredi, skupština je istakla potrebu da se prilikom zapošljavanja u institucijama socijalnog osiguranja i socijalne zaštite vodi računa o njima, jer oni po svojoj školskoj kvalifikaciji odgovaraju ovoj službi.¹⁰⁸⁹

Podružnica SBOTIČ-a u Sarajevu riješila je da pošalje delegaciju generalnom direktoru šumsko industrijskog poduzeća Dobrljin — Drvar u Sarajevu Milanu Ulmanskom sa zadatkom da sazna dokle se stiglo s kolektivnim ugovorom za činovnike »Šipada«. Delega-

¹⁰⁸⁶ Isto, Arhiv, SBOTIČ, Letak Odbora članova za jedinstvo SBOTIČ-a podružnica Beograd, 1935.
¹⁰⁸⁷ *Pokret*, 22/1935.

¹⁰⁸⁸ *Glasnik*, 5/1935.

¹⁰⁸⁹ Isto, 3/1935.

cija je bila oduševljena prijemom i riječima direktora koji je za svoje činovnike rekao: »Da samo onaj čovjek koji zna da se bori za svoje interese, zna da isto tako cijeni i isto tako da se brine za interese poduzeća.«¹⁰⁹⁰

Na skupštini Pododbora SBOTIC-a Dubrovnik se zamjerilo saveznoj upravi što isključuje članove i što progoni sve one koji kritiziraju njenu politiku. Zbog toga je na skupštini kritiziran referat sekretara podbora Nikole Mašanovića.¹⁰⁹¹

Platforma za sporazum

Pod nazivom »grupa zelenih« komunisti su 25. rujna 1935. godine iznijeli osnovu sporazuma za rješenje krize i sređivanje prilika u SBOTIC-u koji su predali predstavnicima »grupe bijelih« (socijaldemokrata) i »grupe plavih« (nacionalista). U prijedlogu se traži da se ponište sva isključenja koja su donesena u Savezu u posljednje dvije godine. Takvo rješenje treba donijeti u interesu sređivanja prilika i čuvanja jedinstva Saveza. U platformi se zahtjeva da se pravila Saveza primjenjuju u duhu proleterske demokracije, da nadležne podružničke uprave ponište sva isključenja s pravom naknade uplate članskih uloga, te da se povuku svi prijedlozi i obustave poveljeni postupci za isključenje članova do izmjene pravila. Da se odmah predaju markice upravi zagrebačke podružnice za članove koji zbog spora nisu mogli da uplate svoj članski ulog. Zagrebačka podružnica će odmah po uplati za ostalih članskih uloga obračunati kvotu Centralnoj upravi. Isto tako se zahtijeva da se uspostavi normalan odnos između Zadruge i podružnice Zagreba. Na vanrednom kongresu, pored izbora Izvršnog odbora, i Nadzornog odbora, treba raspravljati o izmjeni pravila i pravilnika. Tu izmjenu treba provesti u skladu s načelima i u duhu proleterske demokracije, čuvanja pune autonomije podružnica i u interesu unutrašnjeg jedinstva i jačanja Saveza koji svoj rad treba zasnivati na načelu klasne borbe. U komisije za izradu projekata pravilnika i pravila trebaju da uđu predstavnici svih triju grupa. Zahtijeva se također da svi dotadašnji članovi i zamjenici Glavnog odbora predaju ostavke i da se na predkongresnim skupštinama podružnica izaberu novi članovi Glavnog odbora i Financijske kontrole. Isto je tako neophodno osnovati podružnice SBOTIC-a u Zrenjaninu i Osijeku, te povesti akcije članstva protiv imenovanja ravnateljstva u

SUZOR-u i UOZO-rima i privatno društvenim bolesničkim blagajnama. SBOTIC se mora založiti za raspisivanje i provođenje slobodnih i tajnih izbora za sve ustanove radničkog i namješteničkog socijalnog osiguranja. Ako se među imenovanim članovima ravnateljstva ili bilo koje ustanove socijalnog osiguranja nalaze članovi SBOTIC-a, oni su dužni da na prvoj sjednici ravnateljstva protestiraju protiv imenovanja, traže raspis i izvršenje slobodnih i tajnih izbora i podnesu ostavku na članstvo imenovanog ravnateljstva. Da bi se riješila kriza socijalnog osiguranja, SBOTIC će se boriti za reorganizaciju SUZOR-a uvođenjem osiguranja za slučaj iznemoglosti, starosti, smrti, mirovinskog osiguranja i osiguranja u nezaposlenosti stvaranjem jedne jedinstvene organizacije cjelokupnoga radničkoga i namješteničkog osiguranja koje se treba izgraditi na osnovama demokratskog centralizma i u kojoj će se zajamčiti ostvarenje stečenih prava u sadašnjim posebnim ustanovama. Dok se to ne ostvari, SBOTIC mora da čuva i brani stečena prava u postojećim ustanovama namješteničkog osiguranja.

Radi čuvanja i poboljšanja ekonomskog položaja privatnih namještenika sav rad i akcije SBOTIC-a zasnivaju se na načelima klasne borbe i saznanju da je glavni cilj te borbe ekonomsko oslobođenje proletarijata. Pripreme i vođenje akcija na donošenju kolektivnih ugovora treba voditi u tom smislu. Savez će raditi na ujedinjenju klasnih sindikalnih organizacija na bazi klasne borbe.¹⁰⁹²

Izvanredna plenarna sjednica, od 6. listopada, koja je sazvala izvanredni kongres, odbila je navedenu platformu i donijela zaključak da na izvanrednim skupštinama podružnica treba izabrati delegate za kongres. Što se tiče zagrebačke podružnice na dnevni red, pored izbora delegata, treba staviti i izbor redovnih članova upravnog i nadzornog odbora podružnice i njihovih zamjenika. Time je Plenum CK ponovno iskazao nepovjerenje upravi zagrebačke podružnice koja je bila suspendirana, ali je ponovo preuzela dužnost.

U vezi s tom odlukom izdala je podružnica SBOTIC-a Zagreb 15. listopada obavještenje članovima podružnice. U njemu se iznosi historijat sukoba i kaže da je IO SBOTIC-a isključio iz podružnice 30 članova, a iz ostalih podružnica 20. Zadruga bankovnih činovnika u kojoj je bila uložena podružnička imovina odbila je i nakon uvođenja legalne podružničke uprave u rad da izvršava naloge podruž-

¹⁰⁹⁰ Isto, 12/1935.

¹⁰⁹¹ Isto, 7/1935.

¹⁰⁹² IHRPH, Arhiv, SBOTIC, letak od 25. IX 1935. Osnova sporazuma za rješenje krize i sređivanja prilika u SBOTIC-u.

ničke u, rave i da daje isplate. Uzrok takvu stanju u Savezu je Fadil Kurtagić koji prima plaću u iznosu od 5300 dinara mjesečno i 2000 otpremnine. K tome SBOTIĆ plaća za Kurtagića polovinu primosa za mirovinsko osiguranje 200 dinara, dnevnicu mu iznose 150 dinara, a za putove i dnevnice u posljednje dvije godine potrošeno je 50.000 dinara. Punih pet mjeseci nisu se izdavale markice za članove zagrebačke podružnice. Uz pomoć beogradske i sarajevske podružnice bivši Izvršni odbor želi izmijeniti pravila tako da ubuduće može suspendirati podružničku upravu.

U zajedničkom letku upućenom svima članovima SBOTIĆ-a, opozicija iz Zagreba, Novog Sada, Osijeka, Karlovca, Dubrovnika i Beograda apelira, u povodu sazvanog kongresa SBOTIĆ-a za jedinstvo, protiv razbijanja klasnih sindikalnih organizacija. U letku se napadaju vrhovni organi Saveza što nisu pokretali akcije za obranu ekonomskog položaja i drugih tekovina privatnih namještenika, nego su suzbijali svaku inicijativu i aktivnost članova i sav svoj rad sveli na kabinetske proteste i bezuspješne intervencije koje su u toku godine progutale 50.000 dinara iz fonda Saveza. Došavši u sukob s raspoloženjem i zahtjevima najširih redova članstva u većini podružnica, vodstvo Saveza uvelo je reakcionarni, diktatorski i protunamještenički režim, isključujući iz članstva najbolje i najaktivnije drugove. Iz zagrebačke podružnice isključeno je 30, iz novosadske dva i iz splitske jedan, iz beogradske 13 članova. Falsificirajući odluke posljednjeg kongresa SBOTIĆ-a o bolesničkom osiguranju privatnih namještenika, upropastili su novim pravilnikom dopunsko osiguranje u društvu »Merkur« i sveli ga na stupanj teškog stanja u radničkom osiguranju. Najveće nezadovoljstvo i najaktivniji otpor protiv takva rada vrhovnih saveznih organa izbio je u zagrebačkoj podružnici. Zatim se u letku iznosi historijat suspenzije, isključenje upravno i nadzornog odbora, uvođenje komesarijata, te se kaže da su u upravnom odboru novosadske podružnice ljudi bivše Centralne uprave (koji čine manjinu upravno odbora), služeći se različitim lažima, isključili su iz članstva dva najaktivnija i najuglednija druga, pokušali izbaciti većinu iz upravno odbora te su pozvali njihove zamjenike. Nakon izgubljene bitke sa zagrebačkom i novosadskom podružnicom Glavni odbor želi da na predstojećem kongresu izmjenom pravila u reakcionarnom pravcu skrsi autonomiju podružnica, osigura čvrstu centralnu vlast, pravo suspendiranja podružničkih uprava, uvođenja komesarijata i isključivanja članova. »Kongres je sazvan u Sarajevu« kaže se dalje jer

je to sjedište jedine podružnice u kojoj je ugušena svaka slobodna riječ članstva. Glavni odbor se nada da će u toj sredini moći vršiti pritisak na delegate. U Sarajevu će kongres koštati oko 31.000 dinara, dok bi u Zagrebu iznosio 16.000 dinara«. Zatim se poziva članstvo Saveza u borbu za jedinstvo, protiv diktatorskih težnja, kršenja autonomija podružnica i isključivanja članova, za demokratske odnose u Savezu, pravo inicijative, utjecaja, slobode kritike i mogućnosti kontrole članstva rada u Savezu kao i rada njegovih organa. Pored opozicije SBOTIĆ-a iz Beograda letak su potpisali Upravni odbor zagrebačke podružnice SBOTIĆ-a, Upravni odbor novosadske podružnice SBOTIĆ-a, Upravni odbor osječkog Pododbora, Upravni odbor karlovačkog Pododbora, Upravni odbor karlovačkog pododbora i opozicija podružnice SBOTIĆ-a iz Splita.¹⁰⁹³

Prema odluci plenarne sjednice Glavnog odbora SBOTIĆ-a podružnica Zagreb trebala je da pored izbora delegata za kongres izvrši i izbor upravnog i nadzornog odbora. Dušan Grković se obratio skupštim riječima: »Većina odbornika Centralne uprave zaratila se s članstvom i taj rat izgubila. Pobjeda Zagrebačke podružnice nagnala ih je da sa njom zametnu novu bitku. Sazvali su vanredni kongres da bi ozakonili svoje nedemokratske i diktatorske odluke«. Nakon toga, Grković navodi primjer Zadruge u čijoj se upravi nalaze bivši članovi Centralne uprave koja je i poslije preuzimanja dužnosti suspendirane podružničke uprave odbijala izvršavati njene naloge, dok ih je Poštanska štedionica izvršavala. U diskusiji je među ostalim govorio i Dušan Samardžić. Za rezoluciju je glasalo 518 članova, dok su četiri glasa bila protiv. Za kandidatsku listu delegata za kongres, na kojoj je bio predsjednik Upravnog odbora podružnice Branko Vujinović, bankarski činovnik, glasalo je 163. Izabrano je sedam delegata i to: Branko Vujinović, Josip Garvan, Petar Stipetić, Rudolf Dušek, Dušan Samardžić i Josip Cavrak. Za članove Glavnog odbora izabrani su Branko Vujinović i Dušan Grković, te zamjenici Samardžić, Garvan, Radošević i Kaurić. Od delegata s »bijeće liste« izabrana su dva, a s »plave« tri delegata. U Upravni odbor podružnice izabrani su Branko Vujinović, Petar Stipetić, Dušan Samardžić, Stjepan Dravinac, Mato Mačela i Milan Gecan. S »bijeće«, socijaldemokratske liste, koja je dobila 72 glasa izabran je Viktor Zangel, a s nacionalističke, »plave liste« sa 110 glasova izabrani su Đuro Tonksa i Stjepan Kresnik.

¹⁰⁹³ Isto, Letak, iz studenog, 1935.

U rezoluciji se kaže da se privatni namještenici u ogromnoj većini nalaze izvan svojih klasnih sindikalnih organizacija prepušteni utjecaju poslodavaca i grupacijama koje razbijaju i slabe njihovu akcijsku i organizacijsku moć. Pošto se konstatira da sindikalne organizacije nisu pokazale dovoljno inicijative da organiziraju neorganizirane namještenike i činovnike i da vode borbene akcije, skupština nalaže upravi da svim silama poradi na širenju organizacije te da u zajednici s ostalim sindikatima pokrene akcije za zaštitu interesa privatnih namještenika. U rezoluciji se zahtijeva također da na predstojećem kongresu svi delegati i sudionici kongresa glasaju protiv pokušaja uvođenja nedemokratskog centralizma i davanja diktatorskih ovlaštenja Centralnoj upravi, protiv uvođenja komesarijata i suspendiranja legalnih podružničkih uprava, za punu autonomiju i pravo podružnica da primaju i brišu članove te da se omogućiti primanje u članstvo nezaposlenih namještenika. Delegati se obavezuju da glasaju za pravila koja će svojim odredbama osigurati jedinstvo Saveza i zajamčiti svim članovima pravo predlaganja, slobodu kritike i kontrolu rada saveznih organa kao i čuvanje stečenih članskih prava. Delegati i članovi zagrebačke podružnice posebno se obavezuju da glasaju za članove Glavnog odbora koji su čuvali i tražili autonomiju podružnica. Skupština je naredila podružničkoj upravi da primijeni najstrože mjere protiv onih svojih članova koji na kongresu ne budu radili i glasali u smislu donesene rezolucije.¹⁰⁹⁴

I izvanredna skupština podružnice SBO TIČ-a iz Novog Sada pored biranja delegata za kongres birala je novi upravni odbor podružnice. U njega je izvanredna skupština izabrala Dimitrija Todorovića, Nikolu Stanimirovića, Damjana Jegdića, Vladimira Perakovića, Ljubišu Rakonjca, Fritz Lebherca, Marina Glavinu, Svetozara Nikolajevića i Stevana Ševića. Za predsjednika je izabran Dimitrije Todorović, za sekretara Damjan Jagodić a za blagajnika Vladimir Peraković.¹⁰⁹⁵

Tok i odluke Izvanrednog kongresa SBOTIČ-a

Dan prije kongresa, 14. prosinca 1935. godine, održana je izvanredna sjednica Glavnog odbora SBOTIČ-a. Sjednicu je otvorio novi predsjednik Leo Martinek. Sjednica je sazva-

na kako bi prije kongresa došlo do izmirenja. Govorili su Dušan Grković, Berislav Krpan iz Sarajeva, Branko Vujinović, Branimir Šicel, Dragomir Tutunović iz Beograda, Vladimir Vrančić iz Ljubljane i Antun Perić iz Splita. Rasprava se vodila prvenstveno o izmjeni pravila i tome da li Fadil Kurtagić treba da ostane sekretar Saveza ili ne. Za povjerenje Kurtagiću glasalo je sedam članova Glavnog odbora dok su četiri bila protiv. Prije sjednice održana je konferencija s delegatima na kojoj je glavni sekretar govorio o projektu pravila. Dušan Samardžić izjavio je da su delegati došli s opredjeljenim stavom prema izmjenama pravila, prema prijedlogu prijašnjega izvršnog odbora a sada treba da raspravljaju o prijedlogu Fadila Kurtagića a ne novog izvršnog odbora.

Izvanredni kongres sastao se 15. prosinca 1935. Budući da na Plenumu nije došlo do sporazuma, kongres se sastao s divergentnim gledanjem na pitanja organizacije Saveza i stanja u namješteničkom bolesničkom osiguranju. Na kongresu su prisustvovali delegati iz Beograda: Milan Aleksić, Milorad Ašković, Isidor Bakar, Milatni Blagojević, Miloš Lucijanović, Tihomir Milenković, Todor Pajić i Jevren Petrović. Iz Maribora Marijan Godnik, iz Ljubljane Ivan Sušnik, iz Zrenjanina i Novog Sada Marin Glavina, Ljubiša Rakonjac, Dimitrije Todorović i Branislav Lambrin, iz Tuzle Konstantin Kostić i Abdulah Kunarić, iz Sarajeva Siniša Papić, Cvijetin Radovanović, Radovan Radulović, Sigmund Reichmann i Nikola Rankov, iz Splita Zarko Dobrić, Marcel Grubišić i Marko Rodin, iz Osijeka Josip Garvan, Bela Berger, Josip Čavrak, Oskar Čihak, Rudolf Dušek a iz Zagreba Milan Gecan, Stjepan Kresnik, Mojmir Mudražija, Dušan Samardžić, Mato Stipetić, Petar Stipetić i Branimir Šicel. Na kongresu su bili i članovi Glavnog odbora: Radiša Nišanić i Jovo Novaković iz Beograda, Vladimir Vrančić iz Ljubljane, Đorđe Jovanović i Vladimir Peraković iz Novog Sada, Berislav Krpan i Dušan Vrančić iz Sarajeva, Bruno Roić iz Splita, Viktor Brolich, Dušan Grković, Leo Martinek i Branko Vujinović iz Zagreba. Članovi Financijske kontrole te članovi Izvršnog odbora Marijan Drnić, Dragan Francišković i Rudolf Winkler iz Zagreba i glavni sekretar Fadil Kurtagić.

Kongresu su prisustvovali predstavnici vlasti, radničkih i namješteničkih organizacija i ustanova (među njima nalazio se i Živko Topalović), te predstavnici štampe *Politike*, *Vremena*, *Pravde*, *Obzora*, *Jutarnjeg lista* i drugih. Svi predstavnici radničkih i namješteničkih organizacija i ustanova pozdravili su kongres. Verifikaciona komisija nije htjela da prizna

¹⁰⁹⁴ Isto, Letak Kandidatske liste grupe zelenih iz izvještaja o radu u 1935. g. Zapisnik vanredne skupštine Podružnice Zagreb od 3. XII 1935.

¹⁰⁹⁵ *Glasnik*, 1/1936.

mandat članova Glavnog odbora Radiše Nišavića i mandat jednog delegata sarajevske podružnice, no na kraju su ipak verificirani svi mandati. U predsjedništvo su izabrani kandidati s liste Šicela (30 glasova), dok je lista komunistička s nosiocem Marinom, Glavinom, koju je predložio Josip Cavrak, bila u manjini (22 glasa). Prilikom glasanja za izbor komisije za izmjenu pravila dobile su obje liste jednaki broj glasova. Glasanje je ponovljeno. Kod drugog glasanja dobili su socijalisti 27 glasova, a komunisti 26 glasova. Prijedlozi komisije za izmjenu pravila prihvaćeni su jednoglasno. U Izvršni odbor ušli su predsjednici podružnica: Leo Martinek, Dragan Francišковиć, Matija Stipetić, Rudolf Vinkler i Branko Vujinović. U Financijsku kontrolu izabrani su Miroslav Ratković, Rudolf Dušek i Andrija Cziraky. Kongres u donesenoj rezoluciji žalio je što je došlo do niza sukoba između saveznih organa i članova što je dovelo do isključivanja većeg broja članova. Kako bi se to ubuduće spriječilo, Kongres je pozvao sve savezne organe da pravilnom primjenom saveznog statuta, pravilnika i odluka saveznih foruma omogućuje demokratske odnose u organizaciji, razvijanju inicijativa, štite pravo prijedloga, kritike, kontrole članstva u granicama statuta. Zaključeno je da treba uzeti u raspravu izmjenu pravila Saveza o čemu konačnu odluku treba donijeti redovni kongres. Kongres je zauzeo stav da se isključeni članovi imaju pravo da u roku od dva mjeseca obnove svoje članstvo, uz podmirenje svih zaostalih članarina. Kongres je pozvao sve članove Saveza i savezne foruma da čuvaju jedinstvo Saveza, te povedu jedinstvene akcije u cijeloj državi u zajednici sa srodnim namješteničkim i radničkim slobodnim sindikalnim organizacijama za obranu interesa svojih članova.

U općem izvještaju o radu SBOTIC-a u 1935. godini kaže se da je izrabljivanje fizičkih i intelektualnih radnika namještenika i činovnika nastavljeno nesmanjenom žestinom. U poslodavačkoj štampi i stručnoj privrednoj štampi tvrdi se da je došlo do poboljšanja privredne situacije, povećanja broja osiguravanih. Intenzivnost akcija SBOTIC-a usporavali su sporovi među pojedinim grupama, a najjače je došao do izražaja spor između centralne uprave i podružnice Zagreb. U izvještaju se dalje iznosi historijat obostranih isključenja.

Broj nezaposlenih članova smanjio se sa 609 u 1933. godini na 174 u 1934. godini na 120 u 1935. godini. Imovina Centralne uprave SBOTIC-a iznosila je 1935. godine 310.384,92 dinara, a podružnica 1.141.689,71 dinara. Godine 1935. 132 člana dobili su potpore u visini od 73.752 dinara.

U šest podružnica djelovale su 132 organizacije s 3539 članova ili 20 organizacija i 255 članova više nego u 1934. godini.

Broj organizacija i članova u 1934. i 1935. godini

Podružnica	Broj mjesnih organizacija		Broj članova	
	1934.	1935.	1934.	1935.
Beograd	16	19	642	795
Cetinje	7	—	34	—
Ljubljana	11	14	250	234
Novi Sad	11	10	456	361
Sarajevo	41	53	544	694
Split	4	12	199	286
Zagreb	22	24	1.159	1.169
Ukupno	112	132	3.284	3.539

Broj članova po strukovnoj podjeli u 1935. godini

Podružnica	Banke	Osig. društva	Zadruge	Trgovina	Industrija	Razno
Beograd	321	138	71	80	100	85
Cetinje	—	—	—	—	—	—
Ljubljana	25	2	8	16	8	—
Novi Sad	100	37	44	52	58	70
Sarajevo	301	35	67	35	225	31
Split	110	9	12	67	58	30
Zagreb	556	169	25	107	274	38
Ukupno	1.563	413	221	349	731	262

U odnosu na 1934. smanjen je broj članova samo u bankama za 63, a porastao u osiguravajućim društvima za 17, u zadrugama za 47, trgovini 47, industriji 119, a raznim poduzećima 88.

Nakon kongresa održana je plenarna sjednica Glavnog odbora na kojoj se konstituirao Izvršni odbor i financijska kontrola. Za predsjednika izabran je Leo Martinek, za zamjenika predsjednika Dragan Francišковиć, za blagajnika Rudolf Vinkler. Za predsjednika Financijske kontrole izabran je Miroslav Ratković, za zamjenika predsjednika Rudolf Dušek, a za glavnog sekretara izabran je Fadil Kurtagić.¹⁰⁹⁶

Djelatnost SBOTIC-a poslije Izvanrednog kongresa

Izvršni odbor Saveza bankovnih osiguravajućih trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije održao je u toku 1936. godine slije-

¹⁰⁹⁶ IHRPH, Arhiv, Zapisnik vanredne plenarne sjednice Glavnog odbora SBOTIC-a od 14. XII 1935; Glasnik, 1/1936; 2-3/1936.

deće sjednice: 7. i 10. siječnja, 3. ožujka, 27. ožujka, 28. travnja, 19. svibnja, 3. lipnja, 14. srpnja, 10. rujna, 29. listopada, 27. studenog 1936. godine. Plenarna sjednica Glavnog odbora SBOTIC-a održana je 5. travnja 1936. godine u Zagrebu.

Od važnijih odluka treba spomenuti uputstvo da se »Povodom održavanja podružničkih skupština društva »Merkur« i predstojeće skupštine društva »Merkur« centralna savezna uprava... zaključuje: da Savez sa svim svojim nadležnim organima ne uzme oficijelnog učešća u izbornim aranžmanima... prepuštajući članovima Saveza u ovom pravcu slobodno opredjeljivanje.« Povodom žalbe Riste Stefanovića i Andrije Ercegovića koje je beogradska podružnica SBOTIC-a isključila iz članstva i odbila, uprkos odlukama Izvanrednog kongresa, da ih primi natrag u članstvo i reaktivira njihova prava u vezi sa njihovim funkcijama u podružnici, donesena je odluka da su upravni odbori podružnica dužni da pozovu isključene članove da pristupe ponovo u članstvo Saveza bez da od njih traže ma kakve izjave, i bez obzira na razlog isključenja. Na temelju te odluke došlo je do sporazuma komunisti i socijalista u beogradskoj podružnici, pa su na skupštini podružnice 22. ožujka 1936. godine izabrana u Upravni odbor tri predstavnika komunisti i šest predstavnika

socijalista. Iz grupe komunisti izabrani su Risto Stefanović, Milorad Arković i P. Disav Blagojević.

U Sarajevu je 26. i 27. veljače 1937. godine održana konferencija kojoj su u ime Centralne uprave prisustvovali Leo Martinek, Fadil Kurtagić, predstavnici beogradske podružnice Mirko Danišević i Vojislav Srzentić, ljubljanske podružnice Vladimir Vrančić i Vlado Vrtovec, splitske Bruno Ročić, zagrebačke podružnice Dušan Grković i bivši predsjednik Centralne uprave Branimir Sichel.

U ime sarajevske podružnice Berislav Krpan je iznio zahtjev za stvaranjem samostalne pokrajinske organizacije, odnosno reorganizacijom SBOTIC-a na federalnoj osnovi. Taj zahtjev je obrazložio neslaganjem s Izvršnim odborom Saveza, a posebno neslaganjem sa zagrebačkom podružnicom čija je djelatnost, prema njegovim riječima, politički obojena. Zagrebačkoj podružnici je predbacio da se na jednoj priredbi koju je ta podružnica organizirala pjevala »Marseljeza« i da je u prvomajskom letku čiji je supotpisnik bila i ova podružnica, pisalo »da su u našoj zemlji vladali najreakcionarniji politički režimi«. U raspravi koja se tim povodom razvila govorili su Dušan Grković, Martinek Leo i drugi. Zaključeno je da će se o zahtjevu za promjenama ustrojstva Saveza raspraviti na kongresu.

XI KONGRES SBOTIC-A I AKTIVNOST CENTRALNE UPRAVE DO RASPUŠTANJA SAVEZA

Jedanaesti kongres SBOTIC-a održan je 16. i 17. svibnja 1937. godine u Novom Sadu, u prisustvu 61 delegata. Iz podnesenog izvještaja o radu vidi se da je zagrebačka podružnica bila najaktivnija i da je imala najveći broj članova.

Rad se odvijao po komisijama. U Tarifnoj komisiji razmatrali su se problemi vezani uz kolektivne ugovore, rad povjereničkih vijeća, Inspekciju rada, javne burze rada, radničke komore, minimalne nadnice, zdravstveno i penziono osiguranje, osiguranje u nezaposlenosti i poreska opterećenja. Rezolucija koju je komisija predložila jednoglasno je usvojena.

Komisija koja je razmatrala rad Saveza i materijalno financijsko poslovanje utvrdila je da beogradska podružnica nije provela odluku vanrednog Kongresa od 15. prosinca 1935. godine u vezi s vraćanjem u članstvo Saveza Andrije Ercegovića (iz grupe »zelenih«). On

nije htio potpisati izjavu o lojalnoj suradnji, pa je predloženo da taj problem razmotri Kongres, čemu se usprotivila grupa »bijelih«. S obrazloženjem da je to stvar beogradske podružnice, ovo pitanje je skinuto s dnevnog reda.

Kongres je uzeo na znanje suradnju zagrebačke podružnice sa Savezom hrvatskih privatnih namještenika u borbi za jednokratno radno vrijeme i uvođenje pragmatike u osiguravajućim društvima.

U komisiji koja je raspravljala o organizacijskim pitanjima nije došlo do sporazuma, pa su predložene dvije liste (lista »bijelih« i »zelenih« za izbor Izvršnog odbora). Predstavnici grupe »zelenih« predložili su Kongresu rezoluciju o osnovnim zadacima Saveza u idućem razdoblju. Rezolucija je usvojena. U njoj se, među ostalim, kaže:

»Kongres posebno ističe da se sav rad Saveza zasniva na klasnoj borbi, partijsko-političkoj nezavisnosti i punoj sindikalnoj demokraciji i traži:

1. da se radi na širenju i jačanju Saveza pokretanjem borbe za odbranu i unapređenje ekonomskog položaja svih privatnih namještenika;

2. da se radi na jačanju i izgradnji unutrašnjeg jedinstva Saveza;

3. da se radi na stvaranju sindikalnog jedinstva kao glavnog preduvjeta za ostvarenje zadataka i ciljeva klasnog radničkog i namještentičkog sindikalnog pokreta, učvršćenjem i izgradnjom postojeće zajednice s klasnim sindikalnim organizacijama i vođenjem zajedničkih akcija radničkih i namještentičkih sindikalnih organizacija;

4. da se razvija međunarodna radnička i namještentička solidarnost, da Savez i nadalje ostane u zajednici sa klasnim namještentičkim sindikalnim organizacijama u svijetu okupljenim u Međunarodnom savezu privatnih namještenika radi pojačanja međunarodne akcije oko donošenja međunarodnih konvencija u pravcu što bolje namještentičke socijalne zaštite i osiguranja.«¹⁰⁹⁷

Berislav Krpan iz Sarajeva je u diskusiji rekao: »Mi moramo preustrojiti naš Savez na federativnu bazu. Ako je jedna od saveznih podružnica politički obojena, ne moraju radi toga da odgovaraju ostale podružnice. Mi smo postavili zahtjev, da se Izvršni odbor proširi sa članovima iz ostalih podružnica, a Glavni odbor treba da bude tumač kongresnih odluka. Ako se taj i takav red ne uspostavi, onda ćemo sudbinu pokreta prepustiti ulici.

Drugovi, koji vode zagrebačku podružnicu, deklarirani su kao ljevičari. Zabavni prostor prilikom održavanja zabave, lanjskog ljeta u Zagrebu, bio je sav iskićen crveno. Mi za ovakve postupke u jednoj podružnici ne možemo i nećemo da snosimo odgovornost i zabrinuti za sudbinu Saveza mi postavljamo zahtjev da se on uredi na federativnom principu — podružnice da se pretvore u oblasne organizacije vrhovni forum da bude glavna skupština ovih oblasnih organizacija, te da se osnuje Centralni sekretarijat.«¹⁰⁹⁸ U diskusiji su sudjelovali Milorad Ašković iz Beograda, Viktor Vincer iz Novog Sada, Dušan Samardžić iz Zagreba, Jovo Novaković iz Beograda, Ante Roje iz Splita, Dušan Grković iz Zagreba i predsjednik Izvršnog odbora Saveza i pred-

sjedavajući na Kongresu Leo Martinek (inače iz grupe »plavih«), koji je rekao: »Pri otvaranju kongresa apelirao sam na sve drugove da budu umjereniji u izlaganju svojih zahtjeva. Na žalost moram konstatirati da je jedan drug među nama prešao dopuštenu granicu kada je imputirao Savezu da plovi partijsko političkim vodama. To najodlučnije odbijam od Saveza. Slobodan sam stoga da ovdje pročitam izjavu koju smo potpisali ja i sekretar Saveza.

I z j a v a :

Povodom izvjesnih napomena iznesenih u toku diskusije, nakon izvještaja komisije o organizaciji i agitaciji, imadem u svojstvu predsjednika Saveza, da u svoje ime kao i u ime Izvršnog odbora i glavnog sekretara Saveza, najenergičnije odbijem bilo kakovu pomisao, da smo se u našem sindikalnom radu identificirali sa bilo kojim političkim pokretom, pa prema tome i sa onim, što se razumije pod pojmom političkog ljevičarstva. Ujedno imadem da naglasim, da je Savez bio, da jest i da treba i dalje da bude ekonomska organizacija privatnih činovnika, u političkom pravcu potpuno neutralan. U tom smislu svi kongresi Saveza kao i Glavni i Izvršni odbor Saveza stalno su u svojim odlukama i okružnicama upozoravali na ovakav stav i tog se stava držali. U tom smislu je i u prijedlozima rezolucije i na ovom kongresu podvučena puna politička neutralnost Saveza.«¹⁰⁹⁹

Kako prijedlog za promjenu Pravila Saveza nije usvojen, to je pitanje skinuto s dnevnog reda Kongresa.

Izbor članova Izvršnog odbora i Financijske kontrole bio je vrlo dramatičan. Naime, tek nakon što je istaknuta lista kandidata, Jovo Novaković iz Beograda podnio je u ime Kostića, Vranića, Muhibića, Petronijevića, Bosega, Đukanovića, Krpana, Petrovića, Hadžibegića, Danilovića, Savovića, Perakovića, Kovačevića, Altarca i Rankova potpisanu izjavu u kojoj se kaže:

»Pošto se članovi Izvršnog odbora biraju iz Zagreba i kako su delegati zagrebačke podružnice svojim držanjem za vreme održavanja plenuma Glavnog odbora i Kongresa onemogućili izmjenu Pravila, potpisani smatraju da celokupnu odgovornost za vođenje i rad našeg Saveza treba da peuzmu članovi zagrebačke podružnice odnosno njihovi predstavnici.

Radi toga potpisani ne uzimaju učešće u kandidovanju i biranju Izvršnog odbora.«

Nakon javnog glasanja za predloženu listu glasalo je 27 sudionika Kongresa, 26 se uzdr-

¹⁰⁹⁷ M. Ašković, J. Radmilović i N. Petrović, *Savez bankarskih, osiguravajućih i industrijskih činovnika Jugoslavije*, n. dj., str. 359—368.

¹⁰⁹⁸ IHRPH, Arhiv, SBOTIĆ.

¹⁰⁹⁹ Isto.

žalo od glasanja, a osam nije bilo prisutno, tako da je lista »u skladu sa članom 22. tačka 1. i članom 23. tačka 1. Pravila Saveza« usvojena. U Izvršni odbor izabrani su: Leo Martinek, Dragan Francišković, Rudolf Winkler, Branko Vujinović i Dušan Grković; zamjenici Dušan Samardžić, Mojmir Judradžija, Stjepan Kavurić, Josip Slaby i Eugen Franković. Financijska kontrola: Mate Stipetić, Viktor Brolich i Gavrilo Jakšić; zamjenici: Dr Marijan Dermastije i Uroš Zegarac.

U razdoblju od 1936. do prosinca 1939. godine članstvo SBOTIČ-a je poraslo za 3218 članova.¹¹⁰⁰

Pregled članstva po podružnicama

Podružnica	1936.	1937.	1938.	1939.
Zagreb	1.425	1.736	2.164	2.584
Beograd	1.078	1.123	1.442	1.786
Ljubljana	247	407	510	517
Sarajevo	815	1.030	1.293	1.300
Novi Sad	404	556	661	857
Split	283	298	324	416
Svega	4.252	5.150	6.344	7.460

Odnosi sa sarajevskom podružnicom, i pred odluka Kongresa, nisu se poboljšali. Izvršni odbor Saveza, na sjednici održanoj 20. travnja 1940. godine donosi odluku o raspuštanju Upravnog i Nadzornog odbora podružnice SBOTIČ-a u Sarajevu. Do ovog raspuštanja dolazi na prijedlog Financijske kontrole Saveza. Kao razloge raspuštanja Izvršni odbor je naveo: 1) Upravni odbor podružnice u Sarajevu ne udovoljava svojim finansijskim obavezama, jer nije doznao članarinu, odnosno odgovarajuću kvotu za 1939. i prva četiri mjeseca 1940. godine; 2) Upravni odbor i članovi viših organa Saveza s područja Sarajeva pripremaju rascjep Saveza radi čega su potajno sazvali i održali konferenciju u Novom Sadu, Slavonskom Brodu i Ljubljani; 3) Upravni odbor i ostali funkcioneri te podružnice sabotiraju ove akcije koje vodi Savez u pitanjima socijalne zaštite i osiguranja; 4) Oni nisu povukli svoje delegate iz imenovane skupštine Radničke komore u Sarajevu, iako je to odlučeno na Kongresu; 5) oni rade na cijepanju blagajne i društva »Merkur«, te 6) »Upravni odbor sarajevske podružnice ni u pogledu akcije namještenika »Šipada«, ni u pogledu izbora zakonskih povjerenika, ni u akciji za jednokratno radno vrijeme i opće skraćenje radnog vremena, ni u akciji za dodatak na skupoću, uopće ni jedan zadatak Saveza, ni direktivu organa Saveza, nije izvršio u interesu članstva i privatnih namještenika, već je na protiv sprečavao i kočio inicijativu i aktivnost

članstva, tako da ukoliko sarajevska podružnica ne promjeni dosadašnji stav naš će Savez izgubiti svaki utjecaj u Bosni i Hercegovini. Ovakav je stav doveo dotle da su članovi počeli istupati iz Saveza. Raspušteni Upravni odbor sarajevske podružnice zbog pogrešnog stava u pitanjima sindikalne prakse i borbe doveo je dotle, da privatni namještenici na području te podružnice nisu dobili ni skuparinski doplatok ni kraće radno vrijeme.¹¹⁰¹

Izvršni odbor povjerio je Dušanu Pavloviću, činovniku Gradske štedionice, Branku Cosiću, činovniku »Šipada«, Muharemu Trampiću, činovniku Električnog tramvaja (svi iz Sarajeva) da do izbora novog Upravnog i Nadzornog odbora naplaćuju i obračunavaju članarinu i vode ostale poslove podružnice do skupštine koju će sazvati Izvršni odbor SBOTIČ-a.

Ovom odlukom predloženo je Glavnom odboru SBOTIČ-a da iz svog članstva isključi: Konstantina Kostića, Sinišu Papića, Dušana Vanica, Huseina Hodžića, Josefa Altarca, Ivana Kovačevića, Berislava Krpana, članove Upravnog odbora sarajevske podružnice Nudžićima Muhibića člana Nadzornog odbora sarajevske podružnice i Halima Rašidagića člana Glavnog odbora, Aliju Hadžibegovića, Svetislava Jankovića zamjenike članova Glavnog odbora, te Tvrtka Tajšanovića, člana Financijske kontrole.¹¹⁰²

26. svibnja 1940. godine održana je, u prostorijama Saveza u Zagrebu, sjednica Glavnog odbora. Sjednici su prisustvovali članovi Glavnog odbora Saveza iz Zagreba Dušan Grković, Branko Vujinović, Dušan Samardžić, Josip Garvan (Osijek), dok je Branko Vujinović zastupao Mojmiru Mudradžiju i Stjepana Kavurić koji su mu dali punomoć, iz Beograda Rista Stefanović, Milorad Ašković, Vojslav Srzentić dok je Todora Pajić zastupao putem punomoći Milorada Ašković, Tasilija Buhu Rista Stefanović. Iz Splita dr Ante Gabrić; iz Novog Sada Vladimir Peraković i Vincer Viktor, članovi Glavnog odbora i finacijske kontrole, te Dr Marijan Dermastija i Velimir Milutin pozvani su da podnesu izvještaj o prilikama u podružnici u Sarajevu i Ljubljani. Nisu prisustvovali članovi Glavnog odbora iz Ljubljane i Sarajeva.

Na sjednici su prihvaćeni izvještaji o radu tokom 1938. i 1939. god. i materijalno-financijskom poslovanju, te je odobren cjelokupan rad Izvršnog odbora u odnosu na sarajevsku podružnicu. Donesena je i odluka o sazivanju

¹¹⁰⁰ Isto.

¹¹⁰¹ Isto.

¹¹⁰² Glasnik, 5/1940.

Kongres krajem 1940. ili početkom 1941. godine. Za predsjednika Saveza izabran je Dragan Franciškić, zamjenika Branko Vujinović, sekretara Dušan Grković, a zamjenika dr Jerko Radmilović.

Plenarna sjednica Glavnog odbora donijela je i vrlo opsežnu Rezoluciju o zadacima SBOTIC-a u idućem razdoblju u kojoj se traži od podružnica da se pojačano angažiraju u akcijama za povećanje plaća i uvođenje dodatka na skupoću, šestosatno, jednokratno radno vrijeme, suradnja sa svim klasnim sindikalnim organizacijama radnika i namještenika, slobodu sindikalnog udruživanja, zbora, dogovora, slobodu štampe i pravo na štrajk. U rezoluciji se isto tako zahtijevala zaštita povjerenika, ukidanje Uredbe o minimalnim nadnicama, zaključivanje kolektivnih ugovora, pomirenju i arbitraži, Uredbe o rješavanju radnih sporova u Banovini Hrvatskoj, provođenje izbora u Radničkim komorama i mirovinskim zavodima, SUZOR-u, okružnim uredima i bolesničkim blagajnama i društvu »Merkur«. Posebna pažnja je poklonjena zahtjevu za smanjivanje neposrednih i posrednih poreza na primanja namještenika i donošenju Zakona o osiguranju u slučaju nezaposlenosti.

Dva dana prije ove sjednice Izvršni odbor SBOTIC-a, na prijedlog Financijske kontrole, razmatrao je stanje u podružnici u Ljubljani. I ova podružnica kao i ona iz Sarajeva, nije doznicala svoju kvotu članarine (od druge polovice 1939. do svibnja 1940). Izvršni odbor je utvrdio da je Upravni odbor ljubljanske podružnice radio na razbijanju Saveza (sudjelovanje na tajnim sastancima u Slavenskom Brodu i Ljubljani), da se nije angažirao u akcijama za izbor radničkih povjerenika, jednokratno radno vrijeme, dodatak na skupoću, te da je taktično prekinuo svaku vezu s Centralnom upravom Saveza.

»Usljed svega izloženog, budući da postoje grube povrede pravila Saveza, kongresnih odluka, te odluka Izvršnog odbora, a posebno i naročito jer ne udovoljava finansijskim obvezama prema Savezu u smislu § 3 t. 5 saveznih pravila, da raspusti Upravni i Nadzorni odbor ljubljanske podružnice, te da povjeri drugovima dru Marijani Dermastiji, Jože Brileju i Kržan Edi, svima iz Ljubljane, da do izbora nove uprave naplaćuju i obračunavaju članske prinose, te vode ostale poslove podružnice do varedne skupštine, koju će Izvršni odbor savzeti u smislu odredaba pravila, radi izbora Upravnog i Nadzornog odbora podružnice.

Ujedno je Izvršni odbor Saveza ovlastio svoga člana druga Branka Vujinovića, zamjenika predsjednika Saveza, da spomenutu od-

luku Izvršnog odbora odmah provede, u koju mu je svrhu izdana posebna punomoć.¹¹⁰³

Ovu odluku Izvršnog odbora Saveza usvojio je i potvrdio Glavni odbor Saveza na sjednici od 26. svibnja 1940. godine.

Na prijedlog Izvršnog odbora, Glavni odbor isključio je tajnim glasanjem iz članstva Saveza Milutina Đukanovića i Milana Jeftića iz Beograda zbog rada »protiv jedinstva i interesa Saveza«.

Od dolaska komunista u rukovodstvo SBOTIC-a, ovaj sindikat postaje nosilac niza akcija za poboljšanje materijalnog položaja namještenika. U tim akcijama usko surađuje s ostalim sindikatima u URSS-u. Prikružujući instrukcije CK KPJ o organiziranju zajedničkih odbora radnika i namještenika u poduzećima, 22. kolovoza 1940. godine Izvršni odbor šalje uputstva podružnicama, pododborima i povjereništvima koja donosimo u cijelosti:

»Radni odbori

Međunarodni imperijalistički sukob poprima oblike u kojima se jasno nazire nastojanje kapitalističke klase da, prvo terete rata prebaci na leđa radničke klase i siromašnih slojeva, i drugo, da pojačanom reakcijom onemogućujući radničkoj klasi borbu za bolji život, slobodu i demokratska prava.

Ta nova situacija nameće radničkoj klasi, pa prema tome i namještenicima nove organizacione oblike rada, rada koji treba da omogućujući ostvarenje zadataka klasnog sindikalnog pokreta. Te nove organizacione forme su *radni odbori radnika i namještenika po poduzećima*. Da bi se osiguralo jedinstvo radnika i namještenika u akciji oko dodatka na skupoću, radnog vremena i drugim pitanjima, u radne odbore treba uvlačiti najborbenije i najpoštenije namještenike članova drugih organizacija, kao i neorganizirane, pod rukovodstvom drugova iz povjereničkih vijeća našeg Saveza. U poduzećima u kojima ima radnika treba stvarati zajedničke radničko namješteničke odbore. Pošto je za cijelu radničku klasu momentano najvažnije pitanje dodatka na skupoću (povećanje plaća), najzgodnije je da se u vezi sa tim akcijama stvaraju radni odbori, jer je to najprihvatljivije za široke redove klasno neprosvjedenih namještenika. Radni odbori treba da redovno održavaju sastanke i da pokreću sva pitanja od interesa za privatne namještenike i radnike, pod rukovodstvom klasnih sindikata radnika i namještenika. U zajednici sa kulturno prosvjetnim sekcijama radni odbori trebaju posvetiti veliku pažnju prosvjetnom radu.

¹¹⁰³ IHRPH, Arhiv, SBOTIC.

Treba se čuvati šablonskog rada kod stvaranja radnih odbora. Tamo gdje su namještenici samo članovi našeg Saveza, trebaju činiti naša povjerenička vijeća popunjena s neorganiziranim namještenicima. Tamo gdje ima pripadnika drugih organizacija i neorganiziranih, jezgro radnih odbora sačinjavaju povjerenici Saveza, koji će, pokrećući akciju, formirati radni odbor s neorganiziranim i pripadnicima drugih organizacija. Budući da danas nema poduzeća u kome namještenici nisu pođeni prastom skupoće, nema potrebe stvarati borbeni organ prije nego se pokrene akcija, jer će tada njihovo stvaranje, u svijesti namještenika naći puno opravdanje i potporu.

Kao što vidimo, radni odbori se stvaraju radi povećanih teškoća i pogoršanog položaja radničke klase, da bi pokretanjem akcija za poboljšanje njenog položaja istovremeno izvršili i druge dvije dužnosti. Vođeci zajedničke, jedinstvene akcije, radnici i namještenici ostvaruju akciono jedinstvo kao prvi korak organizacijom jedinstvu radničke klase. Paralelno sa tim, jača zajednički otpor protiv naleta reakcije. U perspektivi ovakav rad ima i drugih dalekosežnih posljedica povoljnih za radničku klasu. Radni odbori služe i kao jezgra koja će pod svim okolnostima voditi namještenike u borbu za bolji život.

S drugarskim pozdravom

Za Savez B.O.T.I.C.

Dragan Francišković

dr Jerko Radmilović¹¹⁰⁴

Zagrebačka podružnica SBOTIČ-a 1936—1941. godine

Rad Upravnog odbora

Na sjednici Upravnog odbora podružnice Zagreb od 17. srpnja 1936. godine raspravljalo se o zajedničkoj akciji svih organizacija koje okupljaju namještenike na uvođenju jednokratnog ljetnog radnog vremena. Zajedničkoj akciji SBOTIČ-a i SPNJ bio je pozvan da se pridruži i Savez hrvatskih privatnih namještenika. On je taj poziv odbio s obrazloženjem da su SBOTIČ i SPNJ organizacije koje stoje na načelu klasne borbe, dok se Savez hrvatskih privatnih namještenika rukovodi ideologijom hrvatskog seljačkog pokreta.

10. kolovoza 1936. godine Upravni je odbor donio odluku o prikupljanju dobrovoljnih priloga namještenika španjolskim radnicima »kao

pomoć njihovoj borbi za obranu demokracije i radničkih prava».¹¹⁰⁵

Na sjednici 17. rujna iste godine formirane su omladinska i ženska sekcija.

Godišnja skupština podružnice održana je početkom 1937. godine. Prilikom izbora Upravnog odbora postavljene su dvije liste. Lista klasno opredijeljenih (»zelenih») dobila je veliku većinu glasova, nasuprot liste hrvatskih nacionalista (»plavih»).¹¹⁰⁶

U sklopu priprema za Kongres SBOTIČ-a, Uprava zagrebačke podružnice je sazvala 7. svibnja 1937. god. predstavnike »zelenih», »bijelih» i »plave» grupe zbog dogovora o dnevnom redu Kongresa i raščišćavanja odnosa unutar zagrebačke organizacije. Sicer je u diskusiji kao glavne razloge zbog kojih njihova grupa želi da istupi iz SBOTIČ-a i osnuje vlastiti savez naveo da je grupa »zelenih» ljevičarska, da se u prostorijama podružnice prodaje *Radnik*, da na predavanjima dolaze i osobe koje nisu članovi SBOTIČ-a, da je podružnica prodavala karte za zabavu koju je organizirao Savez šivačko-odjevnih radnika. Dušan Grković je na to odgovorio: »Nas nazivaju ljevičarima jer predano i požrtvovano radimo na poboljšanju položaja namještenika. Na prigovor da nas vlast smatra ljevičarima moram da kažem da je teško naći kriterij koja vlast smatra ljevičarima. Događa se da je netko danas u hapsu, a sutra na ministarskoj stolici. Za nas treba da budu mjerodavne odluke saveznih foruma i Pravila, da naš rad upravljamo prema njima.

Kao prigovor kaže se da je na predavanju druga Jurkovića »Živi Puškin» bilo stranih lica. Ta strana lica bili su članovi Saveza privatnih namještenika s kojima mi imamo zajednički kulturno prosvjetni odbor. Prigovor druga Šidla radi prodaje karata za zabavu šivačko-odjevnih radnika me jako iznenađuje. Ova organizacija je u sklopu URSS-a, a mi smo u koaliciji sa URSS-om. U ostalom, hoću da napomenem da se u prostorijama Saveza može prodavati sve što je prošlo cenzuru. Isto tako, »Radnik» je organ URSS-a, pa ne vidim razloga zašto se ne bi prodavao u prostorijama podružnice.»¹¹⁰⁷

Godišnja skupština podružnice Zagreb održana 23. siječnja 1938. godine bila je prva skupština nakon 1930. godine na kojoj više nije bilo grupšenja, jer je grupa »zelenih» odnijela punu pobjedu na izborima 1937. a svojim dobrim radom stvorila jedinstvenu podružnicu. Niz

¹¹⁰⁵ IHRPH, Arhiv, SBOTIČ.

¹¹⁰⁶ *Slobodna riječ*, 23. I 1937.

¹¹⁰⁷ IHRPH, Arhiva, SBOTIČ.

¹¹⁰⁴ IHRPH, Arhiv, SBOTIČ.

akcija k. je je podružnica vodila bile su uvijek tovarane porastom skupoće, dugim radnim vremenom i nereguliranim radnim odnosima namještenika. U ovim akcijama Uprava podružnice nastojala je da ostvari jedinstven istup svih namještenika i njihovih organizacija, no tu suradnju nije bilo moguće uvijek postići.

Iz izvještaja tajnika Jerka Radmilovića o radu u 1937. godini vidi se da je uprava podružnice razvila živu aktivnost na svim područjima. Povećan je i broj članova. Godine 1935. bilo je 1169 članova, 1936. godine 1425, a 1937. godine 1736 članova podružnice. Održano je 29 sjednica Upravnog odbora, 146 sjednica pomoćnih organa Upravnog odbora, 19. sjednica akcionog odbora namještenika osiguravajućih zavoda, 98 konferencija, tri skupštine i sedam zborova. Ukupno su bile 502 sjednice, sastanci, konferencije i zborovi.

I kulturno prosvjetni rad bio je živ. Organizirana su predavanja, posjeti kazališnim predstavama, drugarska sjela, izleti, ekskurzije itd. Organiziran je i kurs za sindikalne funkcionare koji je pohađalo 20 članova SBOTIC-a i 13 članova SPNJ.

Skupštini se u ime Mjesnoga sindikalnog vijeća Zagreba prisustvovao Blaž Valjin, koji je izrazio zadovoljstvo rezultatima rada podružnice i »njenom pobjedom nad onima koji su još prošle godine radili na tome da ovaj sindikat izgubi svoj klasni karakter.«¹⁰⁸

Na skupštini održanoj 26. veljače 1939. godine, pred 510 prisutnih članova, podnesen je izvještaj o radu proteklih godinu dana. Aktivnost podružnice bila je usmjerena na sklapanje kolektivnog ugovora za namještenike u osiguravajućim društvima, prilikom koje je došlo do štrajka, opće skraćanje radnog vremena i jednokratno radno vrijeme, izbor radničkih povjerenika, povećanje plaća i trinaestu plaću i penziona osiguranje. Ostvarena je dobra suradnja sa SPNJ, a u štrajku kod »Kontakta« i sa zagrebačkom podružnicom SMRJ-a.

Ukupno je održano 506 sjednica, konferencija i skupština. Broj članova povećan je na 2164. Interveniralo se u 113 poduzeća, a pravne upute dane su sedamnaestorici članova.

Zbog velikog broja akcija unutar trgovačko-industrijske sekcije formirane su referentske grupe za industriju, trgovinu, velike urede i gradska poduzeća, koje su se pokazale kao dobar oblik rada. Zbog istih razloga formiran je tzv. funkcionarski plenum koji je okupljao funkcionare svih sekcija i referentskih grupa i članove Uprave podružnice. Njihov osnovni zadatak je bio da osigura koordinaciju rada svih organa podružnica i informiranost svih

funkcionara o akcijama koje podružnica poduzima. Skupština je usvojila i rezoluciju u kojoj konstatira veliki napredak u radu, pogoršanje ekonomskog položaja službenika zbog nekontroliranog rasta skupoće i onemogućavanja rada sindikalnim organizacijama, te zahtjeva slobodu sindikalnog udruživanja, zbora, dogovora i pravo na štrajk kao i sve ostale zahtjeve u odnosu na radno i socijalno zakonodavstvo koje je SBOTIC formulirao u kongresnim dokumentima, mogućnost kontrole korisnika rada socijalnih ustanova i sl. Rezolucija završava stavom da je potrebno posebnu pažnju posvetiti kulturno-prosvjetnom radu među namještenicima, kako bi se podigla njihova klasna svijest i osiguralo njihovo čvršće vezivanje uz klasni sindikat.

Na godišnjoj skupštini održanoj 10. ožujka 1940. godine konstatirano je da je osnovni sadržaj rada podružnice bio usmjeren na rješavanje istih problema kao i prethodne godine, iako u znatno otežanim uvjetima zbog izbijanja drugoga svjetskog rata. U izvještaju se kaže:

»U akciji za dodatak na skupoću i trinaestu plaću učestvovali su namještenici iz oko 90 većih poduzeća. Od ukupno 412 poduzeća s uspjehom je vođena akcija u 84 poduzeća, u kojima je obuhvaćeno 1419 članova Saveza. Kada se uzme u obzir da u svakom poduzeću ima i onih koji nisu članovi Saveza, tada se broj namještenika koji su se ovim uspjehom koristili penje na oko 3000.«¹⁰⁹ Na planu kulturno-prosvjetnog rada održani su kursevi koje je pohađalo 65 funkcionara, a predavanja su držali Vlado Bakarić o »Radničkom pravu«, Jerko Radmilović o »Radničkim komorama«, Leo Geršković o »Zakonskim povjerenicima«, Zvonko Kovačić o »Privredi malih država« i Pavle Wertheim o »Modernoj biologiji«. Svaka tri tjedna održavale su se drugarske večeri, a izleti su organizirani u zajednici s Radničkom planinarskom zajednicom. Izbori za povjerenike provedeni su u 27 poduzeća. U njima je sudjevalo 1020 glasača koji su izabrali 48 povjerenika s liste SBOTIC-a. Liste ovog Saveza pojavile su se u svim poduzećima kao jedine, osim u Privilegovanoj agrarnoj banci i Gradskoj električnoj centrali gdje su se pojavile i liste SHPN-a. Akcije za uređenje radnih odnosa vođene su kod advokatskih i javno-bilježničkih kancelarija, »Gradskoj električnoj centrali«, »Ivančići« i »Jadranu«. U filmskim poduzećima vodila se akcija za sklapanje kolektivnog ugovora, ali nije donijela rezultate koje su namještenici očekivali, jer je filmsko

¹⁰⁸ Glasnik, 2/1938.

¹⁰⁹ IHRPH, Arhiv, SBOTIC.

tehničko osoblje, koje je organizirano u HRS-u, otkazalo suradnju u posljednjem trenutku.

U članstvo SBOTIĆ-a na području Zagreba tokom 1939. godine prijavljeno je 510 novih članova (odjavljeno je 90), tako da je podružnica krajem godine brojala 2584 člana.

Upravni odbor zagrebačke podružnice izabran na ovoj skupštini činili su: Branko Vujić-nović predsjednik, Dragan Francišković, Mojmir Mudražija, Stjepan Kavurić tajnik, Vilko Hartl, Nada Heiligstein, Milko Franelić, Uroš Zegarac, dr Leo Geršković i zamjenici Elza Pelcl, Ljubica Šagi, Anka Balogh-Rapić, Zlata Pollak, Marija Soljan.

Nadzorni odbor činili su Đuro Hiveš, Jerko Baković, Eugen Franković i zamjenici Ljubica Leskovic, Nada Radanović i Olga Žerdik.

Akcije zagrebačke podružnice

Sredinom 1937. godine zagrebačka podružnica SBOTIĆ-a pokrenula je akciju za jednokratno ljetno radno vrijeme u trajanju od šest sati dnevno. To radno vrijeme trebalo se primjenjivati od 1. travnja do 30. svibnja. S tim ciljem sazvan je velik zbor namještenika (22. travnja 1937) na kojem je bilo više od 500 ljudi. Predstavnici podružnice intervenirali su kod Banske uprave i u 16 poduzeća, a namještenici su podnijeli kolektivne predstave u 37 poduzeća. Rezultat akcije je bio dobar. Prema zapisniku s godišnje skupštine podružnice jednokratno radno vrijeme uvele su sve banke, osiguravajuća društva, filmska poduzeća i 36 ostalih poduzeća u razdoblju od 1. srpnja do 15. rujna, s tim da je radni dan trajao sedam sati. U ovoj akciji angažirali su se i pododbori zagrebačke podružnice u Osijeku i Karlovcu. Akcija je s istim zahtjevima vodena 1938, 1939. i 1940. god. Činovnici u bankama uspjeli su 1940. godine izboriti da se jednokratno radno vrijeme protegne na čitavu godinu. Ove akcije vodene su u zajednici sa SPNJ.¹¹¹⁰

Tokom 1934. godine oba saveza vodila su uspješnu akciju za uvođenje »engleske« subote, plaćanje prekovremenog rada i poboljšanje higijenskih uvjeta rada u veletrgovačkim poduzećima za prodaju kože (»Braća Baum«, »Bondy Marton i drugovi« d. d., »P. Bernstein i sinovi«, »Braća Deutsche«, »Delfin«, »Braća Goldstein«, »Goldman Herman«, »Josip Herten i sin« d. d., »Juhn Viktor«, »Müller Emil«, »Oblatt Julio«, Polifix »Braća Prager«, »Rössler Oskar«, »Schreiber i Mayer«, »Schlesinger Makso«, »Stoeger i Kolmar« d. d.).

Početak 1937. godine podružnica SBOTIĆ-a u Zagrebu započela je akciju za sklapanje kolektivnog ugovora (pragmatike) za namještenike u osiguravajućim zavodima. Prijedlog podružnice bio je da se kao osnova uzme pragmatika osiguravajućeg zavoda »Croatica« koja je bila na snazi već punih 18 godina. Tim povodom održana su u Zagrebu dva zbora, a budućići da su poslodavci odbili tu inicijativu, krajem godine je pokrenut postupak mirjenja, kako bi se udovoljilo zakonskim uvjetima za stupanje u štrajk. Do sporazuma nije došlo, a namještenici osiguravajućih zavoda »Jadransko« (Riunione Adriatica di sicurata Trieste), »Internationale« (s centralom u Beču), »Dunav« (s centralom u Beču), »Sava« i »Assicurazioni Generali« (s centralom u Trstu) stupili su 6. srpnja 1938. godine u štrajk. U isto vrijeme stupaju u štrajk i namještenice »Dunava« i »Save« u Novom Sadu, »Dunava«, »Save«, »Jadranskog« i »Generali« u Ljubljani, »Dunava« i »Jadranskog« u Osijeku, »Dunava«, »Jadranskog«, »Save«, »Generali« u Sarajevu, te »Dunava«, »Save« i »Jadranskoga« u Petrogradu. Prvi dan štrajka bio je svakako jedan od najtežih. Dok su namještenici u »Dunavu« štrajkali složno, bez štrajkolomaca, u »Savi« su proglasili samo štrajk solidarnosti u trajanju od dva dana, a u »Jadranskom« se javilo devet štrajkolomaca. Slična situacija bila je i u filijalama ovih poduzeća širom zemlje. Zbog solidarnog i čvrstog nastupa namještenika u »Dunavu« potpisan je kolektivni ugovor i okončan štrajk 16. srpnja. Drugi prelomni trenutak štrajka u »Jadranskom« bio je početak kolovoza. Tada je, naime, iz štrajkaškog fonda trebalo osigurati plaće namještenicima. Pošto su one uistinu i osigurane, štrajk je nastavljen do 10. kolovoza kada je potpisan »zapisnik« pred Banskom upravom. Zapisnik je imao sve karakteristike kolektivnog ugovora, a uprava poduzeća se njime obavezala da će u »najskorije vrijeme izraditi sheme plaća«, odnosno povećati primanja službenicima. U toku štrajka prikupljeno je 48.836 dobrovoljnih priloga za štrajkaški fond. S obzirom na to da je štrajk zahvatio filijale osiguravajućih zavoda u čitavoj zemlji u velikoj mjeri je angažirao pažnju javnosti, tako da je njegov tok pratio niz listova u Zagrebu *Hrvatski dnevnik*, *lutarnji list*, *Večer*, *Nova riječ*, *Slobodna riječ*, *Smotra*; u Sarajevu *Jugoslavenska pošta* i *Jugoslavenski list*; u Ljubljani *Slovenac* i *Jutro*; u Beogradu *Politika*, *Pravda*, *Radničke novine*. O toku i značenju ovog štrajka *Radničke novine* su pisale:

»Štrajk privatnih činovnika sam po sebi, a kao svi uspješni štrajkovi još više predstavlja značajnu pojavu u istoriji našeg sindikalnog

¹¹¹⁰ Isto.

pokreta: borbe naše radničke klase za bolje uslove rada. Na ovom oteku opšteg fronta radničke klase, do sada je najmanje došlo do izražaja saznanje o klasnom položaju i primena sindikalnih metoda borbe u odbrani klasnih interesa. Poreklo (srednji građanski sloj) školsko klasno vaspitanje, formalno stavljanje činovnika iznad radnika u preduzeću, hijerarhija u disciplinskom i materijalnom pogledu, neprekidno i sračunato sugeriranje da je položaj činovnika sasvim različit od položaja radnika, sve je to usporavalo i usporava razvoj saznanja o klasnom položaju privatnih činovnika, koji je u suštini isti kao i položaj radnika. Kod činovnika se teško probijala misao o primeni sindikalne taktike i sindikalnih metoda borbe. Samo jedan dio ovog, inače brojnog, dela radničke klase bio je svestan svog položaja i potrebe zajedničke borbe s radnicima.

Ono što je u našem socijalnom zakonodavstvu zajamčeno svakom služboprimcu (radniku i namješteniku), postignuto je uglavnom naporima radničkih sindikalnih organizacija uz malu potporu službenika. Sledstveno tome, i primena i poštovanje postojećih zakonskih propisa odgovaraju stepenu aktivnosti sindikalnih organizacija, te se na oteku nameštениčkih organizacija više zaostaje.

Međutim, pod pritiskom privredne krize 1929—1934. godine, za čijeg trajanja su pogoršani svi radni uslovi činovnika i namještenika, kao i zbog porasta skupocje za posljednje dve godine, zbog čega su radni uslovi znatno pogoršani, pod uticajem snažnih akcija i značajnih uspeha radničkih sindikata u zemlji i inostranstvu, onaj raniji tanki sloj klasno-svesnih nameštenika proširivao se sve više. Paralelno s time rastao je i broj sindikalno organiziranih namještenika i preorijentacija u shvatanjima zadataka i metoda njihove organizacije na zaštitu i poboljšanje položaja privatnih namještenika. Ovaj proces izrazio se i u sukobu tradicionalne ukočenosti i administrativnih metoda rada organizacije, koja je odgovarala ideološkom opredjeljenju o nekom posebnom, višem, položaju privatnih namještenika i spoznaje o istovjetnosti položaja činovnika i čitave radničke klase i potrebi pokretanja pravih sindikalnih akcija.¹¹¹

U izvještaju o radu zagrebačke podružnice SBOTIC-a u 1938. g. daje se slijedeća ocjena ovog štrajka:

«Ovim štrajkom dokazao je naš Sindikat da i privatni namještenici mogu da vode i odlučne borbe u pravcu poboljšanja svojih radnih uslova, i ako su tom štrajku bile suprotstavljene velike unutrašnje i vanjske teškoće. Cinje-

nica, da je naš Savez, odnosno naša podružnica koja je ponijela na svojim leđima teret ovog štrajka, ovako dugo mogla da vodi štrajk namještenika, koji je trajao od 5. VII do 12. VIII, utvrđuje uvjerenje o ogromnoj snazi našeg sindikata, ugledu i povjerenju koje uživa u redovima privatnih namještenika. Dovoljno je da se ukaže na brojne izraze podrške, koje su iskazivali ne samo namještenici grada Zagreba, gdje je bilo težište ovog štrajka, nego i namještenici skoro svih većih mjesta u ovoj zemlji. Isto tako, ovaj štrajk i naš Savez podržale su i druge sindikalne organizacije, a posebno Mjesni medustrukovni odbor Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza u Zagrebu.»

Iste godine — 24. lipnja, podružnica je sklopila kolektivni ugovor kojim je osigurano povećanje plaće namještenika sa direkcijom Siemens a t. t. «Elin» — jugoslavenskog društva za elektrotehničku industriju d. d. Međutim, to što je postignuto mirnim putem u ovim poduzećima, nije se moglo postići kod t. t. «Konтакт» Hugo Graber. Radnici ovog poduzeća pokrenuli su akciju za kolektivni ugovor posredstvom Saveza metalških radnika, podružnice Zagreb, a namještenici su se priključili toj akciji. Međutim, poslodavac nije htio da udovolji ni zahtjevima radnika ni namještenika. Pregovori u toku postupka mirnjega ostali su bezuspješni, pa se pribjeglo posljednjem sredstvu borbe — štrajku koji je izbio 16. srpnja 1938. godine. U toku štrajka poslodavac je odbio da zajednički pregovara s radnicima i namještenicima. I pored sloge radnika i namještenika, štrajk je završen samo s djelomičnim uspjehom, jer je sklopljen kolektivni ugovor samo za radnike. Štrajk je trajao punih 59 dana. Da bi razbio štrajk, poslodavac je u nekoliko navrata u toku štrajka povećao plaće, ali je uporno ostao kod stava da neće potpisati kolektivni ugovor za namještenike. 12. rujna štrajk je završen, nakon što je poslodavac potpisao kolektivni ugovor s radnicima.¹¹²

Akcija za povećanje plaća i trinaestu plaću zagrebačke podružnice SBOTIC-a vođena je kontinuirano od 1936. godine. Pored niza drugih sastanaka održana je skupština 28. studenog 1937. u dvorani Hrvatskog sokola. Na toj skupštini donesena je rezolucija, u kojoj se tražilo da se zbog porasta skupocje povećaju plaće činovnika, namještenika i podvornika u svim privatnim poduzećima; da se zbog poboljšanja stanja novčanih zavoda ukine Uredba o smanjenju režija i uspostavi stanje koje je bilo prije te Uredbe u pogledu prava na trinaestu plaću, bilancevinu, otpravninu kao i sva ostala

¹¹¹ Radničke novine, Beograd, 26. VIII 1938.

¹¹² Glasnik, 7—8/1938; 10/1938.

prava utvrđena pragmatikom; da se svim privatnim namještenicima isplati trinaesta plaća; da se poštuju i provode mjere socijalne zaštite, uvede zakonsko osiguranje za slučaj nezaposlenosti, da se uvede jednokratno šestosatno radno vrijeme; da se radni odnosi uredi kolektivnim ugovorima; da se prihvate zahtjevi rezolucije bankovnih činovnika i podvornika od 9. studenog 1937., činovnika u osiguravajućim zavodima od 21. studenog, kao i zahtjevi ostalih privatnih namještenika izraženi u predstavkama upućenim pojedinim poduzećima. Skupština je uputila ovu rezoluciju privatnim poduzećima i nadležnim vlastima.¹¹¹³ Rezultati ove akcije nisu izostali, jer su odmah povećane plaće kod Banke i štedionice »Krapinske toplice« za 20 posto, banke »I. Kreutzer«, Međunarodne banke, Građanske dioničke štedionice; Jugoslavenske udružene banke isplatila je božićnicu u iznosu od 1500 dinara prema 750. din u prethodnoj godini, Ljubljanska kreditna banka i Československa banka isplatile su punu trinaestu plaću, što ranije nije bio slučaj, a i u drugim poduzećima povećane su plaće i dane božićnice.

Tokom 1940. godine Zagrebačka podružnica SBOTIC-a vodila je akcije za dodatak na skupoću i trinaestu plaću u sljedećim poduzećima: (banke) Prva hrvatska štedionica, Čeho banka, Srpska banka, Jugobanka, Hrvatska sveopća kreditna banka, Hrvatska obrtna banka, Union banka (Jugo udružena), Zanatska banka, Ljubljanska kreditna banka, »Krapinske Toplice« banka i štedionica, Trgovačka banka, Međunarodna banka i Daruvarska štedionica, Gradska štedionica, Hrvatska banka, Opšte bankarsko a. d. (Bankverein), Bosanska banka, Privilegirana agrarna banka, Poljo banka i Burza. Od 20 banaka u kojima je Savez imao svoje predstavnike u tri je ostvareno više nego što je bilo predviđeno okružnicom, dok u četiri nije uspio ostvariti povećanje.

Osiguravajuća društva: »Baselsko«, »Croatia«, »Dunav«, »Commercial Union«, »Internationales«, »Jadransko«, »Sava«, »Ujedinjeno«, »Assicurazioni Generali« i »Rosia Fonsier«.

Trgovačko industrijska poduzeća: »Koncentra«, »Friedheim i sin«, »Papieros«, »Lipa-Mill«, »Kores k. d.«, »Lavoslav Steiner«, Poduzeća papirom, Poduzeća tekstilom, Me-Ba d. d., Prva hrvatska tvornica ulja, AEG, »Ford Bruner«. Osam poduzeća filmske struke.¹¹¹⁴

Iste godine, nakon višekratnih intervencija predstavnika Saveza Banska vlast je donijela odluku kojom poziva Advokatsku komoru u Zagrebu i Javno-bilježničku komoru u Zagre-

bu da sa SBOTIC-em sklope sporazum (kolektivni ugovor) o skuparinskom doplatku za advokatsko i javno-bilježničke namještenike.

Na anketi sindikalnih organizacija i zainteresiranih ustanova koja je održana 13. rujna 1936. godine zagrebačka podružnica SBOTIC-a je zahtijevala da se postojeći zakon o mirovinskom osiguranju primijeni na sve grupe namještenika i na području cijele Jugoslavije. O problemima mirovinskog osiguranja održano je i nekoliko skupština (22. studenog 1936. i 7. prosinca 1936. god.)¹¹¹⁵ Nakon što su ovi zahtjevi ozakonjeni 1938. podružnica se zalagala za rješavanje problema službenika koji su ostvarili starosnu granicu ali ne i dovoljan broj godina staža za mirovinu, potpore za službenike koji su nesposobni za rad, a nisu ostvarili pravo na mirovinu, mirovinsko osiguranje trgovačkih pomoćnika i svih ostalih privatnih namještenika.¹¹¹⁶ Podružnica je isto tako zahtijevala izbore za Penzioni fond, Bolesničku blagajnu »Merkur« i druge socijalne ustanove.

Značajna aktivnost podružnice bila je vezana uz izbore radničkih povjerenika. Tokom 1938. godine povjerenici su izabrani u sljedećim poduzećima:

Poduzeće	Broj glasača	Broj povjerenika
1. Jugoslavenska banka d. d.	75	4
2. Srpska banka d. d.	48	3
3. Prva hrvatska obrtna banka d. d.	14	1
4. Međunarodna banka d. d.	10	1
5. Građanska dionička šted. Daruvar, podr. Zagreb	10	1
6. Kontinentalno a. d. željezom	24	3
7. Destafit d. d.	30	3
8. Prašćedionica d. d.	259	6
9. Selinger i sin	25	1
10. Komoroizjalni biro jug. željezara	13	1
11. Assicuvarizjoni generali	10	1
12. »Sava« osiguravajuće društvo	55	4
13. Warner Bros film	15	1
14. Metro Goldwyn Mayer	24	3
15. Jugoslavensko Siemens	11	1
16. Fox film	17	1
17. Gradska električna centrala	119	3
18. Našička d. d.	85	4
19. Alfa film	10	1
20. AEG Union	20	1
21. Astra d. d. industrija kem. proizv.	17	1
22. »Dunav« osiguravajuće društvo	51	3
23. Kreutzer banka	13	1
24. Privilegovana agrarna banka	63	3
Svega	1018	52

Napominjemo da je samo u Privilegiranoj agrarnoj banci i Gradskoj električnoj centrali došlo do glasanja po listama zahvaljujući poli-

¹¹¹³ IHRPH, Arhiv, SBOTIC.

¹¹¹⁴ Glasnik, 1/1940.

¹¹¹⁵ Slobodna riječ, 28. I 1936.

¹¹¹⁶ Glasnik, 4/1940.

tić SHPN-a, dok su u svim drugim poduzećima namještenici istupili jedinstveno. U PAB-u i u GEC-u SBOTIĆ je dobio tri, a SPNH tri povjerenika.¹¹¹⁷

U istim poduzećima izabrani su povjerenici i 1939. godine (za 1940. godinu nemamo podatke), a 1941. godine izbori su provedeni u 40 poduzeća. Glasalo je 1251 birač, a izabrano je 70 povjerenika.¹¹¹⁸

Krajem 1940. godine *Glasnik*¹¹¹⁹ je zabilježio sedmodnevni štrajk činovnika u filmskim poduzećima u Zagrebu. Štrajkali su činovnici zagrebačkih filmskih poduzeća »Astra«, »Citx«, »Fox«, »Jugo«, »Metro«, »Pan«, »Paramount«, »Warner«, »Bors« i »Alfa«. Štrajk je završen s uspjehom. Službenicima je utvrđeno radno vrijeme od 7 i pol sati dnevno i neradna subota, minimalne plaće u iznosu od 1500 din netto, rad subotom, nedjeljom i praznicima plaćen za 100 posto više od normalnog.

Zagrubačka podružnica SBOTIĆ-a imala je svoje pododbore u Osijeku, Splitu i Šibeniku. 1940. godine Upravni odbor pododbora u Splitu činili su dr Gabrić, Donatov, Jelaska, Grgić, Lalić, Krstulović, Hajon, Draganja; Nadzorni odbor: Benusi, Kovačević, Knego.

Podružnica SBOTIĆ-a u Beogradu

U razdoblju koje je prethodilo priprema za XI kongres SBOTIĆ-a, Tutunović, Danilović i Novaković (grupa koja na Kongresu nije sudjelovala u izboru članova Izvršnog odbora) poslala je pismo članovima podružnice pod nazivom »Memorandum članova Centralne uprave iz Beograda«, tražeći od članova da se o njemu osobno, pismeno izjasne (Memorandum nosi datum 5. veljače 1937. god.). U Memorandumu se daje podrška sarajevskoj podružnici, zahtijeva što šira samostalnost podružnica, »administrativna, financijska i akciona autonomija«. Taj stav autori obrazlažu na slijedeći način:

»Raščlanimo li pobude za stav koji je zauzela sarajevska podružnica, videćemo da je za to glavni razlog podela članstva na grupe i uticaj grupa na vodstvo podružnica. A Sarajlije ne žele da sutra podele sudbinu neke druge podružnice ili ponesu odgovornost za njihov rad. U pogledu odgovornosti mislimo da se širokom autonomijom jasno opredjeljuje svačija odgovornost; na taj način podružnica odgovara i snosi posljedice samo za svoj rad. Međutim,

za rad i sklop Izvršnog odbora snose posljedice sve podružnice. Zato treba osigurati jači uticaj Glavnog odbora na rad u Savezu. Kao dalja garancija od ma kakvih iznenađenja ostao bi slobodan izbor članova Izvršnog odbora, u smislu današnjih odredaba Pravila.

Tražimo stoga da se ova obezbeđenja zajamče i na taj način otklone uzroci koji su naveli sarajevsku podružnicu da traži ustrojstvo Saveza na bazi samostalnih pokrajinskih organizacija.

Rešavanje organizacionog pitanja ne može se sprovesti a da se ne vodi ozbiljno računa o stavu podružnice u Sarajevu.¹¹²⁰ No, bez obzira na ovako organiziranu pripremu za mijenjanje ustrojstva postojećeg Saveza, Kongres ove grupacije nije podržao, o čemu smo prije govorili.

Velikoj akciji namještenika osiguravajućih zavoda nije se pridružila podružnica SBOTIĆ-a u Beogradu. Oni su 8. kolovoza 1938. god. (dakle, pod kraj akcije) organizirali zbor namještenika na kojem su »izjavili svoju punu solidarnost i svoje simpatije za drugove u borbi... kao i negodovanje protiv nehumanog stava predstavnika osiguravajućih društava.«¹¹²¹ Na završetku zbora upućen je poziv privatnim činovnicima Beograda da kao materijalnu potporu štrajkašima odvoje po jednu jednodnevnu zaradu.

Početkom ožujka 1939. godine *Radničke novine*¹¹²² su zabilježile održavanje godišnje skupštine beogradske podružnice SBOTIĆ-a. Prema izvještaju o radu broj članova porastao je s 1078 članova u 1936. god. na 1442 u 1938. godini.

Podružnica je vodila uspješne akcije za jednokratno radno vrijeme i trinaestu plaću. Sudjelovala je aktivno u borbi protiv skupeće, borbi za bolje socijalno osiguranje. Akcija osiguravajućih činovnika dočekala je beogradsko članstvo nepripremljeno. U izvještaju o radu podružnice o tome se kaže:

»do tog vremena nije naša podružnica vodila akcije ovakvog zamaha. Naši članovi su bili bez dovoljno uske veze s organizacijom, nenaviknuti na druge velike poduhvate kao što je štrajk. Nepripremani na to da će poslodavci bezobzirno istupiti protiv osoblja. Trebalo je podržati moral, trebalo se boriti protiv učmalosti i letargije u kojoj su se nalazili naši drugovi osiguravajući činovnici. I borilo se; držani su sastanci akcionih odbora, mesnog akcionog odbora, konferencije činovnika i najzad zborovi. Donošene su rezolucije, izjavljivana solidarnost,

¹¹¹⁷ IHRPH, Arhiv, SBOTIĆ.

¹¹¹⁸ *Glasnik*, 2/1941.

¹¹¹⁹ Isto, 13/1940.

¹¹²⁰ IHRPH, Arhiv, SBOTIĆ.

¹¹²¹ *Glasnik*, 7/1938; 8/1938.

¹¹²² *Radničke novine*, Beograd, 3. IV 1939.

ali sav taj naporan rad od nekoliko meseci nije mogao da dâ ono što je za uspeh bilo najvažnije, nije mogao izmeniti raspoloženje, koje je rezultat godina, pa se prema tome nije kod njih ni strah od eventualnog neuspeha mogao odstraniti.¹¹²³

Što se tiče izbora poverenika, oni su izabrani u četiri najveća poduzeća. Na skupštini je posebno istaknuta uska suradnja podružnice SBOTIC-a s GRS-om, kao i uspostavljanje suradnje s podružnicom SPNJ. Skupština je donijela Rezoluciju u kojoj zahtijeva:

»da Savez i svi njeni organi vode najodlučnije akcije za poboljšanje ekonomskog i socijalnog položaja svih privatnih nameštenika u pravcu povećanja plata, uvođenja stalnog šestočasovnog radnog vremena (jednokratnog) u svim preduzećima, plaćanja prekovremenog rada, davanje trinaeste plate i tantijema, zaključivanja kolektivnih ugovora i izbor zakonskih poverenika;

da se izvrši revizija Zakona o Penzionom osiguranju službenika u pravcu proširenja osiguranja na sve privatne nameštenike, skraćivanja rokova za sticanje prava na starosnu rentu od 70 godina odnosno 65 god. na 60 odnosno 55 i od 40 na 35 godina, kao i u pravcu povećanja sviju vrsti renti;

da se pitanje privatnih penzionih fondova reši u smislu zahteva Centralne uprave našeg Saveza;

da se uvede zakonsko osiguranje za slučaj nezaposlenosti, dok se to ne postigne, da se na teret države, banovina i opština povećaju neuposleničke potpore i poboljšaju uslovi za sticanje prava na njih;

da se što pre izvrše izbori u penzionim zavodima i u svim radničko-nameštениčkim ustanovama (Komorama, Okružnim uredima, Bolničkim blagajnama, Bercama rada i SUZOR-u);

da se poštuju i primenjuju u punoj meri odredbe socijalne zaštite.

Svesna težine zadataka pred kojima Savez stoji i prožeta odlučnom voljom da sačuva jedinstvo Saveza, Skupština osuđuje svaki pokušaj pometnje i cepanja naših redova. Stoga Skupština traži da nadležni Savezni forumi i dalje preduzimaju sve što im stoji na raspoloženju u cilju poštovanja Kongresnih odluka.¹¹²⁴

Navedena godišnja skupština podružnice održana je 31. ožujka 1940. godine. Na skupštini je, pored izvještaja o radu, usvojena i vrlo opsežna rezolucija u kojoj su zadaci Sa-

vezaj i zahtjevi u odnosu na državne organe i socijalno-zaštitne ustanove bili isti kao i prethodne godine. Od novih zahtjeva formulirani su oni za punom slobodom sindikalnog udruživanja, zbora, dogovora, štampe i štrajka i zahtjev za izjednačavanjem žena i muškaraca prema načelu »za jednak rad jednaka zarada.«¹¹²⁵

U novi Upravni odbor podružnice izabrani su: Rista Stefanović, Milorad Ašković, dr Rudolf Cegledi, Mihajlo Ranković, Dragica Srzentić, Jovan Aleksić, Božin Vulić, Milica Sarić, Nikola Jovanović; Nadzorni odbor: Krunoslav Bujas, Dušan Janković, Joko Strugar, a u Glavni odbor: Rista Stefanović, Milorad Ašković, Voja Srzentić, Vasilije Buha, Vukašin Antić, Dr Rudolf Cegledi. Financijska kontrola: Dušan Janković.

Tokom 1940. godine i beogradska, kao i zagrebačka podružnica SBOTIC-a, prihvata direkativu KPJ o stvaranju odbora radnika i nameštenika po poduzećima. U tom nastojanju sukobljava se s Centralom URSSJ-a, a posebno Miloradom Belićem. U povodu toga u *Glasniku* izlazi članak pod naslovom »I opet laži Milorada Belića« u kojem se kaže:

»U prošlom sbo broju »Glasnika« u vezi s pokretanjem akcije radnika i nameštenika u beogradskoj direkciji tramvaja i osvetljenja dali odgovor na jedan pamflet Milorada Belića, koji je išao za ometanjem ove akcije. Tom smo prilikom naglasili, da se ne želimo upuštati u dalje diskusije sa Belićem.

Sada nas, međutim, Belić prisiljava da se ponovo osvrnemo na njegovu jalovu likvidatorsku djelatnost. Belić i kompanija vrše svoju protivsindikalnu rabotu preko »Obaveštenja Predsedništva URSSJ-a«, ali im to malo koristi, jer svaki svesni radnik i nameštenik znače, kojim su se sve metodama poslužili Belić i njegovi prijatelji, da zasjednu na funkcionerske položaje u URSS-u i da preko ovih položaja žele da vrše izdajničku ulogu nad sindikalno organiziranim i svjesnim najamnicima u korist poslodavaca. Poznata su Belićeva nastojanja da URSS-ove sindikate učini poprištem za svoju partijsku politiku, njegov poziv za sabirnu akciju u korist Finske, suradnja s poslodavcima za razbijanje štrajkova itd.

Evo, šta on kaže u svojim »Obaveštenjima« od 23. augusta o. g.:

»Od strane nekih anonimnih i neodgovornih lica koja izdaju anonimne brošure pod imenom »Sindikalnim obaveštenja« od »Radničkog tjednika« u Zagrebu i organa Botića — »Glasnika«, bačena je parola, da na mjesto sindikalnih organizacija treba osnivati o d b o-

¹¹²³ IHRPH, Arhiv, SBOTIC.

¹¹²⁴ Isto.

¹¹²⁵ *Glasnik*, 4/1940.

re organiziranih i neorganiziranih radnika »na bazi preduzeća« (a u kojim će odborima u slučaju zabrane legalnih i javnih organizacija biti zastupljeni neorganizirani radnici). Centrala URSS-a ustaje najodlučnije protiv tih i takvih direktiva, smatrajući da je bez postojeća javnog sindikalnog pokreta nemoguće voditi uspješne sindikalne akcije i da preporučivanje ma koje druge vrsti sindikalnih akcija van klasnog sindikalnog pokreta, znači unapred kapitulaciju i ohrabrenje za ugušivanje slobodnog klasnog sindikalnog pokreta». U članku se dalje obrazlaže potreba formiranja radnih odbora radnika i namještenika, njihov odnos prema sindikalnoj organizaciji i realna opasnost od zabrane sindikata.¹¹²⁶

Tokom 1940. godine Beogradska podružnica SBOTIĆ-a vodila je dva velika štrajka. Bio je to štrajk radnika i namještenika aero-nautičkih poduzeća i štrajk namještenika Saveza nabavljačkih zadruga državnih službenika. O prvom štrajku dali smo opširni prikaz u poglavlju »Sindikati metalskih radnika«. Ovdje ćemo samo podsjetiti na to da je akcija započela nakon što su namještenici poduzeća »Zmaj« podnijeli zahtjev za povećanje plaća, te izbor šest povjerenika u poduzeću »Rogožarski« koji su ubrzo nakon izbora poslodavcu podnijeli zahtjev za povećanje plaća i besplatan prijevoz radnika u novi pogon na Bežaniji. Akciji namještenika u »Zmaju« ubrzo su se pridružili i radnici, pa je osnovan zajednički odbor za pregovore. Svu aktivnost namještenika u ovom štrajku vodila je beogradska podružnica SBOTIĆ-a, uz punu suglasnost Centralne uprave ovog Saveza.

Zbog vrlo intenzivne aktivnosti beogradske podružnice SBOTIĆ-a i njegovih članova u ovom štrajku, 13. lipnja uhapšeni su predsjednik Upravnog odbora Risto Sefanović, potpredsjednik Milorad Ašković i Slobodan Radošević, koji su kažnjeni sa po 20 dana zatvora.

Ocjena tog velikog štrajka dana je u izvještaju o radu podružnice SBOTIĆ-a Beograd u 1940. godini (Izvjestaj je podnesen na godišnjoj skupštini podružnice koja je održana 16. ožujka 1941. god.).

»Pritežnjeni teškom situacijom i skupoćom, nameštenici su prihvatili inicijativu Saveza, da putem zajedničkih akcija po preduzećima vode borbu protiv skupoće, za pomični dodatak na skupoću. Ranija praksa kolektivnih pretstavki nije više bila dovoljna. Pojačana i složnija nalvala poslodavaca nametala je viši stepen klasne borbe — obustavu rada.

Štrajk radnika i nameštenika aero-nautičkih industrija u Beogradu, Zemunu i Rakovici,

pokazao je do kojeg je stepena podignuta svest nameštenika, da jedino u čvrstom jedinstvu svih radnika i nameštenika jednog preduzeća, jedino u njihovoj zajedničkoj borbi, može doći i do rezultata. U ovom su štrajku radnici i nameštenici polagali težak ispit. Poslodavci su upotrebili sva raspoloživa sredstva kako bi razbili jedinstvo, kako bi slomili borbu. Pregovori su se odugovlačili, i, štrajkaši (čak i pregovarači su hapšeni i malteriterani, svi štrajkaši vojni obveznici — pozivani su na vojnu vezbu, dovodeni su nekvalifikovani štrajkbreheri, iskorištena je pomoć izdajnika iz Glavnog radničkog saveza i Centralne uprave Saveza metalskih radnika. Sve to nije pomoglo da se štrajk slomi. Solidarnost radnika i nameštenika iz ostalih poduzeća, simpatije i podrška svog građanstva i čitave javnosti, izražena je štrajkašima bezbroj puta. To dokazuje obilna materijalna pomoć, protestni zbrovi u Beogradu i Zemunu, akcije žena pred ministarstvima itd. Redovi štrajkaša nikada nisu mogli biti razbijeni. I posle priznatog neuspjeha, ali ne i poraza, oni se jedinstveno i organizovano vraćaju na posao, da tamo nastave borbu.«¹¹²⁷

Štrajk namještenika Saveza nabavljačkih zadruga državnih službenika Beograda izbio je nakon neuspjelih pregovora s upravom poduzeća o dodatku na skupoću. Pregovori su vođeni od rujna do prosinca 1940. godine. Štrajk je izbio 17. prosinca i trajao je punih mjesec dana. Štrajk, međutim, nije bio potpun. 55,1 posto službenika stupilo je u štrajk, dok je 42,5 posto došlo na rad.¹¹²⁸ Radi slamanja štrajka uprava Saveza je, zajedno s Upravom grada i policijom, poduzela najbrutalnije mjere — hapsila je štrajkaše, prisiljavala ih da dadu izjavu da će doći na posao, a ako bi to odbili, odvodili su ih u Glavnjaču i tamo fizički zlostavljali. Štrajk je proglašen ilegalnim, a štrajkaši otpušteni. I pored masovne podrške građanstva i sindikalnih organizacija u Beogradu, štrajk nije završen uspjehom. 53. službenika su otpuštena. Teror u toku štrajka bilo je izvršeno 16 štrajkaša (od 71 njih koji su stupili u štrajk).

Godine 1938. beogradska podružnica imala je 1442 člana, iduće godine 1786, a 1940. godine 2053 člana.

Podružnica SBOTIĆ-a u Novom Sadu okupljala je 1936. god. 404 člana, 1937. god. 556, a 1938. god. 611 članova. Sačuvani su doku-

¹¹²⁷ M. Ašković, J. Radmilović i N. Petrović, *Savez bankarskih, osiguravajućih i trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije, n. dj.*, str. 468—479.

¹¹²⁸ IHRPH, Arhiv, SBOTIĆ.

menti s godišnje skupštine podružnic održane 5. ožujka 1939. god. Podružnica je vodila uspješnu akciju za jednokratno radno vrijeme (izborila je trajanje ljetnog radnog vremena od 1. travnja do 30. rujna), vodila je akcije za povećanje plaće i trinaestu plaću (najveći uspjeh na tom planu ostvarila je u osiguravajućim društvima) kao i ostale aktivnosti vezane uz mirovinsko i socijalno osiguranje Saveza u cjelini. Namještenici u filijalama osiguravajućih zavoda u Novom Sadu («Dunav», «Sava», «Ujedinjeno», «Srbija», «Jugoslavija», «Comerce Union», «Le Nationale») priključili su se štrajku službenika u centralama, te su tako pridonijeli njegovu uspješnom završetku.

Na izvanrednoj skupštini održanoj 2. siječnja 1940. godine u Upravni odbor su izabrani Viktor Vincer, Svetomir Nikolajević, Vladimir Živanović, Stevan Kolarić, Livija Böhm, Rada Mogin, Vida Jovanović, Maks Richter i Rudolf Hadler. U Nadzorni odbor: Josip Cerkovski, Miloš Momirov i Eugen Vaš, a u Glavni odbor: Viktor Vincer, Aćim Grulović, Vladimir Živanović. Financijska kontrola: Marko Fišl.

Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije, iako izvan sastava URSS-a djelovao je na klasnim pozicijama. Bio je to velik sindikat s više od devet tisuća članova, sa značajnim utjecajem na članstvo, osobito nakon prodora komunista u njegovo rukovodstvo.

Komunistička partija rukovodila je sa Savezom i zagrebačkom podružnicom posredstvom partijske frakcije sindikata. Svi članovi Partije — sindikalni aktivisti — činili su partijsku frakciju na čijem je čelu bilo uže ru-

kovodstvo. S ovim užim rukovodstvom stajao je u direktnoj vezi CK KPH, odnosno njegovi članovi, koji su davali direktive za sindikalni rad. U posljednjoj godini postojanja SBOTIC-a najčešće su održavali te kontakte Rade Končar i Miha Marinko. Međutim, stalniji oblik veze partijskog rukovodstva i SBOTIC-a bila je sindikalna komisija pri CK KPH. Tu komisiju sačinjavali su drugi iz URSS-a Ivan Božičević, Horvat, Josip Cazi, Blaž Valjin, Mirolav Pintar — neko vrijeme Marko Belinić, te iz SBOTIC dr Jerko Radmilović (prije njega Dušan Grković).

U Zagrebačkoj organizaciji SBOTIC-a u posljednjem razdoblju bili su partijski aktivisti Dušan Grković, Dušan Samardžić, Branko Vujić, Stjepan Kavurić, Mojmir Mudražija, dr Vladimir Bakarić, Nada Heiligstein, dr Leo Geršković, dr Jerko Radmilović, Josip Levnajić, Ivan Roth, Ernest Rado, Oto Keršner, Vojislav Rakić, Ljubica Leskovic, Lutvo Ahmetović, Marija Soljan, Lucija Borjan, Beška Turković, Šandor Turković, dr Mladen Iveković, Vilko Hartl. Rukovodstvo partijske frakcije u početku su činili Dušan Grković kao pročelnik i Mojmir Mudražija, Branko Vujić, dr Leo Geršković i Stjepan Kavurić, a u posljednjem razdoblju dr Jerko Radmilović kao pročelnik i Dušana Grkovića, Stjepana Kavurića i Nade Heiligstein, s time da je neko vrijeme član ovog rukovodstva bio i dr Vladimir Bakarić.

Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije nastao je djelovati i nakon zabrane URSSJ-a. Uprkos svim teškoćama, djelovao je do fašističkog napada na našu zemlju, kada je, 11. travnja 1941, rasturen.

Zaključak

Sindikati u zemljama Jugoslavije bili su, kao i u drugim zemljama, strukovna, dobrovoljna udruženja radnika kroz koja su se radnici borili za povećanje zarada, poboljšanje uvjeta rada, skraćivanje radnog dana i sl. Činjenica da se radnički pokret u jugoslavenskim zemljama do 1918. godine razvijao u uvjetima postojanja nekoliko socijalističkih partija i sindikata, osam zemaljskih i pokrajinskih socijalističkih centara, koji su imali svoju zasebnu historiju, različite uvjete postanka i razvoja i različit stupanj revolucionarne svijesti, ukazuje na poteškoće na koje je nailazio pokret za ujedinjenje nekoliko desetina stru-

kovnih sindikata u jedinstven sindikalni pokret.

Poslije Kongresa ujedinjenja socijaldemokratskih partija i stvaranja SRPJ (komunista) održan je, 22. travnja 1919. godine, Kongres ujedinjenja sindikata. Oba su se kongresa pripremala istodobno. Predstavnici socijaldemokratskih partija imali su istodobno i mandate sindikalnih organizacija za sindikalni kongres, tako da u oba kongresa sačinjavali isti delegati. Na kongresu je sudjelovao 341 delegat. Ujedinjeni sindikalni pokret činile su sindikalne organizacije iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Dalmacije, kartel sindikalnih organizacija Hr-

vatske : Slavonije, sindikalne organizacije iz Vojvodine, Makedonije i Crne Gore, i željezničari iz Slovenije. Nova centralna sindikalna organizacija okupila je u svojim redovima oko 210 tisuća organiziranih radnika. Izvan ujedinjenih sindikata ostalo je oko 25.000 organiziranih radnika: 12.000 iz Strokovne komisije Slovenije, 3500 iz Općeg radničkog saveza Hrvatske i oko 10.000 iz Saveza bankarskih činovnika za Hrvatsku, Slavoniju, Srbiju i Vojvodinu.

Nakon vala štrajkaške aktivnosti 1919. i 1920. godine, kada su štrajkali radnici gotovo svih struka: metalci, rudari, drvodjelci, šumski radnici, tekstilci, radnici u prehrambenoj industriji, krojači, obućari, građevinari, monopolci, radnici u trgovini i ugostiteljstvu, električnim centralama, prosvjeti i državnim službama, te posebno nakon poraza generalnog štrajka željezničara i velikih izbornih pobjeda KPJ na općinskim izborima za Ustavotvornu skupštinu, vlada je poznatom Obznanom zabranila djelovanje KPJ i revolucionarnih sindikata. Sindikalni pokret u jugoslavenskim zemljama cijepa se nakon toga na revolucionarne Nezavisne sindikate, pod utjecajem KPJ, i reformističke sindikate — Glavni radnički savez i Opći radnički savez, koji 1925. godine stvaraju Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (URSSJ). Dosljedna u opredjeljenju »da zaštiti kapitalistički društveni poredak«, vlada zabranjuje Nezavisne sindikate nakon nepunih sedam godina njihova djelovanja. Kurs Partije, koji je bio usmjeren na osvajanje reformističkih i neutralnih sindikata i njihovo pretvaranje u klasno-borbeni sindikalni pokret, znatno je pridonio jačanju URSS-ovih sindikata. URSS koji je 1929. godine imao 22.114 članova, radom komunista povećao je članstvo na 30.755 u 1934. godini, a poslije odluka Četvrte zemaljske konferencije na 37.572. Tokom šest godina monarhističke diktature (1929—1934) u zemlji su se vodila 192 štrajka sa 77.000 štrajkaša i 168 tarifnih pokreta u 202 poduzeća sa 35.455 zainteresiranih radnika. Tim su pokretom rukovodili revolucionarni radnici i članovi KPJ, koja je, iako u ilegalnosti, ponovo stala na čelo klasnoga sindikalnoga i štrajkaškog pokreta u zemlji.

U isto vrijeme politička politička situacija u zemlji razvijala se u znaku popuštanja stega monarhističke diktature koja, da bi održala svoju hegemoniju, traži nove metode vladanja u demokratskim manevrima, koncesijama buržoaskim strankama, neslužbenom dozvoljavanju obnove njihovog rada, liberalnijem kursu prema hrvatskoj buržoaziji. Razbijanjem jedinstva buržoaske opozicije, stvaranjem Jugo-

slovske radikalne zajednice, pokušajem izolacije najjačega i najopasnijeg svoga protivnika — radničke klase i KPJ — od narodnih masa i građanske opozicije, te promjenom vanjsko-političkog kursa prema silama osovine, vladajući režimi pokušavaju održati svoju vlast. Taj se zaokret u vanjskoj politici događa postupno: napuštanjem Male Antante, Balkanskog pakta, Lige naroda, da bi se završio priključivanjem Antikominternovskom paktu i potčinjavanjem interesima hitlerovske Njemačke, uz istodobno jačanje reakcije na unutrašnjem političkom planu. Na toj liniji djeluju vlade Bogoljuba Jevtića, Milana Stojadinovića, Dragiše Cvetkovića, održavaju se parlamentarni izbori 2. svibnja 1935. i 11. prosinca 1938. godine; sklapa se sporazum Cvetković — Maček.

Nasuprot takvoj politici jugoslavenske buržoazije, Komunistička partija Jugoslavije, polazeći od odluka VII kongresa Kominternne, utvrdila je kao svoj osnovni zadatak borbu protiv reakcije, fašizma i nacionalnog ugnjetavanja kroz stvaranje jedinstvene fronte proletarijata i svih demokratskih snaga u zemlji. KPJ pokušava osnovati legalnu političku organizaciju Jedinственu radničku partiju (JRP), koju su trebali sačinjavati komunisti, socijalisti i ostali progresivni radnici, te sindikalne, kulturno-prosvjetne i sportske organizacije radnika. Stranka je trebala postati okosnica Narodne fronte. Politička platforma nove stranke objavljena je 9. kolovoza 1935. godine. Jedinственa radnička partija nije, međutim, osnovana zbog otpora socijalista.

Umjesto Jedinственe radničke partije, političko žarište jedinstva radničke klase postaje URSSJ. Njega su komunisti oživjeli, omasovili i pretvorili u pravu klasnu organizaciju. URSS je rukovodio velikim brojem štrajkova i tarifnih pokreta, tjerajući time i druge neklasne sindikate da se priključe borbi radnika ili da sami povedu akcije za poboljšanje radnih i plaćevnih uvjeta. U URSS-u je oživio i kulturni pokret proletarijata koji potiče i kulturni pokret među seljacima. U sklopu URSS-a razvio se i jak omladinski pokret koji je za nekoliko godina prerastao u frontu mlade generacije koja je kao svoj zadatak utvrdila borbu protiv fašizacije zemlje. Da bi se ojačala jedinstvena fronta radničke klase, komunisti u URSS-u nastojali su da organiziraju što veći broj neorganiziranih radnika, te da od rascjepkanih sindikata, organiziranih na pokrajinskoj osnovi, stvore jake sindikalne saveze čija će se djelatnost protezati na čitavu zemlju. Naime, u sklopu URSS-a djelovalo je 35 sindikata. Tako su, npr. unutar njega djelovala tri sindikata rudara, nekoli-

ko sindikata radnika u prehrambenoj industriji, četiri saveza drvodjelskih radnika (ovi su 14. prosinca 1935. osnovali Uniju drvodjelskih saveza), tri sindikata radnika u tekstilnoj industriji i obrtu itd. Da bi ostvarili jedinstvenu frontu radničke klase, komunisti u URSS-u nastojali su da se ostvari ujedinjenje svih postojećih klasnih sindikata (Općega radničkog saveza, Saveza grafičara, Saveza bankovnih osiguravajućih i trgovačkih činovnika itd.) s URSS-om, te da okupe u zajedničkim tarifno-štrajkaškim akcijama i nacionalne i kršćanske sindikate. U tim nastojanjima nailazili su na izrazit otpor socijaldemokrata. (Tako je npr. Strokovna komisija za Sloveniju u travnju 1937. smijenila s dužnosti svog predsjednika Luku Leskoška jer je radio na tome da se mali savezi tekstilnih i kožarsko-predačkih radnika Slovenije ujedine s postojećim savezima čije su se centrale nalazile u Beogradu, a bile su pod rukovodstvom komunističara.) Borba za jedinstvo akcije radničke klase u velikoj je mjeri bila otežana i zbog postojanja režimskih, poslodavačkih odnosno profašističkih sindikata. Njih je osnovala Jugoslovenska nacionalna stranka — vladajuća partija i u vrijeme monarhističke diktature, odnosno kasnije Jugoslovenska radikalna zajednica, također režimska partija. Ovi sindikati osnovani su s ciljem da razjedine radničku klasu, da provociraju i demoraliziraju borbene radničke redove, da budu oružje režima u borbi protiv KPJ i klasnih radničkih sindikata. Bili su to Jugoslovenski radnički nacionalni sindikati (JRNS) koje je 1936. godine zamijenio Jugoslovenski radnički savez (JUGORAS). JUGORAS je 1936. godine imao 4500 članova a 1940. oko 23.000. Slovenski dio JUGORAS-a predstavljala je Zveza združenih delavcev sa 7000 članova; u Hrvatskoj je 1936. obnovio rad Hrvatski radnički savez, a formiran je i Hrvatski savez privatnih namještenika. U Banovini Hrvatskoj HRS je poslije sporazuma Cvetković—Maček uživao podršku režima, tako da je 1940. godine imao oko 35.000 članova. Svi ti sindikati javljali su se prvenstveno tamo gdje se osjećala sindikalna aktivnost URSS-a i politička aktivnost KPJ.

Na pokrajinskim kongresima URSS-a za Hrvatsku, Srbiju, Vojvodinu i Sloveniju i kongresima pojedinih sindikata utrti su 1935. i 1936. godine putovi za stvaranje jedinstva komunističara i socijalista u URSS-ovim organizacijama.

Postignuto jedinstvo na IV kongresu URSS-a 1938. nikada nije bilo čvrsto, prvenstveno zbog otpora socijalista u najvišim forumima URSS-a. Oštri sukobi izbijali su zbog mnogih principijelnih i taktičkih pitanja.

Ulazak sindikalno organiziranih radnika u masovne političke akcije, štrajkove i demonstracije, u dnevne sukobe s poslodavcima i policijom natjerali su sindikalne vrhove da se ili priključe revolucionarnoj aktivnosti i istupima radnih masa, ili da im se suprotstave. Naučeni na mir, a ne na borbu, na taktiku petičija i molbi, a ne na štrajkove i demonstracije, naučeni na polovično sporazumijevanje, potcjenjujući ulogu i snagu radničke klase, sindikalni su vrhovi, pod parolom »čuvanje sindikata od zabrane«, ustali protiv štrajkova. Štrajkove koji nisu prošli zakonsku proceduru od tri mirenja pred sudom i ako poslije toga nisu bili tajnim glasanjem i dvotrećinskom većinom usvojeni — reformisti su proglašavali ilegalnima. Takvim štrajkovima nisu pružali materijalnu pomoć, a sindikalno organiziranim radnicima zabranjivali su da u njima sudjeluju. Sindikalne organizacije koje su se oduprle takvoj štrajkaškoj politici bile su raspuštene. U veljači 1940. godine zbog »štrajkaške nediscipline« isključen je iz URSSJ-a Pokrajinski odbor Saveza metalnih radnika i sve sastavne organizacije u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji koje su brojile oko 2800 članova. Štrajk radnika u beogradskoj aeronautičkoj industriji isto je tako drastičan primjer te politike. Tako su reformisti na najbitnijem pitanju sindikalne politike, na tarifno-štrajkaškom pitanju razbijali URSSJ i jedinstvo radničke klase. URSS-ove su sindikalne organizacije neprekidno brojčano rastle usprkos logorima i internacijama, zabranama sindikalnih skupština i konferencija. Međutim, ojačani URSS prijetio je da se oslobodi svakog tutorstva socijaldemokrata i reformista. Stoga krajem 1939. i početkom 1940. godine vrhovna sindikalna reformistička birokracija izaziva rascjep i u drugim pitanjima sindikalne taktike i politike.

Socijalisti Hrvatske počeli su hajku protiv komunističara s motivacijom »da se na sve strane oživljavaju tendencije partijsko-političkog i frakcioniranja u sindikalnom pokretu.« 19. listopada 1939. godine Uprava oblasnog podsaveza Saveza privatnih namještenika Jugoslavije za Hrvatsku donijela je odluku da istupa iz Pokrajinskog odbora URSS-a za Hrvatsku zbog »neslaganja s politikom komunističke većine«. U Zagrebu su 8. siječnja 1940. sindikalni funkcionari socijaldemokrati održali tajni sastanak na kojem su definitivno odlučili da istupe iz URSS-a, ako ne uspiju iz njega izbaciti komuniste. Izvršni odbor Centralne uprave URSS-a na svojoj sjednici od 22—23. siječnja 1940. izjavljuje da je *Glas*, organ Oblasnog odbora URSS-a za Hrvatsku, neprija-

teljski, štampa i da ne može biti član URSS-a onaj tko ga kupuje i podržava.

Izvršni odbor Centralne uprave URSSJ-a je isto tako raspustio Oblasni odbor URSS-a za Crnu Goru, a sindikalne organizacije Crne Gore stavio u sastav Glavnoga radničkog saveza za Srbiju. Do kraja 1940. razbijen je Savez poljoprivrednih radnika, isključeni su iz URSSJ-a Savez kožarsko-prerađivačkih radnika i njegov Pokrajinski odbor URSS-a za Hrvatsku.

Tako su socijaldemokrati, surađujući s policijom, razbijali klasni sindikalni pokret. To je, međutim, bio udarac i za njih same. Bilo je očito da su najviša rukovodstva URSS-a izgubili glavu. Sve se više lomila ekonomska baza njihove egzistencije. Socijalistima je ostalo ili da zajedno s komunistima brane socijalne i ekonomske tekovine radničke klase i izidu sa sindikalno organiziranim masama na širok put revolucionarne političke borbe, za vlast radnog naroda, za pobjedu socijalizma, ili da se podvrgnu vodstvu buržoazije i likvidiraju svoje organizacije na račun JUGORAS-a i HRS-a. Oni su se opredijelili protiv revolucionarne političke borbe, za likvidaciju i razbijanje URSS-a.

URSSJ je pod vodstvom komunista 1935. i 1936. godine razvio živu štrajkašku aktivnost. Godine 1935. štrajkalo je 2000 radnika u Javorniku i Jasenicama (u metalским poduzećima «Kranjske industrijske družbe»). Štrajkalo je 900 radnika tekstilne tvornice «Hermann Pollak» i sinovi u Zagrebu, 1600 tekstilnih radnika u Oroslavju, 1000 ličilačko-bojadisarskih radnika, 200 drvodjelskih i 700 tekstilnih radnika u Beogradu.

Godine 1936. val štrajkova zapljuskivao je čitavu zemlju. Posebno treba istaknuti štrajkove tekstilnih radnika tvornice «Tivar» u Vraždinu, rudara u rudniku «Trepča» u Kosovu, građevinskih radnika u Beogradu i Zemunu, generalni štrajk tekstilnih radnika u Zagrebu, štrajk radnika krojačko-konfeksijske struke, štrajk obućarskih i tramvajskih radnika u Zagrebu, zatim štrajk pekarskih radnika u Beogradu te štrajkove poljoprivrednih radnika kojih je najviše bilo u Hrvatskoj.

Štrajkovi 1935. i 1936. godine pokazali su da su komunisti prenijeli težište svog rada u krupna industrijska poduzeća. U tim štrajkovima gradila se solidarnost radničke klase i seljačkih radnih masa. Seljaci su pružali štrajkašima pomoć u hrani, uzimali su djecu štrajkaša k sebi na selo. Gotovo svi štrajkovi predstavljali su političke zahtjeve: priznavanje djelovanja sindikalnih organizacija, radničkih povjerenika itd. To razdoblje značajno je i po

tome što se ponovo javljaju štrajkovi solidarnosti. U toku 1935—1936. godine vodilo se 451 tarifni pokret sa 107.418 zainteresiranih radnika i 317 štrajkova sa 163.000 štrajkaša. Ukupno je u zemlji bilo 768 tarifno-štrajkaških pokreta sa 279.418 sudionika.

Godine 1937/38. u čitavoj se zemlji, zbog naglog porasta skupocće, vodilo stotine tarifnih akcija, obnavljali su se kolektivni ugovori. Tarifni pokreti koji su se vodili zbog povećanja nadnica imali su veće rezultate od onih u 1936. godini, iako je smanjen broj štrajkova. Smanjivanju broja štrajkova u tim godinama pridonijelo je donošenje reakcionarne Uredbe o minimalnim radničkim nadnicama, koja je sistemom arbitraže i zabrane štrajkova u velikim državnim poduzećima pokušavala da onemogući akcije radničke klase za poboljšanje njenog ekonomskog položaja.

Tarifno-štrajkaški pokreti 1939/40. godine odlikovali su se žilavošću, upornošću i oštrom. Gotovo su svi imali politički karakter. Radnici su branili svoja ekonomska prava, kolektivne ugovore, radničke povjerenike. Ekonomski štrajkovi isprepletali su se sa štrajkovima koji su se vodili protiv hapšenja štrajkaša, štrajkaških odbora i hapšenja komunista i sindikalnih funkcionara koji su rukovodili štrajkovima. Uz štrajkove su se vezale i političke demonstracije. Borba radničke klase sve više je dobivala političko obilježje. U štrajkovima i demonstracijama KPJ je čeličila svoje snage, podizala revolucionarnu svijest i borbenu spremnost radničke klase.

Najznačajniji štrajkovi u to vrijeme bili su štrajk 6000 rudara u rudarskom reviru Trbovlje—Hrastnik—Zagorje, vođen uz krvave okršaje s policijom i štrajk 2500 radnika aeronautičke industrije u Beogradu, koji je trajao puna tri mjeseca, a završio se prisilnim pozivanjem na vojnu vježbu najvećeg broja štrajkaša. Osim njih treba spomenuti i masovne štrajkove lučkih radnika u Splitu i Sušaku, drugi štrajk rudara u Trepču, zatim štrajkove kožarskih radnika, tramvajaca, tekstilnih, obućarskih, krojačkih i metalških radnika i štrajk 9000 šegrtu u Beogradu. Isto su tako značajni štrajkovi u Novom Sadu, Zagrebu, Solinu, Gorjevici, Gojilu, štrajk općinskih radnika u Mostaru, štrajk radnika u Ljubiji i Drvaru, štrajk radnika na gradnji pruga kod Čačka i Banje Luke, štrajkovi monopolskih radnika u Crnoj Gori i drugi.

U zemlji se 1940. godine vodilo oko 800 tarifno-štrajkaških akcija.

Protunarodna vlada Cvetković—Maček pokušala je vrlo oštrim policijskim mjerama da uguši revolucionarnu aktivnost radničke klase. Policija je brutalno napadala štrajkaše,

pucala na demonstrante, hapsila i odvodila u koncentracione logore revolucionarne borce i radnike. Borba radničke klase sve se više pretvarala u svenarodnu borbu za demokratska prava, borbu protiv reakcionarnih uredaba vlade, opće demonstracije građanstva protiv skupoće.

URSS za Komunističku partiju nije predstavljao samo masovnu organizaciju proletarijata u borbi za ekonomske zahtjeve. URSS je značio mnogo više. U njemu su se stjecale sve moguće veze Partije koja je bila u ilegalnosti. On je bio izvorna materijalna ljudska snaga svih političkih demonstracija što je organizirala Partija. Iz njegovih se redova regrutirao najveći broj članova Partije, najveći broj članova borbenih radničkih grupa, a tokom narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije članovi narodnooslobodilačkih odbora. URSS je bio snažan instrument posredstvom kojeg je Partija upoznavala najšire radničke mase sa svojim političkim zadacima i ciljevima. Godine 1940. članstvo URSS-a bilo je svjesno da URSS-om rukovodi Komunistička partija i ono je svjesno prihvatilo to rukovodstvo, odazivajući se pozivu Partije ne samo u ekonomskim već i u političkim akcijama, štrajkovima i demonstracijama.

Zbog svega toga vlada Cvetković—Maček zabranom URSSJ-a (28—31. prosinca 1940) nije uspjela odvojiti KPJ od radničke klase. Iako je URSS bio zabranjen, radnička je klasa, pod vodstvom KPJ, nastavila borbu protiv skupoće, protiv raznih špekulanata, protiv vlade Cvetković—Maček, za demokratizaciju zemlje, za slobodu štrajka, za slobodu radničkih skupština, sastanaka i dogovora. Odlukom

Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije čitavu djelatnost kojom je rukovodio URSS preuzeli su na sebe partijski komiteti i organizacije.

Pri komitetima su organizirane sindikalne komisije. Pod njihovim rukovodstvom formirani su u svim velikim poduzećima odbori radničkog jedinstva kao borbeni organi radnika po poduzećima i radionicama. Za zanatske radnike, rasute po manjim poduzećima, formirali su se odbori radničkog jedinstva po strukama i granama poduzeća. U Hrvatskoj je bio ustanovljen Borbeni fond za pomaganje tarifno-štrajkaških akcija i za davanje pomoći žrtvama reakcije i njihovim obiteljima. Svi bivši članovi URSS-a plaćali su ulog za taj fond. Sve do kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, do travnja 1941, odbori radničkog jedinstva djelovali su poluilegalno s masovnom podrškom radnika te su bili uporište Partije u tvornicama i radionicama. Kroz njih su partijske organizacije mobilizirale radnike za mnogobrojne demonstracije, posebno one 27. ožujka 1941, kroz njih je KPJ pripremala radnike za podizanje općenarodnog ustanka.

U razdoblju od 1932—1941. godine sindikalni klasni pokret iskovao je mnogobrojne odrede revolucionarnih radničkih kadrova. Oslobođeni socijaldemokratskog reformizma i oportunistički, oni su postali prvi organizatori naših partizanskih jedinica, narodne vlasti i nosioci borbe protiv okupatora na neoslobođenom teritoriju. U prvom redu, uz pomoć tih proleterskih kadrova uspjela je Komunistička partija da ispuni svoj povijesni zadatak i dovede narodni ustanak do pobjedonosnog završetka, do pobjede socijalističke revolucije.

JOSIP CAZI (1907—1977)

Život i djelo Josipa Cazija, istaknutog pripadnika i funkcionara komunističkog pokreta Hrvatske i Jugoslavije u razdoblju između dva svjetska rata, tokom narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, kao i istaknutog društveno-političkog radnika i rukovodioca u vremenu izgradnje našega samoupravnoga socijalističkog društva, te izuzetno plodnog publiciste na teme iz povijesti radničkoga, a posebice sindikalnog pokreta, toliko su međusobno prožeti tako da pisati o njegovu djelu znači govoriti i o njegovu životu predanoga i strasnog revolucionara, čovjeka koji je do smrti ostao vjeran svojim idealima borca za ostvarenje interesa radničke klase i programa Partije za što se opredijelio u ranoj mladosti. Zbog toga je i njegov rad — pisanje povijesti sindikalnog pokreta u Hrvatskoj i Jugoslaviji u vremenu od nastanka prvih takvih organizacija sve do stvaranja jedinstvenih sindikata 1945. godine — dio obaveze za koju se odlučio kao mladi metalski radnik — sada se perom borio da prikaže svu veličinu borbe radničke klase za ostvarenje njezinih interesa.

Rođen (16. III 1907. godine u Čepinu kraj Osijeka) u obitelji poljoprivrednih proletera, ostavši u djetinjstvu bez oba roditelja, Josip Cazi je već u dvanaestoj godini radio kao pomoćni radnik na građevinama u Vukovaru. U tom se gradu opredijelio za komunistički pokret. U teškim životnim uvjetima sazreo je rano, pa je do prosinca 1920. godine, do zabrane rada svim komunističkim organizacijama proglašenom zloglasnom Obznanom, bio član komunističke mladeži u sklopu društva »Budućnost«. Od rujna 1920. godine član je i mjesne organizacije Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ-a) u Vukovaru. Uhapšen je 1921. godine poslije skojevske akcije i prognan u rodni Čepin, ali se i dalje druži s komunistima i omladinama vezanima uz KPJ, pa izgnanstvo koristi za učenje kroz koje se

izgrađuje u radničkog borca. Cim mu je to bilo moguće vraća se u Vukovar i tu završava strojobravarski zanat, a 1924. godine postaje sekretar Saveza radničke omladine Jugoslavije u Vukovaru, organizacije stvorene u cijeloj zemlji na inicijativu KPJ i SKOJ-a s ciljem da se okuplja radnička omladina i organizira njezina borba zajedno s borbom odraslih pripadnika radničke klase. U potrazi za poslom, a bilo je to vrijeme kad su radnici putovali s kraja na kraj zemlje tražeći posao, Cazi 1925. godine odlazi u Zavidoviće, a zatim u Beograd. Ovdje radi kao metalski radnik, ali je i aktivan član Nezavisnih sindikata, popularnih borbenih radničkih organizacija osnovanih na ini-

cijativu ilegalne KPJ, te od 1927. godine djeluje i kao sekretar Mjesnog komiteta i Okružnog komiteta SKOJ-a za Beograd. Istodobno je i delegat SKOJ-a u Mjesnom komitetu KPJ za Beograd. Rad u SKOJ-u i KPJ, dakako, odvija se u ilegalnosti, ali baš zbog toga rada Cazi je uhapšen: u njegovu ilegalnom stanu policija je pronašla štampariju koja je tiskala ilegalni skojevski list *Mladi boljševik*. Poslije mučenja i zlostavljanja na policiji 1928. godine presudom Suda za zaštitu države i po Zakonu o zaštiti javne bezbjednosti i porotka u državi osuđen je na pet godina zatvora. Kaznu je izdržavao u Požarevcu, hrabro kao i mnogi njegovi drugovi. Vrijeme robijanja iskoristio je za obrazovanje i potpunije svladavanje političke ekonomije, marksizma, da bi, kad izide, bio još spremniji za akciju.

Iz zatvora se vraća 1932. godine i za mjesto boravka određen mu je Vukovar — kamo je doveden okovan u lancima i s oružanom pratnjom. Uz pomoć drugova, Cazi se zapošljava u tvornici obuču »Bata«, te se povezuje s Pokrajinskim komitetom KPJ u Zagrebu od kojeg dobiva ovlaštenje da osnuje ne samo ćeliju KPJ u tvornici »Bata« nego i mjesnu organizaciju KPJ za Vukovar. Također radi na stvaranju ilegalne sindikalne organizacije u samom »Bati«, ali i za cijeli Vukovar. Bilo je to vrijeme žestoke svjetske ekonomske krize čije je posljedice snosila u prvom redu radnička klasa izložena velikoj nezaposlenosti, ograničavanju do tada stečenih prava, smanjivanju realnih nadnica. Tome se pridružio i teror šestojanuarskog režima usmjeren protivstvom protiv komunista i njihovih simpatizera, ali i borbenih akcija radničkog pokreta u cjelini. Zato je i bilo teško organizirati radničku borbu, a ona je opet bila jedini uvjet da se izbore radnički zahtjevi. Već u proljeće 1933. godine formirana je, na Cazijevu inicijativu, ćelija KPJ u »Bati«, on se nalazi u članstvu tvorničkog komiteta. Jedan je od glavnih pokretača učlanjivanja u, do tada, reformističku sindikalnu organizaciju koju su osnovali socijaldemokrati — u Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (URSSJ), koji će sredinom tridesetih godina prijeći pod vodstvo komunista i njihovih simpatizera. Radi to u skladu s politikom i praksom KPJ u cijeloj zemlji pošto su 1929. godine zabranjeni Nezavisni sindikati i tako prestala mogućnost legalnog djelovanja komunista u sindikatima. Cazi se tada angažira na proširivanju sindikalne organizacije URSSJ-a, ne samo u »Bati« nego i u cijelom Vukovaru. Popularizira ciljeve takva rada u brošuri *Položaj i zahtjevi 'Batinih' radnika*, koju je potpisao njegov drug Nikola Vlaški jer je bilo gotovo sigurno da

bi bio uhapšen kao već poznati i osuđeni komunist kad bi se njegovo ime pojavilo na takvoj brošuri. Pokreće izdavanje lista »Saradnik«, koji je postao glasilo organiziranih »Batinih« radnika, a također je i autor mnogih letaka upućenih radnicima »Bate« od strane sindikata. Zbog svega toga otpušten je 1934. godine, pa odlazi u Zagreb, gdje i dalje neumorno radi u sindikatima, u organizaciji SKOJ-a i u KPJ. U Zagrebu je izabran za sekretara Oblasnog odbora Saveza kožarsko-premađivačkih radnika za Hrvatsku i Slavoniju, a član je i Pokrajinskog komiteta SKOJ-a.

Čim se vratio s odsluženja vojnog roka (gdje je proveo 1935. godinu) Cazi je uhapšen zbog svog rada u Vukovaru tokom 1932. do 1934. godine i osuđen na dvadesetdva mjeseca robije koju je izdržavao u zatvoru Stare Gradiške. Opet se vraća u Zagreb i zapošljava u tvornici »Ventilator« kao strojobravarski radnik ne prekidajući rad u sindikatima i u KPJ. Sekretar je partijske ćelije u toj tvornici, mjesne podružnice Saveza metalških radnika Jugoslavije i Oblasnog odbora istog saveza za područje Hrvatske i Slavonije. I u to vrijeme vrlo aktivan rukovodilac, pokretač mnogih radničkih akcija ne samo u Zagrebu nego i u cijeloj Hrvatskoj. Ne zanemaruje ni pisanje u radničkoj štampi, a bavi se i pjesništvom. Uspijeva mu da zajedno sa svojim drugovima sve akcije Saveza metalških radnika u Hrvatskoj i Slavoniji provede u duhu komunističkih opredjeljenja i to izaziva otpor vodećih socijalista u centrali URSSJ-a koji su u njoj ostali usprkos pobjede komunista na Četvrtom kongresu URSSJ-a u travnju 1938. godine, kad je postalo očito za cijelu Jugoslaviju da je URSSJ po svojoj akciji organizacija što djeluje pod neposrednim utjecajem KPJ. Zato oni 1940. godine, nekoliko mjeseci prije zabrane rada URSSJ-a kao komunističkoj sindikalnoj organizaciji (što se zbilo 24. prosinca 1940. godine), isključuju iz sastava URSSJ-a J. Caziya i cijeli Oblasni odbor Saveza metalških radnika Jugoslavije za Hrvatsku i Slavoniju. Međutim, to nije omelo ni Caziya ni njegove drugove da nastave s radom, doduše otušano, ali i dalje s mnogo elana. Cazi se nakon zabrane rada URSSJ-a morao povući u ilegalnost jer mu je prijetila opasnost od novog hapšenja, ali i tu radi na okupljanju radnika u »odborima radničkog jedinstva«, što su osnivani na inicijativu KPJ od njezine Pete zemaljske konferencije kako bi se otupila oštrica udarca režima protiv URSSJ-a i kako bi se doista u masama radnika i dalje stvaralo jedinstvo svih radnika bez obzira na to jesu li organizirani ili su čak organizirani u sindikatima kakav je bio HSS-ovska organiza-

cija za radnike — Hrvatski radnički savez, ili režijski sindikat — Jugoslavenski radnički savez (JUGORAS).

Do odlaska u partizane u Liku, potkraj 1941. godine, Cazi je aktivan u okupiranoj Zagrebu u prvim udarnim grupama što su izvodile razne napade na neprijateljske objekte. U narodnooslobodilačkoj vojsci postaje rukovodiocem partijskog biroa u bataljonu »Marko Orešković«. Zatim se do lipnja 1942. godine nalazi na dužnosti komesara II ličkoga partijskog odreda, a od rujna 1942. godine komesara II slavonskoga partijskog odreda. Rukovodi tada kursovima za političke komesare, a radi i na otvaranju škole za političke komesare. Potkraj 1942. godine postaje rukovodiocem Agitpropa Povjerenstva CK KPH i Oblasnog komiteta za Slavonsku. Svoja iskustva prenosi drugima u brošurama *Rad političkih komesara, USAOH i SKOJ, Linija KPJ, Oslobođilački rat*, a piše i članke u *Glasu Slavonije*. Tokom 1944. godine Cazi rukovodi radom partijske škole CK KPH, a isto tako pokreće osnivanje sindikata na oslobođenom teritoriju. Jedan je od referenata na osnivačkom kongresu Jedinstvenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije u siječnju 1945. godine u Beogradu. Izabran je tada za sekretara Centralnog vijeća Saveza sindikata Jugoslavije sa zaduženjem da vodi kulturno-prosvjetno odjeljenje, a zatim odjeljenje za međunarodne veze. Prvi je urednik lista *Rad*, organa Saveza sindikata Jugoslavije. Taj posao obavlja od 1945. do 1948. godine, kada postaje ministrom lake industrije za područje Jugoslavije. Od 1950. do 1953. godine obavlja funkciju ministra u ministarstvu strojogradnje NR Hrvatske. Dužnost potpredsjednika Republičkog vijeća Saveza sindikata Hrvatske i predsjednika Gradskoga sindikalnog vijeća obavlja od 1953. do 1956. kad postaje predsjednikom Republičkog vijeća Saveza sindikata Jugoslavije za Hrvatsku. U tom je vremenu i poslanik Savezne narodne skupštine i Sabora SR Hrvatske, član je Saveznog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije i Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske. Od 1963. do 1967. godine obavlja dužnost suca Ustavnog suda Jugoslavije. Istodobno ima i istaknute partijske funkcije: od 1952. do 1964. godine član je CK SKJ, a od 1948. do 1968. član je CK SKH. Do smrti (umro je u Zagrebu 22. XI 1977) obavljao je dužnost člana Savjeta federacije. Odlikovan je nizom visokih odlikovanja za svoj dugogodišnji revolucionarni rad.

Nosilac Partizanske spomenice, Ordена junaka socijalističkog rada i mnogih drugih visokih odlikovanja.

Svi ovi podaci, iako šturi, kakve su uglavnom biografske činjenice, govore u Caziju borcu, nepokolebivo uvjerenom u borbu koju je u međuratnom razdoblju vodila KPJ, kojom su omogućeni narodnooslobodilački rat, socijalistička revolucija i kojom je izborna socijalistička društvo, koje se i danas gradi na načelima samoupravljanja. Cazi je, dakle, svoje uvjerenje izrazio djelom. Učinio je i još nešto — svoju borbu i borbu svojih drugova pretočio je i u niz knjiga koje govore o radničkoj klasi, njezinu položaju, problemima, njezinim bitkama za novo društvo, njezinim pobjedama i ostvarenjima. Izrazio je to u svojim djelima iz povijesti radničkog i sindikalnog pokreta, knjigama koje su do sada najopsežniji prikaz sindikata i njihove djelatnosti u povijesnoj literaturi ne samo Hrvatske nego i Jugoslavije.

Prvi se put Cazi javio, kako je već spomenuto, opisom položaja radnika najveće tvornice cipela u međuratnoj Jugoslaviji 1934. godine, brošurom *Položaj i zahtjevi 'Batinih' radnika*. On je u toj knjižici formulirao i osnovne radničke zahtjeve, pa je tako i perom pokazao što žele i za što se bore i oni i njegovi drugovi. Nakon pobjede revolucije kao istaknuti sindikalni rukovodilac Cazi piše u listu *Rad* o mnogim pitanjima iz prošlosti sindikalnog rada, pa svi ti članci (a objavljivao ih je i u drugim glasilima), uz govore i predavanja o istim i sličnim temama, postaju svojevrsnom skicom za njegovo opsežno djelo objavljeno u nizu knjiga o povijesti sindikata od prvih početaka u nas sve do zabrane rada URSSJ-u potkraj 1940. godine. Te knjige su, kako i je sam često govorio, dio njegova duga pokretu kojem je pripadao i u čijim se redovima borio nepokolebivo i hrabro.

Cazi je u svojim desetak knjiga sistematski obradio pojavu radničkog pokreta u nas, osobito njegov sindikalni dio, razvoj i djelovanje sindikata pod utjecajem KPJ od Centralnoga radničkoga sindikalnog vijeća Jugoslavije do Ujedinjenoga radničkoga sindikalnog saveza Jugoslavije, dakle u vremenu od posljednjih godina devetnaestog stoljeća do početka narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. Prve Cazijske knjige iz povijesti radničkog i sindikalnog pokreta pojavile su se 1955. godine u izdanju Republičkog vijeća za Hrvatsku Saveza sindikata Jugoslavije. Bile su to knjige *Vukovar u klasnoj borbi. Od prvih radničkih organizacija do socijalističke revolucije 1895—1941 i Grada za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj za godine 1917—1919. Od obnove sindikalnog pokreta do kongresa ujedinjenja*. Već slijedeće, 1956. godine isti izdavač objavio je novu Cazijsvu knjigu

s naslovom *Grada za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj 1919—1920. Od kongresa ujedinjenja do Obznane, koja s prvom knjigom grada za razdoblje 1917—1919. godine čini cjelinu. Dok je u knjizi Vukovar u klasnoj borbi* Cazi na osnovi suvremene štampe i arhivskih izvora, te vlastitih sjećanja obradio klasni radnički pokret u tom gradu, što je u dugom razdoblju bio radnički centar Slavonije, pa i Hrvatske, u obje knjige *Grade* dao je, uz neophodne komentare, dokumentarni materijal iz suvremene štampe, radničke i druge, te nešto arhivskih izvora, uvid u složenu situaciju nastanka komunistički orijentiranih sindikata na području Hrvatske u vremenu kad se konstituirao i komunistički politički pokret nasuprot nastojanjima socijaldemokrata i buržoazije koji su svaki sa svoje strane pokušavali spriječiti njegovo organiziranje. Zatim slijedi 1957. godine nova Cazijeva knjiga u izdanju istog izdavača. To je knjiga *Prva radnička društva u Hrvatskoj. Samostalni ekonomski i politički istupi 1860—1880*, gdje je dao pregled razvoja početaka radničkog pokreta u nas. Cjelinu s tom knjigom čini nova knjiga, objavljena od istog izdavača 1958. godine, s nazivom *Počeci modernoga radničkog pokreta u Hrvatskoj. Od prvih radničkih društava do osnivanja Socijaldemokratske stranke 1880—1895*. U tu cjelinu obrade radničkog pokreta od njegova nastanka do konstituiranja komunističkog pokreta spadaju i dvije knjižice koje govore o radu sindikata u razdoblju 1919—1920, s tim što je druga od njih uvod u dalja Cazijeva istraživanja — obje u izdanju »Rada« iz Beograda 1959. godine. To su *Revolucionarni sindikati 1919—1920* i *Komunistička partija Jugoslavije i sindikati*, gdje je Cazi na popularan način izložio svoja saznanja o razvoju komunistički orijentiranih sindikata u vremenu od stvaranja i djelovanja Centralnoga radničkoga sindikalnog vijeća do zabrane rada Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu Jugoslavije potkraj 1940. godine.

Zasebnu cjelinu Cazijeva opusa čine njegove knjige o povijesti Nezavisnih sindikata, od nastanka 1921. do zabrane rada 1929. godine. To su tri knjige s istim naslovom — *Nezavisni sindikati*, s tim što je posljednja izišla u tri sveska. Sve su izišle u Zagrebu — prva 1962, druga 1964, i treća 1967. godine. U njima je Cazi obradio program, razvoj organizacija, djelatnost Nezavisnih sindikata ponajviše u Hrvatskoj, ali i u drugim dijelovima Jugoslavije. To je učinio na osnovi prezentiranja, u samom tekstu, velikog broja materijala iz suvremene štampe i arhivskih izvora. Nije se zaustavio samo na obradi politike i ra-

da Nezavisnih sindikata nego je iscrpno ukazao na položaj i probleme radničke klase u cjelini kao i na odnose i sukobe Nezavisnih sindikata s drugim sindikalnim organizacijama od onih kojih su radili pod vodstvom socijaldemokrata — kakvi su tada bili Opći radnički savez, Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije, Glavni radnički savez, onih pod utjecajem Hrvatske seljačke stranke — kakav je bio Hrvatski radnički savez — i drugih društvenih snaga. Prema tome, Cazi je u knjigama o Nezavisnim sindikatima dao zapravo uvid u cjelinu sindikalnog pokreta, što je bio nejedinstven politički, organizaciono i akciono, ukazujući pri tom na sve aspekte borbe Nezavisnih sindikata, koji su bili pod utjecajem i vodstvom ilegalne KPJ, za radničke klasne interese i za premošćivanje jaza između pojedinih sindikalnih organizacija te stvaranje jedinstva radničkog pokreta.

Treću cjelinu Cazijeva djela izraženog u pisanju povijesti sindikata čine knjige o borbi komunista i njihovih simpatizera i pomagača za prerastanje reformističkog, socijaldemokratskog Ujedinjenoga radničkoga sindikalnog saveza Jugoslavije, te Saveza bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika (SBOTIĆ) u klasne, borbene, istinski radničke organizacije. Prva u toj cjelini je knjiga *S puta reformizma na put klasne borbe. URSSJ i rad komunista u njemu 1929—1934*, objavljena 1977. godine u izdanju NIP »Radničke novine«. Druga je objavljena posthumno, 1978. godine, u izdanju istog izdavača i nosi naslov *Na političkoj liniji Komunističke partije Jugoslavije. URSSJ i rad komunista u njemu 1935—1940*. Treća, ova, ima naslov *Razvoj sindikata u sklopu Ujedinjenoga radničkoga sindikalnog saveza Jugoslavije*. Ove knjige vrlo detaljno, iscrpno govore o razvoju politike KPJ prema sindikatima nakon 1929. godine i nakon zabrane rada Nezavisnim sindikatima kad su komunisti i njihovi simpatizeri ostali bez legalne mogućnosti djelovanja u sindikatima. KPJ se, poslije niza lutanja i oklijevanja uzrokovanih i dijelom stoga što se njezino rukovodstvo našlo u inozemstvu, pa je pod utjecajem Kominterne donosilo neprikladne direktive o stvaranju ilegalnih sindikata i Revolucionarne sindikalne opozicije, odlučila tek u ljeto 1932. godine za masovno učlanjivanje komunista i njihovih simpatizera u Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije i druge do tada reformističke sindikate kakav je bio Savez bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije (SBOTIĆ). Međutim, nasuprot toj odluci, komunisti i njihovi simpatizeri, neovisno o direktivama vodstva KPJ, pa i protiv njih, po-

čeli su se učlanjivati u URSSJ već od 1929. godine, a taj je proces počeo najprije u Hrvatskoj, da bi od 1932. godine dalje bio masovniji. Od ožujka 1936. godine za područje Hrvatske i Slavonije odnosno od ljeta 1937. godine za područje Dalmacije, a od travnja 1938. godine za cijelu Jugoslaviju može se govoriti o prevazi komunističkih utjecaja u URSSJ-u. Svu težinu te borbe komunista i njihovih simpatizera, a otežavali su je i opće društveno-političke okolnosti izazvane ekonomskom krizom i terorom diktature kralja Aleksandra Karađorđevića, Cazi je obradio u svim njezinim aspektima od položaja radničke klase, nejedinstvenosti sindikalnog pokreta, progona komunista i njihovih simpatizera, borbe za jedinstvo sindikata, tarifnih i štrajkaških akcija, kulturno-prosvjetnog djelovanja, sportske aktivnosti, pa je time dao cjelovit uvid u tu složenu problematiku. Dok se u prve dvije knjige ove cjeline, a one su sve tri napisane na osnovi štampe i arhivskih izvora, uz obilno prezentiranje dokumentarnog materijala, uglavnom radi o cjelini djelovanja i programa URSSJ-a, odnosno razvoju generalne linije politike KPJ prema URSSJ-u i rada komunista u njemu, u trećoj, posljednjoj knjizi ove cjeline obrađen je također detaljno, može se reći mali, svakodnevni rad u područnicama pojedinih sindikata od željezničara do metalaca i drvodjelaca uz opširan prikaz po-

ložaja radnika određene struke ovisno o situaciji u kojoj se nalazila pojedina povredna grana gdje su radili. Iz prikaza rada i organizacije pojedinih sindikata dobro se vidi kako se u pojedinim tvornicama, odnosno podružnicama, pa zatim u pojedinom savezu odvijao proces prerastanja reformističkog URSSJ-a u bazu KPJ u radničkoj klasi, borbenu radničku klasnu organizaciju, glavnog inicijatora i organizatora ne samo tarifnih i štrajkaških akcija nego i demonstracija i manifestacija socijalno-političkog karaktera.

Cazi je, dakle, u nastojanju da perom iskaže svu veličinu borbe, kojoj je i sam dao svoj doprinos neumornoga aktivnog člana i rukovodioca, učinio cjelovito djelo. Ispunio je svoj dug, svoju obavezu prema pokretu iz kojeg je potekao. Učinio je to na način povijesne publicistike dokumentirano i argumentirano, iznoseći obilje podataka i ocjena o razvoju radničkog pokreta, a osobito njegova sindikalnog dijela od prvih početaka potkraj XIX stoljeća do početka socijalističke revolucije. Njegove knjige na teme iz povijesti sindikalnog pokreta ostaju svim zainteresiranim čitaocima kao opsežna literatura o klasnoj sindikalnoj borbi, važnom dijelu borbe radničke klase za promjenu njezina ekonomskog, političkog, pa i kulturnog položaja u društvu.

Bosiljka JANJATOVIĆ

BIBLIOGRAFIJA VAŽNIJIH RADOVA JOSIPA CAZIJA

Vukovar u klasnoj borbi — Od prvih radničkih organizacija do socijalističke revolucije 1895—1941; Savez sindikata Jugoslavije — Republičko vijeće za Hrvatsku, Zagreb, 1955.

Građa za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj za godine 1917—1919 — Od obnove sindikalnog pokreta do kongresa ujedinjenja; Savez sindikata Jugoslavije — Republičko vijeće za Hrvatsku, Zagreb, 1955.

Građa za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj godine 1919. i 1920. — Od kongresa ujedinjenja do Obznane; Savez sindikata Jugoslavije — Republičko vijeće za Hrvatsku, Zagreb, 1956.

Prva radnička društva u Hrvatskoj — Samostalni ekonomski i politički istupi (1880—1880); Savez sindikata Jugoslavije — Republičko vijeće za Hrvatsku, Zagreb, 1957.

Počeci modernog radničkog pokreta u Hrvatskoj — Od prvih radničkih društava do osnivanja Socijaldemokratske stranke (1880—1895); knj. I i II; Savez sindikata Jugoslavije — Republičko vijeće za Hrvatsku, Zagreb, 1958.

Revolucionarni sindikati 1919—1920, Rad, Beograd, 1959.

Komunistička partija Jugoslavije i sindikati, Rad, Beograd, 1959.

Radnički pokret Hrvatske 1860—1895, Rad, Beograd, 1962.

Nezavisni sindikati 1921—1929, knj. I, JAZU, Zagreb, 1962.

Nezavisni sindikati, knj. II, IHRPH, Zagreb, 1964.

Nezavisni sindikati, knj. III, sv. I, sv. II, IHRPH, Zagreb, 1967.

S puta reformizma na put klasne borbe — Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije i rad komunista u njemu 1929—1934, NIU SSH Radničke novine, Zagreb, 1977.

Na političkoj liniji komunističke partije Jugoslavije — Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije i rad komunista u njemu 1935—1940; NIU SSH Radničke novine, Zagreb, 1978.

Sindikati u sklopu URSS-a, NIU SSH Radničke novine, Zagreb, 1980.

Radnička klasa i upravljanje privrednim poduzećima — Glas rada, Zagreb, 1952.

Ključna pitanja aktualne politike sindikata, JAZU, Zagreb, 1961.

Pjesme borbe, Glas rada, 1951.

Jaram i tamnica (zbirka pjesama), Centar za kulturu Osijek, Osijek, 1969.

Licem prema buri, Dječja knjiga, Beograd, 1954; Matica hrvatska, Zagreb, 1960.

SKRAĆENICE

- CK — Centralni komitet
 CRSOJ — Centralni radnički sindikalni odbor Jugoslavije
 CRSVJ — Centralno radničko sindikalno vijeće Jugoslavije
 CU — Centralna uprava
 GRS — Glavni radnički savez
 HRS — Hrvatski radnički savez
 HSS — Hrvatska seljačka stranka
 IO — Izvršni odbor
 ITF — Internacionalna transportna federacija (u Amsterdamu)
 JSZ — Jugoslovenska strokovna zveza
 JUGORAS — Jugoslavenski radnički savez
 KPJ — Komunistička partija Jugoslavije
 MMO — Mjesni međustrukovni odbor
 NSZ — Narodna strokovna zveza
 OO — Oblasni odbor
 ORS — Opći radnički savez
 OUZOR — Okružni ured za osiguranje radnika
 SBCNJ — Savez bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije
 SBOTIC, SBOTICJ — Savez bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije
 SDRJ — Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije
 SDSZJ — Splošna delavska strokovna zveza Jugoslavije
 SGR, SGRJ — Savez građevinskih radnika Jugoslavije
 SIZRJ — Savez industrijsko-zanatlikih radnika Jugoslavije
 SKPRJ — Savez kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije
 SMRJ — Savez metalnih radnika Jugoslavije
 SOTNR — Savez općinskih i tramvajskih namještenika i radnika
 SPNJ — Savez privatnih namještenika Jugoslavije
 SPRJ — Savez poljoprivrednih radnika Jugoslavije
 SPRS — Savez poljoprivrednih radnika Srbije
 SRMIOJ — Savez radnika metalske industrije i obrta Jugoslavije
 SRMPPHJ — Savez radnika monopolskih poduzeća i prerade hartije Jugoslavije
 SROIOJ — Savez radnika odjevne industrije i obrta Jugoslavije
 SRPJ(k) — Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista)
 SSKGN — Savez svratištarskih, kavanarskih i gostioničarskih namještenika
 SSP — Stručni savez pomoraca
 SSTRSJ — Savez saobraćajnih i transportnih radnika i službenika Jugoslavije
 SSZOBH — Savez stručnih željezničarskih organizacija Banovine Hrvatske
 STEORSJ — Savez tramvajskih, elektrofabričkih i općinskih radnika i službenika Jugoslavije
 STRJ — Savez tekstilnih radnika Jugoslavije
 STRS — Savez tekstilnih radnika Srbije
 SUZOR — Središnji ured za osiguranje radnika
 SZRJ — Savez živežarskih radnika Jugoslavije
 UBOTIC — Udruženje bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika
 URSS, URSSJ — Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije
 USHKGNRJ — Ujedinjeni savez hotelsko-kafanarskih i gostioničarskih namještenika i radnika Jugoslavije
 USSORJ — Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije
 USZ, USZJ — Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije
 USZRJ — Ujedinjeni savez živežarskih radnika Jugoslavije
 ZET — Zagrebački električni tramvaj
 ZSPRJ — Zemaljski savez poljoprivrednih radnika Jugoslavije

KAZALO OSOBNIH IMENA

A

- Niredin Abdulović 369
 Branko Ačimović 286
 Božidar Ačimović 364
 Jovan Ačimović 447
 Ivan Adam 650
 Josip Adamić 16
 Dora Adanja 445
 Božidar Adžija 551
 Dušan Agač 426
 Mihajlo Agašton 214
 Agreš 26
 Memut Ahmet 446
 Mujo Ahmetić 220
 Lutvo Ahmetović 715
 Pero Ajdinović 325
 Antonija Ajdošek 557
 Mate Ajduković 290
 Josip Ajetić 270
 Ismail Ajrović 636
 Stevan Ajviler 441
 Tošo Akšamović 449
 Mate Akrap 122
 Pavao Albert 429
 Aleksa 438
 Aleksa Aleksić 445
 Dimitrije Aleksić 430
 Jovan Aleksić 713
 Maksim Aleksić 447
 Milan Aleksić 701
 Nikola Aleksić 430
 Relja Aleksić 462
 Miloš Alimpić 416
 Steva Alimpijević 86
 Ibrahim Ališić 44
 Josef Altarac 705
 Hemidija Aljukić 88
 Josip Aman 578
 Johan Amana 322
 Franjo Amerein 412
 Stefan Amerštal 365
 Ance 61, 305
 Antun Andrašić 440
 Milan Andrašić 428
 Franjo Andreim 427
 Andrejević 89
 Andrić 608
 Filip Andrić 517
 Miodrag Andrić 77
 Vitomir Andrić 430
 Grga Andričić 81
 Ivan Andrijević 26
 Filip Andriš 515
 Grga Andrišić 82
 Toma Anđelković 477
 A. Aničić 449
 Milan Aničić 223
 Anka Antić 441
 Ivan Antić 379, 382, 384, 388
 Josip Antić 291
 Radovan Antić 441
 Vukašin Antić 713
 Dragutin Antolčić 73
 Josip Antolić 578
 Dušan Antonijević 587
 Sofija Arandelović 659
 Antun Arapin 267
 Jurij Arh 500, 508
 Arandelović 587
 Radomir Arandelović 659
 Strahinja Arandelović 195
 Milorad Arković 703
 Srebren Arsić 196
 Ivan Arnušek 428
 Strahinja Arsenović 195, 196
 Jure Asančajić 55
 Milorad Ašković 697, 701, 704, 705, 713, 714
 Dozo Atif 370
 Jakob Atlasz 611
 Antun Augustić 348
 Stjepan Augustin 195
 Karol Azman 561

B

- Dušan Babić 444
 Franjo Babić 223
 Ivan Babić 58
 Kosta Babić 209
 Matija Babić 607
 Pero Babić 557
 Koloman Baček 570
 Sveta Bačvanski 482
 Ferenc Bača 216
 Ivan Badalić 466, 473
 Jozo Badecki 123
 Slavko Badovimec 467
 Jovan Badrić 463, 477
 Alojz Bahnik 422, 423
 Roko Bahun 502

- Bahunek 140, 150
 Ivan Bajac 264
 Lazar Bajčević 582
 Nazim Bajčević 415
 Bajer 362
 Ljubomir Bajić 211
 Bajić Marko 47
 Mato Bajić 441
 Pavle Bajić 31
 Bajić Stevan 47
 Boža Bajović 367
 Dušan Bajović 430
 N. Bajramović 360
 Isidor Bakar 701
 Ivan Bakarić 563
 Petar Bakarić 292
 Bakarić Vladimir 708, 715
 Slavko Bakarčić 226
 Franjo Baki 563, 582
 Dragutin Bakić 81
 Nikola Bakočević 218
 Slavko Bakran 365
 Zvonko Bakran 62, 64, 553
 Jerko Baković 709
 Balaban 37, 39
 Dušan Balaban 519
 Mijo Balaša 268
 Pavle Balaton 299
 Balentović 62
 Franjo Balen 621
 Zvonko Baleran 62
 Aleksander Balilko 580
 Ernest Baliko 580
 Anka Balogh-Rapić 709
 Vinko Balvah 441
 Antun Ban 121
 Ivan Baneković 264
 Franjo Banić 642, 650
 Vladislav Banković 463
 Vilmoš Baranec 197
 Ivan Barčić 561, 578
 Ivan Baranjac 16, 29
 Barić 562
 Stana Barić 444, 445
 Nikola Baričević 369
 I. Barkić 574
 Franja Barten 539, 561
 Nikola Bartol 447
 Blaž Bartol 348
 Rašela Barut 444
 Dušan Basara 440
 Koloman Bašek 574
 Ivan Bašić 410
 Martin Bašić 359
 Pavao Bašić 431
 Radivoje Batrović 74, 81, 82, 83
 Stjepan Batt 125
 Jevrem Baučević 442
 Adolf Bauer 223
 Martin Bauer 257
 Josip Bauer 269, 270, 336
 Vladislav Bauković 477
 Marica Bavić 653
 Blaž Beber 380
 Henrik Beber 448
 Vilim Beber 447
 Lajoš Bede 324, 331
 Bedeniković 280
 Franjo Bedeniković 650
 Zarko Beganović 223
 Vlado Begeljić 517
 Pašo Begić 141
 Mustafa Begić 62
 Paško Bego 636
 inž. Begović 55
 Beker 442
 Ana Beker 642
 Fridrih Beker 257
 Josip Beker 197, 298, 402, 629, 635, 643
 Ivan Bekić 443
 Ivan Bele 419
 Milisav Belevuković 535
 Ljubinko Belić 482
 Marko Belić 292
 Milorad Belić 74, 75, 82, 85, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 197, 211, 251, 293, 365, 366, 367, 380, 388, 399, 402, 443, 511, 629, 632, 635, 643, 713, 451
 Božena Belinić 594
 Marko Belinić 438, 715
 Voja Belopavlović 482
 Dragi Belošević 303
 Ludvig Belošević 360
 Cirilo Belovici 448
 Herman Belšak 423
 Franjo Belulović 121
 Đoko Beljanski 447
 Fabijan Beljak 16
 Stjepan Beljak 427
 B. Bembas 210
 Stjepan Benceković 618

- Vjekosla. Benčić 62
 Albin Benić 139
 Benković 98
 Benkus 441
 Milisav Benjac 195
 Benussi 712
 Milisav Benjac 195
 Đuro Ber 257
 Georg Ber 297
 Adolf Beranek 578
 Gobjko Berberović 345, 347
 Derveš Berbić 515
 Hamid Berbić 449
 Stefanija Berc 382
 Anton Beretić 252, 255
 Branko Berić 44
 Toso Berić 599
 Franjo Berkeš 298
 Alfonz Berković 621
 Juraj Bermanec 423, 424, 432, 435, 436, 438, 441, 443
 Anton Bernard 431
 Nikola Bernard 251
 Pavao Bernard 265
 Makso Bernardić 428
 Bersa 62
 Gerga Berta 322
 Andrija Bertok 85
 Ivan Bertović 152
 Ivica Besermenji 363
 Besirević 42
 Antun Bick 139
 Franjo Bičanić 361
 Bigelbauer 579
 Nikola Bilić 292
 Kazimir Biloh 572
 Stjepan Biljan 141
 Grgo Biondičić 382
 Ostoja Birić 95
 Bogoljub Bisenić 374, 379, 380, 388
 Stjepan Biskup 499
 Nikola Bišev 447
 Franjo Bizjak 62, 64
 Stanko Bjelac 461
 Bjelović 472
 Adam Bjelijanski 470
 Adam Blac 462
 Dragi Blagojević 482
 Đuro Blaha 569
 M. Iatni Blagojević 701
 Radisav Blagojević 703
 Ana Blaskić 403
 Matija Blank 141
 Vjekoslav Blašković 190
 Filip Blašković 580, 581
 Adam Blau 463
 Jakov Blažević 591
 Rafaelo Blažić 299
 Šilore Blečić 120
 Stipe Boban 122
 Boban Tadija 576
 Husein Bobić 588
 Florijan Bobić 428, 441, 442
 Ivo Bobinec 553, 554, 570, 574
 Drago Bočkaj 359
 Bogatić 485
 Ivan Bogdan 55
 Josip Bogdan 37
 Ljudevit Bogdan 478
 Dragutin Bogdanić 141, 428
 Drago Bogdanić 291
 Mihajlo Bogdanović 355, 365, 366, 367
 Trivun Bogdanović 38, 47
 Vlado Bogeljić 517
 Filip Bogner 297
 Ljubica Bogović 411, 426
 Petar Bojanić 139
 Panto Bojević 197, 216
 Dragutin Bojević 462
 Risto Bojević 197
 Zivorad Bojić 196
 Franjo Bojzek 122
 Radovan Bokolević 216
 Bokulić 62
 Krsto Bokun 632, 633
 Berto Bolna 121
 Stipan Bolnice 298
 Toša Boljević 369
 Petar Bompel 447
 Olga Borac 382
 Mato Boreković 428
 Jakob Borčić 16
 Lucija Borjan 678, 693, 715
 Vladimir Bornemissa 10
 Dušan Boro 287
 Boroš 579
 Ivan Borota 172
 Dušan Borovac 588
 Elizabeta Borović 650
 Jakov Borović 302
 Boršod 307
 Olga Bosak 428, 440
 Boseg 704
 Josip Bosner 26, 142, 194, 195, 201, 208, 209, 211, 213, 214, 217, 231, 281
 Klement Bosnić 122
 Baromir Bošković 255
 Đorđe Bošković 584
 Milan Bošković 431
 Sime Bošnjak 325
 Antun Boto 226
 Ivan Bovinec 569
 Anton Božac 360, 370
 Franjo Božević 56
 Božić 438, 691
 Božo Božić 477, 478
 Josip Božić 675, 676, 682, 694, 695
 Lazar Božić 89, 95
 Mile Božić 196
 Petar Božić 86, 87, 88
 Uroš Božić 223
 Božičević 426, 438
 Ivan Božičević 424, 435, 436, 443, 715
 Radovan Božičević 217
 Božičković 574
 Rade Božičković 650
 Slavko Božičković 554
 Julijana Božović 444
 Lidija Böhm 715
 Blagoje Brancinec 525, 542, 546
 Eduard Brahli 554
 Petar Brajdić 162
 Brajer 64
 Ignacije Brajković 381
 Konrad Brajtvizer 216
 Šerif Brakonjić 221
 Josip Brandelikić 363
 Stjepan Brandt 466, 472, 473
 Sukrija Branić 449
 Nikola Branković 95
 Stojan Branković 368
 Filip Brant 216
 Brasinski 498
 Vjekoslav Bratković 499, 500
 Antun Bratko 563, 572
 Martin Bratonja 160
 Petar Braun 255, 299
 Nemanja Brcanski 463, 477
 Ivo Brčić 287
 Božo Brčinović 382
 Jožo Brđanović 516, 517
 Ljubo Brđanović 521
 Tomo Brezarić 440
 Anton Breznikar 697
 Joža Brilej 706
 Božo Britić 413
 Brkić 571
 Jovo Brkić 370
 Jelka Brkljačić 656
 Slavko Brkljačić 428
 Stjepan Brkljačić 62, 67
 Đuro Brlić 22, 24, 25, 26
 Peto Brnadić 226
 Josip Brnčić 363
 Novo Brojović 216
 Viktor Brolich 675, 676, 678, 692, 695, 701, 705
 Ivan Broz 440
 Josip Bruk 451, 589
 Josip Bruk 255
 Brumen Lovro 562, 563, 564, 567, 570, 571
 Josip Brus 141
 Radomir Bruzan 303
 Slavko Brzek 85, 86
 Branko Brzulja 351, 365
 Karlo Buba 216
 Franc Bučan 388
 Divko Budak 621
 Sime Budelić 44
 Taslija Buha 705, 713
 Buhin Tomo 504
 Krunoslav Bujas 713
 Bujević 438
 Jovan Bujnić 447
 Franjo Bukovac 348
 Ivan Bukovac 499
 Jure Bukšeg 125
 Bukviš 428
 Bulatović 252
 Borivoj Bulatović 255
 Mirko Bulatović 369
 Radivoje Bulatović 415
 Vojin Bulatović 217, 218
 Dragutin Bulvam 365
 Zvonko Buljan 122
 Ignac Bunčić 72, 569
 Buntak 399
 Matija Bunjevac 136
 Đuro Bunjević 382, 383
 Josip Bunjević 164
 Vladimir Bureza 368
 Mario Burica 73
 Burić 366
 Oto Burger 437, 438
 Vilim Burger 651
 Mijo Bursać 44
 Milovan Bušić 196
 Ivan Butinja 561
 Luka Butković 570

C

- Josip Cahun 424
 Cedomir Cakić 446
 Svetožar Cakić 446
 Ivan Cankar 41
 Dragutin Carić 442
 Carević S. 608
 Josip Cazi 434, 466, 470, 477, 563, 564, 567, 571, 589, 592, 715
 Petar Cević 147
 Mijo Ceglec 428
 Rudolf Ceglić 713
 Milutin Cekić 211, 216
 Josip Celić 642
 Anton Centa 367
 Selimir Centić 95
 Stjepan Cenzer 302
 Barica Ceranić 594
 Lazo Ceranić 47
 Janko Cerin 238
 Pavle Cesar 324
 Ivan Cibrčić 447
 Ivan Ciger 432, 471
 Andrija Ciglar 322
 Oskar Cihak 688, 689, 692
 Sima Cijanović 446
 Drago Cikač 442
 Josip Cimermančić 125
 Smajo Cindrić 77
 Franjo Cink 268
 Cindrić 608
 Stjepan Colner 26, 607, 608, 618
 Jovo Crnamarković 381
 Antun Crnek 556, 574
 Luka Crnobori 86
 Jovan Crnobori 85
 Crnoborski 472
 Simo Crnogorac 251, 264, 280, 281
 Franjo Culjak 55, 56, 101, 438
 Marko Curtini 113, 114
 Cvetković 438, 441
 Dragiša Cvetković 513, 716
 Dara Cvetković 379
 Giga Cvetković 448
 Rade Cvetković 197
 Slavko Cvetković 535
 Svetislav Cvetković 446
 Drago Cvijić 44
 Duško Cvijić 86
 S. Cvitak 440
 Filip Cvitković 55, 58
 Pero Cvitković-Lula 521
 Andrija Czirak 702

C

Dezider Cabai 620
 Stanko Cagljevici 621,
 675, 676, 678, 681, 687,
 692
 Ivan Cairović 379, 388
 Pera Cajkaš 298
 Adam Cajni 197
 Ivan Cakalić 578
 Đuro Čalić 139, 297, 299
 Calman 364
 Jusuf Calda 226
 Ivan Camernik 380
 Marko Canković 466,
 469
 Nikola Cani 197
 Jovan Canji 447
 Ivan Capalija 442
 Vinko Časar 423, 436,
 438
 Aleksandar Catić 411
 L. Caut 331
 Živan Cavić 367, 571
 Josip Cavec 426
 Josip Cavrak 701, 702
 Cekić 588
 D. Cekić 224
 Ivan Čelešnik 560, 561
 Mato Celig 442
 Čelinic 285
 Čeljanović 515
 Mijo Čengel 517
 Čepek 150
 Stevo Čepović 646
 Stipo Čerak 325
 Čerević 324
 M. Čerkašin 574
 Luka Čerkez 402
 Milan Čerkez 214
 Rasim Čerkez 595
 Muhamed Čeršković 449
 Josip Čerkovski 715
 Stjepan Černjul 574
 Ahmed Četić 449
 Sulja Čevan 381
 Čevljanović 521
 Jusuf Čevro 449
 Franjo Čičak 580
 Oskar Čihak 665, 675,
 676, 691, 701
 Nikola Čika 426
 Bojislav Čikić 430
 Jura Čilo 201
 Stevan Čimic 365
 Mijo Čingile 517
 Nikola Čirić 443
 Čirić Veselin 443
 Todor Čistić 482
 Josip Čivčija 73
 Ivan Cizmek 428, 440,
 441
 Anka Čmeker 444
 Aleksandar Čobanović
 429
 Vlada Čobanović 444
 Rajko Čogurić 217
 Janko Čojko 271
 Čoklica 442
 Hamid Čolić 426
 Stevan Conić 365
 Zdravko Conković 444
 Franjo Čop 423
 Josip Corić 515

Marko Corić 222
 Josip Corko 399, 420
 Dušan Corković 538,
 539, 561
 Jovan Costan 416
 Josip Cović 362
 Crković 583
 Josip Cubrić 410
 Tomo Cubrić 410
 Jure Cule 197
 Janko Culjak 355
 Savo Culjak 370
 Antun Čuljašević 139
 Franjo Čuljat 38
 Vjenceslav Čuvan 39
 Luka Čurčić 41, 223
 Pavle Čurčić 447
 Rade Čurčić 448
 Svetislav Čurić 446
 J. Curok 449
 Stevo Čuturil 146
 Lajčo Čuvardić 299

C

Luka Cetković 303
 Vojislav Čikić 448
 Cipe Ciprovici 75, 77
 Milorad Ćirić 89
 Sima Ćirić 447
 Jozo Corić 516
 Branko Cosić 705
 Ljubislav Čosić 196
 Jovan Čurčić 197
 Dragoljub Čurić 11
 Ibro Čurić 642
 Jova Čurić 322
 Anton Ćurković 561

D

Avram Dadić 81, 82, 83
 Josip Dagen 448
 Radivoje Dakić 562, 584,
 589
 Đuro Daloš 440
 Dragomir Damjanović
 402
 Ljubiša Damjanović 482
 Petar Damjanović 196,
 201, 210, 231
 Mirko Danilović 674,
 697, 703, 712
 Zarko Danilović 87
 Alber Darabaš 131
 Andrija Davidović 402
 Franjo Debevc 561, 567,
 568, 571
 Avram Dedić 83
 Đorđe Dedić 363
 Nikola Dedić 217, 218
 Franjo Dejanović 517
 Niko Dejanović 44
 Josip Dekanić 16
 Juraj Demetrović 61
 Blaž Demšar 226
 Martja Denadžić 428
 Stojan Denić 561
 Mijo Denis 466, 472, 473

Anton Dengež 435, 436
 Petar Dergenc 251, 255,
 267, 278, 279, 280, 281
 Jakob Dermastija 142
 Marijan Dermastia 705,
 706
 Dernaček 399
 Trivo Despot 37
 Gustav Dettling 81, 82
 I. Deur 440
 Albert Deutsch Macelj-
 ski 161
 Anka Devalt 376
 Diamiranović 555
 Diego Roko 599
 Blaž Dijanić 354, 355,
 383, 653
 Gligorije Đikić 584
 Stevan Đikić 448
 Ludvig Dil 322
 Petar Dilberović 667
 Dane Dimić 218
 Ljubo Dimić 431
 Petar Dimić 369
 Ratomir Dimić 446
 Saltir Dimić 430
 Todor Dimić 430
 Mirko Diminić 569
 Srećko Diminić 544, 555
 Đoka Dimitrijević 75
 Jordan Dimitrijević 448
 Mita Dimitrijević 512
 Mladen Dimitrijević 430
 Nastas Dimitrijević 195
 Vasilije Dimitrijević 299
 Vika Dimitrijević 445
 David Dinci 431
 Ibrahim Dinarević 516,
 518
 Božidar Dinić 379, 388
 Ivo Disopra 287
 Ibrahim Dobranin 431
 Zarko Dobrić 701
 Veljko Dođić 324
 Dojčinović 150
 M. Đokić 538
 Ivan Dolorenzo 281
 Dolovčak 150
 Dombaj D. 608
 Dragana Dimitrović 591
 Miško Domnji 448
 Milan Momović 578
 Donatov 712
 Julio Donda 426
 Dragutin Doner 442
 Stevan Dorotović 214
 Milorad Dosović 216
 Stevan Dostag 140, 214
 Vojislav Došenović 38
 Dmitrije Dotlić 620
 Angela Dovč 561
 Slavko Dragan 95
 Franjo Dragar 578
 Nikola Dragičević 441
 Vlastimir Dragičević 429
 Stanko Dragic 599
 Dragutin Dragović 570
 Radovan Dragović 126,
 219
 Ivan Draksler 149
 Velimir Drakulić 599,
 678
 Milorad Drašković 62
 Josip Dražba 280

Zdravko Dražić 446
 Marija Drčić 65
 Dragutin Dresen 442
 Drinić 223
 Jozef Drkan 444
 Marijan Dričić 696, 701
 Pavle Dričević 693
 Franjo Dručić 16, 27,
 28, 29
 P. Družnik 83
 Juraj Druvdžević 411,
 426, 440
 Dubrak 24
 Ivan Dubrović 281, 292
 Aca Dudović 296
 Dugandžić 67
 Dusan Dujlović 75, 87
 Filip Dujlović 136, 220,
 226, 229
 Josip Dujmić 440
 Božo Dujmović 325
 Đura Dujmović 416
 Stevo Dukić 30
 Paško Dumanjić 122
 Mato Dumbović 423
 Danica Dumbović 593
 Antun Dunčec 359
 Josip Duplančić 147
 Slavko Duplišak 281
 Hasim Durmić 382
 Rudolf Đurck 680, 701,
 702
 Mile Duduković 593
 Dvorsčak 441, 442
 Dvorski Andro 504

D

Đuro Đaković 524
 Mane Đaković 296
 Ostoja Đaković 535
 Salko Denanović 500,
 516
 Đerić 430
 Danilo Đević 226
 Josip Điri 580
 B. Đokić 582
 Selimir Đokić 445
 Dušan Đorđević 463,
 470, 477, 478, 482
 Čedomir Đorđević 446
 Đorđević Greta 594
 Mihajlo Đorđević 448
 Milan Đorđević 369
 Stojan Đorđević 430
 Svetomir Đorđević 628
 Tihomir Đorđević 446
 Todor Đorđević 212
 Vasilije Đorđević 211
 Voja Đorđević 444
 Zivorad Đorđević 213
 Milisav Đorić 446
 Đuro Đukanović 542
 Milutin Đukanović 697,
 704, 706
 Stjepan Đukić 427
 David Đukelić 37
 Kosta Đula 430, 448
 Jovan Đunić 415
 Vojin Đurašević 542,
 544, 560
 Miloš Đurašin 447

Dragoljub Đurašković 595
Vid Đurdek 345, 354, 356, 359, 360, 361
Franjo Đurđević 442
Rudolf Đuretić 442
Toma Đurković 367
Đuričić 24, 26
Danilo Đurić 44, 368
Ivo Đurić 222
Ljubomir Đurić 449
Milenko Đurić 584
Miodrag Đurić 365, 367
Nikola Đurić 355
Iso Đuričić 462, 477
Trifun Duškijević 446

Dž

Marko Džalto 516
Salko Džananović 515
Bodimir Dželebdžić 75
Anto Džidara 44
Jure Džidić 516
Smajo Džindrić 78
Jozo Džoja 516

E

Katica Ebner 415
Josip Ebnhart 429
Silvestar Edeminski 448
Đuro Ederinski 141
Terezija Edl 429
Eftim Eftimović 430
Levi Elijas 87
Ferdinand Erak 55, 56, 58
J. Erdeljac 150
Marko Eric 41
Isidor Erlbek 431
Miša Ervačinović 477, 478, 482
Marija Ešbah 416
Zivorad Ešperović 196
Josip Eisenhut 223, 224
Bela Eisler 668
Josip Elekeš 578
Nisim Elezar 595
F. Engels 443
Milutin Eraković 444, 445
Andrija Ercegović 659, 703
Mijo Erdejac 264
Sigmund Erdösi 554

F

Adalbert Fabjan 226
Vlado Fabijančić 399, 440
Valentin Facini 428
Franjo Fajerbach 146, 607, 608
Franjo Fanton 542, 544, 546, 547, 563
Ivo Fapčić 584
Franjo Farkaš 447
Đuro Farkaš 264
Mijo Farkaš 179

Stevan Farkaš 365
Karol Fedor 578
Stjepan Fehir 578
Ejup Fejzuma 446
Feketić 324
Josip Felkofer 77
Feltar 438
Rudolf Ferdo 196
Ivo Ferić 16
Franjo Ferjančić 578
Eugen Ferluga 290
Osman Fetahović 381
Aleksandar Fijan 569
Ivan Fijuk 429
Nikola Filip 557
Jakob Filipi 131
Filipović 96, 414, 587
Franjo Filipović 469
David Finci 431
Antel Firaki 448
Petar Firkajlo 141
Adolf Fischer 650
Franc Fistingier 216
Milan Fistrić 71
Jovo Fizić 38
Đuro Fišbah 580
Imre Fišer 447
Paul Fišer 285
Marko Fišl 715
Adolf Fivolčić 427
Stjepan Flajpan 554
Milan Flegler 592
Eduard Fleischer 160, 607, 608, 621, 678
Josip Fleischer 56, 101
Antun Flekenštajn 416
Tereza Florin 447
Đuro Folbert 354
Karlo Fodor 578
Ivo Gavran 516
Ignjo Fodor 578
S. Fodor 582
Simo Forgač 448
Lazar Forišковиć 305
Karlo Folb 447
Johan Fošer 297
Ivan Fotman 268
Zoltan Frajdenfeld 429
Dragan Francišković 696, 701, 702, 705, 706, 707, 709
Milko Franečić 709
Stevo Franić 280
Eugen Franković 705, 709
Matija Franković 478
Leon Frašek 687
Mare Frau 599
Franjo Frece 380
Matija Fridrih 430
Nikola Friker 369
Mihael Fučko 628
Antun Fuk 29
Albert Fuks 544, 553, 574
Jovan Fuks 447
Janko Furdek 440
Stjepan Fureš 593
Mirko Furjan 359, 360
Ištvan Futo 146

G

Luka Gabor 416
Ante Gabrić 580, 705, 712
Luka Gabrić 298
M. Gajić 520
Nikola Gajić 422
Radinka Gajić 447
Gal 574
Jovan Gal 195
Stevan Gal 447, 620
Stjepan Gall 550
Đuro Galić 560
Matko Galić 286
Josip Gahnec 363
Albin Galof 561
Vlado Galutin 303
Milan Galonja 222
Petar Galović 422, 477
Vlada Galović 369
Vaso Galović 460
Lovro Gams 138
Muhamed Gandura 588
David Gaon 593
Ahmet Garibović 44
Ivo Garić 37
Nikola Garić 367
Josip Garvan 693, 696, 701, 705
Jozo Gaspić 286
Stjepan Gasser 270
Tošo Gašić 466
Kazimir Gašljević 563, 571, 574
Slavko Gašparac 267
Kazimir Gašparović 572
Gatara Marko 415
Ivo Gavran 516
Đorđe Gavranlijević 449
Franjo Gavrić 37, 44
Danica Gavrilović 388
Ljubiša Gavrilović 462
Milivoj Gavrilović 448
M. Gavrilović 621
Stojiša Gavrilović 449
Valent Gazdek 363
Stabislav Gazdović 587
Darinka Gazibara 594
Milan Gecan 678, 701
Ciril Geček 502, 503
Josip Gecinger 286
Stjepan Gecinger 363
Franja Gel 402
Jakob Gelli 547
Alojz Gešić 427
Mijo Gepert 549
Stjepan Gerić 264
Josef Geres 223
Josif Gerlen 430
Leo Geršković 708, 709, 715
Anton Gesl 297
Anton Giding 214
Jovan Giga 75
Josip Ginberg 446
Drago Gizić 121
Vojislav Gjukić 650
Gjurić 22
Vinko Gladski 73
Vasa Glamovčan 520
Marin Glavina 701, 702
Krunislav Glažar 141

Antun Gliha 213
Milan Glišić 446
Stevan Glišić 448
Jovo Gloginja 44
Stjepan Glogolj 62, 64
Đuro Gložinić 574
Milan Glumac 306
Joca Gluvić 324
Karlo Gobac 631
Josip Godina 650
Gođing 608
Marijan Godnik 701
Gizela Gogulak 416
Milutin Gojković 365
Svetislav Gojković 430
Viktor Gojmerac 281
Golac 438
Vera Golčer 653
J. Goldmayer 33, 650
Arnold Goldschmidt 628
Mijo Golovici 411
Radisav Golubović 95
Petar Goljevac 444
Margita Gomboš 416
Marijan Gomerčić 159
Josifa Gondek 403
Muhamed Gondura 588
David Goran 594
Stevo Gorčić 650
Dragutin Gordić 449
Milan Gordić 446
Josip Gorenc 590
Mile Goretta 269
Salko Goric 39
Slavko Gorički 271
Anton Gorišek 440
Ivan Gorski 55, 56
Franc Goršek 561, 562
Josip Goršček 472
Marko Gospić 578
Milorad Gošić 697
Stjepan Gotl 270, 429, 502
Jakob Gotesman 554
Novak Govedarević 88
Mato Govedarović 305
Govedić 280
Govorčinović M. 83
Kalman Gočol 298
Josip Gödl 257, 280
Franjo Grabovac 628
Mato Grabovac 44, 517
Alojz Grabuš 427
Mile Gračan 73
Đura Grafenštajn 268
Jakov Grafenštajn 430
Blaž Granatier 56
I. Granater 574
Josip Granc 271
Juraj Grandić 382
Josif Grasić 299
Grbac 64
Nikola Grbić 44, 98
Slavko Grašić 463
Robert Grbac 428
Antonija Grdan 403
Josip Greber 285
Josip Gredelj 281
Janko Grediček 427
Vid Grediček 427
Mara Gregar 444
Malčika Gregi 590
Stjepan Gregor 426
Gretzl 608

Duro Gregorić 265
Pajo Gregorić 64
Olga Gregurić 428
Grgar Tomo 502
Grčić 712
Andrija Grgrurić 580
Rinaldo Grimac 255
Rudolf Grin 214
Dragutin Grković 668
Dušan Grković 64, 451,
460, 687, 688—692, 701,
703—706, 715
Ivan Grčić 456
Antun Grohar 354
Gross 621
Muharem Grozdanić 650
Joso Grubauer 500
Rudolf Grubauer 346,
351, 354—356, 359, 360,
362
P. Gruber 582
Vasa Grubešić 561
Marcel Grubišić 701
Mihajlo Grubor 39, 47
Aleksandar Gružić 482
Aćim Grulović 659, 715
Nikola Gruškar 351
Ivan Gržin 380, 382
Josip Gubica 338
Šandor Gubik 561
Bogdan Gulan 365
Gumže Ivan 72
Ruža Gustav 460
Albert Gusto 449
Pavle Gušanin 445
Šandor Gutman 431
Stjepan Gužvić 451, 466,
472, 473, 478, 480, 482
Gabrijel Gvozdenović 32

H

Habazin 150
Habek Stjepan 502
Vlado Habić 302
Stjepan Habjanec 650
Famka Habuš 383
Dragomir Hačketa 368
Rudolf Hadler 715
Đura Hadnadjev 324, 327,
328, 330, 331, 337, 338,
416
Momir Hadrović 217
Milenko Hađuć 444
Alija Hadžibegović 704,
705
Smajo Hadžimerović
449
Omer Hadžiusević 431
Franjo Hafner 413
Stjepan Hajdarović 363
Stefanija Hajdenfelder
66
Hajduk 441
Hajduk Veljko 498
Stjepan Hajdarović 363
Stevan Hajnal 365
Stipan Hajoš 324
Leopold Hakner 448
Stjepan Halgaš 139
Ahmed Halilović 47
Ladislav Halos 448

Stefan Hamerfeld 365
Hinko Han 437
Hanić 553
Margita Haniček 448
Vilim Haramina 132,
167, 168, 173, 190, 345,
350, 471, 612, 628
Josip Haravle 628
Josip Harkan 197
Vilko Hartl 709, 715
Marija Has 362
Franjo Hasanec 428, 429,
441
Hasan Hatunić 44
Ivan Hauman 269
Ivan Hauser 588
Andrija Hebrang 599
Antun Hečimović 363
Nikola Hečimović 599
Husejin Hečo 516
Franjo Hedi 462, 463,
472
Stjepan Hefer 179
Antun Heigent 420
Nada Heiligstein 709,
715
Josip Hegeduš 424
Rudolf Hegeduš 270
Danica Hegeduš-Cazi
592
Josip Hegl 580
Lazar Helđ 411, 412,
413, 427
Josip Heller 668
Anton Hengert 430
Vjekoslav Hengl 83
Jakob Henn 268
August Herceg 436
Ivan Herceg 264
Jovan Herceg 299
Matija Herceg 553, 544,
557, 776
Andrija Hercegović 674,
697
Alija Heroo 515, 518
Petz Hertl 535
Ignac Hes 428, 440
August Hiberšek 560
Hikec 62
Josip Hmet 95
Ivan Himmelbach 412
Slavko Hirsch 607
Mijo Hižar 503, 504
Đuro Hivēš 709
Stevan Hladi 447
Nikola Hmelina 675, 676,
692, 693, 695, 696
Steva Hobler 448
Joca Hoci 444
Ivan Hodak 139, 164
Josip Hodak 414
Imre Hodi 201
Renjo Hodin 37
Husejin Hodžić 705
Martin Hof 302
Julio Hoffman 11
Karlo Hofman 366, 367
Ludvig Hofman 588
Antun Hohnc 362
Branko Holer 28, 29
Holler 608
Antun Holupa 302
Anton Holuska 281
Antun Holzer 324

Franjo Horaček 578
Matko Horčićka 576
Josip Horot 214
Horvat 438, 466, 473,
677, 715
Florian Horvat 424
Franjo Horvat 591
Ivan Horvat 472, 478
Ljudevit Horvat 141
Marija Horvat 383, 385
Marijan Horvat 437
Pavao Horvat 125
Stjepan Horvat 268, 574
Magda Horvatek 590
Marija Horvatić 428,
429
Vid Horvatić 87
Franjo Horvatin 281
Hosjak 64
Florian Hotelić 535
Alija Hotić 145
Hotko 24, 26
Dragica Hotko 621
Mijo Höfer 650
Ferdo Hrabrovski 324
F. Hrastinski 574
Petar Hrebac 264
Josip Hrček 441
Stjepan Hren 32
Nikola Hrgašić 32
August Hmberšek 561
Alojz Hriberšek 576
Hromevnik 498
Ivan Hrsak 360
Franjo Hrsanji 442
Nikola Hruškar 354
Marko Hrženjak 367
Hubeni 64
Hurčak 62, 64
Humić 264
Stjepan Humplik 470
Andrija Hunjadi 561,
579, 580
Petar Hurčak 503, 504
Antun Husinec 363
Franjo Hübner 278, 280,
281

I

Đura Ibertus 447
Sadik Ibršević 449
August Idžaković 517
Borislav Ignjatović 445
Vukašin Ignjatović 446
Svetislav Ignjatović 538
Ljudevit Igrački 86
Matija Ikrainzinger 448
Karlo Ileš 463
Ilić 376
Ceda Ilić 539
Dragoslav Ilić 402
Đuro Ilić 95
Ilija S. Ilić 462
Ljubomir Ilić 212
Miloš Ilić 380
Negoslav Ilić 450, 462,
463, 477, 478
Nikodije Ilić 401
Stanislav Ilić 446
Todor Ilić 446

Vlado Ilić 7°, 93, 96,
482
Vojislav Ilić 482
Zarko Ilić 449
Josip Inhof 447
Sabat Imamović 87
Boža Isaković 89
Radinka Isaković 447
Dušan Isljanović 448
Omer Islamović 196
Omer Isovii 223
Miodrag Isljanović 197
Zvonimir Istok 469
Ištvanić 555
Branko Ivančević 553,
572
Matija Ivančić 16, 31,
140
Valent Ivanek 131
Ante Ivanišević 290
Vlado Ivanišević 578
Ivanović Milisav 567
Steva Ivanović 482
Aleksa Ivanović 89
Aleksandar Ivanović 420,
421
Bogoslav Ivanović 446
Milisav Ivanović 561,
562, 568
Stanko Ivanović 303
Josip Iveković 426
Mladen Iveković 715
S. Ivetić 224
Spiro Ivezjić 303
Nikola Ivić 592
Stjepan Ivić 570, 571,
574
Mate Ivišić 122
Milan Ivković 563

J

Josipa Jač 403
Ivan Jadan 271
Marija Jagarić 593
Albin Jager 578
Nikola Jagar 325
Ivan Jagić 71, 73
S. Jajić 150
Dragoljub Jakić 429
Pavao Jakić 47
Josif Jaklin 607
S. Jakovljević 621
Mihajlo Jakovljević 446
Antun Jakišić 478
Gavrilo Jakišić 659, 678,
687, 693, 705
Jovo Jakišić 24, 130, 413,
515
Milan Jakišić 420
Nikola Jakišić 380
Lovro Jakupčević 267
Ivan Jakus 292
Lacko Jakuš 271
Jalušić 553
Jambreč 441
Jozo Jambrešak 385
Dragutin Jambrović 62
Ruža Jambrović 428
Radislav Janačević 11,
74, 75, 89
Anica Janc 653

- Stjepan Janc 136, 142, 145, 146, 147, 150
 Viktor Jančo 544, 553
 Janek Petar
 Zivko Janić 446
 Ivan Jankovac 125
 Dragomir Janković 674
 Adolf Janković 265
 Dragoljub Janković 67, 95, 322
 Dušan Janković 444, 713
 Mara Janković 482
 Milica Janković 369
 Milovan Janković 446, 447, 449
 Neža Janković 652
 Stevo Janković 267
 Svetislav Janković 705
 Žika Janković 420, 429
 Stojan Jančić 297
 Geber Janoš 583
 Anka Janošić 428
 Nikola Januš 280
 Rezika Janžek 656
 Janjić 438
 Ilija Janjić 220
 Miroslav Japel 383
 Franjo Jarčević 517
 Miško Jarčke 480
 Zlatko Jasić 360
 Milenko Jasnić 402, 415, 432
 Smail Jašarević 580
 Jazak 324
 Antun Jevđaj 607
 Milan Jeltić 706
 Radomir Jeftić 296
 Zivota Jeftović 443
 Karlo Jeger 338
 Damjan Jegdić 668, 701
 Lovro Jekovec 419
 Tome Jelaska 122
 Zvonko Jelenčić 428
 Jelin Krišimir 72
 Pavel Jelinić 427
 Stevo Jelinić 297
 Vlada Jelušić 482
 Slavica Jerlek 636
 Cveto Jeremić 447
 Đura Jeremić 621
 Marko Jeremić 413
 Antun Jeričević 292
 Đuro Jerković 324
 Jakob Jerković 159, 162
 Franc Jernejčić 16, 22, 24
 Jermječić 361
 Slavica Jeruc 656
 Bogoljub Jevtić 716
 Života Jevtović 434, 435, 436, 444
 Blaž Jezernik 520
 Jež 140
 Jirasek 608
 Stanislav Jočić 297
 Bruno Jojić 688
 Svetislav Jojić 643
 Blagoje Jokić 197
 M. Jokić 621
 Veljko Jokić 85, 86
 Olga Jolić 402
 Jovan Jolović 213
 Josip Jon 211
 Lovro Jonak 255
 Jordan 540
 Petar Jordanović 197
 Marko Josić 518
 Josimović 430
 Ante Josipović 515, 517
 Ivo Josipović 515
 Boško Jotić 37
 Jouhaux 133
 Jovanović 212, 588
 Aleksa Jovanović 74, 75
 Andrej Jovanović 213
 Avram Jovanović 447
 Bora Jovanović 430
 Branko Jovanović 374, 379, 380, 382, 388
 Dobrica Jovanović 379, 388
 Dragomir Jovanović 446
 Dušan Jovanović 269, 449
 Đuro Jovanović 134, 150
 Đorđe Jovanović 356, 360, 668, 701
 Franjo Jovanović 86
 Hristofor Jovanović 193
 Jovan Jovanović 74
 Kosta Jovanović 219
 Ljubomir Jovanović 585
 Mirko Jovanović 303
 Nikola Jovanović 211, 415, 713
 Rada Jovanović 447
 Slavko Jovanović 197
 Tanasije Jovanović 429
 Toša Jovanović 668
 Trifun Jovanović 446
 Veljko Jovanović 197
 Vida Jovanović 715
 Zivon Jovanović 446
 Trajan Jovčević 430
 Branko Jović 367
 Petar Jović 211
 Svetislav Jović 196
 Momčilo Jovičević 364, 365
 Jovan Jovičić 369
 Laza Jovin
 Stipo Jozis 520
 Junačić 621
 Fridrih Jung 220
 Mijo Jungić 220
 Šandor Kukas 447
 Jukić 16
 Agneza Junković 653
 Jurak 42
 L. Juras 440
 V. Juras 440
 Stjepan Jurašinović 480
 Jakob Jurković 423
 Jakob Jureković 424, 438
 Jurić 472
 Ferdo Jurić 587
 Ivan Jurić 87
 Jurić Z. Jožo 380, 518
 Mato Jurić 302
 Rudolf Jurić 518
 Uliroh Jurić 44
 Đuro Jurčan 267
 Ivan Juričić 140
 Juraj Jurčević 411, 426
 Lojzo Juretić 121
 M. Juričko 574
 Darinka Jurdana 656
 Josip Jurida 518
 Anton Jurinac 280
 Franjo Juriša 73
 Marko Jurišević 636
 Andrija Jurišić 428
 Anton Jurišić 324, 518
 Frane Jurišić 607
 I. Jurišić 581
 Svetozar Jurišin 85
 Franjo Jurkić 516
 Mijo Jurkić 518
 Ilija Jurković 607, 618
 Mato Jurković 413
 Neša Jurković 656
 Nikola Jurković 361
 Pajo Jurković 359
 Mudin Jusufović 449
 Julijana Justinjak 446
 Josip Jutreša 365
 Mane Juzbašić 268
 K
 Triša Kaclerović 219
 Kačer 498
 Kadina Luka 258, 300
 Josip Kadunc 539
 Stjepan Kahlna 570
 Mirko Kajba 251
 Kajzer 587
 Spiro Kalaba 141
 Ivan Kalajdžić 632
 Kalčević 42
 Nikola Kaler 402
 Joh Kalinger 216
 Ferdo Kahišević 668
 Dragan Kalinić 222
 Kalman Janoš 338
 Nikola Kaluderović 369
 Milivoj Kaljević 211
 Blagojev Kamen 511
 Stjepan Kamenečki 502, 503
 Milan Kamenski 422
 Josefina Kanden 611
 Stevan Kanečki 212
 Milan Kanik 426
 Josip Kanoti 140
 Kanozi Damjan 338
 Jovan Kantardžijević 449
 Josip Kapaš 469
 Hajnerih Kapeza 322
 Ažman Kapoļ 560
 Ivan Kapus 415
 Ivan Kapustić 363
 Adem Karabašić 44
 Gavro Karač 376
 N. Karača 150
 Mijat Karajak 422
 Karan Jovan 368
 Momčilo Karapandžić 445
 Nikola Kardoš 361
 Ivan Kardum 37
 Niko Kardun 37
 Rakuša Karel 354
 Ivan Karl 411, 427
 Bosak Karlo 502
 Ćiro Karlović 150, 151
 Josip Kasunić 440
 Nikola Kašić 208
 Ernest Kašpar 280, 607, 608, 677
 Katahmić 608
 Jahlel Katan 588
 Salomon Katan 88
 Valent Katanec 268
 Nikola Kataranić 440, 426
 Adam Katić 68, 137, 142, 261, 264, 442, 451, 460, 462, 466, 467, 473, 477, 478
 Ante Katić 257
 Rade Katić 477
 Nikola Katarinčić 436
 Slavko Kaurić 10, 11
 Stjepan Kaurić 680, 687, 688, 689, 690, 691, 692
 Greta Kavaj 147, 150, 581
 Josip Kavaj 580
 Slavko Kavurić 524, 687, 705, 709, 715
 Katzer 608
 Stjepan Keber
 Milan Kečić 438, 448
 Kecman Tomo 47
 Vid Kecman 39, 47
 Đuro Kecur 348
 Ivan Kekežović 257
 Radomir Keković 197
 N. Kelek 357
 Josip Kellemen 363
 Georg Keller 249
 Marija Keller 653
 Kešlin Cvjetko 167
 Imbre Kemeći 362
 Josip Kemf 448
 Stjepan Kendelj 357, 370
 Đuro Kenfelja 355, 357, 359
 Kepler 293
 Đorđe Kerac 213
 Vlada Kerčević 85
 Franjo Kerek 270
 Đuro Kerošević 489
 Oto Keršner 715
 Nikola Kerteši 621
 Milan Keser 411, 426, 440
 D. Kević 224
 Kezele Slavko 72
 Božidar Kičević 75
 Anto Kilincanin 518
 Mihajlo Kinčević 415
 Rudolf Kindl 650
 Nikola Kipčić 574, 674
 Josip Kirin 159
 Josipa Kiršel 382
 Alojz Kiseli 223
 Josip Kiseljak 95
 Franjo Kiš 547
 Ivan Kiš 302, 590
 Stjepan Kiš 580
 Ilija Kitanović 197, 212
 Frnjo Klacnik 257
 Josip Klaić 209
 Mihajlo Klaić 41
 Marko Klajić 16
 Stevan Klajn 85, 86
 Milka Klancir 653
 Klanić 553
 Stevo Klac 324, 561, 562, 580, 581

- Drago Klačić 440
 Izeman Kleiner 416
 Dušan Klipa 440
 C. Kliska 621
 Klišurić 159
 Andrija Klojfer 431
 Klokočević 24, 26
 Uzdir Kljajić 42
 Franc Kmet 16, 17, 24,
 25, 26, 27, 42, 650
 Viktor Kmoniček 466,
 473
 Stjepan Knall 265
 Jozef Knebl 447
 Nikola Knebl 214
 Knego 712
 Alojz Knez 28
 Franjo Knez 650
 Dušan Knežev 376
 Marija Knežić 440
 Knežin 290
 D. Knežević 150
 Đura Knežević 368
 Mato Knežević 520
 Slavko Knežević 268,
 336, 438, 442, 580
 Franjo Knip 430
 Kolman Knopf 632
 Josip Kobilar 354
 Josip Kocbek 650
 Kocić 587
 Ilija Kocić 420
 Vasa Kocić 430
 Justa Kociš 656
 Ceda Kočarević 446
 Viktor Kočić 446
 Ferdo Kofman 535
 Svetislav Kojički 448
 Nikola Kojić 337, 338
 Ante Kojmil 594
 Stanko Kokić 196
 Kokot M. 83, 574
 Dragica Kokotović 380
 Franjo Kolar 423, 424
 Gustav Kolar 463, 477,
 478, 482
 Ivan Kolar 221, 286
 Nikola Kolar 255
 Stevo Kolar 16
 Nikola Kolarević 355
 Slavko Kolarević 357,
 359
 Pero Kolaret 287
 Stevan Kolarić 715
 Nikola Koleđin 86
 Kolesar 430
 Joco Koli 444
 Franjo Kolman 427
 Kolundžija N. 83
 Ivan Kolanjin 122
 Vida Koljenko 590
 Josip Komadina 141
 Kata Komadina 426
 Gavra Komandić 195
 Vojislav Komatinović
 211
 Mihajlo Komerčevski
 302
 Stevo Komerički 137,
 501, 502, 504, 505
 Komisina Kata 411
 Đorđe Kon 561, 583
 Milan Končar 73
- Rade Končar 438, 538,
 539, 561, 567, 568, 571,
 589, 715
 Dezider Konček 420, 430
 Sveta Konstantinović
 583
 Rudolf Kontak 363
 Blaž Korošec 41, 42
 D. Korošec 599
 Đuro Korošec 62
 Franjo Korošec 251, 280,
 281
 Ivan Korošec 535, 542,
 543, 569, 570
 Jura Korošec 62
 Ivan Kopač 592
 Franjo Koparec 11
 Ivan Kopf 549
 Mikloš Kopi 214
 Stipan Kopilović 324
 Mirko Koprivčević 650
 Koprivica Danica 613
 Janko Koprivnjak 460,
 467
 Luka Kopunović 430
 Koradžonji Ivan 628
 Vitorimir Korač 305, 306,
 307, 345, 346, 370, 400
 Ivan Koranbegović 449
 Petar Korasić 355, 360
 Korbar Ivan 47
 Franjo Korbus 502
 Ladislav Kordić 125
 Mato Koren 473
 Franjo Koren 16, 24, 651
 Mihajlo Korel 297
 Franjo Korotej 642, 650
 Franjo Koroušić 517
 Korpar 428
 Marija Kos 441, 442
 Viktorija Kos 403, 408,
 424
 Bolto Kosalec 32
 Milan Kosanović 428
 Mustafa Kosaragić 449
 Kosić 579
 Đuro Koska 130
 Tomo Kosovac 66, 67,
 68, 71
 Dragutin Kostić 95
 Đorđe Kostić 448
 Konstantin Kostić 701,
 704, 705
 Petar Kostić 440
 Vlajo Koščuk 44
 Stanko Košutić 499
 Zivko Kotrošanin 88
 Sima Kotur 401, 499,
 500
 Vasa Kotur 628
 Hinko Kotz 599
 Kovač 438
 Josip Kovač 442
 Jovan Kovač 448
 Kata Kovač 448
 Kokan Kovač 584
 Mihajlo Kovač 430
 Pavao Kovač 636
 Stevo Kovač 580
 Stjepan Kovaček 363
 Blagoje Kovačević 378,
 379, 388
 Dara Kovačević 376
 Đuro Kovačević 628
- Ivan Kovačević 440, 704,
 705, 712
 Josip Kovačević 630
 Kristina Kovačević 472,
 477, 478
 Marko Kovačević 431
 Mato Kovačević 431,
 435, 436
 Pavao Kovačević 362
 Rade Kovačević 482
 Rajko Kovačević 196
 T. Kovačević 414
 Božo Kovačić 440
 Ivan Kovačić 428
 Luka Kovačić 588
 Maca Kovačić-Gržetić
 438
 Marija Kovačić 424, 437
 Zvonimir Kovačić 557
 Zvonko Kovačić 708
 Žika Kovačić 282, 286
 N. Kovinčić 440
 Mustafa Kozaragić 431
 Ivica Kozbar 39
 Stevo Kozjak 354
 Branko Kozliček 363
 Petar Kozlina 357, 360
 Đule Kozma 421
 Mirko Kožić 427, 428
 Đuro Kožokari 197
 Jovo Kračun 429
 Jozef Kraft 447
 Ante Kragić 122
 Gego Kragić 561, 562,
 563
 Frane Kragić 286
 Ivan Krajačić 26
 Mato Krajinić 517
 Vala Krajinić 88
 Ratko Kraker 190
 Đuro Kralj 354, 370
 Franc Kralj 502
 Ranko Kralj 482
 Kralj Rudo 502
 Josip Kram 41
 Ivan Kramer 442
 Anton Kranj 44
 Kranjčec 438
 Kranjčić 472
 Gabriel Kranjec 340,
 348, 355, 356, 370, 460
 Ruža Kranjec 376
 Vjekoslav Kranjec 238,
 251, 252, 255, 257, 267
 Pero Krasić 382
 Krasulj 27
 Josip Kraš 355, 356, 357,
 359, 360, 370
 Krašek Stjepan 502
 Janko Kraševac 427
 Pavao Krašovac 140
 Ruža Krašević 444
 Antun Kraus 578
 Krbot Juro 499
 Nikola Krčadinac 580
 Antun Krčma 325
 Stjepan Krčmar 437
 Rafael Krčmar 436
 Franjo Krčmarek 621
 Krčunar 438
 Josip Krečić 74, 81, 82,
 83, 337
 Krebec 281
 Marija Krebs 447
- Stevan Krečković 95, 96
 Bogdan Krekic 11, 17,
 18, 22, 24, 61, 90, 91,
 92, 115, 130, 231, 233,
 251, 322, 327, 350, 380,
 500, 542, 546, 551, 553,
 560, 561, 562, 569, 585,
 610, 621, 678
 Arnton Kremenski 299
 Stjepan Kremer 427
 Branko Kremč 430, 445
 Franjo Krlhako 424
 Huso Kralić 87
 Johan Krimer 445
 Antun Kristan 278
 Roko Kristek 591
 Julius Kristijan 578
 Ivan Krizman 469
 Ico Krizmanić 636
 Stjepan Krizan 426
 Kriznjak Franjo 502
 Stanimir Krković 482
 P. Krnetić 210
 Stevan Krnjač 354, 355,
 356, 365, 366, 469
 Đuro Krobot 503
 Berislav Krpan 688, 692,
 701, 703, 704, 705
 Dane Krpan 437
 Đ. Krpan 150
 Valent Krpić 67
 Franjo Krsnik 125, 130,
 131, 142, 146, 231, 436
 Josip Krsnik 499
 Marijan Krsnik 599
 Mijo Krsnik 442
 Slavko Krsnik 479
 Stjepan Krsnik 701
 Karlo Krst 620
 Mihajlo Krstić 197, 212
 Sandor Krstić 324
 Velja Krstić 379, 388
 Kosta Krtonošić 214
 Ivo Krstulović 147, 290,
 712
 Mihajlo Kršun 447
 Ljuba Krtonošić 95
 Krulec 24
 Antun Krumar 281
 Savo Krunic 87, 88
 Stevo Krupljančić 440
 Aleksandar Kruščanin
 583
 Rudolf Krušec 561
 Lj. Krušec 582
 Ružica Kržaković 141
 Kržan Edo 706
 Kucura 322
 Dragutin Kučan 276
 Franjo Kučer 591
 Ernest Kučera 580, 581
 Boško Kučo 44
 Gabriel Kudelić 647,
 648, 650
 Jozefina Kuden 416
 Jakov Kugandžić 69
 Georg Kuhn 650
 Vilim Kuhn 553, 554,
 563, 569, 574
 M. Kujačić 288
 Đuro Kujević 587
 Božo Kujundžić 122
 Adolf Kukec 594
 Drago Kukec 139
 Stanislav Kukec 282

Stevan Kukoleća 603
Antol Kukusi 322
Franjo Kula 642
Josip Kulak 620
Andrija Kulman 297
Moto Kum 478
Vojslav Kumatinović
197
Abdulah Kumarić 701
Adolf Kunčić 278, 410,
535, 542, 544, 550, 560,
590

Franjo Kundrek 286
Terezija Kunej 652
Rezika Kunej 653
Pero Kunovac 588
Albin Kunstić 360
Živko Kupović 299
Mustafa Kurbašić 518
Alija Kurbegović 461
Josif Kurc 85
Milan Kurda 37
Kurelac Josip 72
Mato Kuren 466, 472,
473, 479
Lovro Kurir 286
Milan Kurjaković 461
Antun Kurkutović 580
Jura Kurpez 411
Rudolf Kuršec 560
Safet Kuršumović 426
Fadil Kurtagić 619, 665,
672, 675, 682, 688, 691,
693, 694, 695, 697, 701,
702, 703

Muharem Kurtajić 38
Ivan Kurtalj 422
Stjepan Kurtalj 411, 426
Ivan Kurtela 131
Jovan Kusturlijević 449
Šandor Kuš 322
Stjepan Kušević 440
S. Kušmić 449
Franjo Kušter 363
Pavle Kuzmanić 286
Cvijan Kuzmanović 95
Pavao Kuzmanović 290
Milenko Kuzmanović
423
Ana Kvakna 590
Franjo Kvasina 443
Dragutin Kvasnička 578

L

Ilija Laboš 448
Nikola Lacković 463
Daniel Lačak 447
Branko Lagod 223
Ludvig Lajthajm 636
Franjo Lajnbek 193
Ludvik Lajnstbert 632
Katica Lajtman 440
Blagoje Laketić 441
Valent Lalek 360
Dušan Lalić 324, 607
Branislav Lambrin 701
Rudolf Lamers 223
Đuro Lang 269
Lanz 545
Dragiša Lapčević 22, 219,
468

Stjepan Lapuh 305
Milan Latin 428
Anđela Lauš 576
Lazarevac 445
Dimitrije Lazarević 446
Dragiša Lazarević 446
Miodrag Lazarević 462
P. Lazarević 402
Stevo Lazarević 37
Todor Lazarević 402
Votimir Lazarević 430
Blagoje Lazić 382
Stanislav Lazić 96
Tihomir Lazić 211
Radomir Lazović 482
Fritz Lebherac 701
Arapad Lebl 328
Josip Ledetcky 622
Antun Legmajer 429
Legrad 409
Pavao Lekić 517, 588
Lemajić Milan 646
Josip Lemić 73
Romano Lenac 383
Franc Leskošek 434, 541,
542, 561
Luka Leskošek 717
Ljubica Leskovac 687,
692, 693, 709, 715
Eduard Leskovar 561,
563, 567, 570, 572, 592
Ivan Leskovar 363
Johan Leskovski 47
Lečnik 553
Ivan Lešnjakov 429
Arunka Letal 448
Frenccen Letang 214
Petar Lete 290
Leon Levi 449
Salomon Levi 226
Josip Levnajić 715
Stjepan Librenjak 580
Josip Licht 269
Slavko Likanović 554
Stana Lilić 443
Marko Linarić 385
Joca Lipša 583
Đuro Lisac 650
Vladimir Lisac 424
Lisac 574
Joha Liskovski 38
Ivan Logar 280
Ivan Lončar 267
Marija Lončar 382, 383
Mijo Lončar 363
Stjepan Lončar 363
Anđelka Lončarić 383
Hermína Lorčarić 383
V. Long 449
Julius Lorenc 295
Luka Lorenčin 95
Tomo Lotković 427
Ivo Lovinčić 576
Josip Lovizer 32
Antun Lovrenčić 449
Petar Lovrić 87, 215
Milo Lubarda 303
Franjo Luc 535
Ivan Lucić 363
Miloš Lucijanović 674,
701
Stjepan Ludvig 478
G. Lugiarić 125
Lugiarić Stjepan 504

Alojz Luin 580
Marija Lukaček 653
Reziša Lukaček 652
Franjo Lukačević 482
Stevan Lukačević 363
Stjepan Lukčić 426
Blagoje Luketić 448
Luketić Nikola 16
Danilo Lukić 584
Lukić Franjo 81, 82
Ivan Lukić 416, 515
Stojiša Lukić 446
Petar Lulić 16, 140
Andrija Lung 428
Lužetić 24, 26
Lužić Đuro 164

Lj

Johan Ljeskovski 38
Simo Ljubanović 38
Đuro Ljubatić 578
Simo Ljubenić 38, 47
Cilika Ljubić 383, 446
Franjo Ljuština 599

M

Josip Macan 281
Stjepan Maček 267
Vlatko Maček 332, 716
Jakob Mačor 87
D. Mačević 440
Koloman Madacki 620
Aleksandar Mađar 141
Dragutin Mađarević 442,
692
Ilija Maftaj 130
Magdić 553
Magenheim 473
Sefket Maglajlić 381
Jovan Maglovski 447
Rikard Mah 636
Tomo Majdak 428
M. Majdančić 449
Karlo Majer 431
Nikola Majer 447
Stanko Majer 121
Vladislav Majer 446
Mijo Majerić 130
Stjepan Majetić 145
Janko Majher 441
Josip Majtanić 442
Mak 62, 64
Andrija Makam 447
Fanika Makek 427
Cvetko Maksimović 95
Dragoljub Maksimović
449
Maksim Maksimović 89
Josip Makšić 382
Novak Malbašić 379, 380,
388
Malencimi 328
Božidar Malenić 697
Milan Malešev 322
Branko Malešević 570,
574
Anton Mali 520

Malić 271
Marko Malički 286
Nikola Malinger 448
Nazif Malkić 226
Antun Malnar 667, 676,
694, 695, 696, 691
Slavko Maltez 287
D. Maltić 224
Jelena Malušev 448
Bora Maljković 443
Milan Mamić 479
Mamula 26
Antun Mamužić 298
Jordan Manasković 595
Katica Mance 440
Milan Mandelc 440
Đura Mandić 643
Julka Mandić 668
Srećko Mandić 482
Ramiz Mango 380
Lazar Manojlović 379
Momčilo Manojlović 462
Stanko Manojlović 478
Olga Manok 379
Ramiz Manjeg 384
Marijan Marač 542, 544
Miro Marač 141
Olga Marač 141
Maradić 324
Jure Maraković 47
Ivan Maras 421
Jozo Marasović 286
Martin Marbok 297
Marcius 553
Đura Marčak 363
Mary Marčelja 687
Ivan Marčep 267
Radovan Marčević 376
Nikola Marčinko 140
Slavko Margetić 360
Svetislav Margetić 355
Marić 430, 515
Andrija Marić 431
Ivan Marić 287
Josip Marić 608
Krsto Marić 650
Lazar Marić 430
Ljuba Marić 539
Mato Marić 500, 515,
516
Mihajlo Marić 428
Pave Maričić 160
Marijanović 278
Ivo V. Marijanović 518
Mijo Marijanović 381,
428
Z. Marijanski 621
N. Marin 508
Radovan Marinčev 388
Miha Marinko 715
Jovo Marinković 38, 47
Milan Marinković 449
Mihael Mark 448
Martin Markanjević 428
Rudolf Markelić 518
Radomir Maričanin 445
Maričević 229
Franjo Marinišek 379,
388
Marinek 667
Marinić 62
Stjepan Marinić 554, 574
Bora Marković 88, 96,
369
Dušan Marković 369, 446

- Božidar Marković 446
 Jovan Marković 444, 572
 Kosta Marković 223
 Miloš Marković 446
 Roza Marković 214
 Obrad Marković 446
 Tomo Marković 298
 Svetozar Marković Toza 331
 Vojislav Marković 446
 Zlatomir Marković 196
 Rikard Markuš 55, 56
 Milorad Markušić 211
 Paja Marojević 447
 Jefto Martić 381
 Jasemina Martin 561
 Martinić 215
 Leo Martinek 677, 678, 692, 695, 696, 701, 702, 703, 704, 705
 Stanko Martinović 257
 Josip Martinčić 502
 Martinjak 230
 Stjepan Martinjak 424
 Dragutin Marušić 424, 426, 427, 621, 648
 Đuro Marušić 590, 621
 Martin Marušinac 361
 Rista Masleša 355
 Đuro Maslovac 296
 Masneć 26
 Karlo Masten 518
 Božidar Mašić 140, 214
 Nikola Mašanović 699
 Franjo Matačić 524
 Josip Matajak 429
 Nikola Matanić 264
 Matas 438
 Petar Matauz 415
 Materić Stevan 47
 Arkadije Matić 95
 Matić Božo 508
 Jozo Matić 517
 Jure Matić 226
 Marko Matić 447
 Pavao Matijačić 590
 Matijas 608
 Hajnrih Matijas 444
 Matijasec Blaž 502
 Marija Matijašić 403, 408
 Marko Matijević 37
 Đuro Matković 362
 Ivo Matković 580, 581
 Josip Matković 430
 Savijan Matković 428
 Josip Matoja 141
 Mato Matok 477, 478, 451
 Stevo Matovinović 650
 Rako Matulić 226
 Matušić Vinko 502
 Tomo Maurović 135, 139, 140, 142, 146, 147, 149
 Makso Mautner 161
 Antun Mavrak 599
 Mavrak 64
 Vencel Mažuranić 273
 Martin Mayer 216
 Jovan Mecker 429
 Nezim Mečić 220
 Milan Medarić 357
 Josip Medoras 578
 Petar Mečić 226
 Svetozar Mečić 279
 Medim Salim 369
 Franjo Medlobi 650
 Marija Medoravski 376
 Ivan Medved 440
 Rudolf Medved 460
 Stjepan Medved 561, 562
 Viktor Medved 64, 130, 348
 Ludvoik Medvedec 511
 Fabijan Mederal 428
 Albert Megerle 426
 Halid Mehmedović 431
 Mato Maješić 257, 264
 Atif Mekić 516
 Stjepan Meliček 355
 Melencimi 328
 Mehmed Alija Memedović 595
 Franjo Mencl 480
 Stjepan Menček 360
 Toma Mendek 348
 Menges 309
 Josip Mentler 265
 Merak 438
 Ivan Mergl 442
 Joso Merše 223
 Ingrid Meruhet 430
 Franja Merunka 299
 Eugen Mesarić 139
 Mihajlo Mesaroš 140
 Mesić 160
 Nikola Mesić 650
 Mile Mesić 451
 Jakob Mesman 650
 Antun Mesmer 650
 J. Meš 331
 Ibro Mešić 461
 Rendžo Mešković 518
 Hamdo Meštović 588
 Meštović Martin 72
 Viktor Meštović 480
 Ivan Meteljko 359, 360
 Ivan Metković 578
 Ivan Meteor 411
 Đuro Mezak 437, 438
 Ivan Mezza 268
 Hasan Mezildžić 445
 Andre Mioulić 120
 Stanica Mičević 444
 Jelica Mičić 402
 Stjepan Mičuda 590
 Midić 265, 269
 Branko Mihailović 402
 Matej Mihajlov 482
 Mihajlović 553
 Branko Mihajlović 441
 Cvetin Mihajlović 208, 209, 210
 Julka Mihajlović 574
 Nikola Mihajlović 388
 Mihajlo Mihajlović 42, 297
 Petar Mihajlović 574
 Rade Mihajlović 544, 570
 Sreten Mihajlović 421, 432
 Uglješa Mihajlović 561
 Vladimir Mihajlović 574
 Mihalić 140
 Janko Mihalić 411, 426
 Stevo Mihanović 354
 Stefan Mihelček 220
 Mihelčić N. 37
 Gabrijel Miheli 651
 Miholić 24, 26
 Savo Miholjčić 588
 Martin Mihorko 361
 Miholjanac 579
 Anka Mihotac-Stubac 599
 Drago Mijatović 538
 Dušan Mijatović 583
 Mijo Mijić 517
 Lizika Mikac 428
 Mikec 22, 37
 Mikeč Marko 502
 Katarina Mikel 447
 Pavo Miketin 516
 Mikić 488
 Andrija Mikić 428
 Đuro Mikić 223
 Ivan Mikoušić 693
 Miroslav Mikhlošić 675
 Emil Miklović 447
 Svetolik Miković 201
 Josipa Mikšić 383
 Alojz Mikulec 16
 Ilija Mikulić 516
 Josip Mikulec 427
 Mato Mikulović 428
 Milan Mikulčić 37
 Stevo Mikulić 650
 Stanko Milaković 443
 Andrija Milanović 518
 Ljubomir Milanović 64, 74
 Milan Milanović 599
 Velimir Milanović 518
 Vojislav Milanović 538, 560
 Milašinović 608
 Stjepan Milašinović 265
 Marko Milatović 480
 Karlo Milavec 41
 Karmela Milek 383
 Boža Milenković 539
 Budimir Milenković 445
 Milan Milenković 446
 Petar Milenković 674
 Tihomir Milenković 701
 Miler 215, 430
 Emil Miler 85
 Gašpar Miler 420
 Husein Milešević 446
 M. Milešević 224
 Milan Miletić 121
 Nikola Miletić 437
 Svetozar Miletić 322, 324
 Uroš Miletić 448
 Blaž Milković 580
 Nikola Miličić 441
 Dimitrije Milić 445
 Mirko Milić 569
 Niko Milić 217
 Nikola Milić 444
 Stanoje Milić 89
 Vladimir Milić 89
 J. Milinković 428
 Slavko Milinković 431
 Gojko Milinković 82
 Anđelko Milosavljević 636
 Arandel Milosavljević 197, 211
 Đuro Milosavljević 482
 Nedeljko Milosavljević 446
 Milosav Milosavljević 482
 Petar Milosavljević 324
 Sava Milosavljević 81, 82
 Vojislav Milosavljević 463
 Milošević 212
 Aleksandar Milošević 195
 Branko Milošević 402, 539, 560, 561
 Krsta Milošević 420
 Milan Milošević 67, 73, 217
 Mirko Milošević 217
 Todor Milošević 297
 Dragica Milošić 593
 Đura Milovan 363
 Radovan Milovanov 322
 Vukasin Milovanov 226
 Ljubisav Milovanović 75, 89
 Milenko Milivojević 229, 226
 Mato Milunković 428
 Aleksa Milutinović 196
 Budimir Milutinović 535
 Ivan Milutinović 659, 583
 Ante Miljak 56
 Borivoj Miljković 444
 Dragutin Miljković 447
 Ljubomir Miljković 212
 Dušan Mioković 73
 Dane Mirčić 220
 Vid Mirčić 37
 Radovan Mirčićev 388
 Dragoljub Mirić 446
 Zoran Mirkov 447
 Cedo Mirković 11
 Mirko Mirković 444
 Petar Mirković 446
 Aca Mirosavljević 561
 Marko Mirosavljević 95
 Blagoje Mirović 196
 Mišić 588
 Ivan Miškić 428
 Milan Miškić 216
 Filip Miškov 448
 Pavle Mišković 366
 Zivojin Mišković 415
 Ivan Miškulin 166, 167
 Mirko Miškulin 620
 Stevo Miškulin 650
 Dusan Mitić 446
 Ljubomir Mitić 211
 Radosav Mitić 212
 Ratomir Mitić 211
 Spira Mitić 448
 Svetozar Mitić 482
 Todor Mitković 365
 Milenko Mitraković 621, 678, 680
 Radoslav Mitrić 562, 583
 Aleksandar Mitrović 448
 Branko Mitrović 442
 Danilo Mitrović 444
 Đorđe Mitrović 446, 684, 686
 R. Mitrović 414
 Vitomir Mitrović 95
 Voja Mitrović 482, 632
 Vukica Mitrović 435
 Stojan Mladenov 376
 Iko Mladenović 482
 Milentije Mladenović 445

Milivoje Mladenović 211
Nebojša Mladenović 47
Sreten Mladenović 584
Lovre Mladinić 122
Alojz Mlakar 590
Andrija Mličević 442
Mlinarić 357
Antun Mlinarić 139
Ivan Mlinarić 251
Mijo Mlinarić 271
Josip Mlinarić 238
Rudolf Mlinarić 348, 254,
355, 356
Jerko Mlinarević 447
Ciril Mlinek 588
Leopold Močari 354
Karlo Moček 271
Anton Močnik 265
Karlo Modić 588
Milan Modrić 121
Božo Modžin 287
Rada Mogin 715
Huscin Mojdžić 47
Fianjo Mokus 440
Albert Molaro 437
Peter Molion 430
Molnar 305, 323
Ante Molnar 687
Ferdinand Molter 431
Ilija Momić 440
Miloš Momirov 715
Marko Monschein 599
Kuzma Morač 121
Mihajlo Morel 257, 297
Fric Morhart 208
Jovo Mort 286
Lolja Mort 286
Mozetić 295
Možanić Milan 502
Sime Marković 359
Jakob Mravinac 362
Stjepan Mravinac 16
Elza Mraz 422
Mrinjak 280
Dragutin Mrkoci 458
Ivan Mrkša 599
Ante Mršić 648, 650
Juriša Mršić 45
Gajo Mrvoš 141
Mirko Mrvoš 482
Simo Mrvoš 141
Mrzljak 442
Jerko Mrzljak 273
Mojmir Mudražija 678,
687, 691, 692, 693, 701,
705, 709, 715
Josip Mudri 470
Nikola Mudrić 448
Eduard Mudrovčić 273
Milivoje Mrdanin 85
Andrija Mugoša 303
Milan Muhar 357, 359
Nudžeim Muhibić 704,
705
Arif Muhuradarević 381
Saćir Mujačić 441
Zaim Mujaković 444
Lazo Muković 449
A. Mulalić 449
Sahib Muljić 588
Omer Mulović 445
Ahmet Mumić 518
Nikola Mumutović 632
Julio Murgić 11
Asan Murtezenović 448

Zora Muškovec 590, 591
Vladimir Mutak 55 101
Mehmet Muzurović 69,
71, 73

N

Dimitrije Nadanović 295
Đura Nađ 441, 448
Stevan Nađ 295
Vladislav Nađ 197
Mađar Naider 430
Jovan Najnrh 630
Gotfild Najvrtri 447
Sime Nakić 120
Petar Naković 448
Stanko Naletić 479
Ivan Nasić 145
Đura Naumović 430
Dimitrije Naumović 197
Sava Naveta 196
Rudolf Navratil 223
Nedeljkov 430
Nedeljković 608
Bora Nedeljković 446
Jovan Nedeljković 197
Mihajlo Nedeljković 297
Milan Nedeljković 380
Petar Nedić 196, 229,
231
Ilija Nedumić 139
Jane Nef 214
Bego Neftić 515, 518
Gustav Neiller 590
Zivota Neimarević 449
Juraj Nemec 499
Nemečić 399
Andrija Nemet 482
Martin Nemet 32
Stjepan Nemet 578
Viktor Nemet 424
Jovanka Nenadović 378,
379, 388
Dušan Nerče 429
Martin Nešić 370
Nešić Milan 47
Mladen Nešić 430
Pajo Nešić 299
Vitomir Nešković 446
Obren Nikić 220
Stjepan Nikl 125
Svetozar Nikolajević
701, 715
Nikolić 588
Boško Nikolić 518
Cedomir Nikolić 445
Dragoljub Nikolić 511
Dragomir Nikolić 444
Đuro Nikolić 360, 406,
407
Ilija Nikolić 442
Jakov Nikolić 388
Jordan Nikolić 308, 448
Mile Nikolić 482
Miodrag Nikolić 482
Petar Nikolić 621
Rade Nikolić 482
Spaso Nikolić 448
Vladislav Nikolić 435
Vojislav Nikolić 67, 75,
77
Petar Nikosavljević 211

Dino Ninčević 147
Slava Ninčić 482
Radiša Nišanić 701
Srećko Notig 676
Novak 305, 376, 436, 438,
441
Nikola Novak 593
Vilim Novak 692
Novaković 441, 712
Drago Novaković 599
Jovo Novaković 674, 697,
701, 704
Kosta Novaković 126
Milenko Novaković 511
Stipo Novaković 95
Jakov Novosel 441
Stevan Novosel 196
Marko Nučić 511

Nj

Đuro Njereš 675, 693

O

Borivoje Obradović 445
Zivadin Obradović 446
Aleksandar Obratil 590,
591, 593
Antun Obratil 255, 302
Ivo Obučić 517
Pero Očko 348
Julio Odicky 578
Josip Odojan 590
Jovan Ofenberk 430
Ciril Orizkec 11
Stjepan Olah 139
Ante Okujević 290
Franjo Oman 360
Ladislav Oman 578
Omeragić 229
Muharem Omerhodžić
515
Franjo Onimus 441
Cedomir Opalić 37
Simo Opalić 287
Marija Orač 145
Marko Orehovac 500
Jelka Orešković 653, 656
Marko Orešković 589
Pavle Orguljan 95
Ibrahim Orle 87
Miloš Orlić 370
Ivan Orlović 145
Hasan Osmić 380
Marija Ostaričević 410
Marija Osterman 428,
429
Vlado Ostojić 295
Franjo Ostrogonač 298
Franjo Ostroški 428, 429
Martin Ostroški 420
Josip Osvald 544
Bela Ova 562
Anton Ovišić 269
Vjekoslav Ozretić 441

P

Paar 608
Franjo Pacadi 146, 147
Padej 328
Marko Padežan 479
Adnam Paduh 515
Branko Pađen 650
Boža Pajić 430
David Pajić 561, 562, 584
Todor Pajić 659, 701, 705
Vasko Pajić 562
Franjo Paladin 273
Janoš Palatmuš 322
Ankica Palfi 437
Todor Palić 674
Paja Palinkaš 286
Pandl 362
Ivan Pandurović 441
Ivan Panda 437
Mihailo Panević 430
Nikola Panić 223
Ljubomir Panić 430, 441
Jezdimir Panović 446
Dragoljub Pantelić 196
Jovan Pantelić 580
Veljko Pantić 382
Miloje Pantić 77, 78
Zivojin Pantović 213
Armando Paporela 147
Dušan Papić 324
Ivan Papić 440
Nikola Papić 440
Siniša Papić 705
Đura Paplankov 447
Eljazer Papo 88
Elza Papp 653
Panda Papudžević 448
Mate Parat 590
Samuel Pardo 590, 591
Blagoje Parović 451, 539
Franjo Parte 621
Stjepan Pasarić 357
Dane Paskaš 427, 428
Bora Pasko 368
Vojin Pašanović 216
Siniša Pašić 701
Đorđe Patkač 447
Toša Patiđanović 444,
445
David Patrun 354
Stjepan Paulić 440
Tone Paulin 431
Josip Pauluš 251
Kata Paun 590, 593
Gliša Paunović 659
Milija Paunović 126, 193
Zdravko Paunović 446
Ivo Pavelić 580
Nikola Pavelja 44
Stjepan Pavešić 265
Stipe Pavičić 47
Tomo Pavičić 466, 473
Dobnica Pavić 445
Marijan Pavić 518
Nikodije Pavić 446
Luka Pavičević 11, 42,
89, 92, 94, 196, 209,
231, 514, 650
Milovan Pavičević 588
Franjo Paviša 71
Bogoljub Pavković 365
Bogomir Pavlović 77, 96
Jure Pavlović 427

- Milivoj Pavlović 587
 Radojko Pavlović 201
 Simo Pavlović 412, 632
 Stevan Pavlović 86
 Zanko Pavlović 368
 Pavel Pavlekoš 447
 Antun Pavletić 428
 Dragutin Pavlić 62, 73
 Friedrich Pavlik 561, 580, 581
 Franjo Pavlinek 478
 Pavlišek 574
 Ivko Pavlov 322
 Dušan Pavlović 705
 Jakob Pavlović 223
 M. Pavlović 210
 Radojko Pavlović 196
 Simo Pavlović 632
 Stojan Pavlović 365
 Uroš Pavlović 444
 Blaž Pavošev 62, 64
 Pavošević 579
 Adela Pavošević 599
 Sasko Pavošević 535
 Toma Pazarević 449
 Đuro Pec 580
 Luka Pecarski 257
 Đuro Pecoja 264
 Pero Pečanac 584
 Mirko Pečenka 608
 Pečnik 438
 Alojz Pečnik 69, 71
 Rajko Pečnik 55, 56
 Stjepan Pečnik 25, 26, 27, 55, 56, 101
 Marko Pedišić 383
 Viktor Pegan 650
 Alojz Peharac 62
 Peharda Franjo 502
 Roko Peharda 499
 Stjepan Pejčinović 515, 517
 Pejić Luka 37
 Đorđija Pejović 197
 Ivan Pekanović 324
 Jovo Peković 431
 Silvestar Pelcl 574
 Antun Pelcer 442
 Elza Pelel 709
 Pelel Ivan 166
 Penezić 574
 Jovo Penezić 554
 Emilio Penka 561, 562
 Vjekoslav Pepelnik
 Josip Peracić 147
 Vladimir Peraković 668, 701, 704, 705
 Milan Perencić 440
 Elizer Perera 588
 Milan Peri 201
 Aleksandar Perić 430
 Mato Perić 431
 Ivan Perinec 359
 Josip Perković 141
 Mihirović Perović 303, 304
 Franjica Peršić 428
 Ivan Peršinač 360
 Blaž Peruško 636
 Petar Perutka 269
 Niko Pervetić 287
 Isak Pesah 421, 431, 432, 435
 Miki Pesi 583
 Dimitrije Pešić 95
 Ljubomir Pešić 217
 Panda Pešić 444, 445
 Imbre Peštelj 444
 Dančo Petraraković 449
 Petarinić 555
 Petejan 612
 Branko Petek 257, 267, 273, 281, 290
 Pavao Petek 424
 Ivan Peteklić 223
 J. Peterković 599
 Anka Petković 428
 Milan Petković 299
 Nikola Petković 618
 Nino Petković 607
 S. Petković 77
 Rezika Petrak 590
 Rudolf Petran 41
 Đuro Petraković 39, 47
 Milan Petraković 39
 Ivan Petraž 429
 Franjo Petres 447
 Bonivoj Petrešević 590, 591, 593
 Ivan Petrić 226
 Veljko Petrić 687, 692
 Mirko Petrinec 413
 Ljubo Petrinović 121
 Mirko Petrinac 333, 336, 337, 470, 535, 544
 Jevrem Petronić 701
 Josip Petrov 539
 Petrović 24
 A. Petrović 331, 588, 704
 Božidar Petrović 445
 Dobrosav Petrović 213
 Dragoljub Petrović 443
 Dragomir Petrović 446
 Dragutin Petrović 585
 Dušan Petrović 77, 367, 368
 Đuro Petrović 440, 636
 Franjo Petrović 502
 Gligorij Petrović 415, 442
 Jakov Petrović 368
 Jovan Petrović 430
 Juraj Petrović 428
 Kosta Petrović 445
 Lazo Petrović 366, 380, 620
 Ljubo Petrović 477, 478
 Miloje Petrović 449
 Milutin Petrović 90
 Miroslav Petrović 446
 Nikola Petrović 448, 697
 Novica Petrović 659
 Petar Petrović 196
 Petronije Petrović 201
 Rafaelo Petrović 442
 Slavko Petrović 659
 Svetolik Petrović 369
 Svetozar Petrović 444
 Vlada Petrović 429, 621
 Zdravko Petrović 478
 Zarko Petrović 322
 Đorđe Petronijević 697, 704
 Josip Petrovečki 271
 Jozef Pfajl 447
 Karlo Pfeifer 221, 223
 Vladimir Pfeifer 17, 24, 142, 251, 279, 351, 354, 552, 607, 609, 612, 618, 619, 621, 669, 672, 688
 Pavao Pflug 546
 Emil Piberger 85
 Dragutin Pick 428
 Vjekoslav Pišat 270
 Andrija Pihler 269
 Adela Pilepić 382
 Miroslav Pintar 119, 400, 411, 413, 420, 421, 422, 423, 424, 428, 432, 434, 435, 436, 437, 438, 443, 715
 Mirko Pintarić 442
 Ivan Pipek 428
 Nikola Pipinić 287
 Ivan Piričić 268
 Rudi Pistočnik 346
 Eduard Piternel 561
 Filip Pitling 324
 Milan Placković 86
 Anka Plafi 347, 438
 Angela Plakuta 652
 Franjo Planinc 416
 Franjo Pletkosić 428, 440
 Nandro Pletla 322
 Plešnik 24
 Franc Piberšek 500
 Hamdija Pobrčić 431
 Micika Poche 593
 Mijo Podgajski 499
 Antun Podgoršek 478
 Mijo Podgrelec 16
 Frane Podrekar 410
 Stefica Podružim 590
 Viktor Poje 544
 Ilija Pojić 365, 366
 Vlada Pokrajac 367
 Mira Pol 444
 Imre Polak 447
 Antun Polan 265
 Milan Poletti-Kopešić 678, 695, 696
 Ante Polić 290, 472
 Vendel Polih 268
 Klimentije Poličević 449
 Stevan Polović 216
 Radojko Poluga 195
 Nikola Poljak 588
 Mato Poljanec 428, 429
 Janko Poljavka 448
 Adolf Pondelak 553
 Ivo Pondeljak 269
 Stjepan Pongračić 11, 16, 33, 37
 Bora Popović 90, 96
 Blagoje Popović 448
 Dušan Popović 219
 Popović Luka 47
 Nikola Popović 440
 Sava Popović 369
 Samujlo Popović 502
 Stanislav Popović 402
 Toša Popović 668
 Ivan Popprvac 73
 Vlado Porfet 385
 Milorad Posanić 197
 Matija Posavac 62, 64, 361
 Zdenka Posch 436, 437, 438
 Zlata Potlak 709
 Marko Potner 331, 416
 Josip Potočki 363
 Antun Potočnik 466, 473
 Nikola Potočnjak 668
 D. Potorčki 5, 7
 Feliks Potrebin 422
 Rudolf Potušek 588
 Dobrovič Poznanović 444
 Josip Požek 466
 Stjepan Pranić 281
 Josip Pranjčić 431
 Živko Pravičić 90
 B. Pravica 322
 Ilija Pršković 448
 Matija Prčić 298
 Franjo Prebeg 162
 Bora Predojević 201, 215
 Jela Predović 440
 Božo Predragović 428
 Luka Prekop 363
 Ivan Premcrun 122
 Đuro Presinger 588
 Preš F. 83
 Anica Prešićek 653
 Slavko Pretner 351
 Anton Prezel 419, 420
 Prhoč Stjepan 47
 Ognjen Prica 64
 Božo Primorac 426
 Marijan Prinusović 441
 Zvonimir Prlendja 436
 Dušan Prodančić 437, 424
 Milan Prodanović 557
 Aleksandar Prohaska 650
 Ivan Prohaska 431
 Prokin 430
 Jovan Protić 443
 Alerin Prvan 290
 Ljudevit Ptičar 55, 56
 Đuro Puhač 81, 82
 Svetozar Puhar 365
 Stjepan Puhovski 71
 Franjo Puklin 39
 Josip Puklin 651
 Mijat Punek 421
 Milan Punek 421, 422, 423, 424, 432, 435, 436
 Punkert 250
 Antun Purkar 211
 Pušić 237
 Pavle Puškač 324
 Toša Puzarević 431

R

- Račić 360, 498
 Luka Račić 56
 Đuro Radak 445
 Mile Radaković 226
 Boža Radan 367
 Nada Radanović 709
 Danijel Radanović 422
 Radeka 24
 Jovan Radenković 197, 212
 Filip Radić 217
 Josip Radić 607
 Voja Radić 587
 Stjepan Radičević 440, 441
 Dobrosav Radisavljević 482
 Milenko Radišić 426
 Pera Radmanović 363
 Slavko Radmanović 365

- Jerko R. Imilović 706,
 707, 708, 715
 Ernest Rado 715
 Josip Radočaj 268
 Paja Radojčić 331
 Uglješa Radojčić 162
 Voja Radojčić 463
 Mihajlo Radojčić 580
 Josip Radojčić 580
 Bajlo Radojević 218
 Spasa Radojević 369
 Vojko Radonić 303
 Ljubiša Radonjac 701
 Đorđe Radosavljević 447
 Petar Radosavljević 77,
 95
 Rade Radosavljević 482
 Andrija Radošević 482
 Ivan Radošević 636
 Slobodan Radošević 714
 Cvjetan Radovanović
 701
 Dušan Radovanović 365
 Gavriilo Radovanović 446
 Ljubomir Radovanović
 462
 Slavko Radovanović 621
 Danilo Radović 380, 381
 Vladimir Radović 636
 Pavle Radujković 366,
 368
 V. Raduljev 331
 Jevrosim Radulović 415
 Luka Radulović 77
 Radovan Radulović 701
 Zivko Radulović 632
 Franjo Radanski 442
 Milovan Raganici 448
 Marko Raguzin 251
 Mate Raguzin 286
 Vukašin Raić 446
 Marko Raičević 369
 Stevan Rainhofer 445
 Toma Rajanović 197
 Đorđe Rajić 95
 Lazar Rajković 201
 Mihajlo Rajković 252,
 257, 265, 267, 279, 293
 Jovo Rajnfeld 365
 Rajnić 555
 Mato Rajščak 588
 J. Rajter 150
 Petar Rajzenzen 416
 Janko Rak 429
 Marko Rakčević 197
 Rakek 18
 Luka Rakić 209, 210, 211
 Mile Rakić 367
 Vojislav Rakić 715
 Nikola Rakočević 218
 Milenko Rakočević 217
 Rade Rakočević 217, 218
 Ljubiša Rakonjac 701
 Franc Rakovec 621
 Karlo Ramodak 446
 Nikola Rankov 701, 704
 Anđa Ranković 444
 Mihajlo Ranković 713
 Viktor Rasimir 557
 Hinko Raspor 120
 Rudolf Rastek 44
 Radomir Rašić 75
 Halim Rašidagić 705
 Gojko Ratković 444
 Manojlo Ratković 636
 Miroslav Ratković 676,
 702
 Raunik Lenka 381
 Franjo Rauser 389, 516
 Marija Rausević 656
 Ivan Razlog 363
 Ivo Ražem 677
 Avdo Rebac 380
 Ignjac Rebrenjak 503
 Ivan Rebrek 223
 Miloš Recije 431
 Pero Redenjak 426
 Jakov Reich 47
 Sigmund Reichmann 701
 Đuro Regaji 86
 Ivan Rehberger 123
 Antun Reidl 608
 Franjo Reinauer 297
 Reiser 416
 Ivan Reiser 163
 Stevan Reljić 446
 Petar Remus 427
 Renčelji 26
 Julka Rendulić 411, 426
 Dane Repac 431
 Ilija Reparski 447
 Repić 608
 Resimić Branimir 555
 Hinko Reti 580
 Ivan Ribić 363
 Ribić Josip 502
 Maks Ribić 28
 Milovan Richter 572
 Maks Richter 715
 Karlo Ridar 322
 Marko Ridan 324
 Lazar Ridošić 456, 478
 Andrija Riling 515
 Marija Rip 652
 Josip Ripka 430
 Marica Ristić 448
 Milan Ristić 213
 Miomir Ristić 446
 Petar Ristić 584, 632
 Trojan Ristić 197
 Ristojević 437
 Dobrica Ristović 445
 Nikola Rodić 47
 Marko Rodin 701
 Jura Rogan 271
 Ratko Rogić 446
 Mato Rohinić 478
 Bruno Roić 701, 703
 Ante Roje 704
 Jakov Rojž 38
 Julijana Rok 403
 Roman Rosmanihot 687
 Arpad Rošivald 214
 Ivan Roth 115
 Dušan Rović 447
 Anton Rozmajer 215,
 368, 620
 Vidoje Rožić 538, 539,
 561, 562, 587
 Franjo Rožman 264
 Vjekoslav Rubeša 428
 Ivan Rukavina 164, 165
 Nikola Rukavina 359,
 360
 Fanika Rupčić 593, 653
 Stjepan Rušec 62
 Ljudevit Rušer 628
 Rušcač 62
 Rušan 428
 Andrija Ružančić 440
 Mirko Ružić 584
 Milorad Ružičić 201
 Rübner 252
 S
 Đorđe Sabo 416
 Ivan Sabo 632, 636
 Karlo Sabo 430
 Franjo Sabljak 357, 360
 Nikola Sadžakov 193
 Aleksije Saharov 296
 Dragutin Salić 589
 Sajan 309
 N. Sajko 150, 574
 Josip Sajter 140, 214
 Mijo Sakač 268
 Halil Salčin 88
 Andrija Salma 298
 Andrija Saljanić 440
 Nikola Sakić 561
 Taib Sakić 221
 Ivan Salaj 428
 Dušan Samardžić 659,
 678, 688—692, 701, 704,
 705, 715
 Zagorka Samardžić 402
 Albin Sambolek 442
 Đuro Sambolek 442
 Josip Sambberger 520
 N. Sandžaković 210
 Sanković Andrija 502
 Vlado Sapundžić 382
 Vaso Saradžić 520
 Simo Sarag 213
 Ilija Sarapa 351, 354, 355,
 360, 650
 Milica Sanić 713
 Tajib Sarović 380
 Jon Sassenbach 526
 Salomon Saso 75
 Ivan Sauček 37
 Jovo Savatić 381
 A. Savić 77
 Cvetko Savić 77
 Jovan Savić 196
 Milan Savić 75
 Svetislav Savić 446
 Svetoazar Savić 365
 Stjepan Savince 580
 Nikola Savka 223
 Savović 704
 Dragutin Savović 445
 Ranko Savović 446
 Franjo Saukop 539, 582
 Josip Saulik 621
 Mirko Sebaštin 578
 Valentin Schuch 466,
 473, 478
 Franjo Schüper 667
 Anton Schmidt 178
 Stevan Seder 86
 Sedibauer Franjo 166
 Petar Sedlaček 255
 Josip Sedlar 442
 Muhamed Seferagić 431
 Seidl 608
 Marija Seigti 440
 Hajrudin Sejdić 431
 Sekić 324
 Bojan Sekirarević 448
 Nikola Sekulić 574
 Franjo Selak 472
 Stjepan Selec 428, 429
 Selig 441
 Josip Selem 477
 Ivan Selinger 362, 442
 Ivan Semenić 363
 Petar Senji 331
 Stevo Serčan 442
 Šertić Dane 166
 Ignac Šertić 268
 Šerinc 561
 Marijan Sever 428
 Šimun Sever 590
 Stjepan Sever-Nemčić
 428
 Svetoazar Sibirinović 447
 Josip Sibl 355
 Jovan Sigmund 443
 Bojan Šikrarević 430
 Marko Simenić 571, 572,
 563
 Alojz Simerli 570, 572
 Andrija Simić 584
 Dušan Simić 444, 482
 Luka Simić 322
 Nedeljko Simić 446
 Ninko Simić 440
 Mihajlo Simić 446
 Petar Simić 359
 Života Simić 446
 Simonović 562
 Stanko Simović 579, 580
 Slobodan Siničev 442
 Branko Sindelić 421, 432,
 435
 Miloš Sindelić 446
 Matija Siletić 544
 Gustav Sili 265
 Franjo Sinković 460, 467
 Vjekoslav Sinković 553,
 542
 Ivan Sirišćević 122
 Vicko Sirišćević 122
 Sisek Baltazar 72
 Jovan Škerlić 219
 Ivan Skokandić 292
 Nikola Skokandić 292
 Franjo Skoković 223
 Dimleta Skopljanac 299
 Stjepan Skrlac 469
 Ciril Skuban 444
 Ilija Skulan 139
 Stjepan Skupnjak 441,
 442
 Josip Slaby 705
 Eduard Sladek 421, 430
 Slaniček 403
 Danilo Slonović 39
 Dragomir Slavik 445
 Slibaš 324
 Milutin Sladojević 367
 Cano Slimađević 369
 Veljko Slavužević 441
 F. Slavko 582
 Ivan Slugić 25, 542
 Jelka Slukan 442
 Slukan Vilim 72
 Milka Smidarić 410
 Džeto Smajić 461
 Danilo Smiljanić 441
 Stjepan Smode 62, 64
 Franje Smojver 121
 Franjo Smoković 642
 Sofija Smoljanović 402
 Ljubica Smrečki 618

- Josip Smutnji 442
 Franjo Smutnji 363
 Ivan Sniđarčić 71, 73
 Solner 295
 Ale Sobo 37
 Nikola Sobot 39
 Ivan Sokolić 125
 Marijan Sokičić 422
 Tomo Sokol 502
 Franjo Sokolović 223
 Josip Sokup 355
 Zivko Sola 583
 Hamid Solak 221
 Josip Solanović 27, 28
 Rade Somović 431
 Drago Sontag 56
 Lovro Sopić 363
 Štefanija Sotošek 382
 Franjo Spahić 431
 Miša Spajić 365
 Spasić 584
 Eid Spasić 449
 Branislav Spasić 621
 Milašin Spasojević 75
 Aleksandar Spasojević 446
 Spasoje Spletković 299
 Josip Sper 214
 Mijo Spišić 29
 Jakob Srećman 268
 Moric Srekinger 123
 Budimir Sretenović 418
 Jovo Sretenović 370
 Vojislav Srzentić 703
 Dragica Srzentić 713
 Fabijan Stadler 428
 N. Stagačević 414
 Rista Stefanović 697
 Stojanović 588
 Jovo Stajić 632
 Svetislav Stojisavljević 212
 Stajnić B. 83
 Kosara Stamenić 379, 388
 Čedomir Stamenković 415
 Đorđe Stamenković 212
 Leposlava Stamenković 414, 432, 444
 Milan Stamenković 368
 Stanarić 96
 Stanićar 62
 Branko Stanić 447
 Sava Stanić 430
 Slavica Stanić 576
 Nikola Stanimirović 701
 Sreten Stanimirović 368
 Branko Stanisavljević 672
 Stanišić 324, 328
 Gena Stanišić 382
 Uroš Stanišić 85
 V. Stanišić 621
 J. Stanko 21, 22, 24, 25, 27, 42
 Stanko Vinko 280, 502
 Boža Stanković 462
 Dragutin Stanković 478
 Sibin Stanković 368
 Stevo Satnković 16, 29
 Stojan Stanković 388, 399
 Đuka Stanojković 422, 423
 Ilija Stanojević 447
 Mila Stanojević 211
 Miloš Stanojević 197, 212
 Vojta Stanojević 446
 Živa Stanojević 446
 Stansa 438
 Janko Starešinić 440
 Franjo Starina 428, 429
 Tito Stefanac 502
 Desanka Stefanović 444
 Ivan Stefanović 583
 Rista Stefanović 674, 684, 705, 713
 Srbslav Stefanović 297
 Ivan Stelan 125
 Zvonimir Svetličić 693
 Milan Stevanov 448
 Cane Stevanović 448
 Miloš Stevanović 37
 Svetozar Stevin 668
 Josip Smbi 362
 Vinko Stibi 146
 Stibular 399
 Stinčić 251
 Mirko Stipan 469
 Amalija Stipančić 381
 Mato Stipetić 693, 701, 705
 Petar Stipetić 693
 Stipan Stipih 298
 Branko Stjepanović 684
 Ruža Stojadinov 376
 Dušan Stojadinović 430
 Milan Stojadinović 178, 716
 Radovan Stojadinović 364, 365
 Zoran Stojadinović 75
 Radomir Stojaković 446
 Ivan Stojan 518
 Mato Stojanić 73
 Vlado Stojanković 195
 Slavko Stojanov 195
 Marko Stojanov 445
 Stojanović 587
 Aca Stojanović 368
 Bora Stojanović 415
 Branko Stojanović 44
 Boža Stojanović 636
 Dimitrije Stojanović 448
 Đorđe Stojanović 215, 218
 Lena Stojanović 415
 Mirko Stojanović 368
 Radisav Stojanović 95
 Stojan Stojanović 430
 Vljakko Stojanović 415
 Franjo Stojić 365
 Jovo Stojić 631
 Dušan Stojiljković 388, 419, 420, 421, 422, 432
 Luka Stojiljković 257, 299, 462
 Svetislav Stojiljković 196
 Nenad Stojišić 255
 D. Stokavić 150
 Sima Stokić 445
 Arandel Stoičić 95
 Mita Strainov 376
 Ivan Strauss 428
 Rikard Strel 428
 Jovo Stričević 479
 Strlek Stjepan 502
 Milan Strmota 542, 544, 565, 566, 567, 568
 Jovo Strugar 713
 Stipe Strugar 222
 Vojta Stuhar 447
 Josip Strumberger 209, 210
 O. Stupar 224
 Slavko Stupar 482
 Zvonko Svetličić 687, 692
 Petar Svirčević 299
 Vinko Styblo 130
 Milan Subić 429
 Bogdan Subotić 37
 Suhić 150
 Sunger 146
 Dušan Sujčić 643
 Katarina Šukova 447
 Sukup Jovan 368
 Pavel Sunjak 141
 Rudi Supić 120
 Mirko Surina 213
 Ivan Suša 426
 Sušić 579
 Ivan Sušnik 701
 Milan Suvadžin 32
 Stjepan Suzić 440
 Ivan Szützu 305
- S**
- Hivi Sabot 37
 Adam Safer 607
 Ljubica Sagi 709
 Mustafa Sahlunić 47
 J. Sakčić 414
 Stjepan Salamon 131, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 150, 156, 231, 550
 Aleksandar Šandorov 257
 Ivan Sarčević 298
 Stipan Sarčević 430
 Tomo Sarčević 298
 Andrija Sarić 39
 Dane Sarić 140, 146
 Franjo Sarić 444
 Josip Sarić 120
 Pero Sarić 39
 Radivoj Sarić 447
 Josip Šar 297
 Stevo Sarmaš 138
 Franjo Savor 472
 Đuro Savora 593
 Savrić 150
 Karlo Savrljen 428
 Ismet Šebibović 588
 Drago Ščulac 440
 Vaso Ščurok 429
 Sebešić 229
 Nedžib Sečić 220
 Ismet Sečivović 588
 Bogumil Šedina 141
 Antun Šef 502
 Stjepan Segović 134
 Milan Sekić 441
 Josip Selem 479
 Stjepan Šemen 141
 Kristijan Šene 416
 Petar Šener 363
 Franjo Šeparović 331
 Šepl 667
 Jakov Šepec 416
 Bećir Šeperović 520
- Mate Šepović 16
 Stevan Šević 701
 Juraj Šiak 71
 Josip Šiber 195
 Sichel 688, 701, 702, 703
 Branimir Šicer 667, 676, 695
 O. I. Šicer 691
 Marko Šikić 121
 Matija Šilentić 542, 553, 569
 Stjepan Šilentić 502
 Olimpio Šilović 441
 Nikola Šiljevinac 411, 426
 Dragomir Šimaković 446
 Šimac S. 83
 Ivan Šimečki 478
 I. Šimek 574
 Julijus Šimes 363
 Ivan Šimic 81
 Radimir Šimic 446
 Drago Šimuncić 140, 150
 Martin Šipalić 268
 Đorđe Šipos 448
 Petar Šipos 85
 Husejin Šišić 415
 Dragoljub Škavu 588
 E. Škert 581
 Ljubomir Škobić 73
 Ignatije Škor 11
 Drago Škorić 599, 621, 681
 Škrabalo 150
 Škrego 380
 Stjepan Škrinjar 130
 Karlo Škulj 287
 Đuro Šmajšel 361
 Anton Šmelcer 257
 Josip Šmerc 141
 Anton Šmid 299
 Ivan Šmit 576, 590, 593
 Johan Šmit 447
 Karlo Šmit 420, 430
 Adam Šnajder 297
 Franjo Šnajder 621
 Ivan Šnajder 131
 Petar Šnajder 87
 Josip Šnicer 435, 444
 Marija Šokčić 408
 Ilija Šokić 517
 Šoletić 553
 Marija Šoljan 709, 715
 Petar Šomoti 297
 Franjo Šomodi 137, 324, 524
 Dragutin Šorn 281
 Šošić 370
 Ivan Šoštarčić 58
 R. Šoštarčić 574
 Milan Šovljanski 538, 539, 542, 560, 561, 565, 579, 585
 Ljubiša Španović 446
 Pero Špehar 264
 Josip Šping 299
 Valent Špiranec 359
 Josip Špoljar 593
 Andrija Špoljarić 220
 Đuro Špoljarić 437, 438
 Pavao Špoljarić 574
 Vinko Špraic 324
 Franjo Šrempf 580
 Fabijan Štader 441
 Ivan Štager 363

- Marijan Ajduhar 121
 Baltazar Stajger 539
 Stjepan Stajner 264
 Antun Stefančić 560, 561
 Viktor Stefek 365
 Stjepan Stierger 131
 Ladislav Sternheim 668
 Gvinko Stibilo 131
 Gabrijel Strebl 146
 Albert Stein 544
 Mijo Stigl 426
 Franjo Stigljajtner 431
 Aleksandar Stingl 442
 Blaško Stitić 677
 Zorka Stokar 653
 Adam Stol 268
 Nikola Straus 41
 Str:bucl 282
 Ivan Strk 141
 Đuro Stromar 354, 355
 Đuro Strumberger 429
 Ivan Strumberger 408,
 411, 412, 413, 423, 427
 Josip Stour 268
 Slavko Stukelj 381
 Subert L. 581
 Ilija Sućur 447
 August Suh 578
 Ranko Suković 218
 Petar Sum 547
 Franjo Sumaher 297
 Superina 212
 Miloš Surbatić 364, 366
 Miloš Surbek 195
 Jakov Suster 255
 Sušterčić Mirko 628
 Aleksandar Sutej 440
 Stjepan Svagelj 426
 Vladimír Švarc 632
 Dragutin Švedić 584
 Franjo Švørderman 447
 Ljudevit Švigir 554, 574
 Pavao Švigir 139
- T**
- Smajo Tabaković 87
 Rafael Tabor 440
 Vinko Tadej 276
 Branko Tadić 408, 409,
 422
 Ivan Tadić 359
 Jova Tadić 447
 Tvrtko Tajšanović 705
 Đuro Takać 599
 Franjo Takać 447
 Julija Takać 447
 Petar Talević 448
 Stojan Talević 197
 Josip Talo 86
 Martin Tamas 448
 Komnen Tanasković 75,
 89
 Dimitrije Tarbuk 560
 Fridrich Tarnov 131, 132
 Vladimir Tasić 584
 Josip Taški 302
 Petar Tatić 447
 Đuro Taustenberger 302
 Ivan Tauš 580
 Milovan Temžerić 41
 Pavle Terbaštinović 441
 Josip Torek 324
- Marko Terzić 477, 478
 Stjepan Tester 265
 Cvijan Tešić 95
 Mihajlo Tevelji 440
 Vlado Tihostup 38
 Vasa Tijan 367
 Jakob Tiller 412, 427
 Geza Tikvicki 584
 Timert 215
 Timotić 85
 Andra Tinter 95
 Rista Tipković 364
 Bela Tišić 650
 Jovo Tizić 47
 Mirko Tkalić 268
 Julija Tkalčić 652
 Slavko Tkalčević 479
 Svetozar Tocović 218
 Dimitrije Todorović 701
 Đoko Todorović 37
 Miroslav Todorović 368
 Pavle Todorović 44
 Vojislav Todorović 297
 Dragan Toković 446
 Marjan Toković 482
 Franjo Tomac 472
 Ivan Tomanić 238
 Dragomir Tomašević 430
 Drago Tomasić 590
 Ivan Tomašić 67
 Kristofor Tomašić 429
 Terezija Tomašić 441,
 442
 Anka Tomašković 427
 Ivan Tome 355
 Anka Tomek 427
 Ana Tomić 209, 210
 Dragutin Tomić 74, 75,
 87, 89, 91
 Danilo Tomić 322
 Đoka Tomić 369
 Ivan Tomić 583
 Josip Tomić 599
 Milenko Tomić 429, 472
 Miloš Tomić 226
 Stevan Tomić 322
 Andrija Tomljenović 120
 Branko Tomljenović 281
 Gabro Tomljenović 451
 Marica Tončić 653
 Makso Tonić 120
 Mato Tonković 159, 162
 Ivan Tonković 125
 Milica Topalović 403
 Zivko Topalović 25, 26,
 322, 345, 380, 400, 610,
 619, 668
 Toplihar 295
 Torbar 271
 Mirko Torma 441
 Ivan Tortić 359
 Torža 324
 Jovo Tošić 428, 252
 Alojz Toša 75
 Dragiša Tošić 255
 Milan Tošić 449
 Mijlko Tošić 482
 Stevan Tošić 217, 218
 Toza Tošić 583
 Filip Tošović 89
 Karel Tošoska 249
 Ivan Toth 38
 Janko Tot 448, 599
 Josip Tot 211
 Stevan Tot 257
- Marija Tot-Haršanji 365
 Josip Traguš 411
 Aleksandar Trajković
 430
 Anastas Trajković 430
 Cira Trajković 218
 Krsta Trajković 482
 Milutin Trajković 195
 Stojan Trajković 74, 75
 Vasilije Trajković 448
 Zivojin Trajković 378,
 379, 380, 388
 Ivan Tremi 429
 Ivan Trajsinger 430
 Tkalčević 472
 Vjekoslav Tkalčević 11
 Tkalec Josip 646
 Muharem Trampa 705
 Andrija Trbonja 449
 Dragutin Trenk 646, 650
 Franjo Trenk 85
 M. Trenk 414
 Franjo Tretnjak 62
 Ivan Trgovčić 426
 Valent Trgovec 427
 Antun Trifal 550
 Mile Trkov 448
 Slavko Trojan 426
 Marijan Trošalj 122
 Franjo Troška 354
 Sima Triva 583
 Stjepan Trivunčić 518
 Jakov Trpković 482
 Trtić 488
 Dimitrije Tucović 219
 Tucaković 608
 Nikola Tuđar 440
 Ivan Tuđa 427
 Jusuf Tulić 214
 Turčin 126, 472
 Stjepan Turčin 503, 504
 Paja Turčin 430
 Turčinović 437
 Mustafa Turk 64, 197,
 346, 351, 354, 355, 629
 Beška Turković 715
 Ladislav Turković 134,
 135, 139, 140, 408, 410
 Marko Turković 162
 Ružica Turković 424,
 437
 Stjepan Turković 10, 125,
 131, 134, 138, 382, 459
 Mihajlo Tupajić 88
 Ludvig Turniški 281
 Magda Tusić 382
 Josip Tuškan 411, 426
 Mamud Tumović 287
 Dragomir Tutunović 674,
 697, 712
 Ahmed Tuzović 369
 Tisko Tverdić 292
- U**
- Momčilo Udovčić 365
 Ivan Ugarković 164
 M. Ugarković 295
 Johan Umekert 299
 Ivan Unger 419, 421, 422,
 431, 434, 435
 Julio Unger 424, 436,
 437, 438
- Antun Unijat 428
 Friz Untermajer 214
 Josip Unterreiner 412
 Urbanović 212
 Ivan Urek 16
 Valentin Urganovski 211
 Josip Uročić 357
 Branko Urošević 482
 Đuro Uršić 560, 561
 Sabrija Useinović 595
 Milovan Uskoković 445
 Todor Uskoković 427
 Franjo Uvalić 431
 Mladen Uzelac 193, 296,
 650
 Ramo Uzinčić 449
- V**
- Terezija Vacek 653
 Vahtarić 62
 Vajda 430
 Edo Vajda 599
 Vajdić 472
 Adam Vajgant 26, 27
 Stanko Vajić 95
 Vajtman 212
 Milan Valadžija 360
 Sime Valdičić 553, 557,
 563, 569
 Judita Valaj 436
 Emerich Valenčak 607
 Slavko Valent 479
 Jovan Valentin 447
 Petar Valović 478
 Blaž Valjin 271, 276,
 282, 708, 715
 Dušan Vanić 553, 705
 Katarina Vardijan 380,
 382, 388
 Zorka Vardin 415
 Dragutin Varga 73
 Đorđe Varga 214
 Franjo Varga 268
 Ivan Varga 578
 Vinko Varga 363
 Vargaj 608
 Stjepan Varkonji 363
 Veljko Varošić 696
 Josip Varović 442
 Božidar Vasić 75
 Nikola Vasić 477
 Mijo Vastl 255, 257, 265
 Eugen Vaš 715
 Franjo Veber 448
 Julius Veber 466, 473,
 478
 Josip Večkovec 451
 Petar Vedernjak 125
 Mato Vedrina 593
 Mehmed Veić 518
 Emil Veihrauch 650
 Velnović 631
 Nikola Vekorie 286
 Petar Vekić 37
 Zika Velčić 201
 Lj. Velebit 414
 Petar Velebit 482
 Ivan Velicky 580
 Stjepan Velicki 226
 Stevo Velicković 193
 Vojislav Velicković 193,
 195, 201, 365, 380, 388

- Franjo Velk 646, 650
 Branko Veljić 41
 Rade Veljin 443
 Stevo Veljin 305
 Aleksandar Veljković 446
 Božidar Veljković 446
 Petar Veljković 193
 Rista Veljković 448
 Nikola Vemčić 141
 A. Veres 581
 Stjepan Vereš 466
 Anton Verne 430
 Arapad Vertheš 611
 Mato Vertman 361
 Milivoj Veselinović 16
 Sveta Veselinović 583
 Ivan Vesiger 591
 Miroslav Vesnić 446
 Đuro Vestermajer 242
 Josip Vicić 414, 444
 Pavao Vicijan 580
 Jovan Vicković 430
 Mato Vid 422
 Pavao Vida 269
 Vidak 280
 Ivan Vidak 37
 Zvonimir Vidaković 546
 Ivan Vidas 276
 Vedeš Tomo 502
 Blaž Videtić 451
 Tomo Vidiček 271
 Vidmayer 608
 Vinko Vidnjak 441
 Vido Boro 287
 Antun Vidović 73
 Mato Vidović 632, 635, 636
 Veljko Vidović 220
 Ludvig Vijater 223
 Vilder 10
 Josip Vili 594
 Ivan Vilicki 544
 Josip Vilicki 302
 Ivan Vilhelm 141
 Cedomir Vilić 299
 Barica Vinceljak 653
 Viktor Vincer 704, 715
 Josip Vincetić 420, 421, 431
 Nikola Vincetić 441
 Janko Vincić 583
 Rudolf Vinkler 702
 Vinković 438
 Franjo Vinković 650
 Ivo Vinski 14, 110
 Vinjarski J. 581
 Zoltan Virag 580
 Blagoje Virić 213
 Jovan Viršing 197
 Stefa Višek 436, 438
 Sava Višić 324
 Franjo Višnjik 518
 Toša Višnjik 401, 402
 Sime Vitanović 665
 Viter 227
 Koloman Vitez 550
 Nikola Vitorović 462
 Franjo Vist 578
 Stjepan Vist 363
 Jovan Vladislavljević 441
 Josip Vlahović 572, 576
 M. Vlajić 201
 Savo Vljajić 196
 Nikola Vlaški 470
 Željko Vlatković 583
 Đuro Volak 542
 Volesak 608
 Viktor Vočan 197
 Ivanka Vončina 652, 653, 656
 Josip Vončina 149
 Rudolf Vončina 141
 Zivko Vončina 149
 Miko Vodanović 325
 Ante Vokić 55
 Miloš Vojvodić 482
 Ivan Volf 675
 Stjepan Vondrak 412
 Karlo Vondruš 363
 Ivan Vosner 479
 Adolf Vouk 554, 574
 Karl Vouk 561
 Vladimir Vrančić 695, 701, 703
 Dušan Vrančić 701, 704
 Vinko Vrankar 538, 539, 540, 542, 560, 561, 562, 566, 567, 569, 585
 Marijan Vrban 121
 Vreček Stjepan 502
 Petar Vrdoljak 141
 Ivan Vrečko 561
 Stanko Vrhovnik 426
 Ivan Vrleta 120
 Vlado Vrtovec 703
 Morača Vučen 47
 Mladen Vučić 267
 Sulejman Vučić 431
 Vlado Vučić 44
 Jozo Vučer 123
 Jovo Vučetić 428
 Nikola Vučetić 221
 B. Vučinić 150
 Miroslav Vučinić 595
 Vučković 588
 Cvetko Vučković 446
 Đuro Vukadinović 678
 Zvonko Vugrin 440
 Đuro Vugrinec 442
 Ivan Vugrinec 440
 Stjepan Vugrinčić 440
 Stojan Vukajlija 440
 Milenko Vujančić 444
 Milan Vujanović 193
 Antun Vujetić 270
 Vujčić 608
 I. Vujčić 224
 Branko Vujanović 678, 687, 692, 693, 695, 701, 702, 705, 706, 709, 715
 Velimir Vujšić 217
 Vaso Vujošević 197, 216
 Simo Vujnović 141
 Đuro Vukadinović 677
 Ivo Vukančić 518
 Stevo Vukasović 296
 Ante Vukašić 146
 Milovan Vukačin 226
 Dušan Vukašinović 255
 Marko Vukašinović 95
 Simun Vukelić 162
 Simo Vukčević 303
 Vukić Drago 72
 Josip Vukić 502
 Mate Vukić 121
 Dragi Vukovarac 632
 Alojz Vučković 480
 Branko Vuković 195
 Ivo Vuković 461
 Rada Vuković 95
 Sreten Vuković 449
 Toša Vuković 359, 360
 Drago Vukovojac 634
 B. Vuksan 582
 Đorde Vuksan 113, 114
 Franjo Vukušić 73
 Cvetko Vuletić 449
 Petar Vuletić 463, 477, 478, 608
 Božin Vulić 713
 Ivan Vulić 578
 Luka Vulić 37
 Merima Vulović 445
 Nastas Vulović 402
 Vaso Vulović 587
 Milan Vrnuk 131, 134, 135, 139, 142, 146
 W
 Edo Walter 82
 Josip Weiss 281
 Pavle Wertheim 708
 Rudolf Winkler 696, 701, 705
 Franjo Wizler 32
 Ivan Wolf 678
 Petar Würtz 297
 Z
 Mijo Zagode 28, 29
 Todor Zagorac 86, 87, 88
 Hans Zagvozda 139
 Zajački 498
 Zajezda 503
 Martin Zajšek 466
 Zangl 667
 Rudolf Zapletal 630
 Milan Zarić 444
 Zatković Antun 164
 Josip Zdravec 62
 Čira Zdravković 448
 Sava Zdravković 402
 Novica Zečević 217
 Rista Zečević 197, 216
 Salih Zečo 518
 Zelić 62
 A. Željковиć 224
 Josip Zet 216
 Pero Zetić 39
 Josip Zieger 336, 337
 Jovan Zigmund 430
 Stjepan Zimerman 650
 Borivoje Zinović 197
 Amelija Zita 414
 Dino Zlatarić 650
 Ilija Zlatičanin 216
 Antonije Zlatković 430
 Slavko Zlatković 430
 Dinko Zlatović 650
 Nikola Zlonoga 357
 Ivan Znidarić 358
 Milan Zombra 44
 Ivan Zorić 563
 Zorić Stjepan 282, 338
 Todor Zorić 451
 Ivan Zoričić 273
 Zorković 441
 Marko Zovko 87
 Elizabeta Zocer 447
 Kristina Zrinski 383
 Vjenceslav Zrnac 687, 688—692
 Stanko Zroman 363
 Zukanović 428
 Muho Zukić 47
 Andrija Zung 440
 Petar Zurović 209
 Cvijo Zvijerac 338
 Florijan Zvonar 426
 Z
 Andrija Zaja 139, 140, 141, 142, 146, 147, 149, 151, 152, 155, 156, 160, 187
 Ivan Zaja 628
 Idriz Zdralić 87
 Uroš Zegarac 705, 709
 Jovan Žeravljev 544, 553, 554, 562, 569, 574
 Olga Žernik 709
 Antun Žerjav 478
 Vjekoslav Zganjer 593
 Ivan Žic 590
 Cedo Žikirića 431
 Fero Žiroš 324
 Ignac Zitnjak 428
 Dušan Zivadinović 587
 Dragan Zivanović 482
 Mihajlo Zivanović 427
 Milan Zivanović 412
 Milovan Zivanović 95
 Mita Zivanović 668
 Vladimir Zivanović 715
 Matija Zivičić 426
 Oto Zivelić 576
 Zivić Nikola 72
 Tiha Zivić 446
 Toma Zivić 446
 Marko Zivela 265
 Zivković 212, 438
 Mato Zivković 338, 399
 Miloš Zivković 447
 Mitar Zivković 444
 Nikola Zivković 420, 590, 591, 593
 Pero Zivković 26, 665
 Proka Zivković 415
 Vitomir Zivković 447
 Ivo Žižak 520
 Žmikić 24, 26
 Josip Zubrenić 572
 Tomo Zucec 554
 Milan Zugej 543, 544, 553, 563, 567, 568, 569, 570, 572, 574
 Dragivoje Žujević 446
 Sreten Žujović 659
 Osman Žukić 38
 Franjo Žuljević 544
 Pero Žuljević 120
 Franjo Župan 408, 410, 411
 Franjo Župančić 45
 Ivan Župančić 37, 38, 39, 47, 519
 Župančić Franjo 502
 Tomo Žutić 413

KAZALO ZEMLJOPISNIH POJMOVA

- A**
- Ada Bačka 255
 Ada 309, 328
 Aleksandrovac 483
 Aleksandrovo (Punat na Krku) 285
 Aleksinac 450
 Aljmaš 331, 333, 334
 Amsterdam 12, 18, 20, 115,
 Andrijevići 153, 154, 166—168, 183, 185, 186, 188, 191, 192
 Apatin 322, 324, 390, 452, 559, 205, 206
 Arandjelovac 434, 442, 461, 462, 482, 511, 512, 513
 Argentina 136
 Austrija 18, 52, 677
- 395, 408, 431, 434, 445, 449, 454, 460, 461, 463, 471, 476, 488, 515, 519, 520, 521, 527, 530, 531, 535, 544, 550, 600, 604, 611, 619, 625, 630, 631, 632, 633, 640, 650, 651, 662, 663, 718
- Banjica 256
 Bare 524
 Barosevac 498
 Bastaja 139, 146, 258, 277, 285
 Bavanište 329
 Beč 123, 387, 599, 622
 Bečej 300, 309, 324, 328
 Bedekovčina 240, 256, 257, 258, 270, 272, 285
 Begeč 324
 Begov Han 153, 221, 224, 227, 228, 229
 Begovo Rzdolje 139, 142, 146, 157
 Bela Crkva 206, 258, 300, 324, 606, 613, 630
 Belanovica 484
 Beletinac 504
 Belgija 110
 Belišće 40, 125, 157, 158, 171, 175, 176, 179, 186
 Belo Blato 324
 Belje 323, 331, 333
 Beočin 240, 308
 Beograd 9, 10, 14, 24, 31, 35, 42, 51, 74—81, 88—97, 103, 111, 125, 126, 131, 133, 136, 145, 165, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 204, 205, 206, 207, 208—211, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 240, 243, 244, 246, 251, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 292—296, 300, 301, 307, 317, 330, 340, 342, 343, 345, 347, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 359, 364—367, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 379, 380, 382, 384, 388, 389, 390, 391, 393, 394, 496, 400, 401, 402, 413, 414, 417, 418, 419, 420, 421, 432, 433, 434, 435, 442, 443—445, 450, 451, 453, 456, 461, 462, 463, 469, 474—475, 476, 482, 483, 487, 490, 493, 499, 500, 510, 514, 524, 525, 526, 528, 529, 530, 531, 535, 536, 537—539, 540, 559, 560, 561, 564, 582—587, 598, 599, 600, 601, 604, 610, 613, 615, 616, 619, 620, 621, 622, 625, 629—630, 631, 632, 633, 634—635, 637, 638, 639, 640, 643—644, 649, 651, 654, 657, 658, 659, 660, 662, 663, 665, 667, 668, 669, 670, 671, 674, 675, 676, 680, 681, 682, 684—686, 697—698, 701, 702, 704, 705, 706, 712—715, 718
- Berlin 249
 Bešenovo 324
 Beždan 258, 300, 324
 Bihać 246, 277, 592, 593, 595
 Bijelo Brdo 305
 Bijelo Polje 218
 Bijeljina 227, 229, 302, 434, 449, 485, 613
 Bištrica 18, 206
 Bitolj 198, 199, 200, 205, 206, 242, 256, 300, 380, 388, 420, 434, 462, 448, 461, 462
 Bjelovar 16, 21, 24, 29—30, 125, 130, 146, 238, 251, 252, 267, 284, 347, 361, 426, 434, 436, 440, 459, 463, 466, 476, 479, 480, 601, 607, 608, 613, 620, 647, 651, 681
- Blatnica 36
 Bled 529
 Blinski Kut 31
 Bođani 324
 Bogatić 485
 Bogojevo 324
 Bohinjsko jezero 18
 Bor 511, 513, 498
 Borovo 466, 469, 478, 479
 Bosanski Brod 40, 581
 Bosanska Dubica 126, 452
- Bosanska Gradiška 129, 258, 302, 309
 Bosanski Novi 129, 476
 Bosanski Petrovac 129
 Bosna i Hercegovina 10, 11, 12, 18, 19, 20, 126, 129, 145, 165, 224—226, 234, 235, 236, 237, 238, 260, 302, 339, 353, 369—370, 371, 381, 382, 387, 388, 399, 431, 449, 450, 451, 456, 485—486, 488—489, 492, 515—522, 524, 525, 588—589, 597, 610—612, 613, 622, 628, 634, 638, 645, 658, 659, 665, 675
- Braćeći 186
 Branjica 324
 Branjin Vrh 342
 Brčko 227, 229, 302, 369, 434, 449, 485, 592, 595, 613, 629
 Bregana 159, 170, 172, 176, 184, 190
 Bregi 502—503
 Bremen 571
 Brestovac 324
 Brestac 324
 Breza 175, 488, 497, 515, 516, 518, 519
 Brežice 18
 Bribir 146, 151
 Brnjica 256
 Brodarevo 258, 302
 Bršadin 305
 Bujanjci 18
 Budimci 336
 Bukimpešta 387
 Bud 146
 Bugarska 18
 Bugojno 434, 449, 497
 Bujavica 505, 593, 595
 Bukinje 518, 521
 Bukovica 228, 229
- C**
- Caprag 146, 151, 180, 183, 187, 595, 605, 609, 613
 Celje 18, 21, 25, 230, 238,

353, 390, 420, 525, 541,
542, 560, 589, 604, 612,
613, 642, 645, 650, 659
Cerje 258, 285
Cerje Tužno 277
Cetinje 198, 199, 205,
206, 207, 216, 217, 258,
302, 369, 434, 448, 486,
559, 640, 668, 669, 675,
702
Crikvenica 119, 251, 273,
347, 634, 637
Crna Bara 258, 300, 324
Crna Gora 111, 219, 257,
260, 302, 339, 388, 448,
451, 477, 486, 498, 525,
564, 622, 659, 716, 718
Crnica 303
Crni Lug 139, 146, 154—
156
Crvenka 250, 258, 300,
324, 342

C

Čabar 176, 185
Čačak 126, 196, 198, 199,
205, 207, 213, 246, 250,
258, 378, 381, 388, 394,
420, 429, 431, 434, 445,
450, 461, 462, 475, 482,
483, 524, 529, 540, 559,
587, 718
Čaglin 40, 176, 190, 191
Čajnice 227, 229
Čakovec 18, 258, 285,
426, 433, 436, 440, 480,
481, 544, 591, 593, 606,
613, 620, 642, 650
Čapljina 302, 380, 485
Čantavir 309
Čatinci 18
Čazma 129, 180,
Čehoslovačka 249, 332
Češlesnik 562
Čelnić 258
Čepin 238, 336
Čoka 324
Črna 508
Črnomelj 230, 258, 304
Čortanovci 324

C

Ceralije 139, 146
Čuprija 126, 342, 434,
442, 447
Čurug 447

D

Dabar 183
Dabrovina 258, 302
Dalmacija 10—12, 18,
102, 104, 111, 112, 121,
142, 329, 257, 260, 371,
286—292, 375, 388, 451

489, 492, 496, 525, 563
—569, 597, 613, 622,
627, 634, 658, 659, 715
Dalj 331, 334, 337, 338
Danska 110
Daruvur 238, 463, 544,
550, 559, 578, 606, 607,
651, 354
Delnice 129, 138, 139,
142, 146, 148, 153, 154,
170, 182, 183, 187, 276,
481, 592, 593, 595, 651
Derвента 126, 246, 431
Despotovac 512

Divoš 324
Dobavine 18
Doboj 629
Dobrljin 126, 222, 521
Domžale 390
Donja Dubrava 606, 613
Donja Lendava 139, 141,
142, 146, 173, 182, 183,
187, 285, 434, 642
Donja Stubicica 306, 651
Donji Miholjac 139, 146,
157

Donji Vakuf 227, 229
Donje Viljevo 142, 147,
150, 173, 182
Doroslovo 324

Draganić 171
Draganj 712
Dravograd 16, 18, 129,
613, 642

Dražica 16, 18
Drenovac 139, 146, 430
Drežden 666
Drmiš 138, 506—508
Drvar 18, 36, 37—39, 44,
45, 227, 229, 497, 613,
616, 718

Držnica 139, 142, 146,
169, 498
Dubrava 498, 589

Dubrovnik 34, 74, 75, 77,
84—85, 106, 107, 119,
139, 142, 146, 183, 187,
198, 199, 205, 237, 240,
242, 243, 244, 246, 256,
258, 287, 290, 317, 353,
361, 372, 388, 389, 392,
393, 395, 426, 434, 440,
454, 527, 530, 531, 600,
625, 629, 637, 642, 651,
659, 667

Duga Resa 284, 387, 388,
391, 394, 408—411, 413,
426, 434, 436, 440, 544,
550, 606, 607, 609, 613,
651

Dugi Dol 170
Dugo Selo 240
Dugi Rat 613
Duplica 230

D

Đakovo 138, 238, 308,
345, 412, 450, 463, 550,
591, 592, 606, 607, 609
613, 651, 691

Đurđenovac 40, 154, 155,
157, 175, 178, 181, 183,
189—190, 471, 534,
543, 544, 545, 550, 651,
563, 566, 578
Đurđevo 324

E

Engleska 110
Erdu 334, 338
Estonija 332

F

Fala 541, 589, 613
Fara-Kočevoje 258
Foča 226, 227, 229, 258,
302
Francuska 110, 323

G

Gaboš 305
Galveston 115
Gardinovci 324
Garjevica 139, 142, 145,
146, 149, 151, 154, 158,
159, 166, 170, 174, 180

Garešnica 16
Garešnički Brestovac
154, 159, 191
Gerovo 139, 146, 185
Glina 142, 434, 440, 480,
591

Gložan 324
Gojilo 718
Goleš 498

Golijaš 140
Golubinci 324, 499
Golubovac 489, 506
Gornja Jelenska 176, 185
Gornji Milanovac 450,
482, 461, 462, 475

Gornji Podgradci 223—
224, 227, 229, 613

Gornja Tuzla 518
Gospić 591, 592, 651
Gospodinci 322

Gostilje kod Turbeta 44
Gračac 16, 22, 592
Graz 219
Grobelno 18
Grubišno Polje 185, 591,
593

Grosuplje 452
Gruž 103, 119, 121
Gudavac 221
Guštanj 535, 541, 542,
589, 613

H

Hagajići 18
Hadžići 227, 229
Han Kram 227, 229
Herceg-Novi 119, 592,
593, 595

Horgoš 330
Hrmlin 667
Hosijak 62
Hrastnik 241, 304, 508,
718

Hrastovica 16
Hreljin 258, 276, 481
Hrvatska 9—14, 18—20,
40, 54—58, 98—101,
110, 125, 126, 128, 153,
154, 235, 236, 239, 252,
308, 339, 340, 355—
364, 370, 378—399, 440—
442, 456, 462, 476,
489, 542—559, 563—569,
578—582, 590, 606—610,
613, 622, 638, 652, 658,
665, 717

Hrvatska i Slavonija 10,
12, 18, 142, 143, 145,
238, 257, 260—263, 305,
331, 345, 371, 388, 403,
—408, 417, 450, 451,
460, 463—474, 477, 478,
492, 496, 499, 501—503,
524, 534, 563—569, 590,
593, 597, 629, 634, 657,
659, 677, 686, 716

Hvar 119

I

Ibar 512
Idoš 328
Ilača 305
Ilok 305, 324, 330, 613,
620, 651

Imotski 237
Indija 16, 18, 21, 32—33,
125, 130, 131, 136, 142,
172, 174, 238, 258, 299,
300, 324, 331, 447, 452,
559, 651

Irig 305, 324, 331
Italija 103, 110, 677
Ivanec 238, 487, 489, 499,
501—502, 504, 506

Ivanić-Grad 185, 471,
480, 481, 651
Ivan-Polje 489
Ivanovo 498, 504

J

Jablanac 139, 146
Jagodina 126, 197, 198,
199, 205, 256, 258, 342,
475, 450, 434, 442, 445

Jajce 246
Jelača 62
Jelsa 628
Jankovac 307
Jankova klisura 498
Jarando 510, 513

Jasenak 13
Jasenica 498
Jasenovac 16, 18, 21, 24,
324
Jaska 125
Javornik 589, 718
Jelašnica 498
Jesenice 16, 18, 258, 304,
496, 529, 535, 540, 541,
542, 560, 561, 562, 589,
718
Jezerina 498
Jugoslavija 13, 20, 110,
153, 254, 332, 371, 404,
490, 492, 651, 715—719

K

Kač 322, 324
Kakanj 488, 497, 514,
515, 516, 519, 520, 521,
522, 529
Kamenica 331
Kamenska 171, 176, 177,
182, 186, 187
Kamnik 529, 534, 561
Kanada 136
Kanjiža 249, 322
Karlovac 24, 55, 124,
125, 130, 131, 137, 140
—147, 155, 156, 170—
174, 180, 183, 191, 240,
242, 243, 244, 255, 256,
257, 258, 262—265, 285,
317, 347, 361, 372, 390,
394, 395, 404, 423, 426,
434, 436, 440, 450, 452,
454, 458, 463, 466, 478,
460, 480, 524, 549, 543,
544, 551, 561, 563, 566,
578—579, 592, 595, 597,
599, 601, 606, 613, 642,
643, 646—647, 650, 651,
659, 709
Kastav 266
Kaštel-Sućurac 240
Katalena 18
Kikinda 205, 301, 322,
324, 327, 328, 331
Kisač 324
Klenak 206, 207, 324
Klenovac 489, 498, 511,
513
Klokočevnik 26
Kneževac 324, 391
Knin 16, 18, 22, 258, 287,
292, 481
Knjaževac 452, 559
Kočevje 304, 390, 508,
542
Kolašin 205, 206, 217
Konjic 18, 452
Konjščina 487, 489, 499,
504, 606, 607, 613
Kopaonik 511, 512
Koprivnica 125, 139, 140,
142, 146, 308, 347, 450,
524, 544, 601, 606, 609,
613, 642, 651
Korčula 119

Kosinje 175, 176
Kosovo i Metohija 300,
498, 718
Kosovska Mitrovica 196,
198, 199, 205, 206, 218,
256, 258, 300, 434, 442,
461, 476, 510, 511, 536,
540, 593, 595
Kostolac 498, 511, 513
Kotor 103, 104, 106, 107,
119, 237, 388, 592, 593,
596
Kotoriba 184
Kovačica 258, 300, 324
Krk 628
Kragujevac 197, 198,
199, 201, 205, 206, 208,
212, 242, 246, 258, 297,
300, 301, 367—368, 420,
429, 434, 442, 445, 450,
461, 462, 475, 482, 524,
534, 536, 50, 559, 560,
562, 587, 654
Kraljevo 119
Kraljevo 206, 212, 258,
300, 434, 442, 445, 450,
524, 540, 587
Kranj 18, 129, 258, 304,
390, 391, 394, 452, 537,
590
Kranjska Gora 18
Krapina 159, 238, 436,
481, 499, 506, 613
Krečedin 324, 331
Kreka 342, 343, 373, 380,
382, 488, 489, 497, 515,
516, 518, 521, 522, 523
Križ 146
Križevci 130, 131, 137,
140, 142, 146, 150, 153,
157, 166, 180, 181, 183,
256, 258, 268, 285
Križevci 374, 361, 466,
467—468, 480, 481, 550,
559, 597, 601, 606, 613,
651
Krmelj 508
Krupanj 485
Kruševac 125, 198, 199,
205, 206, 207, 301, 429,
434, 442, 445, 450, 461,
462, 475, 496, 525, 536,
540, 587
Kučiste 217
Kukavice 516, 520, 522
Kula 205, 207, 250, 322,
324, 327, 328, 390, 447,
484, 540, 559, 588
Kulen-Vakuf 258, 276,
285, 302
Kulpin 324
Kumanovo 198, 199, 205,
218, 371, 430, 434, 442,
448, 559
Kupjak 185
Kuršumlija 246
Kutina 176
Kutjevo 139, 142, 146
Kutjevačka Rijeka 141,
147, 149, 152, 162—166,
169, 174, 176, 181
Kuzmin 324

L

Labaš 278
Ladanje Donje 489, 499,
502, 503—504, 506
Lajkovac 476
Laštva 18
Lazarevac 450, 483
Lepenac 240
Lepoglava 438
Lesce 541, 589
Leska 206
Leskovac 126, 196, 197,
198, 199, 200, 205, 207,
212, 219, 246, 256, 297,
300, 368, 376, 390, 391,
394, 402, 413, 415, 417,
420, 429, 433, 434, 442,
445, 450, 461, 462, 475,
483, 498, 511, 536, 540,
561, 529, 559, 587—588
Leskovica 153
Ličko Lešće 185
Lipovljani 170, 176, 185
Litija 230
Liverpool 115
Livno 258, 287, 292, 488,
497
Logatec 18, 230, 613
Lokve 142, 183
London 401
Lovas 305
Loznica 256, 429, 434,
446, 450, 461, 482, 483
Lukavec 170, 559, 588

LJ

Ljeskovica 154, 183, 190,
578, 606, 609, 613
Lješljani 497, 515, 521
Ljig 476, 484
Ljubija 36, 38, 44, 47,
488, 497, 515, 519, 521,
522, 525, 526, 529, 530,
531, 614, 718
Ljubljana 11—24, 34—
36, 41, 42, 51, 54, 71,
77, 90, 127, 131, 132,
133, 231, 232, 233, 234,
236, 237, 240—242, 243,
244, 250, 257, 258, 303,
304, 339, 340, 342, 343,
349, 350, 351, 354, 372,
377, 379, 380, 381, 382,
384, 388, 389, 392, 395,
396, 419, 420, 433, 452,
453, 454, 463, 490, 493,
540, 541, 561, 562, 589,
590, 597, 600, 604, 612,
613, 616, 617, 619, 622,
625, 632, 633, 640, 642,
645, 649, 650, 657, 658,
662, 663, 665, 666, 667,
668, 669, 671, 675, 681,
682, 694, 695, 701, 702,
705, 706, 709
Ljubuško 380
Ljuljaci 310
Ljutomer 613

M

Majdanpek 498, 511
Majeвица 520—521
Madžarska 101
Majur 16, 18
Makarska 119, 130, 142,
146, 237, 258, 287, 290,
292, 478, 613, 637
Makedonija 299—230,
300, 430, 448, 451, 476,
477, 498, 659, 716
Makovac 472
Mali Idoš 309, 324, 328,
331
Marenburg 258, 304
Maribor 16, 18, 21, 26,
34, 50, 230, 242, 255,
258, 304, 343, 354, 390,
391, 394, 604, 612, 642,
643, 645, 650, 659, 667,
701
Marinci 305, 338
Markušica 336, 338
Maruševac 499
Maslovar 497, 521
Mateševo 217
Medinci 186
Medurić 170, 184, 191,
192
Metković 119, 592, 593
Mežice 158, 508
Mikloš 146, 183
Miluševci 331
Mirkovac 324, 336, 338
Misača 511
Mladenovac 390, 434, 442
Modruš 176
Mojkovac 217
Mol 324
Moravica 309, 328
Moros 430
Moskva 659
Mostar 227, 229, 246, 256,
257, 258, 302, 303, 369—
—370, 377, 379, 380,
384, 434, 497, 516, 521,
561, 718
Moste 541, 560, 589
Mrkopalj 142, 146, 154
Mujačica 227, 229
Murska Sobotna 18, 304,
333, 613, 651
Muta ob Dravi 529, 541,
589
Mursko Središće 505—
—506

N

Nadalj 324, 328
Našice 128, 175, 184, 191
Negotin 126, 246, 467
Nevesinje 246
Nikšić 205, 206, 217, 258,
302, 434
Niš 12, 18, 21, 25, 50,
125, 126, 192, 198, 199,
201, 205, 206, 207, 208,
211, 242, 243, 246, 258,
300, 301, 317, 354, 368,

- 371, 372, 377, 380, 381, 388, 392, 393, 395, 413, 420, 434, 446, 450, 454, 461, 483, 524, 530, 531, 559, 540, 621, 625, 632, 633, 640, 651, 654, 663, 668
- Nizozemska 110
Norveška 110
Nova Gradiška 16, 18, 21, 24, 31—32, 124, 125, 129, 130, 131, 137, 140, 142, 146, 148, 153, 158, 166, 171, 174, 187, 434, 461, 471, 481, 606, 613, 643, 607, 651
- Nova Subotica 498
Nova Varoš 227, 229
Novska 24, 55
Novigrad Podravski 452
Novi Itebej 322, 324
Novi Marof 16, 18, 487, 607
Novi Pazar 196, 485
Novi Sad 16, 18, 74, 75, 77, 85—86, 131, 136, 140, 299, 300, 301, 309, 317, 321, 322, 324, 326, 329, 331, 205, 206, 207, 213—214, 237, 240, 242, 243, 244, 250, 258, 259, 347, 349, 351, 354, 372, 376, 380, 384, 388, 389, 391, 392, 393, 395, 396, 417, 420, 423, 430, 434, 442, 447, 454, 461, 469, 484, 527, 529, 530, 531, 535, 536, 539, 540, 561, 588, 600, 604, 606, 610, 611, 613, 616, 620, 625, 629, 630, 632, 633, 637, 640, 642, 643, 645—646, 649, 650, 651, 654, 658, 659, 662, 663, 665, 666, 667, 668, 670, 671, 674, 675, 701, 702, 703, 704, 705, 709, 714, 715, 718
- Novi Vinodolski 273, 651
Novi Vrbas 197, 205, 207, 258, 434, 442, 540
Novo Mesto 18, 129, 390
Novoselec-Križ 151, 153, 154, 174, 181, 184, 186, 420, 544, 609, 613, 617
Nušture 305, 338
- Nj**
- Njemačka 18, 110, 323, 677
- O**
- Obrenovac 126, 196, 198, 199, 205, 206, 207, 211, 256, 258, 300, 434, 442, 446, 450, 461, 476, 483
Ođzaci 322, 324, 391, 394
Ogulin 16, 22, 125, 129, 177, 450, 591, 606, 607—609, 613
Okučani 139, 142, 146, 147, 151, 166, 174, 182, 188, 606, 607, 613
Olovo 44, 324
Oljasi 191
Omih 119, 237, 240, 361, 592, 596, 651
Opatovac 305
Oplenač 498, 511
Orahovica 274—275
Orašac 498
Oriolik 305
Ormož 16, 18, 642
Oroslavje 394, 408, 410, 424, 427, 436, 440, 609, 718
Osečnica 227, 229
Osijek 16, 18, 21, 24, 32, 55, 74, 75, 77, 81—84, 124, 125, 130, 131, 135—136, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 150, 151, 153, 154, 157, 159, 173, 174, 182, 185, 187, 189, 238, 242, 244, 249, 250, 251, 252, 255, 257, 258, 265—266, 284, 285, 305, 308, 309, 317, 331, 336, 337, 342, 343, 345, 347, 354, 361, 372, 389, 391, 392, 393, 395, 408, 411—413, 420, 423, 424, 427, 434, 450, 458, 460—461, 463, 479, 481, 524, 527, 529, 531, 534, 535, 542—549, 559, 561, 563, 579—580, 592, 593, 596, 599, 600, 601, 604, 606, 608, 613, 618, 622, 625, 628, 632, 639, 640, 642, 647, 653, 657, 662, 667, 693, 701, 705, 709, 712
Oštelj 36, 227
Ozalj 257
Ožegovićev Potok 149
- P**
- Pačetin 305
Pakrac 16, 130, 138, 142, 143, 145, 146, 149, 150, 153, 156, 171, 174, 180, 182, 183, 187, 188, 255, 258, 273, 285, 309, 544, 550, 559, 651
Pančevo 205, 206, 207, 241, 250, 258, 296, 300, 301, 346, 451, 390, 391, 429, 434, 442, 446, 484, 485, 529, 588, 606, 632
Paraćin 125, 241, 246, 255, 390, 391, 450, 462, 475, 482, 490, 499, 540, 588
Paragovo 255, 258
Pariz 20
Pavlovac-Dražica 16, 18, 21, 30
Pazarište 306
Peč 206, 217, 218, 246, 256, 257, 258, 300, 434, 483
Perušić 16, 22
Pešta 308
Petrinja 125, 238, 354, 478, 480, 596, 601
Petrovo Selo 229
Petrovac 246, 483
Petrovac na Mlavi 205, 206, 207, 238, 258, 434, 442, 447
Petrovgrad 484, 588, 600, 625, 709
Pirost 205, 206, 207, 213, 246, 430, 434, 442, 482
Plaško 238
Plavno 324
Pleternica 331
Plevlje 498
Pitomača 29, 499, 506, 606, 613
Podgarić 175, 185, 190, 191
Podgoricac 24
Podgorica (Titograd) 197, 198, 199, 200, 205, 206, 207, 216, 217, 240, 242, 258, 302, 303, 369, 389, 392, 393, 420, 434, 448, 454, 486, 527, 530, 588, 593, 596, 600
Podsused 24, 240, 256
Podvise 498
Poljačane 18, 230
Poljska 18, 332
Pokupsko Cerje 175
Ponikve 18
Popovača 169, 176, 184, 185, 190, 255
Potalje 324
Poznanovec 480, 481
Požun 24
Požarevac 206, 258, 301, 434, 446, 450, 483
Prag 53, 350
Pragersko 18
Presorje 230, 258
Pribičeviševo 322, 324
Prijedor 18, 36, 38, 44, 226, 227, 246, 258, 302, 471, 485
Prijeplje 246, 593, 596
Prilep 12, 205, 206, 371, 434, 442, 446
Pristina 258, 300
Privara 362
Prizren 255, 446, 461
Prokuplje 434, 442, 446
Prosečno 246
Pržići 515, 516, 519
Psunj 258, 274, 285
Ptuj 18, 258, 304, 597, 613, 642
Pučište 291
- R**
- Rab 119, 496, 628, 634, 637
Radoboj 489, 501, 502, 506
Radopolje 183
Raduša 498
Rogatica 241, 258, 302, 497
Rakovac 324
Ralja 249, 250, 255, 296
Raška 246
Ravna Gora 139, 146, 166
Ravna Reka 510, 511, 512, 513
Reichenburg 508
Resava 498, 510
Ribrica 258, 304, 324
Rijeka 101, 102, 124, 125, 238, 370
Ripač 276
Rogaška Slatina 258, 304
Rogatec 18
Rujevački Bešlinac 501
Ruma 125, 205, 206, 207, 238, 256, 258, 285, 305, 306, 324, 331, 390, 430, 447, 450, 463, 468, 613, 620
Rumunjska 332
Ruse 613
Ruski Krstur 324
Rtanj 498, 511, 513
- S**
- Saborsko 156, 157, 169, 170, 180
Sjedinjene Američke Države 110, 452
Samobor 183, 190, 240, 347, 413, 427
Sarajevo 12, 14—18, 20—24, 35—38, 42, 50, 51, 74, 77, 86—88, 117, 126, 127, 129, 131—133, 145, 221, 225, 227, 229, 231, 234, 236, 237, 240, 242, 243, 244, 246, 250, 255, 257, 258, 259, 302, 303, 317, 339, 340, 343, 349, 354, 370, 371, 372, 377, 379, 381, 384, 387, 388, 389, 392, 393, 395, 396, 418, 420, 421, 422, 423, 431, 432, 433, 434, 435, 451, 454, 460, 463, 469, 474, 476, 485, 488, 490, 493, 519, 522, 527, 529, 530, 532, 536, 559, 561, 564, 588—589, 599, 600, 604, 606, 612, 613, 619, 625, 629, 631, 632, 633, 638, 639, 640, 649, 651, 654, 658, 659, 660, 662, 663, 665, 666, 668, 669, 671, 674, 698, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 709
Savski Marof 606
Selce 283, 258, 285, 290, 291, 637
Semizovac 497
Senta 198, 199, 205, 206, 207, 256, 258, 300, 309,

- 324, 327, 147, 434, 447, 484, 606, 613, 620
 Senj 375, 377, 378, 380, 381, 382, 384, 388, 400—
 —441, 601, 609, 613, 651
 Senjski rudnik 513, 540
 Severin 438
 Sjetlana 227, 229
 Simin-Han 518, 521
 Sinj 237, 258, 287, 290, 291, 592
 Sirač 258, 274, 285
 Sisak 16, 18, 20, 21, 24, 27, 125, 130, 131, 138, 142, 146, 149, 153, 159, 171—174, 176, 180, 183, 187, 238, 240, 256, 258, 275—276, 285, 333, 343, 347, 362, 434, 460, 468, 478, 480, 544, 559, 593, 599, 601, 606, 613, 640, 643, 646, 650, 651
 Sisevac 498, 510, 511, 512, 513
 Siverić 496, 613
 Skopje 12, 197, 198, 199, 205, 206, 218, 236, 240, 243, 244, 246, 249, 250, 255, 257, 258, 299, 300, 317, 434, 369, 372, 390, 392, 393, 395, 420, 430, 434, 442, 448, 454, 461, 469, 511, 527, 530, 532, 540, 559, 600, 621, 625, 631, 632, 637, 640, 654, 662, 663, 668
 Slana Voda 152, 159—
 —163, 177—180, 181, 186
 Slankamen 324
 Slatinski Drenovac 139, 146, 152, 156, 159, 166, 176, 181, 192—193
 Slavonsija 40, 142, 184, 235, 306, 308, 309, 331—
 —339, 340, 394, 489, 607, 633
 Slavonski Brod 12, 16, 21, 24, 30—31, 55, 124, 125, 137, 139, 142, 143, 146, 147, 149, 150, 156, 158, 159, 171, 182, 183, 238, 255, 257, 258, 266, 285, 308, 309, 333, 345, 347, 353, 354, 362—366, 413, 420, 422, 423, 428, 434, 436, 440, 450, 463, 466, 469, 479, 481, 489, 524, 525, 528, 535, 537, 542, 543, 544, 545—546, 559, 561, 563, 566, 574, 580—581, 597, 606, 608, 613, 617, 642, 643, 646, 651, 653, 657, 667, 705, 706
 Slavkovci 305
 Slavonska Požega 125, 164, 184, 255, 258, 275, 285, 308, 427—428, 434, 436, 440, 450, 463, 478, 481, 529, 544, 606, 607, 609, 613, 647, 651
 Sloven Gradec 18, 642
 Slovenija 10, 11, 12, 18, 19, 34, 102, 126, 129, 165, 238, 239, 250, 260, 303—304, 339, 371, 388, 404, 450, 462, 477, 489, 490, 508—510, 526, 537, 540—542, 563, 564, 589, 612, 613, 622, 628, 657, 665, 685, 716, 717
 Slovenska Bistrica 613
 Smederevo 205, 206, 213, 256, 258, 300, 446, 461, 462, 475, 528, 529, 534, 536, 537, 540
 Smederevska Palanka 536, 539, 540
 Sodražice 258, 304
 Sokolac 228, 229, 324
 Solin 256, 287, 288—289, 290, 718
 Sombor 75, 139, 146, 243, 249, 251, 255, 258, 298, 300, 317, 322, 324, 372, 395, 484, 606, 611, 613, 620, 625, 659, 662
 Sopot 442, 446
 Split 12, 18, 21—24, 42, 51, 55, 103, 104, 106, 108, 110—112, 115, 116, 119, 120—122, 139, 142, 146, 147, 153, 169, 172, 174, 182, 183, 187, 237, 240, 242, 243, 244, 257, 258, 287, 289—290, 308, 317, 351, 353, 354, 372, 375, 384, 388, 389, 392, 393, 396, 399, 434, 451, 454, 463, 469, 479, 480, 490, 493, 527, 530, 532, 544, 561, 562, 563, 566, 581, 593, 596, 600, 601, 604, 609—610, 613, 619, 629, 631, 632, 633, 636, 637, 640, 642, 651, 657, 658, 659, 701, 702, 704, 705, 712, 718
 Srb 258, 285
 Srbija 9, 11, 12, 18, 19, 125, 131, 193, 211—213, 218—220, 232, 236, 237, 257, 260, 296, 298, 300, 307, 339, 340, 364—367, 370, 372, 379, 387, 388, 429, 430, 445—447, 450, 451, 474, 476, 477, 482—
 —484, 487, 488, 492, 498, 499, 510—514, 537, 564, 582—588, 598, 613, 614, 622, 628, 634, 638, 657, 659, 660, 684—687, 715, 717, 718
 Srbobran 205, 258, 300, 307, 322, 323, 324, 328
 Sreduje 227
 Sremski Karlovci 324
 Sremska Mitrovica 124, 125, 130, 142, 145, 146, 150, 155, 172, 182, 187, 233, 238, 258, 285, 286, 305, 308, 324, 363, 434, 441, 447, 450, 484, 606, 613, 651
 Sretnica 18, 36
 Srpske Moravice 55, 139, 146, 156, 166, 170, 588
 Srpski Padej 309
 Stari Bečej 205, 206, 215, 256, 258, 442, 434
 Stara Kanjiza 205, 255, 258, 484
 Stara Palanka 322, 324
 Stara Pazova 205, 206, 207, 258, 301, 324, 447—
 —448
 Staro Petrovo Selo 229
 Stari Sivac 322, 324
 Stobreč 292
 Stolac 258, 302
 Straža 329, 501
 Stružac 190
 Stubica 498
 Strumica 371, 448
 Subotica 14, 15, 18, 21, 26, 33, 35, 50, 51, 131, 142, 146, 153, 174, 242, 243, 244, 246, 250, 256, 258, 298, 301, 308, 309, 317, 324, 327, 328, 331, 343, 347, 351, 368—369, 372, 395, 416, 420, 421, 423, 430, 434, 442, 448, 452, 454, 484, 485, 529, 532, 534, 537, 540, 588, 604, 606, 611, 613, 620, 625, 630, 632, 646, 650, 658, 659, 662, 666
 Sunja 16, 21, 24, 31, 139, 142, 146, 156, 157, 166, 331, 480
 Sušak 24, 102, 104, 105, 107, 108, 111, 114, 119—
 —121, 125, 130, 131, 138, 139, 141, 142, 146, 148, 150, 169, 172, 174, 180, 183, 187, 238, 243, 244, 249, 250, 251, 252, 255, 258, 266—267, 285, 317, 345, 347, 395, 420, 422, 428, 434, 441, 450, 454, 460, 461, 463, 467, 479, 481, 544, 550, 561, 563, 592, 593, 596, 601, 606, 613, 625, 632, 633, 641, 649, 651, 662, 718
 Sušine-Durđevac 184, 185, 190, 192, 606, 607, 613, 617
 Sveta Klara 272—273
 Sveta Varvara 498
 Sveti Đorđe Popovac 498
 Sveti Ivan Zelina 240
 Sveti Martin 505
 Sveti Ivan Zabno 480
 Svinjarnac 334, 446, 484
 Svinjarevc 405
 Svetozarevo 445
- S**
- Sabac 125, 126, 197, 198, 199, 201, 205, 206, 208, 246, 256, 258, 297, 301, 368, 431, 434, 449, 475, 482, 483, 524, 591
 Sagrok 502
 Šajdani 498
 Samarica 157
- T**
- Takovo 498
 Tamerin 324
 Teslić 36, 37, 44, 129, 227, 515, 516, 522, 611, 612, 613
 Tezno 18, 541, 589
 Tiškovac 277, 285
 Topola 307, 328
 Tovarnik 305, 324
 Travnik 119, 129, 227, 229, 285, 376, 377, 384, 388, 434, 449, 485
 Trbovlje 258, 304, 508, 509, 510, 524, 542, 613, 718
 Treпча 498, 511, 512, 513, 514, 718
 Tresibava 498, 511
 Tittel 324
 Tivat 119, 593, 596
 Trst 101, 102, 657
 Trstenik 461
 Tržić 452
 Turusko 501
 Turbe 39, 46, 221, 223, 229
 Turija 324
 Turropolje 159, 175, 186
 Tušnica 488
 Tuzla 129, 227, 229, 234, 243, 244, 246, 255, 258, 302, 303, 317, 372, 380, 395, 431, 434, 454, 488, 532, 559, 596, 613, 625, 629, 654, 662, 701
- U**
- Ub 446, 461, 462, 592, 593, 596
 Ugljevik 488, 497, 451
 Ulcinj 593
 Ustrupča 220, 221, 227, 229

- Usura 18, 342
 Užička Požega 429, 434
 Užice 206, 213, 258, 301,
 429, 434, 446, 450, 482,
 559
- V**
- Valpovo 128, 184, 186
 Valjevo 126, 196, 198,
 199, 200, 205, 206, 255,
 258, 301, 420, 430, 434,
 446, 450, 461, 462, 475,
 483, 524
 Varaždin 55, 124, 125,
 130, 142, 146, 238, 240,
 249, 250, 251, 252, 255,
 267—268, 285, 337, 347,
 636, 391, 394, 404, 417—
 428—429, 434, 436, 441—
 —442, 463, 481, 524,
 544, 592, 593, 596, 601,
 606, 608, 613, 618, 640,
 642, 651, 718
 Varsž 227, 229, 488, 497,
 515, 516, 519, 524, 528,
 537
 Varšava 53, 233
 Veles 12, 198, 199, 205,
 255, 258, 299—300, 301,
 434, 442
 Velenje 508, 521
 Veliki Bastaj 142
 Veliki Bečkerek (Zrenjanin) 18, 21, 197, 198, 199,
 200, 201, 208, 214—215,
 243, 244, 255, 301, 317,
 322, 331, 372, 376, 377,
 378, 395, 420, 454, 462,
 529, 559, 606, 611, 613,
 625, 630, 701
 Veliki Crnjani 511
 Veliki Gaj 324
 Velika Gorica 176
 Veliki Jarak 322
 Velika Kikinda 198, 207,
 208, 215, 242, 250, 258,
 420, 430, 433, 434, 442,
 448, 484, 529, 535, 537,
 588, 606, 630, 632
 Veliki Radinci 306
 Veliko 166, 462, 475
 Vekusić 507
 Venčac 249, 255, 498
 Venecija 115
 Veprovac 324
 Vetovo 166
- Videm-Krško 18, 258, 304
 Viljevo 139, 146, 174,
 183, 324
 Vlnica 336
 Vinkovci 124, 125, 139,
 142, 166, 170, 192, 238,
 250, 256, 258, 268—269,
 285, 308, 337, 412, 413,
 434, 436, 442, 463, 466,
 468, 479, 481, 529, 534,
 543, 544, 545, 549—550,
 582, 592, 596, 606, 607,
 608, 613, 641, 646, 650,
 651, 657
 Virovitica 16, 130, 137,
 142, 145, 146, 156, 157,
 160, 171, 174, 175, 176,
 189, 238, 258, 285, 306,
 363, 434, 442, 479, 606,
 613
 Visoko 18, 420, 452, 559
 Višegrad 221, 589
 Vlasenica 258, 302
 Vlasotinci 205, 206, 207
 Vlašić 281
 Voćin 176
 Vojni Tuk 139, 141, 142,
 146
 Vojnić 151, 181, 183, 187,
 189
 Vojvodina 10, 11, 18, 19,
 142, 146, 198, 213—216,
 219, 239, 257, 260, 298—
 —299, 300, 309, 321,
 323, 339, 340, 345, 347,
 351, 371, 388, 421, 430,
 447—448, 450, 451, 474,
 476, 477, 525, 537, 564,
 588, 591, 597, 598, 606,
 610—611, 614, 620, 622,
 634, 638, 658, 659, 660,
 665, 716, 717
 Vračevo 196
 Vranje 198, 199, 205, 219,
 322, 324, 450
 Vrata 139, 146, 154
 Vrbas 215—216, 327, 331
 Vrbovec 613
 Vrbovsko 170, 186
 Vranje 125, 206, 487, 500,
 501, 506, 510, 511, 521,
 522
 Vrhovine 16, 22
 Vršac 131, 197, 198, 199,
 200, 205, 206, 207, 215,
 238, 249, 255, 257, 258,
 298, 301, 368, 420, 421,
 430, 434, 442, 448, 461,
 462, 476, 484, 485, 540,
 606, 613, 620, 630, 645
- Vučidol-Somina 198, 199,
 205
 Vučjak 183
 Vučje 390
 Vukovar 125, 130, 138,
 146, 149, 187, 188, 258,
 305, 337, 363—364, 412,
 413, 429, 434, 442, 463,
 466, 469—471, 606, 608,
 613, 651
 Vuzenica 18
- Z**
- Zabok 390
 Zabukovec 508, 521, 522,
 523
 Zadar 657
 Zagrade 301
 Zagreb 11, 12, 14, 16, 17,
 18, 20, 21, 22, 23, 24—
 —27, 35, 36, 41, 42,
 48, 50, 51, 55, 56, 57,
 61—64, 67—73, 77, 98,
 102, 114, 117, 118, 123—
 —124, 125, 126, 127,
 130—131, 132, 133—135,
 140, 141, 142, 145, 146,
 147, 149, 152, 153, 155—
 —156, 157, 159, 165,
 166, 171—172, 173, 174,
 175, 180, 182, 183, 185,
 186, 187, 189, 191, 193,
 194, 231, 232, 233, 234,
 236, 237, 238, 240, 241,
 242, 243, 244, 246, 249,
 250—251, 252, 255, 256,
 257, 258, 259, 260, 277—
 —284, 285, 307, 312,
 316, 317, 339, 340, 343,
 345, 346, 347, 348, 352,
 353, 354, 355—361, 370,
 372, 375, 376, 377, 379,
 381, 382, 383—384, 387,
 388, 389, 390, 392, 393,
 395, 399, 402—408, 417,
 419, 421, 422—426, 432,
 433, 434, 435, 436C440,
 449, 450, 452, 453, 454,
 457, 460, 461, 462, 463,
 465, 471—474, 476, 477,
 478—480, 488, 490, 493,
 524, 526, 527, 528, 529,
 530, 532, 533, 534, 435,
 536, 542, 544, 551—559,
 560, 561, 562, 563—578,
 590, 591, 592, 593—595,
 597, 598, 599, 600, 601,
- 604, 606—607, 608, 613,
 614, 616, 617, 618, 619,
 620, 621, 622, 625, 627,
 628, 629, 631, 633, 634,
 635, 637—638, 640, 641,
 642, 643, 644, 645, 647—
 —649, 650, 654, 656,
 657, 658, 659, 660, 662,
 663, 665, 666, 667, 670,
 671, 672, 674—675, 676,
 677, 684, 687, 688, 692—
 —696, 701, 702, 703,
 704, 705, 707—712, 713,
 718
 Zagorje 18, 500, 501, 718
 Zagorje ob Savi 490, 508
 Zajčar 197, 198, 199,
 246, 450, 452, 461, 462,
 498, 510, 559
 Zavidovići 18, 39, 126,
 153, 181, 222, 223, 227,
 229, 589
 Završje 505
 Zeleno Polje 324
 Zemun 124, 125, 189, 198,
 199, 205, 206, 207, 215,
 238, 242, 256, 257, 258,
 296, 297, 301, 308, 343,
 347, 351, 368, 390, 391,
 401, 413, 414, 415, 417,
 420, 430, 434, 442, 524,
 559, 585, 586, 588, 606,
 607, 613, 632, 714, 718
 Zenica 18, 488, 489, 497,
 500, 513, 515, 516, 519,
 521, 522, 524, 528, 529,
 537, 561, 629
 Zidani most 18
 Zlatar 306, 487
 Zlatar Bistrica 16, 18,
 24
 Zlatna Greda 324
 Zmajevac 331
 Zreče 541
 Zvečan 498, 513
 Zvečevo 130, 138, 142,
 145, 146, 153, 156, 171,
 176, 183, 186, 187
 Zvornik 485, 629
- Z**
- Zabalj 434, 448, 486
 Zepče 129
 Zivinice 222, 227
 Žrnovo (otok Korčula)
 290, 292
 Žulj 24
 Žitich 349

LITERATURA

- Adžija Božidar, Članci i rasprave, Zagreb, 1952.
- Adžija Božidar, Izbor članaka, Beograd, 1961.
- Ašković Milorad, Radmilović dr Jerko i Petrović Novica: Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije — SBOTIĆ — 1902—1941, Beograd, 1971.
- Božićević Ivan, Hronologija radničkog pokreta u Srbiji, knj. II (1919—1941), Beograd, 1969.
- Izveštaj zanatske komore u Beogradu za 1936.
- Cazi Josip, Građa za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj (1917—1919), Zagreb, 1955.
- Cazi Josip, Građa za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj (1919—1920), Zagreb, 1956.
- Cazi Josip, Revolucionarni sindikat Jugoslavije 1919—1920, Beograd, 1959.
- Cazi Josip, Nezavisni sindikati (1921—1929), knj. I, Zagreb, 1962; knj. II, Zagreb, 1964; knj. III, sv. 1, 2, Zagreb, 1967.
- Cvetković Slavoljub, Napredni omladinski pokret u Jugoslaviji 1919—1928, Beograd, 1966.
- Janjatović Bosiljka, »Sindikalni pokret u Hrvatskoj u razdoblju 1933—1936. s obzirom na politiku KPJ«, Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, 1—II/1969; I/1970.
- Korać Vitomir, Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, knj. I, Zagreb, 1929; knj. II, Zagreb, 1930.
- Kostić dr Cvetko, Seljaci industrijski radnici, Beograd, 1955.
- Krekić Bogdan, Sindikati i fašizam, Beograd.
- Krekić Bogdan, Radnički štrajkovi 1936, Beograd.
- Lapčević Dragiša, Sindikalno jedinstvo ili komunisti — socijalisti — socijaldemokrati — sindikati, Beograd, 1927.
- Lebl Arpad, Sindikalna borba agrarnog proletarijata.
- Marjanović Jovan, Nastanak i razvitak radničkog pokreta u jugoslovenskim zemljama do prvog svetskog rata, Beograd, 1954.
- Marković Sima, O sindikalnom ujedinjenju, Beograd, 1927.
- Martinović Niko, Radnički pokret u Crnoj Gori (1918—1924), Beograd, 1955.
- Milenković Toma, Radnički pokret u Vojvodini 1918—1920, Beograd, 1968.
- Miljković Danica, Radni dan u staroj Jugoslaviji, Beograd, 1952.
- Pavlović Pavle, Segrtska omladina u Srbiji 1901—1928, Beograd, 1952.
- Pavlović Pavle, Jedinstvo sindikata, Beograd, 1926.
- Politeo dr Ivo, Trgovački i ostali privatni namještenici, Zagreb, 1932.
- Položaj radničke klase, Novi Sad, 1927.
- Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 1963.
- Radmilović Jerko, Pravni položaj namještenika i radnika, Zagreb, 1940.
- Radnička pitanja u Srbiji. Izveštaj beogradske Radničke komore za 1932—1936.
- Salopek Ivan, Historija rada i borbe tvornica željezničkih vozila »Janko Gredelj« Zagreb 1878—1961.
- Sindikalni pokret 1903—1912 u Srbiji, Hrvatskoj, Slavoniji i Bosni i Hercegovini, Beograd, 1950.
- Sindikalni pokret u Srbiji 1903—1919, Beograd, 1958.
- Sto godina željeznica Jugoslavije 1849—1949, Beograd, 1951.
- Sarac Nedim, Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini do 1919. godine, Sarajevo, 1955.
- Tadić Branko, Budžeti namještenika i radnika, Beograd, 1939.
- Tekstilna industrija i tekstilno radništvo u Jugoslaviji, Beograd, 1936.
- Vasić Miroljub, »Prilog izučavanju SKOJ-a i naprednog omladinskog pokreta u Jugoslaviji 1933—1934«, Istorija radničkog pokreta (zbornik radova), knj. II, Beograd.
- Zografski Dančo, O radničkom pokretu u Makedoniji do balkanskog rata, Beograd, 1951.
- Zene Hrvatske u radničkom pokretu, Zagreb, 1927.

SADRŽAJ

	str.	str.
PREDGOVOR		
Prvi dio		
SINDIKATI SAOBRAČAJNIH I TRANSPORTNIH RADNIKA		
Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije		
Željeznički saobraćaj i željezničari	13	
Kongres Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije 1929. godine	16	
Oblasni odbor Ujedinjenog saveza željezničara Zagreb i njegova aktivnost	21	
Rad podružnica Ujedinjenog saveza željezničara u Zagrebu	24	
O radu ostalih podružnica USZRJ	27	
Organiziranje željezničara industrijskih pruga	34	
Zabrana Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije i stvaranje Saveza saobraćajnih i transportnih radnika i službenika Jugoslavije	41	
O radu komunista u nacionalnim i stručnim udruženjima željezničara	49	
Udruženje jugoslavenskih nacionalnih željezničara i brodarica	51	
Osmivanje Saveza hrvatskih željezničara	53	
Savez stručnih željezničarskih organizacija banovine Hrvatske	54	
Sindikati tramvajskih i općinskih radnika	58	
Pregled tramvajskog saobraćaja	58	
Tramvajski radnici u Zagrebu do osnivanja Saveza saobraćajnih i transportnih radnika	59	
Sekcija tramvajskih radnika u SSTRSJ i Savezu radnika metalske industrije i obrta Jugoslavije	61	
SAVEZ OPĆINSKIH I TRAMVAJSKIH NAMJESTENIKA I RADNIKA ZA ZAGREBAČKU OBLAST U SKLOPU URSSJ	64	
Obnova rada Saveza općinskih i tramvajskih radnika za zagrebačku oblast	66	
Štrajkaški pokreti tramvajskih radnika i izbori radničkih povjerenika	67	
SAVEZ TRAMVAJSKIH, ELEKTROFABRIČKIH I OPĆINSKIH RADNIKA I SLUŽBENIKA JUGOSLAVIJE — CENTRALA BEOGRAD	74	
Podružnice STEORSJ Osijek, Dubrovnik, Novi Sad i Sarajevo	81	
Beogradske podružnice tramvajskih, elektrofabričkih i općinskih radnika	88	
Rad s organizacijama ptt	97	
Akcioni odbor organizacija javnih namještenika banovine Hrvatske i jedinstveni front svih namještenika u zemlji	98	
Rezolucija Akcionog odbora organizacija javnih namještenika Jugoslavije	100	
Sindikati pomorskih i lučkih radnika	101	
Trgovačka mornarica	105	
Savez pomorskih radnika trgovačke mornarice	110	
Klub kapetana trgovačke mornarice, Klub pomorskih strojara i druge organizacije pomorskih radnika	112	
Zajedničke akcije neostvarene federacije pomorskih radnika	114	
Savez lučkih i obalskih radnika sa sjedištem u Sušaku	119	
Drugi dio		
SINDIKATI DRVODJELSKIH I GRADEVINSKIH RADNIKA	123	
Sindikati drvodjelskih radnika	123	
Razvoj Saveza drvodjelskih radnika do 1929. godine	123	
Neki podaci o industriji drva	127	
Brojno stanje i nadnice radnika	128	
SAVEZ DRVODJELSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE SA CENTRALOM U ZAGREBU	130	
Stvaranje Unije drvodjelskih radnika Jugoslavije	131	
Razvoj podružnica SDRJ sa centralom u Zagrebu	133	

	str.	str.
ORGANIZACIJSKI RAZVOJ SDRJ OD 1935. DO 1937. GODINE		
Organizacioni razvoj	139	SAVEZ DRVODJELSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE SA CENTRALOM U SARAJEVU 220
Kongres Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije 1937. godine	139	Drugi Kongres Saveza drvodjelskih radnika Sarajevo
Izbori radničkih povjerenika i skupštinska aktivnost	141	Osnivačke i godišnje skupštine podružnica
Plenarna sjednica Uprave Saveza drvodjelskih radnika Jugoslavije održana 4. kolovoza 1940. umjesto Kongresa	147	Rad podružnice u Gornjim Podgradcima
Tarifni i štrajkaški pokreti 1935—1936. godine	152	Položaj radnika drvne industrije i III kongres SDR Sarajevo
Štrajk šumskih radnika zaposlenih kod S. H. Gutman u Slanoj vodi	153	Kongres Saveza drvodjelskih radnika u Sarajevu 1936. godine
Progoni radnika kod Našičke d.d. u Kutjevačkoj Rijeci	159	Kongres Saveza drvodjelskih radnika Sarajevo 1938. godine
Štrajk pilanskih radnika Našičke d.d. u Andrijevcima	163	ZVEZA LESNIH DELAVCEV SLOVENIJE 229
Borba SDRJ-a s HRS-om 1937. godine	166	UNIJA SAVEZA DRVODJELSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE POSLIJE 1935. GODINE 230
Pokret radnika u poduzećima Našičke d.d. u Karlovcu, Andrijevcima, Leskovici i Susine-Đurđenovcu	168	Plenum Unije održan 19. i 20. prosinca 1937. godine u Zagrebu
Tarifno štrajkaški pokreti HRS-a 1937. godine	173	Pregled zaposlenih šumsko-pilanskih i drvodjelskih radnika i značaj djelovanja Unije
Barikade na šumskoj željeznici manipulacije Slana Voda	174	Iz izvještaja Plenumu Unije za 1939. god.
Tarifno-štrajkaški pokreti 1938. godine	177	SINDIKATI GRAĐEVNE INDUSTRIJE I OBRTA 237
Tarifni pokreti Općega radničkog saveza	180	Industrija građevina i građevnog materijala
Tarifno-štrajkaški pokreti Hrvatskoga radničkog saveza	183	Zaposlenost građevinskih radnika i njihove plaće
Pokreti Saveza drvodjelskih radnika 1939.—1940. godine	184	KONGRESI SAVEZA GRAĐEVINSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE 249
Pokret radnika kod Našičke d.d. u Đurđenovcu	186	Kongres 1930. godine
Tarifne akcije HRS-a 1939. godine	189	Kongres 1932. godine
Štrajk namještenika »Našičke d.d.«	190	Kongres 1936. godine
Ilegalni štrajk šumskih radnika u Slatinskom Drenovcu	192	Kongres 1940. godine
SAVEZ DRVODJELSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE S CENTRALOM U BEOGRADU	193	Plenarne sjednice Centralne uprave Saveza građevinskih radnika
Osnivanje SDRJ s centralom u Beogradu	193	SAVEZ GRAĐEVINSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE — PODSAVEZ ZAGREB 261
Rad podružnice Beograd	194	Razvoj podružnica SGRJ-a (Podsavez Zagreb) u Hrvatskoj i Slavoniji
Stvaranje podružnica SDRJ do 1936. godine u užoj Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji, Vojvodini i Kosovu	196	Podružnica Saveza građevinskih radnika Jugoslavije Zagreb
Kongres Sindikata drvodjelskih radnika Jugoslavije održan 12. i 13. travnja 1936. godine u Beogradu	197	Pokrajinski sekretariat i osnivanje Podsaveza
Rad Centralne uprave Sindikata drvodjelskih radnika	201	SAVEZ GRAĐEVINSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE — PODSAVEZ ZA DALMACIJU 286
Plenarna sjednica Centralne uprave Sindikata drvodjelskih radnika	204	SAVEZ GRAĐEVINSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE — PODSAVEZ BEOGRAD 292
Rad Sindikata drvodjelskih radnika Beograd	208	Podružnica Beograd
Podružnica Beograd	208	Podružnice u Srbiji
Podružnice Sindikata drvodjelskih radnika u Srbiji	211	Podružnice u Vojvodini
Podružnice drvodjelskih radnika u Vojvodini	213	Podružnice u Makedoniji
Sindikata drvodjelskih radnika u Crnoj Gori, Makedoniji i Kosovu	216	Podružnice na Kosovu
Proslava 35. godišnjice osnivanja Sindikata drvodjelaca	218	Osnivanje Podsaveza sa sjedištem u Beogradu

	str.		str.
SAVEZ GRAĐEVINSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE — PODSAVEZ SARAJEVO	302		
SAVEZ GRAĐEVINSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE — PODSAVEZ LJUBLJANA	303		
Treći dio			
SINDIKATI RADNIKA U POLJOPRIVREDI, PREHRAMBENOJ I DUHANSKOJ INDUSTRIJI	305		
Sindikati poljoprivrednih radnika	305		
O poljoprivredi i položaju siromašnih seljaka	309		
Položaj poljoprivrednih radnika	316		
ZEMALJSKI SAVEZ POLJOPRIVREDNIH RADNIKA JUGOSLAVIJE SA SJEDIŠTEM U NOVOM SADU	321		
II redovni Kongres Zemaljskog saveza poljoprivrednih radnika Jugoslavije 29—30. ožujka 1935. godine	327		
OBLASNI ODBOR ZEMALJSKOG SAVEZA POLJOPRIVREDNIH RADNIKA ZA SLAVONIJU SA SJEDIŠTEM U OSIJEKU	331		
Sindikati radnika u prehrambenoj industriji	339		
Neki osnovni podaci o prehrambenoj industriji	340		
Zaposlenost i nadnice radnika u prehrambenoj industriji	343		
Savez živežarskih radnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu	345		
Unija saveza radnika životnih namirnica Jugoslavije	348		
Kartel organizacije živežarskih radnika Jugoslavije	350		
UJEDINJENI SAVEZ ŽIVEŽARSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE	353		
Rad USZRJ-a na području Hrvatske	355		
Podružnica Zagreb	355		
Sekcija pekara	359		
Sekcija slastičara	360		
Sekcija mesarsko-kobasičarskih radnika	361		
Rad USZRJ-a na području Srbije	364		
Podružnica USZRJ-a Beograd	364		
Sekcija pekara	365		
Sekcija mesara	367		
Rad USZRJ-a na području Bosne i Hercegovine	369		
SAVEZI RADNIKA MONOPOLSKIH PODUZEĆA	370		
Poduzeća državnog monopola, zaposlenost i zarade radnika	371		
Savez radnika i radnica monopolskih poduzeća Jugoslavije	374		
Savez radnika i radnica monopolskih poduzeća i prerade papira Jugoslavije	379		
		Četvrti dio	
SINDIKATI RADNIKA U TEKSTILNOJ INDUSTRIJI I PRERADI KOŽE, GUME I OBUCE			387
Sindikati tekstilnih i odjevnih radnika			387
Tekstilna industrija i obrt			389
Tekstilni radnici i njihove plaće			393
Osnivanje Podsaveza krojačkih radnika u sklopu Općeg radničkog saveza Jugoslavije			399
SAVEZ TEKSTILNIH RADNIKA I RADNICA JUGOSLAVIJE SA SJEDIŠTEM U BEOGRADU			400
Mjesna organizacija (podružnica) Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije u Zagrebu			402
Mjesna organizacija Saveza tekstilnih radnika u Dugoj Resi			408
Podružnica Saveza tekstilnih radnika u Osijeku			411
Osnivanje podružnice STRJ u Vukovaru, Vinkovcima i Slavenskom Brodu			413
Zemaljska konferencija i Kongres Saveza tekstilnih radnika Jugoslavije			413
UJEDINJENI SAVEZ ŠIVAČKO-ODJEVNIH RADNIKA I RADNICA JUGOSLAVIJE			418
Osnivanje podružnice i podsaveza Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije u Zagrebu			422
Tarifni pokreti i štrajkovi u zagrebačkoj podružnici USSORJ-a od 1933. do 1935. g.			424
Rad podružnice USSORJ-a na području Hrvatske do 1936. god.			426
Rad podružnice Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije na području Srbije do 1936. god.			429
Rad podružnice Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije na području Vojvodine i Makedonije do 1936. g.			430
Rad Podsaveza USSORJ-a i podružnice u Bosni i Hercegovini do 1936. god.			431
UJEDINJENJE SAVEZA TEKSTILNIH RADNIKA U SKLOPU URSSJ-A I RAD U PERIODU 1936—1940. godine			432
Podsavez USSORJ i podružnica u Zagrebu od 1936. do 1940.			436
Rad podružnica USSORJ-a na području Hrvatske od 1936. do 1941.			440
Rad Podsaveza USSORJ-a Beograd od 1936. do 1941.			442
Rad podružnice USSORJ-a Beograd od 1936. do 1941.			443
Rad podružnica USSORJ-a na području Srbije od 1936. do 1941.			445
Aktivnost podružnica USSORJ-a na području Vojvodine od 1936. do 1940.			447
Rad podružnica USSORJ-a na području Crne Gore i Makedonije od 1936. do 1940.			448

	str.		str.
Rad podružnica USSORJ-a na području Bosne i Hercegovine od 1936. do 1940.	449	Sindikati metalnih radnika Jugoslavije	524
Sindikati kožarsko-prerađivačke industrije i obrta Jugoslavije	449	O industriji metala i obrtu	527
Razvoj kožarsko-prerađivačke industrije i obrta	451	Broj zaposlenih i zarade metalnih radnika	530
O broju radnika i njihovim zaradama	454	SAVEZ METALSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE	534
Rad podružnice Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije	456	Oblasni odbor SMRJ-a sa sjedištem u Beogradu i rad njegovih podružnica	537
Drugi kongres Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije	462	Oblasni odbor SMRJ-a sa sjedištem u Ljubljani i njegove podružnice	540
Pokrajinski odbor Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije za Hrvatsku i Slavoniju — Zagreb	463	Oblasni odbor SMRJ-a sa sjedištem u Zagrebu i rad njegovih podružnica	542
Djelatnost mjesnih organizacija SKPRJ-a na području Pokrajinskog odbora za Hrvatsku i Slavoniju	466	Podružnica SMRJ-a Slavonski Brod	545
Rad podružnice Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika u Zagrebu	471	Podružnica SMRJ-a Osijek	546
Rad podružnica u Srbiji, Vojvodini, Makedoniji i Sarajevu	474	Podružnica SMRJ-a Vinkovci	549
Treći kongres Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije	476	Podružnice SMRJ-a Đurđenovac, Đakovo, Daruvar, Banja Luka, Novoselec-Križ, Sušak, Križevci, Duga Resa i Pakrac	550
Djelatnost Oblasnog odbora SKPRJ-a za Hrvatsku i Slavoniju i zagrebačke podružnice od 1936. do 1940. god.	478	Podružnica SMRJ-a Karlovac	551
Djelatnost podružnice u Hrvatskoj	480	Podružnica SMRJ-a Zagreb	551
Rad SKPRJ na području Srbije od 1936. do 1940. god.	482	Rad stručnih sekcija i tvornički radnici	553
Tarifno-štrajkaški pokreti na području Vojvodine od 1936. do 1940.	484	Sekcija kovinotokara	553
Rad SKPRJ na području Bosne i Hercegovine od 1936. do 1940.	485	Sekcija limarskih radnika i uvođitelja vodovoda	553
Tarifno-štrajkaška aktivnost SKPRJ na području Crne Gore od 1936. do 1940.	486	Sekcija bravara	554
		Sekcija ljevača	555
		Sekcija montera	556
		Sekcija električara	556
		Sekcija auto-mehaničara i mehaničara	556
		Sekcija kovačkih i potkivačkih radnika	556
		Tvornički radnici	557
		Sekcija gradskih radnika plinare, munjare i vodovoda	559
		Osmi kongres Saveza metalnih radnika Jugoslavije	559
		Deveti kongres Saveza metalnih radnika Jugoslavije	561
		Sukob Izvršnog odbora Centralne uprave SMRJ-a i Oblasnog odbora SMRJ-a za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju i isključenje Oblasnog odbora iz sastava SMRJ-a	563
		Rad zagrebačke podružnice SMRJ-a od 1935. god. do raspuštanja	569
		Rad Sekcija zagrebačke podružnice SMRJ-a	573
		Djelatnost podružnica SMRJ-a u Hrvatskoj	578
		Rad podružnica SMRJ-a na području Srbije od 1935. do 1940. god.	582
		Podružnica SMRJ-a Beograd	582
		Ostale podružnice SMRJ-a u Srbiji	587
		Rad podružnica SMRJ-a u Bosni i Hercegovini od 1936. do 1940.	588
		Rad podružnica SMRJ-a u Sloveniji	589

Peti dio

SINDIKATI RUDARA I METALACA	487
Sindikati rudarskih radnika	487
Rudarska poduzeća u Jugoslaviji	490
Broj i struktura radnika zaposlenih u rudarstvu i njihove plaće	492
Savez rudarskih radnika Jugoslavije	499
Oblasni odbor Saveza rudarskih radnika Zagreb	501
Savez rudarskih radnika u Drnišu	506
Strokovna organizacija rudarjev Zagorja ob Savi i Zveza rudarjev Jugoslavije v Zagorju ob Savi	508
Savez rudara pri Glavnom radničkom savezu Srbije	510
SRSJ za Bosnu i Hercegovinu — Centrala u Zenici	515
Radni ugovor rudarskih radnika u državnim rudarskim poduzećima	522

	str.		str.
SAVEZ INDUSTRIJSKO-ZANATSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE	590	Borba za jedinstvo u sklopu Saveza brijačko- vlasuljarskih pomoćnika Jugoslavije Zagreb	644
Podružnica Zagreb	593	Djelatnost zagrebačke organizacije i Drugi kongres Saveza brijačko- vlasuljarskih pomoćnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu	647
Akoije zagrebačke podružnice SIZRJ-a 1940. godine	594	Sindikati kućnih pomoćnica	651
Rad ostalih podružnica SIZRJ-a	595	Organizacije kućnih pomoćnica	652
Šesti dio			
SINDIKATI PRIVATNIH NAMJEŠTENIKA I RADNIKA U USLUŽNIM DJELATNOSTIMA	597	Sedmi dio	
Sindikati privatnih namještenika	597	SINDIKATI IZVAN URSSJ-a	657
Neki podaci o trgovini i prodavaonicama	599	Sindikati bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika	657
Brojno stanje zaposlenih i plaće trgovačkih pomoćnika	604	Organizacije bankarskih činovnika u jugoslavenskim zemljama do 1919. godine	657
SAVEZ PRIVATNIH NAMJEŠTENIKA JUGOSLAVIJE	606	Neuspjao pokušaj ujedinjenja Sindikata privatnih namještenika i Sindikata bankarskih činovnika 1920. godine	658
Skupštine i aktivnost mjesnih organizacija SPNJ u Hrvatskoj	607	Razvoj sindikata bankarskih činovnika do 6. siječnja 1929. godine	659
Rad mjesne organizacije SPNJ u Beogradu	610	O novčanim ustanovama	660
Organizacije SPNJ u Vojvodini, Bosni i Hercegovini	610	Bankarski činovnici	662
Rad SPNJ u Sloveniji	612	Činovnici u privredi	664
Rad Centralne uprave i četvrti Kongres SPNJ	612	Odnos Saveza bankarskih činovnika i namještenika Jugoslavije prema šestojanuarskoj diktaturi	665
Rad podsaveza SPNJ za Hrvatsku, Srbiju i Vojvodinu i peti Kongres Saveza privatnih namještenika Jugoslavije	618	Sedmi kongres SBCNJ	666
Sindikati ugostiteljskih radnika	622	Osmi kongres SBCNJ i Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije (SBOTICJ)	669
Razvoj sindikata ugostiteljskih radnika	622	Rad podružnica SBOTIC-a	670
Neki podaci o ugostiteljskoj privredi	622	Za obranu pragmatike	671
Ugostiteljski radnici i njihove zarade	625	Savez i rad organizacije do Kongresa 1934. godine	674
Unija svratištarskih i gostioničarskih namještenika i namještenica Jugoslavije — Zagreb i njoj srodne organizacije u Osljelu, Vinkovcima i Splitu	627	Rad i odluke Kongresa SBOTIC-a	676
Savez hotelsko-kafanskih i gostioničarskih namještenika i radnika Jugoslavije — Beograd, Novi Sad, Sarajevo, Banja Luka i Skopje	629	Udruženi Merkuraši	677
Kongres ujedinjenja	631	Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju o radu komunista u »Merkuru«	684
Uvjeti rada ugostiteljskih radnika	634	Stav CK KPJ o Ujedinjenim Merkurašima i mišljenju Pokrajinskog komiteta KPJ Srbije o radu komunista u »Merkuru«	686
Kongresi Ujedinjenog saveza 1936. i 1937. godine	635	Prijedlog Izvršnog odbora SBOTIC-a da se iz Saveza isključi grupa sindikalnih funkcionera komunista	687
Tarifno-štrajkaški pokreti i akoije	637	Uprava zagrebačke podružnice odbija da isključi iz Saveza Dušana Grkovića, Vječeslava Zrnca, Stjepana Kaurića i Dušana Samardžića	688
Sindikati brijačko-frizerskih radnika	638	Pobjeda komunista u zagrebačkoj podružnici SBOTIC-a	692
O brojnom stanju brijačko- vlasuljarskih obrtnika, pomoćnika i naučnika	639	Suspendiranje Upravnog i Nadzornog odbora podružnice SBOTIC-a Zagreb	695
Stvaranje Saveza brijačko- vlasuljarskih pomoćnika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu	640	Sazivanje vanrednog Kongresa SBOTIC-a O radu beogradske i drugih podružnica SBOTIC-a	697
Osnivanje sindikata berbersko-frizerskih radnika Jugoslavije u Beogradu	643		

	str.		str.
Platforma za sporazum	699	ZAKLJUČAK	715
Tok i odluke Izvanrednog kongresa SBOTIĆ-a	701	JOSIP CAZI — biografija	721
Djelatnost SBOTIĆ-a poslije Izvanrednog kongresa	702	Bibliografija važnijih radova Jasipa Cazića	725
XI kongres SBOTIĆ-a i aktivnost Central- ne uprave do raspuštanja Saveza	703	SKRACENICE	726
Zagrebačka podružnica SBOTIĆ-a 1936— 1941. godine	707	KAZALO OSOBNIH IMENA	727
Rad Upravnog odbora	707	KAZALO ZEMLJOPISNIH POJMOVA	742
Akcije zagrebačke podružnice	709	LITERATURA	748
Podružnica SBOTIĆ-a u Beogradu	712		

Biblioteka »ISKUSTVA«

Novinsko-izdavačka ustanova Saveza sindikata Hrvatske »Radničke novine«, Zagreb, Lenjinov trg 2

Direktor: Luka MITROVIĆ

**Urednici: Stjepan MARTINOVIC
Miroslav MARTINIĆ**

Recenzent: dr Bosiljka JANJATOVIĆ

**Rukopis za tisak pripremila i dopunila, te kazala
sastavila: Nada CAZI**

Grafički dizajn: Vladimir NOVAK

Lektor: Vanja GRAOVAC

Tisak: »Štampa« Osijek

NIU SAVEZA SINDIKATA HRVATSKE

RAĐNIČKE NOVINE

ZAGREB

